PROCEEDING BOOK

ANADOLU
14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

FEBRUARY 16 - 18, 2024 - Gaziantep

ISBN : 978-625-6830-82-0

Academy Global Publishing House

ANADOLU
14TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
FEBRUARY 16 - 18, 2024
GAZIANTEP

Edited By
PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conference : *Prof. Dr. Hülya Çiçek*
Head of Organizing Board: *Dr Gültekin Gürçay*
Organizing Committee Member:: *Prof. Dr. Ali Bilgili*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Naile Bilgili*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Hajar Huseynova*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Başak Hanedan*
Organizing Committee Member: *Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade*
Organizing Committee Member: *Assoc. Prof. Dr. Raihan Yusoph*
Organizing Committee Member: *Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti*
Organizing Committee Member: *Assoc. Prof. Ivaylo Staykov*
Organizing Committee Member: *Dr. Mehdi Meskini Heydarlou*
Organizing Committee Member: *Aynurə Əliyeva*
Organizing Committee Member: *Amaneh Manafidizaji*

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.
Academy Global–2024 ©

Issued: 15.03.2024
ISBN: 978-625-6830-82-0

CONFERENCE ID

ANADOLU
14TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
FEBRUARY 16 - 18, 2024
GAZIANTEP

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan - Malaysia – Nigeria- South Africa. - Lebanon – China - Korea – Cyprus –Kazakhstan-Greece – Romania - India - Indonesia - Czech Republic – Pakistan – Libya – Almaty –Ireland – Taiwan – Russia – Switzerland – Spain – Hungary – Slovenia - Croatia - Tanzania.

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
130 papers presented bu participating from Turkey and 170 papers from other Countreies
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

Evrak Tarih ve Sayısı: 14.09.2023-379618

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-900-379618
Konu : Düzenleme Kurulu Üyesi

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 13.09.2023 tarihli, 379450 sayılı ve "Düzenleme kurulu üyeliği" konulu yazı

4371 4371 4371 4371 4371

Academy Global Conference & Journals tarafından düzenlenen kongrelerde düzenleme kurulu üyesi olarak görev almanızda Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Tıp Fakültesi Dekanı V.

Dağıtım:
TIBBİ BİYOKİMYA ANABİLİM DALI
BAŞKANLIĞINA
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSM6N2LAAT* Pin Kodu : 67672 Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP

Join Zoom Meeting
https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1
Meeting ID: 816 0458 4722
Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Hasan Basri MEMDUĞOĞLU**	1	INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOLS IN THE CONTEXT OF EDUCATION, TRAINING AND MANAGEMENT	Hasan Basri MEMDUĞOĞLU Zeynep YILMAZ
		2	MÜMTAZ TURHAN'S EDUCATİONAL PERSPECTİVE	Hasan Basri MEMDUHOĞLU Emine GOSTAK
		3	USE OF LOOSE PARTS IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION	Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi İrem KÖLEOĞLU Dr. Öğr. Üyesi İrem GÜRGAH OĞUL
		4	ERKEN DÖNEMDE EV OKURYAZARLIK ORTAMINA İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Zahide Ecem KÖK Dr. Öğr. Üyesi, İrem GÜRGAH OĞUL
		5	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN EN ÇOK ÖNEMSEDİKLERİ ETİK DEĞERLERİN TESPİTİ VE ANALİZİ	Öğretmen, Tolunay Dikici Öğretmen, Bülent Baygör Öğretmen, Murat Harmancı Öğretmen, Ruhan Özdamar
		6	TÜRKİYE'DE EĞİTİM GÖREN SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN MÜZİK DERSLERİNE OLAN İLGİ VE YAKLAŞIMLARININ MÜZİK ÖĞRETMENLERİ GÖZÜNDEN İNCELENMESİ.	Öğretmen-MEB, İDİL GÜLCAN
			BİOLOGİYANIN TƏDRİSİNDƏ TƏŞKİLATI TEXNİKALARDAN İSTİFADƏ EDİLMƏSİ	Dosenti Gafarova Parvin Muhamad
		7	BİR ORTAOKULDA PİKTES DESTEKLEME KURSLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE OKUL YÖNETİCİLERİNİN DENEYİMLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI	Öğretmen-MEB, İDİL GÜLCAN

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Öğr. Gör. Ahmet TÜRK**	1	DISASTERS CAUSED BY INTERDEPENDENT (CASCADE) OR INDEPENDENT (MULTI) EMERGING HAZARDS	Araş. Gör, Öznur AKDUMAN
		2	HALİDE EDİB ADIVAR'IN ROMANLARINDA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE TOPLUMSAL YANSIMALAR	Araştırma Görevlisi , Gülay ORUÇ
		3	ÇOCUK YOKSULLUĞU: SOSYOLOJIK BIR ANALIZ	Öğr. Gör. Melek COŞGUN SOLAK
		4	ÇOCUKLUK ÇAĞINDA TÜKETIM	Öğr. Gör. Melek COŞGUN SOLAK
		5	GÖÇ KURAMLARININ TÜRKİYE'DE KIRDAN KENTE YAPILAN BAŞLICA GÖÇLER İLE İRDELENMESİ	Doktora Öğrencisi Erol AKYILDIRIM
		6	ROMANTİK İLİŞKİLERDE MANİPÜLASYON ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Prof. Dr. Ahmet AKIN Ayten GÖLCÜ
		7	FARKLILIK BİLİNCİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Dr. Merve TARIM Dr. Öğr. Üy. Nihan YAVUZ AKSAKAL
		8	BEKAR GENÇLERDE GELECEK KAYGISI İLE EVLİLİK TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr., Recep ÖNAL**	1	İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN YAHUDİLERİN SEÇİLMİŞLİK İNANÇLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ	Prof. Dr., Recep ÖNAL
		2	MONOTEİST VE DÜALİST TANRI ANLAYIŞI BAĞLAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZERDÜŞTÎLİK VE MECÛSÎLİK	Prof. Dr., Recep ÖNAL
		3	KUR'ÂN-I KERİM'İN ANLAŞILMASINDA HADİSLERİN ROLÜ	Ferhat AÇIKGÖZ Doç. Dr. Mehmet KILIÇARSLAN
		4	YAHUDİLİKTE KADIN	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hüseyin ÇELİK
		5	IBN HIBBAN AND HIS APPROACH TO HADITH	Dr. Ahmet Emre Aydınlı
		6	TEFSİRİN DİL EKSENLİ KURALLARI	Prof.Dr. Hayati Aydın

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doktor Öğretim Üyesi, İbrahim DALKILIÇ**	1	FATHER-DAUGHTER RELATIONSHIPS IN TURKISH CINEMA FROM TRADITIONAL TO MODERN	Assoc. Prof. Dr. Özgür VELİOĞLU METİN
		2	"DİLAN POLAT" KONULU HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ	Prof. Dr. Yusuf Yurdigül Dr. Öğr. Üyesi Serdar Çil
		3	"THE SOCİAL NETWORK" FİLMİNİN DRAMATURJİK ÇÖZÜMLEMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Serdar Çil Prof. Dr. Yusuf Yurdigül
		4	DEPREM OKURYAZARLIĞI: İLETİŞİMSEL BİR YAKLAŞIM	Prof. Dr., Emet GÜREL Dr., Azra K. NAZLI MA.c., Selvinaz YOLTAY
		5	SESSİZ İLETİŞİMİN REKLAMLAR ARACILIĞI İLE AKTARIMI: İŞARET DİLİNE YÖNELİK REKLAM KAMPANYALARI ÜZERİNE İNCELEME	Dr. Yeliz YAPICIOĞLU AYAZ
		6	JOKER FİLMİNİN ÖTESİNDE: BİR KÜLTÜREL HEGEMONYA ARACI OLARAK SİNEMA	Doktor Öğretim Üyesi, İbrahim DALKILIÇ
		7	YAPAY ZEKÂ VE SANAL KARAKTERLERİN YARATICI SEKTÖRLERDEKİ YANSIMALARI	Dr. Ezgi ŞEN ATİKER
		8	POSTMODERN DÖNEM POSTMODERNİZM, TÜKETİM TOPLUMU VE MEDYA	Suzan YİĞİT ALPASLAN

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Vu Ngoc Pi**	1	ASYMPTOTIC STABILIZATION OF AN ACTIVE MAGNETIC BEARING SYSTEM USING LMI-BASED SLIDING MODE CONTROL	Abdul Rashid Husain, Mohamad Noh Ahmad, Abdul Halim Mohd. Yatim
		2	DESIGN OF A 5-JOINT MECHANICAL ARM WITH USER-FRIENDLY CONTROL PROGRAM	Amon Tunwannarux, Supanunt Tunwannarux
		3	OPTIMAL CALCULATION OF PARTIAL TRANSMISSION RATIOS OF FOUR-STEP HELICAL GEARBOXES FOR GETTING MINIMAL GEARBOX LENGTH	Vu Ngoc Pi
		4	FUZZY WAVELET PACKET BASED FEATURE EXTRACTION METHOD FOR MULTIFUNCTION MYOELECTRIC CONTROL	Rami N. Khushaba, Adel Al-Jumaily
		5	VIBRATION BASE IDENTIFICATION OF IMPACT FORCE USING GENETIC ALGORITHM	R. Hashemi, M.H.Kargarnovin
		6	FRACTURE TOUGHNESS CHARACTERIZATION OF CARBON-EPOXY COMPOSITE USING ARCAN SPECIMEN	M. Nikbakht, N. Choupani
		7	UNIFIED FUSION APPROACH WITH APPLICATION TO SLAM	Xinde Li, Xinhan Huang, Min Wang
		8	AN EXAMPLE OF OPEN ROBOT CONTROLLER ARCHITECTURE - FOR POWER DISTRIBUTION LINE MAINTENANCE ROBOT SYSTEM -	Yingxin He, Kyouichi Tatsuno
		9	GENERALIZATION OF SGIP SURFACE TENSION FORCE MODEL IN THREE-DIMENSIONAL FLOWS AND COMPARE TO OTHER MODELS IN INTERFACIAL FLOWS	Afshin Ahmadi Nadooshan, Ebrahim Shirani

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Tadatsugu Kitamoto**	1	MODELING HYBRID SYSTEMS WITH MLD APPROACH AND ANALYSIS OF THE MODEL SIZE AND COMPLEXITY	H. Mahboubi, B. Moshiri, A. Khaki Seddigh
		2	INTER-PHASE MAGNETIC COUPLING EFFECTS ON SENSORLESS SR MOTOR CONTROL	N. H. Mvungi
		3	T-DOF PI CONTROLLER DESIGN FOR A SPEED CONTROL OF INDUCTION MOTOR	Tianchai Suksri, Satean Tunyasrirut
		4	USING FUZZY CONTROLLER IN INDUCTION MOTOR SPEED CONTROL WITH CONSTANT FLUX	Hassan Baghgar Bostan Abad, Ali Yazdian Varjani, Taheri Asghar
		5	A METHOD FOR QUALITY INSPECTION OF MOTORS BY DETECTING ABNORMAL SOUND	Tadatsugu Kitamoto
		6	INFORMATION SYSTEM FOR DATA SELECTION AND NEW INFORMATION ACQUISITION FOR RECONFIGURABLE MULTIFUNCTIONAL MACHINE TOOLS	Sasho Guergov
		7	PERFORMANCE EVALUATION OF POWDER METALLURGY ELECTRODE IN ELECTRICAL DISCHARGE MACHINING OF AISI D2 STEEL USING TAGUCHI METHOD	Naveen Beri, S. Maheshwari, C. Sharma, Anil Kumar
		8	KINEMATIC MODELING AND WORKSPACE ANALYSIS OF A SPATIAL CABLE SUSPENDED ROBOT AS INCOMPLETELY RESTRAINED POSITIONING MECHANISM	Jahanbakhsh Hamedi, Hassan Zohoor
		9	MODELING PARAMETRIC VIBRATION OF MULTISTAGE GEAR SYSTEMS AS A TOOL FOR DESIGN OPTIMIZATION	James Kuria, John Kihiu
		10	FREE VIBRATION ANALYSIS OF SMART FGM PLATES	F.Ebrahimi, A.Rastgo

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Miloš Šeda**	1	OPTIMIZING OF GAS CONSUMPTION IN GAS-BURNER SPACE HEATER	Saead Negahdari, Davood Jalali Vahid
		2	A SUPERVISORY SCHEME FOR STEP-WISE SAFE SWITCHING CONTROLLERS	Fotis N. Koumboulis, Maria P. Tzamtzi
		3	FLEXIBLE HEURISTICS FOR PROJECT SCHEDULING WITH LIMITED RESOURCES	Miloš Šeda
		4	CLASSIC AND HEURISTIC APPROACHES IN ROBOT MOTION PLANNING A CHRONOLOGICAL REVIEW	Ellips Masehian, Davoud Sedighizadeh
		5	STABILIZER FILLET WELD STRENGTH UNDER MULTIAXIAL LOADING (EFFECT OF FORCE, SIZE AND RESIDUAL STRESS)	Iman Hadipour, Javad Marzbanrad
		6	INTELLIGENT ABS FUZZY CONTROLLER FOR DIVERSE ROADSURFACES	Roozbeh Keshmiri, Alireza Mohamad Shahri
		7	A VARIABLE STRUCTURE MRAC FOR A CLASS OF MIMO SYSTEMS	Ardeshir Karami Mohammadi
		8	NEURO-HYBRID MODELS FOR AUTOMOTIVE SYSTEM IDENTIFICATION	Ventura Assuncao
		9	AN EXPERT SYSTEM FOR CAR FAILURE DIAGNOSIS	Ahmad T. Al-Taani

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

16 Şubat / February 16, 2024 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Dylan M. Copeland**	1	A TWO-STAGE MULTI-AGENT SYSTEM TO PREDICT THE UNSMOOTHED MONTHLY SUNSPOT NUMBERS	Mak Kaboudan
		2	STEPSIZE CONTROL OF THE FINITE DIFFERENCE METHOD FOR SOLVING ORDINARY DIFFERENTIAL EQUATIONS	Davod Khojasteh Salkuyeh
		3	GROEBNER BASES COMPUTATION IN BOOLEAN RINGS IS P-SPACE	Quoc-Nam Tran
		4	A MULTI-PERIOD PROFIT MAXIMIZATION POLICY FOR A STOCHASTIC DEMAND INVENTORY SYSTEM WITH UPWARD SUBSTITUTION	Soma Roychowdhury
		5	OPTIMAL CONTROL OF VISCOELASTIC MELT SPINNING PROCESSES	Shyam S.N. Perera
		6	A COMPLETED ADAPTIVE DE-MIXING ALGORITHM ON STIEFEL MANIFOLD FOR ICA	Jianwei Wu
		7	BOUNDARY-ELEMENT-BASED FINITE ELEMENT METHODS FOR HELMHOLTZ AND MAXWELL EQUATIONS ON GENERAL POLYHEDRAL MESHES	Dylan M. Copeland
		8	A MULTIVARIATE MOVING AVERAGE CONTROL CHART FOR PHOTOVOLTAIC PROCESSES	Chunchom Pongchavalit
		9	FURTHER INVESTIGATIONS ON HIGHER MATHEMATICS SCORES FOR CHINESE UNIVERSITY STUDENTS	Xun Ge

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

16 Şubat / February 16, 2024 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Kateřina Sekulová,**	1	A HEURISTIC STATISTICAL MODEL FOR LIFETIME DISTRIBUTION ANALYSIS OF COMPLICATED SYSTEMS IN THE RELIABILITY CENTERED MAINTENANCE	Mojtaba Mahdavi, Mohamad Mahdavi, Maryam Yazdani
		2	DYNAMICS IN PRODUCTION PROCESSES	Marco Kennemann, Steffen C. Eickemeyer, Peter Nyhuis
		3	THE CLASSIFICATION MODEL FOR HARD DISK DRIVE FUNCTIONAL TESTS UNDER SPARSE DATA CONDITIONS	S. Pattanapairoj, D. Chetchotsak
		4	THE LINK BETWEEN ERGONOMICS AND OCCUPATIONAL DISEASES	Kateřina Sekulová, Michal Šimon
		5	A STUDY ON A DISCRETE EVENT SIMULATION MODEL FOR AVAILABILITY ANALYSIS OF WEAPON SYSTEMS	Hye Lyeong Kim, Sang Yeong Choi
		6	RESEARCH ON THE LAYOUT OF GROUND CONTROL POINTS IN PLAIN AREA 1:10000 DLG PRODUCTION USING POS TECHNIQUE	Dong Ming, Chen Haipeng
		7	PROJECT COMPLEXITY INDICES BASED ON TOPOLOGY FEATURES	Amer A. Boushaala
		8	PREDICTING THE LIFE CYCLE OF COMPLEX TECHNICAL SYSTEMS (CTS)	Khalil A. Yaghi, Samer Barakat
		9	APPLICATION OF MACHINE LEARNING METHODS TO ONLINE TEST ERROR DETECTION IN SEMICONDUCTOR TEST	Matthias Kirmse, Uwe Petersohn, Elief Paffrath

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr. Yakup YÜKSEL**	1	ABULKASIM QUSHAYRI AND THE NAQSHBANDI CHAIN	Kodirov Davronbek
		2	SEKÜLERLEŞMENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr, Mehmet Halit AKDEMİR
		3	İZMİRLİ İSMAİL HAKKI'NIN HİKMET ANLAYIŞINDA MASLAHAT	Dr., Buket ATAMAN
		4	KELÂMDA HİKMET VE İLGİLİ KAVRAMLAR	Dr., Buket ATAMAN
		5	WHO SAID THE "NOR DO I ABSOLVE MY OWN SELF" WAS HZ. YÛSUF OR ZELİHA?	Doç. Dr. Yakup YÜKSEL
		6	MENSUR ŞİİR TERİMİNDE BULUNAN DİNİ SORUN	Dr. Ahmet ONUR

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. Servet SAY**	1	YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, İNOVASYON VE TOPLUMSAL SORUMLULUKTA STRATEJİK YAKLAŞIMLAR	Dr. Fatih İbrahim KURŞUNMADEN
		2	ÖRGÜTSEL UTANÇ DAVRANIŞI: ANLAYIŞ, ETKİLER VE YÖNETİM STRATEJİLERİ	Dr. Fatih İbrahim KURŞUNMADEN
		3	FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİNDE FON TOPLAMA, FON KULLANDIRMA VE YATIRIM ÜRÜNLERİ	Öğretim Görevlisi, Fırat KINALI
		4	FAİZSİZ BANKACILIK ve KLASİK BANKACILIĞIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ AÇISINDAN KARŞILŞATIRILMASI	Öğretim Görevlisi, Fırat KINALI
		5	EFFECTIVE RISK MANAGEMENT TECHNIQUES IN REAL ESTATE DEVELOPMENT PROJECTS	Assit.Prof.Dr. Naci BÜYÜKKARACIĞAN
		6	APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORK TECHNIQUES TO BUILDING VALUATION - KONYA HAVZAN EXAMPLE	Assit.Prof.Dr. Naci BÜYÜKKARACIĞAN
		7	KİRACI VE KİRALAYAN AÇISINDAN FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	Doç. Dr. Servet SAY
		8	TMS VE BOBİ FRS AÇISINDAN KUR FARKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Doç. Dr. Servet SAY
		9	ASSESSMENT OF THE UNITED NATIONS 2030 SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS BASED ON INDUSTRY 5.0 DIMENSIONS	Dr. Öğr. Üyesi, Gökhan ÖZKAYA

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ**	1	DİJİTALLEŞEN DÜNYADA KAĞITSIZ BASIN İŞLETMESİ KAVRAMININ AVANTAJLARI VE OLANAKLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Aysun Güler
		2	SAĞLIK KURUMLARINDA KOÇLUĞUN ÖNEMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Zehra YETGİN
		3	DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE İŞLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Yüksekokul Öğrencisi Umut ERCAN Dr. Öğr.Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI
		4	İNSANA YAKIŞIR İŞE YÖNELİK KARŞILAŞTIRILMALI ARAŞTIRMA	Ön Lisans Öğrencisi Ethem ERDEM Dr. Öğr.Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI
		5	TÜKETİCİLERİN ONLİNE ALIŞVERİŞ SİTELERİNİN YEŞİL DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ALGI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Hatice TÜRKOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Kübra Müge ÇAKARÖZ
		6	ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Hatice TÜRKOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bahadır KESKİN
		7	TEDARİK ZİNCİRİNDE SİPARİŞ İŞLEME YÖNETİMİ: ERP SİSTEMİ BAĞLAMINDA BİR VAKA UYGULAMA	Zeynep Aslı MURAT Burcu AKSOY Dr. Öğr. Üyesi Emine Elif NEBATİ
		8	A RESEARCH ON CRISIS MANAGEMENT POLICIES AND PRACTICES FOLLOWED BY COMPANIES THAT EXPERIENCED CRISIS	Dr. Öğr. Üyesi Tuba BIYIKBEYİ Kübra Dilan ACAR
		9	İŞ YAŞAMINDA SESSİZ İSTİFA	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ Doç. Dr. Yusuf ESMER

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Arş. Gör. Dr. Enes KAYMAZ**	1	Load-rate-dependent Nonlinear Biomechanics of Knee Joint	Dr., Sabri UZUNER
		2	TEKSTİLDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE UYGULAMALARI	Zeynep Eylem YAPA Prof. Dr. Züleyha DEĞİRMENCİ
		3	AKİA ULTRA LF12 ARACIN KOLTUK BRAKETLERİNİN TOPOLOJİ OPTİMİZASYONU İLE HAFİFLETİLMESİ	AR-GE Analiz Mühendisi, Vural AKTÜRK AR-GE Trim Tasarım Mühendisi, Ahmet Baha İNAL
		4	FUZZY LOGIC IN INDUSTRIAL ROBOT ARM CONTROL: APPLICATION TO OBJECT GRASPING	Student, Eyüp Altuğ TUNÇ Assist.Prof , Cem ÖZKURT
		5	GÜÇ SİSTEMLERİNDE TCSC-KDT İLE STATİK GERİLİM KARARLILIĞININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Arş. Gör. Dr. Enes KAYMAZ
		6	ÜÇ SARGILI TRANSFORMATÖRLERDE FARKLI REAKTANS DEĞERLERİNİN GÜÇ AKIŞI VE KAYIPLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doç. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Arş. Gör. Dr. Enes KAYMAZ
		7	CHOOSING SUSTAINABLE AND SMART ELECTRIC BUS CHARGING STATION LOCATION BY A HYBRID MCDM METHODOLOGY	PhD Candidate, Ruchan Deniz Professor, Nezir Aydin

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Bhaskar Thakker**	1	EFFECT OF COLD PLASMA-SURFACE MODIFICATION ON SURFACE WETTABILITY AND INITIAL CELL ATTACHMENT	Masao Yoshinari, Jianhua Wei, Kenichi Matsuzaka, Takashi Inoue
		2	SURFACE CHARGE BASED RAPID METHOD FOR DETECTION OF MICROBIAL CONTAMINATION IN DRINKING WATER AND FOOD PRODUCTS	Kandpal M. , Gundampati R. K , Debnath M.
		3	ONE-DOF PRECISION POSITION CONTROL USING THE COMBINED PIEZO-VCM ACTUATOR	Yung-Tien Liu, Chun-Chao Wang
		4	OUTLIER PULSE DETECTION AND FEATURE EXTRACTION FOR WRIST PULSE ANALYSIS	Bhaskar Thakker, Anoop Lal Vyas
		5	VISCOELASTIC MODELING OF BRAIN MRE DATA USING FE METHOD	H. Ajabi Naeeni, M. Haghpanahi
		6	COMPUTATIONAL ANALYSIS OF THE MEMBRANETARGETING DOMAINS OF PLANT-SPECIFIC PRAF PROTEINS	Ewa Wywial, Shaneen M. Singh
		7	A NEW RIGID FISTULECTOMY SET FOR MINIMALLY INVASIVE “CORE-OUT“ EXCISION OF HIGH ANAL FISTULAS	Siamak Najarian, Meysam Esmaeili, Mohsen Towliat Kashani
		8	PRESENTING A COMBINATORIAL FEATURE TO ESTIMATE DEPTH OF ANESTHESIA	Toktam Zoughi, Reza Boostani
		9	WASP VENOM PEPTIDES MAY PLAY A ROLE IN THE PATHOGENESIS OF ACUTE DISSEMINATED ENCEPHALOMYELITIS IN HUMANS: A STRUCTURAL SIMILARITY ANALYSIS	Permphan Dharmasaroja

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

16 Şubat / February 16, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Paola Lecca**	1	USE OF CURCUMIN IN RADIOCHEMOTHERAPY INDUCED ORAL MUCOSITIS PATIENTS: A CONTROL TRIAL STUDY	Shivayogi Charantimath
		2	PROTEINS LENGTH AND THEIR PHENOTYPIC POTENTIAL	Tom Snir, Eitan Rubin
		3	MODELING AND ANALYSIS OF THE EFFECTS OF NEPHROLITHIASIS IN KIDNEY USING A COMPUTATIONAL TACTILE SENSING APPROACH	Elnaz Afshari, Siamak Najarian
		4	COMPUTATIONAL IDENTIFICATION OF BACTERIAL COMMUNITIES	Eleftheria Tzamali, Panayiota Poirazi, Ioannis G. Tollis, Martin Reczko
		5	ON THE MATHEMATICAL STRUCTURE AND ALGORITHMIC IMPLEMENTATION OF BIOCHEMICAL NETWORK MODELS	Paola Lecca
		6	BLOOD LYMPHOCYTE AND NEUTROPHIL RESPONSE OF CULTURED RAINBOW TROUT, ONCORHYNCHUS MYKISS, ADMINISTERED VARYING DOSAGES OF AN ORAL IMMUNOMODULATOR – 'FIN-IMMUNE™'	Duane Barker, John Holliday
		7	MULTIWAVELET AND BIOLOGICAL SIGNAL PROCESSING	Morteza Moazami-Goudarzi, Ali Taheri, Mohammad Pooyan, Reza Mahboobi
		8	DETECTION AND CORRECTION OF ECTOPIC BEATS FOR HRV ANALYSIS APPLYING DISCRETE WAVELET TRANSFORMS	Desmond B. Keenan
		9	SAF: A SUBSTITUTION AND ALIGNMENT FREE SIMILARITY MEASURE FOR PROTEIN SEQUENCES	Abdellali Kelil, Shengrui Wang, Ryszard Brzezinski

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Proud Arunrangsiwed**	1	GREEN BUILDING AND ENERGY SAVING	Nahed Ayedh Al-Hajeri
		2	FEMALE EXECUTIVE CAREER SUCCESS AND SATISFACTION IN BANGKOK, THAILAND	ipon Sasithornsaowapa
		3	AN APPROACH TO CONSTRUCT CRITERIA FOR EVALUATING ALTERNATIVES IN DECISION-MAKING	Niina M. Nissinen
		4	THE DOCUMENTARY ANALYSIS OF META-ANALYSIS RESEARCH IN VIOLENCE OF MEDIA	Proud Arunrangsiwed
		5	THE THOUGHT OF ISLAMIC LITERATURE IN MODERN MALAYSIAN LITERATURE	Rosni bin Samah
		6	THE ENTHRONEMENT OF TURKIC-MONGOL RULERS AND KAGAN FUNCTIONS	Zhanar Kozhabekova
		7	THE ROLE OF MIDDLE CLASS IN FORMING OF CONSUMPTION HABITS OF MARKET INSTITUTIONS AMONG KAZAKH HOUSEHOLDS IN TRANSITION PERIOD	Daurenbek Kuleimenov, Elmira Otar
		8	A WAY OF CONVERTING COLOR IMAGES TO GRAY SCALE ONES FOR THE COLOR-BLIND -APPLYING TO THE PART OF THE TOKYO SUBWAY MAP-	Katsuhiro Narikiyo, Shota Hashikawa
		9	SATISFACTION SURVEY OF A DISPLACED POPULATION AFFECTED BY A NEW PLANNED DEVELOPMENT OF NAYA RAIPUR, INDIA	Sagar Jajoo

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Ilze Stokmane**	1	DIFFERENCE IN THE COLOR PREFERENCE BY A GEOGRAPHICAL FACTOR	Kazuko Sakamoto
		2	INFLUENCE OF CITY ENVIRONMENT TO THE REGIONAL DEVELOPMENT IN BALTIC COUNTRIES	Ilze Stokmane
		3	BORIA: A CONVENTIONAL THEATRE IN MALAYSIA	Farideh Alizadeh, Mohd Effindi Samsuddin
		4	THE ROLE OF THE INDIGENOUS LANGUAGES IN POLICY PLANNING AND IMPLEMENTATION: A SOCIOLINGUISTIC APPRAISAL OF THE NATIONAL REBRANDING PROGRAMME OF NIGERIA	Anayochukwu Leonard Okoli
		5	CITIZENS' PERCEPTIONS TOWARDS E-GOVERNANCE: FIELD STUDY	Alaa-Aldin Abdul Rahim A. Al Athmay
		6	A STUDY OF PRIORITY EVALUATION AND RESOURCE ALLOCATION FOR REVITALIZATION OF CULTURAL HERITAGES IN THE URBAN DEVELOPMENT	Wann-Ming Wey, Yi-Chih Huang
		7	RESIDENTIAL SELF-SELECTION AND ITS EFFECTS ON URBAN COMMUTE TRAVELS IN IRANIAN CITIES COMPARED TO US, UK, AND GERMANY	Houshmand E. Masoumi
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF MEASURES TO SECURE TWO-WAY EVACUATION ROUTES FOR VULNERABLE PEOPLE DURING LARGE DISASTERS IN A HISTORIC AREA	Nobuo Mishima, Naomi Miyamoto, Yoko Taguchi
		9	THE CITIZEN PARTICIPATION IN PREVENTING ILLEGAL DRUGS PROGRAM IN BANGKOK, THAILAND	Ratthapong Bunyanuwat

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Zhankuliyeva S. A.**	1	A STUDY OF THE DAMAGES TO HISTORICAL MONUMENTS DUE TO CLIMATIC FACTORS AND AIR POLLUTION AND OFFERING SOLUTIONS	Shoureshe Kanani, Hassan Zandi
		2	THE CONCEPT OF PLACE AND SENSE OF PLACE IN ARCHITECTURAL STUDIES	Mina Najafi, Mustafa Kamal Bin Mohd Shariff
		3	TOWARDS A UTAUT-BASED MODEL FOR THE STUDY OF EGOVERNMENT CITIZEN ACCEPTANCE IN SAUDI ARABIA	Alzahrani.M.E, Goodwin.R.D
		4	FEATURES OF PARTY CONSTRUCTION IN THE COURSE OF POLITICAL MODERNIZATION OF KAZAKHSTAN	Zhankuliyeva S. A.
		5	DESIGNING A RESCUE SYSTEM FOR EARTHQUAKE-STRICKEN AREA WITH THE AIM OF FACILITATION AND ACCELERATING ACCESSIBILITIES (CASE STUDY: CITY OF TEHRAN)	Naeleh Motamedi, Masoud Mahmoudkhan Shirazi, Nima Nouraei
		6	AGED SOCIETY: A PITFALL	Siti Norfazlina Yusoff, Noorlailahusna Mohd Yusof
		7	DRIVING BEHAVIORS AT INTERSECTIONS (CASE STUDY-TEHRAN-ZONE 3-REGION 3)	A. Mansour Khaki, A. E. Forouhid, S. Hemmati, M. Rahnamay-Naeini
		8	A QUANTITATIVE ASSESSMENT OF THE SOCIAL MARGINALIZATION IN ROMANIA	Andra Costache, Rădița Alexe

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Şubat / February 16, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Norma Rodrigues Gomes**	1	EVALUATION OF THE EFFECTS OF CLIMATE CHANGE IN DESTRUCTION PROCEDURE ON IRAN-S HISTORIC BUILDINGS	Firouz Parvizian Ganje, Emad Hezbkhah, Behbood Maashkar
		2	OPTIMAL USE OF CLIMATE IN THE CONSTRUCTION OF TRADITIONAL HOUSING AS A GREENHOUSE IN IRAN	Emad Hezbkhah, Ebrahim Akhlaghi
		3	THE INTERNET, ITS SOCIAL AND ETHICAL PROBLEM TO THE YOUNG AND HOW CURRICULUM CAN ADDRESS THE ISSUE	R. Ramli
		4	LEAN THINKING PROCESS IN THE DETERMINATION OF DESIGN SUGGESTIONS TO OPTIMIZE TREATMENT OF WEEE	Anastasia Katsamaki, Nikolaos Bilalis, Vassilis Dedoussis
		5	CORPORATE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ASSESSMENT BASE ON THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY	Sun Mei, Nagata Katsuya, Onoda Hiroshi
		6	KNOWLEDGE MANAGEMENT APPLIED TO FORENSIC SCIENCES	Norma Rodrigues Gomes
		7	SELECTION OF EXTRACURRICULAR EDUCATION FACILITIES AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE ANALYSIS OF MEG-CITY SPATIAL SYSTEM	Chen Zhang, Wei Yaping
		8	THE USED OF ENVIRONMENTAL ETHICS IN METHODS AND TECHNIQUES OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT	Amir Hossein Davami, Ali Gholami, Ebrahim Panahpour
		9	SYSTEMS AND SOFTWARE SAFETY AND SECURITY	Marzieh Mokhtaripour

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Hakan Bilgeç**	1	THE PROTECTION AGAINST DISCRIMINATION IN THE FIELD OF LABOUR AND SOCIAL RIGHTS IN THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	Assoc. prof. D.Sc. Ivaylo STAYKOV
		2	THE PROBLEM OF BUILDING NATIONAL IDENTITY IN IRAQ BEFORE AND AFTER 2003	Dr. Najm Al-Deen M. Yaseen
		3	TÜRK CEZA HUKUKUNDA VİCDANİ KANAAT KAPSAMINDA YAPAY ZEKANIN KULLANIMI	Ender ÖZDEMİR Doç. Dr. Songül DEMİR
		4	2547 SAYILI YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU'NUN 60/B MADDESİ UYARINCA GÖREVE DÖNME HAKKI	Dr. Öğr. Üyesi Asuman Çapar
		5	DEPREM SONRASI TALEP EDİLEBİLECEK DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATININ İŞ HUKUKU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMESİ	Avukat, Kübra YÜCEER
		6	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hukuku'nda Kooperatif Şirketler Mukayyidinin Yetkilerinin Hukuki Açıdan Değerlendirilmesi	Dr. Hakan Bilgeç

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Cahide GÖĞÜSDERE**	1	GENDER EFFECTS ON HOUSEHOLD CONSUMPTION EXPENDITURES	Dr. Cahide GÖĞÜSDERE
		2	DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI-DÖVİZ KURU-DIŞ TİCARET İLİŞKSİNİN OECD ÜLKELERİ ÜZERİNDEN ANALİZİ	Doç. Dr. İbrahim ÇÜTCÜ Yüksek Lisans, Gamze Deniz ÖZDEMİR
		3	ETNOSENTRİK EĞİLİM VE E-TİCARET: TÜKETİCİLERİN ONLİNE SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİNE DAİR BİR SAHA ARAŞTIRMASI	Emine KAPTAN
		4	SATIŞ YÖNETİMİNDE ÜCRETLENDİRME VE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: BURSA TEKSTİL FİRMA ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE YAPILAN BİR SAHA ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ	Emine KAPTAN
		5	İŞLETMELERİN COVİD-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDEKİ FİNANSAL PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ VE ENTROPİ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: BIST GIDA, İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Ayşegül YILMAZ
		6	LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİNİN SERVQUAL VE AHP-TOPSİS İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Yasin KILIÇLI
		7	BAĞLI DÜŞÜK MALİYETLİ HAVAYOLU İŞ MODELİNİN ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASI: ANADOLUJET'İN AJET'E DÖNÜŞTÜRÜLMESİ ÖRNEK OLAYI	Arş. Gör. Büşra ÖNLER ÇİĞDEM
		8	STRATEGIC SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A CUSTOMER-FOCUSED EXCELLENCE APPROACH	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hasan Özgün TOK Prof. Dr. Ali Haluk PINAR

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

17 Şubat / February 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Zeynep ÖZKURT**	1	-RİCCİ BOURGUİGNON SOLİTONLARI KABUL EDEN HİPERBOLİK SASAKIAN MANİFOLDLAR	Doç. Dr. Tuğba MERT Prof. Dr. Mehmet ATÇEKEN
		2	Matematik BIHYPERBOLIC p -LEONARDO NUMBERS	Murat Can ÖZAY Assoc. Prof. Nurten GÜRSES
		3	ON THE INVOLUTE-EVOLUTE CURVE PAIR OF THE 3 DIMENSIONAL k- FIBONACCI SPIRAL	Selin NARİN Selma BARIN Assoc. Prof. Nurten GÜRSES
		4	LORENTZ UZAYINDA KÜRESEL TRİGONOMETRİ	Prof. Dr., Salim YÜCE Rabia Dilara ERGİN
		5	ESNEK TOPOLOJİK UZAYLAR KATEGORİSİ ve YANSIMASI	Doç.Dr. Nazmiye ALEMDAR Fatma Nur ÜNALAN
		6	SONSUZ SERİLERİN MUTLAK CESÂRO TOPLANABİLME ÇARPANLARI	YL. Öğrencisi ZEHRA NUR ASLAN Doç. Dr.A. NİHAL TUNCER
		7	FİBONACCİ TİPİ SAYI DİZİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Hasan ARSLAN Yağmur GÖVEÇ
		8	PRIMITIVITY CRITERION	Assoc. Prof. Dr. Zeynep ÖZKURT
		9	k-PRIMITIVE ELEMENTS	Assoc. Prof. Dr. Zeynep ÖZKURT

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN**	1	MOBİL MEKANLARIN KULLANIM OLANAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dilay Anber KALYENCİ Doç. Dr. Fehime Yeşim GÜRANİ
		2	ÇOCUK MEKANLARI VE AKTİF OYUN ALANLARI	Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU
		3	KENTSEL DONATI VE ANTROPOMETRİK TASARIM	Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU
		4	KAYSERİ ŞEHRİ KATMANLAŞMIŞ KENT DOKUSUNUN MİMARİ SÜREKLİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ	Doktora Öğrencisi Merve BİLGEN IŞIK Doktor Öğretim Üyesi, Münevver DAĞGÜLÜ
		5	INVESTIGATIONS OF EVOLUTIONARY INQUIRY OF COMPUTER-AIDED DESIGN TECHNOLOGIES IN AN EPISTEMOLOGICAL FRAMEWORK	Research Assistant, Eda Nur ERDEM
		6	THE HISTORICAL FERIT BEY MANSION BEFORE RESTORATION	Dr. Lecturer Ahmet GÖKDEMİR Dr. Lecturer Murat PINARLIK Ahmet Taha MEMİŞ Mustafa ALIMLI Sibel ERDOĞAN
		7	BOŞLUKLU YIĞMA DUVARLARIN DEPREM ETKİSİ ALTINDAKİ DOĞRUSAL OLMAYAN DİNAMİK DAVRANIŞLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahmet AKYÜREK Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		8	FARKLI TÜRDE BOŞLUK İÇEREN YIĞMA DUVARLARIN DOĞRUSAL VE DOĞRUSAL OLMAYAN STATİK DAVRANIŞLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahmet AKYÜREK Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		9	GEOTEKSTİL DONATILI İSTİNAT DUVARININ TASARIM PARAMETRELERİNİN ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Recep AKAN
		10	YEŞİL BİNALARDA DUYARLI CEPHELER	Dr. Öğr. Üyesi, Meryem ALAGÖZ KONUR Arş. Görevlisi, Sevim Gülen TÜRKER Arş. Görevlisi, Pelin SARICIOĞLU

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Hamza Küçük**	1	BOKATOR VE TÜRKİYE'DE TAEKWONDO KARŞILAŞTIRILMASI	Ahmet Topuz Prof. Dr. Osman İmamoğlu
		2	ANTİK ÇAĞLARDA SPORDA ŞİKE ve HİLENİN KÖKENLERİ	Muhammet DENİZ Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
		3	DAMBE BOKSUNUN TÜRKİYE' DEKİ KİCK BOKS İLE KARŞILAŞTIRILMASI	Muhammet DENİZ Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
		4	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMEN ADAYLARININ ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARA KARŞI TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Emre EKİNCİ Doç. Dr. Kurtuluş ÖZLÜ
		5	TAEKWONDO'YA YENİ BAŞLAYANLARA TEKNİK ÖĞRETİMİNDE KOMUT YÖNTEMİ KULLANMANIN ÖNEMİ	Akif DURSUN Musa TÜRKMEN Doç.Dr.Özgür EKEN
		6	FONKSİYONEL HAREKET TARAMASININ (FUNCTIONAL MOVEMENT SCREEN-FMS) DEĞERLENDİRİLMESİ	Hamza Küçük
		7	DEPREMDEN ETKİLENEN BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN DİKKAT DAĞINIKLIĞI VE KAYGI DURUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Faruk AKÇINAR Cihad Onur KURHAN Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU Mehmet TAŞCI İsmail İLBAK
		8	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ÖZGÜVEN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Ali YILDIRIM
		9	TAEKWONDO BRANŞI ÖZELİNDE GERME UYGULAMALARI: SİSTEMATİK BİR DERLEME	Sebiha KURHAN Cihad Onur KURHAN Doç. Dr. Özgür EKEN

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Mara Gubaidullina**	1	THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION: CHINA'S GRAND STRATEGY IN CENTRAL ASIA	Mara Gubaidullina, Aigerim Yelibayeva
		2	THE ROLE OF HUMAN RESOURCE SYSTEM ON CRISIS RESOLVE	Abbas Haddadzadeh, Marzieh Sharif Paghaleh
		3	STRUCTURAL FUNDS OF POLISH AGRICULTURE	Agata Niewiadomska, Adam Niewiadomski
		4	CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND AUDIT QUALITY: AN EMPIRICAL STUDY OF THE LISTED COMPANIES IN EGYPT	Mohamed Moustafa Soliman, Mohamed Abd Elsalam
		5	IMPROVEMENT OF NEW GOVERNMENT R&D PROGRAM PLANS THROUGH PRELIMINARY FEASIBILITY STUDIES	Hyun-Kyu Kang
		6	IMPACT OF THE AMENDMENTS OF MALAYSIAN CODE OF CORPORATE GOVERNANCE (2007) ON GOVERNANCE OF GLCS AND PERFORMANCE	Azmi Hamid, Rozainun Aziz
		7	PROBLEMS THAT IMPEDE SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN EGYPT	Essam Abdel-Salam Gouda
		8	ENGAGEMENT STRATEGIES FOR STAKEHOLDER MANAGEMENT IN NEW TECHNOLOGY DEVELOPMENT IN THE FERTILIZER INDUSTRY – A CONCEPTUAL FRAMEWORK	Ammar Redza Ahmad Rizal
		9	INVESTIGATING FINANCIAL LITERACY AMONG EMIRATIS	Ashraf Khalil, Salam Abdallah, Khalil Al-hilo, Ebere Iroadu

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

17 Şubat / February 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Claudiu Brandas**	1	THE IMPACT OF HIGH PERFORMANCE WORK SYSTEMS-ON FIRM PERFORMANCE IN MNCS AND LOCAL MANUFACTURING FIRMS IN MALAYSIA	Shaira Ismail
		2	INFORMATION SYSTEM SECURITY EFFECTIVENESS ATTRIBUTES: A TANZANIAN COMPANY CASE STUDY	Nerey H. Mvungi, Mosses Makoko
		3	COMPARATIVE ANALYSIS OF COMMERCIAL PROPERTY AND STOCK-MARKET INVESTMENTS IN NIGERIA	Bello Nurudeen Akinsola
		4	A NOVEL APPROACH TO HANDLE UNCERTAINTY IN HEALTH SYSTEM VARIABLES FOR HOSPITAL ADMISSIONS	Manisha Rathi, Thierry Chaussalet
		5	BRAND EQUITY AND FACTORS AFFECTING CONSUMER-S PURCHASE INTENTION TOWARDS LUXURY BRANDS IN BANGKOK METROPOLITAN AREA	Sumalee Lekprayura
		6	A REFINED APPLICATION OF QFD IN SCM, A NEW APPROACH	Nooshin La'l Mohamadi
		7	GREEN LEAN TQM HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES IN MALAYSIAN AUTOMOTIVE COMPANIES	Noor Azlina Mohd Salleh, Salmiah Kasolang, Ahmed Jaffar
		8	A MODEL OF MARKET SEGMENTATION FOR THE CUSTOMERS OF MELLAT BANK IN IRAN	Nader Gharibnavaz, Hossein Yazdi
		9	IMPROVING THE DECISION-MAKING PROCESS AND TRANSPARENCY OF CORPORATE GOVERNANCE USING XBRL	Claudiu Brandas
		10	THE INFLUENCE OF INSTITUTIONAL SHAREHOLDER ACTIVISM AS A CORPORATE GOVERNANCE MONITORING MECHANISM IN MALAYSIA	Maizatul A. Musa

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

17 Şubat / February 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Honorata Howaniec**	1	PROBLEMS OF MEASURING EFFECTIVENESS OF INNOVATION PERFORMANCE	Aziza S. Zhuparova
		2	TOWARDS A NEW ERA OF SUSTAINABILITY IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: STRATEGIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AND GREEN TECHNOLOGY INNOVATION	Reihaneh Montazeri Shatouri, Rosmini Omar, Kunio Igusa
		3	PEOPLE EMPOWERMENT IN LIVELIHOOD ACTIVITIES TOWARD SUSTAINABLE COASTAL RESOURCE MANAGEMENT IN INDONESIA	Achmad Zamroni, Masahiro Yamao
		4	BIOETHANOL - A VIABLE ANSWER TO INDIA-S SURGING ENERGY NEEDS	Pranav Raghav Sood
		5	KNOWLEDGE SHARING: A SURVEY, ASSESSMENT AND DIRECTIONS FOR FUTURE RESEARCH: INDIVIDUAL BEHAVIOR PERSPECTIVE	Feryal Aslani, Mohammad Mousakhani, Alireza Aslani
		6	THE MODELING OF BRAND LOYALTY IN THE BREWING MARKET IN POLAND	Honorata Howaniec
		7	DIRECTION TO MANAGE OTOP ENTREPRENEURSHIP BASED ON LOCAL WISDOM	Witthaya Mekhum
		8	A REVIEW OF ENTERPRISE RISK MANAGEMENT PRACTICES AMONG MALAYSIAN PUBLIC LISTED COMPANIES	Fong-Woon Lai
		9	THE USE OF DYNAMICALLY OPTIMISED HIGH FREQUENCY MOVING AVERAGE STRATEGIES FOR INTRADAY TRADING	Abdalla Kablan, Joseph Falzon

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Yasuhito Tanaka**	1	CONSTRUCTIVE PROOF OF THE EXISTENCE OF AN EQUILIBRIUM IN A COMPETITIVE ECONOMY WITH SEQUENTIALLY LOCALLY NON-CONSTANT EXCESS DEMAND FUNCTIONS	Yasuhito Tanaka
		2	THE THEORETICAL FRAMEWORK OF THE NECESSITY OF CONDUCTING OPERATIONAL AUDITING IN IRAN	Arash Derakhshanmehr
		3	EVALUATION OF MARKET LIMITATIONS IN THE CASE OF ECOSYSTEM SERVICES	Giani Gradinaru
		4	WHY DEVELOPING COUNTRIES ARE LESSER INNOVATORS	Abdul Waheed
		5	PROJECT MANAGEMENT IN STUDENT SATELLITE PROJECTS: A UNIVERSITY – INDUSTRY COLLABORATION VIEW	Muhammad Fiaz, Naqvi Najam Abbas, Baseerat Rizwan, Yang Naiding
		6	WHY DO PAKISTANI CUSTOMERS PATRONIZE ISLAMIC BANKS- AN EMPIRICAL ANALYSIS	Farjana Mumu, Jia Guozho
		7	SIMULATION-BASED OPTIMIZATION IN PERFORMANCE EVALUATION OF MARSHALING YARD STORAGE POLICY IN A CONTAINER PORT	Mohammad Reza Ghanbari, Parham Azimi, Farrokh Abdollahi
		8	ROLES AND RESPONSIBILITIES TO SUCCESS OF IT PROJECT IN AN ORGANIZATION	Vahhab Attar Olyaee, Fouad Attar Olyaee
		9	A NEW HYBRID MODEL WITH PASSIVE CONGREGATION FOR STOCK MARKET INDICES PREDICTION	Tarek Aboueldahab

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Oliver Radolović**	1	CUSTOMER VALUE CREATION BY CRM SYSTEM IN ELECTRONIC DEVICE COMPANIES	Hideki.Kobayashi, Hiroshi.Osada
		2	THE EFFECTS OF MISSPECIFICATION OF STOCHASTIC PROCESSES ON INVESTMENT APPRAISAL	George Yungchih Wang
		3	HOTEL GUEST'S LIABILITY FOR NON-PAYMENT OF HOTEL SERVICES IN COMPARATIVE LAW	Oliver Radolović
		4	THE IMPACT OF WEBSITE PERSONALITY ON CONSUMERS' INITIAL TRUST TOWARDS ONLINE RETAILING WEBSITES	Jasmine Yeap Ai Leen, T. Ramayah, Azizah Omar
		5	CONTINUAL IMPROVEMENT WITH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEM	Sharareh Mirsaeidi Farahani , Gholamreza Chitsaz
		6	THE INTRODUCTION OF COMPULSORY ELECTRONIC EXCHANGE OF DOCUMENTS IN THE CZECH REPUBLIC: COMPARING EXPECTATION AND REALITY	Kamila Tišlerová
		7	ROLE OF CREDIT ON PRODUCTION EFFICIENCY OF FARMING SECTOR IN PAKISTAN(A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS)	Saima Ayaz, Zakir Hussain, Maqbool Hussain Sial
		8	FACTORS PAVING THE WAY TOWARDS ISLAMIC BANKING IN PAKISTAN	Muhammad Mazhar Manzoor, Muhammad Aqeel, Abdul Sattar
		9	EFFECTS OF THE STOCK MARKET DYNAMIC LINKAGES ON THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN CAPITAL MARKETS	Ioan Popa, Cristiana Tudor, Radu Lupu

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Bostjan Antoncic**	1	DECISION SUPPORT FRAMEWORK IN MANAGERIAL LEARNING ENVIRONMENT FOR ORGANIZATION	M. Mazhar Manzoor, Nasar.A, A. Sattar
		2	BARRIERS AND OPPORTUNITIES FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES	Haroula N. Delopoulos
		3	OPTIMIZATION OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SITUATION	Jasminka Radolović
		4	OVERCOMING BARRIERS TO OPEN INNOVATION AT APPLE, NINTENDO AND NOKIA	Erik Pontiskoski, Kazuhiro Asakawa
		5	EXPLORING THE PROFESSIONAL COMPETENCY CONTENTS FOR INTERNATIONAL MARKETER IN TAIWAN	Shu-Ning Liou
		6	SIMULTANEOUS TERM STRUCTURE ESTIMATION OF HAZARD AND LOSS GIVEN DEFAULT WITH A STATISTICAL MODEL USING CREDIT RATING AND FINANCIAL INFORMATION	Tomohiro Ando, Satoshi Yamashita
		7	THE ENTREPRENEUR'S GENERAL PERSONALITY TRAITS AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS	Bostjan Antoncic
		8	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN CHINA APPAREL INDUSTRY	Zhao Linfei, Gu Qingliang
		9	THE IMPACT OF SEMANTIC WEB ON E-COMMERCE	Karim Heidari

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Turgay TAŞKIN**	1	DENİZLERDE ZARARLI ALG ÇOĞALMALARI	Doç. Dr. Latife Ceyda İRKİN Öğr. Gör. Dr. Şamil ÖZTÜRK
		2	SELECTION AND USE OF FEED ADDITIVES IN AQUACULTURE	Assoc. Prof. Dr. Latife Ceyda İRKİN
		3	COMPARATIVE ANALYSIS OF DAIRY SHEEP FARMING IN GREECE and TÜRKİYE	Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ Prof. Dr. Turgay TAŞKIN Assoc.Prof Dr.Çağrı KANDEMİR
		4	EFFECT OF TENDING PRACTICE ON GROWTH PERFORMANCES OF NATURAL REPRODUCTIONS OF ANATOLIAN BLACK PINE	M.Sc. Ertuğrul SARIMSAKÇI Prof. Dr. Nebi BİLİR
		5	INVENTORY OF SOME FORESTRY PRACTICES IN LAST DECADE	Prof. Dr. Nebi BİLİR Ass. Prof. Dr. Nilüfer YAZICI
		6	ANALYSIS OF TURKEY'S FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS	Dr. Öğr. Üyesi Uğur BAŞER

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Ar. Gör. Dr., Şükrü Serter ÇATAV**	1	ALÜMİNYUM TOKSİSİTESİNE MARUZ KALAN BUĞDAY KÖKLERİNİN METABOLOMİK ANALİZİ	Ar. Gör. Dr., Şükrü Serter ÇATAV
		2	EFFECT OF GLYPHOSATE APPLIED UNDER TEMPERATURE STRESS ON ZEBRAFISH LIVER TOXICITY	Dr. Ekrem SULUKAN Dr. Emine TORAMAN Dr. Saltuk Buğrahan CEYHUN
		3	MEPİQUAT CHLORİDE'İN İNSAN PERİFERAL LENFOSİTLERİNDE CA VE MN TESTLERİ İLE GENOTOKSİK ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Ahmet KARDÖL Prof. Dr. Ahmet KAYRALDIZ Tuğba ATEŞ Sevgi ZENCİR
		4	THE EFFECTS OF AMİNOGLYCOSİDES ON LOCAL ISOLATE Aeromonas veronii by veronii	PhD Student, Berfin EROĞLU Asst. Prof., Burcu Emine TEFON ÖZTÜRK
		5	BIOACTIVE RESERVOIRS OF EXTREMOPHILES: ACTINOMYCETES	Res. Asst. Gülnihan SELİM Asst. Prof. Dr. Elif Özlem ARSLAN AYDOĞDU
		6	SEA CUCUMBER DIVERSITY AND BIOACTIVE POTENTIALS IN TURKEY	Tuğba ASLAN Res. Asst. Gülnihan SELİM Asst. Prof. Elif Özlem ARSLAN AYDOĞDU
		7	Determination of Antioxidant Capacity and Phenolic Composition of Trifolium pratense var. pratense	Yavuz Duman Ako Hamasaeed Abdulqadir İsmail Şen Yavuz Selim Çakmak

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi, İrem TÜKEL PAKER,**	1	ÇOCUKLARIN BİR SUÇUN MAĞDURU OLMA VE SUÇA SÜRÜKLENME NEDENLERİNİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Sosyal Hizmet Uzmanı Zekavet BEKLE
		2	AGING IN A MODERNIZING WORLD WITH THE INFLUENCE OF DIGITALIZATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL SERVICES	Sosyal Hizmet Uzmanı, Aleyna BAYKAN
		3	AFETLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	Dr. Öğr. Üyesi, İrem TÜKEL PAKER,
		4	GAZZE'DEKİ KADINLAR İKİ SAVAŞ ARASINDA: 1920 ÖNCESİNE YOLCULUK	Yüksek lisans mezunu, Luna HAWAH
		5	EKOLOJİK SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA YAŞLILIK VE MANEVİ İYİ OLUŞ: ISPARTA ÖRNEĞİ	Dr. Selameddin BAYSAL
		6	YAŞLI YALNIZLIĞI VE SOSYAL BELEDİYECİLİK	Alperen YILDIRIM
		7	ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİMDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN ÖNEMİ	Sosyal Hizmet Uzmanı, Damla BUĞA Doç. Dr., Fikri KELEŞOĞLU

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Beyzanur TİRYAKİ**	1	BAĞLANMA STİLLERİ ÇATIŞMA ÇÖZME BECERİLERİ VE ROMANTİK İLİŞKİ DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ	Beyzanur TİRYAKİ Şahide Güliz KOLBURAN
		2	ANTİSOSYAL KİŞİLİK BOZUKLUĞUNU NASIL BİLİRİZ?	Psikolog, Fatoş ÖZER Doç. Dr. Pervin TUNÇ
		3	PSİKODİNAMİK KURAMA GÖRE NARSİSİSTİK KİŞİLİK BOZUKLUĞU	Guldan Kachar Doç. Dr. Pervin Tunç
		4	ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALAR İLE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK, DURUMLUK VE SÜREKLİ KAYGI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psk. Rima İYİGÜN
		5	ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARININ DEPRESYON İLE İLİŞKİSİNDE YETİŞKİN YÖNETİCİ İŞLEVLERİN ARACILIK ROLÜNÜN İNCELENMESİ	Dr Öğretim Üyesi Emre Han ALPAY
		6	ÇOCUKLUK ÇAĞI RUHSAL TRAVMALARININ İNTİHAR DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ	Yükseklisans Öğrencisi, Sena KAYA Prof. Dr., Vehbi ÜNAL
		7	ERGENLERİN SOSYAL KAYGILARI VE SINAV KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psikolojik Danışman Aslı EFE, Prof. Dr. Mustafa Yüksel ERDOĞDU

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Öğr. Gör. Dr. ,Enes ÖZEN**	1	PORT ACTİVİTİES RELATED RİSKS AND FİNE-KİNNEY METHOD APPLİCATİON	Burak AYDIN Doç. Dr. Murat YORULMAZ
		2	DEVELOPMENT OF A DEEP LEARNING BASED SIZE AND FIT PREDICTION SYSTEM FOR FASHION E-COMMERCE PRODUCTS	İsmail Göktuğ Mutlu İbrahim Utku Arık Ceren Ulus M. Fatih AKAY
		3	OPTIMIZING SCREEN PRINTING CONDITIONS FOR FABRICATING GRAPHITE ELECTRODES	MOHAMMED SALEH AL-BAYATI IBRAHIM INANÇ
		4	REJENERE SELÜLOZ İÇEREN DENİM ÜRÜNLERİN AĞARTMA DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ	Ar-Ge Merkezi Mühendisi, Emre SAKAN Ar-Ge Merkezi Yöneticisi, İrem PALABIYIK
		5	ELEKTRİKLİ ARAÇLARIN ACİL DURUMLARDA ENERJİ İHTİYAÇLARI İÇİN MOBİL ŞARJ İSTASYONU SİSTEMİ	Prof. Dr., Tuğrul OKTAY Öğr. Gör. Dr. ,Enes ÖZEN
		6	TERMOELEKTRİK JENERATÖRLERDE MAKSİMUM GÜÇ NOKTASININ TAKİBİ İÇİN BLUETOOTH HABERLEŞMESİ İLE ANDROID UYGULAMASI ÜZERİNDEN İZLENİLMESİ	Onur Emre GÖLEN Mehmet Ali ÜSTÜNER Hayati MAMUR
		7	FPGA BASED DIGITAL IC DESIGN AND IMPLEMENTATION CORRESPONDING ON RISC–V RV32I ARITHMETIC AND LOGICAL OPERATORS	Selahattin ABAKAY Hayati MAMUR
		8	İTFAİYECİLİK MESLEĞİ İÇİN DİJİTAL EĞİTSEL İÇERİK TASARIMI	Öğr. Gör., Yasin Tahir KARACA Dr. Öğr. Üyesi, Güven MERAL

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

17 Şubat / February 17, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Aries Susanty**	1	E-COMMERCE ADOPTION AND IMPLEMENTATION IN AUTOMOBILE INDUSTRY: A CASE STUDY	Amitrajit Sarkar
		2	STOCHASTIC MIXED 0-1 INTEGER PROGRAMMING APPLIED TO INTERNATIONAL TRANSPORTATION PROBLEMS UNDER UNCERTAINTY	Y. Wu
		3	THE ROLE OF INTERNAL FUNCTION OF ORGANIZATION FOR THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF GOOD CORPORATE GOVERNANCE	Aries Susanty
		4	CORPORATE FRAUD: AN ANALYSIS OF MALAYSIAN SECURITIES COMMISSION ENFORCEMENT RELEASES	Raziah Bi Mohamed Sadique, Jamal Roudaki, Murray B. Clark, Norhayati Alias
		5	INDUSTRIAL DEVELOPMENT, ENVIRONMENT AND OCCUPATIONAL PROBLEMS: THE CASE OF IRAN	Ghaffari, H., Changi Ashtiani, A., Younessi,
		6	BENCHMARKING CLEANER PRODUCTION PERFORMANCE OF COAL-FIRED POWER PLANTS USING TWO-STAGE SUPER-EFFICIENCY DATA ENVELOPMENT ANALYSIS	Shao-lun Zeng, Yu-long Ren
		7	STRATEGY ANALYSIS AND CREATION BY SIMULATION IN THE GENERAL GAME	Gábor Szűcs, Gábor Neszveda, Xin Fang
		8	A SIMULATION MODEL FOR BID PRICE DECISION MAKING	R. Sammoura

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Trish O'Sullivan**	1	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton
		2	ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS	Wichai Onlaor, Siriluck Rotchanakitumnuai
		3	THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES	Jun Luo, Weiguo Zhang., Dabin Qin
		4	OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS	Milan Rippel, Petr Teply
		5	THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	George Yungchih Wang
		6	ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN	Maqbool Hussain Sial, Maaida Hussain Hashmi, Sofia Anwar
		7	A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	George Yungchih Wang
		8	THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	Trish O'Sullivan
		9	A HYPERMAP FOR SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	James K. Ho
		10	THE PATH TO WEB INTELLIGENCE MATURITY	Zeljko Panian

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Mohd Iskandar bin Illyas Tan**	1	A SURVEY ON SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN JOHOR	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		2	FROM MICRO TO NANOSYSTEMS: AN EXPLORATORY STUDY OF INFLUENCES ON INNOVATION TEAMS	Norbert Burger, Thorsten Staake
		3	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		4	THE IMPACT OF PRODUCT PACKAGE INFORMATION ON CONSUMER BEHAVIOR TOWARD GENETICALLY MODIFIED FOODS	Yu-Syuan Chang, Li-Chun Huang
		5	ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFECTIVE FISHERIES MANAGEMENT – AN ANALYSIS	A. Ramachandran
		6	APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION	E. Giovanis
		7	DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS	Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck
		8	A STUDY OF PANEL LOGIT MODEL AND ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF FINANCIAL DISTRESS PERIODS	E. Giovanis
		9	A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGEMENT	Masood Uzzafer
		10	PRIORITIZING SERVICE QUALITY DIMENSIONS:A NEURAL NETWORK APPROACH	A. Golmohammadi, B. Jahandideh

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

17 Şubat / February 17, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Jan Zeman**	1	THE INTERNET AND SMALL MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMES) IN JORDAN	Sattam Allahawiah, Haroon Altarawneh, Sameer Alamro
		2	FINANCIAL ANALYSIS ANALOGIES FOR SOFTWARE RISK	Masood Uzzafer
		3	AN EVALUATION OF THE OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF WI-FI ADOPTION IN MALAYSIAN INSTITUTIONS	Subrahmanyam Kodukula, Nurbiya Maimaiti
		4	TOWARDS A SYSTEMATIC, COST-EFFECTIVE APPROACH FOR ERP SELECTION	Hassan Haghighi, Omid Mafi
		5	INFLUENCE OF LOCUS OF CONTROL AND JOB INVOLVEMENT TO ORGANIZATIONAL CULTURE APPLIED BY EMPLOYEES ON BANK X	Sri Suwarsi, Nadia Budianti
		6	DYNAMIC INTERACTION NETWORK TO MODEL THE INTERACTIVE PATTERNS OF INTERNATIONAL STOCK MARKETS	Laura Lukmanto, Harya Widiputra, Lukas
		7	FUTURES TRADING: DESIGN OF A STRATEGY	Jan Zeman
		8	MULTIDIMENSIONAL PERFORMANCE MANAGEMENT	David Wiese
		9	THE IMPACT OF SUBSEQUENT STOCK MARKET LIBERALIZATION ON THE INTEGRATION OF STOCK MARKETS IN ASEAN-4 + SOUTH KOREA	Noor Azryani Auzairy, Rubi Ahmad
		10	INSTITUTIONAL ASPECTS OF INFORMATION SECURITY IN RUSSIAN ECONOMY	Mingaleva Zhanna, Kapuskina Tatiana

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Chutarat Boontho**	1	INTELLIGENT MOBILE SEARCH ORIENTED TO GLOBAL E-COMMERCE	Abdelkader Dekdouk
		2	IS MANAGEMENT SCIENCE DOING ENOUGH TO IMPROVE HEALTHCARE?	Lalit Garg, Sally McClean, Maria Barton
		3	MCRM-S NEW OPPORTUNITIES OF CUSTOMER SATISFACTION	Cheng Fang Hsu, Shinn-Jong Lin
		4	AN ECONOMIC ANALYSIS OF PHU KRADUENG NATIONAL PARK	Chutarat Boontho
		5	THE INVESTIGATION OF THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF ECONOMY	Seyed Mohammad Reza Hosseini
		6	PROPOSING A CONCEPTUAL MODEL OF CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A STUDY OF CKM TOOLS IN BRITISH DOTCOMS	Mehdi Shami Zanjani, Roshanak Rouzbehani, Hosein Dabbagh
		7	REGINA CONNOLLY, FRANK BANNISTER	Regina Connolly, Frank Bannister
		8	ETAX FILING AND SERVICE QUALITY: THE CASE OF THE REVENUE ONLINE SERVICE	Regina Connolly, Frank Bannister
		9	DESIGN AN ELECTRONIC MARKET FRAMEWORK USING JADE ENVIRONMENT	Mohammad Ali Tabarzad, Caro Lucas

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Şubat / February 17, 2024 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Gaysu R. Arvind**	1	TOWARD A MODEL FOR KNOWLEDGE DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENTS: STRATEGIES FOR STUDENT OWNERSHIP	N.B. Adams
		2	THE PROSPECTS AND CHALLENGES OF OPEN LEARNING AND DISTANCE EDUCATION IN MALAWI	Andrew Chimpololo
		3	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Subramaniam Chandran
		4	ACADEMIC STAFF PERCEPTIONS OF THE VALUE OF THE ELEMENTS OF AN ONLINE LEARNING ENVIRONMENT	Stuart Palmer, Dale Holt
		5	USING THE STUDENTS-AS-CUSTOMERS CONCEPT IN TECHNOLOGY DISCIPLINES: STUDENTS- PERSPECTIVES	Boonlert Watjatrakul
		6	USING WEBLOG TO PROMOTE CRITICAL THINKING – AN EXPLORATORY STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		7	THE EXPERIENCES OF SOUTH-AFRICAN HIGH-SCHOOL GIRLS IN A FAB LAB ENVIRONMENT	Nomusa Dlodlo, Ronald Noel Beyers
		8	EXPLORING SELF-DIRECTED LEARNING AMONG CHILDREN	Mariani Md Nor, Y. Saeednia
		9	THE STATE, LOCAL COMMUNITY AND PARTICIPATORY GOVERNANCE PRACTICES: PROSPECTS OF CHANGE	Gaysu R. Arvind

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR SEYHAN**	1	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMININ AİLE KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR SEYHAN
		2	"UĞUR BÖCEĞİ KAPINIZI ÇALARSA" KİTABINDA EVLAT EDİNME KAVRAMININ TEMSİLİ	Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR SEYHAN
		3	WHAT DO EFL TEACHERS THINK ABOUT TEOG EXAM ENGLISH TESTS?	Koray KAÇAR
		4	4. SINIF DKAB DERS KİTAPLARINDA YER ALAN HZ MUHAMMED'İN HAYATI ÜNİTESİYLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Öğrencisi, Habibe GÖKMEN
		5	ORTAOKUL BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ TESTİ GELİŞTİRİLMESİ: KUVVETİN ÖLÇÜLMESİ VE SÜRTÜNME KUVVETİ	Doktora Öğrencisi, Burcu SOLAK Prof. Dr., Bayram COŞTU
		6	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN SAHİP OLDUKLARI MESLEKİ ÖZERKLİK DÜZEYİNE İLİŞKİN ALGILARI	Selin SARIOĞLU Şeyma ZENGİNER
		7	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA DEVAM EDEN MÜLTECİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARI AÇISINDAN SINIF ORTAMINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI	Ezgi BAŞ Bilim Uzmanı Ali ÜNLÜ Doç. Dr. Banu ÖZKAN
		8	KIRSALDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ	Prof. Dr, Kürşat YENİLMEZ Yüksek Lisans Öğrencisi, Belgin KÖRMUTLU
		9		
		10		

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Doç. Dr. Buğra ZENGİN	1	ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA ABLEİZM PENCERESİNDEN BAKMAK	Yüksek Lisans Öğrencisi, Aycan ERGENÇİÇEĞİ Dr. Öğr. Üyesi, Aysun TURUPCU
		2	KIRSALDA EĞİTİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE METİN YAZMA YETERLİKLERİ	MEB Öğretmen Ayşe KANAT Doç. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
		3	EĞİTİM BİLİMLERİ ALANINDA YAZILACAK MAKALE TÜRÜNDEKİ ÇALIŞMALARDA UYULMASI GEREKEN AKADEMİK METİN HAZIRLAMA İLKELERİ	MEB Öğretmen Ayşe KANAT Doç. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
		4	ZİHİN HARİTASINI KONU ALAN ULUSAL ÇALIŞMALARA YÖNELİK BETİMSEL İÇERİK ANALİZİ	Yüksek lisans Öğrencisi, Ayşe Hande IŞIK Yüksek lisans Öğrencisi, Cansel ŞEREF Uzman, Şenem ALKAN Doç. Dr., Canan CENGİZ
		5	ÖĞRETMEN ADAYLARININ AKRAN DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK HAZIRLADIKLARI YANSITICI GÜNLÜKLERİNİN İNCELENMESİ: MİKRO- ÖĞRETİM UYGULAMALARI SÜRECİ	Doç. Dr. Canan CENGİZ Uzman, Şenem ALKAN Lisansüstü Öğrencisi, Gül MÜFTÜOĞLU
		6	ANALYSIS OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERSPECTIVES ON PEER MEDIATION	Öğr. Gör. Davut AÇAR Abdulkadir DEMİR
		7	INVESTIGATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS ON GENDER EQUALITY IN TERMS OF SOME VARIABLES	Öğr. Gör. Davut AÇAR Öğr. Gör. Dr. Yusuf DİLBİLİR
		8	OKUL YÖNETİCİLERİNİN BİRER HAFTALIK ARA TATİLLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	Öğretmen, Nuray DAYI Öğretmen, Nazlı GÖÇBEN Öğretmen, Erdem KAHRAMAN Öğretmen, Muhammet IŞIK
		9	ÖĞRETMEN KARİYER BASAMAKLARINA İLİŞKİN BETİMSEL BİR İNCELEME	Hasan Basri MEMDUHOĞLU Hatice BARLİK
		10	FORREST CARTER'IN KÜÇÜK AĞAÇ'IN EĞİTİMİ KİTABI BAĞLAMINDA EĞİTİMDE ÖDÜL VE CEZANIN YERİ	Hasan Basri MEMDUHOĞLU Hakan HANSU
		11	GOOGLE ARAMA KOMUTLARININ METAFOR ANALİZİ	Doç. Dr. Buğra ZENGİN Dr. Öğr. Üyesi Rabia KORKMAZ TAN Dr. Öğr. Üyesi Oya MERT

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. Metin Demirci**	1	ATALAR SÖZLƏRİMİZDƏ ƏRƏB-FARS DİLİNDƏN ALINMALAR	f.ü.f.d. dosent, Rəhilə Hümmətova
		2	THE IMAGE OF WOMAN IN NASREDDİN HOCA ANECDOTES	Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ Esin DEMİRBAŞ Yeliz ELPE
		3	TWO WOMEN DESTINED FOR LONELINESS: EMMA AND SENİHA	Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ Yeliz ELPE Esin DEMİRBAŞ
		4	SEYRAN SEHAVET`İN “DAŞ EVLƏR” ROMANINDA OTOBİYOGRAFİ	Sayad HASANLI Dr. Öğr. Üyesi Göksu ÇİÇEKLİ KOÇ
		5	AHMED ARİF’İN “KARA SEVDA”ADLI ŞİİRİNİN ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	Prof. Dr. Şener DEMİREL Aynur YILDIRIM
		6	ATRİBUTİV İSİMLƏRLƏ SİFƏTİN FƏRQLƏNDİRİLMƏSİNDƏ TƏLİM ÜSULLARINDAN İSTİFADƏ İMKANLARI	f.ü.f.d. dosent, Rəhilə Hümmətova
		7	SABİR RÜSTEMHANLI’NIN ŞİİRLERİNDE TÜRKİYE	Lalazar Sarkhanova Prof. Dr. Ali Erol
		8	SEZAİ KARAKOÇ’UN “ŞEHRAZAT” ADLI ŞİİRİNİN ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	Fatma TİMUR Prof. Dr. Şener DEMİREL
		9	ON CELİL ÇINKIR’S RESEARCH AND STUDY CALLED KARACAOĞLAN COĞRAFYASI SÖZ ÇIKINI	Doç. Dr. Metin Demirci

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Research Assistant Ahsen DEMİRHAN KAYACIK	1	SİSTEMİK LUPUS ERİTEMATOZUS: GENEL BAKIŞ	Beyzanur ASLANTÜRK Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR Öğretim Görevlisi Beyza ARMAĞAN Öğretim Görevlisi Yeşim ATEŞ Öğretim Görevlisi Elif DEMİRBAŞ
		2	DOĞUŞTAN ACIYA DUYARSIZLIK SENDROMU	Esma CEYLAN Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR Öğretim Görevlisi Beyza ARMAĞAN Öğretim Görevlisi Yeşim ATEŞ Öğretim Görevlisi Elif DEMİRBAŞ
		3	AİLE SAĞLIĞI MERKEZİNE PANSUMAN İÇİN GELEN HASTALARIN TABURCULUK SONRASI BİLGİ DÜZEYLERİ	Öğrenci Hemşire Özlem UZOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Hatice ERDOĞAN
		4	DÜŞÜK FODMAP DİYETİ VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ	Damla SEMİZ Doç. Dr. Ayşe GÜNEŞ BAYIR
		5	BESİNLERİN GLİSEMİK İNDEKSİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER VE GLİSEMİK YÜK	Elif Dilara ALABAŞ Doç. Dr. Ayşe GÜNEŞ BAYIR
		6	YARDIMCI ÜREME TEKNİKLERİ DOĞRULTUSUNDA ORTAYA ÇIKABİLECEK KOMPLİKASYONLAR	Doç. Dr. Kevser İLÇİOĞLU Uzman Ebe Müge SAĞLIK
		7	THE USE OF NONPHARMACOLOGIC METHODS IN THE MANAGEMENT OF MENOPAUSAL SYMPTOMS: A REVIEW OF POSTGRADUATE NURSING STUDIES IN TURKEY	Research Assistant Ahsen DEMİRHAN KAYACIK Assoc. Prof. Kevser İLÇİOĞLU
		8	RECEIVING PRECONCEPTIONAL CARE IN TURKEY AND AFFECTING FACTORS: A REVIEW OF POSTGRADUATE THESES	Research Assistant Ahsen DEMİRHAN KAYACIK Assoc. Prof. Kevser İLÇİOĞLU

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Arş.Gör., Sultan UÇUK**	1	AROMATERAPİNİN POSTPARTUM DÖNEMDE KULLANIMI	Arş.Gör., Sultan UÇUK Dr. Öğretim Üyesi, Özlem AKGÜN
		2	MİNDFULNESS (FARKINDALIK) TEMELLİ EĞİTİM VE EBELİK	Dr. Öğretim Üyesi, Özlem AKGÜN Arş.Gör., Sultan UÇUK
		3	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN UYKU ÜZERİNDEKİ ROLÜ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI	Musa Türkmen Öğr. Gör. Oğuzhan BOZKURT Doç. Dr. Ahmet KURTOĞLU Doç. Dr. Özgür EKEN
		4	ADOLESAN İDİYOPATİK SKOLYOZ (AİS) TEDAVİSİNDE KULLANILAN FARKLI YAKLAŞIMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	Selçuk EREN Doç. Dr. Betül AKYOL Doç. Dr. Özgür EKEN Gülhan UZUN EREN
		5	KADIN İNFERTİLİTESİNDE KANITA DAYALI UYGULAMALARA GÜNCEL BİR BAKIŞ	Yüksek Lisans Öğrencisi Gülnadiye Öçal, Doç. Dr. Kevser İlçioğlu
		6	TIBBİ İLETİŞİM TUTUM ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	Dr. Lütfiye Nur UZUN Dr. Hümeyra HANÇER TOK

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ**	1	1980-1988 İRAN IRAK SAVAŞI: MEZHEPSEL VE SİYASAL BİR ÇÖZÜMLEME	Zeynep ÖZALP KAYA
		2	TWO EFFECTIVE INSTITUTIONS OF MEDIEVAL EUROPE: CONSUL AND PODESTA	Assist. Prof. Dr. Tunay KARAKÖK
		3	BALTALİMANI ANTLAŞMASI'NDAN DÜYÛN-U UMUMİYE İDARESİ'NE OSMANLI DEVLETİ'NİN YARI SÖMÜRGELEŞME SÜRECİ	Ata Ogün KAPLAN
		4	BİR GEZGİNİN GÖZÜ İLE BEHMENİ TÜRK SULTANLIĞI	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		5	TARİH BOYUNCA HALK OYUNLARININ KÜLTÜREL ETKENLERİ	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		6	HERODOT TARİHİ'NDE PHOKAIA	Doç. Dr. Sabri ARICI
		7	ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA; BAĞDAD ASKERİ MEKTEB – İ İDADİSİ	Öğr. Gör., Büşranur GÜLEÇ DEMİREL Prof. Dr., Nuran KARA PİLEHVARİAN

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Chaiwat Waree**	1	DETERMINATION OF SKILLS GAP BETWEEN SCHOOL-BASED LEARNING AND LABORATORY-BASED LEARNING IN OMAR AL-MUKHTAR UNIVERSITY	Aisha Othman, Crinela Pislaru, Ahmed Impes
		2	THE HDH MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE STRUCTURAL THINKING AND ITS APPLICATIONS TO OTHER SYSTEMS	Mosseri Avraham
		3	TEACHING APPROACH AND SELF-CONFIDENCE EFFECT MODEL CONSISTENCY BETWEEN TAIWAN AND SINGAPORE MULTI-GROUP HLM	PeiWen Liao, Tsung Hau Jen
		4	EFFECTIVENESS OF ICT TRAINING WORKSHOP FOR TUTORS OF ALLAMA IQBAL OPEN UNIVERSITY, PAKISTAN	Muhammad Javid Qadir, Abdul Hameed
		5	A DEVELOPMENT OF THE MULTIPLE INTELLIGENCES MEASUREMENT OF ELEMENTARY STUDENTS	Chaiwat Waree
		6	A FORMATIVE ASSESSMENT TOOL FOR EFFECTIVE FEEDBACK	Rami Rashkovits, Ilana Lavy
		7	ACTIVE LEARNING STRATEGIES AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SOME PSYCHOLOGY UNDERGRADUATES IN BARBADOS	Grace Adebisi Fayombo
		8	A LEARNER-CENTRED OR ARTEFACT-CENTRED CLASSROOM? IMPACT OF TECHNOLOGY, ARTEFACTS, AND ENVIRONMENT ON TASK PROCESSES IN AN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM	Nobue T. Ellis
		9	CURRICULUM OF ETHICAL EDUCATION IN SLOVAKIA	Petra Fridrichová, Eva Balážová
		10	INCREASE SUCCESS BY DECREASING ADMISSION FOR MATHS– FAIRYTALE OR REALITY?	L.A du Plessis

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Mauricio Otaíza Morales**	1	ACCOUNTING RESEARCH FROM THE GLOBALIZATION PERSPECTIVE	Paul Diaconu, Nicoleta Coman
		2	DEVELOPMENT, DISPLACEMENT AND REHABILITATION: AN ACTION ANTHROPOLOGICAL STUDY ON KOVVADA RESERVOIR IN WEST GODAVARI AGENCY OF ANDHRA PRADESH, INDIA	Ram Babu Mallavarapu
		3	TRUSTWORTHY IN VIRTUAL ORGANIZATION	Abdolhamid Fetanat, Mehdi Naghian Feshaareki
		4	THE EPISTEMOLOGICAL CRISIS IN THE THEORY OF VITTORIO GUIDANO	Mauricio Otaíza Morales
		5	MARITAL DURATION AND SEXUAL FREQUENCY AMONG THE MUSLIM AND SANTAL COUPLES IN RURAL BANGLADESH: A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	Md. Emaj Uddin
		6	MOBILITY ANALYSIS OF THE POPULATION OF RABAT-SALÉ-ZEMMOUR-ZAER	F. Ghaiti
		7	STUDY ON DIVERSIFIED DEVELOPMENTS IMPROVING ENVIRONMENTAL VALUES-IN CASE OF UNIVERSITY CAMPUS -	Kuriko Iwai, Michihiro Kita
		8	SPATIAL THINKING ISSUES: TOWARDS RURAL SOCIOLOGICAL RESEARCH AGENDA IN THE THIRD MILLENNIUM	Abdel-Samad M. Ali
		9	IN SEARCH OF EXCELLENCE – GOOGLE VS BAIDU	Linda, Sau-ling LAI
		10	APPRECIATING, INTERPRETING AND UNDERSTANDING POSTERS VIA LEVELS OF VISUAL LITERACY	Mona Masood, Zakiah Zain

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Sumita Chowhan**	1	THE PROJECT EVALUATION TO DEVELOP THE COMPETENCIES, CAPABILITIES, AND SKILLS IN REPAIRING COMPUTERS OF PEOPLE IN JOMPLUAK LOCAL MUNICIPALITY, BANG KHONTHI DISTRICT, SAMUT SONGKRAM PROVINCE	Wilailuk Meepracha
		2	INVESTIGATING INTERFERENCE ERRORS MADE BY AZZAWIA UNIVERSITY 1ST YEAR STUDENTS OF ENGLISH IN LEARNING ENGLISH PREPOSITIONS	Aimen Mohamed Almaloul
		3	ENTREPRENEUR UNIVERSAL EDUCATION SYSTEM: FUTURE EVOLUTION	Khaled Elbehiery, Hussam Elbehiery
		4	GUIDELINES FOR DEVELOPING, SUPERVISING, ASSESSING AND EVALUATING CAPSTONE DESIGN PROJECT OF BSC IN ELECTRICAL AND ELECTRONIC ENGINEERING PROGRAM	Muhibul Haque Bhuyan
		5	ON THE ALLOPATRY OF NATIONAL COLLEGE ENTRANCE EXAM IN CHINA: THE ROOT, POLICY AND STRATEGY	Shi Zhang
		6	COMPUTER AIDED LANGUAGE LEARNING SYSTEM FOR ARABIC FOR SECOND LANGUAGE LEARNERS	Osama Abufanas
		7	ACADEMIC PERFORMANCE OF ENGINEERING STUDENTS: THE ROLE OF ABILITIES & LEARNING STYLE	Sumita Chowhan
		8	PAY DIFFERENTIALS AND EMPLOYEE RETENTION IN THE STATE COLLEGES OF EDUCATION IN THE SOUTH-SOUTH ZONE, NIGERIA	Emmanuel U. Ingwu
		9	PRE-SERVICE TEACHERS' ASSESSMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY APPLICATION TO INSTRUCTION	Adesanya Anuoluwapo Olusola
		10	E-LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS GENERAL FRAMEWORK	Hamed Fawareh

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Nicoletta Adamo-Villani**	1	OMMUNITIES OF INTEREST: THREE UNIQUE CASE STUDIES IN WIDER UNIVERSITY AND SCHOOL PARTNERSHIPS IN AUSTRALIA	M. Zeegers, D. Barron
		2	ENHANCING LEARNING EXPERIENCES IN OUTCOMEBASED HIGHER EDUCATION: A STEP TOWARDS STUDENT CENTERED LEARNING	K. Kumpas
		3	KEY FACTORS OF CURRICULUM INNOVATION IN LANGUAGE TEACHER EDUCATION	Liliana Mâţă
		4	IMPROVING THE QUALITY OF E-LEARNING COURSES IN HIGHER EDUCATION THROUGH STUDENT SATISFACTION	Susana Lemos, Neuza Pedro
		5	THE DEVELOPMENT OF A TEACHERS- SELF-EFFICACY INSTRUMENT FOR HIGH SCHOOL PHYSICAL EDUCATION TEACHER	Yi-Hsiang Pan
		6	CREATIVITY: A MOTIVATIONAL TOOL FOR INTEREST AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING IN SCIENCE EDUCATION	Thienhuong Hoang
		7	A VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FOR DEAF CHILDREN: DESIGN AND EVALUATION	Nicoletta Adamo-Villani
		8	DIGITAL NARRATIVE AS A CHANGE AGENT TO TEACH READING TO MEDIA-CENTRIC STUDENTS	Robert F. Kenny
		9	THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES	Glenda A. Gunter

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Dr.Öğr.Üye.Arzu DİLAVEROĞLU	1	NATIONAL FEATURES OF POLITENESS	Assoc. Prof. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna
		2	AZERBAYCAN VATANDAŞLARININ SİYASAL KATILIM HAKLARININ GELİŞİM SÜRECİ	Gülnar RAHİMOVA
		3	SOSYAL POLİTİKA BAĞLAMINDA GENÇLER VE EBEVEYNLERİN İSRAF ANLAYIŞ VE TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi, Gülperi Develi
		4	AFET YÖNETİMİ VE TEKNOLOJİ: KURUMSAL VE YASAL ÇERÇEVENİN İNCELENMESİ	Prof. Dr., Fatma Neval GENÇ Yüksek Lisans Öğrencisi, Enes AKTAŞ
		5	İSLAM DÜNYASIYLA ENTELEKTÜEL BULUŞMA: AYDINLAR OCAĞI PERSPEKTİFİNDEN TÜRK İSLAM SENTEZİ	Doktorant Gürkan KANAT
		6	BÜROKRATİK İŞLEYİŞİ BOZAN ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR	Dr.Öğr.Üye.Arzu DİLAVEROĞLU
		7	E-BELEDİYE KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2003-2023	Mehmet YILDIZ Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ
		8	ÖĞRETİMSEL LİDERLİĞİN GÖREV MOTİVASYONUNA ETKİSİ ÜZERİNE EĞİTİM KURUMLARINDA BİR İNCELEME	Esra İLHAN
		9	COVID PANDEMİSİ SÜRECİNDE SOSYAL BELEDİYECİLİK	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ali Rıza ÜSTÜN
		10	HOUSING PROBLEM AND APPLIED HOUSING POLICIES IN THE WORLD AND TURKEY	Arş. Gör. Dr. Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Arş. Gör. Şeyma ÖZEKİNCİ**	1	ANALYZING AUDIENCE PERCEPTIONS OF THE '2 DAYS 1 NIGHT' REALITY SHOW	Truong-Vi DINH Que-Nhu DUONG
		2	TÜRKİYE'DEKİ MÜZE VE ÖREN YERLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ERDAL Arş. Gör. Şeyma ÖZEKİNCİ
		3	YÖRESEL LEZZET ANTEP PEYNİRİ; ÖZELLİKLERİ VE MUTFAKTA KULLANIM ALANLARI	Pınar Sarıoğlu Dr.Öğr.Üye. Oya ÖZKANLI
		4	YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE TEKNOLOJİ GELİŞİMİ SONRASI, ÇALIŞAN YETKİNLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ÖZ YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Mustafa Said KOCABIYIK Dr. Ilgaz Feray DEMİRAĞ
		5	TURİSTLERİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANAN TURİZM İŞLETMELERİNE YATIRIM YAPMA KONUSUNDAKİ GÜVEN DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI: ANTALYA DESTİNASYONUNDA BİR İNCELEME	Doktora Öğrencisi, Emre DEMİR Prof. Dr. Ozan BAHAR
		6	ZENGİN MUTFAĞIYLA MEŞHUR OLAN GAZİANTEP KENTİNİN KENT PAZARLAMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Şule YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi, Burcu ALTIPARMAK
		7	ERDEK'TE AROMATİK BİTKİLERİN FLORA TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mücella ÇINAR ÖDEMİŞ Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr., Lale KABADAYI**	1	ARTIST READINGS ON THE THEME OF LIGHT AS AN ELEMENT OF ARTISTIC EXPRESSION IN INSTALLATION	Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN Prof. Dr., Naile ÇEVİK
		2	ON AZUMA MAKOTO'S UNUSUAL BOTANICAL SCULPTURES IN THE CONTEXT OF CHANGING EXHIBITION PRACTICES IN CONTEMPORARY ART	Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN Prof. Dr., Naile ÇEVİK
		3	GRAFİK TASARIMDA YAZI-İMAJ BİRLİKTELİĞİNİN "TYPE UNITE: STUDENT TYPOGRAPHY POSTER EXHIBITION" PROJESİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Özlem UYAN
		4	20 y.y.'ın BAŞINDA MAKEDONYA'DAKİ KESRİYE (KOSTUR), MANASTIR (BİTOLA) VE PİRLEPE (PRİLEP) ŞEHİRLERİNDE GİYİM ANLAYIŞI	Dr. Filiz MEHMETOĞLU
		5	MEDENİYETLERİN AYAK İZLERİ: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AYAKKABI TASARIMLARI	Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyra Nur EJDER
		6	DOĞADAN HALIYA: KUŞ TÜYÜNDEN HALIYA DOKUNAN DESEN TASARIMLARI	Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR Yüksek Lisans Öğrencisi Betül ÇETİN
		7	UŞAK KİLİMLERİNDE KULLANILAN MOTİFLERİN SERAMİK BÜNYE ÜZERİNDE UYGULANMASI VE HEDİYELİK EŞYA OLARAK EKONOMİYE KAZANDIRILMASI	Elvan BESREK Prof. Dr. Nurettin GÜLAÇTI
		8	-MINIMA MORALIA'DAN MINIMA NATURA'YA-NEANDRİA FİLMİNDE BİÇEM	Prof. Dr., Lale KABADAYI
		9	SANAT ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK TERCİHLERİ İLE SANATSAL YARATIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Yeşim KANBER Dr. Öğr. Üyesi Şenay BAŞ
		10	RESİM-İŞ ÖĞRETMENLİĞİ ADAYLARININ SANAT MÜZESİ ZİYARETİ DENEYİMLERİ	Ramazan KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi Şenay BAŞ
		11	AN EVALUATION ON ORAL PLAYS IN ELAZIG FOLK DANCES	Dr. Öğr. Üyesi Selami AKIŞ

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade**	1	ŞHUŞHA MUSEUMS	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		2	A STUDY ON OLD TURKISH BELIEFS IN THE POEMS OF ÂŞIK SADIK DOĞANAY FROM TOKAT, AN ANATOLIAN POET	Teacher, Nurdan KARADENİZ
		3	FRANSIZCA ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OTANTİK MATERYAL TERCİHLERİ AUTHENTIC MATERIAL PREFERENCES OF FRENCH TEACHER CANDIDATES	Dr. Öğr. Üyesi, Gizem KÖŞKER
		4	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPORTMENLİK DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, İsmail GENÇ Doçent Doktor, Yahya DOĞAR Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU
		5	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENİ ADAYLARININ PSİKOLOJİK İYİ OLUŞLARI İLE YALNIZLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Taylan AKBUĞA Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU Doçent Doktor, Özgür EKEN
		6	THOMAS HOBBES'NUN SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA EĞİTİM MESELESİ	Seda YURTSEVEN
		7	PANDORA'NIN KUTUSU FİLMİNİN MURRAY BOWEN'İN KAVRAMLARIYLA ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM Doç Dr. Aysel ARSLAN Yüksek Lisans Öğrencisi Nurbanu YILDIZ
		8	PANDORA'NIN KUTUSU FİLMİNE SATİR VE MİNUCHİN AİLE TERAPİLERİYLE BİR BAKIŞ	Doç. Dr. Aysel ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM Yüksek Lisans Öğr. Başak Elif BİTGİ

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE**	1	MADRİD'DEN VİLNİUS'A: İSVEÇ VE FİNLANDİYA'NIN NATO ÜYELİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK HAMLESİ	Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE
		2	YENİ KÜRESEL EKONOMİK SİSTEM VE KORİDORLAR ÜZERİNDEKİ GÜÇ MÜCADELESİ	Dr, Ayşegül KETENCİ
		3	TALİBAN İKTİDARININ İKİNCİ DÖNEMİNDE AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASI	Lisans, Muhibullah SAMEDİ Lisans, Rihem MECHERİ
		4	TUFAN AL AQSA : UNRAVELİNG THE TALİBAN-HAMAS NEXUS	Lisans, Muhibullah SAMEDİ Lisans, Rihem MECHERİ
		5	KUŞAK YOL PROJESİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Bahadır YURTLAK

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Dr.Öğr.Üyesi, Emre GÖRGÜN**	1	KİLİN KAYMA DAYANIMI ÜZERİNDE PUZOLANİK KATKI MALZEMELERİN ETKİSİ	Dr. Yasemin ASLAN TOPÇUOĞLU Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK
		2	KOMPAKSİYON PARAMETLERİNE PUZOLANİK KATKI MALZEMELERİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Yasemin ASLAN TOPÇUOĞLU Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK
		3	NEM ORANINA BAĞLI MALZEME ÖZELLİĞİ DİKKATE ALINARAK KOMPOZİT BİR PLAĞIN NEM ETKİSİ ALTINDAKİ GERİLME ANALİZİ	Arş. Gör., Yusuf Ziya YÜKSEL Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		4	BOŞLUK İÇEREN YARI SONSUZ BİR ORTAMDA BOŞLUKTAKİ HARMONİK YÜK ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör., Yusuf Ziya YÜKSEL Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		5	SÖĞÜT YÖRESİNE AİT GENLEŞTİRİLMİŞ KİL AGREGASI İLE ÜRETİLEN TAŞIYICI HAFİF BETONLARIN MEKANİK VE FİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	İnşaat Müh. Edanur KOÇ Dr. Öğr. Üyesi, İsmail YILDIZ
		6	HİJYEN KAĞIDI SEKTÖRÜNDE KULLANIMA UYGUN ALTERNATİF HAMMADDELERİN KULLANIMI	Hakan ERKENGEL Züleyha DEĞİRMENCİ
		7	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF SMAW PARAMETERS ON PROPERTIES OF AH36 JOINTS AND THE CHEMICAL COMPOSITION OF SEAWATER	Dr.Öğr.Üyesi, Emre GÖRGÜN

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Hélder Spínola**	1	THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF THE MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Altynai Zhaitapova, Aizhan Satyvaldiyeva
		2	REAL TIME CONTROL LEARNING GAME - SPEED RACE BY LEARNING AT THE WHEEL - DEVELOPMENT OF DATA ACQUISITION SYSTEM	Konstantinos Kalovrektis, Chryssanthi Palazi
		3	ANALYSIS AND CATEGORIZATION OF E-LEARNING ACTIVITIES BASED ON MEANINGFUL LEARNING CHARACTERISTICS	Arda Yunianta, Norazah Yusof, Mohd Shahizan Othman, Dewi Octaviani
		4	EXPLANATORY OF RELATIONSHIP BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND LEARNING PERFORMANCE	Chih Chin Yang
		5	TECHNOLOGY INTEGRATED EDUCATION – SHAPING THE PERSONALITY AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE YOUNG	R. Ramli, S. Sameon
		6	THE EFFECT OF CONTRIVED SUCCESS IN CALCULATION TASKS ON THE SELF-EFFICACY OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	Akitoshi Uchida, Kazuo Mori
		7	IMPROVING TEACHER PROFESIONALISM THROUGH CERTIFICATION PROGRAM: AN INDONESIA CASE STUDY	Triyanto
		8	STRUCTURE OF DOCTORAL STUDENTS- RESEARCH COMPETENCES IN SUSTAINABILITY CONTEXT	I. Bolgzda, E. Olehnovica
		9	SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONTRIBUTIONS AMONG UNIVERSITY OF MADEIRA (PORTUGAL) STUDENTS	Hélder Spínola

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prakash Singh**	1	COOPERATIVE LEARNING: A CASE STUDY ON TEAMWORK THROUGH COMMUNITY SERVICE PROJECT	Priyadharshini Ahrumugam
		2	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA BY BUSINESS EDUCATION STUDENTS IN NIGERIA UNIVERSITIES	Titus Amodu Umoru
		3	MOBILE COLLABORATION LEARNING TECHNIQUE ON STUDENTS IN DEVELOPING NATIONS	Amah Nnachi Lofty, Oyefeso Olufemi, Ibiam Udu Ama
		4	COMPLEXITY LEADERSHIP AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION	Prabhakar Venugopal Gantasala
		5	EDUCATIONAL PLAN AND PROGRAM OF THE SUBJECT MAINTENANCE OF ELECTRIC POWER EQUIPMENT	Rade Ciric, Sasa Mandic
		6	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THEIR PRINCIPALS' INTERPERSONAL EMOTIONALLY INTELLIGENT BEHAVIOURS AFFECTING THEIR JOB SATISFACTION	Prakash Singh
		7	DESIGNING SOCIAL MEDIA INTO HIGHER EDUCATION COURSES	Thapanee Seechaliao
		8	TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT–CURRENT PRACTICES IN A SECONDARY SCHOOL IN BRUNEI DARUSSALAM	Shanthi Thomas
		9	CREATING ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: THE SWEDISH APPROACH OF TRANSFORMATION	Fawaz Saad, Hamid Alalwany

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Nidhi Gadura**	1	RELATIONSHIP BETWEEN GENDER AND PERFORMANCE WITH RESPECT TO A BASIC MATH SKILLS QUIZ IN STATISTICS COURSES IN LEBANON	Hiba Naccache
		2	VOICES AND PICTURES FROM AN ONLINE COURSE AND A FACE TO FACE COURSE	Eti Gilad, Shosh Millet
		3	LEARNERS' PERCEPTIONS OF TERTIARY LEVEL TEACHERS' CODE SWITCHING: A VIETNAMESE PERSPECTIVE	Hoa Pham
		4	IMPLEMENTING LEARNER-CENTERED TEACHING APPROACH IN HIGHER EDUCATION	Iman Ali Ahmed Al-Rashed
		5	INTEGRATING HOTS ACTIVITIES WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHERS' PREPARATION	Wajeeh Daher, Nimer Baya'a
		6	A FLIPPED CLASSROOM APPROACH FOR NON-SCIENCE MAJORS	Nidhi Gadura
		7	THE TECHNO-PEDAGOGICAL PIVOT: DESIGNING AND IMPLEMENTING A DIGITAL WRITING TOOL	Justin D. Olmanson, Katrina S. Kennett, Bill Cope
		8	ANALYSIS OF SUITABILITY OF ONLINE ASSESSMENT BY MAINTAINING CRITICAL THINKING	Mohamed Chabi, Mohammad Shahid Jamil, Mahmoud I Syam
		9	FACTORS OF ENGLISH LANGUAGE LEARNING AND ACQUISITION AT BISHA COLLEGE OF TECHNOLOGY	Khalid Albishi

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 16 – 18, 2024
GAZIANTEP
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

18 Şubat / February 18, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Haiyan Wang**	1	OPEN EDUCATIONAL RESOURCE IN ONLINE MATHEMATICS LEARNING	Haohao Wang
		2	MEANINGFUL GENERAL EDUCATION REFORM: INTEGRATING CORE CURRICULA AND INSTITUTIONAL VALUES	Michael W. Markowitz
		3	APPLICATIONS OF BIG DATA IN EDUCATION	Faisal Kalota
		4	USING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Ahasanul Haque, Abdullah Sarwar, Khaliq Ahmad
		5	FOCUSING ON THE UTILIZATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY FOR IMPROVING CHILDREN'S POTENTIALS IN SCIENCE: CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA	Osagiede Mercy Afe
		6	TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION: DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS 'SIGNATURE' FOR PRE-CLINICAL MEDICAL STUDENTS – AN ACTION RESEARCH PROJECT	W. Maddison
		7	COLLABORATIVE TEAM WORK IN HIGHER EDUCATION: A CASE STUDY	Swapna Bhargavi Gantasala
		8	THE ANALYSIS OF TEACHER TALK IN "LEARNER-CENTERED" TEACHING MODE	Haiyan Wang
		9	ON THE CONSTRUCTIVIST TEACHING OF EXTENSIVE READING FOR ENGLISH MAJORS	Haiyan Wang

ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 14th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 16 – 18, 2024 GAZIANTEP Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
18 Şubat / February 18, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Duangkamol Thitivesa**	1	ACCESS TO HIGHER EDUCATION IN NIGERIA: THE UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM EXPERIENCE	Eni I. Eni, James Okon, Ashang J. Ashang
		2	THE COOPERATIVE LEARNING MANAGEMENT IN THE COURSE OF PRINCIPLES OF MATHEMATICS FOR GRADUATE LEVEL	Komon Paisal
		3	RELATIONSHIP OF ARM ACUPRESSURE POINTS AND THAI TRADITIONAL MASSAGE	Boonyarat Chaleephay
		4	RUBRIC IN VOCATIONAL EDUCATION	Azmanirah Ab Rahman, Jamil Ahmad, Ruhizan Muhammad Yasin
		5	DRUG USE KNOWLEDGE AND ANTIMICROBIAL DRUG USE BEHAVIOR	Pimporn Thongmuang
		6	THE USE OF PROJECT TO ENHANCE LEARNING DOMAINS STATED BY NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK: TQF	Duangkamol Thitivesa
		7	A DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS TO STRENGTHEN THE LEARNING PROCESS OF MASTER'S DEGREE STUDENTS MAJORING IN CURRICULUM AND INSTRUCTION AT SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Chaiwat Waree
		8	COLLABORATIVE ONLINE LEARNING FOR LECTURERS	Lee Bih Ni, Emily Doreen Lee, Wee Hui Yean
		9	A DEVELOPMENT OF PERSONALIZED EDUTAINMENT CONTENTS THROUGH STORYTELLING	Min Kyeong Cha, Ju Yeon Mun, Seong Baeg Kim

Mesopotamia 3rd Group Exhibition February 16 - 18, 2024 - Gaziantep					
Salon / Hall	**Oturum Başkanı / Session Chair**		**Eser Adı / Art Work**	Artist	**Tema / Theme**
		1	Zamanın Tozu	Yrd. Doç. Dr. Naciye Derin Işıkören	
		2	8 nokta 1	Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN	
		3	Ninhursag (Sıradağların Tanrıçası)	Ece Pınar	
		4	Nefes-Siz	Doç. Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI	
		5	Sürûr-ı Su	TUBA ÖZER	
		6	MEZOPOTAMYANIN RENKLERİ	ÖZNUR GÖKMEN	
		7	IŞILTI	Öğr.Gör. Arzu PİLEVNE	
		8	Sim Sarma	Dr. Arzu BOR KOCAMAN	
		9	Mavi Dokunuşlar	Muhammet Hızır Yüksel	
		10	Gods-Eagles and Others	Meltem Özkaya SARUL	
		11	Phoenicians' Magic Cube	Meltem Özkaya SARUL	
		12	Küpeli Kutnu / Earring Flower Kutnu	Emine KOCA	
		13	Rüyadan Kaçış / Escape from the Dream	Büşra Meydan	
		14	Bağ-ı Mucize	Nalân Danâbaş	
		15	İsimsiz/Anonymous	Serpil KAPAR	
		16	İştar'ın Boğası	Gamze Yalçin	
		17	Hatırla, Remember	FEYZANUR ÇELİK	
		18	İsimsiz/ No Title	Serpil KAPAR	

19	DER-İN	FAZİLET CEYHANLI
20	BAĞ	HALİDE AKKUŞ
21	KOVAN	Fatma KOÇ
22	Ancient Mural	Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER
23	Ephemeral	Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER
24	Mozaik	Lale Yıldır
25	Toprak: Mezopotamya'nın izleri / Earth: The trace of Mesopotamia	Dr. Serap Gamze Serdar
26	BAĞ	Öğr. Gör. HALİDE AKKUŞ
27	Point of View	Arş. Gör. Ayşenur KANDEMİR
28	Vertical	Arş. Gör. Dr. Turgut KALAY
29	İki Nehrin Hikayesi: Mezopotamya	Dr.Öğr.Ü.Nursen GEYİK DEĞERLİ
	Kişisel Sergi	
	PROMPTISM	Dr. Öğretim Üyesi Yalçın Demirkıran

Contents

MÜMTAZ TURHAN'IN EĞİTİM ANLAYIŞI 1
SIBYAN MEKTEPLERİNİN EĞİTİM, ÖĞRETİM VE YÖNETİM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ 10
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE SERBEST PARÇALARIN KULLANILMASI 19
ERKEN DÖNEMDE EV OKURYAZARLIK ORTAMINA İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ 33
BİR ORTAOKULDA PİKTES DESTEKLEME KURSLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE OKUL YÖNETİCİLERİNİN DENEYİMLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI 43
TÜRKİYE'DE EĞİTİM GÖREN SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN MÜZİK DERSLERİNE OLAN İLGİ VE YAKLAŞIMLARININ MÜZİK ÖĞRETMENLERİ GÖZÜNDEN İNCELENMESİ 49
BİOLOGİYANIN TƏDRİSİNDƏ TƏŞKİLATI TEXNİKALARDAN İSTİFADƏ EDİLMƏSİ 58
BİRBİRİNE BAĞIMLI(BASAMAKLI) VEYA BAĞIMSIZ OLARAK ORTAYA ÇIKAN ÇOKLU TEHLİKELERİN NEDEN OLDUĞU AFETLER 64
HALİDE EDİB ADIVAR'IN ROMANLARINDA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE TOPLUMSAL YANSIMALAR 74
ÇOCUKLUK ÇAĞINDA TÜKETİM 86
ROMANTİK İLİŞKİLERDE MANİPÜLASYON ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 93
BEKAR GENÇLERDE GELECEK KAYGISI İLE EVLİLİK TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 98
İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN YAHUDİLERİN SEÇİLMİŞLİK İNANÇLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ 105
MONOTEİST VE DÜALİST TANRI ANLAYIŞI BAĞLAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZERDÜŞTÎLİK VE MECÛSÎLİK 116
YAHUDİLİKTE KADIN 131
TEFSİRİN DİL EKSENLİ BAZI KURALLARI 138
BABALAR VE KIZLARI: GELENEKSELDEN MODERNE TÜRK SİNEMASINDA BABA, KIZ ÇOCUK İLİŞKİLERİ 147
"DİLAN POLAT" KONULU HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ 170
"THE SOCİAL NETWORK" FİLMİNİN DRAMATURJİK ÇÖZÜMLEMESİ 179
DEPREM OKURYAZARLIĞI: İLETİŞİMSEL BİR YAKLAŞIM 185
YAPAY ZEKÂ VE SANAL KARAKTERLERİN YARATICI SEKTÖRLERDEKİ YANSIMALARI 203
POSTMODERN DÖNEM POSTMODERNİZM, TÜKETİM TOPLUMU VE MEDYA 212
SEKÜLERLEŞMENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİ 220
YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, İNOVASYON VE TOPLUMSAL SORUMLULUKTA STRATEJİK YAKLAŞIMLAR 232
ÖRGÜTSEL UTANÇ DAVRANIŞI: ANLAYIŞ, ETKİLER VE YÖNETİM STRATEJİLERİ 243
FAİZSİZ BANKACILIK ve KLASİK BANKACILIĞIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI 255
FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİNDE FON TOPLAMA, FON KULLANDIRMA 259
VE YATIRIM ÜRÜNLERİ 259
EFFECTIVE RISK MANAGEMENT TECHNIQUES IN REAL ESTATE DEVELOPMENT PROJECTS 266
KİRACI VE KİRALAYAN AÇISINDAN FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ 274

TMS VE BOBİ FRS AÇISINDAN KUR FARKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 283
DİJİTALLEŞEN DÜNYADA KAĞITSIZ BASIN İŞLETMESİ KAVRAMININ AVANTAJLARI VE OLANAKLARI.. 290
SAĞLIK KURUMLARINDA KOÇLUĞUN ÖNEMİ 299
DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE İŞLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 311
İNSANA YAKIŞIR İŞE YÖNELİK KARŞILAŞTIRILMALI ARAŞTIRMA 320
TEDARİK ZİNCİRİNDE SİPARİŞ İŞLEME YÖNETİMİ: ERP SİSTEMİ BAĞLAMINDA BİR VAKA UYGULAMA 334
KRİZ YAŞAMIŞ ŞİRKETLERİN İZLEDİKLERİ KRİZ YÖNETİMİ POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 352
İŞ YAŞAMINDA SESSİZ İSTİFA 360
2547 SAYILI YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU'NUN 60/b MADDESİ UYARINCA GÖREVE DÖNME HAKKI ... 370
İŞLETMELERİN COVİD-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDEKİ FİNANSAL PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ VE ENTROPİ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: BIST GIDA, İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA 386
LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİNİN SERVQUAL VE AHP-TOPSİS İLE DEĞERLENDİRİLMESİ .. 407
GEMİ İŞLETMELERİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN KULLANIMI VE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI 417
GEMİ İŞLETMECİLİĞİ KONUSUNDA ULUSAL LİTERATÜRDE YAPILMIŞ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 425
ÇOCUKLARIN BİR SUÇUN MAĞDURU OLMA VE SUÇA SÜRÜKLENME NEDENLERİNİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA İNCELENMESİ 432
SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DİJİTALLEŞMENİN ETKİSİYLE MODERNLEŞEN DÜNYADA YAŞLILIK.... 460
GAZZE'DEKİ KADINLAR İKİ SAVAŞ ARASINDA: 1920 ÖNCESİNE YOLCULUK 469
WOMEN İN GAZA AMİDST TWO WARS: A RETURN TO PRE-1920S 469
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİMDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN ÖNEMİ 477
ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARININ DEPRESYON İLE İLİŞKİSİNDE YETİŞKİN YÖNETİCİ İŞLEVLERİN ARACILIK ROLÜNÜN İNCELENMESİ 488
ÇOCUKLUK ÇAĞI RUHSAL TRAVMALARININ İNTİHAR DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ 499
ERGENLERİN SOSYAL KAYGILARI İLE SINAV KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ 507
"UĞUR BÖCEĞİ KAPINIZI ÇALARSA" KİTABINDA EVLAT EDİNME KAVRAMININ TEMSİLİ 522
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMININ AİLE KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ 529
WHAT DO EFL TEACHERS THINK ABOUT TEOG EXAM ENGLISH TESTS? 537
4. SINIF DKAB DERS KİTAPLARINDA YER ALAN HZ MUHAMMED'İN HAYATI ÜNİTESİYLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME 546
ORTAOKUL BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ TESTİ GELİŞTİRİLMESİ: KUVVETİN ÖLÇÜLMESİ VE SÜRTÜNME KUVVETİ 563
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA DEVAM EDEN MÜLTECİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARI AÇISINDAN SINIF ORTAMINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI 576
KIRSALDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ 591

EĞİTİM BİLİMLERİ ALANINDA YAZILACAK MAKALE TÜRÜNDEKİ ÇALIŞMALARDA UYULMASI GEREKEN AKADEMİK METİN HAZIRLAMA İLKELERİ 607
KIRSALDA EĞİTİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE METİN YAZMA YETERLİKLERİ 615
ZİHİN HARİTASINI KONU ALAN ULUSAL ÇALIŞMALARA YÖNELİK BETİMSEL İÇERİK ANALİZİ 623
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AKRAN ARABULUCULUĞUNA BAKIŞ AÇISININ ANALİZİ 638
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ALGILARININ BAZI DEĞİŞKENLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ 648
ATRİBUTİV İSİMLƏRLƏ SİFƏTİN FƏRQLƏNDİRİLMƏSİNDƏ 660
TƏLİM ÜSULLARINDAN İSTİFADƏ İMKANLARI 660
NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA KADIN İMGESİ 667
YALNIZLIĞA YAZGILI İKİ KADIN: EMMA VE SENİHA 677
SEYRAN SEHAVET`İN “DAŞ EVLƏR” ROMANINDA OTOBİYOGRAFİ 688
AHMED ARİF’İN “KARA SEVDA”ADLI ŞİİRİNİN ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ694
AZƏRBAYCAN DİLİ SİNTAKSİSİNİN İNTEQRATİV ƏSASLI TƏDRİSİ İMKANLARI 704
SABİR RÜSTEMHANLI’NIN ŞİİRLERİNDE TÜRKİYE 714
SEZAİ KARAKOÇ'UN "ŞEHRAZAT" ADLI ŞİİRİNİN ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ 720
TWO EFFECTIVE INSTITUTIONS OF MEDIEVAL EUROPE: CONSUL AND PODESTÀ 733
BALTALİMANI ANTLAŞMASI’NDAN DÜYÛN-U UMUMİYE İDARESİ’NE OSMANLI DEVLETİ’NİN YARI SÖMÜRGELEŞME SÜRECİ 741
ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA; BAĞDAD ASKERİ MEKTEB – İ İDADİSİ 753
AZERBAYCAN VATANDAŞLARININ SİYASAL KATILIM HAKLARININ GELİŞİM SÜRECİ 764
AFET YÖNETİMİ VE TEKNOLOJİ: KURUMSAL VE YASAL ÇERÇEVENİN İNCELENMESİ 773
E-BELEDİYE KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2003-2023 785
ANALYZING AUDIENCES' PERCEPTIONS OF THE REALITY TV SHOW '2 DAYS 1 NIGHT' 797
TÜRKİYE’DEKİ MÜZE VE ÖREN YERLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 817
YÖRESEL LEZZET ANTEP PEYNİRİ; ÖZELLİKLERİ VE MUTFAKTA KULLANIM ALANLARI 834
YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE TEKNOLOJİ GELİŞİMİ SONRASI, ÇALIŞAN YETKİNLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ÖZ YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 846
TARİH BOYUNCA HALK OYUNLARININ KÜLTÜREL ETKENLERİ 856
BİR GEZGİNİN GÖZÜ İLE BEHMENİ SULTANLIĞI 862
YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE TEKNOLOJİ GELİŞİMİ SONRASI, ÇALIŞAN YETKİNLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ÖZ YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 870
TURİSTLERİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANAN TURİZM İŞLETMELERİNE YATIRIM YAPMA KONUSUNDAKİ GÜVEN DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI: ANTALYA DESTİNASYONUNDA BİR İNCELEME 880
ZENGİN MUTFAĞIYLA MEŞHUR OLAN GAZİANTEP KENTİNİN KENT PAZARLAMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ 891
ERDEK’TE AROMATİK BİTKİLERİN FLORA TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 902
ÇAĞDAŞ SANATTA DEĞİŞEN SERGİLEME PRATİKLERİ BAĞLAMINDA AZUMA MAKOTO’NUN SIRADIŞI BOTANİK HEYKELLERİ ÜZERİNE 914

ENSTALASYONDA SANATSAL BİR İFADE UNSURU OLARAK IŞIK TEMASI ÜZERİNE SANATÇI OKUMALARI 929

GRAFİK TASARIMDA YAZI-İMAJ BİRLİKTELİĞİNİN "TYPE UNITE: STUDENT TYPOGRAPHY POSTER EXHIBITION" PROJESİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ 943

20 y.y.'ın BAŞINDA MAKEDONYA'DAKİ KESRİYE (KOSTUR), MANASTIR (BİTOLA) VE PİRLEPE (PRİLEP) ŞEHİRLERİNDE GİYİM ANLAYIŞI 950

MEDENİYETLERİN AYAK İZLERİ: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AYAKKABI TASARIMLARI 962

DOĞADAN HALIYA: KUŞ TÜYÜNDEN HALIYA DOKUNAN DESEN TASARIMLARI 972

UŞAK KİLİMLERİNDE KULLANILAN MOTİFLERİN SERAMİK BÜNYE ÜZERİNDE UYGULANMASI VE HEDİYELİK EŞYA OLARAK EKONOMİYE KAZANDIRILMASI 987

-MINIMA MORALIA'DAN MINIMA NATURA'YA-NEANDRİA FİLMİNDE BİÇEM 1001

RESİM-İŞ ÖĞRETMENLİĞİ ADAYLARININ SANAT MÜZESİ ZİYARETİ DENEYİMLERİ 1014

SANAT ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK TERCİHLERİ İLE SANATSAL YARATIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ 1022

ANADOLU ŞAİRLERİNDEN TOKATLI ÂŞIK SADIK DOĞANAY'IN ŞİİRLERİNDE ESKİ TÜRK İNANÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 1038

FRANSIZCA ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OTANTİK MATERYAL TERCİHLERİ 1053

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPORTMENLİK DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ 1060

THOMAS HOBBES'NUN SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA EĞİTİM MESELESİ 1070

PANDORA'NIN KUTUSU FİLMİNE SATİR VE MİNUCHİN AİLE TERAPİLERİYLE BİR BAKIŞ 1085

PANDORA'NIN KUTUSU FİLMİNİN MURRAY BOWEN'İN KAVRAMLARIYLA ANALİZİ 1098

MADRİD'DEN VİLNİUS'A: İSVEÇ VE FİNLANDİYA'NIN NATO ÜYELİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK HAMLESİ 1108

KUŞAK YOL PROJESİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 1117

MÜMTAZ TURHAN'IN EĞİTİM ANLAYIŞI

MÜMTAZ TURHAN'S EDUCATIONAL PERSPECTIVE

Hasan Basri MEMDUHOĞLU

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-5592-2166

Emine GOSTAK

Siirt Orgeneral Eşref Bitlis İlkokulu, ORCID: 0009-0008-2143-6248

ÖZET

Mümtaz Turhan, Türkiye'nin yetiştirdiği önemli bir sosyolog, aydın ve bilim adamıdır. Özellikle sosyal psikoloji ve kültürel antropoloji alanında önemli çalışmalar yapan, bu alanlardaki kürsülerin kurulmasına öncülük eden Turhan, farklı konularda birçok eser ortaya koymuştur. Mümtaz Turhan, çalışmalarında eğitime, insan yetiştirmeye ve kültüre özel vurgulamalar yapmıştır.

Bu çalışmada Turhan'ın eğitim anlayışına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Turhan'a göre eğitim, bir toplumun gelişiminin ve kalkınmasının temelini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle, eğitime ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olarak eğitim kademelerini ayrı ayrı ele alan ve özellikle de üniversiteler üzerinde duran Turhan *Üniversite Problemi* adlı eserinde *"medeniyeti fabrikalar değil üniversiteler temsil ediyor"* sözüyle üniversitelerin önemini vurgular.

Mümtaz Turhan yaşadığı dönemin imkân ve koşullarını dikkate alarak ülkede eğitim alanında öncelikle iyi ilim adamı ve teknik insan yetiştirmek olduğunu savunur. O'na göre eğitimin temel işlevi toplumsal gelişmeyi sağlayacak nitelikli insanlar yetiştirmektir. Bu yönüyle eğitimin öncelikleri arasında seçkin insan yetiştirmeye gönderme yapar. Turhan'a göre eğitim problemlerinin çözümü için ilk olarak üniversitelerden başlanması gerekir. Çünkü üniversiteler diğer eğitim kademelerine nitelikli öğretmen yetiştiren ve ülkenin kalkınmasını sağlayan başlıca kurumlardır. Mümtaz Turhan'ın eğitim anlayışını ve eğitime bakışını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma betimsel tarama modelindedir. Kapsamlı literatür taraması ve özellikle Mümtaz Turhan'ın eserlerinin incelenmesiyle yürütülen bir derleme çalışması mahiyetindedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Bilim, Mümtaz Turhan, Kalkınma

1. GİRİŞ

Ülkemiz adına çok değerli bir bilim ve düşünce adamı olan Mümtaz Turhan, düşünceleri, çalışmaları ve eserleri ile yurtiçindeki tanınırlığının ve sahip olduğu saygınlığın yanında yurtdışında da büyük bir üne kavuşmuş ve yabancı bilim adamlarının takdirini kazanmıştır. Bazı eserleri yabancı dillere çevrilen ve ülkemizin sosyal sorunlarına kafa yoran,

bu anlayışla bilim ve fikir adamı yetiştirmek için gayret gösteren Mümtaz Turhan'ın eğitime ilişkin düşünceleri de önem kazanmaktadır. Mümtaz Turhan *Maarifimizin Ana Davaları* adlı eserinin ön sözünde eğitime verdiği değeri şu cümleler ile ifade eder. "Maarifimizin ana davaları, aynı zamanda ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için çağdaş medeniyet seviyesinde bir ulus olmanın da esas davalarıdır (Turhan, 1980: 199).

Aydın insan yetiştirmeye büyük önem veren Mümtaz Turhan, eğitimde özellikle nelere dikkat edilmesi, gelişim ve ilerleme için nereden ve nasıl başlanması gerektiği konusunda düşünceleri ile topluma yol göstermiştir. Eğitime ilişkin çalışma yapan eğitimcilere gelecek adına düşünceleri ile ışık tutmuştur.

2. MÜMTAZ TURHAN'IN HAYATI VE ESERLERİ

Prof. Dr. Mümtaz Turhan Erzurum'un Horasan ilçesi Aktaş köyünde 1908 yılında doğmuştur (Özakpınar, 2013: 15). Henüz sekiz yaşındayken ailesinin, Rus işgali nedeniyle, 90-100 aileden oluşan bir birlikle Kayseri'ye göç etmesi ile Mümtaz Turhan ilk ve orta öğrenimini Kayseri Sultanisinde tamamlamıştır. Liseden 1927 senesinde mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne yazılmıştır. Bu sırada Maarif Vekaleti'nin (Mîllî Eğitim Bakanlığının) yapmış olduğu sınavı kazanarak yüksek öğrenimini tamamlamak için devlet bursu ile 1928 yılında Almanya'ya gitmiştir. Almanya da Berlin Üniversitesinde Psikoloji bölümünü tamamlamış, ardından Frankfurt Üniversitesinde Psikoloji doktorasını yapmıştır.

Resim 1,2. Mümtaz Turhan ve en önemli eseri

Doktora öğreniminden sonra 1936 yılında Türkiye'ye dönüp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikolojisi Kürsüsünde asistan olmuştur. Burada Gestalt teorisinden hareketle yüzdeki ifadelerin nasıl bir psikolojik ortamda meydana geldiği üzerine deneysel bir çalışma yaptı. Bu çalışma ile 1939 yılında *Yüz ifadelerinin Tefsiri Hakkında Bir Tetkik* adlı tezi ile doçent olmuştur. (Özakpınar, 2013).

1949-1951 tarihleri arasında Türkiye temsilcisi olarak Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonu'nda görev yapmıştır (Küçük, 1977: 151). Bu görevlerine ek olarak Pedagoji Cemiyeti, Sosyoloji Cemiyeti, Türk Ocağı, Türk Psikoloji Cemiyeti, Türkiye Turist Cemiyeti ve Muallimler Birliğinin aktif üyeliklerinde bulunmuştur (Gülensoy, 1969: 224).

Mümtaz Turhan özellikle 1940'lı yılların başından başlayarak, vefat ettiği 1969 yılına kadar çok sayıda eser kaleme almıştır. Turhan oldukça üretken bir bilim insanı olarak 7 kitaba imza atmış, yine Türkiye'de sosyoloji ve psikoloji bilimine katkı sunacak çeviriler yapmıştır (Serçe, 2019; 153).

Mümtaz Turhan'ın başlıca eserleri şunlardır:

- Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri, İstanbul-1954, Bedir Yayınevi.
- Yüz İfadelerinin Tesiri Hakkındaki Tecrübi Bir Tetkik, İstanbul-1941, Rıza Coşkun Matbaası.
- Garplaşmanın Neresindeyiz? İstanbul-1958, Türkiye Basımevi.
- Üniversite Problemi, İstanbul-1967, Yağmur Yayınevi.
- Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Tetkik, İstanbul-1951 Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Toprak Reformu ve Köy Kalkınması, İstanbul-1964 Bedir Yayınevi.

3. MÜMTAZ TURHAN'IN DÜŞÜNCE HAYATINI ETKİLEYEN FİKİR İNSANLARI

Ülkemizin yetiştirdiği bilim insanlarından da etkilenen Mümtaz Turhan özellikle eğitim, sosyoloji, psikoloji gibi hususlarda da Prens Sabahattin, Emrullah Efendi ve Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Bu fikir insanlarından nasıl ve ne yönde etkilendiğine ilişkin aşağıda kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

3.1. Prens Sabahattin

Prens Sabahattin, Türk fikir hayatında önemli bir yere sahip olan bir bilim insanıdır. Mümtaz Turhan, sosyolojik düşünce, demokrasi ve özgürlük, din ve topluma bakış açısı yönü ile Sabahattin'den etkilenmiştir. Mümtaz Turhan, Prens Sabahattin'in sosyolojik düşüncelerinden etkilenerek, Türkiye'de sosyolojinin gelişmesine önemli katkı sunmuştur. Sabahattin'in sosyolojiye ilişkin görüşlerinin toplumsal sorunların çözümünde etkili olacağını vurgulamış ve bu alanda çalışmalar yapmıştır (Ersoy, 2018).

Prens Sabahattin sosyolog olması yönü ile ön plana çıkan birisi olarak eğitime ilişkin görüş ve düşünceleri ile de tanınan bir ilim adamıdır. İlim cemiyetinde sosyolojinin hakiki habercisi olarak tanınırken diğer taraftan da atılganlığa dayalı eğitime ilişkin görüşü ile de eğitim sistemine bambaşka bir bakış açısı getirmiştir (Tanyol, 1949). Mümtaz Turhan da eğitime ilişkin çalışmalarında düşüncelerinden etkilenmiştir.

3.2. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin öncülerinden ve Türkiye'de sosyolojinin kurucularından biridir. Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliği anlayışı, Mümtaz Turhan'ın milliyetçilik anlayışının şekillenmesinde önemli etkisi olmuştur. Ziya Gökalp'in milliyetçiliği, milli birlik ve beraberliği güçlendirerek toplumun modernleşmesi ve çağdaşlaşmasını sağlamaktır. Bu görüşü Mümtaz Turhan da benimseyerek eserlerinde sıklıkla vurgu yapmıştır (Acar, 2010).

Ziya Gökalp'in toplumsal bakış açısında seçkinler halkın oluşturduğu medeniyetle resmi olarak var olan medeniyetin birbirine yakınlaştırılmasında çok önemli bir konumdadırlar.

Türk eğitim tarihi boyunca seçkinlerin eğitimini Ziya Gökalp'ten sonra en güçlü savunucusu Mümtaz Turhan olmuştur. Gökalp'e göre seçkin eğitiminin en sağlam yolu mütehassıs (duygulu, vicdanlı) bilim adamları ve uzmanlaşmış teknik bilgisi olan adamlar yetiştirmektir (Celkan, 1993: 142).

3.3. Emrullah Efendi

Emrullah Efendi, Türk eğitim sisteminin modernleşmesinde önemli bir etkisi olan eğitimci ve reformcudur. Emrullah Efendi'nin en bilinen çalışması Tuba Ağacı Kuramıdır. Kutsal kitaplardaki Tuba ağacı kavramından esinlenerek adını alan bu görüşe göre eğitimde yapılması planlanan yenilikler ve düzenlemeler aşağıdan başlayarak değil yukarıdan başlayacak şekilde olmalıdır. Diğer bir deyişle yenilik ve düzenlemelere ilkokuldan başlayarak değil üniversitelerden başlayacak şekilde planlanmalıdır. Bu görüşünün Türk eğitim sisteminde de uygulanabileceğini dile getiren Emrullah Efendi, Türk Eğitim sisteminin bilimsel bir düşünce yapısı oluşturulması için yenilemeye ve düzenlemeye ihtiyaç olduğunu savunmaktadır (Akyüz, 2007: 301).

Emrullah Efendi'nin eğitim alanındaki reform çalışmaları Mümtaz Turhan'ın eğitime ilişkin görüşlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Turhan'a göre Emrullah Efendi'nin eğitim alanındaki yenilikçi çalışmaları Türk toplumunun kalkınması için çok önemli bir yere sahiptir (Acar, 2010). Emrullah Efendi'nin eğitimde yenilenme ve değişim yönündeki fikirlerinden etkilenen Mümtaz Turhan da eğitimde yeniliklere ve değişimlere çok vurgu yapmış ve bu yenilenme ve değişim hareketlerine üniversitelerden başlanması gerektiğini savunmuştur.

4. MÜMTAZ TURHAN'IN EĞİTİM ANLAYIŞI

Mümtaz Turhan'ın eğitime ilişkin düşünceleri incelendiğinde genelde sistematik ve analize dayalı olduğu görülür. Türkiye'deki mevcut eğitim sistemini analiz ederek incelemiş, sistemde tespit ettiği eksiklikler ve yanlışlar doğrultusunda da yapılması gerekenleri sıralamıştır. Eksiklikler ve yanlışlar için çözüm yolları üretmeyen bir anlayışın işe yaramayacağını belirten Turhan, esas yapılması gerekenin ülkenin mevcut toplumsal ve ekonomik şartlarıyla uyumlu ve bu şartları daha iyi hale getirecek bir eğitim sisteminin oluşturulması gerektiğini vurgular (Turhan, 1980; 325).

Mümtaz Turhan'a göre eğitimdeki sorunlar çözülmeden ülkedeki hiçbir sorunu çözülemez, bu nedenle öncelikle eğitim sorunu çözülmelidir. Çünkü eğitim bir ülkenin kalkınmasında en temel yapı taşıdır. Eğitim gelişmiş ve modern bir ülke olmanın anahtarıdır. Ülkedeki sosyal ve ekonomik problemlerin çözüm bulunması için bilimsel bakış açısı eğitim programlarında egemen olması gerekmektedir (Ayhan, 2009).

Eğitim sistemi için toplumsal sorunlara çözüm üretecek bilim insanı yetiştirmeyi de öncelikli amaçlar içinde sayan Turhan batının okuma yazma bilen kişi sayısının da fazla olduğunu belirtmekle beraber bu şekilde olmasının nedeninin batıda yeterli düzeyde bilim insanının varlığı ile ilişkili olduğunu belirtir (Turhan, 1980; 327).

Mümtaz Turhan, üzerinde çalışma yapılması en zor fakat en önemli konunun milli eğitim olduğunu belirtir. Çünkü milli eğitim toplumun şekillenmesinde, değer yargılarının oluşmasında, neslin inşasında çok büyük bir etkiye sahiptir. Ona göre köklü sosyal ve kültürel

varlığa sahip olan toplumların milli eğitim konusunda başarılı olma şansı daha yüksek olacaktır (Turhan, 1980; 110).

4.1. İlköğretime İlişkin Düşünceleri

Her uygar ülkenin eğitim yapısı ve sistemi ilkokuldan başlayarak üniversiteye kadar birbirini tamamlayacak şekilde uyumlu bir bütün oluşturur. Her eğitim kademesi ihtiyaç ve taleplere göre şekillenerek, faaliyetlerini yürütür. İyi bir ilkokul sistemine sahip olmayan okullar kesinlikle ortaokul ve lise sistemi de iyi olmayacaktır (Turhan, 1980: 354). Turhan'a göre "Türkiye'nin kalkınması meselesi eğitim meselesinden başka bir şey değildir." Bu gerçek sadece bizim ülkemize has değil hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için de aynıdır. Batılılaşmak için esas olması gereken okuma – yazma bilmek değil birinci sınıf ilim ve teknik adamlarının yetiştirip var edilmesi ve bunların çokluğu ile mümkündür (Turhan, 1980: 85). İlkokul eğitimi bir ülkenin kalkınması ve batı medeniyetleri seviyesine ulaşmasında tek başına bir etki etmez (Turhan,1980: 88).

Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Davaları* adlı kitabında devletin maddi imkânlarının ilk okuma ve yazmaya ayrılmasının doğru olmadığını savunmuştur. Bu bütçenin yükseköğretime aktarılması gerektiğini savunur. Ayrıca okuma ve yazma bilmenin köydeki insanın sağduyulu tavrına ve doğallığına zarar verebileceğini belirtir (Sağlam, 2009: 213).

Türk eğitim sisteminde yapılacak yeniliklerin ve düzenlemelerin verimli ve etkili olabilmesi için bunların ülkenin ihtiyaç ve gerçeklerine uygun olarak ele alınmasına bağlıdır. Buna göre ilköğretimde yapılması gerekenleri şu şekilde ifade eder; "ileriki yıllarda ilkokulu 8 yıla çıkararak lise eğitimini 4 yıla indirmek mümkün olabilir. İlkokulu 6 veya 8 yıla çıkarma düşüncesinin nedeni ilk olarak liseleri güçlendirmek, gelişmiş toplumlar seviyesine yükseltmek, bu şekilde de yükseköğretim ve bilhassa üniversitelerin gelişmesinin önünü açmaktır. Bunlar gerçekleştikten sonra ilkokul mezunu olanların orta teknik öğretimden yararlanmalarını sağlamak mümkün olacaktır" (Turhan, 1980: 118).

4.2. Ortaöğretime İlişkin Düşünceleri

Eğitim sisteminde yapılacak olan düzenleme ve yeniliklerin ağırlıklı olarak liselerin kurtarılması olduğunu savunan Turhan'a göre liselerin vaziyetleri düzeltilmeli, hakiki birer terbiye ve eğitim müesseseleri haline getirilmelidir. Zira ona göre; liseler sistemin en kalabalık, en karışık, en kalitesiz ve düzensiz olduğu eğitim kurumlarıdır. Mümtaz Turhan'ın kendi ifadesiyle "Bütün hastalıklar burada yoğunlaşmıştır" (Turhan, 1980: 383). Liselerin eğitim kademeleri içerisinde ayrı bir önemi vardır. Çünkü liseler üniversiteler için öğrenci yetiştirip gönderen kurumlardır. Bu okullarda verilen eğitimin kalitesi ne kadar iyi olursa öğrenciler de üniversite eğitiminde o derece de başarılı olurlar.

Mümtaz Turhan'ın lise eğitimi üzerinde çok durması ve yapılacak yenilikler ve düzenlemeler hakkında değinmesinin bir nedeni de ona göre ülke kalkınmasında sanayileşmenin çok önemli bir konumda olmasıdır. Turhan'a göre, sanayileşmenin hızlanması ve gelişmesi için en önemli husus nitelikli insan gücüdür. Bu insan gücünü yetiştiren okullar da teknik ve meslek okullarıdır. Bunun içindir ki teknik ve meslek liseler çok önemlidir (Turhan, 1980: 386).

Öğrencilerin bireysel farklılıklarına, yetenek ve yeterliliklerine dikkat çeken Mümtaz Turhan, Lise düzeyine geldiklerinde kendi istedikleri alanlara geçebilmeleri gerektiğini, ayrıca kendini seçtiği alanda yetersiz bulduğunda kolayca farklı bir alana geçebilmesinin de sağlanması gerektiğini söyler (Turhan, 1980: 386).

Liselere alınacak öğrencilerle ilgili olarak Mümtaz Turhan o zamana kadar önerilmemiş bir seçme yolunu önermiştir. Ona göre liselere alınacak öğrencileri belirlemek amacıyla zekâ testleri uygulanmalıdır. Bu testler geneli kapsayacak şekilde olmalı ve ulusal anlamda uygulanması gerektiğini savunur. Ayrıca uygulanacak olan testlerin uzman psikologlar tarafınca hazırlanması gerektiği üzerinde de durmuştur. Testin sonucuna göre zekâ seviyesi yeterli olan öğrenciler liseye gidebilmelidir (Turhan, 1980: 118).

Liseden sonra üniversiteye öğrenci alırken de iki aşamalı olarak gerçekleşecek bir sınav uygulaması öneren Turhan bu konuyu şu şekilde açıklar: "Üniversiteye giriş sınavı, biri yetenek veya psikolojik test, diğeri bilgi veya başarı testi olarak adlandırabilecek iki ayrı testten oluşan standart bir sınav olmalıdır. Türkiye genelinde eş zamanlı olarak uygulanmalıdır" (Turhan, 1980: 388, 389). Turhan'a göre zekâ testleri genel, bilgi ve beceri testleri ise hususidir (spesifik). Bu durum fakülte ve bölümlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Sınavın merkezi bir kurum tarafından düzenlenmesi gerekmektedir. Test soruları hazırlanırken ve uygulanırken deneyimli psikologların görüşlerine de başvurulmalıdır.

4.3. Üniversiteye İlişkin Düşünceleri

Mümtaz Turhan "Üniversite Problemi" adlı kitabının önsözünde ilim ve bilimsel bakış açısını yerleştirilmeden bil ulusun modern bir ulus haline gelemeyeceği ile ilgili olarak şunları söyler: "Temelinde ilim var olmayan toplumsal ve de ekonomik kalkınma olmaz. İlim ve ilim kuruluşlarını üniversiteler temsil etmektedir. Bugün oluşan medeniyeti fabrikalar değil üniversiteler temsil ediyor" (Turhan, 1980: 333).

Mümtaz Turhan eğitim bakımından kaliteli bir üniversiteyi şu şekilde tanımlamaktadır: "Genelde kabul gören bir anlayış olan içinde tıp fakültesi ve hukuk fakültesi olan ya da öğrenci mevcudu fazla olan üniversitenin iyi ve büyük üniversite olduğu anlayışı yanlıştır. İçerisinde uluslararası ün kazanan ilim adamlarının bulunduğu, sürekli araştırmaların, keşiflerin ve her türlü bilimsel faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve içinde fen ve edebiyat fakülteleri olan üniversiteler güçlü üniversitelerdir" (Turhan, 1980: 341).

Turhan'a göre bilim insanlarının araştırmalar yapmanın yanında bir görevinin de kendilerinin yerine geçecek, yapmış oldukları veya yapacakları çalışmaların devamını getirecek olan aydın kimseleri yetiştirmektir. Ona göre kendisine güvenen, ilmi problemlere kafa yoran, bilimsel deneyler ile uğraşan fakat bunların hepsinin ele alınmasında ömrünün yetmeyeceğini bilen, eser ve gayretlerinin kendinden sonra devam etmesini isteyen bilim insanı mutlaka halefini yetiştirecektir (Başak, 2009: 262). Turhan'ın bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o ilmi çalışmaların devamlılığını çok önemsemiş, bunun içinde gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.

Mümtaz Turhan, bir memlekette ilmi gelişimi ve ilmin devam ettirilmesini sağlayan, araştırma yapıp ilim insanı yetiştiren ve ilmi yayan kurumlar olarak üniversitelere çok önem

verilmesi gerektiğini savunur. Turhan'a göre memleketin istikbali ve istiklali üniversitelerin yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmesine bağlıdır (Turhan, 1956: s.733).

4.4. Din ve Ahlak Eğitimi İle İlgili Görüşleri

Mümtaz Turhan dinin bütün toplumlarda var olan bir olgu olduğuna ve her toplumu değişik zamanlarda veya düzeyde etkisi altına aldığını söyler. Bu sebeple dini inkâr etmenin ve önemsememenin yanlış bir yaklaşım olacağını belirtir. Turhan, dini yok saymak ya da dışlamak yerine dini ıslah etmek ve aynı zamanda etki sahasını sınırlandırmak gerektiğini savunur. Modern bir toplumda her müessesede olduğu gibi dinin de batıl ve kötü tesirlerden kurtarılması, dinin ilim zihniyeti ile yetişmiş ehil kişilerce anlatılması ile mümkündür. Bunun içindin adamı yetiştiren kurumların daima ilim yolunda olmaları ve bu ilim zihniyeti içinde kalmaları, yüksek bilgi ve fikir seviyesine gelmiş olmaları zorunludur (Turhan, 1980: s.266).

Turhan'a göre ahlak ise gerçek değerler hakkında bir bilinç edinme sürecidir. Yani ahlak bir duyuş ve yaşam biçimidir. Gerçek değerlerin cazibesini, kötü eğilimlere set çekip toplumun manevi anlamda, vicdanının sesini duyma ve bu değerleri bizzat yaşamaktır. Bunların yaşanması çevrede var olmalarına ve toplum tarafından temsil edilip, bu şuurun toplumda istenip bulunmalarına bağlıdır (Turhan, 1980: 262).

4.5. Öğretmen Yetiştirmeye İlişkin Görüşleri

Mümtaz Turhan öğretmenlik mesleğini sanatkarlık mesleğine benzetmekte ve öğretmenlik mesleğinin çok önemli bir meslek olduğunu vurgulamaktadır. Turhan'a göre öğretmen de bulunması gereken birtakım nitelikler vardır. Bunun en başında öğretmenlik mesleğine yatkınlık ve öğretmen olma isteğidir. Yaşadığı dönem itibariyle öğrencilerin öğretmenlik mesleğini seçmek istemediğini, bunun sebebinin ise öğretmenlerin çalışma ve yaşam şartlarının zor olmasını göstermektedir (Turhan, 1980:316).

Turhan, ülke için beklenilen niteliklere sahip öğretmen adaylarının ne şekilde ve nerede yetiştirileceği konusunda da açıklama yapmıştır. Bu konuda dünya genelinde yeterliliğini kabul ettirmiş Alman ve Anglo-Sakson eğitim sistemlerinin özelliklerinden yararlanılması gerektiğini düşünen Turhan, öğretmen yetiştirme gayesi ile kurulmuş olan eğitim kurumlarının iki kısımda ele alınması gerektiğini vurgular. İlk kısımda lise ve ortaokul öğretmenlerini yetiştiren enstitüler yer alır. Bu enstitülerde öğrenim görecek olan kişiler üniversite mezunu olmalıdır. Bu enstitülerin temel amacı bireyin mesleki anlamda yetişmesine katkı sağlamaktır. Burada en az bir ya da iki yıl eğitim alınması gerektiğini belirtmiştir. Verilecek eğitimin amacına ulaşması için nitelikli öğretim elemanlarınca eğitimlerin verilmesini gerektiğini de vurgulayan Turhan, eğer mümkünse yurt dışında eğitim almış öğretim elemanlarının öğretmen yetiştirmesini de daha uygun görmektedir (Turhan, 1980).

İkinci kısım ise ilkokulu öğretmenlerinin nasıl yetiştirileceği ile ilgilidir. Turhan bu kademede eğitim verecek olan öğretmenlerinde enstitülerde yetiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat bu eğitim kademesinde öğretmenlik yapacak olan kişilerin lise mezunu olmalarını yeterli görmekle birlikte enstitülerde alacakları eğitimin de süresin ilk kademedeki gibi bir veya iki yıl olması gerektiğini düşünmektedir (Turhan, 1980).

6. SONUÇ

Mümtaz Turhan, özellikle ülkemizin kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkması için eğitime ve bilim insanı yetiştirmeye büyük bir önem veren önemli bir mütefekkirdir. Turhan eğitime yaklaşımında bireyi ön plana çıkarmak yerine, daha toplumcu bir bakışla eğitim toplumsal işlevine vurgu yapmaktadır. Eğitimin bu işlevini, toplumsal eksikliklerin ve yanlışların tespit edilmesi ve bunların düzeltilmesi olarak görür.

Turhan'a göre eğitim sistemi içerisinde programlarda öğrencilerin anlama düzeylerinin çok üzerinde gereksiz bilgi olduğunu bu durumun da öğrenciler üzerinde bıkkınlık ve eğitimsel anlamda isteksizliğe neden olduğunu savunur. Bu durum, günümüz eğitim sisteminde de önemli bir sorun olarak tartışılmaya devam etmektedir.

Eğitim kademeleri hususunda Mümtaz Turhan özellikle ilkokul kademesindeki yanlışların bütünsel bozulmalara, yani hem ortaokul hem de liselere sirayet edeceğini savunsa da eğitim konularındaki aksaklıkların giderilmesi için ilkokullardan ziyade üniversitelerden başlanması gerektiği görüşündedir. Ülkedeki sorunların çözümünün de iyi eğitimle ve iyi ilim adamı yetiştirmekle mümkün olacağını savunur.

KAYNAKÇA

Acar, A. (2010). Emrullah Efendi ve Türk eğitim sistemi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(2), 1-14.

Akyüz, Y.(2007). *Türk Eğitim Tarihi.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Ayhan,R. (2009). "Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu Açılış Konuşması" Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, (02-03 Kasım 2009-Ankara).

Başak, S. (2009). "Mümtaz Turhan'dan Günümüze Üniversite Problemi" Aramızdan Ayrılışının 40.yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara: s.262..

Celkan, H. Y. (1993). *Eğim Sosyolojisi.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Ersoy, A. (2018). Mümtaz Turhan'ın düşünce dünyasında Prens Sabahattin'in etkisi. *Sosyoloji Dergisi,* 35(2), 52-67.

Özakpınar, Y. (1995). *Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öztürk, F. D. (2006). Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın eğitim görüşlerinin günümüz eğitim sisteminde yansımaları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sağlam,S. "Türkiye'de sosyo-kültürel değişme: Göstergeler, öneriler" Aramızdan Ayrılışının 40.yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu, (02-03 Kasım 2009-Ankara), Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara: 2009, s.213.

Serçe, U. (2019). Türkiye'de Modernleşme Anlayışı ve Mümtaz Turhan,(Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.

Tanyol, C.(1949). İçtimaî Monografi Hazırlıkları: Prens Sabahattin, Sosyoloji Dergisi, 1949, 4-5, s. 146 – 153.

Turhan, M. (1980). *Garplılaşma'nın Neresindeyiz?* İstanbul: Yağmur Yayın evi.

SIBYAN MEKTEPLERİNİN EĞİTİM, ÖĞRETİM VE YÖNETİM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOLS IN THE CONTEXT OF EDUCATION, TRAINING AND MANAGEMENT

Hasan Basri MEMDUHOĞLU

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID:0000-0001-5592-2166

Zeynep YILMAZ

Siirt Şehit Orgeneral Eşref Bitlis İlkokulu, ORCID: 0009-0003-4694-5843

ÖZET

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde Kur'an ve Sünnet kaynaklı değer ve bilgilerin yayılması ve öğretim yoluyla genç kuşaklara aktarılarak benimsetilmesi geleneğinin Osmanlıdaki yansıması olarak kurulan Sıbyan mektepleri, okul öncesi eğitimin ve ilköğretimin köklü bir yapı haline gelmesine aracılık etmiş önemli eğitim kurumlarıdır. Osmanlı Devleti'ndeki genel uygulama biçimiyle bu kurumlar okul öncesi ve ilköğretim aşamalarını kapsamaktadır. Bu okullar genel hatlarıyla çocukların dini ve ahlaki eğitimlerinin verildiği mahalle mektepleridir.

Okullara öğretmen seçilirken toplum tarafından kabul görmüş kişilerden seçilmesinin yanında Kur'an eğitimi almış olmasına da dikkat edilmiştir. Dersler Elifba ve Kur'an okuma üzerine yoğunlaşmış zamanla günlük hayatta kullanıma yetecek düzeyde matematik, tarih, coğrafya dersleri de eklenmiştir. Eğitim, Kur'an öğrenimi ana hedef olduğundan tekrara ve kısmen ezbere dayalı bir şekilde yürütülmüştür. Fatih Sultan Mehmet döneminde bu okullar devlet sorumluluğunda ve devlet desteğiyle eğitim vermeye başlamışlardır.

Öğrencilerin dualar edilerek ve halka duyurularak okula kabul edilmesi geleneği olan Amin alayı uzun yıllar boyunca uygulanmıştır. Geleneğin eğitimin önemine ve teşvik edilmesine yönelik amaçlara hizmet ettiği düşünülmektedir. Eğitimler muallim ve yardımcısı olan kalfalarla birlikte yürütülmektedir. Yönetimsel işlemler kurulan vakıflar üzerinden görevlendirilen idareciler tarafından yürütülmüştür.

Bu çalışmanın amacı; İslam eğitim tarihi ve Osmanlı Dönemi eğitim uygulamaları açısından önemli bir yere sahip olan sıbyan mekteplerini eğitim, öğretim ve yönetim başta olmak üzere çeşitli yönleriyle değerlendirmektir. Özellikle çocuklara yönelik erken yaştan itibaren eğitime verilen önemin göstergesi olarak bu mekteplerin gelişimini ve uygulamalarını ortaya koymak eğitim tarihimiz açısından önemli görülmektedir. Ayrıca sınırlı sayıda çalışma yapılan sıbyan mektepleri hakkında alanyazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Çalışma alana ilişkin kapsamlı literatür taraması ile yürütülen bir derleme çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sıbyan Mektebi, eğitim, öğretim, yönetim, okulöncesi

1. GİRİŞ

Osmanlı ile özdeşleşmiş bir eğitim yapısı olan sıbyan mektepleri daha öncesinde de farklı isimlerle daha çok dini eğitim verilen eğitim kurumlarıdır. İslam dininin "oku" emrini uygulamak ve çocukların dini bilgilere sahip olması noktasında duyulan ihtiyaca binaen kurulmuşlardır. Sıbyan mekteplerinde daha çok bugünkü okul öncesi çağındaki çocuklar olmak üzere, ilköğretim çağındaki çocukları da kapsayacak şekilde küçük çocuklara dini eğitim, Kur'an okuma ve ahlaki değerleri edinme hedefleriyle eğitim verilmiştir (Şentürk, 2012). Günümüz eğitim anlayışı ve sistemine göre farklı bir işleyişle ve dönemin koşullarına bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Döneminin anaokulu ve ilköğretim düzeylerine denk gelen sıbyan mektepleri değişiklikler ve düzenlemelerle uzun süreler eğitimde aktif rol oynamıştır. Çalışmamızda köklü bir geçmişi olan bu okulların incelenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmada sıbyan mekteplerinin tarihsel gelişimi, amaçları, öğrenci ve öğretmen profili, yardımcı eğitmen ve diğer görevliler, idari yapı, program ve verilen dersler, derslerin işlenişi, disiplin ve mimari yapı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Günümüz eğitim sistemi ile kıyaslaması yapılarak farklılıklarının görülmesi amaçlanmıştır. Sıbyan mektepleri her ne kadar son dönemlerdeki gelişmeler ve dünyada eğitim anlayışındaki değişmeler karşısında sorunlar yaşamaya başlasa da Osmanlı döneminde eğitime verilen önemin her zaman korunduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

2.1. SIBYAN MEKTEPLERİNİN KURULUŞU GELİŞİMİ VE YÖNETİMİ

İslam devletlerinde temel eğitimin verildiği yerler olan sıbyan mekteplerine Abbasiler döneminde "küttab" denilmiştir. Selçuklulardan geleneği devralan Osmanlı Devleti'nde "darülilm, sıbyan mektebi, taş mektep, muallimhane, mahalle mektebi" gibi farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. Osmanlılardaki ilk örneği Bursa'da inşa edilmiştir. Ardından daha fazla sayıda ve farklı örnekleri yapılarak 1924 yılına kadar eğitim yeri olmaya devam etmiştir. 1924'deki Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında kapatılmasına karar verilmiştir (Çelemoğlu ve Zor, 2023: 51).

"Sıbyan" Arapça kökenli bir kelimedir ve "sabi" yani "küçük yaşlardaki erkek çocuk" sözcüğünden türetilmiş çoğul bir isimdir. Kelimenin etimolojisinden hareketle bu kurumların daha çok erkek çocukların eğitimi için açılmış okul olduğu düşünülse de Osmanlı'da okul öncesi ve ilkokul düzeyindeki hem kız hem de erkek çocuklara eğitim verildiği başta özel ama zamanla kamu kurumu işlevi görmüştür (Dikmen ve Toruk, 2017: 36).

Bu okullar aslında Abbasiler döneminden başlayarak daha sonra Selçuklu döneminden Osmanlı dönemine uzanan sürecin bir devam ürünü olma niteliği taşımaktadır. Küçük bir beylikten cihan devleti olma ülküsüyle topraklarına kattığı birbirinden farklı kültürel havzalardan bilgilerle beslenen Osmanlı Devleti bu birikimlerle çağın ihtiyaçlarına uygun, dini ve ilmi donanımı bulunan bilgili ve liyakatli insanlar yetiştirme anlayışıyla doğrudan ve dolaylı müdahaleler ile eğitim ve öğretimin geliştirilmesine büyük önem ve öncelik verilmiştir (Üstünipek ve Üstünipek, 2014: 36). Eğitime çocukluktan başlama gayesiyle çocukların eğitimine yönelik eğitim kurumlarının kurulması teşvik edilmiş ve desteklenmiştir

Bu anlamda saray erkânı, devlet adamları, mahalli idareciler, hayırsever, ve maddi durumu yerinde olan kişiler tarafından hayır için çocukların eğitimi amacıyla neredeyse her mahalleye bu mektepler kurulmuştur. Vakıflar aracılığıyla aktarılan desteklerle sıbyan mekteplerinin gelişimleri ve devamlılığı sürekli desteklenmiştir (Aslan, 2013: 29-30). II. Mahmut dönemine çocukların çıraklık eğitimi yerine okula gitmesinin gerekliliğini belirten fermanlar yayınlanmış, bu fermanla okula devamın zorunlu hale getirilmesi ve bu mekteplerin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Yapılar; hayırseverler veya devlet adamları, eşleri aracılığıyla yapılarak genelde vakıflara bağlanmıştır. Molla ve müderrislerin denetimindeki mektepler Fatih Sultan Mehmet döneminde devlet sorumluluğuna geçmiştir. Vakıflara bağlı olarak açılan mekteplerde idari işlerden sorumlu vakıf mütevellisi, onu denetleyen nazır, okullla ilgili yazışmaları yapan katip ve okulda bir nevi danışmanlık görevi üstlenen bevvap gibi idari personel görev yapmaktadır

2.2. SIBYAN MEKTEPLERİNDE EĞİTİM ÖĞRETİM VE PROGRAM

Eğitim öğretimin dini nitelik taşıması; Kur'an okutulması, Arapça yazımın öğretilmesi veya dini bilgilerin verilmesini hedefleyen bir öğretim sistemini gerekli kılmıştır. Eğitim elifba yazımı ve okuması ile başlamaktadır. Kur'an okuma, namaz kılma, namaz ayetlerini öğrenme, duaları ezberleme ve yazı yazabilme gibi becerilerin kazanılması bağlamında dersler verilmiştir. Zamanla temel düzeyde matematik, coğrafya ve tarih derslerine yer verilmeye başlanmıştır (Başak, 2020: 7). Okulda güzel yazı, nakkaşlık ve metin kopyalama eğitimine de ayrıca önem verilirdi. Hatta okulu bitiren çocukların iyi birer hattat olması sağlanırdı (Ergin, 1977: 86).

Verilen eğitimlerde herhangi bir sistematiğe göre ayarlanmış mevzuata ya da düzenlemelere (nizamname) rastlanmamaktadır. Sıbyan mektepleri süregelen bir geleneğin uzantısı olduğundan daha çok gelenek ve göreneklere bağlı kalınarak eğitim verilmiştir. Vakfiyesi bulunan sıbyan mektepleri ise zorunlu içerikleri izlemişlerdir. Eğitim öğretimin genel anlamda bireyselliğe dayandığı gözlemlenmektedir. Yıllık sınıf sistemine göre sınıf geçme / kalma gibi bir durum yoktur. Başarı düzeyine göre verilen öğretmen kararları belirleyici olmaktadır (Yıldız ve İstek, 2015: 87).

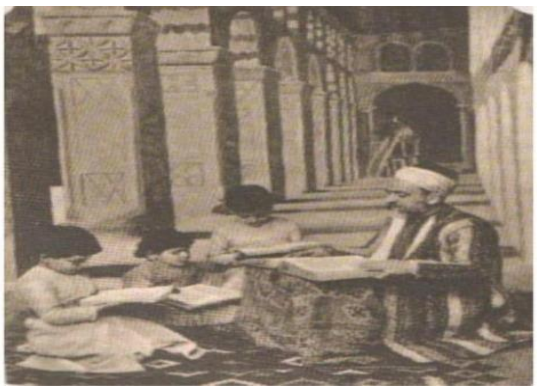

Resim 1,2. Sıbyan mekteplerinde eğitim

Sıbyan mekteplerinde uygulanan ilk ders programları hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Aktarılan bilgiler ışığında Kur'an okuma ve namaz kılmaya dayanan bir ders

programının varlığına ulaşılmaktadır. Eğitim; tekrar edilen uygulamalarla pekiştirilmektedir (Aydın, 2008: 28).

Zaman içinde bahsedilen ders programlarının ihtiyaçları karşılayamadığı ve yetersiz geldiği düşünülmüş ve II. Mahmut döneminde okullarda program düzenlemelerine gidilmiştir. Daha çok dört yılla sınırlandırılan eğitim sırasında verilen temel dersler şunlardır:

- Elifba yani alfabe,
- Amme ve diğer cüzler,
- Güzel yazı,
- Türkçe okuma ve yazma,
- Kur'an,
- Türkçe tecvid ve ilmihal,
- Türkçe ahlak risalesidir (Binbaşıoğlu, 2005: 469).

Yaklaşık yirmi sene uygulanan bu ders programının devamında 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamname kapsamında ilkokula karşılık gelen sıbyan mekteplerindeki derslerde değişiklik yapılması uygun görülmüştür. Bu sayede Kur'an, coğrafya, malumat-ı nafiayı cami risalesi, tecvit, ahlak risalesi, ilmihal, yazı yazma eğitimi ve fenn-i hesap yani temel matematik dersleriyle eğitim öğretime devam edilmiştir. Ders programında değişiklik yapılması ise onaya bağlı hale getirilmiştir. Öğretim süresinde ise değişim yapılmamıştır (Çağır ve Türk, 2017: 65). İlk dönemlerde Lügat ve elifba kitapları çoğaltılarak mekteplere gönderilirken (Türk, 2009: 285), son dönemlerde pek çok ders malzemesi okullara gönderilmeye başlanmıştır

2.3. SIBYAN MEKTEPLERİNİN ÖĞRETİM VE YÖNETİM KADROSU

Sıbyan mekteplerinde eğitim ve öğretim hizmetini yürüten öğretim kadrosu aşağıdaki görevlilerden oluşmaktadır.

2.3.1. Muallim

Mektepte eğitimden sorumlu öğretmenlere verilen isim "muallim" veya "hoca"dır. Hangi vasfı taşıyan kişilerin öğretmenlik yapabileceği konusunda kesin şartlar olmaması öğretmen profilinin net şekilde anlaşılmasını engellemektedir. Muallimlerin Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar medrese eğitimi almış cami hocaları veya mahalle imamları oldukları bilinir. Bunların dışındaki eğiticiler geleneksel yapıya uygun, toplumun saygı duyduğu, dedikodusu yapılmayan ve dini bilgilere sahip olan kişilerdir (Akyüz, 2006: 19).

Düzenlemelerde öğretmenin medrese eğitimi alması dışında sahip olması gereken özelliklere de yer verilmiştir. Buna göre:

- Muallimin iyi bir mizacı ve karakteri olmalıdır,
- Allah'ı hoşnut etme amacıyla hareket etmelidir,
- Çocukların eğitimi için emek vermelidir,
- Öğrettiklerini tekrarlatma ve çocuklarla ilgilenme görevini yardımcısı üstlenmelidir (Genç, 2010: 90),

2.3.2. Kalfa

Okullarda muallimlere yardımcı olan görevlilere verilen isim kalfadır. Tek sınıfı bulunan mekteplerde muallimlerin görev dağılımlarında önemli yerleri bulunmaktadır. Kalfalar sürekli bir işle uğraşan, hareket halindeki görevliler şeklinde tasvir edilebilirler. Her işe yetişen, çocuklara muallim tarafından verilen karalamaları kontrol eden, renkli yaz-sil kağıtlarını mühürleyen, çocukların ezberlerine yardımcı olan kişilerdir. Dersini yapmamak için oyun oynamaya veya dersi oyuna karıştırmaya çalışanların kulaklarını çekebilirler. Çocukların eve gidip dönerken sorumluluklarını üstlenmeleri de istenebilmektedir. (Özekmekçi, 2022: 152).

2.3.3. Diğer Görevliler

Özellikle tek sınıflı sıbyan mekteplerinde muallim, kalfa ve temizlik işlerinden sorumlu bir personelin olduğu görülmektedir. Vakfa bağlı olup olmama, öğrenci sayısı, mektebin bulunduğu yer gibi özelliklere bağlı şekilde değişen görevliler şunlardır:

- Vakıf mütevellisi mektebin vakfa bağlı olduğu hallerde idari personel göreviyle çalıştırılmıştır. Mali konulardan sorumlu tutularak vakfa karşı hesap vermesi istenmiştir.

- Vakıf mütevellisinin yaptığı mali işleri ve uygulamaları denetleyen kişiler nazırdır. Maaş karşılığı çalışan bu görevlinin vakfın gelirlerini idare etme yetkisi bulunmamaktadır.

- Katipler; vakıf ve mekteple ilgili yazışmaların yapan ve mütevellinin sekreterliğini üstlenen kişilerdir.

- Bevvap; bazı mekteplerin giriş kapılarında duran bir anlamda güvenlikten sorumlu çalışandır. Giriş ve çıkışların kontrol edilmesi ve danışılması gereken bir konu olduğunda bilgi verilmesi (danışman) gibi sorumlulukları bulunmaktadır.

- Ferraş ise mektebi açan, iç ve dış temizliğini yapan, okulun bakımından sorumlu tutulan görevlidir (Demirbağ, 2018: 410).

2.4. SIBYAN MEKTEPLERİNDE ÖĞRENCİ PROFİLİ

İslam dini hem kadın hem de erkek için eğitimin önemini vurgulamaktadır. İlk emrin "oku" olması eğitimle ilgili işlerin bir tarafının her zaman dinle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Çocukların dinini öğrenmesi ile mükellef olan aileleri 4 yaş 4 ay 4 günü doldurduğunda çocuklarını mekteplere göndermeye başlamışlardır. Ama genel anlamda sıbyan mekteplerine başlama yaşının 4-6 arasında uygulandığı görülmektedir (Makaklı ve Ozar, 2019: 436).

Resim 3. Sıbyan Mektebine devam eden öğrenciler

2.4.1. Amin Alayı Geleneği

Sıbyan mekteplerinde öğrencinin okula başlama ritüeline "bed-i besmele" veya "amin alayı" adı verilmiştir. Mektepte ilk olarak besmelenin öğretilmesinden dolayı "besmeleye başlama" adıyla okula başlanması arasında bağ kurulmuştur. Aylar öncesinden hazırlıkları yapılan ve düğün töreni gibi değerlendirilen bu geleneğe çok fazla önem verilmiştir. Törenin kandil veya üç aylara denk gelmesine dikkat edilmiştir. Bahsedilen dini günlere denk gelmemesi halinde perşembe veya pazartesi günleri yapılması uygun görülmüştür (Geylani ve Bozkurt, 2023: 128).

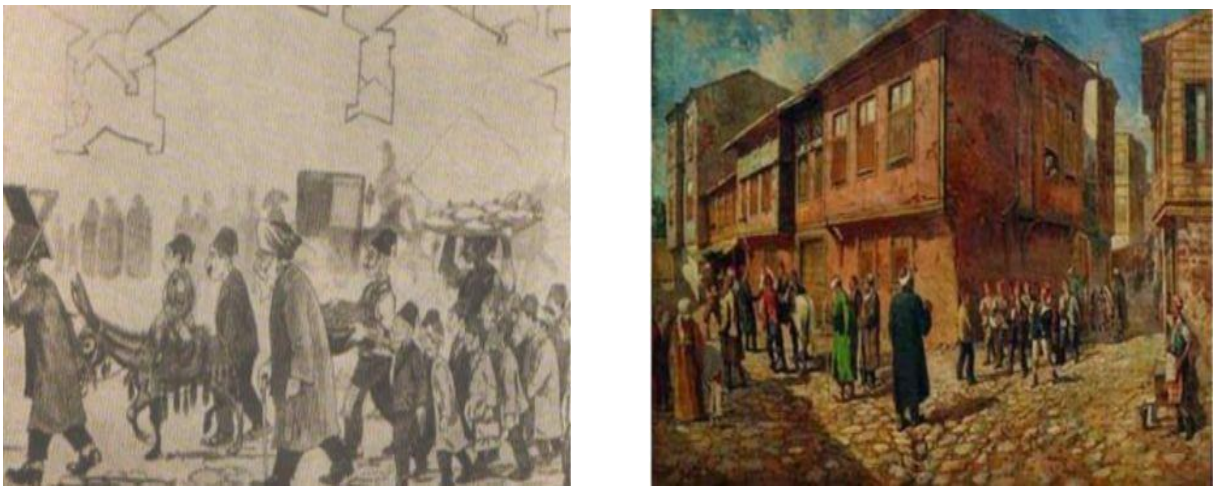

Resim 4,5. Sıbyan Mektebine başlama eğlencesi (Amin Alayı)

Yapılan merasim çocuğun okula ısınması, korkularını atması, arkadaşlarıyla bağ kurması, ilime ve dine verilen önemi görmesi, teşvik ve motive edilmesi gibi birçok amaca hizmet etmiştir.

2.5. SIBYAN MEKTEPLERİNDE DİSİPLİN

1847 tarihli talimatta çocukların fiziksel ceza almalarını engellemek adına nasıl disipline edileceği açıklanmıştır. Buna göre ceza verilirken çocuğun yaşıtları arasında utanmaması için önlem alınmasına dikkat edilmesi sağlanmıştır. Minderin kışın kapının iç tarafına, yazın kapının dış tarafına görünür şekilde yerleştirilmesi önerilmektedir. Bunun yanında asık suratlı yaklaşmak, kulağını çekmek, namus, onur gibi gibi kavramlara dokunmayacak şekilde azarlamak verilecek cezalar arasına alınmıştır. Zaman içinde dayağın sebebine bakılmaksızın yasaklanması sağlanmıştır (Çiydem, 2023: 395).

2.6. SIBYAN MEKTEPLERİNDE MEKAN VE MİMARİ

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarındaki sıbyan mektepleri tek odası bulunan ahşap yapılar şeklinde inşa edilmiştir. Bir yüzü sokağa bakan yapının diğer yüzüne küçük bir bahçe yapılmaktadır. Bahçe içine yerleştirilen çeşme, tuvalet gibi yerler öğrencilerin su içmelerini ve diğer ihtiyaçlarını gidermelerini sağlamıştır. Mekteplerin ahşap, tuğla veya "taş mektep" adıyla anılmasına neden olan taşla yapıldıkları anlaşılmaktadır. Lale Devri'nden sonra süslü, Avrupa

mimari tarzlarının yansıtıldığı mektepler kurulmaya başlamıştır. Devam eden dönemlerde Barok tarzının izlerine de rastlamak mümkün hale gelmiştir (Öztekin, 2013: 2-3).

Resim 4,5. Sıbyan Mekteplerinde mekan ve mimari

Osmanlı mimarisinde görülen sıbyan mekteplerinde tek tip planın hakimiyeti dikkat çekmektedir. Kare yapılan planlara nadir şekilde dikdörtgen planların eklendiği görülmüştür. Birçoğunun üst katı vardır ve dersliklerde ölçüler 6,5x6,5 m ile 8,0x8,0 aralığındadır. Çocukların rahle kullanımı göz önüne alındığında makul oranlarda planlar olduğu düşünülmektedir (Balcan ve Binan, 2019: 100).

Sıbyan mekteplerinin kare planlı oluşu sütun veya paye tarzında taşıyıcılara ihtiyaç duyulmasını engellemiştir. Boyutları küçük yapılar şeklinde tasarlanmaları kapı ve pencerelerin de küçük olmasına neden olmuştur. Yapılar genelde kubbelidir. (Özgan ve Sağlık, 2020).

Genel anlamda sıbyan mekteplerinin yapısında taş ve tuğla kullanımı görülür. Kesme taş veya kesme taş ve tuğladan yapılan karışımlar ile yapılmıştır. Giriş kısımlarında kesme, arka ve yan taraflarda moloz taş tercih edilmiştir. Tamamında moloz taş bulunan yapılara rastlamak da mümkündür. Duvarlarda ahşap kullanılmaz ve cephelerin sıvalama işlemleri yapılmıştır (Ahunbay, 1988: 242).

3. SONUÇ

Faaliyette olduğu uzun yıllar boyunca eğitim sisteminin temelini oluşturan Sıbyan mekteplerinin temel amacı öncelikle çocuklara dini eğitim ve ahlaki terbiye verilmesi ve belli değerlerle yetiştirilmeleridir. Kur'an okumayı, namaz kılmayı ve diniyle alakalı sorumluluklarını öğrenmesi beklenen bir öğrencinin günlük yaşamda ihtiyaç duyacağı temel matematik, fen, sanat gibi konularda gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Ders işleme süreci ve disiplin konuları doğal olarak dönemin kendi koşullarına göre şekillendiği açıktır.

Eğitim sırasında verilen derslerin okul öncesi çağdaki çocukların gelişimini sosyal ve ahlaki açıdan desteklediği anlaşılmaktadır. Mekteplerin varlık gösterdiği zamanlar göz önüne alındığında oldukça erken yaşlarda eğitim verilmesi, çocuk gelişiminin önemsenmesi oldukça önemli eylemler olarak görülmektedir

Eğitime verilen önemi sıbyan mekteplerinin çok uzun geçmişi olmasıyla bağdaştırmak mümkündür. Amin alayı geleneği; mezuniyet töreni gibi eğitim yaşamının başlangıcında çocuğa eğitime heyecanla başlama duygusu yaşatması anlamında sembolik değeri olan önemli bir ritüeldir.

Sıbyan mektepleri günümüz eğitim sisteminde anaokulu ve ilköğretim aşamalarının arasında kalmış, her iki kademeyi de kısmen kapsayan bir düzeyi temsil etmiştir. Bu mektepler günümüz sistemiyle kıyaslandığında öğrenci, öğretmen, dersler, disiplin, gelenekler, müfredat gibi birçok açıdan ciddi farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıkların, dönemsel bağlamda ele alınması ve dönemsel koşullarla değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z. (1988). Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları: Medreseler, Darülkurralar, Mektepler. (1), 239- 247.

Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *20*(20), 17-58.

Aslan, G.(2013). *İstanbul Sıbyan Mektepleri İçin Bir Katalog Denemesi ve Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aydın, E. (2008). *Tarihimizde Âmin Alayları ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Balcan, C., & Binan, D. U. (2019). Mimar Sinan'ın İstanbul Külliyelerinde Yer Alan Sıbyan Mektepleri ve Koruma Sorunları. *Tasarım+ Kuram Journal*, *15*(27), 100-124.

Başak, M.G. (2020). *Osmanlıdan Günümüze Sıbyan Mektepleri Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Binbaşıoğlu, C. (2005) *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bozdemir, İ. (1991). *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çağır, M., & Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *4*(11), 37-50.

Çelemoğlu, Ş., & Zor, H. (2023). Niksar Taş Mektep. *Vakıflar Dergisi*, (59), 51-68.

Çiydem, E. (2023). Son Dönem Osmanlı İmparatorluğunda İlköğretim Alanındaki Dönüşümü "Usul-i Cedid" Kavramı Üzerinden Anlamak (1839-1913). *History Studies*, *15*(2), 383-400.

Demirbağ, U. (2018). Sıbyan Mekteplerinde Verilen Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(16), 408-419.

Dikmen, Ç. B., & Toruk, F. (2017). Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği. V*akıflar Dergisi*, (48), 35-73.

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maârif Tarihi 2*. Eser Kültür Yayınları, İstanbul.

Genç, S. Z. (2010). Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Meselemiz. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 86-99.

Geylani, N., & Bozkurt, İ. (2023). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlkokula Başlama Ritüelinde Değişim: Amin Alayı Merasiminden Öğrenci Andının Okunuşuna. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *7*(1), 123-143.

Makaklı, E. S. & Ozar, B. (2019). Manisa'da Osmanlı Dönemi Mirası: Sıbyan Mektepleri. *Turkish Studies - Historical Analysis*, *14*(2), 429-446.

Özekmekçi, M. M. (2022). II. Mahmut Döneminde İstanbul'daki Sıbyan Mektepleri ve Öğrenci Sayıları. *Osmanlı Araştırmaları*, *60*(60), 139-178.

Özgan, E., & Sağlık, M. (2020). Osmanlı Dönemi 18. yy Başı Şehit Ahmet Paşa Sıbyan Mektebinin Mimari Özellikleri İncelenmesi. *Yeni Fikir Dergisi*, *12*(24), 78-93.

Öztekin, S. (2013). 18. Yüzyıl Sıbyan Mektepleri Mimarisi: Elhac Süleyman Halife Sıbyan Mektebi

Türk, İ. C. (2009). Osmanlı Devleti'nde Öğretim Yöntemlerinin Gelişimi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, *1*(3), 267-291.

Üstünipek, M., & Üstünipek, Ş. (2014). Âmin alayı ve resimlerde ele alınışı. *Art-Sanat Dergisi, (1), 35-45.*

Yıldız, H. & İstek, G. (2015). Tarikul Edeb'e Göre Sıbyan Mekteplerinde Öğretmen-Öğrenci İlişkileri ve Benzer İçerikli Bazı Eserlerle Mukayese. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(14), 86-99.

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE SERBEST PARÇALARIN KULLANILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi İrem KÖLEOĞLU
İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Okul Öncesi Eğitimi
- 0009-0005-7108-0508
Dr. Öğr. Üyesi İrem GÜRGAH OĞUL
İzmir Demokrasi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı,
0000-0002-0419-4776

ÖZET

Serbest parçalar (loose parts), parçaları tek veya bir arada kullanılabilen, hareket ettirilip manipüle edilebilen ve çocuğu düşünmeye teşvik eden materyallerdir. Serbest parçaların çeşidi ve miktarı arttıkça çocukların yaratıcılıklarının ve keşif duygularının da artacağı düşünülmektedir. Son yıllarda uluslararası alan yazında serbest parçaların erken çocukluk eğitimdeki rolü irdelenmesine rağmen Türkiye'de serbest parçaların kullanımına dair bilgiler yeterince keşfedilmemiştir. Bu noktadan yola çıkılarak bu çalışmanın amacı son beş yılda serbest parçalar ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaları incelemektir. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile desenlenmiştir. Doküman analizi, çalışma kapsamında ele alınan konuya dair kaynakların derinlemesine incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Çalışma kapsamında Web of Science, Scopus ve DergiPark platformlarından, "serbest parçalar", "gevşek parçalar" ve "okul öncesi dönem" anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Yapılan taramalar erken çocukluk dönemi ile ilgili çalışmalar ile sınırlandırılmış olup tez çalışmaları kapsam dışında bırakılmıştır. Çalışma grubunu 21 makale oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan makalelerden 1'i ulusal, 20'si uluslararası makalelerdir. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmalar içerik analiziyle analiz edilmiştir. Serbest parçalar ile ilgili makalelerin Türkiye, Endonezya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda, Portekiz, Çin, Avustralya, Norveç, Malta, İsveç, Tayland gibi ülkelerdeki uygulamalara açıklık getirdiği saptanmıştır. İncelenen makalelerin serbest parçaların çocukların gelişimlerine katkısının incelenmesi, serbest parçalar ile yapılan uygulamalarda yetişkinlerin rol ve sorumluluklarının incelenmesi, serbest parçaların öğrenme ortamında kullanımının incelenmesi amacıyla gerçekleştirildiği ve serbest parçalarla ilgili önemli bulgulara ulaşıldığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Serbest parçalar, erken çocukluk, öğrenme ortamı

USE OF LOOSE PARTS IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION

ABSTRACT

Loose parts are materials whose parts can be used individually or together, can be moved and manipulated, and encourage children to think. It is thought that as the variety and quantity of loose parts increase, children's creativity and sense of discovery will increase. Although the role of loose parts in early childhood education has been examined in the international studies in recent years, information on the use of loose parts in Turkey has not been explored sufficiently. Therefore, this study aims to investigate the studies on loose parts conducted in Turkey and the other countries in the last five years. This study was designed with document analysis, one of the qualitative research methods. Document analysis is carried out through in-depth examination of the sources related to the subject covered in the study. Within the scope of the study, Web of Science, Scopus and DergiPark platforms were searched with the keywords "loose parts", "early childhood" and "preschool". The searches were limited to studies related to early childhood period and theses were excluded from the scope. The study group consisted of 21 articles. Among the articles in the study group, one conducted in Turkey and 20 conducted in other countries. The studies on loose parts were analysed by content analysis. In addition, the articles on loose parts clarified the practices in countries such as Turkey, Indonesia, Canada, the United States of America, Netherlands, Portugal, Chinese, Australia, Norway, Malta, Sweden and Thailand. It was found that the articles examined were carried out with the aim of examining the contribution of loose parts to the development of children, examining the roles and responsibilities of adults in applications made with loose parts, examining the use of loose parts in the learning environment, and important findings about loose parts were obtained.

Keywords: Loose parts, early childhood, learning environment

1.GİRİŞ

Materyaller yardımıyla çocukların geliştirebileceği pek çok beceri bulunmaktadır. Bu becerilerin geliştirilmesinde kullanılan materyallerden birisi serbest parçalardır. Serbest parçalar (Loose Parts) Mimar Simon Nicholson tarafından 1971 yılında ortaya çıkarılan bir terimdir. Serbest parçaların yaratıcılığı desteklediği ve çocuklara ilham vererek problem çözme becerilerine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Serbest Parçalar belli bir kurala sahip değildir. Hareket ettirilip manipüle edilebilen ve çocuğu düşünmeye sevk eden her materyal serbest parça olarak nitelendirilebilir (Aşkar & Durmuşoğlu, 2023). Serbest parçalar doğal materyallerden oluşturulabildiği gibi sentetik malzemelerden de meydana gelebilir. Çocukların yaratıcılık ve keşif duygusu serbest parçaların sayısı ve çeşidi ile ilişkilidir. Bir diğer ifade ile çocukların etkileşimde bulunduğu serbest parçaların sayısı ve çeşidi ne kadar fazla olursa çocuğun yaratıcılık ve keşif duygusu da aynı oranda artacaktır (Yalçın & Erden, 2021; Nicholson, 1971).

Okul öncesi eğitim kurumlarında sıklıkla yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış materyallerden faydalanılmaktadır. Ancak çocukların gelişiminde ve eğitiminde serbest oyunu çağrıştıran ve

yapılandırılmamış olarak bilinen materyaller de önem taşımaktadır. Yapılandırılmamış materyaller belli bir amaca hizmet etmeyen, çocukların hayal güçleri ile istedikleri şekilde kullanabildikleri, basit ancak yaratıcı materyaller olarak tanımlanabilmektedir (Dereobalı & Özcan, 2018). Serbest parçalar bu bağlamda yapılandırılmamış materyallerle benzer özellikleri taşımaktadır.

Sumitra'ya (2019) göre serbest parçalar kolayca temin edilebilen ve manipüle edilebilen malzemelerdir. Bu malzemeler sayesinde çocuklar yaratıcılıklarını geliştirebilirler (Karomah & Purnama, 2023). Serbest parçaların kullanılması ile çocukların hem yaratıcılıkları hem de bilişsel, psikomotor ve psikososyal gibi gelişim alanları desteklenmektedir. Serbest parçalar aynı zamanda öğrenmeyi eğlenceli hale getirerek tüm gelişim alanlarına etki edebilme gücüne de sahiptir (Saripudin, 2017). Serbest parçalar çocukların deney yapmasına, keşfetme duygusunu yaşamalarına, çocukların eğlenerek öğrenmesine ve materyalleri birden fazla şekilde kullanarak daha fazla verim almalarına olanak sağlar (Çankaya vd., 2023; Sear, 2016). Serbest parçalar çocuklar için olduğu kadar öğretmenler için de önem taşımaktadır. Serbest parçalar sayesinde öğretmenler birçok etkinlik planlamakta ve serbest parçaları çocukların çeşitli gelişim alanlarını desteklemek için kullanmaktadırlar (Xavier, 2021).

Serbest parçaların, erken yaşlarda çocukların gelişimine sunduğu katkılar göz önüne alındığında, erken dönemde eğitimde serbest parçalara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada, serbest parçaların bu dönemde nasıl kullanılacağına ilişkin planlamalar yaparken, erken çocukluk eğitiminde yapılan çalışmalara geniş bir perspektiften bakmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı dünyada 2019-2024 yılları arasında yapılan, serbest parçaların kullanımını içeren çalışmaları incelemek ve yapılan çalışmalar ışığında güncel durumu değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların ülkelere göre dağılımı nasıldır?
3. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların örnekleme göre dağılımı nasıldır?
4. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların kullandıkları yönteme göre dağılımı nasıldır?
5. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların amaçları nelerdir?
6. Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların bulguları nelerdir?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir araştırma olup, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile desenlenmiştir. Doküman analizi, belli bir konuda hazırlanmış araştırma verilerinin birincil kaynağından çeşitli dokümanların toplaması ve çalışmaların analiz edilerek değerlendirilmeye tabi tutulması ve sentezlenmesidir (Sak vd., 2021).

2.2. Çalışma grubu

Analiz edilecek çalışmalar belirlenirken Şekil 1'deki adımlar takip edilmiştir.

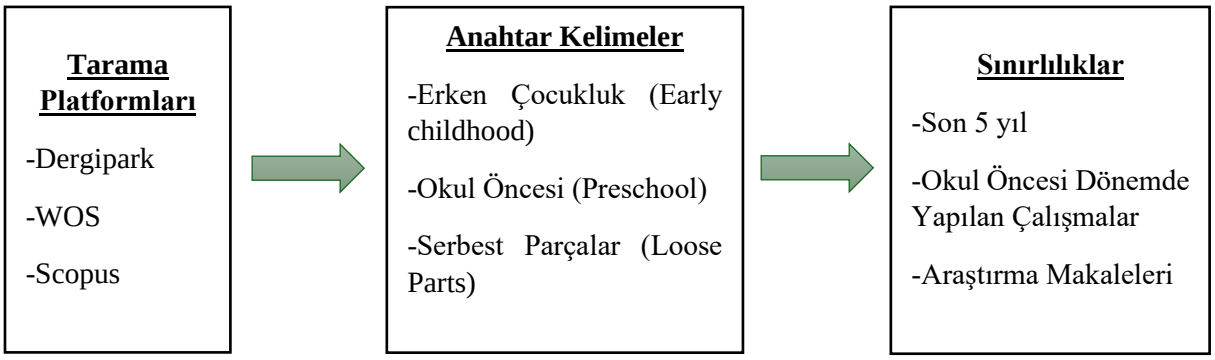

Şekil 1: *Çalışmaların Belirlenmesi*

Şekil 1'de gösterildiği gibi çalışmanın amacı doğrultusunda "Web of Science", "Scopus" ve "DergiPark" platformları, "serbest parçalar", "okul öncesi dönem", "loose parts", "early childhood", "preschool" anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Çalışmalar incelenirken son 5 yılda yapılan araştırmalar ile sınırlandırılmıştır. Tarama sonucunda 2019-2024 yılları arasında serbest parçalar ile ilgili yapılan 26 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmalardan 21 araştırma makalesi çalışmaya dahil edilmiştir. Beş makale derleme çalışması olduğu için kapsam dışında bırakılmıştır.

2.3.Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analiz Edilmesi

Bu çalışma kapsamında incelenen çalışmalar, araştırmacılar tarafından oluşturulan veri analiz tablosu aracılığıyla analiz edilmiştir. Veri analiz tablosunda çalışmalar adı, yılı, amacı, yöntemi, çalışma grubu ve bulguları başlıkları altında düzenlenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen araştırmaların yılı, yöntemi ve çalışma grubu incelenmiş ve betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların amacı ve bulguları içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmaların amaçları ve elde ettikleri bulgular gözden geçirilmiş ve kodlanarak ortak kategoriler altında birleştirilerek sunulmuştur.

3.BULGULAR

Serbest parçaların kullanımına ilişkin yapılan çalışmalara ait bulgular aşağıda sunulmuştur. Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmaların yıllara göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Çalışmaların yıllara göre dağılımı*

Yıl	f	%
2019	4	19.04
2020	3	14.28
2021	4	19.04
2022	4	19.04
2023	6	28.57

Tablo 1 incelendiğinde, sırasıyla 2019 yılında dört, 2020 yılında üç, 2021 yılında dört ve 2022 yılında dört ve 2023 yılında altı çalışma araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmaların örneklemlerine yönelik bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Çalışmaların örneklemlerine göre dağılımı*

Örneklem	**f**	**%**
Çocuklar	12	54.14
Öğretmenler ve çocuklar	3	14.29
Öğretmenler	2	9.52
Çocuklar, öğretmenler ve ebeveynler	2	9.52
Öğretmen adayları	1	4.76
Ebeveynler	1	4.76

Tablo 2 incelendiğinde 21 çalışmadan 12'sinin örneklemini çocuklar; üçünün öğretmenler ve çocuklar, ikisinin öğretmenler; ikisinin çocuklar, öğretmenler ve ebeveynler; birinin öğretmen adayları ve birinin ebeveynler oluşturmaktadır.

Serbest parçalar ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların yöntemlerine ilişkin bulgular Şekil 2'de sunulmuştur.

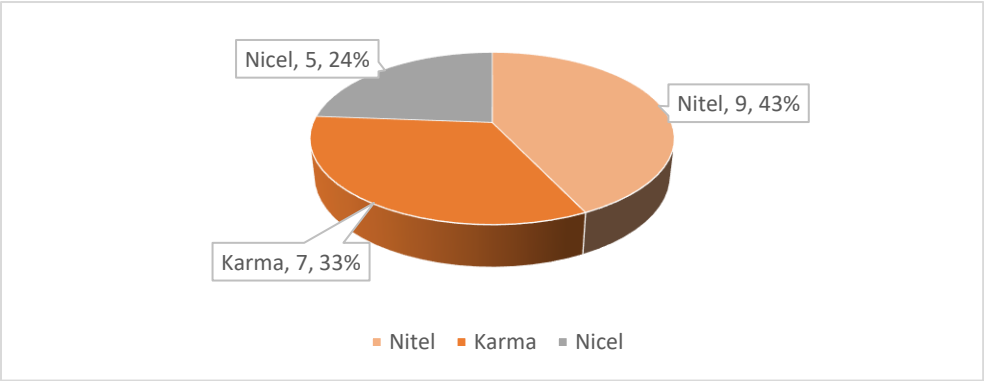

Şekil 2. *Çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri*

Şekil 2'ye göre çalışmalar nitel, nicel ve karma yöntemler benimsenerek gerçekleştirilmiştir. İncelenen çalışmalardan dokuzu nitel araştırma yöntemlerini, yedisi karma araştırma yöntemlerini, beşi nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmaların gerçekleştirildiği ülkelere yönelik bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. *Çalışmaların gerçekleştirildiği ülkeler*

Ülke	**f**	**Ülke**	**f**
Kanada	7	Türkiye	1
Endonezya	2	Hollanda	1
Avustralya	2	Malta	1
Norveç	2	Çin	1

Amerika	1	Portekiz	1
Tayland	1	İsveç	1

Tablo 3'e göre incelenen çalışmaların yedisi Kanada'da, ikisi Endonezya'da, ikisi Avustralya'da, ikisi Norveç'te, biri Amerika'da, biri Tayland'da, biri Türkiye'de, biri Hollanda'da, biri Malta'da, biri Çin'de, biri Portekiz'de ve biri İsveç'te gerçekleştirilmiştir.

Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmalar amaçları bakımından incelenmiştir. Araştırmaların amaçlarına göre dağılımı Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. *Çalışmaların amaçlarına göre dağılımı*

Kategoriler	Çalışmaların amaçları	f
Serbest parçaların çocukların gelişimlerine etkisinin incelenmesi	Serbest parçaların çocuğun öğrenmesine (yaratıcılık, dikkat ve sosyal davranış becerileri) etkilerinin incelenmesi	12
	Serbest parçaların çocukların fiziksel okur yazarlık düzeylerine etkisinin incelenmesi	
	Serbest parçalar aracılığıyla çocuklara sosyal- finansal eğitimi deneyimletmek	
	Serbest parçalar ile temel hareket becerilerini geliştirmeye yönelik açık havada oynama potansiyelinin araştırılması	
	Çocuk bakım merkezlerinde serbest parçaların kullanılmasının çocukların, ebeveynlerin ve öğretmenlerin düşünce ve davranışları üzerinde etkisinin incelenmesi	
	Çocukların riskli oyunlarda iç ve dış mekanlarda oyunu etkileyen çevresel faktörleri nasıl algıladıklarının araştırılması	
	Çocukların matematiksel etkileşimlerinin incelenmesi	
	Öğrenme ortamlarında çocuklara serbest parçalar sunmanın sağlıklı yaşamı desteklemede etkisini incelenmesi	
	Açık hava oyun ortamlarının serbest parçalar ile düzenlenmesinin çocukların oyun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi	
	Dış mekan oyun ortamları ile çocuk sağlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi	
	Serbest parçaların oyunda kullanılması ile okul öncesi dönem çocuklarının sosyal duygusal yeterliliği üzerindeki etkisinin incelenmesi	
	İsveç'teki anaokullarında çevrenin çocuklara faydalarının araştırılması	

Serbest parçaların kullanılmasında yetişkinlerin rol ve sorumluluklarının incelenmesi	Serbest parçaların çocuklara bakım verenlerin ve öğretmenlerin açık hava oyunlarındaki risklere yönelik rollerinin incelenmesi Erken çocukluk eğitiminde eğitimcilerin dış mekanlardaki riskli oyunlara ilişkin bakış açısının incelenmesi Açık hava oyun etkinliklerinde serbest parçaların kullanılmasına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi	3
Serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanılmasının incelenmesi	Karton ve kumdan yapılmış serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanımını ortaya koymak Öğretmenlerin açık hava oyun alanlarında serbest parçaların kullanılmasının faydaları ve zorlukları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi Çocuk bakım merkezlerinde serbest parçaların kullanılmasının çocukların, ebeveynlerin ve öğretmenlerin düşünce ve davranışları üzerinde etkisinin incelenmesi Dramatik ve sosyo-dramatik oyunun değerlendirilmesinde materyallerin ve oyun ortamının kullanımının incelenmesi Çocukların riskli oyunlarda iç ve dış mekanlarda oyunu etkileyen çevresel faktörleri nasıl algıladıklarının incelenmesi Okul öncesi öğretmenlerinin serbest parçalara ilişkin görüşlerinin ve bu görüşlerin uygulamaya yansımalarının belirlenmesi İsveç'teki anaokullarında bahçede bulunan imkanların araştırılması Dış mekan oyun alanlarının çevresel özelliklerinin incelenmesi Ebeveynlerin okul öncesi çağındaki çocukların riskli açık hava oyunlarına ilişkin algılarının incelenmesi	9

Tablo 4 incelendiğinde yapılan çalışmaların üç amaç altında toplanmıştır. Serbest parçaların gelişimlerine etkisinin incelenmesini amaçlayan 12, serbest parçaların kullanılmasında yetişkinlerin rol ve sorumluluklarının incelenmesini amaçlayan üç, serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanılmasının incelenmesini amaçlayan dokuz çalışma vardır. Birden fazla kategoriye uygun olan araştırmalar, uygun olduğu her kategoride sınıflandırılmıştır.

Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmalar bulguları bakımından incelenmiştir. Araştırmaların elde ettiği bulgulara göre dağılımı Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *Çalışmaların bulgularına göre dağılımı*

Kategoriler	**Çalışmaların bulguları**	**f**
Serbest parçaların kullanılmasının çocukların gelişimine katkısı	Serbest parçaların çocuklara sunulması, çocukların yaratıcılık, dikkat ve sosyal davranış becerilerini desteklemektedir. Serbest parçaların çocukların fiziksel yeterlilik, fiziksel aktivite, güven ve motivasyon düzeyleri üstüne pozitif yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çocukların riskli oyunlara yönelik yetişkinlere oranla daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğu, serbest parçalar sayesinde riskli oyunlarda kendilerini daha iyi ifade edebildikleri bulunmuştur. Serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanımının çocukların kaba ve ince motor, duyusal gelişim, dil, matematik gibi gelişim alanlarına etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Serbest parçaların çocukların sosyal- finansal becerilerini etkili bir şekilde geliştirdiği tespit edilmiştir. Dış mekanlarda serbest parçaların kullanılması çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal duygusal gelişimlerine etki etmektedir. Temel hareket becerilerinin gelişmesinde de önemli rol oynamaktadır. Öğretmenler oyun alanlarında serbest parçaların kullanılmasının çocukların çeşitli gelişim alanlarına olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre serbest parçalar çocukların risk almasını, yaratıcılıklarını, problem çözme becerilerini, bağımsızlıklarını, liderlik özelliklerini geliştirmektedir. Serbest parçalar sayesinde çocukların fiziksel aktivite seviyelerinde artış olduğu görülmüştür. Serbest parçaların oyun ortamlarında kullanılması çocukların cesur davranmalarına olanak sağlamaktadır. Serbest parçaların çocuklara sunulmasıyla, çocukların matematiksel becerilerinin gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocuklara serbest parçaların sunulmasıyla çocukların mutluluk seviyelerinde ve oyun oynama düzeylerinde artış olduğu, oyun seçiminin çocuklara bırakılmasıyla çocukların daha az agresif davranışlar sergiledikleri tespit edilmiştir.	17

	Açık hava oyun alanlarında serbest parçaların kullanılması, çocukların sosyal- duygusal gelişimlerine ve doğada riskli oyunları oynama sıklıklarına pozitif yönde etki etmektedir. Serbest parçaların dış mekan oyun ortamlarında kullanımı, fiziksel aktivite düzeyini arttırdığı için çocuk sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Serbest parçaların çocukların çeşitli olumlu sosyal davranışlarında, öğrenme motivasyonunda ve genel mutluluk halinde artış sağladığı; kaliteli oyun deneyimleri sağlayarak çocukları üreten, keşfeden, kendi öğrenmesinden sorumlu, özgür ve yetkin bireyler olma yolunda desteklediği ortaya konmuştur. Serbest parçaların, çocukların olumlu duygularını arttırdığı ve sosyal- duygusal yeterliliği etkili bir şekilde geliştirdiği tespit edilmiştir. Çocukların serbest parçalarla kendilerini daha iyi ifade edebildikleri sonucuna ulaşılmıştır.	
Serbest parçaların kullanılmasında yetişkinlerin rol ve sorumlulukları	Yetişkinlerin değerlendirici rolden çok korumacı rolü üstlendiği bulunmuştur. Öğretmenlerin serbest parçaları kullanarak dış mekan oyun ortamlarındaki riskli oyunları kolaylaştırdıkları tespit edilmiştir. Öğretmenler, serbest parçaların kullanımında kolaylaştırıcı rolünün olduğunu belirtmişlerdir.	3
Serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanılması	Öğretmenler, serbest parçaların sürdürülebilirliğinin sağlanması ve depolanması konusunda zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ebeveyn ve öğretmenler ise yapılan müdahale sayesinde serbest parçalar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmuşlardır. Doğada bulunan serbest parçalar ile sentetik materyallerin bir arada dengeli bir şekilde kullanılması dramatik ve sosyodramatik oyunların uygulanmasını desteklemektedir. Serbest parçaların oyun ortamlarında kullanılması riskli oyunlarda olanakları arttırmakta, ortamı zenginleştirmektedir. Serbest parçaların kullanımının veli-okul iletişimini ve etkileşimini güçlendirerek ebeveyn katılımını arttırdığı bulunmuştur.	8

Çocukların genellikle serbest parçaları tercih ettiği ve incelenen okullarda serbest parçaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Dış mekan oyun alanlarında bulunan serbest parçaların çocuklar ve çocukların aileleri için çeşitli açık hava aktiviteleri fırsatı sunduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin açık hava oyunlarının ve oyun ortamlarında bulunan serbest parçaların faydalarını anladıkları bulunmuştur.

Tablo 5'e göre çalışmaların bulguları üç kategori altında toplanmıştır. Çalışmaların bulguları incelendiğinde; serbest parçaların kullanılmasının çocukların gelişimine katkısı kategorisinde bulunan 17 çalışma, serbest parçaların kullanılmasında yetişkinlerin rol ve sorumlulukları kategorisinde bulunan 3 çalışma ve serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanılması kategorisinde bulunan 8 çalışma bulunmaktadır. Bazı çalışmalar bulgularına göre, iki ya da üç kategorinin altında sınıflandırılmıştır.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Serbest parçaların erken çocukluk eğitiminde kullanımına ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesini amaçlayan bu araştırmada, alanyazına katkı sağlayan bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre çalışmaların 2019 yılı ve sonrasında yoğunlaştığı ve en fazla çalışmanın 2023 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Serbest parçalar her ne kadar çocukların çevresinde halihazırda etkileşime girmekte oldukları materyaller olsa da bu bulgu serbest materyallerin eğitimde kullanımına ilişkin farkındalığın yakın zamanda oluşmaya başladığını düşündürmektedir. Eren Öcal (2021) serbest parçaların araştırmacıların son zamanlarda daha fazla dikkatini çekmeye başladığını ancak serbest parçaların kullanımının daha fazla yaygınlaştırılması adına daha çok çalışma yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Ayrıca, bu çalışmada serbest parçalarla ilgili yapılan çalışmaların çoğunun örnekleminin çocuklardan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, çalışmaların serbest parçaların çocukların gelişimine olan katkılarını ele aldıklarını göstermektedir. Çocuklardan veri toplamak, çocukların gelişimlerini izlemek ve değerlendirmek açısından önemlidir (Işıkoğlu Erdoğan & Canbeldek, 2017). Alanyazında bulunan birçok çalışmanın amacının serbest parçaların çocukların çeşitli gelişim alanlarına etkisinin incelenmesi olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, çalışmaların örneklemlerinin çoğunlukla çocuklardan oluşması anlaşılır bir durumdur.

İncelenen çalışmaların çoğunun nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle örneklemi çocuklardan oluşan çalışmalarda sıklıkla nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırmaların; doğal araştırma, problem durumuna ilişkin konunun belirli bir sosyal ortam içerisinde incelenmesi ve yorumlamaya açık olması (Baltacı, 2017) sebebiyle çocuklarla yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanıldığı düşünülmektedir.

Çalışmada, serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmaların en fazla Kanada'da yapıldığı tespit edilmiştir. Kanada'da bulunan anaokulları çevre eğitimi kapsamında "çevre farkındalığı" çalışmaları yapmakta, okullardaki dış mekan oyun alanlarını düzenlemekte ve bu düzenlemelerde sıklıkla serbest parçalar gibi materyallerden faydalanılmaktadır (Akçay, 2006). Kanada'da çevre eğitimine ve dış mekan oyun alanlarının düzenlenmesine verilen önemden dolayı en çok çalışmanın Kanada'da yapıldığı düşünülmektedir. Türkiye'de ise serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmalarda artış olduğu ancak yeterli sayıda çalışma bulunmadığı görülmektedir.

İncelenen çalışmaların amaçları üç ana kategori altında toplanmıştır. Gerçekleştirilen çalışmaların birçoğunun serbest parçaların çocukların gelişimlerine etkisinin incelenmesini amaçladığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda serbest parçaların çocukların yaratıcılık, dikkat, sosyal davranış, hareket, fiziksel okuryazarlık ve matematik gibi becerilerine etkisi incelenmiştir. Serbest parçaların kullanılmasında yetişkinlerin rol ve sorumluluklarının incelenmesini amaçlayan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalar; serbest parçaların dış mekan oyunlarında bakım verenlerin ve öğretmenlerin rollerine ilişkin kolaylaştırıcı etkisinin incelenmesi, öğretmenlerin dış mekanlardaki riskli oyunlarda serbest parçaları kullanmasının etkilerinin incelenmesi ve öğretmen adaylarının dış mekanda serbest parçaları kullanmaya yönelik görüşlerinin incelenmesi kodlarından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bazı çalışmalar, serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanımını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmalar serbest parçaların dış mekan öğrenme ortamında kullanımın incelenmesi, serbest parçaların dış mekan öğrenme ortamlarında kullanımının faydaları ve zorluklarının incelenmesi, serbest parçaların eğitim kurumlarında kullanılmasının çocuklar, ebeveyn ve öğretmenlerin davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi ve serbest parçaların iç ve dış mekan öğrenme ortamlarında kullanımının incelenmesi kodlarında oluşmaktadır.

İncelenen çalışmaların bulgularında, serbest parçaların çocukların yaratıcılıklarına, motor becerilerine, sosyal gelişimlerine, problem çözme becerilerine ve bilişsel gelişimlerine olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra serbest parçaların kullanılması sayesinde çocukların mutluluk ve oyun oynama düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur. James ve diğerleri (2022) serbest parçaların çocukların problem çözme, yaratıcılık, ince ve kaba motor beceriler, erken okuryazarlık gibi gelişim alanlarını keşfetmede araç olarak kullanabileceğini belirtmişlerdir. Çalışmalarda serbest parçaların eğitim ortamlarında kullanılmasında öğretmenin yönlendirici değil, gözlemci bir rol benimsemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Xavier'e (2021) göre öğretmen ya da çocuğa bakım veren kişi, çocuğa serbest parçaları sunarak bir alan yaratmakla ve müdahaleci olmadan gözlemci rolünü üstlenmekle görevlidir. Çalışmaların bulgularına göre serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanılmasının öğretmenlerin rol ve sorumluluklarını kolaylaştırıcı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda serbest parçaların ebeveyn katılımı arttırmaya yönelik olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dış mekanda oyun çocuk için avantajlar sağlasa da bazı ebeveynlerin öğrenme ortamlarında serbest parçaların kullanılmasını güvenli bulmadığı, korucu bir tavır benimseyerek temkinli yaklaştıkları tespit edilmiştir. Çalışmaların bulgularında, serbest parçaların öğrenme ortamlarında kullanılmasının riskli oyunlarda öğrenme ortamlarının hazırlanmasında ve sosyo-dramatik oyunların oynanmasında

kolaylaştırıcı bir rolü olduğu, dış mekan öğrenme ortamlarında kullanılması ile çeşitli aktivite fırsatları sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma ek olarak serbest parçaların sürdürülebilirliğinin sağlanması ve depolanması konusunda zorluklar meydana geldiği ve öğrenme ortamlarında serbest parçaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur.

Bu çalışmanın sonucunda serbest parçaların çocukların gelişiminde, eğitiminde ve yaşantısında etkin bir rol oynayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde Türkiye'de serbest parçalarla ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun nedeninin serbest parçaların kullanımına ilişkin tanımların belirsiz oluşu (Xavier, 2021) ve öğretmenlerin serbest parçaların kullanımına ilişkin farkındalığının yetersiz olması (Aşkar & Durmuşoğlu, 2023) olduğu söylenebilir.

Serbest parçalar ile ilgili yapılan çalışmalar, genellikle dış mekan oyunlarında serbest parçaların kullanımı ile alakalıdır (Berto, 2014) ve iç mekan oyun ortamları ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak açık havada çocukların becerilerini geliştirebilecekleri birçok uyarana sahip olmaları, açık havanın çocuklara doğa ile bağlantı kurma imkanı sağlaması (Little & Sweller, 2015) ve kinetik enerjilerini atabilecekleri alanlar olmasına bağlanabilir. Ancak serbest parçaların okullarda teneffüs, sınıf etkinliği ve herhangi bir oyun ortamında da çocuklara sunulabileceği (Xavier, 2021) göz önünde bulundurulacak olursa, serbest parçaların sadece dış mekanlarda değil aynı zamanda iç mekanlarda da kullanabileceğini söylemek doğru olacaktır.

Gelecek çalışmalar için serbest parçaların kullanımının ve tanınmasının ülkemizde yaygınlaşabilmesi adına bu konuda daha fazla çalışma yürütülmesi önerilmektedir. Ayrıca, serbest parçaların sadece dış mekanlarda değil aynı zamanda iç mekanlarda da kullanımını araştıran çalışmalar yapılması önerilmektedir.

5.KAYNAKLAR

Akçay, İ. (2006). *Farklı ülkelerde okul öncesi öğrencilerine yönelik çevre eğitimi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

*Almers, E., Askerlund, P., Samuelsson, T., & Waite, S., (2021). Children's preferences for schoolyard features and understanding of ecosystem service innovations – a study in five Swedish preschools. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 21(3), 230-246.

*Aşkar, N., & Durmuşoğlu, M. C. (2023). Meaning of play with loose parts materials in preschool education: A case study. *Journal of Qualitative Research in Education, 33*(1), 71-111.

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(1), 1-15.

Berto, R. (2014). The role of nature in coping with psycho-physiological: A literature review on restorativeness. *Behavioral Sciences, 4*(4), 394-409.

*Branje K, Stevens D, Hobson H, Kirk S, Stone M., (2021). Impact of an outdoor loose parts intervention on Nova Scotia preschoolers' fundamental movement skills: A multi-methods randomized controlled trial. *AIMS Public Health. 9(1), 194-215.*

*Caldwell, A. T. H., Spencer, A.R., Joshi, N., Branje, K., Cawley, J., Hobson, H., Kirk, S.F.L., Stevens, D., & Stone, M.R., (2023). Impact of an outdoor loose parts playintervention on Nova Scotian preschoolers'physical literacy: a mixed-methods randomizedcontrolled trial. *BMC Public Health, 23*(1126), 2-13.

Çankaya, Ö., Martin, N. R., Leach, J., Taylor, K., & Bulut, O. (2023). Play and the relationship to cognitive development: A review of the literature. *Journal of Intelligence, 11*(8), 1-18.

Dereobalı, N., & Özcan, M. (2018). Erken çocukluk döneminde yapılandırılmamış materyallerle hikaye oluşturmanın önemi. *Tömer Ankara Üniversitesi, 169*(1), 51-67.

*Dias Rodrigues, A., Marmeleira, J., Pomar, C., Lamy, E., Guerreiro, D., & Veiga, G. (2023). Body-oriented interventions to promote preschoolers' social-emotional competence: A quasi-experimental study. *Frontiers in Psychology, 31*(14), 1-11.

Eren Öcal, T. (2021). *Preschool teachers' views and practices on using loose parts ın daily activities*. Doctoral Thesis, Middle East Technical University, Ankara.

*Farrugia, M. T. (2021). From everyday to scientific (mathematical) concepts: A Vygotskian interpretation of a young child's speech. *AIEM - Avances de Investigación en Educación Matemática, 19*, 86-99.

*Fikriyati, M., Katoningsih, S., & Hasan, S., (2023). Use of loose part media with cardboard and sand materials in islamic children's schools. *Jurnal Pendikan Islam. 6(1), 60-71.*

*Herrington, S., Lexa French, I., & Brussoni, M., (2022). Rewilding play: Design build interventions. *Education Sciences*, 12(10), 1-36.

*Houser, N. E., Cawley, J., Kolen, A. M., Rainham, D., Rehman, L., Turner, J., Kirk, S. F. L., & Stone, M. R. (2019). A loose parts randomized controlled trial to promote active outdoor play in preschool-aged children: Physical literacy in the early years (PLEY) project. *Methods and Protocols, 2*(2), 1-14.

*Jaruchainiwat, P., Khayankij, S., Hemchayart, W., & Tamrongath, U. (2023). Promoting young children's creative thinking, social skills, and attention using guided play and loose parts. *Kasetsart Journal of Social Sciences, 45*(1), 121–128.

James, M. E., Jianopoulos, E., Ross, T., Buliung, R., & Arbour-Nicitopoulos, K. P. (2022). Children's usage of inclusive playgrounds: A naturalistic observation study of play. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(20), 13648.

Işıkoğlu Erdoğan, N., & Canbeldek, M. (2017). Erken çocukluk eğitiminde ölçme ve değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(3), 1306-1327.

Karomah, R. T., & Purnama, S. (2023). Application of naturalistic loose parts for children in developing creavity. *Jurnal Pedagogi dan Pembelajaran, 6*(1), 155-160.

Little, H. & Sweller, N. (2015). Affordances for risk-taking and physical activity in australian early childhood education settings. *Early Childhood Education Journal, 43*(4), 337-345.

*Loebach, J., & Cox, A. (2022). Playing in 'the backyard': Environmental features and conditions of a natural playspace which support diverse outdoor play activities among younger children. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(19), 12661.

*MacQuarrie, M., McIsaac, J. L. D., Cawley, J., Kirk, S. F. L., Kolen, A. L., Rehman, L., Spencer, R. A., & Stone, M. R., (2022). Exploring parents' perceptions of preschoolers' risky outdoor play using a socio-ecological lens. *European Early Childhood Education Research Journal, 30*(3), 372-387.

*Obee, P., Hansen Sandseter, E. B., & Harper, J. N. (2020). Children's use of environmental features affording risky play in early childhood education and care. *Early Child Development and Care, 191*(16), 2607-2625.

*Robertson, N., Morrissey, A. M., & Moore, D. (2019). From boats to bushes: Environmental elements supportive of children's sociodramatic play outdoors. *Children's Geographies, 18*(2), 234-246.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.

*Sando, O. J. (2019). The outdoor environment and children's health: A multilevel approach. *International Journal of Play*, 8(1), 39-52.

Saripudin, A. (2017). Strategi pengembangan kecerdasan naturalis pada anak usia dini. *Jurnal Pendidikan Anak, 3*(1), 1-18.

Sear, M., (2016). Why loose parts? Their relationship with sustainable practice, children's agency, creative thinking and learning outcomes. *Educating Young Children: Learning and Teaching in the Early Childhood Years*, 22(1), 16–19.

*Simoncini, K., & Lasen, M. (2021). Pop-up loose parts playgrounds: Learning opportunities for early childhood preservice teachers, *International Journal of Play, 10*(1), 93-108.

*Spencer, R. A., Joshi, N., Branje, K., McIsaac, J. D., Cawley, J., Rehman, L., Kirk, S. F., & Stone, M. (2019). Educator perceptions on the benefits and challenges of loose parts play in the outdoor environments of childcare centres. *AIMS Public Health, 6*(4), 461-476.

*Spencer, R. A., Joshi, N., Branje, K., Murray, N., Kirk, S. F., & Stone, M. R. (2021). Early childhood educator perceptions of risky play in an outdoor loose parts intervention. *AIMS public health, 8*(2), 213-228.

Sumitra, A. dan M. P. (2019). Meningkatkan Kecerdasan Naturalis Anak Usia Dini Melalui Metode Karyawisata. *Paud Lectura, 3*(2), 1–9.

*Tong Lee, R. L., Lane, S. J., Yan Tang, A. C., Leung, C., Tak Louie, L. H., Browne, G., & Chi Chan, S. W. (2020). Effects of an unstructured free play and mindfulness intervention on wellbeing in kindergarten students. *International Journal of Enviromental Research and Public Health, 17*, 5382.

Yalçın, F., & Tantekin Erden, F. (2022). Erken çocukluk eğitimi kurumlarının dış mekanları üzerine bir derleme: Tasarım ve değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 55*(1), 263-312.

*van Rooijen, M., De Martelaer, K., Lensvelt-Mulders, G., van der Poel, L., & Cotterink, M. (2023). "It is scary, but then I just do it anyway": Children's experiences and concerns about risk and challenge during loose parts play. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(22), 7032.

*Wahyuni, S., Liza, L. O., Shadyan, Rusandi, M. A., Situmorang, D. D. B., (2023). 'Treasure hunt': Using loose parts media to develop social financial education model for early children. *Heliyon, 6*(9), e17188.

Xavier, A. C. (2021). *Inquiring into the roles and resposibilities of facilitating loose parts play: A practitioner's perspective.* Unpublished Master's Thesis, University of Alberta.

ERKEN DÖNEMDE EV OKURYAZARLIK ORTAMINA İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Zahide Ecem KÖK
İzmir Demokrasi Üniversitesi, – 0009-0009-4272-5556
Dr. Öğr. Üyesi İrem GÜRGAH OĞUL
İzmir Demokrasi Üniversitesi,– 0000-0002-0419-4776

ÖZET

Erken okuryazarlık becerileri çocuğun doğumundan başlayan, ailenin sağladığı öğrenme deneyimleriyle şekillenen ve okuma yazma öğrenmenin temelini oluşturan becerilerdir. Erken okuryazarlık becerilerinin desteklenmesi için ev ortamı büyük önem taşır. Nitelikli bir ev okuryazarlık ortamı, çocukların okuryazarlıkla ilgili etkinliklere katıldığı, materyaller açısından zengin olan ve okuryazarlık becerilerini geliştirebilecek fırsatlar sağlayan bir ev ortamını ifade etmektedir. Çocuklara sağlanan nitelikli ev okuryazarlık ortamının çocukların akademik başarısı için katkısı göz önüne alındığında ülkemizde yapılan çalışmalar aracılığıyla bu konudaki bilgi birikiminin incelenmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı, erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin Türkiye'de yapılan güncel çalışmaların incelenmesidir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi ile çalışma grubunu oluşturan araştırmalar derinlemesine incelenmiştir. Çalışma kapsamında erken çocukluk döneminde ev okuryazarlık ortamı ile ilgili yapılan ulusal araştırmalar DergiPark platformunda taranan araştırmalarla sınırlandırılmıştır. Bu platformun kullanılmasının amacı, hakemli dergilerde yayımlanan çalışmalara ulaşmaktır. Alan yazın incelenerek erken çocukluk döneminde ev okuryazarlık ortamına ilişkin son on yılda Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubu dokuz araştırma makalesinden oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken ölçek geliştirme çalışmaları, yüksek lisans ya da doktora tezleri ve derleme çalışmaları kapsam dışı bırakılmıştır. Verilerin analizinde çalışma grubunda yer alan makaleler yayımlandığı yıl, örneklem, amaç ve bulgular bağlamında irdelenmiştir. Elde edilen bulgular mevcut alan yazındaki bulgularla karşılaştırılıp sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken okuryazarlık, ev ortamı, erken çocukluk

1. GİRİŞ

Erken okuryazarlık becerileri çocuğun doğumundan başlayan, ailenin sağladığı öğrenme deneyimleriyle şekillenen ve okuma yazma öğrenmenin temelini oluşturan becerilerdir (Gupta, 2009). Erken okuryazarlık becerilerinin desteklenmesi için ev ortamı büyük önem taşır. Çocuklar erken okuryazarlık becerilerini ilk olarak ev ortamında edinirler.

Nitelikli bir ev okuryazarlık ortamı, çocukların okuryazarlıkla ilgili etkinliklere katıldığı,

materyaller açısından zengin olan ve okuryazarlık becerilerini geliştirebilecek fırsatlar sağlayan bir ev ortamını ifade etmektedir (Wiescholek vd., 2018). Bu nitelikli ev ortamını oluşturmada ebeveynlere düşen pay fazladır. Ebeveynler, çocukların erken okuryazarlık becerilerini destekleyebilecek nitelikli bir ev ortamı ile onların öğrenmesine katkıda bulunur (Wang, 2014).

Çocuklar çok erken yaşlardan itibaren sözel ve yazılı dil hakkında bilgi edinmeye başlarlar. Çocuklar çevrelerindeki insanlarla iletişim kurarken sözel ifade becerilerini geliştirirken günlük hayattaki işaretler, kitaplar, gazeteler ve etiketler aracılığıyla da yazılı dil hakkında öğrenme deneyimleri yaşarlar (Akyüz & Doğan, 2017). Ebeveynlerin çocuklarıyla erken okuryazarlık sürecine aktif katılımları çocukların sözcük bilgisi, sözcük gelişimi, yazı farkındalığı ve ilkokula hazır oluşu açısından önem taşır.

Ev okuryazarlık ortamı, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Sénéchal ve LeFevre (2002) ev okuryazarlık ortamının ebeveynlerin çocuklarıyla yaptığı formal ve informal etkinliklerden oluştuğunu belirtmektedir. Formal etkinlikler harf ve sözcük yazma, harflerin seslerini çıkarma gibi etkinlikleri kapsarken; informal etkinlikler çocuğun ebeveyn ile yaptığı kitap okuma etkinliklerini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Burgess, Hecht, & Lonigan (2002) ebeveynlerin çocuğa sunduğu fırsatları ve bu fırsatların sıklığını ve niteliğini belirleyen ebeveyn tutumu, yeteneği, sosyoekonomik düzeyi gibi diğer faktörlerin de ev okuryazarlık ortamını oluşturduğunu savunmaktadır.

Yapılan araştırmalar, ev okuryazarlık ortamının, çocuğun gelişimini etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırmacılar erken yaştan itibaren sıklıkla çocuklarıyla kitap okuyan ve dil gelişimine yönelik fırsatlar sunan ailelerin çocuklarının alıcı ve ifade edici dil gelişiminin daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmişlerdir (Payne, Whitehurst, & Angell, 1994). Morrow ve Gambrell (2002) düzenli kitap okunan çocukların dinleme ve dinlediği hikayeyi anlama becerilerinin gelişim gösterdiğini bulmuşlardır. Ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşimli kitap okuması, çocukların sözcük dağarcığını ve sözel ifadelerini gelişmektedir (Yazıcı & Dereobalı, 2015).

Çocuklara ev ortamında sıklıkla sunulan nitelikli etkinlikler, onların akademik ve bilişsel becerilerini geliştirmeye katkı sağlamaktadır (Yazıcı & Kandır, 2017). Ev okuryazarlık ortamında gerçekleşen ebeveyn- çocuk etkileşimi çocuğun alışkanlıklarına, gelişim özelliklerine, akademik hayata hazır oluşuyla ilgili ipuçları taşımaktadır. Çocuklara sağlanan nitelikli ev okuryazarlık ortamının çocukların akademik başarısı için katkısı (Ergül vd., 2016) göz önüne alındığında ülkemizde yapılan çalışmalar aracılığıyla bu konudaki bilgi birikiminin incelenmesi önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin son on yılda Türkiye'de yapılan çalışmaların incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların kullandığı yönteme göre dağılımı nasıldır?
3. Erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların örnekleme göre dağılımı nasıldır?
4. Erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların amaçları nelerdir?
5. Erken dönemde ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların bulguları nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analiz edilmesini basamaklarını içermektedir. Bu yöntem alanyazında çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet ederken, tek başına bir yöntem olarak da kullanılmaktadır (Sak vd., 2021).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, 2014 yılından itibaren Türkiye'de gerçekleştirilmiş dokuz araştırma makalesinden oluşmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmaya dahil edilecek çalışmalar belirlenirken öncelikle DergiPark platformu taranmıştır. Araştırma kapsamında kaliteli ulusal hakemli dergilere erişebilmek için TÜBİTAK ULAKBİM çatısı altında kurulan DergiPark tercih edilmiş ve taramalar bu platformla sınırlandırılmıştır. Erken dönemde ev okuryazarlık ortamı ile ilgili yapılan çalışmalara ulaşabilmek amacıyla "ev ortamı" "erken okuryazarlık" "ev okuryazarlık ortamı" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen makalelerden yalnızca araştırma makaleleri çalışma grubuna dahil edilmiştir. Derlemeler, veri toplama aracı geliştirme ve uyarlama çalışmaları, yüksek lisans ve doktora tezleri kapsam dışında bırakılmıştır. Tarama sonucunda on dört tane makaleye ulaşılmıştır. Bunlardan iki tanesinin derleme, üç tanesinin veri toplama aracı geliştirme ve uygulama çalışması olduğu tespit edilmiş ve araştırmanın çalışma grubuna dahil edilmemiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmaya dahil edilen çalışmalar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma sorularına uygun olarak araştırmaya dahil edilen çalışmalar içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde çalışmalar incelenerek kodlanmış ve ortak kodlar kategoriler altında birleştirilerek sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Araştırma sorusu doğrultusunda ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımına ilişkin frekansları hesaplanmış ve Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaların yıllara göre dağılımı

Yıl	f
2014	1
2019	1
2020	3
2023	4

Tablo 1 incelendiğinde ev okuryazarlık ortamına ilişkin 2014 yılında bir, 2019 yılında bir, 2020 yılında üç, 2023 yılında ise dört çalışma yayımlandığı tespit edilmiştir.

3.2. Araştırmaların Kullandıkları Yönteme Göre Dağılımı

Araştırma sorusu doğrultusunda ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların kullandıkları yönteme göre dağılımına ilişkin frekansları hesaplanmış ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmaların kullandıkları yönteme göre dağılımı

Yöntem	f
Nicel	7
Nitel	1
Karma	1

Tablo 2 incelendiğinde ev okuryazarlık ortamına ilişkin çalışmalardan yedisinde nicel araştırma yöntemlerinin, birinde nitel araştırma yönteminin, birinde ise karma araştırma yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.3. Araştırmaların Örnekleme Göre Dağılımı

Araştırma sorusu doğrultusunda ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların örnekleme göre dağılımına ilişkin frekansları hesaplanmış ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırmaların örnekleme göre dağılımı

Örneklem	f
Çocuklar	4
Öğretmenler	1
Aileler	9

Tablo 3 incelendiğinde ev okuryazarlık ortamına ilişkin çalışmaların verilerinin dördünün çocuklardan, birinin öğretmenlerden, dokuzunun ise ailelerden elde edildiği tespit edilmiştir. Bir çalışmada birden fazla örneklem grubundan veri elde edildiğinde, veri toplanan her örneklem grubunda frekans hesabı yapılmıştır.

3.4. Araştırmaların Amaçlarına İlişkin Bulgular

Araştırma sorusu doğrultusunda ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların amaçlarına ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırmaların amaçlarına göre dağılımı

Kategori	Çalışmanın Amacı	f
Çocukların ev okuryazarlık ortamını keşfetme	Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin ev okuryazarlığı yaşantılarının incelenmesi	2
	Çocuğu okul öncesi eğitime devam eden annelerin ev erken okuryazarlık ortamı ve anne okuma inançlarının anne ve çocuk özelliklerine göre incelenmesi	
Birbirinden farklı gelişim özelliklerine sahip çocukların ev okuryazarlık ortamlarını inceleme	Konuşma sesi bozukluğu olan ve olmayan çocukların fonolojik farkındalık becerilerinin ve ev erken okuryazarlık ortamlarının incelenmesi	4
	Özel gereksinimli ve tipik gelişim gösteren okul öncesi dönem çocukların ebeveynlerinin ana babalık davranışlarının ev okuryazarlık ortamını yordayıp yordamadığını belirlemek	
	4-6 yaş arasındaki gelişimsel yetersizliği olan ve normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin ev ortamında çocuklarına sunmuş oldukları erken okuryazarlık ortamları ve ailelerin erken okuryazarlık inançlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi	
	5-6 yaş arası normal gelişim gösteren ve dil bozukluğu olan çocukların anne- babalarının erken okuryazarlık deneyimlerine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuklarının mevcut fonolojik farkındalık becerileri ile erken okuryazarlık deneyimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi	
Çocukların ev okuryazarlık ortamının çocuğun gelişimine katkısını inceleme	Ev ortamında sağlanan erken okuryazarlık deneyimlerinin çocukların yazı farkındalığı becerileri ile olası ilişkilerinin belirlenmesi	2
	Ebeveynlerin evde çocuklarına düzenli kitap okumalarının çocuklarının yazı farkındalıkları üzerindeki etkisinin incelenmesi	

Ev okuryazarlık ortamının geliştirilmesi	Aile eğitimi ve mesleki gelişim programı olarak geliştirilen Patik'le Başla Kitap'la Yaşa® Felsefi Düşünme Temelli Erken Okuryazarlık Programı'nın (PATİKEP) ailelerin ev okuryazarlık ortamlarına etkisini ve öğretmenlerin mesleki gelişimleri üzerine görüşlerini inceleme	1

Tablo 4'te gösterildiği gibi ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların amaçları incelenmiş ve dört ana kategori altında toplanmıştır. Yapılan çalışmaların çocukların ev okuryazarlık ortamını keşfetme (2 makale), birbirinden farklı gelişim özelliklerine sahip çocukların ev okuryazarlık ortamlarını inceleme (4 makale), çocukların ev okuryazarlık ortamının çocuğun gelişimine katkısını inceleme (2 makale) ve ev okuryazarlık ortamının geliştirilmesi (1 makale) amaçlarıyla gerçekleştirildiği saptanmıştır.

3.5. Araştırmaların Bulgularına İlişkin Bulgular

Araştırma sorusu doğrultusunda ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların bulgularına ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Araştırmaların bulgularına göre dağılımı

Kategori	**Çalışmanın Bulguları**	**f**
Tipik gelişim göstermeyen çocukların ev okuryazarlık ortamı bakımından dezavantajlı olması	Konuşma sesi bozukluğu olan grubun ebeveynlerinin daha az erken okuryazarlık etkinlikleri gerçekleştirdikleri bulunmuştur	3
	Gelişimsel yetersizliği olan çocuklara kıyasla tipik gelişim gösteren çocuğu olan ailelerin, çocuklarına daha iyi erken okuryazarlık fırsatları sundukları tespit edilmiştir	
	Dil bozukluğu olan çocuklara ailelerinin daha az erken okuryazarlık deneyimi sağladıkları bulunmuştur	
Ev okuryazarlık ortamının gelişim özelliğine göre değişmediği	Ev okuryazarlık ortamının çocukların tipik gelişmesine ve gelişim geriliği olmasına göre değişmediği bulunmuştur	1
Ev okuryazarlık ortamının bazı faktörlerden etkilenmesi (Sosyoekonomik düzey, ebeveyn yaşı, ebeveyn davranışları, çocuğun kendi odasının olup olmaması)	Alt gelir düzeyine sahip ebeveynlerin ev okuryazarlık ortamlarına ilişkin puanların orta ve üst gelir düzeye sahip ebeveynlere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır	7
	Ev erken okuryazarlık ortamı üzerinde anne yaş (yaşı küçük annelerin lehine), anne öğrenim düzeyi (yüksek olanların lehine) ve ailenin sosyoekonomik düzeyinin (yüksek olanların lehine) etkili olduğu, ancak çocuk yaşı ve okul öncesi eğitim alma süresinin etkili olmadığını	

	göstermiştir	
	Ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte kitap okuma durumları, kendi odasının olması ve eğitim düzeyine göre EVOD puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur	
	Alt sosyo ekonomik düzeyde yer alan ebeveynlerin, çocuk okul öncesi eğitime başlayana kadar okuryazarlık ile ilgili bilinçli ev etkinliklerine yer vermedikleri bulunmuştur	
	Orta ve üst sosyo ekonomik düzeyde ise ev okuryazarlığı aktivitelerinin arttığı, erken yaştan itibaren çocuğa etkileşimli olarak kitaplar okunduğu, evde kitaplık bulunması durumunun arttığı görülmüştür	
	Anababalık davranışlarının ev okuryazarlık ortamını yordadığı sonucuna ulaşılmıştır	
	Sosyal etkinliklere katılım sıklığı ve anne ve baba eğitim düzeyi gibi demografik değişkenler ile ev ortamında sağlanan erken okuryazarlık deneyimlerinin çoğunun birbirleri ile ilişkili bulunmuştur	
Çocuğun gelişimine katkısı	Erken okuryazarlık becerilerinin 48-68 ay arasında bir değişim gösterdiğini ortaya koymuş, var olan değişimde ev ortamında sağlanan erken okuryazarlık becerilerinden "yazma" becerileri ile ilgili değişkenlerin etkili olabileceğini göstermiştir	2
	Annelerin ev ortamında çocuklarına düzenli bir şekilde nitelikli çocuk kitabı okuduğunda bile çocukların yazı farkındalığı becerilerinde artış olduğu saptanmıştır	
Ailelerin olumlu görüşleri	Aileler, evlerinde kitaplık oluşturmaktan dolayı memnuniyet duyduklarını öğretmenlere geri bildirim olarak iletmişlerdir	1

Tablo 5 incelendiğinde ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların amaçları incelenmiş ve beş ana kategori altında toplanmıştır. Yapılan çalışmaların tipik gelişim göstermeyen çocukların ev okuryazarlık ortamı bakımından dezavantajlı olması (3 makale), ev okuryazarlık ortamının gelişim özelliğine göre değişmediği (1 makale), ev okuryazarlık ortamının sosyoekonomik düzey, ebeveyn yaşı, ebeveyn davranışları, çocuğun kendi odası olup olmaması gibi bazı faktörlerden etkilenmesi (7 makale), çocuğun gelişimine katkısı (2 makale) ve ailelerin olumlu görüşlerine (1 makale) dair bulgulara ulaştığı tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, son on yılda Türkiye'de ev okuryazarlık ortamına ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda incelenen çalışmalara dair beş önemli bulgu elde edilmiştir. İlk olarak, incelenen çalışmaların genellikle son yıllarda ev okuryazarlık ortamını daha fazla ele almakta olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, Türkiye'deki araştırmacıların dünyadaki erken okuryazarlık ile ilgili çalışan araştırmacıların eğilimine (Bigozzi, Vettori, & Incognito, 2023; Dong vd., 2020) benzerlik gösterdiğine işaret etmektedir. İkincisi, incelenen çalışmaların büyük çoğunluğunun nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütüldüğü tespit edilmiştir. Bu durum, araştırmacıların çocukların ev okuryazarlık ortamları ile ilgili genellenebilir sonuçlara erişmek istediğini göstermektedir. Üçüncüsü, çalışmaların çoğu örneklem olarak aileleri ele almıştır. Aileler, çocukların ev ortamı ile ilgili en önemli bilgi kaynağıdır (Aktaş Arnas, 2018). Bu nedenle, ev ortamına ilişkin verilerin ailelerden elde edilmesi anlaşılabilirdir. Dördüncüsü, incelenen çalışmaların çoğu tipik gelişim özelliği göstermeyen çocukların ev okuryazarlık ortamının daha dezavantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukların erken dönemde sahip olduğu öğrenme ortamının niteliği, tüm gelişim alanlarının desteklenmesi için önemli fırsatlar sunar (Gürgah Oğul, 2022). Beşincisi, mevcut çalışmada incelenen çalışmaların bulguları çeşitlilik göstermektedir. Mevcut çalışmada, tipik gelişim göstermeyen çocukların daha az nitelikli ev ortamında bulunması, ona sunulacak öğrenme fırsatlarını da kısıtlayabilir. Oysaki erken yaşlar, çocuğun gelişimini desteklemek için en doğru zamanlardan biridir (Duncan & Magnuson, 2003). Buradan yola çıkarak, tipik gelişim gösteren ya da göstermeyen çocukların, ev okuryazarlık ortamının iyileştirilmesi konusunda yapılabilecek uygulamaların araştırılması önemlidir. Mevcut çalışmada incelenen çalışmalar ailenin sosyoekonomik düzeyi, ebeveyn yaşı, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn davranışı ve çocuğun sahip olduğu evin özellikleri gibi bazı faktörlerin ev okuryazarlık ortamında belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu alanyazındaki çalışmaların bulgularını destekler niteliktedir (Niklas, Cohrssen, & Tayler, 2016; Sucuoğlu vd., 2020). Çocukların sahip olduğu ev okuryazarlık ortamının niteliğini artırmak amacıyla yapılan müdahalelerin bu faktörleri göz önüne alması önemli olacaktır. Ayrıca, incelenen çalışmalar ev okuryazarlık ortamının çocukların yazı farkındalığı ve yazma becerilerine katkısı olduğunu keşfetmiştir. Ancak ailenin sağladığı ev okuryazarlık ortamının çocuğun diğer gelişim alanlarını nasıl etkilediğine ilişkin daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

Bu çalışma, Türkiye'de son yıllarda ev okuryazarlık ortamına ilişkin yürütülen araştırmalar hakkında bilgi sağlamaktadır. Her ne kadar incelenen araştırmalar ev okuryazarlık ortamına ilişkin önemli bulgular sunsa da bu konuda yapılan çalışmaların sayısının artması çocukların daha nitelikli ev okuryazarlık ortamına sahip olmasını sağlamaya yönelik atılacak önemli bir adımdır.

6. KAYNAKÇA

*Akoğlu, G., & Kızılöz, Ç. (2019). Okul öncesi dönem Türk çocuklarda yazı farkındalığı becerileri ve ev okuryazarlık ortamı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(1), 90-105.

Aktaş Arnas, Y. (2018). *Aile eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı.* Vize Yayıncılık.

Akyüz, E., & Doğan, Ö. (2017). Ev okuryazarlık ortamı: Tanımları, boyutları ve kendiliğinden

ortaya çıkan okuryazarlık becerilerinin gelişimindeki rolü. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4*(3), 38-57.

Bigozzi, L., Vettori, G., & Incognito, O. (2023). The role of preschoolers' home literacy environment and emergent literacy skills on later reading and writing skills in primary school: A mediational model. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1113822.

Burgess, S. R., Hecht, S. A., & Lonigan, C. J. (2002). Relations of the home literacy environment (HLE) to the development of reading-related abilities: A one-year longitudinal study. *Reading Research Quarterly, 37*(4), 408–426.

*Coşkun, L. (2023). Çocuğu okul öncesi eğitime devam eden annelerin okuma inancı ve ev erken okuryazarlık ortamlarının demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *21*(1), 425-452.

*Derin, D., & Yeşilyurt, M. (2023). Konuşma sesi bozukluğu olan ve olmayan çocukların fonolojik farkındalık becerilerinin ve ev erken okuryazarlık ortamlarının karşılaştırılması. *Dil Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 150-177.

Dong, Y., Wu, S. X. Y., Dong, W. Y., & Tang, Y. (2020). The effects of home literacy environment on children's reading comprehension development: A meta-analysis. *Educational Sciences: Theory and Practice*, *20*(2), 63-82.

Duncan, G. J., & Magnuson, K. (2003). Promoting the healthy development of young children. In I. V. Sawhill (Ed.), *One percent for the kids* (pp. 16–39). Brookings Institute.

Ergül, C., Sarıca, A. D., & Akoğlu, G. (2016). Etkileşimli kitap okuma: Dil ve erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *17*(02), 193-206.

*Gök, N. F., Taş, I., Tuğrul, B., Uysal, B. B., & Duman, K. (2023). Felsefi Düşünme Temelli Erken Okuryazarlık Programı'nın ev okuryazarlık ortamlarına etkisi ve öğretmenlerin mesleki gelişimleri hakkında görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(1), 875-906.

Gupta, M. S. (2009). *Early childhood care and education.* Eastern Economy Edition.

Gürgah Oğul, İ. (2022). Risk faktörlerini azaltmakta etkili bir yol: Erken müdahale. İ. Gürgah Oğul (Ed.), *Erken çocukluk döneminde risk altındaki çocukların eğitimi* (s. 53-72) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

*Işıtan, S., Saçkes, M., & Biber, K. (2020). Erken okuryazarlık becerilerinin ev ortamında desteklenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, *34*(2), 284-298.

*Karaahmetoğlu, B., & Turan, F. (2020). Investigation of parental early literacy beliefs and early literacy home environment of the children with developmental disability and typical development. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(2), 243-254.

*Laçin, E., & Laçin, B. G. D. (2023). Özel gereksinimli ve tipik gelişen çocukların ebeveynlerinin ana babalık davranışlarının, ev okuryazarlığı ortamlarına etkisinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(1), 78-90.

Morrow, L. M., & Gambrell, L. B. (2002). Literature-based instruction in the early years. S. B. Neuman & D. K. Dickinson (Ed.), *Handbook of early literacy research* (s. 348-360) içinde. Guilf.

Niklas, F., Cohrssen, C., & Tayler, C. (2016). Improving preschoolers' numerical abilities by enhancing the home numeracy environment. *Early Education and Development, 27*(3), 372- 383.

Payne, A. C., Whitehurst, G. J., & Angell, A. L. (1994). The role of home literacy environment in the development of language ability in preschool children from low-income families. *Early Childhood Research Quarterly*, *9*(3), 427-440.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227-250.

Sénéchal, M., & LeFevre, J. A. (2002). Parental involvement in the development of children's reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development, 73*(2), 445–460.

Sucuoğlu, B., Avci, K., Öztürk, N., & Bektaş, N. (2020). The quality of the home environments of young children with disabilities. *Özel Eğitim Dergisi, 21*(3), 451-477.

*Turan, F., & Akoğlu, G. (2014). Okul öncesi dönemde ev okuryazarlık ortamı ve fonolojik farkındalık becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*(3), 153-166.

Wang, H. (2014). *Home literacy environment, the quality of mother-child book reading interactions, and Taiwanese children's early literacy development.* Unpublished Doctoral Thesis, Syracuse University, New York, United States.

Wiescholek, S., Hilkenmeier, J., Greiner, C., & Buhl, H. M. (2018). Six-year-olds' perception of home literacy environment and its influence on children's literacy enjoyment, frequency, and early literacy skills. *Reading Psychology*, *39*(1), 41-68.

Yazıcı, E., & Kandır, A. (2018). Erken okuryazarlık becerilerinin ev ortamında desteklenmesine ilişkin çalışmaların incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38*(1), 101-135.

Yazıcı, Z. & Dereobalı, N. (2015). Sözel dil becerisi ve erken okuryazarlık. F. Temel (Ed.). *Dil ve okuryazarlık* (s. 33-57). Hedef CS Yayıncılık.

*Yılmaz Hiğde, A. Y., Baştuğ, M., & Cihan, H. (2020). Okul öncesi dönem ebeveynlerinin ev okuryazarlığı yaşantılarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *8*(2), 628-645.

BİR ORTAOKULDA PİKTES DESTEKLEME KURSLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE OKUL YÖNETİCİLERİNİN DENEYİMLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI

Öğretmen-MEB, İDİL GÜLCAN

Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi, idilgulcan82@gmail.com

-ORCHID ID:0009-0000-4021-8109

ÖZET:

Bu araştırmanın amacı; İzmir ilindeki resmi bir ortaokulda Suriyeli öğrenciler için ilk kez uygulanan Piktes destekleme kurslarına ilişkin öğretmen ve okul yöneticilerinin deneyimlerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda Piktes destekleme kursuyla ilgili öğretmen ve yönetici deneyimlerinin nasıl olduğunun bilinmesi ihtiyacından, İzmir ilinde bulunan bir resmi bir ortaokulda görev yapmakta olan 6 öğretmen ve 2 okul yöneticisi araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Bu araştırmada nitel araştırma yönteminin durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcıların bilgileri ve araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Görüşmeler yüzyüze yapılmış, bulguların analizi için içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre; piktes destekleme kursu veren öğretmen ve yöneticilerin deneyimleri; olumlu ve olumsuz olarak kategorilere ayrılmış. Olumlu deneyimlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Öğretmen ve Yöneticiler Suriyeli öğrencilerle ilgili olumsuz tecrübelerinde; akademik derslere olan ilgisizliklerinden ve ailelerin ilgisizliğinden bahsetmişlerdir. Öğrencilerin akademik derslerdeki isteksizliklerine temel eğitimlerinin yetersizliğinin neden olduğu bildirilmiştir. Ailelerle ilgili olan olumsuz tecrübelerde velilerin dil ve entegrasyon sorunları üzerinde durulmuştur. Piktes destekleme kursundaki öğretmen ve yöneticiler olumlu algı ve tecrübelerinde; öğrencilerin kültürel uyum ve aidiyeti artık kabullenmiş, dil problemi de büyük ölçüde aşmış olduklarını belirtmişlerdir. Piktes destekleme kurslarının öğrencilere olumlu davranışlar kazandırdığı, öğretmen ve yöneticilere ise; farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmelerini ve uygulamalarını sağladığı görülmektedir. Araştırma sonunda araştırmacılara, politika yapıcılara ve uygulayıcılara destekleme kurslarıyla ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Piktes, Suriyeli öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi, destekleme kursu

Giriş

Suriye'de başlayan ve sonrasında ülkemizi de göç etkisinde bırakan savaş birçok soruna neden olmuştur. Göç eden kitlenin büyük bir çoğunluğu çocuk olduğu için, göçün en mağduru onlar olmuştur. (Gencer,2017). Göçün ilk yıllarında savaş bitince ülkelerine dönecekleri fikriyle bu çocuklara yönelik bir eğitim programı planlanmamıştır. (Emin,2016). Ancak savaşın uzun sürmesi ve artık dönüş umudunun azalması sonucu yöneticiler eğitim politikalarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. (Aksakal,2017)

2011 yılında Mülteci öğrenciler kamplara yerleştirilmiş ancak 2 yıl sonra yayımlanan 22 sayılı genelge ile eğitim çalışmaları başlamıştır. (Meb,2013). Tam bir yıl sonra ise 'Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun yayınlanmasıyla eğitimle ilgili resmi çalışmalara başlanmıştır. (Meb,2014/21). 1 yıl sonra "Yabancılara Yönelik Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Genelgesi" ile mülteci öğrenciler MEB'e bağlı devlet okulunda eğitim alma haklarına erişebilmişlerdir. (MEB, 2014)

2016-2017 eğitim öğretim yılı itibariyle Suriyeli öğrencilerin eğitimleriyle ilgili uluslararası kuruluşlarla iş birlikleri gerçekleştirilmiştir. AB fonu ile desteklenen "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi" (PIKTES) projesi çalışmalarına başlamıştır. Bu projeyle Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin eğitim, sağlık, psikososyal destek, eğitim ve göç yönetimi gibi alanlarda destekleme çalışmaları amaçlanmıştır. (Meb,2016). Eylül 2018'de tamamlanması planlanan projenin 20 Aralık 2018'de imzalanan yeni bir protokolle devamına karar verilmiştir. (Meb,2018). 2022 yılı Eylül ayında yeni bir çalışma planlanmış ve Suriyeli öğrencilere Piktes kapsamında ilk kez ortaokul ve lise kademelerinde destekleme kursları açılmıştır. Böylelikle Suriyeli öğrencilerin dersine giren branş öğretmenlerinin onlarla Türkçe ve dil eğitimi dışında özel olarak ilgilenmeleri sağlanmıştır. (Meb,2022)

Ülkemizde bugüne kadar Suriyeli öğrencilerle ilgili alan çalışmaları incelendiğinde Suriyeli öğrencilerin derslerine giren öğretmenlerin öğrencilerle ilgili yaşadıkları tecrübeler, entegrasyon ve dil sorunları olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan bazıları; Uyum sorunları, (Aykırı, 2017; Doğan ve Ateş, 2018; Eren, 2019; Kiremit, Akpınar ve Tüfekci Akcan, 2018; Kuzu Jafari, Tonga ve Kışla, 2018; Leven ve Çayak, 2017; Moralı, 2018; Sevilay, Kanat Özlem ve Demet, 2018; Taşkın ve Erdemli, 2018; Usta, Arıkan, Şahin ve Çetin, 2018; Şimşir & Dilmaç, 2018; Güven & İşleyen; Topaloğlu & Özdemir, 2020; Yalçın & Simsar, 2020) İlkokul öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilerle yaşadığı dil sorunları (Sarıtaş, Şahin ve

Çatalbaş,2016). Öğretmenlerin çok kültürlülük deneyimleri, çok kültürlülük algıları (Rengi ve Polat,2014).

Yurt dışı araştırmalarında, öğretmenlerin mülteci çocuklarla ilgili öncelikli uyumlarını kolaylaştırmak, dil sorunları, destek sağlamak, bilgilendirmek, psikolojik, sosyal ihtiyaçlarını dikkate almak, psikolog ya da mülteci eğitiminde uzman eğitimci desteği almak gibi konularda araştırmalara önem verdiklerini görüyoruz. (Buckner Spencer & Cha, 2018, Kiselev, 2020) Taylor & Sidhu, 2012; Mussino & Strozza,2012).

PROBLEM DURUMU

Bugüne kadar yapılan Piktes projeleri ilkokul düzeyinde ve sadece dil eğitimi ve entegrasyon alanında olduğu için yapılan araştırmalarda bu alanda olmuştur Piktes eğitimiyle ilgili alan yazında yapılan araştırmalardan bazıları (Üstün ve Alimcan, 2021; Akar,2021). Bu araştırmayla benzer bulgular içerse de Piktes destekleme kursu bu yıl ortaokul ve lise kademesinde ilk kez uygulandığı için geçmiş araştırmalarla kıyaslamak sınırlı kalmıştır. Bu yıl ortaokul ve liselerde branş derslerinde piktes destekleme kursu ilk defa uygulanacaktır. Literatür çalışmaları incelendiğinde ortaokul düzeyinde böyle bir çalışma örneğine rastlanmamıştır. Literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, İzmir ilindeki resmi bir ortaokulda Suriyeli öğrenciler için ilk kez uygulanan Piktes destekleme kurslarına ilişkin branş öğretmenleri ve okul yöneticilerinin deneyimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir.

YÖNTEM

Piktes destekleme kursu verilen bir ortaokulda görev yapan branş öğretmenlerinin deneyimlerinin incelendiği bu çalışmada nitel araştırmanın durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcılar, araştırmanın yapıldığı 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında İzmir'de Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı resmi bir okulda ortaokul kademesinde görev yapan Piktes destekleme kursu veren 6 branş öğretmeni ve 2 okul yöneticisidir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmışlardır.

BULGULAR

Öğretmen ve yöneticiler cevaplarında Piktes destekleme kurslarının öğrencilerin aidiyet duygularının artışına, okula olan ilgileri ve özgüvenlerine olumlu katkısı olduğunu

bildirmişlerdir. Piktes destekleme kurslarında ki brans öğretmenleri ve yöneticiler; Öğrencilerin onlara olan ilgi ve sevgileriyle kendilerini özel hissettiklerini, faydalı bireyler yetiştirmek istediklerini belirtmişler, çok kültürlülüğe vurgu yapmışlardır.

Okul idarecileri Suriyeli velilerle ilgili yaşadıkları tecrübelerden bahsederken en çok olumsuz tecrübelerden dil problemleri ve maddi problemler üzerinde durmuşlardır. Velilerin dil problemlerinin iletişim önündeki en büyük engel olduğunu ve sosyalleşmemelerinin nedeninin de dil problemleri olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar Suriyeli öğrencilerin velileriyle ilgili olumlu görüşlerinde, genelde öğretmen ve idarecilere olan davranışlarında saygılı olduklarını ve okul yönetimine karşı bilinçlenmeye başladıklarını ifade etmişlerdir

Öğretmen ve yöneticiler "Piktes destekleme kursundan beklentileriniz nelerdir?" sorusuna cevap olarak; MEB yetkililerinden (Piktes yetkilileri) beklentileri kategorisine göre; kursların devamının olması, öğrencilerin bir sonraki yıl kurslara devam etmesi, kurslarda öğretmenlere yönelik plan program hazırlanması, hizmet içi eğitimlerle öğretmen ve yöneticilerin geliştirilmesi gerektiğini görüşlerinde ifade etmişlerdir. Öğretmen ve yöneticilerin büyük bir çoğunluğu verdiği cevaplardan kursların öğrencilere katkısı olduğunu, işleyiş ve kazanımlardan memnun olduklarını bu uygulamanın gelecek yıllarda da devam etmesini istediklerini belirtmişlerdir Öğretmen ve yöneticiler; Diğer öğretmenlerin de bu öğrencilere; sevgi-şefkat göstermelerini,koşulsuz kabullenmelerini, onlara ilgili davranmalarını ve kursların tanıtımını önceden yapmalarını istediklerini cevaplarında belirtmişlerdir.

SONUÇ

Araştırmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre; Piktes destekleme kursu veren öğretmen ve yöneticilerin deneyimlerine baktığımızda; Olumlu deneyimlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kültürel uyum ve aidiyeti artık kabullenmiş, dil problemi de büyük ölçüde aşmış oldukları görülmektedir. Öğretmen ve yöneticiler Suriyeli öğrencilerle ilgili olumsuz tecrübelerinde; Akademik derslere olan ilgisizliklerinden ve ailelerin ilgisizliğinden bahsetmişlerdir. Öğrencilerin akademik derslerdeki isteksizliklerine temel eğitimlerinin yetersizliğinin neden olduğu bildirilmiştir. Kursların onların bu akademik eksikliklerini tamamlamada destek olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Ailelerle ilgili olan olumsuz tecrübelerde velilerin dil ve entegrasyon sorunları üzerinde durulmuştur. Ailelerin ilgisizliğinden ve öğrencilere çok fazla destek olmadığından bahsedilmiştir. Piktes destekleme kursundaki öğretmen ve yöneticiler; Piktes destekleme kurslarının öğrencilere

olumlu davranışlar kazandırdığını, bu kurs ile öğrencilerin özgüvenlerinin ortaya çıktığını, yeteneklerinin keşfedildiğini ve doğru yönlendirmeyle daha başarılı ve daha uyumlu olduklarını gördüklerini belirtmişlerdir. Destekleme kurslarının öğretmenlere katkısını; farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmeleri ve uygulamayı istemelerini sağladığını belirtmişlerdir.

Bugüne kadar yapılan Piktes projeleri ilkokul düzeyinde ve sadece dil eğitimi ve entegrasyon alanında olduğu için yapılan araştırmalarda bu alanda olmuştur. Bu araştırmayla benzer bulgular içerse de Piktes destekleme kursu bu yıl Ortaokul kademesinde ilk kez uygulandığı için geçmiş araştırmalarla kıyaslamak sınırlı kalmıştır.Araştırmanın sonuçlarını tüm Türkiye'ye genellemek mümkün değildir ancak Piktes destekleme kursları bu yıl ortaokul kademesinde branş derslerinde ilk kez uygulandığı için daha sonra yapılacak çalışmalara örnek olacağı düşünülmektedir.

ÖNERiLER

Öğretmen görüşlerinden Suriyeli Öğrencilerin özellikle sosyal etkinlik derslerinde yetenekli oldukları ve görülmüştür. Bu öğrenciler yetenekleri konusunda desteklenmeli, güzel sanatlar lisesi ve spor liselilerine hazırlanmaları için öğretmenlerin gönüllü olarak özel ilgi göstermeleri önerilmektedir. Öğrencilerin yaşadıkları bazı ailesel problemler okul yaşantılarına olumsuz etki etmektedir. Velilerin okula olan ilgileri arttırılabilir. Devamsızlık takibi için veli ev ziyaretleri arttırılabilir. Okul aile birliği, rehberlik servisi ve okul yönetimi beraber çalışarak velileri çeşitli seminer ya da etkinliklerle bir araya getirebilirler.Ükemizde uygulanan zorunlu eğitim Suriyeli çocuklar için de zorunlu hale getirilmeli, çocuğun ve ailelerin tercihine bırakılmamalıdır.Piktes yetkileri öğretmenlerin motivasyonlarını arttırmak için kurs sonunda başarı belgesi ya da sertifika verebilirler. Böylece öğretmenler kurslarda daha istekli ve gönüllü olabilirler. Öğrencilerin temel eğitim düzeylerinin yetersiz olması nedeniyle akademik derslerde zorlandıkları görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun için Suriyeli öğrencilerin temel eğitiminde destekleme kurslarının daha erken sınıflarda başlanması önerilebilir. Türkiye'ye gelen Suriyelilerin artık ülkemizde daha çok kalacakları ön görüldüğü için Eğitim Fakültelerinde de öğretmen adaylarının da meslek yaşamları süresince çok kültürlü eğitime yönelik yeterliklerini geliştirmek için çok kültürlü eğitime yönelik derslere yer verilebilir.

Anahtar kelimeler:Piktes, destekleme kursu, öğretmen/Yönetici

KAYNAKLAR

Aksar, M. (2016). Kültürel Başkalaşım, Referans Dergisi, 4(27).

Arar, K., Orucu, D., & Kucukcavir, G. A. (2018). These Students Need Love and Affection Experience of A Female School Leader With The Challenges Of Syrian Refugee Education, Leading And Managing, 24(2), 28-43.

Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (Eds.). (2019) Multicultural education: Issues and perspectives. John Wiley & Sons

Boroson B. (2017). Inclusive Education: Lessons From History Educational Leadership, 74(7), 18-23

Choi, S. & Lee, S. W. (2020). Enhancing Teacher Self-Efficacy in Multicultural Classrooms and School Climate: The Role Of Professional Development In Multicultural Education In The United States And South Korea AERA Open, 6, 1

Costa Rosa da (2006). Rights Of Refugees in The Context of Integration Legal

Eeuerberm, E. (2013). Language Policies, Identities, and Education in Refugee Dergisi, 6(2), 17-30

Gay, G. (2002a). Preparing For Culturally Responsive Teaching. Journal of Teacher Education, 53(2), 106-116

Giani, L. (2006). Migration and education: Child migrants in Bangladesh https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name-mwp33.pdf&site=25

Kantzara, V. (2011). The Relation of Education to Social Sahesion Social Cohesion and Development, 6 (1), 37-50.

Kiseley, N., Pfaltz, M., Schick, M., Bird, M. Perille, H., Sijbrandij, M., Morina, N. (2020). Problems Faced by Syrian Refugees dud dolum Seekers in Switzerland Swiss Medical Weekb: 150(4344).

Ladson:Billings, G. (1992c) Reading Between The Lines And Beyond The Pages: A Culturally Relevant Approach To Literacy Teaching Thears buto. Practice, 31(4), 312-320

Leeman, P.M. (2007) Early Education Ear Immigrant Children Migration Policy Institute (MPI) And Bertelsmann Stifte

MacMillan, K. K. Qban, J. Cherian, S. ve Mutch, R. C. (2015). Refugee children's play: Before and after migration to Australia. Journal of Pediatrics and Child Health, 51(1).

PETERSEN, William (1958), "A General Typology of Migration". Amerikan SociologicalReview, Vol: 23, No. 3 (Jun 1958), pp. 256-266

Resettlement Dissertation thesis ProQuest LLC. 789 East Eisenhower Parkway, PO Box 1346, Ann Arbor, MI 48106.

TÜRKİYE'DE EĞİTİM GÖREN SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN MÜZİK DERSLERİNE OLAN İLGİ VE YAKLAŞIMLARININ MÜZİK ÖĞRETMENLERİ GÖZÜNDEN İNCELENMESİ

Öğretmen-MEB, İDİL GÜLCAN

İzmir Demokrasi Üniversitesi Müzik Bilimleri,-ORCHID ID:0009-0000-4021-8109

ÖZET:

Bu araştırmanın amacı: İzmir İli Karabağlar İlçesinde eğitim gören Suriyeli öğrencilerin müzik derslerine olan ilgi ve yaklaşımlarının müzik öğretmenleri gözünden incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Suriyeli öğrencilerin müzik derslerine giren İzmir İli Karabağlar ilçesinde bulunan devlet okullarında görev yapan 8 müzik öğretmeni araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Bu araştırmada nitel araştırma yönteminin durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcıların bilgileri ve araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Görüşmeler yüzyüze yapılmış, bulguların analizi için içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre; Suriyeli öğrencilerin Türk müzik kültürüne uyum sağlamış, benimsemiş ve müzik derslerine aktif olarak katılmakta oldukları görülmüştür .Araştırmaya katılan müzik öğretmenlerinin yaşadıkları en olumlu tecrübenin 2022-2023 eğitim öğretim yılında okullarında açılan Piktes destekleme kursunda Suriyeli öğrencilerle birebir müzik çalışması olduğunu bu çalışmalarda zaman sıkıntısı yaşamadıkları için ortaya bir ürün çıkarabildiklerini ve sahne deneyimi de yaşayarak onlardaki özgüveni geliştirdiği sonucu olmuştur. Ayrıca bu kurslarla öğrencilere olumlu davranışlar kazandırıldığı, öğretmenlere ise farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmelerini ve uygulamalarını sağladığı görülmektedir. Araştırma sonucunda MEB yetkililerine geçen yıl açılan ve bu yıl içerisinde tekrar edilemeyen bu tür kurs ve destekleme çalışmalarının tekrarlanması önerilmiştir.

Müzik öğretmenlerinin verdikleri yanıtlardan Suriyeli öğrencilerin müzik derslerinde Türkçe okul şarkıları, marşlar ve türkülere katılımlarının iyi düzeyde olduğu görülürken, kendi kültürlerine ait bir şarkı, marş ya da türküyü söylemek istememeleri hatta çoğunun

hatırlamıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Bu duruma öneri olarak Müzik öğretmenlerinin öğrencileri yüreklendirmesi, kendi kültürlerine ait müzik örneklerini dünyadaki müzik örnekleri adı altında müzik derslerinde ara ara sınıfa dinletmesi, gösterilerde o kültüre ait ufak görseller, kostümlü ve müzikli gösteriler düzenlemeleri önerilmiştir. Ayrıca Türk kültürünü marşlarımızla, türkülerimizle ve okul şarkılarımızla tanıtmak için bu öğrencileri konserlere ,dinletilere, yöresel kutlamalara okul yönetimi ve müzik öğretmenlerinin öncülüğünde ücretsiz gezilere götürülebileceği ve okulda çalıştırılan Türk halk oyunları ekiplerine dahil ederek özgüvenleri geliştirilebileceği müzik öğretmenlerine öneri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Müzik öğretmeni, Suriyeli öğrenci, Müzik dersi, Piktes Destekleme kursu

Giriş

Suriye'de başlayan ve sonrasında ülkemizi de göç etkisinde bırakan savaş birçok soruna neden olmuştur. Mülteciler ülkemize sığındıktan sonra bir de bu sorunlarla mücadele etmek durumda kalmışlardır. Göç eden kitlenin büyük bir çoğunluğu çocuk olduğu için, göçün en mağduru yine bu çocuklar olmuştur. (Gencer,2017). Göçün ilk yıllarında eğitimlerini yarıda bırakıp geldikleri için savaş bitince ülkelerine dönecekleri fikriyle bu çocuklara yönelik bir eğitim programı planlanmamıştır. (Emin,2016). Ancak savaşın uzun sürmesi ve artık dönüş umudunun azalması sonucu yöneticiler eğitim politikalarıyla ilgilenilmeye başlanmıştır. (Aksakal,2017).

2011 yılında Mülteci öğrenciler kamplara yerleştirilmiş ancak 2 yıl sonra yayımlanan 22 sayılı genelge ile eğitim çalışmaları başlamıştır. (Meb,2013). Mülteci çocukların eğitime erişme hakkı yürürlüğe konmuş ve bu öğrenciler için görevli olacak öğretmenler tanımlanmıştır. (Özer, Komşuoğlu, Ateşok, 2016; Emin, 2016). 1 yıl sonra "Yabancılara Yönelik Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Genelgesi" ile mülteci öğrenciler MEB'e bağlı devlet okulunda eğitim alma haklarına erişebilmişlerdir. (MEB, 2014). Bu genelgeden önce Arapça dilinde kendi müfredatlarıyla ve Suriyeli öğretmenlerle eğitim gören öğrenciler genelgeyle birlikte Türk akranlarıyla aynı sınıfta kapsayıcı eğitim anlayışıyla eğitim hayatlarına devam etmişlerdir. (Emin, 2019 s:14). Suriyelilerin eğitimlerine yönelik oluşturulan genelgelerden ayrı MEB göçmenlerin okullaşmasını arttırmak ve entegrasyonlarını sağlamak yeni çalışmalara

başlamış ve Suriyelilerin eğitimine ağırlık verilmiştir. (Emin,2019). Ayrıca göç olayının devam etmesi ve edecek olması düşüncesiyle, MEB bünyesinde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ardından da "Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı" kurulmuştur. (MEB,2016). MEB bağlı bu birim sayesinde Suriyeli öğrencilerle ilgili sorunlar daha yakından izlenebilecektir. (Emin ve Barkçin, 2017). Bu birim çocuklarını okula göndermeleri koşuluyla Suriyeli ailelere maddi destek sağlayacağını belirtmiştir. Aynı yıl Suriyeli eğitim çağındaki çocukların Türk eğitim sisteminin içine dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Geçici Eğitim Merkezlerinin (GEM) kapatılmasına karar verilmiş ve 2019 yılından itibaren GEM'ler açılmamak üzere kapatılmıştır. (MEB, 2016). Mülteci öğrencileri Türk eğitim sistemine dâhil edilmesiyle birlikte okullaşma oranını da ciddi artışlar olmuştur.2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren Suriyeli öğrencilerle T.C uyruklu öğrencileri kapsayıcı eğitim modeliyle beraber aynı sınıfta eğitim almalarını sağlamıştır. (Meb,2017)

2016-2017 eğitim öğretim yılı itibariyle Suriyeli öğrencilerin eğitimleriyle ilgili uluslararası kuruluşlarla iş birlikleri gerçekleştirilmiştir. AB fonu ile desteklenen "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi" (PIKTES) projesi çalışmalarına başlamıştır. Bu projeyle Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin eğitim, sağlık, psikososyal destek, eğitim ve göç yönetimi gibi alanlarda destekleme çalışmaları amaçlanmıştır. (Meb,2016) Projedeki çalışmalar, Suriyeli çocuklara Türkçe öğretimi, telafi ve destekleme kursları, eğitime erişim farkındalığı yaratmak, eğitim materyalleri sunmak, öğrenciler ve öğretmenlerin için eğitim düzeylerini belirleyecek sınavlar düzenlemek geliştirmek, rehberlik hizmetlerinin sunulması gerekli eğitim ekipmanlarının sağlanmak, öğretmenlere eğitimler sunmak, Milli Eğitim bakanlığı bünyesinde çalışan tüm personeller için eğitimler, izleme ve değerlendirme faaliyetleri planlanmıştır. Eylül 2018'de tamamlanması planlanan projenin 20 Aralık 2018'de imzalanan yeni bir protokolle devamına karar verilmiştir. Piktes 2 projesinin ile çalışmalar devam etmiştir. (Meb,2018).Bu projenin devamı olarak 2022-2023 Eğitim öğretim yılında İlk kez Piktes kursları Destekleme kursları adıyla Ortaokul ve Lise kademesinde Branş öğretmenlerinin hafta içi 2 saat hafta sonu 6 saat olacak şekilde kurs vermelerine imkan tanınmıştır. Bu kurs ile Müzik öğretmenleri Suriyeli öğrencilerle özel olarak ilgilenme fırsatı bulmuşlardır.(Meb,2023).Ancak 2023-2024 Eğitim öğretim yılında bu kursların devamı gelmemiş ve Suriyeli Öğrencilerin derslere eksikliklerinin telafi imkanı kalmamıştır.

PROBLEM DURUMU

Müzik dersi özellikle İlköğretim 1.kademe ve 2.kademedeki öğrencilerin hem eğlendiği hem de öğrendiği bir şekilde işlenmektedir. 2011 yılından beri Ülkemizde eğitim gören ve Müzik derslerine Türkçe dilinde eğitim gören Suriyeli öğrencilerde dahildir.Bütün bu bilgiler ışığında İzmir ili Karabağlar ilçesinde Suriyeli öğrencilerin ağırlıkta olduğu okullarda görev yapan Müzik öğretmenlerinin Suriyeli öğrenciler ile ilgili müzik dersinde yaşadığı en büyük sorunun, dil problemi ve kendini ifade de zorlanma olduğu bunun sonucunda şarkılara katılmakta isteksiz oldukları görüşünü belirtmişlerdir.

(Aksoy,2022) Müzik öğretmenlerinin Geçici koruma statüsündeki öğrencilerin müzik eğitimine yönelik görüşünü anlatan çalışmasında Türk kültürünü, değerlerini yansıtan müzik örneklerinden yararlanılması ayrıca kendi müzik kültürlerinden örnekler vermesi için teşvik edilmesi gibi önerilerde bulunmuştur. Bu çalışmada ise Türkiye'de eğitim gören Suriyeli öğrencilerin müzik derslerinde Türkçe okul şarkıları ,Marşları ve türkülerine olan katılımlarının ne derece olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Çok Kültürlülük, Entegrasyon ve Akültürasyon konularını üzerinde durularak öğrencilerin müzik derslerine olan ilgi ve tutumları incelenmiştir. Bu çalışmanın Literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı: İzmir İli Karabağlar İlçesinde eğitim gören Suriyeli öğrencilerin müzik derslerine olan ilgi ve yaklaşımlarının müzik öğretmenleri gözünden incelenmesidir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yönteminin durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcıların bilgileri ve araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Görüşmeler yüz yüze yapılmış, bulguların analizi için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Katılımcılar 2023-2024 Eğitim öğretim yılı güz yarıyılında İzmir İli Karabağlar İlçesinde bulunan Milli eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda görev yapan 8 müzik öğretmenidir .Çalışmaya gönüllü olarak katılmışlardır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan müzik öğretmenlerinin verdikleri cevaplardan Suriyeli öğrenciler ilgili müzik dersinde yaşadığı en büyük sorunun, dil problemi ve kendini ifade de zorlanma olduğu bunun sonucunda şarkılara katılmakta isteksiz oldukları görüşünü belirtmişlerdir.

Müzik öğretmenlerine; Kültürel Entegrasyon hakkında ne düşünüyorsunuz?(Kendi kültürel özelliklerinden vazgeçmeden Türk kültürüne Uyum sağlamaları).Okulunuzdaki öğrencilerin entegrasyonu hakkında neler söyleyebilirsiniz?" soruları yöneltilmiş karşılığında hepsi Kültürel Entegrasyonu; bir kültüre uyum sağlamak olduğunu tanımlamış ve okulundaki öğrencilerin Kültürel entegrasyon sorununu uzun zamandır yaşamadıklarını, son 5-6 yıldır da dil problemini büyük oranda aştıklarını belirterek uyum sorunlarının artık yaşanmadığını, bu durumun müzik derslerine de yansıdığını belirtmişlerdir.

Diğer bir bulgu olan Kültürel Asimilasyon için Müzik öğretmenleri yanıtlarında "Kültürel Asimilasyon hakkında neler düşünüyorsunuz? (Kendi kültürel Özelliklerini tamamen terk edip, yeni kültürü benimsemeleri ve kimliklerinden uzaklaşmaları.) Okulunuzdaki öğrencilerde Kültürel asimilasyon var mı?" sorusu sorulduğunda:

Kültürel Entegrasyonu benimsediklerini ve "Akültürasyonu" içselleştirerek kendi kültürlerine yabancı kaldıklarını belirtmişlerdir. Kendi dillerinde bir şarkı söylemelerini istediğinde ise çoğunun " hatırlamıyorum ya da bilmiyorum" diyerek reddettiklerini Türk kültürüne uyum sağladıklarını ancak kendi kültürel değerlerini unuttuklarını ve önemsemediklerini söylemişlerdir.

Müzik öğretmenlerine Suriyeli öğrencilerin Türk okul şarkıları, Marşlar ve türkülere karşı derslerdeki katılım durumlarının ne düzeyde olduğu sorusu sorulduğunda,

Türk okul şarkılarına katılımlarının iyi düzeyde, Marşlara katılımlarının orta düzeyde ve Türkülere olan katılımlarının daha az düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Burada Türkülerimizin Kültürel değerleri daha fazla yansıttığını ve belki de bu nedenle daha az katıldıklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Suriyeli öğrencilerin kendi öz kültürlerini korumaları ve bunları Türk müzik kültürüyle birlikte birleştirmeleri hakkında neler düşünüyorsunuz?" sorusuna cevaben müzik öğretmenleri öğrencilerin kendi kültürel değerlerini korumayı bilmediklerini, hatta kendi kültürleri hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını ve müziğin onların kültüründe son sıralarda olduğunu düşündüklerini aktarmışlardır.

Müzik öğretmenlerine bir başka soru olarak Müzik derslerinde bu öğrencilere bu kültürel değerleri yansıtacak çalışmalar yapıyor musunuz ? müzik derslerinde başka ne tür çalışmalar yapılabilir .Önerileriniz nelerdir? ”sorusu yöneltilmiş cevaben: Geçen yıl okullarında açılan Piktes destekleme kursunda Suriyeli öğrencilerle birebir müzik çalışması olduğunu bu çalışmalarda zaman sıkıntısı yaşamadıkları için ortaya bir ürün çıkarabildiklerini ve sahne deneyimi de yaşayarak onlardaki özgüveni geliştirdiğini söylemişlerdir. Ayrıca bu kurslarla öğrencilere olumlu davranışlar kazandırıldığı, öğretmenlere ise farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmelerini ve uygulamalarını sağladığını ve bu kursların bu yılda tekrarlanmasını istediklerini belirtmişlerdir.

Suriyeli öğrencilerin Müzik derslerine katılımlarının artması için önerileriniz nelerdir? ”diye sorulduğunda Müzik öğretmenleri geçen yıl açılan piktes destekleme kursu ya da hafta sonu DYS kurslarının açılmasını ve kursların devamlı olmasını, bakanlık yetkilileri bu durumu sadece kısa süreli bir proje olarak görmemesini, devamı olacak şekilde ilerlemesini istedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ders dışı çalışmalar için maalesef çalışma alanı bulamadıklarını, Çoğu okullarında müzik sınıflarının olmaması ve okul yönetiminin bu konuya bir çözüm yolu bulmasını istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca okullarında müzik aletleri bulunmadığı için sıkıntı yaşadıklarını, Bakanlık yetkililerinden ve okul yönetiminden bun konuya önem vermelerini istediklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ

Araştırmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre; Suriyeli öğrencilerin Türk müzik kültürüne uyum sağlamış, benimsemiş ve müzik derslerine aktif olarak katılmakta olduğunu görülmüştür. Araştırmaya katılan Müzik öğretmenlerinin yaşadıkları en olumlu tecrübenin geçen yıl okullarında açılan Piktes destekleme kursunda Suriyeli öğrencilerle birebir müzik çalışması olduğunu bu çalışmalarda zaman sıkıntısı yaşamadıkları için ortaya bir ürün çıkarabildiklerini ve sahne deneyimi de yaşayarak onlardaki özgüveni geliştirdiği sonucu olmuştur. Ayrıca bu destekleme kurslarıyla öğrencilere olumlu davranışlar kazandırıldığı, öğretmenlere ise farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmelerini ve uygulamalarını sağladığı görülmektedir. Ayrıca Suriyeli öğrencilerin Kültürel entegrasyonu benimsedikleri ve Akültürasyonu içselleştirerek kendi kültürlerine yabancı kaldıkları sonucu ortaya

çıkmaktadır. Türk okul şarkılarına katılımlarının iyi düzeyde, Marşlara katılımlarının orta düzeyde ve Türkülere olan katılımlarının daha az düzeyde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Müzik öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilerin Müzik derslerine katılımlarının artması için önerileri olarak; Geçen yıl açılan piktes destekleme kursu ya da hafta sonu DYS kurslarının açılmasını ve kursların devamlı olmasını, bakanlık yetkilileri bu durumu sadece kısa süreli bir proje olarak görmemesini, devamı olacak şekilde ilerlemesini istedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kurslarla öğrencilere olumlu davranışlar kazandırıldığı, öğretmenlere ise farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmelerini ve uygulamalarını sağladığı görüldüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışma yapabilecekleri bir müzik sınıfının ve müzik aletlerinin olmasını istedikleri ve okul yönetiminin ve Bakanlık yetkililerinin bu duruma önem vermesini istedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

ÖNERİLER

Müzik öğretmenlerinin öğrencileri yüreklendirmesi ,kendi kültürlerine ait müzik örneklerini dünyadaki müzik örnekleri adı altında müzik derslerinde ara ara sınıfa dinletmesi, gösterilerde o kültüre ait ufak görseller, kostümlü ve müzikli gösteriler düzenlemeleri önerilmektedir. Ayrıca Türk kültürünü marşlarımızla, türkülerimizle ve okul şarkılarımızla tanıtmak için bu öğrencileri konserlere ,dinletilere, yöresel kutlamalara okul yönetimi ve müzik öğretmenlerinin öncülüğünde ücretsiz gezilere götürülebileceği ve okullarında varsa Türk Halk oyunları ekiplerine dahil ederek özgüvenleri geliştirilebileceği araştırmacı tarafından müzik öğretmenlerine öneri olarak

Çoğu Müzik öğretmeninin okullarında çalışma yapabilecekleri bir müzik sınıfının ve müzik aletlerinin olmamasından bahsettikleri sonucu olarak okul yönetiminin bu konuya önem vermesi ve bütçe ayırması önerilmektedir.

Müzik öğretmenlerinin verdikleri cevaplardan geçen yıl açılan Piktes destekleme kursunda Suriyeli öğrencilerle birebir müzik çalışması yapıldığını bu çalışmalarda zaman sıkıntısı yaşamadıkları için ortaya bir ürün çıkarabildiklerini ve sahne deneyimi de yaşayarak onlardaki özgüveni geliştirdiği sonucu olmuştur. Ayrıca bu kurslarla öğrencilere olumlu davranışlar kazandırıldığı, öğretmenlere ise farklı bakış açılarıyla çok kültürlülüğü, kapsayıcı eğitimi, kültürel değerlere dayalı eğitim ve öğretimi ve kültürel pedagojiyi içselleştirmelerini ve uygulamalarını sağladığı görüldüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonucunda MEB

yetkililerine geçen yıl açılan ve bu yıl içerisinde tekrar edilemeyen bu tür kurs ve destekleme çalışmalarının tekrarlanması önerilmiştir.

KAYNAKÇA

Aksakal, İ. (2017). Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine ve Sınıf Ortamına Uyum Sorunlari (Kars ili Örneği).

Aktekin, S. (Ed.). (2017*).* Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler Için El Kitabı. Ankara: MEB

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(20), 292-303

Akşar, M. (2016). Kültürel Başkalaşım, *Referans Dergisi*, *4*(27).

AKSOY, Y. (2022). Müzik Öğretmenlerinin Geçici Koruma Statüsündeki Öğrencilerin Müzik Eğitimine Yönelik Görüşleri. *MSGSÜ Sosyal Bilimler, 2*(26), 439-458

Aydeniz, S., & Sarıkaya, B. (2021). Göçmen Çocukların Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, *50*(1), 385-404

Boroson, B. (2017). Inclusive Education: Lessons From History. *Educational Leadership, 74*(7), 18-23

Costa, Rosa da. (2006). Rights Of Refugees İn The Context Of İntegration: Legal Standards And Recommendations. *UNHCR Legal And Protection Policy Research Series.* Http://Www.Unhcr.Org/44bb90882.Pdf (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

Düşkün, Y. (2016). Türkiye'de Ortaöğretimde Kapsayıcı Eğitim Durum Analizi. *Eğitim Reformu Girişimi. İstanbul: İmak Ofset*, *18*.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). *Göç ve İnsan. Birey ve Toplum, 5*(9), 9-22.

Emin, M. N. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi* (Vol. 48). SET Vakfı İktisadi İşletmesi.

Gay, G, Aydın H (Ed). (2014). *Kültürel Değerlere Duyarlı Eğitim: Teori, Araştırma ve Uygulama*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54)

Güven, Ö. Ü. S., & İşleyen, Ö. H. (2018). Sınıf Yönetiminde Iletişim, Iletişim Engelleri ve Suriyeli Öğrenciler. *Journal Of Social and Humanities Sciences Research (Jshsr)*, *5*(23), 1293-1308

Kozikoğlu, İ., & Yıldırımoğlu, S. (2021). Öğretmenlerin Çokkültürlü Eğitime Yönelik Tutumları ile Kapsayıcı Eğitimde Sınıf İçi Uygulamaları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, *(51),* 226-244.

MEB. (2016). Suriyeli öğrenciler Türk eğitim sistemine entegre edilecek. http://meb.gov.tr/suriyeli-ogrenciler-turk-egitim-sistemine-entegre-edilecek/haber/11815/tr, Erişim Tarihi:27.12.2023

MEB. (2018). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Erişim Tarihi: 27.12.2023https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/26120318_26-03-2018__Ynternet_BYlteni.pdf

Oral, B. Ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları. *Turkiye Klinikleri Public Health-Special Topic, 3*(1), 1-8.

PETERSEN, William (1958), "A General Typology of Migration", *Amerikan Sociological Review, Vol: 23*, No. 3 (Jun. 1958), pp. 256-266

Polat, İ., & KILIÇ, E. (2013). Türkiye'de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 352-372

Reyes, M. R., Brackett, M. A., Rivers, S. E., White, M., & Salovey, P. (2012). Sınıfın duygusal iklimi, öğrenci katılımı ve akademik başarı. *Eğitim Psikolojisi Dergisi, 104(3), 700–*712. https://doi.org/10.1037/a0027268

Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik Izlediği Politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2014*(31).

Sirin, S. R., & Rogers-Sirin, L. (2015). The Educational And Mental Health Needs Of Syrian Refugee Children. Washington, DC: *Migration Policy Institute*

Telsaç, Y. Ö., & Telsaç, C. (2022). Göç Nedeniyle Oluşan Temel Eğitim Sorunları. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, *5*(3), 113-122

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİNDƏ TƏŞKİLATI TEXNİKALARDAN İSTİFADƏ EDİLMƏSİ

USING ORGANIZATIONAL TECHNIQUES IN BIOLOGY TEACHING

Dosenti Gafarova Parvin Muhamad
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Biologiya və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının
Azərbaycan, Bakı
ORCID ID 0009-0002-9696-3540

Xülasə

Təşkilati texnikalardan biologiyanın tədrisində istifadə edilməsi şagirdlərə təşkilatçılıq xüsusiyyətləri aşılayır. Ona görə də texnikanın bir neçə növündən istifadə edilir.

Ziqzaq və ya mozaikatexnikası müəllimin sinfi bir neçə qrupa bölərək şagirdlərin işini koordinasiya etməsinə əsaslanır. Müəllim iri ağ kağızda problemi yazır. Məsələn, 7-ci sinifdə heyvanların mühafizəsinə dair "Biomüxtəliflik. Nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan yerli faunanın mühafizəsi" mövzusunun tədrisində «Heyvanların qorunması tədbirləri» problemini yazır, onu hər bir qrupa verir. Qruplar növbə ilə öz fikirlərini qeyd edir, sonda fikirlər ümumiləşdirilir, nəticə çıxarılır. Bu texnikanın tətbiqi şagirdləri problemin həllini düşünməyə və onun həllinin ən səmərəli yollarını aşkar etməyə həvəsləndirir.

Karuseltexnikasının tətbiqində məqsəd qısa vaxt ərzində interaktiv şəkildə mövzunu əhatəli keçmək, bütün şagirdlərin problemin həllində iştirak etməsini təmin edərək onların məntiqi, tənqidi və yaradıcı düşünməsinə stimul verməkdir. Texnikanın tətbiqi ilə fərdin və qrup üzvlərinin məsuliyyəti artırılır, ünsiyyət və qrupdaxili qarşılıqlı əlaqə prosesləri inkişaf etdirilir. Bunun üçün müəllim öyrəniləcək mövzuya dair 4 və ya 5 açıq sual və ya tapşırıq seçir. Sinfi 4 və ya 5 qrupa bölür, hər qrupa 1 suala cavab yazmaq tapşırır. Müəyyən edilmiş vaxt qurtardıqdan sonra hər qrup öz yazdıqları iş vərəqlərini yanındakı, (saat əqrəbi istiqamətində) qrupa ötürür. Hər qrup bu iş vərəqlərində olan yazıları nəzərdən keçirir və öz əlavələrini edirlər. Bu proses o vaxta qədər təkrarlanır ki, bütün qruplar iş vərəqlərini nəzərdən keçirib əlavələrini etmişlər. Sonda iş vərəqi ilkin qrupa qaytarılır, təqdimatlar və onların muzakirəsi başlayır. Şagirdlər ümumiləşdirmələr aparır və mövzu yekunlaşdırılır. Məsələn, on birinci sinifdə «Ekologiyanın əsasları» bəhsinin tədrisində «Ekologiyanın çirklənməsi səbəbləri» problemini karusel texnikası ilə həll edilməsi müxtəlif fikirlərin alınmasını, yoldaşlarının fikirlərinə hörmətlə yanaşılmasını təmin edir.

Təlim nəticələri:

-Fəal təlim metodlarını sxemlə ümumiləşdirir;

-Fəal təlim metodlarının mexanizmlərini izah edir;

-Fəal təlimin metod və texnikalarına dair misallar gətirir;

-Fəal təlim metodlarının dərsdə tətbiqini nümayiş etdirir;
-Fəal təlimin texnikalarını tətbiq edir;
-Fəal təlim metodlarının dərslərdə tətbiqinin üstünlüklərini sadalayır.

Açar sözlər: fəal təlim, metod, sinif, şagird, müəllim

Abstract

The use of organizational techniques in the teaching of biology instills organizational characteristics in students. Therefore, several types of techniques are used.

The zigzag or mosaic technique is based on the teacher dividing the class into several groups and coordinating the students' work. The teacher writes the problem on a large white paper. For example, in the 7th grade, "Biodiversity. He writes the problem "Measures for the protection of animals" in teaching the topic "Protection of rare and endangered local fauna" and gives it to each group. The groups record their opinions in turn, and at the end, the opinions are summarized and a conclusion is drawn. Applying this technique encourages students to think about the solution to the problem and discover the most efficient ways to solve it.

The goal of applying the carousel technique is to cover the topic interactively in a short period of time, to encourage all students to participate in solving the problem, and to stimulate their logical, critical and creative thinking. With the application of the technique, the responsibility of the individual and group members is increased, communication and intra-group interaction processes are developed. For this, the teacher chooses 4 or 5 open questions or tasks on the topic to be studied. Divide the class into 4 or 5 groups and ask each group to answer 1 question. After the specified time, each group passes their worksheets to the next group (clockwise). Each group reviews the entries on these worksheets and makes their own additions. This process is repeated until all groups have reviewed the worksheets and made their additions. At the end, the worksheet is returned to the initial group, presentations and their discussion begin. Students make generalizations and the topic is concluded. For example, solving the problem of "Causes of environmental pollution" with the carousel technique in the teaching of "Basics of Ecology" in the eleventh grade ensures that different opinions are received, and the opinions of fellow students are treated with respect.

Learning outcomes:
- Summarizes active learning methods with a scheme;
- Explains the mechanisms of active learning methods;
- Gives examples of methods and techniques of active training;
- Demonstrates the application of active learning methods in class;
-Applies techniques of active training;
- Lists the advantages of using active learning methods in classes.

Key words: active learning, method, class, student, teacher

Təşkilati texnikalardan biologiyanın tədrisində istifadə edilməsi şagirdlərə təşkilatçılıq xüsusiyyətləri aşılayır. Ona görə də texnikanın bir neçə növündən istifadə edilir.

Ziqzaq və ya mozaikatexnikası müəllimin sinfi bir neçə qrupa bölərək şagirdlərin işini koordinasiya etməsinə əsaslanır. Müəllim iri ağ kağızda problemi yazır. Məsələn, 7-ci sinifdə heyvanların mühafizəsinə dair "Biomüxtəliflik. Nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan yerli faunanın mühafizəsi" mövzusunun tədrisində «Heyvanların qorunması tədbirləri» problemini yazır, onu hər bir qrupa verir. Qruplar növbə ilə öz fikirlərini qeyd edir, sonda fikirlər ümumiləşdirilir, nəticə çıxarılır. Bu texnikanın tətbiqi şagirdləri problemin həllini düşünməyə və onun həllinin ən səmərəli yollarını aşkar etməyə həvəsləndirir[1].

Karuseltexnikasının tətbiqində məqsəd qısa vaxt ərzində interaktiv şəkildə mövzunu əhatəli keçmək, bütün şagirdlərin problemin həllində iştirak etməsini təmin edərək onların məntiqi, tənqidi və yaradıcı düşünməsinə stimul verməkdir. Texnikanın tətbiqi ilə fərdin və qrup üzvlərinin məsuliyyəti artırılır, ünsiyyət və qrupdaxili qarşılıqlı əlaqə prosesləri inkişaf etdirilir. Bunun üçün müəllim öyrəniləcək mövzuya dair 4 və ya 5 açıq sual və ya tapşırıq seçir. Sinfi 4 və ya 5 qrupa bölür, hər qrupa 1 suala cavab yazmaq tapşırır. Müəyyən edilmiş vaxt qurtardıqdan sonra hər qrup öz yazdıqları iş vərəqlərini yanındakı, (saat əqrəbi istiqamətində) qrupa ötürür. Hər qrup bu iş vərəqlərində olan yazıları nəzərdən keçirir və öz əlavələrini edirlər. Bu proses o vaxta qədər təkrarlanır ki, bütün qruplar iş vərəqlərini nəzərdən keçirib əlavələrini etmişlər. Sonda iş vərəqi ilkin qrupa qaytarılır, təqdimatlar və onların muzakirəsi başlayır. Şagirdlər ümumiləşdirmələr aparır və mövzu yekunlaşdırılır. Məsələn, on birinci sinifdə «Ekologiyanın əsasları» bəhsinin tədrisində «Ekologiyanın çirklənməsi səbəbləri» problemini karusel texnikası ilə həll edilməsi müxtəlif fikirlərin alınmasını, yoldaşlarının fikirlərinə hörmətlə yanaşılmasını təmin edir[2].

XXI əsrin şəxsiyyətinin xarakterik xüsusiyyətləri təlim texnologiyalarının fəal oyun növlərindən istifadəni tələb edir.

Metodlar krossvordu

Sualların cavablarına əsasən krossvordu həll edin

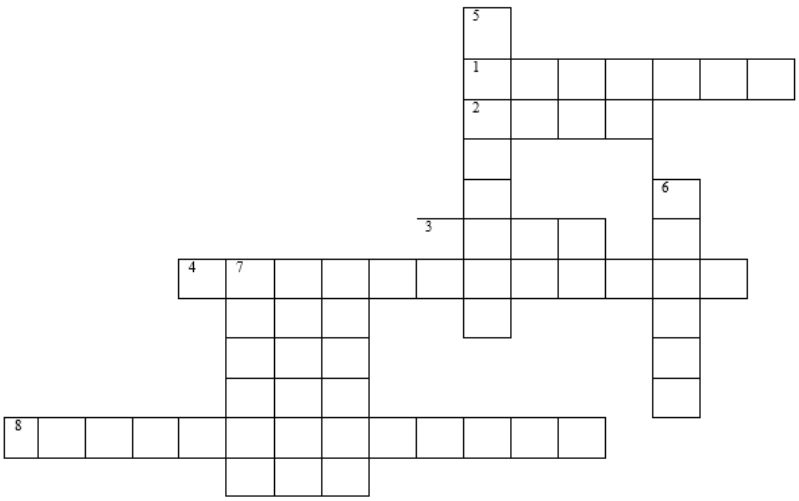

Soldan sağa:Şaxələndirmə aparılır (klaster); 2. Oxşar və fərqli cəhətlər tapılır (Venn); 3.

Sistemli cədvəl (BİBÖ); 4. Mövzunu müzakirə etmək (Diskussiya);

Yuxarıdan aşağı 5.Balıqlarla bağlı metod (akvarium); 6. Təqdimat (layihə); 7. Şərti işarələrdən istifadə olunur (insert); 8. Sınaq aparılır (eksperiment).

"Təlim metodları" krossvordu

Krossvordu suallar əsasında həll edin

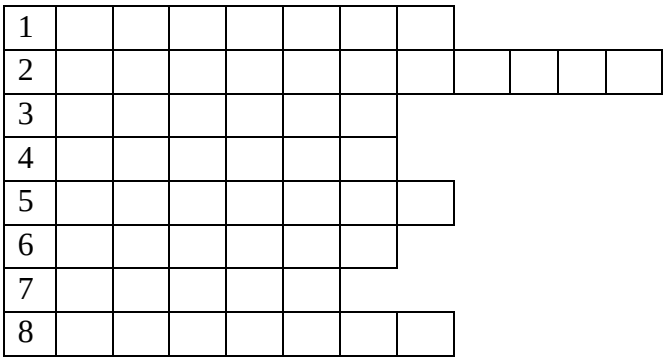

1. Bu metod 2 qrupla yerinə yetirilir (akvarium); 2.Bu metod mövzuları müqayisə etməyə, onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir (Venn diaqramı); 3.Bu şaxələndirmə metodudur (klaster); 4.Bu üsulda sonuncu təklif irəli sürən qalib sayılır (auksion); 5. Bu metod tədqiqatın nümayişidir (təqdimat); 6. İri ağ kağızlarda yazılmış suallar şagirdlər arasında bir-birinə ötürülür (karusel); 7. Bu metodda keçilən mövzu hissələrə bölünüb, nömrələməklə başlanır (ziqzaq); 8. Bütün metodlarda bu metoddan istifadə olunur (müzakirə).

"Biologiya" krossvordu

Sualları cavablandırın, cavablar əsasında krossvordu həll edin

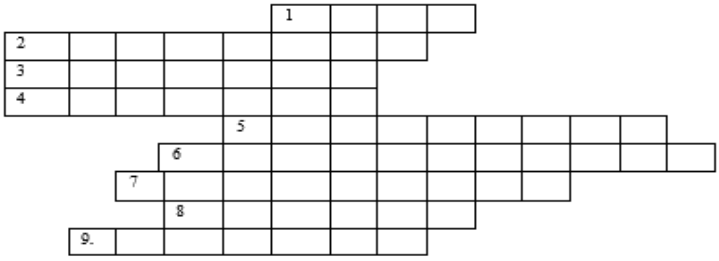

1.Biz nəyi bilirik, nəyi istəyirik bilək, nəyi öyrəndik (BİBÖ); 2.Balıqla bağlı metod (akvarium); 3.Bu metodun tətdiqində əsas məqsəd şagirdlərə cisim və hadisələrin xüsusiyyətlərini öyrənmək, onlarda bilik və anlamı aktuallaşdırmaq, təhlil, qiymətləndirmə prosesini inkişaf etdirməkdir (auksion); 4. Bu metodun tətbiqində məqsəd qısa vaxt ərzində interaktiv şəkildə mövzunu əhatəli keçmək, bütün şagirdlərin probleminin həllində iştirak etməsini təmin edərək onların məntiqi, tənqidi və yaradıcı düşünməsinə stimul verməkdir (karusel); 5.Şagirdlərin bu metodda əldə etdiyi başlıca xüsusiyyət emosional təəssüratlardır (rollu oyun); 6.Bu metod

şifahi, yazılı, virtual, rollu və s. formada olur (işgüzar oyun); 7. Bu metodun köməyilə şagirdlərin təfəkkürü inkişaf etdirilir. Onlarda yaradıcı fəaliyyətə stimul yaradılır (əqli hücum); 8. Tədqiqat metoduna aiddir (layihə); 9. Alqoritmin çıxarılmasına aiddir (tapmaca).

"Heyvanlar" krossvordu

Sualları cavablandıraraq krossvordu həll edin. Suallar düzgün cavablandırılarsa, krossvordun ortasında bioloji termin oxunacaq

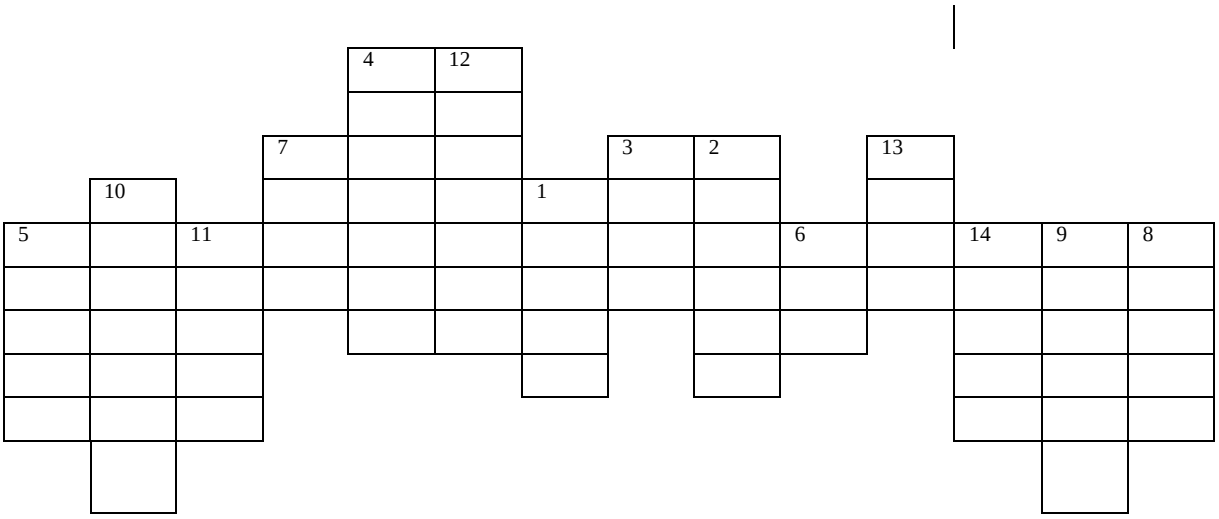

Yuxarıdan aşağıya: 1.Molyuskalar tipi qarınayaqlılar sinfinin əsas nümayəndəsi (ilbiz); 2.Uça bilən yeganə məməli (yarasa); 3. Sürünən zəhərli heyvan (ilan); 4.Suda-quruda yaşayan heyvan (qurbağa); 5.Çoxhüceyrəli heyvan (hidra); 6.Pərdəqanadlılar dəstəsinin nümayəndəsi (arı); 7.Susuzluğa dözümlü səhra heyvanı (dəvə); 8.Ən ali məməli (insan); 9.Primatlar dəstəsinin nümayəndəsi (meymun); 10.Kisəli məməli heyvan (kenquru); 11. Gəmirici heyvan (yenot); 12. Pulcuqqanadlı heyvan (kəpənək); 13.Düzqanadlı heyvan (şala); 14.Meymun (əntər)

Təlim nəticələri:

-Fəal təlim metodlarını sxemlə ümumiləşdirir;
-Fəal təlim metodlarının mexanizmlərini izah edir;
-Fəal təlimin metod və texnikalarına dair misallar gətirir;
-Fəal təlim metodlarının dərsdə tətbiqini nümayiş etdirir;
-Fəal təlimin texnikalarını tətbiq edir;
-Fəal təlim metodlarının dərslərdə tətbiqinin üstünlüklərini sadalayır.

Fəaliyyətlər:

-Fəal təlim metod və texnikalarını təsnifat üzrə işləyin;
-Fəal təlim metodlarının tətbiqi mexanizmlərini izah edin;
-Fəal təlim metod və texnikalarının tətbiqinə dair misallar gətirir;
-Fəal təlim metod və texnikalarını dərslərdə tətbiq edin;
-Fəal təlim metod və texnikalarına dair səhnəcik hazırlayın;
-Fəal təlim mteod və texnikalarına dair hikmətli sözlər işləyin;
-Mövzuya uyğun metod və texnikanın seçilməsi qaydalarını izah edin.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə. Təlim prosesi: Ənənə və müasirlik. Bakı, 2006.
2. Kərimov Y. Təlim metodları. Bakı, 2007.
3. Mehrabov A. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri. Bakı, 2007.
4. Nəzərov A., Mollayeva E. Müasir dövrün təhsil problemləri. (Mühazirə xülasələri) Dərs vəsaiti, Bakı, 2011.

BİRBİRİNE BAĞIMLI(BASAMAKLI) VEYA BAĞIMSIZ OLARAK ORTAYA ÇIKAN ÇOKLU TEHLİKELERİN NEDEN OLDUĞU AFETLER

DISASTER ARISING FROM MULTIPLE HAZARDS ARISING EACH OTHER DEPENDENT (CASCADE) OR INDEPENDENTLY

Araş. Gör., Öznur AKDUMAN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, -0000-0003-0258-2959

ÖZET

Zaman içinde meydana gelen tehlikeler, birbirleriyle etkileşime girebilir veya yakın zaman aralıklarında ortaya çıkarak toplumların savunmasızlıklarını artırabilir. Savunmasız bir toplum, bu basamaklı tehlikelerle karşılaştığında mevcut direncini yitirir, bu da afet yaşama potansiyelini artırır. Birbirinden bağımlı(basamaklı) veya bağımsız olarak ortaya çıkabilir ve düşük dirençlilikle ile birleşerek krizlere neden olabilir. Bu krizlerin ise yönetilememesi ile afetler meydana gelmektedir. Toplumumuzda basamaklı ve çoklu afetlerin zincirleme etkilerini ve bu etkilerin toplumsal riskini birçok kez gözlemleyerek ve/veya yaşayarak maruz kalmamıza rağmen, afet yönetimi sürecinde hala yeterince önemsenmemektedir. Bu çalışma, bir afetin ortaya çıktığı yerlerde yaşanan heyelan, su baskınları, salgın hastalıkları gibi bir dizi tehlikeli durumu içeren basamaklı ve çoklu tehlikelerin birbirlerini nasıl etkilediğini ve bu etkileşimlerin ortaya çıkardığı zarar boyutunu araştırarak, basamaklı afetlerin yaşanması sonucu oluşan zararın boyutunu dünyada yaşanan afet örnekleri ile incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tehlike, Afetler, Basamaklı Afetler, Çoklu Afetler, Afet Risk Yönetimi

ABSTRACT

In time, the hazards that occur can interact with each other or emerge within close time intervals, thereby increasing the vulnerability of societies. A vulnerable society loses its existing resilience when faced with these cascading hazards, which in turn increases the potential for disaster occurrence. These hazards can occur interdependently or independently and, when combined with low resilience, can lead to crises. The inability to manage these crises leads to disasters. Despite multiple observations and experiences of the cascading effects of sequential and multiple disasters, the importance of disaster management processes is still not adequately emphasized. This study investigates how cascading and multiple hazards, including landslides, floods, and epidemic diseases, interact with each other and the extent of damage caused by these interactions, by examining the magnitude of damage resulting from sequential disasters with examples of disasters experienced worldwide.

Keywords: Hazard, Disasters, Cascading Disasters, Multiple Disasters, Disaster Risk Management

1. GİRİŞ

Değişen ve gelişen koşulların etkileri, insanlık tarihinde önemli afetleri tetikleyen ve şekillendiren bir faktör olmuştur. 21. yüzyılın en büyük ekolojik, insani, güvenlik ve sürdürülebilirlik krizi olarak devam eden afetler, birbirleriyle etkileşen veya birbirlerinden etkilenen çeşitli afetlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bununla beraber toplumların sahip olduğu kadercilik bakış açısı, afetlerin öngörülemez olaylar olarak kabul edilmesi ve etkili hazırlık yapılmayan, yetkililer üzerinde sorumluluk yaratmayan süreçler olarak değerlendirilmesi gibi durumlar afetlerin yıkıcı etkilerini arttırırken, etkilenen toplumların dayanıklılık kapasitelerini azaltmaktadır. Bu da yeni afetlere daha uygun ortamların oluşmasına veya yeni afetlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Akduman, 2022). Küreselleşme ve teknolojik ilerlemelerin etkisiyle ortaya çıkan afetler, küresel topluluklar üzerinde daha fazla olumsuz etki bırakmaktadır. Bu gelişmeler, afetlerin kapsamını genişletirken, etkilenen bölgelerin ve toplulukların iyileşme süreçlerini de daha karmaşık hale getirmektedir (Olcar, 2020). Son zamanlarda hızla artan afetler, geçim kaynaklarında sıkıntılar, ekonomik zararlar gibi birçok olumsuz duruma neden olarak insanların savunmasızlığını artırmaktadır (UNDRR, 2020). Hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme ve altyapı yetersizliği gibi faktörler, maruziyeti artırmaktadır (Boni et al., 2021). Afet Acil Durum Veri Tabanı (EM-DAT), uluslararası acil durumlarla ilgili verilerin kaydedilmesi ve analiz edilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu veritabanı, dünya genelinde her yıl meydana gelen afetleri analiz ederek raporlar sunmaktadır, böylece afetlerin daha iyi anlaşılmasına ve yönetilmesine katkıda bulunmaktadır (Şahan ve Kaya, 2021). 1994-2022 yılları arasındaki EM-DAT veritabanı afet kayıtlarına göre dünya genelinde 7,091 adet afet meydana gelmiştir. Bu afetler sonucunda 69,118,283 kişi hayatını kaybetmiş, 31,158 milyon kişi etkilenmiş ve toplam ekonomik zarar ise 28,521 trilyon olarak kaydedilmiştir (EM-DAT, 2024) (EM-DAT tarafından her yıl yayınlanan afet istatistiklerinden derlenerek yazar tarafından hesaplanmıştır). Bu veriler, afetlerin insan yaşamı üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri açıklamaktadır. Birbirine bağımlı (basamaklı) veya bağımsız (çoklu) tehlikelerin bir dizi fiziksel, sosyal veya ekonomik olumsuz sonuçlara yol açmakta, diğer afet risklerini tetikleyerek normal yaşamı sekteye uğratmaktadır. Eldeki kaynakları yetersiz kılan, yaşamı durduran veya sekteye uğratan afet tehlikelerinin belirlenmesi, bu afet tehlikelerin doğurduğu risklerin yönetilmesi ve topluma direnç kazandıracak çalışmaların artırılması gerekmektedir(Akduman, 2022). Afet literatüründe çoklu tehlikeler ve çoklu afet, basamaklı tehlike ve basamaklı afet kavramları belirsizliklerle doludur (Cutter, 2018 ; Girgin et al., 2019 ; Roy ve Matsagar, 2023). Mevcut literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik hazırlanan bu çalışma; toplumların sahip olduğu tehlikelerin, sahip olunan savunmasızlıklarla birleşerek birbirine bağımlı(basamaklı) veya bağımsız (çoklu) olarak neden olduğu afetlere odaklanmaktadır.

2. TEHLIKE VE TEHLİKE YÖNETİMİ

Tehlike kavramı, günlük yaşamımızın doğal bir parçası olarak kabul edilir ve can kaybına, yaralanmalara, maddi hasarlara, sosyal, ekonomik ve çevresel bozulmalara neden olabilen bir süreç, durum veya insan faaliyeti olarak tanımlanmaktadır (UNDRR, 2020; Saracci, 2017). Tehlikelerin ortaya çıkma nedenleri, çeşitleri ve etkileri, meydana geldiği coğrafyaya, insan faaliyetlerine ve gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak değişebilir. Meydana geliş nedenlerine göre; doğa kaynaklı, insan kaynaklı ve teknoloji kaynaklı olarak sınıflandırılabilir. İnsan ve insan faaliyetlerinin olmadığı yerlerde, tehlike olgusu doğal bir süreç olarak kabul edilirken, aktif insan ve canlı faaliyetlerinin bulunduğu alanlarda uygun tehlike analizleri ve risk önlemleri alınmadığında büyük zarar olguları ortaya çıkabilir(Akduman, 2022). Bu zararlı olgular, mülkleri, hizmetleri, altyapıyı, üretimi ve çevreyi olumsuz etkileyen fiziksel bir olayın veya durumun meydana gelme olasılığını ifade eder (Vázquez, 2019).
Tehlike yönetimi uzmanlık gerektiren ve multi-disipliner bir süreçtir. Bu süreç içerisinde yaşam alanları hangi büyüklükte olursa olsun ilk yapılması gereken işlem titizlikle doğa, teknolojik veya insan kökenli tehlikelerin belirlenerek; yerleşim planlamalarının hazırlanması, bu tehlikelere yönelik savunmasızlıklarımızı belirlenmesi ve mevcut kapasitemizin arttırılmalıdır (Akduman, 2022; Foreman, 2019).

3. RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

Risk, mevcut tehlikelerin ortaya çıkması ve toplumda var olan kırgınlıklarla birleşmesi sonucunda günlük yaşamın normalden sapma olasılığı olarak tanımlanmaktadır (Akduman, 2022). Risk düzeyi, mevcut bilgi miktarıyla ters orantılıdır (Karabağ, 2020). Yani, bilgi mevcutsa risk sıfıra yaklaşır ve gelecek daha iyi tahmin edilebilir hale gelir. Riskin seviyesi, onu yönetme kapasitemize bağlıdır (Yonson & Noy, 2020). Günümüzde afet risklerini azaltmaya yönelik çalışmaların temelinde, zarar görebilirliği azaltmaya odaklanan yönetim stratejileri ve mevcut kapasitenin geliştirilmesi yer almaktadır (Bronfman, et al., 2019). Ayrıca, kapasite gelişim süreçlerinde dayanıklılığa yapılan yatırımlar da önemlidir. Dayanıklılık, bir toplumun meydana gelen tehlikelerin etkisi altında, olası zararları önceden tahmin etme, absorbe etme, yanıt verme, toparlanma, hayatta kalma ve direnç gösterme yeteneği olarak tanımlanır. Ayrıca, zarar sonrası iyileşmeyi mümkün kılan olasılıkları ifade eder (Vázquez, 2019; Akduman, 2022). Risk yönetimi temel olarak, bir sürecin kararlılık içinde devam etmesini sağlayarak, olası kayıpların en düşük seviyeye indirilmesi için gerekli faaliyetlerin ve kaynakların planlanması, organizasyonu, yönetilmesi ve kontrol edilmesi süreci olarak tanımlanabilir (Akduman, 2022). Riskin anlaşılma ve tanımlama biçimi, riskin analiz edilme şeklini etkileyerek doğru risk yönetimi sürecinin uygulanmasını sağlar (Aven, 2016). Riskin tanımlanması, risk değerlendirmelerinin yapılması ve kriterlerin geliştirilmesi, risklerin değerlendirilmesi, risk etkileşimlerinin belirlenmesi, alternatif risk azaltma araçları arasından seçim yaparak risklerin önceliklendirilmesi ve risklere yanıt verilmesini içerir. Sürecin her aşaması sürekli, pratik, anlaşılır ve bakımı kolay değerlendirme süreçleri ile kontrol edilmelidir (Daft, 1991; Akduman, 2022).

4. YÖNETİLEMEYEN RISKLERIN SONUÇLARI

Mevcut tehlikeler, toplumun savunmasızlıklarıyla birleşerek yerel, ulusal ve uluslararası kapasiteleri yetersiz bırakarak deprem, sel, heyelan, teknolojik kazalar gibi doğal ve insan kaynaklı krizlere neden olabilir. Bu tür riskler ve olumsuz sonuçları, toplumların sahip olduğu savunmasızlık düzeyine bağlı olarak zincirleme etkiler yaratabilir (Akduman, 2022; Mignan ve Wang, 2020). Bir tehlikenin, mevcut savunmasızlıklarla birleşerek toplumu olumsuz etkilemesi durumunda, toplumun zarar ve kayıplarla baş edebilme kapasitesinin yetersiz kalması, zararın boyutunu artırarak acil durum, olağanüstü durum, afet ve felaket gibi süreçleri tetikleyebilir (Akduman, 2022). Tüm bu süreçleri detaylı şekilde incelemek gerekirse;

Olay, meydana geldiği yerel birim, kurum veya kuruluşların operasyonel kapasitelerini etkilememektedir. Ancak olaylar, sebep oldukları zararın boyutuna ve kontrol edilebilirlik düzeyine göre çeşitli isimlerle anılmaktadır. Tırmanma noktası olarak tanımlanan bu süreç, belirli müdahale ekiplerinin müdahalesini gerektirebilir. (Akduman, 2022).

Acil durum, beklenmedik bir zaman diliminde ani olarak ortaya çıkan ve sonuçları bakımından etkin ve hızlı tıbbi müdahale gerektiren olumsuz durumlar olarak tanımlanır (UN, 2000). Toplumun tamamının veya belirli bir kesiminin standart yaşam faaliyetlerini aksatan ve ani olarak ortaya çıkıp etkisi bakımından sınırlı müdahaleye gerek duyulan durumları ifade eder. Bu tür durumlar genellikle hızlı ve koordineli müdahale gerektirir(Akduman, 2022).

Olağan Dışı Durum; can ve mal kayıplarına yol açabilen, ağır yaralar ve hasarlar oluşturan, yerelin kendi olanaklarıyla baş edebileceği ancak sürece hızlı ve doğru müdahalede bulunulamazsa ortaya çıkabilecek durumların sonuçlarıdır. Olağan dışı durumlar genellikle aynı anda birçok müdahale ekibinin müdahalesi gerekebilir. Bu tür durumlar genellikle koordineli ve hızlı bir şekilde birden fazla müdahale ekibinin koordinasyonunu gerektirir(Akduman, 2022).

Kriz, yüksek risk içeren ve bu risklerin etkin şekilde yönetilememesi veya göz ardı edilmesi halinde sürekli tırmanma potansiyeli gösteren bir durumdur (Shaluf vd., 2003: 24-30; Wilks ve Moore, 2004:2). Ani olarak ortaya çıkan ve mevcut sistemleri olumsuz etkileyerek, bu sistemlerin devamlılıklarını tehlikeye atan süreçler olarak da tanımlanan kriz anlarında etkin karar verme zorlaşır ve kritik bir zaman baskısı oluşur. Bu süreçte büyük kayıplar yaşanabilir ve müdahale kararları kritik önem taşır (Rockett, 1999: 41; Billings vd., 1980). Kriz yönetimi süreci genel olarak; organizasyon, planlama, yürütme, liderlik, hesap verebilirlik ve kontrol gibi dinamik ve sürekli eylemleri barındırmaktadır. Ayrıca risklere yönelik önceden yapılmış tüm planlamaların hayata geçirilerek uygun hazırlıkların yapılmış olması; kriz yönetim aşamalarını kolaylaştırarak, etkilerini arttırır (Rezaei, 2018). Kriz yönetimi karmaşık ve zorlu bir süreçtir. Başarılı bir kriz yönetimi için planlama, hazırlık, koordinasyon ve iletişim gibi unsurlar kritik önem taşır (Akduman, 2022).

5. AFET

Afetler, insan refahı üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir (Cotanda, 2011). Bu olumsuz etkileri en aza indirmek ve mümkünse ortadan kaldırmak için kapsamlı bir risk yönetimi yaklaşımı hayati önem taşımaktadır. Afetlere karşı önceden tahminlerde bulunmak, hazırlıklı olmak ve etkili bir şekilde yönetmek sadece kriz anlarında değil, aynı zamanda tüm bireylerin daha güvenli ve dirençli bir gelecek inşa etmeleri için de bir gerekliliktir. Afet yönetimi, risk ve kriz yönetimini süreçlerinin doğru planlama, uygulama ve yönetim aşamalarını kapsayan bir döngüdür. Başka bir deyişle, afetler tehlikeye maruz kalma, güvenlik açıkları ve olumsuz sonuçları yönetmede ve hafifletmede yetersiz kalınan durumlar olarak tanımlanabilir. Buna göre, afetleri ortaya çıkaran üç temel faktör vardır: Birincisi herhangi bir zamanda afete dönüşebilecek tehlikelerin varlığı, ikinci olarak ise bu tehlikeleri yönetmek için yeterli kapasitenin bulunmaması son olarak da çevresel ve sosyal değişimlere uyum sağlayamama ve afet risklerine karşı savunmasızlığın yüksek olması afet riskini artırır(Akduman et al., 2023). Kapsamlı bir risk yönetimi yaklaşımı, afetlerin insan refahı üzerindeki olumsuz etkilerini önemli ölçüde azaltabilir ve daha güvenli ve dirençli topluluklar inşa etmeye yardımcı olabilir (Ahmed, 2015; Adger, 2006: 268; Lavell & Maskrey,2014). Afetlerin çok boyutlu yapısının anlaşılması için ikincil afetler, birbirine bağımlı (basamaklı) afetler ve bağımsız (çoklu) afetleri anlamamız daha iyi yönetilebilmesini sağlayacaktır.

5.1 İkincil Afetler

Yaşanan bir tehlikenin, toplumun savunmasızlıkları ve yetersiz kapasitesi ile birleşerek afete dönüşmesi karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte ikincil afetler, ilk afetin etkisinin gölgesinde ortaya çıkan ve ani bir şekilde gelişen olaylardır. 2019 Küresel Değerlendirme Raporu (GAR) ikincil afetleri, "yoğun yağış, sismik aktivite veya beklenmedik şekilde hızlı kar erimesi gibi birincil bir etki (tetikleyici)" sonucu ortaya çıkan bir dizi olumsuz sonuç olarak tanımlanmaktadır (UNDRR, 2019). Bu sonuçlar, birincil etkinin yarattığı olumsuzlukları artıran ve var olan kapasiteyi zorlayan niteliktedir. İkincil afetler, ilk afetin tetiklemesi ile ortaya çıkar. Hemen sonra ani ve hızlı bir şekilde meydana gelir. Sonuçları yönünden ilk afetin sonuçlarını aşmaz. Zarar olgusunu arttırır ve var olan kapasiteyi zorlar (Akduman, 2022). Depremler, tsunami, heyelan, yangın ve baraj yıkılmaları gibi ikincil afetlere neden olabilir. Selden sonra oluşan toprak kaymaları veya bir depremden sonra çıkan yangınlar ikincil afetlere örnektir.

İkincil afetlerin yönetimi, risk değerlendirmesi ve erken uyarı sistemleri ikincil afetlerin önceden tahmin edilmesine ve önlem alınmasına yardımcı olabilir. Acil durum planlaması ve toplum eğitimi ikincil afetlerin etkilerini azaltmada önemli rol oynar. Altyapı yatırımları ve sosyal ve ekonomik direnç ikincil afetlere karşı daha dayanıklı bir toplum inşa edilmesine katkıda bulunur. İkincil afetlerin karmaşık doğasını anlamak ve bu afetlere karşı hazırlıklı olmak, daha güvenli bir toplum inşa etmek için büyük önem taşımaktadır.

5.2 Birbirine Bağımlı (Basamaklı) Olarak Ortaya Çıkan Tehlikelerin Neden Olduğu Afetler

Basamaklı afetler, bir afetin sonucunun, bir dizi fiziksel, sosyal veya ekonomik bozulmalarla sonuçlanan başka afetleri tetiklemesiyle ortaya çıkar ve normal yaşamı sekteye uğratıp, imkanları yetersiz bırakan durumları ifade eder (Pescaroli ve Alexander, 2015). Yani bir afetin sonucunun, bir dizi fiziksel, sosyal ve(veya) ekonomik bozulmaya yol açarak başka afetleri tetiklemesiyle oluşur(Helbing, 2012). İlk ortaya çıkan afetin etkisi, halihazırda mevcut olan güvenlik açıklarıyla etkileşerek, ilk afetten daha büyük bir etkiye yol açar (Pescaroli ve Alexander, 2018 ; Eeten vd., 2011). Basamaklı afetlere örnek senaryosu oluşturacak olursak; Kuraklık afeti ile ortaya çıkan gıda kıtlığı ve yetersiz su kaynaklarının neden olduğu kıtlık afeti, domino etkisiyle birbirini tetikleyerek sosyal huzursuzluk, güvenlik sorunları ve iç çatışmalara yol açarak kaynak sıkıntılarına neden olacak ve savaşlara yol açabilecektir. Konuya yaşanmış bir örnekle açıklık getirmek gerekişe; 2011 yılında yaşanan 9 büyüklüğündeki Tōhoku depremi, sonrasında yaşanan tsunamiyi tetikledi. Yaşanan tsunami ile sel olayları yaşandı aynı zamanda birçok nükleer santral ve termik santral ağır hasar gördü. Fukushima'daki nükleer enerji santrallerinin soğutma sistemi de tsunaminin etkisi nedeniyle çalışmayı durdurdu. Dai'ichi nükleer santralinin zarar görmesi ile kalıcı radyoaktif kirlenmeye ve 7. seviye nükleer olay haline geldi (Hindmarsh, 2013; Mignan and Wang, 2020). Basamaklı afetlerin zararlarını azaltmak için yönetişim modellemesi içinde tüm aktörlerin mevcut altyapıyı güçlendirme ve dayanıklılık artırma, afet riski altındaki topluluklara yönelik bilinçlendirme çalışmalarında bulunarak basamaklı daha güvenli ve dirençli bir toplumlar oluşturulmalıdır(Özer, 2017). Beraberinde kapsamlı ve bütünleşik risk değerlendirmesi yaparak, erken uyarı sistemleri, tatbikatlar, bilinçlendirme faaliyetleri vb. gibi hazırlık çalışmaları yapılmalıdır. Aynı zamanda yaşanabilecek afetlerden sonra müdahale, toparlanma ve yeniden inşa planlarını hazırlamak ve tüm topluma benimsetmek gerekir.

5.3 Bağımsız Afetler Olarak Ortaya Çıkan Tehlikelerin Neden Olduğu Afetler

Bağımsız afetler genellikle birbirlerinden bağımsız olarak meydana gelen afetleri ortaya çıktığı alanda çok uzun yıllar etki göstermesi nedeniyle toplumun herhangi bir başka bir afetle birleşerek baş etme kabiliyetlerini yetersiz bırakması süreci olarak tanımlayabiliriz. Yani afetlerin etkilerinin uzun sürmeleri başka afet risklerinin meydana gelmesi olasılığını arttırmaktadır. Birbirinden bağımsız afet risklerinin yakın zaman aralıklarında meydana gelerek daha karmaşık ve büyük çaplı etkiler doğurabilen birden fazla tehlikenin var olan savunmasızlıklar birleşerek aynı anda veya kısa bir süre içinde gerçekleşme potansiyelini ifade eder. Birbirinden bağımsız meydana gelebilecek afet risklerini daha detaylı inceleyecek olursak; Toplumda yaşanan savaşlar, pandemi, kuraklık gibi afetlerin gelişim süreçleri yavaş olduğu gibi etki gösterdiği alanlar fazla ve etki süresi ise uzun olabilmektedir. Bu durum sürecinde savunmasızlıkları düşmüş toplumun afet direnci de olumsuz etkilenerek, yaşanabilecek başka bir tehlikesinin afete dönüşme potansiyeli yükselecektir. Bu süreçte ilk afetin etkisi halen devam ederken tüm kaynakların seferber edilmesi yaşanabilecek diğer afetler karşı uygun zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme çalışmalarını sekteye uğratarak

çoklu afetleri ortaya çıkaracaktır. Örneğin; küresel bir çöküş olarak kabul edilen Covid-19 Pandemi Salgını dünyada sağlık, ekonomik, sosyal ve psikolojik benzeri görülmemiş bir zorluğa neden olmuştur. Günümüzde halen etkisi devam eden Covid-19 pandemisi, toplumların mevcut savunmasızlıklarını arttırmıştır. Covid-19 pandemisinden bağımsız olarak 30 Ekim'de İzmir Seferihisar açıklarında meydana gelen 6,6 büyüklüğündeki deprem, devam eden pandemi sürecinin zorlu koşullarında yönetilmeye çalışmıştır. 117 kişinin ölümüne neden olan deprem, Covid-19 Pandemi Salgınının yayılımını arttırmıştır. Depreme müdahale süreçlerinde sağlık sistemlerine fazla yüklenmiştir. Aynı zamanda afetzedelere yapılan yardımlar, geçici toplanma alanları ve enkaz kaldırma süreçleri pandemi etkisi ile daha zorlu ilerlemiştir (Akduman, 2021a; Akduman 2021b). Birbirinden bağımsız tehlikelerin bir arada yaşanması afet yönetimini daha karmaşık ve büyük çaplı hale getirir. Çoklu afetler birbirinden bağımsız afet risklerinin bir araya gelmesiyle oluşur. Genellikle yakın zaman aralığında meydana gelip, yaşandığı bölgenin savunmasızlıkları artırarak daha yıkıcı bir etkiye yol açarlar. Afet risklerinin yönetilmemesi, kapasitenin yetersiz oluşu, altyapının zayıf olması, toplum farkındalığının olmaması gibi durumlar çoklu afet riskini arıtmaktadır. Çoklu afet tehlikeleri ile mücadele için proaktif bir yaklaşım temelinde kapsamlı risk değerlendirmesi ve hazırlık çalışmaları yapılmalıdır. Afet yönetimi kapasitesinin geliştirilerek toplum bilincinin arttırılması sağlanmalıdır.

6. SONUÇ

Günümüzde yaşanan afetlerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Birden fazla tehlikeyi ve bunların basamaklı etkilerini risk uygulamalarına daha iyi entegre etmeye ihtiyacı vardır. Kökenlerine bakılmaksızın ciddi fiziksel, sosyal ve ekonomik sonuçlara neden olan afetler ekonomileri zayıflatarak ve yoksulluk düzeylerinin artmasına yol açar. Afetlerin insan refahı üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılarak ortadan kaldırılması kapsamlı bir risk yönetimini zorunlu kılmaktadır. Afetleri öngörmeye, hazırlanmaya ve yönetmeye yönelik çabalar, sadece kriz anlarında değil, aynı zamanda tüm bireyler için daha güvenli ve dayanıklı bir gelecek inşa etmek anlamında bir yatırımdır. Basamaklı ve Çoklu afet risklerinin birbirleriyle etkileşim içinde yaşanmaya devam edeceği ortadadır. Tüm afet risklerinin birbirine etkileri bir bütünlük içinde değerlendirilmelidir. Afet yönetimi süreci, risk yönetiminin doğru planlama, uygulama ve yönetimini gerektiren bir döngüdür. Risklerimizi yönettiğimiz taktirde afetler acil durum seviyesine indirgenebilen olaylar düzeyine geçer. Yönetemediğimiz risklerin tırmanarak afetlere, ikincil ve ardışık afetlere ve felaketlere yol açmaması için; bütüncül olarak risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme basamaklarını uygularken aynı zamandan ikincil ve basamaklı afet riskinin nasıl analiz edilebileceğine ve modellenebileceğine odaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

Adger, W.N. Vulnerability. Global Environmental Change. 16K,3, 268-281. 2006.

Ahmed, W.U. Disaster risk analysis of the emergency transportation road for large-scale disasters in Japan. Doctoral Thesis, Creative Commons. Division of Environmental Science and Engineering Graduate School of Natural Science and Technology Kanazawa University. 2015.

Akduman, Ö. Covİd-19 ve Dezavantajlı Gruplar Edt.:Ulutaşdemir Nilgün, Kulakaç Nurşen, İKSAD Publishing House Basımı 1, ISBN:978-625-7636-47-6, ss.436, 2021a.

Akduman, Ö. Depremler ve Afet Yönetimi 30 Ekim 2020 İzmir Depremi Örneği. Presented at the ISHAD2021 5th International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management, Sakarya. 2021b.

Akduman, Ö. Structures for preventing vulnerability structures in disaster management: Flexible polyurea spray material coating in building structural elements. Gumushane University. Master's Thesis. 2022.

Akduman, Ö., Aksüt, Y. S., & Kaya, A. A. Vulnerability-Preventing Structures in Disaster Management: Polyurea Coating on Building Structural Elements. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12(4), 1768-1781, 2023. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1323932.

Aven T. Risk assessment and risk management: Review of recent advances on their foundation. European Journal of Operational Research. Vol. 253, Is. 1, P.1-13. 2016.

Billings, R.S., Milburn, T.W. ve Schaalman, M.L. A model of crisis perception: A theoretical and empirical analysis. Administrative Science Quarterly, 25(2), 300-316, 1980.

Boni, M.P., Menoni, S. and Pergalani F. Domino and cascading effects in complex events and territorial contexts'. Bollettino di Geofisica Teorica ed Applicata. 62, 2, 319–334, 2021.

Bronfman, N.C., Cisternas, P. C., Repetto, P.B., Castañeda J. V. Natural disaster preparedness in a multi-hazard environment: Characterizing the sociodemographic profile of those better (worse) prepared. Plos One, 2019. DOI: 10.1371/journal.pone.0214249.

Cotanda, C.P., Cubells.C.L. Situaciones de catástrofes: ¿qué debemos saber y hacer? Anales de Pediatría Vol. 74, 4, 270.e1-270.e6, .2011.

Cutter, S.L.Compound, cascading, or complex disasters: What's in a name?. Environment: Science and Policy for Sustainable Development. 60(6). pp. 16–25,32, 2018.

Daft, R. L. Management. Usa;South-Western, Cengage Learning. Nınth Edıtıon. 1991.

Eeten, M.V., Nieuwenhuijs, A., Luiijf, E., Klaver, M., ve Cruz, E. The state and the threat of cascading failure across critical infrastructures: The implications of empirical evidence from media incident reports. Public Public Administration, 89(2), 381-400,2011.

EM-DAT. The international disaster database. 2024. www.emdat.be . (Erişim tarihi: 02.02.2024).

Foreman, P. Vulnerability management (2.Printing). Auerbach Publications.2019.

Girgin, S., Necci, A., Krausmann E. Dealing with cascading multi-hazard risks in national risk assessment: the case of Natech accidents. International Journal of Disaster Risk Reduction. 35, 101072, 2019. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101072.

Helbing, D. and Mukerji, P. (2012) Crowd Disasters as Systemic Failures: Analysis of the Love Parade Disaster. EPJ Data Science, 1, 1-40.https://doi.org/10.1140/epjds7

Hindmarsh, R. Nuclear disaster at Fukushima Dai'ichi: social, political and environmental ıssues. Routledge, s. 222, 2013.

Karabağ, S. Risk Jeopolitiği: Doğa, Toplum, Yönetim. Pegem Akademi Yayıncılık. 1. Baskı: 2020, Doi 10.14527/9786257228961

Lavell A. & Maskrey A. The future of disaster risk management. Environmental Hazards .Vol. 13 (4)P. 267-280,2014. https://doi.org/10.1080/17477891.2014.935282.

Mignan, A.; Wang, Z. Exploring the Space of Possibilities in Cascading Disasters with Catastrophe Dynamics. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17, 7317. 2020. https://doi.org/10.3390/ijerph17197317.

Olcar C. Küreselleşme Çağında Kentsel Afetler. Resilience, 187-204,2020. Doi: 10.32569/resilience.684523

Özer, Y. E. Afet Konusundaki Algı ve Yerel Aktörlerin Sorumlulukları. Sayıştay Dergisi, 106, 1–34, 2017.

Pescaroli, G. ve Alexander, D. A definition of cascading disasters and cascading effects: going beyond the “toppling dominos” metaphor. Planet@Risk. 3(1), 58-67,2015.

Pescaroli, G.; Alexander, D. Understanding compound, interconnected, interacting, and cascading risks: A holistic framework. Risk Anal. 38, 2245–2257,2018.

Rezaei, A. Urban vulnerability assessment using ahp. Advances İn Civil Engineering, 201820, 2018. https://doi.org/10.1155/2018/2018601.

Rockett, J.P. Definitions are not what they seem. Risk Management, 1(3), 37-47, 1999.

Roy, T., Matsagar V. Multi-hazard analysis and design of structures: status and research trends. Structure and Infrastructure Engineering. 19, 6, 845–874, 2023.

Saracci, R. (2017). The Hazards of Hazard İdentification in Environmental Epidemiology. Environmental Health, Vol. 16, 85,2017. https://doi.org/10.1186/s12940-017-0296-3

Shaluf, I.M., Ahmadun, F.R. ve Mat, S.A. A review of disaster and crisis. Disaster Prevention And Management, 12(1), 24-32, 2003.

Şahan, C., Kaya, İ. Türkiye Afet Bilgi Bankası (TABB) ile EM-DAT Veri Tabanlarının Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Cilt: 4, Sayı: 3, ss.679-695, 2021.https://doi.org/10.33712/mana.1021715

UN (United Nations) Internationally agreed glossary of basıc terms related to disaster management. 2000. file:///C:/Users/PC/Downloads/6140.pdf (Erişim tarihi: 6.02.2024).

UNDRR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) (2024). Disaster risk's impacts and why it makes sense to reduce them. https://www.preventionweb.net/understanding-disaster-risk (Erişim tarihi: 21.02.2024).

UNDRR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) 2019 Global assessment report on disaster risk reduction. 2019. https://www.undrr.org/publication/global-assessment-report-disaster-risk-reduction-2019 (Erişim tarihi: 15.02.2024).

Vázquez, I.H. Análisis ambiental de los desastres. Delos: Desarrollo Local Sostenible, ISSN-e 1988-5245, Vol. 12, 35, 2019.

Wilks, J. and Moore, S. Tourism risk management for the asia pacific region: An Authoritative Guide For Managing Crises And Disasters. (2004). https://www.apec.org/docs/default-source/Publications/2004/12/Tourism-Risk-Management-for-the-Asia-Pacific-Region-An-Authoritative-Guide-for-Managing-Crisis-and-D/04_twg_risk__management_report.pdf (Erişim tarihi:15.01.2024).

Yonson R., Noy I. Disaster Risk Management Policies and the Measurement of Resilience for Philippine Regions. Risk Analysis. Vol. 40, 2020. Issue 2. https://doi.org/10.1111/risa.

HALİDE EDİB ADIVAR'IN ROMANLARINDA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE TOPLUMSAL YANSIMALAR

Araştırma Görevlisi, Gülay ORUÇ

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, 0000-0003-1653-9003

ÖZET

Bu çalışmada Halide Edib Adıvar'ın romanlarında " kadın-din-eğitim " ekseninde toplumsal gerçekleri nasıl ele aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Türk romanları, Tanzimat dönemleri ile birlikte toplumsal gerçeklikleri ele alırken Batılılaşma ile birlikte ele almışlardır. Batılılaşma toplumu etkileyen önemli bir husustur. Batılılaşma ile modernleşme beraber ilerlemiş ve toplumsal yapıda maddi-manevi değişimlere sebep olmuştur. Doğu- Batı değer dünyası romanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat ile birlikte genel olarak Batılılaşmanın meydana getirdiği toplumsal değişimler yazarlar tarafından farklı görüşler şeklinde ele alınmıştır. Halide Edip'in romanlarında "Doğu – Batı" çatışması üzerinden "kadın-din-eğitim" konularına değinmiştir. Halide Edib Adıvar romanlarında, Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet dönemlerinde toplumsal sorunlarına, kültürel değişimlere ve bu eksendeki tartışmalara yer vermiştir. Halide Edib'in romanlarında, Batılılaşan ve sürekli değişen Türk toplumunda "kadın-din-eğitim " konuları millî kimliği oluşturan ve koruyan önemli bir işleve sahiptir. Halide Edib romanlarında kadını; "alafranga Türk kadını" ve "yeni Türk kadını"olarak ele almış olup dini de; Türk toplumu için vazgeçilmez bir değer yargı olduğunu belirtmekle birlikte laikliği ön plana çıkartmıştır. Eğitim konusunda da yine kadın ve din anlayışındaki olduğu gibi ilerici bir bakış açısıyla konuyu ele almış ve batılı eğitim anlayışının doğru anlaşılmasını konu edinmiştir.

Halide Edib romanlarında, Batılılaşmanın yanlış anlaşılması, eğitim, din ve kadını yeni yönetim anlayışı ve modernleşme çabasının getirisi olarak okura aile yapısında, ahlak yapısında yaşanan değişimleri aktarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Din, Eğitim, Kadın, Halide Edib ADIVAR

THE NATIONAL STRUGGLE AND SOCIAL REFLECTIONS IN THE ROMANS OF ADIVAR

ABSTRACT

In this study, it is tried to determine how Halide Edib Adıvar handles social realities in the axis of "woman-religion-education" in his novels. While dealing with social realities with the Tanzimat eras, Turkish novels have been handled together with Westernization. Westernization is an important issue affecting society. Westernization and modernization progressed together

and caused material and spiritual changes in the social structure. The East-West value world appears in novels as well. Along with the Tanzimat, the social changes caused by Westernization in general were discussed by the authors in different views. In Halide Edip's novels, she touched upon the issues of "woman-religion-education" over the "East-West" conflict. Halide Edib Adıvar has included social, cultural changes and debates in her novels during the National Struggle and the Republic periods. In Halide Edib's novels, "woman-religion-education" has an important function that creates and preserves the national identity in the Westernizing and ever-changing Turkish society. He has included secularism in his religious understanding in his novels with examples such as Woman, "European Turkish Woman" and "New Turkish Woman".

In his novels, Halide Edib conveyed to the reader the changes in the family structure and moral structure as a result of the misunderstanding of Westernization, education, religion and women as a result of the new management understanding and modernization effort.

Keywords: Westernization, Religion, Education, Woman, Halide Edib ADIVAR

1. GİRİŞ

19. yüzyılla birlikte Osmanlı İmparatorluğu dağılma dönemi yaşamaya başlamış ve çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalması sebebiyle bu kötü gidişatı durmak adına yüzünü Batı'ya çevirmiştir. Bu durumun sonucu olarakta toplumsal yapıda pek çok değişiklik meydana gelmiştir. İlk önceleri ekonomik ve askeri alanda görünen bu değişiklikler sonrasında kültürel hayatı da etkilemiştir. Tanzimat Fermanı'nın yaşanması, I. ve II. Meşrutiyet, I. Dünya savaşı ve arkasında Türkiye Cumhuriyet'inin kurulması toplumsal yapıda büyük değişikliklere sebep olmuştur. Tüm bu yaşanan değişimler romanlara da yansımıştır. Türk aydınları eğitim, din, ekonomi gibi konulara farklı bakış açıları ile değinmişlerdir. Bunlar arasında Halide Edib, romanlarında Doğu - Batı çatışması yaşayan Türk toplumunun görünümünü ve değişimine değinmiştir. Doğu'nun ve Batı'nın değerler dünyasına hâkim olan Halide Edib, toplumsal sorunlarla yakından ilgilenmiş ve bu sorunları romanlarına kendi düşünce dünyası ile yansıtmıştır. Romanlarında, yarattığı ideal kadın tipleriyle tanınan yazar, ilk romanlarından itibaren gittikçe toplumsal meselelere eğildiği görülür.

Halide Edib Adıvar toplumsal meseleleri romanlarında farklı şekillerde ifade etmeye Tanzimat döneminde başlamıştır. Halide Edib kadın konusuna toplumsal bir mesele olarak değinmiştir. Yazar bu meseleyi romanlarına yansıtmasıyla kadına bakış açısını romanlarda işleyen ilk yazarlardan olma özelliğine de sahiptir. Yazar yaşadığı dönemin koşullarını romanlarında işlemiş ve iki kadın karakterine yer vermiştir. Bu karakterler "alafranga Türk kadını" ve "yeni Türk kadını" olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal meselelere ve kadın konusuna farklı şekillerde yaklaşabilmesinin sebeplerini incelediğimizde karşımıza Halide Edib'in yetişme koşulları, gördüğü eğitim ve yurtdışında bulunması gibi hususlar öne çıkmaktadır. Aynı zamanda yazarın yaşadığı dönemde Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşları, Kurtuluş savaşı, Cumhuriyet'in kabulü ve dönemin koşulları da yine romanlarında toplumsal meselelere değinmesinde etkili olmuştur.

Halide Edib Adıvar, savaş yıllarında sonra yeni yönetim anlayışına geçişle beraber Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasını ve bunun eğitim, din ve değişen aile yapısı ve kadın karakterini gözlemlediği, ilgilendiği sorunları, romanlarında okuyucularına duyurmuştur.

Bu çalışmanın genel olarak amacı ise yazarın Osmanlı'nın parçalanmasından bu yana Tanzimat Fermanı ve Cumhuriyet döneminde yaşanan kültürel değişmeleri nasıl yorumladığı, toplumsal meseleleri "kadın-din ve eğitim" ekseninde nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda batılılaşma ve modernleşme ile ilgili toplumsal algıyı karakterler üzerinden nasıl verdiğini gösterebilmektir. Yazarın gerçekçi akımda değerlendirilen eserlerinde kendi yaşamı ve deneyimlerinin özellikle de roman karakterlerini ve örgüsünü oluşturmada önemli bir etkiye sahip olduğu görülebilir. Yazarın edebi metinleri kuşkusuz onun hayatının, sanat anlayışının, ilgi alanının, gözlem gücünün ve tecrübesinin ürünleridir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle Halide Edib Adıvar'ın yaşadığı dönem, yaşam şekli, sanatı ve eserlerine kısaca değinilmek eserlerini daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

2. HALİDE EDİB ADIVAR'IN HAYATI VE ROMANLARI

Halide Edib Adıvar Cumhuriyet dönemi edebiyatçılarındandır. 1882'de İstanbul'da Beşiktaş'ta doğmuş, Babası II. Abdülhamit devrinde Ceyb-i Hümayun (Padişah hazine) kâtiplerinden Mehmet Edib Bey, annesi Fatma Bedrifam Hanım'ı küçük yaşta veremden kaybettikten sonra Halide Edib, çocukluk yıllarını anneannesi ile birlikte geçirmiştir. İlköğretim eğitimini evde özel dersler ile tamamlayan Halide Edib, sonrasında ise Amerikan Kız Kolejine devam eder ve lisansını da Üsküdar Amerikan Kız kolejinde tamamlayan ilk Müslüman Türk kadınıdır. Mezun olduğunda iyi derecede Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

Halide Edib, kolejin son sınıfında iken matematik öğretmeni olan Salih Zeki Bey ile mezun olduktan sonra evlenmiştir. Evliliği sırasında eşine Kamus-ı Riyazatı yazmasına yardımcı olmuş ve ünlü matematikçilerin eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Sonrasında Sherlock Holmes hikayeleri, Shakespeare 'ın Hamlet adlı eserini çevirdi. İki oğlu oldu. Bu dönemde Tevfik Fikret'in çıkardığı "Tanin" dergisinde yazıları çıkmıştır ve muhafazakârlar tarafından tepki çekmiştir.31. ayaklanmasında öldürülme endişesi taşıdığı için iki oğlunu da alarak İngiltere'ye gider. İngiltere de kadın meseleleri ile ilgili farklı bakış açıları edinir. İstanbul'a döndüğünde eşi ikinci bir eş istediğini söyleyince ayrılmış ve İngiltere'ye dönmüştür. Geri döndüğünde ise Balkan Savaşları başlamıştır. Balkan savaşları sırasında Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi gibi yazarlar ile karşılaşıp Turancılık fikrini benimseyerek *"Yeni Turan"* eserini yazdı ve ardından "Harap Mabetler" "Handan" isimli romanlarını 1911 yılında yayımladı.

1917'de ise Adnan Adıvar ile evlenmiş ve o dönemde Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'yi desteklemiştir. İzmir'in işgalini esnasında Fatih, Kadıköy ve Sultanahmet mitinglerinde yaptığı konuşmalar yapmıştır. 1925-1938 yıllarında eşi ile birlikte İngiltere, Fransa ve Amerika'da kalmıştır. Bir süre İngiltere'de kalma nedeni eşinin İzmir suikastıyla bağlantılı olduğu düşünülmesidir. Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde (1931-1932) ve

Mahatma Gandi'nin davetiyle de Delhi İslam Üniversitesi'nde (1935) misafir profesör olarak dersler vermiştir. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra yurda geri dönmüştür. Halide Edib-Adıvar, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Batı edebiyatı dersleri vermiştir. 1950-54 arası eşi Adnan Adıvar ile birlikte milletvekilliği yapmıştır. Ve 9 Ocak 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir.

Romanları:

Halide Edib Adıvar ilk romanlarında kadın meselelerine eğilmiştir. Kadın ile ilgili konuları Batılılaşma bağlamında ele almıştır. İlk romanı *"Heyula"* 1909 Heyula yılında yayınlanmıştır. Heyula; Başkarakter Selma eşi Haşim ve aşığı Şahap bir romanın anlatıcısı Ziya arasında geçer. Romanın karakterleri Batı kültürüyle yetişmiştir. Yazar bu romanında modernleşme bağlamında herhangi bir siyasal sorunları gündeme getirilmez ya da modernleşmenin bir sonucu olarak herhangi bir karşıtlık ve çözüm yolu kurgulanmaz (ADIVAR, Heyula, 2019).

"Raik'in Annesi" 1909 yılında yayımlanan diğer romanının konusu, istemediği bir genç kızla evlenmek endişesiyle evinden ayrılıp Heybeliada'da bir otele yerleşen Siret'i(başkarakter bir erkek) bu tatil esnasında, şahit olduğu bir aile faciasıdır. Romanda Doğu-Batı meselesi bir problem olarak mukayeseli bir şekilde kendisini göstermeye başlar (ADIVAR, Raik'in Annesi, 1982).

"Seviyye Talip" 1910 da ilk baskısı olan romanında başkarakteri erkektir(Fahir). Fahir'nin batıya özenmesi ve annesinin istediği üzerine halakızı Macide ile evlenir. Macide geleneksel bir Türk kadını iken onu Batılılaşmaya zorlar, bunu yaparken kılık-kıyafetini değiştirmek, davetlere, eğlencelere dâhil etmeye çalışır. Tam bir başarı sağlayamaz. Gittiği davetlerin birinde çocukluk arkadaşı Seviyye ile karşılaşır. Seviyye onun istediği gibi başına buyruk, dönemin aykırı davranışlı kadınlarındandır. Fahir bu batılı kadına (Seviyye'ye) âşık olur. Macide ve Seviyye arasında kaldığı zaman Mısır'a seyahate çıkar. Geri döndüğünde ise Seviyye Cemal diye biri ile evlenir. Fahir bu duruma katlanamayıp Seviyye'yi ayartmıştır. Sonrasında pişman olup intihar eder (ADIVAR, Seviyye Talip, 2020). Fahir kendisi Avrupa eğitimi aldığı için eşinin de öyle olmasını ister. Ancak Macide muhafazakâr bir kadındır. Bu karakterlerde doğu- batı karşılaştırmasına imkân sağlamıştır.

"Handan" adlı romanı 1912 yılında yayımlanmıştır. Başkarakter Handan akıllı, zeki bir kadındır. Handan üzerinden evlenme, Doğu-Batı karşılaştırması, kadın, din, aşkı gibi konuları yansıtır (ADIVAR, Handan, 2007). Halide Edib'in ilk romanlarında daha çok geleneksel Türk kadını ile Modern batılı kadın arasındaki farkı işlemiştir.

1912 yılında ise *"Yeni Turan"* romanını yayınlamıştır. Halide Edib'in Yeni Turan romanında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını yavaşlatmak için Turancılık fikrini benimseyerek yeni düşünce ortaya koyar aynı zamanda Türk milletinin yeniden kuruluş ve kurtuluşu için çareler arar. Bu sebeple kadının ön planda olduğu romanlarının yanında memleketin sorunlarını işlemeye başlar. Romanda bireysellikten toplumsallığa yönelen yazar, değerlerin yozlaşması, eğitim alanındaki problemler, yabancılaşma konularını işlediği gibi milli birlik beraberlik, milli benlik, ulus bilinci gibi konuları yücelterek ülkenin yeniden kuruluş ve kurtuluşunu dile getirir (ADIVAR, Yeni Turan, 2014).

1913 yılında *"Son Eser"* Tanin gazetesinde bölüm bölüm yer verilmiş sonrasında roman olarak yayımlanmıştır. Başkarakter Feridun Hikmet, Mediha ile evlidir ve iki çocuk babası bir yazardır. Yazmakta zorlandığı bir süreçte Çamlıca'ya gitmeye karar verir ve orada Mediha'nın eski eşinin kız kardeşi ressam Kamuran ile karşılaşır. Kamuran Feridun Hikmet beyin portresini çizmesi ile bir yakınlaşma başlar. Ancak Kamuran ağabeyini üzmekten korktuğu uzak durmayı tercih eder ve Berlin'e taşınır. Feridun Hikmet Bey Kamuran'ın beşinden gider ve birlikte Almanya'da altı gün geçirir. Feridun Hikmet kızı vefat edince geri döner o esnada Kamuran zatürreden ölür (ADIVAR, Son Eser, 2008).

1922 yılında yazdığı *"Ateşten Gömlek"* romanı Sakarya Savaşının ardında yazılmıştır. Roman Kurtuluş Savaşını tasvir eder. Ana karakter Ayşe'nin İzmir'in Yunan işgali sırasında eşi ve çocukları öldürülür. Ayşe bu durumun ardında önce İstanbul'daki ağabeyinin yanına gider oradan da ağabeyi ve arkadaşları İhsan ve Peyami ile birlikte Kuvayi Millîye katılır. Ayşe orada gönüllü hemşirelik ve hasta bakıcılık yapar. Bu esnada İhsan ve Peyami Ayşe arasında aşk üçgeni kurulur. Ağabeyi Cemal Peyami ile evlendirmek isterken Peyami Ayşe'yi beğenmemesi üzerine Ayşe Peyami'yi kafasından siler. İhsan ise aile tarafından bir akraba ile evlendirilmek istemektedir. Akrabası olan kız ile olmayacağını konuşmuş ve vedalaşırken yanağından öptüğü esnada Ayşe bu durumu görmüş ve İhsan'ı da kafasından silmiştir. Bu durum Ayşe'nin tamamen Milli Mücadeleye yönelmesine sebep olur. Kezban ise İhsan' a aşık olduğu için milli mücadeleye katılır. Kezban sürekli Ayşe'yi kıskanır. O esnada Mehmet Çavuş Kezban'a aşık olur ve onu kaçırır. Ancak Kezban'ın İhsan'a olan aşkını görünce onu serbest bırakır. Bir isyan ayaklanmasında asılarak öldürülür. İhsan ise taarruz esnasında vurulur. Haber üzerine Ayşe cepheye giderken mermi parçaları isabet eder ve ölür. Peyami'nin kafasına kurşun isabet eder ve mermi çıkarılırken ölür. Aynı savaşta Cemal'de ölür (ADIVAR, Ateşten Gömlek, 2007). Halide Edib'in ilk romanlarına nazaran toplumsal meselelere daha çok eğildiği bir romandır.

1923 yılında yayımladığı *"Vurun Kahpeye"* adlı romanında Aliye adlı genç bir kadındır ve aynı zamanda idealist bir köy öğretmenidir. Yunanlılara ve cahil köy halkına karşı verdiği mücadeleyi anlatan bir eserdir. Detaylandırılacak olursa Aliye köye çocuklara ders vermeye gelir. Ali Rıza Efendinin evinde kalır. Ali Rıza Efendi ve eşi kaybettikleri kızlarına yaşıt olduğu için onun yerine koyarak severler. Bu sırada köy Yunan işgali ile mücadele etmektedir. Önde gelen bazı köylüler çıkarları için düşmana yardım etmeyi tercih etmiştir. Köyün imamı Fettah Efendi düşman ile işbirliği yapanlardandır. Bu işbirliği gereği Aliye öğretmene sahip olmak ister. Yunanlılar köye geldiğinde onların köyü işgal etmesi için elinden geleni yapar. Onun yanında köylülerden Tosun Bey ise Yunan işgaline karşı kahramanca mücadele etmektedir. Aliye' de aynı şekilde öğrencilere vatanseverliği öğütlemektedir. Bu esnada evinde kaldığı Ali Rıza Bey tutuklanmıştır. Aliye öğretmen onu kurtarmak için Yunan karargâhına gittiğinde ise ahlaksız bir teklifle karşılaşır. İmam Fettah ise düşmanın yanında yer alır ve köylüyü Aliye öğretmene karşı doldurur. Aliye öğretmen bu mücadele esnasında bu kişiler tarafından öldürülür (ADIVAR, Vurun Kahpeye, 2014). Halide Edib'in Vurun Kahpeye adlı romanı bir öğretmenin yaşamı ile milli mücadele dönemine ve koşullarına değinmektedir. O dönemdeki kadınların güçlü yönleri ve milli mücadeledeki etkileri sergilenmiştir.

1924 yılında *"Kalp Ağrısı"* romanında Zeyno adlı başkarakterin yaşadıklarını babasına anlatarak eser başlar ve iki yakın arkadaş olan Zeyno ve Azize aynı kişiye yani Hasan'a âşık olmasını anlatmaktadır. Asıl adı Zeynep olan babasının Zeyno demesi ile Zeyno olarak anılmaya başlayan ana karakter babası gibi doktor olan Saffet ile nişanlanır. Ancak en yakın arkadaşı olan Azize'nin akrabası Hasan ile tanışınca nişanı bozar. Bu arada Azize de Hasan'a âşıktır ve evlenme teklifi eder. Hasan bu teklifi kabul etmeyince Azize intihar eder ve kurtulur. Hasan da vicdan azabı duyduğu için Zeyno'ya aşkında vazgeçerek Azize ile evlenir. Aziz ve Hasan Avrupa'ya taşınırlar ve Hasan orada Zeyno'ya benziyor diye Dora adında bir kadın ile karısını aldatır. Hasan 'ın Azize ile mutsuz bir evliliği olsa da bir çocukları vardır. Zeyno ise Kurmay Subay Muhsin Bey ile evlenmiştir. Muhsin Bey kendisi kadar bilgili ve kültürlü aynı zamanda Hasan kadar da âşıktır. Mutlu bir evliliği vardır. Hasan'ın eşi çocuğunu doğururken ölür ve Hasan Geri döndüğünde Zeyno'nun bekleyeceğini umar. Ancak Zeyno'nun mutlu bir evliliği olduğunu görünce yıkılır (ADIVAR, Kalp Ağrısı, 2010).

1935 yılında ise *"Sinekli Bakkal"* romanında aynı Ateşten Gömlekte, Vurun Kahpe de olduğu gibi toplumsal meselelere yönelmiştir. Romanın ilk adı Soytarı ve Kızıdır. Türkçe 'ye ise Sinekli Bakkal olarak çevrilmiştir. Romanın başkarakteri Rabia'dır. Rabia İmam kızı olan Emine ile kız Tevfik olarak anılan anne- babadan doğmadır. Tevfik, İstanbul'da tanınmış bir zennedir Eşi Emine'nin taklidini yapmasının sonucunda eşi evi terk eder ve imam olan babasının yanına döner. Tevfik'i de İstanbul'dan sürdürür. Rabia imam olan dedesi ile yaşarken dedesi kendi terbiyesi göre yetiştirir ve Rabia küçük yaşta hafız olur. Sesi güzel olan Rabia Mevlevi Vehbi Dede'den ve aynı zamanda İtalyan asıllı Pregrini'den müzikle ilgili dersler alır. Hem başarılı bir hafız hem de aynı zamanda başarılı bir mevlithan olur. Rabia bu iki isim üzerinde Doğu-Batı anlatımı yapar. Romanın sonunda Rabia Pregrini Müslüman olunca onun ile evlenir ve adını Osman olarak değiştirir (ADIVAR, Sinekli Bakkal, 2007).Halide Edib Sinekli Bakkal romanında Doğu ve Batının olumlu bir birleşme yapabileceğinden bahseder.

1936-37 yılında *" Yolpalas Cinayeti"* Paris'te yazdığı bir romandır. Roman 1900'lü yıllarında Şişli'de bir konakta işlenen cinayeti ile başlıyor. Akkız adlı ana karakter zengin bir ailenin hastalıklı oğluna bakıyor. Bir gece evin hanımını öldürüp şoförü yaralıyor. Suçunu itiraf ediyor. Akkız'ın gerçekteki adı Nadire'dir. Akkız annesi ölünce besleme olarak Refika ve Nuri çiftinin yanında yaşamış orada eğitim almış. Refika sayesinde Bursa kaplıcalarına gelen Sallabaş ailesinin oğlu Bülent ile tanışır ve ona dadılık yapmak için Yolpalas'a gider. Nadire'nin annesini soyup kaçan Mükerrem, aynı apartmana şoför olarak gelmiş tir. Nadire, onu hemen tanımış ama tanıdığını belli etmeden ondan uzak durmaya çalışmıştır. Sallabaş ailesinin ziyarete gittiği gün Mükerrem Nadire'nin odasına gelerek ahlaksız teklifte bulunmuştur. Nadire onu oracıkta öldürmek ister ancak Bülent uyuduğu için o anda öldürmez. Mükerrem Nadire'yi Sallabaş ailesine şikâyet edip kovdurmakla tehdit eder ve Bülent'i öldüreceğini söyler. Dediğini yapar ve sabah evin hizmetçisi akkızın kovulduğunu söyler. Hemen Bayan Sallabaşın yanına gider ve Mükerrem de oradadır. O esnada Mükerrem'i öldürür ve Bayan Sallabaşı istemeden yaralar. Akkız'ın avukatlığını Bay Sallabaş'ın yeğeni Murat üstlenmiştir. Rıfkı Nadire'yi Bursa'dan tanımaktadır. Nadire'nin yanına giderek bütün öyküyü dinler. Akkız'ın babası ölünce ailenin bütün geçimi annesinin omuzlarındadır. Annesi eve iki öküz alabilmek için eve erkek almakta çevreye de onları amcaoğlu olarak tanıtmaktadır. Bu nedenle köylü annesi ve

Nadire'ye iyi gözle bakmamaktadır. Mükerrem de Nadire'nin annesinin emmioğlu olarak tanıtmıştır. Nadire'nin annesinin öküz almak istediği biriktirdiği parayı alıp kaçmıştır ve aynı zamanda Nadire'nin yakın arkadaşı Sırmayı öldürmüştür. Rıfkı tüm bunları öğrendikten sonra Nadire'nin müşade altında tutulmasını sağlayarak köye gider ve Nadire ve Mükerrem hakkında bilgi toplamaya çalışır. Bir sonraki mahkemede ise tanıklar dinlendikten sonra Nadire'nin tımarhanede kalmak koşulu ile suçsuzluğuna karar verilmiştir (ADIVAR, Yolpalas Cinayeti, 2008). Halide Edib'in Paris'te yaşadığı zamanda yazdığı romanda doğu-batı sentezleri ile polisiye bir roman çıkarmıştır.

1939 yılındaki romanı ise *"Tatarcık"* başkarakteri Lale(Tatarcık), babası Kurtuluş savaşında mermi taşımış Tatar Osman'dır ve babası 13 yaşında vefat etmiştir. Tatar Osman'ın kızı olması sebebi ile Lale Tatarcık olmuş. Tatarcık okuyup İngilizce öğretmeni olmuştur. Tatarcık kendini geliştirmiştir, başkalarının ne dediğini umursamadan köyünün gelişmesi için çalışmaktadır. İstanbul'daki zenginler Cumhuriyet devrimine ayak uyduramayıp sahil köyüne taşınırlar. Tatarcık köye gelen zengin çocuklarına İngilizce dersi vermektedir. Bir gün bisikletle giderken Sungur Balta(yalı zengini adam) yolunu keser, Tatarcık herkesin önünde onu azarlar. Köylü Tatarcık ile kimsenin evlenmeyeceğini düşünürken köye yedi tane genç gelir ve Tatarcık o gençlerden Recep ila nişanlanır (ADIVAR, Tatarcık, 2009).Halide Edib Tatarcık romanında Lale gibi eğitimli birinin Batının alınması gereken özelliklerini alarak Doğuya sentezini anlatır.

1946 yılında *"Sonsuz Panayır"* romanın başkarakteri Ayşe Balkar son sınıf çalışkan, gayretli lise öğrencisidir. Babasının sigarayı bırakmasını istediği için sigara ile ilgili öykü yazar ve yarışmaya katılır. Yarışmada birinci olur ve edebiyat öğretmeni Ali Bey'in dikkatini çeker. Ali bey Ayşe'nin maddi olarak zorluk yaşadığını bildiği için zengin bir ailenin(Bolluk ailesi) kıza ders verir. Bolluk ailesi, Ayşe'yi sosyetenin gittiği pavyona götürür. Böylece "İkibinler" denilen tayfasını tanır. Ayşe farklı insan karakterlerini inceleme fırsatı bulur. Köşe yazarı olan Firuzan Tıngır ile tanışır. Aynı zamanda Ayşe Uzman Safitürk'ün ofisinde sekreterlik işi bulur. Ancak Safitürk Ayşe'nin sadece kızlarına ders vermesini ister ve karşılığında yüksek ücret öder. Ayie teklifi kabul eder. Ayşe yeni işi ile birlikte yeni evine de taşınır. Bu arada Safitürk'ün yeğeni Burhan Körbalta ile evlenir (ADIVAR, Sonsuz Panayır, 2016).Halide Edib Adıvar'ın bu romanında kadının iş yaşamında yer alması konu olur, kadının görünürlüğünün artmasına işaret eder. İş yaşamında Ayşe karakteri müdürü tarafından baskı kurulur ve tacize maruz kalır ama Ayşe tüm bunlara rağmen direnir ve çalışmaya devam eder.

1953 yılında *"Döner Ayna"* başkarakteri Hanife, olaylar onun başından geçer. Zorluklar yaşamış ve babasına uzun yıllar sonra kavuşmuş bir kişidir. Babasını ararken tecavüze uğramak üzere iken kurtarılır ancak etkisinden uzun bir süre kurtulamaz. Kitap Hanife'nin yaşadığı sıkıntıları konu almaktadır (ADIVAR, Döner Ayna, 2015).

Halide Edib Adıvar'ın ailesi tarafından iyi bir eğitim alması sağlanmıştır. Halide Edib babasının evinde İngiliz, anneannesinin evinde ise Müslüman bir Türk aile eğitimi almıştır. Bu iki kültürü taşıması, konuları sentezleyerek anlamasına olanak tanımıştır. Türk toplumunun Batıyı olduğu gibi örnek almasına karşıdır. Toplum değerlerini özen göstererek Batı'yı anlamak gerektiğini savunur. Halide Edib Adıvar romanlarına bakıldığında milli mücadele dönemine denk gelmiştir. Romanlarında aşk temasının içinde ise o dönemdeki kadın, din ve eğitim üçlüsüne yer vermiştir.

2.1 Milli Mücadele Dönemi "Kadın"

Ülkemizde feminizm hareketinin öncüsü olan Halide Edib, kadın sorunlarına üzerinde durmuştur. Kadın meselesini, batılılaşma ve modernleşme ile birlikte ele alarak kadın kimliğini analiz etmiştir. Osmanlı toplumunun "alaturka/geleneksel kadın" ve "Batılı Türk kadını"nı romanlarında işlemiştir. Özellikle batılı kadının olumlu olumsuz yönleri ile örneklemiştir. Geleneksel kadının, Batılı kadını taklit etmesi ile "alafranga kadınları" ortaya çıkarmıştır. Romanlarında alafranga kadınları eleştirel bir şekilde ele almıştır. Bir diğer örnek ise Türk kadınının Batıyı taklit etmeden bilgi ve becerisini içselleştiren "yeni Türk kadını" dır. Yeni Türk kadını kültürlü, güçlü, sosyal duyarlılığı yüksek bir model sunar. Kadınların, içinde bulunduğu topluma karşı sorumluluk hissetmesi ve idealize ettiği tüm kadınların bu özellikleri taşıdığı görülür.

Halide Edib, romanlarında "tez-antitez- sentez" mantığıyla batılılaşmayı ve kadını ele almıştır. "Tez- geleneksel kadın", "antitez,-Batılı kadın", "yanlış sentez- alafranga kadın", "doğru sentez- yeni kadın" şeklindedir. Halide Edib Adıvar, her tabakadan seçtiği kadın tipleriyle ve onların olumlu ve olumsuz özelliklerini ortaya koyarak ideal kadın tiplemesine işaret etmektedir. Kısacası yazar, kadınların karakterleri ve yaşayışları üzerinden, modernleşme ve Batılılaşma yolunda yaşananları zengin bir görünümle eserlerinde yansıtmış, yazdığı romanlarla topluma yön verme amacı gütmüştür. Halide Edib ilk eserlerine bakıldığında kadını merkeze alan romanlar mevcuttur. Sonraki dönemlerde kadın temalarının yanında sosyal meselelere de yer vermiştir.

Halide Edib Adıvar "*Seviyye Talip"* romanındaki başkarakter Fahir'in karşılaştığı iki kadın karakter(geleneksel-alafranga) üzerinden değerlendirir. Fahir'e göre geleneksel kadın tipi, sadece ev işleriyle meşgul olup, düşünmeyen, okumayan, sıradan kadınların modelidir ve Fahir onlardan oldukça olumsuz bir şekilde bahseder. Çünkü onun kadından beklediği en önemli şey, ev işleri değil; eşinin fikrî, düşünce dünyasını paylaşmaktır."…*Onlar öyle genç kızlardır ki, gazete okuyabilecek, mektup yazabilecek kadar okur, yazarlar; sonra bütün zamanlarını ev hayatına ayırırlar. Onlar için en tabiî şey dikiş dikmek, ortalık süpürmek, yaygıları temiz, düzgün bulundurmak, ortalıkta döküntü bırakmamaktır. Bunlar küçük görülecek şeyler değildir. Fakat onların bu kadınlıklarında bir erkeği sıcak bucağına koşturacak bir şey yoktur. Ne köşelerde bir iki çiçek, ne de temiz, güzel, sizi anlamaya, sizi eve ısındırmaya hazır bir kadın görebilirsiniz. O daha arkasından iş entarisini çıkarmaya vakit bulamadan siz eve gelirsiniz. Siz ona fikirlerinizden söz ederken onun kuruntulu gözleri konsolun üzerinde toz arar*…" (Adıvar H. E., Seviyye Talip, 2020, s. 12)Halide Edib bu romanında kadının bir yüzünün batıya dönük olması gerektiği, kendini geliştirmenin yanında aynı zamanda kendi kültürlerini de koruması gerektiğini savunmuştur.

Halide Edib Adıvar'ın romanlarında, Millî Mücadele döneminden itibaren "köylü kadınlar" yer almaya başlar. *Yolpalas Cinayeti* ve *Döner Ayna* romanlarında ise başkarakter olarak öne çıkarlar. Aynı zamanda *Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Sevda Sokağı Komedyası* romanlarında da köylü kadınlar romanlarında yer almıştır. Yazar romanlarda kadınların milli mücadeledeki üstlendiği rolü romanlarında işlemektedir.

"Sonsuz Panayır" romanındaki Emine Şaşırtmaç, taşradan İstanbul'a gelen ve taşra özelliklerini bırakmayan bir karakterdir. Yeni yaşamında yerel dili ve evinin dekorasyonları ile kabul görmüştür (ADIVAR, Sonsuz Panayır, 2016).

Yeni Turan romanındaki Oğuz karakteri, İstanbul'daki kadınları "*birer ulussuz, işsiz, amaçsız, süslenmiş kukla"* olarak görür. Romanın başkarakteri Asım ise çalışkan, özverili kadın tiplemesinden bahseder (ADIVAR, Yeni Turan, 2014).

Kalp Ağrısı romanın başkarakter Zeyno, Azize ve Dora ile kadın karakterlere yer vermiştir. Azize, eğlence mekânlarında zaman geçirmekten hoşlanan, iyi giyinmeyi seven batılı olmaya çalışan bir karakterdir. Halide Edib bu karakteri *"Ben Türk kadınlarını ihtilâle karışmış, halka karışmış, bizden çok demokrat olmuş zannederdim. Hâlbuki siz sade süs, nafile para sarf etmek istiyorsunuz. Haydi, şimdiye kadar gördüklerim hepsi zengin, kapitalist şeylerdi. Siz ihtilâl yapmış bir zabitin karısısınız, neden böyle israfa düşkünsünüz?* Dora bu sözleri ile eleştirir (ADIVAR, Kalp Ağrısı, 2010, s. 147-149). Azize karakteri ile Halide Edib yanlış Batılılaşan kadın karakterine bu romanında yer vermiştir.

Halide Edib Adıvar'ın romanlarında yer alan geleneksel kadınlar ve Batılı Türk kadınına yer vermektedir. Bunun ekseninde eğitimli İstanbullu kadın ve köylü kadın tiplemeleri mevcuttur. Romanlarında, İstanbullu kadını ele alırken yanlış Batılılaşma yaşayan kadınların yanı sıra Milli mücadele döneminde özverili, çalışkan köylü kadın tiplemesine yer vermiştir.

Halide Edib, "geleneksel Türk kadını" nın yanında yanlış batılılaşma ile ortaya çıkan alafranga kadın tiplemesinin yerine geleneksel Türk kadınının kimliğini korumak şartıyla Batılı bir eğitimden geçerek modernleşmesiyle oluşan "yeni Türk kadın" tipinin olmasını ister. Halide Edib romanlarında geleneksel kadın tipini eleştirilmez aksine olumlu şekilde yer verir.

Halide Edib romanlarındaki kadın karakterlerinin cahil kalmaları, kocalarının uyguladığı işkencelere boyun eğmelerinin yanlış bir tutum olduğuna aynı şekilde batıya özenen kadın karakterlerinin düşünce ve tutumunun yanlış olduğu onun yerine iyi eğitim almış kendini geliştiren mücadeleci kadın ruhu olan "yeni Türk kadını" dönüşümünü içermektedir.

2.2. Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak "Din"

Dinin toplumsal yapıda etkisi büyüktür. Halide Edib'te romanlarında bu konuya yer vermiştir. Yazdığı romanlarda yaşanılan dönemin etkisi, Batılılaşma ve dinin etkisini karşılaştırmalar ile işlemiştir. Örneğin Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Tatarcık romanlarında bu konudaki eleştirilerini yer verir. Vurun Kahpeye romanında Hacı Fettah, Sinekli Bakkal'da imam İlhami Efendi, Tatarcık'ta Hacı İbrahim, tutucu din adamlarının davranışlarını yansıtırlar. Romanları üzerinden dini nasıl ele alındığına kısaca değinilecek olursa;

"Raik'in Annesi" romanın başkarakteri Siret'in, istemediği Necibe(modern olmaya çalışan Türk kadınını temsil eder) ile evlenmeye zorlanması ve kaçması bunun yanında kendi istediği ise Refika (eğitimli, modern, inançlı Türk kadını)dır. Yazar ilk kadını aşırılıklarından ve batıyı taklit etmesini eleştirirken ikinci kadının inançlı ve ahlaklı bir kadın olmasının yanında eğitimli olmasıdır. Siret istediği kadını şu şekilde tanımlar: "*Bakınız ben nasıl bir kadın isterim. Dil isterse bilsin, hattâ iki, üç; fakat hiçbir zaman Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık etmesin.*

Fransız kadınlarını taklit edeceğim, diye sahte gülüşler, garip el oğuşturmaları, baş sallamaları, sıçrayarak, hoplayarak yürümeler yapmasın. Her lüzumsuz şeye Fransızca hayret etmesin. Babasını görünce "oh! mon diyö" demesin, Tanrı'ya inansın, ara sıra camiye gitsin. Bizim yüksek, kül renkli, loş kubbelerde inleyerek sesi yansıtan yakarışların, göz kamaştırıcı bir düzenle, o kubbe altında yere sürünen alınların çıkardığı sesin şiir ve ululuğunu ruhça duyabilecek, bu ulu ibadetin iç korkusu ile ruhu titreyen bir kadın, sonra bütün bu duygularını çocuklarına aşılayacak bir kadın olsun" (ADIVAR, Raik'in Annesi, 1982, s. 139) .

Halide Edib'in diğer romanı olan *"Sevviye Talip"* te ise Fahri'nin eşi Macide "…*Bak sana söyleyeyim, Fahir! Ben Türk kızıyım. Senin gibi İngiltere'de bulunmadım. Frenk karıları gibi öyle açık saçık yabancı erkeklerin yanına çıkamam"* (Adıvar H. E., Seviyye Talip, 2020, s. 21). Halide Edib bu romanında ise Fahri'nin eşi Macide'nin geleneksel Türk kadını olduğunu dini inançlarına göre yaşamayı tercih ettiğini gösterir. Halide Edib bu romanında bu durumu ne eleştirmiş ne de savunmuştur. *"Handan"* romanında yazar dini ve din eğitimini sorgulamaktadır. Küçük yaşta kaybettiği annesinin Allah tarafından diriltileceğine inanır.

"…Çocukluğumun bütün neşesini kaçıran bu kudrette korkunç ezelî bir güzellik vardı. Bununla beraber yine içimde bir şey, bu insanları ve dünyaları yaratan kudrette bütün kendi tabiî kanunlarını ve hatta bizim fani dualarımızla değiştirecek bir şey olduğuna kani idim. İşte bu küçük kanaatle senelerce annemin dirileceğini bekledim, pek çok bekledim…." (ADIVAR, Handan, 2007, s. 51). Sonrasında Selim Bey ile tanışır ve dinin korkulacak bir şey olmadığını düşünür."…*Selim Bey'in İslamiyet'i. Kimseyi cennetten kovmuyor. Kimseye, ama kimseye işkence etmiyor. Onlarca gecelerim cehenneme gidecek milyonca insanların işkencesi ve hayaliyle nasıl karanlık bir sıra azap kâbusu olmuştu. Ne kadar yanmış, ağlamıştım. Hatta çok zaman namaz kılarken Allah'a beni başkaları yerine ebediyen yaksın da onları kurtarsın diye yalvarmıştım. Şimdi Selim Bey'i dinlerken bütün insaniyete kapısını açan bir dine mensubiyet hissi geliyor. Hepsi günahkârlar ve sefiller, hepsi, hepsi yanmaktan kurtulacak ne güzel, ne samedanî bir şükranla doluyum…"* (ADIVAR, Handan, 2007, s. 52).

Halide Edib romanlarında yanlış batılılaşma sonucu kendi değerlerinden uzaklaşan bir toplumunda "dinin" önemine vurgu yapmıştır. Dini değerlerin önemine değinmiştir. Ancak dinin yanlış uygulanması yanlış değerlendirilmesine de karşıdır.

2.3 Eğitim

Halide Edib toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir diğer konu eğitimdir. Halide Edib, iyi bir eğitim için ilk koşulun iyi bir öğretmen olduğuna dikkat çeker ve romanlarına yansıtır. Romanlarında kadın öğretmen karakterleri mevcuttur. "yeni Türk kadın" nın karakterini kadın öğretmenler üzerinden örneklendirmektedir.*"Handan"* romanında modern, eğitimli, kendini geliştirmiş handan karakteri mevcuttur.*"…Biz dört çocuk hep aynı hocadan aynı tahsili geçiriyorduk. Fakat Handan hepimizi arkada bıraktı. Bugün bizim tahsillerimizi kazısan biraz lisan biraz da edebiyat bulursun. Fakat Handan öyle değildi, onda öğrenmek bir ihtirastı. Bilmek, daima bilmek, yalnız kitaplarda değil tabiatta, insanlarda her şeyi, görünmez şeyleri bilip anlamak için onda ebediyen susamış bir dimağ vardır …"* (ADIVAR, Handan, 2007).

"*Vurun Kahpeye"* romanının ana karakteri ve idealist öğretmeni Aliye, Milli Mücadele yıllarında gittiği bir kasabada rastladığı Hatice Hanım'ı öğrencilere hep aynı şeyi anlattığı,

öğrencileri azarladığı için eleştirir (ADIVAR, Vurun Kahpeye, 2014). Böyle bir öğretmenin iyi bir eğitim veremeyeceğini ve öğrencilerin gelişimine katkısının olamayacağını belirleyen yazar, aşırı bağnazlığa bağlı din eğitimini de eleştirir. Halide Edib romanlarında dini eğitimin yanında fen bilimleri ve sosyal bilimlerinde verilmesi gerektiğini savunur.Bir diğer örnek ise *"Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık"* romanlarında mevcuttur. Sinekli Bakkal'da Rabia, çocuk yaştan itibaren dedesi tarafından muhafazakâr yetiştirilmiştir. Dedesinin ona öğrettiği cehennem korkusu, bez bebeğini günah diyerek yakması Rabia'ya huzursuz etmektedir. Rabia dini bilgisinin yanı sıra İtalyan asıllı bir müzisyenden dersler almaktadır (ADIVAR, Sinekli Bakkal, 2007). Bu romanda doğu- batı karşılaştırması yapar. Eğitim sistemimize eleştiriler getiren Halide Edib'in bu konuyu kadınların eğitimine değin genişlettiği görülüyor. Romanlarına da kadının ev işlerini yapmakla yükümlü olduğu ve eş vazifesinin olduğu aynı zamanda kızını okutmak istemeyen ailelerin olduğundan bahseder. Bir de Anadolu da yetişip kendini geliştiren, öğretmen olan kadınlardan bahsetmektedir. Halide Edib romanlarında toplumun gelişmesi ve değişmesi için azimli, çalışkan, eğitimli gençlerin olması gerektiğini vurgular.

3. SONUÇ

Yazarın romanları incelendiğinde Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet Döneminde ki değişen toplumsal yapıyı işlemiştir. Toplumsal yapıya yansımalarını kadın, din ve eğitim ekseninde ele almıştır. Millî mücadele dönemi sonrasında Cumhuriyet dönemine geçiş ile birlikte yanlış batılılaşma olgusu en dikkat çekici konulardandır. Halide Edib romanlarında yanlış batılılaşmayı ele alırken din-eğitim ve kadın ekseninde işlemiştir. Bir diğer önemli mesele ise Doğu-Batı ikilemidir. Halide Edip'e göre ne tam anlamı ile batılı ne de doğulu olunmalıdır. Roman karakterlerinde kendi kültürel değerler koruyup Batı eğitimini almış kişilere vurgu yapmaktadır.

Halide Edib Milli Mücadele dönemine kadarki süreçte kaleme aldığı romanlarında kadınların geleneksel rollerinin yanında modern bir birey olmasını hedeflemiştir. Bu bağlamda anne ve eş olan kadın aynı zamanda eğitim alarak kendini geliştirmelidir. Yani geleneksel rolleri ile modern kimliğin bütünleşmesinin sonucu "yeni Türk kadını" nın oluşumunu hedeflemiştir.

Halide Edib romanlarındaki kadın karakterler de, Milli mücadele döneminde kadının mücadeleci ve azimli bir ruha sahip olduğu modernleşme ile birlikte kadının toplumu şekillendirdiğini işlemiştir. Kadın karakterlerini işlerken doğu-batı sentezini yapabilen kadını başarılı olarak göstermiştir. Yani geleneksel değerlerini, kültürünü korumanın yanında Batı eğitimini önemseyen ve yaşatan kadınların başarılı olduğu üzerinde durmuştur. Bunun yanında sadece batıya özenen ya da kendini geliştirmeyen kadın karakterlerini de romanlarında yermiştir.

Halide Edib romanlarındaki karakterleri olumlu ve olumsuz tipler ile ele almış ve olumluyu ortaya çıkarmak için olumsuz tiplere yer vermiştir. Yani zıt karakterleri aynı roman içinde vererek toplumsal meseleleri bu karakterler üzerinden inceleme fırsatı sunmuştur. Halide Edib'in romanlarında üzerinde durduğu diğer konulardan biri de dindir. Din Türk toplumunda önemli bir değere sahiptir. Halide Edib din konusunu işlerken kişinin yaşadığı toplumsal kimliği ve kişinin yaşadığı iç dünyayı romanlarına yansıtmıştır. Yaşadığı dönemin değişen

koşullarını ele alarak din konusunu aktarmıştır. Sonuç olarak yazar romanlarında dini hayatı kişi üzerinden bireyin toplum içerindeki rolü ile kendi benliğine bakan yönleriyle farklı şekillerde ve ayrıntılı olarak ele almış ve işlemiştir.

KAYNAKÇA

ADIVAR, H. E. (1982). *Raik'in Annesi.* İstanbul: Atlas Kitapevi.

ADIVAR, H. E. (2007). *Ateşten Gömlek.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2007). *Handan.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2007). *Sinekli Bakkal.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2008). *Son Eser.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2008). *Yolpalas Cinayeti.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2009). *Tatarcık.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2010). *Kalp Ağrısı.* İstanabul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2014). *Vurun Kahpeye.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2014). *Yeni Turan.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2015). *Döner Ayna.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2016). *Sonsuz Panayır.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2019). *Heyula.* İstanbul: Can Yayınları.

ADIVAR, H. E. (2020). *Seviyye Talip.* İstanbul: Can Yayınları.

ÇOCUKLUK ÇAĞINDA TÜKETİM

Öğr. Gör. Melek COŞGUN SOLAK

Yozgat Bozok Üniversitesi, orcid.org/0000-0001-6249-5043

ÖZET

Günümüz toplumunda bireyler, ürün ve hizmetlerin tüketiminde ihtiyaç duyduğundan çok daha fazlasını tüketmeye zorlanmaktadır. Ne yazık ki çocuklar da bu mantığın dışında kalmazlar. Çocukların tüketim alanlarının ve alışkanlıkların belirlenmesinde çocuğun içinde bulunduğu sosyoekonomik faktörlerin yanısıra sosyokültürel faktörler de etkilidir. Özellikle onların tüketim tercihlerinde ailelerinin onlara sunduğu maddi olanaklar, tüketimle ilgili benimsedikleri normlar ve değerler belirleyici unsurlardır. Kültür endüstrisinin kuşatıcı bir hal alması, çocukların piyasa tarafından tüketici olarak konumlandırılması ve tüketim ürünlerini satmak için görsel reklamlarda kullanılması, onları tüketim alanının bir aktörüne dönüştürür. Nitekim bugünün çocukları kapitalist tüketim toplumunun içinde doğmakta ve her anlamda tüketim alanlarının hedef kitlesi haline gelmektedir. Çocuk tüketimi konusu, çocukların (ekonomik) değerinden paranın kültürel ve toplumsal değerine; eğlence parkları, oyuncak marketlerinden gıda-giyim gibi gündelik hayatın temel tüketim alanına ve bu uygulamaları yapılandıran görsel materyallere kadar her şeyi kapsamaktadır. Çocukluk çağında, onları aşırı tüketime teşvik etmek; özellikle televizyonda ve internette çocuklara yönelik reklamların yaygın etkisi, onların tüketim alışkanlıklarını da şekillendirir. Bu çalışmada, çocukların tüketim alanları, onların tüketim alışkanlıklarını etkileyen faktörler, çocukların tüketim tercihlerinde ailelerin etkisi ve belirleyiciliği gibi konular üzerinde durulacaktır. Ayrıca aşırı tüketimin çocukların çok yönlü gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri bugün ve gelecek açısından irdelenerek, toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Tüketim, Tüketim Alanları, Tercih ve Alışkanlıklar

CONSUMPTION IN CHILDHOOD

ABSTRACT

In today's society, individuals are forced to consume much more than they need in the consumption of products and services. Unfortunately, children are not exempt from this logic. In addition to the socioeconomic factors of the child, sociocultural factors are also effective in determining children's consumption areas and habits. In particular, the financial opportunities offered by their families and the norms and values they adopt regarding consumption are the determining factors in their consumption choices. The encompassing culture industry, the

positioning of children as consumers by the market and their use in visual advertisements to sell consumer products transform them into actors of the consumption field. As a matter of fact, today's children are born into the capitalist consumer society and become the target audience of consumption areas in every sense. The issue of child consumption ranges from the (economic) value of children to the cultural and social value of money; it covers everything from amusement parks and toy markets to basic consumption areas of daily life such as food and clothing and the visual materials that structure these applications. In childhood, encouraging them to excessive consumption; The widespread influence of advertisements aimed at children, especially on television and on the internet, also shapes their consumption habits. This study will focus on issues such as children's consumption areas, factors affecting their consumption habits, and the influence and determination of families on children's consumption preferences. In addition, it is aimed to contribute to increasing social awareness by examining the negative effects of excessive consumption on the versatile development of children in terms of today and the future.

Key Words: Child, Consumption, Consumption Areas, Preferences and Habits

GİRİŞ

Tüketicilik, yaş grubu ne olursa olsun, birçok insanı etkileyen sosyal bir olgudur. Yeni şeylere sahip olmak, satın almak herkes için doyumsuz bir arzudur. Yeni bir sosyo-ekonomik olgu olmasa da, malların, hizmetlerin ve organize deneyimlerin artan tüketimi, postmodern ve küreselleşmiş toplumu ayırt eden bir özellik haline gelmiştir. Bugün kapitalizmin dayatmış olduğu popüler kültür, merkezi olarak tüketme ve harcama üzerine kurulu bir kültürdür. Tüketim faaliyetinin en önemli hedefi, kendini idame ettirmek ve pekiştirmek olup, kendisinden başka hiçbir amaca hizmet etmemektedir. Kısacası tüketimin kendisi bir amaca dönüşmüş durumdadır (Bauman, 2018:207).

Tüketim toplumunu olanaklı hale getiren koşullar, modern kapitalist sürecin sonuçlarıdır. Metaları pazarlayanlar ve onu alıcılara yaşamın temel anlamı gibi sunanlar bu süreci beslemişlerdir (Bauman, 2018:262). Tüketim toplumunun yaygınlaşması çocuklar üzerinde de etkili olmaktadır. Çocuk tüketici daha ziyade 20. yüzyılda ortaya çıkan bir sosyal olgu olarak görülebilir. Çocuk için harcamalar henüz onlar dünyaya gözlerini açmadan başlasa da, bu tüketim tercihleri ebeveynlere aittir. Çocuklar, erken dönemde henüz silik karakterlerdir ve kendi ürünlerinin alıcısı değillerdir. Ancak kültür endüstrisi ve tüketim kültürünün gelişmesiyle birlikte çocuklar pazarla etkileşim kurmaya başlamışlardır. Aslında tartışmaya konu olabilecek sorular burada ortaya çıkar: Henüz yeterli olgunluğa erişmemiş ve tam anlamıyla sağlıklı karar veremeyen çocuklar, ticari tanıtımların içerisinde ne kadar yer almalıdır?

Seiter'e göre, reklamcılar çocuklara hitap ederken, esasında ebeveyn-çocuk ilişkilerini test ederler ve bu konuda pek çok deneme yaparlar (Seiter, 1995:117). Çocuklar sıklıkla, korunması gereken masum ve savunmasız varlıklar olarak görülür ve her şey bu anlayış üzerine kurgulanır.

Kısacası her şey, kendine yetemeyen çocuğu eksik bırakmadan onu hayata hazırlama adına yapılır ve ihtiyaçlar da yine bu kapitalist sistem tarafından belirlenir.

Geleneksel tüketim anlayışında, temel yaşam gereksinimlerinin karşılanması tüketimi ifade ederken, kapitalizm ile birlikte bu anlayış değişmiş ve bir yaşam biçimine dönüşmüştür. Artık kendisine ihtiyaç hissedilen şeyler barınma, beslenme gibi unsurlardan çok daha fazlasıdır ve lüks yaşam, gösteriş tüketimi, zevk, haz gibi unsurları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bugün insanlar tükettiği kadar vardır, var olduğu sürece de tüketmektedir.

1. ÇOCUKLARDA TÜKETİM KÜLTÜRÜ

Günümüz toplumu, bir tüketim toplumudur ve burada kültür, tüketicileri tarafından bir tüketim ürünleri deposu olarak algılanır (Bauman, 2015:16). Günümüzde büyüyen çocuklar, tüketici ürünlerinin her zamankinden daha fazla hâkim olduğu bir dünyada yaşamaktadır. Kâr arttırma amacında olan kapitalist sistem, çocukları bu günün ve geleceğin yeni tüketicileri olarak üreticilerin hedef kitlesi haline getirmiştir. Çocuklar sürekli olarak çeşitli reklamlara maruz kalmakta, pazarlamacıların reklamlarının ve mesajlarının kurbanı olmaktadırlar. Bugün, mağazaların çocuk reyonları artmış, çocuk kanalları yaygınlaşmış ve oyuncak endüstrisi hızla gelişmiş durumdadır. Ayrıca çocuk modasının ortaya çıkmış olması da çocukların, tüketim toplumu adı verilen bu düzende nasıl bir baskı altında olduklarını göstermektedir. Bu baskı ile çocuklar, hazcı, bireyci ve materyalist değerlere sahip tüketiciler haline dönüşmektedir. Kapitalist düzenin egemen olduğu bu sistemde yetişkinler gibi çocuklar da tükettiği sürece değerlidir. Sürekli olarak artan yeni tüketim metalarının dolaşımını hızlandırmak, bireylerin mutluluk arayışında onları tatmin etmenin belki de en etkili yoludur (Bauman, 2014:32).

Kitle iletişim araçları, arkadaş grupları, serbest zaman faaliyetleri gibi sosyalleşme araçları onları daha fazla tüketmeye zorlar. Ancak çocuklar ekonomik açıdan ailelerine bağımlı tüketiciler oldukları için onlar tüketirken aileler de tüketim faaliyetine katılmış olur. Bu nedenle çocuklar, tüketim davranışlarına yön verirken ailelerine danışma kültürünü edinmelidir. Sistem onları öyle bir kuşatmıştır ki tüketim tercihlerinde ailelerinin onayını alamayan çocuklar bu defa onları zorlamaya gideceklerdir. Arkadaş ortamlarının yanısıra özellikle kitle iletişim araçları, reklam panoları, mağaza vitrinleri, çocukların yeni tüketim davranışlarını öğrendikleri alanlar haline gelmektedir. Çocuklar, erken yaşlardan itibaren teknoloji ile tanıştıkları için, teknoloji kullanımına yatkınlardır ve bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi araçlar üzerinden internet kullanmaktadırlar. İnternet de diğer uyarıcılar gibi çocukların yeni tüketim davranışlarını öğrendikleri bir başka alandır ve onların tüketime yönelmelerini kolaylaştırmaktadır. Erken yaşlardan itibaren teknoloji ile karşılaşan çocuklar, teknolojik araçlar ve medya üzerinden sunulan tüketim tavsiyelerine ya da dayatmalarına daha açık hale gelmektedir. Hatta teknolojik araçların kendisi birer tüketim ürünü olarak sunulmakta, çocukların alışkanlık haline getirdiği ve yoğun olarak tükettiği nesnelere dönüşmektedir.

Gündelik yaşam pratiğinde, tüketimin lütufları, bir üretim sürecinin ya da bir emeğin sonucu olarak değil de bir mucize gibi yaşanmaktadır (Baudrillard, 2013:23). Bazen evdeki rutinler tüketim odaklı uygulamalara neden olabilir. Örneğin, iş yoğunluğu nedeniyle günlük yaşamda ebeveynlerin yokluğu, sevgi eksikliği yaratabilir ve bu boşluk hissi tüketme ihtiyacına yol

açabilir. Bunu yaşayan ebeveynler genellikle bu yokluktan dolayı kendilerini suçlu hissederler ve sonunda daha fazla oyuncak satın alarak "telafi etmeye" çalışırlar. Aslında ebeveynler, çocuklarının isteklerine neden boyun eğdiklerini bilirler. Bazen de çocukların saldırgan, sinirli veya inanılmaz derecede talepkâr davranışları ebeveynlerine net bir geri bildirim verir.

Tüketici davranışının temelleri, çocukların anne veya babalarıyla birlikte süpermarkete ilk kez girmeleriyle atılmaktadır. İlerleyen zamanlarda çocuklar, süpermarketin pek çok güzel şeyin kaynağı olduğunu fark ederler ve sahip olma arzusu uyandığında da talep etmeye başlarlar. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki alışveriş mücadelesi erkenden başlar ve ne kadarına izin verildiğine bağlı olarak hızla ivme kazanır. Çünkü çocuklar, ebeveynlere maliyeti ne olursa olsun isteme eğilimindedirler.

Çocuklarını maddi olarak büyük ölçüde destekleyen ebeveynler, duramayan talepkâr çocuklarla karşı karşıyadır. İstedikleri her şeyi talep eden ve hemen elde eden çocuklar, gerçek ihtiyaçların karşılanmaması, yalnızca ikamelerle tatmin edilmesi nedeniyle kolay pes etmeyeceklerdir. Çocuklar ihtiyaç ile istek arasındaki farkı anlamak için ebeveynlerinin yardımına ihtiyaç duyarlar. Bir ihtiyacın karşılanması gerekir, bir arzu ertelenebilir. Ancak çocukların her isteğinde hayati bir ihtiyaç gibi hareket etmelerine izin verilirse, gerçek ihtiyaçlarını hissetmeyi ve ifade etmeyi öğrenmelerinde belirleyici zorluklar ortaya çıkacaktır. Bağımsız, yaratıcı bir insanın gelişiminin anahtarı burada yatmaktadır. Güvenlik, sevgi ve ilgi ihtiyaçlarının karşılanması, çocukları akıntıya karşı yüzme konusunda güçlendirir ve onları mallar dünyasının vaatlerine karşı daha tedbirli yapar. Öte yandan karşılanmayan ihtiyaçlar, ikame tatminlerin tüketimini çok erken bir zamanda teşvik eder. Bu nedenle ebeveynler, tüm gerekli veya gereksiz isteklerin değeri hakkında çocuklarına rehberlik etmelidir.

Çocuklar gibi yetişkinler de, toplumsal ortamın bir parçası olduklarını hissetmek ve göstermek için gittikçe daha çok şey satın almaya şartlandırıldıkları için tüketim toplumunun bir fonksiyonu haline gelmişlerdir (Norris, 04.02.2024). Çocuklar ilk önce parayı nasıl idare edeceklerini aile içinde öğrenirler, gözlem yaparlar, kararlara katılırlar, paradan nasıl bahsedildiğini fark ederler ve parayla ilgili kendi deneyimlerini yaşarlar. Elbette çocukların yalvaran bakışları, ısrarları ve ağlamaları olacaktır. Ancak konu para ve paranın satın alabileceği şeyler olduğunda ebeveynler rol modelleri ve arabuluculardır. Bu nedenle, ebeveynlerin kontrollü ve tutarlı olabilmesi için öncelikle kendi tüketici davranışları hakkında net olmaları gerekmektedir.

2. ÇOCUKLARDA TÜKETİM ALANLARI

Bugün tüketim teknolojisi değişmiş, gelişen bilgi teknolojileri sayesinde kullanılan eşyalar ve tüketim alışkanlıkları da dönüşüme uğramıştır (Douglas, Isherwood, 1999:21). Günümüz çocukları, erken yaşlardan itibaren bilgi teknolojilerine neredeyse doğal bir şekilde ulaşabilmektedir. Oyun oynamak, ders çalışmak, bilgi edinmek veya iletişim kurmak için teknolojik araçları kullanılırlar. İnternet bağlantısı ise bu araçların olmazsa olmazıdır ve dünyaya açılan bir kapı görevi görür. Bu nedenle yaşanabilecek her durum adına bazı önlemlerin alınması ve uyarılara dikkat etmek son derece önemlidir. Özellikle, çocukların kendileri için uygun olmayan web sayfalarına girmelerini engellemek için bilgisayar

programlarının ve filtrelerin kullanılması gerekmektedir. Çocukların hangi oyunları oynadığının ve hangi sayfalarda gezindiğinin mutlaka bilinmesi gerekir. Çocuklar için uygun kullanım şeklinin açık ve net bir şekilde onlara anlatılması gerekmektedir. Ayrıca yetişkinlerin izni olmadan oyun ve ya farklı bir içeriği indirmeleri de yasaklanmalıdır. Yine kişisel verilerin, görsellerin ve fotoğrafların nasıl korunacağı çocuklara öğretilmeli; sosyal ağlar üzerinden gelen mesajlara karşı dikkatli olmaları konusunda uyarılar yapılmalıdır. Çünkü çocuklar reklam içeriklerine karşı çok duyarlıdırlar ve sıklıkla bir ürünü sırf televizyon ekranında ya da reklam panolarında gördükleri için satın almak isterler. Özellikle oyuncaklar onlar için vazgeçilmezdir.

Hemen her çocuk oyuncaklarla oynamayı sever, yeni ve farklı oyuncaklara sahip olmayı ister. Onlar için oyuncağın fiyatı ya da işlevi değil, şekli ve görüntüsü önceliklidir. Çocukların oyuncaklarla oynaması, bir taraftan onların keyifli vakit geçirmelerini sağlarken diğer taraftan onların kişisel becerilerinin ve zekâlarının gelişmesine katkıda bulunur. Günümüzün oyuncakları, geleneksel oyuncak arabalardan, bebeklerden yüksek teknolojili oyuncaklara kadar oldukça çeşitlidir.

Bugün pek çok tüketim nesnesini aynı mekânda bulabiliriz: Sinema, kafe, kitapçı, oyuncakçı, giysiler, yemek alanları, aksesuarlar vs. diğer pek çok şey alışveriş merkezlerindedir (Baudrillard, 2013:19). Özellikle alışveriş merkezlerinde, oyuncak marketleri ve oyun alanları gibi yerler, en uzun vakit geçirilebilecek mekânlara en yakın mesafede konumlandırılmışlardır. Genellikle yemek, kafe, sinema alanlarının bulunduğu katlar, aynı zamanda oyuncak marketlerinin ve çocuk eğlence merkezlerinin de yer aldığı yerlerdir.

Oyuncak marketleri, kültür endüstrisinin asla ihmal etmediği, reklamlarla, çizgi filmlerle, sinema gösterileriyle, kıyafetler ve kırtasiye malzemeleriyle sürekli desteklediği bir alandır. Miller'e göre, "tüketim kapitalizmi her neyse odur ve biz de başka bir şeymiş gibi davranmamalıyız."(Miller, 2012:7).

Tüketim toplumunda yiyecek-içeceklerin yanısıra, televizyon, giysiler, oyuncaklar, çocuğun ilk tüketim pratiklerini oluşturur. Çocuklar gelişimlerinin en erken dönemlerinden itibaren tüketici olmaya alıştırılırlar (Bocock, 1997:91).

3. ÇOCUKLARIN TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI

Yetişkinleri olduğu gibi çocukları da tüketime yönlendiren birçok dinamik söz konusudur. Mutlu olma, zevk alma, keyifli vakit geçirme, ilgi çekme gibi farklı beklentiler bireyleri tüketime teşvik etmektedir. Ayrıca içinde yaşanılan toplumda varlık gösterme, statü elde etme, fark edilme gibi istekler de tüketici pratiklerini etkileyen toplumsal motivasyonlardır.

Tüketim, ihtiyaç duyulmasıyla başlar ve yeni ihtiyaçların belirlenmesiyle devam eder. Karşılanan her bir ihtiyaç sonrası yeni bir şeye ihtiyaç hissedilir ve artık yeni şeyler satın almanın kendisi başlı başına bir ihtiyaç haline gelir. Özellikle çocuklar için üretilen metalar bir konsept halindedir ve sürekli eksik parçaların tamamlanması gerekir. Sonra yeni parçalar ve onların parçaları derken süreç bu şekilde kendini besleyerek devam eder.

Alışveriş merkezlerinin çocuklar için ayrılan bölümlerinde, oyuncak marketlerinde ve benzeri yerlerde ürün reyonları düzenlenirken her şey detaylı bir şekilde ayarlanmakta; çocuklar raflardaki ürünlere kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Tüketim ürünleri yalnızca ihtiyaç duyulanın satın alınması için değil, o anda ihtiyaç duyulmayan ürünlerin de satın alınmasını teşvik edecek stratejilerle birlikte sunulmaktadır. Özellikle televizyondaki gıda reklamları çocukların dikkatini çekecek şekilde sunulmakta ve çocukları tüketmeye teşvik etmektedir.

Reklamlar, çocukların satın alma davranışını ve tüketim alışkanlıklarını etkilemede çok önemli bir araçtır. Çocukların satın almalarının en çok sosyal medya platformlarındaki reklamlardan etkilendiği, yine tüketim alışkanlıklarının bu doğrultuda şekillendiği söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün bütün çocuklar, kapitalist bir dünya düzeninde, tüketim toplumlarının içinde doğmakta ve çok erken yaşlardan itibaren piyasa tarafından tüketici olarak konumlandırılmaktadırlar. Çocuk tüketimi konusu, çocukların (ekonomik) değerinden, paranın kültürel ve toplumsal değerine, oyuncak marketlerinden eğlence parklarına, çocuk filmlerinden bu uygulamaları yapılandıran görsel materyallere kadar her şeyi kapsamaktadır.

Çocukların kitle iletişim araçlarına çok küçük yaşlardan itibaren kontrolsüz bir şekilde maruz kalması, onların birçok tüketim davranış ve değerini pasif alıcılar şeklinde almalarına neden olur. Çocuklar, kitle iletişim araçlarında sunulan rol modelleri örnek alarak ya da taklit ederek tüketir hale gelmektedirler. Yapılan araştırmalarda, çocukların reklamlarda gördükleri ürünleri satın aldıkları görülmüştür. Aile, ebeveynlik tarzı, okul, akranlar ve reklamlar, ilettikleri mesajlarla çocukların tüketici davranışlarını şekillendirir. Tüketimin, yaşamın anlamı, aşağılık duygularının tesellisi, ebeveyn sevgisinin yerine geçtiği bir yerde, tüketim malları tamamen farklı psikolojik durumlarda eksiklik için bir geçici çözüm haline gelmektedir. Elbette çocukların hiçbir şeyden mahrum kalmaması gerekir ancak kısıtlamanın olmadığı bir aile ortamı aynı zamanda, çocukların doyumsuz olmasına neden olur ve kendi yeteneklerini keşfetmesini engeller. Ölçülü bir kısıtlama ise çocuklarda ‘onsuz yapabilmek’, ‘erteleyebilmek’ ve ‘krizlerin üstesinden gelebilmek’ gibi konular için önemli olan zihinsel yapıları geliştirir. Ebeveynlerin satın alma eylemleri ile ilgili aşağıdaki sorular sorulabilir:

- Bunu vicdan azabı ile mi almaktadır?
- Çocuğun sızlanmasına dayanamadığı için mi almaktadır?
- Sonunda biraz huzur ve sessizlik istediği için mi almaktadır?

Ailedeki tüketim deneyimlerinin çocukların tüketici davranışlarına etkisi, aslında, akran baskısı veya karmaşık reklam hileleri gibi unsurlardan çok daha önce gelir. Ebeveynlerin kendilerine şu soruları sormaları gerekir:

- Ailedeki mal varlığı, tüketim ve maddi şeyler bizim için ne kadar önemlidir?
- Konuşmalarımızda para ne kadar yer kaplamaktadır?
- Yaşantımızdan ne kadar memnunuz ve bu tatmin maddi tatmine ne kadar bağlı?

Ebeveynler, çoğu zaman çaresizlik, vicdan azabı ve iyi niyetin karışımıyla çocuklarına her şeyi vermeye hazırdır. Ebeveynlerin çocuklara yeni oyuncaklar, eşyalar almayı düşünürken temelde yararlı şu kontrol sorularını sorması gerekir:

- Çocuğumun ihtiyacı olan her şey var mı?
- Çocuğumun buna gerçekten ihtiyacı var mı, yoksa bu madde sadece fazlalığı mı artıracak?

KAYNAKÇA

1) Baudrillard, J., *Tüketim Toplumu-Söylenceleri/Yapıları*, çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
2) Bauman, Z., *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
3) Bauman, Z., *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, çev. İhsan Çapcıoğlu-Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara, 2015.
4) Bauman, Z., *Kuşatılmış Toplum*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.
5) Bocock, R. *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.
6) Douglas, M., Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, çev. Erden Attila Aytekin, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
7) Miller, G., *Tüketimin Evrimi, Cinsiyet, Statü ve Tüketim*, Çev. Gülçin Vardar, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2012.
8) Norris, T., Hanna Arendt ile Jean Baudrillard: Tüketim Toplumunda Pedagoji, https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/11/13/hanna-arendt-ile-jean-baudrillard-tuketim-toplumunda-pedagoji, (Erişim tarihi:04.02.2024)
9) Seiter, E., Sold Separately: Children and Parents in Consumer Culture, Rutgers University Press, New Brunswick, N.J., 1995.

ROMANTİK İLİŞKİLERDE MANİPÜLASYON ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

MANIPULATION SCALE IN ROMANTIC RELATIONSHİPS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-5194-5202
Ayten GÖLCÜ
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID:0009-0008-3146-5448

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; romantik ilişkilerde manipülasyonu belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, ilişki statüsü ve ekonomik gelire sahip 257 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması yapılmıştır. Veriler SPSS 27 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçeğin güvenirliğini değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5'li likert tipinde 20 maddeden oluşan ''Romantik İlişkilerde Manipülasyon'' ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %59.83 ve iç tutarlılık katsayısı .96'dır. Araştırma sonucunda geliştirilen Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği'nin Türkiye'de yaşayan insanların romantik ilişkilerde deneyimledikleri manipülasyon düzeyini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Manipülasyon, Romantik İlişki, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine manipulation in romantic relationships. The sample of the research consists of 257 people living in Turkey with different gender, age, education level, relationship status and economic income. As a data collection tool, an item pool of 20 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 27 program. Cronbach's alpha internal consistency reliability coefficient was used to evaluate reliability. Exploratory factor analysis was performed for the construct validity of the

scale. As a result of the analysis, a "Manipulation in Romantic Relationships" scale consisting of 20 items of 5-point Likert type was developed. The total variance explained by the scale was 59,83% and the Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .96. These results determined that the Manipulation in Romantic Relationships Scale is a valid and reliable measurement tool.

Key Words: *Manipulation, Romantic Relationship, Validity, Reliability*

1. GİRİŞ

Romantik ilişkiler iki kişinin duygusal, sosyal ve fiziksel anlamda, karşılıklı isteğe dayalı olarak kurdukları ilişki biçimi olarak tanımlanabilir. Romantik ilişkilerde partnerler birbirleri ile etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim kişilerin psikolojik iyi oluşları üzerinde de oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Manipülasyon, bir kişinin kendi çıkarları doğrultusunda bir diğer kişinin tutum ve davranışlarını yönlendirmesidir. Manipülasyon uygulayan kişi mağdurun davranışlarını ve tutumlarını kontrol altına almaya çalışır. Manipülatör bunu suçlama, aşağılama, küçümseme, tehdit etme, yalan söyleme, duygu sömürüsü gibi çeşitli yollarla gerçekleştirir. Manipülasyona uğrayan kişiler zamanla kendilerine güvenlerini kaybedebilir, kendilerini daha değersiz ve yetersiz hissedebilirler. Ayrıca zamanla manipülasyon uygulayan kişiye daha bağımlı bir hale gelebilirler. Diğer ilişkilerde olduğu gibi romantik ilişkilerde deneyimlenen manipülasyon da kişiyi psikolojik, duygusal ve sosyal anlamda olumsuz etkileyebilir. Bunun yanı sıra ilişki yaşamları üzerinde de ciddi etkiler bırakabilir. Ortaya çıkabilecek bu olumsuz sonuçlar göz önüne alındığında romantik ilişkilerde deneyimlenen manipülasyonun düzeyini belirlemek oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği'ni geliştirmek, bunun yanında geçerliğini ve güvenilirliğini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 158'i kadın, 99'u erkek olmak üzere 257 katılımcı üzerinden yürütülmüştür. Bu çalışmaya 18-24 yaş aralığında 77 kişi, 25-34 yaş aralığında 118 kişi, 35-44 yaş aralığında 42 kişi, 45-54 yaş aralığında 17 kişi, 55 yaşın üzerinde 3 kişi katılmıştır. Katılımcıların 45'inin lise ve altı (ilkokul, ortaokul), 29'unun önlisans, 183'ünün ise lisans ve üzeri eğitim durumuna sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların 110'unun özel sektörde çalıştığı, 42'sinin kamu kuruluşlarında çalıştığı, 103'ünün çalışmadığı ve 2'sinin de emekli olduğu görülmektedir. Gelir düzeyini orta gelir olarak tanımlayan 179 kişi, düşük gelir olarak tanımlayan 55 kişi, yüksek gelir olarak tanımlayan 23 kişi bu araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların ilişki durumuna bakıldığında 77'sinin şu anda bir ilişki içerisinde olduğu, 79'unun evli olduğu, 4'ünün boşanmış olduğu, 97'sinin ise şu anda bir ilişki içerisinde olmadığı görülmektedir.

2.2. Madde Havuzu

Romantik İlişkilerde Manipülasyon'u ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve romantik ilişkilerde deneyimlenen manipülasyonun düzeyini ölçmesi açısından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda 20 maddelik bir uygulama formu elde edilmiştir.

2.3. Ölçme Aracı

Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği 1''Hiç Katılmıyorum'' ve 5 ''Tamamen Katılıyorum'' şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Romantik İlişkide Manipülasyon düzeyinin de yüksek olduğunu ifade etmektedir.

2.4. İşlem

Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 27 paket programı ile yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .61 ile .83 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .96 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği Cronbach Alfa İç Tutarlılık Güvenirlik Katsayısı

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,964	20

Çizelge 2. Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted

m1	37,37	294,165	,709	,962
m2	37,61	291,980	,785	,961
m3	38,26	307,586	,595	,964
m4	37,72	289,959	,810	,961
m5	38,09	297,394	,768	,962
m6	38,08	295,291	,773	,962
m7	37,69	293,675	,717	,962
m8	37,85	295,642	,718	,962
m9	37,79	289,403	,820	,961
m10	37,47	289,875	,745	,962
m11	38,28	303,156	,680	,963
m12	38,07	294,937	,770	,962
m13	37,82	290,106	,819	,961
m14	37,93	291,578	,825	,961
m15	37,80	289,529	,817	,961
m16	37,82	297,606	,627	,963
m17	37,79	295,659	,682	,963
m18	37,89	291,707	,797	,961
m19	38,03	300,886	,612	,963
m20	38,11	295,066	,787	,961

3.1.Yapı Geçerliği

Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %59,83'ünü açıklayan, öz-değeri 11,96 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .63 ile .85 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 3'de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,737
m2	,809
m3	,630
m4	,836
m5	,796
m6	,801

m7	,745
m8	,749
m9	,841
m10	,769
m11	,712
m12	,802
m13	,845
m14	,851
m15	,838
m16	,657
m17	,708
m18	,823
m19	,646
m20	,815

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .61 ile .83 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .96 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Romantik İlişkilerde Manipülasyon Ölçeği'nin psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A.A. (1996) *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu.* Türk Psikologlar Derneği.

BEKAR GENÇLERDE GELECEK KAYGISI İLE EVLİLİK TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
Sinop Üniversitesi, aturk@sinop.edu.tr – ORCID: 0000-0001-5782-3794

ÖZET

Günümüzde, pek çok genç birey geleceğe karşı umutsuzluk duygularıyla mücadele etmektedir. Ekonomik belirsizlikler, işsizlik, çevresel sorunlar ve sosyal baskılar gibi faktörler, birçok gencin geleceklerine dair endişeler taşımasına neden olabilmektedir. Evlilik, birçok genç için gelecekteki güvence ve mutluluğun sembolü olarak görülmektedir. Bu nedenle gençlerin geleceğe dair duygularının evliliğe ilişkin tutumlarıyla arasındaki ilişkiyi anlamak, gençlerin yaşamlarını şekillendirme ve tercihlerini belirleme süreçlerini daha iyi kavramak için önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda bu araştırma bekar gençlerde gelecek kaygısı ile evlilik tutumu arasındaki ilişkiyi amaçlamaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 95'i (%57,9) kadın ve 69'u (%42,1) erkek olmak üzere 164 bekar genç katılmıştır. 18-35 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=23,82±3,75'dir. Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve İnönü Evlilik Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın verilerinin analizinde betimleyici istatistiklerle birlikte Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Yapılan betimleyici analizler sonucunda bekar gençlerin evliliğe karşı tutumlarının ($\bar{x}$=75,84±21,04) olumlu, gelecek kaygılarının ($\bar{x}$=6,17±4,82) ise düşük olduğu saptanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan korelasyon analizinde bekar gençlerin gelecek kaygıları ile evlilik tutumları (r=-0,148; p<0,01) arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bekar gençlerin geleceğe dair umutsuzluk düzeyleri arttıkça evliliğe ilişkin tutumlarının olumsuzlaştığı sonucuna ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: gelecek kaygısı, evlilik tutumu, genç, umutsuzluk.

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FUTURE ANXIETY AND MARITAL ATTITUDES IN SINGLE YOUNG PEOPLE

ABSTRACT

Today, many young people struggle with feelings of hopelessness towards the future. Factors such as economic uncertainties, unemployment, environmental problems, and social pressures may cause many young people to worry about their future. Marriage is seen as a symbol of future security and happiness for many young people. Therefore, understanding the relationship between young people's feelings about the future and their attitudes towards marriage will be an important step to better understand the processes of shaping young people's lives and determining their preferences. In this context, this study aims to investigate the relationship between future anxiety and marriage attitudes in single young people. In line with the aim of the research, the survey model was used in the study. A total of 164 single young people, 95 (57.9%) women and 69 (42.1%) men, participated in the study. The average age of the participants between the ages of 18-35 was $\bar{x}$=23.82±3.75. The data were collected using Demographic Information Form, Beck Hopelessness Scale and Inonu Marriage Attitude Scale. Pearson correlation coefficient and descriptive statistics were used to analyze the data. As a result of the descriptive analyses, it was found that the attitudes of single young people towards marriage ($\bar{x}$=75,84±21,04) were positive and their future anxiety ($\bar{x}$=6,17±4,82) was low. In the correlation analysis conducted to examine the relationship between the variables, it was determined that there was a negative and moderately significant relationship between the future anxiety of single youth and their attitudes towards marriage (r=-0,148; p<0,01). Accordingly, it can be concluded that as the level of hopelessness about the future of single youth increases, their attitudes towards marriage become negative.

Keywords : future anxiety, marital attitude, young, hopelessness.

1. GİRİŞ

Gençlik dönemi, bireylerin kimliklerini oluşturdukları ve gelecekleri hakkında kararlar verdikleri kritik bir dönemdir (Çapcıoğlu, 2014). Bu dönemde gençler, eğitim, kariyer ve ilişkiler gibi hayatlarının önemli alanlarında pek çok kararla karşı karşıya kalmaktadır (Yücel & Buz, 2023). Bu kararlar, geleceğe dair belirsizliklerle birlikte gelecek kaygısını da beraberinde getirebilmektedir.

Gelecek kaygısı, kişinin kendi yeteneklerine, gelecek planlarına ve yaşam hedeflerine olan güveninin eksikliğiyle ilişkili bir durum olup bireyin kendi geleceğiyle ilgili duyduğu endişe ve belirsizlik hissi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Dağtekin vd., 2020; Oral-Kara vd., 2020). Özellikle ekonomik belirsizlikler, işsizlik, eğitim ve kariyer hedeflerine ulaşamama gibi faktörler, gençlerin gelecek kaygılarını artırabilmektedir. Bu durum bireylerin yaşam hedeflerini belirlemede önemli bir rol oynayarak karar verme süreçlerini etkileyebilmektedir (Türk vd., 2022; Yücel & Buz, 2023). Gelecek kaygısı, yaşamdan beklentisi olan her bireyin deneyimleyebileceği bir durumdur. Kimileri bu durumu hayat standartlarını etkilemeyecek şekilde minimum düzeyde yaşarken kimileri bu durumdan yaşamsal rutinlerini, hayat standartlarını ve hayatını şekillendirecek kritik kararlarını etkileyecek şekilde yoğun bir şekilde etkilenebilmektedir (Türköz vd., 2021).

Evlilik, bireylerin gelecek yaşamlarını duygusal, sosyal ve ekonomik açıdan şekillendirme noktasında derinden etkileyen önemli bir kurumdur (Fakhimi-Farhadi, 2018). Evlilik, gençler için güvence ve mutluluğun sembolü olarak görülebilmektedir (Cüceloğlu, 2002). Bu nedenle, gençlerin geleceğe dair duyguları ile evliliğe ilişkin tutumları arasındaki ilişki oldukça önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle belirsizliklerle dolu bir dünyada, bir ilişkide ve evlilikte bulunmak, gençlere destek ve güven sağlayabilmektedir. Ekonomik güvence ve sosyal destek sağlanması, gençlerin evlilik kararlarını daha olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca, gelecek kaygısıyla başa çıkmak için bireylerin duygusal ve sosyal destek alabilecekleri sağlıklı ilişkiler kurmaları da önemlidir. Buradan hareketle bu araştırma henüz evliliği deneyimlememiş bekar gençlerin geleceğe yönelik kaygıları ile evlilik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Bekar gençlerin gelecek kaygıları ne düzeydedir?

2. Bekar gençlerin evliliğe ilişkin tutumları olumlu mudur?

3. Bekar gençlerin gelecek kaygıları ile evlilik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18-35 yaş arası bekar gençler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 164 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=23,82±3,75'dir. Katılımcıların 895'i (%57,9) kadın ve 69'u (%42,1) erkektir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve İnönü Evlilik Tutum Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir.

Beck Umutsuzluk Ölçeği: Beck ve arkadaşları (1974) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışması Durak & Palabıyıkoğlu (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçek 2 cevap seçenekli (evet, hayır) 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça bireylerin geleceğe dair umutsuzluklarının artmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı α=0,93 olup bu çalışmada bu değer α=0,89 olarak hesaplanmıştır.

İnönü Evlilik Tutum Ölçeği: Bayoğlu & Atlı (2014) tarafından geliştirilen ölçek, 5'li likert tipinde 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça bireylerin evliliğe ilişkin olumlu tutumları artmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı α=0,90 olup bu çalışmada bu değer α=0,96 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 164 kişiyle araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada betimleyici ve açıklayıcı istatistikler bir arada uygulanmıştır. Betimleyici istatistiklerde ortalama, standart sapma, yüzde, frekans gibi hesaplamalar yapılmıştır. Açımlayıcı istatistiklerde ise normal dağılım gösteren verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 0,05 hata payında %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Yapılan betimleyici analizler sonucunda bekar gençlerin evliliğe karşı tutumlarının ($\bar{x}$=75,84±21,04) olumlu, gelecek kaygılarının ($\bar{x}$=6,17±4,82) ise düşük olduğu saptanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan korelasyon analizinde bekar gençlerin gelecek kaygıları ile evlilik tutumları (r=-0,148; p<0,01) arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bekar gençlerin geleceğe dair umutsuzluk düzeyleri arttıkça evliliğe ilişkin tutumlarının olumsuzlaştığı sonucuna ulaşılabilir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.	1	2
1. Gelecek Kaygısı	164	21,00	104,00	75,84	21,04	1	
2. Evlilik Tutumu	164	,00	20,00	6,17	4,82	-,148**	1

**p<0,01

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma bekar gençlerin gelecek kaygıları ile evlilik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 164 kişi katılmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusu katılımcıların evliliğe karşı tutumlarının olumlu olduğudur. Araştırmadan elde edilen bulgu literatürü destekler niteliktedir (Huang & Lin, 2014; Tire & Öztürk, 2023). Evlilik, birçok genç için gelecekteki güvence ve mutluluğun sembolü olarak görülmektedir. Olumlu bir aile veya ilişki modeline sahip olmak, gençlerin evliliğe yönelik olumlu bir tutum geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ebeveynlerinin sağlıklı bir evlilik sergilemesi, gençlerin evlilik hakkında olumlu düşünmelerine katkı sağlayabilir. İstikrarlı bir kariyere veya finansal duruma sahip olmak, evlilik için güvenli bir zemin oluşturabilir. Bekar gençlerin, maddi güvenlik sağlama ve birlikte daha iyi bir gelecek inşa etme arzusu evliliğe yönelik olumlu bir tutum geliştirmelerine neden olabilir. Bazı gençlerin içsel olarak aile kurma ve bir yuvaya sahip olma isteği yüksektir. Bu tür duygular, evlilik hakkında olumlu bir tutum geliştirmelerine yol açabilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu katılımcıların gelecek kaygılarının düşük olduğudur. Herkesin yaşamdan beklentisi olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda gelecek kaygısı yaşamdan beklentisi olan her bireyin yaşayabileceği bir durumdur. Bazı bireyler bu durumu yoğun bir şekilde yaşarken günlük yaşam rutinlerini değiştirebilir. Bazı bireyler ise bu durumu yaşam standartlarına yansıtmadan minimum düzeyde yaşayabilir (Türköz vd., 2021). Bu durumun

nedenleri kişisel farklılıklara, sosyal destek sistemlerine, yaşam deneyimlerine ve kişinin içsel güç kaynaklarına bağlı olabilir. Bu durum, insanların içsel dirençleri, başa çıkma mekanizmaları veya yaşadıkları durumun kontrol edilebilir olduğu hissi gibi faktörlere bağlı olabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu katılımcıların gelecek kaygıları ile evlilik tutumları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğudur. Araştırmadan elde edilen bulgu literatürle benzerlik göstermektedir (Yılmaz & Yalçın, 2021). Geleceğe dair umutsuzluk ve kaygılar, gençlerin ekonomik geleceklerinden emin olmamalarıyla ilişkilendirilebilir. Ekonomik belirsizlik, evlilik gibi büyük bir adımı atmaya isteksizlik yaratabilir. Evlilik, finansal stabilite gerektiren bir adımdır ve geleceğe dair belirsizliklerle dolu bir ortamda, bu adımı atmak daha korkutucu hale gelebilir. Umutsuzluk hissi, kişinin kendi hayatında başarılı bir ilişki kurma becerisi konusunda şüpheye düşmesine neden olabilir. Bekar gençler, geleceğe dair umutsuzluk hissettiğinde, ilişkilerin sürdürülebilirliği konusunda şüphe duyabilirler ve bu da evliliğe olan olumlu tutumlarını azaltabilir. Gelecek kaygısı, toplumsal ve kültürel beklentilerle çelişebilir. Toplumda veya kültürde evlilikle ilişkilendirilen belirli beklentileri yerine getirememe korkusu, umutsuzluk hissini artırabilir ve dolayısıyla evliliğe olan olumlu tutumları azaltabilir.

Bekar gençlerde gelecek kaygısı ile evlilik tutumu arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Bu nedenle, gelecek kaygısı ve evlilik tutumu arasındaki ilişkiyi anlamak için multidisipliner bir yaklaşım benimsemek önemlidir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar, bu ilişkinin daha derinlemesine anlaşılmasına ve gençlerin evlilikle ilgili kararlarını etkileyen faktörlerin daha iyi belirlenmesine katkı sağlayacak; gençlerin daha sağlıklı ve bilinçli evlilik kararları almasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Bayoğlu, F., & Atlı, A. (2014). İnönü evlilik tutum ölçeği: geçerlik ve güvenirlik analizleri. *Ege Eğitim Dergisi, 15* (2), 397-415.

Beck, A.T., Weissman, A., Lester, D., & Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: the hopelessness scale. *Journal of consulting and clinical psychology, 42*(6), 861-865.

Cüceloğlu, D. (2002). *İletişim donanımları: "keşke"siz bir yaşam için iletişim*. Remzi Yayınevi.

Çapçıoğlu, İ. (2014). Gençlik dönemi 'kimlik arayışı'nın demokratik değerlerin ve iletişim becerilerinin gelişimine etkisi. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*(2), 57-76.

Dağtekin, G., Dalkılıç, M.B., Çakıcı, F., Çakır, A., Ekin, A. E., Öztünç, D., & Işıklı, B. (2020). Tıp fakültesi öğrencilerinde gelecek kaygısı, depresyon ve stres ilişkisinin değerlendirilmesi. *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi, 2*(3), 135-142.

Durak, A., & Palabıyıkoğlu, R. (1994). Beck umutsuzluk ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz Dergisi, 2* (2), 311-319.

Fakhimi-Farhadi, R. (2018). *Türkiyeli ve İranlı evli bireylerde evlilik uyumu, denetim odağı ve problem çözme becerisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Huang, Y.C., & Lin, S.H. (2014). Attitudes of Taiwanese college students toward marriage: A comparative study of different family types and gender. *Journal of Comparative Family Studies, 45*(3), 425-438.

Oral Kara, N., Akın, G., & Alp, S. (2020). Üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi, 2*(2), 150-169.

Tire, O., & Öztürk, M. (2023). Evlilik tutumunun bir yordayıcısı olarak çocukluk çağı ruhsal travmaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (57), 255-266.

Türk, A., Öztürk, M., & Bilican-Gökkaya, V. (2022). Depresyon, anksiyete, stres ve gelecek kaygısı arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 4* (3), 262-270. https://doi.org/10.35365/ctjpp.22.3.06

Türköz, O., Bektaş, M., & Çiçek, H. (2021). Lisansüstü Eğitim Alan Öğrencilerde Gelecek Kaygısı. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 4*(2), 132-152. https://doi.org/10.38057/bifd.936821

Yılmaz, C., & Yalçın, H. (2021). Tek ebeveynli ergenlerin evliliğe yönelik tutumları ile gelecek beklentileri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* (6), 51-72.

Yücel, İ., & Buz, S. (2023). Gençlerin gelecek beklentilerinin belirleyicileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(4), 1756-1767. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1362640

İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN YAHUDİLERİN SEÇİLMİŞLİK İNANÇLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ*

Prof. Dr. Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, onal1975@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

İslam dışı dinler, İslam dininin ortaya çıkmasından bu yana Müslümanları sürekli meşgul etmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri İslamî fetihlerin genişlemesiyle farklı din mensuplarıyla tanışmaları, diğeri de Kur'an'da bunların bir kısmından bahsedilerek İslam inancına aykırı olan inançlarının eleştirilmesidir. Nitekim birçok ayette çeşitli dinler hakkında bilgiler verilmiş, inançlarındaki hatalarına dikkat çekilerek eleştirilmiştir. Bu durum, İslam âlimlerini çeşitli dinleri incelemeye sevk etmiştir. Bu yüzden âlimler, İslâm dininin yayıldığı coğrafyada yer alan çeşitli dinî, itikadî ve felsefî akımlarla yüzleşirken, hem tevhide aykırı olan zedeleyen inançlara karşı mücadele etmişler hem de İslam'a yönelik itirazlarına cevap vermek için reddiye niteliğinde eserler yazmışlardır. İslam'a aykırı görüş, inanç ve düşünceleri eleştiren kelamcılardan biri de İmam Mâtürîdî'dir (ö. 333/944). Mâtürîdî, Yahudileri tanrı tasavvuru, nübüvvet ve ahiret inançları başta olmak üzere birçok açıdan eleştirmiştir. Mâtürîdî'nin Yahudileri eleştirdiği diğer bir konu da onların seçilmişlik anlayışlarıdır. Nitekim Yahudiler, Hz. İbrahim, İshak ve Yakup'un soyundan gelen bir kavim olarak Tanrı tarafından seçildiklerine ve Tevrat'ın sadece kendilerine gönderildiğine inanarak, bu seçilmişlik bilinciyle hizmet etmek üzere seçilmiş bir topluluk olduklarına inanmaktadırlar. Bu inançlarını ise Tanrı'nın İsmailoğlularıyla yaptığı ahidle temellendirirler. Bu çalışmada Mâtürîdî'nin Yahudilerin üstün ırk ve seçilmişlik inançlarına yönelik temel eleştirileri tespite çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Yahudilik, Kelam, Seçilmişlik, Üstün Irk İnancı, Mâtürîdî.

1. GİRİŞ

Mâtürîdî'nin Yahudilere yönelik eleştirilerini daha iyi anlamak için, öncelikle Yahudilerin seçilmişlik ve üstün ırk anlayışları hakkında bilgi verilecek, ardından Mâtürîdî'nin bu konudaki eleştirileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yahudiler, Tanrı tarafından Hz. İbrahim, İshak ve Yakup soyundan gelen bir kavim olarak seçildiklerine ve Tevrat'ın sadece kendi topluluklarına gönderildiğine (Mısırdan Çıkış, 19/6;

* Bu tebliğ, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler" adlı çalışmamızdan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Amos, 3/2, Yasanın Tekrarı, 7/2; 14/2;), bu seçilmişlik bilinciyle hizmet etmek üzere ayrıcalıklı bir toplum olduklarına inanırlar (Wyschogrod, 1993, s. 35; Besalel, 2001, 3: 571; Firestone, 2004, 105-106). Bu yöndeki inançlarını da Tanrı'nın Hz. İbrâhim, İshak ve Yakub'la yaptığı sözleşme (ahid) ile temellendirirler (Kaufman-Eisenberg, 2000, s. 90, 92; Demirci, 2005, s. 27; Aydın, 2004, s. 20). Dolayısıyla kendilerinin Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğuna inanan Yahudiler, bu inançlarını imanının temel bir unsuru olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Yahudi Profesörü H. Levi bunu şöyle ifade etmektedir. "Yahudilik iki temel üzerine kurulmuştur. Onlardan biri Allah'ın birliği, diğeri İsrail'in seçilmiş millet oluşudur." (Çelebi, 1978, s. 211).

Yahudilik'te, genellikle seçilmişlik terimi, Tanrı ile insan arasındaki bir anlaşmanın bir uzantısı olarak anlam kazanmıştır (Demirci, 2005, s. 27). Yani Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki bu hususî ilişki, Tanrı'nın Hz. İbrahim, İshak ve Yakub ile yaptığı ahide dayandırılmıştır (Aydın, 2004, s. 20). Buna göre, Tanrı, kendi iradesini dünyada temsil etmesi için Yahudilerin atalarını seçmiş, ardından onlarla bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşma kapsamında, Yahudilerin atalarından Tanrı'nın buyruklarına uymaları ve O'nu dünyada temsil etmeleri beklenir; bunun karşılığında da Tanrı, onlara özel haklar bahşedecektir (Adam, 2007, s. 227-228). Bu yüzden Yahudiler, Yahova'nın İbrahim'e diğer milletlere karşı Yahudi milletini üstün kılacağını vaat ettiğine (Çelebi, 1978, s. 211), kendilerine verilen bu üstünlüğün de Musa'ya Tevrat'ın verilmesiyle zirveye ulaştığına inanmaktadırlar (Demirci, 2005, s. 28).

Yahudilere göre, Kutsal kitapları olan Tevrat bütün insanlığa değil, sadece İsrail'e gönderilmiştir. İsrail terimi de; Hz. İbrahim, İshak ve Yakub'un soyundan gelen, Tanrı tarafından hizmet etmek üzere seçilmiş bir kavm anlamına gelir. Bu seçilmişlik, bütün insanlığa bir lütuf olarak gerçekleşmiştir. (Wyschogrod, 1993, s. 35). Böylece onlar seçilmişlik kavramını kabile kanının korunması teması ile ilişkilendirmektedirler. Nitekim Yahudi literatüründe çokça görülen "Tanrının seçtiği çocuklar" anlayışı da bu ilişkilendirmenin bir tezahürüdür (Demirci, 2005, 28). Tevrat'a göre insanların tümü bir ırk olarak veya millet olarak değil insan olarak, Hz. Âdem'de kardeştir. Âdem'den sonra da Nuh'a atfen Nuhîdir. Bununla birlikte Yahudiler Tevrat'ta geçen bazı ifadelerden hareketle insanlık arasında ırk/millet ayrımına gitmişlerdir. Buna göre ilk ırkî ayrım Nuh'un oğlu Sam ile başlamıştır. Yahudi geleneğine göre, Nuh'un erdemleri oğlu Sam'a, Sam'ınki İbrahim'in büyük babası Eber'e ve Eber'den de İbrahim'e geçmiştir. Nuh'tan başlayarak devam eden bu erdem zinciri daha sonra İbrahim'den İshak'a geçmiştir. Bu yüzden İshak'ın soyu mübarek sayılmış ve İbrahim'in soyundaki yücelik İshak'ta vurgulanmıştır (Adam, 2002, 21). Bu nedenle İbrahim, oğlu İshak'ı yanında alıkoymuş, diğer oğlu İsmail'i ise annesi ile birlikte Paran'a yerleştirmiş, böylece onu

yanından uzaklaştırmıştır (Adam, 2002, s. 44-45). Bu ayrılık neticesinde İbrahim'in soyu iki kısma bölünmüştür; İshak'ın soyu İbraniler/İsrail oğulları olarak devam etmiş, İsmail'in soyu da Arapları meydana getirmiştir (Adam, 2002, s. 22). Çünkü Yahudilere göre Tanrı (Yahova) Habil'in takdimesini Kabil'inkine, İshak'ı İsmail'e, Yakub'u Esav'a, Yusuf'u diğer kardeşlerine tercih etmiştir. Bu suretle dışlanan kardeşler de İsrail'in dışındaki kabileleri oluşturmuştur (Demirci, 2005, s. 28). Yakup'tan Süleyman'a kadar İsrail (İsrailoğulları) ismiyle anılan bu millet, Süleyman'dan sonra Yahuda ismiyle de anılır olmuştur (Adam, 2002, s. 22). İslâm literatüründe, ilk terim genellikle Hz. Yakub'un neslinden gelen ve Hz. Musa tarafından Mısır'dan çıkarılan, Sînâ Dağı'nda Allah'ın kendileriyle yaptığı sözleşmeyi (mîsak) ifade eden topluluğu belirtmek için kullanılırken; ikinci terim, İsrail oğulları soyundan gelenlerin yanı sıra, başka ırklardan olan bireyleri, sonradan İslam'a girenleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Gürkan, 2005, s. 32).

Görüldüğü üzere Yahudilik, tarih boyunca İsrail oğullarına (Yahudilere) has bir seçilmiş millet inancına sahip bir din olmuştur. Günümüzde ise Yahudiler bir nevi kendi alâmet-i fârikası olan bu seçilmiş millet inancını, birtakım teolojik, sosyo-politik ve kültürel sebeplerden dolayı hâlâ korumaktadırlar (Gürkan, 2005, s. 25-26). Ancak bu seçilmişlik düşüncesi, ortaya çıktığı andan günümüze kadar değişmeden aynı şekilde kalmamış (Yavuz, 2006, s. 21-44); İsrail oğullarının geçirmiş olduğu tarihsel tecrübeler ışığında farklı şeklilerde yorumlanarak günümüze kadar devam etmiştir (Aydın, 2004, s. 23). Günümüz Yahudiliği içinde, seçilmişlik kavramı Kabala geleneğinde genellikle ırksal bir nitelik taşısa da, Rabbilik geleneğin bir bölümünde daha çok takva bakımından üstünlük olarak yorumlanmıştır. Reformist ve Yeniden Yapılanmacı (Reconstructionist) çevrelerde ise, bu kavramın herhangi bir önemi veya belirleyiciliği kalmamıştır (Demirci, 2005, s. 26).

2. İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN YAHUDİLERİN SEÇİLMİŞLİK İNANCINA YÖNELİK ELEŞTİRİSİ

Mâtürîdî'ye göre, Yahudiler, üstün ırk inancını temellendirmek amacıyla üç temel argüman öne sürmüşlerdir. İlk olarak, birçok peygamberin İsrailoğulları arasından gönderilmesinin, kendilerinin diğer milletlerden üstün olduklarına işaret ettiğini iddia etmeleri; ikinci olarak, Allah'ın oğulları ve sevgili kulları oldukları iddiasında bulunmaları; üçüncü olarak da Allah Teâlâ'nın İsrailoğulları ile yaptığı ahidleşmenin, yine kendilerinin üstün olduğunu gösterdiğini iddia etmeleridir (Önal, 2013, s. 263).

2.1. Allah'ın Bir Topluma Peygamber Göndermesi O Toplumun Diğerlerinden Üstün ve Seçkin Olduğu Anlamına Gelmez

Mâtürîdî'ye göre Yahudiler, kendi içlerinden birçok peygamberin gönderilmesini gerekçe göstererek, kendilerini diğer milletler karşı seçilmiş ve üstün olduklarını iddia etmektedirler (Mâtürîdî, 2004-2010, 3: 260). Bu inançları nedeniyle, Hz. Muhammed'in nübüvvetini reddetmişlerdir (Mâtürîdî, 2004-2010, 3: 197-198). Ancak Mâtürîdî, Bakara 2/47. ve A'râf 7/140. ayetlerine atıf yaparak, onların bir zamanlar âlemlere üstün kılındıklarını ifade eder (Mâtürîdî, 2004-2010, 3: 260; 6: 44). Ancak, bu üstünlüğün onlara (yaratılış itibariyle değil de) Allah tarafından hidayete ulaştırılarak verildiğini belirtir (Mâtürîdî, 2004-2010, 6: 44). Mâtürîdî, Bakara 2/47. ayetini tefsir ederken, ayette geçen "nimetlendirme" ve "üstün kılma" ifadelerine odaklanarak, bu üstünlüğün nimet verme işlemiyle ilişkilendirildiğine dikkat çeker. Nitekim "Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın" ifadesinin birkaç manaya geldiğini söyler. Bunlardan ilki, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gelmesidir. Çünkü o zamanın insanları vahyin ve peygamberlerin kesildiği, insanların dini açıdan ihtilafa düştükleri bir dönemdeydiler. Allah, onları tek bir çatı altında toplamak, Allahéın dinine davet etmek, şaşkınlıktan ve sapıklıktan kurtarmak için Hz. Muhammedéi peygamber olarak göndermişti. Bu, onlara verilen en büyük nimetti. Ayrıca Allah, Bakara (2/40, 41, 43) ve Âl-i İmrân (3/81)'da surelerinde işaret edildiği üzere, Hz. Muhammed'e iman edeceklerine dair onlardan önceden söz almıştı. Yani bu gerçeği biliyorlardı (Mâtürîdî, 2004-2010, 1: 118). İkincisi; kendilerine verilen nimet, Mâide (5/20)'de işaret edildiği gibi, onlardan peygamberler ve hükümdarların seçilmesidir. Hz. Yakup'tan Hz. Îsâ'ya kadar bütün peygamberler İsrail oğullarından gelmiştir. Üçüncüsü; kendilerine bıldırcın etinin ve Kudret helvası verilmesi, Firavun ve ordusundan kurtarılmaları gibi birtakım özel nimetlerin bahşedilmesidir. Bunlar daha önce hiçbir topluma bahşedilmeyen nimetlerdir (Mâtürîdî, 2004-2010, 1: 119).

Mâtürîdî, başka bir ayetin yorumunda da onların ataları olan İsrailoğullarına dikkat çekerek, hidayete nasıl ulaştırıldıklarına temas eder. Ona göre Allah Teâlâ, İsrail oğullarına Hz. Musa'yı peygamber olarak gönderip onları Firavun'un zulüm ve eziyetlerinden kurtarmak; Allah'a nasıl ibadet edeceklerini kendilerine göstermek suretiyle onları âlemlere üstün kılmıştır. Bu kurtuluşu/hidayeti de o dönemde yaşayanlardan (Firavun ve ordusuna değil de) sadece İsrail oğullarına nasip etmiştir (Mâtürîdî, 2004-2010, 6: 44). Onlara verilen bu üstünlüğün kıyamete kadar sürmeyeceğine işaret eden Mâtürîdî, kendisi İsrail oğullarından olmayan (aksine Araplardan/İsmail oğullarından olan) Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesiyle bu üstünlüğün (hidayet olarak verilen nimetin) başka bir topluluğa (İsmail oğullarına) geçtiğine

vurgu yapar. Zira Mâtürîdî'ye göre Yüce Allah bu üstünlüğü dilediğine verir, dilediğini de günahlardan arındırır (Mâtürîdî, 2004-2010, 3: 260-261; 1: 197-198). Bu anlamda Mâtürîdî, Nisâ 4/123. ayetini tefsir ederken, Ehl-i Kitab'ın "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" (Mâide 5/18) dediklerine, bu sebeple kendilerine ahirette "Bize, ateş sadece sayılı günlerde dokunacaktır." (Âl-i İmrân 3/24) şeklinde bir iddia ileri sürdüklerine işaret eder. Onların bu iddialarının boş bir kuruntudan ibaret olduğunu bildirmek üzere Allah Teâlâ'nın "İş, ne sizin kuruntunuza, ne de Ehl-i kitabın kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir." (Nisâ 4/123) ayetini indirdiğini söyler.[1] Mâtürîdî'ye göre söz konusu ayet, mükâfat ve cezanın insanların kuruntularıyla değil, Allah'ın dilemesiyle mümkün olacağını göstermektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 45).

2.2. Yahudilerin Allah'ın Sevgili Kulları Olduklarını İddia Etmeleri Mesnetsiz Boş Bir Kuruntudan İbarettir

Mâtürîdî'nin eleştirdiği bir diğer konu da Yahudilerin kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgilileri görerek O'nu çok sevdiklerini ileri sürmeleridir. Mâtürîdî, onlara karşı bu yöndeki eleştirilerine dayanak olarak "De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Âl-i İmrân 3/31) mealindeki ayeti kullanır. Ona göre, bu ayet inmeden önce bir grup insan Allah'ı çok sevdiklerini iddia ediyordu, Yahudiler de kendilerinin Allah'ın sevgilileri ve oğulları olduklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, kendisini sevmede samimi olanların bu samimiyetlilerini nasıl göstereceklerini haber vermiş ve bunun da Allah'ın elçisine itaat olduğunu bildirmiştir. Mâtürîdî, Yahudilerin iddialarını çürütmek için bu noktada şu açıklamayı yapar: "Bir kralı seven onun elçisini de sever ve o elçiye tabi olur. Hz. Peygamber'e tabi olmamak, hatta ona buğzetmek ile Allaha yakınlık iddiasında bulunmak arasında çelişki vardır. İtaat etmek sevilen varlığa samimiyetle bağlanmayı tercih etmek ve onun sevmediği şeylerden uzak kalmaktır." (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 288).

Diğer taraftan Mâtürîdî, Yahudilerin "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" (Mâide 5/18) diyerek kendilerinin suçsuz ve masum olduklarını iddia ettiklerine ve bu iddialarıyla işledikleri suçlardan arınmaya çalıştıklarına dikkat çeker. Bu tutumlarını da şu rivayeti naklederek ortaya koymaya çalışır: "(Yahudiler) Küçük çocuklarını (Hz. Muhammed'e) getirip 'Ey Muhammed!

[1] Mâtürîdî, bu noktada tevil ehlinin (müfessirlerin) farklı din mensuplarının "Bizim dinimiz sizinkinden daha iyidir, biz sizden daha üstünüz" şeklindeki iddiaları üzerine bu ayetin nazil olduğuna dair görüşlerini aktarır. Ancak bu görüşün uzak bir ihtimal olduğunu ifade eder (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 45).

Bu çocuklarımızın günahı var mı?' dediler. (Hz. Muhammed) de 'Hayır' dedi. Bunun üzerine 'O halde neye yemin ediyorsun? Biz ancak onlar gibiyiz, gece işlediğimiz bir günah yoktur ki gündüz silinmesin, gündüz işlediğimiz bir günah yoktur ki gece silinmesin.' dediler." (Mâtürîdî, 2004-2010, 3: 260). Mâtürîdî, bu bağlamda kişinin kendisini temize çıkarma çabasının, bütün ayıplardan arınmak anlamına geldiğine vurgu yapar ve böyle bir mertebenin yaratılmışlar arasında hiç kimsenin hak etmediğini belirtir (Mâtürîdî, 2004-2010, 3: 261). Başka bir ifadeyle, Allah tarafından yaratılmışlar arasında hiç kimseye böyle bir mertebe verilmemiştir. Dolayısıyla ona göre, Yahudilerin böyle bir mertebeye veya üstünlüğe sahip oldukları iddiaları geçersizdir.

Yahudiler, kendilerini Allah'ın seçilmiş kulları olarak gördükleri için işledikleri suç ve günahların affedileceğini, ahirette ise "sayılı birkaç gün" azaba uğrayacaklarını iddia etmişlerdir. Mâtürîdî, bu iddialarını tahrif edilmiş bir ahiret inancı olarak değerlendirir (Mâtürîdî, 2004-2010, 1: 166-167; 2: 276). Mâtürîdî, Yahudilerin bu konudaki iddialarını, "Bize ateş sayılı birkaç günden başka dokunmayacak" şeklindeki ifadelerle desteklediklerine dikkat çeker ve bu iddiaların Bakara 2/80 ayetinde sorgulandığını ifade eder. Ancak Mâtürîdî, bu ayette geçen "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır" ifadesinin, müfessir ve kelâm âlimlerinin çoğunluğunun anlaştığı gibi "buzağıya taptıkları günlerin kastedildiği" iddiasının gerçek olmadığını belirtir. Ona göre, bu iddia iki açıdan da anlamsızdır.

Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in dönemindeki Yahudiler buzağıya tapmamışlardır. Buzağıya tapanlar, onların ataları olan İsrailoğulları'dır. Buna göre sözün onlara hitap etmesi anlamsız olur. İkincisi ise, bu ifadenin buzağıya tapan babalarına yöneltilmiş olmasıdır ki bu da gerçekleşemez. Zira onlar tevbe etmiş ve buzağıya tapmaktan vazgeçmişlerdir ki Enfâl 8/38. ayetinde belirtildiği gibi, günahlarından dolayı tevbe ettikleri için onları buzağıya tapmaları nedeniyle cezalandırmak mantık olmaz.

Mâtürîdî'ye göre "belirli günler" ifadesinin anlamını, buzağıya tapılan günler. Yahudilerin cehennemi geçici olarak görmeleri veya belirli bir süre azap göreceklerine dair ifadelerinin bir takım psikolojik temelleri ve sebepleri vardır. Psikolojik sebepler arasında, onların sadece isyanları miktarınca azap göreceklerine, cehennemde sonsuza dek kalacaklarına inanmaları ve "Biz asla azap görmeyeceğiz, ancak babanın oğlunu, ya da sevenin sevdiğini az bir zamanda cezalandırılmasında olduğu gibi cezalandırılacağız, sonra bizden razı olunacak ve cennete sokulacağız" (Bakara 2/111 ve Mâide 5/18) demelerini zikredebiliriz (Mâtürîdî, 2004-2010, 1: 166). Ancak Mâtürîdî'ye göre inkârın cezası sürekli bir durumu ifade eder. Yani inkârı sebebiyle

cehenneme giren oradan bir daha çıkamaz ve ebedi olarak orada kalır. Bu bağlamda, Mâtürîdî, "Allah katından söz mü aldınız" ifadesine dikkat çekerek, Yahudilerin ahirette belirli bir süre cezalandırılacakları iddiasının dayanaksız ve mesnetsiz olduğunu vurgular. Çünkü Yahudiler için cehennemde belirli bir süre cezalandırılacaklarına dair Allah'ın bildirdiği bir haber veya sözü bulunmamaktadır. Kaldı ki Yahudilerin cenneti hak edecek salih amelleri de yoktur (Mâtürîdî, 2004-2010, 1: 167).

2.3. Yüce Allah'ın İsrailoğullarıyla Ahidleşmesi Onların Üstün ve Seçkin Millet Oldukları Anlamına Gelmez

Mâtürîdî'nin Yahudilikteki seçilmişlik anlayışına yönelik önemle vurguladığı bir diğer eleştiri konusu, Allah'ın kendilerinden ahid/söz alma meselesidir. Bilindiği üzere, Yahudilik kutsal kitaplarında Ahd'e (Ahit) geniş bir yer ayırması sebebiyle bir "Ahid dini" olarak kabul edilmektedir. (Cilacı, 2002, s. 64). Yahudi geleneğinde Tanrı ve insan arasındaki anlaşmayı temsil eden ahid, genel olarak Nuh ve İbrahim (Avram) olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşmiştir (Demirci, 2005, s. 27). Nuh ile yapılan ilk ahid tüm insanlığı kapsarken (Tekvin 9/ 8–18, İbrahim ile yapılan ikinci ahid sadece İsrail oğullarını içermektedir. Yahudilere göre, İbrahim ile yapılan bu ahid, seçilmişlik inancının önemli bir kanıtını oluşturmaktadır. Bu ahidle Tanrı, İbrahim'e Mısır'dan Fırat'a kadar uzanan toprakları vaat etmiş (Tekvin, 15/18-21), kendi soyunu kutsayarak büyük bir bereketle çoğaltacağına dair söz vermiştir. Bu ahdin de İbrahim ve onun soyuyla birlikte kuşaklar boyunca, sonsuza dek sürdüreceğini bildirmiştir. (Tekvin 17/6-8). Buna göre Tanrı'nın onlarla bir zamanlar antlaşma yaptığı, bu antlaşmaya dayanarak Yahudilerin kendilerini seçilmiş bir millet olarak gördükleri ve inançlarını bu çerçevede oluşturdukları anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de, İsrail oğullarıyla yapılan ahidleşmeye birçok yerde vurgu yapılmakta ve ahitlerine sadık kalmadıkları için eleştirilmektedir. Mâtürîdî, bu ahidleşmeye dayanarak oluşturdukları seçilmişlik inançlarını Kur'an'ın verileri ışığında eleştirmektedir. Mâtürîdî, konuyla ilgili olarak, onlarla yapılan bu ahitleşmeyi hatırlatmakta ve verdikleri sözlerini yerine getirmeleri gerektiğini belirtmektedir. O, bununla ilgili olarak "Hayır, öyle değil; ahdini yerine getiren ve günahtan sakınan bilsin ki, Allah sakınanları şüphesiz sever." (Âl-i İmrân 3/76) mealindeki ayetini delil getirir ve eleştirilerini bu yönde yapar.

Mâtürîdî, ilk olarak söz konusu ayette geçen "hayır, öyle değil" ifadesiyle onların, "Kitapsızlara karşı üzerimize bir sorumluluk yoktur" şeklindeki iddialarının reddedildiğine dikkat çeker. Zira ona göre Yüce Allah onlardan söz almış, bu nedenle onlar (Yahudiler) sorumlu olmaktan

kurtulamamışlardır. Ayette geçen "Ahdini yerine getiren ve günahtan sakınan bilsin ki, Allah sakınanları şüphesiz sever." ifadesi, Mâtürîdî'ye göre Yahudilerin iddia ettiği gibi Allah'ın sadece kendilerini değil, Allah'a verilen sözü tutanları sevdiğine işaret etmektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 343). Buradan hareketle diyebiliriz ki insanların Allah katında sevilmeleri ve üstün olmaları, Mâtürîdî'ye göre herhangi bir ırka mensup olmakla değil, verilen sözlerin yerine getirilmesiyle mümkündür.[2]

Yine bu çerçevede Mâtürîdî, Allah ile İsrailoğulları arasındaki ahid/misak üzerinde de durur ve bu misak ile neyin kastedildiğini açıklamaya gayret eder. Mâtürîdî'ye göre, Âl-i İmrân 3/81'de geçtiği üzere misak ile kastedilen İsrailoğullarından, Allah'ın göndereceği peygamberine teslim olup, onlara yardım edeceklerine yönelik alınan sözdür (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 349; 4: 178 vd.). Konuyla ilgili bir diğer delil de "Şüphesiz, Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır." (Âl-i İmrân 3/77) mealindeki ayeti kullanır. Ona göre ayette zikredilen "Allah'ın ahdi"nden kastedilen, O'nun emir ve yasaklarıdır. Yine bu ahid, (Allah'a verdikleri söz anlamında) Hz. Muhammed ile ilgili onun vasıflarını ve özelliklerini saklamama aksine bunu insanlara açıklama ve bu gerçeği söylemeleri anlamına gelmektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 343).

Mâtürîdî, bu anlamda Yahudilerin seçilmişlik anlayışlarına atfen Allah'ın sevdiği kulları olabilmeleri için hangi şartları yerine getirmeleri gerektiğine de yer verir ve "Hayır, öyle değil; ahdini yerine getiren." (Âl-i İmrân 3/76) ayetini de bu anlamda yorumlar. Nitekim ona göre ayette geçen bu ifadeyle Allah Teâlâ, Tevrat'ta kendileriyle yapılan ahdi yerine getirmelerini istemekte ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in Tevrat'taki vasıflarını açıklamalarını, onu doğrulamalarını, sıfatlarını ve özelliklerini gizlememelerini istemektedir. Ayrıca, Allah'ın haramlarını işlemekten ve ahitleri yerine getirmeyerek insanlara zulüm ve işkence etmekten kaçınmalarını, bu sorumluluklarını yerine getirdikleri takdirde Allah'ın onları seveceğini bildirmektedir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 343). Ancak Mâtürîdî, onların ahitlerini yerine getirmediklerine vurgu yapar. O, "Şüphesiz, Allah'a verdikleri ahdi ve yeminlerini az bir

[2] Müfessirlerin büyük bir çoğunluğuna göre, altın buzağıya tapma olayıyla başlayan zulüm geleneği, İsrailoğullarının genel karakterine dönüşerek defalarca ahdi ihlal etmeleri, peygamberleri öldürmeleri ve itaplarını tahrif etmeleri sonucunda imâmet ve üstünlük vasıflarının kendilerinden alındığı bir aşamaya gelmiştir. Bu durumda, İbrahim'in soyundan gelen diğer kol, yani İsmail nesli, bu imâmeti devralmıştır. Müfessirler, bu mantığın bir sonucu olarak Rabb'e itaat prensibinin, İsrail oğulları için geçerliliğini yitirmesiyle birlikte İsmail nesli ve Muhammed ümmeti için de aynı prensibin geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Bkz. Gürkan, 2005, s. 48.

karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur." (Âl-i İmrân 3/77) ayetini kullanarak, bu kişilerin Allah katındaki hayır ve iyiliklerden mahrum kalacaklarını ileri sürer. Ayrıca, Allah'ın bu gerçeği "Onların bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir." (Bakara 2/217) ayetiyle ifade ettiğini vurgular (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 344).

Mâtürîdî, ayette haram kılınan şeylerin neler olduğuna dair çeşitli görüşleri aktardıktan sonra, asıl önemli olanın bu şeylerin (Yahudilere) niçin haram kılınmış olduğuna vurgulayarak, bu şeylerin onlara neden haram kılındığını Nisâ 4/160-161. Ayetlerini delil göstererek açıklamaya çalışır. Mâtürîdî bu ayetlerde Yahudilerin zulümlerine ve dindeki aşırılıklarına dikkat çeker. O, kendilerine birçok şeyin haram edilmesinin ilk nedeni olarak insanlara zulmetmeleri ve dinde aşırıya kaçmalarını belirtir (Mâtürîdî, 2004-2010, 2: 106; 5: 244). İkinci sebep olarak da Yahudilerin üstün ırk anlayışlarıyla bağlantılı olarak onların, "Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız/sevgilileriyiz" (Mâide 5/18) demelerini gösterir (Mâtürîdî, 2004-2010, 5: 244). Konuya ilişkin eleştirilerini de bu minvalde yapar. Nitekim Mâtürîdî, burada öncelikle Yahudilerin zulümleri ve aşırılıkları nedeniyle Allah tarafından cezalandırıldıkları tespitinde bulunmuş, bunun ardından eleştiri getirmiştir. O, Yahudilerin bu inançlarını ve iddialarını karşı özetle şu itirazı yöneltir: "Siz Allah'ın oğulları ve dostları olduğunuz iddia ediyor ve bunda da doğru sözlü olduğunuzu söylüyorsunuz. Halbuki hiçbir kimse çocuğunu veya dostunu en küçük zulümden dolayı cezalandırmaz, kendisine güzel olan şeyleri de yasaklamaz. Şayet Allah, yaptığınız zulme ve aşırılığa karşılık güzel olan şeyleri yasaklamakla ve bazı şeylerden de sizleri menetmekle sizi cezalandırmışsa (ki bu gerçekleşmiştir) sizin bu iddianızda yalan söylediğiniz ve bununla da Allah'a iftira ettiğiniz ortaya çıkacaktır." (Mâtürîdî, 2004-2010, 5: 244).

Öte yandan, ona göre Yahudilerle yapılan ahit, diğer milletlerden üstün oldukları manasına gelmez. Çünkü Yüce Allah, yalnızca bir milletten değil, akıl sahibi her bir varlıktan söz almıştır. Yani, sadece tek bir milletle sınırlı bir ahit yapılmamıştır. Allah Teâlâ, gönderdiği her peygamber aracılığıyla her milletten söz almıştır. Nitekim Allah, müminlerden (Müslümanlardan) Mâide 5/8. Ayetiyle, Yahudilerden de Mâide 12, Hıristiyanlardan da Mâide 5/14. ayet ile söz almıştır (Mâtürîdî, 2004-2010, 4: 182).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mâtürîdî, Yahudilerin seçilmişlik ya da diğer ırklardan üstün olduklarına dair inançlarını üç yönden eleştiriye tabi tutmuştur. Bunun sebebi de seçilmişlik inançlarını bu üç temel esasa dayandırmalarıdır. Bu nedenle Mâtürîdî, bu esasları eleştiriye tabii tutmuş, konuyla ilgili

iddialarının geçersizliğini ispatlamaya çalışmıştır. Eleştiri getirdiği bu esaslardan birincisi, onların kendilerini Allah'ın çocukları ve dostları olduklarına dair iddialarıdır. İkincisi, birçok peygamberlerin kendilerinden gönderilmesini bir üstünlük olarak görmeleridir. Sonuncusu da atalarının (İsrail oğullarının) Allah Teâlâ ile yaptıkları antlaşmaya/ahidleşmeye dayanarak bunu bir üstünlük olarak görmeleridir. Halbuki Mâtürîdî'ye göre, yukarıda açıklandığı gibi, Yahudilerin Allah'ın sevgili kulları olduklarını iddia etmeleri, içlerinden birçok peygamberin gönderilmesi, Allah'ın kendileriyle ahidleşmesi, onları Allah katında üstün/seçilmiş ırk olduklarını göstermez. Allah istediği kavmi/toplumu yüceltip üstün kılar, istediğini affeder, istediğine de azap eder. Bu yüzden, hiçbir toplum yaratılış bakımından kendisini diğerlerinden üstün bir göremez. Bir toplumun üstün veya seçkin olması, vaadedilen sözlerin yerine getirilmesi, Allah'ın emirlerine itaat etmesi, yasaklarından sakınması ve bütün peygamberlerine aralarında bir ayrım yapmaksızın iman edip uymasıyla kazanılır. Mâtürîdî, Yahudilerin "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz", "Biz nasıl olsa bağışlanacağız", "Bizden başkası cennete girmeyecek" ve "Cehennemde sayılı günler kadar kalacağız" gibi inançlarını eleştirmiştir. Bu iddiaların temelsiz olduğunu ispatlamaya çalışarak, her bireyin işlediği amele karşılık mükâfat veya ceza göreceğini vurgulamıştır. Bilhassa cenneti yalnızca kendilerine tahsis edildiğini iddia eden Yahudilerin sadece dünya hayatını tercih ettikleri için ölümden kaçtıklarını ve asla ölümü temenni etmediklerini belirtmiş, Yahudilerin içine düştükleri çelişkilere dikkat çekmek amacıyla niçin dünya hayatını ahirete tercih ettiklerini sormuştur.

KAYNAKÇA

[1] Adam, B. *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*. Pınar Yay., İstanbul, 2002.

[2] Adam, B. *Yahudilik.* Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz, 205-250, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007.

[3] Aydın, F. *Yahudilik.* İnsan Yay., İstanbul, 2004.

[4] Besalel, Y. *Yahudilik Ansiklopedisi*. Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 2001.

[5] Çelebi, A. *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*. çev. Ahmed Büyükçınar-Ö. Faruk Harman, Kalem Yay., İstanbul, 1978.

[6] Demirci, K. *Yahudilik ve Dinî Çoğulculuk*. Ayışığı Yay., İstanbul, 2005.

[7] Firestone, R. *Yahudiliği Anlamak*. çev. Çağlayan Erendağ-Levent Kartal, Gözlem Gazetecilik Yay., İstanbul, 2004.

[8] Gürkan, S. L. Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi, İslâm Araştırmaları Dergisi, 13: 25-61,(2005.

[9] Kaçan, L. *Kıtâb-ı Mukaddes ve İslam Geleneğinde Ahid Sandığı*. Ataç Yay., İstanbul.

[10] Kaufman, E.-F. Josy. (2000). *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik*, Din Fenomeni, haz. Mehmet Aydın, 89-129, Din Bilimleri Yay., 2004.

[11] Mâtürîdî, E. M. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, ed. Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul, 2004-2010.

[12] Osman, C. *Günümüz Dünya Dinleri*. DİB Yay., Ankara, 2002.

[13] Önal, R. *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler*. Emin Yay., Bursa, 2013.

[14] Wyschogrod, M. Musevilik Açısından İslâm ve Hıristiyanlık, İbrâhimî Dinlerin Diyalogu, ed. İsmail R. Farukî, çev. Mesut Karaşahan, İstanbul, 1993.

[15] Yavuz, N. *Kitâb-ı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

MONOTEİST VE DÜALİST TANRI ANLAYIŞI BAĞLAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZERDÜŞTÎLİK VE MECÛSÎLİK

Prof. Dr. Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, onal1975@gmail.com-ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Müslümanları diğer dinlere yönelik ilgileri Kur'an'da zikredilen (Bakara 2/62; Nahl 16/123; el-Hac 22/17) ya da Hz. Peygamberin döneminde bilinen Haniflik, Yahudilik, Hıristiyanlık, Sabiîlik, Mecûsîlik gibi dinlerle sınırlıydı. Bununla birlikte İslam'ın ortaya çıktığı dönemde söz konusu dinlerin dışında başka inançların da olmasına rağmen, ayetlerde çoğu zikredilmemektedir. Zira Kur'an Arapların tanıdıkları Hicaz yöresinde bulunan dinlere işaret ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'den sonra İslamî fetihlerin genişlemesiyle Müslümanlar Kur'an'da bahsi geçmeyen Budizm (Sümeniyye), Maniheizm, Hinduizm gibi farklı dinî ve felsefî akımlarla muhatap olmuşlar, İslam dinini savunmak için söz konusu dinleri incelemeye çalışmışlar ve onlara karşı reddiyeler kaleme almışlardır. Fakat genel anlamda özellikle kelam âlimleri tartışmalarında bütün düşüncelere yer vermemekte aksine, muhalif dinlerin inançlarını dikkate almaktadırlar. Bunu yaparken de söz konusu düşüncelerin tarihi ile ilgili bilgiler vermek yerine daha çok teolojik iddialarını ele almakta ve kendi inançlarının onlar karşısındaki konumunu belirlemeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden İslam kaynaklarında, Zerdüştîlik hakkında önemli bilgiler verilmekle birlikte, monoteist ve düalist tanrı anlayışı bakımından tarihî süreçte nasıl bir değişime uğradığına dair detaylı ve açıklayıcı bilgi verilmemektedir. Gerçi mezhepler ve dinler tarihine dair yazılan Fırak ve Nihal eserlerinde çeşitli dinî ve felsefî akımlarının tarihine ve teolojik iddialarına dair birçok malumat vardır. Ancak biz bu tebliğimizde konuyu sınırlandırmak için hakkında bilgi verilen Zerdüştîliğin ve alt mezheplerinin geçmişten günümüze kadar Tanrı inancı bağlamında nasıl bir değişime uğradığı konusu üzerinde duracağız. Bu bağlamda söz konusu Fırak ve Nihal yazarların konuyla ilgili verdiği bilgiler çağdaş araştırmaları da göz önünde bulundurarak değerlendirilecek, bu bilgilerin ne kadar güvenilir olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Zerdüştîlik, Mecûsîlik, Monotezim, Dülizm, Tanrı İnancı.

1. GİRİŞ

İran menşeili bir din olan Zerdüştîlik, yaklaşık olarak M.Ö. 7. ve 6. yüzyılda İran bölgesinde ortaya çıkıp zaman içerisinde taraftar toplayarak ülkenin resmi dini olan, millî karakterli bir

dindir (Araz, 2002, s. 7). Zerdüştîliğin ortaya çıktığı İran coğrafyası ise ticaret yollarının (İpek ve Baharat yolu gibi) kesiştiği bir konumda bulunması sebebiyle farklı din ve medeniyetlerin kaynaştığı bir yer haline gelmiştir. Ayrıca Hindistan, Çin ve Bizans vb. bölgelerde yaşan farklı din mensupları dışlandıklarında kendilerini daha özgür hissettikleri bu coğrafya her zaman onlara emin bir yer olmuştur. Bu yüzden İran coğrafyası tarihsel olarak birçok din için önemli bir merkez durumuna gelmiştir.

İslam dünyasında daha çok Mecûsîlik adıyla bilinen Zerdüştîlik kaynaklarda Mazdeizm olarak da tanınmaktadır (Sayım, 2004, s. 92; Duman, 2009, s. 11; Waardenburg, 2006, s. 98). Mecûsîliğe, Batılı kaynaklarda kurucusu Zerdüşt'ün adına nispetle Zoraastrianism, bu dindeki tanrı için kullanılan Ahura Mazda adına atfen Mazdeizm ya da ortaya çıktığı ülkeye nispetle Parsizm ismi de verilmektedir (Oymak, 2002, 3: 375). Müslüman bilginler, Zerdüştîlik dinini benimseyenlerin ateşe tapmaları sebebiyle bu dini "Ateşperestlik" olarak da zikretmektedirler (İnostrantsev, 1950, s. 45, 46; Neşşâr, 1999, 1: 260; Duman, 2009, s. 5). Kur'an'da, bu dine inananlar için ateşperest ile aynı anlama gelen Mecûs kelimesi (Hac 22/17) kullanılmaktadır (İnostrantsev, 1950, s. 47; Oymak, 2002, s. 375). Bu durum Mecûsî adlandırmasının İslâm'dan önceki Arap toplumuna ya da Hıristiyanlara ait olduğuna işaret etmektedir.

Zerdüştîliğin ateşperest şeklinde algılanması ateş kültünün önemli bir yer işgal etmesi sebebiyledir. Çünkü Zerdüştîlik'te Ahura Mazda'ya, ilk başta manevî bir varlık olarak inanılırken, daha sonra onun nuru, ateşin ihtiva ettiği yaratılmamış bir ışık olarak düşünülmüş, bu yüzden Ahura Mazda'nın nuru olarak ateşe ibadet edilmeye başlanmıştır (Freke-Gandy, 2001, s. 53; Işık, 2004, s. 158). Nitekim Zerdüştîlik'te ateş olgusu göksel aydınlığın, ezeliliğin, ebediyetin ve kutsallığın yeryüzündeki sembolü konumundadır. Yaratılmış olan her şeyin hayatı, canlı bir ateşten oluşmaktadır. Bu inanca göre saf ateşin dışındaki her şey pistir. Bu nedenle Zerdüştîler adi ateşe değil, saflaştırılmış ateşe ibadet ederler (Aydın, 2008, s. 135). Ayrıca kutsal kitapları Avesta'ya göre de saf ateş, Ahura Mazda'nın özü ve ruhu olarak kabul edilmiştir (Duman, 2009, s. 5). Bunun için Zerdüşt tapınaklarında, ateş mihrapları önemli bir yer tutmuştur. İşte ateşe verilen bu değer sebebiyle İslam kaynaklarında Zerdüştîlik, Ateşperestlik şeklinde isimlendirilmiş, söz konusu ateş kültü üzerinde ayrıntılı bilgiler verilmiştir (Mâtürîdî, 2009, s. 214 vd.; Makdisî, 1899, 4: 27; Kâdi Abdülcebbâr, 1958, 5: 71; Bağdadî, 2008, 221-224; Şehristânî, ts., 2: 256-274).

Zerdüştîlik dininin kurucusu olan Zerdüşt'ün yaşadığı yer ve zaman konusunda farklı görüşler benimsenmiştir. Bazı kaynaklar Zerdüşt'ün M.Ö. 7. yüzyılda Azerbeycan'da doğduğunu

bildirir. Bir görüşe göre Zerdüşt'ün M.Ö. 1200'lerde yaşadığı varsayılırken, diğer bir görüşe göre o, M.Ö. 18. ile 6. yy. arasında yaşamıştır (Kim, 1982, 1: 110; Choksy, 2005, 14: 9989). Parsî/İran kaynaklarında verilen bilgilere göre de o, M.Ö. 628-551 yılları arasında yaşamıştır (Bowker, 1997, s. 1069; Zaehner, 1958, s. 136). Zerdüşt üzerinde son yıllarda yapılan modern araştırmalar ise konuyla ilgili iki ana fikir söyler. Birincisi Zerdüşt'ün M.Ö. 10. ya da 9. yüzyılda; ikincisi ise M.Ö. 6. ya da 5. yüzyılda yaşadığı şeklindedir (Smart, 1991, s. 260; Dantzig, 1999, s. 6). Birçok araştırmacı Zerdüşt'ün yaşadığı bölge olarak Azerbeycan'ı gösterse de (Kim, 1982, 1: 110; Gnoli, 1987, 15: 580) çağdaş araştırmalar bugünkü İran-Afganistan arasındaki bölgeden Doğu İran kısmında yaşadığını tahmin etmektedirler (Oymak, 2002, 375; Araz, 2002, s. 12). Netice olarak Zerdüşt'ün, kimileri tarafından M.Ö. 13. yüzyılın başlarına adar kimileri tarafından ise 6. yüzyılın sonlarına kadar yaşadığına kadar inanılır. Ama genel kabule göre Zerdüşt, MÖ. 7. ile 6. yy'de yaşamış ve MÖ. 583'te 77 yaşında iken ölmüştür (Foltz, 2006, s. 42; Kim, 1982, 110).

Zerdüştîliğin Zerdüşt tarafından kurulan müstakil bir din mi yoksa İran ve Babil inançlarıyla harmanlanmış senkretik bir inanç mı olduğu konusu tartışmalıdır. Nitekim kurduğu inanç sistemine ismini veren Zerdüşt, araştırmacılar tarafından reformist veya yeni bir din getiren peygamber olarak nitelendirilmiştir (Duman, 2009, 11). Mircea Eliade konuyla ilgili olarak iki görüş ileri sürer: 1. Zerdüşt, MÖ. 2000'lerde, Hint-İran kültürü tarafından temsil edilen geleneksel bir dinin reformcusudur. 2. Zerdüşt dini, Mazdaizm'in bir görüntüsüdür (Eliade, 1985, 1: 303). Fakat Batılı ilim adamlarının çoğunluğu Zoroastrianism dedikleri Zerdüştîliği, Zerdüşt tarafından kurulan bir din olduğunu, kendisinden sonra ise eski İran ve Babil inançlarının bu dine girmesiyle Zerdüştîliğin senkretik bir yapıya dönüştüğünü söylemişlerdir (Işık, 2004, s. 153; Duman, 2009, s. 5).

Zerdüşt dini, bu gelişim sürecinde Arya dinleriyle karşılaşmış ve bunlardan etkilenerek şekil değiştirmiştir. Bu değim ve etkileşim Zerdüştîliğin tarihte oldukça kaotik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tarihi süreç içinde önemli değişimlerin ve kırılmaların yaşadığı anlaşılan Zerdüştîlik, yaşadığı dönemlere ve yerlere göre bazen değişik isimlerle ve farklı alt gruplarla anılmıştır. Bu yüzden tarihi süreçte Zerdüştîliğin nasıl bir değişim geçirdiğini yakından incelemek konunun iyi anlaşılabilmesi için büyük önem arz etmektedir.

2. ZERDÜŞTÎLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Zerdüştîliğin tarihsel gelişimi genel hatlarıyla dört devrede ele alınıp incelenebilir.

2.1. Pers Dönemi Zerdüştîliği

Zerdüşt 77 yaşında öldüğünde kurmuş olduğu din İran'da gelen kabul görmüş, müntesipleri tarafından öğretileri kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Özellikle MÖ. 550'lerde Kral Cyprus Medler'i ve MÖ. 538'de Babil İmparatorluğunu yıkıp yeni bir Pers devletini kurmasıyla Zerdüştîlik devletin resmi dini kabul edilmiştir (Ayata, 2003, s. 18; Aydın, 2008, 136). Daha sonra I. Darius'la (M.Ö. 521-486) Zerdüştîlik büyük bir ivme kazanmıştır (Smart, 1991, 259). Darius tahta iyice yerleştikten sonra Zerdüştîliğin kutsal kitaplarını bir araya toplatmıştır (Taraporewala, 2009, 87-88). Bu evrede Zerdüşt, yüceltilip insanüstü bir varlık konumuna çıkartılmıştır. Birçok destan onun şahsına mal edilmiştir (Ayata, 2003, 18). Krallar tarafından desteklenen Zerdüştîlik bu dönemde oldukça başarılı yayılmasına rağmen evrensel bir din haline gelememiştir. Magi Rahipleri[1] sayesinde ilk sentezler dine ilave edilmiştir. Eski İran ve Hint tanrılarından "Mitra ve İndra" yeniden yorumlanmış ve bu ilk sentezler Aşamenidler Dönemi öncesinde nesilden nesile aktarılmıştır (Gnoli, 1987, s. 588; Araz, 2002, s. 17).

2.2. Aşamenidler Dönemi Zerdüştîliği

Bu dönemde Büyük İskender bölgeyi istila etmesiyle Zerdüştîlik yasaklı din haline getirilmiş ve devlet dini olmaktan çıkartılmıştır. Kutsal kitapları yok edilmiş ve dinin müntesipleri büyük baskı görmüştür. Ancak Büyük İskender'in ölümünden sonraki dönemlerde başa gelen hükümdarlarının dinî konularda oldukça hoşgörülü politika izlemeleriyle Zerdüştîlik varlığını devam ettirmiştir. Ayrıca Zerdüştîliğin zayıflamasını fırsata çeviren Mitraizm ve Yunan dinleri vb. farklı dini ve felsefi akımlar da İran'da yayılmaya başlamıştır (Aydın, 2007, s. 165; Taraporewala, 2009, s. 198, 89).

İran'ın Büyük İskender tarafından fethedilmesinin ardından Hellenizm de bölgede hâkim konuma gelerek Zerdüştîliği etkilemiştir. Bu etkileşim neticesinde Zerdüştîliğin doktrinlerinde bir takım değişimler olmuştur. Örneğin Zerdüştî tanrıları ve eski İran tanrıları ile Yunan tanrıları arasında özdeşlik kurulmaya başlanmıştır. Ayrıca Zerdüşt rahipler (Magi) bu dine büyü ve sihir gibi bir takım ritüeller de dahil ederek Zerdüştîliğin ahlakî öğretilerden uzaklaşmasına ve daha katı, daha şekli bir hal almasına neden oldular (Araz, 2002, s. 18). Ayrıca bu rahipler aracılığıyla putperest unsurlar da Zerdüştliğe girmiştir. Mesela daha önceleri tapınaklarda tanrıların figür ve resimleri kullanılmazken, bu süreçte Tanrı Ahura Mazda'nın resim ve heykelleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu da Hellenizm'in etkisinde kalan rahipler vasıtasıyla bu dine

[1] Magi kelimesi Farsça magu kelimesinden türetilmiştir. Zerdüştî rahip ve bilge anlamına gelir. Grek ve Latin kaynaklarda da Grekçe magos, Latince magus olarak yazılan Magi, Fars rahip anlamıyla kullanıldığından Zerdüşt'ün takipçisi ve eski Hikmet geleneğinin varisçileri anlamına geldiği söylenir. Felsefî tartışmaların çoğunda bu kelime düalist anlayışın eleştirilmesi amacıyla kullanılır. Bkz. Jongi, 14: 5559; Demir, 2008, s. 77.

geçmişti (Ayata, 2003, s. 37). Zerdüşt rahiplerin yaptığı en önemli değişiklik ise düalizm doktrininde olmuştur. Buna göre herşeyin başlangıcında iyi ve kötü güçlerin arasında sürekli bir çatışma vardır. Bu çatışmanın temeline de "zaman" prensibi yerleştiriliyordu. Bu prensip her şeyi açıklamada çok önemli rol oynuyordu. Bu da zamanla Zurvanizm'i doğuracaktır. Zerdüştiliğin Eskatoloji anlayışının temellerinin atılması da yine bu dönemde olmuştur (Zaehner, 1968, s. 219).

Büyük İskender'in istilasıyla gücünü kaybeden Persler'in yeniden canlanması ise Partlar (Arsakîler) döneminde (MÖ. 250-MS. 226) gerçekleşmiştir (Ayata, 2003, s. 18). Dolayısıyla Partlar'ın yükselişi, İran'ın tarihinde yeni bir çağı ifade eder. Part gücü doruğuna ulaştığında, Zerdüştlerin de İran'da yitirilmiş hâkimiyetini yeniden kazanmaya başladığını görürüz. Ancak Partlar başlangıçta Zedüştî değillerdi. Sonraki Part hükümdarları ise Zerdüşt dinini kabul etmişlerdi ve Zerdüşt dininin eski kutsal kitaplardan kalmış parçaları bir araya getirmek için çok çabalamışlardır. Avesta metinlerinin yeniden derleme işi Parth hükümdarı I. Valkhaş (M.S. 51-77) tarafından başlatılmışsa da başarıya ulaşılamamıştır. Bu derleme faaliyetlerinin başarıya ulaşması ancak Sasânî Döneminde gerçekleşebilmiştir (Taraporewala, 2009, s. 90-91, 198).

2.3. Sasânî Dönemi Zerdüştîliği

Fars soyundan gelen Sasânîler I. Ardeşir (M.S. 226-240) tarafından Part hanedanlığına son verilerek kurulmuştur (Taraporewala, 2009, s. 90, 198; Ayata, 2003, s. 18). Sasânîler döneminde dikkat çeken en temel özellik ise Zerdüştîlik dinine ait temel kutsal kitapların yeniden derlenmiş olmasıdır. Devletin kurucusu olan I. Ardeşir, Zerdüşt'ün ateşli hayranıydı ve önceden son Parth hükümdarlarının başlattığı, Avesta kutsal kitaplarının yeniden derleme ve halkın diline (Pehlevi) çevirtme işini, büyük çabayla sürdürmüş (Taraporewala, 2009, s. 198); onun ardılı olan oğlu I. Şahpur (M.S. 240-271) tarafından bu çalışmalar devam ettirilmiştir. Nihayet bu çalışmalar II. Şahpur (M.S. 309-379) yönetiminde tamamlanmıştır (Taraporewala, 2009, s. 90-91). Bu dönemin bir diğer ayırt edici özelliği de Partlar döneminde milli bir özellik taşıyan Zerdüştîliğin evrensel din olmaya doğru bir geçişin yaşanmış olmasıdır (Gnoli, 1987, s. 589). Ayrıca Sasânîler dönemine ait kaynaklarda dini literatürde de bir takım değişimler ve farklı adlandırmalar da olmuştur. Örneğin Ahura Mazda ismi yerine Hürmüz; Angra Mainyu yerine de Ehrimen ismi kullanılmıştır (Araz, 2002, s. 21).

Zerdüştî teolojisinin kurumsallaşarak felsefi bir alt yapıya sahip olması bu dönemde gerçekleşmiştir. Ancak bu daha çok teorik ve spekülatif konularda olmuştur. En çok ilgi duyulan ve tartışılan meselenin başında ise "Tarih Teorisi" ile "teodise" gelmiştir. Bilindiği

üzere Zerdüştîliğin çıkış noktasını teodise/kötülük problemi oluşturmuştur (Demir, 2008, s. 78; Araz, 2002, s. 19). Buradan hareketle diyebiliriz ki Zerdüştîliğin etik boyutu Zerdüşt, ritüel boyutu Aşamenidler ve felsefi teolojisinin de Sasânî dönemindeki din adamları tarafından ortaya konmuştur.

Sasânîlerin bu ilk döneminde Zerdüştîlik devlet desteğini alarak bölgede baskın konuma gelmişti. Ancak devletin dini politikası tamamen hoşgörüye dayalıydı ve dinler arasında ayrımcılık yapılmıyor, aksine farklı dinlere de saygı gösteriliyordu. Bu müsamahalı ortamı fırsat bilen Budizm, Hıristiyanlık ve Yahudilik İran'da yayıma imkânı elde etmişlerdi (Taraporewala, 2009, s. 89). Buna ilaveten senkretik yapıya sahip olan Maniheizm de İran topraklarında ortaya çıkmıştı (Taraporewala, 2009, s. 201 vd.). Ayrıca yine bu dönemde Zerdüştîlik de çeşitli fırkalara bölünmeye başlamıştı.[2] Bunların en önemlileri arasında Mitraizm, Zurvanizm ve Mazdekizm'i sayabiliriz (Smart, 1972, 7: 381 vd.; Yashater, 2005, 9: 5800; Taraporewala, 2009, s. 185, 205). Söz konusu mezhepler bölgede yayılarak oldukça etkili olmuşlardır. Ancak Sasânîlerin dinlere karşı hoşgörü politikası fazla uzun sürmedi. Özellikle I. Behram (M.S. 272-275) zamanında söz konusu dinler ve mezhepler arasında çetin bir mücadele başladı. Bu durumu devletin bekası için tehlikeli bulan I. Behram, Zerdüştî rahip Karter'in de etkisiyle Zerdüştîlik dışındaki söz konusu din ve mezhepleri yasakladı (Taraporewala, 2009, s. 91; Ayata, 2003, s. 18).

2.4. Modern Dönem (Parsîlik) Zerdüştîliği

7. yüzyılın başlarında hükümdarlar ile soylular arasında sürekli siyasî mücadeleler yaşanması sonucu Sasânî İmparatorluğu yavaş yavaş eski gücünü kaybetmişti. Buna mukabil Arabistan yarım adasında ise birliğin ve düzenin sağlanmasıyla İslam orduları sınır ötesi fetihlere başlamıştı. Hz. Ebu Bekir devrinde doğuya yönelik ilk fetih hareketleri gerçekleştirilmişti. Hz. Ömer zamanında da Müslümanlar ile Sasânîler arasında Kadisiye (637) ve Nihavend (642) savaşları yapılmış ve her iki savaştan da Müslümanların galip gelmesiyle Sasânî imparatorluğu son bulmuştu (Usta, 2007, s. 40; Kurt, 1998, s. 37). Bunun neticesinde İran'da Zerdüştîlik güç

[2] Batı kaynaklarında, Mecûsîlik bir bütün olarak incelenmektedir. Söz konusu fırkalar hakkında çok az bilgiler verilmektedirler. İslam kaynaklarına ise adı geçen fırkalar üzerinde ayrıntılı olarak durulmakta ve hatta Zerdüştiliğin birçok kollara nasıl ayrıldığından bahsedilmektedir. Örneğin Şehristânî, Mecûsîleri Keyûmersiyye, Zervâniyye ve Zerdüştiyye şeklinde üç fırkaya ayırırken; Bağdâdî, Zervâniyye, Mesîhiyye, Hurremdîniyye, Bihâferîdiyye şeklinde dört fırkaya ayırmıştır. Makdîsî, ise Maniheistler, Markûniyye, Lağariyye, Behâfirîziyye ve Hurremiyye gibi fırkalardan bahsetmiştir (Bkz. Şehristânî, ts., 2: 257 vd.; Bağdâdî, 2008, s. 280; Makdîsî, 1899, 4: 26.

kaybetmiş, bunun yerine İslam dini hakim olmuştu. Gittikçe zayıflayan Zerdüştîler varlıklarını devam ettirebilmek için bölgeyi terk ederek Hindistan'a yerleşmişlerdir (Taraporewala, 2009, s. 97-99). Anlaşılıyor ki İslam geldiğinde İran, Orta Asya ve Hindistan bölgelerinde karşılaştığı en köklü gelenek de Zerdüşt geleneğidir. Zerdüştîlik ilk çıkış itibariyle gnostik bir yapı arz etmese de zamanla özellikle Helenestik unsurlarla beslenerek oldukça önemli gnostik bir inanç sistemi kurabilmiş, bu yeni teoloji yapısıyla İslam dünyasına yayılmış, doğal olarak da Müslümanlar tarafından bu inanç yapısıyla tanınmışlardır.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız Zerdüştîliğin bu tarihsel gelişimi bize Zerdüştîliğin ahlaki prensiplerinin gnostik yapıya büründüğünü göstermektedir. Bu süreçte dikkatimizi çeken en önemli husus Müslüman toplumun karşılaştıkları Zerdüştîliğin Sasânî devrinde değişim geçirerek düalist bir yapıya dönüşen Zerdüştîlik'tir. Bu bakımdan İslam alimleri tarihsel Zerdüştîlikten daha ziyade o devirde mevut olan ve etkisini devam ettiren Zerdüştîlik ile meşgul olmuşlardır. Ayrıca kelam ve mezhepler tarihi kaynaklarında Mecûsîlik (Zerdüştîlik) üst başlığı altında ele alınarak mezheplerin tasnif edilmesinin (Makdîsî, 1899, 4: 26; Bağdâdî, 2008, s. 280) İslam sonrası Fars kültürünün etkisiyle şekillendikleri, bu bağlamda Mazdekizm ve Mecûsî düşüncelerle senkretik etkileşimi olan bir takım sosyal ve siyasal hareketlerin tarihsel şartlara bağlı olarak Mecûsîliğin içinde telakki edildikleri söylenebilir.

3. ZERDÜŞTÎLİĞİN ALT KOLLARI

Gerek batılı kaynaklarda gerekse İslami kaynaklarda Zerdüştîliğin mezhepleri olarak belirtilen Mazdekizm ve Hürremiyye hakkında bilgi verilecektir. Zerdüştîliğin birçok kollarından bahsedilmektedir;[3] ancak hem konumuz açısında hem de İslam tarihi açısından 6. ve 8. yüzyılda varlığını ve etkilerini devam ettirmeleri nedeniyle biz burada söz konusu iki mezhebi incelemeyi uygun bulduk.

3.1. Mazdekizm

Zerdüştîliğin içerisinde ortaya çıkan Mazdeizm mezhebi, düalizme inanan fırkalardan biri olması nedeniyle İslam'ın siyasî, sosyal ve düşünce tarihi açısından oldukça önem taşır. İslam dininin İran bölgesine girmesinden önce sert ve keskin bir gnostik olan Mazdeizm (Neşşâr, 1999, 1: 269, 280), M.S. V. yüzyıl sonlarında İran topraklarında ortaya çıkmış, zamanla tüm İran ve Ermenistan'da oldukça hızlı bir şekilde yayılmıştır (Taraporewala, 2009, s. 92).

[3] Örneğin Mecûsî fırkaları arasında, Keyûmersiyye, Zervâniyye, Mesîhiyye, Hurremdîniyye, Bihâferîdiyye, Lağariyye, Behâfirîziyye, Mazdekiyye, Mitraizm, Berdesaniyye, gibi farklı birçok fırkalardan söz edilir. Makdîsî, 1899, 4: 26; Bağdâdî, 2008, s. 280; Taraporewala, 2009, s. 205,185; Smart, 1975, s. 381-382.

Nişaburlu Mazdek'in görüşlerini kabul eden bu grup kaynaklarda bu isme izafe edilerek Mazdekizm olarak anılır. Asıl ismi Mazdek b. Nâmidân olan Mazdek, V. yüzyıl sonralarında Nesa şehrinde 487 yılında doğmuştur (Neşşâr, 1999, 1: 269; Işık, 2004, 167). Önceleri Zerdüştî olan Mazdek, daha sonraları kendine has bir mezhep oluşturarak (Taraporewala, 2009, 207; Neşşâr, 1999, 1: 270) İran'da militan bir reform hareketini başlatmıştı (Taraporewala, 2009, 210; Işık, 2004, s. 166). O, 488 dolaylarında kurmuş olduğu devrimci ve komünist mezhebinin görüşlerini yaymaya başlamış, birkaç ay süresince yandaşlarının sayısını yüzbinlere ulaştırmayı başarmıştı (Taraporewala, 2009, s. 211).

Kaynaklarda verilen bilgiye göre Mazdek, Nuşirevan'ın (I. Hüsrev) babası olan Sasânî Kralı Kubad (M.S. 488-531) döneminde yaşamış, onu kendi dinine davet etmiş, o da bu davete icabet ederek bu yeni öğretiyi benimsemiştir (Işık, 2004, s. 167). Böylece kral Kubad tarafından siyasi destek gören Mazdek[4] Nuşirevan'ın kendisini öldürmesine öldürmesine kadar kendi öğretisini yaymaya çalışmıştır (Guidi, 1979, 8: 202). Ancak Mazdek'in aşırı düşünceleri, zamanla toplum için bir tehdit oluşturmuştur. Bu yüzden Mazdek, düşünceleri sebebiyle Zerdüştî rahipler tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Taraporewala, 2009, s. 211). Ayrıca Mazdek, Zerdüşt'ün kitabını yanlış tevil ederek batınî bir anlayışı benimsemiş, böylelikle Zerdüşt'ün yolundan ayrılmıştır. Onun, malları ve kadınları toplumun ortak menfaatine açması da Ortodoks Zerdüştîler arasında büyük tepkiyle karşılanmış ve sert tartışmalara sebep olmuştur (Işık, 2004, s. 167). Neticede onun görüşlerinden rahatsız olan Zerdüştî rahipler, Mazdeke sempati duyan kral Kubad'ı birkaç yıl sonra tahtını bırakmaya zorlamışlar ve sonunda Kral 499-501 yılları arasında tahtını bırakmak zorunda kalmıştır (Taraporewala, 2009, s. 209). M.S. 501'de Kubad yeniden tahta çıkınca, Mazdakîlerden açık desteğini çekmiş ve Mazdekçiliğin yıkılmasında önemli rol oynamıştır. Fakat İran'ı Mazdak hareketinden kurtaran oğlu I. Hüsrev olmuştur. Mazdak öğretisinin devlet için bir tehdit olduğunu anlamış ve ilk icraatı da onu bastırmak olmuştur (Taraporewala, 2009, s. 211; Fahreddîn er-Râzî, 1982, s. 168). Mazdek'in, kadınları ve malları toplumun ortak kullanımına açtığı ve Nuşirevan tarafından öldürüldüğü hususu İslam kaynaklarında da ifade edimektedir (İbn Nedîm, 1971, 406; Nizâmü'l-Mülk, 1990, s. 247-251).

Kaynaklarda Mazdakizm, tarihteki ilk Bolşevik olarak tanımlanabilir (Taraporewala, 2009, s. 210). Ruhsal yönden Mazdek, dinin yasaklarından sakınma ve hayvan yaşamının kutsallığını öğretmiştir, ama sosyal yönden görüşleri modern bir Bolşeviğe göre biraz fazla ileri gitmişti

[4] Mazdek'in siyasî iktidarın desteğini nasıl kazandığını ve daha sonra bu siyasi iktidar tarafından Mazdek taraftarlarının nasıl bastırıldığı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nizâmü'l-Mülk, 1990, s. 247-270.

(Taraporewala, 2009, s. 92). Gerçekten Mazdek, komünizmi yalnızca dünyevî mallar üzerine vaaz etmemiş, ayrıca hayatın tüm alanında eşit bölüşümünü de savunmuştu. Diğer bir ifadeyle o, yalnızca doğumda değil, yaşam boyunca, tüm insanların kusursuz eşitliğini iddia etmiş, kadınların ve malların toplum tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini öğretmişti (İbn Nedîm, 1971, s. 406; Nizâmü'l-Mülk, 1990, s. 250-251; Işık, 2004, s. 167). Çünkü o, Zevk ve mal arzusunun, tüm nefret ve bozuşmalara sebep olan evrensel iki temel unsurunu oluşturduğunu ileri sürmüştü (Taraporewala, 2009, s. 212). Neticede tüm savaşların ve musibetlerin sebebinin bunların olduğunu düşünen Mazdek, buradan hareketle tüm takipçilerine mal ve kadınların, aralarında bölüştürülmesini helal kılmıştı (Bağdâdî, 2008, s. 206, 281; Neşşâr, 1999, 1: 270). Buraya kadar verdiğimiz onun bu fikirleri hemen hemen bütün kaynaklara bu şekilde geçmekte ve Sosyalizm ve Komünizm'in arkaik ve oryantal şekli olarak kabul edilmektedir (Nizâmü'l-Mülk, 1990,s. 250-251). Nitekim bazı İslam kaynaklarında Mazdek'in böyle bir fikri savunmasının nedeni olarak insanları bu iki şey yüzünden anlaşmazlığa düşmekten korumak olduğu zikredilmiştir. Şehristani'ye göre Mazdek, insanları anlaşmazlıktan, nefret ve kinden, adam öldürmekten men etmiştir. Çünkü tüm bunların nedeni mal ve kadındır. Bu yüzden Mazdek, çözümü tıpkı su, ateş ve yiyecek gibi mal ve kadını da insanların ortak kullanımına açarak bulmuştur. Ancak onun bu önerisi insanlar arasında daha büyük bir anarşi ve kargaşaya sebep olmuştur (Şehristânî, ts., 2: 276). Nizâmü'l-Mülk de Mazdekin insanlar arasında eşitliği sağlamak ve fakirliği ortadan kaldırmak için düşüncesini "servet ve mal mülk değildir; halk arasında ve mubahtır; hepsi Huda'nın kulları ve Adem oğullarındandır. Her neye ihtiyaç duyarlarsa birbirlerine harcamaları gerekir; öyle ki hiç kimse hiçbir işte fakirliğe düşmesin." şeklinde ifade ettiğini, buradan hareketle de Mazdek'in, kadınların da servet hükmünde ve toplumun hizmetinde olması gerektiğini savunduğunu söyler. Çünkü Mazdek, ancak bu sayede kıskançlığın ortadan kalkacağına, hırs ve kötülüğün silineceğine inanmaktaydı (Nizâmü'l-Mülk, 1990, s. 250 vd.). Mazdek'e göre Allah önce dünyayı yaratmış, sonra Adem'i oraya yerleştirmiştir. Adem burada dünyevi nimetlerinden faydalanmış ve kadınlarıyla evlenmiştir. Adem vefat etmeden önce kendi oğulları arasında dünyayı eşit olarak paylaştırmış, böylece kadınlardan ve mallardan hiç birinin diğerine üstünlüğü kalmamıştır. Ancak bu eşitlik bozulursa hırsızlık, hıyanet, aldatma, kandırma, hile vb. yollarla birinin karısını veya malını almak helal sayılır. Buna göre insanlar arasında eşitlik sağlanıncaya kadar fazla kadın bulundurmak ya da mal sahibi olmak haramdır. Bunların hepsi toplumun ortak malıdır (Işık, 2004, s. 168).

Görüldüğü gibi Müslüman âlimler Mazdek'e ve Mazdeizm'in tarihi geçmişine büyük bir itina göstermişlerdir. Bunun sebebi, Mazdekçilerin İslam ve Müslümanlar için doğrudan bir tehlike arz etmiş olmalarıdır. Bunun için fıkıh kitaplarında bunlara özel bablar ayrılmıştır. Bunların kadınları nikâhlanmaz ve kestikleri de yenmez ve bunlardan cizye de kabul edilmez. Çünkü bunlar asıl Mecûsîlikten kopmuşlar, haramları mübah saymışlar, malların ve kadınların ortak meta olduğunu söylemişlerdir (Bağdâdî, 2008, s. 281; Neşşâr, 1999, 1: 270). Mazdek hareketi son bulmasına rağmen, Mazdek'in öğretileri ölümüyle tamamen sona ermemiş birkaç yüzyıl boyunca gelişmeyi sürdürmüştür (Taraporewala, 2009, s. 212). Nitekim Mazdek öldükten sonra karısı Hurreme bu davayı sürdürmüş ve Hürremiyye yahut Hurremendiyye diye bir fırka kurmuştur (İbn Nedîm, 1971, s. 405 vd.; Bağdâdî, 2008, s. 206 vd.; Neşşâr, 1999, 1: 280).

3.2. Hürremiyye

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mazdek'in düşünceleri ölümüyle tamamen sona ermedi. Mazdekin Nûşirevan tarafından öldürülmesinden sonra yerine geçen karısı Hurreme hem kocasının intikamını almak hem de bu davayı sürdürmek için bir hareket başlatmıştır. Hürem'in adına nispetle bu harekete de Hürremiyye yahut Hurremendiyye denmiştir (İbn Nedîm, 1971, s. 406; Bağdâdî, 2008, s. 206). Hem İslam öncesinde hem de İslam'dan sonra Fars ülkesinde etkisini sürdüren bu fırka, Şia, Gulat-ı Şia, İran'daki İsmailiyye ve Karâmita hareketleriyle de ilişki içine girmeyi başarmıştır. Mazdekizm ile Karâmita arasındaki en bariz ilişki Mazdek'in malların ortaklığı ilkesini benimsemesidir (Neşşâr, 1999, 1: 280).

Açıkça ortay çıkıncaya kadar iki asır gizli faaliyetle yürüten Hürremiyye hareketi, düalist bir karakter taşıyan, sosyal sınıfı bulunmayan, kadın ve mal dahil her şeyin toplum içinde ortak olması gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Kaynak itibariyle bunlar Zerdüştîdir. Onların ilk liderleri Mazdek ikinci büyük liderleri de karısı Hurrem'dir. Modern araştırmalarda Hürremî fırkalar ve onların isyancı faaliyetlerinin arkasında Mazdekçi fikirlerin olduğunu kabul etmektedirler (Daftary, 2006 s. 145; Demir, 2008, s. 55). Zamanla Hurremiyye Bâbekiyye ve Mazyariyye olmak üzere iki fırkaya ayrılmıştır. Her ikisine birden Muhammere de denir. Bunlardan bazıları hayatlarını kormak için İsmailiyye, İmamiyye olarak görünmeye çalışmışlardır. Gerçekte söz konusu mezheplerin Hurremiyye ile yakından uzaktan bir ilişkisi yoktur (Bağdâdî, 2008, s. 206-207; Neşşâr, 1999, 1: 286).

Bir Hurremi olan Bâbek, Fars gnosizminin son reaksiyonunu temsil eder (Neşşâr, 1999, 1: 287). İran'da ortaya çıkarak çevreyi kana bulayan Bâbekiyye'nin kurucusu Bâbek Hürremî

görüşlerini yaymak için birçok isyan hareketi başlatmıştır. Bâbek, kadınların ve çocukların herkesin malı olduğunu iddia ediyor, ahlâkî esasları silip süpürmeye çalışıyordu. İbn Nedîm bu konuda şöyle der: "Bâbekiyye Hürremiyyenin sahibi Bâbek idi. Kendisini dalaletle itham edenlere ilah olduğunu söylüyordu. Hurremiyye mezhebine katli, gasbı, savaşı sokan Bâbektir." (İbn Nedîm, 1971, s. 406).

Hurremiyye, son darbeyi Mu'tasım döneminde yaşamıştır. Çünkü Bâbek adındaki Hurremi, Me'mûn döneminde hicrî 201 yılından beri devrim için hazırlanıyordu. Bâbek yirmi yıl boyunca Me'mûn ve Mu'tassım'la şiddetli biçimde savaşmış, zaman zaman Müslümanlara büyük darbeler indirmişti (Neşşâr, 1999, 1: 285). Sonunda Mu'tasım'ın kumandanı Türk komutanı Afşin'in yardımıyla Halife Mu'tasım 223/867'de Bâbek'i Samarra'da yakalayarak idam etti. Bâbek'in yok edilmesinden bir müddet sonra Sicistan taraflarında İran milliyetçilerinden Yakup b. Leys adında bir çete reisi türemişti. Ya'kup, sönen İran saltanatını diriltmek için Şia mezhebinden faydalanmayı düşünmüş ve "Benî Leys" ve "Benî Saffar" ismiyle anılan hükümeti kurmayı başarmıştı (Günaltay, 2003, s. 138; Lewis, 2000, s. 138).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere günümüz kaynaklarında Mecûsîliğin/Zertüştîliğin tanrı inancı bakımından düalist mi yoksa monoteist bir din mi olduğu konusunda net bir bilgi verilmemiştir. Örneğin kimi kaynaklar Mecûsîliği, monoteist dinler kategorisinde ele alırken, bazıları da politeist dinler kategorisinde değerlendirmiştir (Messadie, 1998, s. 138; Eliade, 1997, s. 84; Neşşâr, 1999, 1: 263; Tığlı, 2004, s. 133-138). Mecûsîlik hakkındaki bu belirsizliğin nedeni daha önce de zikrettiğimiz üzere Mecûsîliğin tarihi süreçte başta tanrı inançları olmak üzere inanç esaslarında teolojik ve felsefi bakımdan birçok değişim ve gelişim yaşaması ve çeşitli dönemlerden geçmiş olmasıdır (Eliade, 1997, s. 304-310; Gündüz, 1998, 253; Ayata, 2003, s. 32-34; Araz, 2002, s. 16-22). Bu dönemler arasında özellikle erken dönem Zerdüştîliği (Zerdüşt'ün yaşadığı dönem) birçok kaynakta tanrı inancı bakımından monoteist dinler kategorisinde ele alınmıştır (Taraporewala, 2009, s. 43-44; Tümer-Küçük, 2002, 118, 120-121; Duman, 2009, s. 5). Çünkü bu evrede tek tanrı Ahura Mazda inancı savunularak monoteistik bir din inşa edilmeye çalışmıştır (Gündüz, 2003, 28: 280). Zira Zerdüşt'ün zamanında toplum içinde Anahita, Varuna ve Mithra gibi tanrılara tapınılmaktaydı. Zerdüşt bu çok tanrılı inançlara karşı mücadele ederek monoteist tanrı anlayışını savunmuş, (Tığlı, 2004, s. 124; Cilacı, 2002, s. 177) Eski İran'a tek tanrı inancını (tevhid) yani sadece Ahura Mazda'ya ibadet etmeyi telkin etmiş, kötülüğün sembolü olan

Angra Mainyu'ya ibadeti yasaklamıştır (Tümer-Küçük, 2002, s. 120-121). Bu yüzden günümüz dinler tarihçileri Zerdüşt'ün, geçmişi sorgulayan bir filozof ya da insanları doğru yola ulaştırmak için gönderilen bir peygamber olabileceğini söylemişlerdir (Floramo, 2005, s. 121; Dantzig, 1999, s. 6-8; Eliade, 1997, s. 303-304; Sayım, 2004, s. 92). Bu durum düalist tanrı anlayışının Mecûsîliğe Zerdüşt'en sonra ilave edildiğini göstermektedir (Taraporewala, 2009, s. 43-44).

Sonraki dönem Zerdüştîliğine (Zerdüşt sonrası dönem) gelince; Bu süreçte Zerdüşt dönemindeki tek tanrı inancı, yerini biri iyilik tanrısı Ahura Mazda diğeri kötülük tanrısı Ehrimen olmak üzere iki tanrı (düalist) anlayışına bırakmıştır (Duman, 2009, s. 5).

Müslüman âlimlerin çoğunluğunun kanaati Mecûsîliğin başlangıçta monoteist kökenli bir din olduğu, ancak sonraki süreçte düalist bir karaktere dönüştüğü yöndedir. Bu tanrı tasavvuru nedeniyle Müslüman âlimler Zerdüştîliği genel olarak ikili Tanrı anlayışına sahip Senevî gruplara dahil etmişlerdir. Örneğin Mâtürîdî, Makdîsî, İbn Nedîm, Bâkillânî, Kâdı Abdülcebbâr, Bağdâdî, Şehristânî ve Fahreddîn er-Râzi gibi âlimlerin eserlerinde Mecûsîlik/Zerdüştîlik Seneviyye başlığı altında incelenmiştir (Mâtürîdî, 2009, s. 196-220; Makdîsî, 1899, 4: 24; İbn Nedîm, 1971, 401-402; Kâdi Abdülcebbâr, 1958, 5: 10; Bağdâdî, 2008, s. 210, 280-282; Şehristânî, ts., 2: 257-274; Fahreddin er-Râzî, 1982, s. 88 vd.).

Senevî grupların düalist/Tesniye inancı ise tamamen ahlakî bir düşünceden ve evrende var olan kötülükleri yorumlama çabasından doğmuştur. Şerrin mahiyetinin araştırılması, şer ve hayrın dayandığı esasların neler olduğu sonucuna götürmüştür insanı. Bazı insanlar evrende var olan kötülük/şer ve iyiliğin/hayrın bir tek varlıktan sudurunu anlayamamışlar (Neşşâr, 1999, 1: 259); özellikle kötülüğün yaratılmasını, her türlü hayır ve iyiliğin kaynağı olan Yüce Tanrı'ya nispet edememişlerdir. İyilik, güzellik, merhamet, rahmet sıfatlarıyla bezenmiş Tanrıyı kötülüklerden tenzih etme ve onun yerine bu kötülükleri yaratan ve işleyen başka bir sebebin bulunması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu sebebin de, Tanrının karşısında, Tanrı gibi ezelî olan ve Tanrı'nın baş edemediği, onun kudretini sınırlayan bir sebep olması gerektiğini kabul etmişlerdir. Neticede evrende var olan kötülükleri yorumlama çabasının bir ürünü olarak karşımıza çıkan senevî gruplar kötülük ve şerri yaratan ikinci bir Tanrı'nın olması gerektiğine inanmışlardır. Dolayısıyla senevîlerin görüşü, temelinde birbirine irca edilemeyen iki ayrı varlığın, iki prensibin veya iki cevherin varlığına dayanmaktadır (Işık, 2004, s. 150). Seneviyye'ye göre evrende Nur ve Zulmetten oluşan iki kadim ilah vardır. Nur, iyiliklerin faili iken, karanlık kötülüklerin failidir. Varlık fenomenleri aydınlık ve karanlığın bileşiminden

oluşmaktadır (Mağribî, 2004, s. 143). İki kuvvet, nur ve zulmet olan iki ilke sayesinde evrende sürekli çatışma halindedir. Bu iki kuvvetin adı Farsça'da Yezdan ve Ehrimen'dir (Neşşâr, 1999, 1: 259). Bu durumda Dualizm, Politeizm'in küçülmüş bir şekli değil Monoteizm'in bozulmuş bir şeklidir. Diğer bir ifadeyle dualizm, orijinal ve ayrı bir din olmaktan ziyade, Monoteizm'in bozulmuş bir şekli olarak gözükmektedir.

Netice olarak Zerdüştîlik M.Ö. 6. yıllarda ortaya çıkmış, zamanla farklı mezheplere bölünmüş, İran, Irak ve Orta Asya'da etkili olmuş, buralardaki dinî, felsefî ve kültürel inançlarla karışmış bir din olarak İslam'ın gelişiyle birlikte Müslümanların muhatabı olmuştur. Bu dinin sonradan kazandığı düalist/gnostik formların ve inanç sistemlerinin söz konusu bölgelerde etkili olduğu, dolayısıyla birçok kelamcıların bu etkiyi kırmak için Zerdüştîlerle ciddi tartışmalara giriştikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Araz, Ö. F. *Zerdüştîliğin Doktrinleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Ayata, E. *Zerdüşt: Avesta Bölümleri*. Kora Yay., İstanbul, 2003.

Aydın, F. *Dinleri Tarihleriyle Okumak*. Ensar Yay., İstanbul, 2007.

Aydın, M. *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yay., Konya, 2008.

Bağdadî, A. *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yay., Ankara, 2008.

Bowker, J. Zoroastrianism. The Oxford Dictoonary of the World Religions. ed. John Bower, Oxford, 1997.

Choksy, J. K. Zoroastrianism, Gale Encylopedia of Religion, ed. Lindsay Jones, New York, 2005.

Cilacı, O. *Günümüz Dünya Dinleri*. Akara, DİB Yayınları, 2002.

Daftary, F. Emevî Döneminde ve Abbâsilerin İlk Dönemlerinde İran, Hoasan ve Mâverâünnehir'deki Mezhebî ve Milliyetçi Hareketler, KADER, 4/2: 139-158, 2006.

Dantzig, G.J.A. Zerdüşt'ün İlahileri: Gathalar, çev. Nergiza Torî, Peri Yay., İstanbul, 1999.

Demir, H. *Mit Akıl ve Kozmos*. Çorum, 2008.

Duman, C. *Mecûsîlik: Zerdüştlük Dini*, Ankara, 2009.

Eliade, M. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. İstanbul, İnsan Yayınları, 1997.

Eliade, M. *A History of Religion*. Chigago, 1985.

Fahreddîn er-Râzî. İtikâdâtu Fırakı'l-Müslimînve'l-Müşrikîn, nşr. Ali Sami en-Neşşar, Beyrut, 1982.

Floramo, G. *Gnostisizm Tarihi*. İstanbul, Litera Yayınları, 2005.

Foltz, R. *İpek Yolu Dinleri*, çev. Aydın Aslan, Medrese Yay., İstanbul, 2006.

Freke, T.-P. Gandy. *Dinlerin Tarihi ve Gizemcilik*, çev. Orhan Tuncay, Gün Yay., İstanbul, 2001.

Gnoli, G. Zoroastrianism, The Encylopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, New York, 1987.

Günaltay, Ş. *Türk İslam Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım: Maziden Atiye*. Akçağ Yay., İstanbul, 2003.

Gündüz, Ş. Mecûsîlik, DİA, Ankara, TDV Yayınları, 28: 279-284, 2003.

Gündüz, Ş. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya, Vadi Yayınları, 1998.

Işık, H. İslam Bilginlerinin 'Seneviyye' Adı Altında Düalist Dinlere ve Mezheplere Yaklaşımları, Dinî Araştırmalar, 6/18: 149-172, 2004.

İbn Nedîm. *el-Fihrist*. nşr. Rıza Teceddüd, Tahran, 1971.

İnostrantsev, K. Eski Türklerin İnançları Hakkında Bir Kaç Söz, çev. Abdülkadir İnan, BELLETEN, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 53/14: 45-48, 1950.

Jongi, A. D. Magi, Gale Encylopedia of Religion, ed. Lindsay Jones, New York, 2005.

Kâdi Abdülcebbâr. *el-Muğni*, nşr. Mahmud Muhammed Kâsım, yy., 1958.

Karadaş, C. Semerkand Hanefî Kelam Okulu Mâtürîdîlik, Usûl İslam Araştırmaları, 2/6: 57-100, 2006.

Kim, Y. O. *World Religions*. New York, 1982.

Kurt, H. *Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci: Buhârâ Örneği*. Fecr Yay., Ankara, 1998.

Lewis, B. Tarihte Araplar, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Anka Yay., İstanbul, 2000.

Mağribî, A. Kadim Doğu Düşüncesi İle İslam Düşüncesi Arasındaki İlişki Üzerine, çev. İbrahim Aslan, KADER, 2/2: 125-154, 2004.

Makdisî, M. *el-Bed' ve't-Târîh*. nşr. Clement Huart, Paris, 1899.

Mâtürîdî, Ebu Mansur. Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, çev. Bekir Topaloğlu, İSAM Yay., Ankara, 2009.

Messadie, G. *Şeytanın Genel Tarihi.* Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998.

Guidi, M. Mezdek. İA, MEB Yay., İstanbul, 8: 202, 1979.

Neşşâr, A. S. İslam'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu. çev. Osman Tunç, İnsan Yay., İstanbul, 1999.

Nizâmü'l-Mülk. Siyâset-Nâme, çev. Mehmet Altay Köymen, Kültür Banlığı Yay., İstanbul, 1990.

Oymak, İ. Türkistan'da Zerdüştlüğün Yayılması ve Etkileri. TÜRKLER, ed.: Hasan Celal Güzel ve Dğr., Yeni Türkiye Yay., Ankara, 3: 375-384, 2002.

Sayım, H. Zerdüştîlik'de Kozmogoni ve Yaratılış, EÜSBD, 1/16: 91-101, 2004.

Smart, N. Zoroastrianism, The Encyclopedia of Philosphy, ed. Paul dwards, New York, 1972.

Smart, N. The Religios Experience, ed. Helen Mc. Innis, New York, 1991.

Şehristânî. M. el-Milel ve'n-Nihal, nşr. M. Fehmi Muhammed, Beyrut, ts.

Taraporewala, I. J. I. Zerdüşt Dini, çev. Nice Damar, Avesta Yay., İstanbul, 2009.

Tığlı, A. *Zerdüşt: Hayatı ve Öğretisi*. İstanbul, Beyan Yayınları, 2004.

Tümer, G. -A. Küçük. *Dinler Tarihi*. Ocak Yayınları, Ankara, 2002.

Usta, A. *Türklerin İslamlaşma Serüveni: Samaniler Devleti*. Yeditepe Yay., İstanbul, 2007.

Waardenburg, J. Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları, çev. Fuat Aydın, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.

Yashater, E. Mazdak, *Gale Encyclopedia of Religion*, Lindsay Jones New York, 2005.

Zaehner, R. C. "Zoroastianism". The Consise Encyclopaedia of Living Faiths, ed. R. C. Zaehner, Boston, 1968.

Zaehner, R. C. At Sundry Times:An Essays in the Compaison of Religions, London, 1958.

YAHUDİLİKTE KADIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hüseyin ÇELİK
Süleyman Demirel Üniversitesi,
ORCID ID 0000-0001-5362-3955

ÖZET

İlahi kaynaklı dinlerin en eskisi olan Yahudilikte kadının konumu, kutsal metinlerinde bulunan yaratılış kıssalarına göre belirlenmiştir. Tekvin'e göre kadın ile erkek arasında yaratılışta bir fark bulunmazken, Tanah'ta geçen ifadelere göre kadın, erkeğe yardımcı olarak yaratılmıştır. Özellikle Tanah'ta yer alan bölümler doğrultusunda kadının konumu belirlenmiştir. Yahudi inancına göre erkeğin cennetten kovulmasına sebep olan kadın, yeryüzünde tüm insanlığın çektiği sıkıntıların sorumlusu olarak görülmektedir. Kadın, kolay aldatılabilen ve aldanan bir varlık olarak görülmesinden dolayı erkeğin yönetimine verilmiştir. Bu durum erkeğin kadın üzerinde hakimiyet kurmasına ve konum olarak onun üstünde yer almasına sebep olmuştur. Yahudilikte erkek egemenliği sadece sosyal hayatta değil, dini sorumluluk ve cezalar konusunda da kendini göstermektedir. Yahudi hukuku genel olarak dikkate alındığında da kadının ekonomik, sosyal ve dini bakımlardan erkekten daha düşük bir konumda olduğu, bu hususlarda tam üyeliğin erkeğin hakkı olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Yahudilikte Kadın'ın durumu kutsal metinler çerçevesinde ele alınacak ve sosyal ve dini açıdan konumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Kadının Statüsü, Toplumda Kadın.

GİRİŞ

Yahudilik, tüm evreni ve insanları yaratan bir tanrı olduğu düşüncesini öğreten üç dinin en eskisidir.[1] Geçmişi binlerce yıl öncesine dayanan bu din "ahit" dini olarak da bilinmektedir. İsrailoğulları ile Tanrı arasındaki ahde, kutsal kitaplarında genişçe yer ayrılmıştır. Ayrıca İsrailoğullarının başlarına gelen bütün sıkıntıların bu ahde bağlı kalmamalarından ve Tanrıya verdikleri sözü tutmamalarından kaynaklandığı hem kendi kutsal kitaplarında hem de Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır.[2]

Yahudiliğin bir din mi, ırk veya bir millet mi olduğu pek belli değildir. Irk ve din iç içe girdiği için ayırmak çok zordur. Tevrat'ta kavim ve millet olarak zikredilmesinden dolayı Yahudiliğin genel olarak aynı soy'a ve dinî cemaate mensup ırk ve inanç birliği olduğu söylenebilir. Dünya üzerinde yaklaşık olarak 15-20 milyon civarında Yahudi olduğu tahmin edilmektedir. Yahudilik

[1] Hüseyin G. Yurdaydın, Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi,* (Ankara, Gündüz Matbaacılık, 1978). s.168.
[2] Abdurrahman Küçük, Günay Tümer ve Mehmet Alparslan, *Dinler Tarihi*. Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s.176.

her ne kadar ilahi dinlerin en eskisi olsa da inanan sayısı açısından en az mensubu bulunan ilahi dindir.[3]

Yahudiliğin kutsal metinleri, yazılı ve sözlü şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Yahudiliğin kutsal metinlerinde iman esasları ve kalıplaşmış bir inanç sistemi bulunmamaktadır. Yahudilikte Tanrı ve insanlar arasında peygamberler dışında bir aracı kabul edilemez. Tanrı ile ahitleşen Yahudi halkı eğer günah işlerse bu ahit bozulmuş olur. Fakat tövbe ederlerse tekrar anlaşmaya bağlanmış olurlarsa da yine de Tanrı onları cezalandırır. Yahudilerin uyması gereken inanç ve davranış esasları Tanrı tarafından Sina dağında Musa'ya bildirilmiştir.[4]

1. Yaratılışta Kadın

Ataerkil bir din olan Yahudilikte kadın, konum olarak erkekten aşağıda yer almaktadır. İnsanın yaratılışı konusunda Yahudi kutsal metinleri incelendiğinde Tekvin Kitabında erkek ve kadının statüsünde herhangi bir farklılık görülmemektedir. Öyle ki ilk yaratılış kıssasında insan, kadın ve erkek olarak altı günde ve Tanrı'nın kendi suretinde yaratılmıştır:

"*Ve Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı."*[5]

Tekvin'de yer alan bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, erkek ve kadın arasında herhangi bir ayrım yapılmaksızın ikisi de Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. İlk yaratılış kıssasının devamında insanın yeryüzüne ve orada bulunan bütün varlıklara egemen olması emredilmekte ve bu yükümlülük ayrım yapılmadan erkek ve kadına birlikte verilmektedir. Fakat bir sonraki Yahvist metinde yer alan yaratılış kıssasında kadın statü olarak erkekten aşağı bir konumda anlatılmış ve kadının bu statüsü tarih boyunca belirleyici olmuştur.[6]

Yahvist metnin 2-3/24 babları arasında yer alan ikinci yaratılış kıssasında Adem'den bahsedilmekte ve kadına yer verilmemektedir. Kıssaya göre toprağı işlemek için yaratılan Adem, Aden bahçesine yerleştirilmiş ve kendisine yardımcı olması için kadın yaratılmıştır:

"*Ve Rab Tanrı dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yaratacağım."*[7]

Eski Ahit'te yer alan bu ikinci yaratılış kıssasına göre yaratılış gayesi sadece Adem'e yardımcı olmak olan kadın, hayvanlardan sonra yaratılmış ve Adem'in kaburga kemiğinden meydana getirilmiştir: "

"Ve Rab Tanrı adamın üzerine derin bir uyku getirdi ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapladı; ve Rab Tanrı adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yarattı ve onu adama getirdi."[8]

[3] Ekrem Sarıkçıoğlu, *"Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi"*, 2. bs (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002). 2. bs (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002), s.136.
[4] Sarıkçıoğlu. s.138.
[5] Tekvin, 1:27.
[6] İsmail Taşpınar, *"Yahudilik ve Hıristiyanlık`ta Kadın*", Köprü Dergisi, 2011, s. 113.
[7] Tekvin, 2:18.
[8] Tekvin, 2:21-22.

Tevrat ve Eski Ahit'in diğer kitaplarında ahitleşme konusunda her ne kadar olumlu örnekler olsa da kadınların genellikle erkeklerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Çıkış kitabında Tanrı ile yapılacak olan ahitleşme için hazırlık sürecinde erkekler muhatap alınmakta ve kadınların yaklaşmaması istenmektedir. Bu bölümde kadınlar ahitleşmenin bir tarafı değil de, erkeğin kirlenmesinin sorumlusu olarak görülmektedir. Tesniye'de yer alan ahitleşme bölümünde ise kadınlar ahitleşmenin tarafı olarak görülmekte ancak erkeklerden ve çocuklardan sonra zikredilmektedir. Bu durum Yahudi toplumunda kadının statü bakımından en alt katmanda yer aldığını ortaya koymaktadır.[9]

Kutsal kitaba göre erkeklere yardımcı olmak için yaratılan kadının en önemli vazifesi her işte kocasına yardım etmektir. Bundan dolayı zamana bağlı emirlerden erkek sorumlu tutulurken kadın ise muaf tutulmuştur. Fakat olumsuz emirler söz konusu olunca erkek ve kadın arasında bir ayrım yapılmamış ve ikisi de olumsuz emirlerden sorumlu tutulmuştur.[10]

Yahudilikte kadın, Tanrının yasaklamış olduğu meyveyi yemesi ve Adem'e de yedirmesinden dolayı devamlı ikinci planda kalmıştır. Bu yüzden Yahudi tarihi boyunca kadın, erkeğin yardımcısı, kocaya ait, kocasının hakimiyeti altında olması gibi kabullerin temel dayanağı olmuştur. Yahudi hukuku genel olarak dikkate alındığında da kadının ekonomik, sosyal ve dini bakımlardan erkekten daha düşük bir konumda olduğu, bu hususlarda tam üyeliğin erkeğin hakkı olduğu görülmektedir.[11]

2. Kadının Dini Statüsü

Yahudilikte ilk yaratılış kıssası ile başlayan kadının erkekten geri de olması durumu ibadet hayatında da kendini göstermektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi ibadetlerde de kadın erkeklere nazaran geri planda kalmaktadır. İbadetler de erkeklerden geri kalmalarının en önemli sebebi adet görüyor olmalarıdır. Kadınlar, adet dönemlerinde manevi olarak kirli oldukları için birçok şeyi yapmaları yasak olduğu gibi ibadetlerden de uzak durmaları gerekmektedir. Yahudilikte kadın adet görmesinden dolayı bu günlerde ritüel olarak kirli sayılmakta ve tecrit uygulanmaktadır. Kadının adetli olduğu günlerde herhangi bir nesneye dokunması, kocasının yatağına yatması, şarabını doldurması gibi işleri yapması uygun değildir. Kanaması olduğu müddetçe kadının yattığı ve oturduğu her şey kirli kabul edilmektedir. Adetli kadının oturduğu veya yattığı yere dokunanlarda kirli kabul edilir ve hem giysilerini hem de kendilerini yıkamaları gerekir.[12]

"Kim kadının üzerine oturduğu herhangi bir şeye dokunursa, o da giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kadının yatağındaki ya da oturduğu şeyin üzerindeki herhangi bir eşyaya dokunan herkes akşama kadar kirli sayılacaktır. Âdet gören

[9] Salime Leyla Gürkan, *"Yahudi Geleneğinde Kadın Algısı"*, Bütün Yönleriyle Yahudilik, Dinler Tarihi Araştırmaları – VIII, 2012, s.9.
[10] Pari Alaskarova, *"İlahi Dinlerde Kadının Statüsü"*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2015, s.21.
[11] Muhammed İsmail Hiçyılmaz, İsmet Eşmeli, *"Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı"*, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (2020), ss.72-87.
[12] Mustafa Yiğitoğlu, *"Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi /Niddah (נִדָּה) İle İlgili Hususlar*", Ekev Akademi Dergisi, 23 (2019), s.230.

kadının kirliliği onunla yatan adama da bulaşır. Adam yedi gün kirli kalır ve yattığı her yatak kirli sayılır." [13]

Yahudilikte erkek egemenliğinin en belirgin hali her sabah okunan duada kendini göstermektedir. Erkekler bu dualarında her sabah bir kadın olarak yaratılmadıkları için Tanrı'ya şükrederler. Ayrıca Tanah çalışmalarının sadece erkekler tarafından yapılması ve nesli devam ettirme sorumluluğunun erkeğin görevi olarak algılanması, erkeğin ibadetler konusunda asli unsur olmasının dayanağı olmuştur. Öyle ki Yahudilikte eylemlerde dahi cinsiyet ayrımcılığı söz konusudur. Çünkü bir eylemin kişinin kendi arzusuyla yapması ile Tanrının emriyle yapması arasında büyük bir fark vardır. Tanrının isteğiyle yapılan eylemler sevap açısından daha önemli olduğu için ibadetler bakımından erkeklerin yaptığı eylemler her zaman daha kutsal kabul edilmektedir. Bundan dolayı her zaman erkek, kadına göre daha önceliklidir.[14]

Yahudiliğin günlük dua ritüellerinden erkekler sorumludur. Kadınlar günlük duaları okumak ve tefilin takmakla sorumlu değillerdir. Fakat dua, temelde Tanrıdan bağışlanmayı dilemek olduğu için kadınların da dua etmesi gerekir. Çünkü erkek, kadın, çocuk veya köle herkesin Tanrı'nın rahmetine ihtiyacı vardır. Bundan dolayı yemeklerden sonra okunan şükür duası, belli bir zamana bağlı olarak yapılmadığından kadınlarında bu duayı yapması gerekir.[15]

Yahudilerin dini hayatlarının merkezinde yer alan Şabat, haftalık ibadet günüdür. Bu günde, herhangi bir iş yapılmadığı gibi yazı yazmak veya telefon etmek gibi işler bile yasaktır. Cuma günü güneşin batmasıyla başlayan Şabat ritüeli hem evde hem de Sinagogda yapılır. Evde yapılan ritüel, bugüne özel şamdanlardaki mumlara dua okunarak başlanır. Anne bu mumları yakarken *"Ey Tanrı, bizim Tanrımız, kâinatın hâkimi, emirleriyle bizi takdis eden ve bize Şabat ışığını tutuşturmayı emreden Tanrı! Hamd sanadır!"* diye dua eder. Ayrıca baba eline bir fincan şarap alarak üzerine dua okur ve herkese birer yudum içirir. Daha sonra Şabat ekmeği paylaşılarak ritüel tamamlanmış olur. Evde yapılan bu ritüel esnasında kadında erkekte dua okuyarak haftalık Şabat ritüelini yerine getirmiş olurlar.[16]

Sinagogda yapılan ritüeller için yeter sayıda kişinin olması gerekir. On üç yaşına girmiş on erkekten oluşan "Minyan" sinagogda topluca ibadet yapabilmek için şarttır. Minyan'da dua etme zamana bağlı olduğu için kadınlar bundan muaftır. Kadınlar kendi aralarında on kişi bir araya gelseler bile bir Minyan oluşturamazlar ve kendi aralarında bir cemaat teşkil edemezler. Dolayısıyla toplumsal ibadetlere kadınlar katılamazlar. Ayrıca haftalık Tevrat (megila) okuma konusunda da kadınların yükümlülüğü bulunmamaktadır ve bu sorumluluk erkeklere aittir. Çünkü Yahudi bilginlere göre cemaate saygı nedeniyle herkesin önünde kadınlar yüksek sesle Tevrat okuyamazlar.

Tevrat okuma ibadetini kadınlarda erkeklerle eşit bir biçimde yerine getirebilir. Fakat kadın, haftalık ibadet esnasında dikkat dağıtıcı cinsel bir eğlenceye sebep olabileceği endişesiyle, tören

[13] Lev.15: 22-24.
[14] Muhammed İsmail Hiçyılmaz, İsmet Eşmeli, *"Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı", Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (2020), s.84.
[15] Ramazan Işık, *"Dini Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü*", Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyum, Ankara, 18-19 Şubat 2012, s.664.
[16] Ahmet Güç, *"Yahudilik (Mabed ve İbadet)*", içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013). C.43, s.207-212.

esnasında erkekler kadınları görmesinler veya seslerini duymasınlar diye sinagogda kadınlar ile erkeklerin arası bir mehitza[17] ile ayrılır. Çünkü kadının sesi geleneksel Yahudilikte cinsel bir tahrik sebebi olarak kabul edilmektedir.[18]

Çocuk doğurmaları ve adet görmelerinden dolayı özel kirlilik süreleri kadınların ibadet yapmalarına manidir. Cemaatle ibadetlere katılamayan ve cemaatten kabul edilmeyen kadınlar din görevlisi olamazlar ve sinagoglarda sadece erkekler görev alabilirler.[19]

Yahudilikte hac yılda üç defa erkeklere farzdır. Eski Ahid metinlerine göre erkekler yılda üç defa Kudüs'te Yahve'nin huzurunda bulunmak zorundadır. Kadınlar, küçükler, körler, akıl ve beden hastalığı olanlar hac'dan muaftır. *"Bütün erkekleriniz yılda üç kez ben Egemen RABB'in huzuruna çıkacaklar."*[20] Kadınlar ve çocuklar her ne kadar hac'dan muaf tutulmuş olsalar da birçok kadın, kocası ve çocuklarıyla haccedebilmektedir.[21]

Yahudilikte sağlıklı her insan Yom Kippur orucunu tutmakla yükümlüdür. Bir yıl boyunca Tanrı'ya karşı işlenen günahların affedilmesi için hem erkekler hem de kadınlar iki gün batımı arası yirmi beş saat oruç tutarlar. Erkekler on üç yaşından, kızlar ise on iki yaşından sonra oruç tutmakla yükümlü olurlar. Hamile olan kadınlar eğer sağlıkları el veriyorsa oruç tutarlar. Yeni doğum yapan ve lohusa olan kadınların ise doğumdan sekiz gün geçmiş ise oruç tutmaları gerekir.[22]

3. Kadının Hukuki Statüsü

Yahudilikte evlilik, boşanma ve mirasa ilişkin kuralların hepsi kadınların aleyhinedir. Poligaminin egemen olduğu toplumsal hayatta, erkeğin aynı anda birden çok eşi olabilmektedir.[23] Yahudiliğe göre evlenmek ve bir aile kurmak yaratılışın bir neticesidir. Eski Ahit'te yer alan *"Evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; Oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın."*[24] emri Yahudi erkeklerine evlenme ve yuva kurma sorumluluğunu yüklemiştir. Ayrıca *"çocuğun ergenlik yaşına ulaştığında, varsa köleni bile azat et ve kızını bir an önce evlendir"*[25] denilerek çocuklarını da evlendirmeleri emredilmektedir.[26]

Pek çok dinde olduğu gibi Yahudilikte de evlenilebilecek kişilerle ilgili birtakım sınırlandırmalar getirilmiştir. Kimlerle evlenilebileceği kutsal metinlerde detaylı bir şekilde ele alınmış ve evlenilecek kişi seçimi konusunda da tavsiyelerde bulunularak çeşitli yasaklar

---

[17] Mehitza: Sinagogda kadınların erkeklerden ayrı olarak oturdukları ve ibadete katıldıkları yere verilen isimdir.
[18] Ramazan Işık, *"Dini Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü",* Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyum, Ankara, 18-19 Şubat 2012, s.666.
[19] Ömer Faruk Harman, *"Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın)"*, içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).c.24.ss.82-86.
[20] Çık.23: 17
[21] Ali Erbaş, *"İslam Dışı Dinlerde Hac",* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, (2002), ss.97-120.
[22] Suzan Alalu, Klara Arditi, Eda Asayas, vd. *Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar, Dinsel Kavramlar, Dinsel Gereçler,* Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2001, s.45; Küçük, Tümer, Küçük, a.g.e, ss.323-324
[23] Nazife Gürhan, *"Toplumsal Cinsiyet ve Din". e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2010, IV, s.67.
[24] Yeremya, 29: 5-6.
[25] TB, Pesachim, 113a.
[26] H. Şah Yasdıman, *"Yahudi Dininde Ailenin Yeri", D.E.Ü.İ.F.D*, İzmir, (2001), S. 13-14, s.249.

konulmuştur. Evlilikle birlikte kadınlara bazı sorumluluklar yüklenmiş ve hizmetçileri olsa bile kendi görevlerini kendilerinin yerine getirmesi istenmiştir.[27]

Yahudilikte boşama hakkı sadece erkeğe aittir ve kadın, kocasının izni olmadan boşanamaz. Dini mahkemeler geçerli bir gerekçeye binaen eşleri boşayabilir. Fakat kadının yeniden evlenebilmesi için eski kocasından "get" yani boşanma belgesi alması gerekir. Bu belgeyi almadan evlenirse kadın zina etmiş sayılır ve çocuğu olursa bu çocuk zina çocuğu olarak kabul edilir.[28]

Kadınlar pek çok konuda olduğu gibi miras konusunda da ikinci planda yer almaktadır. Yahudi şeriatına göre koca öldükten sonra miras oğullarına geçer. Şayet ölenin oğlu yok ise kızlarına geçmektedir. Tora'da geçen *"Bene-Yisrael'e de konuşup şöyle söyle: Bir kişi öldüğünde, oğlu yoksa onun mirasını kızına aktaracaksınız. Eğer kızı da yoksa adamın mirasını kardeşlerine vereceksiniz. Kardeşleri de yoksa mirasını amcalarına vereceksiniz. Amcaları da yoksa mirasını, ailesinden kendisine yakın bir akrabasına vereceksiniz ve bu kişi, onun mülkünü miras alacak. Bu kurallar Bene-Yisrael için bir kanuni hüküm olacaktır"*[29] ifadeleri çerçevesinde miras paylaşımı yapılmaktadır.[30]

Yahudilikte şahitlik konusunda kadınların şahitliği kabul edilmemektedir. Tanah'a göre Tanrı'nın kabul ettiği geçerli şahitlik erkeklerin şahitliğidir.[31] Kadınların şahit olarak gösterilmemesi konusunda çeşitli nedenler gösterilmiştir. Rabbilere göre kadınlar, erkeklere göre zekâ açısından daha zayıf olmalarından dolayı şahitlikleri kabul edilmemektedir. Yahudi hukukunda yer alan *"yüz kişi olsalar dahi, kadınlar, şahitlik konusunda bir kişi hükmündedir"* ifadesi kadınların şahitliklerinin geçerli olmadığı konusundaki durumu açıkça ortaya koymaktadır.[32]

SONUÇ

Yahudilikte kadın her zaman erkek egemenliğinin gölgesinde kalmıştır. Kutsal metinlerde geçen ifadelerde kadına karşı negatif bakış açısı, erkeğin üstün tutulması, kadının erkekten sonra yaratılması gibi hususlar kadını ikincil bir konuma atmıştır. Kadınlar ibadetlerini yapma konusunda dahi erkeğin gerisinde kalmış, günlük duaları yapma, tefilin takma, mabetlerde toplu ibadet yapma gibi pek çok dini sorumluluktan muaf tutulmuşlardır.

Dini yaşamda olduğu gibi sosyal hayatta da erkeğin gerisinde yer alan kadın, evlilik konusunda çok söz sahibi değildir. Boşanma konusunda kendisine hiç hak tanınmayan kadın, kocasından "get" belgesini alamazsa ve başkasıyla evlenirse zina etmiş sayılmaktadır. Mahkemede şahitlik hakkı bulunmayan kadın, miras konusunda da erkekten geri plandadır ve sadece erkek kardeşi olmayan kızlar mirasta hak sahibi olabilmektedir.

---

[27] Pari Alaskarova, *"İlahi Dinlerde Kadının Statüsü"*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2015, s.16.
[28] Salime Leyla Gürkan, *"Anahatlarıyla Yahudilik"*, Diyanet Vakfı Yayınları 7. bs, Ankara, 2021, s.146.
[29] Tora ve Aftara: Bamidbar, Perek 27/ 8-11.
[30] Muhammed İsmail Hiçyılmaz, İsmet Eşmeli, *"Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı"*, s.84.
[31] Tora ve Aftara: Devarim, Perek 19/17-18.
[32] H. Şah Yasdıman, *"Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadının Konumu*", Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyum, Ankara, 18-19 Şubat 2012, s. 621.

KAYNAKÇA

Alalu, Suzan, Klara Arditi, Eda Asayas, vd. Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar, Dinsel Kavramlar, Dinsel Gereçler, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2001.

Alaskarova, Pari, *"İlahi Dinlerde Kadının Statüsü"*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2015.

Erbaş, Ali, "İslam Dışı Dinlerde Hac", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, (2002).

Güç, Ahmet, *"Yahudilik (Mabed ve İbadet)*", içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

Gürhan, Nazife, "Toplumsal Cinsiyet ve Din", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2010, IV.

Gürkan, Salime Leyla, *"Anahatlarıyla Yahudilik",* Diyanet Vakfı Yayınları 7. bs, Ankara, 2021

Gürkan, Salime Leyla, *"Yahudi Geleneğinde Kadın Algısı"*, Bütün Yönleriyle Yahudilik, Dinler Tarihi Araştırmaları – VIII, 2012

Harman, Ömer Faruk, "Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın)", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

Hiçyılmaz, Muhammed İsmail, İsmet Eşmeli, "Yahudiliğin Erkek Egemen Anlayışı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, (2020).

Işık, Ramazan, "Dini Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü", Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyum, Ankara, 18-19 Şubat 2012.

Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri, Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Kore, 2014.

Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay, Küçük, Mehmet Alparslan, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 2. bs (İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2002).

Taşpınar, İsmail, *Hinduizm ve Budizm: Doğu Dinlerinde Hac İbadeti*, Yayın 598 (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014).

Yasdıman, H. Şah, *"Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadının Konumu*", Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyum, Ankara, 18-19 Şubat 2012

Yasdıman, H. Şah, *"Yahudi Dininde Ailenin Yeri",* D.E.Ü.İ.F.D, İzmir, (2001),

Yiğitoğlu, Mustafa, "Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi /Niddah (נִדָּה) İle İlgili Hususlar", *Ekev Akademi Dergisi* 23 (2019)

Yurdaydın, Hüseyin G, Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi,* (Ankara, Gündüz Matbaacılık, 1978).

TEFSİRİN DİL EKSENLİ BAZI KURALLARI

Prof.Dr. Hayati Aydın*

Some Language-Based Rules Of Tafsir

ABSTRACT

Since understanding a work is possible by knowing the language used by that work, understanding the Quran is only possible by knowing the language in which it was revealed. For this reason, the companions were referring to the language in which the Quran was revealed in their interpretation of the Quran. They were trying to understand the words and verses of the Quran through Arabic poetry, parables and wisdom. Abdullah Ibn Abbas, Nafi' b. el-Ezrak, Necdet b. Uwaymir's answer to the questions asked from many verses by bringing evidence from Arabic poetry is one of the examples of this. Because of this reality, we found it appropriate to identify and present some language-based rules of tafsir.

Keywords: Tafsir, Language, Rule, Language Rules.

ÖZET

Bir eseri anlamak o eserin kullandığı dili bilmekle mümkün olduğundan Kur'ân'ı anlamak da ancak onun üzerine nazil olduğu dili bilmekle mümkündür. Bundan dolayı ashab, Kur'ân tefsirinde, Kur'ân'ın indiği dile mürecaat ediyorlardı. Kur'an lafızlarını ve ayetlerini, Arap şiiri, mesel ve hikmetleriyle anlamaya çalışıyorlardı. Abdullah İbn Abbas'ın Nafi' b. el-Ezrak, Necdet b. Uveymir'in birçok ayetten sordukları soruları, Arap şiirinden delil getirmek suretiyle cevaplaması bunun örneklerinden biridir.[33] Biz de bu reliteden dolayı tefsirin bazı dil eksenli kurallarını tesit edip sunmayı uygun gördük.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Dil, Kural, Dil Kuralları.

Tefsirin Dil Eksenli Kuralları

Dil bir metni anlamanın temel ve vazgeçilmez şartıdır. Şatıbî aynı paralelede Kur'ân'ı anlamak isteyen bir kimsenin ancak onu Arapça yönünden anlayacağını, anlama konusunda bundan başka da herhangi bir yolun olmadığını ifade etmektedir.[34] Nitekim klasik kitaplar tefsirin ilk şartı

*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı. E mail: aydinhayati@yyu.edu.tr / **ORCID** orcid.org/0000-0002-7652-6434

[33] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayr es-Süyûtî, *el-İtḳân fî ʿulûmi'l-Kurʾân* (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1987). 1/382. el-İhsan Emin, *Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr* (Beyrut: Darü'l-hâdi, 2007). 120.
[34] Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed Şâtıbî, *el-Muvâfaḳāt* (Beyrut: Darü'l-Marife, 2004). 1-2/375.

olarak Arapçayı bilmeyi esas tutarlar. Çünkü dil vasıtasıyla konuluş amacına uygun müfred lafızların anlamı ve delaleti bilinir. Dili az bilmek bu anlayışa kâfi gelmez. Çünkü bazen bir lafız anlamlar arasında müşterek olur. Kişi iki anlamından sadece birisini bilir hâlbuki amaç diğeridir.[35]

Allah Kur'ân'da "*Anlayasanız diye biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık*"[36] dediğine göre Arap dili için geçerli olan dil inceliği ve estetiğinin Kur'ân için de geçerli olduğu anlaşılmış olur. Abdullah b. Abbas(ö. 68/687-688), "Şiir Arap divanıdır. Kur'ân'dan bir kelime bize kapalı gelse Arap divanına mürecaat ederiz. Bu kelimenin bilgisini Arap dilinde ararız" demiştir.[37] Nitekim İhsan Emin, Arap dilinin üslup ve kurallarından, hitap ve tabir çeşitlerinden mevcut araç ve tarzlarıyla nitelendiği şeylerle Kur'ân'ın hitabı da nitelenince Kur'ân, Arap dilinde geçerli olan adetler neyse, dilin kullanımdaki tarzı neyse ona uygun cari olmuş anlamını taşır.[38] O halde Kur'ân'ın dili, Arapların nüzul ortamında konuşmalarında birbirlerine hitap ettikleri, doğası üzerinde yaratıldıkları bir dildir.

Nüzûl zamanında Arapların büyük ekserisi dillerine, dilin üsluplarına ve hakikatını anlamaya hâkim idiler. Bundan dolayı ashab Kur'ân'ı anlamada insanların en yetkinleridir. Kur'ân'ın amaç ve gayesini bilmek onlara zor olmadığından ashabdan oluşan ilk nesil Kur'an dilini, onun ıstılahlarını bilmede ümmetin en yetkinleri olarak kabul edilmişlerdir. Ondan sonra tabiîler daha sonra tebbe-i tabiînler gelir ve bu durum sırasıyla böyle devam eder. Zaman ilerledikçe de Kur'ân'ın manalarını anlama ve tefsiri konusunda Arapça bilmeye ve onda derinleşmeye daha fazla gereksinim olmaktadır.

Bundan dolayı Arapça dilini anlamaya dair kurallar Kur'ân'ı anlamak için de geçerli olduğu zorunlu olarak anlaşılmış olur.

1.Kural:

الالف والام الداخلة علي الاوصاف واسماء الاجناس تفيد الاستغراق بحسب ما دخلت عليه

"Vasıf ve cins isimlere dahil olan "Elif-lâm" dahil olduğu şeye göre istiğrak (kapsayıcılık) ifade eder."

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً

("*İnne'l-el-Müslimine ve'l-Müslimâti, ve'l-mü'minîne ve'l-mü'minati...*" vasıf olup) Bütün Müslüman erkek ve kadınlar, bütün mümin erkek ve kadınlar anlamındadır.

[35] Bk. Emin, *Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr*. 121.
[36] ez-Zuhruf 43/3.
[37] es-Süyûtî, *el-İtḳân fî ʿulûmi'l-Kurʾân*. 1/382.
[38] Emin, *Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr*. 129.

"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, taate devam eden erkekler ve taate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar; sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, (gönülden Allah'a) saygılı erkekler ve (gönülden Allah'a) saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; (İşte) Allah bunlar için bağış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır".[39]

İbn Useymin şöyle der: Hüküm bir vasıf üzerine ilişkilendirilse vasfın çoğalmasıyla o da çoğalır, azalmasıyla o da azalır. Hüküm, varlıkta ve yoklukta, kuvvet ve zayıflıkta illeti ile beraber hareket eder. Bu bağlamdaki illet, "انّ الحكم المعلق علي وصف يدل علي عليّة ذلك الوصف والحكم يدور مع علّته وجودا وعدما وقوة وضعفا" "*Bir vasıfla ilişkilendirilen bir hüküm bu vasfın illiyetine (nedenselliğine) delalet eder. Hüküm, varlık ve yoklukta, kuvvet ve zayıflıkta illeti ile beraber hareket eder*".[40] Nitekim Abdurrahmân b. Nasır es-Sadî (ö. 1889-1956), "أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً" "*Allah bunlar için bağış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır*" ifadesi, ayette sayılan vasıfların mükemmel olması halinde sahibine mağfiret ve mükâfatın da mükemmel olmasını sağlar. Bunların noksan olması da mükâfatın noksan olmasını sağlar. Bunların yokluğuyla da mükâfatının yokluğu gerçekleşir.[41] O zaman her ne vakit iman ve ayette zikredilen vasıflar kuvvet bulursa bunlara terettüp eden ücret de o oranda artar; her ne vakit bu vasıflar zayıflasa ücret de o oranda azalır.[42]

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

"*el-İnsan*", bir cins isim olup bütün insanları içermektedir, "*İman edenler*" de bir vasıf olup bütün iman edenleri, *"Salihat(yararalı işler)ı yapanalar, hakkı tavsiyede bulunan ve sabrı tavsiyede bulunanlar*" da bir vasıf olup imanlı olduğu halde yararlı işleri yapanların, hakkı tavsiyede bulunanların, sabrı tavsiyede bulunanların hepsini içine almaktadır. O halde anlam şu şekilde olur:

"Asra (bütün zamana, tarihe) andolsun ki İnsan ziyan içindedir. Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyandan kurtulmuşlardır).[43]

إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ...

"*el-İnsan*" bir cins isim olup kural gereğince bütün insanları içermektedir. "*eş-Şer*" de bir vasıf olup şerrin her çeşidini içermektedir, "*el-Hayr*" da bir vasıf olup hayrın her çeşidini içermektedir. O halde anlam şöyle olur:

[39] el-Ahzâb 33/35.
[40] Muhammed b. Salih Useymin, *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2002). 14.
[41] Abdurrahmân b. Nâsır Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrıyye, 2008). 12.
[42] Useymin, *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*. 14.
[43] el-Asr 103/1-3.

"Doğrusu insan (bütün insanlar) hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır, Kendisine hayır dokundu mu (yoksullara) yardım etmez. Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır. Onlar ki: Namazlarını sürekli kılarlar (aksatmazlar). Mallarında belli bir hisse vardır: Saile (dilenciye) ve mahruma"[44]

...وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ

عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir".[45]

"*El-Birr*" vasfı bütün iyilikleri, "*et-Takvâ*" da bütün Allah'tan korkmaları, yani sakınılması gereken haram ve günahlar gibi bütün şeylerden korkmayı; "*el-İsim*", bütün günahları, "*el-Udvân*" da kanları, malları ve ırzları gibi insanların bütün haklarına yapılan düşmanlık ve tecavüzleri içerir. O halde ayette "elif-lam"la nitelenen "*Birr*" ve "*Takvâ*" bütün iyilik ve takvayı, bu konularda yardımlaşmayı, "*el-İsim*" ve "*el-Udvân*"da bütün günah ve düşmanlıkları içerir. Bundan dolayı bütün iyilikler ve takvada yardımlaşmak, bütün kötülükleri ve onlara vesile olan şeylerden sakınmak lazımdır.

2. Kural:

النكرة في سياق النفي او النهي او الشرط او الاستفهام تدلّ علي العموم

"Nekre, nefiy, nehiy, şart ve istifham siyakında (bağlamında) gelirse umuma delalet eder."

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ

Nekre nefiy bağlamında geldiğinden umama delalet eder. O halde ayet,*"….Hiçbir şey onu benzeri değildir. O hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir"*[46] ifadesiyle hangi şey olursa olsun hiçbir şeyin Allah'a benzemeyeceğini ifade etmiştir.

وَاعْبُدُواْ اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً

Nekre nehiy bağlamında gelmiştir. O halde ayet, *"Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın"*[47] ifadesiyle hangi şey olursa olsun hiçbir şeyin Allah'a ortak koşulmamasını emretmektedir.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَاء بِنَاء وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَّكُمْ فَلاَ تَجْعَلُواْ لِلّهِ أَندَاداً وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ

Nekre nehiy bağlamında gelmiştir.*"O (Rabb) ki yeri, sizin için döşek, göğü de bina yapta. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de, bile bile Allah'a hiçbir eş ortak koşmayın".*[48] Gayet haklı olarak Abdurrahman b. Sadî ayetteki nehyin, niyette, sözlerde, fillerde, büyük, küçük, gizli ve

[44] el-Meâric 70/19-24.
[45] el-Mâide 5/2.
[46] eş-Şûrâ 42/11.
[47] en-Nisâ 4/36.
[48] el-Bakara 2/22.

açık bütün şirkten nehiy olduğunu, kul için Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamayı içerdiğini söylemektedir.[49]

-Şart وَإِن يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلاَ رَآدَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

Nekre şart bağlamında gelmiştir. O halde anlam, "*Eğer Allah sana herhangi bir zarar dokundursa onu, yine O'ndan başka kaldıracak yoktur ve eğer sana herhangi bir hayır dilerse, O'nun keremini de geri çevirecek yoktur. Hayrını, kullarından dilediğine verir. O, bağışlayan, esirgeyendir*"[50] olur.

لَيْسُواْ سَوَاء مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللهِ آنَاء اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ / يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُوْلَـئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ / وَمَا يَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوْهُ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

Nekre istifham bağlamında gelmiştir. O halde anlam, *"Ama hepsi bir değildir. Kitab ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten men'ederler; hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. Yapacakları hiçbir hayırları inkâr edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, (günahlardan) korunanları bilmektedir.*[51] şeklinde olur. Bu ayette olduğu gibi nekreye "مِنْ خَيْرٍ" ifadesinde olduğı gibi "مِنْ" dahil olursa umumda bir nass (kesin delil) olur.

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللهِ

Nekre istifham bağlamında gelmiştir. O halde anlam, *"Sizinle olan hangi şey olursa olsun Allah'tandır*".[52] şeklinde olur. Bu ifade bütün dini ve dünyevi nimetlerin Allah'tan olduğu hakikatini ifade eder.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ

Yine nekre istifham bağlamında gelmiştir. O halde anlam, *"Ey insanlar, Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın: Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek herhangi bir yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da gerçekten çevrilirsiniz?"*[53] şeklinde olur.

3.Kural:

"المفرد المضاف يفيد العموم كما يفيد ذلك اسم الجمع"

"Müfred mudaf, çoğulun ifade ettiği gibi umum ifade eder."

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالاَتُكُمْ وَبَنَاتُ الأَخِ وَبَنَاتُ الأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ...

[49] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 14.
[50] Yûnus 10/107.
[51] Âl-i İmrân 3/113-115.
[52] en-Nahl 16/53.
[53] Fâtır 35/3.

اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ

"*Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız…*"[54] O halde ayette örneğin "*Üm*" ve "*Bint*"ifadeleri muzaf olduklarından dolayı (anne, ister anne ister baba tarafından olsun) insanın soyunun bağlı olduğu bütün anneleri ifade eder; anne kadar yukarı gitse de, kızlarda böyledir kız (İster anne ister baba tarafından olsun) ne kadar aşağı inerse insin haramdır.

İbn Useymin, haklı olarak ism-i cem (çoğul) isimlerle ilgili itiraz ederek şöyle der: Evet müfred muzaf umum ifade eder. Çoğul muzaf da umum ifade eder. Ancak çoğul muzaf, sığası ve izafeti ile umum ifade eder; müfred ise sadece izafeti ile umum ifade eder. Müfred isim yalnız başına umuma delalet etmez; ancak muzaf olduktan sonra umuma delalet eder. Bundan dolayı ulema demiş ki birisi " امراتي طالق " dese eşlerinden muayyen birisini kastetmese de kullanılan müfred muzaf umum ifade ettiği için bütün kadınları boşanır. Birisi "داري وقف" dese ve onun üç adet evi olsa eğer birisini kastetmemişse ifade, umum ifade ettiği için bütün evleri vakf olur.[55]

-إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

izafetten dolayı ayet "…*Bütün namazlarım, bütün ibadetlerim, yaşamım ve ölümüm Alemlerin Rabbi olan Allahiçindir*"[56] anlamındadır.

4. Kural:

"الاستفهام الانكاري يكون مضمنا معني النفي"

"*İstifhamı inkârı zımnında nefy manasını taşır*".

وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلاَّ مَن سَفِهَ نَفْسَهُ

"*Sefih (Aklı gevşekten) başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir?*"[57] sorusunun cevabı: "Hayır! "*sefih (aklı gevşekten) başka İbrahim'in dininden*" kimse yüz çevirmez" dir.

وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ اللّه

"*Allah'tan başka günahları kim affedebilir?*"[58] sorusunun cevabı: "Hayır! "*Allah'tan başka günahları*" kimse affedemez".

كَيْفَ يَهْدِي اللّهُ قَوْماً كَفَرُواْ بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ....

[54] en-Nisâ 4/23.
[55] İbn Useymin, *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*. *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân, 20.*
[56] el-En'âm 6/162.

[57] el-Bakara 2/130.
[58] el-Bakara 2/135.

" …İmanlarından sonra inkar eden bir kavmi (yani Yahudileri) *Allah nasıl muvaffak kılar?"*[59] sorusunun cevabı: Hayır! *"İmanlarından sonra inkâr eden bir kavmi"* Allah muvaffak kılmaz olur. Bu verilen örneklerden anlaşıldığı gibi istifhamı inkarîde realiteye zıt olanın inkâr vardır.

5. Kural:

زيادة المبني تدل علي زيادة المعني

"*Mebnanın (yani binadaki lafzın) ziyadeliği anlam ziyadeliğine delalet eder*"

Lafızlar manaya delalet eder. Bundan dolayı lafızlardaki ziyadelik anlamda da ziyadeliği gerektir. Ziyadelik ister kelimenin harflerinde veya vezninde ya da şeddede olsun değişmez.

وَإِن كُنتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُواْ

"*Cünüp iseniz iyice yıkanınız*".[60] Kelimedeki ziyadelik anlamdaki ziyedeliğe delalet ettiği için cünüplükten yıkanmada mübalağa etmek, vücudun her tarafını yıkamak, az da olsa kuru bir yeri bırakmamak lazımdır. Bu anlam, lafızda kullanılan şeddelerin harf fazlalığı olması ve bunun bu da anlam ziyadeliğine delalet etmesinden dolayısıyladır.

مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُم يَخِصِّمُونَ

"*Onların işi sadece korkunç bir sese bakar. Çekişip dururlarken ansızın o, kendilerini yakalar.*"[61]

"يخصمون" tartışmak anlamındadır. Ancak ifade "وَهُم يَخِصِّمُونَ" şeklinde lafız ziyadeliği ile gelmiştir. Bu şekilde şeddeli gelmesi mana ziyadeliğini sağladığından müfessirler. *"İnsanlar işleri hakkında hararetli ve etraflarından gafil tartışırlarlarken"* ansızın ses onları yakalayıverir şeklinde anlam vermişlerdir.[62]

İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Allah'ın Kur'ân'da zaid bir lafzı ancak zaid bir mana için ilave ettiğini ifade eder. Velev ki bunun zımnında tevkid de olsa. Yine İbn Teymiyye, " فزيادة اللفظ لزيادة المعني، وقوة اللفظ لقوة المعني" demiştir.

لا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

"Allah her şahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler. Her kazandığı kendi lehinedir, veya kendi aleyhinedir,"(Bakara: 2/286) âyetine dikkat edilirse hayrın kazanılması فعلvezninde olmak üzere *kesebet* / كسبتile ifade edilirken, şer ise aynı fiil kökünden افتعالvezninde *iktisâb* / اكتسابile ifade edilmiştir. افتعال İftiâl vezninde gelen *iktisap,* faale'den olan kesebeye göre daha fazla bir anlama delâlet ettiği için, فعلfeale veznine nazaran daha da fazla bir çabayı ifade eder. Çünkü lâfız ziyadeliği,

[59] Âl-i İmrân 3/86.
[60] el-Mâide 5/6.
[61] Yâsîn 36/49.
[62] Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-tefasir*, (İstanbu: Daru'l-Ensâr, 1986). 3/12.

mânâ ziyadeliğine delâlet etmektedir. Bundan dolayı hayrın kazanılması fıtrata uygun davranmak olduğundan az bir çabayla olduğu, şerrin işlenmesi ise fıtrata aykırı olduğundan fıtratı zorlayarak, yani çok bir çabayla elde edildiği anlaşılmaktadır.[63]

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Sana adet görmeden soruyorlar. De ki: "O eziyettir." Adet halinde kadınlardan çekinin, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendikleri zaman Allah'ın emrettiği yerden onlara varın. Allah tövbe edenleri sever, temizlenenleri sever".[64]

"فَإِذَا تَطَهَّرْنَ" ifadesi yani "*Tefeul*" vezni "طهر" ye göre fazla bir anlama, daha fazla temizliğe delalet eder. Bundan dolayı fıkıhta gerek hayız gerekse cünüplük olsun bir kıl yeri kadar yer yıkanmazsa insan temizlenmiş sayılmaz. Bu anlamı da ifadenin bu şekilde ziyade harf kullanılmasından çıkarmaktadırlar. Nitekim hikâye ederler ki el-Kindi (ö. 252/866), Ebü'l-Abbas el-Müberred'in (ö. 286/900) yanına uğradı. "Ben Arap kelemında haşv buluyorum" dedi. Müberred ona "Hangi konuda sen bunu buldun? dedi. O da "Ben Arapların " عبدالله قائم" sonra " انّ عبدالله قائم" sonra " انّ عبدالله لقائم" dediklerini görüyorum. Müberred de ona "Bilakis lafızlar değiştiğinden mana da değişiyor" dedi. Birincisi, kişinin ayakta olduğunu ihbardır. İkincisi, soran bir kimseye cevaptır. Üçüncüsü ise, kişinin ayakta olduğunu inkar edene bir cavaptır.[65]

Sonuç olarak dil Kur'an'ı anlamanın biricik yoludur. Bundan dolayı Arapça dil kuralları ve estetiği Kur'ân'ı anlamak için önemlidir. *"Vasıf ve cins isimlere dahil olan Elif-lâm" dahil olduğu şeye göre istiğrak (kapsayıcılık) ifade eder."* Ancak hüküm bir vasıf üzerine ilişkilendirilse vasfın çoğalmasıyla o da çoğalır, azalmasıyla o da azalır. *"Nekre, nefiy, nehiy, şart ve istifham siyakında (bağlamında) gelirse umuma delalet eder."* Buna göre *Kur'ân'da"Allah'a hiçbir eş ortak koşmayın*" denildiğinde bu nehyin, niyette, sözlerde, fillerde, büyük, küçük, gizli ve açık bütün şirkten nehiy olduğuğu ve Allah'a hiç bir şeyin ortak koşulmamasını içerir. Nekreye "*Min*" dahil olursa umumda bir nass (kesin delil) olur. *"Müfred mudaf, çoğulun ifade ettiği gibi umum ifade eder."* Bundan dolayı uleme, bir kimse "*Karım boştur dese*" eşlerinden muayyen birisini kastetmemişse müfred muzaf umum ifade ettiği için bütün kadınları boş olur. "*İstifhamı inkârı zımnında nefy manasını taşır".* Bundan dolayı istifhamı inkarîde realiteye zıt olanın inkâr vardır. "*Mebnanın (yani binadaki lafzın) ziyadeliği anlam ziyadeliğine delalet eder*". Ziyadelik ister kelimenin harflerinde veya vezninde ya da şeddede olsun değişmez.

[63] Ayrıca bk. Ebü'l-Kāsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ʿan ḥaḳāʾiḳı ġavâmiżi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-eḳāvîl fî vücûhi't-teʾvîl*, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407). 1/332.
[64] el-Bakara 2/222.
[65] Emin, *Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr*. 137.

KAYNAKÇA

Emin, el-İhsan. *Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr*. Beyrut: Darü'l-hâdi, 2007.

Sabuni, Muhammed Ali es-. *Safvetü't-tefasir*. İstanbu: Daru'l-Ensâr, 1986i

Sadî, Abdurrahmân b. Nâsır. *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrıyye, 2008.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayr es-. *el-İtḳân fî ʿulûmi'l-Ḳurʾân*. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1987.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfaḳāt*. Beyrut: Darü'l-Marife, 2004.

Useymin, Muhammed b. Salih. *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2002.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd ez-. *el-Keşşâf ʿan ḥaḳāʾiḳı ġavâmiżi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-eḳāvîl fî vücûhi't-teʾvîl*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1987.

BABALAR VE KIZLARI: GELENEKSELDEN MODERNE TÜRK SİNEMASINDA BABA, KIZ ÇOCUK İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Özgür VELİOĞLU METİN
Kocaeli Üniversitesi
0000-0002-4608-9536

ÖZET

Toplumun en küçük birimi olan aile, çocukların ilk eğitimlerini aldığı ve kimliklerinin şekillendiği önemli kurumlardan biridir. Türkiye'de yaygın aile yapısı, genellikle ataerkil toplumsal normların şekillendirmesiyle oluşmuştur ve ailenin reisi babadır. Baba ile ilişkilerde genellikle kız ve erkek çocuk arasında da farklılıklar bulunur. Türk sinemasında kız çocukları ve babaları arasındaki ilişkiyi konu alan filmler, geniş perspektifle bugüne kadar incelenmemiştir. Bu çalışmada, Türk sinemasında baba ve kız çocuk ilişkilerinin irdelenmesi, kategorilendirilerek ortaya konulması amaçlanmaktadır. 1960'lı yıllardan 2020 yılına kadar örneklem olarak seçilen ve incelenen Türk sineması film örneklerinde yer alan baba-kız çocuk ilişkilerinde zamanla bir değişim olup olmadığı, değişim var ise bu değişimin hangi yönde olduğu da çalışmada ortaya konulmaya çalışılan diğer öğeler arasındadır. Çalışma kapsamında elli bir film, baba ve kız çocuk ilişkileri bağlamında incelenmiş, konuyla ilgili kategorilendirmede on bir başlık tespit edilmiştir. İncelenen Türk sineması film örneklerinde, geleneksel, otoriter baskıcı babalar ve mağdur kızlarının yoğunlukta olduğu ve zamanla konuyla ilgili büyük bir değişim olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk sineması, Baba, Babalık, Kız Çocuk, Baba-kız ilişkisi

FATHER-DAUGHTER RELATIONSHIPS IN TURKISH CINEMA FROM TRADITIONAL TO MODERN

ABSTRACT

The family, which is the smallest building block of society, is an important institution where children receive their first education and their identities are shaped. The usual family structure in Türkiye has been formed by the impact of patriarchal social norms, and hence the father is the head of the household. There are often differences between the girl and the boy in father-

child relationships. So far, films about the relationship between girls and their fathers in Turkish cinema have not been studied from a broad perspective. The purpose of this study is to analyze the relationship between father and daughter in Turkish cinema through categorization. The questions that this study aims to answer through the analysis of sample films chosen from relevant Turkish cinema films produced between the 1960s and 2020 are whether or not there was a significant change in father-daughter relationships in films over time, and if so, how this change evolved. Fifty-one films were examined in the context of father-daughter relationships within the scope of the study, and eleven titles were identified for categorization. Traditional, authoritarian oppressive fathers and their victimized daughters were prevalent in the Turkish cinema film samples examined, and there was no significant change in this regard over time.

Keywords: Turkish Cinema, Father, Fatherhood, Daughter, Father-daughter relationship

GİRİŞ

Aile ilişkileri, bireyin gelişmesi, toplumun şekillenmesi ve aynı zamanda anlamlandırılmasındaki önemli öğelerden biridir. Aile ortamında bir yandan yeni nesiller yetişirken, bir yandan da bu ortamın kendisi birçok dış faktörden etkilenerek değişir, dönüşür. Çocukların yetiştirilme ortamı ve onlarla kurulan ilişkiler, kişilik ve kimliklerinin büyük oranda belirleyicisi olur. Türkiye'de yaygın aile yapısı, geleneksel ataerkil toplumsal normların devamı niteliği taşır ve aile ortamında çocuklara davranışlarda başlıca belirleyici etken bu kültürdür. Nesilden nesile aktarılan ve giderek toplumun sosyoekonomik seviyesi yüksek kesiminde sorgulanmasıyla değişmeye başlayan ancak kırsal kesimde binlerce yıllık geleneğin devamıyla değişime direnerek süregiden bu kültür, erkek ve kız çocuklarına davranış ve biçilen roller ile de yaygın kalıpları sürdürür. Babanın aile reisi olarak otoriter ve baskıcı yapısı altında kız çocukları, erkek çocuklarına oranla daha az değer görür. Ataerkil toplumsal normların oluşturduğu namus baskısı ile çoğu kız çocuğu ev yaşamıyla sınırlandırılır. Türk sinemasında da babalar ve kız çocukları arasındaki ilişkilere bazı filmlerde değinilmiştir. Kimi filmde konu direkt baba-kız çocuk ilişkisi üzerine kuruluyken, kimisinde filmin yan öykü/öğelerinden biri olarak dramatik yapıya katkı sağlar.

Bu çalışmada, babalar ve kız çocukları arasındaki ilişkilerin Türk sinemasına nasıl yansıdığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda Türk sinemasında baba, kız çocuk ilişkileri irdelenerek konuyla ilgili bir kategorilendirme yapılması, çalışmanın diğer hedefleri arasındadır. 1960 ve 2020 yılları arasından seçilen Türk sineması film örneklerinde yer alan baba ve kız çocuk ilişkilerinde zamanla bir değişim olup olmadığı, değişim var ise bu değişimin hangi yönde olduğu da çalışmada ortaya konulmaya çalışılan diğer öğeler arasındadır. Çalışmada aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır:

- Türk sinemasında babalar ve kız çocukları arasındaki ilişkide nasıl bir kategorilendirme yapılabilir?

- Türk sinemasında babalar ve kız çocukları arasındaki ilişki kategorilendirmesinde hangi tür ilişkiler ağırlıklı olarak ortaya çıkmaktadır?
- Türk sinemasında babalar ve kız çocukları arasında nasıl bir iletişim biçimi vardır ve yaygın olan hangisidir?
- Türk sinemasında babalar ve kız çocukları arasındaki ilişki ve iletişim biçimi yıllara göre değişim gösterir mi?
- Türk sinemasında babalar ve kız çocukları ilişkisinde kadın ve erkek yönetmenler arasında farklılıklar var mıdır?
- Türk sinemasında babalar ve kız çocukları ilişkisinde popüler ve bağımsız filmler arasında farklılıklar var mıdır?

Çalışma, Türk sinemasında baba, kız çocuk ilişkilerini derinlemesine işleyen ve kategorilendiren ilk araştırma olması açısından önemli bulunmaktadır. Çalışmada örneklem olarak 1960-2020 yılları arasında baba-kız çocuk ilişkisini odağına alan filmler başta olmak üzere, konuya değinen filmlerin başlıcaları seçilmiştir. Örneklem seçiminde filmlerin içeriğinin tespit edilmesi amacıyla, Agah Özgüç'ün *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*[1] kitabı, *Türk Sinema Araştırmaları*[2] ve *SinemaTürk*[3] internet sitelerinden yararlanılmıştır.

Öncelikli olarak kitaptan ve belirtilen sitelerden konu ve içeriğine göre taranan ve amaçsal örneklem metoduyla seçilen 72 film izlenmiş ve konu ile ilgili veri niteliği taşıyan 51 film, baba ve kız çocuk ilişkisi açısından yukarıda belirtilen sorular çerçevesinde irdelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda filmler kategorilendirilmiş ve kategorilerin oluşturduğu başlıklar altında örneklendirilerek, Türk sinemasında baba-kız çocuk ilişkileri konusunda genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneklem seçiminde 1960-70'lerin çocuk filmleri furyası içinde yer alan Ayşecik, Gülşah serisi benzeri filmler başka bir çalışmada konu alınıp irdeleneceğinden, bu çalışma kapsamında örneklem dışı tutulmuştur.

1. TÜRK TOPLUMUNDA AİLE ve ÇOCUK

Çocuğun doğumundan itibaren ilk deneyimlerini edindiği, yaşamının en önemli dönemlerini birlikte geçirdiği ortam, aile ortamıdır. Bu iletişim yoluyla çocuk, bir birey olarak kendini tanır; yaşadığı toplumun sosyokültürel özelliklerini benimser, toplum kurallarını öğrenir (Tezel Şahin & Cevher, 2007, s. 776). Bu toplumsallaşma süreci, ailenin ve dolayısıyla çocuğun içinde bulunduğu toplumun özelliklerine göre şekillenir. Her kültürde çocuğa karşı davranışları etkileyen, farklı kültürel tutumlar söz konusudur. Anne babalık davranışlarını belirleyen, yaşanılan ülkenin kültürü, ailenin sosyoekonomik düzeyi, demografik özellikleri, anne-baba ilişkisinin niteliği, yaşanılan mahalle (Baydar vd., 2012, s. 84) gibi birçok öğe vardır. Bu konuda evrensel bir modelden söz edilemeyeceği gibi tek bir doğrudan da bahsedilemez.

Aile, aynı zamanda toplumun bir aradalığının sağlanmasının garantisi olan en önemli kurumlardan biridir. Gelenekler, töre gibi kültürel değerlerin aktarımı aile kanalı üzerinden

[1] Özgüç, A. (2012). *Ansiklopedik Türk filmleri sözlüğü: Türk sinemasının yüzüncü yılına armağan*. Horizon.
[2] *Türk Sinema Araştırmaları* (TSA), https://www.tsa.org.tr/tr/
[3] *SinemaTürk*, https://www.sinematurk.com/

yapıldığından ve ideolojik bir güç niteliği de taşıdığından aile kurumunun şekillenmesi kendi haline bırakılmamaktadır. Connell, muhafazakâr ideolojinin aileden toplumun temeli olarak söz ettiğini, geleneksel sosyolojinin de aileyi çoğunlukla kurumların yapı taşı olarak gördüğünü belirtir. Ona göre aile, toplumun temeli olmanın ötesinde, en karmaşık ürünlerinden biridir (1998, ss. 167, 168). Karataş'ın yorumuyla aile, en önemli işlevlerinden biri olan toplumsallaşma ile mevcut toplumsal sistemin yeniden üretilmesinde önemli rol oynar (2001, s. 90).

Türk ailesi kent yaşamında kırsal kesimde farklı özellikler gösterdiği gibi, kent içi yaşamda da sosyal tabakalaşmaya göre yapısal farklılıklar gösterir (Serter, 1994, s. 106). Aynı zamanda Türk toplumu, gelenekselden moderne doğru geçmeye çalışan bir toplum olduğundan, aile içi ilişkiler de sürekli değişim içindedir. Ulusavaş, Türkiye'de çeşitli kültürel değerlere rastlamanın mümkün olduğunu dile getirir. Türkiye'de kırdan kente göçler, geleneksel, modern ve modernleşmekte olan aile türleri tanımlarının birbirleriyle iç içe olmasına ya da hiçbir tanıma uymayan ortamların oluşmasına neden olmaktadır (1990, s. 138). Dolayısıyla, her kültüre, topluma göre farklı şekillenmiş olan aile kavramının Türkiye'de de homojen bir yapısının olmadığı baştan kabul edilmelidir.

Kağıtçıbaşı'nın araştırmasında, Türkiye'de ailelerin özellikle erkek çocuk sahibi olmayı tercih ettikleri saptanmıştır (1981, s. 114). Geleneksel düzende baba, erkek çocukları olmasını ister (Kıray, 2000, s. 138). Geleneksel toplumda erkek çocuk, el emeğinin, bilek gücünün kırsal kesimindeki öneminden dolayı üstün tutulur (Yörükoğlu, 2007, s. 35). Özellikle ekonomik güvence, çevre tarafından kabul görme ve aile adının devam etmesi gibi nedenlerle erkek çocuk daha işlevsel bulunmuştur. Erkek çocuk istemek için önemli bulunan faydacı/sosyal nedenlere karşılık, kız çocuk istemenin tek nedeni anneye dost ve can yoldaşı olmasıdır (Kağıtçıbaşı, 1981, s. 178).

Kağıtçıbaşı'nın genç kentli anneler arasında yaptığı, 2000'li yılların başında yayınlanan çalışmasında ise, yüksek oranda kız çocuk tercih ettikleri görülmüştür. Cinsiyet tercihi kentli-orta/yüksek sosyoekonomik düzey grubunda, kentli-düşük gelir grubuna göre daha fazla tersine dönmektedir (2010, s. 193). Kıray ailelerin kız çocuk tercihini, yaşlılık güvencesi olarak görülmeye başlanmalarıyla açıklar (2000, s. 141). Taylan, günümüzde kadınlara ve kız çocuklarına verilen değerin niteliğinin değişmesi durumunun, eğitim, şehirleşme, kitle iletişim araçlarının etkisi gibi nedenlerden ötürü, kırsalda da gözlenmekte olduğunu belirtir. Özellikle aile içi ilişkilerde kız çocuklarının verilen değere bağlı olarak statüsünün değişim geçirdiği söylenebilir (2009, s. 133).

1.1. Türk Aile Yapısında Baba ve Kız Çocuk İlişkisi

Ataerkil düzenin toplumsal normlarına göre şekillenmiş olan Türk aile yapısında babalık, aile içindeki rolü haricinde de birçok simgesel anlam barındırır. Sancar babalığı, aile, piyasa ve devlet arasındaki ilişkiler ile şekillenen ve bütün bunları birbirine bağlayan, ailede geçimi sağlayan, piyasada çalışan ve aile reisi olarak konumlanan bir toplumsal pratik (2009, s. 121) olarak tanımlar.

Türkiye' de otorite örüntüsü aile biçimlerine göre değişse de genellikle erkeğe aittir (Taylan, 2009, s. 127). Baba figürü, evdeki tüm bireylere otoriteyi koruması gerekliliğiyle davranmak

durumundadır. Onur, geleneksel ataerkil düzenin hâkim olduğu toplumlarda babalarla çocuklar arasındaki mesafenin genellikle saygı ve itaat tutumuyla açıklandığını belirtir. İtaat kültürü babanın egemenliği için gereklidir ve bu iktidar konumu, babanın çocuğuna yakınlaşmasını engeller (2012, s. 50).

Otoritenin çocuk karşısında başvurduğu egemenlik kurma yollarından biri de korkutma ve yasaklamadır. İlk bakışta eğitim aracı gibi görünen bu tutum, aslında egemenlik kurmak ve onu sürdürmek içindir. İtaat ve sadakat beklentisi, özellikle alt sosyoekonomik düzeyde günümüzde de varlığını sürdürür (Onur, 2012, s. 50). Geleneksel toplumda çocuk korkutularak, sindirilerek, gerektikçe dövülerek büyütülür. Hatta merakları, özgür davranışları engellenir. Uslu, söz dinler olmaları, girişken olmalarının önünde tutulur (Yörükoğlu, 2007, ss. 37, 38).

Bourdieu, eril tahakkümün devamlılığını sağlayan yapıların, tekil eyleyicilerin (erkeklerin fiziksel ve sembolik şiddet yoluyla yaptığı gibi) ve kurumların (aileler, okul, devlet) katkıda bulunduğu, sonu gelmeyen bir yeniden üretimin sonucu olduğunu belirtir (2015, s. 50). Erkeklerle kadınlar arasındaki tahakküm ilişkisi, yalnızca ailede değil, eğitim ve çalışma dünyasında, medya alanında, toplumsal uzamların ve altuzamların tamamında kendini oluşturur (Bourdieu, 2015, s. 129).

Geleneksel Türk toplumunda çocuklara uygulanan davranışlar ve onlardan beklentiler farklılık gösterir. Kız çocukların anneleriyle, erkek çocukların da babalarıyla özdeşleşmesi, onların kendi cinsiyetleriyle ilgili rolleri ve kuralları öğrenmeleri için gereklidir (Kağıtçıbaşı, 1985, s. 249). Türk toplumunda kıza ev içi, erkeğe ev dışı davranışlarda özgür olma ve sorumluluk yüklenme olanağı verilir (Başaran, 1974, s. 89). Toplum, kadının erkekten daha yumuşak başlı olmasını bekler (Kağıtçıbaşı, 1985, s. 190). Aile tarafından kız çocuklara, “cici kızım”, “hanım kızım”, “uslu kızım” gibi konuşma tarzları da cinsiyeti belirleyici nitelik taşır (Başaran, 1974, s. 28).

Geleneksel ailelerde kız çocuk, annesini örnek alarak boyun eğen, ezik, mazlum bir kimlik geliştirir. Erkeklerin öfkesini üstüne çekmemeye çalışarak, duygularını belli etmeyerek, hakkını aramayarak yetişir. Tek işlevinin erkeklere hizmet etmek, çocuk doğurmak ve sürekli çalışmak olduğunu öğrenir. İsteklerini içinde tutar, verilenle yetinir. Çekinerek güler, gizlice ağlar, susarak katlanır (Yörükoğlu, 2007, ss. 36, 37).

Kıray’ın Ereğli ile ilgili yaptığı araştırmanın sonuçlarında, ailelerin kız çocukları ile olan ilişkileri, disiplinle karışık şefkat şeklinde belirir. Kız çocukları ile annelerin ilişkileri yakın, arkadaşçadır, hatta okul çağından evleninceye kadar evde ve kamusal alanda birliktedirler. Babalar kızlarını sevse de daha sade ve şefkate dayanan bir ilişkileri vardır. Evlendikten sonra da ailesi gelin gittiği evde rahatının yerinde olup olmadığını, normal kabul edilenden fazla baskı uygulanıp uygulanmadığı izlerler. İşler ters gittiği zaman ise kızın tek güvendiği şey babasının evine dönmektir (2000, ss. 143, 144).

Kız çocuklarına, evlenmenin hayattaki tek gayeleri olduğu öğretilir. Evlenirken bildiği, güvendiği, büyüdüğü çevreden ayrılır; kendisine yabancı olan insanların içerisinde yaşamaya başlar. Bu zorlu bir yaşantıdır. Kızlar büyütülürken eşinin ailesinin ikinci sınıf bir üyesi olarak onlara uyum sağlamak üzere yetiştirilir. Bu hazırlık onları insan ilişkilerine karşı duyarlı hale getirir (Kıray, 2000, s. 144). Sonuçta kız çocuklarının kişilik yapısı, ailelerinin ataerkil

geleneksel rol beklentilerini karşılamak için zamanla daha ezik ve tutucu bir hale dönüşür (Kağıtçıbaşı, 1993, s. 52).

Genel olarak Türk toplumunda ataerkil düzenin egemen olduğu ve babalık rolünün kız çocukları üzerinde büyük baskı kurduğu söylenebilir. Özellikle namus baskısı nedeniyle, çocukların gündelik hayat faaliyetleri sürekli denetlenir ve gözetim altında tutulur. Bu konuda ilk sorumlu kişi baba olmak üzere, babadan sonra abi, anne, amca, erkek kardeş, abla, kız kardeş ve diğer akraba, tanıdık ve komşular da gözetim ve denetimi sürdürme görevini üstlenirler. Kız çocuklarının eğitim, kariyer, evlilik gibi yaşamlarına dair önemli kararların babaları tarafından verilmesi de olağan karşılanır. Baba, çoğu zaman teşvik eden değil, engel konumundadır. Törenin egemen olduğu topluluklarda berdel, çocuk gelin, başlık parası, kumalık ya da eşi ölünce eşinin erkek kardeşiyle evlenme zorunluluğu gibi uygulamalar sırasında da kadına söz hakkı verilmez. Ancak ataerkil yapının zayıflamaya başladığı ailelerde durum farklı ilerler.

Sancar, egemen erkeklik değerlerinde ve tarzlarında yaşanan ve çoğu kez erkeklik krizi olarak nitelendirilen değişimin, tüm dünyada gerçekleştiğini belirtir. Kana ya da soya dayalı patriarki, yani yaşlı erkeğin tartışmasız otoritesine dayalı eril tahakküm düzeni dünyanın çoğu yerinde ortadan kalkmaktadır (2009, s. 22). Onur, Türkiye'nin tümü için geçerli olmasa da baba-çocuk ilişkileri alanında bu yönde büyük bir değişim oluştuğunu belirtir. Geleneksel babanın yerini gitgide işbirlikçi, eğitici baba almaktadır. Çocuğunu önemsemek, ona daha çok zaman ayırmak, fikrini sormak, aile içi toplumsal ilişkilerdeki geleneksel kalıpların kırıldığını göstermektedir (2012, s. 51).

Daha modern yapıdaki ailelerde baba tüm güç ve iktidarının yanında kız çocuklarına karşı şefkat ve ilgi göstermekten utanmaz. Kız çocuklarının fiziksel bakım, eğitim, sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamaktan gocunmaz. Erkek çocuğu kadar kız çocuğuna da değer verir. Hatta kimi zaman kız çocuğun babaya düşkün olmasından ötürü, onu daha fazla şımartmakta sakınca görmez. Yaşamına dair önemli kararları onun inisiyatifine bırakabilir. Bu demokratik aile yapısı genelde eğitimli, şehirde yaşayan, sosyoekonomik seviyesi yüksek sosyal gruplarda daha fazla görülür.

2. TÜRK SİNEMASINDA BABA-KIZ ÇOCUK İLİŞKİLERİ

Abisel'e göre Türk sinemasında genç kızlar gezebilirler ama hadlerini bilmelidirler. Bakire olmaları ve namuslu ilişkiler kurmaları şarttır. Dolayısıyla bilerek ya da bilmeyerek yanlış yapan *Sevişti̇ği̇mi̇z Günler* (Ün, 1961) filmindeki gibi cezasını bulacaktır. Başına bir iş gelen kadınların çoğu ise *Utanç* (Yılmaz, 1972), *Acı Hayat* (Aksoy, 1973) filmlerindeki gibi intihar eder; ya da *Kızgın Toprak* (Tuna, 1973) filmindeki gibi kazaen ölür ya da öldürülürler. Bazen de *İffet* (Tibet, 1982) ve *Aile Kadını* (Tibet, 1983) filmlerindeki gibi intikam makinesi haline gelirler (2005: 94).

Yine Abisel'e göre popüler sinema, gençlerin özgürlük beklentilerine olumsuzlayarak yaklaşır. Özellikle kızların yaşamlarını kendi beklenti ve hedeflerine göre kurmaları istenmediğinden, onların bu istekleri reddedilir. Bunu bazen *Yasak Sokaklar* (Ün, 1965) filminde, "*Önce dilediğim gibi yaşamak, dünyayı görmek istiyorum.*" diyen varsıl kız ya da *Kayıp Kızlar*'da (Elmas, 1984) evini terk eden genç kız, "*Kendi hayatımı yaşamaya hakkım yok mu*?" diyerek isyan eder. 1980'lerin sonundaki örneklerde, kadın hareketinin de etkisiyle, aynı sözü,

*Polizei"*de (Gören, 1988), dövüldüğü için evinden uzaklaştırılan genç kızın "*Böyle olmasaydı da evden giderdim. Çünkü kendi yaşantımı kendim kurmak istiyorum*" söylediği gibi anlatının daha yansız olarak yaklaşmaya çalıştığı genç kızlar da yinelemektedir (2005, ss. 279-280). Türk sinemasında baba kız ilişkileri çoğunlukla, Abisel'in Türk sinemasında kadının sunumuna dair tespitleriyle paralel ilerler ve aşağıdaki biçimlerde kategorilendirilebilir.

2.1. Namus Takıntılı, Geleneksel, Otoriter, Baskıcı Babaların Mağdur, Kimi Zaman da İsyankâr Kızları

İzlenen filmlerde, kız çocuklarının babaları ile olan ilişkilerine bakıldığında, kız çocuklarının babaları tarafından en çok namus baskısı nedeniyle uygulanan olumsuz davranışlara maruz kaldıkları görülmüştür. Saraçgil'e göre ailenin sosyal konumunu muhafaza etme stratejileri her şeyden önce kız çocuklarının namusunun muhafaza edilmesine bağlıdır. Bu endişe, kızların yaşamı üzerinde sıkı bir kontrole yol açar (2005, s. 352). Ailenin reisi olan baba bu misyonu üstlenmiş olduğundan, en büyük baskı da baba ve onun temsilcileri tarafından uygulanır.

İzlenen filmlerde kız çocuklarının kimi zaman namus gerekçesiyle fiziksel şiddete uğraması, hatta öldürülmesi gerekir. Kimi zaman da tecavüze uğrayan kız çocuklarının namusunun temizlenmesi için istemediği biriyle evlendirilmesi söz konusudur. Bu filmlerde babaları için kız çocukları, namuslarını koruduklarını ve başlık parası gibi maddi getirileri olduğu kadar değerlidir. *Gurbet Kuşları*'nda (Refiğ, 1964) babası kızı Fatma/Fatoş'un kamusal alana çıkmasını uygun bulmaz; evde annesine yardım etmesi gerektiğini belirtir. Fatma'yı, abisi erkek arkadaşının arabasında görünce döver ve babası sinirlenerek, "*Ben burada eşek başı değilim, babayım baba! Benim evimde benim çocuklarımı benden başka kimse dövemez*." diyerek tepkisini dile getirir. Buradaki tepkisi kızına karşı uygulanan fiziksel şiddete değil, şiddeti kimin uyguladığınadır.

Fatoş, sevgilisi ile evleneceğini düşünüp evden kaçar ancak Orhan onu terk edince seks işçiliği yapmaya başlar. Babası bulunca cezasını kendi vermek ister ve abileri onu aramaya başlar. Onu bulduklarında Fatma onların eline geçmemek için binanın çatısından atlayarak intihar eder. Fatma, göç edip yerleştikleri İstanbul'da kendine ailesi/babası tarafından biçilen yaşamı reddeder ve kendi tercihlerine göre yaşamak ister ancak başarılı olamaz. Film, ideolojik boyutta genç kadınların babalarının sözünden çıkmaları durumunda başlarına gelecekleri göstererek onları uyarır.

Arabesk türündeki *Batsın Bu Dünya* (Seden, 1975) filminde Seher, zengin bir ailenin oğlu olan Ferit'in tecavüzüne uğrar. Durumu öğrenen babası Ali İhsan tüfeğiyle Ferit'in evine gelir ve onu öldürmeye çalışır. Ferit'in babası Seher'i iyi biriyle evlendireceğini söyleyince babası bozulur. Ferit'in babası da zaten başlık parası karşılığında kızını satacağını dile getirince Ali İhsan, "*Ama o bizim töremiz.*" diyerek kendini savunur. Ferit'in babası arsa teklif edince, *"Günaha sokma beni Bey, kızımın ırzını sattırma bana*." der. Sonunda birçok arsa verince kabul eder. Daha sonra babasını ziyarete giden Seher ona sitem edince babası, evlendirip namusunu kurtardığını söyler. Seher, "*Beni satmakla mı kurtuldu namusun*? … *Beni kirlettikleri an senin vazifen o iti öldürmek, sonra da benim beynime bir kurşun sıkmaktı. Yapamadın, bir avuç toprağa sattın beni.*" diyerek isyan eder. Filmdeki Seher karakteri, ataerkil toplumsal normların dayattığı ahlak anlayışını benimser ve uğradığı tecavüz sonrası namusunun kirlendiğini

düşünür. Onun babasına karşı çıkışındaki tek nokta, namusunu temizlemek için onu öldürmemesi ve kendi maddi refahı için mal karşılığı evlendirmesidir.

Benim Sinemalarım (Füruzan; Karamustafa, 1990) filminde Nesibe, izlediği filmlerdeki yaşama özenir ve içinde bulunduğu yoksulluktan kurtulmak için yaşlı erkeklerle para karşılığı birlikte olmaya başlar. Babası Recep, durumu bilmese de Nesibe'ye namusuna laf getireceği şüphesiyle fiziksel ve psikolojik şiddet uygular. Annesinin şikâyeti üzerine babası onu döver; "*Dün neredeydin söyle, yoksa öldürürüm seni!*" diyerek onu tehdit eder. Aralarındaki ilişki, babasının onu korkutmasından öteye geçemez. Nesibe bu esnada hiç sesini çıkarmaz ancak olayın sonunda evden kaçar. *Janjan* (Sayman, 2006) filminde de dedesi yaşında biriyle evlendirilen Güzel, onlarla aynı evde yaşayan ve akıl sağlığı yerinde olmayan Janjan'a âşık olur ve bir çocukları doğar. Güzel'in babası Abdullah, namusunu temizlemek adına kız kardeşini öldürmesi için oğluna silah verir.

İffet (Tibet, 1982) filminde kızını mahallenin ortasında döven baba bunun nedenini, "*Ailemizin yüz karası, rezil ettin beni ... Kepaze, namussuz alçak karı ... Evlatlıktan reddediyorum ... Bir daha buralarda görürsem vallahi öldürürüm.*" diyerek açıklar. *Derviş Bey*'de (Gören, 1978) de baba, çok sevdiği kızını yine ölümle tehdit eder: "*Önce kahpe kızım geberecek!*". *Zeyno'da* (Yılmaz, 1970) da aynı nedenle kızına tokat atan baba, onu İstanbul'a gönderip okutmuş olmaktan duyduğu pişmanlığı "*kahpe olmuşsun*" diye ortaya koyar (Abisel, 2005, s. 320).

Mutluluk (Oğuz, 2007) filminde Meryem'e amcası tecavüz eder ancak o kimin yaptığını babasına söyleyemez ve kaderine razı olur. Töre gereği Meryem'i ailenin tek erkek çocuğu olan amcasının oğlunun öldürmesi gerekir. Meryem'in babası onunla dertleşir: "G*ünahkardır biliyorum ama. Allah korkusundan kızıma iki tokat vurmamışım. İçim yanıyor Cemal. ... Ona hakaret yapmayasın Cemal. Takdir Allah'tandır*." Babası, aslında kızının öldürülmesinden yana değildir ancak töreyi uygulamaya da kendini mecbur hisseder. Babalar, kendileri kız çocuklarına düşkün olup onları incitmek istemeseler bile, kimi zaman mahalle baskısı nedeniyle töreyi uygulamak zorunda kalırlar.

Havar'da (Güleryüz, 2008) köyde adetler gereği kızının amcasının oğlu ile evlenmesi gerekirken, kızının başka biriyle dedikodusunun yapılması sonucu ailenin diğer erkekleri onun öldürülmesini isterler. Babası onlara kızının masum olduğunu anlatmaya çalışsa da bir süre sonra direnemez ve Havar'ı kendini asması için ahıra kilitler. Havar babasına yalvarır, ağlar ancak babası dinlemez. O intihar etmeyince de babası onu öldürür. Abisel bu filmlerde, bekaretin kutsanması, el değmemişliğin yüceltilmesinde ölümün araç olarak kullanıldığını belirtir. Erkeğin ve kendi namusunun temizlenmesi gerektiğini düşünen kadın karakterlerin, erkeği katil olma yükünden kurtararak kendini öldürmesi ya da en azından buna teşebbüs etmesi, ataerkil kuralların sorgulamaksızın uygulandığının kanıtı olmaktadır (2005, s. 307).

Ateşin Düştüğü Yer (Güneş, 2012) filminde 16 yaşındaki Ayşe'nin kalp hastası olduğu, ameliyat olmazsa öleceği anlaşılır. Tetkikler sırasında gebe olduğu ortaya çıkınca, onu kurtarmak için çırpınan babası, "*Onu öldüreceğim!*" diye bağırıp eşini dövmeye başlar. Ayşe sevgilisinin ismini söylemez; kaderine razı olur. Babası, "*Ben şimdi nasıl bakarım elin yüzüne*?" diyerek namusunun kirlendiğini dile getirir. Babası onunla uzun bir yola çıkar ve yola Ayşe'nin kalbi dayanmaz. Babası, "*Ben utanmaya razıydım. Ama sen ne olacaktın? Herkes seni. Çocuğun da*

piç." diyerek ölen kızını kucağında hastaneye götürmeye çalışır. *Gelmeyen Bahar*'da (Erdoğan, 2013) Bahar'ı, babası zorla amcasının oğlu ile evlendirmek ister. İstemeye gelecekleri gün internetten yazıştığı biriyle ilk kez buluşur ve çocuk ona tecavüz eder. Bahar eve perişan halde gelince babası, "*Şerefimi iki paralık ettiniz!*" diyerek kızar. Daha sonra Bahar evden kaçar, aynı fabrikada çalıştığı biri ile evlenir ve hamile kalır. Kendi babası ve abisi onun öldürülmesine karşı çıkarlar ancak amcasının oğullarının öldürmesine engel olamazlar.

Fiziksel ve psikolojik şiddet uygulamanın yanında geleneksel babalar çoğunlukla kızlarına söz hakkı tanımazlar. *Gurbet Kuşları* filminde bir gün yemek yerlerken Fatma söze karışır, sustururlar. Babası annesini, "*Bu kızın gemlerini sıkı tut, öyle ikide bir lafa söze karışmasın.*" diyerek uyarır. Abisel'in yorumuyla *Yarın Ağlayacağım* (Refiğ, 1986) filminde ise baba kızının taleplerini yersiz bularak damadının tarafını tutar ve "*Dırdır dinlemeye gelmedik; damat, bunun dili fazla uzamış, bana hiç güvenmesin. Biz gidelim sen haddini bildir.*" der. Bu sahnelerin hepsi şiddete yönelik bir onay içermese bile konuya ilişkin toplumsal onayı yeniden üretirler (2005, s. 332).

Geleneksel otoriter babaların bazıları kızlarının okula gitmesini istemezler. *O Kul* (Uğur, 2009) filminde Ayşe'yi babası Selim, el kapısına gideceği gerekçesiyle okula göndermek istemez. Bir şekilde ikna olur ve Ayşe okula başlar ancak bu sefer de okula devam etmesi konusunda sıkıntı yaratır. Öğretmen, Ayşe'nin çok başarılı bir öğrenci olduğunu ve okumaya devam etmesi gerektiğini söyleyince Selim, "*Öğretmen Hanım, sen bir kız babası olmanın ne demek olduğunu biliyor musun*?" diyerek üzerindeki baskıyı dile getirir. *Annem* (Kotan, 2019) filminde Nazlı'nın babası Osman, okumasını istemez. Annesi kızının okula gitmesi için eşini ikna etmeye çalışsa da babası maddi yetersizlikleri bahane ederek karşı çıkar. Annesi, babasına rağmen Nazlı'nın öğretmen olmasını sağlar. Filmde babası aynı zamanda ona psikolojik şiddet uygular. Nazlı akşam eve geç gelince babası, "*Saat kaç oldu sen nerdesin? Kız kısmının babadan sonra eve geldiği nerede görülmüş*?" diyerek onu dövmeye kalkar. Babası öldüğünde Nazlı, "*Babam ölünce içimde bir boşluk oluştu. Hiçbir zaman yaşayamayacaklarımızın boşluğu. Ama insan, varlığını hissetmediği birinin yokluğuna çabuk alışıyor. Yine de başımı bir kez okşasın isterdim, benimle gururlansın. ... Keşke, ilgisini göstermekte de öfkesini göstermek kadar cömert olsaydı."* diyerek duygularını dile getirir.

Halam Geldi (Kozan, 2013) filminde de KKTC'ye göç eden bir ailenin kızı olan Reyhan'ın zorla evlendirilme süreci ve yaşadıkları konu alınır. Kahvedekiler babası Ferhat'a, Reyhan'ın okula devam etmesinin uygun olmayacağını dile getirince, doktordan kızının akıl sağlığının yerinde olmadığına dair bir rapor çıkarttırır ve onu okuldan alır. Reyhan, babasını dinlemeyip okula gidince babası onu döver. Reyhan düştüğü yerden kalkıp, "*Deliyim ben, deliyim*! *Raporlu bir deliyim ben!*" diyerek zıplamaya başlar. Reyhan'ın fiziksel şiddete uğrayacağını bile bile babasına karşı çıkması önemlidir. Birçok çocuk, bu cesareti kendinde bulamaz. Ancak bu karşı çıkış sonrası babası bir tokat daha atar. Eve geldiklerinde eşine, "*Bu kız bir daha evden çıkmayacak. Hele bir çıksın Kuran hakkı için hepinizi öldürürüm*." diyerek tehdit eder. Ertesi gün de bir akrabasıyla evlendirir.

Çekmeceler (Alper, Binay, 2015) filminde ise tiyatrocu bir ailenin kızı olan Deniz'in akıl hastanesinde tedavi gördüğü sırada geçmişe dair yaşadıkları, babasının üzerinde yarattığı travmatik etkiler, flashback'ler ile perdeye yansır. Deniz'in küçük bir çocukken mastürbasyon

yaptığı görülür. Annesi babasına psikoloğa sorduğunu, bunun normal olduğunu ve her kız çocuğunun yaptığını söyler ancak babası yapmasını istemez. Bir gün onu yine mastürbasyon yaparken yakalayınca, "*Gene yapıyorsun değil mi kaltak!*" diyerek ona hakaret eder. Aynı sahnenin ergenlik hali görülür, babası kızına tokat atar, vücudundaki morluklardan dövdüğü anlaşılır. Babası sürekli külotunu kontrol eder. Külodunun kuru olduğunu görünce onu sevdiğini söyler. Onu koşullu sever. Kimi zaman iyi davranıp sarılır, öper, bazen de fiziksel şiddet uygular.

Deniz manken olmak isteyince babası yine karşı çıkar. Babasının sevgilisi Ayşe ile onu ikna etmeye çalışırlar ancak babası oralı olmaz. Bu tavrı üzerine Ayşe, "*Babalar böyle olur kızım! Erkeklik halleri falan filan*." diyerek erkeklerin kadınlar üzerindeki baskıcı tavrını normalleştirir. Babası kalp krizi geçirince Deniz hastaneye gelir. Babasının yanına oturup, elini öper. Babası, "*Senin yüzünden. ... Şu haline bak, orospu olmuşsun.*" diyerek onu suçlar. O da "*Orospu değilim dedim. Bedavaya veriyorum ben, keyfine veriyorum*." der ve gider. Deniz kendi akıl hastanesinde bir gün babasının hayalini yanında görür. Şefkatli ve sevgi dolu bir yaklaşımı olan babasının elini defalarca öper. Orada olmadığını fark edince ağlar. Tedavi sürecinde çocukken babasının onu mastürbasyon yaparken yakaladığında onu kesmekle tehdit ettiği görülür. Filmin sonunda hastaneye geldiğinde vücudunda kesikler olan ve dolayısıyla fiziksel şiddete, tecavüze uğradığı düşünülen Deniz'in kendi kendini kestiği anlaşılır.

Namus takıntılı, geleneksel, otoriter, baskıcı babaların kız çocukları, çoğu zaman babalarının onlara davranışları yüzünden mağdur olurlar. Bu babalar ile kızları arasında sağlıklı bir iletişim biçimi yoktur. Kızlara söz hakkı tanınmaz, okula gitmelerine izin verilmez. Kız çocukları babaları tarafından susturulmuş, pasifize edilmiştir. Bu filmlerde babalar, kız çocuklarını namuslarını korudukları ölçüde, koşullu severler. Onlara olan ilgi ve sevgileri tek bir olayla tersine dönebilir. Bu kategorideki çoğu baba kızına psikolojik ve fiziksel şiddet uygulamanın doğruluğuna inanır. Kızındansa, etrafın ne dediği, düşündüğünü daha fazla önemserler.

2.2. Kızını Çocuk Yaşta Evlendiren Babaların Çocuk Gelin Kızları

18 yaşın altındaki kız çocuklarını evlendirmek, kanunen yasak olsa da Anadolu'nun birçok bölgesinde normal karşılanır. *Berdel* (Yılmaz, 1990) filminin Beyaz'ı babası tarafından çocuk yaşta yaşlı bir adam ile evlendirilir. *Av Mevsimi* (Turgul, 2010) filminde öldürülen ve katili aranan Pamuk, babasının uzun yıllardır yanında çalıştığı babası yaşındaki ünlü iş adamı Battal ile yaşı büyütülerek evlendirilir. Babası ve tüm erkek kardeşleri zaman zaman Pamuk'a psikolojik ve fiziksel şiddet uygularlar.

Halam Geldi filminde ailesi Huriye'yi halasının oğlu ile evlendirmek için regl olmasını bekler. Huriye evlenmemek için regl olduğunu ailesinden saklar. Ortaya çıktığında ise yalancılıkla suçlanır, fiziksel şiddete uğrar ve aceleyle evlendirilir. Huriye'nin arkadaşı Reyhan da çocuk yaşta bir akrabasıyla evlendirilir. Reyhan gerdek gecesinden sonra evden kaçarak yetkililere sığınır. Onu evlendiren kişiler, yargılanırlar. Diğer örneklerde 18 yaşın altındaki kız çocukları, babalarının sözünden çıkamaz, kendilerine alternatif bir yaşam kurma çabasına giremezler. Sadece *Halam Geldi* filminin Reyhan'ı, ölüme meydan okuyarak kendine biçilen kadere boyun eğmez.

Türk sinemasında babaları tarafından küçük yaşta evlendirilen kız çocukları ile ilgili diğer filmler arasında *Zalimler* (Duru, 1966), *Gülizar* (Saner, 1972), *Sultan Gelin* (Refiğ, 1973), *Hazal* (Özgentürk, 1979), *Can Borcu, Nar Kırmızı* (Yılmaz, 1988) ve *Güneş Yine Doğacak* (Uçanoğlu, 1989) filmleri de yer almaktadır (Pembecioğlu, 2018, s. 441).

2.3. Erişkin Kız Çocuklarını Rızası Dışında Evlendiren/evlendirmeye Çalışan ya da Sevdiği Kişiyle Evlenmesine Karşı Çıkan Babaların Aşkı için Savaşan Kızları

Türk toplumunda evliliğin ilk şartlarından biri kız isteme ritüelidir. Kıza talip olan damat ve ailesi, kızın babası başta olmak üzere aile büyüklerinden gelip kızı isterler. Babasının rızası olmadan, kız çocuğunun evlenmesi uygun bulunmaz. Bu, ataerkil toplumsal normların günümüze dek ulaşmış ve modern ailelerde de uygulanmaya devam eden adetlerinden biridir. Bu ritüel, kimi zaman kızın sevdiği kişiyle evlenmesi için uygulanırken, kimi zaman da babasının istediği kişiyle evlenmesi zorunluluğunda gerçekleştirilir. İzlenen filmlerde, 18 yaşın üzerindeki kız çocuklarında da kendi isteği dışında evlendirilenler çok sayıdadır. *Kızılırmak Karakoyun* (Akad, 1967) filminde Bey kızı Hatice, çoban Ali Haydar'ı sever. Babasının evlenmelerine onay vermeyeceğini düşündükleri için kaçmayı planlarlar. O sırada üvey annesi konuştuklarını duyar ve "*Baban duysa öldürmez mi seni!*" diyerek onu tehdit eder. Babası Hüseyin ise obanın yüklü borcuna karşılık bir ağa oğluna Hatice'yi verir. Hatice, "*Bu obaya bir kurban gerekmiş. O da ben mi olayım*?" diyerek isyan etse de babası kararını değiştirmez.

Acı Hayat (Aksoy, 1973) filminde kan davası nedeniyle sevdiği kişiyle evlenmesine karşı çıkılan Ebru'nun hikayesi konu alınır. Babası, onu başka biriyle evlenmeye zorlar; o istemez ve sevgilisi Kerem ile buluşmaya devam eder. Babası, "*Bir daha onun adını ağzına alırsan, gözümü kırpmadan öldürürüm seni!*" diyerek onu tehdit eder. Düğün gecesinde Ebru kaçar ve Kerem ile buluşur. Babası, "*Kızı ölü veya diri getirin!*" diyerek adamlarına talimat verir. Kerem'i vururlar, komaya girer. Ebru ise akıl hastanesine düşer. Sonunda bir araya gelerek intihar ederler. *Hayat Bayram Olsa* (Aksoy, 1973) filminde babası, Ceylan'ı daha önce görmediği biriyle evlendirmek ister. Ceylan, nişan töreninde gördüğü damadı beğenmez. Tam o sırada tanıştığı Doğan'a âşık olur ancak aradaki düşmanlık nedeniyle aileler bu aşka karşı çıkarlar. Ceylan'ın babası, "*İhanet derler buna*." diyerek Ceylan'ı mahzene kapatır. Komedi unsurlarıyla harmanlanmış filmin sonunda çift ölüm numarasıyla babalarının onayını almayı başarırlar.

Gülen Gözler (Eğilmez, 1977) filminde de Yaşar isimli karakterin beş kız çocuğu vardır. Kızlarından biri olan Fikret'i, kızının da gönlü olmasına rağmen defalarca istemeye gelen Vecihi'ye vermez. Aynı şekilde kızı İsmet'i başka birini sevmesine rağmen doktor damat adayına verir. İsmet, izin verse de vermese de sevdiği kişiyle evleneceğini dile getirince babası, "*Babana karşı geliyorsun ha!*" deyip ona tokat atar ve "*Ben yaşadığım sürece bu evde benim dediğim olur*." diye ekler. İsmet mektup bırakıp evden kaçmış numarası yaptığında babası ilk olarak "*Cehennemin dibine kadar yolu var. ... Benim böyle bir kızım yok artık*." der. Ancak akşam rakı içip eşiyle dertleşirken; "*Bütün suç bende. Elim kırılsaydı da vurmasaydım*." diyerek pişmanlığını dile getirir. İsmet'in gitmediğini görünce sevinir, "*Kız çok korkuttun beni, sana dünyalar feda*." diyerek ona sarılır, sevdiği kişi olan Temel'le evlenmesine de razı olur.

Arzu film yapımcılığında gerçekleştirilmiş, aile filmleri kategorisinde yer alan ve halen Türk toplumunun ilgi ve beğeniyle izlediği bu film, baba kız ilişkileri açısından ele alındığında çok da masum durmaz. Filmdeki tatlı sert, yufka yürekli görünen baba Yaşar, kızlarına fiziksel şiddet uygular; onların istedikleri kişilerle evlenmelerine baştan karşı çıkar. Filmde bu şekilde davranışlar sergilemesi ve daha sonra pişmanlık duymasının, seyircinin gözünde babaların kızlarına uyguladıkları şiddet biçimlerini normalleştirdiği söylenebilir. Filmsel evrende babaların kızlarına uyguladıkları şiddet biçimleri onların kızlarını sevmedikleri için değil, namuslarını korumak ve kızlarının iyiliği adına yapmak zorunda oldukları davranış türleri olarak mantığa bürünür.

Bizim Aile (Orbey, 1977) filminde zengin iş adamı olan Alev'in babası, kızının evlenmek istediği Ferit'i makamına çağırtır; kızını bir daha görmemesini tembihleyerek ona hakaret eder. Alev akşam babasına, bu durum için hesap sorunca babası, *"Bir daha o Ferit denen adamla arkadaşlık etmeyeceksin."* der. Alev arkadaşlarını kendi seçeceğini dile getirerek duruma karşı çıkar. Babası, *"Hayır, seninle ilgili her konuda olduğu gibi arkadaşlarını da ben seçerim."* dese de Alev Ferit'e kaçar ve evlenirler.

Babaların kızlarının evlenmek istedikleri kişi ile evlenmelerine karşı gelmesi ve şart koşması konusunu komedi unsuru olarak işleyen SüpüRRR (Sezgin, 2009) filminde Oğuz, sevgilisi Naz'ı habersiz istemeye gelir. Naz'ın babası Cemal, kendi geçmişte milli sporcu olmak için uğraşmış ancak başarılı olamamıştır. Kızını ancak milli sporcu olan birine vereceğini dile getirerek Oğuz'u reddeder. Oğuz da milli sporcu olabileceği *curling*'i dener. Milli sporcu olmayı başararak babasının onayını alır ve Naz ile evlenir.

2.4. Kız Çocuk İstemeyen Babaların Değersiz Hisseden Kızları

Ataerkil, geleneksel toplum düzeninin yaygın olduğu Anadolu kültüründe babaların kız çocuk istememeleri durumu da oldukça yaygındır. *Berdel* filminde eşi Hanım, beş kız çocuk doğurduktan sonra Ömer, erkek çocuk istemesi gerekçesiyle kuma alır. Kumanın ailesine verecek başlık parası olmadığı için de kızı Beyaz'ı o aileden yaşlı bir erkekle evlendirip berdel yapar. Kız çocuklarına uygulanan berdel uygulaması, Anadolu'da kız çocuğu üzerinde istismara yol açan geleneklerden biridir. Filmin bir sahnesinde köydekiler Ömer'e Beyaz'ın istediği kişiyle evlenmesi gerektiğini söyleyerek berdele karşı çıkarlar. İçlerinden biri, "*Kızların damında beslediğin davar değil Ömer, onlar da insan, yazıktır*." der. *O Kul* filmi de kız çocuk istemeyen, kız çocuklarından nefret eden Selim'in yaşadıkları konu alınır. Selim, kız çocuğu doğunca öldürmeye kalkar, aile büyükleri engeller. Oğlu vardır ama o bütün çocuklarının erkek olmasını ister. Selim aynı zamanda kızına, evden çıkmasını yasakladığı bir dönemde evin bahçesine çıktığı, erkek arkadaşının elini tutması gibi nedenlerle sürekli psikolojik ve fiziksel şiddet uygular. Hatta aile büyüklerinden biri kızını çok dövdüğünü söyleyerek onu eleştirir.

Güneşi Gördüm (Kırmızıgül, 2009) filminde de kızı olan Ramo, arkadaşlarıyla oturmuş eşinin doğum yapmasını beklerken erkek çocuğu olması için dua eder. Kızın oldu deyip ona müjde getiren çocuğu tokatlar. Kuma almak ister; aile büyükleri karşı çıkar.

Ataerkil, geleneksel aile düzeninin konu alındığı çoğu filmde kız çocuklarına değer verilmez. Kimi zaman sofrada yenilen yiyecekler farklıyken, kimi zaman kız çocukları nüfusa geçirilmez.

Mutluluk filminde Meryem nüfusa kaydettirilmediği için rahatlıkla öldürülecektir. *Kaçıklık Diploması* (Başaran, 1998) filminde de akıl hastanesindeki Nur, çocukluk ve gençliğine dair anıları hatırlarken, ona sadece tavuğun boynu ve ciğerinin verildiğini söyleyerek milletvekili olan babasının evinde gördüğü muameleyi anlatır. Kız çocuklarına kalan mirasın verilmemesi ya da değersiz malların verilmesi de Anadolu'da yaygın uygulamalardan biridir. *Hadi Gari Cumhur* (Özakıncı, 2009) filminde miras olarak geçmişte değersiz deniz kenarının kız çocuklara, kıymetli yerlerinse erkek çocuğa bırakılması örneği üzerinden şekillenen bir hikâye konu alınır.

2.5. Damattan Başlık Parası Talep Eden Babaların, Para/Mal Karşılığı Evlendirilen Kızları

Evlenecek kızın ailesine belli bir para ödenmesi veya mal verilmesi olarak nitelenen başlık parası, köylerde halen yaygın bir gelenektir. Erkek egemen toplumda başlık parasının yüksek oluşu sebebiyle çoğunlukla zorla evlendirilen kadınların yaşamlarına mutsuz biçimde devam ettikleri görülür (Serter, 1994, s. 110). Kız çocukların ailelerine başlık parası ya da berdel gibi bir kazanım getirmesi durumunu Bourdieu, evlilik ile gerçekleştirilecek olan ittifakın değerinin ve bunlardan elde edilecek sembolik kârın, mübadele için uygun olan kadınların sembolik değerine bağlı olduğunu belirtir. Ona göre soyun tamamının sembolik sermayesi, kadının iffetine bağlıdır (2015, s. 63).

Banker Bilo (Eğilmez, 1980) filminde Zeyno'nun babası Bilo'ya, Tokatçı (Baytan, 1983) filminde de Emine'nin babası Osman'a, parasını getirip kızı alabileceğini söyler. *Janjan*'da ise 17 yaşındaki kızı Güzel'i babası başlık parası için dedesi yaşında biriyle evlendirir. *Batsın Bu Dünya*'da da tecavüze uğrayan Seher'in babası, kızının namusunun temizlenmesi ve olayın örtbas edilmesi için tecavüz eden kişinin babasından yüklü miktarda mal alarak kızının başkasıyla evlenmesine razı olur.

2.6. İlgisiz, Reddedici, Olmayan Babaların Varlığını Kanıtlamaya Çalışan, Hesap Soran Kızları

Türk sinemasında ilgisiz, reddedici babaların kız çocukları, babalarını nadiren de görseler, gördüklerinde varlıklarını kanıtlamaya, kimi zaman da hesap sormaya çalışırlar. Türk sinemasında geleneksel bir babanın boyunduruğu altında büyümüş kız çocuklarının babalarından hesap sormaları durumu, üzerlerindeki baskı nedeniyle zordur. Ancak bu çocuklar, babanın yoksunluğunun ızdırabı içinde onları özlerler ve eksiklikleri nedeniyle hesap sorarlar. *Gelinlik Kızlar* (Yılmaz, 1972) filminde Ekrem, kızı Lale ile hiç ilgilenmediği gibi onu eski eşinden para almak için şantaj malzemesi olarak kullanır. Ekrem, cezaevinden çıktıktan sonra eski eşi Nevin'i arar ve ondan para almak amacıyla kızını özlediğini söyler. Nevin durumu fark eder ve "*Kaç lira Lale'nin değeri, söyle! Kaça satarsın babalık hakkını*?" diye sorar. *Aşk Filmlerinin Unutulmaz Yönetmeni* (Turgul, 1990) filminde de Haşmet sadece sinema yapmakla ilgilidir, aile ya da çocuklar onun için ikinci plandadır. Yeni bir film çekme çabasında olan Haşmet, paraya ihtiyacı olunca uzun yıllardır görmediği kızından para ister. Kızı ise; "*Ne yüzle geldin buraya, hangi suratla? Annemi acılar içinde öldürdün yetmedi mi? Zavallı kadın ölürken bile senin adını sayıklıyordu. Sen neredeydin? Orospuların peşinde. O günah işleri için*

hepimizi feda ettin. Kendini, adını şeytana sattın. Bana bir gün babalık yaptın mı, aradın mı sordun mu? Şimdi utanmadan. Benim senin gibi babam yok." der ve gider.

Bizim Aile filminde zengin bir ailenin kızı olan Alev'in babası aynı evde yaşamalarına rağmen onunla ilgilenmez. Bir gün Alev eve geç gelince babası hesap sorar ve Alev "*Size ne*?" diye yanıt verince kolunu sıkarak canını yakar. Babası onunla doğum günü yemeği yemek için beklemiştir. Hediye olarak da son model araba almıştır. Arabayı gören Alev, "*Ne yapmamı isterdin baba*?" diye sorar. Babası da "*Özür dilemeni ve teşekkür etmeni*." diyerek yanıtlar. Alev, "*Teşekkür etmeyeceğim. Bunca yıldır hala anlamadın mı baba. Paranı sevmiyorum. Paranla satın aldığın şeyleri ise hiç sevmiyorum. … Benim senden istediğim bu değil. Bir tatlı söz, bir sıcak bakıştı.*" diyerek odasına gider. *Nefesim Kesilene Kadar*'da (Balcı, 2005) tekstil atölyesinde çalışan ve hayattaki en büyük amacı uzun yol şoförü olan babasıyla birlikte yaşamak olan Serap'ın bu konudaki mücadelesi ve babasının kayıtsızlığı konu alınır. Babasını kiralık ev bakması konusunda sıkıştırır, hatta ev tutabilmek için para biriktirir ve babasına verir ancak babası oralı olmaz, onu çeşitli bahanelerle atlatır. Artık ablasında kalmadığını öğrenen babası nerede kaldığını sorunca Serap, "*Çok mu umrunda*?" deyince babası ona tokat atar. Normalde onu umursamasa da namusu ile ilgili bir şüphe oluştuğunda ona fiziksel şiddet uygulamaktan kaçınmaz. Serap sürekli babasının yeni yola gitmemesi için ona baskı yapar ancak yine de gidince kızar ve kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle polise ihbar eder.

Hayat Var (Erdem, 2009) filminde Hayat, balıkçılık yapan babası ve hasta dedesi ile deniz kenarında bir barakada yaşar. Okuldan sürekli babasını çağırırlar ancak babası oralı olmaz. Ders sonrası öğretmen, "*Hani baban*?" diyerek ona çıkışır. Kimi akşamlar babası Hayat'ı okuldan almak için gecikir ve onu saatlerce bekletir. Evde babası ve dedesinin bakımını Hayat üstlenir. Babası, gemilere kaçak mal götürürken yakalanıp tutuklanır. Filmin sonunda Hayat, doğru düzgün tanımadığı bir çocuk ile kaçar.

Elveda Katya (Sönmez, 2012) filminde ise, Rusya'da yetimhanede büyüyen Katya'nın, babası Yunus'u bulmak için Trabzon'a gelişi konu alınır. Yunus'un kaptanlık yaptığı yıllarda sevgilisi olan Nadya'dan bir kızı olmuştur ancak Yunus'un haberi yoktur. Katya gelip babasını bulduğunda, Yunus durumun gerçekliğini içten içe anlasa da Katya'yı reddeder. Katya günlerce sokaklarda kalır. Yunus'un ailesi evliyken başka bir kadınla ilişki kurmasına sinirlenerek Katya'ya kötü davranırlar. Konuyla ilgili konuşurlarken Yunus'un kızı, "*Babalarının günahını neden kızları çeksin ki*?" diyerek Katya'nın masum olduğunu dile getirir. Yunus'un oğlu, Katya adına babalık davası açar. Filmin sonunda Yunus Katya'dan özür diler ancak Katya ülkesine geri döner.

Kızım İçin (Haksun, 2013) filminde kızı Tuğba 18 yaşına geldiğinde ortaya çıkan Tuncer'in kızının gönlünü almaya çalışması konu alınır. Tuğba'nın annesi ve babası o bebekken boşanmışlardır ve annesi babasının öldüğünü söylemiştir. Babası Tuncer, 18 yaşına gelmek üzereyken onun yaşamına girmeye çalışır. Tuğba babasına ona ihtiyacı olan zamanlar olduğunu, neden gelmediğini sorar. Tuncer, "*Seni babasız bırakmaya hakkım yoktu*." gibi cümleler söyleyerek af diler; ona baba demesi için yalvarır.

2.7. Cinsel İstismar Suçu İşleyen Babaların, İstismara Maruz Kalan Kız Çocukları

Yaşanılan ailede genelde gizli tutulan ve yasal olarak hak arayışına girilmeyen konulardan biri olan ensest, Türk sinemasında da çok işlenmez. İstismarcı babalar ve onlar tarafından cinsel istismara maruz kalan kız çocuklarını anlatan filmlerden biri *Mum Kokulu Kadınlar* (Tözüm, 1996)'dır. Filmde Belkıs'ın babası Ahmet, ona ilkokul çağından beri cinsel istismarda bulunur. Annesi de olayın farkındadır ve birlikte babasından kurtuldukları günün hayalini kurarlar. Belkıs ondan uzak durmaya çalışır ve genelde evde gergin bir hava hakimdir. Bir gece babası, Belkıs'ın odasına girer ve ona bir külot gösterir. O sırada annesi gelir odayı basar, Belkıs'ı kurtarır. Filmin sonunda Belkıs babasına vurup onu bayıltır. Bağlar ve ayıldığında babası "*Yalvarırım yapma. Sana zarar vermek istemedim*." diyerek yalvarır. Belkıs onu yakasından tutup sarsarken birlikte yere düşerler. Belkıs bayılır, o sırada annesi eve gelir ve babasının Belkıs'ı öldürdüğünü düşünüp Ahmet'i bıçaklayarak öldürür.

Meleğin Düşüşü'nde (Kaplanoğlu, 2004) babasıyla yaşayan Zeynep, babasının cinsel istismarına uğramasına rağmen onun bakımını sürdürür. Bir akşam kırmızı gecelik ve topuklu ayakkabılarla televizyon izlerken babası gelir. Zeynep panik içinde içeri kaçar ve ev kıyafetlerini giyip döner. Mutfağa gelip babasına yemek hazırlar, o ise ona tokat atar. Tokat karşısında Zeynep tepkisiz kalır. Ama o gece babasını öldürür, cesedini de bir valize koyarak denize atar. *Atlıkarınca* (Başarır, 2011) filminde ise ailesiyle birlikte yaşayan Sevgi, babası tarafından cinsel istismara uğrar. Şair olan Erdem, eşinin iş seyahatleri sırasında kızına cinsel istismarda bulunur. Olay sonrası kızı çok üzgün ve gergindir; babasıyla konuşmaz. Bir gece işten gelince annesi durumu anlar ve arabayla çarparak onu öldürür. Bu üç filmde de istismarcı baba ya anne ya da kızı tarafından öldürülür. Ensestin aile içinde kalması gerekliliği öğretildiğinden, kızın namusu ile ilgili bir durum olduğundan yasal yollara başvurulmamıştır. Zaten korkulan baba, yasal yollara başvurulduğunda canavarlaşıp onlar için bir tehdit de oluşturabilir. Filmlerdeki kadınlar, kendi cezalarını kendileri belirleyip babayı öldürerek yok ederler.

2.8. Geleneksel ve Modern Arasında Sıkışıp Kalan Babaların Araftaki Kızları

Türk sinemasının popüler olduğu 1960-70'li yıllarda, filmler aracılığıyla cumhuriyet rejiminin idealize ettiği modern aile yapısının oturtulması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan, çalışma kapsamında incelenen film örneklerinin bazılarında, baba karakterlerin kızlarına karşı olan tavırlarında bir yandan geçmişin geleneksel babalığını sürdürmeye kararlı ancak bir yandan da güne ayak uydurmaya çalışan modern tavrı benimsemeye çalıştıkları görülür. Bu babalar, mevcut ikilem arasında bocalarlar. Bu filmlerde geçmişten gelen geleneksel, muhafazakâr, sert, otoriter ve baskıcı tavrın yanlış olduğu vurgulanır. Doğru olan modern, kızının özgür bir birey olduğunu kabul edip onun seçimlerine, yaşam tarzına az sayıda müdahale gerçekleştiren babadır. Burada kırmızı çizgi, evlenene kadar bekaretin korunması ve böylelikle babanın namusuna söz getirilmemesidir. Ancak yine de bu babalar, yeni düzene ayak uydurmakta zorlanırlar.

Kızın Varmı Derdin Var (Refiğ, 1973) filmi bu örnekler arasında sayılabilir. Bir fabrikada genel müdür olarak çalışan Adnan'ın kızı üniversitede okur. Kızı Suna, erkek arkadaşıyla evlenme niyetinde olduğunu söyleyince Adnan, "*Çocuklar ne zamandan beri analarına babalarına sormadan evlenmeye karar veriyorlar?*" diyerek serzenişte bulunur. Suna ise "*Kanunen reşit sayılırım. Evleneceğim erkeği seçmek en doğal hakkım*." diyerek, babasının söylediklerine karşı

hakkını savunur. Adnan Suna'ya cevap vermez ancak o odadan çıktıktan sonra eşine; "*Şimdiden fikrimiz sorulmaz oldu. Ne yani, ben bu evde kız babası mıyım, yoksa Şam babası mıyım*?" diyerek söylenir. Bu sahne hem kızın hakkını arayışı hem de babanın alttan alışı açısından, Türk sinemasında nadir rastlanan örneklerdendir. Damat adayı ile ilgili endişeleri olan Adnan, parkta gezerken düşünür, "*Başını boş bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya varır derler kızlar için*."

Filmin başka bir sahnesinde, Adnan'ın arkadaşı kendi kızının aklının fikrinin erkeklerde olduğunu söyler. "*Başımıza bir iş getirmeden kazasız belasız evlendirsem de kurtulsam*." diye de ekler. Bunu duyan Adnan da "*Kızın var mı derdin var*." diyerek onu destekler. Filmde eski kuşağı temsilen Adnan'ın babası yer alır. Adnan, Suna'nın evlilik isteğinden bahsedince, "*Kısmeti çıkmışken erkence evlendirmeli kız kısmını. Hemen ver*." der ve Adnan, yaşının küçük olduğunu, evlenirse tahsilinin yarım kalacağını söyleyerek endişesini dile getirir. Eski kuşak kız çocuklarının erkenden evlendirilmesi gerektiğini savunurken, yeni kuşak okuyup meslek sahibi olmasını önemser.

Güle Güle (Ökten, 2000) filminde Arzu, yirmili yaşlarındadır ve ailesinden ayrı yaşar. Ailesini ziyarete geldiğinde, yemekte rakı içer. Arzu, incelenen filmler arasında babası ile içki içen tek karakterdir. Yemek sırasında babası telefonda sevgilisiyle konuştuğunu anlayınca annesine, "*Bana bak Zarife, bir haltlar karıştırmıyordur değil mi bu onlarla*?" der. Telefon konuşması bitince Arzu sevgilisiyle Hindistan'a gitmeyi planladıklarını söyleyince sinirlenir. "*Kime sordun … Ne yapacaksınız orada*?" Arzu cevaplayınca babası sofradan kalkar. Arzu ise annesine; "*Her tatil öncesi size hesap vermekten bıktım artık ya. 28 yaşındayım ben anne!*" diyerek isyan eder. Celal, kızını okutmuş, meslek sahibi olmasını sağlamış ve başka bir şehirde tek başına yaşamasına, içki içmesine müsaade eden, modern, demokratik baba imajı çizse de bir yandan kızının namusu konusunda endişelenmesiyle geleneksel yanından tam kurtulamamış olduğu söylenebilir.

2.9. Kızıyla İlgili, Sevecen, İyi, Modern, Demokratik Babaların Güvende, İyi Hisseden Kızları

Gelinlik Kızlar filminin baba karakteri Sadi, eşi cezaevine girdiği için yıllarca çocuklarına dadılarıyla birlikte bakar. Kızları Lale, Ayşe ve Gül büyüyünce Sadi evlenme niyetinde olduğu sevgililerini kızlarıyla tanıştırmaya getirir. Kızlar üvey anne istemedikleri için çeşitli numaralarla kadınları uzaklaştırmaya çalışırlar. Babaları isyan eder ve onlardan intikam almak için onları evlendirmeyeceğini belirtir. Yine evlenmesine engel olmaya çalıştıklarında babaları onlarla anlaşma yapmak ister. "*Kırmak istemiyorum, zaten istesem de kıramam. Yavrularımsınız benim, göz bebeklerimsiniz."* der. Kızlar, "*Seni çok seviyoruz baba, bir kadınla sevgini paylaşamayız*." diyerek yalvarınca o da evlenmekten vazgeçer.

Devlet Kuşu (Ün, 1980) filminde zengin iş adamı olan Zülfikar, kızı Hülya'nın mutluluğu için çabalar. Hülya, babası eve geldiğinde, "*Hoşgeldin babişko*." diyerek boynuna sarılıp, onu öper. Babası ona, "*Güzeller güzelim*", "*Kuzucuğum*" benzeri kelimelerle hitap eder. Bir akşam yemek yerlerken Hülya, pirzola yemekten sıkıldığını dile getirir. Babası; "*Niye sıkılıyorsun kızım, şimdiye kadar ne dedin de yapmadık. Şimdi de senin adına koskoca apartman yaptırıyorum. … Hep senin mutluluğun için*." diyerek onu mutlu etmeye çalıştığını dile getirir. Apartman inşaatını ziyarete gittiklerinde Hülya, orada yaşayan Mustafa'ya âşık olur. Mustafa başkası ile

evlilik planları yapar ancak Hülya'nın zenginliği, onu ve ailesinin aklını bir süreliğine çeler. Babası baştan Mustafa'yı beğenmese de kızını mutlu etmek için durumu kabul eder.

Hülya'nın babası, evlenmelerinden önce Mustafa'ya döner ve "*Yalnız kızım benim her şeyim. Dünya bir yana, o bir yana. Hülya'mı üzmeyeceksin tamam mı*?" diyerek onu uyarır. Düğün gecesi Mustafa düğüne gitmez. Hülya'nın babası çok sinirlenir. Düğünde yoksulluklarını bahane ederek onlara hakaret eder. Filmsel evrende kızına düşkün olup her dediğini yapan ve onu şımartan baba ve kızı Hülya, filmde tiye alınıp haksız gösterilir. Filmdeki baba kız ilişkisi gerçek dışı bir komedi unsuru olarak yansıtılır.

Yalancı Yarim'de (Eğilmez, 1973), Alev babası Derviş ile yaşar. Babası sevecen, iyi huylu, kızının isteklerine önem veren biridir. Alev, zengin ve çapkın komşusu Ferdi'ye platonik olarak aşıktır. Babası da durumdan haberdardır ve üzülür. Alev bir akşam Ferdi'nin ailesiyle nişanlı numarası yapıp yemek yer ve eve geç döner. Babası onu bekler. Alev koşarak babasına sarılır ve ağlayarak, "*Biliyorum çok suçluyum. Ama çok da mutluyum. Ne olur kızma bana.*" der. Babası da ağlayarak, "*Keşke, keşke kızabilsem*." diye yanıtlar. Alev ile Ferdi'nin evleneceklerini düşünen babası Derviş, pazarda arkadaşlarına yoksulluğundan dert yanar. "*Hayatımda ilk defa parasızlığıma lanet ediyorum. Bir devlet kuşu kondu kızımın başına. ... Hiç değilse bir yatak odasını da kız tarafı yapmaz mı? Şam babası mıyım ben*?"

Sevmek Zamanı (Erksan, 1965) filminde ise klasik kız babalarından farklı tavır içinde görünen bir baba figürü vardır. Kızının Halil ile evlenmesini istemez ve bunu kendince demokratik görünen bir yol ile halleder: "*Seni çok sevdim delikanlı. Tam kızıma layık bir koca olabilirsin. ... Kızım kimi isterse onunla evlenir. Zenginliğin, fakirliğin, mesleğin benim için önemi yoktur. Bir baba olarak ancak kızımın mutluluğunu isterim. ... Nasıl klasik kız babalarına benziyor muyum? Fakat meselenin bir de öbür yüzünü konuşalım*." diyerek kızının zengin ve nazlı büyütüldüğünü ve ilerideki maddi durumunun onun davranışlarına yön vereceğini belirtir. Bu konuşmadan sonra Halil, Meral'i terk eder. Babası, damat adayını diğer filmlerdeki karakterlerin yaptığı gibi tehdit etmek yerine, konuşarak ikna etme yolunu tercih eder. Demokratik görünen baba figürü, kızını tercihlerinde özgür bırakır gibi davranırken, aslında müdahil olmaktan çekinmez.

Komser Şekspir (Çetin, 2001) filminde lösemi hastası kızı Su'nun moralini düzeltmek için tutuklularla tiyatro gösterisi düzenleyen komiser Cemil'in hikayesi anlatılır. Su, dedesi ve babası ile yaşar. Su'nun hasta olduğu anlaşılınca, okuldaki tiyatro gösterisi yarım kalır. Babası ise onun bu tutkusunu gerçeğe çevirmek için elinden geleni yapar. Ona karşı son derece anlayışlı ve şefkatlidir. Babasının yumuşak tavrını dedesi eleştirir: "*Maşallah dili de pabuç gibi. Baba terbiyesi almazsan böyle olur*." *İkimizin Yerine* (Turagay, 2017) filminde ise Çiçek ailesi ile küçük bir Anadolu kasabasında yaşayan 18 yaşını yeni doldurmuş bir genç kadındır. Babasına çoğu zaman "*Muradım*", ara ara "*Baba*", babası da ona "*Çiçeğim*" diye seslenir. Televizyon izlerlerken babasının omzuna yaslanır, yatarken onu öper. Annesi öğretmeni ile aşk yaşaması konusunda endişelenir ve babasına; "*Senin gibi böyle hiçbir şey yapmadan dursam daha mı iyi, böyle süklüm püklüm*." diyerek babasının kızına karşı olan demokratik ve modern tavrını eleştirir, onun erkekliğinin eksikliğine dair imada bulunur.

Mavi Dalga'da (Dadak & Kayan, 2013) lise öğrencisi Deniz, bir gün reşit olmamasına rağmen araba kullanmak isteyince babası, sınıf arkadaşı Kaya ile sürmesine izin verir. Bu sahnede, babasının Deniz'in kendi isteklerini yerine getiren etkin konumunu kabul ettiğinin ipuçları verilir. Ancak yine de kızına bir erkeğin refakat etmesini daha güvenli bulması, bu konudaki yaklaşımını şüpheye düşürür. Gevher Öz, dışarıda yenilen akşam yemeğinde Deniz'in babasını, "*Yemiyor artık baba, saygı gösterin lütfen!*", "*Baba ağzını kapamayı unuttun!*" gibi cümlelerle eleştirmesinin önemini dile getirir. Ona göre Deniz'in, ailesi tarafından birey olarak değer gördüğü, baskı altında tutulmadan, seçim ve isteklerine saygı duyularak yetiştirildiği izlenimi doğmaktadır (2020, ss. 63-65).

Babam Askerde (İpekçi, 1994) filminde, babaları 12 Eylül 1980 döneminde gözaltına alınan/alınmaya çalışılan üç çocuğun hikayesi konu alınır. Çocuklar, darbe döneminde babalarından ayrılmak zorunda kalırlar. Ayşe'nin kızı Ekin'e babasının askere gittiği söylenir. Selin'in kızı Pelin ise babasını polisler almaya geldiğinde, arkasından "*Babacım gitmeyeceksin değil mi*? ... *Bırak beni babamı istiyorum bırak*." diyerek annesinin elini ısırır. Babasının peşinden gitmeye çalışır. *Kavşak (*Demirdelen, 2010) filminde iki farklı baba tipi gösterilir. Birinde hamile eşini trafik kazasında kaybeden Güven, gündelik yaşamında eşi ve kızı Çiçek yaşıyor gibi davranır. İş yerinde sürekli kızıyla konuşuyor numarası yapar. Kızına telefondaki hitap biçimi; "*Aferin benim güzel kızıma.*", "*Efendim aşkım*?" biçimlerinde sevgi doludur. Komşusu Vedat'ın kızı Aliye ise babası tarafından gördüğü fiziksel şiddet ve baskıya dayanamayıp evden kaçar.

7. Koğuştaki Mucize (Öztekin, 2019) filminde ilkokul çağındaki Ova'nın babası, köyün delisi olarak nitelenen Memo'dur. Ova babaannesi ile otururken, "*Nene, benim babamın nesi var? ... Deli mi benim babam*?" diye sorunca babaannesi kızar. Baba-kız çok iyi anlaşırlar. Bir gün piknik yaparken komutanın kızı Seda, Memo'ya rastlar. Seda, onu deniz kıyısına kadar çağırır ve kafasını kayalığa çarparak ölür. Memo sudan çıkardığı için de onu katil sanarlar. Komutan idam edilmesini ister. İdam edilecekken firar eder ve baba kız Yunanistan'a kaçarlar. Filmde kızı için fedakârlık yapan ve onu çok seven, akli dengesi yerinde olmayan bir baba ile, kızının katili sandığı kişiyi cezalandırmak için elinden geleni yapmaya çalışan bir baba görülür. Film bu karşıtlık üzerinden ilerler.

Günce (Uzun, Şener, 2013) filminde radyo programcısı Cengiz'in kızı olur. Doğunca çok mutlu olur ve biberonla beslemek dahil bakımı konusunda eşine yardım eder. Bebek iki-üç aylıkken eşi ölür. Cengiz iş yeri, bebek bakımı ve ev işleri arasında bunalsa da bekar baba olarak kızını büyütür. Günce'ye beş yaşındayken akciğer kanseri teşhisi konulur. Cengiz kızının hastalığını öğrenince arkadaşıyla dertleşir: "*Bundan şikayetçi olacağım hiç aklıma gelmezdi ama hiçbir zaman bir erkek arkadaşı olmayacak.*" Daha sonra Günce'nin sağlıklı olduğu anlaşılır. Doktor haberi, "*Üzülerek söylüyorum, bir gün mutlaka bir damadınız olacak*." diyerek verir. Kutlamak için arkadaşının yanına gelir. O da "*Bir erkek arkadaşı olacak. Naber!*" deyince, Cengiz, "*Sıkar o*." diyerek yanıtlar. Filmdeki bu tutum, kızına ileride namus baskısı yapacak bir babadan ziyade, Hollywood filmlerindeki baba-kız-erkek arkadaş parodilerine öykünür nitelik taşır.

Kızım ve Ben'de (Gürvardar, 2018), polis olan Doruk'un kızı olur. Bebeğinin doğumuna çok sevinir ancak işkolik olduğu için eşi ve çocuğuna vakit ayırmaz. Eşi Serap, Zeynep üç aylıkken onları terk edince bebeğe bekar baba olarak kendi bakmaya başlar. Zeynep beş yaşındayken

Serap velayeti almak için ortaya çıkar. Hatta Doruk'a, "*Sen onun babası değilsin*" der. Kızının babası olmama ihtimali onu üzer ancak kızına olan sevgisini değiştirmez. Mahkeme babalık testi sonuçlanana kadar kızı annesine verince Doruk yıkılır. Kız da annesine gelince, babasının evine geri dönmek ister. Zeynep annesine yemek sırasında, "*Yemek yemek istemiyorum, ben sadece babamı istiyorum. Sen nasıl bir annesin ya, beni babamdan ayırıyorsun. Keşke hiç gelmeseydin, senden nefret ediyorum.*" deyince Serap dayanamaz ve onu babasına geri vermeye karar verir.

2.10. Biyolojik Olarak Kendisinin Olmayan Kız Çocuğuna İyi Babalık Yapanların Şanslı Kızları

Gelinlik Kızlar filminde Sadi, evlenmeden önce hamile olduğunu bilmediği eşi Nevin'in kızı Lale'ye babalık yapar. Lale'nin biyolojik babası olmadığını öğrenince onu baştan göndermek istese de onu kendi kızlarından ayırmadan büyütür. *Büyük Adam Küçük Aşk* (İpekçi, 2001) filminde emekli hâkim Rıfat Bey'in komşuları polis operasyonu sırasında öldürülür ve yakınları 4-5 yaşlarındaki Hejar, ona sığınır. Başta onu Kürtçe konuştuğu için benimsemese ve onu bırakmak istese de daha sonra ondan vazgeçemez ve Kürtçe öğrenerek ona bir süreliğine babalık yapar. *Ayla*'da (Ulkay, 2017) ise Güney Kore'ye savaşmaya giden astsubay Süleyman, bulduğu Güney Kore'li küçük kız çocuğuna Ayla ismini vererek ona cephede yıllarca bakar. Dönüş zamanı geldiğinde onu Türkiye'ye getirmesine izin vermezler ancak 60 yıl sonra tekrar bir araya gelmeyi başarırlar.

Bir Meksika filminden uyarlanan *Sen Benim Herşeyimsin* (Çevik, 2016) filminde Sedat'a Pınar isimli eski sevgilisi bir bebek getirir. Sedat baştan durumu kabullenemese de daha sonra kızı Duygu'ya bekar baba olarak tek başına bakar, kendini ona adar. Duygu sekiz yaşındayken annesi döner ve velayetini almak için dava açar. Velayet, "*Duygu'ya hem analık hem de babalık yaptığı için*" Sedat'a verilir. Ancak Pınar, Duygu'nun Sedat'ın çocuğu olmadığı iddiasıyla tekrar mahkemeye başvurur. DNA testi sonucuna göre Sedat, Duygu'nun biyolojik babası çıkmaz ancak o kızının biyolojik olarak kendi çocuğu olmamasını önemsemez; kızına olan sevgisinde ve ilgisinde hiçbir değişim olmaz.

2.11. Boşandığı için Kızlarını Belirli Saat Aralıklarında Gören Babaların Onları Özleyen Kızları

Kavşak filminde Güven'in iş arkadaşı Arzu'nun eski eşi Tamer, bir gün eşinin haberi olmadan beş yaşındaki kızını okuldan alır ve hamburgerciye götürür. Kızı babasına, "*Baba, bundan sonra erken yatarsam ve kereviz yersem annemle barışır mısın*?" diye sorar. Babası cevap veremez, bakakalır. Küçük kız, annesi ile babasının tekrar bir araya gelmemesinde suçu belki de kendine arar. *Bu İşte Bir Yalnızlık Var*'da (Kırvavaç, 2013) da boşanmış anne babanın çocuğu olan Ezgi, hafta sonları babasıyla vakit geçirir. Tüm gün gezer, eğlenirler. Kızı, babası Mehmet'in onu bırakacağını düşünüp biriyle birlikte olmasını istemez. Eğer beni bırakmayacaksan olabilirsin diyerek ona şart koşar.

SONUÇ

Çalışma kapsamında örneklem olarak seçilen filmler, baba ve kız çocuk ilişkileri bağlamında incelendiğinde, konuyla ilgili kategorilendirmede on bir başlık tespit edilmiştir. Bu ilişkiler,

namus takıntılı, geleneksel, otoriter, baskıcı babalar ve mağdur, kimi zaman da isyankar kızları; kızını çocuk yaşta evlendiren babalar ve çocuk gelin kızları; erişkin kız çocuklarını rızası dışında evlendiren/evlendirmeye çalışan ya da sevdiği kişiyle evlenmesine karşı çıkan babalar ve aşkı için savaşan kızları; kız çocuk istemeyen babalar ve değersiz hisseden kızları; damattan başlık parası talep eden babalar ve para/mal karşılığı evlendirilen kızları; ilgisiz, reddedici, olmayan babalar ve varlığını kanıtlamaya çalışan, hesap soran kızları; cinsel istismar suçu işleyen babalar ve istismara maruz kalan kız çocukları; geleneksel ve modern arasında sıkışıp kalan babalar ve araftaki kızları; kızıyla ilgili, sevecen, iyi, modern, demokratik babalar ve güvende, iyi hisseden kızları; biyolojik olarak kendisinin olmayan kız çocuğuna iyi babalık yapanlar ve şanslı kızları ve boşandığı için kızlarını belirli saat aralıklarında gören babalar ve onları özleyen kızları şeklinde kategorilendirilmiştir.

Geleneksel, otoriter, baskıcı; çocuğunu küçük yaşta evlendiren, erişkin kızını rızası dışında evlendiren ya da sevdiği kişiyle evlenmesine karşı çıkan; kız çocuk istemeyen; damattan başlık parası talep eden; ilgisiz, reddedici babalar kötü olarak gösterilir. Bu tarz ilişkilerde iletişim genellikle babadan kıza şeklinde tek yönlüdür ve kıza söz ya da seçim hakkı tanınmaz. Baba ailenin reisi olarak itaat edilen, kız çocuk ise itaat eden konumundadır. Kızlar genellikle suskun, pasif ve edilgen bir yapı içinde gösterilir. Nadiren babalarına karşı çıkıp isyan ederler. Kimi zaman da babalarının üzerlerine kurduğu baskıdan kurtulmak ve kendi yaşamlarını kurmak için evden kaçmak, bazen de intihar etmek zorunda kalırlar.

Kızıyla ilgili, sevecen, iyi, modern, demokratik; biyolojik olarak kendisinin olmayan kız çocuğuna babalık yapan; geleneksel-modern arasında sıkışıp kalan babaların iyi babalar olarak temsil edildiği görülmüştür. Bu babalar, kızlarına değer veren, onları seven ve hoşgörülü yaklaşan bir tavır içerisindedirler. Kimi zaman bekar bir baba olarak kızlarını tek başlarına büyütürler. Kızlarının maddi manevi ihtiyaçlarını karşılamaktan gocunmazlar. Aralarındaki ilişki diğerlerine oranla daha demokratik ve sağlıklıdır. Bu ilişki içerisinde büyüyen kızlar, eğitim, sosyal yaşam benzeri haklarını bekaretlerini koruma gerekliliğine dikkat ederek diğerlerine oranla özgürce yaşama şansı bulurlar. Ancak bu ilişki biçiminin yer aldığı komedi türünde yapılan bazı filmler arasında, filmsel evrende kızına çok düşkün olup onun her dediğini yapan ve onu şımartan baba ve kızı tiye alınır; davranışları abartılı gösterilir. Filmdeki baba-kız ilişkisi gerçek dışı bir komedi unsuru olarak yansıtılırken, yanlış örnek olarak sunulur.

Geleneksel babalar, kız çocuklarının kaderini kendileri çizmek isterken, modern iyi babalar çocuklarına seçim hakkı tanırlar. Modern babaların kızları kendilerini değerli ve iyi hissederler. Nispeten demokratik bir ortamda yetiştirildikleri için isteklerini korkusuzca dile getirip, kimi zaman babalarına karşı da çıkarlar. Geleneksel babaların çoğu kız çocuklarını okula göndermek istemez, istedikleri kişiyle evlenmelerine izin vermez ve çocuk yaşta dini nikah ile evlendirirken, modern babalar hem okumaları için onları teşvik eder hem de eş seçimlerini onaylarlar. Geleneksel babaların bir kısmı kız çocuklarını hem değersiz görüp, bir yandan da başlık parası, berdel gibi uygulamalarla onlardan çıkar sağlarlar. Çoğu zaman onlara fiziksel ve psikolojik şiddet uygularlar. Kız çocuklarına söz hakkı tanımaz, suskun, sözsüz, pasif ve edilgen olmalarını isterler. Geleneksel bir babanın kız çocuğundan en büyük beklentisi, evlenene kadar namusunu koruyup, babasının namusuna laf getirmeden evden ayrılmasıdır. Bu arada annesine ev işlerinde yardım edip, abilerine, babasına karşı saygısızlık etmeden onların

istek ve ihtiyaçlarını karşılar. Kız çocukların çoğu, babalarıyla sağlıklı bir iletişim kuramazlar. Babalarıyla yakınlık, sağlıklı iletişim kurma çabaları yok denecek kadar azdır çünkü aralarındaki iletişimde egemen his korkudur. Babalarının sevgi ve ilgi gösterdiği, onları şımarttığı, sözüne ve isteklerine önem veren, seven ve saygı duyan modern baba temsili incelenen Türk sineması film örneklerinde geleneksele oranla daha az sayıdadır.

Geleneksel ve modern arasında sıkışıp kalan baba karakterlerin kızlarına karşı olan tavırlarında, bir yandan geçmişin geleneksel babalığını sürdürmeye kararlı ancak bir yandan da güne ayak uydurmaya çalışan modern tavrı benimsemeye çalıştıkları görülür. Bu babalar, mevcut ikilem arasında bocalarlar. Kızları ise modern bir ortamda büyümenin getirisiyle, babaları karşısında hak arayışına girmekten çekinmezler.

İzlenen filmlerde 18 yaşın üstündeki kız çocuklarının babalarına karşı gelme sıklığı, altındakilere oranla yüksektir. Küçük kız çocukları babalarına karşı daha itaatkâr bir tavır içerisindedir. Anadolu'da töre geleneğinin egemen olduğu doğu bölgelerinde çoğunlukla geleneksel babalar varken, batı bölgelerde modern babaların görülme olasılığı daha fazladır. Sosyoekonomik seviyesi yüksek babalar arasında da modern babaların görülme sıklığı, sosyoekonomik seviyesi düşük babalara kıyasla fazladır.

İzlenen filmlerde kız çocuğuna ensest uygulayan babalar, filmin sonunda ya anne ya da kızı tarafından öldürülür. Filmlerdeki kadınlar, kendi cezalarını kendileri belirleyip ensest uygulayan babayı öldürüp yok ederler.

Boşanmış ailelerdeki baba-kız ilişkisinde kimi babasını hiç tanımaz. Bu babaların çoğu, kötü olarak tasvir edilir ve kız çocukları babalarının yokluğu nedeniyle eksik, yarım hissederler. Bazısı ise kızını belirli zaman dilimlerinde görür, birlikte vakit geçirirler.

İzlenen filmler arasında kadın ve erkek yönetmenlerin konuya bakışlarıyla ilgili bir farklılık tespit edilmemiştir. Aynı şekilde popüler, ana akım ve bağımsız film örneklerinde de bariz farklılıklar bulunmamaktadır. Dönemsel olarak değerlendirildiğinde, 2010 sonrası Türk sinemasında baba-kız ilişkisi konusu, geçmişe oranla daha fazla işlenmeye başlanmıştır. Baba kız çocuk ilişkilerine bakıldığında, yıllara göre önemli bir ayrım, zamanla büyük bir değişim gözlemlenmemiştir. Bu durum, günümüz Türk sinemasının bu konuda büyük oranda Yeşilçam geleneğini sürdürmeye meyilli yapısıyla ilişkilendirilebilir. Konuyla ilgili tek değişim, 2010 sonrası filmlerde boşanmış ailelerdeki baba kız çocuk ilişkileri ve bekar babalardaki artıştır. Bu tarihten sonra Türk sinemasında, önceki dönemlere oranla babasını belirli aralıklarla görebilen kız çocuklarının sayısı fazlalaşır. Aynı zamanda bebeklikten itibaren kız çocuğunu tek başına büyüten, maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılayan ve onları çok seven babalar ve kızlarını konu alan filmlerin sayısında da artış vardır. Dolayısıyla önümüzdeki dönem yapılacak filmlerde bu ilişki biçiminin geçmişe göre daha fazla ve ilişkinin değişen yapısına bağlı olarak farklı bakış açılarıyla işlenmeye devam edeceği öngörülmektedir.

Genel olarak Türk sinemasında baba-kız çocuk ilişkilerinde sağlıklı bir iletişim kurulmadığı, babaların çoğu zaman kız çocuklar üzerinde travmatik etkiler yarattığı, kız çocukların ise bu etkilere karşı savunmasız ve korunaksız kaldıkları tespit edilmiştir. Bu durum diğer aile bireyleri, akrabalar, etrafta yaşayan insanların da katkısıyla çoğu zaman normalleştirilmiş, bazen tiye alınarak pekiştirilmiştir. Az sayıda filmde kız çocukları ya evden kaçarak ya da

babalarına isyan ederek bu döngüyü kırmaya çalışmışlardır. Hukuki yollara başvurmak ve bu yolla hakkını aramak bir filmde gösterilmiş ve durum olumlu olarak kız çocuk lehine sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (2005). *Türk sineması üzerine yazılar* (1. bs). Phoenix Yayınevi.

Başaran, F. (1974). *Psiko-sosyal gelişim: 7-11 yaş çocukları üzerine yapılan bir inceleme* (1. bs). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülteleri Yayınları.

Baydar, N., Akçinar, B., & İmer, N. (2012). Çevre, sosyoekonomik bağlam ve ana babalık. Içinde M. Sayıl & B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (1. bs, ss. 81-127). Koç Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm* (2. bs). (B. Yılmaz, Çev.). Bağlam Yayıncılık.

Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika* (1. bs). (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Gevher Öz, G. (2020). *2000 sonrası Türk sinemasında kadınlar arası arkadaşlığın temsili*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yaşar Üniversitesi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). *Çocuğun değeri: Türkiye'de değerler ve doğurganlık* (1. bs). Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1985). *İnsan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş* (6. bs). Beta Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1993). Türkiye'de aile kültürü. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, *0*(1), 49-57.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji* (1. bs). Koç Üniversitesi Yayınları.

Kasım, K. (2001). Toplumsal değişme ve aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *12*(2), 89-98.

Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır sanayiden önce bir sahil kasabası* (3. bs). Bağlam.

Onur, B. (2012). Çocukluğun ve çocuk yetiştirmenin tarihi. Içinde M. Sayıl & B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (1. bs, ss. 19-59). Koç Üniversitesi Yayınları.

Pembecioğlu, N. (2018). *Türk ve dünya sinemasında çocuk* (3. bs). Nobel Yayıncılık.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler* (1. bs). Metis Yayınları.

Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ataerkil yapılar ve modern edebiyat* (1. bs). (S. Aktaş, Çev.). İletişim Yayınları.

Serter, N. (1994). *Türkiye'nin sosyal yapısı* (1. bs). Filiz Kitabevi.

Taylan, H. H. (2009). Türkiye'de köy ailesinde aile içi ilişkiler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *0*(22), 117-138.

Tezel Şahin, F., & Cevher, F. N. (2007). Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS*, 775-790.

Ulusavaş, M. (1990). Aile, ana-baba ve çocuk yönünden Türkiye'de durum. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 5(1), 137-145.

Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen toplumda aile ve çocuk* (7. bs). Özgür Yayınları.

"DİLAN POLAT" KONULU HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Prof. Dr. Yusuf Yurdigül [1], Dr. Öğr. Üyesi Serdar Çil [2]

[1]Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9903-4176

[2]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu,

ORCID ID: 0000-0002-4868-7994

ÖZET

Sayıları her geçen gün artan farklı özelliklerdeki sosyal medya uygulamalarının, artan kullanıcı sayılarına paralel olarak toplumsal yapıdaki etkileri de artmaktadır. Bireylerin ağırlıklı olarak eğlence ve zaman geçirme amaçlı kullandıkları bu mecralar, sahip olduğu teknik avantajlar sayesinde pazarlama amaçlı olarak da yoğun şekilde kullanılmaktadır. Pazarlama süreçlerinde birçok firma sosyal medya fenomenleri ile işbirliği yapmakta, onların kitleleri etkileme ve yönlendirme gücünden faydalanarak ürünlerini satmaya çalışmaktadırlar. Öte yandan kendi markalarını oluşturan kullanıcılar da, geleneksel medyaya göre daha düşük bütçelerle tanıtım ve pazarlama imkânı veren sosyal medya aracılığıyla ürün ve hizmetlerini tanıtmaktadırlar. Sosyal medyadaki içerik yoğunluğunda dikkat çekebilmek için bu tanıtım çalışmaları zaman zaman görsel bir şova dönüşebilmektedir. Kozmetik ve güzellik sektöründe kendi ismiyle anılan markasını çıkaran Dilan Polat da ürün ve hizmetlerinin tanıtımında sosyal medyayı yoğun bir şekilde bir gösteri alanı olarak kullanmıştır.

Instagram ve X'de (Twitter) milyonlarca takipçiye sahip olan Dilan Polat, bu mecralarda kendi adıyla sunduğu ürün ve hizmetlerini tanıtırken, oluşturduğu içeriklerde özel hayatını da ön plana çıkararak kendini de markalaştırmaya çalışmıştır. Oluşturulan içeriklerde maddi zenginliğin ve lüksün abartılı bir şekilde kullanımı ile dikkat çekilmeye çalışılırken, bu içeriklere olumlu/olumsuz birçok eleştiri gelmiş ve Dilan Polat ismi uzun süre gündemde kalmıştır. 1 Kasım 2023 tarihinde Dilan Polat ve eşinin kara para aklama iddiası ile gözaltına alınıp ardından tutuklanmaları, sosyal medyada servetlerini sergileyen diğer fenomenlerin de tartışılmasına neden olmuştur.

Çalışmada dijital mecrada yer alan farklı gazetelerde Dilan Polat'ın gözaltına alınmasına ilişkin haberler incelenmiştir. Haberi yapan muhabirin eğitim düzeyi, inançları gibi kişisel özellikleri, haberin yayınlandığı mecranın özellikleri, yayın kimliği, hedef kitlesi, eşik bekçileri, ticari ve siyasi ilişkiler haberin söylemini etkilemektedir. Bu bağlamda ilgili haberlerdeki söylemlerin arkasındaki görüş ve ideolojiyi ortaya koymak adına Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi uygulanarak haberler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Söylem Analizi, Dilan Polat, Sosyal Medya, Fenomen

GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte ortaya çıkan sosyal medya platformları, artan kullanıcı sayısı ve her geçen gün yeni platformların eklenmesiyle birlikte toplumsal iletişimde önemini giderek artırmaktadır. Kullanıcılar geleneksel medyadan farklı olarak daha aktif bir şekilde yer alabildikleri bu mecralarda sadece hedef değil kaynak olarak da konumlanabilmekte ve kendi içeriklerini de üreterek, diğer kullanıcılarla etkileşime girebilmektedirler. Sosyal medyada kullanıcılar geniş bir bilgi havuzuna erişebilmekte ve bu bilgi havuzuna katkı sağlayabilmekte, diğer kullanıcılarla iletişime geçerek onların fikir ve görüşlerini öğrenebilmekte veya kendi fikir ve görüşlerini yayabilmektedir. Bu süreçte de sosyal medya "fenomen" ya da "influencer" adı verilen ve bir nevi kanaat önderi olarak da tanımlanabilecek kendi ünlülerini yaratmaktadır.

Sosyal medyada çok fazla takipçisi olan ve bu takipçileri etkileyerek onların satın alma kararlarına etki edebilen kişiler "influencer" olarak adlandırılmaktadır. Yine sosyal medyada çok fazla takipçiye sahip ve tanınan kişiler ise, Latince tanınan ve bilinen anlamlarına gelen "fenomen" olarak tanımlanmaktadır[1]. Yer aldıkları sosyal medya platformuna göre bu ünlüler için Vlogger, Blogger, Youtuber gibi farklı tanımlamalar da kullanılmaktadır. Kendilerini seçtikleri konularda uzman olarak tanıtan ve bu konularda sürekli içerik üreten veya sıradan konuları bile sunuş şekilleriyle diğer kullanıcılardan farklılaşmaya çalışan birçok kullanıcı dikkatleri çekerek sosyal medya ünlüsü olmaya çalışmaktadır. Çünkü fenomen veya influencer olarak tanımlanabilecek bu sosyal medya ünlüsü olma durumu, ticari bir kazanç elde edilebilecek bir meslek haline de dönüşmüştür. Yüksek takipçi sayılarına sahip bu ünlüler sosyal konularda kitleleri yönlendirebilmekte, satın alma süreçlerinde bireylerin kararlarına etki ederek tüketim alışkanlıklarını da biçimlendirebilmektedirler. Bu etkileme gücü ise zaten geleneksel medyadan dijital mecralara doğru kayan reklamverenlerin dikkatini çekmektedir. Dijital mecraların ulaştığı kitlenin büyüklüğü, sosyal medyanın sahip olduğu etkileşimlilik, anında paylaşabilme, anket, multimedya, yarışma gibi farklı yöntemler kullanılabilmesi ve firmaların tüketicileri takip edebilmesi reklamverenlerin bu mecraya yönelmesinde etkili faktörlerdir[2]. Ayrıca anında satın almaya yönlendirme imkânı ve sosyal medya ünlülerini kullanarak farklı ve doğal pazarlama yöntemleri kullanılabilmesi de bu süreçte etkili olmaktadır. Sosyal medya fenomenleri ürettikleri içeriklere takipçilerini de dâhil etmekte ve geleneksel medyadaki ünlülerle karşılaştırıldığında bu durum kullanıcıların fenomenleri daha güvenilir, doğal ve kendilerine yakın bulmalarını sağlamaktadır[3]. Sosyal medya platformlarının reklam gelirlerinin bir kısmını içerik üreticilerle paylaşması veya kullanıcıların kendi içeriklerine reklam alabilmeleri bu mecraları ticari açıdan da cazip bir hale getirmektedir. Bu mecralardan gelir elde etmek isteyen kullanıcılar ürettikleri içeriklerle neredeyse hayatlarının her anını paylaşabilmekte veya dikkat çekmek adına bu mecraları bir gösteri alanına çevirebilmektedirler.

Bir "Influencer Marketing Ajansı" olarak kendini tanımlayan CreatorDen firmasının 2021 raporuna göre Türkiye'de 60 bin civarında influencer bulunmaktadır. Çoğunluğunu (%55) kadınların oluşturduğu influencerların en fazla 25-34 (%41,9) ve 18-24 (%36,3) yaş aralığında olduğu görülmektedir. Raporda takipçilerin en fazla komedi, hayat tarzı, moda ve aile ile ilgili içeriklere ilgi gösterdiği belirtilirken influencerların %66'lık oran ile en fazla Instagram'da yer aldığı belirtilmektedir[1]. Sayıları her geçen gün artan sosyal medya ünlüleri ürettikleri içerikler

ile dikkat çekerek reklam almayı amaçladıkları gibi kendilerini bir marka haline getirmeye çalışarak, ürettikleri ürün veya hizmetlerden ticari gelir elde etmeye de çalışmaktadırlar.

Marwick sosyal medya aracılığıyla gelişen bu mikro ünlülük durumunun kullanıcılara bireysel olarak markalaşmanın önünü açtığını ve marka haline gelen kişilerin kendilerini diğerleri tarafından tüketilebilecek bir kamu kişiliği olarak gördüklerini belirtmektedir. Bu doğrultuda kullanıcıların kendini tüm benliği ile göstermeye yönelik çabaları aslında kendini metalaştırmasına da sebep olmaktadır. Ganascia'nın da belirttiği üzere kişiler anonim olma korkusu ile diğer kullanıcılardan farklı olmaya çalışmakta ve bunun için gizliliğini hiçe sayarak mahrem alanlarını paylaşmaktan çekinmemektedir. Niedzviecki içinde bulunduğumuz çağı artık daha çok görmeyi ve görülmeyi esas alan, mahrem alan sınırlarının darlaştığı ve yaşanan her anın gösteriye dönüşerek sergilendiği bir "dikizleme çağı" olarak tanımlamaktadır. Panoptik gözlem anlayışının yalnızlaştırma, dışlama gibi pratiklerinin aksine günümüzdeki gözetim anlayışında kişiler görülme ve izlenmeden rahatsızlık duymadığı gibi aksine bu süreçlere dâhil olmaya çalışmaktadırlar. Bireylerin gönüllü katılımlarını destekleyen bu süreçlerde bireylerin fark edilme hazları, ifşa edilme korkularını bastırmaktadır[1]. Fark edilme uğruna sosyal medyada üretilen içerikler ahlaki, kültürel, sosyal, hukuki vb. birçok konuda da tartışmaların odak noktasında yer almaktadırlar. Bu içerikler ve ortaya çıkardığı tartışmalarla gündeme gelen bazı sosyal medya fenomenleri kendilerine geleneksel medyada da yer bularak ünlerini sosyal medya mecralarının dışına taşımaktadırlar. Son dönemde Türkiye'de sosyal medya fenomenleri ile ilgili ortaya çıkan tartışmalar ve sonrasında başlayan adli süreçler de ülke gündemi önemli ölçüde meşgul etmektedir. Araştırmamıza da konu olan Dilan Polat adlı sosyal medya fenomeni ve eşi Engin Polat'a yönelik başlatılan ve daha sonra farklı sosyal medya fenomenlerinin de dâhil olmasıyla genişleyen ve medyada "fenomenler operasyonu" olarak da tanımlanan emniyet operasyonları sosyal medya ve geleneksel medyada büyük yankı uyandırmıştır.

Instagram'da 7 milyona yakın takipçisi olan Dilan Polat ünlülerin doğum fotoğrafçılığını yaparken 2017 yılında kendi adıyla anılan güzellik merkezlerini kurarak bayilik vermeye başlamıştır. Eşi Engin Polat ise medikal sektöründe faaliyet gösteren bir iş adamıdır[4]. Sosyal medya hesapları üzerinden sahibi olduğu güzellik merkezlerinin ve kendi adıyla markalaştırdığı kozmetik ürünlerinin tanıtımını yapan Dilan Polat kişisel hayatına ilişkin paylaştığı içeriklerle de gündeme gelmiştir. Özellikle lüks hayatını, servetini öne çıkararak paylaşımlar yapan Polat'ın altın tozu ile kahve içtiği, günlük 750 bin TL harcadığını belirttiği, eşinin kendisine aldığı uçak ve arabaları gösterdiği paylaşımları olumlu/olumsuz birçok eleştiri almıştır.

Bu tartışmalar devam ederken Polat çifti hakkında "Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi, Vergi Usul Kanunu ile Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi kanunlarına muhalefet" suçlamalarıyla soruşturma açıldı[5]. Kara para aklamakla suçlanan Dilan ve Engin Polat çifti 1 Kasım 2023 tarihinde gözaltına alındı ve ardından tutuklandı. Çiftin mal varlığına ise el konuldu. Sonraki süreçte benzer paylaşımları ile dikkat çeken birçok sosyal medya fenomeni hakkında da soruşturma açılarak tutuklama, mal varlığını dondurma vb. kararlar alındı.

Bu çalışmada Dilan Polat ve eşinin 1 Kasım 2023 tarihinde gözaltına alınmasına ilişkin dijital mecrada yer alan bazı gazetelerdeki haberler eleştirel söylem analizi ile incelenerek haberlerin sunumundaki söylem ve ideoloji ortaya konulmaya çalışılacaktır.

YÖNTEM

Van Dijk'a göre söylem çözümlemesinin bir alt kolu olan eleştirel söylem çözümlemesinin tek bir kuramsal çerçevesi yoktur. Kuramsal ve analitik olmak üzere pek çok eleştirel söylem çözümlemesi vardır[6]. Van Dijk eleştirel söylem analizinin ele aldığı konuları sınıf farkı, ırk, güç, cinsiyet, hegemonya, ayrımcılık, çıkar, kazanç, ideoloji, hâkimiyet, dönüştürme, yeniden oluşturma, gelenekler, toplumsal yapı veya düzen gibi konular olarak belirtmektedir. Bu yöntem ideolojiler, değerler, güç ilişkileri ve kimlik tanımlama gibi sosyal konuların dil temelli kurgulama ile topluma nasıl aktarıldığını araştırmaktadır[7]. Daha çok toplumsal sorunlara odaklanan eleştirel söylem analizinin ele aldığı sorunlar itibariyle ideolojik ve eleştirel bir bakış açısı gerektirdiğini söylemek mümkündür.

Fairclough eleştirel söylem analizinde anlama ulaşma ve ulaşılan bu anlama göre bir yorum yapmanın hedeflendiğini belirtmektedir. Bu yorumlamalar ile söylemde aktarılmak istenenler olay örgüsü ile birlikte değerlendirilerek ortaya konmaktadır. Söylemlerin arkasındaki gizli mesajlara odaklanılan eleştirel söylem analizinde bu çerçevede kimin kime hangi amaçlarla neleri söylediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır[8]. Van Dijk, haberin söylemini şekillendiren bağlamsal unsurları dikkate alarak çözümleme yapılması gerektiğini belirtmektedir ve dilsel çözümlemeyi semantik ve sentaktik olmak üzere iki farklı şekilde belirtmektedir. Semantik söylemin anlamıyla ilgilenirken sentaktik ise cümlenin gramerini açıklamaktadır. Makro ve mikro olarak ikiye ayrılan Van Dijk'ın çözümlemesinde makro yapı başlıkları, haberin girişini, haber kaynaklarını, ana olayı, bağlam ve ardalan bilgi ile fotoğrafları ele almaktadır. Mikro yapı ise sentaktik çözümleme, sözcük seçimi, bölgesel uyum ve haber retoriği çözümlemeleri ile ilerlemektedir. Van Dijk'ın haber çözümlemesi şu yapılardan oluşmaktadır[9]:

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı
    a. Başlıklar (ana, alt ya da yan başlıklar)
    b. Haber Girişi
        Spotlar (Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.)
    c. Fotoğraf
2. Şematik Yapı
    a. Durum
        1. Ana Olayın Sunumu

2. Sonuçlar

3. Ardalan Bilgisi

4. Bağlam Bilgisi

b. Yorum

5. Haber Kaynakları

6. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum

a. Nedensel ilişki

b. İşlevsel ilişki

c. Referansal İlişki

3. Sözcük Seçimleri

4. Haber Retoriği

a. Fotoğraf

b. İnandırıcı Bilgiler

c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Bu bağlamda lüks hayatına ilişkin yaptığı paylaşımlarla görgüsüzlük, toplumsal hassasiyetleri yok sayma gibi eleştirilere maruz kalan ve sonrasında kara para aklama gibi iddialarla gözaltına alınarak tutuklanan Dilan Polat ve eşine ilişkin gelişmeler toplumsal düzeyde önemli bir tartışma ve çatışma alanı haline gelmiştir. Ekonomik, ideolojik, çıkar ilişkileri, sınıf ilişkileri gibi birçok farklı alanda tartışmalara konu olması nedeniyle araştırma konusu olarak seçilen bu olayla ilgili olarak Dilan Polat ve eşinin gözaltına alınmasına ilişkin 1 Kasım 2023 tarihli haberler Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi ile incelenmiştir. Farklı ideolojik görüşleri temsil etmesi nedeniyle Sabah ve Sözcü gazetelerinin ele alındığı ve araştırmanın sınırlandırıldığı çalışmada, iki gazetenin belirtilen tarihte internet gazetelerindeki haberleri Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesindeki makro yapı çerçevesinde incelenmiştir.

BULGULAR

Başlıklar

1 Kasım 2023 tarihinde Sabah ve Sözcü gazetelerinde habere ilişkin başlıklar şu şekildedir;

- SON DAKİKA! Dilan Polat ve Engin Polat gözaltına alındı! İstanbul'da düzenlenen operasyonda flaş ayrıntı (Sabah Gazetesi)
- Dilan Polat ve eşi Engin Polat gözaltına alındı (Sözcü Gazetesi)

Başlıklarda olayla ilgili genel bilgi verilirken zaman ve olayın neden gerçekleştiğine dair bilgi verilmemektedir. Sözcü gazetesinin yalın bir dille genel bir bilgi sunduğu görülürken Sabah gazetesi olayı bir son dakika gelişmesi olarak büyük puntolarla aktarmakta ve merak uyandırmak adına "flaş" bir ayrıntıya işaret etmektedir.

Haber Girişleri

Giriş 1: Ünlü fenomen Dilan Polat ve eşi Engin Polat ile yakınları hakkındaki kara para aklama ve vergi kaçırma soruşturması magazin gündemine bomba gibi düşmüştü… Lüks yaşantısı ve aşırıya kaçan harcamalarıyla bilinen Dilan Polat ve Engin Polat'ın çok kısa bir sürede bu kadar zengin olması herkesin dikkatini çekmişti. Sık sık görgüsüzlükle suçlanan Dilan ve Engin Polat çifti, sosyal medya hesabından yaptığı ortak açıklamayla şımarıklıkları ve gösterişlerinin olduğunu vurgulayarak özür dilemişti. Son olarak kara para aklama iddiasıyla gündemde olan Engin Polat ile Dilan Polat İstanbul'da düzenlenen operasyonla gözaltına alındı. Engin Polat ve Dilan Polat'ın gözaltına alınmasıyla ilgili yeni detaylar da ortaya çıktı. (Sabah Gazetesi)

Giriş 2: Kara para aklama iddiasıyla gündemde olan Dilan Polat ile eşi Engin Polat, düzenlenen operasyonla gözaltına alındı. (Sözcü Gazetesi)

Sabah gazetesinin girişinde habere ilişkin kim, ne, nerede ve neden sorularının cevabı verilirken magazinsel bir dille haberin aktarıldığı görülmektedir. Dilan ve Engin Polat çiftinin "lüks yaşantıları ve aşırıya kaçan harcamaları" ile tanımlanması, "görgüsüzlük" le suçlandıklarına dair iddiaların sunulması genel itibariyle olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Sözcü gazetesi ise giriş kısmında başlıktan farklı olarak gözaltına alınma sebebine değinmekte ve ayrıntıya girmeden daha tarafsız görünen bir dil kullanmaktadır.

Fotoğraflar

Sabah gazetesi haber aktarımında bol miktarda fotoğraf kullanmakta ve haber metinlerini fotoğrafların altına yerleştirerek vermektedir. Çiftin gözaltına alındıkları sırada çekilen kelepçeli fotoğraflarının ardından sosyal medyada paylaştıkları ve tartışmalara neden olan lüks hayatlarına ilişkin fotoğraflarına yer verilen haberde foto-roman yapısında olayın gelişimi aktarılmaya çalışılmaktadır. Sözcü gazetesi ise sadece çiftin gözaltına alındığı ve kelepçeli olduğu fotoğraflara yer vererek metinlerdeki söylemini devam ettirmektedir.

Ana Olay ve Sunuş Biçimi

Sözcü gazetesi olayların gelişimini adli süreçlere bağlı olarak aktarırken kamuoyunda çift hakkında ortaya atılan kara para aklama iddialarına da yer vermektedir. Ancak bu iddiaları sonraki bölümlerde adli süreçlerle bağlayarak somutlaştırmaktadır. Sabah gazetesi ise olayı fotoğraf ve videolar altına yerleştirdiği kısa metinler ve açıklamalarla sunmakta ve sondan başlayarak haberi sunmaktadır. Gözaltına alınan kişilerin açıklamalarına yer verilirken ardından gözaltına alınma sebep ve süreçlerine ve gözaltına alınmadan önce yaşananlara yer verilen haberde kronolojik süreç hikâyeleştirilerek ters bir şekilde aktarılmaktadır.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi

Van Dijk ardalan bilgisinin olayın tarihsel, sosyal ve politik kısmını ortaya koymak adına önemli olduğunu belirtmektedir[9]. Sözcü gazetesi aşağıda yer verilen metinlerle olayın gelişimini ve kamuoyundaki tartışmaları özetleyerek okuyucuları güncel gelişmelere hazırlamaktadır. Kamuoyunda çiftin paylaşımları ile ilgili yaşanan tartışmaların yoğunluğu ve şiddetine nazaran gazetenin olayı aktarırken daha yüzeysel ve tarafsız kaldığını söylemek mümkündür.

"Güzellik merkezi ve bakım ürünleri firmaları sahibi Dilan Polat ve Engin Polat, bir süredir yaşadıkları lüks hayatla Türkiye'nin gündemindeydi."

"Çift, sosyal medyada paylaştıkları ultra lüks hayatları ve kara para akladıkları iddialarıyla gündemden düşmedi."

"MASAK (Mali Suçları Araştırma Kurumu) ve vergi müfettişlerinin hazırladığı rapor, şaşalı yaşamın perde arkasını ortaya çıkardı."

Sabah gazetesi ise olayı sondan başlayarak aktarırken arka planına da geniş yer ayırmaktadır. Gözaltına alınmadan önce yaşanan tartışmalar, soruşturma başlatılması, öncesinde yaşadıkları hayatı sosyal medyada paylaşmaları ve kamuoyunda ortaya çıkan tartışmalar fotoğraf ve metinlerle aktarılmaktadır. Ayrıca gazetenin bu tartışmalara taraf olduğunu da aşağıda yer verilen metinden anlamak mümkündür.

"Yaşadıkları şatafatlı hayatı sosyal medyadan paylaşan ve hatta takipçilerini adeta aşağılayan Dilan Polat ve ailesinin kısa sürede edindikleri büyük servetin ardında kara para aklama ve vergi kaçırma suçlarının olduğu iddia edilmiş ve haklarında soruşturma başlatılmıştı."

Dilan Polat'ın paylaşımlarında takipçilerine yönelik davranışları eleştirilerek aslında çifte karşı kamuoyunda oluşan tepkilerin sebebi aktarılmaya çalışılmakta ve bunu yaparken haberde taraf olunmaktadır.

Haber Kaynakları

Sözcü gazetesi haberi aktarırken resmi kaynaklardan alınan bilgilere yer vermektedir. Olayların gelişimi, çift hakkında iddialar resmi kaynaklara dayandırılarak tırnak içerisinde aktarılmaktadır. Sabah gazetesi de benzer şekilde resmi kaynaklardan elde ettiği bilgileri aktarmaktadır. Ancak Sözcü gazetesinden farklı olarak muhabirlerin sanıklara yönelttiği sorular ve cevapları da farklı kaynak bilgiler olarak aktarılmaktadır. Sabah gazetesi ayrıca magazinsel bir dille olaya taraf olarak çiftin zor günler geçirdiğini iddia etmektedir.

Yorumlar

Sözcü gazetesi olayı aktarırken kamuoyunda genel iddiaları aktarırken herhangi bir yorumda bulunmamakta ve tarafsız görünmektedir. Ancak sadece olumsuz iddiaların aktarılması ve çiftin açıklamalarına yer verilmemesi de gazetenin kamuoyundaki hâkim görüş ekseninde haber dilinin oluştuğunu göstermektedir.

Sabah gazetesi haberi aktarırken hikâye dili kullanmakta ve olayların gelişimini sondan başlayarak aktarmaktadır. Gazete çiftle ilgili kamuoyundaki iddiaları aktarmakta ve aynı zamanda sanıkların bu iddialarla ilgili muhabirlerin sorularına verdikleri cevapları, gözaltı öncesi yaptıkları açıklamaları da vererek tarafsız görünmektedir. Ancak aşağıda verilen ve herhangi bir veriye dayanmayan, tamamen duygusal ve magazinsel söylemler gazetenin habere net bir taraf olarak yaklaştığını ortaya koymaktadır.

"Dilan Polat'ın lüks hayatını gözler önünde yaşama sevdası, görgüsüzlüğü, kendisini eleştirenlere karşı hakaretler yağdırması sonunu da getirdi."

"Yaşadıkları şatafatlı hayatı sosyal medyadan paylaşan ve hatta takipçilerini adeta aşağılayan Dilan Polat ve ailesinin…"

Bu söylemlerle adeta habere konu kişilerin karşı tarafında yer alan gazete, çifti tanıyan ünlülerin görüşlerine de yer vererek, çok hızlı ve şüpheli bir şekilde zenginleştikleri iddialarını da desteklemektedir.

SONUÇ

Çalışmada farklı ideolojik yapılara sahip Sabah ve Sözcü gazetelerinde Dilan ve Engin Polat çiftinin gözaltına alınmasına ilişkin haberler Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesinde geliştirdiği makro yapı çerçevesinde incelenmiştir. Kamuoyunda sıkça bahsi geçen ve tartışmalara konu olan çiftin gözaltına alınması süreciyle ilgili refleksiv tepkileri ortaya koymak adına inceleme olayın ilk günü ile sınırlandırılmıştır.

Liberal görüşler haberin tarafsız ve kamuoyu çıkarlarını gözeterek işlevlerini yerine getirdiğini savunurken, eleştirel yaklaşımlar haberin egemen ideolojiyi desteklemek için bir araç olduğunu savunmaktadırlar. İncelenen haberlerde de özellikle Sabah gazetesinde yer alan haberlerin kamuoyundaki yaygın görüş ekseninde bir söylem geliştirildiği görülmektedir. Sözcü gazetesi resmi kaynaklara dayalı olarak sunduğu haberde tarafsız gibi görünürken olayın öznelerinin açıklamalarına yer verilmemesi, kamuoyunda yer alan sadece olumsuz iddialara yer verilmesi aslında gazetenin belirli bir tarafta olduğunu göstermektedir.

Sabah gazetesi olayın öznelerinin açıklamalarına yer vermekle kalmayıp gözaltı öncesi süreçlerdeki açıklamalara da yer vererek tarafsız bir görünüm sergilemektedir. Ancak gazetenin ara metinlerde doğrudan Polat çifti ile ilgili olumsuz yorumlarda bulunması, çifti tanıyan ünlülerin olumsuz iddiaları destekleyecek açıklamalarına yer vermesi gazetenin son derece taraflı bir söylem geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca gazete bu söylemleri magazinsel bir dil ve kurgu ile aktarmaktadır.

Genel olarak gazeteler ideolojik farklılıklarına rağmen bu haberde kamuoyundaki yaygın ve egemen ideolojiye paralel, halkın beğenisine yönelik bir söylem geliştirmiştir.

KAYNAKÇA

[1] Atabey, E. (2023). Bir Gösteri Mekânı Olarak Sosyal Medya, İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 11(23), 257-280.

[2] Süar, A. (2017). "Sosyal Medyanın Geleneksel Reklam Araçlarına Göre Hedef Kitle Belirlemedeki Avantajları". AJIT-e: Academic Journal of Information Technology. 8 (28): 21- 44.

[3] Burucuoğlu, M., Yazar, E., M. (2019). Youtube'da Fenomen Performanslarının Ölçülmesi üzerine Bir Araştırma, Journal of Business In Digital Age, 2(12), 69-78.

[4] https://www.ntv.com.tr/galeri/n-life/magazin/polatlar-gunlerdir-gundemden-dusmuyor-engin-polat-ve-dilan-polat-kimdir-ne-is-yapiyorlar,7f7MHiTvnUKvqHJMLXrsmA (Erişim tarihi: 08.12.2023)

[5] https://www.ntv.com.tr/turkiye/dilan-ve-engin-polat-olayi-nedir,4TcwNMjzzEiaF51DrOOQrQ , (Erişim tarihi: 08.12.2023)

[6] Özer, Ö. (2022) Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Haber Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme, Etkileşim, 9, 36-54.

[7] Çelik, H., Ekşi, H. (2013). Söylem analizi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi(27), 99-117.

[8] Doyuran, L. (2018). Medyatik bir çalışma alanı olarak eleştirel söylem çözümlemesi (Televizyon dizileri örneğinde), Erciyes İletişim Dergisi, 5(4), 301-323.

[9] Yardım, G., Doğruel, H. (2019). Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği, 6(1), 137-148.

[10] https://www.sabah.com.tr/galeri/magazin/son-dakika-dilan-polat-ve-engin-polat-gozaltina-alindi/22, (Erişim tarihi: 10.12.2023)

[11] https://www.sozcu.com.tr/engin-polat-ve-esi-dilan-polat-gozaltina-alindi-wp7848259 (Erişim tarihi: 10.12.2023)

"THE SOCİAL NETWORK" FİLMİNİN DRAMATURJİK ÇÖZÜMLEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Çil[1], Prof. Dr. Yusuf Yurdigül [2]

[1] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu,

ORCID ID: 0000-0002-4868-7994

[2]Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9903-4176

ÖZET

Bu çalışmada örnek dramaturji çözümlemesi olarak The Social Network (2010) adlı film incelenmiştir. Oldukça kapsamlı bir film çözümleme yöntemi olan dramaturji, dramatik metinlere ve onların görsel hale getirilmesine dair bir kavramdır. Dramaturji kavramı esasen tiyatrodan esin bir kavramdır. Tiyatro ve sinema dramaturjisi arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte sinema sanatı tiyatrodan esinlendiği dramaturjik kavram ve yapıları kendisine uyarlamıştır. Zira filmin anlatısı da en başında dramaturjik bir yapıya sahiptir. Sinema dramaturjisi büyük ölçüde senaryoya dayanmakla birlikte sinematografik anlatıda birçok yönetmen ya da senarist kendi dramaturji düşüncesini oluşturmuştur.

Sosyal medya, sinema ve dramaturji konuları çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Kavramsal çerçeve literatür taraması yöntemiyle belirlenmektedir. Dramaturji metinlerin nasıl oluşturulacağını ve oluşturulan bu metnin nasıl görsel hale getirileceği ile ilişkili bir kavramdır. Bu bağlamda "The Social Network" filminin analizi de dramaturjik çözümleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, dramaturgi, sinema, The Social Network

GİRİŞ

Çalışmanın merkezinde temel iki konu bulunmaktadır. Sinematografik anlatı çözümlemelerinde kullanılan dramaturji ve çözümlemesi yapılan The Social Network filmi.

Dramaturgia olarak literatürde geçen kavram Türkçe' de çoğu yerde dramaturgi olarak ifade edilmektedir. Arkaik köken itibariyle Fransızca ve Almanca olan kavramın en çok kullanıldığı alan tiyatro ya da oyun literatürüdür. Temelde dramaturjik metinlerin görselleştirilmesine ilişkin bir kavram olarak tiyatroda dramatik oyun yazım kurallarının düzenlenmesine yardım eder. Bir disiplin olarak gerçekleşmesi ise yine Alman tiyatro kuramcılarının çalışmaları neticesinde olmuştur (Nutku, 2001: 77). Günümüzde ağırlığını daha çok tiyatro sanatında

gösteren dramaturgi eserin dramatik kuruluşunu, metindeki düşüncenin estetik ve ideolojik boyutta nasıl sahneleneceğine yönelik yorumları ve oyunla izleyen arasında kurulacak olan iletişimi irdelemeye çalışan bir çözümleme yöntemine dönüşmüştür (Sözen, 2013: 1001). Sinemada dramaturgi konusu sessiz sinemadan sonra başlamıştır. Sinematografik anlatı sürecinde öykülemenin kurulmasında iş gören görüntünün yanında ses de önemli bir unsur olarak dramatik metnin tasarımı, yazımı ve uygulanması noktasında sinema sanatını etkilemiştir. Özellikle senaryo aşamasında tiyatrodan esin dramatik yapı, dramaturjik metin analizi ve uygulaması gibi kavram ve metotlar sinematografik anlatıya uyarlanmıştır.

Çalışmanın merkezinde yeralan diğer konu ise sinemada dramaturgiyi ele alacağımız The Social Network filmidir. David Fincher'in yönetmenliğini yaptığı The Social Network adlı film anlatı yapısı itibariyle dramaturjik çözümlemeye oldukça uygun görünmektedir. Film tüm dünyada ve Türkiye'de de bir fenomen olmuş, milyonlarca kişinin kullandığı bir sosyal paylaşım sitesi olan Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg ve arkadaşlarının hikâyesini anlatmaktadır. 2010 yılında gösterime giren belgesel/dram türündeki bu filmde dünyada en fazla kullanıcıya sahip sosyal medya uygulaması olan Facebook'un kuruluş hikâyesi anlatılmaktadır. Mark Zuckerberg tarafından kurulan Facebook, sosyal medya uygulamalarını farklı bir yapıya kavuşturarak kısa sürede milyonlarca kullanıcı sayısına ulaşmış ve kendinden sonra gelecek olan sosyal medya platformları için de farklı bir örnek oluşturmuştur. Filmde Facebook'un kuruluş süreci; Mark Zuckerberg'in hayatı, kuruluş aşamasında iç dünyasında ve arkadaşları ile yaşadıkları çatışmalar ekseninde anlatılırken, Facebook ile ilgili toplumsal ve hukuksal alanda yaşanan tartışmalara da değinilmektedir.

Bu iki konu etrafında bir kavramsal çerçeve belirleyen çalışma sinematografide dramaturgi konusunu ele alarak The Social Network filmine dramaturjik çözümleme yöntemi uygulamaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinin ortaya konulmasında literatür taraması yöntemi kullanılmaktadır. Filmin çözümlenmesi ise dramaturjik çözümleme yöntemiyle; öykünün anlatı düzlemi, öykünün söylem düzlemi, öykünün toplumsal düzlemi ve yönetmenin sanat anlayışı gibi temel kategorilerde gerçekleştirilmektedir.

FİLM ANALİZİ

Filmin Konusu

Yönetmenliğini David Fincher'ın yaptığı, 2010 yılında gösterime giren The Social Network (Sosyal Ağ) filmi, dünyanın en etkili sosyal medya platformlarından biri olan Facebook'un

çalkantılı geçmişini irdeleyen sürükleyici ve düşündürücü bir yapım. Film Ben Mezrich'in "Kazara Milyarderler" kitabından uyarlanmıştır. Genelde Mark Zuckerberg'in yükselişini ve bir sosyal medya devinin doğuşunu şekillendiren karmaşık hukuki mücadeleleri ve kişisel ilişkileri anlatmaktadır.

Hırs, güç ve insanın ilişkilerindeki arzuları tema olarak işleyen film, Facebook'u yaratma ve geliştirme konusundaki etik ikilemlerin yanı sıra ortaya çıkan kişisel ve yasal savaşları da ele almaktadır. Teknolojinin toplum üzerindeki etkisini düşünmenin yanı sıra izleyicileri mahremiyet, özgünlük ve sanal ve gerçek yaşam ilişkileri arasındaki grift sınırlar hakkında sorular sormaya teşvik etmektedir. Kişilerarası ilişki dinamiklerini ve hırsın sonuçlarını nüanslı bir tasvirle anlatan film, insan doğasının karmaşıklığı ve başarının bedeli üzerine derin bir yorumlama yapmaktadır.

Öykünün Anlatı Düzlemi

Zuckerberg'in Facebook platformunu geliştirirken yaşadıklarının öyküsü anlatılırken paralel hikâye aktarımı filmin anlatıdaki önemli köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Bir taraftan Facebook platformu gelişimini sürdürürken paralel zaman düzleminde ise Zuckerberg'in ortakları ve telif davaları ile verdiği mücadele devam etmektedir. Anlatıdaki zıtlık ve aksiyon çatısı ise bu rekabetler ve çekişmeler üzerinden kurulmuştur. Nedensellik açısından değerlendirildiğinde olaylar arasındaki semantik bağ her ne kadar tutarlı olsa da telif hakkı konusundaki dayanaklar gerçeklik bağlamında sığ kalmıştır. Zuckerberg'in finalde tazminat ödemek zorunda kalması ise bu konudaki düşünceleri haklı çıkarmaktadır. Film sonuna kadar tırmandırılarak korunan merak ve tansiyon ile yükseltilen beklenti, final sahnesinin dış ses ile yapılmasıyla karşılanamamıştır.

Öykünün Toplumsal Düzlemi

Film Facebook'un kuruluşunu ve yükselişini konu alırken Mark Zuckerberg'in bu süreçte yaşadığı sosyal ve hukuki problemleri anlatmaktadır. Serüven Zuckerberg'in Harvard Üniversitesinde okurken kız arkadaşından ayrılmasıyla başlar. Onur kırıcı bu ayrılık sonrasında Zuckerberg öğrencilerin okulun kızlarını oylayarak karşılaştırabilecekleri "facemash" adını verdiği bir uygulama geliştirir. Bir gecede patlayan bu uygulama sonrasında okulun popüler gruplarından birisi, kendisinden HarvardConnection adlı bir sosyal ağ projelerine yardım etmesini ister. Ancak Zuckerberg bu fikri kullanarak "the facebook" uygulamasını geliştirir. Yakın arkadaşlarından kurduğu ekip ile projeye ivme kazandırır ancak büyüme ile birlikte fikir

ayrılıkları da oluşmaya başlamıştır. Başarı yanında ihanet, ihtiras ve güç gibi karmaşık ilişki ağlarını da getirmiştir. Okul, sınıf ve ofis ortamı dışında neredeyse başka mekân kullanılmamakla beraber siyah ve gece teması filmin kemik yapısını oluşturmaktadır. Yüksek eğitim seviyesi ve toplumsal statü öğrenci kulüpleri üzerinden sıkça gösterilmiştir. Dijital çağın yükselişini ve sosyal medyanın önlenemez etkileşiminin vurgulandığı filmde kişisel verilerin gizliliği konusu ise açık bir tartışma konusu olarak ortaya konmuştur. Film her ne kadar bir girişimcilik hikayesi olarak izleyenleri kendisine hayran bıraksa da kapitalizmin omuzlarında yükselen bu başarı, gölgesinde düşünce provokasyonlarını da bırakır. Sekanslar arasında dijital toplumu sorgularken bir replik bizi daha derin düşünmeye zorluyor-

- *Demek Bosna ha? Yolları yok ama Facebookları var!*

Öykünün Söylem Düzlemi

Film üçüncü şahıs bakış açısı ile yani dış anlatıcı anlatımı ile anlatılarak karakterlerin dünyalarına girilmemiştir. Olaylar ve ilişkiler gözlemci olarak anlatılmış ve izleyici bir nevi şahit tutularak aksiyon objektif olarak sunulmuştur. Bir "ifade odası" merkez alınarak başlatılan hikâye zamanda ileri ve geri hareketler ile bir dinamizm kazandırılmıştır. Bu sayede izleyici hikâyeyi daha dikkatli takip etmekle kalmayıp farklı açılardan da görme fırsatı bulmuştur. Bu çoklu zaman çizelgesindeki ritim, senaryonun akıcılığı için hızlı ve akıcı diyaloglar gerektirmiştir. Konuşmalar hızlı bir şekilde ilerlerken aydın bir yoğunluğu da açıkça görürüz. Ayrıca konuşmalardaki yoğunluk izleyiciyi detaylara yoğunlaştırmaktadır. Filmde kullanılan iş dünyasının teknik terimleri ve karakterler arasındaki zeki, karmaşık diyaloglar karakterlerin ilişkilerinin gelişiminde önemli yer tutmaktadır.

Yönetmenin Sanat Anlayışı

Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş olan David Fincher sinema dünyasındaki özgün tarzı, teknik ustalığı ve karakter odaklı filmleriyle tanınmış bir yönetmen ve yapımcıdır. Kariyerinin başında reklam ve şarkı klibi yönetmenliği yapan Fincher sonraları sinemaya geçiş yapmıştır. Öyle ki filmlerindeki karakter odaklı yaklaşımına ilham olan bilinci tam da bu noktada oluşmuştur. Fincher yönetmenlikteki yeteneklerini kariyerinin dönüm noktalarından biri olan 1995 yapımı "seven (yedi)" filminde sergilemiştir. Psikolojik gerilim türünde olan bu dedektif filmi karanlık atmosferi, gerilimi ve şaşırtıcı finali ile dikkatleri üzerine toplamış ve izleyicinin beğenisini kazanmıştır. Sonraları "Fight Club" (Dövüş Kulübü - 1999), "Panic Room" (2002), "Zodiac" (2007), "The Curious Case of Benjamin Button" (2008), "The Social Network" (2010), "Gone Girl" (2014) ve "Mank" (2020) gibi yapımlar üretmiş ve karanlık tonları,

karmaşık karakter ve derinlikli hikaye tarzını bu filmlerde de incelikle dokumuştur. Özellikle kurgusundaki zaman olgusunu hikâyenin etkisini artırmak için kullanan Fincher, flashbackleri ve paralel zaman uzamlarını izleyiciyi hikâyenin içinde tutmak için eserlerinde başarılı şekilde kullanmıştır.

SONUÇ

Sinematografik anlatıda dramaturgi konusu ses unsurunun bir öyküleme aracı olarak devreye girmesiyle önem kazanmıştır. Senaryo yazımında dramatik araçların belirlenmesi esası öykülemenin en temel dayanaklarından biri olmuştur. Film yoluyla öykülendirme sürecinde senaryo teknik yapının yanı sıra dramatik yapı ile de gerçekleştirilmeye başlamıştır. Dramaturji çözümlemesi de son zamanlarda film analizi tekniklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dramaturji çözümlemesinde; filmde anlatılanın toplumsal anlamdaki önemi, film anlatısının omurgası sayılacak nedensellik ilkesi, kurulan karakterlerin film dünyasında karşılarına çıkarılanlarla olan ilişkisi ve dramatik yapıyı kuran çatışma ve doruk noktasının belirlenmesi gibi konular ele alınmaktadır. Dramaturgi çözümlemesi bu konular etrafından şekillenen sorulara yanıt aramaktadır (Sözen 2013: 116).

The Social Network filmi de popüler konuyu işleyen biyografi temelli bir yapım olarak genel dramaturgi kurallarına uygun görünmektedir. Ancak film her ne kadar gerçek hayata dayanıyor gibi görünse de Facebook'un nasıl yaratıldığına dair tamamen doğru bir tasvir sunmuyor izleyiciye.

Sosyal Ağ (The Social Network), ünlü sosyal ağ sitesi Facebook'un kuruluşunu ve ardından gelen olayları anlatarak, web sitesi konseptinin nasıl ortaya çıktığına, onu çalışır hale getirmek için neler gerektiğine ve kurucusu Mark Zuckerberg'in önündeki engellere bir bakış sunuyor. Sosyal Ağ eleştirmenler tarafından çok iyi karşılanırken on yılın en iyi filmlerinden biri seçildi. Film esasen tipik Hollywood tarzı bir üniversite temalı bir klişeden yola çıkıyor. Yani öykünün merkezinde üniversite bulunuyor. Kanka evleri, tüm gece süren eğlenceler, sınıfta akşamdan kalma halleri, sonsuz ve doymak bilmez gençlik azgınlığı, romantik bir klişe dram çalışma grupları, üst düzey spor müsabakaları, üniversiteler arası gereksiz rekabet ve yüksek bir sefahat bu klişe anlatının sınırlarını çiziyor. Ve bu anlatı klişeleri Hollywood'un izleyicileri ikna etmek ve izleyici sayısını artırmak için yıllar içinde çizdiği klişe haline gelmiş dramatik bir şablon.

Film Amerikan filmlerinden tanıdığımız bir üniversite deneyimini tanımlayan ilişki dramasıyla açılmaktadır. Filmin baş karakterleri Erica Albright ve Mark Zuckerberg ayrılır. Bu

tüm filmin dramatik yapısını kuran bir sahne. Bu olay film dünyası içerisinde gelecek olan pek çok şeyin tonunu belirlemektedir. Örneğin, Erica'nın duyarsız bir şekilde Mark'a sevimsiz bir pislik olduğunu söylemesi filmin tanınmış bu karakterlere karşı tarafsız olduğunu ortaya koymakta, ve hiçbir şekilde dış dünyadan referansla karakterleri yüceltmediği göstermektedir (Palit, 2022).

Filmin dramatik yapısını kuran senaryo oldukça profesyonel bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Amerikalı Oscar ve Emmy Ödülü sahibi senarist Aaron Sorkin'in senaryosu, anlatıyı yönlendirmenin yanı sıra alegorik bir amaca da hizmet etmektedir. Bir yandan insanların çevrimiçi ortamda karşılaşabilecekleri kafa karışıklığını diğer taraftan da bunla yüzleşmeleri başarılı bir şekilde sunmaktadır. Bunu karakterler hakkında izleyiciye bir şeyler anlatarak başarmaktadır. Özellikle Zuckerberg hakkında bir şeyler anlatırken zekice diyaloglar ve gizli mesajlar kullanarak karakterler yerine drama yüceltilmektedir.

Karakterlere atfen seçilen diyaloglar da yine filmin dramatik yapısı açısından bazı işaretler göstermektedir. Örneğin, yine aynı sahnedeki hızlı geçen diyalogda Mark hızlı bir şekilde ilgi alanları hakkında konuşmakta ve neden Erica'nın ona daha fazla ilgi göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Konuşma oldukça hızlı ilerlemekte ve karakter sıklıkla Zuckerberg'in düşünce sürecine ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Bu, kafa karışıklığına, yüzleşmeye ve nihayetinde ayrılığa yol açmaktadır (Stevens, 2023). Bu diyalog üslubu aynı zamanda tüm film boyunca takip edilecek hızlı diyalog akışı için de bir emsal teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

NUTKU, H. (2001). Oyun Sanat Bilimi Dramaturgi, Mitos&Boyut Yayınları, İstanbul

ONGAR, İ. (1991). Sinemada Dramaturji, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PALİT, A. (2022). The Social Network: Facebook's College-Centric Origin Story, Çevrimiçi: https://loudandclearreviews.com/

SÖZEN, M., (2013). Sinemasal Dramaturgi ve Örnek Bir Çözümleme. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E Mayıs-Haziran'13 Sayı: 11, s.100-119

STEVENS, J. (2023). The Social Network (2010): Film Review, Çevrimiçi: https://loudandclearreviews.com/the-social-network-2010-film-review/

DEPREM OKURYAZARLIĞI: İLETİŞİMSEL BİR YAKLAŞIM*

Prof. Dr. Emet GÜREL

Ege Üniversitesi, 0000-0002-5120-8042

Dr. Öğr. Üy. Azra K. NAZLI

Mustafa Kemal Üniversitesi, 0000-0003-0565-1278

MA.c. Selvinaz YOLTAY

Ege Üniversitesi, 0009-0003-1494-3851

ÖZET

Geleneksel bakış açısıyla okuryazarlık, bireylerin okuma ve yazma becerilerine sahip olmasını ifade etmektedir. Temel bir beceri olan okuryazarlık, değişen dünyaya koşut olarak değişmekte ve dönüşmektedir. 21. yüzyılda okuryazarlık, geleneksel okuryazarlığın ötesine konumlanmakta ve çok yönelimli bir nitelik arz etmektedir. Deprem okuryazarlığı, günümüzün okuryazarlık türlerinin en önemlilerinden biridir.

Deprem okuryazarlığı en yalın ifadeyle; depremlerin nedenleri, etkileri ve önleyici tedbirleri kapsayan temel bilgi ve anlayışın geliştirilmesidir. Daha geniş bir ifadeyle deprem okuryazarlığı; depremlerin önlenmesi, depreme yönelik hazırlık ve müdahale, deprem sonrası iyileştirme faaliyetleri bağlamında doğru kararlar verilmesini ve kurallara uyulmasını sağlayan bilgi, tutum ve davranışların kazanılmasıdır. Deprem okuryazarlığı, depremin neden olduğu etkilerin hafifletilmesinde ve deprem sonrası yaşamın devam etmesinde büyük yarar sağlamaktadır. Bu anlamıyla deprem okuryazarlığı; bireylerin, örgütlerin ve toplumların depreme yönelik algı ve kavrayışlarını şekillendirerek depreme yönelik dirençlerinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Deprem okuryazarlığı, modern afet yönetiminin bir parçası ve afet okuryazarlığının bir alt türü olarak içinde bulunduğumuz dönem itibarıyla hem dünya hem de Türkiye için özel bir anlam ifade etmektedir. Görece önemi yüksek bu kavramı anlamak ve anlamlandırmak için akademik çalışma ve araştırmalara gereksinim vardır. Kavramsal bir nitelik arz eden bu çalışma kapsamında deprem okuryazarlığı, iletişimsel bir bakışla ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında

* 6 Şubat 2023 başta olmak üzere depremlerde yaşamını kaybeden tüm vatandaşlarımızın anısına saygıyla…

deprem okuryazarlığı tanımı, kapsamı, deprem okuryazarlığında iletişimin yeri ve önemi konu edilmektedir. Çalışmanın, deprem okuryazarlığının görece yeni olması nedeniyle önemli olduğu ve gelecek çalışmalara ışık tutma noktasında alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışma ile varılmak istenen sonuç, deprem okuryazarlığa iletişimsel bir yaklaşım getirmek ve deprem okuryazarlığının iletişimsel niteliğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem okuryazarlığı, afet iletişimi, afet yönetimi, afet okuryazarlığı.

EARTHQUAKE LITERACY: A COMMUNICATIVE APPROACH

ABSTRACT

From a traditional perspective, literacy means that individuals have reading and writing skills. Literacy, a basic skill, changes and transforms in parallel with the changing world. Literacy in the 21st century is positioned beyond traditional literacy and has a multi-faceted nature. Earthquake literacy is one of the most important types of literacy today.

Earthquake literacy, in its simplest terms, is the development of basic knowledge and understanding covering the causes, effects and preventive measures of earthquakes. In broader terms, earthquake literacy is the acquisition of knowledge, attitudes and behaviors that enable making the right decisions and complying with the rules in the context of earthquake prevention, earthquake preparation and response, and post-earthquake recovery activities. Earthquake literacy provides great benefits in mitigating the effects of the earthquake and continuing life after the earthquake by enabling individuals to understand the earthquake, which is a natural disaster, and to respond correctly to the earthquake. In this sense, earthquake literacy ensures that individuals, organizations and societies increase their earthquake resistance by shaping their perception and understanding of earthquakes.

Earthquake literacy, as a part of modern disaster management and a subtype of disaster literacy, has a special meaning for both the world and Turkiye in the current period. Academic studies and research are needed to understand and make sense of this relatively important concept. Within the scope of this conceptual study, earthquake literacy is discussed from a communicative perspective. Within the scope of the study, the definition of earthquake literacy, its scope, the place and importance of communication in earthquake literacy are examined. It is thought that the study is important because earthquake literacy is relatively new and will contribute to the literature by shedding light on future studies. The desired result of the study is

to create a communicative framework regarding earthquake literacy and draw attention to the communicative nature of earthquake literacy.

Keywords: Earthquake literacy, disaster communication, disaster management, disaster literacy.

GİRİŞ

Okuryazarlık, okuma ve yazma becerisine sahip olmanın ötesinde insan ve toplum yaşamının ana hatlarını şekillendiren önemli bir kavramdır. Bir beceri olarak okuryazarlık, çok boyutlu bir nitelik arz etmektedir. Sosyal boyutuyla okuryazarlık, bireyler ve toplumlar arasında anlamlı ve etkili iletişimin temelini oluşturmaktadır. Bireyler; yazıya ve söze hâkim olmak suretiyle düşüncelerini ifade edebilmekte, duygularını paylaşabilmekte, iletişim ve etkileşim süreçlerine dahil olarak toplumsal bir yapı oluşturabilmektedir. Bu anlamıyla okuryazarlık; bireylerin sivilleşmelerine katkıda bulunmakta, toplumsal yaşama dair karmaşık konuları kavramalarına ve anlamalarına hizmet etmekte, toplumsal yapı ve kurumların gelişmesini sağlamaktadır.

Bilimsel boyutuyla okuryazarlık, bilgiyi anlamanın ve bilgiden yararlanmanın anahtarıdır. Bireylerin bilimsel verileri anlama ve yorumlama, bilimsel kavram ve olgularla etkileşime geçme becerisi; gün geçtikçe daha fazla bilime ve teknolojiye dayanan dünyada bir varlık olarak konumlanmalarına olana sağlamaktadır. Bilimsel okuryazarlık; bireylerin bireylerin sağlık, çevre, teknoloji ve benzer konular hakkında bilinçli kararlar vermelerini sağlamakta, eleştirel düşünmelerini teşvik etmekte, yenilikçi ve yaratıcı tutumlarını beslemektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında şekillenen küresel dünyada okuryazarlık, bireylerin ve toplumların bilimsel ilerlemenin getirdiği fırsat ve zorlukla başa çıkabilecek bir donanım kazanmasını sağlamaktadır.

Kültürel açıdan okuryazarlık; bireylerin kolektif bilgi birikimini koruyarak gelecek nesillere aktarmak, toplumsal yapı ve kurumların sürekliliği sağlamak amacıyla kullandıkları bir kanaldır. Bireyler; kültürel değerler aracılığıyla toplumların yüzyıllar süresince edindikleri bilgi ve deneyimlerine erişim sağlamakta, çeşitli bakış açılarını ve tarihsel birikimlerini keşfedebilmektedirler. Kültürel bir araç olarak okuryazarlık; kimlik ve aidiyet duygusunu geliştirmekte, kültürel miras ve kültürel sürekliliğin korunmasını sağlamakta, kültürün, değerlerin, geleneklerin ve hikayelerin aktarımını kolaylaştırmaktadır.

Çevresel açıdan okuryazarlık, sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek ve ekolojik bilinci beslemek için yaşamsal bir mekanizmadır. Okuryazarlık; bireyleri karmaşık ekolojik sistemler

ve biyoçeşitlilik konusunda bilgi ve anlayışa yönlendirerek ekosisteme yönelik sorumlu davranışı teşvik etmektedir. Okuryazarlık, insan faaliyetleri ile gezegen arasındaki dengeyi koruyan, hem mevcut hem de gelecek nesillerin sürdürülebilirliğini sağlayan bir toplum yetiştirmek için vazgeçilmez bir bileşendir.

1. OKURYAZARLIK KAVRAMI

Okuryazarlık, en yalın ifadeyle 'okur yazar olma durumu' olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Daha geniş ifadeyle okuryazarlık; bireylerin topluma katılması, hedeflerine ulaşması, bilgi ve potansiyelini geliştirmesi için kelime dağarcığı, okuma, yazma ve konuşma etkinliklerinin uygun kullanımı yoluyla sosyal bağlamda anlamlı içerik oluşturma, bütünleştirme ve bunlar hakkında düşünme süreci olarak karşılık bulmaktadır (Frankel vd., 2016).

Okuryazarlık, toplumsal değişim ve gelişime koşut olarak şekillenen bir kavramdır. 1950'li yıllarda okuryazarlık, okuması ve yazması olan bireyler için kullanılmıştır. Çok boyutlu ve geniş anlamlı bir kavram olan okuryazarlık, çağcıl dünyada büyük önem ifade etmektedir. İçinde bulunduğumuz dönem, bireylerin yaşam boyu öğrenmelerini, çeşitli beceri ve yeterliliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Bu anlamıyla okuryazarlık, bireylerin bilgiyi edinmelerini ve kullanmalarını olanaklı kılan temel bir beceridir.

Günümüzde bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler bireylerin farklı alanlarda yeni yetkinliklere sahip olması gerekliliğini doğurmuştur. Dönemin getirdiği bu yeni becerilere sahip olma durumu okuryazarlık kavramının farklı türlerini karşımıza çıkarmaktadır (Aldemir, 2010; Önal, 2010; Özel, 2013).

2. AFET KAVRAMI VE AFET OKURYAZARLIĞI

Afet -disaster-, olağanüstü durum ve koşulları ifade eden bir kavramdır. Sözlük anlamı uyarınca afet; çeşitli doğa olaylarından kaynaklanan ve büyük zarara neden olan olay, diğer bir deyişle felaket olarak ifade edilmektedir (Merriam-Webster Dictionary, Oxford Dictionay, 2024; TDK, 2024). Afetler; gündeme geliş şekilleri ve sonuçları nedeniyle her ne kadar sıklıkla endişeyle karşılansa da, yaşamın doğal dokusunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Gezegenimizin tarihsel ve jeolojik dönüşümünün temelinde yer alan afetler; dünyayı yeniden şekillendirmekte ve uygarlıkların gidişatını etkilemektedir. Afetlerin öneminin farkına varmak, insanın sürdürülebilir yaşantısı için vazgeçilmez noktadadır. Çünkü afetler, toplumları, riskleri

azaltmak için yenilikler yapmaya ve önlemler uygulamaya zorlamakta, afetlerin getirdiği tehlikelere karşı koymak ve afetin getirdiği olağanüstü durumlardan kurtulmak için harekete yöneltmektedir.

Afetler, çeşitli nedenlerden kaynaklanabilmekte ve Şekil. 1'de sunulduğu üzere doğal ya da kaynaklı olabilmektedir. Doğal afetler; kuraklık, sel, heyelan, yanardağ, kasırga, deprem ve benzeri doğa olaylarıdır. İnsan kaynaklı afetler ise, insan yapımı ve teknoloji temellidir. Bu bağlamda insan kaynaklı afetler; nükleer kaza, büyük yangınlar, yasa dışı yapılaşma, terörizm, savaşlar, küresel iklim değişikliği, kitlesel yoksulluk olarak açımlanabilmektedir.

Şekil. 1. Afet Türleri

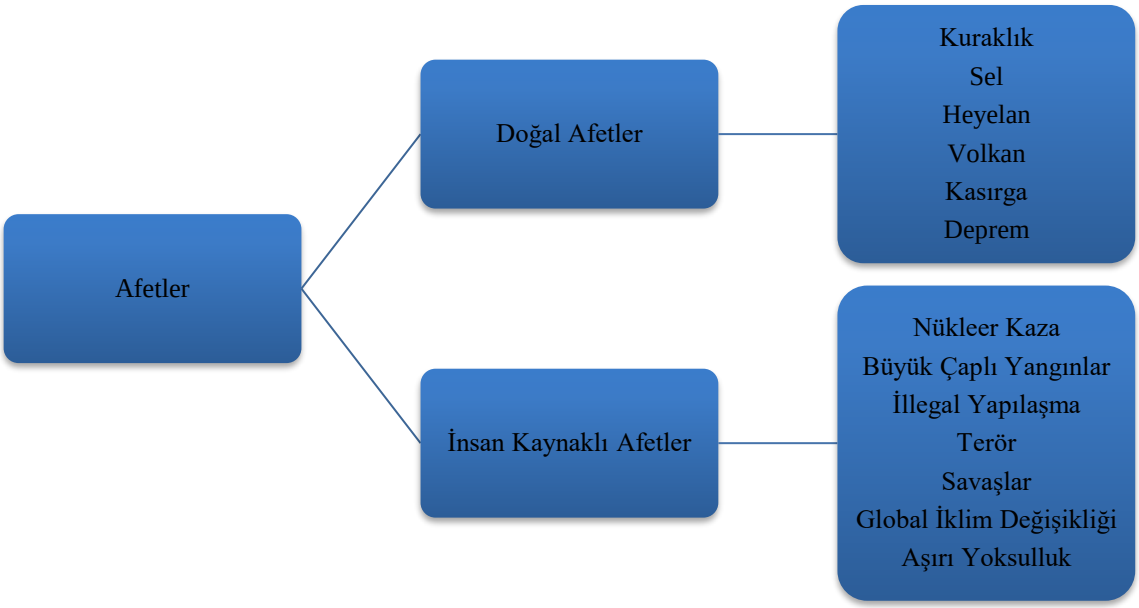

Kaynak: Işık vd., 2012: 85.

Dünyevi düzenin ayrılmaz bir parçası olan afetler, evrenin ve var oluşun kırılganlığı üzerine düşünmeye sevk ederek bireyleri ve toplulukları hazırlıklı olmayı, sürdürülebilir uygulamaları ve gezegenin refahı için ortak sorumluluğu benimsemeye teşvik etmektedir. Bu bağlamda doğal/çevresel, kültürel, bilimsel, teknolojik, sosyal çevre ile ilişkili yapıları ile afetler; okuryazarlığa dair güçlendirilmesi gereken alanlardan biridir.

Dünyanın farklı noktalarında gerçekleşen afetler karşısında hazır olabilmek için bireysel ve toplumsal farkındalığın yaratılması gerekliliği bulunmaktadır. Afetlere yönelik farkındalığın oluşturulması ve artırılması, *afet okuryazarlığı -disaster literacy-* ile mümkündür (Gürel & Taşkıran, 2023). Doğal bir afet olan depremlere yönelik farkındalık ise, afet okuryazarlığının bir alt türü olan deprem okuryazarlığını gerektirmektedir.

Şekil. 2. Afet Okuryazarlığı ve Deprem Okuryazarlığı İlişkisi

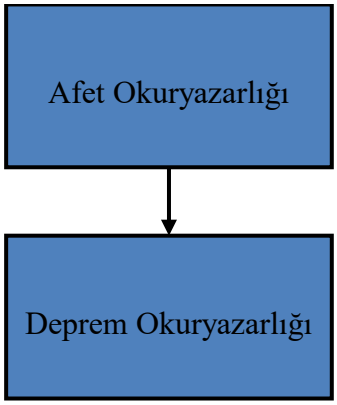

Kaynak: Araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

2. DEPREM KAVRAMI

Deprem -earthquake-, en yalın ifadeyle yer sarsıntısıdır. Daha geniş ifadeyle deprem; yer kabuğunda ani bir enerji açığa çıkararak sismik bir dalgalanmaya neden olan ve yeryüzünün sarsılmasına neden olan doğa olayıdır. Doğal afet türlerinden biri olan deprem, dünya yüzeyinin altındaki tektonik plakaların hareketinden kaynaklanmaktadır. Bu hareketler, yer tabakasında stres birikimine ve sismik aktivite şeklinde salınmaya neden olmaktadır. Yer kabuğundaki kırılmalar, ani olarak ortaya çıkan titreşimlerle dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamı ve yer yüzeyini sarsmaktadır.

Oluşumu ve yapısı gereğince deprem, sıklıkla meydana gelen bir doğa olayıdır. Öyle ki istatistiklere uyarınca dünya üzerinde meydana gelen depremlerin sayısının, bir yıl içerisinde 500.000'i bulduğu bilinmektedir (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi, 2024). Fakat çoğu deprem, şiddetinin çok hafif olması nedeniyle insanlar tarafından hissedilmemektedir. Şiddeti yüksek olan depremler ise, uygarlık tarihinde kalıcı bir iz bırakmakta ve hatırlanmaktadır.

Depremler, Şekil. 3'te sunulduğu üzere oluş nedenlerine göre farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Levha hareketleri sonucunda oluşan depremler, genellikle 'tektonik deprem' olarak ifade edilmektedir. Yeryüzünde ve Türkiye'de olan depremlerin %90'ı, tektonik deprem niteliğindedir (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi, 2024). Bir diğer deprem türü, 'volkanik deprem' olarak karşılık bulmaktadır. Volkanların püskürmesi sonucu oluşan bu depremler, yerin derinliklerindeki erimiş maddenin yeryüzüne çıkışı sırasında fiziksel ve kimyasal olaylar sonucunda oluşan gazların patlamaları nedeniyle olmaktadır. Japonya ve İtalya'da meydana gelen depremlerin bir kısmı bu grupta değerlendirilmektedir. Bir başka

deprem türü ise, ‘çöküntü deprem’ olarak ifade edilmektedir. Bu depremler, yer altındaki boşlukların çökmesi ile oluşmaktadır. Bunların yanı sıra heyelan ve göktaşı düşmesi nedenleri ile de depremlerin oluştuğu bilinmektedir (İşçi, 2008: 961).

Şekil. 3. Oluş Nedenlerine Göre Depremler

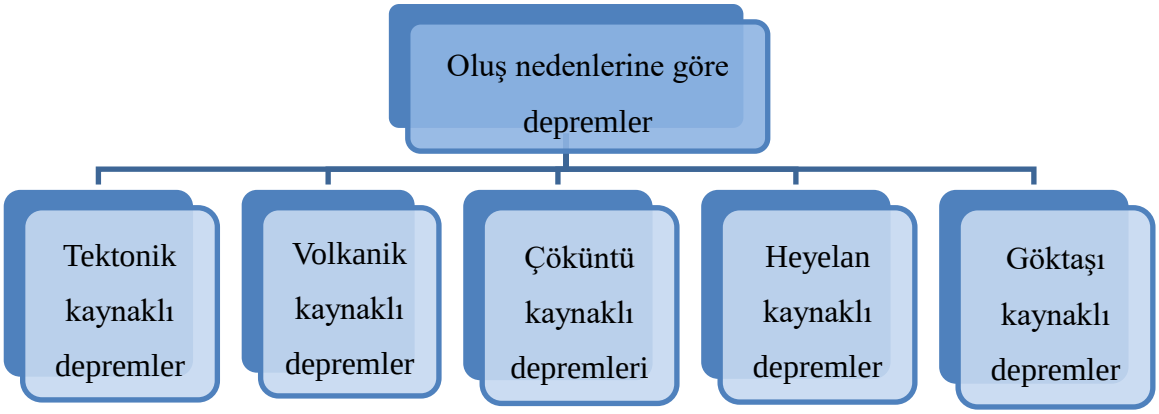

Kaynak: İşçi, 2008: 961.

Depremler doğası gereği yıkıcı sonuçlar doğurabilen jeofizik olaylardır. Bu anlamda depremler; maddi ve manevi zarara yol açabilmekte, dünyanın doğal ve insan yapımı görünümünü değiştirebilmekte, insan hayatına önemli tehditler oluşturabilmektedir. Geçmişten günümüze dünyada ve Türkiye'de çok sayıda yıkıcı depremin yaşandığı bilinmektedir. İnsanlar ve toplumlar depremlerden ve sonuçlarından ciddi şekilde etkilenmekte, can ve mal kayıplarına maruz kalabilmektedir.

Depremlerin, afet olarak tanımlayıcı özelliği, öngörülemez doğalarında yatmaktadır. Bu anlamıyla depremler; herhangi bir uyarıda bulunmadan ortaya çıkabilmekte, insanları ve toplumları yer sarsıntısı, yüzey kırılması ve tsunami veya toprak kayması gibi ikincil tehlikelerin ani ve kademeli etkilerine karşı savunmasız bırakabilmektedirler. Bir depremin nerede meydana geleceğini tahmin etmek mümkünken, ne zaman olacağını tahmin etmek günümüz teknolojisiyle mümkün değildir. Bu bağlamda önceden deprem tahmini mümkün olmadığı gibi, deprem anında deprem uyarı ve tahliye hizmetlerinin yetersiz kalması da söz konusu olabilmektedir (Ergünay, 2008; Büyükkaracığan, 2016).

Depremlerin tahmin edilemezliği, bireylerin ve toplumların deprem gerçeği ile yaşamasını beraberinde getirmektedir. Bu anlamıyla depreme yönelik farkındalık ve bilinç, depremle yaşamanın temel kuralıdır. Deprem farkındalığı ve deprem bilinci, depreme yönelik doğru

bilginin edinilmesinin yanı sıra depreme karşı nerede ve nasıl davranılacağına yönelik doğru tutum ve davranışlar geliştirilmesi anlamına gelmektedir (Demirci & Yıldırım, 2015).

İnsanların ve toplumların depremlere yönelik bilgisizliği ve depremler karşısındaki acizliği; depremleri anlama ve depremlerin olası zararlarından kaçınma ve depremleri önleme amaçlı çalışmalar gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır (Pelling vd., 2002). Depreme karşı alınacak önlemler ile oluşabilecek depremin hasarlarını en aza indirmek mümkündür. Bu önlemlerin başında etkili ve sürekli deprem eğitimi gelmektedir. Deprem eğitimi, erken çocukluk döneminden başlayarak yaşam boyu sürmesi gereken elzem bir eğitimdir (Karakuş, 2013).

Dünyanın en tehlikeli ve en büyük doğal afetlerinden depremler, beklenmedik şekillerde ve zamanlarda meydana gelmektedir. Can ve mal kayıplarının önüne geçebilmek, ruhsal hasarları engelleyebilmek adına deprem konusunda bireylerin bilgi birikimleri artırılmalı, farkındalık düzeyleri belirlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmedir. Deprem okuryazarlığı, bu bağlamda öne çıkan çalışma alanlarından biri olarak önem kazanmaktadır.

3. DEPREM OKURYAZARLIĞI KAVRAMI

Deprem okuryazarlığı -earthquake literacy-; bireylerin, grupların ve toplumların depremler; nedenleri, etkileri ve gerekli önlemleri konusunda sahip oldukları anlayış ve bilgiyi ifade etmektedir. Bu paralelde deprem okuryazarlığı, bireylerin ve toplulukların depremler ile ilişkili riskleri en aza indirmek için üstlenebilecekleri hazırlık ve önlemlerini de kapsayan geniş çerçeveli bir kavram ve uygulamalar bütünüdür.

Deprem okuryazarlığı, inşaat uygulamalarından erken uyarı sistemlerine, acil müdahale planlarından ilgili konulara eğitimleri içermektedir. Bu bağlamda, deprem okuryazarlığının; ‘depreme yönelik bilgi edinme’, ‘depremden korunma ve deprem sırasındaki uygulamalara yönelik ve olası depremlerin sonrasındaki hareketleri içeren beceriler’ ve ‘deprem okuryazarlığının getirdiği yetkinlikler’ olmak üzere üç boyutundan söz etmek mümkündür:

Deprem okuryazarlığı, bireylere ve toplumlara birçok getiriler vaat eden ve yararlar sunan bir kavramdır. Deprem okuryazarlığı ile kamuoyunu bilinçlendirme kampanyaları, deprem bölgelerindeki tatbikatlar ve önlemler, bunun yanı sıra doğru bilgilerin yayılması, deprem okuryazarlığının geliştirilmesine katkıda bulunarak insanların deprem sırasında ve sonrasında bilinçli hareket edebilmesini ve olası depremlere yönelik hazırlıklı olunabilmesini sağlamaktadır. Bu anlamıyla deprem okuryazarlığı, depremler karşısında etkili bir yanıt verebilecek daha dirençli bir toplum yaratmada açısından yaşamsal bir rol üstlenmektedir.

Deprem okuryazarlığı, deprem çalışmalarının gelişimi açısından da büyük bir anlam ifade etmektedir. Deprem okuryazarlığı; deprem ve volkanik patlamaların mekanizmaları sürekli olarak araştırılması, deprem ile ilgili araştırmaların artması ve yeni çalışma konularının keşfedilmesi gibi birçok yarar sağlamaktadır. Afet yönetimi ile ilgili kuramsal ve uygulamalı bilgilerin artmasında, deprem okuryazarlığı yaşamsal bir rol oynamaktadır (Fadillah vd. 2020; Kato & Nishimura, 2020).

Uygarlık tarihi süresince geçmişten günümüzde dek yaşanılan depremlerde kaybedilen yaşamların sayısına bakıldığında gerek Türkiye'de gerekse dünyada depreme dair doğru yaklaşımların geliştirilmediği görülmektedir. Yer tabakasının doğal yapısı ve deprem geliştirmeye yatkınlığı nedeniyle tüm bireylerin ve toplumların deprem okuryazarlığına yönelik tutum ve davranışlarının geliştirilmesi hayati önem arz etmektedir.

Deprem okuryazarlığı, bireylerin depreme hazırlık, deprem sonrası müdahale ve iyileştirme faaliyetlerinde doğru kararlar vermesini sağlamaktadır. Aynı zamanda bireylerin doğru bilgi, tutum ve davranışlar kazanarak kurallar çerçevesinde hareket etmesini sağlamaktadır. Deprem okuryazarlığı kavramı, depreme dair bir uzmanlıktan ziyade deprem ile ilgili temel bilgi, tutum ve davranışları edinme anlamına gelmektedir (Sözcü, 2019: 50). Bu bağlamda deprem okuryazarlığı, Şekil. 4'te görüldüğü üzere üç boyuttan oluşmaktadır.

Şekil. 4. Deprem Okuryazarlığının Boyutları

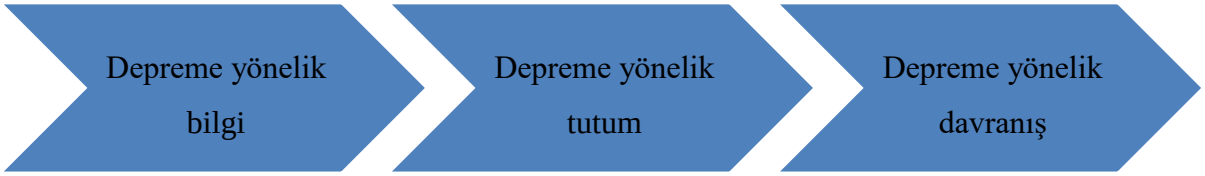

Kaynak: Sözcü, 2019 & Sözcü, 2020'den yararlanılarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Deprem okuryazarlığının ilk boyutu, depreme yönelik bilginin oluşturulmasıdır. Bilgi boyutu, deprem okuryazarlığının ikinci boyutu olan tutum boyutu için temel görevi görmektedir. Tutum, bir konuya dar bilgi ve inanç bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Deprem okuryazarlığının üçüncü ve son boyutu, depreme yönelik davranışın oluşmasını ifade etmektedir. Bireyler, bu aşamada sahip oldukları bilgi ve tutumlar doğrultusunda depreme karşı davranış geliştirmektedirler (Sözcü, 2017; Sözcü, 2019).

Deprem okuryazarlığının boyutları, kendi doğalarına özgü kapsamlara sahiptir. Deprem okuryazarlığının boyutlarını ve kapsamlarını, Şekil. 5'te sunulduğu üzere özetlemek mümkündür (Sözcü, 2019: 50):

Şekil. 5. Deprem Okuryazarlığı ve Kapsamı

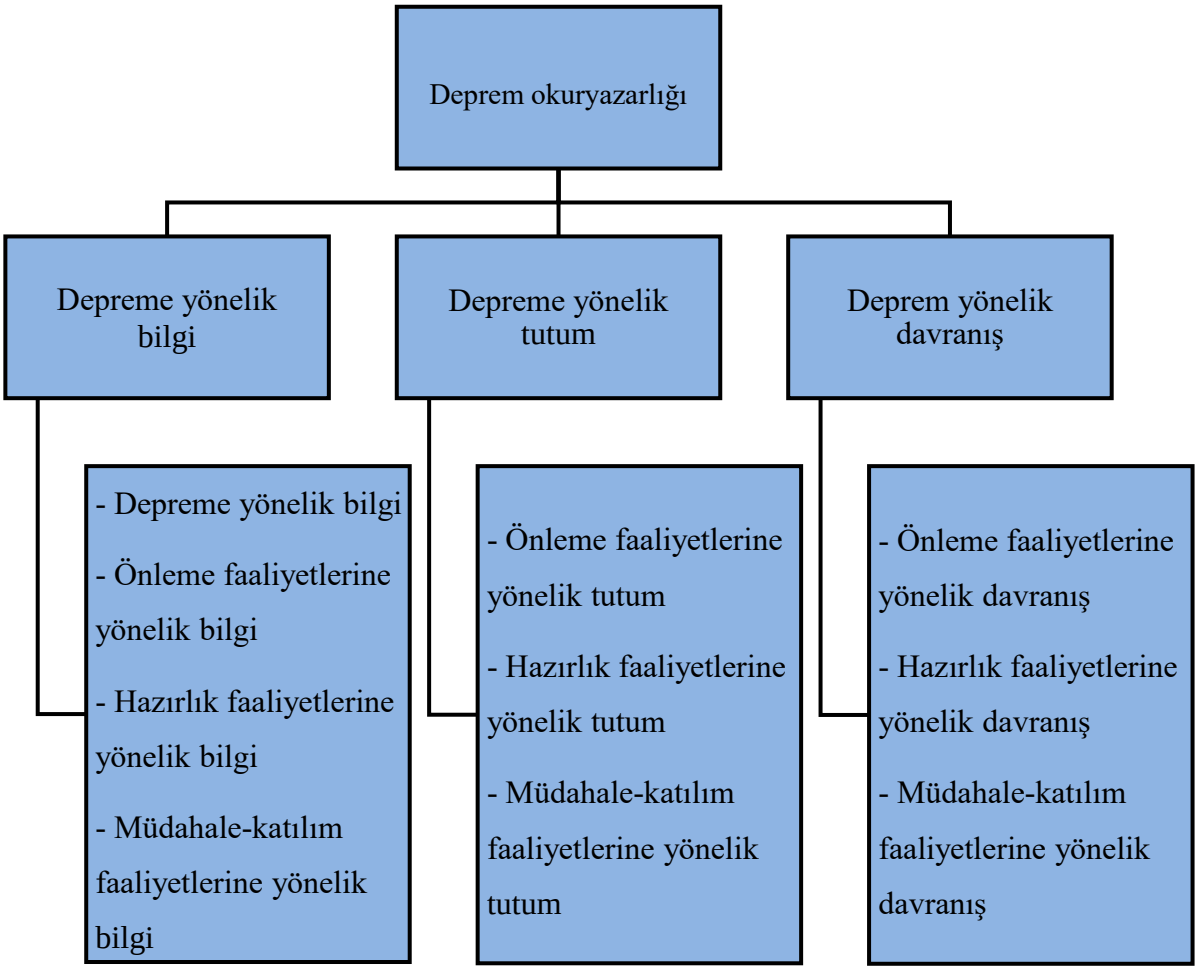

Kaynak: Sözcü, 2019'dan faydalanılarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Deprem okuryazarlığının ilk boyutu olan depreme yönelik bilgi; depremi anlama, depremi önleme, depreme hazırlık, depreme müdahale-katılım bilgisinden oluşmaktadır. Deprem bilgine sahip olan bir birey; depremin nasıl meydana geldiğini, deprem meydana gelmeden önce alınması gereken tedbirleri, deprem riskine karşı uyulması gereken aksiyonları ve deprem sonrasında gerçekleştirilmesi gerekenleri bilmektedir.

Deprem okuryazarlığının ikinci boyutu olan depreme yönelik tutum; depremi önleme faaliyetlerine, deprem hazırlık faaliyetlerine ve depreme müdahale-katılım faaliyetlerine yönelik tutum anlamına gelmektedir. Deprem ile ilgili doğru tutumları benimsemiş bir birey;

depremi önlemek için yapılması gerekenlerin farkındadır, deprem riskine karşı yapılması gerekenleri önemsemektedir ve deprem sonrasında yapılması gerekenleri benimsemiştir.

Deprem okuryazarlığının üçüncü ve son boyutu olan depreme yönelik davranış ise; deprem riski için yapılması gerekenlerin uygulanması, depreme hazır bulunma ve deprem sonrası alınması gereken aksiyonların uygulanması gibi alt boyutlar çerçevesinde açıklanabilmektedir. Depreme yönelik davranış geliştirmiş bir birey; deprem riskine yönelik yapılması gerekenleri uygulamakta, depreme hazır olmayı sağlayacak davranışlarda bulunmakta, deprem sonrasında yapılması gerekenleri uygulamaktadır.

Şekil. 6. Deprem Okuryazarlığı ve Modern Afet Yönetimi İlişkisi

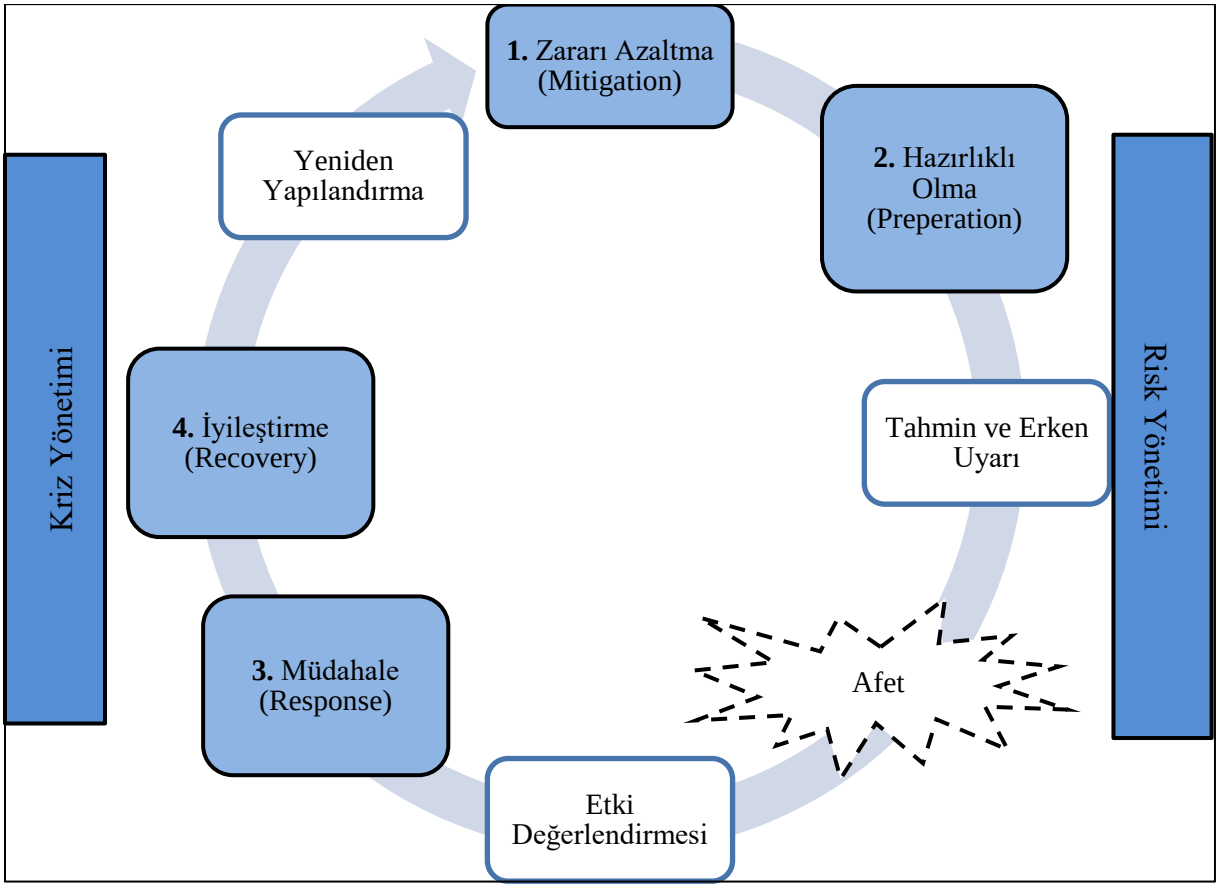

Kaynak: Othman & Beydoun, 2013; Swalha, 2020.

Afet öncesi, sırası ve sonrasında doğru kararlar vererek süreci sağlıklı bir biçimde yürütmek şeklinde tanımlanan modern afet yönetim sistemi, deprem okuryazarlığı kavramı ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda Şekil. 6'da sunulan modern afet yönetimi sistemi, deprem okuryazarlığı için tamamlayıcı niteliktedir. 'Risk yönetimi' ve 'kriz yönetimi' olmak üzere iki ana aşamadan

oluşan sistemde; risk yönetimi, zarar azaltma, önleme, hazırlık basamaklarından; kriz yönetimi ise müdahale ve iyileştirme basamaklarından oluşmaktadır.

Etkin risk ve kriz yönetimi, deprem okuryazarlığında çok önemli bir rol oynamakta ve sismik eğilimli bölgelerdeki güvenliğe katkıda bulunmaktadır. Depremlerle ilişkili potansiyel risklerin büyüklüğü, sıklığı ve etkisi de dahil olmak üzere anlaşılması bireylere, hükümetlere ve kuruluşlara proaktif önlemler uygulama yetkisi vermektedir. Deprem okuryazarlığı; yalnızca jeolojik yönler hakkında bilgi yaymayı değil, aynı zamanda halkı acil duruma hazırlık, müdahale stratejileri ve tahliye prosedürleri konusunda eğitmeyi de içermektedir.

İyi geliştirilmiş bir risk yönetimi ve kriz yönetimi çerçevesi, depremlerin yıkıcı etkilerini azaltmak için gerekli araç ve bilgilerle donatılmaya destek olmaktadır. Buna erken uyarı sistemleri, dayanıklı altyapı ve koordineli müdahale çalışmaları dahildir. Sağlam bir risk yönetimi ile deprem okuryazarlığı teşvik edilerek toplumun güvenliği ve dayanıklılığı artırabilmekte, can kayıpları en aza indirilebilmekte, olası depremler sonrasında toparlanma hızlandırılabilmektedir.

Deprem okuryazarlığı bireylere, deprem ile ilgili kurumsal bilginin yanı sıra duygu kontrolü, doğa bilinci, analiz yeteneği gibi yetkinlikler de kazandırmaktadır. Deprem okuryazarı olan bireyler, depremlerin jeoloji süreci ve tarihsel geçmişi hakkında bilgi edinerek bu bilgiler ışığında gerekli önlemleri kolaylıkla alabilmektedir. Ayrıca bireyler sahip oldukları bu bilgileri çevreleri ile paylaşarak toplumun deprem farkındalığının artmasına da yardımcı olmaktadırlar.

4. DEPREM OKURYAZARLIĞINDA İLETİŞİMİN YERİ VE ÖNEMİ

Deprem okuryazarlığının en önemli kazanımı; depremi önlenemez ve kaçınılamaz bir doğal afet olarak kabullenerek pasif bir var oluş sergilemek yerine, proaktif ve eleştirel bir üslupla ‘çaresizlik’ durumunu yenmektir. Deprem okuryazarlığı; depremi önlemek mümkün olmasa da, doğru ve yerinde önlemler alarak en az zarar ile atlatmanın mümkün olacağına dair bir bakış geliştirmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda deprem okuryazarlığının bir kavram olmanın ötesinde, bir yaşam tarzı olarak benimsenmesi gerekmektedir.

İstatistiki verilere bakıldığında dünyada ve Türkiye’de doğal afetlerin yaşanma sıklığına koşut olarak can ve mal kayıplarında büyük artış gözlenmektedir. Fiziksel, ekonomik ve kültürel açıdan büyük hasarlara neden olan depremler, bu bağlamda dikkat çekici bir önemdedir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı -AFAD- (2024), verilerine göre 2023 yılı içinde meydana gelen afetlerin 74.229’ unu depremler oluşturmaktadır. Depremlerin olumsuz etkilerini en aza

indirmenin çözümü toplumun deprem konusunda bilinçlendirilmesi ve deprem okuryazarlığı ile depremlerin olası risklerinden kaçınma becerisinin topluma kazandırılmasıdır.

Siyasetten eğitime, sağlıktan kültüre dek yaşamın tüm alanlarında deprem okuryazarlığı benimsenmeli ve davranışa dönüştürülmelidir. Bireyler ve tüm toplumsal kurumlar, deprem okuryazarlığının yaygınlaşması için çaba sarf etmelidirler. Bireyleri ve toplumları yönlendirme gücünü elinde tutan iletişim araç ve teknikleri, deprem okuryazarlığı için de etkili bir çerçeve sunmaktadır.

İletişim araç ve teknikleri; depremle ilgili bilgilerin paylaşılmasında, depremle ilgili farkındalığın oluşturulmasında ve depreme hazır oluşun teşvik edilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu anlamıyla iletişim; deprem öncesinde, deprem sürecinde ve deprem sonrasında birçok işlev üstlenmektedir. Deprem öncesinde depreme yönelik risklerin belirlenmesi, önlemlerin alınması ve olası depremlere yönelik hazırlıkların yapılması; deprem sürecinde topluma doğru bilginin verilmesi, devlet kurumları tarafından arama-kurtarma çalışmalarını koordine edilmesi, kamu güvenliğinin sağlaması, topluma barınma ve sağlık gibi hizmetlerin sunulması, krizlerin önlenmesi; deprem sonrasında depremin zararlarının telafi edilmesi, depremden etkilenen nüfusun desteklenmesi ve yaşama devam edebilmelerinin sağlanması iletişim araç ve tekniklerinin doğru ve zamanında kullanımı ile mümkündür.

Belirsizliği en yüksek düzeyde olan afet türlerinden biri olan depremlerde, her dakika önemlidir. Geleneksel medya kanallarından yeni medyaya geniş yayılımla konumlanmış olan iletişim araçları, deprem zamanlarında gerçek zamanlı uyarının ve bilginin iletilmesi için oldukça yaşamsal araçlardır. İletişim araç ve teknikleri aracılığıyla oluşturulabilecek uyarı mekanizması sayesinde, bireylere ve toplumlara yaklaşan depremler hakkında kritik bilgiler verilebilmekte, deprem anında ve deprem sonrasında hızlı müdahale, arama ve kurtarma, tahliye ve benzeri çalışmalarda destek verilebilmektedir.

Medya, toplumun deprem öncesinde uyarılmasında ve deprem süreci ile deprem sonrasında sorunların büyümeden çözümlenmesinde etkili bir rol üstlenmektedir. Deprem okuryazarlığı ile ilgili tüm çalışmalarda medyanın kamuya gerekli uyarıların sağlanması, depreme hazırlanılması ve depremin yıkıcı etkilerinin azaltılmasına yönelik önemli işlevlerine dikkat çekilmektedir. Deprem anına ve depremden sonraki sürece odaklanan deprem haberciliği, bu kapsamda özel bir uzmanlık alanı olarak değerlendirilmekte ve depreme yönelik bütünsel bakış açısından beslenmektedir (Houston, vd. 2019: 591-594).

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimine koşut olarak yeni medyanın yaygınlaşması, İnternetin ve sosyal medyanın yaşamın tüm alanlarında daha aktif kullanılmaya başlaması; iletişim teknik ve stratejilerinin görece öneminin artmasını sağlamaktadır. Kullanım oranının ve etki düzeyinin yüksekliği iletişimin deprem okuryazarlığı için vazgeçilmez bir araç olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Şekil. 7. İletişimsel Deprem Okuryazarlığı Modeli

Kaynak: Araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Gazete, radyo, televizyon gibi geleneksel araçların yanı sıra İnternet, web siteleri, sosyal ağ siteleri, mobil uygulamalar gibi yeni medya araçları; deprem okuryazarlığı bağlamında yoğun olarak kullanılabilmektedir. Bu bağlamda farklı hedef kitlelerde depreme yönelik bilinç ve

farkındalığını geliştirmek için grafikler, infografikler, videolar ve etkileşimli içerikler dahil olmak üzere çeşitli medya formatlarından yararlanılabilmektedir. İletişim araç ve teknikleri aracılığıyla bireyler, depremle ilgili kavramlara ilişkin anlayış kazanarak kendilerini ve topluluklarını korumak için bilinçli kararlar alabilmekte ve eyleme geçebilmektedirler.

Deprem sürecinde yeni medyanın halkı yatıştırmak, korkuları ortadan kaldırmak, kritik sürecin aşılmasına yardımcı olmak ve dezenformasyonu önlemek gibi birçok yararları oldu bulunmaktadır (Van der Meer & Verhoeven, 2013: 231). Bu bağlamda sosyal medya araçları depreme hazırlıklı olmak, deprem meydana geldikten sonraki süreçte doğru, anında ve etkili karar alabilmek, tüm kesimlerle hızlı ve etkili iletişim kurabilmek ve alınan kararların başarıyla uygulanabilmesinde büyük önem arz etmektedir.

Deprem okuryazarlığında iletişiminin yerini ve önemini, deprem okuryazarlığına yönelik iletişimsel bakış bağlamında modelleştirmek mümkündür. Şekil. 7'de sunulduğu üzere deprem okuryazarlığı için interdisipliner bir hareket planı öngörülebilmektedir. Bu anlamıyla deprem okuryazarlığı sürecinde eğitim, uygulamalar, yönetimler, yasa yapıcıların ve kanaat önderlerinin alacağı aksiyonlar, medya ve iletişim stratejileri etkili bir rol oynamaktadır. İletişim araç ve tekniklerinin gündem belirleyen ve algı şekillendiren bir niteliği, deprem okuryazarlığı açısından da belirleyici bir önemdedir.

Deprem okuryazarlığının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde iletişim araç ve teknikleri belirleyici bir role sahiptir. İletişim araç ve teknikleri aracılığıyla depreme ilişkin uyarıda bulunmak, deprem eğitimini kolaylaştırmak, bireylerin ve kurumların deprem ile ilgili faaliyetlere katılımını teşvik etmek, deprem kaynaklı krizlere müdahale etmek mümkündür. Bu bağlamda depreme dayanıklı toplumlar oluşturmanın, depremin maddi ve manevi kayıplarının önüne geçebilmenin yolu iletişim arç ve tekniklerini kullanmaktan, deprem okuryazarlığına iletişimsel bir perspektif ile bakmaktan geçmektedir.

SONUÇ

En önemli doğal afet türlerinden biri olan deprem, dünyanın ve Türkiye'nin gündem maddelerinden biridir. Son yıllarda meydana gelen depremlerin toplumsal bir travma olarak belleklerimizde iz bırakması, büyük can ve mal kayıplarına neden olması; deprem okuryazarlığının görece önemine dikkat çekmektedir. Depremin yıkıcı etkilerini, eğitimle gidermek mümkündür. Bireylerin ve toplumların depreme yönelik farkındalığı, bilgi ve bilinç düzeyi; depremlerin önlenmesine yönelik önemli bir hareket noktasıdır.

Depreme yönelik düşük farkındalık ve afet yönetim bilgisine sahip olmama; bireylerin ve toplumların büyük zarar görmelerine, yaşam pratiklerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Özellikle deprem kuşağında konumlanan bireylerin ve toplumların deprem okuryazarlık düzeyleri, depremlerin olası yıkıcı etkilerinden korunmak açısından önemlidir. Bu bağlamda deprem okuryazarlık oranının, temel okuryazarlık oranı gibi yükseltilmesinde yarar vardır.

Deprem okuryazarlığı; deprem öncesi, deprem süreci ve deprem sonrası olmak üzere tüm deprem sürecinin bütünsel bir bakışla yönetilmesini büyük katkı sunan bir okuryazarlık türüdür. İletişim araç, teknik ve stratejileri tüm okuryazarlık türleri gibi deprem okuryazarlığı için de yaşamsal önemdedir. Deprem okuryazarlığı aracılığıyla olası depremlerin yıkıcı etkilerinden korunmak mümkündür. Bu bağlamda unutulmaması gereken nokta deprem okuryazarlığının, bir dönemle sınırlı olmayan ve yaşam boyu devam eden bir niteliğe sahip olduğu ve iletişim odaklı bir kavram olduğudur.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2024). https://deprem.afad.gov.tr/event-statistics. Erişim Tarihi: 25.01.2024.

Aldemir, U. (2010). A Simple Active Control Algorithm for Earthquake Excited Structures. *Computer-Aided Civil and Infrastructure Engineering,* 25 (3): 218-225.

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi (2024). http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/tr/. Erişim Tarihi: 26.02.2024.

Büyükkaracığan, N. (2016). Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Kriz ve Afet Yönetim Çalışmalarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi,* 12: 195-219.

Demirci, A., & Yıldırım, S. (2015). İstanbul'da Ortaöğretim Öğrencilerinin Deprem Bilincinin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi,* 45 (207): 89-118.

Ergünay, O. (2007). Türkiye'nin Afet Profili. *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı.* 1-14. Ankara: TMMOB.

Fadilah, M., Permanasari, A. & Maryani, E. (2020). The Level of Disaster Literacy of Eartquake-Experienced Students in Mathematics and Science Faculty of State University in Indonesia, *Journal of Engineering Science and Technology*, Special Issue: 30-38.

Frankel, K. K., Becker, B. L. C., Rowe, M. W., & Pearson, P. D. (2016). "What is Reading?" to What is Literacy? *Journal of Education,* 196 (3): 7-17.

Gürel, E. & Taşkıran, İ. B. (2024). Afet Okuryazarlığı: İletişimsel Bir Çerçeve, *İletişim Çalışmaları 2023*, A. İşman, M. Öztunç, N. Akıncı Çötok & D. Çiftçi (Ed.), 1-19, Konya: Eğitim Kitabevi.

Houston, J. B., Schraedley, M. K., Worley, M. E., Reed, K. & Saidi, J. (2019). Disaster Journalism: Fostering Citizen And Community Disaster Mitigation, Preparedness, Response, Recovery, And Resilience Across The Disaster Cycle. *Disasters*, 43 (3): 591-611.

Işık, Ö., Aydınoğlu, H. M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G. & Ay, A. (2012). Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri, *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28 (2): 82-123.

İşçi, C. (2008). Deprem Nedir Ve Nasıl Korunuruz?. *Journal of Yasar University*, 3 (9): 959-983.

Karakuş, C. (2013). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Yaşam Boyu Öğrenme Yeterlikleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 2(3): 26-35.

Kato, N. & Nishimura, T. (2020). Earthquake and Volcano Hazards Observation and Research Program: An Overview, *Journal of Disaster Research*, 15 (2): 70-75.

Merriam-Webster Dictionary (2024). Disaster.. https://www.merriam-webster.com/dictionary /disaster. Erişim Tarihi: 24.01.2024.

Othman, S. H. & Beydoun, G. (2013). Model-Driven Disaster Management. *Information & Management,* 50 (5): 218-228.

Oxford Learners Dictionary (2024). Disaster. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/. Erişim Tarihi: 24.01.2024.

Önal, İ. (2010). Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi. *Bilgi Dünyası*, 11 (1): 101-121.

Özel, N. (2013). Araştırma Görevlilerine Bilgi ve İletişim Teknolojileri Bağlamında Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Kazandırılması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pelling, M., Özerdem, A. & Barakat, S. (2002). The Macro-Economic Impact of Disasters. *Progress in Development Studies,* 2 (4): 283-305.

Sözcü, U. (2019). *Doğal Afetler ve Doğal Afet Okuryazarlığı*. Ankara: Pegem Yayınları.

Sözcü, U. (2020). Deprem Okuryazarlığı, *GeoCED*, 5: 43-50.

Sawalha, I. H. (2020). A Contemporary Perspective on the Disaster Management Cycle. *Foresight*, 22 (4): 469-482.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2024). Afet. https://sozluk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 24.01.2024.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2024). Okuryazarlık. https://sozluk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 24.01.2024.

Van der Meer, T. G., & Verhoeven, P. (2013). Public Framing Organizational Crisis Situations: Social Media Versus News Media. *Public Relations Review*, 39 (3): 229-231.

YAPAY ZEKÂ VE SANAL KARAKTERLERİN YARATICI SEKTÖRLERDEKİ YANSIMALARI

Dr. Ezgi ŞEN ATİKER
Üsküdar Üniversitesi,– 000-0003-2886-7098

ÖZET

Yapay zekâ günümüzde birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Bu alanlardan biri olan karakter tasarımları oyundan animasyona, reklamdan, moda sektörüne kadar birçok alanda aktif olarak kullanılmaktadır. Yapay zekânın etkisiyle karakter tasarımları da değişime uğramış insana çok yakın özellikler taşıyan sanal karakterler yaratılmaya başlanmıştır. İnsan faktörünün fiziksel olarak azaldığı birçok yaratıcı alanda sanal karakterlerin etkileri hızla artmıştır. Bu durum birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Yapay zekâ ve sanal karakterlerin yaratıcı sektörlere getirdiği kolaylıklar olsa da bazı etik problemlerin de olduğu açıktır. İnsana oldukça benzeyen sanal varlıklardaki artış birçok tartışmaya zemin hazırlamıştır. Bu bildirinin amacı, yapay zekâ temelli sanal karakterlerin yaratıcı endüstrilerdeki etkilerini örnekler üzerinden inceleyerek bir durum tespiti ortaya koymaktır. Bunun için Dünya'da yapay zekanın hızla ivme kazandığı yıllardan günümüze sanal karakterlerle ilgili yapılan çalışmalar derlenmeye çalışılmıştır. Araştırma süreci içerisinde giderek artan yapay zekâ etkisinin sanal karakterler ve özellikle hiperrealist insan figürleriyle fotoğraf, moda tasarımı, oyun, animasyon ve reklam sektörü gibi yaratıcı endüstrilerdeki varlığı incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup 2. elden veriler, basılı ve elektronik (internet temelli) kaynaklar incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda sanal karakterlerin gerçeğe yakın deneyim yaratımında pozitif rol oynadığı fakat etik problemlere de yol açtığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Karakter tasarımı, Sanal Karakterler, Etik.

REFLECTIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND VIRTUAL CHARACTERS ON CREATIVE INDUSTRIES

Abstract

Artificial intelligence has started to be used in many areas today. Character designs, one of these areas, are actively used in many fields, from games to animation, from advertising to the fashion industry. With the influence of artificial intelligence, character designs have also changed and virtual characters with characteristics very close to humans have begun to be created. The effects of virtual characters have increased rapidly in many creative fields where the human factor has physically decreased. This situation has brought about many discussions. Although artificial intelligence and virtual characters bring convenience to creative industries,

it is clear that there are also some ethical problems. The increase in virtual beings that are very similar to humans has paved the way for many discussions. The purpose of this paper is to determine the situation by examining the effects of artificial intelligence-based virtual characters in creative industries through examples. For this purpose, an attempt has been made to compile studies on virtual characters since the years when artificial intelligence gained momentum in the world. During the research process, the presence of the increasing effect of artificial intelligence in creative industries such as photography, fashion design, games, animation and advertising industry with virtual characters and especially hyperrealistic human figures was examined. Qualitative research method was used in the study and second-hand data, printed and electronic (internet-based) sources were examined. As a result of the research, it was determined that virtual characters play a positive role in creating lifelike experiences, but also cause ethical problems.

Key Words: Artificial intelligence, Character design, Virtual characters, Ethics.

1. GİRİŞ

Yapay zekâ günümüzde hızla ilerlemeler kaydederek insanlığa yeni bir dönemin kapılarının aralandığını göstermektedir. Yeni dünya düzeni hızla hayatımıza entegre olmaya başlamış, yapay zekâ gibi güçlü teknolojiler neredeyse her alanda ilerleme kaydetmiştir. Bu alanlardan biri olan karakter tasarımı, günümüzde sanal/dijital karakter/avatar kavramlarıyla çeşitli alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Sanal karakterleri günümüzde ilginç ve tartışmaya açık kılan gelmiş olduğu son noktadır. Yapay zekâ destekli sanal karakterler, insanlara olan benzerlikleriyle (görsel, işitsel, jest ve mimik vb.) tartışmalara zemin hazırlamıştır. Oyun sektöründen, moda sektörüne kadar yaratıcı alanlarda kullanılan sanal karakterler, birçok perspektiften değerlendirilmeye açıktır. Araştırmanın örneklemini oyun ve moda sektörü oluşturarak bu iki alan özelinde değerlendirmeler yapılmıştır. Dünyada oyun sektörü ciddi bütçe, ekip, zaman gibi gereksinimlere ihtiyaç duymaktadır. Yapay zekâ destekli sanal karakter tasarımları (metahuman vb.) ile bütçe ve çalışan eksikliği yaşayabilen küçük şirketler de daha fazla oyun ve iyi eser üretebilme imkanına sahip olabilecektir. Bu durum şirketler açısından olumlu bir perspektife sahip olsa da kullanıcılar için farklı bir bakış açısında değerlendirilmelidir. Özellikle aktif oyun oynayan kişilerin (gamer) ve özellikle küçük yaş gruplarının gerçeklik algılarının değişmesi, obezite, depresyon risklerinin oluşması bu süreçte olasıdır. İlerleyen süreçlerde özellikle çocuklar için ciddi etik boyutlar ve güvenlik çerçevesinde risk barındırmaktadır (intihar vb.). Moda sektöründe birden fazla yerde kullanılan sanal karakterler hem moda fotoğraflarında karşımıza çıkmakta hem de model/mankenler ve influcerlar olarak görülmektedir. Moda ve moda fotoğrafçılığı sanal karakterlerle sınırsız çekim, prova imkânı sunmaktadır. Bunun yanı sıra yüksek ücretli

modeller kullanmadan yer ve zaman farketmeksizin çekim yapma ve insanlarla etkileşim kurma kolaylığı sağlamaktadır. Moda sektöründe sanal karakter kullanımı pozitif etkilerinin yanı sıra belirli risk ve problemlere de sahiptir. Gerçeğinden ayır edilmesi güç model/mankenler, sanal insanlar etik ve güvenlik boyutunda da incelenmelidir. Yapay zekânın bu alandaki etkisi moda ve moda fotoğrafçılığı alanındaki çalışanların işsiz kalmalarına sebep olabilecek potansiyele sahiptir.

2. Yapay Zekâ ve Sanal Karakter Uygulamaları

Literatürde yapay zekâya ilişkin birçok tanım yer almaktadır. Yapay zekâ en genel tanımıyla; ‘’insana ait bilişsel yetilerin biyolojik olmayan bir yapıda var olmasıdır (Şen, 2022)’’. Makine öğrenmesine ait derin öğrenme alanındaki güncel gelişmeler doğrultusunda bilgisayarların görsel üretim yetileri artmıştır. Bu ilerleme birçok tasarım alanında olduğu gibi sanal karakterlerde de kendini göstermiştir. Yapay zekâ, sanal karakterler alanında elde ettiği etkili sonuçlarla sanatçı, tasarımcı, fotoğrafçı ve birçok şirketin ilgisini çekmekle kalmayıp bu alana yönelmelerini sağlamıştır. Özellikle oyun tasarımı gibi kullanıcı ve bilgisayarın uzun süre paylaşımda olduğu alanlarda sanal karakterlerin gelişimi oldukça önemlidir. 2021 yılında Epic Games tarafından sunulan MetaHuman, dijital ve gerçekçi insan kütüphanesiyle bulut sistemi ya da Unreal Engine üzerinden ayarlar yapılabilen sanal karakterler tasarlamıştır. Karakterlerin yüz özelliklerinden cilt renklerine kadar düzenlemeler yapılabilir ve önceden belirlenmiş vücut tipleri, saç stilleri, giysiler ve daha fazlası arasından seçim yapılabilmektedir. Bu durumun kullanıcının gerçekçi bir deneyim yaşamasına olanak sağladığı açıktır. Metahuman’lar insanlar gibi görünmekle kalmayıp onlara ait jest ve mimikler ve ses ögesini de içerisinde barındırarak gerçeklik kavramını tekrar sorgulatmaktadır. ‘’Sanal karakterler yapay zeka teknikleriyle birleştiğinde bilgisayarın bir insan gibi göründüğü, konuştuğu ve davrandığı insan-bilgisayar etkileşiminde ise artık arayüzün soyutlanması gerektiği beklenmektedir (Smid & Igor, 2002)’’

Görsel 1: Metahuman sanal karakterlerden bir görünüm, 2021.

Görsel 2: Metahuman sanal karakterlerden yakın görünüm, 2021.

Yapay zekânın sanal karakterler üzerindeki etkisi sadece oyun tasarımı ile sınırlı değildir. Son yıllarda hızla artarak geniş kullanım alanı oluşturmaya başlayan moda sektörü de sanal karakterleri birçok yerde kullanmaya başlamıştır. Bunlardan biri de sanal modellerdir. Gerçek insana kıyasla birçok nokta da ayrışan sanal mankenler sadece modellik yapmakla kalmayıp ürün tanıtımlarında da (influcer) dikkat çekici etkiler oluşturmaktadır. İngiliz fotoğrafçı Cameron-James Wilson tarafından yaratılan Shudu, oldukça dikkat çeken ve etkileyici bir sanal mankendir. Wilson, Shudu'yu oluşturmak için 3D modelleme ve bilgisayarla oluşturulan görüntü (CGI) tekniklerini kullanmaktadır. Shudu, moda ve güzellik dünyasındaki yeri ile tanınmaktadır. Lüks moda markası Balmain, 2018 yılında Wilson'ın dijital modeli Shudu Gram ile iş birliği yaparak pazarlama kampanyalarında ve defilelerinde yer almıştır.

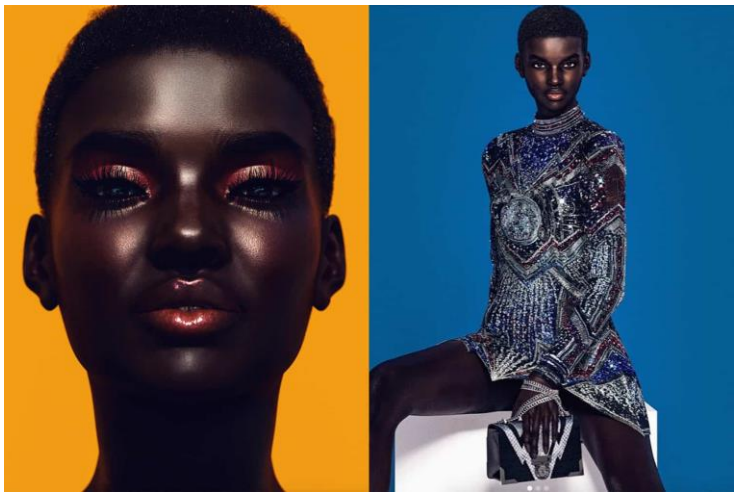

Görsel 3: Cameron-James Wilson tarafından yaratılan model Shudu, 2021.

Görsel 4: Shudu ve sosyal medya hesabından bir görünüm, 2021.

Tatler isimli dergi yapay zekâ ile moda çekimi yaparak yapay zekâ moda için ne anlama gelecek? üretken yapay zekâ insan fotoğrafçılığının yerini alabilir mi? Yapay zekanın gücüyle moda çekimi yapmak mümkün mü? Moda çekimleri artık sınırsız olabilir mi? sorgulamaları yaparak fiziksel modayı Midjourney (yapay zekâ uygulaması) tarafından oluşturulan modeller ve ortamlarla birleştirerek bir moda çekimi oluşturmuştur. Çekimde modeller ve senaryo yapay zekâ ile oluşturulmuş sadece kıyafetler gerçek olarak kullanılmıştır.

Görsel 5: Tatler yapay zekâ destekli moda çekiminden bir görünüm.

Görsel 6: Gucci marka kıyafetler kullanılan yapay zekâ destekli moda çekiminden bir görünüm.

Lalaland moda endüstrisinde yenilikçi ve sürdürülebilir bir bakış açısı benimserken bunu yapay zekâ destekli sanal karakterlerle başarmayı hedeflemektedir. Buradaki önemli nokta markanın 3d moda tasarım ürünlerini destekleyerek somut numune üretimini azaltmayı desteklemesidir. Bu sayede çevreci ve sürdürülebilir politikalar ilişkin adımların artması önem kazanmaktadır. Çalışma 3d tasarımları üretken yapay zekâ modelleriyle sergilenmesine olanak sağlarken, modeller üzerinde çeşitli özelleştirmeleri de mümkün kılmaktadır.

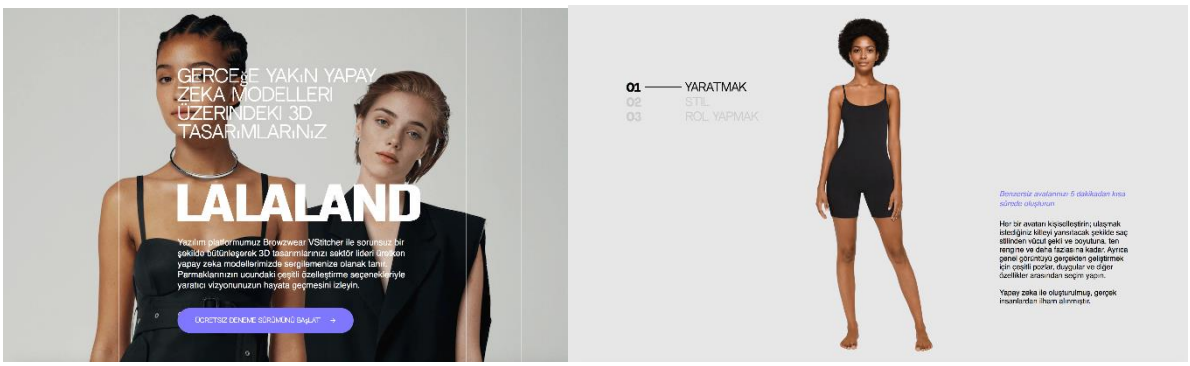

Görsel 7: Lalaland giriş sayfası (solda), üretken modellerden bir kesit (sağda).

Lalaland sanal karakterler dünyaca tanınmış markalarla da çalışmaktadır. Aşağıda Levi's ürününü tanıtan bir sanal manken görülmektedir.

LaLaLand.ai tarafından yaratılan yeni bir Levi's modeli. Fotoğraf: Levi's

Görsel 8: Lalaland tarafından model Levi's ürünleri ile birlikte.

Devam eden hukuki tartışmalara rağmen üretken yapay zekâ, yaratıcı uygulamalara yardımcı olmak için hâlâ çok güçlü bir araçtır. Yapay zekânın moda alanında yeni düzenler oluşturmada etkili olduğu kanıtlanmıştır.

3. Sanal Karakter ve Etik İlişkisi

Sanal karakter kavramı, bilgisayar ortamında üretilen bir varlığı ifade etmektedir. Yapay zekâ, sanal karakterler alanında devamlılığı olan bir ivme kazanarak sanal ve gerçeklik arasındaki ince çizgiyi aşmaya başlamıştır. İnsana yüksek oranda benzerliğiyle dikkat çeken sanal karakterler bazı etik problemleri de gündeme getirmeye başlamıştır. Etik, insan davranışlarına ve karar alma süreçlerine yön veren temel bir kavramdır. Ahlak, adalet ve dürüstlük ilkelerini kapsamaktadır. Yapay zekâ hem iyi hem de kötü amaçlara hizmet etme potansiyeline sahiptir. "Etik yapay zekâ; bireysel haklar, mahremiyet, ayrımcılık ve manipülasyon yapmama gibi temel değerlerle ilgili iyi tanımlanmış etik kurallara bağlı kalan yapay zekadır" (Glossory, 2024). Yapay zekâ sağlıktan, kamu güvenliğine ve sürdürülebilirliğe kadar birçok alanda insanlığa destek olmaktadır. Ancak yapay zekâ, etik olmayan bir şekilde kullanıldığında bireyler, çevre ve toplum üzerinde ciddi zararlı etkilere neden olabilmektedir (dezenformasyon, dolandırıcılık, toplum iç huzurunun bozulması vb.). Yapay zekanın etik kullanımını sağlamak için yasa ve düzenlemeler yapılsa da yeterli olmadığı açıktır. Etik yapay zekayı uygulamak, bireylerin ve kuruluşların yanı sıra yapay zekâ araç ve teknolojilerini geliştirenlerin de sorumluluğundadır. Etik yapay zekâ, yasal sınırlar ve yasaların izin verdikleri ile sınırlı değildir. Burada etik kavramı insani değerlerin bilincinde olmak olarak ifade edilebilir.

Yapay zekâ destekli sanal karakterlerin günümüzde insandan ayırt edilmesi güç bir hale dönüşmeye başladığı görülmektedir. Bu durumun bazı etik sorunlara yol açtığı açıktır. Bunlar;

- Güvenlik sorunları
- Şeffaflık eksikliği

- Ön yargı ve ayrımcılık
- Kişisel verilerin kötüye kullanılması
- Suç ve kötü niyetli kullanım potansiyeli
- İnsan temasının azaltılması
- İstenmeyen ön görülemeyen olumsuz etkiler (Stahl, 2021).

İnsana bire bir benzeyen sanal karakterler gerçek insanı taklit ederek, kişileri çeşitli yöntemlerle (insan motivasyonu ve aracılığıyla) kandırabilir. Kişisel verileri kolayca alabilir ve kötüye kullanabilir. Bu durum güvenlik sorunlarına zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan insana çok benzeyen karakterler sanal arkadaşlıkları arttırarak insan temasını azaltabilir böylece asosyal, obeziteye meyilli topluluklar oluşabileceği ön görülebilmektedir.
Tüm bu problemlerin azaltılmasında sorumlu yapay zekâ kavramı öne çıkmaktadır. Sorumlu yapay zekâ (Şen Atiker, 2024).

4. SONUÇ

Yapay zekâ gün geçtikçe tüm alanlarda olduğu gibi yaratıcı endüstrilerde de varlığını hissettirmeye başlamıştır. Yaratıcı birçok alanda yer bulan sanal karakterler günümüzde görsel ve işitsel temelde insan sınırlarına yaklaşmıştır. Moda sektörü ve oyun alanında incelenen sanal karakterler her iki alanda da yeni bir dönemin kapılarını aralarken, etik problemleri de beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ destekli sanal karakterler Moda alanında insan modellere ihtiyaç duymadan sınırsız çekim, prova ve etkileşim kolaylığı sağlarken, zaman, bütçe ve model eksikliği yaşayabilen markalar, şirketler için de daha fazla kolaylık sağladığı açıktır. Burada sanal karakterler özelindeki temel risk insanın gerçeklik algısının zamanla yok olma riski ile karşı karşıya olmasıdır. Gerçeğinden ayırt edilemeyen sanal insanlar etik ve güvenlik problemlerine hazır bir hale gelme yolunda ilerlemektedir. Yapay zekânın bu alandaki etkisi moda ve moda fotoğrafçılığı alanındaki çalışanların işsiz kalmalarına sebep olabilecek potansiyele de sahiptir. Oyun ve animasyon projelerinde ise gerçekçi insan üretmek son derecede zorlu ve zaman alıcı bir süreçtir. Uzun süren araştırmalar, yüksek teknoloji ve sanatçı kaynağı da gerektirmektedir. Sanal karakterler daha hızlı ve kolay bir şekilde projeleri hayata geçirme olanağı sunmaktadır. Bütçe ve eleman eksikliği yaşayabilen küçük şirketler için hazır sanal karakterlerin daha iyi eserler ortaya koymada da olumlu etkisi olduğu açıktır. Diğer taraftan oyunlarda insanların gerçeklik algılarını değiştirip daha fazla ekran bağımlısı yapabilme potansiyelinin de olduğu açıktır. İnsanların sosyalleşme isteklerinin azalabileceği, depresyon ve obezite risklerini de arttırabileceği ön görülebilir.

KAYNAKÇA

Şen, E. (2022). İllüstrasyon Alanında yapay zekâ uygulamaları. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (3): 1320-1332.

Şen Atiker, E. (2024).

Smid, K., Igor, S. *Conservational Virtual Character for the Web*. Computer Animation Conference 19-21, Geneva, 2002.

Ethical AI, Glossary, https://c3.ai/glossary/artificial-intelligence/ethical-ai/ Erişim: 10.02 2024.

Stahl, Bernd Carsten. "Ethical Issues of AI", Artificial Intelligence for a Better Future, (2021), 35-53.

https://lalaland.ai/

https://www.tatlerasia.com/style/fashion/ai-fashion-shoot

POSTMODERN DÖNEM POSTMODERNİZM, TÜKETİM TOPLUMU VE MEDYA

Suzan YİĞİT ALPASLAN
Selçuk Üniversitesi, - ORCID: 0009-0000-0308-7138

ÖZET

Postmodernizm Dönemi'nin etkisini göstermeye başladığı 1960'lı ve 1970'li yıllar, üretim toplumundan tüketim toplumuna dönüşümün gerçekleştiği, kültür ve medyanın gündelik yaşamda hakimiyet kurduğu modern kopuşların olduğu başlangıç yıllarıdır.

Postmodernizm denince akla ilk gelen düşünürlerden olan Lyotard ''bilimsel bilginin bir söylem'' oluşunu vurgulayarak, postmodern dönemin bilginin alınır satılır ticari bir amaca dönüştüğü varsayımının aksine tek bir noktanın anlamlı olduğunu ifade etmiştir.

Jameson postmodernizmi kapitalizmin son dönemdeki değişimlerini kapitalist ekonominin kültürel teşekküllerle ifade etmesi olarak açıklamaktadır. Bauman ise postmodern dönemi, modern dönemin bitişi gibi anlamlandırmayarak, sonuçlanamayan modernizmin büyülü hale getirilerek dünyaya sunulması olarak nitelendirmektedir. Postmodern dönem farklılıkları kabul ederek dışlama gibi bir etkinin söz konusu olamayacağını, aynılığı temsil eden modernliği de çoğulcu bir anlayışla bu kavramın içinde görmektedir. Kitle iletişim araçları, topluma sundukları ile bireylerin algılayışına anlamlar yükleyerek kitleleri kontrol altında tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Medya, Modernite, Tüketim toplumu

GİRİŞ

Postmodern koşullar bireyleri, üretici olarak inşa edilen modernliğin aksine tüketici olarak görmekte ve bu bağlamda sürekli deneyim arayan ve doyum sağlayamayan organizmalar olarak değerlendirmektedir.

Bu çalışmada Postmodern döneme geçişin, toplumun ve bireyin üzerindeki etkilerine değinilerek Zigmunt Bauman'ın, Jean-François Lyotard ve Jean Baudrillard'ın postmodernizme katkısı ve düşünceleri tartışılmaktadır. "Postmodern dönemi, düşünsel alanın zarar gördüğü ve maddi anlamda birçok değişimin yaşandığı dönem olarak niteleyen Lyotard bunun kaynağının inanç noksanlığı veya köklü bir şüpheciliğin sonucu olarak düşünmektedir." (Yıldırım, 2019)Yahudi zulmüne uğrayan Bauman çıkış noktasını Holocaust kavramından alırken akılcılığın ve bilimin önemini yitirmesini Postmodernizm ile açıklamaktadır. Baudrillard 'ın simülasyon kavramı gerçekliğin ve gerçek olmayanın sorgulanması, medyanın kitleler üzerindeki etkisi yansıtılmaya çalışılmaktadır. Tüketim toplumu ve Medyanın postmodernizm çerçevesinde aktarımı yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

POSTMODERNİZM KAVRAMI

1960'lı ve 70'li yıllardan itibaren modernizm sonrası anlamında ya da modernizm karşıtı olarak kullanılan postmodernizm kavramı; kültürel ürünlerden farklı olarak felsefe, sanat, mimari, resim ve benzeri alanlardaki ürünleri tanımlamaktadır. Toplum ve kültür kuramcıları tarafından modern kültürden kopuşları anlatan yeni post modern sanat türlerinin oluşmasıyla tartışılmaya başlanmıştır. Tarihsel anlamda modern dönemi izlediği düşünülen sosyal ve politik çağı betimleyen kavram ise postmodernitedir. Modernitenin bittiği ve çağın başladığı düşüncesi Post modern oluşumlarla ilgili önemli noktayı temsil etmektedir.

"Postmodernizmin, "bir tarihsel geçmiş duygusunun yitirilmesi", "gerçekliğin yerini imajların alması", "simülasyonlar", "zincirden boşalmış göstergeler" şeklindeki tanımları da yapılmaktadır." (Üniversitesi, 2018)

Postmodernizmin merkezinde yer alan bazı temalar temsilin reddi, öznenin ölümü ve dönüşü, ve bireycilik, bireyin kimliği, kamusal alanın çöküşü, anti-hümanizm, gibi tanımlarla sıralanmaktadır.

Post modern düşünce tarihsel çağın yeniliklerini, sosyal dünya kuramlarını ve kültürel ürünleri kapsar. Bu anlamda postmodernite, yeni formların inşasını gündeme getirir.

Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışı, Fransız devrimi, bilim alanında ki gelişmeler ve Sanayi devrimi Modernite kavramının temelini oluşturur. İnsanlığın özgürleşmesi, birey olarak yüceltilmesi tanımına uyan aydınlanma fikri bilimin ilerleyişi, aklın önemi, eşitliğin ve özgürlüğün baskın olduğu Batı Avrupa'da yayılan felsefi akımların barındırdığı düşüncelerdir. Oysa Aydınlanma düşüncesiyle akıl bireyi silikleştirerek Postmodernist düşüncede var olan problemleri çözümleyememiş bir araç haline getirmiş ve Aydınlanma düşüncesinin bir efsane gibi algılanmasına sebebiyet vermiştir.

Aydınlanma düşüncesini eleştiren bir felsefeci olan Alman düşünürü Frederich Nietzsche postmodernistlerin de öncüsü kabul edilmektedir. Nietzche 18. Ve 19. yüzyıllarda modernleşmeyi akıl ve bilim ile bağdaştırmamış, insanın içindeki yaşam enerjisinin modernleşmenin var oluşunda önemli rol oynadığını düşünmektedir. Bireyler arasında farklılıklar gösteren yaşam enerjisinin her bireyin kendine özgü özellikleriyle ve bireyleri yönlendirmede etkili olduğunu ifade etmektedir.

Nietzsche, insanların ilerlemesi ve yaratıcılığının bencillik ile korkuyu içinde barındırdığını düşünmektedir. Bunun için Nietzsche, Aydınlanma fikrinin acımasızlığın, korkunun ve yabancılaşmanın hakim olduğu bir düzene, aklın da çıkara ve ahlaksızlığa dönüştüğünü savunmaktadır.

Nietzsche, güç ve iktidarın tarihe anlam yüklediğini ve gücünü ''seçkin'' bireylerden aldığını ifade etmektedir. İnsanlığın yenilik arayışı içinde özgürlüğünü korumak adına şartlar ne olursa olsun güç savaşlarının devamlılığını acının ve yabancılığın sürekliliğini savunarak karmaşıklığı belli bir düzen içinde nitelendirmek için ''Estetik'' kavramını kullanır. Modernizm yerini postmodernizme bırakırken gerçeklik ilkesi taklitleri ile temsil edilmiştir. Toplumsal yaşam, modellerin kontrolü altına girmiştir. Şüphecilik ve çokluk, bilgi edinmenin imkansızlığı postmodernizmde anlamsızlığı ortaya çıkarmıştır. (Üniversitesi, Frederich Nietzsche (1844-1900), 2018)

Postmodernizmde aklın tükenmişliği kuralsızlık olarak karşımıza çıkar, belirsizlikler düşüncelerde önemli rol oynamaktadır. Bilimin kısmi yetersizliğine tepki olarak doğduğu

düşünülen Postmodernizm teorik olarak işlenen bilimin gerçeklik ve varsayımlar arasındaki çatışmaları, bilimin her sorunu çözebileceği düşüncesi metafizik boyutun kabul edilmeyişi ile modernizmi geride bırakmıştır.

Jean-François Lyotard ve Postmodernizm

Postmodernizm denince akla ilk gelen düşünürlerden biri olan Lyotard ‘’bilimsel bilginin bir söylem’’ oluşunu vurgulayarak, postmodern dönemin bilginin alınır satılır ticari bir amaca dönüştüğünü varsayımlarda bulunmak yerine tek bir noktanın anlamlı olduğunu ifade etmiştir.
Postmodernizmle birlikte bilim ve teknolojinin gelişimi, bilginin ve dilin bilgisayar diline çevrilebilmesi dönüşüme ayak uyduramayanların geride bırakılması gerçekleşmiştir. Bilimsel bilginin anlamını kaybetmesiyle bilim sorgulanmaya başlanmış ve makineleşmenin etkisiyle oyun dili, makine dili, kodlama gibi yeni diller türemiştir.
Bir yönetim sorunu haline gelen teknolojik çağın bilgisi postmodernizmle birlikte makinelere teslim edilip alınan kararların doğru ya da yanlış olması farklı bir sorunu beraberinde getirmiştir. ‘’Bu gelişmeler ışığında Lyotard, öğrenimin de tıpkı para gibi bir değer haline geleceğinden söz eder. Artık ayrım bilgi ve cehalet arasında değil, “harcama bilgisi” ile “yatırım bilgisi” arasında yapılacaktır.’’
Lyotard, bilginin yasallaşması problemiyle ilgilenirken Wittgenstein’ın dil oyunları anlayışının gelişimine katkı sağlamıştır. Anlaşmanın nesnesi olarak nitelendirdiği dil oyunlarının kurallarla var olacağını ve her ifadenin oyundaki hareket olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.
Lyotard, şüpheyle yaklaştığı dilin afaki bir anlam yapısının olabilirliği noktasında bir metnin okuyucular tarafından anlamlandırılmasının önemine değinerek yazarın anlamlandırmada etkisinin çok olmadığını belirtmektedir. Yani asıl problem metnin nasıl iletildiği ve hangi etkileşimlere yol açtığıdır.
Lyotard anlatısal bilgi ile bilimsel bilginin başlangıçtan beri bir yarış halinde olduğunu kabul ederek bilimsel bilginin tek başına bütünü gösteremeyeceğini savunur. Geleneksel toplumlarda anlatısal dilin hakimiyeti mümkünken postmodern dönemde etkisi küçük anlatılara dönüşmüştür. Lyotard postmodern bilginin modern bilginin aksine üst anlatıların, temelci iddiaların ve meşruluğun karşı çıkıldığı çoğulluğun, ayrışıklığın, mikro-politikanın önemini kabul etmektedir. Lyotard Postmodern durum analizini tam olarak derinleştirip temel oluşturamadığı için düşünürlerin eleştirilerine uğramıştır.

Fredric Jameson ve Postmodernizm

Jameson postmodernizmi kapitalizmin son dönemdeki değişimlerini kapitalist ekonominin kültürel teşekküllerle ifade etmesi olarak açıklamaktadır. Kültürel değişim ‘’felaketin ve ilerlemenin bir aradalığı’’ olarak diyalektiğin özünü yansıtmaktadır. Jameson’ a göre postmodern kapitalizmin genişlemesi için oluşturulan bir alandır.
Jameson’a göre, postmodern dönemde kültür, eğitsellik ile eskiye göre daha farklı bir ilişki içindedir. Diğer bir ifade ile kültür, bilişsel ve pedagojik unsurlarla farklı bir bağ kurar. Yeni estetik biçimin belirleyici unsuru “yer” dir. Kişinin kendisini mekânda, toplumda, ülkesinde ve dünyada konumlayışına ilişkin “bilişsel harita” kültürün anahtar unsurudur. Dolayısıyla da, yeni kültürel biçimin estetiğini ***“bilişsel haritalama”*** olarak ifade etmektedir. (Kitaplık, 2014)

Ernest Mandel' in geç kapitalizm teorisinden esinlenen Jameson, piyasa kapitalizmi, emperyalist aşama ve çok uluslu kapitalizm olarak nitelendirdiği aşamaların birbirinin diyalektik gelişimini oluşturduğunu ve gerçekçiliğin bu dönemlerin kültürel seviyelerini ifade ettiğini savunmaktadır.
Jameson dünyanın değişime uğrayarak dramatizmin azaldığı, algının zorlaştığı fakat kalıcı ve akıcı bir döngüye girdiğini geç kapitalizm teorisindeki geç ifadesiyle nitelendirmektedir.

Zygmunt Bauman ve postmodernizm

Zygmunt Bauman modernizm ve postmodernizm çalışmaları ile oldukça etkili bir isimdir. Polonyalı Yahudi bir aile de dünyaya gelen Zygmunt Bauman, Yahudilerin zulme uğrayarak gaz odalarında toplu katliamların yaşandığı bir dönemde eşinin soykırımı anlatan kitabını okuyarak ''Holocaust'' kavramını fazlasıyla düşünmeye başlamıştır. Holocaust Bauman için modern toplumda akılcılığın, medeniyetin, kültürel kazançların yükseldiği bir zamanda gerçekleşerek araştırılması gereken ve tüm uygarlığın sorunu olan bir kavramdır.

Zygmunt Bauman ve Modernlik

Aydınlanma Düşüncesinin Batı Avrupa'da başlamasıyla modernizm, tarihsel gelişim içinde kapitalist ve komünist endüstriyel toplumun, sanat, edebiyat ve felsefe gibi postmodernizminde ilk belirleyicileri olarak görülen bir dönemdir.
Bauman modernliği tinsel ve toplumsal bir ayrımla tanımlamaktadır. Geleceğin bugünden daha iyi olacağını vaat ederken yeterince iyi olunmadığı suçluluğunu ve beraberinde ümidi de modernizmin toplumsal anlamı bağlamında nitelemektedir. Tinsel anlamda ise varlık kavramının belirleyiciliği ile ulaşılmak istenilen kimliğinin sorumluluklarını yerine getirmiş olsa da her zaman yetişmesi gereken bir güç olduğunu anlatmaktadır. Durağanlık modernizme göre değildir koşar adım ilerlemek gerekmektedir. Sonu olmayan bir yarışın içinde olmaktır.

Bauman'ın Moderniteye Eleştirel Bakışı

Bauman modernitenin, farklılıkları toplumsal düzen içinde suç unsuru olarak görmekte ve sabit bir düzenin, kontrol etmenin ve sınıflandırmanın getirisi olarak nitelendirmektedir. Adalet, doğruluk ve akıl gibi evrensel kurallar modern anlayışın içinde barınsa da olumlu olmayan neticeleri de doğurmuştur. Postmodern düzeni insanı korku ve yasaklardan kurtarıp farklılıklara saygı duyulan bir dönem olarak vurgulamıştır. Farklılıkların ilahi akışın bir parçası olarak düşünüldüğü modernite öncesi dönemden kontrol eden, denetleyen, düzen getiren moderniteyi kaos yaratılarak farklılıkların yok sayılmasını eleştirmektedir.
Yahudi soykırımını eşiyle birlikte yaşayan biri olan Bauman katliamı modernitenin bir koşulu olarak görmektedir. Yahudilere uygulanan soykırımının toplumsal olarak gelişmiş modern bir ülkede yaşanmış olmasını tarih sürecinde basit olarak algılanmaması gerektiğini savunmaktadır. Batı Avrupa'da 17. yüzyılda ortaya çıkan modernizmi ''bahçe kültürü'' olarak ifade etmektedir. Mükemmel ve düzenli bir bahçenin yabancı otların yayılmasını önlemek için temizlemek gerektiğini ve bunun yapıcı bir eylem olduğunu düşünmektedir. Modern anlayışın tıpkı bir bahçenin yabani otlarının ayıklanması gibi toplumun da ayıklanarak düzenlenmesi

gerektiğini düşünen bir devlet anlayışı olduğunu vurgulamaktadır. Devletin korunması ve düzenin sağlanması için yabani ot olarak görülen toplumun bir kısmını dışarda tutmak gerekirse katledilerek tedbir alınmaktadır. İşte bu nedenle Bauman moderniteyi ırkçılık kavramı ile de düşünmektedir. (Şimşek, 2014)

Zygmunt Bauman ve Postmodernlik Anlayışı

Bauman' a postmodern dönemi, modern dönemin bitişi gibi anlamlandırmamaktadır. Bauman'a göre sonuçlanamayan modernizmin büyülü hale getirilerek dünyaya sunulmasıdır. Postmodern dönem farklılıkları kabul ederek dışlama gibi bir etkinin söz konusu olamayacağını, aynılığı temsil eden modernliği de çoğulcu bir anlayışla bu kavramın içinde görmektedir. Bauman postmodernizmi düşmanı ile aynı evde yaşayan hasımlık gibi değerlendirmektedir. Bütün hayat tarzlarına müsaade eden postmodernizm buna rağmen diğer yaşam tarzlarının da izinsiz kullanılmaması gerektiğini tartışmaktadır.

Bauman'a göre, postmodern anlayışta geçici bir durum olarak değerlendirmediği mükemmelliğin sürekli devam etmesi gerektiğini bu bağlamda bu çabanın bizi atalarımızın uygulamaya geçtiği başlangıç noktalarına götürdüğünü ya da o şekilde göründüğünü ifade etmektedir. Bu süreçte herkesin üzerine düşen görevi yerine getirerek dersler çıkarması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bauman, postmodern koşullar içerisinde bireyleri, üretici olarak inşa edilen modernliğin aksine tüketici olarak görüldüğünü ve bu bağlamda sürekli deneyim arayan ve doyum sağlayamayan organizmalar olarak değerlendirmektedir. Daha evvelki tecrübelerine, alışılmışlıklarına çok az bağlılık gösterseler de kendilerini dengede tutabilen, güdüleyen ve kendilerine yetebilen kişiler olarak görmektedir. Postmodern anlayış uygunluğu doğruluk modeli olarak ele almaktadır. Yeni deneyimleri bireyin ruhsal ve fiziksel olarak benimseyip değişimlere ayak uydurabilmesi ve durumunu koruyabilme yeteneği geliştirmesi uygunluk olarak nitelendirilmektedir.

Küreselleşme sürecine de değinen Bauman kavramı dış dünyada olup bitenleri koşulsuz rıza göstererek kabullenme olarak değerlendirmektedir. Geri dönüşü olmayan bir süreç olduğunu ifade ederken teknolojik gelişmelerle birlikte dünyanın eskiden olduğu gibi bütüncül algılanmadığını zaman ve mesafe kavramının ortadan kaldırarak homojenleşmenin aksine kutuplaşmalara da yön verdiğini açıklamaktadır.

Jean Baudrillard simülasyon kavramı ve tüketim toplumu

20.yy'ın önemli sosyologlarından olan Jean Baudrillad simülasyon teorisi üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Baudrillad bulunduğu dönemde toplumun faydalı olmayan yönelimlere meyilli olduğunu gerçeklik algısını kavramanın imkansızlığını ve bu durumu değiştiremeyeceklerini vurgulamaktadır. Medyanın tarihi ortaya çıkardığını, gerçekliğin ve geçmişin olmadığını geleceğin ve anlamın bulunmadığını açıklayarak postmodernistlerin içinde eleştirilere en çok maruz kalan düşünür olmuştur. (Kurtdaş, 2018)

Baudrillard simülasyon kavramının yanı sıra baştan çıkarma, kitlelerin zihniyeti, öteki kavramı gibi unsurlara kitaplarında değinirken, tüketen bireyi göz boyayan, yanıltan, bir oyun olarak nitelendirdiği reklamı üretim ve tüketim noktasında bir tehdit olarak göstermektedir.

Kültür geleneksel olan grupların içinde sosyal anlamda her zaman üretilen ve kullanılan bir kavram olmuştur. Ancak gelişmiş toplumlarda kapitalizm, kitle iletişim araçları ve reklam yapan ajanslar kültür kavramını dönüşüme uğratarak yeniden inşa etmektedir. Bu bağlamda dönüşüme uğrayan kavram metalaşmış kültür olarak postmodern kültürün üyelerini kuşatmıştır.

Gerçekliğin yeniden inşa edilmesiyle ihtiyaçlar ile kapitalist sistemin sunduklarını sorgulayan Baudrillard, sahtelik ile gerçeklik arasındaki farkı simülasyon kavramının yok etmeye çalıştığını savunmaktadır. Postmodern insanda gerçekliğin yerini almış simülasyonla var olmaktadır.

Tüketim Toplumu

Baudrillard toplumları değerin, emeğin, faydanın, maddi malların çokluğuyla yaratılan ve bireyi kendi içinde dönüştüren taşkınlık düzeyinde bir tüketim ve çeşitlilik içerisinde görmektedir. Baudrillard Marx'ın kuramı ile bağlantılandırarak açıklamaya çalıştığı tüketimi, bireyin davranışları ile göstergeler objelerini satın alarak var olma modu haline getirdiğini ifade etmektedir. Marx üretimin önemine vurgu yaparken kârın maksimum seviyede olması gerekmektedir. Ancak günümüz tüketimi önemserken mal gösterge değeri olarak önem kazanmaya başlamaktadır.

Medya, gerçekliği kurgularken aksiyon yaratarak ilgi bağlantısı, merak, yanılgıyı bilme ile anlamlandırıp toplumun tüketim davranışını belirlemektedir. Baudrillard haberlerin gerçeklik kurgusu ile konumlandırılıp afaki ve doğruluk söylemleri ile inşa edildiğini gerçekliğin simülasyon ve yanılsamadan ibaret olduğunu vurgulamaktadır.

Baudrillard tüketimi gündelik yaşam ile anlamlandırırken sıradanlığın, tekrarların, hareketliliğin mikro ve makro yaşam alanlarının ayrıştırılmasını getireceğini ifade etmektedir. Taşkınlığın savurganlık ile birlikte kavramsal olarak değerlendirirken aynı anlamı taşıdığını, taşkınlığı savunanlar ile kıtlık bilincinin yol açtığı savurganlığa hayıflananların kapitalist düzenin bir tatbiki olarak aynı kişiler olduğunu vurgulamaktadır.

Tüketimin gösterge değerine dönüştüğünü anlatan Baudrillard kapitalist sistemde kullanılan malın değişim değerinin olduğunu ifade etmektedir. Tüketimin bireyde trend değeri olan malların kullanımının saygınlığı arttırdığını ancak bu durumun tercihlerin de artmasıyla toplumun bolluk anlayışının göstergesi yanılsamasını doğurduğuna değinmektedir. Baudrillard "*Doğru olan ihtiyaçların üretimin meyvesi olduğu değil, ama ihtiyaçlar sisteminin üretim sisteminin meyvesi olduğudur.*" (Yanıklar, 2010)Tüketim toplumda normallik algısı yaratırken araçlarla desteklenerek bir uyum sağlanmakta ve toplumun kontrolü Baudrillard'ın ifadesiyle "sibernetik kontrol "olarak adlandırılmaktadır

Postmodernizm ve Medya

Kitle iletişim araçları, topluma sundukları ile bireylerin algılayışına anlamlar yükleyerek kitleleri kontrol altında tutmaktadır. Ancak kitleler gösteriyi anlamdan daha ön planda tutarak özgür bir tavır sergilemektedir. Medya iktidarı anlamı futbol, dans, sinema gibi alanlara yönelterek kendini gizlemeye çalışmaktadır. Toplum anlamın gerçekliğini reddederek, gösteriyi tercih ettiğini vurdumduymaz tavrıyla açıkça ifade etmektedir.

Baudrillard göstergeleri değerlendirirken gerçekliğin yok oluşunu ve bunu gizleyerek yapmasını postmodern dünyada anlamın yitirildiğini, kuramların ortadan kaldırıldıklarını bir hiçlik olarak görmektedir. Anlamını yitiren nesneler medya sayesinde gösteriye dönüştürülerek modernizm felsefesini ve anlamın bütün varlığını kaybetmesini postmodern boşluk olarak tanımlamaktadır. İyi ya da kötü olarak değerlendirilmeyen postmodern dünya artakalan parçaların bir oyunu haline gelmiştir. Böylelikle oyun haline gelen, kitlelerin tükettiği göstergelerin tüketimi olmuştur.

Gerçekliğin simülasyona bırakıldığı postmodern dünyada, kitleler anlamını kaybederek "sessiz yığınlar" ile adlandırılıp çoğunluğun ses çıkarmadığı bir düzene dönüşmüştür. Ancak bu sessiz çoğunluk patlamaya hazır bir bomba gibi kendini gösterebilir simülasyon ne kadar güçlü olsa da ters etki ile iktidarı dahi çökertme kuvvetini kendinde bulabilmektedir.

Toplumsal hayat iş yaşamıyla birlikte çeşitli değişimlere uğrayarak değerler ve anlam süreçleri ile bir yenilenme içerisine girmiştir. Gösteri toplumu, bürokrasi toplumu, sanayi sonrası toplum gibi isimlerle nitelenen postmodern düzenin toplum anlayışında medya, bilgi toplumu tanımına daha yakındır. Bilgisayarların günlük hayatın her sahasına girişi ile enformasyon ve iletişim ağının yaygınlaşması göz önünde bulundurulduğunda medyanın kitle iletişim araçları sayesinde anlamlandırmak adına gerekli olan bilgiyi yeniden inşa ederek geniş kitlelere ulaştırmaktadır. Medya toplumsallaşmanın bireyler üzerindeki etkisine de hizmet eden bir araç haline gelmiştir. Toplumsal değerlerin, geleneklerin, kültürün, adetlerin, inanç ve ahlak kavramının kitleler üzerindeki etkisini dikkate aldığımızda medyanın etkisi tartışılmaz olmaktadır. Büyük bir ekonomik pazara dönen Medya sektörü kar amacı güden şirketlerle dördüncü güç olarak yerini almaktadır. Gerçek olarak adlandırılan kitle iletişim araçlarıyla yansıtılan dünyanın postmoderniteyle gerçek olmayan arasındaki belirsizliği gündelik yaşamda etkisi altına almaktadır.

Postmoderniteyle birlikte artan tüketim çılgınlığı sosyal medyada da etkisini göstererek insanlar artık alışverişlerini mobil uygulamalardan, internet sitelerinden hiç dokunma gereği duymadan yapmaktadır. Bununla birlikte sanal arkadaşlık devri başlamış bireyler yalnızlığını sanal sohbet sitelerinde gidermektedir. Gerçekle gerçek olmayanın karıştığı bir postmodern zaman diliminde aslında her birey bir medya yöneticisi olarak yorumlarla, takipçilerle, beğenilerle, yaptığı paylaşımlarla düzenin bir parçası olmaktadır. *"Postmodern dünya, üzerinde medyanın egemen olduğu ve bizi geçmişimizin dışına çıkaran bir dünyadır."* (Tezcan, 2015)

İnternetin hızla gündelik yaşamda yer alması, erişimde kolaylığın her yerde her an hızlı bir şekilde ulaşılır oluşu haberlerin, yorumların, etkileşimin sürekli güncellenebilir olması avantajlar sağlamaktadır. Ancak medyanın siyasal ve sosyal olaylarda ki etkisi dolaşımın artmasına sebep olarak istenmeyen sonuçlarda doğurabilmektedir. Örgütlenmelerin, karışıklıkların kasıtlı olarak yapıldığı platformların varlığı kişilerin erişime hızlı bir şekilde ulaşarak olumsuz sonuçlanmasına neden olabilmektedir. (Gürkan, 2018)

SONUÇ

Modernite sonrasında bilimin yetersizliklerinin bir tepkisi olarak ortaya çıkan postmodernite kavramı, gerçeklik ve olasılıklar üzerindeki çatışmaların, bireylerin doyuma ulaşma noktasındaki israfa dönüşen tüketim çılgınlığının, medyanın, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle yapay bir gerçekliğin oluşturulduğu bir dönemi kapsamaktadır. Postmodernitenin

desteklediği kapitalizmin, kitleleri önce ihtiyaç haline getirip daha sonra tüketime yönlendirdiği, tüketilenin ihtiyaçlar mı yoksa istekler mi olduğu sorgulanması gereken gerçekliğidir.

Günümüz dünyasında üretimden tüketime dönüşen anlayışın yenilenen teknolojik gelişmelerin etkisiyle gücünü kullanan medyanın postmodern düzene desteği tartışılamaz. Medya, gerçekliği kurgularken toplumun tüketim davranışlarını reklamlarla, afişlerle, haberlerle, dizi filmlerinin senaryolarıyla kitleler üzerinde merak ve ilgi uyandıran programlarla ihtiyaç haline getirmektedir. Haberlerin doğruluk söylemleri, gerçekliğin kurgusu yanılsamalardan oluşabilmektedir. Postmodernite tüketim ile birlikte toplumsal ayrışmalara sebebiyet vererek insanı özünden, kültüründen uzaklaştırabilmektedir, bireyi kendine, topluma yabancılaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Gürkan, A. (2018, ocak7). Postmodern Dönemde Medya. İlim Cephesi: https://www.ilimcephesi.com/postmodern-donemde-medya/ adresinden alındı

[2] Kitaplık. (2014, Eylül 28). Sözriko.blogspot: http://sozriko.blogspot.com/2014/09/fredric-jameson.html adresinden alındı

[3] Kurtdaş, M. (2018). JEAN BAUDRİLLARD'IN SİMÜLASYON KURAMI. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3.

[4] Şimşek, M. E. (2014). MODERNİTEDEN POSTMODERNİTEYE. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum. https://atauni.edu.tr/yuklemeler/669ab9e9ff32c2ca0f9a3c70aa28a6a8.pdf adresinden alındı

[5] Tezcan, M. (2015). M.Sosyolojiye Giriş. Anı Yayıncılık, s. 43. 2015 tarihinde ." (Tezcan, 2015:43) Tezcan, M. Sosyolojiye Giriş, Anı Yay., Ankara 2015. adresinden alındı

[6] Üniversitesi, A. (2018). Frederich Nietzsche (1844-1900). eskişehir: Açıköğretim Fakültesi. https://www.aof.tc/cagdas-sosyoloji-kuramlari-sos301u-ders-kitabi.html adresinden alındı

[7] Üniversitesi, A. (2018). Postmodern Sosyal Teori. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi. https://www.aof.tc/cagdas-sosyoloji-kuramlari-sos301u-ders-kitabi.html adresinden alındı

[8] Yanıklar, C. (2010, Mayıs). Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma. https://docplayer.biz.tr/25678887-Tuketim-kulturu-kapitalizm-ve-insan-ihtiyaclari-arasindaki-iliski-uzerine-bir-tartisma.html adresinden alındı

[9] Yıldırım, Ö. (2019, 11 6). felsefe.gen.tr. https://www.felsefe.gen.tr/jean-francois-lyotard-postmodern-durum-nedir/ adresinden alındı

SEKÜLERLEŞMENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr, Mehmet Halit AKDEMİR

Milli Eğitim Bakanlığı/SİİRT, mhakdemir@hotmail.com - ORCID ID: 0009-0001-1201-9951

ÖZET

Aydınlanma düşüncesiyle ortaya çıkan bilim ve aklın dinin yerini alacağı yönündeki genel beklenti; bir zaman sonra rasyonalizasyon ve işlevsel farklılaşma süreçlerinin sonucu olarak dinin de diğer alt sistemler gibi bir sistem olacağı, dolayısıyla buna bağlı olarak toplum ve bireyin üzerindeki etkisini yitireceği şeklinde bir tez olarak dile getirildi. Hâlbuki daha sonra dinin evrensel olarak gerileyeceğini öne sürenlerden bazısı bile bu şekildeki katı bir iddianın yanlışlığını itiraf etmiştir. Kentleşme, rasyonalizasyon, çoğulculuk gibi yeni toplum yapısını radikal bir şekilde değiştiren gelişmeler sonucunda dinin geleneksel hâkimiyetini kaybetmesi ve kamusal alandaki görünürlüğünün azalması konusunda genel bir kabul var gibidir ancak bu süreçlerin de tüm dünyada aynı doğrultuda yaşandığı söylenemez. Türkiye'deki sekülerleşme tecrübesi bu konuda tipik bir örnek teşkil etmektedir. Zira politik bir çaba olarak laiklikle ve çağdaşlaşma adı altında gerçekleştirilmeye çalışılan Türk sekülerleşmesi, kendi modernleşme hikâyesiyle başlamaktadır. Fakat gelinen noktada modernleşme ölçüsünde bir sekülerleşmenin yaşandığı söylenemez. Aksine son zamanlarda dini yönelimde bir artış olduğunu ortaya koyan veriler de mevcuttur. Bununla birlikte bu yönelimde ortaya çıkan dindarlığın modernleşmeyle uyumlu olması, yeni durumun da sekülerleşme olarak adlandırılıp adlandırılamayacağı sorusuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu soruya verilen cevaplar ise sekülerleşme parametreleri olarak neyin esas alındığına göre değişmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir değerlendirme yapabilme adına sekülerleşmeye esas kabul edilen parametrelerin sekülerleşmeyi ne ölçüde yansıttığının da düşünülmesi gerekir. Mevcut çalışma literatür taraması yoluyla Türkiye'de konuyla ilgili yapılan çalışmalarda esas alınan parametrelere odaklanmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sekülerleşme, Laiklik, Modernleşme

TURKEY'S EXAMPLE OF SECULARIZATION

ABSTRACT

The general expectation that science and reason, which emerged with the thought of the Enlightenment, would replace religion, was later expressed as a thesis that, as a result of the processes of rationalization and functional differentiation, religion would become a system like other subsystems, and therefore accordingly it would lose its influence on society and the individual. However, even some of those who later claimed that religion would decline universally admitted that such a rigid claim was wrong. There seems to be a general acceptance about the decrease in the visibility of religion in the public sphere as a result of developments that radically change the new social structure such as urbanization, rationalization and

pluralism, but it cannot be said that these processes are experienced in the same direction all over the world. The secularization experience in Turkey constitutes a typical example in this regard. Because Turkish secularization, which is tried to be achieved as a political effort under the name of secularism and modernization, begins with its own modernization story. However, at this point, it cannot be said that there has been secularization to the extent of modernization. On the contrary, there is also data showing that there has been an increase in religious orientation recently. However, the fact that the religiosity emerging in this orientation is compatible with modernization raises the question of whether the new situation can also be called secularization. The answers to this question vary depending on what is taken as the parameters of secularization. Therefore, in order to make a sound evaluation, it is necessary to consider to what extent the parameters considered as basis for secularization reflect secularization. The current study aims to focus on the parameters taken as basis in studies on the subject in Turkey through literature review.

Anahtar Kelimeler: Sociology of Religion, Secularization, Secularism, Modernization

GİRİŞ

Sekülerleşme fikrini ilk öne sürenlere göre evrimsel gelişmenin sonucu olarak bilim ve rasyonalizasyon, bilincin aydınlanmasını sağlayarak teolojik bilgi zemininde kurulan büyüyü bozacaktı. Ancak bu hadisenin onların tahayyül ettiği biçimde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Modern hayat ölçüsünde dinin toplumsal hayattan kaybolacağı beklentisinin aksine bugün moderne adapte oldukça üye sayısını artıran dini oluşumlar bulunmaktadır. Aralarında İslami örneklerin de bulunduğu bu oluşumlar, söz konusu teorinin evrensel iddiasının inandırıcılığını azaltmaktadır. Ayrıca sekülerleşme teorisine temel oluşturan hadiselerin Batı'nın bağrından çıkmış olması, konunun daha çok Batı'nın tarihiyle ilgili bir mesele olabileceğini düşündürmektedir. Böyle bir olasılık ise bütün dünyayı kapsayacak şekilde sekülerleşmenin tek biçimli halini konuşma yerine, sekülerleşmenin Batı dışında ve farklı biçimlerinin olabileceğini hesaba katan perspektifler geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Konuyla ilgili Türkiye'deki hikâyenin dayandığı mazinin farklı olması ve sürecin politik cihetinden dolayı kendine has özellikler taşıması, farklılıkları hesaba katan böyle bir perspektifin Türkiye özeli açısından da gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim konuyu Türkiye bağlamında ele alan birçok çalışmada Türkiye'deki durumun teoriye gerekçe oluşturan Batı'dan farklı olarak dinin lehine geliştiği ifade edilmektedir. Ancak dini ilgiyle beraber ortaya çıkan dindarlık biçiminin modernleşmeyle uyumlu olması, bu yeni halin de sekülerleşme olarak adlandırılıp adlandırılamayacağı sorusunu akıllara getirmektedir. Böyle bir soruya verilecek cevap, sekülerleşmeye esas olarak nelerin baz alındığına göre değişecektir. Bu nedenle mevcut çalışmada literatür taraması yoluyla söz konusu soruya her iki yönde cevap veren araştırmalarda esas kabul edilen parametrelere odaklanacaktır. Önce konu geneliyle ilgili olarak yapılan tartışmalara kısaca yer verilecek, daha sonra Türk sekülerleşmesinin Tanzimat'a uzanan tarihine kısaca değinilecektir. Son olarak sekülerleşmeyle ilgili Türkiye'de yapılan akademik çalışmalara göz atılarak sekülerleşme mevzusunda Türkiye'deki durumun neye tekabül ettiğine dair kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

SEKÜLERLEŞMEYLE İLGİLİ ÜÇ PARADİGMA

Yirminci yüzyılda uzunca bir süre boyunca din sosyolojisine hâkim bir konu olan (Guest, 2012, s. 93) sekülerleşmenin bir fikir olarak öne sürülmesi Aydınlanma hareketi sonrasındaki gelişmelere dayanmaktadır. Comte, Weber, Marx, Durkheim, Spencer, Freud, Tylor, Frazer gibi düşünürler; modernleşme, akılcılaşma, bilimsel düşüncenin önem kazanmasıyla toplumsal hayatın dinden arınacağı ve dinin geleneksel önemini kaybedeceği yönündeki düşüncelerini dile getirdiler.

Bir kuşak sonra bir tez olarak dile getirilen (Dobbelaere, 2012, s. 11) bu düşünce, esas olarak köylerden kasaba ve şehirlere geçiş, küçük topluluğun yerini toplumun alması, bireyciliğin yükselişi, eşitlikçiliğin yükselişi ve düşünce ile sosyal organizasyonun rasyonelleştirilmesi gibi modernleşmenin sonuçlarından hareket etmektedir (Bruce, 2002, s. 3). Modern toplumda dine yer olmayacağını savunan bu anlayış, sekülerleşmeye yönelik klasik paradigmayı yansıtmaktadır. Ancak daha sonra bu iddiaya karşı çıkan yeni paradigma ve dini ile seküler olguların karmaşık birlikteliğinden dolayı konunun yeniden ele alınmasını öneren eklektik paradigma olmak üzere sekülerleşme konusu, genel olarak üç paradigma temelinde tartışılmaya devam edilmiştir.

Sekülerleşme teorisinde klasik paradigmayı temsil eden isimlerden biri olan Wilson, 1979 yılında yayımladığı *The Return of the Sacred* başlıklı makalesinde, sekülerleşmenin modern toplumlarda dinin önemini azalttığı ve dinsel kurumların etkisini kaybettiği yönündeki klasik görüşü savunmaktadır (Wilson, 1979). Wilson, sekülerleşmeyi "dini bilincin, faaliyetlerin ve kurumların toplumsal önemini kaybettiği bir süreç" diye tanımlamakta, doğaüstü kavramlara ve onunla ilgili faaliyetlere ilginin azalmasını, dinin toplumsal düzenin sadece bir bölümü olmasını, dini pratiklere itibar edilmemesini, dini eylemin seküler anlayışa uydurulmasını, örgütlenmenin giderek rasyonelleştirilmesini sekülerleşmenin örnekleri olarak ifade etmektedir (Wilson, 2015, ss. 10-14).

Dobbeleare ise, Luhmann'ın sistem teorisinden hareketle kavramı, eskinin kapsayıcı ve aşkın dini sisteminin, işlevsel olarak farklılaşmış modern toplumlarda diğer alt sistemler gibi bir alt sisteme indirgendiği ve bu süreçte onlar üzerindeki kapsayıcı iddialarını kaybettiği bir süreç olarak tanımlamaktadır (Dobbelaere, 2007, s. 138).

Sekülerleşmenin ne olduğu ve nasıl ölçüleceği konusunda fikir birliği olmadığını belirten Shiner, klasik paradigmanın iddia ettiği sekülerleşmenin altı görünümünden söz etmektedir. Bunları geleneksel dinî sembollerin prestij ve etkisini yitirdiği dinî gerileme, bu dünyaya uygunluk, dinin bağımsız bir gerçeklik haline gelmesi, dine ait işlevlerin seküler kurumlara aktarılması, dünyanın kutsallıktan arındırılması ve sekülerleşmenin doruk noktası olarak gördüğü tüm kararların rasyonel ve faydacı düşüncelere dayandığı böylece değişimin tamamen kabul edildiği seküler bir topluma geçiş diye sıralamaktadır (Shiner, 1967, ss. 209-216).

Taylor sekülerliğin üç anlamını verir. Ona göre bir anlam, kamusal alanların tanrıdan arındırılmasıdır. Fakat ona göre sosyal alanların tanrıdan arındırılması insanların inanmalarına engel değildir. İkinci anlam, dini inanç ve pratikleri bırakıp tanrıya sırt dönmeleri kiliseye gitmemeleridir. Son anlam ise Tanrı'ya sorgusuz sualsiz ve hatta sorunsuzca inanılan bir toplumdan, bu inancın çeşitli seçeneklerden biri, hem de çoğunlukla zor bir seçenek olarak

görüldüğü bir topluma geçmektir. Bunlardan üçüncü anlama odaklanarak toplumu seküler bir toplum olarak incelemek isteyen Taylor, amacını şu şekilde özetlemektedir: "Tanımlamak ve izini sürmek istediğim değişim, bizi Tanrı'ya inanmamanın neredeyse mümkün olmadığı bir toplumdan alıp, inancın en sofular için bile insani seçeneklerden sadece biri haline geldiği bir topluma götüren değişimdir" (Taylor, 2014, ss. 4-6).

Sanayi devrimi, bilimin değişen paradigması, kentleşme, çoğulculuk gibi yeni toplum yapısını radikal bir şekilde değiştiren gelişmeler sonucunda dinin geleneksel hâkimiyetini kaybetmesi, kiliselere katılımın azalması, modern yaşamla birlikte kamusal alanda dinin görünürlüğünün azalması gibi dinin toplumdaki konumunda bir gerilemenin olduğu konusunda genel bir kabul olduğu görülmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili tartışmanın esası, sekülerleşme hadisesinin yaşanıp yaşanmamasından ziyade dinin tamamen ortadan kalkarak tarihe karışacağı şeklindeki sekülerleşme tezinin tek biçimli ve bütün toplumu kapsayan mahiyetiyle ilgili görünmektedir (Akdemir, 2024, s. 69).

Bu tartışmalarda önemli bir isim, önceleri sekülerleşmeyi savunan Berger'dir. Berger, 1996 yılında yazdığı *Secularism in Retreat* adlı makalesinde kendisinin de başta savunduğu sekülerleşme teorisinin hatalı çıktığının itirafını yapmış ve modernleşmenin zorunlu olarak hem toplumda hem de bireylerin zihinlerinde dinin gerilemesine yol açtığı fikrine karşı çıkmıştır. Zira ona göre modernleşme, bazı yerlerde sekülerleştirici etkide bulunmuş olsa da İslami ve Evanjelik'teki dini canlanmada olduğu gibi aksi yönde örnekler de bulunmaktadır. Ayrıca mesela İslami uyanış, sanıldığı gibi modernleşmenin daha az yaşandığı yerde değil, tam aksine modernleşmenin yüksek düzeyde olduğu şehirlerde daha güçlü görünmektedir. Dolayısıyla günümüzde de sosyal veya politik roller oynayan din ile modernite arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır (Berger, 1996, ss. 4-7). Modern toplumsal koşulların din boyutlarında zorunlu bir gerilemeye sebep olma anlamında sekülerleşmenin küresel çaplı ve tekdüze biçimini hatalı gören Beyer de, bunun yerine işlevsel farklılaşmanın, dinin hâkimiyeti açısından sonuçlarına bakan analize odaklanmanın önemine işaret etmektedir (Beyer, 1999, s. 299). *The Return of the Sacred: The Argument about the Future of Religion* başlıklı makalesinde modern toplumda dinin geleceğini tartışan Bell ise, bilimin karşıtı ilkel bir olgu olarak, dinin modern toplumda var olamayacağı beklentisinde olan sekülerleşme teorisyenlerinin aksine, dinin insanın varoluşsal ihtiyacına bir yanıt olmasından dolayı kutsalın dönüşü ya da dini tarzların yükselişinin olacağı inancını dile getirmektedir (Bell, 1978, s. 48).

Yeni paradigmanın bir eleştirisi, sekülerleşmeyi öne sürenlerin, dine yönelik bakışlarında Batı hikâyesinden hareket etmeleriyle ilgilidir. Eleştirinin konusu bu yaklaşım, iki şekilde göze çarpmaktadır. İlk olarak dinin geçmişte toplum üzerinde sahip olduğu güce atıf yapılırken aslında Batı tarihine başvurularak modernleşmeyle beraber dini düşüşün de olduğu iddia edilmektedir. İkinci olarak dinin günümüzdeki durumu değerlendirilirken yine Batı'nın bazı bölgeleri referans alınmaktadır. Avrupa'yı dünyanın merkezi gören bu yaklaşımı eleştiren Martin'e göre sadece Stokholm, Kopenhag, Londra, Birmingham, Hamburg, Berlin, Amsterdam ve Paris'e bakılırsa hem çağdaş dünyada hem de dünya tarihinde eşi benzeri olmayan devasa bir düşük dindarlık söz konusudur. Hâlbuki Kuzey ve Güney Amerika ile İslam dünyasındaki durum dinin aleyhinde bir tabloyu yansıtmamaktadır (Martin, 1991, ss. 468-470). *Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme* adlı makalesinde sekülerleşme tezine olan inancın öldüğünü

söyleyen Stark ise, Martin'in itirazına ek olarak geçmişin daha dindar olduğunu düşüncesinin bir "efsane" olduğunu çünkü istisnalar olsa bile "Hıristiyan Avrupa"nın hiçbir zaman olmadığını ifade etmektedir (Stark, 2014, ss. 69-90).

Sekülerleşme ile ilgili birbirinin karşıtı durumundaki bu iki tezin dışında "üçüncü yol" adı verilen yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Din ile modernitenin karşılıklı olarak birbirini etkilediği fikrini öne süren bu yaklaşımın savunucuları, dini ile sekülerin mutlak anlamda birbirinin karşıtı olduğu ve bir arada bulunamayacağı yönündeki düşünceye itiraz etmektedir (Köse, 2006, s. 14).

Eski paradigmanın kutsal realite ile seküler dünyayı birbirinden tamamıyla farklı olgular olarak gören anlayışını yeniden düşünmeye ve sekülerleşmenin modern bir olgu olduğu anlayışını ise terk etmeye davet eden Ostwalt, günümüzde kutsalın dünya ile ilişkisini, "kapılarını internetle dünyaya açan manastır" ve "tanrının azametini ifade edercesine göğe doğru yükselen katedrallarin, günümüzde seküler kültür tarafından istila edilmesi" metaforlarla anlatmaya çalışmaktadır (Ostwalt, 2006, ss. 40-48).

İçinde yaşadığımız dünyayı tanımlamak için yeni bir model önerisinde bulunan Marty de bu yeni modelin dini ve sekülerin birbirini dışlaması yerine dini ve seküler olguların karmaşık bir birlikteliğini ifade etmesi gerektiğini ifade eder. Marty, içinde bulunduğumuz durumu ifade etmek için "Dünyamız öncelikli olarak dini olmadığı gibi baskın bir şekilde seküler de değildir. Dünyamız dinidir, fakat aynı zamanda sekülerdir." sözlerini sarf eder (Marty, 2014, ss. 132-137).

Sekülerleşmeyle ilgili yeni bakış açısı geliştiren Hervieu-Léger ise sekülerleşmeyi kolektif hafıza sorunuyla ilişkilendirmek suretiyle bir inanç zincirine referansı din sorununun merkezine yerleştirmektedir. Hafıza toplumları olmamasını ve modernitenin bir işlevi olan değişimi modern toplumların en önemli özelliği olarak gören Hervieu-Léger, dinlerin geleceğini kolektif hafızanın kendini yenileme kabiliyetinin belirleyeceğini düşünmektedir (Hervieu-Léger, 2000, ss. 123-130).

TÜRK TOPLUMUNUN SEKÜLERLEŞME DENEYİMİ

Türk toplumunun sekülerleşme öyküsü, birçok yönüyle teorinin öne sürülmesinin gerekçesini oluşturan Batı'nın sekülerleşmesinden ayrılmaktadır. Sürecin kendi doğası içerisinde değil de bir hedef olarak gerçekleştirilmeye çalışılması, Türkiye deneyimini farklılaştıran en önemli özelliklerden biridir. Bu nedenle her şeyden önce Türkiye'deki deneyime "sekülerleştirme" ifadesi daha uygun düşmektedir. Türkiye'deki sekülerleşmenin, sekülerliğin siyasi bir boyutu olan laiklik adı altında bir politika olarak gerçekleştirilmeye çalışılması da Türkiye'deki sürecin niteliği hakkında fikir vermektedir. Bu politikanın ilk olarak eğitim, hukuk, ekonomi, siyaset gibi alanlara damgasını vurarak dinden bağımsız alanların ortaya çıkmasını sağlayan, laik niteliğe sahip Tanzimat aklıyla başladığı söylenebilir. Bu akıl, sonrasında laik Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Okumuş, 1999, s. 277).

Sekülerliğin siyasi bir boyutu olan (Kirman, 2007, s. 283), geniş anlamda bilinçli olarak benimsenebilen ve tarih felsefeleri, normatif-ideolojik devlet projeleri, modernite projeleri ve kültürel programlar şeklinde açıkça detaylandırılabilen bir dizi modern seküler dünya görüşü

ve ideolojiye atıf olarak kullanılan laiklik (Casanova, 2009, s. 1051), din devlet işlerinin birbirinden ayrılması ile inanç özgürlüğünün sağlanması anlamlarına gelmektedir. Bu anlam, uygulamasında olduğu gibi kavramın "ayırma" işlevi ile ilgilidir. Bir de "kontrol" işlevi var ki, bu işlevin Türkiye'deki laikliğin kurucu unsurlarından biri olduğu dile getirilmektedir (Davison, 2006, ss. 213-302; Keyman, 2007, s. 225; Toprak, 2005, s. 15). Bu nedenle bizdeki sorunun din-devlet ayrımı olmaktan daha geniş bir sorun olduğunu ifade eden Berkes, "kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulmayı" Türkiye'deki laiklik politikasının hedefi olarak dile getirmektedir (Berkes, 2019, ss. 18-19).

Türkiye'de sekülerleşmenin siyasal boyutu, bir değişim politikası olarak nesnel/kurumsal yönü ön planda tutmuştur (Davison, 2006, s. 254). Örnek olarak hilafetin kaldırılması, eğitimi tek çatı altında tutmayı amaçlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu gibi uygulamalar sekülerleşmeyi kurumsal anlamda sağlamayı hedefleyen uygulamalardır. Ancak bu, öznel sekülerleşmenin de amaçlanmadığı anlamına gelmemektedir. Zira toplumsal hayatın seküler normlara göre düzenlenmesini arzulayan Mustafa Kemal Atatürk'ün "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir." sözünde somutlaşan düşüncesi, sözü edilen politikanın öznel sekülerleşmeyi de amaçladığına dair bir örnektir (Akdemir, 2024, s. 78).

Bununla birlikte Türk sekülerleştirmesinin, kurumsal ve anayasal olarak nesnel sekülerleşmeyi sağlamada başarılı olmasına rağmen öznel sekülerleşmeyi sağlayacak kadar güçlü bir laik toplumsal ethos oluşturabildiği söylenemez (Keyman, 2007, s. 223). Ancak bu tablonun 1950'li yıllardan sonra değişmeye başladığı görülmektedir. Zira zaman içinde kentleşme ve sanayileşmenin artmasının sonucu olarak gerek yeni sosyoekonomik sınıfların ortaya çıkması, gerekse dünya görüşü anlamında demokratikleşme ve çoğullaşma gibi olguların yaygınlaşmasıyla Türkiye'de sekülerleşmenin nesnel/kurumsal ağırlıklı karakteri değişmeye başlayacak ve giderek öznel boyutu ile yerleşen bir sekülerleşme tecrübesini ortaya çıkaracaktır. Bu durum Türkiye'de "yukarıdan sekülerleşme" sürecinin nitelik değiştirerek "aşağıdan sekülerleşme" biçiminin ön plana çıkması anlamına gelmektedir (Çelik, 2008, ss. 256-257). Dolayısıyla Türk toplumunun sekülerleşme süreci; başlangıçta bir program dâhilinde gerçekleştirilmeye çalışılsa da kendi doğasına uygun bir nitelik kazanmıştır (Bayer, 2010, s. 185). Ancak yine Batı'dan farklı olarak Türk toplumunun dinle olan ilişkisi hiçbir şekilde Batı toplumlarındaki gibi olmamış, sekülerleşmenin öznel boyuta evrilişini ifade eden dönem, aynı zamanda de-sekülerleşme yani "sekülerleşmeden dönüş" olarak değerlendirilebilecek sosyolojik bir görüntü arz etmiştir. Şerif Mardin'in terminolojisiyle ifade edilecek olursa "çevredeki" kesimin "merkezde" zühur etmeye başladığı 1980 sonrasındaki yıllar, Türkiye'de İslami kimliğin, sembolik bir güç olarak ön plana çıkmaya başlaması açısından (Keyman, 2007, ss. 223-224) "sekülerleşmeden dönüşe" tekabül eden yıllar olarak kabul edilmektedir.

SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARINDA TÜRKİYE

Türkiye'de "dini canlanma" diye ifade edilen süreç modernleşmeye rağmen gerçekleşmemiş aksine modernleşmeye karşı geliştirilen uyum mekanizmaları sayesinde modernleşmenin eliyle gerçekleşmiştir. Bu ise zaman zaman kurumsal din şablonunu bir tarafa bırakmak ve demokratik katılıma olanak sağlamak suretiyle sorunlara çözümler geliştirebilmeyi

gerektirmektedir (Hefner, 2012, s. 267). Ancak böyle bir durum İslam'ın evrenselliği ve kapsayıcılığıyla bağdaşmadığından dolayı sekülerleşmenin başarısı da kabul edilebilir. Örneğin bir araştırma, dünyaya dalma ile dünyayla uyum arayan dindarlık arasında negatif ilişki ortaya çıkarmaktadır (Aydınalp, 2017, s. 123). Dolayısıyla Türkiye'de süreç içerisinde yaşanan bu değişimin dini canlanma mı ya da sekülerleşmenin bir başka örneği mi olduğu hususunda görüş birliği bulunmamakta, mevzuyu ele alanların yaklaşım tarzına göre cevaplar da farklılaşabilmektedir.

Örnek olarak TESEV'in desteğiyle 1999 ile 2006 yıllarında Türk toplumunun dinle olan ilişkisinin anlaşılmaya çalışıldığı Çarkoğlu ve Toprak'ın çalışmasında, Türk halkının dindarlaştığına dair kanı araştırmaya dâhil edilen kişilerin öz dindarlık algıları ve Müslümanlığı bir kimlik olarak görmelerine dayandırılmaktadır. Bahsi edilen araştırma sonucuna göre 1999 araştırmasıyla karşılaştırıldığında 2006'da gerek "çok dindar" olduğunu belirtenlerin gerekse kendi kimliğini öncelikle Müslüman olarak tanımlayanların oranı artmıştır. Kendisini "çok dindar" olarak tanımlayanların oranı 1999'da %6 iken, bu oran 2006 araştırmasında %13'e yükselmiştir. Benzer şekilde, kimliğini öncelikle Müslüman olarak tanımlayanların oranı 1999'da %36 iken, 2006 araştırmasında %10'a varan bir artışla yaklaşık %45'e yükselmiştir. Araştırmanın çarpıcı sonuçlarından biri, dindarlık oranlarında yükseliş meydana gelirken din devletini savunanların oranında düşüş yaşanmasıdır. Laiklik talebi ile şeriat talebi arasında çizgisel bir zıt ilişki olmadığını gösteren bu sonuç, aynı zamanda dindarlıktaki bir değişim hakkında da bir ipucu vermektedir. Yine ilginç bir veri, aynı dönemde başını örtenlerde de düşüş yaşanmasıdır (Çarkoğlu & Toprak, 2006, ss. 94-96).

Konuya dine olan güven ya da inançtan yaklaşan Yapıcı, 1998-2008 yıllarını kapsayan meta-analiz çalışmasında, gençlerin inanç düzeyini tespit etmeye çalışan 28 çalışma, ibadet hayatını tespit etmeye çalışan 28 çalışma ve genel anlamda dindarlık düzeyini analiz etmeye çalışan 18 çalışmadan hareketle azalan şeyin inanç yerine ibadet olduğunu ancak ibadetlerdeki azalmaya rağmen 1998-2008 yıllarında önceki dönemlere göre dindarlaşmada artışın yaşandığını belirtmektedir. Yapıcı, bulgulara dayanarak dindarlık düzeyinin atması ve kurumsal dinle kuvvetli ilişkisinin devam etmesinden dolayı Türk gençliği açısından sekülerleşmenin katı yorumunun geçerli olmadığı, ılımlı biçiminin ise tadilata muhtaç olduğu sonucuna varmaktadır (Yapıcı, 2012, ss. 13-17).

Türk toplumunun genel olarak sekülerleştiği iddialarına katılan Batur ise başlangıçta politik bir tavrın eliyle ortaya çıkmasına rağmen gelinen noktada sekülerleşmenin toplum tarafından da benimsendiğini iddia etmektedir. Batur; Seküler dilin hakim olması, eğitimin geleneksel misyonunun yerini seküler amaçların alması, pragmatik dindarlığın ön plana çıkması, din adamlarının eski itibarını yitirmesi, dinin müminlerin hayatındaki tesirini yitirmesi, tüketimin amaç haline dönüşmesi, bireyselcilik, kentleşme, kariyerizm, profesyonellik, boş zaman anlamındaki dönüşüm gibi bir çok olguyu Türkiye'deki sekülerleşmenin işaretleri olarak gösterir. Dikkat edilirse Batur, tüm bunlarda sekülerleşme belirtisi olarak modernleşmenin sonuçlarından bahsetmektedir. Bu da modern hayatın dinin sonunu getireceği anlayışından kaynaklanıyor. Böhürler'e dayanmak suretiyle modernleşmeden rahatsız olunmamayı sekülerleşmeye kanıt göstermesi de bu anlayışın yansımasıdır. Batur, ayrıca Türkiye'deki sürecin her alanda ve mutlak anlamda bir dinî gerileme şeklinde cereyan etmediğinin altını

çizme gereği duyarak Shiner'in yer verdiği parametrelerden "bu dünyaya uygunluğu" da sekülerleşme anlamında kullandığını ifade etmektedir (Batur, 2015, ss. 564-571).

Kişilerin sekülerleşip sekülerleşmediğini öğrenmek için herhangi bir dinle ilişkilerinin ya da ibadet etme oranlarının tek başına yeterli olmadığını ifade eden Ertit ise dinle birlikte, dinimsi yapıları ve halk inanışlarınını da kapsayan "metafizik" merkezli bir sekülerleşme tanımı yapmakta ve sekülerleşmeyle ilgili bir kanaate ulaşmak için metafizik alanın insanların günlük pratikleri üzerindeki etkisine bakmak gerektiğini belirterek dinin etki boyutuna vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak inançlarla birlikte toplumsal hayattaki dönüşümler incelendiğinde Batı'da olduğu gibi, modernleşme sürecinin Türkiye'de de sekülerleşmeye sebep olduğunun ortaya çıktığını dile getirmektedir (Ertit, 2019, ss. 319-322).

Gazneli ve Sofuğlu Kılıç ise çalışmalarında sekülerleşmeyi modern yaşam tarzıyla ilişkili görmektedir. AVM'lerde çalışan katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelere dayandırılan çalışmada modanın muhafazakâr kadınlar arasında modern yaşam tarzının belirleyici bir faktörü olarak algılanmasının önceki kuşakları sahip oldukları geleneksel dini bağlardan uzaklaştırdığını, bunun da sekülerleşme eğilimine sebep olduğunu belirtmektedir. Çalışmada ayrıca modern hayata entegre olmanın sonucunda tüketim kültürünün merkeze yerleşmesi, kadınların sosyal hayata daha fazla dâhil olmaları, meslek edinerek çalışmaları, ekonomik özgürlüklerini elde etmiş olmalarının kaçınılmaz olarak sekülerleşmeyle neticelendiği düşüncesine yer verilmektedir (Gazneli & Sofuoğlu Kılıç, 2020).

Konuyla ilgili bazı çalışmalarda aile ve geleneğe bağlılık konusu, toplumun sekülerleşmeyle ilişkisi açısından önemli bir mihenk taşı görülmektedir. Mesela Akgül, toplumun çekirdeğini oluşturan aile müessesesini sekülerleşmenin etkilerinin gözlendiği en önemli alanlardan biri ve hem geleneğin koruyucusu hem de değişimin ajanı olarak görmektedir (Akgül, 2000, s. 161). Eş seçiminin İslami ahlaka uygun olmayışı, başörtüsü takmama eğilimi ve toplumsal yaşamı geleneğin değişmezliklerinden uzaklaştıran değerleri, sekülerleşmenin belirtileri olarak gören Öz de geleneğe bağlılığı önemli bir ölçüt olarak görmektedir (Öz, 2019, ss. 796-829).

Benzer şekilde modernleşmeye bağlı olarak gelişen kentleşme ve buna uygun yaşam tarzı da sekülerleşme açısından önemli bir parametre olarak görülmektedir. Kentlerde yaşamanın önem kazanması, mahallelerin geleneksel kimliklerini kaybetmesi, yüz yüze ilişkilerin yerini mesafeli ilişkilerin alması gibi durumlar, sekülerleşmeyle ortaya çıkan sonuçlar olarak görülmektedir (Çelik, 2008, ss. 258-259).

Dindar/muhafazakâr "habitusunda" yaşanan dönüşümün de sekülerleşmenin bir göstergesi olarak dile getirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Örnek olarak Köse, geçmiş yıllarda Batı'dan ithal olduğu gerekçesiyle kendisini "muhafazakâr-dindar" kabul edenler tarafından kutlanılmasına karşı çıkılan çeşitli günlerin, artık bu kesim tarafından da kutlanabilir hale gelmesi, aynı kesimin yeni kıyafet trendleri, tesettür defileleri, değişen tatil yapma eğilimleri, televizyon veya diğer görsel aktiviteleri algılamadaki farklılaşmayı, sekülerleşmeyi yansıtan manzaralardan görmektedir (Köse, 2006, s. 5).

Aktaş, sekülerleşme belirtilerinden biri olarak güçlerini dinden alan "şeyhlerin" toplum üzerindeki etkilerini yitirmelerini göstermektedir. Aktaş'ın çalışmasında şeyhlerin toplum üzerindeki etkilerini yitirmelerinin işaretleri olarak şeyhlere şartlı bağlılık, şeyhin dediğini

yapmama, genç kuşağın şeyhlere itibar etmemesi, ihtiyacı olduğunda şeyhe başvurma, arabuculukta ve siyasal tercihleri belirlemede şeyhlerin etkilerini yitirmelerine yer verilmektedir. Şeyhlerin toplum üzerindeki etkilerini yitirmelerinin içsel ve dışsal sebeplerine yer verilen çalışmada özellikle dışsal sebepler olarak şehirleşme, eğitim seviyesinin artması, bireyselleşme gibi modernleşme olgusunun sonuçlarına da yer verilmesi dikkat çekmektedir (Aktaş, 2020).

Modernleşme olgusunun önemli bir sonucu olan bireyselleşmenin sekülerleşmeyle ilgili çalışmalarda önemli yer tuttuğu görülmektedir. Mesela bunlardan biri olan Ünal'ın çalışması, sekülerleşmenin Türkiye'de de etkili olduğunu ancak bunun "dinsizleşmeden" çok bireysel dindarlık şeklinde tezahür ettiğini belirterek kurumsal dini otoriteye karşı bireysel tercihin ön plana çıkmasını sekülerleşme açısından önemli bir parametre olarak görmektedir (Ünal, 2012, s. 233).

Son olarak Güler ise, sekülerleşmenin göstergelerinden biri olarak önceleri zühd ve ahlaki yaşamanın merkezi olan tarikat, cemaat gibi dini oluşumların günümüzde ekonomik anlamda dayanışma üreten iktisadi kurumlara dönüşmelerini örnek vermektedir (Güler, 2014, s. 25).

Yukarıda Türkiye'deki sekülerleşme emarelerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalardan örnekler verildi. Bunların dışında da konuyla ilgili birçok çalışma olduğu gibi bu çalışmalarda sekülerleşme göstergeleri olarak anlatılanlar sadece yukarıda yer verilenlerden ibaret de değildir. Fakat buradaki amaç, sekülerleşme konusuna yönelik mevcut bakış açısıyla ilgili genel bir çerçeve çizmeye çalışmaktır. Bu amaçla tüm bu çalışmalara bakıldığında Türk toplumunun sekülerleşip sekülerleşmediği hususu bir yana sekülerleşmenin tanımında bile herhangi bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Bu çalışmalarda sekülerleşme parametreleri olarak dile getirilenler çoğunlukla modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni yaşam tarzını veya bu yaşam tarzıyla uyumlu dini davranışı ifade etmektedir. Hâlbuki Kirman'ın temas ettiği gibi dini yeni ve modern şartlara uyarlama girişimleri bir yönüyle sekülerleşmeyle yorumlanabilse de diğer yandan dini modern dünyada yeniden üretmenin ve yaşatmanın en önemli aracı olmaktadır (Kirman, 2007, s. 292). Dolayısıyla kavramla ilgili bu belirsizlik sekülerleşme kavramını tarif gücünden yoksun bırakmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'deki sekülerleşmeyle ilgili yapılan çalışmalardan örneklere yer verilen mevcut çalışmada, sekülerleşme parametreleri olarak nelerin esas alındığı tespit edilmeye çalışıldı. Sonuç olarak, konuyla ilgili çalışmalarda Türkiye'nin sekülerleşmesine kanıt olarak gösterilen parametrelerin farklı olmakla birlikte genel olarak modernleşmeyle ortaya çıkan sonuçlarla ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum teoriyi ilk öne sürenlerin gerekçesiyle örtüşen bir bakışı ortaya koymaktadır. Ancak bu araştırmaların çoğunda modernleşmenin kendisinin de İslami canlanmada olumlu bir faktör olduğu ifade edilmektedir. Ortaya çıkan bu çelişkili görüntünün, sekülerleşmeden türetilen yeni kavramlarla ya da sekülerleşmeyle ilgili yeni anlayışlarla ifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak böylesi bir durumda da kavramın kendisi anlamsızlaşmaktadır. Bu nedenle Türk toplumunun dinle olan ilişkisini ifade etmede sekülerleşme kavramının kullanışlı olmadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdemir, M. H. (2024). *İş Hayatı Din ve Sekülerleşme: Siirt Örneği* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Akgül, M. (2000). Türk Toplumunun Değişim Sürecinde Kamusal Alan ve Kadın. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *10*, 155-180.

Aktaş, A. (2020). Farziyetten Sünnete: Şeyhlerin Kanaat Önderliğinde Dönüşüm (Siirt İli örneği). *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, *16*(1), 72-93.

Aydınalp, H. (2017). Din ve Dünyevîleşme: Kuzey Kıbrıs Tatlısu Örneği-II. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, *53*(Aralık 2017), 97-128.

Batur, B. (2015). Sekülerleşme Türkiye'de. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(28), 563-572.

Bayer, A. (2010). Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım. *Kahramanmaraş Sütçü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *2010*(16), 149-190.

Bell, D. (1978). The Return of the Sacred: The Argument about the Future of Religion. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, *31*(6), 29-55.

Berger, P. L. (1996). Secularism in Retreat. *The National Interest, Winter 1996/97*(46), 3-12.

Berkes, N. (2019). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.

Beyer, P. (1999). Secularization from the Perspective of Globalization: A Response to Dobbelaere. *Sociology of Religion*, *60*(3), 289-301.

Bruce, S. (2002). *God is Dead: Secularization in the West*. Blackwell.

Casanova, J. (2009). The Secular and Secularisms. *Social Research*, *76*(4), 1049-1066.

Çarkoğlu, A., & Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset*. TESEV.

Çelik, C. (2008). *Türkiye'de Sekülerleşmenin Öznel ve Nesnel Boyutları* (A. İ. Güngör, Ed.; ss. 243-261). Türkiye Dinler Tarihi Derneği.

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülarizm ve Modernlik* (T. Birkan, Çev.). İletişim Yayınları.

Dobbelaere, K. (2007). Testing Secularization Theory In Comparative Perspective. *Nordic Journal Of Religion And Society*, *20*(2), 137-147.

Dobbelaere, K. (2012). Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı. İçinde İ. Çapcıoğlu (Ed.), & M. S. Ünal (Çev.), *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler* (ss. 11-36). İmge Kitabevi.

Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi: Sekülerleşen Türkiye'nin Analizi* (1. baskı). Liberte Yayınları.

Gazneli, D., & Sofuoğlu Kılıç, N. (2020). Tesettürden Ölçülü Giyime. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, *16*(Özel Sayı 1), 44-70.

Guest, M. (2012). Dinin Yeniden Üretimi ve İletimi. İçinde İ. Çapcıoğlu (Ed.), & İ. Şahin (Çev.), *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler* (ss. 91-119). İmge Kitabevi.

Güler, İ. (2014). Tanrı'nın Ölümü, Göçü, Geri Çekilmesi, Tutulması ve Unutulması Olarak Modern Tekno-Seküler Çağ. *Kelam Araştırmaları*, *12*(2), 23-32.

Hefner, R. W. (2012). Dünyada Din ve Modernlik. Içinde İ. Çapcıoğlu (Ed.), & M. S. Ünal (Çev.), *Din sosyolojisi: Kuram ve Yöntem* (ss. 251-280). İmge Kitabevi.

Hervieu-Léger, D. (2000). *Religion as a Chain of Memory* (Simon Lee, Çev.). Rutgers University Press.

Keyman, E. F. (2007). Modernity Secularism and Islam: The Case of Turkey. *Theory, Culture & Society*, *24*(2), 215-234.

Kirman, M. A. (2007). Küreselleşme Sürecinde Sekülerleşme ve Dinin Geleceği. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, 279-295.

Köse, A. (2006). Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme. İçinde *Laik Ama Kutsal* (ss. 11-20). Etkileşim Yayınları.

Martin, D. (1991). The Secularization Issue: Prospect and Retrospect. *The British Journal of Sociology*, *42*(3), 465-474.

Marty, M. E. (2014). Dinî-Seküler Dünyamız (M. A. Kirman, Çev.). *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5*(10), 131-138.

Okumuş, E. (1999). *Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat*. İnsan Yayınları.

Ostwalt, C. (2006). Seküler Çan Kuleleri. İçinde A. Köse (Çev.), *Laik Ama Kutsal* (ss. 35-56). Etkileşim Yayınları.

Öz, N. (2019). Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *6*(11), 795-835.

Shiner, L. (1967). The Concept of Secularization in Empirical Research. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *6*(2), 207-220.

Stark, R. (2014). Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme. İçinde Ali Köse (Çev.), *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği* (ss. 60-99). Timaş Yayınları.

Taylor, C. (2014). *Seküler Çağ* (D. Körpe, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Toprak, B. (2005). Secularism and Islam: The Building of Modern Turkey. *Macalester International*, *15*(9), 27-43.

Ünal, M. S. (2012). Bireycilik ve Din. Içinde N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi: El Kitabı* (ss. 223-236). Grafiker Yayınları.

Wilson, B. (1979). The Return of the Sacred. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *18*(3), 268-280.

Wilson, B. (2015). Sekülerleşme. İçinde A. Bayer (Çev.), *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* (ss. 9-24). Otto Yayınları.

Yapıcı, A. (2012). Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinde Dinî Hayat: Meta-Analitik Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *12*(2), 1-40.

YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, İNOVASYON VE TOPLUMSAL SORUMLULUKTA STRATEJİK YAKLAŞIMLAR

Dr. Fatih İbrahim KURŞUNMADEN

Selçuk Üniversitesi –0000-0003-4045-9003

ÖZET

21. yüzyılın iş dünyasında, küresel çevresel sorunlar, iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konularındaki artan endişeler, işletmeleri daha sorumlu ve çevreci bir tavır benimsemeye yönlendirmektedir. Bu araştırma, yeşil örgütsel davranışın, sürdürülebilirlik, inovasyon ve toplumsal sorumluluk perspektiflerinde stratejik bir şekilde nasıl ele alınabileceğini geniş bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamıştır. Yeşil örgütsel davranış, işletmelerin çeşitli boyutlarda çevresel sorumlulukları üstlenmesini içerir. Bu bağlamda enerji verimliliği, karbon ayak izi azaltımı, atık yönetimi, sürdürülebilir üretim ve tedarik zinciri yönetimi gibi unsurlar, işletmelerin bu kapsamda nasıl stratejik adımlar atabileceğini belirleyen temel faktörlerdir. Sürdürülebilirlik ve inovasyon, işletmeler için birbiriyle iç içe geçmiş kritik konulardır. Yeşil örgütsel davranışın bir parçası olarak, işletmeler sürdürülebilir teknolojik çözümleri benimseyerek hem çevresel etkilerini azaltabilir hem de pazarlama avantajı elde edebilir. Yeşil örgütsel davranışın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için çalışanların katılımı kaçınılmazdır. Bu noktada, işletmeler çalışanlarına çevresel farkındalık eğitimleri sunabilir, çevresel sorumlulukları konusunda onları bilinçlendirebilir ve bu konuda katılımlarını artırıcı motivasyon stratejileri geliştirebilir. İş dünyası, toplumsal değerlere duyarlı ve çevre dostu bir profil oluşturmanın, müşteri ve paydaşlar arasında olumlu bir itibar oluşturmanın önemini giderek daha fazla kavramaktadır. Yeşil örgütsel davranış, sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal beklentilere uygun bir şekilde hareket etmenin önemini vurgular.

Anahtar Kelimeler : Yeşil Örgütsel Davranış, Sürdürülebilirlik, İnovasyon, Toplumsal Sorumluluk, Çevresel Sorumluluk, Yeşil Teknolojiler, Yeşil İşletme

ABSTRACT

In the business world of the 21st century, increasing concerns about global environmental problems, climate change and sustainability lead businesses to adopt a more responsible and environmentally friendly attitude. This research aimed to examine from a broad perspective how green organizational behavior can be addressed strategically from sustainability, innovation and social responsibility perspectives. Green organizational behavior involves businesses taking on environmental responsibilities at various levels. In this context, elements such as energy efficiency, carbon footprint reduction, waste management, sustainable production and supply chain management are the main factors that determine how businesses can take strategic steps in this context. Sustainability and innovation are critical intertwined issues for businesses. As part of green organizational behavior, businesses can both reduce their environmental impact and gain marketing advantage by adopting sustainable technological solutions. Employee participation is inevitable for the successful implementation of green organizational behavior. At this point, businesses can offer environmental awareness training to their employees, raise their awareness of their environmental responsibilities and develop motivation strategies to increase their participation in this regard. The business world is increasingly realizing the importance of creating a profile that is sensitive to social values and environmentally friendly, and building a positive reputation among customers and stakeholders. Green organizational behavior emphasizes the importance of not only reducing environmental impacts but also acting in accordance with social expectations.

Key Words: Green Organizational Behavior, Sustainability, Innovation, Social Responsibility, Environmental Responsibility, Green Technologies, Green Business

GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin sürdürülebilirlik, inovasyon ve toplumsal sorumluluk alanlarında giderek artan bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, yeşil örgütsel davranışın çevresel etkileri azaltma, sürdürülebilirlik ilkelerine odaklanma ve toplumsal sorumlulukları yerine getirme konularında stratejik yaklaşımlar sunması önem kazanmaktadır. Yeşil örgütsel davranış, işletmelerin çevresel etkilerini minimize etme, doğal kaynakları daha verimli kullanma ve toplumsal ihtiyaçlara duyarlı bir şekilde hareket etme eğilimini ifade eder.

Bu metinde, yeşil örgütsel davranışın tanımı, özellikleri ve işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik, inovasyon ve toplumsal sorumluluk alanlarında stratejik yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Yeşil örgütsel davranışın benimsenmesinin işletmeler için

sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmayıp aynı zamanda rekabet avantajı sağlamak ve topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmek anlamına geldiği belirtilmektedir.

YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN TANIMI

Yeşil örgütsel davranış, bir organizasyonun çevresel etkilerini azaltma ve sürdürülebilirlik ilkelerine daha fazla odaklanma eğilimini ifade eder. Bu davranış biçimi, işletmelerin çevresel kaynakları daha etkin kullanmalarını, atık üretimini azaltmalarını ve çevreye zarar veren etkilerini minimize etmelerini içerir. Yeşil örgütsel davranış, kurumların çevresel etki değerlendirmesi yapmalarını, yeşil teknolojileri benimsemelerini, sürdürülebilir üretim ve tüketim uygulamalarını teşvik etmelerini ve toplumda çevresel farkındalık yaratmalarını içerir.

Yeşil örgütsel davranışın benimsenmesi, çevresel sürdürülebilirliği öncelik haline getirmektedir. Bu, organizasyonların ekonomik faaliyetlerini sürdürürken çevresel etkilerini minimize etmeye odaklanmaları anlamına gelir (UNEP, 2002). Yeşil örgütsel davranış, organizasyonların çevresel yönetim sistemlerini benimsemelerini ve çevresel performanslarını izlemelerini sağlayan çeşitli standartlar ve rehberliklerle desteklenmektedir (ISO 14001 gibi). Ayrıca, yeşil örgütsel davranış, işletmelerin topluma ve paydaşlarına karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayarak, sürdürülebilirlik ve etik değerler arasında bir denge kurmayı hedefler (Schaltegger ve Wagner, 2011). Bu bağlamda, yeşil örgütsel davranış, hem çevresel hem de sosyal boyutlarda sürdürülebilirlik için bir çerçeve sunar (Dangelico ve Pujari, 2010).

YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN ÖZELLİKLERİ

1. Çevresel Farkındalık: Yeşil örgütsel davranış, organizasyonun çalışanları ve yöneticileri arasında çevre korunması ve sürdürülebilirlik konusunda bir farkındalık oluşturmayı hedefler (Robbins & Judge, 2019).

2. Sürdürülebilirlik Odaklı: Yeşil örgütsel davranışın temel özelliklerinden biri, organizasyonun sürdürülebilirlik ilkelerine odaklanmasıdır. Bu, çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerin dengelenmesini içerir (Wagner, 2005).

3. Yeşil Politikalar ve Uygulamalar: Yeşil örgütsel davranış, çevreye zarar veren faaliyetleri azaltmak için yeşil politikaların benimsenmesini ve yeşil uygulamaların hayata geçirilmesini içerir (Shrivastava, 1995).

4. Kaynak Verimliliği: Yeşil örgütsel davranış, organizasyonun kaynak kullanımını optimize etmesini ve çevresel etkilerini minimize etmesini sağlar (Liu & Shrum, 2002).

5. İnovasyon ve Teknoloji: Yeşil örgütsel davranış, çevre dostu teknolojilerin ve yenilikçi çözümlerin benimsenmesini teşvik eder (Jabbour et al., 2013).

6. Paydaş Katılımı: Yeşil örgütsel davranışın bir diğer özelliği, organizasyonun paydaşlarını (çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler, toplum, vb.) çevresel konulara katılım sağlamaya teşvik etmesidir (Aguilera-Caracuel et al., 2019).

7. Performans İzleme ve Raporlama: Yeşil örgütsel davranış, organizasyonların çevresel performanslarını izlemelerini, değerlendirmelerini ve raporlamalarını sağlar (Epstein & Roy, 2001).

YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞTA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Yeşil örgütsel davranışta sürdürülebilirlik, kurumların çevresel etkilerini azaltmayı ve doğal kaynakları daha verimli kullanmayı amaçlayan bir yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşım, işletmelerin çevresel etkilerini azaltırken aynı zamanda uzun vadeli başarılarını sürdürebilme yeteneğini kapsar. İşte yeşil örgütsel davranışta sürdürülebilirlikle ilgili bazı anahtar noktalar:

Çevresel Bilinç: Kurumların çevresel etkilerini anlaması ve minimize etmesi, çevresel sürdürülebilirliğin temelidir (Hart, 1995). Bu anlayış, işletmelerin çevresel performanslarını iyileştirmek için çeşitli stratejiler geliştirmesini sağlar (Shrivastava, 1995).

Yeşil Üretim Süreçleri: Yeşil üretim süreçleri, malzemelerin, enerjinin ve diğer kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını içerir (Jabbour ve diğ., 2008). Geri dönüşüm ve atık azaltma gibi uygulamalar, çevresel etkileri azaltmada etkili stratejilerdir (Montabon ve Melnyk, 2002).

Yeşil Ürün ve Hizmetler: Yeşil ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, müşteriler arasında rekabet avantajı sağlayabilir (Peattie, 2001). Ayrıca, çevre dostu ürünlerin pazarlama stratejileri, tüketicilerin çevresel bilincini artırabilir (Polonsky ve diğ., 2000).

Çevresel Performans Ölçümü ve Raporlama: Çevresel performans ölçümü ve raporlama, işletmelerin çevresel etkilerini izlemesini ve paydaşlarla paylaşmasını sağlar (Burritt ve diğ., 2002). Bu süreç, şeffaflığı artırır ve işletmenin çevresel sürdürülebilirlik çabalarını gösterir (Patten, 2002).

Stakeholder İşbirliği: Paydaşlarla işbirliği, çevresel sürdürülebilirlik için kritik öneme sahiptir (Darnall ve Edwards, 2006). Tedarikçiler, müşteriler, çalışanlar ve toplum gibi paydaşlarla etkileşim, işletmelerin çevresel etkilerini azaltmasına yardımcı olabilir (Liu ve diğ., 2010).

Eğitim ve Farkındalık: Çalışanlara çevresel konular hakkında eğitim verilmesi, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik çabalarını destekleyebilir (Renwick ve diğ., 2008). Bu eğitimler, yeşil davranışların iş kültürünün bir parçası haline gelmesine yardımcı olabilir (Robertson ve diğ., 2012).

Yasal ve Düzenleyici Uyum: Yasal ve düzenleyici uyum, işletmelerin çevresel mevzuata uyum sağlamasını ve yasal gereksinimlere tam olarak uymasını gerektirir (Delmas ve Toffel, 2004). Bu uyum, çevresel sürdürülebilirlik için temel bir önkoşuldur (King ve diğ., 2005).

YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞTA İNOVASYON

Yeşil örgütsel davranışta inovasyon, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmek için yeni ve yaratıcı çözümlerin geliştirilmesi ve uygulanması sürecini ifade eder. Bu, işletmelerin çevresel etkilerini azaltırken aynı zamanda rekabet avantajı sağlamalarına yardımcı olabilir. İşte yeşil örgütsel davranışta inovasyonun bazı anahtar noktaları:

Çevresel Teknoloji ve Ürün Geliştirme: Yeşil örgütler, çevreye dost teknolojilerin ve ürünlerin geliştirilmesi için Ar-Ge çalışmalarına yatırım yaparlar. Bu, enerji verimliliği sağlayan, atık azaltan veya geri dönüşümü teşvik eden yenilikçi çözümleri içerir (Hart, 1997).

Yeşil İş Süreçleri ve Operasyonel İnovasyon: İşletmeler, iş süreçlerinde ve operasyonlarda çevre dostu uygulamaları benimseyerek çevresel etkilerini azaltabilirler. Bu, enerji tüketimini azaltmak, su kullanımını optimize etmek, atıkları azaltmak veya geri dönüşüm sistemleri kurmak gibi uygulamaları içerir (Montabon & Melnyk, 2002).

Yeşil Pazarlama ve İnovasyon: Yeşil örgütler, çevre dostu ürünlerin pazarlanması ve tüketici farkındalığının artırılması için yenilikçi pazarlama stratejileri geliştirebilirler. Bu, çevresel etiketleme, yeşil markalama ve çevresel değer önerilerinin vurgulanması gibi stratejileri içerir (Peattie, 2001).

Yeşil Tedarik Zinciri İnovasyonu: İşletmeler, tedarik zincirlerindeki çevresel etkileri azaltmak için tedarikçilerle işbirliği yapabilirler. Yenilikçi tedarik zinciri uygulamaları, malzeme seçimi,

lojistik optimizasyon ve sürdürülebilir tedarikçi ilişkileri üzerine odaklanabilir (Liu, Liu, & Shi, 2010).

Yeşil Liderlik ve Kültürel İnovasyon: Yeşil örgütler, liderlik ve kurumsal kültürde çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden yenilikçi yaklaşımları benimseyebilirler. Bu, çevresel bilinç ve sorumluluk algısını artıran liderlik tarzları ve çevre dostu iş kültürünün oluşturulmasıyla ilgilidir (Renwick, Redman, & Maguire, 2008).

Yeşil Finansal İnovasyon: Yeşil örgütler, çevre dostu projelerin finansmanı için yenilikçi finansal araçlar geliştirebilirler. Bu, yeşil krediler, yeşil tahviller, karbon kredileri veya çevresel risk değerlendirmesi gibi finansal enstrümanları içerir (Delmas & Toffel, 2004).

Yeşil örgütsel davranışta inovasyon, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmek için önemli bir araç olarak kabul edilir. Bu hem çevresel hem de ekonomik faydalar sağlayarak işletmelerin rekabet avantajını artırabilir.

YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞTA SOSYAL SORUMLULUK

Yeşil örgütsel davranışta sosyal sorumluluk, işletmelerin çevresel etkileri azaltırken aynı zamanda toplumsal ve sosyal etkileri de göz önünde bulundurarak hareket etmelerini ifade eder. Bu, işletmelerin sadece kâr amacı gütmekle kalmayıp aynı zamanda topluma ve paydaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini içerir. İşte yeşil örgütsel davranışta sosyal sorumluluğun anahtar noktaları:

Çalışan Hakları ve İşçi Koşulları: Yeşil örgütler, adil işe alım politikaları, eğitim ve gelişim fırsatları, güvenli çalışma koşulları ve rekabetçi ücret politikaları gibi çalışan haklarına ve işçi koşullarına odaklanır (Hart, 1997).

Toplumsal Katılım ve Paydaş İlişkileri: İşletmeler, toplumun çeşitli kesimleriyle etkileşim içinde olur ve onların ihtiyaçlarını ve endişelerini dikkate alır. Bu, şeffaf iletişim, paydaşlarla işbirliği ve toplumsal projelere destek sağlama gibi uygulamaları içerir (Freeman, 2010).

Toplumsal Yatırım ve Bağışlar: Yeşil örgütler, topluma ve çevreye fayda sağlayacak sosyal projelere yatırım yapar veya bağış yapar. Bu, eğitim, sağlık, çevre koruma ve yerel kalkınma gibi alanlarda destek sağlamayı içerebilir (Carroll, 2015).

Çeşitlilik ve Kapsayıcılık: İşletmeler, çeşitliliği teşvik eder ve kapsayıcı bir çalışma ortamı yaratır. Bu, cinsiyet eşitliği, etnik ve kültürel çeşitlilik, engelli bireylerin işe alımı ve çeşitlilik eğitimleri gibi uygulamaları içerir (Kalev, Dobbin, & Kelly, 2006).

Eğitim ve Bilinçlendirme: Yeşil örgütler, çalışanlarını ve toplumu çevresel ve sosyal konularda bilinçlendirir ve eğitir. Bu, çevre dostu uygulamaların teşvik edilmesi, sürdürülebilir yaşam tarzlarının desteklenmesi ve sosyal adalet konularının anlaşılmasıyla ilgilidir (Wise, 2007).

Adil Ticaret ve Tedarik Zinciri: İşletmeler, tedarik zincirinde adil ticaret ilkelerine ve sosyal sorumluluk standartlarına uygun hareket eder. Bu, tedarikçilerin adil ücret almasını, güvenli çalışma koşullarına sahip olmalarını ve yerel toplulukların haklarını korumayı içerir (Kolk & Van Tulder, 2002).

Yeşil örgütsel davranışta sosyal sorumluluk, işletmelerin sadece çevresel etkilerini azaltmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal ve sosyal etkilerini de göz önünde bulundurarak sürdürülebilir bir gelecek için katkıda bulunmalarını sağlar. Bu, işletmelerin daha geniş bir toplumsal ve çevresel değer yaratma çabalarının bir parçasıdır.

SONUÇ

Yeşil örgütsel davranışın sürdürülebilirlik, inovasyon ve toplumsal sorumluluk alanlarında stratejik yaklaşımlarının incelendiği bu araştırmada, işletmelerin çevresel etkilerini azaltma ve sürdürülebilirlik ilkelerine daha fazla odaklanma eğilimini yansıtan yeşil örgütsel davranışın tanımı ve özellikleri ele alınmıştır. Yeşil örgütsel davranışın benimsenmesinin, kurumların çevresel sürdürülebilirliği öncelik haline getirdiği ve çevresel yönetim sistemlerini benimseyerek çevresel performanslarını izlemelerini sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca, işletmelerin topluma ve paydaşlarına karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayarak, sürdürülebilirlik ve etik değerler arasında bir denge kurduğu vurgulanmıştır.

Yeşil örgütsel davranışın özellikleri, çevresel farkındalık, sürdürülebilirlik odaklılık, yeşil politikalar ve uygulamalar, kaynak verimliliği, inovasyon ve teknoloji, paydaş katılımı ve performans izleme ve raporlama olarak sıralanmıştır. Ayrıca, çevresel sürdürülebilirlik için işletmelerin yeşil üretim süreçleri, yeşil ürün ve hizmetler, çevresel performans ölçümü ve raporlama, paydaş işbirliği, eğitim ve farkındalık, yasal ve düzenleyici uyum gibi stratejik yaklaşımlar benimsemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

İnovasyonun yeşil örgütsel davranışta önemli bir rol oynadığı belirtilerek, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmek için yeni ve yaratıcı çözümler geliştirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak, yeşil örgütsel davranışta sosyal sorumluluğun işletmelerin sadece çevresel etkilerini azaltmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal ve sosyal etkilerini de göz önünde bulundurarak sürdürülebilir bir gelecek için katkıda bulunmalarını sağladığına dikkat çekilmiştir.

Bu çerçevede, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik, inovasyon ve toplumsal sorumluluk alanlarında stratejik yaklaşımlar geliştirmeleri ve bu yaklaşımları uygulamaları, hem kendi rekabet avantajlarını artırmalarına hem de toplum ve çevre için olumlu bir etki yaratmalarına yardımcı olabilir. Ancak, bu hedeflere ulaşmak için işletmelerin sürekli çaba sarf etmeleri ve çeşitli paydaşlarla işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

UNEP (2002). "Greening of Industries in Developing Countries: Asian Experience." United Nations Environment Programme.

ISO (International Organization for Standardization). ISO 14001:2015 Environmental management systems – Requirements with guidance for use.

Schaltegger, S., & Wagner, M. (2011). "Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: Categories and interactions." Business Strategy and the Environment, 20(4), 222-237.

Dangelico, R. M., & Pujari, D. (2010). "Mainstreaming green product innovation: why and how companies integrate environmental sustainability." Journal of Business Ethics, 95(3), 471-486.

Aguilera-Caracuel, J., Ortiz-de-Mandojana, N., & Alonso-Almeida, M. (2019). Stakeholder engagement influence on environmental strategy and performance. Business Strategy and the Environment, 28(6), 1060–1074.

Epstein, M. J., & Roy, M.-J. (2001). Sustainability in action: Identifying and measuring the key performance drivers. Long Range Planning, 34(5), 585–604.

Jabbour, C. J. C., Jabbour, A. B. L. de S., Govindan, K., Teixeira, A. A., & Freitas, W. R. de. (2013). Environmental management and operational performance in automotive companies in

Brazil: The role of human resource management and lean manufacturing. Journal of Cleaner Production, 47, 129–140.

Liu, Y., & Shrum, L. J. (2002). What is interactivity and is it always such a good thing? Implications of definition, person, and situation for the influence of interactivity on advertising effectiveness. Journal of Advertising, 31(4), 53–64.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). Organizational behavior (18th ed.). Pearson.

Shrivastava, P. (1995). The role of corporations in achieving ecological sustainability. Academy of Management Review, 20(4), 936–960.

Wagner, M. (2005). Corporate environmental management and the public: Conflicts and potentials in an international perspective. International Journal of Public Opinion Research, 17(4), 407–419.

Hart, S. L. (1995). "A Natural-Resource-Based View of the Firm." Academy of Management Review, 20(4), 986-1014.

Shrivastava, P. (1995). "The Role of Corporations in Achieving Ecological Sustainability." Academy of Management Review, 20(4), 936-960.

Jabbour, C. J. C., & Santos, F. C. A. (2008). "The central role of human resource management in the search for sustainable organizations." International Journal of Human Resource Management, 19(12), 2133-2154.

Montabon, F., & Melnyk, S. A. (2002). "The identification and measurement of environmental management indicators in environmentally responsive firms." Journal of Cleaner Production, 10(5), 409-424.

Peattie, S. (2001). "Golden goose or wild goose? The hunt for the green consumer." Business Strategy and the Environment, 10(4), 187-199.

Polonsky, M. J., & Mintu-Wimsatt, A. T. (2000). "Environmental issues in product development: processes, technologies, and strategies." International Journal of Operations & Production Management, 20(2), 186-203.

Burritt, R., Herzig, C., & Schaltegger, S. (2002). "Coopting Corporate Responsibility: The Case of the Australian Minerals Industry." Journal of Cleaner Production, 10(6), 577-595.

Patten, D. M. (2002). "The relation between environmental performance and environmental disclosure: A research note." Accounting, Organizations and Society, 27(8), 763-773.

Darnall, N., & Edwards, D. (2006). "Predicting the cost of environmental management system adoption: The role of capabilities, resources and ownership structure." Strategic Management Journal, 27(4), 301-320.

Liu, Q., Liu, W., & Shi, Y. (2010). "Improving Supply Chain Environmental Management Based on Institution Theory." Systems Engineering Procedia, 1, 389-398.

Renwick, D. W., Redman, T., & Maguire, S. (2008). "Green human resource management: A review and research agenda." International Journal of Management Reviews, 9(2), 133-153.

Robertson, J. L., Barling, J., & MacLellan, A. M. (2012). "Greening organizations through leaders' influence on employees' pro-environmental behaviors." Journal of Organizational Behavior, 33(2), 201-218.

Delmas, M., & Toffel, M. W. (2004). "Stakeholders and environmental management practices: An institutional framework." Business Strategy and the Environment, 13(4), 209-222.

King, A., & Lenox, M. (2005). "Does it really pay to be green? An empirical study of firm environmental and financial performance." Journal of Industrial Ecology, 9(1-2), 29-37.

Hart, S. L. (1997). "Beyond greening: Strategies for a sustainable world." Harvard Business Review, 75(1), 66-76.

Montabon, F., & Melnyk, S. A. (2002). "The identification and measurement of environmental management indicators in environmentally responsive firms." Journal of Cleaner Production, 10(5), 409-424.

Peattie, S. (2001). "Golden goose or wild goose? The hunt for the green consumer." Business Strategy and the Environment, 10(4), 187-199.

Liu, Q., Liu, W., & Shi, Y. (2010). "Improving Supply Chain Environmental Management Based on Institution Theory." Systems Engineering Procedia, 1, 389-398.

Renwick, D. W., Redman, T., & Maguire, S. (2008). "Green human resource management: A review and research agenda." International Journal of Management Reviews, 9(2), 133-153.

Delmas, M., & Toffel, M. W. (2004). "Stakeholders and environmental management practices: An institutional framework." Business Strategy and the Environment, 13(4), 209-222.

Hart, S. L. (1997). "Beyond greening: Strategies for a sustainable world." Harvard Business Review, 75(1), 66-76.

Freeman, R. E. (2010). Strategic Management: A Stakeholder Approach. Cambridge University Press.

Carroll, A. B. (2015). Corporate Social Responsibility: Theories, Concepts, and Management Implications. Cambridge University Press.

Kalev, A., Dobbin, F., & Kelly, E. (2006). "Best practices or best guesses? Assessing the efficacy of corporate affirmative action and diversity policies." American Sociological Review, 71(4), 589-617.

Wise, S. (2007). "The effect of corporate social responsibility on the branding of financial services." Journal of Brand Management, 14(1), 34-49.

Kolk, A., & Van Tulder, R. (2002). "Child labor and multinational conduct: A comparison of international business and stakeholder codes." Journal of Business Ethics, 36(3), 291-301.

ÖRGÜTSEL UTANÇ DAVRANIŞI: ANLAYIŞ, ETKİLER VE YÖNETİM STRATEJİLERİ

Dr. Fatih İbrahim KURŞUNMADEN

Selçuk Üniversitesi –0000-0003-4045-9003

ÖZET

Örgütsel yaşamın karmaşıklığı içinde, bireylerin yaşadığı utanç hissinin nasıl şekillendiği ve bu hissin nasıl örgütsel bir davranışa dönüştüğü ele alınacaktır. Örgütsel utanç davranışı, bireyin örgüt içindeki olaylar, politikalar veya uygulamalar nedeniyle hissettiği utanç hissinin bir davranışa dönüşmesini ifade eder. Bu davranışlar genellikle pasif direniş, iletişim engeli veya içsel çatışma biçiminde ortaya çıkabilir. Örgütsel utanç davranışının bireyler, ekipler ve örgütler üzerindeki olumsuz etkileri doğabilir. Bireyler arasında motivasyon kaybı, duygusal tükenme ve iş memnuniyetsizliği gibi etkilerin yanı sıra, örgüt içinde iletişim bozuklukları ve ekip uyumsuzluğu gibi genel örgütsel sorunlar da ortaya çıkabilir. Örgüt liderleri ve yöneticiler için örgütsel utanç davranışıyla başa çıkma stratejileri mevcuttur. İletişim kanallarının güçlendirilmesi, açık iletişim kültürünün teşvik edilmesi ve duyarlı liderlik yaklaşımları gibi stratejiler, örgütsel utanç davranışının önlenmesine ve yönetilmesine katkı sağlayabilir. Örgütlerin örgütsel utanç davranışını azaltmak için eğitim ve farkındalık programları düzenlemeleri önemli bir stratejidir. Çalışanlara örgüt değerleri, etik standartlar ve çatışma yönetimi konularında eğitimler verilerek, örgütsel uyum ve işbirliği kültürünün oluşturulması hedeflenmelidir. Örgütlerdeki insan etkileşimleri, zaman zaman örgütsel utanç davranışına neden olabilir. Bu çalışmada örgütsel utanç davranışının anlaşılması, etkileri ve etkili yönetim stratejileri üzerine odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Utanç Davranışı, İçsel Çatışma, İş Memnuniyetsizliği

ABSTRACT

In the complexity of organizational life, how the feeling of shame experienced by individuals is shaped and how this feeling turns into organizational behavior will be discussed. Organizational shame behavior refers to the transformation of the individual's feeling of shame into behavior due to events, policies or practices within the organization. These behaviors can

often appear in the form of passive resistance, communication barriers or internal conflict. Organizational shame behavior may have negative effects on individuals, teams and organizations. In addition to effects such as loss of motivation, emotional exhaustion and job dissatisfaction among individuals, general organizational problems such as communication disorders and team disharmony may also arise within the organization. Strategies for dealing with organizational shame behavior are available for organizational leaders and managers. Strategies such as strengthening communication channels, encouraging an open communication culture, and sensitive leadership approaches can contribute to the prevention and management of organizational shame behavior. It is an important strategy for organizations to organize training and awareness programs to reduce organizational shame behavior. It should be aimed to create a culture of organizational harmony and cooperation by providing training to employees on organizational values, ethical standards and conflict management. Human interactions in organizations can sometimes lead to organizational shame behavior. This study will focus on understanding organizational shame behavior, its effects and effective management strategies.

Key Words: Organizational Shame Behavior, Internal Conflict, Job Dissatisfaction

ÖRGÜTSEL UTANÇ KAVRAMI

Örgütsel utanç davranışı, bir işletmede veya örgütte çalışan bireylerin, işyerinde yaşanan olumsuz olaylar sonucunda ortaya çıkan utanç duygusuyla belirginleşen davranışları ifade eder. Bu tür davranışlar genellikle çalışanların veya yöneticilerin, işyerinde yapılan hatalar, başarısızlıklar, etik dışı veya yasadışı faaliyetler gibi durumlar karşısında hissettikleri utanç duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Örgütsel utanç, bireylerin iş yaşamlarında önemli bir rol oynar ve birçok farklı faktörden etkilenir. Bu faktörler arasında örgüt kültürü, liderlik tarzı, etik normlar, çalışanların duygusal zekası ve örgütün dışsal baskıları gibi unsurlar bulunmaktadır.

Örgütsel utanç, çalışanların psikolojik sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Sürekli olarak utanç duygusu yaşamak, çalışanların stres seviyelerini artırabilir ve duygusal tükenmişliğe neden olabilir (Smith, 2014). Ayrıca, utanç duygusu iş tatminini azaltabilir ve iş doyumu üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir (Tang & Tang, 2012).

İş ilişkileri ve iletişim açısından, örgütsel utanç, açık ve dürüst iletişimi engelleyebilir. İnsanlar utanç duydukları durumlar hakkında konuşmaktan kaçınabilirler ve bu da işbirliği ve iş ilişkilerinin bozulmasına neden olabilir (Neumann & Wright, 2014).

Örgütsel kültür ve değerler bağlamında, utanç verici olaylar örgütün itibarını ve güvenilirliğini zedeleyebilir. Örgütlerin uzun vadeli başarısı için, etik değerlere uygun davranışları teşvik etmek ve utanç verici olayları minimize etmek önemlidir (Brown & Treviño, 2006).

Öğrenme ve gelişme açısından, utanç duygusu, bireylerin hatalarından ve başarısızlıklarından öğrenmelerini engelleyebilir. İşyerindeki utanç duygusu, çalışanların risk almasını ve yenilikçi fikirler ortaya koymasını engelleyebilir. Ancak utanç duygusunu yönetme ve olumlu bir şekilde ele alma becerisi, öğrenme ve gelişme için önemlidir (Edmondson, 2012).

Örgütsel utanç, işyerindeki kültür, iletişim ve çalışanların psikolojik sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu nedenle, yöneticilerin örgütsel utanç duygusunu anlamaları ve uygun stratejiler geliştirmeleri önemlidir. Bu stratejiler arasında açık iletişim, hata yapmaya yönelik kabul edici bir ortam oluşturma ve çalışanların duygusal ihtiyaçlarını dikkate alma yer alabilir (Kish-Gephart et al., 2014).

ÖRGÜTSEL UTANÇ DAVRANIŞININ ETKİLERİ VE NEDENLERİ

Örgütsel utanç, bir örgütte çalışanların yaşadığı utanç duygusunu ifade eder. Bu duygu, genellikle bir örgütün değerlerine aykırı davranışlar sonucunda ortaya çıkar ve ciddi sonuçlara yol açabilir (Jones, 2010). Örgütsel utanç davranışının etkileri ve nedenleri, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde incelenmelidir.

Örgütsel Utanç Davranışının Etkileri

Örgütsel utanç davranışı, çalışanların iş yerinde yaşadıkları utanç duygusunu ifade eder. Bu duygu, genellikle örgüt içindeki değerlerin, normların veya beklentilerin ihlali sonucunda ortaya çıkar. Örgütsel utanç davranışının birçok olumsuz etkisi vardır ve bunlar hem bireysel hem de örgütsel düzeyde ciddi sonuçlar doğurabilir.

1. İş Tatminsizliği: Örgütsel utanç yaşayan çalışanlar genellikle işlerinden tatmin olmazlar. Bu durum, motivasyonlarını düşürebilir ve iş performanslarını olumsuz yönde etkileyebilir (Morrison & Robinson, 1997).

2. Duygusal Yıpranma: Sürekli olarak örgütsel utanç yaşamak, çalışanların duygusal sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. Depresyon, anksiyete ve stres gibi duygusal sorunlar ortaya çıkabilir (Grandey et al., 2005).

3. Örgüt İçi İletişim Problemleri: Örgütsel utanç, çalışanlar arasındaki iletişimi olumsuz etkileyebilir. Çalışanlar, utanç duygularını ifade etmekten kaçınabilirler ve bu durum işbirliği ve takım çalışmasını zorlaştırabilir (Ashforth & Humphrey, 1995).

4. İşten Ayrılma Eğilimi: Örgütsel utanç yaşayan çalışanlar, iş yerinden ayrılma eğiliminde olabilirler. Bu durum, iş gücü devir hızını artırabilir ve örgütün istikrarını tehlikeye sokabilir (Hom & Griffeth, 1995).

Bu etkiler, çalışanların örgütsel utanç yaşamasının işyeri ortamına ve örgütün genel performansına olan olumsuz etkilerini göstermektedir.

Örgütsel Utanç Davranışının Nedenleri

Örgütsel utanç davranışının kökeni karmaşık olabilir ve bir dizi farklı etkene dayanabilir. Bu faktörler hem bireysel hem de örgütsel düzeyde olabilir ve çalışanların işyerinde utanç duygularını deneyimlemelerine yol açabilir. Aşağıda, örgütsel utanç davranışının yaygın nedenlerinden bazıları detaylandırılmıştır:

1. Değerler ve Normlar: Örgüt içindeki değerlerin, normların veya beklentilerin belirsiz veya çelişkili olması, çalışanların utanç duygularını tetikleyebilir. Örneğin, bir örgütün belirli bir değere veya norma aykırı davranan çalışanlar, örgüt kültürüne uymadıkları için utanç hissedebilirler (Jones, 2010).

2. Yetersiz İletişim: Örgüt içinde açık ve etkili iletişim olmaması, çalışanların rol ve sorumluluklarını anlamalarını zorlaştırabilir. Bilgi eksikliği veya yanlış anlaşılmalar, çalışanların yanlış davranışlar sergilemesine ve bu durumdan utanç duymasına neden olabilir (Shockley-Zalabak et al., 2000).

3. Liderlik Sorunları: Kötü liderlik pratikleri, örgütsel utanç davranışının ortaya çıkmasına neden olabilir. Özellikle empati eksikliği, adaletsiz davranışlar veya tutarsız yönlendirme, çalışanların kendilerini değersiz hissetmelerine yol açabilir (Yukl, 2010).

4. Performans Baskısı:Yoğun iş yükü, sürekli performans baskısı altında çalışmak, çalışanların hata yapma korkusuyla örgütsel utanç yaşamalarına neden olabilir. Çalışanlar, hızlı kararlar

almak veya belirli hedeflere ulaşmak için baskı altında hissedebilirler ve bu durumda hata yapmaktan korkabilirler (Podsakoff et al., 2007).

5. Adaletsizlik ve Ayrımcılık: Adaletsiz uygulamalar veya ayrımcı davranışlar, çalışanların örgütsel utanç yaşamasına neden olabilir. Örneğin, terfi veya ödüllendirme süreçlerinde adaletsizlik veya ayrımcılık hissi, çalışanların örgütlerine olan güvenini sarsabilir ve utanç duygularına yol açabilir (Brown & Treviño, 2006).

6. Değerlendirme ve Geri Bildirim Süreçleri: Örgüt içindeki değerlendirme ve geri bildirim süreçlerinin eksik veya yetersiz olması, çalışanların kendilerini yetersiz hissetmelerine ve utanç yaşamalarına neden olabilir. Özellikle olumsuz geri bildirimlerin yapılması veya adil olmayan performans değerlendirme süreçleri, utanç duygularını artırabilir (Hom & Griffeth, 1995).

Bu faktörlerin bir kombinasyonu, örgütsel utanç davranışının ortaya çıkmasına neden olabilir ve çalışanların iş tatminini, motivasyonunu ve duygusal refahını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, örgütlerin bu faktörleri tanıyarak önleyici ve iyileştirici adımlar atmaları önemlidir.

ÖRGÜTSEL UTANÇ DAVRANIŞININ YÖNETİMİ

Etkili Liderlik:

Örgütsel utanç davranışının yönetiminde etkili liderlik, çalışanların güven ve güvenlik hissiyatını artırarak önemli bir rol oynar. Liderler, öncelikle empati kurmalıdır (Brown & Mitchell, 2010). Çalışanların duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve onlara destek olmak, liderlerin örgütsel utanç duygusunu azaltmada en etkili yollardan biridir. Empatik liderlik, çalışanların duygusal refahını artırırken aynı zamanda işyeri ilişkilerini de güçlendirir. Ayrıca, liderlerin açık ve dürüst iletişim kurmaları, çalışanların kendilerini daha rahat hissetmelerine ve duygusal zorlukları açıkça ifade etmelerine olanak tanır. Bu da, işyerinde utanç duygusunun azaltılmasına yardımcı olabilir.

Destek Mekanizmaları:

Örgütsel utançla başa çıkmanın etkili yollarından biri, çalışanlara sağlanan destek mekanizmalarını artırmaktır. İş arkadaşları arasında dayanışma ve işbirliği kültürü, çalışanların duygusal güvenlik hissini artırabilir (Morrison & Milliken, 2000). Bu nedenle, işyerinde destek grupları veya mentorluk programları gibi destek mekanizmalarının oluşturulması önemlidir.

Ayrıca, insan kaynakları departmanının, duygusal refahı artırmak için çeşitli kaynaklar ve programlar sunması da yararlı olabilir. Bu destek mekanizmaları, çalışanların işyerindeki zorluklarla daha iyi başa çıkmalarına ve özgüvenlerini artırmalarına yardımcı olabilir.

Etkili İletişim Stratejileri:

İletişim, örgütsel utanç davranışının yönetimi için kritik bir öneme sahiptir. Liderler ve yöneticiler, çalışanlarla açık ve dürüst bir iletişim kurmalıdır. Duyguların ifade edilmesini teşvik etmek ve çalışanların endişelerini dinlemek, duygusal zorlukları ele almanın önemli bir yoludur. İletişim kanallarının açık olması, çalışanların duygusal durumlarını ifade etmelerine ve gerektiğinde destek almalarına olanak tanır. Ayrıca, geri bildirim mekanizmaları da önemlidir. Yöneticiler, olumsuz geri bildirim verirken dikkatli olmalı ve çalışanlarına yapıcı eleştiriler sunmalıdır. Bu, çalışanların utanç duygusunu azaltabilir ve gelişimlerine katkı sağlayabilir.

Örgütsel Utanç Davranışıyla Başa Çıkma Stratejileri

1. Kabullenme ve Farkındalık: Örgütsel utanç duygusunu kabul etmek ve farkındalık geliştirmek önemlidir. Bu adım, duygusal iyileşme sürecinin bir parçasıdır ve reddetmek yerine duyguları kabul etmek, başa çıkma sürecini kolaylaştırabilir (Brown, 2010).

2. Olumlu Düşünme ve Öz Farkındalık: Olumlu düşünme ve kendine karşı pozitif bir tutum geliştirmek, öz farkındalık ve özsaygıyı artırabilir. Başarıları hatırlamak ve geçmiş hatalardan dersler çıkarmak, özgüveni yeniden inşa etmede önemli bir rol oynar (Neff, 2011).

3. Destek Ağı Oluşturma:CÇalışanlar için destek ağı oluşturmak, utanç duygusunu paylaşmak ve duygusal destek almak için önemlidir. Bu ağ, aile üyeleri, iş arkadaşları veya profesyonel destek alabilecekleri kişilerden oluşabilir (Reis & Collins, 2000).

4. Hata Yapmanın Normal Olduğunu Kabul Etme: Hata yapmanın kaçınılmaz olduğunu kabul etmek ve bu hatalardan dersler çıkarmak, utanç duygusunu hafifletebilir. Herkesin zaman zaman hata yapabileceğini anlamak önemlidir (Dweck, 2006).

5. Empati ve İletişim: Empati kurmak ve işyerinde açık, dürüst iletişim kurmak, örgütsel utanç duygusunu azaltabilir. Duyguların ifade edilmesini teşvik etmek ve iş arkadaşlarıyla veya yöneticilerle duygusal zorlukları paylaşmak önemlidir (Goleman, 2006).

6. Profesyonel Yardım Alma: Bazı durumlarda, örgütsel utanç duygusuyla başa çıkmak için profesyonel yardım almak gerekli olabilir. Bir danışman veya psikoterapistten destek almak, duygusal iyileşme sürecine rehberlik edebilir ve daha sağlıklı başa çıkma stratejileri geliştirmenize yardımcı olabilir (American Psychological Association, 2020).

Örgütsel Utanç Davranışının Yönetimi İçin Liderlik Stratejileri

1. Empati ve Anlayış: Liderler, çalışanların duygusal durumlarını anlamak için empati kurmalıdır. Utanç duygusunu yaşayan çalışanların duygularını anlamak ve onlara destek olmak, güven ortamı sağlamanın önemli bir parçasıdır (Davis, 1996).

2. Dürüstlük ve Şeffaflık: Liderler, açık ve dürüst iletişim kurarak çalışanlarına güven vermeli ve duygusal konuları konuşmaktan kaçınmamalıdır. Şeffaflık, çalışanların kendilerini daha güvende hissetmelerine ve utanç duygusunu paylaşmalarına yardımcı olabilir (Brown, 2019).

3. Destek Sağlama: Liderler, çalışanlara duygusal ve profesyonel destek sağlamalıdır. Bu destek, çalışanların kendilerini daha değerli ve önemli hissetmelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda, çalışanlara işleriyle ilgili beceri ve kaynaklar sağlayarak başarılı olmalarını teşvik etmelidir (Stajkovic & Luthans, 1998).

4. Örnek Olma: Liderler, örgüt içinde olumlu bir çalışma ortamı oluşturmak için kendi davranışlarıyla örnek olmalıdır. Kendi hatalarını kabul etme ve başa çıkma konusundaki tutumları, çalışanlara utanç duygusunu yönetme konusunda ilham verebilir (Kouzes & Posner, 2012).

5. Gelişim ve Eğitim: Liderler, çalışanların duygusal zekalarını geliştirmelerine ve duygusal refahlarını artırmalarına yardımcı olacak eğitim ve gelişim fırsatları sağlamalıdır. Bu tür programlar, çalışanların kendilerini daha iyi anlamalarına ve duygusal zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir (Goleman, 1998).

6. Geri Bildirim ve Takdir: Liderler, çalışanların duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve değerli olduklarını hissettirmek için düzenli geri bildirim ve takdirlerde bulunmalıdır. Olumlu geri bildirimler, çalışanların motivasyonunu artırabilir ve özsaygılarını güçlendirebilir (Buckingham & Clifton, 2001).

7. Çatışmayı Yönetme: Liderler, örgüt içindeki çatışmaları etkili bir şekilde yöneterek utanç duygusunu azaltabilirler. Çatışmaların açıkça ele alınması ve çözüm odaklı bir yaklaşım benimseme, çalışanların duygusal güvenliklerini artırabilir (Thomas & Kilmann, 1974).

8. Esneklik ve Uyum: Liderler, çalışanların duygusal ihtiyaçlarına esnek bir şekilde yanıt vermelidir. Değişen durumlara uyum sağlama ve çalışanların kişisel gereksinimlerini dikkate alma, örgüt içindeki duygusal iyilik halini artırabilir (Dweck, 2006).

Bu liderlik stratejileri, örgütsel utanç davranışının etkili bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilir ve çalışanların duygusal refahlarını artırabilir.

Örgütsel Utanç Davranışının Önlenmesi İçin Kurumsal Stratejiler

1. Açık İletişim ve Şeffaflık: İşletme yöneticileri, çalışanlarla açık ve dürüst iletişim kurmalı ve şirket politikaları ve beklentileri konusunda şeffaf olmalıdır (Gino & Staats, 2015). Açık iletişim, çalışanların duygusal güvenliklerini artırabilir ve utanç duygusunun önlenmesine yardımcı olabilir.

2. Eğitim ve Farkındalık Programları: Şirketler, çalışanlara duygusal zeka, empati ve stres yönetimi gibi konularda eğitim ve farkındalık programları sunmalıdır (Brackett & Rivers, 2014). Bu programlar, çalışanların duygusal refahlarını artırabilir ve örgütsel utanç davranışının önlenmesine katkı sağlayabilir.

3. Destekleyici Çalışma Ortamı Oluşturma: İşletmeler, çalışanlara destekleyici bir çalışma ortamı sunmalı ve iş arkadaşları arasında dayanışma ve işbirliği kültürünü teşvik etmelidir (Grant & Parker, 2009). Destekleyici bir ortam, çalışanların duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarına ve utanç duygusunu azaltmalarına yardımcı olabilir.

4. Başarıları Takdir Etme ve Olumlu Geri Bildirimler: Şirketler, çalışanların başarılarını takdir etmeli ve olumlu geri bildirimlerde bulunmalıdır (Nelson & Quick, 2013). Başarıları kutlamak ve takdir etmek, çalışanların özsaygılarını artırabilir ve örgütsel utanç davranışını önleyebilir.

5. Çatışma Yönetimi ve Meditasyon Programları: İşletmeler, çatışmaların etkili bir şekilde yönetilmesini teşvik etmeli ve çalışanlara meditasyon gibi stres yönetimi tekniklerini öğretecek programlar sunmalıdır (Shapiro et al., 2007). Bu tür programlar, çalışanların duygusal dengeyi korumalarına ve örgütsel utanç davranışının önlenmesine yardımcı olabilir.

6. Örnek Davranış ve Liderlik: Üst yönetim ve liderlik kademesi, örnek davranışlar sergileyerek şirket kültürünü belirleyebilir (Avolio et al., 2004). Liderler, açık iletişim, empati ve destek sağlama konularında öncü olmalı ve çalışanların duygusal refahını ön planda tutmalıdır.

7. Çalışan Geri Bildirim Mekanizmaları: İşletmeler, çalışanlara düzenli geri bildirim sağlayacak ve çalışanların duygusal ihtiyaçlarını anlamak için açık bir geri bildirim mekanizması oluşturmalıdır (van Vuuren et al., 2007). Çalışanların görüşlerine ve duygusal durumlarına değer vermek, örgütsel utanç davranışını önlemeye yardımcı olabilir.

8. Profesyonel Destek ve Danışmanlık Hizmetleri: Şirketler, çalışanlara duygusal sorunlarla başa çıkmaları için profesyonel destek ve danışmanlık hizmetleri sunmalıdır (American Psychological Association, 2018). Bu hizmetler, çalışanların duygusal refahlarını korumalarına ve örgütsel utanç davranışını önlemelerine yardımcı olabilir.

Bu kurumsal stratejiler, işletmelerin örgütsel utanç davranışını önlemelerine ve sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturmalarına yardımcı olabilir.

SONUÇ

Bu araştırmada örgütsel utanç davranışının, bireylerin, ekiplerin ve örgütlerin performansı üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu açıkça ortaya konmuştur. Ancak, bu olumsuz etkilerin azaltılması ve sağlıklı bir iş ortamının oluşturulması için çeşitli adımlar atılabilir.

Sonuç olarak, örgütsel utanç davranışının anlaşılması ve yönetilmesi, iş dünyasında liderler ve yöneticiler için önemli bir konudur. Açık iletişim, destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, etkili liderlik ve eğitim programları gibi stratejiler, örgütsel utanç davranışının azaltılmasına ve sağlıklı bir iş ortamının oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Bu stratejilerin uygulanması, çalışanların motivasyonunu artırabilir, iş tatminini yükseltebilir ve örgütlerin uzun vadeli başarısını destekleyebilir. Dolayısıyla, örgütsel utanç davranışıyla etkin bir şekilde başa çıkmak, iş dünyasında sürdürülebilir bir başarı için önemli bir adımdır.

KAYNAKÇA

American Psychological Association. (2018). How psychotherapy and other treatments can help people with depression and anxiety disorders. APA Help Center.

American Psychological Association. (2020). Finding the right therapist. APA HelpCenter.

Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (1995). Emotion in the workplace: A reappraisal. Human Relations, 48(2), 97-125.

Avolio, B. J., Gardner, W. L., Walumbwa, F. O., Luthans, F., & May, D. R. (2004). Unlocking the mask: A look at the process by which authentic leaders impact follower attitudes and behaviors. The Leadership Quarterly, 15(6), 801–823.

Brackett, M. A., & Rivers, S. E. (2014). Transforming students' lives with social and emotional learning. ASCD.

Brown, B. (2010). The Gifts of Imperfection: Let Go of Who You Think You're Supposed to Be and Embrace Who You Are. Hazelden Publishing.

Brown, B. (2019). Dare to Lead: Brave Work. Tough Conversations. Whole Hearts. Random House.

Brown, M. E., & Mitchell, M. S. (2010). Ethical and unethical leadership: Exploring new avenues for future research. Business Ethics Quarterly, 20(4), 583-616.

Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. The Leadership Quarterly, 17(6), 595-616.

Buckingham, M., & Clifton, D. O. (2001). Now, discover your strengths. Simon and Schuster.

Davis, M. H. (1996). Empathy: A social psychological approach. Westview Press.

Dweck, C. S. (2006). Mindset: The New Psychology of Success. Random House.

Dweck, C. S. (2006). Mindset: The new psychology of success. Random House.

Edmondson, A. C. (2012). Teaming: How organizations learn, innovate, and compete in the knowledge economy. John Wiley & Sons.

Gino, F., & Staats, B. R. (2015). The burden of guilt: Heavy backpacks, light snacks, and enhanced morality. Journal of Experimental Psychology: General, 144(2), 259–272.

Goleman, D. (1998). Working with Emotional Intelligence. Bantam.

Goleman, D. (2006). Emotional intelligence. Bantam.

Grandey, A. A., Fisk, G. M., Mattila, A. S., Jansen, K. J., & Sideman, L. A. (2005). Is "service with a smile" enough? Authenticity of positive displays during service encounters. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 96(1), 38-55.

Grant, A. M., & Parker, S. K. (2009). Redesigning work design theories: The rise of relational and proactive perspectives. Academy of Management Annals, 3(1), 317-375.

Hom, P. W., & Griffeth, R. W. (1995). Employee Turnover. Cincinnati, OH: South-Western College Publishing.

Jones, G. R. (2010). Organizational Theory, Design, and Change (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Kish-Gephart, J. J., Detert, J. R., Treviño, L. K., Baker, V. L., & Martin, S. (2014). Situational moral disengagement: Can the effects of self-interest be mitigated? Journal of Business Ethics, 125(2), 267-285.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2012). The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations. Jossey-Bass.

Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. Academy of Management Review, 25(4), 706-725.

Morrison, E. W., & Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. Academy of Management Review, 22(1), 226-256.

Neff, K. (2011). Self-Compassion: Stop Beating Yourself Up and Leave Insecurity Behind. HarperCollins.

Nelson, D. L., & Quick, J. C. (2013). Organizational Behavior: Science, The Real World, and You. Cengage Learning.

Neumann, J. E., & Wright, N. (2014). The relationship between authentic leadership and follower job performance: The mediating role of followers' affect. Leadership & Organization Development Journal, 35(5), 388-410.

Podsakoff, N. P., LePine, J. A., & LePine, M. A. (2007). Differential challenge stressor-hindrance stressor relationships with job attitudes, turnover intentions, turnover, and withdrawal behavior: A meta-analysis. Journal of Applied Psychology, 92(2), 438-454.

Reis, H. T., & Collins, W. A. (2000). Relationship experiences and emotional well-being in adolescence and adulthood. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), Well-being: The foundations of hedonic psychology (pp. 131-149). Russell Sage Foundation.

Shapiro, S. L., Brown, K. W., & Biegel, G. M. (2007). Teaching self-care to caregivers: Effects of mindfulness-based stress reduction on the mental health of therapists in training. Training and Education in Professional Psychology, 1(2), 105–115.

Shockley-Zalabak, P., Ellis, K., & Cesaria, R. (2000). An Organizational Communication Challenge: A Case Study Approach. The Journal of Business Communication, 37(1), 52-72.

Smith, R. H. (2014). The joy of pain: Schadenfreude and the dark side of human nature. Oxford University Press.

Stajkovic, A. D., & Luthans, F. (1998). Social cognitive theory and self-efficacy: Going beyond traditional motivational and behavioral approaches. Organizational Dynamics, 26(4), 62-74.

Tang, T. L. P., & Tang, T. L. N. (2012). Why are you always unhappy? A cross-cultural study of the roles of negative reciprocity, need for relatedness, and job impact on emotional exhaustion and job satisfaction. Journal of Business Ethics, 105(2), 209-223.

Thomas, K. W., & Kilmann, R. H. (1974). Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument. Tuxedo, NY: Xicom.

Van Vuuren, M., de Jong, M. D., & Seydel, E. R. (2007). The role of interest in work and organizational learning. Journal of Vocational Behavior, 70(1), 108-123.

Yukl, G. (2010). Leadership in Organizations (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

FAİZSİZ BANKACILIK ve KLASİK BANKACILIĞIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Öğretim Görevlisi, Fırat KINALI
Selçuk Üniversitesi,– 0000-0002-4908-4351

ÖZET

Faizsiz bankacılık, tasarruf sahiplerinden toplanan fonları faizsiz finansman prensipleri çerçevesinde ticarette değerlendiren ve yapılan işlemler sonucunda oluşan kâr ve zararı ilgili tasarruf sahipleriyle paylaşan bir finansal kurum olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın klasik bankalar ise, ekonomik sistem içerisinde yer alan atıl fonları toplayan, topladığı bu fonları ekonomiye kazandıran ve tüm bu işleri faiz temeli üzerinden gerçekleştiren finansal kurumlar olarak bilinmektedir. Bu iki bankacılık türünü birbirlerinden ayıran en temel noktalar, bankacılık düşünce sistemleri, fon toplama ve kullandırma yöntemleridir. Klasik bankacılık sisteminde bankalar ihtiyaç duyulan finansmanı sağlar, ancak ortaya çıkacak riske ortak olmaz. Sadece kazancını gözeterek, finansman kullanan kili ya da kurumun durumunu göz önüne almadan hareket etmektedir. Faizsiz bankacılık sisteminde ise riski paylaşmak esastır. Banka ve finansman kullanan kişi ya da kurum elde edilen karı da zararı da paylaşılmaktadır. Böylece söz konusu tarafların hakları karşılıklı olarak korunmaktadır. Bu çalışma ile faizsiz bankacılık ve klasik bankacılık sistemleri ile ilgili teorik ve pratik bilgiler verilerek bu alana ilgi duyanlar için kapsamlı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Klasik Bankacılık, Çalışma Prensipleri

ABSTRACT

Interest-free banking is defined as a financial institution that utilizes the funds collected from savers in trade within the framework of interest-free financing principles and shares the profit and loss resulting from the transactions with the relevant savers. On the other hand, conventional banks are known as financial institutions that collect the idle funds in the economic system, bring these funds into the economy and realize all these works on the basis of interest. The main points that distinguish these two types of banking from each other are the banking mindset and the methods of raising and disbursing funds. In the classical banking system, banks provide the needed financing, but do not share in the risk. It acts without considering the situation of the person or institution that uses financing, looking only at its earnings. In the interest-free banking system, sharing the risk is essential. The bank and the person or institution using financing share both the profit and the loss. Thus, the rights of these parties are mutually protected. This study aims to provide a comprehensive perspective for those interested in this field by providing theoretical and practical information about interest-free banking and classical banking systems.

Keywords: Interest-free Banking, Conventional Banking, Working Principles

1. Giriş

Dünyada ve ülkemizde yer alan finansal piyasalar içerisinde yer alan en önemli finansal kurumlar bankalar olarak bilinmektedir. Klasik bankalar, fon fazlasına sahip müşterilerinden topladıkları kaynakları, yine fon talebi olan müşterilerine kredi olarak verilmesine aracılık eden ve bu işlemleri faizle gerçekleştiren kurumlardır. Böylece klasik bankalar ekonomik sistem içerisinde tasarruf sahipleri ile fon talep edenler arasında fon akışını sağlamakta ayrıca kaydi para oluşturmak, para politikalarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak gibi ekonomik sistem açısından önem arz eden fonksiyonları da yerine getirmektedir. Ülkemizde klasik bankacılık anlamında ilk banka 1847 yılında Galata Bankerleri tarafından kurulan İstanbul Bankasıdır. Ancak bu banka 1852 yılında faaliyetlerine son vermiştir. Sonrasında 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ülkemizde ki ilk bankacılık faaliyeti olarak kabul edilmektedir.

Faizsiz bankacılık ise, tasarruf sahiplerinden toplanan fonları faizsiz finansman prensipleri çerçevesinde ticarette (alışveriş) değerlendiren ve sonucunda oluşan kâr ve zararı ilgili tasarruf sahipleriyle paylaşan bir finansal kurum olarak bilinmekte ve 1985 yılından günümüze kadar ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Toplumun belirli kesimlerinde bulunan faiz hassasiyeti bu bankacılık türünün kurulmasında ve gelişmesinde ki en önemli sebep olarak görülmektedir.

Faizsiz bankalar ile klasik bankalar arasında genel olarak bakıldığında bankacılık işlevsel olarak bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak faizsiz bankalar müşterilerinden tasarrufları toplarken ve finansman kullandırılırken klasik bankalarından farklı faizsiz modeller kullanmışlardır.

2. Klasik Bankacılık İle İlgili Temel Kavramlar

Klasik bankacılık, müşterilerinden mevduat kabul eden yani fon toplayan ve topladığı bu fonları fon talebinde bulunan olan müşterilerine kullandıran finansal kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bankalar tüm bu işlemleri faiz temeli üzerine gerçekleştirmektedirler. Klasik bankalar, şube bankaları, konvensiyonel bankalar veya ticari bankalar olarak da adlandırılmaktadır.

Klasik bankalarda müşteriler ile banka arasındaki ilişki genel olarak borçlu-alacaklı düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda klasik bankaların temel fonksiyonu yatırımcı ile tasarruf sahibi arasında ki fon akışına arasında yapmak, yani fon toplayıp kredi vermektir (Bozkurt, 2022, s. 10).

Ülkemizde klasik bankacılık sistemi 1850’ yıllarda başlamış ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. İlk bankacılık girişimleri 1852 ve 1856 yıllarında gerçeklemiş ve ülkemizde ilk bankalar kurulmuştur (Yetiz, 2016, s. 110).

3. Faizsiz Bankacılık İle İlgili Temel Kavramlar

Faizsiz Bankacılık veya İslam Bankacılığı, Dünya'da 1960'lı yıllara kadar uzanırken Türkiye'de 1980'li yılların baslarında konuşulmaya başlanmıştır. 2006 yılına kadar ülkemizde Özel Finans Kurumu (ÖFK) olarak adlandırılmış, bu tarihten sonra Bankacılık Kanunu'nda yapılan değişiklikle 2006 yılı Katılım Bankaları ismini almıştır (Ustaoğlu, 2014, s. 24-25). Faizsiz bankacılık, en genel ifadeyle ekonomi ve finans sektöründe farklı finansman hizmetleri sunan, ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri sunan finansal kuruluşlar olarak bilinmektedir.

Faizsiz bankalar tasarruf sahibi olan müşterilerinden kar / zarar ortaklığı yöntemiyle topladıkları fonları özel (cari) hesap ve katılım (katılma) hesaplarında tutan, ticaret yöntemiyle de topladıkları fonları faizsiz finansman prensiplerine göre reel sektöre aktarmaktadırlar (Özulucan ve Deran, 2009, s. 87-88).

Bu bankacılık türünün temel amacı, faizin yer almadığı, riskin paylaşıldığı, haksız kazancın önüne geçildiği ve İslami kurallara aykırı olmayan ticaret anlayışının hakim olduğu bir piyasanın oluşturulmasıdır.

4. Faizsiz Bankacılık İle Klasik Bankacılığın Karşılaştırılması

Faizsiz bankacılık ile klasik bankacılığın yaptıkları işler açısından benzer yönleri oldukça fazladır. Ancak iki bankacılık sistemi arasında 3 temel farklılık söz konusudur (Bozkurt, 2022, s. 22-23);

- Birinci farklılık, Klasik bankacılık da toplanan fonlarda faiz esası vardır. Bu nedenle banka ile müşteri arasında bir borç/alacak ilişkisi kurulmaktadır. Faizsiz bankacılık da ise toplanan fonlarda kâr/zarar ortaklığına göre hareket edilir. Burada ise bir borç alacak ilişkisi değil kazanca ve kayba birlikte katlanma durumu yani ortaklık ilişkisi mevcuttur.
- İkinci farklılık, Klasik bankacılıkta müşterilere fon kullandırılırken, önceden belirlenmiş oranlar üzerinden faiz esas alınmaktadır. Müşterilere nakdi olarak kredi verilmektedir. Faizsiz bankalarda ise toplanan fonlar ticaret esasına dayalı olarak müşterilerine kullandırılır. Herhangi bir faizli işlem yapılamaz. Bu işlemlerle müşterilerine finansman desteği sağlamaktadırlar. Ticaret esasının temel alınması ile tüm fonlar reel ekonomiye aktarılır.
- Üçüncü farklılık, Klasik bankacılık sisteminde kişi ya da kurumların günlük nakit ihtiyaçlarını karşılamada kullanılabilecek nakdi krediler söz konusudur. Ancak faizsiz bankacılıkta ki faizsizlik prensibi gereği bu tür bankalar müşterilerine nakdi kredi veremezler.

Yukarıda bahsedilen 3 temel farklılığın dışında faizsiz bankacılık ve klasik bankacılık arasında ki diğer farklılıklar ise şöyledir (Özulucan ve Deran, 2009, s. 96-98);

- ✓ Çalışma yöntemleri, Klasik bankacılığın temeli para ticareti üzerine kuruludur. Çünkü bu sistemde para bir mal olarak kabul edilir ve paranın ticaretini yapmak mümkündür.

Faizsiz bankacılık ise parayı bir mal olarak kabul etmez ve bu nedenle para ticaretine müsaade etmemektedir. Temel prensipleri, ticaret ve kar/zarar ortaklığı üzerinden işlemleri gerçekleştirmektir.

- ✓ Müşteri getirisi, Faizsiz bankacılıkta kar/zarar ortaklığı söz konusu olduğu için kazanç veya kayıplar ay sonlarında belirlenen paylar üzerinden yansıtılmaktadır. Klasik bankacılıkta ise faiz her aybaşında önceden belirlenmiş bir şekilde müşterilerine sunulmaktadır.
- ✓ Ekonomiye etkisi, Kayıt dışı ekonominin bu sistemde önlenmesi nedeniyle, yapılan her işlem devletin vergi gelirlerini artırmakta ve kullandırılan fonlar doğrudan reel ekonomiye katkı sağlamaktadır. Klasik bankacılıkta ise verilen krediler ile ilgili işlemlerin ne kadarının kayıt altında olduğu kontrol edilememekte ve kullandırılan kredilerin ne kadarının yatırım amaçlı ne kadarının tüketim amaçlı olarak müşterileri tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinemez.

5. Sonuç

Faizsiz bankacılık ve klasik bankacılık sistemlerini yan yana koyduğumuzda aslında yapılan birçok işlemin birbirine benzediği görülmektedir. Ancak her iki sisteminde temelinde kendine has özellikler barındırdığı da unutulmamalıdır. Çalışmada yapılan karşılaştırmalar ile bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu konular anlatılmış ve ilgi duyanlar için kapsamlı bir bakış açısı sunulmuştur. Çalışmada da ifade edildiği gibi aslında en temel farklılık iki sistemin kuruluş ve çalışma prensiplerinden kaynaklanmaktadır. Sonrasında ise fon toplama ve fon kullandırma işlemlerinde de bu farklılıklar karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Bozkurt, İ. (2022). Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Farklılıkları, Güçlü Ve Zayıf Yönleri Ve Türkiye Ekonomisine Katkıları (2005 - 2020). Doktora Tezi, T.C. İstanbul Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), 85-108.

Ustaoğlu, D. (2014). Türkiye' De Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri Ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 107-117.

FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİNDE FON TOPLAMA, FON KULLANDIRMA VE YATIRIM ÜRÜNLERİ

Öğretim Görevlisi, Fırat KINALI
Selçuk Üniversitesi,– 0000-0002-4908-4351

ÖZET

Faizsiz bankacılık veya katılım bankacılığı, faizsiz finans prensiplerine dayanan bir finansal sistem olarak son yıllarda daha fazla ilgi gördüğü bilinmektedir. Faizsiz bankalar fon kullandırma, fon toplama ve yatırım amacıyla kişi ya da kurumlara farklı faizsiz ürünlerle hizmet sunmaktadır. Faizsiz bankacılık, tasarruf sahiplerinden toplanan fonları faizsiz finansman prensipleri çerçevesinde ticarette (alışveriş) değerlendiren ve sonucunda oluşan kâr ve zararı ilgili tasarruf sahipleriyle paylaşan bir finansal kurum olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bankalarda, fon toplama işlemleri özel cari hesaplar ve katılma (katılım) hesapları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fon kullandırma işlemleri ise, murabaha, mudarebe, icara, müşaraka, karz-ı hasen, istisna ve selem olmak üzere yedi başlık altında toplanmaktadır. Bu çalışma, faizsiz bankacılığın fon toplama ve kullandırma yöntemleri ile yatırım ürünleri ele alınarak, bu alanın gelişimine ve etkileşimine katkı sunmak ve bu alandaki teorik ve pratik uygulamaları inceleyerek, katılım bankacılığının küresel finansal sistem içerisindeki rolünü anlamak isteyenler için kapsamlı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca katılım bankacılığına ilgi duyanlar, finans kurumları, düzenleyiciler ve akademisyenler için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Fon Toplama Yöntemleri, Fon Kullandırma Yöntemleri

ABSTRACT

Interest-free banking or participation banking has attracted more attention in recent years as a financial system based on interest-free finance principles. Interest-free banks provide services to individuals or institutions with different interest-free products for the purpose of fund utilization, fund collection and investment. Interest-free banking is defined as a financial institution that utilizes the funds collected from savers in trade (shopping) within the framework of interest-free financing principles and shares the resulting profit and loss with the relevant savers. In such banks, fund collection transactions are divided into two categories: special current accounts and participation accounts. Fund disbursement transactions are categorized under seven headings: murabaha, mudaraba, icara, musharaka, karz-ı hasen, istisna and selem. This study aims to contribute to the development and interaction of this field by discussing the fund collection and disbursement methods and investment products of interest-free banking, and to provide a comprehensive perspective for those who want to understand the role of participation banking in the global financial system by examining the theoretical and practical

applications in this field. It is also thought to be a guide for those interested in participation banking, financial institutions, regulators and academics.

Keywords: Interest-free Banking, Fund Collection Methods, Fund Utilization Methods

1. GİRİŞ

Faizsiz bankacılık sistemi temelde faizsizlik ilkesi üzerine kurulmuştur. İslam dininde faiz "Allah, alım-satımı helâl, faizi (riba) haram kılmıştır" (Bakara, 2/275) ayeti ve "Cahiliye devrinin faizi kaldırılmıştır. Bu hususta ilk olarak Abbas b. Abdülmuttalib"in faiz alacaklarını kaldırıyorum. Muhakkakki Cahiliye devri faizlerinin tamamı kaldırılmıştır" (Müslim, Hacc, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 1905). Ayrıca "Rasûlullah faizi yiyene de, yedirene de lanet etti" (Müslim, Müsâkât, 106) hadisleriyle kesin bir şekilde yasaklandığı bilinmektedir. Bu nedenle kişiler ya da kurumlar dinin yasakladığı alanlarda işlem yapmamak ve faize girmemek amacıyla hareket etmektedirler. Faizsiz bankacılık, tasarruf sahipleri ile fon talep edenleri yukarıda bahsedilen hadis ve ayetler bağlamında ticaret ve kar zarar ortaklığı şeklinde bir araya getirmektedir. Faizsiz bankacılık sisteminde yer alan finansal kurumlar fon toplama, fon kullandırma ve yatırım ürünleri olmak üzere üç temel esasına dayanarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Fon toplama ürünleri, özel (cari) hesaplar ve katılım (katılma) hesaplarıdır. Fon kullandırma ürünleri; murabaha, icara, mudarebe, karz-ı hasen, müşareke, istisna ve selem'dir. Yatırım ürünleri ise tekafül (katılım sigortacılığı) ve sukuk (kira sertifikası)'tan oluşmaktadır.

2. FAİZSİZ BANKACILIK

Faizsiz bankacılık, kişi ya da kurumlardan cari ve katılma hesaplarında topladıkları fonları faizsizlik ilkesine uygun olarak şahıslara ve tüzel kişilere kullandırılmasını sağlayan finansal kurum olarak tanımlanmaktadır. Faizsiz bankacılıkta ki en temel kural tüm işlemlerinde ticaret ve kar/zarar ortaklığına dayanan bir sistemi benimsemeleridir.

Faiz (Riba), sadece İslam dininde değil yeryüzüne gönderilmiş diğer semavi dinlerde de net bir şekilde yasaklanmıştır. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, tahrip edilmemiş Tevrat ve İncil'de de faiz ile ilgili yer alan ayetler, din hassasiyeti olan kişiler açısından faizsiz işlem yapma yükümlülüğünü ortaya çıkarmıştır. Dünya üzerinde bankacılık işlemlerinin genellikle faiz üzerinden gerçekleştirilmesi, faiz hassasiyetine sahip kişi ya da kurumların mevcut birikimlerini faizsiz bankalarda değerlendirmek istemesine neden olmuştur. Söz konusu bu birikimlerin ekonomik sisteme entegre edilmesi için faizsiz bankacılık uygulamaları geliştirilmeye başlanmış ve süreç içerisinde faizsiz bankacılık sistemi piyasalarda yer almaya başlamıştır (Şahin, 2022, s. 14-15).

2.1. FAİZSİZ BANKACILIKTA FON TOPLAMA, KULLANDIRMA VE YATIRIM ÜRÜNLERİ

Faizsiz bankacılık sisteminde faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için farklı finansal ürünler kullanılmaktadır. Bu bağlamda faizsiz bankacılık siteminde yer alan finansal kurumlar, fon toplama, fon kullandırma ve yatırım ürünlerini müşterilere sunmaktadırlar. Faizsiz bankacılık sisteminde kullanılan finansal ürünler fon toplama ürünleri, fon kullandırma ürünleri ve yatırım ürünleri olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.

2.1.1. Fon Toplama Ürünleri

Faizsiz bankacılıkta fon toplama yöntemleri özel (cari) hesap ve katılım (katılma) hesabı olarak iki temel başlıkta ele alınmaktadır.

❖ *Özel (Cari) Hesap*

Bu hesaplar faizsiz bankacılık sisteminde yer alan bankalarda bireysel veya ticari olarak açılabilen, istenildiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilme özelliğine sahip ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir kazanç veya kayıp sağlamayan hesaplar olarak bilinmektedir. (Yanpar, 2015, s. 129-130).

Günümüzde kıymetli madenler üzerinden de kolaylıkla açılabilen özel (cari) hesapların kullanılmasında ki en önemli sebep, mevcut birikimin korunması ve istenildiğinde kolaylıkla kullanılabilmesidir. Ayrıca cari hesapları kullanan müşteriler, fatura, kira, vergi, ceza gibi ödemeleri rahatlıkla gerçekleştirebilmektedirler (Aktepe, 2017, s. 154-155).

Faizsiz bankacılıkta fon toplama yöntemi olarak kullanılan özel (cari) hesaplar İslam hukukunda üç temel yaklaşım içinde açıklanmaktadır. Bunlar, vedia akdi, karz-ı hasen akdi ve yeni bir akit yaklaşımıdır (Alkış, 2018, s. 122).

❖ *Katılım (Katılma) Hesabı*

Katılım (katılma) hesapları, faizsiz bankalar ile hesap sahibi müşteriler arasında karşılıklı anlaşma ile açılan ve kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde elde edilen kazanç veya kayıpların birlikte paylaşıldığı bir hesap türü olarak bilinmektedir. Bu hesaplarda toplanan fonlar, faizsiz bankacılık sisteminin temelini oluşturan ilkeler doğrultusunda ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinin finansmanında kullanılmaktadır. Katılım hesaplarının genel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Bu hesaplar Türk Lirası, dolar, euro ve altın cinsinden belirli bir vade cinsinden açılabilmektedir.
- Kar paylaşım oranları tercih edilen hesap tipine göre değişiklik gösterebilmektedir.
- Bu hesaplarda ortaya çıkan getiri oranı; vade başında değil, vade sonunda belli olmaktadır.

Katılma hesabı açtıran müşterilere vade sonunda faiz veya sabit bir gelir ödenmemektedir. Daha açık bir ifadeyle bu hesaplarda önceden belirlenmiş bir kazanç veya yatırılan anaparanın aynen ödeneceği garantisi verilmemektedir. Bu hesaplarda toplanan fonlar faizsizlik ilkesi gereğince işletilmekte ve sonucunda kar elde edilmiş ise belirlenen oran üzerinden kar payı dağıtılmakta, eğer zarar söz konusu ise yine belirlenen oran üzerinden müşteriden tahsil edilmektedir.

2.1.2. Fon Kullandırma Ürünleri

Faizsiz bankalarda fon kullandırma yöntemleri genellikle ortaklık, kiralama ve satış temelli üç ana kısımda ele alınmaktadır. Bunlar murabaha, icara, mudarebe, karz-ı hasen, müşareke, istisna ve selem'dir.

❖ *Murabaha (Finansal Alım-Satım)*

Faizsiz satış yöntemi olarak da bilinmektedir. Ayrıca artırma, çoğaltma ve kârlı satış anlamları da vardır. Murâbaha çok basit bir ifade ile bir malı peşin alıp vadeli satmak veya satın alınmak istenilen bir malın maliyetinin ve bu satıştan elde edilecek kârın taraflarca en başta bilindiği bir alım-satım akdi olarak tanımlanmaktadır (Ergün, 2022, s. 121).

Murabaha fon kullandırma ürünleri ile kurumların hammadde, mamul, yarı mamul, makine, teçhizat, işyeri, araba vb. ihtiyaçları finanse edilebilirken, bireysel anlamda da insanların ihtiyaç duydukları araba, konut, işyeri, arsa, eşya gibi varlıkların finansmanı da sağlanabilmektedir (Özyurt, 2015, s. 47-49). Faizsiz bankacılıkta en çok tercih edilen finansal ürün olarak bilinmektedir.

❖ İcâre *(Finansal Kiralama)*

İcâre, alışverişe konu olan bir mal veya hizmetin kullanım hakkının belli bir süre ve talep edilen bir kira karşılığında karşı tarafa devredilmesi olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2022, s. 19-20).

İcâre işlemleri faizsiz bankalarda genellikle firmaların ihtiyacı olan makine ve teçhizat alımlarında kullanılmaktadır. Bu yöntem, murabahadan sonra en çok tercih edilen finansman yöntemidir (Özen, 2019, s. 38).

❖ *Mudarebe (Sermaye-Emek Ortaklığı)*

Mudarebe, faizsiz bankalarla müşterilerinin birlikte hareket ettiği ve birinin sermaye diğerinin emek koyarak gerçekleştirdikleri bir ortaklık sözleşme olarak bilinmektedir. Bu sözleşmede iki taraf bulunmaktadır. Faizsiz bankalar genellikle sermaye ortaya koyan taraf olarak karşımıza çıkmakta, emek tarafı ise kişi ya da kurumlardan oluşmaktadır. Bu tür sözleşmelerde söz konusu işin yürütülmesi emek tarafına ait olup, sermaye tarafı yani faizsiz bankalar sadece finansal destek sağlarlar (Rammal, 2003, s. 106-107).

Mudarebe yöntemi, yukarıda bahsedilen murabaha ve icâre yöntemlerine göre sermayedar yani faizsiz bankalar açısından daha riskli bir yöntem olarak bilinmekte, bu nedenle de çok sık tercih edilmemektedir.

❖ *Karz-ı Hasen (Güzel Borç)*

Karz-ı Hasen, faizsiz bankacılık sisteminde kâr amacı beklemeksizin verilen ve sosyal kredi olarak tanımlanmaktadır (Yazıcı, 2022, s. 15).

Faizsiz bankalar tarafından kullandırılan karz-ı hasen finansman yönteminde söz konusu finansal kurumlar herhangi bir kazanç elde etmemektedir. Ayrıca verilen borcun anaparası da bir ya da birkaç taksitte geri tahsil edilmektedir. Bu yöntem ile kullandırılan fonlarda borçlu taraf, geçerli sebeplerden kaynaklı olarak borcunu ödeyemeyecek durumda kalırsa, bu borcun bankanın zekât fonundan karşılanması ve borçluya kolaylık sağlanması gibi çözümlerde söz konusudur (Kaya, 2010, s. 40).

❖ Müşareke (Kar-Zarar Ortaklığı)

Müşareke, taraflardan her ikisinin de sermayeye ya da hem sermaye hem emeğe katıldığı bir ortaklık akdidir. Bu finansman modelinde ticari işletmeye sermaye koyarak ortak olma durumu gerçekleşmektedir.

Mudarebe akdinde söz konusu yapılacak işe karışmayan bir sermayedar, diğer yandan emeğini ortaya koyan ve aktif olarak işi yapan bir girişimci olduğu halde, müşareke yönteminde hem sermaye, hem de emeğin aktif olarak ortaya konduğu tam bir ortaklık olarak uygulanmaktadır (Alkış, 2018, s. 128).

❖ *İstisna (Eser Sözleşmesi) ve Selem (Peşin Ödemeli Satım)*

İstisna akdi, bir sanatkârdan belirli bir ücret karşılığında sanatıyla ilgili olan ve talep eden tarafından özellikleri önceden belirlenmiş bir şeyin üretilmesinin istendiği veya mal henüz ortada yok iken satış yapılmasını sağlayan akit olarak tanımlanmaktadır. Konut projelerinde maketten satış işlemlerinin yapılması gibi.

Selem, nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımı olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntem ile satıcıya alışverişe konu olan malın üretimini tamamlayabilmesi için finansman sağlanmaktadır. Bu finansman yöntemi tarım ürünleri üretenlerin finansman ihtiyacının karşılanmasında tercih edilmektedir.

Ürün spesifik olarak kişiye özel bir ürün niteliğinde olursa seleme değil istisnaya konu olmaktadır.

2.1.3. Yatırım Ürünleri

Faizsiz bankacılıkta kullanılan yatırım ürünleri genellikle tekafül (katılım sigortacılığı) ve sukuk (kira sertifikası) olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

❖ *Tekafül (Katılım Sigortacılığı)*

Tekafül veya katılım sigortacılığı belirli bir grubun kendi üyeleri arasında oluşturduğu bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada öncelikle üyeler bir yatırım fonu kurmayı ve fona bağış yapmayı kabul ederler. Sonrasında ise grup üyeleri kendi aralarında ortak bir garanti veya koruma sağlamayı kabul ettikleri bir söz verirler. Üyelerden toplanan fonlar yatırım fonları gibi faizsiz enstrümanlarda değerlendirilmektedir. Grup üyelerinin sözleşme kapsamında belirlenen kayıp veya zarardan herhangi birine maruz kalması durumunda zarar, yatırım fonundan elde edilen getirilerden karşılanmaktadır (Fauzi vd., 2016, s. 71-72).

Katılım sigortacılığı sisteminde farklı ülkelerde farklı modeller söz konusu olmakla birlikte söz konusu sistemin temelinde yer alan modeller genellikle Mudarebe, Vekâlet ve Hibrit olarak üç temel kısımdan oluşmaktadır.

❖ Sukuk (Kira Sertifikası)

Faizsiz yatırım ürünlerinden ikincisi sukuk yani kira sertifikasıdır. Sukuk, İslami prensiplere uygun bir şekilde yatırım imkânı sağlamakta ve yatırımcıların mevcut varlıklarının değerini enflasyona karşı korumak adına tercih edebileceği ürünlerdendir.

Sukuk (Kira sertifikası) bir varlığa sahip olmayı veya ondan yararlanma hakkını gösteren, yatırımcısına belirli dönemlerde kazanç sağlayan, ikincil piyasalarda alım satıma konu olan faizsiz sermaye piyasası ürünü olarak tanımlanmaktadır (Yean, 2011, s. 3-4).

Sukuk genellikle duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki haklar ve payların temsil edildiği ya da bir projede ya da özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı vermektedir (Yılmaz, 2014, s. 82-83).

SONUÇ

Faizsiz bankalar, ülkemizde bireysel, ticari ve yatırım anlamında genel bankacılık hizmetlerini gerçekleştirmektedirler. Bu doğrultuda fon toplama, fon kullandırma ve yatırım ürünleri ile diğer bankacılık hizmetlerini (kiralık kasa, çek defteri gibi) yürütmektedirler. Ayrıca faizsiz bankalar bankacılık sistemi içerisinde önemli bir boşluğu doldurmaktadırlar. Faiz hassasiyeti olan müşterilerinin hem birikimlerini ekonomiye kazandırmakta hem de bu müşterilerini ekonomik sistem içerisine katmaktadır.

Faizsiz bankalarda fon toplama ürünleri, Özel (Cari) Hesap ve Katılım (Katılma) Hesabı olmak üzere genellikle iki başlıkta ele alınmakta ve bu işlemler faiz yerine kar – zarar ortaklığı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Fon kullandırma ürünleri, murabaha, icara, mudarebe, karz-ı hasen, müşareke, istisna ve selem olmak üzere altı başlıkta toplanmaktadır. Bu işlemler gerçekleşirken alış-veriş (ticaret) esas alınmakta böylelikle faizsizlik prensibine uygun hareket edilmektedir. Yatırım ürünleri ise, Tekafül (Katılım Sigortacılığı) ve Sukuk (Kira Sertifikası)'ndan oluşmaktadır. Yatırım yapmak isteyen müşterilerine faiz yerine kar payı sunmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Aktepe, İ. E. (2017). Katılım Finans. Yayın No: 9. İstanbul: TKBB Yayınları,

Alkış, A. (2018). İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama Ve Kullandırma Yöntemleri. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 120-133.

Ergün, T. (2022). The Relationship Between Murabaha and Macroeconomic Dynamics. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 44 (1), 119-136.

Fauzi, P. N. F. N. M., Rashid, K. A., Sharkawi, A. A., Hasan, S. F., Aripin, S. & Arifin, M. A. (2016). Takaful: A Review on Performance, Issues and Challenges in Malaysia. Journal of Scientific Research and Development, 3 (4), 71-76.

Kaya, Ö. (2010). Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Türk Bankacılık Sistemi İçerisindeki Etkinliğinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özyurt, K. (2015). Banka Kredilerine Alternatif Olarak Murabaha Modelinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Rammal, H. G. (2003). Mudaraba In Islamic Finance: Principles and Application. Business Journal for Entrepreneurs, 16 (4), 105-112.

Şahin, A. (2022). Türkiye Ve Malezya'daki Faizsiz Bankacılık Sektörünün Finansal Performans Ve Finansal Ürünler Açısından Karşılaştırılması. Doktora Tezi, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Yanpar, Atila. (2015). İslami Finans. İstanbul: Scala Yayıncılık

Yazıcı, M., T. (2022). Katılım Bankacılığı Finansman Ürünleri Bilinirliğinin Katılım Bankacılığı Tercihine Katkıları: Küçük Ve Orta Boy İşletmelere (Kobi) Yönelik Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

EFFECTIVE RISK MANAGEMENT TECHNIQUES IN REAL ESTATE DEVELOPMENT PROJECTS

Asst.Prof.Dr. Naci BÜYÜKKARACIĞAN

Selcuk University,– ORCID ID: 0000-0002-7944-8902

ABSTRACT

Economic and technological changes taking place in the world affect cities, living spaces, lifestyles and real estate preferences. All these changes have caused changes in people's understanding of rest, entertainment, shopping and housing. Accordingly, the developing construction sector is used to increase people's living comfort levels and meet their needs. The fact that real estate is accepted not only for these purposes but also as an investment tool has made real estate development projects popular. Real estate development is a multi-faceted business field that covers various activities from land development to building construction, marketing, operation and management. Real estate development projects are large investments that are created by the combination of physical, social, political, environmental and financial issues and have a structure that has kept pace with technological innovations. For these reasons, projects involve great risks. In order to realize a successful project, it is necessary to carry out risk analysis and apply risk management techniques to eliminate the mentioned risks. In this study, the risks and uncertainties that may be encountered in real estate development projects were examined and effective risk management techniques and practices were investigated. As a result, it has been seen that large-scale real estate projects that comply with the defined budget and work schedule can be successfully realized by using effective risk analysis techniques in risk management.

Keywords: Real Estate Development Project, Risk Analysis, Risk Management.

1. INTRODUCTION

The real estate sector has been developing rapidly, especially in recent years. The main reasons for this are factors such as the decrease in the returns of alternative investment instruments, the introduction of the mortgage system, and the continuation of economic and political stability. For these reasons, the activity in the sector continues despite the economic crises [1].

Technological change in the world affects cities, living spaces and lifestyles, just like other areas. All these changes have caused changes in people's understanding of rest, entertainment, shopping and housing. Therefore, people's real estate preferences have also changed. Accordingly, the developing construction sector is used to increase people's living comfort levels and meet their needs.

The real estate sector has started to have an increasingly complex structure from past to present in order to meet all the needs of people. Real estate development projects have begun to turn into large investments that are formed by the combination of physical, social, political, environmental and financial issues and have a structure that has kept pace with technological innovations [2].

The reason for creating all the models is that the real estate development process has a complex structure and carries with it major risk factors. Risks in business, management, financing, politics, inflation, liquidity and interest rates are seen as risks of great importance in the real estate process. In real estate projects that can be considered as investments, feasibilities should be carefully studied during the project decision-making process in order to identify risks in advance and create appropriate strategies. Because these decisions will affect the future performance of real estate investment. Errors in the decision-making process increase the possibility of returning as a low profit or even bankruptcy.

The real estate sector, which has a large market, is in the process of becoming a locomotive sector of the economy in Turkey. In addition, foreign investors' interest in the real estate sector has started to increase recently. They especially focus on the projects they will invest in in our country. For such reasons, it becomes important to realize real estate development projects with a solid infrastructure [3].

In addition, the unique characteristics of real estate investments, the change of the production location in each project, the non-repeatability of production, open manufacturing, being affected by environmental factors, and the fact that it is under risks of different types and sizes distinguish it from other sectors.

Real estate projects involve many uncertainties arising from the project, country and market. This situation makes risk management practices in real estate projects difficult. In order for the project to be carried out systematically, it is important to measure project performance under changing scenarios and use past project experiences for new projects. It requires the development and use of risk management systems covering these issues.

Companies in the world that are engaged in real estate development look at the management of real estate projects from a strategic perspective, allocate the necessary resources for the infrastructure, personnel and risk analysis-management systems of the projects and establish risk management systems. In Turkey, organizations operating in the real estate sector are inadequate in risk analysis and management in real estate development projects and do not show the necessary sensitivity.

In this study, the crisis management process, which is important in achieving successful results in real estate development projects, is discussed systematically.

2. REAL ESTATE AND REAL ESTATE DEVELOPMENT PROJECTSREAL ESTATE DEVELOPMENT

Real estate can be defined as a land and any immovable thing built depending on the land on it, which cannot be moved from its location to another place. Real estate, which has been accepted as an investment tool in recent years, can be grouped as developed or undeveloped. Undeveloped real estate is just a piece of land without any buildings on it. Developed real estate can be considered as the presence of any structure on the land [4].

Generally, building is used to refer to structures such as land, land, workplace, apartment, villa, residence, factory. The subject of real estate ownership consists of land, independent and continuous rights recorded on separate pages in the land registry, and independent sections registered in the condominium registry.

Real estate development is the continuous structuring of the built environment to meet the needs of society. The need for improvement is constant. Because population, technology and tastes

are constantly changing. The real estate development process is the process of creating as well as financing property to meet these needs [5].

Real estate development can be more clearly expressed as all activities such as renovating existing buildings, reusing them by purchasing or renting, purchasing land, parceling it out and selling it in sections, or developing new projects on it. Real estate development is an organic, evolutionary process that shapes the environment and is also dependent on many political, economic, social, legal and physical components. No real estate development project is the same, and activities throughout the process are constantly changing. Real estate development is a creative and complex art that can be partly instinctive and partly logical [6].

The real estate development process includes phases of market research, marketing, customer relations, design and engineering, financing and accounting, and project management. From another perspective, real estate development includes technological, socio-economic, architectural, legal, entertainment, recreation, manufacturing and industry, etc. It is a commercial formation that responds to changes in all factors in planning, operation and formation of the process.

There are three main groups of participants in the real estate development process. Consumers are the people who will use the product, that is, buyers and tenants. The developer is the group that creates the product. The developer group strives to create products that will meet the needs of the consumer. The local infrastructure group provides the infrastructure required for the project, such as roads, public utilities and services. These groups interact with each other.

3. RISK, RISK MANAGEMENT AND RISK ANALYSIS

The word "risk" has positive and negative meanings in the Chinese language, as a combination of danger and opportunity. In fact, risk is uncertainty or the consequences of uncertainty. Risk is the probability of an event occurring that will have an impact on the achievement of objectives. Therefore, risk is calculated in terms of probability. The management success of private or public institutions is possible by providing the best product or service and managing possible risks in the best way. For this reason, institutions must accurately identify, measure and manage the risks that will prevent them from achieving their goals. While in the past, the idea of combating risk was adopted only in order to eliminate or minimize its harmful effects, over time, with the new functions assigned to the concept, the principle that every risk brings with it an opportunity has become generally accepted. Risk is the possibility of being exposed to events that will affect the purpose of the project positively or negatively, due to uncertainty. The concepts of risk and uncertainty should not be confused and used interchangeably. Because an uncertain situation means uncertain. In a risky situation, it is not certain that the event will occur, and a risky event involves uncertainty. There are situations where there is uncertainty [7].

Risk is related to the unpredictability of results in a decision or planning environment and is explained by the concept of probability. It is the relationship between risk and uncertainty. Uncertainty can be explained as the absence of forward-looking information or poor or insufficient data about future variables. As uncertainty increases, the certainty of the results decreases. Risk is defined as the measure of the difference between expected and actual outcomes. Risk is also expressed as the expected value of deviations from the targeted value [8].

It is possible to divide risks into three groups: financial, credit, market and operational. Credit risk is the lender's failure to provide credit considering potential losses; market risk, deviation of prices from expected value; Operational risk is defined as the loss of a business function of a business due to a person, system, process or external event.

Risk management basically aims to reduce the likelihood and impacts of dangers and to increase the likelihood and impacts of opportunities. Businesses generally face two types of financial risks. One of these, systematic risk, as the name suggests, is the risks brought by the system in which the business operates. Systematic risks; It includes risks such as economic, political and legal. Non-systematic risks are risks that are not systematic but occur within the business itself. Non-systematic risks include management, operational, project and credit risks [9].

Generally, the stages of the risk management process are as follows:

• Identification of Risk: The source and type of risk are defined.

• Classification of Risk: Considering the type of risk, its impact on the person or organization is evaluated.

• Risk Analysis: Results depending on the type of risk and risk groups are evaluated using analytical techniques. The effects of risk are evaluated using various risk measurement techniques.

• Risk Attitude: Any decision about risk will be significantly affected by the attitude of the person or organization making the decision.

• Risk Response: How the risk should be managed is discussed.

It is necessary to analyze and quantify the risk associated with a project and identify uncertainties covering the life cycle of the project. This process is quite complex. The risk of a project indicates the variability of its possible future returns. Since risk analysis is a methodology that deals with this issue of variability, the starting point is to determine the risk associated with the project. The risk of an investment project depends on changes that may occur in variables that will affect the expected future returns of the project. In order to determine the risk of the project, the variables affecting the expected return on investment and the amount of their change must be estimated. The most commonly used methods for determining project risk are:

• Scenario analysis

• Sensitivity analysis

• Probability analysis

• Simulation analysis

Risk analysis is generally done in two ways: qualitative and quantitative. Additionally, some sources state that these can also be applied in a mixed way. In qualitative risk analysis, the probability of occurrence of risks and their impact are evaluated, and the total risk value or its interaction with other risks is examined.

Scenario analysis is a very simple simulation that shows the impact of relevant assumption values on the target value. It helps you investigate which combination of variables will produce

a particular result. To perform scenario analysis, the profits and costs from the investments must first be shown on a model. The application of a scenario analysis will help us understand the limits of the best, possible and worst outcome values that our model will produce. A definitive result cannot be reached with scenario analysis, but it allows us to see the gain or loss range of the investment [10].

Sensitivity analysis is a method that examines how and to what extent the variables and parameters within the scope of a project will affect the returns of the project. The purpose of this method is to calculate the effects of changes in a variable within the range on the profitability of the project. This analysis is based on exactly how a certain change in a variable will change the profitability of the project.

Probability analysis aims to determine the possible change range of each variable and the probability of occurrence of each value within this range or the probability distribution of the variable in question.

Simulation is a modeling technique that allows the cause-effect relationships of a theoretical or real physical system to be monitored in a computer model of the behavior of the real system under different conditions. A simulation model should be viewed primarily as a tool that enables "what-if" analysis to be carried out. It shows the user the impact of different design and operating strategies on overall system performance.

This method is used when you want to see the probability distributions of the results. Selection of variable values, sampling; Each individual solution of the model is called a trial. With this method, the computer tries all valid combinations of input variable values to simulate all possible outcomes.

4. RISK AND RISK MANAGEMENT IN REAL ESTATE DEVELOPMENT PROJECTS

The risks of real estate development projects can be classified into four main groups: environmental risks, economic risks, sector-specific risks and real estate-specific risks. Total risk can be calculated by summing the risks. There is a certain risk at every stage of the project. Risk is calculated for each work item. The calculated risk may be reflected positively or negatively in the project value. If resources are allocated for some risks while the project is being developed, this risk has a positive impact on the project if it does not materialize. In studies, risk perception is measured using the survey technique [11].

Valuation criteria (such as market impact, value distribution) for each investment project may be a certain risk measure. Changes can be made in the investment plan according to the values of risk variables. The usability of analytical tools is seen when a holistic framework for identifying risk and uncertainty is presented to investors and practitioners [12].

Risk in real estate development projects can be described as the degree to which negative events and their possible consequences may occur and affect the project objectives in terms of scope, quality, time and cost.

The risks of real estate development projects can be summarized as follows:

a. Financial Risks: One of the biggest risks in real estate development is financial risk. This includes the risk of not being able to secure financing, the risk of cost overruns, and the risk of not being able to sell or rent the property at the desired price. To mitigate these risks, it is

important to have a solid financial plan before starting the development process. This involves conducting a thorough market analysis, creating a realistic budget, and securing financing from reputable lenders.

b. Legal Risks: Another important risk in real estate development is legal risk. This includes the risk of zoning and land use issues, the risk of environmental liability, and the risk of construction defects. To mitigate these risks, it is important to work with experienced attorneys and advisors who can help you navigate the complex legal landscape of real estate development. It is also important to carry out thorough due diligence before purchasing any property to ensure there are no legal issues that could affect the development process.

c. Environmental Risks: Environmental risks are becoming increasingly important in real estate development. This reduces the risk of contamination, natural disasters, and climate change. To reduce these risks, it is important to conduct a comprehensive environmental assessment before starting the development process. This includes assessing the potential impact of the development on the environment, as well as assessing the potential impact of the environment on the development.

d. Structural Risks: Structural risk concerns mostly real estate buyers and users. Physically aging and functionally worn-out real estate poses a risk for the continuation of its ability to generate future income.

e. Sales and Management Risks: Correct marketing and pricing are important for the sales process. Prolongation in the sales process negatively affects the conversion of the investment into cash. In this case, the project faces the risk of failure. Real estate projects that do not have good management are open to all kinds of risks.

f. Completion Risk: Construction cost increase, delay in completion date, failure to complete, unexpected events.

g. Supplier Risk: Increase in raw material costs, fixed pricing, supplier's credibility.

Risk management in real estate projects is related to many areas such as valuation, economics, finance, accounting, operational techniques, information systems and computer programs. The main purpose of the risk management system in real estate development projects is to help take the right risks during the work. An integral part of the system is risk analysis. Wider and more efficient use of computers paves the way for more effective risk analysis and risk management. Today, the real estate sector has reached a situation where significant risks can be evaluated by taking economic advantages into consideration.

Construction risk analysis is quite complex, especially in the early stages of the project. Because the risk structure is generally affected by many factors, including human error, appropriate data and information. Most of the time, it can be extremely difficult to make approaches to project-related risks due to the great uncertainty involved.

Risk analysis and risk management in real estate development projects is a complex system. Analysis In addition, methods such as scenario analysis, sensitivity analysis, probability analysis and Monte Carlo simulation analysis are used.

However, quality data is required for the statistical and operational risk analysis techniques used to produce more logical results. It is very difficult to obtain such quality data in the real estate sector. In addition, due to these reasons, such techniques cannot be generalized, they

classify risks in a limited way and perform limited analysis. In other words, these techniques cannot fully respond to risk analysis. Therefore, in recent years, the use of techniques such as fuzzy logic clusters and AHP has become increasingly widespread.

In real estate development projects, financial analyzes are performed to estimate the probability of meeting economic expectations. Risk Analysis is applied to identify possible risks, facilitate the risk management process and minimize the financial dangers of the company. Financial analyzes not only show whether the development project is profitable or not, but also enable us to see the risks on development projects through risk analysis. It is a multifaceted study that combines land, capital and project ideas, aiming at a profitable investment with economic solutions, new added values, through land development and building construction. As a result of the development process, it is important that the real estate responds to public needs in terms of the general economy, and that it can be used competitively and continuously profitably in terms of the individual economy [13].

5. RESULTS AND DISCUSSION

Project risk of any investment is defined as the accumulated sum of the possibilities that uncertainties will negatively affect project objectives. In other words, project risk can be described as the degree to which negative events and their possible consequences may occur and affect the project objectives in terms of scope, quality, time and cost.

Real estate development is a complex process that involves many risks. These risks can be financial, legal, environmental or even political. To mitigate these risks, it is important to have a solid financial plan, work with experienced attorneys and advisors, and conduct thorough due diligence before beginning the development process. By taking these steps, real estate investors, homeowners, first-time home buyers and real estate agents can minimize their risk and maximize their chances of success.

If property development discipline is not utilized the Developer may underestimate the risks associated with the project and in this case the value will be overestimated and as the project progresses the accepted level of profit will begin to fall too low to compensate for the actual risks involved.

In order for the project to be completed successfully, it is extremely important to consider that there may be extra expenses and potential crises in the planning. A good financing package includes the profile of the development project. The low cost of borrowing allows the developer to earn more profit. The most important factor in reducing possible risks during the project process is the existence of a strong project financing structure.

In a real estate development project, it is important to determine the variables affecting the net present value and internal rate of return and to make a probability distribution for the determined variables. Real estate development companies must follow a successful road map in managing the risk process and managing the risk element with its unique structure to the intricacies of the sector. The goal of risk management in real estate projects is to analyze undesirable situations, normally the possibility of project failure, and take precautions to minimize the expected risks.

REFERENCES

[1] Huy, D. T. N., Nhan, V. K., Bich, N. T. N., Hong, N. T. P., Chung, N. T., & Huy, P. Q., Impacts of internal and external macroeconomic factors on firm stock price in an expansion econometric model—a case in Vietnam real estate industry, Data Science for Financial Econometrics, 189-205, 2021.

[2] Ngoc, N. M., Tien, N. H., & Hieu, V. M., Enhancing efficiency of real estate brokerage activities in Vietnam, International journal of business and globalisation, 2023.

[3] Koç, V., Küresel Kentsel Gelişimin Çevresel Etkileri Üzerine bir İnceleme, Journal of Emerging Economies & Policy, 8(1), 2023.

[4] Salzman, D., & Zwinkels, R. C., Behavioral Real Estate, Journal of Real Estate Literature, 25(1), 77-106, 2017.

[5] Miles,M. E., Berens, G., and Weiss, M. A., Real Estate Development Principles and Process, Urban Land Institute, Washington,D.C., U.S.A., 2000.

[6] Pheiser, R. B. and Schwanke D., Professional Real Estate Development, Urban Land Institute, Washington,D.C., U.S.A., 1991.

[7] Jamal F. Al-Bahar - Keith C. Crandall, Systematic Risk Management Approach for Construction Projects, Journal of Construction Engineering and Management, Vol.116, No.3, s.533, 1990.

[8] Akdi, Y., The Discrete Fourier Transform Approximation For Periodically Correlated Time Series, Istatistik, Journal of The Turkish Statistical Association, 1(3), 47-53, 2012.

[9] Öztürk, A., *Taşınmaz Geliştirme Projelerinde Karar Destek Sistemleri Ve Risk Yönetimi: Ankara İlinde Taşınmaz Geliştirme Projelerinde Bir Uygulama*, Doctor Thessis, Ankara University, Ankara, 2020.

[10] Bostancı, B., & Demir, H., Taşınmaz Geliştirmede Risk Analizi, Jeodezi ve Jeoinformasyon Dergisi, (99), 5-13, 2008.

[11] Gehner, E. *Knowingly Taking Risk: Investment Decision Making in Real Estate Development,* Eburon Uitgeverij BV, 2008.

[12] D'alpaos, C., & Canesi, R., Risks Assessment in Real Estate Investments in Times of Global Crisis, WSEAS Transactions on Business and Economics, 11(1), 369-379, 2014.

[13] Malek, M., Mohibali, S., & Bachwani, D., *Identification, Evaluation, and Allotment of Critical Risk Factors (CRFs) in Real Estate Projects: India as a Case Study*, Journal of Project Management, 6(2), 83-92, 2021.

KİRACI VE KİRALAYAN AÇISINDAN FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Servet SAY
Selçuk Üniversitesi, servetsay@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4216-6650

ÖZET

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürmek ve yatırım yapmak için kullandıkları alternatif finansman yöntemlerinden bir tanesi de finansal kiralama işlemidir. Finansal kiralama, dünyada yaygın olarak kullanılan bir finansman yöntemidir. Küresel rekabet ortamında finansal piyasaların gelişmesi, çok uluslu şirketlerin farklı ülke uygulamaları sebebiyle karşılaştıkları problemlerin ortadan kaldırılması için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ülkemizde de uygulanmaya başlanmıştır. Bugünkü anlamda, alternatif finansman yöntemi olarak kullanılan finansal kiralama, 1930'lu yıllarda ekonomik bunalım nedeniyle yoğun şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizde ise 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile yasal güvence altına alınmıştır. Literatürde birçok tanımı bulunmasına rağmen en basit haliyle finansal kiralama, bir varlığın kullanım hakkının kiralayan tarafından belirli bir bedel karşılığında ve belirli bir süre için kiracıya devredilmesidir. Bu çalışmanın amacı finansal kiralama işlemlerinin çeşitli düzenlemeler çerçevesinde incelenerek kiralayan ve kiracı şirketlerin yapmaları gereken muhasebe kayıtlarının örnekler vasıtasıyla incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle daha önce yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra örnek yevmiye kayıtlarıyla birlikte benzerlik ve farklılıklar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kiralama, TMS 17, VUK

1.GİRİŞ

Genel olarak kiralama geçmişteki olayların bir sonucu olarak mülkiyet ya da kontrol altında bulunan bir varlığın gelir elde amacıyla belli bir süre için başkasına veya başkalarına devredilmesidir. Bu tanım kiraya veren açısından yapılmış bir tanımdır. Kiracı açısından kiralama ise belli bir yarar sağlamak amacıyla bir bedel karşılığında bir varlığın belli bir süre kullanım hakkını elde etme işlemidir. Bu tanımlardan hareketle kiralama sürecinin çift yönlü olduğu söylenebilir. Bu sürecin bir tarafında kiracı diğer tarafında ise kiraya veren bulunmaktadır. Bu süreçte her iki tarafta bir yarar beklentisi içindedir (Akdoğan vd., 2011:3).

Dünyada yaygın olarak kullanılan finansman yöntemlerinden bir tanesi olan finansal kiralama ülkemizde 28/06/1985 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 3226 sayılı "Finansal Kiralama Kanunu" ile kullanılmaya başlamıştır. 3226 sayılı kanun 2012 yılında yürürlükten kaldırılmış, 13 Aralık 2012 tarihli 28496 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6361 Sayılı "Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu" kapsamında uygulanmaya devam etmiştir. İngilizce karşılığı "Leasing" olan finansal kiralama kavramı farklı düzenlemelere göre değişik şekillerde tanımlanmış ve bu tanımlar, finansal kiralamanın özelliklerini de yansıtmıştır (Gönen ve Akça, 2014: 72). Finansal kiralamanın ilk tanımı 1976 yılında ABD'de faaliyet gösteren Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) tarafından yapılmıştır. Bu tanımda bir kiralama işleminin finansal kiralama olarak sayılabilmesi için aşağıdaki koşulların oluşması gerektiği vurgulanmıştır. Bunlar (Arıkel, 1987: 25);

- Kiralama sözleşmesinin koşullarına göre kiralanan varlığın mülkiyetinin kiracıya geçmesi,
- Kira sözleşmesinin bitiminde kiracı, kiralanan varlığı gerçek pazar değerinin altında bir değerden alabilme hakkına sahip olması,
- Kira sözleşmesinin süresi kiralanan varlığın ekonomik ömrünün en az yüzde 75'ini kapsaması,
- Kira sözleşmesi süresi boyunca kiracının yapacağı kira ödemelerinin şimdiki değerleri toplamı, kiralanan varlığın ilk değerinin yüzde 90'ına ulaşması.

Aynı şekilde Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)'nin 15. Bölümünde finansal kiralama "kira süresi sonunda mülkiyetin devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir varlığın sahipliğinden kaynaklanan risk ve getirilerin tamamına yakınının devredildiği kiralamalar, finansal kiralama olarak sınıflandırılır. Ayrıca aşağıdaki durumların bir veya birden fazlasını karşılayan kiralama işlemlerinde varlığın sahipliğinden kaynaklanan risk ve getirilerin tamamına yakınının kiracıya devredildiği kabul edilir ve kiralama işlemi finansal kiralama olarak kayda alınır."

- "Varlığın sahipliğinin kira süresi sonunda kiracıya devredilecek olması."
- "Kiracıya, sözleşmeye konu varlığı, hakkın kullanılacağı tarihteki gerçeğe uygun değerinden daha düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması ve kiralama sözleşmesinin başlangıcında bu hakkın kullanılma olasılığının yüksek olması."
- "Kiralama süresinin varlığın ekonomik ömrünün yüzde 80'inden daha büyük bir bölümünü kapsaması. Ekonomik ömür, bir varlığın ekonomik olarak kullanılabileceği süreyi ya da varlıktan elde edilmesi beklenen üretim veya kullanım miktarını ifade eder."
- "Kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibarıyla kira ödemelerinin bugünkü değerinin varlığın gerçeğe uygun değerinin yüzde 90'ından daha büyük bir değeri oluşturması."

- "Kiralanan varlığın, üzerinde büyük değişiklikler yapılmadığı sürece, sadece kiracı tarafından kullanılabilecek özel bir yapıda olması."
- "Kiracının kiralama işlemini feshedebilmesi durumunda, kiraya verenin fesih işleminden kaynaklanan zararlarının kiracı tarafından karşılanması."
- "Kiraya verilen varlığın kalıntı değerindeki değişimlerden kaynaklanan kazanç veya kayıpların kiracıya ait olması."
- "Kiracının, piyasa fiyatının çok daha altında bir kira bedeli ile belirli bir süre daha kiralamayı sürdürme hakkının bulunması."

Avrupa Finansal Kiralama Birliği (ELA) tarafından finansal kiralama, "belli bir süre için kiralayan (lessor) ve kiracı (lesee) arasında imzalanan kiracı tarafından seçilip kiralayan tarafından satın alınan ve malın mülkiyetini kiralayanda kullanımını ise belli bir kira ödemesi karşılığında kiracıda bırakan sözleşme" olarak tanımlanmıştır.

Finansal Kiralama Derneği (FKD) ise finansal kiralamayı, "bir yatırım malının mülkiyeti leasing şirketinde kalarak belli bir kira karşılığında kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve yapılan sözleşmede belirlenen değer üzerinden sözleşme süresi sonunda mülkiyetin kiracıya geçmesini sağlayan bir finansman yöntemi" olarak tanımlamıştır.

6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na göre finansal kiralama; "kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden veya bizzat kiracıdan satın aldığı veya başka suretle temin ettiği veya daha önce mülkiyetine geçirmiş bulunduğu bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören sözleşme" olarak tanımlanmıştır.

Vergi Usul Kanunu'nun 290. Maddesine göre finansal kiralama ise; "kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir iktisadî kıymetin mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan riskler ile yararların tamamının veya tamamına yakınının belli bir dönemde, bir bedel karşılığı kiracıya bırakılması sonucunu doğuran kiralamalar" şeklinde tanımlanmıştır.

17 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS)' ye göre finansal kiralama "bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan her türlü risk ve yararların devredildiği sözleşme" olarak tanımlanmıştır.

2.LİTERATÜR

Gökgöz (2013) çalışmasında finansal kiralama işlemlerini vergi mevzuatı ve TMS 17 Kiralama İşlemleri standardı çerçevesinde inceleyerek, finansal kiralama işlemlerinin kiraya veren ve

kiracı açısından nasıl muhasebeleştirileceğini açıklamayı amaçlamıştır. Kiraya veren ve kiracı açısından finansal kiralama işlemelerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal kiralamaya ilişkin özellikli konulara çalışmanın içerisinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Kırlıoğlu ve Öztaş (2015) tarafından yapılan çalışmanın amacı finansal kiralama işlemlerinde kiracı ve kiralayan firmalar tarafından uyulması gereken muhasebe politikalarının açıklanmasıdır. Bu bağlamda TMS 17 kapsamında finansal kiralama işlemleri incelenerek kiralayan ve kiracı firmaların yapmaları gereken muhasebe kayıtları gösterilmiştir.

Pamukçu ve Çakmak (2017) uluslararası finansal kiralamaya dair bilgi sunmak ve finansal kiralama şirketi açısından muhasebeleştirme sürecini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada uygulamalı ithalat (teşvik belgesi kapsamlı ithalat) örneği üzerinden bilgi vermişlerdir. Uygulamada Türkiye'de finansal kiralamalı ithalatta Türkiye'deki finansal kiralama şirketinin muhasebe uygulamalarında Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT)'ne göre bazı farklılıkların bulunduğu vurgulanmıştır.

Kıymaz Kıvraklar ve Demirci (2018) tarafından yapılan bir diğer çalışmada TMS, UFRS, VUK ve BOBİ FRS düzenlemeleri çerçevesinde finansal kiralama işlemleri incelenmiş ve farklılılar ortaya konmuştur. Buna göre TMS 17 ve BOBİ FRS, kiralama işleminin ilgili maddi duran varlık hesabına aktarılmasını önermektedir. Ayrıca TMS 17'de faaliyet kiralamalarının dipnotlarda raporlanması gerektiği, UFRS 16'da faaliyet kiralamalarının finansal tablolarda raporlanması gerektiği belirtilmektedir.

Karahan (2019) çalışmasında finansal kiralama işlemlerinin VUK ve BOBİ FRS'ye göre kiraya veren ve kiracı açısından benzerliklerini ve farklılıklarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada finansal kiralama işlemleri ile ilgili VUK ve BOBİ FRS arasındaki benzerlikler ile farklılıklar kiralayan ve kiracı açısından tablolar halinde belirtilmiştir.

Tulum (2020) tarafından yapılan çalışmanın amacı sat-geri kirala yöntemine ilişkin muhasebe işlemlerini kiracı işletmeler açısından yürürlükte olan TFRS 16 Kiralamalar Standardına göre örnekler ile açıklamaktır. Bu amaçla öncelikle sat-geri kirala yönteminden bahsedilerek bu yöntemin işleyişi ve avantajlarına yer verilmiştir. Daha sonra sat-geri kirala İşlemlerinin TFRS 16'ya göre kiracı açısından muhasebeleştirilmesine ilişkin örnek olaylar üzerinden değerlendirilmeler yapılmıştır.

Kaya ve Utku (2021) çalışmalarında Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) çerçevesinde finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. Bu kapsamda bir faizsiz finans kuruluşunun (FFK) hem kiracı hem de kiraya veren olduğu durumlarda, FFMS 8 standardının nasıl uygulanacağı bir örnek üzerinden ortaya konulmuştur.

Yavuz (2022) Türkiye'de finansal kiralama işlemlerinde katma değer vergisi uygulamasının nasıl yapılması gerektiğinin değerlendirildiği çalışmasında finansal kiralamaya konu olan mallara uygulanacak Katma Değer Vergisi (KDV) oranında tereddütler yaşandığını belirtmiş ve bu tereddütleri giderecek açıklayıcı hükümlere yer vermiştir. Özellikle Katma Değer Vergisi Kanunu'nda yer alan finansal kiralama işlemlerine ilişkin hükümler özelgelerle birlikte dikkate alınarak incelenmiştir.

Baral (2023) muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe denetçilerinin ve finansal kiralama veya icare yapan kiracı konumundaki şirketlerin muhasebeleştirme farlılıklarına, hata/hilelerine dikkat çekmek amacıyla yaptığı çalışmada şirketlerin kiralama konusu varlığı teslim aldığında, kira faizlerinin veya kâr payları ödendiğinde, amortisman ve katma değer vergisi gösterildiğindeki muhasebe kayıtlarında yapılan hata/hileler tespit edilmiştir.

3.KİRACI VE KİRALAYAN AÇISINDAN YAPILMASI GEREKEN YEVMİYE KAYITLARI

3.1.ÖRNEK: ABC A.Ş. 01 Ocak 2023 tarihinde ekonomik ömrü 5 sene olan bir makineyi 4 yıllığına XYZ Finansal Kiralama Şirketinden fesih edilemez ibaresi ile kiralamıştır. Kira ödemeleri yıllık yapılmaktadır. Makinenin gerçeğe uygun değeri 1.453.000 TL'dir. Kira ödemeleri her takvim yılı sonunda yapılacaktır. Taksitler ilk 3 yıl 400.000 TL son yıl ise 253.000 TL şeklindedir. Kiracı tarafından ek borçlanma maliyeti %10'tir.

Kiralama işlemi için kiracı taraf söz konusu varlık ve yükümlülükleri kaydedecektir. Bunun için makinenin 1.453.000 TL tutarındaki gerçeğe uygun değeri veya asgari kira ödemelerinin %10 faiz oranı ile iskonto edilecek bugünkü değeri değerlendirilir. Kiracı söz konusu değerler arasından düşük olanı tercih ederek kayda alacaktır. Aşağıda yer alan tablo 1 de görüleceği üzere 01 Ocak 2023 tarihi itibari ile asgari kira ödemelerinin %10 faiz oranı ile iskonto edilmiş hali 1.167.541TL'dir. Bu tutarın gerçeğe uygun değerden daha düşük olması sebebiyle kiracı izleyeceği yolu belirlemiştir.

Tablo 1. Kiracıya İlişkin Ödemeler ve Bugünkü Değer Tablosu

Tarih	Yıllık Ödeme	Hesaplama	Bugünkü Değer
2023	400.000	$400.000/(1+\%10)^1$	363.636
2024	400.000	$400.000/(1+\%10)^2$	330.578
2025	400.000	$400.000/(1+\%10)^3$	300.525
2026	253.000	$253.000/(1+\%10)^4$	172.802
Toplam	**1.453.000**		**1.167.541**

Finansal kiralamaya ilişkin olarak yapılacak kayıt için asgari kira ödemelerinin gelecekteki ve bugünkü değeri arasındaki farkın da muhasebeleştirmeye dahil edilmesi gerekmektedir. Kiracı bu farkı da gözeterek 01 Ocak 2023 tarihinde aşağıdaki kaydı yapacaktır.

----------01.01.2023----------

Tesis, Makine ve Cihazlar 1.167.541

Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti 285.459

Finansal Kiralama Sözleşmesinde Borçlar 1.453.000

Kira ödemeleri gerçekleştirilirken sözleşmede yer alan faiz oranı kadar finansman giderine kiracı tarafından katlanılmaktadır. Kira ödemeleri yapılacağı dönemler itibari ile borç, anapara ve finansman gideri şeklinde ayrıştırılacaktır. Bu ayrıma ilişkin hazırlanan tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Kiracıya İlişkin Borç, Anapara ve Finansman Gideri Tablosu

Tarih	Dönem Başı Değer	Finansman Gideri	Taksit Ödemesi	Dönem Sonu Değer
2023	1.167.944	1.167.944*%10=116.794	400.000	1.167.944-(400.000-116.794)=884.738
2024	884.738	884.738*%10=88.473	400.000	884.738-(400.000-88.473)=573.211
2025	573.211	573.211*%10=57.321	400.000	573.211-(400.000-57.321)=230.532
2026	230.532	230.532*%10=23.053	253.000	230.532-(253.000-23.053)=0

Yukarıdaki Tablo 2'den hareketle kiracı 4 yıl boyunca 31 Aralık tarihlerinde yapacağı ödemelerin muhasebeleştirilmesine ilişkin aşağıdaki kayıtları yapacaktır.

----------31.12.2023----------

Kısa Vadeli Finansal Borçlanma Maliyeti 116.794

Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti 116.794

Finansal Kiralama Sözleşmesinde Borçlar 400.000

Kasa 400.000

----------31.12.2024----------

Kısa Vadeli Finansal Borçlanma Maliyeti 88.473

Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti 88.473
Finansal Kiralama Sözleşmesinde Borçlar 400.000
Kasa 400.000

---31.12.2025---

Kısa Vadeli Finansal Borçlanma Maliyeti 57.321
Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti 57.321
Finansal Kiralama Sözleşmesinde Borçlar 400.000
Kasa 400.000

---31.12.2026---

Kısa Vadeli Finansal Borçlanma Maliyeti 23.053
Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti 23.053
Finansal Kiralama Sözleşmesinde Borçlar 253.000
Kasa 253.000

Aynı durum kiraya veren açısından ise aşağıda yer alan tablo 3 deki gibi olacaktır. Aşağıdaki tabloda yer aldığı şekliyle 4 yıl boyunca 31 Aralık tarihlerinde kiracı tarafından yapılacak ödemelerin kiraya veren tarafından muhasebeleştirilmesine ilişkin kayıtlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Kiralayana İlişkin Alacak, Tahsilat ve Faiz Geliri Tablosu

Tarih	Dönem Başı Değer	Faiz Geliri	Tahsilat Tutarı	Dönem Sonu Değer
2023	1.167.944	1.167.944*%10=116.794	400.000	1.167.944-(400.000-116.794)=884.738
2024	884.738	884.738*%10=88.473	400.000	884.738-(400.000-88.473)=573.211
2025	573.211	573.211*%10=57.321	400.000	573.211-(400.000-57.321)=230.532
2026	230.532	230.532*%10=23.053	253.000	230.532-(253.000-23.053)=0

---31.12.2023---

Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri (-) 116.794
Diğer Alacaklara İlişkin Vade Farkı Gelirleri 116.794
Kasa 400.000
Diğer Çeşitli Alacaklar 400.000

---31.12.2024---

Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri (-) 88.473
Diğer Alacaklara İlişkin Vade Farkı Gelirleri 88.473
Kasa 400.000
Diğer Çeşitli Alacaklar 400.000

---31.12.2025---

Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri (-)	57.321		
Diğer Alacaklara İlişkin Vade Farkı Gelirleri			57.321
Kasa	400.000		
Diğer Çeşitli Alacaklar			400.000

---31.12.2026---

Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri (-)	23.053		
Diğer Alacaklara İlişkin Vade Farkı Gelirleri			23.053
Kasa	253.000		
Diğer Çeşitli Alacaklar			253.000

4.SONUÇ

Finansal kiralama, iktisadi varlıkların elde edilmesinde kullanılan alternatif bir finansman seçeneğidir. Finansal kiralama sözleşmesi ise ELA tarafından "belli bir süre için kiralayan (lessor) ve kiracı (lesee) arasında imzalanan kiracı tarafından seçilip kiralayan tarafından satın alınan ve malın mülkiyetini kiralayanda kullanımını ise belli bir kira ödemesi karşılığında kiracıda bırakan sözleşme" olarak tanımlanmıştır. Ülkemizde finansal kiralama işlemlerinin hukuki bir yapıya kavuşması 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile başlamıştır. Daha sonra 2006 yılında finansal kiralama işlemleri ile ilgili düzenlemelere yer veren TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı yürürlüğe girmiştir. Bunların yanında, BDDK tarafından, 2007 yılında finansal kiralama şirketlerinin muhasebe uygulamalarında kullanacağı hesapları içeren bir tebliğ yayınlanmıştır.

Finansal kiralama sözleşmeleri, kiralanan varlığın mülkiyetine sahip olmanın gerektirdiği risk ve yararları tamamen kiraya veren tarafından kiracıya devretmeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca kiralamaya konu olan varlığın ekonomik ömrünün ve değerinin tamamı veya tamamına yakın bir kısmının kiracı tarafından kullanılması gerekmektedir. Finansal kiralama işlemini konu varlığın kira ödemelerine esas olan tutardaki anapara ve faizleri ayrıştırılarak ayrı hesaplarda izlenmesi gerekmektedir. VUK ve TMS 17'ye göre finansal kiralama konusu olan iktisadi varlık, kiracının aktifinde yer alır ve amortisman ayırma ve bunu giderleştirme hakkı kiracıya verilmiştir. Dolayısıyla bu uygulamalar TMS 17 ve VUK'da paralellik göstermektedir.

KAYNAKLAR

Akdoğan, N., Aktaş, R., Deran, A., Erhan, D. U., & Acar, V. (2011). Türkiye Muhasebe Standartları ile Uyumlu Sektörel Muhasebe, Ankara: Gazi Kitabevi.

Arıkel, N. (1987). Finansal Kiralama Kanunu'nun Uygulaması ve Sorunları, İTO Finansal Kiralama Semineri, Yayın No: 1987/22, İstanbul: İTO Yayınları.

Baral, G. (2023). Kiracı Konumundaki Şirketlerin Finansal Kiralama İşleyişlerindeki Muhasebeleştirme Hataları veya Hileleri. InTraders International Trade Academic Journal, 6(1), 26-43.

Demirci, Ş. D., & Kıymaz Kıvraklar, M. (2018). Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 10. Yıl Özel Sayısı, 508-531.

Gökgöz, A. (2013). Finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (35), 107-121.

Gönen, S., & Akça, N. (2014). Finansal Kiralama İşlemlerinin TMS-17 Kiralama İşlemleri Standardı ve Vergi Usul Kanunu Açısından Muhasebeleştirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (64), 71-94.

Karahan, M. (2019). Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler (BOBİ) Açısından Karşılaştırılması Üzerine Bir Değerlendirme. OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13(19), 2259-2285.

Kaya, Y., & Utku, M. (2021). Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 8 (FFMS 8 İcare ve İcare Müntehiye Bittemlik) Çerçevesinde Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 23(4), 693-710.

Kırlıoğlu, H., Öztaş, S., & Kırlıoğlu, H. (2015). Türkiye'de Finansal Kiralama İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi. Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 1(2), 1-21.

Pamukçu, F., & Çakmak, M. (2017). Uluslararası Ticarette Finansal Kiralama İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 12(48), 245-267.

Tulum, S. (2020). TFRS 16 Kiralamalar ve Tms 17 Kiralama İşlemleri Standartlarına Göre Sat-Geri Kirala İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (41), 366-382.

Yavuz, S. (2022). Türkiye'de Finansal Kiralama İşlemlerinde Katma Değer Vergisi Uygulaması. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 9(1), 209-233.

TMS VE BOBİ FRS AÇISINDAN KUR FARKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Servet SAY
Selçuk Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0003-4216-6650

ÖZET

Kur farkı, iki farklı para birimi arasındaki değer farkını ifade eden bir kavramdır. Bu fark, bir ülkenin para birimiyle diğer ülkenin para birimi arasındaki döviz kuru değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Döviz kurları, birçok faktöre bağlı olarak sürekli olarak dalgalanır ve değişiklik gösterir. Kur farkları, uluslararası ticareti, turizmi ve yatırımları etkileyen önemli faktörlerden biridir. Özellikle ihracat ve ithalat yapan şirketler için döviz kurlarındaki değişiklikler büyük önem taşır. Bir ülkenin para biriminin diğer ülkenin para birimine göre değeri artarsa, o ülkenin ihracatı diğer ülkelere karşı daha pahalı hale gelir ve ithalatı daha ucuz hale gelir. Tam tersi durumda ise ihracat daha rekabetçi hale gelirken, ithalat daha pahalı hale gelir. Uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren işletmelerin, yabancı para cinsinden işlemler yapmaları, finansal tablolarını yabancı para birimine göre sunmaları gibi nedenlerden dolayı kur farkları oluşmaktadır. İşletmeler oluşan bu kur farklarını değişik hesaplara kaydettiklerinde ise birçok sınıflandırma hatası meydana gelmektedir. Bu durum finansal tablo kullanıcılarının işletmenin finansal durumu hakkında yanlış bilgi sahibi olmasına yol açmaktadır. Kur farklarının uygulaması konusunda yaşanan bu farklılıklar bu konuda düzenleme yapma ihtiyacını doğurmuştur. Buradan hareketle çalışmada TMS-21 ve BOBİ FRS Bölüm 20 hakkında bilgi verilerek yabancı para işlemlerinden meydana gelen kur çevrim farklarının nasıl muhasebeleştirileceği konusunda açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur Farkları, TMS 21, BOBİ FRS

1.GİRİŞ

Kur bir yabancı paranın ulusal para cinsinden değerine denilmektedir. Kur yabancı paralar veya efektif değerler için farklı şekillerde ortaya konulmaktadır. Alış kuru ve satış kuru olarak ortaya çıkan kur fiyatları bulunmaktadır. Yabancı paralarda ya da efektif alışlar için geçerli olan kur alış kuru, bunların satışı için kullanılan kur ise satış kuru olarak adlandırılmaktadır. İki farklı

ülkenin parası belirlenerek üçüncü diğer bir ülkenin parası üzerindeki değerini belirtmek amacıyla kullanılan kura da çapraz kur denir (Haftacı,2015:126).

İşletmelerin yabancı para birimi üzerinden yaptığı işlemler, faaliyetlerin niteliğine, uygulanan standartlara ve para birimlerinin dönüştürülmesine göre farklılık göstermektedir. Kullanılan para biriminin nasıl dönüştürüleceği, faaliyetler doğrultusunda farklılıkların finansal tablolarda nasıl raporlanacağı standartlarda anlatılmaktadır. TMS-21 Kur Değişiminin Etkileri Standardı da Türkiye muhasebe uygulamalarında birtakım değişiklikleri gündeme getirmiştir. TMS-21'in son olarak 2018 yılında resmi gazetede yayımlanan BOBİ FRS Bölüm 20 de yabancı para çevrim işlemlerine yer verilmiştir (Karacan vd., 2018: 2). Daha sonra Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından yapılan çalışmalar sonucu güncellemelere yönelik hazırlanan taslak metin 9/12/2020 tarihinde ilgili kurum ve kuruluşlar ile kamuoyunun görüşüne açılmıştır. Gelen görüşler çerçevesinde taslak metne nihai hali verilerek BOBİ FRS 2021 Sürümü hakkında Kurul Kararı 30/3/2021 tarihli ve 31439 sayılı (Mükerrer) Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Buradan hareketle çalışmada Türkiye Muhasebe Standartları içerisinde kur değişim etkileri, ve Büyük ve Orta Boy İşletmeler için yabancı para çevrim işlemleri kapsamında benzerlik ve farklılıklar ele alınmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıklar ilk ölçüm, yabancı para cinsinden parasal kalemlerin çevrimi, yabancı para cinsinden parasal olmayan kalemlerin çevrimi ve finansal tabloların çevrimi konuları kapsamında ele alınmıştır.

2.TMS 21 KUR DEĞİŞİMİNİN ETKİLERİ STANDARDI

TMS 21'in amacı yabancı para işlemlerin ve yurtdışındaki işletmelerin finansal tablolara nasıl dahil edileceğini ve finansal tablolarda kullanılan para birimine nasıl çevrileceğini düzenlemektir. Hangi döviz kuru/kurlarının kullanılacağı ve döviz kurlarındaki değişimin finansal tablolar üzerindeki etkilerinin nasıl raporlanacağı bu Standardın temel konularıdır. Bu Standartta geçen terimlerin anlamı aşağıdaki gibidir (TMS 21, Madde 8)

Kapanış kuru: Raporlama dönemi sonunda geçerli kurdur.

Kur farkı: Bir para birimindeki belirli bir tutarın diğer bir para birimine farklı kurlardan çevrilmesinden kaynaklanan farktır.

Döviz kuru: İki para biriminin değişim oranıdır.

Gerçeğe uygun değer: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır.

Yabancı para: İşletmenin geçerli para biriminden farklı para birimidir.

Yurtdışındaki işletme: Raporlayan işletmenin, kendisininkinden farklı bir ülke ya da para biriminde faaliyette bulunan, bir bağlı ortaklığı, iştiraki, müşterek anlaşması ya da şubesidir.

Geçerli para birimi: İşletmenin faaliyet gösterdiği temel ekonomik çevrenin para birimidir.

Grup: Bir ana ortaklık ve onun tüm bağlı ortaklıklarıdır. Parasal kalemler: Elde tutulan para ile sabit veya belirlenebilir bir tutarda para olarak alınacak veya ödenecek varlık ve borçlardır.

Yurtdışındaki işletmede bulunan net yatırım: Yurtdışındaki işletmenin net aktiflerinde raporlayan işletmenin payıdır. Finansal tablolarda kullanılan para birimi: Finansal tabloların sunulduğu para birimidir.

Geçerli (spot) kur: Hemen teslim halindeki geçerli olan döviz kurudur.

TMS 21'e göre parasal kalemlerin ödenmesinden ya da dönem içinde veya önceki finansal tablolarda ilk muhasebeleştirme sırasında çevrildiklerinden farklı kurlardan çevrilmelerinden kaynaklanan kur farkları, oluştukları dönemde kâr veya zararda muhasebeleştirilir. İşlem, gerçekleştiği muhasebe döneminde kapanıyorsa, tüm kur farkı aynı dönemde finansal tablolara yansıtılır. Ancak, işlem izleyen bir muhasebe döneminde kapanıyorsa, kapanma tarihine kadar her bir dönemde muhasebeleştirilecek kur farkları her dönemde döviz kurlarında meydana gelen değişime göre belirlenir. Parasal olmayan bir kalemden kaynaklanan kazanç ya da zarar diğer kapsamlı gelirde muhasebeleştirilirse, bu kazanç ya da zararın kurdan kaynaklanan kısmı da diğer kapsamlı gelirde muhasebeleştirilir. Buna karşın, parasal olmayan bir kalemden kaynaklanan kazanç ya da zarar, kâr ya da zararda muhasebeleştirilirse, bu kazanç ya da zararın kurdan kaynaklanan kısmı da kâr ya da zararda muhasebeleştirilir (TMS 21, Madde 28-30).

3.BOBİ FRS BÖLÜM 20 YABANCI PARA ÇEVRİM İŞLEMLERİ

Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı Bölüm 20'de işletmelerin yabancı para cinsinden yaptıkları işlemlere ilişkin muhasebe ilkeleri ve işletmelerin finansal tablolarını ağırlıkla kullandıkları para birimi dışındaki başka bir para birimi cinsinden sunmaları durumunda yapılması gereken çevrim işlemlerine ilişkin esaslar düzenlenmektedir (BOBİ FRS Bölüm 20, Madde 1).

Uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren işletmelerin yabancı para cinsinden işlemlerinin raporlanması, para birimine dönüştürülmesi, işletmelerin yabancı para cinsinden yaptıkları

faaliyetlerin niteliğine göre birbirinden farklı olmasından dolayı işletmelerin dövize dayalı işlemlerini iki ayrı bölümde incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, yurtiçinde işlem gören yabancı para birimine dayalı yapılan işlemlerdir. Bu işlemler ticari mal ya da hizmet değişiminden kaynaklanmasıyla birlikte sabit kıymet yatırımlarından doğan yabancı paralara dayalı krediler veya borçlanmalardan da kaynaklanabilir (Çelik, 2002: 56).

Yabancı para cinsinden işlemler ilk kayda alınırken, yabancı para birimindeki tutar işlem tarihindeki spot kur kullanılarak ağırlıkla kullanılan para birimine çevrilir. Spot kur, hemen teslim halindeki geçerli olan döviz kurudur. İşlem tarihi, işlemin ilk kayda alındığı tarihi ifade eder. İlk kayda alma tarihi ise işlemin kapsamına girdiği bölüme göre belirlenir.
Uygulama kolaylığı açısından, işlem tarihindeki gerçek kura yaklaşan bir kurun kullanılması mümkündür. Örneğin; haftanın, ayın ya da yılın ortalama kuru, o dönem içinde gerçekleşen yabancı para cinsinden tüm işlemlere uygulanabilir. Ancak, döviz kurunun önemli ölçüde dalgalanması durumunda ortalama kur kullanılamaz. Yabancı para cinsinden Finansal Durum Tablosu kalemlerinin dönem sonundaki ölçümleri, bunların parasal veya parasal olmayan kalem olmasına göre farklılık gösterir. Parasal kalemler, sabit veya belirlenebilir bir tutarda para olarak alınacak veya ödenecek olan varlık ve yükümlülükler ile elde tutulan nakittir. Parasal bir kalemin temel niteliği, sabit ya da belirlenebilir tutarda para biriminin alınması hakkı ya da ödenmesi yükümlülüğüdür. Parasal kalemlere örnek olarak; nakit ödenecek kıdem tazminatları ve diğer karşılıklar ile nakit olarak tahsil edilecek alacaklar gösterilebilir. Bununla birlikte, parasal olmayan bir kalemin temel niteliği sabit ya da belirlenebilir tutarda para biriminin alınması hakkının (ya da ödenmesi yükümlülüğünün) mevcut olmamasıdır. Parasal olmayan kalemlere örnek olarak; mal ve hizmetler için önceden ödenen tutarlar (örneğin peşin ödenmiş kira), şerefiye, maddi olmayan duran varlıklar, stoklar, maddi duran varlıklar verilebilir (BOBİ FRS Bölüm 20, Madde 8-12).

4.BOBİ FRS BÖLÜM 20 VE TMS 21 ARASINDAKİ FARKLAR

BOBİ FRS'de Yabancı Para Çevrim İşlemleri bölümünde düzenlenen, işletmelerin yabancı para cinsinden yaptıkları işlemlere ilişkin muhasebe ilkeleri ile finansal tabloların ağırlıkla kullanılan para birimi dışındaki başka para birimi cinsinden sunmaları durumunda yapılması gereken çevrim işlemlerine ilişkin esaslar, tam sette yer alan TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri Standardında yer alan muhasebeleştirme ve ölçüm esaslarıyla aynı niteliktedir. Tam setteki Kur Değişiminin Etkileri başlığı yerine BOBİ FRS'de Yabancı Para Çevrim İşlemleri başlığı kullanılmıştır (Karacan ve Uygun, 2018: 809; Karacan vd., 2018: 8).

TMS 21'de "geçerli para birimi" ifadesi kullanılırken, BOBİ FRS'de ise "ağırlıkla kullanılan para birimi" ifadesi kullanılmaktadır. BOBİ FRS ve TMS 21'de yabancı para işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve dönem sonu değerlemesi ile raporlama para biriminin farklı bir para birimine çevrilmesi işlemlerinde dikkate alınması gereken kuralların birbiri ile uyumlu olduğu görülmektedir. (TMS 21, Madde 8) (BOBİ FRS, Madde 2-6).

Yabancı para işlemlerinin ilk muhasebeleştirilmesinde BOBİ FRS ve TMS 21 uyarınca işlem tarihindeki kur kullanılmaktadır (BOBİ FRS, Madde 8; TMS 21, Madde 21). BOBİ FRS ve TMS 21'e göre, yabancı para cinsinden parasal kalemlerin çevriminde raporlama dönemi sonundaki spot kur kullanılır (BOBİ FRS, Madde13; TMS 21, Madde 23).

BOBİ FRS ve TMS 21'e göre, yabancı para cinsinden parasal olmayan kalemlerin çevriminde ilgili parasal olmayan kalem maliyet bedeliyle ölçülmesinde işlem tarihindeki kur, gerçeğe uygun değeriyle ölçülmesi durumunda, gerçeğe uygun değerinin belirlendiği tarihteki kur kullanılır (BOBİ FRS, Madde15; TMS 21, Madde 23).

BOBİ FRS ve TMS 21'e göre, finansal tabloların, sunulduğu para biriminden farklı bir para birimine çevrilmesi işleminde dikkate alınması gereken kurlar şöyledir (BOBİ FRS, Madde 19; TMS 21, Madde 39): Finansal tablodaki varlık ve yükümlülükler raporlama tarihindeki kur yani dönem sonu spot kur üzerinden; gelir-gider ve öz kaynak kalemleri işlem tarihindeki döviz kurları dikkate alınarak dönüştürülür. Uygulama kolaylığı açısından işlem tarihindeki kur yerine ortalama kur kullanılabilir. Ancak döviz kurlarının dalgalanma gösterdiği ekonomilerde ortalama kurun kullanılması hem BOBİ FRS hem de TMS 21'de söz konusu değildir (BOBİ FRS, Madde 20; TMS 21, Madde 40).

SONUÇ

BOBİ FRS, ülkemizde ticari karın tespiti için tam set standartlara kıyasla daha sade ve kolay uygulanabilecek bir standart getirdiğinden, tam set standartların da daha net anlaşılması ve doğru uygulanmasına katkı sağlayacak ve ülkemizdeki yerleşik vergi için muhasebe anlayışından, bilgi için muhasebe anlayışına geçişte önemli bir adım oluşturacaktır. Böylece muhasebenin temel görevi olan, gerçek faaliyet sonuçlarının raporlanması, gerçek durum tespiti, planlama ve denetim için kullanılabilir bilgiler üretmesi mümkün hale gelecek, ticari amaçlarla finansal verilerin kullanılması alışkanlığı yerleşecektir (Gücenme Gençoğlu, 2017: 22).

TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri ve BOBİ FRS Bölüm 20 Yabancı Para Çevrim İşlemleri genel olarak uyumlu olmakla birlikte, setler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. İkili karşılaştırma yapıldığında; TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri standardında parasal olmayan bir kalemden kaynaklanan kazanç ya da zarar diğer kapsamlı gelirde muhasebeleştirilmiş olması durumunda, bu kazanç ya da zararın kurdan kaynaklanan kısmının da diğer kapsamlı gelirde muhasebeleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. (TMS 21, Madde 30). Ancak BOBİ FRS'de diğer kapsamlı gelir sunumuna yer verilmediği için her iki sette de böyle bir uygulama ve sunumun yer almadığı görülmektedir (Gökçen vd., 2019: 427).

Bu çalışmada Türkiye Muhasebe Standartları, Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları kapsamında kur farkına ilişkin benzerlik ve farklılıklar ele alınmıştır. Bu benzerlik ve farklılıklar ele alınırken her bir standardın amacı ve kapsamından hareketle muhasebeleştirme ve raporlama şekilleri açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı, BOBİ FRS Bölüm 20 Yabancı Para Çevrim İşlemleri, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, (https://www.kgk.gov.tr), [Erişim Tarihi: 02.02.2024].

Çelik, O. (2002). Kur Değişiminin Etkilerinin Muhasebeleştirilmesi, Turhan Yayınevi, Ankara.

Gençoğlu, Ü. G. (2017). Temel Konularda BOBİ FRS ve TMS/TFRS Karşılaştırması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (76), 1-24.

Gökçen, G., Öztürk, E., ve Güleç, Ö. F. (2019). KÜMİ FRS Seti Taslağı, BOBİ FRS Seti ve Tam Set TMS/TFRS'nin Temel Konular Açısından Karşılaştırılması. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(3), 413-430.

Haftacı, V. (2015). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Umuttepe Yayınevi, Kocaeli.

Karacan, S., Çiftçioğlu, S. ve Kutlu, T. (2018). TMS–BOBİ FRS–VUK Kapsamında Kur Farklarının Değerlendirilmesinin Karşılaştırılması. Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi, 2(1), 1-10.

Karacan, S. ve Uygun, R. (2018). Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) ile Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının (TMS/TFRS) Karşılaştırılması, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(56),

Türkiye Muhasebe Standardı, TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri Standardı, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, (https://www.kgk.gov.tr), [Erişim Tarihi: 02.02.2024].

DİJİTALLEŞEN DÜNYADA KAĞITSIZ BASIN İŞLETMESİ KAVRAMININ AVANTAJLARI VE OLANAKLARI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Aysun Güler
Ege Üniversitesi,– 0009-0008-4652-8579

ÖZET

Sanayi devriminden bu yana, insanın dünya üzerindeki etkisi sürekli olarak artmıştır. Bu artış, "Hızlanma Dönemi" olarak bilinen Antroposen Çağı'nı başlatmıştır. 1950'li yıllardan itibaren, insanların dünya üzerindeki etkisi en yüksek düzeye ulaşmış olup gezegeni ve doğayı geri dönülmez bir çıkmaza sürüklemiştir. İklim krizi ve değişikliği, Antroposen Çağı'nın en büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Dünya genelinde karbon ayak izi her geçen gün artarken, suyun bilinçli kullanılmaması su kıtlığına neden olmaktadır. Üretim faktörlerinin kısıtlı kaynaklardan geldiği göz ardı edilmekte ve sorumlu üretim ve tüketim anlayışından uzaklaşmaktadır. Şehirlerde ağaçlandırma eksikliği, kentsel ısı adası etkisinin artmasına yol açarken, orman yangınları gibi olaylar da Antroposen Çağı'nın etkilerini daha da artırmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, mevcut kısıtlı kaynakların işletmeler tarafından bilinçli bir şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle dijitalleşme, müşteri beklentilerini değiştirmiş ve birçok yazılı basın kurumu, internet üzerinde yayın yapmaya başlayarak faaliyetlerini sonlandırmıştır. Günümüzde birçok işletme, pratiklerini dijitalleştirmiş olsa da kağıt kullanımı tamamen ortadan kaldırılamamıştır. İşletmeler arasında, kurum içi işlemler dâhil olmak üzere, kağıt kullanımı hala yaygın görünmektedir. Ağaçların iklim krizi ve değişikliği ile mücadelede etkili bir rol oynadığı göz önüne alındığında, kesilerek kağıt üretimi için kullanılması ekolojik dengeyi ve çevresel sürdürülebilirliği tehlikeye atmaktadır. İşletmelerin, hem ekonomik hem de sosyal sürdürülebilirliklerini korumak için çevresel sürdürülebilirliği ön planda tutmaları ve faaliyetlerini çevre dostu bir yaklaşımla sürdürmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, karbon ayak izi büyümeye, ağaçlar kesilmeye ve su kullanımı artmaya devam edecektir. Bu durum hem işletmeleri hem de gezegendeki yaşamı riske atacaktır. Tüm bunlar düşünüldüğünde basın işletmelerinin kağıtsız olması önem arz etmektedir.

ABSTRACT

Since the Industrial Revolution, the impact of human beings on the world has continuously increased. This increase has marked the beginning of the "Acceleration Period," known as the Anthropocene Era. Starting from the 1950s, human impact on the world has reached its highest level, pushing the planet and nature into an irreversible impasse. The climate crisis and climate change have become one of the biggest challenges of the Anthropocene Era. Carbon footprint is increasing globally every day, and the unconscious use of water leads to water scarcity.

The limited sources of production factors are often ignored, and responsible production and consumption practices are being abandoned. The lack of afforestation in cities leads to an increase in the urban heat island effect, while events like forest fires further exacerbate the effects of the Anthropocene Era. Considering this situation, the conscious use of existing limited resources is of great importance for businesses. Especially, digitalization has changed customer expectations, leading many print media organizations to start publishing online and discontinue their print activities. Despite many businesses having digitized their practices today, the use of paper cannot be entirely eliminated. Paper usage is still common among businesses, including internal processes.

Considering that trees play an effective role in combating the climate crisis and climate change, using them by cutting them for paper production jeopardizes ecological balance and environmental sustainability. Businesses must prioritize environmental sustainability in order to protect both economic and social sustainability and carry out their activities with an environmentally friendly approach. Otherwise, the carbon footprint will continue to grow, trees will be cut, and water usage will increase. This situation will endanger both businesses and life on the planet. In light of all these considerations, it is crucial for media businesses to operate without paper.

Key Worlds: press enterprises, paperless businesses, paperless press enterprises, climate crisis, environmental sustainability

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji ve enformasyon hızla ilerlemekte, yaşamımızın büyük bir kısmı dijital mecralarda geçmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle dünya artık bir global köy haline gelmiş, teknoloji ve bilgi iletimi hızla artmış, zaman ve mekan gibi soyut kavramların sınırlarını

zorlamıştır. Bu nedenle birçok işletme, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliklerini sağlamak ve değişen müşteri taleplerine cevap verebilmek amacıyla dijital faaliyetlere ağırlık vermektedir. Basın işletmeleri de dijital çağın etkilerinden nasibini almıştır.

Basın işletmeleri, hızla artan rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek, değişen müşteri talep ve beklentilerine cevap vermek için dijital yatırımlara önem vermiştir. Ancak, günlük yaşamlarında kağıt kullanım alışkanlıkları hala devam etmektedir. Birçok basın işletmesi, ekonomik kaygılarla gazetelerini basmaya dağıtmaya devam etmekte ve ofislerinde kağıt kullanımını sürdürmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Merkezi Dağıtım Sistemi 2022 verilerine göre, bin 866 basılı gazete bulunmaktadır. Haberlerin genellikle sosyal medya ve dijital gazeteler aracılığıyla takip edilmesi düşünüldüğünde bu veriler gazete kağıdının kullanımındaki kağıt israfının boyutunu daha da belirgin hale getirmektedir. İklim krizi ve değişikliği ile karşı karşıya olduğu bir dönemde, ağaç kesimiyle kısa süreli kullanılan kağıt yapımının çevresel etkileri üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Özellikle çam grubu ağaçlardan elde edilen selüloz maddesi kağıt yapımında kullanılmaktadır. Ortalama kesilecek erginlikte bir çam ağacı yaklaşık 20 yıl süreye ihtiyaç duymaktadır. Bir ağaçtan 1 ton kâğıt üretimi için 17-24 ağaç kesildiği hesaba katıldığında kullan at gazeteler, müsvedde kağıtların yarattığı etkinin düşünülmesi elzemdir.

Ekolojik açıdan telafi edilemeyecek sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte sürdürülebilirlik ve yeşil kavramları önem kazanmıştır. Yeşil ve sürdürülebilirlik kavramları düşünüldüğünde, ağaçlar önemli bir rol oynamaktadır. Ağaçlar, estetik katkıları yanı sıra fotosentez yaparak atmosferdeki karbondioksit (CO2) miktarını azaltmak ve oksijen üretmek gibi önemli ekolojik faydalar sağlamaktadır (Aydemir, 2022, 1-12). Ağaçların insan yaşamına ve doğaya sayısız katkısı bulunmaktadır. Bunlar arasında; küresel ısınma ile mücadele, sel riskinin azalması, su tasarrufuna ve kirliliğine fayda, doğal afetlerin yıkıcı etkisinden koruma gibi gösterilebilir. Sayılan bir dizi fayda, işletmelerin çevresel sürdürülebilirliklerine etki sağladığı gibi sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliklerine de dolaylı-doğrudan katkıları bulunmaktadır.

Kağıtsız işletme kavramı her şüphesiz her işletme için önem arz etmektedir. Ancak yazılı basın işletmelerinin hammaddelerinden biri kağıt olduğu ve ürün yani haber gazete kağıdı üzerinde vücuda geldiği için basın işletmelerinin kağıtsız işletme modeline geçmesi hem doğaya, hem de işletmeye her açıdan katkı sağlayacaktır. Kağıt tüketimini büyük ölçüde azaltan bu işletme modeli, doğada kısıtlı halde bulunan doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasına imkan tanıyacaktır. Ayrıca kolay erişme ve başkalarıyla

veriyi kolay paylaşma gibi faydalarının yanı sıra zamanla yarışan, çabuk bayatlama özelliği olan haberlerin tüketiciyle daha hızlı bir şekilde kavuşturulması sağlanacak, bu da işletmenin verimli iş süreçlerine kapı aralayacaktır. Kağıtsız işletme modeli benimsendiği takdirde basın işletmeleri mali yönden de rahatlayacaktır. Kağıt kullanımının ortadan kaldırılması, yazıcı, matbaa, fotokopi, arşivleme, kağıt gibi büyük maliyet kalemlerinde mali tasarruf sağlayacaktır. Teknolojinin ve dijitalleşmenin ilerlemesiyle kağıtsız işletme modeli, yaygınlaşması beklenen bir durumdur. Yapay zeka teknolojisinin ve otomatik işleme sistemlerinin de gelişmesi, kağıtsız sürece geçişi hızlandıracak etkiler arasında yer almaktadır.

Kağıtsız işletme modeline geçmek isteyen basın işletmeleri, öncelikle bu süreci planlamalı, mevcut durumu değerlendirip ihtiyaçları tespit etmelidir. Ardından iç müşterileri yani işletme çalışanlarını bu model konusunda eğitmelidir. Kağıtsız işletme modelinde alt yapıyı doğru kurmak ve birimler arası koordinasyonu sağlamak da oldukça önemli hususlardan biridir.

2. KAĞITSIZ BASIN İŞLETMESİ KAVRAMI

Kağıtsız bir işletme minimum kağıt tabanlı süreçlere sahip olan ve bunun yerine dijitalleştirilmiş belgelere dayanan bir iş yeri biçimi olarak ifade edilmektedir. Birçok ofis ve departman (örneğin muhasebe, insan kaynakları vs), süreç veya uyumluluk gereksinimleri nedeniyle kağıt dosyaları tamamen ortadan kaldıramadığından, bazı kuruluşlar “kağıt hafifliği” terimini tercih etmektedir (Kaplanseren, 2022).

Teknolojinin hızlı ilerleyişi, enformasyona erişimde zaman, mekan sınırını ortadan kaldırdığı gibi yaşam pratiklerinde de değişikliğe yol açmıştır. Pek çok insan gıda, giyim ve endüstriyel malları internet üzerinden bir tıkla almaktadır. Alışveriş alışkanlıklarının değiştiği gibi kişilerin sosyalleşme bağlamları da değişmiştir. Artık kişiler bir araya gelerek değil, sosyal medya hesaplarında, bloglarda, internet içeriklerinin yorumlar kısmında sosyalleşmektedir.

Kişilerin yaşam pratiklerinin dijitalleşmesi, işletmelerin de dijital yatırımlara ağırlık vermesine yol açmıştır. Ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlamak isteyen işletmeler, kuşkusuz müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılamak adına dijital yatırımlar yapacaktır. Çağın gerçeklerini görmezden gelen, müşterinin değişen talep ve ihtiyaçlarının şekillerine göre aksiyon almayan işletmeler silinip gitmeye mahkumdur.

Dijitalleşmeden en çok etkilenen işletmelerden biri de basın işletmeleridir. Artık sosyal medya ve teknoloji sayesinde haber hızlı bir şekilde, birçok kişi tarafından üretilip tüketilmekte, bu da zaten yapısı gereği çabuk bozulan haberlerde daha hızlı olma çabası içine girmeleri anlamına gelmektedir. Artan rekabet, değişen ve dönüşen yaşam pratikleri basın işletmelerine dijitalleşmeyi bir seçenek olarak değil mecburiyet arz etmektedir.

Çevresel sürdürülebilirlik açısından da işletmeler incelendiğinde yenilenemeyen enerji kaynakları, işlenme esnasında zararlı maddeleri ortaya çıkaran hammaddeler, sera gazı etkisini de artırmaktadır.

Sektörlere göre toplam sera gazı emisyonları (CO_2 eşdeğeri), 1990 - 2021
Greenhouse gas emissions by sectors (CO_2 equivalent), 1990 - 2021

(Milyon ton - Million tonnes)

Yıl Year	Toplam Total	1990 yılına göre değişim (%) Change compared to 1990 (%)	Enerji Energy	Endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı Industrial processes and product use	Tarım Agriculture	Atık Waste
1990	**219,5**	.	139,5	22,9	46,1	11,1
1991	**226,8**	3,3	144,0	24,6	46,9	11,3
1992	**233,1**	6,2	150,3	24,3	47,0	11,5
1993	**240,8**	9,7	156,8	24,8	47,4	11,8
1994	**234,4**	6,8	153,3	24,1	44,9	12,0
1995	**248,2**	13,1	166,3	25,5	44,1	12,3
1996	**267,6**	21,9	184,0	26,2	44,8	12,7
1997	**278,8**	27,0	196,1	27,0	42,5	13,2
1998	**280,3**	27,7	195,8	27,3	43,7	13,5
1999	**277,8**	26,5	193,8	25,8	44,3	13,9
2000	**298,9**	36,2	216,0	26,2	42,3	14,3
2001	**279,7**	27,4	199,2	25,8	39,9	14,8
2002	**285,6**	30,1	206,0	26,8	37,6	15,2
2003	**304,8**	38,8	220,5	28,2	40,6	15,6
2004	**314,4**	43,2	226,3	30,8	41,3	16,1
2005	**337,6**	53,8	244,5	34,3	42,4	16,4
2006	**358,0**	63,1	260,5	36,8	43,9	16,8
2007	**391,7**	78,4	291,5	39,7	43,4	17,1
2008	**388,5**	77,0	288,3	41,7	41,3	17,2
2009	**395,2**	80,0	292,9	43,1	42,0	17,2
2010	**398,8**	81,7	287,9	49,1	44,4	17,4
2011	**428,6**	95,2	310,0	54,0	46,9	17,8
2012	**448,2**	104,2	321,6	56,3	52,7	17,6
2013	**440,2**	100,5	308,3	59,3	55,9	16,7
2014	**459,5**	109,3	326,7	60,1	56,2	16,5
2015	**475,0**	116,4	342,0	59,7	56,1	17,1
2016	**501,1**	128,3	361,7	63,8	58,9	16,7
2017	**528,6**	140,8	382,4	66,6	63,3	16,3
2018	**523,1**	138,3	373,4	67,7	65,3	16,6
2019	**508,7**	131,7	365,6	59,0	68,0	16,1
2020	**524,0**	138,7	366,6	68,0	73,2	16,3
2021	**564,4**	157,1	402,5	75,1	72,1	14,7

Görsel 1. TÜİK Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2021

TÜİK tarafından verilen istatistiklere göre işletmelerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan sera gazı emisyonu, 1990 yılında 219,9 milyon ton iken, 2021 yılında bu rakam 564,4 milyon tona yükselmiştir. Sera gazını oluşturan etmenler arasında, fosil yakıtların yanması, endüstriyel süreçler, tarımsal faaliyetler, ormansızlaşma ve atık yönetimi gibi faaliyetler bulunur. Bunlar sera gazı emisyonuna katkıda bulunurlar. Sera gazı emisyonu ile sera etkisi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Sera gazı emisyonu arttıkça, atmosferdeki sera gazlarının konsantrasyonu yükselir ve bu da sera etkisini güçlendirir. Bu da dünya ikliminde değişikliklere ve iklim değişikliği ile ilişkili etkilerin artmasına neden olur (Aşan, 2021). Sera gazı etkisinin artması hem doğayı hem de

insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Atmosferdeki insan kaynaklı sera gazı birikimleri sanayi devriminden beri artış göstermektedir (Türkeş ve Diğ., 2000: 4). İnsanın ekolojik sömürüsüne karşı doğa savunmasızdır. Bu sömürüye karşı doğa kayıtsız kalmayacaktır. Bilinçsizce yapılan her "tüketim"in çevresel bir çevresel bir maliyeti vardır. Bu maliyeti ödeyecek olan da yine insandır (Çelik ve Küçük, 2020).

Sera gazı emisyonunu artıran önemli faktörlerden biri de ağaçsızlaştırmadır. İşletmeler tarafından kullanılan ağaçlar, sera gazı etkisini artırarak işletmelerin çevresel sürdürülebilirliklerini tehdit eder ve ekonomik ile sosyal sürdürülebilirliklerine zarar verir. Yazılı basın işletmelerinde aktif kağıt kullanımı, doğrudan olmasa da dolaylı olarak sera gazı etkisini artırabilir. Dijital basın işletmelerinde de yazılı basındaki kadar aktif kağıt kullanımı olmasa da arşivleme, not alma gibi durumlar için kağıt kullanımı yaygındır. Bu nedenle, işletmelerin çevresel etkilerini değerlendirirken, kağıt tüketiminin azaltılması ve sürdürülebilir uygulamalara geçişin önemli bir adım olduğu unutulmamalıdır.

Kağıtsız basın işletmeleri, günümüzde iş dünyasında çevresel sürdürülebilirlik, verimlilik ve teknolojik adaptasyonun kesiştiği bir noktada önemli bir rol oynamaktadır. Bu işletmeler, geleneksel baskı yöntemlerinden dijital teknolojilere geçiş yaparak faaliyetlerini kağıt tüketimini en aza indirgeyerek sürdürürler. Çevresel sürdürülebilirlik açısından, kağıtsız basın işletmeleri doğal kaynakları koruma amacı güder ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltarak çevresel sorumluluklarını yerine getirirler. Operasyonel verimlilik konusunda dijitalleşmenin getirdiği hızlı iş süreçleri, belge yönetimindeki kolaylık ve bilgi paylaşımındaki gelişmeler, bu işletmelerin daha etkili bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlar. Teknolojik adaptasyon bağlamında ise, kağıtsız basın işletmeleri hızla değişen teknolojik trendlere uyum sağlama ve inovasyonu teşvik etme esnekliği sunarak müşteri taleplerine hızlı yanıt verme, pazarlama stratejilerini etkinleştirme ve değişen iş dünyasına çevik bir şekilde adapte olma yeteneklerini artırır. Bu bağlamda, kağıtsız basın işletmeleri, sürdürülebilir iş modelleri, teknoloji yönetimi ve çevresel etki analizi gibi konularda önemli bir araştırma alanı oluşturarak günümüz iş dünyasında stratejik bir yaklaşımı temsil eder.

3. KAĞITSIZ BASIN İŞLETMELERİNİN AVANTAJLARI

Kağıtsız basın işletmeleri, geleneksel baskı yöntemlerine ve ofiste kullanılan kağıtlara alternatif olarak ortaya çıkmış bir işletme modelidir. Bu modelde dijital teknolojilerin kullanımı esas olup kağıt tüketimi minimuma indirilmektedir. Kağıtsız basın işletmeleri, günümüzde iş dünyasında karşılaşılan çeşitli zorluklara çözüm sunan ve sürdürülebilir bir iş modeli benimseyen öncü girişimlerden biri olarak gösterilmektedir. Bu işletmeler, kağıt tüketimini minimum seviyeye çekerek çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine uyum sağlama hedefi doğrultusunda önemli avantajlar sunmaktadır.

Çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde, kağıtsız basın işletmeleri, geleneksel baskı yöntemlerinin aksine kağıt üretimine bağlı orman kesimini azaltarak doğal ekosistemlere olan olumsuz etkileri en aza indirmektedir. Ormanların korunması, biyoçeşitliliğin sürdürülmesine katkıda bulunurken, karbon salınımının azaltılması ise iklim değişikliğiyle mücadelede etkili bir strateji sunar.

Operasyonel verimlilik perspektifinden bakıldığında ise dijitalleşme; kağıtsız basın işletmelerine hız, esneklik, etkinlik ve etkililik kazandırmaktadır. Elektronik belge yönetimi ve iş süreçlerinin dijitalleştirilmesi, bilgi akışını hızlandırarak basın işletmelerinin rekabet avantajı elde etmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, işletme çalışanların daha verimli bir şekilde işbirliği yapmalarını ve bilgiye daha hızlı erişmelerini sağlamaktadır. Bu işletmeler aynı zamanda maliyet tasarrufu sağlayarak ekonomik sürdürülebilirlik ilkelerine de katkıda bulunmaktadır. Geleneksel baskı maliyetlerinden kaçınma, kağıt, mürekkep, baskı cihazları ve depolama alanlarından kaynaklanan maliyetleri minimize etmektedir. Bu, işletmelerin sermaye verimliliğini artırır ve uzun vadeli finansal sağlamlıklarını da güçlendirmektedir.

Teknolojik adaptasyon konusunda, kağıtsız basın işletmeleri, sürekli olarak evrilen dijital teknoloji trendlerine adapte olabilmektedir. Yapay zeka, bulut bilişim, büyük veri analitiği gibi teknolojik yenilikleri benimseme kapasiteleri, işletmelerin gelecekteki belirsizliklere karşı daha dirençli olmalarına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak kağıtsız işletme modelini benimseyen ya da benimseyecek olan basın işletmeleri bir dizi önemli avantajı elinde bulundurabilmektedir. Yazılı basın işletmelerinde kağıt

kullanımının aktif ve fazla olduğu düşünüldüğünde, işletmenin ekolojik ayak izinin oldukça belirgin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kağıdın hammaddesinin selüloz, baskıda da kimyasal değeri yüksek mürekkep, dağıtımda ise egzoz salınımlı araçların varlığı olduğundan kağıtsız basın işletme modeli öncelikli olarak çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunacaktır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

1950'li yıllardan itibaren, insanların dünya üzerindeki etkisi en yüksek düzeye ulaşmış olup gezegeni ve doğayı geri dönülmez bir çıkmaza sürüklemiştir. İklim krizi ve değişikliği, Antroposen Çağı'nın en büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Basın işletmelerinin de tıpkı diğer işletmelerde olduğu gibi ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliklerini sağlamak için çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini stratejilerinde ön sıralara almaları gerekmektedir. Kıt kaynaklardan biri olan kağıdın basın işletmelerinde aktif kullanılması, doğaya ve çevresel sürdürülebilirliğe zarar verdiği gibi uzun vadede işletmenin de sürdürülebilirliğini tehlikeye atacaktır.

Basın işletmelerinin haber ve içerik ürettiği düşünüldüğünde, rekabetin acımasız etkisinden minimum zararla çıkabilmeleri için hızlılığı ve etkinliği gözetmeleri kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden basın işletmeleri, teknolojinin hızla ilerleyişi ve enformasyonun sürekli artıp çeşitlendiği bir çağda dijitalleşmeye önemli yatırımlar yapmaktadır. Olaya bu perspektiften bakıldığında basın işletmelerinin bir çoğu tam anlamıyla olmasa da kağıtsız işletme modelini çağın gerekliliği olarak benimsemek zorunda kalmıştır.

Kağıtsız işletme modelini benimseyen basın işletmeleri çevreye verdiği zararı minimuma indirecek olup, işletme içinde de bir dizi avantaj elde etme fırsatı bulacaktır. Bunlardan ilki kağıt, mürekkep ve dağıtım gibi basın işletmeleri için büyük maliyet kalemlerinin minimize edilip ortadan kaldırılmasıdır. Gazetelerde kullanılan kağıdın ve mürekkebin kalite açısından ithal olarak temin edildiği düşünüldüğünde işletme, maliyet tasarrufu yaşayacaktır. Dijitalleşme ile doğrudan olmasa da dolaylı olarak kağıtsız işletme modeline geçmekte olan basın işletmeleri, ayrıca teknolojik gelişmelerin getirdiği avantajlardan da yararlanma imkanı bulmaktadır. Bu da zamanla yarışan basın işletmelerinin haber ve içerik üretim süreçlerinin hızlanmasına, okuyucularla daha hızlı şekilde buluşmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak basın işletmelerinin kağıtsız iş modelini benimseyerek faaliyetlerini devam ettirmesi, bir dizi faydayı beraberinde getirecektir. Bunlar; çevresel sürdürülebilirlik, maliyet tasarrufu, teknolojik avantajlar, rekabet üstünlüğü olarak gösterilebilmektedir. Unutulmamalıdır ki kağıtsız işletme modeline geçişin planlanması ve uygulanması, sektördeki rekabet şartlarına ve okuyucunun beklentilerine uygun şekilde yapılmalıdır. Aksi takdirde değişim basın işletmeleri için sancılı olabilir.

KAYNAKÇA

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

[3] https://www.doxagon.com/blog/kagitsiz-ofis/
(Erişim tarihi: 11.12.2023)

[4] https://www.ikiokka.com/kagitsizlasma
(Erişim tarihi: 11.12.2023)

[5] https://www.dilekasan.com/sera-gazlari-nelerdir/
Erişim tarihi: 11.12.2023)

https://www.oggusto.com/business/kagitsiz-ofise-gecmek-icin-yapmaniz-gerekenler
Erişim tarihi: 12.12.2023

(E-dergilerdeki Makaleler)

[6] Çelik, Küçük (2020). TÜKETİM TOPLUMUNUN ÇEVRE SORUNLARINA ETKİLERİ, https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 12.12.2023)

[7] KAPLANSEREN, G., & ÖZTÜRK, R. G. (2022, May). Moda Sektörünün Etkileyici Pazarlama Çalışmalarında Instagram Hikayelerinin Önemi ve Y Kuşağı Üzerindeki Etkileri. In 4 th International Congress on Multidisciplinary Social Sciences (p. 102). https://www.icmuss.org/ (Erişim tarihi: 19.11.2023)

[8] AYDEMİR, M. (2022). Kara ve Demiryolları Ağaçlandırılmasında Sürdürülebilirlik Açısından Alıç'ın (Crataegus spp.) Kullanılması. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 11(3), 1-12.

SAĞLIK KURUMLARINDA KOÇLUĞUN ÖNEMİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zehra YETGİN
Karabük Üniversitesi, zehrayetgin06@gmail.com, 0009-0000-8801-6717

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte işletmeler gelişim ve dönüşüm ile daha net olarak karşı karşıya kalmaktadır. Aynı sektörde olsun veya olmasın, işletmelerin bir şekilde birbirleri ile rekabet halinde oldukları görülmektedir. Bu rekabetçi piyasada varoluş mücadelesinin sürdürebilmesi için ise işletmelerin iç ve dış çevreyi başarılı şekilde yönetebilmeleri önemlidir. Bu başarı da iyi yöneticiler ve iyi yönetim anlayışı ile olabilmektedir. Alanında eğitimli, etkili, insan ilişkileri gelişmiş, sorun çözmede başarılı bir yöneticinin, kendine bir yetkinlik olarak koçluk vasfını da eklemesi gerektiği ifade edilebilir. Yönetici olan bir koç ile iş veriminin, üst ve ast ilişkilerinin, yönetenlerin veya yönetilenlerin performansında olumlu anlamda farklılıklar olacağı söylenebilir. Kamu ya da özel kurum olması fark etmeksizin sağlık kurumları da birbirleri ile rekabet içerisindedir. Bu rekabet ortamında insan kaynakları biriminin önemi ve yeri yadsınamaz. Sağlık kurumlarının kendi iç çalışma alanlarında farklı yapılanmaları mevcuttur. Yataklı tedavi kurumlarında bu alanlar daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Bu alanlarda çalışanların çalışma zamanları, ödemeleri, çalışanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi, iş bölümlemeleri, ücretlendirmeleri, çalışma motivasyonları gibi çeşitli kalemler altında desteklenmesi, organize edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda sağlık kurumlarında insan kaynakları yöneticilerinin koçluk yeteneği kazanmasının ve yetkin bir koç olmasının hem kendi kariyerleri ve meslekleri açısından hem de bulunduğu örgüt açısından bireysel ve örgütsel performansın arttırılmasında faydalı olacağı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Koç, Koçluk, İnsan Kaynakları, Sağlık Sektörü

GİRİŞ

Sağlık kurumlarının teknolojinin getirdiği yeniliklere açık olması gerekmekdir. Yeni gelişmelerin sağlayacağı yararlardan faydalanılması zorunluluk getirebilir. İnsan kaynakları da bu gelişmelerden etkilenebilmektedir. İnsan kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde çalışmalarını sürdürebilmesi için işinde etkin, sorunlara açık ve çözüm üreten, çalışanlar ile iletişimde yetkin olan, teknolojinin getirdiği yenilikleri takip eden ve bu yenilikleri çalışma alanına entegre edebilen bir yönetici ile çalışılması uygun olabilir. İnsan kaynaklarında çalışan bir yöneticinin yeterli bilgi düzeyini kullanmada, stratejik kararlar almada daha etkin ve verimli olması yapılan işin gerekliliği açısından önemlidir. Bir insan kaynakları yöneticisi içinde bulunduğu işletmenin çalışanlarına verimli bir yol gösterici olmak adına mesleki yeterliliğine bir de iyi bir koç olarak destek vermesi halinde pozitif sonuçlar ile karşılaşabilir. Çalışanları motive etmek, iş bölümlemelerinde doğru yönlendirmelerde bulunmak, çalışanların hakkını

gözetmek, çalışma alanlarını düzenlemek, ortaya çıkan sorunlarla başa çıkabilmek, işletmenin dış paydaşlarına doğru tanıtımının yapılmasını sağlayan planlamalar yapmak insan kaynakları yöneticisinde olması gerekli vasıflar olarak değerlendirilebilir. Çalışan performansının artırılması ile işletmelerin karlılığının artması da doğru orantılı olduğu düşünülebilir. İş dünyasında rekabet üst seviyelerdedir. Bu rekabet ortamında işletmelerin devamlılığını sağlaması, varoluş mücadelesinde bende buradayım diyebilmesi için kendi yönetim anlayışında yeniliklere açık olması beklenmektedir. İşletmelerin yönetici pozisyonundaki çalışanlarının, işletmelerin rekabetten olumlu etkilenmesinde, yöneticilerin rolleri büyüktür. Yönetimdeki kişilerin çalışma düzeni, ast-üst ilişkilerindeki sorun çözme becerileri, çalışan motivasyonu, iş sorumluluğu, iş ahlakı, etik kurallar gibi birçok alanda yetkinliğinin olması, zaten işinde yetkin olması gereken bir yöneticinin koçlukla kendini desteklemesi, pekiştirmesi geleneksel yönetim anlayışından modern yönetim anlayışına doğru yönelmesini gerekli hale getirebilir. Burada anlatılmak istenen yöneticinin koçluk özelliklerinin de olması gerektiğidir. Çalışmamızda koçluk ve insan kaynaklarının tarihçesi, önemi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Özellikle sağlık kurumlarında insan kaynakları yönetiminde söz sahibi kişilerin yüksek başarı elde etmesinde koçluk vasıflarının da ön plana çıkmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Çalışmada kavramsal çerçeve, insan kaynakları yönetiminde koçluk başlıkları yer almaktadır. Daha sonra literatür araştırması ve sonuç ile çalışma tamamlanmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Koç (Coach) kelimesi 1500'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. Macaristan'ın bir köyünde üretilen at arabalarından adını alan 'koç' kavramı 19. yüzyılda İngiltere'de üniversite öğrencilerinin akademik başarısında yol gösteren öğretmenler için kullanılmaya başlanmıştır. (Baltaş, 2016: 6-7, Barutçu 2009: 48). Literatürde ise 1950'li yıllarda usta-çırak ilişkisi olarak anılmaya başlanmıştır (Arat, 2007: 131). 1970'lerde spor koçluğu ve atletizm alanlarında makaleler yayınlanmaya başlanmış ve 1990'larda yönetim literatüründe yer almıştır (Kilburg, 1996). Koçluk kavramının birçok kuramdan etkilendiği görülmektedir. Bu kuramlar, Hümanist psikoloji, Bilişsel ve davranışçı terapi, Çözüm odaklı terapi, Takdir edici sorgulama, Pozitif psikoloji, Gestalt terapi, Sinir Dili Programlama (NLP), Transaksiyonel analiz ve Öz Yeterlilik kuramı şeklinde sıralanmaktadır. (Tarakçı, 2019 :15).

2000 yılından itibaren, İngiltere ve Avustralya'daki bazı üniversitelerde koçluk ile ilgili akademik eğitimler verilmeye başlanmıştır. Koçluk ve mentörlük alanında yüksek lisansı uygulamaya koyan ilk üniversite Oxford Brookes Üniversitesi olmuştur. Middlesex Üniversitesinde koçluk alanında yüksek lisansı psikolojik bir içerikle sunulmaktadır. Grant öncülüğünde, Sidney Üniversitesi Psikoloji Bölümünde Koçluk Psikolojisi yüksek lisans programı (Sydney, 2018) ve Harvard Üniversitesi Tıp Okuluna bağlı Koçluk Enstitüsü (Institute of coaching, 2018) bulunmaktadır. 2000'li yıllarda koçluk, yöneticilerin performanslarını daha üst bir seviyeye taşımanın ve öğrenmenin kolay olmasını sağlayan bir araç olarak görülmeye başlanmıştır (Feldman, 2005: 830**).**

Koçluk kelimesini bugünkü anlamıyla ilk kullanan Thomas Leonard olmuştur. Uluslararası Koçluk Federasyonu (ICF) kurucusu olan Thomas Leonard, koçluk standartları ve

etik kuralları, koçluk eğitimi veren kurumlarda akreditasyon şartlarının belirlenmesinde rol oynamıştır. Böylelikle koçluk kavramının bilimsel ve yasal alanları oluşturulmuştur (Renton, 2009: 34; Blanchard ve Miller, 2013'den akt. Çetin ve Bilen, 2017: 93).

Koç, bir kişiyi bulunduğu yerden olmak istediği daha iyi bir yere götürme anlamında kullanılmaktadır (Sebera, 2004: 84).

Koç, istenilen hedefe ulaşmak, sorunları çözüme kavuşturmak için kişinin kendisini geliştirmesi ve öğrenmesine yardım etmeye çalışan bir ortaktır (Hawkins, 2008: 32).

Koç, kişilerin veya grupların çalışma performanslarının yükseltilmesi amacıyla bu kişi veya gruplara doğru yolu göstermek, istedikleri hedeflere ulaşmalarında yeni çözüm yolları bulmalarına destek olmak, kişisel danışmanlık yoluyla kişi veya grupların amaçlarına erişebilmelerini sağlamaktır (Stevenson, 2007: 1).

Koç, sorunları bulmada yardımcı olan ve çözüm yolları hakkında destek olarak çalışanları motive eden ve çalışanların başarılarını artırmak için analizlerini yapan ve alınması gereken önlemleri alarak geri bildirim veren bir rehber, danışman, mentör ya da eğiticidir diyebiliriz (Payne, 2007: 2).

Koçluk neyin yapılacağının bilinmesi kadar yapılacakların nasıl yapılması gerektiğinin de bilinmesidir. Performansın geliştirilmesi için hedeflerin net bir şekilde ortaya konulması önemlidir. Ulaşılmak istenen hedefleri en iyi şekilde nasıl yapacağımız önemlidir. Koçluk; performansı en üst noktaya çıkarmak için kişide var olan potansiyelin kilidini açmaktır, iş görenlere bir şeyler öğretmek yerine iş görenlerin öğrenmelerine yardımcı olmaktır (Whitmore, 2002: 7).

Koçluk; bireyin, tecrübeli bir yönlendiricinin liderliğinde, güçlü ve zayıf taraflarını fark etmesine, yetkinliklerini iyileştirip yetersiz olduğu taraflarını geliştirmesine dayalı, şartlarını ve kendini sorgulayan, yeni çözüm yolları üreten, kendi kendini yeniden yapılandırabilen, uygulamalı bir öğrenme modelidir (Çınar, 2007: 3).

Koçluk, kişilerde var olan performansı arttırmak ve öğrenme süreçlerini hızlandırmak için tasarlanan bir süreçtir (Eren ve Akyüz, 2014: 168).

İnsanların öğrenme yeteneğini ve performansını geliştirmeyi amaçlayan, motivasyon ve etkili sorgulama gibi teknikleri kullanmaya yönelik bir süreçtir (Landsberg, 1996: 6).

Koçluk, çalışan (müşteri) ve koç arasındaki muhtelif davranışsal teknikler ve usuller ile çalışanın verimliliğini arttırma amacına yönelik yardım etme yöntemidir (Rider, 2002: 233).

Koçluk yüksek motivasyona katkı sağlayan, çalışan performansının artıran, iş ilişkilerinde ve iş tatmininde gelişmelere açık olan, bu sayede örgütsel bağlılığı artıran bir yaklaşımdır (Redshaw, 2000).

Yöneticiler tarafından performans sorunlarını çözmek ve çalışanın yeteneklerini geliştirmek için kullanılan karşılıklı bir iletişim sürecidir (Luecke, 2007: 3).

Koçluk yaklaşımının amaçları farklı görüşler içerisinde değişiklik göstermektedir. Kazanan bir takımda yer almak (Field, 2007: 4), yöneticilerde davranış değişikliği sağlamak (Mazzini, 2007: 20), çalışanların motivasyon ve iş tatminlerini artırmak (Sweeney, 2007: 170-171), çalışanların performanslarını yükseltmek (Philips, 1995: 5) şeklinde koçluğun amaçları sıralanabilir.

İngilizce açılımıyla (C.O.A.C.H.) baktığımızda koçun amaçlarını şu şekilde de sıralayabiliriz (Ceylan, 2004: 33-34);

Collaborate (İş birliği): Etkileşim içinde olduğu kişi ile sıkı bir iletişim ve iş birliği içerisinde olmak.

Observe (Gözlemleme): İş birliği içerisinde bulunduğu kişiyi gözlemlemek, onu motive edecek bilgiyi analizlemek, kişinin geri bildirimde bulunmasını sağlamak.

Ask (Soru sormak): Kişinin hedeflerine ulaşması için gidilen yolda, onun için gerekli olan soruları sorarak doğru çözüm yollarını bulmasını sağlamak.

Challenge (Zorlamak): Kişinin sorunlarını çözme yolunda ilerlerken kişi için sorun olan konu üzerinde tartışarak kişiyi sorununa çözüm yolu bulmasında onu zorlamak.

Hypothesize (Hipotezler üretme): Kişinin sorunlarına çözüm yolu bulurken bilimsel kanıtlarla hareket etmek.

Bir yöneticinin çalışma ortamında birlikte çalıştığı kişilere yol gösterici ve örnek olacak davranışlar içerisinde olması beklenebilir. Yöneticinin iyi bir koç olduğunda görmek istediğimiz özelliklerini sıralarsak (Çınar, 2007: 6-7):

- Koçluk sürecinde koç, ne yaptığını bilmeli, farkındalık yeteneği gelişmiş olmalı.
- İyi bir ahlak anlayışına sahip olmalı.
- Üstlerine karşı sorumlu oldukları kadar astlarına karşı da sorumluluk duyguları gelişmiş olmalı.
- Yapılan işe kendini adamalı, bütün benliği ve ruhuyla hareket etmeli.
- Dürüst ve açık sözlü olmalı, bu davranışıyla çalışanlara örnek olmalı.
- İyi bir dinleyici ve gözlemci olmalı.
- Eğitici ve öğretici rolünde olmalı.
- Çalışanların kendilerini açık ve dürüstçe ifade etmelerine fırsat vermelidir.

Koçluğun uygulama alanları olarak; performans koçluğu, yönetici koçluğu, yaşam koçluğu, kariyer koçluğu ve eğitim koçluğu gibi farklı uygulama alanları mevcuttur. Günümüzde örgütler iç ve dış çevre faktörlerinden dolayı birçok değişimden etkilenmektedir. Değişim olgusu kaçınılmazdır ve işletmelerin süreklilik kriterleri, değişimin önünde olabilmeyi gerektirmektedir. Hızlı bir değişim sürecine giren iş dünyası, ancak bu değişime uyum sağlayabilen işletmeleri kalıcı yapmaktadır (Acuner, 2000: 3). Bu sebeple işletmelerin değişime, kendini yenilemeye ayak uydurması gerekmektedir. Geleneksel yönetim anlayışını benimseyen işletmelerin insan kaynakları yönetimi birimlerinde koçluk uygulamasını kullanması işletmeyi daha ileriye taşıması açısından gerekli hale gelmiştir.

Koçluk, çalışanlar ile kesintisiz ve açık iletişim olduğu için onları öğrenmeye, keşfetmeye, sorunlarını çözmek için çok çalışmaya ve yardım istemeye yönlendirir. Böylece kendilerini sürekli değerlendirmelerini ve eksikliklerini anlamalarını sağlar. Tüm bunları yaparken zorlamak yerine motive etme, cesaretlendirme, başarıya odaklama, güven verme gibi duygular ile desteklemektedir. Bu sayede çalışanlar yaptığı işten memnun olmakta, kendini geliştirmekten sağladığı doyum, küçük iyileştirmelerin mükafatlandırılması, koçla etkileşim içinde olmaktan dolayı sağlanan iyimser bakış açısı, olumlu ilişkilerin kurulması ile çalışanlarda ortaya çıkan öğrenme ve kendini geliştirme isteği ve azmi ile yeteneklerinin ortaya çıkartılması ve sonrasında güçlendirilmesidir (Luecke, 2007: 4-5).

Lider – koçluk ise; çalışanları ile iletişimi iyi nitelikte olan, çalışanları ile iş birliği yapan, çalışanlarını sahip oldukları yükümlülükleri yerine getirme konusunda teşvik eden ve çalışanları başarı konusunda güdüleyen modern bir liderlik tarzıdır (Güney, 2007: 377).

İnsan Kaynakları Yönetiminde Koçluk

İnsan kaynakları yönetimi 1800'lü yıllara, Hammurabi Kanunları'na kadar dayanan, eski çağlardan beri insan hayatına etki eden bir kavramdır (Uluç & Sayan, 2013). 1900'lü yıllara gelindiğinde personel yönetimi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Oruçoğlu, 2022: 61). Personel yönetimi olarak daha çok yönetim anlayışı içerisinde, kapsamında işyeri ağırlıklı olmak üzere çalışanın işe alınması, eğitilmesi, kadrolama, ücretler, emeklilik hakları ve teknik sorunlar gibi konular üzerinde çalışmalar bulunmaktadır (Kaufman, 2014).

19.yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, insan kaynakları yönetimi anlayışında bilimsel yönetim yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımı benimseyen işletmeler, iş görenlerin duygusal taraflarından ziyade üretim/hizmet taraflarının geliştirilmesinin önemli olduğunu ve bu sayede verimliliğin yükseleceğini savunmuşlardır (Miller ve Coghill, 1964). O dönemlerde insan kaynakları birimleri istihdam ofisleri olarak isimlendirilmiştir. İstihdam ofisleri ilk olarak ABD'de 1906 yılında Goodrich şirketinde uygulanmıştır (Kaufman, 2007: 20).

2. Dünya Savaşının sonrasında azalan genç nüfus nedeniyle insan gücü verimliliği önem kazanmıştır. Savaşın bitmesiyle beraber 3. Sanayi Devriminin başlaması insan kaynakları yönetimi anlayışını daha bilimsel ve disiplinli hale getirmiştir (Çınar ve İmran, 2010: 274). 1970 ve sonrası itibari ile insan kaynakları yönetiminde iş odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir (Malik, 2009). Uygulama alanında personel yönetimi kavramının insan kaynakları yönetimi kavramına dönüşmesi 1970-1980 yıllarında olmuştur (Strauss, 2001).

2000'li yıllara doğru küresel rekabetinde etkisiyle insan kaynaklarının önemi anlaşılmaya başlanmış ve özellikle büyük ölçekli işletmelerde insan kaynakları yönetimi departmanları kurulma oranlarında artışlar olduğu görülmüştür (Uluç & Sayan, 2013: 69).

Türkiye'de insan kaynaklarının bilimsel olarak değerlendirilmesi 1970'li yılların başında olmuştur. Daha çok çalışanların ücretlerinin yapılması için kullanılmıştır. 1980'lerden sonra personel yönetimi yerini insan kaynakları yönetimine bırakmıştır. 2000'li yıllar itibariyle kurumlarda ayrı bir birim olarak hizmet vermeye başlamıştır. 2015 yılında eğitim alanında ön

lisans, lisans ve yüksek lisans olmak üzere akademik alanda yerini almaya başlamıştır (Becker & Huseild, 2006: 903).

İnsan Kaynakları Yönetimi; en geniş anlamı ile bir örgütün en değerli varlığının, yani örgütte bulunan iş görenlerin, etkin yönetimi için geliştirilen stratejik ve uygun bir yaklaşım olarak tanımlanabilir (Barutçugil, 2004: 32). İnsan unsurunu ön plana çıkaran, onu örgütün merkezine koyan personel yönetimine çağdaş bir bakış açısıdır. Organizasyon içerisinde çalışanın stratejik öneminin farkında olan ve insan kaynaklarının bir maliyet olarak görülmesinden ziyade, organizasyonel etkinlik ve verimliliğin sağlanmasına katkıda bulunduğunu ve şirkete değer kattığını kabul eden bir yaklaşımdır (Filizöz, 2003: 162).

İnsan kaynakları yönetimi (İKY), insan kaynaklarının tüm organizasyonel ve çevresel ortamlarda kuruma, bireylere ve çevreye faydalı olacak şekilde etkin bir şekilde yönetilmesini ve yasalara uygunluğun sağlanması için ortaya konan çalışmaların tümüdür. İnsan kaynakları yönetimi, insanların daha etkin, verimli, faydalı ve üretken olabilmeleri, işlerinde doyum ve mutluluk bulmaları için gerekli olan insan odaklı tüm düzenlemeleri içermektedir. Kişilerin işe alımı, adaptasyon eğitimi, ücret ayarlaması, işyeri ile hukuki ilişki, verimlilik, performans değerlendirmesi, maddi ve sosyal ihtiyaçların karşılanması ve son olarak işyerinden ayrılmaları da dahil olmak üzere çalışma ortamındaki tüm süreçler insan kaynakları yönetimi uygulama alanı içerisinde gerçekleşmektedir. (Sur, 2018: 99).

İnsan kaynakları yönetimi yaklaşımının stratejik niteliği, insan kaynakları uygulamalarının verimlilik, finansal performans ve işgücü devri gibi konularda işletme performansı için ne kadar önemli olduğunu belirlemektedir (Richard ve Johnson, 2001: 299).

İnsan kaynakları yönetiminin temel amacı, kurumu hedeflerine en verimli bir biçimde ulaştırılmasıdır (Fındıkçı, 2006: 13). Klasik personel yaklaşımları ve uygulamaları organizasyonların iş gören ilişkilerini yönetmede yetersiz kaldığı için personel yönetimi yerini insan kaynakları yönetimine bırakmıştır. İnsan kaynakları yönetimi, uygulamalı bir alan olarak daha çok gündelik sorunlar ve uygulamalarla ilgilense de insan kaynakları yönetimi, personel yönetiminin görevlerini de içeren ancak bunlarla sınırlı olmayan bakış açılarına sahiptir.

İnsan kaynakları yönetimi rekabetten dolayı ortaya çıkmıştır (Uyargil, 2009). Bu rekabet ortamında insan kaynakları yöneticisinin rolünü etkin bir şekilde kullanması, rekabette işletmenin ayakta kalmasını etkileyebilmektedir.

İnsan kaynakları yönetimi (İKY), bir kuruluşun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için yalnızca çalışanların verimli bir şekilde istihdam edilmesi değil, aynı zamanda çalışanların beklentilerinin karşılanması ve büyümenin sağlanması olarak da tanımlanabilir. Bu nedenle insan kaynakları yönetimi, çalışanların beklentilerini karşılamayı, kişisel gelişimlerini desteklemeyi ve verimli çalışmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Sabuncuoğlu, 2009: 1-2).

Bir organizasyonun temel faktörü olan insan kaynakları, birbirleriyle ilişkili, birbirine bağımlı ve etkileşim içinde olan psikolojik, fizyolojik, etik ve sosyolojik unsurlardan oluşan bir bütündür (Jucius, 1980:40).

İnsan kaynakları yönetimi birim yöneticisi işe alım ve kadrolama, ücret ve bordrolama, eğitim ve geliştirme gibi temel faaliyetlerden sorumludur. Bu birimlerin her birinin birlikte

çalıştığı işyeri hekimi, psikolojik danışman, iş güvenliği uzmanı, hukuk danışmanı, mentör ve koç gibi uzmanlar ile her alt birim için de görevliler, yardımcılar, sorumlular ve şefler yer almaktadır (Ünsalan ve Şimşeker, 2014: 51-52).

21. yüzyıl işletmelerinin yoğun rekabet ortamında avantajlar sağlamak ve bunu devam ettirebilmek için insan ve insan odaklı yönetim anlayışını benimsemeleri gerekmektedir. Örgütlerde çalışanlardan azami ölçüde fayda sağlanması sonucunda işletmelerin rekabet avantajı sağlayabileceğinin ortaya çıkması ile insan kaynakları yönetimi önem kazanmıştır (Deniz ve Ünal, 2007: 103). İnsan kaynakları kavramı, bir örgütün en tepe noktasındaki yöneticisinden başlayarak, en alt kademedeki çalışanlarına kadar herkesi kapsamaktadır. Bu sebeple insan kaynakları yönetimi örgüt için gelecek dönemlerde işe alınacak kişileri de kapsamaktadır (Tunçel, 2012: 207).

Hizmet sunan sektörler arasında bulunan sağlık kurumlarının diğer hizmet sektörlerine göre farklı bir yapısı bulunmaktadır. Sağlık kurumlarında sunulan sağlık hizmetlerinin insan ve insan hayatıyla ilgili olması, sağlık hizmetlerinin ertelenemez ve ikamesinin olmaması, hata ve belirsizliğe yer vermemesi ve emek yoğun bir hizmet olması nedeniyle önemini artırmaktadır (Zennun Beyatlı, 2017).

Koçluk becerilerine sahip yöneticiler iş görenlerini öğrenmeye teşvik eder ve yüreklendirir. İş görenlerin çalışma performanslarını artırmalarında ve kendilerini geliştirmelerinde önemli bir role sahiptir (Jones vd., 2016). Bu sayede yöneticilerinin koçluk becerilerine sahip olan iş görenler, kendilerinin çalışma ve öğrenme becerilerinin gelişmesinde yöneticilerinden destek görecekler ve bu sayede örgütsel vatandaşlık davranışına sahip olma ihtimalleri de artacaktır (Eby vd., 2015: 1281).

LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması yapılırken koçluk kavramının geniş bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. İnsan kaynakları yönetiminin son 20 yılda önem kazanması ile birlikte koçluk kavramının sektördeki yeri oluşmaya başlamıştır. Özellikle sağlık kurumlarında insan kaynakları yönetim anlayışının değerli görülmesi, bu sektörde de koçluk anlayışının geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Fakat araştırmalar sonucunda özellikle sağlık kurumlarında insan kaynakları yönetimi kavramı ve önemi konusunda yeterli çalışma olmadığı sonucu çıkarılmıştır. Bu konuda literatürde çalışma sayısının az olması, koçluğun sağlık kurumlarında yer almasının zaman alacağı düşüncesini oluşturmuştur. Ulaşılan makalelerden ilgili konu hakkında elde edilen verilerden bir kısmı aşağıda yer almaktadır.

Arısoy'a göre koç; sorunları objektif bir bakış açısı ile tespit eder, mantıklı çözüm yolları gösterir, çalışanların motivasyonlarını artırarak başarılarını üst seviyelere çıkarmak için uğraşır. Bu nedenle koç, tüm çalışanları değerlendirerek, iş görenlerin geliştirilmesi gereken yönlerini ortaya çıkarır ve geri bildirimde bulunur (Arısoy, 2017: 134).

Barutçu ve Özbay (2009) göre koçluğun; yöneticilerin ve iş görenlerin, sorun çözme becerisine, performansına, iletişim etkinliğine ve yetkilendirme başarısına olumlu katkılar sağladığı görülmüştür. Bu nedenle koçluk uygulamaları performanslı iş görenler ve amacına

ulaşabilen örgütler oluşturmada önemli bir faktör olarak görülmektedir (Barutçu ve Özbay, 2009).

Koçluk sayesinde yöneticiler, kişisel ve mesleki hedeflerine ulaşabilir, kişisel ve öznel yanlarının farkına varıp bunların üstesinden gelebilir, özeleştiride bulunabilir, çalışanların hedef ve stratejileriyle yüzleşebilmelerine yardımcı olur, iletişim, karar verme, uygulama becerileri gelişerek esnek bir yönetim bilinci kazanır, geri bildirim yetenekleri gelişir ve zamanlarını en iyi şekilde yönetebilirler (Uçkun ve Kılınç, 2007: 128-130).

Çalışanlar, yöneticilerinin koçluk uygulamaları aracılığı ile yeteneklerini geliştirir, kendilerinden bu konularda daha yetkin olan yöneticilerinden destek almış olurlar (Akın & Ulukök, 2018).

Koçluk becerilerine sahip yönetici, destekleyici bir lider olarak çalışanlarına kendi kapasitelerini keşfetmeleri konusunda destek olur. Koçluk becerilerine sahip yöneticiler çalışanların hedefler belirlemelerinde ve bu hedefleri geliştirmelerinde etkili bir role sahiptir (Fitzgerald & Berger, 2002: 52).

İşletme içerisindeki insan kaynakları yönetimi, işletmenin temel stratejilerini uygun bir şekilde gerçekleştirmelidir. Rekabet ortamı içinde diğer işletmelerin arasından sıyrılabilmesi için insan kaynaklarının verimli ve kaliteli olması büyük önem taşımaktadır (Ülgen ve Mirze, 2014).

İnsan kaynakları yönetimi, artan rekabet ve küreselleşmenin etkileriyle günümüz işletmeciliğinin yönetim yapısında etkili olmuştur. İnsan kaynakları yönetiminin işletmelerde rekabet avantajı sağlamasıyla işletmelerde işgücü oluşturarak işletmenin amaçlarını en etkili şekilde yerine getirmektedir (Erdil vd., 2004: 102).

Bir işletme ya da yönetici sosyal yeteneklere gerek duyması, rekabet, ekip geliştirmek, karmaşıklık, işletmeye bağlılık sağlamak, sorunları önceden tespit edebilmek ve çözüm yolları bulmak, kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını sağlamak, değişim ihtiyacı ve yeniliklere açık olmak gibi faktörler nedeniyle bir koça ihtiyaç duymaktadır (Poussard, 2004: 16-17).

İnsan kaynakları yönetimi; personellerin yaratıcılığını ve becerilerini ortaya çıkartarak, kariyer yönetimi konusunda yeteneklerinin şirketle bütünleşmesini sağlayarak yüksek oranda yarar sağlamaktadır (Yüksel, 2007: 77).

Elgün (2007) yaptığı çalışmada çalışanların geliştirilmelerinde etkin rolü olan yöneticilerin benimsediği koçluk davranışı ile iş görenlerin iş tatmini arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çalışanların iş tatminin sağlanması ile örgüte olan bağlılığı ve güveni de artmakta, işin daha iyi bir şekilde yapılmasını sağlayarak örgütün karlılığını da yükselteceğini belirtmiştir.

SONUÇ

Sağlık işletmeleri kendi iç yapısında büyümekte, gelişmekte ve zamanın şartlarına ayak uydurmak zorundadır. Bu dengeyi sağlayamayan sağlık kurumları rekabet ortamında yok olup gitmeye mahkumdur. Sağlık kurumlarının gelişip büyümesi öncelikle kendi iç yapısında oluşturacağı çalışma rollerinin belirlenmesi, 'doğru işe doğru kişi' çalıştırılmasıyla olur. Sağlık işletmelerinin çalışma şartlarına uygun yetenekte ve uygun eğitimde bir çalışanın alınmasının, iş verimini artırdığı görülmüştür. İş bölümlemelerinin yapılması ile bir çalışana gereğinden fazla iş yüklenmemiş olacak ve çalışandan alınması gereken yüksek çalışma performansı sağlanacaktır, Çalışma azmi ve şevkini ruhunda barındırması, çalıştığı işletme için iş verimliliği olarak yansıyacaktır. Yöneticilerin kriz durumlarında sorun çözme araçlarını kullanabilmeleri ve işletmenin bu kriz anından en az zararla çıkmasını sağlamaları gerekir. Her sağlık işletmesinde olması gereken insan kaynakları departmanı ve çalışanları da bu departmanda çalışma şartlarına uygun olmalıdır. İnsan kaynakları yöneticisinin, etkin bir yönetim için gerekli eğitim, bilgi ve beceriyi taşıması gerekmektedir. Bu bilgi ve beceri zaten olması gereken şartlar iken bu özelliklerine ek olarak birde 'koçluk' becerisinin eklenmesi ile, insan kaynakları yönetiminde etkili ve verimli sonuçlara sebep olacaktır. Şöyle ki;

Öncelikle insan kaynakları yöneticisi, çalıştığı sağlık kurumunun üst yönetim ile çalışan personelin karşılıklı etkileşimini maksimum seviyeye çıkarmak, çalışma şartlarından doğan sorunlar, ücretler, gibi durumlardan kaynaklanan çatışmaları en az seviyeye indirmek. Bu sorunların ortaya çıkması kadar, sorunların çözülmesi de bir o kadar önemlidir. Etkili bir insan kaynakları yöneticisi koçluğu sayesinde üst yönetimin sorunları daha net görmesini ve çözüm yollarına daha kısa sürede ulaşmasını sağlayabilir.

Çalışanların iş verimliliğinde, iş dağılımında, personel temininde, etkin ve verimli çalışılmasının sağlanmasında çalışanların yanında olduğunu hissettirmek, destek olduğunu göstermek. Etkili bir insan kaynakları yöneticisi koçluğu sayesinde çalışılan birimdeki çalışma şartlarını iyi analiz ederek bu şartları üst yönetimine bildirmek suretiyle, sağlık işletmelerinde çalışma verimliliğini artırmış olacaktır.

Çalışanların kendi aralarındaki iletişiminin güçlendirilmesine destek olmak. Etkili bir insan kaynakları yöneticisi koçluğu ile çalışanların aralarındaki çalışma adaleti, çalışma istekleri, işten alınan doyum artırılabilir. Ortaya çıkabilecek haksızlıkların çözüme kavuşturulmasını kolaylaştırabilir.

Çalışanların sağlık kurumu hakkında olumlu düşüncelerinin sağlanması. Yine insan kaynakları yöneticisinin etkili bir koçluğu ile çalışanların memnuniyet oranları yükseltilebilir. Özellikle sağlık kurumlarında çalışan memnuniyetinin yüksek olması insan hayatında etkili olan kişilerin, çalışma motivasyonunu artıracak ve daha etkin sağlık hizmeti sunulmasına neden olacaktır.

Bir sağlık işletmesinin dış paydaşlarının gözünde iyi izlenime sahip olması. Yine iyi yönetilmiş bir insan kaynakları yönetimi ile olabilmektedir. Sağlık kurumlarının dışarıya karşı doğru tanıtılması, reklamlarının sürekli ve iyileştirici bir şekilde devam ettirilmesi, işletmenin dış paydaşları arasında olumlu izlenimler edinilmesi yine insan kaynakları yöneticisinin etkili koçluğu sayesinde olumlu gelişmeler gösterebilir.

Kamuya bağlı sağlık kurumlarında hizmet veren insan kaynakları yöneticileri, yeteneklerini geliştirmeleri sırasında kendilerini koçluk anlayışıyla destekleyerek ast-üst yönetim anlayışını daha aktif olarak yürütebilirler. Bu sayede sağlık kurumunun daha verimli çalışmasına katkı sağlayabilirler.

Özel sağlık kurumlarında bulunan insan kaynakları departmanları daha etkin çalışmalarda bulunmaktadır. Yoğun rekabet ortamında kurumun devamlılığının sağlanması, daha kaliteli hizmet verilmesi, çalışan memnuniyeti ve özellikle hasta memnuniyeti gibi konular işletmenin karlılık ve devamlılığını sağlamak adına yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaları yürütürken insan kaynakları yöneticisinin koçluk becerilerini geliştirmesi ile çalıştığı kuruma daha etkin hizmet sunmuş olabilir.

İnsan kaynakları yönetim anlayışı eğitim, iş dünyası, hizmet sektörü, bankacılık ve sağlık sektörü gibi pek çok alanda yerini almıştır ve almak zorundadır. Verilen hizmetin ne olduğu kadar nasıl sunulduğu da önemlidir. Hizmet sunumunu iyi bir şekilde organize eden kurumlar devamlılıklarını sağlamış olacaklardır.

Sağlık kurumlarında çalışma şartları, personel yetersizliği, çalışanların kendi alanları dışında çalışmak zorunda olması, iş yoğunluğu ve mali kaynakların yetersiz olması gibi konular ile yöneticilerin ve iş görenlerin çalışma şartları zorlaşmaktadır. Bu zorlu şartların üstesinden gelebilmek için yöneticilerin kriz dönemlerinde kurumlarını daha etkin yönetebilmesi, çalışanlarına en iyi çalışma şartlarını sağlayabilmesi adına insan kaynakları yöneticilerinin koçluk vasıflarına sahip olması faydalı olabilir.

Bir işletmenin aynası konumunda olan insan kaynakları birimi, işletme ile hedef kitlesini karşı karşıya getirip birbirlerinin taleplerini azami ölçüde gerçekleştirmeye çalışan, işletme ile hedef kitle arasında bir köprü konumunda olan birimdir. İnsan kaynakları yönetiminin kendi bilgi ve becerilerine ilave olarak etkili bir koçluk eğitimiyle desteklenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alanlı, A. (2022). İnsan Kaynakları Yönetiminin Tarihsel Gelişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi, 1(1), 53-72.

Akın, A. & Ulukök, E. (2017). Koçluk Yaklaşımı ile İş gören Geliştirme. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 279-300.

Akın, A. & Ulukök, E. (2018). Bir liderlik tarzı olarak koçluk yöntemi ile yönetici yetiştirme. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 541-560.

Arat, M. (2007). 21. Yüzyıl İçin Yönetim, Söz Yayın, İstanbul.

Arısoy, B. (2017). Performans Yönetiminde Koçluk. Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Bölümü. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt 2, Sayı 2

Bakkal, M., & Bakkal, S. (2022). Kamu Sağlık Kuruluşlarında İnsan Kaynakları Yönetimi (Türkiye-Almanya Karşılaştırması), Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1(9).

Baltaş, Acar (2016). Ekip Çalışması ve Liderlik. İstanbul: Remzi Kitabevi

Barutçu, E. & Özbay, Ö. Koçluk Yaklaşımının Yönetici ve İş Gören Üzerine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma (47-60). Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayınları

Beltan, J. (2016). Koçluk Kavramının Türkçe Yazında Nasıl Kavramsallaştırıldığı Üzerine Bir Araştırma. Proceedıngs E-Book II, 66.

Becerikli, S.Y. Takım Çalışmaları ve Verimlilik İlişkisi: Karar Alma Süreçlerinin Etkinlik Kazanmasında Liderin Rolü. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Becker B. E., & Huselid M.A. (2006). Strategic human resources management: Where do we go from here? Journal of Management, 32(2), 898-925.

Bulut, B. (2012). Kamu Sektörü ve Özel Sektör İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Kayseri İli Örneği). Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Psikoloji Bölümü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 33 (175-191).

Ceylan, C. (2004). Mentorluk İlişkilerine Farklı Bir Yaklaşım: Kariyere Uyarlı Mentorluk, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, s.33-34.

Can, D. (2012). İnsan kaynakları yönetiminde koçluk: Tutumlar, beceriler ve uygulamalar.

Çağlayan, F. (2022). İnsan kaynakları yönetimi çerçevesinde, ergonomik çalışma koşullarının çalışan performansına etkisi: Fizyoterapistler üzerinde bir araştırma

Çınar, Z. Coachıng ve Mentoring. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi Programı. PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi Sayı 1 (1-24)

Damaş, G. (2010). Kariyer Geliştirme Aracı Olarak Koçluk ve Yönetim Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Örnek Bir Koçluk Uygulaması. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı Yüksek Lisans Tezi

Evered, R.D., Selman, J.C. (1989). Coaching And The Art Of Management, Organizations Dynamics, Autumn, s.21-32.

Göktaş, P. & Baysal, H. (2018). Türkiye'de Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Bulut Bilişim. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 23, Sayı 4 (1409-1424)

Karaman, D. (2018). Koçluk Eğitimleri ile Sürdürülebilir Bireysel Performans ve İstihdamın Sağlanması. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 300-308

Karaman, D. (2018). Kişisel Yetenek Gelişiminde Koçluk Eğitiminin Rolü: İşsizlikle Mücadele İçin Bir Model Önerisi. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 15.

Kılıç, K.C & Atakay, Ö. (2023). Yönetici Koçluk Davranışı ve Lider-Üye Etkileşiminin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 19, Sayı 4.

Öğüt, A. & Akgemci, T.& Demirsel, M. T. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Örgütlerde İş Gören Motivasyonu Süreci (278-288). Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Poussard, J. M. (2015). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Koçluk. Galatasaray Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

Sarıyıldız, A. Y. (2021). Sağlık kurumlarında yeşil insan kaynakları yönetimi ve uygulamaları. Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi, 3(1), 155-159.

Şanal, G. (2022). Kurum İçi Koçluk ve Mentörlük Uygulamaları ve Bu Uygulamaların Çalışanların Motivasyonuna Etkisi. T.C. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Uyargil, Cavide: Tüzüner, Lale: Adal Zeki: "İnsan Kaynakları Yönetimi", İstanbul, Beta Yayınları, 2009.

Uysal, G. (2023). Türkiye'de İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Davranış İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 10(3), 325-333.

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE İŞLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ [1]

Yüksekokul Öğrencisi Umut ERCAN
Kırıkkale Üniversitesi,– 0009-0008-8087-693X
Dr. Öğr.Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI[2]
Kırıkkale Üniversitesi,– 0000-0003-0518-3021

ÖZET

Dijital dönüşüm, dijital teknolojiler üzerine inşa edilmekte ve bu her iş alanında çok hızlı ve benzersiz değişimleri kendisi ile beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, iş operasyonlarına, iş üretimlerine, iş süreçlerine özellikle ileri ve robotik teknolojilerin entegre olmasını sağlarken, muhasebeciler için çok zaman alan görev ile sorunluluklarını dijital programlarla otomatik hale getirmiştir. Bu değişim beraberinde iş ortamlarında muhasebe uzmanlarının üstleneceği rolün değişmesine, görev ve sorumluluklarının aynı zamanda ileri teknoloji ile Robotik Süreç Otomasyonları ve yazılımların benimsenmesini ve uygulanmasını gerektirecek yeni yetkinliklere ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi muhasebe alnında da değişen roller ve görevler, sürekli güncellenen uygulamalar için gerekli olan yetkinliklerin nasıl kazanılacağı, entegre sürecinin nasıl olacağı konusunda literatürde çalışmalar devam etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, dijital dönüşümün muhasebe mesleği üzerine etkisi muhasebeciler gözünde incelenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda 150 tane muhasebeciye dijital dönüşümle ilgili düşüncelerini sorgulayan bir saha çalışması yapılmıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının dijital dönüşümdeki değişimin etkisinden faydalanması ve geçmişe göre daha hızlı ve düzenli sistematik kayıtlar altında, usule uygun biçimde doğru işler çıkarması yanında dijital alt yapıların yeterli olmamasına bağlı olarak sistemlerin kilitlenmesi, servis sağlayıcıların kesilmesi, muhasebe işlemlerini yapabilecek kalifiye elemanların eksikliği gibi sonuçlar tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ışığında üniversitelerde muhasebe ile ilgili verilen derslerde alandaki ihtiyaca göre öğretilmesi, dijital teknolojileri kullanabilecek mesleki nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, muhasebe uygulamalarının dijital alt yapılarının güçlendirilmesi gibi gerektiği şeklinde öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, Muhasebe, İstatiksel Analiz, Sayısal Yöntemler, Yükseköğretim

[1]TÜBİTAK–2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı 2023 Yılı 1. Dönem Başvurusunda desteklenen ve Kırıkkale Üniversitesi Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu İşletme Bölümünde yürütülen "Dijital Dönüşümün Muhasebe İşlemleri Üzerindeki Etkileri" isimli projeden yapılan saha çalışması ve araştırmasından bu çalışma üretilmiştir.
[2]Sorumlu yazar

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ACCOUNTING TRANSACTIONS [3]

ABSRACT

Digital transformation is built on digital technologies, and this has brought about very rapid and unique changes in every field of business. While this transformation has enabled the integration of advanced and robotic technologies into business operations, business productions and business processes, it has automated the time-consuming task and problems for accountants with digital programs. With this digitalization, business expectations and working conditions, expectations and demands have changed very quickly, and the operating balance of businesses has been thrown into a mess. This change has led to a change in the role of accounting experts in business environments, and their duties and responsibilities also require new competencies that will require the adoption and implementation of advanced technology, Robotic Process Automations and software. Just like in other fields, studies continue in the literature on changing roles and duties in the field of accounting, how to gain the competencies required for constantly updated applications, and how the integration process will be.Accordingly, in this study, the impact of digital transformation on the accounting profession was examined from the perspective of accountants. For these purposes, a field study was conducted with 150 accountants, questioning their thoughts on digital transformation. As a result of the study, professional accountants benefit from the impact of the change in digital transformation and produce accurate work in accordance with the procedure, under systematic records faster and more regularly than in the past, but also the locking of systems due to the insufficient digital infrastructures, the interruption of service providers, the lack of qualified personnel who can perform accounting transactions in the digital environment. Results such as these have been identified. In the light of these results, suggestions have been made that many contributions should be made, such as teaching accounting courses at universities according to the needs in the field, training professionally qualified human resources that can use digital technologies, and strengthening the digital infrastructure of accounting applications.

Keywords: Digital Transformation, Accounting, Statistical Analysis, Quantitative Methods, Higher Education

1. GİRİŞ

Literatüre bakıldığında dijital dönüşümün her sektörde olduğu gibi muhasebe mesleğine olan etkilerini değişik açılardan inceleyen aşağıda bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Eş ve Atasoy'un 2022 yılında yapmış olduğu çalışma muhasebe meslek mensuplarının e- dönüşüm bilgi ve uyum düzeylerinin e-dönüşüm hakkında memnuniyet düzeyi ve

[3]TÜBİTAK-2209-A University Students Research Projects Support Program 2023 Year 1. This study was produced from the fieldwork and research conducted from the project titled "The Effects of Digital Transformation on Accounting Transactions", which was supported in the Semester Application and carried out at Kırıkkale University Fatma Şenses Vocational School of Social Sciences, Department of Business Administration.

dijitalleşmeden kaynaklı kaygı düzeyine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın verileri Ankara'daki 403 muhasebe meslek mensubuna yönelik anketle elde edilmiştir. Bu çlışmada katılımcılara e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeyleri, bu dönüşüme yönelik memnuniyet düzeyleri ve dijitalleşmenin neden olduğu kaygı düzeyleri 3 faktöre bağlı olarak belirli demografik özellikleri temel alınarak t testi ve Anova testi vb. uygulanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca e-dönüşümün bilgi ve uyum düzeyleri, e-dönüşümden memnuniyet düzeyi ve dijitalleşmenin neden olduğu kaygı düzeyinin regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeyleri, e-dönüşüm hakkında memnuniyet düzeyleri ve dijitalleşmenin neden olduğu kaygı düzeylerinde demografik özelliklere göre farklılık göstermediği ancak lisansüstü mezunlarının lisans mezunlarına göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Yapılan regresyon analizine göre, e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeyinin e-dönüşüm hakkında memnuniyet düzeyine pozitif ve dijitalleşmeden kaynaklı kaygı düzeyine negatif yönde anlamlı etkisi bulunmaktadır (Eş ve Atasoy, 2022).

Gönen ve Solak' in 2017 yılında yapmış olduğu çalışmanın amacı muhasebe meslek mensuplarının maliye bakanlığınca yapılan e-dönüşüme yönelik iş yükü, alt yapı, hizmet maliyeti gibi konularda düşüncelerini tespit etmektir. Bu amaçlarla, İzmir'de faaliyet olan aktif olarak e-dönüşümümle uygulamayı kullanan muhasebe meslek mensuplarına anket uygulanmış ve elde edilen veriler analiz yapılmıştır. Bu araştırmada analizlere göre e-dönüşümde güncel olarak sistemsel hataların devam ettiği ve bu nedenle meslek mensuplarına ek maliyet getirmesine rağmen maliye bakanlığıyla mükellefin arasındaki işlem maliyetlerini düşürdüğü tespit edilmiştir (Gönen ve Solak, 2017).

Karcıoğlu ve Binici'nin 2021 yılında yapmış olduğu çalışmada dijital teknolojiler temeli üzerine kurulan dijital dönüşümün, iş yaşamında hızlı ve benzersiz değişimleri birlikte getirdiğini belirtilmiştir. Tüm alanlarda iş üretimi ve operasyonlarına, iş süreçlerine ileri ve robotik teknolojilerin entegre olmasını sağlayan bu dönüşüm, muhasebecilerin zaman alan görev ve sorunluluklarını otomatik hale getirmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, dijital dönüşümün muhasebe üzerine etkisi incelenmiştir (Karcıoğlu ve Binici, 2021).

Kılıç ve Anadolu' un 2018 yılında yapmış olduğu çalışmanın amacı dijital çağda geliştirilen muhasebe uygulamalarının işletmelerde neden olacak muhasebe hilelerini önlemede ne derece etkili olduğunun araştırılmasıdır. Bu amaçlarla muhasebe uygulamaları kullanan meslek mensuplarına yönelik bir araştırma gerçekleştirilip, dijital muhasebe uygulamalarının mevcut durumu ve muhasebe hilelerinin önlenmesine yönelik çabalar hakkında bilgi edinilmiştir (Kılıç ve Anadolu, 2018).

Kurnaz ve ark., tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada dijitalleşmenin muhasebe eğitimine etkisi ve muhasebe eğitiminin uygulamada yeterli olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada bu amaç doğrultusunda, muhasebe meslek mensuplarına bir anket uygulanmıştır Araştırma sonucunda, muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin oldukça önemli olduğu ancak mevcut muhasebe eğitiminde dijital sistemlere yeterince yer verilmediği ve iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte muhasebe meslek mensuplarının yetişmesine

katkı sağlayamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının yaş, tecrübe ve mezuniyet sonrası meslekleriyle ilgili teknolojik eğitime ihtiyaç duymaları ile muhasebe eğitiminde dijital sistemlerin önemi hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur(Kurnaz ve ark., 2020).

Dijital dönüşümün muhasebe işlemlerinde devlet kayıtları arasında sistematik düzen tertipli usule uygun başarılı kayıtlar mevcut olması, mükellef ve devlet arasındaki köprü görevi gören muhasebecilerin iş yükümlülüğü bir nebze olsun daha hafiflemesi gibi olumlu katkıları söz konusudur. Bu çalışmada, daha önce yazılan makaleler ve dijital dönüşümün muhasebe mesleğine yönelik düşüncelerine yönelik yapılacak olan anketler ışığında, günümüzde muhasebe mesleğinin ihtiyaçları ve dijital dönüşüme uyum sürecini, avantaj ve dezavantajlarının muhasebeciler gözüyle belirlemek bu projenin ana hatlarıdır. Özellikle üniversitelerde muhasebe ile ilgili verilen derslerde alandaki ihtiyaca göre öğretilmesi, dijital teknolojileri kullanabilecek mesleki nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, muhasebe uygulamalarının dijital alt yapılarının güçlendirilmesi gibi birçok katkı vermesi düşünülmektedir.

2. AMAÇ VE HEDEFLER

Dijital dönüşümün muhasebe işlemlerinde devlet kayıtları arasında sistematik düzen ve tertipli, usule uygun, başarılı kayıtlar mevcut olması, mükellef ve devlet arasındaki köprü görevi gören muhasebecilerin iş yükümlülüğü bir nebze olsun daha hafiflemesi gibi olumlu katkıları söz konusudur. Bu maçlar doğrultusunda TÜBİTAK 2209-A Öğrenci projesi verildi. Bu projedeki amaç muhasebe meslek mensuplarının dijital dönüşümdeki değişimin etkisinden faydalanması ve geçmişe göre daha hızlı ve düzenli sistematik kayıtlar altında, usule uygun biçimde doğru işler çıkarması yanında dijital alt yapıların yeterli olmamasına bağlı olarak sistemlerin kilitlenmesi, servis sağlayıcıların kesilmesi, dijital ortamda muhasebe işlemlerini yapabilecek kalifiye elemanların eksikliği gibi olumsuzluklarının araştırılması olrak belirlendi. Bu çalışmada, daha önce yazılan makaleler ve dijital dönüşümün muhasebe mesleğine yönelik düşüncelerine yapılacak olan anketler ışığında, günümüzde muhasebe mesleğinin ihtiyaçları ve dijital dönüşüme uyum sürecini, avantaj ve dezavantajlarının muhasebeciler gözüyle belirlemek hem projenin hem de bu çalışmanın ana hatlarıdır. Özellikle üniversitelerde muhasebe ile ilgili verilen derslerde alandaki ihtiyaca göre öğretilmesi, dijital teknolojileri kullanabilecek mesleki nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, muhasebe uygulamalarının dijital alt yapılarının güçlendirilmesi gibi birçok yönde katkı vermesi düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma, bu çalışmada Kırıkkale ve Ankara' da olmak üzere toplam 150 adet muhasebeciye anket yapılmıştır. Araştırmaya katılan muhasebecilere dijital dönüşümün kendi mesleklerine olumlu ve olumsuz etkileri hakkındaki düşüncelerini, beklentilerini ve değerlendirmelerini belirleyip bu sonuçlarını karşılaştırma yapmak amacıyla yönelik tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir kesitsel çalışmadır. Tarama modelinde, objeler, varlıklar kurumlar ve gruplar için

önce betimleme ve daha sonra açıklamaya çalışılmaktadır.

3.2. Çalışma grubu

Araştırmada, Kırıkkale'de ve Ankara'da faaliyet gösteren muhasebeciler hedef kitle olarak seçilmiştir. Ankara'da 14518 adet, Kırıkkale'de 172 adet muhasebeci olup TÜRMOB'a SMMMO olarak kayıtlı bu sayı dikkate alındığında her iki ilde en az 144 kişiye ulaşmak yeterlidir (https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a /meslek- mensubu-dagilim-tablosu--sm-smmm-). Buna göre örneklem büyüklüğü yanılma düzeyi 0,05, örneklem hatası d= 0,05 olarak hesaplandığında, ulaşılması gereken sayısı bu araştırmadaki hedef kitle için ayrı ayrı 144 olması gerektiğinden bu çalışmada toplamda 150 kişi olarak belirlenip anketler yüz yüze Ankara ve Kırıkkale çalışan muhasebecilere uygulanmıştır(Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Araştırmada kullanılan anket formunda Ankara ve Kırıkkale'de faaliyet gösteren muhasebecilerde demografik bilgileri; yaş, cinsiyet, meslek, medeni durumu, çalışma durumu, gelir düzeyi ve dijital dönüşümün muhasebe mesleklerine ve muhasebe işlemleri hakkındaki düşünceleri vb. sorulmuş, daha sonra muhasebe hizmetlerinde kullanılan dijital dönüşüm hakkında çeşitli ifadelerin değerlendirilmesi katılımcılar tarafından değerlendirilmesi yapılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya katılan muhasebecilerin %76,7'i (115 kişi) Ankara ilinde, %23,3'i (35 kişi) Kırıkkale'den katılmış toplam 150 kişidir. Çalışmaya katılan muhasebecilerin yaşları % 46,0'ı (69 kişi) 18-20 yaş, %30,7'i (46 kişi) 21-30 yaş, %22,7'i (34 kişi) 31-40 yaş ve %0,7i (1 kişi) 41-60 yaş şeklindedir. Araştırmadaki katılımcıların eğitim seviyesi ise %72,0'i (l08 kişi) üniversite, %16,7'i (25 kişi) lise, %11,3'ü (l7 kişi) Lisansüstü olup %67,3'ü (l01 kişi) evli iken %23'ü (33 kişi) bekardır. Çalışma durumları %57,7'i (79 kişi) yarı zamanlı , %45,5'i (66 kişi) tam zamanlı ve %6,8'ü (15 kişi) emekli olarak çalışmaktadır. Katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Muhasebe çalışanlarının Sosyo-ekonomik Özellikleri

Sosyo-ekonomik Değişkenler	Gruplar	f	%
İl	Ankara	115	76,7
	Kırıkkale	35	23,3
Yaşlar	18-20 yaş	69	46,0
	21-30 yaş	46	30,7
	31-40 yaş	34	22,7
	41-60 yaş	1	0,7
Eğitim Seviyesi	Lise	25	16,7
	Üniversite	108	72,0
	Lisansüstü	17	11,3
Medeni durum	Evli	33	23
	Bekar	101	67,3
	Dul	16	10,7
Çalışma durumu	Yarı zamanlı Çalışan	79	57,7

	Tam zamanlı Çalışan	66	45,5
	Emekli	15	6,8

Araştırmaya katılanların "Muhasebe işlemlerine dijital dönüşüm katkısı olumlu yönde nedir?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %98,0 (147 kişi), "Hayır" diyenler %2,0 (3 kişi); "Dijital dönüşüm yararlı oluyor mu?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %34,0 (51 kişi), "Hayır" diyenler %0,7 (1 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %65,3 (98 kişi). şeklindedir. Bu çalışmada "Muhasebe meslek mensuplarının dijital ortamdan şikayetleri var mı?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %23,3 (35 kişi), "Hayır" diyenler %49,3 (74 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %27,3dür (41 kişi), "Devlet ve mükellef arasındaki bağıyı kuran muhasebe meslek mensuplarının bu dönüşümden tam anlamıyla yararlandığını düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %23,3 (35 kişi), "Hayır" diyenler %49,3 (74 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %27,3 (41 kişi) olup "Devletin dijital dönüşümle beraber vergi kaçakçılarının önüne geçtiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %23,3 (35 kişi), "Hayır" diyenler %49,3 (74 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %27,3dür (41 kişi). Çalışmada "Dijital dönüşümle ilgili okullarda vb. eğitim kurumlarında gerekli eğitimin verildiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %83,3 (125 kişi), "Kararsızım" diyenler %13,3 (20 kişi), "Dijital dönüşümle ilgili güncellemeler sık sık oluyor mu?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %74,0 (111 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %24,7 (37 kişi) oranlarındadır. "Dijital dönüşümün muhasebe meslek mensuplarına katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %72,0 (108 kişi), "Hayır" diyenler %27,3 (41 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %27,3 (41 kişi) ve "Dijital dönüşümün daha da ileriye gideceğini düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyerek cevap verenler %98,7 (148 kişi) ve "Kararsızım" diyenler %1,3 (2 kişi) şeklinde tespit edilmiştir. Bu çalışmaya katılanların muhasebe alanındaki dijital dönüşümle ilgili bazı konulardaki bu düşünceleri ilişkin bilgiler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların muhasebe alanında dijital dönüşümle ilgili bazı konulardaki düşünceleri (%)

	Evet		**Kararsızım**		**Hayır**	
Dijital Dönüşümle İlgili Sorular	f	%	f	%	f	%
Muhasebe işlemlerine dijital dönüşüm katkısı olumlu yönde nedir?	35	23,3	41	27,3	74	49,3
Dijital dönüşüm yararlı oluyor mu?	51	34,0	98	65,3	1	0,7
Muhasebe meslek mensuplarının dijital ortamdan şikayetleri var mı?	147	98,0			3	2,0
Muhasebe kayıtlarının dijital ortamda olmasının güvenilir olduğunu düşünüyor musunuz?	6	4,0	144	96,0		
Devlet ve mükellef arasındaki bağıyı kuran muhasebe meslek mensuplarının bu dönüşümden	8	5,3	140	93,3		

tam anlamıyla yararlandığını düşünüyor musunuz?						
Devletin dijital dönüşümle beraber vergi kaçakçılarının önüne geçtiğini düşünüyor musunuz?	35	23,3	41	27,3	74	49,3
Dijital dönüşümle ilgili okullarda vb. eğitim kurumlarında gerekli eğitimin verildiğini düşünüyor musunuz?	125	83,3	20	13,3	5	3,3
Dijital dönüşümle ilgili güncellemeler sık sık oluyor mu?	37	24,7	111	74,0	2	1,3
Dijital dönüşümün muhasebe meslek mensuplarına katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?	108	72,0	41	27,3	1	0,7
Dijital dönüşümün daha da ileriye gideceğini düşünüyor musunuz?	148	98,7	2	1,3		
Bunların dışında belirtmek istediğini düşünce/öneri nelerdir?	32	21,3	41	27,3	75	50,0

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmaya katılanların "Muhasebe işlemlerine dijital dönüşüm katkısı olumlu yönde olduğunu, dijital dönüşüm yararlı olduğun, muhasebe meslek mensuplarının dijital ortamdan şikayetleri olmadığını ve devlet ve mükellef arasındaki bağıyı kuran muhasebe meslek mensuplarının bu dönüşümden tam anlamıyla yararlandığını düşünmeyenler yaklaşık yarısı olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan araştırmadaki muhasebecilerden yaklaşık yarısı devletin dijital dönüşümle beraber vergi kaçakçılarının önüne geçtiğini düşünmediğini belirtmişlerdir. Buradan araştırmadaki muhasebeciler kendi piyasalarında dijital dönüşümle ilgili eğitim kurumlarında gerekli eğitimin verildiğini ve dijital dönüşümle ilgili güncellemeler sık sık olduğu, dijital dönüşümün muhasebe meslek mensuplarına katkısı olduğu tespit edilse de bu alanlarda hala eksikliklerin olduğu dikkate alınmalıdır. Bu araştırmada tespit edilen devletin devletin dijital dönüşümle beraber vergi kaçakçılarının önüne geçtiğini düşüncesi bu eksikliklerin ve alandaki uygulamalarda eksiklik olduğunu göstermektedir. Devlet özellikle dijitalleşme ile yeni önlem ve uygulamalarla bu vergi kaçakçılığını önleyici tedbirleri artırmalıdır. Ayrıca sadece tedbirlerin yanında birey, aile, toplum ve işletmeler olarak vergi ödeme farkındalığı ve ödenen her verginin tekrar kamuya dönüş olduğu ve bireylerin ve toplumun hizmet gelirlerinin bu vergilerle olduğu gibi farklı sloganlarla vergi ödeme farkındalığı eğitimleri ile bu konuda toplumsal sahiplenme duygularını artıracak faaliyetler, kamu spotlarını sosyal medya vb. araçlarda paylaşmalıdır.

Tüm sektörlerde olduğu gibi muhasebe alanında da dijital değişimin muhasebe meslek mensuplarına katkısı, faydası ve en önemlisi devlete, bağlı işletmelerin mali tablolarını ve kayıtlarını kayıtlara alınmasının yanında dijital ortamda saklanması, hızlı erişimi ve 7/27 ulaşılabilirliliği ve kullanılabilirliği gibi katkıları yanında dijital ortamlardaki fiziki yeterliliklerinin alt yapısının eksikliği ve alanında uzman ve sürekli yenilenen teknolojik yapıya ve güncellenen muhasebe uygulama ve programlarına adaptasyonu hızlıca yakalayamayan meslek mezunlarının üniversite gibi eğitim kurumlarında yetiştirilememesi gibi eksikliklerin tamamlanması için tüm özel/kamu kurumlarının tedbirleri alması gereklidir. Özellikle Covid-19 pandemisinden sonra her alanda iş ve işlemlerin dijital mecralarda yapılmasının artmasına bağlı olarak muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin oldukça önemli olduğu ancak mevcut muhasebe eğitiminde dijital sistemlere yeterince yer verilmediği ve iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte muhasebe meslek mensuplarının yetişmesine katkı sağlayamadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada sınırlı sayıda muhasebe alanında çalışan meslek elemanlarına ulaşılmış olup daha sonra daha geniş çapta örneklemin yer aldığı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Eş, A. ve Atasoy, A. (2022). Dijitalleşmenin Muhasebe Meslek Mensuplarına Etkisi: Ankara İli Örneği. Journal of Accounting and Taxation Studies, 15 (2), 247-279 . DOI: 10.29067/muvu.974384

Gönen, S. ve Solak, B. (2017). Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (76), 63-80.

https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a /meslek- mensubu- dagilim-tablosu-(sm-smmm) (Erişim tarihi: 22.10.2023)

İşgüden Kılıç, B. ve Anadolu, Z. (2018). Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi. Journal of Accounting and Taxation Studies , 10. Yıl Özel Sayısı , 55-97 . DOI: 10.29067/muvu.340307

Karcıoğlu, R. ve Binici, F. Ö. (2021). Dijital Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Etkisi . Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (2), 226-241 . DOI: 10.31463/aicusbed.933800

Kurnaz, E. , Tekbaş, İ. , Bozdoğan, T. ve Çetin, Ö. O. (2020). Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, MODAV 16. Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı , 81-96 . DOI: 10.31460/mbdd.64230

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Ankara: Detay Yayıncılık.

İNSANA YAKIŞIR İŞE YÖNELİK KARŞILAŞTIRILMALI ARAŞTIRMA[1]

Ön Lisans Öğrencisi Ethem ERDEM
Kırıkkale Üniversitesi,– 0009-0005-8669-9039
Dr. Öğr.Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI[2]
Kırıkkale Üniversitesi,– 0000-0003-0518-3021

ÖZET

Covid-19 pandemi döneminden sonra dijitalleşme sürecine çok hızlı girilen bir dünyada, evden çalışma (home ofis), çevrim içi (online), çalışma gibi farklı imkanlarının yaygınlaştığı bir dönemde hem iş arayanlar hem de mal ve hizmet üreten sektörler beklenmedik çalışma koşulları ve imkanları talep söz konusu olan bir durumla karı karşıya kalmışlardır. Bu değişim dönemde işverenlerin ve iş talebi ile gelecek kişilerin aynı zamanda ihtiyaçları ve beklentileri de değişim göstermiştir. Dolayısıyla sağlık, gıda, hijyen gibi birçok sektörde çalışan işletmeler bu sürece ayak uydurmakta zorluklarla karşılaştılar. Bu dijitalleşme ile iş beklentileri ve çalışma koşulları beklentileri, istekleri çok hızlı değişimi, işletmelerin işleyiş dengesini bir karmaşaya götürdü. Bu çalışmayla tüm sektörlerde üretim yapan işletmelerin özellikle iş başvurusu yapacak ve işletmede çalışacak insan kaynaklarının insana yakışır bir işte çalışma ortamı için gerekli olan şartları, ihtiyaçları ayarlaması için bu çalışma bir kaynak oluşturacaktır.

Bu amaçlarla araştırmada, Kırıkkale'de bir işte çalışan ve Kırıkkale Üniversitesi'nde mezun durumda olan son sınıf öğrencilerinden toplamda 400 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda bir işte çalışanların yaklaşık yarısından fazlası çalıştıkları iş koşullarından, ücretlerinden memnun olmadıklarını belirtirken, son sınıf öğrencileri akademik bilgilerini kullanabilecekleri, maaşı yüksek olan işlerde çalışmak istedikleri vb. sonuçları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler :İnsanca İş, İş Tatmini, Çalışma Koşulları, Dijitalleşme, Sayısal Analiz

[1]TÜBİTAK–2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı 2022 Yılı 2. Dönem Başvurusunda desteklenen Kırıkkale Üniversitesi Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümünde yürütülen "İnsana Yakışır İşe Yönelik Karşılaştırılmalı Araştırma" isimli projeden yapılan saha çalışması ve araştırmasından bu çalışma üretilmiştir.
[2]Sorumlu yazar

COMPARATIVE RESEARCH ON DECENT WORK[3]

ABSRACT

In a world where the digitalization process has been entered very quickly after the Covid-19 pandemic period, in a period when different opportunities such as working from home (home office) and online working have become widespread, both job seekers and sectors producing goods and services have faced a situation where unexpected working conditions and opportunities are in demand. In this period of change, the job demand of the employers and the needs and expectations of the people who will come have also changed. Therefore, businesses working in many sectors such as health, food and hygiene faced difficulties in keeping up with this process. With this digitalization, business expectations and working conditions, expectations and demands have changed very quickly, and the operating balance of businesses has been thrown into a mess. With this study, this study will create a resource for the human resources that will apply for a job and work in the enterprise, especially in all sectors, to adjust the conditions and needs necessary for a decent work environment.

For these purposes, a survey was administered to a total of 400 senior students who were working in Kırıkkale and graduating from Kırıkkale University. As a result of the research, nearly half of those working in a job stated that they were not satisfied with their working conditions and wages, while senior students stated that they wanted to use their academic knowledge, work in jobs with high salaries, etc. results have been determined.

Keywords: Humane Work, Job Satisfaction, Working Conditions, Digitalization, Numerical Analysis

1. GİRİŞ

Covid-19 pandemi döneminden sonra dijitalleşme sürecine çok hızlı girilen bir dünyada, evden çalışma(home ofis), online çalışma vb. imkanlarının yaygınlaştığı bir dönemde mal ve hizmet üreten sektörler beklenmedik çalışma koşulları ve imkanları bekleyen bir kuşakla karşı karşıya kalmaktadır. Bu değişim dönemde iş verenlerin iş talebi ile gelecek kişilerin aynı zamanda ihtiyaçları ve beklentileri de değişim göstermiştir. Dolayısıyla sağlık, gıda, hijyen gibi birçok sektörde çalışan işletmeler bu sürece ayak uydurmakta zorluklarla karşılaştılar. Bu dijitalleşme ile iş beklentileri ve çalışma koşulları beklentileri, istekleri çok hızlı değişimi, işletmelerin işleyiş dengesini bir karmaşaya götürdü. Bu çalışmayla tüm sektörlerde üretim yapan işletmelerin özellikle iş başvurusu yapacak ve işletmede çalışacak insan kaynaklarının insana

[3]This study was produced from the fieldwork and research conducted from the project titled "Comparative Research on Decent Work" carried out in the Department of Business Administration, Kırıkkale University Fatma Şenses Vocational School of Social Sciences, which was supported in the Year 2.Term Application TÜBİTAK-2209-A University Students Research Projects Support Program 2022

yakışır bir işte çalışma ortamı için gerekli olan şartları, ihtiyaçları ayarlaması için bu çalışma bir kaynak oluşturacaktır.

Bunlara ek olarak bir hedef de bu verilerin, önerilerin iş ve işçi hakları ile ilgili düzenlemeleri yapan yetkili kamu ve özel kurumlara, kanun yapıcılara, düzenlemelere de ayrıca dolaylı destek vermektir.

2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Covid-19 enfeksiyonu hızlı yayılımı ve ağır klinik seyri nedeniyle kısa sürede tüm dünyayı etkileyen bir salgın olup bütün insanlığı bir pandemi sürecine sokmuştur. Türkiye'de 11 Mart 2020'de görülen ilk vakayla başlayan bu pandemi, insanları başta fiziksel sağlığı olmak üzere mental sağlığı, sosyal aktiviteleri, alışkanlıkları (beslenme, günlük vb.), ekonomik durumlarını, harcamalarını beklenmedik bir şekilde etkiledi. Bu değişim işverenlerin mal ve hizmet üretimindeki online(çevrimiçi), uzaktan çalışma gibi dijitalleşmeyi gerektiren uyarlamalarla karşı karşıya bıraktı. Bu durum işte çalışanları ve iş arayanlarında birçok yönden değişik taleplerle karşı karşıya koydu. Covid-19 pandemi döneminden sonra dijitalleşme sürecine çok hızlı girilen bir dünyada, evden çalışma (home ofis), online çalışma gibi farklı imkanlarının yaygınlaştığı bir dönemde hem iş aryanlar hem de mal ve hizmet üreten sektörler beklenmedik çalışma koşulları ve imkanları talep söz konusu olan bir durumla karı karşıya kalmışlardır. Bu değişim dönemde işverenlerin iş talebi ile gelecek kişilerin aynı zamanda ihtiyaçları ve beklentileri de değişim göstermiştir. Dolayısıyla sağlık, gıda, hijyen gibi birçok sektörde çalışan işletmeler bu sürece ayak uydurmakta zorluklarla karşılaştılar. Bu dijitalleşme ile iş beklentileri ve çalışma koşulları beklentileri, istekleri çok hızlı değişimi, işletmelerin işleyiş dengesini bir karmaşaya götürdü. Bu konularla ilgili literatürde çeşitli değişik kesitlerde çalışmalar yapılmıştır.

Şığıçok (2010) tarafından yapılan çalışmada insana yakışır işin genel özelliklerinden yola çıkılarak, küreselleşme sürecinde, dünya genelinde, insana yakışır is açığının ulaştığı boyutları incelemiştir (Şığıçok, 2010).

Günaydın'ın 2015 yılında yaptığı çalışmada insana yakışır iş kavramının neleri içerdiğine dair bir değerlendirme yapıldıktan sonra ölçülmesine yönelik geliştirilen yöntemlerden bahsedilmektedir. Bu çalışmada istatistiksel veriler ışığında OECD ülkeleri ile kıyaslanmak suretiyle Türkiye'de insana yakışır işin genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve Türkiye'nin insana yakışır iş endeksi belirlenmeye çalışılmıştır(Günaydın, 2015).

Işığıçok (2018) çalışma yaşamının kalitesinin arttırılmasında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) evrensel hedefi olan insana yakışır işin önemini irdelemiştir. Bu çalışmada, iş, çalışma, çalışma yaşamı ve çalışma yaşamı kalitesi kavramlarından hareketle, "insana yakışır iş"

olgusunun, temel özellikleri incelenmiş, günümüzün değişen ve dönüşen çalışma koşullarında, insana yakışır işlere olan gereksinimin şiddeti ile günümüzdeki anlam ve önemi irdelenmiştir(Işığıçok, 2018) .

Akyıldız'ın 2021'de yapmış olduğu çalışmanın amacı, insan onuruna uygun çalışma ortamlarının oluşturulmasında gerekli olan yapısal ve bireysel yönelimleri belirlemektir. Bu çalışmanın bulguları arasında, çalışmaya atfedilen anlamın tarihsel süreçte değişime uğradığı, günümüz modern toplumlarında insan onuruna uygun iş kapsamında çalışma ortamlarının düzenlenmesi gerektiği, aynı zamanda çalışmaya ait bireysel yönelimlerin sağlanmasında bireysel sorumluluğun olduğu, bunun sağlanamaması durumunda sosyal çalışma uygulamaları kapsamında psiko-sosyal çalışmaların yapılması gerektiği yer almaktadır. Bu çalışmanın sonucunda ise merkezi iradelerin sosyal diyalog kapsamında insan onuruna uygun, çalışma barışını önceleyen istihdam alanlarının yaygınlaştırılmasıyla ilgili görevlerinin olduğu şeklinde vurgulanmıştır. Bu görevin aynı zamanda davranışın temelinde yer alan sorumluluk bilinci kapsamında bireysel görev olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada her iki durumda da insan onurunun korunması için yapısal ve davranışsal temelde düzenlemeleri destekleyecek uygulamalara gereksinim söz konusu olduğu belirtilmiştir (Akyıldız, 2021).

Aca ve Akdamar'ın 2022'de yapmış olduğu çalışmanın amacı Türkiye'de insana yakışır işi bir alan araştırması ile araştırmaktır. Bu araştırmada, çalışma iradesi, işin anlamı, güvencesiz çalışma koşulları ve yaşam doyumu ile insana yakışır iş arasında nedensel bir bağ olduğu modeline dayandırılmıştır. Çalışma, 395 katılımcıyla gerçekleştirilmiş ve araştırmada, katılımcıların demografik özellikleriyle insana yakışır iş arasındaki ilişki de incelenmiştir. Bu araştırmada, kadınların insana yakışır iş skorlarının erkeklerden düşük olduğu, boşanmış kadınların en düşük insana yakışır iş skorlarına sahip olduğu, eğitim düzeyi ve gelir arttıkça insana yakışır iş skorunun arttığı, çalışma iradesinin, işin anlamının, yaşam doyumunun insana yakışır işe pozitif yönde, güvencesiz çalışmanın ise insana yakışır işe negatif yönde etki ettiği saptanmıştır (Aca ve Akdamar, 2022).

Yukarıdaki çalışmalarda genellikle insan onuruna uygun çalışma koşulları ile ilgili tek boyutlu araştırılmış ve sonuçlar tek yönlü verilmiştir. Bu çalışmada bir işte çalışan ve üniversitede son sınıfta olup mezun durumundaki öğrencilerin yani iş arayacak kişilerin iş hayatı ile ilgili ayrı ayrı düşünceleri, beklentileri ve değerlendirmeleri belirlenip iki farklı hedef kitlenin bu sonuçları karşılaştırma yapılacaktır. Bu iki hedef kitlenin iş hayatından beklentilerini öğrenilecek ve bu iş tatmini ile verimliklerinin durumunu tespit edilip karşılaştırılacaktır. Böylece ekonomide insan kaynaklarının iş tatmini ve doyumunun katkısının hangi yönde olduğunu belirlenecektir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE METODOLOJİSİ

2.1. Araştırma Modeli:

Araştırma, bir işte çalışan ve üniversitede son sınıfta okuyup mezun durumda olan öğrencilerin yani iş arayacak kişilerin iş hayatı ile ilgili ayrı ayrı düşüncelerini, beklentilerini ve değerlendirmelerini belirleyip iki farklı hedef kitlenin bu sonuçlarını karşılaştırma yapmak amacıyla yönelik tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir kesitsel çalışmadır. Tarama modelinde; objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ne olduğu betimlenmeye ve açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.1. Çalışma grubu:

Araştırmada, Kırıkkale'de bir işte çalışan ve Kırıkkale Üniversitesi'nde mezun durumda olan son sınıf öğrencilerine, bu araştırmaya katılmaya gönüllü olan çalışanlar ve öğrenciler hedef kitle olarak seçilmiştir. Araştırmaya katılan bir işte çalışanlar ve üniversitede son sınıfta olup mezun durumdaki öğrencilere ayrı ayrı bu çalışma hakkında yazılı ve sözlü olarak bilgi aktarılmış ve tüm katılımcılardan "Gönüllü Olur Formu" ile katılım onayları alınmıştır. Araştırmada hedef kitle için yaş aralığı yoktur. Araştırmanın evrenini Kırıkkale'de aktif sigortalı çalışan ve Kırıkkale ilinin savunma sanayinde en önemli KOBİ'lerinden Makine ve Kimya Endüstrisi, TÜPRAŞ gibi büyük işletmelerin şehirde olması, 43 ilin geçiş güzergahında yer alması ve çevre ve tüm illerden personel çalıştırıyor ve istihdam imkanı yaratıyor olması(www.kirikkale.gov.tr), ildeki tek Yükseköğretim Kurumu olan Kırıkkale Üniversitesinin 2023 yılı öğrenci kapasitesinin 33.314 (https://oidb.kku.edu.tr/Idari/Sayfa/Index? Sayfa= GenelOgrIst) olması ve son sınıf öğrenci sayısı 2023 Ekim ayında 8440 olup iş imkanı yüksek illerden olmasını sağlamasından dolayı araştırma sayısına (200 adet çalışan, 200 adet son sınıf mezun durumda üniversite öğrencisi) 400 adet anket 2023 yılı içinde yapılmıştır.

Araştırmada Kırıkkale'de 2023 Temmuz ayı itibari ile 41.337 kişi (chrome-extension:// efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https:// media.iskur.gov.tr/51204/kirikkale.pdf) olup Kırıkkale Üniversitesi'nde mezun durumdaki son sınıf öğrenci sayısına göre en az 96 öğrenciye ve Kırıkkale'de 2023 Temmuz ayı aktif sigortalı çalışan sayısına göre en az 96 kişiye ulaşmak, toplamda 192 adet olduğu belirlenmiştir. Buna göre örneklem büyüklüğü yanılma düzeyi 0,05, örneklem hatası d=0,05 olarak hesaplandığında, ulaşılması gereken sayısı bu araştırmadaki iki hedef kitle için ayrı ayrı 96 olması gerektiğinden bu çalışmada toplamda (200 çalışan ve 200 üniversitede son sınıfta mezun durumda öğrenci) 400 adet olarak belirlenmiştir(Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Bu husus dikkate alınarak bu çalışmada ise örneklem sayısı Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'ın verdiği tablo kullanıldığında örnekleme hatasını azaltmak için örneklem büyüklüğünün arttırılması gerektiği diğer yandan seçilen hata payına göre belli bir değerden sonra örneklem büyüklüğü 400 adet olarak belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları:

Bu araştırmada veri toplama araçları olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ve "Anket Formu" kullanılmıştır.

2.3.1. Araştırma Modeli:

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel Bilgi Formu bir işte çalışan ve mezun durumdaki son sınıf üniversite öğrencilerine demografik bilgileri; yaş, cinsiyet, meslek, medeni durumu, çalışma saatleri, iş hayatında çalışılan yıl vb. yer verilerek sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir formdur.

2.3.2. Anket Formu:

Araştırmada bir işte çalışanlar ve üniversitede son sınıf mezun durumdaki öğrencilere ayrı ayrı anket uygulanmıştır. Bir işte çalışanlara yönelik ankette ikinci bölümünde çalışılan işin ücreti, çalışma süresi, sosyal güvencesi, sağlık güvencesi, çalışma koşulları, çalıştıkları işten memnuniyet durumu gibi konularla ilgili sorular yer almaktadır. Üniversitede son sınıf mezun durumdaki öğrencilere yönelik anketin ikinci bölümünde ise çalışmayı düşündükleri işle ilgili, çalışma saatleri, işteki pozisyonları, çalışma ücreti vb. çalışma koşulları ile ilgili beklenti ve istekleri hakkında sorular yer almaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya katılan çalışanların ve üniversitede son sınıfta mezun durumda olan öğrencilerin demografik özellikleri aşağıdaki çizelgelerde verilmiştir. Bu çalışmada üniversitede son sınıfta mezun durumda olan öğrenciler için son sınıftaki öğrencileri kısaltması kullanılacaktır.

Araştırmaya katılan çalışanların %49,5 (99 kişi) erkek, %50,5 (101 kişi) kadın olup %2,5 (5 kişi) 18-20 yaş, %29,0 (58 kişi), 21-30 yaş, %48,0 (96 kişi), 31-40 yaş, %10,5(21 kişi) 50-60 yaş ve %10,05 (20 kişi) 61 ve üzeri yaştadır. Araştırmaya katılan çalışanların eğitim seviyelerine bakıldığında %6,0 (12 kişi) İlkokul-Ortaokul, Lise %14,0 (28 kişi) , Üniversite %58,5 (117 kişi) ve lisansüstü %21,5 (43 kişi) şeklindedir. Çalışanların medeni duruma bakıldığında %64,5 (129 kişi) bekar, %28,0 (56 kişi) kadın evli, %7,5 (15 kişi) duldur(Bkz. Çizelge 1).

Çizelge 1. Çalışanların Demografik Özellikleri (%)

		f	**%**
Cinsiyetler	Erkek	99	49,5
	Kız	101	50,5
	Toplam	200	100,0
Yaşlar	18-20 yaş	5	2,5
	21-30 yaş	58	29,0
	31-40 yaş	96	48,0
	51-60 yaş	21	10,5
	61 ve +	20	10,0
	Toplam	200	100,0
Alınan maaş	Asgari ücretten az	17	8,5
	Asgari ücret	165	82,5

	Asgari ücretten fazla	13	6,5
	Toplam	195	97,5
Çalışma Durumu	Yarı zamanlı çalışıyorum	16	8,0
	Tam zamanlı çalışıyorum	133	66,5
	Vardiyalı	5	2,5
	Online çalışıyorum	7	3,5
	Home ofis çalışıyorum	35	18,5
	Diğer…	2	1,0
Eğitim Seviyesi	İlkokul-Ortaokul	12	6,0
	Lise	28	14,0
	Üniversite	117	58,5
	Lisansüstü	43	21,5
	Toplam	200	100,0

Araştırmaya katılan son sınıftaki öğrencilerin %52,0 (104 kişi) erkek, %48,0 (96 kişi) kadın olup %63,5 (127 kişi) 18-20 yaş, %34,0 (68 kişi), 21-30 yaş, %2,5 (5 kişi), 31-40 yaştadır. Araştırmaya katılan çalışanların maaşlarına bakıldığında %8,5 (17 kişi) Asgari ücretten az, %82,5 (165 kişi) Asgari ücret kadar ve %6**,5** (13 kişi) Asgari ücretten fazla ücret almaktadır (Bkz. Çizelge 2).

Çizelge 2. Son Sınıftaki Mezun Durumda Olan Öğrencilerin Demografik Özellikleri (%)

		f	%
Cinsiyetler	Erkek	104	52,0
	Kız	96	48,0
	Toplam	200	100,0
Yaşlar	18-20 yaş	127	63,5
	21-30 yaş	68	34,0
	31 - 40 yaş	5	2,5
	Toplam	200	100,0

Çizelge 3 incelendiğinde araştırmadaki çalışanlardan %54,5'i (109 kişi) başka iş bulsa işinden ayrılabileceğini belirtirken, %24,0'ü (48 kişi) işten ayrılmada kararsız olduğunu ve %20,5'i (41 kişi) işinden iş bulma imkanı olsa bile ayrılmayacağını belirtmiştir (Bkz. Çizelge 3). Araştırmadaki çalışanlara "Sizce insanlar iş hayatından memnun mu?" sorulmuş ve çalışanların %30,5'i (60 kişi) "Hayır", %44,5'i (89 kişi) "Kararsızım", %9,0'ı "Evet" şeklinde cevap vermiş, "Her insan hayali olan mesleği yapabiliyor mu?" sorusuna %32,5'u (65 kişi) "Hayır", %44,5'i (89 kişi) "Kararsızım", %21,50'ı (43 kişi) "Evet"diyerek cevap verdiği görülmüştür. Araştırmaya katılanlar "Çalışma ortamı, görev ve iş yükümlülüklerini karşılıyor mu?" sorusuna %47,0'i (94 kişi) "Hayır", %37,5'i (75 kişi) "Kararsızım", %15,0'i (30 kişi) "Evet"; "Çalışma ortamının ve koşullarının geliştirilmesinde çalışanın görüşlerine başvuruluyor mu?" sorusuna %16,5'i (33 kişi) "Evet", %52,0'i (104 kişi) "Kararsızım", %28,5'i (57 kişi) "Hayır";

"Önünüzdeki yıllarda bu işte çalışmaya devam edecek misiniz?" sorusuna %12,5'i (24 kişi), %38,5'i (77 kişi) "Kararsızım", %48,5'i (97 kişi) "Hayır" diyerek cevap vermişlerdir. "İşinizde çalışma ekibinin bir üyesi olmaktan keyif alıyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %12,5'i (24 kişi), %38,5'i (77 kişi) "Kararsızım", %48,5'i (97 kişi) "Hayır" diyerek düşüncelerini belirtmişlerdir. Aynı çalışanlar dan "İşinizde çalışma ekibinin bir üyesi olmaktan keyif alıyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyenler %12,0 (2 kişi) , %39,0 (78 kişi) "Kararsızım",% 46,5 (93 kişi) "Hayır" diye düşüncelerini belirtmişlerdir. "Yöneticinizin tüm ekip üyelerine eşit davrandığını düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyenler %12,5(25 kişi), %39,0 (78 kişi) "Kararsızım",% 46,5 (93 kişi) "Hayır" diyerek cevap vermişlerdir(Bkz. Çizelge 3).

Çizelge 3. Çalışanların Çalışma Ortamları İle İlgili Bazı Düşünceleri (%)

	Evet		**Kararsızım**		**Hayır**	
Düşünceler	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Başka iş imkanı olsa işinizden ayrılır mısınız?	41	20,5	48	24,0	109	54,5
Sizce insanlar iş hayatından memnun mu?	18	9,0	122	61,0	60	30,0
Her insan hayali olan mesleği yapabiliyor mu?	43	21,5	89	44,5	65	32,5
Çalışma ortamı, görev ve iş yükümlülüklerini karşılıyor mu?	30	15,0	75	37,5	94	47,0
Çalışma ortamının geliştirilmesine ve iyileştirilmesine yeterli duyarlılık gösteriliyor mu?	25	12,5	114	57,0	53	26,5
Çalışma ortamının ve koşullarının geliştirilmesinde çalışanın görüşlerine başvuruluyor mu?	39	19,5	50	25,0	106	53,0
Önünüzdeki yıllarda bu işte çalışmaya devam edecek misiniz?	33	16,5	104	52,0	57	28,5
İşinizde çalışma ekibinin bir üyesi olmaktan keyif alıyor musunuz?	24	12,0	77	38,5	97	48,5
Ekibiniz gerektiğinde size iş yerinde destek sağlıyor mu?	39	19,5	103	51,5	58	29,0
Yöneticinizin tüm ekip üyelerine eşit davrandığını düşünüyor musunuz?	25	12,5	78	39,0	93	46,5

Aşağıdaki Çizelge 4 incelendiğinde işte çalışanların iş imkanları ile ilgili "İş yerine ulaşımında sorun yaşamıyorum", "İş yeri ısınması güzel", "İş yerinde çalışan ayrımı yapılmıyor", "Çalışma saatlerinden memnunum" şeklindeki düşüncelerine ayrı ayrı katılıp katılmadığı sorulduğunda her bir maddenin sırasıyla "Katılmıyorum" diyerek verilen cevapların yüzdesi %70,0 (140 kişi), %19,5 (39 kişi), %36,0 (72 kişi), olduğu tespit edilmiştir. Aynı katılımcıların iş yerindeki çalışma saatleri ile ilgili memnun olma durumları için ve katılımcıların %41,5 (83 kişi) "Kararsızım" derken "Katılmıyorum" %31,0 (62 kişi) diye cevap vermiştir. Katılımcıların "İstediğim zaman izin kullanabiliyorum" konusunda %35,0 (70 kişi) "Katılmıyorum" derken "Kararsızım" %46,0 (92 kişi) diye cevap vermiştir (Bkz. Çizelge 4).

Çizelge 4. Çalışanların İşi İle İlgili Bazı Düşünceleri(%)

	Katılıyorum		Tarafsızım		Katılmıyorum	
Düşünceler	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
İş yerine ulaşımında sorun yaşamıyorum.	19	9,5	39	19,5	140	70,0
İş yeri ısınması güzel	16	8,0	140	70,0	39	19,5
İş yerinde çalışan ayrımı yapılmıyor	67	33,5	44	22,0	72	36,0
Çalışma saatlerinden memnunum	41	20,5	83	41,5	62	31,0
İstediğim zaman izin kullanabiliyorum	25	12,5	92	46,0	70	35,0

İş imkanları ile ilgili maaşının yüksek olması, sosyal imkanların olması, sosyal güvencenin olması, sağlık güvencemin olması, sigorta olması ve görev dağılımın adil olmasının ayrı ayrı önem derecesi sorulduğunda her bir maddeye sırasıyla "Önemli" diyerek verilen cevapların yüzdesi %29,0 (58 kişi), %30,5 (61 kişi), %28,0 (56 kişi), %36,0 (72 kişi), %36,0 (72 kişi), %39,0 (78 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki Çizelge 5de yer alan tüm maddeler için "Kararsızım" diyenlerin oranları sırasıyla %35,5 (71 kişi), %37,5 (75 kişi), %49,5 (99 kişi), %46,5 (93 kişi) ve %41,5 (83 kişi) şeklindedir(Bkz. Çizelge 5).

Çizelge 5. Çalışanların İşi İlgili Bazı İfadeleri Değerlendirmesi(%)

	Önemsiz		Tarafsızım		Önemli	
Değerlendirmeler	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Maaşının yüksek olması	57	28,5	71	35,5	58	29,0
Sosyal imkanların olması	54	27,0	75	37,5	61	30,5
Sosyal güvencemin olması	34	17,0	99	49,5	56	28,0
Sağlık güvencemin olması	54	27,0	67	33,5	72	36,0
Sigorta olması	30	15,0	93	46,5	72	36,0
Görev dağılımın adil olması	37	18,5	83	41,5	78	39,0

Son sınıftaki öğrencilerden daha önce işte çalışanlar %17,5 (35 kişi) iken %82,5 (165 kişi) hiç işte çalışmadığını belirtmiş ve çalışanların çalışma süreleri 1 yıldan az alanlar katılımcıların %9,5 (18 kişi), 1-3 yıl arası %4,0 (8 kişi) ve 4 -10 yıl süre arasında çalışan %1,0dir(2 kişi). Daha önce çalışan bu öğrencilerin çalıştıkları sektörlere bakıldığında %8,0 (16 kişi) giyim, %4,0 (8 kişi) gıda, %1,0 (2 kişi) teknoloji ve bilişimde %1,0 (2 kişi) şeklinde verilmiştir. Bu katılımcılar işlerinde türünü %7,0i (14 kişi) yarı zamanlı çalıştığını, %2,5i (5 kişi) tam zamanlı çalıştığını ve %7,0 (14 kişi) Part time çalıştığını belirtmiştir. Mezun olduktn sonra bu öğrenciler çalışmak istenilen sektörlerini %2,5 (5 kişi) giyim, %4,0 (8 kişi) gıda, %0,0 (1 kişi) teknoloji ve bilişimde %39,0 (78 kişi), teknoloji % 46,5 (93 kişi), hizmet %8,0(16 kişi), diğer olarak %1,0(2 kişi) şeklinde belirtmiştir(Bkz. Çizelge 6).

Çizelge 6. Son Sınıftaki Öğrencilerin İş İmkanları İle İlgili İfadelerinin Değerlendirmesi(%)

İfadeler	**f**	**%**

Daha önce hiç işte çalıştınız mı?	Evet	35	17,5
	Hayır	165	82,5
	Toplam	200	100,0
Eğer çalıştıysanız ne kadar süre ile çalıştınız?	1 yıldan az	18	9,5
	1-3 yıl	8	4,0
	4 -On yıl	2	1,0
	Toplam	28	14,5
Eğer çalıştıysanız çalışılan sektörü yazınız	Gıda	8	4,0
	Giyim	16	8,0
	Bilişim	2	1,0
	Teknoloji	2	1,0
	Toplam	28	14,0
	Cevaplamayanlar	172	86,0
Eğer çalıştıysanız türünü belirtiniz	Yarı zamanlı çalıştım	14	7,0
	Part time çalıştım	14	7,0
	Tam zamanlı çalıştım	5	2,5
	Toplam	33	16,5
	Cevaplamayanlar	167	83,5
Çalışmak istediğiniz sektörü yazınız	Gıda	4	2,0
	Giyim	10	5,0
	Bilişim	12	6,0
	Hizmet	2	1,0
	Toplam	28	14,0
	Cevaplamayanlar	172	86,0

Araştırmada son sınıftaki öğrenciler mezun olduktan sonraki işlerinde çalışma durumunu %40,5 (81 kişi) online, %38,0 (76 kişi) Tam zamanlı ve %7,0 (14 kişi) Homeofis olarak çalışmak istediğini belirtmiştir(Bkz. Çizelge 7).

Çizelge 7. Son Sınıftaki Öğrencilerin "İşinizde Çalışma Durumunu Nasıl İstersiniz?" Cevapları (%)

Çalışma durumu	**f**	**%**
Yarı zamanlı	12	6,0
Tam zamanlı	76	38,0
Vardiyalı	8	4,0
Homeofis	14	7,0
Online	81	40,5
Diğer	4	2,0
Toplam	195	97,5
Cevaplamayanlar	5	2,5
Toplam	200	100,0

Aşağıdaki Çizelgeye göre son sınıftaki öğrencilere sorulan "Her insan hayali olan mesleği yapabiliyor mu?" sorusuna "Evet" diyenler %2,0 (4 kişi), "Kararsızım" diyenler %6,5 (13 kişi), "Sizce insanlar İş hayatından memnun mu?" sorusuna "Evet" diyenler %31,0 (62 kişi), "Kararsızım" diyenler %43,5 (87 kişi), " Çalışma ortamınızın beklediğiniz gibi olacağını düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyenler %59,5 (119 kişi), "Kararsızım" diyenler %22,5 ile 45 kişidir. Araştırmadaki öğrencilerin "İş seçimi yaparken yardım almayı düşünüyor musunuz?" soruna %59,0 (18 kişi) "Evet" diye cevap verirken, %23,5 (47 kişi) "Kararsızım" diye cevap vermiştir. "Sizce her İş aynı mıdır?" sorusunu öğrencilerin %44,5 (89 kişi) "Evet" derken, %40,5 (81 kişi) "Kararsızım" diye cevaplamıştır. Son sınıftaki öğrenciler, "İş seçimi yaparken alacağınız ücrete önem veriyor musunuz?" sorusun "Evet" diyenler %2,0 (4 kişi), "Kararsızım" diyenler %%6,5 (13 kişi), "İş seçimi yaparken alacağınız ücrete önem veriyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyenler %31,0, (62 kişi), "Kararsızım" diyenler %43,5 (87 kişi), " İş hayatınızın sorumluluklarını üstlene bileceğinize inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyenler %56,50 (119 kişi), "Karasızım" diyenler %22,5dir (45 kişi) (Bkz. Çizelge 8).

Çizelge 8. Son Sınıftaki Öğrencilerin İş İmkanları İle İlgili Bazı İfadeleri Değerlendirmesi(%)

	Evet		**Kararsızım**		**Hayır**	
İfadeler	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Her insan hayali olan mesleği yapabiliyor mu?	4	2,0	13	6,5	13	6,5
Sizce insanlar İş hayatından memnun mu?	62	31,0	87	43,5	47	23,5
Hayaliniz olan mesleği yapabileceğinizi düşünüyor musunuz?	87	43,5	77	38,5	36	18,0
Çalışma ortamınızın beklediğiniz gibi olacağını düşünüyor musunuz?	119	59,5	45	22,5	36	18,0
İş seçimi yaparken yardım almayı düşünüyor musunuz?	118	59,0	47	23,5	35	17,5
Sizce her iş aynı mıdır?	89	44,5	72	36,0	39	19,5
İş seçimi yaparken alacağınız ücrete önem veriyor musunuz?	96	48,0	81	40,5	23	11,5
İş seçimi yaparken alacağınız ücrete önem veriyor musunuz?	106	53,0	65	32,5	29	14,5
İş hayatınızın sorumluluklarını üstlene bileceğinize inanıyor musunuz?	112	56,0	56	28,0	32	16,0

Son sınıftaki öğrenciler iş imkanları ile ilgili iş yerine ulaşım imkanları, iş yerinin konumu, iş yerinde çalışan ayrımı yapılmaması, çalışma saatleri, istediğim zaman izin kullanabilme, maaşının yüksek olması, sosyal imkanların olması, sosyal güvencenin olması, sağlık güvencemin olması, sigorta olması ve görev dağılımın adil olmasının ayrı ayrı önem derecesi sorulduğunda her bir maddenin sırasıyla "Önemli" diyerek verilen cevapların yüzdesi %84,5 (169 kişi), %94,5 (189 kişi), %77,0 (154 kişi), %60,0 (120 kişi), %77,0 (154 kişi), %74,5 (149 kişi), %79,5 (159 kişi), %80,0 (160 kişi), %78,5 (157 kişi) ve %77,0 (154 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Çalışma saatleri ile ilgili katılımcıların %53,0 (106 kişi) "Önemlidir" derken "Kararsızım" %46,0 (92 kişi) diye cevap vermiştir(Bkz. Çizelge 9).

Çizelge 9. Son sınıftaki öğrencilerin İş imkanları ile ilgili bazı ifadeleri değerlendirmesi(%)

	Önemsiz		Tarafsızım		Önemli	
	f	%	f	%	f	%
İş yerine ulaşım imkanları	1	0,5	29	14,5	169	84,5
İş yerinin konumu	5	2,5	5	2,5	189	94,5
İş yerinde çalışan ayrımı yapılmaması	4	2,0	40	20,0	154	77,0
Çalışma saatleri	1	0,5	92	46,0	106	53,0
İstediğim zaman izin kullanabilme	1	0,5	78	39,0	120	60,0
Maaşının yüksek olması	2	1,0	43	21,5	154	77,0
Sosyal imkanların olması	3	1,5	47	23,5	149	74,5
Sosyal güvencemin olması	2	1,0	38	19,0	159	79,5
Sağlık güvencemin olması	5	2,5	34	17,0	160	80,0
Sigorta olması	2	1,0	40	20,0	157	78,5
Görev dağılımın adil olması	4	2,0	40	20,0	154	77,0

Çizelge 10-11'e göre çalışan ve son sınıf mezun durumdaki öğrencilere göre maaşın yüksek olması, sosyal imkanların olması, sosyal güvencenin olması, sağlık güvencenin olması, sigorta olması ve görev dağılımın adil olmasına ilişkin görüşleri bağlamında benzer puan ortalamaları elde etmişlerdir. Bu çizelgelerde görüldüğü gibi altı durum için çalışanlar, son sınıfta okuyan mezun durumdaki öğrencilere göre daha çok önemli gördükleri tespit edilmiştir. Çünkü bu altı durumların tamamının p değeri 0,000<0,05dır. Yani t testi analizi sonuçlarına göre altı durum için de bu fark çok önemli anlamlı bulunmuştur, bu bulgular Çizelge 11'de verilmiştir.

Çizelge 10. Katılımcıların Çalışan Ve Son Sınıf Mezun Durumundaki Öğrencilere Göre Göre İş Hayatına İlişkin Bazı Görüşleri

	Gruplar	N	Ẋ	Std. Sapma
Maaşının yüksek olması	Son sınıf mezun durumundaki öğrenci	199	2,76	,449
	Çalışan	186	2,01	,788
Sosyal imkanların olması	Son sınıf mezun durumundaki öğrenci	199	2,73	,476
	Çalışan	190	2,04	,779
Sosyal güvencemin olması	Son sınıf mezun durumundaki öğrenci	199	2,79	,433
	Çalışan	189	2,12	,682
Sağlık güvencemin olması	Son sınıf mezun durumundaki öğrenci	199	2,78	,473
	Çalışan	193	2,09	,805
Sigorta olması	Son sınıf mezun durumundaki öğrenci	199	2,78	,440
	Çalışan	195	2,22	,692
Görev dağılımın adil olması	Son sınıf mezun durumundaki öğrenci	198	2,76	,475
	Çalışan	198	2,21	,735

Çizelge 11. Katılımcıların Çalışan Ve Son Sınıf Mezun Durumundaki Öğrencilere Göre İş Hayatına İlişkin Bazı Görüşlerin T Testi Sonuçları

	F	t	df	p	Ortalamanın farkı	Std. Hata farkı
Maaşının yüksek olması	42,122	11,694	383	,000	,758	,065
Sosyal imkanların olması	32,808	10,697	387	,000	,697	,065
Sosyal güvencemin olması	25,924	11,656	386	,000	,673	,058
Sağlık güvencemin olması	71,447	10,322	390	,000	,686	,066
Sigorta olması	49,393	9,666	392	,000	,564	,058
Görev dağılımın adil olması	52,638	8,852	394	,000	,551	,062

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çizelge 10-11'e göre çalışan ve son sınıf mezun durumdaki öğrencilere göre maaşın yüksek olması, sosyal imkanların olması, sosyal güvencenin olması, sağlık güvencenin olması, sigorta olması ve görev dağılımın adil olmasına ilişkin görüşleri bağlamında birbirinden farklı puan ortalamaları elde etmiştir. Bu çizelgelerde görüldüğü gibi altı durum için çalışanlar, son sınıfta okuyan mezun durumdaki öğrencilere göre daha çok önemli gördükleri tespit edilmiştir. Bunun nedeni çalışanların iş hayatında deneyimli olması ve bu altı durum için çalışma koşullarında karşılaştıkları olumsuzluklardan kaynaklanabilir. Özellikle son yıllarda Covid-19 sonrası dünyada değişen piyasa koşullarına bağlı enflasyon ve diğer olumsuz nedenlerden dolayı yaşanan iş kayıpları, kapanan iş yerleri, online alışveriş gibi sebepler çalışan kesimi iş dünyasında daha hassas konuma getirmiş olması mümkündür.

Bu anlamda işveren ve çalışanların bu güvenceleri sağlamalarında devlet ve kanun ypıcılara görevler düşmektedir. Yine teknolojik değişimle birlikte bu süreçle Mezun olduktan sonra öğrencilerin çalışmak istenilen sektörlerini arasında en çok teknoloji ve bilişim olması da gençlerin iş hayatındaki bu son zamanlarda dijital dönüşümün farkında olduklarının bir göstergesidir.
Bu çalışmada sınırlı sayıda çalışan ve çalışma hayatına atılacak öğrencilere ulaşılmış olup daha sonra daha geniş çapta örneklemin yer aldığı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aca ve Akdamar (2022). Türkiye'de İnsana Yakışır İş: Bağlam, Kavramsallaştırma Ve Değerlendirme: Bir Alan Araştırması. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 20 (1), 271-291. DOI: 10.11611/yıl.1037757, https://dergipark.org.tr/tr/ pub/yead/issue/ 68916 /1037757

Akyıldız (2021). İnsana Yakışır İş Uygulamasının Yapısal ve Psiko-Sosyal Boyutta Değerlendirilmesi: ILO ve Sosyal Çalışma Uygulamaları. Kent Akademisi, 14 (4), 1219-1234. DOI: 10.35674/kent.950224 https://dergipark.org.tr/en/pub/kent/article/950224chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://media.iskur.gov.tr/51204/kirikkale.pdf

Günaydın, D. (2015). İnsana Yakışır İş: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. The Journal of Academic Social Science Studies, 7(Number: 37), 123–123. https://doi.org/10.9761/JASSS3023,https://www.researchgate.net/publication/282422891_INSANA_YAKISIR_IS_TURKIYE_ACISINDAN_BIR_DEGERLENDIRME

https://oidb.kku.edu.tr/Idari/Sayfa/Index?Sayfa=GenelOgrIst. (Erişim Tarihi: 10/11 /2023)

https://scholar.google.com.tr/scholar?q=%C4%B0nsana+yak%C4%B1%C5%9F%C4%B1r+is+ve+Ekonomik+B%C3%BCy%C3%BCme&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart(Erişim Tarihi: 10/11/2023)

https://www.kureselamaclar.org/amaclar/insana-yakisir-is-ve-ekonomik-buyume/ (Erişim Tarihi: 10/10/2023)

https://youtu.be/KF8hK70RSAs (Erişim Tarihi: 10/10/2023)

https://youtu.be/kTkMltDlPMg(Erişim Tarihi: 10/10/2023)

Işığıçok, (2018). Çalışma Yaşamının Kalitesinin Arttırılmasında "İnsana Yakışır İş" Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi , Özel Sayı: ERGONOMİ 2017, 302-311 . DOI: 10.21923/jesd.358518, https://dergipark.org.tr/en/pub/jesd/issue/41245/358518

Şığıçok, Ö. (2010). Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş. Journal of Social Policy Conferences, 0 (56), Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/ issue/886/9851

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Detay Yayıncılık

TEDARİK ZİNCİRİNDE SİPARİŞ İŞLEME YÖNETİMİ: ERP SİSTEMİ BAĞLAMINDA BİR VAKA UYGULAMA

Zeynep Aslı MURAT
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, - 0009-0001-4411-5884
Burcu AKSOY
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, - 0009-0006-4664-759X
Dr. Öğr. Üyesi Emine Elif NEBATİ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, - 0000-0002-3950-4279

ÖZET:

Gelişen rekabet ortamında büyük öneme sahip tedarik zinciri sürecinin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için işletmeler, küreselleşme, müşteri talepleri, hükümet düzenlemeleri ve rekabetle başa çıkma ihtiyacına karşı bilgi teknolojisi sistemlerini kullanmaktadır. Özellikle ERP (Kurumsal Kaynak Planlaması) sistemleri, işletmelerin çeşitli süreçlerini entegre bir şekilde yönetmelerine olanak tanımaktadır. Teknoloji ilerledikçe geleneksel yazılımların sınırlarının aşıldığı ve ERP sisteminin işletmelere hız, esneklik ve etkinlik kazandırdığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, bir plastik enjeksiyon firmasının tedarik zinciri süreçlerini yönetme aşamasında ERP sisteminin kullanımı incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, bir firmanın tedarik zinciri sürecindeki önemli bir adım olan, sipariş yönetimi ve işleme sürecini ERP sistemine entegre etmenin avantajlarını göstermektir. Sürecin uygulamalı

Anahtar Kelimeler: ERP, Kurumsal Kaynak Planlama, Tedarik Zinciri, Sipariş İşleme

1.GİRİŞ

Gelişen rekabet ortamıyla; firmalar artık tedarikçilerle başlayan ve birincil varlık olan firmalar yoluyla nihai varlığa yani müşteriye doğru ilerleyen süreçte tedarik zincirinin gücüyle hareket etmektedir. Bunu başarmak için, bir müşterinin siparişini aldıktan sonra ürünleri mümkün olan en kısa sürede üretilmesi; üretim süreci, ürün geliştirme, paketleme ve nihai ürünün müşterilere teslimatı gibi tedarik zincirinin dış birimleriyle güçlü ilişkilere sahip çevik bir organizasyon ile sağlanabilmektedir. Bu organizasyonu etkin bir şekilde yürütmek için işletmenin; küreselleşme, müşteri talepleri, hükümet düzenlemeleri ve rekabette sektördeki firmaların önüne geçmek adına müşterinin isteğine göre hızlı bir şekilde aksiyon alma gereksinimi gibi çeşitli uluslararası sorun ve baskılarla mücadele etmesi gerekmektedir. Bahsedilen engellerin üstesinden gelmek ve müşteri taleplerini karşılayabilecek rekabetçi bir ortam yaratmak için, işletmelerin çoğunluğu bilgi teknolojisi sistemlerini, uygulamalarını ve araçlarını kullanmaya

yönelmektedir (Battleson vd., 2016). İşletmelerin, rekabet ortamında zirvede kalabilmeleri için BT sistemlerini kullanarak güçlü müşteri ilişkileri sağlayabilmeleri ve bu ilişkileri sürdürebilmeleri gerekmektedir (Tseng ve Lin, 2011).

Teknoloji ilerledikçe işletmeler, geleneksel yazılımların önceki kullanımlarının ne kadar sınırlı olduğunu fark etmişlerdir. İşletmelere sipariş aşamasından üretime, üretim sürecinden tahsilat ve ödeme sürecine kadar pek çok alanda yardımcı olacak, hızı artırmaya yönelik yeni bir yazılım olan ERP fikri bu nedenle ortaya çıkmıştır. Kurumsal kaynak planlaması veya ERP, tüm iş süreçleri için bütünleşmiş sistemler üzerinden bilgi akışını kolaylaştıran, faaliyetlerin koordineli planlanmasını ve kontrolünü sağlayan esnek bir sistemdir. İşletmelerin aldıkları tüm bilgileri bütünleştirerek operasyonlarını geliştirmek için kullanabilecekleri kâr amaçlı bir programdır (Davenport, 1998). Aynı zamanda organizasyonların hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olan bir araçtır. Genellikle imalat sektöründe kullanılan ERP yazılımı, son dönemde pek çok sektör tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. Bir bakıma kurumsal kaynak planlaması, işletmenin iş bölümünü göz ardı etmekte ve tüm temel faaliyetlerin tek bir organizasyonel birim altında toplanmasına izin vermektedir. ERP, başlı başına bir program olmasa da, bir organizasyon içerisinde kaynakları organize ederek bilgi yönetimini mümkün kılan bir sistemdir.

Müşteriler hızlı bir şekilde yüksek kaliteli ürünlere ulaşmak istemektedirler, bu nedenle işletmeler hem tedarikçilerle hem de müşterilerle olumlu ilişkileri sürdürmek için ERP sistemi gibi proje sistemlerini süreçlerine entegre etmektedirler. Burada ERP, işletmelerin yüksek kaliteli, makul fiyatlı ürünler üretmesi, tüm hammadde tedarikçileriyle olumlu ilişkiler sürdürmesi ve ürünleri zamanında teslim etmesi için bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sipariş işleme, müşteriler için sipariş oluşturmayı, bunları tamamlayıp teslim etmeyi ve gerekli hizmetleri sağlamayı içermektedir. Sipariş işleme süreci, müşterinin deneyimini etkileyebilmektedir çünkü belirli durumlarda, bu prosedür müşterinin işletmeyle iletişim kurduğu tek zamandır. Müşteri deneyimini efektif kılmak için yönetimin bir sipariş işleme prosedürü ve ağ sistemi oluşturması gerekir. Bu süreç için önemli tedarikçiler ve müşterilerle koordinasyonun yanı sıra pazarlama, finans, planlama, Ar-Ge ve üretim fonksiyonlarının entegrasyonu gerekmektedir. Operasyonel seviyedeki sipariş işleme sürecinin ana odağı satın alma ve satış işlemleri iken, yönetim daha çok sürecin büyük iyileştirme potansiyeli ve stratejik seviyede şirketin mali performansını nasıl etkileyeceği ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda, sipariş işlemenin ürün bulunabilirliği ve dolayısıyla genel satış hacmi üzerinde doğrudan etkisi olduğunun altı çizilmelidir. Şirket için kritik öneme sahip olan sipariş işleme sürecinin ERP sistemine entegrasyonun sağlanmasıyla, alınan bir siparişin işlenmesinden müşteriye ulaşmasına kadar olan süreçte; bilgi akışı, planlaması ve kontrolü çok daha kolay ve etkin bir şekilde sağlanmaktadır. Tedarik zinciri, tedarikçi ilişkileri, operasyonlar, finans ve lojistik, etkili satın alma prosedürleri gibi önemli bileşenleri içermektedir. Kurumsal kaynak planlaması, departmanlarda gerçekleşen işlemlerin ve satın alma verilerinin tek bir uygun konumdan görüntülenmesini kolaylaştırmaktadır. ERP sistemi sayesinde, bir sipariş kabul edildikten sonra o sipariş ile ilgili satın alma siparişleri, satış siparişleri, faturalar, sevkiyatlar ve ödemeler takip edilebilmektedir. Gelecekteki siparişleri planlamak, siparişlerde otomatik ayarlamalar yapmak, ürün veya malzemelerin halihazır bulunan sürece ek süre gerektirmeden

ulaşılmasını sağlamak için işletme mevcut envanteri görüntüleyebilmekte ve ERP sürecini aktif olarak takip edebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bir firmanın tedarik zinciri sürecinin önemli bir basamağı olan sipariş yönetim ve işleme sürecini ERP sistemine entegre etmektir. Çalışmanın önemi, kurumsal kaynak planlaması kullanılarak sipariş yönetim sürecini kolaylaştıran bu sistemin avantajlarını bir firma üzerinden yapılan uygulama aracılığı ile anlatmaktır. Çalışmanın katkısı ise ERP sisteminin çalışmasını bir firma üzerinde uygulamalı olarak görmek ve firmanın kurumsal kaynak planlaması kullanmadan önceki sipariş yönetimi sürecinde bulunan eksikleri fark etmesini sağlamaktır. Çalışmada ilk olarak tedarik zinciri ve ERP sistemine dair bilgi verilmiş, sipariş işleme ve ERP sisteminin tedarik zincirinin bir aşaması olan sipariş işleme sürecinde kullanımından bahsedilmiştir. Yapılan literatür çalışmasının ardından kullanılan metodolojiye dair bilgi verilmiştir. Uygulama bölümünde, ERP sisteminin sipariş işleme sürecinde kullanımı, bir plastik firmasında uygulaması ele alınmıştır. Son olarak sonuç ve öneriler paylaşılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Keskinkılıç ve İpkin (2023) tarafından yapılan çalışmada kurumsal kaynak planlama (ERP) uygulamalarının işletmelerin dijital dönüşüm sürecine katkısı incelenmektedir. Araştırma esas olarak dijital dönüşüm ve operasyon yönetimi ile ilgilidir. Örneklem grubu olarak bilgileri görüşme yöntemiyle elde edilen Erzurum ilinde ERP uygulamalarını kullanan işletmeler seçilmiştir. Daha sonra bu veriler analiz edilmiş ve firmaların ERP uygulamalarından büyük fayda sağladığı sonucuna varılmıştır. (Keskinkılıç & İpkin, 2023)

Özgüner ve Aytekin (2022) tarafından yapılan çalışma, firmaların sipariş işleme fonksiyonunun lojistik performansı üzerindeki etkisinde tedarik verimliliği fonksiyonunun aracılık rolünü test etmek için YEM'i kullanmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan anket, Gaziantep OSB'lerinde faaliyet gösteren 246 üretim firmasına uygulanmıştır. Sonuçlar sonucunda şirketlerde sipariş işlemenin hem lojistiğe doğrudan etkisi olduğu hem de teslimat verimliliği yoluyla dolaylı etkisi olduğu tespit edilmiştir. (Özgünur & Aytekin, 2022)

Durdur ve Batur (2022) tarafından yapılan çalışmada şirketlerde ERP kavramı ele alınmış ve bu bağlamda ERP bileşenlerinin ve ERP yazılımının şirketler için önemi değerlendirilmiş ve kurumsal kaynak planlamasının şirketlere faydaları anlatılmıştır. (Durdur & Batur, 2022)

Ahmad ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre kaynak yönetimi, satın alma operasyonları yönetimi, müşteri isteklerinin anında yerine getirilmesi ve tedarikçiler ve müşterilerle ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili sorunları ele almak ve çözmek için ERP sistemleri uygulanmıştır. Nuqul Group Company, işlem süreçlerini hızlandıran, departman bilgi paylaşımını iyileştiren ve karar vericilerin ihtiyaçlarına ve müşterilerden gelen geri bildirimlere göre uyarlanmış kesin, derinlemesine raporlar sunarak yardımcı olan bir sistem kurmayı amaçlamaktadır. (Ahmad vd.,2021)

Özköse ve Odabaş (2021) tarafından yapılmış bu çalışmada ERP uygulamalarına ilişkin genel bir literatür taraması yapılmış, bu uygulamaların kullanım alanları, metodolojisi ve faydalarına değinilmiştir. Çalışmanın amacı ERP uygulamasının kurumsallaşmaya etkisinden bahsederek,

iyi ve kötü yönlerini anlatarak kullanımını arttıracak şekilde kullanılmasına rehberlik etmektir. (Özköse & Odabaş, 2021)

Marsudi ve Pambudi (2021) tarafından yapılan çalışmada moderasyonlu regresyon analizinde moderatör bir değişken olan teknolojik yeteneği kullanmıştır. Örneklemi Endonezya'da en az üç yıldır ERP kullanan şirketler oluşturmaktadır. (Marsudi & Pambudi, 2021)

Li ve Wu (2021) tarafından yazılan bu makale, lojistik bilgi yönetimi sistemlerinin geliştirilmesinin önemini vurgulamakta, ERP sistemlerini kullanan karmaşık lojistik işlerini analiz etmekte ve sistemin genel mimarisini, bireysel işlevlerini ve veri modelini dikkatli bir şekilde planlamaktadır. Çalışmanın deneysel bulguları, tedarik zinciri şirketlerinin lojistik bilgi yönetimi sistemlerinde ERP sisteminin önemli uygulama değerini ve müşteri memnuniyeti düzeylerini %86,7 oranında artırma yeteneğini ortaya koymaktadır. (Li & Wu, 2021)

Mammadov ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada kurumsal kaynak planlama sistemiyle iş sektöründe faaliyet gösteren bir şirket için uygun bir satın alma ve ödeme döngüsü modeli tasarlanmıştır. ERP sistemleri ile satın alma ve ödeme sürecinin nasıl çalıştığı anlatılarak, süreçte oluşabilecek hata ve sahtekarlıkların önlenmesi için hangi kontrol tedbirlerinin kullanılabileceği anlatılmaya çalışılmıştır (Mammadov vd., 2020).

Mahar ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada bir işletmenin bir ERP projesine başlarken karşısına çıkabilecek en önemli sorunlar analiz edilmiş ve incelenmiştir. Projenin amacı, aynı anda bir kuruluşun ERP sistemine geçişi için gerekli olan önemli unsurların da tartışılmasıdır. (Mahar vd.,2020)

Khan ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada bir dağıtım şirketinin tedarik zinciri yönetiminin bir ERP sistemi kullanılarak nasıl geliştirilebileceği incelenmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, ekip çalışmasında müşteri izlenim performansı ile yönetici izlenimi arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma bulguları ışığında ERP'nin başarısını etkileyen en önemli faktörler; kalite sistemleri, organizasyonel ve bireysel etkiler, kurumsal sistem ve bilginin kalitesi olarak tanımlanmıştır. (Khan vd., 2020)

Surung (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre firma, bölümleri entegre olmadığı için operasyonları hala geleneksel olarak yönetilmekte ve bu da düzensiz veri ve bilgi gibi iç sorunlara yol açmaktadır. Pazarlama şirketlerinden personel, yöneticiler, malzeme satın alma departmanları, depolar ve üretimden oluşan on katılımcıya bir Kullanıcı Kabul Testi sınavı uygulanmıştır. Tekniğin XYZ Weaving'de önemli bir başarıyla uygulandığı kabul edilmekte ve üçüncü çeyrekte elde edilen 713 puanla da kanıtlanmaktadır. (Surung, 2020)

Chofreh ve diğerleri (2020) tarafından yapılan bu çalışmanın amacı, S-ERP sistemini uygulamaya koymak için faaliyetler ve aşamalar içeren kapsamlı talimatlar oluşturmaktır. Yönergeleri oluşturmak için kullanılan kavramsal araştırma yaklaşımı, strateji yönetimi, proje yönetimi, kurumsal karar düzeyleri ve sürdürülebilirlik konuları gibi bir dizi kavramı bulmakta ve bütünleştirmektedir. (Chofreh, vd., 2020)

Patalas-Maliszewska ve Klos (2019) tarafından yapılan çalışmaya göre ERP sistemini entegre etmek ve sürdürülebilirliğini değerlendirmek için önerilen yeni yöntem şu şekildedir: ERP sistemi destekli birincil iş süreçlerinin ve sürdürülebilir üretim standartlarının entegre edilmesi;

sürdürülebilirliğin sayısal göstergeler kullanılarak değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğin ERP sistemi açısından değerlendirilmesi. (Patalas-Malıszewka & Klos, 2019)

Kant ve Odabaş (2019) tarafından yapılan bu çalışmada ERP sistemi tanıtılmakta, evriminden bahsedilmekte ve geçmişten günümüze kullanıldığı alanlara değinilmektedir. ERP hakkında geniş bir bilgilendirme yapmak amaçlanmıştır. (Kant & Odabaş, 2019)

Kunath ve Winkler (2019) tarafından yapılan çalışma kapsamında ERP odaklı bilgi sistemlerinin belirli bir ürün teslim stratejisinde sipariş yönetimi sürecinde karar vermeye uygunluğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. (Kunath & Winkler, 2019)

3. TEDARİK ZİNCİRİ VE ERP

Tedarik zinciri, teknik olarak malzemelerin teslimatı ile başlayan, hammadde veya malzemeleri yarı mamul veya bitmiş ürünlere dönüştüren ve bitmiş ürünleri müşterilere teslim eden bir ağdır. Tedarik zinciri yönetimi ise enerji, hammadde gibi girdiler çıktılara dönüştürülene kadar devam eden bir süreçtir. Planlama, malzemenin koordine edilmesi, bilgi akışı ve girdilerden çıktılara kadar sürecin kontrolü, ilgili görevlerden bazılarıdır.

Müşteri talebindeki küçük dalgalanmalar, tedarik zinciri boyunca dalgalanabilir ve "kamçı etkisi" olarak bilinen büyük bir etkiye sahip olabilmektedir. Değişen talep nedeniyle bu tür dalgalanmaların yaşanmaması için şirketlerin, zincirin tüm halkalarında envanteri doğru yönetmesi ve müşteri taleplerine cevap verebilecek esnekliğe sahip olması gerekmektedir. Böyle esnek bir sistemi hayata geçirmek, insan yeteneklerinin ötesinde yetenek, hesaplama, hız ve çeviklik gerektirmesinden, bilgi teknolojilerinin kullanımı zorunlu hale gelmektedir. ERP sisteminin işverenler, çalışanlar, tedarikçiler ve müşteriler arasındaki etkileşimi kolaylaştırarak yardımcı olduğu yer burasıdır. Gelişmiş bir planlama prosedürü gerektiren tedarik zinciri yönetiminin gelişimi, ERP sistem entegrasyonunu içermektedir. Tedarik zinciri konfigürasyonlarına yönelik veri kaynakları da ERP sistemleridir.

Teknolojinin geliştiği ve rekabetin arttığı günümüz dünyasında; verimlilik, etkinlik ve üretkenlik gibi konular hayati öneme sahip olmuştur. ERP ise bu konularda organizasyonların süreçlerini destekleyen entegre bir bilgi sistemidir. ERP yazılımı, organizasyonların içine çeşitli fonksiyonları entegre etmektedir. Bu entegrasyon sayesinde fonksiyonlar arası bilgi akışı istenildiği şekilde gerçekleşmektedir. ERP yazılımına sahip bir kurumun bütün bölümleri bir yazılım sistemi altında toplanmıştır ve değişik departmanları birbirleriyle veri paylaşımı içerisindedir. Paylaşılan bu bilgi sistemi sayesinde gerekli tüm bilgiler veri tabanında şirket çalışanlarının kullanımına sunulmaktadır. Her departman kendi iş akışına uygun olan sistemle çalışır.

ERP sistemlerinin özellikleri işletmelerin sektörüne ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Sistemin özellikleri ve faydalarından bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir: (Mammadov, Mengi ve Doğan, 2020)

- Diğer yazılım paketlerine göre daha kullanışlı kişiselleştirilebilir bir yapıya sahiptir.
- Çeşitli iş akışı çözümleri sunmaktadır.

- ERP sistemi geniş işlevselliği sayesinde belirli sektörlerle sınırlı değildir. Her sektörde kullanılabilecek bir yapıya sahiptir.
- Sadece belirli bazı iş süreçlerini değil, şirketin tüm iş süreçlerini kapsamaktadır.
- Doğru maliyet analizi yapılmasını sağlamaktadır.
- Değişmekte olan üretim koşullarına doğru zamanda müdahale ederek rekabet gücünü arttırmaktadır.
- Müşteri memnuniyetini arttırmaktadır.
- Gerekli bilgilere kolayca ve doğru bir şekilde ulaşılabilmektedir.
- Lojistik hataların düşük düzeyde olmasını sağlamaktadır.

ERP sistemleri, birden fazla modülü tek çatı altında birleştirerek şirketlerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Modüller birbirine bağlanmadan kurulabilse de hepsi tek yapıda çalışmaktadır. Modüller, iş birimleri arasında entegrasyonu sağlamakta, bilgi alışverişini kolaylaştırmakta, şirketin tedarikçileriyle iletişim kurmasını sağlamakta, çalışanların gerekli bilgilere hızlıca ulaşmasını sağlamakta olan fonksiyonel yapılardır (Mammadov vd., 2020)

Mali İşler Yönetimi Modülü: ERP modüllerinin en önemlilerinden biri mali işler yönetimi modülüdür. Bu modül tüm finansal verileri takip etmektedir. Bu, tüm muhasebenin her zaman doğru olmasını, yatırım faaliyetlerinde hem kısa hem orta hem de uzun vadeli süreçlerde doğru kararların alınmasını ve ödeme planlarının verimli yönetilmesini sağlamaktadır. Mali işler yönetimi modülünün bazı önemli özellikleri aşağıdaki gibidir:

- Şirket bazlı ticari işlemlerin denetimi
- Gider yönetimi
- Çeşitli raporların hazırlanması
- Arşiv işlevi
- Belgelerin kolay girişi
- Ödenmemiş hesap bakiyelerinin kontrolü
- Birden fazla para birimiyle çalışabilme yeteneği

İnsan Kaynakları Yönetimi Modülü: İnsan Kaynakları modülünde şirket personeline yapılan ödemeler, seyahat giderleri, vardiya değişiklikleri, kişisel eğitim maliyetleri ve maaş yönetimi ile ilgili tüm bilgilerin kaydedilmesi mümkündür. İnsan kaynakları yönetimi modülünün bazı önemli özellikleri aşağıdaki gibidir:

- Şirketin çalışan sicilindeki verilerin izlenmesi
- Maaş değişiklikleri yapılması
- Maaş bordrosunun hazırlanması
- Kişisel özgeçmiş bankası aracılığıyla işe alımın yönetilmesi,
- Şirket içi ve dışı tüm eğitim taleplerini ve planlarının kontrol edilmesi
- Çalışanların iş performanslarının değerlendirilmesi
- Çalışan self-servis fonksiyonu sayesinde çalışanlar ilerlemelerini, tatillerini, fazla mesailerini, ödüllerini, PDKS' lerini daha kolay takip edilebilmesi ve İK departmanı ile sürekli iletişim kurabilmesi

Üretim Yönetimi Modülü: Üretim yönetimi modülü, müşteri siparişinin alınmasından, ürünün üretilip başka bir firmaya teslimine kadar olan süreçleri içermektedir. Üretim yönetimi modülünün bazı önemli özellikleri aşağıdaki gibidir:

- Ürün ağaçlarının bir modüle aktarılması
- Entegre üretim için veri toplanması
- Kalitenin yönetimi
- Kapasitenin planlanması
- Üretim aşamalarının takip edilmesi
- Ürün ağaçlarında değişiklik yapılabilmesi

Malzeme ve Lojistik Yönetimi: Malzeme ve lojistik yönetimi modülü hem ürünleri hem de ürün olmayanları planlama olanağı tanımaktadır. Ayrıca planlama faaliyetleri yürütülürken talep tahmini, satın alma siparişleri, tüketim, satış bütçesi dikkate alınmaktadır. Malzeme ve Lojistik yönetimi modülünün bazı önemli özellikleri aşağıdaki gibidir:

- İhtiyaç planlamasının tesise dayalı hazırlanması,
- Çok boyutlu veri gösterimi
- Bilgilerin grafiksel takibi

Sipariş İşleme Yönetimi

ERP sipariş yönetimi, siparişlerin girişinden teslimat tarihlerine, durum takibinden kredi limiti yönetimine kadar her şeyin yönetimini kapsamaktadır. ERP işlemlerinin adımları şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. Adım: Sipariş yönetimi sürecinin ilk adımı, bir müşterinin şirkete sipariş vermesiyle başlamaktadır. Teslim alma, müşterinin siparişini kabul etmek ve bunun için ödeme almak anlamına gelmektedir. Bu süreç tamamlandıktan sonra satın alma bilgileri ERP sistemine aktarılarak çalışanların ürünleri sevkiyata hazırlamaya başlaması sağlanmaktadır.

2. Adım: Üretim firmalarında üretim süreci ERP sistemlerine girilmektedir.

3. Adım: Stokların kontrolü ERP sistemi üzerinden yapılmakta ve eksik çıkması durumunda eksik malın satın alma siparişi oluşturulmaktadır.

4. Adım: Eksik malın tedariki yapılıp ERP sistemine işlenmektedir. Sonunda üretime geçilmektedir.

5. Adım: Üretimi tamamlanan siparişler müşteriye gönderilmektedir ve yine sisteme işlenmektedir.

4.UYGULAMA

Bu çalışmada, gerçekleştirilen işlemlerin ERP sistemine entegrasyonu için plastik sektöründe faaliyet gösteren bir plastik enjeksiyon firmasının verileri kullanılmıştır. ERP sistemine aktarılacak olan tedarik zinciri yönetimi süreci firmanın verilerinin gizliliğini sağlamak amacıyla, kurgulanmış bir vaka çalışması kapsamında ele alınmıştır. Bu uygulama kapsamında ürünlerin, makinelerin, yarı mamullerin isimleri X, Y, Z, T, U, F gibi harflerle belirtilmiştir.

Vaka: Bilardo ve langırt üretimi yapan bir firma, 13.11.2023 tarihinde bir plastik enjeksiyon firmasından birim fiyatı KDV hariç 325 TL'den 10 adet X model ürün siparişi vermiştir. Ancak firma, üretim için stoklarını kontrol ettiğinde hammadde Y'den yeterli miktarda bulunmadığını saptamıştır. Bu durumda, siparişin üretilebilmesi için eksik hammaddeyi başka bir şirketten tedarik etmesi gerekmektedir. Y hammaddesinin tedarik süresi de Tablo 3'e göre 7 gün sürmektedir.

Uygulama, UyumERP adlı web tabanlı ERP programı üzerinde gerçekleştirilmiştir. UyumERP programı 4 ana modül altında ele alınmaktadır. Mali İşler Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Malzeme Lojistik Yönetimi ve Üretim Yönetimi modülleri başta olmak üzere çeşitli bölümlere ve eklentilere sahiptir. Ayrıca ana menüde bulunan bu modüllerin, kullanıcı firmaların ortaya çıkabilecek özel istek ve ihtiyaçlarına göre özelleştirilebilmesi de mümkündür. Tedarik Zinciri Yönetimi; hammaddenin tedariğinden, ürünün müşteriye ulaştırılma sürecini kapsadığı için bu rapor kapsamında Malzeme Lojistik Yönetimi ve Üretim Yönetimi modüllerinden yararlanılmıştır.

Tablo 1. (X Model Ürün Ağacı)

Kul. Mik.	Birim	X Model Ürün Ağacı (1 Adet Mamul İçin)
1	Adet	X1 Yarı Mamul
1	Adet	X2 Yarı Mamul
2	Adet	X3 Yarı Mamul
2	Adet	X4 Yarı Mamul
8	Adet	X5 Yarı Mamul
6	Adet	X6 Yarı Mamul
82	Gr	P1 Model Poşet
1	Adet	E1 Model Etiket
1	Adet	Kk1 Model Kullanma Klavuzu
1	Adet	K01 Model Karton

Tablo 2. (Yarı Mamul Ürün Ağacı)

Kul. Mik.	Birim	X1 Yarı Mamul Ürün Ağacı
1300	Gr.	Y Model Hammadde
26	Gr.	Z Model Boya
Kul. Mik.	**Birim**	**X2 Yarı Mamul Ürün Ağacı**
2250	Gr.	Y Model Hammadde
45	Gr.	Z Model Boya
Kul. Mik.	**Birim**	**X3 Yarı Mamul Ürün Ağacı**
2450	Gr.	Y Model Hammadde
49	Gr.	Z Model Boya
Kul. Mik.	**Birim**	**X4 Yarı Mamul Ürün Ağacı**
725	Gr.	Y Model Hammadde
14,5	Gr.	Z Model Boya
Kul. Mik.	**Birim**	**X5 Yarı Mamul Ürün Ağacı**
13	Gr.	T Model Hammadde
0,26	Gr.	F Model Boya
Kul. Mik.	**Birim**	**X6 Yarı Mamul Ürün Ağacı**
2,7	Gr.	U Model Hammadde
0,054	Gr.	P Model Boya

X Model Ürünün üretilmesi için gereken yarı mamuller, hammaddeler, kullanım adetleri ve kullanılacak malzemelerin birimleri yukarıdaki ilk ürün ağacı Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo 2'de ise, X model ürünü oluşturan her bir yarı mamulün üretim aşamasında ihtiyacı olan hammaddeler, kullanım miktarları ve kullanım birimleri görülmektedir. Adım 1'de stoklara tanımlanacak olan hammadde verileri Tablo 1 ve Tablo 2'den elde edilmiştir.

ADIM 1:

İlk olarak hammaddelerin sisteme tanımlanması ve stoklarının girişinin sisteme yapılması gerekmektedir. Bu aşamada, Malzeme Lojistik Yönetimi Modülünün Envanter Yönetimi bölümü kullanılmıştır.

İlk olarak Envanter Yönetimi > Depo/Stok Bilgileri > Stok Kart Tanım bölümünden sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2'de bulunan tüm hammaddeler sisteme tanımlandı. Ardından sisteme tanımlanan bu hammaddeler Depo/Stok Bilgileri > Toplu İşlemler> Stok Kartı Toplu İşlemler bölümünden önce firmaya, ardından hammadde deposuna tanımlandı.

Sonrasında, firmanın elinde hangi hammaddeden ne kadar var, sistemde görüntüleyebilmek için Envanter Yönetimi> Stok Hareket bölümünden tüm hammaddelere sırasıyla birimlerine göre stok girişi yapıldı. X mamulünün üretim sürecinin bir parçası olan sarf malzemelerinin de aynı bölümden birimlerine uygun şekilde, stok girişleri sağlandı.

	Sıra No	Depo Kodu	Stok Kodu	Stok Adı	Birim	Miktar	Hareket Birim Fiyatı	Hareket Para Tutarı	Para
Kaydet Vazgeç	70,00								
Yeni Düzelt Sil Ko...	60,00		V-HM-06	P Model Boya	GR	5,00000	0,05500000	0,28	TRY
Yeni Düzelt Sil Ko...	50,00		V-HM-05	U Model Hammadde	GR	165,00000	0,04000000	6,60	TRY
Yeni Düzelt Sil Ko...	40,00		V-HM-04	F Model Boya	GR	21,00000	0,05500000	1,16	TRY
Yeni Düzelt Sil Ko...	30,00		V-HM-03	T Model Hammadde	GR	1.050,00000	0,03500000	36,75	TRY
Yeni Düzelt Sil Ko...	20,00		V-HM-02	Z Model Boya	GR	1.980,00000	0,05500000	108,90	TRY
						73.221,00000			

Şekil 1. (Stok Hareketi Giriş Ekranı)

Tablo 3. (Sarf Malzemelerin Tedarik Süreleri)

Sarf Malzeme	Tedarik Süresi (İş Günü)	Fiyatı (₺)	Birim
E1 Model Etiket	4	₺ 0,03	Adet
Kk1 Model Kullanma Klavuzu	4	₺ 1,25	Adet
K01 Model Karton	7	₺ 8,95	Adet
P1 Model Poşet	7	₺ 35,00	Kg
Y Model Hammadde	7	₺ 27,00	Kg
T Model Hammadde	7	₺ 35,00	Kg
U Model Hammadde	10	₺ 40,00	Kg
Z Model Boya	5	₺ 55,00	Kg
F Model Boya	5	₺ 55,00	Kg
P Model Boya	5	₺ 55,00	Kg

Tablo 3'teki veriler, X mamulünün yapısında bulunan hammaddelerin ve sarf malzemelerinin tedarik sürelerini ve birim fiyatlarını göstermektedir. Adım 2'de, Y Model Hammadde için oluşturulacak satın alma siparişi kapsamında kullanılacak veriler Tablo 3'ten elde edilmiştir.

ADIM 2:

Eksik hammaddenin tedariki için firmanın, bir satın alma süreci gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu süreç şu şemayla ifade edilebilmektedir;

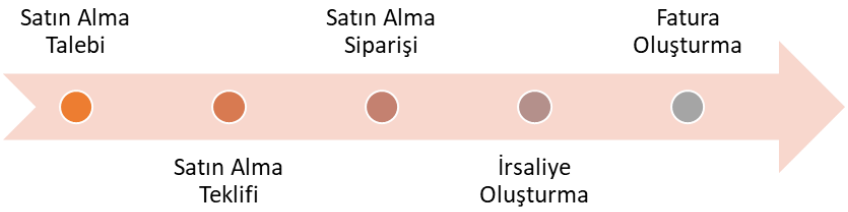

Şekil 2. (Satın Alma Süreci Adımları)

İlk olarak eksik hammadde için satın alma talebinin oluşturulması gerekmektedir. Satın alma talebinin oluşturulmasının ardından, satın alma teklifleri oluşturulur. Bu kısımda eğer belirli bir tedarikçi mevcutsa satın alma teklifi direkt o tedarikçiye göre oluşturulabilir. Ancak eğer farklı tedarikçilerden yararlanma veya fiyat alma gibi bir ihtimal söz konusuysa birden fazla tedarikçiye göre satın alma teklifi oluşturulabilmektedir. Sonrasında oluşturulan bu tekliflerden firma için en uygun fiyata sahip olan seçilir ve satın alma siparişi oluşturulur. Ardından satın alma irsaliyesi ve faturası kesilir. Bu işlemlerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan alan

İlk olarak, Malzeme Lojistik Yönetimi > Satış/Satınalma Yönetimi > Satınalma Sipariş Yönetimi > Talep Yönetimi > Satın Alma Talebi bölümünden eksik olan Y model hammadde için satın alma talebi oluşturulur.

Ardından ekrana gerekli veriler girildikten sonra ekran kaydedilir. Satınalma sipariş yönetimi > Teklif Yönetimi > Talepten Teklif Oluşturma Kısmından satın alma talebi oluşturulan ürünler görüntülenir ve işlem yapılmak istenen malzeme veya ürün seçilir. Ekranda açılan yeni panelde, teklif alınmak istenen tedarikçi ya da tedarikçilerin cari kodları listeye eklenir ve satın alma teklifleri oluşturulur.

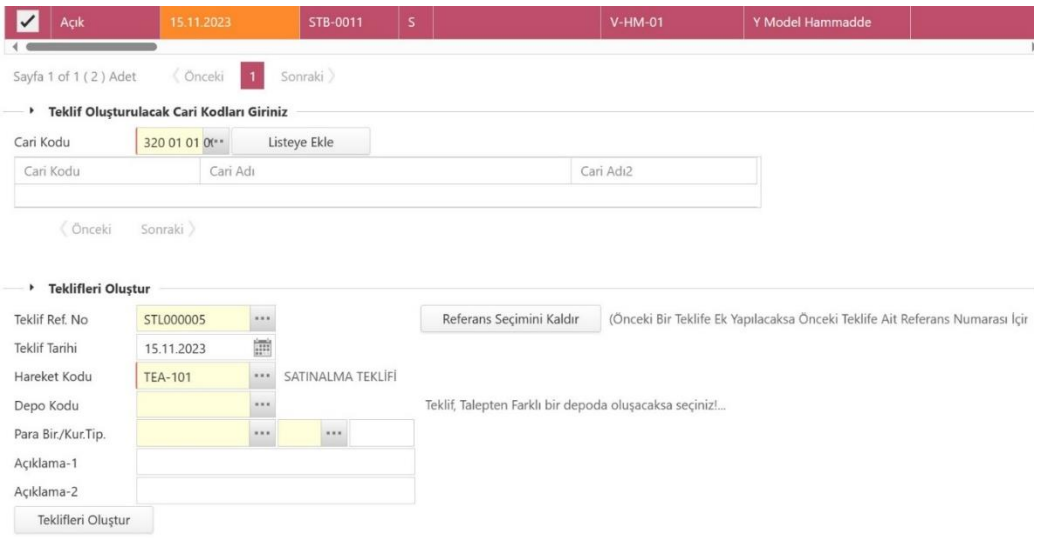

Şekil 3. (Talepten Teklif Oluşturma Ekranı)

Sonrasında Teklif Değerlendirme/Sipariş oluşturma ekranında tüm teklifler görüntülenir ve en uygun bulunan teklif siparişe dönüştürülür. Ardından oluşturulan sipariş görüntülenir.

Satın alma siparişi oluşturulduktan sonra sipariş sayfasının en altında bulunan irsaliye oluştur ve fatura oluştur butonları aktif hale gelir. İrsaliye Oluştur butonuna tıklayarak siparişin alış irsaliyesi oluşturulur.

Oluşan alış irsaliyesi penceresinin altında bulunan Fatura Oluştur butonuna tıklanarak irsaliyenin, alış faturasına dönüştürülmesi sağlanır.

Tablo 4. (İş İstasyonları)

Yarı Mamul ve Sarf Malzeme İş İstasyonları	**İstasyon**	**Çıkış S. (Sn)**
X1 Yarı Mamul (1 Adet)	Makine 1	55
X2 Yarı Mamul (1 Adet)	Makine 2	33
X3 Yarı Mamul (2 Adet)	Makine 3	75
X4 Yarı Mamul (2 Adet)	Makine 4	35
X5 Yarı Mamul (8 Adet)	Makine 5	50
X6 Yarı Mamul (6 Adet)	Makine 6	30
E1 Model Etiket	Montaj Alanı	60
Kk1 Model Kullanma Klavuzu	Montaj Alanı	60
K01 Model Karton	Montaj Alanı	60
P1 Model Poşet	Montaj Alanı	60

Tablo 4'teki veriler, X model ürünün yapısında kullanılan X1, X2, X3, X4, X5 ve X6 yarı mamullerinin üretildikleri istasyonları ve aynı ürünün yapısında kullanılan sarf malzemelerin ürüne monte edildiği istasyonları göstermektedir. Aynı zamanda bu yarı mamullerin istasyondan çıkış sürelerini, saniye cinsinden belirtmektedir.

Tablo 5. (X Model Ürün İş İstasyonu)

Mamul İş İstasyonları	**İstasyon**	**Çıkış S. (Sn)**
X Model Ürün Mamul (1 Adet)	Makine 7 + Montaj Alanı	72

Tablo 5'teki veriler, X mamulünün birleştirildiği istasyonları ve bu ürünün bu istasyonlardan çıkış süresini saniye cinsinden göstermektedir. Adım 3'te, X mamulünün firmada üretilme sürecinde kullanılan istasyon verileri Tablo 4 ve Tablo 5'ten elde edilmiştir. İlaveten, sisteme tanımlanacak ürün ağacı modeli için Tablo 1 ve Tablo 2'deki verilerden yararlanılmıştır.

ADIM 3:

3.adımdan itibaren Malzeme Lojistik Yönetimi modülüne ufak bir ara verilir ve Üretim Yönetimi Modülüne geçiş yapılır. Bu aşamada artık 15.11.2023 tarihinde sipariş verilen Y model hammadde, 7 gün süren bir temin süresinin ardından 22.11.2023 tarihinde firmanın eline ulaşmıştır. Bununla birlikte firma 22.11.2023 tarihinde 10 adet X model ürün üretebilmek adına

süreci başlatmıştır. Ancak bu sürecin UyumERP sistemine entegrasyonunu gösteren adımlar şeması şu şekildedir;

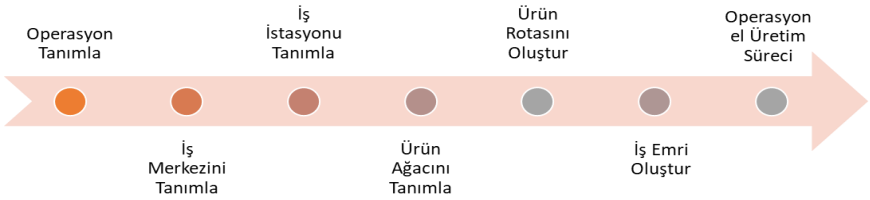

Şekil 4. (Üretim Yönetimi Süreci Adımları)

İlk olarak, sisteme X model ürünün oluşturulabilmesi için montaj, kaynak gibi istasyonlarda gerçekleşecek operasyonlar tanımlanır.

Ardından tüm bu üretimin gerçekleştiği fabrika, iş merkezi olarak tanımlanır. Bu vaka kapsamındaki iş merkezi "Fabrika 34" olarak tanımlanmıştır.

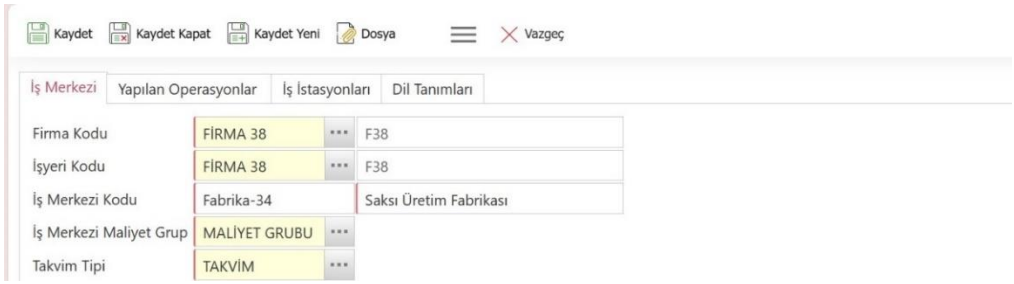

Şekil 5. (İş Merkezi Ekranı)

Sonrasında, sırasıyla X1, X2, X3, X4, X5, X6 yarı mamullerinin ve X mamulünün oluşturulacağı her bir makine, iş istasyonu olarak sisteme tanımlanır. Örneğin, bu vaka kapsamında X1 yarı mamulü için gerekli iş istasyonu "Makine-01" istasyon kodu ve "X1 Üretim" adı ile sisteme tanımlanmıştır.

Şekil 6. (X1 Yarı Mamul Ürün İş İstasyon Ekranı)

Üst sekmedeki "Hareket Kodları ve Depolar" bölümünden üretim için gerekli hammaddelerin hangi depodan temin edileceği ya da istasyondan çıkan ürünün hangi depoya gideceği bilgileri tanımlanır. Ardından üst penceredeki "Yapılan Operasyonlar" sekmesinden o istasyonda gerçekleştirilecek operasyonlar sisteme tanımlanır.

Şekil 7. (Hareket Kodları ve Depolar Ekranı)

Yine üst penceredeki "Üretilen Stok Bilgisi" kısmına da o istasyondan çıkacak ürünün bilgisi tanımlandıktan sonra iş istasyonlarının tanımlanma süreci sona ermiş olur.

Sonraki adımda artık ürün ağaçları sisteme tanımlanmaya başlar. Ürün ağacı adı verilen yapılar, üretilecek bir ürünün yapısında bulunan hammadde, yarı mamul gibi bileşenleri ve bu bileşenlerin miktarlarını gösteren hiyerarşik sistemlerdir. İlk olarak, sırasıyla X1, X2, X3, X4, X5 ve X6 yarı mamullerinin ürün ağaçları sisteme tanımlanır. Örneğin; X1 yarı mamulünün üretilebilmesi için gereken Y model hammaddenin ve Z model boyanın miktarı gram cinsinden X1 yarı mamulünün ürün ağacı olarak sisteme tanımlanır. Tüm yarı mamüllerin ve en son da X mamulünün ürün ağacının sisteme tanımlanıp "Kaydet"e basılmasıyla "Ürün Ağacı" butonu aktif hale gelir.

Ürün ağacının sisteme tanımlanmasının ardından ürün rotasının oluşturulması gerekmektedir. Ürün rotası, bir ERP sisteminde ürünün üretim sürecinde takip edeceği adımların ve aşamaların sisteme entegre edilmesini ifade eden bir kavramdır. Bu rotanın tanımlanması, iş süreçlerinin düzenli ve etkili bir şekilde yönetilmesine yardımcı olur. Bu aşamada, sırasıyla X1, X2, X3, X4, X5, X6 yarı mamullerinin ve X mamulünün rotaları sırasıyla sisteme tanımlanır. Örneğin; aşağıdaki resimde gösterilen X1 yarı mamulünün rotası için, gerçekleştirilen operasyon, üretimin gerçekleştiği iş merkezi, X1 yarı mamulünün çıktığı iş istasyonu ve istasyondan çıkış süresi (saniye cinsinden) bu aşamada belirtilir. Ayrıca bu tanımlamalar, diğer tüm yarı mamuller ve son ürün için de gerçekleştirilir.

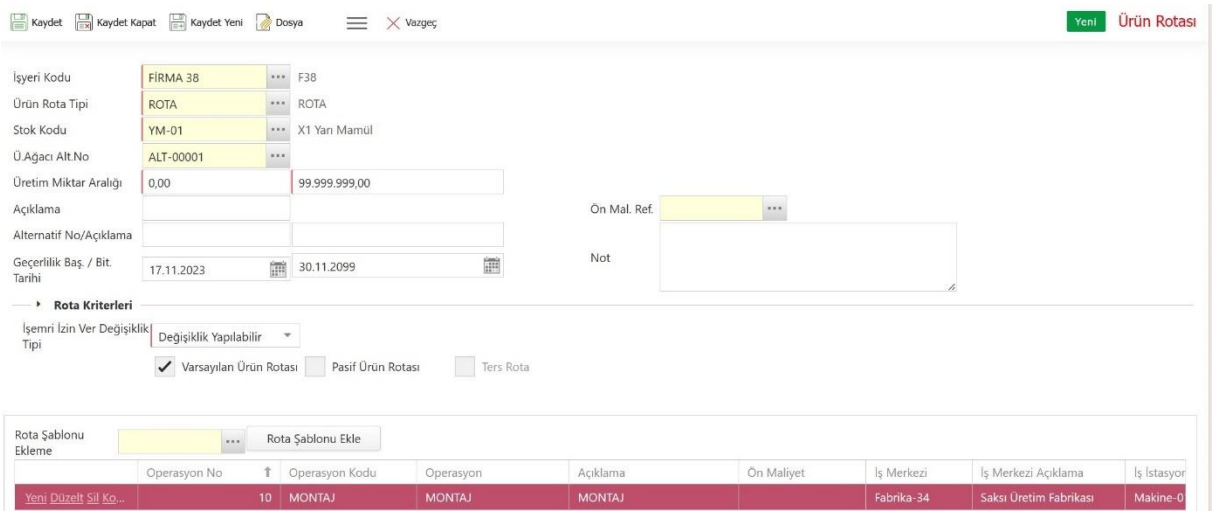

Şekil 8. (Ürün Rotası Oluşturma Ekranı)

Ürün rotasının belirlenmesinin ardından üretim sürecini başlatmak için iş emirlerinin verilmesi gerekmektedir. Sırasıyla X1, X2, X3, X4, X5 ve X6 yarı mamulleri ve de X mamulü için iş emirleri sisteme tanımlanmalıdır. Örneğin aşağıdaki resimde; X1 yarı mamulü için Normal İş Emri oluşturma süreci gösterilmektedir. 10 adet X mamulünde 10 adet X1 yarı mamulü bulunacağı için (Tablo 1'e göre) üretilecek toplam X1 yarı mamul miktarı 10 adet olarak yazılır. Detayları doldur butonuna basıldığında ise daha önce ürün rotası belirlenirken sisteme tanımlanan birim üretim süresine göre, sistem 10 adet yarı mamulün ne kadar zamanda üretileceğini hesaplar ve ürünlerin istasyondan çıkış süresini belirler.

Tablo 6. (Yarı Mamullerin İstasyondan Çıkış Süreleri)

İstasyondan Çıkan Yarı Mamulün Adı	Yarı Mamulün İstasyondan Çıkış Süresi
X1	9 Dk (09:43 Bitiş Saati)
X2	6 Dk (09:40 Bitiş Saati)
X3	24 Dk (09:58 Bitiş Saati)
X4	12 Dk (09:42 Bitiş Saati)
X5	64 Dk (10:34 Bitiş Saati)
X6	30 Dk (10:00 Bitiş Saati)

İstasyondan son çıkan yarı mamul X5 olduğu için (64 dakika sürüyor) X mamulünün montaj süreci 10:34'ten önce başlayamaz.

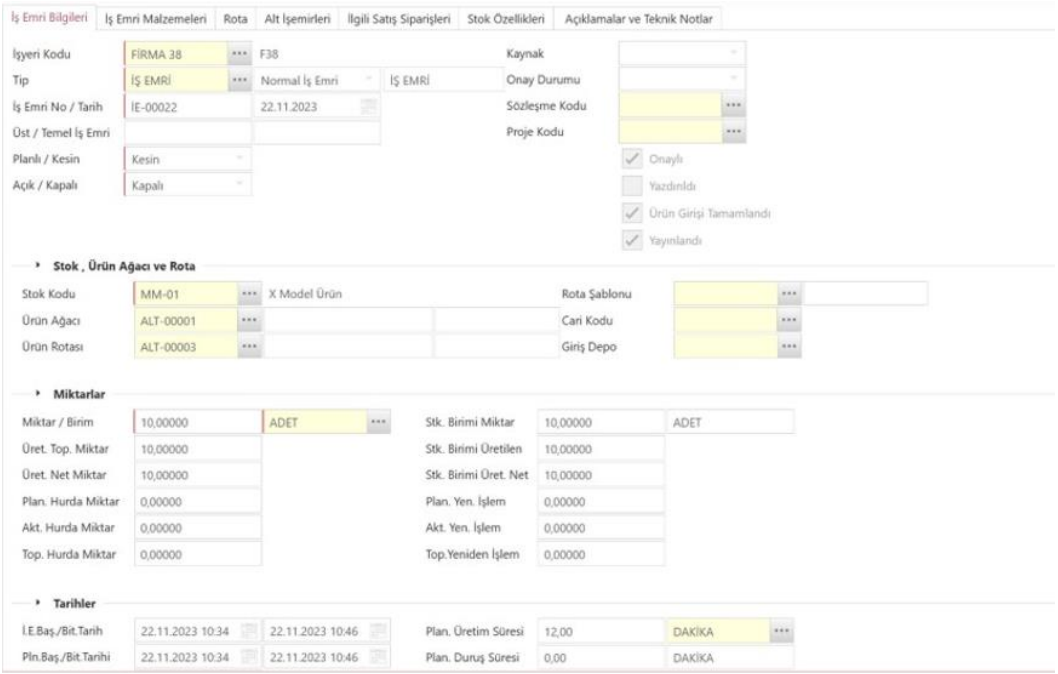

Şekil 9. (X Mamulü İçin İş Emri Ekranı)

En son ise artık Üretim Yönetimi > İş Emri ve Üretim Girişi > Üretim Girişi > Operasyonel Üretim Girişi ekranından tüm X1, X2, X3, X4, X5 ve X6 yarı mamulleri ve X model ürün için sırasıyla operasyonel üretim girişi yapılır ve 10 adet X model ürünün üretimi gerçekleştirilmiş olur. X model ürün için oluşturulan operasyonel üretim girişi ekranı aşağıdaki resimde gösterilmektedir;

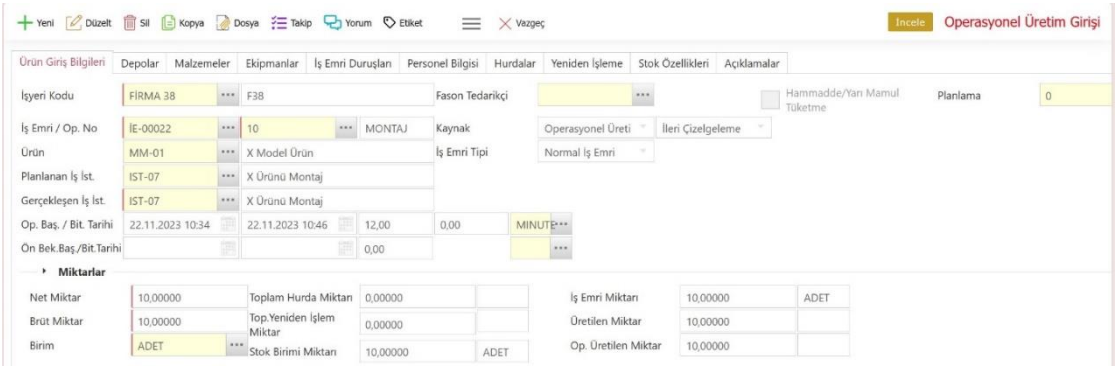

Şekil 10. (Operasyonel Üretim Girişi Ekranı)

Gerekli işlemlerin yapılmasının ardından 10 adet X model ürünün üretimi tamamlanmış olur.

X MODEL ÜRÜN MALİYET (ADET)	BİRİM	MİKTAR	BİRİM MALİYET	TOPLAM MALİYET
X1 YARI MAMÜL	ADET	1	₺ 32,50	₺ 32,50
X2 YARI MAMÜL	ADET	1	₺ 55,60	₺ 55,60
X3 YARI MAMÜL	ADET	2	₺ 65,50	₺ 131,00
X4 YARI MAMÜL	ADET	2	₺ 19,50	₺ 39,00
X5 YARI MAMÜL	ADET	8	₺ 0,25	₺ 2,00
X6 YARI MAMÜL	ADET	6	₺ 0,05	₺ 0,30
P1 MODEL POŞET	GR	82	₺ 0,04	₺ 2,87
E1 MODEL ETİKET	ADET	1	₺ 0,03	₺ 0,03
KK1 MODEL KULLANMA KLAVUZU	ADET	1	₺ 1,25	₺ 1,25
K01 MODEL KARTON	ADET	1	₺ 8,95	₺ 8,95
İŞÇİLİK (5 İŞÇİ)	ADAM/SAAT	0,8333	₺ 25,00	₺ 20,83
NAKLİYE	KONTEYNER	0,00025	₺ 15.000,00	₺ 3,75
			TOPLAM MALİYET	₺ 298,08

Şekil 11. (X Model Ürünün Toplam Maliyeti)

Şekil 11'deki veriler, üretim yapan plastik enjeksiyon firmasının, X model ürünü üretmek için harcadığı birim maliyetleri ve toplam maliyeti Türk lirası cinsinden göstermektedir.

Tablo 7. (X Model Ürünün Fiyatlandırması)

Ürün Fiyatı	Ürün Maliyeti	Firma Kar Payı
(281,4165 + X) X Kdv(%18)	281,4165	X

Tablo 7'deki veriler, üretici firmanın X model ürün için oluşturduğu fiyatlandırma politikasını göstermektedir. Bu vaka kapsamında, X ürünün birim satış fiyatı KDV hariç 325 TL olarak ele alınmıştır. Son bölüm olan Adım 4'te kullanılacak veriler, Şekil 11 ve Tablo 7'den elde edilmiştir.

ADIM 4:

Son aşamada ise, artık üretilen siparişin müşteri firmaya satışının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada tekrardan Malzeme Lojistik Yönetimi Modülüne geri dönüş sağlanır. Uyum ERP sistemine göre Satış Sipariş Yöntemi bu süreci kapsamaktadır;

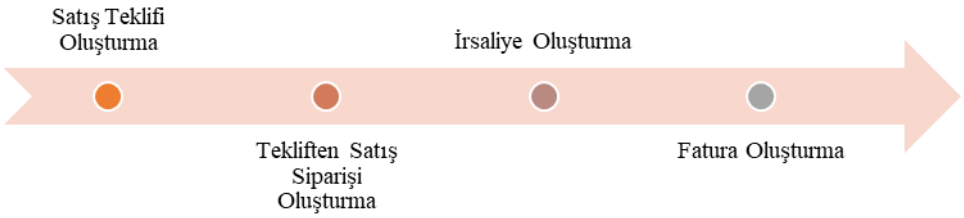

Şekil 12. (Satış Sipariş Yönetimi Adımları)

İlk olarak, stoklarda mevcut olan 10 adet X model ürün için, Malzeme Lojistik Yönetimi > Satış/Satınalma Yönetimi > Satış Sipariş Yönetimi > Teklif Yönetimi > Satış Teklif bölümünden satılacak ürünün stok kodu, stok adı, birimi, birim fiyatı, satış adedi, sevk ve teslimat tarihi gibi bilgileri girilerek satış teklifi oluşturulur.

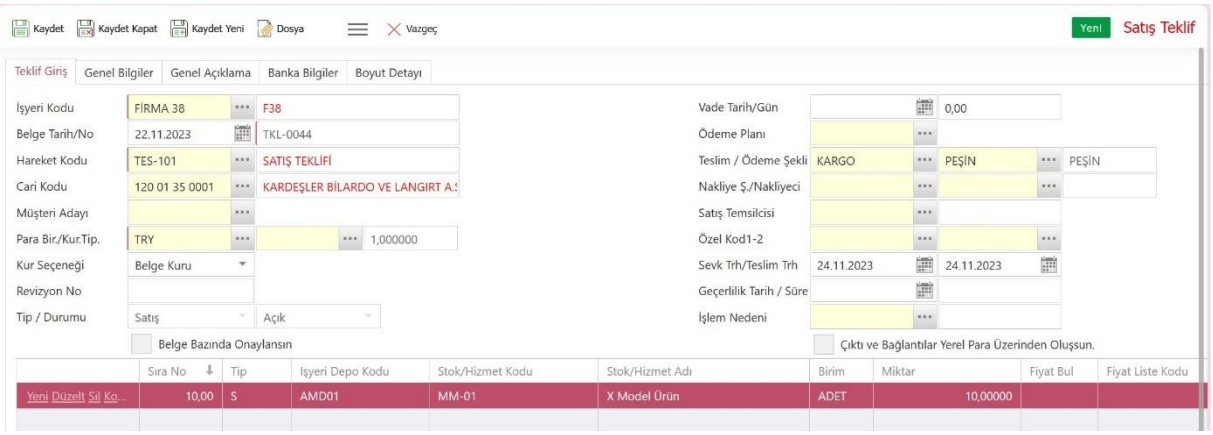

Şekil 13. (Satış Teklif Ekranı)

Satış teklifinin oluşturulmasının ardından Malzeme Lojistik Yönetimi > Satış/Satınalma Yönetimi > Satış Sipariş Yönetimi > Teklif Yönetimi > Tekliften Satış Sipariş Oluştur ekranında oluşturulan teklifler görüntülenir ve siparişe dönüştürülmek istenen teklif seçildikten sonra sipariş oluşturulur.Siparişin oluşturulmasının ardından, satış sipariş ekranının en altında bulunan "İrsaliye Oluştur" butonuna tıklanır ve açılan Siparişten İrsaliye Oluştur ekranından satış irsaliyesi oluşturulur.Satış faturasının oluşturulmasının ardından tedarik zinciri sürecinin ERP sistemine entegrasyonu kısmı sona ermektedir.

SONUÇ

Tedarik yönetim sürecinin doğru bir kurumsal kaynak planlaması ile yapılması, sürecin her adımını ayrıntılı görebilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu plastik enjeksiyon firmasının tedarik zinciri yönetimi sürecinin başarılı bir şekilde bir ERP sistemine entegrasyonunun organizasyonun genel etkinliğini artırabileceği söylenebilmektedir. Entegrasyon sayesinde, firma stok yönetimi, talep tahminleri, üretim planlaması ve lojistik süreçlerinde daha hızlı ve daha hassas kararlar alabilmekte, operasyonel verimliliğini artırabilir. Ayrıca, gerçek zamanlı veri erişimi ve analitik araçlar, yöneticilere daha iyi bilgi sağlamakta ve stratejik karar alım süreçlerini güçlendirmektedir. Bu entegrasyonun sonucunda, firma müşteri memnuniyetini artırarak rekabet avantajı elde edebilir ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilir. Elde edilen verimlilik artışları, maliyet tasarrufları ve rekabet avantajı, plastik enjeksiyon endüstrisinde

faaliyet gösteren diğer firmalara da benzer entegrasyon stratejilerini değerlendirmeleri için bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışma, plastik enjeksiyon sektöründeki firmalar için ERP entegrasyonunun önemini vurgulayarak, endüstri genelinde daha etkili tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına yol açabilir.

Çalışmanın yapıldığı plastik enjeksiyon firmasında ERP sistemi etkin bir şekilde kullanılmamaktadır. Bu çalışma ile birlikte uygulama aşaması firma ile paylaşılmış ve sistemin entegre edilmesi durumunda ERP sisteminin tedarik zincirindeki sipariş işleme sürecine sağlayacağı avantajlar rapor üzerinde gösterilmiştir. Tedarik zinciri yönetimi sürecinin ERP sistemine entegrasyonu sağlanmak istendiğinde firma içinde bir ERP ekibi kurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmad, H. , Hanandeh, R. , Mustafa, H. , Alzagheer, H. & Barakat, S. (2021). The Effects Of ERP System İmplementation On The Integration Of Supply Chain. Uncertain Supply Chain Management, (9), 1099–1106.

Chofreh, A. G. , Goni, F. A. , Klemes, J. J. , Malik, M. N. & Khan, H. H. (2020). Development Of Guidelines For The İmplementation Of Sustainable Enterprise Resource Planning Systems. Journal of Cleaner Production, (244), 118655.

Durdu, A. & Batur, B. C. (2022). Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) Yazılımı Kullanımının İşletmelere Sağladığı Faydalar. 15. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, (UBAK).

Kant, B. & Odabaş, M. S. (2019). Erp Sistemlerinin Farklı Uygulama Alanlarında Kullanımının Kronolojik İncelenmesi . Black Sea Journal of Engineering and Science , 2 (3) , 106-111 .

Keskinkılıç, M. & İpkin, M. (2023). İşletmelerde ERP Uygulamalarının Dijital Dönüşüm Sürecine Katkıları . Aurum Journal of Social Sciences , 8 (1) , 49-74 .

Khan, U. , Asim, M. & Manzoor, S. (2020). Improving Supply Chain Management Of A Distribution Firm Using ERP System. European Journal of Business and Management Research, 5 (2).

Kunath, M. & Winkler, H. (2019). Usability Of Information Systems To Support Decision Making In The Order Management Process. Procedia CIRP (81), 322-327.

Li, Q. & Wu, G. (2021). ERP System in the Logistics Information Management System of Supply Chain Enterprises. Mobile Information Systems, (2021), 0-11.

Mahar, F. , Ali, S. I. , Jumani, A. K. & Khan, M. O. (2020). ERP System Implementation: Planning, Management, And Administrative Issues. Indian Journal Of Science And Technology, 13 (01), 1-22.

Maliszewska, J. P. & Klos, S. (2019). The Methodology Of The S-ERP System Employment For Small And Medium Manufacturing Companies. IFAC-PapersOnline, 52 (10), 85-90.

Mammadov, R. , Tarhan Mengi, B. & Doğan, S. (2020). Bir Perakende İşletmesinde ERP Sistemi Üzerinden Satın Alma Ve Ödeme Döngüsünün Tasarımı. Muhasebe ve Finansman Dergisi , (87) , 65-88 .

Marsudi, A. S. & Pambudi, R. (2021). The Effect of Enterprise Resource Planning (ERP) on Performance with Information Technology Capability as Moderating Variable. Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura, 24 (1), 1-11

Özgüner, Z. & Aytekin, M. (2022). Sipariş İşlemenin Lojistik Performansa Etkisinde Tedarik Etkinliğinin Aracılık Rolü . İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 9 (1) , 197-213.

Özköse, E. & Odabas, M. S. (2021). İşletmelerde ERP Programı Kullanmanın Avantajları . Black Sea Journal of Engineering and Science,4 (4), 226-231.

Surung, J. S. , Bayupati, I. P. A. & Putri, G. A. A. (2020). The Implementation Of ERP In Supply Chain Management On Conventional Woven Fabric Business. I.J. Information Engineering and Electronic Business, (3), 8-18.

KRİZ YAŞAMIŞ ŞİRKETLERİN İZLEDİKLERİ KRİZ YÖNETİMİ POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON CRISIS MANAGEMENT POLICIES AND PRACTICES FOLLOWED BY COMPANIES THAT EXPERIENCED CRISIS

Dr. Öğr. Üyesi Tuba BIYIKBEYİ
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İşletme, **ORCID NO:** 0000-0003-1770-7304

Kübra Dilan ACAR
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İşletme, **ORCID NO:** 0009-0003-1734-5347

ÖZET

Krizler, şirketler için tehlike teşkil eden olaylardır. Şirketler krizleri etkili bir şekilde yönetemediği takdirde krizler şirkete zarar verebilir, şirketin kurumsal itibarını zedeleyebilir, ticari hayatını sekteye uğratıp devamlılığını sürdürmesini engelleyebilir. Bu nedenle şirketlerin kriz veya krizleri yaşamadan önce gerekli planları, programları yapıp önlem alması gerekir. Şirketlerin kriz nedeniyle oluşan olumsuz imajı etkili bir şekilde yürütülen kriz yönetim süreci ile düzeltilebilir hatta olumlu yönde değiştirilebilir. Yapılan araştırmalardan yola çıkarak araştırmanın amacı, geçmişte kriz yaşamış çeşitli büyük şirketleri belirleyerek bu şirketlerde krize sebep olan temel faktörleri ve politikaları inceleyip etkili çözüm yöntemlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla literatür inceleme tekniği kullanılmıştır. Literatür inceleme aşamasında temel olarak Dergipark, Science Direct, Emerald Insight veri tabanlarında yer alan çalışmalar ile çeşitli gazete arşivleri (CNN, New York Times, Dünya Gazeteleri gibi) incelenmiştir. Araştırma, yaşanmış çeşitli büyük krizlerin sebeplerini ve çözüm şekillerini ortaya koymaktadır. Sonraki dönemlerde olası krizler için çözüm önerisi niteliği taşıdığı düşüncesi, araştırmanın önemini belirtmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda bazı şirketler hatalarını her türlü yöntem ve politikalarla telafi ederken bazı şirketler ise hatalarını telafi edememiş ve krizi yönetememiştir. İncelenen krizler ve politikalar göz önünde bulundurulduğunda genel çözüm yöntemi; kriz planı oluşturmak, iyi bir iletişim stratejisi, esneklik ve adaptasyon, eğitim ve hazırlık, müşteri odaklılık, finansal stratejiler, iyileşme ve öğrenme olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz Yönetimi

ABSTRACT

Crises are events that pose a danger to companies. If companies cannot manage crises effectively, crises may harm the company, damage its corporate reputation, disrupt its commercial life and prevent its continuity. For this reason, companies need to make the necessary plans, programs and take precautions before experiencing a crisis or crises. The negative image of companies caused by the crisis can be corrected or even changed positively with an effectively conducted crisis management process. Based on the research conducted, the aim of the research is to identify various large companies that have experienced crises in the past, examine the main factors and policies that caused the crises in these companies, and reveal effective solution methods. For this purpose, the literature review technique was used. During

the literature review phase, studies in Dergipark, Science Direct, Emerald Insight databases and various newspaper archives (such as CNN, New York Times, Dünya Newspapers) were examined. The research reveals the causes and solutions to various major crises. The idea that it is a solution proposal for possible crises in the following periods indicates the importance of the research. As a result of the research, while some companies compensated for their mistakes with all kinds of methods and policies, some companies could not compensate for their mistakes and could not manage the crisis. Considering the crises and policies examined, the general solution method is; Creating a crisis plan, a good communication strategy, flexibility and adaptation, training and preparation, customer focus, financial strategies, recovery and learning.

Key Words: Crisis, Crisis Management

GİRİŞ

Krizler beklenilmeyen bir zamanda ortaya çıkabilen ve doğru politikalarla yönetilmediği takdirde şirketlerin hâlihazırdaki düzenini bozan hatta şirketlerin devamlılığının tehlike altına alan durumlardır (Reilly, 1987). Krizler yıpratıcı ve yıkıcı özellik taşıyan olaylardır. Kriz dönemlerinde şirketlerin bazı hedefler belirlemesi gerekebilir. Bu hedefleri arasında ticari hayatının devamlılığını sürdürme ve karlılığını olabildiğince üst düzeye çıkarma bulunabilir (Shrivastava ve Mitroff, 1987). Krizler, şirketlerin hedeflerinin biri veya daha fazlasını tehdit etmesi şirketlerin kriz durumundan bahsedilebilmesi için yeterli olabilir (Keown M., 1997). Şirketler kriz döneminde krizi etkili bir şekilde yönetebilmelidir. Kriz yönetimi, aniden ortaya çıkan krizin, şirketin imajının ve hedef kitlesinin zarar görmemesi için yapılan, kriz dönemini en az kayıpla atlatabilmesi için bilinçli ve programlı kurumsal iletişim çalışmalarının yapılması ve gerekli önlemlerin alınarak uygulanması sürecidir (Haşit, 2000). Araştırmanın veri toplama yöntemi olarak literatür taraması yapılmıştır. Kavramsal çerçeve ile kriz kavramı ve kriz yönetim kavramı detaylıca incelenmiştir. Daha sonra ise kriz yaşamış Dünyaca bilinen 10 büyük şirket belirlenmiştir. Bu şirketlerin yaşadığı krizlerin sebepleri ve geliştirdikleri çözüm yöntemleri ayrı ayrı incelenmiştir. Araştırmanın sonuç kısmına gelindiğinde bu firmaların yaşadığı sorunların ve çözümlerin genel hatları ortaya konulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇEVRE

1.1 Kriz Kavramı

Krizi tanımlayan birden fazla tanım mevcuttur. Krizin sözlük anlamı “sonucu tehlikeli olabilen olay veya olaylar” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2017). Bir kurumun düzenli olan işleyişini bozan ve aniden meydana gelen herhangi bir olay, durum olarak nitelendirilebilir.

Krizler, şirketlerin hâlihazırdaki faaliyetlerinin yanı sıra kurumun yapısını tehdit eder, şirketin ticari hayatı devam edemez ve rekabet ortamında olumsuz sonuçlar meydana getirir. Krizler, şirketin etkileşimi veya değişimi yönünde önemli bir etkiye sahiptir (Tüz vd., 2004).

Aydede (2002) ‘ ye göre kriz, aniden ve beklenilmeyen bir zamanda meydana geldiğinde şirketlerin şuan ki düzenini negatif yönde etkileyen, yıpratıcı ve yıkıcı özelliğe sahip durumlardır. Krizler şirketlerin hedeflerini tehdit eden, şirketin devamlılığını tehlikeye sokan ve hızlı önlem alınmasını gerektiren durumlar kriz olarak nitelendirilir (Can,1997). Şirketler, zaman içerisinde birden fazla kriz ile karşı karşıya kalabilirler.

Şirketlerin sahip olukları kurumsal itibar, şirketin krizden daha kolay çıkmasına yardımcı olmaktadır. Şirketlerin kriz geçmişi, yaşanması olası krizlerden ne düzeyde etkileneceğini belirler (Coombs ve Holladay, 2001).

1.2 Kriz Yönetimi Kavramı

Aniden ortaya çıkan ve şirketler açısından olumsuz sonuçlar meydana getiren kriz, şirketin kurumsal itibarını, kurumun kimliğinin zarar görmemesi için kriz yönetimi bilinçli ve programlı bir şekilde uygulanmalıdır (Çamdereli, 2004).

Kriz yönetimi, kriz durumları için önceden önlem alınması, planlar dâhilinde olmayan krizlerden en az kayıpla çıkılabilmesi için gerekli kurumsal çalışmaların yapılmasıdır (Tutar, 2000). Krizi önlemek için iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu iki yaklaşım krizden kaçma ve krizi engelleme yaklaşımıdır. Krizden kaçma yaklaşımı, krizi önlemek ve denetlemek için şirketlerin krizden etkilenmemesini amaçlayan yaklaşımdır. Krizden kaçma yaklaşımı, kriz yönetimini, krizi engellemek için uygun bir kurum yapısı meydana getirmek ve korumak olarak görmektedir. Krizi çözme yaklaşımı ise kurumu en az maliyet ve kayıpla krizden kurtarmayı hedefler (Tutar, 2000). Krizi engellemek için şirket, kurum yapısını korumalı, yakın ve uzak çevreyi sürekli incelemesi gerekmektedir (Dinçer, 1992). Krizden kurtulmak için programlı ve sistematik kararlar alınmalı ve uygulanmalıdır (Tutar, 2000).

Krizler, farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığı için özgün çalışmalar ile krizler yönetilmelidir (Tekin ve Zerenler, 2005). Şirketin krizleri atlatabilmesi için kurumsal iletişim büyük bir önem taşıyabilir. Kurumsal iletişim, krizi yönetme sürecinde büyük önem taşımaktadır. Kurumların tüm iletişim süreçlerini kapsayan kurumsal iletişim, kriz döneminde geliştirilecek stratejilerin hedef kitleye göre planlanması gerekir (İmir, 2018). Sosyal medya araçları, kurumsal iletişim için şirketlere yeni bir mecra olmuştur. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile birlikte şirketlerin itibar yönetimi bu alanda önem kazanmıştır. Şirketler, kurumsal itibarlarını korumak için dijital ortamda aktif olmak zorundadırlar (Karayel vd., 2017).

1.3 Temel Kriz Yönetim Teknikleri

Şirketler krizi yönetmek için bazı tekniklere başvurabilir. Bunlar (Kash ve Darling, 1998);

- Kriz Planı Oluşturmak: Kriz yönetimi stratejileri önceden planlanmalı ve hızla uygulanabilir olmalıdır. Hazır olmak, organizasyonun daha hızlı ve etkili bir şekilde tepki vermesini sağlar.
- İyi Bir İletişim Stratejisi: Hem iç hem de dış paydaşlarla açık ve düzenli iletişim kurmak krizle başa çıkmayı kolaylaştırır. Etkili iletişim, yanlış anlamaları ve organizasyonun itibarını korur.
- Esneklik Ve Adaptasyon: İşletmenin değişime gitmesi gerekiyorsa değişime gitmeli ve buna en kısa sürede adapte olmalıdır.
- Eğitim ve Hazırlık: İşletme kriz ile ilgili iş görenlere gerekli eğitimi vererek kriz dönemine hazır hale getirmelidir.

- Müşteri Odaklılık: Hâlihazırdaki müşteri kitlesini, müşteri ilişkilerini koruma ve sadakatleri arttırma yeteneği gereklidir.

- İyileşme ve Öğrenme: İşletme kriz dönemini en az hasar ile atlatıp bu krizden ders çıkarması ve ileride olası krizler için önlem alması gerekir.

2. KRİZ YAŞAMIŞ ŞİRKETLER VE ÖRNEK OLAYLAR

2.1 Enron Skandalı

Enron skandalı, ABD' nin Teksas eyaletinde bulunan enerji şirketinin iflası ile sonuçlanan bir yolsuzluk olayıdır. 1985' de, Enron şirketi Kenneth Lay tarafından kurulmuştur. Enron, şirketi ilerleyen zamanda farklı şirketler ile birleşmeye gitmiştir. Jeffrey Skilling, Enron şirketinde çalışmaya başladıktan sonra kaybedilen proje ve anlaşmalardan gelen milyarlarca dolarlık borcu saklamak için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Muhasebe grupları, özel amaçlı girişimler ve zayıf finansal raporlamalar için üst düzey yönetimler kurmak bu yöntemler arasındadır. Enron' un yöneticileri, şirketin yönetim kurulunu ve denetim komitelerini yanlış yönetmişlerdir. Ayrıca Arthur Andersen denetim firmasını da yüksek riskli muhasebe hareketlerine ilişkin bulgularını göz ardı etmesi için baskı uygulamışlardır (Yaman ve İpek, 2023). Bu vakada Arthur Andersen da suç ortağı olmuştur denilebilir. Hatalı kayıtlara göz yummuşlardır.

Enron, Arthur Andersen denetim firmasının dağılmasına yol açmıştır. Amerika tarihinde en büyük iflas vakasıdır. Ayrıca tarihin en büyük denetim skandalı olmuştur (Yaman ve İpek, 2023).

2.2 Kryptonite Kilitlerinin BIC Markalı Kalemle Açılabilmesi

Kryptonite şirketi, bisiklet kilidi üreten bir firmadır. Bir blog sahibinin sayfasına eklemiş olduğu bir video ile milyonlara dolarlık yatırım ölü bir yatırım haline gelmiştir. Blog sahibinin yüklediği "Bir BIC kalemle nasıl Kryptonite kilidi açılır?" isimli videosu defalarca kez izlenmiştir. Yüklenen video çok hızlı bir şekilde internet ortamında yayılmıştır. Yaşanan bu kriz sonrasında şirket, güvenlik amacıyla ürettiği kilitlere fazladan 10 milyon dolarlık yeni bir kilit sistemi geliştirilmesine sebep olmuştur. Kryptonite şirketi, önceki üründen daha iyi ve daha güvenilir ürün üreterek krizi yönetmeye çalışmıştır (Suher, 2019).

2.3 Domino' s Pizza Krizi

Amerika'da bulunan Domino' s bayisinde çalışan iki kişinin hijyen sağlık şartlarını hiçe sayan bir video çekerek Youtube'a yüklemişlerdir. Çekilen video görüntüleri yüzünden büyük bir kriz yaşanmıştır. Şirket krizde ciddi bir itibar kaybına uğramıştır. Youtube'a yüklenen bu video kısa bir süre içerisinde milyonu aşan kişi tarafından izlenmiştir. İlerleyen günlerde birçok blog sahipleri tarafından link verilerek paylaşılmış ve tartışmalara yol açmıştır. Krizin etkisi Domino' s Pizza' yı ciddi anlamda zor durumda kalmıştır. Şirket bu krizi yönetebilmek için (Kayış, 2017);

- Takipçi oranı yüksek blog sahiplerine, medya mensuplarına röportaj verilmesi,

- CEO Patrick' in 2 dakikalık video konuşmasının Youtube a yüklenmesi,

- Medya için bültenlerin hazırlanması gibi yöntemlerle kriz önlenmeye çalışılmış.

2.4 Opel Türkiye Sosyal Medya Krizi

İstanbul' da faaliyet gösteren Opel bayisine aracını bakım için emanet eden bir müşteri aracını uzun bir süre teslim alamamasına bağlı olarak ortaya çıkan krizdir. Müşterinin yaptığı araştırmalara bağlı olarak aracının servis çalışanı tarafından izinsiz olarak bayiden çıkarıldığı ve alkollü bir şekilde başka bir araca çarparak kazaya sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal medyada yaşanan olay hızlı bir şekilde yayılmıştır. Sosyal medya kullanıcıları, marka ve bayi ile ilgili peş peşe olumsuz içerikler paylaşmaya başlaması üzerine kriz daha da büyümüştür. Krizin büyümesine bağlı olarak bayinin krizi kabullenip yönetmek yerine olumsuz bir tutum sergilemesi büyük tepki toplamıştır. Opel şirketinin, müşterinin paylaşımlarını kaldırmadığı sürece sorunun çözüme kavuşturulmayacağını belirterek üstü kapalı tehdit etmiştir. Buna bağlı olarak kriz içinden çıkılamaz bir hale dönüşerek küresel ölçüde büyümesine neden olmuştur. Opel bayisinin sosyal medyada yaptığı açıklamada özür niteliği taşımadığı ve müşterinin suçlandığı görülmüştür. Yapılan açıklamada kriz için alınan önlemlere hiç değinmemiştir. Müşterinin aracının bir Opel çalışanı tarafından servisten çıkarılıp alkollü olarak kaza yapılması doğrudan markaya duyulan güvene vurulmuş güçlü bir darbe olmuştur. 2018-2022 TÜİK verilerine göre bu yıllar arasında Opel araç satışlarında büyük ölçüde düşüş yaşanmış ve 2022' nin sonunda kadar artış yaşanmamıştır. Opel şirketi kendisine duyulan güveni büyük ölçüde yitirmiştir. Krizden fazlasıyla etkilenmiş ve başarısız bir kriz yönetimi sergilemiştir (Kayış, 2017).

2.5 H&M / Siyasi Bir Çocuğa Giydirilen Kıyafet ile Irkçılık Suçlaması

H&M' in çevrimiçi alışveriş sitesinde bulunan bir ürün tanıtımı görseli krize yol açmıştır. Ürün tanıtımı için kullanılan siyahi çocuk ve üzerinde bulunan kazağın üzerinde yazan cümle şirketin ırkçılık yaptığına dair söylemler meydana getirmiştir. Çocuğun kıyafetinde yer alan yazı "coolest monkey in the Jungle" (ormandaki en havalı maymun) özellikle sosyal medyada şirketin linç edilmesine yol açmıştır. Maymun kelimesi ile çocuğun eşleştirilmesi üzerine şirket pek çok kesim tarafından kınanmıştır. Yetkililer, sosyal medyadaki tartışmaların ardından söz konusu olan görsel H&M' e ait tüm mecralardan kaldırmış ve marka yetkilileri herkesten özür dilediklerini belirterek krizi önlemeye çalışmıştır (Üçhisarlı, 2018).

2.6 Facebook / Cambridge Analytics Skandalı

Cambridge Analytica şirketi Trump'ın verilerini yürüten bir şirkettir. Bu şirket Facebook'un herhangi bir onayı olmaksızın milyonu aşan Facebook kullanıcısının kişisel bilgilerini toplayarak ve paylaşmıştır. Facebook şirketinin hizmet kullanım şartlarını ihlal etmiştir. Yaşanan bu ihlal uzun bir süre kullanıcıların gündeminde kalmıştır. Sosyal medya platformlarında ''Facebook'u Sil'' etiketiyle bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanyaya birçok ünlü destek vermiştir. Facebook yaşanan bu krizden sonra gazetelerde tam sayfa özür mektubu yayımlamıştır. Facebook kurucularından olan Zuckerberg, sosyal medyada yaptığı yazılı açıklamada "Verilerinizi koruma sorumluluğumuz var, eğer bunu yapamıyorsak sizi de hak etmiyoruz demektir" mesajı paylaşarak krizi yönetmeye çalışmıştır (Üçhisarlı, 2018).

2.7 Volkswogen Emisyon Skandalı

Otomobil üreticisi olan Volkswagen'in Amerika' da, emisyon ihlali yapması sonucu ortaya çıkan bir skandaldır. EPA (Amerika Çevre Koruma Ajansı), Volkswagen' in temiz hava yasasının ihlali ile ilgili bir bildirim yayınlamıştır. EPA, otomobil şirketinin laboratuvar emisyon testlerine bağlı dizel motorlarda yanlış bir yazılım kullanarak emisyon değerleri üzerinde oynandığı tespit edilmiştir. Kullanılan yazılım, 40 kat fazla No_x (nitrik oksit) meydana getirmiştir. Düzenleyici test sırasında bu oranın belirlenen standartların çok fazla üzerinde olduğu görülmüştür. Otomobil şirketinin kullandığı bu yazılım dünya genelinde 10 milyonun üzerinde otomobilde kullanmıştır. Firma kriz boyunca iletişim stratejisini etkili bir şekilde uygulamış ve itibarını yeniden kazanacak elektrikli yeni modeller geliştirmek suretiyle yeni bir strateji geliştirmiştir. Avrupa'da ulaşılabilen araçlar toplatılarak kriz önlenmeye çalışılmış ve zarar firma tarafından karşılanmıştır (Özcüre, 2018).

2.8 Apple / Kasıtlı Yavaşlatma İtirafı

Apple şirketi, İOS güncellemelerinin performans hızlarını yavaşlatmışlardır. Bu yavaşlatmanın kasıtlı bir şekilde düzenlendiğini ifade edilmiştir. Apple şirketine yaşanan bu duruma bağlı olarak yüzlerce dava açılmıştır. Yaşanan kriz birçok mecrada uzun süre boyunca konuşulmuştur. Apple şirketi, yaptığı uygulamayı kullanıcıların yeni bir iPhone telefon almaya zorlamak için yapmadıklarını, cihazın ani bir şekilde kapanmasının önüne geçmek için yapılan bir uygulama olduğunu ifade etmiştir (Üçhisarlı, 2018).

2.9 KFC / Biten Tavuk Eti Skandalı

2018'in başlarında KFC, stok yetersizliğine bağlı olarak krizi yaşamıştır. Birleşik Krallıktaki 800 den fazla KFC bayilerinin çoğu geçici olarak kepenkleri indirmiştir. Bazı KFC bayileri ise sınırlı sayıda menü ve daha kısa süren çalışma saatlerine bağlı olarak yeniden açılmıştır. KFC şirketi, yaşanan krizde kendisiyle dalga geçmiştir. Yaşanan krize esprili bir şekilde yaklaşmıştır "Tavuksuz bir tavuk restoranı ideal değil." ve bu söz ile bir halkla ilişkiler kampanyası başlatmıştır. Bu kampanya ile Cannes Lions 2018'de "Altın Aslan" ödülü bile aldı. Sorunlar için sadece tedarikçiyi suçlayabilirlerdi fakat zor olanı seçip müşterilerinden, ekiplerinden ve ortaklarından özür dileyerek krizi önlemeye çalışmışlardır (Üçhisarlı, 2018).

2.10 Morgan Stanley Krizi

Bir yatırım bankası olan Morgan Stanley 2018 yılında, Amerika' daki gayrimenkule bağlı olarak yaşanan sorunlar nedeniyle 8 milyar dolardan fazla zarar ettiğini ve yılı zararla kapattığını duyurmuştu. Banka, Çin hükümeti tarafından yönetilen bir yatırım fonuna 4 milyar dolardan fazla hisse satışı yapmış. Çin Yatırım Fonu Morgan Stanley' in %10' una sahip olmuştur. Yatırım uzmanı Ryan Lentell' ın düşünceleri, Morgan Stanley yeni risklerle karşı karşıya kalabileceği yönünde olmuştur. Mark Gregory' e göre bu tür satış anlaşmalarının giderek daha sık görülmekte olduğuna dikkat çekmiştir. Çeşitli anlaşmalar yaparak krizi önlemeye çalışmışlardır (BBC, 2007).

SONUÇ

Sorunun krize dönüşmesi, bireyler tarafından konunun nasıl algılandığı ve bireyleri ne düzeyde ilgilendirdiği ile ilgilidir. Yaşanan sorunun kriz olduğu anlaşıldığı anda şirketler, krizi önleyecek özgün çalışmalarda bulunması gerekmektedir. Yapılacak bu çalışmalar öncelikle sorunun doğru anlaşılmasıyla başlayıp daha sonra üst düzey yöneticilerin müdahale etmesi şeklinde olabilir. Şirketler, kriz dönemini etkili bir şekilde yönetemediği takdirde şirket için önemli olan kurumsal imajı zarar görebilir, hâlihazırdaki müşteri kitlesini kaybedebilir. Bu gibi durumların ortaya çıkmaması için şirketler krizi etkili ve hızlı bir şekilde yönetmelidir. Araştırma, yaşanmış çeşitli büyük krizlerin sebeplerini ve çözüm şekillerini ortaya koymaktadır. İncelenen krizler ve politikalar göz önünde bulundurulduğunda genel çözüm yöntemi, hatanın kabulü ve sosyal medyanın etkin kullanımı, halkla ilişkilerde iletişimin en üst seviyeye çıkarılması olarak görülmüştür. Temel kriz yönetim teknikleri ise kriz planı oluşturmak, iyi bir iletişim stratejisi, esneklik ve adaptasyon, eğitim ve hazırlık, müşteri odaklılık, finansal stratejiler, iyileşme ve öğrenme olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Anadolu Üniversitesi, T. A. (2013). Kriz İletişimi ve Yönetimi. *TC Anadolu Üniversitesi Yayını*.

Aydede, C. (2002). Halkla ilişkiler kampanyaları. *Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul*.

Bilbil, E. K., & Güler, Ş. (2017). Dijital Ortamda Kurumsal İtibar Yönetimi ve Viral Uygulamalar İlişkisi. *Global Media Journal: Turkish Edition, 7*(14).

Can, H. (1997). Yönetim ve Organizasyon. *B., Siyasal Kitabevi, Ankara*.

Coombs, W. T., & Holladay, S. J. (2001). An Extended Examination Of The Crisis Situations: A Fusion Of The Relational Management And Symbolic Approaches. *Journal Of Public Relations Research, 13*(4), 321-340.

Dinçer, Ö. (1992). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Haşit, G. (2015). *İşletmelerde Kriz Yönetimi Ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması*. Anadolu University (Turkey).

İmir, A. (2018). *Kurumsal İletişimde Sosyal Medya: THY ve Pegasus örnekleri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kash, T. J., & Darling, J. R. (1998). Crisis Management: Prevention, Diagnosis And İntervention. *Leadership & Organization Development Journal, 19*(4), 179-186.

Kayış, C. (2017). Sosyal Medyada Kriz Yönetimi Ve Karşılaştırmalı Örnek Olay İncelemesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi, 3*(1), 131-160.

Keown-McMullan, C. (1997). Crisis: When Does A Molehill Become A Mountain?. *Disaster Prevention And Management: An International Journal, 6*(1), 4-10.

Mete, Ç. (2004). Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler. *İstanbul: Salyangoz*.

Özcüre, T. O. (2018). Volkswagen Emisyon Krizi Ve Kriz Yönetiminde Halkla İlişkilerin Rolü. *Kent Akademisi*, *11*(3), 374-389.

Reilly, A. H. (1987). Are Organizations Ready For Crisis-A Managerial Scorecard. *Columbia Journal Of World Business*, *22*(1), 79-88.

Shrivastava, P., & Mitroff, I. I. (1987). *Strategic Management Of Corporate Crises*. National Emergency Training Center.

Suher (2019). Kriz İletişimi ve Yönetimi: *Kriz İletişiminde Yeni Medya* (s. 139-153)

Tekin, M., & Zerenler, M. (2005). Krizi Yönetebilmenin Sırları. *Çizgi Kitabevi, Konya*, 9.

Tutar, H. (2000). *Kriz Ve Stres Ortamında Yönetim*. Hayat.

Tüz, M. V. (1996). *Kriz Döneminde İşletme Yönetimi*. Ekin Kitabevi.

Web Siteleri

http://www.digitalfabrika.com/blog/vaka-analizi-dominos-pizza-sosyal-medya-krizi/

http://www.tdk.gov.tr

https://tr.wikipedia.org/wiki/Enron_skandalı

https://tr.wikipedia.org/wiki/Volkswagen_emisyon_skandalı

https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/12/printable/071220_morgan_stanley.shtml

https://www.pazarlamasyon.com/son-1-yilda-global-capta-kriz-yasayan-5-buyuk-marka

Yaman, E., İpek, Y. (2023). *Enron Skandalı Nedir?* https://aposto.com/s/enron-skandali-nedir-

İŞ YAŞAMINDA SESSİZ İSTİFA

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, - 0000-0003-4981-8156
Doç. Dr. Yusuf ESMER
Bayburt Üniversitesi, - 0000-0003-3691-1730

ÖZET

Günümüz örgütlerinde sessiz istifa sıkça yaşanan bir durum olmaktadır. Sessiz istifa, bireyin fiilen işi bırakması değil, görev tanımı dışında kalan hiçbir işle ilgilenmemesi, özel hayatına da vakit ayırması, işini hayatının tek unsuru olarak görmemesi anlamına gelmektedir. Aksi durumların yaşandığı örgütlerde birey zamanla yalnızlaşmış, yalnızca örgüte fayda sağlamak için kendini adamış, iş yaşam dengesini kuramaz hale gelmiş ve sessiz olarak işi bırakmıştır. Bu durum, örgütler için oldukça tehlikelidir. Örgütlerin başarıya ulaşabilmeleri sessiz istifaların önüne geçebilmeleriyle mümkündür. Bunun için örgütler, sessiz istifaya neden olan faktörleri detaylı olarak anlamalı, kendilerini bu kriterler bakımından analiz etmeli ve bu sorunu giderici önlemler almalıdır. Çalışanlar karar mekanizmasına dâhil edilmeli, örgütte şeffaf ve etkili bir iletişim ortamı sağlanmalı, çalışanların özel hayatlarına vakit ayırmaları desteklenmeli ve iş yaşam dengesinin tesis edilmesi hususunda çalışan desteklenmelidir. Dolayısıyla örgütlerin ancak bunları sağlamak suretiyle sessiz istifanın önüne geçebilecekleri düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sessiz İstifa, İş Yaşam Dengesi, Çalışanlar

QUIET QUITTING OF BUSINESS LIFE

ABSTRACT

Quiet quitting is a common occurrence in today's organizations. Quiet quitting does not mean that the individual actually quits his/her job, but that he/she is not interested in any work outside his/her job description, spares time for his/her private life, and does not see his/her job as the only element of his/her life. In organizations where otherwise, the individual becomes lonely over time, devotes himself/herself only to benefit the organization, becomes unable to establish a work-life balance and silently quits his/her job. This situation is very dangerous for organizations. It is possible for organizations to achieve success by preventing quiet quittings. For this, organizations should understand the factors that cause quiet quitting in detail, analyze themselves in terms of these criteria and take measures to eliminate this problem. Employees should be included in the decision-making mechanism, a transparent and effective communication environment should be provided in the organization, employees should be supported to spare time for their private lives and employees should be supported in establishing work-life balance. Therefore, it is thought that organizations can prevent quiet quitting only by providing these measures.

Key Words: Quiet Quitting, Work Life Balance, Employees

1. GİRİŞ

Literatürde çalışanlar ile yöneticiler arasındaki ilişkileri konu alan çalışma sayısı oldukça fazladır. Örgütsel davranış alanındaki araştırmaların çoğunda sergilenen olumlu liderlik tarzları ve bu davranışlar neticesinde ortaya çıkan pozitif örgütsel davranış çıktılarına odaklanılmış olsa da güncel araştırmalarda negatif davranış tarzları sergileyen liderlik biçimleri de irdelenmektedir (Conger, 1990). Netice itibariyle örgütlerde sergilenen negatif davranışlar ya da liderlik tarzları yıkıcı, baskıcı, mobbing içeren ve işgörenlerin motivasyonlarını negatif yönde etkileyen yönetim biçimlerini de beraberinde getirmektedir (Kassing, 1998). Örgütler, sürdürülebilir kârlılığı ve rekabet üstünlüğünü sağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla örgütlerin bu amaca ulaşabilmeleri işgörenlerin istekliliği, verimliliği ve potansiyelleri ile doğrudan ilişkilidir (Esfahbodi, Zhang, Liu, ve Geng, 2023). COVID-19'un da etkisiyle birlikte örgütlerin çalışma kültürlerinde büyük değişimler yaşanmıştır. Salgın ortamının oluşturduğu olumsuz etkiyle birlikte iş örgütlerinde hiç görülmemiş sorunlar hissedilir hale gelmiştir. Örgüt yöneticilerinin işgörenler üzerindeki artan baskısı, rekabette geri kalma endişesi ve artan denetimler neticesinde işgörenler mevcut işlerinden soğumuş ve örgütsel bağlılıklarında azalmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum ise bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sorunlardan biri de sessiz istifadır (Savaş ve Turan, 2023: 442).

Günümüzde çalışanlar, çoğu zaman geleneksel performans parametrelerinin ötesinde, organizasyonun kendilerinden talep ettiğinden fazlasını vermek zorunda kalmakta ve çoğu zaman örgüt bağlılıklarının karşılığını alamamaktadırlar. Bunun farkına varan çalışanlar, işteki rolleri için gerekenden daha uzun saatler çalışmak zorunda kalmaktan kaçınmaya başlamaktadırlar. Sessiz istifa kavramı, çalışanların işlerini tamamen bırakmayıp, mesleki hedeflerinden vazgeçmelerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Marks, 2023). Bu kavram sosyal medya platformlarından *TikTok* sayesinde popülerlik kazanmıştır. Dolayısıyla pek çok kişiye göre bu tanım Z kuşağının iş dünyasına bir hediyesidir. Çünkü özellikle salgın döneminde iş hayatına başlayan ve bu nedenle farklı çalışma modelleri deneyimleyen bu neslin, artık geleneksel çalışma yöntemlerinden hoşlanmadığı, talep ve tepkilerini diğer nesillerden daha cesur bir şekilde ifade ettiği düşünülmektedir (Formica ve Sfodera, 2022). Bazılarına göre sessiz istifa, örgütlerdeki koşuşturma kültürüne verilmiş bir yanıttır. Görevlerini minimum düzeyde yerine getirmek ve bir anlamda çalışma kültürüne pasif bir direnç göstermek olarak tanımlanan bu kavram, insan hayatının yalnızca işten ibaret olmadığına dikkat çekmektedir. Bazıları için ise sessiz istifa, sadece işi bırakmak değil, hayattan vazgeçmeye doğru atılan bir adımdır(Scheyett, 2023).

Bu çalışmanın amacı, iş yaşamında sessiz istifa olgusunun kavramsal açıdan incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışma derleme niteliğinde tasarlanmış olup, çalışmada kavramsal analiz tekniği kullanılmaktadır (Demir, 2023). Bu bağlamda çalışmada sessiz istifa kavramı tanımlanarak sessiz istifaya sebebiyet verebilecek unsurlar ortaya konmakta ve çözüm önerileri geliştirilmektedir.

2. SESSİZ İSTİFA

Sessiz istifa kavramı ilk olarak Zaid Khan'ın *TikTok* paylaşımıyla gündeme gelmiş, ardından 2009'da Texas Ekonomik Sempozyumu'nda Mark Boldger tarafından tartışılmıştır. İlgili videoda Khan *"Sessiz istifa, işinizi bırakmak demek değildir. Sadece işinizin hayatınızı ele geçirmesine engel olmak demektir. İşiniz hayatınız değil! Değeriniz ürettiklerinizle tanımlanamaz*" ifadelerini kullanmıştır (Boz, Duran, Karayaman, ve Deniz, 2023: 10). Yeni olmakla birlikte kısa sürede popülerlik kazanan bu kavram; fiili olarak bireyin işi bırakması anlamına gelmemektedir. Çalışanların zaman içerisinde sessizleşmesi, hissizleşmesi, çalışma kapasitelerini azaltmaları, kendilerinden beklenenin ötesinde rol ve davranış geliştirmemeleri anlamına gelmektedir (Morrison-Beedy, 2022: 7).

Covid-19 salgını ile birlikte iş hayatında köklü değişimler yaşanmış, bireyler çalışma hayatlarıyla ilgili şikâyetlerini daha açık bir biçimde ifade etmeye başlamışlardır. Bu sorunların artış göstermesi ve çalışanların bunları daha açık bir şekilde ifade etmeleri, kavramın popülaritesini artırmış, çalışanların zaman zaman yaptıkları fazla mesailerin, onların aile yaşam dengelerine zarar verdiği dillendirilmiştir (Formica ve Sfodera, 2022). Çalışanlar günlük mesailerini tamamlamak suretiyle başarılı olabileceklerini, fazladan çalışmanın kendilerine ve aile yaşantılarına zarar verdiğini gündeme getirmek suretiyle bu duruma sessiz istifa ile karşılık verir olmuşlardır (Lord, 2022).

Madell ve Ortiz (2022)'e göre sessiz istifa, çalışanların kariyerlerinde ilerleme düşüncesinden uzaklaşması, mevcut durumdan duyulan rahatsızlıkları açıklayan pasif bir direnişi temsil etmektedir. İnsanların iş hayatlarının yaşamının tamamı olmadığını iddia eden bu yaklaşım, sessiz istifayı gündeme getirmiştir (Telford, 2022). Ek olarak 2021'de Çin'de bir çalışanın fazla mesai sonucunda vefat etmiş olmasının ve bunun sosyal medyada gündem haline gelmesinin de sessiz istifa kavramının gündem olmasında etkili olduğu bilinmektedir. Sosyal medyanın herhangi bir ülke ile sınırlı olmayan kullanım alanı, kavramın küresel bir hal almasında etkili olmuştur (Satıl, 2022). Sessiz istifa yaşayan çalışanların*"ne yapıyorum?", "değer mi?", "neden?"*gibi soruları sorabilecek psikolojiye büründükleri görülmektedir. Kavram, çalışanın rol ötesi davranışlar geliştirdiğinde herhangi bir karşılık görmeyeceğini, üzerindeki sorumlulukları minimal düzeyde yerine getiriyor olmasının yeterli olacağını düşüncesini beraberinde getirmektedir (Önder, 2022). Bu bağlamda sessiz istifa psikolojisindeki bir çalışanın çalışma saatleri dışında işle ilgili herhangi bir aksiyon almaması, fiziksel ve zihinsel olarak işten kopması ve sosyal hayatına vakit ayırması gerekmektedir. Dolayısıyla bu kavram aslında gerçek hayattaki rutinin dışında bir duruş sergilemektir (Youthall, 2022). Başka bir ifade ile çalışanın iş tanımı dışında kalan, ekstra rol davranışı geliştirmesi gereken konularda inisiyatif almaması, kariyerinde ilerlemek için bile olsa diğerlerinden farklı olmaya çalışmaması, öne çıkma çabasını bırakması, potansiyelinin altında çalışması sessiz istifa belirtilerindendir. Sessiz istifanın hâkim olduğu çalışanlarda belirgin bir performans ve verimlilik düşüşü, düşük örgütsel bağlılık, memnuniyetsizlik görülmektedir. Çünkü çalışan, daha önce örgüt için ortaya koyduğu ekstra çabasından ötürü bir takdir görmemiştir (Inbusiness, 2022).

Sessiz istifa kavramı, modern işletmeleri yakından etkilemiş ve örgüt yöneticileri bu konu işle ilgili politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır. Tüm bu çabalara rağmen sessiz istifa ile ilgili tek ve net bir tanımlama yapılamamış, buna sebep olabilecek öncüller ve sonuçlar çalışılmakla

birlikte net ve salt sebep ya da sonuçları henüz ortaya konamamıştır (Kelowna, 2022). Kavram güncelliğini korusa da haber medyasındaki (Lord, 2022) ve akademik çevredeki yorumcular (Formica ve Sfodera, 2022; Yıkılmaz, 2022) bu olgunun tamamen yeni olmadığını iddia etmektedirler. Sessiz istifa eğilimi olan çalışanlar, örgüt kariyerlerindeki ilerlemeyi reddetmekle birlikte işleri ile ilgili coşku eksikliği yaşamakta ve zamanla vazgeçmektedirler. Bu bireylerin gerçek amacı, iş dışındaki sosyal hayatlarına değer atfetmek suretiyle kişilikleri ile işlerini ayırmış olmaktır (Kudhail, 2022).

İşyerinde minimum çaba sarfetmek ve daha az sorumluluk almak anlamına gelen sessiz istifa, günümüzün önemli gündem konularından biri haline gelmiştir. Youthall (2022)'ın yürüttüğü 'Sessiz İstifa' araştırmasına 18-50 yaş arası 1002 kişi katılmıştır. Ankete katılanların yüzde 57,3'ü kadın, yüzde 41,6'sı erkek iken, yüzde 74,3'ü aktif olarak çalışmakta, yüzde 25,7'si ise çalışmamaktadır. Katılımcıların yüzde 24'ü sessiz istifa sürecinde olduğunu belirtirken, yüzde 46,6'sı bu kavrama yatkın olduğunu belirtmişlerdir. Ek olarak, katılımcıların yüzde 15'i sessiz istifaya yatkın olmadıklarını belirtirken, yüzde 14'ü kavramın ne olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir. Son olarak bu araştırma, sessiz istifanın beş ana nedenini şu şekilde sıralamıştır: Düşük maaş (%35), iş-yaşam dengesizliği (%21,7), belirsiz iş tanımları (%15), engellenen kariyer yolları (%14,2) ve uzun çalışma saatleri (%7,9). Youthall (2022:21)`a göre sessiz istifa nedenleri; örgütsel sessizlik, tükenmişlik, sinizm ve sapkın davranışlar gibi işle ilgili diğer olumsuz tutum ve davranışların nedenleriyle örtüşmektedir (Kanter ve Mirvis, 1991; Jenkins ve Maslach, 1994). Nedenler bu kavramların nedenleriyle örtüşse de işle ilgili diğer tutumlardan bazı yönlerden farklılık göstermektedir. Sessiz istifaya yönelen çalışanlar, diğer olumsuz tutum ve davranışlara sahip çalışanlar gibi işleriyle ilgili rol davranışlarını minimum düzeyde gerçekleştirirken, örgütleri için sinerji oluşturacak ekstra rol davranışlarından kaçınmaktadırlar. Rol ötesi davranış, çalışanın resmi görev tanımında yer almayan ancak örgütün hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan isteğe bağlı bir davranıştır. Bunun yanında diğer olumsuz tutum ve davranışların çıktıları örgüt içinde açıkça fark edilirken, sessiz istifanın örgütler üzerindeki etkileri çok daha karmaşık ve telafisi çok daha zordur. Çünkü sessiz istifa, diğer örgütsel tutum ve davranışlardan farklı olarak işten ayrılma, işe gelmeme, performans düşüklüğü gibi kolaylıkla gözlemlenebilen çıktılara sahip değildir. Tam tersine sessiz istifa algısına sahip çalışanlar işin gerekliliklerini minimum düzeyde karşılayarak hem kişisel, hem de iş kaynaklarını korumaya çalışırlar (Robbins, Decenzo, ve Coulter, 2013).

Kavramın ilk kısmı olan “sessizlik”, örgütsel davranış literatüründe tam anlamıyla “sessizlik” olarak yer almaktadır. Örgütlerde ses ve sessizlik iç içe geçmiş iki stratejidir. Örgütsel ses arzu edilen bir olgudur ve bunun nedeni yalnızca yönetimle stratejik bir iletişim aracı değil aynı zamanda kuruluşları geliştirmek için kullanılan uygun bir iletişim aracı olmasıdır (Dyne, Ang, ve Botero, 2003). Örgütlerde sessizlik, yalnızca konuşmamak değil, işyerinde yazmamak, sunmamak, duymamak, görmezden gelmek, saklanmak, kaçınmak ve boykot etmek anlamına da gelmektedir (Hazen, 2006).

2.1.Sessiz İstifanın Sebepleri

Çalışanları sessiz istifaya yönelten nedenler bireyden bireye ve örgütten örgüte değişiklikler gösterse de bireyleri bu duruma iten belli başlı sebepler literatürde şu şekilde belirtilmektedir:

- Çalışanın kurum içerisinde kendisini değersiz hissetmesi ya da yaptığı işin kurum için hayati olmadığını düşünmesi (Batı ve Kobal, 2022),
- Küresel salgın sebebiyle yaygınlık kazanan uzaktan çalışma biçiminin, çalışanların kariyerlerinde ilerlemeleri noktasında yetersiz kalması ve çalışanın hiyerarşik bakımdan yükselme umudunun azalmış olması (Aydın ve Azizoğlu, 2022),
- Örgütlerdeki astlık üstlük ilişkilerinin şeffaflıktan uzak olması ya da çalışanlardan bilgi saklanması, onların karar mekanizmalarına dâhil edilmemesi ya da örgütsel iletişimde yaşanabilecek aksaklıklar ya da kopukluklar (Batı ve Kobal, 2022),
- Örgütteki güç mesafesinin artması (Batı ve Kobal, 2022),
- Örgüt kültürünün gelişmemiş olması ve bununla ilgili olarak katılımcı bir yönetim anlayışın örgüte hâkim kılınamamış olması ya da çalışanların yöneticileri ile çift yönlü iletişim kuramaması(Batı ve Kobal, 2022),
- Çalışanların yetenekleri ile ilgili bölümlerde görevlendirilmemeleri ve buna bağlı olarak çalışanların potansiyellerini gerçekleştirme olasılıklarının azalması (Aydın ve Azizoğlu, 2022).

2.2.Sessiz İstifanın Belirtileri

Literatürde sessiz istifaya yönelik farklı belirtilerden söz edilmiş olup, bunlar şu şekildedir:

- Mesai hususunda özensiz davranışlar göstermek (Hetler, 2022),
- Mesai saatleri dışında kesinlikle işle ilgili konularla ilgilenmemek (Kolev, 2022),
- Örgütün projeleri ile daha az ilgilenmek ve katkı sunma hususunda isteksiz davranmak (Malinsky, 2022),
- Maddi karşılığı bulunmayan hiçbir işle ilgilenmemek (Madell ve Ortiz, 2022),
- Mesai nedeniyle sosyal hayata ayrılan zaman hususunda fedakârlıkta bulunmamak (Scott, 2022),
- İşine ya da örgütüne karşı hiçbir bağlılık duygusu beslememek (Hetler, 2022; Alexiev, 2022),
- İş tutkusunu yitirmek (Klotz ve Bolino, 2022),
- Örgütün düzenlediği sosyal organizasyonlara katılmamak (Klotz ve Bolino, 2022).

2.3.Sessiz İstifanın Sonuçları

Sessiz istifanın sonuçları, işveren açısından sonuçları, çalışanlar açısından sonuçları ve toplumsal sonuçları olmak üzere üç kategoride incelenebilmektedir:

İşveren Açısından Sonuçları: Sessiz istifa kavramının yalnızca örgütteki işi bırakmayla sonuçlanmayacağı, bireyin hayatı bırakmasına doğru giden bir zihinsel sürecin başlangıcı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla aslında bu, tahmin edilenden daha tehlikeli bir durumdur (Pearce, 2022; Dill ve Yang, 2022). Kavram, geleneksel işveren mantığına uymamaktadır çünkü gelenekçi işveren, çalışanından işi konusunda şükretmesini, mevcut işinden dolayı gururlu olmasını ve işinin iyi yanlarına odaklanmasını beklemektedir. Ancak bu kavramın yaygın hale gelmesiyle birlikte işverenler, çalışanların performanslarında, verimliliklerinde ve nitekim örgütsel başarıda azalma olacağı yönünde endişe sahibi olmaktadırlar (Hart, 2022).

Sessiz istifa çalışanın mevcut işini bırakması anlamına gelmediğinden kısa vadede sorunmuş gibi görünmese de uzun vadede çalışanların sessiz istifasını beraberinde getirebileceği ve bu durumun, örgütü ve işverenleri olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Çünkü işverenler genel olarak çalışanlarından hep görev tanımında yer alandan daha fazlasını beklemektedirler. Bu nedenle sessiz istifa yaşayan çalışanların rol ötesi davranışları reddetmesi, işverenleri hayal kırıklığına uğratmaktadır (Klotz ve Bolino, 2022).

İşverenler gözünde çalışanlar tembelliklerini sessiz istifa ile açıklamaktadırlar (Cohen, 2022). Çalışanların sessiz istifa ile kendi tembelliklerini örtmeye çalıştıklarına inanan işverenler, çalışanların daha fazlasını yapmamak adına böyle bir olguya sığındıklarını iddia etmektedirler (Dill ve Yang, 2022; Thompson, 2022). Bu algı uzaktan çalışma ile daha da güçlenmiş, çalışanların uzaktan çalışma ile daha fazla esneklik kazandıklarını, bu durumun örgütün menfaatine uymadığını iddia eden işverenler, daha baskıcı bir yönetim anlayışını tercih eder hale gelmektedirler(Miller, 2022b). Bu bakımdan Teitell (2022) örgüt içerisinde sessiz istifanın yaygınlaşmaması konusunda işverenlerin daha hassas olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Çalışanlar Açısından Sonuçları: Sessiz istifayı benimsemiş çalışanların örgütsel bağlılıklarının düşmesi, diğer çalışanları da etkilemektedir (Ulutürk, 2022). Lord (2022) sessiz istifa sayesinde çalışanların işlerinden daha önemli faktörleri de görebileceğini, bu durumun tükenmişliğe varmadan çalışanların bu gidişata sınır çizebileceklerini ifade etmektedir. Çalışanların işle ilgili konularda sıkılmalarının azalmasında da önemli olduğu varsayılan bu kavramın, aynı zamanda çalışanları güçsüz bırakabileceği de bir gerçektir (Scott, 2022).

Kudhail (2022) araştırmasında sessiz istifanın bireylerin iş başarısını olumsuz yönde etkileyeceğini ortaya koymuştur. Çünkü sessiz istifa yaşayan birey, kendi iş tanımı dışındaki hiçbir işle ilgilenmemekte ve kariyer beklentisi de olmamaktadır. Kendisini örgütsel başarılar neticesinde elde edebileceği tüm ödüllere karşı kapatan çalışanların, işiyle ilgili heyecanını yitirdiği bilinmektedir. Bu durumda iyice durgunlaşan çalışanların mevcut işinden vazgeçse dahi yeni bir iş bulma konusunda da çok başarı gösteremeyeceği iddia edilmektedir (Scott, 2022). Aynı zamanda sessiz istifanın yaygın görüldüğü örgütlerde bu durumda olmayan diğer çalışanların da da iş yükünün artacağından endişe edilmektedir (Rosalsky ve Selyukh, 2022).

Toplumsal Sonuçları: Sessiz istifayla ilgili kaygı, kavramın çalışanın iş yaşam dengesinin ötesine geçebileceği, kendisine ve hayata karşı da yabancılaşabileceği yönündedir (Tong, 2022). Uzaktan çalışma süreci sonucunda iş yerindeki mesai kavramının ortadan kalkması ile birlikte herkes elinden gelenin ya da iş tanımında yer alanın ötesinde iş yapmanın telaşına düşmüş, bu durum ise bireylerin iş yaşam dengelerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu durum örgütlerde sessiz istifayı gündeme getirmiştir. Buna sebep olarak küresel rekabet de gösterilebilmektedir. Küresel rekabette üstünlüğü sağlamak adına artık örgütler çalışanlarından iş tanımından ötesini bekler hale gelmiş ve bu yönde baskılarını artırmıştır (Ellis ve Yang, 2022).Sessiz istifa yaşayan çalışanların diğerlerini de etkilediği bilinmektedir. Dolayısıyla sessiz istifanın yaygın olduğu örgütlerde gerekli tedbirlerin alınmaması zamanla toplumsal sorunları da beraberinde getirebileceği düşünülmektedir (Yıldız ve Özmenekşe, 2022).

3.SONUÇ ve ÖNERİLER

Küresel rekabetin oldukça şiddetlendiği günümüz iş dünyasında birçok örgüt, aynı mal ya da hizmeti yakın nitelikte üretebilmektedir. Dolayısıyla rekabette öne çıkabilmenin asıl anahtarı örgütlerin sahip oldukları insan kaynağıdır. Çalışanları, örgütün birer paydaşı olarak gören, onlara ve görüşlerine önem atfeden örgütlerin başarıya ulaşmaları daha mümkün görülmektedir. Burada çalışanların örgütten beklentileri de önemlidir. Küresel salgın süreci ile birlikte çalışanların örgütlerinden beklentileri değişime uğramış, bazı örgütler ise bu değişime yön verememişlerdir. Bu durum ise örgütsel bağlılığın azalmasına, çalışanların örgüt bünyesinde tutulmasının zorlaşmasına neden olmuştur. İsteklerinin göz ardı edildiğini ya da önemsenmediğini hisseden çalışanlar ise sessiz istifa sürecine girmişlerdir. Sessiz istifa bir iletişim sorunu olarak gündeme gelmekte ve örgüt yönetiminin bu hususta bir aksiyon geliştirmemesi bu süreci hızlandırmaktadır. Sessiz istifanın çokça baş gösterdiği örgütlerde bağlılık azalmakta, birey görev tanımı dışındaki hiçbir işle ilgilenmemeyi, olaylar karşısında sessiz kalmayı, fiilen olmasa da zihnen işi bırakmayı tercih etmektedir. Bu durum örgütler açısından tehlikelidir. Çünkü günümüz örgütleri artan rekabet nedeniyle çalışanlarından hep fazlasını beklemektedir. Bunu bulamadığında ise işlerin aksaması, örgüte duyulan bağlılıkların ortadan kalkması, örgüt içi ilişkilerin biçimsel yapıda seyretmesi, uzun vadede çalışan verimliliklerinin düşmesi ve sessiz istifa yaşayan bireylerin iş bırakması söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda sessiz istifayı önlemek adına örgütler, kurum içi çift yönlü iletişimi ön plana çıkarmalı, örgüt içi uzlaşma ve işbirliği kültürünü geliştirmeli, çalışanların kendini ifade etmelerine imkân tanımalı, onları örgüte bağlayan bir unsur olan kariyerlerinde ilerleme olanaklarını kendilerine sunmalıdır (Hetler, 2022). Diğer yandan çalışanların özel hayatlarına saygı duyulmalı, görev tanımları net ve anlaşılır hale getirilmeli, onların görüş ve önerileri dikkate alınmalıdır. Örgütlerde otokontrol hâkim kılınmalı, çalışanlar kendi uzmanlık alanlarına giren konularda karar mekanizmalarına dâhil edilmeli, çalışanların aidiyet duygusunu pekiştirecek sosyal ortam sağlanmalı, şeffaflık gereği kendilerini ilgilendiren konularda çalışanlara bilgi verilmelidir. Terfi, izin, ödüllendirme gibi konularda çalışanların yetkinlikleri ve performansı kriter olmalı, çalışana özerk davranabilme ve uzmanı olduğu konularda fikir ortaya atabilme inisiyatifi tanınmalı, örgüt içerisinde şeffaflık ve adaletli yönetim anlayışı önemli hale getirilmelidir. Ancak bunların sağlanabildiği örgütlerde sessiz istifanın ortadan kaldırılabileceği ya da azalma eğilimi göstereceği söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Alexiev, A. (2022). What is “Quiet quitting” (and should you join the trend). *Kindafrugal.com.*https://www.kindafrugal.com/what-is-quiet-quitting/, Erişim tarihi: 08.02.2024

Aydın, E., & Azizoğlu, Ö. (2022). A new term for an existing concept: Quiet quitting-A selfdetermination perspective. ICCDSS, s. 285-295, 7-9 Ekim, İzmir/Türkiye.

Batı, S., & Kobal, G.(2022). Eski bir alışkanlık, yeni bir akım: Sessiz istifa yaşayanlar anlatıyor, uzmanlar yorumluyor. *Hürriyet*. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-bir-aliskanlik-yeni-bir-akim-sessiz-istifa-yasayanlar-anlatiyor-uzmanlar-yorumluyor-42127939, Erişim tarihi: 18.01.2024

Boz, D., Duran, C., Karayaman, S. & Deniz, A. (2023). Sessiz istifa ölçeği. C. Duran içinde, *Sessiz istifa* (s.9-41), İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Cohen, J. (2022). Quiet quitting: The newest way to strike back against corporate greed. *The Miami Hurricane.*https://themiamihurricane.com/2022/09/21/quiet-quitting-the-newest-way-to-strike-back-against-corporate-greed/, Erişim tarihi: 13.01.2024

Conger, J. A. (1990). The dark side of leadership. *Organizational Dynamics*, *19*(2), 44–55. https://doi.org/10.1016/0090-2616(90)90070-6.

Demir, F. (2023). Girişimci liderlik: Kavram, ilişki ve yaklaşımlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(43), 444-478. https://doi.org/10.14520/adyusbd.1173171

Dill, K., &Yang, A. (2022). The backlash against quiet quitting is getting loudi. *The Wall Street Journal*.https://www.wsj.com/articles/the-backlash-against-quiet-quitting-is-getting-loud-11661391232, Erişim tarihi: 17.01.2024

Dyne, L. V., Ang, S.,& Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1359-1392.https://doi.org/10.1111/1467-6486.00384

Ellis, L.,& Yang, A. (2022). If your co-workers are 'quiet quitting', here's what that means. *The Wall Street Journal*.https://www.wsj.com/articles/if-your-gen-z-co-workers-are-quiet-quitting-heres-what-that-means-11660260608, Erişim tarihi: 19.01.2024

Esfahbodi, A., Zhang, Y., Liu, Y., & Geng, D. (2023). The fallacy of profitable green supply chains: The role of green information systems (GIS) in attenuating the sustainability trade-offs. *International Journal of Production Economics*, *255*, 1-11. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2022.108703

Formica, S., & Sfodera, F. (2022). Thegreat resignation and quiet quitting paradigm shifts: an overview of current situation and future research directions.*Journal of Hospitality MarketingandManagement, 31*(8),899-907.https://doi.org/10.1080/19368623.2022.2136601

Hart, H. (2022). Why we are (still) talking about quiet quitting. *Forbes.*https://www.forbes.com/sites/hannahart/2022/09/23/why-we-are-still-talking-about-quiet-quitting/?sh=4729fcd26b40, Erişim tarihi: 17.01.2024

Hazen, M. A. (2006). Silences, perinatal loss, and polyphony: A post-modern perspective. *Journal of Organizational Change Management, 19*(2), 237-249. https://doi.org/10.1108/09534810610648933

Hetler, A. (2022). Quiet quitting explained: Everything you need to know. *TechTarget.*https://www.techtarget.com/whatis/feature/Quiet-quitting-explained-Everything-you-need-to-know, Erişim tarihi: 13.01.2024

Inbusiness. (2022). Sessiz istifaya karşı sessiz işten çıkarma hareketi. https://www.inbusiness.com.tr/sektorler/is-dunyasi/2022/10/12/sessiz-istifaya-karsi-sessiz-isten-cikarma-hareketi, Erişim tarihi: 15.01.2024

Jenkins, S. R., & Maslach, C. (1994). Psychological health and involvement in interpersonally demanding occupations: A longitudinal perspective. *Journal of Organizational Behavior*, *15*(2), 101–127. https://doi.org/10.1002/job.4030150202

Kanter, D. L., & Mirvis, P. H. (1991). Cynicism: The new American malaise. *Business &Society Review*, *91*(77), 57-61.

Kassing, J. W. (1998). Development and validation of the organizational dissent scale. *Management Communication Quarterly*,*12*(2), 183-229. https://doi.org/10.1177/0893318998122002

Kelowna, N. (2022). Poll: Areyou 'quiet quitting' your job?. *NowMedia Staff*. www.kelownanow.com/watercooler/news/news/Polls/Poll_Are_you_quiet_quitting_your_job/#fs_116239, Erişim tarihi: 30.01.2024

Klotz, A.C., & Bolino, M.C. (2022). When quiet quitting is worse than the real thing. *Harvard Business Review*, https://hbr.org/2022/09/when-quiet-quitting-is-worse-than-the-real-thing, Erişim tarihi: 16.01.2024

Kudhail, P. (2022). Quiet quitting: the workplace trend taking over TikTok.*BBC News*,https://www.bbc.com/news/business-62638908, Erişim tarihi: 18.01.2024

Lord, J. (2022). Quiet quitting is a new name for an old method of industrial action.*The Conversation*,www.theconversation.com/quiet-quitting-is-a-newname-for-an-old-method-of-industrial-action-189752 Erişim tarihi: 28.01.2024

Madell, R.,& Ortiz, J. (2022). Can quiet quitting hurt your career? *U.S. News & World Report*.https://money.usnews.com/money/blogs/outside-voices-careers/articles/what-is-quiet-quitting, Erişim tarihi: 16.01.2024

Malinsky, G. (2022). 3 Millennials on their experience of quiet quitting: 'I'm not going to overwork myself anymore'. *CNBC Make It*.https://www.cnbc.com/2022/08/19/quiet-quitting-millennials-with-experience-explain.html, Erişim tarihi: 15.01.2024

Marks, A. (2023). The great resignation in the UK-reality, fake news or something in between?*Personnel Review, 52*(2), 408-414. https://doi.org/10.1108/PR-09-2022-0608

Miller, K. L. (2022). Actually, we've been 'quiet quitting' and 'quiet firing' for years. *The Washington Post*.https://www.washingtonpost.com/business/2022/09/08/quiet-quitting-quiet-firing-what-to-do/, Erişim Tarihi: 02.02.2024

Morrison-Beedy, D. (2022). Editorial: Are we addressing "quiet quitting" in faculty, staff, and students in academic settings?. *Building Healthy Academic Communities Journal, 6*(2), 7–8. https://doi.org/10.18061/bhac.v6i2.9309

Önder, N. (2022). Herkesin konuştuğu sessiz istifa.*Marketing Türkiye*, https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/sessiz-istifa-nedir/, Erişim tarihi: 27.01.2024

Pearce, M. (2022). Gen Z didn't coin 'quiet quitting'-Gen X did. *Los Angeles Times*. https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2022-08-27/la-ent-quiet-quitting-origins, Erişim tarihi: 16.01.2024

Robbins, S., Decenzo, D.A., Coulter, M. (2013). Yönetimin Esasları, (Çvr.Edt. Öğüt, A.) 8.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

Rosalsky, G.,& Selyukh, A. (2022). The economics behind 'quiet quitting'-and what we should call it instead. *NPR.* https://www.npr.org/sections/money/2022/09/13/1122059402/the-economics-behindquiet-quitting-and-what-we-should-call-it-instead, Erişim tarihi: 01.02.2024

Satıl, C. (2022). Pandemi sonrasında çalışan halleri: sesli ve sessiz istifalar. *Doğruluk Payı.*https://www.dogrulukpayi.com/bulten/pandemi-sonrasinda-calisan-halleri-sesli-ve-sessizistifalar Erişim tarihi: 28.01.2024

Savaş, B. Ç., & Turan, M. (2023). Sessiz istifa ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Online Journal of Recreation and Sports, 12*(3), 442-453. https://doi.org/10.22282/tojras.1291075

Scheyett, A. (2023). Quiet quitting. *Social Work, 68*(1), 5-7.https://doi.org/10.1093/sw/swac051

Scott, E. (2022). Could 'quiet quitting' your job be the answer to burnout? What you need to know. *Metro*. https://metro.co.uk/2022/07/29/could-the-quiet-quitting-trend-be-the-answer-to-burnout-whatyou-need-to-know-17085827/, Erişim tarihi: 15.01.2024

Teitell, B. (2022). As quiet quitting goes viral, it's turning into the pumpkin spice of 2022. *The Boston Globe*.https://www.bostonglobe.com/2022/09/16/business/quiet-quitting-season-1-brutally-honest-recap/, Erişim tarihi: 01.02.2024

Telford, T. (2022). Quiet quitting isn't really about quitting. Here are the signs. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/business/2022/08/21/quiet-quitting-what-to-know Erişim tarihi: 29.01.2024

Thompson, D. (2022). Quiet quitting is a fake trend. *The Atlantic*. https://www.theatlantic.com/newsletters/archive/2022/09/quiet-quitting-trend-employeedisengagement/671436/, Erişim tarihi: 01.02.2024

Tong, G. C. (2022). Is 'quiet quitting' a good idea? Here's what workplace experts say. *CNBCMake it.*https://www.cnbc.com/2022/08/30/is-quiet-quitting-a-good-idea-heres-what-workplace-experts-say.html, Erişim tarihi: 17.01.2024

Ulutürk, F. (2022). Non-increasing salary leads employees to "quiet quitting"!. *Istanbul Gelisim University*. https://gelisim.edu.tr/en/gelisim-news-non-increasing-salary-leads-employees-to-'quiet-quitting, Erişim tarihi: 29.01.2024

Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet quitting: A conceptual investigation. *Anadolu 10th International Conference on Social Science*, 581-591.

Yıldız, S.,& Özmenekşe, Y. O. (2022). Kaçınılmaz son: Sessiz istifa. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(4), 14-24.

Youthall (2022). Sessiz istifa nedir?. *Sessiz İstifa Araştırma Raporu*, *1*, 2-5.

2547 SAYILI YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU'NUN 60/b MADDESİ UYARINCA GÖREVE DÖNME HAKKI*-**

Dr. Öğr. Üyesi Asuman ÇAPAR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
, ORCID: 0000-0002-7870-0811

ÖZET

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 60/b maddesinde mahkeme veya disiplin kararıyla çıkarılanlar hariç, öğretim üyeliğinden herhangi bir sebeple kendi isteği ile ayrılanların göreve dönme hakkı düzenlenmiştir. Bu çalışmanın amacı kendi isteğiyle çalıştığı yükseköğretim kurumundan ayrılan öğretim üyesinin, bu madde kapsamında göreve dönmek istemesi halinde uygulanacak kriterleri tespit etmektir. Göreve döndürme konusunda yükseköğretim kurumuna bağlı yetki mi yoksa takdir yetkisi mi tanındığı uygulamada en çok karşılaşılan sorunlardandır. Danıştayın son içtihadında yükseköğretim kurumlarının, öğretim üyesini göreve döndürmede takdir yetkisinin olduğu ilkesi benimsenmiştir. Göreve dönmek isteyen öğretim üyesinin dosyasının jüriye gönderilmesi konusunda Yükseköğretim Kurulu, yükseköğretim kurumlarının takdir yetkisinin olduğunu belirtmiştir. Kanımızca yükseköğretim kurumlarına ilgilinin dosyasını jüriye gönderme yetkisinin tanınması, 2547 sayılı Kanun'a aykırıdır. Bu uygulama göreve dönme hakkı bakımından kanunda öngörülmeyen bir sınırlamanın, idari işlemle getirilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca uygulama birliği bozulabilir ve hukuki güvenlik ilkesi zedelenebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Üyesinin Göreve Dönme Hakkı, İdarenin Takdir Yetkisi, Kamu Hizmetinin Gerekleri.

GİRİŞ

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun[1] (2547 sayılı Kanun) *"Kurumlara Dönüş"* başlıklı 60/b maddesinde; *"Yükseköğretim kurumlarından, mahkeme veya disiplin kararları ile çıkarılanlar hariç olmak üzere herhangi bir nedenle kendi isteği ile ayrılan öğretim üyeleri başvuruları üzerine bu Kanun hükümleri çerçevesinde kadro koşulu aranmaksızın tekrar ayrıldıkları yükseköğretim kurumlarına dönebilirler"* hükmü bulunmaktadır.

Bu çalışma 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi çerçevesinde göreve dönme hakkının kullanım şartlarını, idarenin bu konuda sahip olduğu yetkileri ve bu yetkilerin kullanım sınırını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Mevzuat hükümleri ve güncel yargı kararları çerçevesinde,

* Çalışma konusunu öneren Sayın Prof. Dr. Bülent KENT'e teşekkür ederim.
** Bu bildiri 16-18.02.2024 tarihlerinde düzenlenen Anadolu 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde, 17.02.2024'te aynı adla sunulan özet bildirinin genişletilmiş halidir.
[1] Resmi Gazete (RG), 06.11.1981/ 17506.

öncelikle ilgili hükmün kişi ve zaman bakımından uygulanması sorunu, devamında yükseköğretim kurumunun göreve dönmek isteyen öğretim üyesini göreve başlatma konusunda bağlı yetkisinin mi yoksa takdir yetkisinin mi bulunduğu ve bu yetkinin yargısal denetimi sorunu incelenmeye çalışılacaktır.

I. 2547 SAYILI KANUN'UN 60/b MADDESİNİN KİŞİ BAKIMINDAN UYGULANMASI

2547 sayılı Kanun hükümlerine göre yükseköğretim kurumlarında bir kadroya bağlı olarak istihdam edilen ve kamu görevlisi statüsü taşıyan akademik personel, memurlar gibi statü hukukuna tabi olarak göreve kabul edilmekte ve bu Kanun çerçevesinde görevin gerektirdiği niteliklere uygun olarak değişik koşullara tabi tutularak istihdam edilmektedir.[2] 2547 sayılı Kanun'un 3/1-m maddesinde öğretim üyelerinin yükseköğretim kurumlarında görevli profesör, doçent ve doktor öğretim üyelerinden oluştuğu belirtilmiştir. Buna göre *"(1) Profesör: En yüksek düzeydeki akademik unvana sahip kişidir. (2) Doçent: Üniversitelerarası Kurul tarafından verilen doçentlik akademik unvanına sahip kişidir. (3) Doktor Öğretim Üyesi: Doktora çalışmalarını başarı ile tamamlamış, tıpta, diş hekimliğinde, eczacılıkta ve veteriner hekimlikte uzmanlık unvanını veya Üniversitelerarası Kurulun önerisi üzerine Yükseköğretim Kurulunca tespit edilen belli sanat dallarının birinde yeterlik kazanmış olan akademik unvana sahip kişidir"*.

Yükseköğretim kurumlarında öğretim üyeliğine atanma, kurumun ihtiyaçları doğrultusunda kadro ilanıyla başlayıp rektörün ataması ile sonuçlanan çeşitli kurulların, kişi ve birimlerin katıldığı sürecin işletilmesi ile gerçekleşen bir işlemdir.[3]

Yükseköğretim Kurulu çeşitli tarihlerde almış olduğu kararlarda 60/b hükmünün uygulama alanını belirtmiştir. Bu kapsamda Hitit Üniversitesi özelinde tüm yükseköğretim kurumlarına gönderdiği yazısında; Yükseköğretim Kurulunca alınan 90.51.1629 sayılı Kararda, 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinden faydalanacak öğretim üyelerinin emeklilik, istifa, yükseköğretim kurumları dışında başka bir kuruma atanma gibi nedenlerle yükseköğretim kurumlarıyla ilişiklerinin kesilmiş olması gerektiği, bu hükmün amacının yükseköğretim kurumlarından ayrılan öğretim üyelerinin, yeniden bu kurumlara kazandırılması olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede eski kurumuna dönmek isteyen öğretim üyesinin talebinin, kurumun ihtiyacı ve bu karar çerçevesinde belirlenen amaç doğrultusunda değerlendirilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.[4]

Öğretim üyesi olarak görev yapmakta iken disiplin cezası uygulanarak ya da bir suçtan mahkumiyet sebebiyle ayrılanlar, yaş haddinden dolayı emekliye ayrılanlar, bu görevinden ayrılarak başka devlet yükseköğretim kurumunda öğretim üyesi olarak kadroya atananlar hakkında 60/b maddesi uygulanmaz. 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinin uygulanabilmesi için ilgili öğretim üyesinin görevden ayrılmadan önce profesör, doçent ya da doktor öğretim

[2] Avcı, M. (2016). Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Personel Atama Usûlü. *Amme İdaresi Dergisi*, 49, 1, 107.
[3] Tekinsoy, M. A. ve Mısır, M. B. (2012). Öğretim Üyeliğine Atanma Sürecinin Başlangıcı, Ek Koşullar ve Jüri Raporları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61, 1, 351.
[4] 29.01.2008 tarihli Yükseköğretim Kurulu Kararı, https://cdn.bartin.edu.tr/personel/7c1df2dd5101a93c5588ab100930c56b/29.01.20082547sayilikanununun60bmaddesiii.pdf, 12.01.2024.

üyesi kadrosuna atanmış olması gerekir. Öğretim üyeleri göreve dönme talebinde bulunduğu tarihte hangi akademik ünvanı kazanmış olursa olsun, 60/b maddesindeki usulün kullanılması durumunda ancak yükseköğretim kurumundan ayrıldığı kadroya atanabilir.[5]

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinde *"mahkeme veya disiplin kararları ile çıkarılanlar hariç olmak üzere herhangi bir nedenle kendi isteği ile ayrılan öğretim üyesi"* ifadesi ile bu maddenin kimlere uygulanacağı düzenlenmiştir. Bu kapsamda görevden ayrıldıkları anda öğretim üyesi sıfatı bulunmayan daha sonra öğretim üyesi sıfatı kazananların bu maddeden yararlanması mümkün değildir. Örneğin görevden ayrılırken araştırma görevlisi kadrosunda görev yapmakta iken görevden ayrıldıktan sonra doçent ünvanı alan bir kişinin bu madde çerçevesinde göreve dönme hakkı bulunmamaktadır.[6]

Bu hususlar Danıştay kararlarında da belirtilmiştir. Danıştay bir kararında istifa ederek görevinden ayrılan personel ile devamsızlık sonucu görevden çekilmiş personel arasında 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi kapsamında bir fark olmadığını belirtmiştir.[7] Bir devlet yükseköğretim kurumundan diğer bir devlet yükseköğretim kurumuna çeşitli sebeplerle naklen geçenlerin bu fıkra ile getirilen imkandan yararlanması mümkün değildir.[8]

Öğretim üyesinin ayrıldığı zamanda bıraktığı akademik ünvana uygun kadroya atanması yerinde bir uygulamadır. Başka bir devlet yükseköğretim kurumunda görev yapanların 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinden yararlanamayacağı sonucu da isabetli bir uygulamadır. Zira yükseköğretim faaliyetlerini yaparken öğretim üyesine duyulan ihtiyacın karşılanması amacıyla bu hüküm getirilmiştir. Halihazırda başka bir devlet yükseköğretim kurumunda görev yapmakta olan öğretim üyesinin, bu hükmü görev yeri değişikliği vasıtası olarak kullanması hükmün amacına uygun olmayacaktır.

2547 sayılı Kanun'un *"Tanımlar"*ı düzenleyen 3. maddesine göre vakıf yükseköğretim kurumları da bu Kanun kapsamına giren yükseköğretim kurumları arasında yer almaktadır. Vakıf yükseköğretim kurumu ile öğretim elamanları arasında sözleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu sözleşmenin niteliği tarafların haklarını ve görevlerini belirlemede, ortaya çıkacak hukuki uyuşmazlıklarda başvurulacak yargı yolunu belirlemede önem taşır.[9] Danıştay 8. Dairesi, öğretim üyeleri ile vakıf yükseköğretim kurumu arasındaki hizmet sözleşmesini *"idari hizmet*

[5] 28.04.2009 gün ve 012606 sayılı Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yürütme Kurulunun yazısı, https://personel.ebyu.edu.tr/yuksekogretim-kurumlarinda-yas-hadleri-ve-60-b-maddesi-ile-ilgili-gorus-ve-yazilar/, 12.01.2024.

[6] Danıştay 5. Dairesi, Esas (E) 1993/1829, Karar (K) 1993/2524, 15.06.1993; Danıştay 8. Dairesi, E 1998/1609, K 1999/6541, 22.11.1999, Legalbank, 12.01.2024. 3676 sayılı Kanun'un 1. maddesi ile yapılan değişiklikten önce bu madde kapsamında dönme hakkı diğer öğretim elemanlarına da tanınmıştı. Hükmün ilk hali "b. Yükseköğretim kurumlarından, mahkeme veya disiplin kararları ile çıkarılanlar hariç olmak üzere, herhangi bir nedenle kendi isteği ile ayrılan öğretim elemanları başvuruları üzerine bu Kanun hükümleri çerçevesinde Yükseköğretim Kurulunun kararı ile tekrar yükseköğretim kurumlarına dönebilirler." şeklinde idi. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi.* (1990). 50, Yasama Yılı 4, Dönem 18.

[7] Danıştay 5. Dairesi, E 1988/206, K 1989/405, 14.03.1989, Legalbank, 12.01.2024.

[8] Danıştay 5. Dairesi, E 1991/959, K 1993/3161, 15.09.1993; Danıştay 5. Dairesi, E 1991/2636, K 1991/1780, 08.10.1991; Danıştay 8. Dairesi, E 2001/3373, K 2002/3119, 30.05.2002, Legalbank, 12.01.2024.

[9] Göktaş, S. (2021). Vakıf Üniversiteleri ile Öğretim Elemanları Arasında Yapılan Sözleşmenin Hukuki Niteliği. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29, 1, 581-621.

sözleşmesi" olarak nitelendirmektedir.[10] Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 23/2. maddesine göre vakıf yükseköğretim kurumunda çalışan akademik personelin çalışma esasları, 2547 sayılı Kanun'da devlet üniversiteleri hakkında öngörülen hükümlere tabidir. Mali haklar bakımından ise bunlar 4857 sayılı İş Kanunu hükümlerine tabidir.

Vakıf yükseköğretim kurumunda çalışan öğretim üyelerinin *sözleşme* ile istihdam edilmesi, 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinde belirtilen *"kendi isteği ile ayrılan", "kadro koşulu aranmaksızın"* ifadeleri ve düzenlemenin getiriliş amacı birlikte değerlendirildiğinde, bu maddede tanınan göreve dönme hakkının vakıf yükseköğretim kurumları bakımından uygulanamayacağı değerlendirilmektedir.[11]

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesine göre göreve dönebilmek için öncelikle ilgilinin dönmek istediği birime dilekçeyle başvuruda bulunması gerekir. Başvurulan birim konu hakkındaki görüşünü birim yönetim kurulu kararıyla birlikte, değerlendirilmek üzere yükseköğretim kurumu yönetim kuruluna sunar. Burada uygun görülmesi üzerine rektör olurundan sonra kadro aktarımının yapılabilmesi için Yükseköğretim Kuruluna sunulur. Kadro aktarımının uygun görülmesi durumunda ilgili başka bir kamu kurumunda çalışıyor ise muvafakatname sonrası ya da açıktan atama yapılması halinde arşiv araştırması yapılması sonrası rektör tarafından atama yapılır.[12]

II. GÖREVE DÖNMENİN YAPILABİLECEĞİ ZAMAN DİLİMİ

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinde, öğretim üyesinin ne zamana kadar göreve dönme hakkını kullanacağına yönelik bir açıklama bulunmamaktadır. Bu bakımdan dönülebilecek zaman aralığı konusunda bir kısıtlama getirilmesi hukuka uygun olmayacaktır. Bir diğer ifadeyle göreve dönme isteminin, görevden ayrılmadan uzun zaman sonra yapılması, talebin reddedilmesi için haklı gerekçe oluşturmayacaktır. İçtihadi kriterler uyarınca burada önem arz eden husus göreve dönülmek istenen yükseköğretim kurumunun, dönmek isteyen öğretim üyesinin hizmetine ihtiyacının bulunup bulunmadığı sorunudur. İhtiyacın bulunması halinde, uzun bir süre önce ayrılmış olsa bile göreve dönme şartları sağlanmak kaydıyla, ilgili kişi göreve başlatılabilir. Altı ay, bir yıl gibi kısa bir süre sonra dönmek istediğinde de aynı koşullar aranmalıdır. Nitekim göreve dönmek istenen zaman aralığı kısa olsa bile bu süre içerisinde ilgili alandaki ihtiyacın karşılanması amacıyla başka bir öğretim üyesinin göreve başlatılması söz konusu olabilir. Böyle bir ihtimalde göreve dönmek isteyen öğretim üyesinin hizmetine lüzum kalmayabilir.

III. GÖREVE DÖNMEDE UYGULANACAK KRİTERLER SORUNU

2934 sayılı Yükseköğretim Personel Kanunu'nun 20. maddesi uyarınca "Bu Kanunda hüküm bulunmayan hallerde 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile 657 sayılı Devlet

[10] Danıştay 8. Dairesi, E 2002/5557, K 2003/561, 04.02.2003; Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (DİDDK), Yürütmeyi Durdurma Kararı, E 2010/5, 12.03.2010, Legalbank, 12.01.2024. Aksi yöndeki Yargıtay kararları için bkz. Yargıtay 22. Hukuk Dairesi, E 20014/ 21194, K 2014/25575, 25.09.2014; Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, E 2014/2145, K 2014/7139, 01.04.2014; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E 2015/7-1738, K 2017/523, 22.03.2017, Legalbank, 02.02.2024. Aksi yöndeki görüş için bkz. Göktaş, 581-621.

[11] 60/b maddesinin vakıf yükseköğretim kurumları bakımından uygulanamayacağı yönündeki görüş için bkz. Ekici, Ö. (2009). Üniversitelerde Akademik Atamalar ve Yükseltilmeler, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 93.

[12] https://persdb.isparta.edu.tr/assets/uploads/sites/128/files/pdb-ia-008-17022022.pdf, 20.01.2024.

Memurları Kanunu hükümleri uygulanır". 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda[13] (657 sayılı Kanun) kamu hizmetlerinde çalıştırılacak personelin sahip olması gereken zorunlu nitelikler belirtilmiştir. Belirtilen bu koşullar asgari koşullar olup bunların memuriyete giriş sırasında bulunmaması, memuriyete engel olduğu gibi memuriyete alındıktan sonra kayıpları da memuriyeti sona erdirmektedir. İdare bu konuda bağlı yetki içerisindedir. Devlet memuru olabilme ehliyetini belirleyen koşullar, genel ve özel koşullar olarak sınıflandırılmıştır. Genel koşullar tüm devlet memurları için aranmakta iken özel koşullar sadece öngörülen memuriyetlerde aranacaktır.[14]

Göreve dönmek isteyen ilgili bakımından Öğretim Üyeliğine Yükseltilme ve Atanma Yönetmeliği'nin 3/a maddesi uyarınca 657 sayılı Kanun'un 48. maddesinde belirtilen genel şartların sağlanması gerekmektedir. Bu bakımdan örneğin memuriyete engel bir suçtan kesinleşmiş mahkumiyet halinde, göreve dönmek isteyen öğretim üyesinin talebi reddolunacaktır.

Diğer yandan göreve dönme isteminde bulunduğu zamanda talep edilen öğretim üyeliğine atanma şartları değişmiş ise bu durumda göreve dönmek isteyen öğretim üyesine, mevcut atama kriterlerinin uygulanıp uygulanmayacağı sorunu ortaya çıkacaktır. Göreve dönmek isteyen öğretim üyesinin yeni şartları sağlamaması durumunda nasıl bir yol izlenmelidir? Ayrıca göreve dönmek isteyen öğretim üyesi yeni şartları sağlasa bile bunu değerlendirmek üzere başvuru dosyasının jüriye gönderilip gönderilmeyeceği sorunu doğacaktır.

Yükseköğretim Kurulu bir yazısında 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi kapsamında görevlerine dönmek isteyenlerle ilgili işlem yapılırken, başvuruda bulunan kişilerden bilimsel dosyaları alınarak jüriye gönderilip gönderilmemesinin yükseköğretim kurumunun takdirinde olduğunu bildirmiştir.[15] Bildirilen bu görüşte her ne kadar ilgili idareye takdir yetkisi tanındığı belirtilse de 2547 sayılı Kanun'daki düzenlemede bu yönde bir ek şart konulmamıştır. Böyle bir uygulama, tanınmış bir hakkın kanuna dayanmadan idari işlemle sınırlanması anlamına gelir ki bu durum hukuka aykırılık teşkil eder.

Bu kapsamda idareye jüriye gönderme ve bilimsel eserlerin değerlendirilmesi yetkisinin verilmesi tutarlı ve mevzuata uygun görünmemektedir. Ayrıca bu konuda takdirin yükseköğretim kurumlarına bırakılması, uygulamada birliği bozacak olup hukuki güvenlik ve birlik ilkesi zedelenebilir. Göreve dönmek isteyenin yeni atanma şartlarını taşımaması, 60/b maddesi kapsamında göreve dönme isteğine engel oluşturmamaktadır. Önemli olan husus kamu görevine engel bir durumun olup olmadığıdır. Kanımızca yeni atama koşullarının karşılanmaması, idareye göreve dönme talebini reddetme bakımından haklı gerekçe oluşturmamaktadır. Nitekim 2547 sayılı Kanun'da bu yönde bir koşul getirilmemiştir.

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi ile getirilen usulde atama sürecine ilişkin birtakım işlemlere uyma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Atama süreci ilan, jürilerin oluşturulması,

[13] RG, 23.07.1965/ 12056.
[14] Karan, N. (2003). *Devlet Memurluğunun Sona Ermesi,* Seçkin Yayınları, Ankara, 38-39.
[15] 06.06.2014 tarihli 82444403-299/33801 sayılı Yükseköğretim Kurulu Yazısı, https://www.yoktr.com/2547-sayili-kanunun-60-b-maddesinin-uygulanmasinda-basvuru-dosyasinin-juriye-gonderilip-gonderilmeyecegi/, 16.01.2024.

kişilerin ve kurulların görüşünün alınması gibi birbirini izleyen birtakım işlemlerden oluşmaktadır. Bu nedenle bu süreçlere gerek duyulmadan atama yapılması imkanı getirilmiştir.[16] Aksi kabul, 60/b hükmünü işlevsiz hale getirecektir. Göreve dönmek isteyen öğretim üyesinin, yeni göreve başlayacaklarla neredeyse aynı atama şartlarına tabi tutulması kanun koyucunun amacına aykırı olacaktır.

Bir kamu hizmetinin yürütülmesi bakımından görevin gerektirdiği nitelikler, kural olarak kanuna dayanmak kaydıyla idarenin düzenleyici işlemleri ile de belirlenebilmektedir. Fakat bu durumda idare yapacağı düzenleyici işlemlerde kanunlara aykırılık teşkil edecek şekilde hakları sınırlayıcı düzenlemeler getirmemelidir.[17]

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinin uygulamasına ilişkin olarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yürütme Kurulunun 15.04.2009 tarih ve 2009/13 Sayılı Kararının 6. maddesine göre; *"a) İlgili anabilim veya bilim dalında öğretim üyesine ihtiyaç bulunması, b) Geri dönme talebi üzerine atama tarihi itibarıyla 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 48. maddesi ve ilgili disiplin mevzuatı hükümlerine göre memuriyete engel bir halinin bulunmaması"* gerekmektedir.

Bu kapsamda Yükseköğretim Yürütme Kurulunun 15.04.2009 tarih ve 2009/13 Sayılı Kararında, 60/b maddesinden yararlanamayacak kişileri düzenleyen hükümler arasında bulunan 2/ç maddesindeki; *"Devlet üniversitesindeki görevinden ayrılarak vakıf üniversitesinde görev alan ve bilahare vakıf üniversitesindeki görevinden de ayrılan"* ifadesi Danıştay tarafından iptal edilmiştir.[18] Bu halde devlet yükseköğretim kurumunda görev yapmakta iken vakıf yükseköğretim kurumunda göreve başlayan, ilerleyen süreçte göreve dönmek isteyenler bakımından da 60/b maddesinin uygulanması mümkündür. Danıştay kararında Yükseköğretim Yürütme Kurulunun bu kararının 3. maddesinde[19] kanuna aykırılık bulunmadığı belirtilmiştir.[20] Aynı zamanda bu Kararın 6/c maddesindeki *"Yükseköğretim Kurulu tarafından, 2547 sayılı Kanunun 60. maddesinin (b) fıkrası hükmüne istinaden atama talebinde bulunulan yükseköğretim kurumunun ilgili anabilim veya bilim dalında öğretim üyesine ihtiyaç bulunup bulunmadığı değerlendirilerek, kadro kullanım izninin verilmiş olması"* düzenlemesi Danıştay tarafından iptal edilmiştir.[21]

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi kapsamında göreve dönmek isteyen kişinin, kapatılan bir fakültenin yerine kurulan fakülte bünyesinde görevlendirilebileceği, ayrıca görev yaptığı anabilim dalına uygun başka bir fakültede de görev yapabileceğini belirten derece mahkemesinin kararı Danıştay tarafından hukuka uygun bulunmuştur.[22] Bu karar kanuni hakkın kullanımına engel olunmaması bakımından yerindedir.

---

[16] Ekici, 93.
[17] Can, M. E. (2023). Kamu Hizmetine Girme Hakkı Bakımından Görevin Gerektirdiği Nitelikler, Adalet Yayınları, Ankara, 137.
[18] Danıştay 8. Dairesi, E 2009/9752, K 2011/2245, 20.04.2011, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.
[19] "2547 sayılı Kanunun 60. maddesinin (b) fıkrası hükmünün uygulanabilmesi için, öğretim üyesinin, görevinden ayrılmadan önce üniversitede yardımcı doçent, doçent veya profesör kadrosuna atanmış olması gerekir.".
[20] Danıştay 5. Dairesi, E 1991/959, K 1993/3161, 15.09.1993, Legalbank, 12.01.2024.
[21] Danıştay 8. Dairesi, E 2009/7230, K 2013/3690, 8.5.2013, Legalbank, 12.01.2024.
[22] Danıştay 8. Dairesi, E 2015/11393, K 2019/7237, 11.09.2019, aktaran Ankara Bölge İdare Mahkemesi (BİM), 4. İdari Dava Dairesi, E 2019/964, K 2020/1057, 8.6.2020, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

IV. GÖREVE DÖNDÜRMEDE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMUNUN SAHİP OLDUĞU YETKİNİN NİTELİĞİ

2547 sayılı Kanun'un göreve dönme talebi karşısında yükseköğretim kurumuna kabul yükümlülüğü getirip getirmediği sorunu, bu konuda uygulamada en çok karşılaşılan sorunlardandır. Bir diğer deyişle idare, göreve dönmek isteyen öğretim üyesini göreve döndürmede bağlı yetki çerçevesinde mi hareket edecektir yoksa idarenin bu konuda takdir yetkisi var mıdır, bu hususun açıklığa kavuşturulması gerekir.

İdari bir makamın kamu hizmetini yürütürken mevzuatta belirtilen dışında hareket tarzını seçme yetkisinin bulunmaması, belli vakıalar ve olaylar karşısında önceden mevzuatta belirtilmiş davranış ve çözüm yöntemini benimsemekle yükümlü olmasına bağlı yetki denir. Takdir yetkisi ise bazı durumlarda idareye serbest hareket etme yetkisinin tanınmasıdır. Bununla birlikte idarenin takdir yetkisi sınırsız ve mutlak bir yetki değildir. İdare takdir yetkisini kullanırken anayasal ve kanuni düzenlemeler çerçevesinde, öngörülen usullere ve esaslara uygun olarak kullanmak zorundadır. İdare takdir yetkisini kamu hizmetinin gereklerine, kamu yararına uygun ve gerekçeli olarak kullanmalıdır. Diğer bir deyişle idare takdir yetkisini kullanırken kanunda öngörülen esasları, nasıl ve hangi ölçüde değerlendirdiğini, tercihini neden o yönde kullandığını açıklamalıdır.[23]

DİDDK 1993 yılında vermiş olduğu bir kararda bu konuyu incelemiştir. DİDDK bu kararında, davalı yükseköğretim kurumunun karar verirken nesnel ölçütlerle değerlendirme yapıp yapmadığının araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda göreve dönmek isteyen davacının profesör olma niteliklerini kaybetmemiş olmak şartıyla hiçbir kayda bağlı olmadan dönme isteğinin kabul edilmesi ve tazminat ödenmesi gerektiği yönündeki Danıştay 5. Dairesi kararının hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Buna göre DİDDK; 2547 sayılı Kanun madde 60/b'de yer alan *"kadro koşulu aranmaksızın"* ifadesi ile öğretim üyesine ihtiyaç bulunduğu takdirde, boş kadro bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, göreve dönmek isteyenin göreve alınması gerektiğini belirtmektedir. Hizmetlerini yürütürken yeterli öğretim üyesine sahip olan yükseköğretim kurumlarına 60/b maddesi çerçevesinde göreve dönmek isteyen herkesi tekrar göreve alma zorunluluğu getirilmesi, hizmetin gereğinden fazla kişiyle yürütülmesi sonucunu doğurur ki bu durum kamu yararına uygun olmayacaktır. 2547 sayılı Kanun'un 60/c maddesinde ise *"ayrıldıkları tarihten itibaren kendi kurumlarına boş kadro koşulu aranmaksızın dönüşleri yapılır"* ifadesi kullanılmıştır. Buradaki kullanımdan kanun koyucunun yükseköğretim kurumuna bağlı yetki tanımak istediği anlaşılmaktadır.[24] 2547 sayılı Kanun'un 60/a ve c maddesinde başka sebeplerle de olsa yükseköğretim kurumundan ayrılmış olan kişilerin, göreve dönmek üzere başvurdukları takdirde *"dönecekleri"* belirtildiği halde 60/b'de "*dönebilecekleri"* belirtilmiştir.[25] 2547 sayılı Kanun'un 60/a maddesinde belirtilen kişiler

[23] Akyılmaz, B. vd. (2023). *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, 103-105. İdarenin takdir yetkisi konusunda detaylı açıklamalar için bkz. Avcı, M. ve Kurt, S. S. (2023). İdarenin Takdir Yetkisinden Kaynaklanan Sorumluluğu içinde *Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu'na Armağan,* Karasu, R. vd. (ed.), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, 331-372.

[24] 2547 sayılı Kanun'un 60/c maddesinin güvenceli bir istifa halini kabul ettiği yönündeki görüş için bkz. Kaya, C. (2004). Kamu Görevlilerinin Seçimlere Katılmak Üzere Görevden Çekilmesi ve Göreve Dönmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 8, 2, 10.

[25] DİDDK, E 1992/96, K 1993/4, 22.01.1993. Benzer kararlar için bkz. Danıştay 8. Dairesi, E 2003/4812, K 2004/2291, 18.05.2004, Legalbank, 12.01.2024.

bakımından *"başvurmaları halinde bu Kanun hükümlerine göre ayrıldıkları yükseköğretim kurumuna kadro koşulu aranmaksızın dönerler"* ifadesi ile idareye takdir hakkı tanınmamıştır.[26]

Görüldüğü üzere Danıştay 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinde ifade edilen *"kadro koşulu aranmaksızın"* ifadesini, *"ihtiyaç bulunması durumunda kadro koşulu aranmaksızın"* olarak yorumlamaktadır. Fakat Danıştay idarenin bu konuda sahip olduğu takdir yetkisinin sınırsız olmadığını, bu yetkinin kamu hizmetinin gereklerine ve kamu yararına uygun kullanılması gerektiğini belirtmektedir.[27] Danıştay verdiği başka bir kararında bu hususları yinelemiştir. Buna göre; 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi uyarınca, burada belirtilen durumlardan dolayı görevinden ayrılıp, eski görevine dönmek isteyenleri görevine döndürme konusunda yükseköğretim kurumunun bağlı yetki çerçevesinde başvuruyu kabul etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu maddede düzenlenen kadro koşulu aranmaksızın ibaresi her durumda idareye mutlak surette başvuruyu kabul etme zorunluluğu getirmemektedir. Nitekim yükseköğretim kurumu bu yetkisini ilgilinin atanmak istediği alanda ihtiyacın bulunması durumunda kadro koşulu aranmaksızın kullanabilir. Bu yorum kamu yararı ve hizmetin gereklerine daha uygun düşecektir.[28] Yükseköğretim kurumlarının bu konuda takdir yetkisinin bulunduğu kabul edilmekle birlikte, bu durum 60/b maddesi kapsamında başvuruda bulunanların hiçbir kayıt ve şarta bağlanmaksızın göreve alınmaları gerektiği sonucunu doğurmamaktadır. Nitekim 60/b'de *"bu kanun hükümleri çerçevesinde"* ifadesi kullanılmıştır. Buna göre yükseköğretim kurumunun göreve kabul konusunda mutlak bir zorunluluk içerisinde bulunmadığı vurgulanmıştır. Bu düzenleme sadece öğretim üyeliği niteliğini kaybetmemiş olmak şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu şartın yanı sıra kamu hizmetinin gereğinin de düşünülmesi gerekir. Hizmetin asıl sahibi olan idare bu hizmeti mevzuata uygun bir şekilde yürütmek durumundadır.[29]

---

[26] Abdulhakimoğulları, E. ve Erdinç, B. (2015). Kamu Görevlilerinin Milletvekilliği Seçimlerine Katılmak Üzere Görevden Çekilmeleri ve Göreve Dönmeleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 19, 4, 249.

[27] Danıştay 8. Dairesi, E 2012/11282, K 2014/2181, 19.03.2014: "2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 60. maddesinin (b) bendi hükmünün, idare yönünden bu madde hükmüne göre yapılan başvuruların mutlak surette kabulü anlamına gelmediği, ihtiyaç bulunması halinde, kadro karşılığı aranmaksızın başvurunun kabul edilebileceğini ifade ettiği, bu haliyle anılan hükmün idareye takdir yetkisi tanıdığı yargı kararları ile kabul edilmiştir. Ancak, idarenin takdir yetkisinin mutlak ve sınırsız olmadığı, yetkinin kullanılması halinde gerçekleştirilen işlemlerin kamu yararı ve hizmet gerekleri bakımından yargı denetimine tabi olduğu tartışmasızdır.", Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

[28] Danıştay 8. Dairesi, E 2003/3651, K 2004/991, 02.03.2004; Danıştay 8. Dairesi, E 2005/267, K 2005/3723, 20.09.2005, Legalbank, 12.01.2024; Danıştay 8. Dairesi, E 2004/2347, K 2004/4153, 02.11.2004, www.kazanci.com, 02.02.2024. Benzer karar için bkz. Gaziantep BİM, 1. İdari Dava Dairesi, E 2018/592, K 2018/1186, 11.10.2018: "davacının üniversiteye dönme talebinde bulunduğu tarih itibariyle hizmetine ihtiyacın olup olmadığının saptanması gerekmekte olup İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler Anabilim Dalının ihtiyaç çizelgesine bakıldığında 1 doçent ve 1 araştırma görevlisinin görev yaptığı, profesör kadrosunun ise boş olduğu görülmektedir.
Sonuç olarak 2547 sayılı Kanunun 60/b maddesi idareye bir takdir hakkı tanımakla birlikte, davacının atanmak istediği anabilim dalında yalnızca bir doçent bir araştırma görevlisinin çalıştığı ve İşletme Bölümünde de yalnızca bir profesörün görev yaptığı göz önüne alındığında; hizmetine ihtiyaç duymadığı hususunun da objektif bir değerlendirme yapılarak ortaya konulmadığı anlaşıldığından davacının atanma talebinin reddine ilişkin işlemin hukuka uygun olmadığı aksi yöndeki mahkeme kararının ise kaldırılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.", Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

[29] DİDDK, E 1992/96, K 1993/4, 22.01.1993, Legalbank, 12.01.2024.

Devlet Yükseköğretim Kurumlarında Öğretim Elemanı Norm Kadrolarının Belirlenmesine ve Kullanılmasına İlişkin Yönetmeliğin[30] 6. maddesinde bu Yönetmelik hükümlerinin uygulanmayacağı hususlar arasında *"2547 sayılı Kanunun 60 ıncı maddesi uyarınca öğretim üyesi kadrolarına yapılan atamalar"* da bulunmaktadır. Bu durumda atanmak istenen bölümde norm kadro fazlalığı olduğu gerekçesiyle göreve dönme talebinin reddedilmesi mevzuata uygun olmayacaktır.

Bu konuda Konya ve Ankara BİM kararları arasında ortaya çıkan aykırılığın giderilmesi için DİDDK'ya başvurulmuştur. Konya BİM verdiği kararda; 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesindeki *"kadro koşulu aranmaksızın"* ifadesi ile yükseköğretim kurumuna takdir yetkisi verilmediği, yükseköğretim kurumunun bu konuda bağlı yetki içerisinde bulunduğu gerekçesiyle, talebi ret yönündeki idari işlemi hukuka aykırı bularak ret işlemini iptal eden ilk derece mahkemesi kararını hukuka uygun bulmuştur ve istinaf başvurusunun reddine karar vermiştir.[31] Benzer konuda Ankara BİM; *"kadro koşulu aranmaksızın"* ifadesinin, her durumda ilgililerin mutlak olarak eski görevlerine dönme konusunda idarenin bağlı yetki içerisinde olduğu şeklinde yorumlanamayacağını, 60/b maddesi ile idareye takdir yetkisi tanındığını, fakat idarenin takdir yetkisinin sınırsız ve mutlak bir yetki olmadığını, bu yetki kapsamında yapılan işlemlerin kamu yararı ve hizmetin gerekleri yönüyle yargı denetimine tabi olacağını, davacının göreve dönme talebinden sonra ilgili kadroya ilişkin ilana çıkıldığı için davacının hizmetine ihtiyaç duyulduğunun kabulünün gerektiğini, talebin reddini gerektirecek başka bir neden de ileri sürülmediğini, göreve dönme talebinin kabul edilmemesine yönelik işlemde hukuka uygunluk bulunmadığını belirterek davacının istinaf başvurusunun kabulüne, aksi yöndeki yerel mahkeme kararının kaldırılmasına, dava konusu işlemin iptaline karar vermiştir.[32]

Birleştirilmesi istenen her iki kararda da yerel mahkeme kararı iptal edilse de Konya BİM'in kararında göreve dönme konusunda idarenin bağlı yetki içinde bulunduğu gerekçesiyle iptal kararı verilirken, Ankara BİM'in kararında takdir yetkisinin kullanımında öngörülen ilkelere uyulmadığı gerekçesiyle iptal kararı verilmiştir. DİDDK, BİM kararları arasındaki aykırılığın, *"2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi hükmü uyarınca göreve dönme istemleri hakkında idarelerin takdir yetkisi bulunduğu"* yönünde giderilmesine oyçokluğu ile karar vermiştir.[33]

DİDDK kararında karşı oy görüşünde verilen kararlar arasında aykırılığın bulunmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre, her iki dosyada da dayanılan maddi olgular aynı olup hukuki uyuşmazlığa uygulanan hukuk kuralları değişik yorumlanmış olsa da bölge idare mahkemeleri

[30] RG, 02.11.2018/ 30583.
[31] Benzer şekilde Konya BİM vermiş olduğu bazı kararlarında, 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesi ile getirilen göreve dönme hakkının idareye takdir yetkisi tanımadığını, idarenin bu konuda bağlı yetkisinin olduğunu belirtmiştir. Nitekim kanun koyucu idareye takdir yetkisi tanımak isteseydi ilgilisine hak tanıyıcı nitelik taşıyan *"dönebilir"* ifadesi yerine, *"idarenin uygun görmesi halinde", "hizmetine ihtiyaç duyulması halinde"* gibi ifadeler kullanabilirdi, şeklinde belirterek şartların gerçekleşmesi durumunda idarenin bağlı yetki içinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bkz. Konya BİM, 1. İdari Dava Dairesi, E 2020/566, K 2020/1231, 29.9.2020; Konya BİM, 1. İdari Dava Dairesi, E 2020/1791, K 2020/1789, 8.12.2020, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.
[32] DİDDK, E 2023/71, K 2023/32, 04.07.2023, Legalbank, 12.01.2024.
[33] DİDDK, E 2023/71, K 2023/32, 04.07.2023, Legalbank, 12.01.2024.

tarafından verilen kararların her ikisi de iptal edilmiştir. Bu durumda birbirine aykırı karar verilmesi şartı gerçekleşmemiştir.[34]

Kanımızca burada netice olarak her iki kararda da iptal durumu ortaya çıksa da iptal gerekçesi bakımından aynı kanun hükmünün farklı yorumlanması neticesiyle ortaya çıkan bir çelişki olduğu için *birbirine aykırı kararların birleştirilmesi* lüzumu bulunmaktadır.

DİDDK değerlendirmesine göre 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinde öğretim üyelerine önceki görevlerine dönme imkanı tanınmışsa da ilgili maddede geçen "kadro koşulu aranmaksızın" ibaresinin her koşulda ilgililerin eski görevlerine döndürülmeleri konusunda yükseköğretim kurumunun bağlı yetki içerisinde bulunması söz konusu olamaz. İlgili madde kapsamında yükseköğretim kurumuna başvuran herkesi göreve geri alma zorunluluğunun yüklenmesi, hizmetin gereğinden fazla kişiyle yürütülmesi neticesini doğurur ki bu durum hizmetin gerekleriyle ve kamu yararıyla bağdaşmayacaktır. İlgililerin göreve dönmek istedikleri alanda hizmetlerine ihtiyaç bulunması durumunda *kadro koşulu aranmayacağı* şeklindeki değerlendirme kamu hizmetinin etkin ve verimli yürütülmesine uygun olacaktır.[35]

DİDDK kararında 2547 sayılı Kanun'un 60. maddesinin a ve b fıkralarında 3676 sayılı Kanun ile yapılan değişikliğe ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Eğitim Komisyonu raporundaki gerekçeye atıf yapılmıştır. Buna göre; *"3599 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle 2547 sayılı Kanunun 60 ıncı maddesinin (a) fıkrasına getirilen hüküm Bakanlar Kurulunda ve Yasama Organı üyeliğinde görevi sona erenlerin yükseköğretim kurumlarına dönmelerini sağlayan bir hükümdür. Bu hüküm idarenin takdirine yer bırakmamaktadır. Aynı madde ile 60 ıncı maddenin (b) fıkrasına getirilen hüküm ise idareye ihtiyacı ve dönecek elemanın daha önceki çalışmalarını değerlendirmek suretiyle bir takdir hakkı bırakan hükümdür"* denilerek maddenin gerekçesi belirtilmiştir.[36]

Bir idari işlemin mahkeme tarafından iptal edilmesi durumunda, o idari işlem yapıldığı andan başlanarak ortadan kaldırılır. İptal sonucu işlemin tesis edildiği andan önceki hukuki durumun geçerliliğini sağlar. Bu durumda göreve dönme isteminin reddi kararının iptal edilmesi durumunda, idarenin bu karara uygun işlem tesis etmesi ve işlemin doğurduğu tüm hukuki ve fiili sonuçları ortadan kaldırması gerekir. Bu kapsamda ilgilinin talep ettiği maddi kayıplarının tazmin edilmesi, mükerrer ödemeye neden olmamak için bu dönemde çalışmayla ya da kazanç getirici faaliyetle elde ettiği gelirlerin ödenecek miktardan mahsup edilmesi gerekmektedir.[37]

V. GÖREVE DÖNMEYE İLİŞKİN YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU İŞLEMİNİN YARGISAL DENETİMİ

Yükseköğretim kurumunun göreve dönmek isteyen öğretim üyesini göreve başlatmada takdir yetkisinin bulunduğu, yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde tespit edilmiştir. Bu konuda

[34] DİDDK, E 2023/71, K 2023/32, 04.07.2023, Legalbank, 12.01.2024.
[35] DİDDK, E 2023/71, K 2023/32, 04.07.2023, Legalbank, 12.01.2024.
[36] DİDDK, E 2023/71, K 2023/32, 04.07.2023, Legalbank, 12.01.2024.
[37] Danıştay 8. Dairesi, E 2014/6026, K 2016/1123, 12.2.2016, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

karşılaşılacak bir diğer sorun yükseköğretim kurumunun kullanacağı takdir yetkisinin sınırlarının ne olacağı ve bunun yargısal denetimi konusudur.

Demokratik hukuk devletinde idarenin hukuk sınırları içinde kalmasını sağlamada en etkili vasıta yargısal denetimdir.[38] 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun[39] 2. maddesinde iptal davalarının *"İdari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından"* açılabileceği düzenlenmiştir. Buna göre bir idari işlemin hukuka uygunluk denetimi yetki, şekil, sebep, konu ve maksat unsurları bakımından yapılacaktır.[40] Uyuşmazlığı çözmeye yetkili idare mahkemesi, dava konusu işlemi tesis eden idarenin bulunduğu yer idare mahkemesidir.[41]

İdare mahkemeleri yükseköğretim kurumu tarafından verilen kararı hukuka uygunluk bakımından denetler. İdari yargı organları verilen kararın yerindeliğini denetleyemez. Bir diğer deyişle yükseköğretim kurumunun göreve dönme talebi konusunda yapmış olduğu işlem, idari işlemin unsurları açısından hukuka uygunluk denetimine tabi tutulur. Bunun ötesinde verilen karar, isabetli olup olmaması bakımından incelenemez.

Takdir yetkisi kavramını idarenin hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadığı, mutlak şekilde yer ve zaman tanımayan bir faaliyet alanı şeklinde düşünmemek gerekir.[42] İdarenin takdir yetkisini kullanarak yapmış olduğu işlemlerin denetiminde Danıştay anayasal ilkelere ve kanuna uygunluk kriterini aramaktadır. İdare takdir yetkisini kullanırken anayasal ilkeleri göz önünde bulundurmak zorundadır. Anayasal ilkelere aykırılık varsa takdir yetkisi hukuka aykırı kullanılmış olur. Danıştay bu denetimi yaparken, hukuk devleti, demokratik ve sosyal devlet ilkesi gibi ilkeleri kullanmaktadır.[43] Bu kapsamda yükseköğretim kurumu takdir yetkisini kullanmada tamamen serbest değildir. 2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinin uygulanmasında yükseköğretim kurumu takdir yetkisini kamu yararı ve kamu hizmetinin gerekleri doğrultusunda kullanmalıdır.[44]

İdari işlemin amaç unsuru ile takdir yetkisi arasındaki ilişkiye değinmek gerekirse, idare bir durum karşısında karar alma serbestisine sahipse, idarenin hareket tarzı kısıtlanmamışsa idarenin takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu takdir yetkisi kamu yararı ve kamu hizmetinin

[38] Kent, B. (2011). İdari Yargıda Mahkeme Kararlarının Uygulanmasını Güçlendirici Alternatif Mekanizma Olarak Zorlayıcı Para Cezası. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 50; Kaya, C. (2013). İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Konusuna Danıştay'ın Yaklaşımı (İYUK Madde 28 Üzerine Bir İnceleme). *Legal Yayınları*, İstanbul, 11; Çağlayan, R. (2003). Türk Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisinin Yargısal Denetimi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 3-4, 171-208.
[39] RG, 20.01.1982/ 17580.
[40] Seçkin, S. ve Üstün, G. (2015). İdari İşlemlerde Takdir Yetkisi ve Gerekçe İlkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* 21, 2, 517.
[41] Danıştay 8. Dairesi, E 2013/62, K 2013/372, 28.1.2013, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.
[42] Yayla, Y. (1964). İdarenin Takdir Yetkisi. *Journal of Istanbul University Law Faculty,* 30, 1-2, 201.
[43] Çağlayan, 188. İlgili Danıştay kararları için bkz. Danıştay 5. Dairesi, E 87/406, K 88/704, 10.03.1988; Danıştay 5. Dairesi, E 1991/3725, K 1992/1960, aktaran Çağlayan, 188.
[44] Danıştay 8. Dairesi, E 2002/3265, K 2003/1384, 27.03.2003, Legalbank, 12.01.2024. Kamu yararı ve hizmetin gerekleri konusuyla ilgili Danıştay kararları için bkz. Danıştay 2. Dairesi, E 2020/839, K 2020/3111, 22.10.2020; Danıştay 2. Dairesi, E 2015/1050, K 2015/7529, 29.09.2015; Danıştay 2. Dairesi, E 2021/3370, K 2021/741, 18.03.2021; Danıştay 10. Dairesi, E 2016/2934, K 2021/857, 03.03.2021; Danıştay 2. Dairesi, E 2019/2336, K 2019/6426, 20.11.2019; Danıştay 5. Dairesi, E 2006/875, K 2007/4996, 01.10.2007; DİDDK, E 1992/96, K 1993/4, 22.01.1993, Legalbank, 12.01.2024.

gerekleri doğrultusunda kullanılmalıdır. İdari işlemin amaç unsuru açısından ise idareye takdir yetkisi tanınmamıştır. Bir diğer deyişle idari işlemin amacı kamu yararını gerçekleştirmektir. İdare bu konuda bağlı yetki içerisindedir.[45] Takdir yetkisinin, genel amaç olan kamu yararı amacı dışında kullanılması durumunda yapılan işlem amaç unsuru bakımından hukuka aykırı olacaktır.[46]

Kamu yararı kavramı çok işlevli bir kavram olup idarenin faaliyetlerinin hukuka uygunluğunu ölçmede kullanılan vasıtalardan birisidir. Ayrıca temel hakların ve hürriyetlerin sınırlandırılması sebeplerinden birisini oluşturur. Yaygın kullanımına rağmen bu kavramın içeriği ya da konusu kesin sınırlarla belirlenemez.[47] Aynı şekilde kamu hizmetinin gerekleri kavramını kesin çizgilerle tanımlamak mümkün olmayıp, bu kavram her somut olay bakımından ayrı ayrı değerlendirilebilir.

Bu noktada idarenin bu konuda sahip olduğu takdir yetkisinin hukuka uygun kullanılıp kullanılmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bunun denetimi her zaman kolay görünmemektedir. Çünkü neyin kamu yararına ve hizmetin gereğine uygun olacağı ya da olmayacağı her somut olay bakımından farklılaşabilir.

Burada göreve dönmek isteyenin hangi durumlarda hizmetine ihtiyaç bulunduğu sorunu gündeme gelecektir. Kamu hizmetinin gereklerine uygunluğu saptama noktasında Danıştay somut verileri değerlendirmeye almaktadır. Bu değerlendirilirken, ilgilinin çalışacağı birimdeki alana ilişkin öğretim üyesi sayısı, öğrenci sayısı, verilen teorik ve uygulamalı derslerin sayısı ve eğitim öğretim hizmetlerinin diğer gerekleri gibi hususlar göz önüne alınmalıdır. Bu noktada yükseköğretim faaliyetleri bakımından, sağlık bilimleri gibi uygulama yapılan alanlarda öğretim üyesine ihtiyaç bulunup bulunmadığı hususunun somut veriler çerçevesinde saptanabilme ihtimalinin nispeten daha kolay olduğu söylenebilir.

Danıştay birtakım kararlarında bu konuda dersleri yürüten öğretim elemanlarının ders programının, saatlerinin ve yürütülen diğer faaliyetlerin incelenerek hizmetine ihtiyaç bulunup bulunmadığının tespit edilmesi, buna ilişkin bilgi ve belgelerin dosyaya sunulması gerektiğini belirtmiştir. Danıştay hizmete ihtiyaç bulunup bulunmadığı değerlendirmesini yıllara göre çalışan öğretim elemanı sayılarını karşılaştırarak kendisi değerlendirmiştir. İlgili dosyada görevine dönmek isteyen tıp profesörünün, hizmetine ihtiyaç bulunup bulunmadığını saptamak için ara kararla tıp fakültesindeki öğretim üye sayısının ve hastanedeki hasta sayısının ilgili idareler tarafından bildirilmesi istenmiştir. Danıştay, gelen cevap üzerine davacının hizmetine gerek bulunduğunu, göreve dönme talebinin kamu hizmetinin gereklerine ve kamu yararına uygun düşeceğini belirterek, davalı idarenin göreve dönme talebine verdiği zımni ret işleminin iptaline karar vermiştir.[48]

DİDDK bölümdeki öğretim üyesi sayısının, göreve dönmek isteyen ilgilinin başvurusunu kabul etme bakımından tek kriter olarak değerlendirilemeyeceğini, söz konusu

[45] Gül, İ. (2014). Danıştay Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 23, 539.
[46] Günday, M. (2022). *İdari Yargılama Hukuku,* Turhan Kitabevi, Ankara, 87.
[47] Akıllıoğlu, T. (1991). Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi,* 24, 2, 11.
[48] Danıştay 8. Dairesi, E 2018/2093, K 2021/2988, 09.06.2021, Legalbank, 12.01.2024; Benzer nitelikte başka bir karar için bkz. Danıştay 8. Dairesi, E 2015/9338, K 2019/7234, 11.09.2019, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

ihtiyacın ilgili anabilim dalında verilen teşhis/tedavi ve eğitim hizmetleri açısından bir aksaklığın olup olmadığının ortaya konulması gerektiğini, idarenin bu konudaki takdir yetkisini kamu yararına ve hizmetin gereklerine uygun kullanması gerektiğini belirtmiştir.[49] Göreve dönme konusunda aynı zamanda nitel unsurların, bir diğer deyişle akademik kariyer, ihtiyaca uygunluk gibi kriterlerin de dikkate alınması gerekir.[50]

İlgili anabilim dalında öğretim üyesi ihtiyacının, yalnızca sayısal verilerle tespit edilemeyeceği görüşü isabetli olsa da sayısal verilerin sağlık alanı gibi alanlarda fiili ihtiyacı gösteren önemli bir veri olduğu söylenebilir. Bu yönüyle DİDDK'nın görüşüne katılmamaktayız.

Ankara BİM'nin baktığı bir davada tıp fakültesinde profesör olarak görev yapmakta iken görevine geri dönmek için başvuru yapan davacının talebi olumsuz cevaplanmıştır. İdare cevabi yazısında ilgili ana bilim dalında norm kadro fazlalığının bulunduğu, eğitim ve hasta hizmetlerine yönelik yeterli öğretim üyesi çalıştığı, ilgili öğretim üyesinin yokluğunda işlerin aksamadığı, onun dönmesinin fakültenin genç kadrolaşmasına engel olabileceği gibi gerekçelerle göreve dönme talebinin uygun bulunmadığı şeklinde görüş sunmuştur. Yönetim kurulu da ilgilinin hizmetine ihtiyaç bulunmadığı, yeterli öğretim üyesi bulunduğu görüşünü rektörlük makamına sunmuştur. İlgili karar rektörlük makamınca onaylanmıştır. Bu kapsamda BİM, hizmetine ihtiyaç bulunmadığı belirtilen davacının mahkeme kararı ile atanmaya zorlanamayacağını, idarenin takdir yetkisini kamu hizmetinin gerekleri ve kamu yararı çerçevesinde kullandığını değerlendirerek, istinaf başvurusunun reddine karar vermiştir.[51]

Kanımızca burada ilgilinin göreve dönme isteminin reddi için ileri sürülen gerekçeler hukuka uygun değildir. Dönülmek istenen bölümde norm kadro fazlalığının bulunması kişinin göreve kabulüne ya da reddine tek gerekçe oluşturmayabilir. Norm kadro düzenlemesi yükseköğretim kurumlarının kadro planlamasına yönelik bir uygulama olup, norm kadro fazlalığı birimde her durumda ilgili uzmanlık alandaki fiili ihtiyacı karşılayan öğretim üyesinin çalıştığını göstermez. Üstelik yukarıda zikredilen ilgili Yönetmelikte, 60/b maddesi kapsamında dönmek isteyenlerin bu hükümlere tabi olmadığı açıkça belirtilmiştir. Burada göreve dönme talebini reddeden idare, öğretim üyesinin hizmetine neden ihtiyaç bulunmadığı hususunu yeteri kadar objektif gerekçelerle izah edememiştir. Norm kadro fazlalığının bulunması, genç kadrolaşmaya ihtiyaç olması ve işlerin aksamadan yürütülmesi idarenin göreve dönme talebini reddetmesi için hukuken geçerli sebep oluşturmamaktadır.

Personel sayısı az olsa bile idare kamu hizmetini gereği gibi yürütmek zorundadır. Üstelik hizmetin gereğine uygunluk yalnızca bölümdeki görevli personel sayısıyla ölçülebilecek bir husus değildir. Mahkemenin hizmetin gereği konusunda diğer kriterleri de araştırması, ona göre verilen kararın hukuka uygunluğunu değerlendirmesi gerekmektedir. İdarenin ret gerekçesi olarak ileri sürdüğü sebepler, görülmekte olan kamu hizmetinin gerekleri ile örtüşmemektedir. Bu nedenle buradaki göreve dönme talebinin reddi işleminin hukuka aykırı olduğu değerlendirilmektedir.

[49] DİDDK, E 2021/2805, K 2022/200, 27.01.2022, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.
[50] Danıştay 8. Dairesi, E 2018/2093, K 2021/2988, 09.06.2021, Legalbank, 12.01.2024.
[51] Ankara BİM, 4. İdari Dava Dairesi, E 2020/2632, K 2020/3053, 08.12.2020, Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

SONUÇ

2547 sayılı Kanun'un 60/b maddesinde öğretim üyesine, ayrıldığı kuruma dönme hakkı tanınmıştır. Uygulamada göreve dönme hakkının çerçevesine ve koşullarına ilişkin birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu maddede düzenlenen göreve dönme hakkı konusunda, DİDDK içtihadı ile isabetli bir şekilde idarenin takdir yetkisinin bulunduğu ilkesi benimsenmiştir. Böylelikle maddede belirtilen *"kadro koşulu aranmaksızın"* düzenlemesinin ilgilinin göreve dönme talebini kabul etmede idareye bir zorunluluk yüklemediği açıklığa kavuşmuştur.

Yükseköğretim kurumları takdir yetkisini kullanırken tamamen sınırsız değildir. İdarenin takdir yetkisini hukuka uygun kullanıp kullanmadığının yargısal denetimi yapılmaktadır. Yükseköğretim kurumu bu konudaki takdir yetkisini kamu hizmetinin gerekleri ve kamu yararı ilkesi çerçevesinde kullanmalıdır. Yükseköğretim kurumlarına bu konuda tanınan takdir yetkisinin belirtilen sınırlar çerçevesinde kullanılıp kullanılmadığını -nispeten- somut kriterlerle denetlemek mümkündür. Zira öğrenci, teorik ve uygulama derslerinin sayısı ile ilgili uzmanlık alandaki öğretim üyesi sayısı gibi somut bilgi ve belgeler göz önüne alınarak kamu yararı ve hizmetin gereklerine uygunluk hali aşağı yukarı tespit edilebilecektir. İdarenin göreve döndürme konusundaki takdir yetkisini hukuka aykırı kullanması durumunda verilen karar idari yargı organlarınca iptal edilecektir.

Göreve dönmek isteyen öğretim üyesinin bu hakkını ne zamana kadar kullanabileceğine ilişkin bir sınırlama bulunmadığı için aradan uzun zaman geçmiş olması idare bakımından göreve dönme isteğini reddetmede bir gerekçe olamaz. Göreve dönmek isteyen ilgilinin başvuru dosyasının jüriye gönderilip gönderilmeyeceği hususunda Yükseköğretim Kurulunun bildirmiş olduğu görüşte, bu yetki yükseköğretim kurumlarının takdirine bırakılmıştır. Kanunda başvuran ilgilinin başvuru dosyasının jüriye gönderileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmamakta olup bu uygulama kanımızca, kanuni dayanak olmaksızın hakkın kısıtlanması anlamına gelecektir. Ayrıca yükseköğretim kurumlarına bu yönde bir takdir yetkisinin tanınması, uygulama birliğini bozarak hukuki birlik ve güvenlik ilkesini zedeleyebilir.

KAYNAKÇA

Abdulhakimoğulları, E. ve Erdinç, B. (2015). Kamu Görevlilerinin Milletvekilliği Seçimlerine Katılmak Üzere Görevden Çekilmeleri ve Göreve Dönmeleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 19, 4, 227-258.

Akıllıoğlu, T. (1991). Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi,* 24, 2, 11-22.

Akyılmaz, B. vd. (2023). *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 9. Baskı, Seçkin Yayınları.

Avcı, M. (2016). Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Personel Atama Usûlü. *Amme İdaresi Dergisi,* 49, 1, 57-117.

Avcı, M. ve Kurt, S. S. (2023). İdarenin Takdir Yetkisinden Kaynaklanan Sorumluluğu, içinde *Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu'na Armağan,* Karasu, R. vd. (ed.), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, 331-372.

Can, M. E. (2023). *Kamu Hizmetine Girme Hakkı Bakımından Görevin Gerektirdiği Nitelikler,* Adalet Yayınları, Ankara.

Çağlayan, R. (2003). Türk Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisinin Yargısal Denetimi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 3-4, 171-208.

Ekici, Ö. (2009). *Üniversitelerde Akademik Atamalar ve Yükseltilmeler,* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Göktaş, S. (2021). Vakıf Üniversiteleri ile Öğretim Elemanları Arasında Yapılan Sözleşmenin Hukuki Niteliği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 29, 1, 581-621.

Gül, İ. (2014). Danıştay Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi,* 2, 23, 534-550.

Günday, M. (2022). *İdari Yargılama Hukuku,* Turhan Kitabevi, Ankara.

Karan, N. (2003). *Devlet Memurluğunun Sona Ermesi,* Seçkin Yayınları, Ankara.

Kaya, C. (2004). Kamu Görevlilerinin Seçimlere Katılmak Üzere Görevden Çekilmesi ve Göreve Dönmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 8, 2, 1-19.

Kaya, C. (2013). İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Konusuna Danıştay'ın Yaklaşımı (İYUK Madde 28 Üzerine Bir İnceleme). *Legal Yayınları*, İstanbul.

Kent, B. (2011). İdari Yargıda Mahkeme Kararlarının Uygulanmasını Güçlendirici Alternatif Mekanizma Olarak Zorlayıcı Para Cezası. *Ankara Barosu Dergisi,* 4, 45-66.

Seçkin, S. ve Üstün, G. (2015). İdari İşlemlerde Takdir Yetkisi ve Gerekçe İlkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* 21, 2, 509-534.

Tekinsoy, M. A. ve Mısır, M. B. (2012). Öğretim Üyeliğine Atanma Sürecinin Başlangıcı, Ek Koşullar ve Jüri Raporları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61, 1, 351-382.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1990). 50, Yasama Yılı 4, Dönem 18.

Yayla, Y. (1964). İdarenin Takdir Yetkisi. *Journal of Istanbul University Law Faculty,* 30, 1-2, 201-211.

06.06.2014 tarihli 82444403-299/33801 sayılı Yükseköğretim Kurulu Yazısı, https://www.yoktr.com/2547-sayili-kanunun-60-b-maddesinin-uygulanmasinda-basvuru-dosyasinin-juriye-gonderilip-gonderilmeyecegi/, 16.01.2024.

29.01.2008 tarihli Yükseköğretim Kurulu Kararı,
https://cdn.bartin.edu.tr/personel/7c1df2dd5101a93c5588ab100930c56b/29.01.20082547sayili kanunun60bmaddesiii.pdf, 12.01.2024.

https://persdb.isparta.edu.tr/assets/uploads/sites/128/files/pdb-ia-008-17022022.pdf, 20.01.2024.

Legalbank, 12.01.2024.

Lexpera İçtihat, 12.01.2024.

www.kazanci.com, 02.02.2024.

28.04.2009 gün ve 012606 sayılı Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yürütme Kurulunun yazısı, https://personel.ebyu.edu.tr/yuksekogretim-kurumlarinda-yas-hadleri-ve-60-b-maddesi-ile-ilgili-gorus-ve-yazilar/, 12.01.2024.

06.06.2014 tarihli 82444403-299/33801 sayılı Yükseköğretim Kurulu Yazısı, https://www.yoktr.com/2547-sayili-kanunun-60-b-maddesinin-uygulanmasinda-basvuru-dosyasinin-juriye-gonderilip-gonderilmeyecegi/, 16.01.2024.

İŞLETMELERİN COVİD-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDEKİ FİNANSAL PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ VE ENTROPİ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: BIST GIDA, İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Ayşegül YILMAZ

Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman ABD, Mersin, Türkiye - ORCID ID: 0000-0002-0080-3482

ÖZET

COVID-19 ilk defa 1 Aralık 2019'da Çin bulunan Wuhan şehrinde meydana gelmiştir. Dünya sağlık örgütünce 2020 yılının mart ayında evrensel salgın şeklinde duyurulmuştur. Salgının meydana gelmesinden bu yana dünya etrafında bu virüsün etkilemediği sektör ve ülke kalmamıştır. COVID-19 pandemisi ile birlikte ortaya çıkan sorunlar temel ihtiyaçlara olan ilgi daha da ön plana çıkmış, bundan ötürü de bilhassa gıda firmalarının performans bakımından etkilendiği düşünülmektedir. Yapılan çalışmada İstanbul Gıda, İçecek ve Tütün sektöründeki firmaların pandemi öncesi, pandemi dönemi ve pandemiden sonraki finansal performansları değerlendirilmiştir. Çalışma, Bist gıda sektörü işletmelerinin 2018,2019,2020,2021,2022 dönemi yıllık verilerini ve 2023 dönemi 9 aylık verilerini içermektedir. Literatürde pandemi öncesinde, pandemi sürecinde ve pandemi sonrasındaki gıda işletmelerinin performans analizine yönelik bu yöntemlerle ve kapsadığı dönem ile ilgili yapılmış olan çalışmaların azlığı nedeniyle ilgili sektörün tercih edilmiş ve bu tercihinde önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada kriter ağırlıklarının hesaplanmasında Entropi ve şirketlerin performansını sıralamada ise Gri İlişkisel Analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırma bulgularında, Entropi metoduna göre 2018, 2019 yıllarındaki en önemli kriterin Alacak Devir Hızı, 2020 yılında en önemli kriterin Aktif Karlılık Oranı, 2021 yılında en önemli kriterin Nakit Oranı, 2022 yılında en önemli kriterin Cari Oran ve 2023 yılında da en önemli kriterin Nakit Oranı olduğu tespit edilmiştir. Gri İlişkisel Analiz yöntemine göre 2018, 2019,2020,2021,2022 ve 2023 yılında en iyi performansa sahip şirket ÜLKER; 2018,2019 ve 2020 yıllında performans bakımından en kötü şirket AEFES, 2021 yılında en kötü performans gösteren firma TUBORG, en kötü performansa sahip firma 2022 yılında FRIGO ve 2023 yılında ise CCOLA olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Entropi, Gri İlişkisel Analiz, Finansal Performans, COVID-19

EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF BUSINESS DURING THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS WITH ENTROPY AND GRAY RELATIONAL ANALYSIS: BIST FOOD, BEVERAGE INDUSTRY EXAMPLE

ABSTRACT

COVID-19 first occurred in Wuhan, China, on December 1, 2019. It was declared a universal epidemic by the World Health Organization in March 2020. Since the outbreak, there is no sector or country around the world that has not been affected by this virus. The problems that arose with the COVID-19 pandemic have brought the interest in basic needs to the fore, and therefore it is thought that food companies in particular have been affected in terms of performance. In the study, the financial performances of companies in the Istanbul Food, Beverage and Tobacco sector before the pandemic, during the pandemic period and after the pandemic were evaluated. The study includes annual data of BIST food sector enterprises for the period 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 and 9-month data for the period 2023. Due to the scarcity of studies in the literature on the performance analysis of food businesses before, during and after the pandemic, with these methods and the period covered, the relevant sector was preferred and it is thought to be important in this choice. In the study, Entropy was used to calculate the criterion weights and Gray Relational Analysis technique was used to rank the performance of the companies. In the research findings, according to the Entropy method, the most important criterion in 2018 and 2019 is the Receivables Turnover Rate, the most important criterion in 2020 is the Asset Profitability Ratio, the most important criterion in 2021 is the Cash Ratio, the most important criterion in 2022 is the Current Ratio, and the most important criterion in 2023 is the Cash Ratio. It has been determined that . According to the Gray Relational Analysis method, ÜLKER is the company with the best performance in 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 and 2023; The worst company in terms of performance in 2018, 2019 and 2020 was AEFES, the worst performing company in 2021 was TUBORG, the worst performing company was FRIGO in 2022 and CCOLA in 2023.

Keywords: Entropy, Gray Relational Analysis, Financial Performance, COVID-19

GİRİŞ

Virüs türünün ilklerinden olan korona, ilk defa Çin'deki Hubei'ne bağlı Wuhan'da meydana gelmiş, kısa zamanda da dünya etrafındaki herşeyi etkilemiştir. Yayılma hızı yüksek olan bu salgın bütün canlıların hayatına etki etmiş, rutin işlerden küresel kararlara değin çoğu yerde etkisi hissedilmiştir. Sonrasında da Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi adı altında duyurulmuştur. Pandeminin duyururulmasıyla, iş ve ekonomi yaşamında kritik kararların alınması zorunluluk arz etmiştir. Bu kararların büyük ölçüde ülkelerin, mikro küçük ölçüde ise işletmelerin performanslarını yüksek derecede etkilediği düşünülmektedir. Özellikle temel ihtiyaçlara olan talep fazlalığının gıda sektöründe faaliyette bulunan firmaların performanslarına etkilediği düşünülmektedir. Çalışmanın yapıldığı zamanlarda literatürde, özellikle pandemi öncesi, pandemi dönemi ve pandemi sonrasında gıda sektöründeki firmaların performansını ölçen yayınların nadir olması bu alanda çalışma yapılmasını gerekli kılmıştır.

Firmaların ekonomik kaynaklarını ne kadar etkili kullandığını gösteren finansal performans, firmaların performans değerlendirmesinde göz önünde bulundurulan unsurlardandır. Ekonomik performans ölçümü yapılırken tek bir unsurdan yararlanmak sağlıklı sonuçlar vermez. İçerisinde çeşitli unsurları da tutan birçok ölçüt bulunmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında firmaların performanslarını değerlendirirken ÇKKV daha çok tercih edilmektedir (Ayçin ve Güçlü, 2020: 288). Bilhassa beklenmeyen durumlar söz konusu olduğunda ekonomik performansın ölçülmesi ve yorumlanması firmalarca büyük önem taşımaktadır.

Finansal performansın ölçülmesindeki amaç, üretilen mal ve hizmetler, üretimde kullanılan kaynaklar ve bunlar sonucunda varılan sonuçlar çerçevesinde bilgiye ulaşmaktır. Bu açıdan performans değerlemesi yapmak şirketler için oldukça önemlidir(Dizgil, 2019:420-432). Bu değerlemeyle şirketler daha faydalı kararlar alma, organize etme ve denetim işlerini daha sağlıklı şekilde yapabilmektedirler. (Meydan vd., 2016:147-165). Firmaları yönetenler, belirlenen planların gerçekleştirilmesi, rakiplerine karşı nerede olduklarını görmek, sektördeki istikrarlarını sağlamak ve ekonomik krizden minimum riskle kurtulmak için performans ölçümüne, sonrasında da bunları değerlendirmek isterler(Kaya ve Coşkun, 2016: 231- 242). Bu yüzden firmaların ekonomik performansının yorumlanmasında ÇKKV teknikleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerde kriterlerce tespit edilen önem dereceleri, karar verenlerce tarafsız değerlendirilmektedir (Aytekin ve Sakarya, 2013: 30-47). ÇKKV tekniklerinde ekonomik performansın birçok kriterle kullanılması firmaların performanslarının daha detaylı değerlendirilmesine imkân vermektedir. Türkiye'de performans değerlendirilmesine ilişkin yapılan literatür incelemesi soncunda farklı sektörlerde bir veya daha fazla teknikten yararlanıldığı ve bunların gıda, içecek ve tütün sektörü haricindeki sektörlerde kaldığı görülmektedir. Tarım ve hayvancılık sektörünün girdi olarak kabul edilip, kendine ait özellikleri de çıktı olarak alan gıda, içecek ve tütün şirketlerinin performansları birçok unsurdan etkilendiğinden performans değerlemesinde daha çok unsurun göz önünde olmasını ihtiyaç haline getirmiştir (Meydan vd., 2016: 147-165).

Çalışmada Entropi ve Gri İlişkisel Analiz tekniklerinden faydalanılarak BIST Gıda, İçecek ve Tütün endeksinde bulunan 22 gıda, içecek ve tütün işletmesinin pandemi öncesi, pandemi dönemi ve pandemi sonrasındaki ekonomik performansları değerlendirilmiştir. İlk aşamada performans göstergelerinin tespiti için literatür incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda performans unsurları olarak finansal kaldıraç, cari oran, alacak devir hızı, hisse başına kar oranı, nakit oranı, aktif devir hızı, aktif karlılık oranı ve stok devir hızı oranlarının sıkça tercih edildiği görülmüştür. Çalışmada faydalanılan performans kriterlerinin ağırlıkları Entropi metodu ile tespit edilmiştir. Bu metodun tercih edilmesinin nedeni, öznel bir değerlendirmeye gerek duymadan performans değerlendirmesi yapabilmektir. Kriter ağırlıklarının hesaplanmasının ardından Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile performans değerlendirme ve sıralamaları tespit edilmiştir. Pandemi öncesinde, pandemi döneminde ve pandemi sonrasında bu konuya ilişkin Gri İlişkisel Analiz yöntemi ve ilgili dönemlerin hepsini içine alan bir performans analizine ilişkin çalışma bulunmaması nedeniyle bu çalışmanın literatüre çokça katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Uygulama aşamasının ardından ilgili sonuçlara yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çeşitli alan ve sektörlerde uygulanabilme yapısına sahip olan ve sayısal verilere dayanan Entropi ve Gri İlişkisel Analiz teknikleri, karar verme probleminin çözülmesinde kişilere, yatırımcılara ve şirket yöneticilerine sundukları kolaylıklar sebebiyle finans literatüründe de çokça kullanılan tekniklerdendir. Çalışmanın bu kısmında ÇKKV teknikleri ile finansal performans ölçümüne yönelik yapılan bazı çalışmalar şu şekilde gösterilmiştir.

Feng and Wang (2000), havayolu şirketlerine ait performans incelemesi yapmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda havayolları şirketleri için daha geniş çerçevede performans değerlemesi yapılması tespit edilmiştir.

Chang vd. (2010), Tayvan'da bulunan 82 yatırım fonunu incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda yatırım fonlarına ilişkin performansların daha iyi sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Rezaie vd. (2014), VIKOR ve bulanık AHP ve bulanık AHP teknikleri kapsamında çimento şirketlerinin performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda vikor analizinde Ghaen, Fars ve Khoozestan çimentonun en iyi performansa sahip şirketler olduğu görülmüştür. Dahası 2008'de Urmia ve 2009'da Hormozgan'ın performansı yüksek firmalar olduğu görülmüştür.

Pineda vd. (2017), hava yolu şirketlerine ilişkin performansların ÇKKV tekniklerinden yararlanılarak iyileştirilmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda ekonomik verimliliğin elde edilmesi için hava yollarının farklı farklı değerlendirmeye alınması gerektiği görülmüştür.

Şit vd. (2017), BIST Ana Metal Endeksinde bulunan 16 firmaya ilişkin 2011-2015 yılları finansal verileri kapsamında firmaların ekonomik performanslarını analiz etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda firmaların performans sıralaması bakımından iyi bir istikrara sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Kiracı ve Bakır (2018), iş modeli ve rekabet stratejisi kapsamında havayollarının performansını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda SOUTHWEST, NORWEGIAN ve EASYJET havayollarının en iyi finansal performansa sahip şirketler olduğu, GOL LİNHAS, AİRASİA BERHAD ve CEBU AİR firmalarının ise performanslarının kötü olduğu tespit edilmiştir.

Yıldırım ve Altan (2019), sigorta sektörünün 2012, 2013,2014,2015 ve 2016 yıllarındaki hayat/emeklilik ve hayat dışı branşlarının ekonomik performansının analizini amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, 2016 yılında hayat dışı sigortacılık branşının performans bakımından en iyi, 2012 yılında ise performans bakımından en kötü olduğu görülmüştür.

Ersoy (2020), BIST Ulaştırma endeksinde yer alan 8 firmanın ekonomik performansı GİA tekniğiyle değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, karlılığı yüksek olan işletmelerin sıralamada üstte kaldığı ve GİA değerlerinde çok aşırı sapmalar olmadığı görülmüştür.

Tetik ve Şahin (2020), 2011-2019 yıllarında faaliyette bulunan yedi katılım bankasının ekonomik performanslarını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda yüksek ekonomik performansı olan bankaların Kuveyt Türk Katılım, Albaraka Türk Katılım ve Türkiye Finans Katılım olduğu görülmüştür.

Yetiz ve Kılıç (2021), Türkiye'de faaliyeti olan özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının ekonomik performanslarını ÇKKV yöntemleri ile incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, belirlenen finansal oranlar kapsamında finansal performans bakımından en yüksek başarıya sahip bankaların ilk üç yılda TC. Ziraat Bankası, devamındaki iki yılda Alternatif Bank ve son sırada kalan yılda Türkiye Halk Bankası olduğu tespit edilmiştir.

Akgül (2021), BIST'da yer alan 9 mevduat bankasının 2016, 2017,2018,2019 ve 2020 yılları arasındaki performanslarının CoCoSo ve CRITIC yöntemleri ile incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda çalışma kapsamındaki tüm dönemlerde diğer bankalara göre Akbank'ın üstün performansa sahip olduğu, ICBC Turkey Bankasının ise tüm dönemlerde kötü performans sergilediği tespit edilmiştir.

Kehribar vd. (2021) BIST'da Gıda, İçecek sektöründe yer alan firmaların pandemideki ekonomik performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda entropi tekniğine göre en önemli unsur nakit oranı, önemi az olan unsurun ise Aktif Kârlılık olduğu görülmüştür. MAIRCA tekniğinde performansı yüksek olan firma G7 (FRIGO), performansı düşük olan firma ise G19 (TKURU) olarak tespit edilmiştir.

Ertaş ve Yetim (2022), pandemi döneminde gıda ve içecek sektöründeki işletmelerin ekonomik performanslarını önceki dönemlerle kıyaslamayı amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, pandemi sürecindeki dönemlerden 2020 yılı 4. Çeyrek döneminin ilk, 3. Çeyrek döneminin ise dördüncü geldiği tespit etmişlerdir.

Terzioğlu, vd. (2022), enerji firmalarına ilişkin performans ölçümüne destek vererek işletmelerin finansal performanslarını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, SWARA tekniğine göre ağırlığı yüksek olan kriterin aktif devir hızı, VIKOR ve WASPAS tekniklerince ENJSA firmasının yüksek ekonomik performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Temür (2022), Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde bulunan işletmelerin ekonomik performanslarını Çok Kriterli Karar Verme teknikleri ile incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, 2020 yılında MAALT işletmesinin en yüksek finansal performansa sahip olduğu görülmüştür. Dahası, 2020 yılındaki hisse getirilerine bakıldığında pandeminin büyük oranda etkilediği turizm firmalarının araştırma dilimindeki en yüksek hisse getirisine bu dönemde sahip olduğu görülmüştür.

Kılıçarslan (2023), BIST'de işlem gören yenilenebilir enerji şirketlerinin 2018-2021 yıllarına ilişkin verilerinden faydalanarak ekonomik performanslarının Bulut Endeksi, Aras ve Topsis teknikleri aracılığıyla değerlendirilmesi ve Copeland tekniğiyle sıralama sonuçlarını birleştirmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda Sayas, Gresan ve Smart şirketlerinin en iyi performansı sergiledikleri görülmüş, en düşük performansı ise Aydem, Pamel ve Huner şirketlerinin sergiledikleri tespit edilmiştir.

Mansyur ve Saban (2023), Türkiye'de depolama ve ulaştırma alanında faaliyette bulunan firmaların finansal oranlar yardımıyla ÇKKV yöntemleriyle 2009-2021 yılları arasındaki finansal performanslarını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, ilgili dönemdeki depolama ve ulaştırma firmalarının finansal performansının düzensiz bir seyir izlediği, bununla

birlikte bu sektörlerin performans bakımından başarısı en yüksek yılın 2009, en kötü yılın ise 2021 olduğu görülmüştür.

Sakur ve Güngör (2023), BIST sanayi endeksi kapsamında bulunan 77 şirketten, 2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014 ve 2015 yılları arasındaki verilerine ulaşılabilen 102 işletmenin entelektüel sermaye ekonomik performans ilişkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak, entelektüel sermayenin ekonomik performansı olumlu etkilediği, sektörde yer alan işletmelerin insan sermayesine vurgu yaptıkları ancak yapısal sermayenin firmalarda yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür.

Karaçayır ve Afşar (2024), BIST Sürdürülebilirlik endeksinde ve BIST30'da yer alan ESG puanlarına erişilebilen 31 şirketin ESG puanlarının firma performansları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, sosyal, kurumsal ve çevresel yönetim puanlarının PD/DD oranının ve aktiflerde oluşan büyümenin aktif karlılığı pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği, yine çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim puanlarının ve PD/DD oranının öz sermaye karlılığını pozitif yönde ve anlamlı etkilediği görülmüştür.

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

2.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada BIST gıda, içecek ve tütün endeksindeki şirketlerin pandemi öncesinde, pendemi döneminde ve pandemi sonrasında gösterdikleri finansal performanslarının çeşitli kriterler ile ölçülmesi amaçlanmıştır.

2.1.2. Çalışmanın Kapsamı

Bu araştırma BIST Gıda, İçecek ve Tütün endeksindeki 22 şirketin 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023 yılları arasındaki verilerini kapsamaktadır. Verilere KAP(Kamuoyu Aydınlatma Platformu)'dan ulaşılmıştır. Bu firmaların " Aktif Devir Hızı, Stok Devir Hızı, Finansal Kaldıraç, Alacak Devir Hızı, Aktif Karlılık, Hisse Başına Kar, Cari Oran ve Nakit Oran" kriterleri finansal performans kriterleri olarak belirlenmiştir. Literatür incelemesi yapıldığında performans kriterleri çerçevesinde en çok tercih edilen kriterler sıklıkla kullanılmıştır.

Çizelge 1. BIST Gıda, İçecek Endeksindeki İşletmeler

NO	BIST KODU	İŞLETME ADI
1	AEFES	ANADOLU EFES
2	AVOD	A.V.O.D. GIDA VE TARIM
3	BANVT	BANVİT
4	CCOLA	COCA-COLA İÇECEK
5	DARDL	DARDANEL ÖNENTAŞ GIDA
6	ERSU	ERSU GIDA
7	FRIGO	FRIGO PAK GIDA
8	KENT	KENT GIDA
9	KERVT	KEREVİTAŞ GIDA
10	KNFRT	KONFRUT GIDA

11	KRSTL	KRİSTAL GIDA
12	OYLUM	OYLUM SINAİ YATIRIM
13	PENGD	PENGUEN GIDA
14	PETUN	PINAR ET VE UN
15	PINSU	PINAR SU
16	PINAR	PINAR SÜT
17	SELGD	SELÇUK GIDA ENDÜSTRİ
18	TATGD	TAT GIDA
19	TUKAS	TUKAŞ
20	TUBORG	TÜRK TUBORG BİRAZ VE MALT SANAYİİ
21	ULUUN	ULUSOY UN SANAYİ
22	ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ

Kaynak: https://www.kap.org.tr, Sektorler, Erişim tarihi: 04.02.2024

2.1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi ENTROPİ ve GRİ İlişkisel Analiz teknikleridir. Entropi tekniği, karar verme aşamasındaki kriterlerin ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılmıştır. GRİ İlişkisel Analiz ise firmaların ilgili finansal kriterlerdeki performanslarının sıralanması için kullanılmıştır.

Entropi Yöntemi

İlk defa 1965'de Clasius tarafından faydalanılan Entropi; karar matrisi datalarının belli koşullardaki ağırlıkları hesaplamada kullanılmaktadır (Koçoğlu, 2019: 55 ve Ömürberk, vd., 2017: 29-48;). Bu teknikte Entropi seviyesi düştükçe sistemde yer alan bozukluk seviyesi de düşer (Yavuz ve Baki, 2019: 17-32). Bu tekniğin ağır basan yönü karar verenlerin yorumlamalarına ihtiyaç olmadan alternatiflere ilişkin bilgiler doğrultusunda tarafsız, net bir çözümleme yapmasıdır (Bakır ve Atalık, 2018: 617-638).

Bu tekniği 4 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar (Kenger, 2017; 53: Eren ve Aksoy, 2017; 285-300);

Aşama 1: Karar Matrisinin Elde Edilmesi

ÇKKV tekniklerinde görüldüğü gibi entropi tekniğinde de ilk olarak karar matrisi elde edilir (Demirci, 2017: 68).

(1)

$$X=\begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

Aşama 2: Normalizasyon İşleminin Gerçekleştirilmesi

Kriterlerin faklı ölçüdeki birimlerde farklılıkları engellemek amacıyla normalizasyon işleminin gerçekleştirilmesi ve kriterlere ilişkin entropi değerlerinin hesaplanması

$$P_{ij} = \frac{Xi_J}{\sum_1^J Xi_J} \quad (2)$$

İ: seçenekler

J: kriterler

P_{ij}: normalize olmuş değerler

X_{ij}: fayda değeri

$$e_j = -k \sum_{j=1}^{n} P\ ij \quad (3)$$

k: entropi katsayısı

e_j: entropi değeri

Aşama 3: dj Değerinin Hesaplanması

$$dj = 1 - Ej: \forall j \quad (4)$$

Aşama 4: Kriter Ağırlıklarının Oluşturulması

Tekniğin bu aşamasında da kıstas ağırlıkları oluşturularak bunların ağırlık toplamı 1 olmalıdır.

$$\sum_1^m wj = 1 \quad (5)$$

w_j: ağırlık değerleri

e_j: entropi değerleri

Gri İlişkisel Analiz

İki dizi arasındaki durumu mantık-matematik etrafında ele almak ÇKKV problemindeki netsizlikleri tespit etmede kullanılan bir teoridir. GİA teoisi, 1982'de Profesör Deng Ju Long'un geliştirdiği ve bilinmeyene inşa edilmiş iki veya ikiden fazla birleşen ilişkisine odaklanan bir teoridir. (Peker ve Baki, 2011: 5).

Bu yöntemde amaç, net olmayan durumların nümerik hale gelmesini sağlamaktır. Yöntemdeki 'gri', bir sistemdeki bilginin net olmadığını söylerken; 'beyaz' sistemde yer alan faktörler arasındaki bağlantının netliğini; 'siyah' ise bilgiye hiç ulaşılmadığını söylemektedir (Bal, 2020: 61; Güneysu, 2015: 63).

Yine bu teoride vurgulanan yer, siyah bilgi ve datadır. Data ve bilgi kelimeleri birbirlerinden farklıdır. Datanın olmaması veya eksik olması, bilginin yok olduğu anlamı taşımaz. Burada ifade edilen eksiklik, bilgi yokluğudur (Senger ve Albayrak, 2015: 241).

GİA, seçenek sayısının çok ve değerlendirilmeye alınacak kiter sayısının çok olduğu koşullarda tercih edilmektedir. Bu teknik 6 aşamadan meydana gelmektedir (Ayaydın, 2017: 84; Güneysu, 2015: 64; Peker ve Baki, 2011: 6);

- Karar matrisinin elde edilmesi
- Referans serisinin elde edilmesi
- Referans serisinin ve karar matrisinin birleştirilmesi
- Mutlak değer tablosunun elde edilmesi

- Gri ilişkisel katsayı matrisinin elde edilmesi
- Gri ilişki derecesinin elde edilmesi

Aşama 1: Karar Matrisinin Elde Edilmesi

Tekniğin ilk aşaması, karar matrisinin elde edilmesidir. Matristeki 'm' alternatif sayısını ifade ederken, 'n' ise varsayılması gereken kriterlerin sayısını ifade etmektedir. Şu şekilde oluşturulmaktadır(Sakınç, 2014: 25: Bal, 2020: 62);

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1), x_1(2) \cdots x_1(n) \\ x_2(1), x_2(2), \cdots x_2(n) \\ \vdots \\ x_m(1), x_m(2), \cdots x_m(n) \end{bmatrix} \quad (6)$$

Aşama 2: Referans Serisinin Elde Edilmesi

Bu aşamadaki referans serisi, ideal bir alternatif olacak değerlerin tespiti ile oluşturulmaktadır. Ayrıca alternatifler arasındaki her bir kriter için en iyi puanlar yardımıyla hayali şirket meydana getirilerek de tespit edilebilir.

Aşama 3: Referans serisinin ve Karar Matrisinin Birleştirilmesi
Farklı türdeki araçların karşılaştırılmasındaki zorluk, eldeki verilerin standart hale gelmesini zorunlu kılmaktadır. Probleme ilişkin kriterler, teknikteki hedef çerçevesinde çok ve az olarak numaralandırılır (Eren, 2016: 36).

Şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\text{Xi(k)} = \frac{[xi(k) - \min xi(k)]}{[\max xi(k) - \min xi(k)]} \quad (7)$$

$$\text{Xi(k)} = \frac{[\max xi(k) - \min xi(k)]}{[\max xi(k) - \min xi(k)]} \quad (8)$$

$$\text{Xi(k)} = 1 - \frac{|xi(k) - ui|}{max|xi(k) - ui|} \quad (9)$$

Aşama 4: Mutlak Değer Tablosunun Elde Edilmesi

Burada, referans ile sıra değerlerindeki farkın alınmasıyla mutlak değer matrisi elde edilir ve katsayı farklılığı şu şekilde hesaplanır (Peker ve Baki, 2011: 8; Sarar, vd, 2017: 478):

$$\Delta Xi(k) = |Y_0(1) - X_1(1)|, |Y_0(2) - X_1(2)|, \cdots |Y_0(n) - X_1(n)| \quad (10)$$

Aşama 5; Gri İlişkisel Katsayı Matrisinin Elde Edilmesi

Burada ilişkisel dereceler tespit edilir yani çeşitli data dizileri içerisinde az ve çok değerler tespit edilir (Sarar, vd, 2017: 478).

$$l(j) = (\Delta min + \delta \text{maks})/(\Delta \text{i(j)} + \delta \Delta \text{maks}) \quad (11)$$

Formülde Δi(j); Δi fark veri dizisindeki j. değeri ifade etmektedir. δ katsayısı, Δmaks veri dizisindeki en uç değer durumunu ortadan kaldırmada faydalanılır ve çoğu zaman 0,5 olarak seçilir (Sarar, vd, 2017: 478).

Aşama 6: Gri İlişki Derecesinin Elde Edilmesi

Oluşturulan gri ilişkisel katsayılarının kendi bölümüyle çarpılması sonucunda her bir seçenek için toplandığında gri ilişki derecesine ulaşılır. Aşağıda yer alan formülle hesaplanmaktadır (Karkacıer ve Yazgan, 2017: 154-162; Yılmaz ve Güngör, 2010: 4);

Kriter ağırlıklarının eşitliği durumunda;

$$r_{oi} = \frac{1}{n}\sum_{j=1}^{n} yo_i(j) \quad (12)$$

Kriter ağırlıklarının farklı olduğu durumlarda ise;

$$r_{oi} = \sum_{j=1}^{n}[w_i(j)y_{oi}(j)] \quad (13)$$

formülleri kullanılır.

Bulgular

Çalışmada BIST Gıda, İçecek ve Tütün Endeksinde bulunan işletmelerin Pandemi dönemi, pandemi öncesi ve pandemi sonrasındaki ekonomik performansları Entropi ve GRİ teknikleri ile incelenmiştir. Çizelge 1'deki endekslere ilişkin performans kriter kısaltmalarına ve isimlerine Çizelge 2'de yer verilmiştir.

Çizelge 2. Finansal Performans Kriterleri

AKO	**Aktif Karlılık Oranı**
CO	**Cari Oran**
FKO	**Finansal Kaldıraç Oranı**
AKDH	**Aktif Devir Hızı Oranı**
SDH	**Stok Devir Hızı Oranı**
ADH	**Alacak Devir Hızı Oranı**
NO	**Nakit Oranı**
HBK	**Hisse Başına Kar**

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Aktif karlılık oranı, firmanın yatırımlarındaki karlılığına işaret eder. Aynı zamanda firmanın kara geçmesi için varlıklarını ne derece verimli kullanacağını ifade etmektedir. Cari oran, şirketin geleceği için önemli ve kritik oranlardan birisidir. Referans değeri 2'dir. Bu değerin 2'den az olması, firmanın kısa vadeli borçlarını ödemede sıkıntı yaşayacağını, 2'den fazla olması ise şirketin mevcutta boş kaynaklarının olabileceğini ifade etmektedir. Finansal kaldıraç, işletmelerin varlıklarının ne kadarının borçla finanse edildiğini ifade etmektedir. Bu oranın düşük olması firmanın borç ödeme riskinin olmadığını göstermektedir. Aktif devir hızı, bir işletmenin sermaye havuzu ve varlık kullanımı anlamına gelmektedir. Bu oranın yüksek çıkması, firmanın tam kapasitede, düşük olması ise firmanın çalışırken tam kapasitede olmadığını gösterir. Stok devir hızı oranı, o sene içerisindeki stokların kaç defa satışa

sunulduğunu göstermektedir. Amaç, şirket tarafından depolanan ürünlerin ne kadar zamanda üretim kısmında harcandığını ve sonucunda ortaya konulan ürünleri görme imkânı vermesidir. Oranın yüksek çıkması firmanın satış gücünü göstermektedir. Alacak devir hızı oranı, firmaların alacaklarını ne kadar zamanda alabildiğini göstermektedir. Bu oranın yüksek olması işletme açısından iyi olarak düşünülmektedir. Nakit oranı, hazır değerlerin kısa vadeli borçlara bölünmesi ile ifade edilmektedir. Bir işletmenin likiditesi yorumlanırken nakit oranı göz önünde bulundurulur. Bu oranın yüksek olması iyi anlam taşırken, firmanın kısa süreli borçlanması durumunda bu oranın düşmesi pek önem arz etmeyebilir. Hisse başına kar, firmaların başka işletmeler karşısındaki ekonomik durumunu belirlemek ve performansını analiz etmek için kullanıldığından bu çalışmada kullanılması gereken kriterlerden biri olarak tespit edilmiştir. Hisse başına karın yüksek çıkması firmanın karlı biçimde büyüdüğünü göstermektedir.

Entropi Yöntemi

BIST Gıda, İçecek ve Tütün endeksinde bulunan firmaların 2018 yılındaki finansal göstergeleri ile hazırlanan karar değerlerine ilişkin entropi yöntemi ile hazırlanmış matris, Çizelge 3'de gösterilmiştir. Bu teknikte sadece 2018 yılına ait çözüme yer verilmiş, öteki yıllarında çözüm durumları bu yılla eş olduğundan sadece 2018 yılı tabloları gösterilmiştir.

Çizelge 3. Endekse İlişkin Karar Matrisi

FİRMALAR	HBK	CO	NO	ADH	SDH	ADH	K.O.	A.K.O.
AEFES	0,1636	1,3226	0,6131	0,4801	6,0237	883,1303	0,4703	0,0025
AVOD	0,0583	0,8917	0,0296	0,7628	1,8493	10,7319	0,6108	0,0284
BANVT	0,8105	1,4304	0,2471	1,8979	10,0547	10,0486	0,5265	0,0525
CCOLA	1,2627	21,3761	10,7875	0,7505	8,8267	14,1517	0,5461	0,0227
DARDL	1,3175	0,2796	0,0012	3,5732	10,9657	10,6717	3,9184	0,7301
ERSU	0,0013	2,6556	0,0419	0,2735	1,2870	3,2436	0,2772	0,0009
FRIGO	0,6185	1,3154	0,1003	0,8074	1,6218	9,2574	0,7086	0,0527
KENT	1,9280	32,7050	1,6723	1,1168	5,1531	4,2539	0,4361	0,0715
KERVT	0,0522	5,8430	0,0612	0,7968	5,1209	4,7547	0,7222	0,0114
KNFRT	5,0910	13,8374	0,0399	0,6377	0,8121	8,9389	0,4416	0,1589
KRSTL	0,1938	1,8753	0,1241	0,6768	4,1214	2,0969	0,4578	0,0687
OYLUM	0,0123	108,8027	11,5008	0,7706	7,8533	3,4109	0,5514	0,0028
PENGD	0,0128	0,8873	0,0308	1,0964	3,1397	8,8213	0,2251	0,0043
PETUN	1,4334	40,2992	0,6831	0,9561	8,9892	6,8805	0,2446	0,0848
PINSU	0,4932	1,9668	0,0363	0,7976	7,9675	6,8675	0,7803	0,0752
PNSUT	1,0949	7,7869	0,0183	1,0685	7,4247	5,0892	0,4388	0,0353
SELGD	0,0433	30,3258	0,2768	0,5227	1,2800	2,8803	0,2785	0,0200
TATGD	0,2837	2,5981	0,1122	1,2061	3,6381	3,2228	0,4205	0,0446
TUKAS	0,1307	1,6781	0,0022	0,6043	1,2884	38,1588	0,7179	0,0576
TUBORG	1,3261	19,3062	1,8126	0,7267	3,0903	2,2987	0,3990	0,1829
ULUUN	0,2356	8,7289	2,3745	2,8812	19,3154	7,0765	0,7649	0,0192
ULKER	2,0491	74,7416	39,5089	0,5582	7,2702	3,1360	0,6551	0,0657

Kriterlerin faklı birimlerindeki eşleşmeyen durumları engellemek amacıyla normalizasyon işlemi yapılmış ve kriterlere ilişkin entropi değerleri eşitlik 1 yardımı ile hesaplanarak Çizelge 4'de gösterilmiştir.

Çizelge 4. Normalize Karar Matrisi

FİRMALAR	HBK	CO	NO	ADH	SDH	ADH	K.O.	A.K.O.
AEFES	-0,0416	-0,0197	-0,0415	-0,0809	-0,1445	-0,1450	-0,1107	-0,0091
AVOD	-0,0180	-0,0142	-0,0033	-0,1131	-0,0616	-0,0469	-0,1328	-0,0657
BANVT	-0,1365	-0,0210	-0,0199	-0,2061	-0,2007	-0,0445	-0,1199	-0,1034
CCOLA	-0,1825	-0,1617	-0,2881	-0,1118	-0,1852	-0,0581	-0,1230	-0,0553
DARDL	-0,1874	-0,0053	-0,0002	-0,2895	-0,2114	-0,0467	-0,3531	-0,3658
ERSU	-0,0007	-0,0346	-0,0044	-0,0528	-0,0465	-0,0179	-0,0753	-0,0040
FRIGO	-0,1131	-0,0196	-0,0094	-0,1177	-0,0557	-0,0417	-0,1469	-0,1037
KENT	-0,2349	-0,2109	-0,0891	-0,1471	-0,1300	-0,0223	-0,1049	-0,1285
KERVT	-0,0165	-0,0641	-0,0061	-0,1166	-0,1294	-0,0245	-0,1488	-0,0321
KNFRT	-0,3546	-0,1205	-0,0043	-0,0995	-0,0323	-0,0406	-0,1059	-0,2148
KRSTL	-0,0475	-0,0262	-0,0112	-0,1039	-0,1112	-0,0124	-0,1086	-0,1251
OYLUM	-0,0048	-0,3580	-0,2966	-0,1139	-0,1720	-0,0186	-0,1238	-0,0102
PENGD	-0,0050	-0,0141	-0,0034	-0,1452	-0,0914	-0,0402	-0,0644	-0,0143
PETUN	-0,1974	-0,2377	-0,0451	-0,1324	-0,1874	-0,0330	-0,0685	-0,1443
PINSU	-0,0962	-0,0272	-0,0039	-0,1167	-0,1736	-0,0329	-0,1566	-0,1330
PNSUT	-0,1667	-0,0796	-0,0022	-0,1427	-0,1659	-0,0258	-0,1054	-0,0774
SELGD	-0,0141	-0,2016	-0,0219	-0,0861	-0,0463	-0,0162	-0,0755	-0,0502
TATGD	-0,0638	-0,0340	-0,0103	-0,1548	-0,1017	-0,0178	-0,1022	-0,0919
TUKAS	-0,0348	-0,0239	-0,0003	-0,0957	-0,0465	-0,1205	-0,1482	-0,1104
TUBORG	-0,1882	-0,1512	-0,0945	-0,1093	-0,0904	-0,0134	-0,0984	-0,2329
ULUUN	-0,0553	-0,0866	-0,1147	-0,2604	-0,2863	-0,0337	-0,1546	-0,0486
ULKER	-0,2429	-0,3196	-0,3231	-0,0904	-0,1637	-0,0174	-0,1393	-0,1211
TOPLAM	-2,4027	-2,2312	-1,3935	-2,8866	-2,8337	-0,8701	-2,7667	-2,2419
ej	0,7773	0,7218	0,4508	0,9338	0,9167	0,2815	0,8951	0,7253
dj	0,2227	0,2782	0,5492	0,0662	0,0833	0,7185	0,1049	0,2747
wj	0,0969	0,1211	0,2390	0,0288	0,0362	0,3127	0,0457	0,1196

Çizelge 4'te her bir kriter değerinin toplamı yapılmış ve her bir alternatifin kriter değerine bölünerek karar matrisinin normalizasyonu sağlanmıştır. Sonrasında her kriter değeri için logaritmik değer alınmış ve bu logaritmik değerler, kriter değerleri ile çarpılmış ve Çizelge 4'te yer alan kriter değerlerinin toplamı sonucunda ej, dj ve ağırlık değerleri hesaplanmıştır. Çizelge 4'te verilen kriter ağırlıkları (wj) değerlerine bakıldığında en önemli finansal performans göstergesinin Alacak Devir Hızı Oranı (0,3127), az öneme sahip göstergenin Aktif Devir Hızı (0,0288) olduğu görülmüştür. Entropi ile kriter ağırlıklarının hesaplanmasının ardından firmaların ekonomik performanslarının sıralanması için GİA Tekniğinden yararlanılmıştır.

Gri İlişkisel Analiz Yöntemi

Bu aşamada ilk olarak karar matrisinin oluşturulması yer almaktadır. Bu yöntemde çözüm aşamaları aynı olmasından ötürü sadece 2,18 yılına ilişkin çözümler gösterilmiştir. Çizelge 5'de, oluşturulan karar matrisi yer almaktadır.

Çizelge 5. Karar Matrisinin Oluşturulması

FİRMALAR	HBK	CO	NO	ADH	SDH	ADH	K.O.	A.K.O.
AEFES	0,1636	1,3226	0,6131	0,4801	6,0237	883,1303	0,4703	0,0025
AVOD	0,0583	0,8917	0,0296	0,7628	1,8493	10,7319	0,6108	0,0284
BANVT	0,8105	1,4304	0,2471	1,8979	10,0547	10,0486	0,5265	0,0525
CCOLA	1,2627	21,3761	10,7875	0,7505	8,8267	14,1517	0,5461	0,0227
DARDL	1,3175	0,2796	0,0012	3,5732	10,9657	10,6717	3,9184	0,7301
ERSU	0,0013	2,6556	0,0419	0,2735	1,2870	3,2436	0,2772	0,0009

FRIGO	0,6185	1,3154	0,1003	0,8074	1,6218	9,2574	0,7086	0,0527
KENT	1,9280	32,7050	1,6723	1,1168	5,1531	4,2539	0,4361	0,0715
KERVT	0,0522	5,8430	0,0612	0,7968	5,1209	4,7547	0,7222	0,0114
KNFRT	5,0910	13,8374	0,0399	0,6377	0,8121	8,9389	0,4416	0,1589
KRSTL	0,1938	1,8753	0,1241	0,6768	4,1214	2,0969	0,4578	0,0687
OYLUM	0,0123	108,8027	11,5008	0,7706	7,8533	3,4109	0,5514	0,0028
PENGD	0,0128	0,8873	0,0308	1,0964	3,1397	8,8213	0,2251	0,0043
PETUN	1,4334	40,2992	0,6831	0,9561	8,9892	6,8805	0,2446	0,0848
PINSU	0,4932	1,9668	0,0363	0,7976	7,9675	6,8675	0,7803	0,0752
PNSUT	1,0949	7,7869	0,0183	1,0685	7,4247	5,0892	0,4388	0,0353
SELGD	0,0433	30,3258	0,2768	0,5227	1,2800	2,8803	0,2785	0,0200
TATGD	0,2837	2,5981	0,1122	1,2061	3,6381	3,2228	0,4205	0,0446
TUKAS	0,1307	1,6781	0,0022	0,6043	1,2884	38,1588	0,7179	0,0576
TUBORG	1,3261	19,3062	1,8126	0,7267	3,0903	2,2987	0,3990	0,1829
ULUUN	0,2356	8,7289	2,3745	2,8812	19,3154	7,0765	0,7649	0,0192
ULKER	2,0491	74,7416	39,5089	0,5582	7,2702	3,1360	0,6551	0,0657

Karar matrisi elde edildikten sonra tekniğin 2. aşamasındaki karşılaştırma matrisi elde edilir. Karşılaştırma matrisi elde edilirken datalar normalize edilmektedir. Bu işlemin gerçekleştirilmesi esnasında yararlanılan finansal oranlardaki amaç, maksimumu elde etmek olduğundan fayda değerinden yararlanılır. Bu işlemden sonra son satıra referans serisi başka bir deyişle hayali şirket meydana getirilir ve normalize edilmiş karar matrisine ulaşılır. Çizelge 6'da bu işlemler sonucunda elde edilmiş normalize karar matrisine ulaşılmıştır.

Çizelge 6. Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Elde Edilmesi

FİRMALAR	HBK	CO	NO	ADH	SDH	ADH	K.O.	A.K.O.
AEFES	0,1636	1,3226	0,6131	0,4801	6,0237	883,1303	0,4703	0,0025
AVOD	0,0583	0,8917	0,0296	0,7628	1,8493	10,7319	0,6108	0,0284
BANVT	0,8105	1,4304	0,2471	1,8979	10,0547	10,0486	0,5265	0,0525
CCOLA	1,2627	21,3761	10,7875	0,7505	8,8267	14,1517	0,5461	0,0227
DARDL	1,3175	0,2796	0,0012	3,5732	10,9657	10,6717	3,9184	0,7301
ERSU	0,0013	2,6556	0,0419	0,2735	1,2870	3,2436	0,2772	0,0009
FRIGO	0,6185	1,3154	0,1003	0,8074	1,6218	9,2574	0,7086	0,0527
KENT	1,9280	32,7050	1,6723	1,1168	5,1531	4,2539	0,4361	0,0715
KERVT	0,0522	5,8430	0,0612	0,7968	5,1209	4,7547	0,7222	0,0114
KNFRT	5,0910	13,8374	0,0399	0,6377	0,8121	8,9389	0,4416	0,1589
KRSTL	0,1938	1,8753	0,1241	0,6768	4,1214	2,0969	0,4578	0,0687
OYLUM	0,0123	108,8027	11,5008	0,7706	7,8533	3,4109	0,5514	0,0028
PENGD	0,0128	0,8873	0,0308	1,0964	3,1397	8,8213	0,2251	0,0043
PETUN	1,4334	40,2992	0,6831	0,9561	8,9892	6,8805	0,2446	0,0848
PINSU	0,4932	1,9668	0,0363	0,7976	7,9675	6,8675	0,7803	0,0752
PNSUT	1,0949	7,7869	0,0183	1,0685	7,4247	5,0892	0,4388	0,0353
SELGD	0,0433	30,3258	0,2768	0,5227	1,2800	2,8803	0,2785	0,0200
TATGD	0,2837	2,5981	0,1122	1,2061	3,6381	3,2228	0,4205	0,0446
TUKAS	0,1307	1,6781	0,0022	0,6043	1,2884	38,1588	0,7179	0,0576
TUBORG	1,3261	19,3062	1,8126	0,7267	3,0903	2,2987	0,3990	0,1829
ULUUN	0,2356	8,7289	2,3745	2,8812	19,3154	7,0765	0,7649	0,0192
ULKER	2,0491	74,7416	39,5089	0,5582	7,2702	3,1360	0,6551	0,0657
REF. SERİSİ	1	1	1	1	1	1	1	1

Normalize olmuş karar matrisinin elde edilmesinden sonra mutlak değer matrisi elde edilir. Bu matris elde edilirken Çizelge 6' da gösterilen kriter değerinin her biri için referans serisi ile farkı alınır, böylece Çizelge 7 'e erişilir.

Çizelge 7. Mutlak Değer Matrisi

FİRMALAR	HBK	CO	NO	ADH	SDH	ADH	KO	AKO
AEFES	0,3857	0,6276	0,9371	0,0751	0,0009	0,2957	0,2102	0,0273
AVOD	0,0572	0,6243	0,9865	0,0647	0,1748	0,2674	0,2907	0,0021
BANVT	0,0192	0,6314	0,9829	0,6121	0,6987	0,6918	0,1050	0,0146
CCOLA	0,9417	0,6239	0,9341	0,0557	0,0687	0,3195	0,1872	0,0670
DARDL	0,0583	0,6374	0,9935	0,0797	0,1144	0,7431	0,2083	0,0125
ERSU	0,0543	0,6102	1,0000	0,1379	0,0200	0,2497	0,5002	0,0391
FRIGO	0,0499	0,3626	0,6119	0,0223	0,2474	0,7684	0,3443	0,0394
KENT	0,0376	0,4246	0,9373	0,5017	0,0112	0,0730	0,7223	0,1128
KERVT	0,0394	0,5403	0,9874	0,2516	0,0610	0,1151	0,7662	0,0217
KNFRT	0,0306	0,5592	0,9894	0,4430	0,0746	0,5044	0,0597	0,0547
KRSTL	0,0487	0,6176	0,9998	0,5236	0,4611	0,0263	0,3885	0,0634
OYLUM	0,0207	0,5398	0,9288	0,0798	0,1492	0,0217	0,4038	0,1595
PENGD	0,0519	0,6018	0,9909	0,3105	0,3008	0,1128	0,3614	0,0109
PETUN	0,0339	0,5855	0,9832	0,0376	0,4580	0,0902	0,4429	0,0128
PINSU	0,0582	0,6174	0,9913	0,0029	0,1631	0,2102	0,1185	0,0126
PNSUT	0,0536	0,6123	0,9935	0,0581	0,2747	0,0134	0,2735	0,0046
SELGD	0,0571	0,3964	0,9517	0,3848	0,2826	0,3515	0,1526	0,0040
TATGD	0,0115	0,5661	0,9767	0,0671	0,3013	0,0324	0,0056	0,0208
TUKAS	0,0359	0,5225	0,9534	0,0166	0,2339	0,0512	0,3515	0,1651
TUBORG	0,2092	0,5318	0,7483	0,0256	0,1261	0,0145	0,2703	0,1702
ULUUN	0,0062	0,5889	0,9581	0,6152	0,5386	0,1851	0,7545	0,0043
ULKER	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000

Mutlak değer matrisi elde edildikten sonra GİA katsayı matrisi elde edilmiştir. Bu matris 11' de yer alan formül yardımıyla, uç değerleri ortadan kaldırmak amacıyla δ değeri 0,5 elde edilmiştir. Çizelge 8'de elde edilen GİA katsayı matrisi gösterilmektedir.

Çizelge 8. Gri İlişkisel Katsayı Matrisi

	HBK	**CO**	**NO**	**ADH**	**SDH**	**ADH**	**K.O.**	**A.K.O.**
AĞIRLIKLAR	0,2822	0,1764	0,3041	0,0232	0,0456	0,0201	0,0298	0,1187
AEFES	0,5497	0,3368	0,3479	0,8038	0,9974	0,5651	0,6457	0,7572
AVOD	0,8918	0,3380	0,3364	0,8262	0,6665	0,5896	0,5686	0,9764
BANVT	0,9608	0,3355	0,3372	0,3345	0,3333	0,3570	0,7849	0,8533
CCOLA	0,3333	0,3381	0,3486	0,8467	0,8357	0,5459	0,6718	0,5594
DARDL	0,8898	0,3333	0,3348	0,7943	0,7533	0,3408	0,6478	0,8717
ERSU	0,8967	0,3431	0,3333	0,6905	0,9458	0,6061	0,4337	0,6852
FRIGO	0,9042	0,4678	0,4497	0,9323	0,5854	0,3333	0,5266	0,6837
KENT	0,9261	0,4288	0,3479	0,3801	0,9691	0,8403	0,3466	0,4299
KERVT	0,9228	0,3710	0,3362	0,5501	0,8514	0,7695	0,3333	0,7965
KNFRT	0,9390	0,3630	0,3357	0,4098	0,8240	0,4323	0,8652	0,6088
KRSTL	0,9063	0,3404	0,3334	0,3701	0,4310	0,9360	0,4965	0,5730
OYLUM	0,9578	0,3713	0,3500	0,7939	0,7008	0,9465	0,4869	0,3479
PENGD	0,9008	0,3462	0,3354	0,4976	0,5374	0,7730	0,5146	0,8868
PETUN	0,9328	0,3525	0,3371	0,8911	0,4327	0,8098	0,4638	0,8690
PINSU	0,8900	0,3405	0,3353	0,9908	0,6817	0,6464	0,7638	0,8711

PNSUT	0,8979	0,3423	0,3348	0,8411	0,5598	0,9664	0,5834	0,9483
SELGD	0,8919	0,4457	0,3444	0,4443	0,5528	0,5222	0,7151	0,9554
TATGD	0,9761	0,3602	0,3386	0,8210	0,5369	0,9221	0,9856	0,8033
TUKAS	0,9292	0,3789	0,3440	0,9488	0,5990	0,8824	0,5215	0,3402
TUBORG	0,6924	0,3747	0,4005	0,9233	0,7348	0,9637	0,5863	0,3333
ULUUN	0,9870	0,3511	0,3429	0,3333	0,3934	0,6748	0,3368	0,9520
ÜLKER	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000

GİA'in bu kısmında da Entropi tekniğiyle edilen ağırlıklar ve Çizelge 8' de bulunan her bir alternatifin çarpılması sonucunda Çizelge 9'da yer alan gri ilişki derecesi elde edilmiştir.

Çizelge 9. Gri İlişki Derecesinin Hesaplanması

FİRMALAR	HBK	CO	NO	ADH	SDH	ADH	K.O.	A.K.O.
AEFES	0,1551	0,0594	0,1058	0,0186	0,0455	0,0113	0,0192	0,0899
AVOD	0,2517	0,0596	0,1023	0,0191	0,0304	0,0118	0,0169	0,1159
BANVT	0,2711	0,0592	0,1025	0,0078	0,0152	0,0072	0,0234	0,1013
CCOLA	0,0941	0,0596	0,1060	0,0196	0,0381	0,0110	0,0200	0,0664
DARDL	0,2511	0,0588	0,1018	0,0184	0,0343	0,0068	0,0193	0,1034
ERSU	0,2530	0,0605	0,1014	0,0160	0,0431	0,0122	0,0129	0,0813
FRIGO	0,2552	0,0825	0,1368	0,0216	0,0267	0,0067	0,0157	0,0811
KENT	0,2613	0,0756	0,1058	0,0088	0,0442	0,0169	0,0103	0,0510
KERVT	0,2604	0,0655	0,1022	0,0127	0,0388	0,0154	0,0099	0,0945
KNFRT	0,2650	0,0640	0,1021	0,0095	0,0375	0,0087	0,0258	0,0722
KRSTL	0,2558	0,0600	0,1014	0,0086	0,0196	0,0188	0,0148	0,0680
OYLUM	0,2703	0,0655	0,1064	0,0184	0,0319	0,0190	0,0145	0,0413
PENGD	0,2542	0,0611	0,1020	0,0115	0,0245	0,0155	0,0153	0,1052
PETUN	0,2632	0,0622	0,1025	0,0207	0,0197	0,0162	0,0138	0,1031
PINSU	0,2512	0,0601	0,1020	0,0230	0,0311	0,0130	0,0228	0,1034
PNSUT	0,2534	0,0604	0,1018	0,0195	0,0255	0,0194	0,0174	0,1125
SELGD	0,2517	0,0786	0,1047	0,0103	0,0252	0,0105	0,0213	0,1134
TATGD	0,2755	0,0635	0,1030	0,0190	0,0245	0,0185	0,0294	0,0953
TUKAS	0,2622	0,0668	0,1046	0,0220	0,0273	0,0177	0,0155	0,0404
TUBORG	0,1954	0,0661	0,1218	0,0214	0,0335	0,0193	0,0175	0,0396
ULUUN	0,2785	0,0619	0,1043	0,0077	0,0179	0,0135	0,0100	0,1130
ULKER	0,2822	0,1764	0,3041	0,0232	0,0456	0,0201	0,0298	0,1187

Bu işlemin tamamlanmasının ardından kıstas bölmeleri toplanır ve Çizelge 10'da yer alan ilişki matrisi elde edilir. Elde edilen ilişki matrisi sonrasında Gri İlişkisel Analiz yöntemi tarafından sıralaması yapılır.

Çizelge 10. İlişki Matrisi

0,0631	AEFES	21
0,0760	AVOD	6
0,0735	BANVT	13
0,0518	CCOLA	22
0,0743	DARDL	11
0,0726	ERSU	16
0,0783	FRIGO	3

0,0717	KENT	17
0,0749	KERVT	10
0,0731	KNFRT	14
0,0684	KRSTL	19
0,0709	OYLUM	18
0,0737	PENGD	12
0,0752	PETUN	9
0,0758	PINSU	8
0,0762	PNSUT	5
0,0770	SELGD	4
0,0786	TATGD	2
0,0696	TUKAS	19
0,0643	TUBORG	20
0,0759	ULUUN	7
0,1250	ULKER	1

Sonuç

Bu çalışmada ülkemizde faaliyet gösteren ve BIST Gıda, İçecek ve Tütün endeksinde kayıtlı 22 adet gıda şirketinin 2018-2023 yılları arasındaki pandemi öncesi, pandemi dönemi ve pandemi sonrasındaki ekonomik performanslarına yer verilmiştir. Analiz kapsamındaki şirketlerin ekonomik durumları 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılı dönemlerine ilişkin oluşturulan 8 kriter çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken ÇKKV tekniklerinden Entropi ve GİA'den faydalanılmıştır. Analizde yer alan bu teknikler yardımıyla şirketlerin performans değerlendirmesi yapılmıştır. Analizde, ilk aşamada her yıl, ayrı ayrı incelenerek ENTROPİ tekniğiyle ağırlıkları belirlenmiş ve oluşturulan ağırlıklar Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılarak firmaların sıralamaları yapılmıştır. 2018, 2019 yılları için karar probleminde yer alan kriter ağırlıklarının hesaplanmasında yararlanılan Entropi tekniğine göre çalışmada bulunan kriterlerden Alacak Devir Hızı Oranının (wj=0,3127, wj=0,4551) seçenekler için en iyi kriter olduğu görülmüştür. 2018 ve 2019 yıllarında en önemli kriterin alacak devir hızının olması pandemi öncesi ve pandemi dönemlerinde işletmelerin alacaklarını sıklıkla tahsil edebildiği varsayımını ortaya çıkabillir. Yine bu iki yılda kriter olarak aktif devir hızı oranının (wj=0,0288, wj=0,0253) alternatifler için en az öneme sahip kriter olduğu tespit edilmiştir. 2020 yılında finansal kriterlerden Aktif Karlılık Oranının (wj=0,2915) alternatiflerdeki en iyisi olduğu görülmüştür. Bu yılda en önemli kriterin aktif karlılık oranının çıkması gıda, içecek ve tütün şirketlerinin varlıklarını, kar yaratma konusunda oldukça verimli kullandığı sonucunu çıkarılabilir. Ayrıca bu yılda şirketin geçmiş dönemlere nazaran daha az özsermaye ile daha fazla kar elde ettiği çıkarımında bulunulabilir. Bu yılda en kötü kriter olarak kaldıraç oranının (wj=0,0097) alternatifler için en az öneme sahip olan kriter olduğu görülmüştür. 2021 yılında kriterler içinde Nakit Oranının (wj=0,2915) alternatifler için en iyisi olduğu görülmüştür. Bu yılda en önemli kriterin nakit oranı olması yıl boyunca nakit akışının kolay olabileceği ve bu durumda başka bir sermayeye gereksinim duymadan kısa vadeli borçlarını rahat ödeyebileceği sonucuna ulaşılabilir. Dahası, bireylerin pandemi sonrasında

fazlalaşan temel gıda tüketimleri çerçevesinde firmalara nakit girişinin fazla olabileceği varsayılabilir. 2021 yılında alternatifler için en az öneme sahip kriterin ise Kaldıraç Oranı (wj=0,0281) olduğu tespit edilmiştir. 2022 yılında Cari Oranının (wj=0,3550) seçenekler için en iyi kriter olduğu görülmüştür. 2022 yılında en önemli kriterin cari oran çıkması pandemi döneminde bu şirketlerin hem kısa vadeli borçlarını kolay ödeyebileceğini hem de işletmelerin likiditesinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. 2022 yılında önem derecesi en düşük kriterin ise Aktif Devir Hızı (wj=0,0103) olduğu tespit edilmiştir. Son olarak 2023 yılında finansal kriterlerden Nakit Oranının (wj=0,3041) seçenekler için en iyi kriter olduğu görülmüştür. Nakit oranın yüksek çıkması tüketicilerin gıda harcamalarındaki artış sonucunda işletmelerdeki nakit girişinin arttığı söylenebilir. 2023 yılında alternatifler için en az öneme sahip olan kriterin ise Alacak Devir Hızı (wj=0,02021) olduğu tespit edilmiştir.

Entropi tekniğiyle kriter ağırlıkları bulunduktan sonra Gri İlişkisel Analiz tekniği yardımıyla alternatifler finansal performans açısından sıralanmıştır. Gri ilişkisel analiz tekniğine göre ulaşılan sıralama sonucunda 2018,2019,2020,2021,2022 ve 2023 yıllarında en iyi finansal performansı gösteren firma ÜLKER (0,1250) olmuştur. 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en kötü performansa sahip firma ise AEFES (0,074), 2021 yılında TUBORG(0,0646), 2022 yılında FRIGO(0,0612) ve 2023 yılında da CCOLA(0,0518) olmuştur.

ÇKKV tekniklerinden olan Entropi ve GİA başka alan ve sektörlerde, farklı kriter ve sürelerde rahatlıkla kullanılabilir. Çalışmada COVID-19 pandemisi, pandemi öncesi, pandeminin yaşandığı dönem ve sonrasında ele alınmış olsa da başka çalışmalarda farklı şirketlerinde bu dönemler kapsamında farklı yöntem ve kriterlerle incelenerek performansları incelenebilir, dönemsel karşılaştırılmaları yapılabilir. Bunlarla birlikte çalışmanın veri seti oluşturulurken 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 yılları için finansal tablolar yıllık elde edilmiş fakat 2023 yılına ait datalar 9 aylık verildiği için 2023 yılına ait dataların 9 aylık alınması araştırmanın kısıtası olarak ifade edilebilir. Çalışmanın bir başka kısıtı ise gıda, içecek ve tütün sektöründe çok sayıda firma bulunmasına rağmen firmalara ilişkin yeterli veriye ulaşılamadığından çalışma kapsamına sadece 23 firma dâhil edilebilmiştir.

KAYNAKÇA

Akgül, Y., Borsa İstanbul'da İşlem Gören Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Bütünleşik Crıtıc CoCoSo Modeliyle Analizi, Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, Ocak, 3, 2, 2021.

Ayçin, E. ve Güçlü, P., BIST Ticaret Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performanslarının Entropi ve MAIRCA Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak, 85, 2020.

Bakır, M. ve Atalık, Ö., Entropi ve Aras Yöntemleriyle Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi, İşletme Araştırma Dergisi, 10,1, 2018

Bal, K., *Emeklilik ve Menkul Kıymet Yatırım Fonlarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Karşılaştırmalı Performans Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, 2020.

Chang, H.C., Lın, J.J., Lın, H. J. ve Chıang, C. M., Domestic Open – End Equity Mutual Fund Performance Evaluation Using Extended TOPSIS Method With Different Distance Approaches.Expert Systems With Applications, 37, 2010.

Demirci, F., *Entropi Tabanlı Topsıs Yöntemiyle Borsa İstanbul'da İşlem Gören Futbol Kulüplerinin Sportif, Finansal ve Finansal Fair Play Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın, 2017.

Dizgil, E., Firma Karlılığını Etkileyen İçsel Faktörler: Bist Gıda, İçecek Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Kasım, 22, 2, 2019.

Eren, H. ve Aksoy, E., Bankacılık Sektöründe Entropi ve Waspas Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, 2017.

Eren, H., *Promethee, Moora ve Copras Yöntemleri ile Oran Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Bir Uygulama*, Yüksek lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler, Isparta, 2016.

Ersoy, N., Finansal Performansın Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul Ulaştırma Endeksi'ndeki Şirketler Üzerine Bir Araştırma. MUFAD Journal, Nisan, 86, 2020.

Ertaş, C. F. ve Yetim, A., COVID-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemiyle İncelenmesi: BIST Örneği, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak, 93, 2022.

Feng, C. M. ve Wang R. T., Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios. Journal of Air Transport Management, 6, 2000.

Güneysu, Y., *Türkiye'deki Ticari Bankalar ile Katılım Bankalarının Performanslarının Ahp ve Gia Yöntemleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2015.

Karaçayır, E. ve Afşar, A., Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetim Performanslarının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ocak, 38, 1, 2024.

Karkacıer, O. ve Yazgan, E., Turizm Sektöründe Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirilmesi, Kasım, 37, 2017.

Kehribar, Ö., Karademir, F. ve Evci S., İşletmelerin COVID-19 pandemisi sürecindeki finansal performanslarının Entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi: BIST gıda, içecek endeksi örneği, Araştırma makalesi, Mart, 9, 1, 2021.

Kenger, D. M., *Banka Personel Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi Temelli Maut, Aras ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri İle Değerlendirilmesi'* Yüksek Lisans Tezi Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2017.

Kılıçarslan, A., Yenilenebilir Enerji Sektörü şirketlerinin Finansal Performans Analizi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,Haziran, 25, 1, 2023.

Kiracı, K. ve Bakır, M., Entropi Temelli Topsis Sistemiyle İş Modeline Göre Havayolu Firmalarının Finansal Performanslarının Analizi, 17. Uluslararası Katılım İşletmecilik Kongresi, Nisan, 2018.

Koçoğlu, S., *Entropi Tabanlı Topsıs ve Maut Yöntemleri ile Acil Servislerde Risk Değerlendirme: Samsun İli Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2019.

Mansyur, A.R. ve Saban, M., Ulaştırma ve Depolama Sektörünün Entropi-Topsis Yöntemleri ile Finansal Performanslarının Analizi, Yönteim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi, Haziran, 8, 1, 2023.

Meydan, C., Yıldırım, B.F. ve Senger, Ö., BIST'DA İşlem Gören Gıda İşletmelerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak, 2016.

Ömürberk, N., Eren H. ve Dağ, O., Entropi-Aras ve Entropi-Moosra Yöntemleri ile Yaşam Kalitesi Açısından AB Ülkelerinin Değerlendirilmesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Mayıs, 10, 2, 2017.

Özdağoğlu, A., Bist Sınaî İşletmelerinin Gri Entropi- Eatwıos Bütünleşik Yaklaşımı ile Performans Değerlendirmesi, İşletme Fakültesi Dergisi, Aralık, 19, 2, 2018.

Peker, İ. ve Babi, B., Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 7, 2011.

Pineda, G. J. P., Lıou, J.H. J., Hsu, C. C. ve Chuang, C. Y., An İntegrated MCDM Model For Improving Airline Operational and Financial Performance. Journal of Air Transport Management xxx, 2017.

Rezaie, K., Ramiyani, S. S., Shirkouhi, N.S. ve Badizadeh, A., Evaluating Performance of Iranian Cement Firms Using an Integrated Fuzzy AHP – VIKOR Method. Applied Mathematical Modelling, 38, 2014.

Sakınç, İ., Using Grey Relational Analysis to Determine the Financial Performance of Turkish Football Clubs', Journal of Economics Library, 1, 2014.

Sakur, R., ve Güngör, B., Entelektüel Sermaye Firma Finansal Performans İlişkisi: BIST Sınai Endeksi Firmaları Üzerine Bir Ekonometrik Analiz, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Mart, 25, 1, 2023.

Sarar, Y., Uğur, O.L. ve Akbıyıklı, R., Uluslararası İhaleler İçin İş Geliştirme Elemanı Seçimi Bir Gri İlişkisel Analiz Yaklaşımı Uygulaması, Uluslararası Katılımlı 7. İnşaat Yönetimi Kongresi, 2017.

Senger, Ö. ve Albayrak, Ö., Gri İlişki Analiz Yöntemi ile Personel Değerlendirme Üzerine Bir Çalışma, Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, Nisan, 17, 2016.

Şit. A., Ekşi, H. İ. ve Hacıevliyagil, N., BIST' DA Ana Metal Sanayi Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Ölçümü: 2011 - 2015 Dönemi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Mart, 8, 17, 2017.

Temür, S., A., Borsa İstanbul Turizm Endeksi (XTRZM) firmalarının Entropi Temelli ARAS, COPRAS ve TOPSIS Yöntemleri ile Finansal Performans Analizi, Verimlilik Dergisi, 2, 2022.

Tetik, N. ve Şahin, A., Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Ekim, 34, 2020.

Tezioğlu, M.K., Kurt, E.S., Yaşar, A. ve Köken M., BİST100- Enerji Sektörü Finansal Performansı: SWARA-VIKOR ve SWARA –WASPAS, Alanya Akademik Bakış Dergisi, Mayıs, 6, 2, 2022.

Yavuz, N. ve Baki, B., Patent Değerlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Sıralanması: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, Karedeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, 17, 2019.

Yetiz, F. ve Kılıç, Y., Bankaların Finansal Performansının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 13, 24, 2021.

Yıldırım, M. ve Altan, İ. M., Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Entropi Ağırlıklandırmalı Topsis Yöntemiyle Analizi ve Değerlendirilmesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Mart, 8, 1, 2019.

Yılmaz, E. ve Güngör, F., Gri İlişkisel Analiz Yöntemine Göre Farklı Sertliklerde Optimum Takım Tutucusunun Belirlenmesi, 2. Ulusal Tasarım İmalat ve Analiz Kongresi, Kasım, 2, 2010.

LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİNİN SERVQUAL VE AHP-TOPSİS İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Yasin KILIÇLI
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, - 0000-0001-7801-3168

ÖZET

Hizmet kalitesinin değerlendirilmesi başta sağlık, eğitim, konaklama, lojistik vb. sektörlerde oldukça geniş bir araştırma alanına konu olmuştur. Özellikle lojistik sağlayıcıların başarısı tamamen müşteri memnuniyeti odaklı olması nedeniyle, hizmet kalitesinin sürekliliğinin korunması lojistik firmalarının ana hedeflerindendir. Dolayısıyla lojistiğin temel ilkesi, müşteri taleplerini zamanında karşılamak ve mal veya hizmetlerin alıcılara güvenli ve hasarsız bir şekilde sevk edilmesini sağlamaktır. Bu ilke, müşteri kararlarında hizmet kalitesinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu çalışmanın amacı, kargo taşımacılığını yapan firmaların hizmet kalitesini çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri ile değerlendirmektir. Bu çalışmanın örneklemi, 15 firmadan oluşmaktadır. Katılımcılar rastgele seçilmiştir. Bu çalışmada üç kargo firması alternatifler arasında değerlendirilmiştir. Analiz ve bulgularda alternatifler, Kargo X, Kargo Y ve Kargo Z olarak isimlendirilmiştir. Verileri toplamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Lojistik sağlayıcılarının hizmet kalitesini ölçmek için SERVQUAL ölçeği kullanılmıştır. Lojistik sağlayıcıların hizmet kalitesini değerlendirmek ve en uygun alternatifi seçmek için çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden AHP ve TOPSİS kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde AHP yöntemi kullanırken; alternatiflerin sıralanmasında ise TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Veriler Microsoft Excel 2016 kullanılarak analiz edilmiştir. AHP sonucunda, hizmet kalitesi boyutları içerisinde en önemli kriterin güvence boyutu olduğu ve bunu sırasıyla güvenilirlik, empati, yanıt verebilirlik ve fiziksel özellikler takip etmektedir. TOPSİS sonucunda, en iyi hizmet kalitesine Kargo Y sahipken; onu sırasıyla Kargo X ve Kargo Z takip etmektedir. Kargo firmalarının başta fiziksel özellikler boyutu olmak üzere yanıt verebilirlik ve empati boyutlarına odaklamaları gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Hizmet Kalitesi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri.

1. GİRİŞ

Günümüzün rekabetçi ortamında şirketler, teknolojik yeniliklere ve müşteri beklentilerindeki hızlı değişimlere ayak uydurabilmek için çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla şirketlerin sürdürülebilir bir rekabet avantajı kazanabilmesi, müşteriler ile olan uzun vadeli olumlu ilişkilere bağlıdır. Müşterilere kaliteli hizmet sunmak, onlara değer vermek ve yüksek müşteri memnuniyeti sağlamak uzun vadeli müşteri ilişkilerinin önemli faktörleridir (Öztürk, 2019, s. 225). Yüksek müşteri memnuniyeti tüm hizmet sunan işletmeler için geçerli olduğu gibi lojiktik hizmetlerini sağlayan işletmeler için de önemli bir rekabet gücü kaynağıdır. Lojistiğin temel ilkesi, müşteri taleplerini zamanında karşılamak ve mal veya malzemelerin

alıcılara güvenli ve hasarsız bir şekilde sevk edilmesini sağlamaktır. Bu ilke, müşteri kararlarında hizmet kalitesinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Topal & Şahin, 2019, s. 15). Hizmet sektöründe faaliyette bulunan tüm işletmeler, hizmet kalitesini geliştirmek veya iyileştirmek için çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Bu nedenle hizmet kalitesinin değerlendirilmesi başta sağlık, eğitim, konaklama, lojistik vb. sektörlerde oldukça geniş bir araştırma alanına konu olmuştur (Yüksel & Arıkan, 2019, s. 14). Özellikle lojistik sağlayıcıların başarısı tamamen müşteri memnuniyeti odaklı olması nedeniyle, hizmet kalitesinin sürekliliğinin korunması lojistik firmalarının ana hedeflerindendir.

Son yıllarda, işletmeler lojistik faaliyetlerinin tamamını veya belirli bir bölümünü yerine getirmek için dış kaynaklardan faydalanmaktadırlar. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi işletmelerin asıl uzmanlık alanlarına odaklanarak, uzmanlık alanında olmayan işleri ise uygun maliyetle uzmanlaşmış işletmelere yaptırmaktır. Lojistik sektöründe işletmelerin dış kaynak kullanımında başvurduğu alanların başında kargo taşımacılığı gelmektedir (Karadeniz & Balcı, 2014, s. 294). Bu çalışmanın amacı, kargo taşımacılığını yapan firmaların hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin önem derecelerini AHP yöntemini kullanarak belirlemek ve belirlenen önem derecelerine göre TOPSIS yöntemini kullanarak üç kargo firmasının hizmet kalitesini sıralamak ve değerlendirmektir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın evreni, Van ili Organize Sanayi Bölgesindeki (OSB) lojistik hizmeti sağlayan kargo firmaların müşterilerinden oluşmaktadır. Söz konusu müşteriler, dışarıdan hammadde tedariki sağlayan 25 tekstil firmasından oluşmaktadır. Örneklem hacmi, saha çalışmalarından kaynaklanan sorunlar, zaman ve maliyet gibi kısıtlarından dolayı 15 firmadan oluşmaktadır. Katılımcılar firmalar arasından rastgele seçilmiştir. Ayrıca bu çalışmada üç kargo firması alternatifler arasında değerlendirilmiştir. Van OSB'de lojistik hizmeti sağlayan birden fazla kargo firması bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada, güvenilir ve geçerli sonuçlar elde etmek için üç kargo firmasından da en az bir kere hizmet alan katılımcılardan seçilmiştir. Bu çalışmada, verileri toplamak ve en iyi lojistik sağlayıcı firmayı belirlemek için anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarının ticari itibarlarına zarar vermemesi için alternatiflerin isimleri gizli tutulmuştur. Analiz ve bulgularda alternatifler, Kargo X, Kargo Y ve Kargo Z olarak isimlendirilmiştir. Bu çalışmada, lojistik sağlayıcılarının hizmet kalitesini değerlendirmek için Parasuraman ve diğerleri tarafından geliştirilen SERVQUAL ölçeği kullanılmıştır (Kılıçlı, Kazıcı, & Kıpçak, 2023, s. 439). Ölçek beş alt boyut (*fiziksel özellikler, güvenilirlik, yanıt verebilirlik, güvence ve empati*) ve 16 ifadeden oluşmaktadır.

Lojistik sağlayıcıların hizmet kalitesini değerlendirmek ve en uygun alternatifi seçmek için çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden yararlanılmıştır. ÇKKV yöntemleri, amaca uygun bir şekilde alternatifler arasında en iyi seçimi ve sıralamayı yapmamıza olanak sağlamaktadır (Deringöz, Danışan, & Eren, 2021, s. 12). Çok sayıda ÇKKV yöntemi bulunmaktadır. AHP, TOPSIS, VIKOR, COPRAS, ELECTRE ve PROMETHEE bu yöntemlerden bazılarıdır. Bu çalışmada, ÇKKV yöntemlerinden AHP ve TOPSİS yöntemleri kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde AHP yöntemi kullanırken; alternatiflerin sıralanmasında ise TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Veriler Microsoft Excel 2016 kullanılarak analiz edilmiştir.

2.1. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Yöntemi

Thomas L. Saaty (1977) tarafından geliştirilen AHP, karmaşık problemlerin çözümünde kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisidir (Küçük & Ecer, 2008, s. 439). AHP seçenekler arasında ikili karşılaştırmalar yaparak ölçütlerin birbirlerine göre ne kadar önemli, baskın veya tercih edilebilir olduğunu belirlemeye yardımcı olur (Öztürk, 2019, s. 226). AHP, basit ve anlaşılır olması nedeniyle karar vericiler tarafından literatürde sıklıkla kullanılmaktadır (Supçiller & Çapraz, 2011, s. 5). Karar vericilere birden fazla kriter ve alt kritere bağlı olarak en iyi alternatifi seçebilmeleri konusunda destek sağlar (Kumar & Pant, 2023, s. 1). AHP'de bir problemin çözümü aşağıda gibi adım adım belirtilmiştir;

Adım 1: Karmaşık problemler açıkça ifade edilmeli ve daha sonra hiyerarşik bir yapıya dönüştürülmelidir. Hiyerarşik yapı içerisinde kriterler, alt kriterler ve alternatifler belirtilmelidir (Saaty, 2008, s. 85). Hiyerarşik yapı Görsel 1'de gösterilmiştir.

Adım 2: Önem düzeylerine göre ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulur. Ana ve alt kriterler kendi aralarında karar vericilerin değerlendirme puanlarına göre karşılaştırılarak öncelikler belirlenir (Kumar & Pant, 2023, s. 1). İkili karşılaştırmalarda Saaty'nin (1980) 1-9 ölçeği kullanılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Saaty'nin Tercih Ölçeği

Önem derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	İki kriter eşit derecede tercih edilir.
3	Orta derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre orta derecede tercih edilir.
5	Güçlü derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre güçlü derecede tercih edilir.
7	Çok güçlü derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre çok güçlü derecede tercih edilir.
9	Aşırı derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre aşırı derecede tercih edilir.
2,4,6,8	Ara değerler	1-3, 3-5, 5-7, 7-9 ara değerler

Kaynak: (Öztürk, 2019, s. 227)

Adım 3: Bu adımda ikili karşılaştırma matrislerinden faydalanılarak normalize karar matrisi oluşturulur. Burada amaç, ana ve alt kriterlerin öz vektör değerlerini (kriter ağırlıklarını) hesaplamaktır (Eş & Yılmaz, 2020, s. 1237).

Adım 4: Kriterlere ait öz vektör değerleri hesaplandıktan sonra tutarlılık oranı (CR) hesaplanır. Tutarlılık oranı, ikili karşılaştırmada kullanılan değerler arasındaki ilişkinin tutarlı olup olmadığını ifade etmektedir (Eş & Yılmaz, 2020, s. 1237). CR, tutarlılık indeksi (CI) ve özdeğer (λ_{max}) hesaplandıktan sonra bulunur. CR değeri, 0,10'dan yüksek bir değere sahip olması gerekir aksi takdirde karar vericiler, yaptıkları değerlendirmeleri tekrar gözden geçirmeleri gerekir (Kumar & Pant, 2023, s. 4). CR, aşağıdaki gibi hesaplanır;

$$(1)\quad CI = (\lambda_{max} - n) / (n-1)$$

$$(2)\quad CR = CI/RI$$

1. ve 2. denklemleri kullanarak bir tutarlılık oranı (CR) hesaplanır. RI rassallık indeksini ifade eder (Ocampo vd., 2019, s. 6). Rassallık indeksine (RI) ilişkin değerler aşağıda Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Rassal Değerler İndeksi (RI)

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Değer	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Kaynak: (Uludağ & Doğan, 2016, s. 24)

2.2. TOPSİS Yöntemi

Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilen bu yöntem, alternatiflerin pozitif ideal çözüme en yakın mesafe ve negatif ideal çözüme en uzak mesafe yaklaşımıyla hareket etmektedir. TOPSİS yönteminde aşağıdaki adımlar izlenmektedir (Deringöz, Danışan, & Eren, 2021, s. 13);

Adım 1: Satırlarda alternatiflerin sütunlarda ise kriterlerin olduğu bir karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda oluşturulan bir başlangıç matrisidir.

Adım 2: Daha sonra karar matrisi normalize (R) edilir. Her bir kriterin, tüm kriterlerin karelerinin toplamının karekökü bölünmesiyle normalize karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi aşağıdaki formül yardımıyla normalize edilir.

$$R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m} a_{ij}^2}}$$

Adım 3: Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi (V) oluşturulur. Normalize (R) edilmiş değerler ile kriterlerin ağırlıklandırılmış (W) değerlerinin çarpımı sonucunda V değeri elde edilir. V değeri elde etmek için aşağıdaki formül kullanılır;

$$V_{ij} = R_{ij} \times W_{ij}$$

Adım 4: Pozitif (S^+) ve negatif (S^-) ideal çözüm değerlerinin belirlenmesi. Normalize karar matrisinde pozitif ideal çözümde en büyük (max) değer seçilirken; negatif ideal çözümde ise en küçük (min) değer seçilir.

Adım 5: Pozitif (S^+) ve negatif (S^-) ideal çözüm noktalarına olan uzaklık değerlerinin belirlenmesi. Pozitif (S^+) ve negatif (S^-) ideal çözüm noktalarına olan uzaklığın hesaplanması için aşağıdaki formüller kullanılır;

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij} - v_j^+)^2} \qquad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Adım 6: İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması. Burada her alternatifin yakınlık katsayısı hesaplanır. Yakınlık katsayılarına göre alternatifler arasında sıralama ve seçim işlemi yapılır. Hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılır;

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

3. UYGULAMA

3.1. AHP Uygulama Sonuçları

Bu aşamada AHP ile SERVQUAL ölçeğinde bulunan ana ve alt kriterlerin ağırlıkları, tutarlılık indeksi ve tutarlılık oranları hesaplanmıştır. Katılımcı sayısının fazla olduğu veya fikir birliğinin sağlanamadığı durumlarda farklı fikirleri ortak paydada birleştirmek için matematiksel birleştirme işlemleri uygulanabilir (Yüksel & Arıkan, 2019, s. 20). Saaty (2008:95) farklı bireysel tercihlerin ortak bir grup kararına dönüştürülmesinde en uygun yöntemin geometrik ortalama yöntemi olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada, katılımcıların bireysel tercihlerinden ortak bir grup kararı sağlamak için geometrik ortalama yöntemi kullanılmıştır.

AHP'nin ilk adımında, ana kriterler, alt kriterler ve alternatifler içinde bulunduğu problemin ana amacını gösteren hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur (Görsel 1).

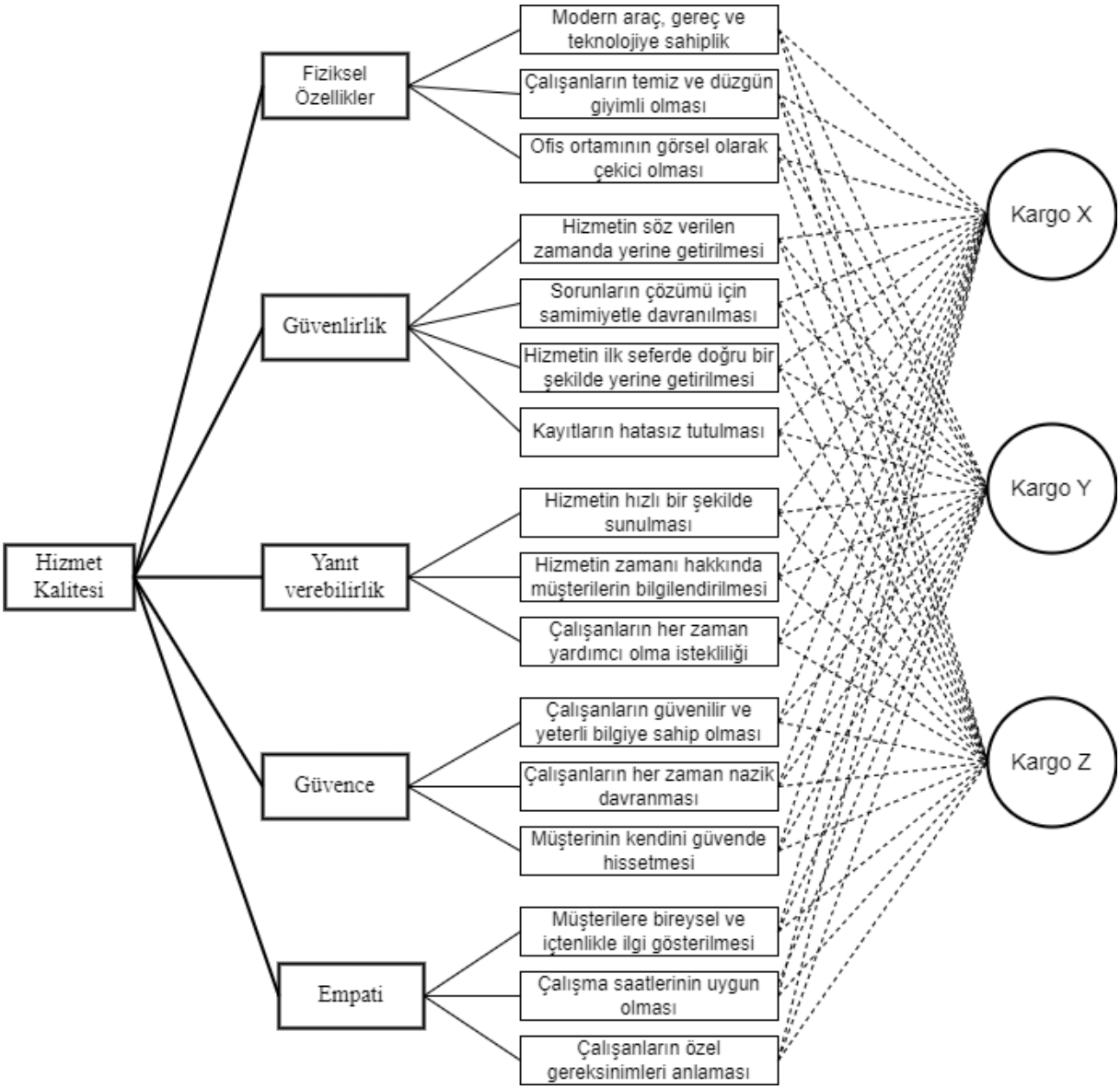

Görsel 1. Problemin Hiyerarşik Yapısı

Hiyerarşik yapı içerisinde yer alan hizmet kalitesi, fiziksel özellikler (FÖZ), güvenilirlik (GVNR), yanıt verebilirlik (YV), güvence (GVC) ve empati (EMP) olmak üzere beş ana kriterden oluşmaktadır. FÖZ, YV, GVC ve EMP boyutları üç alt kriterden oluşurken; GVNR ana kriteri ise dört alt kriterden oluşmaktadır.

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra, ana kriterler arasında önem düzeylerine göre ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuş; matrislerin öncelik değerleri, tutarlılık indeksi (CI) ve tutarlılık oranı (CR) hesaplanmıştır. Katılımcıların ikili karşılaştırma sonuçları geometrik ortalama alınarak birleştirilmiştir. Ana kriterlerin ikili karşılaştırmaları ve diğer değerlere ilişkin bilgiler aşağıda gösterilmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Ana Kriterlerin İkili Karşılaştırmaları

	FÖZ	GVNR	YV	GVC	EMP	Ön. Değer	**CI**	**CR**
FÖZ	1,00	0,33	1,00	0,14	0,33	0,07		
GVNR	3,00	1,00	2,00	0,50	1,00	0,20		
YV	1,00	0,50	1,00	0,25	1,00	0,11	**0,023**	**0,021**
GVC	7,00	2,00	4,00	1,00	3,00	0,45		
EMP	3,00	1,00	1,00	0,33	1,00	0,17		
Rassal değerler indeksi (RI)= 1,12						1,00	λ_{max} = 5,093	

Çizelge 3'te yapılan AHP yöntemi sonucunda ana kriterlerin ikili karşılaştırma matrisleri tutarlılık oranının 0,021 olduğu görülmektedir. Bu oranın tutarlı ve güvenilir bir değerde olduğunu söylemek mümkündür (*CR>0,10*). Yapılan analizler sonucunda, birinci öncelik değerine güvence kriterinin (0,45) sahip olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra sırasıyla güvenilirlik (0,20), yanıt verebilirlik (0,11), empati (0,17) ve fiziksel özellikler kriteri (0,07) gelmektedir.

3.2. TOPSİS Uygulama Sonuçları

TOPSİS'in ilk adımında satırlarda alternatiflerin sütunlarda ise kriterlerin olduğu bir karar matrisi oluşturulmuştur (Çizelge 4). Bu karar matrisi, karar vericilerin alternatifleri değerlendirirken verdikleri puanların (1'den 5'e kadar) geometrik ortalamasına dayanan bir matristir.

Çizelge 4. Karar Matrisi

	Fiziksel Özellikler	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
Kargo X	3,61	4,02	3,87	3,54	3,23
Kargo Y	4,18	3,89	3,7	4,08	3,61
Kargo Z	3,35	3,58	3,51	3,4	3,46

İkinci adımda, her bir kriterin, tüm kriterlerin karelerinin toplamının kareköküne bölünmesiyle normalize karar matrisi oluşturulmuştur (Çizelge 5).

Çizelge 5. Normalize Karar Matrisi

	Fiziksel Özellikler	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
Kargo X	0,559	0,605	0,604	0,555	0,543
Kargo Y	0,647	0,586	0,578	0,639	0,606
Kargo Z	0,519	0,539	0,548	0,533	0,581

Üçüncü adımda, normalize edilmiş değerler ile kriterlerin ağırlıklandırılmış (W) değerlerinin çarpımı sonucunda ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi oluşturulmuştur (Çizelge 6).

Çizelge 6. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

	Fiziksel Özellikler	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
	0,07	0,20	0,11	0,45	0,17
Kargo X	0,040	0,121	0,066	0,250	0,092
Kargo Y	0,047	0,117	0,064	0,288	0,103
Kargo Z	0,037	0,108	0,060	0,240	0,099

Dördüncü adımda, pozitif (S^+) ve negatif (S^-) ideal çözüm değerleri belirlenmiştir (Çizelge 7). Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinde pozitif ideal çözümde en büyük (max) değer seçilirken; negatif ideal çözümde ise en küçük (min) değer seçilir.

Çizelge 7. Pozitif (S^+) ve Negatif (S^-) İdeal Çözüm Değerleri

	Fiziksel Özellikler	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
A^+	0,047	0,121	0,066	0,288	0,103
A^-	0,037	0,108	0,060	0,240	0,092

Beşinci adımda, pozitif (S^+) ve negatif (S^-) ideal çözüm noktalarına olan uzaklık değerleri hesaplanmıştır. Pozitif ideal çözüme olan uzaklık için, her bir sütundaki kriter değerleri maksimum değerden çıkarılmış ve çıkan sonucun karesi alınarak pozitif ideal çözüme olan uzaklıklar hesaplanmıştır (Çizelge 8). Negatif ideal çözüme olan uzaklık için, her bir sütundaki kriter değerleri minimum değerden çıkarılmış ve çıkan sonucun karesi alınarak negatif ideal çözüme olan uzaklıklar hesaplanmıştır (Çizelge 9).

Çizelge 8. Pozitif İdeal Çözüm Noktasına Uzaklık

	Fiziksel Özellikler	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati	Karekök (S_i^+)
Kargo X	0,000049	0,000000	0,000000	0,001444	0,000121	0,040175
Kargo Y	0,000000	0,000016	0,000004	0,000000	0,000000	0,004472
Kargo Z	0,000100	0,000169	0,000036	0,002304	0,000016	0,051235

Çizelge 9. Negatif İdeal Çözüm Noktasına Uzaklık

	Fiziksel Özellikler	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati	Karekök (S_i^-)
Kargo X	0,000008	0,000176	0,000038	0,000097	0,000000	0,017881
Kargo Y	0,000086	0,000087	0,000011	0,002298	0,000118	0,050994
Kargo Z	0,000000	0,000000	0,000000	0,000000	0,000043	0,006568

Altıncı adımda, ideal çözüme en yakın seçenek seçilir. Her bir alternatifin negatif ideal çözüm değeri, kendi değeri ile aynı alternatifin pozitif ideal çözüm değerinin toplamına bölünür (Çizelge 10).

Çizelge 10. İdeal Çözüme Yakınlık

	Karekök (S_i^+)	Karekök (S_i^-)	C_i^*	Sıralama
Kargo X	0,040175	0,017881	0,307995	2
Kargo Y	0,004472	0,050994	0,919371	1
Kargo Z	0,051235	0,006568	0,113632	3

TOPSİS sonuçlarına göre, en iyi hizmet kalitesine Kargo Y sahipken; onu sırasıyla Kargo X ve Kargo Z takip etmektedir (Çizelge 10).

SONUÇ

Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte dünyada ticaret oldukça yaygınlaşmıştır. Tüketiciler veya işletmeler doğrudan temin, e-ihracat, e-ticaret vb. yollarla ihtiyaç duydukları mal veya malzemeleri kolayca temin edebilmektedir. Mal veya malzemelerin bir yerden başka bir yere taşınmasında lojistik sağlayıcılara önemli roller düşmektedir. Dolayısıyla dünyanın neresinde olursa olsun lojistik firmalarının hizmetleri hemen herkes tarafından farklı nedenlerle kullanılmaktadır. Lojistik firmalarının sunmuş oldukları kaliteli hizmet müşterilerde sadakatin artmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, hizmet kalitesi hizmet üreten tüm şirketler için geçerli olduğu gibi lojistik firmaları içinde önemli bir rekabet avantajı kaynağıdır. Bu çalışmada, Van Organize Sanayi Bölgesinde üç kargo firmasının hizmet kalitesi çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve TOPSİS ile değerlendirilmiştir. AHP sonucunda, hizmet kalitesi boyutları içerisinde en önemli kriterin güvence boyutu olduğu ve bunu sırasıyla güvenilirlik, empati, yanıt verebilirlik ve fiziksel özellikler takip etmektedir. TOPSİS sonucunda ise, en iyi hizmet kalitesine Kargo Y sahipken; onu sırasıyla Kargo X ve Kargo Z takip etmektedir. Hizmet kalitesi boyutları arasında fiziksel özellikler diğer boyutlara göre zayıf bir önem derecesine sahiptir. Ofis ortamının göze hitap edecek bir çekiciliğe sahip olması, kullanılan araç, gereç ve teknolojinin modern bir yapıya sahip olması ve çalışanların temiz ve düzgün giyimli olması gibi faktörler hizmet alan tüketicilerin dikkat ettikleri önemli fiziksel özelliklerdir. Şirketler başarı şanslarını artırmak için rekabet stratejileri geliştirirken ana bileşenlere odaklanmalıdır. Kibar, özenli ve yardımsever personele sahip şirketler büyük bir rekabet avantajı elde etmektedir. Dolayısıyla araştırma kapsamına alınan kargo firmalarının özellikle fiziksel özellikler boyutu olmak üzere yanıt verebilirlik ve empati boyutlarına odaklamaları gerekmektedir. Bu çalışmanın sonuçları lojistik firmaları için faydalı olacağını söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın en büyük kısıtlılığı kargo firmalarının hizmetlerini en az bir kere satın alan müşterilerdir. Dolayısıyla bu kısıtlılık sadece üç firmanın (alternatifin) çalışmaya dahil edilmesine neden olmuştur. Ayrıca zaman, maliyet ve müşterilerin iş yoğunluğu gibi çeşitli faktörlerde çalışmanın yürütülmesinde kısıtlılık unsuru olmuştur. Gelecekte yapılacak olan çalışmalara daha fazla firmanın dahil edilmesi ilgili konuya daha bütüncül bir yaklaşım sağlayarak literatüre farklı yorumlar katabilir. Ayrıca araştırma yöntemlerinde AHP ve TOPSIS'in yanı sıra diğer çok kriterli karar verme yöntemlerinin de (AAS, MAUT, VIKOR, COPRAS, ELECTRE, PROMETHEE vb.) kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Deringöz, A., Danışan, T., & Eren, T. (2021). Endüstriyel giyilebilir teknolojilerin ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesi ve seçimi. *Ergonomi, 4*(1), 10-21. doi:10.33439/ergonomi.882303

Eş, A., & Yılmaz, B. (2020). Kiralık konut seçiminin AHP tabanlı VIKOR yöntemiyle belirlenmesi: Çankaya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 34*(4), 1229-1249. doi:10.16951/atauniiibd.650809

Karadeniz, M., & Balcı, M. (2014). Lojistik faaliyetlerde algılanan hizmet kalitesinin marka sadakatine etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 36*(1), 293-315. doi:10.14780/iibdergi.201417549

Kılıçlı, Y., Kazıcı, H. Ç., & Kıpçak, E. (2023). Yükseköğretim kurumlarında çalışan performansı, hizmet kalitesi ve memnuniyet. *Yükseköğretim Dergisi, 13*(3), 435-449. doi:10.53478/yuksekogretim.1215019

Kumar, A., & Pant, S. (2023). Analytical hierarchy process for sustainable agriculture: An overview. *MethodsX, 10*, 1-10.

Küçük, O., & Ecer, F. (2008). İmalatçı İşletmelerde Uygun Tedarikçi Seçimi: Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile Bir Kobi Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22*(2), 435-450.

Ocampo, L., Alinsub, J., Casul, R. A., Enquig, G., Luar, M., Panuncillon, N., . . . Ocampo, C. O. (2019). Public service quality evaluation with SERVQUAL and AHP-TOPSIS: A case of Philippine government agencies. *Socio-Economic Planning Sciences, 68*, 1-14. doi:10.1016/j.seps.2017.12.002

Öztürk, D. (2019). Assessment of Service Quality in Logistics Sector Using AHP and TOPSIS Methods. Ö. Özçelik içinde, *Studies on Interdisciplinary Economics and Business* (s. 225-238). Berlin: Peter Lang GmbH.

Saaty, T. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences, 1*(1), 83-98.

Supçiller, A. A., & Çapraz, O. (2011). AHP-TOPSİS yöntemine dayalı tedarikçi seçimi uygulaması. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*(13), 1-22.

Topal, B., & Şahin, H. (2019). Kurumsal kargo taşımacılığında müşteri memnuniyetinin araştırılması. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi, 2*(2), 14-26.

Uludağ, A. S., & Doğan, H. (2016). Çok kriterli karar verme yöntemlerinin karşılaştırılmasına odaklı bir hizmet kalitesi uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6*(2), 17-47.

Yüksel, L., & Arıkan, M. (2019). Sağlık sektöründe hizmet kalitesinin çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi: Ankara'da bir uygulama. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 24*(3), 13-30. doi:10.17482/uumfd.450667

GEMİ İŞLETMELERİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN KULLANIMI VE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

USEAGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN SHIP OPERATIONS

Utku SÖZERİ
Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı, -ORCID ID: 0009-0001-6898-3782

Doç. Dr. Murat YORULMAZ
Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-5736-9146

ÖZET

Ticari alandaki mevcut uygulamalar incelendiğinde özellikle çok uluslu büyük şirketlerin dijital teknolojiler alanında önemli yatırımlar yaparak sektörlerindeki hâkim konumlarına ve büyük miktarda veriye ulaşabilme kabiliyetine sahip oldukları görülmektedir. Bu şirketler hem veriyi hem de bu kabiliyetlerini kullanarak günlük operasyonları önemli ölçüde etkileyen gerek karar alma süreçlerinde gerekse operasyonel konularda ve müşteri ilişkileri yönetiminde etkin biçimde dijital teknolojilerden yararlanmaktadır. Bu teknolojilerin ve uygulamaların da son yıllarda artan bir ivmeyle sürdüğünü gözlemlemek mümkündür. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı , gemi işletmelerinde gemi ve filo yönetiminde kullanılan dijital teknolojileri, yapay zekâ uygulamalarını tanıtmak ve bu konuda literatürde yapılmış çalışmaları incelemektir. İncelenen akademik çalışmalarda özellikle ekolojik sürdürülebilirlik ve çevresel etkilerin azaltılması, yakıt tasarrufu, en uygun rotanın belirlenmesi ve ekonomik / operasyonel verimlilik alanlarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle koster gemi işletmecileri için dijital teknolojiler üzerine yatırımların daha çok regülasyonlara uyum sağlamak amacını aşmadığı, özellikle geliştirilen nesnelerin interneti (IoT) ve yapay zekâ (AI) temelli ürünlerin daha çok uzun vadede etki doğurabilecek özellikte olduğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Denizcilik, Gemi İşletmeleri, Dijital Teknolojiler, Yapay Zeka.

ABSTRACT

When current practices in the commercial field are examined, it is seen that especially large multinational companies have made significant investments in the field of digital technologies, gaining dominant positions in their sectors and the ability to access large amounts of data. By using both data and these capabilities, these companies effectively benefit from digital technologies in both decision-making processes, operational issues and customer relationship management, which significantly affect daily operations. It is possible to observe that these technologies and applications continue with increasing momentum in recent years. In this context, the aim of this study is to introduce digital technologies and artificial intelligence applications used in ship and fleet management in shipping companies and to examine the studies done in the literature on this subject. It has been determined that the academic studies examined focus especially on the fields of ecological sustainability and reducing environmental impacts, fuel saving, determining the most appropriate route and economic / operational efficiency. However, it is noteworthy that investments in digital technologies, especially for coaster ship operators, do not go beyond the purpose of complying with regulations, and that especially the products developed based on the internet of things (IoT) and artificial intelligence (AI) are more likely to have an impact in the long term.

Key Words: Maritime, Ship Management, Digital Technologies, Artificial Intelligence.

1. GİRİŞ

İş yaşamının içinde olduğu dijitalleşen dünyada dijital teknolojiler, önemli bir yer tutmakta ve iş yaşamını kolaylaştırmış hem donanım hem de yazılımsal olarak iş süreçlerinin daha kolay, hızlı, güvenilir ve verimli olmasının temel unsuru haline gelmiştir. İş yaşamımızın ve hayatımızın her alanında olduğu gibi, denizcilik sektöründe de dijital teknolojiler giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Gelişen teknoloji, gemi yönetimi, seyirgüvenliği, envanter takibi, yükleme ve tahliye operasyonları ve iletişim gibi kritik alanlarda denizcilik operasyonlarına büyük katkılar sunmaktadır. Bu teknolojik ilerlemeler, gemi ve yük sahipleri, gemi personeli, liman yetkilileri ve denetim görevlileri arasındaki etkileşimi güçlendirerek denizcilik sektöründeki iş süreçlerinin optimize edilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla gemilerin, karadan ticari ve teknik olarak yönetilmesi ve işletilmesi faaliyetlerini yürüten gemi işletmeleri de dijital teknolojiler sayesinde tüm iş süreçlerini optimize ederek, uluslararası ticaretin ve küresel tedarik zincirinin önemli birer aktörleri haline gelmiştir.

Gemilerin sevk ve idaresinde kullanılan radar sistemleri, Automatic Identification System (AIS), Electronic Chart Display and Information System (ECDIS), Global Positioning System (GPS) gibi elektronik seyir ve deniz güvenliği teknolojileri sayesinde deniz kazaların önlenmesi ve gemi trafiğinin emniyetli biçimde düzenlenmesi mümkün olmaktadır. Bu teknolojiler zaten uzun yıllardır sektörde kullanılan ancak

günümüzde yapay zekâ uygulamaları ile de aktif bir şekilde entegre edilebilen teknolojilerdir. Aynı zamanda, envanter takibi, lojistik yönetimi liman operasyonları ve güvenlik önlemleri gibi alanlarda dijital teknolojiler, deniz ulaştırmasında verimliliği artırarak sektörü daha güvenli ve sürdürülebilir bir hale getirmektedir.

Güvenlik, performans, enerji verimliliği ve çevresel etkilere odaklanan bir dizi yapay zekâ uygulamasının günümüzde üretilmiş durumda olduğu görülmektedir (Kontzinos vd., 2022). Bu ve benzeri uygulamalar ulaştırmada verimliliği arttırmak ve mevzuata dair gereklilikleri karşılamak için yapay zekâ ve büyük veri kullanımını içermektedir (Yuen vd., 2020). Bu çalışmada da özellikle piyasada aktif şekilde kullanılmaya başlanılan uygulamalar tanıtılarak hem bir durum tespiti yapılmaya çalışılmakta hem de bu alanda yeni ürünler geliştirecek araştırmacılar için bir genel kanaat oluşmasına yardımcı olunması hedeflenmektedir.

Denizcilik sektöründe nesnelerin interneti (Internet of Things - IoT) ve yapay zekâ (artificial intelligence - AI) uygulamaları, sektördeki operasyonları daha akıllı ve verimli hale getirmek için çeşitli uygulamalara sahiptir. IoT, gemilerde sensörler aracılığıyla veri toplamayı ve bu verileri analiz etmeyi mümkün kılarak, çeşitli operasyonel süreçlerin iyileştirilmesine olanak tanır. Örneğin, akıllı sensörler sayesinde gemi makinelerinin performansı ve sarfiyatlarını sürekli olarak izlenebilir ve bakım ihtiyaçları önceden tahmin edilebilir. Güncel örneklerden biri Rolls-Royce ve Google iş birliğiyle geliştirilen AI destekli gemi makineleridir (Marr, 2017; Rolls-Royce, 2017). Projede makine performansını ve yakıt sarfiyatını sürekli olarak izlemek için IoT sensörleri kullanılmakta ve bu sensörler makinenin durumunu analiz ederek ve bakım gereksinimlerini önceden belirleyerek arızaları ve aksamaları önlemeye yardımcı olmaktadır.

Gemilerin insansız idaresi konusunda yine IoT teknolojilerinin giderek artan etkisiyle önemli ilerlemeler kaydedilmektedir. Norveçli bir şirket olan Kongsberg ve Yara, dünyanın ilk tam otomatik, insansız ve sıfır emisyonlu konteyner gemisi Yara Birkeland'ı geliştirmiştir (Lewis, 2021). Bu gemi, IoT ve AI teknolojilerini kullanarak tamamen otonom olarak çalışabilir ve gemi idaresinde devrim yaratma potansiyeline sahiptir.

Yapay zekâ, denizcilikte gemi işletmeciliği, gemi yönetimi, seyir güvenliği ve lojistik entegrasyon gibi karmaşık görevlerde kullanılarak daha hızlı kararlar alınmasına ve operasyonel verimliliğin artırılmasına yardımcı olur. Örneğin, gemi sefer ve seyir rotalarının optimize edilmesiiçin AI tabanlı uygulamalarda kullanılan algoritmalar yakıt tüketimini azaltarak çevresel etkiyi minimize etmeyi sağlamaktadır. Güncel bir örnek olarak Ağustos 2020'de yayımlanan Maersk Lojistik'in Dijital Devrim Raporu'nda da belirtildiği gibi '*lojistik sektörü veri zengini bir ortamdır.*' (A.P. Moller – Maersk, 2020). Veri miktarının fazla, veri akış hızının ise yüksek olduğu denizcilik sektöründe bu uygulamalar hava koşulları, akıntılar ve diğer çevresel faktörleri analiz ederek, en verimli rotayı belirleyen ve böylece yakıt tüketimini ve emisyonları azaltmayı sağlamaktadır. Aynı raporda Maersk Lines Çin Dijital İnovasyon Başkanı August Chen,

konteyner doldurmayı optimize etmek için denedikleri yeni bir yapay zekâ konteyner kullanım verimliliğini %9-16'ya kadar artırmayı başardıklarını belirmiştir (A.P. Moller – Maersk, 2020). Chen yine bu sistemlerle ilgili olarak şunları aktarmıştır:

"Çok sayıda değişen faktör tedarik zincirini etkileyebilir; hava koşulları, araç kullanımı, güzergâh kullanılabilirliği, kargo hasarı. Temiz gerçek zamanlı verilere erişim sayesinde yeni yapay zekâ modelleri, kesintileri gerçekleşmeden önce tahmin etme gücüne sahip olduğundan işletmeler operasyonlarını tepkisel olmak yerine proaktif bir şekilde yönetebilirler. Kargoya ne olacağını önceden anlamak, belirli değişikliklere veya rota veya envanterdeki etkilere yanıt olarak gönderilerin gerçek zamanlı olarak ayarlanmasına olanak tanıyacak."

Söz konusu uygulamalardan yararlanan bir diğer şirket ise konteyner devi MSC'dir. Şirket operasyonları sırasında konteynerlerin yerini, sıcaklığını ve nemini takip eden IoT çözümlerini kullanarak, yük güvenliğini ve tedarik zincirini verimli hale getirmeye çalışmaktadır (MSC, 2023).

Ayrıca başka örneklerde, IoT ve AI, gemiler arası iletişimi güçlendirerek denizcilik operasyonlarındaki iş birliğini artırabilir. Akıllı limanlar, gemi trafiğini daha iyi yönetmek ve liman operasyonlarını optimize etmek için IoT ve AI teknolojilerinden faydalanabilirler.

Bu teknolojilerin potansiyeli, denizcilik sektöründe daha güvenli, çevre dostu ve ekonomik açıdan sürdürülebilir operasyonları mümkün kılarak sektörde önemli bir dönüşüm sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, gemi işletmelerinde gemi ve filo yönetiminde kullanılan dijital teknolojileri, yapay zekâ uygulamalarını tanıtmak ve bu konuda literatürde yapılmış çalışmaları incelemektir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Gemi ve filo yönetiminde kullanılan dijital teknolojiler ve yapay zekâ uygulamaları hakkında yapılmış çalışmalar incelendiğinde literatürde öne çıkan bazı çalışmalar şunlardır:
Bruzzone vd. (2002) çalışmalarında, toplam yük miktarı, kullanılan filonun toplam maliyeti, karşılanamayan hedeflerin sebep olduğu maliyetler ve kiralama maliyetleri gibi temel veriler kullanılarak büyük bir tanker filosunun işletilmesi için yapay zekâ temelli bir karar destek sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Aslam vd. (2020)çalışmalarında, IoT kavramından hareketle geliştirilen Gemilerin İnterneti (IoS) paradigması, mimarisi, temel unsurları ve temel özellikleri hakkında kapsamlı bir incelemeler yapmıştır. Ayrıca, güvenlik geliştirmeleri, rota planlama ve optimizasyonu, iş birliğine dayalı karar verme, otomatik arıza tespiti ve önleyici bakım, kargo takibi, çevresel izleme, enerji verimli operasyonlar ve otomatik yanaşma dahil olmak üzere ortaya çıkan uygulamalar için en son teknolojiyi incelemiştir. Geleceğe dair

olarak ise uydu iletişimi, güvenlik, mahremiyet, denizcilik verilerinin toplanması, veri yönetimi ve analitik alanlarındaki araştırmalar için sunulan açık zorluklar ve fırsatlar, optimize edilmiş denizcilik operasyonlarına ve otonom gemiciliğe yönelik bir yol haritası sunmaya çalışmışlardır.

Plaza-Hernández vd. (2021) çalışmalarında, denizcilik sektörünün mevcut ihtiyaçlarına göre uyarlanmış IoT uygulamalarını aktarırken, Avrupa Birliği SMARTSEA projesi hedefleri doğrultusunda, sektörde ortaya çıkan teknik ve bakım uzmanı personel açığının kapatılmasına yönelik bir etkileşimli online eğitim sistemi kurulmasını önermiştir.

Bir diğer çalışmada Ao vd. (2023), gemi gövdesi tasarımı, gövde yapısında yapılan küçük değişikliklerin geminin hidrostatik ve hidrodinamik performanslarını önemli ölçüde etkileyebileceği ele alınarak makine öğrenimi algoritmalarının gemi inşasında kullanılabileceği belirtilmiştir.

Ceyhun (2020) çalışmasında; sektördeki yapay zekâ temelli yeni örnekleri incelerken, özellikle sıkça rastlanan makine arızalarının çözülmesi, hava raporlarının alınması, rotaların belirlenmesi, insansız gemiler ve çevresel etkilerin minimize edilmesi üzerine geliştirilmiş pek çok uygulama ve çalışmayı derlemiştir.

Le vd. (2020), Kore'de bir konteyner hattının verilerini kullanarak gemi enerji performansının tahmin edilmesine yönelik modeller geliştirmiştir. Ortalama seyir hızı, sefer süresi, kargo ağırlığı ve gemi kapasitesini kullanarak gemilerin yakıt tüketimini tahmin edebilen modeller geliştirmişlerdir.

Pek çok prototip uygulamadan bahseden Fontana vd. (2020) ise çalışmalarında,teknoloji şirketi RHEA Group üzerinde çalıştığı prototipler üzerinden yakıt tüketimi, çevresel etkilerin minimize edilmesi, korunan bölgelerdeki kritik alt yapı yatırımlarının gözetimi gibi konuları ele almıştır. Özellikle görüntü analizi yöntemlerindeki gelişmelerden faydalanan yapay zekâ temelliürünleri tanıtmıştır. Teknolojinin gelişimiyle birlikte her bir ürün üzerinde uzmanlaşma ve geliştirmelerin gerekliliğini de vurgulamıştır.

Alexiou vd. (2021) özel olarak gemi makineleri üzerine yoğunlaşarak, makine öğrenmesi yöntemlerinden yararlanarak seyreden bir geminin ana makinesinden 6 ay boyunca topladıkları verileri çeşitli incelemelere tabii tutmuş, bu incelemeler sonucunda performans ve tüketime ilişkin tahmin ve öngörülerde dair sonuçlara ulaşmışlardır. Çalışmada bu ve benzeri uygulamaların günümüz koşullarında artan maliyetleri kontrol altında tutmak için armatörler için gerekliliği vurgulanmıştır.

Mazzarella vd. (2015)'in çalışmalarında ise geçmiş AIS verisi ve makine öğrenmesi algoritmaları kullanılarak geliştirilen modellerin kullanılması önerilmiştir. Bu sistem, deniz trafik rotaları bilgisinin yardımıyla, gemi konum tahmininin kalitesinin artırılması amaçlanmıştır. Gerçek AIS verileri kullanılarak Cebelitarık Boğazı ile Dover Boğazı arasındaki spesifik bir alandan elde edilen veriler değerlendirilerek deneysel sonuçlar sunulmuştur.

Bu bilimsel çalışmaların yanında denizcilik sektörü paydaşlarının yakından tanıdığı, MarineTraffic (MarineTraffic, 2023) ve VesselFinder (VesselFinder, 2023) gibi AIS uygulamaları ve Shipfix (shipfix, 2023), Shipnext (Shipnext, 2023) gibi gemi kiralama alanında servis sağlamakta olan dijital teknoloji uygulamaları da gemi işletmeciliği sektöründe oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. .

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak, denizcilik sektöründeki dijital teknolojiler ve yapay zekâ uygulamaları, sektörde önemli bir dönüşümü mümkün kılmaktadır. Yapılan akademikçalışmalar ve piyasadaki uygulamalar, bu teknolojilerin güvenlik, verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından sektöre sunduğu çeşitli avantajları ortaya koymaktadır. Sensörler, akıllı uygulamalar, algoritmalar ve veri analitiği gibi dijital teknolojiler ve yöntemler, gemi yönetimi, seyir güvenliği ve lojistik gibi kritik alanlarda etkili bir şekilde kullanılmakta ve operasyonel süreçlerin optimize edilmesini sağlayabilmektedir. AI teknolojilerinin, lojistik firmalarının karar alma süreçlerini ve geleneksel yönetim stratejilerini değiştirmekte olduğu araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir (Yuen vd., 2020).

Piyasadaki uygulamaların incelenmesi, dijital ve yapay zekâ temelli çözümlerin gerçek dünyada nasıl başarılı bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Özellikle seyirrotası optimizasyonu, envanter takibi ve güvenlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi alanlarda sağlanan pratik çözümler, denizcilik sektöründe daha güvenli, verimli ve rekabetçi bir ortamın oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Gelecekte, bu teknolojilerin daha da evrileceği ve denizcilik sektöründe daha fazla yeniliğe yol açacağı öngörülmektedir. Akademik araştırmaların devamı ve sektördekipaydaşların iş birliği, bu teknolojilerin daha geniş bir şekilde benimsenmesini ve sektördeki zorluklara daha etkili çözümler getirilmesini mümkün kılacaktır. Denizciliksektöründeki dijital teknolojiler ve yapay zekâ uygulamaları, sektörün gelecekteki başarıları için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Nitekim her ne kadar hızlı bir gelişim ve dönüşüm süreci gerçekleşmekteyse de mevcut gemi filosunun yaşı ve güncel piyasa koşulları değerlendirildiğinde söz konusu teknolojik gelişmelerin operasyonel süreçlerde çok etki doğursa da yeni gemi inşaları ve donanımsal gelişmelerin tabandaki etkilerinin gözlemlenmesinin biraz daha zaman alacağı söylenebilir. Piyasadaki uygulamalar ve incelenen çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde yararlanılan teknolojiler sayesinde denizcilik sektöründe çok daha güvenli, çevre dostu ve hem ekonomik hem de operasyonel açıdan daha verimli bir çalışma ortamı yaratılması mümkün gözükmektedir. Bunlarla birlikte özellikle koster gemi işletmecileri için dijital teknolojiler üzerine yatırımların daha çok regülasyonlara uyum sağlamak amacını aşmadığı, özellikle geliştirilen nesnelerin interneti (IoT) ve yapay zekâ (AI) temelli ürünlerin daha çok uzun vadede etki doğurabilecek özellikte olduğu dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

A.P. Moller – Maersk. (2020). *Logistics' Digital Revolution - The Transformation of Data and Technology in Supply Chain Logistics*. https://www.maersk.com/~/media_sc9/maersk/solutions/technology-and-electronics/files/maersk-logistics-digital-revolution.pdf

Alexiou, K., Pariotis, E. G., Zannis, T. C., & Leligou, H. C. (2021). Prediction of a ship's operational parameters using artificial intelligence techniques. *Journal of Marine Science and Engineering*, *9*(6), 681. https://doi.org/10.3390/jmse9060681

Ao, Y., Li, Y., Gong, J., & Li, S. (2023). An artificial intelligence-aided design (AIAD) of ship hull structures. *Journal of Ocean Engineering and Science*, *8*(1), 15–32. https://doi.org/10.1016/j.joes.2021.11.003

Aslam, S., Michaelides, M. P., & Herodotou, H. (2020). Internet of Ships: A Survey on Architectures, Emerging Applications, and Challenges. *IEEE Internet of Things Journal*, *7*(10), 9714–9727. https://doi.org/10.1109/JIOT.2020.2993411

Bruzzone, A., Orsoni, A., Mosca, R., & Revetria, R. (2002). AI-based optimization for fleet management in maritime logistics. *Winter Simulation Conference Proceedings*, *2*, 1174–1182. https://doi.org/10.1109/wsc.2002.1166375

Ceyhun, G. Ç. (2020). Recent Developments of Artificial Intelligence in Business Logistics: A Maritime Industry Case. Içinde *Contributions to Management Science* (ss. 343–353). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_16

Fontana, V., Blasco, J. M. D., Cavallini, A., Lorusso, N., Scremin, A., & Romeo, A. (2020). Artificial intelligence technologies for Maritime Surveillance applications. *Proceedings - IEEE International Conference on Mobile Data Management*, *2020-June*, 299–303. https://doi.org/10.1109/MDM48529.2020.00067

Kontzinos, C., Kanellou, I., Michalakopoulos, V., Mouzakitis, S., Tsapelas, G., Kapsalis, P., Kormpakis, G., & Askounis, D. (2022). State-Of-The-Art Analysis of Artificıal Intelligence Approaches In The Maritime Industry. *International Conference on Applied Computing 2022 and WWW/Internet 2022*, 222–226. https://doi.org/10.33965/ac_icwi2022_202208c029

Le, L. T., Lee, G., Park, K. S., & Kim, H. (2020). Neural network-based fuel consumption estimation for container ships in Korea. *Maritime Policy and Management*, *47*(5), 615–632. https://doi.org/10.1080/03088839.2020.1729437

Lewis, M. (2021). Meet the world's first electric autonomous container ship. *Electrek*. https://electrek.co/2021/06/08/meet-the-worlds-first-electric-autonomous-container-ship/

MarineTraffic. (2023). *MarineTraffic: Global Ship Tracking Intelligence | AIS Marine Traffic*. https://www.marinetraffic.com

Marr, B. (2017). Rolls-Royce - Rolls-Royce joins forces with Google Cloud to help make autonomous ships a reality. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/10/23/rolls-royce-and-google-partner-

to-create-smarter-autonomous-ships-based-on-ai-and-machine-learning/?sh=438872c6dfe9

Mazzarella, F., Arguedas, V. F., & Vespe, M. (2015, Aralık 4). Knowledge-based vessel position prediction using historical AIS data. *2015 Workshop on Sensor Data Fusion: Trends, Solutions, Applications, SDF 2015*. https://doi.org/10.1109/SDF.2015.7347707

MSC. (2023). *Akıllı Tedarik Zincirleri için Akıllı Konteynerler*. https://www.msc.com/tr/solutions/digital-solutions/smart-containers

Plaza-Hernández, M., Gil-González, A. B., Rodríguez-González, S., Prieto-Tejedor, J., & Corchado-Rodríguez, J. M. (2021). Integration of IoT technologies in the maritime industry. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, *1242 AISC*, 107–115. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53829-3_10

Rolls-Royce. (2017). *Rolls-Royce And Google Partner To Create Smarter, Autonomous Ships Based On AI And Machine Learning*. https://www.rolls-royce.com/media/press-releases/2017/03-10-2017-rr-joins-forces-with-google-cloud-to-help-make-autonomous-ships-a-reality.asp

shipfix. (2023). *Shipfix - Trade Smarter, Move Faster*. https://www.shipfix.com/

Shipnext. (2023). *Shipping Marketplace and Freight Management Platform: The Ultimate Shipping Platform for Data Management, Trade Automation, and Seamless Workflows*. https://shipnext.com/

VesselFinder. (2023). *VesselFinder*. https://www.vesselfinder.com/

Yuen, K. F., Xu, G., & Lam, J. S. L. (2020). Special issue on 'Artificial Intelligence & big data in shipping'. Içinde *Maritime Policy and Management* (C. 47, Sayı 5, ss. 575–576). https://doi.org/10.1080/03088839.2020.1790052

GEMİ İŞLETMECİLİĞİ KONUSUNDA ULUSAL LİTERATÜRDE YAPILMIŞ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THESES WRITTEN IN THE TURKISH NATIONAL LITERATURE ON SHIP MANAGEMENT

Utku SÖZERİ
Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi ABD,
- ORCID ID: 0009-0001-6898-3782
Doç. Dr. Murat YORULMAZ
Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi,
- ORCID ID: 0000-0002-5736-9146

ÖZET

Dünya genelindeki küreselleşme eğilimleri ve teknik olanaklardaki ilerlemeler, gemi işletmeciliğini, ülkelerin belirlediği hedeflere ek olarak daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Gemi işletmeciliği, geminin bakımı, tutumu, tamiri, gereksinimlerinin karşılanması, sigortalanması ve işletenler için mümkün olan en uzun süre boyunca faaliyet gösterilmesini kapsayan geniş bir alanı içermektedir. Bu süreç, denizcilik sektörünün ekonomik, teknik ve yönetimsel açılardan çok yönlü bir stratejik planlama gerektiren önemli bir alanıdır. Teknik yenilikler ve küresel ticaret dinamikleri, gemi işletmecilerinin rekabet avantajı elde etmek ve sürdürmek adına sürekli olarak gelişime ayak uydurmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla gemi işletmeciliği ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmalar önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, Türkiye'de "Gemi İşletmeciliği" konusunda yapılan tezlerin bibliyometrik olarak incelenmesidir. Bu amaçla, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ''Gemi İşletmeciliği'' kelimesi ile ulaşılan 84 tez değerlendirilmiştir. Çalışmada incelenen tezler, anahtar kelime, yazarların cinsiyetlerine, çalıştıkları kurumlara, danışmanların akademik unvanlarına, araştırma temalarına göre analiz edilmiştir. Çalışmada bibliyometrik yöntem tanıtılmış, bulgular çizelgeler ve görseller halinde sunulmuş, sonuç bölümünde elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma bulgularına göre tezlerde en çok "Emniyetli Yönetim Sistemi (ISM)'' ve ''Acil Durum Gereklilikleri ve Prosedürleri'' temalarının incelendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denizcilik, Gemi İşletmeciliği, Bibliyometrik Analiz.

ABSTRACT

Globalization trends around the world and advances in technical possibilities have transformed ship management into a more complex structure in addition to the targets set by countries. Ship management covers a wide area covering the maintenance, handling, repair, meeting the needs of the ship, insuring it and operating it for the longest possible period of time for the operators. This process is an important area of the maritime industry that requires multifaceted strategic planning in economic, technical and managerial aspects. Technical innovations and global trade dynamics require ship operators to constantly keep up with developments in order to gain and maintain competitive advantage. Therefore, scientific studies on ship management are becoming important. In this context, the aim of this study is to bibliometrically examine the theses on "Ship Management" in Turkey. For this purpose, 84 theses obtained from the YÖK National Thesis Center database with the word "Ship Management" were evaluated. The theses examined in the study were analyzed according to keywords, gender of the authors, institutions they worked for, academic titles of the advisors, and research themes. In the study, the bibliometric method was introduced, the findings were presented in tables and visuals, and the findings were evaluated and interpreted in the conclusion section. According to the research findings, it was determined that the themes of "Safety Management System (ISM)" and "Emergency Requirements and Procedures" were examined most in the theses.

Key Words: Maritime, Ship Management, Bibliometric Analysis.

1. GİRİŞ

Dünya genelindeki küreselleşme eğilimleri ve teknik olanaklardaki ilerlemeler, gemi işletmeciliğini, ülkelerin belirlediği hedeflere ek olarak daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Gemi işletmeciliği, geminin bakımı, tutumu ve tamiri, gereksinimlerinin karşılanması, sigortalanması ve işletenler için mümkün olan en uzun süre boyunca faaliyet gösterilmesini kapsamaktadır.

Ülkemizde gemi filosu bulunan denizcilik firmaları gerek Türk bayrağı gerekse yabancı bayraklar taşıdığı halde Türk personel çalıştırmaktadır. Bu nedenle bu çalışma sadece kâğıt üzerindeki Türk filosuna değil dünyanın dört bir yanında denizde emek veren Türk denizcilerine hizmet edecektir. Dünya ticaretindeki yüklerin büyük çoğunluğu denizyoluyla taşınmakta ve denizyoluyla gerçekleşen uluslararası ticaret hacmi her geçen gün hızla artmaktadır. Ayrıca, gemi işletmeciliği sektörü, ülkelerin ticaretinde artış ve azalışlara, hatta dünya genelindeki mal değişimlerine paralel olarak dalgalanan bir sektördür (Koçak, 2012: 30). Çalışma dili Türkçe olan gemiler, her geçen gün artan bir grafiğe sahiptir. Kuru yük gemilerinin işletmeciliği kısa vadede navlun fiyatlarının artışlarından etkilenerek dalgalı bir ivme gösterse de sabit hatta çalışan gemiler olan konteyner, Ro-Ro ve kurvaziyer gemilerinin sayısındaki değişim daha uzun yıllara yayılmaktadır. Çalışmamızda ayrıca askeri gemiler ve hizmet gemileri işletmeleri ve yönetimi hakkında tez ve makale varlığı da incelenmiştir.

Bilimsel bir alanda çalışma yürüten araştırmacılar için, ilgili literatürü daha iyi anlamak amacıyla önceki çalışmaların, tezlerin ve makalelerin yöntem ve içerik açısından analiz edilmesinin büyük bir öneme sahip olduğuna inanılmaktadır (Yücedağ ve Erdoğan, 2011). Keselman vd. (1998) ise gelecek çalışmalar için bir rehber olarak hizmet edebilecek, araştırma eğilimlerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların değerli bir kaynak olabileceğini vurgulamışlardır.

Denizcilik alanında; liman işletmeciliği alanında yapılmış tezler (Yorulmaz ve Baykan, 2022), gemi acenteliği (Yorulmaz ve Fevzioğlu, 2023) ve gemi insanları (Yorulmaz ve Canbaz, 2023) ile ilgili bibliyometrik analiz çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, gemi işletmeciliği konusunda, ulusal literatürde, daha önce yapılmış bibliyometrik analiz içeren bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu çalışmada öncelikle bibliyometrik analizden yararlanılarak gemi işletmeciliği ile ilgili yapılan tezler değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, gemi işletmeciliği konusunda, ulusal literatürde yazılmış olan tezlerin bibliyometrik analizleri yapılarak, araştırma eğilimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bibliyometri, matematik ve istatistik tekniklerin kullanıldığı bir yöntem olup, yayımlanmış dergi, kitap ve benzeri bilimsel bilgi kaynaklarının analizi için kullanılır (Pritchard, 1969). Bibliyometrik analiz, bilimsel çalışmaların sayısal ve istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmesi ve bu çalışmaların belirli bir konu, alan, yazar ya da kurum üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan bir metodolojidir. Bu tür analizler genellikle bilimsel iletişim, yayın trendleri, alıntılar ve disiplinler arası etkileşim gibi konularda bilgi sağlar. Bibliyometrik analizlerde; yayın analizi, yazar analizi, anahtar kelime analizi ve kurum analizi gibi unsurlar değerlendirilir. Bibliyometrik analiz yapmak amacıyla YÖK Tez veri tabanı taranmış, arama alanına “gemi işletmeciliği” başlığı yazılarak tarama yapılmıştır. Bu taramalar sonucu ulaşılan toplamda 84 tez araştırma kapsamına alınmıştır.

3. BULGULAR

Tezler “Genel Bilgilendirme Çizelgesi” kullanılarak sınıflandırılmıştır. Genel bilgilendirme çizelgesindeki araştırma soruları şu şekildedir;

- Tez yıllara göre dağılımı nedir?
- Tezlerin derecesine göre dağılımı nedir?
- Tezler danışmanlarının unvanlarına göre dağılımı nedir?
- Tezlerin yayımlandığı üniversitelere göre dağılımı nedir?
- Tezlerin konulara göre dağılımı nedir?

Yapılan analizlerde elde edilen veriler, Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Tezlerle İlgili Genel Bilgiler Çizelgesi

Tezlerin Yayın Yılı		
	N	**%**
1987	1	1%
1990	1	1%
1994	3	4%
1995	3	4%
1996	3	4%
1997	1	1%
1998	4	5%
1999	1	1%
2000	2	2%
2001	1	1%
2003	5	6%
2006	1	1%
2007	1	1%
2008	3	4%
2009	4	5%
2010	4	5%
2011	3	4%
2012	4	5%
2013	7	8%
2014	1	1%
2015	6	7%
2016	1	1%
2017	4	5%
2018	3	4%
2019	4	5%
2020	5	6%
2021	2	2%
2022	3	4%
2023	3	4%

Tezlerin Yayınlandığı Kurum		
	N	**%**
Akdeniz Üniversitesi	1	1%
Ankara Üniversitesi	1	1%
Dokuz Eylül Üniversitesi	16	19%
Gazi Üniversitesi	1	1%
İskenderun Teknik	1	1%
İstanbul Medeniyet	1	1%
İstanbul Teknik	27	32%
İstanbul Ticaret	1	1%
İstanbul Üniversitesi	18	21%
Karadeniz Teknik	2	2%
Kocaeli Üniversitesi	3	4%
Maltepe Üniversitesi	2	2%
Marmara Üniversitesi	3	4%
Okan Üniversitesi	1	1%
Yeditepe Üniversitesi	2	2%
Yıldız Teknik	4	5%
Tezlerin Derecesi		
	N	**%**
Yüksek lisans	64	76,2%
Doktora	20	23,8%
Tezlerin Derecesi		
	N	**%**
Doktor Öğretim Üyesi	26	29%
Doçent Doktor	25	28%
Profesör Doktor	38	43%

Çizelge 1 incelendiğinde, "Gemi İşletmeciliği" ile ilgili tezlerin 1987 yılında yayımlanmaya başladığı görülmüştür. Bu tarihlerden günümüze kadar yazılmış olan ve ilgili veri tabanlarından ulaşılabilen 84 gemi işletmeciliği tezlerin incelenmesi yapılmıştır. Toplamda 16 kurum ile katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bu kurumlar içerisinde en fazla katkıyı 27 çalışma ile İstanbul Teknik Üniversitesi'nin yaptığı, onu 18 çalışma ile İstanbul Üniversitesi ve 16 çalışma ile Dokuz Eylül Üniversitesi'nin takip ettiği görülmüştür. Ağırlıklı olarak tez yazılan alt konuların da "Emniyetli Yönetim Sistemi" ve "Kalite Sistemleri" olduğu tespit dilmiştir. Yazarların 16 tanesini kadın (%19), 68 tanesini erkek (%81) yazardır. Tezlerin 64 tanesi yüksek lisans, 20 doktora tezidir. Tez danışmanlarının 26 tanesi doktor öğretim üyesi, 25 tanesi doçent doktor, 38 tanesi profesör doktor unvanına sahiptir. Tezlerden 74 tezin dili Türkçe, 10 tezin dilinin de İngilizce olduğu tespit edilmiştir. İncelenen tezlerde de "Gemi İşletmeciliği" konusunun içerisinde de 10 alt başlık saptanmıştır. En çok çalışılan alt başlığın "Emniyetli Yönetim Sistemi (ISM)'', ''Acil Durum Gereklilikleri ve Prosedürleri'' iken, diğer alt başlıklar şu şekilde sıralanmıştır;

- Kalite Sistemleri

- Gemi adamı İstihdam ve Performansları
- Risk Analizi
- Finansman ve Yatırım
- Teknoloji ve Otomasyon
- Kuru Yük Gemi İşletmeciliği
- Kurvaziyer Gemi İşletmeciliği
- Kimyasal Tanker İşlemeciliği

Görsel 1. Kelime bulutu

İncelenen tez başlıklarının tamamında en sık geçen kelimelerin tespit edilmesi amacıyla bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Görsel 1'deki kelime bulutu incelendiğinde, gemi işletmeciliği konusu ile ilgili yapılan tezlerde en fazla gemi kelimesinin geçtiği, bunun yanında da güvenlik, ISM, verimlilik, uluslararası, güvenlik yönetimi gibi kelimelerin geçtiği dikkat çekmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türkiye'de gemi işletmeciliği konusunda yazılmış tezler bibliyometrik yöntemi kullanılarak incelenmiş, konu alanları, alt başlıkları ve araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Tezlerin yazıldığı yıllara bakıldığında, ilk çalışmanın 1987 yılında yayınlandığı, en çok çalışmanın 2013 yılında yapıldığı bununla beraber son yıllarda düzenli olarak çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu da her iki konunun da giderek önemsenmeye başlanan konular olduğunu gösterir.

Tezler özelde ele alındığında, en çok katkının İstanbul Teknik Üniversitesi'nin verdiği %32'lik oranı ile bu konuda başı çektiği görülmektedir. Sırasıyla İstanbul Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi takip etmekte olup, konulara ilgi gösterdikleri, gemi işletmeciliği ve gemi yönetimi konularında doktora ve yüksek lisans düzeyinde çalışmalar yapılmasına imkân verdiklerini gösterir. Tezlerin %75'lik kısmı yüksek lisans tezi, %25'lik kısmı doktora tezidir. Tez danışmanlarının %60'ı doçent unvanına sahipken, %40'lık kısmı profesör unvanına sahiptir.

Gemi işletmeciliği denildiğinde akla gemi tipleri, her gemi tipine göre de ayrı bir işletme ve yönetim şekli olacağı gelmektedir. Tezlerde çalışılan gemi tiplerine bakıldığında, kuru yük gemileri, kurvaziyer gemileri ve tankerlerin işletmeciliği ve yönetimi çokça çalışılmışken, konteyner gemileri, askeri gemiler ve hizmet gemilerinin işletmeciliği ve yönetimi ile ilgili bir çalışmaya ulusal literatürde rastlanmamıştır. Çalışılmayı bekleyen bu konular, ileride araştırılmasına ihtiyaç duyulan, yeni araştırmacılara kılavuz niteliği taşıyan alanlardır.

Denizcilik alanında ulusal literatürde gemi işletmeciliği ve gemi yönetimi konularını içeren bibliyometrik analizler daha önce yapılmadığından bu çalışma, bilimsel araştırmalar yapacak olan yüksek lisans ve doktora öğrencilerine konu belirlemelerinde yol gösterecek rehber niteliğinde bir çalışmadır. İncelenen tezlerden 4 tanesinin erişim izni olmadığı görülmüş, sonuç verilerinin dışında bırakılmıştır. Bunlarla birlikte Scopus veri tabanında ‘‘ship management' anahtar kelimesi ile arama yapıldığında, ulaşılan makalelerin 2008 ve 2021 yıllarında dramatik bir artış gösterdiğini, aynı yıllarda da BDI'nin (Baltık Kuru Yük İndeksi) ciddi yükseliş gösterdiği dönem olması nedeniyle ileriki araştırmalarda, uluslararası veri tabanlarından gemi işletmeciliği alanındaki bilimsel çalışmaların eğilimlerini ve denizcilik sektöründeki gelişmelerle ilişkisini inceleyen araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography; An Interim Bibliography.

Koçak, İ. H. (2012). Dünyada ve Türkiye'de ekonomik gelişmeler ve deniz ticaretine yansımaları. *TC Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü*.

Keselman, H. J., Huberty, C. J., Lix, L. M., Olejnik, S., Cribbie, R. A., Donahue, B., ... & Levin, J. R. (1998). Statistical practices of educational researchers: An analysis of their ANOVA, MANOVA, and ANCOVA analyses. Review of educational research, 68(3), 350-386.

Yücedağ, T., & Erdoğan, A. (2011). 2000–2009 Yılları Arasında Matematik Eğitimi Alanında

Türkiye'de Yapılan Çalışmaların Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi Gaziantep University Journal of Social Sciences, 10(2), 825-838.

Yorulmaz, M., & Baykan, Y. (2022). Türkiye'de Liman İşletmeciliği Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. Journal of Maritime Transport and Logistics, 3(2), 98-111.

Yorulmaz, M., & Feyzioğlu, İ. (2023). Gemi Acentelerini Konu Alan Ulusal Literatürdeki Çalışmaların Analizi. Kesit Akademi Dergisi, 9(35), 673-716.

Yorulmaz, M., & Canbaz, Ö. (2023). Gemi İnsanlarını Konu Alan Ulusal Literatürdeki Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 6(2), 122-144.

ÇOCUKLARIN BİR SUÇUN MAĞDURU OLMA VE SUÇA SÜRÜKLENME NEDENLERİNİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zekavet BEKLE
Budur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

ÖZET

Çocuk; fiziksel, zihinsel ve ruhsal yönden tam olarak olgunluğa erişememiş bireydir. Bu dönemde çocuklar kanunda suç kelimesi ile adlandırılan bir eylemi işlemiş ise ‘’suça sürüklenen çocuk’’, herhangi bir suçtan zarar görmüş ise de ‘’mağdur çocuk’’ olarak adlandırılır. Suça sürüklenen çocuklar aynı zamanda mağdur çocuktur çünkü tam olarak olgunluğa erişmemiş bu bireyler işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabilecek düzeyde olmayabilir. Suça sürüklenen çocuklar veya yetişkin suçlulardan dolayı mağdur olan çocuklar ise suçtan direk zarar gören bireylerdir. Her iki çocuk da içinde yaşadıkları kültür, aile içi ilişkiler, arkadaş grupları, anne baba eksikliği, uyuşturucu madde kullanımı, yoksulluk vb. nedenlerden dolayı hem mağdur olabilmekte hem de suçun faili olabilmektedir.

Toplumun geleceği olan çocukların mağduriyet ve suça sürüklenme nedenlerinin titizlikle incelenmesi, neticesinde ise gerekli koruyucu tedbirlerin alınması elzemdir. Bu çalışmada, suça sürüklenen çocuk, mağdur çocuk, suça sürüklenen ve mağdur çocuk olmanın nedenleri, konu ile ilgili yasal düzenlemeler, istatistikler, sosyal hizmet uzmanlarının suça sürüklenen ve mağdur çocuk ile yaptığı çalışmalar, ilgili sosyal politikalar üzerinden konu detaylı bir şekilde anlaşılmaya çalışılmıştır. Sosyal hizmet bilimi ve mesleği bakış açısıyla mikro, mezzo, makro nedenleri incelenmiş ve sonuç kısmında önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mağdur Çocuk, Suça Sürüklenen Çocuk, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika

ABSTRACT

A child is an individual who has not reached full physical, mental and spiritual maturity. In this period, children are called "children dragged into crime" if they have committed an act defined as a crime in the law, and "child victims" if they have been harmed by any crime. Children who are dragged into crime are also victims because these individuals who have not reached full maturity may not be at a level to perceive the legal meaning and consequences of the act they commit. Children who are dragged into crime or children who are victimized by adult criminals are individuals who are directly harmed by crime. Both children can be both victims and perpetrators of crime due to the culture they live in, family relationships, friend groups, lack of parents, drug use, poverty, etc.

It is essential to meticulously examine the reasons for victimization and delinquency of children, who are the future of society, and to take necessary protective measures as a result. In this study, it has been tried to understand the subject in detail through the child dragged into crime, the victimized child, the reasons for being a child dragged into crime and victimized child, legal regulations on the subject, statistics, and the work of social workers with children dragged into crime and victimized children. From the perspective of social work science and profession, micro, mezzo, macro reasons were analyzed and suggestions were made in the conclusion.

Key Words: Child Victim, Child Driven to Crime, Social Work, Social Policy

GİRİŞ

Mağdur, yasalarla ihtilafa düşülmesi sebebiyle maddi ve/veya manevi olarak zarar gören bireyleri ifade eder. Adli süreçte çocuklar ise bir suçun mağduru veya faili olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası standartlara göre çocuk suçun faili de olsa yaşı ve gelişim sebebi itibariyle yetişkinlerden ayrı tutulduğu için ‘’suça sürüklenen çocuk’’ olarak adlandırılmaktadır. Suça sürüklenen çocuklarda aynı zamanda mağdur çocuktur. Her iki durumda da çocuklar fiziksel, bilişsel ve sosyal yönlerden yara almaktadır. Alınan bu yara sebebiyle de mikro, mezzo ve makro boyutta etkiler görülmektedir.

Çocuklar bir suçun mağduru ve/veya faili olarak adli sisteme dahil oldukları zaman sosyal hizmet uzmanları tarafından sistematik olarak incelenmekte ve mahkemeye sosyal inceleme raporları sunmaktadır. Çocuk mağdur olduğu zaman alınacak sosyal inceleme raporu neticesinde birtakım tedbirler talep edilmektedir. Bu tedbirler çocuğun üstün yararı gözetilerek uygulanmakta ve topluma tekrar kazanımı amaçlanmaktadır. Çocuk suçun faili olduğu zaman ise alınacak sosyal inceleme raporu sonucunda çocuğu suça iten nedenler ve suçun hukuki anlam ve sonuçlarını anlayıp anlamadığı noktasında mahkemeye bilgiler verilecektir. Her iki durumda da sosyal hizmet uzmanları tarafından yerine getirilen roller adli sistemin belkemiği olarak tanımlanacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmada sık şekilde kullanılacak olan kavramların tanımına yer verilmiş, ikinci bölümde mağdur ve suça sürüklenen çocukların risk etkenleri, işledikleri ve mağduru olduğu suç türlerine göre ayrımları, olaydan sonra ise çocukta bıraktığı etkiler mikro, mezzo ve makro boyutları ile alınmıştır. Üçüncü bölümde ise işlenen konu sosyal politika ve sosyal hizmet bağlamında incelenmiş olup, ardından konu ile ilgili sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

1)KAVRSAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Mağdur Çocuk Kavramı

Mağdur, kanunların çiğnenmesi sebebiyle, hakları gasp edilen, acı çekmek zorunda kalan, fiziksel veya ruhsal yönden olumsuzluk yaşayan kişileri ifade eder (Polat'tan aktaran Yaman&Vatansever,2022:188). Çocuklar adli sisteme dahil oldukları zaman hem suçu işleyen taraf hem de suçun mağduru olan taraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk mağduriyeti ise iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar ihmal ve istismar durumlarıdır.World Health Organization (WHO) çocukların yaşadığı ihmal ve istismar olgularını; *"çocukların sağlığını, sağ kalımını, gelişimini veya ilişkilerdeki güven duygusunu olumsuz yönde etkileyen fiziksel-duygusal-cinsel istismar, ihmal ve diğer sömürü türleriyle sonuçlanan kötü davranışlar"* şekliyle açıklamıştır (WHO, 2016).Çocuğa yansıyan boşlama yani ihmal etme problemi çocuğun psiko-sosyal gelişimi için ihtiyaç duyduğu asgari düzeydeki ölçütlerin anne-babaları veya onlara bakan kişiler tarafından karşılanmaması durumu iken, istismar ise ebeveyn veya üçüncü kişiler tarafından çocuğun temel gereksinimlerinin karşılanmayarak boyutu ölüme dahi gidecek nitelikteki fiillerdir (Tıraşçı&Gören, 2007: 70).

Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayımlanan Mental Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal El Kitabında; *"Çocuğa Kötü Davranma ve Boşlama Sorunları" başlığı altında; "çocuğa bedensel sömürü (bakım verenin isteyerek çocuğun bedensel yaralanmalarına yol açması), çocuğa cinsel sömürü (bakım veren ya da çocuğun sorumluluğunu taşıyan kişinin cinsel doyum sağlamak için çocuğu herhangi bir cinsel eyleme katması), çocuğu boşlama (bakım verenin gereken ilgiyi göstermeme-boşlama, gereksinimlerini karşılamaması) ve çocuğa ruhsal sömürü (çocuğa belirgin ruhsal bir kötülüğün dokunmasıyla sonuçlanan sözel ya da simgesel eylem)"* tanımları ile küçüklerin istismarı açıklanmıştır (APA'dan aktaran Karataş, 2020:578). Çocuk ihmal ve istismarı olgusu toplumun hem bugününü hem de yarınını etkileyecek büyük bir sorundur. Ayrıca çocuk olarak mağdur olmanın mikro, mezzo ve makro boyutta etkileri vardır. Bu boyuttaki etkiler çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklanacaktır.

1.2.Suça Sürüklenen Çocuk Kavramı

Çocukların mağduriyet yaşamasına neden olan önemli bir faktör de küçüğün suç fiillerine sürüklenmesidir. Tüm dünya ortamlarında olduğu gibi son yıllarda bizim ülkemizde de çocukların giderek artan bir şekilde suça sürüklendiği gözlemlenmiştir. Çocuğun suça sürüklenmesi kanunla ihtilafa düşerek bir suçun faili olması anlamına gelmektedir (Aslan, 2019: 92-107). Başka bir çalışmada çocuk suçluluğu, henüz reşit olmamış bireylerin herhangi bir nedenle suç olgusuna konu olması olarak tanımlanmaktadır (Toprak, 2011: 313-330). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'ndaise suça sürüklenen çocuk: *"kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk"* şekliyle açıklanmaktadır (Resmi Gazete, 2005). Diğer dünya ülkelerindeki gibi ülkemizde de; "suçlu çocuk" değil, "Suça Sürüklenen Çocuk" kavramının söylenmesine dikkat edilmektedir. Bu düşünce, "Her suça bulaşan çocuk, aynı zamanda mağdur çocuktur" fikriyle yol alınmasının daha doğru olacağını belirtmektedir (Solak'tan aktaran Zengin&Kesgin, 2013:14).Suça sürüklenen çocuk kavramı, yabancı dilde"juvenile delinquency" olarak belirtilmekteyken, dilimizde ise "reşit olmayanın suçluluğu" şekliyle kullanılmaktadır (Öcel'den aktaran Zengin&Kesgin, 2013:14).

Çocukların gelişim dönemleri içinde yaşadıkları psikolojik olgular, duygular ve hislerine göre suç fiiline yakınlaşabildiklerini ifade etmek amacıyla sürüklenme terimi kullanılmaktadır. Bu nedenle suç fiilinde özne haline gelmiş çocuklar için sanık, suçlu, şüpheli veya hükümlü gibi kavramların kullanılması doğru olmayabilir. Bunun yerine suça sürüklenen

çocuk kavramının kullanılması daha doğru olmaktadır (Limoncu, 2017: 38). Yavuzer'e göre, çocukların büyüme ve deneyim kazanma sürecinde oldukları ve bu süreçte işledikleri suçlar için suçlu değil, suça itilmiş olduklarını vurgulamaktadır (aktaran Çabuk, 2022: 131).

Çocukların karıştıkları suçlar, nedenleri ve yapısal durumları itibarı ile büyüklerin karışmış olduğu suçlardan değişkenlik gösterdiği için çocukların suç işlemesi, sadece adalet kapsamında değil psiko-sosyal kapsamı olan toplumsal bir durumdur (Yağbasan, 2010). Çocukların karıştığı suçları, büyüklerin işledikleri suç olguları ile karıştırmamak ve çocuklara işledikleri suçlar sebebiyle bazen hoşgörülü olabilmek gerekebilmektedir. Suç olarak tanımlanan fiiller, büyüme sürecinde, küçüğün içinde büyüdüğü statülerinden ayrı şekilde ifade edilmeden neredeyse yetişkin olmayan tüm bireylerde gözlemlenmektedir (Toprak, 2011: 313-330).Çocukların işlemiş oldukları suçların yetişkinlerin işlemiş oldukları suçlardan ayrı bir sınıf olarak değerlendirilmesinin ana sebebi, çocuğun ait olduğu statüsel unsurların ve büyüme dönemlerinin özelliklerine göre farklılıklar içeriyor sayılmasıdır. Tam anlamıyla büyümemiş ve tecrübesiz olmanın neden olduğu dengesizlik sebebiyle sadece hukuki açılardan yapılan bir değerlendirme çocukların işlemiş oldukları suçları anlamada eksik kalacaktır (Karataş&Mavili, 2019: 1013-1044). Çocukların ya da gençlerin ağır suç olarak tanımlanan eylemlerde bulunmasına olumsuz eğitim, denetimsiz aile eğitimi veya daha farklı durumlar neden olabileceği gibi, ağır suç olgularının gençler veya çocuklar arasında görülüyor olmasının sebebi psikolojik problemlerden kaynaklı da olabilir. Derlemelerde, sürekli olarak suç fiiline karışan veya ciddi zararlara sebep olan suç fiillerine dahil olmuş bireylerin çoğunlukla psiko-sosyal hayatlarında bir şekilde zorluk yaşamış oldukları ortaya koyulmaktadır (Toprak, 2011: 313-330). Çocuğun suça sürüklenmesine sebep olan ana risk unsurları arasında ebeveyn yoksunluğu, yetersiz anne-baba-evlat ilişkisi, aile içi şiddet, ailede çocuğa karşı yapılan kırıcı davranışlar, maddi durum yetersizliği, uyuşturucu kullanımı vb. sayılabilir(Aslan, 2019: 92-107). Çocukların suça sürüklenmesi sonucu mikro, mezzo ve makro boyutta etkiler ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu etkiler açıklanacaktır.

1.3.Adli Sosyal Hizmet Kavramı

Sosyal hizmet ve hukuk bilimlerinin arasındaki ortak nokta alanında bulunan adli sosyal hizmet, genellikle Ulusal Adli Sosyal Hizmet Örgütü tarafından benimsenen bir tanım ile açıklanır. Bu tanıma göre adli sosyal hizmet*; "hukuk ve hukuksal sistemler ile ilişkili sorular ve sorunlarla ilgili sosyal hizmet müdahalesi"* olarak kabul edilir. Aynı zamanda ''hem medeni

hukuk hem de ceza hukukunun gidişatını yöneten sosyal hizmet uygulayıcıları'' için geniş bir rol ve sorumluluk alanı tanımlar (NOFSW, 2019).

Adli sosyal hizmet, çocuk ve aile refahı, ruh sağlığı, eğitim gibi alanlara dayalı bir yapı üzerinde adalet sistemi ile birlikte çalışır. Bu çalışma, sosyal hizmet mesleğinin değerini yansıtır. Adli sosyal hizmet, dezavantajlı durumda olan kırılgan kişileri koruma ve güçlendirme amacı taşır. Mikro düzeyde adli sosyal hizmet, bireyi koruma ve savunma amacını taşır. Mezzo düzeyde adli sosyal hizmet, ailelerin refahını yükseltmeyi hedefler. Makro düzeyde adli sosyal hizmet ise toplumsal adaletin sağlanmasına katkıda bulunur (Gönültaş'tan aktaran Çalış, 2022:118).

Adli sosyal hizmet, adli süreçte mağdurların, suça sürüklenen çocukların ve tanıkların savunuculuğunu üstlenen ve onları adli süreç içerisindeki hak kayıplarından koruyan bir uygulamaya sahiptir. Bu çalışma alanı adaletin gerçekleştirilmesi ve tüm bireylerin adil bir şekilde işlem görmesi için önemli bir rol oynar(Şamar, 2018: 931-959). Adli sosyal hizmet, çocuk mağdurların ve suça sürüklenen çocukların adalet kavramını anlayıp bağlantı kurabileceği yöne odaklandırır. Bu uygulamalar, kanuni konumlarını anlamlandırmaları gereken bireyleri, korunma ihtiyacı hisseden mağdurları ve sürecin nasıl olacağını anlamak isteyen aileleri ve sosyal çevreyi içerir(Karaağaç&Çalık Var, 2021: 125-141). Suça sürüklenen ve mağdur çocuklar konusu adli sosyal hizmetin iki temel unsurunu oluşturur.

1.4 Mağdur Ve Suça Sürüklenen Çocuklar İle İlgili İstatistikler

Çocukların istismar mağduru olması sorunu tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Öyle ki World Health Organization tarafından yayımlanan verilere göre 0-14 yaş arasındaki 40 milyon çocuk istismarın farklı türlerini yaşamak zorunda kalmaktadır (Yam, 2020: 62).World Health Organization verilerine göre dünya ülkelerinde her yıl 0-15 yaş arası 41.000 çocuk istismara uğramaları sebebiyle hayatlarını kaybetmektedir (WHO, 2016).World Health Organization evrensel verilerine göre ise kadınların %18'i, erkeklerin ise %8'i çocukluk dönemlerinde istismara maruz kalmaktadır (WHO, 2016).Ülkemizde ise ulusal bir veri ağının bulunmaması ve bu konuda ülkenin tamamını kapsayacak yeterlikte bir araştırmanın bulunmaması nedeniyle ihmal ve istismarın yaygınlık oranı tam anlamıyla bilinememektedir (Koçtürk&Yılmaz, 2018: 1921).

Suça sürüklenen çocuklar kavramı 2000'li yıllardan beri Türkiye'de hükümetin ve halkın sorunu haline gelmiştir. Mevcut istatistiki veriler ve hazırlanan projeksiyonlar suça sürüklenme ihtimali bulunan risk altındaki çocukların sayısının giderek artışa geçtiği

yönündedir (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2013). Çoğunlukla kolluk kuvvetleri, çocuk mahkemeleri ve cezaevleri tarafından hakkında işlem yürütülen çocukların istatistiksel veri analizlerinde; suça sürüklenen çocuklardan %90'ının erkek olduğu, çoğunluk olarak gasp ve cebir suçuna karıştıkları, birçoğunun 14-18 yaş arasında ve ortaokul bitirmiş durumda olduğu, uyuşturucu aldığı ve sosyal çevresi ile beraber suça karıştığı belirlenmiştir (Karataş&Mavili, 2019: 1013-1044). 1997 yılında Türkiye'de kolluk kuvvetleri tarafından alınan çocuk sayısı 33.568 iken, bu sayı 2013 yılında 273.571 çocuğa yükselmiştir. 2015 yılında bu rakam 303.213'e ulaşmış olup 2016'da ise %10 civarında daha da artarak333.435'e yükselmiştir (TUİK, 2018).

2016 yılında suça sürüklenme nedeniyle kolluk birimlerine getirilen 108.675 çocuğun %36,1'i yaralama suçuyla, %23,1'gasp suçuyla, %10'u 5682 Sayılı Pasaport Yasası'na karşı gelmekle, %5,5'i narkotik madde kullanmak, bulundurmak ve muhafazalarla, %3,5'i cinsel istismar suçuyla ve %3,4'ü mala zarar verme suçuyla yargılanmıştır. Bu çocukların %47,5'inin mağdur sıfatı ile getirildiği ve %32,6'sının ise suç faili çocuklardan oluştuğu bilinmektedir (TUİK, 2018). Eldeki verilere göre hakkında kovuşturma yürütülen küçük oranının ciddi bir artışa geçtiği anlaşılmaktadır. Son yıllarda çocuk suçluluğunun artışı dikkat çekicidir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren giderek artmış, 2006 yılında ise zirveye ulaşmıştır. 2008 yılındaki adli sistemde çocuk olarak yargılanan davaların %46,3'ü malvarlığına karşı işlenen suçlar, %21'i vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar sebebiyle açılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Yapılan araştırmalar suça sürüklenme riskinin il ve ilçe merkezlerinde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ise köy ve kasabalarda suça sürüklenme riskinin daha az olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum kasaba ve köylerde sosyal çevrenin daha çok bulunması ve daha yakın olması, yabancıların daha az olması ve daha etkili bir sosyal kontrol ortamının varlığı ile açıklanmaktadır (Karataş, 2020: 1013-1044). UNICEF'in 2017 yılında yayımlanan raporunda; tüm ülkelerdeki 2-4 yaş aralığındaki on çocuktan yedisinin (300 milyon) evde aile içi şiddetle disiplin altına alınmaya çalışıldığı, 13-15 yaş aralığında üç çocuktan birinin (130 milyon) şiddet fiilini yaşadığı, 732 milyon okula gitmekte olan çocuğun eğitim hayatlarında şiddeti yaşamış olduğu, 15-19 yaş arasındaki yaklaşık olarak 15 milyon kız çocuğunun hayatında en az bir kez cinsel birleşmeye zorlandığı ifade edilmiştir (UNICEF, 2017).

Görsel 1:Çocukların Güvenlik Birimine Gelme Sebeplerinin Yıllara Göre Oranı, 2017-2021

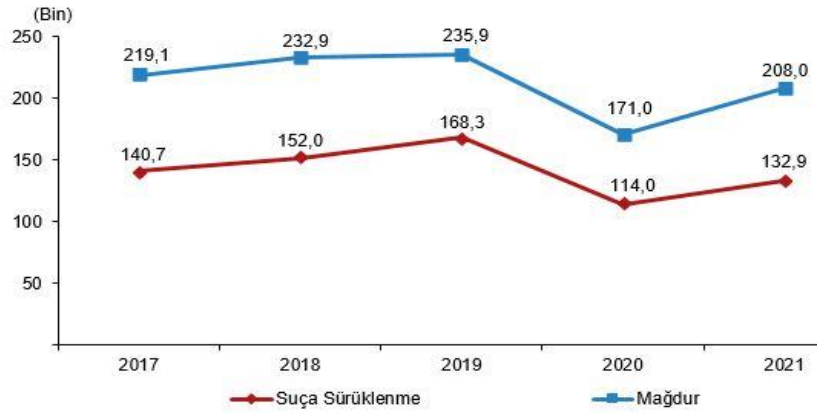

Kaynak: TÜİK Veritabanı, https://www.tuik.gov.tr/, (e.t. 09.06.2023)

Görsel 2: Suç Mağduru Çocukların Mağdur Olma Sebeplerine Göre Dahil Oldukları Olay Sayısı, 2017-2021

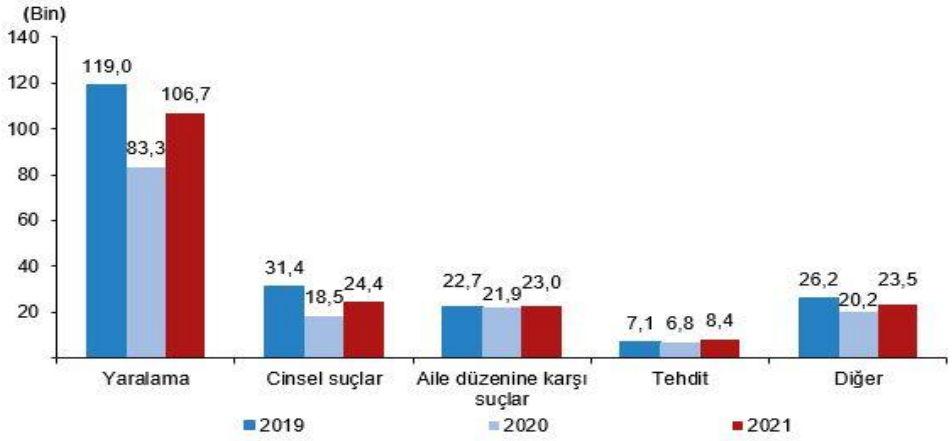

Kaynak: TÜİK Veritabanı, https://www.tuik.gov.tr/, (e.t. 09.06.2023)

Görsel 3: İşledikleri Suçun Türüne Göre Suça Sürüklenen Çocuklar (%) ,2021

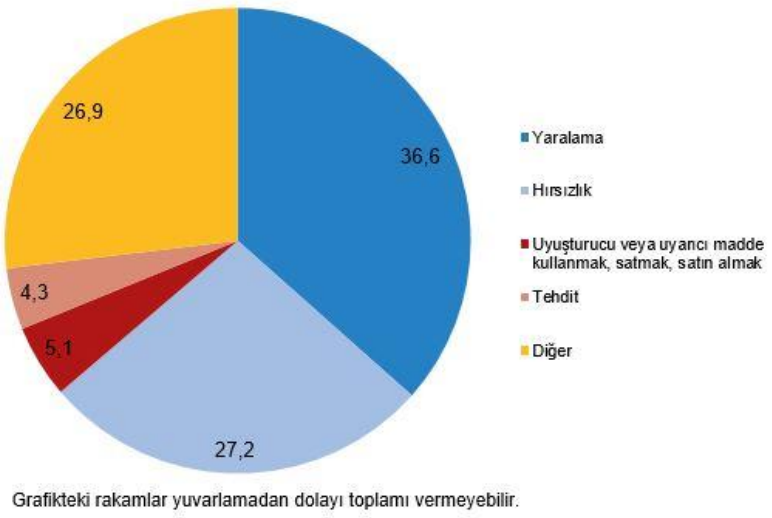

Kaynak: TÜİK Veritabanı, https://www.tuik.gov.tr/, (e.t. 09.06.2023)

1.5.Yasal Düzenlemeler

Mağdur ve suça sürüklenen çocukların süreç içerisinde yaşadıkları zararı en aza indirebilmek ve söz konusu bu çocukları suçtan koruyabilmek adına ulusal ve uluslararası bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler aşağıda incelenecektir.

1.5.1. Mağdur Ve Suça Sürüklenen Çocuklar İle İlgili Ulusal Yasal Düzenlemeler

Mağdur çocuklar ile ilgili önemli olan ulusal yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu: Bu kanun ile sosyal hizmet müdahalelerine ihtiyaç duyan çocuklar için alınması gereken önlemleri uygulayacak usul ve esaslar belirlenmektedir.

2253 Sayılı Çocuk Mahkemeleri'nin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun: Çocuklar mağdur ve/veya suçun faili oldukları durumlarda yetişkinlerden ayrı bir işleme tabi tutulmaktadır. Bu durumda yetişkinlerden ayrı bir mahkemede yargılanmaları ve işlem görmelerini gerektirmektedir. Söz konusu bu mahkemeler çocuk alanında ihtisaslaşmıştır ve çocuğun yüksek yararını gözetmektedirler.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu: Çocuk haklarının güvence altına alınması için en çok başvurulan kanundur. Bu kanun ile mağdur olan çocukların kurum bakımına alınması ve gerekli psikiyatrik tedavilerinin sağlanması amaçlanır.

Suça sürüklenen çocuklar ile ilgili önemli olan ulusal yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu: Mağdur çocuklarda olduğu gibi suça sürüklenen çocuklarda da bu kanun küçüklerin üstün yararını gözetir. Suça sürüklenen çocukların ceza almaları yerine hakkında güvenlik tedbiri kararları verilmesi ve rehabilite edici çalışmaların sağlanması bu kanun ile yapılmaktadır.

Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri İle Koruma Kurulları Kanunu: Denetimli Serbestlik Kanunu, hakkında güvenlik tedbiri kararı verilen suça sürüklenen çocukları kapsamaktadır. Bu kanun ile suça sürüklenen çocuklar için eğitim ve iyileştirme faaliyetleri düzenlenmektedir.

Yakalama ve Gözaltına Alma Yönetmeliği: Çocukların gözaltına alınma süreleri 24 saati geçemez.

1.5.2. Mağdur Ve Suça Sürüklenen Çocuklar İle İlgili Uluslararası Yasal Düzenlemeler

Mağdur çocuklar ile ilgili önemli olan uluslararası yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

20 Kasım 1989 Tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi olarak bilinmektedir. Bu kanun ile çocuğun ayrımcılığa tabi tutulmama, çocuğun yüksek yararı ve sağlıklı yaşama hakkı gibi hakları yasal güvence altına alınmıştır.

Çocukların Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Ponrografisi İle İlgili İhtiyari Protokol: Bu protokol ile çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Çocukların fiziksel, ruhsak ve gelişimler olarak zarar görmesinden korunması gibi esaslar barındırmaktadır.

Suça sürüklenen çocuklar ile ilgili olan uluslararası yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi: Mağdur çocuk konusunda olduğu gibi suça sürüklenen çocukların da ayrımcılığa tabi tutulmama ve sağlıklı yaşama hakları bu sözleşme ile güvence altına alınmıştır.

Küçüklerin Korunması Hususunda Makamların Yetkisi ve Uygulanacak Kanuna İlişkin Sözleşme:Bu sözleşme ile devlet, küçüğün şahsını veya küçüğe ait malları korumakla yetkilidir.

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol: Silahlı çatışmaların çocuk üzerindeki yıkıcı etkilerinin bilincine vararak çocukları yetişkin gibi görmeyip ilgili çatışmalara girmelerinin önlenmesi sağlanmaktadır.

Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında BM Kuralları: Bu kurallar Pekin (Beijing) Kuralları olarak da adlandırılmaktadır. Bu kurallar da çocuklara ceza verirken iki önemli başlık vardır. Birisi ‘’iyileştirici’’ tedaviler, ikincisi ise ‘’orantılı’’ ceza vermektir.

Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunması Hakkında BM Kuralları: Bu kurallar aynı zamanda Havana Kuralları olarak da adlandırılmaktadır. Çocuğun toplum ile tam olarak bütünleştirilmesinin esas alan bir düşünceye sahiptir. Bu kurala göre çocuğa hapis cezası vermek, başvurulacak en son şey olmalıdır.

Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Yönetmeliği: Bu yönetmelik Riyad Yönetmeliği olarak da adlandırılmaktadır. Bu yönetmelik ile çocukların suçtan korunması adına çeşitli ve toplum yararını sağlayan uğraşılar edinmesi sağlanmaktadır.

2)SUÇ MAĞDURU VE SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUK

Çocukların fiziksel, bilişsel veya ruhsal sağlığı için olumsuz olan, gelişimlerini geriletecek nitelikteki eylemler; cinsel istismar, fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmal olmak üzere 4’e ayrılır. Bütün bu eylemlerin çocuklar üzerinde yıkıcı etkileri olabilmektedir (Güner vd., 2010: 108-113). Çalışmanın bu kısmında mağdurluğa ve suça sürüklenmeye neden olan risk unsurları, işledikleri suçun türüne göre suça sürüklenen çocuklar ve suç fiillerine göre mağdurlar açıklanacaktır.

2.1.Mağdur Çocuk

2.1.1.Mağdurluğa Neden Olan Risk Unsurları

Aile, çocukların gelişimlerinin desteklendiği ve sosyalleşerek topluma dahil olan bir birey haline geldiği toplumun temel yapıtaşıdır. Küçüğün anne-babasından birinin ya da her ikisinin ölümü, anne-babasından birinin ya da her ikisinin uzaklaşması, çocuğun asgari düzeydeki bakımının anne ve babası tarafından yapılmaması ve çocuğun ihmal ve istismara maruz kalması gibi nedenler küçüğü korumasız duruma getirmektedir(Aslan, 2019: 92-107).Sağlıklı aile yapısına sahip olan ve yeterli düzeyde denetimin sağlandığı ailelerde büyüyen çocukların diğer koşuldaki çocuklara göre mağduriyet düzeyleri daha düşük olmaktadır.

Çocuklar içinde bulundukları konumlarına göre mağdur olma olasılığı taşımaktadırlar. Maddi durumu yeterli bir aileye sahip olan ve üst sınıfta bulunan çocukların şehirlerin güvenli bölgelerde yaşamaları sebebiyle mağdurluk oranları yoksullara oranla daha azdır. Ancak maddi durumu yetersiz olan çocuklar şehrin diğer yerlere kıyasla ucuz ve güvensiz yerlerinde yaşadıkları için mağdur olma riskini daha çok taşımaktadırlar (Şamar, 2018: 931-959). Bu mahallerde suç işleme oranı da yüksek olduğu için çocukların mağduriyet oranları da daha yüksek olmaktadır.

Çocukların mağdur olma riskini etkileyen unsurları yaş, sosyal durum, medeni hal, ikamet alanı ve ikamet edilen mahalle olarak sıralamak doğru olacaktır. Çocukların cinsiyeti de mağdurluğa neden olan risk unsurlarından birisidir. Kız çocuklar erkek çocuklara kıyasla daha fazla mağdur olmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde her iki cinsiyet de diğer yaşlara kıyasla daha fazla mağduriyet yaşamaktadır. Ergenlik döneminin getirdiği bağımsızlaşma ve özerkleşme çabaları ile diğer risk unsurları bir araya geldiğinde ortaya ciddi şekilde mağduriyet yaşatan nedenler ortaya çıkabilmektedir.

2.1.2.Suç Fiillerine Göre Mağdurlar

Çocukların bir suçun mağduru olma durumlarının bedensel, duygusal ve cinsel gibi farklı olguları vardır. Bunlar;

Bedensel İstismar: Bir yetişkinin disiplin amacı ile sinir boşalması veya cezalandırma isteğiyle bedene el veya bir cisimle vurması, herhangi bir yerine iz kalacak veya kalmayacak şekilde vurması fiziksel istismar olarak adlandırılmaktadır (Taş, 2017). Fiziksel istismar çocukların en çok yaşadığı ve tespiti en kolay istismar çeşididir. Bedensel istismar küçüğün vücuduna gerçekleşen olumsuz davranışlardır. Vurma eylemi ise, bedensel istismarın en sık rastlanan şeklidir(Kara vd., 2004: 142).Aile arasında yaşanan şiddet olgusu ise, aynı aile içinde yaşayan bireylerden birinin bir diğerinin vücut ya da psikolojik sağlığını bozacak ya da özgürlüğünü engelleyici veya kişilik yapısının gelişmesine net bir şekilde zarar verici durum ya da ihmali bir fiil olarak adlandırılabilir (Demirtaş'tan aktaran Şamar, 2018:32).

Duygusal İstismar: Duygusal istismar, çocukların duygusal ihtiyaçlarının ihmal edildiği veya kullanıldığı bir durumu ifade eder (Taner&Gökler, 2004: 85). Duygusal istismar, mağdur çocuk üzerinde görülen fiziksel izler bırakmaması sebebiyle tespit edilmesi zor olan bir olgudur. Bu tip istismarlar, çocuğun psiko-sosyal sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmekte ve karakter yapısında bozulmalara yol açabilmektedir. Duygusal istismar, olumsuzlama, değersizleştirme, istememe, sömürü amaçlı kullanma, korkutmak gibi

kullanımlarla ortaya çıkabilmektedir (Şamar, 2018: 931-959).Duygusal istismar, çocuğun psiko-sosyal davranışlarını olumsuz yönde etkileyen harekettir. Bu istismar türü, saldırganlık, aşağılama, tehdit etme, suçlama, yaşından büyük davranışlar bekleme, komik lakaplar takma gibi durumlara uzun süre maruz kalmayı içermektedir. Bu tür istismar, çocuğun özgüvenini ve benlik saygısını zedelemektedir (Tıraşçı&Gören, 2007: 70-74).

Cinsel İstismar: Cinsel istismar, çocuğun kendisinde yaşça büyük biri tarafından ve kendi çıkarlarına göre hareket ederek çocuğu, gelişim durumu itibariyle ne yaşadığını bilemeyeceği cinsel olay örgülerine dahil edilerek cinsel amaçlı kullanılmasıdır (Gürhan'dan aktaran Karataş, 2020:581). Çocuğun rızasının olup olmadığına bakılmaksızın bir yetişkin tarafından cinsel amaçlarla kullanılması, istismarın en ciddi ve en zarar verici şeklidir. Çocuğun cinsel istismara maruz kalması, cinsel zorlama, çocuk pornografisi gibi amaçlarla kullanılması anlamına gelmektedir. Çocuğa karşı yapılan cinsel istismar, travmatik bir olaydır (Polat'tan aktaran Aslan, 2019:93). Aile bireyleri içerisinde çocuğa yapılabilecek her türlü cinsel istismar olayı "ensest", aile içinden olmayan veya tanımadığı kişilerce uygulanan cinsel istismar olayı ise "pedofili" olarak tanımlanmaktadır. Kimin yaptığına ve ne şekilde yapıldığına bakılmaksızın cinsel istismar çok rastlanan ve genellikle yıllar boyu devam eden bir olay olup yine uzun dönemlerce saklanabilmektedir (İbiloğlu vd., 2018: 84-98).

İhmal:Çocuk ihmali, özellikle ebeveynler dahil olmak üzere, çocuktan sorumlu olan yetişkinlerin çocuğu ihmal etmesi sonucunda küçüğün fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin engellenmesidir. Bu ihmal, çocuk beslenmesi, sağlık, eğitim, güvenlik ve duygusal destek gibi önemli ihtiyaçların yeterince karşılanmaması ile ortaya çıkmaktadır (İbiloğlu vd., 2018: 84-98). Çocuk ihmali en az diğer istismar türleri kadar ciddi sonuçlara sebebiyet verebilmektedir ancak önemi henüz tam anlaşılamamıştır.

2.1.3. Mağdur Çocuk Olmanın Mikro, Mezzo Ve Makro Boyutta Etkileri

- **Mikro Boyutta Etkiler:** Mağduriyetin çocuklar üzerinde farklı duygusal etkilerde bulunduğu bilinmektedir. Mağdurun duygusal durumundaki etkilenme boyutunu tahmin etmek zor olsa da, genellikle mağduriyet yaşandıktan sonra şok, inkar, öfke, çaresizlik, kafa karışıklığı, tutukluk ve yas gibi tepkiler ortaya çıkmaktadır (Akduman'dan aktaran Şamar, 2018:27). Çocuğun zarar gördüğü tutumlarla karşılaşması, hem anlık hem de ilerleyen yaşamında duygusal, sosyal ve davranışsal sorunları yaşamasına neden olabilir. İhmal ve istismara maruz kalan çocuklarda, sosyal hayatta kalma eksikliği, içe kapanma, özgüven eksikliği, fiziksel etkinliklerden

kaçınma, yeme ve uyku problemleri, madde kullanımı ve krizler gözlenebilmektedir. Bu davranışlar ihmal ve istismara uğrayan çocuklarda en sık görülen tepkilerdir (Aslan, 2019: 92-107). Duygusal istismara maruz kalmış çocuklarda çoğunlukla, fiziksel gelişimlerinde gerileme, çocuk ve ebeveyn arasında normal olmayan bağlanma, kavgacı ya da aşırı kabullenici tutumlarda bulunma, ailede suçlu profilde olan çocuk olma, özellikle eğitim hayatı öncesi dönemde olan çocuklarda donuk bakışlar, düşük benlik saygısı ve özsaygı, fazla derecede utangaçlık ya da çevresiyle iletişime geçmekte zorlanma, tırnak yeme gibi olumsuz anlamda belirtilen görülebilmektedir (Beter, 2010). Cinsel istismara uğrayan çocuklarda, cinsellik ile ilgili hasar, güven eksikliği ve ihanet duygusu, acizlik ve güçsüzlük hissi ve toplum tarafından damgalanma gibi düşünsel etkiler gözlemlenebilmektedir (Gürhan'dan aktaran Karataş, 2020:582).

Çocuklar, mağduriyet sonrasında derin bir yas ve üzüntü yaşamaktadır ve bu duyguyu uzun bir süre devam ettirebilmektedir. Bu üzüntü, uzun vadede bir yas süreci olarak ortaya çıkmakta ve çocuğun öz benliğini kaybetmesine kadar gidebilmektedir. Örneğin; isteyerek yapılan eylemlerde azalma, umutsuzluk ve değersizlik hissi, uyku ve yeme bozuklukları ve değersizlik hisleri görülebilmektedir (Akduman'dan aktaran Şamar, 2018:28). Cinsel istismara maruz kalan çocuklar, uzun bir süre boyunca psikolojik etkiler yaşamaktadır. Bu etkiler; olaydan yıllar sonra bile kötü rüyalar görme, kendine zarar verme eylemlerinde bulunma gibi zarar verici davranış şekilleri ile ortaya çıkmaktadır (Sokullu&Akıncı'dan aktaran Şamar, 2018:34).

- **Mezzo Boyutta Etkiler:** Bir suçun mağduru olmak, çocukların sosyal hayatlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Mağdur olan çocuk, psikolojik olarak zor bir durumda olduğu içine kapanabilmekte ve kendisine olayı hatırlatacak kişi ve yerlerden uzak kalmayı tercih edebilmektedir. Bu şekilde sosyal çevresinden uzaklaşarak izole bir hayat sürmeyi tercih edebilmektedir. Öte yandan, mağdurun sosyal çevresindeki kişiler, mağdurun maruz kaldığı istismar durumundan dolayı nasıl davranacaklarını ve nasıl konuşacaklarını bilemezler, bu nedenle mağdurdan uzak kalmayı tercih edebilmektedirler. Tüm bu etkiler, mağdurun sosyal ilişkilerinde olumsuz etkilenmelerine yol açmaktadır (Akduman'dan aktaran Şamar, 2018:30).
- **Makro Boyutta Etkiler:**Mağdur yaşadığı örseleyeci durum sebebiyle toplumu suçlayabilmekte ve topluma bedel ödetebilmektedir. Bu durum sosyal mağduriyet kavramı ile de açıklanabilmektedir. Sosyal mağduriyet çocuğun toplum içerisinde

etiketlenmesini de kapsamaktadır. Toplum içinde etiketlenmiş durumda olan çocuğun toplumsal ilişkileri zayıflayabilmekte hatta kopma noktasına gelebilmektedir.

2.2.Suça Sürüklenen Çocuk

2.2.1.Suça Sürüklenmeye Neden Olan Risk Unsurları

Çocukları suç işlemeye yönlendiren sebepler psiko-sosyal, ekonomik ve eğitsel unsurlar gibi çeşitli faktörlere sebep olabilir. Alanyazında suça sürüklenme ile ilgili yaygın geniş bir bilgi ağı olduğu görülmektedir. Suça sürüklenme kavramı ile ilgili olan psikolojik ve sosyal risk unsurları aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır(Işık, 2006: 287-299):

- Yaşam alanında veya sosyal hayat içinde şiddetle karşılaşma,
- Aile içi şiddete maruz bırakılma,
- Psikoaktif madde kullanma sıklığı,
- Suç temelli arkadaşlara sahip olma,
- Yeteneklerinin farkında olmamasına dair zihinsel yetersizlikler,
- Yeteneklerini normların onayladığı şekillerde açıklayabilme yeterliğinden uzak olma,
- Şiddete maruz kalma,
- Aile sevgisinin yeterli olmaması ve tek ebeveynli aileler.

Çocuğu etkisi altına alabilecek ciddi düzeydeki unsurlar, samimi gördüğü düzeyden başlayıp yabancılara doğru yönelmektedir. Burada, piramidin taban kısmını anne-baba oluşturmakta, sonraki kısımlar sosyal çevre, eğitim kurumu, toplum ve tv, internet vb. iletişim araçları olarak sıralanabilmektedir. Bu katmanlar, çocuğun hayatı boyunca benimsediği düşünce, tutum ve bakış açısıyla şekillenmektedir (Öcel'den aktaran Zengin&Kesgin, 2013:18).

Çocuğun suça iten faktörlerden birine sahip olması durumunda, diğer çocuklara kıyasla daha fazla suça sürüklenebileceği belirtilmektedir. Bu faktörlerinde genel olarak ekonomik yetersizliklerden kaynaklı olduğu üzerinde durulmaktadır. Evde baba profiline sahip olmayan çocukların olanlara kıyasla daha çabuk suça dahil oldukları da belirtilmektedir (Işık, 2006: 287-299).

Çocuk suçluluğu olgusuna ekolojik bakış açısıyla bakıldığında, çocuğun büyüme süreci boyunca karşılaştığı olumsuzlukların mikro, mezzo ve makro düzeyde unsurlar olarak sınırlandırılması doğru olacaktır. Bu olumsuz unsurlar, birey ve aile ile ilgili faktörlerden,

arkadaş grubuna, eğitim durumuna ve sosyal çevresine kadar çeşitli alanları içerir. Bu unsurlar aynı zaman da çocuğu koruma işlevine de sahiptir (Dematteo&Marczyk'den aktaran Karataş&Mavili, 2019:1016). Çocukların suç fiilinin öznesi olmasında, bireysel unsurların yanı sıra, içinde büyüdüğü ailenin yapısı, aile içi ilişkiler, çocuğun ailesinde adli vaka öyküsü bulunan kişilerin olup olmaması ve çevresinde suç işlemeye meyilli kişilerin yer alması veya suç işleyecek bir ortamın bulunması neden olmaktadır. Bu sebeplere, tüm toplumun hayatını sarsan bölgesel krizler ve göç dalgalanmaları da eklenebilir (Kazak Ekinci, 2016).

Suça sürüklenen çocukların içinde bulunduğu aile profilleri üzerine yapılan bir araştırmada, arkadaş çevresinde suç işlemiş kişilerin olduğu çocukların arkadaş çevresinde suç işlemeyen kişilerin var olduğu çocuklara kıyasla daha çok suça meyilli bir yapıda bulundukları, bu sebeple arkadaş çevresinin çocuğun suça sürüklenmede etkin bir rol oynadığını belirtmiştir (Erdoğdu, 2005: 106-114). Adli vakalara karışmış çocuklarla arkadaşlık eden bir çocuğun suça teşebbüs etme olasılığı oldukça yüksektir. Bu tür arkadaşlık ilişkileri, suçu kabullenmeye ve normalleştirmeye kadar gitmektedir. Ayrıca erken yaşta zararlı alışkanlıklar ile tanışan çocukların da suça yönelme olasılığı daha yüksektir. Örneğin; sigara, alkol ve uyuşturucu ile erken yaşta tanışan çocuk suç unsurlarına yatkınlık geliştirebilir (Semerci vd'den aktaran Zengin&Kesgin, 2013:16).

Bireysel ve çevresel açıdan birçok neden çocukların suç işlemesine neden olabilmektedir. Çocukların suç işlemesinde bu nedenlerde biri veya birkaçı aynı anda etkili olabilmektedir (Dursun, 2021: 1-29). Çocuğun suça yönelmesinde etkili olan faktörler arasında aile yapısı, aile içi dinamikler ve ebeveyn-çocuk bakımındaki çatışma ve uyumsuzluk sayılmaktadır (Yörükoğlu'ndan aktaran Dursun, 2021:3).Ailesinde sabıka kaydı olan bireyler bulunan çocuklar, onları rol model alabilmektedirler. Çocuğun ailesindeki suç işlemiş bireyi kendisi ile özdeşleştirmesi çocuğun karakterine olumsuz yansıyabilmektedir. Öyle ki, çocuk ailesindeki suç işlemiş bireyi rol model alarak suç işlemeyi kendince haklı bulacak gerekçeler bulabilir(Bağış, 2019: 203-221).

Anne-baba denetiminin ve suça ilişkin algı durumlarının yeterli düzeyde olmaması, düşük eğitim düzeyine sahip olması, çocuğun empati kuramaması, çocukların bağımsızlaşma çabası ve popülarite olarak sayılan davranışlarda bulunması, arkadaş çevresini rol model alması gibi olumsuz unsurlar çocuğu suça sürükleyen önemli etmenlerdendir (Curcio vd., 2016: 1-21). Çocuğu suça yönlendiren birçok neden vardır ancak çevresel nedenler bireysel nedenlerden önce gelmektedir. Çocuğun suça sürüklenmesine neden olan çevresel nedenler; ailesi,

arkadaşları, okulu ve sosyal medya araçları olabilmektedir (Akalın'dan aktaran Bağış, 2019:217).Ergenlik döneminin ilk başlarında çocuğu suça iten nedenler görülebilmektedir. Bunlar; daha çok görülen bedensel ve psikolojik değişimler, genetik faktörler, ilgisizlik ve sevgisizlik, yeterli eğitimi alamama gibi problemlerdir. Toplumsal faktörler arasında ahlaki değerlerin zayıflaması ile ortaya çıkan kentleşme, göç dalgaları, ekonomik kriz gibi sebepler de çocuğun suça yönelmesinde rol oynamaktadır (Çabuk, 2022: 129-143).Çocuğun suça sürüklenmesini bireysel sebeplere dayandıran araştırmalar çocukların biyo-psiko-sosyal sebeplerden dolayı suç fiiline karıştıklarını belirtmektedir. Biyolojik düşünceyi odak noktasına alanlar için çocukların fiziksel ve zihinsel olarak farklı özellikleri kendilerinde barındırıyor olması onları suça yönelmeye sevk edebilmektedir. Düşük algı seviyesi, sara hastalığı, diğer zihinsel hastalıklar ile suça yönelme arasında ciddi bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Ümit'ten aktaran Bağış, 2019:206).Çocuğun eğitim hayatındaki eksiklik ve başarısızlıklar, diğer olumsuz davranışlara eğilim gösterme ve suça yönelmesi açısından önemli bir etkendir. Eğitiminde başarısızlık yaşayan çocukların suç işleme olasılığı da artmaktadır (İmamoğlu'ndan aktaran Bağış, 2019:210). Çocukların kitle iletişim araçlarını kullanarak yasaklanmış sitelere girmeleri ve şiddet içeren oyun oynamaları, onları suç işlemeye yöneltebilmektedir (Avcı'dan aktaran Bağış, 2019:211).

2.2.2.İşledikleri Suçun Türüne Göre Suça Sürüklenen Çocuklar

Çocuklar suç fiilini farklı şekillerde gerçekleştirebilmektedir. Bunlar yaralama, cinsel suçlar, gasp vb. olarak çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Suçun türü, çocuğun yaşı, etkilenme derecesi ve diğer etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir (Yavuzer'den aktaran Çabuk, 2022:133). Yapılan araştırmalarda suçların birbirini tetikleyebildiği, örneğin çocuğun uyuşturucu satın almak amacı ile hırsızlık suçunu işleyebildiği görülmektedir. Çocuklar yaşadıkları sosyo-kültürel çevre itibariyle hırsızlık suçunu alışkanlık haline getirerek bu işten kazanç sağlamaktadır. Ayrıca çocuklar ciddi oranda yaralama suçu ile de adli sisteme dahil olmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde güç gösterileri ve yoğun çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalar sonucunda ise çocuklar akranlarına karşı yaralama suçunu işleyebilmektedir. Kimi zaman bu yaralama suçu basit yaralamalar iken kimi zaman ise ölümle sonuçlanabilecek ciddi yaralanma suçları işlenebilmektedir.

2.2.3.Suça Sürüklenen Çocuk Olmanın Mikro, Mezzo Ve Makro Boyutta Etkileri

- **Mikro Boyutta Etkiler:**Suça sürüklenen çocuklar bakımından konu incelendiğinde ise; çocuk koruma sisteminin aktif ve doğru şekilde işlememesi sebebiyle adalet sistemi ile

tanışmak durumunda kalan çocukların, sürekli bir suç döngüsü içerisinde bulundukları ve yeniden toplumsallaşmaya dair olan umudunu kaybettikleri görülmüştür (Karataş&Mavili, 2019: 1013-1044).

- **Mezzo Boyutta Etkiler:** Çocuk hem mağdurluk sürecinde hem de suça sürüklenme sürecinde başına gelen durumdan dolayı etrafını suçlayabilmekte ve aynı suç örüntüsünü kendisi işleyebilmektedir. Örneğin, aile içinde şiddete maruz kalmış ya da şiddetin tanığı olmuş çocuk, bu durumu normalleştirebilmekte ve gelecekte kendi ailesinde aynı şiddet örüntüsünü yaşatabilmektedir (Oral vd., 2010). Sağlıklı davranışlar sergileyen bir aile, çocuğun sosyal değerlerinin kazanılmasında, fiziksel, duygusal gelişiminde, olumlu ve olumsuz olayların sürdürülmesi ve sağlıklı olarak benimsenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Şentürk, 2018: 38-48).
- **Makro Boyutta Etkiler:** Çocukların yaşamasını istenmeyen durumlar arasında çocuğun suça yönelmesi ve çocuğun mağdur olması yer almaktadır. Çocuk doğduğunda iyi ve kötü ayrımının farkında değildir. Çocuğun kişiliğinin gelişmesinde ve iyi kötü ayrımını yapabilir hale gelmesinde aile, arkadaş, eğitim gibi toplumsal aktörlerin önemi fazladır. Bu sebepten dolayı çocuğun suç işleme davranışında bulunması toplumsal bir problem olarak ortaya çıkmaktadır (Güngör, 2008: 26). Suça sürüklenen çocuk ailesinde ya da ait olduğu toplumdaki olumsuzluklardan etkilenerek zarar gören ve daha sonra çevresine zarar veren çocuktur (Zengin&Kesgin, 2013: 15). Nitekim suç olgusunun, mağdurun kişisel hayatından başlayarak, hayatında olumsuz sonuçlara yol açan, kartopu gibi etki yaparak önce ailesine sonra topluma kadar etkileyen bir niteliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu sebeple suç olgusu, bozulmuş durumda olan toplumsal üzenin tekrar düzenlenmesi ve iyileştirilmesi adına çözüme kavuşturulması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaman&Vatansever, 2022: 186-204).Çocukların suça yönelmesi ve suç mağduru olması, hem bireysel hem de toplum sağlığı açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle çocukları suça yönlendiren sebeplerin belirlenmesi ve gerekli önlemlerin hızla alınması, bireylerin ve toplumun refahının sağlanması için bir gerekliliktir (Şentürk, 2018: 38-48).

3)SUÇA SÜRÜKLENEN VE MAĞDUR ÇOCUKLAR BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET VE SOSYAL POLİTİKALAR

Çocuklar adli sisteme dahil oldukları zaman sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanına girmekte ve çeşitli sosyal hizmet müdahaleleriyle tanışmaktadırlar. Çalışmanın bu kısmında

mağdur ve suça sürüklenen çocuklar ile ilgili sosyal hizmet bağlamında yapılan çalışmalar ve yine bu çocuklar ile ilgili ülkemizdeki sosyal politikalar açıklanacaktır.

3.1. Suça Sürüklenen Ve Mağdur Çocuklar İle İlgili Sosyal Politikalar

Devletler, mağdur ve suça sürüklenen çocukların psiko-sosyal durumlarını koruyup süreç içerisinde maruz kaldıkları kayıpları önlemek için çeşitli koruyucu uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu uygulamalar, mağdurun suçun sebep olduğu maddi-manevi kayıplarını içermektedir. Ayrıca suç sonrası stres, travma ve psiko-somatik sorunların giderilmesi için uzmanlar aracılığı ile gerekli tedavi planları sunmaktadır. Bu şekilde mağdurların ruhsal sağlıklarının iyileştirilerek toplumsal hayata tam anlamıyla katılmaları amaçlanmaktadır (Şamar, 2018: 931-959). Devlet söz konusu bu müdahaleleri sosyal politikaları aracılığı ile uygulamaktadır.

Türkiye'de çocuk adalet sisteminin temel olan Çocuk Mahkemeleri Yasası ilk kez 1979'da kabul edildi ve 1982'de Resmi Gazete'de yayınlandı. Ancak, çocuk mahkemelerinin faaliyetleri ise 1987 yılının sonlarına doğru gerçekleşebilmiştir. İlk olarak Ankara'da daha sonra ise İstanbul'da çocuk mahkemeleri ile ilgili dava görme yetkisine sahip mahkemeler aktif hale gelmiştir (Baykara&Acar'dan aktaran Karataş&Mavili, 2019:1018). Son yıllarda ortaya çıkan hizmet modelleri, suç nedeniyle psiko-sosyal olarak etkilenen mağdurların ikincil örselenmelerini önlemek amacıyla aktif bir rol oynamaktadır. Örneğin Sağlık Bakanlığı'na bağlı Çocuk İzlem Merkezleri ve bazı üniversitelerde kurulan Çocuk Koruma Merkezleri, farklı içerikler sunarak bu hizmeti vermektedir. Bu hizmet modellerinin temel amacı, suçtan zarar gören mağdur çocukların korunması ve yargılama süreçlerinde devam eden travmalara maruz kalmamasıdır. Son yıllarda aktif hale gelen Adli Görüşme Odaları'da mağdurların ikincil örselenmesini önlemek amacıyla önemli bir rol oynamaktadır (AGO Uygulaması İçin Temel Hukuk Bilgisi, 2017: 41).

3.2. Adli Sosyal Hizmet Alanında Çalışan Uzmanların Görev Ve Sorumlulukları

Suça sürüklenen çocuklar ve suç mağduru olan çocuklar, süreçte karşılaştıkları zorluklar ve sonrasında karşılaşacakları problemlerin çözüme kavuşturulması noktasında sosyal hizmete duyulan gereksinim daha da artmıştır. İstismarın yol açtığı etkiler, zaten kırılgan olan ve travma geçirmiş çocuklarda duygusal, zihinsel ve gelişimsel kayıplara neden olabilmektedir. Bu durum mağdur çocukların yaşadıkları kayıplar nedeniyle sosyal hizmet mesleğinin öncelikli gruplarından biri haline gelmektedir (Bingöl&Altıparmak, 2022: 326-335).Sosyal hizmet uzmanları adalet sistemi içerisinde, bir suç sebebiyle hayatı değişen ve yardıma ihtiyaç duyan

çocuklarla karşılaşabilmekte ve bu çocuklar bir genellikle mağdur veya suça sürüklenen çocuk olabilmektedir(Şamar, 2018: 931-959).Adalet sistemi ile etkileşim halinde olan kırılgan gruptaki çocuklara yönelik savunuculuk, arabuluculuk, danışmanlık ve bilirkişilik gibi birçok rolü yerine getiren sosyal hizmet uzmanları, çocuk ve adalet sistemi arasında önemli bir köprü işlevi görmektedir. Sosyal hizmet uzmanları çocukları korumak, adil olarak yargılanmalarını sağlamak, bakım desteği ve rehberlik hizmeti sunmak gibi önemli görevleri üstlenerek adalet sisteminin sağlanmasına yardım etmektedir (Çalış, 2022: 107-124).

Sosyal hizmet mesleğince uygulanan temel görevler arasında mağdur çocuk ile yapılan bireysel görüşmeler gelmektedir. Sosyal hizmet mesleğini icra eden uzmanların çalışmalarında önemli bir yeri olan bireysel görüşmeler, yüz yüze gelen birden fazla kişinin belli bir amaç sebebiyle sözel ya da sözel olmayan şekilde oluşturdukları bir etkileşimdir (Turan'dan aktaran Bingöl vd., 2022:328).Buna göre mağdur ve suça sürüklenen çocuğun sorununun ne olduğunu anlamak ve gelinen nokta neticesinde izlenecek aşamaları belirlemek bireysel görüşme sürecinde elde edilen bilgiler ve varsayımlar yolu ile şekillenmektedir. Gerçekleştirilen bireysel görüşmeler adalet sisteminde suç olayının şüphelisini ortaya çıkarılıp gerekli adli işlemlere dahil olmalarına da yardım etmektedir(Bingöl&Altıparmak, 2022: 326-335). Mağdur ve suça sürüklenen çocuklarla gerçekleştirilen mesleki görüşmelere adli boyut kazandıran durum, mesleki görüşmelerin başsavcılık tarafından istenilmesidir. Türkiye'de mağdur ve suça sürüklenen çocuklar ile yapılan görüşmelerin temel olarak gerçekleştirildiği alanlar arasında Adli Görüşme Odaları, Çocuk İzlem Merkezleri ve Denetimli Serbestlik birimleri yer almaktadır. Bu birimlerde sosyal hizmet uzmanları, pedagoglar, psikologlar ve psikiyatrlar gibi meslek profesyonelleri görev almaktadır. İstismara maruz kalmış çocuklarla gerçekleştirilen mesleki görüşmelerin ana hedefleri ise; istismar olayının gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek, konu ile ilgili bilgiler toplanmasına yardımcı olmak, olayın işleniş öyküsünü almak, çocuğu adli süreçte korumak, ikincil örselenme yaşamasının önüne geçmek ve gerekli tedbirleri almaktır (Bingöl&Altıparmak, 2022: 326-335). Sosyal hizmet uzmanları aynı zamanda adalet sisteminin temel yapısı olan soruşturma, kovuşturma ve infaz aşamalarında da görev almaktadır. Hakim ve savcıların talebi üzerine çocuklara ilişkin gerekli incelemeleri yaparak, doğru kararların verilebilmesi için danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmaktadır. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanları, çocukları değerlendirip risk faktörlerini belirleyerek, çocuklara ve ailelere yönelik gerekli müdahaleleri planlamaktadır (Çalış, 2022: 107-124)

Yapıcı adalet anlayışıyla görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının, çocuk alanında çalışırken öncelikle önleme, yönlendirme ve koruma gibi üç temel noktaya dikkat etmesi

beklenmektedir. Bu üç ana noktada faal olarak görev alan sosyal hizmet uzmanları; olay gerçekleşmeden önce çocuğun risklerden korunmasını olay örgüsünden sonra ise çocuğun gereksinimleri sonucunda müdahalelerin toplum yararına olmasını sağlamaktadır (Baykara&Acar'dan aktaran Karataş&Mavili, 2019:1019).

"Barker ve Branson adalet sistemi içerisinde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının rollerini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

1. *Bilirkişi sıfatı ile adliyelerde sosyal hizmet uzmanları çalışmaktadır. İlgili incelemeleri yaparak temel problemi saptamaya çalışmaktadır.*
2. *Adli sosyal hizmet uzmanları suça sürüklenen çocukları hem bireysel hemde sistematik olarak incelemektedir. Elde edilen bilgilerden ise çocuğu suça yönelten sebepler ve işlenen suçun hukuki anlam ve sonuçlarını anlayıp anlamadığına dair cevap bulmaktadır.*
3. *Adli sosyal hizmet uzmanları suça sürüklenen çocuğun suç örgüsünün detaylarını incelemektedir.*
4. *Adli sosyal hizmet uzmanları suça sürüklenen çocuk için alınması gereken tedbirler konusunda mahkemeyi bilgilendirmektedir.*
5. *Adli sosyal hizmet uzmanları kovuşturma sürecinde çocuğa karşı yapılacak olan mesleğe aykırı uygulamalar hakkında gerekli mercileri haberdar etmektedir.*
6. *Adli sosyal hizmet uzmanları adalet ile ilgili sosyal politikalar üretilmesinde ve genişletilmesinde gerekli mercilere yardım edecektir.*
7. *Adli sosyal hizmet uzmanları mağdur ve suça sürüklenen çocuklar ile mesleki etik kurallar çerçevesinde görüşmeler yapıp bu görüşmeleri sürdürecektir (Öztürk'ten aktaran Şamar, 2018:58).''*

3.3. Suça Sürüklenen Ve Mağdur Çocuklar İle İlgili Yapılan Adli Süreçteki Uygulamalar

Adli sosyal hizmet; çocuğun Çocuk Şube Müdürlüğü ve Çocuk İzlem Merkezi'nde (ÇİM) beyanı alınırken dinleme, sonrasında çocukla, ailesiyle ve diğer çevresiyle görüşmeler gerçekleştirme, çocuk hakkında hazırlanan sosyal inceleme raporunu ilgili mahkemeye sunma, rapor içinde 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 6284 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun kapsamında alınması gereken tedbirleri talep etme, mahkemenin ilgili tedbir taleplerini kabul etmesi ile tedbirleri uygulama ve bu konuda çocuğu ve ailesini bilgilendirmeyi kapsamaktadır (Hopancı, 2022).Sosyal inceleme raporu, çocuğun bireysel özellikler, psiko-sosyal gereksinimleri, suça sürüklenme süreci vb. konular hakkında yapılan gerekli sistem

incelemelerinin sonucu mahkemeye sunulmaktadır. Bu inceleme, ceza mahkemelerinde suça sürüklenen çocuklar ile ilgili alınacak kararları etkileyerek adalet sisteminin temelini oluşturur (Uluğtekin, 2004).

Çocuk adalet sistemi, suça sürüklenen ve mağdur çocukların özel durumlarına uygun bir şekilde muamele görmelerini, üstün yararlarının gözetilmesini, korunmasını ve adalete yönelik olumsuz etkilerden en az hasarla çıkmalarını sağlamaktadır. Uluslararası şartlara göre, suça sürüklenen çocuk yetişkin suçlulardan ayrı değerlendirilmektedir (Akyüz, 2013).Tüm ülke çapında yaygınlaştırılma süreci devam eden Adli Görüşme Odaları'ndaki görüşme süreçlerini sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve pedagoglar gibi meslek profesyonelleri yönetmektedir. Adli Görüşme Odaları ile yerine getirilen görüşmeler sabit bir kamera ile kayıt altına alınmakta ve hakim-savcılarca tekrar tekrar izlenebilmektedir. Adli Görüşme Odası ile ifadesi alınan çocuk, yaşadığı olayı tekrar tekrar anlatmak zorunda kalmadığı için travma riskiyle karşılaşmamış olmaktadır. Uzman eşliğinde gerçekleştirilen, mağdur ve suça sürüklenen çocuklar ile yapılan görüşmelerde, hakim ve savcının sormak istediği soruları uzman çocuğun gelişimine uygun bir şekilde sormaktadır. Bu sayede çocuğun ifade süreci daha rahat ve güvenli bir şekilde gerçekleşmektedir (Şamar&Urhan, 2020: 931-959).

Adli süreçte bir şekilde karşı karşıya gelen mağdur ve suça sürüklenen çocukların, yaşlarına ve gelişim seviyelerine uygun şekilde davranılması, üstün yararlarının sağlanması ve korunmasını sağlayarak adalet sürecinden güvenle çıkmaları sağlanır(Karataş&Mavili, 2019: 1013-1044). Çocuk adalet sistemi içinde sosyal hizmetin temel görevi, çocuğun tekrarlayan şekilde suç işlemesini önleyici onarıcı çalışmalar yapmaktadır (Karataş&Mavili, 2019: 1013-1044).Adli sosyal hizmet uzmanları, mağdurların suça bağlı yaşadığı kayıplarının tazmin edilmesi için mikro, mezzo ve makro düzeyde çalışmalar yapmaktadır. Mikro düzeyde mağdurlara uygun görüşme ortamı sağlayarak, kırılganlık grubuna göre destek sağlar. Mezzo düzeyde, mağdurların durumlarını tespit ederek ilgili kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği oluşturur. Makro düzeyde ise, politika ve düzenlemeler geliştirerek mağdurlara yönelik faydalı hükümlerin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Şamar, 2018: 931-959).

SONUÇ

Sonuç olarak; mağdur bir suç sebebiyle zarar gören birey olarak tanımlanmaktadır. Çocuklar ise bir suçun mağduru ve/veya suçun faili olarak adli sisteme dahil olmaktadır. Çocuk suçluluğu yetişkin suçluluğundan ayrı tutulduğu için çocuk suçlular ‘’suça sürüklenen çocuk’’ olarak adlandırılmaktadır. Suça sürüklenen çocuk aynı zamanda mağdur çocuktur görüşü ülkemizde de benimsenmiştir. Bu sebeple çocuklar işledikleri suçlar sebebiyle yetişkinlerden ayrı bir muameleye tabii tutulmaktadır. Çocukların mağdur ve/veya suça sürüklenen çocuk olmasının bireysel, ailesel veya çevresel olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Bazen bu nedenler aynı olabilmekte ancak aynı nedenler çocukların karakter yapılarına göre farklı şekillerde kendisini gösterebilmektedir.

Mağdur ve/veya suça sürüklenen çocuk adli sisteme dahil olmasını gerektirecek olay örgüleri sebebiyle fiziksel, bilişsel ve sosyal bazı kayıplar yaşamaktadır. Bu kayıplar sonucu her iki çocukta da mikro, mezzo ve makro boyutta etkiler görülmektedir. Mikro boyutta etkiler sonucu çocuk psikiyatrik ve davranışsal problemler yaşamaktadır. Çocuğun yaşadığı olay sebebiyle içine kapanık tutum, özgüven eksikliği, yeme ve uyum bozuklukları, depresyon, eğitim hayatını bırakma ve özkıyım gibi sorunlar yaşamaktadır. Mezzo boyutta etkiler sonucu çocuk olayı hatırlatacak kişi ve mekanlardan uzaklaşmak ister. Bu sebeple sosyal hayatında kopukluklar oluşmaktadır. Makro boyutta etkilerde ise çocuk başına gelen olayın aynısını topluma ödetmek isteyebilir. Suça sürüklenen çocuklar da ise bu durum tekrarlayan şekilde suç döngüsüne dahil olarak kendisini göstermektedir.

Çocuklar adli sisteme dahil oldukları zaman sosyal hizmet uzmanları ile bir araya getirilir. Burada sosyal hizmet uzmanı çocuğu sistematik olarak incelemekte ve çocuk ile ilgili alınması gereken tedbirleri mahkemeden talep etmektedir. Burada sosyal hizmet uzmanı mağdurluğa ve suça sürüklenmeye neden olan risk unsurlarının tespitini ettiğinde ilgili mercilere bilgilendirme yapmaktadır. Alınan tedbir kararları sonucu sosyal hizmet uzmanları uygun müdahalelerde bulunarak risk unsurlarını ortadan kaldırmaya yardımcı olmakta ve çocuğun mağduriyet ve suça sürüklenme olayı yaşamasının önüne geçmektedir. Bu çalışmalar soncunda mağdur ve suça sürüklenen çocuk kapsamında sosyal hizmet mesleğinin ve sosyal hizmet uzmanlarının oldukça önemli olduğu ve adli sistemin bel kemiği olduklarının tanımlanmasının yapılması doğru olacaktır.

Mağdur ve suça sürüklenen çocuk konusu hem sosyal hizmet disiplininin hem de sosyal politika disiplininin ilgi alanına girmektedir. Suça sürüklenen ve mağdur çocukların öncelikle

olarak suçtan korunmaları, suç fiiline dahil oldukları anda ise iyileştirici çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ülkemize ait istatistiki verilerde de görüldüğü üzere koruyucu ve önleyici uygulamaların yeterince yapılmaması sebebiyle mağdur ve suça sürüklenen çocuk sayısı giderek artmaktadır. Bu durum toplumun geleceği açısından üzerinde durulması gereken hassas bir konudur. Bu sebeple;

Çocukların içinde büyüdüğü aile bireylerini mağduriyet ve suç işleme durumlarının çocukları da aynı olguya sürükleyebilmesi sebebiyle öncelikle uygulamalara aile içinde başlanılmalıdır. Sağlık ocaklarında bulunan sistem gibi her ailenin bir sosyal hizmet uzmanı olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı aile bireylerini belirli periyotlarla takip ederek risk unsurlarını tespit etmeli ve ilgili mercileri konu ile ilgili bilgilendirmelidir.

Aileden sonra çocuklar için en önemli kurumların başında eğitim kurumları gelmektedir. Her okulda bir sosyal hizmet uzmanı bulunması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanı okulda suç ve mağduriyet yaşama olasılığı yüksek durumda olan çocuk profillerini belirleyip, çocukları psiko-sosyal çevresi ile birlikte sistematik olarak inceledikten sonra gerekli sosyal hizmet müdahale yöntemlerini uygulamalıdır.

Alınan her türlü koruyucu önleme rağmen çocuk bir şekilde suça bulaşmış ya da suçun mağduru olmuş ise; çocuk için artık iyileştirici çalışmalarda bulunulması gerekmektedir. İyileştirici çalışmalar için suç ve mağduriyet sonrası çocuk adli isteme dahil olduğunda sosyal hizmet uzmanları tarafından titizlikle incelenmeli ve çocuk ile ilgili yazıla rapor mahkemeye sunulmalıdır. Ülkemizde bu durum ne yazık ki sadece kanun bu şekilde olduğu için yapılan ve mahkeme üyeleri tarafından dikkate alınmayan bir durumdur. Oysa sosyal hizmet uzmanı çocuk ile ilgili yazdığı raporda çocuk ve ailesi için alınması gereken rehabilite edici tedbir kararlarından bahsetmektedir. Öncelikle Adalet Akademisi'nde eğitim gören hakim ve savcı adaylarına sosyal hizmet uzmanlarınca yazılan raporların önemi konusunda rehberlik edilmelidir. Söz konusu raporlarda çocuğun üstün yararı gereğince uygulanması talep edilen tedbir kararları mahkemece önemsenip uygulanabilirse, ülkemizdeki suç ve mağduriyet oranı bu denli artamayacaktır.

KAYNAKÇA

AGO Uygulaması İçin Temel Hukuk Bilgisi. 2017. https://magdur.adalet.gov.tr/images/ago-hukuk.pdf/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Akyüz, E. (2013). *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aslan, Y. (2019). Türkiye'de Mağdur Çocuk Kapsamında Yapılan Çalışmaların Bibliyografik Analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi* , 92-107.

Bağış, R. C. (2019). Çocukları Suça Sürükleyen Çevresel Nedenler: Sosyal Bağ ve Sosyal Öğrenme Teorileri Işığında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , 203-221.

Beter Ö (2010) Türkiye ve İngiltere'de Çocuk Koruma Sistemleri *(Doktora tezi).* Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

Bingöl, O., & Altıparmak, B. (2022). İstismar Mağduru Çocuklarla Adli Görüşmeler. *Journal of Social Sciences and Humanities* , 326-335.

Curcio AL, Mak AS, George AM. (2016). Predictors of delinquency among adolescents and young adults: A new psychosocial control perspective. Aust N Z J Criminal; 0(0) 1–21

Çabuk, G. (2022). Çocuk Suçluluğu Bağlamında Çocuğu Suça İten Nedenler. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi* , 129-143.

Çalış, N. (2022). İnsan Hakları ve Hukuk Bağlamında Adalet Sisteminin Sosyal Boyutu: Adli Sosyal Hizmet. *The Journal of Social Science* , 107-124.

Dursun, Y. (2021). Suça Sürüklenen Çocukların Bağlanma Stilleri ve Aile Aidiyetleri. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi* , 1-29.

Erdoğdu, M.Y. (2005), Suça Yönlendirilen ve Yönlendirilmeyen Çocukların Aile İlişkileri İle Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* (12),3,106–114.

Güner İ, Güner S, Şahan HM (2010) Çocuklarda Sosyal ve Medikal Bir Problem; İstismar. *Van Tıp Dergisi,* 17:108–113.

Güngör, M. (2008). Evrensel Bir Sorun Olarak Çocuk Suçluluğu ve Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1 (1), 25-43.

Hopancı, S. (2022). Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Altındaki Erken Yaşta Evlilik Mağdurlarına Yönelik Adli Sosyal Hizmet. *Yüksek Lisans Tezi* . Çorum.

Işık, H. (2006). "Çocuk Suçluluğu ve Okullarla İlişkisi," Ahi Evran Üniversitesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* Cilt 7, Sayı 2 (2006), s. 287-299.

İbiloğlu A, Atlı A, Oto R, Özkan M (2018) Çocukluk Çağı Cinsel İstismar ve Ensest Olgularına Çok Yönlü Bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10:84–98.

Kara, B., Biçer Ü. ve Gökalp, A.S. (2004). Çocuk İstismarı, *Çocuk Sağlığı ve Hatalıkları Dergisi,* 47, 140-151.

Karaağaç, H., & Çalık Var, E. (2021). Adli Psikiyatrik Alanda Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve İşlevleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi* , 125-141.

Karataş, S. (2020). Suça Sürüklenen Çocuklar ve Suç Mağduru Çocuklara Yönelik Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* , 575-586.

Karataş, Z., & Mavili, A. (2019). Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* , 1013-1044.

Kazak Ekin, N. (2016). Suça Sürüklenmiş Çocukların Annelerinin Çocuklarına İlişkin Algısı: Siirt Örneği (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koçtürk, N. ve Yılmaz, D. (2018). Çocuk İstismarı ve İhmali İçin Risk Altındaki Çocukları Belirlemeye ve Mdahale Etmeye Yönelik Model/Veri Tabanı Önerisi, *Kastamonu Education Jonual*, 26 (6): 1919-1927

Limoncu, M. (2017). Türk Hukukunda Suça Sürüklenen Çocukların İnfazı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya.(s.38).

NOFSW. (2019). What is Forensic Social Work. 05.05.2023 tarihinde http://nofsw.org/?page_id=10 adresinden alınmıştır.

Oral Ü, Engin P, Büyükyazıcı Z (2010) Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Raporu. Ankara, UNICEF.

Resmi Gazete. 15.07.2005. 5395 sayılı "Çocuk Koruma Kanunu".

Şamar, B. ve Urhan, B. (2020) Adli Görüşme Odalarında Suç Mağdurlarıyla Görüşme Yapan Adli Görüşmecilerin Deneyimlerinin İncelenmesi: Eskişehir Adliyesi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (3), 931-959

Şamar, B. (2018). Mağduriyet Bağlamında Adli Sosyal Hizmet ve Adli Görüşme Odaları: Eskişehir Adliyesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi* . Kocaeli.

Şentürk, Ş. (2018). Suça Sürüklenmiş Çocuklarda Ana-Baba Tutumları ve Suçun Nedenleri. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi* , 38-48.

Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi,* 35 (2), 82-86.

Taş A (2017) Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Çocuk İhmal ve İstismarı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi *(Yüksek lisans tezi).* Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

Tıraşçı, Y. ve Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34 (1), 70-74.

Toprak, U. (2011). "Çocuk Suçluluğunun Karakteristik ve Yapısal Özellikleri," *TBB Dergisi,* (95), s. 313-330.

TUİK. (2021). Suça sürüklenmiş çocuklara ilişkin veriler. Türkiye İstatistik Kurumu. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21544 (Erişim Tarihi: 09.06.2023)

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "X. Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Ön Rapor" Raportör Doç. Dr. Hakan Acar. http://www.onuncuplan.gov.tr/cg15/Belgeler/Çocuk%20ÇG-%20Ön%20rapor%20ve%20alt%20çalışma%20grupları%20raporları/Ön%20rapor-çocuk%20çalışma%20grubu.pdf (Erişim Tarihi, 10. 06. 2023).

Uluğtekin, S. (2004). Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları. *Türkiye Barolar Birliği Yayınları:*71, ANKARA

UNICEF (2017) Annual Results Report 2017: Child Protection.New York, UNICEF.

WHO (2016) Violence against children. https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_2. (Accessed 20.05.2023).

Yağbasan, Y. (2010). Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri ve Cezai Sorumluluğu *(Yüksek Lisans Tezi)*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale

Yam, F. C. (2020). Çocuk Cinsel İstismarına Yönelik Müdahale Basamakları ve İşlevlerinin Kuramsal Olarak İncelenmesi, *Çocuk ve Gelişim Dergisi,* 3 (5), 61-77

Yaman, F., & Vatansever, Ş. (2022). Adli Görüşme Odalarının İşlevselliği Üzerine Bir Çalışma: Bursa Adliyesi. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi , 186-204.

Zengin, E., & Kesgin, M. (2013). Yerel Yönetimlerin Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde İlgili Kurumlarla Etkileşimi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 13-32.

SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DİJİTALLEŞMENİN ETKİSİYLE MODERNLEŞEN DÜNYADA YAŞLILIK

AGING IN A MODERNIZING WORLD WITH THE INFLUENCE OF DIGITALIZATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL SERVICES

Sosyal Hizmet Uzmanı, Aleyna BAYKAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, - 0000-0001-7644-2356

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi ile hayatın her evresinde dijitalleşmeden bahsetmek mümkündür. Dijitalleşme sürecinin çeşitli avantaj ve dezavantajları mevcuttur. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile her şey daha hızlı ve kolay halledilebilirken yaşlı bireyler için bu duruma sosyal adaptasyon sağlamak o kadar kolay olmamaktadır. Bu makale dijitalleşmenin etkisiyle modernleşen bu dünyada yaşlılığı temel almış ve sosyal hizmet bağlamında incelemiştir. Yapılan bu incelemede yaşlı bireylerin yaşamış olduğu çağa sosyal uyum sağlama konusunda hangi noktada olduğunu ve bu sürecin nasıl iyileştirilmesi gerektiği hakkında detaylı bilgi sahibi olmak amaçlanmıştır. İlk olarak yaş, yaşlanma, yaşlılık, dijitalleşme, modernleşme ve sosyal hizmet kavramları incelenmiş sonrasında yaşlılık ve sosyal hizmet ilişkisine odaklanılmıştır. Çalışmanın son aşamasında ise yaşlılıkta sosyal bir sorun olarak dijital adaptasyon problemi sosyal hizmet bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yaşlılık, Dijitalleşme, Modernleşme ve Sosyal Hizmet*

ABSTRACT

It is possible to talk about digitalization at every stage of life with the development of technology. The digitalization process has several advantages and disadvantages. It is not so easy for elderly individuals to adapt to this situation socially while everything can be handled faster and easier with globalization and technological developments. This article is based on aging in the context of social work and examines aging in this modernizing world with the effect of digitalization. In this study, it was aimed to have detailed information about the point of social adaptation of the elderly individuals to the age they lived in and how this process should be improved. First, the concepts of age, aging, old age, digitalization, modernization and social work were examined, and then the relationship between aging and social work was focused. In the last stage of the study, the problem of digital adaptation as a social problem in old age was discussed in the context of social work.

Key Words: *Old Age, Digitalization, Modernization and Social Work*

1. GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan itibaren çağlar kapanıp yeni dönemler açılmıştır. Her yeni bir çağın açılıp kapanmasında tarihi açıdan önemli olaylar bulunmaktadır. İçinde yaşanılan bu çağın ise kendine ait en belirgin özelliği teknolojinin gelişmesiyle dijitalleşme olmuştur. Dijitalleşme, her alanda varlığını aktif olarak göstermektedir. İnsanlık olarak ise bu aktifleşen dijital dönemde, çağı yakalamak adına sosyal adaptasyon sağlamak bize zorunlu kılınmıştır. Bir nesil mevcut bu çağın içinde dünyaya gelmiştir. Başka yaş kuşaklarında yer alan kimseler, özellikle yaşlı bireyler başta olmak üzere, teknolojinin içine dünyaya gelen kuşak olmaktan ziyade, teknolojinin gelişmesindeki sürece tanıklık eden kuşak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü çağı yakalamak bu kimseler için teknolojiyi aktif kullanım ve benimseme noktasında zorlu bir süreç olmaktadır.

Teknoloji kullanımı davranışsal bir eylemdir. Kullanım davranışı belirli bir sürecin sonunda meydana gelmektedir ve bu davranış her zaman kabullenme noktasında belirleyici olarak karşımıza çıkmamaktadır. Kullanıma yönelik bu eylemi gerçekleştiren birey, eylemi bir zorunluluktan ötürü gerçekleştirmiş olabilir. Bu suretle kabul davranışı ile kullanım davranışını her zaman aynı bağlam içerisinde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bu iki davranış kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmelidir (Özsungur, 2018).

Yaşlı bireyler için teknoloji, temel sağlık hizmetleri, kişisel bakım, evsel bazı ihtiyaçlar, sosyalleşme ihtiyacı ve varsa bireyin herhangi bir engel durumundan ötürü ihtiyaç duyabileceği diğer gereksinimler noktasında kolaylaştırıcı çözümler sunmaktadır (Ekici & Gümüş, 2016). Yaşlı bireyler için teknoloji her ne kadar kolaylaştırıcı rol oynasa da yaşlı bireyler teknolojik gelişmeyi her zaman benimseyemezler. Örneğin televizyon kullanımı hemen hemen her yaşlı birey için benimsenmişken akıllı telefonların kullanımı noktasında durum aynı olmamıştır. Hala yaşlı bireylerin büyük bir kısmı akıllı telefon kullanımı noktasında direnç göstermekte ve bu telefonların kullanımı benimsememektedir (Ekici & Gümüş, 2016). Bu sebeple teknoloji kullanımını öğrenme noktasında davranış geliştirilmeleri, incelenmesi gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TANIMLAR

2.1. Yaş, Yaşlanma ve Yaşlılık

Yaş, yaşlanma ve yaşlılık kavramları incelendiğinde bu kavramların birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Literatürde ve günlük hayatta iç içe kullanılan bu kavramlar sıkça karşımıza çıkmaktadır. *Yaş* kavramı, hayatın herhangi bir dönemi için kullanılmaktadır. Örneğin üç yıldır bir köpeğe sahibim ya da iki yıldır araba almayı bekliyorum ifadelerindeki zaman kavramı yaşı ifade etmektedir. *Yaşlanma* kavramı ise belli bir yaştan diğer yaşa geçiştir ve bir süreci ifade eder. Örneğin bir yaşından dört yaşa geçişte yaşlanma olarak ifade edilirken altmış yaşından altmış üç yaşına geçişte yaşlanma olarak tanımlanır. Son olarak *yaşlılık* kavramı ise sadece Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen belli bir yaşın üstünde olma halidir. Bu yaş sınırı da Dünya Sağlık Örgütü tarafından 65 yaş ve üstü olarak belirlenmiştir (Taşçı, 2018).

2.2. Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet, bireylerin ve grupların topluma sosyal adaptasyonunu sağlamak için profesyonel yardım etmesinin sistematik yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı ise, bu sistematik yardımın profesyonel uygulayıcısı konumundadır. İhtiyaç sahiplerinin iç kaynaklarını geliştirmeleri ve onları harekete geçirmek için onların bulunduğu noktadan başlayarak onlarla birlikte çalışmaktadır. Gerekirse değişimi sağlayabilmek için dış kaynaklardan destek almaktadır. Müracaatçı ve kaynaklar arasında köprü işlevi görerek kolaylaştırıcı ve kaynaklara ulaştırıcı bir rol görev üstlenmektedir. Şöyle ki, sosyal hizmet toplumdaki harmoniye katkı sağlamaya çalışmakta ve herkes için sosyal refahı amaçlamaktadır. Diğer mesleklerde olduğu gibi kendi bilgi, beceri ve değer temelleri bulunmaktadır. Mutlak gücünü bu temelleri üzerinden almaktadır. (IFSW, 2014)

2.3. Dijitalleşme

Dijitalleşme kavramı, en temel tanımıyla sahip olunan bilgilerin herhangi bir teknoloji aygıt aracılığıyla işlenip dijital ortamda tüketime sunulmasındaki süreç olarak ifade edilmektedir (Üzmez & Büyükbeşe, 2021). Teknoloji insan hayatının her alanını etkilemektedir ve teknolojik gelişmeler dijitalleşme sürecinin en önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Gündelik yaşamda teknolojinin gelişmesiyle birlikte her şey yavaş yavaş dijitalle evrilmektedir. Bu bağlamda dijitalleşme bireylerin günlük alışkanlıkların değişmesine yol açmaktadır. Bireyler arası iletişim kurma becerileri, farklı sosyal alışkanlıkları ve günlük aktivitelerini uygulama biçimlerinde bireylere değer katmaktadır (Tuna Uysal, 2020).

2.4. Modernleşme

Modernleşme kavramı, tarihsel olarak daha geleneklere dayalı, gelişmemiş toplumsal değer ve ilkelerin yerine, modern ölçütlerin benimsenerek her alanda bu ölçütlere geçişi ifade etmektedir (Çetin, 2007). *Modernleşme kuramı* ise, II. Dünya Savaşı sonrası Batı'da yeni siyasi ve ekonomik alanlarda yaşanılan gelişmeler doğrultusunda Batılı sosyal bilimcilerce ortaya atılmıştır. Kuram, bu gelişmeler çerçevesinde, Batı'nın kendi dışında kalan toplumlara bakış açısını ifade etmektedir (Coşkun, 1989). Modernleşme kavramı nazarında içinde bulunduğumuz çağın en ayırt edici özelliği olan dijitalleşme süreciyle modernleşme çabasına dair yaşlı bireylerin yeni dünya düzenine sosyal adaptasyonu büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda günümüz dünyasında modernleşme ve dijitalleşme kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidir.

3. YAŞLILIK VE SOSYAL HİZMET

Erikson'a göre, insanın gelişimi psikososyal evreler içinde devam eder. Bu psikososyal gelişim, insanın ömrü boyunca devam etmektedir ve toplamda sekiz evreden oluşmaktadır. Erikson'un tanımlamış olduğu her gelişimsel evrenin kendine özgü gelişimsel bazı hedefleri mevcuttur. Kişi her evrede farklı bir karmaşa ve çatışma ile karşı karşıya gelir. Gelişimsel

evreleri tamamlamanın şartı ise yaşanılan bu karmaşa ve çatışma süreçlerini sağlıklı yönetebilmekten geçmektedir (Gürses & Kılavuz, 2011). Tamamlanan bu evrelerin son aşamasını yaşlılık dönemi oluşturmaktadır.

Yaşlılığın net bir tanımı olmamakla birlikte Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşlılık tanımı 65 yaş üstü bireyleri kapsamaktadır. Yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalarda da Dünya Sağlık Örgütü'nün yapmış olduğu kronolojik yaş tanımının kullanıldığını görülmektedir (Ak, 2016). Yaşlılık dönemini tek boyutlu ele almamak gerekmektedir. Yaşlılığın fiziksel, psikolojik, sosyal boyutları vardır ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir (Beğer & Yavuzer, 2012). Yaşlı olmak ifadesi aynı zamanda bir birey olmayı ifade etmektedir. Bu sebeple birey, özünde insan olmaktan kaynaklı birtakım haklara sahiptir. Sahip olunan bu hak ve özgürlükler bireyin varoluşuyla doğrudan ilişkilidir. Bahse konu olan bu hak ve özgürlükler insan hakları çatısı altından toplanmaktadır (Taşçı, 2018). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25. maddesine göre, yaşlı bireyin sağlığını ve sosyal refahını tehdit edecek herhangi bir dezavantajın oluşması suretiyle, bireyin sosyal hizmetler ve sosyal politika uygulamalarıyla güvenlik hakkı mevcuttur (İnsan Hakları Derneği, 1999).

Sosyal hizmet, merkezinde bireyi konumlandırmasıyla insan hakları ile yakından ilişkili bir meslektir. Sosyal adalet ve self determinasyon kavramları, sosyal hizmet uygulamasının temelini oluşturmaktadır. Bu iki kavram mikro, mezzo ve makro ölçüde eşitlik ve özgürlük ile ilişkili olup sosyal hizmetin genelci yaklaşımı bu iki kavram üzerine şekillenmektedir (Şahin, 2002). Sosyal hizmet uygulamalarının odağında dezavantajlı birey ve gruplar yer almaktadır. Bu bağlamda yaşlı bireyler de sosyal hizmetin müracaatçı kitlesini oluşturmaktadır; çünkü kimi yaşlı bireylerin özel alanda da kamusal alanda da insan hakları ihlaline maruz kaldığı bilinmektedir. Bahse konu olan ihmal ve istismar fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik veya cinsel boyutta olabilir. (Ife, 2015)

Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanları, yaşlı ihmal ve istismarı konularında çalışması gereken öncelikli meslek gruplarından biridir. Sosyal hizmet uzmanları öncelikli olarak yaşlı bireyin iyilik halini sağlamayı amaç edinerek bireyin maruz kaldığı şiddet varsa bahse konu olan şiddet eylemini önlemeli ve yaşlının güvenliğini sağlamalıdır. Yaşlının ihtiyaç duyduğu öncelikli hizmetleri planlamalı ve hizmetlere erişim noktasında kolaylaştırıcı rol oynamalıdır. Sosyal hizmet uzmanının yaşlı bireylerle çalışırken kullanabileceği müdahale yöntemleri arasında: krize müdahale, sürekli izleme ve değerlendirme, kısa vadeli müdahale, uzun vadeli müdahale, kurumsal yerleştirme ve uygun bakım hizmetinin sağlanması ve ihtiyaca yönelik eğitim hizmetleri yer almaktadır. Sosyal hizmet uzmanı yaşlının içinde bulunduğu durumu analiz ederek en uygun planlı müdahaleyi uygulamakla yükümlüdür (Payne, 2005). Müdahale planı müracaatçıya özel olmalıdır ve tanımlanan ihtiyaç üzerine yapılandırılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı müdahale planını uygularken müracaatçının bulunduğu yerden başlamalıdır.

Yaşlılara yönelik hizmet modelleri psikososyal destek, kurum bakımı ve evde bakım başlıkları altında detaylı sınıflandırılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı yaşlı refahına yönelik çalışmalarında yaşlı bireyin temel ihtiyaçlarını karşılama ve yaşam kalitelerini arttırma çalışmaları dışında kognitif değerlendirme, sağlık sürecine destek ve ihtiyaç duyulan danışmanlık hizmeti sağlayarak yaşlının ihtiyaç duyduğu psikososyal destekte yaşlının yanında

olma, yaşlının ailesini de müdahale sürecine dahil etmek gibi çalışmalar yürütmektedir (Şener, 2022). Sosyal hizmet uzmanı yaşlının ihtiyacına yönelik müdahale planını tasarladıktan sonra uygulama noktasında çeşitli rol ve sorumluluklara sahiptir. Bu rol ve sorumluluklar: Destekleyici rolü, aracı rolü, aktivist rolü, savunucu rolü, arabulucu rolü, görüşmeci rolü, eğitimci rolü, güçlendirici rolü, öncü rolü, güçlendirici rolü, koordinatör rolü, araştırmacı rolü, sözcü rolüdür (Zastrow, 2013).

4. YAŞLILIKTA SOSYAL BİR SORUN OLARAK DİJİTAL ADAPTASYON

Hayatımızın her alanında teknolojik gelişmeler belirgin olarak hissedilmektedir. Bilhassa 2020 yılının başından itibaren hayatımızda çok hızlı bir şekilde yer edinen salgın hastalık tüm sistemleri olumsuz etkilemiştir. Özellikle teknolojik alt yapısı bulunmayan ve dijitalleşmeye yeteri kadar önem vermeyen bireyler ve kurumlar bu süreçte faaliyetlerin aksamaması ve sürdürülebilirliği sağlama noktasında çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Faaliyetlerin sürdürülebilirliği için iş gücünün dijitale adapte edilmesi istenilen hızda gerçekleşmemiştir. Bu süreçte teknolojiye yeterli ilgiyi gösteren birey ve kurumlar, kriz durumunu daha kontrollü yönetmiş ve sürece en kısa sürede adaptasyon sağlamıştır. Dijitalleşme sürecinde her ne kadar olumsuz sonuçlarla karşılaşsak da olumlu yanlarının da olduğu kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu dönüşüm bahse konu olurken dönüşümün zorlukları ve sonuçları hakkında da konuşmak elzemdir. (Alptekin, 2020)

Tüm bu gelişen bu teknolojik gelişmeler ışığında dijitalleşen dünyaya uyum sağlamak herkes için aynı kolaylıkta olmamaktadır. Dijitalleşmeye adaptasyon sağlayamayan her birey ve kurum, çağın gerisinde kalacak ve yaşanılan döneme ait aidiyet duygusunda zedelenmeler meydana gelecektir. Bu adaptasyon sorununu başlıca yaşayan dezavantajlı grubu ise yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Bunun en büyük etmeni ise z kuşağında dünyaya gelen bireyler gibi çağın içine doğmak yerine teknolojinin gelişmesine tanıklık eden ve öğrenerek sürece uyum sağlamaya çalışan kesim olmalarıyla ilişkilidir. Modernleşme süreciyle birlikte yaşlı bireyler hızla değişen teknolojik gelişmelere ve değişen gündelik yaşama uyum noktasında çeşitli zorluklar yaşamaktadır; çünkü yeni sistem yaşlı bireyler için alışılmış olanın dışında yer almaktadır. Bu dijital dönüşüm yaşlılık döneminin rollerinin farklılaşmasına ve yaşlılığa atfedilen önemin de değişmesine sebep olmuştur. Yaşlı birey, deneyim ve bilgi sahibi bilge kişi konumundayken bu konum değişmiş ve yaşlı bireylerin aciz, çağ dışı ve yardıma muhtaç olduğu düşüncesi kabul görmüştür (Çataloğlu, 2018). Yaşlı bireylere bakış açısındaki bu dönüşümün iyileştirilmesi, yaşlılığın yeniden inşasıyla mümkün kılınabilecek bir konudur.

TÜİK verilerine göre son beş yılda yaşlı nüfusunun %22,5 arttığı bilinmektedir (TÜİK, 2020). Bu veriler ışığında giderek yaşlanan nüfusun toplumsal adaptasyonunu sağlamak gerekmektedir. Bu adaptasyonu sağlamak ise dijital adaptasyonu sağlamakla mümkün olacaktır. Yaşlılığın yeniden inşası ile aktif yaşlanma düşüncesi önem kazanmalıdır. Aktif yaşlanma kavramının mazisi çok eski değildir. Küresel çapta nüfusun hızlı bir şekilde yaşlanmasıyla bu kavram önem kazanmıştır. Yaşam boyu öğrenme ile de yakından ilişkilidir. Yaşam boyu öğrenme, eğitimin her yaşta ve sürekli olması gerektiği düşüncesinin

kavramsallaşmış bir versiyonudur. Yaşlı bireyin aktif yaşlanabilmek için yaşam boyu öğrenme ve aktif kalmanın önemini kabul etmesi gerekmektedir (Aydın & Aydın Sayılgan, 2014).

Aktif yaşlanma sağlamak için bu alanda sosyal politika yapıcı kimselerin birtakım çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Bu alanda yapılacak sosyal politikalarda yaşamsal işlev merkez noktada olmaktadır. Yaşlı bireyler için aktif yaşlanma ve sosyal koruma, bireysel güvenlik ve yaş dönemleriyle ilişkili sosyal bakım, sağlık ve sosyal hizmetlerin kapsadığı diğer bütüncül hizmetler insan haklarını temel alan standartlarda inşa edilmesi, insanlığın geleceği için zaruri bir ihtiyaçtır (Şeker & Kurt, 2018).

Bireylerin yaşlılık sürecine ve çevreye adaptasyonun sağlanması, topluma aktif katılım gerçekleştirmesi ve yaşamdan duyulan hazzın arttırılacağı eylemlerin gerçekleştirilmesi, yaşamsal motivasyon ve memnuniyetin arttırılması noktasında önemlidir. Bu noktada aktif yaşlanma stratejilerini temel alan sosyal politikaların geliştirilip uygulanması, yaşlanmanın ortaya çıkaracağı olumsuz yansımaları ortadan kaldırarak yaşlı bireyin topluma adaptasyonunu sağlayacak ve negatif düşünceleri fırsata çevirerek yaşlının bilgi, birikim ve deneyimlerinden genç kuşakların yararlanabileceği bir mekanizmaya dönüştürecektir (Çolak & Özer, 2015). Her şeyin elektronik olarak gerçekleştiği bu zaman diliminde yapılacak olan stratejik planlama ise öncelikli olarak yaşlının çağı yakalaması ve dijital dönüşüm sürecine adapte olmasıyla başlaması gerekmektedir.

Dijital çağa adapte olmak sadece yaşlı birey için değil sosyal hizmet uzmanları için de zaruri bir ihtiyaçtır. Sosyal hizmet uygulaması ve teknoloji arasındaki ölçütte, sosyal hizmet uzmanlarının teknolojiyi en iyi şekilde kullanması gerekliliğinin önemi vurgulanmaktadır. Teknoloji kullanımı noktasında bazı etik sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, yenilikçi teknolojinin uygulamada ne derece gerekli olduğu sorusudur. İkincisi, yaşlı bireylerin teknolojik yeniliklere ulaşmaktaki güçlüğü ve bu süreci aşarak teknolojiyi etkin kullanabilmeleri için onlara yönelik eğitim planının nasıl olması gerektiğidir. Üçüncüsü, teknolojik ürünlerin yaşlı bireylerin hayatlarını tehdit edip etmeyeceği sorunsalıdır. Dördüncü ve son etik sorun ise, teknolojik bilgilendirmelerin nasıl yapılması gerektiğidir (Özkan & Purutçuoğlu, 2010). Tanımlanan bu etik sorunlara yönelik etkin çalışmalar planlanmalı ve uygulanmalıdır.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Teknolojik gelişmelerle birlikte dijitalleşme yaşamın her alanında kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi insanlar için hızla değişip gelişen bu dünyaya uyum sağlamak oldukça kolay iken kimi insanlar için bu süreç oldukça zordur. Bu dijital dönüşüm sürecine sosyal uyum sağlamakta zorlanan dezavantajlı gruplardan birini ise yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Sosyal alanda kullandıkları akıllı telefonlardan birini aramamak için ya da internetten hastane randevusu almak için başka kimselerden destek alan yaşlı bireylerin var olduğunu bilmekteyiz. Bu yaşlı bireylerin dijital adaptasyonunu sağlama noktasında destek sağlamak için planlı müdahalelerin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Planlı müdahale

oluşturulması noktasında hizmet sağlayacak meslek elemanları ise sosyal hizmet uzmanlarından oluşmaktadır.

Sosyal hizmet bağlamında süreci ele alacak olursak, yaşlılık sosyal hizmetin çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Yaşlı bireylerin iyilik halini sağlamak ve bireysel olarak onların güçlenmesine destek olmak sosyal hizmetin nihai amaçlarından biridir. Sosyal hizmet uygulamaları ve teknoloji arasındaki ölçütte sosyal hizmet uzmanlarının teknoloji kullanımında bazı etik sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu etik sorunlarla mücadele kapsamında yaşlı bireylerin kontrollü ve bilinçli teknoloji kullanmayı öğrenmeleri ve günlük hayatlarına entegre etmeyi başarmalarıyla bahse konu olan etik sorunlara çözümün bulunması öngörülmektedir ve bu konuya yönelik çeşitli projeler planlanmalıdır. Yapılması planlanan bu projelerde yaşlı bireylerin dijitalleşme sürecine sosyal adaptasyon sağlaması beklenilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Yaşlı bireylerin, teknolojik cihazları alanında uzman kimseler tarafından kontrollü ve bilinçli kullanımını öğrenmeleri noktasında atölyeler düzenlenmelidir. Bu atölyelere ek olarak en yaygın kullanılan kitle iletişim cihazı olan televizyonlar vasıtasıyla uygulamalı teknoloji kullanımı noktasında kısa kamu spotları yayınlanıp yaşlı bireylere yönelik bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirilmelidir. E-yaygın sistemi üzerinden halk eğitim merkezlerinde yaşlı bireylere yönelik dijital adaptasyon eğitim programları yerel yönetimlerce düzenlenmelidir.

Her şeyin dijitale dönüştürüldüğü bu çağda herkes için erişimin mümkün olması gerekmektedir. Erişimin ulaşılabilirliğiyle birlikte sosyal hayatta bilinçli teknoloji kullanımı çocuk, yaşlı, kadın, sığınmacı, göçmen vb. sebeplerden ötürü dezavantajlı birey konumunda olan kimseler için de ortadan kaldırılarak herkes için sosyal ve dijital adaptasyon sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Ak, M. (2016). Yaşlılık Olgusu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 1020.

Alptekin, Z. M. (2020). Dijitalleşme Ve Dijital Sosyal Sorumluluk İletişimi. *Uluslararası Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 139.

Aydın, A., & Aydın Sayılgan, A. (2014). Aktif Yaşlanma İle Yaşam Boyu Öğrenme Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 76.

Beğer, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık Ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim Dergisi*, 1.

Coşkun, İ. (1989). Modernleşme Kuramı Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 289.

Çataloğlu, S. (2018). Yaşlılık, Değer Ve Teknoloji. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 27-28.

Çetin, H. (2007). Modernleşme Evrimi: Türk Devrimi. *Muhafazakar Düşünce*, 23.

Çolak, M., & Özer, Y. E. (2015). Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal Ve Yerel Düzeydeki Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 117.

Ekici, S. K., & Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta Teknolojinin Kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, 26.

Gürses, İ., & Kılavuz, M. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişimin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 155.

Ife, J. (2015). Kamusal Ve Bireysel İnsan Hakları. J. Ife İçinde, *İnsan Hakları Ve Sosyal Hizmet* (M. T. Tunç, Çev., S. 80). Ankara: Nika Yayınevi.

Ifsw. (2014, Ağustos 7). *Internatıonal Federatıon Of Socıal Workers*. (İ. Artan, Düzenleyen) 2022 Tarihinde Ifsw.Org: Https://Www.İfsw.Org/Sosyal-Hizmet-Nedir/ Adresinden Alındı

İnsan Hakları Derneği. (1999, 11 30). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.* İnsan Hakları Derneği: Https://Www.İhd.Org.Tr/İnsan-Haklari-Evrensel-Beyannames/ Adresinden Alındı

Özkan, Y., & Purutçuoğlu, E. (2010). Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci. *Aile Ve Toplum Eğitim Kültür Ve Araştırma Dergisi*, 43.

Özsungur, F. (2018). Yaşlıların Teknoloji Kabul Ve Kullanım Davranışlarının Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerinin Analizi: Adana Örneği. Ankara, Türkiye. File:///C:/Users/Hp/Downloads/Yaslıların_Teknolojı_Kabul_Ve_Kullanım_D.Pdf Adresinden Alındı

Payne, B. K. (2005). *Crime And Elder Abuse; An Integrated Perspective.* U.S.A: Charles C Thomas Publisher Ltd.

Şahin, F. (2002). Genelci Sosyal Hizmet'in Doğuşunu Hazırlayan Etmenler. F. Şahin İçinde, *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar* (S. 7). Ankara.

Şeker, A., & Kurt, G. (2018). Yaşlılık Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Nüfusbilim Dergisi*, 12.

Şener, B. B. (2022). Geriatrik Alanda Sosyal Hizmet Müdahaleleri. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, 58.

Taşçı, F. (2018). Yaşlı Olmanın Çerçevesi Ve Sosyal Politikalar: Hayatın En Zor Çağında Yaşlı Olmak. F. Taşçı İçinde, *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım Ve Uygulama* (S. 66-80). İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. *Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44.

Tüik. (2020). *İstatistiklerle Yaşlılar.* Tüik. Türkiye İstatistik Kurumu. 05 22, 2022 Tarihinde Https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227 Adresinden Alındı

Üzmez, S. S., & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme Sürecinde Bilgi Yönetiminin İşletmelerin Teknoloji Uyumuna Etkileri. *Beyder*, 123.

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş.* Ankara: Nika Yayınevi.

GAZZE'DEKİ KADINLAR İKİ SAVAŞ ARASINDA: 1920 ÖNCESİNE YOLCULUK
WOMEN İN GAZA AMİDST TWO WARS: A RETURN TO PRE-1920S

Luna HOOH

Radyo, Televizyoun ve Sinema yüksek lisans mezunu, Nablus, Filistin

ORCID: 0000-0002-4650-4170

ÖZET

Son zamanlarda, özellikle Gazze Şeridi'nde başlayan çatışmalar gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Çatışmaların kadınlar üzerindeki etkilerini ele alan bu çalışma, kadınların özel ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamasından kaynaklı hijyen ile ilgili zorluklarla mücadelesini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Filistinli kadınlar çalışmanın genel evrenini, Gazze'de 7 Ekim 2023'ten bu yana devam eden savaşın zor koşullarında yaşayan kadınlar ise örneklemini oluşturmaktadır. İsrail işgalinin yol açtığı savaş ve zorlu yaşam koşullarının, Gazze'deki kadınların sağlık sorunlarını artırdığı ve ateş altındaki kadınların hijyen eksikliğiyle de karşı karşıya kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Savaşın şiddeti arttıkça, kadınların özel hijyen bakımına erişimi azalmaktadır, bu da ters bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu çalışma, Gazze'deki insanların 141 gündür içinden çıkamadıkları kaosun en tehlikeli yönlerinden birini vurgulayarak bu durumu evrensel bir perspektifle tüm dünyaya aktarmaya çabalamaktadır.

Anahtar kelimer: Gazze, savaş, kadınlar, özel ihtiyaçlar, doğum.

ABSTRACT

In recent times, the conflict in Palestine, with a particular focus on the Gaza Strip, has gained significant attention. This study delves into the impact of the conflict on women, aiming to highlight the challenges they face in maintaining hygiene due to insufficient attention to their specific needs. The research focuses on Palestinian women residing in Gaza, enduring the harsh conditions of the ongoing conflict since October 7, 2023, serving as a representative sample of the broader context. The overarching conclusion underscores that the war and the difficult living conditions resulting from the Israeli occupation not only exacerbate the health issues experienced by Gazan women but also expose them to danger, both directly through violence and indirectly through unsanitary environments. Moreover, as the conflict intensifies, women's access to essential hygiene care experiences a paradoxical decline. This study endeavors to shed light on one of the most perilous aspects of the ongoing plight endured by Gazans, articulating it to the global community.

Key words: Gaza, war, women, special needs, period, birth, postpartum.

Giriş

21. yüzyılda yaşamamıza rağmen hayatını yüzyıllar öncesini ait yöntemler ile sürdürmek zorunda kalan insanlar bulunmaktadır. Bu durumun sebebi farklı alanlarda yeni icatların

olmaması değil, savaşların sürmesi ve o savaşların toplumları olumsuz yönde etkilemesidir. Farklı ülkelerde devam eden çatışmalar göstermektedir ki dünyadaki değişime ve gelişime rağmen insanlığın savaşma arzusu son bulmamaktadır.İsrail'in Gazze'ye yönelik 7 Ekim 2023'te başlattığı savaş, günümüzdeki en yeni savaştır. Savaş sözcüğü siyasetten uzak bir şekilde devletler arasında silahlı mücadele anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle savaş, "Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen çaba" olarak tanımlanmaktadır. (TDK). Gazze'ye yönelik savaşı siyasetten ayrı düşünmemek gerekir çünkü bu savaşın ana taraflarından biri Filistin direnişinin siyasi temsilcisi olan Hamas'tır. İsrail'in en önemli amacı ise direniş gruplarını ortadan kaldırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Gazzeli siviller öldürülmektedir.

Çocuklar ve toplumun yarsını temsil eden kadınlar yani Gazze'deki savaşın sivil ölümleri %70'i aşmıştır. 900 binden fazla kadın ve kız, evlerinden edilmiştir (UN WOMEN, 2024). Bu veriler binlerce kadının ve kızın zor durumda kalarak, özel ihtiyaçlarının karşılayamadıklarına işaret etmektedir. Özel ihtiyaçlar regl döneminde, doğumda ve doğumdan sonraki lohusa sürecindeki onların kullandıkları hijyenik pedleri ve almaları gereken fiziksel, psikolojik desteği ifade etmektedir. Söz konusu dönemlerde kadınlar genel olarak daha hassaslaşmakta ve bu durumdan psikolojileri de etkilenmektedir. Özellikle regl döneminin her ay tekrarlanması kadınar için bu zorlu süreci aylık bir rutine dönüştürmektedir. Bahse konu dönemlerde kadınlar tuvalete daha fazla gitmektedir. Ancak savaşın başladığı günden bugüne yerinden edilmiş insanların toplandığı alanlardaki (UNRWA okulları, hastaneler, kamplar vs.) var olan su miktarı ihtiyacı karşılamamaktadır. Gazze şehrindeki su arıtma tesislerinin de savaş nedeniyle hasar gördüğü tespit edilmiştir. Saldırılar öncesinde Gazze'de su ihtiyacı deniz suyu arıtma tesisleri, su kuyuları ve işgalci İsrail'den satın alınan Mekorot suyundan karşılanmaktaydı. Ancak savaş nedeniyle tüm bu kaynaklar zarar görümüştür (RW Response, 2024, s. 1). Su sorununun kişisel hijyen üzerindeki etkisini belirtmek çok önemlidir çünkü hijyen eksikliği ayrıca cilt hastalıkları, ülserler ve birçok enfeksiyona da yol açmaktadır.

Regl Döneminde Pedsiz Kalmak

Regl dönemi genellikle kadınlarda 8 ila 15 yaş aralığında başlayarak 45 ila 55 yaşlarına kadar devam etmektedir. Bu süreçte her 21 ila 35 günde aylık döngüler halinde vajinal kanamalar gerçekleşmektedir (Medical Park, 2020). Regl dönemi daha erken yaşlarda başlayarak kişinin hayatında aylık periyotla devam etmesi nedeniyle lohusa döneminden daha fazla yaşanmaktadır. "Regl dönemi, biyolojik süreç dışında, kültürel ve psikolojik süreçleri dahil edersek dünya nüfusunun yarısının yaşadığı bir süreçtir." (Elpeze Ergeç vd., 2023, s. 20).

Bunun yanı sıra regl dönemini en çok etkileyen faktörlerden biri de kadınların ekonomik durumlarıdır. Tüm toplumlarda insanlar normal hayatta farklı ekonomik seviylerde farklı maddi imkanlar ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu farklılık regl döneminde kadınların kullandıkları hijyen pedlerinden de anlaşılabilmektedir zira hijyen pedleri de kalitesine ve fiyatına göre çeşitlilik göstermektedir. Gazze'de yaşanan savaşın etkisiyle kadınların ekonomik gücünün bir önemi kalmamıştır çünkü ihtiyacını karşılamakta zorlanan kadınların hijyen pedi seçme lüksü bulunmamaktadır. Öyle ki Rafah sınırından gelen yardımlar kısıtlı olduğundan Gazzeli kadınların çoğu hijyenik pedler alternatif bulmaya çalışmaktadır. Savaş koşullarında bulabildikleri alternatifler ise farklı kumaşlar, çadır artıkları ve bebeklerin kullanılmış

bezleridir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'na göre, 690 binden fazla kadın ve kız çocuğunun adet hijyen ürünlerine erişimi kısıtlıdır (UNFPA, 2023). Yerinden edilmiş Hala Ataya bir röportajında durumunu şu şekilde izah etmektedir: "Çocuklarımızın bezlerini silip kullanıyoruz" (France 24 Arabic, 2024). Aynı zamanda bazı kadınlar mecburen doktora danışamadan doğum kontrol haplarını alarak regl olmalarını geciktirmeye çalışmaktadır. Bu durum ise bünyelerinde ağrı ve acıya neden olmaktadır (DW Jaafar Talk, 2023).

Bilindiği üzere kadınların ihtiyaçları her zaman erkeklerin ihtiyaçlarından daha fazladır. Tarih boyunca bulunan yeni icatlar her geçen gün insanlığa gelişmiş ve daha konforlu bir hayat imkanı sunmaktadır. Ancak savaş koşulları tüm gelişmişliğe rağmen toplumları geriye götürebilmektedir. Gazzeli kadınların yaşadığı zorluklar önemli bir örnektir. Zira hijyenik pedler bulamayan kadınlar, 1920'den önceki yıllara yani pedlerin olmadığı zamanlara geri dönmektedir. Gazzeli kadınların hijyen sıkıntıları sadece regl döminde değil, doğum ve lohusa sürecinde de görülmektedir. Gazzeli Suad Mukbel, "Kadınlar olarak artık hiçbir mahremiyetimiz kalmadı" ifadesiyle düştüğü hali anlatmaktadır (Aljazeera, 2023).

Doğumda Kadınların Canlarıyla Mücadelesi

Doğum yapmak da regl olmak gibi hassas bir dönem anlamı taşımaktadır. Bir kadın için doğum yapmak çok özel ve kutsal bir an olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla doğum ne kadar güvenli ve temiz bir yerde gerçekleşirse o kadar sorunsuz ve risksiz sonuçlanacaktır. Gazze'deki kadınlar savaş nedeniyle artık ne güvenli ne de hijyenik bir ortamda doğum yapabilmektedir. Savaş, kadınların hastanelere gidip doğum yapabilme hakkını elinden almakta, onları bu haktan yoksun bırakmaktadır. 4 ayı aşkın süredir devam eden saldırılarda Gazze'nin her yeri bombalanmaktadır. Bir yer bombalanmıyorsa İsrailli nişancılarla doludur. Yani bombalı saldırılarda ölmeyen kişilerin sokakta yürürken nişancıların kurşunlarıyla ölme ihtimali çok yüksektir. İnsanlar evlerinde ya da var oldukları yerlerde istedikleri gibi hareket edememektedir. Savaştan şehrin alt-üst yapısı da zarar gördüğünden ambulanslar sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bölgeye ulaşamamaktadır. Bu nedenle bir çok kadın ya evde -evi hala varsa- ya da çadırda çocuklarını doğurmak zorundadır. Bir kadın evinde tuvalette bebeğini doğurmuşken başka bir kadın evde çocuğunu tek başına doğurup bebeğini göğsüne taşımış ve göbek bağını kesmek için en yakın sağlık merkezine ulaşana kadar bir buçuk saat yürümüştür (Gaza Story, 2024). Başka bir kadın ise doğum için doktordan telefon ile yardım almak zorunda kalmıştır (ALWATAN, 2023). Savaş nedeniyle hastanede yapılan doğumlar da doğru şekilde gerçekleşememektedir. Gazzeli kadınlar bu anlamda büyük güçlük içerisindedir. Sayısı 50 binden fazla olan hamile kadınların bazıları mevcut ilaçların yetersizliğinden dolayı bebeklerini anestezi olmadan sezaryen ile doğurmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca bu doğumların tahminen yüzde 15'inde mevcut olmayan tıbbi müdahaleyi gerektiren komplikasyonlar yaşanacaktır (Wilson Center, 2023). Hamile kadınların bazıları her ne kadar normal doğum yapmayı planlamış olsalar da saldıralarda yaralandıkları için erken doğum ve sezaryen ile doğum yapmak zorunda kalmaktadırlar. Sonuç olarak Gazze Şeridi'ndeki sezaryen oranı 3 kat artarken kürtaj ameliyatları eşi benzeri görülmemiş bir şekilde artmaktadır. Henüz çocuk sahibi olmayan kız ve kadınların histerektomi olduğu görülmektedir (AlJazeera, 2023). Aslında anestezi olmadan ameliyata girmek yalnızca hamile kadınların değil, tüm yaralı Gazzelilerin karşılayabileceği bir ihtimaldir.

BM Kadın Birimi İcra Direktörüne göre her gün 180 kadın, su, ağrı kesici, sezaryen anestezisi, kuvöz elektriği ve tıbbi malzeme olmadan bebek doğurmaktadır (UN, 2023). Filmlerde izlenen sahneler Gazze'de hayatın ta kendisidir. Yeni doğan kız çocuğu Yara'nın annesi doğum anlarını bu sözlerle ifade etmiştir "Yara'yı doğurduğum yer, kadınların doğum yaptığı bir doğumhane değildi ve hiçbir mahremiyetim yoktu. Genç, yaşlı, yerinden edilmiş insanlar etrafıma toplanmıştı. Ben bakımsız bir şekilde çadırda doğurdum. Hamileliğimin son aylarında aldığım ve hamileliğim süresince ihtiyaç duyduğum folik asit, demir hapları, vitaminler ve kalsiyuma erişimim yoktu." (Gaza Story, 2024). Bazı kadınlar ise bebekleriyle birlikte hayattan ayrılmaktadır. Gazze'de her saat 2 anne öldürülmektedir (UN WOMEN, 2024).

Postpartum Dönemde Konfor Eksikliği

Gazze'deki kadınların regl dönemi ve doğum sürecinde yaşadıkları yorgunluk ve işkenceler doğum sonrasına yani lohusa sürecine kadar uzanmaktadır. Doğum sonrası dönemde de kadınların özel ihtiyaçları vardır. Lohusalık dönemi kadının fiziksel ve ruhsal olarak çok hassas olduğu bir dönemdir (Başer vd., 2005, s. 54). Bu süreçte kadın, regl döneminde gibi kan kaybedeceğinden hijyen pedleri kullanmalıdır. Haliyle suya da önemli bir ihtiyaçtır. Yine bu dönemde her kadın ailesininin özellikle de annesinin yardım ve desteğine ihtiyaç duymaktadır. Savaş koşullarının hüküm sürdüğü Gazze'de bu ihtiyaç bir lükse dönüşmüştür ve bu koşullarda çevresinden ya da ailesinden yardım alabilen kadınlar şanslı sayılmaktadır.

Lohusalıkla ilgili yapılan bir çalışmada Ateş ve Demirbağ, lohusaların evlerinde hissettikleri konforun hastanede ortamından daha yüksek olduğu sonucu elde etmiştir(Ateş ve Demirbağ, 2021, s. 28). Söz konusu konfordan binlerce Gazzeli kadın mahrumdur. Ne hastenelerde ne evlerinde, ne kendileri ne yavruları huzur bulamamaktadır. Gazze'de hamile kadınlar konforu bir kenara bırakıp ölümü göze alarak doğum yapmaktadır. Kurşun ya da bombardıman ile ölmezse zorlu yaşam koşulları ile ölüme itilmektedir.

Gebelik süreci ve sonrasında anne ve bebeğin sağlığı için beslenme de oldukça önemlidir. Bir annenin sağlıklı beslenmesi emzireceği bebeğini de sağlıklı besleyebileceği anlamı taşımaktadır. Emziren annelere sağlıklı beslenmenin yanı sıra günde en az 3 litre su içmeleri tavsiye edilmektedir ancak Gazze'deki kadınlar için bu mümkün değildir (Wilson Center, 2023). Çünkü Gazze'de insanlar açlık ile karşı karşıyadır. Ne hamile kadınlar ne de doğum yapan kadınlar alması gereken özel ilgi ve besini almaktadır. Bu durum annenin sağlığı kadar bebeğin de sağlığını etkilemktedir. Oysaki "İyi beslenme için en önemli dönem hamilelikten çocuğun iki yaşına gelene kadar geçen bin günlük süredir." (UNICEF).

Gıda yetersizliğini daha sert ve etkileyeci bir şekilde anlatmak gerekirse Gazze'deki hayvanların sokaklarda şehit düşenlerin cansız bedenleri yediği görülmektedir. Dr. Haneen Aldaya ailesini kedi ve köpeklerin elinden aldığını anlatmaktadır.

> *Ben kedileri ve köpekleri ailemin ölülerini yerken ve kanını içerken gördüm. Onların peşinden gittim ki ağızlarındaki ailemin parçalarını alıp gömebileyim diye* (Aljazeera Mubasher, 2024).

Gazze'de lohusalık rahat ve huzur dolu geçmesi gereken bir süreç olmak yerine huzursuz ve mahremiyetsiz bir dönem haline gelmektedir. Gazzeli kadınlar lohusalıkta bebek sahibi olmanın mutluluğunu yaşayamadan hayatta kalabilmenin mücadelesini vermektedir.

Sonuç

Gazze'deki kadınlar da diğer sivil halk gibi, kara ve hava saldırılarının durmaksızın devam ettiği 133 günlük bir savaş sürecini yaşamaktadırlar. Kadınlar İsrail'in başlattığı bu savaşın yanında hijyen eksikliği nedeniyle de bir savaş daha vermektedirler. İsrail'in saldırılarına rağmen ayakta kalanlar, hijyen ve beslenme başta olmak üzere yaşamsal eksiklikler nedeniyle büyük sağlık sorunları ile karşılaşmaktadırlar. Regl dönemi, doğum ve lohusalıkta kadınlar, kullanmaları gereken pedlere, ilaçlara ulaşamamakta ve ihtiyaç duyulan ilgiden, destekten yoksun kalmaktadırlar. Gazze'de bombalardan ölmeyen kadınlar hijyen eksikliği nedeniyle oluşan hastalıklardan ya da anestezisiz yapılan ameliyatlardan ölebilmektedirler. Gazze'deki insani kriz özellikle kadınları ve kızları belirli ve yıkıcı şekillerde etkilemektedir (Barr, 2023). Kadınların yaşadıkları belirsizlik, zarar ve riskler akıl edilmeyecek kadar güçtür. Gazze Şeridi'nde 3 binden fazla kadın, eşlerinin ölümünün ardından dul kalırken aynı zamanda eşlerinin rolünü üstlenerek aileden sorumlu kişi haline gelmektedir (UN WOMEN, 2024).

Çalışmada bahsedilen tüm regl dönemi, doğum ve postpartumda zorluklar kadınların yalnızca sağlık durumlarını değil aynı zamanda psikolojilerini de olumsuz etkilemektedir. Kadınlar Gazze'deki savaştan çıkabilseler dahi savaşın zihinlerinde bıraktığı tahribat ile hayatlarına devam etmek zorunda kalacaklardır. "Göçün koşulları ve yerleşim yerinin sosyal ve sağlık özellikleri, sağlığın ana belirleyicileri arasındadır" (Kumar, 2011, s. 244). İnsanın yaşadığı zorluklar uzun vadede hayatını etkileyebilmektedir. Kendi hayatını ve çocuklarının hayatını kuratarmak için Gazze'den ayrılanlar hep yaşadığı şehre dönme umudu taşımaktadır. Bu durumda kişilerin sağlığına olumsuz yansımaktadır.

Dört aydır Gazze'de yaşananlara bakıldığında tüm dünyanın özellikle de Batının savunduğu insan haklarının ihlal edildiği apaçık ortadadır. Televizyon ve sosyal medyada paylaşılan görüntüler, Gazze'deki Filistinlilerin duygularını tam olarak yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Oradaki olaylar sadece bir savaşın ötesine geçerek savaş suçları düzeyine ulaşmış durumdadır. "Savaş suçları, kasten, yani kasıtlı veya planlı olarak işlenen ihlallerdir." (ICRC). Bu perspektiften ele alındığında, Gazze'deki tüm ihlallerin Filistin toplumunu yok etmeyi amaçladığı sonucuna varılmaktadır. İsrail kuvvetlerinin yaşlıları, kadınları ve çocukları ayırmaksızın hareket ettiği gerçeği, bu iddiayı destekleyen önemli bir kanıt olarak değerlendirilmektedir.

Dünyanın birçok yerinde kadınlar rahatlık içinde özel dönemlerini yaşarken, Gazze'deki kadınlar 7 Ekim 2023'ten bu yana rahatlığın ne anlama geldiğini bile unutmuş durumdadırlar. Gazze'deki kadınlar, toplumun bir parçasını temsil etmekte ve bu kesimin karşılaştığı zorluklar, diğer toplum üyelerini de çeşitli yönlerden etkilemektedir. Oysa kadınlar birey olmanın ötesinde; anne, kardeş, eş olmanın sorumluluğuyla hareket ederek savaşın zorluğunun üstesinden gelmeyi istemektedir.

Genel olarak Filistinli kadınların mahremiyeti yoktur. Gazzeli kadınların yaşadıklarınıın bir kısmı Batı Şeria'daki kadınlar için de geçerlidir.

Özellikle İsrail hapishanelerinde tutulan mahkumlar arasında kadınlar zor koşullarla karşılaşmaktadırlar. Hapiste bir kadın ilaçlarını alamazken, başka bir kadın zindanda çocuğunu doğurmak zorunda kalabilmektedir. Bir diğer kadın ise ameliyat olması gerekirken ameliyat olamamaktadır. O kadınlardan biri olan ve ateşkes sırasında serbest bırakılan İsraa Aljaabees'tir. Addameer Mahkum Bakımı ve İnsan Hakları Derneği kadın mahkumlarının durumlarını şu cümleler ile açıklamaktadır: "Filistinli kadın mahkumlar, şiddetli tutuklamalarla başlayarak insanlık dışı ve zalim muamelelere maruz kalmaktadır. Bu tutuklamalar genellikle sabahın erken saatlerinde, evlerinden aileleri ve çocuklarının önünde, askeri kontrol noktalarında ve hapishanelerde çocuklarını ziyaret ederken gerçekleşmektedir." (ADDAMEER, 2022).

Kudüste Mescidi-Aksa'nın çevresindeki direnişçi Filistinli kadınlar darp ve tacize maruz kalmakta, başörtülerine saldırı ile bu kadınların mahremiyetleri ihlal edilmektedir. Hanadi Al-Halawani ve Hatice Khwais İsrail polisi tarafından sürgün edilen bu kadınlardan sadece ikisidir.

Yukarıda belirtilenlerin özeti, İsrail hükümetinin özellikle Gazze'de tüm yaşam belirtilerini yok etme amacında olduğudur. Kadınlar ise bu hedefin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. Saldırı öncesinde Gazze'nin toplam nüfusunun yüzde 49,3'ünü kadınlar oluştururken ki bu büyük bir orandır (AL-HAQ, 2023). Toplumun neredeyse yarısının yok edilmesiyle İsrail'in hedefine ulaşılacağı anlamına gelmektedir.

Son olarak, Gazze'deki savaşın devam eden etkileri başka bir ülkede, özellikle de Batı'da olsaydı, dünyanın tepkisi muhtemelen daha farklı olurdu. Örneğin, Ukrayna'daki durumu düşünmek bile bu sorunun cevabını bulmak için yeterli olacaktır. Çünkü yaşadığımız çağda olaylar çifte standartlarla değerlendirilmektedir.

Kaynakça

ADDAMEER Prisoner Support and Human Rights Association. (2022). On International Women's Day: Palestinian Women Prisoners Remain Resilient in the Face of Apartheid *[Dünya Kadınlar Günü'nde: Filistinli Kadın Mahkumlar Apartheid Karşısında Dirençli Kalıyor]*. https://www.addameer.org/news/4720, [Erişim: 14 Şubat 2024].

AL-HAQ. (2023). الهجوم العسكري الإسرائيلي على غزة يضاعف معاناة النساء *[İsrail'in Gazze'ye Saldırısı Kadınların Acısını İkiye Katladı]*. https://www.alhaq.org/ar/advocacy/22435.html, [Erişim: 14 Şubat 2024].

Aljazeera. (2023). نساء غزة يعشن ظروفاً لا تطاق ويعانين فقدان الخصوصية *[Gazzeli Kadınlar Dayanılmaz Koşullar Altında Yaşıyor ve Mahremiyet Kaybı Yaşıyor]*. https://www.aljazeera.net/women/2023/12/25/%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%AD%D8%A7%D8%AA%D8%AC%D9%86%D9%88%D8%A8-%D8%BA%D8%B2%D8%A9-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%A9%D8%B4%D8%AF%D9%8A%D8%AF%D8%A9%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D9%85, [Erişim: 11 Şubat 2024].

Aljazeera. (2023). ولادة بلا تخدير.. معاناة وسط حياة مهددة بقصف إسرائيلي على غزة *[Anestezisiz Doğum... İsrail'in Gazze'yi Bombalaması Nedeniyle Yaşam Tehlikesi Altında Olan Acı]*. https://www.youtube.com/watch?v=Qb53yqsQzno, [Erişim: 12 Şubat 2024].

Aljazeera. (2024). الكلاب والبسس كانت تأكل في أشـلاء أهلي.. طبيبة تروي فاجعة استشـهاد 14 شخصا من عائلته *[Köpekler ve kediler ailemin kalıntılarını yiyordu.. Bir doktor, ailesinden 14 kişinin şehadetinin trajedisini anlatıyor]*. https://www.instagram.com/reel/C3SPs4Au_Ai/?igsh=MWRmdXpwN2hzcGh1NQ==, [Erişim: 12 Şubat 2024].

ALWATAN. (2023). ولادة عبر الهاتف... هكذا تعاني السيدات الحوامل في قطاع غزة *[Telefonda Doğum Yapmak... Gazze Şeridi'nde Hamile Kadınlar Böyle Acı Çekiyor]*. https://elections.alwatannews.net/article/1096914/LifeStyle/%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%AF%D8%A9%D8%B9%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%84%D9%87%D8%A7%D8%AA%D9%81-%D9%87%D9%83%D8%B0%D8%A7%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A7%D8%AA%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%88%D8%A7%D9%85%D9%84-%D9%81%D9%8A-%D9%82%D8%B7%D8%A7%D8%B9-%D8%BA%D8%B2%D8%A9, [Erişim: 11 Şubat 2024].

Asi, Y. (2023). Unraveling the Multi-Faceted Impact of Armed Conflict on Women in the Gaza Strip *[Silahlı Çatışmaların Gazze Şeridi'ndeki Kadınlar Üzerindeki Çok Yönlü Etkisini Ortaya Çıkarmak]*. https://www.wilsoncenter.org/blog-post/unraveling-multi-faceted-impact-armed-conflict-women-gaza-strip, [Erişim: 12 Şubat 2024].

Ateş, T. & Demirbağ, B. (2021). Hastane ve Evde Lohusalık Dönemindeki Annelerin Konfor Durumlarının Değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisi Kastamonu, 6* (1)*,* 23-39.

Barr, H. (2023). Israel's Unlawful Blockade of Gaza Sparks Women's Rights Crisis *[İsrail'in Gazze'ye Yasadışı Ablukası Kadın Hakları Krizine Yol Açtı]*. https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/israels-unlawful-blockade-gaza-sparks-womens-rights-crisis-enar, [Erişim: 12 Şubat 2024].

Başer, M., Mucuk, S., Korkmaz, Z. & Seviğ, Ü. (2005). Postpartum Dönemde Anne ve Babaların Yenidoğan Bakımına İlişkin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, *14* (Ek Sayı:Hemşirelik Özel Sayısı), 54-58.

DW Jaafar Talk. (2023). صرخة نساء من غزة عن معاناتهنّ مع الدورة الشهرية *[Gazzeli kadınların regl döneminde yaşadıkları acıyı anlatan çığlığı]*. https://www.youtube.com/watch?v=uI98Wo79pT8&t=26s, [Erişim: 11 Şubat 2024].

Elpeze Ergeç, N., Kantar Davran, M., Yarpuz-Bozduğan, N., Avcıbay, B., Yazgan, H. & Karacan, O. (2023). Regl Döneminin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Açıdan İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 27, 20-40.

France 24 Arabic. (2024). نقص المستلزمات النسائية الصحية يزيد معاناة النازحات في قطاع غزة *[Kadın Sağlık Malzemelerinin Eksikliği Gazze Şeridi'nde Yerinden Edilmiş Kadınların Acılarını Artırıyor]*. https://www.youtube.com/watch?v=EV4ZkQaEGaI, [Erişim: 11 Şubat 2024].

Gaza Story. (2024). شهادات أمهات حوامل وحديثات الولادة في غزة عن الحرب *[Gazze'deki Hamile Annelerin ve Yeni Doğan Bebeklerin Savaşla İlgili İfadeleri]*. https://gazastory.com/archives/5198, [Erişim: 11 Şubat 2024].

ICRC (International Committee of the Red Cross). القاعدة 156: تعريف جرائم الحرب *[Madde 156: Savaş Suçlarının Tanımı]*. https://ihl-databases.icrc.org/ar/customary-ihl/v1/rule156ö [Erişim: 13 Şubat 2024].

Kumar, B. (2011). Health and migration *[Sağlık ve Göç]. Michael,* 8, 240-250.

Medical Park. (2020). Regl nedir?. https://www.medicalpark.com.tr/regl/hg-2272, [Erişim: 11 Şubat 2024].

RW Response. (2024). The Gaza Strip on the brink of a public health catastrophe: Health and WASH Clusters reassert calls for immediate long-lasting ceasefire.

TDK (Türk Dili Kurumu). https://sozluk.gov.tr, [Erişim: 11 Şubat 2024].

UN WOMEN. (2024). Facts and Figures: Women and Girls During The War in Gaza. https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2023/10/facts-and-figures-women-and-girls-during-the-war-in-gaza, [Erişim: 11 Şubat 2024].

UN (United Nations). (2023). أمام مجلس الأمن، مسؤولات أمميات يستعرضن وضع النساء والأطفال في غزة ويرحبن بالهدنة الإنسانية *[Güvenlik Konseyi öncesinde BM yetkilileri Gazze'deki kadın ve çocukların durumunu gözden geçiriyor ve insani ateşkesi memnuniyetle karşılıyor]*. https://news.un.org/ar/story/2023/11/1126312, [Erişim: 12 Şubat 2024].

UNFPA (United Nations Population Fund). (2023). UNFPA Palestine Situation Report. https://arabstates.unfpa.org/en/publications/unfpa-palestine-situation-report-3-14-november-2023, [Erişim: 11 Şubat 2024].

UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund). التغذية في مرحلة الطفولة المبكرة... منع سوء التغذية بين الأطفال الرضع والأطفال الصغار *[Erken Çocukluk Döneminde Beslenme... Bebekler ve Küçük Çocuklar Arasında Yetersiz Beslenmenin Önlenmesi]*. https://www.unicef.org/ar/%D9%85%D8%B1%D8%AD%D9%84%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%81%D9%88%D9%84%D8%A9%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A8%D9%83%D8%B1%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%BA%D8%B0%D9%8A%D8%A9, [Erişim: 12 Şubat 2024].

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİMDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN ÖNEMİ

Sosyal Hizmet Uzmanı, Damla BUĞA
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, - 0000-0002-2521-9688
Doç. Dr., Fikri KELEŞOĞLU
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, - 0000-0002-3736-0179

ÖZET

Dünya üzerinde göç hareketinin artmasıyla birlikte farklı kültürlerden ve milletlerden bireyler bir arada yaşamaya başlamıştır. Üzerinde yaşadığımız dünya giderek küçülmeye başlamış ve ülke sınırlarının geçirgenliği artmıştır. Zamanla gelişen ülkelerde toplumsal ve kültürel farklılıklar da artmaktadır. Bu toplumsal yapıdaki çeşitlilik, bir arada yaşamak için çokkültürcülük kavramının önemini artırmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişime karşı toplumsal uyum için eğitim sisteminin de farklılıkları anlayışla karşılayan ve saygı gösteren bir yapıda olması gerekmektedir. Çokkültürcülük düşünüldüğünde eşitsizlik, ayrımcılık, ötekileştirme ile mücadele, sosyal entegrasyon ve öğrencilerde bütünleşme bilinci oluşturma noktasında kültürel değerlere duyarlı eğitime ihtiyaç olduğu söylenebilir. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı; farklı kültürlerin bir arada yaşadığı toplumlarda, eğitim alanında sosyal hizmet uzmanlarına temelde insan hakları ve sosyal eşitliğe dayanan çokkültürcü bir bakış açısı kazandırmaktır. Sosyal hizmetin ilkeleri, insan hakları ve sosyal refah bağlamında alınacak tedbirler ve uygulanacak müdahaleler ile toplumsal fırsat eşitliği ve sosyal uyumun sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcülük, Kültürel Değerlere Duyarlılık, Eğitim, Farklılık

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde birçok farklı toplum ve kültür yapısı bulunmaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda devletlerin farklı ırklardan ve kültürlerden gelen insan topluluklarından oluştuğunu görürüz. İnsanlar geldikleri toplumun kültürü ve kimlikleri ile yaşamlarını sürdürürler. Farklı toplumdan ve farklı kültürden gelmiş insanların aynı devlet çatısı altında yaşaması ve aynı yaşam alanını paylaşması çokkültürlülük kavramını ortaya çıkarmıştır (Yanık, 2013).

Çokkültürlülükte esas olan bir toplumun diğer toplumun farklı olduğunu belirtip, ona misafir gibi hissettirerek onu ayrıştırarak ona hoşgörülü davranması değildir. Esas olan devletin insan haklarına saygılı, insana insan olduğu için değer veren ve kültürler arasında üstünlük ayrımı yapmayan ve tüm kültürlerdeki insanlara eşit davranan bir hiyerarşik düzen oluşturmaktır. Devletlerin zamanla bu farklı toplum yapısını görmezden gelerek toplumu tek tipleştirmeye ve arzulanan vatandaş üretmeye yönelmesi bu toplumda yaşayan ve görmezden gelinen topluluklar için yaşam koşullarını zora sokmaktadır. Süreç içinde ulus devletlerin

demokratikleşme çalışmalarına yönelmesi ile çokkültürlü yapılar ortaya çıkmıştır. Bu da çokkültürcülüğün bir politika olarak yayılmasına ve çokkültürcü eğitimin önem kazanmasına neden olmuştur (Taylor, 2010).

Farklı toplumların bir arada huzur ve refah içinde yaşaması için sosyal hizmetin çokkültürcü eğitim anlayışını yansıtan temelde insan hakları ve sosyal eşitliğe dayanan sosyal hizmet becerilerinin siyaset konusu edilmeden yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal dışlanma problemlerine çözümler üretmesi beklenmektedir (Parekh, 2002). Bu çalışmada da çokkültürlülük ve çokkültürcü eğitimde sosyal hizmet mesleğinin önemi ele alınmıştır.

2. KÜLTÜR VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Kültür, bireyi birey yapan, insanın doğumundan itibaren etkisini gösteren, nesilden nesile geçen niteliklerdir. İnsanların benzer eylemlerde bulunmaları, aynı dile sahip olmaları, ortak bir alanı paylaşmaları ve aynı inancı benimsemeleri o toplumun kültürünü oluşturur (Hazır, 2010).

Kültür o toplum içinde insanların ortak bir bakış açısına ve ortak sembollere sahip olmasında etkilidir. Aynı toplumda yaşayan bireylerin sanata ve edebiyata bakış açıları, eserleri yorumlama ve kavrama biçimlerinde de benzerlikler bulunur (Banks, 2010:8).

Toplum bilimciler dünyadaki farklı insan guruplarının davranış ve düşünce biçimlerindeki farklılıkları anlamlandırabilmek için kültür kavramını ortaya atmışlardır. İnsan davranışlarının temelindeki genel kanı bireylerin oluşları itibari ile olan doğal davranışlardır. Fakat Avrupalı insanların emperyalist tavırlarla kendilerini diğer milletlerden üstün görmesi ve diğer kültürleri dışlamaları, bu insanların doğumundan itibaren bu düşünceye sahip olmadığını ve bu düşüncenin doğumdan sonra içinde bulunulan çevrede kazanıldığı gerçeği, kültür kavramının sonradan edinilen bir olgu olduğunu göstermektedir. İnsanlar bir diğer insandan üstün veya ayrıcalıklı değildir sadece farklı toplumlarda doğdukları için farklı davranış ve düşünme biçimlerine sahiptirler. Bu farklılıklar kültürel farklılık olarak tanımlanmaktadır (Erickson, 2010:34).

Kimlik, insanlar arasındaki farklılık ve benzer yönleri ortaya çıkaran, bireyin nereye ve neye ait olduğunu açıklayan, o toplumu tanımlamada kullanılan, bazen de toplumun dışlanmasına neden olan tanımlamalardır. Örneğin ten rengi siyah kişiler, ten rengi beyaz kişiler tarafından ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir. Bu aşağılanmışlık duygusu onların haketmedikleri bir yaşam sürmelerine neden olduğundan dolayı öncelikle bu yanlış kimlikten kurtulmak ve bireye insan olduğu için değerli olduğunu hissettirmek insan olmanın koşuludur (Taylor, 1994).

İnsanlar geldikleri toplumun kültürü ve kimlikleri ile yaşamlarını sürdürürler. Farklı toplumdan ve farklı kültürden gelmiş insanların aynı devlet çatısı altında yaşaması ve aynı yaşam alanını paylaşması çokkültürlülük kavramını ortaya çıkarmıştır. Çokkültürlülükte esas olan bir toplumun diğer toplumun farklı olduğunu belirtip, ona misafir gibi hissettirerek onu ayrıştırarak ona hoşgörülü davranması değildir. Esas olan devletin insan haklarına saygılı, insana insan olduğu için değer veren ve kültürler arasında üstünlük ayrımı yapmayan ve tüm kültürlerdeki insanlara eşit davranan bir hiyerarşik düzen oluşturmaktır. Cumhuriyet tarihine baktığımızda önemli olan vatana sadık bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle bireyler arası

farklılıklar göz ardı edilerek herkes eşit kabul edilir. Fakat çokkültürcülükte bireyler arası farklılıklar kabul edilerek bir birleşme sağlanması söz konusudur (Çötok, 2010).
Çokkültürcülük farklı toplumları içinde barındıran, farklı kültürlerden gelen bireylerin huzur ve mutluluk içinde bir arada yaşamalarını hedefleyen, insanlar arasındaki değişikliklerin ülkede karmaşaya yol açmadığı, insanların eşit koşullarda bir arada yaşayabildikleri, tek tipliliğe karşı çıkan kültürel çoğulculuktur. Çokkültürcülük farklı toplumdan gelmiş bireylerin bir arada yaşamasını amaçlayan liberal toplum tasarımıdır. Liberal anlayışta insanlar normal hayatta çok yakın olamasalar bile günlük yaşamın sürdürülebilmesi için anlaşmalar konusunda bir orta yol bulunarak ve farklılıklar korunarak toplum içinde huzur sağlanması amaçlanır. Çokkültürcülükte ise C.Taylor'ın "tanınma politikası" yaklaşımı etkili olmaktadır. Burada o toplumda yaşayan bireyler arasındaki farklılıkların siyasi olarak tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi beklenir (Keleşoğlu ve Yıldız, 2021).

3. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN ÖNEMİ

Her kültürün belli başlı kendine has özellikleri bulunmaktadır. Kültürlerdeki soyut değerler, insanlar arasındaki normlar ve bireylerin yaşamlarındaki kıymetli olan şeyler kültürden kültüre farklılaşır. Kültürün diğer kültürlerle iletişim içinde olması o kültürün eksik taraflarını görerek farkına varmasına ve tamamlamasına fırsat verir (Özhan, 2006).
Bir toplum tamamen homojen olarak yapılandıysa ve kendini diğer kültürlere kapattıysa o kültürde özgürlükler engellenebilir. Bunun nedeni insanların tek tip olduğunu düşünmesidir. Çokkültürcü toplumlarda ise bireyler birbirlerinin kültürlerini merak ederek ve diğer kültürlerle etkileşime girerek kendi kültürlerinin olumlu ve olumsuz yanlarını görebilir ve öz eleştiri yapabilirler. Bu da kişilerin diğer insanlara olumlu bakmasına, farklılıklara saygı göstermesine ve insana insan olduğu için değer veren bir toplum yapısı oluşmasına olanak sağlar (Özhan, 2006; Said, 1993; Said ve Viswanathan, 2001).
Çokkültürcülük bireylerin birbirleri ile birbirlerini geliştirecek ilişkiler geliştirmelerine olanak sağlar. Farklı kültürlerin farklı gelenekleri, farklı sanatsal eserleri, müzikaller ve edebi eserler meydana gelmesine ortam oluşturur. Burada bireyler arasındaki fikir alışverişi ve birbirinden etkilenme durumu tek bir kültürün kendi başına meydana getiremeyeceği ürünler ortaya çıkmasına fırsat yaratır (Giddens, 1991).

4. ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİM

Eğitim kurumlarında öğrencilerin öğrenme kaygıları arka plana atılarak, herkes için aynı bir değerlendirme ölçütü kullanılır. Farklı kültürden gelen öğrenciler için bu değerlendirme ölçütü gerçeği yansıtmamaktadır. Farklı kültürden gelen anadili başka bir dil olan öğrenci ile eğitim dili ve kendi dili aynı olan öğrenci aynı teste tabii tutularak değerlendirilmektedir. Bu durum öğrencilerin başarı durumlarının doğru değerlendirilememesine neden olmaktadır (Gay, 2010).
Çokkültürcü eğitim görenlerin din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın öğrenme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için eşit koşullar sağlanmasıdır. Çokkültürcü eğitimin birçok amacı bulunmaktadır. Eğitim gören öğrencilere farklı kültürlerle ilgili bilgi verilerek ve ders materyalleri tasarlanarak kültürel okuryazarlığın geliştirilmesi, öğrencilerin kişisel gelişimlerini artıracak çalışmalar yaparak kendilerini diğer kültürden insanlarla sosyal olarak

kaynaşacak düzeye eriştirmek, başka kültürlerden gelen insanlara karşı önyargılı davranmamak, kültürel etkileşime girerek farklı bakış açıları kazanabilme ve bütünü değerlendirebilme yetisi kazanma, farklı eğitim stilleri ve yöntemleri geliştirerek tüm öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımlarının sağlanması ve öğrencilerin farklı topluluklar için eşitliğine inanan ve önyargılarından arınmış bireyler eğitmek amaçlanır (Banks, 2010).

5. ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİMİN BOYUTLARI

Çokkültürcü eğitim kavramı, ülkedeki sosyal politika yapıcıların ve yetkili kişilerin önem vermesi gereken bir kavramdır. Çokkültürcü eğitimi benimsemiş toplumlarda eğitim seviyesi yükselmekte ve toplumun refah seviyesine ulaşması kolaylaşmaktadır. Toplumu eğiten öğretmenlerin de bu konuda eğitilmesi ve çokkültürcü eğitim farkındalığının kazandırılması, konunun sadece kültürel ve sosyal derslerle ilgili olmadığının kavranması bu açıdan gereklidir (Gay, 2010).

Çokkültürcü eğitimin gerçekleştirilebilmesi için bazı boyutları göz önünde bulundurmak gerekir. Öğretmenler ders esnasında sadece kendi toplumundaki öğrencilerin kültürüne uygun örnekler vermemeli, içerik entegrasyonu yaparak farklı kültürden gelen öğrenciler için de onların kültürlerine uygun örnekler vererek deri zenginleştirmeli ve derse katılımı sağlamalıdırlar. Öğretmenler derste anlatılanların bilgiyi oluşturma sürecinde öğrencilerin farklı bakış açılarına göre olayları anlamlandırdıklarının farkına varmalarını sağlarlar. Örneğin "batıya yönelme" denildiğinde batı kavramı herkes için batı olmayabilir. Bu nedenle öğretmen, öğrencilerin bilgiyi yapılandırmada ırk, cinsiyet, etnik köken gibi farklılıkların bilgiyi oluşturma sürecini etkilemedeki farklılıklarını anlamlandırmalarını sağlar. Diğer bir boyut ise öğretmenlerin sınıf içindeki dışlanma ve ayrımcılığı önlemek için ders aktivitelerini bu bağlamda planlamalarını kapsar. Öğrenciler sınıfa ailelerinden ve toplumdan edindikleri önyargı ile gelebilmektedirler. Öğretmen sınıf ortamında farklı kültürden ve ırktan gelen bireylere karşı olumlu tutum geliştirilmesinde yumuşatıcı rolde olmalıdır. Çokkültürcü eğitim anlayışında pedogojik eşitlik anlayışına göre eğitim verilmeli, öğretim teknikleri tüm etnik kökenden gelen ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkesin başarılı olabileceği bir eğitim yöntemi benimsenmelidir. Örneğin Amerika kültüründe bireysel çalışma yöntemi etkili olurken, Afrika kültüründe birlikte yapılan öğrenme teknikleri etkili olmaktadır. Çokkültürcü eğitim anlayışının geliştirilmesinde, farklılıklara saygılı okul ortamı da büyük rol oynamaktadır (Banks, 2010).

6. ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİMDE TEMEL İLKELER

Çokkültürcülüğün benimsendiği toplumlarda farklı kültürden gelen insanlar arasında din, dil, ırk olarak farklı topluluklardan gelen insanlar bir arada yaşar. Toplumda huzur ve barış ortamının sağlanması, toplumun kendini yenileyerek geliştirmesi için bu farklı kültürler hakkında bilgi edinmek yararlı olabilmektedir. Toplumsal yaşamda kültürler arasındaki farklılıklar hoş görülmez ve kabul edilmezse o toplumda toplumsal yaşam zorlaşır. Çokkültürlü eğitim de toplumun farklı kültürlerle ilgili bilgi sahibi olmasında ve farklı kültürden gelen insanlara karşı olan önyargının kırılmasında aktif rol oynar. Ders içeriklerinde farklı grupların tanınması hoşgörü anlayışıyla değil, insan hakları çerçevesinde konuya bakış açısı geliştirilmelidir (Fırat, 2010).

Çokkültürcü eğitimde hedeflenen toplumun birbirine hoşgörü ile yaklaşması, huzurlu ve eşit bir ortamda eğitim vermek ve bunun sonucunda toplumdaki refah seviyesinin yükselmesi sonucu o toplumdaki bireylerin de yaşam kalitesinin artmasıdır. Çokkültürcü eğitim anlayışı ile okullarda toplumdaki bireylerin kin, nefret ve düşmanlık söylemleri ile hareket ederek toplum düzenini bozmaları, farklı kültürden gelenlere karşı önyargılı olmaları önlenebilir. Farklılıklara saygılı, hoşgörülü, şiddeti desteklemeyen okulların başarısı artmaktadır. İngiltere'de Haklara Saygılı Okullar'ın başarı düzeyi yüksektir. Bu okullarda öğrencilere sadece kendi hakları değil, diğer bireylerin, başka kültürden gelenlerin hakları da insan hakları temelinde anlatılır. Bu okulların amacı öğrencilerin sorunlara şiddetten uzak, sağduyulu davranarak çözümler geliştirmesini sağlamaktır (Davies, 2010).

Çokkültürcü eğitimde barışçıl bir ortamda eğitim sağlayabilmek için, insanların çatışmasına neden olan düşünce ayrımlarının doğasına odaklanmak, fikirlerimizi eleştirel düşünme süzgecinden geçirmenin gereğine inanmak, bireylere verilen haklarla onların kültürel değerleri arasında bağ kurmak, tarafsızlık ve önyargı kavramlarını anlayabilme yeteneği kazandırmak, konuşmalarda sert ortamları yumuşatacak mizah kullanmak, fikirleri paylaşma konusunda öğrencileri cesaretlendirmek, düşüncelerini özgürce ifade etmeyi ve bilinmeyen karşısında heyecanlanmamayı öğrenmek çokkültürcü eğitimde barış ortamının sağlanmasında eğitmenler üzerine düşen görevlerden bazılarıdır (Davies, 2010).

Çokkültürcü eğitimde eğiticiler öğrencilerin kişisel gelişiminde rol oynayarak, eleştirel düşünebilen, söylenen haksızlıkları kabul etmeyen ve sorgulayan bir nesil yetişmesinden sorumludurlar. Bununla birlikte sınıf ortamında öğrencilerin "biz ve öteki" karşılaştırmasından, "doğru ve yanlış" zihniyetinden uzaklaşarak farklı düşüncelere saygı göstererek ve empati kurmaları sağlanarak, sınıfta ortak bir iletişim geliştirmelerine ve kaynaşmalarına ortam hazırlanmalıdır (Fırat, 2010).

Karşılıklı sohbet ortamında kişilerin kendi düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilecekleri, karşıdaki kişinin düşüncelerini saygı göstererek ve empati duyarak dinleyebilecekleri, kendi düşüncelerini bu yeni düşünceler doğrultusunda değiştirebildikleri ve bu fikir değişikliklerinin "döneklik" olarak algılanmadığı, problemlerin çözümünde kavga ve şiddetin olmadığı bir sınıf ortamı yaratmak çokkültürcü eğitimin temel ilkelerindendir (Serrano, 2010).

Sınıf ortamında toplumsal açıdan tartışmalı olan konularda eğitmenin eşitlikçi ve demokratik açıdan bakarak söz etmesi, öğrencileri eleştirel bakış açısı ile olayları değerlendirmelerine fırsat vermelidir. Fakat günümüzde eğitimcilerin açığa alınma korkusu nedeniyle bu durum pek mümkün görünmemektedir. Eğitim programları oluşturulurken, herkesin bazı kurallar çerçevesinde düşüncelerini özgürce ifade edebileceği ortamlar oluşturulmalıdır. Her kültürden insanın aynı toplumda huzur ve refah içinde yaşayabileceği bir toplum oluşturmak için, ders kitap ve içerikleri de buna göre dizayn edilmelidir. Hızla dönüşen dünyada çokkültürcülüğü kabul etmemek toplumdaki gerilimin artmasına neden olabilir. Bu nedenle tek millet, tek devlet gibi bakış açıları aynı toplumda yaşayan farklı kültürden gelen insanlarda huzursuzluk yaratabilir. Bu durum farklı kültürden kişilerin toplumdan dışlanmalarına neden olarak, içinde bulundukları topluma kin ve nefret beslemelerine ve sonuç olarak da toplumda huzursuzluk ve gerilim yaşanmasına sebebiyet verebilir (Çayır, 2010).

7. TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİM UYGULAMALARI

ABD' de eğitimin ilk zamanlarında farklı kültürden gelen bireyler arasındaki başarı oranı eşitken, ilerleyen yıllarda ten rengi beyaz olanların başarı oranı değişmezken, ten rengi siyah olan bireylerin başarı oranları giderek düşmüştür. Bunun nedeni bireylerin sosyal statülerinin düşük olması nedeniyle akademik başarılarının da düşmesidir. Bu durum eğiticilerin katkısı ile aşılabilir. Her birey kendine özgüdür ve farklı yeteneklere sahiptir. Bir bireyi sadece dersteki başarısına göre değerlendirmek sağlıklı değildir. ABD'de tatil günlerinde farklı kültürlerin tanıtıldığı etkinlikler düzenlenmekte ve diğerlerinin de farklı kültürler hakkından bilgi edinmesi sağlanmaktadır (Gay, 2010).

İngiltere, bir zamanlar çeşitli ülkelerden çok sayıda göçmen almıştır. İngiltere ilk zamanlar eritme politikası izleyerek, yeni gelen göçmenlerin farklılıklarını kabul etmeyerek onları kendi eğitim sistemlerine dahil etmiştir. Fakat sonradan bu politika terk edilerek çokkültürcü eğitim politikasına geçilmiş, 2002 senesinde vatandaşlık dersi verilmeye başlanarak milliyetçi sivrilen ifadeler önlenmeye çalışılmıştır. Vatandaşlık dersi sürekli katılım ve dayanışma temeline dayanmaktadır. 2007 yılından beri "İngiltere'de Birlikte Yaşamak "olarak isimlendirilen bir program uygulamaya geçirilmiştir. Bu program ile amaçlanan öğrencilerin kendi kültürlerine saygı gösterilen demokratik bir ortamda, diğer kültürlerin de farkına vararak birlikte huzur içinde yaşamaktır (Özdemir ve Bingöl, 2009).

Türkiye ulus devlet olmayı tercih ettiği için eğitimi istenilen vatandaş üretmenin bir yolu olarak görerek araç olarak kullanmıştır. Ulus devlet olmanın gereği olarak milliyetçi söylem ve dersler eğitim programında yer almıştır (Kaya ve Aydın, 2013).

Türk eğitim sistemi müfredatında çocuklara günlük hayatta işlerine yarayacak, ülkesine bağlı, kurallara uyan, sorumluluklarını yerine getiren, geleneklerine bağlı bireyler yetiştirmek amaçlanır ve eğitim bu amaç doğrultusunda kullanılır (Keskin, 2008).

Türkiye Cumhuriyeti' nin kurulduğundan beri eğitim sisteminde milliyetçilik ve laiklik ön plana çıkmaktadır. 1982 Anayasası'daki 42. Madde " Türkçeden başka hiçbir dil, okullarda Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz" bu ifade sonradan gelen hükümetlerin de eğitime bakış açılarını şekillendirmiştir (Akyüz, 2013:413).

2004 yılında eğitim sisteminde yapılan değişiklikler mevcuttur. Ders programı Avrupa Birliği normlarını dikkate alarak yapılandıran bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Programda milliyetçi ulus devlet politikası devam etse de "kalıp yargıların fark edilmesi" ifadesi ve kitaplarda erkeklerin ev işleri yaparken resimlerinin konularak cinsiyet eşitliğinin amaçlanması demokratik ve eşitlikçi bir eğitim sistemine geçiş için adım olarak görülebilir (Çayır, 2010:29).

Avrupa Birliği'nin uyum zamanlarında ülkemizden yerine getirmesini istediği değişimler, ülkede yaşayan diğer etnik toplulukların kendi ana dillerinde eğitim vermelerine izin vermek, eşitlikçi eğitim sistemi benimsemek, fırsat eşitsizliklerini önlemek ve ders materyallerini buna göre düzenlemektir. Ülkemizde yaşayan diğer toplulukları düşündüğümüzde eğitim sistemimiz diğer kültürden olan bireylere yarar sağlamamaktadır. Gelecekte ülkenin mutluluk ve toplumsal refah içinde hayatını sürdürmesi için diğer toplulukların varlığını ve kültürünü de kabullenerek, eğitimde kendi kültürlerinden bir şeyler bulabilecekleri bir eğitim sistemi ile tüm topluluklara hitap eden bir eğitim sistemi tasarlamak yararlı olabilir (Akyüz, 2013).

Göç ettiği toplumda eğitim açısından desteklenmeyen göçmen aileler bir çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan bazıları okulda diğer öğrenciler tarafından dışlanma, okul yönetiminin olumsuz tutumu, dil sorunları, kendini ifade edememe, aldığı eğitimi kendi kültürüyle bağdaştıramama gibi sorunlardır. Eğitim yaşamına devam etmede çocuğun ailesinin rolü büyüktür. Çocuğun ebeveynleri eğitime devam konusunda istikrarlı bir yol çizerek okul ile işbirliği yapma yolunda adım atarlarsa ve dil öğrenip çocukları ile ilgilenirlerse, göçmen çocukların akademik başarısı artabilir (Vedder ve Horezcyk, 2006: 424).

Ülkemiz bir geçiş konumu üzerinde bulunmasından dolayı da son zamanlarda çok fazla göç alır hale gelmiştir. Göç eden kitleler arasında en masum ve korumasız olan çocukların her şeyden bağımsız temel ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu temel ihtiyaçlardan en önemlilerden birisi eğitim ihtiyacıdır (Şeker ve Aslan, 2015: 92). Suriye'de iç savaş çıkmasından sonra ülkemize Suriye'li vatandaşlar akın etmiştir. Toplum yapımız çokkültürcü karışık bir yapı olma yolunda bir adım daha ileri gitmiştir. Eğitim sürecinde pek çok Suriyeli öğrenci de Türk eğitim sistemi çatısı altına girmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin Suriyeli öğrenciler için uyguladığı politika kapsayıcı hoşgörülü ve çokkültürcü eğitim politikasıdır. Dezavantajlı olarak görülen Suriyeli öğrencilerin bazı uyum problemleri yaşayabileceği göz önünde bulundurulur (Özcan, 2018: 76).

8. ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİMİN ELEŞTİRİLEN YÖNLERİ

Çokkültürcü eğitimin eleştirilen yönlerinden bir tanesi toplumsal beraberliği bozabileceği yönündeki görüştür. Çokkültürcü öğrenimin farklı kökenleri desteklediği ve toplumun kültürünü zayıflattığı ifade edilmektedir. Ülkelerin çokkültürlü eğitimden sonra eskisi gibi olmayacağı siyasi, sosyal ve birçok alanda değişeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin çokkültürlü eğitim anlayışı konusunda bilgi ve beceri sahibi olmadıkları için çokkültürlülüğün başarılı olmasının imkansız olduğu yönünde eleştiriler yapılmaktadır (Akınlar, 2018: 18).

Çokkültürcü eğitim ile ilgili yeterli materyalin olmaması ve uygulamada çok sayıda yanlışlıklar yapılması, ortak kültürel değerlerin kaybedilmesi ve farklı kültürlere ayrıştırma yapılması, farklılıklara saygı ve ırkçılık söylemlerinin ağır basması ve işin ekonomik boyutlarına değinilmemesi çokkültürcü eğitime yapılan eleştirilerden bazılarıdır (Parekh, 2002: 343).

9. ÇOKKÜLTÜRCÜ EĞİTİM VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

Farklı toplumlardan gelen bireyler arasında sosyal uyum sağlamak konusunda en etkili yöntem eğitim sürecinin yapılandırılmasıdır. Farklı kültürlerin huzur içinde bir arada yaşaması için, olaylara bir çok açıdan bakma kabiliyeti kazandırılması, kültürleri tanıtıcı çokkültürlü eğitim programları tasarlanması, problem çözme ve eleştirel bakış açısının kazandırılması, eğitimde dil probleminin ortadan kaldırılması, okul ve aile arasındaki bağın güçlendirilmesi, derslerin öğrenciye dayalı olarak işlenmesi, sosyal hizmetin ilkeleri insan hakları ve sosyal refah bağlamında sosyal uyum sürecine yarar sağlayabilir (Ford ve Harris, 1999: 29).

Sosyal Hizmetin çokkültürcü eğitim anlayışını yansıtan temelde insan hakları ve sosyal eşitliğe dayanan sosyal hizmet becerilerinin siyaset konusu edilmeden yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal dışlanma problemlerine çözümler içermektedir (Daniel, 2008: 25).

Irkçılık nedeniyle toplumdan dışlanmış ve eğitim hakkı elinden alınmış bireylerin farklılıklara saygı gösterilmesi ve haklarının korunması anlayışlarının sadece yerel düzeyde değil ulusal düzeyde politikalarla koruma altına alınması gerekmektedir. Burada sosyal hizmet ırkçılığa maruz kalan birey ile devlet arasında bir bağ kurarak bu problemi çözümlemeye çalışır (Tek, 2019: 1161).

Sosyal uyum sağlanmasında sosyal uyum problemi yaşayan velilerle gurup çalışmaları planlanarak okul ve veli arasındaki problemler çözümlenmeye çalışılabilir. Çokkültürcü eğitim yapısında farklı kültürlerin bakış açıları ile farklı dillerde hazırlanan materyaller toplumsal fırsat eşitliği ve sosyal uyum sağlanmasında etkili olmaktadır. Toplumsal uyum sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının kültürlerin farklılıklarına duyarlı, yetkin ve müracaatçının ihtiyaçlarına cevap verebilecek olgunlukta olması eğitim konusunda önyargı olmadan hizmet sunulmasını sağlamaktadır (Congress ve Gonzalez, 2013: 66).

Sosyal hizmet mesleği insana insan olduğu için değer verdiği için ve toplumun her kesiminden insanın haklarının savunulmasında, ırkçılık karşısında konumlandığı ve toplumun problemlerinin belirlenerek ihtiyaçlarının giderilmesinde etkili olduğu için toplumdaki eğitimle ilgili sorunların giderilmesinden de sorumludur (Akarçay ve Kırlıoğlu, 2020).

Sosyal hizmet ve çokkültürcü eğitim ilişkisinde sosyal hizmet eğitimi verilirken öğrencilere kültürel yetkinlik becerisi de kazandırılmaya çalışılmalıdır. Kültürel yetkinlik becerisi birden kazanılacak bir beceri değildir. Sosyal hizmet uzmanları deneyim kazandıkça, müracaatçı grupları ile çalıştıkça yaşam boyunca bu beceriyi kazanmaya devam ederler. Sosyal hizmet uygulamalarının görünür olabilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının topluluklara karşı olan önyargıların farkında olması, bireylerin dünya ile ilgili bakış açılarını algılayabilmesi, müracaatçıya uygun müdahale yöntemleri tasarlayabilmesi gerekmektedir (Sue vd., 2016: 60-61).

Sosyal hizmet uzmanının farklı kültürden gelen çocuklara karşı olan önyargılar konusunda bilinç kazanması, eğitim alacak çocukların gereksinimlerinin değerlendirilmesinde etkili iletişim kurabilmesi şarttır. Çokkültürcü eğitimde okul sosyal hizmet uygulamasının okul, aile ve sosyal hizmet uzmanı arasında bir ilişki geliştirmede ve problemlerin doğru tanımlanıp çözümler üretilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmet uzmanı burada savunuculuk rolü ile okul politikalarını ve elde olan olanakları gözden geçirerek müracaatçının eğitim sisteminden en verimli şekilde yararlanmasını sağlar (Congress ve Gonzalez, 2013: 67).

10. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çokkültürcülüğün benimsenmesinin toplumdaki ayrışmaların önlenmesi ve barış ortamının oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Toplum için bütünleştirici ve birleştirici bir yol olarak görülen çokkültürcülük devletlerin ve politika yapıcıların da ilgisini çekmektedir. Devletler başta eğitim sistemini kendilerine istedikleri vatandaşları üretecek bir araç olarak görseler de, küreselleşme ile birlikte toplum yapılarında bir çok değişim yaşanmış bu da devletlerin çok uluslu olmalarına neden olmuştur. Çok uluslu hale gelen devletlerin refah seviyelerinin yükselmesi ve huzur içinde yaşamaları yaptıkları politikalarda değişen toplum yapısını göz önünde bulundurmalarıyla bağlantılı hale gelmiştir. Özellikle eğitim sistemi ve programları bu değişimin yansıtılması gereken en önemli alan olarak görülmektedir.

Çokkültürcü eğitim yapısında bütüncül bir anlayışla, herkesin eşit ve adaletli olarak eğitim hakkına sahip olması konunun ana temasını oluşturmaktadır. Özellikle günümüzde yer değiştirmelerin çokça olduğu görülmekte bu nedenle devletlerin kendi içinde yaşayan toplumların sosyal uyumunu sağlayacak çalışmalar yapması gerekmektedir. Sadece farklı kültürden gelen insanlara saygı duymak değil, onları tanıyarak, eğitim sistemlerini onların yarar sağlayabileceği temel bir seviyede tasarlamak bu noktada değerli görülmektedir. Devletler bu uygulamaları sosyal hizmet mesleğinin temel ilkeleri olan sosyal adalet, insan hakları ve sosyal refah kavramlarından yararlanarak yapabilmektedirler. Sosyal hizmet mesleği de devletlere politika geliştirme ve politikaların uygulanması konusunda alanda profesyonel olarak çalışan sosyal hizmet uzmanları ile destek olmaktadır.

KAYNAKÇA

Akarçay-Ulutaş, D. ve Kırlıoğlu, M. (2020). Sosyal hizmetin gözünden sosyal uyum için bir öneri; Çokkültürlü eğitim. Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(2). https://doi.org/10.33417/tsh.694560 (Erişim tarihi: 13.02.2024)

Akınlar, A., Türkiye'de azınlık ve devlet liselerinde çokkültürlü eğitim anlayışının araştırılması; Çoklu durum çalışması, Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Akyüz, Y., Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2013.

Banks, J. A.(2009). The Routledge international companion to multicultural education. Routledge. https://books.google.com.tr/ (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Banks, J. A. (2010). Multicultural Education: Characteristics and Goals In J. A. Banks & C. A. M. Banks, Multicultural Education: Issues and Perspectives, United States of America, JohnWiley & Sons, 3(26). https://www.daneshnamehicsa.ir/ (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Congress, E. P., Gonzalez, M. L. (2013). Multicultural Perspectives in Social Work Practice with Families, Journal of Teaching in Social Work, 33(2). https://doi.org/10.1080/08841233.2013.775906 (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Çayır, K. (2010). Yeni Bir "Biz" Anlayışı Geliştirme Yolunda Eğitim, Ders Kitapları Ve Okullar. İstanbul Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi (25- 36). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Çötok, N. A., Çokkültürlülük, Kültürlerarasılık ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Alman Eğitiminde Türk Öğrenciler: Bremen Örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2010.

Davies, L. (2010). Eğitim, Barış ve Anlaşmazlık, İstanbul Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi (9-22). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Fırat, B. Ş. (2010). Kürt Sorunu Bağlamında Eğitim, Kimlik, Çatışma ve Barışa Dair Algı Ve Deneyimler: Alan Çalışmasından Notlar. İstanbul Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı

Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi (37-56). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ford, D. Y., Harris, J. J. (1999). Multicultural Gifted Education.New York: Teachers College Press.

Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity : Self and Society in the Late Modern Age, Stanford University Press.

Hazır, M., Amerikan Çokkültürlülüğü Ve Meluncan Kimliği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2010.

Kaya, I. ve Aydın, H. (2013). Türkiye'de Anadilde Eğitim Sorunu: Zorluklar, Deneyimler ve İki Dilli Eğitim Modeli Önerileri, İstanbul: UKAM, 1(19). https://lazkulturdernegi.org.tr/ (Erişim tarihi: 18.11.2009).

Kelesoğlu, F. & Yıldız, R. (2021). Risk ve Fırsat İkileminde Çokkültürlülük Tartışmaları, Akademik Hassasiyetler, 8 (17). https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/67434/989356#article_cite. (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Keskin, Y., Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Özcan, S. A., Çokkültürlülük bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların eğitim sorunu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2018.

Özdemir, M. Ç. ve Bingöl, A. S., Çok Kültürlü Toplumlarda Vatandaşlık Eğitimi, I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu, 301-305, Uşak Üniversitesi, Uşak, 2009.

Özhan, G., Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.

Parekh, B., Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Phoenix Yayınları, Ankara, 2002.

Serrano, A. L. (2010). İspanya'da Toplumsal Barışa Yönelik Eğitim Mevzuatı ve Uygulamaları. İstanbul Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi,75- 83. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Sue, D. W., Rasheed, M. N., Rasheed, J. M. (2016). Multicultural Social Work Practice: A Competency- Based Approach to Diversity and Social Justice. New Jersey. https://web-app.usc.edu/soc/syllabus/20191/67182.pdf. (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Şeker, B. D. ve Aslan, Z. (2015). Refugee children in the educational process: An social psychologicalassessment. Journal of Theoretical Educational Science, 8(1). https://dergipark.org.tr/en/pub/akukeg/issue/29356/314122. (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Taylor, C., Multiculturalism Examining The Politics Of Recognition, Princeton University Press, Princeton, 1994.

Taylor, C., Tanınma Politikası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Tek, S. (2019). Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması. Toplum ve Sosyal Hizmet, 30(3). https://doi.org/10.33417/tsh.622621. (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Vedder, P., ve Horenczyk, G. (2006). Acculturation and the school context. Cambridge University Press, Cambridge 3(1). https://dx.doi:10.1017/CBO9780511489891.031. (Erişim tarihi: 13.02.2024).

Yanık, C., Dünyada ve Türkiye'de Çokkültürlülük, Sentez Yayınları, Bursa, 2013.

ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARININ DEPRESYON İLE İLİŞKİSİNDE YETİŞKİN YÖNETİCİ İŞLEVLERİN ARACILIK ROLÜNÜN İNCELENMESİ

Dr Öğretim Üyesi Dr. Emre Han ALPAY
Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Psikoloji Bölümü,
https://orcid.org/0000-0002-3479-2013

Öz

Bu çalışmada çocukluk çağı travmatik deneyimleri ile yetişkinlikteki depresyon belirtileri arasındaki ilişkide yönetici işlevlerin iki boyutu olan çalışma belleği ve ketlemenin aracılık rolü incelenmiştir. Araştırmaya toplum örnekleminden seçilen 18 ile 60 yaş aralığında olan 186 (%57.40) kadın ve 142 (%42.60) erkek olmak üzere 324 yetişkin katılmıştır (Yaş ortalaması= 28.67, SS= 6.21). Veriler Google formlar arcılığıyla çevrimiçi olarak toplanmıştır. Katılımcılar Sosyo-demorafik Bilgi Formu, Uluslararası Depresyon Ölçeği, Yetişkin Yönetici İşlevler Envanteri ve Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği'ni doldurmuşlardır. Elde edilen bulgular çocukluk çağı travması ile ketleme ve çalışma belleği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ketleme ve çalışma belleği de depresyonu anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Son olarak, çocukluk çağı travmaları ile depresyon arasındaki doğrudan etki incelenmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu görülmüştür. Aracılık analizi için dolaylı yollar incelenmiş ve çocukluk çağı travmatik deneyimleri ve çalışma belleğinden depresyona giden dolaylı yolun anlamlı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde çocukluk çağı travmatik deneyimleri ve ketlemeden depresyona giden dolaylı yol da anlamlıdır. Elde edilen bulgular, hem çalışma belleği hem de ketlemenin çocukluk çağı travmatik deneyimleri ve depresyon arasındaki ilişkiye anlamlı bir şekilde aracılık ettiğini göstermektedir. Dahası, iki aracı değişkenin toplam etkisi de anlamlıdır. Bu sonuçlar klinisyenlerin çocukluk çağı travmatik deneyimlerinden kaynaklı depresyonun tedavisinde yönetici işlevlerin etkisini göz önüne almaları gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Depresyon, ketleme, çalışma belleği, travma

Çocukluk Çağı Travmalarının Depresyon ile İlişkisinde Yetişkin Yönetici İşlevlerin Aracılık Rolünün İncelenmesi

Dünyanın her bölgesinde milyonlarca çocuk duygusal istismar, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ve fiziksel ihmal gibi kötü muamelelere maruz kalmaktadırlar (Burnes ve ark., 2015; Stoltenborgh ve ark., 2015). Çocukluk çağı travmaları, çocukluk döneminde duygu düzenleme güçlükleri, kaygı ve depresyon dahil olmak üzere çok sayıda olumsuz etkinin habercisidir (Mezzacappa ve ark., 2001; Shackman ve ark, 2007). Çocuklukta deneyimlenen bu travmatik deneyimlerin etkileri çocuklukla sınırlı değildir; çünkü araştırmalar çocuklukta deneyimlenen travmatik deneyimlerin yetişkinlikteki depresyon (Nelson ve ark., 2017), kaygı bozukluğu (Gallo ve ark., 2018) ve yeme bozukluğu (Ziobrowski ve ark., 2021) gibi birçok akıl sağlığı sorunu ile ilişkisi vardır.

Yarattığı duygusal sorunlarının yanı sıra, bazı görgül araştırmalar çocukluk çağı travmatik deneyimlerinin yönetici işlevlerde dahil olmak üzere çeşitli bilişsel işlevler üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir (Letkiewicz ve ark. 2021; Young-Southward ve ark., 2020). Yönetici işlevler, prefrontal korteks ile ilişkili olarak çalışma belleği, planlama, set değiştirme ve ketleme gibi hedefe yönelik davranışları oluşturan bir dizi üst düzey bilişsel süreci ifade etmektedir (Miyake ve ark., 2000). Yönetici işlevler, kaygı bozuklukları (Visu-Petra ve ark., 2013), yeme bozuklukları (Segura-Serralta ve ark., 2020), travma sonrası stres bozukluğu (Polak ve ark., 2012) gibi çeşitli akıl sağlığı sorunlarının gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Yönetici işlevlerdeki eksikliklerinin mesleki performans, antisosyal davranış ve akıl sağlığı sorunları dahil olmak üzere birçok önemli alandaki sonuçları öngördüğü göz önüne alındığında, çocuklukta deneyimlenene travmatik deneyimlerin yönetici işlevler üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi önemlidir (Barkley ve Murphy, 2010; Knouse ve ark., 2013). Çünkü yönetici işlevler, çocukluk ve ergenlik boyunca travma ve stresin etkileri nedeniyle bozulmaya karşı hassas olan frontal lob işleyişi ile güçlü bir şekilde ilişkilidir (Mezzacappa ve ark., 2001; Twardosz ve Lutzker, 2010).

Depresyon, prefrontal korteksin patofizyolojisi ile bağlantılı yönetici işlevler eksiklikleri ile ilişkilidir (McClintock ve ark., 2010; Paelecke-Habermann ve diğerleri, 2005; Siegle ve ark., 2007; Taylor Tavares ve ark., 2007). Teorik formülasyonlar, prefrontal korteksin yapısı ve işlevindeki değişikliklerin yönetici işlev bozukluğu ve düzensiz duygusal süreçle ilişkili olduğunu öne sürmektedir (Siegle ve ark., 2007). Yapılan çalışmalar yönetici işlevlerin alt boyutları ile depresyon arasındaki ilişkiyi daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, LeMoult ve Gotlib (2018) çalışma belleği ile depresyon arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir.

LeMoult ve Gotlib, olumsuz bilgilerin çalışma belleğinden çıkarılmasında oluşan zorlukların majör depresif bozukluğun gelişiminde önemli rolü olduğnu rapor etmişlerdir. Bazı görgül araştırma sonuçları (örn., Joormann, 2010; Nolen-Hoeksema ve ark., 2008) olumsuz bilgileri çalışma belleğinden çıkaramamanın ruminasyona ve strese karşı abartılı biyolojik tepkilere katkıda bulunduğunu ve dolayısıyla depresif belirtilerin gelişimine etki ettiğini göstermektedir. Yönetici işlevlerin bir başka boyutu olan ketleme ise doğrudan olmasa da dolaylı yoldan depresyon ile ilişklilidir (Goeleven ve ark., 2006). Düşük düzyede ketleme yetisi görevle ilgisi olmayan düşünceler çalışan belleğe zorla girmesine ve alakasız ve olumsuz düşünceler etkin halde kalmasına neden olacaktır. Bu nedenle, ketleme düzeyindeki yetersizlikler, dikkat kontrolünü ve çalışma belleğini güncelleme yeteneğini azaltabilir, bu da ruminatif düşüncelerin kalıcılığına, sürekli olumsuz duygulanımlara ve sonuçta depresif dönemler yaşamaya yatkınlığın artmasına neden olabilir (Zetsche ve ark., 2012).

Yukarıdaki alan yazın ışığında çocukluk çağı deneyimlerinin hem yönetici işlevler hem de depresyon üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, yönetici işlevlerin alt boyutu olan çalışma belleği ve ketlemenin de depresyonuu yordadığına dair kuramsal açıklamalar vardır. Bu çalışmada ise sözü geçen bu değişkenler arasındaki ilişkinin doğasının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, çocukluk çağı travmatik deneyimler ile depresyon arasındaki ilişkide yönetici işlevlerin aracılık etkisinin incelendiği bir model sınanmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkeni olan ihmal ve istismar toplam puanı çocukluk çağı travması olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise katılımcıların depresyon belirtilerinin düzeyidir. Aracı değişken olarak ise yönetici işlevlerin iki boyutu olan ketleme ve çalışma belleği kullanılmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar ve İşlem

Çalışmanın verileri 186 (%57.40) kadın ve 142 (%42.60) erkek olmak üzere 324 yetişkin katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralıkları 18 ile 60 olup yaş ortalamaları ise 28.67'dir (SS= 6.21). Katılımcılardan 136'sı (%42) evli ve 188'i (%58) ise bekardır. Ayrıca katılımcılardan 183'ü (%56.48) üniversite, 91'i (%28) Lise ve 50'si (%15.52) ise ilköğretim mezunudur.

Araştırmanın verileri Ağustos-Ekim 2023 tarihleri arasında Google forms üzerinden araştırmacı tarafından hazırlanan formlar çeşitli sosyal medya (örn., Whatsapp, Facebook ve İnstagram) platformlarında paylaşılarak toplanmıştır. Formların ön sayfasında katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu sunulmuştur. Veri toplama sürecinden önce Mersin Üniversitesi

Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan etik izin alınmıştır. Katılımcıların formları doldurması ortalama 15-20 dakika sürmüştür.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-demorafik Bilgi Formu, katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durumu ve eğitim durumu gibi değişkenler ile ilgili bilgi almak için araştırmacı tarafından hazırlanan bir formdur.

Uluslararası Depresyon Ölçeği (UDÖ; Shevlin ve ark., 2023), kişideki depresyon belirtilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. UDÖ, dokuz maddeden oluşmaktadır ve bu maddeler beşli Likert (1- Asla, ile 5- Her gün) türünde derecelendirilmektedir. Ölçek, Türkçe diline Alpay ve arkadaşları (2023) tarafından çevrilmiştir ve yazarlar ölçeğin Türkçe formunun güvenilir olduğu rapor etmişlerdir. Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

Yetişkin Yönetici İşlevler Envanteri (YYİE; Holst ve Thorell, 2018), yönetici işlev bozukluklarını değerlendirmek için geliştirilmiş bir öz bildirim ölçeğidir. YYİE, iki boyuttan (ketleme ve çalışma belleği) ve beşli Likert ile (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum) puanlanan 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanın artması yönetici işlevlerdeki sorunları göstermektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Alpay ve Kaya-Kızılöz (2023) tarafından yapılmıştır. Mevcut çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ketleme ve çalışma belleği için .77 ve .81 olarak hesaplanmıştır.

Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği (ÇÇTÖ, Bernstein ve ark., 1994), çocukluk çağı travmatik deneyimlerin düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir öz-bildirim ölçeğidir. ÇÇTÖ, 28 madde ve beş boyuttan (fiziksel, cinsel ve duygusal istismar ile duygusal ve fiziksel ihmal) oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler beşli Likert tipi şeklinde (1=hiçbir zaman, 5=çok sık) puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Şar ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Şar ve arkadaşları ölçeğin Türkçe formu için yüksek düzeyde güvenirlik rapor etmişlerdir. Mevcut çalışmada ölçeğin toplam puanı kullanılmıştır ve toplam puan için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

İstatistiksel Analiz

Çalışmanın verileri çevrimiçi olarak toplandığı için veri setinde herhangi bir boş veri olmadığı görülmüştür. Veri setindeki çoklu uçdeğer incelemesi mahalanobis uzaklığı hesaplanarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda herhangi bir uç veri olmadığı görülmüştür. Araştırmada normallik varsayımı çarpıklık ve basıklık değerleri ile incelenmiştir. Bütün değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2 ve +2 değerleri arasında olduğu görülmüş ve değişkenlerin normallik varsayımını sağladığı kabul edilmiştir (George ve Mallery, 2010).

Çalışmada, ilk olarak betimleyici istatistikler incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler ise Pearson korelasyon yöntemi ile incelenmiştir.

Tüm analizler SPSS programı ile yapılmıştır. Aracılık analizi ise yine SPSS programında bir eklenti olan PROCESS eklentisi ile yürütülmüştür. Çocukluk çağı travmaları ile depresyon arasındaki ilişkide ketleme ve çalışma belleğinini aracılığı model 4 ile incelenmiştir (Preacher ve Hayes 2004). Aracı değişkenlerin aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığının belirlenmesi için modeldeki dolaylı etkiler incelenmiştir. Tüm dolaylı etkiler 5000 bootstrap örneklemi üzerinde incelenmiştir. Tahminler ise %95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Düşük ve yüksek güven aralığı skorlarının sıfır içermemesi dolaylı etkinin anlamlı olduğu göstermektedir (Preacher ve Hayes, 2008).

BULGULAR

Tablo 1. Değişkenlerinin ortalamaları, standart sapmaları ve birbirleri ile olan ilişkilerini incelendiği korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	M	Sd	1	2	3	4
1.Çocukluk travmaları	48.12	8.15	-	.29**	.33**	.44***
2. Ketleme	27.23	7.74	-	-	.65***	.35**
3. Çalışma Belleği	15.02	4.64	-	-	-	.41**
4. Depresyon	22.16	6.81	-	-	-	-

Not: ** p<.01, *** p<.001

Tablo 1'de araştırmanın değişkenlerinin ortalamaları, standart sapmaları ve birbirleri ile olan ilişkilerinini incelendiği korelasyon analizi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre çalışmanın bütün değişkenleri birbirleri ile pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir.

Aracılık Analizi

Yapılan aracılık analizinde ilk olarak doğrudan yollar incelenmiştir. Bulgular, çocukluk çağı travması ile ketleme (b = .112, SE = .41, p<.01) ve çalışma belleği (b = 156, SE = .022, p< .001) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ketleme (b = .112, SE = .41, p<.01) ve çalışma belleği (b = .112, SE = .153, p<.01) depresyonu anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Son olarak, çocukluk çağı travmaları ile depresyon arasındaki doğrudan etki incelenmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu görülmüştür (b = .086, SE = .63, p>.05).

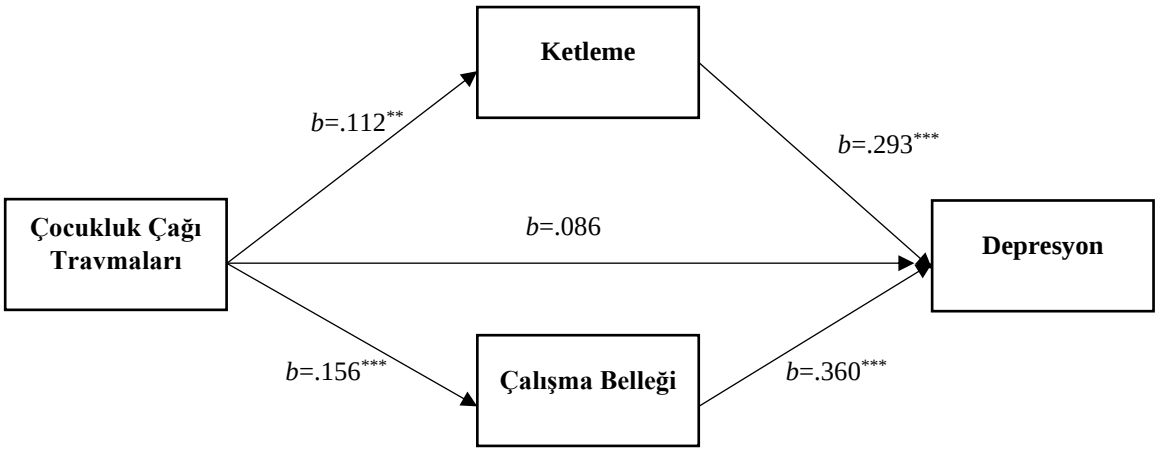

Şekil 1. Çocukluk çağı travmaları ile depresyon arasındaki ilişkide çalışma belleği ve ketlemenin aracı rolünün incelenmesi. Modelde standardize olmayan regresyon katsayıları raporlanmıştır. $^{**}p<.01$, $^{***}p<.001$.

Aracılık modelindeki dolaylı etkilere ait Bootstrap analizi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Bootstrap Analizi Sonuçları

Değişkenler	*b*	Standart Hata	*p*	%95 Güven Aralığı	
				LL	UL
1. ÇÇT → ÇB →Depresyon	0.216	0.011	0.000	0.075	0.245
2. ÇÇT → KET →Depresyon	0.182	0.006	0.000	0.052	0.097
3. Toplam Dolaylı Etki	0.324	0.009	0.000	0.118	0.398

Not: ÇÇT= Çocukluk çağı travmaları, ÇB= Çalışma Belleği, KET=Ketleme, LL: En düşük limit, UL: En yüksek limit.

Tablo 2 incelendiğinde çocukluk çağı travmatik deneyimleri ve çalışma belleğinden depresyona giden dolaylı yolun anlamlı olduğu görülmektedir (b = 0.216, SH = 0.011, %95 GA = [0.075, 0.245]. Elde edilen bir diğer sonuç ise çocukluk çağı travmatik deneyimleri ve ketlemeden depresyona giden dolaylı yolun anlamlı olduğudur görülmektedir (b = 0.182, SH = 0.006, %95 GA = [0.052, 0.097]. Son olarak, her iki aracı değişkenin birlikte etkisinin incelendiği toplam etkinin de anlamlı olduğu görülmüştür (b = 0.324, SH = 0.009, %95 GA = [0.118, 0.398]. Elde edilen bulgular, hem çalışma belleği hem de ketleme çocukluk çağı travmatik deneyimleri ve depresyon arasındaki ilişkiye anlamlı bir şekilde aracılık etmektedir. Dahası, iki aracı değişkenin toplam etkisi de anlamlıdır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada çocukluk çağı travmatik deneyimleri ile depresyon arasındaki ilişkide yönetici işlevlerin iki alt boyutu olan ketleme ve çalışma belleğinin aracılık rolünü incelemeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın bulguları yönetici işlevlerin her iki boyutunun da çocukluk çağı travmaları ve depresyon arasındaki ilişkide aracılık etkisi olduğu göstermektedir. Elde edilen bu sonuçlar daha alanyazındaki önceki çalışmalar ile tutarlıdır (Örn. Goltermann ve ark., 2021; Zelazny ve ark. 2019). Erken dönemdeki travmatik deneyimlerin yönetici işlevleri etkilemesinde çocukluk döneminde kronik olarak aktive olan stres tepkisinden kaynaklanan anormal frontal lob gelişiminin önemli olduğu söylenebilir. Yaşamın erken döneminde deneyimlenen kronik stres, frontal bölgelerdeki değişen nöral bağlantıyla örtüşen yönetici işlevler eksiklikleriyle ilişkilendirilmiştir (Liston ve ark., 2009). Kişideki kronik olarak yüksek glukokortikoid seviyelerinin prefrontal korteks yapısı ve işlevindeki değişiklikleri açıklayabildiği öne sürülmüştür (Mizoguchi ve ark., 2004). Günümüzde kısıtlı sayıda da olsa bilişsel bozuklukların depresyon gelişiminde etkili olduğunu gösteren boylamsal çalışmalar vardır (örn., Brailean ve ark., 2017; Douglas ve Porter, 2009). Bu bağlamda yönetici işlevlerin depresyon üzerindeki etkisinden söz edilebilir. Özetle, depresyon ve çocukluk çağı travmatik deneyimleri arasındaki güçlü ilişki göz önüne alındığında özellikle erken dönem travmatik deneyimlerin yarattığı stresin beyin bölgesindeki etkinin yönetici işlevlerde eksikliklere neden olduğu ve bu eksikliklerin de depresyon gelişiminde risk faktörü olabileceği görülmüştür.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları vardır. İlk olarak çalışmanın verileri toplum örnekleminden toplanmıştır. İleride yapılacak çalışmalarda klinik örneklemin üzerinde yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. İkinci sınırlılık ise verilerin geçmişe yönelik olarak kesitsel olarak toplanmış olmasıdır. Değişkenler arasındaki ilişkinin doğasının daha iyi anlaşılabilmesi boylamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir. Son olarak katılımcıların önemli bir kısmı üniversite mezunudur. Eğitim durumunun yükselmesinin bilişsel işlevler üzerindeki etkisi bilinmektedir. Bu bağlamda ileride yapılacak çalışmalarda katılımcıların eğitim seviyesinin açısından daha heterojen bir örneklem seçilmesi önerilmektedir.

Tüm bu sınırlılıklara rağmen bu çalışmanın sonuçlarının, toplum örnekleminden oluşan bir örneklemde hem depresif belirtilerde çocukluk çağı travmaları ve yönetici işlevlerin etkisine dair kanıtlar sağlayarak önceki çalışmaları genişlettiği düşünülmektedir. Aynı zamanda, yönetici işlevlerin boyutları olan ketleme ve çalışma belleğinin çocukluk çağı travmaları ve depresyon arasındaki ilişkisi üzerindeki aracılık etkilerini de vurgulamaktadır. Bu sonuçlar

klinisyenlerin çocukluk çağı travmatik deneyimlerinden kaynaklı depresyonun tedavisinde yönetici işlevlerin etkisini göz önüne almaları gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

Alpay, E. H., & Kaya- Kızılöz, B. (2023). Yetişkin Yönetici İşlevler Envanterinin Türkçe Formunun geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi. *Klinik Psikoloji Dergisi*.

Alpay, E. H., Redican, E., Hyland, P., & Shevlin, M. (2023). Translation and validation of the Turkish forms of the International Depression Questionnaire (IDQ) and the International Anxiety Questionnaire (IAQ). *Acta Psychologica*, *238*, 103988.

Barkley, R. A., & Murphy, K. R. (2010). Impairment in occupational functioning and adult ADHD: the predictive utility of executive function (EF) ratings versus EF tests. *Archives of Clinical Neuropsychology*, *25*(3), 157-173.

Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., ... & Zule, W. (2003). Development and validation of a brief screening version of the Childhood Trauma Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, *27*(2), 169-190.

Brailean, A., Aartsen, M. J., Muniz-Terrera, G., Prince, M., Prina, A. M., Comijs, H. C., ... & Beekman, A. (2017). Longitudinal associations between late-life depression dimensions and cognitive functioning: a cross-domain latent growth curve analysis. *Psychological Medicine*, *47*(4), 690-702.

Burnes, D., Pillemer, K., Caccamise, P. L., Mason, A., Henderson Jr, C. R., Berman, J., ... & Lachs, M. S. (2015). Prevalence of and risk factors for elder abuse and neglect in the community: a population-based study. *Journal of the American Geriatrics Society*, *63*(9), 1906-1912.

Douglas, K. M., & Porter, R. J. (2009). Longitudinal assessment of neuropsychological function in major depression. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *43*(12), 1105-1117.

Gallo, E. A. G., Munhoz, T. N., de Mola, C. L., & Murray, J. (2018). Gender differences in the effects of childhood maltreatment on adult depression and anxiety: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, *79*, 107-114.

George, D., & Mallery, P. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference 18.0 Update.

Goeleven, E., De Raedt, R., Baert, S., & Koster, E. H. (2006). Deficient inhibition of emotional information in depression. *Journal of Affective Disorders*, *93*(1-3), 149-157.

Goltermann, J., Redlich, R., Grotegerd, D., Dohm, K., Leehr, E. J., Böhnlein, J., ... & Dannlowski, U. (2021). Childhood maltreatment and cognitive functioning: the role of depression, parental education, and polygenic predisposition. *Neuropsychopharmacology*, 46 (5), 891-899.

Joormann, J. (2010). Cognitive inhibition and emotion regulation in depression. *Current Directions in Psychological Science*, *19*(3), 161-166.

Holst, Y., & Thorell, L. B. (2018). Adult executive functioning inventory (ADEXI): Validity, reliability, and relations to ADHD. *International journal of Methods in Psychiatric Research*, *27*(1), e1567.

Knouse, L. E., Barkley, R. A., & Murphy, K. R. (2013). Does executive functioning (EF) predict depression in clinic-referred adults?: EF tests vs. rating scales. *Journal of Affective Disorders*, *145*(2), 270-275.

LeMoult, J., & Gotlib, I. H. (2019). Depression: A cognitive perspective. *Clinical Psychology Review*, *69*, 51-66.

Letkiewicz, A. M., Weldon, A. L., Tengshe, C., Niznikiewicz, M. A., & Heller, W. (2021). Cumulative childhood maltreatment and executive functioning in adulthood. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, *30*(4), 547-563.

Liston, C., McEwen, B. S., & Casey, B. J. (2009). Psychosocial stress reversibly disrupts prefrontal processing and attentional control. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *106*(3), 912-917.

McClintock, S. M., Husain, M. M., Greer, T. L., & Cullum, C. M. (2010). Association between depression severity and neurocognitive function in major depressive disorder: a review and synthesis. *Neuropsychology*, *24*(1), 9.

Mezzacappa, E., Kindlon, D., & Earls, F. (2001). Child abuse and performance task assessments of executive functions in boys. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *42*(8), 1041-1048.

Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex "frontal lobe" tasks: A latent variable analysis. *Cognitive psychology*, *41*(1), 49-100.

Mizoguchi, K., Ishige, A., Takeda, S., Aburada, M., & Tabira, T. (2004). Endogenous glucocorticoids are essential for maintaining prefrontal cortical cognitive function. *Journal of Neuroscience*, *24*(24), 5492-5499.

Nelson, J., Klumparendt, A., Doebler, P., & Ehring, T. (2017). Childhood maltreatment and characteristics of adult depression: meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, *210* (2), 96-104.

Nolen-Hoeksema, S., Wisco, B. E., & Lyubomirsky, S. (2008). Rethinking rumination. *Perspectives on Psychological Science*, *3*(5), 400-424.

Polak, A. R., Witteveen, A. B., Reitsma, J. B., & Olff, M. (2012). The role of executive function in posttraumatic stress disorder: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, *141*(1), 11-21.

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior research methods, instruments, & computers*, *36*, 717-731.

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior research methods*, *40*(3), 879-891.

Sar, V., Öztürk, E., & Ikikardes, E. (2012). Cocukluk Cagi Ruhsal Travma Ölceginin Türkce Uyarlamasinin Gecerlilik ve Güvenilirligi/Validity and Reliability of the Turkish Version of Childhood Trauma Questionnaire. *Türkiye Klinikleri. Tip Bilimleri Dergisi*, *32*(4), 1054.

Segura-Serralta, M., Ciscar, S., Blasco, L., Oltra-Cucarella, J., Roncero, M., Espert, R., ... & Perpina, C. (2020). Contribution of executive functions to eating behaviours in obesity and eating disorders. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, *48*(6), 725-733.

Shackman, J. E., Shackman, A. J., & Pollak, S. D. (2007). Physical abuse amplifies attention to threat and increases anxiety in children. *Emotion*, *7*(4), 838.

Shevlin, M., Hyland, P., Butter, S., McBride, O., Hartman, T. K., Karatzias, T., & Bentall, R. P. (2023). The development and initial validation of self-report measures of ICD-11 depressive episode and generalized anxiety disorder: The International Depression Questionnaire (IDQ) and the International Anxiety Questionnaire (IAQ). *Journal of Clinical Psychology*, *79*(3), 854-870.

Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R., & van IJzendoorn, M. H. (2015). The prevalence of child maltreatment across the globe: Review of a series of meta-analyses. *Child Abuse Review*, *24*(1), 37-50.,

Twardosz, S., & Lutzker, J. R. (2010). Child maltreatment and the developing brain: A review of neuroscience perspectives. *Aggression and Violent Behavior*, *15*(1), 59-68.

Visu-Petra, L., Miclea, M., & Visu-Petra, G. (2013). Individual differences in anxiety and executive functioning: A multidimensional view. *International Journal of Psychology*, *48*(4), 649-659.

Young-Southward, G., Eaton, C., O'Connor, R., & Minnis, H. (2020). Investigating the causal relationship between maltreatment and cognition in children: A systematic review. *Child Abuse & Neglect*, 107, 104603.

Zelazny, J., Melhem, N., Porta, G., Biernesser, C., Keilp, J. G., Mann, J. J., ... & Brent, D. A. (2019). Childhood maltreatment, neuropsychological function and suicidal behavior. Journal of child psychology and psychiatry, 60(10), 1085-1093.

Zetsche, U., D'Avanzato, C., & Joormann, J. (2012). Depression and rumination: Relation to components of inhibition. *Cognition & Emotion*, *26*(4), 758-767.

Ziobrowski, H. N., Buka, S. L., Austin, S. B., Duncan, A. E., Simone, M., Sullivan, A. J., ... & Field, A. E. (2021). Child and adolescent maltreatment patterns and risk of eating disorder behaviors developing in young adulthood. *Child Abuse & Neglect*, *120*, 105225.

ÇOCUKLUK ÇAĞI RUHSAL TRAVMALARININ İNTİHAR DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ[1]

Yükseklisans Öğrencisi, Sena KAYA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0002-3630-9045

Prof. Dr. Vehbi ÜNAL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-3827-6339

ÖZET

İnsan yaşamı, olumlu veya olumsuz deneyimlerin bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Özellikle çocukluk çağında maruz kalınan ihmal ve istismar odaklı travmatik deneyimler, bireyin psikolojik ve duygusal sağlığı üzerinde derin etkiler bırakabilmektedir. Bu travmatik deneyimler, çocukların duygusal dünyasında kalıcı izler bırakırken yetişkinlikteki madde kullanımı, kendine zarar verme davranışı ve intihar gibi davranışsal ve ruhsal sorunların temelini oluşturabilmektedir. Bu bağlamda bu araştırma çocukluk çağı ruhsal travmalarının bireylerin intihar düşüncelerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 18-50 yaş aralığında 126 kişi katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=25,52±6,04'dir. Araştırmaya katılanların 86'sı (%68,3) kadın ve 40'ı (%31,7) erkektir. Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Ölçeği (ÇTQ) ve İntihar Bilişleri Ölçeği (İBÖ) kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimleyici istatistiklerle birlikte Pearson korelasyon katsayısı ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Betimleyici istatistikler katılımcıların çocukluk çağında ruhsal travma yaşadıklarını ve intihar bilişlerine sahip olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel istismar, fiziksel ihmal ve cinsel istismar alt ölçeklerinden anlamlı düzeyde puan aldıkları görülmektedir. Yapılan korelasyon analizinde duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel istismar, fiziksel ihmal ve cinsel istismar ile intihar bilişleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin intihar bilişlerindeki toplam varyansın %46'sını

[1] Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında, birinci yazarın Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yürütmüş olduğu yüksek lisans tezinin verileri kullanılarak üretilmiştir.

(R^2=0,46) açıkladığı ve duygusal istismar, fiziksel istismar ile cinsel istismarın intihar bilişlerinin pozitif yönde anlamlı birer yordayıcı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmada bireylerin intihar düşüncelerinin ortaya çıkmasında çocukluk çağında maruz kalmış oldukları duygusal, fiziksel ve cinsel istismarın önemli birer faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: intihar, çocukluk çağı travmaları, istismar, ihmal, travma.

THE EFFECT OF CHILDHOOD PSYCHOLOGICAL TRAUMAS ON SUICIDE COGNITIONS

ABSTRACT

Human life is shaped by a combination of positive or negative experiences. Especially traumatic experiences focused on neglect and abuse in childhood can leave deep effects on the psychological and emotional health of the individual. While these traumatic experiences leave permanent traces in the emotional world of children, they can form the basis of behavioral and mental problems such as substance abuse, self-harm behavior and suicide in adulthood. In this context, this study aims to examine the effect of childhood mental traumas on individuals' suicidal thoughts. A survey model was used in the study. A total of 126 people between the ages of 18-50 participated in the study. The average age of the participants was $\bar{x}$=25.52±6.04. Of the participants, 86 (68.3%) were female and 40 (31.7%) were male. The data were obtained by using Personal Information Form, Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) and Suicide Cognitions Scale (SCS). Descriptive statistics, Pearson correlation coefficient and multiple linear regression analysis were used to analyze the data. Descriptive statistics showed that the participants experienced mental trauma in childhood and had suicidal cognitions. At the same time, it was observed that the participants scored significantly from emotional abuse, emotional neglect, physical abuse, physical neglect and sexual abuse subscales. In the correlation analysis, it was found that there was a significant positive relationship between emotional abuse, emotional neglect, physical abuse, physical neglect and sexual abuse and suicidal cognitions. In multiple linear regression analysis, it was found that independent variables explained 46% of the total variance in suicidal cognitions (R^2=0.46) and emotional abuse, physical abuse and sexual abuse were found to be significant positive predictors of suicidal cognitions. Accordingly, it was concluded that emotional, physical and sexual abuse that individuals were exposed to in childhood were important factors in the emergence of suicidal thoughts.

Keywords : suicide, childhood trauma, abuse, neglect, trauma.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan travma, bireylerin hayatlarını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Günümüzde ise doğal ya da insan kaynaklı olması fark etmeksizin travmaların yaşanma sıklığı artarak devam etmektedir (Özen, 2018). Bunlar arasında çocukluk çağı ruhsal travmaları özellikle dikkat çekmektedir. Çocukluk çağı ruhsal travmaları kısaca; kişinin çocukluk döneminde, biyopsikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyecek biçimde olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalmasıdır (Turhan vd., 2006). Travmatik deneyimler fiziksel şiddet, duygusal şiddet, cinsel saldırı, ihmal edilme, fiziksel ya da psikolojik örselenmeler, hastalıklar, afetler ve kazalar gibi çok farklı şekillerde yaşanabilmektedir (Bahar vd., 2009; Oral vd., 2001). Çocuklukta yaşanan bu travmatik yaşantılar ise yetişkinlik döneminde de olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Nitekim yetişkinlikte ortaya çıkan psikolojik ve psikiyatrik bozuklukların önemli nedenlerinden biri olarak çocukluk çağı ruhsal travmaları gösterilmektedir (Alptekin vd., 2006).

Bireylerde ortaya çıkan psikolojik ve psikiyatrik problemlerin en olumsuz ve tehlikeli sonuçlarından birisi şüphesiz ki intihar düşünceleri ve davranışlarıdır. Bireyin kendi ölümüne neden olacağını bildiği bir eylemi kasıtlı olarak gerçekleştirmesi sonucunda hayatını kaybetmesi intihar olarak adlandırılmaktadır (Durkheim, 1992). İntihar davranışlarında bulunun bireylerin ise genellikle diğer bireylere kıyasla daha fazla travmatik olaylara maruz kaldıkları bilinmektedir (Blaauw vd., 2002). Bu nedenle çocukluk çağı ruhsal travmaları ve intihar düşünceleri arasında önemli bir ilişki olduğu düşülmektedir. Bireylerin çocukluklarında yaşadıkları travmatik deneyimlerin yetişkinlik dönemlerinde de psikososyal sorunlar yaşamalarına neden olması, baş etme kapasitelerinin yetersiz hale getirmesi ve sonuç olarak intihar düşünceleri ve davranışların ortaya çıkması son derece önemli bir problem olarak görülmektedir. Buradan hareketle bu araştırma bireylerin çocukluk çağı ruhsal travmalarının intihar bilişlerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çocukluk çağı ruhsal travmaları ile intihar bilişleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Çocukluk çağı ruhsal travmaları intihar bilişlerini etkilemekte midir? Etkiliyor ise ne yönde ve ne düzeyde etkilemektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 126 kişi oluşturmaktadır. 18-50 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=25,52±6,04'dir. Katılımcıların 86'sı (%68,3) kadın ve 40'ı (%31,7) erkektir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Ölçeği (ÇTQ) ve İntihar Bilişleri Ölçeği (İBÖ) kullanılarak elde edilmiştir.

Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Ölçeği (ÇTQ): Bernstein ve arkadaşları (1994) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışması Şar ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel istismar, fiziksel istismar, cinsel istismar ve minimizasyon olmak üzere altı alt boyut bulunmaktadır. Ölçekteki ifadelerin herhangi birine en alt düzeyde de olsa evet yanıtı verilmesi pozitif bildirim olarak sayılmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı α=0,93 olup bu çalışmada bu değer α=0,91 olarak hesaplanmıştır.

İntihar Bilişleri Ölçeği (İBÖ): Rudd ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe adaptasyonu Guzey-Yiğit ve Yiğit (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte sevilmezlik, çözülemezlik ve dayanamazlık olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça bireylerin intihar düşünceleri artmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı α=0,91 olup bu çalışmada bu değer α=0,96 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 126 kişiyle araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada betimleyici ve açıklayıcı istatistikler bir arada uygulanmıştır. Betimleyici

istatistiklerde ortalama, standart sapma, yüzde, frekans gibi hesaplamalar yapılmıştır. Açıklayıcı istatistiklerde ise normal dağılım gösteren verilerin analizinde Pearson korelasyon katsayı ile çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 0,05 hata payında %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırmada katılımcıların çocukluk çağı ruhsal travmaları ile intihar bilişleri düzeylerini ortaya koymak amacıyla betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Betimleyici istatistikler katılımcıların çocukluk çağında ruhsal travma yaşadıklarını ($\bar{x}$=40,55±14,58) ve intihar bilişlerine ($\bar{x}$=28,83±14,16) sahip olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda katılımcıların duygusal istismar ($\bar{x}$=9,30±4,88), duygusal ihmal ($\bar{x}$=11,67±5,18), fiziksel istismar ($\bar{x}$=6,62±3,55), fiziksel ihmal ($\bar{x}$=6,77±2,23) ve cinsel istismar ($\bar{x}$=6,19±3,10) alt ölçeklerinden anlamlı düzeyde puan aldıkları görülmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.
Duygusal İstismar	126	5,00	25,00	9,30	4,88
Duygusal İhmal	126	5,00	24,00	11,67	5,18
Fiziksel İstismar	126	5,00	18,00	6,62	3,55
Fiziksel İhmal	126	5,00	15,00	6,77	2,23
Cinsel İstismar	126	5,00	22,00	6,19	3,10
Çocukluk Çağı Travmaları	126	25,00	85,00	40,55	14,58
İntihar Bilişleri Ölçeği	126	18,00	86,00	28,83	14,16

3.2. Değişkenler Arası İlişki

Yapılan korelasyon analizinde duygusal istismar (r=0,622; p<0,01), duygusal ihmal (r=0,403; p<0,01), fiziksel istismar (r=0,545; p<0,01), fiziksel ihmal (r=0,416; p<0,01) ve cinsel istismar (r=0,445; p<0,01) ile intihar bilişleri arasında pozitif yönlü anlamlı orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Değişkenler Arası İlişki

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Duygusal İstismar	1					
2.Duygusal İhmal	,725**	1				
3.Fiziksel İstismar	,608**	,355**	1			
4.Fiziksel İhmal	,547**	,509**	,406**	1		
5.Cinsel İstismar	,477**	,267**	,318**	,260**	1	
6.İntihar Bilişleri Ölçeği	**,622****	**,403****	**,545****	**,416****	**,445****	1

**p<0,01

3.3. Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalarının İntihar Düşüncelerine Etkisi

Çoklu doğrusal regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin intihar bilişlerindeki toplam varyansın %46'sını (R^2=0,46) açıkladığı ve duygusal istismar (β=0,380; p<0,05), fiziksel istismar (β=0,239; p<0,05) ile cinsel istismarın (β=0,178; p<0,05) intihar bilişlerinin pozitif yönde anlamlı birer yordayıcı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmada bireylerin intihar düşüncelerinin ortaya çıkmasında çocukluk çağında maruz kalmış oldukları duygusal, fiziksel ve cinsel istismarın önemli birer faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalarının İntihar Düşüncelerine Etkisi

Değişkenler	β	t	p	F	R^2
1.Duygusal İstismar	,380	3,019	**,00***		
2.Duygusal İhmal	,051	,502	,61		
3.Fiziksel İstismar	,239	2,768	**,00***	20,676	,46
4.Fiziksel İhmal	,090	1,097	,27		
5.Cinsel İstismar	,178	2,319	**,02***		

*p<0,05

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma bireylerin çocukluk çağı ruhsal travmalarının intihar düşüncelerine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 126 kişi katılmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusu duygusal istismar ile intihar bilişleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve duygusal istismarın intihar bilişlerini pozitif yönde etkilediğidir. Araştırmanın bu bulgusu literatürü destekler niteliktedir (Orak vd., 2020; Yargıç vd., 2012). Çocukluk çağında yaşanan duygusal istismar, bireyin duygusal gelişimini, benlik saygısını ve stresle başa çıkma becerilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum, ilerleyen yaşlarda depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu gibi durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu psikolojik zorluklar, intihar düşünceleri ve intihar girişimlerini tetikleyebilmektedir. Ayrıca, çocukluk çağındaki duygusal istismarın, sosyal ilişkilerde zorluklar ve kimlik oluşumunda güçlükler gibi uzun vadeli etkileri de olabileceği göz önüne alındığında, intihar düşüncelerinin ortaya çıkması olası bir sonuçtur.

Araştırmanın ikinci bulgusu fiziksel istismar ile intihar bilişleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve fiziksel istismarın intihar bilişlerini pozitif yönde etkilediğidir. Araştırmanın bu bulgusu literatürü destekler niteliktedir (Yargıç vd., 2012; Yıldırım vd., 2014). Çocukluk çağında yaşanan fiziksel istismar, hafif yaralanmalarla sınırlı kalabileceği gibi bireyin yetişkinlik yaşamını etkileyecek kalıcı hasarlara da yol açabilir ve bu durum istismarın olumsuz etkilerinin büyümesine neden olabilir. Ayrıca fiziksel istismarın etkileri çoğunlukla

fiziksel hasarlarla sınırlı kalmayıp kişinin duygusal olarak örselenmesine de neden olabilmektedir. Fiziksel istismar sonucunda bireylerde depresyon, anksiyete ve stres gibi psikolojik sorunlar görülebilmektedir. Bu bireyler kendilerine olan güvenlerini ve özsaygılarını kaybedebilmekte; saldırganlık, içe kapanıklık veya öfke patlamaları ortaya çıkabilmektedir. Kişinin baş etme mekanizmalarını yetersiz bırakan bu durumlar ise intihar düşüncelerinin ortaya çıkmasına ve kişinin kendine zarar vermesine neden olabilmektedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu cinsel istismar ile intihar bilişleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve cinsel istismarın intihar bilişlerini pozitif yönde etkilediğidir. Araştırmanın bu bulgusu literatür ile benzer şekildedir (Tunç ve Şahin, 2019). Cinsel istismar, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığını derinden etkileyebilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve birçok psikolojik rahatsızlığı tetikleyebilen cinsel istismarın intihar düşüncelerine yol açması olası bir durumdur. Çocukluk çağında yaşanan cinsel istismarın özellikle bireyin aile bireyleri ya da yakın çevresi tarafından gerçekleştirilmesi bireyin yetişkinlik döneminde kendisine ve çevresine olan güvenini kaybetmesine, kendini suçlamasına, sosyal ortamlardan soyutlanmasına, çeşitli kişilik bozukluklarının gelişmesine, travmayı hafifletmek için madde kullanımına ve çeşitli davranışsal bozuklukların gelişmesine neden olabilmektedir. Bu durumda intihar düşüncelerinin ve davranışlarının ortaya çıkması olasıdır.

Sonuç olarak çocukluk çağında yaşanan ruhsal travmaların intihar bilişleriyle arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok yönlü olduğu görülmektedir. Çocukluk çağı travmaları çok farklı biçimleri ve süreçleri barındırmakla birlikte, yapılan çalışmada travmanın bazı türlerinin, intihar bilişleri ile daha anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla çocukluk çağı travmaları ve intihar bilişleri arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için daha derinlemesine bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu ilişkiyi daha detaylı ele alması ve travma türlerinin intihar bilişleriyle ilişkisinin daha kapsamlı incelenmesi, sorunun çözümü noktasında yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Alptekin, K., Duyan, V. ve Demirel, S. (2006). Adıyaman'da intihar girişimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 7*(3), 150-156.

Bahar, G., Savaş, H. A. ve Bahar, A. (2009). Çocuk istismarı ve ihmali: Bir gözden geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4*(12), 51-65.

Blaauw, E., Arensman. E., Kraaij, V., Winkel. F. W. ve Bout, R. (2002). Traumatic life events and suicide risk among jail inmates: The influence of types of events, time period and significant others. *J Trauma Stress, 15*(1), 9-16.

Durkheim, E. (1992) *İntihar: Toplum bilimsel inceleme*. (O. Kaya, Çev.). İmge Kitabevi.

Orak, O. S., Kırbaş, Z. Ö., Şahin, E. ve Gülırmak, K. (2020). Ergenlerin anne babalarından algıladıkları duygusal istismar durumu ile riskli davranışları arasındaki ilişki. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 113-119.

Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Polat, S., Ates, N., Cetin, G., ... ve Tiras, B. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child Abuse & Neglect*, *25*(2), 279-290.

Özen, Y. (2018). Travma sonrası ortaya çıkan psikolojik bozukluklar üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Social Science, 2*(4), 139-159.

Tunç, P. ve Şahin, D. (2019). Sınır kişilik bozukluğunda dürtüsellik, kendine zarar verme ve intihar davranışlarının yordayıcıları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *20*(4), 341-349.

Turhan, E., Sangün, Ö. ve İnandı, T. (2006). Birinci basamakta çocuk istismarı ve önlenmesi. *STED*, *15*(9), 153-157.

Yargıç, İ., Ersoy, E. ve Batmaz-Oflaz, S. (2012). Çocukluk çağı travmalarının intihar girişimi ve kendine zarar verme davranışı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *13*(4), 277-284.

Yıldırım, F., Küçükgöncü, S., Beştepe, E. E. ve Yıldırım, M. S. (2014). Erişkin unipolar depresyon örnekleminde çocukluk çağı istismar ve ihmal yaşantılarının intihar girişimi ile ilişkisi. *Archives of Neuropsychiatry/Noropsikiatri Arsivi*, *51*(2), 133-140.

ERGENLERİN SOSYAL KAYGILARI İLE SINAV KAYGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' SOCIAL ANXIETY WITH EXAM ANXIETY

Psikolojik Danışman Aslı EFE,
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,

Prof. Dr. Mustafa Yüksel ERDOĞDU

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; öğrencilerin sınav kaygılarıyla sosyal kaygıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bundan dolayı ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma 294 lise öğrencisinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Öğrencilerin %54,1'ni (n = 159) kadın, %45,9'nu (n = 153) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği ,Westside Sınav Kaygısı Ölçeği (WSKÖ) ve bazı demografik bilgilerin öğrenilmesi için bilgi formu kullanılmıştır. Sosyal Kaygı Ölçeği puanları normal dağılım göstermediği için ikili ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ölçmek için Mann Whitney U testi, ikiden fazla ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı ölçmek için Kruskal Wallis testi uygulanmıştır**.** Araştırma bulgularına göre sosyal kaygı ve sınav kaygısı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Sınav kaygısı ile cinsiyet, beslenme tarzı, uyku saati, akademik benlik tanımlamaları ve kendilerini tanımlamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunurken, anne baba birlikteliği, gelir, yaş ve sınav türleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal kaygı, sınav kaygısı, kaygı

SUMMARY

The purpose of this research; To reveal the relationship between students' test anxiety and social anxiety. Therefore, the relational screening model was used. The research was conducted with the participation of 294 high school students. 54.1% (n = 159) of the students are female and 45.9% (n = 153) are male students. In the study, the Social Anxiety Scale for Adolescents, the Westside Test Anxiety Scale (WSKS) and an information form were used to obtain some demographic information. Since Social Anxiety Scale scores do not show a normal distribution, the Mann Whitney U test was applied to measure the significance of the difference between double means, and the Kruskal Wallis test was applied to measure the significance of the difference between more than two means. According to research findings, a positive relationship was found between social anxiety and test anxiety. While there was a significant difference between test anxiety and gender, nutrition style, sleep time, academic self-definition and self-definition, no significant difference was found between parental relationship, income, age and exam types.

Key Words: Social anxiety, test anxiety, anxiety

GİRİŞ

Kaygı, genel anlamda tüm bireylerde olan, temel amacının hayatını devam ettirme ve yaşama adapte olabilmek için ortaya çıkması gereken bir duygudur. İçinin daralması, bunalma gibi kelimelerle de ifade edilen kaygıya hem içsel hem dışsal dünyadan gelebilecek tehlikelerle (Işık ve Taner,2006) bireyin karşı karşıya kaldığı durumda eksiklik ve tedirginlik hissetmesidir. Alandaki kaynaklar incelendiğinde panik bozukluk, özgül fobi, obsesif kompulsif bozukluklar, sosyal kaygı bozukluğu gibi çok fazla sayıda kaygı olduğu bilinmektedir (Palancı, 2004).

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için fizyolojik ihtiyaçlarının yanında sosyal ihtiyaçlarını da karşılaması gerekir. İnsanlar için iletişim kurmak ve kişilerarası ilişkiler geliştirmek birer ihtiyaçtır. Bizler hayatın içinde farklı ortamlarda farklı insanlarla zaman geçiririz ve bu esnada bazen uyum sağlamakta güçlük çekebiliriz. Yaşadığımız bu güçlükleri sosyal kaygı olarak isimlendirebiliriz.

Janet tarafından 1903'te ortaya atılan bir kavram olan sosyal kaygı bireyin enstrüman çalarken, bir şeyler yazarken dışarıdan gözlenme korkusu (Heckelman ve Schneier, 1995), sosyal yaşamında diğer bireylerce değerlendirilmekten ve yargılanmaktan tedirgin olması(APA,2013), utanması, komik durumda olacağını düşünmesi(Watson ve Friend,1969), insanlar arasında konuşmaktan, bir arada bulunmaktan korku duyması, yeme içme davranışlarından kaçınması olarak nitelendirilebilir (Bayraktutan, 2014). Kişinin sosyal hayatında ve yaşam kalitesinde büyük oranda bozulmalara neden olan önemli bir sorundur (Kessler 2003). Genellikle çocukluk veya ergenliğin başlangıcında beliren sosyal kaygı ile ilgili gerekli önlemler alınmazsa süreğenleşen bir durum haline gelebilir (Mannuzza ve ark.,1995). Ellis'e göre(1962), başka insanlar tarafından onaylanma ve kabul görme ihtiyacı fazla olan bireylerde görülen sosyal kaygı, kabul görme ihtiyacı düşük olan bireylere göre daha fazladır(Leary ve Kowalski, 1995).Beck ve arkadaşları(1985) sosyal kaygıyı 'değerlendirilme kaygısı' olarakta nitelendirebilmektedirler. Sosyal kaygıya sahip bireylerin eleştirilere karşı kırılgan ve hassas olduğu bilinmektedir (Sübaşı,2010).Sosyal kaygı ve özgüven arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Sosyal kaygıya sahip bireylerin özgüvenleri düşüktür. Özgüven, bireyin kendini kabulü, önemli hissetmesi, başarma duygusu olarak ifade edilir (Durmuş,2006).

Nielsen'ın (2009) çalışmasında, sosyal kaygı problemi yaşayan bireylerin samimi ilişkiler kurabildikleri ancak kurulan ilişkilerde güvensiz bağlanma tarzı geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmalarda sosyal kaygıya sahip bireylerin ruhsal çöküntü, bedensel bozukluklar, intihar gibi durumları unutmak için madde kullanımına başvurdukları ve bunun istenmeyen sonuçlara ulaştığı bilinmektedir (Beidel ve ark.,1999). Sosyal kaygıya sahip çocukların, yaşadıkları huzursuzluk sosyal hayatlarını etkilediği kadar, okul ve akademik hayatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Okul hayatında sık karşılaşılan kaygıların başında sınav kaygısı yer almaktadır.

Sınav, öğrencilerin veya bir yerlerde çalışmak isteyen bireylerin bilgi durumunu ölçmek için yapılır (TDK, 2021). Sınavlar, çoğunlukla öğrencilerin bazen yetişkinlerin deneyimlediği kaygıyı beraberinde getiren değerlendirmelerdir (Bacanlı ve Sürücü,2006).

Sınav kaygısı 1960 yılında Alpert tarafından literatüre kazandırılmıştır(Elbeyoğlu ve Bereketoğlu, 2019). Sınav kaygısı birçok ülkede ilkokul dönemi sonrasında eğitim hayatına hazırlıkta kendini gösteren yoğun ve olumsuz duygulara neden olan bu sebeple araştırmalarda güncelliğini koruyan bir konudur (Erözkan,2004). Çoğu zaman ergenlik döneminde gözlemlenen bu kaygı sınavlardan önce veya sınav anında ortaya çıkmakta, negatif duygulardan ve düşüncelerden etkilenmektedir(Zeidner,1995).

Öğrencilerin çoğu sınavlara hazırlık döneminde yoğun çaba harcayarak iyi bölümlere girebilmek için zor yollardan geçerler (Yıldırım ve Ergene, 2003).Ana, baba ve öğretmen tutumları, yanlış çalışma yöntemleri (Çetinkaya, 2018), mantık dışı inançlar (Gülden ve Çakır, 2013), yüksek hedefler, planlama eksikliği, ailedeki kaçıncı çocuk oluşu, ana baba mesleği, sınıf geçme sistemi (Çivitçi, 2006), sınav süresinin az olması, etrafta sınavla ilgili yapılan olumsuz konuşmalar, akran baskısı (Bozkurt, 2012) gibi unsurlar bu yolun daha da zorlaşmasına neden olan unsurlardandır.

Sınav kaygısı, bireylerin sadece akademik hayatını değil, fiziksel ve ruhsal sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Sınav kaygısının iki yönü vardır. Bunlar; ‘kuruntu’ ve ‘duyuşsallıktır’. Kuruntu, sınav kaygısının bilişsel yönüdür ve bireyin sınav esasında yapacağı beklenilen işi yapamayacağını ve çıkabilecek sorunlara çözüm bulamayacağını düşünmesidir. Fizyolojik kısmı ise duyuşsallıktır (Güler ve Çakır, 2016). Sınav kaygısına sahip bireylerde uykusuzluk, çarpıntı, titreme, mide bulantısı gibi fizyolojik belirttiler, gergin olma, öfke duyma, boş vermişlik, umutsuzluk gibi davranışsal belirtiler görülür (Köse ve ark., 2018).

Best ve Putwein’in yaptığı bir araştırmada, öğretmenlerin öğrencilerine devamlı olarak sınavların önemini vurgulaması, çalışmaları gerektiğini hatırlatmaları, sonuçların anne babaları ile paylaşılacağını söylemeleri öğrencilerde korku oluşturmakta, oluşan bu korkununda sınav notlarında düşüklük ve sınav kaygısının artmasına neden olduğu ortaya konmuştur (Koçkar ve ark., 2002). Öğrencilerin ders sorumluluklarını yerine getirmesi, yüksek notlarının olması akademik anlamda başarılı olduğu gösterebilir. Akademik olarak başarılı olmak öğrencilerin sosyal yönden kabul edilmesine de olumlu katkı sağlar. Akademik düzeyi düşük öğrenciler ise sosyal yönden kabul edilmekte güçlük çeker ve bu sebepten kendilerini önemsiz ve işe yaramaz olarak görebilir(Kaya ve ark., 2012).

Bireylerin gerekli ihtiyaçları olan sosyal ilişkiler esnasında kendilerini rahat hissetmeleri, topluluk önünde bir eylemde bulunurken çekinmemeleri, bir değerlendirmeyle karşılaşacakları zaman veya bir sınav esnasında kaygı düzeylerini kontrol altında tutmalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal kaygının bireylerin sınav kaygıları yaşamasında önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu araştırmada sosyal kaygı ile sınav kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunursa okullarda sosyal kaygı yaşayan öğrencilerin tespit edilmesini ve yanında sık gözlemlenen sınav kaygısının ortadan kaldırılmasına yönelik yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma kapsamında (1) ergenlerdeki sosyal kaygı ile sınav kaygısı arasında bir ilişki olup olmadığı, (2) ergenlerin sınav kaygılarını cinsiyet, yaş, ailenin maddi geliri, kendini nasıl tanımladığı, akademik başarısı, sınav türü, uyku saati ,beslenme tarzı, ve anne baba birliktelik durumlarına göre farlılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada ergenlerin yaşadığı sosyal kaygı ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlandığından araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni Uşak ilindeki lise öğrencileridir. Bu liselerden üç okul küme örnekleme ile seçilmiştir. Bu okullarda araştırmanın önemi konusunda öğrenciler bilgilendirilmiş, 294 öğrenci bu çalışmaya gönüllü olarak katılmış ve bu araştırmanın örneklemi olarak ele alınmıştır.

Öğrencilerin demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur

Değişkenler		**N**	**%**
Cinsiyet	Kadın Erkek	159 135	54,1 45,9
Yaş	12-14 15-18	59 235	20,1 79.9
Aile Gelir	0-6000 6001+	161 133	54,8 45.2
Kendini Tanımlama	İçedönük Dışadönük Kararsız	104 59 131	35,4 20.1 44.6
Akademik Tanımlama	Zayıf Orta Yüksek	32 215 47	10,9 73.1 16.0
Kaygılanılan Sınav Türü	Yazılı Sözlü Çoktan Seç.	103 155 36	45.1 52.7 12.2
Uyku Saati	3-5 6+	47 247	16.0 84.0

Beslenme Tarzı .	Düzenli Düzensiz	122 172	41.5 58.5
Anne-Baba B.	Birlikte Boşanmış	267 27	90,8 2.7

Veri toplamada kullanılan ölçme araçları

Araştırmada ergenlerdeki sosyal kaygı düzeyinin sınav kaygısı ile olan ilişkisinin incelenmesi için demografik bilgilerini belirlemede araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu"ndan yararlanılmıştır. Bu formda öğrencinin; cinsiyeti, yaşı, gelir düzeyi, kendini nasıl tanımladığı, akademik olarak kendini nasıl gördüğü, hangi tür sınavlarda kaygılandığı, günde ortalama kaç saat uyuduğu, beslenme tarzı, anne baba birlikteliği anket maddeleri yer almaktadır. Bunun dışında Driscoll(2007) tarafından geliştirilmiş olan ölçeği üniversite öğrencileri için Türkçeye Totan ve Yavuz(2009) tarafından uyarlananan Wetside Sınav Kaygısı Ölçeği (WSKÖ) ve La Greca ve Lopez, (1998), tarafından ergenlerde var olan sosyal kaygı düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilen Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Totan ve Yavuz (2009) uyarlananan Wetside Sınav Kaygısı Ölçeği (WSKÖ)'nin betimleyici faktör analizinde açıklanan varyansının %46,05 olduğu, faktör yüklerinin .32 ile .78 arasında olan tek boyutlu yapının var olduğu belirlenmişlerdir. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğe ait tek faktörlü yapının doğrulandığına ulaşmışlardır ($\chi 2$= 155,02, sd= 42, $\chi 2$/sd= 3,69, CFI= .97, RMSEA= .05). Madde toplam korelasyonları .47-.71 arasında olan ölçeğin test tekrar test geçerliği .57 Cronbach alfa katsayısı ise .89 olarak rapor etmişlerdir. La Greca ve Lopez, (1998), tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Aydın ve Sütçü (2007) tarafından yapılmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre toplam varyansın % 48' ini açıklayan üç faktör elde edilmiştir. Birinci faktör "olumsuz değerlendirilme korkusu" dur ve 6,8,9,12,14,17 ve 18. maddelerden oluşmaktadır. İkinci faktör "yeni sosyal durumlarda huzursuzluk ve korku duyma" dır ve 1,3,4,5,10 ve 13. maddelerden oluşmaktadır. Üçüncü faktör ise "genel sosyal durumlarda huzursuzluk ve korku duyma" dır ve 15,19,20,21 ve 22. maddeleri içermektedir. ESKÖ' nün toplamına ilişkin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .88 olarak bulunmuştur. Alt ölçeklere yönelik Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise .68 ile .83 arasında değişmektedi

İşlem ve Verilerin Analizi

Araştırma verilerini için gerekli etik ve uygulama izinleri alınmış, öğrencilerle görüşme sağlanarak araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından gönüllü olan öğrencilere ölçme aracı verilerek uygulama yapılmıştır. Öğrencilerin ölçme araçlarını ortalama 25 dakika doldurduğu görülmüştür. Uygulamaya 302 öğrenci katılmıştır ancak 8 öğrencinin maddelere dikkatli cevap vermediği tespit edilmiş bu öğrencilerin kağıtları araştırmaya katılmamıştır.

Araştırmada iki değişken arasındaki ilişkinin ortaya konulması için 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanlarının normallik değerini karşılayıp karşılamadığı Kolmogorov Smirnov testi ile hesaplanmıştır. Çıkan sonuçta anlamlılık değeri .05'ten küçük olduğu için dağılım normallik varsayımını karşılamamıştır. Bundan dolayı ikili değişkenler arasındaki farkın anlamlılığı için Mann Whitney U testi, ikiden fazla ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığı için Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında sırayla ölçeklerin betimsel istatistiklerine, korelasyon değerlerine, Mann Whitney U testine ve Kruskal Wallis testine yer verilmişir. Araştımada kullanılan Sosyal Kaygı ve Sınav Kaygısı Ölçeği puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2 Kullanılan Ölçeklerin Betimsel İstatistikler

Ölçekler	Madde Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Sınav Kaygısı	11	34,33	8,49	11,00	54,00
Sosyal Kaygı	22	55,40	14,59	26,00	95,00

Tablo 2' de görüldüğü gibi Sınav Kaygısı Ölçeği puanlarının ortalaması 34,33, standart sapması 8,49 olarak ölçülmüştür. Ölçekten elde edilen en yüksek puan 54,00 ve en düşük puan 11,00 olarak belirlenmiştir. Sosyal Kaygı Ölçeği puanlarının ortalaması 55,40, standart sapması ise 14,59 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan en yüksek puan 95,00 ve en düşük puan 26,00'dır.

Tablo 3'de Araştırmada kullanılan ölçeklerin korelasyon değerleri verilmiştir.

Ölçekler	1	2	3	4	5
1.Sınav Kaygısı	--				
2. Sosyal Kaygısı	,386**	---			
3.ODK	,366**	,877**	---		
4.G-SHKD	,343**	,848**	,636**	---	
5.Y-HSKD	,315**	,774**	,571**	,593**	---

** p< .05

Tablo 3'te görüldüğü üzere sosyal kaygı ölçeği puanı ile sınav kaygı ölçeği puanı arasında pozitif önde korelasyon bulunmuştur (r=-.38, p<.05). ODK alt ölçek puanı ile sınav kaygısı

ölçeği puanları arasında pozitif yönde korelasyon bulunmuştur (r=0,36, p<.05). G-SHKD alt ölçek puanları ile sınav kaygısı arasında ise pozitif yönde korelasyon bulunmuştur (r=.34, p<.05).Y-HSKD alt ölçek puanları ile sınav kaygısı arasında pozitif yönlü korelasyon bulunmuştur(r=0,31, p<.05).

Öğrencilerin sınav kaygılarını etkileyen bazı değişkenlerine göre U Testi sonuçlarına Çizelge 4'te yer verilmiştir.

Tablo **4. Öğrencilerin Sınav Kaygılarının Bazı Değişkenlere Göre U Testi Sonuçları**

Değişkenler		**N**	**Sıra ortalaması**	**Sıra toplamı**	**U**	**p**
Cinsiyet	Kız	159	157,03	24968,00	9217,000	,037
	Erkek	135	136,27	18397,00		
Anne baba birlikte	Birlikte	267	145,34	38805,00	3027,000	,17
	Boşanmış	27	168,89	4560,00		
Gelir Durumu	0-6000	161	147,54	23754,50	10699,500	,99
	6000+	133	147,45	19610,50		
Uyku saati	3-5 saat	47	173,40	8150,00	4587,000	,023
	6 +	247	142,57	35215,00		
Beslenme tarzı	Düzenli	122	133,96	18044,00	8840,500	0,21
	Düzensiz	172	157,10	25321,00		
Yaş	12-14	59	138,27	8158,00	6388,000	,35
	15-18	235	149,2	35207,00		

** p< .05

Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermektedir U=9217,000, p<.05.Sıra ortalamaları dikkate alındığında kız öğrencilerin sınav kaygılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları anne baba birliktelik durumuna göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır. U=3027,000, , p >.05
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları ile ailenin gelir durumu arasında anlamlı farklılık bulunamamaktadır. U= 10699,50, p>0.05
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları ve beslenme tarzı arasında anlamlı farkılıklar bulunmaktadır U=8840,500, p<.05. Sıra ortalamalarına bakıldığında düzensiz beslenen öğrencilerin düzenli beslenme tarzına sahip olanlara göre daha çok sınav kaygısı yaşadığı görülmektedir.
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları ile uyku saatleri arasında anlamlı farklılıklar görülmektedir. U=4587,000, p<.05.Sıra ortalamalarına bakıldığında 3-5 saat arası uyuyan öğrencilerin 6+ uyuyan öğrencilere göre daha fazla sınav kaygısına sahip olduğu görülmektedir.
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları ve yaşları arasında anlamlı farkılıklar bulunmamaktadır U=8158,00, p>.05.
Öğrencilerin sınav kaygısı ölçeğinden aldığı puanların ikiden fazla değişken ortalamaları arasındaki farkların anlamlılığını test etmek için yapılan Kruskal Wallis Testinin sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir

Tablo **5. Öğrencilerin Sınav Kaygısı Ölçeği Puanlarının Bazı Değişkenlere Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları**

Değişkenler		N	Sıra ortalaması	sd	Ki kare	p	Anlamlı fark
Kendilerini Tanımlama	A Dışadönük	104	132.10	2	5,319	,07	A-B A-C
	B. İçedönük	59	157.54				
	C. Kararsız	131	155.20				
Akadamik Tanımlamaları	A.Zayıf	32	175,48	2	11,946	,00	A-C B-C
	B. Orta	215	151,04				
	C. Yüksek	47	121,23				
Sınav Türleri	A.Yazılı	103	153,68	2	1,726	,42	
	B.Sözlü	155	141,38				
	C.Çoktan Seç.	36	156,17				

** p< .05

Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları kendilerini tanımlamalarına göre anlamlı farklılıklar göstermektedir x^2=(sd=2, n=294)=5.31, p<.05. Hangi gruplar arası farklılığın olduğunu belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi yapılmış, elde edilen bulgulara göre kendini içedönük ve kararsız olarak tanımlayan öğrencilerin kendini dışadönük olarak tanımlayanlara göre daha çok sınav kaygısı yaşadığına ulaşılmıştır.
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanlarının akademik tanımlamalarına göre anlamlı farklılıklar göstermektedir x^2=(sd=2, n=294)=11.94, p<.05. Hangi gruplar arası farklılığın olduğunu belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi yapılmış, elde edilen bulgulara göre kendini akademik olarak zayıf ve orta düzeyde tanımlayan öğrencilerin akademik olarak yüksek olarak tanımlayanlara göre daha çok sınav kaygısı yaşadığına ulaşılmıştır.
Öğrencilerin 'Sınav Kaygısı Ölçeği' puanları ile yapılan sınavların türleri arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır x^2=(sd=2, n=294)=1,72, p>.05.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın amacı, ergenlerdeki sosyal kaygının sınav kaygısı ile olan ilişkisi ve bazı demografik değişkenlerin etkisini ortaya koymaktır. Araştırma bulguları öğrencilerin sosyal kaygı puanları ile sınav kaygısı puanları arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile sosyal kaygı düzeyi arttıkça sınav kaygısı düzeyi de artmaktadır. Bu sonuca göre sosyal kaygı öğrencilerin sınav kaygılarının artmasına sebep olmaktadır. Araştırma bulguları öğrencilerin sınav kaygıları ile cinsiyet, beslenme tarzı, uyku saati, akademik tanımlamaları ve kişisel özellik tanımlamaları arasında anlamlı ilişkiler bulunurken; yaş, anne baba birlikteliği, gelir ve sınav türü arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırma sonucunda, sınav kaygısı ve cinsiyet arasında anlamlı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek sınav kaygısı puanına sahip olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada yapılan farklı araştırmalarda sınav kaygısı ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu çalışmalar(Aba,2018; Dora, 2019; Güler ve Çakır,2013; Günay ve ark.,2008; Kara ve ark.,2020; Matara ve Pantu,2021; Özer, 2011) bulunmaktadır. Yapılan farklı araştırma bulgularında ise erkek öğrencileri kadın öğrencilere göre sınav kaygı puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur(Aydın ve Takkaç,2007; Nawaz ve ark.,2021).

Araştırma soncunda göre sınav kaygısı ve beslenme tarzı arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin düzenli beslenme tarzına sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Karaşahin'in yaptığı araştırmada da sınav kaygısı ve beslenme tarzı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur(Karaşahin,2020). Yapılan farklı araştırmalarda sınav döneminde olan ve sınav kaygısı yaşayan öğrencilerin daha çok şeker oranı yüksek gıdalara yöneldiği, hazır ve hızlı olan yiyecekler tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız,2019).

Araştırmanın sonucuna göre, sınav kaygısı ve uyku saatleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Uyku saati üç ve beş arasında olan öğrencilerin uyku saati altı ve üzerinde olan öğrencilere göre daha fazla sınav kaygısına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan farklı araştırmalarda da uyku saati ve sınav kaygısı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu gösterilmektedir (Boyacıoğlu,2011; Gençdoğan,2002; Hamilton ve ark.,2021; Köksal ve Topkaya,2021; Yıldırım,2008).

Araştırma sonucunda akademik başarısını düşük olarak tanımlayan öğrencilerin orta ve yüksek olarak tanımlayanlara göre sınav sınav kaygısı yaşadığı bulunmuştur. Yapılan benzer araştırmalarda sınav kaygısı ve akademik başarı algısı arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır(İşmar ve Şehitoğlu,2021; Koçkar ve ark.,2002; Özcan,2021; Softa,2014).

Araştırma sonucunda kendini içedönük olarak tanımlayan bireylerin kendini kararsız ve dışadönük olarak tanımlayanlara göre daha fazla sınav kaygısı yaşadığı bulunmuştur. Benzer sonuçlara yapılan araştırmalarda rastlanılmaktadır(Asmalı,2017; Dündar,2008; Hirschfield ,2011; Onuk, 2017).

Sınav kaygısı bireylerin hayatında başarabilecekleri etkinlikleri olumsuz olarak etkileyerek, sonuçlarını aşağıya çeken, motivasyon kaybına neden olan bir etkendir. Bu sebeple öğrencilerin kendi potansiyellerini fark etmeleri, yapabileceklerini görmelerini engelleyen bir problemdir. Bu nedenle sınav kaygısına etki eden değişkenler iyi bir şekilde ortaya konulmalı ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Sınav kaygısının azaltılabilmesi için rehberlik servisine okullarda öğrencilere dersler, sınavlar, verimli çalışma teknikleri hakkında bilgiler verilmesi, bireysel çalışma programları hazırlanması, verilen ödevler ve görevleri öğrencilerin yeteneklerine uygun şekilde seçilmesi, öğrencilerin gerekli sınav takiplerinin yapılması ve öğrencilere bu geribildirimlerin verilmesi aynı zamanda okul, öğrenci ve veli ilişkisinin kopmadan devam etmesi önerilebilir. Bunun yanında ailelere öğrencilerini tanımaları, gerçekçi hedefler konulmasının önemi hakkında bilgilendirilme yapılması önerilmektedir.

Araştırma bulgularına göre düzenli beslenmeyen ve yeterli miktarda uyumayan öğrencilerin sınav kaygıları yüksektir. Bu konuda öğrenciler bilgilendirilmeli, imkanlar dahilinde dışardan bir uzman çağırarak beslenme ve sağlıklı uykunun öneminden ve eksikleri sonucunda öğrencilere bilgilerin verilmesi önerilmektedir. Kendini akademik anlamda zayıf gören öğrencilerin yaşadığı sınav kaygısı içinde okul rehberlik servisinin öğrencilerin akademik anlamda zayıf olma sebepleri üzerine görüşmesi, durum hakkında bilgilendirme yapılması, bireysel program hazırlanması, hangi dersin nasıl çalışılması konusunda bilgilendirme yapılması önerilmekte. Araştırma bulguları ele alındığından araştırmanın sınırlılıklarının farkında olmak gerekmektedir. Araştırma bulgularına sınırlı bir grup olan üç devlet lisesinden ulaşılmıştır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının genellenebilmesi, bu ve benzeri araştırmaların farklı örneklem grupları ile gerçekleştirilmesi ile mümkün olabilir.. Sınav kaygısına etkisi olabilecek farklı değişkenlerinde eklenerek farklı gruplarda benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aba, D. (2018). Öğrencilerin sınav kaygısı ile akademik başarı arasındaki cinsiyet farklılığı. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

Asmalı, M. (2017). Big Five Personality Traits and Test Anxiety among English as a Foreign Language Learners. *Igdir University Journal of Social Sciences*, (11).

Aydın, S., ve Takkaç, M. (2007). İngilizceyi ikinci dil olarak öğrenenlerde sınav kaygısının cinsiyet ile ilişkisi.

Bacanlı, F., ve Sürücü, A. G. M. (2006). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ve karar verme stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *45*(45), 7-35.

Başkal, D. (2019). *Ergenlerin çalışma alışkanlıkları ile sınav kaygısı ve okul başarısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Bayraktutan, M. (2014). Sosyal anksiyete bozukluğu olan hastalarda empati becerisi, aleksitimi, depresyon, anksiyete düzeyleri ile sempatik deri yanıtı ilişkisi ve tıbbi tedavinin etkileri.

Beck, AT, Emery, G. ve Greenberg, RL (2005). *Anksiyete bozuklukları ve fobiler: Bilişsel bir bakış açısı* . temel Kitaplar.

Beidel, D. C., Turner, S. M., ve Morris, T. L. (1999). Psychopathology of childhood social phobia. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *38*(6), 643-650.

Bilge, U. Z. U. N., ve Topkaya, N. (2011). Akademik erteleme ve sınav kaygısı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 12-19.

Boyacioglu, N., ve Kucuk, L. (2011). Irrational beliefs and test anxiety in Turkish school adolescents. *The Journal of School Nursing*, *27*(6), 447-454.

Bozkurt, S. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınav kaygısı, matematik kaygısı, genel başarı ve matematik başarısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul*.

Çankaya, Ö. (1997). Lise son sınıf öğrencilerinde sınav kaygısı, benlik saygısı ve akademik başarı ilişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek*.

Çetinkaya, B. (2018). Hayat bir sınavdır: sınav kaygısı ve motivasyon. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-214.

Çivitci, A. (2006). Ergenlerde mantıkdışı inanç ve sürekli kaygı ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(12), 27-39.

Driscoll, R. (2007). Westside Test Anxiety Scale validation. *Online submission*.

Driscoll, R., Holt, B., ve Hunter, L. (2005). Accelerated Desensitization and Adaptive Attitudes Interventions and Test Gains with Academic Probation Students. *Online Submission*.

Durmuş, A. (2006). Çocukta özgüven gelişimi. *İstanbul: Nesil Matbaacılık*.

Dündar, S., Yapici, Ş., ve Topçu, B. (2008). Üniversite öğrencilerinin bazı kişilik özelliklerine göre sınav kaygısının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(1), 171-186.

Elbeyoğlu, K., ve Berekoğlu, K. (2019, July). Investigation of Motivation and Exam Anxiety: The Example of English Preparatory School Students. In *7th Eurasian Conference on Language and Social Sciences* (p. 145).

Eng, W., Heimberg, R. G., Hart, T. A., Schneier, F. R., ve Liebowitz, M. R. (2001). Attachment in individuals with social anxiety disorder: the relationship among adult attachment styles, social anxiety, and depression. *Emotion*, *1*(4), 365..

Erözkan, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin sınav kaygısı ve başaçıkma davranışları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 13-38.

Gençdoğan, B. (2002). Kasabada yaşayan lise öğrencilerinin üniversite sınavı öncesi sınav kaygısı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*(4), 45-57.

Güler, D., & Çakır, G. (2013). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Sınav Kaygısını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, *4*(39).

Günay, Öncel, Erdoğan,Güneri, Tendoğan, Arzu ve Başaran (2008). Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Durumluk ve Sürekli Anksiyete Düzeyini Etkileyen Faktörler. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, *17*(2), 77-85.

Hahn, H., Kropp, P., Kirschstein, T., Rücker, G., ve Müller-Hilke, B. (2017). Tıp fakültesinde sınav kaygısı akademik performansla ilgili değildir, ancak çaba/ödül dengesizliği ile ilişkilidir. *PloS bir , 12* (2), e0171220.

Hamilton, N., Freche, R., Zhang, Y. *ve diğerleri.* Test Anksiyetesi ve Kötü Uyku: Bir Kısır Döngü. *Uluslararası J. Davran. Med.* **28,** 250–258 (2021).

Hashmat, S., Hashmat, M., Amanullah, F., ve Aziz, S. (2008). Factors causing exam anxiety in medical students. *Journal-Pakistan Medical Association*, *58*(4), 167.

Heckelman, L. R., ve Schneier, F. R. (1995). Diagnostic issues. İçinde R. G. Heimberg, M. R.

Hirschfield, P. J., ve Gasper, J. (2011). The relationship between school engagement and delinquency in late childhood and early adolescence. Journal of Youth and Adolescence, 40(1), 3-22. doi:10.1007/s10964-010-9579-5

Hollender, M. H. (1978). Perfectionism, a neglected personality trait. *The Journal of clinical psychiatry*, *39*(5), 384-384.

Inderbitzen-Nolan, H. M., ve Walters, K. S. (2000). Social Anxiety Scale for Adolescents: Normative data and further evidence of construct validity. *Journal of clinical child psychology*, *29*(3), 360-371.

Işık, E. ve Taner, Y.L. (2006). Çocuk, ergen ve erişkinlerde anksiyete bozuklukları. Asimetrik Paralel Yayıncılık. İst.

İşmar, Z., ve Şehitoğlu, G. (2021). Akademik Benlik Algısı ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 78-99.

Karaşahin, S. (2020). *Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ile yeme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Kaya, A., Bozaslan, H., ve Gülten, G. E. N. Ç. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Anne-baba Tutumlarının Problem Çözme Becerilerine, Sosyal Kaygı Düzeylerine ve Akademik Başarılarına Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 208-225.

Kayapınar, E. (2006). *Ortaöğretim kurumları öğrenci seçme ve yerleştirme sınavı (OKS)'na hazırlanan ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi (Afyonkarahisar İli Örneği)* (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Keskin, G., ve Orgun, F. (2007). Bir grup üniversite ögrencisinde sosyal fobi yasama durumlarinin ve basa cikma stratejilerinin degerlendirilmesi/The evaluation of social phobia experiences and coping strategies in a group of university students. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *8*(4), 262.

Kessler, R. C. (2003). The impairments caused by social phobia in the general population: implications for intervention. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *108*, 19-27.

Koçkar, İ. A., Kılıç, B. G., ve Şener, Ş. (2002). İlköğretim öğrencilerinde sınav kaygısı ve akademik başarı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *9*(2), 100-105.

Köksal, B., ve Topkaya, N. Üniversite Öğrencilerinin Yaşadığı Sorunlar ve Sorun Alanlarının Depresyon, Anksiyete ve Stresle İlişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *19*(2), 926-949.

Köse, S., Yılmaz, Ş. K., ve Göktaş, S. (2018). The relationship between exam anxiety levels and sleep quality of senior high school students. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi*, *9*(2).

Kurtaran, A. T., Ünsal, Ü., ve Abdulkadir, K. O. C. A. (2021). OKUL TÜRÜ, Akademik Başarı ve Sosyo demografik Faktörlerin Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (33), 213-230.

La Greca, A. M., ve Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of abnormal child psychology*, *26*(2), 83-94.

La Greca, AM (1999). Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçekleri. *Davranış Terapisti* .

Leary, MR ve Kowalski, RM (1995). Sosyal fobinin kendini sunma modeli. *Sosyal fobi: Tanı, değerlendirme ve tedavi* , 94-112.

Liebowitz, D. A. Hope, ve E. R. Schneier (Ed.), Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment (s. 3-20). New York: New York: Guilford Press.

Mannuzza, S., Schneier, F. R., Chapman, T. F., Liebowitz, M. R., Klein, D. F., & Fyer, A. J. (1995). Generalized social phobia: Reliability and validity. *Archives of general psychiatry*, *52*(3), 230-237.

Matara, K. ve Pantu, EA (2021). Test Kaygısı Cinsiyete Göre İncelenir.

Melekoğlu, E. Üniversite Öğrencilerinin Stres Durumları ile Fruktoz ve İşlenmiş Besin Tüketimi Arasındaki İlişki. *Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, *36*(2), 263-274.

Nawaz, D. (2021). Impact of Test Anxiety and Mindfulness on Academic Performance among University Students. *Psychology and Education Journal*, *58*(2), 10662-10673.

Nielsen, KE (2009). Sosyal kaygı ve yakın ilişkiler: Hermeneutik fenomenolojik bir çalışma. *Kanada Danışmanlık ve Psikoterapi Dergisi* , *43* (3).

ORAL, N., Akın, G., ve Alp, S. Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Sınav Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, *2*(2), 150-169.

Onuk, T. (2017). *Ergenlerde kişilik özelliklerinin sınav kaygısı ve okula bağlanma stilleri üzerindeki etkisi* (Master's thesis, Işık Üniversitesi).

Öner, N., ve Le Compte, A. (1990). Sınav Kaygısı El Kitabı. *Yöret Vakfı Yayınları, İstanbul*.

Özcan, S. (2021). *Ergenlerde başarı odaklı motivasyon düzeyi ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Özer, B., ve Topkaya, N. (2011). Akademik erteleme ve sınav kaygısı. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2 (2), 12-19.

Öztürk, S. (2006). *Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi* (Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Palancı, M. Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı sorunlarını açıklamaya yönelik bir model çalışması.

Spielberger, CD ve Vagg, Halkla İlişkiler (Ed.). (1995). *Sınav kaygısı: Teori, değerlendirme ve tedavi* . Taylor ve Francis.

Storch, E. A., Masia-Warner, C., Dent, H. C., Roberti, J. W., ve Fisher, P. H. (2004). Psychometric evaluation of the Social Anxiety Scale for Adolescents and the Social Phobia and Anxiety Inventory for Children: Construct validity and normative data. *Journal of Anxiety disorders*, *18*(5), 665-679.

Sübaşı, G. (2010). Üniversite öğrencilerinde sosyal kaygıyı yordayıcı bazı değişkenler. *Eğitim ve Bilim*, *32*(144), 3-15.

Tartar, N. (2014). 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ile başarıları arasındaki ilişkisinin incelenmesi.

Tekbaş, S. (2009). Edirne merkez ilçede ilköğretim son sınıf öğrencilerinde ortaöğretim kurumları öğrenci seçme ve yerleştirme sınavı (OKS) ve lise son sınıf öğrencilerinde öğrenci seçme sınavı (ÖSS) sınav kaygısı ve etkileyen etmenler *(Master's thesis, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).*

Test Anxiety and Poor Sleep: A Vicious Cycle Nancy Hamilton1 · Ronald Freche1 · Yichi Zhang1 · Gabriella Zeller1 · Ian Carroll1International Society of Behavioral Medicine 2021International Journal of Behavioral Medicine (2021) 28:250–258

Totan, T., ve Yavuz, Y. (2009). Westside sınav kaygısı ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(17), 95-109.

Watson, D., ve Friend, R. (1969). Measurement of social-evaluative anxiety. *Journal of consulting and clinical psychology*, *33*(4), 448.

Yıldız, G., ve Alphan, E. (2019). Sınav stresi olan lise son sınıf öğrencilerinin kahve tüketimi ve beslenme durumunun değerlendirilmesi. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 13-20.

Yildirim, I., Genctanirim, D., Yalcin, I., ve Baydan, Y. (2008). Academic achievement, perfectionism and social support as predictors of test anxiety. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *34*(34), 287-296.

Zeidner, M. (1995). Coping with examination stress: Resources, strategies, outcomes. *Anxiety, Stress, and Coping*, *8*(4), 279-298.

"UĞUR BÖCEĞİ KAPINIZI ÇALARSA" KİTABINDA EVLAT EDİNME KAVRAMININ TEMSİLİ

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE BİLİR-SEYHAN[1]
[1] Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0002-9888-8612

ÖZET
Bu çalışma, Prof. Dr. Neşe Erol ve Salim Keskingöz tarafından yazılmış, Özlem Korçak tarafından resimlendirilmiş olan "Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa" adlı resimli çocuk kitabını evlat edinme kavramı bağlamında inceleyerek, kitabın evlat edinme sürecini nasıl temsil ettiğini ve çocuklara evlat edinmeyi anlatmak için nasıl kullanıldığını ele almak amacıyla yürütülmüştür. Eser, aile kavramını geniş bir perspektiften ele alarak, evlat edinmenin duygusal, sosyal ve psikolojik boyutlarını zengin bir dille anlatmaktadır. "Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa" resimli çocuk kitabı, evlat edinme sürecini hassas bir şekilde işleyen karakterler ve olaylar üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Ana tema olarak evlat edinmeyi konu edinen bu kitapta sevgi, bağlılık ve aile olgusunu derinlemesine işlenerek evlat edinmenin zorluklarına ve güzelliklerine odaklanılmaktadır. Kitap, evlat edinme sürecini bir aile kurma yolunda bir fırsat olarak değerlendirirken, çocukların bir aile içinde sevgi dolu bir ortamda büyümesine vurgu yapmaktadır. Eserde evlat edinme kavramı, çocuklara evlat edinmenin anlamını ve bu sürecin nasıl bir sevgi bağıyla şekillendiğini anlatmak için güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır. Yazarlar, evlat edinme ile ilgili duygusal zorlukları ve bu süreçte yaşanan sevinçleri dokunaklı bir üslupla dile getirmişlerdir. Bu temsil, çocuklara farklı aile yapılarının ve sevginin sınırları olmadığının anlatılmasına katkı sağlamaktadır. "Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa" kitabı, evlat edinme kavramını sıcak bir atmosferde işleyerek, aile olmanın ötesinde bir sevgi ve bağlılık anlatısı sunmaktadır. Bu bilgiler ışığında yürütülmüş olan bu çalışma, eserin evlat edinmeyi çocuklara anlatma konusundaki etkileyici temsillerini incelemekte ve bu temsillerin toplumsal bilinç oluşturarak farklı aile yapılarını anlama ve kabul etme sürecine nasıl katkıda bulunabileceğini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Resimli çocuk kitabı, çocuk edebiyatı, evlat edinme

1. GİRİŞ
Her çocuk ailesi tarafından korunma şansına sahip olamamaktadır. Bu noktada çocukların korunması devletin sorumluluğu haline gelmektedir (Bilir-Seyhan, 2022). Devletin korunma ihtiyacı olan çocukları himayesine alması, çeşitli modellerle bu çocukların korunma

ihtiyaçlarını gidermesi (Erol, 2004; Erol, Şimşek & Üstüner, 2005) çocuk koruma sistemini ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'de çocuk koruma sistemi kapsamında çeşitli hizmet modelleri yürütülmektedir:

- çocuğun aile yanında bakımının sağlanması,
- kurum bakımı,
- evlat edinme,
- koruyucu ailelik

Evlat edinme ve koruyucu ailelik gibi çözümler, çocukların sağlıklı bir ortamda büyümelerini ve desteklenmelerini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır (Hess & Schultz, 2008). Aile temelli bakım modelleri konusunda toplumda farkındalığın artması ve aile temelli hizmet modellerinin yaygınlaştırılması için çeşitli çalışmalar yapılması gerekmektedir. Çünkü özellikle evlat edinme konusu Türk toplumunda bir tabu halindedir. Tabu halindeki bu konu evlat edinilmiş çocuktan saklanmaktadır. Bunun aşılarak evlat edinmenin ve koruyucu aileliğin normalleştirilmesi önem taşımaktadır.

Resimli çocuk kitaplarının erken çocukluk dönemi için önemi büyüktür çünkü bu dönemde çocuklar hızla dil gelişimi göstermekte ve dünyayı anlamaya başlamaktadırlar. Resimli çocuk kitapları görsel ve sözel uyaranların bir arada sunulmasıyla çocukların dil becerilerini geliştirmelerine, hayal güçlerini genişletmelerine ve dünyayı keşfetmelerine yardımcı olma gücüne sahiptir.

Evlat edinme durumunda, resimli çocuk kitapları çocuğun evde yeni bir ortama alışmasına, evdekilerle ve evle duygusal bağ kurmasına ve kendini ifade etmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle resimli çocuk kitapları kullanılarak evlat edinme konusu çocuklarla rahatlıkla konuşulabilir. Bu şekilde evlat edinmeyi resimli çocuk kitapları aracılığıyla çocuklara aşağıdaki yollarla anlatmak mümkün olabilir:

- Aile Kavramının Anlatılması: Resimli çocuk kitapları aracılığıyla aile kavramını çocuğa anlatmak önemlidir. Örneğin, farklı aile yapılarına sahip karakterleri olan kitaplar seçilebilir. Bu kitaplar, çocuğa ailenin ne olduğunu, farklı ailelerin nasıl olabileceğini ve aile içinde sevginin nasıl paylaşıldığını gösterebilir.
- Değişim ve Uyum Sürecinin İfade Edilmesi: Evlat edinme, çocuğun yaşamında büyük bir değişikliktir. Resimli çocuk kitapları aracılığıyla bu değişim ve uyum süreci ele alınabilir. Karakterlerin benzer deneyimler yaşadığı hikayeler seçilebilir ve çocuğun duygularını ifade etmesine yardımcı olabilir.
- Sevgi ve Kabulün Vurgulanması: Evlat edinme sürecinde çocuğun sevgi ve kabul hissetmesi önemlidir. Bu duyguları vurgulayan resimli çocuk kitapları seçmek, çocuğa sevildiğini hissettirmek ve yeni aileleriyle güvenli bir bağ kurmalarına yardımcı olmak mümkün kılınabilir.
- Duyguları Tanıma ve İfade Etme: Evlat edinme sürecinde çocuk farklı duygular yaşayabilir. Resimli çocuk kitapları aracılığıyla çocuğa duyguları tanıma ve ifade etme konusunda yardımcı olunabilir. Karakterlerin duygularını anlatan kitaplar seçmek, çocuğun kendi duygularını tanımasına ve ifade etmesine yardımcı olabilir.
- Olumlu Kimlik Gelişimini Destekleme: Resimli çocuk kitapları aracılığıyla çocuğun olumlu kimlik gelişimi desteklenebilir. Farklı kültürleri ve kimlikleri temsil eden

karakterlere sahip kitaplar seçmek, çocuğun kendini daha iyi anlamasına ve kabul etmesine yardımcı olabilir.

Bu tür yaklaşımlar, evlat edinme sürecinde çocukların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak ve yeni aileleriyle güçlü bir bağ kurmalarına yardımcı olmak için resimli kitapları etkili bir şekilde kullanmanın yollarını sunar.

Tüm bu bilgiler ışığında, çocuklarla evlat edinmenin paylaşılması hayati bir öneme sahiptir. Çocuktan saklanmayan bir evlat edinme hikayesiyle çocuk yaşam öyküsünü gerçekler üzerine inşa edebilecek ve evlat edinme giderek normalleşerek tabu olmaktan çıkarılabilecektir. Bu çalışma, Prof. Dr. Neşe Erol ve Salim Keskingöz tarafından yazılmış, Özlem Korçak tarafından resimlendirilmiş olan "Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa" adlı resimli çocuk kitabını evlat edinme kavramı bağlamında inceleyerek, kitabın evlat edinme sürecini nasıl temsil ettiğini ve çocuklara evlat edinmeyi anlatmak için nasıl kullanıldığını ele almak amacıyla yürütülmüştür.

2. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma kapsamında Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa isimli resimli çocuk kitabının evlat edinme kavramının temsili açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada, Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa kitabı temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu kaynaktan elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Bulguların ilk bölümünde kitaba ilişkin künye bilgileri sunulmuştur.

- Yazar: Prof. Dr. Neşe Erol & Salim Keskingöz
- Çizer: Özlem Korçak
- Yayınevi: TÜBİTAK & 1.Basım 2018 – 4.Basım 2024
- Sayfa Sayısı: 41
- Boyut: 24 x 24 cm
- Yaş Grubu: 4+ Yaş
- Tanıtım Metni:

Eda ile Ayıcık Bay Sarı'nın ortak bir öyküsü var. Uğurböceğinin sırtında başlayan ve mutlu bir aileye uzanan bu öyküde pek çok çocuğun sıcak bir aileye kavuşma hayali anlatılıyor. Eğlenceli çizimleri ve keyifli anlatımıyla milyonlarca çocuğun yaşamına ayna tutan Uğurböceği Kapınızı Çalarsa'da evlat edinen ailelere ve koruyucu ailelere yönelik bilgiler de yer alıyor.

Görsel 1'de Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa Kitabının Ana Karakteri Eda gösterilmekteyken, Görsel 2'de Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa Kitabının Ana Karakteri Eda ve Ailesi gösterilmektedir. Ayrıca, Görsel 3. Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa Kitabının İçerik Yapısı'nı şema ile göstermektedir.

Görsel 1. Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa Kitabının Ana Karakteri Eda

Görsel 2. Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa Kitabının Ana Karakteri Eda ve Ailesi

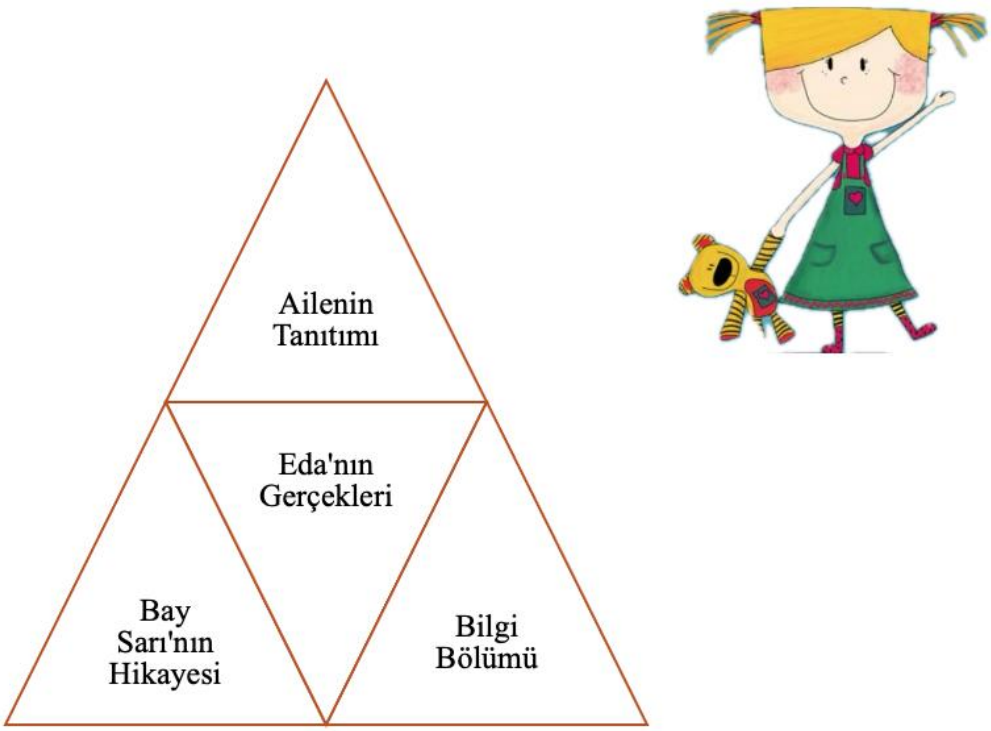

Görsel 3. Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa Kitabının İçerik Yapısı

Bulguların ikinci bölümünde kitabın içeriğine ilişkin verilerin analizinden elde edilen bulgular sunulmaktadır. Kitabın içeriği Görsel 3'te de görüldüğü gibi 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar ailenin tanıtımı, Bay Sarı'nın Öyküsü, Eda'nın Gerçekleri ve Bilgilendirme Bölümü başlıklarıyla sıralanmaktadır.

Ailenin Tanıtımı

- Mutlu bir ev imgesi
- Çok sevilen anne ve baba
- Anne, baba ve çocuğun geçirdiği nitelikli zaman
- Koruyuculuk vurgusu (sokak kedisi örneği, babasının köpekten kendini koruması, gece gök gürültüsünden korkup anne babayla uyuması)
- Bakım verme (hastalık, ağlayınca, üzülünce sarılma)

Bay Sarı'nın Öyküsü

- Bay Sarı (oyuncak ayı üzerinden evlat edinmenin anlatılması)
- Başvuru – haber gelmesi – kurumda buluşmaya gitme – ilk karşılaşma – aile olma - sonsuza kadar mutlu yaşama

Eda'nın Gerçekleri

- Yuvada kalma ve nedenleri
- Aileye kavuşma

Bilgilendirme Bölümü

- Sadece bir çocuk kitabı değil, evlat edinen, çocuğuna bunu nasıl ne şekilde söyleyeceğini bilemeyen ebeveynlere de yol gösteren bir aile bölümü bulunmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Aile temelli bakım modellerinden olan evlat edinme çocuğun doğasına en uygun modellerdendir (Munro, 2011). Bu çalışmada ele alınmış olan Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa isimli resimli çocuk kitabında aile kavramını geniş bir perspektiften ele alınarak, evlat edinmenin duygusal, sosyal ve psikolojik boyutlarını zengin bir dille anlatmaktadır. Kitap evlat edinmeyi hassas bir şekilde işleyen olaylar üzerinden okuyucuya sunmaktadır.

Ana tema olarak evlat edinmeyi konu edinen bu kitapta sevgi, bağlılık ve aile olgusunu derinlemesine işlenerek evlat edinmenin zorluklarına ve güzelliklerine odaklanılmaktadır. Kitap, evlat edinme sürecini bir aile kurma yolunda bir fırsat olarak değerlendirirken, çocukların bir aile içinde sevgi dolu bir ortamda büyümesine vurgu yapmaktadır. Eserde evlat edinme kavramı, çocuklara evlat edinmenin anlamını ve bu sürecin nasıl bir sevgi bağıyla şekillendiğini anlatmak için güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır.

Yazarlar, evlat edinme ile ilgili duygusal zorlukları ve bu süreçte yaşanan sevinçleri dokunaklı bir üslupla dile getirmişlerdir. Bu temsil, çocuklara farklı aile yapılarının ve sevginin sınırları olmadığının anlatılmasına katkı sağlamaktadır. "Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa" kitabı, evlat edinme kavramını sıcak bir atmosferde işleyerek, aile olmanın ötesinde bir sevgi ve bağlılık anlatısı sunmaktadır.

Çocuk edebiyatı türlerinden biri olan resimli çocuk kitapları evlat edinmeyi normalleştirmenin etkili bir aracı olabilir çünkü çocuklar bu tür kitaplar aracılığıyla duygularını anlamaya, farklı yaşam deneyimlerini keşfetmeye ve empati kurmaya başlayabilirler. Resimli çocuk kitapları, karakterler aracılığıyla duygusal deneyimleri paylaşma ve empati geliştirme fırsatı sunmaktadır. Evlat edinme hakkında yazılmış kitaplar, çocuklara bu deneyimi yaşayan karakterlerin duygularını anlamalarına yardımcı olabilir ve empati kurmalarını sağlayabilir. Ayrıca, evlat edinme çocuklar için yeni ve anlaşılması güç bir kavram olarak görülebilir. Kitaplar aracılığıyla bu konuyla ilgili farkındalık yaratılması ve çocuklara evlat edinmenin ne olduğu ve nasıl işlediği konusunda anlayış kazandırılması mümkündür.

Çocuk edebiyatı, çeşitliliği ve farklı aile yapılarını temsil ederek çocuklara dünyanın çeşitliliğini gösterme gücüne sahiptir. Evlat edinme hakkında yazılmış kitaplar, farklı aile yapılarını ve evlat edinmenin normal ve güzel bir şey olduğunu vurgulayarak çocuklara kapsayıcı bir perspektif sunacaktır (Satz, 2007). Evlat edinme sürecindeki çocuklar, kimlikleri ve kökenleri hakkında sorular sorabilirler. Kitaplar aracılığıyla, evlat edinme deneyimi yaşamış karakterlerin kendi kimliklerini keşfetme ve kabul etme süreçlerine tanıklık ederek çocukların kendi kimliklerini daha iyi anlamalarına ve kabul etmelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda da evlat edinme konusundaki endişeleri ve duyguları hafifletmek için bir tür destek sağlayabilir ve çocukların bu süreci daha rahat bir şekilde geçirmelerine yardımcı olabilir (Meese, 2012). Bu nedenlerle, resimli çocuk kitaplarını kullanarak çocuklarla evlat edinmeyi konuşmak bu kavramın çocuklar için normalleştirilmesinin önemli bir aracı olabilir. Kitaplar, çocuklara farklı yaşam deneyimlerini anlama, empati kurma ve kendi kimliklerini keşfetme konusunda yardımcı olabilir, böylece evlat edinme sürecini daha olumlu bir şekilde deneyimlemelerine katkıda bulunabilir.

Bu bilgiler ışığında yürütülmüş olan bu çalışma, eserin evlat edinmeyi çocuklara anlatma konusundaki etkileyici temsillerini incelemekte ve bu temsillerin toplumsal bilinç oluşturarak

farklı aile yapılarını anlama ve kabul etme sürecine nasıl katkıda bulunabileceğini değerlendirmektedir.

KAYNAKÇA

Bilir-Seyhan, G. (2022). Kurum bakımındaki çocuklar. D. Erol (Ed.) *Erken çocukluk döneminde dezavantajlı çocuklar*. Nobel.

Erol, N. (2004). Yuva, yetiştirme yurtları sorunun mu yoksa çözümün mü parçası? Koruma altındaki çocuklar; Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Sempozyum Sunuları – 23–25 Şubat 2004 (Yayına hazırlayan Runa Uslu). Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları, Yayın No: IX. Ankara Üniversitesi Basımevi; 33–140.

Erol, N., Şimşek, Z. ve Üstüner, S. (2005). Çiçekli dünyamda elimi yalnız bırakma: Dünyada ve Türkiye'de çocuk koruma sistemleri, kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edinme. Ümit Matbaacılık.

Hess, S. A., & Schultz, J. M. (2008). Bronfenbrenner's ecological model. *Lenses: Applying Lifespan Development Theories in Counseling*, *52*.

Meese, R. L. (2012). Modern family: Adoption and foster care in children's literature. *The Reading Teacher*, *66*(2), 129-137.

Munro, E. (2011). The Munro review of child protection: Final report, a child-centred system. Vol. 8062. The Stationery Office.

Satz, M. (2007). Finding oneself: Images of adoption in children's literature. *Adoption & Culture*, *1*(1), 163-185.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMININ AİLE KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE BİLİR-SEYHAN[1]
[1] Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0002-9888-8612

ÖZET
Okul öncesi eğitim, çocukların temel becerilerini geliştirmek ve sosyal, duygusal, bilişsel alanlarda sağlıklı bir gelişim sağlamak amacıyla uygulanan önemli bir eğitim aşamasıdır. Ayrıca, bu süreç çocukların eğitim hayatına olumlu bir başlangıç yapmalarını sağlayarak onların sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimine katkıda bulunmaktadır. Ancak, bu programların etkisi aile ile iş birliği içinde daha da güçlenmektedir. Aile, çocuğun ilk öğrenme ortamını oluşturan temel bir unsurdur ve bu bağlamda okul öncesi eğitim programları, aileleri bu süreçte aktif bir rol almaya teşvik etmelidir. Ailelerin, öğretmenlerle düzenli iletişim kurmaları, evde eğitimsel etkinliklere katılmaları ve çocuğun okul yaşantısını olumlu bir şekilde desteklemeleri, çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimine olumlu katkılarda bulunma gücüne sahiptir. Bunlara ek olarak, okul öncesi eğitim programları, ailelerle güçlü bir iş birliği içinde olduğunda çocukların gelişimine daha etkili bir şekilde katkıda bulunabilmektedir. Bu noktadan hareketle bu bildiride Türkiye'de uygulanmakta olan ve 2024 yılında güncellenmiş olan Okul Öncesi Eğitim Programı'nda aile kavramının incelenmesi ve programda aile kavramının nasıl temsil edildiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olan bu çalışmada, Okul Öncesi Eğitim Programı temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Programda aile kavramının geçtiği yerler tespit edilerek bu bölümler üzerinde bir içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Okul Öncesi Eğitim Programı'nda aile vurgusunun varlığı tespit edilmiştir. Öte yandan, programda farklı aile türlerine yer verilmediği, aile temelli bakım modellerinden olan evlat edinme ve koruyucu aileliğe değinilmemesi programın bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim programı, aile, aile modelleri

1. GİRİŞ
Okul öncesi eğitim, çocukların hayatlarının en önemli ve şekillendirici dönemlerinden biridir. Bu dönemde çocuklar, bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimlerini büyük ölçüde tamamlamaktadırlar. Ancak, okul öncesi eğitim sadece çocukların hayatlarını etkilememekte, aynı zamanda ailelerin de hayatlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Aile, çocuğun ilk ve en önemli eğitim ortamıdır, eğitim aileyle ailede başlamakta ve okul öncesi eğitim sürecinde ailenin rolü oldukça büyüktür (Fantuzzo, Tighe & Childs, 2000).

Aile, çocuğun ilk öğretmeni ve en yakın rehberidir. Çocuk, aile üyeleri arasındaki ilişkileri gözlemleyerek sosyal becerilerini geliştirmekte ve duygusal olarak destek almaktadır. Bu nedenle, ailelerin çocuklarının okul öncesi eğitimine aktif olarak katılması önemlidir. Aileler, çocuklarıyla birlikte oyun oynamalı, onları keşfetmeye teşvik etmeli ve onların merak duygularını desteklemelidir.

Ailelerin okul öncesi eğitim sürecindeki rolü sadece çocuklarının eğitimine katkıda bulunmakla sınırlı değildir; aynı zamanda çocuklarının eğitimine ve okula karşı tutumlarını da etkileme gücüne sahiptir. Aileler, çocuklarına okulun önemini vurgulayarak, eğitimlerine olan desteklerini göstermeli ve çocukların okul ilgilerinin artmasını sağlamalıdırlar. Çocuklarına okulun önemli olduğunu öğreten ve eğitimlerine değer veren aileler, çocuklarının okula olan bağlılığını artırabilirler. Ailelerin okul öncesi eğitimdeki bir diğer önemli rolü de çocuklarının öğrenme süreçlerini desteklemektir (Fantuzzo, Tighe & Childs, 2000). Aileler, çocuklarının ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına uygun etkinlikler düzenleyerek, onların öğrenme deneyimlerini zenginleştirebilirler. Ayrıca, aileler çocuklarının okul öncesi eğitim kurumlarıyla iletişim halinde olmalı ve çocuklarının gelişimini izlemelidirler.

Okul öncesi eğitimde ailenin rolü büyüktür ve çocukların eğitim başarısını etkiler. Aileler, çocuklarının eğitimine aktif olarak katılarak, onların sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerini destekleyen faktörler haline gelmelidirler. Ayrıca, aileler çocuklarının okul öncesi eğitimine olan tutumlarını olumlu yönde etkileyerek, onların eğitim başarısını artırma sorumluluğu da taşıyabilirler (Fthenakis, 1998). Bu nedenle, okul öncesi eğitimde ailenin rolü göz ardı edilmemeli ve hatta aksine ailelerin eğitim sürecine aktif olarak katılması teşvik edilerek ailelerin okul öncesi eğitimin bir paydaşı haline gelmelidirler.

Okul öncesi eğitim, çocukların gelişim sürecinde kritik bir rol oynayan önemli bir aşamadır (Fthenakis, 1998). Bu dönemde çocuklar, bilişsel, duygusal, sosyal ve motor becerilerini geliştirirler. Ancak, okul öncesi eğitim sadece çocukların doğrudan katılımıyla gerçekleşen bir süreç değildir. Aksine, ailelerin aktif katılımı ve desteği bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır (Morrison, Storey & Zhang, 2015). Bu bilgiler ışığında, okul öncesi eğitim programlarında aileye yer verilmesi önemli görülmektedir.

Aileler, bir çocuğun gelişimini şekillendirmede kritik bir rol oynarlar. Bu roller şu şekilde sıralanabilir:

- Bütüncül Gelişimi Destekleme: Aileler, bir çocuğun bütüncül gelişimi için temel oluşturmaktadır. Okul öncesi eğitim programı bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel alanlar da dahil olmak üzere bir çocuğun gelişiminin çeşitli yönlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Programda yer alacak aile katılımı ile bu gelişimsel ihtiyaçların hem evde hem de eğitim ortamında desteklenmesi sağlanır, böylece çocuk için dengeli bir öğrenme ortamı oluşturulmuş olacaktır.
- Kültürel ve Dil Zenginliği: Aileler, okul öncesi eğitim programına çeşitli kültürel kökenlerini, özelliklerini ve kendi dil zenginliklerini de getirmektedirler. Aile geleneği, dilleri ve kültürel uygulamaları okul öncesi eğitim programına dahil etmek, çocuklar arasında kültürel farkındalık, kabul ve takdiri teşvik etmektedir. Ayrıca programda kültür ve dile bu şekilde yer vermek çocukların güçlü bir kimlik ve aidiyet duygusu geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

- Sağlam İlişkiler Kurma: Öğretmenler ile aileler arasında güçlü ilişkiler, çocukların gelişimini ve öğrenmelerini desteklemek için en önemli temel bileşenlerden biridir. Aile katılımı, öğretmenler ile aileler arasında açık iletişimi, güveni ve iş birliğini teşvik etmektedir. Bu ortaklık, öğretmenlerin her çocuğun güçlü yanlarını, ilgi alanlarını ve gelişim alanlarını değerlendirerek öğrenme deneyimlerini buna göre uyarlamalarını ve çeşitlendirmelerini sağlamaktadır.
- Öğrenmeye Süreklilik Sağlama: Öğrenme yalnızca sınıf ortamında gerçekleşmez; sınıf duvarlarının ötesine uzanan sürekli bir süreçtir. Aile katılımı, ev ve okul ortamları arasında öğrenmenin sürekliliğini sağlamaktadır (Morrison, Storey & Zhang, 2015).
- Aileler, çocuklarının eğitimine aktif olarak katıldıklarında, sınıfta öğretilen kavramları pekiştirebilir, evde ek öğrenme fırsatları sağlayabilir ve çocuğun genel eğitim yolculuğunu destekleyebilirler.
- Öğrenmeye Pozitif Tutumları Teşvik Etme: Aile desteği ve teşviki, bir çocuğun öğrenmeye karşı tutumunu önemli ölçüde etkilemektedir. Aileler eğitim konusunda hevesli olduklarında, öğrenmeyi değerli bulduklarında ve çocuklarının eğitim deneyimlerine aktif olarak katıldıklarında, çocukların öğrenme ve okula karşı olumlu tutumlar geliştirmeleri daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu, yaşam boyu öğrenme ve akademik başarı için güçlü bir temel oluşturmaktadır.
- Bireysel İhtiyaçları Karşılamak: Her çocuk benzersizdir, biriciktir. Her çocuğun kendi güçlü yanları, ilgi alanları ve öğrenme stilleri bulunmaktadır. Ailelerin okul öncesi eğitim programına katılımı, öğretmenlerin her çocuğun bireysel ihtiyaçlarını ve tercihlerini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ailelerle iş birliği yaparak, öğretmenler eğitim süreçlerini, uygulayacakları etkinlikleri ve ihtiyaç durumunda sağlayacakları destek stratejilerini tüm çocukların çeşitli gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyarlayabilmekte, böylece her çocuğun kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerine sahip olması için bir eğitim ortamı yaratabilmektedirler.

Tüm bu bilgiler ışığında, okul öncesi eğitim programı ve aile birlikteliği okul öncesi eğitim programının başarısı ve amacına ulaşması için hayati bir öneme sahiptir. Aileleri eğitim sürecine aktif olarak dahil ederek, öğretmenler destekleyici, kapsayıcı ve zenginleştirici bir öğrenme ortamı yaratabilmekte, bu da sınıftaki her çocuğun bütüncül gelişimini ve öğrenmesini desteklemektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışma kapsamında 2024 yılında güncellenmiş olan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'nın aile kavramı açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma kapsamında 2024 yılında güncellenen Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'nın aile kavramı açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, kapsamında 2024 yılında güncellenen Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'nın aile kavramı açısından incelenmesi sonucu elde edilen bilgiler sunulmaktadır. Aşağıda Okul Öncesi Eğitim Programı'nın her başlığı altında aile kavramına nasıl yer verildiği detaylandırılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında güncellenmiş olan Okul Öncesi Eğitim Programı "okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların zengin öğrenme deneyimleri aracılığıyla sağlıklı büyümelerini; bilişsel, dil gelişimi, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişim alanlarında gelişimlerinin en üst düzeye ulaşmasını, ilkokula ve yaşama hazır bulunmalarını sağlamak amacı" doğrultusunda geliştirilerek güncellenmiştir.

Program genel olarak incelendiğinde aile kelimesinin 83 farklı yerde geçtiği görülmektedir. Bu 83 ifadenin bazıları "Aile/Toplum Katılımlı Etkinlik Örnekleri" "Aile Eğitimi İhtiyaç Belirleme Formu" ve "Aile Eğitim Rehberi" gibi başlıklarda bulunmaktadır. Bunların yanında aile kelimesi 2 yerde de 2013 yılında güncellenmiş olan Okul Öncesi Eğitim Programı'nın ekleri olan OBADER ve EBADER'in anlatıldığı yerlerde geçmektedir. Ayrıca, "aile" kelimesinin sıklıkla önceki Okul Öncesi Eğitim Programlarının tarihçelerinin anlatıldığı Türkiye'de Uygulanan Okul Öncesi Eğitim Programlarının Tarihçesi başlığı altında geçtiği de görülmüştür. Dolayısıyla bu kısımlar çıkarılarak metin içinde geçen aile kavramı ve bu kavramın geçtiği bağlamlar daha detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri

> "Gelişim ve öğrenme, çok sayıda sosyal ve kültürel ortam içinde gerçekleşir ve bu ortamlardan etkilenir. Bu noktada öğretmenler, sosyokültürel ortamların ve aile yaşantısının çocukların öğrenmeleri üzerinde etkili olacağını göz önünde bulundurmalıdır. Eğitim sürecine çocukların, ailelerin ve toplumun etkin katılımı sağlanmalıdır."

Okul Öncesi Eğitim Programının Tanıtımı

> "… programla birlikte kullanılmak amacıyla "Aile Eğitimi Rehberi" oluşturulmuştur."

Okul Öncesi Eğitim Programının Temel Özellikleri

- Kapsayıcıdır.

> "Çocukların gelişimleri, yaşlarına göre benzer özellikler gösterse de kişiliklerine, mizaçlarına hatta aile ortamlarındaki yaşantılarına göre değişmektedir."

- Rehberlik hizmetlerine önem vermektedir.

> "Çocuğun gelişimini desteklemek amacıyla rehberlik hizmetleri kapsamında da aile görüşmesi, aile eğitimi, ev ziyareti gibi müşavirlik ve eğitim çalışmaları önem taşımaktadır."

- Aile ve toplum katılımı önemlidir.

> "Aile ve toplum katılımı, okul ve ev arasındaki devamlılığı destekleyerek kazanılan bilgi, beceri ve tutumların kalıcılığını sağlamaktadır. Bu nedenle "Aile Eğitimi Rehberi" hazırlanmıştır (2024). Öğretmenlerin programla birlikte bu rehberi de etkin bir şekilde kullanmaları gerekmektedir."

Program Uygulama Şablonu

- Aile Görüşmeleri

Ailelerden çocuklarına ilişkin bilgi alın ve çocuklarına dair beklentilerini öğrenin.

Ailelerin eğitsel ihtiyaçlarını saptayınız.
Ailelerin katılım tercihlerini belirleyiniz.

- Aylık Eğitim Planı

Aile görüşmeleri sonucunda belirlediğiniz aile eğitimi çalışmaları ve aile katılımı çalışmalarından en çok ihtiyaç duyulanları aylık planda belirtiniz.

Kazanım ve Göstergeler

- Bilişsel Gelişim

Kazanım 11. Nesneleri kullanarak basit toplama/çıkarma işlemlerini yapar.
Açıklama: Örneğin bir bebeğin doğması aile üyelerinin artmasına, apartmandan bir ailenin taşınması azalmaya örnektir.

- Dil Gelişimi

Kazanım 11. Okuma farkındalığı gösterir.
Açıklama: Çocuk-çocuk ya da çocuk-yetişkin (Aile de sürece dâhil edilebilir.) etkileşimi kurularak yazılı ürünleri okuma etkinlikleri planlanabilir.

- Fiziksel Gelişim ve Sağlıkla İlgili Kazanımlar

Kazanım 12. Bedeniyle ilgili temizlik kurallarını uygular.
Açıklama: Yüz yıkama davranışının ise özellikle sabah uyandıktan sonra ve akşam yatmadan önce kazandırılması gerekli olup aile iş birliği ile desteklenmelidir. …aile iş birliği ile diş fırçalamanın önemine ilişkin etkinlikler ile çalışmalar yapılabilir.
Kazanım 13. Yemek süreçlerinde sorumluluk alır.
Açıklama: …bu davranışlarına yönelik deneyimleri aile iş birliği ile desteklenmelidir.
Kazanım 22. Sağlıklı olmak için gerekli önlemleri alır.
Açıklama: Sık rastlanan çocuk hastalıkları (suçiçeği gibi) ile bunlardan korunma yolları ve iyileşme süreci ile ilgili farkındalık geliştirmeye yönelik etkinliklere ve aile eğitimi/katılımı çalışmalarına sıklıkla yer verilmelidir.

- Sosyal Duygusal Gelişim ve Değerler

Kazanım 1. Kendisinin/yakın çevresindeki bireylerin özelliklerini tanıtır.
Gösterge: Aile üyelerinin/yakın çevresindeki bireylerin fiziksel/kişisel özelliklerini betimler.
Açıklama: Bunun yanında çocuklara aile bireylerine ait fiziksel/duyuşsal özellikler ile yakın çevrelerindeki bireylerin isimlerini, mesleklerini ve kişisel özelliklerini söylemeleri için fırsatlar sunulmalıdır. Çocukların kendilerinin biricik ve benzersiz olduklarının farkına varmaları ve aile, akraba, akran grubu, sınıf, okul ve ülkesinin değerli bir üyesi olduklarını hissetmeleri, bunu sadece sözel olarak değil, davranışları ile de göstermeleri için bulundukları her sosyal ortamda fırsatlar oluşturulmalıdır.
Kazanım 6. Bireysel farklılıklara değer verir.
Açıklama: Çocukların, güvenli bir şekilde cinsiyeti, fiziksel özellikleri, ilgileri, tercihleri, özel gereksinim durumu, aile yapısı, bildiği diller, milliyeti, ırkı, ülkesi ve dini gibi başkalarıyla benzer ve farklı olan özelliklerini ifade etmelerini desteklemek için kitap okunmalı, oyunlar oynanmalı, drama uygulamaları yapılmalıdır.
Kazanım 8. Toplumsal yaşamdaki farklılıklarla ilgili değerlere uygun davranır.
Açıklama: Bu çerçevede çocukların; farklı aile yapısı… olan çocuklara veya farklı bakış açıları, düşünceleri, öncelikleri, yaşam tarzları olan insanlara saygı göstermesi ve bu tür

farklılıkları "yanlış/kötü" olarak değil, toplumsal zenginlik olarak değerlendirmesi için desteklenmesi ve öğretmenin çocuğa model olması gerekmektedir.

Okul Öncesi Eğitimde Çocuğu Tanıma ve Değerlendirme

Çocuk Gelişim ve Öğrenme Dosyası

Öğrenci ve aile tanıma formu: Çocuk ve çocuğun ailesi ile ilgili temel bilgileri ve tanıtıcı açıklamaları içeren bir form verilmiştir. Bu formun içeriğinde; çocuğun yaşı/yaş grubu, cinsiyeti, kardeş sayısı, ev ortamı, okula ulaşımı gibi çocukla ilgili değişkenlere; ebeveynlerin eğitim düzeyleri, ev ve çalışma ortamları gibi ebeveynlere yönelik değişkenlere; çocuk ve ebeveyn ilişkisi, ebeveyn ve okul ilişkisi gibi diğer bazı değişkenlere yönelik olarak ihtiyaç duyulan tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgilere yer verilebilir.

Aylık Plan

- Aile ve Toplum Katılımı

O ay için belirlenen kazanımlar doğrultusunda ön hazırlık gerektiren aile/toplum katılımı çalışmaları (yerel yönetimler/sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde yardım kampanyası düzenleme, kermes düzenleme, veli toplantısı, aile buluşmaları, aile görüşmeleri, eğitim panosu, afiş, broşür vb.) genel olarak ifade edilir.

Örnek: Ailelere bilgilendirme notu iletilerek evde çocukların dinleme ve konuşma sırasını belirlemek için bazı nesneler kullanmaları önerilir. Örneğin çocuk, kaşığı eline aldığında dinleyici, bir başka nesne eline aldığında o nesnenin özelliklerinden söz eden anlatıcı rolünde olur. Aile üyeleri bu süreçte çocuklar gibi hem dinleyici hem de anlatıcı rollerini üstlenir. Ailelere çocuklarıyla sessiz sinema oyunu oynamaları önerilir.

- Okul Dışında Yapılabilecek Toplum Katılımı Etkinlikleri

Açık hava sinema günleri, konserler, festivallerde yerel halkla, mahalle esnafı ile buluşma, şarkılar söyleme, sinema izleme, sokak hayvanlarının barınması için kulübeler yapma, hayvanları besleme ve koruma konusunda okul, aile toplum dayanışma etkinlikleri düzenlenmesi.

- Okuldaki Eğitim Etkinliklerinde Toplumun Katılımı

Aile Eğitimi Rehberinde belirtilen etkinliklerden uygun olanlar belirlenerek toplumsal katılım sağlanabilir.

Değerler Listesi

Sevgi: aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...

Gelişime Uygun Uygulamalar

Aile katılımı ve diğer profesyonellerin görüşlerini program hazırlanması ve uygulamasında değerlendirmek: Gelişime uygun uygulamalar, aynı zamanda bir erken müdahale programı oldukları için bu uygulamalarda aile katılımı ve iş birliği zorunludur.

Kapsayıcılık

Ayrıca kapsayıcılık çerçevesinde aile ve çocuğun sağlık gibi açılardan takip edildiği profesyoneller ile iş birliği yapılarak uyarlamaya onların görüşlerinin de yansıtılması önemlidir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2024).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

2024 yılında güncellenmiş olan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'nın aile kavramı açısından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, güncellenmiş programda aile ve de toplum katılımına özellikle bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Özellikle toplumun okul öncesi eğitim süreçlerine aktif bir şekilde dahil edilmesi güncellenmiş programın temel bir öğesi olarak belirlenmiştir. Toplum katılımının yanı sıra ailenin de eğitim süreçlerine dahil edilmesiyle birlikte okul öncesi dönemde edinilecek bilgi, beceri ve tutumların daha kalıcı olacağı ve okul aile arasındaki iş birliğini sağlamlaştıracağı düşünülmektedir. Bu kazanımları sağlamak için ise programa eşlik edecek bir Aile Eğitim Rehberi oluşturulduğu ve öğretmenlerden bu rehberi de okul öncesi eğitim süreçlerinin bir parçası olarak kullanmaları gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir.

Güncellenmiş Okul Öncesi Eğitim Programı'nın Aile Eğitimi Rehberi bileşeniyle birlikte ebeveynleri bilinçlendirmesi ve bilgilendirmesinin beklendiği tespit edilmiştir. Programda çocuklar kadar ailelerin de önemli olduğu ve etkili bir okul öncesi eğitim için bu eğitim sürecine ailenin her bireyinin katılmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak böylesi bir iş birliğinin varlığında aileler ve çocuklar okul öncesi eğitim anlamında birlikte nitelikli zaman geçirme şansına sahip olacaklardır. Öğretmenlerin bu süreçte ailelere yol göstermesi ve rehberlik etmesi ailelerin okul öncesi eğitime daha etkili bir şekilde destek olmasını sağlayabilecektir.

Çocukların desteklenerek gelişim ve öğrenmelerinin en optimal düzeyde sürdürülebilmesi için okul öncesi eğitim sürecindeki tüm paydaşların iletişim halinde olmaları ve iş birliği içinde hareket etmelerinin önemli olduğu ifade edilmektedir. Çünkü aile, çocuğun ilk ve en etkili öğrenme ortamını oluşturmaktadır. Evdeki etkileşimler, çocuğun dil becerilerini, sosyal ve duygusal gelişimini, temel matematik kavramlarını ve daha pek çok şeyi öğrenmesine katkı sağlamaktadır (Morrison, Storey & Zhang, 2015). Ayrıca, aile, çocuğa temel değerleri ve ahlaki ilkeleri öğretmekte ve bu öğretiler çocuğun kişisel gelişimi ve toplumsal uyumu için kritik önem taşımaktadır. Temel değerlerin yanı sıra, sevgi, güven ve empati gibi duygusal bağlar çocuğun özgüven geliştirmesine ve ilişki kurma becerilerini güçlendirmesine yardımcı olacak ve bunlar da ailenin desteğiyle daha kalıcı hale gelebilecektir. Sonuç olarak, ailelerin okul öncesi eğitimdeki rolü, çocuğun genel gelişiminde kritik bir öneme sahiptir. Aileler, çocuğun öğrenme yolculuğuna rehberlik ederken, onların başarılı bir şekilde büyümeleri ve öğrenmeleri için sağlam bir temel oluştururlar (Fthenakis, 1998). Güncellenmiş olan Okul Öncesi Eğitim Programı'nda da aile vurgusunun bu amaçlarla yapıldığı ve ailelerin okul öncesi eğitim sürecinin etkili bir paydaşı olarak görüldüğü düşünülmektedir. Öte yandan, güncellenmiş programda farklı aile yapılarına çok yüzeysel değinilmiş olduğu, evlat edinme ve koruyucu ailelik gibi farklı aile olma biçimlerine bir atıf yapılmadığı görülmektedir. Bu da programda iyileştirilmesi gereken bir yan olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Fantuzzo, J., Tighe, E., & Childs, S. (2000). Family involvement questionnaire: A multivariate assessment of family participation in early childhood education. *Journal of Educational Psychology*, *92*(2), 367. https://doi.org/10.1037/0022-0663.92.2.367

Fthenakis, W. E. (1998). Family transitions and quality in early childhood education. *European Early Childhood Education Research Journal*, *6*(1), 5-17. https://doi.org/10.1080/13502939885208131

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı. MEB.

Morrison, J. W., Storey, P., & Zhang, C. (2015). Accessible family involvement in early childhood programs. *Dimensions of Early Childhood*, *39*(3), 21-26.

WHAT DO EFL TEACHERS THINK ABOUT TEOG EXAM ENGLISH TESTS?

Koray KAÇAR

Graduate Student, koray_kacar22@hotmail.com -0000-0002-0258-0016

ABSTRACT

Exams have been indispensable tools to measure students' success, which enables them to enter a school in Turkey. Today LGS is used for this purpose. Before LGS; TEOG, LGS, OKS, and SBS had been used for students to transmit from primary to secondary education. Each exam had its own strengths and weaknesses. TEOG was carried out between 2013 and 2017. It was a short-time exam. Consequently, there are some research related to it. The study tries to shed light on the opinions of teachers about English tests in TEOG exam. Their opinions are believed to contribute to the field of language testing. EFL teachers' opinions are analysed. The responses to an open-ended question varies. The main purpose of the current study is to reveal the deficiencies of the previous exams. It is believed that a gap in the field of language testing and assessment in Turkey can be filled with this study because it can be an indicator for exam makers and policy makers for preparing better language exams.

Key Words: TEOG, English Tests, Testing

INTRODUCTION

The transition from Primary Education to Secondary Education Exam (TEOG) was conducted between 2013 and 2017. Before TEOG, level identification exam (SBS) had been used for the same purpose. SBS and the previous exams (LGS and OKS) had been carried out at the end of the education year and once a year. Different from those exams, TEOG was administered two times a year. (The first one in the first semester and the second one in the second semester). 8th graders took TEOG exam as their ordinary written exams prepared by teachers (MEB, 2013). In TEOG exam, students were responsible for Turkish, Mathematics, Religious Education, Science and Technology, T.R Revolution History and Kemalism, and English tests. This exam was the second written exam for Turkish, English, Mathematics and Science and Technology while, the first written exam for Religious Education and T.R Revolution History and Kemalism. However, the previous exams had been administered at the weekends; TEOG was on the weekdays (on two consecutive days).

MoNE (2013) stated the purposes of TEOG as following:

- To strength the relation between student and school
- To make teachers and school more active in education process
- To follow the curriculum simultaneously all around the country
- To lessen the test anxiety
- To increase teachers' performances
- To decrease the need for other educational institutes
- To observe and evaluate the objectives
- To diminish the negatives of single examination

- To assess the performance in long term

Ceran and Deniz (2015), in their study, found that all questions in TEOG exam, except for Mathematics, could be solved by reading comprehension and vocabulary without knowing the specific information about the subjects of Turkish, English, Religious Education, T.R Revolution History and Kemalism, and Science and Technology.

The results of the study conducted by Dalak (2015) revealed that the correlation of being present in the same stage in accordance with Revised Bloom Taxonomy between the questions in Religious Education, Science and Technology, Mathematics in Fall term TEOG exam and the objectives about the questions was under 50 %. The correlation of being present in the same stage in accordance with Revised Bloom Taxonomy between the questions in T.R Revolution History and Kemalism, English, Turkish and the objectives about the questions was set under 50 %. The correlation of being present in the same stage in accordance with Revised Bloom Taxonomy between the questions in Religious Education, Science and Technology, T.R Revolution History and Kemalism, English, Mathematics and Turkish and the objectives related to the questions was determined 50 % and over.

In his study, Yorgancı (2015) found that TEOG Exam Turkish Test is insufficient to assess the objectives in the Primary School Turkish Education Program owing to the multiple choice as exam type. Similarly, Yılmaz's study (2014) showed that neither SBS nor TEOG has the capability of measuring the vocabulary attainment of Turkish lesson curriculum.

Furthermore, it has been figured out that self-efficacy and anxiety variables have an influence on predicting the success in TEOG exam. It reveals that using cognitive strategy rank after self-efficacy and anxiety are evaluated in terms of its effects on the success of TEOG exam, self-regulation and intrinsic value dimensions do not have the influence to predict the success in TEOG exam. When achievement points of TEOG have been analyzed by gender, it has been observed that girls are more successful than boys in Turkish, English, and Religious Education but there is no difference between girls and boys in Mathematics, Science and Technology and, T.R Revolution History and Kemalism tests (Süer, 2014).

Also, Kaşıkçı, Bolat, Değirmenci and Karamustafaoğlu (2015) found that questions in Science and Technology test did not have homogeneous proportion in TEOG exam in terms of course hours allocated for this subject at schools.

METHODOLOGY

The present study is based on descriptive research method since the study intends to identify the views of the ELT teachers about TEOG exam English tests. In this study, survey method was preferred as the descriptive research method. In survey method research, participants answer questions administered through interviews or questionnaires. After participants answer the questions, researchers describe the responses (Jackson, 2009). The descriptive method collects data and then presents them without any changes (Babbie, 2004). In this research, the data were gathered through a survey with an open- ended question.

The participants of the present study are composed of 70 ELT teachers working in the different schools in İstanbul. The participants were chosen by randomly regardless of their gender, age, experience etc. They work in the different school types such as private or state schools, and different school levels such as primary, secondary or high school. In addition, all teachers have participated in this study voluntarily.

For analysing the qualitative data, text analyses method was used. The answers of participants were revised by the researcher and the responses were classified into different categories according to the most frequent words and expressions in them.

FINDINGS AND DISCUSSION

This part presents seventy teachers' views, opinions, and thoughts about TEOG exam English tests, which are categorized based on their similarities, and it presents the discussion about these views such as assessment of all language skills, multiple-choice techniques, rote-learning because of many questions requiring knowledge of vocabulary, suitability of tests and functions to the English teaching program etc.. Firstly, the views about TEOG and language skills are listed and discussed.

"It was unnecessary. Although TEOG was in harmony with its functions, it was not a language exam for four skills." (participant 1)

"The exam should have been improved by assessing four skills and culture." (participant 3)

"It was a meaningless exam, for it did not consider four basic language skills. Grammar and vocabulary were not enough for competence in a language" (participant 5)

"I think TEOG did not assess the basic skills of listening and speaking." (participant 6)

"TEOG exam should have been improved in terms of listening skills." (participant 8)

"*I do not believe that TEOG exam was a well-planned exam to evaluate how students used English."* (participant 9)

"*... Listening and writing should have been tested*." (participant 12)

"It did not assess language ability." (participant 13)

"There were too many vocabulary. It did not test all the skills." (participant 16)

"*Although students had form and vocabulary knowledge, they could have not used them in practice. TEOG was an exam based on memorization and ineffective to improve practice."* (participant 19)

"TEOG failed to assess all language abilities." (participant 20)

"Not only focus on vocabulary but also production." (participant 22)

"Questions matched with the functions but it did not assess language skills apart from reading."(participant 23)

"TEOG exam did not evaluate all skills except for reading. It focused on reading, vocabulary and multiple choice." (participant 29)

"TEOG was an exam that only assessed reading comprehension. It was not interested in four skills. In other words, it did not assess listening, speaking and writing." (participant 32)

"They were improving it but they should have added some videos or listening parts to it." (participant 37)

"The TEOG examination strategy could have not assessed the students' knowledge or communication skills. To be a reliable assessment, it should have included also listening and speaking besides reading and writing. In today's Turkey education system, this is not possible I think. Because of these reasons, our students cannot learn how to communicate with foreign people. Our state schoolbooks are not efficient and sufficient." (participant 39)

"It was not assessing the productive skills. Making students unable to speak the actual language since we have been teaching just the multiple-choice technique." (participant 40)

"TEOG exam did not assess language ability." (participant 42)

"*Some of the distractors were so easy and some of the passages was not appropriate with its questions. Distribution of the distractors was well but some of them were so easy and students could easily eliminate distractors. TEOG could not evaluate students writing, speaking and listening skills. Anyway, they could not evaluate these skills with multiple choice.*" (participant 43)

"TEOG did not assess the language ability of students it was only an exam which students would easily be successful learning by heart many words and phrases. Moreover "English" must have been taken out from TEOG so nobody would not blame English teachers for the result of the exam anymore." (participant 44)

"I think, the students were just memorising vocabularies and phrases because of TEOG exam system. This did not show they really know English well. In TEOG exam there should have been questions to measure listening and speaking skills." (participant 45)

"TEOG should have reflected real life usage." (participant 47)

"This test was not suitable and necessary for eighth graders. Students could have just been successful if they had studied in an organised and planned way. However, they may never be successful in speech; especially in spoken production." (participant 48)

"TEOG exam mainly assessed vocabulary knowledge and comprehension skills of students. It did not support listening, writing and communication skills of students. As an English Language teacher, I would like to teach all skills and competencies of English. I would feel as a course teacher the only duty of whose is just preparing the students for the exam." (participant 52)

"TEOG exam was not valid in terms of testing students' all language skills. It was only valid for testing the themes and grammar rules in the books. We had students only solve multiple-choice questions but we narrowed their intelligence and other skills. It must be prepared more professionally." (participant 56)

"TEOG was the best exam for that time. Nevertheless, in my opinion, listening was necessary for language learning, too." (Participant 62)

"Because of TEOG, I was not free. I tried to teach all the words in a book in case of asked in TEOG. It was boring. I wanted to act dramas play more games. We could not give importance on listening writing. Students were good at only understanding written text. I was not happy with TEOG." (participant 63)

"It merely assessed the testing skills of the students but not English proficiency." (participant 66)

"TEOG exam did not allow us to develop speaking writing and listening skills of the students. It only allowed us to teach grammar and vocabulary. Therefore, though it was appropriate to the curriculum, in fact, it's not appropriate to language teaching." (participant 69)

"TEOG was insufficient for assessing language knowledge." (participant 70)

Thirty-one of the seventy EFL teachers find TEOG exam English test insufficient to assess language skills. They state that this test should have been improved by adding tests for four-language skills. According to these teachers, the main problem in TEOG exam was just testing reading comprehension, knowledge on grammar and vocabulary. According to some teachers,

English test should have been excluded from TEOG exam. By this way, learners could practice on productive skills and listening without depending on a structuralist exam.

In the lights of teachers' views, it can be concluded that one of the main criticisms about English test in TEOG exam is its assessment of only knowledge of vocabulary and grammar. Some participants mainly concern about this situation in the foreign language teaching by stating as follows:

"*According to me, the questions were suitable. Nevertheless, it did not mean I liked the exam. I had had difficulty in teaching the vocabulary in the 8th-grade program."*(participant 7)

"*It was just a vocabulary exam."* (participant 11)

"There were a lot of passive vocabularies ..." (participant 12)

"*There were too many vocabularies…"* (participant 16)

"*Although students had form and vocabulary knowledge…"* (participant 19)

"*In the first TEOG exam the conjunction "however" was not included in functions. It was in a scanning text in the last unit of the first TEOG. We did not study each word in a scanning passage. We focused only scanning not on the meanings of the words. So students should have not been asked "however."* (participant 34)

"*Memorising was the initial aim. It did not concern about learning and using the language."* (participant 54)

"TEOG did not evaluate students' use of the language. It just urged students learn vocabulary by heart." (participant 64)

It can be concluded, based on the views above, that many teachers criticise English test in TEOG exam for just testing vocabulary knowledge. They also express that the tests forced learners memorise the meaning of vocabulary without using them in a context. As some participants claim, too much vocabulary memorization prevented students from using language in real life.

Furthermore, some participants find the multiple-choice technique unsuitable. They state that this technique and the approach were useless to improve language competence and test the language ability.

"A person's language knowledge cannot be scaled with the only multiple-choice exam." (participant 15)

"*Just using multiple-choice is not suitable for assessing language abilities."*(participant 24)

"*Not suitable for testing a foreign language.*" (participant 25)

"This exam was done just to be done. As an English Teacher for about 29 years, I never follow an approach like this. No need to explore America! The only way to teach a language is to use the communicative approach. Moreover, the evaluation must be different!" (participant 26)

"Language abilities should have been tested with better techniques."(participant 35)

"*TEOG exam deteriorated language learning. There was no activity to improve language abilities but just solving multiple-choice items and this have a harmful effect on FL learning and teaching."* (participant 41)

"TEOG Exam English Test was a standard test, and standard tests are regardless of their quality are poor in evaluating the learning process during the academic year…" (participant 51)

"Since there was not just English test on TEOG, it was harder to adjust the test according to the approaches in ELT."(participant 57)

"I do not think that it was a useful exam because we could not have even been sure whether he/she knew the correct answer or just finds with luck."(participant 58)

"Testing language ability with just multiple-choice technique was insufficient and meaningless. Our schools are already inadequate for especially listening activities. That not teaching productive skills and practice is the reason for the excuse 'I can comprehend but not speak'. Unfortunately, our students are unable to speak English."(participant 59)

"TEOG exam did not allow us to develop speaking writing and listening skills of the students. It only allowed us to teach grammar and vocabulary. Therefore, though it was appropriate to the curriculum, in fact, it was not appropriate to language teaching."(participant 69)

It can be inferred from the views above that a great number of EFL teachers strongly object to the multiple-choice techniques in testing a foreign language. The results can be associated with the views on TEOG and language skills since the teachers who oppose to multiple-choice, also, think that English tests in TEOG exam had no beneficial effect on foreign language skills. Generally, EFL teachers prefer alternative techniques contributing to testing four language skills.

Moreover, English test in TEOG exam is thought to have demotivated the students. Participant 28 says that "*I was not in favour of this exam, which did not really motivate students to learn a foreign language."* It can be interpreted that TEOG had a harmful washback effect on learners.

Some participants find English tests in TEOG exam were insufficient and irrelevant in terms of English program and the question items in the tests. According to their views, the exams needed to be improved in a way that it could test all language skills and the functions.

"Some questions were really chosen well. However, some of them should be edited."(participant 2)

"I think TEOG was the worst test among the ones which had been designed up to now." (participant 4)

"*TEOG was a useful exam for students but I can say that some questions were hard for secondary school students."* (participant 10)

"*The test was insufficient.*" (participant 14)

"*Questions should have been more difficult*."(participant 21)

"*In my opinion, some of the questions were beyond the course book. Children studied at school such as time agreement. Questions should include more than one skill at the same time.*" (participant 38)

"*It should be improved.*" (participant 49)

"*There must be more grammar questions in the test.*" (participant 50)

"*I think TEOG was both easy and hard for some students. Every child has no equal rights so conditions of education should be equal such as school, material etc.*" (participant 68)

Surprisingly, while some teachers find English tests in TEOG exam were suitable in terms of the functions they assessed and easy for the students, the others could find them unsuitable in addition to difficult. This can be the result of the situation that participant 50 expresses. The inequality in terms of student's profiles, their parents, socio-economic and socio-cultural

differences, physical and technological facilities in the school, as well as teachers' care and educational status, support and attitudes of the administration have an effect on the students' success. The gap between these factors influences the results gained from the tests dramatically.

On the other hand, many teachers mention the positive ways of the tests. According to them, the tests are appropriate to the functions and the aim of the English teaching program.

"*I think it was an easy and appropriate exam.*" (participant 17)

"*The question items matched the functions*." (participant 18)

"*Appropriate for students*." (participant 27)

"*... comparing to the previous years TEOG had improved in evaluating functions.*" (participant 28)

"*I liked the questions.*" (participant 30)

"*Questions asked in this year matched the functions*." (participant 31)

"*It was a well-designed exam*." (participant 33)

"*I found TEOG promising. Excluding grammar, question items were not enough but very good*." (participant 36)

"*They were better than previous exams."* (participant 46)

"*TEOG exam could be considered fair enough, and it's a successful summarization of what students learned during the academic year.*" (participant 51)

"*TEOG exam was a perfect one I had ever seen. The previous exams were not suitable for our students.*" (participant 53)

"*I found TEOG tests suitable for our students*." (participant 55)

"*Generally, TEOG questions items matched with the function. Few items partly matched with the functions. In addition, no question was inappropriate to the functions.*" (participant 60)

"*The topics in the new programme were very advantageous for the students. Especially, the dialogue question items helped our students understand how to communicate in their daily life*" (participant 61)

"*I liked especially dialogue completion question items. It was pleasant that there is no grammar question. The questions were mainly about vocabulary knowledge and reading comprehension. I found the exams valid.*" (participant 65)

"*I think TEOG should have been done each year in secondary school. In this way, students attached importance to English more and more."* (participant 67)

Based on the views and interpretations above, it can be concluded that many EFL teachers agree on the appropriateness of the tests to the program. The teachers also state that the question items are getting better every year in terms of appropriateness to the age and knowledge level of the students as well as assessing the functions and suitability to the program. As a result, it can be concluded that the main disadvantage of TEOG exam is that it does not test all English language skills- in other words, listening, speaking, and writing. The deficiency stems from the technique used in English tests in TEOG exam. Multiple-choice technique underlies the productive skills but, all in all, it is the best way to test a large number of testees (Hughes, 2003). However, as some participant state, English can be excluded from TEOG and it can be tested by using

different approaches, especially communicative approach, and techniques suitable for the approach.

CONCLUSION

The study aims to find out EFL teachers opinions about English tests in TEOG exam. To this end, an open-ended question was asked to gather the data. Based on the qualitative data obtained from the overall opinions of teachers on English test in TEOG exam, it can be stated that there are differences in teachers' points of views on the exam. Some of them are in favour of the exam but some of them strongly object it. The main criticism is the fact that the tests did not assess all language skills effectively. Moreover, the form of the question items, the test approach and test technique, test anxiety, socio-cultural and social-economic inequality among the students are the other important points mentioned by the teachers.

REFERENCES

Babbie, E. (2004). *The practice of social research.* Thomson Wadsworth: USA.

Ceran, D. & Deniz, K. (2015). TEOG sınavı sorularının okuma becerisiyle çözülebilme düzeyi. (The level of solving questions of transition from primary to secondary education (TPSE) test by reading skills). *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 3(2), 92-109.

Dalak, O. (2015). *TEOG sınav soruları ile 8. sınıf öğretim programındaki ilgili kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi*. Unpublished Master's Thesis, Gaziantep University, Gaziantep, Turkey.

Hughes, A. (2003). *Testing for language teachers*. (2nd Edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Jackson, S.L. (2009). *Research Methods and Statistics: A Critical Thinking Approach 3rd edition.* Belmont, CA: Wadsworth.

Kaşıkçı, Y., Bolat, A., Değirmenci, S. & Karamustafaoğlu, S. (2015). The Evaluation of science and technology questions in the second semester TEOG examination according to some criteria. *Journal of Research in Education and Teaching*, 4(1), 225-232.

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2013). Orta öğretim kurumlarına geçiş yönergesi, birinci kısım, tanımlar, madde: 4. *Tebliğler Dergisi*, Kasım 2007/2602.

Yılmaz, G. (2014). *TEOG ve SBS sınavındaki söz varlığımızla ilgili Türkçe sorularının 2005 Türkçe öğretim programı'ndaki sözcük varlığımızla ilgili kazanımları ölçme yeterlilik düzeyinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi.*

Unpublished Master's Thesis, Erzincan University, Erzincan, Turkey.

Yorgancı, O. K. (2015). *Sekizinci sınıf Türkçe ortak dersi sorularının öğretim programına göre değerlendirilmesi*. Unpublished Master's Thesis, Gazi University, Ankara, Turkey.

4. SINIF DKAB DERS KİTAPLARINDA YER ALAN HZ MUHAMMED'İN HAYATI ÜNİTESİYLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı
0000-0002-5714-9266

Yüksek Lisans Öğrencisi, Habibe GÖKMEN

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü, -0000-0002-4667-6503

ÖZET

Bu araştırmada Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokul dördüncü sınıflarda okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında yer alan Hz. Muhammed'in Hayatı ünitesinin, MEB ve ANKA Kuşu yayınlarında nasıl ele alındığının incelenmesi amaçlanmıştır. Görsel ve içerik uyumu, içeriğin öğrencilerin gelişim düzeyine uygun olup olmadığı, metinlerdeki kavram, ayet ve hadislerin anlaşılabilirliklerinin yayınlara göre karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmada dördüncü sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişim basamağı özelliklerine, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programına, bulgulara, tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Araştırmada örneklemi 2018 yılında hazırlanmış olan ve kullanıma sunulan MEB yayınları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. sınıf ders kitabı ile ANKA Kuşu yayınları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. sınıf ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmada ders kitapları incelendiği için doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: ANKA Kuşu ve MEB yayınlarına ait olan dördüncü sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının her ikisinde de bazı görsellerin öğrencilerin seviyesine ve içeriğe uygun olmadığı görülmüş fakat bu sonuca rağmen MEB yayınlarının ANKA Kuşu yayınlarına göre daha kullanışlı olduğu görülmüştür. MEB yayınlarında sunulan içeriğin, dil ve anlatımın, kazanımların aktarılma biçiminin ANKA Kuşu yayınlarına göre daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kullanılan kavram, ayet ve hadislerin anlaşılabilirliği değerlendirildiği zaman ANKA Kuşu yayınlarında öğrencilere yabancı gelen dini kavramların daha fazla kullanıldığı, dördüncü sınıf düzeyine göre bazı ayet meallerinin sadeleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Ders Kitabı, Görseller, Ayet ve Hadisler, İçerik, Öğretim Programı

1. GİRİŞ

Eğitim insanların doğuştan getirdiği yeteneklerinin geliştirilmesini ve içinde bulunduğu topluma entegre olmasını sağlar. Eğitim gibi din de birey ve toplum arasındaki ilişkileri düzenleyerek toplum hayatına anlam kazandırır. Eğitim ve dinin bu ortak amaçları huzurlu toplum için din eğitiminin ne kadar gerekli olduğunu da gözler önüne sermektedir. Dinin doğru bir şekilde öğretilmesi toplumları birleştiren bir etmen olmuştur.[1] Din eğitimi, fertlerin dinden gelen değer yargılarını öğrenmelerine ve bunları sonraki nesillere aktarabilmelerine imkân sağlaması açısından inanç ve vicdan hürriyetinin bir gereği olarak gerekli görülmüştür.[2]

Tosun'un yapmış olduğu tanıma göre din eğitimi, ''Bireylerin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.''[3] Din eğitimi aynı zamanda insanın kutsal olanla ilgili davranışlarını geliştirmesinin sürecidir. Din eğitimi formal ve informal olarak sunulurken formal öğrenmeler ise örgün ve yaygın olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitimde okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve seçmeli din dersleri verilmektedir.[4]

Dini bilgi ve becerilerin sonraki nesillere aktarılması her zaman bir amaç olmuştur. Bu bilgi ve becerilerin aktarılması için bilgiyi sunan ve bilgiye ulaşacak olan kişilere daha kolay, verimli, sistemi bir yol gerekmektedir. Ders kitapları bilginin kolayca ulaşıldığı, sistemli bir şekilde hazırlanan ve din eğitiminde kullanılan materyallerdendir. Bu kitapların hazırlanması sırasında öğrencilerin yaşlarına, gelişim düzeyi özelliklerine, kullanılan dil ve anlatıma, görsel içeriğin konuyu bütünleyici olmasına dikkat edilmesi gerekir.[5]

1.1. Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Gelişim Düzeyinin Özellikleri

Dördüncü sınıf öğrencileri son çocukluk döneminin özelliklerini taşımaktadırlar ki önceki yaşantılarına göre çevreleri genişlemekte ve bazı konularla, kavramlarla ilgili anlama yetileri de gelişmeye başlamaktadır. İçinde bulundukları çağ gereği çocuklar bu dönemde sembolik ve soyut düşünmeye başlasa da bu düşüncenin tam olarak geliştiği söylenemez ve yaklaşık olarak 12 yaşlarında gerçek soyut düşünceleri oluşmaktadır. [6]

Bu dönemde çocuklar en çok ailenin fikirlerinden etkilenirler. Olayları izleyerek, görerek ve işiterek daha iyi kavramaktadırlar bundan dolayı da soyut düşünce gerektiren kavramları anlamlandırmak onlar için güç olabilmektedir.[7] Din eğitimine ilişkin çalışmalar yapan araştırmacılar ilkokul çağındaki çocukların akademik bir din eğitimi yerine öğrencinin duyuşsal becerilerini geliştirecek, onun hislerine ve duygularına seslenen ve tecrübeye dayalı

[1]Hüseyin Yılmaz, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları Ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001), 329-356.
[2]Aytekin Demircioğlu- Büşra Çelik, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1-2 (2019), 7-23.
[3]Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem A yayınları, 2015), 23.
[4]Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 27-29.
[5] Mehmet Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme* (Kayseri: Kimlik yayınları, 2021), 133.
[6] Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca yayınları, 2013), 169.
[7] Mustafa Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 58-59.

bir yolun benimsenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu hissiyatların çocukların gelecekteki dini kabullerinin temelini ve hazırbulunuşluğunu etkileyeceğini düşünmektedirler.[8]

Son çocukluk dönemindeki bir çocuk aile, okul, öğretmen gibi okuduğu kitaplardan da etkilenmektedir ve dini şuurunu oluştururken bu kitapların etkisinde kalabilmektedir.[9] Bundan dolayı da çocuklara materyal olarak sunulan ders kitaplarının çok dikkatli hazırlanması ve onların bilişsel, duyuşsal gelişimlerini desteklemesi gerekmektedir.

1.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının ve Ders Kitaplarının Özellikleri

Bireyler ve toplumlar zamanla teknolojinin ve bilimin ilerlemesi ile öğrenme ve öğretme sürecindeki rollerini değiştirmekte, geliştirmekte ya da dönüştürmektedirler. Öğretim yöntemleri, yaklaşımları, ders araç ve gereçleri, kullanılan materyaller bu değişime eşlik ederek kendi içerisinde bir ilerleme kaydetmektedir. Değişen koşullar öğretim programlarını da yakından ilgilendirmiş ve hazırlanan bu programlar zamanın şartlarına göre yenilenmeye mecbur kalmışlardır. Son olarak 2018 yılında hazırlanmış olan ve hala kullanılmaya devam edilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı şu şekilde tanımlanmıştır: "Üst bilişsel becerilerin kullanımına yönlendiren, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, sağlam ve önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmiş, diğer disiplinlerle ve günlük hayatla değerler, beceriler ve yetkinlikler çevresinde bütünleşmiş bir öğretim programı.''[10] Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere din eğitimi ezbere dayalı olmayan, anlamaya dayalı kalıcı öğrenmeleri hedeflemektedir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ilk ve ortaokullarda sınıflar bazında beş temel öğrenme alanı üzerinden hazırlanmıştır. Her sınıf düzeyinde birinci üniteler inanç, ikinci üniteler ibadet, üçüncü üniteler ahlak, dördüncü üniteler Hz Muhammed'in Hayatı ve beşinci üniteler de Din ve Kültür öğrenme alanı olarak belirlenmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretim programı hazırlanırken temel felsefenin yapılandırmacı yaklaşım olmasıyla birlikte bu yaklaşımı destekleyen çoklu zekâ kuramının, öğrenci temelli öğrenmenin de ilkeleri göz önünde bulundurulmuştur. Düşünen, üreten, sorgulayan, dini kavramların günlük hayat bağlantılarını kuran, kendi öğrenmesinden sorumlu olan, dini ve ahlaki konuları yorumlama becerisini geliştiren bireylerin yetişmesi ana hedeflerdendir. Bu hedeflere ulaşılması için eğitim ve öğretim programlarının tüm ögeleri amaca hizmet edecek şekilde düzenlenmektedir.[11] Programın ögeleri hedef, içerik, öğrenme öğretme süreçleri, ölçme ve değerlendirme olarak dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın konusu bu ögelerden öğrenme öğretme süreçlerinde kullanılacak olan materyallerden 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının 4. ünitesi olan Hz Muhammed'in Hayatının incelenmesidir.

Ders kitapları özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini alan öğrencilere somut bir materyal sunmanın yanında doğru dini bilginin elde edileceği bir kaynak olma fırsatını da

[8] Mustafa Köylü - Cemil Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 141-142.
[9] Peker, *Din Psikolojisi, 170.*
[10] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu" (Erişim 8 Haziran 2023), 1.
[11] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu" (Erişim 8 Haziran 2023), 2-5.

sunmaktadır.[12] Ders kitapları formal eğitimde öğretmen ve öğrencilere bir sınır çizen, öğretmenlere neyi ne kadar öğreteceklerini, öğrencilere ise öğreneceklerini belirleyen araçlar olmakla beraber birçok öğrencinin dine dair eline geçen tek temel kaynak da olabilir.[13]

Ders kitaplarının seçilmesi sırasında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

►Öğretim programlarının hedeflerine ulaştırmak

►Öğretim ilkelerine uymak

►Bilgiyi nitelikli ve sistemli bir şekilde sunmak

►Öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate almak

►Dil ve anlatımın sade ve anlaşılır olması

►Konuyu destekleyen uygun görsellerin dikkatli seçilmesi

►İçeriği zenginleştirecek etkinlikler sunmak.

Ders kitapları 1995 yılındaki Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği esas alınarak bakanlık tarafından ya da özel sektör tarafından hazırlanmaktadır. Bu yönetmeliğin verdiği yetki doğrultusunda özel sektörün ve bakanlığın hazırlamış olduğu ders kitaplarından uygun görülenler, okullarda öğretim aracı olarak kullanılmaktadır.[14] Aynı süreç içerisinde bazı bölgelerde ve okullarda özel sektörün hazırlamış olduğu ders kitapları işlev görürken bazı bölgelerde ise bakanlık tarafından hazırlanan kitaplar kullanılmaktadır.

İlgili alan yazın incelendiğinde "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Hadis Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi''[15], "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler ve Eğitim-Öğretim Açısından Değerlendirilmesi (4.-8. sınıflar)''[16], "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. Sınıf Ders Kitaplarındaki Ayet Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi"[17] gibi isimlerde araştırmaların yapıldığı görülmüştür.

[12] Recep Kaymakcan, "Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık", *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (2009), 40.

[13] Eyüp Şimşek, "İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları "Ahlak" Öğrenme Alanlarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 38 (Aralık 2012), 192.

[14] Milli Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi*, (Temmuz 1995), Sayı: 2434.

[15] Sibel Kandemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Hadis Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

[16] Rahime Taş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler ve Eğitim-Öğretim Açısından Değerlendirilmesi (4.-8. Sınıflar)* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

[17] Sümeyra Bilecik, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. Sınıf Ders Kitaplarındaki Ayet Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

Dördüncü sınıfların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının en son 2001 ve 2003 yıllarında incelendiği, günümüzde kullanılan bazı ders kitaplarının ise incelemeye alınmadığı tespit edilmiştir. Özel sektör veya bakanlıkça hazırlanan ve kullanılmakta olan ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak incelenmesine ilişkin bir çalışma yapılmadığı görülmüştür ve araştırmanın bu eksikliği gidereceği düşünülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Ders kitapları öğrenme sürecini birçok açıdan beslemektedir. Öğrenciler için bilgiye ulaşılacak güvenilir bir kaynak, öğretmenler için ise bilgiyi sistematize eden ve konuyu daha anlaşılır kılan bir materyaldir. Ders öncesinde öğrencinin konuya hazırlık yapmasında, ders esnasında içeriği zenginleştirmede ve ders sonrasında ölçme ve değerlendirme çalışmaları ile öğretimi kolaylaştırmaktadır. Ders kitaplarının öğretimde istenilen verimi vermesi için iyi hazırlanması, öğretim programının hedeflerine ulaştıran ders kitaplarının seçilmesi ve var olan ders kitaplarının en verimli şekilde kullanılması gerekmektedir.[18]

Bu çalışmada bakanlık ve özel sektör tarafından ayrı ayrı hazırlanmış ve hali hazırda kullanılmakta olan dördüncü sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının görsel, içerik, ayet ve hadislerin anlaşılabilirliğinin öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olup olmadığı bakımından karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda şu alt amaçlara cevap aranmaktadır:

1. Görseller ile içeriğin uyumlu olması açısından ders kitapları nasıl farklılıklar göstermektedir?

2. Ders kitabındaki içeriğin öğrencilerin gelişim düzeylerine uygunluğu açısından ders kitapları nasıl farklılıklar göstermektedir?

3. Metin içerisinde yer alan kavram, ayet ve hadislerin anlaşılabilirliği açısından ders kitapları nasıl farklılıklar göstermektedir?

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Dördüncü sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ders kitaplarının Hz Muhammed'in hayatı ünitesinin değerlendirilmesine ilişkin yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı, araştırmanın doğal ortamında yapıldığı, tümevarımcı bir yolun izlendiği, elde edilen verileri bağlam çerçevesinde açıklayan bir yöntemdir. Bu çalışmada ders

[18] Mehmet Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme,* 133-136.

kitabı incelendiği için nitel araştırma tercih edilmiştir çünkü ders kitaplarının incelenmesi doküman analizi yöntemi ile yapılmaktadır. [19]

Doküman analizinde araştırmak istenilen olgu veya olgular hakkında elde etmek istenilen bulgular için yazılı veya görsel materyaller incelenerek analizler yapılır ve bu yöntem veri toplamak için bir araç olabileceği gibi kendi başına yöntem olarak da kullanılmaktadır. Doküman analizi yöntemi birçok alandaki araştırmalar için kullanılabileceği gibi eğitim alanındaki materyalleri analiz etmek için de kullanılabilir. Veri kaynağı olarak: ders kitapları, planlar, programlar, vs. seçilebilir.[20] Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumların 4. sınıflarında okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları incelenmiştir. MEB ve ANKA Kuşu yayınlarına ait olan ders kitaplarının 4. ünitesi doküman olarak seçilmiştir. Kullanılmakta olan ders kitaplarına Din Öğretimi Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanan DOGM MATERYAL sitesinden ve EBA dokümanlar bölümünde yer alan ders kitapları kısmından ulaşılmıştır

Araştırmanın kavramsal yapısı önceden açık bir şekilde belirlendiği için betimsel analiz ile veriler değerlendirilmiştir.[21] Kullanılan görsellerin, içeriğin çocukların gelişim düzeyine uygunluğu; kavram, ayet ve hadislerin anlaşılırlığı çalışmanın temalarını oluşturmaktadır. Araştırmada kitapta kullanılan görsellere, kavram, ayet, hadis ve bazı içeriklere kitaptan alınan resimlerle doğrudan yer verilmiştir.

Araştırmaya dair veriler toplanırken ders kitaplarından yararlanılmıştır. Alt amaçların incelenmesi için öncelikle ders kitaplarının 4. üniteleri taranmıştır. Görsellerin uyumu, kullanılan dilin gelişim düzeyine uygunluğu, kavram ayet ve hadislerin öğrenci seviyesine uygun olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar belirtilmiştir. ANKA Kuşu yayınları ve MEB yayınları karşılaştırmalı olarak incelenerek aynı konu ve başlıkların farklı kitaplarda nasıl ele alındığı analiz edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmayı MEB tarafından hazırlanan editörlüğünü Mustafa YILMAZ' ın yaptığı MEB Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile kabul edilen ders kitabının 2021 baskısı ve ANKA Kuşu yayınlarına ait olan Selahattin ÇAMYAR tarafından yazılan MEB Talim ve Terbiye Kurulunun 18.04.2019 tarih ve 8 sayılı kurul kararıyla kabul edilen 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının dördüncü üniteleri oluşturmaktadır. İki farklı yayına ait olan kitaplar inceleneceği için araştırmanın kapsamı daraltılmış ve dördüncü üniteler ile konu sınırlandırılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Görsel Ve İçeriğin Uyumuna İlişkin Bulgular

[19] Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, (2021) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 36-38.
[20] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 190.
[21] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 243.

"Hz Muhammed'in doğduğu çevrenin genel özelliklerini açıklar" kazanımına ilişkin olarak Hz Muhammed'in Doğduğu Çevre başlığı altında iki farklı yayına ait ders kitabında verilen görseller incelendiğinde;

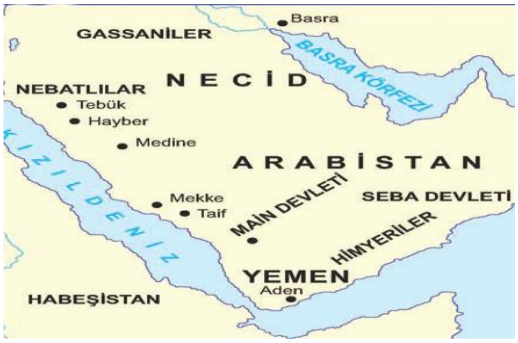

Görsel 1. ANKA Kuşu- 4.4.1- sayfa 68

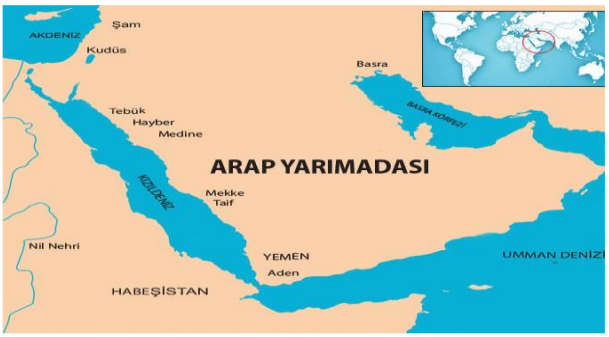

Görsel 2. MEB- 4.4.1- sayfa 79

Hz Muhammed'in doğduğu çevrenin dünya haritasındaki yerinin ve Türkiye'ye göre konumunun daha iyi anlaşıldığı görsel; Görsel 2 'deki haritadır. Görsel 1'de harita üzerinde verilen şehirler öğretim programında yer alan kazanıma ve ders kitabındaki içeriğe göre ayrıntılıdır ve öğrenci seviyesine uygun değildir. Öğretim ilkelerinden yakından uzağa ve bilinenden bilinmeyene doğru anlatım yapılması öğrencilerin konuyu kavrayabilmesi için önemlidir ve bundan dolayı ikinci görsel konuyu daha anlaşılır kılmaktadır.

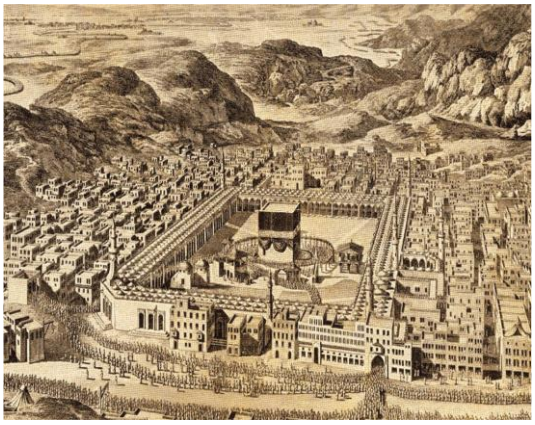

Görsel 3. ANKA Kuşu- 4.4.2- sayfa 69

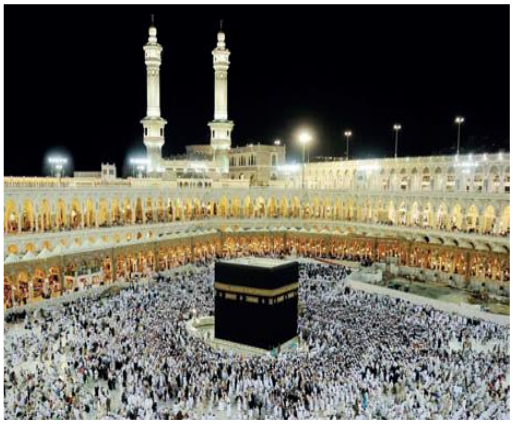

Görsel 4. MEB- 4.4.2- sayfa 78

Hz Muhammed'in doğduğu çevreyi anlayabilmek için geçmiş dönemi yansıtan bir görsel amaca daha çok hizmet etmektedir. Görsel 3'te verilen gravür çalışması geçmiş dönemdeki Mekke şehrini ve Mekke'nin coğrafik özelliklerini daha iyi yansıtmaktadır. Yapılan bu çizim ile o dönemin sosyo-ekonomik yapısı hakkında ve yaşam koşulları ile ilgili ipuçları verilmektedir. Görsel 4'te ise günümüze ait bir Kabe resmi bulunmaktadır. Bu Görsel Mekke şehrini yansıtan genel bir çerçeve sunmamaktadır. İki kitaptaki içerik incelendiğinde Görsel 3' ün daha uygun olduğu söylenebilir.

Görsel 5. ANKA Kuşu- 4.4.4- sayfa 83

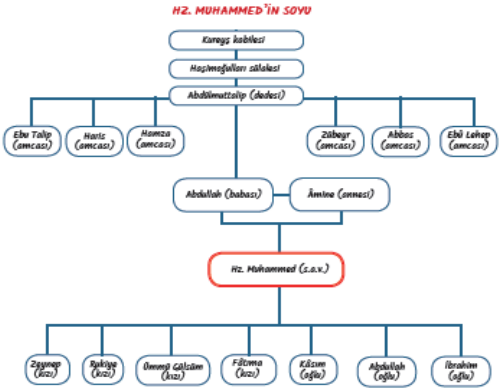

Görsel 6. MEB- 4.4.4- sayfa 79

Hz Muhammed'in ailesinin tanınmasına ilişkin kazanımda yer alan kavram haritalarından Görsel 6'da Hz Muhammed'in ailesinin soyuna ve tüm aile üyelerine yer verilirken Görsel 5'te sadece çocuklarına yer verilmiştir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin bilgileri daha kolay kategorize edip şema oluşturmaları, kalıcı öğrenmeleri ve kitabın içerikle uyumlu olması açısından Görsel 6' nın kullanımının daha uygun olduğu söylenebilir.

Görsel 7. ANKA Kuşu- 4.4.4- sayfa 75

Görsel 8. MEB- 4.4.4- sayfa 84

Hz Muhammed'in doğumu, çocukluğu ve gençlik yıllarını özetler kazanımının altında yer alan Görsel 7 ve Görsel 8 incelendiğinde Görsel 7 'de yer alan Hz Muhammed'in doğduğu evin şu anki görünümüne ve buranın işlevine ver verilirken Görsel 8'de hat yazısı ile Hz Muhammed'in isminin yazılmış haline yer verilmiş ve öğrencilerden bu resmin boyanması istenmiştir. Görsel 7'nin konuyla bütünlük sağlaması ve içerikle uyumu göz önüne alınınca daha uygun olduğu söylenebilir.

3.2. Ders Kitabındaki İçeriğin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygun Olmasına İlişkin Bulgular

"Hz Muhammed'in doğduğu çevrenin genel özelliklerini açıklar" kazanımına ilişkin olarak Hz Muhammed'in Doğduğu Çevre başlığı altında iki farklı yayına ait ders kitabında verilen metinler incelendiğinde;

pazarlarda alınıp satılıyordu. Cahiliye Dönemi'nde Araplar, kadınlara ve kız çocuklarına fazla değer vermezlerdi. Kadınların miras hakkı yoktu. Bir erkek dilediği kadar kadınla evlenebilirdi. Arap toplumunda bazı kişiler kız çocuklarını uğursuz görüyor ve onları diri diri toprağa gömüyorlardı. İslamiyet öncesinde Araplar arasında adaletsizlik, hırsızlık, yağmacılık, falcılık, içki, kumar gibi kötülükler de yaygındı.

Görsel 9. ANKA Kuşu – sayfa 68

İslam'dan önce insanların yaşadıkları bu karanlık döneme "cahiliye dönemi" denir. **Cahiliye**; Allah'ın (c.c.) rızasına uygun olmayan tutum ve davranışlar içinde olmak demektir. Cahiliye anlayışının geçerli olduğu toplumlarda bilgi yerine bilgisizlik, dürüstlük yerine yalancılık, adalet yerine zulüm, paylaşma yerine bencillik, merhamet yerine acımasızlık hâkim olur.

Görsel 10. MEB - sayfa 80

Görsel 9'da Hz Muhammed'in doğduğu çevrenin genel şartları anlatılırken Cahiliye Dönemi'nin kelime anlamına yer verilmemiştir. Bu dönemin genel özellikleri anlatılırken miras hakkı, evlilik meselesi, kız çocuklarının toprağa gömülmesi gibi öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olmayan örneklere yer verilmiştir. Görsel 10'da ise öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde Cahiliye Dönemi'nden bahsedilmiştir. Öğrencilerin o dönemi anlamaları için kelimeler daha özenle seçilmiştir.

Mekkeli putperestler, aslında Yüce Allah'ın (c.c.) varlığını kabul ediyorlardı. Ancak putların, kendilerini Allah'a (c.c.) yaklaştıracağına inanıyorlardı. Böylece Allah'ın (c.c.) birliği anlamına gelen tevhit inancından saparak Yüce Yaratıcı'ya ortak koşuyorlardı. Bu sebeple puta tapanlara, "Allah'a ortak koşan" anlamına gelen **müşrik** de denilmiştir.

Mekke'de, Hz. İbrahim Peygamber'in (a.s.) açıklayıp öğrettiği tevhit inancına sahip kişiler de bulunuyor ve bunlara **Hanif** deniliyordu. Hanifler putlara tapmıyor, Allah'ın (c.c.) var ve bir olduğuna; eşinin ve benzerinin bulunmadığına inanıyorlardı. Arap Ya-

Görsel 11. ANKA Kuşu - sayfa 69

BİLİYOR MUSUNUZ?

Allah'a (c.c.) ortak koşmak, O'ndan başka varlıkları tanrı kabul etmek ve onlara tapmak İslam dininde "şirk" olarak adlandırılır ve en büyük günah sayılır. Çünkü tek bir Allah (c.c.) vardır. O'na şirk koşmak insanın büyük bir hatanın içine düşmesine neden olur. Allah'a (c.c.) ortak koşanlara Kur'an-ı Kerim'de "müşrik" adı verilir. İslam dinine göre bir Müslümanın şirkten uzak durması gerekir.

Görsel 12. MEB - sayfa 80

Hz Muhammed'in doğduğu çevredeki dini inanışı anlatan bu metinlerde put, müşrik ve hanif kavramlarına yer verilmiştir. Şirk koşmak, Allah'a ortak koşmak gibi kavramlar somut işlemler dönemindeki öğrencilerin gelişim düzeyine uygun olmadığı için kullanılan kavramların daha basit bir dille anlatılması, verilmek istenilen mesajı öğrencilerin daha iyi kavramasını sağlayabilir. ANKA Kuşu yayınlarına ait olan anlatımlar daha üst düzey bilişsel hedeflere hitap ediyorken MEB yayınları, kavramların açıklamalarını vererek konuyu daha çok anlaşılır kılmaya çalışmıştır.

"Hz Muhammed'in Mekke ve Medine yıllarını özetler" kazanımına ait olan İsra ve Miraç Olayı başlığı altında verilen metinler incelendiğinde;

İsrâ kelimesi sözlükte, gece yürüyüşü anlamına gelir. Dinî bir kavram olarak ise **İsrâ**, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretten yaklaşık bir buçuk sene evvel, Miraç Gecesi'nde Kâbe'den alınıp Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya Allah'ın (c.c.) izniyle götürülmesine denir.[1]

Miraç kelimesi ise sözlükte; göğe çıkma, çıkılacak ve yükselecek yer vb. anlamlara gelir.[3] Dinî bir kavram olarak da Miraç, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Recep ayının 27. gecesinde, Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi, oradan da göğe yükseltilerek Allah'ın (c.c.) ayet ve olağanüstü nimetlerinin kendisine gösterilmesi demektir.[4]

Görsel 13. ANKA Kuşu - sayfa 86,87

sıkıntılar yaşanırken Yüce Allah, Hz. Peygambere iki büyük mucize yaşattı. Bunlar; İsra ve Miraç mucizeleridir. İsra; Hz. Peygamberin bir gece Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi, Miraç ise buradan Yüce Allah'ın huzuruna çıkarılmasıdır.

Görsel 14. MEB - sayfa 94

Göğe çıkma, Allah'ın ayetlerinin kendisine gösterilmesi gibi kavramlar çocuklar tarafından zor anlaşılabilir. Görsel 14' te verilen daha basit düzeydeki anlatım öğrencilerin bu mucizeden haberdar olmalarını sağlaması açısından daha uygun olabilir. Somut işlemler döneminde olan bu öğrencilerin bu mucizeyi iyi kavrayabilmeleri için onlara zaman tanınmalı ve bu konu ileriki yıllarda ayrıntıları ile verilebilir.

"Hz Muhammed'in Mekke ve Medine yıllarını özetler" kazanımına ait Medine'ye Hicret başlığı altında verilen metinler incelendiği zaman ;

iman ettiler. Aynı insanlar bir yıl sonra, kendilerine katılan altı kişiyle birlikte toplam on iki kişi olarak Akabe'de yine Hz. Peygamber'le buluştular. Onlar, hep birlikte Müslüman olup Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bağlılık yemini ettiler. Kötülüklerden uzak duracaklarına, kimseye iftira atmayacaklarına, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) emirlerine bağlı kalacaklarına dair söz verdiler. Tarihte bu olay, **Birinci Akabe Biatı** olarak adlandırılır.

dine'ye gelip yerleşmesini istediler. Medineli Müslümanlar; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emirlerine bağlı kalacaklarına, onu her türlü zorluğa karşı kendi çocuklarını ve kadınlarını koruduklari gibi koruyacaklarına, İslam'ın ilkelerine uyacaklarına dair yemin ettiler. 622 yılında gerçekleşen bu olay, İslam tarihinde **İkinci Akabe Biatı** olarak adlandırılır.[2]

Görsel 15. ANKA Kuşu - sayfa 88

Sonraki iki yıl içinde Medine'den daha kalabalık Müslüman gruplar Mekke'ye geldiler. Her konuda İslam'ın emir ve yasaklarına uyacaklarına ve Medine'ye gelirse onu canları gibi koruyacaklarına dair Hz. Muhammed'e (s.a.v.) söz verdiler.

Medine'ye hicret İslam tarihinin en önemli olayl

Görsel 16. MEB- sayfa 94

Görsel 15 ve Görsel 16 incelendiği zaman hicret olayından önce gerçekleşen Akabe biatlarının ilk metinde detaylı bir şekilde anlatıldığı görülürken ikinci metinde detaya girmeden daha yüzeysel ve dördüncü sınıf düzeyine daha uygun bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Öğrencilerin birçok dini terim ve yer isimlerini hafızalarında tutmaları onların hicret olayının özünü kavramalarını güçleştirebilir. Kazanımın "Mekke ve Medine dönemini özetler" şeklinde verilmesine rağmen yapılan detaylı anlatımlar kazanım ile uyuşmamaktadır. MEB yayınlarında yapılan anlatım Görsel 16' da da görüldüğü üzere daha sade ve anlaşılırdır.

3.3. Metin İçerisinde Yer Alan Kavram, Ayet Ve Hadislerin Anlaşılabilirliğine Dair Bulgular

Hz Muhammed'i Tanıyalım ünitesi içerisinde yer alan kavramlar analiz edildiğinde hatip, tevhit, hanif, müşrik gibi daha bunlara benzeyen birçok dini kavramın yer aldığı görülmüştür. Öğrencilerin ilk defa Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini almalarından dolayı kavram yoğunluğu öğrenmeyi zorlaştırabilir. Belki de hayatı boyunca aile kanalıyla din eğitimi almayan ve ilk kez okulda bu eğitimle karşılaşan öğrencilerin bu kavramlara alışmaları zaman alabilir.

Çalışmamızda değerlendirilen ANKA Kuşu ve MEB yayınlarına ait iki kitap incelendiğinde dördüncü üniteye ait olan bazı dini kavramlar çizelge halinde aşağıda yer verilmiştir. Her iki kitabın da bu kavramları kullanma şekli yorumlanmıştır.

ANKA Kuşu Yayınlarında Kullanılan Kavramlar	MEB Yayınlarında Kullanılan Kavramlar
Hatip, hitabet, put, putperestlik, tapmak, mevali, tevhit, müşrik, hanif, kabilecilik, iffet, Rebiül'evvel, Hılfu'l Füdul, Hacer'ül esved, Ravza-i Mutahhara, ehl-i beyt, kade-i ahire, Cebrail, hicret, isra, miraç, muhacir, biat, ensar, suffe, ashab-ı suffe, münezzeh, panayır, boykot, azatlı köle, kabilelerin kolu	Kâbe, ümmet, zemzem, kıble, put, putperest, kabile, cahiliye, hanif, müşrik, şirk, bedevi, Rebiül evvel, tapınak, mevlit, kervan, el- emin, Hılfu'l Füdul, hacerül esved, vahiy, isra, miraç, hicret, suffe, Mescid-i Nebi, ensar, muhacir, hendek, hutbe, salavat, mağfiret, ehl-i beyt

Çizelge 1. ANKA Kuşu ve MEB Yayınlarında Kullanılan Kavramlar

Her iki ders kitabı da incelendiğinde konunun içeriği gereği dördüncü sınıf öğrencilerinin birçok yeni kavramla karşılaştığı görülmektedir. Bu kavramlar Hz Muhammed'in hayatını ve yaşadığı çevreyi anlamak için gerekli kavramlardır ancak ders kitabında zaman zaman kavramların kelime anlamlarına yer verilmemiş[22] ve çocukların bu kavramları bildiği varsayılmıştır. Her ne kadar bazı kavramları öğrenciler duymuş olsalar da hayatında ilk defa dini kavramlarla ve din ile ilgili bilgilerle karşılaşan öğrencilerin de olabileceği göz ardı edilmemelidir. İçerik incelendiği zaman ANKA Kuşu yayınlarına ait olan ders kitabında daha fazla kavrama yer verilmiş ve MEB yayınlarına göre daha fazla bilgi içerdiği görülmüştür.

MEB ve ANKA Kuşu yayınlarına ait olan ders kitaplarının dördüncü ünitesinde bulunan ayet ve hadisler incelendiğinde MEB yayınlarına ait kitaptaki ayet sayısı 2[23], hadis sayısı 7[24]'dir. ANKA Kuşu yayınlarında ise ayet sayısı 3[25], hadis sayısı 6[26]'dır. Her iki kitapta da verilen toplam ayet ve hadis sayısı neredeyse eşit sayılır. Ayetlere ve hadislere çok fazla yer verilmemesi konunun anlatımını daha kolay kılmıştır. Verilen ayet ve hadisler genel olarak anlaşılabilecek seviyededir. ANKA Kuşu yayınlarına ait olan sayfa 87' de yer alan isra ve miraç mucizesini anlatan "Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir."[27] ayeti soyut anlatımdan dolayı öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyine uygun olmayabilir. Aynı konu MEB yayınlarına ait olan kitapta ayete yer verilmeden basit bir dille ifade edilmeye çalışılmıştır.

[22] Selahattin Çamyar, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı* (Ankara: ANKA Kuşu Yayınevi, 2019), 69.
[23] Hulusi Yiğit vd., *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı (* Ankara: MEB Yayınları, 2022), 78-86.
[24] Yiğit, *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*, 81-99.
[25] Çamyar, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*, 83-87.
[26] Çamyar, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*, 77-80.
[27] Kur'an Yolu, İsra suresi, 1. ayet

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ilkokul dördüncü sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının Hz Muhammed'in Hayatı ünitesinin kullanılan farklı yayınlar tarafından nasıl ele alındığının karşılaştırılması amacıyla yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen tespitler literatürdeki farklı çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Ders kitaplarında doğru görsellerin seçilmesi din öğretiminin niteliğini arttırmaktadır. Görsel ve fotoğraf kullanarak metinleri, ayet ve hadislerin anlaşılırlığını zenginleştirmek öğrenmeyi daha anlamlı kılmaktadır. Din öğretiminde görseller öğrencilerin dikkatini çekmek, onların bilgilerini yoklamak, konuyu genişletmek gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Çocukların yaşına ve seviyesine uygun olan, onların hayal güçlerini de besleyen görsellerin kullanılması önem arz etmektedir. Her iki kitaptaki görseller incelendiğinde Kâbe ve çevresini anlatan görsellerden ANKA Kuşu yayınlarına ait olan gravür çalışmasının daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mustafa Mücahit tarafından yapılan çalışmada da küçük yaş gruplarındaki çocukların hayal gücünü desteklemek adına gerçek fotoğrafların yerine seviyelerine uygun olan çizim çalışmalarının kullanılması gerektiği tespiti çalışmayı desteklemektedir.[28]

Hz Muhammed'in hayatının anlatıldığı bu ünitede ilk hedef çocuklara onu tanıtmak ve onu sevdirmek olmalıdır. Sade bir dil kullanarak Hz Muhammed'in hayatı ile ilgili önemli noktaların sunulması sırasında yeri geldikçe olayları hikâyeleştirerek o dönemin özellikleri anlatılabilir. Öğrencilere kalabalık bilgiler içeren görseller ve haritalar sunmak yerine konunun özünü anlatan ve öğrenmeye merak uyandıran görseller tercih edilebilir. Hz Muhammed'in Hayatı ünitesinde yer alan ilk görsellere de bakılınca Mekke ve çevresinin anlatıldığı haritalardan ANKA Kuşu yayınlarına ait olan harita oldukça detaylı iken MEB yayınlarına ait olan harita daha sade ve öğrencinin zihninde bu bölgenin nerede olduğunu kavratmak için daha elverişlidir. Tosun vd.' ne göre ders kitaplarından karışık olmayan, renklendirilmesi iyi olan, görseller ile konunun uygun olduğu ve öğrencinin seviyesine göre olanı seçilmelidir. Bu bilgiler ışığında bakıldığında iki yayına ait olan görsellerden MEB yayınlarına ait olan Görsel-2'nin daha uygun olduğu kanımız Tosun'un tespitleri ile tutarlılık göstermektedir.[29]

Hz Muhammed'in Hayatı ünitesinde öncelikle Mekke'deki sosyal yaşama, halkın inanışlarına, gelenek görenek ve adetlerinin neler olduğuna yer veren, öğrencilerin seviyesine daha uygun bir görsel kullanılabilir. Hz Muhammed'in doğumu, çocukluğu ve gençlik yıllarının anlatıldığı metinlere ait olan görseller incelendiğinde içeriğin tam olarak doğru yansıtılmadığı görülmektedir. Mücahit'in yapmış olduğu araştırmaya göre ders kitaplarındaki görsellerin metni iyi anlatmak yerine sadece görsellik katmak amacıyla koyulduğu tespiti araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir. MEB yayınlarına ait olan kitapta verilen hat yazısının da içerik ile uyumlu olmadığı kanısına varılmıştır. Nitekim Mücahit'in yapış olduğu araştırmada da Arapça bilmeyen çocuklar için bu görsellerin metni anlamaya yardımcı olmayacağı yaptığımız tespiti desteklemektedir.[30] Ders kitaplarındaki görsellerin bir amaca hizmet etmesi, nasıl kullanılacağının anlaşılması gerekir. Kullanılan görsellere bakıldığında görsellerin içeriği yeteri kadar yansıtmadığı sonucuna da varılmıştır. Gümüş'e göre ders kitaplarında kullanılan

[28] Mustafa Mücahit, "Dördüncü Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu Üzerine Bir Değerlendirme", *Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/1 (Haziran 2020), 210-211.
[29] Cemal Tosun vd., *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4-8* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, 2001), 42.
[30] Mücahit, "Dördüncü Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu Üzerine Bir Değerlendirme", 211.

görsellerin içerik ile olan uyumuna dikkat edilmesi gerekir ve görseller uzmanlarca hazırlanmalıdır. Her iki yayınevinin görsel kullanımı bu anlamda yetersiz bulunmuştur.[31]

ANKA Kuşu yayınlarında yer alan Cahiliye dönemi, İsra ve Miraç mucizeleri, Akabe Biatları konularının ayrıntılı olduğu ve bu anlatımların öğrencilerin gelişim düzeyine uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kılıç'a göre ders kitaplarının içeriklerinde çelişkili, fazla ayrıntılı ve gereksiz bilgilere yer verilmemesi gerektiği sonucu yapılan araştırmanın sonuçları ile benzerdir.[32] Dördüncü sınıflar somut işlemler döneminde olduğu için MEB yayınlarının ANKA Kuşu yayınlarına göre öğrenci seviyesine daha uygun hazırlandığı sonucuna varılmıştır. Selçuk'a göre dini konulardaki soyut kavramların anlaşılabilmesi için öğrencilerin on üç yaşlarında olması gerektiği sonucu yapılan araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.[33]

Yapılan araştırmada ders kitaplarındaki anlaşılması güç olan terimlerin açıklamalarının yeterince yapılmadığı, kitapların dilinin sade ve akıcı olmadığı sonucuna varılmıştır. Ders kitaplarının sade, akıcı ve anlaşılır olması için teknik kavramların anlamlarının açıklanması gerekmektedir. Müberra AKPINAR' ın da yapmış olduğu çalışmasında dördüncü sınıf öğrencileri, bazı dini kelimeleri ilk defa duyduklarını ve bu kelimeleri okuyup yazarken zorlandıklarını ifade etmişlerdir.[34] Kavram öğretiminin din öğretimi için önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir ancak bunun sistemli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Kavramların üzerinde durularak gerek görsellerle gerekse de kavrama dair küçük hikâyelere yer verilerek kalıcı ve anlamlı öğrenmelerin oluşması sağlanabilir. Ders materyalleri öğrenciler için sürekli bir kişi tarafından açıklanmaya muhtaç kılınmadan da anlaşılabilir bir dil ile sunulabilmelidir.

Ayet ve hadisler ders kitaplarında öğrencilerin sürece aktif olarak katılabileceği şekilde sunulmalıdır. Kitaplarda metinlerin içerisine yazılan çok fazla sayıdaki ayet ve hadislerin metindeki konuyu dini kaynaklar açısından zenginleştirse de öğrencilerin kavrama düzeyine uygun olmadığı tespit edilmiştir ki Bilecik, araştırmasında ders kitaplarında ayet ve hadislerin soyut anlam içermesinden dolayı bunların dördüncü sınıf öğrencileri tarafından kavranmasındaki zorluklar üzerine durmuştur. Bazı ayetlerin çevirilerine öğrencilerin bilişsel düzeyine uygun olmayacak şekilde yer verildiğinden bahsetmiştir. Çocukların ayetleri anlamlandırmaları için somutlaştırmaların yapılması gerektiği sonucu yapılan çalışmanın tespitleri ile benzerlik gösterir. [35]

Talim Terbiye Kurulu'nun yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına da bakıldığında ders kitaplarının öğrencilerin düzeyine göre okunabilirliklerinin sağlanmasına, öğrencilerin metinleri anlamaları için Türkçelerinin zenginleştirilmesine yönelik tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu da bizlere ders kitaplarında kullanılan dilin öğrenci seviyesine

[31] Mehmet Mezher Gümüş, *İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Görsel Boyut ve İçerik Tutarlılığı Açısından İncelenmesi* (Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 150.
[32] Durmuş Kılıç, "Ders Kitabının Öğretimdeki Yeri" *Konu Alanı Ders Kitabı İncelenmesi* ed. Özcan Demirel-Kasım Kıroğlu, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008), 38-53.
[33] Muallâ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991).
[34] Müberra Akpınar, *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersini İlk Kez Alan Öğrencilerin Karşılaştığı Problemlerin Analizi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 60.
[35] Bilecik, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. Sınıf Ders Kitaplarındaki Ayet Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi,* 24.

uygun olmadığını göstermektedir.[36] Yine aynı çalışmada öğretmenlerin görüşüne göre kullanılan ders kitaplarının MEB yayınlarına ya da özel sektöre ait olmasının farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada MEB yayınevinin ders kitaplarının özel sektörün hazırladığı ders kitaplarına göre daha yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır ki bu sonuç bizim çalışmamızın sonucu ile benzerlik göstermektedir. İçerik, dil, anlatım ve kullanılan kavram, ayet ve hadisler incelendiğinde MEB yayınlarının daha uygun bir kitap olduğu görülmektedir.[37]

Çalışmada ulaşılan sonuçları özetleyecek olursak görsellerin bazıları MEB yayınlarında daha uygun olarak seçilmişken bazı konulardaki görseller de ANKA Kuşu yayınları tarafından daha kullanışlı olarak seçilmiştir. Her iki ders kitabına da bakıldığı zaman kullanılan harita, Görsel, kavram haritaları, gravür çalışması gibi görsellerin konuyu daha iyi yansıtacak ve öğrencilerin dikkatini daha çok çekecek şekilde seçilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Konuyu anlatan metinler içerisinde kullanılan kavramlar incelendiği zaman ANKA Kuşu yayınlarında daha fazla sayıda dini kavram kullanıldığı tespit edilirken MEB yayınlarında kullanılan kavramların daha sade bir dil ile açıklanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. ANKA Kuşu yayınlarının dil ve anlatımının daha çok bilimsel metinlerde kullanılan üslup ile yazıldığı tespit edilirken MEB yayınlarında istenilen düzeyde olmasa da öğrencilerin seviyesine uygun bir anlatım kullanılmaya çalışılmıştır.

ANKA Kuşu ve MEB yayınlarında dördüncü ünite için kullanılan ayet sayısı neredeyse eşit sayıdadır ve bu ünitenin anlaşılması için kullanılan ayetlerle hadislerin anlaşılır olduğu ancak ANKA Kuşu yayınlarında isra ve miraç mucizelerini anlatan ayetlerin somut işlemler dönemindeki çocuklar için anlaşılmasının güç olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu tespitlerin sonucunda MEB yayınlarının genel olarak daha kullanışlı bir kitap olduğu, din öğretiminin hedeflerine daha uygun olduğu, yapılandırmacı yaklaşımı daha çok desteklediği, Talim Terbiye Kurulunun da öğretmen görüşlerine başvurarak yapmış olduğu araştırmasında MEB yayınlarının daha kullanışlı olduğuna dair ulaşılan sonuç araştırmamızın da sonucunu desteklemektedir.

5. ÖNERİLER

*Ders kitapları hazırlanırken öğrencilerin bilişsel, duyuşsal gelişim basamaklarına dikkat edilmelidir. Öğrencilerin seviyesine uygun olan, içerik ve görselin uyumlu olduğu metinler hazırlanmalıdır.

*Ders kitaplarındaki görseller dördüncü sınıf öğrencilerine hitap etmesi açısından gerçek hayattan kesintilerin yerine çocukların seviyesine daha uygun olacak çizimlere yer verilebilir.

[36] Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı(TTKB), "Ders Kitaplarının Değerlendirme Raporu (Öğretmen Görüşleri)",(Ankara: T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2021), 8.
[37] TTKB, (2021), 82.

*Dördüncü sınıf öğrencilerinin somut işlemler döneminde olmasından dolayı öğrencilerin konuyu daha iyi anlamlandırabilmesi için daha fazla görsele yer verilmelidir.

*Ders kitaplarındaki metinler hazırlanırken öğrencilerin daha önceki dini yaşantılarının olup olmadığı göz ardı edilmeden yabancı dini kavramların seçilmesinde dikkatli olunmalıdır. Gerekirse kavramların anlamlarına yer verilmelidir.

*Ders kitaplarında ayet ve hadislerin kullanımına dikkat edilmeli, anlam kargaşasına neden olacak ve anlaşılması güç mealler yerine daha açık bir şekilde verilen mealler tercih edilmelidir.

*Ders kitapları yapılan araştırmalardaki öneriler dikkate alınarak iyileştirilip kullanıma sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

Akpınar, Müberra. Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersini İlk Kez Alan Öğrencilerin Karşılaştığı Problemlerin Analizi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Bilecik, Sümeyra. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. ve 5. Sınıf Ders Kitaplarındaki Ayet Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Çamyar, Selahattin. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı. Ankara: ANKA Kuşu Yayınevi, 2019.

Demircioğlu, Aytekin - Çelik Büşra. "Yaygın Din Eğitiminin Neliği". Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/1-2 (2019), 7-23.

Gümüş, Mehmet Mezher. İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Görsel Boyut ve İçerik Tutarlılığı Açısından İncelenmesi. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Kandemir, Sibel. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitaplarındaki Hadis Çevirilerinin Öğrenci Algı Düzeylerine Göre İncelenmesi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Kaymakcan, Recep. "Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık". Değerler Eğitimi Dergisi 9/21 (2009), 40.

Kılıç, Durmuş. "Ders Kitabının Öğretimdeki Yeri" Konu Alanı Ders Kitabı İncelenmesi. ed. Özcan Demirel- Kasım Kıroğlu. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008.

Korkmaz, Mehmet. Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.

Köylü, Mustafa. Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Köylü, Mustafa – Oruç, Cemil. Çocukluk Dönemi Din Eğitimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Kur'an Yolu. Erişim 20 Eylül 2023. https://kuran.diyanet.gov.tr

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. Erişim 8 Haziran 2023.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, (Temmuz 1995), Sayı: 2434.

Mücahit, Mustafa. "Dördüncü Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu Üzerine Bir Değerlendirme". Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi 6/1 (Haziran 2020), 210-211.

Peker, Hüseyin. Din Psikolojisi. İstanbul: Çamlıca yayınları, 2013.

Selçuk, Muallâ. Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. baskı, 1991.

Şimşek, Eyüp. "İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları "Ahlak" Öğrenme Alanlarının İncelenmesi". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 38 (Aralık 2012), 192.

Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı(TTKB). "Ders Kitaplarının Değerlendirme Raporu (Öğretmen Görüşleri)". Ankara: T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2021.

Taş, Rahime. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler ve Eğitim-Öğretim Açısından Değerlendirilmesi (4.-8. Sınıflar). Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Tosun, Cemal. Din Eğitimi Bilimine Giriş. Ankara: Pegem A yayınları, 2015.

Tosun, Cemal vd. . Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4-8. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, 2001.

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

Yılmaz, Hüseyin. "Yaygın Din Eğitimi Kurumları Ve Toplumsal Barış". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/2 (2001), 329-356.

Yiğit, Hulusi vd.. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları, 2022.

ORTAOKUL BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ TESTİ GELİŞTİRİLMESİ: KUVVETİN ÖLÇÜLMESİ VE SÜRTÜNME KUVVETİ[1]

Doktora Öğrencisi, Burcu SOLAK
Yıldız Teknik Üniversitesi, - ORCID: 0000-0002-8923-8095
Prof. Dr., Bayram COŞTU
Yıldız Teknik Üniversitesi, - ORCID: 0000-0003-1429-8031

ÖZET

Bu çalışmada, 5. sınıf öğrencilerine yönelik çoktan seçmeli olarak geçerli ve güvenilir bir bilimsel süreç becerileri testi geliştirmek hedeflenmiştir. Testin geliştirilmesi süreci, 2022-2023 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan bir özel okulda öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Bu öğrenciler, beşinci sınıfta öğrenim görmekte olup toplam 205 kişidir. Çalışmada amaçlı örnekleme yönteminden olan kolay ulaşılabilir durum örneklemesi türü seçilmiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak seçilen "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi ile ilgili 30 adet dört seçenekli çoktan seçmeli soru yer almaktadır. İlk olarak testte ölçülecek kazanımlar ve hangi kazanımın hangi bilimsel süreç becerisini kapsayacağı belirlenmiştir. Sonraki aşamada maddeler yazılmıştır ve alan uzmanı kişiler tarafından bu maddeler kontrol edilmiştir. Bazı maddeler düzeltilmiş; bazı maddeler çıkartılarak test son halini almıştır. Son haliyle 26 adet çoktan seçmeli soru içeren test öğrencilere uygulanmıştır. Testte yer alan soruları doğru cevaplayan öğrencilere 1 puan, yanlış ya da boş bırakan öğrencilere ise 0 puan tanımlanmıştır. Bu nedenle, öğrencilerin testten alabileceği en yüksek puan 26 ve en düşük puan ise 0 olarak belirlenmiştir. Kapsam geçerliği için belirtke tablosu hazırlanmıştır. Her bir bilimsel süreç becerisi için kazanımları ve konuyu kapsayan sorular oluşturulmuştur. Öğrencilerden elde edilen veriler doğrultusunda her bir soru için madde güçlük indeksleri ve madde ayırt edicilik indeksleri hesaplanmıştır. Testin madde güçlük indeksi ortalaması 0,603 olarak ve madde ayırıcılık indeksi ortalaması 0,403 olarak belirlenmiştir. Cronbach's Alpha değeri 0,841'dir. Madde analizleri sonrasında testte bazı sorular çıkartılmıştır. Sonuç olarak oluşturulan bilimsel süreç becerileri testi öğretmenler ve araştırmacılar tarafından kullanılabilir hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Bilimsel süreç becerileri testi, kuvvet, 5. sınıf öğrencileri.

[1] Bu çalışma, Doktora Öğrencisi Burcu Solak'ın doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

1.GİRİŞ

Fen bilimleri dersi kapsamında bilimsel süreç becerileri dersin içinde sıklıkla kullanılır. Bilimsel süreç becerileri, 1960'lı yıllarda Amerikan Bilim İlerletme Kuruluşu (AAAS) tarafından geliştirilen bir yaklaşım olarak fen programlarında yer almaya başladı (Şardağ, 2013). Bilimsel süreç becerileri ile ilgili literatür incelendiğinde birbirinden farklı birçok tanımla karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri, dünyadan bilgi edinip bu bilgileri düzenlemek için olması gereken becerilerdir (Ostlund, 1992). Bilimsel süreç becerileri, öğrencilerin küçük yaşlarda araştırma yöntemlerini öğrenmesini sağlayabilir. Bu beceriler literatürde farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Padilla (1990) bilimsel süreç becerilerini iki alt başlık altında sınıflandırmıştır: temel beceriler ve bütünleşik beceriler. Temel beceriler sınıfında gözlem yapma, sonuç çıkarma, ölçme, iletişim kurma, sınıflama ve tahmin etme gibi alt alanlar bulunmaktadır. Bütünleşik becerilerde ise işlevsel tanımlama, hipotez kurma, verileri yorumlama ve deney yapma gibi alt alanlar mevcuttur. Buna karşılık, Yükseköğretim Kurumu/ Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi kapsamında bilimsel süreç becerileri üç alt başlık altında ele alınmıştır: Temel süreçler, nedensel süreçler ve deneysel süreçler (Çepni ve ark, 1997). Temel süreçler alt başlığı altında gözlem yapma, ölçme, sınıflama, verileri kaydetme, sayı ve uzay ilişkileri kurma mevcuttur. Nedensel süreçler alt başlığı altında önceden kestirme, değişkenleri belirleme, verileri yorumlama ve sonuç çıkarma gibi alt alanlar yer almaktadır. Deneysel süreçler ise hipotez kurma, verileri kullanma ve model oluşturma, deney yapma, değişkenleri değiştirme ve kontrol etme, karar verme gibi süreçler bulunmaktadır. Bu çalışmada ise günümüze biraz daha yakın olan literatür baz alınarak yapılmıştır. Şahin Pekmez (2000)'e göre, bilimsel süreç becerileri temel beceriler (gözlem, ölçme, sınıflama, verileri kaydetme), nedensel beceriler (tahmin etme, değişkenleri belirleme, verileri yorumlama ve sonuç çıkarma) ve deneysel beceriler (hipotez kurma, verileri kullanma, karar verme, değişkenleri kontrol etme ve değiştirme, deney yapma) olmak üzere 3 grupta toplanmaktadır. Bu araştırma, Şahin Pekmez'in sınıflandırması dikkate alınarak yapılmıştır.

Temel süreç becerileri, öğrencilerde var olması istenen günlük yaşam becerileridir. Temel süreç becerilerinden olan gözlem yapma, kişilerin duyu organlarıyla bir durum ya da nesne hakkında bilgi edinmesini içermektedir. Gözlem yaparken, kişilerin durum ya da nesne hakkında ayrıntılara dikkat etmesi gerekir. Durumlar ya da nesneler arasındaki benzerlikleri ya da farklılıkları tanıması önemlidir (Osman, 2012). Diğer bir beceri ölçmedir. Bu beceride kişiler, nesneleri ya da durumları kıyaslayıp sayabilir. Bunu yaparken ölçülebilir nitelikleri kullanması gerekir. Ölçme yapılarak, nesneler ya da durumlar arasında ilişki kurulmak istenir (Erkuş, 2012). Ölçme yapılırken kullanılan araçlar sayesinde, kişiler hem bu araçları kullanmayı hem de yaptığı ölçümlerde birimleri doğru şekilde kullanmayı öğrenebilirler (Salandanan, 2002). Sınıflama becerisine bakıldığında ise nesneleri ya da durumları sistemli olarak gruplara ayırma becerisi ön plandadır. Nesneler ya da durumlar hakkında gerekli bilgilere sahip olması ve onları belirli bir düzene koyması gerekir. Diğer temel süreç becerilerinden biri verileri kaydetmedir. Bu beceri, kişilerin nesneler ya da durumlar hakkında sistematik bilgi toplamasını içermektedir. Kişiler bir çalışma yaparken nitel ve nicel veriler oluştururlar. Bu verileri sistemli bir şekilde düzenleyerek kaydedebilirler. Bunu yaparken, tablolar, çizelgeler, grafikler kullanabilirler (Çepni, Ayas, Johnson ve Turgut, 1997).

Nedensel süreç becerileri, kişilerin düşünme yapılarında basitten karmaşığa doğru ilerlediği becerileri kapsar. Bu beceri alt başlıklarında, mantıksallık ön plana çıkmaktadır. Nedensel süreç becerilerinden biri olan tahmin etme, kişilerin ön bilgilerini kullanarak nesne ya da durum hakkında değişkenlerle birlikte geleceğe yönelik öngörü ortaya çıkarır. Burada önemli olan, tahmin etme becerisini kullanırken delillere dayanır (Osman, 2012). Değişkenleri belirleme, bir deney sırasında değişip değişmeyen nesneleri ya da durumları tanımlamak için kullanılır. Kişiler günlük hayatta da bilerek ya da bilmeyerek bu beceriyi kullanabilirler (Temiz ve Tan, 2009). Değişkenleri belirleme, neden sonuç ilişkisi kurmayı da sağlamak adına önemlidir. Verileri yorumlama becerisi, kişilerin gözlemleri ya da ölçümleri sonucu kayıt altında tuttuğu verilerin analiz edilme sürecidir. Verilerin sistematik olarak işlendiği tablo, grafik ya da farklı modeller burada açıklanır (Şahin Pekmez, 2000). Sonuç çıkarma (çıkarım yapma) becerisi, kişilerin geçmiş deneyimleriyle birlikte verileri analiz etme sürecinden sonra bir sonuca veya genellemeye varmasıdır (Şardağ, 2013). Bu beceride, problem durumu çözüme kavuşur.

Deneysel süreç becerileri, kişilerin karmaşık düşünmelerini gerektiren becerileri içermektedir. Bu beceri alt başlıklarında birden fazla temel süreç becerisi bir araya getirilebilir. Bu alt başlıklardan biri hipotez kurmadır. Hipotezler, doğruluğu henüz kesinleşmemiş ancak bilimsel varsayımlarla oluşturulan önermelerdir. Bu önermelerin doğruluğunun ya da yanlışlığının ortaya çıkması için deneyler tasarlanmaktadır (Tatar, 2006). Hipotez kurma, temel düşünme becerilerinde yer alan tahmin etmeden farklıdır. Hipotez kurmada amaç bir deneyle kurulan hipotezin doğruluğunu belirlemektir ancak tahmin etmede tahmin edilen şeyin test edilmesine gerek yoktur (Azamet Gündüzlü, 2023). Verileri kullanma ve model oluşturma becerisi, elde ettiği verileri duyu organlarına hitap eden bir ürüne dönüştürmeyi içerir. Elde edilen verilerden, grafik, tablo, diyagram da oluşturulabilir; üç boyutlu nesne de elde edilebilir. Bu durum, tamamen eldeki verilerin içeriğine bağlı olarak oluşturulmak istenen modelle ilişkilidir (Temiz ve Tan, 2009). Bu beceri soyut haldeki bilginin somut hale geçmesini sağlar. Karar verme becerisi, temel becerileri bir arada kullanarak nihai bir karara ulaşmayı içermektedir. Değişkenleri değiştirme ve kontrol etme becerisi, kişilerin deney sırasında neyi değiştireceklerini ya da neyi sabit tutabileceklerini belirleme becerisidir. Deneylerde değişkenlerin nelere bağlı olduğunu belirlemeyi sağlar. Deneyin test edildiği aşamada kullanılan bir beceri olarak ortaya çıkar (Salandanan, 2002). Deney yapma becerisi, birçok süreç becerisinin bir araya geldiği bir beceridir. Deney yapabilmek için kişiler hipotez kurabilmeli, değişkenleri belirleyip kontrol etmeli, verileri işleyip yorumlayabilmeli ve sonuç çıkarabilmelidir (Şardağ, 2013).

Bu araştırmanın amacı, bilimsel süreç becerilerini kapsayacak geçerli ve güvenilir bir test oluşturmaktır. Bu test, 5. sınıf öğrencilerine yönelik “Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme” ünitesini kapsayan çoktan seçmeli soruları içermektedir.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR VE UYGULAMALAR

Bu araştırmada, 5. sınıf öğrencilerine yönelik “Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme”” ünitesi kapsamında öğrencilerin bilimsel süreç becerilerinin ölçülmesine ilişkin olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek hedeflenmiştir. Ölçme aracının uygulanması sonucu nicel

verilerle durum belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2012)'e göre, tarama modeli sayesinde bir durum olduğu gibi betimlenebilir.

Bu araştırma, 2022-2023 eğitim öğretim yılında İstanbul'da bulunan bir özel okulda gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunda, bu özel okulda öğrenim görmekte olan 205 beşinci sınıf öğrencisi yer almaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme yönteminden olan kolay ulaşılabilir durum örneklemesi türü seçilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2021)'e göre, bu örnekleme türü araştırmanın daha hızlı ve pratik gerçekleşmesini sağlar. Başlangıçta testte yer alan soru sayısı 30 olmasına rağmen, beş uzman görüşünün önerisiyle dört soru çıkartılmıştır. Öğrencilere 26 soru uygulanmıştır. Soru sayısı ve uygulanan öğrenci sayısının yeterli olduğu görülmektedir çünkü test geliştirme süreçlerinde örneklemin soru sayısının 5 ile 10 katı olması önerilmektedir (Canbazoğlu Bilici, 2019).

Testin geliştirilmesi sürecinde çeşitli işlem basamaklarından geçilmiştir. Kevser ve Görgülü Arı (2023)'e göre bu işlem basamakları aşağıdaki gibidir:

1. *Testin amacının belirlenmesi:* Literatüre bakıldığında, "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi kapsamında 5. sınıf müfredatını kapsayan bilimsel süreç becerileri testine rastlanmamıştır. Bunun bir ihtiyaç olduğu belirlenerek bu ünite kapsamında bilimsel süreç becerileri testi oluşturmak amaçlanmıştır.
2. *Literatür taramasının yapılması:* Literatür taraması sırasında farklı kademeler ve farklı üniteler kapsamında hazırlanmış bilimsel süreç becerileri testleri incelenmiştir. Bu bağlamda testi oluştururken dikkat edilmesi gereken aşamalar belirlenmiştir.
3. *Soru havuzunun oluşturulması:* Soru havuzu oluşturulurken 5. sınıfa ait olan farklı test kitapları ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayınlanan sorular bilimsel süreç becerileri açısından karşılaştırılmıştır. Bilimsel Süreç Becerileri Testi için soru havuzu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.
4. *Madde yazımı:* Bilimsel süreç becerileri ve hangi sorunun hangi bilimsel süreç becerisini kapsadığı belirlenmiştir. Her bir beceri için en azından bir sorunun bulunmasına dikkat edilmiştir. Bilimsel süreç becerilerini içermeyen ya da "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi kapsamında kazanımları sağlamayan sorular elenerek madde yazımı tamamlanmıştır. Madde yazımı sırasında 2 ölçme değerlendirme uzmanı, 2 fen bilimleri öğretmeni ve 1 alan uzmanı tarafından soruların son şeklini almıştır.
5. *Belirtke tablosu oluşturma:* Çizelge 1'de soru numaraları, MEB tarafından "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi için belirtilen kazanımlar ve bilimsel süreç becerilerini içeren bir belirtke tablosu yer almaktadır.

Çizelge 1. Bilimsel Süreç Becerileri Testine İlişkin Belirtke Tablosu

Soru Numarası	Kazanım	Bilimsel Süreç Becerileri
1	**F.5.3.1.1.** Kuvvetin büyüklüğünü dinamometre ile ölçer.	Gözlem
2		Gözlem
3		Gözlem
4		Tahmin etme
5		Sınıflandırma

6	**F.5.3.1.2.** Basit araç gereçler kullanarak bir dinamometre modeli tasarlar.	Sınıflandırma
7	**F.5.3.2.2.** Sürtünme kuvvetinin çeşitli ortamlarda harekete etkisini deneyerek keşfeder.	Çıkarım yapma
8		Çıkarım yapma
9		Ölçme
10	**F.5.3.1.1.** Kuvvetin büyüklüğünü dinamometre ile ölçer.	Ölçme
11	**F.5.3.1.2.** Basit araç gereçler kullanarak bir dinamometre modeli tasarlar.	Hipotez oluşturma
12	**F.5.3.2.2.** Sürtünme kuvvetinin çeşitli ortamlarda harekete etkisini deneyerek keşfeder.	Hipotez oluşturma
13		Değişkenleri belirleme
14		Değişkenleri belirleme
15	**F.5.3.1.2.** Basit araç gereçler kullanarak bir dinamometre modeli tasarlar.	Değişkenleri kontrol etme ve değiştirme
16	**F.5.3.1.1.** Kuvvetin büyüklüğünü dinamometre ile ölçer.	Veri işleme ve model oluşturma
17	**F.5.3.1.2.** Basit araç gereçler kullanarak bir dinamometre modeli tasarlar.	Hipotez oluşturma
18		Değişkenleri belirleme
19		Değişkenleri belirleme
20		Değişkenleri belirleme
21	**F.5.3.2.2.** Sürtünme kuvvetinin çeşitli ortamlarda harekete etkisini deneyerek keşfeder.	Sonuç çıkarma ve yorumlama
22	**F.5.3.2.1.** Sürtünme kuvvetine günlük yaşamdan örnekler verir.	Veri işleme ve model oluşturma
23	**F.5.3.2.3.** Günlük yaşamda sürtünmeyi artırma veya azaltmaya yönelik yeni fikirler üretir.	Sonuç çıkarma ve yorumlama
24	**F.5.3.2.1.** Sürtünme kuvvetine günlük yaşamdan örnekler verir.	Deney tasarlama
25	**F.5.3.2.3.** Günlük yaşamda sürtünmeyi artırma veya azaltmaya yönelik yeni fikirler üretir.	Deney tasarlama
26	**F.5.3.1.1.** Kuvvetin büyüklüğünü dinamometre ile ölçer.	Verileri kaydetme

Çizelge 1 incelendiğinde, geliştirilen bilimsel süreç becerileri testinde "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi kapsamında müfredatta 5 kazanım olduğu görülmektedir. Belirtke tablosu, uzman görüşlerinin önerileriyle son halini almıştır. Başlangıçta 30 soru bulunmasına rağmen son halinde Çizelge 1 oluşturulmuştur. Her bir kazanım için en az 2 en fazla 8 soru bulunmaktadır. Bilimsel süreç becerileri için de en az 1 en fazla 5 soru yer almaktadır.

6. *Ölçme aracının çoktan seçmeli biçime getirilmesi*: Sorular çoktan seçmeli bir hale getirilirken sınıf ortamında yaygın olarak kullanılan cevapları seçenek olarak yazılmıştır. Öğrenciler sıklıkla çoktan seçmeli sorulara maruz kalmaktadır. Değerlendirme olarak bakıldığında objektif puanlama sistemine sahip ölçme aracıdır. Bu çalışmada yer alan 26 sorunun her birinin doğru cevabı 1 puan, yanlış ya da boş

cevabı ise 0 puan olmuştur. Soruları yazarken dizgisel forma da dikkat edilmiştir. Soru kökleri kalın olarak yazılmıştır ve öğrencinin dikkat etmesi gereken yerlerin mutlaka altı çizilmiştir. Uzun metinli soruların tamamının aynı sayfada olmasına da dikkat edilmiştir.

7. *Uzman görüşü alma ve kapsam geçerliğinin sağlanması*: Oluşturulan test formu, 2 ölçme değerlendirme uzmanı, 2 fen bilimleri öğretmeni ve 1 alan uzmanı tarafından hem madde yazımı sırasında hem de test formunun öğrencilere uygulamaya hazır olduğu aşamada incelenmiştir. Başlangıçtaki 30 sorudan 26 soru seçilmiştir ve test formu oluşturulmuştur. 26 soruda da bazı sorular üzerinde düzenlemeler uzmanlar tarafından yapılmıştır ve test formu son halini almıştır.
8. *Pilot uygulamanın yapılması*: Testin gerçek uygulamadan önceki son hali düşük, orta ve yüksek seviyedeki toplam 20 öğrenciye uygulanmıştır. Bu öğrenciler yazılı sonuçlarına bakılarak seçilmiştir. Uygulama süresi 40 dakika olarak belirlenmiştir. Öğrencilerden bazıları soruları çözerken anlayamadıkları yerleri sormuşlardır. 2 soruda anlaşılamayan yerler pilot uygulama sonunda düzeltilmiştir.
9. *Testin esas uygulaması*: Bilimsel süreç becerileri testinin 26 sorudan oluşan son hali 205 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama süresi pilot uygulamada olduğu gibi yine 40 dakikadır.
10. *Teste ait istatistiksel analizlerin yapılması*: Öğrencilerden elde edilen veriler SPSS 22 programı tarafından analiz edilmiştir. Bilimsel süreç becerileri testine ait her bir soru için madde güçlük indeksleri ve madde ayırt edicilik indeksleri, Cronbach's Alpha güvenirlik hesaplaması, bağımsız t-test analizleri yapılmıştır.
11. *Testin son halinin elde edilmesi*: Analizler sonucunda bazı sorular çıkartılmış ya da soru üzerinde düzenlemeler yapılmıştır ve test son halini almıştır. Böylelikle, geçerliği ve güvenirliği sağlanmış 5. sınıf "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi kapsamında bilimsel süreç becerileri testi oluşturulmuştur.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bilimsel süreç becerileri testinden elde edilen veriler ilk olarak veri seti haline getirilerek SPSS 22 programında analiz edilmiştir. Öğrenciler sorulara verdiği her doğru cevap için 1 puan, her yanlış ya da boş cevap için 0 puan almıştır. Böylece, bir öğrenci her soruya doğru cevap verdiyse alacağı en fazla puan 26 puan olarak belirlenmiştir. Analiz yapılmadan önce öğrencilerin aldıkları toplam puanlar hesaplanmıştır. Aldıkları puanlar en yüksekten en düşüğe doğru sıralanarak bir veri seti oluşturulmuştur. Üst grup öğrencilerin %27'si 55 öğrenci ve alt grup öğrencilerin %27'si 60 öğrenci olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi bazı öğrencilerin aynı puanı almasıdır. Üst grup için öğrencilerin %27'si, alt grup için ise yine öğrencilerin %27'si alınarak her bir soru için tablo oluşturulmuştur. Üst grupta 55 öğrenci bulunmasına rağmen alt grupta 60 öğrenci vardır. Bunun sebebi ise alt grupta aynı puana sahip öğrencilerin fazla olmasıdır. Son 55 öğrenciye bakıldığında 55. Sırada yer alan öğrencinin puanı 13 olarak belirlenmiştir. Aynı puanı almış olan 5 öğrenci daha olduğu için alt gruptaki öğrenci sayısı 60 olarak alınmıştır. Alt ve üst gruplara göre soruların madde ayırt edicilik ve madde güçlük indeksleri verilen formüllere göre hesaplanmıştır:

$$Pj = \frac{n(d,ü) + n\,(d,a)}{N}$$

P_j = Madde güçlük indeksi
$n_{(d,ü)}$ = maddeyi üst grupta doğru yanıtlayanların sayısı
$n_{(d,a)}$ = maddeyi alt grupta doğru yanıtlayanların sayısı
N= Üst ve alt gruptaki toplam öğrenci sayısı

Madde güçlük indeksine bağlı olarak maddeler değerlendirilir. Atılgan (2009)'a göre, madde güçlük indeksinin 0-1 aralığında olması gerekmektedir. Eğer madde güçlük indeksi 1'e yaklaşıyorsa o maddenin kolay; 0'a yaklaşıyorsa o maddenin zor olduğu; 0,50 civarında olması ise o maddenin orta güçlükte olduğunu ifade etmektedir. Konuyu bilen ya da bilmeyeni doğru şekilde belirlemek için bir testin orta güçlükte olması gerekmektedir (Gömleksiz ve Erkan, 2010). Eğer P_j değeri 0,29 ve altındaysa madde zor; 0,30-0,49 arasında ise madde orta güçlükçe; 0,50-0,69 arasında ise madde kolay ve 0,70-1 arasında ise madde çok kolay olarak nitelendirilir (Hasançebi, Terzi ve Küçük, 2020). Bu durumlar göz önüne alındığında testin madde güçlük indeksi ortalaması 0,603 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin daha önce bilimsel süreç becerileri testi çözmediği göz önüne alındığında soruların orta ve kolay aralığında olması testin amacını karşılamaktadır.

$$Rjx = \frac{n(d,ü) - n\,(d,a)}{n}$$

R_{jx} = Madde ayırt edicilik indeksi
$n_{(d,ü)}$ = Maddeyi üst grupta doğru yanıtlayanların sayısı
$n_{(d,a)}$ = Maddeyi alt grupta doğru yanıtlayanların sayısı
n= Grupların herhangi birindeki öğrenci sayısı

Madde ayırt edicilik indeksine bağlı olarak maddeler değerlendirilir. Tekin (2010)'a göre, madde ayırt edicilik indeksinin de 0-1 aralığında olması gerekmektedir. Eğer R_{jx} değeri 0,40 ve üstündeyse o maddenin ayırt etme gücünün yüksek olduğunu; 0,30-0,39 arasında ise o maddenin ayırt etme gücünün orta olduğunu; 0,20-0,29 arasında ise o maddenin ayırt etme gücünün zayıf olduğunu ve düzeltilmesi gerektiğini; 0,19 ve altındaysa o maddenin ayırt etme gücünün olmadığını ve çıkartılması gerektiğini göstermektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında testin madde ayırt edicilik indeksi ortalaması 0,403 olarak belirlenmiştir. Bu testte 4. ve 26. maddenin testten çıkartılması gerekmektedir. Aynı zamanda testte yer alan 1 ve 6. maddelerin düzeltilmesi ancak düzelmiyorsa çıkartılması uygun olacaktır. Son durumda testte 22 soru yer almaktadır.

Bağımsız t-test verileri ise alt ve üst grupların ayırt edici olup olmadığını belirlemek için kullanılmıştır. Alt ve üst gruplar arasında 2. ve 26. maddeler haricinde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Bu durum test maddelerinin ölçmeyi istediği maddelerde öğrencilerin birbirlerinden kolayca ayırt edilebildiğini göstermektedir.

Çizelge 2. Bilimsel Süreç Becerileri Testi Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik İndeksi ve Bağımsız T- Test Analizi

Sorular	Madde güçlük indeksi	Madde ayırt edicilik indeksi	Bağımsız T-test
1	0,296	0,243	0,002
2	0,470	0,313	0,307
3	0,817	0,226	0,000
4	0,835	0,139	0,002
5	0,609	0,522	0,000
6	0,817	0,243	0,000
7	0,609	0,557	0,000
8	0,687	0,504	0,000
9	0,739	0,330	0,000
10	0,635	0,609	0,000
11	0,617	0,678	0,000
12	0,565	0,470	0,000
13	0,400	0,522	0,000
14	0,452	0,313	0,000
15	0,600	0,504	0,000
16	0,730	0,383	0,000
17	0,635	0,609	0,000
18	0,591	0,591	0,000
19	0,565	0,539	0,000
20	0,496	0,330	0,000
21	0,557	0,626	0,000
22	0,765	0,383	0,000
23	0,704	0,470	0,000
24	0,600	0,678	0,000
25	0,643	0,557	0,000
26	0,243	-0,139	0,140

Güvenirlik testi için ise Cronbach's Alpha değeri hesaplanmıştır. Can (2014)'e göre, Cronbach's Alpha değerinin 0,40'tan düşük olması öğrencilerin testten aldığı puanların güvenilir olmadığını, 0,40-0,59 arasında olması öğrencilerin testten aldığı puanların güvenirliğinin düşük olduğunu, 0,60-0,90 arasında olması öğrencilerin testten aldığı puanların güvenirliğinin iyi olduğunu, 0,90 ve üzerinde olması öğrencilerin testten aldığı puanların güvenirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu testin Cronbach's Alpha değeri başlangıçta 0,825 iken son durumda 0,841 olarak belirlenmiştir. Bu değere bakılarak öğrencilerin testten aldığı puanların güvenirliğinin iyi olduğu belirlenmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi için ilk olarak Kaiser-Meyer Olkin ve Barlett's testi yapılarak veriler analiz edilmiştir. Kaiser-Meyer Olkin Testi örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığına ilişkin bilgi verir. Demir, Kızılay ve Bektaş (2016)'a göre, bu değer 0,5-0,7 arasında ise örneklemin yeterli olduğu; 0,7 ve üzerinde ise örneklemdeki katılımcı sayısının iyi olduğu söylenebilir. Bu testin KMO değeri 0,885 olarak belirlenmiştir. Bu değere bakılarak örneklemdeki katılımcı sayısının iyi olduğu belirlenmektedir. Barlett's testi ise verilerin normal dağılımdan gelip gelmediğini göstermektedir. Bu testin Barlett's testi değeri 0,000 olarak belirlenmiştir ($p<0,005$). Bu değerin anlamlı olduğu söylenebilir. Açımlayıcı faktör analizinin

yapılabilmesi için gerekli koşullar sağlandığından açımlayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar incelenebilir.

Çalışmada açımlayıcı faktör analizi yapı geçerliğini sağlamak için yapılmıştır. Faktör sayını belirlemek için her bir faktörün 1'in üzerinde olması gerekmektedir. Rotasyon işlemleri ile testten çıkartılması gereken maddeler ortaya çıkmaktadır. Büyüköztürk (2019)'a göre, faktör yük değerinin 0,45 ve üzeri olması faktörde yer alan maddenin aynı yapıyı ölçmesi iyi kabul edilirken; faktör yük değeri 0,30'a kadar indirilebilir. Aynı zamanda rotasyon işleminde bazı maddelerin farklı faktörler altında yer aldığı görülebilen durumlar arasındadır. Tavşancıl (2018)'e göre, bu maddelerdeki faktör yükleri arasında en azından 0,10 puanlık bir yük farkı olması beklenir. Bu kriterleri sağlamayan maddelerin testten çıkarılması uygun olmaktadır. Ancak maddelerin çıkartılması işleminin teker teker yapılması faktör yüklerindeki değişen değerleri görmek adına gereklidir. Çizelge 3'e bakıldığında rotasyon öncesinde 7 faktör olduğu ve varyans değerinin 61,790 olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Bilimsel Süreç Becerileri Testi Rotasyon Öncesi Faktörler

	Başlangıç Özdeğerleri		
Faktörler	**Toplam**	**Varyans %**	**Kümülatif %**
1	8,630	33,194	33,194
2	1,562	6,010	39,204
3	1,429	5,498	44,702
4	1,223	4,703	49,405
5	1,102	4,239	53,644
6	1,073	4,128	57,772
7	1,045	4,018	61,790
8	0,934	3,591	65,381
9	0,870	3,346	68,728
10	0,809	3,112	71,839
11	0,780	2,999	74,838
12	0,748	2,876	77,714
13	0,679	2,610	80,324
14	0,627	2,411	82,735
15	0,550	2,114	84,849
16	0,536	2,063	86,912
17	0,523	2,013	88,925
18	0,465	1,789	90,713
19	0,416	1,601	92,314
20	0,402	1,545	93,860
21	0,362	1,392	95,252
22	0,310	1,194	96,446
23	0,281	1,081	97,527
24	0,252	0,969	98,496
25	0,214	0,825	99,321
26	0,177	0,679	100,000

Çizelge 4'e bakıldığında testten sırasıyla 3, 20, 26, 2 ve 4. maddeler tek tek analizden çıkartıldığında faktör sayısı 6 olarak ve varyans değeri 53,620 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4. Bilimsel Süreç Becerileri Testi Rotasyon Sonrası Faktörler

	Başlangıç Özdeğerleri		
Faktörler	**Toplam**	**Varyans %**	**Kümülatif %**
1	5,293	26,207	25,207
2	1,344	6,399	31,605
3	1,228	5,849	37,454
4	1,182	5,628	43,082
5	1,137	5,416	48,498
6	1,076	5,122	53,620

Bilimsel süreç becerileri testi için yapılan rotasyon sonrasında oluşturulan özdeğerler çizgi (scree plot) grafiği aşağıdaki gibidir. Görsel 1 incelendiğinde belirgin kırılma 1. faktörden sonra meydan gelmiştir. Bu durum, 21 sorudan oluşan tek faktörlü bir yapıda olmasını göstermektedir. Bilimsel süreç becerileri testinde farklı faktörlerin oluşmaması beklenmektedir ve istatiksel olarak beklenti karşılanmıştır.

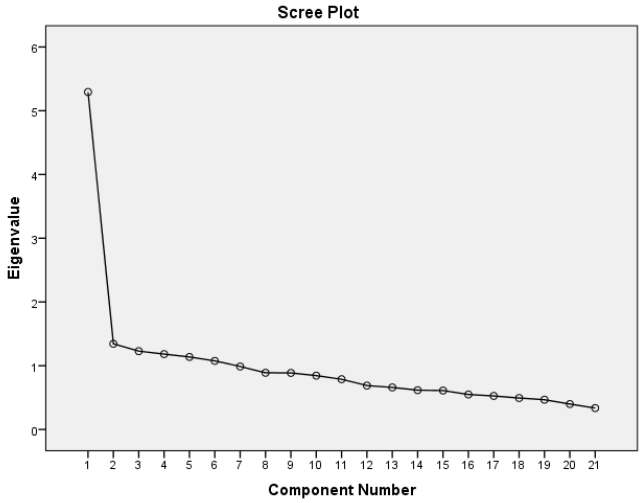

Görsel 1. Bilimsel Süreç Becerileri Testi Özdeğerler Çizgi Grafiği (Scree Plot)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmadan elde edilen verilerin analizleri doğrultusunda varılan sonuçlar aşağıdaki gibidir:

1. "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" ünitesi kapsamında 2 ölçme değerlendirme uzmanı, 2 fen bilimleri öğretmeni ve 1 alan uzmanından alınan geri dönüşler sayesinde ilk aşamada yer alan 30 soru, 26 soruya indirilmiştir. Bazı sorularda değişiklikler yapılarak sorular pilot uygulama için son halini almıştır.
2. Belirtke tablosu incelendiğinde hem kazanım anlamında hem de bilimsel süreç becerileri incelendiğinde açıkta kalan herhangi bir soru, kazanım ya da beceri yoktur. Tüm sorular, kazanımlarla beraber bilimsel süreç becerileri testini kapsamaktadır.
3. Pilot uygulama sırasında öğrencilerden alınan geri dönüşler sayesinde iki soru üzerinde küçük düzeltmeler yapılmıştır.

4. Testin esas uygulaması yapıldıktan sonra madde analizlerine bakılmıştır. Madde güçlük indeksi ortalaması 0,603 olarak belirlenmiştir. Bu durum, soruların orta-kolay arasında bir yerde olduğunu göstermektedir. Soruların tek tek madde güçlük indekslerine bakıldığında zor olan soruların da kolay olan soruların da olduğu görülmektedir. Madde ayırt edicilik indeksi ortalaması ise 0,403 olarak belirlenmiştir. Soruların tek tek madde ayırt edicilik indeksine bakıldığında 4 ve 26. soruların çıkartılması gerekirken, 1 ve 6. soruların ise düzeltilmeye ihtiyacı vardır. Bu durumda testte 24 çoktan seçmeli soru kalmıştır. Bağımsız t-test verilerine analiz edildiğinde ise alt ve üst grupların ayırt ediciliğine bakılmıştır. 2 ve 26. sorular dışında her bir soru için anlamlı bir fark oluştuğundan bu soruların çıkartılmasına karar verilmiştir. Bağımsız t-test analizi sonrasında testte 23 çoktan seçmeli soru yer almaktadır.
5. Ölçeğin güvenirlik katsayısı için Cronbach Alpha değeri belirlenmiştir. 26 çoktan seçmeli soru için belirlenen değer 0,825 iken; üç sorunun çıkartılmasıyla değer 0,841 olmuştur. Bu durum öğrencilerin testten aldıkları puanların güvenirliğinin iyi olduğunu göstermektedir.
6. Faktör analizi sonrasında testte toplamda 21 çoktan seçmeli soru vardır ve güvenilir ve geçerli bilimsel süreç becerileri testi hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda bilimsel süreç becerileri testinin kullanımı ile ilgili bazı önerilerde bulunulabilir:

1. Bu test, 5. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerini ölçmek için kullanılabilir.
2. Farklı öğretim yöntemleri kullanıldıktan sonra bu öğretim yönteminin öğrencilerin bilimsel süreç becerilerine etkisine bakılabilir.
3. Farklı ünitelerde bilimsel süreç becerileri testi geliştirilebilir.
4. Farklı kademeler için bilimsel süreç becerileri testi geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Arslan, K., & Görgülü Arı, A. (2023). Ortaokul öğrencilerine yönelik iklim ve iklim değişikliği başarı testinin geliştirilmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 8(2), 299-320.

Atılgan, D. (2009). Bilgi yönetimi kavramı ve gelişimi. *Türk Kütüphaneciliği,* 23(1), 201-212.

Azamet Gündüzlü, C. (2023). *Atık malzemelerle yapılan STEM eğitiminin okul öncesi öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ve gelişim becerileri üzerine etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.

Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Can, A. (2013). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Canbazoğlu Bilici, S. (2019). Örnekleme yöntemleri. İçinde Özmen, H., & Karamustafaoğlu, O. (Edt.), *Eğitimde araştırma yöntemleri* (2. Baskı, s. 59-63). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.

Çepni, S., Ayas, A., Johnson, D., & Turgut, M. F. (1997). *Fizik Öğretimi*. Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Deneme Basımı.

Demir, N., Kızılay, E., & Bektaş, O. (2016). 7. sınıf çözeltiler konusunda başarı testi geliştirme: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(1).

Erkuş, A. (2012). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme-I: Temel Kavramlar ve İşlemler*. Ankara: Pegem Akademi.

Gömleksiz, M., & Erkan, S. (2010). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hasançebi, F. Terzi, Y., & Küçük, Z. (2020). Madde güçlük indeksi ve madde ayırt edicilik indeksine dayalı çeldirici analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 224-240.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

MEB. (2018). Fen Bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Erişim adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx.

Osman, K. (2012). Primary science: knowing about the world through science process skills. *Asian Social Science*, 8(16), 1-7.

Ostlund, K. L. (1992). *Science process skills: Assessing hands-on student performance*. New York: Addison-Wesley.

Padilla, M. J. (1990). The science process skills. *Research matters-to the science teacher*, 9004.

Salandanan, G. G. (2002). *Teaching Children Science*. Katha Publishing Co., Inc.

Şahin Pekmez, E. (2000). *Procedural understanding: teachers perceptions of conceptual basis of practical work.* (Yayımlanmamış Doktora tezi), Durham University.

Şardağ, M. (2013). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerini ölçmeye yönelik bir test geliştirme çalışması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Tan, M., & Temiz, B. K. (2003). Fen öğretiminde bilimsel süreç becerilerinin yeri ve önemi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 1(13), 89-101.

Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Tekin, B. Ç. (2010). *Representations and othering in discourse: the construction of Turkey in the EU context*. 39. John Benjamins Publishing.

Temiz, B. K., & Tan, M. (2009). Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Değişkenleri Belirleme ve Hipotez Kurma Becerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 17(1), 195-202.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA DEVAM EDEN MÜLTECİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARI AÇISINDAN SINIF ORTAMINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI

Ezgi BAŞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,– 0009-0004-4447-204X

Bilim Uzmanı Ali ÜNLÜ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, – 0000-0003-4354-6284

Doç. Dr. Banu ÖZKAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,– 0000-0001-7844-6115

ÖZET

Bu çalışma, okul öncesi kurumlarına devam eden mülteci çocukları ve öğretmenlerini kapsamaktadır. Araştırmanın konusu okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden mülteci çocukların gelişim alanları açısından sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin öğretmen görüşleridir. Araştırmanın, mülteci çocuklar konusunu 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı'ndaki tüm gelişim alanları yönüyle ele alan bir çalışma olması açısından mevcut boşluğu doldurma noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak desenlenen çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme yöntemindeki ölçüt, araştırmaya katılan 10 okul öncesi öğretmeninin en az bir yarıyıl ve en az bir mülteci öğrenci ile çalışmış olmasıdır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu aracılığıyla bireysel görüşmeler yapılmış ve ortalama 25-30 dakikada gerçekleştirilen görüşmeler kaydedilip bulgular kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, mülteci, gelişim alanları.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA DEVAM EDEN MÜLTECİ ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARI AÇISINDAN SINIF ORTAMINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI

1. GİRİŞ

Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan savaşlar sadece kendi ülkelerini değil dini, siyasi, kültürel ve tarihi bağlar açısından birçok ülkeyi de etkilemektedir. Savaşın getirdiği olumsuz yaşam koşulları, fiziksel ve psikolojik yıkımlar, yaşam mücadelesini devam ettirme, daha iyi ve insani şartlarda yaşama gibi nedenlerle birçok aile çocuklarıyla da birlikte göç etmek zorunda kalmıştır.

Göç; insanlık tarihi ve insan toplumunun gelişimi destekleyen bir nüfus değişimi olgusudur (Philips, 2002; Green ve Staerklé, 2013; Douglas vd., 2019). Dünya Sağlık Örgütü (2017) ise göçü "bir kişinin veya bir grup insanın geçici veya kalıcı yerleşim için bir coğrafi birimden diğerine hareketi'' şeklinde ifade etmiştir. Literatürde uluslararası göçün nedenleri genel olarak ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel ve doğal etkenlerden kaynaklı olmak üzere dört temelde ele alınmıştır (Brown ve Bean, 2005; Castles ve Miller, 2009; Yılmaz, 2014; Tamer, 2020). Savaş, çatışma ve doğal afetler nedeniyle gerçekleştirilen zorunlu göçte, insanlar vatanlarından zorla yerinden edilmişlerdir (Weinstein ve Pillai, 2001; Dünya Sağlık Örgütü, 2017).

Literatürde kullanılan "göçmen'', "mülteci'', "sığınmacı'' ve "yabancı'' terimleri kavramsal çerçevede benzerlik göstermesine rağmen aslında birbirinden ayrı değerlendirilmektedir (Baker vd., 2008; Crawley, 2009).

Göçmen; gönüllü veya gönülsüz, düzenli veya düzensiz göç etmek için kullanılan araçlar ne olursa olsun yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikâmet eden bir birey olarak tanımlamaktadır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2018). *Mülteci*; ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişidir (Uluslararası Göç Örgütü 2013). *Sığınmacı*; ülkesindeki zulümden veya ciddi zarardan korunmak gayesiyle, başka bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler kapsamında mültecilik statüsüne ilişkin başvurusunun sonucunu bekleyen kişidir (Uluslararası Göç Örgütü, 2013). *Yabancı*; belirli bir tarih aralığında belirli bir yerde bulunan başka bir uyruğa sahip kişi, belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013, s. 97), Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişidir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013).

Yapılan bu göçlerden en çok etkilenen kesim ise çocuklardır. Bu çocukların sığındıkları ülkelerden biri olan Türkiye'de de okul öncesi kademesinden başlayarak eğitim hayatlarına devam edebilmeleri önemlidir. Bu anlamda araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden mülteci çocukları kapsamaktadır.

Literatürde "yabancı-mülteci-sığınmacı'' öğrencilerin sorunlarını inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır (Balkar ve diğerleri, 2016; Başar, Akan ve Çiftçi, 2018; Börü ve Boyacı, 2016; Er ve Bayındır, 2015; Erdem, 2017; Özer, Komşuoğlu ve Ateşok, 2016; Gencer, 2017; Gümüşten, 2017; Sakız, 2016; Şeker ve Aslan, 2015; Uzun ve Bütün, 2016; Yavuz ve Mızrak, 2016). Alanyazındaki çalışmalar uyruk çerçevesinde değerlendirildiğinde, daha çok Suriyeli çocukların il örneklemlerindeki sorunlarını konu alan çalışmalar ile karşılaşılmaktadır. Yabancı statüsündeki öğrencilerin, öğrenme öğretme sürecinde yaşadığı sorunların öğretmen görüşlerine göre incelendiği çalışmalar bulunmaktadır, ancak okul öncesi eğitim kademesinde yaşanan sorunlara değinen çalışmalar ise (Özoruç ve Sığırtmaç, 2022; Çelik-Doğu, 2021; Avcı, 2019; Kiremit, Akpınar ve Tüfekçi-Akçan, 2018; Kardeş, 2018) oldukça az sayıdadır. Avcı'nın (2019), okul öncesindeki yabancı statüsündeki öğrencilerin sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerini ele alan doğrudan bir çalışması vardır. Fakat bahsi geçen tüm bu araştırmalarda sınıf ortamında karşılaşılan sorunlar, 2013 Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan çocukların gelişim alanları açısından ve öğretmen görüşlerine yer verilerek ele alınmamıştır. Bu nedenle araştırmanın alan yazında böyle bir boşluğu gidereceği düşünülmektedir. Araştırma bu açıdan da önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Türkiye'de son dönemde yaşanan hızlı göç hareketleri öğretmenlerin hazır olmadığı bir durum ortaya çıkarmış ve öğretmenler eğitim içeriğinin analizi, uygun eğitim stratejilerinin kullanımı, uygun eğitim araç ve gereçlerini seçme ve etkili kullanma, ölçme araçları geliştirme ve değerlendirme gibi konularda eğitimsel sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden mülteci çocukların gelişim alanları açısından sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerinin belirlenmesi temel amacı doğrultusunda, yanıtı aranan sorular şunlardır:

- Mülteci çocukların ile Türk çocuklar arasında gözlemlediğiniz gelişim alanları açısından farklılıklar/benzerlikler var mıdır? Varsa hangi alanlarda farklılıklar/benzerlikler gözlemlenmiştir?
- Mülteci çocuklar ile Türk çocukların birbirlerine karşı düşünce ve eylemlerinde gözlemlenen herhangi bir sorun var mıdır? Varsa sorunlar nelerdir?
- Öğretmenlerin eğitim sürecinin içeriği, uygun eğitim stratejileri kullanmaları ve sürecin analizi konusunda karşılaştığı herhangi bir sorun var mıdır? Varsa sorunlar nelerdir?

- Mülteci çocuklar ile Türk çocuklar arasında yaşanan sorunların çözümünde öğretmenler hangi yolları izlemektedir?

- Mülteci çocukların bulunduğu sınıflarda görev yapan öğretmenlerin bu tür sınıflarda eğitimin geliştirilmesi konusundaki çözüm önerileri nelerdir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Kütahya, İstanbul, Şanlıurfa ve Kilis ili merkezinde 2023-2024 eğitim öğretim yılında sınıfında mülteci çocuk bulunan, en az bir yarıyıl ve en az bir mülteci çocuğa eğitim verme ölçütlerine sahip olma şartlarını yerine getiren 10 adet okul öncesi öğretmeninin katılımcı görüşleri ve yapılan görüşmelerden edilen verilerin analizi ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel bir "çoklu durum çalışması'' kullanılmıştır. Bütüncül çoklu durum deseninde birden fazla kendi başına bütüncül olarak algılanabilecek durum söz konusudur ve araştırmacı her bir durum biriminde aynı şeylere bakmalı ve aynı boyutlar hakkında veri toplamalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma örnekleminin tespitinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; İstanbul, Şanlıurfa, Kilis ve Kütahya illeri olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 2023-2024 eğitim öğretim yılında sınıfında mülteci çocuk bulunan ve en az bir yıllık öğretmenlik tecrübesine sahip olan ve en azından bir dönem boyunca mülteci bir çocuğa eğitim veren 10 adet okul öncesi öğretmeni katılımcı olarak oluşturmaktadır. Bu iller seçilirken mülteci kişilerin daha yoğun oranda yer aldığı yerler olmasına dikkat edilmiştir.

Çizelge 1: Görüşmeye Katılan Öğretmenlerin Özellikleri

No	Kod İsim	Cinsiyet	Yaş	Meslekteki Yılı	Mezuniyet Durumu	Görev Yeri
1.	K1	Kadın	31	9	Lisans	İstanbul
2.	K2	Kadın	27	1	Lisans	İstanbul
3.	K3	Kadın	26	4	Lisans	İstanbul
4.	K4	Kadın	30	5	Lisans	İstanbul
5.	K5	Kadın	32	5	Lisans	İstanbul
6.	K6	Kadın	26	2	Lisans	İstanbul
7.	K7	Kadın	26	5	Lisans	Şanlıurfa
8.	K8	Kadın	24	1	Lisans	Kilis
9.	K9	Kadın	25	1	Lisans	Kilis
10.	K10	Kadın	28	7	Lisans	Kütahya

Çizelge 1'de görüldüğü gibi görüşme yapılan katılımcıların tamamı kadındır. Katılımcılardan 30 yaş ve üstünde sadece 3 kişi varken diğer 7 kişi 24-28 yaş arasındadır. Yine bu katılımcılarda 5 yıl üzeri tecrübeye sahip 5 kişi varken 3 kişi 1 yıllık tecrübeye sahiptir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında eğitim fakültelerinin okul öncesi eğitimi lisans programından mezun olduğu görülmüştür.

Çizelge 2: Görüşmeye Katılan Öğretmenlerin Sınıflarının Özellikleri

Kod İsim	Sınıf Mevcudu ve Mülteci Çocuk Sayısı	Mülteci Çocuk Sayısının Oranı	Görev Yeri
K1	22/5	%22,72	İstanbul
K2	20/4	%20	İstanbul
K3	21/5	%23,80	İstanbul
K4	21/4	%19,04	İstanbul
K5	20/3	%15	İstanbul
K6	20/4	%20	İstanbul
K7	22/2	%9,09	Şanlıurfa
K8	21/2	%9,50	Kilis
K9	22/3	%13,63	Kilis
K10	18/1	%5,55	Kütahya

Çizelge 2'de görüldüğü gibi sınıftaki mülteci çocuk sayısı bakımından en çok çocuk sayısı 5'er kişi ve %23,80 oranla K3 ve %22,72 oranla K1'de iken en az çocuk sayısı 1 kişi ve %5,55 oran ile K10'dadır.

Çizelge 3: Sınıflardaki Türk Çocukların Demografik Özellikleri

Kod İsim	Türk Çocuk Sayısı	Erkek	Kız	Görev Yeri
K1	17	7	10	İstanbul
K2	16	9	10	İstanbul
K3	16	7	9	İstanbul
K4	17	8	9	İstanbul
K5	17	7	11	İstanbul
K6	16	9	8	İstanbul
K7	22	9	11	Şanlıurfa
K8	19	8	11	Kilis
K9	19	10	9	Kilis
K10	17	16	1	Kütahya

Çizelge 3'te görüldüğü üzere katılımcıların sınıflarındaki Türk çocukların cinsiyet bazlı çocuk sayısı %70 ile kız çocukların fazla olduğu bir demografik özellik taşımaktadır. Sadece K6, K9 ve K10'un sınıflarında erkek çocuk sayısı kız çocuk sayısından fazladır.

Çizelge 4: Sınıflardaki Mülteci Çocukların Demografik Özellikleri

Kod İsim	Mülteci Çocuk Sayısı	Erkek	Kız	Görev Yeri
K1	5	3	2	İstanbul
K2	4	3	1	İstanbul
K3	5	3	2	İstanbul
K4	4	2	2	İstanbul
K5	3	4	0	İstanbul
K6	4	2	3	İstanbul
K7	2	2	1	Şanlıurfa
K8	2	1	1	Kilis
K9	3	2	1	Kilis
K10	1	1	0	Kütahya

Çizelge 4'te görüldüğü gibi mülteci çocukların cinsiyet bazlı demografik özelliklerinde tüm katılımcıların nerdeyse tamamında erkek çocukların fazla olduğu görülmektedir. Sadece K6'nın sınıfında kız çocuk sayısı erkek çocuk sayısından fazladır. Bu yönüyle mülteci çocukların cinsiyet bazlı demografik özellikler ile Türk çocukların cinsiyet bazlı demografik özellikleri hemen hemen birbirinin tam tersi bir özellik taşımaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada görüşme yoluyla veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından eğitimsel mesleki gelişim basamakları dikkate alınarak hazırlanmış bir yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, görüşmenin bazı kısımları yapılandırılmamış ve bireyin serbest tepki vermesine olanak sağlayan sorulardan meydana gelmiştir (Erkuş, 2005).

Veri Toplama Süreci

Araştırmaya yönelik veriler, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki ilgili şartı taşıyan 10 adet okul öncesi öğretmeninden toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizinde nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulguları, görüşme soruları temele alınarak toplamda 6 temanın olduğu kabul edilmiştir. Bu araştırma tekniğine dayanarak, ortak şemaları belirlemek için tematik sınıflandırma kullanılmıştır. Tematik sınıflandırma, nitel araştırmalarda temaları belirlemek, analiz etmek ve raporlamak için etkili bir araçtır (Castleberry ve Nolen, 2018).

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla elde edilen veriler farklı bir uzman tarafından da analiz edilmiş ve daha sonra ortak bir analizi yapılmıştır. Araştırmanın güvenirliğini artırmak için doğrudan alıntılara yer verilecek ve katılımcı teyidi alınmıştır. Ayrıca veri inandırıcılığını artırmak ve veri çeşitliliği sağlamak için gözlem yapılmıştır.

BULGULAR

Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden mülteci çocukların gelişim alanları açısından sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin öğretmen görüşleri belirlenmesi amacıyla Türk ve mülteci çocukların (1)dil gelişimi, (2)bilişsel gelişim, (3)sosyo-duygusal gelişimi, (4)öz bakım gelişimi, (5)motor gelişim alanlarına yönelik durumlarının belirlenmesi kapsamında sorular yöneltilmiştir.

Katılımcıların dil gelişim alanında (1) yaşamış oldukları problemlere ilişkin görüşleri; en çok %100 ile Türkçe iletişim kurma problemidir. Bilişsel gelişim alanında (2) yaşamış

oldukları problemlere ilişkin görüşleri; en çok %90 ile yönergeleri anlama problemidir. Sosyal gelişim alanında (3) yaşamış oldukları problemlere ilişkin görüşleri; en çok %70 ile genel sınıf kurallarına uyma problemidir. Duygusal gelişim alanında (4) yaşamış oldukları problemlere ilişkin görüşleri; en çok %40 ile duygu kontrolü problemidir. Öz bakım gelişim alanında (5) yaşamış oldukları problemlere ilişkin görüşleri; en çok %60 ile sağlıkla ilgili problemlerdir. Motor gelişim alanında (6) yaşamış oldukları problemlere ilişkin görüşleri; %90 ile ayırt edilebilir farklılık görülmemiştir.

Mülteci Çocukların ile Türk Çocuklar Arasında Gözlemlediğiniz Gelişim Alanları Açısından Farklılıklar ve Benzerlikler

Katılımcıların tamamı dil gelişim alanında, mülteci çocuklar ile farklılıklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada K3"*Mülteci çocukların çoğunluğu Türkçe bilmediği için dili iletişim aracı olarak kullanma, kendilerini ifade etme, anlama, dinleme gibi becerilerde yetersiz kalabiliyorlar.''* şeklinde görüşlerini dile getirir iken benzer şekilde K9 *"İfade edici dilleri çok iyi olmadığı ve Türkçe kelime dağarcığı az olduğu için anlaşmak istediğinde beden dilini kullanıyor.''* diyerek jest ve mimikler yolu ile iletişim tercihini sıkça kullandıklarını belirtmiştir.

Bilişsel gelişim açısından mülteci çocuklar ile Türk çocuklar arasında katılımcıların çoğu %60 ile fark olduğunu belirtmiştir. Bu katılımcılardan biri olan K2*"Bilişsel gelişimi, dil gelişimi ile paralel ilerleyebiliyor. Bazen anlayamadığı için Türk akranlarına oranla etkinliklerde arkada kalabiliyor ve etkinliklerde yeterli katılım gösteremediği için bilişsel kazanımları kazanırken daha yavaş ilerliyor.''* şeklinde ifadede bulunarak bilişsel gelişimdeki aksaklıkların kaynağını dil gelişimindeki Türkçeyi öğrenememe olarak belirtmiştir. İki grup arasında fark yok diyenler sadece K7 ve K10 olmuş iken K3 "*Zihinsel gelişimleri Türk çocuklarına oranla biraz daha önde. Algılama kapasiteleri ve etkinliklere olan ilgi, istek, motivasyonları daha yüksek.''* sözleri ile diğer katılımcıların tersi yönde görüş belirtmiştir.

Sosyal ve duygusal gelişim açısından katılımcıların tamamı mülteci çocuklar ile ve Türk çocuklar arasında farklılıklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K1 "*Kurallara uymakta zorluk çekiyor. Yönergelerimi de anlamayabiliyor. Paralel oyun aşamasında gibi gözüküyor. Paylaşma ve sırasını bekleme konusunda sıkıntı yaşayabiliyor. Derdini anlatamadığı zamanlarda ağlayıp annesini isteyebiliyor*'' şeklindeki beyanları ile genel sınıf kurallarına uyma problemine vurgu yapmıştır. Benzer olarak K9 ise "*Bireysel oyunlar oynamayı daha çok tercih ediyor. Bazen içe kapanık veya saldırgan özellikte olabiliyorlar. Ayrıca kendi işlerini kendileri gördükleri için özerk bir yapıya sahipler.''* demiştir. K7 *"Mülteci çocuklar Türkçeyi akıcı konuşma becerisi kazanamadıkları veya travmatik durumların etkisi olabildiği için kısıtlı arkadaş edinebiliyorlar. Onu anlayan akran gruplarıyla iletişime geçiyor sadece. Diğeriyle iletişime geçemiyorlar ve kendilerini özgüvensiz hissettikleri için daha duygusal olabiliyorlar. Kendilerini ifade edemiyorlar. Bu yüzden bazen hırçın olabiliyorlar.''* şeklindeki ifadeleri ile sosyal ve duygusal gelişimin üzerinde geçmiş yaşam deneyimlerine vurgu yapmıştır.

Katılımcıların yarısı (n5) öz bakım alanında, mülteci çocuklar ile farklılıklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunlardan biri olan K7 *"Ailenin yetiştirme tarzı nasılsa çocuğun öz bakımı da öyle oluyor. Yemeklerden önce veya sonra el yıkama, tuvalet kullanımında farklı alışkanlıklara sahip olabiliyorlar. Bazı alışkanlıkları sonradan kazanabiliyor.''* derken K10 *"Bağcık bağlama, üstünü giyme, ayakkabısını sağ sol karıştırmadan giyme, kendini kaza ve tehlikelerden koruma Türk çocuklara göre daha gelişmiş.''* şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Motor gelişim alanında ise; mülteci çocuklar ile Türk çocuklar arasında katılımcıların büyük çoğunluğu %80 ile (n8) farklılık yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. K6*"Ailesi evde ilgilenmeyen mülteci çocukların motor becerileri zayıf bir özellik göstermektedir.''* derken tam tersine K2 "*Kendi işlerini kendileri yaptıkları için kaba motor becerileri gelişmiş ancak kalem tutma, makas kesme gibi ince motor becerileri o kadar iyi değil. Türk çocukları daha çabuk yorulurken onlarda bu çok fazla görülmüyor.''* diyerek mülteci çocukların motor gelişim alanında iyi olduğunu belirtmiştir.

Mülteci Çocukların ile Türk Çocukların Birbirlerine Karşı Düşünce ve Eylemlerinde Gözlemlenen Sorunlar

Katılımcıların yarısı (n5) mülteci çocukların ile Türk çocukların birbirlerine karşı düşünce ve eylemlerinde bazı sorunlar gözlemlediklerini belirtirken diğer yarısı ise herhangi bir sorun gözlemlemediklerini ifade etmişlerdir. Sorun gözlemlediğini belirten katılımcılardan biri olan K9 *"Mülteci çocukların akranlarına ve öğretmenlerine karşı kendilerini ifade edememeleri davranış sorunlarını beraberinde getirebiliyor. Çocuklar oyun arkadaşı olarak istemeyebiliyorlar. Mülteci çocuklar ise maalesef saldırganlık eylemi ya da içe kapanıp ağlama davranışında bulunabiliyorlar.''* demiştir. K8 ise *" Çocuklar sadece mülteci ve Türk olarak değil kendileri arasında da bazen anlaşmazlık yaşayabiliyorlar. Çünkü yaşları gereği henüz empati kuramayabiliyorlar ve benmerkezci bir bakış açısıyla yaklaştıkları için sorunlar yaşanabiliyor diye düşünüyorum.''* şeklindeki sözleri ile gelişim döneminin özelliklerine vurgu yapmıştır. K6 "*Aile tutumuna göre çocukların sorunları farklılık gösterebilmektedir. Bazıları çok iyi davranırken bazıları anne babalarından duyduklarıyla hareket edebiliyorlar"* şeklindeki ifadeleri ile ailelerin çocuklara etkisini vurgulamıştır.

Öğretmenlerin Eğitim Sürecinin İçeriği, Uygun Eğitim Stratejileri Kullanmaları ve Sürecin Analizi Konusunda Karşılaşılan Sorunlar

Eğitim sürecinin içeriği, uygun eğitim stratejileri kullanmaları ve sürecin analizi açılarından katılımcılar bazı sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K1 *"Vakit sıkıntısından ve iş yükü durumlarından dolayı her çocuğun öğrenme stiline uygun bir içerik oluşturamayabiliyorum. Özellikle dil bilmeyen mülteci çocuklar beni anlayamadıkları için görsel materyallere ağırlık vermek zorunda kalıyorum ve gösterip yaptırma tekniğini bolca kullanıyorum. Yönergeyi anlamadığı için yapamayabiliyorlar. Örneğin kendi özelliklerini tanıtır kazanımını yapamayabiliyorlar, o yüzden sorun yaşayabiliyorum.''* şeklindeki sözleri ile eğitim sürecinden bahsetmiştir. Uygun eğitim stratejileri kullanma noktasında K4*"Her etkinlikte görsel, işitsel materyallere ve dramaya yer vermek durumunda kalıyorum. Dil*

bilmeyenlerden dolayı parmak oyunu, tekerleme, hikâye okuma vs. bu tür etkinliklerde sıkılabiliyor. Anlayabiliyor mu, sorulara cevap verebiliyor mu, yorumlama ve çözümleme yapabiliyor mu anlamayabiliyorum.'' diyerek Türkçe bilmemeleri nedeniyle sorunlar yaşayabildiğini belirtmiştir.

K3 ise *"Dil sorunu yaşadıkları için sosyal duygusal etkinliklerde sorun yaşayabiliyorum. Kendilerini ifade edemedikleri için gözlemle değerlendirme yapabiliyorum ama geri dönüt alamadığım için yeterli bir değerlendirme olmayabiliyor. Mesela bir öğrenciyi tüm gelişim alanlarıyla değerlendirebilirken onlarda biraz daha kısıtlı olabiliyor.''* şeklindeki ifadeleri ile çok boyutlu değerlendirme yapmada dil sorununu öne çıkarmıştır.

Öğretmenlerin Yaşanan Sorunların Çözümünde İzlediği Yollar

Katılımcıların çoğu (n6) görsel etkinlikler ve materyallerin kullanımına ağırlık verdiğini belirtmiştir. Örneğin *K7 "Bireysel çalışmalar, gösterip yaptırma, drama gibi yöntemler ile çok daha fazla görsel kullanıyorum.''*şeklindeki beyanda bulunmuştur.

Katılımcıların 3'ü ise akran eğitiminden yararlandığını ifade etmiştir. Bunlardan biri olan K6 *"Dil bilmeyen çocukları masalara eşit sayıda dağıtıyorum ki birbirlerinden daha iyi öğrenebilsinler. Etkinliği erken bitirenler için akran eğitimi tekniği kullanıyorum.''* demiştir. K9 ise iletişim kurmak için Türkçe bilen birinden yardım aldığını "*Çocuk bir sorun yaşadığında velisini arıyorum. Velisinin de Türkçe bilmediği durumlarda yanında Türkçe bilen biri olursa çeviri yapabiliyoruz''* şeklindeki sözleri ile ifade etmiştir.

Öğretmenlerin Eğitimin Geliştirilmesi Konusundaki Çözüm Önerileri

Katılımcıların neredeyse tamamı %90 ile (n9) sürece ailelerin katılmasını ve dil bilmeyen ailelere dil eğitimi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Örneğin K5 *"Aileler de dil bilmediği için çocuklara öğretemiyor, aile sürece katılmalıdır, ailelere dil öğrenmenin önemi hakkında bilgilendirmeler yapılmalıdır, evde de çocuklara dil öğretimi konusunda destek olunmalıdır.''*şeklindeki ifadeleri ile ailelerin önemini vurgulamıştır.

Katılımcılardan 3'ü okul öncesi dönem mülteci çocuklarına da dil eğitimi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. K2 "*Anaokuluna başlamadan önce yaz okulu benzeri bir programla dil bilmeyenlere dil eğitimi verilebilir. En azından temel cümleleri kurabilirler.''*şeklindeki sözleri ile öneride bulunmuştur.

Diğer katılımcılardan farklı olarak K10 *"Sınıfta bir tercüman veya yardımcı biri olmalı. En azından çocuk belirli şeyleri öğrenene kadar durmalı.''*şeklindeki beyanda bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Her yabancı statüsündeki çocuk bir bakıma risk altındaki çocuk olma potansiyelini yüksek oranda taşımaktadır (Fazel ve Stein, 2002). Yabancı statüsündeki çocuklar dünyadaki mülteci nüfusunun %52'sini oluşturmaktadır (Birleşmiş Milletler Yüksek Mülteciler Komiseri [BMMYK], 2018). Özellikle de okul öncesi eğitim çağındaki 0-6 yaş çocuklar açısından; uyum sağlamaları ve olumlu bir kimlik oluşturmaları ve topluluk duygusu kazanmaları bu risk grubunda yer alma olasılığı ile doğrudan bağlantılıdır (Maegusuku-Hewett, v.d., 2007).Küresel göçteki artış nedeniyle Türkiye'deki okullarda kültürel ve dilsel açıdan eğitim daha da önem kazanır hale gelmiştir.

Araştırma sonucunda problem yaşanan gelişim alanlarının sıklığı; dil gelişimi, sosyo-duygusal gelişim, bilişsel gelişim, öz bakım gelişimi ve motor gelişim alanı olarak sıralandığı görülmüştür. Türkçe iletişim kurma problemi, alan yazındaki bazı benzer çalışmalarda da temel problem alanı olmuştur (Özoruç ve Sığırtmaç, 2022; Çelik-Doğu, 2021). Genel sınıf kurallarına uyma problemi alan yazındaki bazı benzer çalışmalarda da temel problem alanı olmuştur(Kiremit, Akpınar ve Tüfekçi-Akçan, 2018; Kardeş, 2018).

Yabancı uyruklular için, yeni geldikleri yerin dilini öğrenmek çok önemli ve bir o kadar da zor bir süreçtir (Burns, 2009, s. 156). Fakat evde ailenin kendi ana dillerini kullanmayı tercih etmeleri; ev ile okul dilleri arasındaki kullanımsal süreksizlik çocuklar üzerindeki katalizör bir etki yapar (Brough ve diğerleri, 2003).

Khawaja, Nigar ve Howard, Glenn (2020), yardıma rağmen akademik olarak ilerleme kaydedemeyen, mülteci kökenli üç öğrenci üzerinde derinlemesine yaptığı çalışmasında bu üç öğrencinin ortalamanın altında bilişsel yeteneğe sahip olduğu sonucuna varmıştır. Özellikler dil sorunu nedeni ile bu öğrencilerin sorunlu bir öğrenci olarak tanımlanmamak için sınıfta sessiz kalma davranışı gösterdiğini belirterek öğrencilerin kültürleşme stresine dikkat çekmiştir.

Tüm bu sorunların çözümünde ulusal düzeyde, Ünlü'nün de (2019, s. 199) belirttiği üzere özellikle Halk Eğitim Merkezleri, sivil toplum kuruluşları, gönüllüler ve belediyeler gibi olası paydaşların sürece aktif olarak dâhil olması ile önlenebilir. Buna ek olarak sağlık profesyonelleri, eğitimciler, sosyal destek kurumları ve politika yapıcıların tümü, mülteci kökenli çocukların başarılı olması için gerekli olan bireysel, aile, topluluk ve yapısal desteğin sağlanmasında önemli rollere sahiptir (Graham, Minhas, ve Paxton, 2016).

Sağlık profesyonelleri potansiyel öğrenme sorunlarını erken tespit etmeli ve savunmasız çocukları eğitimsel ve sosyal geçişleri boyunca desteklemek için okullarla birlikte çalışmalıdır. Çocuk doktorlarının bu alanlarda özel bir rolü vardır ve gelişimsel ve eğitimsel değerlendirmelerini belirli risk ve kaynak faktörlerini ele alacak şekilde uyarlamalıdırlar (Graham, Minhas, ve Paxton, 2016).

Okullar, çocukların sadece arkadaş edinmek için değil aynı zamanda akademik başarıya ulaşmak için de hayati önem taşıyan yeni etkileşimler, ilişkiler ve sosyal katılıma girmelerine olanak tanıyarak onlar üzerinde dengeleyici bir etkiye sahip olabilir (Brown, Miller ve Mitchell, 2006). Okul personelinin ev ziyaretleri, belki de bir okul topluluğu irtibat görevlisinin desteğiyle ailelerle olan bağlarını güçlendirebilir. Bu çalışmada ebeveynler ve okul personelinin çoğu ev ziyaretlerini olumlu değerlendirmiş ve bunların gelecekte genişletilebileceğini söylemiştir (Sanders, 2008). Yabancı ebeveynler ve öğretmenler işbirliği içinde duygusal bağlarını geliştirebilir ve çocukların öğrenimini teşvik etmenin yolları konusunda karşılıklı anlayış geliştirebilir ve çocukların öğrendiklerini farklı bağlamlarda uygulamalarına yardımcı olabilirler (Risko ve Walker-Dalhouse, 2009).

KAYNAKÇA

Avcı, F. (2019). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden mülteci öğrencilerin sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Language Teaching and Educational Research, 2*(1), 57-80.

Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravinik, M., Krzyżanowski, M., McEnery, T., & Wodak, R. (2008). A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse & society, 19*(3), 273-306.

Balkar, B., Şahin, S., & Işıklı-Babahan, N. (2016). Geçici eğitim merkezlerinde (GEM) görev yapan Suriyeli öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 12*(6), 1290-1310.

Başar, M., Akan, D., & Çiftçi, M. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Education Journal, 26*(5), 1571-1578. doi:10.24106/kefdergi.427432.

Birleşmiş Milletler Yüksek Mülteciler Komiseri [BMMYK]. (2018). Global trends: Forced displacement in 2017. Retrieved from https://www.unhcr.org/5b27be547.pdf.

Börü, N.,& Boyacı, A. (2016). Göçmen öğrencilerin eğitim-öğretim ortamlarında karşılaştıkları sorunlar: Eskişehir ili örneği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11*(14), 123-158.

Brough, M.,Gorman, D., Ramirez, E., &Westoby, P. (2003). Young refugees talk about well-being: A qualitative analysis of refugee youth mental health from threestates. *Australian Journal of Social Issues, 38*(2), 193-208.

Brown, J., Miller, J., &Mitchell, J. (2006). Interruptedschooling and the acquisition of literacy: Experiences of Sudanese refugees in Victoriansecondaryschools. *Australian Journal of Language and Literacy*, *29*(2), 150-162.

Brown, S. K.,& Bean, F. D. (2005). *International migration*(pp. 347-382). Springer US.

Burns, A. (2009). Refugees in Australian society. In *Children, families and communities: contexts and consequences* (pp. 148-162). Oxford University Press.

Castleberry, A.,& Nolen, A. (2018). Thematic analysis of qualitative research data: Is it as easy as it sounds?. *Currents in pharmacy teaching and learning*, *10*(6), 807-815.

Castles, S.,& Miller, M. J. (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world* (4th ed.). Basingstoke/New York: Palgrave-Macmillan/Guilford.

Crawley, H. (2009). *Understanding and Changing Public Attitudes: A Review of Existing Evidence from Public Information and Communication Campaigns*. Diana, Princess of Wales Memorial Fund. Retrived from http://www.phf.org.uk/publications/understanding-changing-public-attitudes-rewiew-existing-evidence-public-information-communications-campaigns-executive-summary/.

Çelik-Doğu, S. (2021). *Türkçe bilmeyen mülteci çocukların sınıf içi durumlarının okul öncesi öğretmen görüşlerine göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Douglas, P., Cetron, M., & Spiegel, P. (2019). Definitions matter: Migrants, immigrants, asylum seekers and refugees. *Journal of travel medicine*, *26*(2), taz005. DOI: 10.1093/jtm/taz005. PMID: 30753575.

Dünya Sağlık Örgütü. (2017). Migration and Health: Key Issues. Public Health Aspects of Migration in Europe: WHO Regional Office for Europe. Retrived from http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/migration-and-health/migrant-health-in-the-european-region/migration-and-health-key-issues#292115.

Er, A.,ve Bayındır, N . (2015). İlkokula giden mülteci çocuklara yönelik sınıf öğretmenlerinin pedagojik yaklaşımları. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(4), 175-185. Doi: 10.20860/Ijoses.08223.

Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 26-42.

Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Fazel, M.,&Stein, A. (2002). The mental health of refugee children. *Archives of disease in childhood*, *87*(5), 366.

Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 10*(54). 839-851.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2023). Geçici koruma, uluslararası koruma, düzensiz göç. Erişim adresi: https://www.goc.gov.tr/goc-istatistikler.

Graham, H. R.,Minhas, R. S., &Paxton, G. (2016). Learning problems in children of refugee background: A systematic review. *Pediatrics, 137*(6).

Green, E.G.T. & Staerklé, C. (2013). *Migration and multiculturalism.* In: Huddy, L., Sears, D.O., Levy, J.S. (Eds.), Oxford Handbook of Political Psychology, second ed. Oxford University Press, Oxford, UK, pp. 852–889.

Green, M. (2017). Language barriers and health of Syrian refugees in Germany. *American Journal of Public Health, 107*(4), 486.

Gümüşten, D. (2017). Mülteci çocuklarin eğitimi ve uyumlarina yönelik yapilan müdahale programlari üzerine bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD), 5*(10), 247-264. DOI: 10.7816/nesne-05-10- 03.

Kardeş, S. (2018). *Mülteci çocukların psikososyal gelişimine yönelik program uyarlanması* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Khawaja, N. G.,&Howard, G. (2020). Assessingeducationaldifficulties of students from refugee backgrounds: a case study approach. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools, 30*(2), 97-111.

Kiremit, R., Akpınar, Ü., & Tüfekçi-Akçan, A. (2018). Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumları Hakkında Öğretmen Görüşleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi,*26(6), 2139 – 2149.

Maegusuku-Hewett, T.,Dunkerley, D., Scourfield, J., &Smalley, N. (2007). Refugee children in Wales: Coping and adaptation in the face of adversity. *Children& society, 21*(4), 309-321.

Özer, Y. Y.,Komşuoğlu, A., &Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(37), 185-219.

Özoruç, N.,& Sığırtmaç, A. D. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi, 51*(233), 237-258.

Phillips, M. (2002). The production, symbolisation and socialisation of gentrification: Impressions from two Berkshire villages. *Transactions of the Institute of British Geographers NS, 27*(3), 282–308. doi:10.1111/1475- 5661.00056.

Risko, V. J.,&Walker-Dalhouse, D. (2009). Parents and teachers: talking with or pastoneanother—or not talking at all?. *The Reading Teacher, 62*(5), 442-444.

Sakız, H. (2016). Göçmen çocuklar ve okul kültürleri: Bir bütünleştirme önerisi, *Göç Dergisi, 3*(1), 65-81.

Sanders, M. G. (2008). How parentliaisons can helpbridge the home-schoolgap. *The Journal of Educational Research, 101*(5), 287-298.

Şeker, B. D.,& Aslan, Z. (2015). Refugee children in the educational process: A social psychologicalassessment. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 8*(1), 86-105.

Tamer, M. (2020). Göç, göçün nedenleri ve uluslararası göç üzerine kavramsal bir analiz. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7*(60), 2808-2818.

Uluslararası Göç Örgütü. (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü.* IOM. Erişim adresi https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf.

Uzun, E. M.,ve Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 1*(1), 72-83.

Ünlü, A. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel vatandaşlık algıları ve sosyal bilgiler dersinde küresel vatandaşlık eğitimine yönelik görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.

Weinstein, J.,& Pillai, V. K. (2001). *Demography: the science of population.* Boston, MA: Allyn and Bacon.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 3, Aralık 2013 Kanun. Erişim adresi https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf.

Yavuz, Ö.,ve Mızrak, S. (2016). Acil durumlarda okul çağındaki çocukların eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Göç Dergisi, 3*(2), 175-199.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies(Elektronik), 9*(2), 1685-1705.

KIRSALDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Prof. Dr, Kürşat YENİLMEZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, - 0000 0001 6256 4686
Yüksek Lisans Öğrencisi, Belgin KÖRMUTLU
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, - 0009 0004 9522 0870

Öz

Okullar öğrencilere eşit imkân sunabilmelidir, kenttekine kıyasla büyük oranda dezavantaja sahip kırsalda, matematik eğitimindeki sorunlar dikkate alınmazsa fırsat eşitliği sağlanamaz. Kırsaldaki matematik eğitimi üzerinde öğretmenlerin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu araştırmada, kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kırsalda matematik başarısını etkileyen faktörler tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları olmak üzere toplam beş boyut altında ele alınmış ve bu faktörlerin öğretmenlerin; cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, kırsalda görev yaptıkları süre, girdikleri sınıf düzeyi açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırmada nicel araştırma paradigması benimsenmiş ve ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Araştırma kırsalda görev yapmış olan çalışmaya gönüllü katılım sağlayan 166 matematik öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak öğretmen anketi kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Veri analizi sırasında, bağımsız gruplar arası t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda örneklemi oluşturan öğretmenler, kırsalda matematik başarısını etkileyen faktörlerden en çok tutum, en az da öğretmen faktörünün başarıda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında ise cinsiyet, eğitim durumu, kırsalda görev yaptıkları süre ve girdikleri sınıf düzeyi açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Mesleki kıdem açısından tutum, öğrenme öğretme metotları, aile, öğrenme ortamları boyutlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, öğretmen boyutunda anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Araştırma sonuçları doğrultusunda çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik başarısı, kırsalda matematik eğitimi, öğretmen görüşleri.

AN INVESTIGATION OF THE FACTORS AFFECTING THE MATHEMATICS ACHIEVEMENT OF RURAL STUDENTS ACCORDING TO TEACHERS' VIEWS

Abstract

Schools should be able to offer equal opportunities to students, and equal opportunities cannot be achieved if the problems in mathematics education in rural areas, which have a great disadvantage compared to urban areas, are not taken into account. The influence of teachers on rural mathematics education is an undeniable fact. In this study, it was aimed to examine the factors affecting the mathematics achievement of rural students according to teachers' views. In this direction, the factors affecting mathematics achievement in rural areas were analysed under five dimensions: attitudes, teaching and learning methods, teachers, families and learning environments, and it was examined whether these factors differed in terms of teachers' gender, educational status, professional seniority, length of service in rural areas and grade level. In the study, quantitative research paradigm was adopted and relational survey model was used. The study was conducted on 166 mathematics teachers who worked in rural areas and who voluntarily participated in the study. Teacher questionnaire was used as a data collection tool in the study. The data obtained were analysed by descriptive analysis method. During the data analysis, independent samples t-test and one-way analysis of variance were applied. As a result of the study, the teachers in the sample stated that among the factors affecting mathematics achievement in rural areas, attitude was the most effective factor and teacher factor was the least effective factor. No significant difference was found between the teachers' views on the factors affecting the mathematics achievement of rural students in terms of gender, educational status, length of service in rural areas and grade level. In terms of professional seniority, no significant difference was found in the dimensions of attitude, learning and teaching methods, family, learning environments, while a significant difference was found in the dimension of teacher. Various suggestions were given in line with the results of the research.

Keywords: Mathematics achievement, rural mathematics education, teacher views.

1.GİRİŞ

Yaşanılan ortam yani çevre, bireyin gelişimini etkileyen faktörlerden birisidir. Çevrenin getirdiği yaşam şekli bireyin hayatını büyük oranda şekillendirir. En genel haliyle kentsel ve kırsal başlıkları altında değerlendirebileceğimiz yaşam şekilleri, bireyin tüm yaşam sürecini etkilediği gibi yaşamının bir parçası olan eğitim sürecinde de belli başlı koşullara maruz kalmasına neden olur. Kent ve kırsal büyük ölçüde farklı yaşam standartlarına sahiptir (Çalışkan ve Yenilmez, 2012; Palavan ve Donuk, 2016; Basun ve Erden, 2020). 2019-2023 yılları için hazırlanan 11. Kalkınma Planı ile kent-kır tanımlarının revize edilme görevi Türkiye İstatistik Kurumu'na bırakılmıştır. Yeni kent-kır tanımı mahalle-köy düzeyinde üç sınıftan oluşmaktadır ve bunlar; yoğun kent, orta yoğun kent, kır şeklindedir. (TÜİK, 2023).

Kırsal alan kavramı ilk başlarda tarımla geçimini sürdüren ve belli bir nüfusun altında olan insanların yaşam sürdüğü yerleşim birimi şeklinde tanımlanmaktayken ardından yapılan çeşitli tanımlamalara bakıldığında,sayısal verilerden yararlanıldığını ancak çalışmalar sonucundaortak bir paydada buluşulamadığını görmek mümkündür (Kurt, 2003; Garan, 2005; Yenilmez ve Küçükay, 2021). İl ve ilçe merkezleri dışındaki yerleri temsil edenkırsalın tanımlarından bir tanesi“ekonomik, coğrafi, fiziksel ve sosyal dezavantajlardan etkilenen bireylerin oluşturduğu yerleşim yerleri” şeklindedir(Parsons, 1996) ve bu çalışmada kırsal kavramının bu tanımı benimsenmiştir.

Kırsal kesimin yetersizlikleri (Şener, 2022) orada yaşayan bireylerin, pek çok sosyo-ekonomik tehlike tarafından tehdit edilmesine neden olmaktadır (Kaymakçı, 2019). Kırsalda eğitimi ele aldığımızda hem öğretmen (Turan ve Garan, 2008; Dağdeviren, 2009; Özpınar ve Sarpkaya, 2010; Palavan ve Donuk, 2016) hem de öğrencilerin yaşadığı güçlükleri inceleyen birçok araştırmanın varlığından söz edilebilirGenellikle kırsaldaki okulların kenttekilere kıyasla küçük ve daha az donanıma sahip olması bu sorunların başında gelmektedir. Coğrafi koşullar, ulaşım zorluğu ve öğretmen yetersizliği kırsalda eğitimle ilgili sıkıntılardan yalnızca birkaçıdır (Döş ve Sağır, 2013). Kırsalda eğitim için uygun olmayan bir öğretim programı da bireylerin önündeki mühim engellerdendir (Akbayır ve Ece, 2016; Özpınar, 2021). Kırsalda eğitimin dezavantajlarını inceleyen çalışmalar (Garan, 2005; Çiftçi 2010; Koçak, 2012; Kulaksız 2014) kadar çoğunlukta olmasa da avantajlarını ortaya koyan çalışmalar (Salamon, 1995; Yurtaş ve diğ., 2007) da mevcuttur.

Kırsalda genel olarak eğitimle alakalı çalışmalar olmakla birlikte kırsal kesimde en çok zorluk yaşanan alanlardan biri de kırsalda matematik eğitimidir. Matematik; nicelik, ilişkiler ve uzamı algılamamıza yarar bu da insan bilgisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Böylece matematik ve matematik eğitiminin toplumlar için yadsınamayacak bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Matematik eğitiminin öğrencinin matematiği anlamlandırabilmesini amaçladığı bilinmektedir (English ve Halford, 1995). Kırsal bölgelerdeki matematik eğitiminin de kırsal toplumlara yön vereceği unutulmamalıdır (Acat ve Çiftçi, 2010).

Literatürde kırsalda matematik eğitimi ve sorunlarını inceleyen çeşitli araştırmalara rastlanmaktadır. Yenilmez ve Çalışkan (2012) kırsal kesimdeki öğrencilerin sahip olduğu çoklu zekâ alanlarını inceledikleri çalışmada, öğrencilerde derslerde en çok üzerinde durulan zekâ alanının gelişmiş olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gökçek ve Toker (2015) tarafından yapılan ortaokuldaki öğrenci ve öğretmenlerin kırsaldaki matematik eğitimine yönelik bakış açılarının incelendiği çalışmada, kırsaldaki öğrencilerin matematiği önemli bir ders olarak gördükleri ve matematiğin meslek edinmede büyük bir etkisi olduğuna inandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Öğretmenler, matematik eğitiminin dezavantajlarını öğrenci, öğretmen, aile-çevre başlıkları altında açıklarken; kırsalda öğretim programını uygularken ve matematiği günlük hayatla ilişkilendirirken zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Acat ve Çiftçi (2010) kırsal bölgede eğitim alan öğrencilerin matematik algılarını incelendikleri çalışmada öğrencilerin olumlu yargı, matematiğin işlevi, matematik öğretimi ve bireysel

gereklilik gibi tüm boyutlarda matematiğe yönelik olumlu algılara sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çiftçi (2010) kırsal kesimdeki matematik eğitimine dair sorunları öğretmen ve öğrenciler açısından incelediği çalışmanın sonucunda matematiğe karşı olumsuz bir algıya sahip olmayan öğrencilerin ortaokuldan önce edinmeleri gereken bilgilere sahip olmadıklarını ve çeşitli akıl yürütme becerilerini de kullanamadıklarınıtespit etmiştir. Bu bölgede eğitim veren matematik öğretmenlerinin ise aile eğitimsizliği, öğretmen eksikliği, teknolojik ve ekonomik yetersizliklerden dolayı bazı sorunlar yaşadıkları ve bu yüzden de kırsaldaki eğitime karşı umutsuz yaklaştıkları sonucuna ulaşmıştır.

Okullar kırsal ya da kent fark etmeksizin her nerede bulunuyorsa, öğrencilere eşit eğitim imkânları sunabilmelidir. Kenttekine göre büyük oranda dezavantajlı sayılabilecek kırsalda, matematik eğitiminde yer alan sorunlar, dikkate alınmazsa herhangi bir fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir (Webster ve Fisher, 2000; Silver ve Castro, 2003). Matematik eğitiminde öğretmenler de yadsınamaz bir yere sahiptir. Öğretmenlerin matematiğe bakış açısı ve sahip olduğu bilgi birikimi matematik öğretiminin kalitesini belirlemekte etkilidir, kırsaldaki eğitim için de bu geçerlidir (Duman,2006). Bu bağlamda kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğretmen görüşlerine doğrultusunda incelenmesi, kırsalda matematik başarısını artırmak için yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde kırsalda eğitim ve matematik eğitimi (Duman, 2006; Yenilmez ve Duman, 2008; üzerine yapılmış çalışmaların olduğu görülmektedir. Kırsalda matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmalar ise oldukça kısıtlıdır ve kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörleri doğrudan inceleyen bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırmada kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmış ve aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1.Öğretmenlerin kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri nelerdir?

2.Öğretmenlerin kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri arasında cinsiyet açısından farklılık var mıdır?

3.Öğretmenlerin kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri arasında eğitim durumu açısından farklılık var mıdır?

4.Öğretmenlerin kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri arasında mesleki kıdem açısından farklılık var mıdır?

5.Öğretmenlerin kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri arasında kırsal kesimde yaptıkları görev süresi açısından farklılık var mıdır?

6.Öğretmenlerin kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri arasında dersine girdikleri sınıf düzeyi açısından farklılık var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma paradigması benimsenmiştir ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasındaki değişimi ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlar (Fraenkel ve Wallen, 2009; Karasar, 2005).

2.2.Evren ve Örneklem

Kırsalda görev yapmış olan matematik öğretmenleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Google forms olarak düzenlenen ölçme aracı öğretmen gruplarında paylaşılmıştır ve veri toplama aracını dolduran 166 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin karakteristiklerine ilişkin dağılımlar Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1. Öğretmen Karakteristikleri

	Öğretmen Sayısı	**%**		**Öğretmen Sayısı**	**%**
Cinsiyet			**Kırsal Görev**		
Kadın	104	62,7	0-1 yıl	21	12,7
Erkek	62	37,3	2-5 yıl	81	48,8
Eğitim Durumu			6-10 yıl	44	26,5
Lisans	133	80,1	10+ yıl	20	12,0
Lisansüstü	33	19,9	**Girdikleri Sınıf Düzeyi**		
Kıdem			Bir sınıf düzeyi	24	14,5
1-5 yıl	39	23,5	İki sınıf düzeyi	28	16,9
6-10 yıl	43	25,9	Üç sınıf düzeyi	10	6,0
11-15 yıl	32	19,3	Dört sınıf Düzeyi	104	62,7
16-20 yıl	30	18,1			
20+ yıl	22	13,3			

Çizelge 1 incelendiğinde örneklemi oluşturan öğretmenlerin çoğunluğunu kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemin büyük çoğunluğunu lisans mezunu öğretmenler oluşturmaktadır. Mesleki kıdemlerine bakıldığında dengeli bir dağılım sergiledikleri görülmektedir. Kırsalda görev yapma sürelerine bakıldığında ise yaklaşık yarısının 2-5 yıl arasında görev yaptığı görülmektedir. Girdikleri sınıf düzeyi açısından çoğunluğun ortaokul 5, 6, 7 ve 8.sınıf şeklinde dört sınıf düzeyine de eğitim verdiği görülmektedir.

2.3.Verilerin Toplanması

Duman (2006)'ın beş boyut içeren on altı maddeden oluşan Öğretmen Anketi Ölçeği araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçek beşli likert biçiminde düzenlenmiştir. Burada görüşler Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3),

Katılmıyorum (2), Kesinlikle Katılmıyorum (1) şeklinde ifade edilmiştir. Duman tarafından ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,80 olarak hesaplanmıştır ve anketin güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Ölçeğin yanı sıra araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda öğretmenlerin cinsiyet, eğitim durumu, kaç yıldır görev yaptıkları, kırsal kesimde ne kadar süredir görev yaptıkları, hangi sınıf düzeyindeki öğrencilerin derslerine girdikleri bilgileri sorgulanmıştır. Ölçek maddeleri Google Forms formatında hazırlanmıştır ve ulaşılabilen kırsalda görev yapmış ya da yapmakta olan öğretmenlere gönderilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Aritmetik ortalama ve standart sapma tüm maddeler üzerinden hesaplanarak betimsel analiz yapılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığına ilişkin çarpıklık ve basıklık ölçüleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Görüşler arasında cinsiyet ve eğitim durumu açısından farklılık olup olmadığı bağımsız gruplar T testiyle analiz edilmiştir. Mesleki kıdem, kırsal kesimde kaç yıl görev yaptıkları, hangi sınıf düzeyindeki öğrencilerin derslerine girdikleri gibi değişkenler açısından görüşler arasında farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analiziyle analiz edilmiştir. Sonuçlar tablolarla bulgular bölümünde verilmiştir.

3.BULGULAR

Bu bölümde kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerin neler olduğu öğretmen görüşlerine göre beş boyut altında (cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, kırsalda görev yaptıkları süre, girdikleri sınıf düzeyleri) incelenmiş ve elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Örneklemi oluşturan öğretmenlerin, kırsalda matematik başarısını etkileyen beş boyut altında ele alınan faktörlere ilişkin sundukları genel görüşler Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğretmenlerin Kırsalda Matematik Başarısını Etkileyen Boyutlara Yönelik Görüşleri

Boyut	N	Min	Max	X	S
Tutum	166	2,00	6,00	4,63	0,625
Öğrenme Öğretme Metotları	166	2,75	5,00	4,04	0,446
Öğretmen	166	1,00	5,00	3,53	0,472
Aile	166	1,75	5,00	3,79	0,621
Öğrenme Ortamları	166	2,00	5,00	4,08	0,647

Örneklemi oluşturan öğretmenlerin kırsalda matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri incelendiğinde başarıda en çok tutum faktörünün etkili olduğu yönünde görüş

bildirirken, en az da öğretmen faktörünün etkili olduğu yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir.

Veri toplama aracında yer alan maddelerin ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Öğretmen Anketi Maddelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

	Görüşler	**N**	**X**	**S**
Tutum	1.Öğrencilerin matematiğe karşı olan tutumları, matematik başarısı üzerinde etkili olmaktadır.	166	4,63	0,625
Öğrenme Öğretme Metotları	2. Düzenli olarak çalıştığı için matematikte başarılı olan öğrenciler var.	166	4,37	0,691
	3.Matematiğe nasıl çalışacağını bilmeyen öğrenciler var.	166	4,64	0,582
	4.Dersi daha farklı bir yöntemle anlatsaydım, matematikte öğrencilerim belki de daha başarılı olurdu.	166	3,15	0,988
	5.Derste bolca görsel materyal kullanmam, öğrencilerimin matematikte daha başarılı olmalarını etkilemektedir.	166	3,99	0,834
Öğretmen	6.Öğrencilerimin matematiği sevip başarmalarında büyük katkım olduğunu düşünüyorum.	166	4,06	0,710
	7.Daha fazla ilgilendiğim takdirde matematik başarısı artacak öğrencilerim var.	166	3,94	0,868
	8.Matematik dersinde öğrencilerim anlamadıkları konuyu rahatça sorarlar.	166	4,17	0,835
	9.Matematik alanında diğer dersler kadar istekli değilim.	166	1,96	1,072
Aile	10.Matematikten özel ders alan ya da bir kursa giden öğrencilerim daha başarılıdır.	166	3,26	1,049
	11.Ailesi günü gününe matematik dersleriyle ilgilenip, ödevlerine yardımcı olan öğrenciler matematikte daha başarılıdır.	166	4,19	0,900
	12.Velisi matematik eğitimi konusunda öğretmeniyle bir ilişki kuran öğrenciler, matematikte daha başarılıdırlar.	166	3,96	0,913
	13.Matematik başarısızlığı karşısında ailenin uyguladığı cezalar, öğrencinin matematik başarısını olumsuz etkilemektedir.	166	3,77	0,880
Öğrenme Ortamları	14.Kendine ait bir odası olan öğrenciler daha rahat bir şekilde matematik çalışabilmektedir.	166	3,91	0,815

	15.Okulun ve sınıfın fiziki şartlarının yeterli olması matematikteki başarıyı etkilemektedir.	166	4,07	0,870
	16.Sınıf mevcudunun fazla olması matematik başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.	166	4,26	0,808

Kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörleri öğretmen görüşlerine göre incelemek amacıyla yapılan çalışmada matematik başarısını etkileyen faktörler sırasıyla; tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları başlıkları altında ele alınmıştır. Örneklemi oluşturan öğretmenler, kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerden en çok tutum başlığı altındaki "Öğrencilerin matematiğe karşı olan tutumları, matematik başarısı üzerinde etkili olmaktadır." ve öğrenme öğretme metotları başlığı altındaki "Matematiğe nasıl çalışacağını bilmeyen öğrenciler var." maddelerine katılmıştır. Öğretmenlerin en az katıldıkları madde ise öğretmen başlığı altındaki "Matematik alanında diğer dersler kadar istekli değilim." maddesidir. Öğretmenler, öğrenme öğretme metotları bağlamında en çok "Matematiğe nasıl çalışacağını bilmeyen öğrenciler var." maddesine katılırken, en az "Dersi daha farklı bir yöntemle anlatsaydım, matematikte öğrencilerim belki de daha başarılı olurdu." maddesine katılmışlardır. Aile bağlamında en çok "Matematik başarısızlığı karşısında ailenin uyguladığı cezalar, öğrencinin matematik başarısını olumsuz etkilemektedir." maddesine katılırken, en az "Matematikten özel ders alan ya da bir kursa giden öğrencilerim daha başarılıdır." maddesine katılmışlardır. Öğrenme öğretme metotları bağlamında en çok "Sınıf mevcudunun fazla olması matematik başarısını olumsuz yönde etkilemektedir." maddesine, en az "Kendine ait bir odası olan öğrenciler daha rahat bir şekilde matematik çalışabilmektedir." maddesine katılmışlardır. Kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında cinsiyet açısından farklılıklara ilişkin istatistikler Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Kırsalda Eğitim Gören Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri Arasında Cinsiyet Açısından Farklılıklara İlişkin "t" Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Tutum	Kadın	104	4,644	0,538	0,286	0,775
	Erkek	62	4,612	0,754		
Metot	Kadın	104	4,024	0,399	-0,581	0,563
	Erkek	62	4,068	0,518		
Öğretmen	Kadın	104	3,507	0,405	-1,039	0,301
	Erkek	62	3,592	0,567		
Aile	Kadın	104	3,764	0,581	-0,791	0,431
	Erkek	62	3,846	0,685		
Ortam	Kadın	104	4,102	0,625	0,559	0,577
	Erkek	62	4,043	0,686		

Çizelge 4'e bakıldığında; tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları boyutları açısından kadın ve erkek öğretmenlerin görüşleri arasında cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında eğitim durumu açısından farklılıklara ilişkin istatistikler Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Kırsalda Eğitim Gören Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri Arasında Eğitim Durumu Açısından Farklılıklara İlişkin "t" Testi Sonuçları

	Eğitim	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Tutum	Lisans	133	4,631	0,570	-0,032	0,975
	Lisansüstü	33	4,636	0,822		
Metot	Lisans	133	4,043	0,426	0,131	0,896
	Lisansüstü	33	4,030	0,525		
Öğretmen	Lisans	133	3,562	0,432	1,024	0,312
	Lisansüstü	33	3,447	0,608		
Aile	Lisans	133	3,842	0,595	1,792	0,080
	Lisansüstü	33	3,606	0,696		
Ortam	Lisans	133	4,100	0,604	0,671	0,506
	Lisansüstü	33	4,000	0,803		

Çizelge 5'e bakıldığında; tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları boyutları açısından lisans ve lisansüstü mezunu öğretmenlerin görüşleri karşılaştırıldığında eğitim durumu açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında kıdem açısından farklılıklara ilişkin istatistikler Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Kırsalda Eğitim Gören Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri Arasında Mesleki Kıdem Açısından Farklılıklara İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	P
Tutum	Gruplar Arası	1.014	4	0.254	0,642	0,633
	Grup İçi	63.570	161	0.395		
	Genel	64.584	165			
Metot	Gruplar Arası	0.660	4	0.165	0,823	0,512
	Grup İçi	32.253	161	0.200		
	Genel	32.913	165			
Öğretmen	Gruplar Arası	2.626	4	0.657	3,087	0,018
	Grup İçi	34.244	161	0.213		
	Genel	36.870	165			
	Gruplar Arası	2.662	4	0.665		

Aile	Grup İçi	61,125	161	0,380	1,753	0,141
	Genel	63,786	165			
Ortam	Gruplar Arası	2,735	4	0,684	1,658	0,162
	Grup İçi	66,416	161	0,413		
	Genel	69,151	165			

Çizelge 6'ya bakıldığında, öğretmen boyutunda mesleki kıdem açısından anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi uygulanmıştır. Bu çoklu karşılaştırma testi sonucunda öğretmen boyutu açısından farklılığın 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenler ile yirmi yıl ve daha fazla mesleki kıdeme sahip öğretmenler arasında olduğu tespit edilmiştir. Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda yirmi yıl ve daha fazla kıdeme sahip öğretmenlerin öğrencilerin matematik başarılarını öğretmen faktörünün daha fazla etkilediği görüşüne sahip olduğu görülmüştür.

Çizelge 6'ya bakıldığında; tutum, öğrenme öğretme metotları, aile, öğrenme ortamları boyutlarında mesleki kıdem açısından anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında kırsalda görev yaptıkları süre açısından farklılıklara ilişkin istatistikler Çizelge 7'de verilmiştir.

Tablo.7 Kırsalda Eğitim Gören Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri Arasında Kırsal Kesimde Görev Yaptıkları Süre Açısından Farklılıklara İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	P
Tutum	Gruplar Arası	2,036	3	0,679	1,758	0,157
	Grup İçi	62,549	162	0,386		
	Genel	64,584	165			
Metot	Gruplar Arası	,467	3	0,156	0,776	0,509
	Grup İçi	32,446	162	0,200		
	Genel	32,913	165			
Öğretmen	Gruplar Arası	,127	3	0,042	0,186	0,906
	Grup İçi	36,744	162	0,227		
	Genel	36,870	165			
Aile	Gruplar Arası	1,214	3	0,405	1,048	0,373
	Grup İçi	62,572	162	0,386		
	Genel	63,786	165			
Ortam	Gruplar Arası	,614	3	0,205	0,484	0,694
	Grup İçi	68,537	162	0,423		
	Genel	69,151	165			

Çizelge 7'ye bakıldığında; tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları boyutlarında örneklemi oluşturan öğretmenlerin kırsalda görev yaptıkları süre açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında girdikleri sınıf düzeyi açısından farklılıklara ilişkin istatistikler Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Kırsalda Eğitim Gören Öğrencilerin Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri Arasında Girdikleri Sınıf Düzeyi Açısından Farklılıklara İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	P
Tutum	Gruplar Arası	0,696	3	0,232	0,589	0,623
	Grup İçi	63,888	162	0,394		
	Genel	64,584	165			
Metot	Gruplar Arası	0,099	3	0,033	0,163	0,921
	Grup İçi	32,814	162	0,203		
	Genel	32,913	165			
Öğretmen	Gruplar Arası	1,185	3	0,395	1,793	0,151
	Grup İçi	35,686	162	0,220		
	Genel	36,870	165			
Aile	Gruplar Arası	0,687	3	0,229	0,588	0,624
	Grup İçi	63,099	162	0,389		
	Genel	63,786	165			
Ortam	Gruplar Arası	0,436	3	0,145	0,343	0,795
	Grup İçi	68,715	162	0,424		
	Genel	69,151	165			

Çizelge 8'e bakıldığında; tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları boyutlarında örneklemi oluşturan öğretmenlerin girdikleri sınıf düzeyi açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

4.SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Okullar kırsal ya da kent fark etmeksizin her nerede bulunuyorsa, öğrencilere eşit eğitim imkânları sunabilmelidir. Kenttekine göre büyük oranda dezavantajlı sayılabilecek kırsalda, matematik eğitiminde yer alan sorunlar, dikkate alınmazsa herhangi bir fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir (Webster ve Fisher, 2000; Silver ve Castro, 2003). Matematik eğitiminde yadsınamaz bir yere sahip olan öğretmenlerin matematiğe bakış açısı ve sahip olduğu bilgi birikimi, kırsaldaki matematik öğretiminin kalitesini belirlemekte etkilidir (Duman,2006). Yapılan araştırmalar incelendiğinde kırsalda matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu ve kırsalda öğrenim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörleri doğrudan inceleyen bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırmada kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kırsalda matematik başarısını etkileyen faktörler tutum, öğrenme öğretme metotları, öğretmen, aile, öğrenme ortamları olmak üzere toplam beş boyut altında ele alınmış ve bu faktörlerin öğretmenlerin;

cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, kırsalda görev yaptıkları süre, girdikleri sınıf düzeyi açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen bilgiler ise aşağıda sunulmuştur.

Örneklemi oluşturan öğretmenlerin, kırsalda matematik başarısını etkileyen beş boyut altında ele alınan faktörlere ilişkin sundukları görüşler genel olarak değerlendirildiğinde başarıda en çok tutum, en az da öğretmen faktörünün etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Acat ve Çiftçi (2010) kırsal bölgede eğitim alan öğrencilerin matematik algılarını incelendikleri çalışmalarında kırsalda eğitim gören düşük matematik başarısına sahip öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum sergilediklerini belirtmişlerdir. Peker ve Şentürk (2012) 5.sınıf öğrencilerinin kaygılarını inceledikleri çalışmada öğrencilerin matematik kaygısı ile başarıları ve matematik dersine karşı olan tutumları arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu ve öğretmen memnuniyetinin matematik kaygısını düşüren bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Karadeniz ve Karadağ (2014) kırsal bölgedeki öğrencilerin matematik kaygı ve tutumlarını inceledikleri çalışmalarında matematik kaygılarının, öğrencilerin matematik tutumlarını düşürdüğünü belirtmiştir. Kara (2021) ortaokul öğrencilerinin matematik motivasyon, tutum ve başarıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında motivasyon, tutum ve başarı arasında pozitif yönlü orta düzey anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmalar belirtilen yönleriyle bu çalışmayla benzerlik göstermektedir.

Kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Duman (2006) matematik başarısını etkileyen faktörleri öğrenci ve öğretmenler açısından ele aldığı çalışmasında matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerin, cinsiyet açısından kadın öğretmenler lehine farklılaştığı sonucunu elde etmiştir. Bu yönüyle bu çalışmayla farklılık göstermektedir.

Kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında eğitim durumu açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Duman (2006) matematik başarısını etkileyen faktörleri öğrenci ve öğretmenler açısından ele aldığı çalışmasında matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerin, eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık içermediği sonucuna ulaşmıştır. Bu yönüyle bu çalışmayla benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında mesleki kıdem açısından tutum, öğrenme öğretme metotları, aile, öğrenme ortamları boyutlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, öğretmen boyutunda anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Yirmi yıl ve daha fazla kıdeme sahip öğretmenlerin öğrencilerin matematik başarılarını öğretmen faktörünün daha fazla etkilediği görüşüne sahip olduğu görülmüştür. Duman (2006) matematik başarısını etkileyen faktörleri öğrenci ve öğretmenler açısından ele aldığı çalışmasında matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerin, kıdeme göre anlamlı bir farklılık içermediği sonucuna ulaşmıştır. Bu yönüyle bu çalışmayla farklılık göstermektedir. Gökçek ve Toker (2015) öğrenci ve öğretmenlerin kırsaldaki matematik eğitimine bakış açılarını inceledikleri ve kırsal kesimdeki öğretmen sirkülasyonundan dolayı mesleki kıdemi düşük olan öğretmenlerle yürüttükleri çalışmada; öğretmenler, öğretmen ve aile-çevreyi kırsal kesimdeki eğitimin dezavantajları arasında belirtmişlerdir. Bu yönüyle bu çalışmayla farklılık göstermektedir.

Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında kırsalda görev yaptıkları süre açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri arasında girdikleri sınıf düzeyi açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Eskici ve Ilgaz (2019) lise öğrencilerindeki matematik başarısının tutum, sınıf düzeyi ve cinsiyetle olan ilişkisini inceledikleri çalışmalarında sınıf düzeyinin arttıkça matematiğe yönelik tutumun düştüğünü belirtmişlerdir. Bu yönüyle bu çalışmayla farklılık göstermektedir.

Kentteki eğitime nazaran daha fazla engele sahip olan kırsaldaki eğitim koşullarının iyileştirilebilmesi ve tüm öğrencilerin eşit imkânlara sahip olabilmesi için bu koşulların içerisinde yer alan öğretmenlerin fikirleri oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi amaçlanan bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda öne sürülebilecek öneriler şunlardır:

1.Öğretmenler kırsalda eğitim gören öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmesine yönelik çalışmalarda bulunabilir.

2.Kırsaldaki eğitimde daha az mesleki kıdeme sahip öğretmenler başta olmak üzere, öğretmenlerin matematik eğitimindeki etkilerini görebilecekleri çalışmalar yürütülebilir, öğretmenler bu konuda bilgilendirilebilir.

3.Bu çalışma örneklemi daha da genişletilerek ve farklı bölgelerdeki öğretmenlerin katılımı gözetilerek tekrar yapılabilir, böylece daha genel bir sonuca ulaşılabilir.

4.Bu çalışma kırsalda eğitim veren farklı branş öğretmenleri üzerinde tekrar edilerek, öğretmen görüşlerinin bu branşlara göre değişip değişmediğine bakılabilir.

5.Bu konuda hazırlanacak olan yeni bir ölçekle bir çalışma yürütülebilir.

6.Kırsalda eğitim vermekte olan öğretmenlerin, kırsalda matematik eğitimini iyileştirmeye yönelik görüşlerini inceleyen bir çalışma gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

[1] Acat, M. B., & Çiftçi, Ş. K., Kırsal Bölgelerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Matematiğe İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi, Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama, 2, 3-16, 2010.

[2] Akbayır, K., & Ece, İ., Kırsal Kesimde Çalışan Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar, Kesit Akademi Dergisi, 4, 140-158, 2016.

[3] Basun, B., & Erden, Ş., Kent Merkezi Ve Kırsalda Yaşayan Okul Öncesi Çocuklarının Sosyal Problem Çözme Becerilerinin İncelemesi, Milli Eğitim Dergisi, *49*,227, 271-288, 2020.

[4] Çalışkan, S., & Yenilmez, K., Kırsalda Matematik Eğitiminde Çoklu Zekâ Uygulamaları, Kastamonu Eğitim Dergisi, 20,3, 837-848, 2012.

[5] Çiftçi, Ş. K., *Kırsal bölgelerdeki matematik eğitimi sorunları: öğretmen ve öğrenciler açısından bir değerlendirme çalışması,* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2010.

[6] Dağdeviren, İ., *Köyde görev yapan sınıf öğretmenlerinin eğitim-öğretim sürecinde karşılaştıkları sorunlar (Sivas ili örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009.

[7] Döş, İ. ve Sağır, M., Birleştirilmiş Sınıflı İlkokulların Yönetim Sorunları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17,2 , 237-250, 2013.

[8] Duman, A., *İlköğretim öğrencilerinin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğrenciler ve öğretmenler açısından değerlendirilmesi (Eskişehir ili örneği),* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2006.

[9] Englısh, L, D., & Halford, S., *Mathematics Education Models And Processes,* New Jersey: Lawrence Erblaum Associates Publishers, 1995. https://doi.org/10.4324/9780203052884

[10] Eskici, M., & Ilgaz, G., Tutum, Başarı Ve Cinsiyet Işığında Lise Öğrencileri ve Matematik, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *7*,1, 335-345, 2019. https://doi.org/10.18506/anemon.422161

[11] Fraenkel, Jack R., & Wallen, Norman E., *How to design and evaluate research in education* (Seventh ed.), New York: McGraw-Hill, 2009.

[12] Garan, Ö., *Kırsal kesimdeki sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunlar,* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2005.

[13] Gökçek, T., & Toker, S., Ortaokul Öğrenci Ve Öğretmenlerinin Kırsaldaki Matematik Eğitimine Bakış Açıları, Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 33,2, 43-67, 2015.

[14] Kara, Y., *Ortaokul öğrencilerinin matematik motivasyonları, tutumları ve başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya, 2021.

[15] Karadeniz, İ., & Karadağ, E., Kırsal Bölgelerdeki Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Kaygı Ve Tutumları: Korelasyonel Bir Araştırma, Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 5,3, 259-273, 2014.

[16] Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi,* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

[17] Kaymakçı, R., Güneydoğu Anadolu bölgesi'nde siyasal değer: Şanlıurfa örneği. Yuvalı B. (Ed.), *sekizinci Türkiye lisansüstü çalışmalar kongresi* (s.43-67). Malatya: İnönü Üniversitesi, 2019.

[18] Koçak, N.L., *Köy ve kentte yaşayan ilköğretim ikinci kademeye devam eden çocukların sosyal becerilerinin incelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.

[19] Kurt, H., *Türkiye'de Köy-Kent Çelişkisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

[20] Kulaksız, Y., Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. Çalışma Dünyası Dergisi, 2,3, 1-22, 2014.

[21] Özpınar, F., *Kırsaldaki matematik öğretmenlerinin öğretim programını uygulamada karşılaştıkları zorluklar ve çözüm yaklaşımları,* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2021.

[22] Özpınar, M. ve Sarpkaya, R., Köyde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Sorunları, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 17-29, 2010.

[23] Palavan, Ö., & Donuk, R., Kırsal Kesimde Görev Yapan Öğretmenlerin Sorunları, Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2,2, 109-128, 2016. https://doi.org/10.29065/usakead.232430

[24] Parsons, E., *Expandingtheuniverse of Education*, Education in Rural Australia, 6,1, 1-8, 1996.

[25] Peker, M., & Şentürk, B., İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Kaygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34, 2012.

[26] Salamon, S., The Rural People of The Midwest, The Changing American Countryside: Rural People And Places, 352-365, 1995.

[27] Silver, E. A., & Castro, A. M., Mathematics Learning and Teaching in Rural Communities: Some Research Issues, Working Paper, Universty of Michigan, 2003.

[28] Şener, F., Pandemi Sürecinde Kırsalda Görev Yapan 1. Sınıf Öğretmenlerinin Karma Eğitim Modeli Hakkındaki Görüşleri, Uygulamada Eğitim Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2,2, 165-178, 2022.

[29] Turan, S. ve Garan, Ö., Kırsal Kesimde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretiminde Karşılaştıkları Güçlükler, Milli Eğitim Dergisi, 177,3, 116-128, 2008.

[30]https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755&dil=1 (Erişim Tarihi: 15.10.2023)

[31] Webster, B. J., & Fisher, D. L., Accounting for Variation in Science And Mathematics Achievement: A Multilevelanalysis of Australian Data Third İnternational Mathematics and Science Study (TIMSS), School Effectivenessand School Improvement, 11(3), 339-360, 2000.

[32] Yenilmez, K.,& Küçükay, S., Kırsalda Öğrenim Gören Öğrencilerin Uzamsal Zekâ, Uzamsal Yetenek Ve Uzamsal Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 6,1, 31-45, 2021.

[33] Yenilmez, K.,& Duman, A, İlköğretimde Matematik Başarısını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğrenci Görüşleri, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 251-268, 2008.

[34] Yurttaş, Z., Yavuz, F. ve Atsan, T., Kırsal Sosyoloji, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 2007.

EĞİTİM BİLİMLERİ ALANINDA YAZILACAK MAKALE TÜRÜNDEKİ ÇALIŞMALARDA UYULMASI GEREKEN AKADEMİK METİN HAZIRLAMA İLKELERİ

MEB Öğretmen Ayşe KANAT
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
https://orcid.org/0000-0002-3840-5631.
Doç. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
https://orcid.org/0000-0001-6732-7815.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Eğitim Bilimleri alanında yazılacak makale türündeki çalışmalarda uyulması gereken akademik metin hazırlama ilkeleri ile ilgili bir çerçeve önermektir. Çalışma gerçek nitel araştırma yöntemine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacına hizmet edecek verilerin elde edilmesinde ve raporlanmasında nitel araştırmalarda işe koşulan doküman incelemesi/taraması modeli kullanılmıştır. Alan yazını taramasında, Eğitim Bilimleri alanında yayın faaliyetine devam eden dergiler ve ilgili dergilerde yayımlanmış çok sayıda makale taranmış, makalelerdeki yazım ilkeleri dikkatle incelenmiştir. Makale incelemeleri neticesinde belirlenen ortak ilkelerden hareketle makale yazım basamakları belirlenmiş, her basamakta dikkat edilmesi gereken metin yazma ilkeleri maddeler halinde sıralanmıştır. Uzman görüşü alınarak son şekli verilen akademik metin yazma ilkeleri bir forma dönüştürülmüş ve tekrar uzman görüşü alınarak forma son şekli verilmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen "Makale Yazma İlkeleri Kontrol Formu (MYİKF)"nda 12 boyut yer almıştır. Belirlenen 12 boyut altında 67 adet ilke yer almıştır. Başlık boyutu altında 6, Yazar/yazarlar boyutu altında 4, Özet boyutu altında 10, Anahtar kelimeler boyutu altında 4, Giriş boyutu altında 8, Yöntem boyutu altında 9, Bulgular boyutu altında 10, Tartışma boyutu altında 6, Sonuç boyutu altında 4, Öneriler boyutu altında 3, Kaynakça boyutu altında 2, Atıflar boyutu altında 1 ilke yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Akademik metin, makale, makale yazım ilkeleri

ACADEMIC TEXT PREPARATION PRINCIPLES TO BE FOLLOWED IN ARTICLE TYPE WORKS TO BE WRITTEN IN THE FIELD OF EDUCATIONAL SCIENCES

ABSTRACT

The purpose of this research is to propose a framework regarding the principles of academic text preparation that should be followed in article-type studies to be written in the field of Educational Sciences. The study was prepared in accordance with the real qualitative research method. The document review/scanning model used in qualitative research was used to obtain and report the data that would serve the purpose of the study. In the literature review, many articles published in journals and related journals operating in the field of Educational Sciences were scanned, and the writing principles in the articles were carefully examined. Based on the

common principles determined as a result of the article reviews, the steps of article writing have been determined, and the text writing principles that should be taken into consideration at each step are listed in items. The principles of academic text writing, which were finalized by taking expert opinion, were transformed into a form, and the form was given its final form by taking expert opinion again. There were 11 dimensions in the "Article Writing Principles Control Form (MYİKF)" obtained at the end of the study. There are 66 principles under the 11 dimensions determined. 6 under the Title dimension, 3 under the Author(s) dimension, 10 under the Abstract dimension, 4 under the Keywords dimension, 8 under the Introduction dimension, 9 under the Method dimension, 10 under the Findings dimension, 6 under the Discussion dimension, 4 under the Conclusion dimension, 4 under the Suggestions dimension There are 3 principles under the Bibliography dimension, 2 principles under the References dimension, and 1 principle under the Citations dimension.

Key words: Academic text, article, article writing principles

GİRİŞ

Makale türündeki çalışmalar dâhil olmak üzere her akademik çalışma uzun bir yazma, raporlama çabasının ürünüdür. Bu anlamda yazı yazma ve akademik yazı üretme üzerinde durmakta yarar vardır.

Yazma ile ilgili bugüne kadar pek çok tanım yapılmıştır. “Yazma; duygu, düşünce, istek ve olayların belli kurallara uygun olarak birtakım sembollerle anlatılmasıdır. Yazma insanın doğası gereği kendini dışa vurduğu davranışlardan birisidir.” (Özbay, 2006:121). “Yazma, bireyin dil becerileri alanındaki bütün kazanımları bünyesinde barındıran önemli bir beceridir. Çünkü yazma etkili ve kalıcı bir iletişim yoludur.” (Bağcı, 2013:92).

“Yazma, öğrenicilerin özellikle düşüncelerini genişletme, bilgilerini düzenleme, dili kullanma, bilgi birikimlerini zenginleştirme ve zihinsel sözcüklerini geliştirmelerine yardım etmektedir. Yazma aynı zamanda öğrencilere düşüncelerini aktarma, uygulama ve somutlaştırmaya izin veren bir süreçtir.” (Güneş, 2014: 159). Akademik yazma terimi ise daha çok akademisyenlerin meydana getirdikleri eserler için kullanılmaktadır. Özellikleri ve yazım aşamaları bakımından normal yazı yazma çalışmalarından ayrılır.

“Yazıya ait genel kurallara uymanın yanı sıra bilimsel bir araştırmanın raporlaştırılmasında dikkate alınan bütün ilkelere ve o sürecin kendisine, araştırmanın metinleştirilmesine akademik yazma adı verilir.” (Bahar, 2014: 213). Akademik yazma sürecinin ürünü olarak yayımlanan bilimsel raporlara akademik metin denmektedir.

Akademik metin; bilim dünyasıyla paylaşılacak bir bilginin ya da bulgunun dilbilgisi kurallarıyla işlenerek belirli bir yapı içerisinde yazılı olarak düzenlenen metinler olarak tanımlanmaktadır (Kozak, 2018). Akademik metin yazma; “yazma becerilerinin ileri düzeyde kullanıldığı, işlenen konuların bir plan içinde aktarıldığı ve ürünlerin metinsellik açısından bir bütünlük taşıdığı yazma düzeyidir. Bireylerin, lisans ve lisansüstü öğrenim esnasında ürettiği raporlar, makaleler, değerlendirme yazıları, proje ve performans ödevleri gibi yazınsal ürünlerin genel adı” olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2015: 14).

Erkuş (2009), akademik metinlerin taşıması gereken genel ilkeleri şöyle belirlemiştir:

- Konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaların zaman akışı içinde verilmesi,
- Başkalarının bilgi ve bulgularının belirtilmesi,
- Kendi çalışmalarının dayanağının amaç ya da araştırma sorusunun açıkça belirtilmesi,

- Araştırma sorusunun çözümü için kullanılan yöntem, yol ve ilgili tanımların belirtilmesi,
- Erişilen sonuçların ve araştırmanın amacına erişip erişmediğinin yorumlanması,
- Başlık- içerik uyumu,
- Ana ve alt başlıkların uyumlu, anlaşılır ve açık olması,
- Gönderimde bulunulan kaynaklara açık biçimde yer verilmesi,
- Dilin nesnel olması, üçüncü tekil kişi adılı ve edilgen çatılı kullanımının yeğlenmesi.

Alan yazınında akademik metin hazırlanırken uyulması gereken ilkeler/kuralları irdeleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak çalışmaların tüm ilkelerde ortak paydada buluştuğunu söylemek mümkün değildir. Ancak UAK (Üniversiteler Arası Kurul)'ın belirlediği akademik alanlardan Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme alanında yayımlanacak akademik metinlerin taşıması gereken özellikler ile ilgili genel-geçer ilkelerin ele alındığı bir çerçeve çizmek mümkündür.

Mevcut çalışmanın temel amacı,

- Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme alanında yayımlanacak akademik metinlerin taşıması gereken özellikler ile ilgili genel-geçer ilkelerin ele alındığı bir çerçeve çizmek ve alan araştırmacılarının dikkatlerine sunmaktır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. "Nitel araştırma; davranışları gözlemleme, katılımcılarla mülakatlar ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama yöntemleri yoluyla verilerin toplandığı ve bulguların bütüncül olarak ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma şeklinde ifade edilir." (Creswell, 2016). Yıldırım ve Şimşek (2018:41) nitel araştırmayı gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamaktadır.

Makale Kontrol Formu (MKF)

Form geliştirme çalışmalarından önce bilimsel araştırmalarda ve özellikle makalelerde hangi temel bölümlerin yer alması ve akademik bir çalışmanın nasıl oluşturulması gerektiğine ilişkin literatür ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Tarama sonucunda akademik metin yazma ve değerlendirme ölçütleri ile ilgili birçok çalışmadan yararlanılmıştır

Literatür taraması yapıldıktan sonra akademik metin türlerinden makalelerin yazımında dikkat edilmesi gereken ilkelerden bir madde havuzu oluşturulmuştur. İlkeler belirlenirken makalelerin yayımlandığı dergilerin yazım ilkeleri özenle incelenmiştir. Hazırlanan madde havuzundan taslak bir form hazırlanarak alan uzmanlarının görüş ve önerilerine sunulmuştur. Alan uzmanlarının rehberliğinde ilk etapta 56 maddelik bir form hazırlanmıştır. Ardından daha kapsamlı olabilmesi için forma 11 madde daha eklenerek form yeniden düzenlenmiştir. Hazırlan form tekrar Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanı'nda lisansüstü düzeyde akademik yazma eğitimi veren 3 alan uzmanın görüşüne sunulmuştur. 67 maddeden oluşan formda bazı maddelerde düzeltmeler yapıldıktan sonra son şeklini almıştır. Makale türündeki akademik metinler için hazırlanan "Makale Kontrol Formu (MKF)" 12 kategori ve bu kategorilerin altında bulunan 67 ilkeden oluşmaktadır. İlgili form EK 1'de verilmiştir.

BULGULAR

Başlıklarda Bulunması Gereken Özellikler

- Başlığın uzunluğu zorunlu haller dışında en fazla 12-15 sözcükten oluşmalıdır.
- Açık-net anlaşılır olmalıdır
- Çalışmanın problemiyle örtüşmelidir
- Çalışmanın amacını yansıtmalıdır.
- Çalışmanın konusunu vermelidir.
- Anahtar sözcükleri barındırmalıdır.

Yazar Bilgilerinde Bulunması Gereken Özellikler

- Yazar/ların isimleri doğru/ilkelere uygun verilmelidir.
- İsimlerde kısaltma yapılmamalıdır.
- Yazar/ların iletişim bilgileri verilmelidir.
- Yazar/ların kurum bilgileri verilmelidir.
- Yazarların ORCİD bilgileri verilmelidir.

Özetlerde Bulunması Gereken Özellikler

- Çalışmanın amacını içermelidir.
- Çalışmanın konusu hakkında bilgi vermelidir.
- Çalışmanın yöntemini vermelidir.
- Çalışma grubu/evren-örneklemi hakkında öz bilgilere yer verilmelidir.
- Veri toplama aracı hakkında bilgi vermelidir.
- Veri analizi hakkında bilgi vermelidir.
- Çalışmanın sonuçları hakkında bilgi vermelidir.
- Alıntı/atıf içermemelidir.
- Türkçe özet kısa-öz olmalıdır (100-300 sözcük)

Anahtar Sözcüklerde Bulunması Gereken Özellikler

- Sözcük veya kavram sayısı 3-5 arasında değişmelidir.
- Çalışmanın amacıyla uyumlu olmalıdır.
- Başlıkla uyumlu olmalıdır.
- Çalışmada sık tekrar eden kavramlardan seçilmelidir.

Giriş Bölümünde Bulunması Gereken Özellikler

- Çalışma konusunu vermelidir.
- Tanım ve açıklamalara yer vermelidir.
- Birincil kaynaklara ulaşılmalıdır.
- İlgili güncel literatürü vermelidir.
- Problem durumunu (literatürdeki eksikliği/yetersizliği) vermelidir.
- Çalışmanın literatürde alacağı yeri (önemini) vermelidir.
- Özgünlüğü hakkında bilgi vermelidir.
- Çalışmanın ana amaç ve varsa alt amaçlarını vermelidir (hipotez).

Yöntem Bölümünde Bulunması Gereken Özellikler

- Yöntemi (nitel/nicel /karma) tanıtmalıdır.
- Desenini/tekniğini tanıtmalıdır.
- Çalışma grubu/evren-örneklem/materyalini tanıtmalıdır.
- Veri toplama araçlarını tanıtmalıdır.

- Veri toplama şeklini tanıtmalıdır.
- Deneysel çalışmalarda deney-kontrol gruplarındaki uygulama süreçleri hakkında bilgi vermelidir.
- Veri analiz teknikleri hakkında bilgi vermelidir.
- Veri toplama araçlarının geçerliği ve güvenirliği hakkında bilgi vermelidir.
- Veri analiz süreci hakkında bilgi vermelidir.

Bulgular Bölümünde Bulunması Gereken Özellikler

- Temel problem/cümle/sorularına uygun verilmelidir.
- Bulguların amaçları/hipotezleri destekleyip desteklemediği işlenmiş olmalıdır.
- Alt problem/cümle/sorularına uygun verilmelidir (varsa).
- Çalışmanın yöntemine uygun sunulmalıdır.
- Çalışmanın veri analiz tekniklerine uygun sunulmalıdır.
- Bulgular, analizler sonucunda elde edilmiş olmalıdır.
- Bulgular açık-anlaşılır sunulmuş olmalıdır.
- Bulgular tablo, grafik, diyagram, şekil, resim vb. görsellerle desteklenmiş olmalıdır.
- Bulgularla ilgili kişisel yorumlara yer verilmemiş olmalıdır.

Sonuç Bölümünde Bulunması Gereken Özellikler

- Çalışmanın problem sorularına/cümlelerine uygun olarak sunulmuş olmalıdır.
- Bulgular bölümündeki verilere dayalı olmalıdır.
- Bulguları özetler nitelikte olmalıdır.
- Tekrara yer vermemelidir.

Tartışma Bölümünde Bulunması Gereken Özellikler

- Sonuçlar yorumlanmış olmalıdır.
- Sonuçların güçlü ve zayıf yönlerine değinilmiş olmalıdır.
- Belli bir düzene göre verilmelidir.
- Sonuçlar benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla karşılaştırılmış olmalıdır.
- Sonuçlar benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla desteklenip desteklenmediğinin ortaya konulması gerekmektedir.
- Ulaşılan sonuçlar literatürdeki araştırmalarla desteklenmiyorsa olası nedenlerinin açıklanmış olması gerekmektedir.

Öneriler Bölümünde Bulunması Gereken Özellikler

- Çalışmada ulaşılan sonuçlara dayalı olmalıdır.
- Konuyla ilgili yapılacak araştırmalara yol göstermelidir.
- Çalışmanın muhataplarına yönelik olmalıdır.

Kaynakça Bölümünde Bulunması gereken Özellikler

- Kaynakça kısmının uluslararası bir alıntı sistemine uygun yapılmış olmalıdır (APA'nın güncel sürümü). Günümüzde APA 7 sürümü dikkate alınmaktadır.
- URL uzantılı adresler doğru verilmiş olmalıdır.

Atıflarda Bulunması Gereken Özellikler

- Metin içi atıfların uluslararası atıf biçimine (APA 7) uygun olması gerekmektedir.

SONUÇ

Alan yazın incelendiğinde Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanı'nda yayımlanacak makalelerde dikkat edilecek yazım ilkelerinde genel-geçer, standart ölçütlerin olmadığı görülmektedir. Farklı disiplinlerde farklı yazım ilkelerinin olması doğaldır. Ancak aynı disiplinde yayımlanacak akademik metinlerin belli ilkeler çerçevesinde hazırlanması gereklilikten öte zorunluluktur. Bu nedenle her disiplin için akademik metin yazım ilkelerinin ayrı ayrı hazırlanması ve hazırlanan ilkelerin tüm alan araştırmacıları için bir bağlayıcılığının olması gerekmektedir.

Mevcut çalışmada Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanı'nda hazırlanacak makale türündeki çalışmalar için bir çerçeve önerilmektedir. Makale türündeki çalışmalar için tarafımızca önerilen çerçevenin alan araştırmacıları tarafından tartışılması ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi alana katkı sağlayacaktır.

Öneriler

Proje ve lisansüstü tez çalışmaları için de akademik metin hazırlama ilkelerine dikkat çekilen araştırmaların yapılması alana katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Aydın, G. (2015). *Türk dili ve edebiyatı hizmet öncesi öğretmen eğitiminde yansıtıcı öğretim uygulamalarının akademik yazma becerilerine etkisi*. Atatürk Üniversitesi: Yayımlanmamış doktora tezi.

Bağcı, H. (2013). Yazılı anlatım ve unsurları. M. Özbay (Ed.). *Yazma eğitimi* içinde (s. 89-127). Pegem Akademi Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi 2011)

Bahar. M. A. (2014). Lisansüstü eğitimde akademik yazma ve önemi. *International Journal of Language Academy,* 2(4), 209-233.

Güneş, F. (2014). Konuşma öğretimi yaklaşım ve modelleri. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(1), 1-27.

Güneş, F. (2014). Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler. Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi 2007)

Karasar, N. (2015). Araştırmalarda rapor hazırlama. Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi 2006)

Kardoğan, M. (2020). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yayımlanan makalelerin eğilimleri ve akademik metin yazma ilkelerine uygunluğu üzerine bir inceleme. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Koçak, M. (2012). Almanya 'da yaşayan Türklerin Türkçe dil becerileri üzerine bir inceleme. *Journal of World of Turks,* 4 (1), 303-313.

Kozak, M. (2018). Akademik yazım: ilkeler-uygulamalar-örnekler. Ankara: Detay Yayıncılık.

Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri I*. (1. Baskı). Ankara: Öncü Kitap.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ek 1. Makale Kontrol Formu

Boyutlar		Maddeler	Uygundur/Yeterlidir	Uygun değildir/ Yetersizdir
Başlık	1	Uzunluğu (En fazla 12-15 sözcük)		
	2	Açıklığı-Netliği		
	3	Çalışmanın problemiyle örtüşmesi		
	4	Çalışmanın amacını yansıtması		
	5	Çalışmanın konusunu vermesi		
	6	Anahtar sözcükleri barındırması		
Yazar/lar	7	Yazar/ların isimlerini doğru/ilkelere uygun vermesi (kısaltma yapılmamalı)		
	8	Yazar/ların iletişim bilgilerini vermesi		
	9	Yazar/ların kurum bilgilerini vermesi		
	10	Yazar ORCİD bilgilerini içermesi		
Özet	11	Çalışmanın amacını vermesi		
	12	Çalışmanın konusu hakkında bilgi vermesi		
	13	Çalışmanın yöntemini vermesi		
	14	Çalışma grubu/evren-örneklemini vermesi		
	15	Veri toplama aracı hakkında bilgi vermesi		
	16	Veri analizi hakkında bilgi vermesi		
	17	Çalışmanın sonuçları hakkında bilgi vermesi		
	18	Alıntı/atıf içermemesi		
	19	Türkçe özetin kısa-öz olması (100-300 sözcük)		
	20	Çalışmanın önerileri hakkında bilgi vermesi		
Anahtar Kelimeler	21	Sözcük sayısı (3-5 sözcük)		
	22	Çalışmanın amacıyla uyumlu olması		
	23	Başlıkla uyumlu olması		
	24	Çalışmada sık tekrar eden kavramlardan seçilmesi		
Giriş	25	Çalışma konusunu vermesi		
	26	Tanım ve açıklamalara yer vermesi		
	27	Birincil kaynaklara ulaşılması		
	28	İlgili literatürü vermesi		
	29	Problem durumunu vermesi (literatürdeki eksikliği/yetersizliği)		
	30	Çalışmanın literatürde alacağı yeri (önemini) vermesi (iddia)		
	31	Özgünlüğü hakkında bilgi vermesi		
	32	Çalışmanın ana amaç ve varsa alt amaçlarını vermesi (hipotez)		
Yöntem	33	Yöntemi (nitel/nicel /karma) tanıtması		
	34	Desenini/tekniğini tanıtması		
	35	Çalışma grubu/evren-örneklem/materyalini tanıtması		
	36	Veri toplama araçlarını tanıtması		
	37	Veri toplama şeklini tanıtması		
	38	Deneysel çalışmalarda deney-kontrol gruplarındaki uygulama süreçleri hakkında bilgi vermesi		

	39	Veri analiz teknikleri hakkında bilgi vermesi		
	40	Veri toplama araçlarının geçerliği ve güvenirliği hakkında bilgi vermesi		
	41	Veri analiz süreci hakkında bilgi vermesi		
Bulgular	42	Temel problem/cümle/sorularına uygun verilmesi		
	43	Bulguların amaçları/hipotezleri destekleyip desteklemediğinin işlenmiş olması		
	44	Alt problem/cümle/sorularına uygun verilmesi (varsa)		
	45	Çalışmanın yöntemine uygun sunulması		
	46	Çalışmanın veri analiz tekniklerine uygun sunulması		
	47	Bulguların analizler sonucunda elde edilmiş olması (**ham olmaması**)		
	48	Bulguların açık-anlaşılır sunulmuş olması		
	49	Bulguların tablo, grafik, diyagram, şekil, resim vb. görsellerle sunulması/desteklenmiş olması		
	50	Bulgularla ilgili kişisel yorumlara yer **verilmemiş olması**		
	51	Tartışmaya yer **verilmemiş olması**		
Sonuç	52	Çalışmanın problem sorularına/cümlelerine uygun olarak sunulmuş olması		
	53	Bulgular bölümündeki verilere dayalı olması		
	54	Bulguları özetler nitelikte olması		
	55	Tekrara yer **vermemesi**		
Tartışma	56	Sonuçların yorumlanmış olması		
	57	Sonuçların güçlü ve zayıf yönlerine değinilmiş olması		
	58	Belli bir düzene göre verilmesi		
	59	Sonuçların benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla karşılaştırılmış olması		
	60	Sonuçların benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla desteklenip desteklenmediğinin ortaya konulması,		
	61	Ulaşılan sonuçlar literatürdeki araştırmalarla **desteklenmiyorsa** olası nedenlerinin açıklanmış olması		
Öneriler	62	Çalışmada ulaşılan sonuçlara dayalı olması		
	63	Konuyla ilgili yapılacak araştırmalara yol göstermesi		
	64	Çalışmanın muhataplarına yönelik olması		
Kaynakça	65	Kaynakça kısmı uluslararası uygun bir alıntı sistemine uygun yapılmış olması (APA, MLA, CHİCAGO)		
	66	URL uzantılı adreslerin doğru verilmiş olması		
Atıf	67	Metin içi atıfların uluslararası atıf biçimine (APA, MLA, CHİCAGO) uygun olması		

KIRSALDA EĞİTİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE METİN YAZMA YETERLİKLERİ

MEB Öğretmen Ayşe KANAT
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
https://orcid.org/0000-0002-3840-5631.
Doç. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
https://orcid.org/0000-0001-6732-7815.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerin Türkçe metin yazma yeterliklerini tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi desenlerinden doküman taraması/incelemesi modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Gaziantep ili, Yavuzeli ilçesine bağlı bir köy okulunda öğrenim gören 35 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 22'si 6.sınıf, 13'ü ise 7.sınıf öğrencisidir. Araştırmanın katılımcıları kolay erişilebilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Çalışmanın veri toplama aracını "Yazılı Anlatım Değerlendi Formu (YADF)" oluşturmuştur.

Araştırmanın verilerini elde etmek için dikte ve serbest yazma teknikleri kullanılarak öğrencilere metinler yazdırılmıştır. Metin yazma çalışmaları sonucunda elde edilen eserler Yazılı Anlatım Değerlendirme Formu (YADF) kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda veriler temalara ve kategorilere ayrılarak tablolaştırılmıştır. Oluşturulan tablolarda kategori, temalara ilişkin frekans değerleri ve metinlerde tespit edilen imla, noktalama, anlatım hatalarına örnekler verilmiştir. Çalışmanın sonuncunda kırsalda öğrenim gören öğrencilerin Türkçe yazma çalışmalarında zorlandıkları, yoğun miktarda imla, noktalama ve anlatım hatası yaptıkları görülmüştür. Diğer bir deyişle, araştırmada elde edilen verilerin sonucunda öğrencilerin yazma sürecinde noktalama işaretlerini kullanmadıkları veya yanlış kullandıkları tespit edilmiştir. Sözcükleri ve cümleleri doğru yazamadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca dikte yöntemiyle yazdırılan metinlerde cümleleri tamamlayamadıkları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kırsal, ortaokul öğrencileri, Türkçe yazma yeterliği

TURKISH TEXT-WRITING PROFICIENCIES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS EDUCATION IN RURAL AREAS

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the Turkish text writing proficiency of secondary school students studying in rural settlements. In the study, data were collected in accordance with descriptive scanning, one of the qualitative research method designs. The participants of the research consist of 35 secondary school students studying in a village school in Yavuzeli district of Gaziantep province. 22 of these students are 6th grade students and 13 of them are 7th grade students. The participants of the research were determined by easily accessible sampling method. The data collection tool of the study was "Written Expression Evaluation Form (YADF)".

To obtain the data of the research, texts were written by the students using dictation and free writing techniques. The works obtained as a result of text writing studies were evaluated using the Written Expression Evaluation Form (YADF). Content analysis method was used to analyze the data. In this context, the data were divided into themes and categories and tabulated. In the tables created, frequency values of categories and themes and examples of spelling, punctuation and expression errors detected in the texts are given. At the end of the study, it was seen that students studying in rural areas had difficulty in writing Turkish and made a lot of spelling, punctuation and expression errors. In other words, as a result of the data obtained in the research, it was determined that students did not use punctuation marks in the writing process or used them incorrectly. It was determined that they could not write words and sentences correctly. In addition, it was determined that they could not complete the sentences in the texts written by dictation method.

Key words: Rural, secondary school students, Turkish writing proficiency

GİRİŞ

Dil, insanların kendini yazılı ve sözlü ifade etme aracıdır. Türkçe Öğretim Programında yer alan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) kapsamında bireylerin hem yazılı hem de sözlü olarak kendilerini ifade etme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (MEB, 2019). Anadilde sağlıklı bir iletişim kurabilmek için “kavram, düşünce, görüş, duygu ve olguları hem sözlü hem de yazılı olarak ifade etme ve yorumlama” (MEB, 2019) becerilerinin Türkçenin dört öğrenme alanı olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma ile bir bütünlük içinde olması ifade edilmektedir.

“Yazma; duyduklarımızı, düşündüklerimizi, tasarladıklarımızı, görüp yaşadıklarımızı yazı ile anlatmaktır. Konuşma gibi, başkaları ile iletişim kurmanın, kendimizi anlatmanın bir yoludur.” (Sever, 2004: 24). Yazma; duyguların, düşüncelerin, isteklerin ve tasarıların yazılı olarak ifade edilmesidir (MEB, 2004). Bugüne kadar ilk okuma ve yazma sürecinde karşılaşılan sorunlara yönelik; Şahin, İnci, Apak ve Turan (2006), Bektaş (2007), Tok, Tok ve Mazı (2008), Yıldırım

(2008), Yiğit (2009), Bay (2010), Şahin (2010), Aktürk ve Mentiş Taş (2011), Akman ve Aşkın (2012), Gündüz ve Çalışkan (2013), Başar (2013); Babayiğit ve Erkuş, (2017); Erbasan ve Erbasan, (2020) tarafından araştırmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalardan hareketle ortaokul öğrencilerinin yazma sürecinde karşılaştıkları sorunları tespit etmek önem arz etmektedir. Ancak buna rağmen alan yazında, öğrenim hayatlarına rağmen öğrencilerin yazılı anlatımlarının olması gereken düzeyde olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Ağca, 2003; Akbayır, 2010; Çiftçi, 2006; Garipoğlu, 1971; Özbay, 2003; Özdemir ve Binyazar, 2002; Sever, 2011; Tansel, 1975; Ünalan, 2008). Ortaokul düzeyinde yazma sorunlarıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ise Tağa ve Ünlü (2013), Tok ve Ünlü (2014), Bahşi ve Sis (2019) tarafından ortaokul öğrencilerinin yazma becerisinde karşılaştıkları sorunlarla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Fakat alan yazında kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin Türkçe metin yazma becerisini uygulama yeterliliklerine dair detaylı bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışma ile yazma becerisinde görülen sorunların yazma becerisinin hem biçimsel hem de anlamsal boyutunu ele alması bakımından literatüre katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın amacı kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerin Türkçe metin yazma yeterliklerini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda şu alt amaç sorularına yanıt aranmıştır:

1. Kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin yazım kurallarını uygulama yeterlilikleri nelerdir?
2. Kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin noktalama işaretlerini uygulama yeterlilikleri nelerdir?
3. Kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin metni anlatım düzeyinde uygulama yeterlilikleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman taraması/incelemesi kullanılmıştır. "Doküman taraması/incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." (Şimşek ve Yıldırım, 2018:189).

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ili, Yavuzeli ilçesine bağlı bir köy okulunda öğrenim gören 35 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Bu 35 öğrencinin 13'ü 7. sınıf olup, 22'si de 6. sınıf öğrencisidir. Çalışma grubu seçiminde kolay erişilebilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolay erişilebilir örnekleme yöntemi zaman ve maddi açıdan araştırmacılara avantaj sağlamaktadır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Veri toplama sürecinde Türkçe dersinde dikte ve serbest yazma teknikleri kullanılarak öğrencilere metin yazdırılmıştır. Dikte yöntemi sürecinde Ahmet Haşim'in "Kürk" adlı metni kullanılmıştır. Uygulama 4 saat sürmüştür. Metin yazma çalışmaları sonucunda elde edilen eserler Yazılı Anlatım Değerlendirme Formu (YADF) kullanılarak değerlendirilmiştir.

VERİ ANALİZİ

Bu araştırmada veri analizi olarak içerik analizi kullanılmıştır. "İçerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır." (Büyüköztürk vd. 2020:259).

Elde edilen veriler temalara ayrılarak yazım ve noktalama kuralları ile metni anlama bakımından üç başlık altında incelenmiştir. Temalar alt kategorilere ayrılarak gruplandırılmıştır. Anlam düzeyinde katılımcıların metinlerinden doğrudan alıntılar yapılarak K1, K2, K3… biçiminde belirtilmiştir. Elde edilen bütün veriler çizelgelerle aktarılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın birinci alt amacı olan kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin yazım kurallarını uygulama yeterlilikleri nelerdir sorusuna ilişkin bulgular çizelgeyle sunulmuştur.

1.Yazma becerisinde yazım/imla kurallarını uygulama yeterlilikleri

Çizelge 1. Yazım kurallarını uygulama

Yazım kuralları	Frekans	Doğru kullanım frekansı	Yanlış kullanım frekansı
Cümleye büyük harfle başlama	35	14	21
Sayı sıfatlarını sözel ifadeyle belirtme	35	32	3

Çizelge 1 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin yazım kurallarını uygulama sürecinde 35 katılımcıdan 21 ortaokul öğrencisi cümleye büyük harfle başlamadıkları görülmektedir. Sayı sıfatlarını sözel ifadeyle belirtmede ise 3 öğrencinin sözel ifade yerine sayısal ifade kullandığı tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Yazım kurallarını uygulama: Bağlaçlar

Metinde yer alan bağlaçlar	Frekans	Doğru kullanım frekansı	Yanlış kullanım frekansı
-ki	35	16	19
-ya da	35	15	20
-da, -de	35	16	19

Çizelge 2 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin yazım kurallarından bağlaçları uygulama aşamasında 35 katılımcıdan 19'u "-ki" bağlacını, 20'si "-ya da" bağlacını ve "-da, -de" bağlacını da 19 öğrenci tarafından yanlış yazıldığı görülmektedir.

2. Yazma sürecinde noktalama işaretlerini uygulama yeterlilikleri

Araştırmanın ikinci alt amacı olan kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin noktalama işaretlerini uygulama yeterlilikleri nelerdir sorusuna ilişkin bulgular çizelgeyle sunulmuştur.

Çizelge 3. Noktalama işaretleri

Noktalama işaretleri	Frekans	Doğru kullanım frekansı	Yanlış kullanım frekansı
Nokta	35	8	27
Virgül	35	2	33
Kesme işareti	35	23	12
Soru işareti	35	15	20
Üç nokta	35	0	35
Uzun çizgi	35	0	35
Kısa çizgi	35	10	25

Çizelge 3 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin imla kurallarını uygulamada 35 katılımcıdan 35' i üç nokta ve uzun çizgi kullanmadıkları, kullanmayı bilmedikleri tespit edilmiştir. 27 katılımcı nokta işaretini, 33 katılımcı ise virgülü hiç kullanmadıkları görülmektedir. Kısa çizgiyi 25, soru işaretini 20 ve kesme işaretini de 12 öğrenci tarafından kullanılmadığı, uygun yerlerde kullanmayı bilmedikleri saptanmıştır.

3.Yazma sürecinde metni anlatım düzeyinde uygulama yeterlilikleri

Araştırmanın üçüncü ve son alt amacı olan kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin metni anlatım düzeyinde uygulama yeterlilikleri nelerdir sorusuna ilişkin anlam düzeyinde duydukları sözcükleri doğru yazmayla ilgili bulgular çizelgeyle sunulmuştur.

Çizelge 4. Anlam düzeyinde sözcükleri doğru yazma: Kürk

Metinde yer alan sözcükler	Yanlış yazım
kürk	Kük
-geldiği	Geliği-geldgi-
başladığı	Başladı-başladığ
bilinmeyen	Bilinmen-bilinmiyen
bildiğimiz	Bildimiz
goril	Görül
gibi	Gimi-givi
cüsseli	Cüzseli-cusleri-cüseri-cüsseri
tuhaflığından	Tuhavlıgdan-tufallıgından-tuhavlıgından-tohaflığından

benzemek	Bezemek
mantosu	Mandası
kastor	Kastar-kasktay
hanımın	Kanımın
eğiliminin	Eylibinin-eyilimi-eyiliminin-eğliminin

Çizelge 4 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin metni anlama düzeyinde duydukları sözcükleri doğru yazma aşamasında dikte yöntemiyle yazdırılan "Kürk" adlı metinde bulunan "kürk, geldiği, bildiğimiz, goril, gibi, cüsseli, tuhaflığından, kastor, hanım, mantosu ve eğiliminin" sözcükleri öğrenciler tarafından yanlış yazıldığı görülmektedir.

Dikte çalışmasında kullanılan metinlerden alıntı cümleler ile öğrencilerin yazdığı metinlerden örnek cümleler karşılaştırılarak bu bölümde yer verilmiştir.

"Ne derilerindeki beyazlık insan derisi beyazlığı, ne gözlerindeki siyahlık, insan gözü siyahlığı, ne dudaklarındaki kızıllık insan dudağı kızıllığıdır. Tabiatın eserleri hiç de bu sahne yaratığı kadar güzel değil (Haşim, 2016: 45)

"*ne derilerinki beyazlık n insan derisi beyazlığı ne gözlerindeki siyaklık ne insan gözü siyahlığı ne dudaklarındaki kızıllık insan dudağı kızılliğidır tabiyatın eserliği hiçde bu sahne yaratığı kadar güzel değil (K1).*"

"Ne derinerinki beyazlık insan derisi beyazligi Ne gozlerindeki siyaklik ne insan gozu siyakligı ne dudaklardaki kizillık insa dudagi kızılliğidır tabiyatın eserleri hiçde bu sahne yaratıgi kadar guzel degil (K2)."

SONUÇ VE TARTIŞMA

Kırsal yerleşim yerlerinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin Türkçe metin yazma yeterliklerini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, öğrencilerin yazma sürecinde ciddi problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. Yazım kurallarını uygulama yeterlilikleri bağlamında bağlaçları doğru yazma ile cümlenin büyük harfle başlaması gerektiği bilgisi eksik olduğu görülmüş, bu sorunlar yazma becerisini olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Yazma çalışmalarında noktalama işaretlerini kullanmadıkları, uygun yerlerde kullanmayı bilmedikleri belirlenmiştir. Dikte yöntemiyle yazılan metinlerde metni doğru anlama düzeyinde yapılan analizlerde öğrencilerin çoğunluğu tarafından duydukları kelimeleri doğru yazamadıkları tespit edilmiştir.

Ortaokul düzeyinde olmalarına rağmen yazılı anlatım becerilerinin istenilen ve beklenilen seviyede olmadığı tespit edilmiş, alanda yapılmış olan diğer çalışmalarla bu yönüyle benzerlik göstermektedir (Ağca, 2003; Akbayır, 2010; Çiftçi, 2006; Garipoğlu, 1971; Özbay, 2003; Özdemir ve Binyazar, 2002; Sever, 2011; Tansel, 1975 ve Ünalan, 2008).

Öneriler

- Bu bağlamda yazma becerisi zayıf olan öğrencilerin bu becerisini geliştirebilmek için Türkçe ders saatlerinde yazma etkinliklerine daha fazla zaman ayrılmalıdır.
- Yazma becerisinin gelişebilmesi için yazmanın diğer disiplinlerle ilişkilendirilerek farklı derslerde de kullanılması sağlanmalıdır. Bununla beraber Yaratıcı Yazma dersi kurumlar tarafından daha fazla tercih edilmeli, yazma sorunlarını tespit edip giderme yoluna gidilmelidir.
- Yazma eğitimi ve becerisi Türkçenin diğer öğrenme alanlarıyla birlikte yürütülmeli, yazma eğitimi ayrı bir alan gibi düşünülmemelidir.

KAYNAKÇA

Ağca, H., *Yazılı anlatım*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık/Ankara, 2003.

Akbayır, S., *Yazılı anlatım nasıl yazabilirim?,* Pegem Akademi Yayıncılık/ Ankara, 2010.

Akman, E., & Aşkın, İ. (2012). Ses temelli cümle yöntemine eleştirel bir bakış. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32 (1), 1-18.*

Aktürk, Y., & Mentiş Taş, A. (2011). İlk okuma-yazma öğretiminde "ses temelli cümle yöntemi"nin uygulanmasına ilişkin öğretmen görüşleri (Şanlıurfa/Viranşehir örneği). *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2 (1), 27-37.*

Babayiğit, Ö. & Erkuş B. (2017). İlk okuma yazma öğretimi sürecinde sorunlar ve çözüm önerileri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 19 (2).

Bahşi, N. & Sis, N. (2019). Ortaokul öğrencilerinin yazma düzeyleri ve yazılarında karşılaşılan sorunlar. *Millî Eğitim Dergisi,* Cilt: 48, Sayı: 224, (181-211).

Başar, M. (2013). 60-66 ay aralığında ilkokula başlayan öğrencilerin kişisel öz bakım ve ilk okuma- yazma becerilerinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Turkish Studies*. 8 (8), 241-252.

Bay, Y. (2010). Ses temelli cümle yöntemiyle ilk okuma-yazma öğretiminin değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim, 3 (1), 164-181.*

Bektaş, A., *Ses temelli cümle yöntemiyle gerçekleştirilen ilk okuma-yazma öğretiminin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri,* Pegem Akademi/ Ankara, 2020.

Çiftçi, M., Türkçe öğretiminin sorunları. (Ed. Gülsevin, G. ve Boz, E.). *Türkçenin çağdaş sorunları.* (77-134). Gazi Kitabevi/ Ankara, 2006.

Erbasan, Ö. ve Erbasan, Ü. (2020). Sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretimi sürecinde karşılaştığı sorunlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8(1), 113-125.*

Garipoğlu, K., *Örnekli kompozisyon bilgileri,* Garipoğlu Yayınları/Ankara, 1971.

Güneş, F. (2016). Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Gündüz, F., & Çalışkan, M. (2013). 60-66, 66-72, 72-84 aylık çocukların okul olgunluk ve okuma yazma becerilerini kazanma düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies. 8 (8), 379-398.*

Haşim, A., *Bize göre,* (Ed. Mehmet Dikmen), Karanfil Yayınları/İstanbul, 2016.

MEB, *İlköğretim Türkçe dersi (1-5. Sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu,* Milli Eğitim Basımevi/Ankara, 2004.

MEB, *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. Sınıflar),* Milli Eğitim Basımevi/Ankara, 2019.

Özbay, M., *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okullarında Türkçe öğretimi*, Gölge Ofset Matbaacılık/Ankara, 2003.

Özdemir, E. ve Binyazar, A., *Yazma öğretimi yazma sanatı,* Papirüs Yayınları/İstanbul, 2002.

Sever, S., *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme,* (4. Baskı), Anı Yayıncılık/Ankara, 2004.

Sever, S., *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme,* Anı Yayıncılık/Ankara, 2011.

Şahin, İ., İnci, S., Turan, H., & Apak, Ö. (2006). İlk okuma öğretiminde ses temelli cümle yöntemiyle çözümleme yönteminin karşılaştırılması. *Millî Eğitim Yayınları. Sayı 171. 109-129.*

Tağa, T. & Ünlü, S. (2013). Yazma eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir inceleme. *Turkish Studies, 8 (8), 1285-1299.*

Tansel, F. A., *İyi ve doğru yazma usulleri,* Ötüken Yayınevi/İstanbul, 1975.

Tok, M. & Ünlü, S. (2014). Yazma becerisi sorunlarının ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (50), 73-95.*

Tok, Ş., Tok, N. T., & Mazı, A. (2008). İlk okuma yazma öğretiminde çözümleme ve ses temelli cümle yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, (53), 123-144.*

Yıldırım, A., & Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı), Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2018.

Yıldırım, M., *Birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okullarında ses temelli cümle öğretimi yöntemi ile ilk okuma yazma öğretimi sırasında karşılaşılan güçlükler.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008.

Yiğit, V., *Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma yazma öğretim sürecinde karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerle baş etme stratejilerinin belirlenmesi; (Şırnak ili örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

ZİHİN HARİTASINI KONU ALAN ULUSAL ÇALIŞMALARA YÖNELİK BETİMSEL İÇERİK ANALİZİ

Yüksek lisans Öğrencisi, Ayşe Hande IŞIK
Trabzon Üniversitesi,– 0009-0006-3591-9086
Yüksek lisans Öğrencisi, Cansel ŞEREF
Trabzon Üniversitesi, 0009-0002-2341-7039
Uzman, Şenem ALKAN
Trabzon Üniversitesi,– 0000-0002-6490-4338
Doç. Dr., Canan CENGİZ
Trabzon Üniversitesi,–0000-0003-4547-3293

ÖZET

Kavramların öğrenilmesi ve öğretilmesinde etkili tekniklerden biri olan zihin haritalarına yönelik mevcut çalışmalarda zihin haritalarına nasıl yer verildiği, hangi sonuçlara ulaşıldığı gelecekte bu konuda çalışacak araştırmacılara yol gösterecektir. Bu çalışmada zihin haritalama yönteminin eğitim alanında kullanımını konu alan, 2012-2022 yılları arasında ulusal dergilerde yayınlanmış makalelerin ve tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel içerik analizi çerçevesinde, TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarındaki toplam 15 makale ve 18 tez, yayınlandığı yıl, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri, sonuçları ve tekniğin kullanıldığı ders kapsamında incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, zihin haritalarını konu alana çalışmaların çoğunlukla; 2012 yılında olduğu, akademik başarıya etkisini amaçlayan çalışmalar olduğu, karma yöntemin kullanıldığı, zihin haritalarının çoğunlukla Sosyal Bilgiler dersine uyarlandığını, genellikle ortaokul öğrencileri ile çalışıldığını ve öğrenenlerin akademik başarılarına ve kavramsal öğrenme üzerine olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Çalışmalardan elde edilen bilgilere dayalı olarak zihin haritalama tekniğinin ortaöğretim seviyelerinde daha fazla tercih edilmesi ve Matematik, Türkçe gibi branşlarda kullanımının arttırılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme amaçlı yazma, zihin haritası, betimsel içerik analizi.

1. GİRİŞ

Zihin haritalama tekniği, Tony Buzan tarafından 1960'lı yılların sonlarına doğru (Evrekli ve Balım, 2010) zihnin işleyişini, bilginin beyinde oluşturduğu şemayı görselleştirmek, bilginin kalıcılığını ve etkili öğrenmeyi sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir not alma tekniğidir (Ünal ve Bozdoğan, 2019; Aydın, 2010; Gömleksiz ve Yetkiner, 2012; İnel-Ekici, 2015).

Zihin haritaları, konu ile ilgili ana kavramın, yatay olarak tutulmuş bir kâğıdın ortasına, yazı veya resim ile açık ve anlaşılır şekilde özgün olarak sembolize edilmesi ile oluşur (Aktaş, 2012; Gömleksiz ve Fidan, 2013; Jbeili, 2013; Maltepe ve Gültekin, 2017). Konu, ana kavramdan yayılan kıvrımlı renkli dallar üzerinde, anahtar kelimeler veya bu kelimelerin çağrıştırdığı resimler ile açık ve anlaşılır şekilde özetlenir (İnel-Ekici, 2015; Gömleksiz ve Fidan, 2013). Böylece hazırlanan zihin haritalarının not almaya yardımcı, aktif düşünmeyi sağlayan, yaratıcı düşünmeyi destekleyen, kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya koyabilme konularında faydalı

olduğu söylenebilir. Zihin haritalarında ana konular, temalar, alt başlıklar, oklar ve bağlantılar ile ilişkiler kurulur (Gömleksiz ve Fidan, 2013). Kavramlar arasında dallanma yapılırken somuttan-soyuta, genelden-özele ilkeleri dikkate alınarak renkli kalemlerle zihin haritası hazırlanır (Gömleksiz ve Kan, 2021).

Zihin haritaları öğrencilerin konunun genel hatlarını çizmesine, yaratıcılıklarının açığa çıkmasına ve konunun yazılı bölümünün özet şeklinde yapılabilmesine imkân sağlamaktadır (Tağa, 2013). Zihin haritalarında kavramlar arasındaki ilişkilerin ortaya koyulması, kavram yanılgılarının da tespit edilmesine olanak sağlamaktadır (Şeyihoğlu & Kartal, 2013). Aynı zamanda gerçekleştirilen çalışmalar zihin haritalamanın anlamlı öğrenmeyi sağladığını ortaya koymuştur (Erdoğan, 2008). Zihin haritaları sayesinde öğrenme daha hızlı gerçekleştirilebilmekte ve bilgi daha kolay hatırlanabilmektedir (Zampetakis, Tsironis ve Moustakis, 2007). Zihin haritası, öğrencilerin bilgiyi anlamlandırmasını, yorumlamasını (D'Antoni, Zipp ve Olson, 2009), hafızada tutmasını artırarak (Balım ve Evrekli, 2010; Aydın, 2010) somuttan soyut hale getirmesini sağlamaktadır. Haritaları geniş bir alana ya da konuya kapsamlı olarak bakmayı sağlarken (Gömleksiz ve Fidan, 2013) yeni bilgilerle eski bilgiler arasında köprü kurmalarına da yardımcı olmaktadır (Güneş, 2016; Evrekli ve Balım, 2010). Zihin haritasını derslerde kullanmak, öğrencilerin ve öğretmenlerin yaratıcılıklarını ortaya koymada, dersi eğlenceli hale getirmede ve okuma güçlüğü çeken öğrencilerin dikkatlerini toplamasında etkilidir (Gömleksiz ve Fidan, 2013). Gerçekleştirilen başka çalışmalar göstermiştir ki zihin haritası hazırlarken bireyin ana kavrama ilişkin bilgi düzeyi de tespit edilebilmektedir (Akıncı, 2015; Evrekli ve Balım, 2010; Karadeniz, Tangülü ve Faiz, 2013). Zihin haritalarının çalışma içerisinde sıralanan avantajları bu tekniğin günümüzde de sık başvurulan bir teknik olmasına neden olmuştur.

Kavramların öğrenilmesi ve öğretilmesinde etkili tekniklerden biri olan zihin haritalarına yönelik mevcut çalışmalarda zihin haritalarına nasıl yer verildiği, hangi sonuçlara ulaşıldığı gelecekte bu konuda çalışacak araştırmacılara yol gösterecektir. Bu bağlamda bu konuda yapılmış çalışmaların bütünsel olarak sunulması alan yazına katkı sağlayacaktır. Bu gerekçeler göz önünde bulundurularak bu çalışmada son 10 yılda zihin haritasını konu alan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada 2012-2022 yılları arasında TR Dizin veri tabanında taranan ulusal dergilerdeki makalelerin ve YÖK Tez veri tabanında taranan tezlerin yayınlandığı yıl, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama aracı, veri analiz yöntemleri, sonuçları ve hangi derslerde yer verildiği şeklinde sınıflandırılması amaçlanmıştır. Araştırma çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışılmıştır:

1. Araştırma hangi yıl yapılmıştır?
2. Araştırmanın amacı nedir?
3. Araştırmanın yöntemi nedir?
4. Araştırma hangi örneklem ile yapılmıştır?
5. Araştırmanın veri toplama araçları nedir?
6. Araştırmanın veri analiz yöntemleri nedir?
7. Araştırmanın sonuçları nedir?
8. Zihin haritası tekniğine hangi derslerde yer verilmiştir?

2. Yöntem

Bu çalışmada, betimsel içerik analizi modeli çerçevesi dâhilinde zihin haritasını konu alan ulusal çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Güncellik ilkesi dikkate alınarak son 10 yılı kapsayan TR Dizin veri tabanındaki makaleler ve YÖK Tez veri tabanındaki tezler dikkate alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma betimsel içerik analizi çerçevesinde yürütülmüştür. Betimsel içerik analizi, çalışma yapmış ve yapacak olan araştırmacılara bilgi vermek amacıyla, belirlenmiş konu çerçevesinde, yayınlanmış veya yayınlanmamış, tüm nitel ve nicel çalışmaları belli temalar ışığında değerlendirilen sistematik çalışmaların ortaya konulmasında temel alınan bir yöntemdir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.1.Evren/Örneklem/Çalışma grubu

Çalışma kapsamında TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarında yapılan taramalar sonucunda 41 makale ve 56 teze ulaşılmış olup 15 makale ve 18 tez çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma seçiminde bazı kriterler belirlenmiş ve aşağıda verilmiştir.

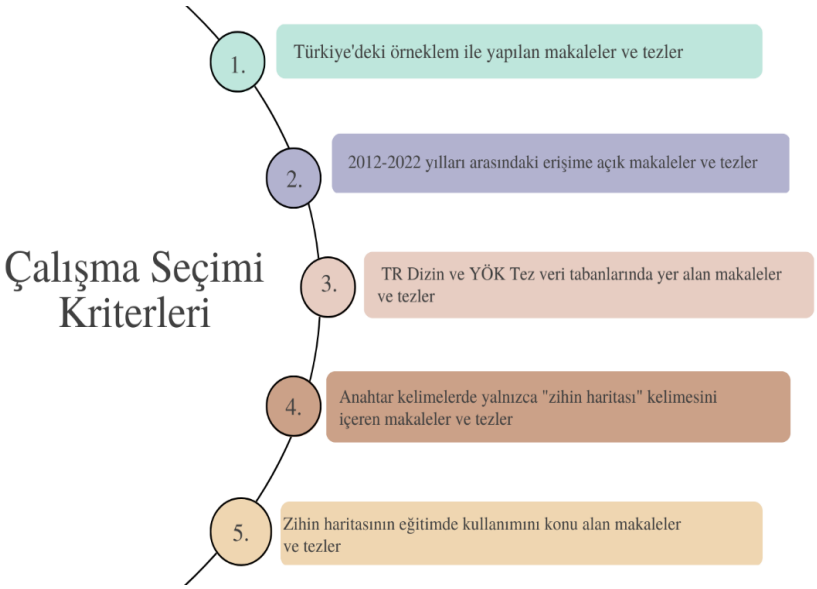

Görsel 1. Çalışma seçimi kriterleri

Çalışmada zihin haritası tekniğini konu alan çalışmaların yayın yılı, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri, sonuçları ve hangi derslerde kullanıldığı bakımından sınıflandırılması ortaya konulmak istendiğinden TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanında araştırmalar yapılmıştır. Bu taramaları gerçekleştirirken belli kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle Türkiye'deki örneklemlerle yapılan makalelerin ve tezlerin çalışma kapsamına dâhil edilmesi planlanmıştır. Bir diğer kriter ise 2012-2022 yılları arasında yapılmış erişime açık makaleler ve tezler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarında yer alan makaleler ve tezler, anahtar kelimelerde yalnızca "zihin haritası" kelimesini içeren makaleler ve tezler ve zihin haritasının eğitimde kullanımını konu alan makaleler ve tezler çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.2.Veri toplama araçları

2.2.1. İşlem

Veri toplama süreci aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Görsel 2.Veri toplama süreci

TR Dizin veri tabanında zihin haritası ile ilgili yayınlanmış 2012-2022 yılları arasındaki araştırmaların yıl, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri, sonuçları ve hangi derste kullanıldığı açısından sınıflandırılması ortaya konulmak istendiğinden TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanında araştırmalar yapılmıştır. Öncelikle anahtar kelimeler "zihin haritası" olarak belirlenmiştir. Sonrasında TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanında taranan makalelerin ve tezlerin listesi oluşturulmuştur. Taranan dergilerde anahtar kelimeler kullanılarak araştırma yapılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan her makale yıl, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama aracı, veri analiz yöntemleri, sonuçları ve hangi derslerde yer verildiğine göre incelenip 8 tema altında Alkan ve Cengiz'in (2022) çalışmasında kullandıkları literatür tablosundan yararlanılarak içerik analizinde kullanılmıştır.

2.3.Verilerin analizi

Çalışmada zihin haritası ile ilgili yayınlanmış araştırmaların yıl, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama araçları, veri analizi ve sonuçları bakımından sınıflandırılması doğrultusunda elde edilen veriler içerik analizine tabii tutulmuştur. İçerik analizinin yapılacak çalışmalarda kullanılabilmesi amacıyla benzer verileri bir araya getirerek temalar çerçevesinde verilerin analizinin ve yorumlanmasının sistematik şekilde sunulması gerekmektedir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021). Çalışmadan elde edilen verilerin analizi sürecinde ilk olarak her bir çalışmaya (A1, A2, …., A15 ve T1, T2, …., T18) bir kod atanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda seçilen makaleler yazarlardan biri tarafından yıl, amaç, yöntem, örneklem, veri toplama aracı, veri analiz yöntemleri, sonuçları ve hangi derslerde yer verildiği ile ilgili temalar çerçevesinde analiz edilmiş olup kodlar oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlar çalışmanın diğer araştırmacısı tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve çalışmanın güvenirliği sağlanmıştır. Çalışmada geçerliği sağlamak amacıyla ise veri toplama süreci, kategorilerin nasıl oluşturulduğu ve elde edilen sonuçlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3. Bulgular

Mevcut çalışmada belirlenen kriterler doğrultusundaki çalışmalar yayımlandığı yıl, amaç, örneklem, çalışma modeli, veri toplama aracı, veri analizi, sonuçlar ve hangi dergilerde

kullanıldığı açısından incelenmiş çizelgeler ve görsel şeklinde sunulmuştur. Zihin haritası ile ilgili TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarında yer alan 2012-2022 yılları arasında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı Görsel 3' te verilmiştir.

Görsel 3. 2012-2022 Yılları Arasında TR Dizin ve YÖK Tez Veri Tabanlarında Yayımlanan Çalışmaların Yayım Yılı

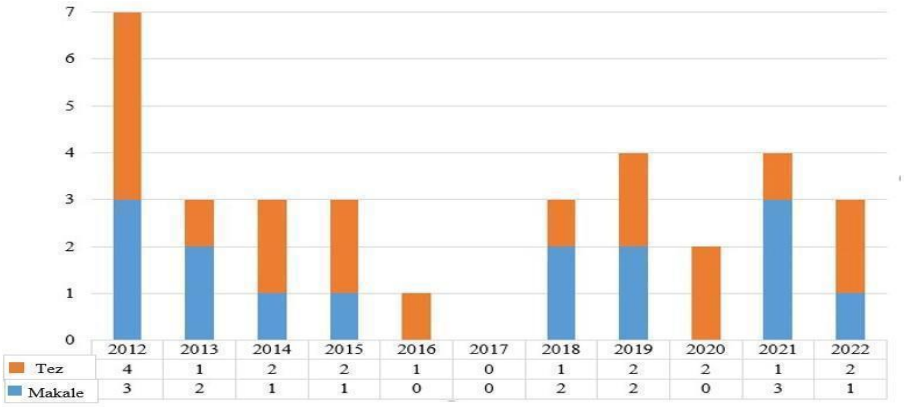

Görsel 3'de görüldüğü gibi yayın yılı 2012 'den başlayıp 2022 yılında biten toplam 15 makale ve 18 tez olduğu görülmektedir. En fazla makalenin 2012 ve 2021 yıllarında (f=3), en az çalışmaların 2017 yılında (f=0) yapıldığı görülmektedir. Zihin haritası ile ilgili yapılan çalışmaların amaçlarına göre bulgular Çizelge 1'de verilmektedir.

Çizelge 1. Zihin Haritası Alanında Yapılan Makalelerin ve Tezlerin Amacına Göre Sınıflandırılması

Yazar/Yazarlar	Çalışmaların Amacı (f)												Frekans
	Akademik başarıya etkisi	Tutum üzerindeki etkisi	Kalıcılığa etkisinin belirlenmesi	Kavram öğretimine etkisi	Algılara etkisini	Bilişsel veya devinişsel becerilerine etkisini	Görüş belirleme	Okuma/ yazmaya etkisi	Kavram yanılgılarının tespiti				
[A2], [A5], [A14], [T1], [T3], [T8], [T10], [T12], [T14], [T15], [T16], [T18]	X												12
[A1], [A2], [A5], [A14], [T1], [T3], [T8], [T10], [T15], [T16], [T18]		X											11
[A2], [A5], [A14], [T1], [T3], [T8], [T12]			X										7
[A1], [A13], [T4], [T7], [T13], [T16]				X									6
[A7], [A9], [A10], [A13], [T9]					X								5
[A6], [A8], [A15], [T2]						X							4
[A4], [A11], [A13], [T6]							X						4
[A12], [T5], [T11], [T17]								X					4
[A3]									X				1

Çizelge 1'de görüldüğü gibi bir zihin haritalarının farklı amaçlarda da kullanıldığı görülmektedir. Çalışmalarda en fazla zihin haritası tekniğinin akademik başarıya etkisinin belirlenmesinin (f=12) amaçlandığı, en az zihin haritası tekniğini kavram yanılgılarını belirlemek (f=1) için kullanıldığı görülmektedir. Çizelge 2'de zihin haritası alanında yapılan makaleler ve tezlerin yöntemine göre sınıflandırılması verilmektedir.

Çizelge 2. Zihin Haritası Alanında Yapılan Makalelerin ve Tezlerin Yöntemine Göre Sınıflandırılması

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Yöntemi						Frekans(f)
	Nitel	Nicel					
	Karma	Deneysel	Olgu Bilim	Durum çalışması	Tarama	Doküman inceleme	
[A2], [A5], [A12], [A13], [A14], [T1], [T3], [T6], [T10], [T11], [T16], [T17], [T18]	X						13
[A1], [A6], [A8], [T2], [T5], [T8], [T12], [T13], [T14], [T15]		X					10
[A9], [A11], [T7], [T9]			X				4
[A7], [A15]				X			2
[A10], [T4]					X		2
[A3], [A4]						X	2

Çizelge 2'de görüldüğü gibi çalışmaların yöntemleri 3 kategori çerçevesinde analiz edilmiştir. En fazla çalışmanın karma yöntem (f=13) ile yapıldığı görülmektedir. Nitel ve nicel yöntemlerin temel alındığı 10 çalışma olduğu belirlenmiştir. 2012-2022 yılları arasında TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarında zihin haritası konusunda yayınlanan çalışmaların örneklemi ile ilgili bulgular Çizelge 3'te verilmektedir.

Çizelge 3. Zihin Haritası Alanında Yapılan Çalışmaların Örneklemine Göre Sınıflandırılması

Yazar/Yazarlar	Örneklem					Frekans (f)
	Ortaokul öğrencileri	Öğretmen adayları	İlkokul öğrencileri	Ortaöğretim öğrencileri	Öğretmen	
[A1], [A2], [A3], [A4], [A5], [A14], [T1], [T3], [T4], [T5], [T7], [T8], [T10], [T12], [T14], [T15], [T18]	X					17
[A6], [A7], [A9], [A10], [A13], [T6], [T9]		X				7
[A12], [A15], [T11], [T16], [T17]			X			5
[A8], [T2], [T13]				X		3
[A11]					X	1

Çizelge 3'te görüldüğü gibi zihin haritasını konu alan çalışmaların en fazla ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirildiği (f=17), en az öğretmenler ile (f=1) yapıldığı görülmektedir. 2012-2022 yılları arasında TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanında zihin haritası konusunda yayınlanan çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları ile ilgili bulgular Çizelge 4'de verilmektedir.

Çizelge 4. Zihin Haritası Alanında Yapılan Çalışmaların Veri Toplama Aracına Göre Sınıflandırılması

Yazar/Yazarlar	Veri Toplama Araçları										Frekans (f)
	Test	Mülakat	Ölçek	Form	Çizim	Gözlem	Anket	Rubrik	Envanter	Yazılı anlatım metni	
[A1], [A2], [A5], [A8], [A13], [A14], [A15], [T1], [T2], [T3], [T8], [T10], [T12], [T13], [T14], [T15], [T16], [T18]	X										18
[A2], [A3], [A4], [A5], [A9], [A11], [A12], [A13], [A14], [T1], [T3], [T5], [T7], [T9], [T10], [T11], [T17], [T18]		X									18
[A1], [A2], [A5], [A8], [A13], [A14], [T1], [T2], [T3], [T6], [T8] [T10], [T15], [T18]			X								14
[A5], [A8], [A14], [T5], [T6], [T7]				X							6
[A3], [A6], [A7], [A10], [A15]					X						5
[T1], [T2], [T3], [T14]						X					4
[A10], [A15], [T4]							X				3
[A12], [T11]								X			2
[A13]									X		1
[T5]										X	1

Çizelge 4'de görüldüğü gibi veri toplama araçlarından test (f=18) ve mülakat (f=18) daha çok tercih edilmiştir. En az envanter ve yazılı anlatım metni olduğu görülmektedir. Çizelge 5'te zihin haritası alanındaki TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarında yayınlanan çalışmaların veri analizine göre sınıflandırılmasına ait bulgular verilmektedir.

Çizelge 5. Zihin Haritası Alanında Yapılan Çalışmaların Veri Analizine Göre Sınıflandırılması

Yazar	Veri Analizi									Frekans (f)
	İçerik Analizi	ANOVA	Mann Whitney U testi	NVİVO	Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi	Aritmetik Ortalama	Betimsel analiz	ANCOVA	Kolmogorov-Simirnov testi	
[A3], [A5], [A7], [A11], [A12], [A13], [A14], [A15], [T3], [T9], [T11], [T16], [T18]	X									13
[A12], [A13], [A14], [T1], [T4], [T10], [T11], [T12], [T15]		X								9
[A2], [A5], [A8], [T2], [T3], [T5], [T6], [T10], [T14]			X							9
[A2], [A4], [A9], [A10], [T1], [T6], [T8], [T10]				X						8
[A8], [T2], [T6], [T10], [T13], [T14], [T17]					X					7
[A1], [T10], [T18]						X				3
[T7], [T17]							X			2
[T1], [T16]								X		2
[A6]									X	1

Çizelge 5'te görüleceği gibi, çalışmalarda en sık içerik analizinden (f=13) ile yararlanıldığı ve çalışmaların çoğunun makale olduğu görülmektedir. Çalışmalarda en az Kolmogorov-Simirnov

testinin kullanıldığına (f=1) rastlanılmıştır. Çizelge 6'da TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarındaki çalışmaların sonuçları verilmiştir.

Çizelge 6. Zihin Haritası Alanında Yapılan Çalışmaların Sonuçlarına Göre Sınıflandırılması

Yazar	Sonuç	Frekans (f)
[A1], [A2], [A4], [A5], [A6], [A8], [A14], [A15], [T1], [T2], [T3], [T4], [T6], [T7], [T8], [T10], [T11], [T12], [T14], [T15], [T17], [T18]	Zihin haritalama tekniğinin akademik başarıya etkisinin olumlu olduğu	22
[A2], [A4], [A5] [A11], [A12], [A14], [T1], [T2], [T3], [T5], [T7] [T12], [T15], [T16], [T17], [T18]	Zihin haritası oluşturmanın öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı	16
[A12], [T5], [T16], [T17]	Zihin haritalama tekniğinin, yazılı anlatım becerileri üzerinde olumlu etkisinin olduğu	4
[T2], [T12], [T13], [T16]	Zihin haritalama tekniğinin, öğrenilen bilgilerin hatırlanmasında etkili olduğu	4
[A3], [A7], [A9], [T9]	Zihin haritalarının, bilgi ve algıların tespit edilmesinde kullanılabileceği	4
[A1], [T7], [T13]	Zihin haritalama tekniğinin kavram öğrenme konusunda olumlu etkilerinin olduğu	3
[A11], [T16]	Zihin haritası tekniğinin derslerde kullanılabileceği	2
[A13]	Zihin haritalarının problem çözme becerilerini geliştirmede etkili olduğu	1

Çizelge 6'daki verilere göre çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre en sık zihin haritasının akademik başarıya etkisinin olumlu olduğu (f=22) sonucuna ulaşıldığı belirlenmiştir. Çalışmalardaki en az sonucun zihin haritalarının problem çözme becerilerini geliştirmede etkili olduğu (f=1) görülmektedir. Çizelge 7'de TR Dizin ve YÖK Tez veri tabanlarında yayınlanan çalışmaların hangi derslerde kullanıldığına yönelik sınıflandırma verilmiştir.

Çizelge 7. Zihin Haritası Alanında Yapılan Çalışmaların Hangi Dersler Kullanıldığına Göre Sınıflandırılması

Yazar	Dersler								Frekans (f)
	Sosyal Bilgiler	Fen Bilimleri	Matematik	Türkçe	Müzik	İngilizce	Resim	Beden Eğitimi	
[A3], [A4], [A6], [A9], [A10], [A14], [T1], [T4], [T9], [T10], [T12], [T15]	X								12
[A1], [A5], [A7], [A13], [T3], [T8], [T16], [T18]		X							8
[A11], [A15], [T7], [T13]			X						4
[A12], [T5], [T11], [T17]				X					4
[A8], [T2]					X				2
[A2]						X			1
[T6]							X		1
[T14]								X	1

Çizelge 7'de görüldüğü gibi zihin haritası tekniğinin en fazla kullanıldığı dersin Sosyal Bilgiler (f=12) olduğu görülmektedir. İngilizce, resim ve beden eğitimi derslerinde en az çalışmaların yapıldığı (f=1) belirlenmiştir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Zihin haritası, beynin aktif kullanımı sonucu eğitimde öğrenmenin olumlu olmasını sağladığı ve öğrenmenin kalıcılığını arttırmada etkili olduğu ifade edilmektedir (Evrekli ve Balım, 2010). Zihin haritası uygulaması öğrencilerde bilişsel öğrenme durumlarının görsel hale getirilmesine yardımcı olmaktadır ve bu sayede öğrencide akademik başarı seviyesinde artış izlenebilmektedir (Gömleksiz ve Fidan, 2013). Zihin haritası alanında yapılan makalelerin ve tezlerin amaçları incelendiğinde çalışmalarda araştırmacıların en fazla zihin haritası hazırlamanın akademik başarıya etkisini (f=12) ortaya koymayı amaçladıkları görülmüştür.

Zihin haritalarının öğrencilerin öğrenme becerilerine olumlu etkisinin olması ve zihin haritasının öğrenciler tarafından sevilmesinin akademik başarıya da olumlu olarak yansımış olduğu düşünülmektedir. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde çalışmaların gerekçelerinin benzerlik gösterdiği söylenebilir (Şimşek, Bekereci & Hamzaoğlu, 2020; Gömleksiz ve Fidan, 2013; Gömleksiz ve Kan, 2021; Akıncı, 2015; Cengiz, 2020; Kelepçe, 2021; Çalışkan, 2022). Kelepçe'nin (2021) çalışmasından elde edilen sonuç incelendiğinde öğrencilerin akademik başarılarının artmasında öğretim programlarındaki zihin haritası tekniğinin kullanımının etkili olduğu söylenebilir.

Yapılan çalışmalarda zihin haritası alanında yapılan çalışmaların yöntemleri incelendiğinde en çok tercih edilen yöntemin karma desen (f=13) olduğu belirlenmiştir. Araştırmalarda hem nicel hem nitel verileri yorumlamak ve verilerin birbirini desteklemesini sağlamak amacıyla karma desenin sık kullanıldığı düşünülmektedir. Karma araştırma yöntemi, çalışmanın konusunun temeline yönelik nitel ve nicel verileri birlikte analiz edip iki yaklaşımın sınırlarını en aza indirerek sonuca ulaşma olarak belirtilebilir (Uysal ve Sidekli, 2021). Yapılan çalışmalarda araştırma konusuna göre nicel yöntemlerden elde edilen verileri, nitel yöntemden elde edilen kavramlar ve sonuçlar ile ortaya yeni, birleştirilmiş bir bütün çıkarma çabası elde edilmiş olur (Creswell ve Plano Clark, 2011: 4).

Zihin haritası tekniğinin sınıflarda kullanılması ile öğrencilerin bilişsel yeterlikleri görselleştirilerek öğrenmeler kalıcı hale getirilir (Gömleksiz ve Fidan, 2013). Zihin haritası tekniğine yönelik farklı sınıf seviyelerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu sınıfların ilkokul düzeyinde (Uysal ve Sidekli, 2021; Sümen, 2022; Uysal, 2018; Kelepçe, 2021; Aksoy, 2022) ortaokul düzeyinde (f=17), lise düzeyinde (Şen ve Çoban, 2018; Şen, 2012; Fidan, 2012) olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının (Özdemir, 2014; İnel-Ekici, 2015; Şeyihoğlu, Sever ve Özmen, 2018; Akbaş ve Aydın, 2019; Erdoğdu ve Şengül, 2021; Şeyihoğlu, 2014; Özmen, 2015) ve öğretmenlerin (Mutlu, Deniz ve Polat, 2019) yer aldığı çalışmalar da görülmektedir. Yapılan çalışmalardaki örneklem gruplarına bakıldığında ortaokul kademesindeki öğrenci grubuyla gerçekleştirilen çalışmaların fazla olduğu görülmektedir. Zihin haritası tekniğinin görsellik açısından zengin olması ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin dikkatini çekebilmektedir. Öğrencilerin somut öğrenmelerden soyut öğrenmelere geçtiği süreçte bir olayın farklı yönlerini görebildikleri bilinmektedir (Ceran ve Kordak, 2015). Bu nedenle öğrencilerin derse yönelik kavramları kendi zihinlerinde oluşan şekilde şekillendirmeleri varsayıldığında ortaokul öğrencilerinde daha fazla kullanılabileceği düşünülmüştür.

Nitel çalışmalarda en çok kullanılan veri toplama araçlarından biri olan mülakat, bireylerin fikirlerini, tecrübelerini ve hislerini ifade edebilen iyi bir araç olarak görülmektedir (Fidan, 2012). Araştırmaların çoğunda nitel kısmın fenomenolojik desende oluşturulduğu görülmüştür. Fenomenolojik desende yapılan çalışmalarda mülakatlar önemli bir yer tutmaktadır ve bireylerin bireysel algılarının, fikirlerinin yorumlanabilmesini sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). İncelenen çalışmalarda araştırmacıların veri toplama aracı olarak mülakat ve testin (f=18) en fazla kullandığı belirlenmiştir. Çalışmaların çoğunda akademik başarıların etkisini incelemek amaçlandığı için ön test ve son test gibi başarıyı ölçecek testler kullanıldığı görülmektedir (Gömleksiz ve Yetkiner, 2012; Gömleksiz ve Fidan, 2013; Kan ve Gömleksiz,

2021; Kan, 2012; Fidan, 2012; Akıncı, 2015; Bayık, 2016; Eşmekaya, 2019; Temiz, 2020; Cengiz, 2020; Kelepçe, 2021; Çalışkan, 2022).

Çalışmaların analizinde çoğunlukla içerik analizinden yararlanıldığı görülmektedir. Veri analizinde içerik analizi kullanımının fazla olması hem nitel yöntemde hem de karma yöntemde kullanılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Karma yöntemin kullanıldığı ve verilerin analizinde içerik analizinden faydalanıldığı (Gömleksiz ve Fidan, 2013; Uysal ve Sidekli, 2021; Erdoğdu ve Şengül, 2021; Kan ve Gömleksiz, 2021; Fidan, 2012; Uysal, 2018; Kelepçe, 2021; Çalışkan, 2022) görülmüştür. Nitel yöntemin kullanıldığı ve verilerin analizinde içerik analizinden faydalanılan çalışmalara da rastlanılmıştır (Turan ve Kartal, 2012; İnel-Ekici, 2015; Mutlu, Deniz ve Polat, 2019; Sümen, 2022; Özmen, 2015).

Çalışmaların sonuçları incelendiğinde zihin haritalama tekniğinin genellikle akademik başarıya etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin zihin haritası tekniğinin yararlanarak kendi zihinlerindeki bilgileri renkli kalemlerle görselleştirdikleri için hem akademik başarıya olumlu etkisi hem de kalıcılığa etkisi olduğu düşünülmektedir. İncelenen çalışmalara bakıldığında hem akademik başarıyı hem de kalıcılığa zihin haritasının katkısı olduğu görülmektedir (Gömleksiz ve Yetkiner, 2012; Gömleksiz ve Fidan, 2013; Kan ve Gömleksiz, 2021; Kan, 2012; Fidan, 2012; Akıncı, 2015; Eşmekaya, 2019). Çalışmaların amacı doğrultusunda olumlu sonuçlar elde edildiği, zihin haritalama tekniğinin derslerde başarı sağladığı düşünülmektedir. Literatürde de zihin haritalama tekniğinin akademik başarı üzerinde olumlu etkisinin olduğunu gösteren çalışmalara yer verildiği görülmektedir (Abi-El-Mona &Abd-El-Khalick, 2008; Aktaş, 2012; Parikh, 2016; Şimşek, Bekereci & Hamzaoğlu, 2020). Akademik başarılarının yüksek olmasının nedeni olarak son test puanlarının deney grubu lehine olmasıdır (Gömleksiz ve Yetkiner, 2012; Gömleksiz ve Fidan, 2013; Fidan, 2012; Akıncı, 2015; Bayık, 2016; Eşmekaya, 2019; Temiz, 2020; Cengiz, 2020; Kelepçe, 2021; Çalışkan, 2022).

Zihin haritası tekniği ile ilgili yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda derslerdeki kullanımına yönelik farklı branşlarda olduğu görülmektedir. Zihin haritalama tekniği görselleştirmelerin olduğu bir teknik olduğundan, derslerde genellikle soyut kavramların somutlaştırılmasında kullanılabilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda çalışmalarda çoğunlukla zihin haritası tekniğinin en sık Sosyal Bilgiler dersinde (f=12) kullanıldığı belirlenmiştir. Zihin haritası tekniğinin sosyal ve çevre konularına uygun olması nedeni ile en çok sosyal bilgiler dersinde kullanıldığı düşünülmektedir. Sosyal Bilgiler dersi günlük hayattan olması, öğrencilerin konuyu somutlaştırmasında zihin haritası tekniğinin katkı sağlayacağından dolayı ve derste zihin haritası tekniğini kullanılmaya daha yatkın olmasından dolayı çalışmalarda sıklıkla kullanıldığı söylenebilir (Şeyihoğlu ve Kartal, 2013).

Yapılan çalışmaların sonucu doğrultusunda ilkokul düzeyindeki öğrencilerin yapılan zihin haritasındaki renkli çizgiler ve görseller kullanıldığında daha eğlenceli ve kolay öğrendikleri için zihin haritası tekniği ile yapılacak çalışmaların ilkokul düzeyinde yapılması önerilmektedir. Zihin haritası tekniğinin ortaöğretim öğrencilerin fazla tercih edilmediği görülerek, öğrencilerin akademik başarılarına ve kalıcılığa olumlu etkisi olmasından dolayı ortaöğretim öğrencilerinde kullanılması önerilmektedir. Çalışmaların genellikle sosyal bilgiler ve fen bilimlerinde

yapıldığı görülmekte öğrencilerin öğrenmelerinde başarıyı artırmak için Türkçe ve matematik derslerine de ağırlık verilerek zihin haritası tekniği ile çalışma yapılması önerilmektedir.

Etik Kurul Onay Bilgileri (The Ethical Committee Approval)

Çalışma herhangi bir etik kurul belgesi almayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması (Conflict of Interest)

Yazarlar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek (Financial Support)

Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Abi-El-Mona, I. &Abd-El-Khalick, F. (2008). The influence of mind mapping on eighth graders' science achievement. *School Science and Mathematics, 108*(7), 298-312.https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2008.tb17843.x

Akbaş, Y., & Aydın, M. (2019). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının proje tabanlı öğrenme (ptö) algılarının incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 678-693. http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2019.137.[A10].

Akıncı, B. (2015). *Zihin haritası kullanımının 6. Sınıf öğrencilerinin akademik başarı, kalıcılık ve fene yönelik tutumlarının etkisi*(Yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray. [T8].

Aksoy, S. (2022). *Zihin haritası yönteminin ilkokul 3. Sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama ve özetleme becerisine etkisi* (Yüksek lisans Tezi). Ordu Üniversitesi, Ordu. [T17].

Aktaş, Ö. (2012). *İlköğretimde kavram ve zihin haritaları ile desteklenmiş fen ve teknoloji eğitiminin öğrenme ürünleri üzerindeki etkileri* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Alkan, Ş., & Cengiz, C. (2022). Yaratıcı düşünmeyi konu alan ulusal çalışmalara yönelik betimsel içerik analizi. *Trakya Eğitim Dergisi, 12*(2), 1057-1072.https://doi.org/10.24315/tred.957880

Aydın, G. (2010). Zihin haritalama tekniğinin dinleneni anlamaya ve kalıcılığa etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(2), 47-62.

Balım, A. G., &Evrekli, E. (2010). Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritası ve kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algılarına etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi,1*(2), 76-98.

Bayık, D. (2016). *6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde iş birlikli öğrenme yöntemi destekli zihin haritası tekniğinin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ. [T10].

Cengiz, S. (2020). *8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinde zihin haritası tekniğinin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı tutumlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla. [T15].

Ceran, D., & Kordak, S. (2015). Beşinci sınıf öğrencilerinin somut ve soyut konularda yazma becerileri üzerine bir sraştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(29), 47-59.

Creswell, J. W. (2011). Controversies in mixed methods research. *The Sage Handbook of Qualitative Research, 4*(1), 269-284.

Çalışkan, B. (2022). *Fen bilimleri dersinde zihin haritaları tekniği kullanımının akademik başarı ve tutuma etkisi* (Yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın. [T18].

D'Antoni, A. V., Zipp, G. P. & Olson, V. G. (2009). Interrater reliability of the mind map assessment rubric in a cohort of medical students. *BMC Medical Education, 19*(9), 1-8.

Erdoğan, Y. (2008). Paper-based and computer-based concept mappings: The effects on computer achievement, computer anxiety and computer attitude. *British Journal of Educational Technology, 40*(5), 821-836. DOI: 10.1111/j.1467-8535.2008.00856.x

Erdoğdu, F., & Şengül, Ö. A. (2021). Akran dönütü desteği ile tasarımlanan dijital öğretim materyallerinin problem çözmeye ve bilgi-iletişim teknolojileri yeterlilik algılarına etkisi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 11*(1), 129-159. https://doi.org/10.17943/etku.791024 [A13].

Eşmekaya, F. (2019). *Zihin haritası tekniğinin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasının akademik başarı ve kalıcılığa etkisi* (Yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde. [T12].

Evrekli, E. (2010). *Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritası ve kavram karikatürü etkinliklerin öğrencilerin akademik başarılarına ve sorgulayıcı öğrenme beceri algılarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Evrekli, E., & Balım, A. G. (2010). Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritası ve kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algılarına etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(2), 76-98.

Evrekli, E., İnel, D., & Balım, A. G. (2012). Kavram ve zihin haritası kullanımının öğrencilerin kavramları anlama düzeyleri ile fen ve teknolojiye yönelik tutumları üzerindeki etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* [A1].

Fidan, E. K. (2012). *Fen ve teknoloji dersinde bilgisayar destekli zihin haritası oluşturmanın öğrencilerin akademik başarısına, tutumlarına ve kalıcılığa etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ. [T3].

Gömleksiz, M. N. & Kan, A. Ü. (2021). Sosyal Bilgiler dersinde bireysel ve grupla zihin haritası oluşturmanın öğrenci başarısına, kalıcılığa ve öğrenmedeki duyuşsal özelliklere etkisi. *Journal Of History School (Johs), 55*, 4146-4197. [A14].

Gömleksiz, M. N., & Fidan, E. G. (2013). Fen ve teknoloji dersinde bilgisayar destekli zihin haritası tekniğinin öğrencilerin akademik başarısına, tutumlarına ve kalıcılığa etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12*(3), 403-426. : http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52841 [A5].

Gömleksiz, M. N., & Yetkiner, A. (2012). İngilizce öğretiminde zihin haritası kullanımının öğrencilerin akademik başarıları, kalıcılık ile ingilizceye ilişkin görüş ve tutumlarına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(40), 129-160. [A2].

Günel, M., Atila, M. E., & Büyükkasap, E. (2009). Farklı betimleme modlarının öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinde kullanımlarının 6. sınıf yaşamımızdaki elektrik konusunun öğrenimine etkisi. *İlköğretim Online, 8*(1), 183-199.

Günel, M., Uzoğlu, M., & Büyükkasap, E. (2009). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet konusunu öğrenmeye etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(1), 379-399.

Güneş, A. (2016). Din öğretiminin yapılandırmacı temelleri ve yeni bir öğrenme-öğretme materyali olarak zihin haritaları. *Itobiad: Journal of The Human & Social Science Researches, 5*(6), 1488-1500.

İnel-Ekici, D. (2015). Fen öğretmeni adaylarının bilime ilişkin algılarının zihin haritaları yoluyla belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (34), 132-151. [A7].

Jbeili, İ. M. A. (2013). The impact of digital mind maps on science achievement among sixth grade students in Saudi Arabia. *Procedia – Socialand Behavioral Sciences, 103,* 1078-1087. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.435

Kan, A. Ü. (2012). *Sosyal bilgiler dersinde bireysel ve grupla zihin haritası oluşturmanın öğrenci başarısına, kalıcılığa ve öğrenmedeki duyuşsal özelliklere etkisi* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ. [T1].

Kara, M. (2014). *İlköğretim 6. Sınıf öğrencilerinin eşlik benzerlik ve dönüşüm geometrisi konusundaki imajlarının fenomenografik yaklaşımla ele alınıp zihin haritaları ile gelişiminin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri. [T7].

Karaçalı, H. (2012). *7. Sınıf öğrencilerinin zihin haritasında Türk Dünyası algısı* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara. [T4].

Karadeniz, O., Tangülü, Z., & Faiz, M. (2013). Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde zihin haritalama tekniğinin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(8), 131-142.

Kelepçe, O. (2021). *Fen bilimleri dersinde zihin haritası kullanımının 4.sınıf öğrencilerinin başarılarına, bilimsel süreç becerilerine, tutumlarına ve bilişsel yüklerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ. [T16].

Maltepe, S., & Gültekin, H. (2017). Zihin haritası tekniğinin ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerilerine etkisi. *HAYEF Journal of Education, 14*(2), 79-92. DOI: 10.26650/hayef.2017.14.2.0008

Mutlu, Y., Deniz, D., & Polat, S. (2019). Zihin haritalarının matematik derslerinde kullanımına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies-Educational, 14*(4), 1631-1644. [A11].

Özdemir, N. (2014). Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yeryüzü şekilleri konusundaki zihin haritalarını geliştirmeye yönelik deneysel bir çalışma. *Electronic Turkish Studies, 9(*5), 1685-1706. [A6].

Özmen, F. (2018). *Öğretmen adaylarının zihin haritalarında günümüz dünya sorunları* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon. [T9].

Parikh, N. D. (2016). Effectiveness of teaching through mind mapping technique. The *International Journal of Indian Psychology, 3*(3), 148-156.

Polat, S. (2019). *Beyin (zihin) haritalarının matematik konularına uygulamalarının matematiksel ifadelerin hatırlanmasına katkısının araştırılması* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara. [T13].

Sümen, Ö. Ö. (2022). Dördüncü sınıf öğrencilerinin kesirler konusuna ilişkin zihinsel yapılarının incelenmesi. *E-Kafkas Journal Of Educational Research, 9*(1), 1-19. doi:10.30900/kafkasegt.948020. [A15].

Şen, E. (2012). *Zihin haritası tekniğinin güzel sanatlar ve spor liselerindeki keman derslerinde öğrencilerin bilişsel ve devinimsel becerilerinin geliştirilmesine etkisi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul. [T2].

Şen, E., & Çoban, S. (2018). Zihin haritası tekniğinin keman eğitimi derslerinde kullanımının öğrencilerin bilişsel, devinişsel becerilerine ve tutumlarına etkisi. *Eğitim ve Bilim, 43*(194), 285-310. [A8].

Şeyihoğlu, A., Sever, R., & Özmen, F. (2018). Sosyal bilgiler ve coğrafya öğretmen adaylarının zihin haritalarında günümüz dünya sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi,* (37), 1-15. [A9].

Şeyihoğlu, A., & Kartal, A. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde zihin haritalama tekniğine ilişkin öğrenci görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* (2), 111-131. [A4].

Şeyihoğlu, Ş. (2014). *Grafik tasarım dersinde zihin haritası uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon. [T6].

Şimşek, F., Bekereci, Ü., & Hamzaoğlu, E. (2020). Zihin haritası tekniğinin öğrencilerin akademik başarı ve fen tutumları üzerine etkisi: Mayoz ve Mitoz. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 14*(2), 921-940. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.682778

Tağa, T. (2013). *İlköğretim 7. sınıf Türkçe dersinde kullanılan zihin haritası tekniğinin öğrencilerin yazma becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya. [T5].

Temiz, C. N. (2020). *Zihin haritası tekniği ile işlenen voleybol dersinin ortaokul 6.sınıf öğrencileri üzerinde bilişsel ve psikomotor beceri gelişimine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir. [T14].

Turan, İ., & Kartal, A. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetler konusu ile ilgili kavram yanılgıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(3), 67-81. [A3].

Uysal, H. (2018). *İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla. [T11].

Uysal, H., & Sidekli, S. (2020). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim, 45*(204). [A12].

Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.

Ünal, C. & Bozdoğan, A. E. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen bilimleri dersi öğretim programı algılarının zihin haritaları ile belirlenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches, 10*(17), 1201-1228. https://doi.org/10.26466/opus.526192

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Zampetakis, L. A., Tsironis, L. &Moustakis, V. (2007). Creativity development in engineering education: The case of mind mapping. *Journal of Management Development, 26*(4), 370-380.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AKRAN ARABULUCULUĞUNA BAKIŞ AÇISININ ANALİZİ

Öğr. Gör. Davut AÇAR
Hakkari Üniversitesi, 0000-0003-4877-9036
Abdulkadir DEMİR
0000-0003-4919-7396

ÖZET

Ergenlik, biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu süreç, genellikle stresli ve çatışmalı olarak nitelendirilir ve ergenler arasında kimlik arayışı, otoriteye karşı çıkma gibi ortak paydalarla tanımlanır. Araştırma, lise öğrencileri arasında akran arabuluculuğunun önemini vurgulayarak, ergenlerin sosyal çevresiyle yaşadığı çatışmaları çözme becerisine odaklanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanan veriler; akran arabuluculuğunun empati, iş birliği, problem çözme gibi becerileri geliştirdiğini ve ergenlerin sosyal yaşamlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Aynı zamanda arabuluculuk sürecinde objektiflik, zaman yönetimi, sorumluluk alma gibi zorluklar da dile getirilmiştir. Sonuç olarak akran arabuluculuğunun, ergenlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkıda bulunduğu ve okul ortamının pozitif yönde dönüşümüne yardımcı olabileceği vurgulanmıştır. Bu bulgular, okullarda arabuluculuk eğitimlerinin ve çatışma çözme programlarının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran Arabuluculuğu, Ergenlik Çatışmaları, Sosyal Beceriler Gelişimi

ANALYSIS OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERSPECTIVES ON PEER MEDIATION

ABSTRACT

Adolescence is a period of rapid biological, psychological and social changes. This process is often described as stressful and conflicting, and is defined by common denominators among adolescents, such as the search for identity and opposition to authority. The research focused on adolescents' ability to resolve conflicts with their social environment, emphasizing the importance of peer mediation among high school students. Data collected through semi-structured interviews show that peer mediation improves skills such as empathy, cooperation and problem solving and positively affects the social lives of adolescents. At the same time, difficulties such as objectivity, time management, and taking responsibility were also expressed during the mediation process. As a result, it is emphasized that peer mediation contributes to the personal and social development of adolescents and can help transform the school environment in a positive way. These findings reveal the importance of mediation training and conflict resolution programs in schools.

Key words: Peer Mediation, Adolescent Conflicts, Social Skills Development

1. GİRİŞ

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe geçişin hızlı ve karmaşık bir süreci olarak genellikle stresli, çatışmalı ve dengesiz bir zaman olarak tanımlanır. Bu dönem biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan önemli değişimlerle karakterizedir ve yaş sınırlarını belirlemek güçtür. Yaygın olarak kabul gören yaş kategorizasyonu; 12-15 yaş arasını erinlik, 15-17 yaş arasını ilk ergenlik ve 17-24 yaş arasını ise son ergenlik dönemi olarak ayırır. Ergenlik evresi, toplumdan topluma farklılık gösterse de meslek seçimi, yetişkin değerlerine uyum sağlamada yaşanan zorluklar, otoriteye karşı çıkma, kimlik ve sevgi arayışı gibi ortak temaları içerir (Ergin, 1993).

Ericson'a göre bu dönem, bireyin kendini ve toplumsal rollerini tanıma, rol karmaşası yaşama sürecidir. En yoğun stres yaşanan alanlar; vücut imajı, arkadaşlık ilişkileri, ailevi problemler, maddi sıkıntılar, akademik başarı ve meslek seçimindeki kararsızlıklardır (Öktem vd., 2000). Kimlik arayışı, ergenlik döneminin önemli sorunlarından biridir. Birey hem kendisi hem de çevresiyle çatışırken kimlik karmaşası yaşar ve bu durum kimlik karışıklığına yol açar. Bu durum, ergeni sürekli bir mücadele içinde tutar. Bu yüzden ergenin; aile, okul ve arkadaş çevresi ile etkileşimi büyük önem taşır. Kimlik krizine neden olan stres ve bocalama, ergenleri sapkın davranışlara hatta intihara kadar itebilir.

Okul ortamında ergenler, akranlarıyla ya da yaşça farklı öğrencilerle çatışabilir. Bu çatışmalar, eğitim ve sosyal yaşam üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Ergenlik döneminin fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik etkileri nedeniyle, ergenler zorbalık da dahil olmak üzere baskıcı davranışlarda bulunabilir ya da bu davranışlara maruz kalabilir. Bu tür durumlar, ergenlerin kendi aralarında çözüm bulabilecek bireysel yetkinlikleri olduğunda daha iyi ele alınabilir ki bu da akran arabuluculuğunun değerini artırır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada; eğitim öğretimin lise kademesinde okuyan ergen öğrencilerin gözünden, sosyal hayatta olduğu gibi okullarda da çokça rastlanılan, bireyler arasındaki problemleri çözmede akran arabuluculuğunun önemine değinilmiştir. Yaşamlarının en hızlı ve fırtınalı evresi olan ergenlik dönemindeki lise öğrencilerinin okul atmosferinde kendi akranlarıyla yaşamış oldukları problemleri kendi aralarında çözmelerinin bir yöntemi olan akran arabuluculuğunun öneminin, birey gözünden analizi yapılmıştır.

Bunun yanı sıra ergenliğin fırtınalı girdabında dönüp duran lise gençliğinin okul atmosferi içinde yaşadığı problemleri kendi başlarına çözebilecek yetkinliğe ulaşan bireyler olması yönünde önem arz eden akran arabuluculuğunun önemine dikkat çekmektir. Bu çerçevede, aralarındaki çatışmayı kendileri çözebilen ergenler yaratmayı amaçlayan akran arabuluculuk eğitiminin, ergenler gözünden analizinin özgün bir çalışması yapılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Hem yapılandırılmış hem de yapılandırılmamış görüşmenin bir kombinasyonu gibidir. Daha çok sosyal bilimlerde kullanılan bir yöntemdir.

Çalışmada bu yöntem ile toplanan sözel veriler ise içerik analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Bu tekniğin kullanılmasının nedeni; arabuluculuğa dair, ergenlerin gözünden olumlu veya olumsuz detaylı sözel veri elde etmektir.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu çalışma, yaşları 14 ve 19 arasında değişen ve farklı sınıf kademelerinde eğitim görmekte olan toplam 55 lise düzeyinde öğrenim görmekte olan ergenler ile yürütülmüştür. Çalışmada yer alan katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin bilgiler aşağıda Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Veriler

		Frekans (f)
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	10
	10. Sınıf	14
	11. Sınıf	16
	12. Sınıf	15
Cinsiyet	Erkek	25
	Kız	30

2.3. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, araştırmacılar tarafından derinlemesine literatür taraması sonucu ve araştırma amaçlarına uygun olarak geliştirilmiş bir yöntemdir. Yıldırım & Şimşek (2018) bu yöntemin nitel araştırmalarda önemli bir araç olduğunu belirtmektedir. Çalışmada bu yöntemle, katılımcılarla yüz yüze görüşerek yaklaşık bir aylık bir süreçte verileri toplamışlardır. Veri analizi, nitel araştırmaların kritik adımlarından biridir ve Flick (2013) bu sürecin, elde edilen verilerin tanımlanması, sınıflandırılması ve kavramlar arası ilişkilerin belirlenmesini içerdiğini vurgular. Merriam (2009), araştırmacının analiz sürecinde somut veriler ile soyut kavramlar arasında endüktif ve dedüktif akıl yürütmeler kullanarak anlam ürettiğini ifade eder.

Bu çalışmada veri analizi için literatürde yaygın olarak kullanılan deşifre, kodlama, araştırmacı günlüğü ve kategori oluşturma yöntemleri benimsenmiştir. Öncelikle, katılımcıların görüşmeleri metne dönüştürülerek deşifre edilmiş, ardından bu veriler anlamlı bütünlükler korunarak kodlanmıştır. Kodlama süreci, katılımcıların ifadelerinin hiç değiştirilmeden etiketlenerek Çizelgelere aktarılmasını içermiştir ve kodlamalar, katılımcı cevaplarına dayanarak yapılmıştır. Araştırmacı günlüğü yazım aşamasında, Charmaz (2006) tarafından önerildiği üzere, araştırmacılar önceden alınan notlar ve kodlamalar arasındaki bağlantıları derinlemesine incelemiştir. Son aşamada ise, araştırma sorularına verilen cevapların örüntüleri birleştirilerek ortak temalar etrafında kategoriler oluşturulmuştur. Bu süreç, ham verilerden teorik anlamlar çıkarmayı ve bulguları sistematik bir şekilde sunmayı amaçlar.

3. BULGULAR

Bu noktada araştırmada kullanılan görüşme formundaki her bir soru için katılımcıların cevapları doğrultusunda oluşturulan ortak temalara ilişkin bilgiler verilmiştir.

1. **"Akranlarınızla yaşayacağınız bir çatışma/problem durumunda, uzlaşma için akran bir arabulucunun olması durumunu nasıl değerlendirirsiniz?"** sorusuna öğrenciler tarafından verilen cevapların içerik analizine ait bulgular Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Akran Çatışmalarında Uzlaşma İçin Arabulucu Varlığının Değerlendirilmesi

Tema	Kod	Örnek ifadeler	N
Olumlu	Erken Müdahale	*"Bence arkadaşlar arasındaki tartışmaları önceden bilip barıştırmaya çalışmak, ileride olabilecek kötü durumları engeller." (E5)*	12
	Empati Kurabilme Becerisi	*"Aramızda olabilecek bir problem durumunu çözmesi bizi anlaması anlamına gelir diye düşünüyorum." (E11)*	32
	Problem Çözme Becerisi	*"Gayet mantıklı geliyor bana. Problemleri çözmek bir beceri işidir bence." (E27)*	17
	İş Birliği (İdare, Rehberlik Servisi ve Akranlar)	*"Bunun diğer akranlarla birlikte çözmesi iş birliği becerisini artıracaktır." (E22)*	8
	Disiplin	*"Var olan sorunumuzu akranlarımız ile çözmek disipline olmamızı sağlayacaktır." (E33)*	4
Olumsuz	Aracısız Çözülme	*"Sorunlarını kimseyi araya sokmadan çözmeye çalışsınlar. Araya girersem olası kötü durumda ben de suçlu olacağım." (E23)*	15
	Yanlış Anlaşılma	*"Kesinlikle yanlış anlaşılmaktan korkarım ve böyle bir sorumlulukla hiç uğraşamam." (E17)*	6
	Zaman Kaybı	*"Problemi kendileri çözsünler. Ayrıca böylesi problemlerle hiç uğraşacak zamanım da yok." (E47)*	9
	Soruna Ortak Olma Durumu	*"Şimdi sorunu çözemezse mecburen olaya dahil olacak. Sonra gel de işin içinden çık." (E38)*	5

Çizelge 2 incelendiğinde, olumlu yönler açısından; katılımcılar arasında erken müdahale, empati kurma, problem çözme, iş birliği ve disiplin gibi becerilerin gelişeceğine dair bir inanç hakimdir. Örneğin, erken müdahalenin ileride olabilecek kötü durumları engelleyeceğine dair bir görüş 12 katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Bu durum, gençlerin; sorunların, büyümeden çözülmesinin önemine inandıklarını görünür kılmaktadır. Empati kurma becerisinin gelişimi ise en fazla desteklenen olumlu yön olup, 32 katılımcı tarafından vurgulanmıştır. Bu da gençlerin, birbirlerini anlama ve destekleme değerini yüksek tuttuğunu göstermektedir.

Problem çözme becerisi, katılımcılar tarafından önemli bir yetenek olarak görülmüş ve 17 kişi tarafından olumlu bir etki olarak değerlendirilmiştir. İş birliği becerisinin ise idare,

rehberlik servisi ve akranlar arasında gelişebilecek bir beceri olup 8 katılımcı tarafından olumlu olarak ifade edilmiştir. Disiplin ise var olan sorunların çözümünde önemli bir faktör olarak görülmüş ve sadece 4 katılımcı tarafından olumlu bir yön olarak belirtilmiştir.

Olumsuz yönlerde ise katılımcılar arasında aracısız çözüm, yanlış anlaşılmalar, zaman kaybı ve soruna ortak olma durumları gibi endişeler yer almaktadır. Aracısız çözümün en fazla desteklenen olumsuz yön olduğu görülmekte olup 15 katılımcı tarafından sorunların kendi aralarında çözülmesi gerektiğine inanılmaktadır. Katılımcıların, akran arabuluculuğunun potansiyel zorluklarına dair endişelerini yansıtan yanlış anlaşılmalar ve zaman kaybı ise sırasıyla 6 ve 9 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Soruna ortak olma durumu ise 5 katılımcı tarafından ifade edilerek arabuluculuk sürecinin bazen çözümleyiciyi de sorunun bir parçası haline getirebileceği endişesi ortaya konulmuştur.

2. **"Okulda veya içinde bulunduğunuz farklı bir ortamda akranlar arasında yaşanacak bir çatışma/problemde size arabuluculuk görevi verilmesi durumunu nasıl değerlendirirsiniz?"** sorusuna öğrenciler tarafından verilen cevapların içerik analizine ait bulgular Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Akranlar Arasındaki Çatışmalarda Arabuluculuk Görevi

Tema	Kod	Örnek ifadeler	N
Olumlu	**Liderlik Becerisi**	*"Akran arabulucusu olmam durumunda kendimi lider gibi hissedeceğime inanıyorum." (E32)*	**3**
	Objektif	*"Böylesi bir durumda objektif olabilme becerilerimin artacağını düşünüyorum." (E10)*	**9**
	Empati Becerisi	*"Çok sevinirim. Arkadaşlarımın neden bu şekilde kavga ettiklerini anlamaya çalışır ve yardımcı olurum." (E18)*	**9**
	Özsaygı, Özgüven ve Sabredebilme	*"Düşünüyorum da akran arabulucu olmam bana sabrı gösterecek ve özgüvenimi artıracaktır." (E40)*	**10**
	Mutluluk	*"Arkadaşlarım arasında yaşanılan bir sorunu çözmem beni mutlu edecektir." (E44)*	**16**
	Saygınlık Kazanma	*"Okulda arkadaşlar arasında sorun çözücü olarak görülmem saygınlık getirecektir." (E14)*	**5**
	Deneyin kazanma	*"Lisede böyle sorunları çözme becerilerine sahip olmam, ilerdeki hayatımda da başka sorunları çözmeme yardımcı olacaktır." (E53)*	**10**
	Sosyalleşme	*"Çekingen biriyim fakat bu şekilde arkadaşların arasında anlaşmazlıkları çözmem, benim de sosyalleşmemi sağlayacaktır." (E2)*	**8**

Olumsuz	**Objektif olamama**	*"Objektif şekilde soruna müdahale edemeyeceğimi düşünüyorum ve bu nedenle hiç karışmasam daha iyi." (E3)*	**9**
	Zaman Ayıramama	*"Aşırı ders yoğunluğundan ötürü arkadaşlarımın sorunlarına müdahale edecek zamanım yok." (E51)*	**7**
	Uzlaştıramama	*"Bu becerilere sahip olduğumu hiç sanmam." (E29)*	**9**
	Sorumluluk alamama	*"Ergenler arasındaki sorunlar genelde çok basit olmaktadır. Bu nedenle kendimi yorup onların basit tartışmalarının sorumluluklarını alamam." (E30)*	**24**
	İlişkilerde zarar görme	*"Arabulucu olmam dahilinde, iki grubu barıştırmam veya sorunu çözmelerine yardımcı olmam sonucunda bir grup veya kişi ile aramın bozulacağına düşünüyorum." (E8)*	**6**

Çizelge 3 incelendiğinde; kimi ergenlerin olumlu yönlerden başlayarak arabulucu olmanın onlara liderlik deneyimi kazandıracağını ve bu rolün objektiflik, empati, özsaygı, özgüven ve sabır gibi kişisel becerileri geliştireceğine inandıkları görülmüştür. Özellikle, arabuluculuk yoluyla arkadaşlar arasındaki sorunları çözmenin mutluluk getireceği, okulda saygınlık kazandıracağı ve sosyalleşmeyi teşvik edeceği belirtilmiştir. Ayrıca, lisede yaşanan sorunları çözme becerisinin, ileride hayatta karşılaşılabilecek diğer sorunları çözmeye yardımcı olacağına dair bir inancın ortaya çıktığı saptanmıştır.

Olumsuz yönlerde ise bazı ergenlerin; objektif olamama, zaman ayıramama, uzlaştıramama, sorumluluk alamama ve ilişkilerde zarar görme konularında endişelerini dile getirdikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle, ergenler arasındaki sorunların basit olduğunu ve bu yüzden kendilerini yormak istemediklerini belirten bir görüş dikkat çekmektedir. Arabulucu olmanın, iki grubu barıştırmak veya sorunu çözmeye yardımcı olmak sonucunda bir grup veya kişi ile aranın bozulabileceğine dair endişeler de mevcuttur.

3. **"Okulda veya içinde bulunduğunuz farklı bir ortamda akran arabuluculuğu görevini üstlenmeniz sizde en çok hangi duyguyu destekleyecektir?"** sorusuna öğrenciler tarafından verilen cevapların içerik analizine ait bulgular Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Akran Arabuluculuğu Görevi ve Tetiklenen Duygular

Tema	Örnek İfade	N
Mutluluk	*"Arkadaşlarım arasında yaşanan bir problemin çözümünde payımın olması beni mutlu edecektir." (E13)*	**12**
Endişe	*"Açıkçası akranlarım arasında olan sorunlara dahil olmak beni daha çok endişelendirecektir diye düşünüyorum. Çünkü böylesi çatışmazlık durumlarında akranlarım aşırı gergin olabiliyorlar." (E8)*	**9**
Korku	*"Arkadaşlarım arasındaki sorunu çözemeyebilirim. Bu durumda onlar tarafından eleştirilebilir veya dışlanabilirim korkusu taşırım." (E30)*	**5**
Heyecan	*"Bende heyecan uyandırır. Çünkü bu konularda genel olarak iyi değilim fakat olası bir çözüm bulursam heyecanlanırım." (E4)*	**10**
Stres / Huzursuzluk	*"Bana akran arabuluculuğu görevi verilmesi bende stres yaratacaktır." (E29)*	**7**

Çizelge 4 incelendiğinde; mutluluk, bu sürecin en olumlu duygusal tepkisi olarak öne çıkmakta ve 12 katılımcı, arkadaşlarının sorunlarının çözümünde bir paya sahip olmanın kendilerini mutlu edeceğini belirtmektedir. Bu durum; gençlerin, arkadaşlarının yaşamında olumlu bir fark yaratma fırsatını değerli bulduklarını göstermektedir.

Endişe duygusu, arabuluculuk sürecine dahil olmanın getirebileceği olumsuz duygusal tepkilerden biri olarak ifade edilip 9 katılımcı bu tür durumların kendilerini daha endişeli hissettirebileceğini ifade etmektedir. Bu durum, gençlerin çatışma durumlarındaki belirsizlik ve potansiyel gerginliklerden duyduğu rahatsızlığın göstergesi olarak belirtilebilir.

Korku duygusu, 5 katılımcı tarafından dile getirilmiş olup çözüm bulamama veya arkadaşları tarafından eleştirilme ya da dışlanma ihtimaline yönelik endişeleri ifade etme noktasında ortaya çıkan bir durum olarak görülmektedir.

Heyecan duygusu, 10 katılımcı tarafından pozitif bir duygu olarak belirtilmiş; bu durum, gençlerin yeni beceriler kazanma ve zorlukların üstesinden gelme potansiyeline duyduğu ilgiyi yansıtmaktadır.

Stres veya huzursuzluk duygusu ise 7 katılımcı tarafından, akran arabuluculuğu görevinin kendileri üzerinde yaratabileceği baskı ve gerilim nedeniyle dile getirilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yarı yapılandırılmış bu çalışmada, 2023/2024 eğitim öğretim yılı içinde lise düzeyinde öğrenim görmekte olan ergenlerin akran arabuluculuğuna ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formunda üç temel soru sorulmuş ve katılımcıların verdiği cevapların içerik analizi ve veriler çizelgeleştirilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada elde edilen sonuçlar ve sonuçlara ilişkin tartışmalar aşağıda gösterilmiştir:

Çizelge 2 incelendiğinde; *"Akranlarınızla yaşayacağınız bir çatışma/problem durumunda, uzlaşma için akran bir arabulucunun olması durumunu nasıl değerlendirirsiniz?"*

sorusuna verilmiş cevapların olumlu temalarından olan "empati kurabilme becerisi" kategorisi, aynı kategorideki toplam sayının yaklaşık %43,8'i ve tüm kategorilerdeki toplam sayının ise yaklaşık %29,6'lık oranı ile ön plana çıkmaktadır. Yapılan literatür taramaları sonucunda da Uysal ve Nazlı (2010)'nın yapmış olduğu çalışmada nitel veriler empati becerisindeki artışı göstermiştir. Benzer şekilde Şahin, Serin ve Serin (2011) "Çatışma Çözme ve Akran Arabuluculuğu Eğitiminin Empati Becerilerine Etkisi" adlı ve 26 öğrencinin katılıp 10 hafta süren deneysel desendeki araştırmanın verileri Empati Beceri Ölçeği Form B ile toplanmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır.

Çizelgedeki tüm desenlerin verileri incelendiğinde uzlaşma için bir akran arabulucunun olmasının değerlendirilme sorusuna verilmiş cevaplar ışığında olumlu tema olarak "disiplin" ve olumsuz tema olarak da "soruna ortak olma durumu" ile "yanlış anlaşılma" kategorilerinin sönük kaldığı görülmekte olup bireylerin; bir akran arabulucunun varlığını, psikolojinin önemli kavramlarından olan empati kavramı ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

Çizelge 3 incelendiğinde; *"Okulda veya içinde bulunduğunuz farklı bir ortamda akranlar arasında yaşanacak bir çatışma/problemde size arabuluculuk görevi verilmesi durumunu nasıl değerlendirirsiniz?"* sorusuna verilmiş cevapların olumsuz temalarından olan "sorumluluk alamama" kategorisi, aynı kategorideki toplam sayının yaklaşık %43,6'sı iken; tüm kategorilerdeki toplam sayının da yaklaşık %19,2'si olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da bize, akran arabuluculuğunun sorumluluk becerisi kazanma noktasında bireysel özgüvenin önemini ortaya çıkarmaktadır. Çizelgedeki tüm desenlerin verileri incelendiğinde de olumlu temadaki "liderlik becerisi" kategorisi %2,4 ve olumsuz temadaki "ilişkilerde zarar görme" kategorisi de %4,8'lik oran ile en az tercih edilen cevap oranları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak Çizelge 4 incelendiğinde de; *"Okulda veya içinde bulunduğunuz farklı bir ortamda akran arabuluculuğu görevini üstlenmeniz sizde en çok hangi duyguyu destekleyecektir?"* sorusuna verilmiş cevapların; totalde kategorileştirilmiş beş temel tema olan "mutluluk", "endişe", "korku", "heyecan", "stres/huzursuzluk" temalarından en fazla "mutluluk" (%27,9) ve "heyecan" (%23,2) üzerine bir yığılma olduğu görülmekte olup "korku" temasının ise %11,6'lık oran ile en az tercih edilmiş cevap olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında bireylerdeki akran arabuluculuk imajının onların yaş aralığı olan ergenlik dönemini ve bu dönemin karakteristik özelliklerini yüksek oranda yansıtmadığı ifade edilebilir. Çünkü bireyler; fikirlerinin uyuşmaması, ortak bir konuda uzlaşamama, herhangi bir konuda çıkar çatışması yaşama, gelişim özelliklerinin farklı olabilmesi gibi nedenlerden dolayı çatışma yaşayabilirler (Taştan, 2004). Bu çatışmaların çözümünün temel basamaklarından biri de "empati"dir. Empati, doğuştan getirilen bir karakter özelliği değil, sonradan kazanılan bir kazanımdır. Empati kurabilen birey sorunu temelde öz sorunu olarak algılar ve ona göre hareket eder. Lise gençliğinde empati kurabilmenin bir basamağı olarak akran arabuluculuğu önemli bir yer tutsa da bu dönemin temel özelliklerinden olan egosantrik düşüncenin, empati özelliğini gölgeleyebileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Benzer şekilde "sorumluluk alamama" düşüncesi yine bu dönemin karakteristik özelliği ile ters düşmektedir. Çünkü, bu gelişimsel dönemin temel özelliği olarak ergenlerde; "ben her şeyi yaparım, her şeyin üstesinden gelirim, bana hiçbir şey olmaz" düşüncesi hakimdir. Duyuşsal bağlamda bireylerin duygu değişimleri yaşadığı fırtınalı bir evre olarak ergenlik

döneminde ergenlerin dünyasına "mutluluk" ve "heyecan"ın hâkim olması durumu üzerinden, bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ile bu dönem arasında bir paralellik kurulabilir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında akran arabuluculuğunun, bireyin sosyal ve kişisel yaşamında önemli etki ve faydalara sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir. Akran arabuluculuğu, bireyin kişisel gelişimine katkı sağladığı gibi bireye kendi sorunlarını yönetme becerisi kazandırması noktasında da okul atmosferine olumlu katkı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla okul ortamı; daha uzlaşmacı, olumlu, pozitif ve disiplin sorunlarından ziyade eğitim öğretim odaklı bir yapıya dönüşeceği için, en başta öğrenci sonra öğretmen ve son olarak da aileler için göz alıcı bir ortama dönüşebilecektir. Okullarda özellikle de kritik bir yaşam evresi geçiren fırtınalı ergenlerin ortamı olan liselerde arabuluculuk uygulamaları; öğrenci, öğretmen, aile üçgenini de kapsayan bir yapı olduğu için bu uygulamalara bağlı oluşturulacak programlar sadece çocuğun geleceğine yönelik bir yatırım değil, aynı zamanda toplumsal barış ve huzurun sağlanması için de son derece gerekli ve önemlidir.

Bundan dolayı arabuluculuk eğitimlerinin ve çatışma çözme becerilerinin okullarda, özellikle gencecik yaşamlarını kendi soluklarıyla söndürmeye kadar varan intihar olaylarının da en sık yaşandığı liselerde, eğitimin bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir. Bu durum hem toplumsal barışın gelişmesi ve sürdürülmesi açısından, hem gencecik bireylerin hayatlarının her şeyden önce geldiği bilincinin kazanılması hem de eğitim öğretim faaliyetlerinin verimliliğinin artması açısından son derece önem arz etmektedir.

5. ÖNERİLER VE SINIRLILIK

Benzer bir çalışmayı yapacak arkadaşlara yapacağımız öneri, sosyal içerikli projelerin uygulama ve veri toplama aşamalarında zorluklarının olduğudur. Özellikle lise genç ergenlerine yönelik yapılan bu çalışma, ergenlerin duygu değişimini çok çabuk yaşayan ruh halinde olması ve "ben her şeyi yapabilir" düşüncesinde olmaları itibariyle sağlıklı verilerin toplanması ve o verilerin analiz edilip objektif sonuçların ortaya çıkarılması noktasında zorluklar yaşanabilir.

KAYNAKÇA

Charmaz, K. (2006). *The power of names. Journal of Contemporary Ethnography*, 35(4), 396-399.

Ergin, N. (1993). İntihar Girişimi Olan ve Olmayan Ergenlerin Kendini Kabul ve Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması. (Yayınlanmamış doktora tezi) Ankara: A. Ü. Sağlık Bil. Ens. Adli Psi. Bölümü.

Flick, U. (Ed.). (2013). *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. Sage.

Merriam, S. B. (2015). *Qualitative research: Designing, implementing, and publishing a study*. In Handbook of research on scholarly publishing and research methods (pp. 125-140). IGI Global.

Öktem, F., Kadayıfçı, O., Beyazova, U., Sungur, M. Z., Çipa, I., Şatıroğlu, H., & Yılmazer, T. (2000). *Ergenlik döneminde değişim: Öğrenci kitabı* [Changes in adolescence: Handbook for students]. Ankara, Turkey: Ministry of Education, Chamber of Health.

Şahin, F. S., Serin, N. B., ve Serin, O. (2011). Effect of conflict resolution and peer mediation training on empathy skills. *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 15.

Taştan, N. (2004). *Çatışma kopma ve akran arabuluculuğu eğitim programlarının ilköğretimde sınıflardaki çatışmada çatışma ve akran arabuluculuğu devamına etkisi*.

Uysal, D. & Nazlı, S. (2010). Akran Yardımcılığı Müdahalesinin Etkililiği: Balıkesir Karesi İlköğretim Okulu Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13*(23), 17-35. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50236/647958

Yıldırım, A., & Simsek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11 baskı: 1999-2018).

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ALGILARININ BAZI DEĞİŞKENLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Davut AÇAR
Hakkari Üniversitesi, 0000-0003-4877-9036
Öğr. Gör. Dr. Yusuf DİLBİLİR,
Hakkari Üniversitesi, 000-0002-4569-251X

ÖZET

Bu çalışma, lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarını ve bu algıların çeşitli demografik değişkenlerle olan ilişkisini incelemektedir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiş ve Hakkari İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullardan rastgele seçilen 111 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Bulgular, erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri konusunda kız öğrencilere göre daha geleneksel görüşlere sahip olduğunu ve medya kullanımının, cinsiyet eşitliği algılarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak ve eşitlikçi bakış açılarını teşvik etmek için eğitim ve medya içeriklerinin önemine işaret etmektedir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet rollerinin ve eşitliğinin genç nesiller arasında nasıl algılandığına dair değerli bilgiler sunarak, bu alandaki literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim ve cinsiyet eşitliği, lise öğrencileri

INVESTIGATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS ON GENDER EQUALITY IN TERMS OF SOME VARIABLES

ABSTRACT

This study examines high school students' perceptions of gender equality and the relationship between these perceptions with various demographic variables. The research was carried out using quantitative research methods using descriptive screening model and carried out on 111 students randomly selected from schools affiliated to Hakkari Provincial Directorate of National Education. Findings reveal that male students have more traditional views on gender roles than female students and that the use of media adversely affects the perceptions of gender equality. In addition, as the education level of the parents increased, it was found that the

perceptions of gender equality of their children were more positive. The results point to the importance of educational and media contents to raise awareness about gender equality and to promote egalitarian perspectives. This study aims to contribute to the literature in this field by providing valuable information about how gender roles and equality is perceived among young generations.

Key Words: Gender equality, education and gender equality, high school students

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, bireylerden cinsiyetlerine göre beklenen davranışları ve rolleri tanımlayan bir terimdir ve cinsiyetin sadece bireysel özelliklerden ibaret olmadığını, aynı zamanda sosyal yapı ve ilişkilerle de ilişkili olduğunu vurgular. Bu kavram, toplumun erkeklik ve kadınlık hallerini nasıl şekillendirdiğini ve cinsiyetler arası var olan farklılıkların nasıl meydana geldiğini açıklar. Biyolojik cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki doğal farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet ise bu farklılıkların toplum tarafından nasıl şekillendirildiğine ve sosyal eşitsizliklere nasıl yol açtığına dair bir perspektif sunar (Baştürk Akca ve Ergül, 2015).

Toplumun kültürü, kadın ve erkeğin nasıl davranması, düşünmesi ve hareket etmesi gerektiğini belirleyen sosyal kurallar içerir (Powell ve Greenkouse, 2010). Bu kurallar, insanların cinsiyetlerine göre farklı roller üstlenmelerini sağlar. İnsanlar doğuştan dişi veya erkek olabilirler, ancak büyüdükçe toplumun onlardan beklediği kız veya erkek olma şeklini öğrenirler (Terzioğlu ve Taşkın, 2008). Aile, toplum ve eğitim, kız ve erkek çocukların cinsiyet rollerini kazanmalarına ve toplumsal cinsiyet kimliklerini oluşturmalarına etki eder. Bu nedenle, kadınlar için ev işleri ve çocuk bakımı gibi görevler ön plana çıkarken, erkekler için iş hayatı aile hayatından daha öncelikli olur (Powell ve Greenhause, 2010).

Toplum tarafından kadın ve erkeğe atfedilen cinsiyet özellikleri oldukça farklıdır. Erkekler için atılgan, korkusuz, akılcı, güvenli, bağımsız, soğukkanlı, ihtiraslı, güçlü, katı ve saldırgan roller uygun görülürken, kadınlar için sevecen, duygusal, hassas, bağımlı, şefkatli, boyun eğen, narin ve bakım veren roller ön plana çıkar (DeLisi ve Soundranayagam 1990; Sunar 1982).

Geleneksel roller açısından bakıldığında, kadın ev işlerinden sorumlu ve iş hayatında pasif bir rol üstlenirken, erkek evin geçiminden ve reislikten sorumlu olarak tanımlanır. Eşitlikçi yaklaşımda ise ailevi, mesleki, evlilik, sosyal ve eğitim yaşamında kadın ve erkeğin sorumluluklarını eşit olarak paylaşması savunulur. Bu bakış açısına göre, her iki cinsiyet de potansiyellerini tam olarak kullanabilmeli ve toplumun tüm alanlarında eşit haklara sahip olmalıdır (Akın ve Demirel 2003; Baykal 1991).

Toplumda kadına ve erkeğe yüklenen geleneksel roller, birçok alanda ayrımcılığa ve eşitsizliğe yol açmaktadır. Bu roller, erkeğe kadından daha fazla değer verilmesine ve kadınların ikinci plana atılmalarına sebep olur. Eşitsizlik özellikle kararlara katılım, seçme özgürlüğü, sağlık hizmetlerinden faydalanma, çalışma/fırsat eşitliği, eşit işe eşit ücret, eğitim ve meslek seçiminde belirgindir (Zeyneloğlu, 2008; Alisbah, 2012). Çalışma, aile yaşamı ve toplumsal yaşam alanlarında yaşanan bu ayrımcılık ise kadınların toplumsal statüsünü olumsuz etkilemekte ve kadını incinebilir duruma getirmektedir (Akın ve Demirel, 2003).

Toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması ve daha eşitlikçi bir toplum için çalışmalar yapılması oldukça önemlidir. Bu, kadınların potansiyellerini tam olarak kullanabilmelerine ve toplumun tüm alanlarında eşit haklara sahip olmalarına olanak sağlayacaktır. Bunun için sosyal yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanmaya çalışılması ve toplumsal farkındalığın artırılması için toplumda yer alan bireylerin toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin görüşlerinin alınması önemli görülmektedir (Yanıkkerem vd., 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, günümüzde hem Türkiye'de hem de dünya genelinde önemli bir olgu olduğu söylenebilir. Bu konudaki algılar, bireylerin tutumlarını ve davranışlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle, lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarını incelemek, gelecekte daha eşitlikçi bir toplum inşa etmek için büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarını çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Yapılacak bu araştırmanın akademik olarak literatüre önemli katkılar sunması öngörülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, etkili araştırma yöntemlerinden biri olan detaylı tarama modelini kullanmaktadır. Tarama modelleri, mevcut veya geçmişteki olayları ve olguları, herhangi bir müdahalede bulunmaksızın sistematik bir şekilde tanımlamayı hedefler. Bu betimsel model, içerisine alınan konuları, kişilikleri veya nesneleri vb., onların doğal ortamı içinde anlamaya ve tanımlamaya yönelikti (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu-Evren Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini Hakkari İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullara giden ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 111 lise öğrenci amaçlı rastgele örneklem seçimi ile alınmış olup çalışmaya ilişkin demografik verilere Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırılan Gruba Ait Genel Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	**Grup**	**n**	**%**
Cinsiyetiniz?	Erkek	48	43,2%
	Kadın	63	56,8%
Sınıfın Düzeyiniz?	10,00	31	27,9%
	11,00	58	52,3%
	12,00	22	19,8%
Algılanan Akademik Başarınız?	Orta	41	36,9%
	İyi	56	50,5%
	Çok iyi	14	12,6%
Kendinize Ait Odanız Var Mı?	Evet	74	66,7%
	Hayır	37	33,3%
Çocukluğun Geçtiği Ortam	Mahalle Hayatı	81	73,0%
	Köy Hayatı	11	9,9%
	Apartman- Site Hayat	19	17,1%
Günlük Tel, TV, Blg vb. Ekranlara Ayrılan Süre	0-2 saat	31	27,9%
	2-4 saat	43	38,7%

	4-6 saat	37	33,3%
Ailenin Gelir Durumu	Gelir giderden daha azdır	26	23,4%
	Gelir ile gider aynıdır	62	55,9%
	Gelir giderden daha çoktur	23	20,7%
Kız Kardeş Sayısı? (Siz hariç)	,00	13	11,7%
	1,00	30	27,0%
	2,00	32	28,8%
	3,00	36	32,4%
Erkek Kardeş Sayısı? (Siz hariç)	,00	18	16,2%
	1,00	42	37,8%
	2,00	20	18,0%
	3,00	31	27,9%
Ailenizin Kaçıncı Çocuğusunuz?	1,00	33	29,7%
	2,00	17	15,3%
	3,00	61	55,0%
Baba Eğitim Düzeyi?	İlköğretim	43	38,7%
	Ortaöğretim	36	32,4%
	Üniversite	32	28,8%
Anne Eğitim Düzeyi?	Oku yazar değil	29	26,1%
	İlköğretim	57	51,4%
	Ortaöğretim	25	22,5%

2.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinde araştırmada kullanılmak üzere Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği (TCEÖ) ve demografik bilgi formundan yararlanılmıştır. Veriler toplanmadan önce ölçeği uyarlayan ve geliştiren bilim insanlarından gerekli izinler e-mail aracılığıyla alınmıştır. Veri toplama araçları katılımcılara "Google Form" üzerinden online olarak ulaştırılmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği

Ölçek bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarını değerlendirmek amacıyla Gözütok vd., (2017) tarafından geliştirilmiştir. 13 maddeli toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğindeki 1, 6, 7, 9, 10, 11, 12 ve 13 numaralı maddeler "erkeği üstün gören anlayışa (EÜGA)" ilişkin bilgi verirken; 2, 3, 4, 5 ve 8 numaralı maddelerden oluşan diğer faktör ise "kadını erkeğe bağımlı kılan anlayışla (KEBKA)" ilgili bilgi sağlamaktadır. EÜGA alt boyutundan alınabilecek toplam puanlar 8-40 arasında olup yüksek puan almak erkeğin kadından üstünlüğü ve erkek egemenliğinin kabulü anlamına gelmektedir. KEBKA alt boyutundan alınabilecek toplam puanlar ise 5-25 arasında olup bu alt boyuttan yüksek puan almak aile içi ilişkide kadının erkeğe bağımlılığı, kadının kocasından izin alarak hareket etmesi gerektiğiyle ilgili görüş anlamına gelmektedir. Ölçek, ifadeleri "kesinlikle katılıyorum (5), katılıyorum (4), kısmen katılıyorum (3), katılmıyorum (2), kesinlikle katılmıyorum (1)" olmak üzere 5'li likert tipindedir.

Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formunda katılımcı öğrencilerle ilgili; cinsiyet, sınıf düzeyi, kendi gözünde eğitim öğretimdeki akademik başarı düzeyi, kendisine ait odasının olup olmaması, çocukluğunun geçtiği ortam, günlük telefon ve bilgisayar gibi ekranlara ayırdığı toplam süre,

ailesinin maddi durumu, kız ve erkek kardeş sayıları, ailesinin kaçıncı çocuğu olduğu ve anne-baba eğitim düzeylerine dair demografik sorular sorulmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Demografik veri formunun değerlendirilmesinde katılımcıların demografik değişken özellikleri için sayı ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Çalışmada bazı demografik değişkenlere göre lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda görüşlerini bel durumunda değişim olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmadaki ölçek ve alt boyutlara verilen cevapların toplam puanları sürekli değişkenleri oluşturmuş olup bu puanlar dikkate alınarak hesaplama yapılmıştır. Ölçek sorularının güvenirlik (reliability) analizi kapsamında "Cronbach's Alpha katsayıları" hesaplanmış olup EÜGA için 85,6 ve KEBKA için ise 78,6 olarak bulunmuştur. Sürekli ölçümlerin normal dağılıp dağılmadığına Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) katsayılarına bakılarak karar verilmiş olup değerler Çizelge 2' verilmiştir.

Çizelge 2. Normallik Testine Ait Bulgular

Alt boyut	Skewness İstatistiği	Kurtosis İstatistiği
EÜGA	,968	,622
KEBKA	,324	-,615

Çizelge 2' de görüldüğü gibi ölçek ve alt boyutları için çarpıklık ve basıklık katsayıları ±1,5 aralığında olduğunda, ölçümlerin normal dağıldığı varsayılıp parametrik testler uygulanabilir (Tabachnick vd., 2007). Her bir değişken için katılımcı gruplarına göre ölçek puanlarının karşılaştırılmasında "Bağımsız örneklem T-testi" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" yapılmıştır. İkiden fazla grup olması durumunda farklılık gösteren grupları tespit etmede Duncan testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. TCEÖ ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı veriler Çizelge 3'te bulunmaktadır.

Çizelge 3. Ölçek Alt Boyutlarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Boyut	Min	Max	$\bar{X}$	Ss
EUGA	8,00	32,00	14,49	5,74
KEBKA	5,00	23,00	12,71	4,30

Çizelge 3 incelendiğinde öğrencilere ait ortalama EUGA skorunun 14.49±5.74 ve KEBKA skorunun ise 12.71±4.30 olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, yapılan analizler sonucunda lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının bazı demografik değişkenlere göre anlamlı farklılaşma olup olmadığı incelenmek istenmiştir. Yapılan T testi ve ANOVA analizleri ile Duncan çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gruplar arası istatistiksel olarak anlamlı farklılığın gözlendiği değişkenlere ait bulgular Çizelge 4' te verilmiştir.

Çizelge 4. Bağımsız değişken grupları arasında anlamlı farklılığın belirlendiği değişkenlere ait bulgular

Değişken	n	EUGA	KEBKA
Cinsiyet			
Erkek	48	17,69±6,26	14,15±4,65
Kadın	63	12,05±3,82	11,62±3,69
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,30
T		5,505	3,192
p		,001*	,002*
Ekran Kullanımı			
0-2 saat	31	a12,94±4,27	a11,39±3,88
2-4 saat	43	a13,51±5,11	ab12,67±4,1
4-6 saat	37	b16,92±6,75	b13,86±4,64
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		5,499	2,898
p		,005*	,049*
Kız Kardeş Sayısı			
0	13	13,85±4,6	a10,77±3,14
1	30	12,37±3,83	ab11,23±3,91
2	32	15,56±7,09	bc13,47±4,86
3 ve üzeri	36	15,53±5,76	c13,97±3,97
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		2,267	3,677
p		,085	,014*
Baba Eğitim Düzeyi			
İlköğretim	43	15,33±5,23	b13,74±4,11
Ortaöğretim	36	14,33±5,89	ab12,97±4,35
Üniversite	32	13,53±6,21	a11,03±4,11
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		,916	3,949
p		,403	,022*
Anne Eğitim Düzeyi			
Oku yazar değil	29	b16,69±6,69	b15,07±4,51
İlköğretim	57	a13,84±5,05	a11,95±3,72
Ortaöğretim	25	a13,4±5,55	a11,72±4,42
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		3,059	6,514
p		,048*	,002*

*:p<,05 olup ilgili gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır

Çizelge 4, farklı grupları belirlemek açısından incelendiğinde;

Katılımcı öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının cinsiyete göre değişiminin belirlenmesi için yapılan T testine ait bulgulara bakıldığında hem erkeği üstün gören anlayış hem de kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış bakımından erkeklerin, kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldığı görülmüştür (p<,05).

Katılımcı öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının günlük telefon, televizyon, bilgisayar vb. ekranlara ayrılan süreye göre değişiminin belirlenmesi için yapılan ANOVA

testine ait bulguları incelendiğinde 4-6 saat ekranlara süre ayıran öğrencilerin hem EUGA hem de KEBKA alt boyutlarında diğer sürelerden farklı olarak daha yüksek puan alındıkları görülmüştür (p<,05).

Katılımcı öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının kız kardeş sayısına göre değişiminin belirlenmesi için yapılan ANOVA testine ait bulgulara bakıldığında kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış bakımından istatistiksel olarak farklılık görülmüştür (p<,05). Duncan çoklu karşılaştırma test sonuçlarına bakıldığında genel olarak kız kardeş sayısı arttıkça kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış alt boyutuna ait puanın da arttığı görülmüştür. Diğer yandan EUGA alt boyutunda ise kız kardeş sayısına göre farklılık gözlenmemiştir (p>,05).

Katılımcı öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının baba eğitim düzeyine göre değişiminin belirlenmesi için yapılan ANOVA testine ait bulgulara bakıldığında kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış bakımından istatistiksel olarak farklılık görülmüştür (p<,05). Duncan çoklu karşılaştırma test sonuçlarına bakıldığında genel olarak baba eğitim düştükçe kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış alt boyutuna ait puanın da arttığı görülmüştür. Diğer yandan EUGA alt boyutunda ise baba eğitim düzeyine göre farklılık gözlenmemiştir (p>,05).

Katılımcı öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının anne eğitim düzeyine göre değişiminin belirlenmesi için yapılan ANOVA testine ait bulgulara bakıldığında hem EUGA hem de KEBKA alt boyutlarında anne eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak farklılık görülmüştür (p<,05). Duncan çoklu karşılaştırma test sonuçlarına bakıldığında her iki alt boyut puanlarının, okuryazar olmayan annelerin çocuklarında anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışma kapsamında katılımcı öğrencilerle ilgili toplumsal cinsiyet eşitliği algısının; sınıf düzeyi, algılanan akademik başarı, kendisine ait odasının olup olmaması, çocukluğun geçtiği ortam, ailenin gelir düzeyi, erkek kardeş sayısı ve ailenin kaçıncı çocuğu olduğu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Bağımsız Değişken Grupları Arasında Anlamlı Farklılığın Belirlenmediği Değişkenlere Ait Bulgular

Değişken	**n**	**EUGA**	**KEBKA**
Sınıf Düzeyi			
10	31	13,77±5,55	12,03±4,48
11	58	14,31±5,85	13,1±4,14
12	22	15,95±5,67	12,64±4,55
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		,987	,627
p		,376	,536
Algılanan Akademik Başarı			
Orta	41	15,2±5,38	13,29±4,5
İyi	56	14,34±5,78	12,82±4,09
Çok iyi	14	13±6,62	10,57±4,16
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		,799	2,171
p		,452	,119
Kendine Ait Oda Varlığı			
Evet	74	14±5,59	12,18±4,25

Hayır	37	15,46±5,97	13,78±4,25
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
T		-1,267	-1,879
p		,208	,064
Çocukluğun Geçtiği Yer			
Mahalle Hayatı	92	14,58±5,74	12,75±4,29
Apartman Site Hayat	19	14,05±5,83	12,53±4,49
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
T		,361	,205
p		,719	,838
Gelir Düzeyi			
Gelir giderden daha azdır	26	15,04±6,64	13,85±4,3
Gelir ile gider aynıdır	62	13,69±4,43	12,18±4,02
Gelir giderden daha çoktur	23	16±7,43	12,87±4,93
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		1,529	1,409
p		,221	,249
Erkek Kardeş Sayısı			
0	18	13,28±5,06	12,78±4,56
1	42	14,45±6,17	12,48±4,34
2	20	12,7±4,41	12±3,85
3 ve üzeri	31	16,39±5,91	13,45±4,46
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		2,111	,525
p		,103	,666
Ailenin Kaçıncı Çocuğu			
1	33	13,64±4,97	11,73±3,96
2	17	14,71±5,91	14,18±4,25
3 ve üzeri	61	14,89±6,1	12,84±4,42
Toplam	111	14,49±5,73	12,71±4,3
F		,518	1,907
p		,597	,154

Çizelge 5 incelendiğinde, yapılan analizler sonucunda öğrencilere ait çizelgedeki değişkenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği algısı ile ilgili anlamlı bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir (p>,05).

4. Sonuçlar ve Tartışma

Araştırma sonuçları, erkek lise öğrencilerinin genel olarak toplumda erkeği kadından üstün gördükleri ve kadının erkeğe bağımlı olduğu algısına sahip olduklarını göstermektedir. Bu bulgular, toplumsal cinsiyet rollerinin ve algılarının, tarihsel ve kültürel evrim sürecinde nasıl şekillendiğini ve günümüze kadar nasıl devam ettiğini yansıtmaktadır. Özellikle, ataerkil yapının güçlenmesi ve kadınların ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarında erkeklere oranla daha dezavantajlı konumda olmaları, bu algının kök salmasında önemli bir rol oynamaktadır (Walby, 2014). Erkeklerin kadınlara göre daha üstün kabul edilmesi, kadın ve erkek arasındaki işbölümünün toplumsal yapılar içerisinde nasıl işlediğini ve bu durumun bireylerin cinsiyet rollerine ilişkin algılarını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir (Özçatal, 2011). Ayrıca, erkek

ve kadın arasındaki bu algılanan üstünlük ve bağımlılık ilişkisinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamında önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltma yönünde atılacak adımların, bu algıları değiştirmeye yönelik olması gerektiği vurgulanmalıdır. Erkek ve kadın rollerinin daha eşitlikçi bir perspektiften yeniden tanımlanması ve genç nesillere bu yönde eğitimler verilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir.

Ayrıca ergenleri toplumsal cinsiyet rolleri üzerine yapılan çalışmalarda, ergenlerin genel olarak fiziksel, sosyal ve bilişsel değişimler yaşamasına rağmen, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının gelenekselleştiği yönündedir (Hill ve Lynch, 1983). Lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla geleneksel görüşe hakim olduğu sonucuna varılmıştır. Dotti-Sani ve Quaranta (2017) 36 farklı ülkede yaptıkları çalışmada, kız ergenlerin erkek ergenlere oranla cinsiyet açısından daha eşitlikçi bir yaklaşım benimsemediklerini belirlemişlerdir. Bu sonuç toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalık eğitimlerinin öncelikli olarak erkekler temelinde yürütülmesi gerektiği inancını (Savaş, 2018) desteklemektedir.

Katılımcıların günlük olarak telefon, televizyon gibi ekrana ayırdıkları süre arttıkça, erkeği üstün gören ve kadının erkeğe bağımlı olduğu anlayışlarında artış olduğu tespit edilmiştir. Uluslararası araştırmalar, televizyonun toplumsal cinsiyet temsilleri üzerindeki etkisine dair geniş bir literatür sunmaktadır. Benzer şekilde yapılan araştırmalar, televizyon dizilerinde kadınların yeterli çeşitlilik ve derinlikte temsil edilmediğini, dizilerdeki kadın karakterler üzerinden verilen mesajların güncel kadın profilini etkileyebileceğini belirtmektedir. Bu çalışmalar, medyanın toplumsal cinsiyet rollerini nasıl şekillendirdiğine ve kadınların medyadaki temsilinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl pekiştirdiğine dair önemli kanıtlar sunmaktadır (Atkin, 1991).

Ülkemizde ve dünya genelinde medya, kadınları belirli kalıp roller içinde temsil etmeye devam etmektedir. Akın (2007) göre, reklamlar ve diziler genellikle kadınları ya arzu nesnesi olarak ya da "evinin hanımı" ve "eşinin ve çocuklarının bakıcısı" olarak göstermektedir. Bu temsiller, toplumun kadınlardan beklediği rolleri pekiştirirken, kadının insan haklarının kullanımını engelleyebilir, hatta temel yaşam haklarını bile elinden alabilir. Adaçay (2018) ve Browne (2014) gibi çalışmalar, medyanın toplumun kültürel ve sosyal yapısını belirlemede ve toplumsal yargıları şekillendirmede önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ward ve Grower (2020) ise, çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmede medyanın aile kadar etkili olduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesinde temel bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bulgular, medyanın toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizlikleri üzerindeki etkisinin kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Katılımcıların kız kardeşlerinin sayısı arttıkça, kadının erkeğe bağımlı olduğu algısında artış tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde araştırmanın bu sonucuna paralel bir sonucu olan araştırmaya ulaşılamamıştır. Fakat çocukların cinsiyet rolünde ilişkin algısında etkili faktörlerden birinin kardeş olduğu söylenebilir (Stoneman vd., 1986). Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri davranışlar, büyük ve küçük kardeşler arasında, ayrıca erkek ve kız çocukları arasında farklılık göstermektedir. Ebeveynler, genellikle ilk çocuklarında toplumsal değer ve yargılara daha fazla önem verirken, sonraki çocuklara daha esnek ve özerk

davranabilmektedir. Bu durum, büyük çocukların toplumsal değer ve yargılarla daha sıkı bir şekilde büyümesine, küçük çocukların ise büyük kardeşlerini rol model olarak alarak cinsiyete özgü davranışları öğrenmesine yol açmaktadır (Coşgun, 2002). Rust ve diğerleri (2000), tarafından yapılan bir araştırmada, büyük kardeşlerin, kendilerinden üç yaş küçük kız ve erkek kardeşlerinin cinsiyet rolü gelişimini nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu çalışmada, kardeşi olmayan çocuklar ile karşılaştırıldığında, aynı cinsiyetten kardeşi olan çocukların daha az, farklı cinsiyetten kardeşi olan çocukların ise daha fazla genellemeci davranışlarda bulunduğu gözlemlenmiştir. Yapılan başka bir çalışmada da, karşı cinsten kardeşi olan çocukların daha az genellemeci etkinliklerde bulunduğunu ve büyük kardeşlerin cinsiyet genellemeci küçük kardeşler üzerinde etkili olabileceğini bulmuştur (McHale vd., 2004). Bu bulgular, kardeşlerin cinsiyetinin, küçük kardeşlerin cinsiyet kalıpyargıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve kardeşler farklı cinsiyetteyse, küçük kardeşlerin daha az tutuk davranışlarda bulunduğunu göstermektedir (Yağan-Güder & Güler-Yıldız, 2016).

Katılımcıların babalarının eğitim düzeyi düştükçe kadının erkeğe bağımlı olduğu algılarında artış olduğu gözlenmiştir. Ayrıca katılımcıların annelerinin okuryazar olmaması durumunda ise toplumda erkeği kadından üstün görme algılarında ve kadını erkeğe bağımlı olma algısında artış olduğu belirlenmiştir. Türkmen ve Alptekin (2020) yılında yaptığı çalışmada, ergenlerin anne babalarının eğitim seviyeleri ile toplumsal cinsiyet eşitliği algıları arasında anlamlı bir fark tespit edememişlerdir. Esen ve diğerleri (2018) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise ergenlerin anne babalarının eğitim seviyesinin yükselmesi onların daha eşitlikçi ve geleneksel düşünce tarzından uzaklaştırdığı yönündedir.

Bu durum eğitimin bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ve eşitlikçi bakış açılarına etkisi üzerine yapılan araştırmalar, eğitimli insanların yeni fikirlere daha açık olduklarını ve içinde bulundukları kültürden ile toplumdan daha az etkilenme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır (Kodan, 2013). Yılmaz ve diğerleri (2009) tarafından yapılan bir çalışma, eğitim düzeyinin artmasının, özellikle üniversite düzeyinde eğitim alınmasının, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin çağdaş bir bakış açısı kazanmalarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin belirleyicisi olabilmelerine olanak sağladığını belirtmektedir**.**

Bunun dışında araştırmaya katılan lise öğrencilerinin sınıf düzeylerinin, algılanan akademik başarılarının, kendisine ait odasının olmasının, çocukluğunun geçtiği yerin, erkek kardeş sayısının, ailede yer aldığı çocuk sıralamasının ve ailesinin gelir düzeyinin toplumsal cinsiyet algısında anlamlı bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir. Türkmen ve Alptekin (2020) yaptıkları çalışmada ergenlerin annelerinin çalışma durumlarının onların cinsiyet tutumlarını etkilemediğini, Esen vd. (2018) ise yaptıkları çalışmada anneleri çalışan öğrencilerin cinsiyet tutumlarının daha eşitlikçi olduğu yönündedir.

5. Öneriler

Bu araştırmanın bulguları, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalığın artırılmasına yönelik önlemlerin alınmasının önemini vurgulamaktadır. Öncelikle, eğitim programlarına, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitlik konusunda daha çağdaş ve eleştirel düşünebilmelerini sağlayacak içeriklerin dahil edilmesi önerilmektedir. Özellikle erkek öğrencilere yönelik olarak, cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına dair konuların işlenmesi, bu öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha eşitlikçi bir bakış açısına sahip olmalarını sağlayabilir. Ayrıca, medyanın toplumsal cinsiyet temsilleri üzerindeki etkisinin azaltılması

için, medya kuruluşlarına cinsiyet eşitliğini destekleyici içerikler üretmeleri konusunda teşvikler sunulmalı ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ebeveynlere yönelik olarak, çocuklarına cinsiyet eşitliği değerlerini aktarabilmeleri için eğitim ve bilinçlendirme programları düzenlenmelidir. Son olarak, toplumun her kesimine yönelik geniş çaplı cinsiyet eşitliği kampanyaları yürütülerek, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitliği konusunda genel bir farkındalık ve duyarlılık oluşturulmalıdır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Adaçay, R. (2018). *Medyanın toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akın, A. (2007). *Medya ve toplumsal cinsiyet: Kalıp rollerin pekiştirilmesi*. Ankara: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Akın, A., Demirel, S. (2003). Toplumsal cinsiyet kavramı ve sağlığa etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi Halk Sağlığı Özel Ek, 25*(4): 73-82.

Alisbah Tuskan, A. Toplumsal cinsiyet toplumda kadına biçilen roller ve çözümleri. *TBB. 2012; 25*(99): 445-9.

Atkin, D., & Fife, M. (1993). The role of race and gender as determinants of local TV news coverage. *Howard Journal of Communications*,

Baştürk Akca, E., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları ve Siber Zorbalık Deneyimleri: Ankara Örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition, 5*(10).

Baykal, S. (1991). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 1*(2): 66-75.

Browne, N. (2014). *Toplumsal cinsiyet ve medya*. New York: Routledge.

Coşgun, O. (2002). Kardeş etkileşimleri ve cinsiyet rolleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35*(1-2), 89-98.

De Lisi, R., Soundranayagam, L. (1990). The conceptual structure of sex role stereotypes in college students. *Sex Roles, 23*: 593-611.

Dotti Sani, G. M., & Quaranta, M. (2017). The best is yet to come? Attitudes toward gender roles among adolescents in 36 countries. *Sex Roles*, *77*(1-2), 30-45.

Esen, E., Öztürk, B., & Siyez, D. M. (2018). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği ergen formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, *6*(12), 144-173.

Gözütok, F. D., Toraman, Ç., & Acar-Erdol, T. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin (TCEÖ) geliştirilmesi. *İlköğretim Online, 16*(3), 1036-1048.

Henderson, L., Greenberg, B., & Atkin, D. (1980). Social roles in television programming. *Journal of Broadcasting, 24*(4), 467-476.

Hill, J. P., & Lynch, M. E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence. In Girls at puberty: *Biological and psychosocial perspectives* (pp. 201-228). Boston, MA: Springer US.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. bs.). *Ankara: Nobel Yayıncılık*.

Kodan, H. (2013). Eğitimli bireylerin toplumsal değişime katkıları. *Eğitim Araştırmaları Dergisi, 13*(1), 34-47.

McHale, S. M., Kim, J. Y., Whiteman, S. D., & Crouter, A. C. (2004). The effects of sibling gender on siblings' interpersonal behaviors and dyadic outcomes. *Social Development, 13*(2), 228-241.

Özçatal, M. (2011). *Toplumsal Cinsiyet ve İşbölümü*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Powell, G.N. ve Greenhaus, J.H. (2010). Sex, Gender, and Decisions at The Family - Work Interface. *Journal of Management. 36* 4,1011-1039.

Rust, J., Golombok, S., Hines, M., Johnston, K., & Golding, J. (2000). The role of brothers and sisters in the gender development of preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, *77*(4), 292-303.

Sunar, D. (1982). Female stereotypes in United States and Turkey. *Journal of Cross Culturel Psychology, 13*: 445-460.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics*. Pearson.

Terzioğlu, F. ve Taşkın, L. (2008). Kadının Toplumsal Cinsiyet Rolünün Liderlik Davranışlarına ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları. C.Ü. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 12,2,*62-67.

Türkmen, D. ve Alptekin, G. (2020). Ergenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumlarının belirlenmesi: Eskişehir örneği. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS),2*(2), 608-629.

Walby, S. (2014). Theorizing patriarchy. Oxford: Basil Blackwell.

Ward, L. M., & Grower, P. (2020). Media and the development of gender role stereotypes. Annual Review of Psychology, 71, 517-541.

Yağan Güder, S., & Güler Yıldız, T. (2016). Kardeşler arasındaki cinsiyet farklılıklarının sosyal davranışlar üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 31*(77), 88-99.

Yanıkkerem, E., Topsakal, Ö., & Asuman, B. O. Z. (2020). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği tutumlarının incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *10*(2), 164-171.

Yılmaz, V., Demir, A., & Yılmaz, E. (2009). Eğitimin toplumsal cinsiyet rollerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 97-112.

Zeyneloğlu S. *Ankara'da hemşirelik öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları* [Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2008.

ATRİBUTİV İSİMLƏRLƏ SİFƏTİN FƏRQLƏNDİRİLMƏSİNDƏ TƏLİM ÜSULLARINDAN İSTİFADƏ İMKANLARI

f.ü.f.d. dosent, **Rəhilə Hümmətova**
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü,
ORCİD 0000-0003-2521-6361

Açar sözər: ismin hallanması, adlıq hal, sifət, atributivləşmə, substantivləşmə

ÖZET

Məlum həqiqətdir ki, bilik insanın müdrik, güclü şəxsiyyət kimi formalaşmasında vasitə rolunu oynayır. Müasir dünyamız təhsilin, müasir texnikanın uğurlu nailiyyətlərinə əsaslanır. Ölkəmizin təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə uğurlu inteqrasiyasını təmin etmək üçün çox ciddi dəyişikliklər və islahatlar aparılır. Aparılan bu islahatların əsas qayəsi cəmiyyətimizə savadlı, sağlam, demokratik fikirli, məntiqli və tənqidi düşünməyi bacaran, fikir və düşüncələrini müstəqil şəkildə bildirən şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Təhsilalanların maraq və fəaliyyətinin təmin olunması, dilə bir sistem kimi yiyələnməsi təlim prosesində tətbiq olunan pedaqoji üsullardan, yeniləşən metodlardan asılıdır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün hər bir mövzunun, nitq hissələrinin tədrisində aktual problemlər müəyyənləşdirilməli, təlimin səmərəliliyinin təmin edilməsində fəal pedaqoji vasitələrin, metodların rolu düzgün dəyərləndirilməli, şagird fəallığı, müstəqil düşünməyə imkan yaradacaq, onları tədqiqatçıya çevirəcək vasitələr əvvəlcədən nəzərə alınmalıdır. Məqalədə əsas nitq hissələrinin mərkəzində duran ismin hal kateqoriyası, adlıq halda olan isimlərin sintaktik vəzifəsi, atributiv isimlər və onların öz lüğəvi məna və məzmununu qoruduğu zaman təyin vəzifəsində çıxış edən sifətlərlə oxşar, fərqli cəhətləri araşdırılmış, substantivləşmə haqqında da əlavə məlumat verilmişdir. Bu məqsədlə müqayisə üsulundan, daha sonra Venn diaqramından istifadə edilmiş, klaster, beyin həmləsi, alqoritm, linqvistik eksperiment kimi üsullardan da istifadə etmək məsləhət bilinmişdir.

DISTINGUISHING ADJECTIVES WITH ATTRIBUTATIVE NOUNS OPPORTUNITIES TO USE TRAINING METHODS

Key words: noun case, nominative case, adjective, attributive, substantive

ABSTRACT

It is a well-known fact that knowledge plays the role of a tool in the formation of a person as a wise and strong personality. Our modern world is based on successful achievements of

education and modern technology. Very serious changes and reforms are being carried out to ensure the successful integration of the education system of our country into the world education system. The main goal of these reforms is to form an educated, healthy, democratic-minded, logical and critical thinking personality in our society, who expresses his thoughts and ideas independently. Ensuring the interest and activity of learners, mastering the language as a system depends on the pedagogical methods applied in the learning process, innovative methods. In order to achieve the set goal, the actual problems in the teaching of each topic and parts of speech should be determined, the role of active pedagogical tools and methods in ensuring the effectiveness of training should be correctly evaluated, student activity, tools that will enable independent thinking and turn them into researchers should be taken into account in advance. In the article, the case category of the noun at the center of the main parts of speech, the syntactic function of the nouns in the nominative case, attributive nouns and their similarities and differences with the adjectives acting in the role of designation when they retain their lexical meaning and content, and additional information about substantivization is provided. For this purpose, the method of comparison, then the Venn diagram was used, and it was recommended to use methods such as cluster, brainstorming, algorithm, linguistic experiment.

GİRİŞ. Azərbaycan xalqının, dövlətinin tam müstəqillik əldə etdiyi, torpaqlarımızın azad edildiyi indiki dövrdə hərtərəfli inkişaf etmiş, elmi, siyasi, fəlsəfi fikir və düşüncələrini yüksək tribunalarda səsləndirməyi bacaran gənc nəslin tərbiyə olunmasına ehtiyac ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dilini nəzəri, eyni zamanda praktik olaraq öyrədilməsini vacib məsələ kimi qarşıya qoyur. Hər hansı bir dili elmi və praktik şəkildə öyrənmək üçün dilə bütöv bir sistem halında yanaşılmalıdır. Dilin sistem halında mənimsədilməsinə aparan yollardan ən əsası təlimin məzmunun yenilənməsidir. Bu günün təhsili olduqca mühüm pedaqoji prinsiplərə (demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, inteqrasiya, fərdiləşdirmə, diferensiallaşdırma) söykənərək şagirdlərin mənafeyinə, onun gələcək maraq və fəaliyyətinə xidmət edir.

ARAŞDIRMA. Məlum həqiqətdir ki, bilik insanın müdrik, güclü şəxsiyyət kimi formalaşmasında vasitə rolunu oynayır. Müasir dünyamız təhsilin, müasir texnikanın uğurlu nailiyyətlərinə əsaslanır. Ölkəmizin təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə uğurlu inteqrasiyasını təmin etmək üçün çox ciddi dəyişikliklər və islahatlar aparılır. Aparılan bu islahatların əsas qayəsi cəmiyyətimizə savadlı, sağlam, demokratik fikirli, məntiqli və tənqidi düşünməyi bacaran, fikir və düşüncələrini müstəqil şəkildə bildirən şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Təhsilalanların maraq və fəaliyyətinin təmin olunması, dilə bir sistem kimi yiyələnməsi təlim prosesində tətbiq olunan pedaqoji üsullardan, yeniləşən metodlardan asılıdır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün hər bir mövzunun, nitq hissələrinin tədrisində aktual problemlər müəyyənləşdirilməli, təlimin səmərəliliyinin təmin edilməsində fəal pedaqoji vasitələrin, metodların rolu düzgün dəyərləndirilməli, şagird fəallığı, müstəqil düşünməyə imkan yaradacaq, onları tədqiqatçıya çevirəcək vasitələr əvvəlcədən nəzərə alınmalıdır.

Ümumi qrammatik kateqoriyalardan biri də hal kateqoriyasıdır. “İsmin hal dəyişmələrinin dildə böyük rolu var. Maddi varlığın əsasını təşkil edən əşya və onun hərəkəti iki əsas nitq hissəsi– isimlər və feillər vasitəsilə ifadə olunur”. (5,61) Hal kateqoriyası söz birləşmələrində və ya cümlədə adların başqa sözlərə olan müxtəlif münasibətini ifadə edir. Bu müxtəliflik isimlərin cümlədə ayrı-ayrı vəzifə daşımasından yaranır. Belə ki, müxtəlif vəzifələri daşımaq üçün isim cümlədə digər nitq hissələri ilə, xüsusən feillərlə sintaktik əlaqəyə girməlidir. Yəni felin və başqa sözlərin tələbinə görə cümlənin obyekti olmaq üçün isimlər öz formalarını, şəkillərini

dəyişməli olur. Məs.: 1. *Yusif məktubu atasına göndərdi; 2. Biz sahildən gəlirik; 3. Kitabın üzü cırılmışdı.* Cümlələrdəki isimlərin hansı sözün tələbinə görə dəyişdiyini izləyək:
Yusif göndərdi _____ nəyi? (məktubu)
Yusif göndərdi _____ kimə? (atasına)
Biz gəlirik _____ haradan? (sahilldən)
Kitabın _____ nəyin? (üzü)
Məlum olur ki, birinci cümlədə *göndərdi* felinin tələbinə görə *məktubu* təsirlik, *atasına* yönlük; ikinci cümlədə *gəlirik* felinin tələbinə görə *sahildən* çıxışlıq, üçüncü cümlədə *üzü* sözünün (isim) tələbinə görə *kitabın* yiyəlik halda işlənib. Deməli, isimlərin öz formasını dəyişməsi cümlədə əlaqəyə girdiyi sözün tələbi ilə baş verir. Hər hansı hal dəyişməsinin məcmuyu hallanma adlanır. Qrammatik kateqoriya olmaq etibarilə hal kateqoriyası morfoloji yolla (şəkilçilərlə) ifadə olunur. Həmin şəkilçilər vasitəsilə ismin müxtəlif cümlə üzvü olması, müxtəlif cümlə üzvləri ilə əlaqəsi müəyyənləşir. Ümumiyyətlə, hallanma qrammatikanın həm morfologiya şöbəsinə, həm də sintaksisə aid olan məsələlərindəndir. Morfologiya bəhsində ismin hal şəkilçilərindən və növlərindən, hallanma sistemindən bəhs olunursa, sintaksisdə həmin şəkilçilər vasitəsilə ismin müxtəlif cümlə üzvü olması, müxtəlif məzmunlar ifadə etməsi üçün başqa sözlərlə əlaqə yaratmasından söhbət açılır. Buna görə də ismin hal kateqoriyasından bəhs edilərkən onların morfoloji xüsusiyyətləri ilə bərabər, bəzi sintaktik funksiyalarını da açıqlamaq lazım gəlir. Bu da öz-özlüyündə labüd olan daxili əlaqəni yaratmış olur. Yəni morfologiya ilə sintaksisin çox möhkəm daxili bağlılığı vardır. Hal kateqoriyası isim, sifət, say, əvəzlik, feli sifət və məsdərləri əhatə edir. İsim, əvəzlik və məsdərdən başqa, qalan nitq hissələri substantivləşdikləri zaman hallar üzrə dəyişir.
Adlıq hal. Bu halın adından məlumdur ki, o, şəxs, əşya, hadisə və məfhumların adını bildirir. "Bu hal, başlıca olaraq, subyekt halı olub, şəxs, əşya, hadisə və s.-in adını bildirir". (5,62) Bunlardan əlavə, mücərrədlik, ümumilik, qeyri-müəyyənlik də bildirir. Məsələn, " *Kitab* bilik mənbəyidir ". Bu cümlədə adlıq halda işlənmiş *kitab* sözündə ümumiliklə yanaşı, qeyri-müəyyənlik də özünü göstərir. Lakin bu qeyri-müəyyənlik təsirlik halın qeyri-müəyyənlik forması ilə eyni deyildir. Əgər burada haqqında danışılan əşyadan söhbət gedirsə, qeyri-müəyyən təsirlik halda üzərində iş icra edilən obyektdən danışılır. Məsələn, Mən *kitab* aldım.
Adlıq halın özünəməxsus şəkilçisi yoxdur. İsimlər adlıq halda kim?, nə?, bəzən də hara? suallarına cavab verir. Adlıq halda olan isimlər əksər nitq hissələri ilə əlaqələnir, yəni həm feli, həm də ismi xəbərli cümlələrdə xəbərlə əlaqədə olur.Cümlədə sintaktik vəzifəsi, əsasən, mübtədadır. Bundan əlavə, təyin və ismi xəbər vəzifəsini də icra edir. Mübtəda olarkən tabeedici, təyin və xəbər vəzifəsində isə tabe söz kimi çıxış edir. Adlıq halda olan söz cümlədə mübtəda olarsa, xəbər ondan asılı olur və aralarındakı əlaqə uzlaşmadır. "Adlıq haldakı söz, əsasən, cümlənin mübtədası olur. Buna görə də əvvəlki bəzi qrammatika kitablarında buna ismin mübtəda halı adı da verilmişdir". (1, 47)
Təyin vəzifəsini icra edəndə yanaşma əlaqəsi ilə özündən sonrakı sözə bağlı olur, yəni ondan asılıdır. Bu zaman isim atributivləşir. Nümunələrə nəzər yetirək:
Mübtəda vəzifəsində: Yaxşılığı əzəldən adət etsən özünə, *Yaxşılığın* hər yerdə qapı açar üzünə. (N.Gəncəvi) *Kişilər* meşələri, çölləri qarış-qarış gəzdilər ki, bəlkə, babamdan bir əsər-əlamət tapıla. (İ.Əfəndiyev) Mən istəyirdim ki, *anam* belə qüssəli şeylər oxumasın. (İ.Ə.) Qonşu ilə dava etmə, **qonaq** gedər, **qonşu** qalar.(Aforizm) Sizin səhvlərinizi göstərən *düşmən* onları gizlədən dostdan daha üstündür. (L. Da Vinçi) *Ceyranlar* qoşa gedər, Gözlə, *ox* boşa gedər. *Yar* ilqara düz olsa, *Ömür, gün* xoşa gedər. *(Bayatı)*

Xəbər vəzifəsində: Pis işlərinizin ən güclü şahidi **vicdanımızdir**. (H. Ömər) Gənclik nurlu **səhərdir,** qocalıq qərib **axşam,** Biri parlaq **günəşdir**, biri öləziyən **şam.** (N.G.) Gövhəri tutqundusa da, gövhər kimi safdır o, **Zərdir, məhək daşıdır, zərgərdir, sərrafdır** o.(N.G.) Dağlar başı **meşədir,** Könlüm sınıq **şüşədir,** Yarın yara töhfəsi Bir dəstə **bənövşədir.** (Bayatı) Gözəl qadın gözə xoş gələr, xeyirxah qadın qəlbə. Biri gözəl **əşyadır,** biri əsl **xəzinə.** (Aforizm) Məni vaxtsız qocaldan da bu **ayrılıq**, bu **möhnətdir**. (S.Vurğun)

Qeyd. Misralardakı **axşam, şam, xəzinə, ayrılıq** sözlərində xəbərlik şəkilçiləri poetik mətləbə uyğun olaraq ixtisar edilmişdir. Asanlıqla bərpa etmək mümkündür.

Təyin vəzifəsində: İpək tora halqa salma dəmirdən... (A.Alı) Zərif **yun** köynəyinin üstündən belinə **qızıl** Qafqaz kəməri bağlamışdı. (İ.Əfəndiyev). **Alma** yanağına, **bal** dodağına, Baxan kimi ağlım çaşdı, Güləndam. (A.Ələsgər) Təbiət deyir ki, **lalə** yanaqlar, Vurğunun dediyi **yaqut** dodaqlar Gəldi-gedər olur qoca dünyada. (S.Vurğun) Gecənin zil qaranlığında **dəmir** qapı iki dəfə lap astadan vuruldu. (Ş.Arif)

Məlumat üçün. Qrammatik təhlil prosesində qarşıya çıxan çətinliklər sırasında atributiv isimlərlə sifətin qarışdırılması üstün mövqedə dayanır. Bu məsələni nümunələrlə izah etməyə çalışaq: Kimin ki olarsa əsli bədgövhər, **Pis** sözlər danışar, **pis** sözlər dinlər; Sözdür həm **təzə** şey, həm də **köhnə** şey, Sözdən bəhs olunur zaman-zaman hey. *(N.Gəncəvi)* Tez-tez yuxuma girir kəndimizin dağları, **Ətirli** yamacları, **nəğməkar** bulaqları. *(R.Yusifoğlu)* **Daş** ürəklərdə yanıb daşları yandırdı muğam, Kürü ahı ilə qurudub, salı yandırdı muğam. *(B.Vahabzadə)* Siz tez solan, mən bir qonaq, **Xan** çiçəklər olur torpaq. *(A.M.Azaflı)*

Misralardakı fərqləndirilmiş **pis, təzə, köhnə, ətirli, nəğməkar** sözləri qrammatik mənasına görə sifət, **daş, xan** sözləri isə qrammatik mənasına görə isimdir. İsim və sifəti yaxınlaşdıran cəhət onların hər ikisinin cümlədə təyin olmasıdır. Lakin sifətin təyin vəzifəsində çıxış etməsi onun əsas xüsusiyyətidir. İsmin təyin rolunda çıxış etməsi isə aşağıdakı xarakterik hallarla bağlıdır:

Birincisi, atributiv isimlər adlıq halda olaraq başqa bir əşyanın əvvəlində gəlir və əlamət, keyfiyyət mənasını bildirir. Yəni atributivləşərək təyin vəzifəsində çıxış edir. Məs.: *Daş* ürəklərdə yanıb daşları yandırdı muğam... (B.V.) *Xan* çiçəklər olur torpaq... . (A.M.A.) *Qızıl* açar *dəmir* qapıları açar. (Atalar sözü)

Bu cümlələrdə *daş, qızıl* sözləri isimdir, ayrılıqda nə? sualına cavab verir, *xan* ismi titul bildirir; antroponim kimi də işlənir, kim? sualına cavab verir, hər birinin sintaktik vəzifəsi təyindir, atributiv vəzifə daşıyır. *Daş* **"**ürəklərdə" sözünü, *xan* **"**çiçəklər" sözünü, *qızıl* "açar", *dəmir* isə "qapıları" sözünü izah edir, sintaktik sualı hansı? olur. Sintaktik sualın özü cümlə üzvünü şərtləndirən vasitələrdən biridir. Çünki cümlə daxilində sintaktik suala cavab verən, aralarında məna və qrammatik cəhətdən əlaqə olan sözə və ya söz birləşməsinə cümlə üzvü deyilir. Morfoloji sual isə nitq hissələrinə ayrı-ayrılıqda verilən sualdır. *Daş, qızıl, dəmir* sözləri ayrılıqda nə? sualına cavab olur və isimdir, adlıq haldadır, təyinedici xüsusiyyətə malikdir, özündən sonrakı isimləri təyin edir. Deməli, atributiv isimlər cümlə daxilində təyin vəzifəsində çıxış edərək özündən sonrakı isimlərin maddi əsasını, nədən hazırlandığını bildirir. Həmçinin isim məcazi mənada işlənir, emosionallıq yaradır. Ondan bədii təsvir vasitəsi kimi (epitet) istifadə edilir: daş ürək, xan çinar, alma yanaq, bal dodaq, sədəf diş, büllur buxaq. Məs.: Axşam-sabah, çeşmə, sənin başına, Bilirsənmi, necə canlar dolanır?! *Büllur buxaq, lalə qabaq, ay yanaq,* Şahmar zülfü pərişanlar dolanır. *(A.Ələsgər)* Bu birləşmələrin arasına bənzətmə

qoşmalarını da əlavə etmək olar – daş kimi ürək, xan kimi çinar (əzəmətli duruş nəzərdə tutulur), alma kimi yanaq, bal kimi dodaq, sədəf kimi diş, büllur kimi buxaq, lalə kimi qabaq, ay kimi yanaq və s.Bu sözlər morfologiyada isim, sintaksisdə isə cümlə üzvü kimi təyin olur.
Atributiv isimlərlə sifətin sualının eyni (hansı?) olması bəzən onlar arasında dolaşıqlıq yaradan amilə çevrilir. Onları fərqləndirmək üçün aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:
1. Atributiv isimlərə (əsasən isimlərin maddi əsasını, nədən hazırlandığını bildirəndə) ismin çıxışlıq halının şəkilçisini artırmaq olar. Məsələn, *daşdan bina, qızıldan üzük, dəmirdən qapı* və s. Lakin *gözəl qız, yaxşı insan* birləşmələrində *gözəl* və *yaxşı* sifətlərinə çıxışlıq hal şəkilçilərini artırmaq olmaz .
2. Atributiv isimlərdən əvvəl *ən, lap, daha, çox* ədatlarını artırmaq mümkün deyildir. Lakin *gözəl qız, yaxşı insan* birləşmələrində həmin ədatları sifətlərin əvvəlinə artırmaq mümkündür. Məsələn, *ən gözəl qız, daha gözəl qız, çox gözəl qız* və yaxud *ən yaxşı insan, daha yaxşı insan, çox yaxşı insan.*
3. Atributiv isimlər xəbər vəzifəsində işləndikdə isim, sifətlər isə sifət məzmununu qoruyub saxlayır. Məsələn: Bu, qızıldır. Qız gözəldir.
Atributiv isimlərlə sifətləri fərqləndirmək üçün linqvistik eksperiment və alqoritm üslunundan da istifadə etmək səmərəli nəticə almağa imkan verə bilər.
Morfoloji sualla sintaktik sualların eyniləşdirilməsi də bəzi çətinliklər yaradır. Bu, onunla bağlıdır ki, morfoloji kateqoriya ilə sintaktik kateqoriya, nitq hissəsi ilə cümlə üzvü dolaşıq salınır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, morfoloji sual nitq hissələrinə ayrılıqda, təklikdə verilən sualdır. Sintaktik sual isə cümlə üzvünə verilir. Bu cümlə üzvü birləşmə şəklində də ola bilər, tərkib şəklində də və ya nitq hissəsi ilə də ifadə oluna bilər. Bəzən sintaktik sualla morfoloji sual eyni olur, bəzən də ayrı. Məsələn, Zərif yun köynəyinin üstündən belinə qızıl Qafqaz kəməri bağlamışdı. Beli o qədər incə idi ki, elə bil, heç çörək-zad yemirdi. *(İ.Əfəndiyev).* Bu cümlədə *zərif, yun, qızıl və incə* sözləri necə? (nə cür?, hansı?) sualına cavab verir. Lakin onlardan ikisi (zərif və incə) sifət, ikisi (yun və qızıl) sözləri isimdir. Necə?, nə cür? hansı? sualları sifətin əlamət və keyfiyyət bildirməsi ilə bağlıdır və əsas sualıdır. Həm morfoloji, həm də sintaktik sualı eynidir. Ancaq *yun* və *qızıl* sözləri əşya anlayışını bildirir, təklikdə nə? sualına cavab verir. Verilmiş cümlədə *yun* "köynək" məfhumunun maddi əsasını, *qızıl* isə "kəmər" sözünün maddi əsasını, nədən hazırlandığını bildirir, atributivləşərək necə sualını tələb edir. Demək, *necə* sualı həmin sözlərin sintaktik sualıdır, çünki cümlədə adlıq halda olaraq başqa bir ismin əvvəlində gəlib təyin vəzifəsini icra edir. " Qızıl qiymətlidir. Yun insanı isidir " cümlələrində *qızıl* və *yun* sözlərinin morfoloji sualı ilə sintaktik sualı eynidir. Nə qiymətlidir? Qızıl. Nə isidir? Yun. Hər ikisi mübtədadır. (3, 198)
Bu dolaşıqlıq bəzən substantivləşmə hadisəsində də özünü göstərir. Aydındır ki, sifətlər cümlədə öz lüğəvi məna və məzmununu qoruduğu zaman daha çox təyin olur. Lakin bəzən sifətin mübtəda, tamamlıq vəzifəsində də çıxış etdiyini görürük. Sifət, eləcə də digər nitq hissələri (isimlər, əvəzliyin bir sıra növlərindən başqa) cümlənin mübtədası və tamamlığı vəzifəsini icra edəndə öz əvvəlki keyfiyyətini dəyişir. Cümlədəki yerindən asılı olaraq, *gözəl, yaxşı, qoca, böyük, ağıllı, dəli, çirkin, kiçik* və sairə sözlər mübtəda və tamamlıq vəzifəsində işləndikdə onlar əlamət və keyfiyyət bildirmək xüsusiyyəti ilə yanaşı, əşyalıq xüsusiyyəti də kəsb edir. Əks halda sifətlər cümlənin nə mübtədası, nə də tamamlığı ola bilər. Deməli, bir nitq hissəsindən başqa bir nitq hissəsinə keçid baş verir. Keçid prosesində (konversiya) bir nitq hissəsi öz xüsusiyyətlərini saxlamaqla başqa bir nitq hissəsinin də xüsusiyyətlərini qazanmış

olur. İsimlər atribitvləşməklə sifət (dəri pencək, qızıl kəmər, daş bina, alma yanaq, bal dodaq) keyfiyyəti; sifətlər, saylar substantivləşməklə isim (gözəl qızlar–gözəllər, qocalar; Qara Qarayev, Yaxşı, Gözəl (antroponim), Otuzikilər, Qırxlar (toponim), onuncular və s.); feil bəzi şəkillərinin (müxtəlif şəxslər üzrə) substantivləşməsi ilə isim (tapdıq–Tapdıq, dursun–Dursun, qorxmaz–Qorxmaz, sevər–Sevər, gülər–Gülər və s) keyfiyyəti yaranmış olur. Feillər həmçinin feili bağlama şəkilçiləri ilə adverbiallıq, məsdər şəkilçisinin köməyi ilə substantivlik keyfiyyəti qazanır. Hətta cümlələr də konversiya prosesində iştirak edərək xüsusi isim kimi lüğət tərkibinə daxil olur . Məs.: Allah verdi – Allahverdi; Tanrı verdi – Tanrıverdi; Dayan, dur! –Dayandur; Qız, qayıt! – Qızqayıt və s. Əsas nitq hissələrindən başqa, hətta köməkçi nitq hissələri də cümlədə konversiya prosesinə məruz qalır. Məsələn, *Amma, ancaq, lakin, isə, fəqət* qarşılaşdırma, *da, də* iştirak bağlayıcılarıdır; *Üçün* qoşma, *di, ha* ədatdır və s. kimi cümlələrdə *amma, ancaq, lakin, isə, fəqət, da, də, üçün, di, ha* mübtəda vəzifəsində işlənmişdir.

Sifətlə ismin əlaqəli tədrisi, hər iki morfoloji məfhuma dair biliklərin sistemləşdirilməsinə sifətlərin isim kimi işlənə bilməsi mövzusu əlverişli təlim şəraiti yaradır. Bu mövzu isim və sifətin bütün qrammatik məna növlərini, şəkli əlamətlərini, sintaktik funksiyasını təkrara, ümumiləşdirməyə, oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini dərindən başa düşməyə imkan verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, sifət isim mövqeyində olduqda ismin bütün qrammatik əlamətlərini və sintaktik funksiyalarını daşıya bilir. Məsələn, "Qorxaq yüz dəfə ölər, igid bir dəfə" cümləsi üzərində bunu əyani olaraq şagirdlərin nəzərinə çatdırır. Bu mövzunun yekununda fəal/interaktiv təlim metodlarından olan Venn diaqramı ilə sifətlə ismin oxşar və fərqli cəhətlərini bir ümumiləşdirmə kimi şagirdlərə əyani olaraq göstərmək olar:

"Sifət" bəhsinin tədrisi başa çatdıqdan sonra bütün bəhs üzrə morfoloji təhlil aparmaq da müsbət nəticələr əldə etmək üçün əsas vasitələrdəndir. Mövzuların bu cür tədris edilməsi ümumtəhsil məktəblərin qarşısında duran təməl prinsiplərdən inteqrativ əsaslı tədrisin

qurulması, hər bir fənnin, mövzuların dərindən, şüurlu şəkildə mənimsənilməsinə təminat verir. Digər pedaqoji üsul və vasitələrdən (alqoritm, linqvistik eksperiment, klaster, müqayisə, beyin həmləsi və s.) istifadə
etmək yaradıcı təhsilverənin mövzulara yanaşmasından çox asılıdır.

NƏTİCƏ

- Təhsilalanların maraq və fəaliyyətinin təmin olunması, dilə bir sistem kimi yiyələnməsi təlim prosesində tətbiq olunan pedaqoji üsullardan, yeniləşən metodlardan asılıdır.
- Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün hər bir mövzunun, nitq hissələrinin tədrisində aktual problemlər müəyyənləşdirilməli, təlimin səmərəliliyinin təmin edilməsində fəal pedaqoji vasitələrin, metodların rolu düzgün dəyərləndirilməli, şagird fəallığı, müstəqil düşünməyə imkan yaradacaq, onları tədqiqatçıya çevirəcək vasitələr əvvəlcədən nəzərə alınmalıdır.
- Qrammatik təhlil prosesində qarşıya çıxan çətinliklər sırasında atributiv isimlərlə sifətin qarışdırılması üstün mövqedə dayanır.
- Atributiv isimlərlə sifətin sualının eyni (hansı?) olması bəzən onlar arasında dolaşıqlıq yaradan amilə çevrilir.
- Atributiv isimlərə (əsasən isimlərin maddi əsasını, nədən hazırlandığını bildirəndə) ismin çıxışlıq halının şəkilçisini artırmaq olar: *daşdan bina, qızıldan üzük, dəmirdən qapı* və s. Lakin *gözəl qız, yaxşı insan* birləşmələrində *gözəl* və *yaxşı* sifətlərinə çıxışlıq hal şəkilçilərini artırmaq olmaz.
- Atributiv isimlərdən əvvəl *ən, lap, daha, çox* ədatlarını artırmaq mümkün deyildir. Lakin *gözəl qız, yaxşı insan* birləşmələrində həmin ədatları sifətlərin əvvəlinə artırmaq mümkündür.
- Atributiv isimlər xəbər vəzifəsində işləndikdə isim, sifətlər isə sifət məzmununu qoruyub saxlayır.
- Atributiv isimlərlə sifətləri fərqləndirmək üçün linqvistik eksperiment və alqoritm üslunundan da istifadə etmək səmərəli nəticə almağa imkan verə bilər.
- Morfoloji sualla sintaktik sualların eyniləşdirilməsi də bəzi çətinliklər yaradır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, morfoloji sual nitq hissələrinə ayrılıqda, təklikdə verilən sualdır. Sintaktik sual isə cümlə üzvünə verilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. III hissə. “Şərq-Qərb”. Bakı, 2007/ 280 səh.
2. Hümmətova R. Ana dili-2. Dərs vəsaiti. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı, 2019.290 səh.
3. Hümmətova R. Linqvistik təhlilin növləri. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı, 2021. 282 səh.
4. H. Balıyev, A.Balıyev. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. “Qismət”. Bakı 2014. 384 səh.
5. Q.Ş.Kazımov. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. “Elm və təhsil”. Bakı, 2010. 400 səh.
6. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası. II hissə. “Adiloğlu” nəşriyyatı. Bakı, 2003. 354 səh.

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA KADIN İMGESİ

Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ, Esin DEMİRBAŞ, Yeliz ELPE

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - ORCID ID. 0000-0002-7618-4825

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID. 0009-0004-8718-0346

[3] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID. 0009-0006-7364-9574

ÖZET

Latife veya nükte olarak da anılan fıkralar özlü, nükteli ve güldürücü kısa hikâyelerdir. İçinde tek bir olay barındıran fıkralar bir milletin ortak hayat görüş ve zekâsını simgeler. Bu türde Nasreddin Hoca fıkraları eğlendirici oldukları kadar eğitici ve içerdikleri mesajlarıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptirler. Kişileri düşünmeye ve eleştirmeye yönelten bu fıkralar insan ilişkileri, toplum yaşamı ve değerlerine yönelik pek çok başlıkta çeşitlenir. İnsan yaşamına dair her konuda örnekleri bulunan Nasreddin Hoca fıkraları bizzat hocanın kişiliğini ön plana çıkartan bir özellik de taşırlar. Döneminin önemli bir kanaat önderi ve birçok farklı kişilik özelliğiyle bilge bir kişi olan Nasreddin Hoca gerek nüktedanlığı gerekse zekâsı ve hazırcevaplığıyla halkın sevgi ve saygısını kazanmıştır. Onun fıkraları yalnızca bir gülmece olmaktan öte ders verici, eğitici yapı ve işlevleriyle insan yaşamı ve ilişkileri, sosyal statüler gibi pek çok konuda bilgilendiricidir. Tarama (survey) türü araştırma çeşitlerinden betimsel (descriptive) betimleyici araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmanın temel amacı Nasreddin Hoca fıkralarında kadının kamusal veya özel alan bağlamında fıkralarda nasıl yer aldığı ve/veya yansıtıldığı değerlendirilmiş, dönem koşulları içerisinde kadının yeri irdelenmiştir. Bu amaçla Pertev Naili Boratav'ın 1996 yılında Nasreddin Hoca fıkralarını derlediği kitabındaki fıkralar kullanılmıştır. Araştırmada bu kitabın kullanılmasının sebebi, Nasreddin Hoca fıkralarının söylendiği şekliyle yazıya geçirilen en özgün fıkraları kapsıyor olmasıdır. Nasreddin Hoca fıkraları yoluyla Anadolu toplumunda kamusal alanın kadınlara tamamen kapalı olduğu görülmüş, kadının yalnızca erkeğin yer aldığı ortamlarda görüne(le)bildiği saptanmıştır. Bu açıdan Nasreddin Hoca fıkralarının yalnızca dönem koşullarını yansıtması bakımından değil aynı zamanda tarih, psikoloji, sosyoloji ve hatta toplumdilbilim gibi bilimlere kaynaklık etmesi açısından da son derece önemli olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Nasreddin Hoca, fıkra, toplumsal cinsiyet, kadın.

ABSTRACT

Anecdotes, also referred to as latife or witticism, are short stories that are concise, witty and humorous. Anecdotes, which contain a single event, express a nation's common view of life and intelligence. In this genre, Nasreddin Hodja anecdotes are as educational as they are entertaining, and they have a privileged place with the messages they contain. These anecdotes, which direct people to think and criticize, diversify on many issues related to human relations, social life and values. Nasreddin Hodja jokes, which have examples on every subject related to

human life, also have a feature that brings the personality of the teacher to the forefront. Nasreddin Hodja, an important opinion leader of his time and a wise person with his many different personality traits, has gained the love and respect of the people with his witty personality, intelligence and witty wit. His anecdotes are not only humorous, but also informative on many subjects such as human life and relationships, social status, etc. with their instructive and educational structure and functions. The main purpose of this study, which uses a descriptive research design, is to examine the place of women in Nasreddin Hodja jokes within the conditions of the period by evaluating how women are included and/or reflected in the jokes in the context of public or private sphere. For this purpose, the jokes in the book compiled by Pertev Naili Boratav in 1996 on Nasreddin Hodja jokes were used. The reason for using this book as a source is that Nasreddin Hodja anecdotes include the most original anecdotes written down as they were told. Through Nasreddin Hodja anecdotes, it was seen that the public sphere in Anatolian society was completely closed to women, and it was determined that women could only be seen/appeared in environments where men were present. In this respect, Nasreddin Hodja anecdotes are extremely important Not only in terms of reflecting the conditions of the period, but also as a source for sciences such as history, psychology, sociology and even sociolinguistics.

Keywords: Nasreddin Hodja, anecdote, gender, woman.

1.GİRİŞ

Her toplum kendi yaşayış biçimi, kültürü, örf, adet, gelenek ve görenekleriyle bütünleşmiş bir yapıya sahiptir. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleriyle Türk kültürü ve yaşayışının yansımaları zamanla halka mal olmuş ve halkın ortak malı haline gelmiş bu ürünler sözlü edebiyat geleneğini oluşturmuşlardır. Halkın konuştuğu dille ortaya çıkan ve sıklıkla aşk, sevgi, özlem, hasret, doğa, yiğitlik, kahramanlık ve ölüm gibi izleklerin hâkim olduğu bu türlere tekerleme, mâni, deyim, atasözü, ninni, türkü, ağıt, bilmece ve fıkra örnek verilebilir. İçinden doğdukları kültürün aynası olan atasözleri, masallar, efsaneler ve hatta toplumun güldüğü şeyleri yansıtan fıkralar, toplumsal yaşayışın aynaları olması açısından önemlidir. Fıkralar, mizahın en samimi ve evrensel ifadelerinden biridir. Bir toplumun mizahı kullanma becerisi, aynı zamanda o toplumun kimi sorunlarını ele alış biçimi konusunda birtakım ipuçları sunabilmektedirler (Arıoğlu, 2017: 102). Fıkralar, toplumun günlük yaşamından, sosyal ilişkilerden ve insan doğasından esinlenirler. Birçok fıkra, toplumsal normları, kişilik özelliklerini veya günlük yaşamdaki komik durumları ele alır. Bu sayede, fıkralar, toplum içindeki sorunları ve gündelik yaşamın uyumsuzluklarını eğretilemeli bir bakış açısıyla yansıtarak insanları güldürürler. Ancak fıkralar insanları sadece güldürmekle kalmaz, aynı zamanda düşündürür. Fıkralar, mizahi bir biçimde dile getirilen derin anlamlar taşıyabilir. Bu nedenle, fıkralar hem eğlendirici hem de düşündürücü bir içeriğe sahiptirler.

Sözlü edebiyat ürünü olan fıkralar, milli kültür öğelerini taşınmaları yönüyle de özel bir anlam ve işleve sahiptirler. Gökşen, bunu şu sözlerle ifade eder: "Fıkralar içinden çıktıkları toplumların, olay, tutum ve davranışlar karşısındaki yargılarının göstergesi olup, kendilerini meydana getiren toplumun her türlü değerlerini bünyelerinde taşırlar" (2017: 27). Bu sayede toplumsal değer ve kültür öğeleri bakımından pek çok bilgi de öğrenilmiş olur. Türk kültüründe

fıkralar, gülmece kültürünün önemli bir parçasını oluşturur. Ortak düşünüş ve benzer tavırların anlatımını sergileyen fıkralar gerçek bir yaşamın içinden doğarlar. Gerek aile içi ve arkadaşlar arasında gerekse bir topluluk içinde paylaşılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan fıkralar bir toplumun kültürünün yaşayan ifadeleridir. Türk kültüründe, özellikle Nasreddin Hoca fıkraları[i] Türk kültürünün önemli bir parçası olmakla birlikte toplum yaşayışını ve değerlerini yansıtması bakımından da oldukça değerlidir (Şanlı, 2023: 263). Dönem koşullarının anlaşılması açısından da fıkralar oldukça önemli kaynaklar arasındadırlar.

Bu çalışmada, hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmayan ancak XIII. Yüzyılda yaşamış olduğu bilinen Nasreddin Hoca fıkralarında kadın olgusu ele alınmıştır. Verilerin betimsel analiz ve içerik analizi ile çözümlendiği bu çalışmada ulaşılmak istenen en temel amaç Nasreddin Hoca fıkralarında kadın odağında onun gerek kamusal gerekse özel alanda nasıl yansıtıldığını bulgulamaktır. Böylece dönem koşulları bağlamında kadının bu iki alandaki yeri ve işlevini ortaya koyarak üstlendiği anlam irdelenecektir. Bu çalışmanın temel amacı, gerçek yaşam olaylarına dayanan Nasreddin Hoca fıkralarında özel ve kamusal alan ayrımı kapsamında kadının Türk toplumdaki yeri ve konumu üzerinde durulacak ve bunu belirleyen temel ölçütlerin neler olduğu saptanmaya çalışılacaktır. Çalışmada incelenen fıkralar, Pertev Naili Boratav'ın Nasrettin Hoca adlı kitabından seçilmiştir.[ii] Kitapta yer alan 594 fıkra içinde kadının doğrudan ya da dolaylı biçimde yer aldığı fıkra sayısı 170 tanedir (Cengiz, 1998:125). Çalışmada Boratav'ın yapıtının kullanılmasının en önemli gerekçesi onun Hoca'ya ait fıkraları inceleyen yarım asırlık bir çalışmasının olması yanı sıra bunların en özgün biçimleriyle ve sansürsüz olarak kullanılmış olmalarıdır. Bu seçkinin son derece titizlikle yapıldığını ifade eden Çotuksöken (1996:3) bunların dünyanın pek çok kütüphanesinden elde edilen yazma mikrofilmlerinin tek tek taranarak ve değişkenliklerinin karşılaştırılarak oluşturulduğunu belirtir. Nasreddin Hoca fıkraları çerçevesinde kadın figürlerin daha çok ev içi alanda yer aldıkları ve eş ve komşu gibi rollerle anıldıkları görülür. Bu ikincil konumla kadınlar Hoca'nın üstlendiği olumlu ya da olumsuz tiplemelerin belirginlik kazanmasında etkindirler. Yine bu ikincil konum toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkeğe yönelik biçtiği rollerle de yakından ilişkilidir. Bu yönüyle Şanlı, kadınların "bazen tatlı, bazen acı kimi zaman da kırıcı şakalaşma ve esprilere hedef olduklarını" (2009: 264) belirtir. Bunun yanı sıra fıkralarda müstehcenlik kavramının özellikle kadınla birlikte anıldığı da bilinir.

2. TÜRK HALK BİLİMİNDE NASREDDİN HOCA

Nasreddin Hoca, geleneksel Türk mizahının önemli bir figürüdür ve karşılaşılan ya da yaşanan bir sıkıntı ya da sorunu bertaraf etmede izlediği yolla hem bir örnek hem de esin kaynağıdır. Türk insanının sorunlara nasıl tepki verdiği veya onlarla baş etmede nasıl bir yol izlediğiyle ilgili önemli çıkarımlar sunan Nasrettin Hoca fıkraları özellikle de toplumun duyumsayışı, olaylara bakış açısı ve değerlendirmelerini mizahla harmanlayarak sunar. Bu fıkraların ayırt edici bir yanı da onlara konu olan Nasrettin Hoca'nın kendisidir. Fıkralara konu olan 'Hoca' tipi olumlu ve olumsuz iki alt tipi olduğuna dikkat çeken Çotuksöken (1996: 4) bunları şu şekilde örneklendirir: Olumlu alt tip sağduyulu, ahlaklı, sevecen, hoşgörülü, bilgili, mert, sözünün eri, doğrudan yana, akıllı, zeki, hazırcevap, nüktedan, yardımsever, insancıl iken olumsuz alt tip saf, budala, bilgisiz, kurnaz, üçkâğıtçı, fırsatçı, hilekâr, yalancı, alaycı,

intikamcı, insana saygı ve sevgi duymayan, çıkarcı, acımasız, küstahtır. Nasreddin Hoca saf ancak zeki bir kişidir. Toplumsal normları, kurumları kimi yargıları sorgulayan ve mizahi bir dille insanları yönlendiren, onlara öğüt veren önemli bir kişidir. Fıkralara konu olan olaylar yalın ve komiktir. Fıkraların neredeyse tamamı Hoca'nın basit ancak içlerinde derin anlamlar taşıyan bir öğüdünü barındırır. Nasreddin Hoca'yı ayrıcalıklı kılan karakteristik özellikleri yalnızca Anadolu coğrafyasında değil Orta Doğu ve pek çok Türk kültürlerinde yansımasını bulur. O "kendi adıyla ya da benzer tiplerle tanınan bir fıkra tipidir" (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 1). Onun kişilik özellikleri pek çok fıkraya, kitaba konu olmuştur. Kabak, belli bir yöreye ait görünen bu fıkraların yöre etkisi azalınca daha güçlü bir figür olan Nasreddin Hoca'ya bağlanarak ona mal edilmiş olduklarını ifade eder (2012: 142). Öykülerde aktarılan espri anlayışı Hoca'yı yalnızca bir mizah figürü değil aynı zamanda bilge bir kişi olarak öğüt veren, adaleti sağlayan birine dönüştürür. Çünkü fıkralardaki sorunlara zekice çözümler üretir. Bunlar sıklıkla toplumsal yönü ağır konular çerçevesinde gelişim gösterir. Bunlar içinde başta toplumsal normlar, haksızlıklar ve ahlaki değerler yer alır.

Nasreddin Hoca fıkraları, yalnızca gülmece ve eğlence aracı değildirler. Çünkü böyle bir amaç öncelikli değildir. Fıkralar gerek toplumsal gerek ahlaki ve gerekse pratik öğretilerle doludur. Türk halk kültürünün önemli bir parçası olan Hoca karakteri halk tarafından öylesine sevilmiş ve benimsenmiştir ki dil, biçim ve konuları yönünden değişse de nesilden nesile aktarılarak kalıcılığı korunmuş halk tarafından yeniden üretilmişlerdir. Bu yönüyle de ulusal ya da yerel sınırları aşarak evrensele ulaşır. Çünkü onun temsil ettiği kişilikten çok fıkraların iletileri öne çıkmıştır. "Onun fıkralarında zaman, uzam ve şahıslar kadrosu değişebilir; ancak fıkraların yapısı ve işlevi pek değişmez" (Şişman, 2010: 132). Nasreddin Hoca ile özdeşleşen fıkralarda genellikle halk arasında yaygın olan değerler ön plana çıkartılır. Bu fıkraların bir başka ayırt edici yönleri üstlendikleri işlevleridir. Neredeyse tamamının sosyal bir soruna değindiği bu fıkralarda bir sorunun çözümü ya da sorunun yanıtı yer alır. Özellikle de kendine özgü kişilik yapısı ve mizah anlayışıyla Nasreddin Hoca karşılaşılan sorunları da kendine özgü bir yöntem ya da yolla çözer.

Nasreddin Hoca fıkralarında kadınların gerek kamusal gerekse özel alanda önemli bir yer tuttuğu bilinir (Cengiz, 1998: 124). Yaşanılan coğrafya ve dönem dikkate alındığında fıkralarında daha çok erkek figürlerin görünürlük kazandığı kadın figürlerinse belirgin bir özellikleri olmadığı gibi etkin bir işlev üstlenmedikleri görülür. Kuşkusuz bunda koşulların yanı sıra toplumsal ve kültürel yapı ve toplumsal cinsiyet rolleri belirleyici olmuştur.

3. ÖZEL VE KAMUSAL ALAN

Özel alan adının imlediği gibi eve gönderme yapar. Bu nedenle daha çok ailenin, arkadaşlığın ve ekonominin esas alanı olarak değerlendirilebilir. Kamusal alansa müzakere, kolektif özyönetim ve siyasetin alanı olarak tanımlanabilir. Bu iki alan Yunanca "esas yaşanan odaya verilen mimari bir isim" olan oikos sözcüğüne (Abbasoğlu, 1999:54) dek uzanır. Geleneksel bakış açısına göre özel alanın yani evin tek bir yönetici olduğu düşüncesi baskındır. Bu yönetici de ev dışı alanda görünür olan erkektir.[iii] Böylesi bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, kadın için özel alan ev içinden ibarettir. Bu alan içinde kadının evlilik

bağıyla anıldığı ve en temel sorumluluğunun çocuk doğurmak ve ev işleri olduğu gösterilir. Bu alan aynı zamanda kadın için mahrem alandır. Kamusal alan devlet kurumlarıyla ilişkilendirilir. Ev dışındaki bu alan üretimin döndüğü ve halka açık, bir başka deyişle kamusal alanlardır. Özel alan "türün sürekliliğinin yanında bireysel bekaya, yaşamın zorunluklarına hal çarelerinin bulunduğu ve sağlama alındığı" (Arendt, 1994:103) bir alandır. Bu iki alan açısından değerlendirildiğinde Nasreddin Hoca fıkralarında kesin bir ayrım olduğu dikkat çeker. Cengiz'e göre bu kesin ayrımın en önemli sebebi "toplum içindeki cinsiyete dayalı iş bölümünün de nasıl işlediğini göstermesidir" (1998:125).

Nasreddin Hoca fıkralarında kadının toplumsal cinsiyet yaklaşıma göre değerlendirildiği ve üstlendiği rollerin de cinsiyete dayalı iş bölümüyle tanımlandığı açıktır. Kadının daha çok ikinci planda kaldığı fıkralarda toplumun beklentilerinin belirleyici olduğu söylenebilir. Boratav (1996) kitabında yer alan 594 fıkra arasından kadının doğrudan ya da dolaylı biçimde adının geçtiği 170 fıkra olduğunu belirmekte ve bunların uzamsal dağılım oranlarını vermektedir. Buna göre fıkralarda kadının en çok bulunduğu yerler arasında evler (105) yer almakla birlikte ikinci sırada belirsiz uzamlar (20) vardır. Yine kadının pazar yeri, düğün alanı, tarla, çeşme, göl kenarı, hamam, cenaze, yol gibi yerlerde gösterildiğine dikkat çeken Boratav bunların oranlarının bir elin parmaklarını geçmediğine vurgu yapar. Kadının bu gibi yerlerde anılmasının yanı sıra varlığından hiç söz edilmediği ya da bir sözcük ya da tümceyle geçiştirildiği fıkralar da vardır.

4. NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ

Nasreddin Hoca fıkralarının birçoğunda Hoca'nın eşiyle yardımlaştığı ya da birlikte iş yaptıkları görülür. Kadınların yansıtıldığı ya da bulundukları yerler çoğunlukla evler olduğu için ev içi işler görünür kılınır. Bunlar arasında Nasreddin Hoca'nın eşine destek olduğunu gösteren fıkralar da yok değildir. "Nasreddin Hoca fıkralarında aile kurumu ve bu kurumun işleyişine ait hatırı sayılır miktarda bilgi vardır" (Özdemir, 2017: 405). Türk aile yaşamı ve kültüründe ev daha çok yuva anlamını kapsayıcı bir değerle anılır. Türk kültüründe aile yaşamına büyük önem verildiği bilinmektedir. Ailede kadın ve erkeğin farklı sorumluluk ve görevleri vardır. Erkek ve kadın arasında bir üstünlük olmamasına karşın kadın zamanla erkeğe göre ikincil konuma itilmiştir. Nasreddin Hoca ve eşi arasında da karısının kendisinden üstün olduğunu gösteren bir fıkra şöyledir: Hoca bir gün ocağı yakmaya çalışır. Ancak ocak yanmaz bunun üzerine Hoca karısının başlığını giyerek üfler ve soba yanar. Bunun üzerine Hoca "o bir alandır da (sobayı işaret ederek) benim gibi karıdan korkarmış meğer" der. (Fıkra No: 491). Fıkra Nasreddin Hoca'nın eşinden çekindiğini gösterdiği gibi ev içi işlerde kadın ve erkeğin eşik sorumluluğa sahip olduğunu kanıtlar. Özellikle aile içinde cinsiyete dayalı iş bölümünde erkek dışarıda ve ailenin gelirini sağlama sorumluluğu taşırken kadın ev işlerinden sorumlu görülür. Hoca ile eşi arasında aile içi iş bölümünü gösteren bir diğer fıkra da şöyledir: "Hocanın evinde bir gün kazara yangın çıkar, komşularından biri de koşarak Hocaya, "Aman Efendi koş! Evin yanıyor! Kapıyı çaldım çaldım; hiç ses, seda yok. Yetiş!" dedikçe hoca bir telaş eseri göstermeyerek: "Vallahi birader, bizim hanımla işleri paylaştık. Şimdi pek rahatım. Ben para kazanır getiririm, evdeki işlere o bakar. Ne kadar zahmet ise, git haremime haber ver. Ben o

hususta karışmam" der. (Fıkra No: 519). Bu fıkrada da açıkça ifade edildiği gibi aile içinde kadın ve erkeğe yönelik sorumluluk ve iş bölümü birbirinden kesin biçimde ayrılır.

Kadının asıl yaşamı olarak görülen ev aynı zamanda ona uygun görülen işleri de içeren bir alanı ifade eder. Cinsiyete dayalı iş bölümüne göre kadının asıl uğraş alanı evi, ev işleri ve çocuk bakımından ibarettir. Bu itibarla Nasrettin Hoca fıkralarında kadın sıklıkla evde gösterilir ve ev işleriyle özdeşleştirilir. Bu yüzden çoğu fıkrada kadınlar ev işlerini yaparken anlatılırlar. Bunlara kimi örnekler verilebilir. Nasrettin Hoca'nın avradı ev süpürür (Fıkra No 109). Hoca eve gittiğinde bir de bakmış ki "Ev süpürülmüş, aş pişmiş, minder salınmıştır…" (Fıkra No 111). Yine evde kimi işlerin yapılması da kadına aittir. Hocanın karısının "bir gece döşeği dam üstünde bırakarak hocayı kızarmasını" anlatan fıkrada olduğu gibi (Fıkra No 110). Hocanın karısının bir başka ev içi sorumluluğu da on kulaç kuyudan su çıkarmadır. (Fıkra No 516).

Fıkraların birçoğunda Nasreddin Hoca ev işlerinde karısına yardım ediyor görünse de gerçekte bu iş bölümünden çok da hoşnut olmadığı bir başka deyişle bunları gönülsüz yaptığı da açıktır. Hoca ve karısının yaptıkları anlaşmaya göre dananın otunu ve suyunu bir gün hoca bir gün de karısı verecektir. Ancak hocanın evine giren hırsızın bütün eşyaları çalması pahasına bu işten sıyrılmaya çalışması buna örnek olarak verilebilir. (Fıkra No 267). Başka bir fıkrada yemek dolabını karıncalar üşüşür. Hoca da karısı da bununla baş edemezler ve Hoca bu işten kaytarmak için sürekli abdest yeniler bunun üzerine haremi "Efendi beş vakit için beş abdest mi alınır?" diye sorunca Hoca "O dolaba bir çare bulmazsan bu gidişle bir vakte beş abdest de aldığım olacak" der (Fıkra No 516).

Ataerkil bir aile yapısında eşler arasında cinsiyete dayalı iş bölümünün olduğu bilinir. Bu iş bölümünde hane halkının bakımı, çocuklarla ilgilenilmesi kadının birincil görevi olarak görülür. Buna göre kadın asli görevleri arasında görülen yemek pişirme işi de Hocanın karısına düşer. (Orbach, 1998:29). Nasrettin Hoca fıkralarında özellikle kadının mutfakta ve yemek hazırlama işleriyle uğraştığını gösteren fıkralar bulunur. (133, 134 Nolu fıkralar). Bunun dışında bu tür işlere başka örnekler de verilebilir. Süt kaynatma (Fıkra No. 455), tatlıyı pişirme (Fıkra No 513), pilav pişirme (Fıkra No 259), tavada kaygana pişirme (Fıkra No 316), tavuk kızartma (Fıkra No 438), balık pişirme (Fıkra No 236) gibi… Kimi fıkralarda ise Hoca'nın yemek pişirmeyi denediği ancak pek de başarılı olamadığı görülür. Bunun asıl sebebi de bu işin kadına uygun bulunmasından ötürüdür. Dolayısıyla Hocanın zaten böyle bir zorunluluğunu da yoktur. Bu onun değil karısının işidir.

Eşler arasındaki iş bölümünde yer alan konulardan birisi de çocuk bakımıdır. Bu iş de kadına atfedilen bir uğraş alanında yer alır. Nasreddin Hoca kadına atfedilen diğer pek çok ev işleri gibi çocuk bakımında da sorumluluğu karısına bırakır. Zorunlu olduğu durumlarda ise bunu gönülsüzce yapar ya da yapmak zorunda kalır. (Fıkra No:76).

5. NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA KADININ GÖRÜNÜMÜ

Nasreddin Hoca fıkralarında kadınların sıklıkla cahil, inatçı ve huysuz nitelendirmeleriyle anılması onları değersizleştirirken kadını katlanılmaz biri olarak yansıtır. Kadın sinirli, çatık kaşlı, gülmeyen bir eş olarak anılır. (Fıkra No 470). Bunun yanı sıra

kadınların erkeklere göre ikincil konumda da yansıtıldığı fıkralar yok değildir. Bir örnek vermek gerekirse: Hoca davet edilmediği bir düğüne katılabilmek için karısıyla bir plan yaparak anlaşır ve Hoca elinde bir sopayla eşini düğün evinin olduğu yerde kovarlar. Bunu gören insanlar "Hoca Efendi! Etme, gitme! Kadınlar saçı uzun aklı kısa olurlar hepimizin başımızdadır." derler (Fıkra No 530). Fıkralarda kadınlar özellikle de eş olarak cahil, huysuz ve geçimsizdirler. Hatta eşleri o kadar değersizdir ki kocaları onları rahatlıkla boşayabilirler. (Fıkra: 45 ve Fıkra 214). Kadınları değersizleştiren niteliklerden biri de isimlerine yer verilmeyişidir. Oysa dönemli önemli kişilikler arasında yer alan Timurlenk, Sultan Alaaddin, Yıldırım Bayezid, Şeyh Saltuk ve Kuduri'nin adları sıkça geçer. Kadınlara bir isim verilmediği gibi harem, zevce, hatun gibi nitelemelerle bir erkekle bağlantılı şekilde anılırlar. (Fıkra No 437).

Nasrettin Hoca fıkralarında kadına karşı şiddet de sıklıkla yer verilen bir başka olgudur. Fıkraların çoğunda Hoca eşine ve çocuklarına karşı şiddet uygulamaktan kaçınmaz. Hoca'nın kendisini eşinden üstün gördüğünü ve sahip olduğu iktidarı elinde bulundurmak adına şiddete başvurduğu düşünülebilir. "Bir gün hoca avradına öfkelenip[iv] bir kere vurunca[v] avrat düşüp vefat etti. Hoca daha[vi] beter darılıp[vii]: "Yine dövülmedi bu avrat" der." (Fıkra No 274). Hoca yalnızca eşini değil kızına da şiddet uygular. (Fıkra No 540).

Nasrettin Hoca fıkralarında evlilik kavramı da yine ataerkil bir anlayışla ele alınır. Bunun yanı sıra fıkralarda sıklıkla karşılaşılan çok eşlilik kavramı da kadını değersizleştiren bir anlam taşır. Her zaman eş olarak seçilen kişidir. Kadın seçen kişi değil seçilendir. (Fıkra No 558).

6. FIKRALARDA KADIN VE UZAMLAR

Nasreddin Hoca fıkralarında kadın genel anlamda ev içi uzamlarda anılmakla birlikte nadiren de olsa ev dışı uzamlarda görünür. Bu durum da yine var olan toplumsal cinsiyet düşünce sisteminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Fıkralarda kadının ev dışı ortam olarak değerlendirilebilecek yer olan pazarda görülmesi yalnızca iki fıkradadır. Bu kadına ev dışı sosyal alanların kapalı olduğunu gösteren önemli bir örnektir. (Fıkra No: 208). Bu durum özellikle kırsal yerleşim alanlarında yaşayan toplumların yaşayış biçimi ve değerleriyle ilişkilidir. Kamuya açık alanlarda kadının görünmez olması toplumsal cinsiyet rolleri ve ön kabullerden kaynaklanabilmektedir. Bu konuyla ilgili Sirman (1980), çok gezen kadınların diğer köylüler tarafından hoş karşılanmadığı dahası bu durumun kadının namusuyla ilişkilendirildiğine dikkat çeker. Nasreddin Hoca fıkralarında da sözü edilen duruma örnekler bulmak mümkündür. Örneğin Hoca komşu komşu gezen karısını bu konuda uyarmaktan geri kalmaz (Fıkra No: 436). Yine bir başka örnekte de bu konu şu şekilde yer alır: "Nasrettin Hoca'ya dediler ki[viii]: "Senin gelinin gezgindir[ix]". "Eğer gezgin olsa bize de gelürdi." demiş. (Fıkra No:188). Fıkralarda kadın anne, eş, evlat, kayınvalide rollerinden hangisiyle anılırsa anılsın hepsinin ortak paydası kadının doğal yaşam alanının evi içi ile sınırlı olduğunun altını çizer. Kadın ev içinde gösterildiği gibi eşi ve çocukları dışındaki kişilerle doğrudan iletişim kurması da hoş karşılanmaz. Alacaklılardan kaçan hocanın evine borcunu tahsile gelen alacaklısına ancak kadının kapı ardından konuşması (Fıkra No 518) gibi örnekler kamusal

alanın kadına kapalı olduğunun göstergesidir. Nasreddin Hoca fıkralarında kadın sıklıkla evin içinde yer alır. Eğer kadın ev dışı bir alanda ise bu hamam, komşu ya da düğün gibi görece kamusal ortamlardır. Bu alanların en temel niteliği kadınların erkeklerin bulunmadığı yerlerde bir arada olmalarıdır. Bu da kadın ve erkeklerin birlikte bulunduğu ortamların çok fazla bulunmadığı bulunsa da bu alanların kadınlara kapalı olduğunu göstermektedir. Eğer bir kadın değindiğimiz gibi kadınlara özgü bir ortam dışında bulunuyorsa bu durumda da onun iffetiyle ilgili bir konu gündeme getirilir.

7. SONUÇ

Fıkralar bir toplumun kültürel yapısı, yaşayışı ve yaşama bakışını bir olay odağında ele alırlar. Güldürürken düşündüren yanıyla sözlü yazının en önemli parçası olan fıkralar bir toplumun yaşayan parçalarını oluşturur. Yaşanılan dönemin kültürel, sosyal ve ideolojik yapısı, inanç sistemi ve felsefesiyle ilgili bilgiler taşıyan fıkralar belli tipler ve onların etrafında gelişen olaylarla anlam kazanırlar. Fıkraların önemli tiplerinden biri olan Nasreddin Hoca kendine özgü mizah anlayışı, hazırcevaplığı ve olaylara bakış açısıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Nasreddin Hoca fıkraları gerek yazılı gerekse sözlü geleneğin ürünleri arasındadırlar. Fıkralarda mizah gerçeklikle harmanlanır ve bu yapıda toplumsal roller kişiler arası ilişkiler, gelenek, görenek, önyargı gibi etmenlerle değer bulur. Nasreddin Hoca fıkralarının Türk toplumunda bu kadar beğenilip övgüyle karşılanmasının altında yatan en önemli sebeplerden ilki Hoca'nın kişiliği diğeri ise yansıtılan yaşamların gerçek oluşudur. Nasreddin Hoca Türk toplumunun değer yargıları ve kültürel yapısıyla bütünleşen bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda bunu kendi yaşamında uygulayan ve yansıtan bir figür olduğu için de doğaldır ve halkın beğenisi kazanır. Çünkü Hoca halktan biridir. Fıkralar gerçek yaşam olayları üzerine kurulu oldukları için olaylar gibi kişilerin verdikleri tepkiler de doğal ve inandırıcıdırlar.

Nasreddin Hoca fıkralarında aile her zaman var olan bir kurumdur. Fıkralarda aile ve evlilik kavramlarıyla birlikte anılan kadın gerek özel gerekse kamusal alanda değerlendirilir. Ancak kadın yaşanılan dönemde kadına neredeyse tümüyle kapalı olan kamusal alanda görünmezdir. Bunda toplumsal cinsiyet yaklaşımının etkisi de yadsınmaz. Kadın ve erkeği cinsiyetlerine göre değerlendiren bu bakış açısı kadını yalnızca özel alanda yani ev içinde saklı tutar. Kendine atfedilen ev içi rollerle bütünleşen kadın çocuk bakımı, ev işleri çerçevesinde var olur. Nasreddin Hoca fıkralarında kadının birlikte anıldığı diğer kavramsa cinselliktir. Fıkralarda müstehcenlikle anılan kadınlar özellikle cinsel boyutta varlık gösterirler.

Nasreddin Hoca fıkralarında kadın ve erkekler bulundukları ortamlar bakımından da birbirlerinde oldukça farklıdırlar. Kadınlar eş, anne, evlat ya da kardeş olarak evde ve bu alanla sınırlı uğraşlarla görünür kılınırken, erkekler hemen hemen tüm alanlarda ve ortamlarda varlık gösterirler. Nasreddin Hoca dışarıda çarşıda, pazarda her türlü ortamda iken karısı evde ve ev işi ve çocuk bakımıyla ilgili uğraşlarla ilgilenir. Bu açıdan kadınlar hep ikinci planda kalırlar ya da bırakılırlar. Ataerkil bir yapının baskın olduğu fıkralarda kadın açık biçimde erkekten geri plandadır ve söz hakkı yoktur. Fıkralarda ikinci cins olarak yaşamaya yazgılı kadınlar geleneksel cinsiyet normlarına uygun edimler içerisindedirler. Bununla birlikte tüm bu

değerlendirmelerin dönem koşullarının dikkate alınarak yapılması gerektiği de ortadadır. Çünkü bu fıkralar idealize edilmiş bir yaşamı değil gerçek yaşamın izlerini taşırlar.

KAYNAKÇA

[1] Abbasoğlu, H. (1999). Anadolu'da Antik Çağda Konut MÖ.1200-MS.700. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 54.

[2] Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu* (B. S. Şener, Trans.), İstanbul, İletişim Yayınları.

[3] Arıoğlu, İ. E. (2017). Nasreddin Hoca Fıkralarının Toplumsal Zekâ Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Gazi Türkiyat* (20), 101-111.

[4] Boratav, P. N. (1996). *Nasreddin Hoca* (1. Basım). Demirtepe, Ankara, Edebiyatçılar Derneği.

[5] Cengiz, S. (1998) "Pertev Naili Boratav'ın Bir Araya Getirdiği Nasreddin Hoca Fıkralarında Kadın". Pertev Naili Boratav'a Armağan içinde. Metin Turan (Haz.). Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 123-153.

[6] Çotuksöken, Y. (1996). Bu yıl O'nun yılı… Nasreddin Hoca. *Cumhuriyet Kitap*, (338), 4-7.

[7] Gökşen, C. (2017), "Türk Halk Edebiyatında Fıkra Türü", *Türk Fıkra Kültürü (Tanım Tahlil Yöntem*) Editörler, Kürşat Öncül; Songül Çek), Ankara: Akçağ Yayınları, 9-29.

[8] Kabak, T. (2012). Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Mitolojisinin ve Halk İnanışlarının İzleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (14), 140-156.

[9] Korkmaz, A.; Boyraz, D. (2021). " 'Feminist Dergisi'nin Kapak Sayfalarının İncelenmesi". *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*. 2 (1): 21-47.

[10] Orbach, S. (1998). *Fat is a feminist issue 2*. London: Arrow, 29

[11] Özdemir, C. (2017). Kültürel Doku-İletişim Bağlamında Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Ailesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (59), 401- 419.

[12] Sakaoğlu, S. ve Alptekin, A.B. (2009). *Nasreddin Hoca*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

[13] Sirman, N. (1980). Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, 221-246.

[14] Şanlı, İ. (2009). Nasreddin Hoca Fıkralarında Kültürel Unsurlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 261-271.

[15] Şişman, B. (2010). Nasreddin Hoca Fikralarindaki Şahislarin Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28, 131-150.

EKLER

[i] Nasreddin Hoca, Anadolu'da büyük siyasi ve sosyal sorunların yaşandığı XIII. yüzyılda Sivrihisar ve Akşehir'de yaşadığı düşünülmektedir.

[ii] Boratav, Pertev Naili (2006). *Nasreddin Hoca*, İstanbul, 105-345. Bu kitap 350 sayfa olup, içerisinde yaklaşık 600 adet fıkra bulunmaktadır. Bu fıkralar Pertev Naili Boratav tarafından yurt dışı ve yurt içindeki pek çok yazma ve taş baskı eser incelenerek hazırlanmıştır -ki bu yazmalardan bazılarının tarihi 16. yüzyıla kadar gitmektedir-.

[iii] Aristoteles eşitsizlik yaklaşımını toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ele alır ve bu durumu kadın ve erkeğin doğasıyla ilişkilendirir. Korkmaz ve Boyraz Aristoteles'in erkeğin koşullar büsbütün doğaya aykırı olmadıkça yönetmeye kadından daha yetenekli olduğunu savunduğuna dikkat çekerler (2021:22).

[iv] Boratav'ın (1996) kaynağında özgün biçimi "gazaplanup" olarak geçen sözcük tarafımızdan düzeltilmiştir.

[v] Boratav'ın (1996) kaynağında özgün biçimi "urmağıla" olarak geçen sözcük tarafımızdan düzeltilmiştir.

[vi] Boratav'ın (1996) kaynağında özgün biçimi "dahi" olarak geçen sözcük tarafımızdan düzeltilmiştir.

[vii] Boratav'ın (1996) kaynağında özgün biçimi "darilup" olarak geçen sözcük tarafımızdan düzeltilmiştir.

[viii] Boratav'ın (1996) kaynağında özgün biçimi "...ayıttılar" olarak geçen sözcük tarafımızca düzeltilmiştir.

[ix] Boratav'ın (1996) kaynağında özgün biçimi "…gezegendür" olarak geçen sözcük tarafımızdan düzeltilmiştir.

YALNIZLIĞA YAZGILI İKİ KADIN: EMMA VE SENİHA

Prof. Dr. Hanife Nâlân GENÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi- ORCID ID. 0000-0002-7618-4825
Yeliz ELPE
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID. 0009-0006-7364-9574
Esin DEMİRBAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID. 0009-0004-8718-0346

ÖZET

Romantizmin idealist yaklaşımına tepki olarak doğan *Madame Bovary*, Gustave Flaubert'in ilk romanıdır. Realizmin ilk örneklerinden olan roman yazıldığı döneme bir ayna tutar adeta. Anlatıda romanın alt başlığının imlediği gibi 'Taşra Hayatı' odağında bir kadının duygu dünyası mercek altına alınır. Yaşadığı kasabanın kuru, sıradan ve sıkıcı yaşamı ve alışkanlıklarından kaçıp kurtulmak isteyen Emma karakterinin umutsuzca çırpınışları, ona tatminsizlik, memnuniyetsizlik olarak geri döner. Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak'ta* Tanzimat'tan sonraki modernleşme süreci, başkahraman Seniha özelinde onun psiko-sosyal durumu, yaşadığı çevre ve yaşamla uyumsuzluğu üzerinden ele alır. Her iki kadın kahramanın iç sıkıntıları, tatminsizliklerinin esas sebebi sevgisizlikleridir. İç dünyalarında yaşadıklarını, duyumsadıklarını kimseyle paylaşamayan bu iki kadının sessiz çığlıklarını kimse işitmez. O yüzden kalabalığın içinde dahi yalnız olduklarını hiç kimse anlamaz. Yalnızlığa yazgılı olan Seniha da Emma da ne yapsalar nereye gitseler de bundan kurtulamazlar. Birini ölüme diğeriniyse çöküşe sürükleyen yalnızlıklarını ne kimseyle paylaşabilir ne de anlatabilirler. Yaşadıkları boşluk duygusu onları toplumdan kopartarak yakın çevreleri ve sevdikleriyle bile anlamlı bir iletişim kurmalarına engel olur. İçlerindeki boşluk ve kopukluk duyusu kalabalıkta bile onları yalnız hissettirir. Bunun en önemli sebebi de duygularını, düşüncelerini, inançlarını ve isteklerini paylaşacak kimselerinin olmamasıdır. Yalnızlıklarından kaçmaya çalıştıkça onun girdabında yitip giderler

Anahtar Sözcükler: Gustave Flaubert, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Madame Bovary, Kiralık Konak, Emma, Seniha, kadın, yalnızlık.

ABSTRACT

Born as a reaction to the idealist approach of Romanticism, Madame Bovary is Gustave Flaubert's first novel. Novel, one of the first examples of realism, holds a mirror to the period in which it was written. In the narrative, as the subtitle of the novel implies, the emotional world of a woman is scrutinized in the focus of 'Country Life'. The desperate struggles of the character Emma, who wants to escape from the dry, ordinary and boring life and habits of the town she

lives in, return to her as dissatisfaction. In Kiralık Konak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu deals with the modernization process after Tanzimat through the protagonist Seniha's psycho-social situation and her incompatibility with her environment and life. The main reason for the inner troubles and dissatisfaction of both heroines is their lack of love. No one hears the silent cries of these two women who cannot share with anyone what they experience and feel in their inner worlds. That is why no one understands that they are alone even in a crowd. Both Seniha and Emma, who are destined for loneliness, cannot get rid of it no matter what they do or where they go. They can neither share nor explain their loneliness, which leads one of them to death and the other to collapse. The sense of emptiness they experience cuts them off from society and prevents them from establishing meaningful communication even with their close circles and loved ones. Their sense of emptiness and disconnection makes them feel lonely even in a crowd. The most important reason for this is that they have no one to share their feelings, thoughts, beliefs and wishes with. The more they try to escape their loneliness, the more they get lost in its vortex.

KeyWords: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, GustaveFlaubert, *Madame Bovary*, Seniha, Emma, woman, loneliness.

1.GİRİŞ

Birey doğumundan itibaren toplum ve doğayla daima ilişki halindedir. Bu ilişki zamanla aidiyet duygusunu geliştirir. Ancak bu aidiyet duygusu bireyin kendi ürettiği nesnelerin güdümüne girerek kendine ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşmasıyla tümüyle ya da kısmen yitirilebilir. Bunun yitimi ise beraberinde boşluk, kopukluk ve yalnızlığı getirir. Sonuç olarak birey çevresindeki diğer kişilerle anlamlı bir iletişime girmekte zorlanabilir ya da kurmuş olduğu ilişkide kendini yetersiz duyumsayabilir. Bu yüzden birey kendini toplumdan soyutlayabilir ya da yalnızlaşabilir. Sıklıkla yalıtılmışlıkla anlam kazanan yalnızlığın son noktası ise yabancılaşmadır. Güçsüzlük ve anlamsızlıkla bütünleştirilen bu kavram yalıtılmışlığa da gönderme yapar.

Bu çalışmada incelenen *Madame Bovary ve Kiralık Konak* romanlarındaki kadın başkahramanlar, yaşadıkları iç sıkıntısı ve tatminsizliklerle yalnızlaşırlar, hatta bu yalnızlık sınırları yabancılaşmaya değin varır. Hayatın bir yansıması olarak yabancılaşmanın sosyoloji, felsefe ve psikoloji dışında yazında da kendini göstermesi elbette hayatın tüm boyutlarıyla kendisini gösterebilme gücünden ötürüdür. Ulutaş ve Ulu'nun ifade ettikleri gibi, "Türk Yazınında kimlik bunalımı, özellikle II. Meşrutiyet sonrası Batılı yaşam standartlarıyla yaşanan çatışmayla belirginlik kazanır" (2015: 2095). Bu açıdan yabancılaşma kavramının, yazın yapıtlarında yine Tanzimat'la ele alınmaya başladığı söylenebilir. Dönem romanlarında kavram, Doğu-Batı ekseninde değerlendirilir ve *Kiralık Konak* romanında yansıtıldığı gibi, yanlış Batılılaşmanın getireceği sonuçlarla somutlanır. Kimi romanlarda bu durumun trajikomik olaylar ve alafrangalıklarıyla öne çıkan kahramanlar aracılığıyla kimi zamansa örtük biçimde ele alındığı görülür. "Yazarlar, romanlarda bireyin iç dünyasını derinlemesine vermeyerek her fırsatta okuyucuyu yeni ve yabancı hayat tarzına karşı uyarma ihtiyacı içerisinde hissederler" (Ecevit, 2009: 83). Sözü edilen bu durum farklı kültüre iye toplumların

yazın ve sanatında o doku içerisinde harmanlanarak verilir. Bu yansıtış o kadar somut bir biçimde verilebilir ki okur kendini o uzamda duyumsar adeta.

Madame Bovary'de Flaubert'in okura tanıttığı Emma, Gülmez'in (2017) ifadesiyle, okurda yaşayan bir kadınmış gibi bir duygu yaratır. Emma sahip olduğu hayattan farklı, şaşaalı bir hayatı düşleyen ve bu uğurda her şeyini ortaya koyan tutkulu bir kadındır. Aynı zamanda görünmez duvarlarla örülü yaşamına hapsolarak canına kıyacak kadar da gerçektir. Emma taşrada tanıtılır ve düşünü kurduğundan uzakta olan hayatının verdiği umutsuzluk onu yanlış yollara sevk eder. O evliliği, düşlerindeki yaşama kavuşmak için bir araç olarak görür. Ancak bunun çok yanlış bir karar olduğunu çok geçmeden anlar ve yaşadığı düş kırıklığıyla onu içinde olmak istediği yaşama ulaştıracak kişilerle yakınlaşmaktan çekinmez. Emma, göz alıcı, eğitimli bir kadın olarak dikkat çeker. Okuduğu romanlar burjuva sınıfa hayranlık beslemesine vesile olur ve bu sınıfa atlamanın yolunun evlilikten geçtiğine de yürekten inanır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu roman ve öykülerinde özellikle Tanzimat Dönemi'yle koşutluk gösteren toplumsal değişimleri, kırılmaları, kuşaklar arası yaşanan çatışmaları ve yozlaşmayı ele alır. Tanzimat Dönemi genel olarak değerlendirildiğinde, en önemli kavramlardan birinin yanlış batılılaşma, milli değerlerden uzaklaşma ve toplumsal yaşamda yaşanan kültürel ve sosyal yozlaşma olduğu görülür. Batılılaşma özellikle de İstanbul gibi kentlerde Türk toplumunun yapısında, kültüründe, yaşayış tarzı ve düşüncesinde büyük değişiklere yol açmıştır. Tanzimat yıllarında batılılaşma hareketleri hızlanmış, alafranga yaşama olan hayranlık Türk toplumunu ve yaşayış tarzını önemli ölçüde etkilemiştir. Hatta bu etkilenme günlük yaşamın tüm alanlarına sirayet etmiştir. Giyim, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler de "Avrupai" olmuştur (Mardin, 2007: 13). Bu değişimle birlikte millî değerlerden uzaklaşılmış, halk kendi kültürüne yabancılaşmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde yaşayan yazarlar bu konuya oldukça geniş yer vermişlerdir. (Karabulut, 2008: 47). Öte yandan, Tanzimat Dönemi'nden önce Osmanlı Devleti'nin değişime ve yeniliklere tamamen kapalı olduğunu söylemek de doğru olmaz. Ancak modernleşme ve Batılılaşma kavramlarının önem kazandığı Tanzimat Dönemi'nde bu durum altın çağını yaşamıştır. Dönemin yazarları yapıtlarında olayları, uzamları ve kahramanları büyük oranda Batı etkisinde ele almışlardır. Yine bu dönemde alafrangalaşma, modernleşme ve Batı tarzı yaşam biçimi gibi izlekler üzerinde sıklıkla durulmuştur. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde Batı, uygarlığın, kültürün ve bilimsel gelişmenin beşiği olarak kabul edildiği için Türk toplumu Avrupa ile yakınlaşmaya çalışmış ve bağlarını güçlü tutmak için çabalamıştır. Türk toplumunda Avrupai yaşama öykünme özellikle eğitim, tiyatro, balo ve karnavallar gibi kültürel etkinlikler yanında eğlence yaşamı, giyim kuşam ve haberleşme gibi kimi alanlarda görünür olmuştur (Uzun, 2007: 30).

Kiralık Konak romanıyla, yazıldığı dönemin çatışmaları ve kargaşalarını tüm çıplaklığıyla ele alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, batılılaşma ile kökleşik yaşayış arasındaki uyuşmazlıkları, toplumun değer ve normlarındaki değişimleri Seniha karakteri ile somutlar. Bingöl, Yakup Kadri'nin Avrupa Yazını'yla yakından ilgilendiğini özellikle Flaubert, Daudet, Maupassant, hattâ Bourget'yi okuduğuna (1944: 9-32) dikkat çeker. Bu yönüyle Seniha ve Emma arasında böylesi bir benzerliğin olması da çok şaşırtıcı değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yazılan *Kiralık Konak* adlı romanda olaylar Osmanlı Devleti'nin tipik uzamlarından biri olan konakta geçmekte ve yazarın yapıtta yaratmak istediği çatışma için karşıt kimliklerin bir araya getirildiği ve yaşatıldığı sosyal bir platform oluşturmaktadır (Tüzer, 2007: 225-239). Kitabın adında yer alan 'kiralık' ifadesi ise dönemin yozlaşan değerlerinin sonucu gelen ekonomik sıkıntılara gönderme yapar. Zira Naim Efendi torununun isteklerini karşılayabilmek uğruna varını yoğunu harcar. Bir zamanlar davetlerin verildiği, konukların ağırlandığı bu görkemli konak ve yaşamından geriye pek bir şey kalmaz. Günden günü ekonomik gücünü kaybeden Naim Efendi için tek bir çözüm kalır: Konağı kiralamak. Ancak bunu da bile isteye engeller. Gelen kiracı adaylarını geri gönderir.

2.EMMA VE SENİHA

Birinci Dünya Savaşı yıllarını anlatan izleklerin bol bol vurgu yapıldığı, değişimin ve modernitenin toplumsal hayatı nasıl değiştirdiğini gözler önüne seren *Kiralık Konak'*ta Seniha, "asır sonu" denilen bir kadın tipinin örneğini yansıtır (Moran, 2001: 181). Öte yandan Madame Bovary'de Emma karakterinin yaşadığı "taşra"nın ötesine taşınan farklılıklarına dikkat çekilmektedir. Çünkü o "manastırda iyi bir eğitim almış, dans, coğrafya, el işi bilen ve piyano çalan bir kadındır" (Flaubert, 1983: 37).

Seniha da, gayet iyi bir eğitim almış, dans, müzik ve Fransızcayla, Meşrutiyet Dönemi'nde pek çok hemcinsinin aksine donanımlı bir kadındır. O da tıpkı Emma gibi eğitimli ve hep güzelin, lüksün, şaşanın peşinden koşan bir kadındır. İkisi de evliliği, güçlü adamlarla yapılması gereken, kendilerini özlem duydukları görkemli hayata götürecek bir yol olarak görürler. Emma, Charles Bovary olarak tanıtılan bir doktor ile evlenir. Ancak evlilik ona düşlediği hayatı getir(e)mez. Emma yanlış bir evlilik yaptığını Charles ile evlendiği ilk anlarda anlar. Romanda Emma'nın yaşadığı bu düş kırıklığıyla ilgili sayısız örnek bulmak olasıdır. "Emma evine dönünce uşaklara emir vermek hoşuna gitmiş, sonra kırdan tiksinerek manastırı özlemişti" (Flaubert 1983: 60). Evliliğin anlamı Emma ve Charles için çok farklıdır. Charles Emma gibi harika bir kadınla evli olmaktan mutluluk duyarken, Emma düşlediği hayatı yaşayamamadan kaynaklı mutsuzluğuyla baş başadır. Ancak Charles bunun farkına bile varamaz. Emma'nın istediği hayata kavuşamaması onu gerçeklikten uzaklaştırır. "*Madame Bovary* ne Emma Bovary'dir ne de bir Emma" (Gülmez, 2017: 4). Charles hastalarına şifa dağıtırken Emma günden güne yalnızlığına gömülür, yaşadığı hayatı sorgular, mutluluğu ona getirecek şeyleri düşler. Emma mutlu olmanın yollarını düşler. Yaşadığı keder öylesine derin ve acıdır ki bunu kendine dahi yabancılaşan bir duyguyla anlamlandırır. "Ancak belli toprakta yetişip başka topraklarda boy atamayan bir bitki gibi, kendi mutluluğunu da yeryüzünde ancak bazı yerler sağlayabilirmiş gibi geliyordu ona. İsviçre'nin dağ köşklerinin balkonuna dirseğini dayayabilseydi ya da yanında kara kadifeden, eteği kuyruklu bir giysi, yumuşak çizmeler, kolluklar giymiş bir koca, kederini bir İskoç köşküne kapatabilseydi" (Flaubert, 1983: 61).

Seniha da tıpkı Emma gibi kabına sığamayan ve sahip olamadığı hayatın öfkesiyle kendine, evine ve sevdiklerine yabancılaşan, kendini düzene ait hissetmeyen bir kadındır. "Onlar için mutluluk ve özgürlük hep başka diyarlardadır" (Genç, 2017: 15). Sıkıntı ve bunaltı bu iki kadın için de değişmez bir ruh halidir. Seniha romanda sıkça yer verilen bu ruh haliyle,

sadece evine değil, girdiği hiçbir yere sığamaz. "On dört yaşından beri kalbinde bilmediği yerlerin görmediği şeylerin, tanımadığı kimselerin hasreti" (Karaosmanoğlu, 2019: 28) vardır. Sürekli bir yerlerden kaçmak hevesi Seniha'nın aslında "küflü" diye nitelendirdiği, mezardan farksız gördüğü konak içi değildir yalnızca. O, kendini fazlasıyla alaturka bulduğu memlekete de yabancı bulur. "Fransızca, 'Nereye kaçmalı?'" (Karaosmanoğlu, 2006: 28) sözünü sürekli tekrarlayan Seniha için memleketi ruh karartıcı, kurtulması gereken bir yer iken Avrupa şehirleri göz alıcı, renkli ve yaşanılası şehirlerdir. Dolayısıyla, Seniha'nın en büyük sıkıntılarından biri konakla sosyal yaşamın uyuşmazlığıdır. Tüzer'in belirttiği gibi, "kimliklerini "dış"arıda oluşturup "iç"eriyle/Osmanlıyla sürekli çatışma halinde olan bu devrin insanları, başkalarından/ Avrupa'dan ödünçledikleri "kimlik"lerle kendilerini ifadeye çalışırlar" (2007: 228). Konağın sıradanlığına karşı Avrupa'nın görkemli şehirlerinde hayat tam da Seniha'nın yaşamayı düşlediği gibi akmaktadır. İşte bu nedenle Naim Efendi'nin torunu, bu sıkıcı, bunaltıcı uzamdan kaçıp kurtulmak, Avrupa'nın "şenlik[li] ve aydınlık" şehirlerine gitmek ister (Mammadova, 2021: 90-98). Emma'nın gerek yaşadığı toplumun değerlerine, gerekse çevresine ilgisizliği günden güne içe dönmesine sebebiyet verir. Emma'nın yalnızlığı "Tanrım, ne diye evlendim?" Charles ile evlendiğine pişman olması ise "güzel, akıllı, seçkin, çekici bir kimse de olabilirdi kocası…" (Flaubert, 1983: 66) sözleriyle ifade edilir. Yaşadığı bu duygu durumuna sinir hastalığı tanısı konulur. Charles çareyi Tostes'tan ayrılıp Yonville-l'Abbaye'ye taşınmakta bulur. Aşkı tutku derecesinde yaşamak isteyen, hiçbir şeyle yetinmeyen hep daha fazlasını, lüksünü elde etmek isteyen Seniha, aslında Emma'nın duygudaşıdır. Romanda anlatılan olayın karakterlerin kişilik yapılarının düzenlenmesi ve oluşumda işe yaradığı zaman bir değer kazandığını ifade eden Bingöl, Madame Bovary romanının esasını kuran bu yapının Kiralık Konak'ta benzer biçimde yapılandığına dikkat çeker (1944: 12). Bu nedenle Emma ve Seniha karakteri arasında böylesi bir benzerliğin oluşu çok da şaşırtıcı değildir.

Kiralık Konak'ta Seniha, on yedili ve yirmili yaşlarda olmak üzere iki dönemde ele alınır. Kitabın ilk sayfalarında on yedili yaşlarında olduğunu anladığımız bölümde uçuk kaçık, hayata karşı kayıtsız, hiçbir şeyi umursamayan hatta her şeyle dalga geçebilecek kadar uçarı ve amaçsız bir genç kadın olarak betimlenir. "…Bu alaycı genç kız için etrafındakilerin hangi hareketi ve hangi sözü gülünç değildir" (Karaosmanoğlu, 2006: 16). Belki de bu yüzden, ruhu bulunduğu ortama aykırılık gösterir. Romanın pek çok yerinde "günün aydınlıklarına göre mütemadiyen rengi değişen yeşil gözleri gibi sesinin bestesi, kımıldanışlarının ahengi ve hatta başının şekli de mütemadiyen değişirdi" (Karaosmanoğlu, 2006: 17) şeklinde ifade edildiği gibi ruh dünyasındaki değişiklik gözlerinin, sesinin, başının durumuyla anlamlandırılır. Seniha'nın Batı hayranlığı neyse Emma'nın Paris sevdası da odur. Okuduğu kitaplarsa bu tutkuyu tetiklemektedir. "Kendisini doğrudan çevreleyen her şey, can sıkıcı köy, budala küçük burjuvalar, yaşamın bayağılığı, yeryüzünde bir istisna, karşısına çıkmış, bambaşka bir rastlantı gibi geliyordu ona; oysa ötede uçsuz bucaksız tutkular, mutluluklar ülkesi göz alabildiğine uzanıyordu" (Flaubert, 1983: 81). Öyle ki bu tutku onu günden güne daha da sarmakta, kendini kitaplara veren Emma günlük zevklerden uzaklaşmakta, Charles'a olan öfkesi günbegün artmaktadır. Seniha'nın okuduğu kitaplar, dönemin en ünlü Fransız yazarlarından Gyp'in romanlarıdır. Bu hayranlık öylesine yoğundur ki, "Gyp, ona ikinci bir ana, bir ikinci mürebbiye olur" (Karaosmanoğlu, 2006: 17). Tek amacı dadısının ona anlattığı Avrupa'ya dair

hikâyelerdeki hayata kavuşmaktır. İstanbul'da lüks yerlere gitmeyi tercih etmesinin tek nedeni de buraların Avrupa'yı anıştırmasıdır. Her iki kadın da okudukları dergi ve kitaplarla kurdukları bağla bütünleşir ve kendilerini çevrelerinde 'bayağı' saydıkları her şeyden ve herkesten uzaklaştırırlar. Kızılçelik ve Erjem'in ifade ettikleri gibi bu duyguyla bireyler "yalnızca insanlara ve topluma değil, bizzat kendilerine" yabancılaşır (1996: 597). Okuduğu kitapların etkisiyle Emma'nın yaşamı farklı bir yöne evrilir. Yeni insanlar tanımaya başlayan Emma, Léon ile birçok ortak nokta bulur ve onunla sıkıcı hayatını çekilir hale getiren söyleşiler yapar. Yeni bir kasaba ve insanların yanı sıra anne olma heyecanı da Emma'yı oyalar. Kendisinin gerçekleştiremediği düşleri bebeği verecektir şimdi ona. Ancak bunu ona verebilecek evlat bir kız değil oğuldur. "Bir oğul istiyordu; güçlü olacaktı, esmer olacaktı…" (Flaubert, 1983: 115). Doğum zamanı geldiğinde bebeğinin kız olduğunu öğrenen Emma kendine yabancılaşmasına sebep olan bir düş kırıklığı yaşar. Emma'nın yaşadığı Seeman'ın (1971: 135) tanımladığı türden bir yabancılaşmadır. O, yoksunu olduğu şeylerin ayırdına varmaz, ayırdına vardıklarından yoksun olduğu gerçeğiyle yüzleşir. Emma da tıpkı Seniha gibi hayatın ona getirdikleri ile düşleri arasındaki uçurumun ortasındadır. Léon'un varlığı, Charles'ın umursamazlığı Emma'yı karışık duygulara sürüklerken, Seniha'nın bir durgun bir dalgalı ruh hali etrafındaki insanların ona nasıl davranacağını kestirememelerine yol açar. Evde onu en çok seven büyükbabası Naim Efendi, bu küçük kızın umarsız tavırları karşısında, kafasındaki fesin ona verdiği ağırlığın altında kaybolur adeta. Ruhunun taşkınlığına bedeni sığmayan Seniha, "Büyükbaba, siz hayat kadar bunaltıcısınız" (Karaosmanoğlu, 2006: 17) derken, aslında büyükbabasını değil, büyükbabasının yıkılmak üzere olan koskoca bir payitahtın son temsilcisi oluşunu, onu bunaltan çevresini, eski konağı ve tozlu yaşamı eleştirir. "Konak, Naim Efendi'nin babasıyla başlayan ve Naim Efendi ile biten bir neslin zihniyet yapısının sembolleştiği yerdir" (Ünaldı, 2011: 101). Seniha, yeni başlayacak bir devrin temsilcisi gibidir. Ancak o çevrede değil! Kendisini öylesine bu çevreye ait duyumsamaz ki dergi sayfalarında gördüklerini gerek kıyafetlerine gerekse makyajına taşıdığı alafrangalıkla bütünleştirerek kendini var etmeye çalışır. Mürebbiyesi Madam Cronski'den dinlediği Avrupa sosyetesinin hayatına öykünerek, bunu yaşantısına uyarlar. Daha yeni on sekizine basan Seniha'nın, her hafta pazartesi evinde konukları toplaması, Avrupa beş çaylarına özenti olmakla birlikte, aslında Seniha'nın içindeki coşkunun dışarı vurumudur. Etrafı hep kalabalıktır ama ruhu son derece yalnızdır. "Avrupa'nın bütün kibar kadınları gibi o günleri giyinir; kuşanır ve tam saat beşte konağın büyük salonunda kendisinde nadir görülen bir hanımefendi vakarıyla ziyaretçilerini bekler" (Karaosmanoğlu, 2006: 20). Bir Avrupalının hayatına ne kadar özense de o hayata dâhil ol(a)madığı, "kendisinde nadir görülen hanımefendi vakarıyla" ifadesiyle somutlanır. Seniha olmak istediği hayatın arkasına gizlenir. Ancak ne bu buluşmalarda eve doluşan çocukluk arkadaşları ne de bu ortamlardaki kuru söyleşiler Seniha'nın gönlünü hoş etmeye yeter. Fischer'in ifade ettiği gibi bu yabancılaşma "ruhun kendi yarattığı maddi dünyadan duygusal anlamda uzaklaşması ya da farklılaşması sonucu ortaya çıkar" (1976: 38). Bu duygu Emma'nın da Seniha'nın da ruhlarının ıstırabını özetler. Seniha'nın Avrupai yaşama özentisi ve elindekilerle yetinmeyişi Emma'nınkine benzese de onun hırsları Seniha'nınkinden çok farklıdır. "Kendisinin olan bu Bovary adı, ünlü bir ad olsun isterdi, kitapçı vitrinlerinde sergilendiğini, gazete yinelendiğini, bütün Fransa'da tanındığını görmek isterdi. Ama Charles'ta zerre kadar hırs yoktu" (Flaubert 1983: 4). O hep gösterişli vitrinlerde kocasının ismi okunsun, şanla şöhretle yürüsün isterken,

Seniha'nın böyle istekleri yoktur. Her ne kadar parayı, gösterişi sevse de onun bu sevdasının paranın peşinden koşacak kadar hırs içermeyişi, şu satırlarda karşımıza çıkar: "İçin için tantana ve debdebeye, iyi kumaşlara, nadide mücevherata pek düşkün olmakla birlikte, haddizatında paraya büyük bir ehemmiyet vermezdi" (Karaosmanoğlu, 2006: 29). Bütün bunlar arasında Seniha'nın yüreğine değen tek bir kişi vardır: Ailenin çapkınlıkla nam salmış daimî misafiri, Faik Bey. Onun etrafında olmadığı her an yahut onun başka işlerle ilgilendiği her toplantı Seniha'nın ruhunu sıkıştırır ve bu toplantıları anlamsız kılar. Seniha Faik Bey'de o pek sevdiği Avrupa'yı, o coşkuyu, içinde fırtınalar kopartan o hayata erişeme umudunu bulur. Onun için Faik Bey, bu alaturka hayatın içinde Avrupa dergilerinden fırlamış biri gibidir. Konuşması, şakaları, rahatlığı, hele hele Avrupa tatmış bir adam oluşu ki en çok da bu, ona arzulanacak bir erkekten çok daha fazlasını vaat eder. Seniha'nın duyguları "…Seniha zevk ve haz bahsinde Faik Bey'in çiğneyip ezip yere attığı meyvelerin posasına ağzının suyu akarak dişlerini uzatan, bir obur dilenci gibiydi. Kendisi de Faik Bey'in yanında biraz bu kadar aşağılara indiğini hissederdi*"* (Karaosmanoğlu, 2006: 44) sözleriyle anlam kazanır.

Seniha'nın konaktaki buhranı halası Necibe Hanım'ın kendisini hava değişimi için köşküne davetiyle son bulur. Necibe Hanım, büyükbabasından farklıdır. Köşk ise coşkuludur. Burada köşklerin temsil ettiği yaşamlar da dikkat çekicidir. Naim Efendi'nin konağı kökleşikliğe, geçmişe, alaturkalığa Necibe Hanım'ın giyimi, kuşamı, hali, tavrı alafrangalığa, modernizme vurgu yapar. Seniha, Naim Efendi konağında tutucu bir yaşam sürmek zorunda iken Necibe Hanım Konağı özgürlüğün sonuna dek yaşandığı yeri imler. "Necibe Hanımın köşkü ötekileşmenin diğer adıdır. Naim Efendinin konağının aksine bu köşk yapay ilişkilerin ve karmaşık duyguların yaşandığı bir yeri simgeler. Necibe Hanımın köşkünde kaldığı zaman sonunda Seniha çevresine yabancılaşır ve diğerlerini ötekileştirir" (Genç, 2017: 25). Seniha'nın yaşadığı dönem ve koşullar dikkate alındığında kadının toplumdaki yeri, duruşu kimi ahlaki kurallara göre değerlendirilir. Seniha'nın Faik Bey ile ilişkisini gözler önünde yaşaması hatta bir kadın ve erkeğin evlenmeden önce birlikte olmasının kabul edilemez olduğu, "…mübarek aile ocağına evvelce tanışıp sevişmiş bu genç çift müşterek bir günahın lekesiyle kirlenmiş olarak girecekti" (Karaosmanoğlu, 2006: 42) sözleriyle eleştirilir. Seniha sırf bu nedenden ötürü kendisiyle evlenilsin diye bekleyecek bir kadın da değildir. Faik Bey'in evine onu evliliğe ikna etmek için giden büyükbabasına kafa tutuşu da bu yüzdendir. Seniha'nın yaşamının amacı evlilik değildir. Bu karşı duruş da onun yalnızlığını bitirecek şeyin çok başka şeyler olduğunu ortaya koymaya yeter. Seniha'nın dedesinin konağındaki geleneksel değerlerle Necibe Hanım'ın köşkündeki Batılı değerler arasında bocalar. Bu bocalama onu bunalıma kadar sürükler. Ulutaş ve Ulu'ya göre böylesi bir bocalama yaşayan birey Seniha'da olduğu gibi "çoklu kimlikler arasında kimliksizleşmekte diğer bir tanımlamayla melezleşmektedir" (2015: 2106). Henüz çok genç olmasına karşın Seniha kimsenin kendisine hükmetmesine izin vermeyen özgür bir kadındır. Kararlarının arkasında ve sorumluluğundadır. Bu da onu yaşadığı dönemin çok ötesine taşır. Büyükbabası onun yaşantısını kabul edilemez görürken, Seniha aşkını gözler önünde yaşamakta hiçbir çekince görmez. Bu yüzden özellikle aile büyükleri ve çevreden gelen tepki ve sözlerle çatışır.

Öte yandan, Emma evlilikte bulamadığı mutluluğu Léon ile doludizgin yaşar. Ancak yaşama tutunmak için bağlanmaya çalıştığı Léon'dan da Rodolphe'den de uzaklaşır. Emma bir

yandan iç dünyasındaki boşluğu doldurmaya çalışırken, diğer yandan Charles'dan habersiz borçlarını halletmenin yollarını arar. "Mutlu değildi, hiçbir zaman olmamıştı. Bu yaşama yetersizliği, dayandığı şeylerin böyle çabucak çürüyüverişleri nedendi?" (Flaubert, 1983: 330). Emma'nın yaşamı ve mutsuzluğunun nedenlerini sık sık sorgulaması da içinde bulunduğu güçlükleri aşmakta zorlanmasından kaynaklanır.

Gerek *Kiralık Konak*'ta gerekse *Madame Bovary*'de her iki kadın karakterin yaşadıkları iç sıkıntısı, acıları ve mutsuzluklarının asıl nedeni içine atıldıkları derin yalnızlıklarıdır. Kiralık Konak'ta Seniha'nın tutkuyla bağlandığı Faik'in kumar batağına düşüp kendisinden borç istemesi onu bir başka Seniha'ya dönüştürür ve bir anda genç kadın duygularına kör bıçak çeker: "…Hayalindeki o kadar büyüttüğü adam meğer ne zibidi bir şeydi onu daha ziyade görmek dinlemek istemedi… Seniha ilk defa olarak o gün Faik Bey' in muhabbeti yoluna kendi vücudundan ve kendi namusundan yaptığı fedakârlığa acıdı. Nasıl ve hangi sihirle bu adam, ona bundan sekiz ay evvel, kendisine kurban verilmek ihtiyacı hissedilen bir ilah gibi göründüydü? Nasıl ve hangi sihirle el değmemiş, körpe etini içi hiç titremeden onun önüne atmıştı" (Karaosmanoğlu, 2006: 93-94). Seniha âşık olduğu erkeğin güçsüzlüğünü gördüğünde böylesine aciz bir erkekle birlikte olduğu için büyük bir pişmanlık yaşar. Çünkü onun için uğruna her şeyi göze aldığı adam ulaşmak istediği emellerin, görkemli hayata giden yolun efendisi değildir. Kirli yakası ile karşısında küçüldükçe küçülen bir zavallı bir adamdır. Ancak Seniha çevresindekilere açık vermekten kaçınsa da Faik'e olan tavrı asla eskisi gibi olmaz. Türlü bahanelerle onu oyalar, bekletir ve ilgisizliğiyle cezalandırır. Evliliğe bakış açısını, "…sevilen adam, bizi çağıran seslerden biridir; fakat hayat yoldaşı bizi o seslere doğru götüren kimsedir; bu kimse kâh önümüzden kâh arkamızdan yürür, bizi birtakım kazalardan korur, birtakım zahmetlerden kurtarır, ettiğimiz hataları tamire çalışır, masraflarımızı öder, tıpkı çocukluğumuzda bizimle dolaşan lalam gibi" (Karaosmanoğlu, 2006:110-111) sözleriyle açıklayan Seniha için Faik'e olan güveninin zedelenmesi son nokta olur. Seniha ona olduğundan fazla anlam yüklediğinin ayırdına varır.

Öte yandan, Emma için terk edilişi onun yıkımı olur. Yaşama tutunmak için bir neden arayan Emma mutluluğu önce Léon sonra Rodolphe'la yakalamaya çalışır. Ancak bunun koca bir yanılgı olduğu gerçeğiyle yüzleşir. Fromm'a (1996: 5) göre insanların besinsiz kalması sonucunda hayatlarının sonlanışı gibi çevresinden soyutlanmak da insanın zihninin ölümle sonlanmasıdır.

Emma için Seniha'da olduğu gibi ikinci yıkım, borçlarının önüne geçemediği yerde, kendisini terk eden sevgilisinden dilendiği yardıma verilen, hayır yanıtı olur. Bu olaydan sonra Emma gitgide içine kapanır ve yalnızlaşır. Yalnızlık, kişiler arası bağın zedelenmesi veya karşı taraf için bu bağın gereksinimlerini karşılayamaması sonucunda oluşan yoğun bir duygudur. Kitapta Charles'ın gözünden Emma'nın yalnızlığı şöyle betimlenir: "Onu en çok korkutan şey Emma'nın düşkünlüğüydü; çünkü konuşmuyor, hiçbir şey duymuyordu, hatta acı bile çekmiyor gibiydi; sanki bedeni de ruhu da bütün devinimlerini durdurmuşlardı" (Flaubert, 1983: 247).

Seniha için mutluluk Paris'e gitmekten başka bir şey değildir. Bu yüzden konak adeta onun mezarı olur. Romanda konak ve içindeki yaşam Seniha'nın yalnızlığını somutlama işlevi üstlenir. "...Bu kuytu ve çukur bahçe, benim mezarım dedi. Bahçeden nefretle başını çevirdi. Ya bu oda ya bu mobilyalar... Bu evin içinde her şey ve herkes ona bu akşamki kadar sevimsiz,

eski ve tahammül edilmez görünmemişti" (Karaosmanoğlu, 2006: 118). Bu yüzden ne pahasına olursa olsun düşlediği ülkede düşlediği yaşama koşacaktır. Artık bir nebze olsun mutludur. Romanda Seniha'nın mutluluğu, "buranın taşını, toprağını kendi memleketimden ziyade seviyorum. Ahalisi ne kadar nazik ne kadar zinde ne kadar iyi insanlar" (Karaosmanoğlu, 2006: 138) denilerek ülkesine yabancılaşan bir gözle anlatılır. "Bireylerin, belirledikleri durumların kendi beklentilerini karşılayamaması halinde kendine yabancılaşma hali ortaya çıkmaktadır" (Tolan, 1981: 128). Romanlardaki kadınların yaşadıkları düş kırıklıkları ve yanılgılar onları aileleri ve çevrelerinden gitgide uzaklaştırır. Seniha mutlu görünür, etrafında dostlarıyla anılsa da gerçekte son derece yalnızdır. Ülkeye geri dönecek kadar bile parası olmayan Seniha, bir zamanlar karşısına aldığı büyükbabasından borç istemek zorunda kalır. Benzer biçimde Emma da düştüğü borç batağına kurtulmak için kendisini terk eden Rodolphe'den borç istemek zorunda kalır. İkisi de çaresizliğin pençesindedirler. Seniha'nın mutlu olmak için gittiği, hep özendiği Paris, aslında düşlediği gibi değildir. Çünkü ne yapsa da düşlediği o kibar kadınlardan biri olamaz. Aslında hiçbir şey değişmemiştir. Konak Paris'e gitmeden önceki konaktır. Seniha istediği hayatı yaşayamamaktan yorgundur. Bu durum "Seniha, Hakkı Celis'i kendisinden çok yaşlı ve nadir görülen bir teyze tavrıyla karşıladı" (Karaosmanoğlu, 2006: 149) sözüyle sergilenir. Seniha'nın yorgunluğu, görüntüsü ve durumunun karşıtlıklığıyla anlatılır. O artık, yirmisinde olgun bir kadındır. Avrupa sevdası onda acı bir deneyim olmuş, döndüğünde farklı kişilerle olan samimiyeti dilden dile dolaşır olmuştur.

Her iki romanda da kadın karakterler anlamını çoktan yitirmiş yaşamlarıyla birlikte ruhlarını da yok saymışlardır. *Kiralık Konak*'ta gerek borç batağında ölüme terk edilen Naim Efendi gerekse manen yitmiş Seniha ile bir devrin kapandığı somutlanır. Aslında ikisi de toplumdan değil de kendi gerçekliklerinden kaçıyorlardır. "Yakup Kadri'nin romanlarında, kişiyi kendine yabancılaştırmaya götüren süreçte, kişinin kendinden ve değerlerinden kuşku duyması sorunu, bir sonraki basamakta; içinde bulunduğu toplumdan, kişilerden ve kendinden kaçışa götüren sürece dönüşür" (Nakipler, 2010: 6). Bu yüzden Seniha da Emma gibi yaşadığı toplumdan ve insanlarından kaçar. Seniha'nın Hakkı Celis'le son konuşması, içinde bulunduğu çıkmazı oldukça iyi özetler: "Ben ta uçurumun kenarına gelmiş bir kadınım; bir yanlış adım daha, ufacık bir hesapsızlık beni bu uçurumun tâ dibine yollamaya kâfi gelecek..." (Karaosmanoğlu, 2006: 208). Her iki kadını da yalnızlaştıran ve mutsuzluğa mahkûm eden durum karşılıksız kalan aşklarıdır. İkisi de onulmaz düş kırıklıklarının kucağında düşünü kurdukları yaşama hiç bir zaman erişemezler. Seniha hala ayaktadır, koşullara uyum sağlamak için bu kez başka bir adamın metresi olmayı Emma ise ölmeyi seçer.

3. SONUÇ

Yalnızlık gerek toplum içinde gerekse bireylerin iç dünyalarındaki uyumsuzluklardan doğan zorluklarını ifade eder. Yaşadıkları içsel boşluğu anlamlandırmada güçlük yaşayan bireyler, bunalımlar, kaçış, toplumdan soyutlanma gibi duygusal bozukluklar yaşayabilirler. Bu deneyimin uç noktasını yaşayan bireyler, isyan ve intihar gibi uç noktalara dayanan yollara dahi sapabilirler. Yalnız bir birey içinde bulunduğu toplumu ve kendi öz benliğini anlamlandırmakta büyük güçlük yaşar.

Seniha da Emma da düşünü kurdukları yaşama asla ulaşamadıkları gibi bir türlü mutluluğu da yakalayamazlar. Her iki kadın da zenginliğe ve lükse tutkuyla bağlanırlar. Bu

tutku Emma'yı gayrimeşru ilişkilere, borç batağına ve nihayet ölüme Seniha'yı ise yaşadığı sıkıntı ve bunalımla ailesinden, çevresinden ve toplumdan kopararak hızla bir çöküşe iter. Romanlarda Emma ve Seniha figürü üzerinden dönemin toplumsal sorunları somut bir biçimde gözler önüne serilir.

Kiralık Konak'ta Seniha ve *Madame Bovary*'de Emma, farklı kültürlere ve geçmişlere sahip olsalar da toplumsal bağlamda aynı yalnızlıkları deneyimlerler. Her ikisi de içsel buhran ve hoşnutsuzluk duygularıyla boğuşurlar. Yalnızlıklarının kaynakları ve oluşumları kendi koşullarına göre farklılık gösterir. Bu koşullar ise karakterleri yaşadıkları çevreden yalıtır. Konak, romanda, geçip giden bir asrı ve demodeliği simgeler. Seniha her ne kadar Avrupa özentisiyle çay partilerinde kendinden yaşça büyük kadınları konuk etse de, gerçekte kendi iç çatışmalarıyla boğuşur. Onun için evlilik, çok istediği lüks yaşama kendisini kavuşturacak ve Avrupa'ya götürecek bir bilettir. Bu yüzden ötesini düşünmez. Onu bu amaca ulaştıracak tek kişi Faik'tir. Ancak Seniha onun beklentilerini karşılayamayacağını anladığında ondan vazgeçer. Hep bir savruluş halindedir ve her savruluşunda sahip olduğu değerleri bir bir yitirir. Mezar diye nitelendirdiği konaktan Avrupa'ya kaçarak kurtulduğunu düşünse de bu koskoca bir yanılsama olur onun için. Fransa'da farklı farklı kişilerle adı çıkan Seniha parasız kaldığında yurda dönse de başka kollara atılmaktan çekinmez.

Madame Bovary'de, Emma Bovary'nin yalnızlığı daha çok varoluşsal düzlemdedir. İye olmayı düşlediği yaşamı yakalamaya çalıştıkça batağa saplanır. Evli bir kadın olarak gayrimeşru ilişkiler yaşaması yalnızlığından kaçmasının bir başka yolu olur. Ancak bu arayışlar, aradığı gerçek duygusal bağı ve tatmini sağla(ya)madığı için yalnızlığı perçinlenir. Bu yüzden Emma çoğu zaman etrafındaki insanlarla arasına duygusal bir mesafe koyar. Ulaşılamaz düşleri ve gerçeklikten duyduğu tatminsizlik, onda derin bir yalnızlık ve kopukluk hissi yaratır. Bunun sonucu olarak toplumsal normlardan uzaklaşarak materyalist bir yaşam tarzı arayışına yönelir.

Özetle, *Kiralık Konak'*ta Seniha'nın yalnızlığının kökleri, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı bağlamında, toplumsal norm ve cinsiyet rollerinden kaynaklanır. *Madame Bovary'*de Emma'nın yalnızlığıysa burjuva yaşam tarzına dair düş kırıklığı, ulaşılmaz idealler ve gerçeklikten kopukluktan ileri gelir. Her iki karakter de apayrı dönemlerde, yalnızlığın aynı duygusal ve varoluşsal yönleriyle boğuşurlar.

Kiralık Konak ve *Madame Bovary* romanlarında yabancılaşmanın yalıtılmışlık ve kopukluk deneyimine farklı bakış açıları sunulur.

KAYNAKÇA

[1] Bingöl, N. (1944). "Yakup Kadri'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Natüralistlerinin Tesirleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, 9-32.
[2] Ecevit, Y. (2009). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Fischer, Claude S. (1976). "Alienation: Trying to Bridge the Chasm," *The British Journal of Sociology*, Cilt: 27, Sayı: 1, 39-49.
[3] Flaubert, G. (1983). *Madam Bovary*. (T. Yücel, Çev). Can Sanat Yayınları, İstanbul.
[4] Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*, (Çeviren: Şemsa Yeğin), Payel Yayınları, İstanbul.

[5] Genç, H. N. (2017). Hiç Yaşamamış Hep Yaşayacak İki Kadın: Emma ve Seniha. *Folklor/Edebiyat, 23* (90), 13-36.
[6] Gülmez, G. (2017). Flaubert'in Madame Bovary'sindeki Dolaylı Serbest Anlatımın Türkçe'ye Aktarılış Biçimleri. *Geçmişten Geleceğe VI. Ulusal Frankofoni Kongresi Bildiri Kitabı,* 255-268.
[7] Karaosmanoğlu, Y. K. (2006). *Kiralık konak* (37. Baskı). İstanbul. İletişim Yayınları.
Karabulut, M. (2008). Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Alafrangalaşmak. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 56*/2, 47-68.
[8] Kızılçelik, S. ve Erjem Y. (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü* (4.Baskı). Saray Kitabevleri, İzmir.
[9] Mammadova, G. (2021). Kiralık Konak'ın Alafranga Karakteri Seniha. *Türkoloji Dergisi, 25*(1), 90-98.
[10] Mardin, Ş. (2007). *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
[11] Moran, B. (2001). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*(3. Baskı). İletişim Yayınları, İstanbul.
[12] Nakipler, N. D. (2010). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Ötekileşme Sorunu. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ, Fırat Üniversitesi.
[13] Seeman, M. (1971). "The urban alienations: Some dubious theses from Marx to Marcuse", *Journal of Personality and Social Psychology, 19* (2), 135-143.
[14] Tolan, B. (1981). *Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma*. İktisadi ve Ticari İlimleri Akademisi Yayınları, Ankara.
[15] Tüzer, İ. (2007). Kimliklerin Çatıştığı Mekân: 'Kiralık Konak' ve Evini/Evrenini Arayan Nesiller, *Bilig,* 41, 225-239.
[16] Ulutaş, N., Ulu, E., (2015). "Türk Romanında Kimlik Bunalımı", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 10/8, 2095-2114.
[17] Uzun, E. (2007). *Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Beyoğlu.* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
[18] Ünaldı, H. (2011). *Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

SEYRAN SEHAVET`İN "DAŞ EVLƏR" ROMANINDA OTOBİYOGRAFİ[1*]

Sayad HASANLI
Ege Üniversitesi, - 0009-0003-6057-0128
Dr. Öğr. Üyesi Göksu ÇİÇEKLİ KOÇ
Ege Üniversitesi, - 0000-0002-7165-7312

ÖZET

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerinden olan Seyran Sehavet, 23 Mart 1946 yılında Azerbaycan'ın Füzuli ilinin Yağlıvend köyünde doğmuştur. Şimdiki Bakü Devlet Üniversitesinin Doğuşinaslık Fakültesini bitiren Seyran Sehavet, SSCB Savunma Bakanlığında görev yapmış, iki yıl İran'da tercüman olarak çalışmıştır. Edebi faaliyetine şiirle başlayan Sehavet'in ilk şiiri yayımlandıktan 23 yıl sonra - 1985 yılında "Daş Evlər" romanı yayımlanmıştır. "Daş Evlər" romanı Seyran Sehavet'in ilk romanı olma özelliği taşımaktadır. Roman yayımlandıktan sonra edebî camiada büyük yankı uyandırmış ve Sehavet'in yazar olarak tam olgunlaştığının kanıtı olarak görülmüştür. "Daş Evlər" romanı Sehavet'in ilk romanı olmakla beraber, otobiyografik eser olarak da ilgi çekicidir. Seyran Sehavet diğer eserlerinde de otobiyografik izleklere yer vermiştir fakat "Daş Evlər" romanında otobiyografi izlek olmaktan çıkıp eserin temelini oluşturmaktadır. Eserin baş kahramanı olan Akif, Seyran Sehavet'in prototipidir. Sehavet bu karakter üzerine kendi biyografisi ve yaşanmışlıklarından eklemiş ve bunu röportajlarında dile getirmiştir. Akif öğrenci ve şairdir. O da Sehavet gibi Doğuşinaslık Fakültesinde eğitim görmekte ve Bakü'nün eski mahallelerinden birinde kirada yaşamaktadır. Sehavet'in karakter özelliklerinin açık şekilde görüldüğü Akif'in içinde bir köy özlemi vardır ve canı sıkıldığında rahatlığı köyde aramaktadır. Üniversiteyi bitirdikten sonra iş için İran'a taşınmıştır. Romanın belli bir kısmı da Akif'in İran'daki hayatından söz etmektedir. Akif'te de Seyran Sehavet'in çocukluğunda yaşadığı ölüm travmasından izler mevcuttur. Seyran Sehavet'in "Daş Evlər" ve diğer romanları Türkiye Türkçesine aktarılmadığından bu konuda yapılmış çalışma mevcut değildir. Aynı şekilde Azerbaycan'da da Sehavet'in edebî faaliyeti üzerine geniş çaplı araştırmalara rastlanmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyran Sehavet, Daş Evlər, Otobiyografi, Taş Evler, Prototip.

[1*] Bildiri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları / Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi Göksu Çiçekli Koç danışmanlığında hazırlanmakta olan "Seyran Sehavet`in Hayatı, Sanatı ve Sosyo-Psikolojik Romanları" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

Seyran Sehavet, one of the important names of contemporary Azerbaijani literature, was born on March 23, 1946 in the village of Yaglivend, Fuzuli, Azerbaijan. Seyran Sehavet, who graduated from the Faculty of Oriental Studies of the current Baku State University, served in the Ministry of Defense of the USSR and worked as a translator in Iran for 2 years. Sehavet, who started his literary activity with poetry, published his novel "Daş Evlər" in 1985, 23 years after his first poem was published. The novel "Daş evlər" (Stone Houses) has the distinction of being Seyran Sehavet's first novel. After the novel was published, it had a great impact in the literary community and was seen as proof that Sehavet had fully matured as a writer. The novel "Daş evlər" is not only Sehavet's first novel, but also has the characteristic of being an autobiographical work. Seyran Sehavet also included autobiographical themes in his other works, but in his novel "Daş Evlər", autobiography ceased to be a theme and became the basis of the work. Akif, the hero of the work, is the prototype of Seyran Sehavet. Sehavet added his own biography and experiences to this character and expressed it in his interviews. Akif is a student and a poet. Like Sehavet, he has studied at the Faculty of Oriental Studies and lives in a rented house in one of the old neighborhoods of Baku. Akif, in whom Sehavet's character traits are clearly visible, has a longing for a village and looks for comfort in the village when he is bored. After graduating from university, he moved to Iran for work. A certain part of the novel talks about Akif's life in Iran. There are traces in Akif from the death trauma that Seyran Sehavet experienced in his childhood. Since Seyran Sehavet's "Daş Evlər" and other novels have not been translated into Turkish, there is no study on this subject. Likewise, there are no large-scale studies on Sehavet's creativity in Azerbaijan.

Keywords: Seyran Sehavet, Stone Houses, Autobiography, Daş evlər, Prototype.

GİRİŞ

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli ismlerinden olan Seyran Sehavet, 23 Mart 1946 yılında Azerbaycan'ın Füzuli ilinin Yağlıvend köyünde doğmuştur. İlk eğitimini köy okulunda tamamlayan Sehavet, 1964-1970 yılları aralığında şimdiki Bakü Devlet Üniversitesinin (eski ismi: Azerbaycan Devlet Üniversitesi) Doğuşinaslık Fakültesinde lisans eğitmi almıştır. İki yıl Sovyet ordusunda askerî görevini yerine getiren Sehavet, bu dönemde İran'da tercüman olarak çalışmıştır. "Ulduz", "Ədəbiyyat və İncəsənət" gibi gazete ve dergilerde çalışan Seyran Sehavet, edebî faaliyete şiirle başlamıştır. İlk dönemlerde yazdığı şiirlere, Sehavet'in bugün bile meşhur olan eserlerine müzik bestelenmiş, dönemin en meşhur şarkıcıları tarafından söylenmiştir.

Edebî faaliyete 1962 yılında şiirle başlayan Sehavet'in şiirlerden oluşan "Adalar" ve "Mənim Planetim" kitapları basılmıştır. "Hamı Elə Bilirdi" isimli ilk hikâyesini yazdıktan sonra hikâyelerden oluşan aynı isimli kitabı çıkarmış, daha sonra "Yüz İlin Kişisi", "Dar Köynək", "Qızıl Teşt" hikâye kitapları basılmış, ikinci cildi hikâyelerden ibaret "Seçilməmiş Əsərlər" kitabı yayımlanmıştır. İlk romanı olan "Daş Evlər" romanını yayımlattıkdan sonra (1985) uzunca süre roman yazmamış, bu ara 2003'e kadar devam etmiştir. 2003 yılında "Nekroloq" isimli romanı yayımlanmış, daha sonra 2010 yılına dek sırasıyla "Palıd Toxumu", "Bəhanə",

"Yəhudi Əlifbası", "Qaçhaqaç" romanları yayımlanmıştır (Abbasova ve Misirova, 2021, s. 8-11).

Bugüne dek Azerbacan'da Seyran Sehavet'in edebî faaliyeti ile ilgili geniş kapsamlı araştırma yapılmamıştır. Özellikle eserlerindeki otobiyografik izlekler, edebî faaliyetini hayatından ayırmaksızın ele alınmasını gerektirmektedir. Hayatından eserlerine yansıttığı izleklerin çoğu açık olsa da bazıları gizlidir. Bu nedenle Sehavet'in eserleri üzerine çalışırken yazarla doğrudan irtibat kurulması yazıları anlaşılır kılmak açısından büyük önem arz etmektedir. Yazarın ilk romanı olan "Daş Evlər" romanı da Sehavet'in hayatından birçok izler taşımaktadır.

SEYRAN SEHAVET'İN "DAŞ EVLƏR" ROMANINA YANSIYAN BİYOGRAFİSİ

Seyran Sehavet'in ilk romanı olan "Daş Evlər" romanı 1985 yılında basılmıştır. Genel edebî faaliyeti ile ilgili olduğu gibi "Daş Evlər" romanı hakkında da geniş çaplı araştırma yapılmamıştır. Romanın baş kahramanı Akif isimli gençtir. Sehavet, Akif karakteri ile kendi öğrencilik yıllarını ve çalışma hayatının ilk dönemlerini kaleme almıştır.

Eserde Akif karakterinin Yeddipara köyünden olduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Sehavet'in diğer eserlerinde de Yeddipara köyünün ismi geçmektedir. Yeddipara köyü, Sehavet'in doğduğu Yağlıvend köyünü temsil etmektedir çünkü Yağlıvend köyü de yeddi kısımdan oluşmaktadır. Bununla ilgili "Qaçaqaç" romanında bilgi veren Sehavet, "Bizim Yağlıvənd, necə deyərlər, yeddi para kənddən – daha doğrusu, yeddi obadan ibarət idi: Koxalı, Aşırlı, Qədirli, Lələli, İrənşəlli, Yal Lələli və Ciyəli; bir, iki, üç, dörd, beş, altı, Ciyəli də yeddi. Bəli, yeddi obadan ibarət idi." diye belirtmiştir (Səxavət, 2010). Yazar burada köyün "yeddi para kənddən" oluştuğunu söyleyerek "Daş Evlər" ve diğer romanlarda kullandığı "Yeddipara" olarak ifade edilen yer adının aslında Yağlıvənd köyü olduğunu basitçe anlatmıştır.

Seyran Sehavet'in kendisi de bir röportajında Akif karakterinin kendisi olduğunu belirtmiştir:

"Akif tümüyle benim. 22 yıl Bakü'de kirada yaşadım. Köyden büyük umutlarla Bakü'ye geldik. Ama tam tersini gördük" (Nuri, 2013).

Romandaki Akif karakteri de Seyran Sehavet gibi üniversitenin Doğuşinaslık Fakültesinde eğitim almaktadır. Mahallede yaşayan Akif'ten şair olarak bahsedilmektedir. Seyran Sehavet de edebî faaliyete şiirle başlamış, öğrencilik yıllarında Bakü'nün "Sovetski" isimli eski mahallesinde kirada kalmıştır. Bu konuda yazar, "Sovetski'dəki köhnə evlərdə yaşayanda 'Daş Evlər' romanını yazmaq qərarına gəldim" diye belirtmiştir (Cabbar, İsmayıloğlu vd., 2022). Kısacası, Akif karakteri Seyran Sehavet'in prototipidir. Yazar burada kendi öğrencilik yıllarında yaşadıklarını kaleme almış, merkeze ise Akif'i – yani kendisini koymuştur.

Taş evler de Akif'in Seyran Sehavet'in prototipi olduğunu gösteren esas olgulardandır. Şöyle ki, Akif de yazar gibi eğitim dönemini taş evlerde geçirir. Aslen taş evlere hiçbir aidiyeti yoktur. Ama orada yaşamaktadır. Belki de bu evler sadece onun için taş evlerdir. Çünkü Seyran Sehavet

de öğrencilik döneminde sıkça ev değiştirir ama röportajlarında belirttiği üzere, insanların sıcak davranışları nedeniyle o evleri hep hatırlar.

"Daş Evlər" romanında Akif karakterinin köy özlemi tasvir edilirken öldüğünde köyünde defnedilmeyi arzu ettiği vurgulanmaktadır. Sehavet burada kendi hayatından bir sahneye atıfta bulunarak ölümle ancak 6 yaşındayken bu kadar yüz göz olduğunu bir cümleyle ifade etmektedir: *"Akif ömründə bircə dəfə belə qorxmuşdu, onda Akifin altı yaşı vardı…"(Səxavət, 2021, s. 134)*. Yazarın bu cümlesi bizi onun "Yəhudi Əlifbası" romanına götürmektedir. Bu romanda da baş kahraman olan çocuğun ölümle tanışma sahnesi geçmektedir. Tesadüf neticesinde ölünün defnedilişine şahit olan çocuk ilk kez ölümle tanışır ve korkar. Yazar bunu çocuğun yeniden dünyaya gelmesi gibi yorumlar. Burada da çocuğun 6 yaşında olduğunun altı çizilmiştir. İki eserde de geçen aynı sahne hakkında röportajlarının birinde Sehavet, evlerinin mezarlığın yanında olduğunu ve ölümü kendine yakın hissettiğini dile getirmiştir:

"Bizim Yağlıvend köyü Fuzuli'nin üçüncü en büyük köyüdür. Evimiz de köyün en kenarındaydı. Ağdam-Fuzuli yolundan baktığınızda bizim iki katlı taş evimiz gözükürdü. Orayı yabancı olan birisi orada yalnız bir ev olduğunu zannediyordu. Ama köy bizim evimizle başlıyordu. Benim doğduğum ev de mezarlıkla karşı karşıyaydı. Arada sadece çukur vardı. Benim dünyaya geldiğim o "gar"la, o evle "son menzil" arasında hava yolu ile 200 metre bile yoktu. Mezarlığın karşısında doğmamın bana çok büyük etkisi oldu. Tabi ki ben bunu sonralar anladım. Bu nedenle bir romanımda dünyaya dört yaşımda (Yukarıda örneklendirdiğimiz gibi altı yaşında. Yazar büyük ihtimalle romanda olayın altı yaşında geçtiğini unutmuştur – S.H.) geldiğimi yazdım. Sonra izah ettim. Dört yaşım vardı. Çocuklarla oyun oynuyorduk. Mezarlığa cenaze götürdüklerini gördük. Oraya gittik. Büyüklerin ayaklarının arasından bakıp insanı kazdıkları yere koyup üzerine toprak attıklarını gördük. Ben ilk defa o zaman ölüm korkusunu hissettim. O korku hep canımda kaldı" (Ağaoğlu, 2016).

Akif karakterinin hayatı ve kişiliği Seyran Sehavet'in hayatı ve kişiliği ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Sehavet, İran'da tercüman olarak çalışmıştır. Romanın büyük bir kısmı da İran'da geçmektedir. Karısı ile birlikte çalışmak için İran'a gönderilen Akif, orada tercüman olarak görev yapmaktadır. Akif karakteri İran'dayken vatan özlemi duymaktadır. Sehavet, Akif aracılığıyla kendisi de vatanından ayrı düştüğünde yaşadığı duygularını belirtmiştir. Bu hususta Sehavet, röportajlarının birinde Akif karakterinin İran'daki faaliyetinin aslında kendisinin çalıştığı dönemi yansıttığını ifade etmiştir. Çünkü Akif İran'a taşındıktan sonra kendini asla buraya ait hissetmez. Hatta zorunlu görevinin bitmesi için gün sayar ve görevi biter bitmez evine dönmeyi arzular. Hatta İran'daki müdürü Sergey Aleksandroviç Volkov'la bu konuda konuşurken açık şekilde ülkesine gitmek istediğini belirterek konuyu kapatır. Çünkü Volkov İran'da fazladan kalıp daha fazla para kazanmak ister ve bunu dolaylı yolla çalışanlarına da aktarır:

"Məndən olsa, üç il qalarsan... Bir "QAZ-24", bir də axı deyirsən ki, evin yoxdu. Bir il də artıq işləyərsən, kooperativ ev tikdirərsən" (Səxavət, s. 269).

Bu sahnede Volkov'un Akif'i İran'da bir yıl daha fazla kalmaya ikna etmek istediği görülmektedir. Volkov kendi isteğini Akif'e yardım etmek istiyormuş gibi göstermeye çalışır ve İran'da bir yıl fazla kalırsa kendine araba alabileceğini ve aynı zamanda ilerleyen zamanda Akif'in bir ev sahibi olabileceğini belirtir.

"Daş Evlər" romanını ilginç kılan bir diğer husus ise romanın sonunda yazarın kendisini ve karakterleri okurlarla buluşturduğu sahnenin olmasıdır. Burada yazar doğrudan kendi karakterini yaratmıştır.

Diğer eserlerinde de otobiyografik izleklere yer veren Seyran Sehavet'in "Daş Evlər" romanında otobiyografinin izlek olmaktan çıkıp eserin temelini oluşturduğu söylenebilir.

SONUÇ

Modern Azerbaycan edebiyatının tanınan isimlerinden Seyran Sehavet'in "Daş Evlər" romanı yazarın ilk romanıdır. 1985 yılında yayımlanan roman, edebî camiada büyük yankı uyandırmış, Sehavet, eserle kendini yazar olarak kanıtlamıştır. Üniversite öğrencisi olan Akif karakterinin mahallede kirada kalmasının ve bu mahallede yaşananların tasvir edildiği roman, otobiyografik eserdir. Romanda Seyran Sehavet'in hayatından izler bulunmaktadır. Akif karakteri Sehavet'in prototipidir. Sehavet bu karakterle kendi öğrencilik yıllarını yansıtmıştır. Akif de Sehavet gibi Doğuşinaslık Fakültesinde eğitim almaktadır, şairdir ve eski mahallede yaşamaktadır. Ölüm motifi başta olmak üzere, Akif'in yaşadığı birçok olaya Sehavet'in öz geçmişinde de rastlanmaktadır. Sehavet'in köyünden olan Akif de yazar gibi İran'da tercümanlık yapmıştır. Yazar romanda kendi prototipini yaratmakla kalmamış, kendisini de olaylara dâhil etmiştir. Romanın son kısmında kendisini ve karakterlerini okurlarla buluşturmuştur. Sehavet'in diğer romanlarında da rastlanan otobiyografik izleklerin, "Daş Evlər" romanında daha görünür halde olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Abbasova, X., Misirova, G., *Seyran Səxavtət (Biblioqrafiya),* Azərbaycan Milli Kitabxanası / Bakı, 2021.
2. Ağaoğlu, M. (2016*). Seyran Səxavət: "O məktubun içi məni yandırırdı, çölü başqalarını".* https://kulis.az/xeber/edebi-tenqid/xeber-14971 / (Erişim tarihi: 18.01.2024)
3. Cabbar A., İsmayıloğlu A., Səməndər L., Mayisqızı Z., Bakuvi İ. (2022). Seyran Səxavət: "Fantaziyaya qalsa, hamı yazıçı olardı". https://oxu.az/society/655953 / (Erişim tarihi: 18.01.2024).
4. Kazımov Q., *Seçilmiş əsərləri (10 cilddə, IV cild),* Nurlan Nəşriyyatı / Bakı, 2009.
5. Nuri, E. (2013). *Seyran Səxavət: "Nə vaxtsa "ziyalı alqı-satqısı" ofisini də görəcəyik".* https://modern.az/news/33549/seyran-sexavet-ne-vaxtsa-ziyali-alqi-satqisi-ofisini-de-greceyik-msahibe/ adresinden elde edildi.
6. Səxavət S. *Daş evlər,* Qanun / Bakı, 2021.
7. Səxavət, S. (2010). *"Qaçhaqaç" (Romandan parça-davamı).* *https://www.azadliq.org/a/2002246.html* / (Erişim tarihi: 17.01.2024)

AHMED ARİF'İN "KARA SEVDA"ADLI ŞİİRİNİN ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Şener DEMİREL

Fırat Üniversitesi, -0000-0002-0152-1081

Aynur YILDIRIM

Fırat Üniversitesi, 0009-0008-0797-3231

ÖZET

Sanatçıların eserini incelemek, bilimsel anlamda değerini ortaya koymak ve estetik unsurlarını tespit edebilmek için psikanalitik, göstergebilim, anlambilim ve alımlama estetiği gibi yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler ile eser, farklı boyutlarıyla ele alınıp incelenir, çözümlenir ve değerlendirilir. Bahsedilen yöntemlerden biri de ontolojik çözümlemedir.

Edebî eseri tabakalara ayırarak çözümlemeye çalışan ontolojik yöntem ile öncelikle eserin bilimsel değeri, estetik unsurları varlık tabakalarına ayrılarak ortaya konulur, eserin biçimsel ve içerik özellikleri detaylı bir şekilde ele alınır.

Özellikle şiir türü üzerine uygulanan bir yöntem olan ontolojik çözümlemede, yüzeysel tabaka ile şiirin biçimsel özelliklerini ortaya koyarken derin tabaka ile şiirin anlam boyutu üzerine yoğunlaşır. Batı'da Roman Ingarden ve Nicolai Hartmann Türkiye' de ise İsmail Tunalı tarafından esasları ortaya konulan bu yöntem çerçevesinde Ahmed Arif'in "Kara Sevda" adlı şiiri bu makalede incelenmiştir. Fiziksel, semantik, nesne/obje, karakter ve alınyazısı/ kader tabakalarının irdelendiği çalışma sonunda şiirde dile getirilen alın yazısı/ kader tabakasının bütün insanlara teşmil edilebileceği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Ahmed Arif, Kara Sevda, Ontolojik İnceleme

ANALYSING AHMED ARIF'S POEM "BLACK LOVE" WITH ONTOLOGICAL ANALYSIS METHOD

ABSTRACT

Methods such as psychoanalytical, semiotics, semantics and reception aesthetics have been developed to analyse the work of artists, to reveal its scientific value and to determine its aesthetic elements. With these methods, the work is analysed, analysed and evaluated in different dimensions. One of these methods is ontological analysis.

With the ontological method, which tries to analyse the literary work by dividing it into layers, the scientific value and aesthetic elements of the work are revealed by dividing it into layers of existence, and the formal and content features of the work are discussed in detail.

In the ontological analysis, which is a method applied especially on the poetry genre, while it reveals the formal features of the poem with the superficial layer, it focuses on the meaning dimension of the poem with the deep layer. In the West, Roman Ingarden and Nicolai

Hartmann and in Turkey by İsmail Tunalı in the framework of this method, Ahmed Arif's poem "Black Love" is analysed in this article. At the end of the study in which physical, semantic, object/object, character and fate/ destiny layers are analysed, it is seen that the fate/ destiny layer expressed in the poem can be extended to all people.

Key Words: Ahmed Arif, Black Love, Ontological Analysis

1. GİRİŞ

Sanat, bireyi ve toplumu ifade eden, bireyler ve toplumlar arasında yakınlaşmayı sağlayan, ortak bir kültür ve anlayış geliştiren, estetik haz veren bir unsurdur. Sanat kavramının çeşitli tanımları vardır. Edman (1991) tecrübeye hayat verenin sanat olduğunu dile getirirken Bozkurt (1995) sanatı; duygularımız, düşüncelerimizi, amaçlarımızı, ustalık ile algıladığımız nesneleri belli bir beğeni ile seçip yaratıcı bir şekilde ifade etmek olarak tanımlamıştır. Çetişli (2011) güzellik duygusunun çeşitli araçlarla somut bir hâlde sunulması olarak ifade etmiştir. Yapılan tanımlarda ön plana çıkan kelimelerin "duygu ve düşünce, birey ve toplum, yaratıcılık, estetik ve ustalık" olduğu görülmektedir.

Sanat kavramının bünyesinde yer alan bu unsurlar bir sanat eserinde yer alır. Sanat eseri olan bir üründe duygu ve düşünce aranır. Sanat eserinin birey ve toplum ilişkisi sorgulanır, incelenir. Özgün, farklı bir özelliğinin olup olmadığı, estetik zevk verip vermediği, belli bir ustalığı yansıtıp yansıtmadığı sorgulanır. Edebi sanatta da bütün bu unsurlar aranır ancak bir edebî sanatın malzemesi dildir. Edebî sanatta bu sorgulamalar metinde kullanılan dil, yazarın bakış açısı, okurun bakış açısı, okurun alımlaması gibi unsurlar üzerinden yapılır. Bu sorgulamalar neticesinde geliştirilen farklı bakış açıları ile farklı metin inceleme yöntemleri geliştirilmiştir. Edebî metne psikanalitik, göstergebilim, anlambilim, alımlama estetiği gibi farklı yöntemlerle yaklaşılır ve eserin bilimsel anlamda değeri ortaya konmaya çalışılır. Ontolojik çözümleme de bu yöntemlerden biridir.

Ontoloji kelime anlamı olarak varlık bilimidir (TDK, 2023). Her şeyin varoluşunu sorgulayan ve varlık- yokluk ilişkisini ele alıp farklı bakış açıları geliştiren bir alt disiplindir. Kökeni Yunanca *ontos* varlık ile *logos* bilgi olan ontoloji varlık bilgisi anlamına gelmektedir. Ontolojide öze inme söz konusudur (Demirel, Aksit ve Özuygun, 2017). Derin bir sorgulamayı gerektirir. Bu noktada da edebî bir eserin derin sorgulanmasına uygun yöntemlerden biri olan ontolojik çözümleme, katmanlara ayrılarak edebî bir eserin incelenmesini sağlar. Ontolojik çözümlemede iki ana katman bulunur. Ses, hece, ölçü, uyak, redif ve ahenk gibi unsurların yer aldığı ön/duyulur/dış maddi yapı ile edebî eserin biçimsel özellikleri ortaya konduktan sonra arka/iç/soyut/irrel yapı semantik, obje, karakter ve alın yazısı/kader ile de içerik özelikleri incelenir.

Her bir unsur bir varlıktır ve incelenip değeri tespit edilmelidir. Bu iki yapının birbiriyle olan ilişkisi ne kadar uyumlu ve sağlamsa edebi eserin ontolojik bütünlüğü de o kadar sağlamdır (Bayram, 2008). Bütün parçalardan meydana gelir ve parçaların uyumlu olması bütünün sağlam bir şekilde var olmasını sağlar. Aşağıdaki tabloda ontolojik çözümleme yönteminin katmanları somut bir biçimde ortaya konulmuştur.

Çizelge 1: Ontolojik Çözümleme Katmanları (Bayram ve Erdemir, 2008, s.6)

ŞİİRSEL YAPI	
A.ÖN YAPI	**B. ARKA YAPI**
Duyulur Yapı, Dış Yapı,	İç Yapı, İreel Varlık Alanı,
Ses Tabakası, Maddî Tabaka, Muhteva	Soyut Yapı, Hinterground,
Görünür Yapı, Real Varlık Alanı,	**1. Anlamsal(Semantik Tabaka)**
Vonderground, Şeklî Yapı,	a.Kelime Semantiği(Cocnitiv)
Biçimsel Tabaka.	b.Cümle Semantiği(Sentaks)
• Dış Görünüm • Harfler, heceler, kelimeler… kelimelerden • Ölçü, âhenk oluşur. • Redif, kafiye • Mısra- beyit- bend yapısı… • Şiirin varlığıyla duyulan, bilgier…vs.'den oluşur.	**2.Nesne(Obje) Tabakası** Anlamı ağırlıklı olarak taşıyan (temel obje ve yardımcı objeler…) 3. **Karakter Tabakası** Şâirin ruh dünyası, kişiliği, yetiştiği ortam,bakış açısı psikolojik dünyasıyla ilgili
algılanan, görülen; yani işitsel ve görsel anlamda şiirin maddi yapısına ait her şey. bütün insanlık Şiirden ilhâmla varlık değerlendirmeler…	4. **Alınyazısı(Kader) Tabakası** Üçüncü tabakadaki tespit ve değerlendirmelerin içinde bulunulan sosyal yapı ve bu yapının açısından da değerlendirilmesi. âlemi ve bu âlemin niteliğiyle ilgili

Ön yapı/ yüzey yapı olarak bilinen ilk katmanda şiirin dış özelliklerine bakılır. Yani şairin kullandığı kelimeler ve bu kelimelerin birbiriyle olan uyumu, ses yapıları, şiirin birimi, biçimi, ahenk unsurları, ölçüsü, kullanılan kelimelerin türü, söz dizimi, tekrarlanan sesler, kelimeler, kullanılan seslerin kelimelerin esere kattığı değer, şiirin bütünlüğünün nasıl kurulduğu gibi unsurlara bakılır. Yani göze ve kulağa hitap eden her türlü unsur bu katmanda incelenir.

Yüzey yapı incelendikten sonra arka/ derin yapı incelenir. Çünkü ilk katman ikinci katmana zemin oluşturur, şiirin anlamlandırılması, derin incelemesinin yapılması ön bir

incelemeyi gerektirir. Dış yapı iç yapıyı etkiler ve anlam kurmada dış yapı rol oynar. İkinci katmanda; yüzey yapıda kullanılan unsurların anlam olgularını oluşturmada etkisinin nasıl olduğu, kullanılan imgeler, imgelerin oluşturulma şekilleri, anlamsal sapmalar ve alışılmamış bağdaştırmalar, söz sanatlarıyla kurulan anlam, şairin duygu, düşünce, bakış açısı ve yaşamının şiire etkisi incelenir.

Anlamsal(semantik) tabakada; kelime, kelime gruplarının gerçek anlamları sözlükten bulunarak araştırılır. Kelime ve kelime gruplarının bir araya gelerek oluşturduğu cümlelerdeki anlamsal bağlantılar sorgulanır.

Nesne(Obje) tabakasında; anlamı taşıyan kelimelere yani imgelere yoğunlaşılır. Kelimelerin mecaz anlamları ele alınır ve bu anlamlarda kurulan bağıntılar incelenir. Kullanılan söz sanatları tespit edilerek şairin kelimelere ve kelime gruplarına yüklediği anlam ve anlamlar ön plana çıkarılır. Böylece şairin düşünce varlığı kelimelere yüklediği anlamlarla ortaya konmuş olur.

Karakter tabakasında; şairin kendini şiirde ne kadar ve nasıl gösterdiği ele alınır. Her sanat eserinde, her edebi metinde yaratıcısının izleri olur. Bu tabakada da şairin şiirdeki yansıması, bakış açısı, anlam dünyası, yaşadığı çevre, psikolojisi, karakteri ele alınır. Bu katmanda yorumlama yapabilmek için şairin hayatı ve edebi kişiliği bilinmelidir.

Alınyazısı(Kader) tabakasında; geniş bir çerçeveden bakmak gerekmektedir. Kim, ne, nerede, ne zaman, neyi nasıl söylediği, nereden etkilendiği ve neyi etkilediği bu tabakada ele alınır. Artık eseri meydana getiren, var eden bütün unsurlar göz önünde bulundurularak şiirin varoluşsal yapısı ortaya konur.

Bu makalenin amacı Ahmet Arif'in " Kara Sevda" adlı şiirini ontolojik yönteme göre incelemektir.

2. Ahmed Arif ve Edebi Kişiliği

Ahmed Arif 1927-1991 yılları arasında yaşamıştır. Annesini hiç görmemiş olan Ahmed Arif, Diyarbakır doğumludur. Babasının mesleği gereği çocukluğunu Urfa'da geçirir. Liseyi yatılı olarak Afyon'da okur. Lisede edebiyat hocası Gündüz Akıncı'nın okuttuğu romanlar şair üzerinde etkili olmuştur. Lise yıllarında Cahit Külebi, Ahmet Muhip Dıranas, Behçet Necatigil, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nâzım Hikmet gibi isimler okur ve etkilenir. O yıllarda yayınlanan şiirleri vardır. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kayıt yaptırır ancak tamamlayamaz. İdeolojik görüşünü o yıllarda oluşturur. Yazdığı Otuz Üç Kurşun şiiri ile 1951 yılında tutuklanır. Bu süreçte çok sıkıntı yaşar. 1955 yılında hapisten çıkar. 1956'dan sonra gazetelerde düzeltmen, sekreter, yazıişleri müdürü olarak çalışır (Kızıler, 2023). İlk ve tek şiir kitabı olan Hasretinden Prangalar Eskittim 1968'de basılmıştır (Arif,2022). 1991 yılında Ahmed Arif vefat etmiştir.

Ahmed Arif'in şiirleri incelendiğinde yoğun bir imge kullanımı görülmektedir. Şiirlerinde alışılmamış bağdaştırmalara yer veren Ahmed Arif kapalı bir söylem oluşturmuştur. Öfkesini, çektiği acıları, sıkıntıları, ayrılıkları dile getiren şair, aynı zamanda sıkıntıların içinden doğan umutlarını da ifade etmiştir. Kendine özgü bir dil kullanımı vardır. Anadolu'dan

beslenen bir şairdir (Korkmaz ve Özcan 2021). Ahmed Arif Anadolu'dan beslenip de Anadolu'nun sesi olan bir şahsiyettir.

3. "Kara Sevda Şiiri" ve Ontolojik Çözümleme Metoduyla İncelenmesi

3.1. Fiziksel Tabaka

Bu tabakada şiirin dış yapısı incelenir. Bir şiirde maddî olarak karşılaştığımız ilk şey seslerdir (Akın,2016). Bu tabakada sesler, ahenk unsurları, bu seslerin oluşturduğu bütünlük ele alınır.

Bir uzak rüyada yorgun ıhlamur,

İkindiler sonu inen ıssızlık.

Ve Araf kokulu uzak bir yağmur,

Hâlâ düşüncemde sonsuz yalnızlık.

Bu dörtlükte "-mur" zengin kafiyedir. "-lık" redif , "-ız" tam kafiyedir. Kafiye düzeni abab'dir. Sarmal düzende oluşturulmuştur. Toplam on dokuz kelime kullanılmıştır. Kelimeler ağırlıklı olarak isim kökenlidir. Bir sözcük türü olan sıfatlar sekiz sözcükte görülmektedir. Bunlar; uzak, yorgun, Araf koklu uzak bir ve sonsuz kelimeleridir. R, l ve n ünsüzleri sıklıkla kullanılmıştır. a ve u ünlülerinin kullanımı diğer ünlülere göre daha fazladır.

Yemyeşil saltanat minarelerde,

Dualar ki ıslak, meçhul ve derin.

Ağıtla içilir pencerelerde,

Uzak hatırası sevilenlerin.

Bu dörtlükte "-lerde" redif, "-re" tam kafiyedir. "-erin" zengin kafiyedir. Kafiye düzeni cdcd şeklinde sarmaldır. Toplam on dört kelime kullanılmıştır. Kelimeler ağırlıklı olarak isim kökenlidir. Bir sözcük fiil kökenlidir. Altı kelime sıfat türündedir. Bunlar; yemyeşil, ıslak, meçhul, derin, uzak kelimeleridir. L ve r ünsüzleri; e ve a ünlüleri yoğun olarak kullanılmıştır.

Haşin bir uzlettir kurşun sonbahar,

Hummalı alınlar serin camlarda.

Ve kara sevdalı delikanlılar

Bekleşir…Bekleşir bu akşamlarda.

Bu dörtlükte "-ar" tam kafiyedir. "-larda" redif; "-am" tam kafiyedir. Kafiye düzeni efef'dir. Sarmal düzendedir. Toplam on yedi sözcük kullanılmıştır. Yedi sözcük sıfat türündedir. Bunlar; haşin bir, kurşun, hummalı, serin, kara sevdalı ve bu sözcüğüdür.

Genel olarak; şiir 11'li hece ölçüsüyle 6+5 duraklı yazılmıştır. Sarmal kafiye düzeni kullanılmıştır. Redif ve kafiyeler ek hâlindedir. İsim kökenli kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Şiirde durağanlık vardır. R,l ve n ünsüzleri; a ve e ünsüzleri yoğun olarak kullanılmıştır.

3.2. Anlam Tabakası

3.2.1. Semantik Tabaka

Bu tabakada şiirde geçen kelimelerin ve kelime gruplarının anlamları incelenir. Anlam, bağlama göre oluşur (Bingöl ve Ciğa, 2014). Kelimelerin ve kelime gruplarının sözlük anlamı ele alınır ancak sözcüklerin diğer sözcüklerle birlikte kullanılma durumuna göre yeni anlamlar kazanabilir. Aşağıdaki tabloda şiirde geçen bazı kelime ve kelime gruplarının anlamı verilmiştir.

Çizelge 2. 1. Dörtlükte Geçen Kelimeler

Araf	İki şey ortasında kalan yer veya durum
Düşünce	Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik; mütalaa, fikir, ide, idea, mülahaza
Ihlamur	Ihlamurgillerden, kerestesi beğenilen, büyük bir gölge ağacı
Issız	Kimse bulunmayan veya az kimse bulunan; yaban, kûhi, tenha
İkindi	İnsanın gölgesinin iki katına çıktığı andan güneşin batışına kadar geçen zaman dilimi
Rüya	Düş
Sonsuz	Sonu olmayan, bitmeyen, ucu bucağı olmayan, hep kalacak olan; bengi(I), bitimsiz, tükenmez, sonrasız, ebedî, ilanihaye, namütenahi, payansız
Uzak	Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan; ırak; yakın karşıtı
Yağmur	Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı; yağar, yağış, baran, bereket, kay(I), rahmet
Yalnızlık	Yalnız olma durumu
Yorgun	Çalışma vb. sebeplerle beden veya zihin etkinliği yavaşlayan, yorulmuş olan

Çizelge 3. 2. Dörtlükte Geçen Kelimeler

Ağıt	Ölenin iyi niteliklerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren söz veya ezgi
Derin	İçten gelen
Dua	Yakarış

Hatıra	Anı
Islak	Herhangi bir nedenle yaşarmış, sulanmış
İçmek	Bir şey, bir sıvıyı içe çekmek
Meçhul	Bilinmeyen
Minare	Camilerde müezzinin ezan okuduğu, sela verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı
Pencere	Yapıları veya tren, vapur vb. ulaşım araçlarını aydınlatmak, havalandırmak amacıyla yapılan, çerçeve, cam, panjur, perde gibi eklentilerle daha kullanışlı bir duruma getirilen açıklık
Saltanat	Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması; sultanlık
Yemyeşil	Her yanı yeşil, çok yeşil

Çizelge 4. 3. Dörtlükte Geçen Kelimeler

Akşam	Güneşin batmasına yakın zamandan gecenin başlamasına kadar geçen zaman dilimi
Alın	Yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü; cebin
Cam	Pencere
Delikanlı	Çocukluk çağından çıkmış genç erkek
Haşin	Sert, kırıcı, gönül kırıcı
Hummalı	Sıkı, yoğun, hararetli
Kara	En koyu renk; siyah, ak, beyaz karşıtı
Kurşun	Tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi
Serin	Az soğuk, ılık ile soğuk arası
Sevda	İnsan tabiatında bu unsurun fazlalığından oluştuğu düşünülen hüzün, tasa vb.
Sonbahar	Kuzey yarım kürede 24 Eylül – 21 Aralık, güney yarım kürede 21 Haziran-23 Eylül tarihleri arasındaki zaman dilimi, yazla kış arasındaki mevsim; güz, hazan, bağ bozumu

Uzlet	Görünüşte halkla olduğu hâlde gerçekte kalben onlardan ayrı olma

Şiirde geçen kelimelerin çoğu gerçek anlamının dışında kullanılarak birer imge hâline gelmişlerdir. “Bir uzak rüyada yorgun ıhlamur”, “Araf kokulu uzak bir yağmur”, “Ağıtla içilir pencerelerde” ifadeleri ile farklı bir kullanım oluşturulmuştur. Kullanılan kelimeler bağlamda derin bir ifadeyi sağlamıştır.

3.2.2. Nesne (Obje) Tabakası

Anlamı ağırlıklı olarak taşıyan kelimelerin incelendiği bölümdür. Yani, anahtar sözcükler ve sözcüklerin hangi çağrışım değerinde kullandığı tespit edilir. Temel sözcükler ve aralarındaki anlam bağı irdelenir (Aykanat, 2013). Söz sanatları ile güçlendirilen anlam bağları ortaya konur.

Birinci dörtlükte; uzak rüya, yorgun ıhlamur, Araf kokulu uzak bir yağmur, sonsuz yalnızlık kelime ve kelime grupları anlamı ağırlıklı olarak taşır. Yorgun ıhlamur kullanılarak kişileştirme sanatına yer verilmiştir. Araf kokulu uzak bir yağmur ifadesi ile alışılmamış bağdaştırma yapılmıştır. Şiir dilinin zengin bir unsuru olan alışılmamış bağdaştırma ile manevi unsurlar maddi unsurlar hâline gelerek imgeler oluşturur (Demirel, 2005). Bu ifadeler ile kelimeler gerçek anlamının dışına çıkmış olur.

İkinci dörtlükte; minare, dua ve ağıt kelimeleri anlamı ağırlıklı olarak taşır. “Ağıtla içilir pencerelerde” alışılmamış bir bağdaştırmadır. Ağıtla içilmek gibi bir kullanım farklılaştırılmış bir ifadedir.

Üçüncü dörtlükte; haşin, uzlet, kurşun ve hummalı alın kelime ve kelime grupları anlamı ağırlıklı olarak taşır. Hummalı ve serin kelimeleri arasında karşıtlık vardır. Kara ve akşam kelimeleri arasında da tenasüp (uyum) sanatı vardır. Kurşun sonbahar ifadesi bir alışılmamış bağdaştırmadır.

3.2.3. Karakter Tabakası

Bu tabakada şairin ruh dünyasının şiire yansıma durumu incelenir. Şairin moral özelliği ve karakteri ve ruhsal durumuna göre şiir ele alınır (Tunalı, 1965). Ahmed Arif’in şiirlerinde hem karamsarlık hem umut, hem öfke hem de yumuşaklık vardır. Bu şiirinde de yalnızlık duygusu işlenmekle beraber umutlu bir bekleyiş de söz konusudur.

Birinci dörtlükte; ıhlamur açılmadan toplanması gereken bir çiçektir. Eğer açıldıktan sonra toplanırsa çiçek dağılır. Bu çiçekte önemli olan içindekidir. Şair içini açacak olursa dağılıp saçılacaktır. Ancak içini açmamak da ona bir yorgunluk vermektedir. Yorgun ıhlamur dediği kendisidir ve ikindi sonunda inen ıssız bir vakitte uzak bir rüyadadır. Araf iki şeyin arasında kalma anlamında kullanılmıştır. Yağmur ise bulutların taşıdığı ağırlığı dökmesidir. Şair içini döküp dökmemekte kararsızdır ve kendi sonsuz bir yalnızlık içerisinde hissetmektedir.

İkinci dörtlükte; yeşil huzurun simgesidir. Şair yemyeşil diyerek bunu pekiştirmiştir. “Yemyeşil saltanat minarelerde” diyerek huzurun hüküm sürdüğü yer minareler, yani ezanın okunduğu zamanı işaret etmektedir. O anda gözyaşlarıyla, en samimi şekilde, kimin ne dua

ettiği, ne istediği bilinmeden, sevilenlerin uzak hatırası pencerelerde ağıtla içilir. Yani, pencere şairin hayatıysa sevdiklerinin hatıralarını bu hayat penceresinde, acısını dile getiren sözlerle anar.

Üçüncü dörtlükte; şair "kurşun sonbahar" diyerek yalnızlığın ne kadar yaralayıcı ve acı verici olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Bu yalnızlık sert bir uzaklaşmadır. Yani, çevreden kendini ayrıştırmadır. Endişeli, düşünceli alınlar serin camlardadır. Cam sözcüğü burada da hayat anlamına gelebilmektedir. En yalnız olunan zamanlarda, akşam vakitlerinde, kara sevdalı delikanlılar bekleşir.

3.2.4. Alınyazısı (Kader) Tabakası

Bu tabakada tespit ve değerlendirmeler yapılır. Şairin bu şiiri yazarken etkilendiği çevre, bulunduğu zaman ve mekân bir bütünlük içerisinde değerlendirilir. Şairin hayatına göre değerlendirmeler yapılan tabakadır. Bu tabaka geneli kapsar, şairin hayat ve insanlık için düşünceleri yer alır (Azap, 2013). Şairin kendi yaşamıyla oluşturduğu bakış açısına göre temel hayat felsefesini kapsamaktadır.

Şair, bu şiiri 27 Mayıs 1943 yılında Servetifûnun dergisinde yayınlanmıştır (Arif, 2023). O yıllarda şair on altı yaşındadır. Demek ki bu şiiri lise yıllarında yazmıştır. Genel olarak diğer şiirlerinden farklıdır. Çünkü belli bir ölçü ve düzende yazılmıştır. Diğer şiirlerine bakıldığında serbest ölçü ile yazdığı görülmektedir. Okuduğu şairlerden etkilenerek yazdığı şiirlerden biri olabilir.

Şairin hayatı zorluklar içinde geçmiştir. Annesini hiç görmemiş olan Ahmed Arif yalnızlık duygusunu her zaman derin bir şekilde yaşamıştır. Lise yıllarında, tutuklanmadan önce de bu duyguyu işlemesi ancak yine de bir umut vadetmesi Ahmed Arif'in bir hayat görüşüdür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ahmed Arif'in "Kara Sevda" adlı şiirinin ontolojik çözümleme yöntemine göre incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, söz konusu şiirin parça bütün ilişkisi çerçevesinde incelemesi gerçekleştirilmiştir. Ontolojik inceleme yöntemi ile öncelikle şiiri meydana getiren unsurların ses özellikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra şiirin iç katmanı yani anlam tabakası dört tabakada ele alınmış, söz konusu tabakaların birbirinin ön koşulu olduğu gerçeğinden hareketle derinlemesine bir inceleme yapılmıştır.

Araf kokulu uzak bir yağmur, haşin bir uzlet, kurşun sonbahar ve hummalı alın gibi alışılmamış bağdaştırmaların bir başka ifadeyle imgelerin öne çıktığı Kara Sevda şiiri bu özelliği itibarıyla kapalı bir anlatıma sahip izlenimi vermektedir. Sanatçının imge oluşturmada gösterdiği başarı aynı zamanda şiirin anlam dünyasını kapalı hâle getirmiştir, denilebilir.

Şairin hayatı, hayata bakış açısı, yaşadığı zaman ve yer unsurlarının hepsi göz önünde bulundurularak incelenen bu şiir derinlemesine ele alınarak varlığı, edebiyattaki yeri tespit edilmiştir.

Kaynakça

Akın, H. (2016). Tanpınar'ın "Selâm Olsun" şiirini ontolojik çözümleme yöntemi ile tahlil denemesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(Erzsode).*

Arif, A. (2022). *Hasretinden Prangalar Eskittim,* Metis Yayınları.

Aykanat, T. (2013). Ontolojik çözümlemeyle Şeyh Gâlib'in bir gazeline yapısalcı yaklaşım. *The Journal of Academic Social Science Studies.*

Azap, S. (2013). Ontolojik çözümleme yöntemi ve " Kanla Kirlenmiş Evrak" şiiri üzerine bir çözümleme denemesi. *Turkish Studies*

Bayram, Y. (2008). Divan şiiri metinlerinin ontolojik tahlili, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu, Beykoz Belediyesi Yayınları.

Bayram, Y. Erdemir, A.(2008). Manzum metinlerin tahlilinde ontolojik yöntem. Prf. Dr. Mustafa ÖZBALCI Armağanı.

Bingöl U. Ciğa, Ö. (2014). Ontolojik metin tahlili ve Şeyh Gâlib'in bir gazelinin ontolojik tahlili. *Turkish Studies.*

Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve estetik kuramları.* Sarmal Yayınevi.

Demirel, A. Aksit, A. ve Özuygun, A.R. (2017). Hasan Sezâyî'nin "Olmaz Bana" redifli gazelinin ontolojik analiz yöntemiyle incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.*

Demirel, Ş. (2005). 17. yüzyıl Sebk-i Hindî şairlerinden Nâilî ve Fehîm'in şiirlerinde somutlaştırma veya alışılmamış bağdaştırmalar.

Edman, I. (1991). *Sanat ve insan*. MEB Yayınları.

Kızıler, R. (2023*). Leylim Leylim Ahmed Arif'den Leylâ Erbil'e Mektuplar 1954-1959- ve 1977'de Son Bir Mektup*-. Kültür Yayınları.

Korkmaz, R. (2021). *Yeni Türk edebiyatı 1839-2000 el kitab*ı. Grafiker Yayınları.

Tunalı, İ. (1965*). Sanat Ontolojisi,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

https://sozluk.gov.tr/

AZƏRBAYCAN DİLİ SİNTAKSİSİNİN İNTEQRATİV ƏSASLI TƏDRİSİ İMKANLARI

Rəhilə Hümmətova f.ü.f.d. dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi
Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü
ORCİD 0000-0003-2521-6361

ÖZET

"İnteqrasiya" sözü latın sözü olub "bərpa olunma, hissələrin bütöv bir tam halında birləşməsi" deməkdir. Müasir çağda inteqrasiya dünya təhsil sistemində mühüm yer tutur. Qloballaşan dünyamızda, informasiyaların genişləndiyi, cəmiyyətin sürətlə dəyişdiyi bir zamanda inteqrasiya ən mühüm təhsil strategiyalarından birinə çevrilib. Məhz buna görə də müasir təhsildə inteqrativ təlimə xüsusi önəm verilir və pedaqoji texnologiyalardan biri kimi qəbul edilir.

Məlumdur ki, məktəbdə tədris olunan bütün fənlər arasında müəyyən bir əlaqə, bağlılıq mövcuddur. Ona görə ki, fənlərin hər biri öz mənbəyini zaman, məkan, canlı və cansız varlıqların vəhdəti olan dünyadan alır. Məhz bu səbəbdən elmlər də vəhdət təşkil edib öz aralarında əlaqəyə girə bilir. İnteqrasiyaya nail olmağın ən zəruri məqamı fənləri həyatla əlaqələndirməkdir. Bunun üçün əsas məqsəd inteqrasiya anlayışının mahiyyətinə varmaqdır. Əldə olunan araşdırmalara görə inteqrasiya təlim prosesini təkmilləşdirir. Fənlər arasındakı əlaqə təhsilalanların hərtərəfli düşüncə bacarığının formalaşmasına gətirib çıxarır. "Araşdırmalar göstərir ki, fənlərarası və fəndaxili münasibətlərin sadəcə əlaqə deyil, inteqrasiya xarakteri daşıması bu münasibətlərin daha sıx və möhkəm olmasına, onun bütöv bir prosesə çevrilməsinə şərait yaradır. Fənlərarası və fəndaxili inteqrasiya interaktiv öyrənməyə geniş yol açır. Şagirdlərin təbiət, cəmiyyət və insanlar haqqında qarşılıqlı əlaqələr şəraitində qurulmuş biliklərə yiyələnməsini stimullaşdırır".

Məqalədə Azərbaycan dili qrammatikasının ən geniş bölmələrindən biri olan sintaksisin tədrisində inteqrativliyə əsaslanmağın məqsəd və əhəmiyyəti, fonetika, leksikologiya, xüsusən qrammatikanın digər şöbəsi –morfoloagiya ilə əlaqəsinin qaçılmaz olduğu konkret mövzularla işıqlandırılıb, zəruri təlim texnologiyaları ilə reallaşdırılıb.

Açar sözlər; inteqrasiya, inteqrativ əsaslı təlim, sintaksis

GİRİŞ. Kompüter texnologiyasının sıçrayışlı inkişafının hökm sürdüyü III minillikdə bütün dünya dövlətləri kimi müstəqil Azərbaycan Respublikasının azad vətəndaşları da elm və texnikanın yaratmış olduğu həyat tərzinə uyğunlaşmağı bacarmalıdır. Məhz buna görə də istər orta ümumtəhsil məktəblərində, istərsə də universitetlərdə təhsilalanlar dövrün zəruri tələblərinə uyğun şəkildə yetişdirilməlidir. Azərbayacan Respublikası ümumtəhsil məktəblərində tətbiq olunan fəal təlimin əsas məqsədi şagirdlərin passivliyini aradan qaldırmaqla çevik təfəkkür və yaradıcılıq qabiliyyətləri formalaşdırıb təlimin keyfiyyətinin

yüksəldilməsinə şərait yaratmaq və demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, fərdiləşdirmə və inteqrasiya prinsiplərini həyata keçirməkdir. Bunlardan inteqrasiya prinsipi əslində bizim üçün yeni anlayış deyil, termin yenidir. Ənənəvi təlimdə biz bu prinsipdən "əlaqə" adı altında həmişə istifadə etmişik. Bütün fənlərin tədrisində, xüsusilə Azərbaycan dili dərslərində kursun tam mənimsədilməsi fəndaxili əlaqənin (şaquli inteqrasiya) nə dərəcədə səmərəli və şüurlu qurulmasından asılıdır. Aydın məsələdir ki, morfologiyanın tədrisində fonetika, leksika, söz yaradıcılığına, eləcə də sintaksisin tədrisində bu bölmələrlə yanaşı morfologiyaya istinad etməsək, uğurlu təlim nəticələrindən söhbət belə gedə bilməz. Lakin bu əlaqələr formal xarakter daşımamalı, mövzunun şagirdlərə şüurlu mənimsədilməsinə, əldə olunan biliklərin dəqiqləşdirilməsinə və yaradıcı tətbiqinə yönəlməlidir. Üfüqi inteqrasiya isə lazım olan situasiyalarda müxtəlif fənlərə aid bilik və bacarıqların tətbiqini nəzərdə tutur.

ARAŞDIRMA VƏ TAPINTILAR. "İnteqrasiya" sözü latın sözü olub "bərpa olunma, hissələrin bütöv bir tam halında birləşməsi" deməkdir. İnteqrasiya terminindən XX əsrin sonundan istifadə olunmağa başlanılsa da, anlayış olaraq tarixinin daha qədim olduğunu demək mümkündür. Müasir çağda inteqrasiya dünya təhsil sahəsində mühüm yer tutur. Qloballaşan, bir-birinə inteqrasiya edən dünyamızda, informasiyaların genişləndiyi, cəmiyyətin sürətlə dəyişdiyi bir zamanda inteqrasiya ən mühüm təhsil strategiyalarından birinə çevrilib. Məhz buna görə də müasir təhsildə inteqrativ təlimə xüsusi önəm verilir və pedoqoji texnologiyalardan biri kimi qəbul edilir.

Hərtərəfli düşünmə bacarığına sahib olan şəxslər ətrafda baş verən hadisələrin səbəbini izah edə bilir və ona öz münasibətini də ifadə etməyi bacarır. Bunun ilkin təməlləri məktəbdə qoyulur. Məlumdur ki, məktəbdə tədris olunan bütün fənlər arasında müəyyən bir əlaqə, bağlılıq mövcuddur. Ona görə ki, fənlərin hər biri öz mənbəyini zaman, məkan, canlı və cansız varlıqların vəhdəti olan dünyadan alır. Məhz bu səbəbdən elmlər də vəhdət təşkil edib öz aralarında əlaqəyə girə bilirlər. İnteqrasiyaya nail olmağın ən zəruri məqamı fənləri həyatla əlaqələndirməkdir. Bunun üçün əsas məqsəd inteqrasiya anlayışının mahiyyətinə varmaqdır. Əldə olunan araşdırmalara görə inteqrasiya təlim prosesini təkmilləşdirir. Fənlər arasındakı əlaqə təhsilalanların hərtərəfli düşüncə bacarığının formalaşmasına gətirib çıxarır və onlar digər fənlərdən qazandıqları bilikləri əlaqələndirib öz gündəlik həyatlarında, ictimai problemlərinin həllində tətbiq edirlər.

"Araşdırmalar göstərir ki, fənlərarası və fəndaxili münasibətlərin sadəcə əlaqə deyil, inteqrasiya xarakteri daşıması bu münasibətlərin daha sıx və möhkəm olmasına, onun bütöv bir prosesə çevrilməsinə şərait yaradır. Müəllimlər pedaqoji prosesdə ondan daha səmərəli qaydada istifadə etmək imkanı qazanırlar. Bundan əlavə, fənlərarası və fəndaxili inteqrasiya interaktiv öyrənməyə geniş yol açır. Şagirdlərin təbiət, cəmiyyət və insanlar haqqında qarşılıqlı əlaqələr şəraitində qurulmuş biliklərə yiyələnməsini stimullaşdırır". (2, 18)

"Ölkəmizdə aparılan təhsil islahatları dövründə əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri inteqrativ təhsilin formalaşdırılması sahəsində aparılan işlər olmuşdur. Bu işləri də iki istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür ki, bütün hallarda ümumtəhsil, eləcə də digər pillələrdə əldə olunmuş fəndaxili, fənlərarası əlaqələr sahəsində nailiyyətlər öyrənilərək ümumiləşdirilmiş, yeni təcrübənin yaradılmasında onlardan istifadə olunmuşdur. Eyni zamanda inteqrasiya anlayışına aid mülahizələr nəzərə alınmış, yeni təhsil konsepsiyasının yaradılmasında onlardan istifadə edilmişdir". [1, 7] Müasir dövrdə şagirdlərin həyati

bacarıqlara nail olmaları, idraki vərdişlər qazanmaları üçün təfəkkür məktəbini keçməli, tənqidi, məntiqi və yaradıcı düşünmə qabiliyyətlərinə yiyələnmələri əsas tələb kimi meydana çıxır.

"İnteqrativliyin nəzərə alınmasında iki cəhət əsas götürülmüşdür. Birinci, fənlərin inteqrativ xarakterdə olmasına diqqət yetirilmişdir. Fənlərin nəzəri və praktik funksiyalarının artırılması üçün onların imkan daxilində, daha çox elm sahələrinə aid anlayışları əhatə etməsinə, sinkretik xarakterdə olmasına diqqət yetirilmişdir. Əldə olunmuş təcrübələr də onu göstərir ki, uyğun elm sahələrinin müəyyən müstəvidə əlaqələndirilməsi, bütövləşdirilməsi və vahid formada təqdim olunması təlim marağını yaradan başlıca vasitələrdən hesab edilir". [3, 7]

Metodik ədəbiyyatlarda inteqrasiyanın iki növü: fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya xüsusi olaraq qeyd edilir. Fəndaxili inteqrasiya müəyyən bir fənnin öyrətdiyi anlayış, bilik, bacarıqların əlaqələndirilməsi, fənn daxilindəki sistemsiz faktların sistemləşdirilməsidir. "Fəndaxili inteqrasiya da 2 cür olur: Üfüqi və şaquli inteqrasiya. Üfüqi inteqrasiya - fənn üzrə məzmun xətlərini əlaqələndirməklə, müvafiq məzmun standartlarının müəyyən tədris vahidlərində ifadə olunmasını təmin edir. Şaquli inteqrasiya - sinifdən-sinfə tədricən dərinləşən və genişlənən məzmun xətləri arasında varisliyi təmin edir". [5]

Avropa ölkələrində bu modellərdən fənlərin məzmununun təhsilalanlara çatdırılması, onların dərsdə daha fəal olması, öyrənmə prosesinə marağın yaradılması, şagird dünyagörüşünün inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə istifadə olunur. Tədqiqatlar göstərir ki, fənlərarası və fəndaxili münasibətlərin inteqrasiya xarakteri daşıması bu münasibətlərin daha sıx və möhkəm olmasına, onun bütöv bir prosesə çevrilməsinə şərait yaradır. Fənlərarası və fəndaxili inteqrasiya interaktiv öyrənməyə yol açır.

İnteqrativ dərsin quruluşu fənlər arasında əlaqələndirici vəzifəyə malik olmasıdır. Və bu cür dərslər aşağıdakılar reallaşmalıdır: 1. Müəllim dərsin mövzusunda fənlərarası inteqrasiyanın mövcudluğunu dərk etməlidir. 2. Bilik, fakt və bacarıqların ümumi fənlərə aid olduğunu bilməlidir. 3. Müəyyən bilik, fakt və bacarıqdan digərinə keçidi qeyri-ənənəvi yollarla reallaşdırmalıdır. 4. İnteqrasiya nəticəsində bilik, fakt və bacarıqları ümumiləşdirməyi bacarmalıdır. 5. Yeni inteqrativ bilikləri şagirdlərdə möhkəmləndirməlidir (yeni çalışmaların tətbiqinə əsasən). [4]

"İnteqrativ öyrənmə şagirdlərin ətraf mühitin müəyyən aspektlərini müxtəlif fənlərə aid biliklər vasitəsilə geniş araşdırılmasıdır. Fənlərarası əlaqə bu imkanları genişləndirməklə şagird fəaliyyətini məntiqi, tənqidi, yaradıcı məcrada istiqamətləndirir, onun koqnitiv xarakter almasına təsir göstərir". [3, 56]

Sintaksisin dilçiliyin digər bölmələri ilə inteqrasiyası. Azərbaycan dilçiliyinin ən əsas bölməsi sayılan qrammatika özündə morfologiya və sintaksisi birləşdirir. *Fonetika bölməsinə* mükəmməl yiyələnmədən biz sintaksisdə tədris olunan məntiqi vurğu, cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri, söz birləşmələri bəhsini düzgün dərk edə bilmərik. Fonetika bölməsində araşdırılan və tədris olunan əsas məsələlər: danışıq səsləri, onların əmələgəlmə xüsusiyyətləri, səslərin təsnifi, fonem, fonetik hadisə və qanunlar, səslərin orfoepiya və orfoqrafiyası, ahəng qanunu, vurğu (növləri), intonasiya sintaksisin tədrisi ilə birbaşa əlaqəlidir. Bildiyimiz kimi, səs sözlər üçün, sözlər söz birləşmələri üçün, söz və söz birləşmələri cümlələr üçün tikinti materialıdır. Dilin daxili

qanunauyğunluğu əsasında formalaşan dil vahidləri möhkəm əlaqələrlə birləşərək onun ayrı-ayrı bölmələrini bir bütöv sistem kimi əks etdirir. Bu baxımdan hər bir dilçilik şöbəsinin tədrisi, həmçinin araşdırılması zamanı mütləqdir ki, digər dilçilik şöbələri ilə inteqrasiya yaradılsın. Sintaksis bəhsində məntiqi vurğudan bəhs edərkən vurğu haqqında alınan məlumatlara əsaslanırıq. Belə olduqda həm əvvəlki mövzular xatırlanır, dərinləşir, möhkəmlənir, həm də yeni mövzu daha asan dərk olunur. Məntiqi vurğu cümlədə hər hansı bir sözün digər sözlərə nisbətən daha qüvvətlə tələffüz edilməsidir. Məntiqi vurğu dinləyicinin diqqətini əsas fikir ifadə edən sözün üstünə yönəldir. Eyni zamanda məntiqi vurğu fikri müxtəlif məna çalarlığında ifadə edən sözə diqqət yetirməyi tələb edir. Danışanda və ya ucadan oxuyanda sözləri düzgün deməklə yanaşı, həmçinin fikirləri aydın şəkildə çatdırmaq üçün əsas sözləri və ifadələri vurğulamaq vacibdir. Lazımi sözlərin nəzərə çatdırılması məntiqi vurğunun köməyi ilə mümkündür. Material maraqlı olsa belə, dinləyicilərin diqqətinə çatdırılacaq ifadə yerində və düzgün vurğulanmayanda natiq məqsədinə nail ola bilmir. Aydındır ki, fikir müxtəlif üsullarla nəzərə çatdırılır: səsi artırmaqla, fikri tələsmədən ifadə etməklə, mimika və jestlər vasitəsilə. Əlbəttə, hansı üsuldan istifadə etməyimiz materialda əks olunan fikirdən asılıdır. Fonetika bölməsində vurğunun mükəmməl və düzgün qavranılması digər bölmələr, xüsusilə sintaksis üçün *açar, giriş* rolunu oynayır və inteqrasiyanın yaradılmasını təmin edir.

Sintaksisin leksikologiya ilə qarşılıqlı əlaqəsi. Dil iki nəhəngin – lüğət tərkibi və qrammatik quruluşun üzərində dayanır. Dilçiliyin maraqlı bölmələrindən olan leksikologiyada dilin lüğət tərkibi öyrədilir. Leksikologiyanın əsas predmeti sözdür. Məlumdur ki, fikrin dəqiq ifadəsi üçün lüğət ehtiyatının, söz bazasının çoxluğunun böyük əhəmiyyəti vardır. Sözlərin mətn daxilindəki yerini, onun semantikasını dərk etmədən sözə həssas münasibət aşılamaq qeyri-mümkündür. Bu bölmədə dilimizdəki sözlər öyrənilir, tədqiq edilir. Bilirik ki, söz həm leksik, həm də qrammatik mənaya malik olur. Leksikologiyada sözün lüğəvi mənası, sözün mənşəyi, işlənmə dairəsi, semasioloji xüsusiyyətləri – onun mahiyyəti, omonimliyi, antonimliyi, sinonimliyi öyrənilir. Söz dilin nominativ vahidləri sahəsinə daxildir. Sintaksisdə öyrənilən söz birləşmələri də dilin nominativ vahidləri sırasına daxildir. Söz cümlə üçün olduğu kimi, söz birləşmələri üçün də əsas materialdır. Əgər birləşməni əmələ gətirən sözün mənası aydın deyilsə, o zaman söz birləşməsinin də mənası aydın düşünülə bilməz. Leksikologiyada qazanılan bilikləri sintaksisdə asanlıqla müqayisəli şəkildə tətbiq etmək, inkişaf etdirmək mümkündür və vacibdir. Məsələn, leksika bölməsində frazeoloji vahidlər, onların quruluşu, semantikasının mənimsənilməsi, eləcə də dilimizdə bu birləşmələrin sabit söz birləşməsi adını qazanması, bununla yanaşı dilimizdə sərbəst söz birləşmələri adlanan vahidlərin olması, sabit və sərbəst söz birləşmələrinin müqayisəli şəkildə tədrisi həm əvvəlki mövzuların təkrar edilib möhkəmlənməsinə, həm də yeni elmi-nəzəri məlumatın şüurlu olaraq dərk edilməsinə

kömək edir. Bu məqsədlə, yəni sabit birləşmələrlə sərbəst birləşmələri fərqləndirmək üçün belə bir alqoritmik məsələ quraq:

1.Verilmiş birləşmələr dildən hazır şəkildəmi götürülüb?

Birləşmələr: **ələ salmaq;** **insanın taleyi**

Cavab: hə yox

2. Birləşmə məcazi məna ifadə edirmi?

Cavab: hə yox

3.Birləşmə daxilindəki sözlər öz müstəqilliyini itirirmi?

Cavab: hə yox

Nəticə: frazeoloji birləşmə sərbəst birləşmə

leksik vahid sintaktik vahid

Beləliklə, alqoritmik məsələnin nəticəsi olaraq aydınlaşır ki, istər sərbəst söz birləşməsi, istər frazeoloji (sabit) söz birləşməsi iki sözün birləşməsindən formalaşsa da, ayrı-ayrı dil vahidləridir.

Sintaksisin morfologiya ilə əlaqəsi. Morfologiyada elə bir mövzu tapılmaz ki, onun sintaksislə əlaqəsi yaranmasın. Sintaksisdə cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri haqqında nəzəri məlumat verərkən sual əvəzlikləri, sual ədatları, felin əmr şəkli, eləcə də digər şəkilləri, nidalar haqqındakı biliklər təkrarlanıb möhkəmləndirilir. Həmçinin fonetika bölməsi ilə inteqrasiya qurulur, intonasiyanın mahiyyəti bir daha açılır.

Söz birləşmələri – ismi və feli birləşmələr, sintaktik əlaqələr haqqında nəzəri məlumat verərkən nitq hissələri yenidən təkrar obyektinə çevrilir. İsmi və feli birləşmələrin əsas tərəflərinin adlarla və felin təsriflənməyən formaları ilə ifadə edilməsi, I növ təyini söz birləşməsinin asılı tərəfinin isimlə, sayla, sifətlə, əvəzliklə, feli sifətlə ifadə olunması, II və III növ təyini söz birləşmələrinin tərəflərinin yiyəlik hal və mənsubiyyət şəkilçisi ilə formalaşması morfologiya və sintaksis bölmələri arasındakı əlaqəni bir daha sübut edir. Sintaktik əlaqələr mövzusunda da isim, sifət, say, feil və s. nitq hissələri ilə yenidən əlaqənin qurulması zərurəti yaranır. Belə ki, idarə əlaqəsinin əsas göstəricisinin hal şəkilçisi, idarə edən tərəfin əsasən feil, bəzi vaxtlarda digər nitq hissələrinin, xüsusən qoşmaların, uzlaşma əlaqəsinin göstəricisinin mənsubiyyət və şəxs sonluğu olmasından və s. danışılanda, təbii ki, morfologiya bölməsi ilə inteqrasiya yaradılmalıdır. Mənsubiyyət kateqoriyasının mahiyyətini bilmədən uzlaşma əlaqəsini, II və III növ təyini söz birləşmələrini öyrənmək olmaz. II və III növ təyini söz birləşmələrini mənimsəmək üçün yalnız mənsubiyyətə görə dəyişməni bilmək kifayət etmir, eyni zamanda ismin yiyəlik halını və xüsusiyyətlərini dərindən bilmək gərəkdir.

Feli birləşmələr – feli bağlama, feli sifət və məsdər haqqında, onların ətrafına söz toplayaraq tərkib əmələ gətirməsi, cümlə daxilində mürəkkəb cümlə üzvü olması barədə morfologiya bölməsində nəzəri bilik verilir. Sintaksisdə həmin birləşmələrin xüsüsiyyətləri, aralarındakı əlaqə, hansı cümlə üzvü olması və s. haqqında yeni məlumat çatdırılır. Əslində bu yeni bilik də deyil, əvvəldə öyrəndiklərini tətbiq etmək bacarığı,

məntiqi nəticə çıxarmaq qabiliyyətidir. Çünki sintaksis daha geniş ümumiləşdirmə və məntiq tələb edir. Bunlardan əlavə, hər bir nitq hissəsi haqqında elmi-nəzəri bilik verilərkən onların hansı cümlə üzvü vəzifəsi daşıdığı da təhsilalanlara linqvistik təhlillər aparmaqla çatdırılır. Morfologiya şöbəsi sintaksis üçün çox möhkəm zəmin hazırlayır. Və sintaksis bölməsi həmin zəmin üzərində dayanaraq fikrin çatdırılmasını təmin edən cümlənin, mətnin formalaşma xüsusiyyətlərini araşdırır. Konkret olaraq morfologiya şöbəsinin əsas mövzularından biri olan, sintaktik əlaqələrin yaranmasında mühüm əhəmiyyət daşıyan bağlayıcıların yaratdığı inteqrasiyaya nəzər yetirək:

Bağlayıcılar sintaktik vahidlərin bərabərhüquqluluq və asılılıq prinsipləri əsasında qurulmasında xüsusi çəkiyə malik olan köməkçi nitq hissəsidir. Sintaksis bölməsində tədrisin elə ilk mərhələsində tabesizlik bağlayıcılarının rolundan bəhs edilir. “ Sintaktik əlaqələr ” mövzusunun təlimi bağlayıcı ilə retrospektiv əlaqə vasitəsilə həyata keçirilir. Sintaktik əlaqənin bir növünün tabesizlik əlaqəsi olduğu məlumdur. Tabesizlik əlaqəsi bərabərhüquqlu üzvlər (həmcins üzvlər) və tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentləri arasında mövcuddur. Bu əlaqənin göstəricisi ya intonasiya, ya da tabesizlik bağlayıcılarıdır. Deməli, morfologiya bölməsi (bağlayıcı mövzusu) ilə ilk əlaqə yaradılmalı olur. Daha sonra həmcins üzvlərin tədrisində yenidən tabesizlik bağlayıcıları yada salınır. Cümlə səviyyəsində sintaktik-semantik hadisə sayılan xüsusiləşmənin yaradılmasında bağlayıcıların rolu da danılmazdır. Məlumdur ki, intonasiya, fasilə, söz sırası, məntiqi vurğu ilə yanaşı, xüsusiləşməni yaradan bir sıra leksik-qrammatik vasitələr vardır. Qeyd etdiyimiz kimi, xüsusiləşmənin əmələ gəlməsində bağlayıcıların da rolu az deyil. *Hətta, o cümlədən, habelə, özü də* və s. iştirak bağlayıcılarının köməyi ilə dəqiqləşdirici xüsusiləşmiş üzvlər yaranır. Həmcins üzv şəklində işlənən mübtədalar, tamamlıqlar, yer, zaman zərflikləri bu bağlayıcılarla dəqiqləşdirici xüsusiləşmiş üzv kimi çıxış edir. Məs.:*Ailənin bütün üzvləri,* ***o cümlədən balaca Nadir*** *uzaqdan gələn qonağa böyük maraqla qulaq asırdı; Şərqə,* ***hətta İran kimi böyük bir məmləkətə*** *elm və mədəniyyət verən qədim dövrlərdən bəri bu yerlərdə yaşayan babalarımız olmuşdur* .(M.S.Ordubadi) *Qrupun tərkibinə gözəl oyun nümayiş etdirən bütün gənc futbolçuları,* ***həbelə Səməd Ağalını*** *də daxil etmək lazımdır* və s. Bu cür mövzuların təlimi istər-istəməz əlaqəli tədrisi həmişə olduğu kimi labüd edir.

Tabesiz mürəkkəb cümlənin tədrisində bağlayıcıların müstəsna əhəmiyyətə malik olduğu, komponentlər arasında məna əlaqələrinin reallaşmasındakı rolu da təlimin qarşılıqlı əlaqəsinə yol açır. Hətta komponentlər arasında inteqrasiya yaradan bağlayıcılardan asılı olaraq, tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri arasında məna növü asanlıqla ayırd edilir. Qarşılaşdırma bağlayıcıları *(amma, ancaq, lakin, isə, fəqət)* qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentlərini bağlayır: *O çox qaradır və kosadır,* ***amma*** *mən ağımtıl və topsaqqalam.* (C.Məmmədquluzadə) *Hamı heyran qalmışdı,* ***ancaq*** *deyəsən, kənd cavanları qəzəbli idi.* (İ.Şıxlı) *Oğlan bir gecə qonaq qalıb getdi,****ancaq*** *Zərnigar onu unuda bilmədi.* (İ.Şıxlı) *İşıq onun ürəyində yanırdı, ətraf* ***isə*** *zülmət içərisində idi.* (M.İbrahimov)

Bu bağlayıcılar qarşılaşdırma budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə baş cümlənin əvvəlində də işlənir: *Gərçi Nəsimi sözün dadını verdi,* ***vəli,*** *Dadə gətirdi anı ləfzi-şəkərbarımız.* (İ.Nəsimi) *Gərçi könlümni alur,* ***amma*** *ki qəmxarım durur.* (Ş.İ.Xətai) Bölüşdürmə bağlayıcıları (*ya, ya da, yaxud da, və yaxud da ki, gah, gah da, gah da ki*) bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentlərini bağlamağa xidmət edir. Tərkib hissələrdəki iş və hadisələr növbə ilə bir-birini əvəz edərsə, *gah, gah da, gah da ki* bağlayıcılarından istifadə edilir: *Lütfdən* ***gah*** *bəzək yaradıram mən,* ***Gah*** *hikmət saçılır söz xəzinəmdən. (*N.Gəncəvi) ***Gah*** *göy üzünü bulud alır,* ***gah da*** *günəşin qızılı saçları bulud topalarını yararaq ağacların yarpaqlarında rəqs edirdi* və s. Tərkib hissələrdəki iş və hadisələrdən yalnız birinin icrasının mümkün olduğu bildirilərsə, *ya, ya da, ya da ki* bağlayıcılarından istifadə edilir: *Tamahkar dünyadan nə ummaq olar,* ***Ya*** *səni yandırar,* ***ya da*** *sən çiy qalarsan.* (N.Gəncəvi) *Bu evdə* ***ya*** *mən qalacam,* ***ya da*** *üzünü mürdəşir yumuş cadugər anan.* (N.Vəzirov) və s. Nümunələrdən də göründüyü kimi, bu bağlayıcılar tabesiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri arasında semantik əlaqənin növünü asanlıqla müəyyənləşdirməyə şərait yaradır. Tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentləri arasındakı zaman, ardıcıllıq, səbəb-nəticə və s. məna əlaqələrində bağlayıcı vasitə kimi intonasiyanın rolu yüksək olsa da, digər bağlayıcılardan da istifadə edilir. Məsələn*:* ***Nə*** *yaxın bir dost var,* ***nə də*** *həmdəm* (eyni zamanlı birləşdirmə-sadalama əlaqəsi). (N.Gəncəvi) *Bu anda sinif otağının qapısı açıldı* ***və*** *Qüdrət İsmayılzadə içəri girdi* (ardıcıl zamanlı birləşdirmə-sadalama əlaqəsi). (M.Hüseyn) və s. Bu faktlardan aydın olur ki, tabesiz mürəkkəb cümlənin tədrisində bağlayıcının məna növləri və sintaktik vəzifəsi hər an xatırlanır.

Tabelilik bağlayıcıları isə tabeli mürəkkəb cümlədə baş və budaq cümlələr arasında əlaqə yaradır. Ən üstün istifadə imkanlarına malik olan *ki* bağlayıcısı mübtəda, xəbər, tamamlıq, təyin, tərzi-hərəkət, dərəcə, zaman, səbəb, məqsəd, şərt, nəticə budaq cümlələrini baş cümləyə bağlayır. Tabelilik bağlayıcılarının digər növləri budaq cümlələrin növünü fərqləndirməkdə mühüm vəzifə daşıyır. Belə ki, səbəb bağlayıcıları səbəb və məqsəd budaq cümlələrinin, güzəşt bağlayıcıları qarşılaşdırma budaq cümlələrinin, şərt bağlayıcıları şərt budaq cümlələrinin budaq cümləsini baş cümləyə bağlayan vasitələrdəndir. Göründüyü kimi, mürəkkəb cümlə və onun növləri mövzularının tədrisində bağlayıcılarsız ötüşmək olmur.

Mətnin komponentlərinin əlaqələnməsində də ən fəal morfoloji vasitələrdən söhbət açılarkən bağlayıcıları yada salmamaq qeyri-mümkündür. Mətn iki və daha artıq cümlənin həm məzmun, həm də formaca əlaqələnməsi əsasında əmələ gələn nitq vahididir. Ünsiyyətə, fikir mübadiləsinə xidmət edən cümlə bitmiş fikir ifadə etsə də, bu fikir bitkinliyi nisbi xarakter daşıyır. Belə ki, sözə və söz birləşməsinə nisbətən predikativ vahid olan cümlədə mütləq formada fikir bitkinliyi ola bilməz və ya olsa da, mətnin tələbi baxımından mümkündür. Fikir və intonasiya bitkinliyi forma və məzmun baxımından yalnız cümlədən daha böyük vahidin – mətnin daxilində ola bilər. Bu barədə Q. Kazımov yazır:“ Cümlə onu əhatə edən cümlələr birliyində, mətn mühitində struktur-semantik

xüsusiyyətlərini tam şəkildə üzə çıxara bilir. Cümlələrin müəyyən fikir ətrafında əlaqəli birliyi mətnin yaranmasına səbəb olur. Mətnin yaranmasının əsaslı qanunauyğunluqları vardır ”. (7, 424)

Mətni təşkil edən cümlələr struktur-semantik bağlılığa malikdir. Ərəb mənşəli söz olan mətn (“ birləşmə ” mənasını bildirir) möhkəm daxili struktur-semantik əlaqələrlə bağlanan cümlələr birliyindən yaranır. Bu əlaqələrin yaranmasında, şübhəsiz ki, bütün tabesiz və tabelilik bağlayıcıları iştirak edir. Məsələn, *“O, pəncərədən hər şeyi görürdü. Əlində çatı, buzov dalınca qaçanları* ***da,*** *malları xalxallara dolduranları* ***da****, itlərin zəncirlərini açıb yal tökənləri* ***də*** *gözündən qoymurdu. Onun həyatı dünənə qədər nə yaxşı sakit keçirdi. Şamxal bir tərəfdə hərlənir, hamıdan çox istədiyi, boynunu oxşayıb “mənim yaranal ərim ” dediyi Cahandar ağa samanlığın üstündə oturub nərildəyirdi. Zərnigar xanım* ***da*** *ortada hərlənirdi.* ***Amma*** *indi!...*

Onun fikri bayırda qalsa da, yerindən tərpənmir, canını dişinə tutub dayanırdı. ***Hətta*** *xalxaldan çıxan təpəl buzov anasını əməndə arvad hər şeyi unudub: “ay qız!”, – deyə çığırdı da. Salatın anasından nə olduğunu soruşanda Zərnigar xanım: “heç”, – deyə köksünü ötürdü. Onun gözü yolda idi.* ***Çünki*** *bu gün-sabah kiçik oğlu oxumaqdan qayıdacaqdı. Ona nişan aparacaqdılar. Zərnigar xanım düz iki il idi* ***ki****, kənd qızlarını gözündən qoymurdu.* ***İstər*** *qaynarda,* ***istərsə də*** *Kürdəçimişəndə onlara baxır, toyda, nişanda özünə gəlin seçirdi. Əşrəf onun istəklisi idi. Özünün dediyi kimi, ilk ovunun balası idi. Onun özünə layiq bir qız axtarıb tapmaq, sonra da cah-cəlalla toy etmək Zərnigar xanımın arzusu idi. Axı Əşrəf hər oğulun tayı deyildi. Hələ bu mahalda onun kimi gözəl-göyçək, qanacaqlı, mərifətli bir oğul yox idi.Zərnigar xanım elə bilirdi* ***ki,*** *göy çat eləyəndə Əşrəf yerə düşüb. O hər yerdə, hər məclisdə oğlundan danışar, onun boyunu sevərdi. Buna onun haqqı* ***da*** *var idi. Doğrudan da, bu mahalda iki savadlı vardısa, onun biri Əşrəf idi. Əlbəttə, kitab-dəftərin nə olduğunu bilməyənZərnigar xanım oxumağın* ***da*** *nə olduğunu başa düşmürdü.* ***Ancaq*** *o bircə şeyi bilirdi* ***ki,*** *oğlu, deyəsən, hamıdan,* ***hətta*** *doğma qardaşı Şamxaldan da seçilir”.* (İ.Şıxlı)

Nümunə kimi verdiyimiz mətnin komponentlərinin əlaqələnməsində *da, də, amma, hətta, istər, istərsə, ancaq* tabesizlik, *çünki, ki* tabelilik bağlayıcıları mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Verilmiş faktlar bir daha sübut edir ki, bu mövzuların təlim prosesi morfologiya bölməsi ilə inteqrasiyaya əsaslanır. Təhsilverənin uyğun bildiyi pedaqoji vasitələr bölmələrarası inteqrasiyanın vaxtında və doğru qurulmasını şərtləndirən əsas amildir.

Sintaksis bölməsinin bağlayıcı ilə qarşılıqlı inteqrasiya əsasında təlimində “Durğu işarələri” mövzusu da mühüm rol oynayır. Məlumdur ki, yazılı nitqin düzgün formalaşmasında durğu işarələrinin müstəsna əhəmiyyəti vardır. Durğu işarələri cümlələrin, mətnin düzgün anlaşılmasına yardım edərək mühüm kommunikativ funksiya daşıyır. Bu mövzu tədris edilərkən, xüsusən vergüldən istifadə qaydaları aydınlaşdırılarkən istər-istəməz bağlayıcı mövzusu da xatırlanır. Çünk ibağlayıcının tədrisində vergül işarəsinin işlənməsi məqamları haqqında elmi-praktik işlər aparılmışdır. “Durğu işarələri” mövzusunun təlimi prosesində də bağlayıcılarda vergül

işarəsinin qoyulması qaydaları seçilmiş nümunələr əsasında təkrar edilərək möhkəmləndirilir, yeni mövzunun şüurlu olaraq dərk edilməsi yolları işıqlandırılır.

Biz sintaksisin bağlıyıcı ilə əlaqəli tədrisində yalnız məlumatverici istiqaməti əsas tutduq, inteqrasiyanın yaradılmasında rolu ola bilən sintaktik kateqoriyaları və faktları sadalamaqla kifayətləndik. Yaradıcı təfəkkürə malik, təlimin maraqlı, inandırıcı olması üçün daima axtarışlarda olan təhsilverən bu cür faktlardan istifadə edərək qarşılıqlı inteqrasiyanın daha gözəl nümunələrini reallaşdıra bilər.

Sintaksisin ədəbiyyat fənni ilə inteqrativ əsaslı tədrisi. *Ədəbiyyat dərsləri* şagirdlərin rabitəli nitqinin inkişafında, inşa yazmaq qabiliyyətinin yaranmasında, onun möhkəmlənməsində, bacarıq və vərdişə çevrilməsində baza rolunu oynayır. Hər bir bədii mətn üzərində iş aparılarkən, birinci növbədə, onun məzmununun aydın qavranılması nəzərə alınmalıdır. Bunun üçün bədii qiraəti düzgün istiqamətləndirmək tələb olunur. Müəllim çalışmalıdır ki, şagird ədəbi dilin normalarına riayət etsin, intonasiyanı, vurğunu, cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə hansı növdə olduğunu çatdıra bilsin. Belə olanda bədii əsərlərdə izlənilən məqsəd və məram aydın dərk edilir. Bu isə hər iki fənn arasındakı qarşılıqlı əlaqədən, xüsusən sintaksis bölməsi ilə daha sıx qurulmuş əlaqədən asılıdır. Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri, onların formalaşmasında dil vahidlərini rolu, qrammatik və ritorik suallar, bədii nidalar, xitablar, ellipsis və s. haqqında nəzəri məlumatları əsaslandırmaq üçün nümunələr gətiririk. Nümunələr də, təbii ki, bədii əsərlərdən olacaq. Məlumdur ki, bədii nidalar, xitablar, ellipsis, invesiya, epiqraflardan, sitatlardan istifadə qrammatik səviyyədə obrazlılığı, əsərin təsir gücünü artıran ən uğurlu vasitələrdəndir. Həmin qrammatik vahidlər tədris edilərkən ədəbiyyat fənni ilə inteqrasiya yaratmamaq qeyri-mümkündür. Onların bədii mətndəki vəzifəsi konkret faktlarla izah edilməlidir. Çağırış nidaları istər məişət üslubunda, istərsə də bədii üslubda, əsasən, xitablarla birgə işlənir. Belə məqamlarda xitabın yaratdığı emosional ovqat daha güclü olur. Çünki belə cümlələrdə xitablar əsl müraciət obyekti kimi yox, bədii priyom kimi işlədilir. Bədii xitablarda şəxslə bərabər, digər canlılar, cansız əşyalar, mücərrəd anlayışlar ifadə olunur. Əlbəttə, nümunələrin verilməsi yenə də ədəbiyyat fənni ilə əlaqə yaratmağa səbəb olacaq: ***Qızılgül, bağü bustanım****, nə dersən, Fəda olsun sənə canım, nə dersən? Qərarü səbrü aramım tükəndi, Kəsildi küllü fərmanım, nə dersən?* **(xitab, ritorik sual)** (Ş.İ.Xətai) ***Həyat****, sən nə şirinsən, kim səndən doydu getdi!?* **(xitab, ritorik sual)** (B.Vahabzadə) ***Təbrizim, Təbrizim****, aman* ***Təbrizim****! Yox olsun başından duman,* ***Təbrizim****!* **(xitab)** (S.Rüstəm) *Fəqət nə Cəlal var, nə Humay, Nə ömrə acıyır, nə yaşa dünya.* **(ellipsis)** (S.Vurğun) *Bəzənirəm ağam döyür, bəzənmirəm xanım; Dost üzə baxar, düşmən ayağa.* **(ellipsis)** (Atalar sözü) *Düşdü yenə dəli könlüm gözlərinin xəyalinə***...(inversiya)** (İ.Nəsimi) *Car çəkir çarxların çaxnaşıq səsi, Car çəkir, qışqırır nəhəng motorlar****.(inversiya)*** (S.Vurğun) və s.

Beləliklə, bu qısa məlumatdan da aydın olur ki, sintaksis bölməsində elə bir mövzu ola bilməz ki, ədəbiyyat fənni ilə əlaqə yaratmaq mümkün olmasın. Bu əlaqə zəruri

tələbdən yaranır. Çünki sintaksis bölməsinin əsas predmeti, fikrin, nitqin özü cümlələrlə reallaşır.

NƏTİCƏ (SONUÇ). İnteqrasiya yeni interaktiv təlim metodlarını tətbiq etmək, bilikləri sistemləşdirmək və ümumiləşdirmək məqsədi ilə şagirdlərdə yaradıcılıq fəaliyyətini inkişaf etdirməyi təmin edir. İnteqrasiya eyni zamanda bir neçə tədris fənni üzrə didaktik vəsaitlərdən kompleks istifadə etməyin metodikasını da təmin edir. İnteqrasiyanı təlim prosesində reallaşdırmaq üçün digər fənn müəllimləri əməkdaşlıq etsə, daha əlverişli olar. Azərbaycan dilinin sintaksisinin tədrisində dilçiliyin fonetika, leksikologiya, morfologiya, eləcə də üslubiyyat bölmələri ilə fəndaxili inteqrasiya mütləq xarakter daşıyır. Fəndaxili əlaqə hər bir mövzunun dərindən, hərtərəfli və şüurlu dərkini asanlaşdırır. Sintaksisin tədrisi fənlərarası əlaqənin, xüsusən ədəbiyyat fənni ilə əlaqənin də qaçılmaz olduğunu sübut edir. Bu da öz növbəsində təhsilalanların hər iki fənni və mövzuları rahat mənimsəməyə, rabitəli nitqini inkişaf etdirməyə, mənəvi, daxili zənginləşməsinə gətirib çıxarır. Təhsialan öz fikir və düşüncələrini sərbəst şəkildə ifadə etmək qabiliyyətini formalaşdırır, ədəbiyyatımıza, milli-mənəvi dəyərlərimizə hörmətlə yanaşmağı bacarır. İnteqrativ öyrənmə şagirdlərin ətraf mühitin müəyyən aspektlərini müxtəlif fənlərə aid biliklər vasitəsilə geniş araşdırılmasıdır. Fənlərarası əlaqə bu imkanları genişləndirməklə şagird fəaliyyətini məntiqi, tənqidi, yaradıcı məcrada istiqamətləndirir, onun koqnitiv xarakter almasına təsir göstərir.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKCA)

1. Abbasov Ə. Ümumi təhsildə inteqrasiya: müasir yanaşmalar // Azərbaycan müəllimi qəzeti. Bakı, 2013, 10 may, s.7.
2. Əhmədov A. Abbasov Ə. Ümumi təhsildə inteqrasiya: müasir yanaşmalar. “Kurikulum” jurnalı. 2013, №2, s.14-21
3. Kərimov F.E., Əhmədova M.C., Varella G., Reyli Ə. İnteraktiv kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Baki: “Adiloğlu”, 2006.
4. https://www.muallim.edu.az/www.old/arxiv/2011/07/37.htm
5. https://azedu.az/az/news/9950-muellimler-inteqrasiya-novlerinden-bele-istifade-ede-biler-numune
6. Xəlilov B.. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı, 2017
7. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. “Ünsiyyət”. Bakı, 2000
8. Seyidov Y., Həsənov A., Abdullayev Ə. Müasir Azərbaycan dili. IV hissə. “Şərq-Qərb”. Bakı, 2007
9. Seyidov Y. Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Bakı, 1986
10. Şıxlı İ. “Dəli Kür”. “Yazıçı”. Bakı, 1983

SABİR RÜSTEMHANLI'NIN ŞİİRLERİNDE TÜRKİYE [1]

Lalazar Sarkhanova

Ege Üniversitesi, , https://orcid.org/0000-0002-3746-8585.

Prof. Dr. Ali Erol

Ege Üniversitesi, , https://orcid.org/0000-0001-6760-7075.

ÖZET

Günümüz Azerbaycan edebiyatında, farklı tür ve konular hakkındaki başarılı çalışmaları ile kendisine önemli bir yer sağlamış olan isimlerden birisi şüphesiz ki Sabir Rüstemhanlı'dır. Rüstemhanlı aynı zamanda Türkiye ile olan diyaloğu ve Türkiye konulu eserleri ile de dikkatleri çekmektedir.

1946 yılında dünyaya gelen Sabir Rüstemhanlı, Azerbaycan'da edebî kişiliğinin yanı sıra siyasi kişiliği ile de bilinmektedir. Şiir ve poemalarının (manzum hikâye) yanında nesir türündeki eserleri ile de Azerbaycan edebiyatına önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle millî duyguların edebiyata yansıtılması konusunda derin bir hassasiyet göstermiştir. Çalışmalarında Türklük ve Türkçülük konusuna ayrı bir yer ayırmış, bu çerçevede Türk kavramını dil, edebiyat, tarih, sanat gibi farklı boyutları ile çalışmalarına yansıtmıştır. Şair aynı tavır içerisinde Türkiye'deki gelişmeleri de takibe almış ve Türkiye'yi bir şekilde konu ettiği çalışmalar ortaya koymuştur. Bu çalışmalara "Türkiyə Yollarında", "Şair və Şər", "Ölüm Zirvəsi", "Ömür Kitabı", "Difai Fədailəri", "Türk Xalqı Olmaz Deyir" gibi eserleri örnek gösterilebilir.

Bu bildiride Sabir Rüstemhanlı'nın Türkiye konulu çalışmaları iç ve dış yapı özellikleri ile değerlendirilecek, çalışmalara tematik tasnife alınarak şairin duygu ve düşünce dünyası, sanat anlayışı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sabir Rüstemhanlı, Azerbaycan edebiyatı, Türkiye, Türkçülük ideolojisi

Giriş

Eserleriyle edebiyat dünyasında kendine özgü bir yol tutan ve aynı zamanda siyasi görüşleriyle fark yaratan Sabir Rüstemhanlı, 20 Mayıs 1946'da Azerbaycan'ın İran'la sınır bölgesi olan Yardımlı'nın Hamarkent köyünde doğmuştur. (Kalkan, 2016, 7)

Halk arasında şair, yazar ve siyasetçi olarak bilinen Sabir Rüstemhanlı çeşitli türlerde eserler vermiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarında, büyüdüğü topraklarda Sovyetlerin hâkim güç olması ve doğduğu köyün İran'la sınır bölgesi olması nedeniyle yaşanan olaylar, onun dünya görüşünün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Daha sonraki yıllarda, Azerbaycan'ın özgürlüğü adına düzenlenen mitinglerde öncülük rolü üstlenmiş ve mitinglerin organizatörleri arasında yer almıştır. Şair, bu sürecin onda uyandırdığı duyguları eserlerine de yansıtmıştır.

[1] Bildiri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyaları Araştırmaları, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalında Prof. Dr. Ali Erol'un danışmanlığında hazırlanmakta olan "Çağdaş Azerbaycan Şiiri'nde Türkiye" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

O, geçmişteki ve yaşadığı dönemdeki olayları ele aldığı romanları, şiirleri, gazetecilik yazılarıyla geniş bir yaratıcılığa sahiptir.

Sabir Rüstemhanlı'nın eserlerinde, Türkiye ve Azerbaycan için önemli tarihî olaylarda Türkiye'nin rolünün konuşulduğu eserlere rastlanır. Şair, Türkiye'ye ilk seyahatinde bu toprakların, insanların ve olayların onda uyandırdığı duyguları seyahat anılarına kaydetmiştir. Zaman zaman yazdığı romanlarda Türkiye'nin, Azerbaycan'ın sosyal, siyasi, toplumsal meselelerindeki rolünü anlatarak yaşananları gelecek nesillere aktarmıştır.

1. Sabir Rüstemhanlı'nın Romanlarında Türkiye

Sabir Rüstemahanlı'nın Türkiye'yi konu aldığı eserleri arasında şiirlerinin yanı sıra romanları da yer almaktadır. Bu eserlerde farklı konulara değinilmiştir.

Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesinin başladığı yıllarda halk tarafından büyük ilgiyle karşılanan "Ömür Kitabı" romanında Azerbaycan'ın tarihi, gelenekleri ve dili ayrıntılı olarak anlatılırken aynı zamanda Türklerin tarih boyunca kazandığı zaferler, yaşam tarzları, Türklere yönelik zulüm ve haksızlıklar dile getirilir. (Hüseynova, 2019, 61). Eserde, Türkiye sınırlarında bulunan yerlerle ilgili efsanelerden de bahsedilmiştir. S. Rüstemhanlı, romanın "Kiçik Bir Əlavə" başlığında Ağrı Dağı'nın adıyla ilgili gerçekleri ve efsaneleri ele alırken, bu dağı ziyareti sırasında dağın ormanlık ve yeşillik açısından zengin olmadığını belirtir. Eserin "Nuhun Torpağı, Nuhun Qəbri" başlıklı bölümünde ise, Nahçıvan'da yer alan "Eshabi-Kef" mağarasının tek olmadığı, Efes'teki müzede Papayır Dağı'nın eteklerinde benzer bir mağaranın varlığına dair bilgiler aktarılmaktadır.

Rüstemhanlı, Şerur Ovası boyunca seyahat ederken, yolunun uzandığı Erzurum, Kars, Iğdır gibi Doğu Anadolu şehirlerinde çok eski çağlardan beri Azerbaycan Türklerinin yaşadığını ifade etmektedir. Ayrıca, Çaldıran Savaşı'nın ardından Tebriz'den İstanbul'a getirilen 1700 sanatkâr ailesi ve İstanbul'un baş mimarı Ali Tebrizi gibi figürlerden de bahsedilmektedir.

Tarihi roman olan "Ölüm Zirvesi"nde ise Nadir Şah'ın güçlendiği ve hakimiyet kurduğu dönemlerde Osmanlı' ya karşı tutumu tartışılmaktadır.

Belgesel roman niteliğinde olan, 2010 yılında Bakü'de, 2014 yılında ise İstanbul'da yayımlanan "Difai Fədailəri" romanında Azerbaycan milli bağımsızlık hareketinin önemli isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun gençliği, milliyetçi kişiliği ve Bakü dönemi konu alınmıştır. A. Ağaoğlu'nun yanı sıra Alimerdan Bey Topçubaşov, Ali Bey Hüseyinzade, Memmed Emin Resulzade gibi diğer düşünür ve siyasi isimlerden de bahsedilmiştir. Eserde Azerbaycan'daki bu önemli isimlerin İstanbul'a gidiş serüvenleri, mekân tasvirleri ve yaşanan olaylarla birlikte verilmektedir. Sabir Rüstemhanlı, bu romanında, Anadolu ve İran topraklarına dahil olan bölgedeki Türkleri, Türk devletinin kriz dönemlerindeki en güvenilir müttefikleri olarak tasvir eder ve yabancı güçlerin uzun süredir dini ve dili bir olan bu insanları çatışmaya zorladıklarına dikkat çeker :"Ancaq süni surətdə din pərdəsi ardında şişirdilmiş sünni-şiə ayrılığı, hərənin öz tac-taxtını qorumaq ehtirası qardaşlığı unutdurmağa xidmət edirdi." (S. Rüstəmxanlı, VIII, 2023, 74)

Biyografik roman niteliğindeki "Şair və Şər" adlı eser ise, Muhammed Hadi'nin çocukluk yıllarından ölümüne kadar olan yaşamını anlatmaktadır. Yazar, aynı zamanda yaşanan tarihi

olaylara ve bu olayların insanların yaşamlarındaki etkilerine de odaklanmaktadır. Aynı zamanda eserde milliyetçi yazılarıyla iktidar güçlerinin dikkatini çeken M. Hadi'nin Türkiye'ye gitme süreci ve burada yaşadıkları da eserde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

2. Sabir Rüstemhanlı'nın Şiirlerinde Türkiye

Şiirle kariyerine başlayan Sabir Rüstemhanlı, sadece romanlarında ve seyahat notlarında değil, şiirlerinde de Türkiye'ye atıfta bulunmuştur.

Türklük ve Türkçülük düşüncelerini her zaman önde tutan, tarihine ve mirasına ilgi gösteren şairin "Türk Xalqı Olmaz Deyir", "İbrahim Bozyel və Zeynalabidin Makasa" gibi birçok şiirinde Türkiye konu alınmıştır. Şair bu şiirler aracılığıyla, Türkiye'de Türklük duygusunun daha serbestçe ifade edildiğini ve burada bulunan karşılamanın kendisinde uyandırdığı memnuniyeti ifade eder. "İbrahim Bozyel və Zeynalabidin Makasa" adlı söz konusu şiir, Azerbaycan'da tanışıp sohbet ettiği ve Türkiye'de bu ilişkiyi daha da güçlendirdiği araştırmacı arkadaşlarına ithafen kaleme alınmıştır. Şair şiirde adı geçen araştırmacılara "kardeş" diye hitap ederek hislerini ortaya koymuştur.

"Ey, qardaşlar!

Sındırıb sınırları

Göydən düşə biləydik.

Dopdolu ürəyimizlə

Yenə görüşə biləydik." (Rüstəmxanlı, II, 2021, 477)

Şair, bir araya gelmeye engel olan sınırların aşılarak birleşmenin hayalini kurmanın yanı sıra, bu ayrılığı sızlayan yaraya benzetmektedir. Yıllarca esaret altında kaldıktan sonra özgürlüğe kavuşmayı ise "yılan ağzından kurtulma" şeklinde tasvir eder.

"İki Ürəklə" şiirinde ise Türkiye'de karşılaştığı hoşgörüden, ilgiden bahseder. Şair, buradaki halkın misafirperverliğinden memnun olmasının yanı sıra, evinden ayrı kaldığını hissetmemekte ve kendi evindeki rahatlığı, benzerliği görmektedir. Nitekim, kendine ikinci vatan bulduğunu da dile getirir.

"Doğma üzlər gördüm,

min ilin tanışı." (Rüstəmxanlı, II, 2021, 479)

Şair tüm bu duygularını "Türkiye Yolları"nda adlı seyahat yazısında da açık bir dille anlatmakta ve geçtiği yerler, karşılaştığı insanlar hakkında bilgi vermektedir. İdeolojik nedenlerden dolayı, Sovyet döneminde en fazla okunan, ya da daha doğru bir ifadeyle okunmasına izin verilen Türk şairi Nazım Hikmet'ti. Bu nedenle, belirli dönemlerde Azerbaycan'da Türkiye ile ilişkilendirilmiş şiirler genellikle ona ithaf edilmiştir. Aynı şekilde, S. Rüstemhanlı'nın da onun kişiliğiyle ilişkilendirilmiş şiirleri bulunmaktadır. Moskova seyahati esnasında kaleme aldığı "Nazım Hikmət Bağında" adlı şiirinde, onun evine yaptığı ziyaretini anlatmanın yanı sıra bahçedeki nesneleri ve canlıları farklı sembolik anlamlarla tasvir etmesi, eserin üslubuna önemli bir katkı sağlamıştır. Şair N. Hikmet'in sanat anlayışının, düşünce tarzının kendisinde büyük bir ilgi uyandırdığını dile getirir.

Rüstemhanlı, N. Hikmet'le ilgili diğer bir şiirini "Nazım Hikmət Yolu" olarak isimlendirmiştir. N. Hikmet'in yaşadıklarından ilham alarak kaleme aldığı bu şiirinde, onun yaşamını ve deneyimlerini konu almıştır. Onun hayatından yola çıkarak kendisinin şairlikle ilgili düşüncelerini de aktarmıştır. Rüstemhanlı'nın kendi düşüncelerine göre, hapishanede geçirdiği hayat N. Hikmet'in hayatın kıymetini daha iyi anlamasına yardımcı olmuştur.

"Sən onu qəfəsə sal, ömürlük dustaq elə,

doğra, yandır, sındır, at...

hər şairin qəlbində ən şirin bir sevgidir,

bəlkə acılığıyla əzizdir, xoşdur həyat..." (Rüstəmxanlı, II, 2021, 435)

Sabir Rüstemhanlı'nın şiirlerinde İstanbul'un çeşitli yönlerinin anlatıldığı şiirlere de rastlanılmaktadır. "İstanbul Qızları", "İstanbul Minarələri", "İstanbul Ovqatı" bunlardan bazılarıdır.

Şair, "İstanbul Qızları" şiirinde İstanbullu kızların esrarengiz güzelliklerine hayran olduğunu dile getirerek, onların güzelliklerini övmektedir. Kızların güzelliğinin onda uyandırmış olduğu hisleri yıldırım çakmasına benzeterek duygularını daha etkili bir şekilde ifade etmiştir:

"Sən ki şimşək deyilsən

Başımda çaxma, yavrum." (Rüstəmxanlı, III, 2021, 109)

İstanbul'un mimari yapısından bahsettiği "İstanbul Minarələri" şiirinde ise minareleri anlatmış, bu yapıları insanları günahlarından arındırma aracı olarak tasvir etmiştir. Dünyanın geçici olduğunu belirterek aynı zamanda bu minarelerin insan hayatındaki önemine dikkat çekmiştir. Bir gün gökyüzünün çökmesi durumunda, minarelerin şehri koruma potansiyeline sahip olduğu şeklinde bir benzetme yaparak onların varlığına farklı bir anlam katar:

"Səslənir səhər-axşam şəhərin başı üstə

İnsan qalxar bu səsə, dikələr alnında tər…

Allahın hökmü ilə bir gün göy yerə ensə

Dirək olar, şəhəri qoruyar minarələr!" (Rüstəmxanlı, IV, 2021, 142)

İstanbul'daki manzarasını resmederek başladığı "İstanbul Ovqatı" isimli şiirinde şehrin atmosferinin kendisine ne şekilde bir rahatlama sağladığını anlatmaktadır. Hatta, Bakü'de sıkıldığı dönemlerde zaman zaman buraya geldiğini ve kendisine yakın bildiği bu şehrinde sakinliği bulduğunu dile getirir.

Şairin siyasi bakış açısı ve düşünceleri "Türk Xalqı Olmaz Deyir" başlıklı şiirinde oldukça belirgindir. Ermenistan'la sınırların açılması ile ilgili tartışmaların yaşandığı günlerde yazılan bu eserde şairin konuyla ilgili itirazları yansıtılır. Tarihî olaylar netleştirilmeden ve Karabağ sorunu çözülmeden sınırların açılmasının yanlış bir karar olduğunu düşünerek isyanını dizelere aktarır, bu tür siyasi konuların gündemde olduğu zamanlarda, halkın tepkisine dikkat çeker:

""Nə mutlu türküm!" yazdın sınırlara! "Poz!" deyir

Yüz yerdən əl uzanır!... Türk xalqı "olmaz!" deyir!" (Rüstəmxanlı, III, 2022, 541)

3. SONUÇ

Bir yazar ve şair olarak çeşitli türlerde eserler üreten ve aynı zamanda siyasi bir kimliğe de sahip olan S.Rüstemhanlı'nın sanatının özgün yönlerinden biri de Türkçülükle ilgilidir. Yazar, farklı türlerde kaleme aldığı eserlerinde bu konuya sık sık değinmekte ve Türklerin tarihine atıfta bulunmaktadır.

"Türkiyə Yollarında" adlı seyahat notları, "Ömür Kitabı", "Ölüm Zirvəsi", "Difai Fədailəri", "Şair və Şər" gibi romanları ve birçok şiiri üzerinden, Sabir Rüstemhanlı, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki tarihî ilişkilere odaklanmakta ve bu ilişkileri günümüze kadar uzanan konular bağlamında ele almaktadır.

Yazar, Türkiye'nin çeşitli şehirlerine yaptığı ziyaretlerine dair notlar içeren "Türkiyə Yollarında" adlı eserinde, Türkiye'deki Azerbaycanlı ziyaretçilere yönelik olumlu tutumdan bahsetmektedir. "Ömür Kitabı" romanında, Ağrı Dağı'nın ismi ile ilgili efsanelerine yer vermiş ve Nahçıvan'daki "Eshabi Kef" efsanesine benzer bir mekânın Türkiye'de de bulunduğuna dikkat çekmiştir. "Ölüm Zirvəsi" adlı eserinde ise Safeviler ile Osmanlılar arasındaki çatışmayı ve bu çatışmanın ciddi sonuçlarını, barışa engel olan dış güçlerin entrikalarını anlatmıştır.

Sabir Rüstemhanlı, Türkiye'de de yayımlanan "Difai Fədailəri" adlı romanında, Ahmet Bey Ağaoğlu ve dönemin diğer önemli sosyal ve politik figürlerini anlatır, "Difai" partisinin kuruluşu, faaliyetleri ve dağılmasını konu edinir. Ayrıca, bu aydınların İstanbul'a geçmelerini, Osmanlı Devleti'nin tarihinde yaşanan olayları ve Türkiye'deki durumu ele alır.

Mehemmed Hadi'nin çocukluğundan ölümüne kadar olan süreci kurgusal bir şekilde aktaran bibliyografik roman niteliğindeki "Şair ve Şər" adlı eserinde aynı zamanda onun Türkiye seferi ve buradaki süreç anlatılmaktadır. Hadi'nin İstanbul'a gitmesiyle ilgili düşünceler, metinde daha belirgin bir yer tutmaktadır. Ayrıca, hükümetin ve halkın mevcut durumu da ele alınmaktadır. Balkan Savaşları, bu savaşların Osmanlı tarihindeki sonuçları ve Türklerin zorunlu göçü detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Rüstemhanlı'nın şiirlerinde de Türkiye hassasiyeti ayrı bir yer tutar. "İbrahim Bozyel və Zeynalabidin Makasa", "İki Ürəklə" başlıklı şiirlerinde, yazar Türkiye'de deneyimlediği misafirperverlik, samimiyet, kardeşlik ve dayanışma gibi kavramları işlemiştir. "Nazim Hikmət Bağında", "Nazim Hikmət Yolu" gibi şiirlerinde, N. Hikmet'in ideolojisini anlatmış, yaşamından, yaşam koşullarından ve sanatından bahsetmiştir. Onun zor şartlar altında yaşamını sürdürmesine rağmen, düşüncelerinden ve sanatından vazgeçmemesini büyük bir övgüyle değerlendirmiştir. Ayrıca, Moskova'daki seyahati sırasında ziyaret ettiği evin kendisinde bıraktığı izlenimleri de şiirlerine yansıtmıştır.

Şair, siyasi temaları işlediği "Türk Xalqı Olmaz Deyir" adlı şiirini, Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasıyla ilgili tartışmaların yaşandığı bir dönemde kaleme almıştır. Kendi bakış açısını yansıttığı bu yazısında, böyle bir kararın kabul edilmesinin hatalı olduğunu ve halk tarafından desteklenmediğini ifade etmiştir.

"İstanbul Qızları", "İstanbul Ovqatı", "İstanbul Minarələri" şiirlerinde ise İstanbul'u doğası, güzelliği, mimari yapısı ile anlatmakta, şehrin onda bıraktığı duyguları yansıtmaktadır.

Sonuç olarak belirtmemiz gerekmektedir ki, S. Rüstemhanlı sanatını incelediğimiz zaman hem romanlarında hem seyahat notlarında hem de şiirlerinde Türkiye konusunun farklı yönleriyle ele alındığını görürüz.

Üzerinde incelemelere devam ettiğimiz ve dipnotta da belirttiğimiz gibi tez çalışmasından üretilmiş bu yazımız, belirtilen araştırmamızın bir kısmını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Hüseynova, G. (2019), **Sabir Rüstemhanlı- Edebi Kişiliği ve Romanlarında Milli Tavır (Yüksek Lisans Tezi)**, Ege Üniversitesi, İzmir.

Kalkan, M.A. (2016), **Köroğlu (Dergi),** Eskişehir: Dörtel Ajans Matbaa.

Rüstemhanlı, S. (2014), **Difai Fedaileri**, İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Rüstəmxanlı, S. (2021), **Seçilmiş Əsərləri**, **15 Cilddə II. Cild,** Bakı: Qanun.

Rüstəmxanlı, S. (2022), **Seçilmiş Əsərləri**, **15 Cilddə III. Cild,** Bakı: Qanun.

Rüstəmxanlı, S. (1981), **Gəncə Qapısı,** Bakı: Yazıçı.

Rüstəmxanlı, S. (1995), **Bu Xalq Sənindir**, Bakı: Şərq- Qərb.

Rüstəmxanlı, S. (2022), **Seçilmiş Əsərləri**, **15 Cilddə V. Cild,** Bakı: Qanun.

Rüstəmxanlı, S. (2022), **Seçilmiş Əsərləri**, **15 Cilddə VII. Cild,** Bakı: Qanun.

Rüstəmxanlı, S. (2023), **Seçilmiş Əsərləri, 15 Cilddə IX. Cild,** Bakı: Qanun.

Rüstəmxanlı, S. (2023), **Seçilmiş Əsərləri, 15 Cilddə VIII. Cild**, Bakı: Qanun.

SEZAİ KARAKOÇ'UN "ŞEHRAZAT" ADLI ŞİİRİNİN ONTOLOJİK ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Fatma TİMUR
YL Öğrencisi; Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Elazığ, Türkiye, ORCID ID:https://orcid.org/0009-0001-5840-2227

Prof. Dr. Şener DEMİREL
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Elazığ, Türkiye, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0152-1081

ÖZET

Sanat eserlerini anlamlandırmak için kullanılan çeşitli yöntemler vardır. Ontolojik yöntem de bu yöntemlerden biridir, şiir çözümleme pratiğinin önemli bir unsuru olarak öne çıkar. Bu yöntem, edebi eserin farklı katmanlarını inceleyerek metnin içerdiği estetik ve sanatsal değeri açığa çıkarmayı amaçlar. Bu çalışmada ele alınan şiir, Sezai Karakoç'un "Gün Doğmadan" adlı eserinde yer alan "Şehrazat" isimli şiiridir.

Ahmet Sezai Karakoç, 22 Ocak 1933 tarihinde Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde doğmuş, Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Şair, yazar, düşünür, siyasetçi ve fikir adamı olarak tanınan Karakoç, eserlerinde İslami düşünceyi gerçeküstücülükle sentezlemiştir. Şiirlerinde çeşitli benzetmeler ve imgeler kullanarak derin ve değişik anlamlar yaratmıştır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'na birçok önemli eser kazandırmıştır.

Ontolojik yöntem, bir sanat eserini bir bütün olarak ele alır ve eserin oluştuğu tabakaları çözümlemeyi amaçlar. Şairin derinliklere inen şiirlerini açıklamak için bu yöntemi kullanmak oldukça yerinde ve etkili bir seçim olacaktır. Çalışmada, eserin bütünselliği gözetilerek, reel varlık, alanında ritmi oluşturan ses, vezin ve kafiye yapısı ile irreel varlık, alanında şiir metni anlamsal, nesne/obje, karakter ve alınyazısı tabakalarına odaklanılmıştır. Bu şekilde, eserin derinlemesine bir anlam çözümlemesi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ontolojik İnceleme, Sezai Karakoç, Şehrazat, Biçim, İçerik,

1. GİRİŞ

Güzellik, sanat ve yöntemle, edebiyatla hangi zaman diliminde birleştiği tam olarak belli olmayan temel yapı taşlarıdır.

Edebiyata özünü ve biçimini veren bu unsurlar, bir araya geldikleri eserlere benzersiz bir derinlik ve estetik katmaktadırlar. Modern felsefede, güzellik kavramı genellikle öznel bir perspektiften değerlendirilir. Bu yaklaşıma göre, güzellik mutlak bir özellik değildir; tam aksine, göreceli bir kavramdır.

Güzellik, her dönemde kültürü ve güzelliği farklı bir bakıştan ele alınmış, tanımlamış ve farklı açılardan eserlere yansıtılmıştır. ‘‘Modern felsefe güzelliği nesnel bir gerçeklik olarak değil

bireyin bakış açısının ve algısının bir sonucu olarak açıklar. Bu bağlamda, güzellikle ilgili değerlendirmeler, kişisel deneyim ve beğenilere dayanır. Bireylerin estetik tercihleri, duygusal davranışları ve kişisel bakış açıları, güzellik algısını şekillendirmeye yardımcı olan etmenlerdir. Bu anlayış, güzellik kavramının öznel ve kişisel bir deneyim olduğunu vurgular, bu da her bireyin güzellikle ilgili farklı bir bakış açısına sahip olabileceği anlamına gelir.'' (Cevizci, 2005)

Sanat, güzellikle iç içe geçmiş bir disiplindir. Bir tablonun renkleri, bir şiirin dizelerindeki uyum veya bir şarkının ahengindeki zarafet, sanatın güzellikle olan doğal dokusunu yansıtır.

Sanat, duyguları harekete geçirir, düşünce dünyasını genişletir ve estetik bir deneyim sunar.

Sanat, insanın duygusal, estetik ve düşünsel ifadesini kullanarak ortaya özgün ürünlerin çıkartmasını sağlayan bir çeşit faaliyettir. Sanat birçok disiplini kapsayacak kadar geniştir. Bu disiplinler resim, heykel, müzik, edebiyat, tiyatro, dans, film ve daha sayamadığımız farklı alanı içerir. "Sanat, sadece heykel, resim, senfoni demek değildir. Sanat, hayatı anlayan zekanın, onu en ilgi çekici, en güzel şekillere sokması demektir." (Edman, 1991)

Edebiyat da bu estetik deneyimi sağlayan bir sanat dalıdır. Şairler ve yazarlar, kelimeleri ustalıkla kullanıp güzelliği ön plana çıkaracakları eserler ortaya koyarlar.

2. YÖNTEM

Yöntem, edebiyatta bir eserin oluşturulma sürecini belirleyen unsurları içeren temel unsurdur. Yazarın dil kullanımı, kompozisyon becerisi ve tematik yaklaşımı gibi faktörler, eserin etkileyiciliğini ve güzellik değerini belirler. Yazarın yöntemi, eserin estetik kalitesini şekillendirir. Ontolojik çözümleme yöntemi, sanat eserinin varlığından yola çıkarak onu anlamaya çalışan yöntemlerden biridir. (Akın, 2016)

Ontolojik çözümleme yöntemini kullanacak araştırmacıların başucu kitabı İsmail Tunalı'nın Sanat Ontolojisi adlı kitabıdır. Tunalı, Nicolai Hartmann ve Roman Ingarden'ın yaptığı çalışmalardan yola çıkarak ontolojik yöntemi ilerletmiş ve bu yönteme yeni bir soluk getirmiştir. Bu yöntemde ana omurga şu şekildedir; eser ön yapı ve arka yapı olarak iki temel tabaka halinde dallandırılır.

1) Ön yapı, ses tabakasından meydana gelir. Metnin oluştuğu seslerin özellikleri ele alındığı tabakadır.
2) Arka yapı, anlam birimleri, nesne, karakter ve kader tabakalarından oluşur.

Bu tabakalar aşamalı halde ilerler. Ses tabakasının ardından anlam birimleri tabakası gelir. Anlam birimleri tabakasının ardından sırasıyla nesne tabakası, karakter tabakası ve kader tabakası gelir. Bu yöntemde tabakalar aşamalı halde ilerler. Bu yüzden her tabaka bir önceki tabakanın oluşumunda zemin görevi görür. Böylece metni oluşturan tabakalar her yönüyle anlamsal bir bütünlük kazanır. (Bingöl, Ciğa, 2014)

İsmail Tunalı; Nikolai Hartmann ve Roman Ingarden'ın ontoloji ile ilgili çalışımlarını derler ve yeni kazandırdığı boyutla farklı eserlere uygular.

Bayram (2003), Türk şiirinin yapısı ontolojik çözümleme yöntemine uygun olduğunu belirtir. Bu iki önemli ismin ontolojik çözümleme yöntemini Türk şiirine uygulaması,

uygulanmasının onaylamasını baz alarak bu çalışmada seçtiğimiz şiir ontolojik yöntemle çözümlenmesi hedeflenmiştir. Yapılan bu çalışmada Bayram'ın hazırladığı tablo referans alınmıştır.

ŞİİRSEL YAPI [1]

A.ÖNYAPI Duyulur Yapı, Dış Yapı, Ses Tabakası, Maddî Tabaka, Görünür Yapı, Reel Varlık Alanı, Vonderground, Şeklî Yapı.	**B. ARKA YAPI** İç Yapı, İrreel Varlık Alanı, Soyut Yapı, Hinterground, Muhteva.
• Dış görünüm • Harfler, heceler, kelimeler... • Ölçü, âhenk, • Redif, kâfiye • Mısra-beyit-bend yapısı… • Şiirin varlığıyla duyulan, algılanan, görülen; yani işitsel ve görsel anlamda şiirin maddî yapısına ait her şey.	**1.Anlamsal (Semantik) Tabaka** a.Kelime (Cocnitiv) Semantiği b.Cümle Semantiği (Sentaks) **2.Nesne (Obje) Tabakası** Anlamı ağırlıklı olarak taşıyan kelimelerden oluşur (temel obje ve yardımcı objeler)… **3.Karakter Tabakası** Şâirin ruh dünyası hakkında bilgiler, kişiliği, yetiştiği ortam, bakış açısı, psikolojik dünyasıyla ilgili bilgiler… **4.Alınyazısı (Kader) Tabakası** Üçüncü tabakadaki tespit ve değerlendirmelerin içinde bulunulan sosyal yapı ve bütün insanlık açısından da değerlendirilmesi. Şiirden ilhâmla varlık âlemi ve bu âlemin niteliğiyle ilgili değerlendirmeler…

[1] *Çizelge*, Şiirsel Yapı (Bayram 2008: 172)

1) **Ön Yapı/Dış Yapı (Şekil)**

Ontolojik çözümleme yöntemi iki ana başlığa ayrılır;

Ön yapı, ses tabakasından meydana gelir. Metnin oluştuğu seslerin özellikleri ele alındığı tabakadır. Ön yapı/ dış yapı veya şekil diye farklı isimlerle anılır. Bu bölümde eserin daha çok estetik yönü irdelenir. Burada dış yapı, ses tabakası, maddî tabaka, görünür yapı, reel varlık alanı, şeklî yapı, dış görünüm, harfler, heceler, kelimeler, ölçü, ahenk, redif, kafiye, mısra, beyit, bent yapısı vb. kısacası bu bölümde göze hitap eden şekilsel özellikler incelenir diyebiliriz.

2) Arka Yapı/İç Yapı

Başlangıçta; anlam birimleri, nesne, karakter ve kader olmak üzere dört katmandan oluşur. Yüzey yapı incelendikten sonra, derin yapıya odaklanılır. Çünkü ilk katman, ikinci katmana bir zemin oluşturur; şiirin anlamını çözümlemek ve derinlemesine incelemek için ön bir adımdır. Dış yapı, iç yapı üzerinde etkili olup anlam oluşturmada kritik bir rol oynar.

İkinci katmanda; yüzey yapıda kullanılan unsurların anlam oluşturmadaki etkisi incelenir. Bu kapsamda, kullanılan imgeler, imgelerin oluşturulma şekilleri, anlamsal sapmalar ve alışılmamış bağdaştırmalar, söz sanatlarıyla kurulan anlam, şairin duygu, düşünce, bakış açısı ve yaşamının şiire etkisi üzerinde durulur.

1)Anlamsal (Semantik) Tabaka

Anlamsal (semantik) tabakada; kelime ve kelime gruplarının gerçek anlamları sözlükten araştırılır. Kelime ve kelime gruplarının bir araya gelerek oluşturduğu cümlelerdeki anlamsal bağlantılar sorgulanır.

Kelime Semantiği (Kelimelerin Bireysel Anlamları)

Cümle Semantiği (Sentaks)

2)Nesne (Obje) tabakasında; anlam taşıyan kelimelere, yani imgelere odaklanılır. Kelimelerin anlamları ele alınır ve bu anlamlarda kurulan bağıntılar incelenir. Kullanılan söz sanatları tespit edilerek şairin kelimelere ve kelime gruplarına yüklediği anlam ve anlamlar vurgulanır. Bu sayede şairin düşünce varlığı kelimelere yüklediği anlamlarla ortaya konmuş olur.

Karekter Tabakasında; şairin kendini şiirde ne kadar ve nasıl gösterdiği ele alınır. Her sanat eserinde, her edebi metinde yaratıcısının izleri bulunur. Bu katmanda, şairin şiirdeki yansıması, bakış açısı, anlam dünyası, yaşadığı çevre, psikolojisi ve karakteri detaylı bir şekilde incelenir. Bu katmanın doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için şairin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.

Alınyazısı (Kader) Tabakasında; geniş bir bakış açısıyla yaklaşmak gerekmektedir. Bu tabakada, kimin, neyi, nerede, ne zaman ne şekilde söylediği, hangi etkilerden etkilendiği ve hangi etkileri ortaya koyduğu detaylı bir şekilde ele alınır. Şiirin varoluşsal yapısı, artık eseri oluşturan tüm unsurların dikkate alınarak ortaya konur.

3) **Sezai Karakoç'un Hayatı**

Sezai Karakoç, 1933 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde doğmuştur. Nüfus kayıtlarında adı Ahmet Sezai Karakoç'tur.

Şair çocukluğunu, Ergani, Maden ve Dicle ilçelerinde geçirmiştir. 1944'te Ergani'de ilkokul eğitimini tamamlamıştır. Parasız yatılı olarak kayıt yaptırdığı Maraş Ortaokulu'nu tamamladıktan sonra 1947'de Gaziantep'te parasız yatılı lise eğitimine başlamış, 1950'de mezun olmuştur. Karakoç, aslen felsefe okumak istese de babasının isteği üzerine Siyasal Bilgiler Fakültesi sınavına girmiş ve felsefe bölümüne kayıt yaptırmıştır. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni kazanarak yüksek öğrenimine başlamış ve 1955'te fakültenin mali şubesinden mezun olmuştur.

Karakoç, resmi görevlerde bulunduğu dönemde birçok il ve ilçeyi gezme ve tanıma fırsatı bulmuş, 1965,1973 yılları arasında birkaç kez istifa etmiş ve 1973'ten itibaren hiçbir resmi görev almamıştır. Serbest çalışmaya yönelen Sezai Karakoç, 1990 yılında Güller Açan Gül Ağacı Amblemiyle Diriliş Partisini kurmuş ve yedi yıl boyunca parti genel başkanlığını yürütmüştür. Ancak 1997'de parti, iki genel seçime katılmaması gerekçesiyle kapatılmıştır.

Şair, Devlet, millet ve medeniyet kavramlarını şairliğiyle birlikte düşünce adamlığı ve siyasal kimliğiyle de etkili bir biçimde yorumlamıştır. Şiir teorisi alanında çağdaş dini duyarlıklı şiirin kurucusu olarak kabul edilmiştir.

Şiirlerini yayımlamaya başladığı dönemde, Sezai Karakoç'un ismi İkinci Yeniciler arasında anılmıştır. Ancak Nazım Hikmet, Orhan Veli, Necip Fazıl gibi modern biçim ve söylemlerle çıkan diğer şairlerin aksine, Karakoç özellikle düşünsel arka planı ve mecazlar alanındaki farklılıklarıyla İkinci Yeni'den ayrılmıştır. Şiirini, yerel düşüncelere ve geleneksel değerlere dayandırarak, bu düşünceleri İslam medeniyetinin ruhuna bağlamıştır.

Karakoç'un şiirinde aşk, ölüm, insan ve tabiat gibi temel unsurlar, onun ruhsal dünyasını derinlemesine işlemiştir. Şairin "diriliş" olarak adlandırdığı ruhsal güç ve özgüven, medeniyetin ruhuna olan inancını simgelemiştir. Karakoç'un şairliği, geleneği reddetmeyi değil, onunla hesaplaşmayı ve bu çerçevede yeni hamlelerle ileriye gitmeyi amaçlamıştır.

Sezai Karakoç'un modern medeniyet eleştirisi, sadece Batı kaynaklı pozitivist yaklaşımlara değil, aynı zamanda İslam medeniyetinin insani ve estetik değerlerini kaybetmiş davranış kalıplarına da yönelmiştir. Ancak, bu eleştiri şairin şiirinde ideolojik bir katılığa ya da kuruluğa neden olmamıştır; tam aksine, uzun şiirlerinde bile lirik ve epik öğeleri ustaca kaynaştırarak özgün bir tarz oluşturmuştur. (Narlı, 2015)

Karakoç, sanat ile dolu geçirdiği bir ömrün sonunda 16 Kasım 2021'de yaşlılığa bağlı geçirdiği kalp kriziyle İstanbul'daki evinde vefat etmiştir. Şehzadebaşı Camisi haziresine defnedilmiştir. (Wikipedia)

4) Bulgular ve Yorum

‘‘Şehrazat’’ Şiirinin Ontolojik Yöntemle İncelenmesi

“Şehrazat” şiiri bu varlık tabakaları esas alınarak çözümlenecektir:

Şehrazat

Sen gecenin gündüzün dışında
Sen kalbin atışında kanın akışında
Sen Şehrazat bir lamba bir hükümdar bakışında
Bir ölüm kuşunun feryadını duyarsın

Sen bir rüya geceleyin gündüzün
Sen bir yağmur ince hazin
Sen şarkılarca büyük uzun
Sen yolunu kaybeden yolcuların üstüne
Bir ömür boyu yağan bir ömür boyu karsın

Sen merhamet sen rüzgâr sen tiril tiril kadın
Sen bir mahşer içinde en aziz yalnızlığı yaşadın
Sen başını çeviren cellatbaşının güne
Sen öyle ki sen diye diye seni anlayamayız
Şehrazat ah Şehrazat Şehrazat
Sen sevgili sen can sen yarsın
(1953, Şubat)

Ontoloji bir varlığı bir bütün olarak her yönüyle ele almaktır. Bunun için ontolojik yöntem ile şiir incelerken varlık tabakalarını bir bütün olarak görerek değerlendirmek gerekir.

Ön Yapı (Dış Yapı)

Şekil özelliklerine bakıldığı için şiirde okuyucuyu ilk karşılayan bölümdür. Okuyucu şiiri algılamak için önce şekil yapısına bakar. Okur yazının, şiir ya da nesir oluşuna göre okuma

stratejisini belirler. ‘‘Okuyucu, bir eseri anlamak için çıktığı yola, dıştan içe doğru yani eskilerin deyimiyle, suretten sirete doğru hareketiyle başlamış olur.’’ (Aldırmaz,2016)
Bu çalışmadaki şiirin ön yapı unsurları şunlardır;

Dış Görünüm:

Yapı:

Şiir, serbest nazım (serbest ölçü) kullanılarak yazılmıştır. Herhangi bir klasik nazım birimiyle sınırlanmamıştır.

Bölümler:

Şiirin bölümleri net bir şekilde belirgin değil, tek bir bütün gibi akıyor.

Uzunluk:

Şiir orta uzunluktadır ve bir bütün olarak tasarlanmış gibi görünüyor.

Harfler, Heceler, Kelimeler:

Dil ve Sözcük Seçimi:

Dil, duygusal ve lirik bir ton taşır. Sözcük seçimi, özellikle aşk, ölüm ve doğa temalarını vurgulamak için dikkatlice yapılmıştır.

Heceler ve Kelimeler:

Hecelerin düzeni belirgin değil, çünkü serbest nazım kullanılmıştır. Kelimeler, imgeleri ve duygusal anlamı güçlendirmek için seçilmiştir.

Ölçü, Ahenk:

Ölçü ve Ritim:

Şiirde belirli bir ölçü kullanılmamıştır; serbest ölçü hakimdir. Ritim, sesin doğal akışına ve vurgulara dayanır.

Ahenk ve Akıcılık:

Ahenk, sözcüklerin uyumu ve ritmi içerisindeki akıcılığı ifade eder. Şiirin akıcılığı, sesin ve anlamın uyumlu bir şekilde bir araya gelmesi ve aynı kelime ve seslerin tekrarı ile sağlanmıştır.

Redif, Kafiye:

Redif:

Redif kullanılmamıştır. Redif olarak, dize sonlarında herhangi bir tekrarlayan ses veya hece bulunmamaktadır.

Kafiye:

Kafiye kullanılmamıştır. Şiirde uyak özelliği bulunmamaktadır.

Mısra, Beyit, Bend Yapısı:

Mısra Yapısı:

Şiirin mısra yapıları belirgin değildir. Şiirin birinci bendi 21, ikinci bendi 27, üçüncü bendi 39, olmak üzere toplam 87 kelimeden oluşmaktadır. Serbest ölçü kullanıldığından herhangi bir belirli mısra uzunluğu yoktur.

Beyit ve Bent:

Klasik beyit ve bent yapısı kullanılmamıştır. Şiir, serbest bir şekilde ilerler.

İlk olarak şiirimiz, birincisi dört mısra, ikincisi beş mısra, üçüncüsü altı mısra olmak üzere üç bentten oluşuyor.

İşitsel ve Görsel Anlam:

İşitsel Anlam:

Şiir, ritmi ve sesin melodik kullanımı ile işitsel bir zenginlik sunar. İfadesindeki ahengi ve ses uyumunu vurgular.

Görsel Anlam:

Şiir, görsel imgelerle doludur. Doğa, aşk ve ölümle ilgili tasvirler, okuyucuya güçlü görsel imgeler sunar.

Bu inceleme, şiirin dış görünümü, harfler, heceler, kelimeler, ölçü, ahenk, redif, kafiye, mısra, beyit, bent yapısı ve işitsel-görsel anlam açılarından genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Şiir, kadın figürü üzerine kuruludur.

Ana Tema:

Aşk ve İnsanlık Hali.

Şiir, aşk, ölüm, yalnızlık, merhamet, rüzgâr, umut gibi temaları işler.

Ana Karakter:

Şehrazat

Ana Duygu:

Melankoli, Aşk ve Yalnızlık

Ana Motifler:

Gece ve Gündüz
Kalp ve Kan
Rüya ve Gerçek
Yağmur
Yolculuk
Ölüm
Rüzgâr.

Ana Anlam:

Şehrazat'ın içsel derinliği, aşkı ve yaşamın karmaşıklığı üzerine bir düşünce.

Bu şiirde çeşitli zıtlıklar bulunmaktadır, bu da şiire derinlik ve kontrast katmaktadır. Bazı önemli zıtlıkları yazacak olursak;

1. Gecenin ve Gündüzün Zıt Karşılaştırması:

"Sen gecenin gündüzün dışında"

2. Kalbin Atışı ve Kanın Akışı Zıtlığı:
"Sen kalbin atışında kanın akışında"

3. Rüya ve Gerçek Zıtlığı:
"Sen bir rüya geceleyin gündüzün"

4. Yağmurun İnce ve Hazin Olması:
"Sen bir yağmur ince hazin"

5. Uzun ve Büyük Şarkılar Zıtlığı:
"Sen şarkılarca büyük uzun"

6. Yolunu Kaybeden Yolcular ve Bir Ömür Boyu Yağan Kar Zıtlığı:
"Sen yolunu kaybeden yolcuların üstüne / Bir ömür boyu yağan bir ömür boyu karsın"

7. Mahşer ve Aziz Yalnızlık Zıtlığı:
"Sen bir mahşer içinde en aziz yalnızlığı yaşadın"

8. Cellatbaşı ve Güne Baş Çevirme Zıtlığı:
"Sen başını çeviren cellatbaşının güne"

Bu zıtlıklar, şiiri zenginleştiren ve okuyucunun derin düşüncelere dalmasını sağlayan önemli öğelerdir.

Şiirdeki sözcük türleri çizelgede gösterilmiştir:

1. İsimler:	Şehrazat, gündüz, kalp, kan, ölüm, kuş, rüya, gece, yağmur, şarkı, yolcu, ömür, kar, merhamet, rüzgâr, kadın, mahşer, yalnızlık, cellatbaşı, güne, sevgili, can, yar
2. Sıfatlar:	Gecenin, dışında, kalbin, atışında, kanın, akışında, bir, lamba, bir, hükümdar, bakışında, bir, rüya, geceleyin, ince, hazin, şarkılarca, büyük, uzun, yolunu, kaybeden, yolcuların, bir, ömür, boyu, yağan, bir, ömür, boyu, kay
3. Fiiller:	Duyarsın, ince, yaşadın, başını, çeviren, güne, anlayamayız, yarsın
4. Zamirler:	Sen, seni

5. Zarflar:	Dışında, feryadını, duyarsın, geceleyin, gündüzün, ince, şarkılarca, uzun, bir, ömür boyu
6. Bağlaçlar:	Ve, ama,
7. Edatlar:	İçinde, üstünde
8. Ünlemler:	Ah, Şehrazat

Anlamsal (Semantik) Tabaka

Anlamsal (semantik) tabakada; kelime ve kelime gruplarının gerçek anlamları sözlükten araştırılır. Kelime ve kelime gruplarının bir araya gelerek oluşturduğu cümlelerdeki anlamsal bağlantılar sorgulanır.

Cümle Semantiği (Sentaks)

Nesne (Obje) tabakasında; anlam taşıyan kelimelere, yani imgelere odaklanılır. Kelimelerin anlamları ele alınır ve bu anlamlarda kurulan bağıntılar incelenir. Kullanılan söz sanatları tespit edilerek şairin kelimelere ve kelime gruplarına yüklediği anlam ve anlamlar vurgulanır. Bu sayede şairin düşünce varlığı kelimelere yüklediği anlamlarla ortaya konmuş olur.

Kelime Semantiği (Kelimelerin Bireysel Anlamları)

Şiirdeki Kelimeler:

1) Ah: İç çekiş, iç geçirme ifadesi
2) Akış: Bir sıvının veya madde parçacıklarının bir yerden bir yere doğru sürekli hareketi
3) Anlayamaz: Anlayamayan, kavrayamayan
4) Atış: Bir şeyin atılma işlemi veya sonucu
5) Aziz: Saygıdeğer, değerli, kutsal kabul edilen
6) Bakış: Gözleme, dikkatlice bakma
7) Başını: Vücudun en üst kısmında yer alan organ.
8) Bir: Sayıdır, tek.
9) Büyük: Boyutları, miktarı veya değeri fazla olan
10) Cellatbaşı: İdamları yürüten kişinin başı.
11) Çeviren: Çevirme fiili.
12) Diye: Amaç, neden, sebep belirten bir bağlaç.
13) Dışında: Bir şeyin sınırlarının dışında, karşıtı içinde.
14) Duymak: Bir şeyi işitmek, ses almak.
15) En: Fazla, yüksek, büyük.
16) Feryat: Çığlık, yüksek sesle ağlama.
17) Gece: Gündüz ile gelen karanlık zaman dilimi.
18) Gündüz: Gece ile gelen aydınlık zaman dilimi.
19) Güne: Günün belirli bir zaman dilimi.
20) Hazin: Hüzünlü, üzgün, iç karartıcı.
21) Hükümdar: Bir devletin başında olan kişi, kral veya kraliçe.
22) İçinde: Bir şeyin iç kısmında, içerisinde.
23) İnce: Dar, kalınlığı az.

24) Kadın: İnsan türünün dişi cinsinden olanı.
25) Kar: Atmosferdeki su buharının yoğunlaşması sonucu oluşan beyaz kristal formundaki yağış.
26) Kayıp: Bulunamayan, ulaşılamayan
27) Kan: Canlı organizmalarda dolaşan, oksijen ve besin taşıyan kırmızı renkli sıvı.
28) Kalp: Göğüs orta boşluğunda, kanı pompalayan organdır.
29) Kuş: İki ayaklı, tüylü, kanatlı, yumurtlayan bir hayvan.
30) Lamba: Aydınlatma amacıyla kullanılan alet.
31) Mahşer: Kıyamet günü, insanların dirilip toplandığı yer.
32) Merhamet: Başkalarının acısını paylaşma duygusu, şefkat.
33) Ölüm: Bir organizmanın yaşam fonksiyonlarının tamamen sona ermesi.
34) Ömür: Bir organizmanın yaşam süresi.
35) Öyle: Belirli bir biçimde, şekilde.
36) Rüzgâr: Havanın yatay yönde hareketi.
37) Rüya: Uykuda görülen düş, hayal.
38) Sen: Konuşulan kişiyi belirten zamir.
39) Sevgili: Duygusal bir bağa sahip olunan kişi, âşık olunan.
40) Şarkı: Müzikle birleştirilmiş sözlü bir eser.
41) Şarkılarca: Şarkılarla birlikte.
42) Şehrazat: Efsanevi bir karakter, Binbir Gece Masalları'nda geçen bir hikayenin ana karakteri.
43) Tiril tiril: Hafif ve ince, sallanan.
44) Uzun: Boyu fazla olan.
45) Üstüne: Bir şeyin üst kısmına.
46) Yağan: Yağmak eyleminin şu anki halini ifade eder.
47) Yağmur: Atmosferdeki su buharının yoğunlaşması sonucu oluşan sıvı yağış.
48) Yalnızlığı: Yalnız olma durumu.
49) Yarsın: Yardım etme, destek olma.
50) Yaşamak: Canlı olma durumu, hayatı sürdürme.
51) Yolcu: Bir yerden başka bir yere seyahat eden kişi.
52) Yolunu: Yolculuk eden kişinin yolu.

Şiirde kelimler genellikle 1. anlamda kullanılmış derin yapı cümle düzeyinde sağlanmıştır. İmgeler birden fazla kelimenin birleşmesi ile elde edilmiştir.

Karakter Tabakasında; şairin kendini şiirde ne kadar ve nasıl gösterdiği ele alınır. Her sanat eserinde, her edebi metinde yaratıcısının izleri bulunur. Bu katmanda, şairin şiirdeki yansıması, bakış açısı, anlam dünyası, yaşadığı çevre, psikolojisi ve karakteri detaylı bir şekilde incelenir. Bu katmanın doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için şairin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.

Önce Şehrazat'ın kim olduğunu açıklayacak olursak:

Şehrazat, Binbir Gece Masalları'ndaki ana karakterlerden biridir. Binbir Gece Masalları, Orta Doğu kökenli bir masal koleksiyonudur ve genellikle bir dizi hikâyeyi içerir. Masallar,

Pers, Arap ve Hint kültürlerinden esinlenmiş ve birkaç yüzyıl boyunca çeşitli versiyonlarda anlatılmıştır.

Şehrazat, Binbir Gece Masalları'nın çerçeve hikayesinde önemli bir rol oynar. Hikâye, hükümdar Şehriyar'ın eşi olan Şehrazat'ın, kocasının her gün yeni bir kadını öldürmesi geleneğini durdurmak amacıyla hikayeler anlatarak geceyi uzatma çabalarını anlatır. Şehrazat, hikayeleri ustaca anlatarak Şehriyar'ın ilgisini çeker ve onu her gece yeni bir hikâye dinlemeye teşvik eder. Bu şekilde, Şehrazat kocasını hikayeleri ile etkiler, onun kalbini kazanır ve hayatını kurtarır.

Şehrazat'ın karakteri, dayanıklılığı, zekâsı ve hikâye anlatma becerisi nedeniyle genellikle hayranlıkla anılmıştır. Binbir Gece Masalları, birçok kültürde farklı varyasyonlarıyla popüler olmuş ve edebiyat, tiyatro, film ve diğer sanat formlarında birçok uyarlamaya ilham kaynağı olmuştur.

Şiirdeki Şehrazat, genellikle sembolik bir figür olarak kullanılır ve çeşitli anlamlar içerebilir. Şiirde Şehrazat, aşk, melankoli, güzellik, dayanıklılık ve içsel derinlik gibi kavramları temsil edebilir. Şair, Şehrazat'ı birçok farklı metafor ve imge aracılığıyla tasvir ederek, okuyucuya derin ve duygusal bir deneyim sunabilir.

Metafor: "Sen gecenin gündüzün dışında" ifadesi, şairin Şehrazat'ı gecenin ve gündüzün sınırlarının ötesinde bir varlık olarak tasvir etmesi için kullanılan bir metafordur. Gecenin ve gündüzün dışında olmak, onun zamanın sınırlarının ötesinde bir varlık olduğunu vurgular.

Aliterasyon: "Sen bir rüya geceleyin gündüzün" ifadesindeki ‘‘n’’ harfi tekrarı, aliterasyonu oluşturur. Bu, okuyucuya ritmik bir akış ve vurgu katar.

İroni: "Sen başını çeviren cellatbaşının güne" ifadesindeki ironi, güneşin doğuşu ile bir cellatbaşının başını çevirmesi arasında beklenmedik bir benzerlik yaratır. Bu, zıtlıklar aracılığıyla anlamın derinleşmesine katkı sağlar.

Kıyas: "Sen bir ömür boyu yağan bir ömür boyu karsın" ifadesindeki "karsın" kelimesi, Şehrazat'ın yaşamının zorluklarını yağışlı ve soğuk bir kara benzetir.

Tezat: "Sen merhamet sen rüzgâr sen tiril tiril kadın" ifadesindeki "merhamet" ve "rüzgâr" arasındaki tezat, Şehrazat'ın karakterinin karmaşıklığını vurgular. Bir yandan merhametli bir kadın, diğer yandan ise özgür ve esrarengiz bir rüzgâr gibi tasvir edilir.

Bu söz sanatları, şiirinizi zenginleştirerek okuyucuya derin anlam katmaktadır. Şiirin genelinde duygu yüklü ve imgesel bir dil kullanılmış, güçlü bir anlatım ortaya konmuştur.

Tabii ki, şiirde var olan ve üzerine düşünebileceğimiz başka unsurlar şunlar olabilir:

Tekrar: "Sen" kelimesi, birçok dizelerde başlayan bir tekrar örneğidir. Bu, Şehrazat'ın gücünü ve etkisini vurgulamak için bilinçli bir şekilde kullanılmış olabilir.

"Şehrazat ah Şehrazat Şehrazat" ifadesi, anlamın vurgulanması ve okuyucunun bu önemli kavramlara odaklanmasını sağlamak için tekrar edilmiştir.

Doğa İmgesi: "Sen rüzgâr" ve "Sen yağmur" gibi doğa imgeleri, Şehrazat'ın karakterini daha derin bir şekilde anlatmada kullanılmıştır. Doğa unsurları genellikle duygusal durumları, değişimleri veya güçlü etkileri simgeler.

Mitolojik Referans: "Bir ölüm kuşunun feryadını duyarsın" ifadesi, mitolojik bir referansa benzer bir hava yaratır. Ölüm kuşu, klasik mitolojide ölümle ilişkilendirilen sembollerden biridir.

Bu unsurlar, şiirinizi daha derinleştirmek ve okuyucuya çeşitli düşünsel katmanlar sunmak için kullanılabilir.
Türk edebiyatında da ölüm kuşu motifine sıkça rastlanmıştır. Bu motif, genellikle ölüm, ayrılık, hüzün ve geçici yaşamın sembolü olarak kullanılmıştır

Alınyazısı (Kader) Tabakasında; geniş bir bakış açısıyla yaklaşmak gerekmektedir. Bu tabakada, şairin içsel tespit ve değerlendirmeleri, toplumsal ve evrensel boyutlara taşınır. Şairin şiirde dile getirdiği düşünceler, insanlık durumunu ve varlık alemiyle ilgili geniş bir perspektifi içerir. Bu tabakada karşımıza çıkan şey sadece bir kişiyi ilgilendiren bir durumdan ziyade herkesi kuşatan geniş bir anlam birliğidir.

Bu anlam ise, bir gün herkesin ışıktan çok uzaklaşacağı, dönmemek üzere açıklara doğru yol alacağıdır. Bunun da en kısa ifadesi her canlının ölümü tadacağı gerçeğidir. “Ölümü sadece gizemli değil, fakat ürkütücü hale getiren husus, ölümün insanı değer verdiği bütün iyiliklerden ve güzel şeylerden, onu mutlu eden bütün iyiliklerden yoksun bırakmasıdır.” (Cevizci, 2005. s.1286).

Kimin, neyi, nerede, ne zaman, ne şekilde söylediği, hangi etkilerden etkilendiği ve hangi etkileri ortaya koyduğu detaylı bir şekilde ele alınır. Şiirin varoluşsal yapısı, artık eseri oluşturan tüm unsurların dikkate alınarak ortaya konur.

"Şehrazat" adlı bu şiir, soyut ve sembolik bir dil kullanarak şairin iç dünyasını okuyucuya açar. Her tabaka, şiirin anlamını zenginleştirir ve okuyucuya derin bir düşünsel deneyim sunar
"Şehrazat ah Şehrazat Şehrazat, Sen sevgili sen can sen yarsın" gibi ifadeler, şiirin karakterini temsil eder. Bu tabakada "Şehrazat" adı sadece bir isim olmanın ötesinde, içsel bir yolculuğun, aşkın, rüyaların ve yalnızlığın sembolüdür. Şiirin karakteri, şiirin bütünsel anlamına katkı sağlar.

Bu çözümleme, "Şehrazat" adlı şiiri ontolojik dört tabakaya ayırarak her bir tabakanın şiirin bütününe nasıl katkı sağladığını açıklamaya çalışır. Bu yaklaşım, şairin derinlikli anlatımını ve estetik tercihlerini anlamak adına kullanılır.

KAYNAKÇA

ALDIRMAZ, V. (2016). Bakî’nin “gösterür” redifli gazelinin ontolojik inceleme yöntemi ile çözümlenmesi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (40), 273286.

Bayram, Y. (2003). Ontolojik analiz metodu ve bir uygulama. Yom Sanat, 12, 1215.

Bayram Yavuz ve Erdemir Avni, Manzum Metinlerin Tahlilinde Ontolojik Yöntem, Prof. Dr. Mustafa Özbalcı Armağanı, Ankara 2008, s.7689.

Bayram Yavuz, "Divan Şiiri Metinlerinin Ontolojik Tahlili", Prof.Dr.Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu, 2728 Mayıs 2008, Beykoz Belediyesi Yay., İstanbul 2008, s.167182.

Bingöl, U., & Ciğa, Ö. (2014). Ontolojik Metin Tahlili Ve Şeyh Galib'in Bir Gazelinin Ontolojik Tahlili. Electronic Turkish Studies

E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSE) ISSN:13089633 Nisan2019 Cilt:11 Sayı:1 (23) / April2019 Volume:11 Issue:1 (23) Sayfa:303317

Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Hartmann, N. (2013). Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis. Almanya: De Gruyter.

Edman, I. (1991). Sanat ve insan. Türkiye: MEB.

"Sezai Karakoç vefat etti". TRT Haber. 16 Kasım 2021. 16 Kasım 2021 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 16 Kasım 2021. [https://web.archive.org/web/20211116145414/https://www.trthaber.com/haber/gundem/sezai karakocvefatetti626813.html]

Karakoç, S. (2003), Gün Doğmadan, Diriliş Yayınları. (s.36)

Kekeç, İsmail, Sezai Karakoç'un Düzyazılarında Sanat ve Edebiyat Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Nihayet Arslan, 186 s.
Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tunalı, İ. (1965). Sanat ontolojisi. İstanbul: Baha Matbaası.

Yüce, D. D. S. (2016). Edebiyatta gerçekçilik ve alımlama estetiği. Söylem Filoloji Dergisi, 1(2), 105117. ISSN 25480502.

Wellek, R., Warren, A., (2005), Edebiyat Teorisi, İzmir, Akademi Kitabevi, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel)

TWO EFFECTIVE INSTITUTIONS OF MEDIEVAL EUROPE: CONSUL AND PODESTÀ

Assist. Prof. Dr. Tunay KARAKÖK
Bartin Unıversity, Faculty of Literature, Department of History,
https://orcid.org/0000-0003-4028-2148

ABSTRACT

The Middle Ages, which lasted from the Migration of Tribes to the conquest of Istanbul, represent a period in which the central authority was not strong and there was no unity of states. In this era, when feudalism was a political, social and economic order, it was seen that the powers of the kings were less and limited compared to the Popes. Until the beginning of the XVIth century, the most authoritative institution in the political, social and economic fields in Europe was the Roman Catholic Church and the Papacy that represented this church. This period is generally called the Middle Ages, and this period, which started after the Migration of Tribes, was a period dominated by feudalism in Europe. This period covers a period generally thought to extend from the Vth century to the XVth century. Feudalism is a political, social and economic system generally based on interdependence between landowners and land users (nobles and peasants). While landowners, nobles, generally received land from the king and managed these lands, peasants worked on these lands and paid taxes in return for protection and security. The Roman Catholic Church emerged as a major political and religious power during the Middle Ages. The Papacy was the supreme leader of the church and had great influence in both religious and secular matters. The Pope had religious authority over the kings, and from time to time the church could intervene in state affairs. However, with the Renaissance period (XIVth-XVIth centuries), major changes took place in Europe. The Renaissance led to great advances in science, art and thought. Additionally, the Reformation movement brought criticism against the Catholic Church, causing division in Christianity. This process led to the emergence of a new Christian sect called Protestantism in the early XVIth century, especially under the influence of reformists such as Martin Luther and John Calvin. This period was a process in which political, social and religious authority in Europe was reshaped. This process deepened further, especially in the second half of the XVIth century, with the effects of the reactions against the Catholic Church and the Reformation. One of the important events of this period was the Ottoman Empire's conquest of Istanbul in 1453, which symbolized the end of

the Middle Ages and the beginning of the New Age. In this study, explanations are given about the **consul** and **podesta**, the two effective institutions of this period, in the light of period sources, and an attempt is made to reveal what these institutions meant for medieval Europe in that period.

Keywords:: Middleage, Europe, Consül, Podesta

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NIN İKİ ETKİN KURUMU: KONSÜL VE PODESTÀ

ÖZET

Kavimler Göçü sonucundan İstanbul'un fethine kadar süren Orta çağ; merkezi otoritenin güçlü olmadığı, devletlerin birliğinin olmadığı bir süreci ifade eder. Feodalizmin; siyasal, sosyal ve ekonomik bir düzen olduğu bu çağda, kralların yetkilerinin Papalara oranla daha az ve sınırlı olduğu görülmüştür. XVI. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da siyasi, sosyal ve ekonomik alanda en yetkili kurum Roma Katolik Kilisesi ve bu kiliseyi temsil eden Papalık'tır. vet, bahsettiğiniz dönem genellikle Ortaçağ olarak adlandırılmaktadır. Kavimler Göçü (IV-VIII. yy) sonrasından başlayarak, Ortaçağ boyunca Avrupa'da feodalizmin hakim olduğu bir dönemdi. Bu dönem, genellikle V. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar uzandığı düşünülen bir zaman dilimini kapsar. Feodalizm, genellikle toprak sahipleri ve toprak kullanıcıları (soylular ve köylüler) arasında karşılıklı bağımlılığa dayalı bir siyasal, sosyal ve ekonomik sistemdir. Toprak sahipleri, soylular, genellikle kraldan toprak alır ve bu toprakları yönetirlerken, köylüler de bu topraklarda çalışarak koruma ve güvenlik karşılığında vergi öderlerdi. Roma Katolik Kilisesi, Ortaçağ boyunca büyük bir politik ve dini güç olarak öne çıktı. Papalık, kilisenin en üst düzey lideriydi ve hem dini hem de dünyevi konularda büyük etkiye sahipti. Papa, krallar üzerinde dini otoriteye sahipti ve zaman zaman kilise, devlet işlerine de müdahale edebilirdi. Ancak, Rönesans dönemi ile birlikte (XIV-XVII. yüzyıl), Avrupa'da büyük değişimler yaşandı. Rönesans, bilim, sanat ve düşünce alanlarında büyük ilerlemelere yol açtı. Ayrıca, Reformasyon hareketi, Katolik Kilisesi'ne karşı eleştiriler getirerek Hristiyanlık 'ta bölünmeye neden oldu. Bu süreç, XVI. yüzyılın başlarında, özellikle Martin Luther ve John Calvin gibi reformistlerin etkisiyle, Protestanlık adı verilen yeni bir Hristiyan mezhebinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu dönem, Avrupa'da siyasi, sosyal ve dini otoritenin yeniden şekillendiği bir süreçti. Bu süreç, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında, Katolik Kilisesi'ne karşı olan tepkilerin ve Reformasyon'un etkisiyle daha da derinleşti. Bu dönemdeki önemli

olaylardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun 1453 yılında İstanbul'u fethetmesidir, bu da Ortaçağ'ın sonunu ve Yeni Çağ'ın başlangıcını simgeler. Bu çalışmada bu dönemin iki etkin kurumu olan **konsül** ve **podesta** hakkında dönem kaynakları ışığında açıklamalara yer verilmiş ve bu kurumların söz konusu dönemde ortaçağ Avrupası için ne ifade ettikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Avrupa, Konsül, Podesta

1. INTRODUCTION: ABOUT MIDDLE AGE

The Middle Ages, also known as the Medieval Period, is a historical period that lasted roughly from the Vth to the late XVth century in Europe. It is characterized by various social, economic, and political structures, as well as significant cultural and technological developments. During the Middle Ages, Europe experienced the decline of the Western Roman Empire and the subsequent fragmentation of political power. Feudalism, a social system based on land ownership and loyalty, emerged as the dominant political and economic structure. Society was organized hierarchically, with kings and lords holding power over vassals and peasants who worked the land. The Catholic Church played a central role in medieval life, influencing both religious and secular affairs. The period saw the spread of Christianity throughout Europe and the emergence of monasticism as a significant religious movement. In terms of culture, the Middle Ages saw the development of medieval art, architecture, literature, and music. Gothic cathedrals, epic poetry like the works of Dante and Chaucer, and illuminated manuscripts are among the artistic achievements of the period. Technologically, the Middle Ages witnessed innovations such as the use of water and windmills, the introduction of the heavy plow, and advancements in architecture and engineering. The Middle Ages ended with the onset of the Renaissance in the XVth century, marking a period of renewed interest in classical learning, humanism, and scientific exploration (Tuğcu, 2000: 207; Duby, 211: 41-44; Tuğcu, 2000: 195; Çıvgın, 2008: 5; Holmes, 1988: 27-35).

Overall, the Middle Ages were a complex and dynamic period characterized by feudalism, the dominance of the Catholic Church, and profound cultural and intellectual achievements. It laid the groundwork for the transition to the Renaissance and the modern era.

2. ABOUT CONSUL

"Consil" is a term derived from Latin, meaning "counsel" or "advice". In the context of medieval and early modern Europe, a "consilium" refers to a council or assembly of advisers convened to provide counsel and guidance to a ruler or governing authority. These councils were integral to the governance structures of monarchies, city-states, and other political entities during this period. A consilium typically consisted of trusted advisers, officials, nobles, clergy, and other individuals chosen for their expertise, experience, and loyalty. They would meet regularly or as needed to discuss matters of governance, policy, law, diplomacy, finance, and military affairs. The role and influence of a consilium varied depending on the specific context and political system. In some cases, the council wielded significant power and played a central role in decision-making, while in others, it served primarily as an advisory body with limited authority (Özcan, 2008: 35; Skinner, 1988: 3; Epstein, 2000: 277-279).

It seems like you're referring to the "consilium" as an administrative institution. In medieval and early modern Europe, a consilium (Latin for "council") was indeed an important administrative body, typically advising a ruler or a governing authority (Martines, 1988: 18).
A consilium served as a council of advisers who provided counsel, guidance, and expertise to a ruler or a government. Members of the consilium were often appointed based on their knowledge, experience, and expertise in various fields such as law, finance, diplomacy, and military affairs (Zmora, 2001: 42-45; 79). The composition of a consilium varied depending on the ruler and the political context. It could include high-ranking nobles, clergy, legal experts, military commanders, and other officials chosen for their competence and loyalty (Waley, 2018: 66-75, 92).

Consilia typically convened at the discretion of the ruler or as needed to address specific issues or make important decisions. Meetings could take place in formal settings such as a royal court or in more informal gatherings. The ruler would often preside over the meetings, but decisions were often reached through discussion and consensus among council members (Mackenney, 2004: 66-67; Habermas, 2018: 66-74, 91, 115). The authority and influence of a consilium could vary widely. In some cases, the council had significant power and played a central role in shaping policies and decisions. In other cases, particularly in absolute monarchies, the ruler retained ultimate authority, and the consilium served primarily as an advisory body (Gierke,

1913: 66, 79, 128). Throughout European history, various rulers established consilia to assist in governance. For example, monarchs in medieval England had councils like the Privy Council, while in Renaissance Italy, city-states often had councils of leading citizens to advise the ruling authorities (Epstein, 2000: 277-285).

So that the consilium played a crucial role in medieval and early modern governance, providing rulers with essential advice and expertise in matters of state. Its structure and function varied across different regions and historical periods but remained a fundamental element of administrative governance. As a result of the council, or "consilium," played a crucial role in the governance and decision-making processes of the Middle Ages for several reasons:

3. ABOUT PODESTÀ

In the context of medieval Italy, a "podestà" was a high-ranking official who held executive authority in a city-state or municipality. The term "podestà" itself is derived from the Latin word "potestas," meaning power or authority. The podestà was typically appointed from outside the city or region over which they ruled, often from another city-state or region. This was done to prevent favoritism or bias and to ensure impartiality in governance. The podestà served as the chief magistrate or governor of the city and was responsible for overseeing various aspects of administration, including law enforcement, justice, finance, public works, and foreign relations (Skinner, 1988: 3-4; Ullman, 1977: 56).

The role of the podestà varied depending on the specific laws and customs of each city-state, but generally, they exercised considerable power and authority during their term in office, which could range from a few months to several years. The podestà was often assisted by a council or advisory body but ultimately held the highest executive authority in the city. The office of podestà played a significant role in the political landscape of medieval Italy, particularly during the period of the city-states, when cities operated as independent political entities with their own governments and ruling elites. The podestà helped maintain order and stability within the city and ensure the effective administration of municipal affairs. The podestà played a crucial role in the governance and administration of medieval Italian city-states during the Middle Ages (Lepsius, 2021: 41-51).

The podestà served as the chief magistrate or governor of a city-state, wielding significant executive powers. They were responsible for enforcing laws, maintaining order, and overseeing various administrative functions within the city. Podestàs were often appointed from outside the city or region they governed to ensure impartiality and neutrality in decision-making. This helped prevent favoritism, corruption, and conflicts of interest that could arise if local individuals held positions of authority (Skinner, 1988: 6-9).

In a time of political upheaval and conflict, the podestà provided stability and security within the city-state. They were tasked with upholding law and order, resolving disputes, and defending the city against external threats. Podestàs often represented their city-states in diplomatic negotiations and maintained relations with neighboring states and city-states. They played a role in forging alliances, negotiating treaties, and managing trade relations to promote the interests of their city. While not all podestàs were judges themselves, they oversaw the administration of justice within their jurisdictions. They appointed judges, heard appeals, and ensured that legal proceedings were conducted fairly and efficiently (Skinner, 1988: 9; Ullman, 1977: 61-67).

Podestàs were involved in the economic management of their cities, overseeing public finances, regulating trade and commerce, and promoting economic development initiatives. They played a role in infrastructure projects, urban planning, and public works. Podestàs often had a significant impact on the cultural and social life of their cities. They patronized the arts, supported educational institutions, and contributed to the cultural vibrancy of urban centers through their patronage and support (Ullman, 1977: 71-77).

Overall, the podestà was a central figure in the governance of medieval Italian city-states, wielding executive, judicial, and diplomatic powers essential for the functioning and prosperity of urban communities during the Middle Ages.

4. DIFFERENCES AND SIMILARITIES OF CONSIL AND PODESTÀ

The terms "podestà" and "consiglio" (or "consil") refer to different administrative entities in medieval Italian city-states, each with distinct roles and functions (Waley2018: 67-68).

The podestà was an individual appointed as the chief magistrate or governor of a city-state during the Middle Ages. They were often appointed from outside the city or region they governed to ensure impartiality and neutrality. The podestà wielded executive powers and was responsible for enforcing laws, maintaining order, and overseeing various administrative functions within the city-state. The podestà typically served for a fixed term, after which they would be replaced by a new appointee. The consiglio, also known as the city council or municipal council, was a representative body composed of members from various social classes within the city-state. Unlike the podestà, the consiglio was a collective institution rather than an individual office. The consiglio was responsible for making laws, passing ordinances, and overseeing the legislative and policy-making process within the city-state.
Members of the consiglio were often elected or appointed based on social status, wealth, or occupation, and they represented the interests of their respective constituencies (Waley, 2018:60-69; Skinner, 1988: 3-19; Ullman, 1977: 51-57).

Both the podestà and the consiglio played key roles in the governance and administration of medieval Italian city-states. Administrative Functions: While their roles differed, both the podestà and the consiglio were involved in various administrative functions, including law enforcement, public policy-making, and economic management. While the podestà was typically appointed from outside the city, they often worked in conjunction with the consiglio, which represented the interests of the city's inhabitants. Both entities played a role in representing the citizens' interests in the administration of the city-state (Waley, 2018:60-69; Skinner, 1988: 3-19; Epstein, 2000: 279-281; Ullman, 1977: 51-57).

5. CONCLUSION

In summary, the podestà and the consiglio were distinct entities within the governance structure of medieval Italian city-states, with the podestà serving as the chief executive and the consiglio as the legislative and policy-making body. Despite their differences, both played crucial roles in the administration and governance of their respective city-states.

REFERENCES

Duby, G., *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1990.

Epstein, Stephan R.: "The Rise and Fall of Italian City-States", *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures: An Investigation*, Ed., Mogens Herman Hansen, Copenhagen: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 2000, p.277-294.

Gierke, Otto von, *Political Theories of the Middle Age*, Trans. Frederic William Maitland, Cambridge: Cambridge University Press, 1913.

Habermas, Jürgen, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü,* Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Hançerlioğlu, O., *Düşünce Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

Lauro Martines, *Power and Imagination: City-States in Renaissance Italy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1988.

Mackenney, Richard, *Şehir Devletleri*, Çev., Cem Demirkan, İstanbul: Babil Yayınları, 2004.

Özcan, Mehmet Tevfik, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, İstanbu: Oniki Levha, Yayıncılık, 2008.

Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought I: The Renaissance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Susanne Lepsius, "The Legal System Among Italian City Republics", *Research Handbook on International Law and Cities*, Ed. Helmut Philip Aust, Janne E. Nijman, Edward Elgar Publishing, 2021, p.41-51.

Tuğcu, T., *Batı Felsefesi Tarihi*, Ankara: Alesta Yayınları, 2000.

Waley, Daniel, Trevor Dean, *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, Çev. Hamit Çalışkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Walter Ullmann, *Medieval Foundations of Renaissance Humanism*, London: Elek Books Limited, 1977.

Zmora, Hillay: *Monarchy, Aristocracy, and the State in Europe: 1300-1800*, New York: Routledge, 2001.

BALTALİMANI ANTLAŞMASI'NDAN DÜYÛN-U UMUMİYE İDARESİ'NE OSMANLI DEVLETİ'NİN YARI SÖMÜRGELEŞME SÜRECİ

Ata Ogün KAPLAN
Yıldız Teknik Üniversitesi, - 0009-0002-3010-7450

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin yarı sömürgeleşme süreci yakın tarihimizde derslerle dolu bir süreçtir. Bu çalışmada süreç, tarihimizde yer alan belirleyici karakterlerin beyanlarına ve eserlerine, tarih araştırmalarına ve belgelere dayanarak incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin yarı sömürgeleşme süreci Fransız Devrimi'nden geri kalarak başlamıştır. Fransız Devrimi'yle başlayan makineleşme başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinde üretim fazlasını doğurmuştur. Avrupa ülkeleri, üretim fazlasını ihraç etmek için ülke arayışına girişmiştir. Osmanlı Devleti, siyaseten karmaşık, ekonomisi sağlam temellere dayanmayan ve askeri olarak gerileyen bir ülke olarak pazar arayışı için biçilmiş kaftan durumundadır. Fransız Devrimi'yle bir rüzgar gibi dünyayı saran milliyetçilikler Osmanlı Devleti'nin imparatorluk yapısı için tehdit oluşturmuştur. Nitekim İmparatorluk içindeki çeşitli milletler çıkardıkları isyanlarla bağımsızlık yolunu aramışlardır. Avrupa devletleri de bu yolun açılması için çeşitli kışkırtmalarda bulunmuşlardır. İç isyanlarla ve diğer ülkelerin kışkırtmalarıyla mücadele eden Osmanlı Devleti askeri yenilgiler sonucunda Avrupa'ya yakınlaşmak için İngiltere'nin dayatmada bulunduğu Baltalimanı Antlaşması'nı 1838'de imzalamıştır. Antlaşma, serbest ticaret antlaşması olarak anılmakla birlikte Osmanlı topraklarındaki yabancı ticaretine imtiyazlar tanıma antlaşması olmuştur. Tanzimat Fermanı da bu antlaşmanın hukuk ve toplum düzenini oluşturmuştur. Yabancı ticaretine imtiyazlar tanıyan Osmanlı Devleti'nin ekonomisi buhrana sürüklenmiş ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir borç sarmalı başlamıştır. Bu sarmal, 1881 yılında Düyûn-u Umûmiye'nin kurulmasıyla yeni bir aşamaya geçmiş ve Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tümüyle Avrupalı devletlerin eline teslim edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne bu süreç Avrupa'yla bütünleşme olarak sunulmuştur. Fakat Avrupa'yla bütünleşme gerçekleşmemiş, Osmanlı Devleti dış borçlara esir edilmiştir. Sürecin sonunda ise esir edilen Osmanlı Devleti'nin tümüyle işgal edilmesi için 1. Dünya Savaşı tertiplenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yarı sömürgeleşme, Baltalimanı Antlaşması, Düyûn-u Umûmiye

GİRİŞ

Fransız Devrimi'nin yarattığı makineleşme, emeğin verimliliğini ve üretim kapasitesini olağanüstü boyutlarda artırmış, üretim maliyetini ise azaltmıştır. Makine, insan gücünün çok ötesinde bir hizmet sunmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılın başlarında bir üretim fazlası ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretim fazlası, üretimi yapan ülkeler için yeni pazar arayışını doğurmuştur. Arayışın liderliğini İngiltere üstlenmiştir. Çünkü o yıllarda İngiltere, sanayi devrimini ileri götürmüş ve rakipsiz bir ülke konumundadır. İngiltere'nin pazar arayışında akla ilk gelen ülkeler İngiltere'ye daha yakın olan Almanya, Fransa ve Belçika gibi Batı Avrupa ülkeleri olsa da o ülkelerin de sanayi devriminde yol katetmesi İngiltere'nin arayışını bir miktar daha Doğu'ya kaydırmasına neden olmuştur. Batı Avrupa ülkeleri, sanayi devriminde ilerlemenin yanında bir yandan da İngiltere'yi yakalamak için zaman zaman korumacı politikalar izlemişlerdir.

Durum böyle olunca İngiltere ve diğer Avrupalı ülkeler gözlerini dünyanın geri kalanına çevirmişlerdir. Avrupa ülkeleri için, güçlü olmayan, siyaseten karmaşık, ekonomik ve askeri olarak ise gerileyen bir ülke uygun bir pazar olabilirdi. Zira her ne kadar kazan-kazan ilişkisi gibi görülse de pazar arayışı, ürün sahibi ülkenin pazar olacak ülkeyi tahakküm altına almasını gerektirecekti. Osmanlı Devleti, bu kriterler için biçilmiş kaftandı. Siyaseten karmaşık, ekonomik ve askeri alanlarda ise gerileyen bir yapısı vardı. Fransız Devrimi'yle doğan milliyetçiliklerle İmparatorlukların ayakta kalmasının zor hale gelmesi Osmanlı Devleti'ni açık pazar arayışında öne itiyordu. Makineyle üretim yapan ülkelerin hammadde ihtiyaçlarını karşılamaları gerekiyordu. Osmanlı Devleti, bu ihtiyacı da karşılama noktasında öne çıktı.

OSMANLI DEVLETİ'NE İSYANLAR

Fransız Devrimi, milliyetçilik fikirlerini doğurmuştu. Bu durum imparatorluk devletleri için tehditti. Nitekim 18. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devleti içinde yaşayan milletler bağımsızlık için kışkırtılmışlardır. Bunun ilk örneklerinden biri Napolyon Bonapart'ın, Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmasıdır. Napolyon Bonapart, yerleştiği Rum bölgelerinde komutanlarına şu emirleri vermiştir: "Halkı kazanmak için elinizden geleni yapınız. Eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu körükleyiniz. Yunanistan'da kabarmaya başlayan milliyet taassubu, din taassubundan daha kuvvetli olacaktır." (Karal, 1947, s.105) Bunun yanında Bonapart'ın, Rumlara silah ve cephane gönderdiği de bilinmektedir.

19. yüzyılın başında gelindiğinde İmparatorluk Sırp isyanıyla karşı karşıya kalmıştır. Yükselen milliyetçi dalgaya Sırbistan'daki bazı yeniçerilerin olaylar çıkartması eklenince isyan alevlenmiştir. 1820'de Eflak ve Boğdan, 1821'de ise Mora İsyanı başlamıştır. Mora İsyanı, Türklere karşı bir katliama dönüşmüş ve Osmanlı Devleti tarafından ilk anda bastırılamamıştır. Osmanlı Devleti Yunan isyanlarını bastırmak için dönemin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir.

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA

Osmanlı Devleti'nin, bastıramadığı Mora İsyanı için yardım istediği Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da askeri ve ekonomik anlamda gelişmiş bir sistem kurmuştur. Ekonomide devlet tekelciliği programı izleyen Mehmet Ali Paşa dış ticaretten elde ettiği gelirle 1816 yılından itibaren devlet eliyle sanayi kurmaya başlamıştır. Sanayi kuruluşlarında 70 bin işçi çalışmaktadır. Mehmet Ali Paşa kurduğu sistemle ilgili şu övgü dolu sözleri söylemiştir:

"Her şeye el attım, ama bu, her şeyi prodüktif kılmak içindi. Bunu ben yapmasam, kim yapabilirdi ki? Gerekli avansları kim yapacaktı? Uygulanacak yöntemleri kim gösterecekti? Kim yeni bitki çeşitlerini getirecekti? Sanır mısınız ki bu ülkeye pamuk, ipek ve meyva ağaçlarını getirmeyi düşünecek kimse çıkacaktı?" (Avcıoğlu, s.115)

Mısır'da bu sanayileşme yaşanırken Osmanlı Devleti imalathanelerinde Sanayi Devriminden önceki usuller kullanılıyordu. Bazı Osmanlı Devleti yöneticileri Avrupa'dan teknolojik makineler ithal etseler de makinelerin çalıştığı fabrikalar başarılı bir şekilde işletilememiştir. (Pamuk, 1988, s.196)

Mehmet Ali Paşa, ekonomide olduğu gibi askeriyede de güçlü bir sistem kurmuştur. Avrupa standartlarında bir ordu ve donanma oluşturmuştur. Kuşkusuz askeriyedeki güçlü sistemin altında ekonomik başarı bulunmaktadır. Bunu bilen Osmanlı Devleti, bastıramadığı Mora İsyanı için Mehmet Ali Paşa'ya başvurmuştur. Mehmet Ali Paşa yardıma karşılık Osmanlı Devleti'nden Girit ve Mora valiliklerini talep etmiştir. İsyanlar karşısında zor durumda olan Osmanlı Devleti, Paşa'nın isteğini kabul etmiştir. Mehmet Ali Paşa da oğlu İbrahim Paşa'yı görevlendirerek kalabalık ve teçhizatlı şekilde yola koyulmasını sağlamıştır. İbrahim Paşa, 54 harp gemisi, 16 bin asker ve 150 sahra topu taşıyan 400 ticaret gemisi ile yola koyulmuştur. (Karal, 1947, s. 119) Rodos'ta Osmanlı ordusuyla birleşen İbrahim Paşa, Osmanlı Devleti'nin bastıramadığı isyanı bastırmıştır. Böylelikle Mehmet Ali Paşa, Girit ve Mora'ya yerleşmiş ve Doğu Akdeniz'de bir hakimiyet üssü oluşturmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın hakimiyet alanını genişletmesi büyük devletler için bir tehdit oluşturmuştur. Buna karşın İngilizler ve Ruslar Saint Petersburg'da, aynı sıralarda yine bu iki ülke ve Fransızlar Londra'da görüşmelere başlamıştır. İngilizler ve Ruslar, 4 Nisan 1826'da Sen-Petersburg Protokolü'nü imzalamışlardır. Protokole göre Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı bir muhtariyet olacak ve Türkler Yunanistan topraklarından çıkarılacaktır. Protokolün asıl tercümesi Yunanistan'a bağımsızlık yolunun açılmasıdır. Osmanlı Devleti, bütünlüğüne aykırı bu kararı iç işlerine müdahale olarak gördüğünden kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiliz, Rus ve Fransız deniz filoları Türk ve Mısır donanmalarının bulunduğu Navarin'i kuşatmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya son bir ültimatom vermişler fakat İbrahim Paşa kabul etmemiştir. Buna karşın filolar, 1827'de Navarin'e girerek Osmanlı Devleti'nin ve Mehmet Ali Paşa'nın gemilerini batırmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti hem donanmasından olmuş hem de Mora'da yenik duruma düşmüştür. Mehmet Ali Paşa yönetimi de büyük hasar almıştır.

Donanması yok edilen ve siyasi olarak zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile 1828'de savaşa girmiştir. Rusya karşısında güçsüz olmasına rağmen bazı Osmanlı bürokratları savaşı kazanacaklarını düşünmüşlerdir. Rusya ise ilk adım olarak İngiltere ve Fransa'yı tarafsızlığa ikna ederek Osmanlı Devleti'ne yapılacak olası bir yardımın önünü kesmiştir. Rus ordusu, Batı'da Edirne'ye, Doğu'da Kars ve Erzurum'a kadar girmiştir. Her ne kadar tarafsız kalsalar da Rusya'nın bu ilerleyişi büyük devletler arasındaki çıkar çatışması dolayısıyla diğer Batılı devletleri tedirgin etmiştir ve devletler Rusya'ya "Savaşı bitir" baskısı yapmışlardır. Rusya baskılara dayanamadığından ve başka bir savaş çıkmasını istemediğinden 1829'da Osmanlı Devleti'yle Edirne Antlaşmasını imzalayarak savaşı sonlandırmıştır. Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti için 1774'te imzaladığı Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra en ağır hükümlü antlaşma olmuştur. Edirne Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti, 1826'da imzalanan ve Yunanistan'a bağımsızlık yolunun açıldığı Sen-Petersburg Protokolü'nü kabul etmiştir. Rus ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçebilme ve Ruslar Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabilme imtiyazlarını kazanmışlardır. Bunun yanında Osmanlı Devleti, Rusya'ya on bir buçuk milyon duka altını tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

1838 BALTALİMANI ANTLAŞMASI

Donanması yok edilen, otoritesi ortadan kalkan, ekonomik olarak çöken, Mehmet Ali Paşa tehdidine karşı koyamayan ve tavizler verdiği Rusya'ya karşı "güvenli liman" arayan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin açık pazar arayışına uygun hale gelmiştir. Açık pazar olarak nitelenen programın ekonomik sistemdeki karşılığı serbest ticarettir (laissez-faire). İngiltere, Osmanlı Devleti'yle birlikte, 1820-1842 yılları arasında Latin Amerika'dan Çin'e kadar çok geniş coğrafyalardaki ülkelere gerek silah gerekse siyasi ve ekonomik zor yoluyla serbest ticaret dayatmasında bulunmuştur.

Baltalimanı Antlaşması, 16 Ağustos 1838'de Sadrazam (Koca) Mustafa Reşit Paşa'nın Baltalimanı'ndaki konağında imzalanmıştır. İmzanın tarafları Osmanlı Devleti adına Reşit Paşa, İngilizler adına ise İngiltere Büyükelçisi Ponsonby olmuştur. Baltalimanı Antlaşması'nın en önemli niteliği, Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığını kaybedişidir. İç ve dış vergilerin belirlenmesinden, gümrük politikalarına kadar çok geniş bir alanın Batılı devletlerin kontrolüne geçtiği bir süreç başlamıştır. Osmanlı pazarı tümüyle İngiliz sermayesine açılmıştır. Sürecin devamında diğer Avrupa devletleriyle de benzer antlaşmalar yapılmıştır.

Antlaşmadan önce Osmanlı Devleti, ithalattan da ihracattan da %3 vergi almaktadır. Buna ek olarak yerli ve yabancı tüccarlar mallarını imparatorluk içinde bir yerden bir yere götürmek için %8'lik bir iç gümrük vergisi ödemektedirler. Baltalimanı Antlaşması'yla birlikte ihracattan alınan vergi %12'ye, ithalattan alınan vergi ise %5'e çıkartılmıştır. Birincisi yerli mallarını korumak için değil; Osmanlı hazinesine daha fazla gelir elde etmek için, ikincisi ise başta İngiliz olmak üzere Batı mallarının Osmanlı topraklarına daha ucuz girerek yerli mallarla rekabette öne çıkması için yapılmıştır. Günümüzdeki tabiriyle Osmanlı Devleti gümrük duvarlarını indirmiştir. Gümrük duvarının indirilmesiyle İngiltere'nin Osmanlı Devleti

topraklarına yaptığı, o günün revaçta olan ürünlerinden, pamuklu mal ihracatı, 1820'lerin ortalarından 1840'ların sonuna kadar beş katına çıkmıştır.

Yabancı tüccarlara bir imtiyaz da iç gümrük vergisinde verilmiştir. Antlaşmadan önce yerli ve yabancı tüccarların ödediği %8'lik iç gümrük vergisini yalnızca yerli tüccarların ödemesine karar verilmiştir. Bu, alenen yabancı mallarının yerli mallarına üstünlük kurma yolunun açılmasıdır. Bunun yanında İngilizlerin isteği üzerine Yed-i Vahit ismiyle anılan tekel sistemi kaldırılmıştır. Yed-i Vahit sistemi, içeride üretilen veya dışarıdan gelen belirli mallarda tekel fiyat sisteminin uygulanmasına verilen isimdir. Mallar tekellerde toplanmakta ve fiyatlandırılmaktadır. Tekelci fiyat sistemi korumacı kaygılarla uygulanmıştır fakat İngilizlerin serbest ticaret programına ters bir sistem olduğundan kaldırılmıştır. Yed-i Vahit'in kaldırılmasıyla İngilizler tüm Osmanlı mallarına yalnızca %12'lik bir vergiyle ulaşabileceklerdi. "Antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütününde uygulanacaktır" maddesiyle, devlet tekelciliği uygulayan Mısır için de Antlaşma maddeleri geçerli olmuştur. Dolayısıyla Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yönettiği ve başarılı olan Mısır ekonomisine de İngiliz darbesi vurulmuştur. (Pamuk, 1988, s.201) Mısır yönetiminin güçsüzleşecek olması Koca Mustafa Reşit Paşa'nın padişahı ikna etmesinde önemli bir rol oynamıştır. (Berkes, 2020, s.389)

Antlaşmanın ülke onurunu çiğnediği sonuçları da olmuştur. Örneğin Osmanlı memurlarının, mal alım ve satımı için İngilizlere belge soramayacakları kararlaştırılmıştır. Olur da sorarlarsa devlet tarafından cezalandırılmaları öngörülmüştür. Böyle bir durumda İngilizlerin zararlarının ise devlet tarafından karşılanacağı belirlenmiştir. Buna ek olarak yabancı mallarının Boğazlardan serbestçe geçmesi, bir gemiden başka bir gemiye mal aktarılabilmesi ve bu işlemlerden hiçbir vergi alınmaması kararlaştırılmıştır.

Antlaşma'yla birlikte dayatılan haksız rekabet sonucunda ilerleme yolu arayan Türk sanayisi çöküşe uğramıştır. Dönemin revaçta ürünlerinden olan pamuklu sanayii ve ipek sanayii sürekli olarak gerilemiştir. Fransız jeolog Viquesnel, 19. yüzyılın ortalarında kaleme aldığı eserinde Şam, Halep, Amasya, Diyarbakır ve Bursa gibi şehirlerde ipek ticaretinin her geçen gün azaldığını anlatmaktadır. (Avcıoğlu, s.107)

Baltalimanı Antlaşması'yla İngiltere'ye askeri alanda da imtiyazlar tanınmıştır. Savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan serbestçe geçmesinin yanında Osmanlı Devleti'nin buharlı makine, barut, mermi, top gibi askeri ihtiyaçlarının yalnızca İngiltere'den karşılanması zorunlu tutulmuştur. (Timur, s.56) Ekonominin yanında askeri alanda da bir bağımlılık ilişkisi yürürlüğe girmiştir. İngilizler, 1842'de Çin'e silah zoruyla kabul ettirecekleri Nanking Antlaşması'nın daha ağır koşullusunu Osmanlı Devleti'ne daha rahat koşullarda kabul ettirmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde bakanlık, diplomatlık ve bürokratlık görevlerinde bulunan ve Türk Devrimi'nin önemli simalarından olan Yusuf Kemal Tengirşenk, dönemin Osmanlı Devleti yöneticilerinin öngörüsüzlüğünden şu cümlelerle yakınır: "Bu muahedenin neticede

memleketin sanayiini belini doğrultamaz bir hale getireceğini, devletin başına Duyunu Umumiye İdaresi gibi bir bela musallat edeceğini elbette keşfedemiyorlardı.” (Avcıoğlu, s.102)

SERBEST TİCARETİN HUKUK VE TOPLUM DÜZENİ: TANZİMAT FERMANI

Baltalimanı Antlaşması’yla başlayan serbest ticaret devrinin bir nizama ihtiyacı olmuştur. Tanzimat Fermanı’nın, Osmanlı Devleti’nin modernleşmesindeki önemi sık sık vurgulansa da Ferman’ın asıl önemi hukuk, eğitim ve idare alanında serbest ticaret devrinin zemininin sağlamlaştırılmasıdır. Tanzimat Fermanı, Baltalimanı Antlaşması’ndan yalnızca bir yıl sonra 1839’da ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı’nın mimarı, Baltalimanı Antlaşması’nın imzacısı olan Koca Mustafa Reşit Paşa’dır.

Tanzimat Fermanı, can ve mal güvenliğinin sağlanmasını, iltizam usulünün kaldırılmasını ve askerlik görevinin 4-5 seneyle sınırlandırılmasını öngörmüştür. Buna ek olarak kuralların Müslüman ve Müslüman olmayanlara eşit olarak uygulanacağı kararlaştırılmıştır. (Akşin, s.30)

Tanzimat Fermanı’yla Osmanlı Devleti’ne kağıt üstünde iki güvence verilmiş, fakat bu güvenceler Batılı devletler tarafından yerine getirilmemiştir. Güvencelerden birincisi, İmparatorluğun bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün Avrupalı devletlerce garanti edilmesidir. İkincisi ise Avrupa amme hukukundan Osmanlı Devleti’nin de yararlanmasıdır. Bildiğimiz üzere Avrupalı devletler iki maddeyi de çiğnemiştir. Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmışlardır. Zira, Batılı devletlerin 19. yüzyılın başından itibaren uyguladıkları ve Baltalimanı Antlaşması ile yeni bir aşamaya taşıdıkları Osmanlı Devleti’ni ekonomik, siyasi ve askeri güçsüzleştirme çabaları bunun içindir. Eşitlik anlamına gelen amme hukuku ise hiçbir zaman uygulanmamıştır. Bazı devlet yöneticileri bu maddeye dayanarak kapitülasyonların kaldırılacağı umuduna kapılmışlar fakat bu gerçekleşmemiştir.

Tanzimat Fermanı’yla birlikte yürürlüğe giren reformları denetleme yetkisi Batı devletlerine verilmiştir. 1839’un ilk reform fermanının sonunda, “Düvel-i mütahabbe (dost devletler) dahi bu usulün inşallahü teala ilelebet bekasına şahit olmak üzere Dersaadetimizde mukim bilcümle süferaya dahi resmen bildirsin” cümlesi bulunmaktadır. (Avcıoğlu, s.119) Avrupalı devletlerin gördükleri yanlışları, düzeltmesi üzere Osmanlı Devleti’ne bildirmeleri rica olunmuştur.

Tanzimat paşalarından Fuat Paşa, Batılı devletlerin hegemonyası altına girmelerini padişahın otoriterliği ve halkın bilgisizliğiyle temellendirmiştir: “Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan biri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor. Aşağıdan ise bir kuvvet hasıl etmeye imkan yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvetler de sefaretlerdir.” (Akşin, s.30)

Tanzimat Fermanı, bir anlamda da Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti içindeki nüfuzunu artırmasına neden olmuştur. 1831-1911 yılları arasında 50’ye yakın konsolosluk açılarak Doğan Avcıoğlu’nun deyimiyle “konsolosluk enflasyonu” yaşanmıştır. Ziya Paşa, padişaha sunduğu raporda, “Tanzimat, derebeyliği lafzen kaldırmıştır. Taşraların her birinde derebeyleri elyevm

mevcut olup fakat ismi başkadır. Bunlar iki sınıf olup birtakımı konsoloslar, öteki de servet ve nüfuz sahibi eşraftır" demiştir. (Avcıoğlu, s.192)

Konsolosluk enflasyonunun yanında yabancı okulların sayısındaki büyük artış da Batı nüfuzunun genişlediğinin bir göstergesi olmuştur. Yabancı okullar, yabancı personelin de etkinliğini artırmış ve bir kültür taşınımı yaratmıştır. Fransızlar, 1839-1867 yılları arasında 19, Amerikalılar, İngilizler, İtalyanlar ve Avusturyalılar ise 1867-1914 yılları arasında 69 adet yabancı okul açmışlardır. (Avcıoğlu, s.193)

Türk Devrimi'nin önderlerinin, Baltalimanı Antlaşması ve Tanzimat Fermanı ile ilgili görüşleri çok öğretici olmuştur. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Baltalimanı Antlaşması'nı ve devamındaki reformları, Türkiye'ye karşı gayrimeşru hareketler olarak nitelendirmiştir:

"Tanzimat'ın açtığı serbest ticaret devri, Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemeyen iktisadiyatımızı bir de iktisadî kapitülasyon zincirleriyle bağladı. Teşkilat ve ferdî kıymet bakımlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde bir de fazla olarak, imtiyazlı mevkide bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şartlar altında memleketimize sokuyorlardı. Bütün iktisadî şubelerimize de bu sayede mutlak hâkim olmuşlardı. Efendiler, bize karşı yapılan rekabet hakikaten; çok gayri meşru, hakikaten çok kahrediciydi. [Kahrolsunlar sesleri] Rakiplerimiz bu suretle gelişmeye müsait sanayimizi de mahvettiler, ziraatimizi de yaraladılar. İktisadî ve malî gelişme ve olgunlaşmamızın önüne geçtiler." (Güran, s.280)

Genç Cumhuriyetin usta tarihçisi Falih Rıfkı Atay ise Tanzimat Fermanı'nın yarattığı "cilalı" aydını şöyle anlatmıştır: "Tanzimat'tan sonra iki çeşit adam yetişmiştir. Biri garp taklitçisi ve garp mahkumu. Tepeden tırnağa 'alafranga' cilalı adam... Milletinden de memleketten de uzaklaşmıştır. Milletinden de ümitsizdir. Milletin ve memleketin kendini benimsemediğini de bilir. Frenk doğmadığına pişmandır. Ancak Düvel-i Muazzama kontrolü altında bir Türkiye'de hayat hakkı olduğuna inanmıştır. 'Bu millet adam olmaz' ona göre." (Atay, s.513)

Bilecik Milletvekili Hayrettin Karan da 1932'de yaptığı konuşmasında Baltalimanı Antlaşması'yla gümrük duvarlarının indirilmesinin Türkiye'ye maliyetini şu sözlerle anlatmıştır: "Vaktiyle gümrük kapılarını ardına kadar açtığımız sıralarda Avrupa ipeklisi, Bilecik vilayetinde dutlukları kökünden söküp atmıştır." (Avcıoğlu, s.108)

BORÇLANMA SARMALI

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin ekonomisi alarm durumuna geçmiştir. Gelirler giderleri karşılayamaz hale gelmiştir. Askeri harcamalar ve yenilgiler, Baltalimanı Antlaşması'nın getirdiği yükümlülükler ekonominin kendini döndürememesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu durumu, Avrupalı devletlerin istekleriyle örtüşmektedir. Borç vermek,

bir hegemonya aracı olarak kabul görmüştür. Bir devletin teslim alınmasının yolu borçlandırmaktan geçmektedir. Avrupalı devletler, alarm durumuna geçen Osmanlı Devleti'ni borçlandırmak için baskı kurmaya başlamışlardır. Bunlara ek olarak, geniş Osmanlı pazarında serbest ticaretin devam edebilmesi için de paraya ihtiyaç vardır. O para ancak borçla yaratılabilmiştir.

Osmanlı Devleti 1840'lı yıllarda, yarı-resmi borçlanma olarak adlandırılan, meşhur Galata Bankerleri aracılığıyla borçlanmaya başlamıştır. Bankerler, borcu genellikle Fransız Bankalarından bulup Osmanlı Devleti'ne aktarmaktadırlar. Osmanlı Devleti borçlanmayı yatırım ve gelişimden ziyade bütçe açıklarını kapatmak için kullanmıştır. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda borçlar ancak yeni borçlarla kapatılmaya çalışılmıştır.

1850'lerin başına gelindiğinde Avrupa devletlerinin temsilcileri, Osmanlı Devleti üzerinde yoğun bir borçlandırma baskısı yapmışlardır. Dönemin İngiliz Elçisi Lord Canning ve Fransız Elçisi M. De la Valette yazıkları raporlarda Osmanlı Devleti'ne verebilecekleri borcun şartlarını sıralamışlardır. Canning'e göre 5-6 milyon sterlin tutarında, %4 faizle ve 25 yıllık vadeyle verilecek bir borç İmparatorluğun ihtiyacını karşılayacaktır. La Valette ise Osmanlı Devleti'nin ihtiyacının 2 milyon sterline hallolacağını ve bu tutarın da Avrupalı bankalar aracılığıyla çok rahat bulunabileceğini düşünmektedir. (Gürsel, s.674)

Osmanlı bürokrasisi içinde borç alma konusunda farklı görüşler olmuştur. Baltalimanı Antlaşması'nın ve Tanzimat Fermanı'nın mimarlarından Koca Mustafa Reşit Paşa, görüşleriyle uyumlu şekilde, borç alınmasını savunmuştur. Fethi Ahmed Paşa ve Mehmed Ali Paşa gibi muhafazakar isimler ise borçlanmaya karşı durmuşlardır. Muhafazakar zümrenin kaygısı İmparatorluğun bu borçlarla uzun yıllar bağımlılık ilişkisine girecek olmasıdır. Bu kaygıyla Padişah Abdülmecid'i bir süre borç almamaya ikna etmişlerdir. Padişah Abdülmecid, borçlanmamak için sıkı tedbirler almıştır. Memur maaşlarında %20'lik kesinti yapmak, yüksek gelirli kişilerden daha yüklü vergiler almak bu tedbirlere örnektir. Fakat bu çaba yalnızca birkaç yıl kazandırabilmiştir. 1852 yılında Padişah Abdülmecid borçlanmayı kabul etmiş fakat Avrupalıların borçlanmayı uzun vade yaptırmak istemesine karşı olduğu için borçlanma yapılamamıştır. Borç vadesinin uzun tutulmak istenmesi Osmanlı Devleti'ni Avrupa'ya uzun yıllar bağımlı kılmaktır. Sadrazam Ali Paşa, padişahın haberi olmaksızın, Avrupa'nın şartlarına uygun şekilde 23 yıl vadeli bir borç alınması için Babıali'ye yetki verse de Abdülmecid'in olayı öğrenmesiyle hem Ali Paşa görevden alınmış hem de borç tutarı hemen geri verilmiştir. Ali Paşa'nın yerine muhafazakar kanattan Mehmed Ali Paşa Sadrazamlığa getirilmiştir.

1853'te Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Kırım Savaşı'nın patlak vermesiyle askeri harcamalar artmıştır. Kötü durumda olan devlet ekonomisi daha da dibe gitmiştir. Dış borçlanmaya direnen Osmanlı Devleti'nin direnci kırılmış ve 1854'te ilk borçlanma 5 milyon sterlinle İngiltere'ye yapılmıştır. Osmanlı Devleti bu tarihten sonra hemen hemen her yıl borç almış veya aramıştır. Avrupalı devletler için Osmanlı Devleti'ne borç vermek aynı zamanda Osmanlı üzerinden güçlenen Rusya'ya karşı bir hamle niteliği taşımaktadır. Kırım Savaşı'nın sürdüğü 1855 yılında bir İngiliz ekonomi yayını, "Rus tecavüzüne karşı Türkiye'yi himaye için

ittihaz olunan tedbirlerin muvaffakıyetle neticelenmesi medeniyet davasını benimseyen herkesin arzusudur" yazmıştır. (Blaisdell, s.58)

Dönemin ünlü fikir ve düşün adamı Namık Kemal ise borçlanma sarmalını "bela sarmalı" olarak niteler: "Dendi ki Rusya'nın hasmane niyetleri karşısında, Avrupa devletleriyle ilişkilerimizi kuvvetlendirmek şarttır. Avrupa'yı tamamıyla kendimize bağlamak dahi, onu kendimizden faydalandırmayı gerektirir. İstikraz 'halka-i belası' böylece boğazımıza geçti ve bir daha çıkarmak nasip olmadı." (Avcıoğlu, s.232)

Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru, 1856'da Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın devamı olarak görülmüştür.

1860'lara gelindiğinde ekonomik sorunları çözecek, para politikası oluşturacak Merkez Bankası niteliğinde bir banka ihtiyacı konuşulmaktaydı. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız sermayelerinin eşit katılımıyla 1863 senesinde Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmanî-i Şahane) kuruldu. (Pamuk, 1988, s.210) Osmanlı Devleti'nde kağıt para basma yetkisi İngiliz - Fransız ortaklığındaki Osmanlı Bankası'na verilmiştir. Böylelikle ekonomik bağımsızlık tümüyle Avrupa'ya teslim edilmiştir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren madencilik faaliyetleri de gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu sürecin tersine bir hamleyle madenlerine sahip çıkmak için 1861'de Maadin Nizamnamesi'ni çıkarmıştır. Nizamnameye göre yabancılar Osmanlı madenlerinden ancak hisse alabileceklerdir. Fakat sürecin tersine alınan bu kararın ömrü uzun olmamıştır. 1867'de yabancıların Osmanlı topraklarından taşınmaz mal edinme hakkı kazanmaları doğrultusunda 1870'te kanun değiştirilerek yabancılara da maden sahibi olma hakkı tanınmıştır. Batı'nın Türkiye topraklarındaki madencilik faaliyetinden yerli halk neredeyse hiçbir gelir elde edememiştir. Yabancı şirketler madenlerde çalıştırılmak üzere İtalyan ve Yunan işçiler getirmiştir. (Kurmuş, s.183)

DEVLETİN İFLASI VE DÜYÛN-U UMUMİYE

1870'lere gelindiğinde dünyada bir borsa krizi yaşanmaya başlamıştır. Avrupa ve Amerika ekonomileri krizden etkilenmişlerdir. Bu durumda Osmanlı Devleti için de borç bulmak zorlaşmıştır. Borç bulmanın zorlaşması demek borç ödemenin zorlaşması demektir çünkü eski borçlar yeni borçlarla kapatılmaktadır. Şevket Pamuk'un hesaplamalarına göre borç ödemelerinin, dış borçlanma dışındaki devlet gelirlerine oranı 1860'ların başında %10 iken, 1870'lerin başında %30'a, 1870'lerin sonunda ise %50'lere fırlamıştır. (Pamuk, 1994, s.67)

1870'lerin başındaki dünya ekonomik krizi yüzyılın en büyük ekonomik krizi olarak nitelendirilmiş ve Türkiye topraklarını derinden etkilemiştir. Namık Kemal, 1872 yılında kaleme aldığı "Ziraatimiz" başlıklı yazısında borç içinde kalan ve dönemin vurgunlarının avucuna düşen çiftçinin durumunu anlatır:

“Pamuk tarımı yapan Ali, orta halli bir çiftçidir. Yılda bin kıyye pamuk kozası üretmektedir. Öşrü gidince 900 kalmaktadır. Ali kozasını alınca, zaptiye ile köy muhtarı başına biner, def’aten parasını ister. Ödemezse hapsedilecektir. Çaresiz, tacir namındaki muhtekirlerden birine gider. Metasını arzeder. Tacir, ne kadar tohum çıkarsa, okkası kırk paradan Ali’nin geri alması şartıyla, kozayı yetmiş paradan alır. 900 okka kozanın bedeli olan 450 kuruş düşülünce, Ali’nin eline 1237,5 kuruş geçer. Bunun 237,5 kuruşu ile vergisini kapatabilirse elde bin kuruş kalır. 80-100 kuruş amam avaidi ve muhtar mesafiri gibi şeylere gidecektir. Böylece eldeki para, 900 kuruşa düşecektir. Ali, malı olan 450 okka tohumu, yirmi beş paradan satabilirse, 225 kuruş daha kazanacaktır. Demek ki toplam koza geliri 1125 kuruştur. Bu parayla yeni mahsule kadar çoluğunu çocuğunu geçindirmesi, çiftini çubuğunu yönetmesi olanaksızdır. Yıl arasında en azından 1200-1300 kuruşa daha kesinlikle ihtiyacı vardır. Çaresiz alışveriş ettiği muhtekire gider, gelecek yılın ürününü, bu yılın fiyatıyla satmayı başarırsa, kendini ‘feleğin en ziyade müsaadesine mazhar olmuş bahtiyarlarından addeder.’ Böylece iki yıllık emeğin ürününü, bir yılda yemiş olmaktadır. Pamuk yetişince, muhtekir gelir, malını ister. Ya öküzü sattırır ya da alacağını pamuğun bedeli üzerinden hesap edip, üzerine %30 faiz kor. Aradan üç sene geçmez, Ali çiftini çubuğunu kaybeder.” (Avcıoğlu, s.183)

1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin dış borcu 200 milyon sterline, anapara ve faiz ödemeleri ise 11 milyon sterline ulaşmıştır. Devletin yıllık tüm geliri ise yalnızca 18 milyon sterlindir. Bu denli bir borcu ödemek mümkün değildir. Nitekim dönemin Sadrazamı Mahmut Nedim Paşa, dış borçların ancak yarısını ödeyebileceklerini duyurmuştur. Alacaklı Avrupa bu kararı öfkeyle karşılamıştır.

Bunun üzerine “93 Harbi” olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşıyla Ruslar Yeşilköy’e kadar dayanmıştır. Osmanlı-Rus savaşının sonucunda 3 Mart 1878’de Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Karadağ, Sırbistan ve Romanya tam müstakil olacaklardır. Hristiyan bir hükümete ve milli bir orduya sahip olacak bir Bulgaristan kurulacaktır. Batum, Kars, Ardahan ve Bayazıt Rusya sınırlarına dahil olacaklardır. Osmanlı Devleti, Hotur ve civarını İran’a bırakacaktır. (Bayur, s.1) İmparatorluk, hem sahada hem de masada büyük bir buhran içinde kalmıştır.

Aynı sıralarda Avrupalı devletlerin ve Osmanlı Devleti’nin katılımıyla Berlin Kongresi toplanmıştır. Kongrede, Osmanlı tahvil sahipleri, daha önce Mısır ve Tunus gibi ülkelerde kurulan bir komisyon kurulmasını ve borçların bu yolla temin edilmesini önermişlerdir. Öneri Osmanlı Devleti tarafından çok sıcak karşılanmamıştır. Fakat Baltalimanı Antlaşması’yla başlayan bu süreçte dönemin yöneticileri için yapacak başka bir şey kalmamıştır. Üç yıla yakın süren görüşmeler 20 Aralık 1881’de duyurulan meşhur Muharrem Kararnamesi’yle sonuçlanmış ve Düyûn-u Umûmiye (Borçlar İdaresi) kurulmuştur. Düyûn-u Umûmiye’nin kurulmasıyla Osmanlı Devleti’nin borçlarında bazı indirimlere gidilmiştir çünkü Osmanlı Devleti’nin, borçlarını indirimsiz şekilde ödemesi mümkün görülmemiştir. 278 milyon lira tutarındaki borçlar 117 milyon liraya indirilmiştir. (Gürsel, s.682) Osmanlı Devleti için büyük bir kazanç gibi gözüken bu işlem alacaklıların borçlarını temin etmelerinin tek yolu olmuştur.

Düyûn-u Umûmiye, Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'ni bir kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Devletin gelirlerinin toplanması ve gelirlerin nasıl dağıtılacağının belirlenmesi görevini Düyûn-u Umûmiye görmüştür. İdare, borçlara karşılık gösterilen vergileri toplamış ve alacaklı devletlere dağıtmıştır. Tuz ve tütün tekelleri, pul, balık resimleri, ipek öşürleri ve alkollü içeceklerden alınan vergiler Düyûn-u Umûmiye'ye bırakılmıştır. Aşar vergisi gibi büyük gelirler de bu listede dahil edilmiştir. Devletin gelirlerinin çok büyük bir kısmının idaresi Avrupa devletlerinin eline geçmiştir. Düyûn-u Umûmiye İdaresi paralel bir Maliye Nazırlığı gibi çalışmıştır. Devletin İdare üzerinde pratikte en ufak bir yetkisi olmamıştır.

1883'te yabancı sermayeyle kurulan Tütün Rejisi de dönemin imtiyazlı şirketleri arasındadır. Şirketin kurucuları arasında İngiliz ve Fransız ortaklığıyla kurulan Osmanlı Bankası da bulunmaktadır. Tütün alım satımı ve sigara üretiminde bu şirkete ayrıcalıklar tanınmıştır. Şirket, yerli tütün üretiminin üstüne bir kabus gibi çökmüştür. Şirketin yıllık karının bir bölümü Düyûn-u Umûmiye'ye aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ekonomisini esir almak için faaliyet gösteren Osmanlı Bankası'nın, 93 Harbi'nde kendisinden borç isteyen Osmanlı Devleti'ne kapısını kapaması da önemli bir vesika olarak tarihte yerini almıştır

20. yüzyılın başına gelindiğinde Düyûn-u Umûmiye, tüm devlet gelirlerinin %31,5'ini resmi olarak elinde tutacaktır. Düyûn-u Umûmiye'de 8 bin 931 memur çalışırken Maliye Nazırlığı'nda 5 bin 472 memur çalışacaktır. Aynı yıllarda Düyûn-u Umûmiye, borç ödemelerinden daha fazla miktarlara el koymaya başlayacaktır. El koyduğu paralarla yabancı devletlerden tahvil satın alarak başta Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli devletlere para akıtacaktır. Bu para akıtmaların Osmanlı Devleti için en acısı, İtalyanların Trablusgarp'ı işgal ettiği savaşta Osmanlı Devleti'nin gelirleriyle tahvil alınarak İtalyanların finanse edilmesi olacaktır.

Süreç Osmanlı Devleti'ni paylaşım savaşı olan 1. Dünya Savaşı'yla devam edecektir. 1. Dünya Savaşı, 1838'den itibaren ekonomik ve siyasi olarak adım adım yarı sömürgeleştirilen Osmanlı Devleti'nin tümüyle teslim alınmasının savaşıdır fakat Türk milletinin 8 yıllık topyekün mücadelesi bu planlara engel olacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Avcıoğlu, D., *Türkiye'nin Düzeni*, c.1, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973.
[2] Pamuk, Ş., *Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.
[3] Pamuk, Ş., *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
[4] Karal, E.Z., *Osmanlı Tarihi*, c.5., 1. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1947.
[5] Karal, E.Z., *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, 1999.
[6] Blaisdell, D.C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolu*, çev. Hazim Atıf Kuyucak, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1940.

[7] Berkes, N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
[8] Berkes, N., *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
[9] Akşin, S., *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
[10] Atay, F.R., *Çankaya*, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul, 1969.
[11] Güran, K. (ed.), *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
[12] Bayur, Y.H., *Türk İnkılabı Tarihi*, c.1. k.1., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
[13] Kurmuş, O., *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1974.
[14] Akçura, Y., *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2023.
[15] Gürsel, S., "Osmanlı'nın Dış Borçları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
[16] Güran, K. (ed.), *Türk Tarihini Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019.

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA; BAĞDAD ASKERİ MEKTEB – İ İDADİSİ[1]

Öğr. Gör., Büşranur GÜLEÇ DEMİREL*
Düzce Üniversitesi, busrademirel@duzce.edu.tr – 0000-0001-6409-4630
Prof. Dr., Nuran KARA PİLEHVARİAN**
Yıldız Teknik Üniversitesi, pvarian@gmail.com - 0000-0002-0021-2076

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasi ve mimari anlamda yeniliklerin en çok yaşandığı yüzyıl olan 19. yüzyıldaki önemli değişimlerden birisi de eğitim konusundadır. Sultan II. Mahmut reformları ile başlayan, devletin hakim olduğu topraklarda, özellikle de merkeze uzak eyaletlerde merkezi otoritenin güçlendirilmesi için yapılan çalışmalar sırasında eğitim konusunda da yenilikler yapılmıştır. Yeni müfredatları ve yeni binaları ile yeni sisteme hizmet edecek kadroları yetiştirecek olan bu okulların önemli bir grubu da askeri okullardır. Merkeze uzak mesafedeki eyaletlerden olan Bağdat, taşıdığı manevi ve siyasi değerler itibari ile Osmanlı devleti tarafından her zaman önem verilen bir konumda olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalarda, 19. Yüzyıl içinde Osmanlı Devleti tarafından Bağdat' ta inşa edilen, inşası planlanan ve tamir edilen okul binaları ile ilgili birçok belge mevcuttur. Bağdat Askeri İdadi Mektebi de bu okullardan biridir. 1849' da 6. Ordu' nun Bağdat' ta kurulması ile şehir, askeri anlamda önemli bir hale gelmiş ve kurulan yeni askeri okullar ile Bağdat ordularına asker yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Sultan II. Mahmut reformları sonrası gerçekleşen Bağdat eyaletindeki düzenlemelerden biri olan Bağdat askeri idadi mektebi ile ilgili, en erken tarihlisi 1849 yılı olmak üzere 1873, 1888, 1892, 1899, 1903 ve 1907 gibi farklı yıllara ait belgeler bulunmaktadır. 1849 yılında açılması için girişimlerde bulunulmuş olsa da 1872 yılında ancak eğitime başlayabilmiş Bağdat askeri idadi mektebi, kent içinde farklı zamanlarda taşınma ya da tamir gibi nedenlerle birkaç farklı yapıda hizmet vermiştir. Mektep, ilk olarak, Dicle Nehri' nin batı yakasında inşa edilmiş Gureba Hastanesi binasını kullanmıştır. Daha sonra nehrin karşı kıyısında bulunan piyade kışlası bitişiğindeki eski askeri hastane binasının yerine inşa edilen yapıda hizmet vermiştir. Sonrasında ise Askeri Rüşdiye Mektebi ile binalarının yer değiştirmesi konusu gündeme gelmiştir. Arşiv belgeleri, dönemin şehir haritaları ve yapı görselleri aracılığı

[1] Bu bildiri Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Doktora Programında hazırlanan '19. Yüzyılda Bağdat' ta Osmanlı İmar Faaliyetleri' başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Doktora Programı Doktora öğrencisi. Düzce Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Görevlisi

**Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı Öğretim Üyesi

ile bu sürecin izini sürmek, bu bildirinin temel amacıdır. 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti genelinde yaşanan reformların eğitim alanındaki bir parçası olarak hayata geçirilmiş Bağdat Askeri İdadi Mektebi'nin, tarihsel süreçteki yapısal değişimi ortaya koyan bu bildiri ile Bağdat tarihinin bilinmeyen bir noktasına ışık tutmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı Mimarisi, Bağdat, Askeri İdadi Mektep, Merkezileşme Politikası

1. .GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda tüm Osmanlı topraklarında yaygınlaştırarak benimsediği ve uyguladığı siyasi politikalarından 'merkeziyetçilik' politikası, devletin özellikle merkeze uzak eyaletlere karşı tutumunu anlamak adına oldukça önemlidir. Bu politikanın temel amacı, devletin yönetiminde gücü merkezi otoritede yoğunlaştırmak, idari birimleri merkezi yönetim kontrolünde birleştirmek ve devletin etkinliğini artırmaktır. Bu süreçte yürütülen imar politikalarında merkeziyetçilik ve yerel otonomi arasında bir denge kurmaya çalışılarak İstanbul'dan yönetimin kontrolünü sağlama amaçlanmıştır. Aynı zamanda yerel otonomi ile bölgesel ihtiyaçların ve yerel özelliklerin dikkate alınması hedeflenmiştir. 19. Yüzyılda merkeziyetçi politika kapsamında, devletin hakim olduğu topraklarda, özellikle de merkeze uzak eyaletlerde yapılan yeniliklerden biri de eğitim konusunda atılan adımlardır. Okullaşma ve yeni okul binalarının inşası oranındaki artışın geçmiş dönemlere kıyasla oldukça fazla olduğu 19. yüzyılda, bu durum devletin gücünün, iktidarının ve sürekliliğinin eyaletlerde vurgulanmasında önemli rol oynamıştır. Merkeze uzak konumdaki Osmanlı topraklarında merkezi devlet imajı yapılar aracılığı ile görünür kılınmaya çalışılmış, bu yapı tiplerinin bir bölümünü de okul binaları oluşturmuştur (Güntan, 2007) (İgüs, 2014). 1857 yılında eğitim işlerinden sorumlu bakanlık olan Maarif-i Umumiye Nezareti' nin kurulmasını ve 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi' nin kabul edilmesini, Osmanlı Devleti' nin eğitim sistemi açısından önemli gelişmeler arasında saymak mümkündür. Vilayetlerde eğitim işlerinin yürütülmesi ve resmi ideolojinin genç kuşaklara aktarımını sağlamak amacıyla kurulan Maarif Meclisleri ise ilk olarak 1872 yılında Tuna ve Bağdat vilayetlerinde kurulmuştur (İgüs, 2008).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti' nin yürüttüğü eğitim politikalarının önemli bir parçası olan idadiler, lise seviyesinde eğitim vermek üzere kurulmuş kurumlardır. İdadilerin, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki ibtidai ve rüşdiye okullarından sonra eğitime devam eden öğrencileri yüksekokullara hazırlamaya yönelik faaliyetleri bulunmaktadır. Hazırlama ve yetiştirme anlamlarına gelen idadiler, askeri ve mülki idadiler olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır (Gülmez, 2021) Harbiye gibi askeri yüksekokullara öğrenci yetiştirmek ve rüşdiye mektepleri ile yüksekokullar arasındaki eksik kalan eğitim boşluğunu gidermek için kurulan askeri idadi mekteplerin ilki 1845 yılında İstanbul' da açılmıştır. 1847 yılında öğretime başlayan bu okul 1872'de Kuleli Kışlası'na taşınarak, Kuleli Askeri İdadisi adını almıştır. Aynı tarihte Bursa'da da Işıklar Askeri İdadisi açılmış, bununla birlikte tüm ordu merkezlerinde de idadi mekteplerinin açılması için karar alınmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Edirne, Manastır, Şam, Erzurum ve Bağdat olmak üzere birçok vilayette idadi mektepleri açılmış, 6. Ordu' nun merkezi olan Bağdat'ta açılan askeri idadi mektebi Eylül 1872'de eğitime başlamıştır

(Korkmaz, 2009) (Bozkurt, 2017). Bunlardan Edirne'de 234, Erzurum 236, Erzincan 200, Manastır 274 ve Bağdat da ise 214 öğrencinin eğitim aldığı bilinmektedir (Kodaman, 1991). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, devlet genelinde askeri idadilere ve Bağdat Askeri İdadisi'ne halkın ilgisi oldukça fazladır. Bu yoğun ilginin arkasında askeri idadi mekteplerin öğretmen kadrosunun ve eğitim kalitesinin yanında mezuniyet sonrası askeri yüksekokullara girebilme imkanını sağlıyor oluşu da önemli bir etkendir. Askeri Rüşdiyelerin ve İdadilerin İmparatorlukta en erken açıldığı bölgelerden biri olan Bağdat' ta modern bir eğitim sisteminin geliştirilmesi silahlı kuvvetlerin yeniden örgütlenmesi ile de yakından ilişkilidir. Bu öncelikli durumda, Bağdat'ın Altıncı Ordu' nun üssü olmasının etkili olduğu açıktır, çünkü askeri üsleri olan vilayetler bu konuda önceliğe sahip olmuştur (Ceylan, 2022).

2. BAĞDAD ASKERİ İDADİ MEKTEBİ

Bağdat Askeri İdadi Mektebi' nin kurulması için 6. Ordu Bağdat 'ta kurulmasından hemen sonra çalışmalara başlanmış, okul için bir bina inşa etme veya kiralama girişimlerinde bulunulduğu dönemin belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu konudaki ilk girişimlerin gerçekleştiği tarih olan Mart 1849 yılına ait belgede, 6. Ordu' nun Bağdat' ta kurulmasının ardından askeri açıdan önemli hale gelen Bağdat ordularına asker yetiştirmek üzere bir idadi mektebi inşa edilmesi padişah tarafından emredilmiştir. Mektebin arsa maliyeti, inşaat ve diğer masraflarının toplam yüz bin kuruşa ulaşacağını bildiren keşif defteri ve beraberinde mektep ölçülerinin gönderildiği yine aynı belgede, ordu müşiri tarafından bildirilmiştir. Aynı zamanda Bağdat Askeri İdadi Mektebi' nin inşasının son derece önemli olduğundan, yapının inşa masraflarının eyaletin kesilen vergilerinden karşılanmasından, yetmezse yeni gelirlerden karşılanması gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu iş için de Bağdat valisi müşir paşa tarafından uygun birinin tayin edilerek keşifte belirtilen masrafla mektebin inşa edilmesi istenmiş, bu doğrultuda da padişahtan izin çıktığında gereğinin yerine getirilmesi valiye havale edilmiştir (BOA., CMF.21/1027).

Mayıs 1849 tarihli Hicaz ve Irak orduları için Bağdat' ta yapılacak Mekteb-i İdadi'ye dair haberleri kapsayan bir başka belgede ise, mektebin inşaası için münasib/uygun bir mahalin araştırıldığı ancak bulunamadığı bildirilmektedir. Ancak Bağdat' ın karşı kıyısında Dicle Nehri' nin sol yakasında bulunan Kameriye Cami' nin bitiğindeki arsanın mektep inşasına uygun olabileceği ifade edilmiştir. Bu arsanın keşfinin yapıldığı esnada binaya dair plan ve 3 boyutların çizildiği ve yapının Bağdat' ta güvenilir bir mimara inşa ettirilmek istendiği bildirilmiştir. Hatta yapının tüm detayları düşünülmüş, yaz aylarında sıcak olan Bağdat memleketinde bu durumla başa çıkabilmek için binaya bir 'serdab' (serin bodrum kat) da inşa edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır (BOA., İ.MVL, 142/3941/1).

Aynı belgenin devamında mektep inşası için havası güzel uygun bir mevkide hali hazırda bir binanın olup olmadığı sorulmuş, var ise binanın mektep kullanımına uygun hale getirilmesi için ne kadar masrafa ihtiyacı olacağının araştırılması istenmiştir. Eğer bahsedildiği gibi uygun bir bina yoksa ve inşa edilmesi gerekiyorsa Bağdat' ın neresine ve ne kadar bütçe ile inşasının uygun olacağı konusunda bilgi toplanması talep edilmiştir (BOA., İ.MVL 142/3941/2). Ancak bu belgeden sonra askeri idadi mektebi ile ilgili en erken tarihli belgenin

1872 yılına ait olması, masraf miktarının karşılanamama ihtimali ile mektebin hayata geçirilme fikri uzunca bir süre ertelenmiş olabileceğini düşündürtmektedir (Ceylan, 2022).

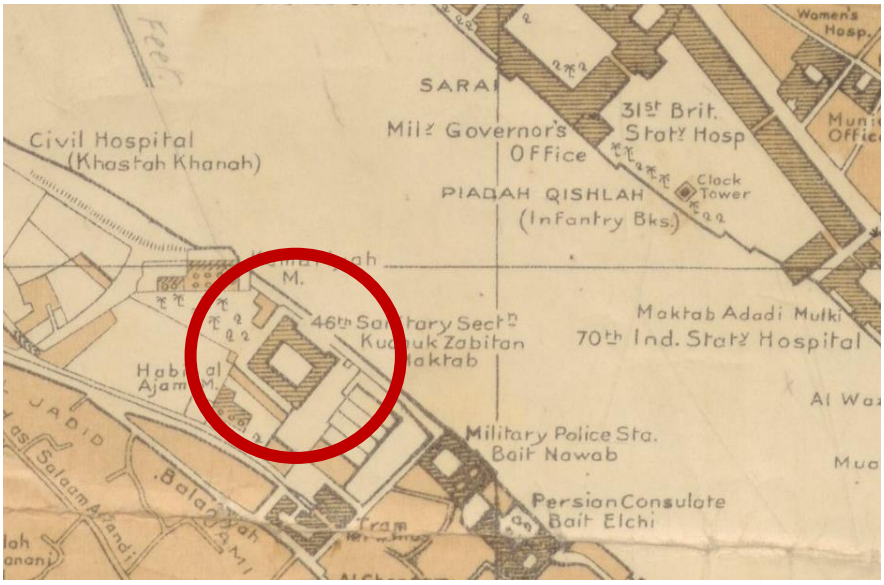

Görsel 1. Bağdat Şehir Haritası ('City of Baghdad Map', The National Archive War Office Collection Ed. No. 1)

Görsel 2. Bağdat' ta inşa edilen Gureba Hastanesi (https://ar.wikipedia.org/wiki)

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi' ndeki 1872 tarihli, Bağdat' ta açılan Askeri İdadi Mektebi için gerekli binaların tahsis edilmesi konulu belge, mektebin eğitime başladığı tarihten sonraki karşılaşılan ilk belgedir. Belgede Bağdat' ta kurulan Askeri İdadi Mektebi' nin hizmet vermesi için gerekli olan bina tedarik edilene kadar geçici olarak mektebe verilmiş binanın (hanenin/konağın) öğrencilerin ikameti için uygun bir yapı olmadığından bahsedilmektedir. Bağdat' ın Dicle kıyısında Karkh tarafında Gureba Hastanesi olarak inşa edilmiş binanın mektebin ikameti için kullanılmasına karar verilmiştir (Görsel 1 ve 2). Hastanenin bitişiğinde bulunan hanenin de mektep subaylarının ikameti için tahsis edilmesi, mevcut bulunun hamamın tamiri ve gerekli olan mutfağın inşa edilmesi için keşif yapılması istenmiştir. Bağdat Askeri İdadi Mektebi için gerekli olan binanın inşasının uzun bir vakit alacak olması ve bu konunun bir hayli önemli olması sebebi ile askeri daireden alınacak bir

bütçe ile yeni bir Gureba Hastanesi' nin sürat ile inşasının mümkün olabileceği bildirilmiştir (Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi. 124/78).

Arşivde bulunan 1873 tarihli bir başka belgede ise, merkez çarşıya bitişik konumda harap halde bulunan atik merkez hastanesinin yerine, hali hazırda Gureba Hastanesi' nin binasını kullanan Askeri İdadi Mektebi için bir bina inşa edilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. İnşaat masraflarının büyük bir kısmı halk tarafından karşılanmış Gureba Hastanesi' nin de hastane olarak asıl kullanım amacına geri döndürülmesi istenmiştir (BOA., ŞD, 609/45/1). Belgenin devamında, yukarıda talep edilenin aksine Gureba Hastanesi' nin halen (1 yıldır) Mekteb-i Askeri İdadi olarak kullanılmaya devam edildiği ve mektep için yeni bir bina inşa edilene kadar, yaklaşık 1 yıl daha mektep olarak kullanılmaya devam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BOA., ŞD, 609/45/5).

Belgede adı geçen atik merkez hastanesinin harita üzerindeki konumunu tespit edebilmek adına araştırmalar yapılmıştır. 1855 tarihli Bağdat haritasında 28 numara ile belirtilen kışla yapısının açıklaması, haritanın bulunduğu kaynakta 'barracks anda hospital' olarak ifade edilmiştir (Bknz. Jones, 1857). Ordu' nun Bağdat' ta kurulmasıyla birlikte, şehirdeki ilk yeni usul sağlık kurumu, devletin genelinde olduğu gibi burada da bir askeri hastane olmuştur (Kurt, 2017). Burcu Kurt tarafından, bu yapının askeri hastane olma ihtimali üzerine yapılan araştırmalarda ise, Bağdat askeri merkez hastane ile ilgili ilk bilginin 1849 tarihli bir masraf defterinde yer aldığı ve hastanenin ilk olarak merkez çarşıya bitişik olarak inşa edildiği bilgisine ulaşılmıştır (Kurt, 2017) (BOA., ML. MSF.d 8352) (BOA., ŞD. 609/45/7). Askeri hastanenin yer aldığı belirtilen merkez çarşının da tam olarak Vezir Cami' si ile kışla yapısı arkasında kaldığı bilinmektedir. 1858 tarihli belgede askeri hastane, kışla ve karakolun tamirinden ve masraflarından bahsedilmektedir (BOA., İ.MVL, 403/17508) (Görsel 3).

Görsel 3. Kumandan Jones Felix' in Hatıraları kitabında yer alan Bağdat haritası (1854 – 1855) (Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu)

Aynı belgede harap olan hastanenin, hastane olmak için daha uygun bir mevki seçilerek, yeni bir bina inşa edilmesinin uygunluğu …. '*'zikr olunan gurebâ hastahânesinin*

şimdi mektebe tahvîli mahzûniyet-i ahâlîyi mûcib olacağına mebnî bunun yine gurebâ hastahânesi olmak üzere terkiyle mektûmât-ı mezkûreden sarfına me'zûniyet verilmiş olan sâlifü'l-beyân üç yük elli bin guruşla metîn ü rasîn bir bâb mekteb inşâ kılınması ve mahall-i mezkûrede kâ'in atîk merkez hastahânesi harâb ve çarşıya muttassıl olarak mevki'i hastahâneden başka her nev' ebniye inşâsına kābil ü sâlih ve dört yük guruşa kadar ahâlîden müşterisi bulunduğu cihetle burası satılarak bahâsıyla nezâret ü havaca münâsib bir mahalde müceddeden bir bâb merkez hastahânesi yapılması istîzânından ibâret bulunmuşdur.'' ifadeleri ile belirtilmiş (BOA, ŞD, nr. 609/45/1).

Görsel 4. Bağdat şehir haritası, 1917 (The National Archive War Office Collection Ed. No. 1)

1855 haritasında dört tarafı duvar ile çevrili dikdörtgen avlulu Piyade Kışlası formunun ve ona bitişik şekilde yer alan askeri hastane yapısının, 1917 tarihli Bağdat şehir haritasında (The National Archive War Office Collection Ed. No. 1) değiştiği, artık kışla binası ile hastane olarak kullanılan batısındaki bölümün ayrı birer yapı olarak davrandığı tespit edilmiştir. Kışladan ayrılan bu yapının harita üzerinde 'Mekteb-i İdadi' olarak işaretlendiği görülmektedir. Tüm bu belge ve harita karşılaştırmalarından, eskiden kışla binasına dahil askeri hastane olarak kullanılan bölümün zaman içerisinde harap olarak ortadan kalktığını ve aynı arsa üzerinde bu defa kışladan bağımsız bir yapı olarak Askeri İdadi Mektebi binasının inşa edildiği anlaşılmaktadır (Görsel 4). Tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte basım yılı 1917 olan kaynakta yer alan Bağdat şehir haritasında kışla bitişindeki yapı 'askeri okul' olarak belirtilmiş (Görsel 5). Aynı tarihe ait farklı bir arşivden elde edilen şehir haritasında ise aynı bina ' Mekteb-i idadi mülki' olarak işaretlenmiştir. Sık sık okul binalarının birbiri arasında yer değiştirdiği bu dönemde bir süreliğine idadi askeri binasının mülki idadi olarak kullanılmış olabileceğini düşünülmektedir.

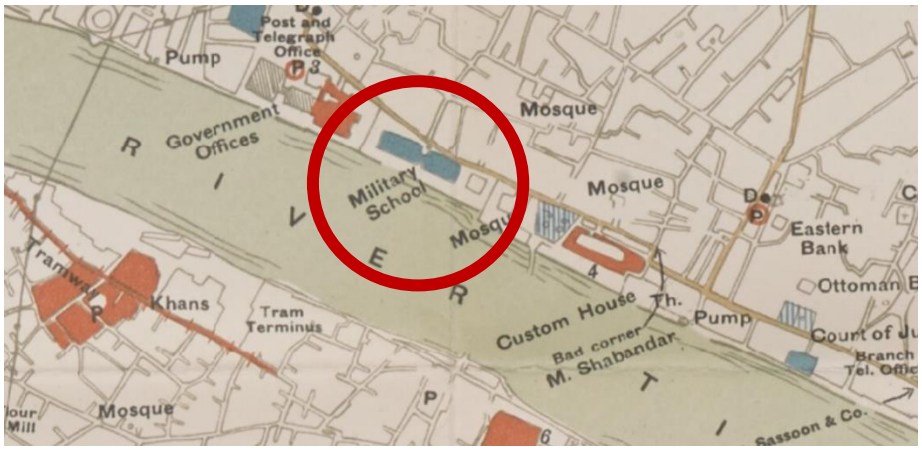

Görsel 5. Bağdat şehri ('City of Baghdad' Handbook of Mesopotamia. Vol. II. 1917, p. 538) (Digital Library of the Middle East)

Görsel 6. Saat kulesinden Bağdat, Irak, 1915 (İşaretli yapı Askeri İdadi Mektebi) (Photo by Kenneth Mason/Royal Geographical Society via Getty Images)

Bağdat Askeri İdadi mektebi, uzun yıllar piyade kışlası bitişiğindeki konumunda hizmet vermiştir. Nisan 1892 tarihli belgede Bağdad Mekteb-i İdadisi'nin duvarlarının Dicle nehrinin getirdiği sellerle zarar görmesi üzerine, yapılmasına izin verilen seddin inşası için gerekli bütçenin inşaat kaleminden karşılanması konusunda talepte bulunulmuştur (BOA. MF. MKT. 137-37. 25) Anlaşılan o ki aynı güzergahta, nehrin kıyısında bulunan Piyade Kışlası, Hükümet Konağı gibi yapılar için de sık sık karşılaşılan bu olumsuz durum Askeri İdadi Mektebi için de geçerli olmuştur (Görsel 7). Zaman zaman nehir taşkınları ve seller sebebi ile nehir çeperindeki yapılar zarar görmüştür.

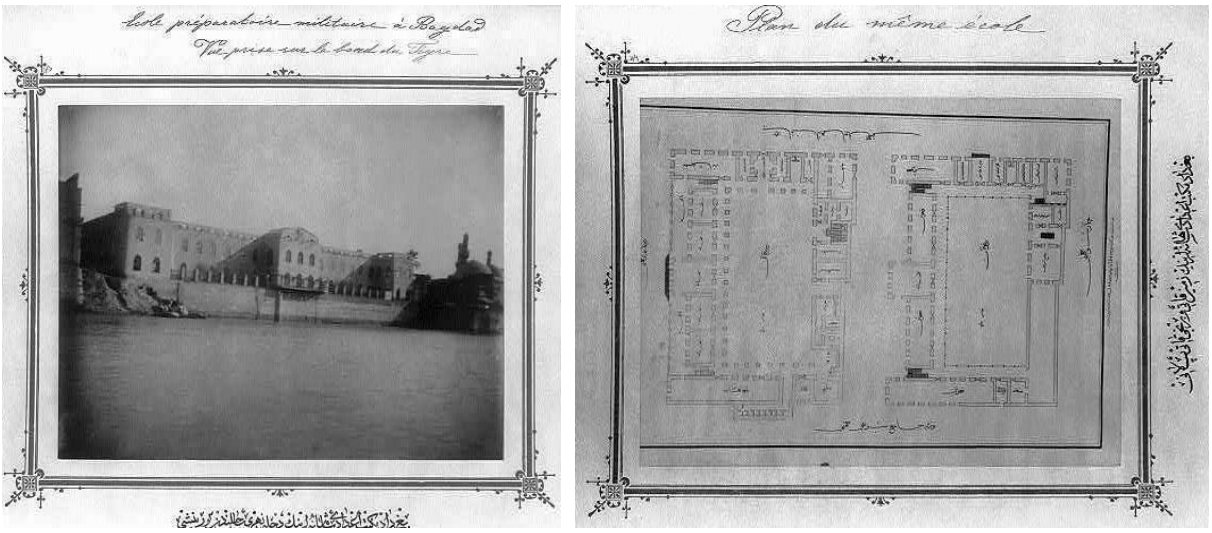

Görsel 7. Dicle Nehri' nden Bağdat Askeri İdadi Mektebi, 1880 (Lycée préparatoire militaire de Bagdad) (Library of Congress)
Görsel 8. Bağdat Askeri İdadi Mektebi' nin zemin ve 1. kat planları, 1880 (plans du même lycée) (Library of Congress)

Plan belgelerinden görüldüğü üzere nehir kıyısında dikdörtgen planlı ortası avlulu bir plan düzenine sahip olan Askeri İdadi Mektep binası, avlu etrafında dizilmiş derslik, öğretmen odaları, mescit vb. mekanlardan oluşmaktadır (Görsel 8).

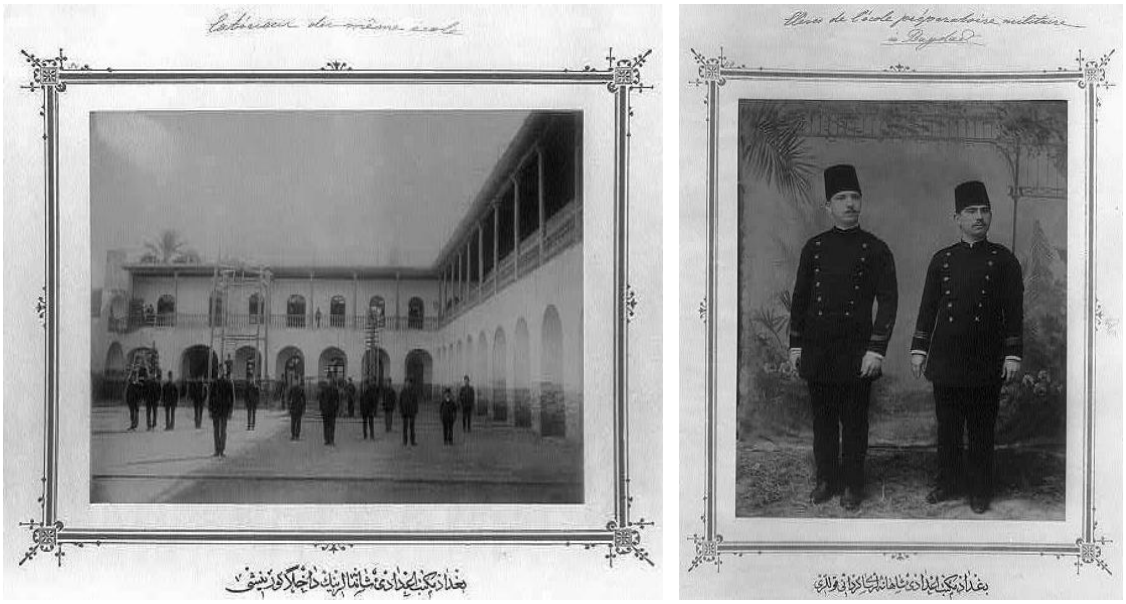

Görsel 9. Bağdat Askeri İdadi Mektebi avlusu, 1880 (Library of Congress)
Görsel 10. Bağdat Askeri İdadi Mektebi öğrencileri, 1880 (Library of Congress)

Görsel 11. Bağdat Piyade Kışlası' nın ve Askeri İdadi Mektebi' nin Dicle Nehrinden görünümü

Haziran 1899 tarihli belgede, Bağdad Mekteb-i İdadi Askerisi' nin yeniden inşası için, gereken bütçenin temin edilmesi talep edilmiştir (BOA, BEO 1324/99270). Başka binaya nakil istediğinden ve daha sonra tekrarlanan yapı inşa taleplerinden de anlaşılacağı üzere bu yeniden inşa gerçeklemiştir. Temmuz 1903 tarihli belgede Bağdad Mekteb-i Rüşdiyesi binasının geçici olarak hapishane yapılması ve tahliyesinden sonra binanın harabiyetinden dolayı, binanın genişletilerek tamir edilip bir Mekteb-i Askeri İdadiye dönüştürülmesi istenmiştir (BOA., MF. İBT. 136/45).

Ocak ve Kasım 1907 tarihli belgelerde Mektebi İdadi' nin süratle inşasına ve gerekli bütçenin temini konusundaki talep yenilenmiştir (BOA.,BEO. 2984/223773) (BOA.,BEO. 3179/238355). Konu ile ilgili en son belgenin Haziran 1907 tarihine ait olduğu görülmekte ve Bağdat' ta yeniden inşa olunacak mekteb-i idadinin mahal ve inşaat masraflarının tespiti ile karşılığının vilayet eğitim bütçesinden karşılanması gerektiği vurgulanmıştır. Görülen o ki sık yazışmalar ve talepler herhangi bir neticeye ulaşmamış ve Bağdat İdadi Askeri Mektebi ilk inşa edildiği konumda eğitim vermeye devam etmiştir.

3. DEĞERLENDİRME

Merkeze uzak mesafedeki eyaletlerden olan Bağdat, taşıdığı manevi ve siyasi değerler itibari ile Osmanlı devleti tarafından her zaman önem verilen bir konumda olmuştur. Bu çalışma aracılığıyla, Sultan II. Mahmut döneminden başlayarak başkent İstanbul' da ve çevre vilayetlerde eğitim konusunda gerçekleştirilen yeniliklerin bir parçası olarak kurulmuş eğitim kurumlarından olan Bağdat Askeri İdadi Mektebi' nin tarihsel süreçteki mekânsal izi takip edilmiştir.

Altıncı Ordu'nun Bağdat' ta kurulmasının hemen ardından, şehirde bir Askeri İdadi Mektep kurulmak istenmiş ancak muhtemelen devlet genelinde artan okullaşma oranının sebep olduğu bütçe yetersizliği ile bu girişim bir süre ertelenmiştir. Mektebin eğitime başladığı ve bir binaya ihtiyaç duyduğu tarih olan 1872 yılında, mektep önce geçici bir konakta eğitime başlamıştır. Ancak bu konağın okul olmak üzere ihtiyaçlara cevap verememesi sebebi ile yine geçici olarak Bağdat'ta henüz yeni inşa edilmiş Gureba Hastanesi binası kullanılmıştır. Bu

durumunun halk arasında sorun oluşturması ve Askeri İdadi Mektep için de müstakil ve yeterli fiziksel koşullara sahip olan bir binaya ihtiyacı olması sebebi ile yeni bir bina inşa girişiminde bulunulmuştur. Arşiv belgelerinden, dönemin şehir haritalarından ve görsellerden karşılaştırmalı olarak tespit etmenin mümkün olduğu hali ile, Dicle Nehri' nin sol kıyısında yeni bir bina inşa edilmiştir. Kaynaklarda Bağdat merkez kışlası olarak da geçen Bağdat Piyade Kışlası' nın yanındaki bu bina, uzun yıllar Askeri İdadi Mektebi olarak hizmet vermiş, avlusunda eğitim amaçlı talimler yapılmıştır. Sonrasında mektebin başka binalara nakli ve mektep için yeni bir bina inşası ile ilgili çeşitli girişimler ve yazışmalar yapılmış olsa da, bu durum herhangi bir neticeye ulaşmamıştır.

Bu çalışma, Bağdat şehir tarihi konusunda oluşturulmuş literatürdeki boşluğu doldurması ve Osmanlı Devleti' nin 19. yüzyılda merkeze uzak vilayetlerde başkent ile eş zamanlı yürütmeye çalıştığı eğitim konusundaki girişimlerine örnek olan bir yapıyı ele almış olması açısında önemlidir.

KAYNAKÇA

Arşivler
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İstanbul (BOA);
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
Mektubi Kalemi Defterleri
Maliye Nezareti Masraf Defterleri
Şura –yı Devlet
İrade Dahiliye
İrade Meclis –i Vala
İrade Meclis-i Mahsus
Sadaret Mektubi Kalemi
Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi
The National Archive, London
War Office Collection
Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi (Boun)
Rare Collection, General
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (NEK)
II. Abdulhamid Fotoğraf Albümü
University Library Of Languages & Civilizations (BULAC)
Library of Congress (LOG)
Royal Geopraphical Sociaty Enterprise (RGS)

Kitap, Makale ve Tezler

Bozkurt, N., *Bağdat Vilâyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askeri Okullar*. Journal of History School, XXXI, 2017.

Ceylan, E., *Modern Irak'ın Osmanlı Kökenleri*. Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022

CEYLAN, E. (2011). *The Ottoman Origins of Modern Iraq Political Reform, Modernization and Development in the Nineteenth Century Middle East* (2011th ed.).

Güntan, Ç., *II. Abdülhamit Dönemi'nde imparatorluk imajının kamu yapıları aracılığı ile Osmanlı kentine yansıtılması*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Jones, J. F., Memoirs by Commander James Felix Jones. Jones, James Felix, 1857.

İgüs, E., *Sultan II. Abdülhamid'in Meşruiyetinin Eğitim Yapıları Üzerinden Okunabilirliği*. MSGSÜ Sosyal Bilimler(9), 82-90, 2014.
İgüs, E., *II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler,* Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.
Kodaman, B., Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, TTK. Yayınları, Ankara 1991.
Korkmaz, A., *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği (1869-1872)*. Tarih Dergisi, *49*, 113–178, 2009.
Kurt, B., Osmanlı Doğu Sınırında Kamu Sağlığı ve Siyaset: XIX. Yüzyıl Bağdad'ında Hastaneler. In Qadir, H. M., *Osmanlı idaresinde Bağdat (1638-1650)*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

AZERBAYCAN VATANDAŞLARININ SİYASAL KATILIM HAKLARININ GELİŞİM SÜRECİ

Gülnar RAHİMOVA
Doktora Öğrencisi. Sosyal Bilimler Bölümü
Gence Devlet Üniversitesi. Gence / Azerbaycan
e-mail: gulnar.rahimova1989@gmail.com
ORCID ID: 0009-0006-4267-4953

Özet. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşların siyasal katılımı için yasal, siyasal ve pratik açıdan tüm koşulları oluşturan demokratik bir devlettir. 1991 yılında Sovyetler Birliği`nin dağılması sonrası bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan, totaliter rejimin baskısından kurtulmuş ve demokratik gelişim yolunu benimsemiştir. Demokrasinin gereği olarak, siyasal katılımın kanallarının açılması, vatandaşlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, demokratik kurumların gelişimi için yasal ve siyasal temellerin oluşturulması doğrultusunda gerekli adımları kısa sürede atan Azerbaycan, demokratik geleneğin oluşması ve yerleşmesi için ise zamana yayılan bazı düzenlemelere ağırlık vermiştir. Azerbaycan Cumhiriyeti, 70 yıllık bir dönemde totaliter rejimin baskısı altında demokrasiden uzak kalsa da, 1918 yılında kurulan ve Müslüman Doğu`da ilk demokratik devlet olan Azerbaycan Halk Cumhiriyeti`nin varisi olarak vatandaşlara hem bireysel, hem toplumsal siyasal katılım yollarını mümkün olduğu kadar açmış, kısıtlamaları aradan kaldırmıştır.

Bu araştırmada, Azerbaycan`da vatandaşların siyasal katılımının tarihi gelişimi ve mövcut yasal ve siyasal temelleri incelenmiştir. Bu amaçla, öncelikle, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminden itibaren, vatandaşlara sağlanan siyasal katılım hukukları incelenmiş, daha sonra Sovyetler Birliği dönemine bakılmış, daha sonra ise günümüzde Azerbaycan`ın vatandaşlarının bireysel ve toplu olarak siyasal katılımı için sağladığı hukuklar incelenmiştir. En sonda ise araştırmanın sonuçları yer almıştır.

Anahtar kelimeler. Siyasal katılım, demokratik gelişim, demokratik seçimler, seçim hukuku, siyasal örgütlenme.

DEVELOPMENT PROCESS OF POLITICAL PARTICIPATION RIGHTS OF AZERBAIJANI CITIZENS

Resume. The Republic of Azerbaijan is a democratic state that creates all legal, political and practical conditions for the political participation of citizens. Azerbaijan, which regained its independence after the collapse of the Soviet Union in 1991, got rid of the pressure of the totalitarian regime and adopted the path of democratic development. As a requirement of

democracy, Azerbaijan, which has taken the necessary steps in a short time in the direction of opening the channels of political participation, recognizing the right to choose and be elected to citizens, and creating legal and political foundations for the development of democratic institutions, has focused on some regulations that spread over time for the formation and establishment of the democratic tradition. Although the Republic of Azerbaijan remained far from democracy under the pressure of the totalitarian regime for a period of 70 years, as the successor of the Azerbaijan People's Republic, which was established in 1918 and was the first democratic state in the Muslim East, it opened up the ways of both individual and social political participation to citizens as much as possible, and removed restrictions. eliminated.

In this research, the historical development and current legal and political foundations of citizens' political participation in Azerbaijan were examined. For this purpose, first of all, the political participation laws provided to citizens since the period of the Azerbaijan People's Republic were examined, then the Soviet Union period was examined, and then the laws provided by Azerbaijan for the individual and collective political participation of its citizens today were examined. The results of the research are included at the end.

Keywords. Political participation, democratic development, democratic elections, electoral law, political organization.

Giriş. Azerbaycan Cumhiriyeti 1991 yılında Sovyetler Birliği`nin dağılması sonucunda bağımsızlığını yeniden kazanmış ve demokratik gelişim yolunu benimsemiş bir devlet olarak vatandaşlarının siyasal katılımı için gereken demokratik ortamı sağlamış, bu amaçla başta ülkenin Anayasası olmakla, diğer düm yasal düzenlemeleri vakit kaybetmeden gerçekleştirmiş ve demokratik temayüllerin oturması için pratik sürecin giderek gelişimi için ülkenin siyasal sisteminde stabilliği sağlamıştır. Aşağıda daha geniş bir şekilde inceleneceği üzere, demokrasinin gelişimi için yasal düzenlemeler kadar, ülkenin demokratik gelişim sürecinin belli bir zamana ihtiyacı olması da bir gerçektir. Fakat bu süreçte Azerbaycan için önemli bir temel oluşturan faktorler mevcuttur. Bunların başında Azerbaycan Cumhuriyeti`nin bağımsızlığını kazandığı andan kendisini 1918-1920 yıllarında mevcut olmuş ve Müslüman Doğu`nun ilk demokratik devleti olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin varisi kabul etmesi ve onun değerlerini benimsemesidir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde Siyasal Katılım. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 1918 yılının 28 Mayıs günü kurulmuş ve 27 Nisan 1920 tarihinde Boşlevik 11. Kırmızı Ordu tarafından işgal edilerek varlığı sona ermiş Doğu`nun ilk demokratik devletidir.

İki yıl kadar kısa sürede mevcut olmasına rağmen beminsediği demokratik değerler o kadar geniştir ki, hatta bu değerlerin bir kısmı, o dönemde, bu gün dünyanın en demokratik devletleri sayılan devletlerde bile mevcut değildi. İnsan hakları açısından dünyanın ileri demokrasisi denilebilecek bir cumhiriyet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti siyasil katılım ve demokrasi bağlamında da dünyanın en ileri ülkelerinden biri sayılabilecek özelliklere sahipti. Önemli hususlardan biri de budur ki, yukarıda kaydedilen özellikler ve daha fazlası sadece kağıt üzerinde kalmamış, uygulamada da tam olarak karşılık bulmuştur. Şimdi ise daha yakından bakalım.

27 Mayıs 1918 tarihinde kabul edilmiş Azerbaycan`ın Bağımsızlık Beyannamesi`nde kabul edilmiş ve yeni bir devletin kurulduğu tüm dünyaya beyan edilmiştir (3, s. 259). Bağımsızlık Bildirgesi, tüm Türk-Müslüman dünyasında, genel olarak ise Doğu`da ilk kez Azerbaycan`da demokratik yönetim biçimi olan parlamenter cumhuriyetin kurulduğunu ilan etmekteydi. Azerbaycan Milli Şurası`nın Bağımsızlık Bildirgesi`nde belirtildiği üzüre, bundan böyle Azerbaycan Halkı hakimiyetin kayıtsız şartsız tek kaynağıdır, yeni kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ise Güney-Doğu Kafkasya`yı kapsayan tam bağımsız ve diğer devletlerle eşit hukuklara sahip bir devlettir. Bağımsız Azerbaycan devletinin yönetim biçimi Halk Cumhuriyeti`dir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, başta komşu milletler ve devletler olmak üzere tüm milletlerle dostane ilişkiler kurmaya kararlıdır: “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, sınırları içinde yaşayan tüm vatandaşlarına, milliyeti, dini, mezhebi sınfı, ırkı ve cinsiyeti ne olursa olsun, siyasi haklar ve vatandaşlık hakkı tanır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, kendi topraklarında yaşayan tüm milletlerin özgür gelişimi için geniş fırsatlar sağlayacaktır. Kurucu Meclis toplantısına kadar, Azerbaycan`ı halk tarafından seçilen Milli Şura ve bu Şura`ya karşı sorumlu olan Geçici Hükümet yönetecektir (9).

Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan Milli Şurası`nın 19 Kasım 1918`de Mehmet Emin Resulzade başkanlığında yapılan oturumunda çok önemli kararlar alınmıştır. O dönemde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti son derece zor ve karmaşık koşullarda var olma mücadelesi verirken, Bağımsızlık Bildirgesi`nde taahhüt etdiyi demokratik gelişim vaadinden geri adım atmamış, halkın her türlü hukuklarını, siyasil katılım haklarını arka plana atmamış, diğer çıkarlarına kurban vermemiştir. 19 Kasım`daki toplantıda Azerbaycan topraklarında yaşayan tüm milletlerin parlamentoda temsil edilmesi gerektiği belirtilmişti. Azerbaycan Milli Şurası`nın ülke nüfusunun her 24 bin kişiye (Toplam nüfus 2 milyon 750 bin kişi) bir temsilci düşecek şekilde 120 milletvekilinden oluşması gerekiyordu. Bunlardan 80`i Müslümanları, 21`i Ermenileri, 10`u Rusları, 1`i Alman ve 1`i Yahudileri temsil edecekti. Gürcüler ve Lehler de

sayılarının az olması nedeniyle parlamentoya temsilci gönderme hakkı kazanmasalar da, onlar da birer milletvekiliyle parlamentoda temsil olunacaklardı (3, s. 284-285).

7 Aralık 1918`de Azerbaycan Parlamentosu`nun büyük coşkulu bir açılışı gerçekleşti. Azerbaycan Milli Şurası, tüm Müslüman Doğu`da o zamanın en demokratik ilkeleri üzerinde kurulan ilk parlamentoydu. Alimerdan bey Topçubaşov Meclis Başkanlığı görevine, Hasan bey Agayev ise onun yardımcısı görevine seçildi (9). Azerbaycan Milli Şurası yasama dönemlerinde kabul ettiği kararlarla milli devletin yasal dayanaklarının güçlenmesine ve ülkenin her açıdan gelişimine katkı sağlamaya çalışmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Doğu`da kadınlara seçme ve seçilme hakkı sağlayan ilk devlet olmasının altını çizmekte fayda vardır. Bu durum siyasal katılım için devletin ne kadar istekli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Karşılaştırma açısından belirtmek gerekir ki, Türkiye`de kadınlara bu haklar 1934 yılında sağlanmıştır (10).

27 Nisan 1920 günü Bolşevik 11. Kırmızı Ordu`nun Azerbaycan`ı işgal etmesi, Azerbaycan`da dünyanın en korkunc rejimlerinden biri olan totaliter komunist rejimin oluşması ile sonuçlanmıştır. Ülke 70 yıl sürecek totaliter karanlığa gömülmüş, bireylere ve vatandaşlara sağlanan tüm haklar ellerinden alınmış, sözde halkın yönetimi olan, oysa ki, küçük bir elit kesimin kontrolünde bulunan baskıcı yönetim biçimi insanları en küçük haklarını talep etmekten yoksun bırakmış, itiraz edenlere ölüm hökmü, Sibirya`ya sürgün gibi ağır cezalar uygulanmıştır.

Azerbaycan Vatandaşlarının Siyasal Katılımının Anayasal Temelleri. Azerbaycan`ın 1991 yılında bağımsızlığına yeniden kavuşması, yeni kurulan devletin kendisini Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin varisi ilan etmesi, onun demokratik gelişim çizgisini beminsediğinin açık göstergesiydi. Nitekim 1995 yılında kabul edilen Anayasa`da ve önceki yıllarda kabul edilen belgelerde bu husus açıkça belirtilmiştir.

1995 yılında kabul edilen ülke anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının siyasi faaliyeti ve siyasi katılımının anayasal temelini oluşturmaktadır. Azerbaycan Anayasası`nın bir dizi maddesinde insan hakları düzenlendiğinden, vatandaşların siyasi katılımına ilişkin açık hükümler 2, 55 ve 58. maddelerde yansıtılmıştır. Şöyle ki, Azerbaycan`ın her bir vatandaşı toplumun ve devletin siyasi hayatına hiçbir engele maruz kalmadan katılma hakkına sahiptir. Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının seçimle oluşan devlet kurumlarına seçme, seçilme ve referanduma katılma hakları bulunmaktadır (1, madde 55).

Siyasi faaliyet ve siyasi katılımın temel işlevlerinden biri, siyasi dernekler ve partiler kurmak, bu tür örgütlere üye olmak ve buralarda faaliyet göstermekle ilgilidir. Bu tür konular

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasın`da demokratik geleneklere bağlı kalınarak düzenlenmiştir. Anayasanın 58. maddesine göre her bir vatandaşın, siyasi parti, sendika ve diğer kamu dernekleri de dahil olmak üzere, dernek kurma veya derneklere üye olma hakkı bulunmaktadır (1, madde 58).

Temel Kanunun 2. maddesi, referanduma siyasi katılım ve oy vermenin esasını "Azerbaycan halkı egemenlik haklarını doğrudan ulusal oylama - referandum ve eşit, doğrudan, serbest, gizli, özel oylama yoluyla kullanır" şeklinde düzenlemektedir (1, madde 2). Buradan da anlaşılacağı üzere her Azerbaycan vatandaşı seçimlerde eşit oy kullanma hakkına sahiptir, oylamaya katılmakta özgürdür, oylamada özel ve bireysel olarak fikrini ifade etme hakkına sahiptir.

Vatandaşların Siyasal Katılımının Yasal Temelleri. Vatandaşların siyasi faaliyetlerinin temelini oluşturan yasal çerçeve, bir dizi yasal belge ve yasayı içermektedir. Bu kanunların çerçevesi yıllar geçtikçe genişliyor ve gelişiyor. Bu, dünyada ve Azerbaycan`da yaşanan siyasi süreçlerin ve dönemin taleplerinin sonucudur. Şimdi vatandaşların siyasi katılıma olan ilgisini ve etkinliğini etkileyen bu tür yasal belgelere daha yakından bakalım ve siyasi katılım düzeylerini belirleyelim.

Azerbaycan Cumhuriyeti Seçim Yasası siyasi katılımın yasal düzenlenmesinde ana yasalardan biridir. Azerbaycan`da tüm siyasi partilerin faaliyetleri Azerbaycan Cumhuriyeti`nin Siyasi Partiler Yasası ile düzenlenmektedir. 1992 yılında kabul edilen bu yasa, aradan geçen 30 yılda çeşitli ilaveler ve değişikliklere maruz kalmıştır. Yapılan tüm ilaveler ve değişiklikler, siyasi partilerin faaliyetleri için verimli koşullar oluşturmaya hizmet etmektedir (2).

Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetinin yasal temeli, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Siyasi Partiler Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti`nin bunlara uygun olarak kabul edilen diğer yasal düzenlemelerinden oluşmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti`nin siyasi sisteminin yapısal oluşumu 12 Kasım 1995`te ülkenin yeni Anayasası`nın kabul edilmesiyle temel olarak tamamlanmıştır. Anayasaya`da, Azerbaycan devleti demokratik, hukuki, laik, üniter bir cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti`nde devlet gücünün tek kaynağı halktır. Özgür ve bağımsız olarak kendi kaderini belirlemek, kendi yönetim biçimini belirlemek, Azerbaycan halkının egemen hakkıdır.

Toplumun siyasal sisteminde devletin yanı sıra, diğer kuruluşlar da (siyasi partiler ve kamu dernekleri) faaliyet göstermektedir. Bir dereceye kadar ülkenin siyasi yaşamına katılırlar ve böylece toplumun siyasi sisteminin unsurları olarak hareket ederler.

Toplumun siyasal sisteminin tüm unsurları sıkı, organik bir birlik içindedir ve birbirleriyle etkileşim halinde çalışırlar. Siyasal sistemin tüm unsurları toplumun ve devletin hukuki temelini oluşturan yasalar temelinde ve çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

Bütün çağdaş yönetim sistemlerinde olduğu gibi, Azerbaycan`ın yönetim sisteminde de çokpartilik, düşünce özgürlüğüne dayalı pluralizm mevcuttur. Siyasi partiler, yasama ve yerel yönetimlerde temsil olunmak suretiyle, devletin yönetimine katılma fırsatına sahipler. Siyasi partilere tanınan bu fırsat, aslında vatandaşlara kolektif olarak siyasi süreçlere aktif olarak katılma fırsatı vermektir. Siyasi partilerin diğer sosyal derneklerden temel farkı, siyasi partilerin parlamentoda ve hükümette yer almak için açıkça mücadele etmesidir. Siyasi partiler siyasal sistemin temel bileşenidir. Onlar siyasal sürecin bütün aşamalarında (seçimler, devlet kurumlarının oluşumu, siyasal ve devlet kararlarının kabulü ve uygulanması) aktif bir biçimde katılırlar (7, s.10).

Azerbaycan`da mevcut parti sisteminde yer alan partilerin bazı özellikleri şunlardır: kendine has siyasi ideoloji ve amaç (siyasi partide mutlaka kendine has siyasi ideoloji ve amaç olmalıdır, bu özellik diğer sivil toplum kuruluşlarında da vardır, onlar siyaset dışında bulunan örgütlerdir); ülkenin siyasal yaşantısına katılım, gönüllü dayanışma, parti üyesi olma hakkının, sadece Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına tanınması vs. (7, s.10).

Siyasi parti üyeliği, siyasi parti üyelerinin hak ve yükümlülükleri mevcut Siyasi Partiler Yasası`nın 20-22. maddelerinde geniş bir şekilde düzenlenmiş ve yasal olarak güvence altına alınmıştır. Yasa`nın 20. maddesinde belirtildiği gibi, söz konusu yasanın 1. maddesinin 1.7. fıkrasının taleplerini karşılayan şahslar siyasi partilerin üyesi olabilirler. Azerbaycan vatandaşı olan kişiler sadece bir partinin üyesi olmak hakkına sahipler. Hiç kimse her hangi partiye üye olması için veye parti üyeliğini devam ettirmesi için baskı altına alınamaz. Siyasi partiye üyelik ırki, etnik, dini cinsi, köken, inanç ve sosyal state, dil vs. özelliklere göre kısıtlamaya tabi tutulamaz. Yabancılar ve vatansızlar siyasi partilere üye olamazlar (8, madde 20). Siyasi Partiler Yasası`nın 21 ve 22. Maddelerinde ise parti üyelerinin hak ve yükümlülükleri düzenlenmiştir. Siyasi partilerin üyelerinin, kendi partisinin çalışmalarına katılmak giib temel yükümlülüğü bulunmaktadır.

Azerbaycan vatandaşlarının siyasal süreçlere katılımını düzenleyen yasalardan bir diğeri ise Sivil Katılımı Yasası`dır. 22 Kasım 2013 tarihinde yürürlüğe giren söz konusu yasa

21 maddeden oluşmaktadır. Yasada vatandaşların sivil yaşamın farklı alanlarına, aynı zamanda yönetim alanına katılımı düzenlenmiştir. Sivil Katılım Yasası`na göre, "sivil katılım" - devlet ve toplumsal yaşamın farklı alanlarında devlet siyasetinin belirlenmesine ve uygulanmasına, devlet ve yerel yönetim düzeyinde kararların kabul edilmesine, merkezi yürütme organlarının, yerel yönetimlerin ve ilgili yürütme organı tarafından belirlenen yerel yönetim organlarının faaliyetleri üzerindeki kamu denetiminin örgütlenmesine vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı, devlet ve yerel yönetim kurumları tarafından halkla istişarede bulunulması ve kamuoyunun değerlendirilmesi sürecidir (5, madde 1). Yasanın maddeleri sivil toplum kurumlarının ve yurttaşların sivil katılımın gerçekleşmesi ile bağlı söz konusu yasada belirtilen diğer haklarını kısıtlamamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti`nin seçimlere katılma hakkına sahip her vatandaşı, yasalar gereği, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi`ne milletvekili seçilebilir. Çifte vatandaşlığa sahip olanlar, diğer devletlere karşı yükümlülükleri bulunanlar, yürütme veya yargı erki sistemlerinde görev yapanlar, bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyetler dışında diğer ücretli faaliyetlerde bulunanlar, ehliyetsizliği mahkemece tespit edilenler, din görevlileri, ağır suçlardan hüküm giymiş kişiler, mahkemenin hukuki açıdan bağlayıcı kararıyla hürriyetinden mahrum bırakılan yerlerde hapis cezası çeken kişiler, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisine milletvekili seçilemezler (1, madde 85). Burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta, vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine temsili bir şekilde katılma isteğinin önüne konulan şartların kapsamının oldukça sınırlı olması ve bu anlamda vatandaşların siyasi katılımını engelleyen durumlara çok az yer verilmiş olmasıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının siyasi süreçlere aktif katılımı sadece oy verme sürecinde değil, aynı zamanda yerel yönetim sürecine doğrudan katılım şeklinde de kendini göstermektedir.

Yerel yönetim sisteminin felsefi temelini, belediye nüfusunun yerel sorunları bağımsız olarak çözmesi gerektiği ilkesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetim sisteminin etkinliği, dünyanın tüm ülkelerinde, vatandaşların yerel yönetimin uygulanmasına aktif katılımının sağlanması için uygun koşulların oluşturulmasıyla belirlenmektedir. Bu koşullar aşağıdakileri içerir (6, s. 139):

- Seçimle işbaşına gelen yerel yönetim kurumlarının mevcut olması;
- Belediye sisteminde doğrudan demokrasi kurumlarından yararlanılması;
- Yerel ölçekli konuların çözümü için yeterki düzeyde maddi-finans kaynaklarının bulunması.

Böylece, yerel yönetim sadece belediye kurumları tarafından değil, aynı zamanda yerel halk tarafından yötemişim prensipleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Belediye yönetiminin gerçekleşmesinde halkın katılımının farklı usülleri bulunmaktadır.

Seçimler, yerel belediye yönetiminin oluşumunda önemli bir aşamadır ve birçok özelliğe sahiptir. Azerbaycan Cumhuriyeti "Belediyelerin Statüsü Hakkında" Kanun`un 27. maddesine göre "Belediye seçimleri, vatandaşların seçme haklarını güvence altına alarak genel, eşit, doğrudan oy esasına dayalı olarak serbest, kişisel, gizli oylama yoluyla yapılır." (4, madde 27).

Vatandaşların yerel yönetim sürecine katılımı sadece belediye seçimleriyle sınırlı değildir. Ayrıca, yerel kamuoyu araştırmaları, belediye organlarına ve yetkililerine müracaatları, belediye kanunları oluşturmaya yönelik kamuoyu girişimleri ve belediye kanunlarının tartışılması, vatandaş toplantıları gibi siyasi katılım biçimleri mevzuata açıkça yansıtılmaktadır (6, s.146, 149, 151, 153).

Siyasi katılımın bir biçimi olarak vatandaşlar, yerel öneme sahip konularda görüşlerini ifade etmek, önerilerde bulunmak, toplu görüş bildirmek, belediye tüzüğü ve diğer kararları kabul etmek, değiştirmek ve iptal etmek amacıyla belediye sınırları içerisinde toplantılar yapabilirler. Yurttaş toplantıları doğrudan halk iktidarının en kitlesel ve en eski biçimlerinden biridir. Vatandaş toplantıları, yerel halkın önemli konuları toplu bir şekilde tartışmasına ve bunlar hakkında kararlar almasına olanak tanır.

Sonuç. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra, demokratik gelişim yolunu benimsemiştir. Bu tercih halkın talebi, ülkeyi yöneten siyasilerin iradesi, aynı zamanda tarihi bilincin sonucunda gerçekleşmiştir. Çünkü kendi bağımsızlığı uğrunda mücadele veren Azerbaycan halkı, liderleri ve aydınları Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin varisi olarak demokrasi, hukuk devleti, çağdaşlık gibi değerlerin bir arada bulunduğu demokraside ısrar etmiş ve sonuçta, bağımsızlığını kazanan devletin gelecek gelişim süreci gibi demokrasiyi benimsemesi, hiç bir tartışma konusu olmamıştır. Bunun nəticəsində sürətli bir şəkildə ölkədə demokratiyanın formalaşması və inkişafı üçün lazım olan bütün atributlar formalaşdırılmağa başlanmışdır. Vatandaş-devlet iradesinin demokratik ideallerde birleşmesi sonucunda oluşan demokratik ortamda vatandaşların siyasal katılımı için hukuksal temeller oluşturulmaya başlamış ve dönemin talepleri doğrultusunda bu temeller geliştirilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası da dahil olmak üzere, vatandaşlarının bireysel ve kitlesel siyasi ve sosyal faaliyetlerini düzenleyen kanunlar kabul edilmiş olup, bunların hepsi sivil katılımın sağlanması zemininde demokratik kalkınmanın gerçekleşmesini olumlu yönde

etkilemiştir. Bugün ülkede her vatandaş, mevzuat çerçevesinde istediği siyasi partiye veya harekete üye olabilmekte, siyasi hedeflerine hizmet edecek siyasi süreçlere aktif olarak katılabilmektedir. Bunun için siyasal partilerin ve kuruluşların yetkilerinden biri olarak, halkın siyasi açıdan bilinçlendirilmesini gerçekleştirmeleri için tüm kanallar açıktır. Bu ve diğer siyasal katılım yollarının mevcut olması ve güvence altına alınması, Azerbaycan`ın bir devlet olarak vatandaşlarının siyasi katılımı için gerekli tüm yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesi ve dönemin talepleri doğrultusunda geliştirmesi etkili olmuştur

Kaynakça

1. Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasası. https://justice.gov.az/documents/AZ/Konstitusiya.pdf (Erişim tarihi: 28 Aralık 2023).
2. Azərbaycan Cumhuriyeti Seçim Yasası. https://e-qanun.az/framework/46953 (Erişim tarihi: 02 Ocak 2024).
3. Azerbaycan Tarihi (2008). Cilt 5 (1900-1920 yıllar). Bakü: Elm Yayınları, 696 s.
4. Belediyeler Yasası. https://e-qanun.az/framework/4770 (Erişim tarihi: 04 Ocak 2024).
5. Sivil Katılım Yasası. https://www.qht.az/details/az/18728 (Erişim tarihi: 30 Aralık 2023).
6. Gurbanov, H.S., Balakişiyeva, Y.N., Hacıyeva, S.Q. (2011). Azerbaycan`ın Belediyeler Yasası. Bakü: Teknur, 360 s.
7. Mammadli, M. (2017). Partilerin Toplumun Siyasi Sisteminde Yeri. Ekspress Gazetesi, 14 Mart, s. 10.
8. Siyasi Partiler Yasası. https://e-qanun.az/framework/53163 (Erişim tarihi: 29 Aralık 2023).
9. Doğu`nun ilk demokratik cumhuriyeti - Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e11760_az.html (Erişim tarihi: 23 Aralık 2023).
10. Türkiye tarihinde ilk... https://www.yeniazerbaycan.com/xeberlenti_e80681_az.html (Erişim tarihi: 25 Aralık 2023).

AFET YÖNETİMİ VE TEKNOLOJİ: KURUMSAL VE YASAL ÇERÇEVENİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Enes AKTAŞ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, - 0000-0003-3888-7199[1]
Prof. Dr., Fatma Neval GENÇ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, - 0000-0003-2014-2113[2]

ÖZET

Günümüzde, doğal ve insan kaynaklı felaketlerin artan sıklığı ve etkisi, toplumsal alanda karmaşaya neden olmaktadır. Bunun yanında ülkelerin kurumsal yapılarında anında müdahale gereken noktalarda koordinasyon sağlamaya yönelik krizlerle de baş başa kalınabildiği görülmüştür.

Depremler, seller, toprak kaymaları, yangınlar gibi sık görülen afetlerle karşı karşıya kalındığı gibi Covid-19 gibi salgınlar da afet olarak nitelendirilmektedir. Afet yönetimi de bu hususta afet boyutunda olaylarla karşılaşma, karşılaşıldığı taktirde buna en hızlı şekilde müdahale etmek ve bunun sonrasında en hızlı şekilde normale dönmeyi amaçlayan bir yönetim yaklaşımıdır.

Bu noktada çalışmanın konusu içinde yer alan dijital dönüşüm sürecindeki önemli bileşenleri oluşturan temel unsurlar; akıllı kentleşmeden, günlük yaşantıya hatta kurumsal düzenin yeni yapılanmasında teknolojik altyapının geliştiği oranda kolaylık sağlayan, kararları uygulama ve denetleme noktasında hızlı atılımlar gerçekleştirmesine yol açmıştır.

Bu çalışmada nitel veri analizi olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmaktadır. Bu hususta afet yönetiminde teknoloji kullanımının afetleri önleme ve tahmin etme; yenilikçi uygulamaların kullanılması önemi, kurumsal ve yasal çerçevede bunlara ne denli yer verildiği incelenmektedir. Bu çerçevede çalışmada günümüzde bulut tabanlı bilgi sistemleri içinde yer alan coğrafi bilgi sistemi ve afet bilgi sistemleri başta olmak üzere nesnelerin interneti olarak tabir edilen yapıların akıllaşması, mobil uygulamaların geliştirilmesi, sanal gerçeklik ile alan modelleme, büyük veri ve son olarak hızla gelişimini sürdürmeye devam eden yapay zekanın bu ham veriyi işleyerek riskleri ortadan kaldırmaya yönelik gelişmiş teknolojileri afet yönetiminde farklı birimler arasında koordinasyonun sağlanması, yenilikçi çözümler ile afet yönetiminin her aşamasında nasıl daha hızlı yollar çizildiği ve tüm bunlara kurumsal ve yasal çerçevede ne kadar yer verildiğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Teknoloji, Afet Yönetimi, Dijital Dönüşüm

[1] https://orcid.org/0000-0003-3888-7199
[2] https://orcid.org/0000-0003-2014-2113

GİRİŞ

Günümüzde etkisini ve varlığını giderek daha fazla hissettirmeye başlayan doğal ve insan afetlerin artması ve bunun sonucunda ortaya çıkan etkiler, toplumsal yapıda karmaşaya neden olduğu gibi kurumsal yapıların da anında müdahalede bulunması gerektiği noktalarda koordinasyon sağlamaya yönelik adımlar atması gerektiği görülmektedir. Tam anlamıyla bir planlama yapılmadan ve hazırlanmış bir planın her aşamasının birbiriyle ilişkili olmadığı durumlarda krizlerin ortaya çıkması yüksek ihtimal dahilindedir. Olası tüm ihtimallere karşı önceden hazırlık içinde bulunmak, olay anında bu hazırlıkları titizlikle uygulayabilmek ve sonrasında bunlardan bir sonuç çıkarmak gelecekte yeniden meydana gelebilecek krizler ve afetler için bir çözüm modeli olarak afet yönetimini ortaya koymaktadır.

Afet yönetimi, afetlerin önlenmesi, olası zararların azaltılması ve afetten kaynaklanan olaylara derhal müdahale edilmesi için proaktif önlemleri; afetlerden etkilenenler için güvenli ve iyileştirilmiş bir gelecek sağlamayı amaçlayan toplu bir mücadeleyi ifade etmektedir (Press & Hamilton, 1999). Yakın geçmişte tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisinin etkilerinin dahi tüm çabalara rağmen görülmeye devam ettiği günümüzde gerek doğal gerekse insan kaynaklı afetler her daim yaşamın bir parçası olduğunu ve etkilerini en aza indirmeyi hedefleyen bir yapılaşmanın, yani afet yönetiminin önemini ortaya koymaktadır.

Afet yönetiminin temeline indiğimizde bizleri iki unsur karşılamaktadır: bunlar risk ve kriz yönetimi olarak nitelendirilir. Herhangi bir afetle karşılaşmadan önceki aşamada risk yönetimi devreye girerken, bir afetin gerçekleştiği noktada, müdahalede devreye kriz yönetimi girmektedir. Bahsi geçen bu iki yönetim sürecini birbirini tamamlayacak şekilde uygulamak afet yönetiminin en önemli tarafını oluşturmaktadır. Bu sebeple afet yönetimi, kriz yönetimi ve risk yönetiminin ihmal edildiği noktada başarısız olur (Kadıoğlu, 2011: 55).

Afet risklerinin azaltılması ve afet yönetimi, ulusal kamu yönetimlerinin sorumluluğunda olmakla birlikte, afet risklerinin azaltılması konusunda uluslararası düzeyde de çalışmalar yapılmaktadır. Bu süreç, devletin küçük ve etkin olma eğiliminde olduğu günümüzde dijital çağın temel yapı taşlarını oluşturan bilgi ve iletişim teknolojileriyle daha da şekillenmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri, afet yönetimi politikalarını ve uygulamalarının daha etkin bir hale gelmesine katkı sağlar. Bu sayede, bilgi akışı hızlanır, kaynaklar daha etkin kullanılır ve afet risklerinin azaltılması için daha koordineli bir yaklaşım teşvik edilir (Genç, 2012: 354). Bu noktada afet yönetiminin günümüz teknolojileriyle iç içe geçmiş bir şekilde hareket halinde bulunması, yürütülen faaliyetlerin her aşamasına katkı sağlayacağı gibi, risklerin daha yüksek olasılıklarla hesaplanıp doğacak sonuçları en aza indirmek ve daha hızlı müdahalede bulunup sonrası için yeniden yapılanmaya yardımcı olacağını söylemek mümkündür.

Günümüz bilişim teknolojileri, kamu yönetiminde çeşitli genel amaçları desteklemek için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu amaçlar arasında, kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulması, vatandaşların kamu kurumları ile etkileşimlerinin kolaylaştırılması ve iyileştirilmesi, karar alma süreçlerinin daha hızlı ve bilgiye dayalı olması, kamu kaynaklarının daha etkin kullanılması ve kamu hizmetlerinin erişilebilirliğinin artırılması

yer almaktadır. Bilişim teknolojileri, dijitalleşme ve otomasyon gibi olanaklarla bu hedeflere ulaşmayı sağlayarak, kamu yönetiminde daha şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir yapı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bilişim teknolojilerinin kamu yönetimindeki rolü, sürekli olarak gelişen teknolojik yeniliklerle birlikte, kamu hizmetlerinin kalitesini ve etkinliğini artırmaya yönelik stratejik bir öneme sahiptir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir ürün olarak bugün Türkiye'de kullanılmakta olan e-devlet sistemi, başta kamu kurumlarının birbiriyle iletişimlerinde önemli rol oynamakla birlikte özel şirketler ve devlet-vatandaş ilişkilerinde değişimin önemli bir noktasını oluşturmuştur. Birçok dijital kamu hizmeti uygulamalarını da içinde barındıran bu teknolojiler ile hizmetin vatandaşa daha hızlı ve iyi bir şekilde aktarılması, özel sektörle iş birliğinin geliştirilmesi, dijital çağa ayak uyduran bir yönetim anlayışıyla vatandaşın elinin güçlendirilmesi, devlete olan güvenin artması ve mali anlamda darboğazdan çıkılması yönünde olumlu sonuçlar beklenmektedir (Genç, 2012: 354).

Afet durumlarında acil müdahaleler, genellikle sınırlı kaynaklar, yetersiz teknolojik araçlar ve hasar görmüş altyapı sistemleri gibi zorluklar altında, çok sayıda bireye yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, müdahale süreçlerinin hızını ve etkililiğini artırıcı nitelikteki gelişmiş altyapı ve teknolojilerin kullanımı, özellikle büyük çaplı afet müdahale operasyonlarında kritik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda, çağın getirdiği dijital uygulamaların entegrasyonu ve bunun yasal çerçevede belirli hükümlere bağlanması, afet yönetiminde teknolojinin kullanımına ilişkin gereken önemi arttırmaktadır (Genç, 2012: 355).

Türkiye'de afetlere maruz kalma ihtimalinin arttığı günümüzde klasik yönetim anlayışı çerçevesinde alınan tedbirler ve olay esnasındaki uygulamalar gerek salgın döneminde gerekse 6 Şubat Depremlerinde teknolojinin getirmiş olduğu yenilikçi çözümlerin kullanımına ilişkin önemi daha da gözler önüne sermiştir.

Bu çerçevede, bu çalışma ile öncelikle afet yönetiminde teknolojinin kullanımının önemi ve afetlerde teknoloji kullanımının nasıl sağlanacağı üzerine durulmaktadır. Sonrasında bu teknolojilerin hangi alanlarda ve ne tür örnekler ile afet yönetimine katkı sağlayacağı ele alarak, Türkiye'de afet yönetimine ilişkin teknoloji kullanımının ne durumda olduğuna yer verilmektedir. Son olarak, Türkiye'de afet yönetimi ve teknoloji kullanımına ilişkin kurumlar bünyesinde çalışmaların olup olmadığına bakılarak, yasal çerçevede teknolojinin kullanımına ilişkin nelere yer verildiği üzerinde durulmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Afet, belirli coğrafi lokasyonlarda, kesin olmamakla birlikte bir anda meydana gelen ve toplumsal düzeyde stresle kaygıya neden olan olaylar bütününe verilen addır (IFRC, 2015). Bu olaylar, insanların günlük yaşamlarını ve faaliyetlerini önemli ölçüde bozar ve fiziksel, ekonomik, sosyal boyutlarda ciddi zararlara yol açar. Afetlerin neden olduğu sonuçlar, toplumların mevcut kaynaklarını kullanarak etkili bir şekilde müdahale edebilme kapasitelerini genellikle aşar. Afetlerin doğal afetler (örneğin, deprem, kasırga, sel) ve insan kaynaklı teknolojik afetler (örneğin, endüstriyel kazalar, nükleer sızıntılar) gibi çeşitli örnekleri vardır. Afetlerin bu denli ani gelişmesi, vatandaşın hazırlıklı olmasını zorlaştırır ayrıca maruz kalınan

zarara bağlı olarak kapsamlı müdahale ve iyileştirme çabalarını gerektirir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'ın afet tanımlaması ise şu şekildedir;

> *"Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaydır* (AFAD, 2024)*."*

Afet Yönetimi ise, afet sonucu ortaya çıkabilecek her türlü hasara karşı önceden tedbir alınması veya gerçekleşmesi beklenen hasarın en aza indirilmesi amacıyla toplumun tümünü kapsayacak şekilde planlı, koordineli ve gerekli yasal çerçevenin de sağlanmasıyla birlikte bütünleşik bir sürecin yönetilmesini ifade eder (Ergünay, 2008).

Dijitalleşme, çeşitli hizmetlerin sanal ortamdan gerçekleştirilmesini ifade bir kavramdır. Dijitalleşme aynı zamanda hizmet süreçlerini, görevlerini ve yetkilerini teknoloji kullanımı yoluyla güncellemeyi, iyileştirmeyi, geliştirmeyi ve kolaylaştırmayı amaçlayan bir dönüşüm olarak da tanımlanabilir (Güllü, 2021). Toplumun dijitalleşme algısı dijital teknolojinin kullanım düzeyine göre farklılık gösterdiğinden bu iki kavram arasında derin bir bağ olduğu söylenebilir (Tahiroğlu ve Bozkurt, 2021). Bu bağlamda dijital dönüşüm aynı zamanda çeşitli teknolojileri kapsayan, insan zekasını en üst düzeyde tutan, toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde insanları, iş süreçlerini ve teknoloji araçlarını bütünleştiren bütünsel bir dönüşüm olarak adlandırılmaktadır (Dijital Akademi, 2022).

"Dijital Devlet"e günümüzde e-devlet de denilmektedir. Hükümetlerin küreselleşen dünyada yenilikçi politikalar izleme yolundaki girişimlerine de dijital devlet denebilir. Kısacası, devletlerin vatandaşa sunmuş olduğu hizmetlerin, çağın yenilikçi teknolojileriyle yeniden şekillenmesi ve sanal ortamdan sunulmaya başlanması dijital devlet olarak da ifade edilir. Bu noktada kurumların daha geniş çaplı bir sürece dahil edildiğini söylemek mümkündür. Konuyla alakalı olarak afet yönetimi noktasında devletler hızlı karar alma ve yüksek çözüm olasılıklarına ulaşabilmek amacıyla bu yenilikçi teknolojileri kendi bünyelerine entegre etmek zorundadırlar. Bundan kaçan veya henüz bu noktaya ulaşamamış devletler ve kurumlar, kriz anında zarar görme ihtimallerini artıracaklardır.

2. AFET YÖNETİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMININ ÖNEMİ

Teknoloji, insanlık tarihinin seyrini etkileyen ve şekillendiren kritik bir faktördür. İhtiyaçlar, zorunluluklar ve bilimsel ilerlemeler teknolojik yeniliklerin sürekli olarak güncellenmesini tetikler. Bu süreçte, insan ihtiyaçları ve bilim alanındaki ilerlemeler, teknolojik gelişmelerin yönünü belirler ve onları şekillendirir (Bassala, 2013). Teknolojik ilerlemeler ve toplumsal yaşam arasındaki ilişki, karşılıklı etkileşim içeren bir mekanizma çerçevesinde ele alınabilir. Bu bağlamda, teknoloji, insanlık için hizmet eden bir araç olarak görülebilir; bu, uygulamaların ve bileşenlerin hedefler doğrultusunda organize edilmesi veya bir toplumun sahip olduğu araçlar ve mühendislik tekniklerinin bütüncül bir koleksiyonu şeklinde

tanımlanabilir. Bu tanım, teknolojinin hem araçsal bir yönünü hem de kültürel ve toplumsal yapılarla olan entegrasyonunu vurgular. Genel anlamda teknoloji, içinde bulunduğumuz toplumu ve doğal yapılaşmayı elinde tutmak ve dönüşüme bağlı olarak yeni bir düzeni inşa etmek maksadıyla ortaya çıkarılmış araçlar ve süreçlerden ibarettir. Buradan yola çıkarak teknoloji, çeşitli bileşenlerin entegre edilmesiyle oluşan ve önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda işlevsellik kazanan bir mekanizmadır.

Türkiye, tektonik plakaların etkileşim bölgesinde yer alması ve farklı iklim koşullarına sahip olması nedeniyle sık sık depremler, seller, heyelanlar gibi doğal afetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu coğrafi ve meteorolojik şartlar, ülkenin afet yönetimine özellikle önem vermesini gerektirmektedir.

Afet yönetimi, sadece afet anında müdahaleyi değil, aynı zamanda risk azaltma, hazırlık, erken uyarı ve iyileştirme çalışmalarını da kapsayan kapsamlı bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte teknolojinin rolü, son yıllarda özellikle dikkat çekici bir artış göstermiştir.

Teknolojik gelişmeler, afet yönetimi faaliyetlerinin her aşamasında önemli faydalar sağlamaktadır. Erken uyarı sistemleri, uydu ve uzaktan algılama teknolojileri, afet risklerinin daha etkin bir şekilde tespit edilmesine ve değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede, potansiyel afetlerden etkilenebilecek bölgelerdeki insanların daha hızlı ve etkili bir şekilde uyarılması ve tahliye edilmesi mümkün hale gelmektedir. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), afet anında koordinasyon ve iletişimin sağlanmasında kritik bir rol oynamakta, sahadaki ekipler arasında ve afetzedelerle etkili bir iletişim kurulmasını sağlamaktadır. Sosyal medya platformları ve mobil uygulamalar, afet bilincinin artırılması ve toplumun afetlere karşı daha dirençli hale getirilmesinde önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Afet yönetiminin öncesi, müdahale aşaması ve afet sonrası dönemleriin her birinde uygun teknolojik altyapının kullanımı, afet yönetiminin başarısını önemli ölçüde artırmaktadır (Genç, 2021). Şöyle ki;

-Afet öncesinde risk analizi ve azaltımında, tehlikelerin, risklerin tanımlanmasında bilgi iletişim teknolojilerinden faydalanılır. Hazırlık ve müdahale için gereken bilgi altyapısını sağlamada afet bilgi sistemleri, afet veri tabanları (Riskin yüksek olduğu veya afetin etkilediği alanın, risk altındaki nüfusun, özelliklerinin tespit edilmesi, bu bilginin dijital ortama aktarılması, buna uygun senaryo ve simülasyonların, risk azaltımı stratejilerinin, seçeneklerinin geliştirilmesi, mekânsal modelleme ve afet haritalarının hazırlanması vb.), erken uyarı sistemleri yöneticiler için karar destek mekanizması olarak görev yapar,

-Müdahale aşamasında afet ve krizin gelişimini, aşamalarını takip etme, buna dair veriyi toplama, analiz etme, kaydetme, müdahaleye katılan örgütler arasındaki koordinasyonu sağlama, halka uyarı mesajları verme, önemli bilgilerin paylaşılması, halka iletişim, karmaşık sosyal çevre ve buradaki işleyişin anlaşılması ve yönetiminde, afetlerin kısa sürede dünyaya duyurulabilmesi, daha görünür hale gelmesi, bilgi paylaşımı, kitlelerin müdahale sürecine dahil olması mümkün olur.

-Yeniden inşa süreçlerinde uydu iletişim teknolojileri sürece dahil edilir.

İlaveten, bu teknolojiler videolar, grafikler, bağlantı linkleri, kullanıcıların oylama yapmasına, görüşlerini açıklamalarına, uzmanların tahmin yapmalarına, olasılıkları tartışmalarına imkan veren kanallar kullanmaya, yerel muhabirlerin giriş yapmalarına imkan veren alanlarla krizi ve afeti tanıtmaya ve bu süreçte iletişim kurulabilecek, işbirliği yapılabilecek paydaşları sürece dahil etmede kullanmaya başlamışlarıdır (Genç, 2012).

Afet ve acil durum yönetimi süreçlerinde, zamanın kritik bir faktör olduğunu ve çeşitli kurumların risklerle aynı anda mücadele etmek zorunda kaldıkları bir ortamda akıllı tedarik zinciri yöntemlerinin, zamanı etkin ve verimli bir şekilde yönetmeye olanak tanıdığını söylemek mümkündür. Acil durum lojistik sistemlerinde, birleşik komut ilkesi aracılığıyla birimlerin çok fonksiyonlu görevler üstlenmesi, işgücü kayıplarının önüne geçilmesine katkıda bulunur. Acil durumlar söz konusu olduğunda, birden fazla görevin tek bir departmana atanması gibi durumlarla karşı karşıya kalınabilmektedir. Böyle durumlarda akıllı acil durum yönetim birimlerinin oluşturulması gerekmektedir (Adıgüzel, 2022).

Mevcut tedariğin sağlanması noktasında akıllı acil durum yönetim platformunun, acil durumların yönetilmesini kolaylaştıracağı ve bilgi paylaşımını hızlandıracağını söylemek mümkündür. Özellikle büyük kasırgaların yaşandığı ABD ve Japonya gibi ülkelerde, hızlı ve akıllı tedarik zinciri bilgi platformlarının zaman, enerji ve malzeme israfını önlemede önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Jiang, 2021).

Afet koşullarında, farklı bölgeler arasında malzeme dağılımındaki tutarsızlıkların giderilmesi, acil sağlık, kurtarma ve yardım malzemelerinin envanter kontrolünün kritik önemi, 17 Ağustos 1999 Depremi sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, kurtarma operasyonlarında kullanılan araç ve gereçlerdeki eksiklikler, insani yardım faaliyetlerinde ciddi gecikmelere yol açmaktadır. Dolayısıyla, depolama alanlarında yer alan malzemelerin düzenli bir envanter kaydının tutulması, yardım malzemelerinin ihtiyaç anında etkin ve zamanında kullanılabilmesini sağlamak, afet yönetiminde anında müdahalenin önemini giderek artırmaktadır (Adıgüzel, 2022). Bu tarz çalışmaların akıllı otomasyonlar ile daha hızlı yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, afet anında müdahale edilecek farklı noktalara iş yükünü yöneltmek daha kolay olacaktır. İşte bu sebeple teknoloji ile iç içe bir yönetim planlaması yapmak, afet yönetiminde teknolojinin önemini gözler önüne sermektedir.

Kriz ve afet durumlarından kullanılan başlıca bilgi ve iletişim teknolojileri şunlardır: radyolar, telekomünikasyon ağları, coğrafi ve mekânsal planlama bilgi sistemleri, karar destek sistemleri, uydu sistemleri, multimedya sistemleri, erken uyarı sistemleri, sismometreler, deniz altı tsunami dedektörleri, afetlerle ilgili dijital kütüphaneler, uzaktan algılama sistemleri, cep telefonları ve mobil uygulamalar, internet, e-mail, web siteleri, sosyal medya, web temelli afet veri tabanları (FEMA, EPİX, DHA, INFORM, EM-DAT vb.), afet konulu küresel ağlar (Global Emergency Management Information Network-GEMINI vb.), afetlerle alakalı küresel örgütlerin web siteleri, farklı afetler, müdahale operasyonları, afet yönetiminin farklı alanlarında eğitim veren internet siteleri (Genç, 2021).

Geçmişte, afet yönetimi faaliyetlerinde uydu sistemleri, televizyon, radyo, telsiz ve SMS uygulamaları gibi geleneksel iletişim araçları önemli rol oynamaktayken, günümüzde Nesnelerin İnterneti (IoT), Yapay Zekâ, İnsansız Hava Araçları (İHA) ve sanal modellemeler

gibi yenilikçi teknolojilerin sürece entegrasyonu ön plana çıkmaktadır. Afet yönetimi sürecinde, kurumlararası iletişimin sağlanması ve gerekli veriye ulaşma açısından, teknolojik imkanlardan faydalanılması büyük bir önem taşımakla birlikte çağın tercih edilen bir yöntemi haline gelmiştir. Çağın gerekliliği haline dönüşen teknolojik çözümler, afet yönetiminde kapasitenin artmasına ve etkili müdahalelerin gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır. Örneğin, yakın geçmişte asrın felaketi olarak nitelendirdiğimiz 6 Şubat depreminde hasarın büyüklüğünü tespit edebilmek amacıyla yerli üretim olan insansız hava araçları ile havadan tespit çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Teknolojinin bu anlamdaki dönüşümü ile beraber gerek maddi anlamda gerekse zaman kazanımı anlamında insansız hava araçları afet yönetiminde kilit noktayı oluşturmuştur. Bununla birlikte bahsi geçen teknolojiye entegre edilen termal kameralar ile birlikte havadan zemin altı görüntüleme daha geniş çaplı gerçekleştirilmiştir (Partigöç, 2022).

Afet yönetimine ilişkin ülkelerin kullanmış olduğu teknoloji örnekleri incelendiğinde şunlar dikkati çekmektedir:

-Tterör saldırına karşı öncelikli kurtarma listelerinin büyük veri ve bulut bilgi işlemleriyle yapılması,

-Deprem veya nükleer sızıntıya karşı insansız hava araçları ile afet sonrasına yönelik inceleme çalışmalarının yapılması ve bununla hasar tespitinin yapılıp, onarım safhasında destek alınması için yine büyük veri ve coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılması,

-Tsunami gibi deniz üzerinden gelebilecek tehlikelere karşı akıllı sensörler ile afet öncesinde önlem almayı sağlamaya yönelik çalışmalar,

-Sel baskınlarına karşı afet anından görüntü alabilmek ve olayın büyüklüğünü anlayabilmek amacıyla yapılan çalışmalar,

-Sosyal medya teknolojileriyle afetzedelerin tespitine yönelik çalışmalar

-COVID salgını gibi bir tehdide karşı da yine mobil uygulamalar ile temaslı kişilerin konumlarıyla beraber anlık izlenmesi ve iletişim haritasının oluşturulması gibi çalışmalar.

Bu örnekler ve daha birçoğundan da anlaşılacağı üzere afet öncesinde, anında ve sonrasında teknolojinin kullanımı her aşamada önemlidir. Çünkü, olaylara müdahale etme hususunda insan gücü bir noktada yetersiz kalmaktadır. Çalışmanın devamında Türkiye'de afet yönetimine ilişkin mevzuat incelenerek, teknolojiye ölçüde yer verildiği ele alınmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDA AFET YÖNETİMİ VE TEKNOLOJİ

Türkiye'de afet yönetimi ve bu alandaki yasal düzenlemeler, tarihsel bir süreç içerisinde çeşitlilik göstermiştir. Özellikle 17 Ağustos 1999'da yaşanan Marmara Depremi öncesi, her afete özgü yanıtlar veren yasal düzenlemelerin öne çıktığı görülmektedir (Ceren, 2023). Ancak yaşanan bu felaketin sonuçlarının ağır olması, afet yönetimi alanında daha kapsamlı ve istikrarlı adımların atılmasının zorunlu hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum, afet yönetiminin koordinasyonunu, halkın zamanında ve etkin bir şekilde bilgilendirilmesini ve toplumsal afet bilincinin artırılmasını gerekli kılmıştır. Bu süreç, Türkiye'de vatandaşların afetlere karşı

farkındalık kazanımı ve afet yönetiminde yol haritası belirleme çabasını da beraberinde getirmiştir.

1982 Anayasası'na göre (m. 123) Türkiye'de idari yapı ve kamu hizmetlerinin sunumunun merkezi ve yerel olmak üzere iki ana temele oturtulduğu görülmektedir. Bu çerçevede, afet yönetimi ve afetle mücadele faaliyetleri hem merkezi hükümetin hem taşra teşkilatının hem de yerel yönetimlerin görevleri dahilinde, AFAD'ın koordinasyonunda çeşitli kurum ve kuruluşlara verilen belirli görev ve sorumluluklarla yürütülmektedir.

Bu noktada geçmişten günümüze değin merkezi hükümetin çatısı altında Kanun, KHK gibi düzenlemeler ile afetle mücadele noktasında başka bir kuruma gerek duyulmamış olsa da, 1999Ddepremi sonrasında bizzat bu alanda tek çatı altında faaliyet gösterecek bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönüşüm noktasını 2009 yılında yürürlüğe giren, 5902 sayılı Kanun (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri) oluşturmuştur. Bu kapsamda sözkonusu dönemde Başbakanlığa bağlı olarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. AFAD, afet ve acil durum yönetiminde merkezi bir rol oynayarak, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ilgili faaliyetlerini yönlendirme, teknik destek sağlama ve kurumlar arası koordinasyonu gerçekleştirme görevini üstlenmektedir.

Kalkınma Planları çerçevesinde afet yönetimine bakıldığında, ilk 3 kalkınma planında afete yönelik ayrı bir başlık açılmadığı görülmektedir. 4. Kalkınma Planı itibariyle yaşanan yıkımlar, politikaların yetersizlikleri ve bu yönde düzenlemelere gidilmemiş olması ve bunun sonuçlarının afetlere neden olduğundan ilk kez bahsedilmiştir. Bu plan dahilince gecekondu kanunun yeniden düzenleneceğine dair yazılı metinler yer alsa da, günümüzde halen bu kanun yürürlüktedir. Sekizinci Kalkınma planına kadar çeşitli başlıklar altında afete dair bilgiler geçmiş olsa da, bu planla birlikte de ilk kez "Kamu Hizmetlerinde Etkinliğin Arttırılması" başlığı altında ayrı bir alt başlık şeklinde "Doğal Afetler"e yer verilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planında afete yönelik detaylı bir yer ayrılmadığı görülmektedir. Buna nazaran Onuncu Kalkınma Planı, "Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre" ana başlığı altında ilk kez "**Afet Yönetimi**" ifadesini kullanan kalkınma planıdır. Planda, sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde, iklim değişikliği ve çevre ile ilgili politikaların uygulanacağı dile getirilmiş, yaşanan zararların en aza indirileceği dile getirilmiş olmakla birlikte, toplumda farkındalık yaratılmasına ilişkin gerekli önlemlerin alınacağı ifade edilmiştir. On Birinci Kalkınma Planında, Onuncu Kalkınma Planında olduğu gibi, Afet Yönetimi için ayrı bir başlık açılmıştır. Diğerlerinden farklı olarak bu kalkınma planı çerçevesinde, "Türkiye Afet Risk Azaltma Planı" hazırlanmasını ve bunun yanında il afet risk azaltma plan ve çalışmalarının hazırlanacağına yer verilmiştir (Doğan, 2022).

Stratejik Planlara bakıldığında yine kalkınma planlarında yer alan beyanlara benzer içerikler yer almaktadır. Bu noktadan bakıldığında kalkınma planlarında afet yönetimi konusunun son dönemlerde artmakla beraber yeterince yer almadığı, afet yönetiminde teknoloji kullanımından ise hiç söz edilmediği anlaşılmaktadır.

Bununla beraber, 1999 Depremi sonrasında afet yönetimi alanında bilgi sistemleri oluşturma, haritalama çalışmaları ve araştırma projeleri de artmaya başlamıştır. Bunlar şu

şekilde özetlenebilir (Genç, 2021); Afet Bilgi Sistemleri ve Araştırma Projeleri (Türkiye Ulusal Afet Arşiv Sistemi; Bütünleşik Afet Tehlike Haritası vb.); Deprem Bilgi Sistemleri ve Araştırma Projeleri (Ulusal Sismik Ağ Sisteminin Geliştirilmesi Projesi, Türkiye'nin Deprem Riski Yüksek Ancak Tektonik Rejimleri Farklı Bölgelerinde Deprem Davranışının Çok Disiplinli Yaklaşımlarla Araştırılması Projesi (TURDEP) vb.), Bina Bilgi Sistemleri (Kamuya ait yapı stokunun envanterinin çıkarılması; Ülke Bina Envanter Sistemi Projesi). İlaveten, meteorolojik afetler için Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün Karadeniz ve Ortadoğu Bölgesi Ani Taşkın Erken Uyarı Sistemi, Taşkın Tahmini ve Erken Uyarı Sistemi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü'nün Marmara Bölgesi için kurduğu erken uyarı sistemi, AFAD ve Harita Genel Komutanlığınca yapılan bazı çalışmalar; TÜBİTAK, Marmara Araştırma Merkezinin, Boğaziçi Üniversitesi'nin Ulusal Sismik Ağ çalışmaları, Türkiye Ulusal Deprem Kayıt Ağı, Kızılay'ın AFOM, İstanbul Sismik Ağı gibi teknolojik altyapılar bulunmaktadır (Genç, 2012).

Marmara Depremi sonrasında ulusal afet teknolojileri geliştirilmeye çalışılmıştır. AFAD bünyesinde Afet FM, Afet Bilgi Bankası, Deprem Mobil uygulamaları, 77 ilde KU Bant terminalleri, 81 ilde fiber optik ve GSM iletişim ortamlarını içeren IP/MPLS altyapısı, Türksat 4B uydusuna geçilmesi, 81 ilde HF telsiz altyapısının kurulumunun tamamlanması, Türkiye Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi (AYDES), AFAD Bilgi Sistemi (AFBİS), Afet Geçici Kent Yönetim Sistemi (AFKEN), AFAD Kartlı Yardım Dağıtım Sistemi, (AFADKart), Türkiye Afet Bilgi Bankası (TABB), Görüntü İşleme ve Kitle Kaynak Yönetim Sistemi (AYDES UZAL-Görüntü İşleme), Türkiye Afete Duyarlı Yerleşime Uygunluk Sistemi, Lojistik Depo Yönetim Sistemi, AFAD Deprem Ön Hasar ve Kayıp Tahmin Sistemi (AFAD RED), Türkiye Deprem Veri Merkezi Sistemi, Uzaktan Eğitim Sistemi, Gelişmiş İçerik Yönetim Sistemi (GİYSİS), Afete Hazır Türkiye Eğitim Sistemi (AHATES), KBRN Acil Durum Kılavuzu ve Tehlikeli Maddeler Acil Müdahale Kılavuzu bunlara örnek olarak verilebilir. Yerel yönetimler boyutunda Ümraniye ve Beylikdüzü Belediyelerinde olduğu gibi teknolojik altyapının kullanımı örnekleri de vardır (Genç, 2021).

Covid-19 pandemisinde de hayata geçirilen bazı teknolojik uygulamalardan söz etmek mümkündür (Genç, 2021); Sağlık Bakanlığının Salgın İzolasyon Takip Projesi (İTP), Laboratuvar Bilgi Yönetim Sistemi, Teleradyoloji Sistemi, 'Hayat Eve Sığar (HES)' mobil uygulaması, Filyasyon ve İzolasyon Takip Sistemi (FİTAS), Halk Sağlığı Yönetim Sistemi, Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler (SİNA) sistemi, Korona Önlem Uygulaması (Teşhis, semptom algoritmaları dijital ortama aktarılarak vatandaşların Covid-19 semptom kontrollerini mobil ortamda yapmaları sağlanmıştır), Sağlık Pano Uygulaması (Covid-19 salgınının ülke genelinde anlık takibi için geliştirilmiştir), AŞILA (aşı lojistiğinden aşının vatandaşa uygulanmasına kadarki tüm sürecin yürütülmesini sağlamıştır), Psiko-sosyal Danışma Hattı, Özel Çocuklar Destek Sistemi (ÖZDES), Dr. e-Nabız tele tıp uygulamaları vardır. İlaveten Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumları da uzaktan eğitim modeline geçilmesiyle birlikte teknolojinin yoğun kullanıldığı alanlar olmuşlardır. Bunların başlıcaları: TRT EBA (ilkokul, ortaokul ve lise) TV kanalları, www.eba.gov.tr (canlı ders, mesleki gelişim, sanal destek vb.), üniversiteye hazırlık amaçlı EBA Akademik Destektir (ADES). Yüksek Öğretimde 16 Mart 2020 tarihinden itibaren bir hafta yüz yüze eğitime ara verilmiş, 23 Mart'ta dijital ortamda eğitime geçilmiş, online YÖK Dersleri Platformu oluşturulmuş (burada 6 GB'lık

Uzaktan Eğitime Destek Kotası tanınmıştır). Pandemi döneminde adalet hizmetlerinde de dijital uygulamalar kullanılmıştır. Örneğin hükümlü ve tutukluların SEGBİS (Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi) üzerinden duruşmalara katılımı sağlanmış; elektronik dilekçe, e-duruşma uygulamaları yapılmış, noterlerde 'e-Noter'' uygulaması; avukat-portal vb ile ilgililerin adliyelere gitmeden işlemlerini gerçekleştirebilmeleri sağlanmış; arabuluculuk, uzlaştırma ve bilirkişi mobil uygulamaları geliştirilmiş, CELSE ve e-Adalet Vatandaş Mobil uygulaması geliştirilmiştir. Tarım alanında Dijital Tarım Pazarı (DİTAP) ve e-çiftçi portalı hayata geçirilmiştir. Kültür alanında, Sanat Cepte ve Kültür ve Turizm Bakanlığının YouTube Kanalı açılmış, sanal müzeleri gezme amaçlı www.sanalmuze.gov.tr sitesi hizmete girmiş; kütüphanem Cepte ve Kütüphanem Cepte E-Kitap Mobil Uygulamalarının e-devlet entegrasyonu sağlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında afet ve afet yönetimine yönelik araştırmalar ve literatürde buna yönelik çalışmalar dahilinde görülmektedir ki, teknolojiye afet yönetimi içerisinde ısrarla yer verilmesi gerektiği ve buna yönelik dünya genelinde kullanılan örneklerden bahsedilmesine rağmen, deprem kuşağı içerisinde yer alan Türkiye'de geçmişten günümüze büyük kitlelere zararı dokunmuş olan afetlere karşı afet öncesi ve afet sonrasında süreç için yasal düzlemde halen bir atım atılıp, ne tür çalışmalar yapılması gerektiğine yönelik yönerge niteliğinde öncü yasal metinler bulunmamaktadır.

Afet yönetiminde teknoloji kullanımı konusunda yapılan çalışmalar olsa da yetersiz veya dağınık olduğu görülmektedir. Bu durum, afet yönetiminde teknoloji kullanımının potansiyelini tam olarak ortaya çıkaramamakta ve afetlere karşı savunmasızlığı artırmaktadır. Bu nedenle, afet yönetiminde teknoloji kullanımının yasal mevzuat çerçevesinde yer alması ve bu konuda ulusal bir strateji ve eylem planı geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece, afet yönetiminde teknoloji kullanımı, afetlere karşı dirençli ve sürdürülebilir bir toplum oluşturmak için bir araç olarak kullanılabilecektir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, S. (2022). Afet Durumlarında Yapay Zekâ Teknolojisi ile Lojistik Yönetimi Örnekleri. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(1): 47-70.

Ceren, A. (2023). Türkiye'de afet yönetimi ve afetlerde teknoloji kullanımının önemi, R&S- Research Studies Anatolia Journal, 6(1). 78-106

AFAD. (2021). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu, (Son erişim tarihi: 25.02.2024)

Basalla, G. (2013). *Teknolojinin evrimi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1963). Kalkınma Planı: Birinci Beş Yıl,1963-967. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1967). Kalkınma Planı: İkinci Beş Yıl, 1968-1972. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1973). Yeni Strateji ve Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl,1973-1977. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985- 1989. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1985). Beşinci Beş Yıllık Plan Destekleme Çalışmaları: 2, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Sektörel Gelişmeler, 1985-1989. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı,1990-1994. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler. Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı,(1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara: DPT Yayını

Devlet Planlama Teşkilatı, (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005. Ankara: DPT Yayın

Devlet Planlama Teşkilatı, (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013. Ankara: DPT Yayını

Dijital Akademi. (2022). Dijital Dönüşüm Nedir? Yazılım Teknolojileri Araştırma Enstitüsü. 26 Şubat 2024 tarihinde https://bilgem.tubitak.gov.tr/dijital-donusum/ adresinden erişildi.

Doğan, H. H. (2022). Türkiye'de Afet Olaylarına Kalkınma Planlarının Yaklaşımı. *İdealkent*, *13*(37), 1873-1912.

Ergünay, O. (2008). Afet Yönetiminde Kurumsal Yapılanma ve Mevzuat Nedir? Nasıl Olmalıdır? , *İstanbul Depremini Beklerken Sorunlar ve Çözümler* Bildiriler Kitabı, ss.97–108, İstanbul.

Genç, F.N. (2012). Afet yönetimi ve iletişim teknolojileri. M. Z. Sobacı & M. Yıldız (Editörler), *E-Devlet: Kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler* kitabı içinde (s. 353—380). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Genç, F. N (2021) Afet Yönetimi, Ankara: Nobel Yayınevi.

Genç, F. N (2021) kriz Yönetimi-Covid-19 Pandemisi, Ankara: Nobel Yayınevi.

Güllü, O. (2021). Yükseköğretimde dijitalleşme. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

IFRC (2015). *Uluslararası Kızılhaç Ve Kızılay Dernekleri Federasyonu*, 02.10.2016 www.ifrc.org

Jiang, Y. C. (2021). Research on Emergency Logistics Management Based on Intelligent Supply Chain J235(4):03056 DOI: 10.1051/e3sconf/202123503056 LicenseCC BY 4.0 Yonghui CaoHe Jiang. E3S Web of Conferences.

Kadıoğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi: beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek*, İstanbul: T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını.

Press, F., & Hamilton, R. M. (1999). Mitigating Natural Disasters. Science. https://www.science.org/doi/10.1126/science.284.5422.1927.

Tahiroğlu, A. F. ve Bozkurt, C. (2021). Dijitalleşme ve Covid-19 Pandemisi Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 9(2), 145-154.

E-BELEDİYE KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2003-2023

PREPARED ON THE SUBJECT OF E-MUNICIPALITY

REVIEW OF GRADUATE THESIS 2003-2023

Mehmet YILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, - 0000-0003-4472-7220

Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, - 0000-0002-5113-1006

ÖZET

Günümüzde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, kamu yönetiminde yeni paradigma ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu uygulamalardan biri de e-devlet (elektronik devlet) kavramıdır. E-devlet, devletin vatandaşlara, işletmelere ve diğer kamu kurumlarına elektronik ortamda hizmet sunmasıdır. E-devlet uygulamalarının bir alt boyutu olan e-belediye (elektronik belediye) kavramı ise yerel yönetimlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak vatandaşlara elektronik ortamda hizmet sunmasıdır. E-belediye uygulamaları, vatandaşların günlük yaşamlarını kolaylaştırmakta, yerel katılımı arttırmakta ve merkezin bürokratik maliyetini ve yükünü hafifletme imkânı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, E-Belediye uygulamaları ile ilgili Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan tezleri kapsamlı ve bütüncül bir şekilde analiz etmek e-belediye uygulamaları alanındaki lisansüstü tezlerin genel bir profilini sunarak, bu alanda yapılan akademik çalışmaların durumunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sınırları, YÖK Tez'de yer alan tezlerle belirlenmiş olup, diğer veri tabanlarında bulunan makaleler, kitaplar, bilim yazıları ve TR Dizin' de indekslenmeyen dergiler ve TR Dizin' deki çalışmalar göz önünde bulundurulmamıştır. Araştırmada, "E-Belediye" anahtar kelimesi ile Ulusal Tez Merkezi'nin web sitesinde tarama yapılmış ve 2003-2023 yılları arasında Türkiye'de tamamlanmış 39 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Bu tezler, çalışmanızın evrenini oluşturmuş ve içerik analizi yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Tezlerin yayınlanma yılı, üniversite, enstitü, bölüm, yazım dili, danışman unvanı ve tez türü gibi değişkenler açısından dağılımları incelenmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmanızın bulgularına göre, en fazla araştırmanın 2022 yılında yapıldığı, konunun daha çok yüksek lisans tezlerin ele alındığı, tezlerin çoğunun Türkçe yazıldığı, en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tez hazırlandığı ve Kamu Yönetimi bölümünün konuya daha çok ilgi gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Yerel Yönetim, E-Belediye.

ABSTRACT

Today, the rapid development and proliferation of information and communication technologies lead to the emergence of new paradigms and practices in public administration. One of these applications is the concept of e-government (electronic government). E-government is the government's provision of services to citizens, businesses and other public institutions electronically. The concept of e-municipality (electronic municipality), which is a sub-dimension of e-government applications, is the provision of services to citizens electronically by local governments using information and communication technologies. E-municipality applications facilitate the daily lives of citizens, increase local participation and provide the opportunity to alleviate the bureaucratic cost and burden of the center. The aim of this study is to analyze the theses in the National Thesis Center regarding e-municipality applications in a comprehensive and holistic way, to present a general profile of postgraduate theses in the field of e-municipality applications and to reveal the status of academic studies in this field. The boundaries of this research are determined by the theses in YÖK Thesis, and articles, books, science articles in other databases, journals not indexed in TR Index and studies in TR Index are not taken into consideration. In the research, the website of the National Thesis Center was searched with the keyword "E-Municipality" and 39 postgraduate theses completed in Turkey between 2003 and 2023 were found. These theses formed the universe of your study and data were obtained by content analysis method. The distribution of theses in terms of variables such as publication year, university, institute, department, writing language, advisor title and thesis type was examined and presented in tables. According to the findings of your research, it has been determined that the most research was conducted in 2022, the subject was mostly addressed in master's theses, most of the theses were written in Turkish, most theses were prepared at the Institute of Social Sciences, and the Public Administration department showed more interest in the subject.

Keywords: Digitalization, Local Government, E-Municipality.

GİRİŞ

Günümüzde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, kamu yönetiminde yeni paradigma ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu uygulamalardan biri de e-devlet (elektronik devlet) kavramıdır. E-devlet, devletin vatandaşlara, işletmelere ve diğer kamu kurumlarına elektronik ortamda hizmet sunmasıdır. E-devlet uygulamaları, kamu hizmetlerinin daha hızlı, ucuz, şeffaf, katılımcı ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlamakta, vatandaş memnuniyetini arttırmakta ve bürokrasiyi azaltmaktadır.

E-devlet uygulamalarının bir alt boyutu olan e-belediye (elektronik belediye) kavramı ise yerel yönetimlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak vatandaşlara elektronik ortamda hizmet sunmasıdır. E-belediye uygulamaları, vatandaşların günlük yaşamlarını kolaylaştırmakta, yerel katılımı arttırmakta ve merkezin bürokratik maliyetini ve yükünü hafifletme imkânı sağlamaktadır. E-belediye uygulamalarının topluma ve kamu yönetimine birçok faydası bulunmakla birlikte bazı sorun alanları da mevcuttur. Bu sorun alanlarının

çözümü için hayata geçirilen İçişleri Bakanlığı e-Belediye Sistemi yerel yönetimlerde yeknesaklığı sağlamakta ve yerel yönetimlere ucuz bir alt yapı imkânı sunmaktadır.

E-belediye uygulamaları, yerel yönetimlerin vatandaş odaklı hizmet sunma anlayışını geliştirmeleri açısından önemli bir konudur. Bu konu, akademik çalışmalarda da ilgi görmekte ve sosyal bilimler alanında lisansüstü tezler hazırlanmaktadır. Bu tezler, e-belediye uygulamalarının gelişimini, faydalarını, sorunlarını ve çözüm önerilerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, e-belediye uygulamaları konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin özelliklerini içerik analizi ile incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, 2003-2023 yılları arasında Türkiye'de e-belediye uygulamaları ile ilgili tamamlanmış 39 lisansüstü tez belirlenmiş ve analiz edilmiştir.

Bu çalışma, e-belediye uygulamaları alanındaki lisansüstü tezlerin genel bir profilini sunarak, bu alanda yapılan akademik çalışmaların durumunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu çalışma, e-belediye uygulamaları ile ilgili yeni araştırma konuları ve yöntemleri önererek, bu alanda yapılacak olan lisansüstü tez çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.DİJİTAL BELEDİYELER

Cumhuriyet dönemi içerisinde, 1930'da ilan edilen 1580 sayılı yasa, Türkiye'de çağdaş belediyeciliğin ilk adımlarını atmıştır. 1980 darbesinin ardından bu yasada önemli revizyonlar gerçekleştirilmiştir. 1984'te 3030 sayılı yasa ile beraber hem büyükşehir belediyeleri hem de ilçe belediyeleri kavramı hayata geçirilmiştir (Ökmen ve Elma, 2013, s.33).

2000'li yıllarda, küreselleşmenin etkisiyle yerel idarelerde, özellikle belediye yönetimlerinde bir dizi reforma gidilmiştir. 2005'te kabul edilen 5393 sayılı yasa ile 1930'dan itibaren belediyecilikte ana yasa olarak varlık gösteren 1580 sayılı yasa iptal edilmiştir. 5393 numaralı yasa kapsamında belediyeler, yerel halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak için seçilmiş organlarla kurulan ve belirli özerkliklere sahip olan kamu kurumları olarak belirlenmiştir. Türkiye'deki belediyecilik yapısı homojen değildir; büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyeler şeklinde çift katmanlı bir yapıya sahiptir. Bir yerleşim yerinin büyükşehir belediyesi mi, yoksa sadece belediye mi olacağı, nüfusunun 750 bin sınırına göre belirlenir. Şu anda, belediyeler 5393 sayılı yasaya tabi, büyükşehir belediyeleri ise 2004'te kabul edilen 5216 sayılı yasaya göre faaliyet göstermektedirler (Kaypak, Yılmaz ve Bimay, 2017).

2012'de kabul edilen 6360 sayılı yasa ile birlikte, daha önce kurulu olan büyükşehir belediyelerine 13 il daha eklenmiştir. 2013'te Ordu'nun da büyükşehir belediyesi statüsü kazanmasıyla Türkiye'de büyükşehir belediyesi sayısı 30'a çıkmıştır. Bu yasa ile 5216 sayılı yasada birçok değişiklik yapılmış ve belediye kurulması için nüfus şartı 5.000'e yükseltilmiştir. İl ve ilçe merkezlerinde nüfus şartı aranmaksızın belediye kurulması da zorunlu hale gelmiştir. Belediye yapıları, belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümeni olmak üzere üç ana organla işlerini yürütmekte olup, bu yapılar altında, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmalarını sürdürürler (Güven ve Dülger, 2017).

Günümüzde yerel yönetimlerin, özellikle belediyelerin, karşılaştığı temel dört mesele bulunmaktadır: finansal sıkıntılar, mevcut kaynakların yetersiz ve verimsiz kullanımı, tam bir

özerklikten yoksun olma ve hizmetin sürekliliğini sağlayamama (Çoruh, 2010: 503). Dijital dönüşüm sayesinde belediyelerin bu zorluklara yanıt bulması için kaynakları daha etkili bir şekilde kullanarak vatandaşlara nitelikli hizmetler sunma amacıyla bazı yenilikçi uygulamalar hayata geçirilmiştir. E-devlet uygulamasının 2008'de başarıyla hayata geçirilmesi sonrasında, yerel yönetimler için benzer bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu zorluklardan üçü, belediyeler tarafından bağımsız olarak ele alınamazken; kaynakların verimli kullanımı konusunda belediyelerin bireysel adımlar atması mümkündür. Bu adımların uzun vadede diğer meselelere de olumlu katkılar sağlaması beklenmektedir. Teknolojik olanaklardan faydalanarak, yerel yönetimlerde kaynakların daha etkili kullanımını ve nitelikli hizmet sunumunu sağlamak amacıyla e-belediye uygulaması devreye alınmıştır.

E-belediye; bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla, daha açık, işlevsel, verimli, vatandaş odaklı ve vatandaş katılımını teşvik eden bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Temel olarak, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda, bir web sitesi vasıtasıyla sunulmasını kapsar. Bu uygulamanın detaylarına ilerleyen bölümlerde değinilmiştir. Sonuç olarak, dijital dönemin belediyelere sunduğu olanaklar, vatandaşa daha yüksek kalitede hizmetler sunma hedefiyle, belediyelerin karşılaştığı meselelerin üstesinden gelmeye yardımcı olmaktadır.

2.E-BELEDİYE KAVRAMI

E-belediye, belediyelerin sunduğu hizmetlerin ve yükümlülüklerin internet vasıtasıyla online olarak halka sunulduğu bir platformdur (Akgümüş, vd.,2021:103).

Bu hizmetin kökünde, e-hizmet anlayışı bulunur. E-devlet uygulamalarının asıl amacı; hızlı, verimli, şeffaf, kolay erişilebilir ve demokratik bir kamu hizmeti sunmaktır. Bunun yanı sıra zaman ve mekândan bağımsız çalışabilme, ihtiyaçların çabucak giderilmesi, verimlilik artışı ve vatandaşların bu yeniliklerden memnun olmaları, e-devletin popülerleşmesine ve kabul görmesine katkıda bulunmuştur. Belediyelerin e-belediye platformu üzerinden hizmet sunması, daha geniş bir kesime hitap etmelerini mümkün kılmıştır, bu da halkla olan ilişkilerini daha güvenilir bir seviyeye taşımıştır. Tüm bu nitelikler, dijital dönemde yerel yönetimlerin hedeflediği ana unsurlardır (Mecek, 2017: 1827).

E-belediye, yerel yönetimlerin dijital dönüşümü olarak tanımlanabilir. Bu dönüşümde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin oynadığı rol, yerel yönetimlerin geniş çerçevede ele alması gereken bir konudur. Etkili bir dijital dönüşüm sayesinde yerel yönetimler, daha kaliteli hizmet sunabilen ve yerel demokrasiyi güçlendiren yapıya kavuşabilir (Aygün, 2020: 37).

Türkiye'de e-belediyeciliğin uygulanmasına yönelik pek çok girişim bulunmaktadır. Geleneksel yollardan erişilen bilgilere artık elektronik ortam üzerinden kolaylıkla ulaşılabiliyor. Vatandaşlar, e-belediye platformları sayesinde birçok belgeye ve hizmete erişebiliyor, bunlar arasında; ulaşım bilgi sistemi, mezarlık ve adres bilgileri, borç sorgulama, fatura ödeme, evrak takibi, etkinlik biletleri, şikâyet başvuruları ve nöbetçi eczane listesi gibi birçok hizmet bulunmaktadır (Akgümüş, vd.,2021:105-106).

Genel olarak, yerel yönetimlerin e-belediyecilik konusunda başarılı bir grafik çizdiğini söylemek mümkündür. Bu başarı, belediyelerin kullandığı kaynaklarla destekleniyor.

Türkiye'deki e-belediyecilik uygulamalarının altyapısı, bu projeyi destekleyecek nitelikte olduğu için, e-devlet uygulamalarında da olumlu sonuçlar alınmıştır (Mecek,2017: 1829).

2.1. E-Belediye Hizmetleri

Türkiye'de e-belediyecilikte bilişim ve iletişim teknolojileri merkezi bir role sahiptir, bu alanda çeşitli entegre yazılım ve dijital araçlar aktif olarak kullanılıyor. Başlangıçta e-belediye hizmetleri basit bilgi sağlama amacıyla oluşturulmuş olsa da artık vatandaşlarla iki yönlü etkileşim sağlayabilecek birçok alana yayılmış durumda. Bu dijital hizmetler arasında "E-devlet bağlantısı, Elektronik Belge Yönetim Sistemleri (EBYS), e-başvuru ve e-imza" gibi unsurlar yer alıyor. Ayrıca, "video konferans, özelleştirilmiş kiosk sistemleri, mobil çözümler, canlı yayınlar ve iç ağ uygulamaları, telefonla hizmet veren çağrı merkezleri" (Karakaya Polat, 2006: 40-41) belediyelerin dijital hizmetlerinde önemli bir yer tutuyor.

E-belediyecilik kapsamında sunulan diğer çevrimiçi hizmetlere örnekler (Çoruh, 2008: 154) şunlardır:

- İmar bilgisine pafta, ada ya da parsel numarasıyla erişim,
- İnşaat ruhsat durumunun sorgulanması,
- Emlak vergisini kontrol ve ödeme,
- Su borcunu kontrol ve ödeme,
- Görüş ve şikayetlerin başvuru ve takibi,
- Yerel yönetmelik ve kanunlara erişim,
- Bilgi alma talebi ve izleme,
- Çevre temizlik vergisi ve ödeme seçenekleri,
- Ödeme geçmişinin kontrolü,
- İhale bilgilerine ulaşım,
- İşletme açma ve ruhsat başvuru süreçleri,
- Nikah başvuru işlemleri,
- Belediye kararlarına erişim,
- Günlük hava durumu bilgisi,
- Nöbetçi eczanelerin listesi,
- Belediye bütçesi ve uygulama sonuçları,
- Toprak ve bina pazar değerleri,
- Aşınma değerleri,
- Çeşitli başvuru hizmetleri,
- Planlanan projeler ve bunların teknik ve mali ayrıntıları.

3. YÖNTEM, ÖRNEKLEM VE VERİ ANALİZİ

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın konusuna, amacına, önemine, veri toplama yöntemine, örneklemine, veri analizi ve bulgularına, yer verilmiştir.

3.1.Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışma, e-belediye konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerin yayınlanma yılı, üniversite, enstitü, bölüm, yazınsal dilleri, danışman unvan bilgisi ve tezlerin türü gibi veriler incelenmiş sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmanın amacı, e-belediye alanında yapılan akademik çalışmaların niteliğini ve niceliğini belirlemek, bu alanda uzmanlaşan veya ilgi duyan akademisyenlerin profillerini ortaya çıkarmak ve e-belediye konusunda gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlamaktır. Araştırmanın önemi, e-belediye uygulamalarının kamu yönetimi, yerel yönetimler, bilişim teknolojileri ve vatandaş katılımı gibi farklı disiplinlerle ilişkili olması, bu alanda yapılan araştırmaların hem teorik hem de pratik açıdan önemli sonuçlar üretmesi ve e-belediye konusunda Türkiye'de yapılan akademik çalışmaların sayısal ve niteliksel olarak değerlendirilmesine yönelik bir boşluğu doldurmasıdır.

3.2. Yöntem

E-Belediye ile ilgili ulusal düzeyde yayınlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi ve araştırmanın amacı doğrultusunda metodik ve kontrollü bir şekilde yürütülmesi amacıyla önceden tanımlanmış kriterler çerçevesinde gruplandırılarak sentezlenme yapılmıştır.

3.3. Örneklem

Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel yönteme başvurulmuştur. Nitel araştırma genellikle gözlem, görüşme, doküman ve söylev analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanılmasıdır. Baltacı, A. (2019:370). Özellikle nitel araştırma yönteminin sunmuş olduğu doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır.

Doküman analizi için Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanı taranmış. "*E-Belediye*" anahtar kelimesi ile arama yapıldığında, tez başlığında belirtilen anahtar kelimenin yer aldığı 39 adet araştırma tezi bulunmuş ve araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın örneklem grubunda ilk tezin kayıtlı olduğu 2003 yılından son tez çalışmasının kayıtlı olduğu 2023 yılına kadar çalışma konusuyla ilgili yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri yer almaktadır.

3.4. Veri Analizi

Yapılan araştırmada ulaşılan 39 akademik tez çalışmasında hangi yıllarda yazıldığı, üniversite isimleri, enstitü bilgileri, mevcut olduğu anabilim dalı, hangi yazım dilinin kullanıldığı, tezin türü ve danışman öğretim üyelerinin unvanları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen nitel bulgular sayısal verilere dönüştürülerek tablo haline dönüştürülmüştür. Daha sonra elde edilen veriler çalışmanın amaçlarına uygun olarak düzenlenmiş, tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın sorunsallarını yanıtlamaya yönelik analiz bulguları yorumlanmıştır.

Çizelge 1. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Yıl Bazında Dağılımı

Yıllar	Tez Sayıları	Yüzde
2003	2	5,26
2004	1	2,63
2005	2	5,26
2007	1	12,63
2008	1	2,63
2010	5	13,16
2012	1	2,63
2013	4	10,53
2014	1	2,63
2016	1	2,63
2017	1	2,63
2018	1	2,63
2019	5	13,16
2020	2	5,26
2021	4	10,53
2022	6	15,79
2023	1	2,63
Toplam	39	100

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 1, e-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin yıl bazında dağılımını göstermektedir. Tabloya göre, e-belediye konusunda en fazla tez çalışması 2022 yılında (6 adet) yapılmıştır. Bu, e-belediyenin son yıllarda önem kazanan bir konu olduğunu göstermektedir. Bu yılı 2019 ve 2010 yılları (5) izlemektedir. Tabloda, 2006, 2009 ve 2011 yıllarında hiç tez çalışması yapılmadığı da görülmektedir. Bu, e-belediyenin o yıllarda gündemde olmadığını veya ilgi çekmediğini düşündürebilir.

Çizelge 2. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	İstanbul Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	2	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	1
Beykent Üniversitesi	1	Kocaeli Üniversitesi	2
Boğaziçi Üniversitesi	2	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	Marmara Üniversitesi	2
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	Mersin Üniversitesi	1

Fatih Üniversitesi	1	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	2	Mustafa Kemal Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1	Muş Alparslan Üniversitesi	1
Gaziantep Üniversitesi	1	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1
Gümüşhane Üniversitesi	1	Sakarya Üniversitesi	1
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	Süleyman Demirel Üniversitesi	2
İnönü Üniversitesi	1	Şırnak Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	Trakya Üniversitesi	1
Toplam			39

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 2, e-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin üniversite bazında dağılımlarını göstermektedir. En fazla tez sayısına sahip üniversiteler Boğaziçi Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi'dir. Bu üniversitelerde ikişer tez bulunmaktadır. Diğer üniversitelerde ise birer tez yapılmıştır. Tablodaki veriler, e-belediyecilik konusunun hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde ilgi gördüğünü, ancak bu alanda yapılan tez sayısının yeterli olmadığını sonucu çıkarım yapılabilir

Çizelge 3. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	**Tez Sayısı**
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	5
Sosyal Bilimler Enstitüsü	28
Fen Bilimleri Enstitüsü	6
Toplam	39

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 3, e-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin enstitü bazında dağılımlarını göstermektedir. Bu tabloya göre, e-belediye konusunda toplam 39 adet tez hazırlanmıştır. Bu tezlerin 28 tanesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, (%71,8) 6 tanesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde (%15,4) ve 5 tanesi de Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde (%12,8) yapılmıştır. Bu dağılım, e-belediye konusunun daha çok sosyal bilimler alanında ilgi gördüğünü, ancak fen bilimleri alanında da önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, e-belediye konusunda hazırlanan tezlerin %71,8'i Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmıştır. Bu,

e-belediye konusunun sosyal bilimler alanında daha fazla araştırma gerektirdiğini veya daha fazla ilgi çektiğini düşündürebilir.

Çizelge 4. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	**Tez Sayısı**	**Anabilim Dalı**	**Tez Sayısı**
Bilgisayar Mühendisliği	1	Kamu Yönetimi	10
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	Kentleşme ve Çevre Sorunları	1
Eko Bilişim	1	Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim	1
Endüstri Mühendisliği	1	Maliye	1
Enformatik	1	Mimarlık	1
İktisat	2	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	9
İşletme	3	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2
Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği	1	Siyaset Ekonomisi	1
Yönetim Bilişim Sistemleri	2		
Toplam			39

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 4, e-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin anabilim dalı bazında dağılımlarını göstermektedir. Bu tabloya göre, e-belediye konusunda toplam 39 adet tez hazırlanmıştır. Bu tezlerin 10 tanesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalında (%25,6), 9 tanesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, (%23.1) 3 tanesi İşletme Anabilim Dalında (%7.7), 2 tanesi İktisat Anabilim Dalında (%5.1), 2 tanesi Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalında (%5.1), 2 tanesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında (%5.1) diğer anabilim dallarında 1'er adet hazırlanmış yapılan tezlerin oranları ise %5,1'in altında kalmıştır. E-belediye konusunda hazırlanan tezler en fazla Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yapılmıştır. Bu, e-belediye konusunun kamu yönetimi alanında en çok araştırma gerektirdiğini veya en çok ilgi çektiğini düşündürebilir

Çizelge 5. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	36
İngilizce	3
Toplam	39

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 5, e-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin özgün dilleri bazında dağılımlarını göstermektedir. Tabloya göre, e-belediye konusunda toplam 39 adet tez hazırlanmıştır. Bu tezlerin 36 tanesi Türkçe (%92,3), 3 tanesi ise İngilizce (%7,7) olarak yazılmıştır. Bu dağılım, e-belediye konusunun Türkiye'de daha çok Türkçe kaynaklara dayalı bir şekilde araştırıldığını göstermektedir

Çizelge 6. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Doç. Dr.	12
Öğretim Görevlisi	1
Dr. Öğr. Üyesi	6
Prof. Dr.	8
Yrd. Doç.	12
Toplam	39

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 6 e-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin danışman unvanları bazında dağılımlarını göstermektedir. %30,8'i Doç. Dr. (12 Kişi) %2,6'sı Öğretim Görevlisi, (1 Kişi) %15,4'ü Dr. Öğr. Üyesi (6 Kişi), %20,5'i Prof. Dr. (8 Kişi). ve %30,8'i Yrd. Doç. unvanlı danışmanlar (12 Kişi) yönetilmiştir. Grafiğin yorumlanması, e-belediye konusunda en çok tez üreten danışman unvanlarının Doç. Dr. ve Yrd. Doç. olduğunu göstermektedir. Bu iki unvan, toplam tez sayısının %61,6'sını oluşturmaktadır.

Çizelge 7. E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Tez Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	38
Doktora	1
Toplam	39

Kaynak: Elde edilen bulgular neticesinde yazar tarafından hazırlanmıştır

Çizelge 7 E-Belediye Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Tür Bakımından Dağılımlarını göstermektedir. E-belediye konusunda hazırlanmış tezlerin %97,4'ü yüksek lisans (38 Adet), %2,6'sı doktora (1 Adet) tezidir. E-belediye konusunda yüksek lisans tezlerinin çok daha fazla olduğunu göstermektedir. Doktora tezi sayısı ise sadece bir tanedir. Bu da e-belediye konusunda doktora düzeyinde yapılan araştırmaların çok az olduğunu veya bu alanda doktora yapmak isteyenlerin sayısının çok düşük olduğunu düşündürmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, e-belediye uygulamaları konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin özelliklerini içerik analizi yöntemi ile incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, 2003-2023 yılları arasında Türkiye'de tamamlanan 39 tez, belirlenen kategoriler ve kodlar doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu araştırmanın sınırları, YÖK Tez'de yer alan tezlerle belirlenmiş olup, diğer veri tabanlarında bulunan makaleler, kitaplar, bilim yazıları ve TR Dizin' de indekslenmeyen dergiler ve TR Dizin' deki çalışmalar göz önünde bulundurulmamıştır. Yıl bazında en fazla çalışma 2022 yılında 6 tezle gerçekleşmiştir. 2006, 2009 ve 2011 yıllarında hiç tez çalışması yapılmadığı da görülmektedir. Üniversite bazında ise en fazla tez yazımının (2 adet) Boğaziçi Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nde yazıldığı saptanmıştır. Sayısal istatistiklerin Enstitüler bazında incelenmesi, aralarında ciddi bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal Bilimler Enstitüsünde 28 adet tez bulunmakta iken Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde 5 adet, Fen Bilimleri Enstitüsünde 6 adet tez, yazılmış olup bu açıdan bakıldığında e-belediye konusunun daha çok sosyal bilimleri ilgilendiren bir konu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Tezlerin ilgili olduğu anabilim dalları değerlendirildiğinde ise, en fazla tezin (10 adet) Kamu Yönetimi anabilim dalında çalışıldığı görülmektedir. Tezlerin çoğunluğuna Doç. Dr. ve Yrd. Doç. unvanlı öğretim üyelerinin danışmanlık yaptığı saptanmıştır. Ayrıca Türkçe yazılan tez ve yüksek lisans tezlerinin sayıca nicelik olarak çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. İlgili alandaki çalışmaların genel bir analizi yapılarak konuya ilişkin genel bir eğilim belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma bulgularının, e-belediye üzerine yapılan tez çalışmalarının kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlayarak ve bu alandaki eksiklikleri gidererek literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma aynı alanda yapılacak diğer araştırmalara fikir ve altyapı oluşturması açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akgümüş, E., vd. (2021). Dijital Dönüşüm Bakış Açısıyla Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetlerin Sunumu: E-Belediye Hizmetlerinin Analizi, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 102-116.

Aygün, Ö., Y. (2020). *Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Uygulamaları: Trabzon İli Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon

Baltacı, A. (2019:370). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.

Çoruh, M. (2010). *Kent Kaynaklarının Etkin ve Verimli Kullanımında Kablosuz Belediye İnternet Ağlarının Etkileri.* Akademik Bilişim Konferans Bildirileri. Muğla Üniversitesi. ss:503-508.

Güven, A. Ve Dülger, B. (2017). Osmanlı'dan günümüze yerel hizmet sunan klasik kurumların dönüşümü. *Enderun Dergisi,* 1(1): 44-53.

Kaypak, Ş., Yılmaz, V. Ve Bimay, M. (2017). Dijital çağda yerel yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi.* 22(15): 1798-1813.

Karakaya Polat, R. (2006). E-*Belediyecilik Kılavuzu: Yerel Yönetim-Vatandaş Etkileşimi*. İstanbul: Tasam Yayınları.

Mecek, M. (2017). E-Devlet ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve ve Türkiye'de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Kayfor 15 Özel Sayısı, 1815-1851.

Ökmen, M. ve Elma, F.(2013). *Türk dünyasında yerel yönetimler*, (1.Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını.

Yükseköğretim Kurulu, YÖK. (2023). Gelişmiş Arama, Ulusal Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, (Erişim Tarihi: 15.04.2023)

ANALYZING AUDIENCES' PERCEPTIONS OF THE REALITY TV SHOW '2 DAYS 1 NIGHT'

Truong-Vi DINH

Can Tho University, Vietnam.

Que-Nhu DUONG

Corresponding author. Can Tho University, Vietnam.
ORCID ID: 0000-0002-3734-0960

ABSTRACT

Understanding audiences' perceptions towards movies, including reality TV, is vital for producers and marketers aiming to develop captivating shows. This research aims to analyze audiences' perceptions towards a popular reality TV show in Vietnam, the reality TV show '2 Days 1 Night'. Perception about 3 dimensions; Novelty, Entertainment, Relaxation are evaluated. Primary data was collected from 330 viewers watching the show. Cronbach Alpha, convergent validity, and descriptive statistics were used. The results show that the audience rated from quite high to very high for all three dimensions, including novelty, entertainment, and relaxation. Among them, entertainment was rated highest by the audience, at the level of 'strongly agree'. The next dimension highly appreciated by the audience is novelty, which falls within the meaning of 'agree'. The novelty that 2 Days 1 Night brings includes interactive ways for players to participate in the destination, the subtle integration of traditional elements, culture, history, tourism and local people in the games, challenges, and each journey. These things are rarely found in other reality TV shows.

Keywords: reality TV, 2 days 1 night, audience perception, Vietnam.

1. INTRODUCTION

The film industry has contributed to developing the tourism industry on a global scale. In detail, as claimed by Expedia data (2023), two-thirds of global tourists have considered planning trips after being inspired by their preferred movies, and nearly 40% have booked trips based on their favorite programs. Besides, according to HuffPost website (2022), daily traffic to La Mamounia hotel in Marrakech (Morocco) on TripAdvisor rose by 500%, after the release of the series 'Inventing Anna' (Bologna, 2022). Furthermore, after debuting, the film 'Girl with Dragon Tattoo' have generated around 100 million euros for the tourism industry in Sweden (Ha, 2023). In Vietnam, film industry has contributed considerably to promoting tourism through in recent years. Accordingly, as stated by Vietnam Television, the film 'Yellow Flowers on Green Grass' and 'Dreamy Eyes' have had significantly impacted on Vietnam's tourism

sector, attracting tourists to the filmed destinations (Huong & Co, 2023). The film 'Kong: Skull Island' has also contributed to promoting the natural image of Ninh Binh to many international audiences worldwide (ELLE, 2023). Similarly, under the call of the Vietnam National Authority of Tourism, the reality TV show 'Vietnam Why Not' is a project produced with the purpose of stimulating tourists' demand by showcasing the beauty of Vietnam through a journey in various famous destinations (Binh, 2023). Additionally, there were other reality shows that had significantly contributed to boosting Vietnam's tourism. Recently, the reality show '2 Days 1 Night' has made a strong influence on Vietnamese audiences as well as gained numerous noteworthy achievements. This show has creatively and effectively promoted the image of Vietnam by intricately incorporating knowledge about the history, culture, and tourism of various destinations. Therefore, this study aims to analyze audience's perception towards a popular reality TV show in Vietnam, '2 Days 1 Night' reality show.

2. LITERATURE REVIEW

The reality TV show will record, produce, and upload videos in order to provide audiences with real-life experiences, and participant's interaction at tourist destinations. By watching reality shows, audiences can be provided travel recommendations as well as form an image of filmed tourist attractions. Accordingly, audiences gain a deep understanding of showcased destinations, increasing their likelihood of including them in their future trips (Silaban et al., 2022), thereby raising the number of tourists visiting these locations (Griffith & Papacharissi, 2009). Audiences view reality shows for various reasons (Baek et al., 2011; Hur et el., 2017).

Based on previous studies related to the film-induced tourism industry, it can be inferred that there are no rules, list of dimensions, or foundational theories specifically regarding dimensions stemming from films/movies, reality TV, etc. The most of previous studies were based upon other studies or considered selecting rely on degree of coherence with research subjects (for example, travel vlog, advertising video, documentary, movies…) as desire of the authors. Therefore, after reviewing relative previous studies from Yen & Teng (2013), Rajaguru (2023), Oviedo-García et al. (2015), Hoa et al. (2015), Chan & Ng (2019), Li (2019), Kim & Kim (2020), Bi et al. (2021), Silaban et al. (2022), and Silaban et al. (2023), there are there dimensions (Novelty, Entertainment, and Relaxation) which was dominantly applied to investigate the influence of kinds of film on audiences' behavior. These dimensions were called as 'audiences' motivation in watching travel vlogs' in the study of Silaban et al. (2023). Especially, it is also compatible with the purpose of the reality TV show '2 Days 1 Night'. In accordance with this information above, three dimensions were applied to analyze audiences' perception of '2 Days 1 Night' in this study.

In this study, audiences' motivation to watch reality shows included factors related to novelty, entertainment, and relaxation, which were derived from previous studies. Firstly, Tourists are seeking for novelty (Sibalan et al., 2023). Novelty is defined as an individual seeks out new information and adopts it to gain new experiences, as stated by Wang et al. (2018). The

reality show provides viewers with real experiences by unique information attracting their attention and stimulating them to watch and follow the show (Chen et al., 2014). Therefore, these shows must provide audiences with the newest, unique, and creative content to recommend and promote their likelihood of visiting filmed tourist destinations. Secondly, entertainment is a significant reason for viewing reality shows. Entertainment is known as an individual gain pleasure and fulfil psychological needs while watching the reality show (Kim et al., 2011). These shows can entertain the audiences through humor, and aesthetic content in order to bring an immersive experience, making them feel involved in the show (Silaban et al., 2023). Thirdly, watching reality shows can help audiences engage in a satisfying and enjoyable experience, allowing them to spend more time relaxing. Ohe et al. (2017) stated that watching reality shows is a way to relax the mind by imagining another world. Likewise, Bi et al. (2021) also defined relaxation as using social media to find peace and relaxation by imagining another world. Based on that, it can be inferred that relaxation is watching reality shows to find peace and relaxation by imagining another world. Hence, audiences' motivation to watch reality shows in search of novelty, entertainment, and relaxation.

3. METHODOLOGY

This research includes two main phases:

Phase 1: To determine the characteristics of the audience of the show, some demographic information consisting of year of birth and place of residence was collected based on the audience who regularly interacts with the '2 Days 1 Night' program on the program's official fan page.

Calculating sample size was based on two rules: (1) Rules of Thumb, (2) Rules of determining sample size according to population size, significant level, and precision value. Regarding to Rules of Thumb, Hoe (2008) and Singh et al. (2016) stated that any $N > 200$ provides adequate statistical power for data analysis. Similarly, Comrey (1988) suggested that $N > 200$ is adequate for a scale with up to 40 observed variables. Otherwise, as claimed by Israel (1992), for a population size exceeding 100,000, a confidence level of 95% and a precision value of ±7%, the minimum sample size for the study is 204 observations. Accordingly, this study had a sample size of 220 observations to ensure the reliability of the preliminary research results.

The systematic random sampling method was applied in this study. Data from 220 respondents was collected based on posts in the following steps: (1) Search posts on the fan page of the '2 Days 1 Night' (from June 19, 2022, to February 26, 2023). Firstly, identify posts using the systematic random sampling method from June 19, 2022, to February 26, 2023, with a step size of k=12. Secondly, select the first post of the day that has over 30 comments. If not, the author will move on to the next day (below 3 days). If still no posts meet the criteria above, the author will proceed to the post of the next k. (2) Select 10 comments of the chosen post. Accordingly, choose comments from the top comments, meaning those in the 'most relevant'

section of the comments, and these comments must be level 1 comments – directly commenting on the fan page rather than replying to other comments. (3) Collect age information of those who commented in two ways: first, based on publicly available information on Facebook (personal information, posts, related social media accounts), or directly message or comment on their personal profiles to collect age information.

As illustrated in Table 1, the result of the preliminary research showed that young audiences in the Southern region were the surveyed respondents in this study. In particular, audiences with the age between 18-30 accounted for the majority with 68.18%. The age groups under 18 and over 30 made up the percentage of 14.55% and 17.27%, respectively. Despite some limitations, it is undeniable that young audiences were the most abundant audience for the '2 Days 1 Night' show. Otherwise, the Southern region had the highest number of '2 Days 1 Night' viewers with the percentage of 56.36% while the Central region accounted for 22.73%, and the Northern region made up 20.91%. Therefore, this study principally focused on young audiences in the Southern region.

Table 1: The results of the preliminary research

Measure	Items	Frequency	%
Age	Under 18	32	14.55%
	18-30	150	68.18%
	Over 30	38	17.27%
	Total	**220**	**100.00**
Place of residence	Southern region	124	56.36%
	Northern region	46	20.91%
	Central region	50	22.73%
	Total	**220**	**100.00**

Source: Data calculated from the demographic information of 220 audiences on Facebook, 2023.

Phase 2: The research utilized primary data through direct survey sampling. Due to using the convenient sampling approach, the research selected sample elements based on convenience, ease of access, or ease of information retrieval. This method is commonly used to save costs and time during the research process (Ackoff, 1955).

Determining sample size was also based on two rules as the preliminary research: (1) Rules of Thumb, (2) Rules of determining sample size according to population size, significant level, and precision value. In addition to recommendations and principles of determining sample size mentioned at the preliminary research section, Comrey and Lee (1992) and Comrey et al (1973) rated a factor analysis sample of 50 as very poor, 100 as poor, 200 as fair, 300 as good, 500 as very good and 1000 as excellent. As a result, to ensure the reliability of the research results, this study had a sample size of 330 observations.

The population of this study is young audiences who share the following characteristics: (1) presently residing, studying, or working in Southern region; (2) are watching or have watched '2 Days 1 Night'; (3) Aged between 18 and 30 years old, possessing behavioral competence and the ability to make travel decisions independently (legally capable, with sufficient income to ensure independent decision-making). The convenient sampling method was applied due to the unavailability of a complete list of the population (a list of all viewers watching 2 Days 1 Night), timesaving and the ease to directly reach the survey participants (Ackoff, 1953). However, this method may introduce subjectivity in selecting sample units, leading to lower reliability and accuracy (Etikan et al., 2016; Mackey & Gass, 2022) because of the complete dependence on the experience, knowledge, and information of the survey interviewers. To mitigate the maximum disadvantages of this method, the author: (1) Gathered relevant information on demographic characteristics, watching and travel behavior through prior studies. Based on this information, the respondents were identified, and the survey was conducted accordingly. (2) Executed the survey by conducting three sessions per day at various locations, alternating among different interviewers to enhance sample diversity. It is also notable that only audiences in Ho Chi Minh city and Can Tho city was primarily focused on the survey because these cities are provincial city representing for Southeast region and Southwest region respectively, therefore, the research results from these cities are expected to have a high representativeness for drawing conclusions for the entire Southern region.

4. OVERVIEW OF THE '2 DAYS 1 NIGHT' REALITY SHOW

With the purpose of promoting tourism, showcasing culture and history of Vietnam as well as providing audiences entertainment and relaxation on the weekends, Ho Chi Minh City Television Station and Dong Tay Promotion cooperated in producing the reality TV show '2 Days 1 Night'. This is the Vietnamese version of the '2 Days 1 Night' program produced by KBS Television in South Korea. The reality TV show is distributed both on television channel (HTV7) and digital platform (YouTube, VieON Apps, Facebook…) (Nhu, 2022).

'2 Days 1 Night' creatively combines stories, and images of nature, cultural and historical values, and Vietnamese people by filming at various tourist destinations throughout Vietnam. Therefore, the challenges and games are designed to showcase unique local features, connecting with the story and culture of each selected destination (Nhu, 2022). Notably, since launching, the tourist destinations showcased in the program have garnered more attention from the public, attracting many tourists, even being fully booked months in advance (Tap chi Thuong hieu va Phap luat, 2023).

The production team had around 150 members and 30 continuous 24/7 recording cameras. To emphasize realism, authenticity, and intimacy in each scene of the show, the cast members are kept unaware of the show's content, meaning there is no script. Through the execution of challenges as well as handling situations, the cast members transform stories in unexpected directions. This adds excitement and ensures the freshness of the reality show for the audiences (Lien, 2023a).

Source: Fan page of 2 Days 1 Night

Figure 1: Official Poster of 2 Days 1 Night season 1

Thanks to genuine real-life experiences, along with humorous situations and innovative content, '2 Days 1 Night' has garnered strong attention from the audience (Trang, 2022). Until now, it has received many compliments from the public. With the widespread influence, the reality show '2 Days 1 Night' has achieved numerous notable achievements, such as Top 1 Social Media Trend in 2022; Top 2 keywords with the highest interaction on social media in January 2023; Top 8 'Best Adaptation of An Existing Format' at the 2022 Asian Television Awards (ATA); and having over 2,000 articles. Additionally, the show has accumulated over 3 billion views on social media platforms after 9 months. All 31 episodes quickly reached the top trending on YouTube, with 6 episodes securing the top 1 (Lien, 2023b). '2 Days 1 Night' has achieved remarkable accomplishments, distinguishing itself as a national reality show in Vietnam.

5. RESULTS AND DISCUSSION

5.1. Sample Demographics

A total of 365 questionnaires were collected, however, 35 of them were discarded due to incomplete or invalid information, resulting in a final sample consisting of 330 valid responses. Only respondents who are watching or have watched '2 Days 1 Night' between the ages of eighteen to thirty as well as living in the South of Vietnam are available to answer the questionnaire. The following Table 2 summarizes the demographic characteristics of respondents.

Table 2: Sample profile

Measure	Items	Frequency	%
Gender	Male	104	31.52
	Female	223	67.58
	Undisclosed	3	0.91
	Total	**330**	**100.00**
Occupation	Student	209	63.33
	Office staff	71	21.52
	Free business	16	4.85
	Freelancer	11	3.33
	Programmer	7	2.12
	Tourism and Hospitality staff	6	1.82
	Worker	4	1.21
	Architect	3	0.91
	Healthcare staff	3	0.91
	Total	**330**	**100.00**
Personal income	No income yet	96	29.09
	Below 452 USD/month	156	47.27
	Above 452 USD/month	78	23.64
	Total	**330**	**100.00**
Marital status	Singel	212	64.24
	Dating	108	32.73
	Married	9	2.73
	Other	1	0.30
	Total	**330**	**100.00**

Source: Data calculated from survey results of 330 respondents, 2023.

To start with gender, the sample included 31.52% male and 67.58% female. These figures were closely similar with previous research by Fu et al. (2016) on the reality show named 'Where are we going, Dad?' where most viewers were female (74.4%). The main reason is that main cast members with six male members, naturally attracts a predominantly female fanbase, similar to the fan club of boybands in Vietnam or South Korea, where female fans typically outnumber male fans (Thanh, 2022). In addition, the significant gender disparity was also attributed to the convenience sampling method, causing an uneven distribution of male and female respondents.

Next, most surveyed individuals were students, accounting for 209 out of 330 respondents (equivalent to 63.33%). The primary reason also stems from the convenient sampling method, leading to a significant imbalance of students in the population. However, the remaining 36.67% included respondents from various occupations. Aside from the number of students, office workers had 21.52%, free business accounted for 4.85%, freelancer made up 3.33%,

programmers contributed 2.12%, tourism and hospitality staff comprised 1.82%, workers represented 1.21%, and architects and healthcare professionals are both at 0.91%. These figures mentioned to some extent reflect the research sample diversity in terms of occupations of the respondents.

Due to the predominantly student respondents, the proportion of respondents without income and those with income below 452 USD/month was relatively high, at 29.09% and 47.27%, respectively, as illustrated in Table 2. The lowest part of respondents is those with income above 452 USD/month. However, this group still represented a significant proportion with 23.64%.

Eventually, most respondents were single, accounting for 64.24%, followed by those who were dating with 32.73%. As opposed to this, the number of married respondents is very low, at 2.73%. The primary reason for the prevalence of single and dating respondents is rooted in focusing on surveying young audiences aged 18-30. Additionally, the age group tended to marry later, with the average marriage age for residents in the Southeast with 28.8 and Southwest with 27.4 years old (General Statistics Office of Vietnam, 2022). Moreover, according to numerous studies worldwide, especially in Asian countries, young people tended to choose a single life, showing little interest in marriage due to financial difficulties or a desire to pursue a career and enjoy freedom (Phuong, 2023).

5.2. Reliability Assessment

The reliability is assessed based on Cronbach's Alpha coefficient. This method, proposed by Cronbach (1951), assigns values ranging from 0 to 1. As stated by Nunnally and Bernstein (1994), George and Mallery (2003), a Cronbach's Alpha coefficient of 0.6 or higher indicates an acceptable level of reliability. Hair et al. (2003) suggested that the Cronbach's Alpha coefficient should be 0.6 or higher, and the variables must have a Corrected Item-Total Correlation of 0.3 or higher to be statistically reliable. Cristobal et al. (2007) also suggested that a scale is considered good when the observed variables have a Corrected Item-Total Correlation of 0.3 or higher. If it is less than 0.3, the variables should be removed (Nunnally & Bernstein, 1994). A higher Cronbach's Alpha coefficient indicates stronger correlations among its variables, reflecting a higher level of reliability.

To ensure the reliability, Cronbach's Alpha coefficient assessment is conducted to eliminate inappropriate variables.

Based on the results in Table 3, all constructs and variables were acceptable. Specifically, three constructs (Novelty, Entertainment, Relaxation) had Cronbach's Alpha coefficient of 0.831, 0.722, and 0.737, respectively which provided good reliability for the scales. Meanwhile, none of the Corrected Item-Total Correlations is under 0.3. Based on that, it can be inferred that all variables of the construct ensured reliability.

Table 3: Reliability Assessment by Cronbach's Alpha

Code	Variables	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha If Item Deleted
NV	**Novelty** (Cronbach's Alpha = 0.831)		
NV1	I obtained information about the destinations from '2 Days 1 Night.'	0.617	0.802
NV2	'2 Days 1 Night' introduced me to various destinations I had never heard of before.	0.627	0.800
NV3	From '2 Days 1 Night', I discovered a new destination.	0.673	0.792
NV4	'2 Days 1 Night' provides information about culture of destinations and life in these locales.	0.521	0.817
NV5	'2 Days 1 Night' provides me with a significant amount of new information that I have not known before.	0.598	0.805
NV6	I am curious about the destinations in '2 Days 1 Night.'	0.464	0.827
NV7	Before watching, I knew very little information about the destinations showcased in '2 Days 1 Night.'	0.555	0.812
ET	**Entertainment** (Cronbach's Alpha = 0.722)		
ET1	'2 Days 1 Night' is very interesting.	0.479	0.679
ET2	'2 Days 1 Night' brings me a lot of joy.	0.555	0.632
ET3	I am excited when watching '2 Days 1 Night'	0.525	0.654
ET4	'2 Days 1 Night' is highly entertaining.	0.492	0.671
RL	**Relaxation** (Cronbach's Alpha = 0.737)		
RL1	Watching '2 Days 1 Night' allows me to relax.	0.538	0.679
RL2	Watching '2 Days 1 Night' helped me forget about work for a while.	0.567	0.659
RL3	Watching '2 Days 1 Night' can distract me from what I am doing.	0.484	0.717
RL4	Watching '2 Days 1 Night' helped me forget work and life pressures	0.559	0.660

Source: Data calculated from survey results of 330 respondents, 2023.

5.3. Convergent Validity

Convergent validity indicates whether a test that is designed to measure a particular construct correlates with other tests that assess the same or similar construct. According to Hair

et al. (2011), the convergent validity of a scale is assessed through three criterions, including outer loadings, composite reliability (CR), and average variance extracted (AVE).

Table 4: Results of Validity and Internal Consistency

Constructs	Code	Outer Loadings	Composite Reliability (CR)	Average Variance Extracted (AVE)
Novelty	NV1	0.740	0.874	0.501
	NV2	0.751		
	NV3	0.790		
	NV4	0.653		
	NV5	0.724		
	NV6	0.606		
	NV7	0.671		
Entertainment	ET1	0.728	0.828	0.546
	ET2	0.763		
	ET3	0.733		
	ET4	0.731		
Relaxation	RL1	0.795	0.837	0.565
	RL2	0.807		
	RL3	0.633		
	RL4	0.757		

Notes: Outer Loadings ≥ 0.6; Composite Reliability (CR) ≥ 0.7; Average Variance Extracted (AVE) ≥ 0.5

Source: Data calculated from survey results of 330 respondents, 2023

Convergence of the scale is considered acceptable when CR ≥ 0.700 and AVE ≥ 0.500 (Hair et al., 1998; Nunnally, 1978; cited by Jon-Chao et al., 2012). As shown in Table 4, all variables of three constructs have CR values greater than 0.700 (lowest is 0.828), and AVE values greater than 0.500 (lowest is 0.501). Therefore, it can be concluded that both CR and AVE meet the conditions.

According to Hair et al. (2017), construct validity was tested by comparing the outer loading value of each construct item to 0.7. The results indicate that almost all the outer loading value of variables are higher than 0.7, except for NV4, NV6, NV7, and RL3. However, outer loadings greater than 0.600 are acceptable (Chin et al., 2003), if CR and AVE meet the conditions, i.e. CR ≥ 0.700 and AVE ≥ 0.500 (Ramayah et al., 2016). Therefore, the research construct validity has been established.

In summary, the analyses affirm that composite reliability (CR), average variance extracted (AVE), and outer loading values all met the conditions, making it reasonable to state that three constructs ensured appropriate convergent validity.

5.4. Audiences' perceptions of the reality TV show '2 Days 1 Night'

5.4.1. Novelty

Movies, reality shows, or videos related to film tourism are popular because tourists are looking for novelty (Silaban et al., 2023). Information from sources such as travel vlogs, films, and reality shows influences the intention to visit tourist destinations. However, not all sources have the same impact on tourists (Chen et al., 2014; Silaban et al., 2023). Therefore, there must be novelty to influence the tourists' behavior. Accordingly, reality shows must share the newest, unique, and most creative content to become a reliable recommendation for viewers, thereby stimulating and encouraging their intentions to visit showcased destinations. This highlights the importance of novelty. After collecting the respondents' opinions, data was calculated, then illustrated in Table 5 below.

Table 5: Novelty

Code	Variables	Mean	Std. Deviation	Significance
NV1	I obtained information about the destinations from '2 Days 1 Night.'	4.06	0.872	Agree
NV2	'2 Days 1 Night' introduced me to various destinations I had never heard of before.	4.07	0.866	Agree
NV3	From '2 Days 1 Night', I discovered a new destination.	4.11	0.911	Agree
NV4	'2 Days 1 Night' provides information about culture of destinations and life in these locales.	4.19	0.864	Agree
NV5	'2 Days 1 Night' provides me with a significant amount of new information that I have not known before.	3.89	0.890	Agree
NV6	I am curious about the destinations in '2 Days 1 Night.'	3.84	0.938	Agree
NV7	Before watching, I knew very little information about the destinations showcased in '2 Days 1 Night.'	3.72	0.941	Agree
NV	**Novelty**	**3.98**	**0.633**	**Agree**

Source: Data calculated from survey results of 330 respondents, 2023.

Data in Table 5 shows that the mean values of all variables in this scale ranged from 3.72 to 4.19, and the common point of these variables is that they were equivalent to the 'agree' significance. This shows that most respondents agreed with the statements on the novelty scale.

However, 'NV7 - Before watching, I knew very little information about the destinations showcased in 2 Days 1 Night' had the lowest mean at 3.72, meaning that a portion of respondents have had significant information about the destinations filmed in the show. Vietnam, currently, has more than 77.93 million of internet users, equating to around 79.1% of the total population (Kemp, 2023). Meanwhile, as announced by Vietnam National Authority of Tourism, there were more than 101.3 million of domestic arrivals in 2022, and 108 million of ones in 2023, being higher than the total population of Viet Nam. These data shows that there are plenty of Vietnamese really loving travel, thereby leading to a portion of respondents might be disagreed with the statement in NV7. In contrast, 'NV4-2 Days 1 Night provides information about culture of destinations and life in these locales' had the highest mean at 4.19 compared to the other variables. During every episode of the show, the production team always tries to integrate and showcase culture and lifestyle aspects of every location to the viewers, so it is not difficult to understand why this statement had the highest mean value.

In general, 3.98 was the mean value on the novelty scale, falling with the 'agree' significance range. This indicates that most respondents perceived the novelty brought by the reality show '2 Days 1 Night.' To explain these numbers, previous studies have stated that novelty is considered a crucial factor (Yu et al., 2019), contributing to making a difference and attracting viewers, thereby promoting their travel intentions. To obtain the current influence and popularity, '2 Days 1 Night' has brought a variety of new, unique, and different experiences to the public compared to other reality shows, especially with newly explored tourist locations. The novelty showcased by '2 Days 1 Night' includes interactive ways for cast members to engage with tourist destinations, skillful integration of traditional, cultural, historical, and local elements in each journey (Lien, 2022). These are rarely found in other reality programs. Also, this has significantly contributed to the huge success and widespread influence of '2 Days 1 Night' to the present. Therefore, the novelty scale and variables in it at the 'agree' significance level is not difficult to understand.

5.4.2. Entertainment

In addition to novelty, entertainment is also a significant factor in attracting viewers (Klobas et al., 2018). Reality shows have always been a highly appealing show of entertainment for the audience. Additionally, audiences witness natural interactions and genuine personalities among participants while playing games and overcoming challenges (Thu, 2022). To provide a diverse real-life experience, engage audiences, and make them watch for a more extended period, reality shows try to incorporate humorous content to entertain the audience while watching it. Clearly, entertainment is a crucial element for both reality shows and film.

Table 6: Entertainment

Code	Variables	Mean	Std. Deviation	Significance
ET1	'2 Days 1 Night' is very interesting	4.40	0.674	Strongly Agree
ET2	'2 Days 1 Night' brings me a lot of joy	4.28	0.808	Strongly Agree
ET3	I am excited when watching '2 Days 1 Night'	4.08	0.865	Agree
ET4	'2 Days 1 Night' is entertaining	4.55	0.731	Strongly Agree
ET	**Entertainment**	**4.33**	**0.571**	**Strongly Agree**

Source: Data calculated from survey results of 330 respondents, 2023.

Looking at data in Table 6, it can be observed that only the variable 'ET3 - I am excited when watching 2 Days 1 Night' falls under the significance level of 'agree,' with the mean value of 4.08 compared to the other three variables, all of which are at the 'strongly agree' significance level. Going deeper into variable ET3, some respondents shared that after a tiring day, watching '2 Days 1 Night' not only helps them quickly regain their spirits but also requires some time to adapt and immerse themselves while watching the reality show. This may be the reason why ET3 was not rated as high as the other three variables.

However, the mean value of 4.08 was not too low, and it made up only a fourth of the total, leading to the overall mean of entertainment still being 'strongly agree' at 4.33 - considered quite high. These figures demonstrated that most respondents completely agreed with the statement of the variables, indicating that '2 Days 1 Night' is highly entertaining. Furthermore, with the highest mean value of 4.55, 'ET4 - 2 Days 1 Night is entertaining' also reinforced to this statement. This result aligns with the purpose of 2 Days 1 Night bringing entertainment to audiences, thereby helping them relieve their stress and work pressure. From the early episodes, '2 Days 1 Night' has provided viewers with a fresh perspective, humorous elements, and especially unique features not found in the original Korean version and other reality shows in Vietnam (Thu, 2022). Moreover, among the six main cast members, two of them are well-known comedians responsible for creating and boosting the humor content for the reality show, along with the other four members who smoothly connect and interact to create together many humorous, unforgettable situations that make viewers hilarious. This contributes to achieving the producer's initial goal of providing an extremely entertaining reality show for the audience. Therefore, the entertainment scale with the average significance level 'strongly agree' is expected.

5.4.3. Relaxation

Besides looking for novelty and entertainment, one of the reasons why tourists watch reality shows is to relax (Steiner & Xu, 2018). People, facing various pressures from society, living environments, and work, tend to find ways to relax and forget about work or other issues.

This has traditionally been one of the motivations for watching traditional television (Finn & Gorr, 1988). Furthermore, a crucial aspect of tourism is relaxation. Many people tend to relax by imagining a different world through TV programs related to destinations (Ohe et al., 2017). As a result, audiences can imagine a world primarily through exciting and informative experiences gained while watching reality shows (Silaban et al., 2022). When watching reality shows, the audience can experience satisfaction and enjoyment, allowing them to spend more relaxing time. When audiences' relaxation needs are met through watching reality shows, it can influence their desire to travel. Therefore, relaxation is one of the important factors that audiences seek while watching reality shows. Based on that, Table 7 below illustrates the results of analyzing data with Likert response of respondents to assess their perceptions of the reality show '2 Days 1 Night'.

Table 7: Relaxation

Code	Variables	Mean	Std. Deviation	Significance
RL1	Watching '2 Days 1 Night' allows me to relax.	4.26	0.787	Strongly Agree
RL2	Watching '2 Days 1 Night' helped me forget about work for a while.	3.99	0.861	Agree
RL3	Watching '2 Days 1 Night' can distract me from what I am doing.	2.23	1.085	Disagree
RL4	Watching '2 Days 1 Night' helped me forget work and life pressures	3.90	0.946	Agree
RL	**Relaxation**	**3.59**	**0.693**	**Agree**

Source: Data calculated from survey results of 330 respondents, 2023.

Table 7 shows a difference in the results of this construct compared to the two previous constructs. This is the appearance of the significance level 'disagree' in the variable 'RL3 - Watching 2 Days 1 Night can distract me from what I am doing' with the mean value of 2.23. This indicates that respondents perceived that the reality show '2 Days 1 Night' cannot distract them from what they are doing. Accordingly, some respondents provided feedback that they only watch '2 Days 1 Night' for relaxation after strenuous moments to recharge their mental energy. These states are temporary and do not have a long-term impact on them while watching '2 Days 1 Night'. Therefore, it might be inferred that a majority of them could not be distracted by watching '2 Days 1 Night', resulting in the appearance of the significance level 'disagree' in this scale.

For the remaining variables in the scale, the variable 'RL1 - Watching '2 Days 1 Night' allows me to relax' stood out with a significance level 'strongly agree.' This result is consistent with the initial goal and direction set by the producers of '2 Days 1 Night', aiming to provide moments of entertainment and relaxation for viewers to relieve their stress and pressure after a

tiring week (Hoang, 2022). In general, the average mean value for relaxation was 3.59, equivalent to the significance level of 'agree.' This shows that according to the perceptions of most surveyed respondents, they agreed that '2 Days 1 Night' also brings them relaxation while watching. Hence, watching the program can help most respondents relieve stress and pressure from life and work.

6. CONCLUSION

In order to analyze audiences' perception towards a popular reality TV show in Vietnam, in the case of the reality show '2 Days 1 Night', the research delved into analyzing audiences' perception of three dimensions, including novelty, entertainment, and relaxation. The results showed that, firstly, entertainment was rated highest by the audience, at the significance level of 'strongly agree.' Accordingly, reality shows have always been a highly appealing show of entertainment for the audience, leading to the entertainment element becoming indispensable in producing these kinds of shows. Secondly, the next dimension highly appreciated by the audience is novelty, which falls within the significance level of ' agree'. Novelty plays an extremely vital role in making the show different, unique, and glamorous, contributing to attracting and holding audiences. In '2 Days 1 Night', the novelty includes interactive ways for players to participate in the destination, the subtle integration of traditional elements, culture, history, tourism, and local people in the games, challenges, and each journey. These things are rarely found in other reality TV shows, also contributing to broadening the wide influences of the show until now. Therefore, from the result of this research, producers and marketers should take advantage of novelty much more to develop captivating of their future reality shows.

REFERENCES

Ackoff, R. L. (1955). The design of social research. *Philosophy of Science, 22*(1), 65-65. https://philpapers.org/rec/ACKTDO

Baek, K., Holton, A. E., Harp, D., & Yaschur, C. (2011). The links that bind: Uncovering novel motivations for linking on Facebook. *Computers in Human Behavior*, *27*(6), 2243–2248. https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.07.003

Bi, Y., Yin, J., & Kim, I. (2021). Fostering a young audience's media-induced travel intentions: The role of parasocial interactions. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 47*, 398–407. Doi: https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.04.011

Binh, H. (2023, May 5). *Co hoi quang ba van hoa, du lich tu cac gameshow*. Bao Cong an nhan dan. https://cand.com.vn/doi-song-van-hoa/co-hoi-quang-ba-van-hoa-du-lich-tu-cac-gameshow-i692402/+B5 [Accessed August 21, 2023]

Bologna, C. (2022, August 10). *We're In A Golden Age Of Television, And It's Affecting How We Travel.* HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/television-travel-destinations_l_62225d70e4b03bc49a9ad921 [Accessed August 26, 2023]

Chan, C. & Ng, T. (2019). Investigating film-induced tourism potential: The influence of Korean TV dramas on Hong Kong young adults. *Asian Geographer, 37*(1), 53–73. https://doi.org/10.1080/10225706.2019.1701506

Chen, Y., Shang, R., & Li, M. (2014). The effects of perceived relevance of travel blogs' content on the behavioral intention to visit a tourist destination. *Computers in Human Behavior, 30*, 787–799. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.019

Chin, W. W., Marcolin, B. L., & Newsted, P. R. (2003). A Partial Least Squares Latent Variable Modeling Approach for Measuring Interaction Effects: Results from a Monte Carlo Simulation Study and an Electronic-Mail Emotion/Adoption Study. *Information Systems Research, 14*(2), 189–217. https://doi.org/10.1287/isre.14.2.189.16018

Comrey, A. L. (1988). Factor-analytic methods of scale development in personality and clinical psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*(5), 754–761. https://doi.org/10.1037/0022-006x.56.5.754

Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A First Course in Factor Analysis*. Lawrence Eribaum Associates.

Comrey, A. L., Backer, T. E., & Glaser, E. M. (1973). *A sourcebook for mental health measures.* Human Interaction Research Inst.

Cristobal, E., Flavián, C., & Guinalíu, M. (2007). Perceived e-service quality (PeSQ). *Managing Service Quality, 17*(3), 317–340. https://doi.org/10.1108/09604520710744326

ELLE. (2023, February 9). *Du doan nhung xu huong du lich nam 2023*. https://www.elle.vn/du-lich/nhung-xu-huong-du-lich-nam-2023 [Accessed September 5 2023]

Etikan, Y., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics, 5*(1), 1. https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11

Expedia Group Media Solutions. (2023, August 28). https://advertising.expedia.com/solutions/reporting-and-insights/ [Accessed August 20, 2023]

Finn, S., & Gorr, M. B. (1988). Social isolation and social support as correlates of television viewing motivations. *Communication Research, 15*(2), 135–158. https://doi.org/10.1177/009365088015002002

Fu, H., Ye, B. H., & Xiang, J. (2016). Reality TV, audience travel intentions, and destination image. *Tourism Management, 55*, 37–48. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.01.009

General Statistics Office of Vietnam. (2022). *Tuoi ket hon trung binh lan dau phan theo dia phuong chia theo Tinh, thanh pho va Nam*. https://www.gso.gov.vn/px-web-2/ [Accessed November 15, 2023]

George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 11.0 Update*. Allyn & Bacon.

Griffith, M., & Papacharissi, Z. (2009). Looking for you: An analysis of video blogs. *First Monday*. https://doi.org/10.5210/fm.v15i1.2769

Ha, H. (2023, June 28). *Dien anh co vai tro quan trong trong viec quang ba, xuc tien hinh anh quoc gia.* Cong thong tin dien tu Bo Van hoa, The thao va Du lich. https://bvhttdl.gov.vn/dien-anh-co-vai-tro-quan-trong-trong-viec-quang-ba-xuc-tien-hinh-anh-quoc-gia-20230628080019477.htm

Hair, J. F., Bush, R. P., & Ortinau, D. J. (2003). *Marketing research: Within a changing information environment*. McGraw-Hill.

Hair, J. F., Hollingsworth, C. L., Randolph, A. B., & Chong, A. Y. (2017). An updated and expanded assessment of PLS-SEM in information systems research. *Industrial Management and Data Systems*, *117*(3), 442–458. https://doi.org/10.1108/imds-04-2016-0130

Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice, 19*(2), 139–152. https://doi.org/10.2753/mtp1069-6679190202

Hoa, P. H., Truc, V. T. T., & Khuong, M. N. (2015). Film-Induced tourism – factors affecting Vietnamese intention to visit Korea. *Journal of Economics, Business and Management, 3*(5), 565–570. https://doi.org/10.7763/joebm.2015.v3.247

Hoang, L. (2022, November 2). *Giai ma 3 chuong trinh truyen hinh gay sot*. Tuoi Tre Online. https://tuoitre.vn/giai-ma-3-chuong-trinh-truyen-hinh-gay-sot-20221102094546005.htm [Accessed September 1, 2023]

Hoe, S. L. (2008). Issues and procedures in adopting structural equation modelling technique. *Journal of Quantitative Methods*, *3*(1), 76. Available at: https://ink.library.smu.edu.sg/sis_research/5168

Huong, T., & Co, V. (2023, May 26). *Loi ich tu quang ba du lich thong qua dien anh.* VTV Bao Dien Tu. https://vtv.vn/van-hoa-giai-tri/loi-ich-tu-quang-ba-du-lich-thong-qua-dien-anh-2023052612483862.htm [Accessed August 22, 2023]

Hur, K., Taegoo, K., Karatepe, O. M., & Gyehee, L. (2017). An exploration of the factors influencing social media continuance usage and information sharing intentions among Korean travellers. *Tourism Management, 63*, 170–178. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.06.013

Israel, Glenn D. (1992). *Sampling The Evidence Of Extension Program Impact*. Program Evaluation and Organizational Development, IFAS, University of Florida.

Jon-Chao, H., Chan-Jer, H., Chien-Yun, D., Ming-Yueh, H., Pei-Hsin, L., & Lee, C. C. (2012). Technology anxiety and implicit learning ability affect technology leadership to promote

the use of information technology at elementary schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *64*, 555-563. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.065

Kemp, S. (2023d, February 13). *Digital 2023: Vietnam — DataReportal – Global Digital Insights*. DataReportal – Global Digital Insights. https://datareportal.com/reports/digital-2023-vietnam

Kim, B., & Kim, K. (2020). Relationship between Viewing Motivation, Presence, Viewing Satisfaction, and Attitude toward Tourism Destinations Based on TV Travel Reality Variety Programs. *Sustainability*, *12*(11), 4614. https://doi.org/10.3390/su12114614

Kim, Y., Sohn, D., & Choi, S. M. (2011). Cultural difference in motivations for using social network sites: A comparative study of American and Korean college students. *Computers in Human Behavior*, *27*(1), 365–372. https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.08.015

Klobas, J., McGill, T., Moghavvemi, S., & Paramanathan, T. (2018). Compulsive YouTube usage: A comparison of use motivation and personality effects. *Computers in Human Behavior, 87*, 129–139. https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.05.038

Li, M. (2019). Exploring short video application users' visit intention: Applying the Stimulus-Organism-Response model. *Asian Social Science, 15*(12), 8. https://doi.org/10.5539/ass.v15n12p8

Lien, N. (2022, September 10). *Diem lai nhung dia danh noi bat ma dan cast "2 Ngay 1 Dem" da dat chan den sau 12 tap.* VieZ.vn. https://viez.vn/diem-lai-nhung-dia-danh-noi-bat-ma-dan-cast-2-ngay-1-dem-da-dat-chan-den-sau-12-tap.html [Accessed August 20, 2023]

Lien, N. (2023a, October 2). *2 Ngay 1 Dem: Gia tri that tao nen tinh cam that*. VieZ.vn. https://viez.vn/2-ngay-1-dem-gia-tri-that-tao-nen-tinh-cam-that-OA68TDSRkUr4.html [Accessed September 3, 2023]

Lien, N. (2023b, March 11). *"2 Ngay 1 Dem": Hon 3 ty view, lot Top Show duoc yeu thich quoc te*. VIEZ.vn. https://viez.vn/2-ngay-1-dem-hon-3-ty-view-lot-top-show-duoc-yeu-thich-quoc-te-dUzF31lV9xId.html [Accessed August 20, 2023]

Mackey, A., & Gass, S. M. (2022). *Second Language Research: Methodology and Design* (4th ed.). Routledge.

Nhu, V. (2022, June 17). *'2 Ngay 1 Dem' ban Viet duoc ky vong tiep noi thanh cong 'Running Man'*. https://thanhnien.vn/2-ngay-1-dem-ban-viet-duoc-ky-vong-tiep-noi-thanh-cong-running-man-1851469472.htm# [Accessed September 1, 2023]

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.

Ohe, Y., Ikei, H., Song, C., & Miyazaki, Y. (2017). Evaluating the relaxation effects of emerging forest-therapy tourism: A multidisciplinary approach. *Tourism Management, 62*, 322–334. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.04.010

Oviedo-García, M. Á., Castellanos-Verdugo, M., Trujillo-García, M. A., & Mallya, T. (2014). Film-induced tourist motivations. The case of Seville (Spain). *Current Issues in Tourism, 19*(7), 713–733. https://doi.org/10.1080/13683500.2013.872606

Phuong, B. (2023b, July 26). *Nguoi tre Viet "chi trung binh 30 trieu dong cho mot chuyen du lich."* Vnexpress.net. https://vnexpress.net/nguoi-tre-viet-chi-trung-binh-30-trieu-dong-cho-mot-chuyen-du-lich-4634361.html [Accessed November 15, 2023]

Rajaguru, R. (2013). Motion Picture-Induced Visual, Vocal and Celebrity Effects on Tourism Motivation: Stimulus Organism Response model. *Asia Pacific Journal of Tourism Research, 19*(4), 375–388. https://doi.org/10.1080/10941665.2013.764337

Ramayah, T., Ling, N. S., Taghizadeh, S. K., & Rahman, S. A. (2016). Factors influencing SMEs website continuance intention in Malaysia. *Telematics and Informatics, 33*(1), 150–164. https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.06.007

Silaban, P. H., Chen, W., Nababan, T. S., Eunike, I. J., & Silalahi, A. D. K. (2022). How travel vlogs on YouTube Influence consumer behavior: a use and gratification perspective and customer engagement. *Human Behavior and Emerging Technologies, 2022*, 1–16. https://doi.org/10.1155/2022/4432977

Silaban, P. H., Chen, W., Silaban, B. E., Silalahi, A. D. K., Eunike, I. J., & Damanik, H. M. (2023). Demystifying Tourists' Intention to Visit Destination on Travel Vlogs: Findings from PLS-SEM and fsQCA. *Emerging Science Journal, 7*(3), 867–889. https://doi.org/10.28991/esj-2023-07-03-015

Singh, K., Junnarkar, M., & Kaur, J. (2016). *Measures of Positive Psychology, Development and Validation*. Springer

Steiner, E., & Xu, K. (2018). Binge-watching motivates change: Uses and gratifications of streaming video viewers challenge traditional TV research. *Convergence, 26*(1), 82–101. https://doi.org/10.1177/1354856517750365

Tap chi Thuong hieu va Phap luat. (2023, February 3). 27 tap len song cua 2 Ngay 1 Dem da di qua 11 tinh thanh, hieu ung the nao?. https://thuonghieuvaphapluat.vn/27-tap-len-song-cua-2-ngay-1-dem-da-di-qua-11-tinh-thanh-hieu-ung-the-nao.html [Accessed November 15, 2023]

Thanh, Q. (2022, June 19). *Nhan khau hoc fandom K-pop: BTS thua Monsta X ve luong nu gioi.* Bao Dien tu The thao va Van hoa. https://thethaovanhoa.vn/nhan-khau-hoc-fandom-k-pop-bts-thua-monsta-x-ve-luong-nu-gioi.htm

Thu, D. (2022, September 3). *Vi sao 2 Ngay 1 Dem ngay cang thu hut khan gia Viet?*. Trang Thong Tin Dien Tu Kenh 14. https://kenh14.vn/vi-sao-2-ngay-1-dem-ngay-cang-thu-hut-khan-gia-viet-20220903180453889.chn [Accessed September 15, 2023]

Trang, H. (2022, December 27). *Dang sau show thuc te trieu view "2 Ngay 1 Dem": San xuat boi ong trum giai tri quen mat, 10 nhan hang chen chan quang cao.* Bao Markettimes.

https://markettimes.vn/dang-sau-show-thuc-te-trieu-view-2-ngay-1-dem-san-xuat-boi-ong-trum-giai-tri-quen-mat-10-nhan-hang.html [Accessed September 25, 2023]

Vietnam National Authority of Tourism. (2022). Thong tin du lich thang 12/2022. https://images.vietnamtourism.gov.vn/vn//dmdocuments/2023/ttdl2023.1.12.pdf [Accessed October 15, 2023]

Wang, W., Cole, S., & Chen, J. (2017). Tourist innovation in air travel. *Journal of Travel Research*, *57*(2), 164–177. https://doi.org/10.1177/0047287516686724

Yen, C., & Teng, H. (2013). Celebrity involvement, perceived value, and behavioral intentions in popular Media-Induced tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, *39*(2), 225–244. https://doi.org/10.1177/1096348012471382

Yu, C., Chang, W., & Ramanpong, J. (2019). Assessing Visitors' Memorable Tourism Experiences (MTEs) in Forest Recreation Destination: a case study in Xitou Nature Education Area. *Forests*, *10*(8), 636. https://doi.org/10.3390/f10080636

TÜRKİYE'DEKİ MÜZE VE ÖREN YERLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ERDAL
İstanbul Gelişim Üniversitesi, 0000-0002-2961-3906
Arş. Gör. Şeyma ÖZEKİNCİ
İstanbul Gelişim Üniversitesi, - 0009-0006-6189-5436

ÖZET

Müze, sanat ve bilim eserlerinin ya da sanat ve bilime yarayan nesnelerin muhafaza edildiği, halka sunulduğu yer ve yapılardır. Ören yeri ise mesire yeri, kırsal eğlence, dinlence yeri ve turizm alanı olan, eski medeniyetlerden günümüze kadar gelmiş kendine özgü özellikleri olan tarihi, sanatsal niteliklere sahip yerlerdir. Müze ve ören yerleri turizm gelirleri açısından ekonomide önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki müze ve ören yerlerinin bibliyometrik olarak incelenmesidir. Araştırma verileri 01.01.2024 – 10.02.2024 tarihleri arasında TÜİK 2022 verilerinden alınmıştır. Türkiye'de 2022 itibari ile 552 adet müze ve 144 adet ören yeri bulunmaktadır. Müzelerin 341'i özel, 211'i bakanlığa bağlıdır. Toplam ziyaretçi sayısı 2022 yılında yüzde 97,1 artarak 45822525 olmuştur. Topkapı Sarayı 2352296'yla birinci, Dolmabahçe Sarayı 1326635'le ikinci, Beylerbeyi Sarayı 349691'le üçüncü, Resim Müzesi 158881'le dördüncü, İslam Medeniyetleri Müzesi 155909'la beşinci sırada yer almaktadır. Bakanlığa bağlı ücretli müze ve ören yerleri ziyaretlerinden 1076007587 TL gelir elde edilmiştir. Gelirler, 11 yılda yüzde 1150 artmıştır. Bakanlık tarafından satılan müze kartı sayısı 2930232'dir. Türkiye'de en çok ziyaret alan iller; 2561480 İstanbul, 3253719 İzmir ve 2092282 ile Denizli olmuştur. Vakıflara ait eski eserler bulunmaktadır. Bunların sayısı 6426 cami, 3684 çeşme ve 1761 türbe başta olmak üzere toplam 22150 adettir. Türkiye, doğal ve tarihi zenginlikleri açısından Dünya'da önemli bir konumdadır. Her yıl birçok yerli ve yabancı ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Özellikle müze ve ören yerleri turistlerin yoğun ilgisini çekmekte ve önemli derecede gelir getirmektedir. Bu bağlamda bu tür yerlerin korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması ile turizm gelirleri önemli derecede artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Müze, ören yeri, turizm, ekonomi, ziyaretçi memnuniyeti

Giriş

Bir ülkenin tarihi ve kültürel varlıkları, o ülkenin en önemli zenginliklerinden biridir. Tarihi ve kültürel varlıklarla zengin ülkeler yâda şehirler hem iç turizm hem de dış turizm için bir avantajdır. Müze ve ören yeri ziyaretçi gelirleri yanında bölgenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlar. Müze ve ören yeri ziyareti olan bölgelerde ekonomi ve istihdam artar halkın refah seviyesi yükselir. Turistlerin tatil yerleri seçiminde destinasyon önemli bir faktördür, tarihi ve kültürel varlıklar o bölgenin turistik olmasına katkı sağlar.

Müzeler ve ören yerlerin esas amacı kar elde etmek değildir, fakat buralara fazla ziyaretçi çekebilmek için çaba harcarlar (Harman ve Akgündüz,2014). Bu varlıklar, tüm turizm çeşitleri

için zenginleştiricidir (Gülcan, 2010). Rekabetin önemli unsur olduğu günümüzde müzeler ziyareti çekebilmek ve ziyaretçilerin memnun ayrılmalarını sağlamak için kendilerini yenilemek ve geliştirmek zorunda kalmışlardır. Şiddetli rekabet ortamında var olmak isteyen müze ve ören yerleri rakiplerinden üstünlük sağlayacak faaliyetler gerçekleştirmelidir (Pine ve Gilmore, 1999). Müze ve ören yerleri, sosyal ve tarihsel verileri, zamana ve mekâna bağlı kalmadan sürekli geliştirerek, bilim, sanat, tarihi ve kültürel eserleri bünyesinde tutan ve bunları sergileyen yerlerdir (Mc Carthy, 2020).

Küresel dünyada, turizm önemli bir faktördür. Ekolojik, sosyal ve kültürel bir fenomen olarak hızla büyüme sağlamaktadır (Karapınar ve Barakazi, 2017). Dünya Turizm Örgütü, turizm çeşitleri içinde kültür turizminin çok önemli olduğunu ve değerinin her geçen gün arttığını belirtmektedir (Uygur ve Baykan, 2007). Deniz-güneş-kum turizmden sonra en fazla ilgi gören turizm çeşitti kültürel değerlerdir. Kültürel değerler turistler tarafından merak edilmekte ve bunu anlayabilmek ve yerinde değerlendirebilmek için kültürel turizmler düzenlenmektedir (Tunç ve Saç,1998). Günümüzde, alternatif turizm, kültürel miras ve sürdürülebilirlik en fazla araştırılan konular arasındadır (Baytok vd., 2017).

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana insanlar eski medeniyetleri tanımak, farklı yerler görmek, farklı kültürleri sentez etmek, doğal ve coğrafi zenginliklerden yararlanmak, sağlığa ve huzura kavuşmak, dinlenmek, eğlenmek ve güzel vakit geçirmek için bulundukları bölgelerden farklı bölgelere turistik geziler düzenlemişlerdir. Türkiye, bulunduğu konum itibariyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihi ve doğa güzellikleri ile adeta insanları büyülemiştir. Bu yüzden ülkemize bir ok turist gelmektedir. Bu turistlerde ekonomiyi canlandırmakta ve ülkemizin gelir seviyesini artırmaktadır. Ülkemizde ücretli ve ücretsiz birçok müze ve ören yeri bulunmaktadır. Devlet ve özel kurum ve kuruluşlar buralara yatırım yapmalı, turistleri çekmek için çeşitli pazarlama ve tanıtım faaliyetlerini artırmalıdır. Bu çalışma Türkiye'nin önemli zenginlik kaynağı olan müze ve ören yerlerinin bibliyometrik olarak incelenmesini, genel eğilimin belirlemesini ve gelecek araştırmalara yön göstermek amacıyla planlanmıştır. Kültürel mirasın korunması çok önemlidir ve sürdürülebilir turizm açısından gereklidir.

MÜZE VE ÖREN YERLERİ

Müze sözcüğü, Yunanca, ilham perilerinin (muses) tapınağı anlamına gelen mouseion'dan oluşmuştur. Fransızca'da: musée; İspanyolca'da: museo; Almaca'da: museum; İtalyanca 'da:museo; Portekizce 'de museu'dur (Kandemir ve Uçar, 2015). Müze, kâr amacı gütmeyen, topluma ve toplumun ilerlemesine ön yak olan, halkın ziyaretine açık, "soyut" ve "somut" kültürel mirası sergileyen kurumlardır. Ayrıca, eğitim, çalışma ve eğlenme aracı olarak da hizmet etmektedirler (Colin,2010). Kısaca, müze, sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilimle ilişkili objelerin bulunduğu, korunduğu ve halka gösterildiği yerlerdir. Buralar, eski uygarlıklara ait nesnelerin, bilimsel kurallar içinde hakla sunan, kültürel birikimini artıran, araştırmacılara yol gösteren, geçmiş nesil ile gelecek nesil arasında bağ kurulmasını sağlar. Ülkemiz bu açıdan çok zengin bir ülkedir, yeni müze binaları inşa edilmekte birlikte günümüze ulaşan taşınmaz kültür varlıkları da restore edilerek kazanımlar sağlanmaktadır (ktb.gov.tr). Türk Dil Kurumu'nca ören kalıntı anlamına gelmektedir. Doğal veya tarihi uygarlıklardan

miras kalan, değerli kalıntılardır (TDK). Ören yeri, insanlık tarihinden beri çeşitli uygarlıkların kalıntılarını ürünü, tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik olarak düzenlenmiştir. Buralar insan emeğinin, kültür varlıklar ile tabiat varlıklarının birleştiği yerlerdir (oren-yeri-nedir). Çeşitli kültürlerden birçok bireyi bir araya getiren müzeler toplumlararası iletişimi, birlik ve beraberliği sağlar. Hem turizmi geliştirirken hem de müze ziyaret sayısını artırırlar (Köroğlu, vd., 2020). Turizm ve müze birbirlerini olumlu yönde etkiler, Turizm için gelen kişiler o bölgedeki müze ve ören yerlerini de görmek isterler (Kervankiran ve Eryılmaz, 2015).

Müzeler ve ören yerler ziyaretçilerini artırmak için yeni konsept, tasarım, içerik ve etkinlikler tasarlamaktadırlar (Chepurda ve Tomiuk, 2020). Böylece, ziyaretlerin artırılması yanında turistlerin buraları tercih etmesi gibi çeşitli faaliyetler planlanmaktadır (Trinh ve Ryan, 2013).

MÜZE VE ÖREN YERİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler, insan istek ve ihtiyaçlarının değişmesi yeni arayışlar ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de turizmdir (Claveria vd., 2015). Turizmin öneminin anlaşılmasıyla bu konu ile ilgili araştırmalar artmıştır (Michailidou vd., 2016; Lee ve Bai, 2016). Özellikle deniz, kum ve tatil turizm yanında kültürel turizmde gelişmiştir (Barakazi 2015; Karapınar ve Barakizi,2017; Öter ve Özdoğan, 2005). Günümüzde müze ve ören yeri konsepti değişmiş lokal kimlik oluşturma, kurumsal hafıza, eğitim-öğretim, farkındalık, rekreasyon, itibar, tanıtım ve markalaşma ortaya çıkmıştır (Duffy, 2001; Gupta vd., 2014; Hooper-Greenhill, 1999; Riza vd., 2012; Rounds, 2006). Yapılan çalışmalar sonucunda müze deneyimi ile ilgili yapılan çalışmaların yetersiz olduğu ve müze deneyimi ile ilgili daha fazla çalışmanın yapılması gerektiği düşünülmektedir (Harman ve Akgündüz, 2014; Bideci ve Albayrak, 2018).

Müze ve ören yeri ziyaretçilerin deneyimleri ile ilgili araştırmalar memnuniyet, sadakat ve başkalarına tavsiye etme niyeti ile ilişkilidir (Radder ve Han, 2015; Özer vd., 2013; Özer vd., 2014). Ziyaretçilerin müze ve ören yeri ile ilgili tutumlarını öğrenmek için araştırmalar yapılmalıdır (Jeong ve Lee, 2006; Sop vd., 2019). Luo ve Ye (2020), araştırmalarında ziyaretçilerin müzelerdeki deneyimlerini araştırmışlar ve müze deneyimi ile ilgili pozitif çıkarım aldıklarını ortaya çıkarmışlardır (Kofi ve Gyepi, 2021). Müzeye ilgi duyan bir kişi müze deneyimini paylaşırsa birçok kişide burayı görmeye gelir (Aksel, 2023). Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde çeşitli kısıtlamalar nedeniyle bu tür yerlere ziyaretler azalmıştır. Teknolojik uygulamalar sayesinde uzaktan erişim ile sanal ziyaretler mümkün hale gelmiştir (Aytekin ve Aktaş,2023). Ndou vd., (2022), Covid-19 pandemi dönemi sanal müzeler ile ilgili bibliyometrik incelemeleri çalışmalarında sanal ziyaretlerin önemini vurgulamışlardır. Gerçeklik hissi veren uygulamaların kullanılması ise ziyaretlerinin kalitesini artırmaktadır (Yang vd., 2021). Aynı zamanda bu uygulamalar müze ve ören yerleri pazarlamasında da kullanılmıştır (Zeng vd., 2020)

BİBLİYOMETRİK ARAŞTIRMA

Literatüre ilk bibliyometri kavramı Pritchard (1969) tarafından kazandırılmıştır. Bir konu hakkında, bilimsel ya da diğer yayınlardan ve diğer iletişim araçlarından, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kullanılarak inceleme yapılmasıdır (Pritchard, 1969; Leung ve diğ.,2017). Bibliyometri, ülkelerde, kurumlarda, üniversitelerde ve dergilerde akademik çalışmaları araştırmak ve değerlendirmek için kullanılır. Bu bağlamda bilimin ilerlemesine katkı sağlar (Martínez vd., 2015). Bibliyometrik yöntemle, herhangi bir alanda yayınlanmış çalışmaların yılı, konusu, yazar ve kaynakça sayısı, atıfları, yayımlandığı dergi, araştırma yöntemi vb maddeler araştırılır. Aynı zamanda o konu hakkında en iyi yazarlar, dergiler, atıflar değerlendirilir (Ulu ve Akdağ, 2015).

Bir alanda yapılan bibliyometrik araştırmalar, o alanın gelişiminin göstergesidir. Turizm alanlarında bibliyometrik araştırmalar yaygındır (Hall, 2011:16; Özel ve Kozak, 2012). Yıldız, (2021). Turizm sektöründe artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik üzerine çalışmaların bibliyometrik analizi Salleh ve Bushroa,(2022) yapmıştır. Kültürel miras bağlamında bibliyometrik ve dijitalleştirme teknolojisindeki yayınlarda içerik analizi, Aytekin ve Aktaş (2023). Türkiye'de sanal müze araştırmaları bibliyometrik olarak incelemiştir Bir çok araştırmacı müze ve ören yerleri ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur Bunların bazıları (Atsan vd., 2023; Çıkrık ve Yılmaz, 2018).

YÖNTEM

Çalışmanın Amacı

Bibliyometrik araştırmalar, herhangi bir konu hakkında bilgilerin en karakteristik sonuçlarını ortaya çıkarmaya yarar. Araştırılan konu hakkında genel bakış açısı, güncel eğilimi, bilgi boşluğunu belirleme, yeni araştırmalar için fikir üretme ye yarar. Bu çalışmanın amacı, tarihi ve doğa güzellikleri ile herkesi büyüleyen Türkiye'deki müze ve ören yerlerinin bibliyometrik olarak incelenmesi, mevcut durum tespiti ve gelecekteki araştırmalara yön vermesi için planlanmıştır.

Araştırma Verileri ve Yöntem

Araştırma verileri, 01.01.2024 – 10.02.2024 tarihleri arasında 'TÜİK, Kültürel Miras İstatistikleri, 2022 verilerinden alınmıştır. Bu tarih dışında olanlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu çalışma müze ve ören yerlerinin bibliyometrik olarak incelenmesini kapsamaktadır. 2001-2022 arasında müze, bakanlığa bağlı ve özel müze sayısı, müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı, illere göre müze, eser ve ziyaretçi sayıları, illere göre kültür ve turizm bakanlığına bağlı müze ve ören yerleri ziyaretçi sayısı, türlerine göre vakıflara ait eski eser sayısı, illere göre taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanları, satılan müze kart sayısı, müze gelirleri verileri incelenmiştir. Veriler Türkiye müze ve ören yerleri ile sınırlandırılmıştır

Toplanan verilerin Word Art, Microsoft Word 2015 ve Microsoft Excel 2015 paket programlarından yararlanılarak bibliyometrik analizi yapılmıştır. 2022 yılında en çok ziyaret edilen müze ve ören yeri verilerine göre kelime bulutu oluşturulmuştur. Müze ve ören yeri

verilerine göre en çok ziyaret edilen müzeler Word-Art programıyla en çok ziyaret edilen müzeler resmedilmiştir. Kelime bulutu, konu olarak en çok geçen kelimelerin sayısına göre düzenlenir. Araştırmanın içeriğini gösterir. Nitel araştırmalarda da yaygın olarak kullanılmaktadır (Yorulmaz ve Baykan, 2022). Kelime bulutu Görsel 1'de görülmektedir.

BULGULAR

Milli Saraylar İdaresi Başkanlığına bağlı müze, saray ve kasırlar yıl boyunca 4.882.079 ziyaretçiye ev sahipliği yapmıştır.

Görsel 1. Kelime Bulutu: En Çok Ziyaret Edilen Müzeler, 2024

Görsel.1'de en fazla ziyaret edilen müzeler görülmektedir. Bunlar, 2.352.296'yla Topkapı Sarayı birinci, 1.326.635'le Dolmabahçe Sarayı ikinci, 349.691'le Beylerbeyi Sarayı üçüncü, 158.881'le Resim Müzesi dördüncü, 155 909'la İslam Medeniyetleri Müzesi beşinci sırada yer aldı.

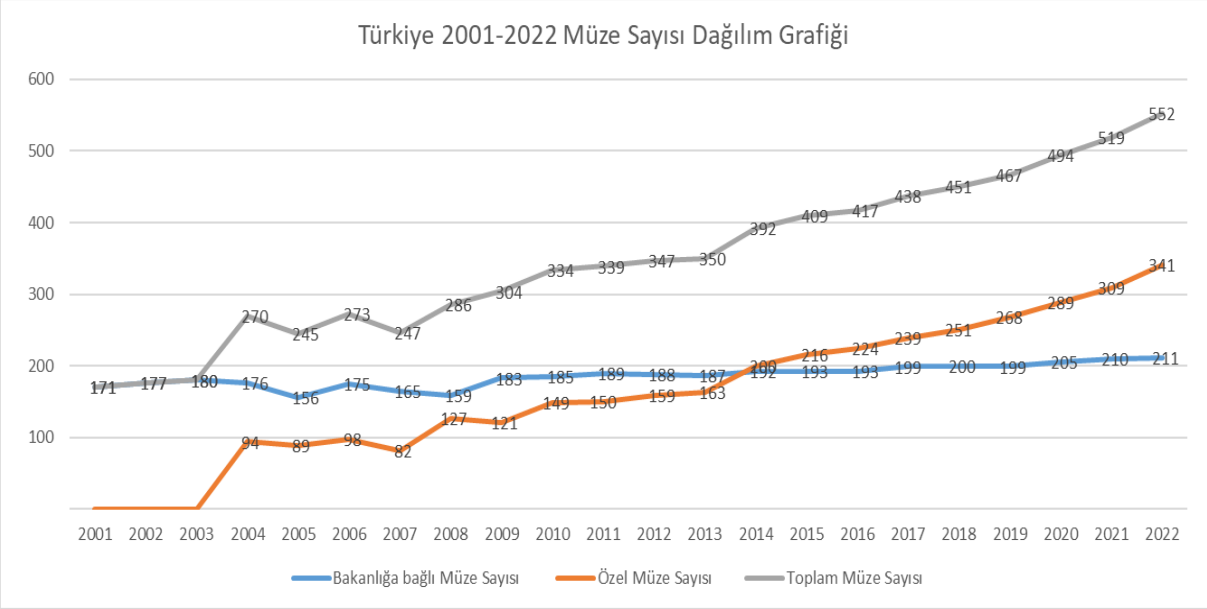

Görsel 2. Türkiye 2001-2022 Müze Sayısı Dağılım Grafiği, TÜİK 2023

Görsel 2'de görüldüğü gibi, Türkiye'de 2022 itibari ile 696 müze ve ören yeri bulunmaktadır. 552 adet müze ve 144 adet ören yeri bulunmaktadır. Müze sayısı 2022 yılında 2021 yılına göre %6,4 oranında artmıştır. Müzelerin 341'i özel, 211'i ise bakanlığa bağlı müzedir.

Bakanlığa bağlı müze ve ören yeri toplam ziyaretçi sayısı 30.932.311, özel müze ziyaretçi sayısı ise 14.890.214'tür. Bakanlığa bağlı ücretli müzelerin ziyaretçi sayısı 17.796.860, ücretsiz müze ziyaretçi sayısı 13.135.451 olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre, müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı, 2022 yılında yüzde 97,1 artarak 45.822.525 oldu.

Çizelge 1. Müze ve Ören Yeri Ziyaretçi Sayıları

Yıl	Bakanlığa bağlı ücretli müze ve ören yerleri ziyaretçi sayısı	Bakanlığa bağlı ücretsiz müze ve ören yerleri ziyaretçi sayısı	Özel müzeler ziyaretçi sayısı	Toplam Müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı
2022	17 796 860	13 135 451	14 890 214	**45 822 525**
2021	9 672 796	6 962 584	6 609 937	**23 245 317**
2020	5 566 566	3 675 346	4 514 571	**13 756 483**
2019	21 873 822	13 174 595	16 258 132	**51 306 549**
2018	18 512 407	9 657 208	12 478 229	**40 647 844**

Çizelge 1' de 2018 -2022 yılları arasında bakanlığa bağlı ve özel müzelerin ziyaretçi sayıları gözükmektedir. Çizelge' de görüldüğü gibi Covid-19 nedeniyle azalma olmuş ve 2022 yılında tekrar artmaya başlamıştır.

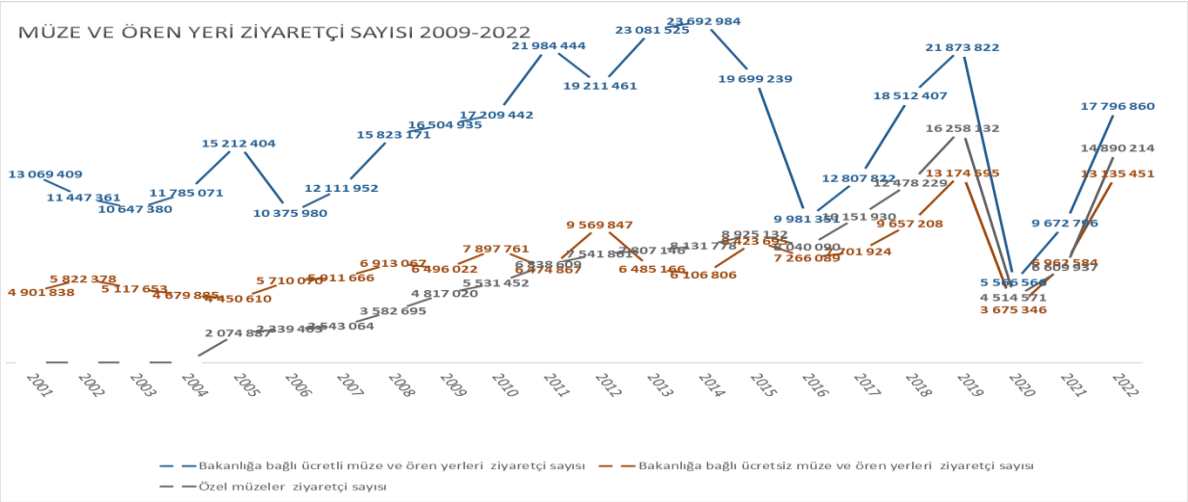

Görsel 3. Yıllara Göre Müze ve Ören Yeri Ziyaretçi Sayısı 2009-2022, TÜİK 2023

Görsel 3' de 2001-2022 yılları arasında yıllara göre müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı görülmektedir. Yıllara göre artış gösterse de Covid-19 yıllarında düşüş olmuş ve daha sonra tekrar yükselmeye başlamıştır**.**

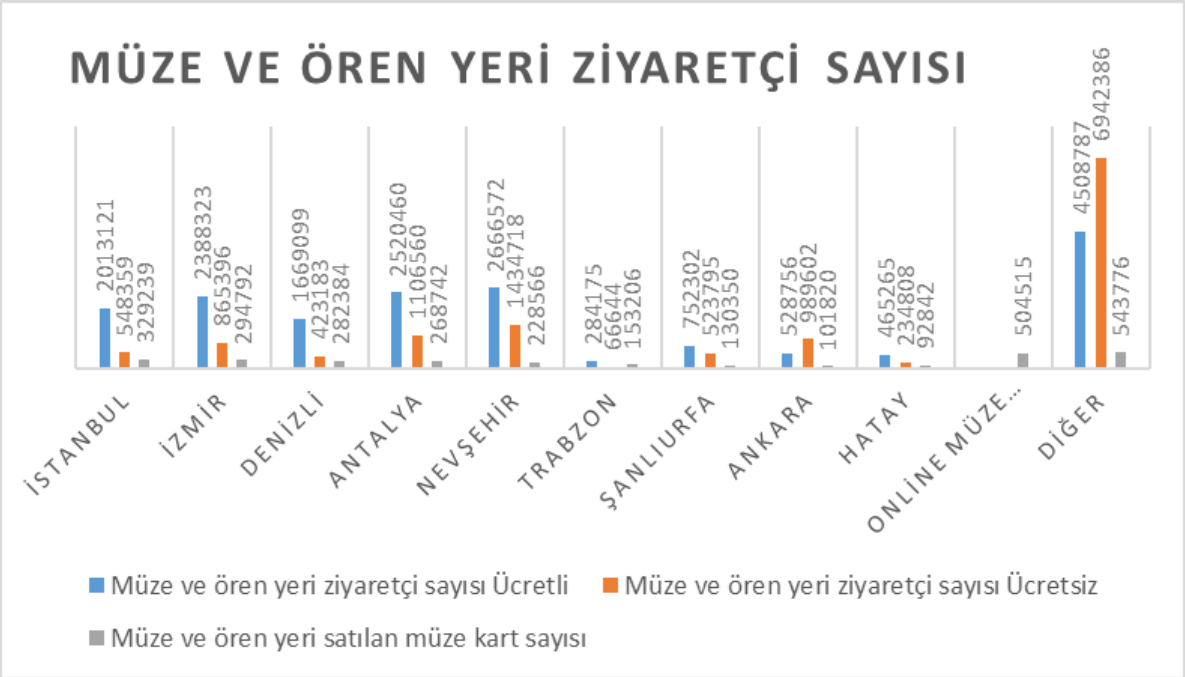

Görsel 4. İllere Göre Müze ve Ören Yeri Ziyaretçi Sayısı, TÜİK 2023

Görsel 4'de Türkiye'de en çok ziyaret alan müze ve ören yerleri görülmektedir. Bunlar sırasıyla 4.101.290 Nevşehir, 3.627.020 Antalya, 3.253.719 ziyaretçi ile İzmir izlemektedir.

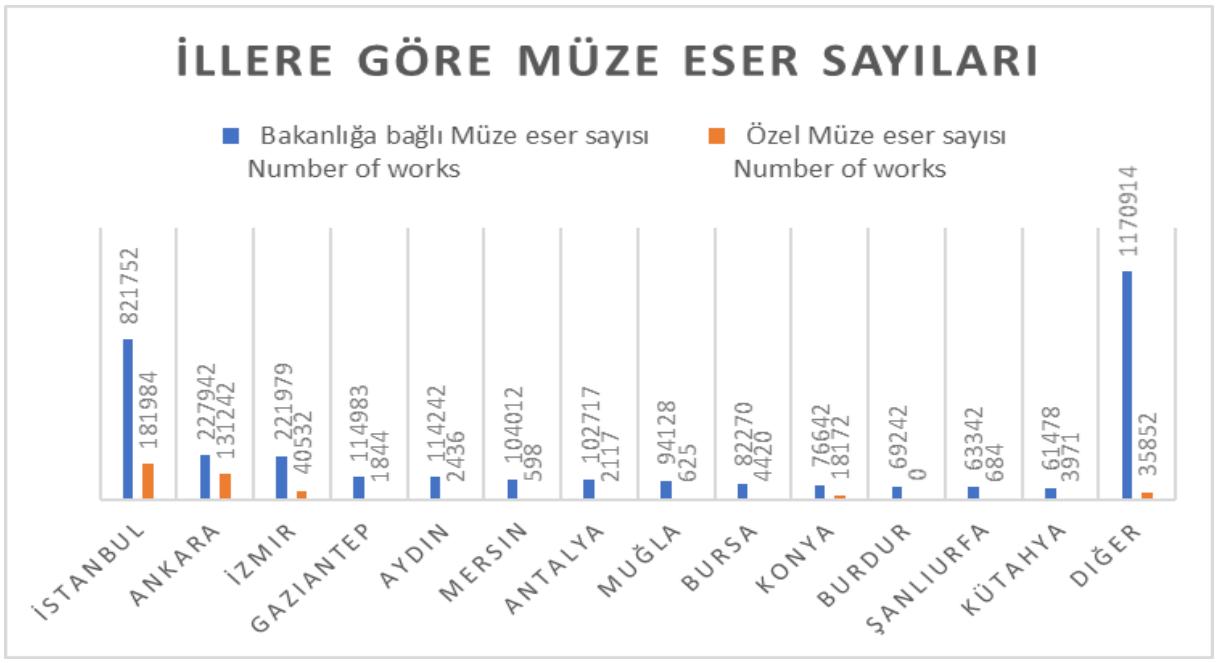

Görsel 5. İllere Göre Müze Eser Sayıları, TÜİK 2023

Görsel 5'de illere göre eser sayıları görülmektedir. Bakanlığa bağlı müze sayısı ve özel müze sayısı ile İstanbul ilk sıradadır.

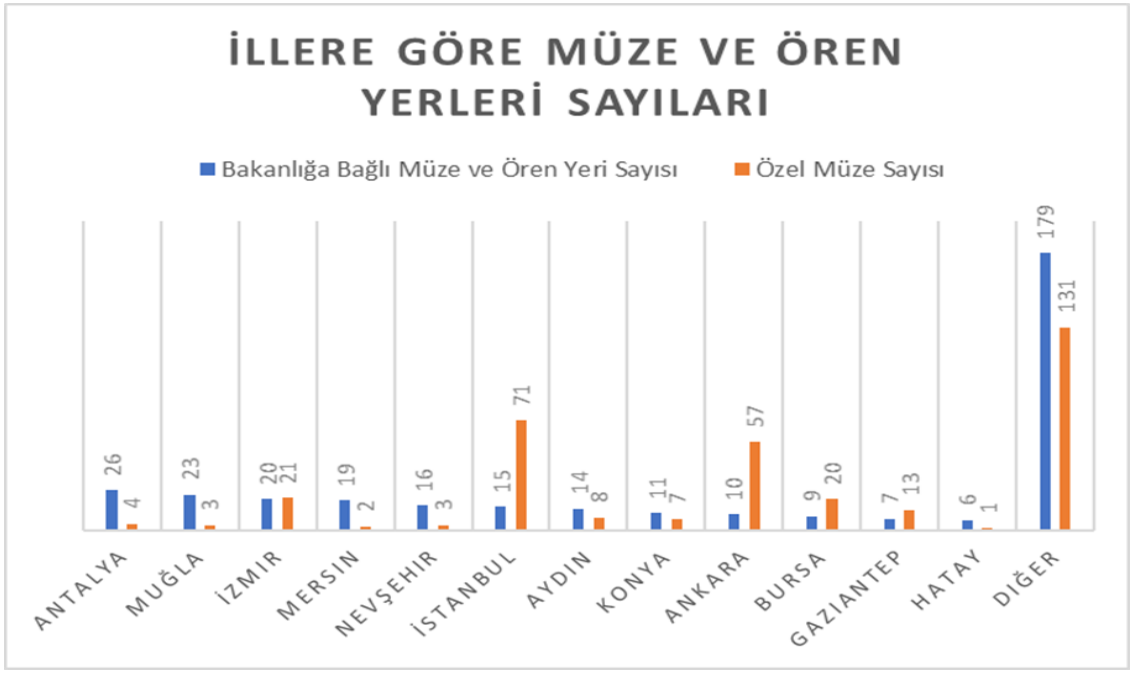

Görsel 6. İllere Göre Bakanlığa Bağlı ve Özel Müze ve Ören Yerleri Sayıları, TÜİK 2023

Görsel 6'da görüldüğü gibi, 10'u müze 16'sı ören yeri olmak üzere Türkiye'de bakanlığa bağlı en fazla müze ve ören yer olan şehir Antalya'dır. Bunu 7 müze 16 ören yeri ile Muğla, üçüncülüğü ise 10 müze 10 ören yeri ile İzmir izlemektedir. Türkiye'de en çok özel müze 71

Görsel 7. Müzelerdeki Eserlerin Yıl Sonu Mevcut Sayıları, TÜİK 2023

Görsel 7'de görüldüğü gibi, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzelerdeki eserlerin yılsonu mevcut sayısı 2022 itibarıyla 3 325 643 âdete ulaşmıştır. Bakanlığa bağlı müzelerdeki eserlerin %60,1'i sikke, %27,5'i arkeolojik materyal, %6,8'i etnografik materyal, %3,6'sı tablet oldu. Sikke, arkeolojik materyaller ve etnografik materyaller toplam eser sayısının %94'ünü oluşturmaktadır.

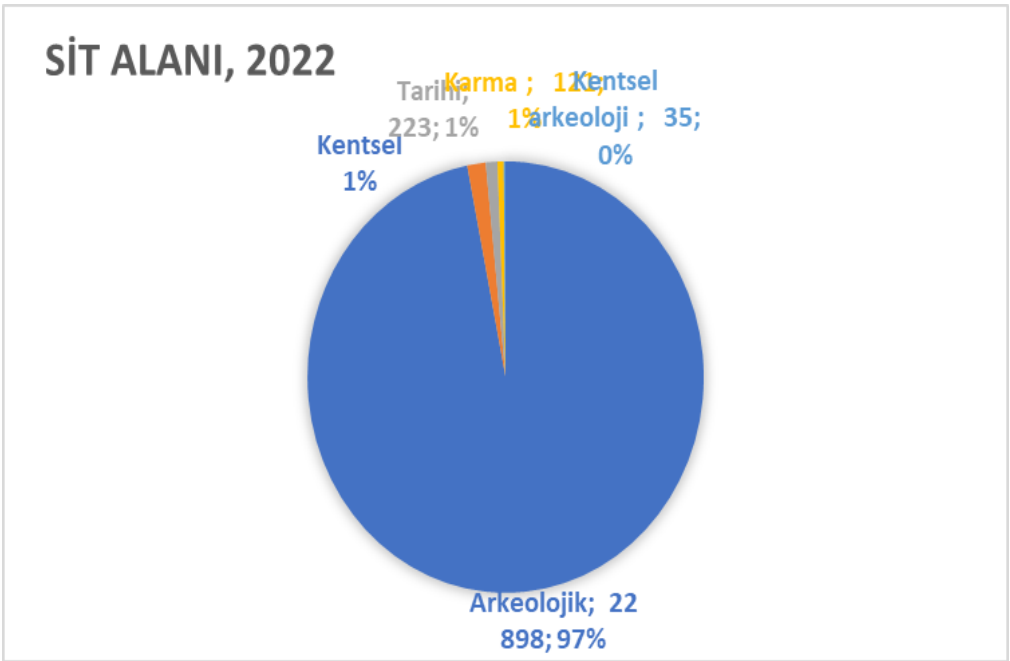

Görsel 8. Türlerine Göre Sit Alanları Dağılımı, TÜİK 2023

Görsel 8'de görüldüğü gibi Arkeolojik 22.898, kentsel 355, tarihi 223, kentsel arkeolojik 35 ve karma 121 adet olmak üzere Türkiye'deki sit alanları sayısı 23.632'ye ulaşmıştır. En çok sit alanı olan şehirler 1120 Antalya, 1097 Konya, 1041 İzmir olduğu görülmüştür.

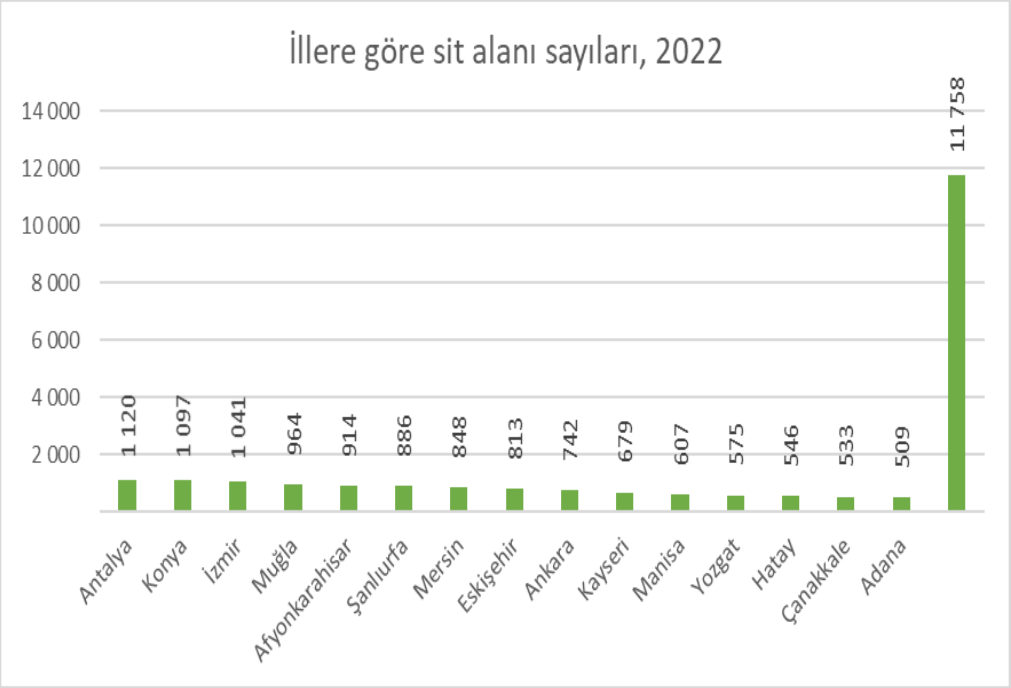

Görsel 9. İllere Göre Sit Alanı Sayıları, TÜİK 2023

Görsel 9'da görüldüğü gibi en çok sit alanı olan şehirler 1120 Antalya, 1097 Konya, 1041 İzmir olduğu görülmüştür.

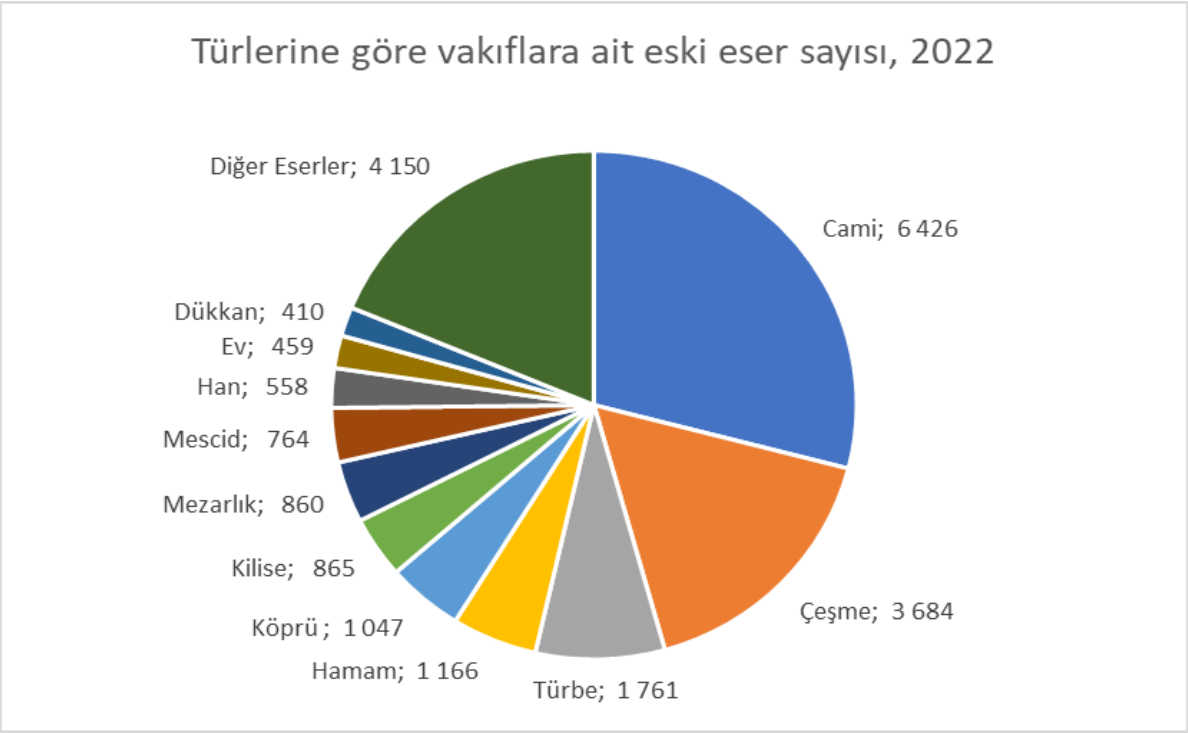

Görsel 10. Türlerine Göre Vakıflara Ait Sit Eser Sayıları, TÜİK 2023

Görsel 10'da görüldüğü üzere türlerine göre vakıflara ait eski eserler 6426 cami, 3684 çeşme ve 1761 türbe sayısı başta olmak üzere toplam 22.150 adettir.

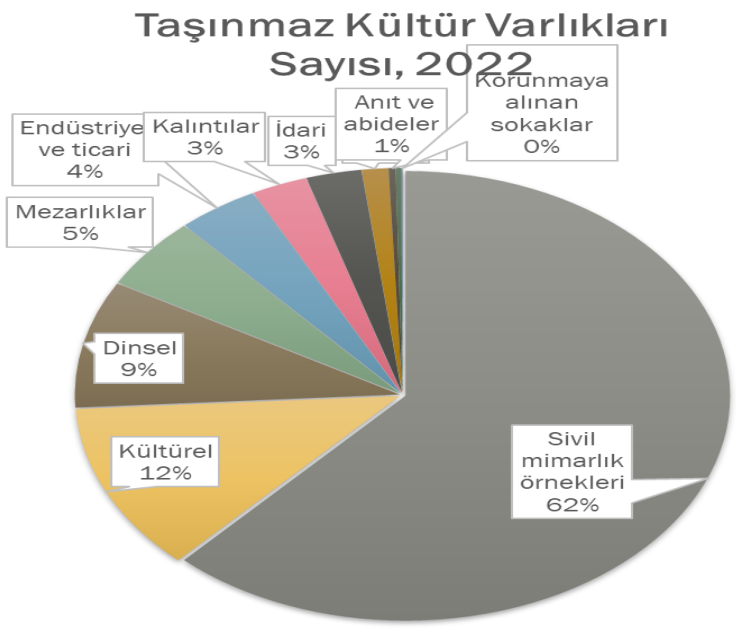

Görsel 11. Taşınmaz Kültür Varlıkları Sayıları, TÜİK 2023

Görsel 11'de görüldüğü gibi toplam taşınmaz kültür varlık sayısı 122 124 adettir. 75.663 sivil mimarlık örneği, 14.797 kültürel 11.168 dinsel kültür varlığımız bulunmaktadır.

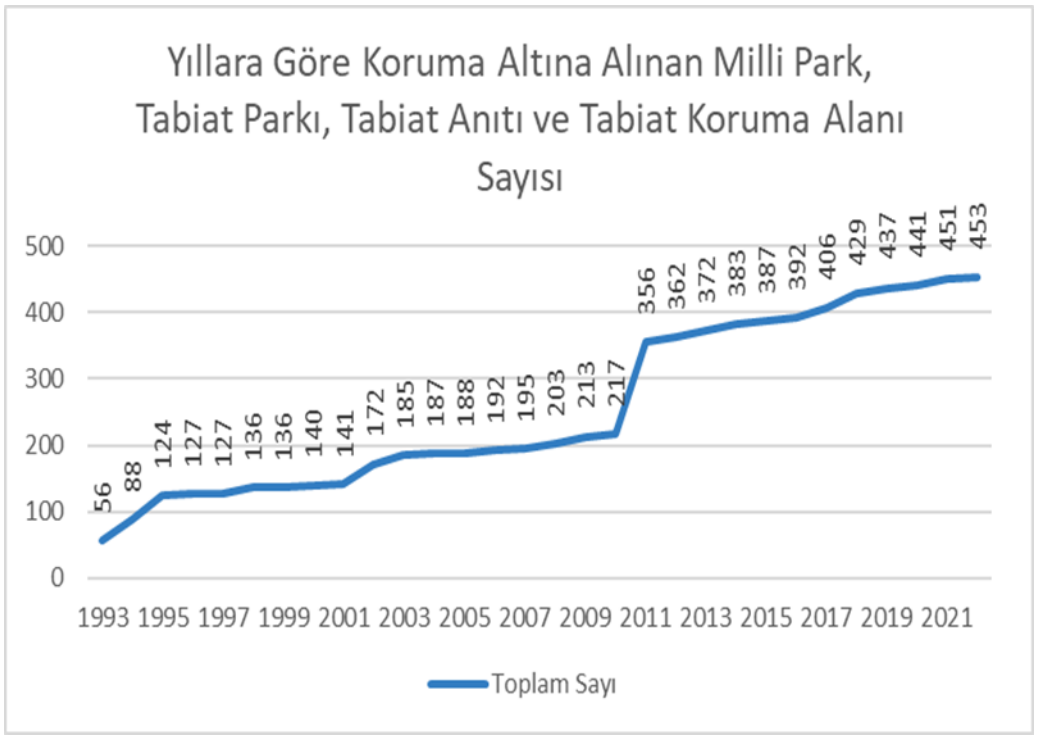

Görsel 12. Yıllara Göre Koruma Altına Alınan Park, Anıt ve Tabiat Koruma Alanları Sayısı, TÜİK 2023

Görsel 12'de görüldüğü gibi yıllara göre koruma altına alınan milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiat koruma alanı sayısı 2022 yılında 453'e ulaşmıştır.

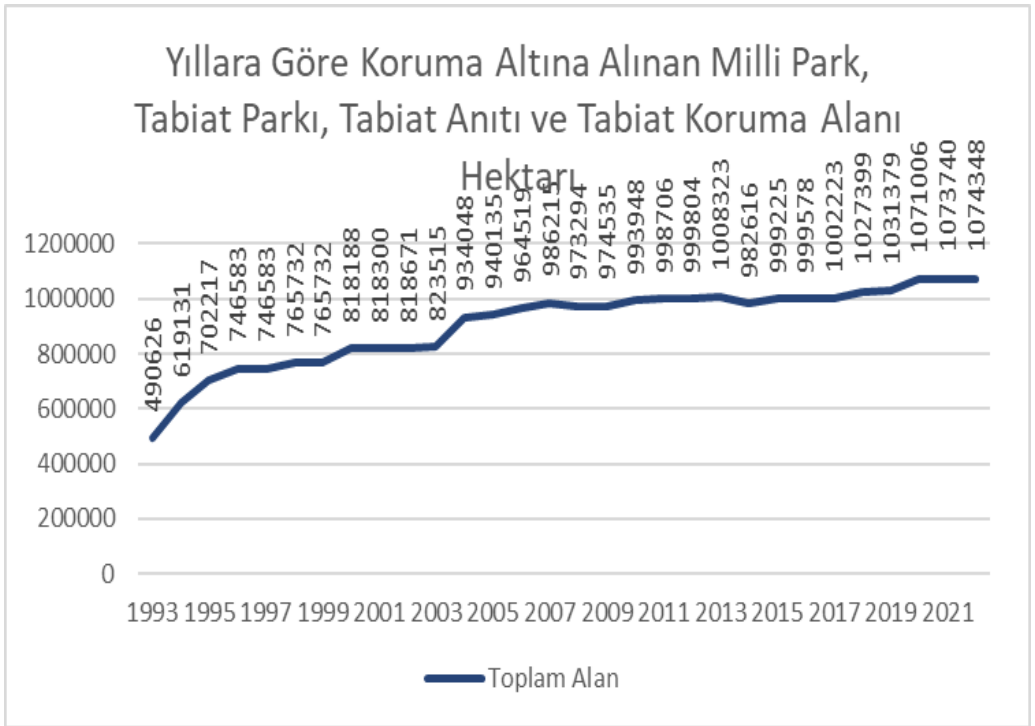

Görsel 13. Yıllara Göre Koruma Altına Alınan Park, Anıt ve Tabiat Koruma Alanları Hektarı, TÜİK 2023

Görsel 13'te görüldüğü gibi yıllara göre koruma altına alınan milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiat koruma alanı hektarı ise 2022 yılında 1.074.348 m² olmuştur.

Bakanlığa bağlı ücretli müze ve ören yerleri ziyaretlerinden 1.076.007.587 TL gelir elde edilmiştir. Böylece gelirler, 11 yılda %1150 artmıştır.

Bakanlık tarafından satılan müze kartı sayısı da 2.930.232 TL olarak kayıtlara geçmiştir.

Sonuç

Zengin tarih ve kültür birikimi olan ülkemizde çok sayıda müze ve ören yeri bulunmaktadır. Yeni yapılan müzelerle birlikte, günümüze ulaşan taşınmaz kültür varlıkları da çeşitli restorasyonlardan geçirilerek ziyaretçilere sunulmaktadır. Bir ülkenin ekonomik zenginliklerinden biri de müze gelirleridir. Araştırmada görüldüğü gibi gelirlerde kayda değer bir yükselme görülmektedir. Bu yüzden müze ve ören yerlerine gereken önem verilmeli ve eksiklikler giderilmelidir. Müzeler ve ören yerleri, eski uygarlıklara dair her türlü objeyi, bilimsel kurallar içinde sunarlar. Tarihe, sanata, kültüre, ekonomiye vb. yön verirler. Gelecek araştırmalara ışık tutarlar. Bu bağlamda bu tür yerlerin korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması turizm gelirlerinin yükseltilmesi açısından önemlidir. En önemlisi ziyaretçilerin istek ve ihtiyaçlarına göre iyileştirmeler yapmaktır.

Günümüzde teknoloji gelişmiş ve tüm yaşamı etkilemiştir. Zamanı ve ekonomik durumu kısıtlı kişiler müze ve ören yerlerini merak etmekte fakat olanakları yeterli olmadığı için buralara gelememektedirler. Bu yüzden sanal ziyaretler daha fazla geliştirilmelidir. Salleh ve Bushroa (2022) ile Ndou vd., (2022) yaptıkları çalışmalarda dijital ziyaretlerin 2020 yılında artığı yöndedir. Özellikle Covid -19 bunu hızlandırmıştır (António ve Rita, 2021). Sanal müzelerin, değerinin anlaşılmasıyla kültürel alanlara uzaktan erişime olanak sağlanmıştır.

Müzelerin ziyaretçi yoğunlukları dönemsel olarak değişmektedir. Müzeler ziyaretçilerin dikkatini çekebilmek, ziyaretçi sayılarını artırabilmek ve ziyarete teşvik edebilmek için pazarlama teknikleri geliştirilmelidir. Müzeler, uygulamalar, elektronik rehberler, akıllı telefonlar ve tabletler aracılığı ile ziyaretçilerin deneyimini artırarak kendini geliştirebilmektedir. Bu tür yerlerin iyi tanıtılması, turizm gelirlerini arttırmakta ve ülkeye gelir sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Aksel, İ., Evaluation of Identity, Meaning-Making, and Visitor Satisfaction in Industrial Heritage Areas Renovated As Museums: The Case of Müze Gazhane, Doctoral Dissertation, Bilkent University, Ankara, 2023.

António, N., ve Rita, P., COVID-19: The Catalyst for Digital Transformation in the Hospitality İndustry?, Tourism ve Management Studies, 17(2), 41-46, 2021.

Atsan, M., Çetinkaya, S., ve Adil, A., Kültürel Miras Alanlarında QR Kod Teknolojileri Kullanımında Turizm Paydaşlarının Görüşleri: Anamur Antik Kent Örneği. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 6(ÖZEL SAYI), 2023.

Aytekin, H., ve Aktaş, G., Türkiye'de Sanal Müze Araştırmaları: Bibliyometrik Analiz, Journal of Business in The Digital Age, *6*(1), 76-85, 2023.

Barakazı, M., Kültür Turizm Potansiyelinin Seyahat Acenteleri Bakış Açısından Değerlendirilmesi: Gaziantep İlinde Bir Araştırma, Journal Of International Social Research, 8(40), 2015.

Baytok, A., Pelit, E., ve Soybalı, H. H., Alternatif turizm mi turizmde çeşitlilik mi? Kavramsal bir değerlendirme, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-14, 2017.

Bideci, M., and Albayrak, T., An Investigation of the Domestic And Foreign Tourists' Museum Visit Experiences, International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, 2018.

Chepurda, H., and Tomiuk, S. I., Museum as an Object of Local Tourism Activities. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 19–20 березня 2020 року: у 2-х томах. Т. 2, 107-108, 2020.

Claveria, O., Monte, E., and Torra, S., Common trends in international tourismdemand: Are they useful to improve tourism predictions?, Tourism Management Perspectives, 16, 116-122, 2015.

Colin, A Armand Colin, 2010 ISBN: 978-2-200-25398-1Key Concepts of Museology Edited by André Desvallées and François Mairesse Armand Colin, 2010

Çıkrık, R., ve Yılmaz, İ., *Türkiye'de Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Bakış Açısını Ortaya Koyan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi*, Master's Thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, 2018.

Duffy, T. M., Museums of 'Human Suffering' and the Struggle for Human Rights. Museum International, 53(1), 10-16, 2001.

Goeldner, C. R., Ritchie, J. B., Tourism: Principles, Practices, Philosophies, 2012.

Gülcan, B., Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı, İşletme Araştırmaları Dergisi, C. 2(1), ss. 99-120, 2010.

Hall, Michael C., Publish and Perish? Bibliometric Analysis, Journal Ranking and The Assessment of Research Quality in Tourism, Tourism Management, 32, s. 16-27, 2011.

Harman, S., ve Akgündüz, Y., Efes Ören yeri Ziyaretçilerinin Müze Deneyimi Beklentilerini Belirlemeye Dönük Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 113-133, 2014.

Hooper-Greenhill, E. (Ed.)., The Educational Role of the Museum, Psychology Press, 1999.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kulturel-Miras-Istatistikleri-2022-49749
(Erişim tarihi: 18.02.2024)

https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43253/genel-mudurlugumuze-bagli-muzeler-ve-orenyerleri.html
(Erişim tarihi: 18.02.2024)

https://listelist.com/oren-yeri-nedir/
(Erişim tarihi: 18.02.2024)

Kandemir, Ö. ve Özlem, U., Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekânlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri, Sanat ve Tasarım Dergisi, 5(2), 17-47, 2015.

Karapınar, E. ve Barakazi, M., Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 5-18, 2017.

Kervankiran, İ. ve Eryılmaz, A. G., Müzelerin Türkiye Turizmindeki Yeri Nedir? Türkiye'de Müze Turizminin Mekânsal Dağılımına Genel Bir Bakış, 2015.

Kofi, A. and Gyepi, T. F., Museum Experience and Satisfaction: Moderating Role of Visiting Frequency in National Museum of Ghana, 2021.

Köroğlu, Ö., Balıkçıoğlu, A., Köksalanlar, A., Türkmen, M.T., *Müzecilik ve Müze Rehberliği*, Detay Yayıncılık, 2020.

Lee, S., and Bai, B., Influence of Popular Culture on Special Interest Tourists'destination Image, Tourism Management, 52, 161-169, 2016.

Leung, X. Y., Sun, J., and Bai, B., Bibliometrics of Social Media Research: A Co-Citation And Co-Word Analysis, International Journal of Hospitality Management, 66, 35-45, 2017.

Michailidou, A. V., Vlachokostas, C., and Moussiopoulos, N., Interactions between Climate Change And The Tourism Sector: Multiple-Criteria Decision Analysis to Assess Mitigation And Adaptation Options in Tourism Areas, Tourism Management, 55, 1-12, 2016.

Ndou, V., Mele, G., Hysa, E., and Manta, O., Exploiting Technology To Deal With The Covid-19 Challenges in Travel and Tourism: A Bibliometric Analysis, Sustainability, 14(10), 5917, 2022.

Öter, Z., ve Özdoğan, O. N., Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği. Anatolia: Turizm Arastirmalari Dergisi, 16(2), 2005.

Özer, Ö., Avcı, U. ve Sop, S. A., *İnanç Turizmi Ziyaretçilerinin Müze Memnuniyetlerine İlişkin Değerlendirme*, (Editör) Bilim Y. ve Özer, Ö.: İnanç Turizmi Seçme Konular içinde (ss.133-156), Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.

Özel, Ç. H. ve Kozak, N., Turizm Pazarlaması Alanının Bibliyometrik Profili (2000-2010) ve Bir Atıf Analizi Çalışması, Türk Kütüphaneciliği, 26(4), s. 715-733, 2012.

Özer, Ö., Sop, S. A. and Avcı, U., A Comparison of Museum Visitors' Expectations within the Context of Faith Tourism, International Conference on Religious Tourism and Tolerance, 09-12 May 2013, Konya, p: 57-65, 2013.

Pritchard, A., Statistical Bibliography or Bibliometrics, Journal of Documentation, 25(4), s. 348-349, 1969.

Radder, L. and Han, X., An Examination of the Museum Experience Based on Pine and Gilmore's Experience Economy Realms, Journal of Applied Business Research, 31(2): 455-470, 2015.

Reybroeck, W., Van Veen, J. W., & Gupta, A., Beekeeping for Poverty Alleviation and Livelihood Security, 2014.

Riza, M., Doratli, N., and Fasli, M., City Branding and Identity, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 35, 293-300, 2012.

Rounds, J., Doing Identity Work in Museums. Curator: The Museum Journal, 49(2), 133-150, 2006.

Trinh, T. T. and Ryan, C., Museums, Exhibits and Visitor Satisfaction: A Study of the Cham Museum, Danang, Vietnam, Journal of Tourism and Cultural Change, 11(4): 239-263, 2013.

Tunç, A. ve Saç, F., *Genel Turizm: Gelişimi ve Geleceği*, Detay Yayıncılık, Ankara, 1998.

Ulu, S., Akdağ, M., Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği, Selçuk İletişim, 9(1), s. 5-21, 2015.

Martínez, M. A., Cobo, M. J., Herrera, M., and Herrera-Viedma, E., Analyzing The Scientific Evolutionof Social Work Using Science Mapping, Research on Social Work Practice, 25(2), 257-277, 2015.

McCarthy, C., From Histories of Museums to Museum History: Approaches to Historicising Colonial Museums in Aotearoa New Zealand. Museum History Journal, 13(1), 95-110, 2020.

Salleh, S. Z., and Bushroa, A. R., Bibliometric and Content Analysis on Publications in Digitization Technology İmplementation in Cultural Heritage for Recent Five Years (2016–2021), Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage, e00225, 2022.

Yıldız, E., Turizm Sektöründe Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik ile İlgili Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi, International Journal Of Social Humanities Sciences Research, *8*(78), 3310-3321, 2021.

Zeng, G., Cao, X., Lin, Z., and Xiao, S. H., When Online Reviews Meet Virtual Reality: Effects on Consumer Hotel Booking, Annals of Tourism Research, 81, 102860, 2020.

YÖRESEL LEZZET ANTEP PEYNİRİ; ÖZELLİKLERİ VE MUTFAKTA KULLANIM ALANLARI

Dr.Öğr.Üyesi OYA ÖZKANLI
Gaziantep Üniversitesi -0000-0002-0960-2425
Yüksek Lisans Öğrencisi PINAR SARIOĞLU
Gaziantep Üniversitesi-0009-0006-0872-4873

ÖZET

Antep peyniri, Türkiye'nin Gaziantep ilinde üretilen ve aynı ilin adını taşıyan yöresel bir peynirdir. Tarihi ile ilgili kesin bilgiler bulunmamasına rağmen Gazianteplilerin çocukluk anılarıyla anlatılan birçok hikayesi vardır. Gaziantep iline özgün olan Antep peyniri, coğrafi işaret tescili ile korunmakta ve coğrafi işaret menşe olduğu için sadece Gaziantep sınırları içerisinde üretilmektedir. Antep peyniri geleneksel olarak Gaziantep ilinde otlatılan küçükbaş hayvanların sütünden yapılan bir peynir çeşididir. Üretiminde sadece koyun veya keçi sütü kullanılabildiği gibi, bazen belirli oranlarda koyun ve keçi sütü karışımlarının özel işlemlerden geçirilmesi sonucu Antep peyniri yapılır. Pıhtısı haşlanan, yarı sert, taze veya salamurada olgunlaştırılmış olarak üretilen Antep peyniri Gaziantep yemeklerine karakteristik bir lezzet katmaktadır. Geniş kullanım alanına sahip olan Antep peyniri, özellikle kahvaltılarda doğrudan veya kahvaltı ürünlerinde lezzet arttırıcı olarak, sandviçlerde, böreklerde ve tatlılarda sıkça kullanılır. Bunun yanı sıra mezeler ve salatalarda da zenginleştirici bir malzeme olarak Antep peyniri tercih edilmektedir. Gazianteplilerin vazgeçilmez lezzetlerinden olan su böreği ve sebzeli peynir böreğinde tuzlu Antep peyniri kullanılırken, irmik helvası, künefe ve şekerli börekte ise tuzsuz Antep peyniri kullanılmaktadır. Bu araştırmada, Gaziantep'in yöresel lezzeti olan Antep peynirinin tarihi, tescili, üretim aşamaları, fiziksel ve kimyasal özellikleri, Gaziantep yöresel yemeklerinde kullanımından bahsedilmiştir. Ayrıca yapısı gereği Kıbrıs Hellim peyniri ve kaşar peynirine ikame olarak kullanılabileceği ve bilinen tarifler dışında başka kullanım alanları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Peynir, Coğrafi işaret, Gaziantep, Antep peyniri, Gaziantep sıkma peyniri, Yöresel mutfak

GİRİŞ

Geleneksel (yöresel) gıdalar; üretiminde geleneksel hammadde kullanımı, kendine has kompozisyonu, üretim basamaklarında geleneksek metotların kullanımı ve spesifik özellikleri sebebiyle diğer gıda maddelerinden ayrılan ürünlerdir. Kültürel, endüstriyel ve gastronomi turizmi alanlarında değerli olan yöresel ürünlerin tanınması ve tanıtılması sağlanarak sahip çıkılmalıdır (Şener ve ark., 2010).

Süt, insanların ilk hayata geldikleri andan itibaren tüketmeye başladıkları ve yaşamları boyunca tükettikleri bir besin maddesidir. Yeri başka bir gıda maddesi ile doldurulamayacak olan süt biyolojik değeri yüksek ve iyi bir protein kaynağıdır (Ulu, 2019). Süt içinde bulunan mikroorganizmalardan dolayı çabuk bozulan ve muhafazası zor olan bir üründür. Bu nedenle insanoğlu sütü eski zamanlardan bu yana işleyerek daha uzun ömürlü olan besin maddelerine dönüştürmüşlerdir (Kamber, 2016). Bu besin maddelerinden biri olan peynir, TDK'ye göre "Maya ile karıştırılarak sütten yapılan ve birçok türü olan besin" olarak adlandırılmaktadır. Hammaddesi süt olan ve fermente bir ürün olan peynir yüksek besin değerine sahip ve tüketimi fazla olan gıda maddelerinden biridir.

PEYNİRİN TARİHİ SÜRECİ

MÖ 10 bin yıl dolaylarında meydana gelen Neolitik (Tarım) Devrimi ile insanlar yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Bunun etkisiyle de hayvanları evcilleştirmişlerdir. İlk olarak keçi ve koyunun evcilleştirildiği düşünülmektedir. Öncelikle hayvanların etinden faydalanan insanoğlu zamanla hayvanların sütünden faydalanmaya ve artık sütü bir gıda maddesi olarak kullanmaya başlamışlardır. MÖ 7000-8000 yıl dolaylarında Mezopotamya topraklarında ilk sütün işlendiğine dair yazıtlar ve tarihi kalıntılar bulunmaktadır. İlk peynirinde bu dönemlerde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Kamber, 2016). Hayvan deri ve organları içerisine konulan çiğ sütlerde bulunan mikrobiyolojik faaliyetler sonucu asitliğin geliştiği ve sütün kesilerek peynir formunu aldığı tahmin edilmektedir (Albak Yalınız, 2019). Bu konuda birçok görüş olmasına rağmen kesin olarak peynirin nerede ve nasıl üretildiği bilinmemektedir.

TÜRKİYE PEYNİRLERİ

Süte maya ilavesi ile ya da sütte asitliğin geliştirilmesi sonucu peynir elde edilebilir. Süte başka bir madde eklemeden bekletilip asitliğin gelişerek peynir elde edilmesine halk arasında "ekşimik" ya da "kesik denmektedir. Sütün ısıl işleme tabi tutulup maya ilave edilerek üretilen peynirlere ise "teleme" adı verilmektedir (Özkaya ve ark., 2008).

Peynir bir ülkenin sahip çıkılması gereken kültürel miraslarından biridir. Peynirin çeşitliliğini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar hammadde kaynaklı, üretim metotları kaynaklı ve coğrafi konum kaynaklı olabilir. Hammadde kaynaklı faktörler; sütünden faydalanılan hayvanın yediği yem, sütünden faydalanılan hayvan ve sütün bileşimidir. Üretim metotlarından kaynaklı faktörler; üretimde kullanılan maya çeşidi ve özellikleri, katkı maddeleri, olgunlaşma şartları ve üretimde kullanılan teknikler etkilidir. Son olarak da coğrafi konum kaynaklı faktörler incelendiğinde, peynirin üretildiği yörenin etkili olduğu bilinmektedir (Hastaoğlu ve ark., 2021).

Coğrafi konumundan dolayı farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Türkiye geleneksel tatların merkezi halindedir. Bu nedenle ülkemizde birçok peynir çeşidi bulunmaktadır (Saygılı ve ark., 2019). Türkiye'de tüketimi fazla olan 50'den fazla peynir çeşidi üretilmektedir. Bunun yanı sıra unutulmaya başlanmış yüzlerce çeşit peynir olduğundan bahsedilmektedir. Ülkemizde üretimi ve tüketimi en fazla olan peynirler kaşar, beyaz peynir ve tulum peyniridir. Diğer önemli peynirlerimiz ise lor peyniri, dil peyniri, otlu peynir ve küflü peynirlerdir. (Ulu, 2019).

Türkiye 7 coğrafi bölgeye ayrılmış bir ülkedir. Her coğrafi bölgemizin farklı yöresel peynirleri bulunmaktadır. Marmara Bölgesi'nde coğrafi işaretli Edirne beyaz peyniri ve Ezine beyaz peyniri üretilmektedir. Ayrıca mihaliç peyniri (Bursa), abaza peyniri (Sakarya), Kırklareli peyniri, Trakya eski kaşar ve isli çerkez peyniri (Adapazarı) gibi yöresel peynirler üretilmektedir. Ege Bölgesi'nde üretilen kirlihanım peyniri (Ayvalık), sepet peyniri (Balıkesir), koponesti peyniri (İzmir), İzmir tulum peyniri, Ayvalık sepet loru, tire çamur peyniri (İzmir) ve armola peyniri (İzmir) bu bölgenin meşhur peynirleridir. Akdeniz Bölgesi'nde en yaygın üretilen peynir tuzsuz künefe peyniridir. Bölgede üretilen peynirlerden çoğu Hatay yöresine özgü peynirlerdir. Bu peynirler Antakya sürk peyniri, Hatay ezme peyniri, keş peyniri-çökelek peyniri (Hatay), Hatay testi peyniri, Hatay dil peyniri ve İskenderun künefe peyniridir. Bölgenin diğer illerinde üretilen peynirler ise çimi tulum peyniri (Antalya), kelle peyniri (Kahramanmaraş), Antalya lor peyniri ve yalvaç küp peyniridir (Isparta). Karadeniz Bölgesi'nde aho peyniri (Trabzon), gorcolo peyniri (Artvin-Ardahan), kargı tulum peyniri (Çorum), kolot peyniri (Trabzon-Rize-Bayburt), karın kaymağı peyniri (Gümüşhane), kürek peyniri ve telli peyniri bölgenin meşhur peynirlerindendir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en meşhur peyniri Erzincan tulum peyniridir. Bu peynir ülkemizin ilk coğrafi işaret ile tescillenen peynirdir. Erzurum çivil peyniri, Van otlu peyniri ve Kars kaşarı bu bölgede üretilen coğrafi işaretli diğer peynirlerimizdir. Ayrıca gögermiş peynir-küflü peynir (Erzurum), Kars gravyeri, Türkmen saçak peyniri (Kars-Ardahan), şavak tulum peyniri (Erzincan-Tunceli-Bingöl), motal peyniri (Muş), dövme peyniri (Hakkâri) ve herki peyniri (Hakkâri) bu bölgede üretilen peynirlerimizdendir. İç Anadolu Bölgesi'nde Divle tulum peyniri (Karaman) ve Yozgat çanak peyniri coğrafi işaretli peynirlerimizdir. Bu bölgede üretilen diğer peynirler ise Sivas küp peyniri, Konya Ereğli bez tulum peyniri, Konya Cihanbeyli küflü peynir, Avanos çömlek peyniri ve Gödelek-Niğde küp peyniri yöresel peynirlerimizdendir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde coğrafi işaret ile tescillenen peynirimiz Gaziantep sıkma peyniri ya da diğer adıyla Antep peyniridir. Bu bölgenin bilinen diğer peynirleri ise Diyarbakır örgü peyniri, Siirt otlu peyniri, Urfa topak peyniri ve Adıyaman basma peyniridir (Hastaoğlu ve ark., 2021).

ANTEP PEYNİRİ

Gaziantep Sıkma peyniri diğer adıyla Antep peynirinin tarihi ile ilgili yazılı bir kaynak bulunmamaktadır. Bu peynir ile ilgili Anteplilerin çocukluk anılarıyla anlatılan bazı hikayeler vardır. Bu hikayelerde haşlanma aşamasında alınan taze tuzsuz peynire "firik" adı verilirdi. Daha sonra tüketilmek üzere salamura olarak hazırlanan peynirler geçmiş zamanlarda kuyularda saklanmaktaydı. Bu geleneğin yerini günümüzde soğuk hava depoları, buzdolapları ve dondurucular almıştır. Antep peyniri yazın ilk dönemleri olan nisan ve temmuz ayları ortalarına kadar çoğunlukla keçi ve koyun sütünden yapılmaktadır. Koyun sütünün yoğun

aroması ve lezzeti peynirde de etkisini göstermektedir. Geleneksel ürünlerine bağlı olan Gazianteplıler Antep peynirlerini ilkbahar aylarında özel olarak köylerde yaptırmaktadırlar. Neşe Aksoy Biber'in Peynir Aşkına adlı kitabında Antep peynirinin geleneksel üretimine bir örnek olarak; Karadağ Bölgesi'nin, Yavuzeli İlçesi Höcüklü Köyü'ndeki kaşık yöntemiyle birleştirilen sütlerin her gün bir eve peynir olması verilmiştir (Neşe Aksoy, Peynir Aşkına).

Menşe işareti taşıyan Antep peyniri, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 41 inci maddesi kapsamında 20.04.2017 tarihinden itibaren korunmak üzere 04.06.2018 tarihinde tescil edilmiştir. Yöresel peynirimiz olan Antep peyniri menşe işareti taşıdığı için yalnızca Gaziantep sınırları içerisinde üretimi yapılabilmektedir. Üretiminde Gaziantep ilinde beslenen keçilerin ve koyunların sütleri kullanılmaktadır. Yalnızca keçi ve yalnızca koyun sütü kullanılabildiği gibi belli oranlarda keçi-koyun sütü karışımlarından da Antep peyniri üretilebilmektedir. Gaziantep ilinde Antep peynirine "pişken" ya da "kelle" de denilmektedir. Antep peyniri telemesi (pıhtısı) haşlanan, yarı-sert, salamurada olgunlaştırılarak üretilen ve taze haliyle de tüketilebilen yöresel peynirimizdir. Antep peyniri homojen ve pürüzsüz bir yapıda, kesildiğinde gözeneksiz olmalı ve ufalanmamalı, gri-beyaz arasında bir renkte ve her bir peynir parçası 6-10 cm aralığında oval şekilde olmalıdır. Taze Antep peynirinin kimyasal özellikleri incelendiğinde; %45,00-50,00 kuru madde, %19,50-20,00 yağ ve %17,30-17,50 protein içeriğine sahiptir. Salamura edilmiş Antep peynirinin kimyasal özellikleri incelendiğinde; %40,00-49,50 nem, %53,00-60,20 kuru madde, %20,50-23,30 yağ, %20,25-20,30 protein ve %3,25-9,90 tuz içeriğine sahiptir (TPE, 2019). Antep peyniri içerisinde birçok aromatik madde bulunmaktadır. Bunlar hammadde kaynağı olan çiğ sütten peynire geçmektedir. Peynirin karakteristik lezzetini aromatik maddeler vermektedir. Ayrıca Antep peynirinin en önemli bileşeni yağdır. Eğer çiğ sütte yağ uzaklaştırma işlemi yapılırsa bu durum peynirin tadını ve yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle Antep peyniri üretilirken gereken standardı elde etmek için süt sağıldığı şekilde peynir üretimi için işleme alınmalıdır (Avşar ve ark., 2010).

GAZİANTEP SIKMA PEYNİRİ-ANTEP PEYNİRİ ÜRETİM AŞAMALARI

Antep peyniri yapımında eski zamanlarda geleneksel olarak süt şirden mayası ve incir sütü mayası ile mayalandırılmaktaydı. Halen bazı köylerde incir sütü ile mayalandırma işlemi yapılmaktadır. Günümüzde bunun yerini kimyasal mayalar almaktadır. Antep peyniri çiğ sütten yapılmaktadır. Çiğ süt ilk sağım sırasındaki sıcaklığı olan meme sıcaklığına kadar (35 °C) ısıtılmaktadır (Şekil 1). İstenilen sıcaklığa gelen çiğ süte tercih edilen maya ilave edilerek (Şekil 2) 1-2 saat süt pıhtılaşması için bekleme işlemine alınır. Pıhtılaşma işleminin tamamlanmasıyla (Şekil 3) telemeler peynir altı suyundan süzülerek ayrılır (Şekil 4). Telemeler tülbentten yapılan süzek torbalarına alınarak baskı işlemi uygulanır ve kalan suyunda uzaklaştırılması sağlanır (Şekil 5). Süzme işlemi sırasında ayrılan peynir altı suyu 80-90 °C'ye kadar ısıtılır. Baskı işlemi sonucunda meydana gelen peynir kitlesi küçük parçalara ayrılır (Şekil 6). Şekil verilen peynirler kaynatılan peynir altı suyuna atılarak 1 dakika boyunca haşlanır (Şekil 7). Ardından tepsilere dizilerek soğuması beklenir. Soğuyan peynirler el ile sıkılarak kalan suları uzaklaştırılır ve peynirlere son şekilleri verilmiş olur. Bu işlemleri tamamlamış olan peynir tuzsuz Antep peyniri olarak adlandırılır ve soğutucularda muhafaza edilir. Son olarak uzun süre muhafaza etmek ve lezzetlendirmek amacıyla peynirlere tuzlama işlemi uygulanır (Şekil 8). Tuzlama işlemi kuru tuzlama ve salamura (Şekil 9) olmak üzere 2

şekilde yapılabilmektedir. Kuru tuzlama işleminde, hazırlanan peynirlerin üzerine kaya tuzu serpiştirilir. Peynirin bütün yüzeyine homojen şekilde etki etmesi için peynir parçaları el ile ovalanır ve 2 gün tuzda bekletilir. Bu aşamada peynirlerden bir miktar su çıktığı gözlemlenmektedir. Çıkan su ile peynirler bir kaba alınır, ayrıca üzerine su eklenmez, serin bir yerde saklanır. Salamura işleminde ise, kuru tuzlama işlemi uygulanan ve 2 gün bekletilen peynirler yıkanarak tuzundan arındırılır. Uygun oranlarda hazırlanan tuz ve su karışımı olan salamura suyu içerine peynirler alınarak dolaplarda veya serin bir yerde muhafaza edilir.

Şekil 1 Isıl işlem

Şekil 2 Maya ilavesi

Şekil 3 Pıhtı oluşumu

Şekil 4 Süzme

Şekil 5 Baskı uygulama

Şekil 6 Şekil verme

Şekil 7 Haşlama

Şekil 8 Tuzlama

Şekil 9 Muhafaza (Salamura-Kuru Tuzlama)

ANTEP PEYNİRİNİN GAZİANTEP MUTFAĞINDA KULLANIMI

Geniş kullanım alanına sahip olan Antep peyniri, Gazianteplilerin özellikle kahvaltılarının vazgeçilmesidir. Kahvaltılarda doğrudan tüketilebildiği gibi omlet, poğaça, börek, sandviç vb. kahvaltı ürünlerinde lezzet arttırıcı ürün olarak kullanılır. Kahvaltılarda doğrudan tüketilecek olan Antep peyniri dilimlenir ve üzerine sıcak su eklenir. Bu sayede yarı-sert yapıda olan peynir yumuşar ve fazla tuzu uzaklaştırılır. Antep peyniri Gaziantep ilinin yöresel tatlarında da kullanım olanağı bulmuştur. Bunlardan en önemlileri su böreği, sebzeli Antep peynirli börek, fıstıklı peynirli şekerli börektir. Ayrıca Gazianteplilerin irmik helvası ve künefede tuzsuz Antep peyniri kullanarak bu tatlılara farklı bir lezzet katmaktadırlar.

Şekil 10 Su böreği

Gaziantep ilinde yapılan su böreği diğer illerde yapılan su böreklerinden farklı lezzete sahiptir. Bu ilde su börekleri baklavacılarda yapılır. Yapımında baklava yufkası, Antep peyniri, maydanoz ve sadeyağ kullanılır (Şekil 8).

Şekil 11 Sebzeli Antep peynirli börek

Çeşitli yeşillikler, baharatlar ve rendelenmiş Antep peyniri kullanılarak bir iç harç hazırlanır. Hazırlanan iç harç Gaziantep pide fırınlarında kapalı pide formunda pişirilir (Şekil 9).

Şekil 12 Fıstıklı şekerli börek

Dövülmüş Antep fıstığı, şeker, tuzsuz Antep peyniri ve yumurta akı ile bir iç harç hazırlanır. Hazırlanan iç harç Gaziantep pide fırınlarında açık pide şeklinde pişirilir (Şekil 10).

Şekil 13 Künefe ve irmik helvası

Tatlılarda da tuzsuz formda olan Antep peyniri kullanılmaktadır. Bunlardan en çok tercih edilenler irmik helvası ve künefedir (Şekil 11).

Şekil 14 Antep peynirinin farklı tariflerde kullanımları

Antep peyniri yöresel yemeklerde kullanımı dışında da çeşitli denemeler sonucunda yeni lezzetler ve kullanım alanları bulmuştur. Şekil 12'de gösterilen yeni lezzetlerden ilki sıcak sebzeli Antep, ikincisi ise kızarmış Antep peynirli ekşi erik soslu pirpirim salatasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gazianteplilerin kahvaltılarında vazgeçilmesi haline gelen bu peynir yaygın olarak, Gaziantep fırınlarından alınan sıcak pide, açma ve kübban ekmek ya da sacda yapılan ev ekmeği (köy ekmeği, sıkma) içerisine konularak üzerine domates, biber, maydanoz, pul biber ile ya da sade şekilde dürüm yaparak tüketilmektedir. Gaziantep simit fırınlarında yapılan böreklerde, poğaçalarda ve pizzalarda yaygın olarak Antep peyniri kullanılmaktadır. Özellikle baklavacılarda yufka, maydanoz, yöresel antep peyniri ve sadeyağ ile yapılan su böreği de Gazianteplilerin vazgeçilmezleri arasındadır.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde tüketimi yaygın olan bu peynirin diğer bölgelerde tüketimi oldukça azdır. Bunun nedeni olarak bölgesinde yetişen koyun ve keçi sütünden yapılan peynirlerin ağır bir kokusunun ve tadının olduğundan şikâyet edilmektedir. Diğer bölge tüketicileri Antep peynirini tavada suyla haşlayarak ve eriterek tüketmeyi tercih etmektedirler. Böylelikle peynirin ağır koku ve tadının azaldığından bahsetmektedirler.

Karakteristik bir aromaya sahip olan Antep peyniri ana yemeklerde, fırın ürünlerinde ve salatalarda lezzet arttırıcı olarak kullanılabilir. Antep peyniri, Kaşar ve Kıbrıs hellim peynirine benzer yapıdadır. Bu peynirlerin kullanıldığı tariflerde Antep peyniri ikame olarak kullanılabilir. Hellim peynirinin kullanıldığı çorbalarda, salatalarda, tuzlu keklerde Antep peyniri kullanılabilir. Örneğin; ekmek üzeri hellim peynirli avokado ezmesi (Bruschetta) tarifinde hellim peyniri yerine Antep peyniri kızartılarak kullanılabilir. Diğer alternatifi olduğu kaşar peyniri kullanılan çorbalarda, omletlerde, ara sıcak aperatiflerde (krep, börekler…) fırın yemeklerinde (fırında makarna, enginar, karnabahar, fırında mantar...), tuzlu keklerde (patatesli

kek, ıspanaklı kek, peynirli kek...), tuzlu muffin yapımında Antep peyniri ikame olarak kullanılabilir. Örneğin; genellikle kaşar kullanılarak hazırlanan çıtır peynir panede Antep peyniri kullanılabilir.

Coğrafi işaretli peynirlerimizden olan ve çoğunlukla Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tüketilen Antep peynirine gereken ilgi Türkiye'nin diğer bölgelerinde gösterilmemektedir. Kültürel mirasımız olan ve önemli yöresel ürünlerimizden olan Antep peynirinin yöresel ürünler dışında da kullanım alanları incelenmelidir. Sadece Türkiye'de değil Dünya'da da bilinen ve tüketimi artan bir peynir olması için gerekli çalışmalar yapılmalı ve alternatif tarifler üretilmelidir.

KAYNAKÇA

Albak Yalınız, F. (2019). Gaziantep Mutfağında Antep Peynirinin Kullanım Alanları. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (6), 655-666.

Avşar, Y. Ve Karatop, T. (2010). Antep Peynirinin Aroma Profilinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hatay Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi. Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü. Hatay.

Demirci, H., Samav, U. Ve Saygılı, D. Coğrafi İşaretli Türkiye Peynirleri. Aydın Gastronomy, 2020, 4(1), 11-21.

Hastaoğlu, E. Erdoğan, M. Işkın, M. (2021). Gastronomi Turizmi Kapsamında Türkiye Peynir Çeşitliliği Haritası. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (3), 1084-1113

Kamber, U. (2006). Peynirin Tarihçesi. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 77(2): 40-44.

Özkaya, F.G. Ve Gün, İ. (2008). Anadolu'da Peynir Kültürü. 38. Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 485-505.

Peynir Aşkına- Neşe Aksoy Biber, Berrin Bal Onur. Syf;223-224

Şener, T., Kolukırık, C., Eti, H.S. (2010). Geleneksel Gıdalarda Pazarlama ve Girişimcilik: ''Tekirdağ Peynir Helvası Örneği''. Uluslararası Iı. Trakya Bölgesi Kalkınma – Girişimcilik Sempozyumu, Bildiriler Kitabı: 47 – 56.

Türkiye Patent Enstitüsü (2019). Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları Başvuru Kılavuzu. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/695365ed-fdf1-4b79-adce-2c718b2b0dfd.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2024)

Ulu, E. (2019). Türk Mutfak Kültüründe Peynir Tatlıları. Aydın Gastronomy, 3 (1), 37-42.

http://aintabsofrasi.blogspot.com/2009/07/antep-peyniri.html (Erişim Tarihi: 23.01.2024)

https://sagliklimutfak.net/2013/07/kizarmis-antep-peynirli-eksi-erik-soslu-pirpirim-salatasi.html (Erişim Tarihi: 23.01.2024)

https://www.omergullu.com.tr/u/antep-peynirli-su-boregi-651/ (Erişim Tarihi: 23.01.2024)

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/neyenir/antep-peyniri (Erişim Tarihi: 23.01.2024)

https://www.muratbey.com.tr/SicakSebzeliAntep (Erişim Tarihi: 23.01.2024)

http://www.ercelebi.com.tr/ercelebi-komurde-kadayif-kategori-komurde-kunefe.html (Erişim Tarihi: 25.01.2024)

http://bebeklimutfak.blogspot.com/2007/10/peynirli-irmik-helvas.html (Erişim Tarihi: 25.01.2024)

http://aintabsofrasi.blogspot.com/2007/02/ekerli-peynir-brei.html (Erişim Tarihi: 25.01.2024)

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE TEKNOLOJİ GELİŞİMİ SONRASI, ÇALIŞAN YETKİNLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ÖZ YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mustafa Said KOCABIYIK[1]

Dokuz Eylül Üniversitesi, - ORCID ID 0000-0002-3663-5417

Dr. Ilgaz Feray DEMİRAĞ[2]

Dokuz Eylül Üniversitesi, -ORCID ID 0000-0001-9211-378X

Özet:

Gelişen teknoloji ve yaşanan değişimler çerçevesinde etkilenen birçok sektör olduğu gibi bunlardan biri de yiyecek içecek sektörüdür. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında yiyecek içecek işletmelerinde faydalanılan teknolojileri çalışanların ne kadar hâkim olduğu ve bu çerçevede çalışan yeterlik durumlarının yöneticiler tarafından değerlendirilmelerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. İşletmelerde yer alan geleneksel işleyişlerin değişimi ile birlikte çalışanların da iş yapışları teknolojik alt yapıya dayandırılarak yenilenmeler yaşanmaktadır. Örnek olarak, yiyecek içecek işletmelerinde kullanılmaya başlanan Quick Response (Qr) kod uygulamaları, mobil uygulama kullanımları ve dijital cihazlardan faydalanılması örnek olarak gösterilmektedir.

Bahsedilen bu teknolojik değişimlerle birlikte, yöneticilerin yeni nesil işletmecilik anlayışının yanı sıra çalışan bireylerin de bu teknolojiyi iyi kullanabilme yetenekleri önem içermektedir. Bundan dolayı çalışanların sorumlu oldukları işleriyle ilgili olarak iş yapabilme yetenekleri önem içermektedir. Bu durumun sonucunda araştırmacılar tarafından da kavramsal olarak incelenmeye başlanmış ve ortaya yeni kavramlardan biri olan çalışan yetkinliği kavramı ortaya çıkmıştır. Çalışan bireylerin iş yapış becerilerine ek olarak teknoloji hâkimiyetiyle işletme içerisinde performans, verimlilik ve örgütsel uyum çerçevesinde de dikkat edilmektedir.

Çalışma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve içerik analizi kullanılmıştır. Kuşadası'nda yer alan yiyecek içecek işletmeleri yöneticileriyle görüşmeler sağlanmış ve oluşturulmuş açık uçlu sorular sorularak çalışan yetkinliği üzerine incelemeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknolojiye hakimiyetlerinin yeterli olduğu ancak bunun yaşa ve eğitim durumuna göre değişkenlik gösterebildiği, iş ortamında yeni teknolojik gelişmelerin performanslarını artırıcı etkiye sahip olduğu, başta yeni bir değişimin zorlayıcı etkisi olsa da süreç içerisinde teknolojik gelişmelere karşı olumlu tepkilerin verildiği ve teknolojiye yönelik bilgi ve becerilerinin işletmeler tarafından güncellendiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Teknoloji, Çalışan Yetkinliği, Yiyecek-İçecek İşletmeleri*

1.Giriş:

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve devrimler sonucunda çeşitli değişimler yaşanmaktadır. Teknoloji ve dijitalleşme ile birlikte bu bahsedilen bu değişimler yoğun bir şekilde teknoloji kullanımını etkilemiş olması yazılı tarih boyunca büyüyerek genişlemektedir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014). Bu değişimler, makro ve mikro düzeyde görülmektedir. Sektörler bazında yaşanan bu değişim makro düzeyi bizlere sunarken işletmelerin organizasyon yapılarında yer alan bireylerde görülmesi ise mikro düzeyi bizlere sunmaktadır. Geleneksel iş yapışların değişmesi, işletme yöneticilerinin yönetim şekillerinin değişmesi ve işletmenin geleneksel kültürün de bu konu da etkilenmesiyle bu değişimler yaşanmaktadır.

Teknolojinin gelişim süreci ile birlikte değişe klasik iş yapış şekillerine ek olarak çalışanların istihdamları açısından da önemli etkileri yer almaktadır (Manyika vd., 2017). Bu açıdan bakıldığı zaman sadece yöneticilerin değil çalışanların da teknoloji kullanma becerileri çalışma hayatları için hayati önem içermektedir. Bahsedilen bu önemi destekler nitelikte olarak, yaşana teknolojik ilerlemeler işletmelerin organizasyon yapıları için büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatların yanı sıra yeteri kadar bu değişimlere uyum sağlamamış işletme yapıları için de rekabet edilebilirlik açısından zor duruma sokmaktadır. Ek olarak teknoloji tabanlı dijital dönüşüm sonucunda yaşanan robot ve otonom sistemlerinin insanların iş yaşamaları için bir tehdit oluşturmaktadır (Bonekamp ve Sure, 2015). Bahsedilen bu mikro boyutta yer alan tehditlerin yanı sıra makro boyutta olarak, işletmelerin teknolojik donanımlara yatırım yapmasıyla elde edeceği ticari fırsatlar ise avantajlar arasında yer almaktadır. İşletmeler açısından yiyecek içecek işletmeleri de bu değişimlerden etkilenenler arasında yer almaktadır.

Teknolojik değişimler işletimlerin hem sosyal yapısını hem de teknik yapısını etkilemektedir. Teknik değişimlerinde teknoloji alt yapısından kaynaklı olarak gerçekleşmektedir (Çetinkaya,2020). Bu etkilerin yiyecek içecek işletmeleri özelinde de yer almaktadır. Örnek olarak dijitalleşen menü kullanımı mobil uygulamalar ve dijital cihazlarla birlikte yiyecek içecek işletmelerindeki yenilikler olarak yer almaktadır. Ayrıca reklam ve pazarlama faaliyetlerinde teknolojiden yararlanma durumlarıyla birlikte maliyetlerini azaltma gibi imkânlar sunmaktadır (Pamukçu ve Tanrısever, 2019). Yiyecek içecek işletmelerindeki teknoloji kullanımlarına ek olarak ultraviyole ışınların kullanımı ile zararlı mikroorganizmaları ortadan kaldırmalarına yardımcı olan temizlik uygulamalarını da kullandıkları yazında yer almaktadır (Rieger, 2020).

Yiyecek içecek işletmelerinde kullanılan teknolojileri sonucunda yakaladıkları rekabet avantajlarına ek olarak da maliyet düşürme, müşterilerine yeni deneyim imkânları sunmak gibi hem yönetimsel hem de ticari ayrıcalıklar sunmaktadır. Bundan dolayı, yiyecek içecek işletmelerinin avantaj ve imkânlardan faydalanabilmeleri için de çalışanlarının teknoloji bilgisi ve kullanma yetenekleri yüksek olması gerekmektedir. Çalışma kapsamında yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların teknoloji kullanımlarındaki yetkin oluşları yöneticileri yöneltilen açık uçlu sorularla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Aydın ilinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmeleri yöneticileri üzerine kurgulanmıştır. Araştırma yöntemi olarak

belirlenen nitel araştırma yönetiminde yer alan betimsel analiz kullanılarak çalışmanın sonuçları analiz edilmiştir.

2.Kavramsal Çerçeve:

Kavramın ilk kullanım sürecine bakıldığında Selznick (1957) tarafından kullanıldığı yazında yer almaktadır. Kavramın ortaya çıkmasından sonra Prahalad ve Hamel (1990)'in "The Core Competence of The Corporation" adlı çalışma kapsamında kullanılarak yaygınlık kazandırılmıştır (Bayraktar, 2002). Yetkinlik kavramının tanımlamasın bakılacak olursak çeşitli açıklamaları yazında yer almaktadır. Bu doğrultuda yetkinlik, çalışan bireylerin iş hayatları süresince elde ettikleri bilgi, beceri ve tutum gibi kazanımlarının iş yapış performanslarında arttırıcı bir etkiye sahip oldukları bir kazanım olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yetkinlik kavramının çalışan bireylerin iş performanslarında uzun vadede psikolojik ve davranışsal açıdan nitelikleri olarak kabul edilmektedir (McClelland, 1973).

Yapılan tanımlamalara ek olarak, Spencer ve Spencer (1993) tarafından ortaya koyulan çalışmada kavramın sahip olduğu özellikler daha net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda, çalışan bireylerin iş yaşamlarında ya da herhangi özel bir durum karşısında yaşan değişimlerde başarılı olması adına neden sonuç üzerine kurgulanan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Yazında yer alan tanımlardan anlaşılacağı üzere çalışan yetkinlik kavramının bireylerin sahip oldukları bilgi, beceri ve yeteneklerinin iş yapış performanslarına yansıması olarak tanımın çerçevesi oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda, gelişen teknoloji ile birlikte çalışan bireylerin klasik iş yaşamlarındaki değişimler sonucunda yeni oluşumlara uyum sağlaması çalışan yetkinliği çerçevesinde incelenmektedir.

Teknolojik gelişmeler sonucunda işletmelerin organizasyon yapılarında çalışan yetkinliği önem kazanmaktadır. Yaşanan bu değişimler sonucunda çalışan yetkinliğinde ki bu önem, insan kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmanın daha değerli bir hal almasıyla ilgi olmaktadır. Değerli olmasındaki neden olarak, işletmelerin ticari yaşamlarındaki rekabet süreçlerinde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Çalışan bireyler açısından bakıldığı zaman da yetkinlik, bireyin performans ve kariyer gibi süreçlerinde fayda sağladığı yazında yer almaktadır (Gökalp ve Gökalp, 2019: 211). Bu çerçevede çalışan bireylerin rutin bir şekilde iş yapış süreçlerinin olmasından dolayı daha önemli bir hale bürünmektedirler (Brynjolfsson ve Hıtt, 2000: 24).

Çalışan yetkinliği kavramının teknoloji süreci ile çeşitli sektörlerde yer alan çalışan bireyler üzerinde etkisine ek olarak yiyecek içecek işletmelerin de olduğu düşünülmektedir. Geleneksel olarak verdikleri hizmetlere ek olarak yiyecek içecek işletmelerinde de teknolojik değişimleri yaşanmaktadır. Emek yoğun bir işletme olan yiyecek içecek işletmeleri, tüketicilerin beklentilerinin karşılanarak memnuniyetlerinin sağlanması çerçevesinde çeşitli teknolojilerden faydalanılmaktadır (Şahingöz ve Yalçın,2021: 161). Bu doğrultuda yiyecek içecek işletmeleri farklı deneyimler sunarak müşterilerin memnuniyetlerini arttırmayı çabalamaktadırlar (Aldebert ve Longhi, 2011: 1205).

Borovyk ve Kokhan, (2015) tarafından yapılan çalışmada, yiyecek içecek işletmelerinin kullandıkları teknolojilere örnek olarak, kullanılan Qr menüler gösterilmektedir. Bu doğrultuda

müşterilerin yeni deneyimler elde etmesine neden olmaktadır. Teknoloji temelli menüler sayesinde bireyler özelinde daha spesifik bilgilerin yer aldığı gibi çeşitli imkanlar da sunmaktadır. Kullanılan teknolojilere ek olarak akıllı masalar da yiyecek içecek işletmelerinde kullanılmaktadır (Margetis vd., 2013). Bahsedilen yeni teknolojiler ışığında garsonsuz siparişler verilebilmekte ve bireye özel imkânlar tanımaktadır. Bu gelişmeler ışığında geleneksel hizmetin değişimlerine dikkat çekilmektedir.

3.Yöntem

Yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknoloji kullanımlarındaki yetkinliklerine yönelik algılarının incelendiği bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) kullanılmıştır. Fenomenoloji, insan deneyimlerini anlamaya odaklanmaktadır (Van Manen, 2007; Wilson, 2015). Bu bağlamda çalışmanın örneklemi belirlenirken kartopu örnekleme yöntemi ve ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle çalışma konusu kapsamında ilk katılımcıya ulaşılır ve katılımcının referansıyla diğer kişilere ulaşılır (Yağar ve Dökme, 2018). Diğer taraftan ölçüt örneklem ise araştırmacının belirlediği kriterlere yönelik uygun örneklemin oluşturulmasıdır (Marshall ve Rossman, 2014). Buna göre çalışmada Kuşadası'nda bulunan yiyecek içecek işletmesi yöneticilerinden ilkine ulaşıldıktan sonra diğer yöneticilere de referans aracılığıyla ulaşılmış, toplam 6 yiyecek içecek işletmesi yöneticisiyle görüşülmüş ve yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bu sayede daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde edilerek (Yıldırım ve Şimşek, 1999) gerekli olduğu durumlarda katılımcıların yanıtlarını açmaları ve ayrıntılı bilgi vermeleri sağlanmıştır (Türnüklü, 2000).

Araştırma verileri 10.01.2024 – 30.01.2024 tarihleri arasında toplanmış ve verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, özellikle sosyal bilimlerde kullanılan bir araştırma yöntemi ve bu yönteme uygun kullanılan bir araştırma tekniğidir. Teknik aracılığıyla bir veya bir çok metnin içindeki; sözcüklerin, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek hedeflenmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2017). Bu araştırmada güvenirliği ve geçerliliği sağlamak amacıyla Guba (1981) tarafından geliştirilen aktarılabilik-inandırıcılık ve doğrulanabilirlik - tutarlılık modeli ele alınmıştır. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soruların her biri tematik olarak çerçevenin oluşturulmasında dikkate alınmıştır. Bu araştırmanın tarafsızlık ilkesi elde edilen verilerin her bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmesi, analiz edilmesi, kodlanması şeklinde sağlanmıştır. Araştırmada veri toplama ve analiz aşamasında katılımcılara kod numaraları verilmiş ve gerçekleştirilen görüşmelerin süresi 10-15 dakika arasında değişmektedir. Katılımcılara yöneltilen sorular ve gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak kodlanmıştır. Oluşturulan kodlar katılımcı ifadeleri ile de desteklenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları sırasıyla;

1. Çalışanların iş yaşamlarında teknoloji kullanabilme yetenekleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. Çalışanların teknoloji kullanımları iş yerindeki performanslarını nasıl etkilemektedir?
3. Çalışanların teknoloji kullanımına karşı tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
4. Çalışanların iş yerinde kullanılan teknoloji hakkındaki bilgi ve donanımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

4.Bulgular ve Analiz

Araştırmada altı yiyecek içecek işletmesi yöneticisi yer almaktadır. K1 kodlu katılımcı on yıldır yiyecek içecek işletmesinde çalışmaktadır ve son üç yıldır mevcut işletmesinde müdür pozisyonundadır. K2 kodlu katılımcı yedi yıldır yiyecek içecek işletmesinin işletmeciliği yapmaktadır. K3 kodlu katılımcı 13 yıldır yiyecek içecek işletmesinde çalışmakta ve son beş yıldır yiyecek içecek işletmesinin işletmeciliğini yapmaktadır. K4 kodlu katılımcı dokuz yıldır yiyecek içecek işletmesinin işletmecisi pozisyonundadır. K5 kodlu katılımcı yiyecek içecek sektöründe 19 yıldır çalışmaktadır ve mevcut çalıştığı işletmede üç yıldır restoran müdürü olarak çalışmaktadır. K6 kodlu katılımcı 23 yıldır yiyecek içecek işletmesinde işletmeci pozisyonundadır. Yiyecek içecek işletmelerinin konseptleri birbirinden farklıdır ancak altı işletmenin iki tanesi yeni nesil kahveci, dört tanesi ise fine-dinning restoran statüsündedir.

4.1 Teknoloji Kullanım Yetkinliği

Katılımcıların tamamı yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının iş yaşamlarında teknoloji kullanımına ilişkin yeteneklerinin yeterli olduğunu ancak yaş ve eğitim gibi birtakım faktörlerden etkilenebileceğini belirtmektedir. Buna yönelik K1 kodlu katılımcı *"Teknoloji çok hızlı bir şekilde ilerliyor ve buna sosyal hayatımızda da çok hızlı adapte olmak durumunda kalıyoruz. Sürekli yeni programlar, yeni cep telefonları, yeni bilgisayarlar ve sistemler çıkıyor. Artık hayatımızın ayrılmaz bir parçası olduğu için bu yetenek değil bir uzvumuz gibi oldu"* ifadesini kullanarak temelde teknolojinin hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ifade etmektedir. Ancak bu yeteneğin özellikle yaşa göre farklılaştığını, çok iyi ile normal arasında değişkenlik gösterdiğini de belirtmektedirler. Örneğin bununla ilgili K1 kodlu katılımcı*; "yanımızda çalışan arkadaşların hepsi tabiri caizse genç kan, hepsi çok kolay bir şekilde teknolojiye adapte olabiliyor. Bu noktada hiçbir sıkıntı yaşamıyoruz"* ifadesini kullanırken K4 kodlu katılımcı ise *"işe alım döneminde en önem verdiğim konu çalışanın teknolojik aletlere yatkınlığı. Kuşak farkı olduğunu düşünüyorum bu noktada ve özellikle servis kısmına genç yaştaki çalışanları tercih ediyorum. Mutfakta ise tecrübeye ihtiyaç duyduğum için yaşça büyük çalışanları tercih ediyorum ve bu noktada aslında teknoloji kullanırken mutfak ekibinin daha çok zorlandığını görüyorum"* ifadesini kullanmaktadır.

K2 kodlu katılımcı, mutfaktan ziyade servis personelinin teknolojiyi kullanımının daha iyi olduğunu belirtmektedir. Bu durumun temel nedeni ise mutfak personelini tercih ederken yaşça daha büyük ve deneyim sahibi kişilere ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer taraftan K3 kodlu katılımcı ise farklı bir bakış açısı sunarak sistemlerin ve ara yüzlerin, yazılımların çok standart olduğunu ve her yaştan çalışanın rahatlıkla teknolojiye adapte olabileceğini ifade etmektedir. K6 kodlu katılımcı ise özellikle Covid-19 pandemisinden sonra teknolojinin herkesin hayatının bir parçası olduğunu ve tüm çalışanların kolayca adapte olduğunu belirtmektedir. *"Özellikle yeni kuşak çok hızlı her şeye adapte oluyor ve hatta geliştirmesine bile yardımcı oluyor. Özellikle genç nesil bizimle çalışıyor bu nedenle sisteme daha hâkimler"* ifadesini kullanmıştır.

Katılımcılar ayrıca teknoloji kullanımına yönelik yeteneğin değişkenlik göstermesine neden olan bir diğer faktörün eğitim olduğunu ifade etmiştir. Nitekim eğitim, analitik düşünme, problem çözme ve öğrenme becerilerini geliştirir, bu da teknolojiye uyum sağlamayı kolaylaştırır. Buna yönelik K2 kodlu katılımcı *"Kuşadası'nda özellikle balık restoranlarında çalışan ustalar da, aşçılar da hep alaylı ve ne yazık ki okul bile okumamış oldukları için eğitim düzeyleri düşük ve bu da teknoloji kullanımlarını zorlaştırıyor"* ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla katılımcılara göre çalışanların teknolojiye yatkınlığı sadece yaştan değil aynı zamanda eğitim faktöründen de etkilenmektedir.

4.2 Çalışan Performansı

Katılımcıların tamamı teknolojinin çalışan performansı üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmiştir. K1 kodlu katılımcı *"zaman, hız, misafire kaliteli hizmet sunabilmek sektör için oldukça önemli. Gelişen teknolojiyle birlikte çalışanlar da bu durumdan zevk alıyorlar, örneğin 2010 öncesi otomatik öğütücüler yoktu ve biz kahve çekirdeklerini elle öğütürdük. Ama şuanda öyle değil. Her şey otomatik sistemde ve kendisi ayarlıyor. Bu da tabii ki çalışanın performansına olumlu yansıyor"* derken benzer şekilde K6 kodlu katılımcı *"servis elemanı salonda gezinirken misafirin bir talebi olduğunda eskiden kullanılan adisyonlar yerine el terminaline geçtiğimiz için hemen çıkarıp sisteme giriyor, sipariş mutfağa garson misafirin yanındayken gidiyor. Eskiden bu böyle değildi. Garson siparişi alır, komiye verir, komi mutfağa gider sipariş fişini manuel verirdi. Bu bir sürecin kısalmasını sağladı bu da hoşlarına gidiyor"* ifadesini kullanarak teknolojinin büyük oranda yiyecek içecek işletmelerinin hız faktörüne işaret ederek çalışanların hızına katkı sağladığı için performanslarını da artırdığını belirtmektedir.

Katılımcılar; teknolojinin ekip koordinasyonu üzerinde de olumlu etki yarattığını belirtmektedir. Nitekim iyi bir ekip koordinasyonu, çalışanların daha verimli çalışmasına, hedeflere daha etkili bir şekilde ulaşmasına ve sonuç olarak daha yüksek performans göstermelerine yardımcı olur. Buna yönelik K3 kodlu katılımcı *"teknoloji kullanımı kişilerden kaynaklı hataların önüne geçmektedir. Nitekim servis ile mutfak arasında ve hatta kasa arasında bir koordinasyon olmalı. Yeni gelişen sistemler kişinin dikkatsizliği nedeniyle yaptığı bir hatayı sıfıra yaklaştırırken aynı zamanda birbirleri arasında da koordinasyonu daha güçlü hale getiriyor. Bu da tüm birimlerde performans artışını sağlıyor"* ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca katılımcılar, teknolojinin gelişmesiyle birlikte çalışan performansının sadece nitelik açısından değil nicelik açısında da takibinin sağlanabildiğini ve birtakım programlar aracılığıyla işletmenin günlük cirosuna katkı sağlayan çalışanların tespit edilebildiğini, bu katkının ne oranda olduğunun sayısal verilerle ortaya konabildiğini ifade etmektedir. Nitekim teknoloji sayesinde elde edilen denetleme sistemi çalışanın performansını artırıcı etkiye sahip faktörler arasında yer almaktadır.

4.3 Teknolojiye Yönelik Tutum

Katılımcılar, çalışanların teknolojik yeniliklerin sağladığı konfor nedeniyle teknoloji kullanımına açık olduklarını ve olumlu bakış açıları geliştirdiklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda teknolojik gelişmeler sektörün daha ilgi çekici hale geldiğini belirtmektedir. K2 kodu katılımcı *"her şeyde olduğu gibi çalışanların işletmedeki tüm teknolojik değişimlerde başlarda*

hep önyargıları oldu ama sonrasında alıştılar. Daha olumlular artık. Neticede günde on bin adım atıyorlarsa bu beş bin adıma düştü bu da çalışmalarını rahatlatıyor" ifadesini kullanırken, K3 kodlu katılımcı ise teknolojinin faydalarına işaret ederek *"çalışanların kişisel bakış açısı bu noktada bir kriter. Hayata, dünyaya bakışı ve vizyonuna bağlı bir durum. Neticede bana ihtiyaç azalıyor mantığına da sahip çalışanlar olabiliyor ama teknoloji geliştikçe iş hayatım kolaylaşıyor mantığına da sahip çalışanlar da olabiliyor. Fakat bizim ekibimiz daha genç ve dinamik bir ekip, taze beyinler olduğu teknolojinin onlar için nimet olduğunu ve gelişmelerden fayda sağladıklarını söyleyebilirim"* ifadesini kullanmıştır.

Teknolojik gelişmelerin kontrol mekanizmasına sağladığı fayda ve çalışan takibi üzerindeki desteğine yönelik bakış açısıyla da değerlendiren katılımcılar, çalışanların teknolojiye karşı her ne kadar olumlu tutumları olsa da bazılarının bu takip mekanizmasından dolayı rahatsız olduğunu bu nedenle de zaten ekosistemin içinden elendiklerini de ifade etmektedir. Buna yönelik olarak K4 kodlu katılımcı *"örneğin bir kokteyl siparişi var diyelim, bir tuşla siparişi giriyoruz. Bu girilen sipariş bardan ve kasadan çıkıyor nitekim bu da kasa takibini kolaylaştırarak açık vermenin önüne geçiyor. Kısa süreli çalışma ortamında yüksek cirolu bir iş yapıyoruz, iyi niyetlidir ya da kötü niyetlidir bilemeyiz ama bu sisteme geçtikten sonra çeşitli bahanelerle işten ayrılmak isteyenler oldu. Fakat kalanlar bu sistemin işlerini kolaylaştırdığını görünce ekstra rahatladılar çünkü her şey artık daha net"* ifadelerini kullanmıştır. Benzer şekilde K5 kodlu katılımcı ise *"biz el terminali kullanmıyoruz, onun yerine belli yerlere istasyonlar kurduk. Garson siparişini adisyona yazıyor, elinde hem teyitli kâğıt var hem de direk sisteme giriyor. Bu başta servis ekibince tepki gördü iki iş yapmak istemiyoruz dediler ama el terminalinin şarj bitme sorunları olabiliyor. Biz bunun önüne geçtik ve daha güvenilir, eksiksiz hizmet sağladık. Sonuçta her şey sipariş alma değil bir de uğurlama aşaması var bunu fark eden bilinçli personel de memnuniyet duyuyor"* ifadelerini kullanmıştır.

4.4 Çalışan Bilgisi ve Donanımı

Katılımcılar, çalışanların işe başlama sürecinde hata payını en aza indirebilmek adına oryantasyon sürecine tabii tutulduklarını belirtmektedir. Ancak bu sürecin eğitim düzeyi, yaş ve sistemsel bir takım faktörlere göre değişebileceğini de belirtmektedirler. Buna yönelik olarak K1 kodlu katılımcı yaş faktörüne dikkat çekerek *"genç kanlarla çalıştığımız için zaten çok meraklılar ve daha çok araştırıyorlar bu da hâlihazırda zaten teknoloji kullanımına hâkimiyetleri oldukça iyi"* ifadelerini kullanmıştır. Diğer taraftan K2 kodlu katılımcı ise hâlihazırda kalifiye ve eğitimli personelin farkına işaret ederek *"her şey eğitimle geliştirilebilir. Biz de buna yönelik olarak eğitimler sağlıyoruz ancak çalışanın da halihazırda eğitime açık olması ve hatta eğitimli olması da önemli"* ifadesini kullanmıştır. Diğer taraftan sistemsel olarak teknoloji ara yüzlerinin kolaylığına işaret eden katılımcılar çalışanların hâlihazırda donanımsal anlamda çok da zorlanmadıklarını belirtmektedir. K4 kodlu katılımcı ise çalışanlardan ziyade yöneticilerin bilgi ve donanıma sahip olmasına işaret ederek *"her şeyden önce kendi bilgi ve donanımımı artırmayı hedefliyorum ardından da çalışanlara 2 ayda bir oryantasyon veriyoruz gelişmelere yönelik"* ifadelerini kullanmıştır.

5.Sonuç:

Son yıllarda yiyecek ve içecek işletmelerinde teknolojinin kabulünde bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle, dijital ödeme sistemleri, sipariş ve teslimat uygulamaları gibi teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, işletmeler teknolojiyi daha fazla benimsemeye başlamıştır. Ayrıca, verimliliği artırmak, hizmet kalitesini iyileştirmek ve müşteri memnuniyetini artırmak için teknolojinin kullanımının avantajları fark edilmektedir. Mevcut çalışmanın amacı Kuşadası'nda yer alan yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknoloji kabul süreçlerinin değerlendirilmesi ve belirlenmesi üzerinedir. Bu kapsamda Kuşadası'nda yer alan altı yiyecek içecek işletmesi yöneticisiyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler dört tema altında analiz edilmiş ve kodlarla katılımcı ifadelerine yer verilmiştir.

Temalar sırasıyla teknoloji kullanım yetkinliği, çalışan performansı, teknolojiye yönelik tutum ve çalışan bilgi ve donanımı şeklindedir. Buna göre ilk tema olan teknoloji kullanım yetkinliği temasında elde edilen veriler, yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknoloji kullanabildiğini ancak yeteneklerinin yaşa göre farklılaştığın ortaya koymaktadır. Indıatsy ve K'obonyo, (2017), Morris vd., (2005) ortaya koyulan çalışmalarda bu bulgu desteklenmektedir. Diğer taraftan teknoloji kullanımına yönelik yeteneği etkileyen bir diğer unsurun da eğitim olduğu tespit edilmiştir. Nitekim eğitim kişinin analitik düşünme ve öğrenme becerilerini artırır. Bu bağamda değerlendirildiğinde teknolojiyi kullanabilmeye yönelik yatkınlık üzerinde etkileri olması da beklenebilir. Benzer şekilde Sulaeman vd., (2022) tarafından yürütülen çalışma da bu bulguyu desteklemektedir.

İkinci tema olarak çalışan performansı teması belirlenmiştir. Bu tema teknolojik gelişmelerin çalışanın işletmedeki performansı üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ortaya koymaya yöneliktir. Teknolojik gelişmelerin yiyecek içecek sektöründe çalışanlar üzerinde performans artırıcı bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu sonucu destekler nitelikte olarak yazında Eriş vd., (2023), Sujiat vd.i (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da yer almaktadır. En çarpıcı bulgu verimlilik üzerindeki artış olduğu görülmektedir. Sipariş alma, stok kontrolü, muhasebesel süreçler ve misafiri uğurlama aşamalarında çalışanlar daha verimli çalışmaktadır. Diğer taraftan performanstaki bu artış hizmet alan misafirin memnuniyet yüzdesini de artırmaktadır.

Üçüncü tema teknolojiye yönelik tutum temasıdır. Çalışanların teknolojiye yönelik tutumlarının olumlu olduğunun ancak yeni teknolojilerin benimsenmesi ve uyum sağlanması sürecinin bazen zorlukları da beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Bulgular özellik kuşak farkının ve eğitim düzeyinin ilk temayla benzer şekilde farklılık yarattığını ortaya koymuştur. Bu da çalışanların eğitim ihtiyaçlarını artırabilir. Ayrıca, bazı işletmelerde teknolojiye bağımlılık, çalışanların manuel becerilerini kaybetmelerine ve işlerini tam olarak anlamamalarına neden olabilir.

Son olarak dördüncü tema olan çalışan bilgisi ve donanımı, çalışanların teknoloji bilgisi ve donanımını tespit etmeye ve işletmeler tarafından nasıl geliştirildiğinin ortaya konmasına yöneliktir. Bulgular işletmelerin işe alım sürecinde de dönemsel aralıklarla da çalışanları oryantasyon sürecine ve eğitime aldıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim teknoloji sürekli

gelişmektedir (Buhalis, 2000). Bu gelişmelerin hem takibini hem de devamlılığını sağlayabilmek için eğitimlerin belirli aralıklarla verilmesi önemlidir.

Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde yiyecek içecek işletmelerinde yer alan çalışanların gelişen teknolojiye uyum sağlamaları ve etkin şekilde kullanmalarının önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Gelişen teknolojiye hakim olmanın önemi ortaya koyularak yiyecek içecek sektöründe yer alan çalışanların yetkinliklerine dikkat çekilmiştir. Çalışma çerçevesinde yiyecek içecek işletmelerinde çalışan seçimleri ve eğitilmeleri için faydalı bir ışık tutmaktadır. Ayrıca akademik anlamda çalışan yetkinliğinin ve kuşak farklılıkları üzerine araştırmalar yapılabilir. Ek olarak çalışma otel işletmeleri ve yiyecek içecek işletmeleri karşılaştırılabilir.

Kaynakça:

Aldebert, B., Rani J. D., and Christian L. "Innovation in the tourism industry: The case of Tourism." *Tourism management* 32, no. 5, 1204-1213, 2011.

Bayraktar, O. "Yetkinliklere dayalı insan kaynakları yönetimi." *Active Bankacılık ve Finans Dergisi* 5, no. 25. 30-44, 2002.

Bonekamp, L. & Sure, M. Consequences Of Industry 4.0 On Human Labour And Work Organisation, Journal Of Business And Media Psychology, 6 (1), 33–40, 2015.

Borovyk, O., & Kokhan, O. M. *Qr-Code İn Restaurant Business* (Doctoral Dissertation). 2015.

Brynjolfsson, E. & Hıtt, L. M., Beyond Computation: Information Technology, Organizational Transformation And Business Performance, Journal Of Economic Perspectives, 14 (4), 23–48, 2000.

Brynjolfsson, E. & Mcafee, A., The Second Machine Age: Work, Progress And Prosperity İn A Time Of Brilliant Technologies, Ww Norton & Company. 2014.

Buhalis, D. Tourism and information technologies: Past, present and future. *Tourism recreation research, 25*(1), 2000.

Çetinkaya, Ö. G. M. Teknoloji Şirketlerinin Çalışan Beklentileri: Kocaeli Üniversitesi Teknopark Örneği.

Eriş, E.D., Özmen, Ö.N.T.,Gökhan. S. *Örgütsel Performansı Artıran Bir Değişken Olarak Dijital Olgunluk Ve Öncülleri: Tekstil İşletmesi Örneği*. Yozgat,U. (Edt.), *31*. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 699-711, EYLÜL 2023 İSTANBUL.

Gokalp, E., Gökalp, M. O., Çoban, S., & Eren, P. E. (2019). Dijital Dönüşümün Etkisinde Verimli İstihdam Yönetimi: Yol Haritasi Önerisi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 201-222.

Indıatsy, C. M., & K'obonyo, P. The Effect of Employee Competence on the Relationship between Employee Age and Employee Performance in Kenyan State Corporations. *Int. J. of Multidisciplinary and Current research, 5*, 2017.

Manyıka, J., Chuı, M., Madgavkar, A. & Lund, S., Technology, Jobs And The Future Of Work, Mckinsey Global İnstitute, 2017.

Margetis, G., Grammenos, D., Zabulis, X., And Stephanidis, C. İeat: An Interactive Table For Restaurant Customers' Experience Enhancement. International Conference, 23-23 July 2013,Las Vegas.

Mcclelland, D. C. Testing For Competence Rather Than For" İntelligence.". *American Psychologist*, *28*(1), 1, 1973.

Morris, M. G., Venkatesh, V., & Ackerman, P. L. Gender and age differences in employee decisions about new technology: An extension to the theory of planned behavior. *IEEE transactions on engineering management*, *52*(1), 2005.

Pamukçu, H. Ve Tanrısever, C. Turizm Endüstrisinde Dijital Dönüşüm. Ankara:Detay Yayıncılık. 2019.

Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (Eds.) Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları. Anı Yayıncılık. (2017).

Spencer, L. M. Ve Spencer, S. M., Competence At Work: Models For Superior Performance, New York, John Wiley And Sons. 1993.

Sujiati, S., Ma'arif, M. S., & Najib, M. The Effect Of Motivation And Competence On Employee Performance In Satellite Technology Center-National Institute Aeronautics And Space. *Jurnal Aplikasi Manajemen*, *15*(2), 2017.

Sulaeman, M., Metris, D., & Rusliana, I. THE IMPORTANCE OF EDUCATION, COMPETENCE, WORK ENVIRONMENT, WORK DISCIPLINE, AND COMPENSATION IN IMPROVING EMPLOYEE PERFORMANCE. *Perwira International Journal of Economics & Business*, *2*(1), 2022.

Şahingöz, S. A., & Yalçın, E. Tüketicilerin Yiyecek İçecek İşletmelerinde Kullanılan Teknoloji Tabanlı Menüler İle İlgili Görüşleri (Consumers' Opinions On Technology-Based Menus Used İn Food And Beverage Businesses). *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, *9*(Special Issue 5), 2021.

TARİH BOYUNCA HALK OYUNLARININ KÜLTÜREL ETKENLERİ

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Giresun Üniversitesi 0000-0002-8616-0712
Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
Giresun Üniversitesi 00 00000323800759

ÖZET

Kültür insanla ilişkilidir. İnsan varlığının olduğu her alanda kültürden bahsedilir. Yaşam tarzından mimari yapıya, folklordan sanata, dinden tarihe her alanı içine alan geniş bir kapsama sahiptir. Kültürel etkiler, toplumların devamlılığı açısından bakıldığında etkileştikleri tüm guruplarla olduğu gibi, mekânsal üretimlerle de tarih boyunca gelişerek günümüze gelmektedir. Bu kültürel etkenler insan unsurunun olduğu tüm kültürel alanlarda ve özellikle halk oyunlarında karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca Türk unsurları tarafından halk oyunlarının oluşturulduğu ve günümüz kuşaklara aktarıldığı Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan çeşitli kültürel mekânların varlığı, coğrafik etmenlerin varlığı, inançsal yaklaşımlar ve yerel içtimai hayat kültürel etkileşimlerin oluşmasında kaçınılmazdır.

Türk halk oyunları, Dünya üzerindeki Türk toplumlarının kültürel özelliklerini ve örf adet ve geleneklerini en güzel şekilde yansıtan folklor unsurudur. İnsana ait tüm duyguları içeren halk oyunları, aynı zamanda Türk toplumunun sosyo-kültürel yaşamını yansıtan değerlerdir. Geleneksel bayramlar, şenlikler ve düğünler gibi özel organizasyonlarda sergilenen folklorik etkinlikler, kültürel yapısı içerisinde yaşamsal değer taşıyan açık ya da kapalı mekânlarda yaşatılmaktadır. Tarih boyunca süre gelen Türk halk oyunlarının kültürel etkenleri, bu mekânlardan aktarımında ve günümüze gelmektedir. Bu çalışmamızda Türk topluluklarından Cumhuriyet'e halk oyunlarının gelişimi, etkileşimi incelenecektir. Bununla birlikte, yerel kültürler ile toplum kültürü arasındaki farklılıklar folklorun yeniden biçimlenme boyutlarını yaratmış ve kültürel etkiler kaçınılmaz hâle gelmiştir. Halk oyunları aktarımında kültürel etkenler; Türk toplumları, kültür ve tarih açısından ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halk oyunları, Kültür, Tarih, Folklor, Giresun.

Giriş

Tarih boyunca Türkler, Çin seddinden Adriyatik denizine kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış, kültür kimliğini sağlamış, ayrıca bu coğrafyalarda yaşayan birçok kültür ve folklorla etkileşime girmiş ve bu kaynaklarından beslenmiştir. Bugün bile Türkler, geniş bir kültür coğrafyasına sahiptir. Bu geniş coğrafyalarda, tarih boyunca Türkler; çeşitli devletler, imparatorluklar, hanlıklar biçiminde teşkilatlanmıştır. Çeşitli süreçlerinden geçerek, Orta Asya'dan başlayan ve Cumhuriyet'e günümüze kadar gelen ve aktarılan kültürel etkileşimler, kadim Türk kültür tarihinin özelliklerini taşır (Artun, 2009: 1). Türk folkloru gelişim süreci boyunca civar coğrafyalardaki toplulukların folklorundan doğal olarak etkilenmiştir. Türkler karanlık dönem dediğimiz sözlü geleneğe sahip dönemlerde yerel inanç sistemini bırakıp semavi dinlere girmeden önce, Sibirya bölgesinde avcı toplumu olarak yaşamakta, sonraları Türkistan bozkırlarında göçerler olarak yaşadıkları bilinmektedir. Bu mekânlarda teşkilatlanmayı başarmış olan Türkler, folklor ve kültür üzerine kalıcı ürünler üretmeyi başarmıştır. Bugün ise yeni mekânlarda yerleşik duruma geçip tarım toplumu haline geldiler. Toplumsal yaşayış tarzları değişmiş olmamasına rağmen, kültürel ve folklorik anlamda bu değişimlerden fazla etkilenmedikleri görülmektedir (Türkmen, 2012: 97). Türk toplulukları için, her ne kadar göçebe toplumu olarak ifade edilse de aslında göçer toplum demek daha doğrudur. Türkler bulundukları yeri terk etmezler, iklimsel nedenlerden dolayı yaylak-kışlak dediğimiz devinimleri yaparak yaşam alanlarını korurlar.

İnsanların ve toplumların ilk görülmesiyle birlikte değerlendirebileceğimiz göçerlik kavramı, geçmişi kadim yıllara dayanan ve hakkında birçok belgeye ulaşılabilen bir kavramdır. Tarihte görülen ilk Türk toplumları içinde de yaygın olan göçerlik incelendiği zaman, o toplum hakkında mekân algılarını, şekillerini, mekânları nasıl kullandıklarını kullandıkları bu alanda faaliyet gösterdikleri folklorik ve kültürel çalışmalarını ve çeşitliliklerini nasıl isimlendirildiklerini görmek mümkündür (Zafer, 2018: 106). Kültürel çeşitlilik, modern topluluklarda izlenen, kültürün dil, din, inanç, yaşam biçimi, sanat gibi bileşenlerindeki farklılıkları "zenginlik" olarak değerlendirerek, kendi inanç ve uygulama faktörlerine göre yaşayan iyi örgütlenmiş ve teşkilatlanmış bütün grupları kapsayan ve bu grupları güçlendirerek tanımayı destekleyen bir yaklaşımdır (Karadeniz, 2015: 1). Türkler kültürel birikimlerini, üretim yapılarına göre şekillendirdikleri bilinmektedir. Kültürel bayramlarında, şenliklerinde ve toplumsal eğlencelerinde kullandıkları mekânlara göre etkinliklerini şekillendirmişlerdir. Kışın biriktirdikleri ürünleri soğuk zamanlarında geçirdikleri mekânlarda sergiledikleri biçimlerle, yazın yaylak denilen mekânlarda da yaz ürünlerinin kullanımına göre değişiklikler olabilmektedir. Bu da kültürel çeşitliliğin oluşmasını göstermektedir. Türk topluluklarının ve Türk boylarının yaşam sürdükleri coğrafi arazilerin büyüklüğü, kültürel çeşitliliği ve diğer topluluklarla olan kültürel etkileşimi, halk oyunu, müzik, giyim kuşam gibi folklorik unsurlar insan kaderindeki rolünü de etkilemiştir. Yaşam için ihtiyaç duyulan manevi ve maddi değerler insan hayatını yönlendirir. Mesela, doğa ile mücadele, insanı doğa ile uyumlu yaşamaya zorlamış, bu durum kültür hayatını yönlendirmiştir.

Türkler yaşadığı alanlarda kendi birikimleriyle üreterek geliştirdiği halk oyunları, eski Türk inanç sisteminin yanında kültürel etkenlerinin ve coğrafi mekânların etkileriyle birlikte gelişerek günümüze gelmektedir (Yatman, 2005: 23).

Kültürel Mekânların Halk Oyunlarına Etkenleri

Herhangi bir folklorik faaliyetlerin etkenleri; folklorik faaliyetleri oluşturan insanlar ya da guruplar arasındaki etkileşime, insanların yaşayış tarzlarına, içtimai hayatına, davranışlarına, sosyal yaşamı geliştirmeye ve coğrafik etmenlere göre şekillenen yeni folklorik etkenleri çeşitli mekânlarda oluşturmaya yönelik faaliyetleri kapsamaktadır.

Türkler toplulukları doğayla birlikte yaşamayı bilmiş, doğaya en çok saygı duyan toplumlar arasında yer almıştır. Türkler bu özelliği ile tabiat ve iklim değişikliklerini iyi gözlemlemiş ayrıca bu dönemlerde doğaya saygısını çeşitli ritüellerle, bayramlarla ve eğlencelerle göstermiş, ayrıca düzenlendiği eğlenceleri açık ya da kapalı her türlü fiziki mekânlarda sergileyerek geniş bir kültür oluşturmuşlardır. Bir toplum için, İçtimai hayat içinde önemli bir yer tutan fiziki ve kültürel mekânlar, ait olduğu toplumun kültürleşmesini ve kültürel etkenlerin birleştirici olarak bilinirler. Mekânlar, geleneksel halkın sosyalleşmesini, belirli bir gruba aidiyetini, kimlik özelliklerini oluşturmak, kültürel etkenleri aktarmak gibi işlevleri üstlenen varoluşun ve kimliğin temel bir ögesidir (Aydın, 2017: 288). Türkler kurmuş oldukları her şehirde önemli bir birleşme alanları olan doğal mekânlar kurmuşlardır.

Şehirlere; Çin ve Hint kaynaklarında Türklerin, kent veya kasaba anlamına gelen "Balık" dedikleri bilinmektedir. Her şehrin kendine özgü birleşme mekânları bulunmaktadır. Bu mekânlar, sefere çıkılmadan ve seferden dönüldükten sonra birleşilen, geleneksel bayram ve şenliklerde toplanılan ve toplumsal olarak önemli kararların alındığı yerlerdir. Mekânların en önemli toplumsal özelliği, şehir geleneğinde ana mekân ile daha dar anlamda aile mekânları arasında yaşanılan geleneksel yaşam tarzının folklorik ve kültürel bir yapılanma süreci içerisinde yer almasıdır. Bu anlamda şehrin ana mekânları, tüm halkın diğer etkenlerden bağımsız olarak folklorik kültürünü tanıtmaları, toplumsal paylaşımda bulunup, sosyal birliktelikleri yaşayabilmelerine olanak veren toplum merkezleri durumundadır (Durmaz, 2020: 112). Mekânların ana karakterlerinden biri olan halk oyunları (dans, raks, oyun); önceleri insanların, tabiatla olan mücadeleleri ve insanın fiziksel özellikleri olan hareket, duygu, korku, sevinç gibi olgularla ortaya çıkmıştır.

Fiziksel hareketleri içeren oyun; insanın var olmasıyla birlikte oluşum ve bununla birlikte gelişmiş, kadim yıllarca bir geçmişe dayanmış taklitler yoluyla üretilen bir ritüel olgudur. Ayrıca oyun, kültür oluşumunun öncesinde geldiği söylenmekle birlikte, kültürlerden üretilme ya da bir tesadüf sonucu değil, aksine üretilmiş birçok kültür biçimlerinin doğuşunda en önemli etkendir (And: 2003: 26-28). Halk oyunları açısından kültürel etkenlere bakıldığında, toplum haline gelmiş insanların, görüldüğü ilk çağlardan bu güne gelen yaşam tarzları ve sözel anlatımların ayrıca fiziki yolla şekillendirdikleri hareketler ile etki altına almış, biçim bakımından farklılıklar göstermiştir. Türk toplumlarında geleneksel bayramların ve birlikteliklerin sergilendiği doğal mekânlarda oynanan danslardaki taklidi anlatımlar dışında, figüratif yapılar da büyük önem taşımaktadır. Bu tür farklılıklar zamanla müzikal ve dans açısından oyun isimleri ya da oyun türleri olmuştur. Günümüzde açık ya da kapalı mekânlarda sergilenen halk oyunlarının çeşitli etkenlere bağlı olarak oynayış biçimlerinin farklılaşması ve değişmesi kaçınılmazdır. Bu değişimlerin nedeni yüzyıllar içerisinde göçerler yoluyla Orta Asya'dan, Anadolu'ya gelişlerdir. Geçmiş yıllardan bugüne taşınan danslar, günümüzdeki

anlatımla Türk halk oyunlarına dönüşümünden sonra kültürel etkenlerle birlikte değişerek, tarihsel önemi, sanatsal yapısı gibi yönleriyle aktarılmaktadır (Akış, 2022: 33).

Çandır Çöplük Havası (Karşılama) Oyununun etkenleri

Anadolu coğrafyası türlü folklorik zenginliklerle doludur Folklorun içinde önemli bir yere sahip halk oyunlarının doğuşundaki temel etkenleri hatırlatarak tarihsel süreçte halk oyunlarının kültür birikiminin geleceğine dikkat çekmek ve halk oyunları tarih içinde nasıl ve hangi etkiler altında kalabilir gibi pek çok soru sorulabilir. (Günay, 2013: 215).

Halk kültürümüzün içinde, her bölge ve yöre folklorunun ayrı bir yeri, değeri ve zenginliği vardır. Halk oyunları ve müzikleri kültürümüzün önemli birer değeri olduğu bilinmekte ve folklorik zenginliğimizin bir parçası olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir. Bu zenginlik Türk toplulukları tarafından tarih boyunca geliştirilen folklorumuz; müzikal ve dans açısından zorunlu göçler sonucu birçok coğrafik etmenlerden geçerek, yaşadığı bölgelerde gelişerek şekillenmiştir. Kültürel etkenlerle birlikte bu dönüşümden Türk halk müziğinin yanında Türk halk oyunlarımız da etkilenmiştir. Bu konuda, Türk folkloruna büyük hizmetler veren ve folklor araştırmacısı ve müzik adamı olan Hamit Çine; "*Folklorumuzu bir ağaca benzetirsek, türkülerimiz ve oyanlarımız, bu ağacın bol meyve veren iki dalı gibidir*" (Çine, 1978: 8505). Diyerek, folklorik zenginliğin önemine dikkat çekmektedir.

İnsanlık; yaşadığı sürece toplumlar oluşturmuş ve oluşturduğu bu toplumlarda da kendilerine öz tarih ve zengin kültür biriktirmiştir. Halk oyunlarının ortaya çıkmasının Türk kültürü ve tarihiyle önemli bağı ve uzunca bir tarihsel süreci barındıran folklorik birikimi vardır. Yerel halkın geleneksel yaşam biçimine bağlı şekillenen bu birikim, o yörenin kendisine has oldukça zengin halk oyunu geleneğini oluşturmuştur. Bir yöreye ya da bölgeye yerleşen toplumun sosyal örgüt biçimi ve değerler sistemi olan sınıfsal yapısındaki değişmelerle birlikte coğrafik ve iklimsel zorunluluklar, oyun ve müziklerinde de farklılıklar oluşturarak, ortaya muazzam bir birikim çıkmıştır. Halk oyunlarımızın asıl tarihi, mevcut statü yapısından bağımsız şekillenmemiş, müdahale edilmemiş doğal yaşayan halkın içinden çıkmıştır (Tekin, 2012: 301). İklim ve coğrafyanın etkisi kültürün gelişmesine, kültürel etkenlerin de tarihin şekillenmesine neden olmuş bu paralellikte folklorik kültürün parçası olan halk oyunlarımız da doğal şeklini bulmuştur. Dolayısıyla oyunlarımız, yaşatıldığı coğrafyadan ve tarihsel süreçten bağımsız ele alınamazlar. Doğanın bize sunduğu özelliklerin yanında zorluklarıyla da mücadele eden insan, folklorik faaliyetlerine isim aramamış doğrudan doğanın etkilerini isimleştirmiştir. Çandır çöplük havası da bu tabiat etkisinden ismini almaktadır.

TRT halk müziği repertuvarının 02041 numaralı "Bağlamam Perde Perde" adlı türküsü; yörede Çandır çöplük havası adıyla bilinmektedir (Hamzaçebi, 2018: 1186). Giresun merkez ilçeye bağlı Çandır köyü Giresun folklorunun gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çandır köyünde oynanan bu karşılamaya Çandırlılar tarafından çöplük havası da denildiği bilinmektedir. Yörede düğün gelenekleri içerisinde yer alan "konak gitme" kültürü vardır. Gelin alınacak köye, damat tarafı bir gün öncesinden yola çıkarak düğün mekânına gelirler. Bu arada damat tarafının erkekleri, yol buyunca yanlarında getirdikleri kemençe ya da davul zurna eşliğinde yol

havaları çalarak ezgilerin ahengine uyumlu oyunlar oynayarak yürürler. Ellerinde ateşli silahları olan kişilerde oyunlu yürüyüş esnasında ezgilerin önemli yerlerinde havaya ateş ederlerdi. Konakçıların zenginlik ifadesi olan bu yürüyüş, düğün evinin önünde bulunan mekânda da coşkulu karşılama oyunlarıyla devam ederdi. Giresun'da yıl boyu hava durumunun çoğunlukla nemli ve yağmurlu olması oyun için uygun mekânların zemininin çamurlu olmasına yol açmaktadır. Düğün evinin mekânında bulunan alanda toprak olduğundan nemin etkisiyle çamurlu alanlara dönmektedir. Bu esnada gazel adı verilen kurumuş yaprakların yere serilmesiyle zemin, oynamaya müsait hale getirilir ve üzerinde oyun oynandıkça yenileri serilir. Bu durum oyunlar bitene kadar defalarca tekrarlanır. Düğün bitiminin ertesi günü ağardığında zeminde oluşan çamurlu görüntü adeta bir çöplük ortamını anımsatmaktadır (Hamzaçebi, 2018: 44). İşte bu çöplük görüntüsü, oynanan karşılama türü olan oyunun "Çandır Çöplük Havası" olarak bu mekânda ismini oluşturmuştur. Coğrafik konumların tarih boyunca çeşitli göçlerle aktarılarak gelen folklorik değerlerin isimlerinin değişmesine, figürlerin gelişmesine etken olmuştur diyebiliriz.

Tarihsel süreç içinde Türkistan'dan çeşitli göçlerle Anadolu'ya gelen Türk unsurları yanlarında geliştirerek getirdiği geleneksel müzik ve halk oyunları unsurlarının, yerleşim kurdukları coğrafyaya uyum sağlayarak, kültürel etkenlerin aktarılmasında önemli rolü olduğu bilinmelidir. Halk oyunları, insanın sadece yaşamını sürdürdüğü mekânlarda olmanın ötesinde, toplumsal ilişkiler ağını kurduğu, geliştirdiği ve devam ettirdiği kültürel etkenlerden biridir (Aksu, 2021: 34).

Sonuç

Aynı kültür dairesinde ya da farklı kültürel oluşumlarda, tarihsel süreç içerisinde yıllarca taşınan mekânsal kültür özelliklerinin oluşumunda, halk oyunlarının kültürel etkileşimlerinin de olduğu dikkati çekmektedir.

Ayrıca her toplumda olduğu gibi Türk unsurlarında da folklorik kültürlerin geçirdiği tarih, halk oyunları ve Halk oyunları müziklerinin oluşumlarının yanı sıra, göçler yoluyla gidilen ve yurt edinilen her kültür çevresinin içinde yer aldığı iklimsel, coğrafî ve arazi şartları da bu etkenlerden payını almaktadır. Karadeniz'e yerleşen Türk unsurlarına göre, oynanan ve icra edilen karşılama, tarih boyunca birikerek gelmiş bir kültür parçası olmasına karşılık, üretilmiş ya da doğal mekânsal alanlarda yöresel ve coğrafik etkenlerle oynanan karşılamalar mekâna öz isimlerle alınmaktadır.

Geçmişten biriktirerek getirdiğimiz folklorun önemli kadrolarından olan halk oyunları icra ortamlarının ve bu icra ortamlarının gerçekleştirildiği mekânların kültürel etkenlerin oluşumunda önemli bir rol oynadıkları ortadadır.

Kaynakça

Akış, S. (2022). Türk Halk Oyunlarında Yapısal Analiz Ve Hareket Kalıpları, *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 32-43.

Aksu, H. E. (2021). Kültür Aktarımı Ve Mekân: Yunus Emre Mezarları, *Millî Folklor*, *33*(132).

And, M. (2003). *Oyun ve Büğü*, İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.

Artun, E. (2009). Ortak Türk-Mısır halk kültürü ürünlerinin araştırılması üzerine görüşler. In *International Turkey Egypt Relations Symposium and Art Exibition* (pp. 2-7).

Aydın, E. C. (2017). Halk Oyunları Temsilinde Kültürel Mekân İşlevi. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, *9* (2).

Çine, H. (1978). Türk Halk Oyunlarında Uzmanlaşma, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, *30*(353), 8505-8508.

Durmaz, U. (2020). Bir Mekânın Anatomisi: Halk Edebiyatı Ürünlerinin Yaratma Ve İcra Ortamı Olarak Kahvehaneler. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, *3*(4), 110-129.

Günay, U. T. (2013). Folklor ve siber çağ. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *13*(1), 213-221.

Hamzaçebi, G. (2018). Kırım Halk Oyunları ile Giresun Halk Oyunlarının karşılaştırmalı incelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitülüsü Yüksek Lisan tezi.* Elazığ.

Hamzaçebi, G. (2022). Karadeniz Halk Türkülerinde Son Hece Özelliği. *Academıc Socıal Resources Journal*, Year 2022, Vol: 7, Issue: 42, pp: 1183-1188

Karadeniz, C. (2015). Çağdaş müze ve kültürel çeşitlilik: arkeoloji müzesi uzmanlarının kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitülüsü Doktora Tezi,* Ankara.

Tekin, H. S. (2012). Popüler kültür ve türkülerimiz. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, *5*(9), 300-325.

Türkmen, F. (2012). Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan Ve Bitkilerin" Ölçü Birimi" Olarak Kullanılması Hakkında. *Milli Folklor*, *24*(95).

Yatman, E. (2005). *Türk halk oyunlarının kökeni* (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

Zafer, C. (2018). Türkiye'de Konargöçer Kültürü. *Muhakeme Dergisi*, *1*(2), 105-115.

BİR GEZGİNİN GÖZÜ İLE BEHMENİ SULTANLIĞI

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

Giresun Üniversitesi 0000-0002-8616-0712

Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ

Giresun Üniversitesi 00 00000323800759

Özet

Gezginlerin tarihin farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirdikleri gezilerde tuttukları notlar tarih bilimi açısından önemlidir. Arşivlenmiş kaynak bilgileri ağırlıklı olarak devlet veya sivil kurumlar ile ilgili tutulan bilgilerdir. Yani vakıf, tahrir nüfus ya da sicil defterleri olarak tasnif edilebilir. Devlet ya da kurumlar açısından sağlam bilgiler içermeleri yönüyle son derece değerli kaynaklardır. Yine anlatılmak istenen dönemlerde kişiler tarafından ele alınmış hatıralar, dönemi genel olarak anlatan vakayinameler gibi yapıtlarda tarihin anlaşılması açısından önemli kaynaklar olarak kabul görmektedir. Ancak insan hayatı, kent ve kırsal yaşamlar ile ilgili bilgilerin, gezginler tarafından ele alınan görsele dayalı bilgiler olması açısından insanı daha anlaşılır kılmaktadır.

Ortaçağ'ın kasvetli ortamından kurtulan kişiler, özellikle merak ettikleri doğu topraklarına gezilere çıkmışlardır. Doğu'nun gizemlerini görmek ve anlamak, ayrıca keşişlerin Hristiyanlığı yaymak amaçlı yaptıkları gezilerde tuttukları notlar tarihçilerin mutlaka başvurdukları kaynaklar arasındadır. Tarihçiler de arşiv ya da dönem yazılarında göremedikleri veya çözemedikleri konuları bu gezi yazılarında aramışlardır.

Çalışmamızda bahsettiğimiz bu gezi yazılarından birisi olan Rus gezgini Afanasiy Nikitin'in Hindistan gezisinde gördüğü kent ve insan hayatları hakkında verdiği bilgileri incelemek ve bölgede kurulmuş olan Behmeni Türk Sultanlığının egemenlik alanlarında gördüklerinin incelenmesi biçiminde olacaktır. Gezginin yazılarının dışında, bahsedilen sultanlık hakkında başka kaynaklara da müracaat edilecektir.

Giriş

Tarihçi Serkan Acar tarafından günümüze kadar gelen nüshalar incelenerek çevirisi yapılan "Üç Deniz Ötesine Seyahat" isimli gezi yazısındaki Bidar ve Junnar[1] kentleri hakkında izlenimleri üzerinde durulacaktır. Afanasiy Nikitin, 15. yüzyılın ikinci yarısında Tuer Knezliğinden Hindistan'a gidip buradaki Behmen Türk sultanlığını ziyaret eden ilk ve tek Rus gezginidir.

Gezgin, Kırım'dan yola çıkıp Azerbaycan'a, İran'a, Hindu şehirlerini gezdikten sonra Behmen Sultanlığının önemli kentleri olan Junnar'a ve ardından Bidar'a varmıştır. Bu kentler hakkında vermiş olduğu bilgiler ve bu kentlerde yaşadıkları oldukça dikkat çekicidir.

1468 yılında başladığı gezisini Hindistan'a vardığında o dönem Behmen Sultanlığının Merkezi Bidar[2] kentidir. Hükümdarı da III. Muhammed'dir. Acar, tercüme eserin girişinde Türk-Tatar asıllı Nikolay Mihayloviç Karamzin (1766-1826) tarafından Moskova yakınlarındaki Tiroidse Sergiyev Manastırı arşivinde bulup bilim dünyasına kazandırdığını yazmaktadır.

[1]Hindistan'da Maharaştra eyaletinin kentlerindendir.
[2] Hindistan'da Karnataka'ya bağlı olan kent.

Çevirmen, gezgin Nikitin için maceraperest bir kişiliğinin olduğunu da özellikle belirtir. Gezginimizin oldukça zorluklarla yolculuk yaparak ve zaman zaman da saldırılara uğrayarak gerçekleştirdiği gezi ile ilgili notlar tuttuğu, birçok sıkıntılara rağmen gezisini gerçekleştirdiğini belirtir.

Gezginlerin gözlemlerinin tarih yazıcılığında önemli bir yerinin olduğu düşüncesinden, özellikle de kentlerle ilgili anlatımların kültür ve medeniyet algısı açısından önemi dikkate alınarak gezginin Bidar ve Junnar kenti ile ilgili verdiği bilgiler üzerinden Doğu ve Türk kent kültürü görülmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda gezginin eseri ile beraber Hindistan'la ilgili yazılmış kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Behmeni Sultanlığı Tarihi (1347)

Deccan'da (Dekkan) kurulan bir hanedanlıktır. Tuğluk Devletinden ayrılan en büyük ve önemli bir devlettir (Bayur, 1987: 416). Behmeniler kendilerini Kalaç ve Tuğluk hanedanlarının mirasçısı kabul etmişlerdir. Hanedan 1528'e kadar hüküm sürmüştür. Hindistan'ın Narbadā Nehri'nin güneyinde ve Vindhyāchal sıradağlarının güneyinde yer alan yayla bölgesi Mysore Platosu ve Tungbhadra Nehri'nin kuzeyindedir. Sınırları, batıda Umman Denizi'nden doğuda Bengal Körfezi'ne, kuzeyde Berār ve Vindhyāchal dağlarından Güney Hindistan'daki Tungbhadra Nehri'ne kadar uzanıyordu. Bahsettiğimiz bu coğrafi özelliklerinden ötürü yabancı istilalara karşı korunaklı durumda olduğu görülmektedir (Lal, 1967: 38).

Dekkan bölgesi hâkimi Telingana Racalığı iken Kalaç Türk Hanedanblığının 1310'daki saldırıları ile bölge tamamen Müslüman Türklerin eline geçmiştir (Kortel, 1999: 772). Türklerin bölgeyi ele geçirme isteklerinin en önemli nedenlerinden biri Dekkan'ın zenginliğiydi. Buradaki Racalıklar tamamen ortadan kaldırılmamış, yerel yöneticilerin vergi verme ve bağımlılık koşulu ile yönetme erkini onlara bırakmıştır.

Kalaç hanedanlığının yıkılışı sonrası Saray mensuplarının tercihi ile Tuğluk Hanedanlığı Gıyaseddin Tuğluk Şah tarafından 1320 yılında kurulmuştur (Kulke-Rıthermund, 2001: 254). Bu devletin, yaklaşık 100 yıl ömrü olmuştur (İsemi, 1966: 593). Sultanlığın merkezi Delhi iken Muhammed Tuğluk zamanında Deogir (Devletabad)'i 1327 tarihinde başkent yapmıştır (Barani, 1877: 238). Bu yer değişikliği halkta sürgün gibi algılanınca ülke derinden etkilenmiştir (İbn Battuta, 2000: 697-698). 1397den itibaren de Dekkan sultanlığı Emir Timur'un saldırılarına maruz kalmaya başlamış ve 1398'in aralık ayında Delhi'yi alarak kendi adına hutbe okutmuştur. Bu süreçte Behmeni Sultanlığı isyan edenlerin arasında olduğundan bir müddet sonra bağımsızlığını ilan etmiştir.

Behmen adı ile ilgili Konukçu, Haig isimli yöre tarihi ile ilgili önemli çalışmaları olan bilim adamının belirttiği gibi İran'ın eski hükümdarlarında İsfendiyar oğlu Behmen ile ilgili olduğunu, ancak Sultanlık bu adı gelenek gereğince asâlet dolayısıyla almış olabileceğini iddia etmektedir. Hindistan'daki tüm hükümdarlar kendilerini tarihî bir kişilikle bağlantı kurmak zorundadırlar. Bu nedenle Behmeniler'in İran asıllı olduğu iddiasının ciddiye alınmaması gerektiğini vurgular (Konukçu, 1992: 353; Haig, 1902: 463). Acar'ın çevirisinde vurguladığı gibi yönetici sınıf tamamen Türk'tür ve bunlar Horasan, Türkmen ve Çağatay diyarlarından gelmişlerdir (Afanasiy Nikitin, 2021: 9). Tarihçi Feresta, eserinde Mücahid Şah, II. Muhammed ve II. Alâeddin Ahmed gibi akıcı bir şekilde Farsça ve Türkçe konuştuğunu belirtmektedir (Feresta, 1903: 296, 301, 338). Feresta'nın verdiği bilgide yönetimin Türk olduğu ve Türkçe konuştukları görülmektedir. Feresta, Behmen Sultanlarının simgelerini belirtirken Türk devlet geleneğinde bulunan beş nöbet (davul/Kös) çalgı çaldırmak ve altın para basıldığını belirtmektedir (Feresta, 1903: 287 vd).

Gucerât, Mâlvâ ve Handeş hanedanları gibi Hindistan tarihinde söz sahibi olan Behmenî sülalesinin ilk kurucusu Alâeddin Hasan Behmen Şah'tır (1347-1358). Asıl ismi Emin Hasan Gangu

(Kanku)'dur. Delhi'de hizmet ettiği bir Brahmanın güvenini mazhar olarak ve onun önerisiyle Tuğluklu Sultanı II. Muhammed'in sarayına girmiş olan Emin Hasan sarayda kısa sürede yüksek makamlara kadar gelmiştir. Devletâbâd'da çıkardığı isyan sonucu müstakilliğini ilân etti ve Alâeddin ünvanı ile hükümdarlığını ilan etti (King, 1900: 1,2,3,4). Behmeniler, hanedanın kurucusu `Alā'al-Dīn Ḥasan, Gangū veya Kānkūy isimlerini Kākūya olarak okudular, bu da onun İsfahan'ın Kākūya'sıyla bağlantısını akla getirmektedir (Serwani 1985, s. 35). Serwani'nin verdiği bilgide kurucularının Türk coğrafyası olan İsfahan'dan geldiklerini ve Türk olduklarının kanıtı olarak görülebilir. Emin Hasan Gangu (Kanku) Ahsenâbâd adını verdiği Gülberge'yi başşehir edindi. Kalburga ya da Kulberge diye ifade eden King, bu ismi kullanarak Kalburga Krallığı demektedir. (King, 1900: 1). Bu kent tepelerle çevrilmiş verimli bir çanak içinde idi (Kulke-Rıthermund, 2001: 262).

Hasan, kısa zamanda fetihlerle ülkesini genişletmiş; Goa, Dabhol, Kolapur ve Telingina'yı da egemenliği altına almıştır. Onun döneminde ülke yeni bir idarî düzenlemeyle Gülberge, Devletâbâd, Berâr ve Bîdar adıyla dört eyalete ayrılmıştır. Alâeddin ölünce yerine I. Muhammed Şah (1358-1375) geçmiştir. Behmenîler'in ilk büyük sultanlarından olan I. Muhammed Şah ordunun bazı eksikliklerini gidermiş ve ciddi rakip sayılan Varangal ve Vicayanagar racalarına karşı seferler düzenlemiştir. Bu seferler sonunda Varangal Racası Kanhayya Gülkünde'yi terkederek Behmenîler'le barış yapmak zorunda kalmıştır. Varangal sorununun halledilmesinden sonra Behmenîler Vicayanagar'ı hedef almıştır. I. Muhammed 1367'deki Kavthal Zaferi'nden sonra Vicayanagar halkının çoğunu kılıçtan geçirmiştir. Aynı yıl başkent Gülberge'ye dönen sultan bu esnada ortaya çıkan Behram Han, Mâzenderânî başkaldırısını da kanlı bir şekilde bastırmıştır (Konukçu, 1992: 354).

Sarayını kadınlarla dolduran bu sultan, hükümdarlığı döneminde kardeşi Hân-ı Hânân ve Emîrü'l-ümerâ Ahmed ile Vekîlü's-saltana ve Melik Nâib devlet idaresinde nüfuz sahibi olmuşlardır. Fîrûz döneminde Vicayanagarlı II. Harihara ve Gondvana racası ile yapılan savaşlar, 1420'de Behmenîler'in lehine sonuçlanmıştır. Fîrûz Gülberge'de oturan son Behmenî hükümdarı olup halefi Şehâbeddin I. Ahmed (1422-1436) başşehri Bidar'a taşımıştır. Bu kent Gülberge kentinden daha yüksekte kurulmuş bir kenttir, yaklaşık 1000 metre civarında olduğu bilinmektedir (Kulke-Rıthermund, 2001: 263). Fîrûz'un aksine dinine bağlı bir hükümdar olan I. Ahmed "velî" lakabı ile anılmaya başlamıştır. Döneminde birçok tarikat aktifdir. Şeyh Âzerî de şehnâme tarzında ele aldığı eseri olan Behmennâme'yi, I. Ahmed'e sunmuştur. İki yıl kadar saltanat süren Nizâmeddin III. Ahmed (1461-1463) yaşı küçük olduğu için devlet işlerini annesinin isteğine uyarak Melik Şah Türk ve Hâce-i Cihân Mahmûd-ı Gâvân'a bıraktı (Konukçu, 1992: 354-355). Mahmud Gavan Behmeni Sultanlığına vezir olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Devletin sonunu getiren olaylar da Mahmud Gavan karşıtlarının başlattıkları iftiralarının sonucunda olmuştur. Öyle ki birbirleri olan savaşları kendilerinin zayıflamasına ve 1510 tarihinde coğrafi keşiflerin bir sonucu olarak Portekizlilerin Hindistan'ın güney ve orta kesimlerine kadar egemen olmalarına neden olmuştur.

Gezginin Gördüğü Behmeni Sultanlığı Kentler

Gezgin dini hassasiyetlerini gezi notlarının birçok yerinde dile getirmektedir. Hatta giriş cümlesinde "Tanrı'nın oğlu İsa Mesih'e yalvararak gezide işlediği günahlarından bağışlanmayı" isteyip eserinin ismini neden "Üç Deniz Ötesine Seyahat" dediğini açıklamaktadır. Bu üç deniz Hazar, Hint Denizi ve Karadeniz olduğunu vurgular. Gezginimizin 1468 yılında başladığı gezi etkinliği için Büyük Knez III. İvan'dan serbestçe gezebilmesi için izin belgesi aldığını, ayrıca gittiği bazı limanların yöneticilerinden de belge talep ettiğini belirtmektedir. Bu belgeler ile rahatça bazı yerlere girebilmiştir (Afanasiy Nikitin, 2021: 3). Rus Knezliği egemen olduğu bölgelerde hareket serbestiyeti için izin belgeleri ile bu seyahat hareketliliğini kolaylaştırdığı görülmektedir. İtil Nehri civarında bulunan Kazan, Orda, Uslan, Saray ve Berekazan kentlerini bu belgeler ve yolda katıldığı elçilik heyeti sayesinde gezisini rahatlıkla gerçekleştirebilmiştir (Afanasiy Nikitin, 2021: 3).

Gezginimiz yolda yaşadığı olumsuzlukları da anlatmaktadır. Bu anlatılarında bazı kavramları, özellikle Türkçe sözcükler kullanmış olduğunu görmekteyiz (Afanasiy Nikitin, 2021: 5). Gezginimiz, ilk önemli büyük kent olan Bakü'ye vardığında dikkatini çeken ve hiçbir zaman sönmediğini söylediği ateşten bahsetmektedir (Afanasiy Nikitin, 2021: 7). Bakü yakınlarında bulunan ve günümüzde de Ateşgah olarak bilinen Zerdüştlerin kutsanma mekânıdır. Burada ölümü bekleme ritüellerinin de yapıldığı bilinmektedir (Akdaş, 2010: 96).

Gezgin, özellikle Müslümanların ağırlıklı olduğu yerleşim yerlerinde katıldığı törenlerdeki ritüellerdeki etkinliklerden hareketle ve bazı halktan olanların anlatılarından hareketle vermiş olduğu bilgilerde yanlışlıklar yapmıştır. İslam tarihi hakkında yeterli bilgisi olmadığı açıkça görülmektedir. Çünkü bu anlatıları doğru imiş gibi kaydetmiştir. Örnek: Hazreti Ali'nin oğlu Hüseyin'in Rey kentinde öldüğünü belirtmektedir (Afanasiy Nikitin, 2021: 7). Gezgin olasılıkla burada Kerbela törenlerini görmüş ve bu törenlerde ki tutkulu anma şeklini görünce burada olabileceğini, hatta doğu halklarına özgü sevdikleri insanları kendi bölgelerine mal etme anlayışının sonucu halkın söylediklerini değerlendirip bu kanıya varmış olabilir.

Gezginin bazı terimleri Türkçe olarak yazdığını dipnotları ile çevirmen Serkan Acar örnekleri ile vurgulamaktadır. Özellikle İran'daki kentleri gezerken Türkçe kelimeler kullanması dikkat çekicidir. Bu bölgelerde maden ve bitkiler hakkında da bilgi verirken Türkçe isimlerini kullandığı açık bir biçimde görülmektedir. İran'ın kuzey ve orta kısımlarının Türk ağırlıklı halklardan oluştuğunu göstermesi açısından önemlidir.

Hindistan'a vardığında burada yaşayanların koyu renkli insanlar olduğunu görmüş, kendisinin beyaz tenli olmasından dolayı meraklı gözlerin takibine maruz kaldığını belirtmiştir. Buradaki insanları tanımlarken başlarında örtü olmadığı göğüslerinin açık olduğu, saçlarının örgülü ve herkesin göbeklerinin açık olduğunu vurgulayıp, bu kadınların her yıl çocuk doğurduklarını belirtmektedir. Giyim kuşamları ile kast sisteminin varlığını da açıkça anlatmaktadır Junnar kentine varıncaya kadar gördüğü kent ve yerleşkelerde durumun aynı olduğunu vurgulamaktadır (Afanasiy Nikitin, 2021: 9).

Behmeni Sultanlığının yöneticilerinin Türk olduklarını belirtmiş, Junnar kentinin nüfusunun da Türkmen, Horasan ve Çağatay yörelerinden gelen Türklerden müteşekkil olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, Araplar ve önemli ölçüde Hintlilerden oluştuğunu da vurgular. Bu kentin sürekli yağmur aldığını burada, buğday, Kıpçak Türkçesini kullanarak tuturgan (pirinç) ve yine Türkçe nohut (nogut) yetiştirdiklerinden bahseder. Hatta atlarını da özellikle nohutla yemlediklerini, haşlanmış pirinci yağ ve şekerle pişirip yedirdiklerini de anlatır (Afanasiy Nikitin, 2021: 9-11). Yetiştirdikleri ürünlerinde isimlerinin Türkçe olduğunu da kullandığı kelimelerden anlamaktayız.

Junnar kentinin konumundan bahsederken, "Tanrıdan başka hiç kimse böyle bir kent inşa edemez" demekle kentin konuşlandırıldığı yerin sarp bir noktada olduğunu belirtir. Daracık dağ yolundan bir günde çıkıldığından bahseder. Buraya vardığında kendisinin atının gasp edildiğini ve bunun iadesini isteyince, koşul olarak da kent yöneticilerinin İslam'ı tercih etmesi yönünde telkinlerde bulunulduğunu ifade eder. Hristiyanların kutsal günlerinden biri kabul edilen "Kurtuluş Gününde" bölgenin önemli siması Hoca Muhammed Horasaniye durumunu açıklayınca bu şahsın katkısı ile atını kurtardığını söylese de" Kurtuluş Günü" kerametinden bahsetmeyi ihmal etmez. Yani atının geri alınmasında kutsal gün olan Kurtuluş

Günü ve İsa Mesih'in inayetinden kaynaklandığını ısrarla vurgular (Afanasiy Nikitin, 2021: 11). Gezginin dini algılama biçiminde mistik bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir.

Gezgin anlatılarında Müslümanlara sürekli hakaret etmeyi de ihmal etmez gezisi esnasında yaşadığı olumsuzlukları anlatırken kendisinde kafa karışıklığının olduğu da görülmektedir. Örnek; "Korsanların Hristiyan ve Müslüman olmayan taştan yaptıkları putlara tapan kâfirlerden oluştuğunu" eserinde belirtir (Afanasiy Nikitin, 2021: 12).

Hindistan'da gördüğü kentlerin yoğunluğundan da bahsetmektedir. Junnar, Bidar, Kulungir ve Gülbergeyi anlatarak bu kentlerin aralarında da başka birçok kentlerin varlığını yazar. Bidar'da büyük bir at pazarının olduğunu ipek ve türleri olan dokuma ürünleri Ayrıca zenci köle pazarının da olduğunu, Hint kaynaklı her tür yiyecek olsa bile Rus mallarının olmadığını da bundan dolayı zaman zaman aç kaldığını belirtir. Bidar kentindeki kadınların hepsinin fahişe, insanlarının üfürükçü, hırsız, yalancı, hatta idarecilerini zehirleyerek öldürme geleneklerinin de olduğunu satır aralarında anlatır (Afanasiy Nikitin, 2021: 12). Sultanlığın en güçlü vezirlerinden olan Muhammed Gavan'ın akıbetinin de bahsedilen olumsuz geleneğin bir sonucu olduğunda şüphe yoktur. Bu bir gelenek olarak gezgin vurgulamış olsa bile genelde devletlerin birçoğunda öne çıkan yöneticileri çekemeyen insanların iftira atma sonucu öldürülme olaylarına çokça rastlanmaktadır. Ayrıca bu kentleri anlatırken asil sınıfın muazzam zenginliği ile kırsal nüfusun ezici yoksulluğu arasındaki çelişkinin altını çizer.

Bidar'ın, Behmen Türk Sultanlığının merkezi olduğunu, kalabalık bir kent ve sultanlarının da çok genç olduğunu, yönetici sınıfın tamamı ve askerlerin ekseriyetinin Horasanlılardan oluştuğunu, yani yöneticilerinin ve askerlerinin Türk olduğundan bahseder (Afanasiy Nikitin, 2021: 13). Sultan'ın sarayını da anlatırken 7 kapısı, 100 muhafız tarafından korunaklı, giren çıkanların kaydedilmesinin gerekliliğini, gariplerin içeri girmesine izin verilmediğini, sarayın süslerinin oyma figürlerden oluştuğunu, altın işlemeler ve birçok desenleri üzerinde barındıran küplerin varlığından bahseder. Kentin sokakların da 2 metre uzunluğunda yılanların dolaşmasının kendisi için hayret verici olduğunu anlatır (Afanasiy Nikitin, 2021: 14). Bidar'da konuk olduğu Müslümanların kendisini çok iyi ağırladıklarından bahsedince, yukarıda belirttiğimiz çelişkisini görebilmemiz netleşmektedir.

Budist olan Hindu kentlerini gezdikten sonra yeniden Bidar'a dönen gezginimiz, Paskalya ile Müslümanların bayramının aynı zamana geldiği günler olabileceğini, ancak Rusya'dan gelirken yanındaki kitaplarını kaybettiğinden bazı Hristiyan günlerinin tarihlerini hatırlamadığını vurgularken bir cümle kullanır: " inançların arasında kaldım, Tengri'den isterem ol saklasın" duasını Türkçe olarak kaydetmiştir. (Afanasiy Nikitin, 2021: 19).

Bidar'da iken de Müslüman olması için baskı kurulduğunda, kendisini Şia mezhebi mensubu gibi tanıtsa da yönetici Melik Esad Han; "Sen Müslümanlara benzemiyorsun, sen Hristiyanlığı da bilmiyorsun" deyince kendisinin inançlarına karşı görevlerini yerine getirmemesi gibi bir düşünceye kapılarak yer yer bunalımlar yaşadığından bahsetmektedir (Afanasiy Nikitin, 2021: 22). Gezgin bazen yazdıklarında tekrara düşmektedir bu da bize yaşadıklarını ve gördüklerini yazıya sonradan döktüğünü düşündürmektedir

Bidar kentinden bahsederken Sultanlığın bazı yerlere özellikle Hint adalarına yaptıkları seferlere de tanık olduğunu gezi yazılarında bahsetmektedir. Bidar'da bulunan Behmeni veziri Melikü't-Tüccar lakaplı Muhammed Gavan, III. Muhammed adına Hint denizinde önemli yerler ele geçirmiş ve buraları korsanlık faaliyetleri için üst olarak kullandığı yönünde de

bilgiler vermektedir. Bu vezirin diğer vezirlerin üstünde bir güce ve yetkiye sahip olduğundan da bahsederek, vezirlerin 10.000 kişilik ordularının olduğu 10 tane de zırhlı fillere sahip olduklarını da satır aralarında anlatır (Afanasiy Nikitin, 2021: 26). 14. ve 15. yüzyıl isyanlarına baktığımızda her yöneticinin askerlerinin ciddi rakamlardan oluşmasının bu isyanlarda önemli bir etkisinin olma olasılığını bizlere düşündürtmektedir. Melikü't-Tüccar lakaplı vezirin sefer etkinliklerinden de açıklayıcı biçimde bahsetmektedir (Afanasiy Nikitin, 2021: 27). Behmeni Türk Sultanlığı'nın güçlü olduğu dönemlerde buraları gezmiş olduğunu görmekteyiz.

Bidar'dan ayrılıp önce Gülbenge'ye sonra da Kulur'a ve bazı yerleşim yerlerini de geçtikten sonra Hürmüz'e doğru yola çıkıp oraya vardıktan sonra Timur'a bağlı yerlerden geçip Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. Trabzon ve Farsların "İstanbul Denizi" dedikleri Karadeniz'e ulaşarak bugünkü Perşembe yakınlarına varmıştır. Oradan tekrar Trabzon'a dönüp deniz yoluyla Kefe'ye gittiğini ifade ederek gezi yazılarını tamamlamıştır (Afanasiy Nikitin, 2021: 28-29-30).

Sonuç

Gezginimizin hem siyasi hem de halkın kent yaşamı hakkında verdiği bilgiler Türk tarihi ve tarihçileri açısından önemlidir. Çünkü Türklerin eskiçağlardan itibaren yayılma alanında olduğu açıkça bilinen Hindistan tarihi ve kültüründeki yerini anlamamıza katkıda bulunması açısından değerli bilgiler sunmaktadır. Burada gezginimizin verdiği bilgiler 15. yüzyılda burada köklü bir Türk kültürüne rastlandığı kanısı oluşmaktadır. Siyasi, teşkilat isimlerinin Türkçe olması bu düşüncemizin sadece bir kanıtıdır. Örnek; (Tavacı/Hassa birliği subayı, Yasavul/koruyucu, Hazançi/saray hazinedarı) gibi kelimeler ya Türkçedir ya da Türkçeleştirilmiştir.

Kentlerdeki halkların farklılıklarından kafa karışıklığı ile anlatırken bazı vurgulamış oldukları, o yöredeki insanlar hakkında belli ölçüde bilgi sahibi olunmasına katkı sağlamaktadır. Kentlerini kurarken korunaklı yerlere konuşlandırdıkları da gezginimiz tarafından abartılı olsa da vurgulanması bölgedeki kent oluşumu hakkında önemli tespitler olarak görülmektedir.

Gezginlerin genel olarak yöntemleri görmeye, duymaya dayalı olması dikkate alındığında tarih bilimi açısından önemlidir. Abartı, kendisine yapılan bazı olumsuz muameleler gezginlerin anlatılarında etkisini net bir biçimde göstermektedir. Yine de Gezi yazıları birçok sosyal bilimciler için değerlidir.

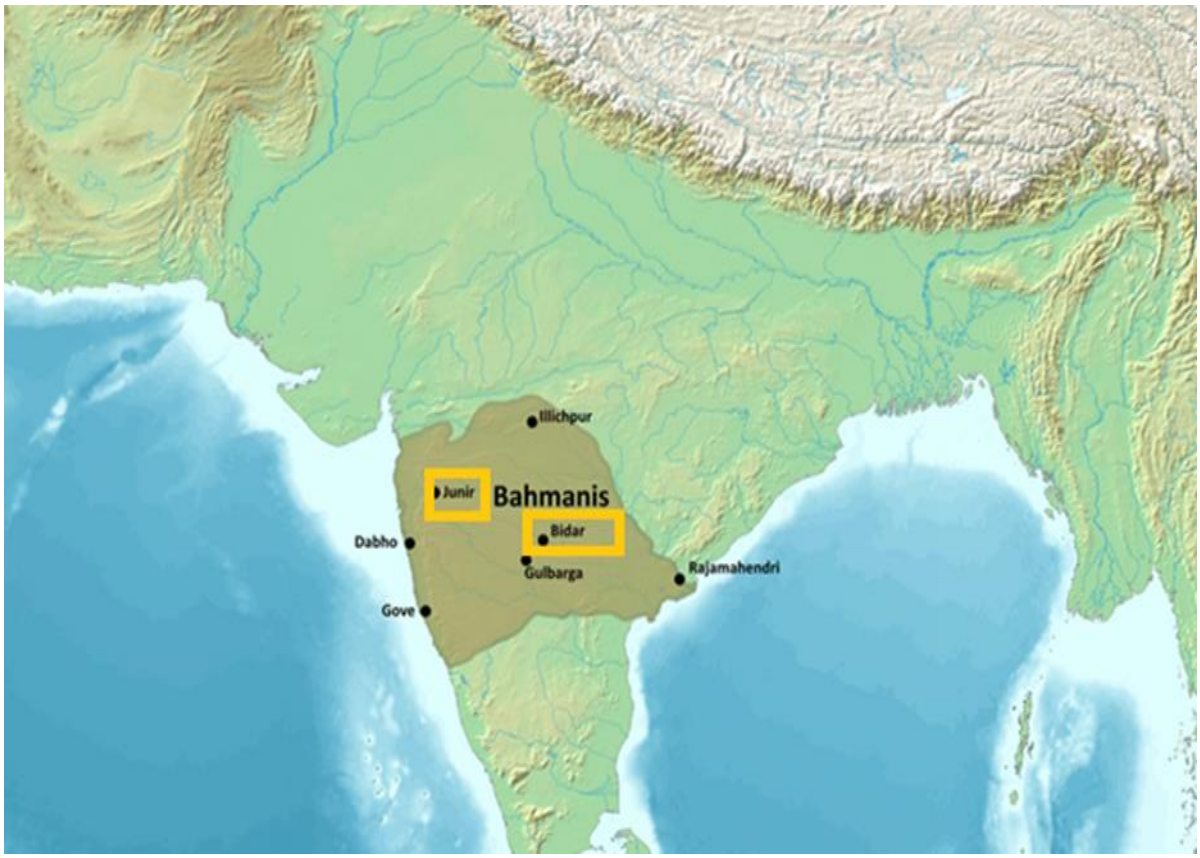

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Bahmani_Sultanate#/media/File:Map_of_the_Bahmani_Sultanate.png Erişim tarihi 17.01.2

Kaynakça

Afanasiy Nikitin, (2021), Üç Deniz Ötesine Seyahat, Çev. Serkan Acar, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Akdaş, G., (2010), "Gobustan'da Viking İzleri: Norveç ve Azerbaycan'ın Ortak Tarihi", Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 3/5, (96-107).

Bayur, Y. Hikmet, (1987), Hindistan Tarihi I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Ferešta, Moḥammad Qāsem Hendūšāh Astarābādī (1321/1903-4), Golšan-e ebrāhīmī , (273-376), Lucknow.

Haig, W., (1904), (Some Notes on the Bahmanī Dynasty , A SB LXXIII Pt. 1 (Extra No.)

İbn Battûta Tanci, (2000), İbn Batûta Seyahatnamesi, C. II, terc. A. Sait Aykur, İstanbul.

İsemi, (1966) *The Fütuhu's-Salâtin or the Shahnama of Medieval India of Isemî,* Edited by Agha Mahdi Husain, C. I, London.

King, J. S., (1900), History of the Bahmanī Dynasty, London.

Konukçu, Enver, (1992), Behmen Sultanlığı, DİA,(353-354) İstanbul.

Kortel H. , (1999), “ Delhi Türk Sultanı Alâeddîn Muhammed-ġâh Halacî’nin Hindistan’daki Seferleri, 747-786”, Belleten, LXII, S. 235, Ankara 1999,747-786”, Belleten, LXII, S. 235, Ankara,

Kulke, H.-Rothermund, D., (2001), Hindistan Tarihi, Çev. Müfit Günay, İmge Yayınevi. Baskı, Ankara.

Lal, Kishori S., (1967), Histori of Khaljis, London.

Šērwānī (Sherwani), H. K., (1985), The Bahmanis of the Deccan, Delhi.

Ziyaü-d din Baranî, (1877), "Târikh-i Firoz Shâhi”, The History India As Told By Its Own Historians: Mohammadan Period, Vol. III, terc. Elliot- Dowson, London.

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE TEKNOLOJİ GELİŞİMİ SONRASI, ÇALIŞAN YETKİNLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ÖZ YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mustafa Said KOCABIYIK[1]

Dokuz Eylül Üniversitesi, - ORCID ID 0000-0002-3663-5417

Dr. Ilgaz Feray DEMİRAĞ[2]

Dokuz Eylül Üniversitesi, -ORCID ID 0000-0001-9211-378X

Özet:

Gelişen teknoloji ve yaşanan değişimler çerçevesinde etkilenen birçok sektör olduğu gibi bunlardan biri de yiyecek içecek sektörüdür. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında yiyecek içecek işletmelerinde faydalanılan teknolojileri çalışanların ne kadar hâkim olduğu ve bu çerçevede çalışan yeterlik durumlarının yöneticiler tarafından değerlendirilmelerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. İşletmelerde yer alan geleneksel işleyişlerin değişimi ile birlikte çalışanların da iş yapışları teknolojik alt yapıya dayandırılarak yenilenmeler yaşanmaktadır. Örnek olarak, yiyecek içecek işletmelerinde kullanılmaya başlanan Quick Response (Qr) kod uygulamaları, mobil uygulama kullanımları ve dijital cihazlardan faydalanılması örnek olarak gösterilmektedir.

Bahsedilen bu teknolojik değişimlerle birlikte, yöneticilerin yeni nesil işletmecilik anlayışının yanı sıra çalışan bireylerin de bu teknolojiyi iyi kullanabilme yetenekleri önem içermektedir. Bundan dolayı çalışanların sorumlu oldukları işleriyle ilgili olarak iş yapabilme yetenekleri önem içermektedir. Bu durumun sonucunda araştırmacılar tarafından da kavramsal olarak incelenmeye başlanmış ve ortaya yeni kavramlardan biri olan çalışan yetkinliği kavramı ortaya çıkmıştır. Çalışan bireylerin iş yapış becerilerine ek olarak teknoloji hâkimiyetiyle işletme içerisinde performans, verimlilik ve örgütsel uyum çerçevesinde de dikkat edilmektedir.

Çalışma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve içerik analizi kullanılmıştır. Kuşadası'nda yer alan yiyecek içecek işletmeleri yöneticileriyle görüşmeler sağlanmış ve oluşturulmuş açık uçlu sorular sorularak çalışan yetkinliği üzerine incelemeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknolojiye hakimiyetlerinin yeterli olduğu ancak bunun yaşa ve eğitim durumuna göre değişkenlik gösterebildiği, iş ortamında yeni teknolojik gelişmelerin performanslarını artırıcı etkiye sahip olduğu, başta yeni bir değişimin zorlayıcı etkisi olsa da süreç içerisinde teknolojik gelişmelere karşı olumlu tepkilerin verildiği ve teknolojiye yönelik bilgi ve becerilerinin işletmeler tarafından güncellendiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Teknoloji, Çalışan Yetkinliği, Yiyecek-İçecek İşletmeleri*

1.Giriş:

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve devrimler sonucunda çeşitli değişimler yaşanmaktadır. Teknoloji ve dijitalleşme ile birlikte bu bahsedilen bu değişimler yoğun bir şekilde teknoloji kullanımını etkilemiş olması yazılı tarih boyunca büyüyerek genişlemektedir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014). Bu değişimler, makro ve mikro düzeyde görülmektedir. Sektörler bazında yaşanan bu değişim makro düzeyi bizlere sunarken işletmelerin organizasyon yapılarında yer alan bireylerde görülmesi ise mikro düzeyi bizlere sunmaktadır. Geleneksel iş yapışların değişmesi, işletme yöneticilerinin yönetim şekillerinin değişmesi ve işletmenin geleneksel kültürün de bu konu da etkilenmesiyle bu değişimler yaşanmaktadır.

Teknolojinin gelişim süreci ile birlikte değişe klasik iş yapış şekillerine ek olarak çalışanların istihdamları açısından da önemli etkileri yer almaktadır (Manyika vd., 2017). Bu açıdan bakıldığı zaman sadece yöneticilerin değil çalışanların da teknoloji kullanma becerileri çalışma hayatları için hayati önem içermektedir. Bahsedilen bu önemi destekler nitelikte olarak, yaşana teknolojik ilerlemeler işletmelerin organizasyon yapıları için büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatların yanı sıra yeteri kadar bu değişimlere uyum sağlamamış işletme yapıları için de rekabet edilebilirlik açısından zor duruma sokmaktadır. Ek olarak teknoloji tabanlı dijital dönüşüm sonucunda yaşanan robot ve otonom sistemlerinin insanların iş yaşamaları için bir tehdit oluşturmaktadır (Bonekamp ve Sure, 2015). Bahsedilen bu mikro boyutta yer alan tehditlerin yanı sıra makro boyutta olarak, işletmelerin teknolojik donanımlara yatırım yapmasıyla elde edeceği ticari fırsatlar ise avantajlar arasında yer almaktadır. İşletmeler açısından yiyecek içecek işletmeleri de bu değişimlerden etkilenenler arasında yer almaktadır.

Teknolojik değişimler işletimlerin hem sosyal yapısını hem de teknik yapısını etkilemektedir. Teknik değişimlerinde teknoloji alt yapısından kaynaklı olarak gerçekleşmektedir (Çetinkaya,2020). Bu etkilerin yiyecek içecek işletmeleri özelinde de yer almaktadır. Örnek olarak dijitalleşen menü kullanımı mobil uygulamalar ve dijital cihazlarla birlikte yiyecek içecek işletmelerindeki yenilikler olarak yer almaktadır. Ayrıca reklam ve pazarlama faaliyetlerinde teknolojiden yararlanma durumlarıyla birlikte maliyetlerini azaltma gibi imkânlar sunmaktadır (Pamukçu ve Tanrısever, 2019). Yiyecek içecek işletmelerindeki teknoloji kullanımlarına ek olarak ultraviyole ışınların kullanımı ile zararlı mikroorganizmaları ortadan kaldırmalarına yardımcı olan temizlik uygulamalarını da kullandıkları yazında yer almaktadır (Rieger, 2020).

Yiyecek içecek işletmelerinde kullanılan teknolojileri sonucunda yakaladıkları rekabet avantajlarına ek olarak da maliyet düşürme, müşterilerine yeni deneyim imkânları sunmak gibi hem yönetimsel hem de ticari ayrıcalıklar sunmaktadır. Bundan dolayı, yiyecek içecek işletmelerinin avantaj ve imkânlardan faydalanabilmeleri için de çalışanlarının teknoloji bilgisi ve kullanma yetenekleri yüksek olması gerekmektedir. Çalışma kapsamında yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların teknoloji kullanımlarındaki yetkin oluşları yöneticileri yöneltilen açık uçlu sorularla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Aydın ilinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmeleri yöneticileri üzerine kurgulanmıştır. Araştırma yöntemi olarak belirlenen nitel araştırma yönetiminde yer alan betimsel analiz kullanılarak çalışmanın sonuçları analiz edilmiştir.

2.Kavramsal Çerçeve:

Kavramın ilk kullanım sürecine bakıldığında Selznick (1957) tarafından kullanıldığı yazında yer almaktadır. Kavramın ortaya çıkmasından sonra Prahalad ve Hamel (1990)'in "The Core Competence of The Corporation" adlı çalışma kapsamında kullanılarak yaygınlık kazandırılmıştır (Bayraktar, 2002). Yetkinlik kavramının tanımlamasın bakılacak olursak çeşitli açıklamaları yazında yer almaktadır. Bu doğrultuda yetkinlik, çalışan bireylerin iş hayatları süresince elde ettikleri bilgi, beceri ve tutum gibi kazanımlarının iş yapış performanslarında arttırıcı bir etkiye sahip oldukları bir kazanım olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yetkinlik kavramının çalışan bireylerin iş performanslarında uzun vadede psikolojik ve davranışsal açıdan nitelikleri olarak kabul edilmektedir (McClelland, 1973).

Yapılan tanımlamalara ek olarak, Spencer ve Spencer (1993) tarafından ortaya koyulan çalışmada kavramın sahip olduğu özellikler daha net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda, çalışan bireylerin iş yaşamlarında ya da herhangi özel bir durum karşısında yaşan değişimlerde başarılı olması adına neden sonuç üzerine kurgulanan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Yazında yer alan tanımlardan anlaşılacağı üzere çalışan yetkinlik kavramının bireylerin sahip oldukları bilgi, beceri ve yeteneklerinin iş yapış performanslarına yansıması olarak tanımın çerçevesi oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda, gelişen teknoloji ile birlikte çalışan bireylerin klasik iş yaşamlarındaki değişimler sonucunda yeni oluşumlara uyum sağlaması çalışan yetkinliği çerçevesinde incelenmektedir.

Teknolojik gelişmeler sonucunda işletmelerin organizasyon yapılarında çalışan yetkinliği önem kazanmaktadır. Yaşanan bu değişimler sonucunda çalışan yetkinliğinde ki bu önem, insan kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmanın daha değerli bir hal almasıyla ilgi olmaktadır. Değerli olmasındaki neden olarak, işletmelerin ticari yaşamlarındaki rekabet süreçlerinde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Çalışan bireyler açısından bakıldığı zaman da yetkinlik, bireyin performans ve kariyer gibi süreçlerinde fayda sağladığı yazında yer almaktadır (Gökalp ve Gökalp, 2019: 211). Bu çerçevede çalışan bireylerin rutin bir şekilde iş yapış süreçlerinin olmasından dolayı daha önemli bir hale bürünmektedirler (Brynjolfsson ve Hıtt, 2000: 24).

Çalışan yetkinliği kavramının teknoloji süreci ile çeşitli sektörlerde yer alan çalışan bireyler üzerinde etkisine ek olarak yiyecek içecek işletmelerin de olduğu düşünülmektedir. Geleneksel olarak verdikleri hizmetlere ek olarak yiyecek içecek işletmelerinde de teknolojik değişimleri yaşanmaktadır. Emek yoğun bir işletme olan yiyecek içecek işletmeleri, tüketicilerin beklentilerinin karşılanarak memnuniyetlerinin sağlanması çerçevesinde çeşitli teknolojilerden faydalanılmaktadır (Şahingöz ve Yalçın,2021: 161). Bu doğrultuda yiyecek içecek işletmeleri farklı deneyimler sunarak müşterilerin memnuniyetlerini arttırmayı çabalamaktadırlar (Aldebert ve Longhi, 2011: 1205).

Borovyk ve Kokhan, (2015) tarafından yapılan çalışmada, yiyecek içecek işletmelerinin kullandıkları teknolojilere örnek olarak, kullanılan Qr menüler gösterilmektedir. Bu doğrultuda müşterilerin yeni deneyimler elde etmesine neden olmaktadır. Teknoloji temelli menüler sayesinde bireyler özelinde daha spesifik bilgilerin yer aldığı gibi çeşitli imkanlar da sunmaktadır. Kullanılan teknolojilere ek olarak akıllı masalar da yiyecek içecek işletmelerinde

kullanılmaktadır (Margetis vd., 2013). Bahsedilen yeni teknolojiler ışığında garsonsuz siparişler verilebilmekte ve bireye özel imkânlar tanımaktadır. Bu gelişmeler ışığında geleneksel hizmetin değişimlerine dikkat çekilmektedir.

3.Yöntem

Yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknoloji kullanımlarındaki yetkinliklerine yönelik algılarının incelendiği bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) kullanılmıştır. Fenomenoloji, insan deneyimlerini anlamaya odaklanmaktadır (Van Manen, 2007; Wilson, 2015). Bu bağlamda çalışmanın örneklemi belirlenirken kartopu örnekleme yöntemi ve ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle çalışma konusu kapsamında ilk katılımcıya ulaşılır ve katılımcının referansıyla diğer kişilere ulaşılır (Yağar ve Dökme, 2018). Diğer taraftan ölçüt örneklem ise araştırmacının belirlediği kriterlere yönelik uygun örneklemin oluşturulmasıdır (Marshall ve Rossman, 2014). Buna göre çalışmada Kuşadası'nda bulunan yiyecek içecek işletmesi yöneticilerinden ilkine ulaşıldıktan sonra diğer yöneticilere de referans aracılığıyla ulaşılmış, toplam 6 yiyecek içecek işletmesi yöneticisiyle görüşülmüş ve yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bu sayede daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde edilerek (Yıldırım ve Şimşek, 1999) gerekli olduğu durumlarda katılımcıların yanıtlarını açmaları ve ayrıntılı bilgi vermeleri sağlanmıştır (Türnüklü, 2000).

Araştırma verileri 10.01.2024 – 30.01.2024 tarihleri arasında toplanmış ve verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, özellikle sosyal bilimlerde kullanılan bir araştırma yöntemi ve bu yönteme uygun kullanılan bir araştırma tekniğidir. Teknik aracılığıyla bir veya bir çok metnin içindeki; sözcüklerin, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek hedeflenmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2017). Bu araştırmada güvenirliği ve geçerliliği sağlamak amacıyla Guba (1981) tarafından geliştirilen aktarılabilik-inandırıcılık ve doğrulanabilirlik - tutarlılık modeli ele alınmıştır. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soruların her biri tematik olarak çerçevenin oluşturulmasında dikkate alınmıştır. Bu araştırmanın tarafsızlık ilkesi elde edilen verilerin her bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmesi, analiz edilmesi, kodlanması şeklinde sağlanmıştır. Araştırmada veri toplama ve analiz aşamasında katılımcılara kod numaraları verilmiş ve gerçekleştirilen görüşmelerin süresi 10-15 dakika arasında değişmektedir. Katılımcılara yöneltilen sorular ve gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak kodlanmıştır. Oluşturulan kodlar katılımcı ifadeleri ile de desteklenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları sırasıyla;

5. Çalışanların iş yaşamlarında teknoloji kullanabilme yetenekleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
6. Çalışanların teknoloji kullanımları iş yerindeki performanslarını nasıl etkilemektedir?
7. Çalışanların teknoloji kullanımına karşı tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
8. Çalışanların iş yerinde kullanılan teknoloji hakkındaki bilgi ve donanımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

4.Bulgular ve Analiz

Araştırmada altı yiyecek içecek işletmesi yöneticisi yer almaktadır. K1 kodlu katılımcı on yıldır yiyecek içecek işletmesinde çalışmaktadır ve son üç yıldır mevcut işletmesinde müdür pozisyonundadır. K2 kodlu katılımcı yedi yıldır yiyecek içecek işletmesinin işletmeciliği yapmaktadır. K3 kodlu katılımcı 13 yıldır yiyecek içecek işletmesinde çalışmakta ve son beş yıldır yiyecek içecek işletmesinin işletmeciliğini yapmaktadır. K4 kodlu katılımcı dokuz yıldır yiyecek içecek işletmesinin işletmecisi pozisyonundadır. K5 kodlu katılımcı yiyecek içecek sektöründe 19 yıldır çalışmaktadır ve mevcut çalıştığı işletmede üç yıldır restoran müdürü olarak çalışmaktadır. K6 kodlu katılımcı 23 yıldır yiyecek içecek işletmesinde işletmeci pozisyonundadır. Yiyecek içecek işletmelerinin konseptleri birbirinden farklıdır ancak altı işletmenin iki tanesi yeni nesil kahveci, dört tanesi ise fine-dinning restoran statüsündedir.

4.1 Teknoloji Kullanım Yetkinliği

Katılımcıların tamamı yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının iş yaşamlarında teknoloji kullanımına ilişkin yeteneklerinin yeterli olduğunu ancak yaş ve eğitim gibi birtakım faktörlerden etkilenebileceğini belirtmektedir. Buna yönelik K1 kodlu katılımcı *"Teknoloji çok hızlı bir şekilde ilerliyor ve buna sosyal hayatımızda da çok hızlı adapte olmak durumunda kalıyoruz. Sürekli yeni programlar, yeni cep telefonları, yeni bilgisayarlar ve sistemler çıkıyor. Artık hayatımızın ayrılmaz bir parçası olduğu için bu yetenek değil bir uzvumuz gibi oldu"* ifadesini kullanarak temelde teknolojinin hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ifade etmektedir. Ancak bu yeteneğin özellikle yaşa göre farklılaştığını, çok iyi ile normal arasında değişkenlik gösterdiğini de belirtmektedirler. Örneğin bununla ilgili K1 kodlu katılımcı*; "yanımızda çalışan arkadaşların hepsi tabiri caizse genç kan, hepsi çok kolay bir şekilde teknolojiye adapte olabiliyor. Bu noktada hiçbir sıkıntı yaşamıyoruz"* ifadesini kullanırken K4 kodlu katılımcı ise *"işe alım döneminde en önem verdiğim konu çalışanın teknolojik aletlere yatkınlığı. Kuşak farkı olduğunu düşünüyorum bu noktada ve özellikle servis kısmına genç yaştaki çalışanları tercih ediyorum. Mutfakta ise tecrübeye ihtiyaç duyduğum için yaşça büyük çalışanları tercih ediyorum ve bu noktada aslında teknoloji kullanırken mutfak ekibinin daha çok zorlandığını görüyorum"* ifadesini kullanmaktadır.

K2 kodlu katılımcı, mutfaktan ziyade servis personelinin teknolojiyi kullanımının daha iyi olduğunu belirtmektedir. Bu durumun temel nedeni ise mutfak personelini tercih ederken yaşça daha büyük ve deneyim sahibi kişilere ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer taraftan K3 kodlu katılımcı ise farklı bir bakış açısı sunarak sistemlerin ve ara yüzlerin, yazılımların çok standart olduğunu ve her yaştan çalışanın rahatlıkla teknolojiye adapte olabileceğini ifade etmektedir. K6 kodlu katılımcı ise özellikle Covid-19 pandemisinden sonra teknolojinin herkesin hayatının bir parçası olduğunu ve tüm çalışanların kolayca adapte olduğunu belirtmektedir. *"Özellikle yeni kuşak çok hızlı her şeye adapte oluyor ve hatta geliştirmesine bile yardımcı oluyor. Özellikle genç nesil bizimle çalışıyor bu nedenle sisteme daha hâkimler"* ifadesini kullanmıştır.

Katılımcılar ayrıca teknoloji kullanımına yönelik yeteneğin değişkenlik göstermesine neden olan bir diğer faktörün eğitim olduğunu ifade etmiştir. Nitekim eğitim, analitik düşünme, problem çözme ve öğrenme becerilerini geliştirir, bu da teknolojiye uyum sağlamayı kolaylaştırır. Buna yönelik K2 kodlu katılımcı *"Kuşadası'nda özellikle balık restoranlarında çalışan ustalar da, aşçılar da hep alaylı ve ne yazık ki okul bile okumamış oldukları için eğitim düzeyleri düşük ve bu da teknoloji kullanımlarını zorlaştırıyor"* ifadesini kullanmıştır.

Dolayısıyla katılımcılara göre çalışanların teknolojiye yatkınlığı sadece yaştan değil aynı zamanda eğitim faktöründen de etkilenmektedir.

4.2 Çalışan Performansı

Katılımcıların tamamı teknolojinin çalışan performansı üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmiştir. K1 kodlu katılımcı *"zaman, hız, misafire kaliteli hizmet sunabilmek sektör için oldukça önemli. Gelişen teknolojiyle birlikte çalışanlar da bu durumdan zevk alıyorlar, örneğin 2010 öncesi otomatik öğütücüler yoktu ve biz kahve çekirdeklerini elle öğütürdük. Ama şuanda öyle değil. Her şey otomatik sistemde ve kendisi ayarlıyor. Bu da tabii ki çalışanın performansına olumlu yansıyor"* derken benzer şekilde K6 kodlu katılımcı *"servis elemanı salonda gezinirken misafirin bir talebi olduğunda eskiden kullanılan adisyonlar yerine el terminaline geçtiğimiz için hemen çıkarıp sisteme giriyor, sipariş mutfağa garson misafirin yanındayken gidiyor. Eskiden bu böyle değildi. Garson siparişi alır, komiye verir, komi mutfağa gider sipariş fişini manuel verirdi. Bu bir sürecin kısalmasını sağladı bu da hoşlarına gidiyor"* ifadesini kullanarak teknolojinin büyük oranda yiyecek içecek işletmelerinin hız faktörüne işaret ederek çalışanların hızına katkı sağladığı için performanslarını da artırdığını belirtmektedir.

Katılımcılar; teknolojinin ekip koordinasyonu üzerinde de olumlu etki yarattığını belirtmektedir. Nitekim iyi bir ekip koordinasyonu, çalışanların daha verimli çalışmasına, hedeflere daha etkili bir şekilde ulaşmasına ve sonuç olarak daha yüksek performans göstermelerine yardımcı olur. Buna yönelik K3 kodlu katılımcı *"teknoloji kullanımı kişilerden kaynaklı hataların önüne geçmektedir. Nitekim servis ile mutfak arasında ve hatta kasa arasında bir koordinasyon olmalı. Yeni gelişen sistemler kişinin dikkatsizliği nedeniyle yaptığı bir hatayı sıfıra yaklaştırırken aynı zamanda birbirleri arasında da koordinasyonu daha güçlü hale getiriyor. Bu da tüm birimlerde performans artışını sağlıyor"* ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca katılımcılar, teknolojinin gelişmesiyle birlikte çalışan performansının sadece nitelik açısından değil nicelik açısında da takibinin sağlanabildiğini ve birtakım programlar aracılığıyla işletmenin günlük cirosuna katkı sağlayan çalışanların tespit edilebildiğini, bu katkının ne oranda olduğunun sayısal verilerle ortaya konabildiğini ifade etmektedir. Nitekim teknoloji sayesinde elde edilen denetleme sistemi çalışanın performansını artırıcı etkiye sahip faktörler arasında yer almaktadır.

4.3 Teknolojiye Yönelik Tutum

Katılımcılar, çalışanların teknolojik yeniliklerin sağladığı konfor nedeniyle teknoloji kullanımına açık olduklarını ve olumlu bakış açıları geliştirdiklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda teknolojik gelişmeler sektörün daha ilgi çekici hale geldiğini belirtmektedir. K2 kodu katılımcı *"her şeyde olduğu gibi çalışanların işletmedeki tüm teknolojik değişimlerde başlarda hep önyargıları oldu ama sonrasında alıştılar. Daha olumlular artık. Neticede günde on bin adım atıyorlarsa bu beş bin adıma düştü bu da çalışmalarını rahatlatıyor"* ifadesini kullanırken, K3 kodlu katılımcı ise teknolojinin faydalarına işaret ederek *"çalışanların kişisel bakış açısı bu noktada bir kriter. Hayata, dünyaya bakışı ve vizyonuna bağlı bir durum. Neticede bana ihtiyaç azalıyor mantığına da sahip çalışanlar olabiliyor ama teknoloji geliştikçe iş hayatım kolaylaşıyor mantığına da sahip çalışanlar da olabiliyor. Fakat bizim ekibimiz daha*

genç ve dinamik bir ekip, taze beyinler olduğu teknolojinin onlar için nimet olduğunu ve gelişmelerden fayda sağladıklarını söyleyebilirim" ifadesini kullanmıştır.

Teknolojik gelişmelerin kontrol mekanizmasına sağladığı fayda ve çalışan takibi üzerindeki desteğine yönelik bakış açısıyla da değerlendiren katılımcılar, çalışanların teknolojiye karşı her ne kadar olumlu tutumları olsa da bazılarının bu takip mekanizmasından dolayı rahatsız olduğunu bu nedenle de zaten ekosistemin içinden elendiklerini de ifade etmektedir. Buna yönelik olarak K4 kodlu katılımcı *"örneğin bir kokteyl siparişi var diyelim, bir tuşla siparişi giriyoruz. Bu girilen sipariş bardan ve kasadan çıkıyor nitekim bu da kasa takibini kolaylaştırarak açık vermenin önüne geçiyor. Kısa süreli çalışma ortamında yüksek cirolu bir iş yapıyoruz, iyi niyetlidir ya da kötü niyetlidir bilemeyiz ama bu sisteme geçtikten sonra çeşitli bahanelerle işten ayrılmak isteyenler oldu. Fakat kalanlar bu sistemin işlerini kolaylaştırdığını görünce ekstra rahatladılar çünkü her şey artık daha net"* ifadelerini kullanmıştır. Benzer şekilde K5 kodlu katılımcı ise *"biz el terminali kullanmıyoruz, onun yerine belli yerlere istasyonlar kurduk. Garson siparişini adisyona yazıyor, elinde hem teyitli kâğıt var hem de direk sisteme giriyor. Bu başta servis ekibince tepki gördü iki iş yapmak istemiyoruz dediler ama el terminalinin şarj bitme sorunları olabiliyor. Biz bunun önüne geçtik ve daha güvenilir, eksiksiz hizmet sağladık. Sonuçta her şey sipariş alma değil bir de uğurlama aşaması var bunu fark eden bilinçli personel de memnuniyet duyuyor"* ifadelerini kullanmıştır.

4.4 Çalışan Bilgisi ve Donanımı

Katılımcılar, çalışanların işe başlama sürecinde hata payını en aza indirebilmek adına oryantasyon sürecine tabii tutulduklarını belirtmektedir. Ancak bu sürecin eğitim düzeyi, yaş ve sistemsel bir takım faktörlere göre değişebileceğini de belirtmektedirler. Buna yönelik olarak K1 kodlu katılımcı yaş faktörüne dikkat çekerek *"genç kanlarla çalıştığımız için zaten çok meraklılar ve daha çok araştırıyorlar bu da hâlihazırda zaten teknoloji kullanımına hâkimiyetleri oldukça iyi"* ifadelerini kullanmıştır. Diğer taraftan K2 kodlu katılımcı ise hâlihazırda kalifiye ve eğitimli personelin farkına işaret ederek *"her şey eğitimle geliştirilebilir. Biz de buna yönelik olarak eğitimler sağlıyoruz ancak çalışanın da halihazırda eğitime açık olması ve hatta eğitimli olması da önemli"* ifadesini kullanmıştır. Diğer taraftan sistemsel olarak teknoloji ara yüzlerinin kolaylığına işaret eden katılımcılar çalışanların hâlihazırda donanımsal anlamda çok da zorlanmadıklarını belirtmektedir. K4 kodlu katılımcı ise çalışanlardan ziyade yöneticilerin bilgi ve donanıma sahip olmasına işaret ederek *"her şeyden önce kendi bilgi ve donanımımı artırmayı hedefliyorum ardından da çalışanlara 2 ayda bir oryantasyon veriyoruz gelişmelere yönelik"* ifadelerini kullanmıştır.

5.Sonuç:

Son yıllarda yiyecek ve içecek işletmelerinde teknolojinin kabulünde bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle, dijital ödeme sistemleri, sipariş ve teslimat uygulamaları gibi teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, işletmeler teknolojiyi daha fazla benimsemeye başlamıştır. Ayrıca, verimliliği artırmak, hizmet kalitesini iyileştirmek ve müşteri memnuniyetini artırmak için teknolojinin kullanımının avantajları fark edilmektedir. Mevcut çalışmanın amacı Kuşadası'nda yer alan yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknoloji kabul süreçlerinin değerlendirilmesi ve belirlenmesi üzerinedir. Bu kapsamda Kuşadası'nda yer alan

altı yiyecek içecek işletmesi yöneticisiyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler dört tema altında analiz edilmiş ve kodlarla katılımcı ifadelerine yer verilmiştir.

Temalar sırasıyla teknoloji kullanım yetkinliği, çalışan performansı, teknolojiye yönelik tutum ve çalışan bilgi ve donanımı şeklindedir. Buna göre ilk tema olan teknoloji kullanım yetkinliği temasında elde edilen veriler, yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının teknoloji kullanabildiğini ancak yeteneklerinin yaşa göre farklılaştığın ortaya koymaktadır. Indıatsy ve K'obonyo, (2017), Morris vd., (2005) ortaya koyulan çalışmalarda bu bulgu desteklenmektedir. Diğer taraftan teknoloji kullanımına yönelik yeteneği etkileyen bir diğer unsurun da eğitim olduğu tespit edilmiştir. Nitekim eğitim kişinin analitik düşünme ve öğrenme becerilerini artırır. Bu bağamda değerlendirildiğinde teknolojiyi kullanabilmeye yönelik yatkınlık üzerinde etkileri olması da beklenebilir. Benzer şekilde Sulaeman vd., (2022) tarafından yürütülen çalışma da bu bulguyu desteklemektedir.

İkinci tema olarak çalışan performansı teması belirlenmiştir. Bu tema teknolojik gelişmelerin çalışanın işletmedeki performansı üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ortaya koymaya yöneliktir. Teknolojik gelişmelerin yiyecek içecek sektöründe çalışanlar üzerinde performans artırıcı bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu sonucu destekler nitelikte olarak yazında Eriş vd., (2023), Sujiat vd.i (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da yer almaktadır. En çarpıcı bulgu verimlilik üzerindeki artış olduğu görülmektedir. Sipariş alma, stok kontrolü, muhasebesel süreçler ve misafiri uğurlama aşamalarında çalışanlar daha verimli çalışmaktadır. Diğer taraftan performanstaki bu artış hizmet alan misafirin memnuniyet yüzdesini de artırmaktadır.

Üçüncü tema teknolojiye yönelik tutum temasıdır. Çalışanların teknolojiye yönelik tutumlarının olumlu olduğunun ancak yeni teknolojilerin benimsenmesi ve uyum sağlanması sürecinin bazen zorlukları da beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Bulgular özellik kuşak farkının ve eğitim düzeyinin ilk temayla benzer şekilde farklılık yarattığını ortaya koymuştur. Bu da çalışanların eğitim ihtiyaçlarını artırabilir. Ayrıca, bazı işletmelerde teknolojiye bağımlılık, çalışanların manuel becerilerini kaybetmelerine ve işlerini tam olarak anlamamalarına neden olabilir.

Son olarak dördüncü tema olan çalışan bilgisi ve donanımı, çalışanların teknoloji bilgisi ve donanımını tespit etmeye ve işletmeler tarafından nasıl geliştirildiğinin ortaya konmasına yöneliktir. Bulgular işletmelerin işe alım sürecinde de dönemsel aralıklarla da çalışanları oryantasyon sürecine ve eğitime aldıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim teknoloji sürekli gelişmektedir (Buhalis, 2000). Bu gelişmelerin hem takibini hem de devamlılığını sağlayabilmek için eğitimlerin belirli aralıklarla verilmesi önemlidir.

Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde yiyecek içecek işletmelerinde yer alan çalışanların gelişen teknolojiye uyum sağlamaları ve etkin şekilde kullanmalarının önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Gelişen teknolojiye hakim olmanın önemi ortaya koyularak yiyecek içecek sektöründe yer alan çalışanların yetkinliklerine dikkat çekilmiştir. Çalışma çerçevesinde yiyecek içecek işletmelerinde çalışan seçimleri ve eğitilmeleri için faydalı bir ışık tutmaktadır. Ayrıca akademik anlamda çalışan yetkinliğinin ve

kuşak farklılıkları üzerine araştırmalar yapılabilir. Ek olarak çalışma otel işletmeleri ve yiyecek içecek işletmeleri karşılaştırılabilir.

Kaynakça:

Aldebert, B., Rani J. D., and Christian L. "Innovation in the tourism industry: The case of Tourism." *Tourism management* 32, no. 5, 1204-1213, 2011.

Bayraktar, O. "Yetkinliklere dayalı insan kaynakları yönetimi." *Active Bankacılık ve Finans Dergisi* 5, no. 25. 30-44, 2002.

Bonekamp, L. & Sure, M. Consequences Of Industry 4.0 On Human Labour And Work Organisation, Journal Of Business And Media Psychology, 6 (1), 33–40, 2015.

Borovyk, O., & Kokhan, O. M. *Qr-Code İn Restaurant Business* (Doctoral Dissertation). 2015.

Brynjolfsson, E. & Hıtt, L. M., Beyond Computation: Information Technology, Organizational Transformation And Business Performance, Journal Of Economic Perspectives, 14 (4), 23–48, 2000.

Brynjolfsson, E. & Mcafee, A., The Second Machine Age: Work, Progress And Prosperity İn A Time Of Brilliant Technologies, Ww Norton & Company. 2014.

Buhalis, D. Tourism and information technologies: Past, present and future. *Tourism recreation research, 25*(1), 2000.

Çetinkaya, Ö. G. M. Teknoloji Şirketlerinin Çalışan Beklentileri: Kocaeli Üniversitesi Teknopark Örneği.

Eriş, E.D., Özmen, Ö.N.T.,Gökhan. S. *Örgütsel Performansı Artıran Bir Değişken Olarak Dijital Olgunluk Ve Öncülleri: Tekstil İşletmesi Örneği*. Yozgat,U. (Edt.), *31*. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 699-711, EYLÜL 2023 İSTANBUL.

Gokalp, E., Gökalp, M. O., Çoban, S., & Eren, P. E. (2019). Dijital Dönüşümün Etkisinde Verimli İstihdam Yönetimi: Yol Haritasi Önerisi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 201-222.

Indıatsy, C. M., & K'obonyo, P. The Effect of Employee Competence on the Relationship between Employee Age and Employee Performance in Kenyan State Corporations. *Int. J. of Multidisciplinary and Current research, 5,* 2017.

Manyıka, J., Chuı, M., Madgavkar, A. & Lund, S., Technology, Jobs And The Future Of Work, Mckinsey Global İnstitute, 2017.

Margetis, G., Grammenos, D., Zabulis, X., And Stephanidis, C. İeat: An Interactive Table For Restaurant Customers' Experience Enhancement. International Conference, 23-23 July 2013,Las Vegas.

Mcclelland, D. C. Testing For Competence Rather Than For" İntelligence.". *American Psychologist, 28*(1), 1, 1973.

Morris, M. G., Venkatesh, V., & Ackerman, P. L. Gender and age differences in employee decisions about new technology: An extension to the theory of planned behavior. *IEEE transactions on engineering management*, *52*(1), 2005.

Pamukçu, H. Ve Tanrısever, C. Turizm Endüstrisinde Dijital Dönüşüm. Ankara:Detay Yayıncılık. 2019.

Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (Eds.) Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları. Anı Yayıncılık. (2017).

Spencer, L. M. Ve Spencer, S. M., Competence At Work: Models For Superior Performance, New York, John Wiley And Sons. 1993.

Sujiati, S., Ma'arif, M. S., & Najib, M. The Effect Of Motivation And Competence On Employee Performance In Satellite Technology Center-National Institute Aeronautics And Space. *Jurnal Aplikasi Manajemen*, *15*(2), 2017.

Sulaeman, M., Metris, D., & Rusliana, I. THE IMPORTANCE OF EDUCATION, COMPETENCE, WORK ENVIRONMENT, WORK DISCIPLINE, AND COMPENSATION IN IMPROVING EMPLOYEE PERFORMANCE. *Perwira International Journal of Economics & Business*, *2*(1), 2022.

Şahingöz, S. A., & Yalçın, E. Tüketicilerin Yiyecek İçecek İşletmelerinde Kullanılan Teknoloji Tabanlı Menüler İle İlgili Görüşleri (Consumers' Opinions On Technology-Based Menus Used İn Food And Beverage Businesses). *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, *9*(Special Issue 5), 2021.

TURİSTLERİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANAN TURİZM İŞLETMELERİNE YATIRIM YAPMA KONUSUNDAKİ GÜVEN DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI: ANTALYA DESTİNASYONUNDA BİR İNCELEME

Doktora Öğrencisi, Emre DEMİR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,– 0000-0001-7881-9575

Prof. Dr. Ozan BAHAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 0000-0003-3349-5479

ÖZET

Günümüzde, yüksek rekabetin bir getirisi olarak turizm işletmeleri, dünya genelindeki tüm rekabet potansiyeli olan yeni destinasyonlara yayılarak yabancı doğrudan ve dolaylı yatırımları etkileme gayreti göstermektedirler. Söz konusu bu gayretin büyük çoğunluğu, çok uluslu turizm şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bu durum, mevsimsellik kısıtlamalarını da aşmaya yardımcı olmaktadır. Turizm faaliyetlerinin bu konudaki bir avantajı, potansiyel yatırımcıların ziyaret ettikleri ülkenin ve işletmenin ortamını ilk elden deneyimlemelerine ve mevcut yatırım fırsatları hakkında bilgi edinmelerine olanak tanımasıdır. Bu ifadenin önemli bir yanı ise özellikle çevreye duyarlı ziyaretçilerin, deneyimlerinden elde ettikleri memnuniyet derecesine göre finansal yatırımların yönünü belirleyebilmesidir. Literatürde, yenilenebilir enerjilerin turizm işletmelerinin rekabetçiliğine ilişkin finansal yönlerin ihmali söz konusu olduğundan çalışmanın amacı, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine dolaylı veya doğrudan yatırım yapma konusundaki güven düzeyinin ortaya koyulmasıdır. Bu doğrultuda Antalya destinasyonunda 234 katılımcıyla gerçekleştirilen 7 dereceden likert ölçekli anket sonuçlarında turistler, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapmanın güvenli bir tercih olduğunu bildirmişlerdir. Elde edilen bu bulgularda, genel istatistik sonuçlarının 5,31 olduğu ve bu konuda en fazla güven duygusuna sahip olan turistlerin, Antalya'yı ziyaret eden Avrupa Birliği vatandaşları olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, turizmde rekabet gücü araştırmalarına farklı bir boyut kazandırarak, turizm sektöründe finansal gerçekliğin yenilenebilir enerjilerle sağlanabileceğini ortaya koymakta ve bu, turizm işletmelerinin rekabetçilik kompozisyonlarını belirlerken izleyecekleri adımlar ve uygulamalar konusunda önemli bir rehber olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal yeşil turizm, yenilenebilir enerji, turizm sektörü, rekabet gücü, Antalya destinasyonu, anket uygulaması

EXPLORING THE CONFIDENCE LEVEL OF TOURISTS IN INVESTING IN TOURISM ENTERPRISES UTILIZING RENEWABLE ENERGY: A STUDY IN ANTALYA DESTINATION

ABSTRACT

Amidst the current landscape of heightened competition, tourism enterprises are actively expanding their reach to novel destinations worldwide, seeking to tap into all potential avenues of competition, with the aim of attracting both direct and indirect foreign investments. The majority of this endeavor is carried out by multinational tourism companies. Furthermore, this situation helps to overcome seasonality constraints. One advantage of tourism activities in this regard is the opportunity it provides for potential investors to firsthand experience the environment of the country and the business they visit, and to gather information about existing investment opportunities. An important aspect of this statement is that especially environmentally conscious visitors can determine the direction of financial investments based on the degree of satisfaction they derive from their experiences. As the literature neglects the financial aspects of renewable energies in the competitiveness of tourism enterprises, the aim of the study is to reveal the level of confidence among tourists in investing indirectly or directly in tourism enterprises using renewable energy. In this context, the results of the survey conducted with 234 participants in the Antalya destination using a 7-point Likert scale indicate that tourists have reported investing in tourism enterprises using renewable energy as a safe choice. In these findings, the overall statistical result was 5.31, and it was found that the tourists with the highest level of confidence in this regard were European Union citizens visiting Antalya. The results obtained contribute a different dimension to competitiveness research in tourism by demonstrating that financial reality in tourism can be achieved with renewable energies, and it is anticipated that this will serve as an important guide for tourism enterprises in determining the steps and practices they will follow in determining their competitiveness compositions.

Keywords: Financial green tourism, renewable energy, tourism sector, competitiveness, Antalya destination, survey application

1. GİRİŞ

Turistik destinasyonlarda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik finansal konular, literatürde genellikle bu kaynaklara yapılan yatırımların ve ilk yatırımların yüksek maliyetinin öne çıktığına dair bulgulara dayanarak ele alınmaktadır (Cerović vd., 2014). Bu durum, yenilenebilir enerjilerin turizm işletmelerinin rekabetçiliğine katkılarına ilişkin finansal açıların genellikle göz ardı edildiği şeklinde değerlendirilmektedir. Halbuki günümüzde, turizm işletmeleri arasında yüksek bir rekabet bulunmakta ve bu yüksek rekabetin bir getirisi olarak, özellikle çok uluslu turizm işletmeleri başta olmak üzere, dünya genelindeki tüm rekabet potansiyeli olan yeni destinasyonlara yayılarak yabancı doğrudan ve dolaylı yatırımları etkileme gayreti göstermektedirler.

Yenilenebilir enerji kaynakları kullanan turizm işletmelerinin daha güvenilir, sürdürülebilir ve yatırımcılar için tatmin edici bir getiri sağlayabileceği düşüncesi (Ritchie ve Crouch, 2003), ekonomik birimlerin portföylerini yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yaparak çeşitlendirmelerine olanak sağlamaktadır[1]. Dolayısıyla portföy yatırımı ve ayrıca, yabancı yatırımın turizm sektöründe farklı motivasyonları olduğu (Dwyer ve Forsyth, 1993) ve yenilenebilir enerji kaynaklarının bu bağlamda önemli olduğu vurgulanabilmektedir. Örneğin, dünyanın önde gelen çok uluslu turizm işletmelerinden TUI Group, yenilenebilir enerji kaynakları aracılığı ile turizm faaliyetlerini sürdürülebilir hale getirerek, çevre dostu yatırımcıların ilgisini çekmektedir[2]. Aynı şekilde, Fransa merkezli AccorHotels, sürdürülebilirlik programı kapsamında çevre dostu uygulamalar geliştirerek ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yaparak, borsa performansını olumlu yönde etkilemektedir[3]. Bu örneklerin temel benzerliklerinden biri, yenilenebilir enerjiler ile ziyaretçi istekleri ve değişimlerine uygun bir profil sağlayarak, sermaye değerinin maksimize edilmesi olarak değerlendirilebilen bir varlık portföyü yatırımı özelliklerine sahip olmasıdır[4].

Turizm işletmelerinde yenilenebilir enerji kullanımına; yatırımcıların gereksinimlerini karşılayarak ve risk faktörlerini azaltarak turizm işletmelerinin yabancı doğrudan yatırım çekme girişimi (Hassan, 2000) olarak bir yaklaşım sergilemek mümkündür. Bu yaklaşım, yenilenebilir enerji kullanan destinasyonların, özellikle çevreye daha duyarlı olan, daha fazla turisti çektiği ve daha fazla uluslararası turistin ise yenilenebilir enerji projelerine sahip bu turizm işletmelerine ve destinasyonlarına yatırım için daha fazla yabancı para getirebileceği şeklinde açıklanmaktadır (Jebli vd., 2019). Bunun nedeni, yani turizm faaliyetlerinin bu konudaki bir avantajı, potansiyel yatırımcıların ziyaret ettikleri ülkenin ve işletmenin ortamını ilk elden deneyimlemelerine ve mevcut yatırım fırsatları hakkında bilgi edinmelerine olanak tanımasıdır[5].

Bu çalışmanın temel amacı, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeylerini ortaya çıkarmak, bu işletmelere yönelik turistlerin ilgi ve istekliliğini değerlendirmektir. Ayrıca bu çalışma, literatürde turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyi ve istekliliği üzerine gerçekleştirilmemiş araştırmaların eksikliğinden kaynaklanan bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyi ve istekliliğini değerlendirmenin,

[1] Dunning ve McQueen'e (1981: 205) göre turizm işletmeleri, genellikle, portföy yatırımının özelliklerine sahiptir ve bu işletmelerde bazı özkaynak yatırımları, portföy yatırımı olarak nitelendirilmektedir.
[2] Bu örneklere benzer olarak Lakatos (2011) yeşil enerji üreten şirketlerin, hisse senetlerinin fiyatları yükselmekte olduğunu ve buna istinaden şirketlerin sürekli olarak değerlendiğini belirtmektedir.
[3] Sunulan örneklere istinaden, şirketlerin bu tür yaklaşımı ve uygulamalarının, özellikle ilk yatırım maliyetleri oldukça yüksek olan yenilenebilir enerji yatırımları için bir fon kaynağı sağlaması mümkündür.
[4] Konu ile ilgili çoğaltılabilecek örnekler, genel olarak, çok uluslu turizm şirketlerini ilgilendirmektedir. Çünkü, çok uluslu turizm işletmelerinin, yerel turizm işletmelerine kıyasla, farklı ekonomik ortamlarda faaliyet göstermekten kaynaklanan daha geniş bir öğrenme süreci ve daha geniş bir girdi kaynağı vardır, bu da rekabetçiliği artırmaktadır. Ayr. bkz. Dunnig ve McQueen, 1981: 208.
[5] Bu avantaj ile birlikte, turizm işletmelerine yapılan yabancı yatırımlar, özkaynak arzını arttırarak, mükemmel otel ve ulaşım tesisleri gibi turist altyapısının iyileştirilmesine ve tema parkları gibi yeni turistik cazibe merkezlerinin oluşturulmasına yol açabilmektedir (Tang vd., 2007: 27).

turizm işletmelerinin yenilenebilir enerji kullanımından elde edeceği rekabet avantajlarını çeşitlendirebilmesi ve bu çerçevede daha etkin bir stratejiler yaratabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

2. ARAŞTIRMA METODU VE YÖNTEMİ

Araştırmada, nicel bir yaklaşım benimsenmiş olup veri toplama sürecinde likert ölçekli anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sınırlaması, "Antalya" destinasyonudur. Antalya, Akdeniz çanağında en yoğun turist trafiğine sahip bir destinasyon olarak öne çıkmaktadır (2023 yılında yaklaşık 15,689 milyon turist ağırlamıştır). Bu nedenle, saha bölgesi olarak Antalya'nın seçilmesi, araştırma için uygun görülmüştür. Bu çalışmada, Antalya destinasyonundaki turist yapısına bağlı olarak kartopu örnekleme yönteminin kullanılması kararlaştırılmıştır.

Antalya destinasyonda turistlerden veri toplamak için, 7 dereceden likert tipi ölçekli sorular hazırlanmıştır. Saha çalışmasında turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyini ve istekliliklerini anlamak için anket formunda toplamda 8 soru hazırlanmış ve bu sorularda 4'ü demografik soruları içermiştir. Söz konusu bu anketler beş dilde (Rusça, Almanca, İngilizce, Lehçe ve İspanyolca) çevrilmiş ve örneklemdeki katılımcılardan, her biriyle ilgili cevaplamaları 1 (kesinlikle katılmıyorum) ve 7 (kesinlikle katılıyorum) arasında işaretlenmesi istenmiştir. Bu aşamaya kadar araştırmanın yöntemi ile ilgili genel aşamalar aşağıda gibidir:

- Araştırmanın amacı doğrultusunda, nicel anketler kullanılarak turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyleri ölçülmüştür.
- Anket, 4 demografik soru ve 4 adet 7 derecelik likert ölçekli sorudan oluşmaktadır.
- Katılımcılar arasında kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş ve anket çevrimiçi olarak veya birebir görüşmelerle gerçekleştirilmiştir.

Antalya destinasyonun özellikle Kaleiçi, Konyaaltı, Lara, Manavgat, Alanya gibi popüler turistik bölgelerinde turistlere 7 dereceden likert ölçekli nicel anket soruları yönlendirilmiştir. Buna göre 234 katılımcıda elde edilen veriler ile örneklem, saha çalışmasına çıkıldığı ilk tarih olan 25 Ağustos 2023 ile, bu çalışma için son tarih 15 Ekim 2023 olarak çerçevelenen ziyaretçilerden oluşmaktadır. Bu yaklaşımla söz konusu örneklem grubu o tarihte Antalya destinasyonunu ziyaret eden 234 katılımcı ile oluşmakta iken Ağustos 2023 ve Ekim 2023 aralığında veriler toplandığı için saha çalışması sonuçları kesitsel bir tasarımı yansıtmaktadır. Elde edilen veriler için veri analizi, SPSS 26 programı ile gerçekleştirilmektedir. Veriler, çeşitli istatistiksel teknikler kullanılarak değerlendirilmiştir. Örnekleme alınan turistlerin sosyodemografik özellikleri olmak üzere nominal değişkenler için frekanslar ve yüzde puanları hesaplanmıştır. Artından elde edilen bulgular betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma, minimum, maksimum, frekans dağılımı vb.) kullanılarak verilerin özetlenmesi ve anlaşılması sağlanmış ve betimsel istatistikler aracılığıyla, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeylerine ilişkin genel bir resim elde edilmiştir.

2.1. Saha Çalışmasından Elde Edilen Bulguların Analizi

Örnekleme alınan turistlerin sosyo-demografik özellikleri, Antalya destinasyonunda ankete katılan toplam 234 turist üzerinden aşağıda Çizelge 1.'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Faktörler Açısından Analizi

Cinsiyet		Toplam	Yüzde Oran
Kadın		119	%50,9
Erkek		115	%49,1
	n	234	%100
Eğitim		Toplam	Yüzde Oran
Lise		43	%18,4
Lisans		119	%50,9
Lisansüstü		56	%23,9
Doktora		16	%6,8
	n	234	
Gelir düzeyi		Toplam	Yüzde Oran
1,085 $ ve altı		56	%23,9
1,086 $ – 4,255 $ arası		63	%26,9
4,256 $ – 13,205 $ arası		44	%18,8
13,206 $ ve üzeri		71	%30,3
	n	234	%100

Yukarıda Çizelge 1.'de nicel ankete katılan turistlerin demografik faktörler açısından analizi sunulmaktadır. Buna göre toplamda 234 katılımcının bulunduğu ankette sırasıyla en fazla %50,9 ile kadınlar; %50'9 ile lisans derecesinde olan ve %30,3 ile üst gelir grubuna sahip (13,205$ ve üzeri) kişiler oluşturmaktadır. Katılımcılar arasındaki betimleyici veriler arasında; kadınların daha fazla orta üst gelir tabakasında yoğunlaşması ve eğitim seviyesi olarak düşük grubun daha fazla erkeklerde toplanması dikkat çeken unsurları oluşturmaktadır. Bununla birlikte düşük gelir grubunu, eğitim seviyesi düşük bir kesim oluşturmasına rağmen bu katılımcılar arasında en fazla lisans derecesine sahip olan kişiler daha fazla düşük gelir grubunda yer almaktadır. Çizelge 1.'de gösterilen katılımcıların demografik özelliklerinden başka olarak, katılımcıların milliyetlerine göre ayrımları aşağıda Görsel 1.'de haritalandırılmaktadır.

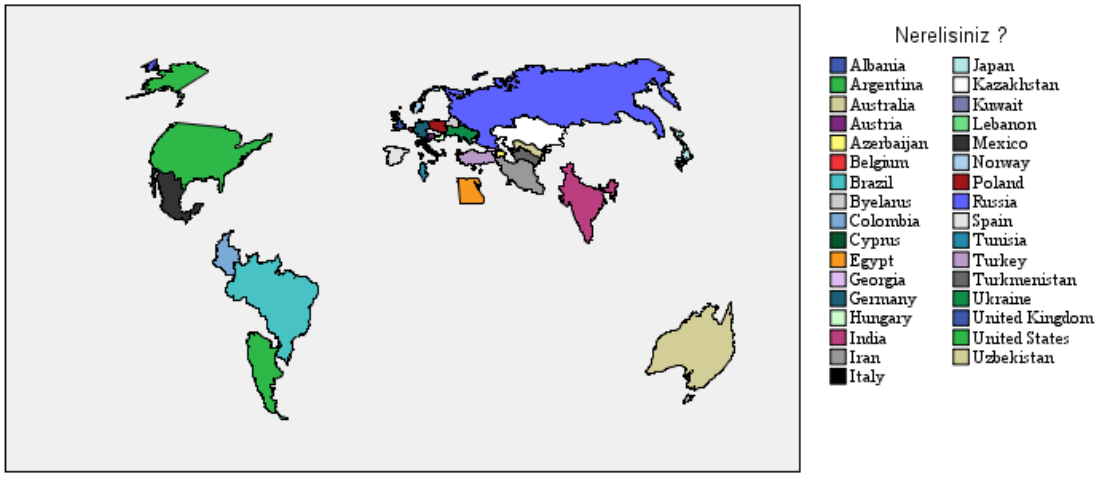

Görsel 1. Ankete Katılım Sağlayan Ziyaretçilerin Milliyetlerine Göre Ayrımı

Yukarıda Görsel 1.'de katılımcıların milliyetlerine göre ayrımları gösterilmektedir. Ankete katılım sağlayanların %6,4'ü Almanya, %2,1 ABD, %1,7'si Arjantin, %1,7'si Arnavutluk, %1,3'ü Avustralya, %2,1'i Avusturya, %2,1'i Azerbaycan, %2,1'i Belçika, %1,7'si Beyaz Rusya, %1,7'i Brezilya, %1,7's, Gürcistan, %2,1'i Hindistan, %4,7'si İngiltere, %1,7'si İran, %6,4'ü İspanya, %2,1'i İtalya, %0,4'ü Japonya, %3,4'ü Kazakistan, %1,3'ü Kıbrıs, %3,8'i Kolombiya, %1,3'ü Kuveyt, %1,3'ü Lübnan, %1,7'i Macaristan, %1,7'i Meksika, %3,8'i Mısır, %1,7', Norveç, %3,4'ü Özbekistan, %7,7'si Polonya, %15,4'ü Rusya, %2,1'i Tunus, %3,8'i Türkiye, %2,1'i Türkmenistan, %3'ü Ukrayna vatandaşıdır. Antalya destinasyonuna özgü olması sebebiyle son dönemde en fazla ziyaretçi sağlanan ülke vatandaşlarından daha fazla veri elde edilmektedir. Diğer bir ifadeyle ankete katılım sağlayan vatandaşlar en fazla Rusya, Almanya, Polonya ve İngiltere vatandaşlarıdır. Bu durum kartopu örneklemi sebebiyle alanda gerçekleşen verilerin bir yansımasını oluşturmaktadır. Burada ayrıca, Antalya destinasyonu tercih edenlerin birçok farklı ülkelerden gerçekleştiğinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır.

Ankete katılan turistlerin demografik özelliklerini belirledikten sonra, turistlere yöneltilen ifadelerle ilgili verilen cevapların tanımlayıcı analizinde önemli faktörler tespit edilmektedir. İlk olarak bununla ilgili, kadınların daha olumlu yani 4 ila 7 arasında bir değerde daha fazla cevap verdiği ve erkeklerin ise yöneltilen bu sorularda daha olumsuz yani 1 ila 4 arasında cevap verdiği anlaşılmaktadır. Yani, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyinde erkeklerin, kadınlara göre daha olumsuz görüşlere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir diğer husus, genelde gelişmekte olan ülke vatandaşlarının ve düşük eğitim seviyesine sahip olan kişilerin daha olumsuz bildirimlerde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle alandan elde edilen bazı neticelerde bulunmaktadır: Gelişmekte olan ülkelerde eğitim ve gelir düzeyi bu olumsuz fikirleri ve görüşlerin ortaya çıkmasını tetiklerken bunlar içerisinde, bu ülkelerin yenilenebilir enerji politikaları, eski alışkanlıklardan vazgeçmeme isteği ve buna bağlı olarak yenilenebilir enerjiler ile ilgili yeterli çalışma ve argümanları topluma yansıtılmaması, propagandaları oluşturulmaması ve ayrıca, belki de en önemlisi olumsuz dönüşlerin ağırlıklı olduğu kişilerin

daha çok yenilenebilir enerjiler ile ilgili kötü deneyimlerinin mevcut olmasıdır. Buradan hareketle gelişmiş ülkelerde, özellikle AB ülkelerinde veya yüksek gelir grubuna sahip olan kişilerde ise bu tamlamaların zıt bir görünüm oluşması, bu kişilerin ülke politikalarına bağlı olarak yanlış bir yenilenebilir enerji uygulamalarını deneyimlemediği durumunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca anket katılımcılarının verdiği cevaplardan elde edilen sonuçlarda ziyaretçilerin genel olarak olumsuz bildiriden kaçındığı bir durumda ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak daha fazla 4 yani "kararsız" seçeneği işaretlediği gözlemlenmektedir. Bunun temel nedenleri arasında iklim değişikliklerinin artık günümüzde çok yaygın olarak görülmesi ve buna bağlı olarak artık enerji sorunlarının daha fazla gün yüzüne çıkarak alternatif enerji kaynaklarına karşı yaratılan dünyadaki politikalar ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle bunun farkında olan bir kitlenin mevcut olması ile birlikte bu farkındalığın yeterli derecede altının doldurulmaması ziyaretçilerde bir bilinmezliğe ya da bir çekimserliğe yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu tür sorularda çevresel faktörlerin etkisinin altında kalan bir ziyaretçi kitlesinin olduğu görülmekte ve bu çevresel faktörler, söylendiği üzere insan bağlamından ziyade çevresel sürdürülebilirlik konuları ile ilişkilendirilmektedir. Bahsi geçen çerçevede çalışmada yer alan ankete ilişkin ifadelerin istatistikleri ve buna bağlı olarak elde edilen sonuçlar aşağıda Çizelge 2.'de gösterilmektedir.

Çizelge 2. Likert Ölçekli İfadelerin İstatistiksel Analizleri

Genel İstatistikler							
İfade	Min. değer	Max. değer	Toplam	Ortalama		Std. Sapma	Varyans
				İstatistik	Std. hata		
Q1	1	7	1.361	**5,82**	,094	1,431	2,048
Q2	1	7	1.365	**5,83**	,075	1,154	1,333
Q3	1	7	1.414	**6,04**	,078	1,193	1,423
Q4	1	7	1.242	**5,31**	,083	1,270	1,613
n	234	**A.O.**	1.345	**5,75**	,082	1,262	1,604

Yukarıda Çizelge 2.'de sunulan tanımlayıcı analiz, turistlere yöneltilen 4 farklı sorudan elde edilen sonuçlara odaklanmaktadır. Bu 4 soru arasında Q1 ve Q3, turizm destinasyonlarında çevresel sürdürülebilirlik konularını ele alırken, Q2 ise turizm işletmelerinin yenilenebilir enerji kullanımının çevreci bir imaj oluşturup oluşturamadığına odaklanmaktadır. Son olarak, Q4 turistlere, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusunda ne kadar güven duyduklarını sormaktadır.

Elde edilen sonuçlardan, turistlerin verdiği cevapların en olumlu değerlerin sürdürülebilirlik konularına odaklandığı anlaşılmaktadır. Özellikle, çevresel faktörler arasında yer alan Q1 ve Q3 sorularından elde edilen değerlerin daha yüksek ve pozitif olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca, tanımlayıcı istatistiklerde dikkat çeken bazı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar arasında, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerini çevreci bir imajı ile algıladığı ve yenilenebilir enerji şirketlerine yatırım yapma konusunda güven düzeylerinin olumlu olduğu ve bu alanda istekli bulunduğu vurgulanabilmektedir. Bu konuda Q4 olarak vurgulanan veride, genel istatistik ortalamasının 5,31 olduğu tespit edilmektedir.

Yapılan likert ölçekli sorulara verilen yanıtların detaylı analizi, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerini çevresel duyarlılık ve imaj gibi temel faktörlerde

yenilenebilir enerji ve turizm bağlantılarında olumlu bir ilişki kurduklarını ve bu bağlamda olumlu tutumlar sergilediklerini göstermektedir. Bu durum, turizm işletmeleri için rekabet avantajı yaratma potansiyeline işaret ederken, destinasyonun turistlerin beklentilerini karşılamak adına yenilenebilir enerji uygulamalarını benimsemesi ve bu yönde ciddi politika izlemesi durumunda rekabet gücünün artabileceğini göstermektedir. Bu bulgular, yenilenebilir enerjiler ile turizm sektörü arasında dinamikleri anlama konusunda önemli bilgiler sunmakta ve bu bilgiler ışığında, portföy yatırımı ve yabancı doğrudan yatırımlar için de bir veri açığa çıkarmaktadır. Verilen açıklamaların yanı sıra, saha çalışması kapsamında turistlerden elde edilen verilere dayanarak, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki cevaplarına göre eğitim ve gelir düzeyi ayrımları ile genel bir görünüm, Görsel 2.'de sunulmuştur.

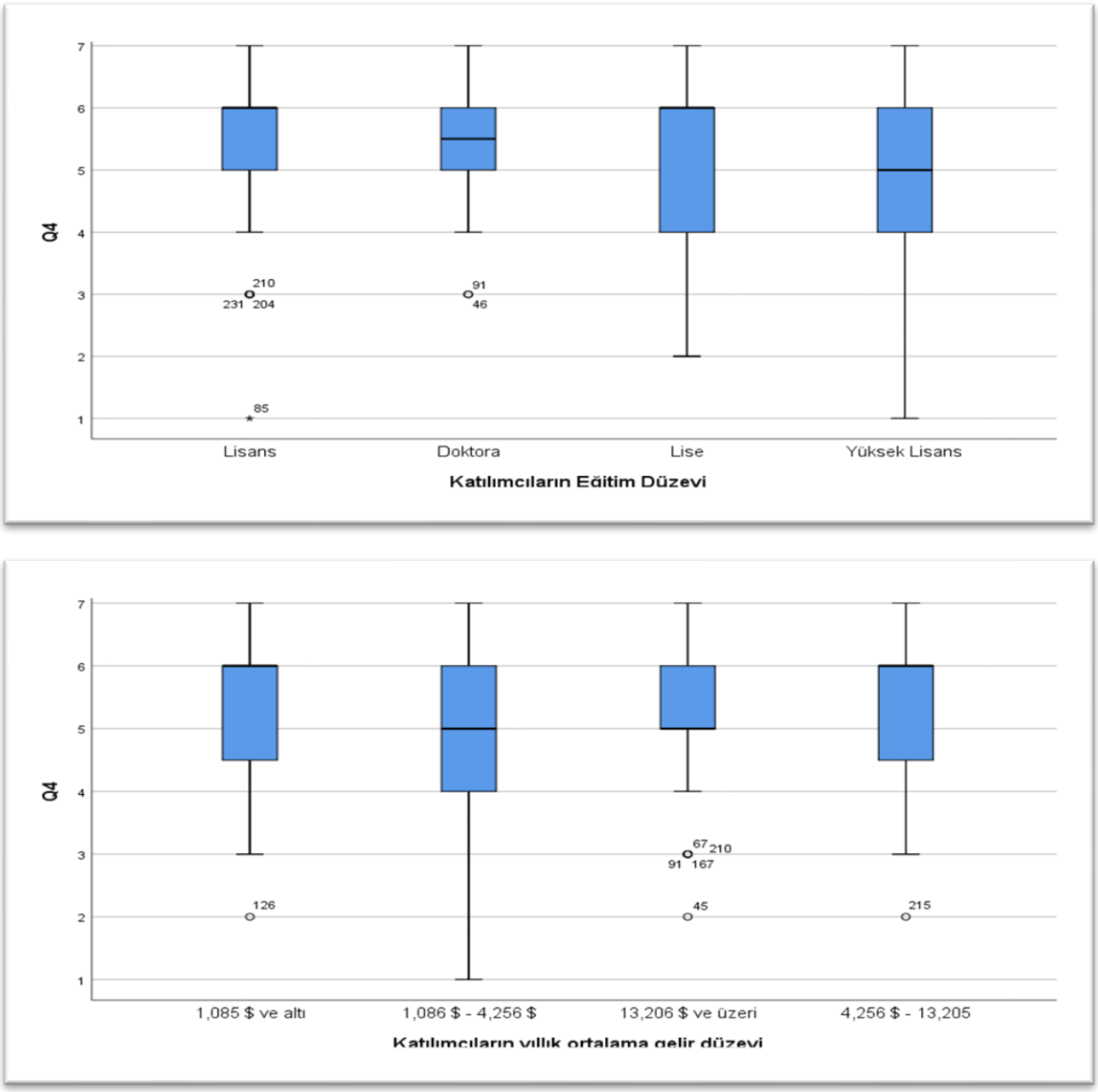

Görsel 2. Turistlerin Yenilenebilir Enerjiye Yatırım Yapma Konusundaki Güven Düzeyine Göre Eğitim ve Gelir Düzeyi Ayrımları

Görsel 2.'de sunulan verilere dayanarak, saha çalışması kapsamında turistlerden elde edilen verilere göre, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusunda en yüksek güven düzeyine ve daha fazla istekliliğe sahip olan kişilerin genellikle yüksek gelir düzeyine ve özellikle lisansüstü eğitim seviyesine sahip bireyler olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, turistlerin gelir ve eğitim seviyelerinin, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyinin farklılaşmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Veri analizi sırasında, saha çalışmasından elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olmadığı belirlendiği için non-parametrik bir analize gerek duyulmamış ve verilerin güvenilirliği analizi yeterli görülmüştür.

Nicel anketten elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonrasında anketin iç tutarlılığını değerlendirmek ve ölçümler arasındaki güçlü tutarlılığı belirlemek amacıyla likert ölçekli anket formunda Cronbach Alfa testi uygulanmıştır. Diğer bir ifadeyle anketin istatistiksel güvenilirliği ile ilgili olarak Cronbach Alfa testi (α) uygulanmaktadır. Bu test, teorik olarak 0 ile 1 arasında değişen bir katsayı oluşturmakta ve şu şekilde dağılmaktadır: 0 ila 0.2 arasındaki değerler çok düşük güvenilirliği, 0.2 ila 0.4 düşük güvenilirliği, 0.4 ila 0.6 orta düzeyde güvenilirliği, 0.6 ila 0.8 iyi güvenilirliği ve 0.8 ila 1 yüksek güvenilirliği ifade etmektedir (Leontitsis ve Pagge, 2007). Bu hususta tüm anketler uygulandıktan sonra SPSS 26 sürüm ile elde edilen Alfa testi sonuçları için bir α değeri 0,76 olarak elde edilmiştir ve bu da Alfa ölçeğine göre çalışmanın iyi düzeyde güvenilirliği göstermektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyini araştırmak amacıyla gerçekleştirilen nicel araştırma yöntemi ve likert ölçekli anket çalışması sonuçlarına dayanarak, Ağustos 2023 ila Ekim 2023 tarihleri arasında Antalya destinasyonunda yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular incelenmiştir. Bulgular, genel istatistik ortalamasının 5,31 olduğunu göstermiş ve bu da Antalya destinasyonuna gelen turistlerin, yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusundaki güven düzeyinin olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, turistlerin bu işletmelere yatırım yapma konusunda istekli olduklarına işaret etmektedir.

Antalya destinasyonunda yapılan saha çalışması, turistlerin yenilenebilir enerji kullanan turizm işletmelerine yatırım yapma konusunda güven duyduklarını ve bu işletmeleri çevreci bulduklarını göstermektedir. Bu sonuçlar, Antalya destinasyonundaki turizm işletmeleri için oldukça değerli bir veri kaynağıdır ve bu işletmelerin yenilenebilir enerji kullanımıyla sağladıkları avantajlardan rekabetçi bir şekilde faydalanabileceklerini öngörmektedir.

Dünya genelinde turizm sektöründeki yüksek rekabet, turizm işletmelerini daha rekabetçi olmaya teşvik etmektedir. Bu durum, turizm işletmelerinin ve destinasyonların rekabetçiliğini sürdürmek veya artırmak için stratejik adımlar atma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle, Akdeniz bölgesinde en çok ziyaretçi çeken destinasyon olan Antalya için bu durum daha da önemlidir.

Bu çalışmanın önemi, literatürde finansal konularıyla ilgili önemli bir eksiklik olduğu gerçeğiyle ilişkilidir. Bu eksiklik, turizm işletmelerinin strateji ve politika geliştirmesi için gerekli bir rehber olmamasına neden olmaktadır. Bu çalışma, yenilenebilir enerji kullanımını

sadece sürdürülebilir bir perspektiften değil, aynı zamanda turizm işletmelerinin bu enerji kaynaklarını kullanarak finansal açıdan rekabet avantajı elde etmesinin bir yolunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışma literatüre farklı bir perspektif getirerek, turizm işletmeleri için önemli stratejilerin geliştirilmesine ve bu alanda politikaların oluşturulmasına rehberlik etmektedir.

Çalışmanın bulguları, turizm işletmelerinin mevsimsel etkilerinden kaynaklanan rekabetçi zayıflıklarına yönelik olarak, yenilenebilir enerji kullanımıyla elde edilen finansal avantajlar sağlayarak bu zayıflıkların önüne geçme fırsatı sunmaktadır. Antalya destinasyonu için, sahip olduğu güçlü turizm potansiyeli ve yoğun ziyaretçi trafiği göz önüne alındığında, yenilenebilir enerji kullanımları ile turizm işletmelerinin, finansal konularda bu kaynakların da bir aracı olduğu gerçeğini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksu, A., Tarcan, E., and İçigen, R. E. A Comparison of Tourist Expectations and Satisfaction: A Case Study from Antalya Region of Turkey, *Turizam*, 14(2), 2010.

Bahar, O. ve Kozak, M. *Turizm ve Rekabet*. Detay Yayıncılık, Ankara, 2012.

Bahar, O., and Demir, E. The Impact of Tourism On Carbon (CO2) Emissions: An Empirical Analysis Of Turkiye. *Journal Of Tourism Theory and Research*, 9(2), 2023.

Ben Jebli, M., Ben Youssef, S., and Apergis, N. The dynamic interaction between combustible renewables and waste consumption and international tourism: the case of Tunisia. *Environmental Science and Pollution Research*, 22(16), 12050–12061, 2015.

Cerović, L., Drpić, D., and Milojica, V. Renewable Energy Sources in the Function of Sustainable Business in Tourism and Hospitality Industry, *Turızam*, 18 (3), 2014.

Çımat, A., ve Bahar, O. Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, 1-18, 2003.

Demir, E. ve Bahar, O. Turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye üzerine ampirik analiz, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7 (2), 162-172, 2021.

Demir, E., and Bahar, O. A research on provide competitive advantage of energy use on the tourism sector. *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(1), 1-11, 2021.

Dunning, J. H., and McQueen, M. The eclectic theory of international production: A case study of the international hotel industry. *Managerial and Decision Economics*, 2(4), 1981.

Dwyer, L. and Forsyth, P. Foreign investment in Australian tourism: A framework for assessing impacts. *Journal of Tourism Studies* 4 (1), 1993.

Hassan, S. Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry, *Journal of Travel Research*, 38(3), 2000.

Lakatos,L., Hevessy, G. and Kovács, J. Advantages and Disadvantages of Solar Energy and Wind-Power Utilization, *World Futures*, 67 (6), 2011.

Leontitsis, A., and Pagge, J. A Simulation Approach On Cronbach's Alpha Statistical Significance. *Mathematics and computers İn Simulation*, 73, 2007.

Riojas-Díaz, K., Jaramillo-Romero, R., Calderón-Vargas, F., and David Asmat-Campos. Sustainable Tourism and Renewable Energy's Potential: A Local Development Proposal for the La Florida Community, Huaral, Peru. *Economies* 10 (47), 2022.

Ritchie, J. R. B., and Crouch, G. I. *The Competitive Destination: A sustainable tourism perspective*. CABI Publishing, UK, 2003.

Tang, S., Selvanathan, E. A., and Selvanathan, S. The Relationship between Foreign Direct Investment and Tourism: Empirical Evidence from China. *Tourism Economics,* 13(1), 2007.

ZENGİN MUTFAĞIYLA MEŞHUR OLAN GAZİANTEP KENTİNİN KENT PAZARLAMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Şule YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - ORCID:0009-0007-3600-9022

Doktor Öğretim Üyesi, Burcu ALTIPARMAK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - ORCID:0000-0001-5805-9919

ÖZET

Mutfak kültürü geçmişten günümüze önemli bir yere sahiptir. Türk mutfağından Gaziantep mutfağının da önemli bir yeri vardır. Çeşitli ve eşsiz yemekleri oldukça ilgi görüp beğenilmektedir. Yemek kültürü kentin tanınması dolayısıyla kentin pazarlamasını olumlu etkilemektedir. Yemeklerinin yanı sıra turistlik yerlerde kentin pazarlamasını etkilemektedir. Bu çalışmacının amacı zengin mutfağıyla meşhur olan Gaziantep kentinin kent pazarlamasına etkisini ortaya çıkarmaktır. Çalışmada amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklem seçilerek Gaziantepli olan ve Gaziantepli olmayıp Gaziantep yemeklerini yiyen kişilerle yarı yapılandırılmış mülakat tekniği yapılmıştır. Açık uçlu sorular sorularak zengin mutfağıyla meşhur olan Gaziantep kentinin kent pazarlamasına etkisi ölçülmüştür. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular kategorize edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mutfak Kültürü, Türk Mutfak Kültürü, Gaziantep Mutfak Kültürü, Kent ve Kent Pazarlaması

1. GİRİŞ

Gaziantep, mutfak kültürünün canlı bir şekilde yaşatıldığı bir ildir. Baklavası, fıstığı ve yemekleriyle meşhurdur. Gaziantep, 2015 yılında gastronomi dalında, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) "Yaratıcı Şehirler Ağına" girmiştir. Böylece Gaziantep mutfağı UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır (Baran, 2016:1).

Kent kavramını, sosyal bilimciler, içinde bulunduğu toplumsal yapının özelliklerine bakarak tanımlamışlardır. Bu tanımların genel özelliği ise kenti sanayileşme sonrası ortaya çıkan modern bir toplumsal yapı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca kentin daha küçük yerleşim noktalarından ayrılan özelliklerini kendi bakış açılarına göre vurgulamışlardır (Gökulu, 2010:212).

Kent pazarlama sürecinin kent için güçlü bir imaj oluşturabilmesi için kent markalaşma uygulamaları önemli bir araçtır. Bir kentin ilgili kurulları tarafından belirlenen tüm iletişim

süreçleri kent pazarlaması kavramlarıyla ifade edilmektedir. Kent markalaşması ise kentin tüm pazarlama süreçleri sonucunda oluşan tek bir noktaya, markaya işaret etmektedir (Saran, 2005:106 aktaran Zeren, 2012:97).

Çalışmada zengin mutfağıyla meşhur olan Gaziantep kentinin kent pazarlaması açısından incelenmesi ele alınmıştır. Gaziantep'in gastronomi şehri olduğundan dolayı seçilmesi önem taşımaktadır. Gaziantep'in zengin bir mutfak kültürüne sahip olması açısından kentin pazarlamasını nasıl etkilediğini incelemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

2. KENT

Kent tarihin farklı zamanlarında farklı anlamlara gelmesinden dolayı dinamik bir kavram niteliği taşımaktadır (Toprak Karaman, 1995:5-6 aktaran Kaya ve Yücel Batmaz, 2021:116).

Kente kavramsal olarak yüklenen birçok anlamdan dolayı tanım olarak da farklı yaklaşımlar yapılmaktadır. Kent sosyolojisinin ilk gelişen kuramlarında kent kavramı daha çok köy karşıtı olarak tanımlandırılmıştır (Özer, 2019:142).

Kent oluşumu, sanayileşmeden sonra ortaya çıkan bir durumdur (Gökulu, 2010:211).

Kent kavramı daha çok siyasala karşılık kullanılan bir kavram olup eşitsizliklerin dağıtıldığı kent mekânında farklılıkların bir arada ve birbiriyle bağlantılı olduğu bir örgütlenmeyi ifade etmektedir. Kentin farklılıklarla birlikte yakın bir ilişkiyi, hiyerarşik bir örgütlenme becerisini anlattığı için, toplumsal olarak olumlanan bir uğrak olarak ifade edilir (Özden, 2014:74).

Kent, kentlilerin karşılıklı etkileşimlerinden meydana gelen ve canlılığını devam ettiren bir ilişkiler yumağıdır (Helle, 1996 aktaran Beyazlı, 2005:44).

Mimarisinin yanı sıra kendine has özellikleriyle toplumsal yapının bir simgesi olan kentler, kimi zaman milyonları kendine hayran bırakırken kimi zamansa yaşanan felaketler nedeniyle olumsuz bir şekilde anılabilmektedir (Çelebi Zengin, 2018:86).

3. KENT PAZARLAMASI

Kent pazarlaması ile ilgili literatürde farklı kavramlar kullanılmaktadır. "City Marketing" (şehir/kent pazarlaması), "Place Marketing" (mekân pazarlaması), "Place Branding" (mekânın markalaşması), "Place Selling" (mekânın satılması), "City Branding" (şehirlerin/kentlerin markalaşması), "Şehir Pazarlaması", "Destinasyon Pazarlaması", gibi farklı tanımlamaları vardır. Bu çalışmada "kent pazarlaması" tanımıyla kullanılmaktadır (Sümer, 2013:11-12).

Kent pazarlaması bir şehrin ekonomi, turizm ve şehrin gelişmişlik düzeyi açısından önemlidir. Bu noktada şehre yapılacak her türlü faaliyet (yatırım) şehri ön plana çıkarır (Altıparmak, 2016:21).

Kentlerin pazarlanması; Turistleri çekmek, diğer kentlerdeki iş potansiyelini almak, şehri geliştirmek ve mevcut konumundaki düzenini korumak, yeni faaliyetler oluşturmak gibi araçlarla yapılabilmektedir. Bunlar kent pazarlama stratejisi açısından değerlendirilmektedir (Deffner ve Louris, 2005 aktaran Uygurtürk ve Yılmaz, 2019:396).

Kentsel mekânlarını pazarlama stratejilerindeki amaç kentleri ön plana çıkarmak ve ekonomik payı büyütmeyi hedeflemektir (Mutlu, 2010:13).

Kent pazarlaması diğer bir tanımıyla klasik pazarlama anlayışının kentler için uygulanmasıdır. Burada önemli olan nokta kentin, küresel pazar alanında da aktif rol taşımasıdır. Kent, içinde yaşayan insanların, sahip olduğu tarihi, kültürü, mimari dokusunu, sanayi kuruluşlarını, kentin görsellerini, yaşam ve tüketim alanlarını, iş kollarının, eğlence ve yemek kültürü gibi çeşitli dinamikleri ele alarak yeni yönelimlerin de rotasını belirlemektedir (Altıparmak, 2015:57).

4. TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜ VE GAZİANTEP MUTFAĞI

İnsanlar yemek yemeyi sadece temel ihtiyacını karşılamak için değil mekân, ortam ve atmosferin keyfini çıkarmak amacıyla evlerin dışında da yemek yemeyi tercih ediyorlar. Ayrıca yemek yemek turizme de dâhil edilen bir özelliktir. Genellikle turistler ziyaret ettikleri yere özgün yemekleri tercih etmektedirler. Böylece tüketim, turistik davranış için önemli bir hale gelmektedir. Bunlardan dolayı yerel mutfak, başka kültürlere tanıtım açısından ve onları etkilemek noktasında etkili bir araç olmaktadır (Kastenholz, Davis ve Paul 1999; Gyimóthy, Rassing ve Wanhill, 2000; Joppe, Martin ve Waalen, 2001 aktaran Sargın Süngü, 2017:34).

Türk mutfak kültürünün 10. ve 11. yüzyıldan günümüze kadar süren tarihsel bir süreci vardır (Bekar ve Zağralı, 2015:42).

Yeme-içme alışkanlıkları insanların yaşadıkları coğrafyaya göre değişmektedir. Türk mutfağı denildiğinde yemeğin pişirilmesi, tadı, sunumu, araç gereçleri gibi her şey bu çerçevede şekillenmektedir (Geleneksel Türk Mutfağı ktb.gov.tr).

Gaziantep coğrafi konum ve zenginliğiyle ülkenin en önemli yerleşim merkezlerindendir. Yemek çeşitlilikleriyle Türk mutfak geleneğine renk katan farklı kültürel bir yapıyı içinde barındırmaktadır. Türk mutfağında ulusal ve uluslararası anlamda adından söz ettirmiş tatları olan yerel bir mutfaktır (Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: Gaziantep Yemekleri, 2016:4 aktaran Karaman, 2017:102).

Gaziantep yeme içme kültürü hakkında daha önce yapılan çalışmaların bir kısmı (Yılmaz ve Tokuz 1995; Tokuz, 2002; Ünsal, 2009; Özlü, 2006; Özsabuncuoğlu, 2009 ve Güzelbey, 1988)'dır. Bu çalışmalar daha çok Gaziantep yeme-içme, yemek kültürü, mutfak kültürü gibi kentin yemek ile anlatıldığı çalışmalardır. Bu çalışma da ise Gaziantep yemek kültürünün kentin pazarlamasını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Çalışma bu açıdan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

5. YÖNTEM

Nitel bir çalışmadır. Bu yöntem gözlem, görüşme ve doküman analizi yoluyla gerçekleştirildiği için daha çok algıların ve olayların doğal ortamda gerçekleştiği bir tür araştırma tekniğidir. Nitel araştırmalar doğal olguları belirlemek ile ilgilenir. Bunları öznel ve derinlemesine incelemektedir. Bunlardan dolayı doğal, alan ve yorumlayıcı araştırma şeklinde farklı isimleri vardır (Baltacı, 2017 aktaran Baltacı 2019:369).

Nitel araştırma desenleri sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının arkasındaki nedenleri anlamaya yönelik yürütülen araştırmalardır (Gürbüz ve Şahin,2018).

Nitel araştırma, insanın kendi potansiyelini anlaması, sırlarını çözmesi ve çabasıyla inşa ettiği sosyal yapı ve sistemlerin derinliklerini keşfetmek için geliştirdiği bilgi üretme biçimlerindendir. Nitel yöntemle desenlenmiş araştırmalarda incelenen olay veya olgu için derin bir algıya ulaşma çabası söz konusudur (Morgan, 1996 aktaran; Baltacı, 2019:370).

Diğer taraftan, sürekli değişen duygu, düşünce ve zihin yapısıyla sosyal alandaki dinamik ilişkilere verdiği tepkinin karmaşıklığına dikkat edildiğinde insanın bütüncül bir yaklaşımla açıklanmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür (Merriam ve Grenier, 2019 aktaran; Baltacı, 2019:369).

Bu araştırmada nitel yaklaşım zengin mutfağıyla meşhur olan Gaziantep kentinin kent pazarlaması açısından incelendiğinden dolayı tercih edilmiştir.

Bu doğrultuda, gerekli bilgilere, verilere ulaşmak için olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim, bu desen olguların yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimleri ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır ve nitel araştırmalara zemin hazırlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Gaziantep yemek kültürünün kentin pazarlamasına etkisi değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

6. ÖRNEKLEM ve EVREN

Araştırma, 1-10 Temmuz 2022 tarihleri arasında Gaziantepli olan ve Gaziantepli olmayıp Gaziantep yemeklerini yiyen kişilerle yapılmıştır.

7. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI/YÖNTEMİ

Araştırmada birincil ve ikincil veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Önce literatür taraması yapılmış, ikincil veri kaynakları olarak, konuyla ilgili kitaplar, tezler, istatistiksel veriler, daha önce yapılan çalışmalar ve dergilerde yayınlanmış makalelerden oluşmaktadır.

Birincil veri toplamak için Gaziantepli olan ve Gaziantepli olmayıp Gaziantep yemeklerini yiyen, 8 kişiye online ve yüz yüze olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Bu teknik katılımcıların konu hakkındaki kişisel deneyimlerini, düşüncelerini ve bakış açılarını kendi ifadesiyle anlatmasına olanak tanımaktadır. Katılımcılardan bazıları farklı şehirlerde ikamet ettiğinden ve müsait olmadıklarından dolayı online görüşme yapıldı. Diğerleri ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. 1-10 Temmuz 2022 tarihinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmede sorulan sorular şunlardır:

"Gaziantep kenti hakkında neler düşünüyorsunuz?"

"Gaziantep yemeklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Yemek kültürü kentin pazarlamasını nasıl etkilemektedir?"

Görüşme esnasında katılımcıların soruları daha iyi anlayabilmesi için sorular açıklanarak yöneltilmiştir. Verilerin elde edilmesi amacıyla katılımcıların rızası ile not almak için not defteri kullanılmıştır.

8. VERİ ANALİZİ

Katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplar, betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularla katılımcıların Gaziantep yemek kültürünün kentin pazarlamasına etkisi betimlenerek temalar ortaya çıkarılmış ve kategorileştirilmiştir. Betimsel analiz yönteminde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, daha sonra temalar halinde istenilen sonuca daha kolay ulaşılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 239).

Gaziantepli olmayıp Gaziantep yemeklerini yiyen katılımcılar K1, K2, K3, K4, şeklinde kodlanmıştır. Gaziantepli katılımcılar ise G1, G2, G3, G4 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen bulgular 3 ana tema altında tartışılmıştır. Bu temalar "Gaziantep Kenti ile ilgili Düşünceler", "Gaziantep Yemeklerini Değerlendirme" ve "Yemek Kültürünün Kentin Pazarlamasına Etkisi" başlıklar bu kısımda tartışılmaktadır.

9. GEÇERLİLİK ve GÜVENİRLİK

Online görüşülen katılımcılara sorular gönderilip müsait olduklarında cevaplamaları istendiği için kısa sürede bitmesi ve kısa cevaplar vermesi gibi durumlar söz konusu olmadığından dolayı araştırmanın güvenirliğini arttırmaktadır. Yüz yüze görüşülen katılımcılarla ise görüşme soruları sorulmadan önce verdikleri cevapların bu çalışma için gizli kalacağı ön bilgisi aktarılarak vatandaşların daha rahat bir şekilde görüşlerini dile getirmeleri ise bu araştırmanın güvenirliğini arttırmaktadır.

10. BULGULAR

Çizelge 1. Ebeveynlerin Demografik Özellikleri

Katılımcılar	**Cinsiyet**
K1	Kadın
K2	Kadın
K3	Kadın
K4	Kadın
G1	Kadın
G2	Kadın
G3	Kadın
G4	Erkek

Katılımcılardan cinsiyetleri dışında bilgi alınmamıştır. Katılımcılar ile ilgili Gaziantepli olması ve Gaziantepli olmayıp Gaziantep yemeklerini yiyen bilgiler önemli olduğundan yaşları, cinsiyetleri ve eğitim gibi bilgiler önemli olmadığından dolayı bu bilgilere ayrıca yer verilmemiştir.

10.1. Gaziantep Kenti ile ilgili Düşünceler

Gaziantep kenti ile ilgili düşünceler kapsamında şu soru yöneltilmiştir: "Gaziantep kenti hakkında neler düşünüyorsunuz?" sorusuna katılımcıların sırasıyla verdikleri cevaplar şunlardır:

K1 "*Yemek kültürünün geliştiğini düşünüyorum.*"

K2 *"Tamamıyla turistlik ve gastronomi şehri olarak biliyorum. Ülkemiz içinde çok önemli bir yere sahip hem maddi hem de geleneksel yörelerimizin devamlılığı açısından şehrin önemli bir payı var."*

K3 *"Gaziantep sadece yemekleri ile tanınan bir şehir değil, doğa güzellikleri, tarihi yapısı, antik kentleriyle bir turizm cenneti."*

K4 *"Tarihi mekânları, doğal güzellikleri ve zengin mutfağıyla ön planda bir şehir olduğunu düşünüyorum."*

G1 *"Gaziantep şehri kendi memleketim diye demiyorum her konuda çok güzel bir yer. Gezilecek yerleri ve insanları muhteşemdir.*

G2 *"Gaziantep tarihi ve gezilecek yerler açından önemli bir şehirdir.*

G3 *"Gaziantep kenti konum itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Suriye sınırına yakın ve İç Anadolu ile Akdeniz'e de yakın bir konumdadır. Mezopotamya sınırları içerisinde yer aldığından tarihi bir öneme sahiptir ve birçok müzeye ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan birkaçı mozaik Zeugma dünyaca bilinen Milli Mücadele Müzeleri, Mutfak Sanatları müzeleri oyuncak müzeleri İslami Bilimler Müzesi ve daha birçok müze bulunmaktadır. Mimari olarak da daha çok kerpiç evler kullanılır yazları sıcak kurak kışları da yağışlı geçer Metropol Şehir olarak değerlendirilir."*

G4 *"Her yeri çok güzel. Kale, bakırlar çarşısı gibi."*

Elde edilen bulgulara göre katılımcılar genel olarak Gaziantep kenti denildiğinde akla yemekleri ve gezilecek yerleri gelmektedir.

10.2. Gaziantep Yemeklerini Değerlendirme

Gaziantep yemeklerini değerlendirme kapsamında şu soru yöneltilmiştir: "Gaziantep yemeklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna katılımcıların sırasıyla verdikleri cevaplar şunlardır:

K1 *"Birçok yemek kendi el emeği ile yapıldığı için daha lezzetli olduğunu düşünüyorum."*

K2 *"Gaziantep yemeği türk mutfağının eşsiz yemeklerinin düşüncesindeyim."*

K3 *"Gaziantep deyince insanın aklına baklava geliyor Antep fıstıklı yemekleri çok lezzetli bol acılı salçalı et çok tüketiyorlar kendi bağında yetiştirip taze kendileri organik besleniyorlar."*

K4 *"Kendine has organik baharatlı zengin tatlarıyla geleneksel yemek kültürünü üst seviyelere taşımış bir mutfak."*

G1 *"Gaziantep yemekleri tek kelime ile harika efsanedir. Özellikle nohut dürümü ve baklavası ile tavsiye ederim."*

G2 *"Gaziantep geçmişte kervanların geçiş yaptığı İpekyolu üzerinde olduğu için farklı yemeklerin bir arada olmasını sağlayarak çeşitli yemek kültürünün oluşmasını sağlamıştır."*

G3 *"Yemekleri Gaziantep'in UNESCO içerisinde yer almıştır yüzden fazla yemek çeşidi vardır. Ham maddesi de çoğunlukla kendi üretimleridir çok lezzetli ve turist çeken yemekleri bulunmaktadır."*

G4 *"Yemekleri güzel. Hijyenik açıdan da iyi. Baklavası meşhur."*

Elde edilen bulgulara göre katılımcılar genel olarak Gaziantep yemeklerini çok beğenmektedir. Ayrıca yemeklerin çeşitli olduğunu da söylemektedirler. Bunların yanı sıra baharatların, salçaların ve organik ürünlerinden de bahsetmektedirler. Dolayısıyla kendine has yemek kültürünün oluştuğunu belirtmektedirler.

10.3. Yemek Kültürünün Kentin Pazarlamasına Etkisi

Yemek kültürünün kentin pazarlamasına etkisi kapsamında şu soru yöneltilmiştir: "Yemek kültürü kentin pazarlamasını nasıl etkilemektedir?" sorusuna katılımcıların sırasıyla verdikleri cevaplar şunlardır:

K1 *"Yurt içi ve yurt dışı insanları daha çok çekeceğini ve yemek kültürünün şehre olumlu katkısı olduğunu düşünüyorum."*

K2 *"Yemek kültürü olumlu yönde etkilemektedir ve kentin pazarlama devamlılığı açısından önemli yere sahiptir."*

K3 *"İnsanlar şehir dışından yemek kültürünü merak ettiği için yemekleri tatmak amacıyla Antep'e yolları düşüyor ilgi çekiyor turistler yurt dışından gelen misafirler böylelikle hareketleniyor kentin pazar ekonomisi yemek kültürü tanıtılıyor."*

K4 *"Gaziantep yemek kültürü iddialı bir şehir. Gastronomide sadece Türkiye de değil dünyada da merak uyandırmış. Özgün ve yaratıcı tarzıyla dikkat çekmeyi başarmış her bakımdan zengin bir şehrimiz olduğu için turizme birçok katkı sağlamıştır."*

G1 "Yemek kültürü ise festivallerinde büyük ilgi görülüyor. Gaziantep kentin yemek pazarlamasını olumlu yönde etkilemektedir."

G2 *"Yemek kültürü tatlı kültürünün geçmişten günümüze çok değişkenlik gösterip farklı kültürlere de hitap ettiği için birçok yerden tercih edilip çok fazla rağbet görmesini sağlamıştır."*

G3 *"Yemek kültürü insanların ilgisini çekmektedir. Bu sebeple şehir ayrı bir öneme sahip bulunuyor. Yemek dışında başka alanlara da yönelme imkânı buluyorlar ve gezip görüyorlar. Antep halkı da kendine oldukça geliştirme fırsatı buluyor kentin önemini oldukça arttıran bir öneme sahiptir."*

G4 *"Turistleri çekme açıdan olumlu bir etkisi vardır."*

Elde edilen bulgulara göre katılımcılar Gaziantep yemek kültürünün kentin pazarlamasını olumlu etkilediğini düşünmektedirler. Yemek kültürü sayesinde turistlerin ilgisini çekip ziyaretleri artırmaktadır. Böylece kentin pazarlaması doğrudan etkilenmektedir.

11. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Mutfak kültürü geçmişten günümüze önem verilen bir alandır. Türk Mutfağı arasında Gaziantep Mutfağı da oldukça önemli bir yere sahiptir.

Çalışma Gaziantepli olan ve Gaziantepli olmayıp Gaziantep yemeklerini yiyen kişilerle yapılmıştır. Katılımcılar erkek ve kadınlardan oluşmaktadır.

Gaziantep yemekleri kentin pazarlamasını olumlu etkilemektedir. Yemeklerin güzel ve eşsiz lezzetleri hem yurt içinden hem yurt dışından insanların kente gelmesini ve kentin cazibe merkezlerinden olmasını sağlamaktadır. Gaziantep farklı kültürlere ev sahipliği yapmasından dolayı yemek kültürü çeşitlilik kazanmıştır. Bu çeşitli eşsiz yemekler turistleri kente çekerek kentin pazarlamasını doğrudan etkilemektedir. Yemek kültürünün yanı sıra kentin turistlik gezilecek yerleri de kentin pazarlamasını olumlu etkilediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Altıparmak, B., *Kent Pazarlamasında İletişim Yönetimiyle Kentlilik Bilincinin Geliştirilmesi,* Doktora Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.

Altıparmak, B., *Kent Pazarlamasında Kentlilik Bilincinin Geliştirilmesi,* Orta Karadeniz İletişim Çal. Derg./ MBS J Com. Stud. 2016. 1 (1).

Baran, D., *Gaziantep Mutfağı Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2016.

Baltacı, A., *Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?,* Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388, 2019.

Bekar, A. ve Zağralı, E., *Türk Yemek Kültürü ve Teknolojik Gelişmelerin Yemek Kültürü Üzerine Etkileri,* Journal of Tourism Theory and Research, 1(1), 40-48, 2015.

Beyazlı, D., *Kent Planlamada Birey, Kent, Kentlilik ve Kentlilik Bilinci,* Doktora Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2005.

Çelebi Zengin, E., *Kent ve Kentlileşme Sarmalında Türkiye,* Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20/1, 84-103, 2018.

Gökulu, G., *Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi,* Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 1, 2010

Gürbüz, S. & Şahin, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2018.

Güzelbey, C. C., *Gaziantep Mutfağı ve Yemekleri,* "İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi", Güven Matbaası, Ankara.

Karaman, M., *Yerli Turistlerin Gaziantep Mutfağına Bakış Açılarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma,* Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2017.

Kaya, E. ve Yücel Batmaz, N., *Türkiye'de Kent Hizmetlerinin Bilinirliği Üzerine Bir Alan Araştırması: Keçiören İlçesi Örneği,* Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR) 2021, 7(1), 114-144 – Araştırma Makalesi.

Mutlu, B., *İstanbul'un Seyirlik Gösteri Kentine Dönüşümü: İmgeler ve Söylemler Üzerinden Kent Pazarlaması,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Özden, K., *Kentleşme Yazıları: Kentsel Kurumlar ve Kentleşme Politikaları,* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.

Özer, M. A., *Kent Ve...* Ankara: Gazi Kitapevi, 2019.

Özlü, Z., *XVIII. Yüzyıl İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı,* Milli folklor, Sayı:72, 2006.

Özsabuncuoğlu, İ. H., *Gaziantep-Halep Mutfak kültürü ve yemekleri: Benzerlikler ve Farklılıklar,* Gaziantep Üniversitesi, Fersa matbaacılık, 2009.

Sargın Süngü, E., *Turkısh Food Culture As A Strategıc Means In Turkey's Natıonal Publıcıty: An Analysıs Of Turkısh Aırlınes' Skylıfe Magazıne,* Yeditepe University, Department Of Media Studies, 2017.

Sümer, H., *Kent Pazarlaması: Beypazarı Örnek Olayı,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Tokuz, G., *Gaziantep ve Kilis Mutfak Kültürü,* Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayını, No:12, Gaziantep, 2002.

Uygurtürk, H. ve Yılmaz, A., *Şehir Pazarlamasında Marka Değeri Algısının Önemi: Sivas İli Örneği.* C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 2019.

Ünsal, A. T., *Ayıntap'tan Gaziantep'e Yeme İçme.* İletişim yayınları. İstanbul, 2009.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Ankara: Seçkin, 2018.

Yılmaz, A. M. ve Tokuz, G., *Gaziantep Yemekleri,* Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayını no:1, Gaziantep, 1995.

Zeren, H. E., *Kent Markalaşması Sürecinde İç Girişimcilik Faktörü*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (1), 95-104, 2012.

İnternet Kaynakları

Kültür ve Turizm Bakanlığı http://aregem.ktb.gov.tr/TR-12761/geleneksel-turk-mutfagi.html, (Erişim tarihi: 02.07.2022).

ERDEK'TE AROMATİK BİTKİLERİN FLORA TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mücella ÇINAR ÖDEMİŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, - 0000-0001-9954-4494

Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, - 0000-0003-1737-014X

ÖZET

İnsanların doğa temelli turizme verdikleri önem tüm dünyada her geçen gün artmaktadır. Kitle turizminin olumsuz etkilerini azaltarak yeni deneyimler yaşamak isteyen turistlerin isteklerini karşılamak için alternatif turizm çeşitleri ortaya çıkmıştır. Turizmde sürekliliğin sağlanarak toplumun turizm farkındalığının arttırılması önem arz etmektedir. Turizmde uzun vadeli turizm olgusu ile sürdürülebilirliğin sağlanması için çalışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte doğaya değer veren alternatif turizm çeşitleri ortaya çıkarak turizmde doğa temelli olan aktiviteler artmıştır. Bunlardan biri de flora turizmidir. Flora turizmi, turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında gelişmekte olan turizm çeşitlerinden biridir. Çalışmaya konu olan Erdek, doğal güzellikleri ve kültürel değerleriyle önemli bir destinasyondur. Bu bölgenin turizmde daha etkin kullanılması (olması) ve geliştirilebilmesi için alternatif turizm planlarının yapılması gerekmektedir. Erdek Türkiye'nin ilk turizm destinasyonlarından biri olarak deniz turizmiyle anılmaktadır. Bu durum sadece yaz mevsiminin değerlendirilmesini sağlamaktadır. Erdek ilçesinin içinde bulunduğu Kapıdağ Yarımadası bitki zenginliği ile doğaseverlerin ve bitki gözlemcilerinin ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışma ile bölgedeki bitki çeşitliliğine dikkat çekilmesi, bölge turizminin mevsimsellik özelliğinin ortadan kaldırılması ve bütün bir yıla yayılabilmesi, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Amaç kapsamında literatür taramasından hareket edilerek çalışmaya yönelik değerlendirmeler sunulmuştur. Gerçekleştirilen çalışmada yazılı kaynaklar incelenerek konu ile ilgili bilgiler analiz edilerek nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan literatür taramasında flora turizminin bölgede gerçekleştirilen turizm süresini uzatacağı, bölgeye ekonomik ve sosyal katkı sağlayacağı belirlenmiş olup, yine bu tarama sonucunda uygulanabilecek alternatif turizm çalışmalarında sürdürülebilirliğin dikkate alınması gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm**,** Flora Turizmi, Aromatik Bitkiler, Erdek, Kapıdağ Yarımadası

CONSIDERATION OF AROMATIC PLANTS IN ERDEK FROM THE STAND POINT OF FLORA TOURISM

ABSTRACT

The importance people attach to nature-based tourism is increasing day by day all over the world. Alternative tourism types have emerged to meet the demands of tourists who want to have new experiences by reducing the negative effects of mass tourism. It is necessary to increase the tourism awareness of the society by ensuring sustainability in tourism. However, alternative tourism types that value nature have emerged and nature-based tourism activities have increased. One of the alternative type is flora tourism. Flora tourism is one of the developing tourism types within the scope of touristic product diversification. Erdek, the subject of the study, is an important destination with its natural beauties and cultural values. In order for this region to be used and developed more effectively in tourism, alternative tourism plans need to be made. Erdek is known for its sea tourism as Turkey's first tourism destination. This situation causes only the summer season tourism. Kapıdağ Peninsula, where Erdek district is located, attracts the attention of nature lovers and plant observers with its rich plant variety. With this study carried out in this context, it is aimed to draw attention to the plant diversity in the region, to eliminate the seasonality of regional tourism and to spread it throughout the year, and to contribute to the economic, social and cultural development of the region. Within the scope of the aim, evaluations regarding the study are presented based on the literature review. In the study, written sources were examined and information on the subject was analysed and the document analysis method, which is a qualitative research method, was used. In the literature review, it was determined that flora tourism would extend the duration of tourism in the region and provide economic and social contribution to the region, and as a result of this scanning, it was determined that sustainability should be taken into account in alternative tourism studies that can be implemented.

Key Words: Alternative Tourism, Flora Tourism, Aromatic Plants, Erdek, Kapıdağ Peninsula

1. GİRİŞ

Turizm faaliyetleri denildiğinde genellikle kitle turizmi türleri ve bunlarla bağlantılı faaliyetler akla gelmektedir. Fakat dünya üzerindeki sosyal ve ekonomik gelişmeler, turizm faaliyetlerinin bu kalıpların ve sınırların dışına çıkmasını sağlamaya başlamıştır. Sanayideki, teknolojik ve sosyal hayattaki gelişmeler turizm faaliyetini gerçekleştirecek kişilerin taleplerini, beklentilerini, duygularını ve tatmin olma hislerini değiştirmiştir. Öncelikle sanayileşmenin getirdiği şehirleşme, insanlarda geçmişe ve daha doğala olan özlemi arttırmıştır. Bu sebeple turizm faaliyetlerine katılacak kişiler yılın herhangi bir zamanında kendilerini daha rahat ve daha mutlu hissedebilecekleri yeni destinasyonlara yönelmeye başlamıştır. Bu destinasyonlar deniz turizminden farklı, dış etkenlerden uzak kalabilen daha kırsal bölgeler olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanlarda mevcut olan daha doğal ve bölgeden bölgeye değişebilen yaşam şekilleri turistler için farklı deneyimler ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu faaliyeti gerçekleştiren insanlar çalışma ortamlarındaki yaşam tarzından uzaklaşma isteğini de hissetmeye başlamaktadırlar. Kırsal alanlarda mevcut olan floralar turistlere kentsel bölgelerde deneyimleyemeyecekleri yeni fırsatlar ortaya koymaktadır. Her bölgenin kendine has olan bitki örtüsü ve çeşitliliği turizm faaliyetlerinde bir çekicilik ortaya koymakta ve bulundukları

bölgelerin turizm potansiyelinin artmasını ve yılın farklı dönemlerine yayılmasını sağlamaktadır.

Erdek bölgesinde aromatik türlerin flora turizmi kapsamında kullanılıp kullanılamaması çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla Erdek Kapıdağ Yarımadası bölgesinde mevcut aromatik bitki türleri hakkında yazılı ve görsel kaynaklar kullanılarak taramalar yapılmış ve bilgiler toplanmıştır. Araştırma sonucunda bölgede alternatif turizm kapsamında flora ve bitki örtüsüyle yeni turizm ürünleri sunulup sunulamayacağı belirlenecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bitkiler ve Turizm

Günümüzde doğanın korunması ve insanların çevreye duyarlı olması büyük önem arz etmektedir. İnsanlar sağlıklı yaşam için olumlu etkilere sahip olan doğal bitkilere oldukça ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu ilgi sayesinde botanik, gastronomi, sağlık turizmi gibi kavramlar ve bunlarla ilgili faaliyetler yoğunlaşmış ve gelişmiştir (Gökçe vd., 2017: 1130).

Bölgelerin iklim ve coğrafi yapısına göre bölgede yetişen bitki örtüsü değişim göstermektedir. Turizm faaliyetlerinin daha geniş alanlarda yapılmasını sağlayan bitkiler, farklı bitki örtüsüne sahip olan bölgelerde olumlu etkiler yaratabilmektedir. Bu tip bölgelerde yetişen şifalı bitkiler insanların ilgisini çekmekte ve bölgede tarım faaliyetlerini gerçekleştirenler için de ekonomik bir gelir kaynağı sağlamaktadır (Andarabi ve Hassan, 2017: 16).

Bazı bitkilerin sağlık açısından şifa sağladığı ya da baharat olarak kullanımının olduğu eski tarihlerden beri bilinmektedir. Şehir hayatındaki aktarlarda bulunan bu bitkileri insanların doğal ortamlarında deneyimleyerek görmek istemeleri çeşitli turistik faaliyetler sayesinde oluşmuştur (Doğaner, 2020: 88-89).

Günümüzde geleneksel turizmin getirdiği anlayış turizm alanında deniz olgusuna dayalı kitlesel turizme alternatif olarak alternatif turizm türlerinin aktif olması, mevcut arzın artmasına ve misafirlerin değişik seçeneklere yönelmelerine paralel olarak hareket etmektedir. Ülkelerin sahip olduğu destinasyonlar genel olarak birbirine benzemektedir. Bu durumda ülkeler turizm potansiyellerini daha iyi değerlendirebilmek adına doğal güzelliklerini sürdürülebilirlik adına alternatif turizm alanında daha fazla aktif hale getirmeye çalışmaktadırlar (Çetinkaya ve Serçeoğlu, 2016: 123).

İnsanlık tarihi boyunca bitkiler ve insan ilişkisi yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu ilişki konuları dönem dönem farklılaşabilmektedir. Bitkiler kimi zaman sağlık kimi zaman ise gıda ürünü olarak insan hayatında yer edinmiştir. Tarih boyunca bu kadar büyük öneme sahip olan bitkiler günümüzde turizm alanında da önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır.

2.2. Flora Turizmi

Flora kelimesi bir bölgeye ait bitkilerin tamamına verilen addır (Gül, 2019: 9). Flora turizmi doğayı tanımayı, bitkileri incelemeyi hedefleyen günübirlik gezi, doğa yürüyüşü, foto safari ve piknikler gibi alternatiflerle ekoturizmin bir alt dalıdır (Külekçi ve Bulut, 2016: 95).

İnsanlar turizm faaliyetleri esnasında bitkileri doğada veya insan eliyle kurulumu olan botanik bahçelerde ziyaret ederek gözlemlemektedirler. Flora turizmi için bölgelere ait endemik bitkilerin korunması ve çeşitli park ve müze aktiviteleri ile tanıtılması önem arz etmektedir. Türkiye'de endemik bitkilere yönelik bahçe ve müzelerin kurulması ve bu şekilde koruma altına alınması flora turizmi açısından büyük önem arz etmektedir (Solak ve Kılınç, 2020: 20-21).

Alternatif turizmin geliştirilmesi için belirlenen amaçlardan biri bölgelerde turistik ürünlerin arttırılmasıdır. Bu noktada turizmin bir mevsime bağlı kalmasını engellemek için flora turizminin geliştirilmesi önem arz etmektedir (Cesur vd., 2021: 1070). Flora turizminin planlı bir şekilde geliştirilmesi ve turistik bir ürün olarak tanıtımının yapılması, faaliyetlerin gerçekleştirileceği bölgelerde bulunan insanların ekonomik olarak gelişmesini sağlayacaktır. Bu bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin sürdürülebilir olmasının da ön planda tutulması gerekmektedir (Cesur vd., 2021: 1062-1063).

Turizm faaliyetlerini gerçekleştiren kişilerin eğitim düzeyleriyle isteklerinde meydana gelen değişiklikler flora (botanik) turizmine olan ilginin artmasını sağlamıştır. Botanik turizminde belirlenen amaç genel olarak doğayı ve bölgeye ait florayı koruyarak sürdürülebilirliğini sağlamak ve yeni nesillere aktarabilmektir. Bundan dolayıdır ki birçok ülke, tüm yönetim noktalarıyla bu amacı gerçekleştirmeye yönelik paralel faaliyetler planlayarak flora turizminin gelişmesini hedeflemektedirler (Solak ve Kılınç, 2020: 18). Bölgelere ait floraların incelenmesiyle bu bölgelere ait turizm potansiyelinin belirlenmesi, yapılabilecek turizm faaliyetlerinin flora ile birbirine uyumlu ve paralel olması gerekir. Bölgelere ait bitkilerin yeşerme, çiçeklenme ve hasat dönemleri yapılacak turizm faaliyetlerinin neler olabileceğini ve yapılış zamanını belirleyecektir (Gül, 2019:10).

Türkiye'nin sahip olduğu bitki örtüsü çeşitlilik açısından Avrupa'ya göre üstünlük göstermektedir. Öncelikle endemik bitki çeşitliliği açısından Türkiye, büyük bir avantaja sahiptir. Türkiye'de 3000 adet endemik bitki varken Avrupa'da bu sayı 2.750 adettir. Ülkelerin sahip oldukları floralar o ülkelerde gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini desteklemek adına bazı projelerle özelleştirilmiştir. Dünyada bitki yetiştiriciliğine örnek teşkil eden bahçe projeleri aşağıda yer almaktadır (Coşkun, 2011: 24-26).

- İsveç'te 1923'te kurulmuş ''Göteborg Botanik Bahçesi'',

- 2005 senesinde kurulmuş olan ''Cobblestone Farm Historic Fountain Garden'' (Amerika Michigan'da faaliyet göstermektedir),

- Danimarka'da 1843 senesinde tasarlanmış olan ''Tivoli Bahçeleri'',

- İngiltere'nin Norfolk şehrinde 1953 senesinde tasarlanmış olan Arboretum ismiyle bilinen ''Brandenham Hall Garden''

Avrupa'nın binde 4 oranında yüzölçümüne sahip olan İsviçre, 3.000 çeşit bitkisi ile Avrupa'nın bitki birikiminin %20'sine sahiptir. Buna rağmen İsviçre'ye has flora incelendiğinde ülkede sadece bir adet endemik bitki olan ''Grengiols Lalesi''nin mevcut olduğu söylenmektedir. Ülkede botanik bahçeler ulusal müze sayılmakta, bu alanlarda yapılan tüm aktivite ve çalışmalar ülke genelinde yayınlanarak halkın ve turistlerin ilgisinin bu alanlara çekilmesi hedeflenmektedir (Torlak, 2017: 1-4).

Dünyada birçok ülkede balinaların görülebilmesi için değişik turizm faaliyetleri gerçekleştirilerek 31 milyon sterlin gelir sağlanmıştır. Bunun gibi Ruanda'da volkanlar milli parkı alanında gorilleri görebilmek için turistler kişi başı 170 dolar ödemektedirler (Erdoğan, 2003; akt. Irmak, 2008: 21-22). Dünya üzerinde fauna turizmine olan ilginin flora turizmine de yöneltilebilmesi ile turizm faaliyetlerinin bu alanda da geliştirilebileceği düşünülmektedir. Flora turizminin geliştirilebilmesi için acenteler çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalar esnasında, bu alanda bilgi sahibi ve tecrübeli rehberlerin ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır (Irmak, 2008: 21-22).

Türkiye, içinde bulunduğu coğrafi konum ve yapısıyla zengin bir flora yapısına sahiptir. Bu pozitif yönü ile ilgili yapılacak doğru planlamalar, turizm endüstrisi açısından değerlendirildiğinde, ülkeye sosyal ve ekonomik bir katkı sağlanabilmesi olasıdır (Şerefoğlu, 2009: 142). Türkiye'de mevcut olan bitki potansiyelinin turizm sektörü açısından yeterince değerlendirilemediği söylenebilir. Flora turizmi Türkiye'de alternatif turizm türlerinden biri olarak bilinmektedir. Fakat bu alana yönelik tur güzergahları konuyla ilgili çalışmalara dahil edilmemiştir (Irmak ve Yılmaz, 2011: 101). Irmak (2008) çalışmasında, Türkiye'de milli parklarda ve çeşitli koruma alanlarında flora yapılarının görülebilmesi ve tecrübe edilebilmesi için trekking faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceğini, bu özelliklerin turizmde kullanılabileceğini ifade etmiştir. Türkiye'de son dönemlerde flora turizmi için aromatik bitkilerle ilgili projeler mevcuttur. Bunlardan bazılarına Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Aromatik Bitkilere Yönelik Proje Örnekleri

Lavanta Kokulu Köy Projesi	Isparta'da 1975 yılında lavanta yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için yapılmıştır (Cesur vd., 2021: 1067).
Aromatik Bitkiler Evi Köyceğiz	Muğla Köyceğiz ilçesindeki flora zenginliğinin tanıtılarak turizme kazandırılması amacı ile yapılmıştır (www.gelecekturizmde.com)
Aromatik Cennet Vadisi	Antalya'nın Alanya ilçesinde üniversite tarafından 140 çeşit aromatik bitkinin dikilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Cesur vd., 2021: 1067).

Çizelge 1'de, Isparta, Muğla ve Antalya illerinde mevcut olan aromatik bitkiler ile ilgili gerçekleştirilmiş projelerin kısa bilgileri verilmiştir. Isparta ilinde gül üretimi ile birlikte lavanta, zambak gibi aromatik bitkilerin üretiminin yapılması hem bölge ekonomisine katkı sağlamakta hem de bir turizm ürünü olarak ön plana çıkmaktadır. Genelde yaz aylarında gerçekleşen hasat işlemleri yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisini çekmekte ve bir turizm hizmeti potansiyeli olarak görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, https://basin.ktb.gov.tr).

Alternatif turizm türlerinden olan flora turizmine olan ilginin arttırılabilmesi için turistlerin tıbbi aromatik bitkilere olan ilgisi üzerinden faaliyetler planlanarak botanik bahçeleri ve tıbbi aromatik bitki bahçeleri kurulabilmektedir. Bu bahçeler insanların ürünler hakkında daha fazla bilgiye sahip olmasını ve bu ürünlere olan ilginin ve merakın artmasını sağlayabilecektir (Tel, 2021: 1119). Çizelge 2'de Türkiye'deki birçok ilde kurulan botanik bahçelerinden bazıları yer almaktadır.

Çizelge 2. Türkiye'de Kurulan Botanik Bahçe Örnekleri

Ali Nihat Gökyiğit Botanik Bahçesi	Adana
Ata Botanik Bahçesi	Yakutiye/Erzurum
Atatürk Botanik Bahçesi	Keçiören/Ankara
Baltalimanı Japon Bahçesi	İstanbul
BATEM Tıbbi Aromatik Bitkiler Koleksiyon Bahçesi	Antalya
Bursa Botanik Parkı	Osmangazi/Bursa
Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi	İzmir
Gaziantep Botanik Parkı	Gaziantep

Hatay Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Müzesi	Antakya
Hersek Lagünü Doğa Eğitim Merkezi ve Tıbbi Aromatik Bitkiler Bahçesi	Yalova
Hevsel Bahçeleri	Diyarbakır
İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi	Fatih/İstanbul
İzmit Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bahçesi	İzmit
Japon Bahçesi	Kırşehir-Kaman
Karaca Arboretumu	Merkez/Yalova
Melen Botanik Vadisi	Cennet Vadisi
Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi	Ataşehir/İstanbul
Odunpazarı Botanik Parkı	Eskişehir
Süleyman Demirel Üniversitesi Botanik Bahçesi	Isparta
Tropikal Kelebek Bahçesi	Konya
Zeytinburnu Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bahçesi	İstanbul

Kaynak: https://www.geziseyahat365.com; https://gezilinki.com; https://ztbb.org; www.aa.com.tr; https://botanik.cu.edu.tr; https://sakarya.bel.tr; https://acikders.ankara.edu.tr/; https://tantunatura.com.tr

Çizelge 2'de Türkiye'de bulunan botanik bahçelerden bazı örneklere yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde ülke genelinde birçok farklı ilde botanik bahçelerinin varlığından söz edilebilir.

2.3. Aromatik Bitkiler

Aroma kelimesi İtalyanca olup ''hoş koku'' anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2023). İnsanlığın varoluşundan beri bitkilerle iyileşme, kabul edilen bir tedavi yöntemidir. İnsanlar tarafından doğaya olan ilginin artması, bitkilerin incelenmesini ve kullanım alanlarını geliştirmiştir. Bu alanlar; gıda, sağlık ve kozmetiktir (Başer, 2000: 21).

Bitkilerin insanlık tarihi boyunca önemini ortaya koyan bir çalışmada, 1957 senesinde Hakkari'nin güney kısmında Şanidar Mağarası kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan bir mezarda gül, kanarya otu, peygamber çiçeği, civanperçemi, deniz üzümü ve ebegümeci gibi bitkilere rastlanmıştır. Bu bulgu bile insanların tarih boyunca bitkilere duydukları ilgiyi gösteren örneklerden biridir (İzmir Ticaret Borsası, 2017, https://itb.org.tr).

Geçmişten bu yana aromatik bitkiler, insanların ilgisini çekebilmek ve hoş kokuları kullanılarak peyzaj amacı ile çeşitli bahçe ve müze çalışmalarında yer almıştır (Köse ve Güral, 2019: 41-42). Dünyada olan bitki sayısının bir milyon civarında olduğu düşünülmektedir. İnsanlar tarafından ortalama 500 bin bitki çeşidi isimlendirilerek koku, tedavi ya da gıda amacıyla kullanılmaktadır. Tarihte bitkilerle ilgili yazılı ilk kaynaklar Hindistan, Kuzey Afrika ve Çin taraflarında bulunmuştur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023: 2-4, https://arastirma.tarimorman.gov.tr). Bitkilerin tedavi amacıyla kullanımıyla ilgili ilk kayıtlara yaklaşık 7000 yıl öncesinde Mezopotamya uygarlığında rastlanıldığı belirtilmektedir (Demirezer, 2010: 87).

Günümüzde bitkiler sadece sağlık sektöründeki bir ürün olarak kullanılmamaktadır. Parfüm, boya, tekstil gibi değişik endüstrilerde de kullanılmaktadır. Turizm sektöründe ise bitki gözlemciliği ve ekoturizm gibi alanlarda aromatik bitkilerin öneminden bahsedilebilmektedir (Demirtaş ve Kalaba, 2020: 829-830; Dönmez vd., 2016: 1).

Türkiye'deki veriler incelendiğinde, aromatik bitkilerin hem tarımsal faaliyet olarak üretiminin yapıldığı, hem de doğal ortamlarında yetişmesine olanak sağlandığı bilinmektedir. Türkiye'de; mahlep, çemen, rezene, kimyon, haşhaş, biberiye ve adaçayı gibi tıbbi ve aromatik bitkiler hem tarımsal faaliyetlerle üretilen hem de doğal ortamlarında yetişebilen bitkilere örnek olarak verilebilir (Doğaka Bülten, 2017: 5, www.dogaka.gov.tr). Doğal ortamında yetişip toplanan bitki türleri yetiştikleri bölgede insanların gelirlerini arttırdıkları için bölgede bir ekonomik kazanç olarak görülebilmektedir.

Bitki çeşitliliği açısından bakıldığında Türkiye dünyada önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye sahip olduğu coğrafi yapı ve konumu sayesinde farklı birçok bitkiye ev sahipliği yapabilmektedir. Örneğin Avrupa kıtası ile bitki türleri karşılaştırıldığında Türkiye'nin sahip olduğu tür zenginliği daha net ortaya çıkmaktadır. Çizelge 3'de bazı ülkelerin bitki tür sayıları yer almaktadır.

Çizelge 3. Bazı Ülkelerin Bitki Tür Sayıları

Ülke	Tür Sayısı
• **Bulgaristan**	3750
• **Danimarka**	1000
• **İngiltere**	1756
• **İspanya**	7500
• **İtalya**	5599
• **İzlanda**	485
• **Macaristan**	2450
• **Norveç**	1253
• **Polonya**	2468
• **Yunanistan**	4992
• **Türkiye**	10000

Kaynak: Sönmez, 2008: 166

Çizelge 3 incelendiğinde, 10.000 bitki türü ile en fazla bitki türünün Türkiye'de bulunduğu, 7.500 bitki türü ile İspanya'nın ikinci, 5599 bitki türü ile İtalya'nın üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Türkiye'nin yüzölçümünün dünya kara yüzeyi ile orantılandığında %0,53'lük bir kısma denk geldiği görülmektedir. Bu oranın küçüklüğüne rağmen Türkiye'nin sahip olduğu bitki türünün ne kadar zengin olduğu dikkat çekicidir (Kan, 2010:117).

2.4. Erdek ve Flora Turizmi

Balıkesir şehrinin Erdek ilçesi Marmara Bölgesi'nde Kapıdağ Yarımadası'nda bulunan Erdek Körfezi'ndedir. Erdek, Türkiye'nin en eski ve önemli sayfiye bölgelerinden biridir. İlçe Marmara Denizi kıyısında olup Balıkesir ilinin kuzeyindedir. İlçenin kış nüfusu düşük olmasına rağmen yaz aylarında nüfusu bazı küçük illerin üstüne çıkmaktadır. Halkın büyük çoğunluğu mübadele ile gelmiş ve bölgeye yerleştirilmiştir. Erdek tarihte birçok uygarlığa ev sahipliği yaparak farklı isimlerle anılmıştır. Erdek'in tarihte en çok kullanılan ismi Arteka'dır. İlçede bulunan Kyzikos Antik Kenti tarihi bir önem arz etmektedir. Yine bölgede bulunan Kirazlı Manastırı Ortodoks Hristiyanlar açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu ve diğer özellikleriyle ilçe, bir açık hava müzesi olarak görülmektedir. Erdek ilçesinin bulunduğu Kapıdağ Yarımadası ve çevresinde küçük ve büyük koylar ve kamping olanakları bulunmaktadır. Erdek ilçesine İstanbul'dan deniz otobüsü yoluyla Bandırma üzerinden 2,5-3 saatte varılabilmektedir. Erdek ve Bandırma ilçelerinin arası 18 km.'dir. Bölgenin bitki örtüsü genel olarak zeytinliklerle kaplı

olup bölgede kestane ağaçlarının olduğu alanlar da bulunmaktadır (Erdek Belediyesi, www.erdek.bel.tr ; Erdek Ticaret Odası, https://erdekto.org.tr).

Ege Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü (2010) tarafından yapılan araştırmada, Erdek Kapıdağ bölgesinde belirlenmiş 92 familya, bunlara bağlı olarak 359 adet cins ve 668 takson belirlenip bunların 136 tanesi Avrupa Sibirya, 122 tanesi Akdeniz, 11 tanesi İran Turan, 2 tanesi ise birden fazla bölgeye aittir. 397 takson ise geniş yayılışlıdır. Yapılan bu çalışmada 10 çeşit endemik bitki belirlenmiştir. Yine bu çalışmada Balkan bölgesine özgü ve Türk florası için yeni kayıt (Geranium macrorrhizum L., Geraniaceae familyası) da belirlenmiştir (Öner, 2010).

Kapıdağ Yarımadası'nda tespit edilen bitkilerin 88 adeti gıda ve tıbbi amaçlı, bitki çayı, yakacak olarak, süs bitkisi ve boya hammaddesi olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bölgenin Türkiye'de kapladığı alan yüzde 0,04 olmasına rağmen, Türkiye'nin bitki çeşitlerinin yüzde 6'sına yakınını barındırması ve mevcut bitkilerin yüzde 13'ünün bölgede yaşayan halk tarafından aktif bir şekilde kullanılması bölgeye etnobotanik bir özellik kazandırmaktadır (www.haberturk.com).

Erdek Belediyesi 2017 faaliyet raporuna göre; Erdek bölgesinde yapılan ''Demonstrasyon Amaçlı Lavanta Yetiştiriciliği Projesi'' alternatif tarım ürünü tespiti ve yetiştirilmesi adına bölgenin toprak yapısının lavanta bitkisinin yetişmesi için uygunluğunun belirleneceği bir projedir. Deneme üretimi sonucunda toprak yapısı ve iklim uygun görülürse ''tarla günü'' organize edilip bölge çiftçisi ve halkına lavanta bitkisi hakkında bilgi verileceği belirtilmiştir. Projedeki amaç, örnek tesisler kurulup alternatif tarım ürünleri için çiftçilerin özendirilerek gelir seviyelerini yükseltmek ve tıbbi aromatik bitkilerin yaygınlaşmasını sağlamaktır (Esenkal, 2019: 186).

Agrida Vakfı tarafından gerçekleştirilen ''Kapıdağ Yarımadası Turizm Danışma Merkezi Projesi''nde bölgenin kamu kurum kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin ortaklığı sağlanarak bölge kültürleri ile doğal güzellik turlarının tanıtılmasının sağlanacağı bir merkez oluşturulması, aynı zamanda bu merkezde konaklama, yerel ürün tanıtımları ve alternatif turizm imkanlarının sunulması amaçlanmaktadır (Esenkal, 2019: 181).

Bandırma Orman İşletme Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmalarda ise, Kapıdağ Yarımadası'nın birçok bitki ve ağaç topluluğuna ev sahipliği yaptığı ve flora yapısının geniş olup ender bir ekosistem yapısını barındırdığı belirtilmiştir. Bu özellikleri ile bölgenin ekoturizm alanında hizmet verebileceği düşünülmüş ve bölgeye gelen turistlerin doğa ile buluşabilmesi için yürüyüş rotaları, bisiklet rotaları ve buna eşlik edecek dinlenme barınakları, yön tabelaları ve piknik alanlarının hazırlandığı belirtilmektedir (www.bandirmayasam.com.tr).

Erdek Belediyesi ve Balıkesir Üniversitesi akademisyenleri tarafından ortaklaşa yapılan çalışmada bölgenin florası incelenerek dört mevsim boyunca belirlenen tıbbi ve aromatik bitkiler kitaplaştırılacaktır. Yapılan çalışmada ''Marmara Geçiş Bölgesi'' incelenerek ortalama 700 adet bitki çeşidi bulunmuştur. Bu çalışma sonuçları ekoturizm açısından öneme sahip olup, yine bu çalışma sonucunda hazırlanacak kitabın isminin ''Çiçekli Bitkiler Kitabı'' olacağı belirtilmiştir. Gerçekleştirilen proje sayesinde Kapıdağ bölgesine ait aromatik ve endemik bitkiler kitabının ilk kez ilgili alanyazına kazandırılacağı belirtilmektedir (Erdek Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu; www.yenihabergazetesi.net).

2023 yılında Balıkesir Orman Bölge Müdürlüğü tarafından Erdek'e kazandırılan 15.650 dönümlük ''Kapıdağ Yarımadası Ekoturizm Sahası''nın doğa turizmine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. ''Kapıdağ Yarımadası Ekoturizm Rotası''nda 10.400 metre yürüyüş parkuru Tatlısu Mahallesinden başlayıp Kirazlı Manastırı'nda, Kirazlı Manastırı'ndan

başlayan 9.700 metre olan bisiklet parkuru ise Yukarı Yapıcı Mahallesinde son bulmaktadır (Balıkesir Orman Bölge Müdürlüğü, https://www.ogm.gov.tr).

2016 yılında ‘‘Geleneksel Bitki Bilgeliği: Kapıdağ Yarımadası’’ adlı belgesel çalışması yapan araştırmacılar Kapıdağ Yarımadası’nda yöre halkının bitkileri nasıl kullandığını belgelendirmeyi amaçlamışlardır. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi'nden de akademik destek alarak Kapıdağ bölgesinin biyokültürel zenginliğinin tanıtılması ve bölgedeki tehditlere farkındalık sağlanabilmesi amacıyla çekimler yapılmıştır. Bunu aktarmada etnobotonik yöntem kullanılmıştır. 1 yıl süren çalışmada 9 köyden 14 kişi ile röportaj yapılmış olup, söz konusu alanlardan bitkiler toplanmış ve bu bitkilerin tanıtımları yapılıp kayıt altına alınmıştır (www.haberturk.com).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir bölgenin sahip olduğu flora, bölgeye sadece coğrafi olarak değil sosyal, ekonomik ve kültürel katkılar da sağlayabilmektedir. Sahip olunan bitki örtüsünün alternatif bir turistik ürün olarak sunulabileceği ve bölgelerin süre olarak sınırlandırılmış turizm potansiyelini attırabileceği, bölge halkına ekonomik, sosyal ve kültürel katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu bağlamda yapılan tüm çalışmalar yeni turistik ürünler oluşturabilmek için yeni destinasyonlar yaratma amacı ortaya koyarken sürdürülebilirliğinin sağlanmasını da hedeflemektedir. Yine bu çalışmalarda dikkat çeken bir unsur da insanların doğaya olan özlemleri ve bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına alternatif turizm dallarına yönelmeleridir. Ortaya çıkan bu yeni yönelim bölgelerin floralarının daha fazla araştırılmasını sağlamaktadır. Bu noktadan yola çıkarak, gelecekte bölgedeki flora turizm potansiyelinin daha da ön plana alınabilmesi adına yeni ve farklı akademik çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Andarabi, F. F., ve Hassan, A. T. (2017). Aromatik ve Tıbbi Bitkilerin Aile Çiftçilerinin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasındaki Rolü: Safran Örneği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 1-18.

Balıkesir Orman Bölge Müdürlüğü, 2023. Kapıdağ Yarımadası Ekoturizm Rotası Halkımızın Hizmetinde. https://www.ogm.gov.tr/balikesirobm/haberler/kapidag-yarimadasi-ekoturizm-rotasi-halkimizin-hizmetinde (Erişim Tarihi: 11.02.2024).

Bandırma Yaşam Web Sitesi. Kapıdağ Yarımadası’nda Ekoturizm Hayata Geçiyor. https://www.bandirmayasam.com.tr/gundem/kapidag-yarimadasi-nda-eko-turizm-hayata-geciyor-196413 (Erişim Tarihi: 11.02.2024).

Başer, K.H.C. (2000). Uçucu Yağların Parlak Geleceği. Anadolu Üniversitesi Tıbbi ve Aromatik Bitki ve İlaç Araştırma Merkezi, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bülteni, 15, s. 20-23.

Bitki Dünyasına Yolculuk: Bitki Turizmi, https://www.geziseyahat365.com/bitki-dunyasina-yolculuk-botanik-turizmi/ (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Botanik Bahçesi Rehberi: Türkiye’deki Botanik Bahçeleri, Türkiye'nin En Güzel Botanik Bahçeleri https://gezilinki.com/botanik-bahcesi-rehberi-turkiyedeki-botanik-bahceleri/ (Erişim Tarihi: 27.09.2023).

Cesur, E., Özer, Ç. ve Çeken, H. (2021). Alternatif Turizm Kapsamında Aromatik Turizm ve Gelişimi, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1055-1078.

Coşkun, H. N.,. *Kokulu Bitkiler Ve Koku Bahçeleri Üzerine Araştırmalar* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 2011.

Çetinkaya, M. Y. ve Serçeoğlu, N., (2016). *Etkinlik Turizmi Bağlamında Uluslararası Spor Etkinliklerinin Şehirlere Katkıları Avrupa Gençlik Kış Olimpiyatları Festivali EYOWF Örneği*. I. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi (pp.122-139). Erzincan, Türkiye.

Çukurova Üniversitesi, Ali Nihat Gökyiğit Botanik Bahçesi, https://botanik.cu.edu.tr/ (Erişim Tarihi: 20.08.2023).

Demirezer, L. Ö. (2010). Bitkilerin Tıpta Kullanılması Konusundaki Sorumluluklarımız. Bitkilerle Tedavi Sempozyumu 5-6 Haziran 2010. Zeytinburnu/İstanbul Bildiri Kitabı, s. 87-88.

Demirtaş, N. ve Kalaba, B. (2020). Ekoturizm Bakış Açısıyla Tıbbi Ve Aromatik Bitkilerin Kullanım Alanları Ve Ekonomik Boyutu, Z. Gölen ve S. Özer (Ed.) İnsanî ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar içinde, s. 824-840. Ivpe Cetinje, Montenegro.

Doğaka Bülten, 2017. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, Eylül 2017, Sayı:13, 1-63. TR63 Bölgesi. (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_691_cz4o26ng_dogaka-bulten-eylul-2017-sayi-13.pdf (Erişim Tarihi: 05.08.2023).

Doğaner, S. (2020), Flora Turizmi: Orman, Çiçek ve İnsan, (Ed: Ü.S. Erbilen ve G. Şahin), Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları, s.73-104, İstanbul: Eski Babil Yayınları.

Dönmez, Ş., Çakır, M., ve Kef, Ş. (2016). Bartın'da Yetişen Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Peyzaj Mimarlığında Kullanımı. *Journal of Architectural Sciences and Applications, 1*(2), 1-8.

Erdek Belediyesi, Erdek Tanıtım. https://www.erdek.bel.tr/erdek-tanitim (Erişim Tarihi: 03.02.2024).

Erdek Belediyesi 2022 Faaliyet Raporu, https://www.erdek.bel.tr/kurumlar/erdek.bel.tr/KURUMSAL-RAPORLAR/FAALIYET-RAPORLARI/Faaliyet-Raporu-2022.pdf (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

Erdek Belediyesi, Kapıdağ Yarımadası. https://www.erdek.bel.tr/kapidag-yarimadasi (Erişim Tarihi: 03.02.2024).

Erdek Ticaret Odası, Erdek Turizm. https://erdekto.org.tr/erdek-turizm/ (Erişim Tarihi: 03.02.2024).

Esenkal Çözeli, F., *Turizm Destinasyonlarının Markalaşamaması: Erdek Örneği.* Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2019.

Gelecek Turizmde, Aromatik Bitkiler Evi Köyceğiz. https://www.gelecekturizmde.com/aromatik-bitkiler-evi-koycegiz/ (Erişim Tarihi: 15.09.2023).

Gökçe, F, Sunar, H. ve Türkoğlu, A. (2017) Doğal Çevrenin Korunmasında Bitki Müzelerinin Etkisi; Hatay Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Müzesi Örneği, International Congress on Cultural Heritage and Tourism (ICCHT), pp. 1129-1137.

Gül, Ö.Ö., *Anıt Ağaçların Flora Turizmi İçin Önemi, Aydın Çine Ve Karpuzlu İlçeleri Anıt Ağaç Varlığına Yeni İlaveler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2019.

Habertürk. https://www.haberturk.com/yasam/haber/1541718-erdekteki-kapidag-yarimadasinin-bitki-zenginligini-belgelemek-icin-kollari-sivadilar (Erişim Tarihi: 11.02.2024).

Irmak, M.A, *Erzurum İli ve Yakın Çevresinin Flora Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi,* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2008.

Irmak, M.A., Yılmaz, H., (2011). Flora Turizmine Bakış Açısının Anketlerle Belirlenmesi, Biological Diversity and Conservation (BioDiCon), 4(1), 99-106.

İzmir Ticaret Borsası, 2017. Tıbbi Aromatik Bitkiler ve İyi Yaşam. https://itb.org.tr/makale/5-tibbi-aromatik-bitkiler-ve-iyi-yasam (Erişim Tarihi: 28.09.2023)

Kan, Y. (2010). Türkiye'de Tıbbi Bitkilerin Üretilmesi Ve Pazarlanması. *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu*, 5-6.

Kösa S, Güral, S. M. (2019). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler ve Peyzajda Kullanımları. Peyzaj, 1(1), 41-54.

Külekçi, E. A., ve Bulut, Y. (2016). Oltu ve Olur İlçelerinde Peyzaj Değeri Taşıyan Bazı Yerörtücü Bitkilerin Flora Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6*(1), 95-105.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 2017. Aromatik Bitkiler Turist Çekiyor. https://basin.ktb.gov.tr/TR-182198/aromatik-bitkiler-turist-cekiyor.html (Erişim Tarihi: 13.02.2024).

Sakarya Belediyesi, Gündüz Gece Bülteni, 2021. https://sakarya.bel.tr/uploads/files/gunduzgecebulteni-7.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Solak, B.B. ve Kılınç, C.Ç. Botanik Turizm. Alternatif Turizm (Turizmin 41 Türü). Ed. Rahman Temizkan, Duran Cankül ve Fikret Gökçe. ISBN: 978-605-254-238-5. 372 sayfa, Ankara: Detay Yayıncılık, 1. Baskı, 2020.

Sönmez, S. (2008). Botanik turizmi, turistik ürün çeşitlendirmesi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şerefoğlu, C., *Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü- 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan Ipard Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi Ve Beklenen Gelişmeler.* Uzmanlık Tezi, Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler Ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı. Ankara, 2009.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler. https://arastirma.tarimorman.gov.tr/bahridagdas/Belgeler/SEM%C4%B0NERLER/TIBBI%20B%C4%B0TK%C4%B0LER.pdf (Erişim Tarihi: 27.09.2023).

Tel, H.Ö. (2021). Tıbbı ve Aromatik Bitkiler Vadisi Tasarımı: Şanlıurfa Örneği. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (27), 1118-1131.

Torlak, H. 2007, Kültür Turizm Bakanlığı. https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1269,torlakpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 17.08.2023).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Aroma. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 28.09.2023).

Türkiye'den Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bahçesi Örnekleri, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/107132/mod_resource/content/0/13.hafta.pdf (Erişim Tarihi: 04.02.2024).

Türkiye'nin Dört Bir Yanından Botanik Bahçeleri, https://tantunatura.com.tr/blog/turkiyenin-dort-bir-yanindan-botanik-bahceleri/ (Erişim Tarihi: 04.02.2024).

Yeni Haber Gazetesi Web Sitesi, Bu Bitki Türkiye'de Sadece Kapıdağ'da. https://www.yenihabergazetesi.net/haber/1513/bu-bitki-turkiye-de-sadece-kapidag-da (Erişim Tarihi: 11.02.2024).

Yüzlerce Endemik Türün Bulunduğu Lagündeki Bitkiler Şifalı Çaylara Dönüşecek, Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/yasam/yuzlerce-endemik-turun-bulundugu-lagundeki-bitkiler-sifali-caylara-donusecek/2862225 (Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi, https://ztbb.org/ztbb/hakkimizda/ (Erişim Tarihi: 28.08.2023).

ÇAĞDAŞ SANATTA DEĞİŞEN SERGİLEME PRATİKLERİ BAĞLAMINDA AZUMA MAKOTO'NUN SIRADIŞI BOTANİK HEYKELLERİ ÜZERİNE

Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, - 0000-0001-9644-9715
Prof. Dr., Naile ÇEVİK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 0000-0001-6448-1534

ÖZET

Sanat alanında yaşanılan tüm değişimleri ve dönüşümleri içinde bulunduğu çağın koşullarına göre değerlendirmek gerekir. Bu genel yaklaşım ile toplumun yanı sıra ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlerde sanat bağlamında öncül kavramlar olarak da değerlendirilmektedir. Plastik sanat alanlarında özellikle 1960 ve sonrası, uygulanan yeni teknik, konu ve malzeme çeşitliliğinin yanı sıra sergileme pratiklerinde de deneysel süreçler ortaya koymaktadır. Özellikle sanatsal üretimin izleyici ile buluşması sürecini kapsayan ve sonrasında izleyici ile üretimin etkileşimini de içinde barındıran bu süreçte deneysel sunum olanakları da söz konusudur. Bu süreç 20. yüzyılda disiplinlerin birbirleriyle etkileşiminin ve birbiri içinde erimesinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dünya genelinde sanatçılar, sadece üretimde bulunarak sanatsal süreçlerinin tamamlanmadığı bir yaklaşımın içinde yer almamakta ve uzun soluklu bir proje gibi sergileme deneyimlerini de ortaya koymaktadır. Bu noktada teknoloji ve iletişim olanaklarının artması plastik sanatın her alanında olduğu gibi sergileme deneyimlerinin değişmesi bağlamında da oldukça önemli bir adım olmuştur.

Bu çalışma genel bir yaklaşımla; çağdaş sanatta değişen sergileme pratikleri bağlamında Azuma Makoto'nun sıra dışı botanik heykelleri üzerine odaklanmaktadır. Sanatçının üretimlerinde özellikle tercih ettiği botanik birimler hem sergileme pratikleri hem de uygulama biçimleri bakımından "sıra dışı" olarak değerlendirilmektedir. Makoto'nun botanik heykelleri yalnızca izleyici için şaşırtıcı bir unsur olmakla kalmayıp aynı zamanda tasarım, uygulama ve üretim aşamalarında da bilginin yanı sıra teknolojiyi de beraberinde kullanmanın söz konusu olduğu uygulamaları da içinde barındırır. Makoto'nun botanik heykellerini üretme ve sergileme aşamalarında profesyonel bir ekip ile çalışması da farklı disiplinlerden beslenen çok katmanlı bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Çağdaş Sanat, Sergileme, Azuma Makoto.

ON AZUMA MAKOTO'S UNUSUAL BOTANICAL SCULPTURES IN THE CONTEXT OF CHANGING EXHIBITION PRACTICES IN CONTEMPORARY ART

ABSTRACT

It is necessary to evaluate all changes and transformations in the field of art according to the conditions of the current age. With this general approach, economic, social and technological changes, as well as society, are also considered as leading concepts in the context of art. In the fields of plastic arts, especially in the 1960s and after, new techniques, subject and material diversity as well as experimental processes in exhibition practices are revealed. Experimental presentation opportunities are also available in this process, which especially covers the process of meeting artistic production with the audience and then includes the interaction between the audience and the production. This process can be considered as a reflection of the interaction and dissolution of disciplines with each other in the 20th century. Artists around the world do not take part in an approach where their artistic process is not completed by just producing, and they also reveal their exhibition experiences as a long-term project. At this point, the increase in technology and communication opportunities has been a very important step in the context of changing exhibition experiences, as in every field of plastic art.

This study takes a general approach; It focuses on Azuma Makoto's extraordinary botanical sculptures in the context of changing exhibition practices in contemporary art. The botanical units that the artist particularly prefers in his productions are considered "extraordinary" in terms of both exhibition practices and application styles. Makoto's botanical sculptures are not only a surprising element for the viewer, but also include practices that involve using technology as well as knowledge in the design, application and production stages. Makoto's work with a professional team in producing and exhibiting his botanical sculptures creates a multi-layered structure that draws from different disciplines.

Key Words: Art, Contemporary Art, Exhibition, Azuma Makoto.

1. ÇAĞDAŞ SANATTA KAVRAMSAL SÜREÇ ÜZERİNE

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sanat alanında ortaya çıkan pek çok yeni ifade biçimi kavramsal sanat başlığı altında incelenebilir. Geleneksel anlamda estetikten ziyade kavramı yani düşünce önemsenir ve sanatta alternatif arayışlar önem kazanmaktadır (Uz ve Uz, 2018: 657). Kavramsal sanatta, sanatın anlamının sorgulanması ile sanatın belirli bir kalıba ve var olan bir temaya hapsetmenin mümkün olmadığı görülmüş ve sanat kavramı genişleyerek ona yeni anlamlar yüklenmiştir. Ayrıca atölyelerde üretim ve geleneksel kaide üzeri heykel ve tuvaldeki ya da duvardaki resim şartlarından kurtulmuş ve plastik sanatlar yeni ve keşfedilmemiş bir alana doğru genişlemeye başlamıştır (Artun ve Örge, 2017: 27-28).

Çağdaş sanatta, üzerinde düşünülen tüm malzeme seçimleri ya da teknikler gibi konuların başında dikkat çeken tavır, özgünlük kavramının ön planda tutulmasıdır. Sanatçının temel motivasyonu tam da bu noktada özgünlük teması çerçevesinde gezinen zamandan, mekândan, malzeme, konu, kavram ve daha birçok sınırlılıktan uzaklaşarak sınır tanımayan eylemler olarak varlığını göstermektedir. Özgünlük ve beraberinde gelen özgürlük anlayışı, sanatçının disiplinlerarası sahalarda yer alabilmesine imkân tanımakta ve deneyimsel süreçlerin başat olduğu uygulama alanları yaratmaktadır (Kayahan ve Çevik, 2022: 42-43). Kavramsal sanat ile sanat dünyasında hiçbir kalıbın olmadığını anlaşılmış ve alışılmışın dışında bir çizgide sanat eserleri kabul görmüştür. Sanatın anlamı genişleyerek, yeni tanımlar ortaya çıkmıştır. Atölyelerde gerçekleşen üretim şekilleri değişmiş, kaide üzerinde yer alan heykel kamusal alanda izleyicinin de dâhil olabildiği yeni biçimlere dönüşmüş, tuval resmi tuvalin dışına çıkmış, kısacası plastik sanat alanı yeni ve bilinmeyene doğru yol almaya başlamıştır (Artun ve Örge, 2017: 27-28).

Çağdaş Sanatta Değişen Sergileme Pratikleri

Geçmişten günümüze sergileme; insanların üretimlerini bir şekilde görünür hale getirme, dolaşıma sokma isteklerinin bir karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Sergi bu anlamda üreten ile izleyici arasındaki iletişim ağının önemli bir parçası haline gelir (Yıldırım, 2018: 89). Mergin'e (2018) göre, 1960 sonrası sergi ve sergileme parametreleri tamamıyla değişmiştir. Sanatın meta olma durumu, ticari değeri sorunsallaştırılmıştır.

Demirci'ye (2019) göre sanat eseri sanatçının, düşüncesini ifade etme biçimidir ve mekân ise bunu gösteren bir araçtır. Zamanla plastik sanatlarda sanat eserinin kendine has öğeleri özel/öznel mekânlarını yaratmaya başlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 1960 sonrası değişen sanat anlayışına paralel olarak sergileme pratikleri ve mekânları da değişiklik göstermiştir.

20. yüzyıl teknolojisi, ulaştığı boyutla her alanda geleneksel değer yargılarını yıkmıştır. Elbette sanat bu oluşumun dışında kalamazdı. 20. yüzyılın son yarısına damgasını vuran akım ve akımların yalnızca adlarına bakmak bile bizlere bu anlamda bir fikir verebilir. Bunlar AllOver, Art Brut, Funk Öncesi, Kobra, Fluxus, Soyut Dışavurumculuk, Kinetik Sanat, Happening, Pop Art vb. (Binzet, 2006: 12). Akımlarda karşımıza çıkan bu farklı adlandırmalar sanatçıları, izleyicileri ve sanatın algılanmasına yönelik olan yerleşik kalıpların da dönüşmesine sebep olmuştur. Sanatçı aynı anda hem tüketen, hem kullanan, hem de üreten konumuna gelmiştir. Bu gerçeklik kapsamında izleyicinin tanımı da değişmeye başlamıştır. İzleyicinin de yeri geldiği zaman sanat işi üzerinden ya da gördüğü yapıt üzerinden konumu değişmiştir. Ayrıca izleyicinin yanı sıra mekân algısı da değişmeye başlamış ve daha önce sanat işlerinin gösterildiği, sanat yapıtlarının sunulduğu yerler ve bu yerlerin tasarımları işlevleri de değişmeye başlamıştır (Şenova, 2005: 14-15).

Azuma Makoto'nın Sıradışı Botanik Heykelleri Üzerine Değerlendirmeler

1960'lı yılların ardından sanatçılar, sanatın anlamını sorgulamışlar ve alternatif sanatsal malzemeler kullanmaya başlamışlardır. Sanat alanının dışında yer alan her türlü malzeme sanata dahil olabilmiş ve atık malzemeler, buluntu nesneler, fotoğraf, video gibi çeşitli malzeme ve teknikler kullanılarak yeni anlatımlar denenmiştir (Pazarlıoğlu Bingöl, 2022: 328).

Bu genel değerlendirme ile tarih içinde heykel sanatı, endüstri devriminin de etkisiyle hazır nesnelerin kullanılması ile zorunlu olarak sürekli bir gelişim ve değişim içerisine girmiştir. Bu durumun sonucunda yüzyılın başlarında görünen şeylerin üç boyuttaki ifadesinin ötesinde heykelin plastik sorunları mekân üzerinde zorunlu değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Malzeme kullanımındaki çeşitlilikler, heykelin mekân ile ilişkisini çok farklı boyutlara taşımıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde heykelin mekânla ve çevreyle ilişkisi, optik olandan kavramsalla olan ilişkisine doğru evrilen bir durumu sorgular hale gelmiştir. Bu genel yaklaşım

bağlamında, heykel sanatı, yüzeyde kırılmalar ve mekânlar yaratır, her mekân bir bütün içinde farklı anlam ve zamanların göstergesi durumundadır (İlhan, 2018).

20. yüzyıl teknolojinin hızla geliştiği bir dönemdir. Hayatın her alanına yansımasını gösteren teknolojinin sanatta da varlığını göstermesi doğal bir akış olarak nitelendirilebilir. Teknolojinin dahil olduğu üretimlerde yazılım, mühendislik, mimarlık ve daha bir çok alan sanat yapıtının gerçekleşme ve sonuçlanma sürecine katılmaktadır. Bu mantık doğrultusunda oluşan eserler ile yeni bir izleme ve değerlendirme biçimi gelişmiştir. Geleneksel sanatlardan tuval resmi, kaide üzeri heykel yerini hareketli videolara ve farklı duyulara hitap eden üç boyutlu yeni sanat biçimlerine bırakmaktadır. Bu noktada enstalasyon sanatı önem taşır. Özellikle video enstalasyonları ile sanatçılar, video sanatını etkin bir biçimde kullanabildikleri gibi aynı zamanda mekanı da sanat yapıtına dahil ederek üç boyutlu ve algısal olarak farklılıklar sunan özgün anlatımlara ulaşmışlardır. Bu bağlamda sanat yapıtının ortaya çıkma sürecinde soyut düşünceler etkili olabildiği gibi kimi zaman somut bir nesne ya da olay da sanatçının üretim şekline ilham olabilmektedir (Albayrak ve Kurak Açıcı, 2022: 165).

Gelişen teknoloji olanakları ve özellikle 20. Yüzyılda başlayarak günümüze değin ulaşan geleneklerin kırılması ile görsel sanatlar sınırlarını zorlamaktadır. Sanat sınır tanımamakta, farklı sanat alanları birbirlerinin içinde eriyerek sanat alanı olmak dışında yeni söylemlere ulaşmaktadır. Bu anlamda sanatlar arası etkileşim, sanatların kendi sınırlarını aşan yapısıyla önemini yitirmektedir (İpşiroğlu, 2010: 11). Sanat alanı içerisinde yer alan disiplinler kendi aralarında ve sanat alanı dışındaki bilimsel disiplinlerle çağın sanat anlayışına bağlı olarak sıkı bağlar oluşturmaktadır. Sanat eserlerinin çağını yakalamasında önemli olduğu düşünülen bu yaklaşım, sanat alanına biçimsel ve düşünsel açıdan önemli katkılar sağlamaktadır (Özel, 2007: 213).

Sanatçı *Azuma Makoto* Üzerine Okumalar

Sanat alanında öncelikli bir konuma sahip olan bu deneysel süreç, sanatçı ve yapıtı, bu anlamda içerisinde pek çok değişkenin de olduğu bir süreçte yeniden tanımlanmakta ve çok geniş bir alanda dolaşmaktadır. Malzeme, teknik, izleyicinin sürece katılımı, sanat nesnesinin sunulma biçimi ve daha birçok faktör günümüz sanatçısının ve sanat eserinin yeni yüzünü şekillendirmektedir (Erinç, 2004: 53; Yıldırım, 2010: 58). Sanatsal anlamda yaratma doğanın gereçlerinden yararlanarak özgün bir biçim oluşturmaktır. Yaratıcılığa giden yol bir bilinç

dolgunluğundan, onun sağladığı keskin görüşten, yetkin düzeyde bileşimler ve çok ince ayrıştırmalar yapabilme yatkınlığından geçer (Timuçin, 2003:197).

Görsel 1. Azuma Makoto, Exobıotanıca, Botanik Uzay Uçuşu, Black Rock Çölü, Nevada, ABD, 2014.

Bu genel değerlendirme ile botanik heykel alanında öncü bir sanatçı olan Azuma Makoto'nun üretimleri ve sergileme pratikleri dikkat çekicidir. Sanatçı çalışmalarında çiçeklerin ekim anından doğada ayrışmasına kadar olan yaşam döngüsünü de araştırmaktadır. Ayrıca sanatçı ikebana geleneğini de üretimlerinde hem kavramsal hem de uygulama bağlamında kullanmaktadır. Sanatçı çiçeklerle çalışmasının genel değerlendirmesinde onlarla kurulan telepatik iletişimin en fazla olduğu şafak vaktinin erken saatlerinde başlaması gerektiğine inanmaktadır. Makoto'nun çiçeklere karşı olan bu duyarlı yaklaşımı beraberinde saygı ve bağlılık kavramlarını da yanında getirmektedir. Sanatçının genel olarak "yaşayan sanat" olarak tanınan eserleri, Japonca'nın "*mono no aware*" kavramından gelmektedir. Bu kavram "solup giden şeylere duyulan ilgi" anlamına da gelmektedir. Makoto'nun botanik birimlerle oluşturduğu bu kavram aşkın veya bir bakıma da gotik ölüm duygusuyla ilgilidir. Sanatçının üretimlerinde botanik birimlerin yaşamsal döngüsünde kısacık varoluşsal anına veya sergilenmelerindeki "an" a tanıklık etmek izleyici içinde oldukça şaşırtıcıdır (japanhouselondon.uk, 2024).

Görsel 2. Azuma Makoto, Güneşe Doğru Hareket Eden Bir Buket Çiçek

Azuma Makoto müzik alanında kariyer yapmak için 1997 yılında Tokyo'ya taşındı. Ancak o dönem müzik kariyerinin yükselişe geçmesini beklerken Makoto Japonya'nın en büyük çiçek/sebze pazarlarından birinde çalışmaya başladı ve içinde botaniğe karşı beklenmedik bir tutku büyümeye başladı. 1999 yılında bu deneyim onu Tokyo'da bir butik çiçekçi dükkânını yönetmeye yönlendirdi ve 2002 yılında fotoğrafçı Shiinoki Shunsuke ile birlikte JARDINS des FLEURS'u açtı. Azuma'nın çalışmaları, 2005 yılında botanik heykel kavramını keşfetmeye başladığından bu yana onun çiçekçilik kariyerinden sanatsal bir pratiğe dönüşmeye başlamıştır. Günümüzde JARDINS des FLEURS doğanın özgün ve organik güzelliğinin bulunduğu bir yer olması bakımından bir çiçekçi dükkânı veya atölyeden daha fazlasıdır. Bu yer aynı zamanda, ışığın, nemin, sıcaklığın ve hatta müziğin ses seviyesinin, sadece çiçeklerin refahını gözetmek amacıyla optimize edildiği bir laboratuvar niteliğindedir. Bu genel özen ve bilgi bağlamında değerlendirildiğinde sanatçı Azuma Makoto, çok renkli çiçek kompozisyonlarını dondurmak, Hermes gibi markalar için enstalasyonlar oluşturmak, Dries Van Noten gibi moda tasarımcılarıyla çalışmak, 50 yıllık bir bonsai ve ağaçtan yapılmış çiçek buketlerini uzaya göndermek ile hem kavramsal botanik heykel çalışmaları hem de onların sergilenmesi bakımından bir "öncü sanatçı" olarak değerlendirilmektedir (japanhouselondon.uk, 2024).

Görsel 3. Azuma Makoto, Dagat ve Bulaklak, Hinoba-an Sea, Negros Adası, Filipinler, 2015

Bir eserin sergilendiği yer/ortam eserin değerine dair bir anlam değişikliği yaratmasa da eserin izleyici ile etkileşimi bağlamında alımlanmasına yönelik dolaylı ve doğrudan etki sağlamaktadır (Çevik ve Kayahan, 2021:1097). Bu genel değerlendirme ile Makoto'nun 30.000 metre yükseklikte ve eksi 50 santigrat derecede botanik heykeli, dünya dışı bir yaşam olan Exbıota'ya dönüşmektedir. Sanatçının özgün sergileme pratiği dünya dışında uzayda olması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Makoto Dünya'nın ufkuna bakan bir bonsai (Görsel 1) ve güneşe doğru hareket eden bir buket çiçek (Görsel 2) aracılığı ile uzayda yapılan bu botanik yolculuğunu her anıyla belgeleyerek sergileme pratikleri bakımında oldukça deneysel ve şaşırtıcı bir sürece imzasını da atmaktadır (japanhouselondon.uk, 2024).

Azuma Makoto'nun çalışmaları genellikle hava, su (her haliyle) ve ateş gibi doğadaki unsurlarla oynamaktadır. Bu unsurlar bakımından değerlendirildiğinde sanatçının Görsel 3'de yer alan botanik heykeli dikkat çekicidir. Bu çalışma kapsamında; okyanusun ortasında yerel balıkçılar tarafından kullanılan bir sal üzerine 4 metre uzunluğunda yerleştirilen bu heykel güçlü güneş ışığının, rüzgârın ve esen tuzlu suyun insafına bırakılarak yüzdürüldü. Ayrıca Azuma Makoto'nun her çalışmasında olduğu gibi bu çalışmasında da projenin tüm aşamaları resmi web sitesinde kaydedilmiş ve belgelenmiştir (japanhouselondon.uk, 2024).

Görsel 4. Azuma Makoto, Sephirothic Flower: Diving İnto The Unknown/Sefirot Çiçeği: Bilinmeyene Dalış, Suruga Körfezi, Shizuoka, Japonya, 2017.

Görsel 4'de yer alan çalışmada, çeşitli çiçeklerden oluşan bir buketin Suruga Körfezi'nin 2.000 metre derinliğine gönderilip, uzaktan kumandalı bir derin deniz keşif aracıyla gözlemlenmesi söz konusudur. Sanatçının bu çalışmasında çiçekler doğal ortamları olan Fuji Dağı'nın eteğindeki parlak yaz gün ışığının aksine, karanlıkta, düşük ses, yüksek deniz basıncı ve gizemli deniz canlılarıyla çevrili olarak hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Gelişmiş Japon teknolojilerini kullanarak deniz dibine yollanan bu buket, uçurumun en alt noktasına ulaşabilmekte ve yaşamın başladığı yer olan deniz tabanının yüzeyine dokunabilmektedir (japanhouselondon.uk, 2024).

Görsel 5'de Hokkaido'nun doğu kıyısından uzanan bir arazi parçası olan Notsuke Yarımadası'nda donmuş bir gölde, sanatçı Azuma Makoto Frozen Flowers/Dondurulmuş Çiçekler isimli botanik heykelini inşa etmiştir. Bu çalışmanın ilk uygulanışı 2019 yılında ve daha sonra 2021 yılında yine aynı yerde yapıldı. Ancak bu botanik heykelin oluşması ve devamlılığını sağlaması süreçlerinde her yıl mevcut koşullar biraz daha değişti ve farklılaştı. Sanatçı, sıcaklık, rüzgâr veya kar yağışı gibi değişkenlerin çevredeki ortamı nasıl değiştirebileceği ve her versiyonu nasıl benzersiz kılabileceğine odaklanarak hem sanatsal üretim hem de sergileme biçimlerine dair özgün bir bakış açısı sunabiliyor (Mothes, 2023).

Görsel 5. Azuma Makoto, Frozen Flowers/Dondurulmuş Çiçekler, Notsuke, Bekkai-cho, Notsuke Yarımadası, Hokkaido, Japonya (2018)

Sanatçı Makoto doğayla birlikte çalışarak ona uyum sağlamasının yanı sıra onunla işbirliği içinde bir denge kurarak sanatsal pratiğini temellendirmektedir. Sanatçı Frozen Flowers/Dondurulmuş Çiçekler (Görsel 5) isimli çalışmasında hem doğayı kontrol etmeye hem de onun tarafından kontrol edilmeye odaklanmaktadır. Çalışmanın üretilme aşamasında sanatçı, karla kaplı bir alanla çevrelenen bir iskele üzerine yerleştirilen çeşitli renk ve dokulardaki çiçek demetleri ve yaprakların binlerce buz sarkıtına dönüşmeden önce suyla ıslatılmasını gerçekleştirmektedir. Sanatçı ve asistanlardan oluşan bir proje ekibi, buzun hızla oluşması için sıcaklıkların en düşük seviyeye inmesini bekleyerek tüm gece boyunca çalışmaktadırlar. Ertesi sabah, güneşin ilk ışıklarıyla bitmiş kompozisyon ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tasarımın gereği ve sergileme biçimi dikkate alındığında gün içinde artan güneş ışığı sayesinde Frozen Flowers/Dondurulmuş Çiçekler isimli çalışma erimeye başlamıştır. Su, gece boyunca yavaş yavaş buz haline gelmekte ve ertesi sabah yeni bir heykelin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Makoto, bu çalışması aracılığı ile mevsimler boyunca bölgenin nasıl dönüştüğünü gözlemlemenin yanı sıra zamanla iklim değişikliğinin yarımadanın üzerindeki etkilerine de tanık oluyor (Mothes, 2023).

Görsel 6. Azuma Makoto, Drop Time, Tokyo, Japonya, 2016.

Sanatçının Görsel 6'da yer alan *Drop Time* isimli çalışmasında, akrilik kutularda özenle saklanan botanik sanat eserlerinden oluşan bu botanik heykelleri, bir ay süren sergi boyunca yavaş yavaş şekillenmektedir. Akrilik kutuların şeffaf hacmi bir fanus gibi çiçeklerin güzelliğini ve renklerini açığa çıkarırken, aynı zamanda onların kırılgan hallerini, çürümelerini ve zaman geçtikçe ölmelerini de ortaya çıkarmaktadır (japanhouselondon.uk, 2024). Çiçeklerin yaşam döngüsüne izleyiciyi de şahit olarak kattığı *Drop Time* isimli çalışmasında Makoto bir anlamda bitkilerin doğumunun ve nihai çürümesinin her aşamasını kutlamaktadır. Hem kutlamanın hem de üzüntünün işareti olan çiçekler, genellikle tarihsel olarak yaşamı, ölümü ve zamanın geçişini bildirmek için kullanılmıştır. Yaşamla ölüm arasında bir yerde belirsiz bir durumda tutulan Makoto'nun bu blok çiçekleri, biyolojik örneklerin zamanda askıya alınmasına da odaklanmaktadır (ngv.vic.gov.au, 2024).

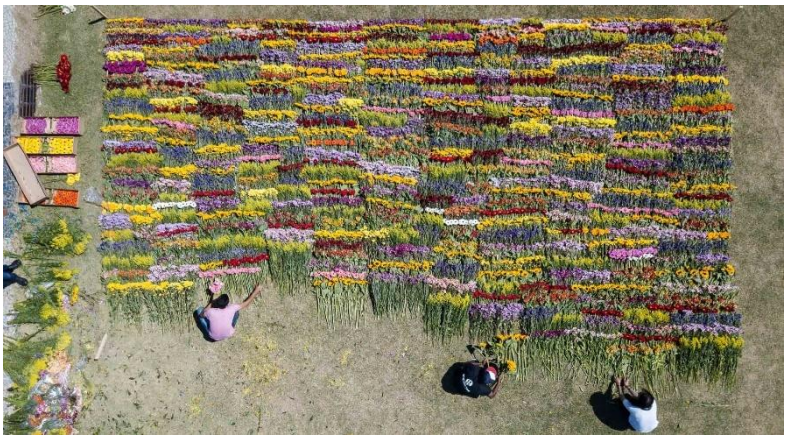

Görsel 7. Azuma Makoto, Gaibu, Outside', Rio de Janeiro, Brezilya, 2017

Görsel 8. Azuma Makoto, Naibu, Inside, Oi Futuro, Rio de Janeiro, Brezilya, 2017

Sanatçının Görsel 7 ve Görsel 8'de yer alan iki çalışması çiçek ayrışması üzerine uygulanan iki projeyi kapsamaktadır; Birinci projede (Görsel 7) tarım kavramının araştırılmaktadır ve açık alanda oluşturulan büyük ölçekli bu enstalasyon sonucunda çiçekler kasıtlı olarak ölme niyetiyle ekilir. İkinci projede ise (Görsel 8) büyük bir kutunun içine yerleştirilen çiçeklerin zamanla çürüme süreci ve ölümü izleyicinin yaşam ve ölüm döngüsüne dair düşüncelerini sorgulamasına olanak tanımaktadır (japanhouselondon.uk, 2024)..

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

20. yüzyılda sanat ve bilim alanlarında tüm alanların birbirinin içine girdiği hatta kimi zaman birbirinin içinde erimiş ve dinamik bir diyalog kazanmıştır. Disiplinlerarası bu dinamizim aracılığı ve sonucu olarak da plastik sanatlar alanında da biçim, içerik ve malzeme bakımından çok dilli bir yapıya ulaşmıştır. Bu durum çağdaş sanatta teknolojik olanakların kullanımının çeşitlenmesi ve ulaşılabilirliğinin artması sonucunda da artan bir ivme kazanmıştır.

Çağdaş sergileme uygulamaları; mekansal deneyimler, yeni malzemeler, beden, fotoğraf, video ve fotografik görüntüler aracılığıyla kavramların açığa çıkarılmasını vurgulamaktadır. İzleyiciyle etkileşim kurmak için mekana özgü deneyimler ve sanatsal önerilerden yararlanmak önemlidir. Sanatçı, açık bir ortamda gezinen, resim, heykel veya fotoğraf gibi geleneksel sanat

formlarının ötesinde melez bir alanda var olan sanat eserleri yaratan, sanatın çerçeveli bir nesne olduğu fikrine meydan okuyan ve olanaklarını genişleten biri olarak karşımızda durmaktadır.

20 yüzyılın ikinci yarısında görülen video sanatı, süreç sanatı, yoksul sanatı, pop sanatı ve gösteri sanatıyla birlikte sanatın üretilmesi/sergilenmesi de farklı bir dinamik yapıya kavuşmuştur. Bu genel değerlendirme ile sanatçının üretimleri ve bu üretimlerin izleyiciyle buluşması bakımından kurgusal düzenlemelere ve hatta özel sergileme alanlarının inşasına gereksinim duyulmuştur. Sanatsal üretimlerin kavram, konu, malzeme bağlamında oluşturulması ve sergilenmesi kapsamında ortaya konulan tüm süreçler "özgün" ve "öncü" yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Bu makale kapsamında Azuma Makoto'nun botanik heykel üretimlerinin, farklı bitki türlerini hava, su (her haliyle) ve ateş gibi doğadaki unsurlarla ilişkilendirerek yaşam döngüsü bağlamında izleyici ile buluşması değerlendirilmiştir. Özellikle sanatsal üretimin sergileme alanları/mekânları üzerine odaklanan bu çalışma, çağdaş sanat alanında bir öncü olarak Makoto'nun bitki temelli ve doğaya saygılı üretimlerinin de sanat tarihi bakımından ayrıcalıklı ve önemli bir konumda yer aldığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Albayrak, Demet ve Kurak Açıcı, Funda. (2022). Yeni Medya Sanatında Göbeklitepe'nin Yorumlanması, ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi, Dijitalleşme Özel Sayısı, s.145-172.

Artun, A. ve Örge, N. (2017). Çağdaş Sanat Nedir? Modernlik Sonrasında Sanat, Editörler: Ali Artun ve Nursu Örge, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Binzet, C. (2006). "Sanatın Sanalı, Sanalın Sanatı". Rh + Sanat Plastik Sanatlar Dergisi, Sayı 31, Temmuz-Ağustos, s. 12.

Çevik, Naile ve Kayahan, Zeliha. (2021). "Çağdaş Sanatta "Su" Teması Üzerine Deneyimlenen Sergileme Pratikleri", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7(40), s.1095-1106.

Demirci, A. (2019). "Plastik Sanatlarda Mekân Algısı", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Erinç, M. S. (2004). Sanatın Boyutları. İstanbul: Ütopya Yayınevi

İlhan, S. (2018). Mimari Unsurların Heykel Sanatı İle İlişkisi ve Gordon Matta Clark'ın Çalışmalarıyla İlişkilendirilen Kavramlar, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

İpşiroğlu, Nazan, (2010), Görsel Sanatlarda Alımlama ve Sanatlararası Etkileşim, Hayalbaz Kitap, Sanat Kuramları:07, İstanbul.

Kayahan, Zeliha ve Çevik, Naile. (2022). Yaratıcılıkta Sezgisel Süreci Odağına Alan Bir Sanatçı; Crystal Wagner, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, s.33-44.

Mergin, A. (2018). "Land Art ve Mekân Bağlamında Süre, Süreç, Temsiliyet Problematiğinin Dil ve Mekân İlişkisi: Sanatçının Varoluşsal Uzamı", Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özel, V. (2007). Plastik Sanatlarda Disiplinlerarası Etkileşimler ve Seramik Sanatına Yansıması, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Pazarlıoğlu Bingöl, M. (2022). "Türkiye'de Kavramsal Sanat". 1923'ten Günümüze Çağdaş Türk Sanatı. Editör: Erol Murat Yıldız. Yayın No: 1122. ISBN: 978-625-433-603-4. 1. Basım, Ağustos. Nobel Yayınevi, Ankara. s. 323-371.

Şenova, B. (2005). Çağdaş Sanatta Teknolojik Dil, Çağdaş Sanat Konuşmaları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.14-15.

Timuçin, A. (2003). Estetik, Bulut Yayınları, İstanbul.

Uz, A ve Uz, N. (2018). Akla Hitap Eden Düşüncenin Sanatı: Kavramsal Sanata Genel Bir Bakış, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5 (12), s. 655-662.

Yıldırım, D. (2018). "Sosyal ve Kültürel Odaklı Sergilemelerde Tasarımcının Rolünün İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, Ö. (2010). Yeni Medya ve Dijital Sanatlar. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları Sanat Yazıları, 37 (22), s. 56- 66.

japanhouselondon.uk, 2024). https://www.japanhouselondon.uk/read-and-watch/life-and-works-of-japanese-flower-artist-azuma-makoto/

MOTHES, KATE FEBRUARY 22, 2023. Azuma Makoto's Temporary Sculptures Freeze Hundreds of Flowers on a Snow-Coated Lake https://www.thisiscolossal.com/2023/02/azuma-makoto-temporary-frozen-sculptures/

ngv.vic.gov.au, 2024). https://www.ngv.vic.gov.au/triennial/artists-designers/azuma-makoto/

Görsel Kaynakçası

Görsel 1-2-3-4-6-7-8: https://www.japanhouselondon.uk/read-and-watch/life-and-works-of-japanese-flower-artist-azuma-makoto/

Görsel 5: https://www.thisiscolossal.com/2023/02/azuma-makoto-temporary-frozen-sculptures/

ENSTALASYONDA SANATSAL BİR İFADE UNSURU OLARAK IŞIK TEMASI ÜZERİNE SANATÇI OKUMALARI

Doç. Dr., Zeliha KAYAHAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, - 0000-0001-9644-9715
Prof. Dr., Naile ÇEVİK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 0000-0001-6448-1534

ÖZET

Çağdaş sanat alanında ortaya konulan sanatsal üretimler ekonomik, sosyal, toplumsal ve teknolojik değişimlerin bir yansıması veya sonucu olarak da değerlendirilebilinir. Bu durum özellikle teknolojinin sayesinde gelişen iletişim olanaklarının artması ile küresel boyutta ortaya çıkan sanatsal üretimlerde de bir değişimi ve dönüşümü ortaya çıkarmıştır. Özellikle kavramsal sanat aracılığı ile sanat eserinin bir sanat nesnesi olarak sorgulanmasının sonrasında eserlerin mekân ile kurduğu bağ oldukça önem taşımaktadır. Bu bağ malzeme, konu ve kavram gibi birçok alanda fark yaratarak ortaya çıkmıştır. Sanatçılar tarafından alternatif malzemelerle oluşturulan üretimlerde özellikle disiplinlerarası yaklaşımlar da söz konusu olmuştur.

Bu çalışma, konusu bakımından enstalasyon kavramına odaklanmasının yanı sıra özelde enstalasyonda bir ifade unsuru olarak ışık temasına yer vermektedir. Mekân bağlamında değerlendirildiğinde enstalasyonlar alışılagelmiş sergileme dışına çıkarak izleyicinin de esere dahil olması sürecini içinde barındırmaktadır. Bu durum; enstalasyon kavramı bağlamında değerlendirildiğinde mekânın ışık kullanımı aracılığı ile tekrar kurgulandığı üretimlerde izleyici, eser ve sanatçı arasında bir iletişimi ve etkileşimi de beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, Enstalasyon, Işık.

ARTIST READINGS ON THE THEME OF LIGHT AS AN ELEMENT OF ARTISTIC EXPRESSION IN INSTALLATION

ABSTRACT

Artistic productions in the field of contemporary art can also be evaluated as a reflection or result of economic, social, societal and technological changes. This situation has revealed a

change and transformation in artistic productions that have emerged on a global scale, especially with the increase in communication opportunities developed thanks to technology. Especially after the work of art is questioned as an art object through conceptual art, the connection that the works establish with the space is very important. This bond has emerged by making a difference in many areas such as material, subject and concept. Interdisciplinary approaches have also been used, especially in the productions created by artists with alternative materials.

In addition to focusing on the concept of installation in terms of its subject, this study specifically includes the theme of light as an element of expression in installation. When evaluated in the context of space, installations go beyond the usual exhibition and include the process of involving the audience in the work. This situation; When evaluated in the context of the concept of installation, productions in which the space is reconstructed through the use of light bring about a communication and interaction between the audience, the work and the artist.

Key Words: Contemporary Art, Installation, Light.

1. GİRİŞ

Çağdaş sanat, günümüzde veya son birkaç on yılda üretilen sanatı ifade eder. Sanat dünyasının dinamik ve sürekli gelişen doğasını yansıtan çok çeşitli sanatsal uygulamaları ve stilleri kapsamaktadır. sıklıkla güncel sosyal, politik ve kültürel konularla ilgilenen çağdaş sanatçılar eserlerini resim, heykel, fotoğraf, video, performans ve enstalasyon gibi çeşitli biçimlerde üretmektedirler.

Enstalasyon sanatı, 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ayırt edici bir alandır. Bağımsız parçalar olarak var olan geleneksel sanat formlarının aksine, enstalasyonlar sürükleyici ve mekana özgüdür ve çoğu zaman izleyicinin mekan algısını dönüştürür. Enstalasyonlar, heykeller, nesneler, ses, ışık ve etkileşimli bileşenler gibi çeşitli unsurların bir kombinasyonunu içererek izleyici katılımını teşvik eden bir ortamlar yaratabilmektedirler.

ÇAĞDAŞ SANATTA ENSTALASYON KAVRAMI ÜZERİNE

Enstalasyon, Fransızca bir kelime olan “installation” kelimesinden dilimize geçmiştir. Diğer bir adı “yerleştirme” olan bu sanat uygulamaları 1960’lı yıllarda gündeme gelmiş ve günümüze kadar süren

bir uygulama alanıdır (Bilirdönmez ve Çevik, 2020: 76-95). Enstalasyon sanatının ortaya çıkışı, sanatsal düşüncedeki değişime ve geleneksel sanat mekânlarının sınırlarından kurtulma arzusu ile yakından bağlıdır. Sanatçılar, uzaktan gözlemlenmesi gereken statik bir nesne olarak geleneksel sanat anlayışına meydan okumaya çalışarak izleyiciyi saran, sanat ile yaşam arasındaki sınırları bulanıklaştıran deneyimler yaratmayı hedeflemişlerdir. "Hazır nesne" kavramını ortaya atan Marcel Duchamp gibi öncü sanatçılar ve daha sonra Allan Kaprow, Yayoi Kusama ve Christo gibi isimler, enstalasyon sanatının önünü açmada önemli rol oynamışlardır. Bu sanatçılar yerleşik normları sorgulayarak alışılmamış malzemeler ve mekânsal düzenlemelerle deneysel çalışmalar yapmışlardır. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra sanatsal anlayışlarda, sanatın malzemesinde ve tekniklerde önemli farklılıklar görülmektedir. Gelişen teknolojiler sanatta yeni ifade biçimlerine olanak tanırken, endüstrileşme ile birlikte tüketim kültürünün de sanattaki yansımaları dikkat çekmektedir (Bingöl; Çevik ve Döl, 2021: 15). 1960 sonrası ortaya çıkan sanat akımları ile beraber sanat; üretim, tüketim, toplumsal yapı gibi birçok unsurun etkisiyle şekil değiştirmeye başlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde artık sanatın tanımı ve konumlanışı değişmiştir (Demirci, 2019:7). Bu karakteristik yapı eski sanat akımlarının yerine daha küçük grupların hatta bireysel olarak sürdürülebilen sanat hareketlerinin ortaya çıkışını da beraberinde getirir (Saygı, 2016). 1960'lar ve 1970'ler performans sanatında ve geleneksel olmayan malzemelerin kullanımında bir artışa tanık oldu ve enstalasyon sanatının ayrı bir tür olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Enstalasyon sanatı, çağdaş sanatçıların sanatsal ifadenin sınırlarını zorlamak için yeni teknolojileri, malzemeleri ve kavramları keşfetmesiyle gelişmeye devam etmektedir. Sürükleyici ve etkileşimli doğası, izleyicilere benzersiz ve çoğu zaman katılımcı bir deneyim sunarak onları sanatla ve sanatın sunulduğu ortamla ilişkilerini yeniden düşünmeye zorlar. Mekânlar ile bütünleşen enstalasyonlar, mekâna dair yeni bir algılama biçimi sunmaktadır. Boşluk ve doluluk ilişkileri ile mekânın anlamını yeniden kurgular. Mekân, sanat eserini sunan ve sergilenmesini sağlayan bir zemin olarak değerlendirilirken bu uygulamalarda sanatın öznesi haline gelmektedir (Şahin, 2010: 84).

Enstalasyonlar uygulama alanının genişliğinden kaynaklı olarak bir çok farklı sanat alanını içinde barındırabilir. Enstalasyonun oluşumunda rol alan Pop Art, Arte Povera, Land Art, Fluxus, Performanslar ve Process Art'ta kullanılan malzeme ve kavramsal boyutta yapılan çalışmalar; sanatın, sıradan nesnelerin işlev ve statüsünü değiştirmiş, tanımını genişletmiştir (Kınam, 2010: 38). Çetintürk'e (2017) göre, enstalasyonlar, mekânın sanat yapıtıyla, sanat yapıtının alıcıyla ve mekânın

alıcıyla olan etkileşimini kurar. Böylece, bu süreci zaman faktörüyle çözümleyerek tamamen alıcının algısına yönelik bir deneyim hazırlarlar (Emiraoğlu, 2016:27-28).

Her sanatçı kendi üretim tarzı çerçevesinde malzeme kullanır. Sanatçı anlatmak istediği düşünceyi en iyi ifade edeceğini düşündüğü malzeme ve sergileme şekli ile eserini ortaya koyar. Bu bağlamda ışık teması bir malzeme olarak enstalasyon sanatının içerisinde yer alabilmektedir. 20. yüzyılda sanatın ifade ve sunuş biçimlerinin değişmesiyle beraber, izleyicinin katılımının, daha doğrusu iş ve izleyici ilişkisinin önem kazandığı bir anlayış göze çarpmaya başlamıştır. Kullanılan her eleman, ışık, ses, video da dahil olmak üzere, alımlayıcı ile buluştuğunda anlam üretimine hizmet eder (Okumuş, 2016:1-8). Aydınlanma, dönüşüm ve gizli gerçeklerin açığa çıkması için bir metafor görevi görür. Sanatçılar genellikle kavramsal fikirleri iletmek, düşünceyi kışkırtmak ve iç gözlemi davet etmek için ışığı kullanırlar. İzleyiciler bu aydınlatılmış ortamlarda gezinirken, sadece pasif gözlemciler değil aynı zamanda onları sorgulamaya, düşünmeye ve enstalasyonun altında yatan temalarla bağlantı kurmaya teşvik eden çok duyulu bir yolculuğun aktif katılımcıları oluyorlar. Enstalasyon sanatı, çok çeşitli malzeme ve teknikleri bir araya getiren dinamik ve disiplinlerarası bir form olarak gelişmiştir. Bunlar arasında ışık, izleyicinin sanat eseriyle karşılaşmasının mekansal, zamansal ve duygusal boyutlarını etkileyebilen güçlü ve çok yönlü bir araç olarak ortaya çıkar. Bu araştırma, enstalasyon sanatındaki ışığın çeşitli yönlerini açığa çıkarmayı, çağdaş tezahürlerini ve hem sanatçılar hem de izleyiciler için taşıdığı dönüştürücü potansiyeli keşfetmeyi amaçlamaktadır.

2. ENSTALASYONDA IŞIK TEMASININ KULLANIMI ÜZERİNE SANATÇI OKUMALARI

Enstalasyonlarda ışığın kullanılması, sanatsal ifadeye çok yönlü bir yaklaşımı temsil ediyor; duygusal tepkiler uyandırmak ve izleyicinin sanat eserine olan ilgisini artırmak için ışığın kendine özgü niteliklerinden yararlanılmaktadır. Işık, özellikle karanlıkla yan yana getirildiğinde, gözlemcinin dikkatini çeken ruhani bir nitelikle mekânları doldurabilen, dönüştürücü bir güce sahiptir. Işık kaynağı bulunmayan bir ortamda ne bir nesne ne de onun gölgesini görebiliriz. Görme fizyolojisi gereği, insan gözü tarafından algılanabilen elektromanyetik radyasyona ışık denir. Işık suni ve doğal olmak üzere iki çeşit kaynaktan doğabilir. Doğal ışık, ortak kaynağı Güneş olan, doğal olarak üretilen ışıktır ve gündüz saatlerinde alınır. Ateş ve ay da doğal ışık kaynakları arasında gösterilebilir. Doğal ışığın

gerekli olduğu veya yeterli olmadığı yerlerde doğal ışığı simüle etmek amacıyla elektrik enerjisiyle üretilen ışık kaynakları ise yapay ışık kaynaklarıdır (Ayhan, 2022: 4).

Işığın sanatta kullanımı, Rönesans'ın chiaroscuro tekniklerinden 20. yüzyıl avangard hareketlerinin deneysel ışık enstalasyonlarına kadar zengin bir tarihe sahiptir. Sanatta ışığın tarihsel bağlamını incelemek, çağdaş sanatçıların yerleşik gelenekleri nasıl geliştirip yıktıklarını anlamak için bir temel sağlar. 20. yüzyılın ilk yarısında elektrik kaynaklarının sabit duruma gelmesi ve herkesin erişebilir olma durumu sanata da yansımıştır. Resimde bir öğe olarak yer almadığı sürece, ön planda değil; gizli kahraman olarak yer alan ışık, artık izleyici sanat eseri ve mekân arasında arabulucu rolü üstlenir ve ön plandadır. Sadece eserin malzemesi değildir. Çağdaş sanatçılar, ışığın yansıtıcı ve renk özelliklerini kullanmanın yanı sıra onu sanatsal estetiklerini sunmanın, eserin izleyici ile etkileşime geçmesinin bir yolu olarak görmektedirler (Girgin, 2018: 2316). Modern sanatta ışığın kullanımı, sanatçıların yeni boyutları keşfetmesine, sürükleyici deneyimler yaratmasına ve algıyı manipüle etmesine olanak tanıyan, sanatsal ifadenin dönüştürücü ve dinamik bir yönü olmuştur. Çeşitli hareketler ve sanatçılar ışığı bir araç olarak benimsemiş ve bunun sonucunda geleneksel sanatsal sınırlara meydan okuyan çok çeşitli çalışmalar ortaya çıkmıştır. Modern sanatta ışığın kullanımı, ışığın estetik, algısal ve kavramsal olanaklarının sürekli araştırılmasını yansıtır.

Çağdaş enstalasyon sanatında ışık, çoğunlukla başlı başına bir malzeme olarak ele alınır. Sanatçılar, alanı şekillendirmek, görsel yanılsamalar yaratmak ve belirli atmosferler yaratmak için LED'ler, neonlar veya projeksiyonlar gibi ışık kaynaklarını kullanıyor. Enstalasyonda ışık teması söz konusu olduğunda sanat eseri sadece estetik bir haz uyandırmanın ötesinde izleyiciyi düşünsel bir sürece davet ederi. Bu amaçla etkileşimi arttıracak hazır nesneler, videolar, sesler mekânın içerisinde bir araya getirilmektedir. İzleyici artık, sanat objesiyle etkileşime geçer ve o yapıtın bir parçası olur. Sanat yapıtı da sonuç ürün değil, bu etkileşimin sürecidir (Bağ, 2019: 5-11). Araştırmanın devamında

enstalasyonda sanatsal bir ifade unsuru olarak ışık temasını kullanan sanatçılar üzerimden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

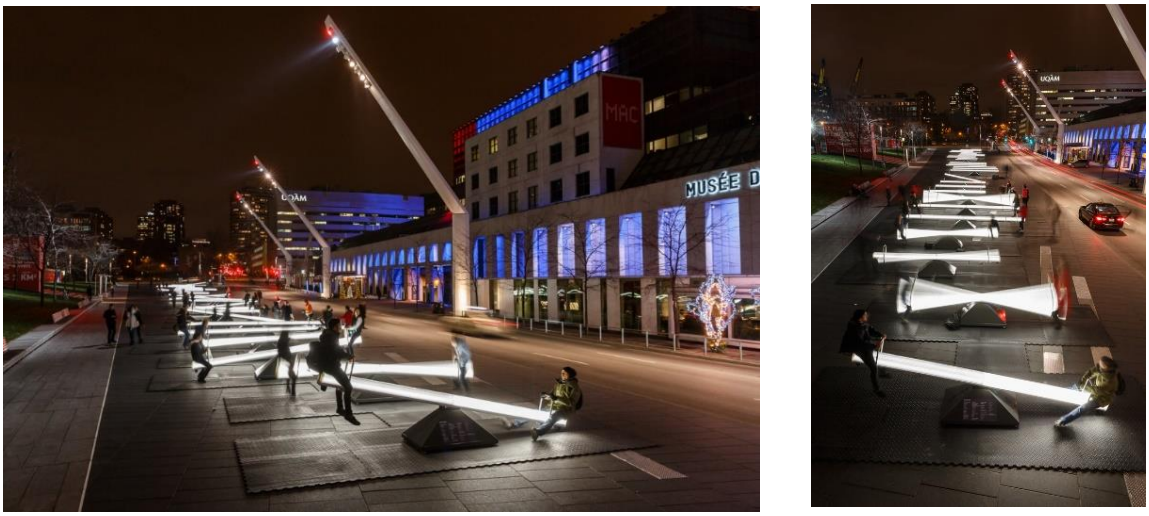

Görsel 1-2. Lateral Office ve CS Design, Enstalasyon, Montreal

Enstalasyon sanatının sürükleyici doğası, ışığın stratejik kullanımıyla daha da güçleniyor. Sanatçılar, izleyicilerin duyusal düzeyde ilgisini çekmek için etkileşimli teknolojiler, duyarlı sistemler ve katılımcı unsurlar kullanır. Mesele sadece bir mekanı aydınlatmak değil; atmosferi şekillendirmek, gölgeleri değiştirmek ve görsel alanın ötesine geçen duyusal bir senfoni düzenlemekle ilgilidir. Bu bağlamda ışık, yalnızca geleneksel sanatsal araçlarla elde edilemeyecek anlatılar, duygular ve atmosferler aracılığıyla izleyiciye rehberlik eden bir hikaye anlatıcısı haline gelmektedir. 2017 yılında Lateral Office ve CS Design birlikte Montreal için bir kış enstalasyonu yapmıştır. 30 dev tahterevalli ve binaların cephelerine uygulanan bir video projeksiyon serisinden oluşan enstalasyon, kent meydanını, eşlik eden müzikle birlikte ışıklı bir oyun alanına dönüştürmektedir. Bu çalışma özellikle izleyici ve mekân etkileşimi bağlamında dikkat çekicidir. Her kullanıcıya bir enstrüman çalma olanağı veren bu çalışma aracılığı ile her bir tahterevalli hareket ettiğinde ışık ve hoparlörleri de aktive etmektedir. Bu sayede 30 tahterevalli aynı anda geçici bir beste yaratarak kent merkezini bir konser alanına dönüştürmektedir (içmimarlikdergisi.com, 2017).

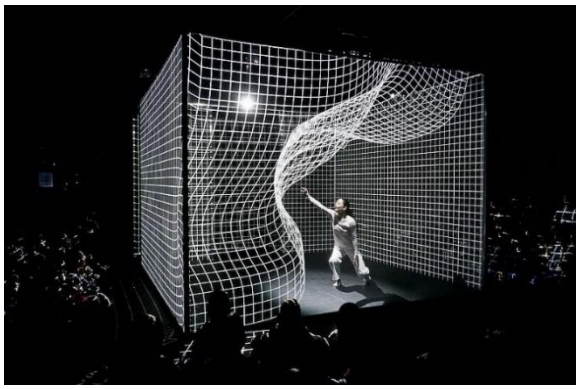
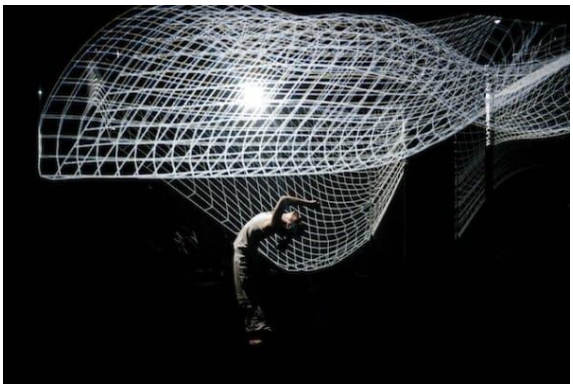

Görsel 3 ve 4. Andrien Mondot ve Claire Bardainne, Hakanai, 2013

Enstalasyon sanatındaki ışık, fiziksel özelliklerinin ötesinde sıklıkla sembolik ve kavramsal bir ağırlık taşır. Sanatçılar, anlatıları aktarmak, metaforları keşfetmek veya sosyo-politik temalarla ilgilenmek için ışığı kullanır. Andrien Mondot ve Claire Bardainne, dijital sanatlar ve performans alanındaki işbirlikleriyle tanınmaktadırlar. İkili, sürükleyici ve etkileşimli deneyimler yaratmak için görsel sanatlar, dans ve teknoloji gibi çeşitli disiplinlerdeki uzmanlıklarını birleştirmektedir.

Dikkate değer projelerinden biri, dinamik ve görsel olarak büyüleyici efektler yaratmak için hareketli yüzeyler üzerinde dijital projeksiyon eşlemesini kullanan bir performans olan "Pixel"dir. Bir diğer proje olan "Hakanaï", dansçının hareketlerine gerçek zamanlı tepki veren dijital bir dünyayı öne çıkaran etkileşimli bir dans performansıdır. Sahne tasarımı, resim kompozisyonu ve dramatik aksiyonun homojen bir şekilde birleşimine etkili bir görsellikle cevap verecek olan yöntem olarak, Andrien Mondot ve Claire Bardainne ekibinin fiziksel etkileşimli dijital multi-medya projeleri ışık teması bakımından örnek gösterilebilir. XYZT Soyut Manzaralar (2011), Hakanai (2013), Hava Hareketi (2015) ve Ekinoks (2019) adlı deneysel performans gösterileri ve interaktif enstalasyon uygulamaları, plastik sanatlar ile sahne sanatları arasında dijital bir köprü kurmak şeklinde değerlendirilebilir. Sahne merkezindeki performansçının hareketlerine göre şekillenen dijital bir uzam yaratılmış Hakanai gösterisinde, oyuncuyu çevreleyen boşlukta, ışınlarla oluşturulan gözlemlenebilir uzam, fiziksel bedeninin hareketleriyle etkileşimli olarak değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Hakanai gösterisi genel bağlamda değerlendirildiğinde performans ve enstalasyon projeleri, modern resim ve sahne sanatları ilişkisine de yenilikçi yorum getirmektedir. Bu çalışma bağlamında sahnenin temel hareket unsuru olan oyuncu ile birebir etkileşimli ışıklama tasarımı, projeksiyon teknolojisi ile mümkün kılınmaktadır (Çevikayak, 2022: 120).

Rüyaların geçici doğasını ve yaşamın geçiciliğini keşfetmek için hareketli bir küpün sürükleyici ortamında gerçekleştirilen dans koreografisi olan Hakanai gösterisi Canlı olarak çalınan orijinal müzik notalarına dayalı, fiziksel hareket modellemesine dayanan canlı animasyon olmasının yanında mekân bağlamında da etkileyici özelliğini korumaktadır. Japonca 'da "Hakanai", rüya ile gerçeklik arasında bir yerde, kalıcı, kırılgan, fani, geçici ve uçucu anlamlarına gelmektedir. Bu çok eski kelime aynı zamanda insanlık durumunun ve onun güvencesizliğinin anlaşılması zor bir yönünü de yansıtmaktadır (am-cb.net, 2024). Andrien Mondot ve Claire Bardainne ekibinin fiziksel etkileşimli Hakanai isimli bu dijital solo performans enstalasyonu; video projeksiyon haritalama, CGI ve sensörleri birleştirerek sanatçının hareketlerine dinamik olarak cevap vermesinin yanı sıra imgeler ve seslerin de canlı olarak ortaya çıkmasının sonucunda her harekette farklı ve eşsiz bir ışıkla performans oluşturulmaktadır (Backhus, 2015).

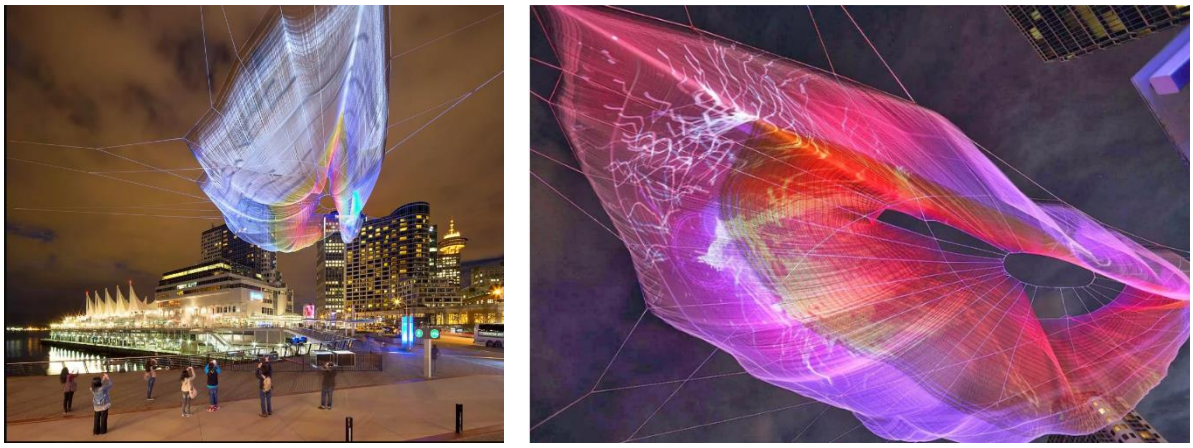

Görsel 5-6. Janet Echelman, Sayısız Kıvılcımlar/ Unnumbered Sparks, Enstalasyon, 2014

Işık ve gölge oyunu doğası gereği dinamiktir; zamanla gelişen ve çevrenin değişen koşullarına yanıt veren enstalasyonlar yaratır. Bu dinamik kalite, öngörülemezlik unsuru ekleyerek enstalasyonla her karşılaşmayı izleyici için benzersiz ve kişisel bir deneyim haline getirmektedir. Kanada'nın Vancouver kentinde gösterime giren ve oldukça büyük bir tekstil heykel olan Sayısız Kıvılcımlar/ Unnumbered Sparks isimli bu interaktif sanat eseri TED'in 30. yıllık konferansının bir parçası olarak sanatçı Janet Echelman ve Google Kreatif Direktörü Aaron Koblin arasındaki bir işbirliğinin eseri olarak ortaya çıkmıştır. Janet Echelman, genellikle heykel, mimari ve teknoloji unsurlarını içeren büyük ölçekli, sürükleyici ve mekana özel enstalasyonlarıyla tanınan Amerikalı bir sanatçıdır. Echelman, doğanın güçlerine (rüzgâr, su ve ışık) tepki veren heykeller yapmasıyla tanınmaktadır ve bu proje de sanatçının üretimleri bakımından bir istisna değildir. Ultra hafif elyaflardan yapılmış olan bu ışıklı heykel, bir

gökdelenin çatısından suyun ve Vancouver Kongre Merkezi yakınındaki yürüyüş yollarının üzerinde yükselmektedir. Bu çalışma kapsamında izleyicinin ilk başta açıkça göremediği şey ise heykele baktığı zaman aslında bir web tarayıcısına bakıyor olma durumudur. İnteraktif aydınlatma aslında beş yüksek çözünürlüklü projektörün yardımıyla 300 metre uzunluğundaki bu heykelin üzerine uzanan dev bir Chrome pencereden oluşmaktadır. Ziyaretçiler etkileşim kurmak için akıllı telefonlarında veya tabletlerinde Chrome'u veya başka bir mobil tarayıcıyı kullanarak bir web sitesi açar ve bir renk seçtikten sonra, parmaklarını kullanarak cihazlarının yüzeyi boyunca yollar çizmektedirler. İzleyicinin yönlendirmesi ile çizilen tüm bu yollar, renkli ışık ışınları olarak gerçek zamanlı olarak heykelin üzerine yansıtılmaktadır ve sonuç olarak devasa boyutu ile yüzen ışıklı bir tuval ortaya çıkmaktadır (Ramaswamy, 2014).

Görsel 7. Fabrizio Corneli, Hayvanlarla Rüya Gören Kadın/Dreaming Woman With Animals, 2011, Enstalasyon

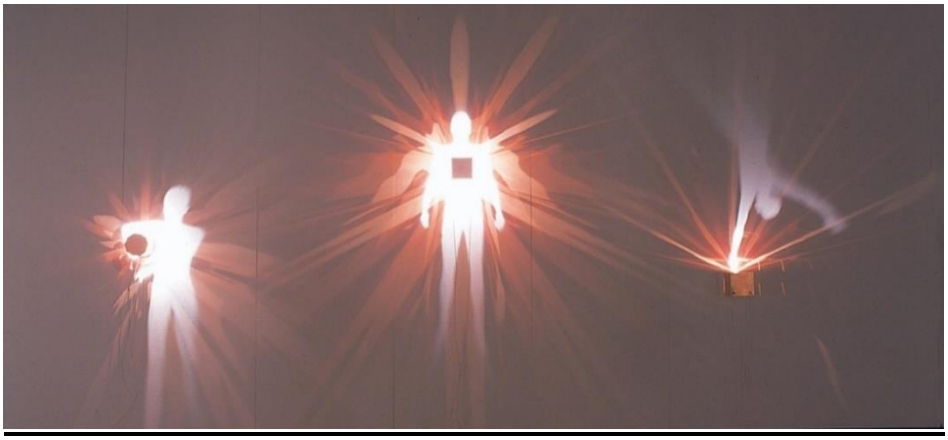

Görsel 8. Fabrizio Corneli, Iperboreo IV, 1995-96, Pelle Di Luce, 2001, Equılıbrısta I, 1998, Enstalasyon.

Işığın çağdaş enstalasyon sanatındaki çok yönlü rolü, ışığın çeşitli tezahürlerini, sembolik önemini ve izleyici deneyimi üzerindeki dönüştürücü etkisini içermektedir. Sanatçılar, ışık ve gölgenin

etkileşiminden en son teknolojilerin birleşimine kadar sürükleyici ve dinamik enstalasyonlar yaratmak için ışığın görsel, duygusal ve kavramsal potansiyellerinden yararlanıyor. İtalyan sanatçı Fabrizio Corneli ilk bakışta basit görünen fakat ışığın izdüşümünün hesaplanmasıyla geometriyi kullanarak ışık projeksiyonu açıldığında gölgenin nesneleştiği, gölge heykeller oluşturmaktadır. Işık kaynağı kapatıldığında bu ışıkla var olan devasa heykeller, herhangi bir çağrışım yapılamayan soyut nesneler gibi görünmektedir. Sanatçı aslında doğru konumlandırılmayan ışıklarla yaptığı yerleştirmelerin anlamsız olacağını, önemli olanın ışığın doğru hedeften yayılması gerektiğini; ışığın aslında formların açığa çıkmasını sağlayan enerji olduğunu belirtmektedir (Ayhan, 2022: 59).

Tokyo merkezli tasarım stüdyosu WOW, Tokyo'da bakım ürünleri mağazası Shiseido için bir enstalasyon serisi hazırlamıştır. Neuro Surge, Interactive Wall ve Product Room adındaki bu seriler nörobilim kavramına dayalı üç parçadan oluşmaktadır. Her kurulum ayrı ayrı ve ziyaretçiler arasında dinamik bir etkileşim söz konusudur (Gün, 2017).

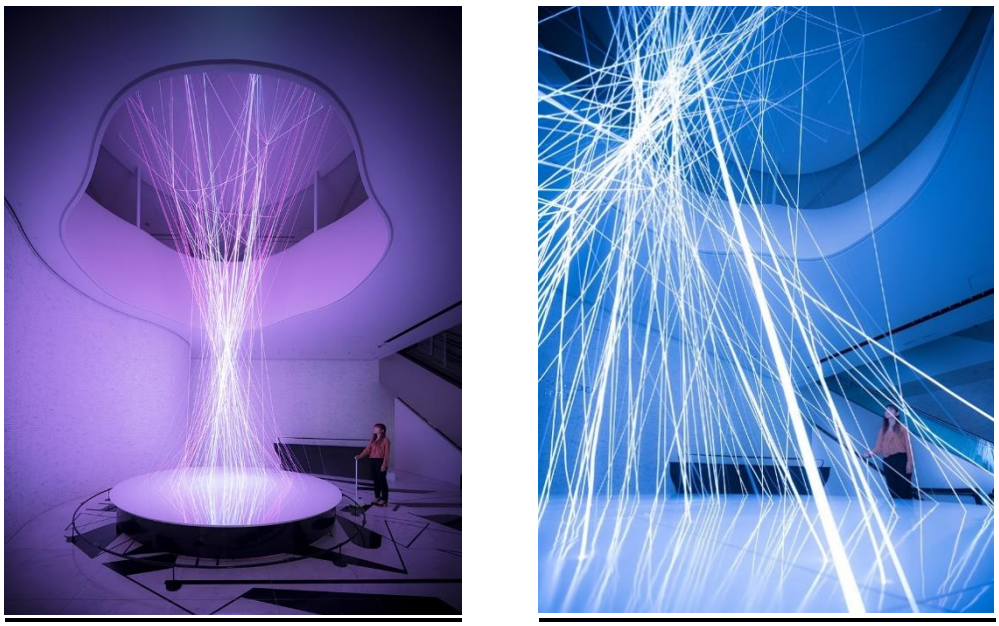

Görsel 9-10. WOW Tasarım Stüdyosu, Neuro Surge, Enstalasyon

Bu araştırmada incelediğimiz Neuro Surge ilk kurulum olup, Shiseido Ginza Binası'nın girişinde bulunmaktadır. Burada ziyaretçiler, günlük bilgi veya strese maruz kaldıklarında duyularının ve sinirlerinin nasıl çalıştığını hissetmektedirler. Bu binanın avlusunda liflerin kullanımı ile ışığın görülmemiş bir görüntüsü oluşturulmaktadır. Tasarım stüdyosu WOW bu çalışma kapsamında bir lazer modülüne çapı 0,9 milimetre olan 150 fiber bağlamıştır ve lazer modülü dokunarak kontrol

edilebilen sistemde elyaflardan ışık iletmektir. Bu enstalasyon interaktif bir çalışma olarak, duyusal sinirlerin ve bilginin karmaşık iletimini dinamik bir ışık gösterisine dönüştürmektedir (Gün, 2017).

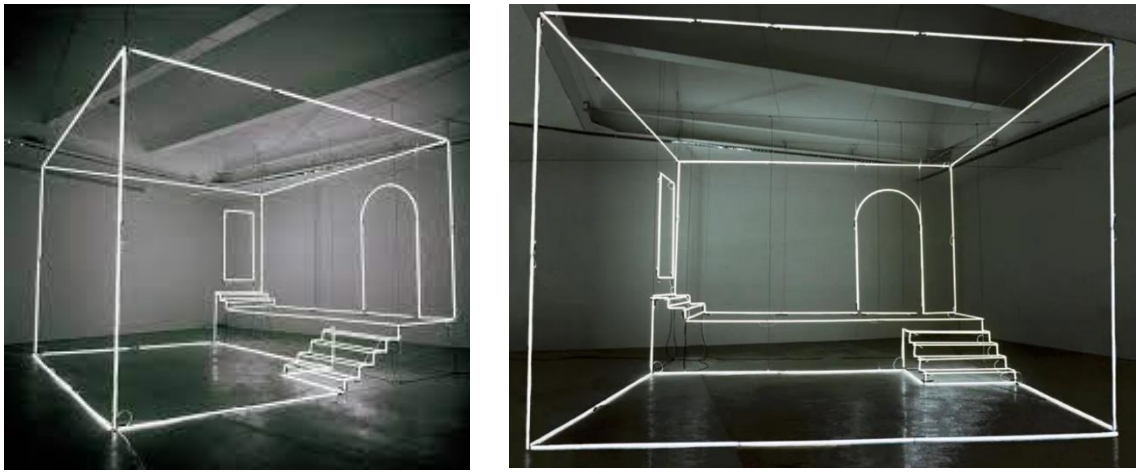

Görsel 11-12. Massimo Uberti, Bir Atölye, Enstalasyon

Neon ışıklar izleyiciyle etkileşim kurma açısından oldukça etkilidir. Massimo Uberti'nin ışıklı heykellerinin, neon elektrik ve transformatörler kullanarak mekanı yeni bir atmosferle doldurduğu ve ışıksızken özlerinden yoksun görünmektedir. Sanatçının eserleri, minimal alanlarda günlük nesneleri kullanarak ışıkla etkileşimli bir iletişim alanı yaratmaktadır. Işık, özellikle karanlığın ortasında, insanları kendine çekebilecek büyüleyici bir niteliğe sahiptir. İster bir mekana kusursuz bir şekilde entegre edilsin ister heykel veya metin yoluyla sergilensin, neon ışıklar başlangıçta izleyicileri büyülemede ve daha sonra onları sanat eseriyle buluşturmada çok önemli bir rol oynar. Neon ışıkları ile yapılan eserlerde ışık, gerçek alana hâkimdir ve sanatçı artık boyanın renk değerleri ile bir atmosfer yaratmak zorunda değildir. Işık kaynağı sadece nesneyi, yazıyı, yapıyı aydınlatmaz aynı zamanda bir iletişim alanı da yaratır. İşte Massimo Uberti'nin ışıklı heykelleri de böyledir. Sanatçı mekân içine sandalye, masa, merdiven, dış duvarları ile yeni bir mekân çizer. Neon ışıkları ve transformatörleri kullanarak, onun çizdiği minimal alana giriş için bir kapı, bu yaratılmış alandan reel mekâna açılan penceresi ile çizilen yapı, içinde herkesin evinde bulunabilecek gündelik nesneleri barındırır. Onun eserleri ışık olmadığında görünmezler, ışıksızlık onları özlerinden ve şiirsel güçlerinden yoksun bırakır (Girgin, 2018: 2316-2322). Çağdaş enstalasyonlarda yaygın bir araç olan neon ışıklar, yalnızca çevreyi aydınlatmakla kalmayıp aynı zamanda modernliğin ve kent kültürünün simgeleri olarak da hizmet veren dinamik unsurlar olarak hizmet ediyor. İster mimari dokuya kusursuz bir şekilde entegre edilsin ister bağımsız öğeler olarak sunulsun, neon ışıklar dikkat çekme ve merak duygusu oluşturmaktadırlar. Dahası, enstalasyonlardaki ışık ve gölge arasındaki etkileşim dinamik bir görsel deneyim yaratarak

izleyicileri aydınlatılan mekanın nüanslarını keşfetmeye davet ederek sanat eseriyle daha derin bir bağ kurulmasını teşvik etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Özellikle 1960 ve sonrasında küreselleşmenin de etkisiyle ön plana çıkan disiplinlerarasılık kavramı sanat alanında da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu durum birçok sanatçı için yeni bir anlatım yolu olarak değerlendirilmektedir. Sanatçıların ifade alanlarının da değişmesi açısından değerlendirildiğinde kavramsal sanat bağlamında düşünülen enstalasyon sanatı mekanın da sanat eserine dahil olması sürecini içinde barındırır. Enstalasyon sanatında sanatsal ifade unsuru olarak ışık teması, faydacı rolünün ötesine geçerek algılarımızı, duygularımızı ve mekan içindeki etkileşimlerimizi şekillendiren güçlü bir araç olarak ortaya çıkıyor. Tarih boyunca sanatçılar, izleyiciler için sürükleyici ve dinamik deneyimler yaratmak için ışığın dönüştürücü niteliklerinden yararlanılmıştır. Genel bir değerlendirme ile bu durum, mekânın sınırsızlığı ve malzemenin çeşitliliği ile sanatçılar için yeni ifade olanaklarını da beraberinde getirmektedir. Bu ifade olanaklarının içine anlamsal boyutun yanı sıra mekân bağlamında da izleyicinin katılımı sanat tarihi bakımından fark yaratan bir dönemeç olarak da değerlendirilebilinir.

Sanatçı, izleyici ve mekân bağlamında ortaya çıkan bu etkileşim sürecinde ışık kullanımı dikkat çekmektedir. Işığın ilk anlamı olarak aydınlatma temasına odaklanan enstalasyonların yanı sıra gölge, karanlık veya yansıma anlamları da sanatçılar tarafından kullanılmaktadır. Sonuç olarak, enstalasyon sanatında ışığın sanatsal ifade unsuru olarak kullanılması, ortamı sanat eseri ile izleyicisi arasındaki sınırların bulanıklaştığı bir boyuta yükseltiyor. Mekânları sıradanlığın ötesine geçen sürükleyici, çok duyusal ortamlara dönüştürür ve bireyleri sanatla derin bir düzeyde etkileşime davet eder. Teknoloji ilerlemeye devam ettikçe ve mümkün olanın sınırlarını zorlarken, gelecek, sanatçıların enstalasyon sanatında ışığın dönüştürücü gücünü daha fazla keşfetmeleri ve sanatsal deneyimi algılama ve onunla etkileşim kurma şeklimizi yeniden tanımlamaları için heyecan verici olanaklar sunmaktadır. Temelde, enstalasyonlarda ışığın stratejik kullanımı, sanatçılar için duygusal tepkiler uyandırmak, düşünceyi kışkırtmak ve izleyicilerde hem estetik hem de kavramsal düzeyde yankı uyandıran sürükleyici ortamlar yaratmak için güçlü bir araç olarak hizmet ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Am-cb.net., Hakanai, 2024. https://www.am-cb.net/projets/http-www-am-cb-net-projets-hkn (Erişim tarihi: 14.01.2024)

Ayhan, M., *Altamira'dan Çağdaş Sanat'a Işık ve Gölge*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2022.

Backhus, J., Dancer Bends Light in Stunning Projection-Mapped Performance. 30 Mart 2015. https://pldturkiye.com/isigi-buken-hem-gercek-hem-hayal-bir-enstalasyon-hakanai/(Erişim tarihi: 14.01.2024)

Bağ, M., *Antakya'da Gerçekleştirilen Enstalasyon Çalışmalarının Mekânla İlişkileri Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2019.

Bilirdönmez, K. ve Çevik, Ç., Çağdaş Sanatta Mekânla İlişkili Tasarımlar ve Jean Dubuffet'in Grafiksel Heykelleri, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6, 73-100, 2020.

Bingöl, M., Çevik, N.ve Döl, A. (2021). Kamusal Alanda Sanat Pratikleri, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi, 8 (1). https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1568817 (Erişim tarihi: 14.01.2024)

Bingöl, M., Temel Tasarımda Bir Farkındalık Süreci Olarak Metafor/Form İlişkisi, Uygarlık Tarihinde Sanat ve Tasarım. Sistem Ofset Yayıncılık. Editör: Adnan Tepecik. s. 81-98, Ankara, 2019.

Çetintürk, B., *Çağdaş Seramik Sanatında Enstalasyon Kavramının Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Doğuş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Çevik, N. ve Kayahan, Z., Çağdaş Sanatta "Su" Teması Üzerine Deneyimlenen Sergileme Pratikleri, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7 (40), s.1095-1106, 2021.

Çevikayak, C., *20. Yüzyıl Resim Sanatının Sahne Tasarımına Yansımaları,* Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2022.

Demirci, A., *Plastik Sanatlarda Mekân Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2019.

Emiraoğlu, G., *XX. Yüzyılı Sanatında Enstalasyon*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2016.

Girgin, F., Sanatta Neon Işıkları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (3), s. 2315-2329, 2018.

Gün, Çilse Merve (2017). Nörobilimden Esinlenilen Işık Enstalasyonu. 5 aralık. https://www.icmimarlikdergisi.com/2017/12/05/norobilimden-esinlenilen-isik-enstalasyonu/ (Erişim tarihi: 14.01.2024)

içmimarlikdergisi.com, Montreal'de Işıktan Tahterevalliler, 29 Mayıs 2017. https://www.icmimarlikdergisi.com/2017/05/29/montrealde-isiktan-tahterevalliler/(Erişim tarihi: 14.01.2024)

Kınam, B., *1980 Sonrası Grafik Tasarımda Enstalasyonun Yeri ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2010.

Okumuş, S., *Eser ve Manifestosu Bağlamında Kamusal Alanda Enstalasyon,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2016.

Ramaswamy, J., A browser that paints the sky, Mart 17 2014, https://blog.google/outreach-initiatives/arts-culture/a-browser-that-paints-sky/ (Erişim tarihi: 14.01.2024)

Saygı, S., Çağdaş Sanatta Doğa Algısı ve Ekolojik Farkındalık, Sanat - Tasarım Dergisi , (7): 7-13, 2016.

Şahin, S., *Dijital Devrim İle Birlikte Sanatta Mekân, Beden, Algı Değişimi,* Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Görsel Kaynakçası

Görsel 1-2: https://www.icmimarlikdergisi.com/2017/05/29/montrealde-isiktan-tahterevalliler/

Görsel 3: https://www.am-cb.net/en/projets

Görsel 4: https://pldturkiye.com/isigi-buken-hem-gercek-hem-hayal-bir-enstalasyon-hakanai/

Görsel 5-6: https://blog.google/outreach-initiatives/arts-culture/a-browser-that-paints-sky/

Görsel 7: https://fabriziocorneli.net/works-2/

Görsel 8: https://fabriziocorneli.net/works-2/

Görsel 9-10: https://www.icmimarlikdergisi.com/2017/12/05/norobilimden-esinlenilen-isik-enstalasyo nu/

Görsel 11-12: https://massimouberti.it/works/uno-studio/

GRAFİK TASARIMDA YAZI-İMAJ BİRLİKTELİĞİNİN "TYPE UNITE: STUDENT TYPOGRAPHY POSTER EXHIBITION" PROJESİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem UYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, -0000-0002-8724-7633

ÖZET

Her kültürün kendine özgü bir dokusu olsa da tüm insanlar ve topluluklar birbirine bağlıdır ve aynı gezegeni paylaşır. Peki ülkeler ve kültürler arasında ayrım yaratan bir dünyada, grafik tasarım bizi bir araya getirmeye nasıl yardımcı olabilir? İnsanları siyasete, coğrafyaya, ekonomiye ve dine göre ayıran bir dünyada, yaşamı ilginç kılan çeşitliliği nasıl fark ederiz? Bu sorular ışığında, farklı ülkelerden akademisyenleri ve öğrencileri bir araya getiren uygulamalı bir araştırma projesi olarak Type Unite, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Pradita Üniversitesi (Endonezya) kuruculuğunda ortaya çıkmıştır. 2016 yılından 2024'e kadar her çalışma döneminde belirlenen ortak tema çerçevesinde öğrencilerin tasarladıkları afişlerden sergiler oluşturulmuş ve farklı ülkelerde açılışı gerçekleştirilmiştir.

Type Unite; kelimeler, semboller, işaretler ve görseller gibi grafik tasarımın pek çok ögesini kapsamıştır. Esas hedefi belirli bir zihin birliğini bulmaktır. Proje çerçevesinde farklı zamanlarda bir araya gelen, kültürel ve coğrafi çeşitliliği sağlayan; Türkiye, Polonya, Güney Kore, Nikaragua, Ekvador, Endonezya, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Pakistan, Macaristan, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Danimarka, farklı dil ve alfabe kullanmaktadır. Bu da proje çıktıları olan afiş tasarımlarının, dillerin ve kültürlerin ötesinde anlaşılabilir yönleri olduğunun da göstergesi olmuştur. Tipografik afişler tasarım kültürünün ilerlemesinin ve dönüşümünün bir göstergesidir. Her proje bitiminde ortaya çıkan afişler grafik tasarım öğrencilerine ilham vermiş, daha akıcı ve dolayısıyla spontane bir tasarım yaklaşımıyla yeni referans arayışına girmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda dünyayı daha iyi bir yer hâline getirmek için tasarımı kullanma konusunda teşvik edici güce sahip olan Type Unite, genellikle şaşırtıcı yeni fikirlere yol açan keşif ve deneyler için deneysel grafik tasarım diline odaklanan etkili bir eğitim yönetimi de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarım, Tipografi, Afiş, Sergi.

EXAMINING THE TEXT-IMAGE COMBINATION IN GRAPHIC DESIGN WITHIN THE SCOPE OF "TYPE UNITE: STUDENT TYPOGRAPHY POSTER EXHIBITION PROJECT

ABSTRACT

Although each culture has its own unique texture, all people and communities are interconnected and share the same planet. So how can graphic design help bring us together in a world that divides countries and cultures? In a world that divides people according to politics,

geography, economics and religion, how do we recognise the diversity that makes life interesting? In the light of these questions, Type Unite has emerged under the founding of Çanakkale Onsekiz Mart University and Pradita University (Indonesia), as an applied research project that brings together academicians and students from different countries. From 2016 to 2024, exhibitions of posters designed by students within the framework of the common theme determined in each study period were created and opened in different countries.

Type Unite covers many elements of graphic design such as words, symbols, signs and images. Its main goal is to find a certain unity of mind. Turkey, Poland, South Korea, Nicaragua, Ecuador, Indonesia, Russia, the United Arab Emirates, China, Pakistan, Hungary, Hungary, the United States of America, Mexico and Denmark, which came together at different times within the framework of the project and provided cultural and geographical diversity, use different languages and alphabets. This has also been an indication that the poster designs, which are the outputs of the project, have understandable aspects beyond languages and cultures. Typographic posters are an indicator of the progress and transformation of the design culture. The posters that emerged at the end of each project inspired the graphic design students and enabled them to search for new references with a more fluid and therefore spontaneous design approach. At the same time, Type Unite, which has the power to incentivise the use of design to make the world a better place, has also been an influential education, focusing on the language of experimental graphic design for exploration and experimentation, often leading to surprising new ideas.

Keywords: Graphic Design, Typography, Poster, Exhibition.

1. GİRİŞ

Günümüzde ifade araçlarının çeşitliliği sayesinde hiçbir sınırlama olmaksızın iletişim kurabildiğimiz görülmektedir. İletişimimizin temeli öncelikle kullandığımız dildir. Saussure, dil yetisini ifade ederken "dil" ve "söz" kavramlarını ele alır. Saussure'e göre dil, bireyin karşısındakiyle anlaşmasını sağlayan dilsel alışkıların tümüdür (Köktürk, Ş. Ve Eyri, S., 2013, s.135). Gerçek şu ki; kullandığımız dil, teorik olarak iletişimimizin akıcılığına engel teşkil etmemektedir. Ancak çelişkili bir şekilde, modern dünyanın hem sosyal hem de dini açıdan giderek daha fazla bölünmüş olduğu açıktır. O hâlde iletişimin hayatta kalmamızın en önemli unsurlarından biri olduğunu varsayarsak, bu iletişimi daha fazla nasıl geliştirebilir ve bir probleme evrensel perspektiften nasıl bakabiliriz?

Neredeyse her şeyin görsel üzerine kurgulandığı günümüzde, algılanması istenen mesajın doğru biçimde aktarılabilmesi, sembollere, işaret ve iletiye uygun anlam yüklenmesine bağlıdır. Az göstergeyle anlamı en etkili biçimde iletmek, iletişimin temel amacıdır. Hedef kitleyi etkilemede, "ileti araçtır" vurgusuyla kitle iletişim araçlarının vasıflarının gücüne dikkat çeken düşünür Marshall McLuhan, kitle iletişiminin kendine özgü kültürel kodlar, formlar ve motifler yaratmasının, iletişimin şekillenmesinde parçalayıcı ve yüzeysel aynı zamanda da özerkleştirici ve bütünleştirici olduğunu belirtir (Ulağlı, 2020, s.8).

Bu çalışma, faklı ülkelerin diller ve kültürler arasındaki iletişimi basitleştirmenin, güçlendirmenin ve birleştirmenin yollarını öğrencilerin gözünden grafik tasarım diliyle aramayı amaçlamıştır. Proje ilk olarak 2016 yılında 4 ülkeden akademisyenlerin öncülüğünde, öğrencilerin tipografik afiş çalışmalarıyla ortaya çıkmış; "TINESTE: Türkiye, Indonesia, Ecuador, Nicaragua Student Typography Poster Exhibition" adıyla ilk sergisini gerçekleştirmiştir. 2017 yılı itibariyle "TYPE UNITE: Student Typography Poster Exhibition" adı ile katılımcı ülke ve sergi sayısı artırılmıştır. Polonya, Güney Kore, Nikaragua, Ekvador, Endonezya, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Pakistan, Macaristan, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Danimarka'nın grafik tasarım eğitimi bölümlerinden öğrenci ve akademisyenler, tanışma ve birlikte çalışma fırsatı bulmuştur. Bu çeşitlilik, grafik tasarımın evrensel ve birleştirici gücüyle, kültürlerarası köprü kurmuş, öğrencilere ilham sağlamıştır. Type Unite; 2016'dan 2024 yılına kadar (2020 ve 2021 hariç) proje devam etmiş, her yıl sergiler açmış, 2017 yılında Dubai Tasarım Haftası etkinliklerine davetli olarak katılım sağlamıştır. 2023'te "RUSTURIN: Russia, Türkiye, Indonesia Student Poster Exhibition" adıyla son çalışmasını tamamlamış ve 2024'te farklı ülkelerde sergi açılışlarını gerçekleştirmiştir.

Çizelge 1. "Projenin yıllara göre bilgileri"

YIL	TEMA	KATILAN ÜLKELER	ÖĞRENCİ
RUSTURIN 2023	"All You Need Is…"	Türkiye, Rusya, Endonezya	30
TYPE UNITE 2022	"Experimental Typography: Tribute to Wolfgang Weingart"	Türkiye, Polonya, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Ekvador, Pakistan	70
TYPE UNITE 2021	-	-	-
TYPE UNITE 2020	-	-	-
TYPE UNITE 2019	"Language Relations"	Türkiye, Polonya, Macaristan, Ekvador, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Amerika Birleşik Devletleri	80
TYPE UNITE 2018	"Consume"	Türkiye*x2*, Danimarka, Güney Kore, Çin, Amerika Birleşik Devletleri*x2*, Ekvador, Birleşik Arap Emirlikleri, Polonya, Endonezya, Meksika,	120
TYPE UNITE 2017	"7 World Cultures: Unique and Connected"	Türkiye, Güney Kore, Çin, Endonezya, Amerika Birleşik Devletleri, Polonya, Ekvador	159
TINESTE 2016	"TINESTE 2016"	Türkiye, Endonezya, Nikaragua, Ekvador	47

Görsel 1. "RUSTURIN 2023" afişi, Görsel 2. "TYPE UNITE 2022" afişi, Görsel 3. "TYPE UNITE 2019" afişi.

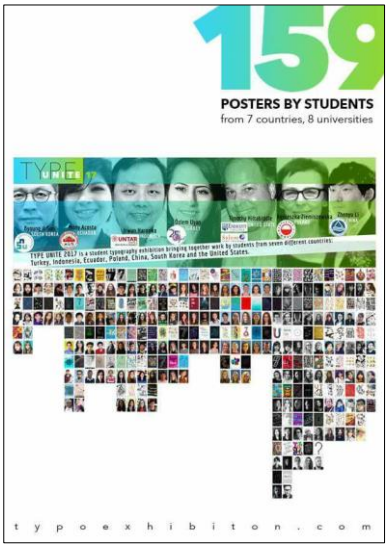

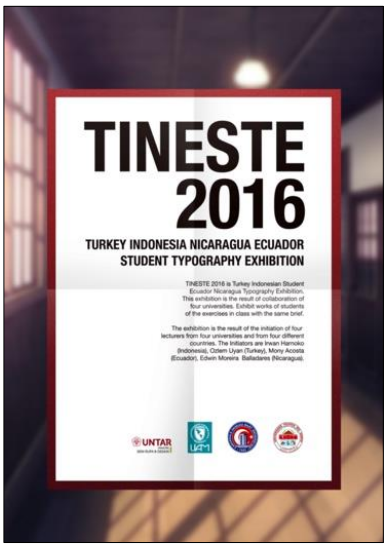

Görsel 4. "TYPE UNITE 2018" afişi, Görsel 5. "TYPE UNITE 2017" afişi, Görsel 6. "TINESTE 2016" afişi

2. EVREN ve ÖRNEKLEM

Type Unite projesinin çalışma evrenini, farklı yıllarda katılım sağlayan; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-*Türkiye,* Polish-Japanese Academy of Information Technology-*Polonya*, Namseoul University-*Güney Kore,* Universidad Americana-*Nikaragua*, Universidad Técnica del Norte-*Ekvador*, Pradita University-*Endonezya*, South Ural State University-*Rusya*, American University in the Emirates-*Birleşik Arap Emirlikleri,* Jiangnan University-*Çin,* SABS University of Art Design and Heritages-*Pakistan*, Budapest Metropolitan University, *Macaristan*, Salem State University, Rutgers University ve Central Wahington University, -*Amerika Birleşik Devletleri*, Autonomous University of San Luis Potosi-*Meksika*, Arel Üniversitesi-*Türkiye,* Hoejer Design School-*Danimarka*'nın grafik tasarım bölümlerinden akademisyenler ve öğrenciler oluşturmuştur.

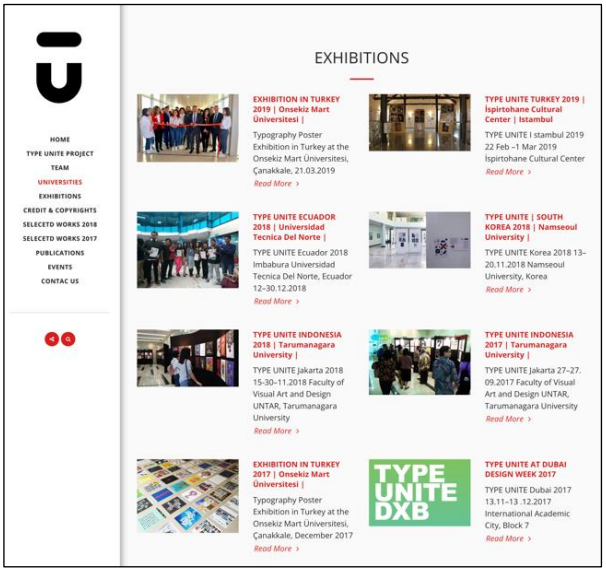

Görsel 7. ve Görsel 8. Ülkelerin açtığı sergilerin Type Unite web sitesinde yer alan örnekleri

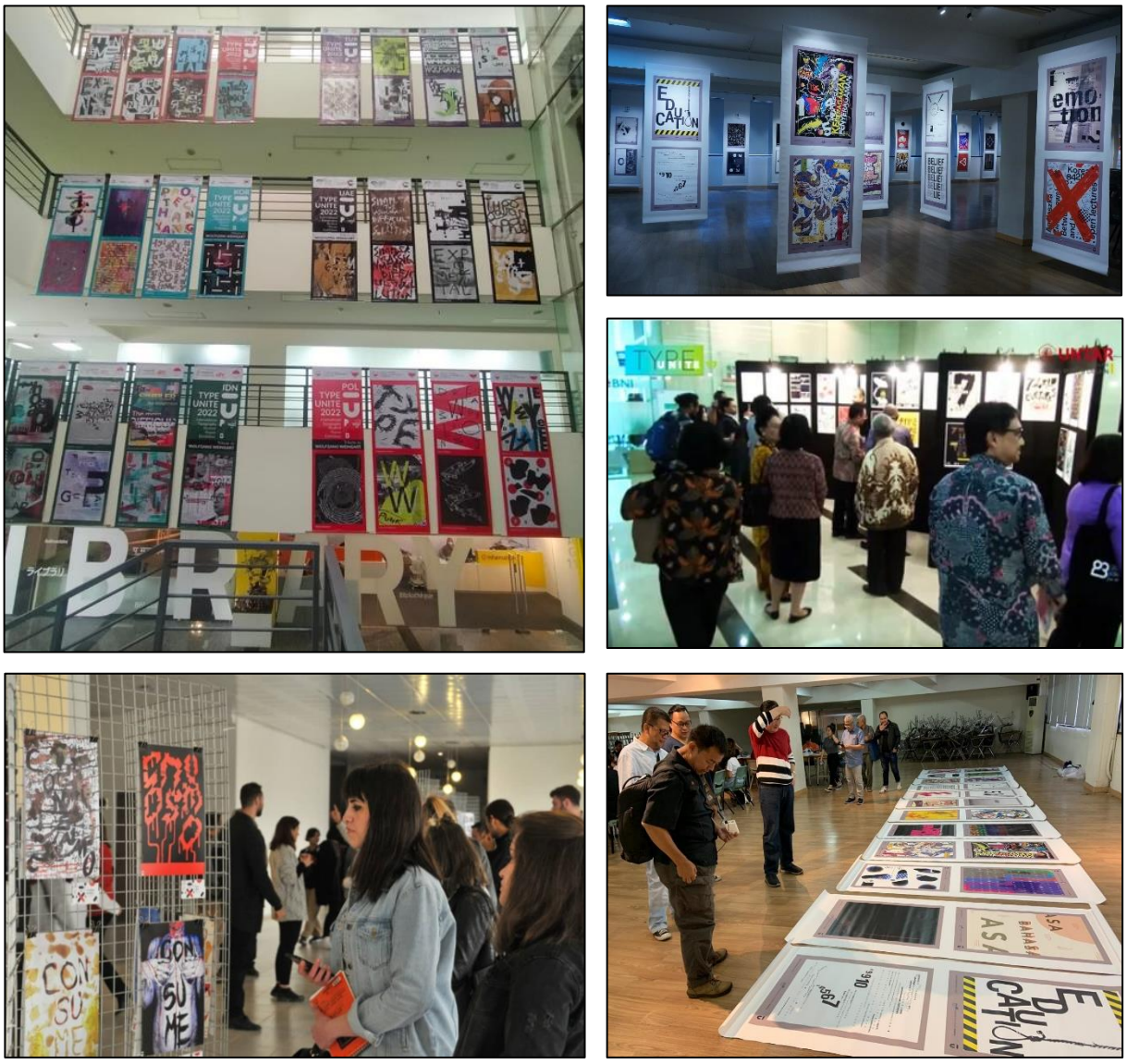

Görsel 9.-10.-11.-12.-13. ve 14. Farklı ülkelerde açılan TYPE UNITE sergilerinden örnekler

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Her proje, temanın bağlamını detaylandıran beyin fırtınası ile başlamıştır. Tema, örnek olay incelemeleri, analizler ve tartışma yoluyla öğrencilere aktarılmıştır. Öğrencilerden görsel bir araştırma yapmaları, bağlamlarını tanımlamaları, kavram geliştirmeleri ve afişlerinde vurgulayacakları fikirleri netleştirmeleri istenmiştir. Daha sonra yazının minimal birimi olan harften metin kompozisyonuna kadar, alanı nasıl kullanacakları ve görsellerin uygulanacağı teknikte yeterli çalışmaları yapmaları beklenmiştir. Belirli bağlamlarda yazı tiplerinin seçimi ve kombinasyonları ile dilin bir giysisi olarak tipografinin göstergebilimsel niteliklerinin analizi üzerinde deneyler yapılmıştır.

Tasarımın amacına veya türüne göre, kullanılabilecek binlerce yazı tipi arasından seçim yapmak, tasarımın başarılı mı yoksa başarısız mı olduğunun belirleyicisi olabilmektedir (Özmutlu, 2020, s.289). Grafik tasarım; nokta, çizgi, renk, form gibi ögeleriyle farklı bir üst dil kurar. Bunlar soyut işaretler olsa da gerçek anlamları ifade eden görsel bir dil meydana getirir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda görselliği öne çıkaran bu ifadeler yazılı dilin hakimiyetini kırmıştır. Hem görsel hem de yazılı dilin birlikteliğiyle günlük yaşamı tasarlayan grafik tasarımda her bir düzenleme, çağdaş bir hiyeroglif olarak düşünülebilir (Uygungöz, 1997, s.191). Buna göre öğrenciler, hedef kitlenin kimliği için belirledikleri tipografiyi, grafik tasarım ilkelerinin önemini göz önünde bulundurarak, mesajlarını daha iyi iletmek ve daha eksiksiz bir tasarım oluşturmak için görsellerle, doğru ve etkili bir şekilde kullanma becerisi kazanmışlardır. Farklı teknikler ve grafik stilleri uygulanarak üretilen afiş tasarımları, proje takvimi sonunda gerekli koşulları karşılayıp karşılamadığı konusunda öğrencilerle değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Projenin açık ve dinamik yapısı, çağdaş grafik tasarımın güncel trendleri ve istekler üzerine düşünmeyi sağlamıştır. Geçmişin grafik tasarım birikimi, usta isimlerin prensipleri ve eserleri, güncel görsel dil ile projeye katılan farklı ülkelerin yöntem çeşitliliği, öğrencilere bakış açısı kazanmaları noktasında oldukça katkı sağlamıştır. Öğrenciler, David Carson'un deneysel tipografik kullanımı ve imajlarla bezenmiş tasarımlarından, kuralları yıkan Fütürist Tipografi'ye, ufuk açan Paula Scher'in Art Deco ve Rus Konstrüktivizmi'nden ilham alan güçlü stilinden, Neville Brody'nin yenilikçiliği ve grafik deneylerine, Wolfgang Weingart'ın ilham veren deneysel, kuralları alaşağı eden yaklaşımına kadar birçok usta görüşü analiz etmiştir.

Bu çalışma dünyanın dört bir yanından tasarım öğrencilerinin bağlantı kurmaları ve belki de norm hâline gelen taşra eğitim deneyiminden kurtulmaları için etkili bir yol sağlamıştır. Öğrencilerin; diğer ülkelerdeki kültürel gelenekleri, merak ettikleri evrensel konuları, görsel olarak aktarmak istedikleri bağlantıları tartışarak dersin etkileşimini güçlendirmiştir. Tüm öğrencilerin; grafik tasarımı, tipografiyi, farklı ülkelerdeki öğrencilerin bakış açısını ve kendilerini keşfetmesini sağlamıştır. Grafik tasarımın evrensel gücünü ve hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline geldiğini deneyimleyerek öğrenmişlerdir. Onların sunduğu yaratıcı çözümler ve görsel yorumlama, izleyici açısından benzersiz ve görsel açıdan ilgi çekici olmuştur.

Öğrenciler kadar akademisyenlerin de farklı ülkelerden meslektaşları arasında ağ oluşturma, etkileşim ve iş birliği, ortak temalarla ortaya çıkan benzersiz çalışmaların paylaşılması fikri ufuk açıcı olmuştur. Bu iş birliği sadece grafik tasarım eğitimini geliştirmekle kalmamış aynı zamanda yaratıcılığı ve kültürlerarası diyaloğu da teşvik etmiştir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Proje; grafik tasarım öğrencilerinin ülkelerin kültürel zenginliğinden yararlanmalarına, alanlarına olan ilgilerini uyandırmaya, geçmişi ve günceli sorgulamaya önemli ölçüde katkı sunmuştur. Ayrıca öğrencilerin sezgi koşullarının gelişimini, grafik tasarım alanında dünyanın önde gelen; Joseph Müller-Brockmann, Paula Scher, Massimo Vignelli, Wim Crouwel, Paula Seher, David Carson, Stefan Sagmeister, Wolfgang Weingart gibi isimlerin çalışmalarındaki detayları görebilmelerini sağlamıştır. Diğer ülkelerden katılan öğrencilerin ortak tasarım problemini nasıl çözdüklerini gözlemlemek de onlar için şaşırtıcı ve ilham verici olmuş, böylece görsel iletişimin olanaklarına ilişkin bakış açıları genişlemiştir.

Öğrencilerin tasarımlarını uygulamaları ve izleyici ile etkileşime geçirmeleri, onlara keyifli bir deneyim kazandırmıştır. Anlatmak istediklerini ilk olarak anlamak için güncele,

gelecekteki senaryolara ve olası sonuçlara bakma kazanımı sağlamıştır. Afiş tasarımları için doğru görsel ifadeyi ve çözümü araştırmak amacıyla birçok farklı eskiz, deney ve somut prototip oluşturma çalışmaları mesleki alışkanlık kazanmalarını sağlamıştır. Her proje teması, fikri ifade edecek yazı ve görsel birlikteliğini hangi teknik çözümlemeyle tamamlanacağı konusunda yönlendirici olmuştur. Örneğin; dijital manipülasyon veya kolaj yoluyla eğlenceli keşifler, kimi zaman illüstrasyonlarla zenginleşen görsel anlatımlar kimi zaman da geleneksel tasarım yöntemlerinden faydalanmalarına da fırsat tanımıştır.

Type Unite, aynı zamanda dünyayı daha iyi bir yer hâline getirmek için tasarımı kullanma konusunda teşvik edici güce sahiptir. Genellikle şaşırtıcı, yeni fikirlere yol açan keşif ve deneyler için deneysel grafik tasarım diline odaklanan etkili bir eğitim yönetimi de olmuştur.

Sonuç olarak günümüzde modern teknoloji, sanal iş birliği ağları aracılığıyla farklı ülkelerdeki birçok üniversite arasında ortak çalışmalar yürütmemize yardımcı olması ve bu da tasarım faaliyetlerini uzaktan yönetmemize, kültür ve dil engellerini aşmamıza olanak tanımıştır. Ortak tema ile farklı vizyonlara sahip genç tasarımcıları birbirine bağlayarak, onların akademik olarak gelişimlerini de olumlu yönde etkilemiştir. Type Unite gibi projeler, direkt olarak yaratıcı bireyler yetişmesine, dolaylı olarak da yaratıcı toplum oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

KÖKTÜRK, Ş. ve EYRİ, S., (2013). Dilbilim ve Göstergebilim: Ferdinand De Saussure ve Göstergebilimi Anlamak, SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 15(2), 123-136.
ÖZMUTLU, A., (2020). Grafik Tasarım Öğrencilerinin Yazı Karakteri Kullanım Tercihlerinin İncelenmesi, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2, 287-301.
ULAĞLI, S., (2020). *Toplumsal İletişim Dili Olarak Kimlikler,* Motto Yayınları/İstanbul.
UYGUNGÖZ, M., (1996). "Resim ve Tipografi", Anadolu Sanat Dergisi, 5, 190-193.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. (yazarın kendisine aittir).
Görsel 2. (yazarın kendisine aittir).
Görsel 3. https://www.uph.edu/en/event/international-typography-student-poster-exhibition-type-unite-project/ (Erişim tarihi:30.01.2024).
Görsel 4. https://www.facebook.com/photo/?fbid=299439207193373&set=a.252823901854904 (Erişim tarihi:30.01.2024).
Görsel 5. https://www.facebook.com/photo/?fbid=299439207193373&set=a.252823901854904 (Erişim tarihi:30.01.2024).
Görsel 6. (yazarın kendisine aittir).
Görsel 7. ve 8. https://typeunite.site123.me/ (Erişim: 30.01.2024).
Görsel 9.-10.-11.-12.-13. ve 14. https://www.facebook.com/typeunite/photos_by (Erişim: 30.01.2024).

20 y.y.'ın BAŞINDA MAKEDONYA'DAKİ KESRİYE (KOSTUR), MANASTIR (BİTOLA) VE PİRLEPE (PRİLEP) ŞEHİRLERİNDE GİYİM ANLAYIŞI

Dr. Filiz MEHMETOĞLU
mehmetoglufiliz@gmail.com – 0009-0001-6494-9907

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu 20 y.y. başlarındaki Kesriye (Kostur), Manastır (Bitola) ve Pirlepe (Prilep) şehirlerinin giyim anlayışı oluşturmaktadır. Adı geçen şehirlerin örnekleminde Makedonya'nın giyim kuşam alışkanlıklarının kültürel yansıması, bir anlamda yüz yıl önceki moda anlayışı irdelenmektedir.

Spesifik olarak bu kentlerde yaşayanlar, nasıl, ne zaman ve neye göre giyinip kuşanırlardı. Giyinmek nelere bağlıydı ve bu nasıl bir ritüeldi, hatta ritüel miydi problematiğine cevap aranmaya çalışılacaktır.

Araştırma, çeviri ve analiz bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Konu ile ilgili bulunabilen literatür, Türk diline çevrilmiştir. Çalışmanın çeviri yoğun olduğu söylenebilir. Derlemecilerin metinlerinin ardından 20. yüzyıl başında Makedonya'daki giysi sembolizmi üzerine çalışan araştırmacı ve folkloristlerin konu ile ilgili görüşleri de Türkçeye aktarılmıştır. Çıkan bulgulardan elde edilen sonuç bölümünün ardından ekler bölümünde dönem fotoğraflarına da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler Makedon folkloru, Geleneksel Makedon giysileri, Kesriye, Manastır, Pirlepe.

CLOTHING STYLES AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY IN THE CITIES OF KESRIYE (KOSTUR), MANASTIR (BITOLA) and PIRLEPE (PRILEP) in MACEDONIA

Abstract

The subject of this study is the clothing styles in the cities of Kesriye (Kostur), Bitola (Bitola) and Pirlepe (Prilep) in the early 20th century. In the sample of these cities, the cultural reflection of Macedonia's clothing habits, in a sense, the fashion sense of a hundred years ago is analyzed.

Specifically, how, when and according to what the inhabitants of these cities dressed. We will try to find answers to the problematic of what dressing up depended on and what kind of a ritual it was, or even whether it was a ritual at all.

Research, translation and analysis constitute the methodology of this study. The available literature on the subject has been translated into Turkish. It can be said that the study

is translation intensive. Following the texts of the compilers, the opinions of researchers and folklorists working on clothing symbolism in Macedonia at the beginning of the 20th century were also translated into Turkish. After the conclusion section derived from the findings, period photographs are included in the appendices.

Key words: Macedonian folklore, Traditional Macedonian costumes, Kesriye, Bitola, Pirlepe.

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı, Makedonya'da 20. y.y.'ın başındaki geleneksel kıyafetlere atfedilen büyük önemi göstermek ve ilgili literatürü Türkçeye kazandırmaktır.

Çalışma için yapılan araştırma sonucunda bulunan kaynakçanın büyük kısmı, 20. y.y.'ın başlarındaki folkloristlerin yerinde yaptıkları gözlem ve inceleme sonucundaki derlemelerinden oluşmaktadır. Konu ile ilgili çalışan Makedon folkloristlerin çoğunun çalışmalarının Bulgarca olarak Sofya'da basıldığı görülmüştür.

Derleme yapıldığı tespit edebildiğimiz şehirler arasında Kesriye (Kostur), Manstır (Bitola) ve Pirlepe (Prilep) bulunmaktadır. Ancak Kesriye (Kostur) bugün artık Makedonya sınırları dâhilinde değildir.

II. Balkan Savaşı'ndan sonra, Osmanlının bölgeyi kaybetmesi ile dönemin güçlü ülkeleri Makedonya'yı bölüp, toprağının büyük kısmını Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırplar arasında masa başında pay etmişlerdir. Osmanlı'nın Balkanlar'ı kaybetmesi neticesinde Selânik'te 19 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması (Stoyçev, 2013: 474) ile masa başında o günkü Makedonya'nın yaklaşık % 70'i Yunanlılar'a teslim edilmiştir. Konumuz olan Kesriye de Yunanlılar tarafından işgal edilerek Makedonlar'ın kovulması veya asimile edilmesi ile ele geçirilen eski bir Makedon şehridir. Çalışma 20. yüzyılın başlarını kapsadığından o günkü Makedonya'nın bir şehri olarak ele alındığı açıktır.

20. y.y.'ın başında yapılmış olan derlemeler aşağıda olduğu gibi verilmiştir. Orijinal metindeki kopukluklar alıntılanan kaynakta olduğu şekli (…) ile gösterilmiştir.

2. 20 y.y.'ın BAŞINDA MAKEDONYA'DAKİ GİYİM ANLAYIŞI

2. 1. Kesriye (Kostur, Kastoria)

Araştırmacı Atanas Şopov, Makedonya'yı gezerken düştüğü notlar arasında, giysiler ve genel anlamda çeşitli yerleşim yerlerinin sâkinleri hakkında ilginç tanıklıklar ediyor. Kesriye (Kostur, Kostursko)'de onun dikkatini özellikle fesler çekmiş. Şopov, bayanların taktığı feslerin çok güzel göründüklerini belirtiyor. Kendi ifadesi ile 'son zamanlarda,' yani onun ziyaret ettiği 1893 tarihinde, artık bu aksesuar yavaş yavaş terk edilmekteymiş.

"*Beni Kostur'da bir şey şaşırttı, kadınların fes kullanacaklarını hiçbir zaman düşünemezdim*." Kendisi, gemiden çıkıp, kıyı boyunca yürümeye başladığında, yarı yerel, yarı da Avrupaî giysiler içinde, koyu kırmızı fes taşıyan, iki tane hanımefendiye rastlamış. "*O fesler benim için beklenmedik bir durumdu ve ben onlara bakmak için durdum. İtirafçı gözlerim onlarda kaldı, bende güçlü bir iz bıraktılar, çünkü kırmızı fesin, bir kadının başında bu kadar güzel duracağını ummazdım. Arkadaşıma sordum ve o da bana bu geleneğin eski olduğunu fakat son zamanlardaki modern anlayışta ise bunun yarı yarıya terk edilmeye başlandığını*

söyledi. Narin Kosturlu hanımlar, kırmızı feslerin, küçük ve bukleli başlarına ne kadar yakıştığını bilselerdi, o eski süsü bırakmaya karar vermezlerdi" (Şopov, 1992: 412).

2. 2. Manastır (Bitola)

Manastır'da, giyim konusunda, Atanas Şopov'da en çok iz bırakan ise kadınların tümünün hâmile gibi durmalarıymış, hatta genç kızların bile. Daha sonraları anlamış ki sır hanımlarda değil de onların giysilerindeymiş. "*Sır, kıyafetlerde saklıymış, köylü hanımlarda değil. Manastır (Bitola) köylerinin hanımları bellerinin çevresine tam olarak dört parmaklık bir kuşak sarıyor, uzunluğu ise altmış arşından fazla var. (...) Köylü hanımların bana verdiği cevaba göre, o kuşak olmadan, öyle uluorta gezilmesi ayıpmış; yanı sıra o kuşaklar olmadan kendilerini çıplak hissediyorlarmış*" (1992: 412).

2. 3. Pirlepe (Prilep)

Şopov için Pirlepe'deki giyim tarzı da oldukça ilginçmiş. Özellikle de bayram günlerinde, günlük hayattakinden farklı kıyafetler giyiniyorlarmış. "*Görüldü ki Pirlepe'li genç ergenler sadece bayram günlerinde pantolon giyerlerken, gündelik olarak ise Pirlepe'nin eski basma entarilerini giyiyorlar. Öyle ki, bayramlarda genç Pirlepeliler Avrupaî pantolon; gündelik giysilerde ise tamamen doğu zevkine göre, 'anteriya' yani entari giymekteymişler. (...) Yaklaşık olarak aynı durum Pirlepe'li bayanlar için de geçerli ki onlar da bayram günlerinde son moda giyiniyorlar, hem de Avrupa modası ipek. Pirlepeliler çok mutlu insanlar, fakat moda onların ekonomik dengelerini ve huzurlarını bozacağına yemin ediyor*" (1992: 412).

3. 20. y.y. BAŞINDA MAKEDONYA'DAKİ GİYSİ SEMBOLİZMİ ÜZERİNE

Araştırmacı Atanas Şopov'un (1992: 412), bizzat yerinde yaptığı gözlem ve tespitlerini Görçe Petrov aktarmaktadır. Bu geziler sırasında, giyim tarzının değişmesi ile farklı bir bölge, şehir ya da köye geldiğini anladığını belirtiyor. Adeta bölge sınırlarını giyim tarzının kati ve kesin bir şekilde oluşturduğunu belirten Şopov, o dönemde giyim kurallarına uyulmasının öneminin büyük olduğunu ifade ediyor.

Yine Petrov'un Şopov'dan, aktarımına göre; "*İzlenimlere göre bazı konuşulan ağızlarda belirli tipte kıyafetler giyiliyor; belirli tipteki giysiler, yaygın ağızın kullanıldığı yerlerde ortaya çıkıyor. Aynı tipteki kıyafetle, konuşulan ağızların kesildiği yerde bitmektedir. Öyle ki giyime göre hangi ağızın geçerli olduğunu, tersine de konuşulan ağıza göre hangi giysinin kullanıldığını çıkartabilirim. Denilebilir ki konuşulan ağız ve giysi, yaşayan yerleşik grupların karakteristik çizgilerini oluşturmaktadır.*" Tüm bu şahitliklerin anlamı ise halkın giysilere verdiği büyük önemi göstermesi bakımından olduğu kadar asıl kimliği tanımlama çabasına işaret etmesi bakımından değerli olduğudur. O kadar ki, giysilerin karışmaması için iki farklı bölgeden insanın evlenmesi dahi söz konusu bile olmazmış. Bu şekilde yerel, bölgesel ve daha geniş coğrafi ayrımlarında giysiler mevcutmuş. Pazarda, toplantı yerlerinde ve başka amaçlı bir araya gelmelerde, bir kişinin nereden olduğu giysilerinden anlaşılabiliyormuş. Başka bir yerin giysisini giyen kadınla evlenilmezmiş (Petrov, 1896: 1: 493). Hatta Üsküp'e bağlı iki farklı köyden olan kişiler bile birbirleri ile evlenmezlermiş. Örnek olarak da Tsırna Gora Köyü ile

Blatıya Köyü verilmiş (Radovanovik, 1935). Hatta Brısyak'tan olan erkek, Miyatsilerden olan kadınla evlenmezmiş. Erkekleri '*kadın olarak ayı getirmeyeceğim*' diyorlarmış. Ola ki evlenirlerse de hanım, gelin gittiği yörenin giysilerini giymek durumunda kalıyormuş (Zdravev, 1989: 17). Aynı şekilde bu kural, iç güveysi giden damat için de geçerliymiş, yani gittiği yerin giysilerini giyme zorunluluğu varmış (Radovanovik, 1935: 108). Yine ilginç bir durum da düzenli olarak kutlanan bazı bayramlar için de özel kıyafetlerin olmasıdır. Bunlar arasında, değirmencilik bayramı, çiçekçilik bayramı ve Svetinikole[1] bayramı sayılabilir (Radovanovik, 1935: 108). Giysiler bazen de taşıyanın statüsünü göstermekteymiş. Söz, nişan olan bir kızın giysisi onu bekâr kızlardan ayıracak şekilde farklıymış. Bu özel giysiler arasında ise kısa, kolsuz, beyaz bir yelek bulunmaktaymış. Bu sadece 'başı bağlı' kızlar için hazırlanan bir giysiymiş. Nişanlılar ise tüm nişanlılık süresi boyunca yıkanmadan taşınan beyaz bir tür başlık kullanmaktalarmış. Bunun anlamı ise nişanlı kızın taşıdığı başlık karardıkça, kirlendikçe bu onun genç kızlığı için acıdığını, yas tuttuğunu sembolize etmekteymiş. Bazen de bu başlık yerine, adına 'kalemkâr' denilen ince yün eşarp taşınmaktaymış. Başlık veya kalemkâr yerleştirilmeden, sadece başa atılmış olarak bağlanmadan kullanılmaktaymış. Öyle ki genç kızın evleneceği erkeğin akrabalarından birleri veya köydeki diğer insanlarla karşılaşınca, sarkan uçlarla yüzünü örtüyormuş ki bunun da sembolik anlamı, mütevazi ve utangacım mesajlarını içermekteymiş (Georgieva, 1960: 102). Ayrıca ev içinde, tarlada çalışmak ve çamaşır yıkamak için ayrı ayrı kıyafetler mevcutmuş. İnsanların ruhsal hallerini gösteren giysiler de varmış, mesela yas giysileri ve tersi gibi (Kitevski, 2008: 39, 40, 41, 42).

Çekoslovak seyyah, yazar, ressam ve folklorist Ludvik Kubam da Makedonya'daki yolculukları sırasında gözlemlediği giyime olan özel önemden bahsetmektedir. Kendi anlatımına göre: *Galiçnik bölgesinde küçük kızlar 8 yaşından itibaren çeyizini kendi elleri ile hazırlamaya başlar. Evde verilen 'emir' ile 16 yaşına kadar, esasen evlenene kadar sekiz adet gömleği dikmek ve işlemek zorunda. Bu onun hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı sayıda gömlektir. Zamanla sadece gömlekler onarılıyor, nakışlı olan kol ve yaka kısımları ise aynı kalıyor. Ayrıca yine sekiz adet değişik giysisi olmak zorunda ki bunların içinde düğünde giyeceği 7.000 dinara kadar çıkabiliyor. Demek ki genç kız daha küçük yaştan giysi hazırlamaya başlıyor. Kendisine verilen bir örneğe göre nakış işliyor, fakat kendi yetenek ve duygularına göre de çeşitlendirebiliyor. Her zaman aşkla ve yüksek derecede çaba ile kıyafetlerini hazırlıyor. Kendi geleceği için daha büyük kız arkadaşlarının önerileri ile çalışması, aslında genç kızların, bir çeşit sanat okulunda bulunmuş oldukları da söylenebilir. Onlardan bazılarının yetenekli olması, bu türdeki 'okullardan' hakiki sanat eserlerinin de çıkmasına sebep oluyor* (2007: 85).

4. SONUÇ

20. y.y. başlarında, Makedonya'nın Kesriye, Manastır ve Pirlepe şehirlerinin giyim kültürü hakkındaki derlemeler ve araştırmacıların gözlemleri incelendiğinde, günümüzün moda anlayışından farklı olarak şehir ve köylerdeki giyim tarzına ciddi şekilde riayet edildiği ve coğrafi işaret olarak kullanıldığı görülmektedir. Denilebilir ki giysiler ve konuşulan ağız, adı

[1] Aziz Nikola bayramı.

geçen yüzyılın başında Makedonya'da yaşayan yerleşik halkın karakteristik çizgilerini oluşturmaktadır. Yerel halkın, giysi ve konuşulan ağıza gösterdikleri büyük önem ile folklorik kimliklerini ortaya koymakta ve korumakta oldukları açıkça görülmektedir.
Sözü edilen bu sözsüz toplumsal kurallara kesin şekilde uyma mecburiyetinin çok katı olduğu kültürel ve hatta coğrafi sınırların giyimle belirginleştiği, hatta çizildiği sonucu çıkarılabilir.

Araştırmacının gözlemlerine göre Kesriye'de, erkek aksesuarı olarak bilinen fesin, hanımlar tarafından da kullanılıyor olması en şaşırtıcı deneyimdir. Erkeklerin kullandığı festen daha küçük boyutlu ve daha koyu renklisi olarak farklılık gösterdiği belirtilmiş. Ayrıca daha da önemli bir gözlem 20. yüzyılın başlarında gitgide yaygınlaşan tek tip Avrupa modası alafranga tarzı giyimin yaygınlaşmasıdır. Araştırmacının ifadesine göre şehirdeki sakinlerin yarısına yakını yeni moda giyim tarzını benimsemişlerdir. Araştırmacı bu geçiş döneminde son kalan geleneksel giysileri derleme fırsatı bulmuştur. Derlemeleri bu bakımdan da önemlidir.

Manastır'ın özellikle kırsal kesimlerinde bele takılan kalın kuşağın diğer yörelere göre farklılık gösteren bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Evli ve bekâr tüm hanımların, araştırmacıya, o kuşak olmadan kendilerini çıplak hissettiklerini, utandıklarını belirtmeleri, giyim alışkanlıklarının etkisinin ne kadar büyük olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Pirlepe'de ise gündelik yaşamda, Makedon kültürünün çok zıddı olan entari giyilmesi, bayram kıyafetlerinin farklı olması ve Doğu kültüründen gelen entariye olduğu kadar Avrupaî giyim tarzına da hızlıca adapte olmaları dikkate değerdir.

Genel anlamda ise kalabalıkta giyilen kıyafete göre kişinin yöresinin hatta köyünün bile açıkça anlaşılması ve kati olarak kendi giyim geleneklerinin dışına çıkmamaları karşılaştığımız en önemli ve şaşırtıcı bilgilerden biri olmuştur. O kadar ki sadece giyim tarzını değiştirmemek adına yakın köylerden dahi evlenmekten kaçınıldığı araştırmacının bir diğer ilginç gözlemlerindendir.

Sonuç olarak denilebilir ki bu çalışma, Kesriye, Manastır ve Pirlepe şehirlerinin örnekleminde, Makedon halkının, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başındaki yaşam biçiminin, giyim anlayışının ve yöresel kimliklerinin ortaya konuluş ve koruyuş hikâyesidir.

KAYNAKÇA:

Basılı Kaynaklar:

Georgieva, M. Svırşuvaçka, Svadbenite obiçai vo selo Galiçnik – Debarsko, *Glasnik na Etnoloşkiot muzey, 1*, Skopye, 1960.

Kitevski, A. *Makedonskiot folklor predizvik za konstruiranje sovremena obleka*, Skopye: Kameleon, 2008.

Kubam, L. *Kniga za Makedoniya*, Skopye, 2007.

Petrov, G. *Materiali po izuçuvanjeto na Makedoniya*, Sofya, 1896.

Radovanovik, V. *Narodna nosiya u Mariovu, Glasnik naucnog druştva, kniga XIV*, Skopye, 1935.

Şopov, A. *İz jivota I polojenieto na Blgarite vrz vilaetite, Plovdiv, 1893*, Koristeno od Etnografiya na Makedoniya, tom I, Sofya, 1992.

Stoyçev, V. *Bukureşkiot miroven dogovor i podelbata na Makedoniya vo 1913 godina*, Skopye: İnstitut za Natsionalna İstoriya, 2013.

Zdravev, G. Za nekoi sotsiyalni aspekti na makedonskite narodni nosii, *Makedonski Folklor*, 44/1989, 17.

Basılı Sözlükler:

Makedonsko-Turski i Tursko- Makedonski cepen reçnik = Makedonca-Türkçe ve Türkçe-Makedonca Cep Sözlüğü. yay. haz. Mücahit Korça. İstanbul: Fono, t.y.

Makedonsko-Turski Reçnik = Makedonca-Türkçe Sözlük. yay. haz. Mile Körveziroski, Kevser Seyfullah. Skopye: Prosvetno Delo, 1967.

Pravopis na Makedonskiot literaturen yazik. urednik: Todor Dimitrovski, Skopye: Prosvetno Delo, 2007.

Reçnik na makedonskiot yazik: so srpskohrvatski tolkuvanya. urednik: Blaje Koneski, Skopye: Detska Radost, 1994.

Elektronik Kaynaklar:

Makedonca Elektronik Sözlüğü. (Tüm çalışma süresince esas kaynak. Erişim tarihi: Nisan, Mayıs 2017, Şubat 2024). <http://www.makedonski.info>.

TDK: Türk Dil Kurumu, Sözlükler. (Tüm çalışma süresince esas kaynak. Erişim tarihi: Nisan, Mayıs 2017, Şubat 2024). <https://sozluk.gov.tr>.

EKLER

Bu bölümde metinde adı geçen tüm yörelere ait 20. y.y. başlarından giysi örnekleri sunulmuştur. Bulunabildiği kadar şehir ve köy giysilerini gösteren görsellerin verilmesine özen gösterilmiştir. Görsellerin tamamı özel arşivlerden temin edilmiştir.

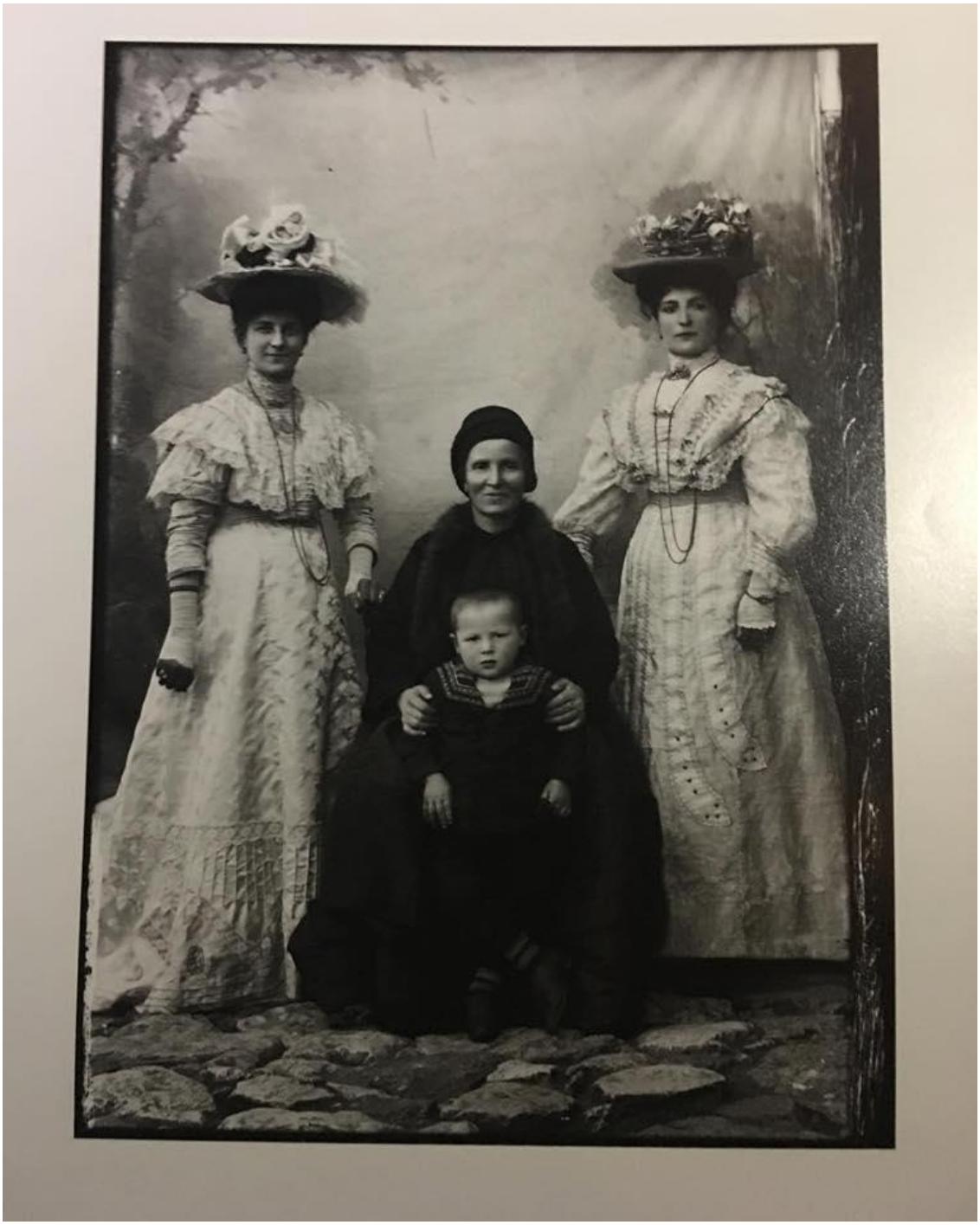

Kesriye, 1920'li yıllardaki kentli bir aile

Kesriye'nin kırsalından, 1920'li yıllardaki

Manastır çevredeki çiftçi ailesinden bir görsel

Manastır kırsalından görseller

Pirlepe şehri ve kırsalından görseller

Metinde sözü edilen ve Galiçnik'te yaşayan Miyaklar'a yaşlısı, genci ve çocuğu ile örnek görsel

Galiçnik'te düğün konvoyu, at üstünde gelin

MEDENİYETLERİN AYAK İZLERİ: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AYAKKABI TASARIMLARI

Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR
Gaziantep Üniversitesi,– 0000-0002-0783-0563
Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyra Nur EJDER
Gaziantep Üniversitesi,– 0009-0003-2833-4205

ÖZET

Tasarım oluşum süreci, yaşanılan dönemin koşullarıyla değişebilen bir olgudur. Bu olgu toplumun bulunduğu coğrafyaya, ekonomik düzeyine, sosyal ve siyasal yapısına, sanatsal ve kültürel özelliklerine göre değişebilir. Bu değişim günlük yaşantımızda kullandığımız tüm ürünlerde de kendi göstermektedir. Tarihte birçok bakımdan toplumların yaşantısına katkı sağlamış ve değişime öncülük etmiş medeniyetler kurulmuştur. Mezopotamya, Eski Mısır, Antik Çin, Roma gibi bu büyük medeniyetler tarihe iz bırakmıştır. Giyimden, toplumsal yaşam kurallarına, mimariden sanata yansıyan bu değişimler o dönemin tasarımlarını da etkilemiştir. Bu çalışmada geçmişten günümüze ayakkabının büyük medeniyetlerdeki yeri, kültürel özellikleri dikkate alınarak modern ayakkabı tasarımlarından oluşan bir koleksiyon oluşturulmuştur. Çalışmanın ilham kaynağı tarihe damga vurmuş büyük medeniyetlerin renkleri, kültürü ve giyim tarzı olmuştur. Çalışmada oluşturulan ayakkabı tasarımları medeniyetleri temsilen ayrı ayrı tasarlanmış ve geçmişten günümüze yansıyan bir ayakkabı koleksiyonu oluşturulmuştur. Ayakkabı günlük hayatta farklı amaçlar için kullanılan fonksiyonel bir üründür. Spordan iş dünyasına, özel günlerden günlük yaşama birçok yerde kullanılan bu ürün ticaretten modaya geniş bir yelpazeyi etkilemektedir. Bu yelpazede moda ve ayakkabı tasarımcılarının uyumu da giyim kuşamda bütünlüğün sağlanması açısından önemlidir. Zamanın ruhu ve değişen şartlar ayakkabı dünyasını da etkilemektedir. Kültürlerin ve medeniyetlerin öne çıkan özellikleri ayakkabı tasarımlarının ruhuna da yansımaktadır. Bu nedenle tasarımcılar, ayakkabı tasarımlarını dönemin ruhundan ilham alarak oluştururlar. Bu çalışmada, döneme damgasını vuran medeniyetlerin ruhunun, renginin ve yaşam tarzlarının ayakkabı tasarımına olan etkileri ve bu medeniyetlerin özelliklerinin oluşturulan koleksiyona kattığı ilham anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayakkabı, Medeniyetler, Renkler, Koleksiyon Oluşturma, Tasarım.

1. GİRİŞ

Toplumlar yaşadığı coğrafyaya ve döneme ait kendinden birçok izler bırakır. Önce hayatta kalma refleksi daha sonra ise ruhu besleyen sanatsal ihtiyaçlar dönemlere bir imza gibi atılır. Bir şeyi tasarlamak ve bir ihtiyacı karşılamak ta bu imzanın bir parçasıdır. İnsanlar tasarımlarında hayallerini, sevinçlerini, acılarını ve yaşanmışlıklarını kullanır. Tasarımcı için

bazen estetik, bazen fonksiyonellik ön plana çıkar. Örneğin ayakkabı tasarımlarında önceleri bir ihtiyacı gidermek önemliyken daha sonra estetik özellikler öne çıkmıştır.

Bir tasarımcı için en önemli ilham kaynağı doğadır. Çünkü doğa hammaddeden görselliğe mükemmel örneklerle dolu bir dünyadır. Bu dünya tasarımcının bakış açısıyla birleştiğinde insanların beğenisine sunulan ürünlere dönüşür. Bu nedenle tasarımcının ilham kaynağı toplumsal yaşantının tam da ortasındadır. Bu ilham dünyası festivalden felsefeye, gelenekten spora kadar uzanan bir tasarım dünyasıdır (Özdemir, Sayar, 2023; Özdemir, Köse, 2023; Özdemir, Terlemez, 2023; Özdemir, Güleryüz, 2023).

Ayakkabı dünyası ilk insanla başlayan ve basit tasarımlar ile birlikte ortaya çıkan bir süreçtir. İlk ayakkabılar sandalet gibi basit tasarımlar olup, hayvan derileri kullanılarak yapılmıştır. Eski Mısır ve Hitit Uygarlıklarında bu sandaletlerin çeşitli modellerine rastlamak mümkündür (İmre, 2016). Görsel 1'deki sandalet hasırdan yapılmış ve altınla işlenmiş ve Mısır'ın 18. hanedanından Tutankamun'un hazineleri arasında yer alan, tarihin ilk sandaletlerindendir. Bu sandalet şu anda Kahire'deki Kahire Müzesi'nde sergilenmektedir.

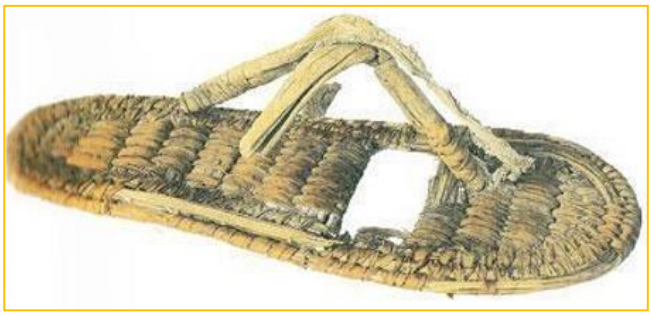

Görsel 1. Tutankamun Sandaleti. (https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar)

Çok eskilerdeki bu sandaletlerden günümüzdeki ayakkabılar, insanların günlük yaşantısında vazgeçemeyeceği bir eşyadır. Bu nedenle ayakkabı dünyası çok farklı boyutlarda incelenmesi gereken ve giyimden modaya uzanan bir yelpazede hayatımızı etkileyen önemli bir eşyadır. Ayakkabı statü sembolünden, kadın-erkek farklılıklarına kadar oldukça geniş bir tasarım dünyasıdır. Hatta bedensel duruşumuz için bile farklı şekilde tasarlanması gereken bir nesnedir. Bu nesne bazen spor için özel olarak ta tasarlanabilir (Kanbak, 2010). Tüm tasarımlar giyimle birleştiğinde moda da işin içine girmekte ve ayakkabı sektörü de yenilikleri takip etmek zorundadır. Bu yenilikler koleksiyonlarla yeni ürünlere dönüşmektedir. Bu ürünler farklı coğrafyalarda ve kültürlerde farklı tasarımlara dönüşmektedir (Nasır, 2010). Bazı coğrafyalarda yün keçe ayakkabılar kullanılırken, bazı yerlerde çarık ve yemeni giyilmektedir (Somçağ, Akçakale, 2016; Arıkan, Gök, 2021). Modern dünyada, topuklu kadın ayakkabılarından hafif ve rahat spor ayakkabıların yaygın kullanımı göze çarpmaktadır (Yüksel, 2019; Uzun, Sofuoğlu, 2023*)*. Ayakkabıların antik dönemden günümüze bu keskin dönüşümleri aslında ayakkabının serüveninin yüzyıllara dayandığını da göstermektedir. Değişken olan bu yolculukta yapımında deri, örme kumaş, süet yüzeyler gibi farklı hammaddeler kullanılmıştır *(*Demirtay, Tavman, Öztürk, 2021). Bazıları hafif, bazıları estetik olan bu yüzeyler dönem dönem moda olmuştur. Ayakkabının bu değişim ve dönüşüm sürecinde tasarımlara ilham kaynağı olan her zaman bir hikaye bulunmuştur. Bu bazen İran halısındaki desenler olmuş

bazen de Anadolu'nun folklorik dünyasından esinlenilmiştir (Çaşkurlu, Egharloo, Kır, 2022; Ünalan, 2023). Ayakkabının bu tasarım dünyasında bazen geçmişten etkilenen bazen de çılgın diyebileceğimiz tasarımların ortaya çıkmasında, ticari kaygıların yanı sıra modaya uyum sağlama isteğinin de etkisi görülmektedir (Leblebici, 2004; Ertürk, Varol, Meriç, 2012). Bu süreçte çok farklı ayakkabı modelleri tasarlanmıştır. Farklı dönemlere ait ayakkabı modelleri görsel 2'de verilmiştir.

Görsel 2. Farklı Dönemlere ait Ayakkabı Tasarımları. (https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar)

Toplumların bulunduğu coğrafyanın iklimi, kurulan medeniyetlerin kültür özellikleri ve inançları giyimden ayakkabıya, yemeden içmeye birçok şeyi etkilemiştir. Örneğin Balkan coğrafyasında iklim, insan anatomisi ve kültür ayakkabı tasarımlarında farklı çizgilerde kendini göstermektedir (Yılmaz, Bayramoğlu, 2018). Hatta insan anatomisi o coğrafya insanlarının kalıp tasarımlarının bile farklı olmasına yol açabilir. Bu kalıplar farklı coğrafyalar için farklı ayakkabı ölçülerinin oluşmasına yol açar. Bu durum sektörün yetiştirdiği kişiler tarafından da bilinmektedir (Kastan, 2009). Ayrıca kadın ve erkek anatomisindeki farklılıklar ve cinsiyetin belirlediği duygusal yaklaşımlar da ayakkabı tasarımındaki belirleyici unsurlar arasındadır (İmre, Akbaş, 2020)

Bu çalışmada dünyaya yön veren büyük medeniyetlerin yaşanmışlıklarından ilham alarak dönemin özelliklerini yansıtan ayakkabılar tasarlanmıştır. Tasarlanan ayakkabılar için öncelikle moodboardlar hazırlanmış ve tasarımlara ait eskiz çizimleri yapılmıştır. Yine dönemin renkleri kullanılarak renkli çizimlerle medeniyetlerin ruhu günümüze taşınmıştır. Tasarımlarda Gotik, Antik Mısır, Saka İskit, Antik Roma ve Mezopotamya gibi güçlü dönemler seçilmiştir. Tasarımlarda bu medeniyetler için ayakkabının anlamı, ayakkabıda kullanılan malzemeler ve figürlere kadar tüm ayrıntılara dikkat edilmiştir.

2. DÖNEMLERE AİT AYAKKABI TASARIMLARI

Ayakkabı tasarımları için farklı dönem ve medeniyetlere ait özellikler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda onlarca medeniyet içerisinden 5 dönem seçilmiştir. Bu medeniyetlere ait tüm özellikler incelenmiş ve bu özelliklerin çizgileri tasarlanan ayakkabılara uygulanmıştır. Bu medeniyetler; Gotik Dönem, Antik Mısır Dönemi, Saka-İskit Dönemi, Antik Roma Dönemi ve Mezopotamya Dönemi olarak belirlenmiştir.

2.1. Gotik Dönem

Bu döneme ait ayakkabılar sert deriden yapılmış, sivri uçlu olarak tasarlanmıştır. Uç kısmına deforme olmasın diye kemik ve yün gibi maddeler eklenmiştir. Ayrıca bu dönemde

gösterişli ayakkabılar da yapılmıştır. Bu ayakkabılarda ipek kumaş, kürk ve tüyler de kullanılmıştır. Bu süslemeler günümüzde de hala popülerdir. Aslında Gotik Dönemi kültürünün tüm özellikleri tüm eşyalarda görülmektedir. Renkten eşyalardaki geometrik şekillere bu yansımanın izleri vardır. Örneğin Gotik mimaride etkili olan sivri ve dikey hatlardaki aşırı incelik modaya da yansımıştır. Gotik dönemde mavi ve kırmızı renkler çok sık kullanılmıştır. Bu renkler canlı ve oldukça parlaktır. Mavi ve kırmızının yanı sıra mor, kestane rengi ve kobalt mavisi en çok kullanılan renklerdir. Tasarladığımız ilk tasarım olan Gotik Dönemi kadın ayakkabısında döneme ait mavi ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Tasarımda sivri uç, yüksek topuk, tüyler ve parıltılı taşlar kullanılmıştır. Yüksek topuk modern dünyaya geçişin bir simgesi olarak geçmişten günümüze bir dönüşümü ifade etmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Gotik Dönemine ait Moodboard ve Ayakkabı Tasarımının Eskiz ve Renkli Çizimleri.

2.2. Antik Mısır Dönemi

İklim şartları, toprak yapısı, düzlükler ya da dağlık bir coğrafya kullandığımız eşyaları etkilemektedir. Kuzey Afrika'nın düzlükleri giyilen ayakkabı modellerini de etkilemiştir. Örneğin Antik Mısır'da daha çok sandalet ve terliklerin kullanılmasında iklim şartlarının, kızgın çöllerin etkisi görülmektedir. Bu ayakkabıların serin tutması ve rahat kullanım özelliklerine sahip olması tercih edilmelerindeki başlıca sebeplerdir. Antik Mısır'da kadın ve erkekler tahtadan, papirüsten, keçi derisinden ve palmiye liflerinden örülmüş sandalet ya da terlik giyerlerdi. Daha saygın kişilerin sandaletlerinde etnik resimlere rastlamak ta mümkündü. Özellikle Mısır kralları ve Firavunların altın plakadan yapılmış ve kartal, akrep, kutsal Mısır böceği, kraliyet figürlerinin ayakkabılarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca ayakkabılarda Horus'un gözü olarak bilinen göz şekli de iyi şans büyüsü olarak kullanılmıştır.

Tüm bu semboller ve Antik Mısır'ın görkemli geçmişinden esinlenerek tasarladığımız moodboard çalışması ve Antik Mısır döneminin çizgilerini buluşturduğumuz tasarımımıza ait eskiz ve renklendirilmiş çizimler görsel 4'de verilmiştir. Tasarımda kullandığımız Ankh, Antik Mısır'da en sık kullanılan sembollerden birisi olup yaşamı ve ölümsüzlüğü simgelemektedir. Ayrıca bu sembol "Nil'in Anahtarı" ismiyle de anılmaktadır. Bu anlamın dışında "Saflaştırma, Suya Hayat Gücü Verme, Gizli Olanı Görme Gücü" anlamlarına da gelmektedir. Scarabeus Böceği ise Mısır'ın en önemli sembollerinden birisidir. Kutsal Mısır Böceği olaraktan da geçmektedir. Bu böcek güneşi sembolize ettiği gibi "Yeniden Doğuş, Hayat Bulma, Dönüşüm,

Yaşam" gibi anlamlara gelmektedir. Antik Mısırlılar bu böceği çok kutsal sayıp tanrılaştırmışlardır. Tasarımımızda bu iki figürü de yer verilmiştir.

Görsel 4. Antik Mısır Dönemine ait Moodboard ve Ayakkabı Tasarımının Eskiz ve Renkli Çizimler.

2.3. Saka İskit Dönemi

İskitler, Yunanlılar tarafından İskit, İranlılar tarafından Saka olarak adlandırılan Avrasya'da kurulmuş ilk Türk devletidir. Coğrafyanın tarıma elverişli olmaması nedeniyle insanların büyük bir kısmı hayvancılıkla uğraşmıştır. Hayvancılık beslenmeden giyime halkın yaşamını tüm yönleriyle etkilemiştir. Bu nedenle Türklerde giyim eşyasının ana malzemesi deri, kürk ve yündür. Türkler, Çinliler ve Araplar gibi ata entari ile binmezlerdi. Atın sürtünme ve bacaklarda yara açma gibi olumsuzluklarından etkilenmemek için erkekler de kadınlar da kalın pantolon ve uzun çizme giymek zorundaydılar. Çizmelerde deri ve keçeden yapılırdı. Bu malzemeler bir ihtiyacı karşılamanın yanında rahatlık, zarafet ve incelik gibi özelliklere de sahipti.

Türk kadını, yaşadıkları dönemin genel anlayışının aksine temel ve gelişmiş hakların hemen hemen hepsine sahip olarak yaşamını sürdürmüştür. İskit kadınları, sosyal hayata katılım sağlamış ve savaş meydanlarında kendini göstermiştir. Savaşlara katılan İskit kadınları tıpkı erkekler gibi savaş taktikleri kullanmıştır. Örneğin İskit kadınları içerisinde büyük kadın savaşçı ve Sakaların kraliçesi olarak bilinen Tomris Hatun bir döneme damga vuran ve cesareti ile günümüzde dahi adından söz ettiren bir savaşçıdır. Saka topraklarını tehdit eden Perslere karşı yürüttüğü savaşı kazanarak ülkesini koruma altına alan ve İskit-Saka İmparatorluğu'nun başına geçerek Türk tarihinin ilk kadın hükümdarı Tomris Hatun'dur. Esin kaynağımızı oluşturan Tomris Hatun ve onun çizmeleriyle ilgili moodboard çalışması ve döneme ait ayakkabı tasarımımızın eskiz ve renkli çizimi de görsel 5'te verilmiştir. Tasarımda deri kullanılmış ve derinin üzeri döneme ait motiflerle süslenmiştir. Deri üzeri desen işlemesinde yakma baskı denilen teknik kullanılmıştır.

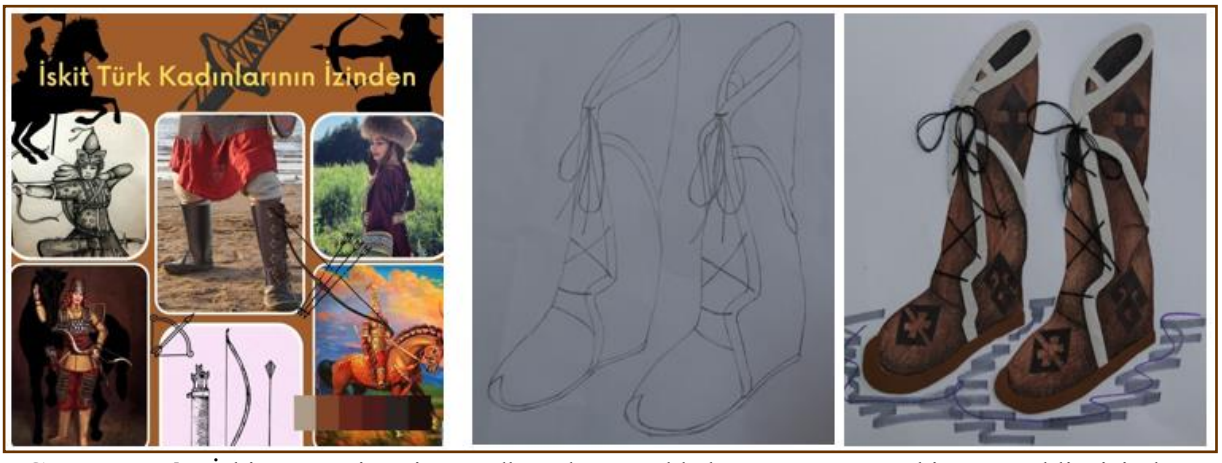

Görsel 5. Saka-İskit Dönemine ait Moodboard ve Ayakkabı Tasarımının Eskiz ve Renkli Çizimler.

2.4. Antik Roma Dönemi

Dünya medeniyetleri içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Antik Roma, kendisinden sonraki birçok medeniyeti de etkilemiştir. Sanatta, giyimde ve bilimde diğer medeniyetler üzerindeki bu etkileri görmek mümkündür. Örneğin Antik Roma'da ayakkabılar sosyal sınıfın göstergesi olup; vatandaşların, senato üyelerinin ve askerlerin giyebileceği ayakkabı stilleri ve renkleri hükümet tarafından belirlenmiştir. Bu dönemde ayakkabılar, toplumsal statü, milliyet, meslek, rütbe gibi birçok konumun ana göstergesi olmuştur. İmparatorlar, yönetim kadroları ve zengin kesimde mücevherli ayakkabılar kullanılırken, zengin kadınlar sokakta sandalet giyiyordu. Pedilon ve pedila adı verilen bu sandaletler ayak parmaklarını tam kapatmayan havadar bir tasarıma sahipti. Soylular da dışarıda terlik biçiminde olan ve bilekten bağlanan sandaletler, mokasenler ve seyahatler için kapalı botlar giyerlerdi. Ayakkabıların üzerine altın ve gümüş işlemeler yapılıp taşlarla süslenmek te o döneme ait ayakkabı modelleridir. Ayakkabılarda kırmızı veya beyaz renkler daha çok tercih edilir ve malzeme hammaddesi olarak dağ keçisi derisi kullanılırdı. Ayrıca bu dönemde keçe ve tahtadan yapılmış ayakkabılara da rastlamak mümkündür. O dönemin en önemli kişisel figürü olan Neron'un eşi Poppea Sabina da altın tabanlı ve parlak mücevherli sandaletler giyerdi. İmparatoriçenin taşlı ve mücevherli paha biçilmez şeylere karşı zaafı olduğu da bilinmektedir. Bu çalışmada bu dönemden esinlenerek tasarladığımız ayakkabıda imparatoriçeye atfen mücevher detayı kullanılmıştır. Ayakkabıda deri ve dönemin önemli renklerinden mor ve sarı renkler tasarımda ağırlıklı olarak kullanılmıştır (Görsel 6).

Görsel 6. Antik Roma Dönemine ait Moodboard ve Ayakkabı Tasarımının Eskiz ve Renkli Çizimleri.

2.5. Mezopotamya Dönemi

Mezopotamya, "Medeniyetlerin Beşiği" olarak adlandırılan ve verimli toprakları nedeniyle birçok topluma vatan olmuş bir bölgedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin hayat verdiği bu bölge çok fazla göç almış ve bu nedenle de çok kültürlü bir coğrafyaya dönüşmüştür. Bu coğrafya Sümerler, Akadlar, Babiller, Asurlar ve Aramiler gibi muhteşem medeniyetlerin beşiği olmuştur.

Bu medeniyetler içerisinde Sümerlerin yeri çok farklıdır. Çünkü Sümerler bir toplumun sahip olması gereken hem fenni hem de sosyal gelişmenin merkezi olmuştur. Öyle ki bu medeniyet çok uzun süre diğer medeniyetlere öncülük etmiştir. Özellikle zanaat konusunda birçok yenilikler yapmışlardır. Kil işçiliği, seramik ve taş oymacılığı, metallerin işlenmesi gibi zanaat dallarında ileri düzeyde becerilere sahiptiler. Bu zanaatlar içerisinde giyim ve ayakkabı da vardı. Örneğin giyimde yün en önemli hammaddelerinden birisi olmuş, giysiler, duvar halıları ve süs eşyalarının yapımında kullanmışlardır. Yine bu dönemde deriden yapılmış sandalet giymişlerdir. Ayakkabıların şekli ve tasarımı sosyal statü göstergesi sayılmış bu nedenle farklı tasarımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin krallar için farklı giyim ve ayakkabılar tasarlanmıştır.

Bu tasarımda Mezopotamya'da bir efsane olan Kral Gılgamış esin kaynağı olmuştur. Destana konu olan Gılgamış'ın gerçek bir kişi olduğu ve Mezopotamya'nın güneyinde bulunan Uruk'ta hüküm sürmüş 5. Kral olduğu anlaşılmıştır. Tasarımda döneme ait semboller ve renkler kullanılmıştır. Tasarımda deri kullanılmış ve tasarımın eskiz ve renkli çizimleri yapılmıştır (Görsel 7).

Görsel 7. Mezopotamya Dönemine ait Moodboard ve Ayakkabı Tasarımının Eskiz ve Renkli Çizimleri.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Dönemlerin ruhu tasarımların ruhunu da yansıtmaktadır. Sanatçılar tasarımlarını dönemin ruhundan ilham alarak oluştururlar. Bir tasarımcı içinde eserlerini tıpkı bir sanatçı gibi o döneme ait çizgiler, renkler ve ürünler ortaya çıkar. Bu çalışmada döneme damgasını vuran medeniyetlerin ruhu, rengi ve yaşam tarzı ayakkabılarımızın ortaya çıkmasında yardımcı olmuştur. Gotik, Antik Mısır, Saka-İskit, Antik Roma ve Mezopotamya medeniyetlerinin uygarlık tarihine damga vuran özellikleri ve hikâyeleri bu çalışmanın koleksiyonunu oluşturmada bize öncülük etmiştir. Ortaya çıkan ürünlerde döneme ait semboller, renkler ve kullanılan hammaddelere sadık kalınmıştır. Ortaya çıkan ürünler geçmişin ayak izlerini ve günümüzün estetiğini yansıtmaktadır. Sonuçta insanların yaşam döngüsü geçmiş ile bağlantılı ve sürekli bir devinim şeklinde devam etmektedir. Muhteşem medeniyetler muhteşem eserler ürettikleri için sonsuza kadar unutulmayacaktır. Bu çalışmada da bu medeniyetlerin sonsuza kadar yaşamasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmada tasarımı yapılan 5 farklı dönem ve 5 farklı ayakkabı tasarımında hem renkler hem de semboller dönemlerin ruhunu yansıtmaktadır. Kullanılan malzemeler genellikle deri ağırlıklıdır. Ayakkabının modeline göre çeşitli aksesuarlar kullanılmıştır. Değerli taşlar, tüyler ve baskılı motifler ile tasarımların albenisi arttırılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Birçok sektörün satışını artırmak için ihtiyaç duyduğu iyi tasarlanmış ürünlerdir. Özellikle giyim ve ayakkabı dünyasında orijinal çizgiler, hikayesi olan ürünler ve albeni sağlayan dokunuşlar pazarlamada çok önemlidir. Bu çalışmada hikayesi olan, orijinal çizgiler ve renklerin kullanıldığı ayakkabılar tasarlanmıştır. Bu ayakkabılarda dünyamızda damga vuran medeniyetlerin yaşanmışlıkları kullanılmıştır. Ayakkabılarımızdan Gotik dönemi topuklu kadın ayakkabısında modern bir çizgi, diğer dönemler de ise dönemin çizgilerine sadık kalınmıştır.

Tasarım dünyası tasarımcının ruhundaki sonsuzluğun bilgiyle ve tecrübeyle birleştiği dokunuşlardır. Kullandığımız tüm eşyalarda bu ruhu görmek mümkündür. Zaten ürünü değerli kılanda tasarımcının ürüne kattığı bu ruhun toplumdaki karşılığıdır. 5 farklı medeniyet ve 5 farklı ayakkabı tasarımı ile oluşturduğumuz koleksiyonumuzun tasarımcılara farklı bir bakış

açısı kazandıracağını umut etmekteyiz. Tasarımcının elinde çok geniş bir mutfak var. Bu mutfak tarihten doğaya geniş yelpazede tasarımcıların özgün dokunuşların beklemektedir. Biz medeniyetlerin ayak izlerine ayakkabılar giydirdik ve tasarım yolculuğuna bir damla katkı sağlamaya çalıştık.

KAYNAKÇA

[1] Özdemir, H., Sayar, A. Sanat ve Karnaval: "Üçüncü Göz" Maske Çanta Tasarımı, Journal of Fashion Design and Management (TJFDM), 5(3), 159-172, 2023.

[2] Özdemir, H., Köse, F. Antik Yunanda Mistik Bir Karakter Sinoplu Diyojen Ve Mit Tasarımı Laterna. Journal Of World Of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 15(1), 183-200, 2023.

[3] Özdemir, H., Terlemez, İ. Geleneksel Kutnu Kumaşı Desenlerinin Kadın Güreşçi Mayosuna Dijital Baskı Uygulamaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22(86), 425-437, 2023.

[4] Özdemir, H., Güleryüz, S. S. Şapka Tasarımında Yöresel Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. Art Vision, 29, 137-143, DOI: 10.5152/ArtVis.2023.22126, 2023.

[5] İmre, H. M. Tarihsel Gelişim İçerisinde İnsan, Moda, Ayakkabı İlişkisi. Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, 1, 189-204, 2016.

[6] Kanbak, A. *Ayak Giydirme Sanatı*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, İstanbul, 2010.

[7] Nasır, E.B. *Ayakkabı Tasarımında Moda Sisteminin Ötesine Geçmek*, Greenage Symposium, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty Of Architecture, Istanbul, 6-8 December 2010.

[8] Somçağ, H., Akçakale, N. Yün Liflerinden Keçeleştirme Yöntemi İle Ayakkabı Yapımı. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4, 9, 212-226, 2016.

[9] Arıkan, H., & Gök, M. O. Kahramanmaraş Yemeni Ve Çarıklarında Kullanılan Deri Malzemesinin Özelliklerinin İncelenmesi. Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi, 9, 1, 64-76, 2021.

[10] Yüksel, N. *20. Yüzyıldan Günümüze Topuklu Kadın Ayakkabılarında Tekstil Kullanımı*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, İstanbul, 2019.

[11] Uzun, A., Sofuoğlu, H. Z. Spor Ayakkabılarının Gelişimi Ve Spordaki Etkileri. Sportive, 6, 1, 40-50, 2023.

[12] Demirtay, N., Tavman Ertuğrul, B., Öztürk, Ç. Düz Örme Teknolojisinde Spor Ayakkabı Üretim Ve Tasarım Olanakları. İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 7, 13, 47-56, 2021.

[13] Çaşkurlu, S., Egharloo, S., Kır, B. Ayakkabı Tasarımında Bir İran Halı Hikâyesi. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 21, 2, 840-854, 2022.

[14] Ünalan, Ö. Anadolu Türk Folklorunda Ayakkabı. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 11, 34, 299-324, 2023.

[15] Leblebici, D. *Türk Ayakkabı Sanayii Ve Tasarım Sorunu*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Ocak 2004.

[16] Ertürk, N., Varol, E., Meriç, D. Ayakkabıda Eğilim Değişimlerinin Görsel Analizi: Hotiç Örneği. Vocational Education, 7, 2, 1-17, 2012.

[17] Yılmaz, S., Bayramoğlu, E.E. *Ayakkabı Tasarımında Balkan Coğrafyasında Milat Öncesi Devirlerden Günümüze Ayak Anatomisinin Önemi,* ASM International Congress Of Social Science, 82-90, Antalya, 3-5 May 2018.

[18] Kastan, C. Ayakkabı Kalıp Tasarımı Öğretim Yöntemi Üzerine Bir Deneme. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, 14, 3-16, 2009.

[19] İmre, M., Akbaş, K.G. Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Örneklerle Osmanlı Dönemi Kadın Ayakkabı Tasarımları Üzerine Tespitler. Star Sanat Ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 1, 1, 73-89, 2020.

[20] https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar. (Erişim tarihi: 02.02.2024)

DOĞADAN HALIYA: KUŞ TÜYÜNDEN HALIYA DOKUNAN DESEN TASARIMLARI

Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR
Gaziantep Üniversitesi,– 0000-0002-0783-0563
Yüksek Lisans Öğrencisi Betül ÇETİN
Gaziantep Üniversitesi,– 0009-0006-9435-2753

ÖZET

Birçok sanatçı, mimar ve tasarımcı eserlerini doğadan ilham alarak ortaya çıkarmıştır. Çünkü doğa tasarım için en geniş atölyedir. Tasarımcılar bu atölyeyi sanayide, sanatta ve evlerde birçok ürünün üretiminde ilham kaynağı olarak kullanmıştır. Yine tasarımcı doğadaki çok sayıda rengi, deseni de ürünlerinde kullanmış ve müşterinin beğenisine sunmuştur. Renklerin ve desenin en çok kullanıldığı sektörlerin başında da halı sektörü gelmektedir. Halıcılık özellikle Gaziantep ilinde ekonomiye oldukça fazla katkı sağlayan bir sektördür. Bu çalışmada ülkemizde ve dünyada halının merkezi olan Gaziantep'te halı sektörüne katkı sağlamak amacıyla doğadan ilham alarak halı tasarımları yapılmıştır. Bu amaçla kuş tüyünün kendi doğal çizgilerini, kendine özgün yapısını ve desenlerini kullanarak bunu tasarımlarımıza aktardık. Çalışmada kullanılan kuş tüyleri yaşadığımız çevreden toplanmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Bu tüylerin dokusu da birebir desen olarak kullanılmıştır. Desenlerin bilgisayar ortamında photoshop ve illustratör programları yardımıyla düzenlemeleri yapılarak dokunacak halıya uygun hale getirilmiştir. Desen renklerinde kuş tüyünün orijinal rengine sadık kalınmaya çalışılmış ve kuş tüyünün doğal renkleri kullanılmıştır.

Değişen ve gelişen halı sektöründe albeni oluşturacak desenlerin önemi her geçen gün artmaktadır. Doğa bunu fazlasıyla bize sunmaktadır. Bu çalışma halı sektörü için mükemmel tasarımları, kuşların kanadındaki doğal çizgilerden elde edilen desenlerle vermeyi amaçlamıştır. Kuş tüyü desenlerinin kullanıldığı halıların, insanlara huzuru ve özgürlüğü vereceğini düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kuş Tüyü, Desen, Halı Tasarımı, Dokuma, Doğa.

1. GİRİŞ

Birçok sanatçı ilhamını doğadan almıştır. Çünkü doğa sanatçılar ve tasarımcılar için en geniş atölyedir. Bu atölyede üretilen tasarımların bazıları sanayide, bazıları sanatta, bazıları da yaşam alanlarında kullanılır. Toplumların yaşam döngüsü içerisindeki doğa, yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte insanların düşünmesine, incelemesine ve üretmesine de olanak sağlamıştır. İnsanlar doğayı gözlemleyerek, anlamlandırarak kendilerine araçlar, giysiler ve eşyalar yapmaya başlamıştır (Özdemir, Güleryüz, 2023). Doğa ve öğrenme ile ilgili olarak Yunan Filozof Democritus, örmeden inşaata ve birçok araç yapımını hayvanlardan öğrendiğimizi anlatmıştır (Senosiain, 2003). Bir tasarımcı doğada aradığı her şeyi bulur. Fakat

tasarımcı aradığı şeyi ihtiyacına ya da ilhamına göre seçer. Bu ilham bazen toplumsal bir karnaval bile olabilir (Özdemir, Sayar, 2023, s.159-172). Tasarımcı mühendislik ile ilgili bir çalışma için farklı, desen tasarımı için ayrı, bir sanat dalı için farklı gözlemler yapabilir ve farklı nesneleri kullanabilir (Özdemir ve Köse, 2023, s. 183-200). Örneğin bir halı tasarımcısının kullandığı objeler hayallari ve yaşanmışlıkları kadar doğadaki kusursuz desenler olabilir. Halı insanların iletişim dilidir ve bu dilin alfabesi desenlerdir. Bu desenlerde kullanılan her rengin, renk motifin ve ilmeğin bir anlamı vardır. Akçadağ halısının kırmızısı (Bozdağ, 2017), Melendiz Halısındaki (Soysaldı, Parabaş, 2015) motifler duygularla dokunmuştur. Halı aslında bir kültürün imzası ve el sanatları içerisinde en eski olanlardan birisidir (Özçelik, 2014). Bu el sanatının korunması ve yaşatılması gelecek nesiller için büyük bir hazine olacaktır. Örneğin Niğde müzesinde o yöreye ait halıların korunması bu amaç içindir (Karatay, 2022). Halı tarihtir ve bu tarih geleceğe bir mirastır (Sarıyev, 2022)

Aslında Orta Asya'dan başlayan ve Türk kültüründe yaygın olan el sanatları birçok alanda kendini göstermektedir. Bu el sanatları içerisindeki halı dünyası, Türkler tarafından halıyı sanatla birleştiren bir evreye dönüşmüştür (Aslanapa, 1997). Halı bir dokuma ürünü olup çıkışı milattan öncelere dayanmaktadır. Halılar sadece evlerde soğuktan korumak için değil aynı zamanda duvarlarda süs olarak da kullanılmıştır. Ev, ofis gibi birçok yerde kullanılan bir tasarım objesi olan halı, sanayileşmenin ilerlemesi ile seri üretime geçilmiş ve bununla birlikte daha ucuza satılmaya başlanmıştır. Halı günümüzde hem makine halıları hem de el dokumaları şeklinde üretilmekte ve özellikle Gaziantep ili için önemli bir değer olmaya devam etmektedir. Halıyı değerli kılan parametreler kullanılan hammadde, dokuma yöntemi ve desenlerdir. Desenler insanların yaşadığı coğrafyadaki kültürü ve insanın duygularını yansıtmaktadır. Bu duygular ilmek ilmek halıya dokunur. Özellikle el dokuma halılarının neredeyse hepsinin bir hikayesi vardır. Dokuyan kişiler doğadan esinlenerek yapmış oldukları motiflere çeşitli anlamlar yüklemiş ve bu motiflerle hikayeler yazmıştır (Özmenli, 2017). Görsel 1'de desenlerin el dokuması ile dokunması gösterilmiştir.

Görsel 1. El Dokumacılığı.

Yapılan arkeolojik araştırmalarda sadece halı değil, kilim, cicim, sumak gibi dokuma teknikleriyle oluşturulan malzemelere rastlanmaktadır (Görgünay, 2010). Bu malzemelerin genel adı yaygı olarak ifade edilmektedir. Bu yaygılarda birçok farklı hammadde kullanılmış ve günümüze kadar gelmiştir (Sözen, Tanyeli, 2011). Örneğin Neolitik dönemde dokumada ilk hammaddenin koyunyünleri olduğu, bu yünlerin halıda da kullanıldığı tahmin edilmektedir. Hammadde olarak koyunyünün yanında keten, pamuk ve ipek gibi farklı doğal lifler de

kullanılmış ve renklendirilmesinde doğal boyalar kullanılmıştır. Örneğin Taşpınar halılarında lif olarak yün, renklendirme için de doğal boyaların kullanıldığı görülmektedir (Soysaldı, Kayadibi, 2014). Doğal boyalı en eski halı örneği Pazırık Kurganı çevresindeki mezarlarda Rus arkeolog Rudenko tarafından bulunan tarihçesi milattan önce V. Yüzyıla dayanan Pazırık halısıdır. Halı 1.82x2.00 m boyutundadır. Halının üzerinde hayvan motifleri olup, zemini koyu ve açık kahverengi renklerden oluşmaktadır. Halının dokuması Gördes düğümü ile yapılmış olup dokunmasında ince işçilik dikkat çekmektedir. Halıda kullanılan tüm renkler kökboyası ile elde edilmiştir. Halıda kullanılan tüm motiflerin bir anlamı ve yaşanmış bir hikayesi vardır. Bu hikayeler ilmek ilmek halıya dokunmuştur. Pazırık halısı tarihe bir imzadır ve kültür mirası olarak oldukça değerlidir (Çoruh, Terlemez, 2022, Çakmak, Özdemir, 2015, Yılmaz, 2017).

Görsel 2. Pazırık Halısı.

Türk kültüründe de halıda birçok sembol ve motif kullanılmıştır. Bu motiflerde sıklıkla doğadan yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin Alaaddin Camii'ndeki halılarda çengel, kazayağı, elibelinde, ok başı gibi doğa motiflerini görmek mümkündür. Ayrıca bu motiflerde kuş kompozisyonları da sıklıkla kullanılmıştır (Aslanapa, 2019). 17. ve 18. Yüzyıllarda Anadolu'da Kula, Kırşehir ve Ladik gibi üç önemli halı dokuma merkezinde geleneksel motiflerin yanı sıra yeni üsluplar da ortaya çıkmıştır. Kompozisyonlarda mihrap tasvirli halılar, simetrik manzara tasvirleri de kullanılmıştır. Ayrıca ev ve ağaç motifleri ile bahçe manzaralı motiflere de yer verilmiştir. Ticaretin gelişimi ve batılı halı ticareti yapan şirketlerin ortaya çıkmasıyla motiflerde farklı tasvirlerde kullanılmıştır 18. yüzyılda Anadolu'da yoğunlaşan batı etkileri ile Türk sanatına yeni motifler dâhil olmuştur (Karaçay, 2023). Aslında çok kültürlü yapı içerisinde kullanılan farklı motifler ve kültürlere göre bu motiflere yüklenen anlamlar vardır. Bu motiflerde daha çok kumru, güvercin, aslan, tavus kuşu, keçi, koyun, at gibi hayvan figürleri kullanılmıştır (Deniz, 2005). Hatta bazı halılarda döneme ait inanç, masal, efsane ve felsefe gibi kavramlara atıf sayılabilecek motiflere de yer verilmiştir. Örneğin hayat ağacı ve ejder bu motiflerden bazılarıdır (Balcı, 2012).

Bu hayvanlar içerisinde kuşlar Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Özellikle kartal figürü tarih boyunca sıklıkla kullanılmıştır. Yakutlara göre, göğün en üst katında ve göğün yere açılan kapısında, yeri göğü bağlayan Dünya Ağacı'nın tepesinde çift başlı kartalın oturduğu ve bu kartalın görevi göklerin korunması olduğuna inanılırdı (Ögel, 1993). Kartal aynı zamanda hükümdarlığı, güç ve kuvvetle ilgili sembolleri de temsil etmeye devam etmiş ve armalarda da kartal kullanılmaktadır (Çoruhlu, 2011). Çeşitli dönemlerde Şamanlar da kıyafetlerini kartal tüyleri ile şekillendirip kartal gibi görünmeye çalışmışlardır (Uzgidim, 2017). Kuşların tasarımlarda kullanılması tasarımcı için çeşitli anlamlar içerir. Bunlar sevinç, özgürlük ve ölümsüzlük olabilir. Özellikle ölüm sonrası ruhların kuşların kanatlarında yükselmesi ve yeniden doğuşu sağladıkları düşünülmüştür (Deniz, 2000; Ateş, 2012). Kuş

tüyleri bazen de bir yelpazenin yapımında şekil bulabilmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Kuş Tüyü Yelpaze, Mançu, (meisterdrucke.com.tr).

Kuşların kanatlarının hem fiziksel hem de görsel yapısı farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bu çalışmada görsel yapısı kullanılmıştır (Görsel 4).

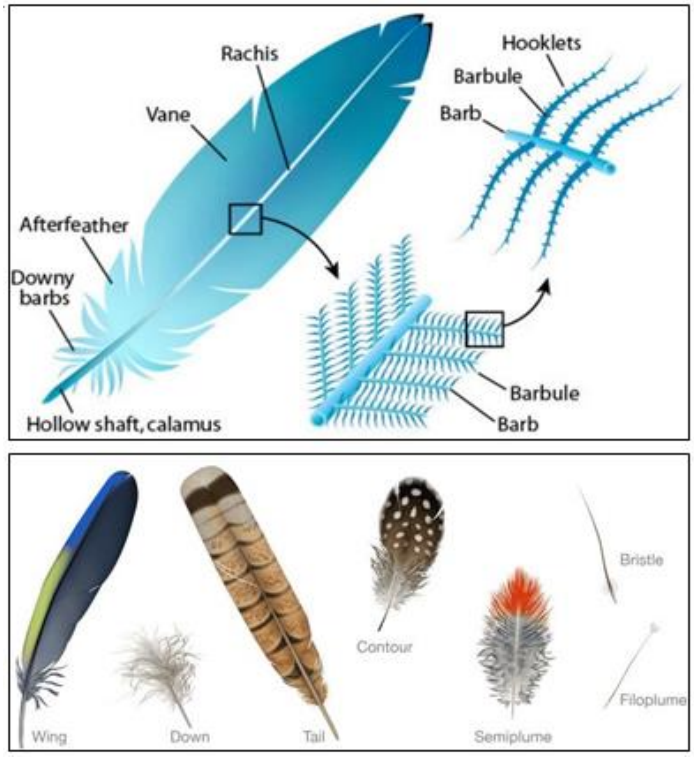

Görsel 4. Kuş Tüyü (https://dinodiyar.wordpress.com/tag/tuy/)

Bu çalışmada bir halı için önemli bir parametre olan desen için doğadan ilham alarak kuşların kanatlarındaki benzersiz motifler kullanılmıştır. Bu motifler kanatlardaki desenlerin doğal şekline sadık kalarak halıya uygulanmıştır. Elde edilen halılar uygun ortamlara sanal olarak serilmiş ve müşterinin beğenisine sunulmuştur.

2. UYGULAMALAR

Çalışmada yaşamı taklit etmek ya da doğal formun aynen uygulanması anlamına gelen biyomimetik kavramı kullanılmıştır. Yaşadığımız çevreden topladığımız kuş tüylerindeki desenler halıda motif olarak kullanılmıştır. Bu desenlerin bilgisayar ortamında photoshop ve illustratör programları yardımıyla düzenlemeleri yapılarak dokunacak halıya uygun hale getirilmiştir. Biyomimetik tasarımları endüstride birçok üründe kullanılmaktadır. Özellikle tekstilde desenin önemli olduğu baskı ve halı sektöründe bu çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çalışmada doğadan ilham alarak tasarladığımız kuş tüylerindeki desenleri halıya aktardık. Doğa dinamik bir değişim sahasıdır ve tasarımcılara sunmuş olduğu yenilikçi düşünme imkanı sayesinde bitmeyen desenlere kavuşmak mümkündür. Çalışmamızda kuş tüylerinden ilham aldığımız ve renklerini belirlediğimiz moodboard çalışmaları yapılmıştır (Görsel 5).

Görsel 5. Çalışmanın Esin Kaynağı Moodboard Çalışmaları.

Çalışmada kullanılan kuş tüyleri Gaziantep bölgesinden toplanmış ve kuşların tüylerinde bulunan doğal desenlere sadık kalınarak tasarımlar yapılmıştır. Halıda kullanılan desenler için toplanan kuş tüyleri görsel 6'da verilmiştir.

Görsel 6. Çalışmada Kullanılan Bazı Kuş Tüyleri.

Bu çalışmada doğadaki kuş türleri uzun zaman gözlenmiş ve fotoğraflanmıştır. Bu kuş türlerinden bazılarına ait fotoğraflar görsel 7'de görülmektedir. Görseldeki kuş Kartal'a benzeyen kara çaylak kuşu olup Gaziantep'te fotoğraflanmıştır.

Görsel 7. Çalışmada Tüyleri Kullanılan Çaylak Kuşu.

Çalışmada sadece çaylak kuşunun tüyleri değil, yine Gaziantep bölgesindeki güvercin, kumru ve diğer kuş türlerine ait tüylerde kullanılmıştır. Tüm bu kuş tüylerinin dokuları birer ilham kaynağı oldu. Çünkü çizgisel dokular her zaman halı tasarımında çok tercih edilen desenler olmuştur. Bu tüylerin desenlerini daha iyi inceleyebilmek için yakın çekim fotoğrafları çekildi. Özellikle kuş tüylerinin barbs dediğimiz kısımlarının orijinal yapısı fotoğraflandı. Daha sonra photoshop ve illüstratör gibi grafik çizim programları yardımıyla düzenlendi ve desenin son şekli oluşturuldu. Bazı desenler hiçbir işlemden geçmeden sadece ebatlandırılması yapılarak oluşturulurken bazı desenlerde photoshop programındaki uygun filtreler kullanıldı. Bazılarında ise illüstratör programı ile desenler önce vektörele çevrilip keskin hatlar elde edildi ardından desen photoshop programına aktarılarak üst üste bindirme dediğimiz yöntem ile desenlerin nihai şekli verildi. Desenlerdeki renklerde baskı ya da dokuma halıya uygun oynamalar yapıldı. Ayrıca tüylerin elde edilmesinde hiçbir canlıya zarar verilmemiş olup tamamen doğaya kendiliğinden düşmüş olan kuş tüyleri kullanılmıştır.

Desen ve halı tasarımı-1'de fotoğraflanmış kuş tüyü photoshop üzerinde yeni bir kadrajla tüyün dokuları görünebilecek şekilde yakınlaştırdı ve aynı desenin üzerinde oynama yapmadan çiftleyip ters çevrilerek üst üste bindirme yöntemiyle desen oluşturulmuştur. Daha sonra bu desen çoğaltılıp üst üste bindirme yapılarak halıda kullanılacak desenler elde edilmiştir. Burada texcelle programı kullanılmış olup renk düşürmesi ile halı dokunmaya hazır hale getirilmiştir (Görsel 8).

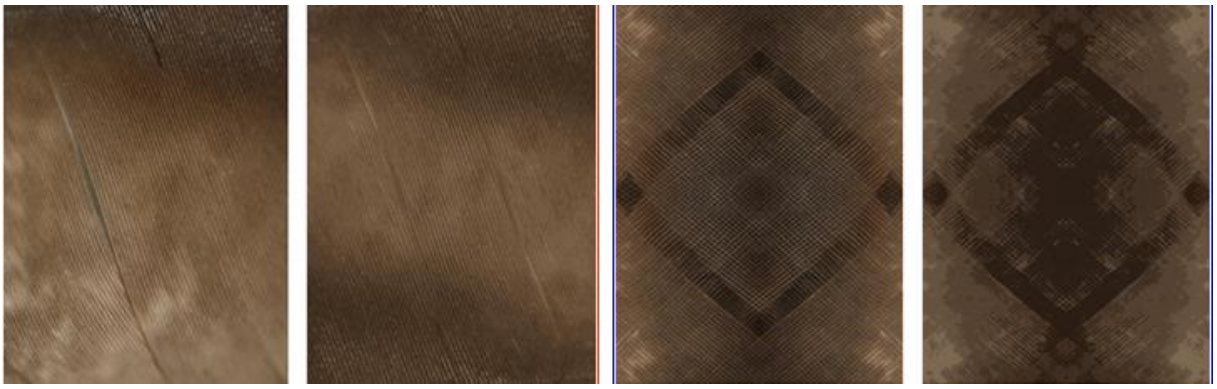

Görsel 8. Halı Tasarımı-1'de Kullanılan Desen ve Renkler.

Görsel 8'de tasarımı yapılan halının mekana serilmesiyle oluşan görüntüsü görsel 9'da verilmiştir.

Görsel 9. Halı Tasarımı-1'in Mockup Çalışması.

Desen ve halı tasarımı-2'de fotoğraflanmış olan kuş tüyü üst üste bindirme yöntemi uygulanarak ve devamında renk düşürme işlemi yapılan desen halıya dokumaya uygun hale getirilmiştir (Görsel 10).

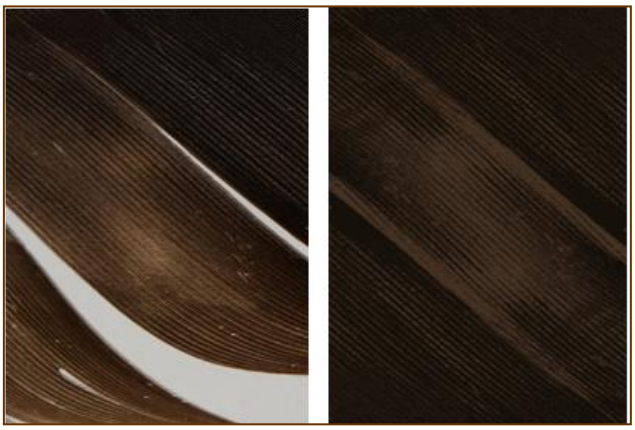

Görsel 10. Halı Tasarımı-2'de Kullanılan Desen ve Renkler.

Görsel 10'da tasarımı yapılan halının mekana serilmesiyle oluşan görüntüsü görsel 11'de verilmiştir.

Görsel 11. Halı Tasarımı-2'nin Mockup Çalışması.

Desen ve halı tasarımı-3'te fotoğraflanmış olan kuş tüyünün ortasındaki kısım desenden kaldırılarak oluşan görsel yatay çevrilmiştir. Çevrilen kısmın kenarlarından bir miktar kırpılıp photoshopun kendi filtrelerinden birisini kullanılarak 8 renge düşürülmüştür. Desenin halıya uygulanması öncesi renkler yine photoshop üzerinden farklı bir palet ile daha soft bir hale getirilerek üst üste bindirme düzenlemesi yapılmıştır. Desenin yine renk paleti değiştirilip desen halıya dokunmaya uygun hale getirilmiştir (Görsel 12).

Görsel 12. Halı Tasarımı-3'te Kullanılan Desen ve Renkler.

Görsel 12'de tasarımı yapılan halıların mekana serilmesiyle oluşan görüntüleri görsel 13'de verilmiştir.

Görsel 13. Halı Tasarımı-3'ün Mockup Çalışması.

Desen ve halı tasarımı-4'te kuş tüyünün farklı bir bölgesi kullanıldı. Photoshop ile desene filtreleme yapıldı. Daha sonra görüntü dikey ve yatayda ters çevrilip üst üste bindirme yöntemi uygulanarak desen 4 renge düşürüldü. Desen illustratör programında vektörele çevrilerek daha net çizgiler belirlendi. Böylece elde edilen desen baskı halıya hazır hale getirildi (Görsel 14).

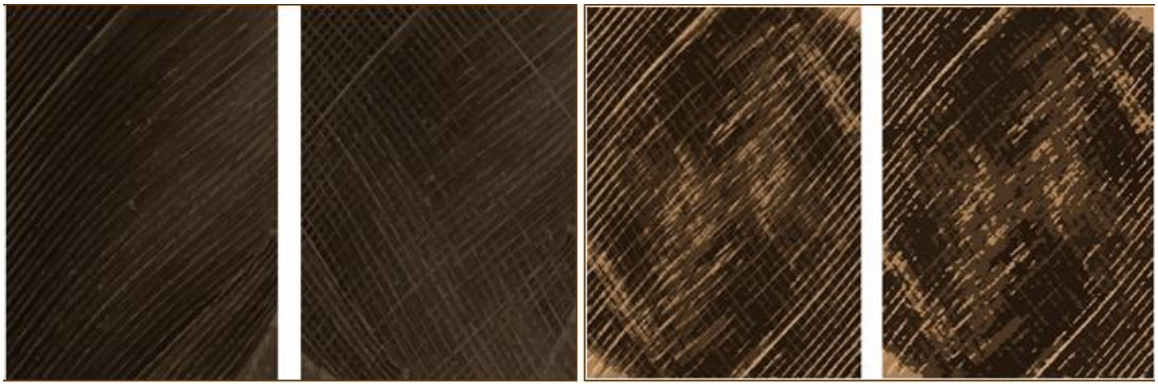

Görsel 14. Halı Tasarımı-4'te Kullanılan Desen ve Renkler.

Görsel 14'de tasarımı yapılan halının mekana serilmesiyle oluşan görüntüsü görsel 15'de verilmiştir.

Görsel 15. Halı Tasarımı-4'ün Mockup Çalışması.

Desen ve halı tasarımı-5'te kuş tüyü fotoğraflanmış ve photoshop programı kullanılarak filtreleme yapılıp renk düşürülmüştür. Desenin nihai şekli halıya basılmak üzere transfer baskı makinesine gönderilmiş ve baskı işlemi yapılmıştır (Görsel 16).

Görsel 16. Halı Tasarımı-5'te Kullanılan Desen ve Renkler.

Görsel 16'da tasarımı yapılan halının mekana serilmesiyle oluşan görüntüsü görsel 17'de verilmiştir.

Görsel 17. Halı Tasarımı-5'in Mockup Çalışması.

Desen ve halı tasarımı-6'da kuş tüyü fotoğraflanmış ve photoshop programında renk düşürülmesi yapılıp, illustratör programında vektörele çevrilmiştir. Daha sonra desenin texcelle programında düzenlemesi ve çizimi yapılarak dokumaya verilmiştir (Görsel 18). Halının dokunmuş hali görsel 19'da görülmektedir.

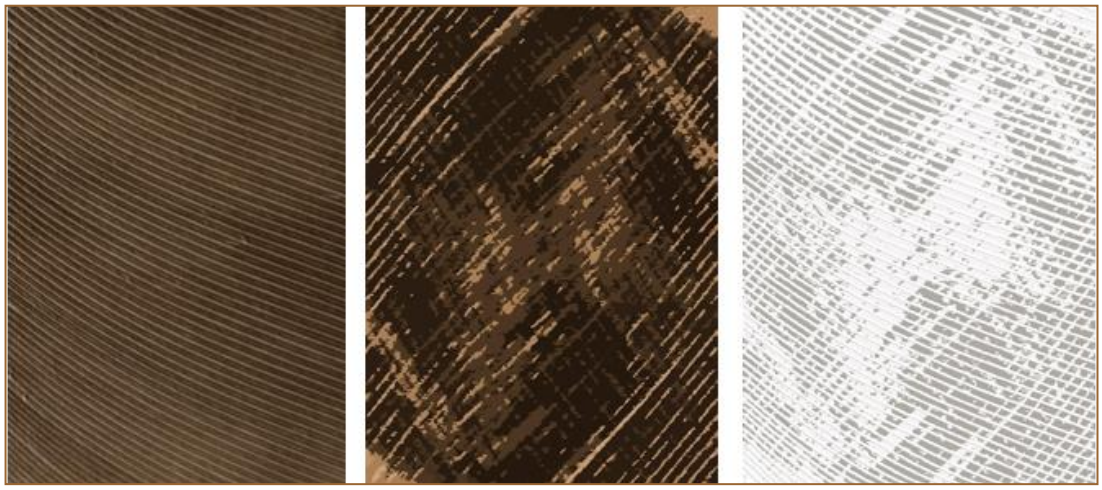

Görsel 18. Halı Tasarımı-6'da Kullanılan Desen ve Renkler.

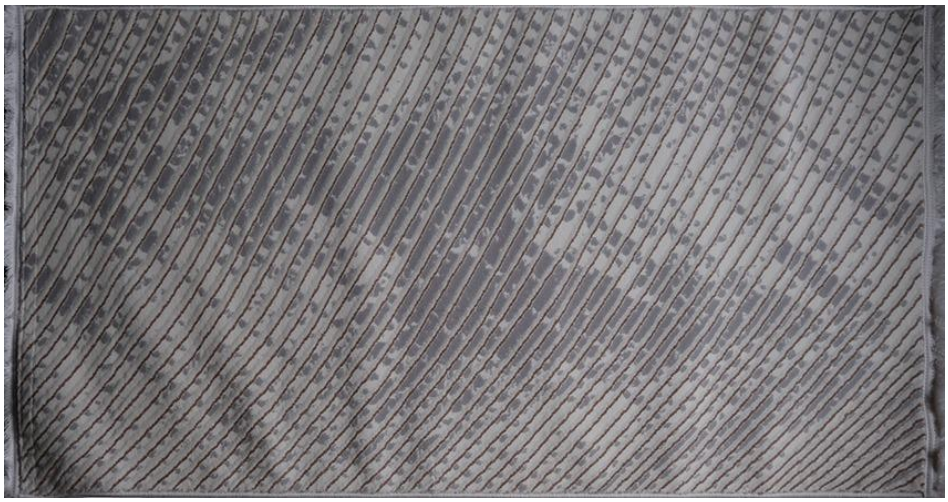

Görsel 19. Halı Tasarımı-6'nın Dokunmuş Hali.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tüm dünyada Gaziantep ili halının başkenti konumuna yükselmiştir. Gaziantep gerek yeni yatırımlarla gerekse de oluşan halı kültürü ile bu konumu hak etmektedir. Bu durumunun sürdürülebilir olabilmesi sektörün kendini yenilemesi ile mümkündür. Bu yenileme halıda kullanılan desenlerin orijinalliği ve tüm dünya kültürlerine hitap edecek evrenselliğe açık olması ile sağlanabilir.

Bu çalışmada, dünya kültürlerinin ortak değerlerinden birisi olan kuş tüyleri desenlerinin halıda uygulaması yapılmıştır. Doğanın kusursuz ve her çizgisinde birçok anlam içeren bu desenler halıya çok yakışmıştır. Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki kuşun kanadındaki muhteşem çizgiler halıda rahatlıkla kullanılabilir ve ticari olarak ta değerlendirilebilir. Çalışmada doğal bir ürün olan kuş tüyü kullanılırken, teknolojik çizim programlarından da yararlanılmıştır. Burada halı gibi hem sanatsal hem de teknolojik bir sektörde çizim programlarının iyi kullanılabilir olması gerekir. Tasarımcının hayal dünyası ve çizim programlarının yapay zekası günümüz üretimlerinin vazgeçilmezlerdir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bir tasarımın ortaya çıkması uzun soluklu bir iştir. Önce hayal etmek sonra bu hayalin uygulanması çok iyi bir eğitime ve gözlem yeteneğine bağlıdır. Tıpkı bir sanatçının bir eseri ortaya çıkarması gibi tasarımcı da ürününü ortaya çıkarırken kılı kırk yarar. Tasarımcının ilham kaynağı doğadır. Doğa zor olanı kolaya çevirebilir. Yeter ki doğaya bakarken görmesini bilelim. Doğa bizlere her zaman tasarım yapabilme imkanı sunar. Bu bazen bir keşif bazen de bir tasarım şeklinde olabilir.

Doğa, ilkel dönemlerden bu yana insanlar için ilham kaynağı olmuş ve icatların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin tekerlek, uçak ve gemi gibi toplumu dönüştüren icatlarda doğanın ilhamı vardır. Günümüzde de bu durum devam etmektedir ve devam edecektir. Çünkü doğa sonsuz tasarımların mutfağıdır. Önemli olan ihtiyaca göre bu mutfaktan yeni tasarımlar ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmada farklı kuş türlerinin tüylerinden farklı tasarımlar elde ettik. Hatta bir tüyün kendi deseninden birden çok tasarım elde etme şansını yakaladık. Renk konusunda da genel anlamda kuş tüyünün orijinal rengine sadık kalarak düzenlemeler yaptık. Bu düzenlemelerde desenlerimizi üretime uygun hale getirdik. Çalışma sonucunda farklı coğrafyalara gidilip görüldüğünde ortaya onlarca farklı fikir ve gözlemler sonucu elde edilecek onlarca tasarımın yapılması mümkündür. Doğada, özellikle halı, kumaş, endüstriyel tasarımlar gibi alanlarda birçok ilham kaynağının mevcut olduğunu, gözlem ve araştırma yaparak bunlara kolaylıkla ulaşılabileceği gerçeği bu çalışmayla ortaya konmaya çalışılmıştır. Halı için desen ne kadar vazgeçilmez ise tasarımcı için de doğa vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu kaynak bitmeyen sonsuz bir kaynak olup kuşun kanadındaki gibi ortaya çıkaracak tasarımcıları beklemektedir.

KAYNAKÇA

[1] Özdemır, H., & Güleryüz, S. S. Şapka Tasarımında Yöresel Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. Art Vision, 29, 137-143, 2023.
[2] Senosiain, J. *Bio Architecture,* Oxford, Architectural Press, s.25, 2003.
[3] Özdemir, H., Sayar, A. Sanat ve Karnaval: "Üçüncü Göz" Maske Çanta Tasarımı, Journal of Fashion Design and Management (TJFDM), 5(3), 159-172, 2023.
[4] Özdemir, H., & Köse, F. Antik Yunanda Mistik Bir Karakter Sinoplu Diyojen Ve Mit Tasarımı Laterna. Journal Of World Of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 15(1), 183-200, 2023.
[5] Bozdağ, T. *Halı Sanatı Ve Akçadağ Halısı*, 2. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi, 521-533, Malatya, 15-17 Mart 2017.
[6] Soysaldı, A., & Parabaş, N. Niğde Halı Pazarında Farklı Bir Melendiz Halısı. Arış Dergisi(11), 73-80, 2015.
[7] Özçelik, S. İstanbul Halı Müzesi -Geçmişten Bugüne Halı ile Tarihi Bir Yolculuk, Vakıflar Dergisi, 41, 185-196, 2014.
[8] Karatay, K.S. Niğde Müzesi teşhir salonu ve deposunda bulunan halı örnekleri. Journal of Arts. 5(4): 201-212, 2022.
[9] Sarıyev, B. Türkmenistan'da Milli Birliğin Etno-Sembolik Kaynağı Olarak Halı ve Motifleri. Arış Dergisi, (20), 227-239, 2022.
[10] Aslanapa, O. Türk Halı Sanatının Tarihî Gelişmesi. Arış Dergisi(3), 18-27, 1997.
[11] Özmenli, M. Ortaçağ Türk Dünyasında Halı - Carpet In The Medıeval Turkısh World. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 338-351, 2017.
[12] Görgünay, N. Halıcılığın Kökeni Ve Türk Halıcılığının Tarihçesi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(1), 2010.
[13] Sözen, M., Tanyeli, U. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
[14] Soysaldı, A., & Kayadibi, P. Taşpınar Örneklik Halıları. Arış Dergisi(10), 52-59, 2014.
[15] Çoruh, E, Terlemez, İ. Pazırık Halı Desenini Fütürist Sanat Akımı Proseslerine Uygun Yorumlama Ve Esinlenerek Oluşturulan Tasarım Örneği, ZfWT, 14(1), 183-198, 2022.
[16] Çakmak, M. A. ve Özdemir, T. Ortaokul Öğrencilerinin Türk Kültür Tarihi Açısından Halı ve Kilim Motiflerinin Dili Hakkındaki Görüşleri -Pazırık Halısı Örneği-, International Journal of Eurasian Education and Culture, Issue: 4, 74-98, 2018.
[17] Yılmaz, B. Pazırık"dan Günümüze Türk Halı Sanatı, Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 1, 98-106, 2017.
[18] Aslanapa, O. *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
[19] Karaçay, Ç. 19-20. Yüzyıllar Anadolu Türk Halı Sanatında Özgün Bir Kompozisyon: Manzara Tasvirleri, Sanat Tarihi Dergisi, 32(1), 257-279, 2023.
[20] Deniz, B. Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları, Sanat Tarihi Dergisi, 14(1), 79-103, 2005.
[21] Balcı, N. Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler. Arış Dergisi, (8), 38-51, 2012.

[22] Ögel, B. *Erzurum Anıtlarında Eski Altay-Türk Sanatının İzleri*, Türk Mitolojisi, Erzurum Halkevi Yayınları, Erzurum, 1993.
[23] Çoruhlu, Y. *Türk Mitojilerinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, 2011.
[24] Uzgidim, G.. Türk Dokuma Sanatında Çift Başlı Kartal Figürü. Sanat ve Tasarım Dergisi, 19, 217-231, 2017.
[25] Deniz, B. *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.
[26] Ateş, M. *Mitolojiler ve Semboller "Ana Tanrıça ve Doğurganlık*". İstanbul: Milenyum Yayınları, 2012.
[27] https://www.meisterdrucke.com.tr/fine-art-baski/Empress-Cixi-Manchu. (Erişim tarihi: 27.01.2024)
[28] https://dinodiyar.wordpress.com/tag/tuy/ (Erişim tarihi: 27.01.2024)

UŞAK KİLİMLERİNDE KULLANILAN MOTİFLERİN SERAMİK BÜNYE ÜZERİNDE UYGULANMASI VE HEDİYELİK EŞYA OLARAK EKONOMİYE KAZANDIRILMASI

Elvan BESREK

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, besrekelvan@gmail.com, UŞAK/Türkiye

Prof. Dr. Nurettin GÜLAÇTI

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ngulacti@gmail.com, KÜTAHYA/Türkiye

ÖZET

Kilim, insanlık tarihinin derin köklerine dayanan ve el sanatları arasında özel bir yere sahip olan tekstil ürünüdür. Özellikle Türkler'in gelişim sürecinde, 13. yüzyıldan itibaren kilim dokumacılığını benimsemeleri, bu sanatın Türk kültüründe özel bir yer edinmesini sağlamıştır. Kilimler, Türkler 'in sanatsal ve kültürel birikiminin önemli bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Kilim motifleri estetik kaygılar taşımasının yanında renk ve motif çeşitliliği ile disiplinlerarası etkileşim olarak seramik yüzeylere de aktarılmıştır. Bu araştırma kapsamında Uşak kilim motiflerini iki ve üç boyutlu tasarımlarla seramik bünyeler üzerine uyarlayarak günümüzde daha çok kullanışlı hediyelik eşyalar olarak somut objelerle paylaşılması düşünülmüştür. Bu çalışma, Uşak kilim kültürünü yansıtan motiflerin günlük yaşamda seramik ürünlere uygulanması sonucunda hediyelik eşya olarak geleneksel Türk el sanatının yansıtılması açısından önemli görülmüştür.

Uşak kilimlerinde ki motiflerin

Anadolu'da kültürün gelişiminde kilimin çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. günümüz seramik sanatına aktarılarak seramik yüzeylere uygulanması, Uşak ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Modern seramik sanatı aracılığıyla Uşak kilim motiflerinden esinlenerek üretilecek seramiklerin kuşaktan kuşağa aktarılması, kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması ile geleneksel - kültürel değerlerin yaşatılması düşünülmektedir.

Bu araştırmada geleneksel Uşak kilim motiflerinin seramik sanatı aracılığı ile ekonomiye katkısı araştırılmış, uygulama görsellerinin bir öneri olarak paylaşılması önemli görülmüştür.

Anahtar: Ekonomi, Hediyelik Eşya, Kilim, Seramik, Uşak Kilim Motifleri

ABSTRACT

It is known that rugs have a very important place in the development of culture in Anatolia. Kilim is a textile product that has a special place among handicrafts and has deep roots in human history. Especially in the development process of the Turks, the adoption of rug weaving from the 13th century onwards has given this art a special place in Turkish culture. Rugs are recognized as an important reflection of the artistic and cultural accumulation of the

Turks. In addition to carrying aesthetic concerns, kilim motifs have been transferred to ceramic surfaces as an interdisciplinary interaction with their color and motif diversity. Within the scope of this research, it is thought that Uşak kilim motifs can be adapted to ceramic bodies with two and three dimensional designs and shared with tangible objects as more useful souvenirs today. This study is considered important in terms of reflecting traditional Turkish handicrafts as souvenirs as a result of the application of motifs reflecting Uşak rug culture to ceramic products in daily life.

It is thought that transferring the motifs of Uşak rugs to today's ceramic art and applying them to ceramic surfaces will contribute to Uşak economy. It is thought that the ceramics to be produced inspired by Uşak rug motifs through modern ceramic art will be transferred from generation to generation, cultural values will be transferred to future generations and traditional - cultural values will be kept alive.

In this research, the contribution of traditional Uşak rug motifs to the economy through ceramic art was investigated and it was deemed important to share the application visuals as a suggestion.

Keywords: Ceramics, Economy, Rugs, Souvenirs, Uşak Rug Motifs

GİRİŞ

Kilim, Türk kültürünün köklü bir parçası olarak tarihsel süreç içinde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle 13. yüzyıldan itibaren Türkler tarafından kullanılmaya başlanan kilim, dokuma sanatının özel bir ifadesidir. Geleneksel olarak Türk kilimleri, sanatın ve kültürün bir yansıması olarak değerlendirilmiş ve zaman içinde önemli bir evrim geçirmiştir. Sanat ve gelenekler, bir toplumun yaşam biçimini, sosyal aktivitelerini ve medeniyet seviyesini yansıtan önemli unsurlardır. Kilim motifleri, bu etkileşimin bir yansıması olarak seramik yapıda can bulmakta ve obje, nesne tasarımında Türk kilim sanatının zenginliğini yansıtmaktadır.

Uşak Kilim dokumalarındaki renk ve desenlerin seramik ürünlerde kullanılması, özgün ve estetik hediyelik eşyaların tasarlanması için bir ilham kaynağı olabilir. Bu, Uşak kilim motiflerini modern sanat anlayışıyla harmanlayarak özgün obje ve nesnelerin yaratılmasına olanak tanır. Ancak, bu potansiyeli değerlendirebilmek için Uşak kilim motiflerinin seramik sanatıyla entegrasyonu konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Uşak kilim motiflerinin seramik sanatıyla buluşturulması sadece kültürel bir zenginliğin devamını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda küçük ölçekli atölye ve hediyelik eşya satış mağazalarının ekonomisine de yenilik ve canlılık getirebilecektir. Bu çalışma, geleneksel Türk kilim motiflerinin seramik sanatıyla buluşmasının potansiyelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır, böylece kültürel mirasın modern sanatla buluşmasına katkıda bulunabilir.

UŞAK İLİNDE KİLİMCİLİK TARİHİ

Uşak Kilimleri, Türk kültürünün önemli bir unsuru olup, geçmişten günümüze dokunan kilimlerde belirgin değişikliklere sahiptir. Günümüzdeki kilimler, geçmişteki eski kilimlerle karşılaştırıldığında boya ve iplik kalitesinde farklılıklar göstermektedir. Eski kilimlerde doğal malzemeler ve kök boyalar kullanılırken, günümüzdeki kilimlerde daha çok sentetik malzemeler ve kimyasal boyaların kullanıldığı görülmektedir. Buda kilimlerin rengini, dokusunu ve ömrünü değiştirmektedir. Eski kilimlerin renkleri daha canlı, zengin ve dayanıklı iken, günümüzdeki kilimler daha soluk ve çabuk yıpranabildiği görülmektedir. Uşak Halı ve kilim dokumaları, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda önem kazanmıştır. Kilim, halıya göre daha kolay dokunabilir, uygun fiyatlıdır ve taşıma açısından hafiftir. Uygun fiyatlı olması dolayısıyla genç kızların çeyizlerinde de tercih edilmektedir. Çeyizler için dokunan ince kilimler, günümüzdeki kullanım amacına uygun tasarımlarla devam etmektedir. Uşak bölgesindeki kilim dokumacılığı tarihi bir geçmişe dayanmaktadır ve günümüzde de sürdürülmektedir. Eşme ilçesi, özellikle el dokuması kilimleriyle tanınmıştır. Kilimler, geleneksel motifler ve kök boyalarla dokunarak üretilmekte ve günümüzde sipariş üzerine de dokunmaktadır. Bu dokuma geleneği, kilimlerin yanı sıra çarpana ve kumaş dokumalarında da kendini göstermektedir. Uşak kilimleri üç dönemde incelenebilir.

İlk Dönem: Bu dönemde dokumalarında atkı çözgünün tamamen yün olduğu görülmektedir. Kilimlerde kullanılan renkler açık mavi, kırmızı, pastel kırmızı ve orta renkte yeşil kullanılmıştır. Pastel tonlar aralara yerleştirilmiştir. Zemin bordürde dalgalı geçişler göze çarpmaktadır. Bu dönem kilimlerinde rozet çiçeklerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu dönem kilimlerinin iki parça halinde dokunup, birleştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Şekil 1' de atkı çözgülü kilim örneği görülmektedir.

Şekil 1. Atkı çözgülü kilim örneği görülmektedir.

Şekil 1'de görülen atkı çözgü kilim tiplerinde tamamen kök boya kullanıldığı görülmüştür.

Orta Dönem: Bu dönemde ki dokumalarda da çözgü ve atkı da yün kullanımı devam ettiği görülmektedir. Motiflerde sadeleşmeye gidilmektedir. Kökboyaların yanında sentetik boya kullanımı görülmektedir. İki parça olan kilimler ortadan kalkmış tek parça halinde

dokunmaktadır. Motiflerde kenar çizgisi çivit mavisi, pastel yeşil ve kırmızı renklerin daha canlı olduğu görülmektedir. Renklerin önceki döneme göre özelliğini kaybederek bozulduğu düşünülmektedir.

Son Dönem: Bu dönem kilimlerinde renklerin bozulduğu görülmektedir. Mavi renk yerini mor renge bırakmıştır. Kırmızı canlı renkte ve daha koyu renkte tercih edilmektedir. Yeşil önceki dönemlere göre daha koyu renkte görülmektedir. Kilimlerde, ya göz alıcı renkler kullanılarak gözü yoran durumla karşılaşılmakta, ya da iç karartıcı hale gelmektedir. İplikler boyacılara boyatılarak boya kalitesinin düştüğü görülmektedir. Renk tonları eskisine göre tamamen değişmiş, renk çeşitleri artmış, çingene pembesi ve parlak renklerde ipliklerle dokunan kilimlere rastlanmaktadır (Kırzıoğlu ve Görgünay, 1994, s. 2-3).

UŞAK KİLİM ÇEŞİTLERİ

Eşme ilçesi, Uşak iline bağlı olarak Türkiye'nin önemli kilim dokuma merkezlerinden biridir. Yüzyıllardır ünlü kilimlerin üretildiği bu bölge, köklü bir yerleşime ve dokumacılığa olan önemle bilinir. Eşme kilimleri, eski Türk Sanatı geleneğini sürdürmekte olup, Yörük ve Türkmen kültürünün bir yansımasıdır. Kilimlerin yanı sıra Sumak, Zili, Cicim, Tülü gibi çeşitli dokumalara da ev sahipliği yapmaktadır. Geleneksel motifler genellikle kendi ihtiyaçları için dokunan kilimlerde kendini gösterirken, ticari amaçlar doğrultusunda desen ve renklerde değişimler görülmektedir. Şekil 2 ‘de sumak motifli kilim örneği görülmektedir.

Şekil. 2. Sumak motifli kilim örneği

Eşme Belediyesi'nin destekleriyle dokumacılık canlanmış, geleneksel yöntemlere ve motiflere yeniden önem verilmiştir. Eşme'nin Türk geleneklerini sürdüren kilim üretimi günümüzde de devam etmekte ve bu kilimlerin tanıtımı için her yıl Eşme Kilim Festivali düzenlenmektedir. Eşme kilim festivaline ait bir görsel Şekil 3’te görülmektedir

Şekil 3 Eşme kilim festivali (esme, 2023)

Eşme kilim festivalin de Uşak kilimlerinin tüm örneklerini görebiliriz. Bu sayede eşme kilim festivali bir kültür arşivi görevi görmektedir.

Örneklerini görebildiğimiz bazı kilim türleri Altınbaş, Toplu, Takmak, Albaş, Kancalı ve Kirtme kilimleridir. Şekil 4 a'da toplu kilim örneği, b'de Albaş kilim örneği görülmektedir. Şekil 4 a'da toplu kilim örneği, b'de Albaş kilim örneği görülmektedir.

Şekil 4 a.Toplu kilimi, b.Albaş kilimi

Kilimler boyutları küçültülerek dokunduğunda seccade olarak kullanılmaktadır. Bazı seccade örneklerinin arasında Selvili Namazlağı, Turunçlu Namazlağı, Lambalı Hayatağacı Motifli Namazlağı bulunmaktadır. Şekil5 a' da Selvili, b' de Turunçlu, c'de Lambalı Hayatağaçı motifli seccade görülmektedir.

Şekil 5 a. Selvili, b.Turunçlu, c. Lambalı Hayatağacı seccade örnekleri

Şekil 5 c'de görülen hayatağacı motifi sıklıkla kilimlerde kullanılmaktadır. Uşak kilimlerinde kullanılan her motif bir duyguyu temsil etmektedir. Geçmişten günümüze kullanılan motifler; eli belinde, koçboynuzu, bereket, insan, küpe, bukağı, su yolu, pıtrak, el parmak tarak, muska, nazarlık, göz, yılan, ejder, akrep, kurtağzı, canavar ağzı, hayatağacı, damga-im, ve kuştur. Geçmişten günümüze kullan bazı eli belinde motifleri Şekil 6 da görülmektedir.

Şekil 6. Eli belinde motifi (Google, 2023)

Elibelinde motifinin Anadolu dokumalarında, sıkça karşılaşılması, onun Çatalhöyük (M.Ö.7000) kazı alanının en değerli varlığı olan, Anatanrıça'yla ilişkilendirilmesini göstermektedir. Kazı alanında, taş ve topraktan yapılmış ana tanrıça heykellerine rastlanmaktadır. Buluntuların birisinde M.Ö. 6150 zamanına ait olduğu düşünülen, kıyafetli hamile tanrıçanın kilim desenlerini andıran renkli motiflerle bezenmiş, kabartmasına rastlandığı bilinmektedir (Diler, Gallica ve Antoıne, 2018, s. 64). Kilimlerde kullanılan bir diğer motif olan koçboynuzu motifinin çeşitleri Şekil 7'de görülmektedir.

Şekil 7. Koç Motifleri (Hunturk, 2023)

Koçboynuzu motifleri elibelinde motifine benzer şekilde dokunmaktadır ve bolluk, bereketin sembolü olarak bilinmektedir (Deniz, 2000, s. 190).

Şekil 8 degörülen bereket ve uğur sembolleri, çoğunlukla kadın, erkek, ilişkisini ve çoğalmayı belirtmektedir (Erbek, 2002: 15).

Şekil 8. Bereket Motifleri (Worldpress, 2023)

Şekil 9'da Anadolu motiflerinde kullanılan İnsan figürü görülmektedir. ,

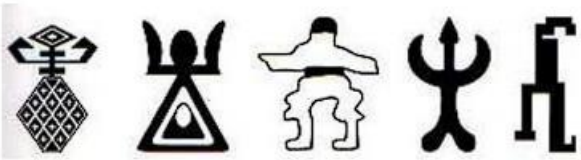

Kaynak: Canay, 2011, s. 45

Şekil 9. İnsan Figürü

Şekil 9 'da görülen insan figürü daha çok kız çocuklarını ve erkek çocuklarını belirtmektedir. Dokuyan kişinin çocuk beklentisini ya da gurbetteki sevgiliye duyulan özlemi anlatmaktadır (Akpınarlı ve Arslan, 2018, s. 66). Şekil 10'da görülen Küpe motifinin, genç kızların evlilik isteğini belirtmek amacıyla yapıldığı bilinmektedir.

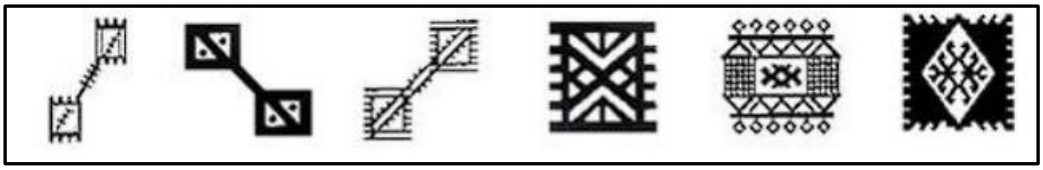

Şekil 10. Küpe motif (dekopasaj, 2023)

Bukağı motifi; Atların ön iki ayağına bağlanan ve onların bulundukları yerde hareket etmesini engelleyen zincirin adıdır (Erkek, 2002: 76).Şekil 11'de Bukağı motifleri görülmektedir.

Şekil 11. Bukağı Motifleri

Kilimlerde kullanılan su yolu motifinin tehlikelerden korunma amaçlı uygulandığı bilinmektedir.(Diler ve Gallice,2018, s.305).Şekil 12 de Bazı su yolu motifleri görülmektedir.

Şekil 12. Su Yolu Motifleri

Su motifi saflığın, bedensel ve ruhsal iyileşmenin, yaşamın devamlılığının, bereketin soyluluğun yeniden doğusun bilgeliğin ve erdemin sembolüdür.

Anadolu'da bolluk, bereket, nazar gibi anlamlar içeren bir diğer motif pıtraktır. (Deniz, 2000, s. 199) Şekil 13 'te kullanılan bazı pıtrak motifleri görülmektedir.

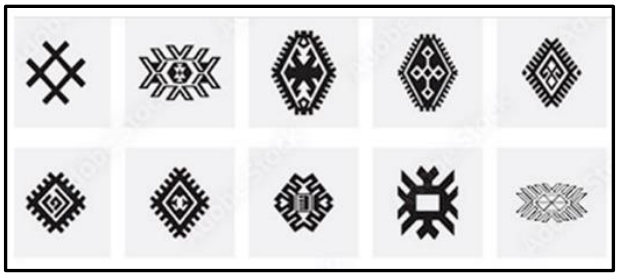

Şekil 13. Pıtrak Motifleri

Anadolu'da geçmişten günümüzde de kullanımı devam eden bir diğer motif ise tarak ve el motifidir. Şekil 14'te Tarak ve El motifi görülmektedir.

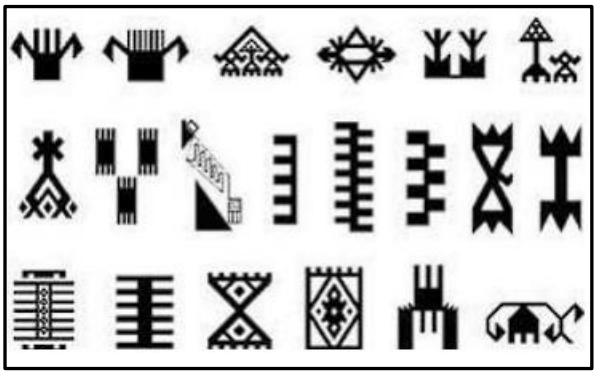

Şekil 14.Tarak ve El Motifi (Pinterest, 2023)

Tarak ve El Motifi Kötü gözleri uzaklaştırmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (Diler ve Gallıce, 2018, s. 140

Muska'nın kişiye güç, kuvvet ve cesaret verdiği düşünülmektedir (Deniz, 2000, s. 199).Bu sebeple muska motifi Anadolu kilimlerinde de sıklıkla yer almıştır. Şekil 15'te muska motiflerinin vektörel çizimi görülmektedir.

Şekil 15.Muska Motifi (Erbek, 1990)

Nazardan korunmak için, göz motifi dokumalarda kullanılmaktadır. Dokumacılar göz motifini kötü niyetlerden ve kötü bakışlardan korunmak için kullanmışlardır. Göz motifi düz dokumalarda genellikle, üçgen, beşgen gibi geometrik şekillerde ve elibelinde, koçboynuzu ve bereket motiflerinin ortalarında kullanılmaktadır (Etikan ve Kılıçarslan, 2012, s. 118).Şekil 16 'da Göz motifleri görülmektedir.

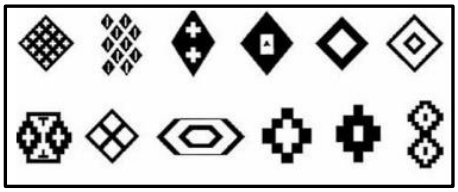

Şekil 16 .Göz Motifleri

Yılan ölümsüzlüğü, kuvveti ve dünyanın yaradılışını belirleyen bir desen olarak görülmektedir. Yılan motifi Anadolu'da dokumalarda zikzak, bulut ve ejder şeklinde görülmüştür (Ölmez, 2010, s. 7). Şekil 17'de bazı yılan motiflerinin vektörel çizimi görülmektedir.

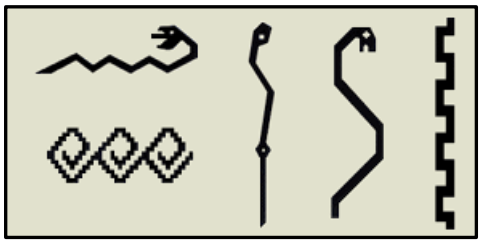

Şekil 17.Yılan Motifleri (kilim, 2023)

Genelde büyük bir yılan olarak görülen ejder motifi, Aslanpençeli, kanatları olan, kuyruğu yılanı anımsatan, gizli olayların bekçisi gibi düşünülerek stilize edilmektedir (Öney ve Çobanlı, 2007, s. 90). Şekil 18'de ejder motiflerinin vektörel çizimi görülmektedir.

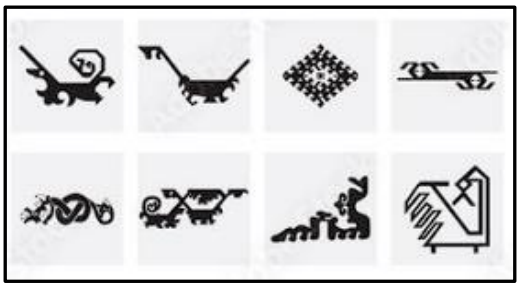

Şekil 18. Ejder Motifleri (kilim, 2023)

Halı ve düz dokuma yaygılarında akrep motifi çok kullanılan bir figürdür. En önemli özelliği düşmanlarından kurtulmak için kendi kendini zehirlemesi ve halkın gözünde kahraman olarak dokumalara işlenmesidir. Akrepli halı, kilim olarak bilinir.(Deniz, 2000, s. 188-189).Şekil 19'da Akrep motifinin vektörel çizimi yer almaktadır.

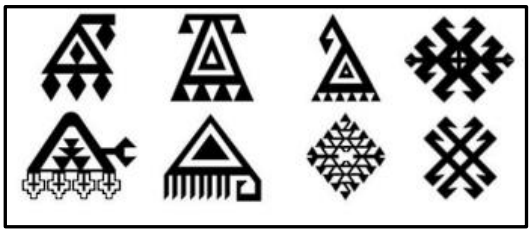

Şekil 19.Akrep Motifi (avsarelli, 2023)

Kilim seccade örneklerinde zeminler arası renk farklılıklarında, dekoratif ve estetik görüntü kazandıran kurt-canavar ağzı, parmak, tarak motifleri mihrap kısmını çevreleyen bordürlerde görülmektedir. Zemin ve bordür arasında kullanılan motiftir(Erbek, 2002, s. 102). Şekil 20'de Canavar ağzı motifinin vektörel çizimi görülmektedir.

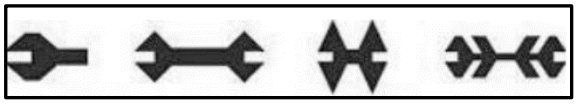

Şekil 20. Canavar ağzı motifi (pinteres, 2023)

Kilimlerde kullanılan Hayat ağacı ebediyete kadar yaşama, yok olmaya karşı direnme anlayışını doğurmakta, güç ve iktidarı temsil etmektedir (Ağaç ve Sakarya, 2015, s. 12- 13).Bazı hayat ağacı motifleri Şekil 21'de görülmektedir.

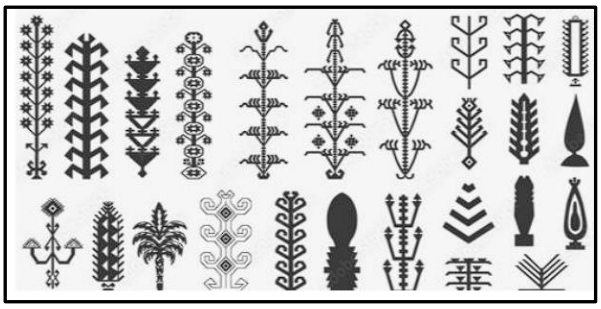

Şekil 21. Hayat Ağacı Motif

Türkler tarih süresince topluluklarını belirtmek için belli ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeleri, damga – im figürleri ile belirlemişlerdir. Damga – İm motifinin uygulama amacı; ailenin adının, soyunun ve değerli eşyaların yitirilmemesi, amaçlanmaktadır. Üretilen dokumaların, araç gereçlerin hangi toplumlara, kültürlere ait olduğu bu damga-imlerle belirlenmektedir(Erbek, 2002, s. 180).Şekil 21'de Damga-İm Motiflerinin vektörel çizimleri görülmektedir.

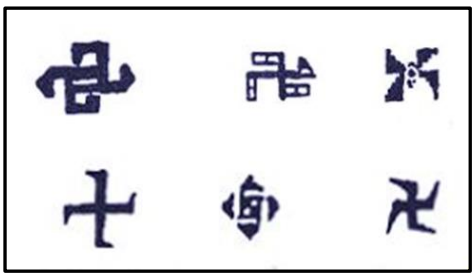

Şekil 21. Damga-İm Motifleri (pinterst, 2023)

Kilim motiflerinde sıklıkla kullanılan bir diğer motif, kuştur. Kuş, sevgi, sevgili, hasreti, özlemi, ölen kişinin ruhunu anlamlandırır. Haber beklentisini de temsil eden kuş figürü Şekil 22'de görülmektedir.(Erbek, 2002, s. 190).

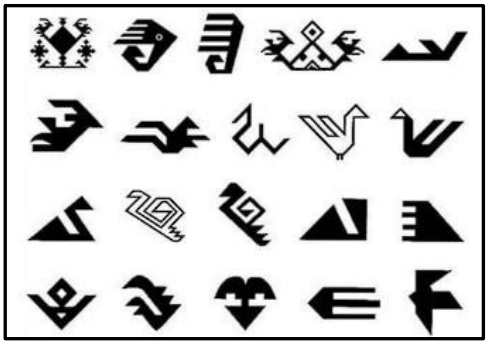

Şekil 22. Kuş Motifleri (instagram,2023)

Uşak kilimlerinde sıkça rastlanan hayvan motifleri, seramik sanatında da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle koç, yılan, kuş gibi motifler, Anadolu'nun doğal çevresi ve yaşam tarzını anlatmaktadır. Bu motifler seramik eserlerde hem dekoratif hem de sembolik anlamlar taşımaktadır. Uşak kilimlerindeki bitki desenleri, doğanın bereketini ve zenginliğini yansıtır. Bu desenler, seramik sanatında tabaklar, vazolar veya süs eşyaları üzerinde uygulanmaktadır Yapraklar, çiçekler ve dallar, doğanın yaşam enerjisini temsil eder ve seramik eserlere farklılık katmaktadır. Uşak kilimlerindeki desenler, genellikle şans, bereket ve koruma ile anlamlandırılır. Göz motifleri, nazara karşı koruma sağladığına inanılır ve seramik formlarda dekoratif bir öğe olarak sıkça kullanılmaktadır. Bu semboller, seramik sanatının anlamını derinleştirmektedir. Bu motifler, seramik formlara sadece estetik bir değer katmakla kalmaz, aynı zamanda gelenekleri, inançları ve doğanın güzelliklerini de katmaktadırlar. Bu sebeple, Uşak'taki kilim motiflerinin seramik sanatındaki kullanımı, sanatın ve kültürel mirasın önemli bir birleşimi anlamındadır. Şekil 23'te, eli belinde, pıtrak, koçboynuzu, akrep motifleri kullanılarak oluşturulan duvar panosu örnekleri görülmektedir.

Şekil 23. Duvar Panosu Örnekleri
40x30x2,5 cm

Uşak Kilim motifleri ile yapılan bir diğer uygulama Şekil 24'te görülmektedir.

Şekil 24. Duvar Panosu Örneği

120x15x2,5 cm

Uşak Kilim motifleri ile oluşturulan duvar tabak örnekleri Şekil 25'te görülmektedir.

Şekil 25. Duvar Tabakları 25x25cm

Kilim motiflerinde kullanılan göz ve el motiflerinin seramik kupa üzerine uygulaması şekil 26'da görülmektedir.

Şekil 26. Göz ve El motifli kupa Örneği 6x6,5cm

Şekil 27'de insan ve hayat ağacı pıtrak eli belinde, suyolu motifleri bulunan form örneği görülmektedir.

Şekil 27. Form Örneği 20x15x10cm

Damga-im motifi uygulanan kahvaltı seti ve yaprak motifi uygulanan kahve fincanı örneği Şekil 28'de görülmektedir.

Şekil 28. Kahvaltı seti ve Kahve fincanı Örneği
30x30x5cm /6x12cm

Kahvaltı seti 4 parçadan, fincan takımı 6 parça fincan 6 parça tabak olmak üzere12 parçadan oluşmaktadır.

Kuş, Nar, Bereket, Hayat ağacı motifleri ile bezenen buhurdanlık örnekleri Şekil 29'da görülmektedir.

Şekil 29. Buhurdanlık Örnekleri 15x7cm

Sgrafitto (kazıma tekniği) uygulanan formlar şekil 30'da görülmektedir.

Şekil 30.Sgrafitto dekor uygulaması yapılan formlar 8x6cm / 8x15cm

SONUÇ

Çalışmanın sonucunda iki farklı sanat formunun başarılı bir şekilde bir araya getirilebileceğini, bu birleşimin sadece kültürel mirasın korunmasına değil, aynı zamanda sanatın evrensel bir dil kullanarak daha geniş kitlelere ulaşmasına da olanak tanıdığı görülmüştür. Seramik sanatı, motiflerin taşıdığı derin anlamları ifade etmek için güçlü bir araçtır ve bu çalışma, bu potansiyeli daha da açığa çıkarmıştır.

Her bir motif, kendine özgü anlam, hikâye ve mesaj taşırken, seramik eserlerde bu hikâyelerin yeni bir estetikle ifade edilebildiği görülmüştür. Motiflerin tek başına birer dekoratif öğeler olmadığını, aynı zamanda anlam dolu ifadeler taşıdığını belirtmektedir.,

Motiflerin seramik sanatında kullanılmasıyla, kültürel derinliği, inançları ve doğanın güzellikleri yüzeylere yansıtılmıştır. Bu çalışma ile sanatın semboller aracılığıyla insanların duygularını ve düşüncelerini ifade etmek için evrensel bir dil olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır.

Sonuç olarak, Uşak kilim motiflerinin seramik sanatına uygulanması kültürel mirasın yeniden canlandırılmasına ve sanatın evrensel bir iletişim aracı olarak kullanılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Gelecekte, bu tür çalışmaların daha da geliştirilmesi ve kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaştırılması için yeni fırsatlar sunabileceği düşünülmektedir. Sanatın ve kültürel mirasın bir araya geldiği bir köprü olarak gelecek nesillere ilham vermek amacıyla tamamlanmıştır.

Kaynakça

Ağaç, S. ve Sakarya, M. (2015). Hayat ağacı sembolizmi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(1),s. 12-13.

Akpınarlı, H. F. ve Arslan, A. (2018). İç Anadolu bölgesi düz dokuma yaygılardaki figürlü bezemelerin incelenmesi. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(23), s.66

Deniz, B. (2000). Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygılar (1. Basım). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. S.188-189-190-199

Diler, A. ve Gallıce, M. (2018). Kilimin sembolleri (1. Basım). İstanbul: Alfa Basım Yayım. S.64-140- 305

Erbek, M. (2002).Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri (1. Basım). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. S.15-76-102-180-190

Etikan, S. ve Kılıçarslan, H. (2012). Düz dokumalarda nazar inancı ve göz motifi. Art-e Sanat Dergisi, 5(10), 118

Kırzıoğlu Görgünay, N. (1994). Eşme kilimleri (1. Basım). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.s. 2-3

Öney, G. ve Çobanlı, Z. (2007). Anadolu'da Türk devri çini ve seramik sanatı (1. Basım). Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları s, 90

Ölmez, F. (2010). Dokumalarda yılan motifi. Art-e Sanat Dergisi, 3(6), S. 7

http://esme.gov.tr/xxiiuluslararasi-esme-turistik-kilim-kultur-ve-sanat-festivali

https://forum.hunturk.net/koc-basi-damgasi-4501.html, 2023.

https://tr.pinterest.com/pin/496521927643163361/, 2023

https://tr.pinterest.com/pin/554435404106265582/, 2023

https://tr.pinterest.com/pin/interpreting-the-motifs-on-turkish-rugs--54817320439456535/

https://uqusturk.files.wordpress.com/2011/05/bereket-13.jpg, 2023

https://www.avsarelleri.com/?pnum=49&pt=2++AKREP+MOT%C4%B0F%C4%B0, 2023.

https://www.dekopasaj.com/blog/kilim-desenleri-ve-anlamlari, 2023

https://www.google.com.tr/search?biw=1366&bih=657&tbm, 2023

https://www.instagram.com/p/CLcK8qyjJhP/, 2023.

https://www.kilim.com/images/content/motifs/snake_kilim_motifs_1.gif, 2023

-MINIMA MORALIA'DAN MINIMA NATURA'YA-NEANDRİA FİLMİNDE BİÇEM

Prof. Dr., Lale KABADAYI
Ege Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-5533-795X

ÖZET

Yönetmen Reha Erdem'in yeni filmi Neandria, sürdürülebilir film yapım girişimi, doğaya ve hayvan haklarına karşı duyarlılığı, taşra kavramına bakışı gibi yönleriyle dikkat çekmektedir. Ocak 2024 sonu itibariyle Türkiye'de izleyici ile buluşmaya başlayan filmin öne çıkan en önemli özelliği ise hikâyede anlam eksiltilerine yol açan görüntü ve ses kurgusuna dayalı bir biçem denemesi gerçekleştirmesidir. Alman felsefeci Adorno, Minima Moralia adlı eserinde, sinema aygıtının gerçeği kaydetme gücüne sahip olmasına rağmen bunu yapmadığını ve içeriği seyirci için anlamlı hale sokma çabası ile gerçeklikten özellikle uzaklaştığını söylemiştir. Adorno'nun yorumuna göre, sinema aslında "izleyicinin bütün görsel alışkanlıklarına yabancı, dağınık ve eklemsiz bir kurgu" oluşturma potansiyeline sahiptir. Sinemada temel kavramın hikâye değil montaj olduğunu savunan Reha Erdem'in filmi Neandria, Adorno'nun yorumundan hareketle irdelenebilecek biçimsel yıkımı gerçekleştirme potansiyelini taşımaktadır. Yönetmen, hikâyeyi ikinci plana iterek görüntü ve ses kurgusuyla yeni anlamlar yaratma amacındadır. Bununla birlikte, sinemasal geçmişinde kurduğu öyküsel izlek Neandria'da da devam eder. Özellikle Beş Vakit ve Kosmos filmlerinin içeriği ile benzerlikler taşıyan Neandria'da yönetmen, sinemasına alışkın izleyicinin hikâyeden tamamen kopmasına önceki filmleriyle ilişki kurarak engel olmakta, aynı zamanda Aristoteles'in Minima Naturalia ifadesinde kendini bulan biçim-içerik bağını yapılandırmaktadır. Buna göre; bir şey ne kadar bölünürse bölünsün en küçük parça bile kendisinin temel karakterini korumaya devam eder. Çalışma, sözü edilen iki felsefi yaklaşım üzerinden Neandria filminin biçemine dair; anlatı yapısı, mizansen kurulumu, görüntü ve ses kurgusu konularında irdeleme gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Felsefe, Film Eleştirisi.

1. GİRİŞ

Sinema çalışmaları alanında sık karşılaşılan konulardan biri, özellikle yaratıcı yönetmenlerin filmlerinde anlatım ve biçim açısından yenilik denemeleri ve sinema sanatı sınırlarını genişletme çabalarıdır. Bu çabalar kurmaca evrenlerin ortak paylaşılan seyirci bilgisinin aksine işleyerek, izleme pratiklerini değiştirme gayretinde bulunur. Filmi rahat izlemeyi sağlayan, örneğin devamlılık kurgusu aracılığıyla özdeşleşme, iyi/kötü gibi zıtlıklar üzerinden karakter veya anlatı çatışmalarının kolaylıkla anlaşılabilir sunumu ve -giriş-gelişme-net doruk noktası ve hızlı sonuç gibi- dramatik eğriye alışılagelmiş bağlılık, seyir keyfini arttırıcı özelliklerdir. Bunun aksine, duygusal hazla özdeşleşmiş seyri bölerek seyirciyi aktif izleyici konumuna taşımaya gayret eden filmler, anlatıda beklenmedik dönüşler gerçekleştirme çabasında olur. Bu tutum, genellikle hikâye üzerinde sınırları genişletme hedefini öne çıkartmaktadır. Bazen de alışılmışın aksine biçimsel özelliklerle anlatımı bölen, özdeşleşmeyi kırıcı, anlamlandırmayı güçleştirici şekilde kendini gösterir. Sinemada anlatımın ve biçimin iş birliği ile oluşan biçem kavramı, bu farklı çabaların denendiği alandır. Biçeme yönelik kuramsal irdelemelerin ortaya koyduğu şekliyle, yaratıcı yönetmen olarak tanımlanan filmcilerin eserleri, yeni arayışların alanı şeklinde yapıttan yapıta izleyiciyi düşünmeye, anlamaya zorlayan ve bazen yeniden tanımlama yapmayı gerekli kılan yönlerle değerlendirilmeyi ön plana çıkarmaktadır.

Film çalışmalarının önemli yönlerinden birinin de, sinema sanatının farklı disiplinlerle ilişki içinde tanımlanmasına olanak sağlayan, daha da kesin ifadeyle bunu gerekli kılan yapısı olduğuna dikkat çekilmelidir. İçeriğe ve biçime yönelik irdelemelerde öne çıkan felsefi, sosyolojik, matematiksel, estetik alanların irdeleme açısından kullanılabilirliği filmleri değerlendirirken çok yönlü okumaları gerekli kılmaktadır. Reha Erdem'in şimdilik çektiği son filmi Neandria (2023), biçeme yönelik farklılık sağlama çabasını, yalnızca sinema çalışmalarına dayanarak değil, sosyolojiden ve özellikle felsefeden yararlanarak değerlendirmeye uygunluk gösterir. Felsefi alanda yer alan Minima Moralia ve Minima Naturalia (Minima Natura) yorumları, filmin okunmasında yararlanılabilecek şekilde ön plana çıkmaktadır. Son dönem sinemamızda biçeme yönelik çeşitlemeler açısından ilgi çekici bir örnek oluşturan ve bu doğrultuda amaçlı örnekleme yolu ile çalışma için seçilen Neandria filmi, bu iki felsefi anlayışın yansıması ile disiplinler arası bir bakışla ele alınmış, mizansen eleştirisi ve biçem analizi kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2. YÖNTEM

Çalışma, nitel araştırmaya dayanmaktadır. Nitel araştırma, bilindiği gibi, sosyal olguları bulundukları çevre içinde anlamayı önemseyen bir yaklaşımdır ve elde edilen bilgiler ile olası yeni sonuçları ilişkilendirerek kuram oluşturma çabası içinde bulunur. Bu doğrultuda nitel araştırma, araştırmacının esnek bir tutumla toplanan bilgilere göre araştırma sürecini şekillendirmesine, araştırma deseninin oluşmasında ve elde edilen bilgilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesine dayanmaktadır (Yıldırım, 1999: s. 10; Yıldırım&Şimşek, 2011: s. 39; Bogdan&Biklen, 2022: s. 7).

Nitel araştırmada çoğunlukla çevresel bilgiler, süreçle ilgili bilgiler ve algılar olmak üzere üç tür bilgi toplanmaktadır. Nitel araştırmaların önemli bir özelliği de araştırmacının gerektiğinde katılımcı rolünü üstlenebilir olmasıdır. Sinema çalışmalarında film irdelemesi, araştırmacının aynı zamanda izleyici olarak incelemenin bir parçasına dönüşmesine imkân tanımaktadır. Araştırmacı, bilgi kaynaklarına yakın durma, ilgili kişilerle konuşma, gözlem yapma, dokümanları analiz etme, araştırılan konuyu yakından tanıma ve anlama açısından nitel araştırmanın gerek duyduğu önemli bir faktördür (Yıldırım, 1999: s. 12). Bu doğrultuda nitel araştırmacı, araştırma sürecinin doğal bir parçası şeklinde görülmekte ve betimsel veriden yararlanan, bütüncül irdeleme yapan kişi olma açısından anahtar rolünü (Bogdan&Biklen, 2022: s. 5-6), sinema çalışmalarında da öne çıkartmaktadır. Bogdan ve Biklen'e göre, nitel araştırma yaklaşımı, hiçbir şeyin önemsiz olmadığı düşüncesi ile hareket etmektedir. Buna göre her şey, incelenmek istenen konunun daha kapsamlı kavranmasına olanak verecek materyal olarak kullanılma potansiyeline sahiptir (Bogdan&Biklen, 2022: s.6). Bunu yaparken araştırmacılar, sadece sonuç ve ürünle değil, süreçle de ilgilenmektedir.

Nitel araştırmaya uygun şekilde kullanılan amaçlı örnekleme, "Araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına" olanak tanımakta ve "belli ölçütleri karşılayan veya belirli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istendiğinde tercih edilmektedir" (Koç Başaran, 2017: s. 490). Amaçlı örnekleme ile hedef doğrultusunda seçilen örnek veya örneklere yönelik derinlemesine çözümleme gerçekleştirmek mümkündür. Örneklemin oluşturulmasının ardından, özellikle sinema alanındaki nitel çalışmalarda sıkça disiplinler arası yaklaşımın ön plana çıktığı vurgulanmalıdır. Ancak böylelikle "nicel araştırma yöntemleri ile ulaşılan genel bulguların ötesinde daha açıklayıcı, detaylı ve derinlemesine bilgilere ulaşmak ve bu bilgileri bizzat uygulayıcıların hizmetine sunmak" gerçekleşebilmektedir (Yıldırım, 1999: s. 9). Bu

doğrultuda, bir yandan insan davranışının çok boyutlu yapısı nitel analiz ile değerlendirilebilirken, yedinci sanat olan sinemanın anlamlandırmaya yönelik farklı disiplinlerde yer alan kavramları, nitel yöntemleri geliştirip kullanacak şekilde uygulamaya dahil etmesi söz konusu hale gelir.

Thomas Elsaesser ve Warren Buckland, filmlerin içsel biçimleri ve yapılarına göre analiz edilebildiklerini, ancak biçimin kendisini ilk bakışta hemen belli etmeyeceğini dile getirmiştir (2002: s. 4). Bunun yerine biçim, ilk anda, kuramsal açıdan öne çıkan yönlerle kendini hissettirmektedir. Bu doğrultuda kuramın amacı, filmlerde anlamı aslında dikte eden biçimi ortaya koymaya ve dikkati onun üzerine çekmeye çalışmaktır. Bu çalışma da, benzer kapsamda, disiplinlerarasılıktan faydalanarak felsefi iki anlayışı göz önünde tutan mizansen eleştirisi çerçevesinde biçem analizine dayandırılmıştır. Çalışma, içerik-biçim ilişkisini, kuramsal bakışla biçimin kurduğu anlamları çözümlemenin konusu olarak ele almıştır.

3. NEANDRİA FİLMİ: ELE ALINAN FELSEFİ ANLAYIŞLAR İLE KURULAN BAĞ

Neandria filmi, Çanakkale'nin fakir bir köyünde (Kayacık) yaşayan Suna (Deniz İlhan) isimli genç bir kızın atletizm yarışmalarında dereceye girip madalya kazanarak kendisine ve annesine daha iyi bir yaşam sağlayabilme çabası hakkındadır. Taşrada yaşamı sergilemesi açısından henüz ilk sekansta Reha Erdem'in Beş Vakit (2006) filmi ile anlam bağı kuran Neandria, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi ismini aldığı antik kalıntılara benzer bir biçimde kurmaktadır. Neandria kelimesi Helen dilinde "Delikanlı" ya da "Genç Adamın Yurdu" anlamına gelmektedir ve kalıntıları günümüze ulaşan antik kentin tarihe tanıklık eden yıkıntıları, bu kez yönetmenin hem herkese ait hem hiç kimseye ait olmayan topraklar vurgusu üzerinden ikili anlam evrenini yaratmak için bir göstergeye dönüşmüştür.

Reha Erdem'in önceki filmlerinde olduğu gibi Neandria'da da özellikle felsefi yaklaşımlarla bağ kurulabilen bir yapı göze çarpmaktadır. Frankfurt Okulu veya Eleştirel Kuram olarak bilinen yaklaşımın önemli temsilcilerinden Theodor W. Adorno'nun yazdığı Minima Moralia-Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar (özgün ilk basım 1951), Adorno'nun sinema alanına dair düşüncelerini tartışma ortamı sunması açısından ve Neandria'nın irdelenebilmesinde ele alınacak ilk kaynaktır. Adorno, felsefi konular başta olmak üzere günlük yaşam ve ideolojisi, etik, edebiyat, tarih, siyasal kültür, estetik, kitle kültürü kavramlarına dayalı geliştirdiği görüşlerini fragmanlar halinde başyapıtı kabul edilen Minima Moralia'da yansıtmaktadır. "Yanlış yaşam, doğru yaşanamaz" (Adorno, 2021: s. 43) ifadesiyle ünlenen

kitabın içeriği genel olarak, İkinci Dünya Savaşı ile hayatı yön değiştiren Adorno'nun, modernitenin zaman zaman yol açabileceğini savunduğu çelişkilerin günlük yaşam parçaları üzerine uyarlanmasını örneklemektedir.

Minima Moralia, kültür endüstrisi ürünlerine yönelik eleştirisinde sinemanın popüler alanla kurduğu ilişkiye sıklıkla yer verir. Adorno'ya göre, sinema, kullanılan aygıtın ses ve görüntü kaydı yapma becerisi doğrultusunda aslında gerçeği birebir kaydedebilecek niteliktedir. Ancak sinema bu özelliğini kullanmamaktadır. Onun yerine gerçeği "kendi dilinde" tasvir ederek rahat anlaşılır hale sokmakta, filmden filme aktarılan bu tekrarlama ile anlamları şekillendirmekte ve kabul etmeyi kolaylaştırarak seyircide şeyleri "doğal" olarak algılamaya yol açmaktadır. Adorno, sinema düşünüldüğünde kültür endüstrisinin üslubunu sahte gerçekçilik anlayışının oluşturduğunu savunmaktadır (2021: s. 147). Kuramcının iddia ettiği sahtelik, vurgulamak gerekirse doğalcılık halini almıştır yani alışılagelmiş durumdadır.

Adorno'ya göre sinema, teknik özelliklerini gerçeği kaydetmek için kullanacak olsa, "seyircinin bütün görsel alışkanlıklarına yabancı, dağınık ve dış biçimiyle eklemsiz bir kurgu" yapmaya dayanan potansiyelini ortaya koyabilecektir. Adorno, kendi vurgusunu, bu potansiyelin kullanılmasının neden uygulanabilir olmadığını dile getirerek olumsuzlar. Adorno, eklemsiz kurgu tercihinin; anlamın bütün yüzey tutarlılığını parçalayacağını, ortaya alışılmış gerçekçiliğin karşıtı olan bir şey çıkaracağını söyler. Bu doğrultuda film, imgelerin çağrışımsal akışına dönüşecektir; biçimini de imgelerin katışıksız, içkin kurgulanışından alacaktır. Ancak ticari nedenlerle, hatta çıkarsız amaçlılıkla, sözleri ve jestleri anlam veren bir fikre bağlanacak biçimde seçmeye çalışan film, kendini doğalcılığın varsayımıyla aynı ölçüde kaçınılmaz bir çelişki içinde de bulacaktır. Çünkü seyirci filmin yaratılmış evreninde, onu üreten kişi veya kişilerin yarattığı; örneğin karakterin konuşmasını, yürümesini, eylemesini ve gerçek olarak tanımlanan olayların akışını doğallaştırarak karakteri ve anlatıyı meşrulaştırmaktadır. Bu durumda sinemanın teknik aygıtının elde ettiği kesintisiz kopyalamada bütün erekler yalana dönüşmektedir. Hatta hakikatin ereği bile (Adorno, 2021: s. 148).

Adorno'nun vurgusunda, karakter ve olayları meşrulaştırma gibi amaçlar sürdürüldükçe gerçek amaca ulaşmanın olanaklı olmadığı dile getirilmektedir. Öyleyse gerçek anlama ulaşmanın yolu anlama verilen değer veya yetki ile öne çıkacaktır. Ancak anlam tekil olmamaktadır; ikizanlamlıdır ve bu nedenle yine seyirci için bir tuzağa düşme tehlikesi barındırmaktadır. Çünkü örneğin bir kişinin içinde bulunduğu durumu aktarabilmesi için görüntünün yetmediği yerde konuşması gerekmekte, kişinin konuşması da genellikle kendi

dışına doğru olmakta, bu da başkalarına yönelik konuşma şeklini doğal varsaymaya yol açmaktadır. Bu ve benzer alışılagelmiş kurulu bilgilerin aksine anlamı oluşturma çabası Adorno'nun olumsuz bakış açısından sonuçsuz kalmaya mahkumdur, çünkü tersini denemeye çalışmak Adorno tarafından "heveskârlık" olarak nitelendirilmektedir. Bu çelişkinin/ikizanlamlılığın farkına varan ve bununla yüzleşme çabasında olan yine de kalite ile eşlenmelidir. Kalite, "yapıtın bu almaşıklara egemen olmak amacıyla onları kendi içinde kabul ettiği noktanın derinliğine bağlı" olarak yapılanır (Adorno, 2021, s: 149).

Adorno'nun değerlendirdiği seyircinin görsel alışkanlıklarına yabancı, dağınık ve eklemsiz kurgu anlayışı, onun uygulanamaz bulduğu alana, endüstrinin ürünleri içindeki popüler yapımlara yani çoğunlukla bunların biçim özelliklerinden yararlanarak içeriğin oluşturulduğu anaakım sinemaya yönelik yıkıcı tepkiyi işaret eder. Bu durumda bu çabanın anaakım/popüler sinemanın dışında kalan filmlere uygulanmasında yeni anlamlara, izleme pratiğinin yıkımına ve aktif izleyici ile kurulan bağa karşılık gelmesi beklenecektir. Bu yaklaşımda Adorno'nun "gerçek" kavramı ile kurduğu bağın sinema filmleri üzerinden kısaca tartışılması önem taşımaktadır.

Sinema aygıtının potansiyelinin gerçeği kaydetme olasılığını taşıması ancak bunu yapmaması, "sinemasal gerçek" anlayışına olumsuzluk katan bir görüş olarak kabul edilmemelidir. Aygıt, gördüğünü birebir kaydetme potansiyeline sahip olsa da, çevrindiği yönden başlayarak, çerçeve içine aldığı veya dışında bıraktığına, gösterilen zaman-mekân-anlatı kavramlarının her birinin üzerinde oynanmasına verdiği izinle yeni katmanlar yaratmasına, anlam yanında görüntü ve ses kurgusunda da katmanları çoğaltmada farklı evrenler oluşturma olasılığına olanak verişiyle bir "yapı" kurmaktadır. Popüler ürünlerin anlatı ile oluşturduğu "yanıltıcı" evren, anaakım dışı sinemada da bazen içerik bazen biçim özellikleri ile "yönetmenin kendi dünyasını kurması" şeklinde farklı biçimde de olsa işler haldedir. Biçim tartışmalarının dayandığı uzun geçmiş göz önüne alındığında, gerçeklik taleplerinin, anaakım veya değil, sinemanın önemi ve "görevi" dışında, yani sanatın dışında kabul edilmesi gerekliliği vurgulanmalıdır. Günümüzde, özellikle teknik kayıt olasılıklarının çeşitlenmesi ve artışıyla film üretiminin kolaylaşarak demokratikleştiğine dair görüşe karşılık, bu olasılıkların sinemayı sanat olmaktan uzaklaştırdığı düşüncesine benzeyen gerçeklik istenci tartışmalarının, sinemada kesin bir sonuca bağlanması çabasından çok, içerik ve biçim iş birliğiyle oluşan ve hem yaratıcı hem de izleyici için yepyeni anlamlar geliştirme potansiyeline sahip sanat anlayışı fikrinde eritilmesi önem taşımaktadır.

Bu tartışmaların içinde anaakım dışı sinema kendini, daha özgür-yaratıcı bir alanda olmakla tanımlayabilmektedir. Böylelikle alışılagelmiş izleme pratiğini zorlayıcı içerik ve biçimsel denemeleri gündeme getirme cesaretini daha çok taşıyabilir. Ancak bu durum, ince bir çizgi üzerinde ilerlemeye benzemekte, biçem farklılaştırma çabaları, bazen denemeden ileriye gidememekte, arayışlar zaman zaman sonuçsuz kalabilmekte ve sinemanın bir arada işleyen iki yönü olarak biçim ve içerik uyumsuzluğu filmi geriye düşürebilmektedir. Ele alınan film örneğinde, bu duruma dair yorumlama gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Reha Erdem, Neandria'da biçemin teknik yönündeki oynamaları ön plana alarak, anlamı -bazıları öne çıkmakla birlikte- kendisinin daha önce çektiği on filmin geneline yayılan bir izlekte tutmaktadır. Böylelikle hikâyeyi oldukça geri plana atarak biçimde yenilik denemesini gerçekleştirmeye gayret etmekte, buna rağmen yeni filminin hikâyesi, aslında ilk yapımının tarihlendiği 1988 yılından bu yana anlattığı öykülerden parçalar taşımakta ve filmin, çok önceden anlatılmaya başlanmış bir hikâyenin yeni/alt fragmanı gibi algılanmasına yol açmaktadır.

Bu tutum, bizi felsefi olarak kısaca ele alınacak ikinci yaklaşıma; Minima Naturalia'ya taşımaktadır. Adorno'nun, etik konulu eserlerinden biri olduğu kabul edilen Magna Moralia'ya (Bkz. 2016) atıfta bulunarak çalışmasına Minima Moralia ismini koyduğu bilinen Aristoteles, Fizik eserinde kendisinden önce ve sonra birçok felsefecinin ele aldığı Minima Naturalia kavramını yansıtmıştır. Geliştirdiği düşüncede "bütünün parçalarda" olduğunu söyleyen Aristoteles, bunu, bütünün de parçaların dışında olamayacağı fikrine dayandırmaktadır (2001: s. 145). Düşüncelerini "kendinde bulunanlar" üzerine sürdüren Aristoteles, töz kavramı hakkında değerlendirme yapar. Her şeyin aynı temel maddeden ve her şeyin aynı maddenin birleştirilmesi veya ayrıştırılmasından oluşması fikri (Aristoteles, 2001: s. 183), bölünebilir olan maddenin her parçasının veya en küçük parçasının bile temel karakteri sürdürmeye devam edeceği öngörüsüyle tanımlanır (Britannica.com). Öyleyse minima naturalia, bölünebilirdir ve başka bir maddenin minima naturalia'sı haline gelme potansiyelini de taşımaktadır.

Aristoteles'in düşüncesi ve Adorno'nun yaklaşımından yararlanarak, mizansen eleştirisi kapsamında Neandria filminin biçemine yönelik analiz gerçekleştirmek olanaklıdır.

4. NEANDRİA FİLMİNE YÖNELİK MİZANSEN ELEŞTİRİSİ VE BİÇEM ANALİZİ

Reha Erdem'in filmi Neandria'nın ilk bakışta baş kahramanı olarak gösterilen ancak daha sonra çoklu karakter yapılanması ile diğer karakterler gibi benzer önem veya önemsizliğe sahip olduğu anlaşılan Suna, üniversite çağına gelmiş genç bir kızdır. Babasız yaşam mücadelesinde annesinin hedef göstermesi ile yaşadıkları maddi yoksulluk ve iyi hayat yoksunluğundan atletizm şampiyonu olarak kurtulabileceğine inandırılmıştır. Koşmak, Suna için bir tutkudur. Ancak Suna, koşmayı, annesi gibi, kurtuluş için bir araç olarak görmemektedir. Filmin sonunda da koşmanın kendisi için bir amaç olduğunun ayırdına varır. Reha Erdem'in özellikle A Ay (1988), Beş Vakit (2006), Hayat Var (2008) filmlerinde izleyicinin karşısına çıkan büyüme çağındaki küçük/genç kız karakterlerin andırışından yararlanan Suna, bu kez onlardan biraz daha büyük bir karakter olsa da -on sekiz yaşındadır- henüz ergenlik döneminin içindedir. Yönetmenin birçok filmine konu olan küçük kız karakteri, Neandria'da Filiz (Ayşegül Kopartan) ile kendini gösterir. "Kanalıma hoş geldiniz! Bugün yine anlatacak bir şey yok. Bu köyde hiçbir şey olmuyor" sözleriyle tanınan, her şeyi sosyal medya hesabında yayınlamak için kaydeden küçük Filiz, taşrada günlerin ardı ardına aynı şekilde ilerlemesinin sıkıcılığının tanığı olarak, yönetmenin önceki filmlerdekine benzer ancak bir anlamda onlardan daha aktif-bir aktarıcı rolüne taşınmıştır. Nitekim, telefonuna kaydettiği anlar içinde taş ocağı kurup köyün "altını oymaya" gelen şirket elemanlarının halkla giriştiği kavgayı kaydetmesi gibi rastlantılarla küçük Filiz, köyde değişmeye başlayan doğa ve doğal yaşamın ilk tanıklarından olur. Ancak bu tanıklık, tüm karakterlerin çıkışsız eylemsizliğine benzer şekilde, aktif bir yaşamın değil, etkisiz bir sosyal medya aktarımının temsiline dayalıdır, zamanın ruhunu yansıtır, dönüştürücü etkisi bulunmamaktadır.

Sinemada biçem analizi; anlatı yapısı, mizansen kurulumu, görüntü ve ses kurgusu konuları kapsamında gerçekleştirilmektedir. Neandria'nın yapılanmasında, görüntü ve ses kurgusuna verilen önemin mizansen kurulumunu etkileyerek anlatıda hikâyeyi geri plana itişi dikkat çekmektedir. Mizansen eleştirisi anlatı ve biçim arasındaki ilişkinin ortaya konmasında başvurulan önemli eleştiri türlerinden biridir. Mizansen eleştirisi gerçekleştirilirken, örnek olarak; eylem ve diyaloglarla ilişkisini ortaya çıkarmak açısından çekimden çekime geçişin nasıl yapıldığı, oyuncular ile dekor arasındaki ilginin kuruluşu veya kamera hareketlerinin oyuncuların hareketleri ile uyum veya uyumsuzluğu gibi ayrıntılı konular ele alınmakta, mizansen eleştirisinde filmin kurucuları olarak görsel ve işitsel unsurların tamamına yönelik irdeleme gerçekleştirmektedir. Bu durumda, filmin konusuna, görsel ön ve arka planına,

kesmelere, görüntüler arasındaki çatışmaya, kamera açısına, kameranın konumlandığı yere, aydınlatmaya vb. yönelik her şey mizansen eleştirisinin konusudur (Elsaesser&Buckland, 2002: s. 80).

Mizansen eleştirisinin konularından biri de devamlılık veya zıttı olan devamsızlık kurgusudur. Neandria filminde, devamlılığın, özdeşleşmeyi yıkmak amacıyla özellikle kırılarak, devamsızlık kurgusunun kullanıldığı görülmektedir. Devamsızlık kurgusu, çekimleri bir araya getirirken, zamansal ve mekânsal ilişkilerin uyumsuzluğu ile aks atlanması gibi eylem ekseninin ihlallerine dayanan alternatif bir sistem şeklinde özetlenebilir (Bordwell&Thompson, 1988: s. 382). Neandria'da aksın bilinçli atlanması, özellikle aynı sekansların içinde gerçekleştirilmekte, karakterden aynı karaktere geçiş konusunda görüntü sıçramasına yol açan bir biçim kullanımına sıkça rastlanmaktadır. Benzer şekilde farklı karakterler arasındaki geçişlerde de yön kavramının kaybına neden olacak biçimsel ve içeriğe dair sıçramalar yapılmaktadır. Bu kullanım, eksiltilemeden (Asiltürk, 2014: s. 199) yararlanma çabası gibi bir görüşü olumlamamaktadır. Hikâyenin takibini zorlaştıran tercih, çoklu karakter yapılanması açısından karakterlerle kurulan bağı zayıf tutmakta, andırıştan yararlanarak, fikir oluşturulmasına yol açmaktadır. Filmin diğer karakterleri; Suna'nın annesi (İncinur Daşdemir), Muhtar dayısı (Bülent Emin Yarar), dayısının adı "deli"ye çıkan karısı Gökçe (Nihal Yalçın), taş ocağı açılması için şirketlere köyü pazarlamaya çalışan köylü, tıpkı Kosmos filmindeki gibi aniden ortaya çıkan, nereden geldiği belli olmayan ve ardından nereye gittiği de bilinmeyecek olan, yanlış anlaşılma sonucu İmam olarak tanınan genç erkek (Ahmet Rifat Şungar), Suna'nın en yakın arkadaşları genç atlet kız Belkıs ve Rapçi Mako (Izzy), köye kısa süreliğine gelip giden gizemli kadın Yonca (Nur Fettahoğlu) ile hazine avcısı iki erkek (Serkan Keskin ve Emre Melemez) arasındaki geçici ilişkilerin kurulması da, teknik tercihler paralelinde, özdeşleşmeden uzak, neredeyse kopuk şekilde gerçekleşmektedir. Bu karakterler, film bütününün birer parçası olmakla beraber sekansların içindeki ani kesme ve yön değiştirmelerle veya sekanslar arasındaki keskin geçişlerle, aynı yerde ancak anlam açısından birbirlerine olabildiğince uzak konumlanmaktadır. Filmdeki içerik takibi, sadece görsel açıdan değil işitsel açıdan da zorlayıcı kılınmıştır.

Ses kurgusunun yapılandırılmasıyla ilgili bir örnek filmin açılışından verilebilir. Suna'nın Neandria'nın kırsallığı içinde uzun süre koştuğu açılış sekansında, yönetmen, bir süre nefes sesleri ile takip ettiği koşuyu aniden diegetic olmayan yüksek tonda bir klasik müzikle devam ettirir. Ani yükselen müziğin yine ani şekilde bitmesi ve nefes sesine dönülmesi, koşuyu

biraz daha takip ettirirken, koşunun önemi veya anlamı üzerine duygulanım gerçekleştirilmesini kırar. Açılış sekansının, yönetmenin en sevdiği meslektaşlarından biri olduğu bilinen Bela Tarr'ın Torino Atı'nın açılışına bir selam verme şeklinde görülmesi olasıdır. Müziğin başlama-bitiş noktalarında fade-in, fade-out yapılmaz. Suna'nın koşuşu üzerinde aniden başlayıp biten klasik müzik, Suna'nın "dışarıdan nasıl göründüğü" ile "kendini nasıl gördüğü" ayrımını işaretlemek için kullanılmış görünmektedir. Bu sunum, filmin sonunda, Suna'nın annesine koşmakla ilgili söylediği sözün belki de ön bilgisini izleyici zihnine yerleştirmektedir: "Yarışmak değil, koşmak istiyorum".

İzleyiciye yönelik duyguda kesinti, sık sık televizyon ekranından yansıyan felaketleri seyreden karakterlerin tepkisiz takipçiliğiyle de yabancılaşmayı yansıtır. Haberlerdeki çevre felaketleri, kuklalar gibi ekrana bakan karakterlerin gözüyle çok uzak bir yerdeymiş gibi seyredilirken, köyün altını oyan taş ocağı izinsiz olarak çalışmalarına başlamıştır. Sosyal medyadan yayın yapan Filiz gibi her şeye belli bir mesafeyle veya belirli bir cihazın ardından bakan karakterlerin "şeylerin" anlamını kaybettiğini yansıtan ifadeleri veya Rapçi Mako'nun alkolik babasıyla ilgili sorunların altında ezilirken "Aşk yok" sözleri ile -İmam karakteri gibi- Kosmos'a atıfta bulunan sembolik dil dışı "saçmalayış"ı, bizzat İmam karakterinin her konu hakkında sözünün olmasına rağmen bunların bir bütünü oluşturamayacak derecede parçalılık taşıması ve en önemlisi İmam'ın gerçekten kim olduğunun asla bilinemeyecek oluşu, Suna'nın annesinin, yönetmenin Kaç Para Kaç filmindeki dul kadın Nihal'e benzer şekilde toplumsal cinsiyet yargısı altında olumsuz temsilinin zihne düşen izi, hazine avcılarının karşılıklı güvensizliği ile faili meçhul cinayetin işlenmesi gibi birçok hikâye birbirine temas etse de iç içe geçmemekte, yaşananların anlamdan yoksun olduğu netleşmektedir. Neandria, kopukluk fikrini, tarihselliği açısından mitlerle kurduğu bağı yıkarak bugünün gözünde anlamsız olmakla tanımlamaktadır. Mako, Suna'ya babasının verdiği ve onun da Mako'ya hediye ettiği antik Neandria parasını, geçmişle bağının kalmadığını seyirciye kanıtlamak ister gibi, nehre fırlatır.

Filmin, 10 Şubat 2024 tarihinde İzmir'de gerçekleşen özel gösterimi ardından izleyicinin sorularını yanıtlayan Reha Erdem, Neandria'nın, özellikle pandemi sırasında Zoom üzerinden çektiği Seni Buldum Ya! filmine benzer şekilde, minimal yapımla oluşturulması için çaba harcadığını dile getirmiştir. Sinemanın teknik aygıtından, geleneksel kalabalık ekip ve pahalı ekipmandan kurtulmayı tercih ettiğini vurgulayan yönetmen, çok karakterli anlatı yapısının devamına rağmen hikâyenin geri plana atılmasını da bilerek gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Yine yönetmenin ifadesiyle; hikâye sinemada hep en öne taşınmaktadır, oysa

sinemanın en önemli öğesi hikâye değil, kurgu ve sestir (Erdem, Sinema+, TRT2). Reha Erdem, özel gösterim söyleşisinde, Neandria filminde, özellikle son dönemde sıkça izlediği TikTok videolarından etkilendiğini ve bu tarzı sinemasına taşımayı bilinçli olarak istediğini söylemiştir. Bu ifade, biçim ve içerikteki kesintili yapının nedenini açıklamak açısından anlam taşımaktadır. Yönetmen, küçük kız Filiz'in veya ilerleyen sahnelerde Suna'nın yaptığı gibi, mizansen kurulumunda sanki sosyal medya videosu çekiyormuş gibi davranıp kaydetme kapasitesinin gereklerini minimalize ederek de film yapılabileceğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Filiz'in kayıtları an'ı yakalamakta, Suna'nın telefonuna kaydettiği küfürler, kızgın olduğu hocasına asla söyleyemeyeceği sözler için rahatlatma aracına dönüşmekte, Mako'nun Rap şarkılarının kayıt altına alınması, değiştirilemeyecek olsa da isyan edilen durumların parçalanmış izlerini örneklemektedir. Diegetic olsun olmasın müziğin duygulanımın bir aracı şeklinde sürekliliğinin bozulması da belki ilk andan itibaren bu nedenle yapılmıştır. Ekolojik açıdan yıpratılan doğa, taş ocağının yeri oyması ile önemli bir gizli-anlam kurucuya dönüşürken, Suna kız arkadaşı Belkıs'la taş ocağının yanı başında rap müziğe eşlik ederek dans etmekte ve aslında yok edilmekte olan doğalarının karşısında sözde isyankâr müziğin dışında anlamlı bir tepki verme şanslarının olmadığını duyumsatmaktadır. Karakterler, Koca Dünya filmindeki gibi, doğanın içinde görünmekle beraber, doğanın onları bağrına basmaması nedeniyle ondan uzağa düşmektedir. Artık kaçılacak bir doğa da kalmadığına göre, sadece sosyal medyaya yansıyan tepkilerle öyleymiş gibi yapan gösterimlerin çağı kesinleşmiş; bu durumda parçalanmış anlatılardan veya görüntülerden oluşan parçacıklara da film deme zamanı gelmiş demektir.

SONUÇ OLARAK

Reha Erdem'in Neandria filmi, izleyiciyi anlamlandırma ve anlamın yıkımı noktasında emin olunması zor bir çizgi üzerinde bırakmakta, ele alınmaya çalışılan iki felsefi anlayıştan yararlanılarak değerlendirildiğinde, sinemamızda alışılmış görsel beklentileri yıkmakla birlikte, filmin, eklemsiz kurgusunu gerçek anlamda başarıya ulaşamayan bir şekilde dağınık kullandığı anlaşılmaktadır. Filmin çaba harcadığı biçimsel yıkım, izleyicinin anlamlandırmasının yönetmenin önceki filmleriyle kurulan bağı nedeniyle önemini, istediği potansiyele taşıyamamıştır. Görüntü ve ses kurgusunun yeni anlamlar yaratma çabası, bu doğrultuda, yönetmenin sinema evreninde kurulan sonsuz bir hikâyenin, karakterleri değiştirilmiş yeni versiyonu gibi kendi anlatılarına öykünmektedir.

Biçime yönelik yıkım yahut yeniden yaratma çabasının izleyici için anlatı dönüşlerinden daha keskin bir seyir zorluğu yarattığı vurgulanarak, Reha Erdem'in, perdeye yansıttığı büyük hikâyeyi bölse de her ürettiği eserin en küçük parçasında bile, kendisinden ve doğal olarak filmlerinden iz taşır olduğu, bu doğrultuda biçimsel farklılaşma çabasının yeterli etkiyi yaratmasının Neandria özelinde gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. Filmlerinde kendini aşmaya çalışan, yepyeni arayışlar içinde olduğu bilinen ve bu doğrultuda auteur olarak tanımlanmak istemediğini belirten Reha Erdem'in Neandria filmindeki yıkım ve yeniden inşa konusundaki imgelerin, çağrışımsal akışa karşı anlam açısından direndiğini görmek olanaklıdır.

Böylelikle, Neandria filminin örnek alındığı bu çalışmada, Adorno'nun ve Aristoteles'in yaklaşımlarının dikkate alınmasıyla varılan yorum çerçevesinde, alışılagelmiş anlatı kalıplarını yıkan her filmin özgürleştirici veya işler olamayacağı düşüncesi, tümevarımsal bir fikir olarak ortaya konulmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Adorno, T. W., Minima Moralia-Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar, Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis/ İstanbul, 2021.

[2] Aristoteles, Magna Moralia, Çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık/ İstanbul, 2016.

[3] Aristoteles, Fizik, Çev. Saffet Babür, Yapı Kredi/ İstanbul, 2001.

[4] Asiltürk, C. T., Sinemada Diyalektik Kurgu (Filmin Dili), Kalkedon/ İstanbul, 2014.

[5] Bogdan, R. C., Biklen, S. K., Eğitimde Nitel Araştırma-Teori ve Metodlara Giriş, Çev. Sibel Balcı, Berat Ahi, Pegem Akademi/ Ankara, 2022.

[6] Bordwell, D., Thompson, K., Film Art-An Introduction, Alfred A. Knopf/ New York, 1988.

[7] Elsaesser, T., Buckland, W., Studying Contemporary American Film-A Guide to Movie Analysis, Arnold/ London, 2002.

[8] Koç Başaran, Y., Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı, Asos Journal-The Journal of Academic Social Science, Sayı: 47, 480-485, 2017.

[9] Yıldırım, A., Şimşek H., Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık/ Ankara, 2011.

[10] Yıldırım, A., Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi, Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt:23, Sayı:112, 7-17, 1999.

[11] Erdem, R., Sinema+, 100. Bölüm, TRT 2. https://www.youtube.com/watch?v= U5Man18yflg. (Erişim Tarihi: 12. 02. 2024)

[12] "Minima Naturalia", Britannica.com, https://www.britannica.com/topic/atomism/Atoms-as-centres-of-force-dynamicparticles#ref 561401. (Erişim Tarihi: 12. 02. 2024)

RESİM-İŞ ÖĞRETMENLİĞİ ADAYLARININ SANAT MÜZESİ ZİYARETİ DENEYİMLERİ[1]

Ramazan KAPLAN
Trabzon Üniversitesi- ramazan_kaplan19@trabzon.edu.tr- 0009-0006-4753-4706
Dr. Öğr. Üyesi Şenay BAŞ
Trabzon Üniversitesi- senaybas@trabzon.edu.tr - 0000-0003-0074-0677

ÖZET

Müzeler bir milletin kültür ve tarihinin arşivlendiği, korunduğu, sergilendiği ve bu yolla eğitim işlevinin meydana getirildiği önemli kurumlardır. Müzelere yapılan ziyaretler formal sınıf ortamında öğrenilen konulara tamamlayıcı nitelikte olmalarından ötürü etkili bir okul dışı öğrenme etkinliğidir. Eğitim öğretimi meydana getiren öğretmen faktörünün diğer unsurlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde öğrencilerin müze ziyareti deneyimlerini arttırmak için ilk olarak geleceğin öğretmenleri olarak öğretmen adaylarının müzeleri ve müze eğitiminin farkına varmaları önemlidir. Görsel sanatlar öğretmeni adayları için tasarlanan sanat müzesi ziyareti kapsamında müzelerde sanat eğitimine yönelik bu önemli değerlerin irdelenmesi öğretmen adaylarımızın öğrencilere vereceği eğitim açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla gerçekleştirilen bu araştırmada kapsamında 2022-2023 akademik yılında Doğu Karadeniz bölgesindeki bir devlet üniversitesinde öğrenim gören görsel sanatlar öğretmen adayları ile çağdaş sanat ve geleneksel el sanatlarını aynı çatı altında birleştiren Baksı Müzesine eğitsel bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu ziyaret için 40 kişi seçilmiştir. Durum çalışması olarak yürütülen bu çalışma nitel yöntemle yürütülmüştür. Müze ziyaretinde ve ziyaretten sonra kullanılmak üzere araştırmacı tarafından etkinlikler ve açık uçlu sorulardan oluşan görüş formu kullanılmıştır. Araştırmada veriler analiz edilirken öncelikle görüş formu incelenmiş, daha sonra görüş formundan hareketle öğretmen adaylarının etkinliklere katılımları ve etkileşimleri incelenmiştir. Amaçlı örneklem kullanılan bu çalışmada elde edilen nitel verilerin karşılaştırmalı tematik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda adayların; yaşadıkları canlı ziyaret deneyimi ve yapılan etkinliklerle müze ziyaretinin görsel sanat eğitimi için gereği ve önemine yönelik inançlarının geliştiği görülmüştür. Ayrıca geleceğe dair mesleki planlamalarında canlı müze ziyareti etkinliklerine yer vermeye yönelik bilinçlendiklerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel sanatlar eğitimi, müze eğitimi, okul dışı öğrenme, Baksı Müzesi.

[1] Bu araştırma; TÜBİTAK BİDEB tarafından 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen ve ikinci yazarın danışmanlığında ilk yazarın yürütücülüğünü yaptığı aynı isimli proje süreç verilerinden oluşturulmuştur.

1. GİRİŞ

Müzeler bir milletin kültür ve tarihinin arşivlendiği, korunduğu, sergilendiği ve bu yolla eğitim işlevinin meydana getirildiği önemli kurumlardır. Müzelere yapılan ziyaretler formal sınıf ortamında öğrenilen konulara tamamlayıcı nitelikte olmalarından ötürü etkili bir okul dışı öğrenme etkinliğidir (Buyurgan ve Buyurgan, 2012). Eğitim öğretimi meydana getiren öğretmen faktörünün diğer unsurlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde öğrencilerin müze ziyareti deneyimlerini arttırmak için ilk olarak geleceğin öğretmenleri olarak öğretmen adaylarının müzeleri ve müze eğitiminin farkına varmaları önemlidir. Ancak lisans eğitimlerinde verilen "Müze Eğitimi" dersleri öğretmen adaylarına bu farkındalığı sağlamada ne kadar yeterli olduğu tartışılabilir çünkü uygulamaya yer verilememesi öğrenmede eksikliklere neden olabilir. Formal öğretim programındaki konuların tamamlanması öğretmenlerin öncelikleri arasındadır ve zamanın sınırlı olması müze ziyaretlerinin yapılması için bir engel olarak görülebilmektedir (Behrendt ve Franklin, 2014). Ama öğrencilere sanatı benimsetmeyi, özümsemeyi sağlamak ve kültürel mirasın korunması konusunda, görsel sanatlar öğretmenleri için müzeler okullarda gerçekleştirilmesi mümkün olmayacak estetik yaşantılar ve deneyimler elde etmeye yönelik imkânlar sunar (Doğan ve Sölpük, 2019). Öğretmen adayları mesleki eğitimlerini destekleyecek şekilde müzeler ile iletişime geçerek ziyaret planlamalı ve bu müzelerden yararlanmanın yollarını keşfetmelidirler. Görsel sanatlar öğretmeni adayları için tasarlanan sanat müzesi ziyareti kapsamında müzelerde sanat eğitimine yönelik bu önemli değerlerin irdelenmesi öğretmen adaylarımızın öğrencilere vereceği eğitim açısından oldukça önemlidir. Gerçekleştirilen bu araştırmada üniversite son sınıfta alınan Müze Eğitimi dersinin yalnızca teorikte işleniyor oluşunun dersin kazanımlarının tam olarak öğrencilere aktarılamadığını düşünülerek öğrencilere gerçek bir müze ziyareti gerçekleştirmenin dersin verimliliğini ne kadar arttıracağı görmek istenmiştir. Bu çalışma kapsamında görsel sanatlar öğretmen adayları ile çağdaş sanat ve geleneksel el sanatlarını aynı çatı altında birleştiren Baksı Müzesine eğitsel bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Trabzon Üniversitesinde resim-iş öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adayları aynı bölgede yer alan Baksı Müzesinden haberdar olma durumlarını öğrenmek için sosyal medya üzerinden paylaşılan bir ön tarama formu uygulanmıştır. (Forma ve yanıtlara ulaşmak için: https://forms.gle/sojqH69RCYtSpRrHA). Elli kişinin tarama formuna verdikleri yanıtlara göre öğretmen adaylarının bu müze hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Bayburt ilinin Trabzon'a yakın olmasına rağmen öğrencilerin bu müzeyi görme fırsatı bulamadıkları gibi müze dersi kapsamında müzede sanat etkinlikleri gerçekleştirme şeklinde bir uygulama almadıkları anlaşılmaktadır. Müze ziyaretinin görsel sanat eğitimi için öneminin farkına varılması ve mesleki gelişimlerine katkıda bulunmasını hedefleyen bu araştırma öğretmen adaylarının müze ziyareti deneyimleriyle ileride eğitim verecekleri öğrencilerine de katkı sağlaması açısından önemlidir. Bu doğrultuda bu araştırmanın genel amacı görsel sanatlar öğretmeni adaylarının yapılan planlı bir sanat müzesi ziyaretleriyle, müzelerin sanat öğrenmelerine ve müzelerde sanat eğitimi etkinliklerinin kullanımına yönelik görüşlerini incelemek ve değerlendirmektir. Böylece müzelerde görsel sanat eğitimine bizzat yapılan gerçek ortamda uygulamalı ziyaretin sağlayacağı katkıların ortaya konulması hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel yöntemde durum çalışması olarak yürütülmüştür. Durum çalışması, sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında sistematik bilgi toplamak için çoklu veri toplama kullanılarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren metodolojik bir yaklaşımdır (Chmiliar, 2010 Akt. Subaşı ve Okumuş, 2017). Araştırmada amaçlı örneklem kullanılmıştır. "Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda araştırmaya Trabzon Üniversitesinde Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Öğretmenliği Programında öğrenim gören ve "Baksı Müzesinde Sanat Gezisi" isimli müze ziyareti etkinliğine seçilecek 40 görsel sanatlar öğretmenliği adayının katılmıştır. Gezi için Resim-İş öğretmenliği programı görsel sanatlar öğretmeni adaylarına afiş ile çağrı yapılmıştır. Afişte yer alan kare kod ile ulaşacakları e-formu doldurarak geziye katılım şartları değerlendirmiştir. Katılımcıların müze eğitimi dersini başarıyla tamamlamış olmaları ve daha önce Baksı müzesini ziyaret etmemiş olmaları gerekmektedir. Veri toplama araçları olarak "müzede sanat eğitimi ve sanat etkinlikleri görüş formu" ve "müzede sanat etkinlikleri çalışma kağıtları" kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının müzelerde sanat eğitimine yönelik düşünce ve fikirlerindeki değişimin müze ziyareti etkinliği sonrasında açık uçlu görüşme formu ile kayıt altına alınması planlanmıştır. Görüşme formunda öğretmen adaylarından genel olarak müze eğitimi, müzede sanat etkinlikleri, müzede sanat etkinlikleri kullanılmasının katkısına ilişkin görüşleri ve sanat eğitiminde müzelerin kullanımını değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca müze ziyareti öncesi, süreci ve sonunda ekte taslak olarak belirtilen müzede sanat etkinlikleri çalışma yaprakları öğretmen adayları tarafından uygulanmıştır. Çalışma yaprakları destekli yapılan müze etkinliklerinden elde edilen veriler görüş formundan elde edilen verileri desteklemek için kullanılmıştır. Elde edilen nitel verilerin karşılaştırmalı tematik analizi yapılmıştır. "Tematik analiz, verilerdeki örüntüleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan bir yöntemdir. Tematik analiz, veri setinizi en küçük boyutlarda düzenlemenizi ve derinlemesine (zengin) betimlemenizi sağlar." (Boyatzis, 1998 Akt. Şad, Özer ve Atlı, 2019, s. 875-876.).

3. BULGULAR

3.1. Etkinler

Müze ziyaretinde ve ziyaretten sonra kullanılmak üzere araştırmanın etkinliğini ölçmek için araştırmacı tarafından ziyaret öncesi etkinlikler hazırlanmıştır. Bu etkinliklerden müze ziyareti sırasında sırasıyla ilk kullanılan 'Dün ve Bugün' etkinliğidir. Ziyaret sırasında 'Neredeyim?' ve 'Donuk İmge' etkinlikleri, ziyaret sonrası ise 'Müzede Sanat Eğitimi Ve Sanat Etkinlikleri Görüş Formu' kullanılmıştır.

Öğretmen adaylarından elde edilen verilerde öğretmen adayları için Ö1, Ö2, Ö3 şeklinde kod kullanılmıştır. Dün ve bugün etkinliğine verilen önemli bazı cevaplar şu şekildedir;

Ö2: “Çağdaş sanat müzesi gezdik ve burada sanatın geçmişten hala nasıl etkilendiğini gördük. Eserler de kullanılan malzemeler de yer yer Anadolu’dan kullanılmış ve bunlarla çağdaş biçimler elde edilmiş, bazen de çağdaş malzemeler ve anlatım ile geçmişe gidilmiş bu döngüyü bir arada görüp deneyimlemek çok güzeldi.” şeklinde ifade etmiştir.

Ö4: “Öncelikle hayal ettiğimden çok daha fazlasıyla karşılaştım. Gördüğüm eserler beni çok hüzünlendirdi. Derin anlamlar taşıyan bende birçok duygu hissettiren eserlerle karşılaştım. Her eser karşısında saatlerce durup inceleme yapılabilir.”

Neredeyim etkinliğine verilen bazı cevaplar şu şekildedir;

Yorumlanan Eser İsmi: Kadın Halleri

Ö1: “Eserde kullanılan her bir malzeme çeşidi kadının bir özelliğini betimliyor. Bu açıdan düşünülmüş olması ve yansıtılma biçimi beni çok etkiledi. Bu nedenle seçtim. ”

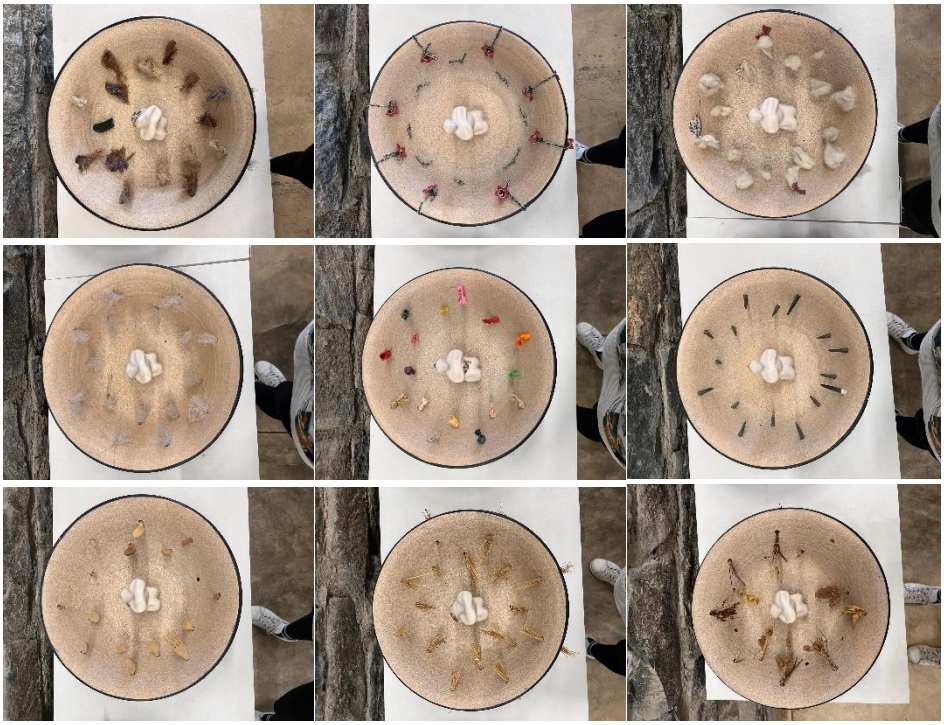

Görsel 1.Kadın Halleri, Being a Women, 2008 Enstalasyon (Seramik) 480*50*20

Yorumlanan Eser İsmi: Ağaç Kökleri

Ö3: “Asıl güzelliğin başta ağacın yaprakları, çiçekleri gibi gelirken, onların gelip geçiciliği asıl değerin köklerimizde olduğunu düşündüm ve beni bu yönüyle çekti.” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Donuk imge etkinliğine verilen bazı cevaplar şu şekildedir;

Canlandırmanın İsmi: Bırakamamak

Ö7, Ö10, Ö16, Ö17: "Gidenin ardından gitmek isteyip gidememek, gidemeyişine duyulan hüzün, özlem duygusunu canlandırdık." sözleriyle ortaya koydukları canlandırmayla ilgili bilgi vermiştir.

Canlandırmanın İsmi: Semazenler

Ö3, Ö9, Ö18: "Her şey bir döngüden ibarettir. Eseri incelerken tablaların dönüşü ile oluşan hareket bize semazenleri çağrıştırdı. Çünkü var olmanın temel şartı dönmektir. Tekrarlanan bu döngü doğanın bir kanunu olmakla birlikte evrendeki her şey bu dönüş ile ayakta kalır. "

3.2. Müzede Sanat Eğitimi ve Sanat Etkinlikleri Görüş Formu Etkinliğine Verilen Bazı Cevaplar

Bu müze gezisi size neler kazandırdı ?

Ö1: "Çağdaş sanat kavramının içeriğini tam olarak kavradım. Bunda en önemli etken çağdaş sanat eserlerini canlı görmem oldu. Gezi sırasında akademisyen hocalarımızın yanımızda olup eserler hakkında bilgi vermeleri ve yorum yapmaları da çağdaş sanatı anlamamızda ciddi oranda etkili oldu. Teorik bir derste çağdaş sanat. İşlenecek olsaydı bu derece kavranabilir miydi? Kesinlikle hayır."

Daha önce yaptığınız gezilerden farklı olarak neler deneyimlediniz ?

Ö9: "Sanat eğitimi olarak gezdiğim ilk sanat müzesi ve unutulmuş olan bir çok değerin aslında ne kadar özel ve güzel olduğunu anladım. Yaşantılarımızı hatırlatan her şey gibi özel hissettirdiler. "

Müzede yaptığınız etkinlikler hakkında ne düşünüyorsunuz, size katkısı oldu mu?

Ö17: "Drama da beğendiğimiz çalışmayı seçmemizin gezinin daha da aktif bir şekilde kalıcılık sağladığını düşünüyorum." şeklinde müze gezisinde uygulanan etkinliklerin kendisine olan katkısını dile getirmiştir.

Müze ziyaretiyle görsel sanat eğitimi mümkün müdür? Bu konuda neler düşünüyorsunuz ?

Ö5: "Mümkündür. Öğrencilerin dikkatini çekecek bir etkinlik olur ve eğitim sırasında öğrencileri nasıl yönlendirmemiz gerektiğine ne gibi etkinlikler yapacağımıza dair gözlem şansı oldu. "

İleri meslek hayatınızda öğrencilerinizi müze ziyaretine götürmek ister misiniz, neden?

Ö1: "Kesinlikle götüreceğim. Görsel Sanatlar dersinin ne derece önemli olduğunu ne anlam ifade ettiğini görsel sanat eseri görerek çok daha iyi anlayacaklardır. "

Sorulara verdiğiniz yanıtlarda bugün yaptığınız müze ziyaretinin etkisi oldu mu nasıl ?

Ö7: "Oldu. Müze gezisi nasıl yapılır nelere dikkat edilir yapılacak etkinlik, deneyim sağlamış oldum. "

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Trabzon Üniversitesinin Resim-İş Öğretmenliği Bölümü ile yürütülen bu araştırmada geziye 40 kişi katılmıştır. Araştırma için gezi sırasında ve sonrasında katılımcılara etkinlikler uygulanarak, gezinin verimliliği ölçülmüştür. Araştırma verilerine göre resim-iş öğretmenliği bölümü öğrencilerinin müze gezisi etkinliklerine olumlu tepkiler verdikleri görülmüştür. Etkinliklerden 'dün ve bugün' etkinliği amacına ulaşmış ve katılımcıların yoğun içsel düşünceler sonucu parça bütün ilişkisi kurarak eserlerin tanınmasını sağlamıştır. Bu etkinlik sayesinde resim-iş öğretmenliği bölümü öğrencileri yeniyi ortaya koyabilmek için eskiyi tanımanın gerektiğini görmüşlerdir. Aynı zamanda edindiği bu bilgilerle öğretmenlik hayatlarında öğrencilerine sanat tarihi dersi verirken daha ılımlı olmaları beklenmektedir. 'Neredeyim' ekinliği ile zihinsel süreçte kalıcılığı sağlayarak geziyi verimli kılarken, sanat tarihinin benimsenmesinde etkin olmasını sağlar. Araştırma hakkında geleceğin öğretmenlerinin deneyimleriyle ilgili yaptığı yorumlara bakılacak olursa uygulanan etkinliğin akılda kalıcılığı, sanat eserlerinin değerinin korunmasını ve benimsenmesini sağladığı görülmüştür. Gezinin devamında uygulanan 'donuk imge' etkinliği ile resim-iş öğretmenliği öğrencilerine sanatın sadece boya, fırça ve heykelden olmadığını göstererek eğitim-öğretim süreçlerinde gelecekteki öğrencilerinin dikkatini çekmeleri için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Öğrencilerin eserleri tanımaları, incelemeleri ve ona göre canlandırmaları sanatı sevdirmeye, korumaya ve benimsetmeye yönelik geleceğin öğretmenlerine örnek bir çalışma olmuştur. Görsel sanatlar öğretmeni adayları için tasarlanan sanat müzesi ziyareti kapsamında müzelerde sanat eğitimine yönelik sanatı benimsetmeyi, özümsemeyi sağlamak ve kültürel mirasın korunması konusunda önemli değerlerin, gerçekleştirilen etkinliklerle irdelenmesi, öğretmen adaylarımızın öğrencilere vereceği eğitim açısından oldukça önemlidir. Tüm bunlara ek olarak gezinin verimliliğini ölçmek adına da müze gezisi sonrası 'Müzede Sanat Eğitimi ve Sanat Etkinlikleri Görüş Formu' uygulanmıştır. Gerçekleştirilen bu etkinlikte üniversite son sınıfta alınan Müze Eğitimi dersinin yalnızca teorikte işleniyor oluşunun dersin kazanımlarının tam olarak öğrencilere aktarılamadığını düşünülerek öğrencilere gerçek bir müze ziyareti gerçekleştirmenin dersin verimliliğine ve gelecekteki meslek hayatlarına ne kadar katkıda bulunacağı görmek istenmiştir. Bu forma verilen cevaplarda müzenin kazandırdıklarıyla ilgili, yaşadıkları deneyimlerle ilgili, yapılan etkinliklerle ilgili müze ziyaretinin görsel sanat eğitimi için gerekli olduğunun ve geleceğin resim öğretmenlerinin ileri meslek hayatlarında çocukları müzeye götürmek istediklerinden bahsetmelerinden anlaşıldığı üzere müze ziyaretlerinin gerekliliği sanat eğitimi için ne kadar önemli olduğu geleceğin öğretmenleri tarafından benimsendiği sonucu bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Behrendt, M., ve Franklin, T. A review of research on school field trips and their value in education. International Journal of Environmental and Science Education, 9(3), 235-245. 2014.

Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. Sanat eğitimi ve öğretimi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2012.

Çakır, İ. A. Ve Okvuran, A. Bir eğitim ortamı olarak müze ve müze çalışmaları. Anadolu Sanat Dergisi, 11, 86-93. 2001.

Doğan, M. ve Sölpük, R. Müze Eğitimi. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 2019.

Subaşı, M. ve Okumuş, K. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 21(2), s. 419-426. 2017.

Şad, S. N., Özer N. ve Atlı A. "Psikolojide tematik analizin kullanımı". Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, Sayı 7(2), s. 873-898. 2019.

EKLER:

Gerçekleştirilen Etkinlikler Sırasında Çekilmiş Bazı Fotoğraflar

Drama Etkinliği

Eser incelemesi

Müze görevlisi öğretmen adaylarına müzeyi tanıtımı

SANAT ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK TERCİHLERİ İLE SANATSAL YARATIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ[1]

Yeşim KANBER
Trabzon Üniversitesi- - 0009-0008-3819-8290
Dr. Öğr. Üyesi Şenay BAŞ
Trabzon Üniversitesi- - 0000-0003-0074-0677

ÖZET

Güzel sanatların bir alt dalı olan resim sanatı, insanlık tarihinde bilinen en eski örneklerini mağara duvarlarında görebildiğimiz ve günümüzde halen en yaygın görsel sanat türlerinden biridir. Müzik, insan duygularıyla yoğurulmuş bir sanat dalı olmasının yanı sıra köklü temelleri olan bir bilim dalıdır. Sanatçıların birçoğu müziğin yapısallığıyla ilgilenerek bilimsel araştırma ve denemelerle müzik yapısında resimler yaratmaya çalışırlarken diğerleri de müziğin duygusal etkileniminden hareketle resimlerini üretmişlerdir. Örneğin Van Gogh ve Gauguin'le "renk orkestrasyonu", "renk senfonisi" vb. müzik terimleri sanatın sözlüğüne girmiş, sanatçılar resimlerine sonat, senfoni, noktrin gibi adlar vermeye başlamışlardı. Tüm bunlara istinaden görsel sanatlar eğitimi alan ve geleceğin sanat eğitimcisi olacak sanat öğrencilerinin müziğin sanatsal yaratımları ile kurdukları ilişkinin kapsamı araştırmaya değer görülmüştür. Çünkü sanat öğrencilerinin sanatsal yaratımlarında verimlilik adına müziğin performanslarına etkisine yönelik bilinç sahibi olmalarını bekleyebiliriz. Bu doğrultuda bu araştırmada Doğu Karadeniz bölgesindeki bir devlet üniversitesinin 2022-2023 akademik yılında öğrenim gören resim alanı ve resim iş öğretmenliği lisans öğrencilerinin müzik tercihleri ile sanatsal yaratımları arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerini sorgulamıştır. Araştırma, tarama deseniyle yürütülmüştür. Temel veriler için 200 öğrenciye görüş anketi uygulanmıştır. Ayrıca anketten elde edilen bazı verileri derinlemesine incelemek ve tamamlamak adına odak grup görüşmesinde faydalanılmıştır. Anket sonuçlarından yola çıkarak seçilen müzik türü ve sanatçıların şarkıları, yapılandırılmamış odak grup görüşmesi için seçilen üç sanat öğrencisine dinletilerek resim çalışması yaptırılmıştır. Bu araştırmanın sonunda tüm verilerden elde edilenlere göre müziğin sanatsal çalışmalara olumlu katkısı olduğu sonucuna varılmıştır. Sanat öğrencilerinin müzik dinlemeyi tercih etmelerindeki nedenler arasında en çok motivasyon ve odaklanmak için olduğu bulunmuştur. Ayrıca müzik dinletilen küçük grubun cevaplarına göre müziğin türü öğrencinin başarısını etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat eğitimi, müzik, resim, sanatsal yaratım, sanatsal başarı.

[1] Bu araştırma; TÜBİTAK BİDEB tarafından 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen ve ikinci yazarın danışmanlığında ilk yazarın yürütücülüğünü yaptığı aynı isimli proje süreç verilerinden oluşturulmuştur.

1. GİRİŞ

Güzel sanatların bir alt dalı olan resim sanatı, insanlık tarihinde bilinen en eski örneklerini mağara duvarlarında görebildiğimiz ve günümüzde halen en yaygın görsel sanat türlerinden biridir. Resim sanatı Buyurgan ve Buyurgan'a (2007) göre şöyle tanımlamıştır; "resim sanatı, anlatım aracıdır; dil ifade için nasıl mürekkep, kâğıt, baskı makinası vb. kullanıyorsa sanat da kendi malzemesiyle birçok mesajlar taşır" (s.2). Yaratıcılık da bu iletişimi ortaya koyma sürecindeki bakış açısıdır. Yani sanat açısından yaratıcılık kendi bakış açısını, yorumunu özgürce esere aktarabilmektir. Yaratıcılık, "Latince 'creare' sözcüğünden gelmiştir ve doğurmak, yaratmak, meydana getirmek, anlamındadır" (San, 2008, s. 3). Yaratıcı olmak çevrenin, toplumun ve yaşamın farkında olmayı gerektirir. Yaratıcılığımızı etkileyen türlü etmenler vardır. Bunlar bireysel, toplumsal ve örgütsel faktörler olmak üzere 3'e ayrılır (Memduhoğlu, Uçar ve Uçar, 2020). Bireysel faktörlere zekâ düzeyi, kişinin kişilik ve psikolojik özellikleri gibi durumlar girebilir. Bu durumlardan psikolojik faktörle müzik ilişkilendirilebilir, çünkü ne kadar yorgun da olsa ne kadar canımız sıkkında olsa müzikle tek vücut olarak odaklanabiliriz (Green ve Gallwey, 2015). Müzik, "İnsan duygularıyla yoğurulmuş bir sanat dalı olmasının yanı sıra köklü temelleri olan bir bilim dalıdır" (Uluç, 2019, s.8). Müzik, duygularla yoğurulduğu gibi dinleyeninde duygularını etkileyebilen bir daldır. Öyle ki eski Türk toplumlarında müziğin insan davranışları ve geleneklerine tesirlerine ilişkin anlayışlar gelişmiştir (Colombe, 2017). Diğer taraftan müziğin etkisinde türünü de göz önünde tutmak gerekir. Angı (2013) bazı müzik türleri şu şekilde sıralanmaktadır: "Arabesk/Fantezi Müziği, Blues, Caz, Country, Elektronik Müzik, Etnik Müzik, Flamenko, Grunge, Hiphop, Kelt Müziği, Klasik Müzik, Latin Müzik, New Age, New Wave, Rock Müzik, R&B, Rap Müzik, Pop Müzik, Punk, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği, Tasavvuf Müzik" (s.62-63). Bu dallardaki müziklerin konuları da birbirinden farklıdır. Yani dinleyen kişi duygularına göre müzik türü dinleyebileceği gibi dinlediği müzik türüne göre de kişinin duyguları değişebilir. Görsel sanat eseri de estetik fiziksel bir maddenin sanatsal yaratıma dönüşümünün duygularla yoğrulmasıdır. Bir başka değişle duyguların görsel olarak dışa vurumu ve ifadesini olanaklı kılar. Yani müziğin de sanatın bir dalı olduğundan etkisi olduğu düşünülebilir. Sanat dönemleri içerisinde 4 akımın (Rönesans, Barok, Rokoko ve Romantizm) genel özelliklerinden etkilenerek yapılan hem resim hem de müzik çalışmalarının yanı sıra resimsel etkiyi bazı sanatçıların bestelerinde veya bazı ressamların resimlerinin müziğin etkisiyle yapılmış olduğunu görmekteyiz. Bu ressamlar arasında uluslararası boyutta isimleri sınırları aşmış sanatçılar karşımıza çıkmaktadır; Van Gogh, Picasso, Lautrec, Seurat, Klee, Kandinsky, vb. isimler ve Türkiye'den de Bilge Alkor, Füsun Onur, Ferruh Başağı gibi isimlere rastlamaktayız. Bu sanatçıların birçoğu müziğin yapısallığıyla ilgilenerek bilimsel araştırma ve denemelerle müzik yapısında resimler yaratmaya çalışırlarken diğerleri de müziğin duygusal etkileniminden hareketle resimlerini üretmişlerdir. Örneğin Van Gogh ve Gauguin'le "renk orkestrasyonu", "renk senfonisi" vb. müzik terimleri sanatın sözlüğüne girmiş, sanatçılar resimlerine sonat, senfoni, noktrin gibi adlar vermeye başlamışlardı. "19. yüzyıldan itibaren daha çok sayıda resim sanatçısı resim yaparken müziğin etkisini kullanmıştır" (Akbaş, 2014, s. 17-18). Tüm bunlara istinaden görsel sanatlar eğitimi alan ya da geleceğin sanat eğitimcisi olacak öğrencilerin müziğin sanatsal yaratımları ile kurdukları ilişkinin kapsamı araştırmaya değer

görülebilmektedir. Çünkü sanat öğrencilerin sanatsal yaratımlarında müziğin performanslarına etkisine yönelik bilinç sahibi olmalarını bekleyebiliriz. Bilinçli bir müzik tercihine sahip olan öğrencilerin sanatsal yaratımlarının daha zengin ve nitelikli olması düşünülebilir. Bu doğrultuda bu araştırmada resim alanı ve resim iş öğretmenliği öğrencilerinin müzik tercihleri ile sanatsal yaratımları arasındaki ilişkiye yönelik görüşleri sorgulanmıştır. Araştırmadan varılan sonuçlar doğrultusunda müzik ile sanatsal yaratım süreçlerinin ilişkisine yönelik bir farkındalık geliştirilecek ve sanatsal gelişimlerine katkı sağlanacaktır. Bu doğrultuda araştırma sorusu ve alt soruları şu şekilde belirlenmiştir;

Resim bölümü ve resim-iş öğretmenliği bölümü öğrencilerinin dinledikleri müzikler ile sanatsal yaratımları arasındaki ilişki nedir?

- Güzel sanatlar ve tasarım fakültesi resim bölümü ve resim-iş öğretmenliği bölümü öğrencilerinin dinledikleri müzik tercihleri nelerdir?
- Güzel sanatlar ve tasarım fakültesi resim bölümü ve resim-iş öğretmenliği bölümü öğrencilerinin dinledikleri müziklerin sanatsal yaratımlarına katkısına yönelik görüşleri nelerdir?
- Güzel sanatlar ve tasarım fakültesi resim bölümü ve resim-iş öğretmenliği bölümü öğrencilerine sunulan farklı müzikler ile kurdukları sanatsal yaratım ilişkileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma tarama deseniyle yürütülmüştür. Çünkü tarama araştırmalarında, mevcut koşulların doğasını anlamak ve geniş katılımcı grupların eğilimlerini veya görüşlerini tanımlamak için belirli bir zaman dilimi içinde veri toplamaktadır (Karasar, 2006). Benzer şekilde, bu araştırma da güzel sanatlar fakültesi resim bölümü ve resim iş öğretmenliği bölümü öğrencilerinin, müzik tercihleri ile sanatsal yaratımları arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerine ulaşmak amacını taşıdığından, tarama deseniyle yürütülmesi uygun görülmüştür.

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılında, Trabzon Üniversitesinin Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim İş Öğretmenliği ABD ve Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümünde yürütülmüştür. Araştırmanın örnekleme yöntemi olasılıksız amaçlı örneklemle yöntemlerinden kolay örneklemedir. Kolay örnekleme “Maliyet, zaman gibi kısıtlamalardan dolayı araştırmaya katılabilecek gönüllülük esasına dayalı olarak en yakındaki kişi ya da nesneleri örnekleme dâhil etmedir” (Yılmaz, Arık, 2019, s.124). Araştırmanın yürütüleceği fakültelerde kayıtlı, yaklaşık toplam 200 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Anket tasarı aşamasındayken müzik ve resim alan uzmanları, yöntem uzmanları ve dil bilgisi uzmanlarının değerlendirmesine alınmıştır. Gönüllülük esasına göre doldurulan ankette, katılımcıların kimlik bilgilerini (isim, üniversite numarası etc) belirtmeleri gereken sorulara yer verilmemiş ve araştırma gizlilik esasına göre yürütülmüştür. Yüksek cevaplanma oranı ve açıklama yapma fırsatı gibi avantajlar (Altunışık, 2008) nedeniyle anket ve görüşmeler

yüz yüze uygulanmıştır. Bu doğrultuda anket basılı olarak ve bizzat araştırmacı tarafından katılımcılara ulaştırılmış ve takibi yapılmıştır. Ankette likert tipi ve açık uçlu sorular yer almıştır. Ankette ilk olarak katılımcıların demografik bilgileri sorgulanmıştır. Araştırmacı anket soruları hazırlarken projenin alt sorularına bakarak her bir alt soruya cevap olacak şekilde anketi 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde müzik tercihlerine yönelik sorular hazırlanırken müzik türleri araştırılmıştır. İkinci bölümde müziğin sanatsal yaratımlarına katkısına yönelik görüşlerine hazırlanılan sorular 1'den 5'e (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) cevaplanabilir şekilde hazırlanmış olup alanında uzman kişilere danışılarak soruların düzeni belirlenmiştir. Araştırma için T. C. Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 17.06.2022 tarih ve 2022-6/2.24 sayılı araştırma izni onayı (Ek:1) alınmıştır.

Veri analizi iki farklı soru tipi için farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir. Anketteki likert tipi sorularının analizinde yüzdeler (%) ve frekans (f) hesaplanmıştır ve çapraz Çizelge kullanılmıştır. Açık uçlu soruları analiz etmek için de betimsel analiz kullanılmıştır.

Çizelge 1: Araştırma örneklem grubunun (anket) demografik özellikleri

Değişkenler	**Katılımcı Özellikleri**	**Frekans/Yüzde**
Cinsiyet	Kız	148 (%74)
	Erkek	52 (%26)
Okuduğu Bölüm	Resim İş Öğretmenliği	158 (%79)
	Resim Bölümü	42 (%21)
Yaş	18-25	162 (%81)
	26-35	36 (%18)
	36+	2 (%1)
Sınıf Düzeyi	1	14 (%7)
	2	24 (%12)
	3	42 (%21)
	4	120 (%60)
Sanat öğrencilerinin akademik ortalaması	2-2.50	26 (%13)
	2.51-3	76 (%38)
	3.01-3.50	66 (%33)
	3.51-4	32 (%16)
Sanat öğrencilerinin mezun olduğu lise türü	Anadolu Lisesi	78 (%39)
	Meslek Lisesi	30 (%15)
	Güzel Sanatlar Lisesi	78 (%39)
	İmam Hatip Lisesi	14 (%7)
Sanat öğrencilerinin müzik aleti çalma durumu	Evet	48 (%24)
	Hayır	152 (%76)
Sanat öğrencileri tarafından çalınan müzik aletleri	Gitar	10 (%18.5)
	Bağlama	8 (%14.8)
	Flüt	12 (%22.2)
	Keman	4 (%7.4)
	Mızıka	2 (%3.7)
	Piyano	6 (%11.1)
	Ukulele	4 (%7.4)
	Darbuka	2 (%3.7)

Çizelge1'de belirtildiği gibi ankete katılan sanat öğrencilerinin 148'i kız 52'si erkek olmak üzere 200 kişidir. Sanat öğrencilerinin 158'i Resim İş öğretmenliği bölümünden iken 42

tanesi Resim Bölümüdür. Ankete katılım sağlayan sanat öğrencileri 18-20 yaş aralığındakiler 36 kişi, 21-25 yaş aralığındakiler 126 kişidir. 26-30 yaş aralığındaki katılımcı sayısı 30'dur. 31-35 yaş aralığında 6 kişi, 36-40 yaş aralığında 2 kişidir. Sanat öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı 1.sınıf 14 kişi, 2.sınıf 24 kişi, 3.sınıf 42 kişi, 4. sınıf 120 kişi şeklindedir. Sanat öğrencilerinin 2-2.50 akademik ortalamasına sahip 26 kişi, 2.51-3 akademik ortalamasına sahip 76 kişi, 3.01-3.50 akademik ortalamasına sahip 66 kişi, 3.51-4 akademik ortalamasına sahip 32 kişi vardır. Sanat öğrencileri mezun olduğu lise türlerinden Anadolu lisesinden gelen 78 kişi, Meslek Lisesinden gelen 30 kişi, Güzel Sanatlar Lisesinden gelen 78 kişi, İmam Hatip Lisesinden gelen 14 kişidir. Sanat öğrencilerinden 152 kişisi müzik aleti çalmadığını belirtmişken, 48 kişi müzik aleti çaldığını belirtmiştir. Bu 48 Sanat öğrencisinin çaldığı çalgı aletlerinden gitarı 10 kişi, flütü 12 kişi, sazı 8 kişi, piyanoyu 6 kişi, ukulele ve kemanı dörder kişi, mızıka ve darbukayı ikişer kişi çalmaktadır.

Çizelge2: Araştırma katılımcı grubunun (Odak Grup) demografik özellikleri

Değişkenler	**Katılımcı Özellikleri**	**Frekans/Yüzde**
Cinsiyet	Kız	2 (%66.6)
	Erkek	1 (%33.3)
Okuduğu Bölüm	Resim İş Öğretmenliği	2 (%66.6)
	Resim Bölümü	1 (%33.3)
Yaş	24	1 (%33.3)
	22	2 (%66.6)

Odak grup görüşmesine katılan sanat öğrencileri 2 kız 1 erkek olmak üzere 3 kişidir. Sanat öğrencilerinin 2 tanesi Resim İş Öğretmenliği Bölümü, 1 tanesi Resim Bölümüdür. Sanat öğrencilerinin yaşı 24 olan bir kişi 22 olan iki kişidir.

Araştırmanın alt sorularından üçüncü soruya, odak grup görüşmesinde cevap aranmıştır. Odak grup görüşmesi, uygulanmadan önce ankette en çok tercih edilen üç müzik türü belirlenip, her türde bir sanatçının bir şarkısı seçilmiştir. Odak grup görüşmesi için seçilmiş olan üç kişiye araştırmacı tarafından belirlenen üç müzik dinletilerek eskiz tasarlamaları istenmiştir. Sanat öğrencilerinden iki kişi dijital tasarım bir kişi tükenmez ile kâğıda tasarım yapmıştır. Daha sonra sanat öğrencilerine sorular yöneltilmiştir. Odak grup görüşmesi soruları anket verilerinden yola çıkılarak, katılımcının sanatsal performansı ve müziğin etkisini arasında ilişkisine bakmak için uzmanlarla hazırlanmıştır. Görüşme soruları, sanat öğrencilerinin müzik eşliğinde kendi performanslarını değerlendirmesine yönelik görüşlerini alabilmek için hazırlanmış sorulardır. Tasarımlar sonucunda sanat öğrencilerinin yaptıkları eskizlerde fotoğraflanarak belgelenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Sanat Öğrencilerinin Müzik Tercihleri

Bu bölümde anketten elde edilen sayısal veriler yüzde ve frekanslarına göre çizelge olarak sunulmuştur.

Çizelge3. Sanatsal Çalışma Yaparken Sanat Öğrencilerinin Müzik Tercihleri

	Yanıtlar	**Frekans/Yüzde**
Sanatsal çalışma yaparken müzik dinleme durumları	Evet	192 (%96)
	Hayır	8 (%4)
Sanatsal çalışmaları sırasında müzik dinleme tercihleri	Türkçe Pop	126 (%63)
	Kpop	20 (%10)
	Arabesk	40 (%20)
	Türkü	42 (%21)
	Rock	36 (%18)
	Klasik Müzik	106 (%53)
	Türk Sanat Müziği	38 (%19)
	Yabancı Müzik	108 (%54)
	Diğer	28 (%14)
Belirli bir sanatçı dinleme durumları	Evet	84 (%42)
	Hayır	116 (%58)
Sanat öğrencilerinin dinledikleri belirli sanatçılar	Sezen Aksu	12 (%3.97)
	Beethoven	12 (%3.97)
	Bts	10 (%3.31)
	Mabel Matiz	10 (%3.31)
	Müslüm Gürses	8 (%2.64)
	Sertab Erener	8 (%2.64)
	Rihanna	8 (%2.64)
	Diğer	234 (%77.48)
Sanat öğrencilerinin dinledikleri belirli bir müzik listesi olma durumu	Evet	142(%71)
	Hayır	58(%29)
Sanat öğrencilerinin günlük hayatta dinlediği müzik türü ile sanatsal çalışma yaparken dinlediği müzik türlerinin aynı olma durumu	Evet	146(%73)
	Hayır	54(%27)
Sanat öğrencileri sanatsal çalışmalarını yaparken müzik dinlerken tercih ettikleri aşama	Tasarım Aşaması	16(%8)
	Çizim Aşaması	30(%15)
	Boyama Aşaması	54(%54)
	Hepsi	140(%70)
Sanat öğrencileri sanatsal çalışma esnasında müzik dinlerken tercih ettikleri araçlar	Kulaklık	142(%71)
	Ses bombası	28(%14)
	Telefon	106(%53)
	Televizyon	12(%6)
	Diğer	20(%10)
Sanat öğrencileri sanatsal çalışma yaparken müzik dinlerken tercih ettikleri ses düzeyi	Kısık	20(%10)
	Orta	120(%60)
	Yüksek	60(%30)

Çizelge3 verilerine göre sanatsal çalışma yaparken müzik dinlemeyi tercih eden sanat öğrencilerinin sayısı 192, dinlemeyi tercih etmeyen ise 8'dir. Sanatsal çalışma sırasında müzik dinleyen sanat öğrencilerinin tercih ettikleri müziklerden Türkçe pop müziği 126 kişi, yabancı müzikleri 108 kişi, Klasik müziği ise 106 kişi tercih etmiştir. Müzik türlerinden Türküyü 42 kişi, arabeski 40 kişi, Türk Sanat müziğini de 38 kişi tercih etmiştir. 36 kişi Rock müziği tercih etmiş olup, 20 kişi Kpop müziği tercih etmiştir. Diğer müzik türlerini tercih eden kişilerin sayısı ise 28'dir. Sanat öğrencilerinin belirli bir sanatçıyı dinlemeleriyle ilgili yanıtlarında 84 kişi belirli sanatçıları dinlerken, 116 kişi belirli sanatçıları dinlemediklerini belirtmiştir. Sanat öğrencilerinin dinlemeyi tercih ettiği sanatçılardan Türkçe Pop türünde şarkı söyleyen Sezen

Aksu'yu 12 kişi tercih ederken Mabel Matiz'i 10 kişi ve Sertab Erener'i 8 kişi tercih etmiştir. Klasik müzikte Beethoven'ı 12 kişi tercih etmiştir. Kpop türünde şarkı söyleyen Bts grubunu 10 kişi tercih etmiştir. Arabesk müzik türünde eserler veren Müslüm Gürses'i 8 kişi tercih etmektedir. Yabancı pop türünde eserler veren Rihanna'yı 8 kişi tercih etmiştir. Diğer sanatçıları ise 234 kişi tercih etmiştir. Sanat öğrencilerinin dinledikleri belirli müzik listesi olanların sayısı 142'dir. Belirli müzik listesi olmayanların ise sayısı 58'dir. Sanat öğrencilerin de sanatsal çalışma yaparken dinledikleri müzikler ile günlük hayatta dinledikleri müziklerin aynı olanların sayısı 146'dır. 54 kişi ise sanatsal çalışma yaparken dinledikleri ve günlük hayattaki dinledikleri müziklerin farklı olduğunu belirtmiştir. Sanat öğrencileri sanatsal çalışma ortaya koyarken 16'sı tasarım aşamasında, 30'u çizim aşamasında, 54'ü boyama aşamasında, 140'ı ise tüm aşamalarında müzik dinlemeyi tercih etmektedir. Sanat öğrencileri sanatsal çalışma ortaya koyarken müzikleri 142'si kulaklık, 106'sı telefon, 28'i ses bombası, 12'si televizyon gibi araçlarla dinlemeyi tercih etmektedir. Sanat öğrencileri müziklerini dinlerken 20'si kısık, 120'si orta, 60'ı yüksek ses düzeyiyle dinlemeyi tercih etmiştir.

3.2. Sanat Öğrencilerinin Dinledikleri Müziklerin Sanatsal Yaratımlarına Katkısına Yönelik Görüşleri

Çizelge4. Sanat Öğrencilerinin Dinledikleri Müziklerin Sanatsal Çalışma Yaparken Müziğin Etkisiyle İlgili Cevapları

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sanatsal çalışma yaparken müzik dinlemenin çalışmalarına olan katkısının olduğuyla ilgili düşünceleri.	40 (%20)	22 (%11)	20 (%10)	48 (%24)	70 (%35)
Resim yaparken müzik dinlemenin çalışma verimini arttırmasına yönelik düşünceleri.	44 (%22)	26 (%13)	18 (%9)	40 (%20)	72 (%36)
Müzik dinleyerek resim yapıldığında yaratıcı bir sanatsal çalışma ortaya konduğuna yönelik düşünceleri.	42 (%21)	20 (%10)	28 (%14)	50 (%25)	60 (%30)
Resim yaparken müzik dinlemenin motivasyonu iyi yönde etkilemesine yönelik düşünceleri.	52 (%26)	18 (%9)	12 (%6)	32 (%16)	86 (%43)
Resim yaparken müzik dinlemenin çalışma süresine kısaltmaya yönelik düşünceleri.	42 (%21)	26 (%13)	58 (%29)	32 (%16)	42 (%21)
Resim yaparken müzik dinlendiğinde çalışmaların daha başarılı olduğuna yönelik düşünceleri.	28 (%14)	34 (%17)	38 (%19)	50 (%25)	50 (%25)
Sanatsal çalışma yaparken dinlenen müzikten esinlenerek eklemeler yapılmasıyla ilgili düşünceleri.	32 (%16)	22 (%11)	54 (%27)	46 (%23)	46 (%23)
Sanatsal çalışma yaparken dinlenen müziğin huzur vermesiyle ilgili düşünceleri.	34 (%17)	14 (%7)	34 (%17)	46 (%23)	72 (%36)
Sanatsal çalışmayı dinlenen müzik ile özleştirmeyle ilgili düşünceleri.	38 (%19)	16 (%8)	50 (%25)	48 (%24)	48 (%24)
Sanatsal çalışma yaparken dinlenen müzikler, eser üzerinde bireyin kendisini ifade etmesine yardımcı olduğuyla ilgili düşünceler.	30 (%15)	14 (%7)	48 (%24)	56 (%28)	52 (%26)

Çizelge4 verilerine göre sanat öğrencilerinin 70'i sanatsal çalışma yaparken müzik dinlemenin çalışmalarına katkısının olduğunu kesinlikle katılıyorum olarak, 48'i katılıyorum olarak, 40'ı katkısının olmadığını kesinlikle katılmıyorum olarak, 22'si de katılmıyorum olarak yanıtlamıştır. 20'si ise katkısında kararsız olduğunu belirtmiştir. Sanat öğrencilerinin 72'si sanatsal çalışma yaparken müzik dinlemenin çalışma verimini arttırdığını kesinlikle katılıyorum olarak, 40'ı katılıyorum olarak, 44'ü müzik dinlemenin verimine katkısının olmadığını kesinlikle katılmıyorum olarak, 26'sı katılmıyorum olarak ve 18'i ise müzik dinlemenin çalışma verimine katkısının olmasında kararsız olduğunu belirtmiştir. 60'ı sanat öğrencisi müzik dinleyerek resim yapıldığında yaratıcı bir sanatsal çalışma ortaya konduğunu kesinlikle katılıyorum olarak, 50'si katılıyorum olarak cevaplamıştır. 42'i yaratıcı bir sanatsal çalışma ortaya konmadığını kesinlikle katılmıyorum olarak, 20'si katılmıyorum olarak cevaplamıştır. 28'i ise konuyla ilgili kararsız olduğunu belirtmiştir. Sanat öğrencilerinin 86'sı resim yaparken müzik dinlemenin motivasyonu iyi yönde etkilediğini kesinlikle katılıyorum, 32'si katılıyorum olarak cevaplamıştır. 52'si motivasyonu etkilemediğini kesinlikle katılmıyorum diyerek, 18'i de katılmıyorum diyerek yanıtlamıştır. 12'si ise konuyla ilgili kararsız kaldığını belirtmiştir. 42 sanat öğrencisi resim yaparken müzik dinlemenin çalışma süresini kısalttığını kesinlikle katılıyorum, 32'si katılıyorum olarak yanıtlamıştır. 42'i çalışma süresine etki etmediğini kesinlikle katılmıyorum, 26'sı katılmıyorum olarak cevaplamıştır. 58'i ise kararsız kaldığını belirtmiştir. Sanat öğrencilerinin 50'si resim yaparken müzik dinlendiğinde çalışmaların daha başarılı olduğunu kesinlikle katılıyorum, 50'si katılıyorum olarak cevaplamıştır. 28'i başarılı olmadığını kesinlikle katılmıyorum, 34'ü katılmıyorum olarak cevaplamıştır. 38'i ise konuyla ilgili kararsız olduğunu belirtmiştir. 46 sanat öğrencisi sanatsal çalışma yaparken dinlenen müzikten esinlenerek eklemeler yaptığını kesinlikle katılıyorum, 46'sı da katılıyorum olarak cevaplamıştır. 32'si müzikten etkilenerek ekleme yapmadığını kesinlikle katılmıyorum, 22'si katılmıyorum olarak cevaplamıştır. 54'ü ise kararsız kaldığını belirtmiştir. Sanat öğrencilerinden 72'i sanatsal çalışma yaparken dinlenen müziğin huzur verdiğini kesinlikle katılıyorum,46'sı katılıyorum olarak cevaplamıştır. 34'ü sanatsal çalışma sırasında dinlenen müziğin huzur vermediğini kesinlikle katılmıyorum, 14'ü de katılmıyorum olarak cevaplamıştır. 34'ü kararsız kaldığını belirtmiştir. 48 sanat öğrencisi sanatsal çalışmayı dinlenen müzik ile özleştirdiğini kesinlikle katılıyorum, 48'i de katılıyorum olarak cevaplamıştır. 38'ü eserle dinlenen müziği özleştirmediğini kesinlikle katılmıyorum, 16'sı katılmıyorum olarak cevaplamıştır. 50'si ise kararsız kaldığını belirtmiştir. Sanat öğrencilerinden 52'si sanatsal çalışma yaparken dinledikleri müziklerin, eser üzerinde kendilerini ifade etmesine yardımcı olduğunu kesinlikle katılıyorum, 56'sı katılıyorum olarak cevaplamıştır. 30'u müziğin eserde kendini ifade etmede etkisinin olmadığını kesinlikle katılmıyorum, 14'ü katılmıyorum olarak yanıtlamıştır. 48'i ise kararsız olduğunu belirtmiştir.

3.3. Sanat Öğrencilerinin Sanatsal Çalışmaları Sırasında Müzik Dinleme ya da Dinlememe Nedenlerine Yönelik Görüşleri

Çizelge5. Sanat Öğrencilerinin Sanatsal Çalışmaları Sırasında Müzik Dinleme ya da Dinlememe Nedenleri ile ilgili Cevapları

	Yanıtlar	**Frekans/Yüzde**
Dinleme Nedenleri	Odaklanmak için	56 (%19,1)
	Motive olmak için	66 (%22,6)
	Dünyadan soyutlanmak için	14 (%4,7)
	Daha fazla çalışma isteği uyandırdığı için	2 (%0,68)
	Keyif almak için	26 (%8,9)
	Sıkılmamak için	4 (%1,36)
	Yalnız hissetmemek için	4 (%1,36)
	İlham verdiği için	12 (%4,1)
	Huzur verdiği için	24 (%8,2)
	Çalışma hızımı arttırdığı için	8 (%2,7)
	Dinlemeyi sevdiğim için	10 (%3,4)
	Sessiz ortamda çalışmayı sevmediğim için	8 (%2,7)
	Ruh halimi tatmin etmek için	12 (%4,1)
	Hayal kurma gücümü arttırdığı için	4 (%1,36)
	Özgün çalışma ortaya koymak için	2 (%0,68)
	Yoğun düşüncelerden uzaklaştırdığı için	12 (%4,1)
	Duyguların yoğun hissedilmesini sağladığı için	6 (%2,05)
	Çalışmalarımda kendimi daha iyi yansıtabildiğim için	2 (%0,68)
	Çalışma verimimi arttırdığı için	4 (%1,36)
Dinlememe Nedenleri	Dikkatimi dağıttığı için	6 (%2,05)
	Yalnız ve sakin ortamda çalışmak için	6 (%2,05)
	Yaptığım çalışmadan sıkılmama neden olduğu için	2 (%0,68)
	Ortam sesini dinlemek için	2 (%0,68)
Boş Cevap	_	8 (%2,7)

Çizelge5 verilerine göre sanat öğrencilerinin müzik dinleme nedenleri arasında motive olmak için müzik dinleyen 66 kişi vardır. Sanat öğrencilerinin 56'sı sanatsal çalışmalarına odaklanmak için müzik dinlediklerini belirtmiştir. Sanat öğrencilerinden 26'sı müziği sanatsal çalışmalarından keyif almak için dinlemektedir. Sanat öğrencilerinin 24'ü sanatsal çalışma yaparken müzik dinleme nedeni müziğin huzur verdiği içindir. Sanat öğrencilerinin 14'ü ise müziği dünyadan soyutlanmak için dinlemektedir. 12 sanat öğrencisi müziği çalışmalarına ilham verdiği, müziğin ruh hallerini tatmin etmek ve yoğun düşüncelerden uzaklaştırdığı için dinlemektedir. Diğer sanat öğrencilerinin müzik dinleme nedenleri arasında 10 kişi dinlemeyi sevdiği için, 8'i sessiz ortamda çalışmayı sevmediği için, sanat öğrencilerinin 8'i sanatsal çalışma sırasında çalışma hızını arttırdığı için, 6'sı duyguların yoğun hissedilmesini sağladığı için, 4'ü çalışma verimini arttırdığı için, 4'ü sıkılmayı engellediği, 4'ü de yalnız hissetmemek için, 4 kişi hayal kurma gücünü arttırdığı için, 2'si özgün çalışma ortaya koymak için, diğer 2'si çalışmalarımda kendini daha iyi

yansıtabildiği için ve 2 kişi de müzik dinlemenin daha fazla çalışma isteği uyandırdığı için dinlemektedir. Sanat öğrencilerinin sanatsal çalışma yaparken müzik dinlememe nedenlerinden müzik dinlemenin dikkatini dağıttığı için 6 kişi müzik dinlememeyi tercih etmektedir. Yalnız ve sakin ortamda çalışmayı tercih edenler de 6 kişidir. 2 kişi ise müzik dinleyerek yaptığı çalışmadan sıkıldığı için müzik dinlemeyi tercih etmemektedir. 2 sanat öğrencisi ise ortam sesini dinleyerek sanatsal çalışma yapmayı tercih ettiğinden müzik dinlememektedir. 8 kişi de bu soruyu yanıtlamamıştır.

3.4. Sanat Öğrencilerine Sunulan Farklı Müzikler İle Kurdukları Sanatsal Yaratım İlişkileri

Araştırmanın bu aşamasında anketten elde edilen verilere göre en çok oy alan üç müzik türü belirlenmiştir. Bunlar, Türkçe pop, yabancı pop ve klasik müziktir. Her türde katılımcıların cevaplarına göre bir sanatçı seçilmiştir. Bu sanatçıların popüler üç şarkısı seçilmiştir. Bunlar, sırasıyla Sezen Aksu "Unuttun mu Beni?", Rihanna "Diamonds" ve Beethoven "Ay Işığı"dır. Daha sonra seçilen bu şarkılar ses bombası ile seçilmiş üç sanat öğrencisine dinletilerek eskiz yapmaları istenmiştir. Katılımcılar Ö1, Ö2 ve Ö3 yaptıkları eskizlerden sonra araştırmacının sorduğu 4 soruya cevap vermiştir. Sorular farklı müziklerin sanat öğrencilerinin sanatsal başarılarında etkisini ölçmeye yöneliktir. Ö1 Resim Bölümü, Ö2 ve Ö3 Resim-iş Öğretmenliği Bölümü öğrencisidir. Seçilen müzikler eşliğinde yaptıkları eskizler aşağıdadır:

Görsel 1. Ö1 Eskizleri, A4, 2023

Görsel 2. Ö2'nin Dijital Eskizi, A3, 2023

Görsel 3. Ö3'ün Dijital Eskizi, A3, 2023

Sanat öğrencileri dinledikleri müziğin eskizlerine katkısı olduğu kanısındadır. Verilen cevaplardan bazıları (Ö2): *"Bazı müzikler evet.",* (Ö3): *"Katkısı oldu."* gibi şeklindedir. Sanat öğrencilerinden Ö3 eskiz yaparken dinlediği müziklerin motivasyonunu arttırdığını belirtmiştir. Düşüncelerini (Ö3): "*Motivasyonumu artırdı canlılık hareket verdi. Fakat uzun süre müzik dinlemeyi sevmediğim için sonlara doğru birazcık yordu. İlk iki müzik hareketlilik verirken üçüncü müzikte sakinlik verdi. Buda çalışmamı motivasyonla yapmamı sağladı."* şeklinde ifade etmiştir. Ö1 *"Kısmen."*, Ö2 *"Bazen evet."* diyerek motivasyonlarına katkısının olumlu düzeyde olmadığını belirtmiştir. Ö1 dinlediği bu müziklerle yaptığı eskizleri *"Bu müziklerle hayır."* sözleriyle başarılı bulmadığını dile getirmiştir. Ö2 de *"1. Ve 2. Müzikle evet 3. Müzik beni çok boğdu."* diyerek müziğin türlerine göre kendisinde farklı etki bıraktığını dile getirmiştir. Yabancı pop ve Türkçe pop şarkılarının yaptığı eskizinde olumlu etkisinden bahsederken klasik müziğin olumsuz etkisinden bahsetmektedir. Ö3 ise *"Evet, buluyorum."* sözleriyle başarılı olduğunu dile getirmiştir. Sanat öğrencilerinden ikisi eskizlerini dinledikleri bu müziklerle daha yaratıcı bulduğunu Ö1 ise eskizini yaratıcı bulmadığını söylemiştir. Bu konu hakkındaki Ö3'ün sözleri *"Buluyorum çünkü çalışmamda yeni arayışlar yapmamı sağladı. Resmime daha hareketlilik verdi."* ve Ö1'in sözleri *"Hayır, bulmuyorum."* şeklindedir.

4. SONUÇ TARTIŞMA ÖNERİLER

Trabzon Üniversitesinin Resim İş Öğretmenliği Bölümü ve Resim Bölümü öğrencileriyle yürütülen bu araştırmada ankete katılan 148'i kız 52'si erkek 200 kişi, odak grup görüşmesine katılan 2'si kız 1'i erkek 3 kişidir. Araştırma sanat öğrencilerinin demografik özellikleri; sanat öğrencilerinin sanatsal çalışma esnasında müzik dinleme, müzik türü ve sanatçı tercihleri; müziğin sanatsal gelişimlerine etkisi ve müzik dinleme nedenleri sorgulanmıştır.

Araştırma verilerinden göre sanat öğrencileri çoğunlukla daha önce müzik aleti kullanmamıştır. Kullanılan müzik aletlerinin arasında gitar, bağlam, flüt, keman vb. aletler vardır. Sanatın başka alanlarıyla uğraştığı görülen sanat öğrencilerinin sanatsal çalışma yaparken, müzik dinlemeyi tercih eden sanat öğrencilerinin sayısı 192, dinlemeyi tercih etmeyen ise 8'dir (Çizelge3). Sanat öğrencilerinin dinlemeyi tercih ettiği müzik türleri Türkçe pop müziği 126 kişi, yabancı pop müzikleri 108 kişi, Klasik müziği ise 106 kişi tercih etmiştir. Odak grup görüşmesinde kullanılmak üzere sanat öğrencilerinin dinlemeyi tercih ettiği sanatçılardan Türkçe Pop türünde şarkı söyleyen Sezen Aksu'yu 12 kişi tercih etmiştir. Klasik müzikte Beethoven'ı 12 kişi tercih etmiştir. Yabancı pop türünde eserler veren Rihanna'yı 8 kişi tercih etmiştir. Sanat öğrencileri dinledikleri müziklere bakılırsa hareketli ve ritimli müzikleri tercih ettikleri görülmektedir. Prof. North ve arkadaşları (2005) tarafından 36.000 kişi üzerinde ve dünya çapında yapılan kapsamlı araştırmada da; eğlenceli ve geleneksel olarak tanımladığı; country, dini müzikler, pop…vb. tür müzik severlerin; daha neşeli, açık sözlü, siyasi olarak daha konservatif olduğunu tespit edilmiştir. Sanat öğrencileri sanatsal çalışma yaparken müzik dinlemenin sanatsal çalışmalarına katkısı olduğunu, çalışma verimini arttırdığını, sanatsal çalışmalarının daha yaratıcı olduğunu, sanatsal çalışmaların daha başarılı olduğunu, motivasyonu arttırdığını, çalışma süresine katkıda bulunduğunu, huzur verdiğini; sanatsal çalışma yaparken dinlenen müzikten esinlenerek eklemeler yaptığını, sanatsal çalışmayı dinlenen müzik ile özleştirdiğini ve müziğin eser üzerinde kendilerini ifade etmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir (Çizelge4). Bu doğrultuda sanat öğrencilerinin müzik dinleyerek yaptıkları çalışmaların sanatsal değerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. "19. yüzyıldan itibaren daha çok sayıda resim sanatçısı resim yaparken müziğin etkisini kullanmıştır" (Akbaş, 2014, s. 17-18). Müziğin bireylerin, sanatın ve sanatçının üzerindeki bu etkisi, kişinin içinde bulunduğu baskın karakter özellikleriyle, ailesel, çevresel, sosyolojik, kültürel, eğitim durumu gibi pek çok başka faktör hatta içinde bulunulan ruhsal durum, sosyal statü, yaş, cinsiyet, gibi etkenlerle şekillense de söz, ezgi, ritm, volüm, armoni, frekans gibi çeşitli müziksel unsurlarla da değişim gösterebilmektedir (Yağışan, 2013).

Sanat öğrencilerinin sanatsal çalışma sırasında müzik dineleme nedenleri motive olmak, odaklanmak, sanatsal çalışmalarından keyif almak… vb. sıralanabilir. Bazı sanat öğrencileri de müziğin sanatsal çalışmalarına ilham verdiği, ruh hallerini tatmin ettiği ve yoğun düşüncelerden uzaklaştırdığı için gibi nedenlerden dinlemektedir (Çizelge5). Sonuç olarak sanat öğrencileri müziği zihinsel süreçlerini sanatsal süreçlerinde etkili kullanmak için dinlemektedir. Dolayısıyla performansları ve sanatsal çalışmaları iyi yönde etkilenmektedir. Bu durumlardan psikolojik faktörle müzik ilişkilendirilebilir, çünkü ne

kadar yorgun da olsa ne kadar canımız sıkkında olsa müzikle tek vücut olarak odaklanabiliriz (Green ve Gallwey, 2015).

Odak grup görüşmesine katılan 2'si Resim İş Öğretmenliği, 1'i Sanat Bölümü öğrencilerinin anketteki veriler ışığında seçilen (Sezen Aksu "Unuttun mu Beni?", Rihanna "Diamonds" ve Beethoven "Ay Işığı") müzikler eşliğinde çizdikleri eskizler incelendiğinde Ö1 ve Ö2'nin müziklerin etkisinde kaldığı gözlemlenmiştir. Ö1 dinlediği müziklerin anlamlarının etkisinde kalarak 3 tasarım yapmıştır. Dolayısıyla tasarımlarında yaratıcılıktan, özgürce sanatsal ifadeden daha çok sınırlılık gözlemlenmiştir. Bu konuyla ilgili düşüncelerini (Ö1): *"Bu müziklerle hayır."* şeklinde ifade etmiştir. Ö2 ise müzik eşliğinde yaptığı dijital eskizinde müzik notalarından ilham alarak balık ve geleneksel motif işlemiştir. Kullandığı renklere bakılacak olursa mavi ve mavinin koyu tonları müziklerden Beethoven "Ay Işığı" müziği etkisi olabilir. Ö3 ise eskizinde dokusal ve renksel zıtlıklar yaratarak motifler işlemiştir. Bu konu hakkındaki Ö3'ün sözleri *"Buluyorum çünkü çalışmamda yeni arayışlar yapmamı sağladı. Resmime daha hareketlilik verdi."* şeklindedir. Müziğin türünün de önemini (Ö2): *"1. Ve 2. Müzikle evet 3. Müzik beni çok boğdu."* diyerek müziğin türlerine göre kendisinde farklı etki bıraktığını dile getirmiştir. Ö3 ise "*Motivasyonumu artırdı canlılık hareket verdi. Fakat uzun süre müzik dinlemeyi sevmediğim için sonlara doğru birazcık yordu. İlk iki müzik hareketlilik verirken üçüncü müzikte sakinlik verdi. Buda çalışmamı motivasyonla yapmamı sağladı."* diyerek müzik türlerinin farklı etkilerini dile getirmiştir. Ö2 için dinlediği (Sezen Aksu "Unuttun mu Beni?", Rihanna "Diamonds") müzikler başarısını arttırdığını dile getirirken, aynı müziklerle Ö3 müziklerin çok hareketli oluşundan bir süre sonra rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Beethoven "Ay Işığı" müziğinde ise Ö2 boğulduğunu söylerken, Ö3'e huzur verdiğini dile getirmiştir. Bu araştırmada olduğu gibi farklı müzik türlerinin farklı etki bıraktığı psikolojik ve davranışsal etkilerinin olduğu yapılan araştırmalarda da ortaya konmuştur. Örneğin Güner (1998) arabesk, heavy metal ve klasik batı müziği dinleyen bireylerin saldırganlık düzeylerinin araştırıldığı çalışmasında, heavy metal müzik dinlemeyi tercih edenlerin anlamlı düzeyde saldırgan ve kaygılı davranışlar gösterdiklerini ortaya koymuştur. Devlin ve Seidel (2009) tarafından yapılan çalışmada müzik tercihleri ile davranış, inanç, tutum ve saldırganlık arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Üniversite öğrencileriyle ilgili yapılan araştırmalardan Çevik, Akın, Onuk ve Yalçınkaya (2003) ve Yağışan (2013) araştırmalarıyla bu araştırma birebir uyumludur. Bu araştırmalardaki gibi öğrenciler pop gibi hareketli, ritimli müzikler tercih etmektedir. Ege bölgesindeki üniversitelerde yapılan Yılmaz ve Kapancıoğulları (2007) çalışmasında ise bulunan sonuçlardan farklı olarak, en çok tercih edilen tür yabancı pop, rock ve jazz/blues'dur. Yani müzik seçiminde bu araştırmadan elde edilen sonuçlardaki gibi kişinin motivasyonu, odaklanması için veya ruhsal, iç benliğinin tatminliği dışında bulunduğu çevrenin, yaşanılan bölgenin etkisinin de olduğu gözler önüne serilmiştir. Sonuç olarak müziğin sanatsal çalışmalara etkisinin olduğu belirgin de olsa dinlenen müziğin türü önem arz etmektedir. Müzik türleri insanda psikolojik ve davranışsal olarak farklı etki bırakmaktadır. Etki düzeyi ne derece olursa olsun, araştırmalar bireylerin müzik tercihleri ile birtakım kişilik özellikleri arasında sıkı bağlar bulunduğunu göstermektedir (Güner, 1998 akt. Sezer,2011; Mills,1996 akt. Aydoğan ve Gürsoy, 2007; Kelly ve ark. 2003; Devlin ve Seidel, 2009). Yani ritmi yüksek müzikler enerjiyi

yükselttiği gibi bireyi yormaktadır. Slow müzikler bireyleri sakinleştirdiği gibi sıkmaktadır. Dolayısıyla farklı müzik türlerinin bir arada dinlenmesiyle (hareketli-slow) denge sağlanılabilir. Ancak o zaman gerçek sanatsal performansta her anlamda iyileşmeden bahsedilebilir.

KAYNAKÇA

Akbaş, S. Sessiz Müzik. Yıldız Journal of Art and Design, 1(2), 16-25. 2014.

Altunışık, R. Anketlerde Veri Kalitesinin İyileştirilmesi İçin Öntest Pilot Test Yöntemleri. Pazarlama Ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 1(2), 1-17. 2008.

Angı, E. Ç. Müzik Kavramı ve Türkiye'de Dinlenen Bazı Müzik Türleri. İdil Dergisi, 2(2), 59-81. 2013.

Aydoğan, Y. ve Gürsoy, F. Müzik dinleme alışkanlıklarının ve bazı değişkenlerin lise ikinci sınıf öğrencilerinin sürekli kaygı düzeyleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi. AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 7 (1), 64-73. 2007.

Buyurgan, S., & Buyurgan, U. *Sanat eğitimi ve öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık. 2007.

Colombe C. *Müziğin insan ve hayvanlara etkisi*. (Prof. M. Salih ERGAN ve Ahmet Şahin AK., Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. 2017.

Çevik, S. Akın, Ö., Onuk, Ö., Yalçınkaya, B. *Cumhuriyetin 80. yılında gazi üniversitesi gençliğinin yaşamında müziğin yeri ve işlevi*. Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, İnönü Üniversitesi, Malatya. 2003.

Devlin, J.M. and Seidel, S. *Music preferences and their relationship to behaviors, beliefs, and attitudes toward aggression*. (Online submission to Eric.ed.gov). 2009.

Green, B., & Gallwey, W. T. *Müziğin içsel oyunları*. Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları. 2015.

Güner, N. Ergenlerin dinledikleri müzik türü ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Konya, Cilt 1: 291-299. 1998.

Karasar, N. *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 2006.

Memduhoğlu, H. B., Uçar, R., & Uçar, H. İ. *Örnek uygulamalarla eğitimde yaratıcılık-yaratıcı okul yaratıcı öğretmen*. Ankara: Pegem A Yayıncılık. 2020.

North, A. C., Desborough, L., & Skarstein, L. Musical preference, deviance, and attitudes towards celebrities. Personality and Individual Differences, 38, 1903-1914. 2005.

San, İ. *Sanat ve eğitim*. Ankara: Ütopya Yayınevi. 2008.

Sezer, F. Öfke ve psikolojik belirtiler üzerine müziğin etkisi, İnsan Bilimleri Dergisi, 8 (1). 1472-1493. 2011.

Uluç, M.Ö. *Müzik Cep Sözlüğü*. Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları, 2019.

Yağışan, N. Üniversite Öğrencilerinin Müzik Tercihleri ve Saldırganlıkla İlişkisi, Sanat Eğitimi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 96-113. 2013.

Yılmaz, C. ve Kapancıoğulları Ö. Üniversite öğrencilerinin müzik ürünleri ve edinim yolları konusundaki tercihleri. Selcuk Ünv. Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 12(9), 272-281. 2007.

Yılmaz, K. Arık, R.S. (Ed.) *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (1. Baskı, s. 124). Ankara: Pegem Akademi, 2019.

EKLER

Ek 1. : Etik Kurul İzni

T. C. TRABZON ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA ve YAYIN ETİK KURULU
ONAY FORMU

TARİH	**17.06.2022**	
SAYI	**2022-6/2.24**	
YER	**Çevrimiçi**	
KATILIMCILAR	Prof. Dr. Haluk ÖZMEN Prof. Dr. Suat UNGAN Prof. Dr. Bülent GÜVEN Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU Prof. Dr. Erhan DURUKAN Prof. Dr. Hasan KARAL Prof. Dr. Erdem TAŞDEMİR	Başkan Üye Üye Üye Üye Üye Üye
ARAŞTIRMA ÖNERİSİNİN İÇERİĞİNE YÖNELİK BİLGİLER		
Araştırmanın Adı	Sanat Öğrencilerinin Müzik Tercihleri ile Sanatsal Yaratımları Arasındaki İlişki	
Araştırmanın Türü	☑ TÜBİTAK Projesi ☐ Bilimsel Araştırma (Makale, vb.) ☐ BAP Projesi ☐ Diğer (Belirtiniz):	
Araştırmada Görev Alan Kişiler	Dr. Öğr. Üyesi Şenay BAŞ ve Yeşim KANBER	
Araştırma Yürütücüsünün İletişim Bilgileri	Yeşim KANBER; Tel: 0 541 338 8793; E-posta: yeşim_kanber19@trabzon.edu.tr	
Araştırmanın Amacı	Araştırmanın amacı, güzel sanatlar ve tasarım fakültesi resim bölümü ve resim iş öğretmenliği öğrencilerinin dinledikleri müzikler ile sanatsal yaratımlarının ilişkisine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda dinledikleri müziklerin sanatsal yaratımlarına katkısına yönelik görüşlerine ve tercihlerine ulaşmak ve bu görüşler doğrultusunda derste ve gündelik hayatta sanat eseri ortaya koyarken performanslarını iyileştirmek, verimlerini artırmak, gerek akademik hayatları gerek özel sanat yaşamlarında sanatsal gelişimlerini desteklemek için öneriler üretebilmektir.	
Araştırmanın Gerekçesi	Sanat öğrencilerinin müzik tercihleri ile sanatsal yaratımları arasındaki ilişkiye bakılarak, öğrencilerin performanslarını iyileştirmek, verimlerini artırmak, gerek akademik hayatları gerek özel sanat yaşamlarında sanatsal gelişimlerini desteklemek için öneriler üretebilmektir.	
Araştırmanın Yöntem ve Örneklemi	Araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılında, Trabzon Üniversitesinin Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim İş Öğretmenliği ABD ve Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümünde yürütülecektir. Araştırmanın yürütüleceği fakültelerde kayıtlı yaklaşık toplam 200 olduğu bilgisine ulaşılmıştır.	
Araştırmada Kullanılacak Veri Toplama Araçları	Araştırmanın örneklemini oluşturan fakülte öğrencilerinin görüşlerine geliştirilecek bir anket ile ulaşılması planlamaktadır. Görüş anketi tasarı aşamasında olup araştırmacının aynı araştırma sorusu ile ilgili olarak örneklemin küçük bir grubuyla yapılan ve yapılandırılmamış odak grup görüşmesinden elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak soru havuzu hazırlanacaktır. Ankette likert tipi ve açık uçlu sorular yer alacaktır. Anketin ilk bölümünde Kişisel Bilgi Formu bilgiler sorgulanacak, ikinci bölümde ise dinledikleri müzik tercihlerini sıralamaları istenecektir. Üçüncü bölümde öğrencilerinin dinledikleri müziklerin sanatsal yaratımlarına katkısına yönelik görüşlerini içeren sorular yer alacaktır. Son bölümde ise araştırmacının müzik alanı uzmanları doğrultusunda belirlediği müzik listesinden üç farklı müzik dinletilerek öğrencilerin dinledikleri müzikler ile kurdukları sanatsal yaratım ilişkisine yönelik görüşleri sorgulanacaktır.	

	Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilmekte olup, katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik içerecektir. **Sanat Öğrencilerinin Müzik Tercihleri ile Sanatsal Yaratımları Arasındaki İlişkisine Yönelik Görüş Anketi:** Tasarı aşamasında olup, katılımcıların sanatsal eser ortaya koyarken müzik tercihlerine yönelik sorular içerecektir. **Mülakat:** Araştırmacı tarafından formda hazırlanmış olup katılımcıların uzmanlar tarafından belirlenen 3 müziği dinlerken ki performanslarına yönelik düşüncelerinin alınması için kullanılacaktır.
Kullanılacak biyolojik, eğitimsel, psikolojik, teknik vb. tüm yöntemleri açıklayan etik ile ilgili özet	Araştırmaya katılım gönüllülük esasına göre olacaktır. Uygulama için gerekli izinler alınacaktır.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından incelenen ve yukarıda detayları verilen araştırma önerisine yönelik Kurul Kararı aşağıda sunulmuştur.

Araştırma önerisi etik açıdan uygun bulunmuştur.	■
Araştırma önerisinin etik açıdan geliştirilmesi gerekmektedir. *	☐
Araştırma önerisi etik açıdan uygun bulunmamıştır.*	☐

*: Gerekçe

GEREKÇE:

Prof. Dr. Haluk ÖZMEN
Başkan

Prof. Dr. Suat UNGAN
Üye

Prof. Dr. Bülent GÜVEN
Üye

Prof. Dr. M. Kayhan KURTULDU
Üye

Prof. Dr. Erhan DURUKAN
Üye

Prof. Dr. Hasan KARAL
Üye

Prof. Dr. Erdem TAŞDEMİR
Üye

2

ANADOLU ŞAİRLERİNDEN TOKATLI ÂŞIK SADIK DOĞANAY'IN ŞİİRLERİNDE ESKİ TÜRK İNANÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nurdan KARADENİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, - 0009-0005-7982-8496

ÖZET

Sadık Doğanay Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Yücepınar köyünde 1933 yılında doğmuştur. Doğuştan iki gözü de görmemektedir. Halk şairlerinden Âşık Kemteri'nin torunu olan şair, küçük yaşlarda amcasından saz çalmayı öğrenmiştir ayrıca keman da çalabilmektedir. Gezgin âşıklardan olan şair TRT'de mahalli sanatçı olarak geçmektedir. ''366 kemiğim yandı ha yandı'', ''vay dünya dünya zalimsin dünya'' türküleri ile bilinmektedir. Görme engeli bulunduğu için hiç okula gitmemiştir. Doğuştan gözleri görmediği için diğer duyularını çok iyi derecede kullanmayı öğrenmiştir. Gençlik yıllarına gelene kadar da bu sebeple kendini iyi eğitim almış bir birey gibi yetiştirmiştir. Müzik yeteneği sayesinde sosyalleşerek cemiyet hayatında yer edinmiştir. Ailesi ve yakınları sazının telini yardım almadan değiştirebildiğini, gözünü işaret parmağı ile aşağı çekerek birkaç metre yakınını görebildiğini ve renkleri ayırt edebildiğini anlatmıştır. Böylece köyünde rahatça dolaşabiliyor, başka kimseye ihtiyaç duymadan gezebiliyor, kendi bakımlarını yapabiliyordu. Âşık Kemteri hem dedesi hem de ustasıydı. Kayınpederi Sefil Edna olan âşık, tarzını kendinden sonraki nesillere aktarmış, âşıklığın daha doğmadan kendine verilen bir görev olduğunu, dünyaya gelme sebebi olduğunu kendine düstur edinmiş ve âşıklığı alın yazısı olarak görmüştür. Bu durumun nesiller boyunca atalarından geldiği düşüncesiyle yaşayan Sadık Doğanay 1979 yılının Ocak ayında Zile'de vefat etmiştir. Mezarı Zile'nin Yücepınar köyündedir. Şairin eserleri üzerine yapılan incelemelerin sayısı yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada, Âşık Sadık Doğanay'ın hayatı, sanatı ve şiirleri ile ilgili bilgiler verildikten sonra şiirleri incelenerek şiirlerindeki eski Türk inançları ve bu inançların yansımaları tespit ve tasnif edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sadık Doğanay, şiir, eski Türk inançları, halk inançları

A STUDY ON OLD TURKISH BELIEFS IN THE POEMS OF ÂŞIK SADIK DOĞANAY FROM TOKAT, AN ANATOLIAN POET

ABSTRACT

Sadık Doğanay was born in 1933 in Yücepınar village of Zile district of Tokat. He is born blind in both eyes. The poet, who is the grandson of Âşık Kemteri, one of the folk poets, learned to play the saz from his uncle at a young age and can also play the violin. The poet, one of the wandering minstrels, is mentioned as a local artist on TRT. He is known for his folk songs such as "My 366 bones were burned, oh, my bones were burned" and "Oh, world, world, you are cruel, world". He never went to school because he was visually impaired. Since he was born blind, he has learned to use his other senses very well. For this reason, he raised himself as a well-educated individual until his teenage years. Thanks to his musical talent, he socialized and gained a place in social life. His family and relatives told him that he could change the strings of his saz without any help, that he could see a few meters away by pulling his eye down with his index finger, and that he could distinguish colors. Thus, he could move around his village comfortably, travel without needing anyone else, and take care of himself. Âşık Kemteri was both his grandfather and his master. The minstrel, whose father-in-law was Sefil Edna, passed on his style to the next generations, adopted as his motto that being a minstrel was a duty given to him before he was born, that it was the reason for his birth, and saw being a minstrel as his destiny. Sadık Doğanay, who lived with the idea that this situation came from his ancestors for generations, passed away in Zile in January 1979. His grave is in Yücepınar village of Zile. The number of studies on the poet's works is almost non-existent. In this study, after giving information about Âşık Sadık Doğanay's life, art and poems, his poems will be examined and the old Turkish beliefs and the reflections of these beliefs in his poems will be tried to be identified and classified.

Keywords: Sadık Doğanay, poetry, old Turkish beliefs, folk beliefs

1. ANADOLU ŞAİRLERİNDEN TOKATLI ÂŞIK SADIK DOĞANAY'IN ŞİİRLERİNDE ESKİ TÜRK İNANÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

1.1. Sadık Doğanay'ın Hayatı

Sadık Doğanay Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Yücepınar köyünde 1933 yılında doğmuştur. Doğuştan iki gözü de görmemektedir. Halk şairlerinden Âşık Kemteri'nin torunu olan şair, küçük yaşlarda amcasından saz çalmayı öğrenmiştir. Gezgin âşıklardan olan şair TRT'de mahalli sanatçı olarak geçmektedir. ''366 kemiğim yandı ha yandı'', ''vay dünya dünya zalimsin dünya'' türküleri ile bilinmektedir. Görme engeli bulunduğu için hiç okula gitmemiştir. Doğuştan gözleri görmediği için diğer duyularını çok iyi derecede kullanmayı öğrenmiştir.

Gençlik yıllarına gelene kadar da bu sebeple kendini iyi eğitim almış bir birey gibi yetiştirmiştir (Özer, 2009: 29).

Müzik yeteneği sayesinde sosyalleşerek cemiyet hayatında yer edinen şairin, ailesi ve yakınları sazının telini yardım almadan değiştirebildiğini, gözünü işaret parmağı ile aşağı çekerek birkaç metre yakınını görebildiğini ve renkleri ayırt edebildiğini anlatmıştır. Böylece köyünde rahatça dolaşabiliyor, başka kimseye ihtiyaç duymadan gezebiliyor, kendi bakımlarını yapabiliyordu. Çocukluk döneminde yaramazlık yapacak, oyun oynayacak, çalışmaktan da akranlarından geri kalmayacak kadar hayatın içinde olan bir bireydi (Özer, 2009: 29).

Âşık, ocakzade bir ailedendir. Alevilik, yol, hizmet erkânı olan dedelik, zakirlik gibi özel konular ve güncel olaylarda kendini geliştirmiştir. Sonraki zamanlarında da ikamet ettiği köyün çevrelerindeki yerleşim yerlerinde, cemlerde zakirlik yaptığından hayli tanınmıştır. Sadık Doğanay da aile büyüklerinden gördüğü gibi Alevi Bektaşi yoluna hizmet etmeyi varlık nedeni saymış bu yola hizmeti hakka hizmet olarak görmüştür. (Yardımcı, 2004: 268).

Âşık Kemteri hem dedesi hem de ustasıydı. Kayınpederi Sefil Edna olan âşık, tarzını kendinden sonraki nesillere aktarmış, âşıklığın daha doğmadan kendine verilen bir görev olduğunu, dünyaya gelme sebebi olduğunu kendine düstur edinmiş ve âşıklığı alın yazısı olarak görmüştür. Bu durumun nesiller boyunca atalarından geldiği düşüncesiyle yaşayan Sadık Doğanay 1979 yılının Ocak ayında Zile'de vefat etmiştir. Mezarı Zile'nin Yücepınar köyündedir. (Yardımcı, 2004: 268).

1.2. Edebi Şahsiyeti

Âşık Sadık Doğanay küçük yaşlardan itibaren müzikle iç içe büyümüştür. Çünkü babası Alevi dedesidir. Yıllar içinde kendine özel bağlama çalma yöntemi de geliştirmiştir. Birçok bestesi ve türkü repertuarına da sahiptir. Bağlamanın yanında ayrıca keman, kaval, zurna gibi sazları da çalabilmekteydi. İlk usta malı türkülerini dedesi Kemteri ve kayınpederi Sefil Edna'dan söylemiştir (Özer, 2009: 29). Âşık, Nesimî, Yeminî, Şah Hatayî, Fuzulî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Viranî gibi yedi ulu ozandan deyişler söylediği gibi: Hasreti, Sıtkı, Seyit Seyfullah, Âşık Mahsunî Şerif, Âşık Veli, Âşık Mirati, Âşık Daimi, Derviş Ali, Sefil Seyfullah, Kalander Abdal, Sefil Mehmet, Teslim Abdal, Kul Hasan, Kusûri, Miskin Âşık gibi isimlerden deyişler söylemiştir. Şair amcasının kızıyla evlendikten sonra kendi şiirlerini de terennüm etmeye başlamış, Sadık Baba, Âşık Sadık, Sadık mahlaslarını kullanmıştır. Şiirlerinin türü genellikle tarikat, semah, mersiyedir. Teması ise aşk, sitem etme, pire ve dostlara saygı, hasret, sevgi üzerinedir. Şiirleri siyasetten uzaktır (Özer, 2009: 29). Görme engelinden dolayı diğer duyularını iyi derecede geliştirdiği için hafızası çok kuvvetlidir. Bir türkünün yanında iki defa söylenmesi ezberine alması için yeterli olurdu. Bununla beraber bazı halk hikâyelerini de dinler dinlemez ezberler ve bu hikâyeleri türküleştirip kafiyeli biçimde icra ederdi. Doğanay, ustalaştıktan sonra çevresinde hayli tanınan bir sanatçı olmuştur. Türkülerini dinleyenler ''O dünyaya bir kere geldi geçti'' diyerek eşi benzeri olmayan bir âşık olduğunu dile gitirirlerdi. Kuzeni olan Kazım Dilekçi ise Âşık Veyselin de katıldığı bir konserde Sadık Doğanayla yan yana geldiklerini söylemiş ve şunları eklemiştir: Konserde Âşık kendi eserlerini söyledi.

Doğanayı dinleyen Âşık Veysel türkülerini çok beğenmiş olacak ki ‘‘Ey kör, kör sen de körsün ben de kör, sen bir de bana ver de o parmaklarını, bak o zaman ben nasıl çalıyorum bu sazı.’’dediğini aktarmıştır (Özer, 2009: 29).

Anlatılanlardan hareketle Sadık Doğanay’ın sanatçı kişiliğinin eğitici, hoşgörülü ve başka âşıklarca beğenildiği anlaşılmaktadır. Türkülerini başka icracılara satmamış sadece mahlasının kullanılmasını istemiştir. Kendi türkülerinden isminin silinmesini istemeyen âşık paraya değil sanata düşkündür.

1.3. Tokat Halk Şiiri

Anadolu’nun ilk yerleşim yerlerinden biri olan Tokat yöresinde aşık tarzı şiir geleneğinin başlangıcı Anadolu ile aynı zamana denk gelmektedir. Bu durum Tokat yöresinin Âşık Edebiyatı içindeki yerini ve önemini göstermektedir. Bu bağlamda saz şairi olarak zengin yerlerden birisidir. (Yardımcı, 2004: 151). Usta çırak ilişkisi Âşık Edebiyatında oldukça önemli yer tutmaktadır. Uzun yıllar ustası yanında olup ona sanat için hizmet eden yeni âşık adayı ustasının izinden sanatsal özgürlüğüne kavuşur, mahlasını alır sanatını icra eder. Yıllar içinde bu gelenek zinciri aynı tarzda sanat icra eden âşık topluluğu oluşturur. İlk baştaki usta âşığa bağlılık ve minnet duyarak ona ait tarz, dil, konu, makam, konu ve hatıraları devam ettiren kişilere/gruba âşık kolu denir (Günay, 2011: 25-29). Emrah, Talibi, Kemteri kolu Tokat yöresinde oluşmuştur.

Âşık tarzı şiir geleneğinde olan bade içme Tokatlı âşıklarda da görülen durumlardandır. Sadık Doğanay da badeli âşık olduğunu,

Kemteri der ustam verdi ilimi
Bana destur deyip açtı dilimi.

deyişiyle belirtmiştir (Yardımcı, 2004: 150-161).

1.4. Âşık Sadık Doğanay’ın Şiirlerini İnceleme Yöntemi

Çalışmamızda Eski Türk İnançları ayrıntılı olarak incelendikten sonra Tokatlı Âşık Sadık Doğanay’a ait olan şiirler taranmıştır. Yazıya geçmiş tüm şiirlere ulaşılmış/ulaşılmaya çabalanmıştır. Ancak sosyal bilimler söz konuşu olduğunda yazıya geçmiş tüm kaynaklara ulaşılmış denemeyeceği için ve çalışmamızdan sonra yazıya geçirilmemiş eserlerin de yazılmış olabileceği durumu göz önüne alındığında tam olarak tüm şiirlere ulaşmanın mümkün olmayacağı hatırda bulundurulmalıdır.

İnsanoğlu doğuşuyla beraber getirdiği inanma olgusu bazı inançların doğmasına da olanak tanımıştır. İnsanoğlunun bir dine mensup olması yani inanması da bu sebepledir. İnançların doğabilmesi için din olması gereklidir. Halk arasında oluşan inançlar dinleriyle

paralellik gösterir. Bu durum toplumsal zihniyetle alakalıdır. Her şiir yazarıyla beraber düşünülmeli ele alınmalıdır ki eserler toplumsal yapıdan izler taşır (Kalafat, 2004: 43). Âşıkların tasvirlerini ve hayata bakışları onların hem bireysel hem de toplumsal zihinlerine işaret eder. Bu durum onların eserlerine yansıyan halk inançlarını da gösterir. Bu sebeple inceleme sırasında halk inançları tespit edilirken metnin yazıldığı dönemdeki baskın zihniyet üzerinde durulmuş, kelime grupları ve işlenen temadan hareketle hangi halk inancı olduğu araştırılarak metne yansıyan eski Türk inançları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yaptığımız çalışmaya göre Âşık Sadık Doğanay'ın şiirlerinde, Ahiret ile İlgili İnançlar, Âşıklık/Şamanizm ile İlgili İnançlar, Dağ Kültü ile İlgili İnançlar, Don Değiştirme ile İlgili İnançlar, Dünya ile İlgili İnançlar, Felek ile İlgili İnançlar, Kurban ile İlgili İnançlar, Renk ile İlgili İnançlar, Sayı ile İlgili İnançlar tespit edilmiştir.

2. ÂŞIK SADIK DOĞANAY'IN ŞİİRLERİNE YANSIYAN ESKİ TÜRK İNANÇLARI VE ŞİİRLERDEN ÖRNEKLER

İnsanoğlu yeni kabul ettiği dinine eski inanç ve uygulamalarını da taşır. Bu durum Anadolu Müslümanları için de geçerlidir. Başka milletlerin yaşadığı dinle Türklerin yaşadığı din pratikte farklı olmasının göstergesi de bundandır. Türkler İslamiyet'i kabul etmeleriyle beraber hâlihazırdaki inandıkları din birbirinden elbette farklıydı. Bu durum göz önüne alındığında tek millet olmasına karşın Türklerin İslam'a getirdikleri inanç ve uygulamalar birbirinden farklılık göstermektedir (Köprülü,1989: 72-159).

Türklerin İslam dininden önce kabul ettikleri dine uzun zaman boyunca inanmışlardır. Onların adeta karakteri haline gelen bu din Gök Tanrı diniydi. (Eroğlu ve Kılıç, 2005: 756-766).

2.1. Ahiret

Türklerde kozmik anlayış yer, gök, yer altı olarak üçe ayrılır. Gök, Tanrının oluğu sonsuzluk âlemi, yeryüzü ise insanoğlunun yaratılıp yaşamasına izin verilen yer, yerin altı ise kötü ruhların cezalandırıldığı ateşler ve karanlıklar âlemidir. Gök Tanrı inancına göre insanlar hayatlarını Tengri'nin buyruklarına uygun olarak ve ona ibadet ederek geçirdikleri yerdir. Öldükleri zaman ise Tengri'nin kurallarına uygun olarak yaşayıp iyi insanlar olmuş ise Tengri katına yani ‘’uçmak’’a giderler. Eğer Tengri kendilerinden memnun değilse kötü ruhlar âlemine yani yerin yedi kat altında olan Erlik'in katına yani ‘’tamu’’ya gönderilirler (Roux, 1999). Türk halk inancında cennet ödüllendirilme yeri olarak görülmüştür. Doğanay'ın aşağıdaki dörtlüğünde pirin mekânı olarak ödüllendirilenlerin yeri Firdevs-i ala anlatılmaktadır.

“Muhammedi gördüm mihraçta yeri
Ne güzel kokuyor pirimin teni
Firdevsi aladan açılmış gülü
Gülünen kavuşan canlar şad olur (mu) molur” (Kurt, 2016: 94).

Öteden beri Türklerin inanç sisteminde ahiret inancı vardır. Bütün evrenin yaratıcısı olduğuna inanılan Gök Tanrı Türkler için cennet yani uçmak ve cehennemi yani tamuyu yaratmıştır (Ögel, 1995: 88). Doğanay aşağıdaki dörtlüğünde cenneti Allah'ın yarattığına işaret eder ve cenneti ne kadar güzel yarattığına dikkat çeker.

"Ne güzel yaratmış cennet alada (n)
Dost dostunu bulmuş kalü belada (n)
Âşıklar buluşur sevda yolunda (n)
Eder birbirine naz deli gönül" (Kurt, 2016: 106).

Dostu için çile çeken şair bu çekilen dertlerin ödülü olarak cennet bahçesini gösterir. Ateşlerde yanan dert çeken, âşık mükâfat olarak cenneti arzulamaktadır. Ayrıca dörtlükte geçen dost kelimesi Allah için de kullanılmış olabilir. Allah aşkıyla yandığını söylerken bunun karşılığında cennetten bahçe dilenilmektedir.

"Dostun huzuruna durmuşuz dara
Dost bizi düşürdü ah ile zara
Aşkın ateşine yanmışız nara
Cennet bahçesinden gülşen isterler" (Özer, 2009: 51).

Âşık aşağıdaki iki dörtlükte cennetin güzelliklerini konu alır. Halk inançlarında narın bereket getirdiği inancı bulunmaktadır. Çünkü nar cennet meyvesidir. Cennetin bereketi ve güzellikle sayılamayacak kadar fazladır. Halk inançlarındaki bu durum şairin aşağıdaki şiirlerine de yansımıştır. Âşık cennette yetişen meyvelerin orada bulunan nimetlerin çok güzel olduğunu, cennete girmek istediğini, dostları ve konuklarını orada görmek istediğini, cenneti görmek istediğini ve Allah'ın cenneti çok güzel bir şekilde yarattığını söylemektedir.

"Cennetin meyvesi bahçe bağ imiş
Orda biten hurma ile nar imiş
Sizi görmek muradımız kârımız
Merhaba mihmanlar safa geldiniz" (Kurt, 2016: 40).

2.2. Âşıklık/Şamanizm

Türklerde şamanlar hem sanatçı hem de din adamıydı. Sanatçıların şaman olabilmek için geçirdiği evreler ile âşığın âşıklığa başlama evreleri birbiriyle benzerlik göstermektedir. Doğuştan getirdikleri ruh halleriyle diğer insanlardan farklı olan şaman ile günümüzdeki âşıklar, sanatçı olma yolunda geçirdikleri rüya görme olayı, farklı bir kişiliğe bürünme

anlamında şamanın ve aşığın aynı bağlamda yol aldığını gösterir. Halk şairlerinin âşık olma durumları rüya görerek ve rüya görmeden olmak üzere iki durumla birbirinden farklıdır. Bu farklılık iki nedenden kaynaklanır. İlki soyla beraber getirilen özelliklerdir. İkincisi kişinin bulunduğu ortamla ilgilidir. Yani bir kimse doğuştan genleriyle beraber şairlik özelliğini getirebilirken başka bir kişi bulunduğu ortamda şairlik özellikli insanlara maruz kalarak ozanlığa başlayabilir (Kaya, 2003: 4). Ancak çalışmamızda görülmüştür ki Tokatlı âşıklar ve Sadık Doğanay bade içerek âşık olmuşlardır. Sadık Doğanay'ın şiirlerinden anlaşıldığı üzere rüya motifi ve saza önem vermektedir. Âşık Edebiyatında sık rastlanan bade içerek âşık olma durumu bizlere eski Türk inancında bulunan ozan kültürünün İslam diniyle beraber hak âşığına dönüştüğünü göstermektedir.

Aşağıdaki dörtlükte âşık olma ritüellerinden bade içme pir elinden rüyada gerçekleşir. (Kaya, 2003: 5). Şair kendisini âşıklık mertebesine yükselten badeyi piri Hacı Bektaşi Veli'den içtiğini söylemektedir. Ervah-ı ezel ifadesiyle de çok öte zamanlarda yani ruhların yaratıldığı zamandan beri piri olan Hacı Bektaşi Veli'ye bağlı olduğunu ifade etmektedir.

"Ervah-ı ezelden sevdik seviştik
Hacı Bektaş Veli'den bade içtik
Dostlarınan bir arada kavuştuk
Hal hatırınızı sormaya geldik" (Kurt, 2016: 35).

Rüya motifine göre Günay, bazı âşıkların mahlaslarını da rüyalarına giren ulu bir zattan alıklarını söyler. Böyle mahlas alan âşıklar kendilerini hak aşığı olarak ilan ederler. Badeye bazen dolu da denmektedir ve ulu kişinin elinden üç kere içilir. Şerbet, gibi sıvı bir içki olarak tasavvur edilmektedir. Badeyi içiren ulu kişiler ise, Pir, Derviş, Ermiş, Veli, Aksakallı, Hızır, Üçler, Yediler, Kırklar olabilir (2011: 135-137). Doğanay aşağıdaki dörtlükte bade içtikten sonra hak aşığı olduğunu söylemektedir.

"Dünya âlemine dâhil etmeden
Bu âşıklık bana bir pirden geldi
Daha yaşım kemaline ermeden
Bu aşkın badesi Kemter'den geldi" (Kurt, 2016: 23).

2.3. Dağ Kültü

Dağlar Türk halk inanç sisteminde karla kaplı, ulaşılması zor, gizemli, dorukları göğe uzanan göğü alttan destekleyen bir yer olarak düşünülmüştür. Uçsuz bucaksız bozkırda yüksek yerler olmasından ötürü kutsallık atfedilmiştir. İnsanların yerden göklere doğru yükselmesini ifade eden dağ, Tanrı'ya ulaşmayı ona yakınlaşmayı temsil etmektedir. "Köktürkler dünyanın dayağı olarak tasavvur ettikleri ulu dağlara Kadir Kan adını verirlerdi. Bu dağlar, dünyayı ayakta tutan direkler gibi düşünülürdü. Kimi dağlar ise boylar tarafından kendilerine hususi bir

iye veya ata olarak seçilirdi" (Kalafat, 1995: 42). Ayrıca dağlarda eski inançların yansıması olarak şifalı otlar bulunduğuna inanılmaktadır. Dağların derde derman olması beklentisi vardır.

Âşık Sadık Doğanay'ın şiirlerinde dağ bazen aşılması zor olan yüksek yerleri sembolize etmiş, bazen de bir işin zorluğu, çekilen dertleri ifade etmiştir. Şair bu bağlamda dağa şifa bulmaya gittiği halde, oradan şifa bulamadığını söylemiş, şifa bulamadığı gibi az olan derdinin de çoğaldığından bahsetmiştir.

"Ey Kemter'im dağ başında oturdum
Derdim elli iken yüze yetirdim
Lokman Hekim gibi cerrah getirdim
Şu benim halimden bilen olmadı" (Kurt, 2016: 30).

2.4. Don Değiştirme

Türk halk inançlarındaki, halk hikâyeleri ve şiirlerinde görülen don değiştirme dünya yazınında da karşımıza çıkmaktadır. Ceylan, geyik şekline girme ve kurbağa (prenses), deniz kızı şekline girme buna örnektir. Don değiştirme veya dona girme Türklerde oldukça yaygındır. Bu durum da bize kültür ve inançların birbirinden etkilendiğini göstermektedir. "Evliyaların don değiştirerek, hayvan donuna girerek ziyaretler yaptığına inanılır. Bu olayın ismi Kabulgan'dır" (Türkan, 2008: 139).

Aşağıdaki dörtlükte Doğanay piri olan Hacı Bektaşi Veli'nin güvercin donuna girdiğini dile getirmektedir. Bizce şiirlerde görülen bu durumla şamanın göklere çıkarken kartaldan yardım alması ilişkilidir. Ayrıca bu ilişki açısından bakıldığında akıllara Bektaşilikteki kuş olmak menkıbesi gelmektedir. Bektaşilikteki kuş menkıbeleri Şamanizm'deki ruhun uçması kavramına denk gelmektedir.

"Güvercin donunda pervaz eyledi
Rum erleri gelip niyaz eyledi
Tevelli sırrına ağaz eyledi
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pirimdir" (Kurt, 2016: 23).

Doğanay aşağıdaki dörtlükte don değiştirme durumunun sıradan insanların yaptığı bir durum olmadığını söylemektedir. Zira don değiştirme olayı halkın sevdiği, fiilleriyle halktan kabul gören ve öldüğünde insanlara şefaat edecek kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Don değiştiren Zeynel Abidin'in ve Seyyit Mehmet'in hem bu dünyada hem de diğer dünyada insanlara ve onların yolundan gidenlere yardım edeceğini söylemektedir.

"Zeynel Âbidin'in yeşildir donu
Dünya vü uhrevi inletme beni

Ecdadımın fahr-i şefaat kânı

Bin İbrahim Seyyit Mehmet dedemiz" (Kurt, 2016: 8).

2.5. Dünya

Türklerin müşterek bilinçaltındaki inançlar unutulmamış ve asırlar boyu devam etmiştir. Orta Asya'daki ilk Türkler yer ile gökten başka bir nesneyle ilgilenmemiştir çünkü tarım toplumu değillerdir. Çadırlarından üstlerine açılan büyük bir gök altlarında yani yerde ise kocaman bir bozkır ve yer yer orman vardır. Bu sebeple inançlar gök ve yer üzerine olmuştur. Otağında barınan Türk kendini gök altında yatıyor gibi saymış ve gök altında yer alan bu yerin yuvarlak olduğunu düşünmüşlerdir (Ögel, 1995: 23).

Âşık Sadık Doğanay'ın şiirlerinde ise bu yalan dünyanın kimseye kalmayacağı ve gelip geçici olduğu dünyanın mum ışığı etrafında dönen pervane gibi sürekli döndüğünü anlaşılmaktadır. Yalan olması ve sürekli dönmesi de Türkçe de bulunan "dönmek" kavramıyla somutlaştırılmıştır. Bu düşüncenin altında Türklerde öteden beri ahiret inancının olduğu dünyanın misafirhane olduğu inancı yatmaktadır. Şair şiirlerinde dünyanın yuvarlak olmasından ötürü yalan olduğunu dile getirmiştir. Dünyanın şekli ile yalan olması arasında bir bağdaşım kurmuş ve hakikatin ölümden sonraki hayat olduğundan bahsedilmiştir.

"Vay dünya dünya yalansın dünya

Aşk ile pervane dönersin dünya

(Can ile cananı alansın dünya)" (Kurt, 2016: 48).

Aşağıdaki şiirinde ise dünyanın gelip geçiciliğini, dünyada kısa bir zaman bulunmak ifadesiyle anlatmış, bu kısa zamanda hakikatin aranmasının gerektiğini vurgulamış, kendisinin de âşıklar olarak hakikati aradığını söylemiş, bu hakikati arama sürecinin ancak bir mürşit eliyle olacağını belirtmiştir.

"Bu dünyaya geldik geçtik

Hakikatin yollarından

Aşkın şarabını içtik

Bir mürşidin ellerinden"(Kurt, 2016: 38).

Aynı zamanda dünyanın gelip geçici olmasını âşık şiirinde bir hayal kadar kısa olarak anlatmıştır.

"Turabi özünü paymal eyle

Gahi erenlerden kesb-i kar eyle

Hele şu dünyayı bir hayal eyle

Gelip konan göçtü nişane yeter

Hele şu dünyayı bir hayal eyle

Ariflere bir söz bahane yeter" (Kurt, 2016: 77).

2.6. Felek

Türk kültüründe alın yazısına büyük inanç bulunmaktadır. Anadolu'da halen alın kısmındaki kırışıklıkları yazıya benzetme inancı ve bu yazının Arap alfabesiyle yazılan yazılar olduğuna inanılmaktadır. İnsan daha doğmadan anne karnındayken yaşayacağı hayat alnına yazılır. Konuşma esnasında bile alnına ne yazıldıysa o olacak şeklinde ifadeler kullanılır. (Kalafat, 2004: 60). Halk edebiyatı eserlerinde şairler bu duruma geniş olarak yer verir. Şüphesiz ölüm olayı da feleğin hükmü gereğince meydana gelir. "Müslümanların felek ve eflâk olarak adlandırdığı bu durum eski Türk mitolojisinde de yeri olan bir konudur. Felek, sadece gökyüzü için kullanılan bir söz öbeği idi. Felek kelimesinin çoğulu olan eflâk ise ayı, güneşi ve bütün yıldızları kapsayan bir kavramdır" (Ögel, 1995: 126).

Âşık Doğanay ise feleğin ihmalkârlığından, feleğin insandan habersiz onun kaderini belirlemişinden, bu kararın ise olumsuz oluşundan aşağıdaki dörtlüğünde şöyle bahsetmiştir:

"Bak şu feleğin de ihmal işine

Aksi yadlar döner çeşmim yaşına

Aleyli Aleyli hani

Bak şu adi sözüne adi taşına

Gönlümün şişesi ser parelenmiş (dost)" (Kurt, 2016: 90).

Şiirlerde felek ile ilgili rastlanılan kullanımlardan birisi de feleğin zalim oluşudur. Âşık, şiirde geçen tarihte gurbete çıkmasını, Ektiği ekinlerin yeşermeyişi benzetmesiyle yaptığı işlerin sonuca ulaşmadığını zalim olarak niteliği kaderine yani feleğe yüklemektedir. Doğanay feleğin zalim oluşunu da dile getirmektedir.

"Ekin ektim yere oda bitmedi

Yağmur yağıp kemaline yetmedi

Şu Sadık'ın sazı düzen tutmadı

Zalim talih kader sana ne deyim" (Kurt, 2016: 28).

Aşağıdaki şiirde geçen tarihte gurbete çıkmasını, aşk ateşiyle gurbette yanmasını ve dünyada muradına ermeyip hayallerine kavuşamayışını şair feleğe dayandırmaktadır.

"973'te ayrıldım

Aşkın ateşine yandım kavruldum

Şu dünyada bir murada ermedim

Zalim talih kader sana ne deyim" (Kurt, 2016: 28).

2.7. Kurban

Türklerin deyim ve atasözlerinde kurban kelimesi ve kurban kavramı çokça görünmektedir. Öyle ki kurban olmak sözü en yaygın olanıdır. Âşıklar bu tür kavramları şiirlerinde fazlaca yer vermişlerdir. Âşık Sadık Doğanay da kurban ile ilgili inanç daha çok, deyimleşmiş kurban olmak ifadesinden hareketle yer almaktadır.

Kurban kesme, kurban verme kavramı eski Türklerde ruhlar için yapılırken İslam dini ile beraber dinin gerekliliği veya kefaret olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumdan anlaşılmaktadır ki kurban özel durumlarda verilir. Aşağıdaki dörtlükte her dost için yani her durum için kurban olmayacağı belirtilmektedir. Eski Türklerden bu zamana kurban olayı özel hayvanlardan seçilerek icra edilmektedir (Ögel, 1995: 123).

"Her dost dosta kurban olmaz

Her can cana hayran olmaz

Sefil Sadık gibi naz

Çeken bulunmaz bulunmaz" (Kurt, 2016: 47).

Aşağıdaki dörtlükte Âşık Sadık Doğanay her canın kurban edilemeyeceğini söylemektedir. İslamiyet'le beraber halk inancı olmaktan çıkıp dini bir görev olan kurban ibadetinde hayvanların en güzeli ve sağlıklısı seçilmektedir. Anlaşılmaktadır ki eski Türk inançlarından olan kurban kesme hadisesinin yansımaları halen günümüzde devam etmektedir ve şiirlere konu olmaktadır.

"Ankara'nın kazası (güzelim güzelim)

Ağır olur cezası (güzelim güzelim)

Yârime kurban olsun (güzelim güzelim)

On beş köyün azası (güzelim güzelim)" (Kurt, 2016: 79).

Âşıklar sanatlarını yaparken sadece insan duygu ve düşüncelerine değil aynı zamanda toplumun sorunlarına da eğilmektedir. Kurban ibadetine eskiden beri önem veren Türklerin artık bu olaya eskisi gibi önemsemediklerini dile getiriyor. Kurbanı müslümanların şerefi olarak gören şair, artık kurbanların hak için kesilmediğini söylemektedir.

"Bu mu müminlikte şerefler şanlar

Aşığın gözünden arifler anlar

Hak yoluna kesilmiyor kurbanlar

Ne mürşit ne dede ne talip kaldı" (Kurt, 2016: 71).

2.8. Renk

Renkler Türk halk hikâyelerinde inançlarla ilgili anlamlar barındırmaktadır. Daha çok ak, kara, kızıl, gök, boz renklerine rastlanılmaktadır (Ögel, 1995: 13). Âşık Sadık Doğanay ve Tokat yöresindeki âşıkların şiirlerin de de al, ak, yeşil, kızıl, kara sarı, beyaz renklere rastlanılmıştır. Doğanay'ın şiirlerinde hala renkler eskiden kazandıkları anlamlarında kullanıldıkları görülmektedir.

Eski Türklerden bu yana sayılan renklerin içine başka renkler eklenmemiştir. Türkler bu renkleri kullanırken daha çok zıtlığı seçmişleridir. Ak ve kara renkler en temelde kullanılmış ve bu kullanım iyi ve kötünün sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Türk mitolojisinde Ülgen ak yani iyi ve güzeli, Erlik ise kara rengi yani kötülüğü temsil etmektedir (Ögel, 1995: 126).

Yas ve matemde de renkler kullanılmış Dede Korkut Oğuznameleri'nde yas tutulacağı zaman ak çıkarıp kara giyinmek deyimi kullanılmıştır. Ayrıca yas çadırlarının renginin Dede Korkut'ta kara renkli olduğu görülmektedir. (Ergin, 2012).

Aşağıdaki şiirde Âşık Doğanay kara rengiyle bahtının yani kaderinin kötü olduğunu anlatmaktadır.

"Şikâyetim vardır kara bahtıma
Zalim talih kader sana ne deyim
Oturmadım şu dünyanın tahtına
Zalim talih kader sana ne deyim" (Kurt, 2016: 37).

Al renk eski Türk inancında mutluluk anlamını taşır ve kutsal sayılan şeylere atfedilir. Âşık Sadık Doğanay da aşağıdaki dörtlükte güzeller güzeli, güzellerin şahı olan kişiyi gördüğünü ve bu kişinin al renkte elbiseler giydiğini söylemektedir.

"Bugün güzellerin şahını gördüm
Giyinmiş kuşanmış al tanelenmiş (Aleyli aleyli hani)
Haki paylarına yüzümü sürdüm
Dedik her birinden biçarelenmiş" (Kurt, 2016: 90).

Günlük hayattaki yaşam ile halk inançları birbiriyle bağlantılıdır. Renkler günlük hayat içinde de kendine yer bulmuştur. Kötü niyet, hata yapma, kendini alçak görme gibi düşünce ve duygular kara renk ile anlatılmıştır. Aşağıdaki dörtlükte renklerle ilgili olan Türk halk inançlarının yansımaları gönüldeki kara ifadesiyle ve kötü düşüncelerin silinmesiyle insan

hazinesinin ortaya çıkacağı şeklinde anlatılmıştır. Yine şiirde kendini hatalı gören âşığın hatalarını bilerek sevdiğinin ayağının tozuna yüz sürmeyi istemektedir.

"Cemalin gördü can gözüm
Haki payına niyazım
Eşiğine kara yüzüm
Hata bende süre geldim" (Özer, 2009: 56).

2.9. Sayı

Türkler etrafındaki birçok maddi varlığa kutsallık yüklemişlerdir. Bu durum onların önem verdikleri değeler sisteminden kaynaklandığı söylenebilir. Elbette sayılar da bu durum içinde ele alınabilir. Gök cisimleri, savaşta kullanılan aletler, renkler, hayvanlar, Türk milletinin her zaman hayatında olmuştur. Hayatlarının her anında sayılarla ilgili olan inançlarını da devam ettirmişlerdir. Tokat yöresinde yaşamış Sadık doğanayın şiirlerinde genellikle 1, 3, 40 sayıları yer almaktadır. Gök Tanrı inancıyla kültürlerini inşa eden Türkler İslam'la beraber bu kültür ve halk inançlarını başka bir noktaya taşımışlardır. Tamamen Gök Tanrı inancından aktarılan bu sayılar, İslam'ın içinde de yer alması elbette ki İslam'ı kabul edişte fayda sağlamıştır. Şamanizm'de çift sayılar değerli görülür, çift olsun denilir (Kalafat, 2004: 69).

Aşağıdaki şiirde geçen on sekiz bin ifadesi de sayılarla ilgili inançlara katılmak istenirse, Şamanizm'deki çift sayıların değerli olmasına bağlanılabilir düşüncesindeyiz.

Bektaşilikte Hz. Peygamberin de içinde olduğu ulu kırk kişinin bir araya gelerek yaptıkları ibadet cemi vardır. Âşık Sadık Doğanay da Hacı Bektaşi Veli'nin izinde âşıklık geleneğini sürdürmekteydi. Bu nedenle eserlerinde sıklıkla kırklar cemi ifadesini kullanmıştır. Kırklar hikmetli, ulu, mübarek zatlar olarak sayılan kişilerdir.

"Selman Şeydullah'a vardı
Orada kırkları gördü
Server üzümünü verdi
Emme ne demimiş bu dem" (Kurt, 2016: 7).

Kırklar ceminden irfan isteyen âşık, aşağıdaki dörtlükte kırklar kapısının hakikat kapısı olduğunu söylemektedir.

"Bu aşkın ateşi gitmiyor benden
Şirindir muhabbet çıkmıyor candan
Sadık Baba derki kırklar deminden
Hakikat bâbından irfan isterler" (Kurt, 2016: 43).

Kırklar meydanından irfana eren şair bununla beraber âşık geleneğinde olan bade ritüeline de değinmiş ve Hızır'dan bade içtiğini söylemiştir.

"İdris Nebi ile hülledon biçtim
Kırklar meydanında irfane düştüm
Hızır Nebi ile bir dolu içtim
Dolu içen canlar şad olur (mu) nolur" (Kurt, 2016: 94).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Anadolu şairlerinden Tokatlı Âşık Sadık Doğanay'ın Şiirlerinde Eski Türk İnançları Üzerine Bir İnceleme isimli çalışmamızda 20. yüzyılda yaşamış şairin yazıya geçmiş/geçirilmiş tüm şiirleri incelenmiştir. İnceleme neticesinde Doğanay'ın şiirlerinde Ahiret ile İlgili İnançlar, Âşıklık/Şamanizm ile İlgili İnançlar, Dağ Kültü ile İlgili İnançlar, Don Değiştirme ile İlgili İnançlar, Dünya ile İlgili İnançlar, Felek ile İlgili İnançlar, Kurban ile İlgili İnançlar, Renk ile İlgili İnançlar, Sayı ile İlgili İnançlar olmak üzere toplamda dokuz tane inanca yirmi beş şiirde rastlanılmıştır.

Çalışma sonucunda Türklerin eskiden beri uyguladıkları inançlarının yaşayan Türk topluluklarının hepsinde olduğu görülmüştür. Bunlar bazıları tamamıyla aynı şekilde devam ederken bazıları İslam'ın etkisiyle tarz değiştirerek devam etmektedir. Milletleri bir araya getiren unsurlar dil, din, tarihtir. Daha dar anlamda düşünüldüğünde ise halk inançlarıdır. Halk inançları bu anlamda düşünüldüğünde coğrafi engellere rağmen Türk milletini bir arada tutmaya yarayan unsurlardandır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Halk inançları milletlerin her döneminde var olmuştur ve dil aracılığıyla nesiller boyunca bazen değişerek bazen de aynı haliyle aktarılmıştır. Geçmiş ve gelecek arasında bağların korunmasını sağlayan inançlar şairlerin dokunuşlarıyla etkisini arttırmıştır. Hangi zamanda ve nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen inançlar şiir aracılığıyla günümüze kadar taşınmaktadır.

Eski Türk inançları ile ilgili çalışmalara bakıldığında kullanımların hemen hemen ortak bağlamda olduğu görülmektedir. Bunun sebebi inançların her dönemde özünden kopmadan devam etmesidir. Günlük yaşamda her anımızda farkında olmadan uygulanan inançlar Doğanay'ın şiirlerinde de kolaylıkla karşımıza çıkmasına olanak tanımıştır.

KAYNAKÇA

[1] Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2012.

[2] Eroğlu, T., Kılıç, H., Türk İnanışları ve İnançlar. Dergi Park Akademik, Ağustos, 49, 761-762, 2005.

[3] Günay, U., *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

[4] Kalafat, Y., *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.

[5] Kalafat, Y., *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

[6] Kaya, D., *Âşık Edebiyatı'na Giriş,* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek, 2003.

[7] Köprülü, F., *Edebiyat araştırmaları,* Ötüken Yayınları, İsyanbul, 1989.

[8] Kurt, N., *El Vurup Yâremi İncitme Tabip Zileli Âşık Sadık Doğanay,* Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir, 2016.

[9] Ögel, B., *Türk Mitolojisi,* (2 Cilt), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

[10] ÖZER, C., *Zileli Âşık Sadık Doğanay'ın Hayatı, Sanatı ve Sanatçı Kişiliği,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

[11] Roux J. P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini,* Aykut Kazancıgil (çev.), İşaret Yayınları, İstanbul, 1994.

[12] Türkan, K., Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler, Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, (c.y.), 15, 136-154, 2008.

[13] Yardımcı, M., *16. Yüzyıldan Günümüze İz Bırakan Zileli Şairler,* Zile Belediyesi Kültür Yayınları, Zile, 2004.

FRANSIZCA ÖĞRETMENİ ADAYLARININ OTANTİK MATERYAL TERCİHLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Gizem KÖŞKER

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eskişehir, Türkiye

https://orcid.org/0000-0002-0115-9756

Özet: Yabancı dil öğretimi sürecinde dil öğrenen bireyi gerçek iletişim durumlarına hazırlamak öncelikli hedeftir. Yabancı dil öğretiminde bireyin öğrendiği dilin konuşulduğu topluluklarda etkin ve akıcı şekilde iletişim kurması amaçlanmaktadır. Otantik (özgün) materyaller bu amaca en etkili şekilde hizmet eden aracılardır. Bu materyaller hedef dilin konuşulduğu toplumda, o dili konuşan bireylerin gündelik hayatında aktif olarak kullandıkları doğan dokümanlardır. Otantik materyaller öğretim amaçlı hazırlanmış yapay dokümanlardan tamamen farklı bir işleve sahiptir. Dil öğrencisine hedef dilde var olan farklı dil düzeylerini, aksanları, çağın içinde kullanılan aktüel yapıları olduğu gibi aktaran bu özgün dokümanlar aynı zamanda yabancı dil öğretiminin temelinde yer alan hedef kültür aktarımını da etkili şekilde gerçekleştirmektedir. Hedef toplumun kültürel yapısına yönelik farklı alanlarda bilgi ve örnekler sunarken, dil öğrencisini bu toplumda gündelik hayatın içinde kolay biçimde etkileşim kurmaya hazırlamaktadır. Dilin dört temel becerisi ile birlikte kültürlerarası iletişim becerisi gelişimini de destekleyen bu dokümanlar, sadece sözlü dil kullanımı aracılığı ile değil aynı zamanda davranışlar ve sözsüz dil kullanımı aracılığı ile de iletişim becerisi kazandırmaktadır. Bu çalışmada yabancı dil olarak Fransızca öğretmeni adaylarının derslerinde tercih ettikleri özgün dokümanlar incelenmiştir. Tercih edilen doküman türleri içeriklerine göre sınıflandırılmış ve yabancı dil öğretimine dil ve iletişim becerileri açısından katkıları ele alınmıştır. Diğer yandan tercih edilen dokümanlar motivasyon, derse katılım gibi boyutları ile kendi aralarında karşılaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yabancı dil olarak Fransızca öğretimi, öğretmen adayları, özgün dokümanlar

Authentic Material Preferences of French Teacher Candidates

Abstract: In the process of teaching a foreign language, the primary goal is to prepare the language learner for real communication situations. In foreign language teaching, it is aimed for the individual to communicate effectively and fluently in the communities where the language he/she is learning is spoken. Original materials are the tools that serve this purpose most effectively. These materials are documents that are actively used in the daily life of individuals who speak the target language in the society where the target language is spoken. Authentic materials have a completely different function than artificial documents prepared for teaching purposes. Original documents, which convey to the language student the different language levels, accents, and actual structures used in the target language in the target language,

also effectively convey the target culture, which is the basis of foreign language teaching. While providing information and examples in different areas regarding the cultural structure of the target society, it prepares the language student to interact easily in daily life in this society. These documents, which support the development of intercultural communication skills along with the four basic skills of language, provide communication skills not only through the use of verbal language, but also through the use of behavior and non-verbal language. In this study, the original documents preferred by prospective teachers of French as a foreign language in their lessons were examined. Preferred document types are classified according to their content and their contributions to foreign language teaching in terms of language and communication skills are discussed. On the other hand, the preferred documents were compared among themselves in terms of dimensions such as motivation and class participation.

Key words: Teaching French as a foreign language, prospective teachers, authentic documents

Giriş

Yabancı dil kullanımı günümüz koşullarında iş başvurusu, turistik seyahatler gibi alanlarda kişiye avantaj sağlayan bir nitelik olmanın ötesine geçerek artık sahip olunması gereken önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Eğitim, iş hayatı, ekonomi, bilişim gibi yaşamın farklı alanlarında modern dünyaya ayak uydurabilmek, bu alanlardaki gelişimleri takip edebilmek için yabancı dil bilmek bir gerekliliktir. Bu durumun sonucunda çağın değişen şartları doğrultusunda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemlerde değişmiş, yenilenmiş ve güncellenmiştir. Geçmişten günümüze baktığımızda yabancı dil öğretiminde farklı yöntemlerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanları genel başlıkları ile aşağıda verilmiştir:

• Geleneksel Yöntem

• Doğal Yöntem

• Direkt Yöntem

• Dilsel - İşitsel Yöntem

• İşitsel - Görsel Yöntem

• İletişimsel Yaklaşım

• Eylem Odaklı Yaklaşım

Günümüz yabancı dil öğretiminde, 2000'li yılların başında Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metninin önerdiği (AOBM) "Eylem Odaklı Yaklaşım" adı verilen yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemin öne çıkan özelliği dil kullanıcısını hedef dilin konuşulduğu toplum içerisinde davranışları ile de etkileşime geçen sosyal bir aktör olarak kabul etmesidir. Bu yöntem yabancı dil öğrenen bireyin dilsel becerilerinin yanında iletişimsel becerilerini de güçlendirerek özellikle dilin iletişimsel boyutu üzerine odaklanmaktadır.

Eylem Odaklı Yaklaşımın benimsediği bu amaç doğrultusunda yabancı dil öğretimi sürecinde kullanılacak olan materyaller hazırlanırken temel hedef de bireyi, öğrendiği dilin konuşulduğu

toplumda gerçek anlamda bir etkileşime hazırlamaktır (AOBM, 2020). Bu nedenle yabancı dil öğretimi sürecinde hedef toplumun günlük yaşamı içinde var olan, herhangi bir öğretici amaç ile hazırlanmamış, doğal ve otantik (özgün) materyaller tercih edilmektedir. Otantik materyallerin günümüze kadar araştırmacılar tarafından farklı tanımları yapılmıştır. Bu çalışmada en anlaşılır ve kapsamlı tanımlardan biri olan Peacock'un 199'de yaptığı tanımı vermek tercih edilmiştir. Araştırmacıya göre otantik materyal "hedef dili konuşan toplumda birtakım sosyal amaçları gerçekleştirmek için hazırlanan materyal" olarak tanımlanmaktadır (Peacock, 1997).

Otantik materyallerin yabancı dil öğretimi sürecinde tercih edilmesinin başka gerekçeleri de bulunmaktadır. Öncelikle bu materyaller yabancı dil öğrenen bireyde sadece dilsel yeterliliği desteklemekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bireyin bilişsel yeterlilik düzeyinin gelişimini de desteklemektedir (Gâţă, 2014). Bu çerçevede dil öğrenen bireyi öğrendiği dil aracılığı ile etkili ve sağlıklı bir biçimde iletişim kurmaya hazırlamaktadır. Otantik materyaller yabancı dil öğretiminde kullanılan ders kitaplarından çok daha kapsamlı, aktardığı örnekler açısından çok daha zengin ve gerçek iletişim durumları ile tutarlı bir içerik sunmaktadır. Özellikle gündelik yaşam içinde dil kullanımında son derece önemli bir yer tutan sözlü dil kullanımını, günlük konuşma dili üzerinden aktarmaktadır (Aslim-Yetis, 2010).

Otantik materyallerin yabancı dil öğretiminde kullanılması konusu üzerine çalışan araştırmacılar bu materyallerin türleri üzerine de yoğunlaşmışlardır. Bu çalışmada bu konuda öne çıkan iki araştırmacının görüşleri ele alınmıştır. Bu araştırmacılardan ilki olan Genhard (1996) otantik materyalleri üç grupta ele almaktadır. Bunlar işitsel, yazılı ve görsel materyallerdir. Bu gruplamaya göre radyo haberleri, çizgi filmler ve şarkılar işitsel; sokak işaretleri, dergi ve gazete resimleri, kartpostallar görsel; spor bültenleri, gazeteler, restoran menüleri ve tren biletleri yazılı otantik materyaller olarak kabul edilmektedir.

Buna karşın bir başka araştırmacı olan Laniro (2007) otantik materyalleri işitsel ve yazılı olmak üzere iki grupta ele almaktadır. Bu gruplamaya göre işitsel otantik materyallere örnek olarak televizyon ve radyo programları, filmler, haberler, hava durumları, havaalanı duyuruları, elektronik kitaplar, telefon mesajları, videolar, podcastler, is görüşmeleri, vs. verilmektedir. Yazılı otantik materyaller ise reklamlar, broşürler, dergiler, gazeteler, yol işaretleri, takvimler, biletler, ATM ekranları ve çıktıları, şiirler, kullanma kılavuzları, başvuru formları, makaleler, yemek tarifleri, restoran menüleri, karikatürler, havaalanı tarifeleri vs. olarak örneklendirilmektedir.

Amaç ve önem

Bu çalışmanın amacı yabancı dil olarak Fransızca öğretmeni adaylarının verdikleri derslerdeki otantik doküman tercihlerini belirlemektedir. Çalışma grubu Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü 2023-2024 akademik yılı güz dönemi 4. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. 16 kadın 6 erkek olmak üzere toplam 22 öğrenciden oluşan grup önümüzdeki bahar dönemi sonunda bölümden mezun olacak Fransızca öğretmeni adaylarıdır. Lisans eğitimlerinin yedinci yarı yılında olan bu öğrenciler, öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında güz dönemi boyunca çeşitli okullarda stajlarının ilk dönemini tamamlamış bulunmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu çalışma grubu okudukları programda aldıkları alan ve pedagojik derslerini tamamlamış, teorik bilgilerini yabancı dil olarak Fransızca öğretimi veren okullardaki stajlarla pratiğe dökme olanağına sahiptirler. Bu açıdan çalışmanın öğretmen

adaylarının teorik olarak önerilen uygulama ve yöntemlerle, gerçek sınıflarda gerçek öğrencilerle yürütülen derslerdeki uygulamaları nesnel şekilde gözlemleme ve değerlendirme yetisine sahip olmaları nedeniyle tercih ettikleri doküman türleri ve gerekçeleri önemli görülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi verebilecek kapasitesi olan dokümanların incelenmesi ve betimlenmesini içeren söz konusu yöntem, araştırmalarda doğrudan gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı/görsel materyallerin araştırmaya veri kaynağı sağlamasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu çalışmadaki veriler Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Bölümü 7.yarıyıl güz dönemi 4. Sınıf zorunlu dersi olan "Dil Öğretiminde Özgün Materyaller" adlı ders kapsamında elde edilmiştir. Haftada üç saat olarak verilen bu derste, teorik bilgi aktarımı sürecinden sonra öğrencilerin pratik uygulama olarak ders kapsamında sınıfta sundukları ders anlatımlarında tercih ettikleri otantik dokümanlar yabancı dil öğretimi derslerinde öğrencilere katkıları (dilsel/ iletişimsel beceri gelişimi) açısından incelenmiştir.

Bulgular

Çalışmada incelenen otantik dokümanlarla ilgili elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

Çalışmada toplam 16 kadın, 6 erkek öğrenci olmak üzere toplam 22 öğretmen adayının yabancı dil olarak Fransızca dersinde tercih ettikleri otantik materyaller incelenmiştir. 22 öğretmen adayından 7si Dil Öğretiminde Özgün Materyaller adlı derste pratik çalışma olarak gerçekleştirdikleri ders anlatımında özgün materyal olarak reklam tercih etmiştir. Çalışmada sayısal olarak Fransızca öğretmeni adayı öğrencileri tarafından en yaygın kullanılan otantik doküman türü reklam olarak belirlenmiştir. Bu reklamların müzik aplikasyonu, video oyunu, moda, spor olimpiyatları, reklamcılık, önyargılar ve konaklama olmak üzere hedef toplumla ilgili farklı alanlardan ve güncel örneklerden seçildiği gözlenmiştir.

22 öğretmen adayından 3'ü Dil Öğretiminde Özgün Materyaller adlı derste pratik çalışma olarak gerçekleştirdikleri ders anlatımında özgün materyal olarak tan belgesel tercih etmiştir. Öğretmen adayları tarafından tercih edilen bu belgeseller dilinin öğretildiği Fransız toplumunun kültürüne dair bilgiler aktaran; turizm, tarih ve moda alanlarında hedef kültürü tanıtan yayınlardır.

22 öğretmen adayından 3'ü Dil Öğretiminde Özgün Materyaller adlı derste pratik çalışma olarak gerçekleştirdikleri ders anlatımında özgün materyal olarak film tercih etmiştir. Bu 3 öğretmen adayının 2si derste filmin fragmanından yararlanırken diğer öğretmen adayı filmden hedef kitle için uygun olarak belirlediği bir sahneyi kullanmıştır. Bunun sebebi ortalama bir filmin en az 90 dakika olması ve ders saatinde filmin tamamının izlenip dil ve iletişimsel beceri gelişime yönelik etkinlik de yapmak için sürenin yeterli olmamasıdır. Öğretmen adaylarından 2 tanesi ise aynı ders kapsamında hedef kitle için çizgi film/animasyon yayınları göstermeyi tercih etmiştir. 1 öğretmen adayının ise hedef kitleye uygun olarak seçtiği bir film afişi üzerinden dersini anlattığı belirlenmiştir.

1 öğretmen adayı toplumu çevre ve ekolojik koruma ile ilgili (geri dönüşümle yapılan enstrümanlar) bilgilendirme amaçlı bir anons, 1 öğretmen adayı aynı anda çift dille konuşma (Fransızca ve İngilizce) konusunu mizahi biçimde ele alan 1 stand-up gösterisi, 1 öğretmen adayı sosyal medyadan alınmış gastronomi alanında Fransız mutfağından örnekler veren bir video, 1 öğretmen adayı bir internet sitesinde basmakalıp düşüncelerle ilgili yayınlanmış metin, 1 öğretmen adayı 1800lü yıllarda gerçeklemiş bir müzik kaydı, 1 öğretmen adayı ise klasik bir Fransız ressamın yağlı boya tablosu üzerinden dersini gerçekleştirmiştir.

Sonuç

Çalışma sonunda yabancı dil olarak Fransızca öğretmeni adaylarının "Dil Öğretiminde Özgün Materyaller" adlı dersleri kapsamında yabancı dil öğretimi derslerinde kullanmak için farklı türlerde otantik materyaller tercih ettiği belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular aracılığı ile Fransızca öğretmen adayları tarafından yabancı dil olarak Fransızca öğretiminde otantik doküman olarak en sık tercih edilen türün reklamlar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Reklamlar yapı ve içerik gereği öğrencilerin özellikle dinleme becerilerinin geliştirmesinde önemli rol oynamaktadır (Akpınar, 2004). Diğer yandan reklamlar günümüzde yabancı dil öğretiminde benimsenen eylem odaklı yaklaşıma göre dilin iletişimsel başka bir deyişle toplum dilbilimsel gelişimini önemli ölçüde desteklemektedir (Günday, 2013). Reklamların görsel anlamda da öğrenciler tarafında ilgi çekici bulunduğu ve dersteki motivasyonu arttırdığı gözlenmiştir.

Çalışma sonucunda ikinci sırada en çok tercih edilen otantik doküman olarak filmlerin yer aldığı gözlenmiştir. Filmler doğru biçimde kullanıldığında yabancı dil öğretiminde oldukça işlevsel materyallerdir (Zeytinkaya, 2018). Filmlerin sıklıkla tercih edilmesinin öncelikli sebebi öğrencilere hedef dilin kültürü ile ilgili zengin bilgiler aktarmasıdır. Filmlerde hedef topluma dair gündelik yaşamdan kesitler, toplum yapısı, insan ilişkileri gibi alanlarda örnekler sunulmaktadır. Bu sayede yabancı dil öğrenen bireylerin farklı kültürler keşfetmesi ile birlikte, aynı zamanda kendi kültürlerine karşı da farkındalık sağlamaktadır. Bu çerçevede dil öğrencilerinin kültürlerarası iletişim becerilerini geliştirilmektedir (Çobanoğulları, 2012). Bununla birlikte filmler yabancı dil öğrenen öğrencilere senaryoda yer alan karakterlerin doğal dil kullanımları ile farklı dil düzeyleri (resmi, samimi, argo, vs) ile birlikte farklı aksan ve şiveleri de gözlemleme olanağı sunmaktadır. Bu durum öğrencilerin özellikle konuşma becerisinin gelişimini önemli ölçüde desteklemektedir (İşcan & Karagöz, 2016). Filmlerin özellikle fragmanların hem süre açısından kısalığı hem de filme dair en çarpıcı noktaları ele alması sebebiyle öğrencilerin ilgisini daha çok çektiği ve derslerdeki motivasyonun artmasını sağladığı tespit edilmiştir.

Yabancı dil olarak Fransızca öğretmeni adaylarının derslerinde tercih ettiği bir diğer otantik doküman türü ise belgesellerdir. Tür olarak film genel başlığı altında olsa da yapısı ve çekilme tarzı açısında farklı teknik ve görsel özelliklere sahip olan belgeseller, yabancı dil öğretimi kullanımında dil yetilerini desteklemesinin yanı sıra aynı zamanda aktardıkları bilgiler aracılığı ile evrensel düzeyde değerler eğitimi konusunda da farkındalık kazandırmaktadır (Kazanoğlu ve diğerleri, 2015).

Günümüzün temel taşlarından teknoloji ve sosyal medyadan alınmış video, podcast gibi çeşitli materyallerin de yabancı dil olarak Fransızca öğretmeni adayları tarafından tercih edildiği belirlenmiştir. Bu tarz otantik materyaller yabancı dil öğretimi sürecinde öğrencilere hem anında farklı kültürlerden bilgi aktarımı ve etkileşim, hem dil becerilerine (özellikle dinleme ve

konuşma becerileri) aktif destek sağlamaktadır (Yavaş & Cömert, 2023; Coşkun, & Demirkan, 2016). Bu nedenle hem sözlü hem sözsüz dil kullanımını en doğal hali ile olduğu gibi izleyiciye aktaran sosyal medya ve teknolojinin yabancı dil öğretimine katkıları oldukça fazladır (Taş & Uğurlu, 2019).

Sonuç olarak yukarıda bahsi geçen farklı türde otantik dokümanların hiçbiri dil öğretimi amacıyla hazırlanmış, yapay materyaller değildir. Tamamen öğretilen/öğrenilen dilin konuşulduğu toplum içinde kullanılan gerçek ve doğal kaynaklardır. Bu kaynaklar yabancı dil öğretimi sürecinde hedef kitlenin dil seviyesi, yaşı, ilgisi, vs. birçok kriter göz önünde bulundurularak seçim yapılabilecek çeşitlilik ve zenginlik içermektedir. Diğer yandan dil öğrenen bireyin hedef toplumun kültürünü de keşfetmesini sağlayarak onu gerçek yaşam içinde var olan gerçek iletişim durumlarına hazırlamaktadır. Nitekim bu keşif sırasında bireyin dış dünyaya açılarak vizyonunun gelişmesine, farklı toplumlardaki gelişmeleri takip etmesine, hedef dil ile birlikte hedef kültürü de keşfettikçe yabancı dil öğretimi sürecine ilgi, katılım, motivasyon ve tüm bunların sonucunda da performans gelişimini desteklemektedir.

Kaynakça

Akpınar, B. (2004). Konuşulan, otantik bir dil kaynağı olarak televizyon reklamlarının, yabancı dil öğretiminde kullanılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 38*(38), 198-211.

Aslim-Yetis, V. (2010). Le document authentique: un exemple d'exploitation en classe de FLE. *Synergies Canada,* (2), 1-13.

Coşkun, O., & Demirkan, M. (2016). Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde dinleme becerisini geliştirmede web radyo ve podcast uygulamaları. *Turkophone, 3*(1), 35-56.

Çobanoğulları, F. (2021). Kültürlerarası yaklaşım bağlamında Almancanın yabancı dil olarak öğretilmesinde film kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 726-737.

Avrupa Konseyi. (2020). Diller için Avrupa ortak başvuru metni: öğrenme, öğretme ve değerlendirme. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/04144518_CEFR_TR.pdf 10 şubat 2024 tarihinde erişilmiştir.

Gâţă, A. (2014). Du document authentique: adaptation du document informatif compact à l'enseignement du français en milieu académique. *Synergies Roumanie,* (9), 73-84.

Genhard, J. G. (1996). Teaching English as a foreign language: A teacher self-development and methodology. Ann arbor: the University of Michigan Press.

Günday, R. (2013). Çok dillilik ve çok kültürlülük bağlaminda yabanci dil öğretimine toplum dilbilimsel yaklaşim. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*(10), 313-330.

İşcan, A., & Karagöz, B. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde konuşma becerisi kazandırmada filmlerin kullanımı/The use of films to help students gain speaking abılıty in teaching Turkish as a foreign language. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(4), 1265-1278.

Kazanoğlu, F., Nurhayat, A. T. A. N., & Özçelebi, H. (2015). "Yabancı dil öğretiminde belgesel film kullanımının öğretmen adaylarının dil yetileri ve değer eğitimi gelişimine katkısı" başlıklı projenin tanıtımı ve proje kapsamında Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı uygulamaları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(1), 371-384.

Laniro, S. (2007). Authentic materials. M. A. Corley ve P. Esra (Eds), Professional Development Fact Sheet, American Institutes for Research.

Peacock, M. (1997). The effect of authentic materilas on the motivation of EFL learners. ELT Journal, 51(2), 144-156.

Taş, S., & Uğurlu, M. (2019). Dil eğitiminde teknoloji ve sosyal medya etkisi. *Gece Akademi, 2*.

YAVAŞ, K. R., & CÖMERT, Ö. B. (2023). TEDx Türkiye youtube kanalı videolarının deyim kullanımı açısından değerlendirilmesi üzerine bir çalışma. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken, 15*(1).

Yıldırım, A., Şimşek, H., (2016), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayınevi.

Zeytinkaya, D. (2018). Filmler yabancı dil öğretiminde nasıl etkin bir şekilde kullanılabilir?. *Turkophone, 5*(5), 30-37.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPORTMENLİK DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

Doçent Doktor, Yahya DOĞAR
İnönü Üniversitesi, - 0000-0002-1068-2266
Yüksek Lisans Öğrencisi, İsmail GENÇ
- 0009-0007-6111-9362
Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU
İnönü Üniversitesi, - 0000-0002-8149-801X

Özet

Bu çalışmanın amacı ortaokul düzeyindeki öğrencilerin sportmenlik davranışlarının incelenmesidir. Çalışmanın evrenini ortaokul eğitim düzeyleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Malatya ilinde bulunan devlete ait ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında okuyan öğrenciler arasından gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 82 erkek, 72 kız olmak üzere toplam 154 öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışmanın verilerini toplamak amacıyla öğrenci grubuna nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın verilerinin toplanması aşamasında Koç (2013) tarafında geliştirilen 2 alt boyut ve 22 sorudan oluşan beşli likert tipi ölçek olan ‘’Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BEDSDÖ)’’ kullanılmıştır. Verilerin analiz sürecinde betimsel istatistikler, Independent Samples T-Test, One Way Anova testi, Post-Hoc testlerinden Tukey HSD testinden yararlanılmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutundaki sorulara verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkenine göre uygun davranışlar sergileme boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark yokken, uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine göre uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutları arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuç olarak, yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerinin ortaokul öğrencilerinin sportmenlik davranışlarını etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sportmenlik, Sportmenlik Davranışları, Ortaokul Öğrencileri

INVESTIGATION OF SPORTSMANSHIP BEHAVIORS OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to examine the sportsmanship behaviors of middle school students. The population of the study consists of middle school education levels. The sample of the study consists of a total of

154 students, 82 boys and 72 girls, who accepted to participate in the study on voluntary basis among the students studying in the 5th, 6th, 7th and 8th grades of the state-owned secondary school in Malatya province. In order to collect the data of this study, survey method, one of the quantitative research methods, was used with the student group. "Physical Education Course Sportsmanship Behavior Scale (PESBSBS)", which is a five-point Likert-type scale consisting of 2 sub-dimensions and 22 questions developed by Koç (2013), was used to collect the data of the study. In the data analysis process, descriptive statistics, Independent Samples T-Test, One Way Anova test, Tukey HSD test from Post-Hoc tests were used. When the findings of the study were examined, a significant difference was found between the mean answers of the students participating in the study to the questions in the sub-dimension of exhibiting appropriate behaviors and avoiding inappropriate behaviors according to the gender variable. While there was no statistically significant difference in the dimension of exhibiting appropriate behaviors according to the age variable of the students participating in the study, a significant difference was found in the sub-dimension of avoiding inappropriate behaviors. A statistically significant difference was found between the sub-dimensions of exhibiting appropriate behaviors and avoiding inappropriate behaviors according to the grade levels of the students participating in the study. As a result, it was determined that age, gender and grade level variables affect the sportsmanship behaviors of secondary school students.

Keywords: Sportsmanship, Sportsmanship Behaviors, Secondary School Students

Giriş

Sporun ruhunu, temelini, doğasını oluşturan kavramlara bakıldığında bunlardan birinin de sportmenlik kavramı olduğu görülmektedir. Sportmenliğin ortaokul çağından veya daha öncesinden itibaren beden eğitimi dersleri ile beraber başlatılması ile geleceğin sporcularının, antrenörlerinin, yöneticilerinin bu ruh ile yetişecek olması ve bu ruhu her anlamda yerine getirecek olması bakımından büyük önem arz etmektedir (Yıldıran, 2004).

Sportmenlik; dürüst kalabilmeyi, en kötü olasılıkta dahi kendi kontrolünü elden bırakmamayı, her türlü kazanma veya kaybetme durumunda dahi saygısını asla kaybetmemeyi, belirlenen kurallar dahilinde kazanmayı kendisine ilke edinen ve bu maksat ile kişinin rakibine karşı sergilemiş olduğu her türlü iyi niyetli davranışları ifade eder (Çalayır vd., 2017).

Yapılan bu tanımlamalarla beraber sportmenlik kavramının Fair Play manasında da kullanıldığı görülmektedir. Fair Play kavramının ise 18. yüzyıl ile beraber kullanılmaya başlandığını görmekteyiz (Yıldıran, 2004). Fair Play' in anlamına bakıldığında ise ''sportif erdem'' anlamına geldiğini söylememiz mümkündür (Şebin vd., 2010).

Sporun temel felsefesini oluşturan sportmenlik kavramının bireylerin yaşamlarını etkileme ve bu etkileme sonucunda bireylerin yaşamlarında sportmenlik davranışlarını etkileyen değişkenlerin neler olduğunu tespit etmek bu anlamda önem arz etmektedir. Bu önem

neticesinde bu çalışma ile ortaokul düzeyindeki öğrencilerin sportmenlik davranışlarının incelenmesi ve bu inceleme sonucunda ortaokul düzeyindeki öğrencilerin sportmenlik davranışlarını etkileyen değişkenlerin neler olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geçmişte var olan veya halen varlığını devam ettiren bir durumu olduğu gibi betimlemek amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır (Karasar, 1998).

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini örgün eğitim sistemi kapsamında bulunan ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5, 6, 7 ve 8. sınıf) eğitim düzeyleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Malatya ilinde bulunan devlete ait ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında okuyan öğrenciler arasından gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 82 erkek, 72 kız olmak üzere toplam 154 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 23'ü 10 yaşında, 43'ü 11 yaşında, 41'i 12 yaşında, 39'u 13 yaşında ve 8'i 14 yaşındadır. Sınıflarına bakıldığında ise 39'u 5. sınıf, 40'ı 6. sınıf, 39'u 7. sınıf ve 36'sı 8. sınıf düzeyindedir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak Koç (2013) tarafında geliştirilen 2 alt boyut ve 22 sorudan oluşan beşli likert tipi ölçek olan ''Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BEDSDÖ)'' kullanılmıştır. Beşli likert ölçeği (Hiçbir zaman, Nadiren, Ara sıra, Çok sık, Her zaman) şeklinde cevaplanan beşer sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın anketlerini uygulayabilmek için okul yönetimlerinden gerekli izinler alındıktan sonra beden eğitimi dersi sırasında dersin son 20 dakikalık kısmında anketler uygulanmıştır. Öğrencilere yapılacak olan çalışma hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler tarafından doldurulup araştırmacı kişiye teslim edilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verilerinin analiz sürecinde verilerin frekans ve yüzdelerini bulmak için betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Veriler analiz edilmeden önce basıklık ve çarpıklık değerleri kontrol edilerek normallik sınaması yapılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri +1.5 ile -1.5 aralığında olması nedeniyle verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Veriler normal dağılım gösterdiği için ikili karşılaştırmalarda Independent Samples T-Test, üç ve daha fazla karşılaştırmalar için ise One Way Anova testi kullanılmıştır. Ayrıca anlamlı sonuçlarda farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Post-Hoc testlerinden Tukey HSD testi uygulanıp istatistiksel sonuçlar elde edilmiş ve bu sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

Bulgular

Katılımcılara ait betimsel istatistikler aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin demografik dağılımları

Değişken		F	%
Cinsiyet	Erkek	82	53,2
	Kadın	72	56,8
	Toplam	**154**	**100**
Yaş	10 yaş	23	14,9
	11 yaş	43	27,9
	12 yaş	41	26,6
	13 yaş	39	25,3
	14 yaş	8	5,2
	Toplam	**154**	**100**
Sınıf	5. sınıf	39	25,3
	6. sınıf	40	26,0
	7. sınıf	39	25,3
	8. sınıf	36	23,4
	Toplam	**154**	**100**

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin 82'si erkek, 72'si kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Bu öğrencilerden 23'ü 10 yaşında, 43'ü 11 yaşında, 41'i 12 yaşında, 39'u 13 yaşında ve 8'i 14 yaşındadır. Sınıflarına bakıldığında ise 39'u 5. sınıf, 40'ı 6. sınıf, 39'u 7. sınıf ve 36'sı 8. sınıf düzeyindedir.

Tablo 2. Normallik Testi

Alt Boyut	N	X̄	ss	Çarpıklık	Basıklık
U.D.S.	154	39,25	6,96	-0,170	0,613
U.D.K.	154	46,16	5,27	-0,370	-0,600

U.D.S.: Uygun Davranışlar Sergileme U.D.K.: Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma

Tablo 2'ye göre 154 öğrencinin uygun davranışlar sergileme alt boyutuna vermiş olduğu cevapların ortalaması 39,25±6,96 iken çarpıklık değeri -0,170 ve basıklık değeri 0,613'tür. Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutuna verdikleri cevapların ortalaması ise 46,16±5,27 iken çarpıklık değeri -0,370 ve basıklık değeri -0,600'dür.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	N	X̄	Ss	t	p	d
U.D.S.	Erkek	82	37,87	6,35	-2,667	**0,008**	0,42
	Kadın	72	40,81	7,32			
U.D.K.	Erkek	82	44,80	5,19	-3,552	**0,001**	0,57
	Kadın	72	47,72	4,95			

U.D.S.: Uygun Davranışlar Sergileme U.D.K.: Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma

Tablo 3'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutundaki sorulara verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır (p>0,05). Bu fark uygun davranışlar sergileme alt boyutunda küçük etki büyüklüğüne sahipken uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunda orta düzeyde etki büyüklüğüne sahiptir.

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Anova Sonuçları

Alt Boyut	Yaş	N	X̄	Ss	f	p	d	Fark
U.D.S.	10 yaş	13	39,91	3,05	0,876	0,480		
	11 yaş	13	40,62	4,44				
	12 yaş	11	38,36	3,80				
	13 yaş	19	38,17	3,15				
	14 yaş	8	39,75	3,94				
U.D.K.	10 yaş (a)	13	40,43	5,04	5,306	**0,001**	0,12	**a-b a-c a-d**
	11 yaş (b)	13	46,06	5,31				
	12 yaş (c)	11	45,43	4,88				

13 yaş (d)	19	1	4,69	,72	4	5		
14 yaş (e)		1	5,37	,92	4	5		

U.D.S.: Uygun Davranışlar Sergileme U.D.K.: Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma

Tablo 4'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkenine göre uygun davranışlar sergileme boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark yokken (p>0,05) uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunda anlamlı bir fark vardır (p<0,05). Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutundaki anlamlı bir fark 10-11 yaş, 10-12 yaş ve 10-13 yaşındaki öğrencilerin ortalamalarından kaynaklanmaktadır.

Uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutundaki fark orta düzeyde etki büyüklüğüne sahiptir (d=0,12).

Tablo 5. Sınıf Değişkenine Göre Anova Sonuçları

Alt Boyut	Sınıf	N	X̄	Ss	f	p	d	Fark
U.D.S.	5. sınıf (a)	39	41,87	5,31	3,546	**0,016**	0,09	**a-c** **a-d**
	6. sınıf (b)	40	39,82	6,72				
	7. sınıf (c)	39	37,41	8,32				
	8. sınıf (d)	36	37,77	6,45				
U.D.K.	5. sınıf (a)	39	48,74	4,55	5,348	**0,002**	0,06	**a-c** **a-d**
	6. sınıf (b)	40	46,32	4,82				
	7. sınıf (c)	39	44,79	6,15				
	8. sınıf (d)	36	44,69	4,50				

U.D.S.: Uygun Davranışlar Sergileme U.D.K.: Uygunsuz Davranışlardan Kaçınma

Tablo 5'e göre öğrencilerin sınıf düzeylerine göre uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutları arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark vardır (p>0,05). Uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutlarındaki fark 5-7. sınıf ve 5-8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin ortalamalarından kaynaklanmaktadır.

Uygun davranışlar sergileme (d=0,09) ve uygunsuz davranışlardan kaçınma (d=0,048) alt boyutlarındaki farkın etki büyüklüğü ise orta düzeydedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma ile ortaokul seviyesinde eğitim gören öğrencilerin cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyine göre sportmenlik davranışları incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt

boyutundaki ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır. Literatür incelendiğinde bizim çalışmamıza paralel olarak Certel ve arkadaşlarının (2020), Altun ve Güvendi'nin (2019) sportmenlik davranışı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda bizim çalışmamıza paralel olarak anlamlı farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Bir diğer çalışmada Kılıç (2019) üniversite öğrencilerinin sportmenlik davranışını etkileyen nedenleri inceleyen çalışmasında cinsiyetler arasında anlamlı farklılık olduğu sonucunu saptamıştır. Bizim çalışma sonucumuzdan farklı olarak Efe'nin (2006) ilköğretim öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışmada sportmenlik davranışları açısından cinsiyetler arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna varmıştır. Toplumsal kurallara uyma noktasında kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fair play ruhu içerisinde oldukları düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkenine göre uygun davranışlar sergileme alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark yokken uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutunda anlamlı bir fark vardır. Literatüre bakacak olursak; Yıldırım ve Göral'ın (2019) Gençlik merkezi'nde düzenlenen kursa katılım sağlayan öğrenciler üzerinde yapmış olduğu çalışmasında yaş ile sportmenlik davranışı arasında pozitif yönde bir ilişki tespit etmiştir. Bozdemir'in (2017) farklı kademelerde eğitim gören öğrenciler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, küçük yaştaki katılımcıların, büyük yaştaki katılımcılara göre daha fazla sportmenlik gösterdiği sonucuna varmıştır. Bu çalışmaların sonuçları bizim çalışmamızın sonucuyla benzerlik göstermekte iken, Yalçın ve arkadaşlarının (2020) amatör spor yapan üniversite öğrencilerinin katıldığı çalışmasında, yaş ile ilgili hiçbir alt boyutta anlamlı farklılık tespit edilemediği sonucuna varmıştır. Çavdar'ın (2019) kadın futbolcular üzerinde yapmış olduğu çalışmasında, yaş değişkenine bağlı olarak sportmenlik yönelimi alt boyutları bakımından anlamlı bir sonuca varamamıştır.Bu yönüyle bu çalışmalar bizim çalışmamıza göre farklılık arz etmektedir. Küçük yaştaki öğrencilerin düşünceleri ve alışkanlıkları yeni oluşum göstermesiyle birlikte kurallara daha fazla bağlı ve idealist bir yapıda oldukları düşünülebilir. Bu nedenden dolayı; ilerleyen yaş ile birlikte sportmenlik davranışının daha uygun bir çerçevede gelişim gösterebileceği düşünülebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine göre uygun davranışlar sergileme ve uygunsuz davranışlardan kaçınma alt boyutları arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Literatüre bakacak olursak; Altun ve Güvendi'nin (2019) ortaokul öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmada, sportmenlik davranışının sınıf kademelerinde farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuca benzer diğer çalışmada; Türkmen ve Varol'un

(2015) ortaokul öğrencilerinin katıldığı bir çalışmada, sınıf seviyesinin artmasıyla beraber sportmenlik davranışında azalmanın meydana geldiği, sınıf kademesindeki artışın sportmenlik davranışında farklılık doğurduğu sonucunu saptamıştır. Bu çalışmaların sonuçları bizim çalışmamızın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmaların sonuçlarından farklı olarak, Genç ve arkadaşlarının (2019) lise öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmada, sınıf düzeyinin artmasıyla beraber beden eğitimi dersinde öğrencilerin sportmenlik davranışının arttığı sonucu gözlemlenmiştir. Literatürde sportmenlik davranışını inceleyen bazı çalışmalarda da sınıf düzeyinin sportmenlik davranışını istatistiksel olarak değiştirmediği görülmüştür (Kayışoğlu vd., 2015 ; Certel, Bahadır ve Çelik, 2020). Sınıf düzeylerinin aynı olmamasına rağmen ülkemizdeki ebeveyn davranış tutumunun ve kültürel eğitimin benzemesinden dolayı bu sonuçların ortaya çıktığını düşünebiliriz. Araştırmada farklılığa rastlanılmamasının nedeni olarak ise birbirlerine yakın olan yaş grupları ve aynı eğitim düzeyinde öğrenim görmeleri düşünülebilir.

Sonuç olarak ortaokul öğrencilerinin sportmenlik davranışlarını; yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerinin etkilediği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Altun, M. ve Güvendi, B. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spor Dersi Sportmenlik Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 11(18), 2224- 2240.

Ateş, E. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersinde sergiledikleri sportmenlik davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Van ili örneği)*. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Bozdemir, O. (2017). Basketbol oynayan farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerin spor ortamındaki empati becerileri ile fair play davranışları arasındaki ilişki (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara).

Certel, Z., Bahadır, Z. & Çelik, B. (2020). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi dersi sportmenlik davranışları. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi.*11(3), 221-230.

Çalayır, Ö. Yıldız, N. Yaldız, Ö. ve Çoknaz, H. (2017). Hokey müsabakalarına katılan sporcuların beden eğitimi dersi sportmenlik davranışlarının incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi,* 7(2), 27-37.

Çavdar G. Kadın Futbolcuların Sportmenlik Yönelimleri ve Sporda Ahlaktan Uzaklaşma Mekanizmalarının Farklı Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Trabzon Üniversitesi, 2019.

Efe ZB. Okullar arası Yarışmalara Katılan 1. ve 2. Kademe İlköğretim Öğrencilerinin Fair Play Davranışlarını Sergileme Sıklıkları. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006.

Genç, S. Tutkun, E. Genç, A. Acar, H. (2019). Lise Öğrencilerinde Beden Eğitimi ve Spor Dersinin Sportmenlik Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Muş İli Örneği). *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 21,1. 1302-2040. Erzurum.

Karasar, N. (1998). Bilimsel araştırma yöntemi (8.Basım), Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

Kayışoğlu, N.B., Altınkök, M., Temel, C. & Yüksel, Y. (2015). Ortaokul öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersi sportmenlik davranışlarının incelenmesi: Karabük ili örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research,* 1 (3), 865-874.

Kılıç S. Spor Yöneticiliği Bölümü Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri İle Sportmenlik Yönelim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Spor Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2019.

Koç, Y. (2013). Beden eğitimi dersi sportmenlik davranışı ölçeği (BEDSDÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 15(1), 96-114.

Oğurlu, M. (2021). *Ortaokulda verilen beden eğitimi derslerinin öğrencilerin sportmenlik davranışı edinmeleri üzerindeki etkileri.* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Alparslan Üniversitesi, Muş.

Şebin, K, Tozoğlu, E, Yılmaz, S, Demirel, N, Bostancı, Ö. (2010). Spor yapan üniversite öğrencilerinin fair play'e ilişkin görüşleri. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 9 (2), 1-14.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Türkmen, M. ve Varol, S. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Dersinin Ortaokul Öğrencileri Üzerinde Sportmenlik Davranışı Oluşturma Etkisinin Belirlenmesi: (Bartın İl Örneği)". *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 1(1), 42-64.

Yalçın YG, Tek T, Çetin MÇ. Amatör olarak spor yapan üniversite öğrencilerinin sportmenlik yönelimlerinin incelenmesi, *Türk Spor Bilimleri Dergisi* 2020, 3(1): 29-34.

Yıldıran, İ. (2004). Fairplay: Kapsami, Türkiye'deki görünümü ve geliştirme perspektifleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *9*(4), 3-16.

Yıldırım, N. B. ve Göral, K. (2019). Gençlik ve Spor Merkezinde Düzenlenen Kurslara Katılan Gençlerin Fair-Play Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 6(4), 227-233.

THOMAS HOBBES'NUN SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA EĞİTİM MESELESİ

Dr Öğrencisi Seda YURTSEVEN

Ankara Üniversitesi

sedaayrtsvn@gmail.com 0000-0002-5713-6836

Özet

Bu makalenin amacı, Thomas Hobbes'nin siyaset felsefesi bağlamında eğitim meselesine yönelik düşüncelerini ifade etmektir. Thomas Hobbes'nin eğitime yönelik düşüncelerini tespit etmek üzere "*Leviathan"* adlı eserinden hareket edilmiştir. Thomas Hobbes, klasik liberal düşüncenin ön plana çıkan düşünürlerinden birisi olmaktadır. Thomas Hobbes'nun "*Leviathan"* adlı eserinde insan doğasıyla birlikte siyaset felsefesinin temel kavramları olan devlet, meşrutiyet, iktidar ve otorite gibi kavramları incelemeyi gerektirmektedir. Bu kavramlarla ilgili bir şekilde eğitime yönelik düşüncelerinin de analiz edilmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada Hobbes'nun insan doğasına yönelik getirmiş bulunduğu açıklamalarla birlikte toplumsal sözleşmenin de varoluş nedeni ifade edilmektedir. Bunun nedeni, toplumsal sözleşme sonucunda var edilen devlet faaliyetinin, hangi ilkeler doğrultusunda meydana getirildiğini keşfetmektir. Bu bağlamda bu makalenin amacı, düşünür Thomas Hobbes ve eseri "*Leviathan"* adlı eserinden hareketle eğitime yönelik düşüncelerini, bütüncül şekilde incelemeyi gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğa Durumu, Toplumsal Sözleşme, İnsan Doğası, Devlet, Eğitim.

GİRİŞ

Ortaçağ döneminin sonlarında Avrupa'da bulunan feodalitenin de siyasi bir sistem olmaktan uzaklaşarak kilisenin de etkisini kaybetmesi üzerine meydana gelen modern devlet yapısını anlayabilmemiz için günümüz siyaset felsefelerinin temel dinamiklerinin keşfedilmesi

gerekmektedir. Bu duruma önemli bir şekilde etkisi bulunan 1588-1679 yılları arasında yaşamını devam ettirmiş İngiliz filozoflardan birisi olan Thomas Hobbes'nun düşüncelerini incelememiz gerekmektedir. Bu bağlamda modern siyasetin ve düşüncenin de ilk etkilerini felsefesinde barındıran 17. yüzyıl düşünürü olan Hobbes'tan bahsetmemiz gerekmektedir. Nitekim Thomas Hobbes'nun siyaset felsefesine de *sözleşme* kuramını getirmesi üzerine bir devletin de meydana getirilmesi zorunluluğu, insanlar arasında gerçekleştirilen toplumsal sözleşmeye de vermiş bulunduğu önem doğrultusunda ön plana çıkmıştır (Vatansever, 2017, 405).

Hobbes'nun *"Leviathan"* isimli yapıtının ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi için yaşadığı dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bakımdan Hobbes, 17. yüzyıl döneminde ortaya çıkan iki farklı önemli olaya tanıklık etmiş bulunmaktadır (Cevizci, 2013, 87). Bu bağlamda ilk olarak 17. yüzyılda gerçekleşen bilimsel devrim, Hobbes'nun eserlerinde kullanmış bulunduğu bilimsel metodu belirlemiştir. Nitekim Hobbes, öteki taraftan İngiliz politik devrimine ve İç Savaşı'na tanıklık etmiştir. Parlamento ve kral arasındaki iktidarın da kimin elinde bulunması gerektiği mecburiyeti doğrultusunda beliren İç Savaş, *"Leviathan"* adlı eserde de ifade edilmiştir.

Felsefe tarihinde İlkçağ döneminden itibaren filozoflar tarafından tartışılan önemli bir mesele de insan doğasının ne olduğu problemidir. Bu bakımdan düşünürler de birbirlerinden ayrılık gösteren düşüncelerini, felsefeleri doğrultusunda ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Hobbes, insan doğası problemine yönelik düşüncelerini de siyaset felsefesi doğrultusunda incelemiştir. (Daver, 1993, 84).

Hobbes'nun felsefesinde insan ve insan doğasının ne olduğu problemi de önemli bir mesele olmaktadır. Bu bağlamda Hobbes, bu problemle alakalı düşüncelerini "*Leviathan"* adlı eserinde ifade etmiştir. İnsan doğasıyla alakalı fikirlerini, politika ve devletle alakalı görüşleri doğrultusunda dile getiren Hobbes (Günay, 2003, 65) yöntemli bir şekilde geliştirmiş olduğu bir analojiyi kullanması üzerine insan ve onun doğasına yönelik fikirlerini ifade etmektedir.

Hobbes öncesi filozoflar, insanı incelediklerinde beden ve ruhu birbirlerinden ayırarak her ikisine de farklı özellikler atfetmiştir. Ancak Hobbes felsefesinde insanı cisimsel bir varlık olarak ifade etmiştir. Her ne kadar Hobbes, önceki düşünürler gibi insanı ruh ve beden özellikleri biçiminde ayırmayarak insanı genel durumu itibariyle parçalarına ayırarak inceleme noktasında onlarla ortak payda içerisinde yer almaktadır. Kendisinden önceki düşünürlerden

ayrı olarak Hobbes, ruhu ve bedeni özellikleri bakımından birbirinden ayırt etmemiştir. Hobbes'e göre ruh ve bedenin her ikisi de cisim olmaktadır. Bu bakımdan Hobbes'nun insanlığın tarihini de doğal ve toplumsal durum olarak ikiye ayırdığı görülmektedir (Kurtuluş, 2018, 4). Bu bağlamda Hobbes, insanı doğal ve toplumsal durum olarak ayırmış olduğu hallerinden yalnızca doğal durumuna odaklanarak ele almaktadır. İnsanı da doğallığında kendisi olarak onaylamaktadır. Bunun nedeni de insanı doğal bir cisim olarak ifade etmesidir. Hobbes'ta "insanın doğal durumu nedir?" sorusu da insanın doğası, siyaset ve eğitimle alakalı görüşlerini anlayabilmemiz için önemlidir. Hobbes'a göre insan kavgacı, egoist ve sadece çıkarları peşinde bulunan bir varlıktır. Hobbes, kötü olan insan doğasının da yalnızca genel bir güç tarafından kontrol edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Hobbes, kendinden önceki filozoflar gibi insanı herhangi bir varlık tarzından ziyade ikiye ayırmış bulunduğu durumlardan birisine (doğal durum) indirgeyerek bu biçimdeki insan anlayışından hareketle yasaları ve devleti meydana getirmesi üzerine güç merkezli devlet görüşünü ifade etmiştir.

Hobbes insanın doğa durumuna yönelik düşüncelerini ifade ederken, doğanın da insanları eşit bir şekilde yarattığını ifade etmektedir; bu bakımdan eşitlik durumu, bütün insanların da aynı ölçüde zihinsel beceriye ya da fiziki güce sahip oldukları anlamına gelmemektedir (Hobbes, 1995, 92). Nitekim Hobbes doğa tarafından insanların da eşit bir şekilde yaratılmış bulunduklarını, aynı mekanik yasalarının da belirlenimi doğrultusunda benzer zihinsel ve bedensel yetilerle eylemlerde bulunurlarken, insanlar arasında meydana gelen doğal eşitliğin ve güçlerin eşitliği bulunduğunu ifade eden Hobbes "amaçlarımıza ulaşma umudu açısından eşitliğin" yetenek veya doğal eşitliğinden meydana geldiğini iddaa etmektedir (Hobbes, 1995, 97). Bu bağlamda Hobbes, felsefesinde insana yönelik genel bir görüşten hareket etmiştir. Nitekim Hobbes, doğuştan eşit konumda bulunan insanların meydana getirdiği bir doğa durumunda siyasi bir yapılanmanın (devletin) meydana gelmediğini ifade etmektedir. Ancak doğa durumundaki insanlar aynı şeyleri istedikleri takdirde aralarında da bir savaş durumu meydana gelmektedir. Bu bağlamda doğa durumundaki insanların eşitliklerinden dolayı da bir güvensizlik durumu ortaya çıkmaktadır. İnsanların amaçları uğruna birbirlerini denetim altına almaya çalıştıkları takdirde güvensizlik durumu hakim olmaktadır. Bu bağlamda Hobbes'e göre "*insan da insanın kurdu olmaktadır.*" (Hobbes, 1987, 211). Nitekim Hobbes bu ifadesini de insan doğasını betimlemek için kullanmıştır. Bu biçimdeki güvensiz ortamın sonucunda da savaş durumu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Hobbes, insan doğasında da üç farklı çatışma durumunun olduğunu ifade etmektedir. Bu kavga durumları ise güvensizlik, rekabet ve şan ve şeref kazanma isteği şeklinde ortaya çıkmaktadır (Hobbes, 1993, 94). Nitekim Hobbes,

insanların doğa durumunu, savaşın ve çatışmanın meydana gelmiş bulunduğu bir durum olarak betimlemektedir. Bu bağlamda Hobbes, insanların kötü olan doğa durumunu, onların varlığına uygun düşecek şekilde ifade etmektedir.

"İki kişi de aynı anda sahip olamayacakları herhangi bir şeyi arzu ettiği takdirde birbirlerine de düşman olmaktadırlar ve temel olarak varlığını devam ettirmek ve yalnızca haz duymak amacı doğrultusunda birbirlerini de ortadan kaldırmaya veya egemenlik altına alma girişiminde bulunmaktadırlar" (Hobbes, 1993, 93). Bu durumun da sonucu olarak insanların da birbirleriyle mücadele içerisinde olması kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim toplum içerisinde yer alan insanların ötekilere karşı savaş durumu da ortaya çıkmaktadır (Cevizci, 2001, 45). Dolayısıyla Hobbes'a göre insanların doğa durumu, devamlı bir şekilde savaş durumu olarak ortaya çıkmaktadır.

Hobbes'e göre herhangi bir şekilde nesnel ahlaki ayrımları ifade etmek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda insanların doğa durumunda adalet, adaletsizlik, doğru ya da yanlış gibi kavramlardan bahsedilemeyeceğine göre insanların birbirlerine karşı savaşında herhangi bir şey de adalete aykırı bulunmamaktadır; bunun nedeni de ortak bir gücün olmadığı yerde yasa, yasanın olmadığı yerde de adaletsizlik durumu olmamaktadır. Nitekim adaletin veya ahlakın ne olduğunu gösteren herhangi bir ölçütün bulunmadığı, böyle bir ölçüt bulunsa da onun insanlar adına bağlayıcı olan "ortak bir güç" tarafından güvence altına alınmadığı imkanlar doğrultusunda herkes kendi varlığını devam ettirme ve kendi aklı doğrultusunda bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak onayladığı her şeyi yapma konusunda da özgür olmaktadır (Hobbes, 1992, 96).

Hobbes'nun "*Leviathan"* adlı yapıtı, ahlak ve siyasete yönelik görüşlerini ifade etmiş bulunduğu referans kitabı olmaktadır. Hobbes felsefesinde insan ve onun doğasına yönelik düşüncelerini de ifade etmiştir. Hobbes, "*Leviathan"* adlı eserinde insanın dış dünya ile varolan mevcut ilişkisini ele almaktadır. Nitekim bu eserinde Hobbes toplum içerisinde yer alan insanların, güven ve barış içerisinde yaşamlarını devam ettirmelerini ve onların davranışlarının sonuçlarının ortak faydaya yönelik olmasını gerçekleştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan hakların da bir kişiye devredilmesi sonucunda kişinin bu hakları göz önünde bulundurması ve haksızlıklara yönelik cezalandırıcı bir şekilde görevi olması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim toplum içerisinde yer alan bireyler de mevcut özgürlükleriyle birlikte haklarını, "*Leviathan"* isimli bir ejderhaya veya tanrıya devretmektedir.

Hobbes, insanoğlunun arzularını herhangi şekilde engellemeyen, hiçbir dışsal otoritenin yer almadığı, insanın özgür ve bağımsız olduğu bir ortam içerisinde bencil insanların yıkıcı gücünü ön plana çıkaran görüş açısına dayanarak siyaset felsefesini geliştirmiştir (Rowley, 2002, 57). Hobbes'a göre insan yaşamı boyunca hazları peşinde koşarak acılarından kendisini uzaklaştıran bencil bir varlık olmaktadır. Nitekim Hobbes'a göre insan, acıdan uzaklaşan ve devamlı bir şekilde arzularının peşinden giden egoist bir varlık olmaktadır. Bu bakımdan insanda acıdan uzaklaşma ve arzularının peşinden ilerlemesi üzerinde temellenen bir güdü bulunmaktadır. Bu içgüdü de insanın yaşamını devam ettirme güdüsü olmaktadır (Hünler, 2003, 19). Bu bağlamda Hobbes'a göre de insanın en temel amacı, yaşamını devam ettirmesi üzerine güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda Hobbes'e göre insan ve çıkarları önemli olmaktadır. Toplum, egoist bir canlı olan insan ve onun çıkarlarının da gerçekleştirilme vasıtası olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Hobbes, insanların temel arzularının güvenlik olduğunu ve insanların herhangi bir şekilde üzerlerinde egemen bulunmadığı takdirde kendilerini de güvenlik içerisinde hissedemeyeceklerini ifade etmektedir. Hobbes'e göre insanlığın doğal durumu, herkesin bir ötekiyle kavga içerisinde yer aldığı savaş durumuna karşılık gelmektedir. Dolayısıyla herhangi bir kişinin de bu durumdan uzaklaşmasının şartı, kişinin kendisine de tehdit meydana getirebilecek herhangi bir kuvvet bulunmadığı evreye kadar olabildiğince insanı da hakimiyeti altında bulundurması gerekmektedir.

Hobbes, insanın en temel arzusunun güç olduğu görüşü doğrultusunda temellendirmiş bulunmaktadır. Bunun nedeni Hobbes, insan davranışlarının temeline insan arzularını yerleştirmesi doğrultusunda insanın en temel arzusunun da güç olduğunu ifade etmektedir. Nitekim insan, arzuları peşinde koşması üzerine ötekini ortadan kaldırarak ya da onun üzerinde egemenlik kurarak güç elde edebilmektedir. Hobbes'nun söz konusu bu düşüncelerini de Özcan şu biçimde ifade eder: "Böylece Hobbes felsefesi'nde insanlar arasında eşitliğin mevcut bulunduğu bu eşitlik durumunun da güvensizliğe, güvensizliğin de savaş durumuna neden olduğu düşüncesinden hareketle insanlar arasında meydana gelmiş bulunan çatışmanın doğal, öteki insanlar üzerinde otorite kurmanın da akla uygun olduğu kanıtlanmıştır (Özcan, 2016, 206). Dolayısıyla Hobbes'e göre savaş durumunun temelinde insanın doğa durumu bulunmaktadır.

Hobbes, insanlığın da savaş hali anlamına gelen doğal durumdan uzaklaşmasının yolunun da devletin meydana gelmesine dayandırmaktadır. Bunun nedeni genel bir gücün de yer almadığı savaş durumunda insanların her biri savaş durumu içerisinde bulunmaktadır. Böyle bir durum karşısında da güven ortamından bahsedebilmek mümkün olmamaktadır. O halde insanların da

barış haline geçebilmeleri için de gözle görünebilen, elle tutulabilen cezalandıran ve korkutan bir gücün varlığı da zorunlu olmaktadır (Göze, 155). Nitekim Hobbes, herhangi bir genel gücün bulunmadığı doğal durumunda insanın yalnız, vahşi ve yetersiz olduğunu ifade etmektedir.

İnsanların ölümden uzaklaşabilmeleri için de rekabetin yerine uzlaşmayı, savaş yerine de barışı göz önünde bulundurma zorunluluğunu ifade eden Hobbes, doğal savaş halinden uzaklaşmanın da insanların ortak çıkarına uygun olduğunu ifade etmektedir. Bu durum egoizmin bir zorunluluğu olmasıyla birlikte bu kurtuluşu gerçekleştirecek olan şey de doğa yasası olmaktadır. Bu bakımdan insan da doğa durumu nedeniyle de arzuları ve aklı bulunan bir varlıktır; insanı da savaş durumuna sürükleyen şey arzuları olmaktadır. Ancak Hobbes'e göre insanların ölüm korkusundan uzaklaşarak güvenlik ortamı içerisinde varlıklarını sürdürmek ve hayatın getireceği faydalardan da yararlanabilmesi onları da uzlaşma ve barış aramaya yönlendirmektedir.

Hobbes'e göre her insan doğa durumu itibariyle içgüdüsel biçimde varlığını sürdürmek istemektedir. Bu bağlamda insan yalnızca bir dürtü varlığı ya da içgüdülerinin tutsağı olan bir varlık olmamaktadır. Hobbes'e göre insanlar kendi varlıklarını rasyonel bir zemin üzerinde devam ettirmek istemektedirler. Bu durum da insanları doğa yasalarına uymaya götürmektedir. Hobbes'e göre doğa yasası, özçıkarları doğrultusunda hareket eden insanların, uymak zorunda olduğu kurallar olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla Hobbes'ta doğa yasası ya da aklın buyrukları da insanın kendi hayatını sürdürmeye yönelik ulaştığı genel sonuçlardır.

Hobbes'e göre insanların güçlerini aralarında egemen hale gelen ortak bir güce ulaştırdıkları bir antlaşmanın olması gerekmektedir. Hobbes'e göre doğa yasası sadece insanların barış durumunun güvence altına alınması anlamına gelmemektedir; bunun nasıl gerçekleştirileceğini de ifade etmektedir. Nitekim "herkesin herkesle savaşına" son verecek olan şey de her insanın her şey üzerinde sahip olduğu doğal haktan, ötekilerle birlikte vazgeçmesi, yani sahip olduğu haktan da öteki insanlarla da aynı şekilde vazgeçebilmesi, sahip olduğu hakkın da ötekilerin haklarıyla eşit ölçüde sınırlandırılmasına da razı olması" gerekmektedir. Nitekim bu sınırlandırma durumu da insanların sahip oldukları doğal hakkı da karşılıklı bir şekilde tek bir kişiye devretmeleri üzerine onu da egemen olarak kabul etmelerini öngören bir sözleşme vasıtasıyla gerçekleşmektedir. (Cevizci, 2001, 79).

Hobbes'a göre bu sözleşme doğrultusunda bir egemen güce sahip olunur; herkesin herkesle de savaş içerisinde bulunduğu doğa durumundan hayatlarımızı güvence altına alabileceğimiz sivil toplum haline de geçebilmekteyiz. Bu durumda sadece ölüm korkusundan uzaklaşarak güvenlik

içerisinde yaşamımızı devam ettirmek zorunluluğunda bulunmamaktayız; mutlu ve rahat yaşama imkanına da ulaşırız. (Cevizci,2001, 80). Hobbes'e göre insanın mutluluğu, arzularının tatmin edilebilmesinden, bir arzudan öteki arzuya ulaşabilmesinden, devamlı bir şekilde ilerleyişinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla insanlar da ölümle sona ermiş bulunan durmayan bir güç üzerine güç arzusu tarafından eyleme geçirilmektedirler.

Hobbes'a göre de "iyi bir yaşam" yaşamın kendisinin güvence altına alınmış bulunduğu, olası bütün araç ve yollarla birlikte kolaylık kazandığı bir hayat olması gerekmektedir. Bu bağlamda iyi bir hayat, şiddete maruz kalınması üzerine öldürülme korkusu, ve tehdidinin de bertaraf edilmesi, güvenliğin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak iyi bir yaşam da sadece güvenlik olmayıp refahın da gerçekleştirilmesi olmaktadır.

Her bir uyruğa öteki uyruklar tarafından engellenmeden faydalanabileceği şeyleri ve yapabileceği edimleri de göstermiş bulunan kurallar koyma becerisinin tamamı da egemenliğin bir ögesi olmaktadır; bu durumda insanların mülkiyet dedikleri şey olmaktadır. Bunun nedeni de egemen bir gücün de meydana getirilmeden önce bütün insanlar, bütün şeyler üzerinde hak sahibi olmaları gerekmektedir. Bu durumda zorunlu bir şekilde savaşa sebebiyet vermektedir. Nitekim barış için zorunlu olan ve egemen güce de dayalı bulunan bu mülkiyetin de kamu barışını gerçekleştirmesine yönelik o gücün de eylemi olması gerekmektedir. Nitekim bu mülkiyet kurallarının da uyrukların edimlerinde kötü, iyi yasal ve yasal olmayana ilişkin kurallar toplum yasalarıdır, her bir devletin de yasaları olmaktadır (Hobbes, 1995, 82).

Yargılama ve yürütme gücünün de egemene yönelik olması zorunluluğunu ifade eden Hobbes açısından da egemenliğin temel ilkeleri; onun devamlı, mutlak ve bölünmez olmasından meydana gelmektedir. Ona göre siyasal iktidarın meşruiyetinde halkın güvenliğinin gerçekleştirilmesi bulunmaktadır. Nitekim bu göreve de egemen doga yasası ile bağlı olmaktadır. Bunun hesabını da doga yasasını meydana getiren Tanrı'ya vermekle sorumlu olmaktadır".

Hobbes'nun politika felsefesinde mutlak ortak iyinin de mutlak ve vazgeçilmez bir hak çerçevesinde politikanın ifade edilmesi, politikanın amacıyla birlikte meşruiyet imkanlarını da aydınlatması gerekmektedir. Devletin faaliyeti de Sokratik gelenek içerisinde bulunan düşünürlerin, düşündüğü manada erdemli bir yaşamın da ihyası olmayıp ancak herkesin doğal hakkının korunması ve devamlı bir şekilde güvençe altına alınmasıdır; yani politik bir düzen de "iyi bir yaşamdan" ziyade yaşamın kendisi için vardır. Ancak onun kurucu kavramı, ödev duygusundan ziyade hak olmaktadır (Kılınç, 2005,73).

Thomas Hobbes, insanları bir toplum olarak bir araya getiren neden olarak, herkesin birbirlerini ortadan kaldırma girişiminde bulunduğu tehlikeli savaş ortamından da uzaklaşma isteklerini ileri sürmektedir. Bu bağlamda insanlar, barışı güvence altına almak ve can güvenliklerini gerçekleştirmek üzere toplum içerisinde yaşamayı da kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Hobbes'a göre de insanların yaşamları, özgürlükleri ve kendine ait şeyler doğa yasaları tarafından yeterli bir şekilde korunamadığından dolayı siyasi bir toplumu meydana getirme mecburiyetini ortaya çıkarmaktadır.

Hobbes devlet kuramına yönelik fikirlerini, sistematik bir şekilde sunmuş bulunduğu *"Leviathan"* adlı yapıtında, *toplumsal sözleşme* kavramı üzerinden devletin temelinin ne olduğuna dair bir açıklama getirmektedir. Dolayısıyla yönetilenler arasında meydana getirilmiş bulunan "*toplumsal sözleşme"* ile oluşturulan devletin de işleyişine dair detaylar ifade edilmektedir (Karaduman, 2020, 115).

Hobbes'a göre her insanın da doğal hakkını ortaklaşa bir biçimde ulaştırmasına dayalı bir şekilde gerçekleştirilen toplumsal sözleşme vasıtasıyla meydana getirilen devletin de varolma sebebi, bireylerin güvenliklerinin sağlanması olmaktadır. Devletin mevcut olmadığı doğa durumunda yaşamını devam ettirmiş bulunan insanların, güvenlikten uzak bir şekilde yaşama şartları ve her insanın da doğa durumunda sahip bulunduğu güvenliğini gerçekleştirebilmek için şiddet kullanabilmesini de barındıran doğal hak, toplumsal sözleşme vasıtasıyla devredilmesi üzerine devlet meydana gelmektedir (Karaduman, 2020, 133). Bu bağlamda toplumsal sözleşme ile meydana getirilen devletin meşrutiyeti de kendisini meydana getiren insanların da güvenliğinin gerçekleştirilmesinden ileri gelmektedir.

Hobbes'e göre insanların doğal haklarını da ortaklaşa bir şekilde devretmesine dayalı olan toplumsal sözleşme vasıtasıyla meydana getirilen devletin görevi de yurttaşlarının güvenliğinin gerçekleştirilmesi olmaktadır. Nitekim Hobbes'a göre önemli olan, devlet içerisinde huzur ve güvenliğin de gerçekleştirilmesidir. Bu durumdan dolayı devletin de çıkarları gözetilerek herkesin de egemene itaat etmesi gerekmektedir. Bu sayede devletin de yıkılmaması üzerime insanlar tekrardan doğa durumunun da kaosuna ve savaş durumuna dönmek mecburiyetinde kalamayacaklardır. Nitekim doğa durumundaki insanı da kötü olarak düşünmesiyle birlikte "insan insanın kurdudur" diyen Hobbes'a göre doğa durumunda yer alan insanlar, devamlı bir şekilde çatışma içerisinde bulunmaktadır. Devletin bulunmadığı güvensiz bir ortam içerisinden devletin yer aldığı güvenli bir toplumsal hayata geçiş, *toplumsal sözleşme* ile olanaklı hale

gelmektedir. İktidarın meşrutiyetinin temelinde devletin kendisi yer almasıyla birlikte meşrutiyet ilkesi de güvenlik olmaktadır.

Politik sistemini de insan doğasına dayalı bir şekilde inşa eden Hobbes, eğitimi de bu politik sistemin sürdürülebilirliği ve insanlar arasında yapılan sözleşmenin temel maddelerinin ulaştırılmasında bir araç olarak sunmaktadır. Nitekim sözleşmeden önceki süreç içerisinde herhangi bir yasa da ortak bir doğru olarak kabul edilmediğinden dolayı var olan tek bir yasanın da varlığını devam ettirme çabası olarak ifade edilen iktidar sistemi olarak bütün anlamlar da sözleşme üzerinden oluşturulmaktadır. Dolayısıyla eğitimin içeriği ve amacı da sözleşme doğrultusunda belirlenmiş olmaktadır. Bu bağlamda eski ahlak felsefecilerinin de dile getirdiği "finus ultimus" en büyük iyilik olarak herhangi bir şey bulunmamaktadır (Hobbes, 2010, 81). Bundan dolayı eğitiminde ulaştıracağı değerler de siyasal bir iktidarın meydana getirilmesi sürecinde meydana gelen birlikte yaşamı devam ettirilebilir kılan değerler olmaktadır. Hobbes'nun eğitimle alakalı düşüncelerinin bir öteki önemli noktasını da öğretmenler meydana getirmektedir. Hobbes öğretmenlik mesleğinin de en önemli sorumluluğunun da bir eğitim reformu olduğunu ifade etmiştir. Hobbes'nun eğitim reformundaki temel amacı, skolastik düşüncenin hakimiyetini ortadan kaldırmaktır. Nitekim Hobbes'a göre halkın egemen güce görevleri konusunda eğitimlerini gerçekleştirmek ve onlara neyin haklı ve haksız olduğu konusunda da bilgi sağlanması gerekmektedir. Bu sayede kendi aralarında barış ortamında yaşamalarına ve halk düşmanlarına yönelik direnmeyi de hazır hale dönüştürmek yetkisine de sahip olan kamu görevlileri olmaktadır (Hobbes, 2010, 185). Bu bakımdan Hobbes'nun eğitim görüşü, sivil fayda üzerinde temellenmektedir. Nitekim barışın da gerçekleştirilmesine yönelik devamlı bir idarenin de itaatkar yurttaşlarını da gerçekleştirmeyi amaç edinmektedir. Hobbes bu eğitimin sonucunda da güvenli bir ortam ve barış durumunu ifade etmektedir (Tereza, 2010, 620-621). Hobbes eğitim teorisinde eğitimin, temel ve güvenilir bir yol olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Hobbes'nun eğitime yönelik görüşleri, onun siyaset felsefesiyle ilişkili olmaktadır. Örneğin; Hobbes su sonuca varmaktadır: İç Savaş durumu da toplumun eğitim yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Bejan, 2010). Hobbes eğitimin de insanların sivil konularda gereksinim duyduğu hayati bir araç olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Hobbes'a göre sivil konularda barış ve kolektif durumu, sıkı bir yurttaşlık eğitimi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Hobbes'nun eğitim teorilerinde önerdiği üzere öğretmenlerin öğretim yöntemlerini göz önünde bulundurarak kullanması gerekmektedir. Dolayısıyla kuşağın özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Hobbes, hukukun güvenliğiyle ilgili olarak özel yargının tehlikesini vurgulamaktadır. Bireylerin ne yapacağına kendi başlarına karar vermelerine izin verilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim bireyler, devlet ve din bağlamında iyi ve kötünün ne olduğunu düşünmezler. Bu özgürlük durumunun dini kurallar bağlamında uyumlu bir şekilde yeniden tanımlanması gerekmektedir. Nitekim devletin sağlamlığını korumakla görevli hükümdarı da teşvik etmek ve desteklemek gerekmektedir. Nitekim aklın doğal yetenekleri, tutku ve görüşler, eğitici rehberlik gerektirmektedir.

Hobbes, "*Leviathan"* adlı yapıtıyla hükümdarın otoritesinin bir dizi yoluyla yeniden eğitilmesi ve dini emirlere uygun öğretiler doğrultusunda yeniden uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle şu sonuca varıyorum ki, insanların temel konulardaki eğitiminde egemenliğin (doğal ve temel yasalar olan) hakları bulunmaktadır. Hükümdarın gücünün olmasından dolayı herhangi bir zorluk bulunmamaktadır; ama bu durumdan kaynaklanan şey, idaresinde güvendiği kişilere karşı kendi hatasıdır. İngiliz milletler topluluğu; ve sonuç olarak onların böyle olmasını sağlamak onun görevidir. (Qudrat, 2008, 63).

Hobbes doğru eğitimi, devletin barışı ve istikrarı ile ilişkilendirmektedir. Bu durumun nedeni, insanların arzularının yanlış düşüncelerle birleşmesinin isyana yol açacağına inanmasından kaynaklanmaktadır. Hobbes'a göre siyasi rejim de isyanın üç koşuluna neden olmayacaktır. Nitekim Hobbes, eleştirel düşünmenin ve kötü fikirleri reddetmenin daha iyi olduğuna inanmaktadır. (Hobbes, 1994, 88).

Eğer üniversiteler doğru eğitim için bir yol sunmadığı ve bunun yerine nüfusu yanlış yönlendirdiği takdirde devletin huzur ve istikrarını bozacaktır. Nitekim yanlış yönlendirilmiş eğitim, sosyal istikrarsızlığın ve hastalığın temelinde yer almaktadır. Bu durum da sivil düzensizliğin yıkıcı belirtilerine yol açmaktadır (Qudrat, 2008, 91). "*Yeterli gibi; ve yine de söylediğim gibi hata, üniversiteleri onarmakla kolaylıkla düzeltilebilir"*

Hobbes'a göre dini şahsiyetlere bağlılık kaçınılmaz olarak dindarların gücünü bölecektir ve bu durumun sonucunda da tartışıldığı gibi egemen kontrolü altına girmeleri gerekecektir. *Sıradan insanlar da kendi inançlarının gerçek ilkeleri konusunda özenle eğitilmişlerdir (Qudrat, 2008, 86).*

Medeni kanunların da Tanrı'nın kanunları olduğunu anlamasını sağlayın; insanlara şunu bildirmek için Tanrı tarafından görevlendirilmişlerdir:

İnsanlar ve kilise tek bir şeydir ve tek bir başları vardır: kral; ve hiç kimsenin onun yönetimi altında yönetme yetkisine sahip olmadığını ve bu yetkinin ondan gelmediğini; bu kral da tacını yalnızca Tanrı'ya borçludur ve din adamı ya da başka herhangi insana borçlu değildir; ve orada öğrettikleri dinin tekrar gelmesini sessizce beklememiz gerekmektedir hiç kimsenin onun yönetimi altında yönetme yetkisine sahip olmadığını ve bu yetkinin ondan gelmediğini; bu Kral tacını yalnızca Tanrı'ya borçludur ve din adamı ya da başka hiçbir insana borçlu değildir; ve orada öğrettikleri dinin tekrar gelmesini sessizce beklemeleri gerekmektedir. Kral'nın emrine uyma kararı ve aynı zamanda Tanrı'nın kanunları bağlamında hiç kimseye zarar vermemek, herkesle hayırseverlik içinde olunmasını gerektirmektedir. Toplum içerisinde yer alan insanların, fakirlere ve hasta olan insanlara değer vermeleri ve skandaldan uzak bir şekilde yaşamaları gerekmektedir (Hobbes, 1994, 92).

Üniversitedeki eğitimli adamlar veya akademisyenler (iyi okumuş ve belki de yayınlanan) ve üniversitelere yerleştirilen dini şahsiyetlerin hazır durumda üniversitelerdeki gençleri etkilemek ve hükümdar üzerindeki dini otorite figürlerine itaat etmesi gerekmektedir. Hobbes şu şekilde ifade etmektedir:

Sıradan insanlar, kendi meditasyonlarıyla doğru ya da yanlış hakkında hiçbir şey bilmezler ; bu nedenle onlara görevlerinin temelleri ve bunun nedenleri öğretilmelidir. Nitekim ortaya çıkan düzensizlikler de her zaman yasal egemenlerine itaatsizlikten meydana gelmektedir (Hobbes, 181). Nitekim Hobbes'e göre doğru bir şekilde yönlendirilmiş öğretim sağlanarak yurttaşları da tehlikelerden korumak, egemenin de görevi olması gerekmektedir. Bu nedenle halkın eğitimin de bu duruma dayalı olduğu belirginlik kazanmaktadır.

Thomas Hobbes'nun *Hukukun Unsurları, De Cive* ve *Leviathan* adlı eserlerinde kamu eğitimi, sivil barışı korumak ve doğa durumundan kaçınmak adına saygı duyulması gereken kurallardan meydana gelmektedir. Egemenliğin vicdanını, bireyin vicdanının üstünde tutmanın gerekliliğinden dolayı egemenin mülkiyet haklarını belirleme hakkına, egemenliğin bölünmesinin imkânsızlığına kadar her şeyle ilgilenirler. Dolayısıyla 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de Hobbes'nun açıkça dile getirdiği bu maddeler, barışın önkoşulu olarak gördüğü yurttaşlık eğitimini oluşturmaktadır.

Thomas Hobbes'nun *De Homine'ı* adlı eseri, kamu egemenliği öğretiminin olasılığından da bahsetmektedir. Nitekim son dönemde önemli sayıda düşünür, Hobbes'nun düşüncesinde devlet destekli eğitimin önemine dikkat çekmektedir. Onun iddiası, sıradan insanların, aynı zamanda doğa kanunları olarak da adlandırılan bu kuralların türetilmesini anlamalarını beklediğini bile

iddia etmemektedir. Aksine, on dokuz doğa kanununun türetilmesinin yanı sıra vatandaşlık ilkeleri de üniversitelerdeki egemen öğretmenlere öğretilmelidir.

Hobbes *"Leviathan"* adlı eserinin sonuç bölümünde insanın toplumsal bir varlık olarak yaşamını devam ettirip ettiremeyeceği" sorusunu ele almaktadır. Nitekim insan eleştirel, akıllı, sorumlu ve dayanışmacı bir varlık olarak yaşamını devam ettirebilir mi?. Nitekim Hobbes felsefesinde insan doğasına yönelik kötümser düşünceler ifade etmiştir. Fakat "sonuç" kısmında Hobbes'nun kendisine atfedilmiş bulunan fikirlerin, tam aksi düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Nitekim dünya içerisinde yer alan meşguliyetleri de gerçekleştirirken zenginlik, tanınma ve otoriterlik gibi devamlı bir şekilde uğruna rekabet içerisinde bulunulduğundan dolayı insanın öteki insanlara yönelik her zaman barışçıl bir tutum içerisinde olması mümkün değildir. Bu iddiaların karşısında Hobbes şu ifadeyi kullanır :"Bu durumlar gerçekten büyük zorlukları ifade etmektedir; ancak imkansız da olmamaktadırlar. Disiplin ve eğitim sayesinde birbirlerine uyumlu hale dönüştürülebilir " (Hobbes, 72). şeklinde cevap vermektedir. Nitekim Hobbes'nun vermiş olduğu bu yanıt doğrultusunda insan da eleştirel, özeleştirel, dayanışmacı ve sorumlu bir varlık olabilmektedir. Ancak bu durum Hobbes'a göre insanın doğa durumunda ortaya çıkmamaktadır.

"….eger insanların önemli bir çoğulluğunu, onların tamamını da korku içerisinde bir araya getiren ortak bir güç bulunmadan da doğanın ve adaletin de öteki yasaları doğrultusunda hareket edebildiğimiz takdirde bütün insanlığın da aynı şeyleri gerçekleştirebileceğinden hareket edebilirdik; bu durumda da toplumda herhangi bir şekilde sivil hükümet ya da toplumsal ortak varlık olurdu ve onlara gereksinim olurdu (Hobbes, 1993, 155). Bu bağlamda da Hobbes'nun eğitim düşüncesi, sivil fayda üzerinden temellendirmektedir. Nitekim toplum içerisinde barış durumunun da meydana gelebilmesi, istikrarlı bir yöneticinin de yurttaşlarını eğitmesiyle mümkün olmaktadır.

SONUÇ

İnsan ve insan doğasının da ne olduğu tartışması da gerçekleştirilmeksizin eğitimin de ne olduğu ve eğitimde konması gereken amaçların da neler olması gerektiğine yönelikte yargılar, gerçeği de ifade etmekten uzaklaşmış bulunacaktır. Eğitim felsefesi kuramını iddia etmiş filozoflar önce insan ve insan doğasından ne anladıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla insanın karmaşık doğasının anlaşılabilmesi, eğitimde gerçekleştirilen yenilikçi hareketler doğrultusunda olanaklı hale gelmektedir.

Çalışmamızda inceleme konusu olan İngiliz filozof Thomas Hobbes, siyaset felsefesinde mutlak otoriteyi ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan sözleşme kuramı doğrultusunda düşüncelerini ifade eden bir düşünür olmaktadır. Thomas Hobbes, devleti ve toplumu meydana getiren bireyi merkeze almasıyla birlikte daha sonra devlet fikrini de insanın bencil olan doğası üzerinden ifade etmeye çalışmaktadır. Devlete olan gereksinim, tam olarak insanın bencil ve rekabetçi doğası itibariyle hissedilmektedir. Hobbes'e göre insan, doğa durumunda bir güvensizlik içerisindedir ve bir güven arayışı içerisinde bulunmaktadır. Hobbes'nun felsefesinde doga durumu da savaş durumunu ifade etmektedir. Nitekim insanlar birbirlerini ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Hobbes bu durumu, doğa durumu olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda devletin zorunluluğunu ifade etmektedir.

Hobbes'a göre insan seçme özgürlüğü ve iradesi bulunan bir varlıktır. Güvensizlik, rekabet ve şan isteği, savaşa neden olan etkenler olmasıyla birlikte doğası nedeniyle egoist olan ve ötekinin kurdu olan insanın da bu mücadele de başarılı olabilmesi için her türlü yola da başvurabilmektedir. Nitekim Hobbes'nun siyaset felsefesinde merkeze aldığı düşünce, doğa durumu, insanın çatışma ve savaş güvensizlik durumunu ifade etmektedir. İnsanların da bir sözleşmeyle birlikte güvensizlik durumunu sona erdirmeleri gerekmektedir. Bir sözleşme doğrultusunda insanlar, sınırsız özgürlüklerini de sonlandırması gerekmektedir. Sözleşme ile doğal haklarından feragat etmeleri üzerine ortak bir kararla iradi bir şekilde bütün hak ve güçlerini de bir egemene devretmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda Hobbes'nun "*Leviathan*" adlı eserinde egemenlik ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Sonuç nedeniyle de modernizm öncesi ve sonrası bakımından eğitimin iktidarla olan ilişkisinde herhangi bir şekilde farklılık meydana gelmemektedir. Nitekim okulun da sosyal bir kurum olması nedeniyle devletin de politik bir ögesi olmaktadır. Nitekim sosyal bir kurum olmayı ve politik bir aygıt olmayı da bir arada idare etmesi gerekmektedir. Okullarda bu ikili görevini sürekli bir şekilde devam ettirmektedir. Dolayısıyla okullar egemen grupların da kültür ve bilgisinin de biçim ve içeriğini alması üzerine koruyarak ve iletmesi üzerine de zorunlu olan meşru bilgiyi de tanımlaması üzerine kültürel yollarla imtiyazların da sürekliliğini gerçekleştirebilmektedir (Apple, 2006, 85).

Hobbes'a göre insanlar doğuştan özgür bir şekilde dünyaya gelmektedirler. Ancak Hobbes insanların doğuştan savaş ve çatışma halinde olduklarını ifade ederek eğitim ve öğretimin de amacını bu vahşet durumunu ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu ifade etmektedir. Hobbes bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için iyi yönetim ve planlı bir öğretimin zorunluluğunu

ifade etmektedir. Bu görüşte doğal olarak öğretmen ve devlet merkezli bir eğitim ve öğretimin planlamasını gündeme getirmiş bulunmaktadır.

Hobbes, yolsuzluğa bulaşmamış vatandaşların eğitilmesi konusunda oldukça iyimserdir: "Halkın zihni, güçlüye bağımlılıkla lekelenmedikçe, ya da üzerine doktorlarının görüşlerinin yazıldığı, temiz kağıt gibidir, uygundur. Kamu kurumu tarafından alınacak her şey bunlara basılacaktır (Leviathan sıklıkla eğitimi "damgalama" olarak tasvir eder). En önemli şey, Hobbes'nun hem doğrudan hem de dolaylı eğitimi, yani vatandaşların eğitimini amaçladığı, doğrudan eğitim, egemen son beş emir'nin öğretilmesi ve vatandaşlara egemenlik hakları konusunda bilgi verilmesi gerekmektedir. Vatandaşlar, kendine yapılmasını istemediği şeyleri başkalarına yapmamak gibi kuralları da öğrenmelidir.

Hobbesçu eğitim, yurttaşlık erdemi üzerinde temellenen bir eğitim olmaktadır. Doktrinini yeniden formüle etmesi üzerine "*Leviathan"* adlı eserinde hedeflediği ulusun farklı bölümlerinin her birine sunmak için gerekli olan istikrarlı fikir birliğine sahip olan itaatkar vatandaşlar yetiştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇALAR

Cevizci, A. (2001). On yedinci yüzyıl felsefesi.

Cevizci, A. (2013). On yedinci yüzyıl felsefesi. Say: İstanbul.

Daver, B. (1993). Siyasal Bilimine Giriş. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Erkılıç T. A. (2013). Eğitim felsefesi. Anadolu Üniversitesi.

Göze, A. (2015). *Siyasal* düşünceler ve yönetimler. İstanbul: Beta.

Günay, Mustafa (2003) Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu, İzmir: İlya.

Hobbes, Thomas (1993) Leviathan, (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi. 1. Baskı

Hobbes, Thomas (1995). Leviathan (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi. 2. Baskı.

Hobbes, Thomas (2014). De Cive / Yurttaşlık Felsefesi'nin Temelleri. Belge.

Hünler, S. Z. (2003). Dört Adalı – Hobbes-Locke- Berkeley-Hume. İstanbul: Paradigma.

Karaduman, İ. C. (2020). Thomas Hobbes ve Leviathan'ı üzerine bir inceleme: Yönetim bilimi'ni içeriye almak. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,* 3 (1), 114-137.

Özcan M. (2016). İnsan felsefesi. Ankara: Bilgesu.

Şenel, A. (1995). Siyasal düşünceler ve tarihi. Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.

Kurtuluş, A. (2018). Hobbes'nun insanı ele alma tarzına yönelik eleştirel bir bakış. *Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

PANDORA'NIN KUTUSU FİLMİNE SATİR VE MİNUCHİN AİLE TERAPİLERİYLE BİR BAKIŞ

A LOOK AT THE PANDORA'S BOX MOVIE THROUGH THE SATYRE AND MINUCHIN FAMILY THERAPIES

Doç. Dr. Aysel ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119
Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287
Yüksek Lisans Öğrencisi Başak Elif BİTGİ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, , ORCID ID: 0009-0000-1807-4188

ÖZET

Bu çalışmada senaryosunu Yeşim USTAOĞLU ve Sema KAYGUSUZ'un, yönetmenliğini Yeşim USTAOĞLU'nun yaptığı Pandora'nın Kutusu filminin Satir ve Minuchin aile terapileri doğrultusunda analizinin yapılması amaçlanmıştır. Pandora'nın Kutusu filminin bu çalışma için seçilmesinin nedeni filmin konusu ve içsel ilişkilerinin Satir ve Minuchin aile terapileriyle açıklanabileceğinin düşünülmesidir. Çalışmada öncelikle filmin kısa bir özeti yapılarak konunun anlaşılması sağlanmıştır. Sonrasında filmdeki altı ana karakter olarak belirlenen Nusret Hanım, Nesrin, Mehmet, Güzin, Murat ve Faruk'un diğer kişilerle yakınlığı ve karakterlerine ilişkin genel tanıtımı yapılmıştır. Satir'in dönüşümsel aile terapisinde amacı bireylerin içinde bulundukları ailedeki iletişim örüntülerini ve kalıplarını fark etme ve bunların değişimi/dönüşümü üzerine kurulmuştur Sistemik Aile Terapisinde Temel Kavramlar ve Sahneler başlığı altında; İletişim Teorisi ve İletişim Kalıp, Benlik Saygısı, Kurallar ve Toplumsal Bağlar alt başlıkları verilmiştir. Her bir başlığın altında ilgili sahnelerin dakikası belirlenerek verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır. Bir Satir Dönüşümsel Aile Terapisti Olarak Ben başlığı altında Değişimin Aşamaları alt başlığında bireysel değişimin ortaya çıkmasındaki etkenler ve aşamalar verilmiştir. Benlik Değeri alt başlığının altında bireyin benliğini oluşturan sekiz temel unsur açıklanmıştır. Kişsel Buzdağı kavramına ilişkin bilgi verilmiştir. Minuchin Yapısal Aile Terapisi yaklaşımına göre film incelenmiştir. Genel Bakış; sistemin içindeki alt sistemlerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve bu etkileşimlerin bireye yüklediği rolleri ele alarak aileyi açıklayan yapısal aile kuramın sosyoekonomik düzeyi düşük aileleri hedeflemiştir ve semptomlarla çalışır ve aileyi yeniden organize etmeyi amaçlar. Aileye Yapısal Perspektiften

Bakma, Alt Sistemler ve Roller, Sınırlar ve Kurallar, Koalisyon, Kuşaklar Arası Hiyerarşi ve Güç başlıkları ve bunların alt başlıkları altında filmin analizi yapılarak ilgili sahnelerin açıklaması yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde Pandora'nın Kutusu filminin Satir ve Minuchin aile terapileriyle açıklanabileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandora'nın Kutusu, Satir, Minuchin, Aile Terapisi

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyze the movie Pandora's Box, written by Yeşim USTAOĞLU and Sema KAYGUSUZ and directed by Yeşim USTAOĞLU, in line with Satir and Minuchin family therapies. The reason why the movie Pandora's Box was chosen for this study is that it is thought that the subject and internal relationships of the movie can be explained by Satir and Minuchin family therapies. In the study, first of all, a brief summary of the movie was made to ensure an understanding of the subject. Afterwards, a general introduction was made regarding the closeness of Nusret Hanım, Nesrin, Mehmet, Güzin, Murat and Faruk, who were determined as the six main characters in the film, with other people and their characters. Satir's aim in transformational family therapy is based on recognizing the communication patterns and patterns of individuals in the family they are in and their change/transformation. Under the title of Basic Concepts and Scenes in Systemic Family Therapy; Subheadings are given: Communication Theory and Communication Pattern, Self-Esteem, Rules and Social Bonds. Under each heading, the minutes of the relevant scenes are determined and explained. Under the title of Me as a Satir Transformational Family Therapist, the factors and stages in the emergence of individual change are given under the sub-heading of Stages of Change. Under the subheading of Self-Worth, eight basic elements that make up the individual's self are explained. Information about the concept of Personal Iceberg is given. The film was analyzed according to the Minuchin Structural Family Therapy approach. Overview; Structural family theory, which explains the family by addressing the interactions of subsystems within the system with each other and the roles that these interactions impose on the individual, targets families with low socioeconomic levels and works with symptoms and aims to reorganize the family. The film was analyzed and the relevant scenes were explained under the headings of Looking at the Family from a Structural Perspective, Subsystems and Roles, Boundaries and Rules, Coalition, Intergenerational Hierarchy and Power and their subheadings. As a result of the analysis, it was found that the movie Pandora's Box can be explained by Satir and Minuchin family therapies.

Key Words: Pandora's Box, Satir, Minuchin, Family Therapy

1. PANDORANIN KUTUSU FİLMİNİN KONUSU

2008 yapımıdır, Türkiye'de ve yurtdışında pek çok ödüle layık görülmüştür. Filmin hem senaristi hem de yönetmeni Yeşim Ustaoğlu'dur. Filmin ismi Antik Yunan mitolojisinden gelmekte olup içinde kötülüklerin saklı bulunduğu imgeden ismini almaktadır.

Kaybolan anneleri Nusret'i bulmak için birbirinden duygusal olarak uzak üç kardeşin beraber yola çıkmasıyla başlayan hikaye annelerinin bulunup hastalığı yüzünden İstanbul'a getirilmesiyle devam ediyor ve tüm bu yolculuk esnasında ailenin eski yaşantıları gün yüzüne çıkıp tüm karakterlerin yaşantılarının onları nasıl etkilediğini anlaşılmasına fırsat vermektedir.

2. FİLMDEKİ KARAKTERLER

Tsilla Chelton - Nusret: Kocası ve çocukları tarafından terk edilmiş bir konumda bulunan Nusret aynı zamanda Alzheimer hastasıdır. Eşinin terk etmesinden sonra çocuklarını tek başına büyütmek zorunda kalmış olan Nusret Hanım filmin bütününde aciz bir karakter olarak görünse de çocukları olan karakterlerin arasındaki konuşmalardan ve bir sahneden anlaşıldığı kadarıyla otoriter bir karakterdir ve otoritesini sağlamak için zaman zaman şiddete başvurduğunu söylemek mümkündür.

Derya Alabora – Nesrin: Çekirdek ailesinde ve kardeşlerine karşı otoriter olduğu, emir verici, suçlayıcı söylemlerde bulunduğu görülmektedir. Büyük kardeş olması, diğer kardeşlere oranla daha düzenli bir hayatı olması ve ev hanımı olması sebebiyle annesine bakım verme konusunda sorumluluğu aldığı görülmektedir. Çocuğu olan Murat'la olan ilişkisinin de çatışmalı olduğu ve onun üzerinde denetim kurmak istediği görülmektedir

Övül Avkıran – Güzin: Gazetecidir. Ailede ortanca çocuktur, annesi ile ilişkileri çatışmalıdır. Bulunduğu hali beğenmemekte ve bu durum için annesini suçlamaktadır. Annesine dönüştüğünü düşünmektedir. Kardeşleri ile olan iletişiminde suçlayıcı olduğu görülmektedir. Romantik ilişkilerinde sınır koymakta zorluk çeken ve düzenli hayatı olmayan bir karakter olduğu söylenebilir.

Osman Sonant – Mehmet: Riskli davranışları olan, alkol ve sigara bağımlısı, ailenin küçük kardeşidir. Düzensiz ve amaçsız bir hayatı olduğunu söylemek mümkündür. Ailesine karşı sorumluluklarında ilgisiz olduğunu söylenebilir. Ablaları tarafından suçlandığında onun da suçlayıcı bir dil seçtiği görülmektedir.

Onur Ünsal – Murat: Nusret'in torunu, Nesrin'in oğludur. Annenin otoriterliği ve babanın ilgisiz oluşu sebebiyle ergenliğin de etkisiyle beraber ona ''havalı'' gelen dayısına yakındır ve onun gibi riskli davranışları vardır (bağımlılık gibi). Annesinin baskınlığı sebebiyle onunla iletişimden kaçmakta ve sorumluluk almaktan kaçınmaktadır fakat anneannesiyle tanışıp onunla vakit geçirdiği zamanlarda sorumluluk alan bir karaktere dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Tayfun Bademsoy – Faruk: Nesrin'in kocası ve Murat'ın babası. Çok az sahnede gördüğümüz Faruk karısı ile olan ilişkisinde yatıştırıcı ve bağımlı bir pozisyondadır. Oğlunun dayısı gibi olmasını istememekle beraber oğluyla iletişiminde ilgisizdir.

3. VİRGİNİA SATİR / DÖNÜŞÜMSEL SİSTEMİK AİLE TERAPİSİ

3.1. Genel Bakış

Satir'in dönüşümsel aile terapisinde amacı bireylerin içinde bulundukları ailedeki iletişim örüntülerini ve kalıplarını fark etme ve bunların değişimi/dönüşümü üzerine kurulmuştur. Birey iletişim kalıplarıyla beraber kendilik değeri ve öz saygı düzeyini belirleyip geliştirebileceği vurgusu terapinin en önemli ögesidir.

3.2. Sistemik Aile Terapisinde Temel Kavramlar ve Sahneler

İletişim Teorisi ve İletişim Kalıpları: Aile tekrar eden, döngüsel, tahmin edilebilen iletişim kalıplarıyla ''denge/homeostatik'' kurmaya çalışan bir birimdir. Satirin modeline göre iletişimin 3 unsuru vardır: Ben(self), diğerleri (other) ve bağlam(context). Bu 3 unsura göre 5 tane iletişim kalıbı olduğu söylenmektedir.

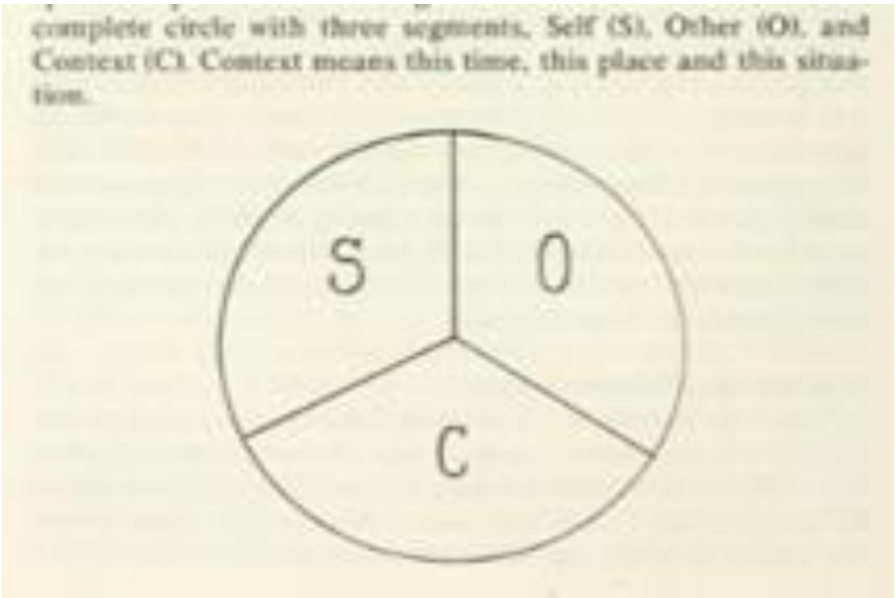

Yatıştırıcı ve yalvarıcı kalıp: Bu kalıpta iletişim biçimine sahip olanlar sorun çıkarmayan, herkesi memnun etmeye çalışan bir düşünce ve davranış örüntüsüne sahiptirler. Yukarıdaki iletişim şemasına göre kendiliğin üstü çiziktir, diğerleri ve bağlama göre hareket eder. Filmde Güzin'in ablası Nesrin ile yaşadığı çatışma sonrası annesi Nusret ile arabadayken erkek arkadaşından telefon gelmesiyle onun yanına gitmek istediği görülüyor fakat annesini ablasına geri götürmek çatışma yaratacağından erkek kardeşi Mehmet'e bırakıyor. Sorun çıkarmaması için Murat'a para verdiği de görülüyor (01.01.07-01.02.35). Nesrin'in temizlik yaparken kocası Faruk'un gelerek ona sarıldığı sahnede (01.30.17-01.31.20) Nesrin'in terk edilme korkusuyla onu terk edip etmeyeceğini sorduğunu görüyoruz. Fakat Faruk bağımlı ve yatıştırıcı bir şekilde onsuz yaşamayı bilmediğini söylüyor.

Suçlayıcı: Küçük düşürücü, aşağılayıcı, hata bulucu hareketlere sahip bireylerdir. Bu bireyler şemaya göre sadece kendisini baz alarak yaşar, onlar için iletişimde diğerleri ve bağlam yoktur. Filmin geneline baktığımızda kardeşlerin bir arada olduğu çoğu sahnede suçlayıcı iletişim örüntüleri görülmektedir. Bunun karşımıza çıktığı ilk sahnede üç kardeş annelerinin kaybolma haberini aldıktan sonra memleketlerine doğru seyahat etmekteyken (11.50-12.35) ortanca kardeşin annesiyle ilgili suçlayıcı bir söyleminde abla annenin tarafında yer alarak kardeşinin haksız olduğunu söyleyerek haksız olanın kendisi olduğunu vurgulamıştır. Yine kardeşlerin bir arada olduğu sahnede (19.40-22.15) arabanın benzinin bitmesinin ardından küçük kardeş benzin almaya gitmiş ve benzinin parasını benzin gelmeden ödemiştir. Bu sebeple ortanca kardeşle aralarında çıkan sürtüşme suçlayıcı söylemlerle büyümüştür.

Aşırı mantıklı/Hesapçı/Bilgisayar: Olayları sadece bağlama göre değerlendirir. Diğerleri ve kendisiyle ilgilenmez.

İlgisiz/ Dağınık: Yüzleşmeden kaçınan ve tepkileri konuyla ilgisiz görünen bir iletişim biçimidir. Bu iletişim biçimini sergileyen bireyler ne kendileri ne diğerleri ne de bağlamla ilgilenirler.

3.3. Benlik Saygısı

Bireyin kendisine duyduğu saygı, kendine dair imgeleri ifade eder. Bireyin kendini olduğu gibi kabul etmesi önemlidir. Bireyin benlik saygısının gelişmesinde ailenin ve aile içi iletişiminin önemi büyüktür. Çünkü çocuklar aile kuralları içinde sevilebilirliklerini ve sevme yeteneklerini öğrenirler. Aile içinde açık ve sıcak iletişim belik saygısını artarken disfonksiyonel iletişim kalıplarına sahip ailelerde çocuklar düşük benlik saygısına sahip olacaklardır.

Yine kardeşlerin bir arada olduğu bir sahnede (19.40-20.02) Mehmet'in parayı benzin gelmeden önce vermesi sebebiyle ablası Güzin ona ''salak'' demiş, etiketlemiştir. Bu sahnede Güzin'in içinde bulunan koşulları hesaba katmadan salaklık Mehmet'in kişisel özelliği gibi vurgulamıştır. Satir bir şeyde çok fazla olduğumuzu düşündüğümüz durumlarda kişiliğimizi yok saydığımızı söyler.

01.12.40-01.12.50 Murat'ın anneannesi ile olan sahnesinde Nusret hanım Murat'ın kim olduğunu unutup ona kimsen yok mu diye sormuştur. Murat bu soruya ''yok'' diye cevap vermiştir. Bu sahneden Murat'ın kendini ''kimsesiz'' olarak tanımladığını söylemek mümkündür.

3.4. Kurallar

Hayati, dinamik, belirleyici güçlerdir. Ailede kökten gelen ve yeni kurulan kurallar bulunur. Fonksiyonel kurallar, ailenin her bireyine saygı duyar, gelişimsel ihtiyaçları göz önünde bulundurur ve esnek bir şekilde güncellenebilir. Fonksiyonsuz kurallar, disfonksiyonel davranışlara yol açabilir: azizler ve şeytanlar

Nesrin-Faruk ve Murat'ın olduğu çekirdek ailede kuralların Nesrin tarafından belirlendiği ve bu kuralların denetiminde Nesrin'in yine büyük bir rolünün olduğunu gözlemlemek mümkündür. Nesrin'in oğlu Murat'ın mesajlarını bilgisayardan kontrol ettiğini gördüğümüz sahnede (49.49-50.08) Faruk'un ''bir yapmadığın bu kalmıştı'' demesi dikkat çekmektedir. Bu sahnede Nesrin'in bu tarz denetleyici davranış örüntülerine sıkça sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nusret'in kocası ve üç kardeşin babasını filmde hiç görmesek de bahsedildiği sahnelerde aile kuralı gibi görülen bir örüntünün tekrar ettiğini söylemek mümkündür. Kardeşlerin arabada bir arada olduğu sahnede (11.50-12.35) babanın terk edişinin Mehmet'ten gizlendiğini, Murat'ın dedesinin nasıl öldüğünü sorduğu sahnede (01.08.08-01.08.40) ise Mehmet'in cevabına Nusret'in karşı çıkmasıyla yine Mehmet'ten babasının gidişinin saklandığı görülmektedir. Mehmet'ten babasıyla ilgili konular sıklıkla gizlenmektedir ve bu artık bir aile kuralı haline dönüşmüştür.

3.5. Toplumsal Bağlar

Ailenin aile dışındaki bireylerle iletişim kurma biçimleridir. Fonksiyonsuz ailelerde kurulan bağlar suçlayıcı, korkulu ve yatıştırıcıdır. Kapalı aile sisteminde ise farklı iletişim kalıplarına sahip bireyler negatif olarak değerlendir. Sorunsuz ailelerin ilişkileri ise açık, umut verici ve seçme hakkına dayalıdır. Açık aile sistemi, bireylerin aile dışındaki toplumla bilgi akışı içinde olmasını sağlar. Kardeşlerin arasında olan kavgalardan biri Güzin'in Mehmet'i

benzin gelmeden ödeme yaptığı sahnedir. Bu sahnede (19.40-20.02) Güzin'in insanları tehdit olarak algıladığı ve güvenilmez bulduğunu görmekteyiz.

4. BİR SATİR DÖNÜŞÜMSEL AİLE TERAPİSTİ OLARAK BEN

4.1. Değişimin Aşamaları

1. Aşama: Kişi ya da sistemin değişim ihtiyacı

2. Aşama: Bireylerin ya da ailenin disfonksiyonel iletişim kalıplarıyla dengeyi sağlamasından sonra sitem dışından birine (terapist, arkadaş) değişim ihtiyacından bahsedilmesi

3. Aşama (Kaos): Sistem ya da birey dengesizlik durumuna geçmeye başlar. İyileşmenin başladığı yer kaos aşamasıdır. Bilinmeyene karşı organizmanın korku ve anksiyete yaşaması normaldir

4. Aşama (Entegrasyon): Kaostan yeni denge konumuna geçilir ve yeni öğrenmeler bütünleşir (entegre olur).

5. Aşama: (Uygulama): Yeni durum yeni öğrenmelerle güçlendirilir.

6. Aşama: Daha işlevsel bir durumun temsili olarak karşımıza çıkar.

Bu değişim aşamalarına göre bir terapist olarak benim görevim 2. Aşamada bireylerin değişim ihtiyacıyla bana başvurmasıyla başlardı. Bu aşamadan sonra öncelikli olarak ailenin iletişim kalıplarını inceleyip aile üyelerinin de fark etmesini sağlayarak ailedeki var olan dengeyi bozmayı amaçlardım. Bunun için iki tane yöntem kullanabilirdim:

İlki iletişim duruşları: Her bireyin kaos içinde bulunduğu durumda birbirlerine olan zararın tespiti için kullanılır. Bireylere içinde iletişimde bulundukları kişi sayısınca ip verilir. Bu ipler aile üyelerine bağlanarak bir olay canlandırırken hareket etmeleri istenir. Bunun sonucunda aile üyeleri iletişim kalıplarının olay karşısında verdikleri zararı tespit edebilirler.

Aile sahnesi: Ailede kaos oluşturan bir durumun seçilip farklı iletişim kalıplarıyla yeniden canlandırılır. Her bir aile bireyi halihazırda kullanmış olduğu iletişim örüntüsünün dışına çıkarak farklı bir iletişim kalıbı dener. Olay aynı olsa da iletişim kalıplarını değiştirmenin farklı sonuçları olabileceği üzerinde durulur.

4.2. Benlik Değeri

Kişisel Mandala/ 8 İçsel Parça:

1. Fiziksel: Vücut ve parçaları
2. Akıl/Zeka: Edindiğimiz bilgi, düşünce sistemi
3. Duygusal: Bireyin duygu ve hisleri

4. Duyuşsal (Bedensel): Bedenimi duyabiliyor muyum?
5. Etkileşimsel: İlişkilerdeki etkileşimsel kalıp, bağlanma şekilleri
6. Beslenme
7. Ortam: Renkler, sesleri ışık, sıcaklık
8. Ruhanilik: Bireylerin ruhani bağlılıkları yaşam enerjileri

4.3. Kişisel Buzdağı

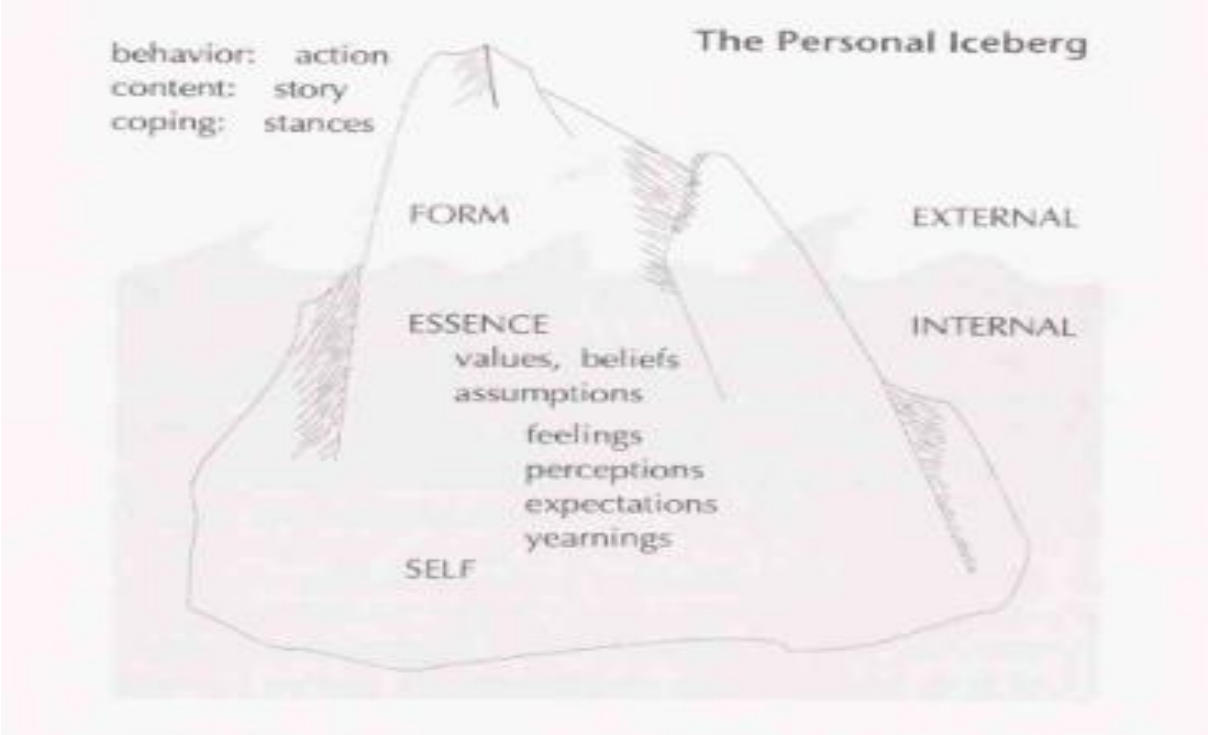

Hem kişisel mandala hem de kişisel buzdağı kavramlarını her aile üyesine anlatarak aslında bireylerin sadece davranış örüntüleri ve yansıttıklarının dışında içerde kendilikleri ile ilgili daha fazla alan olduğunu ve buradaki alanlarda inanç, duygu, beklenti ve bunun gibi daha bireyselliğin ön plana çıktığını açıklardım. Bu sayede ailenin her bireyi kendisiyle ilgili alanları fark edip bunları geliştirebileceği için kendini ifade etmesi kolaylaşır bu sayede iletişim daha etkili bir hale dönüşürdü.

5. MİNUCHİN YAPISAL AİLE TERAPİSİ

5.1. Genel Bakış

Sistemin içindeki alt sistemlerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve bu etkileşimlerin bireye yüklediği rolleri ele alarak aileyi açıklayan yapısal aile kuramın sosyoekonomik düzeyi düşük aileleri hedeflemiştir ve semptomlarla çalışır ve aileyi yeniden organize etmeyi amaçlar.

5.2. Aileye Yapısal Perspektiften Bakma

Ailenin genel görünümü, çiflerin uyumu, hiyerarşi, sınırların tanımlandığı, güç dengesine bakılan bir tanılamadır.

31.00-31.42 arasındaki sahnede annenin Nesrin'in evine geldiği zamanda tüm ailenin tüm bireylerinin davranışlarını ve rollerini görmemiz mümkündür. Nesrin ile Faruk arasındaki iletişim ve güç dengesini, Güzin'in telefonda erkek arkadaşı ile konuşurkenki tavrını, Mehmet'in umursamaz bir tavırla burnunu karıştırmasını ve Nusret hanımın olan biteni şaşkın bir biçimde izlemesini gördüğümüz sahne her bireyin aile içindeki konumunu gösteriyor aslında.

01.19.13 ile 01.20.33 arasındaki sahnede ise aileye genel olarak baktığımız bir yapı görmemiz mümkün. Nesrin ailenin ablası olarak diğer kardeşlerini genellikle suçlama eğiliminde ve annesi ve oğluna karşı da kurtarıcı rolü üstlendiğini görüyoruz. Güzin'in ablasına karşı öfkeli olduğunu söylemek mümkün. Faruk karısının tavrından etkilenerek Mehmet'e hem öfkeli hem de suçlayıcı yaklaşıyor, oğlunun ona benzemesini istemediğini söylüyor. Mehmet'i ise kendini savunma halinde görüyoruz, savunmanın yanında o da suçlayıcı bir iletişim tercih ediyor. Murat da anne babası tarafından suçlandığı için kendini ve dayısını, babasını suçlayarak savunmaya çalışıyor. Nusret hanım ise olan bitende yine izleyici rolde.

5.3. Alt Sistemler ve Roller

Aile sisteminin kendi içinde çeşitli alt sistemleri olduğunu vurgular ve bu alt sistemlerle, alt sistemlerin hiyerarşisi, birbirleriyle ilişkilerine odaklanır. Her alt sistem bireye aile içinde farklı bir rol ve sorumluluk verir.

06.40-09.40 arasındaki sahnede Nesrinin annesinin kayboluşunu haber aldıktan sonra kardeşlerine haber vermesini izliyoruz. Önce Güzin'i arayarak haber veriyor ve Güzin de Mehmet'i arıyor. Yani ikisini de arayıp haber vermek yerine herkes kendinden bir küçük olanı arayarak haber veriyor burada hem kardeşlerin alt sistemindeki iletişimden hem de hiyerarşiden bahsetmek mümkündür.

35.53-36.45 arasındaki sahnede ise Nesrin'in çekirdek ailesinde eşiyle yaşadığı problemi Güzin'e anlattığını görüyoruz. Kardeşler arasındaki iletişim burada diğer sahnelere göre sakin, abla kardeş arasında bir hiyerarşiden çok eşitlik ve denge görmek mümkün. Kardeşlerin arabada annelerini bulmaya giderken gördüğümüz sahnelerde ise kardeş alt

sisteminde suçlayıcı ve savunmacı bir dille konuştuklarını görmek mümkün, yaşlarına göre belli bir hiyerarşinin varlığından da söz edilebilir.

5.4. Sınırlar ve Kurallar

Sınırlar aile içindeki kuralların ve etkileşimin nasıl olduğuna dair bilgiler verir. 3 sınırdan bahsetmek mümkündür:

Katı sınırlar: Aile bireylerinin birbirleriyle kopukluk yaşadığı, duygusal alışveriş yoksunluğu çektikleri ve dış etkilere kapalı olan aile ilişkilerini ifade etmek için kullanılır. Kurallar esnetilemez otoriter görünüm vardır.

Belirsiz sınırlar: Aile bireylerinin rolleri, sorumluluklarıyla ilgili belirsizlikler vardır. Bu sınırın olduğu durumda ne bireyler ne de aile korunamaz. İlgisiz bir görünüm vardır.

16.20-16.55 arasındaki sahnede Güzin'in telefonla erkek arkadaşıyla mesajlaştığı sırada ablasının onun kişisel alanını ihlal ederek ona müdahale ettiğini ve Mehmet'in de bu durumla dalga geçtiğini görüyoruz. Yani aslında kardeş alt sisteminde sınırlara saygı duyulmadığını ve ihlal edildiğini söylemek mümkündür.

01.17.27-01.18.13 Güzin ve Nesrin arasındaki sahnede ise Nusret hanımı Murat'a bıraktığını söyleyen Güzin ablası Nesrin'in suçlayıcı soruları karşısında bağırarak ‘’herkese karışıp durma’’ tepkisini vermiştir. Bu sahne aslında Nesrin'in kontrolcü ve sınırları ihlal eden yapısına karşı Güzin'den bir baş kaldırı olarak yorumlanabilir.

Belirgin sınırlar: Ailede rollerin belli olduğu, aileyi ve bireyi koruyan sınır türüdür, zaman zaman kurallar esnetilebilir. Demokratik bir görünüm vardır.

5.5. Koalisyon

Denge durumunda olan bir tahterevallinin dengesinin bozulması gibidir. Aile alt sistemlerinden birinde yaşanan probleme sistemdeki diğer bireylerin ortak edilmesidir.

11.50-12.35 Yine kardeşleri arabada bir arada gördüğümüz bu sahnede Güzin'in annesinin kaybolduğuna inanmamadır, bunun üzerine ablasıyla bir tartışma yaşarlar. Nesrin bu tartışmada annesi ile koalisyon oluşturduğunu kardeşine ‘’ söz dinleseydin o zaman’’ sözünden anlıyoruz. Sahnede yokken bile savunulan Nusret hanımın ise ailede büyük bir güze sahip olduğunu söylemek mümkündür.

5.6. Kuşaklar Arası Hiyerarşi ve Güç

Aile sistemleri içinde özellikle ebeveyn çocuk alt siteminde görülmekle beraber büyük çocuk- küçük çocuk veya karı-koca alt sitemlerinde de görülebilecek ast-üst ilişkisi

bulunmaktadır. Hiyerarşi bununla oluşur ve bireylere bir şey yaptırma kapasitesi olan güç kavramıyla ilişkilendirilir. Güç otorite ve sorumluluğu aynı anda getirir.

58.50-59.17 Nesrin'in Alzehimer annesine tuvalet eğitimi vermeye çalıştığı sahnede Güzin ile tartışmaktadırlar. Annenin ''eve gideceğim demesi'' ve Nesrin'in buna karşı çıkması sebebiyle Nusret hanımın kızına vurduğunu gördüğümüz sahnede yaşlı ve hasta olsa da anne olarak gücün hala Nusret hanımda olduğunu söylemek mümkündür.

01.08.08-01.08.40 Mehmet ile annesi arasındaki konuşmayı içeren bu sahnede Nusret hanım oğlunu kendisini terk edip gitmesi sebebiyle babasına benzetmektedir. Buna karşı çıktığında ise sen de bana sırtını döndün diyerek sitem ettiğini görüyoruz.

Filmin bütününde Nusret hanımı yaşlı ve hasta olarak görsek de aile içindeki hala güçlü ve üst bir konumdadır. Kardeşlerin kendi aralarındaki ya da anneleriyle yaptıkları konuşmalardan da Nusret hanımın geçmişte de otoriter bir figür olduğunu söylemek mümkündür. Bunun sebebi eşinin terk etmesi sebebiyle bekar bir anne olarak çocuklarını tek başına büyütmüş olması olabilir.

49.49-50.08 bu sahnede ise Faruk ile Nesrin arasındaki bir konuşmayı tartışmayı görmek mümkündür. Oğlunun mesajlarını kontrol eden Nesrin'in çekirdek aile içinde otoriter, güçlü konumda olduğunu söylemek mümkündür.

5.7. Genogram

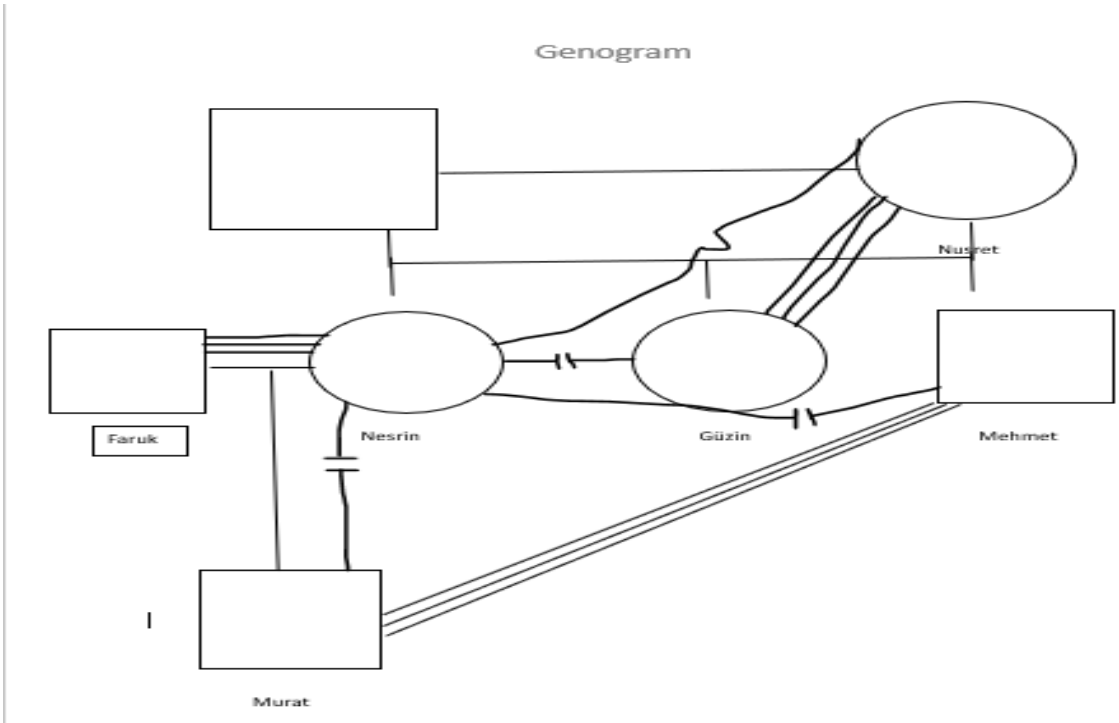

6. BİR MİNUCHİN YAPISAL AİLE TERAPİSTİ OLARAK BEN

Terapist aktif ve lider rolündedir. Terapinin dört aşaması bulunur.

6.1. Dahil Olma / Katılma

- ✓ İzleme
- ✓ Benzeme
- ✓ Onaylama
- ✓ Uyma

6.2.Aile Etkileşimlerini değerlendirme

Alt sistemler hiyerarşisi, sınırlar

6.3.İşlevsel olmayanı izleme

Terapist burada dengeye müdahale eder, bozar

6.4.Yeniden yapılandırma

İlk olarak yapısal aile terapisi bağlamında soruna odaklanmam gerektiğini düşünüyorum. Faruk, Nesrin ve Murat'ın oluşturduğu çekirdek ailede sorun Faruk'un evden kaçması riskli davranışlarda bulunması olarak göze çarpmaktadır. Anne kontrolcü ve otoriter baba ise ilgisiz ve umursamazdır. Aileye benzemek için aralarındaki iletişimi daha iyi bilmem gerekirdi ve sonrasında bu iletişimi onlara aktarmaya çalışırdım. 2. Adım olarak aile etkileşimlerini ele alırken önce karı-koca alt sisteminden başlardım çünkü ailenin etkileşimi eşler arasındaki etkileşimden önemli ölçüde etkilenir. Nesrin'in bir sahnede Güzin'e yakındığı konu olan eşler arasındaki soğukluğun giderilmesi için iletişim becerileri üzerinde çalışırdım ve ''ben dilini'' öğretirdim. Nesrin'in otoriter ve Faruk'un umursamaz tavrının birbirlerini nasıl etkilediği konusunda terapide bunları konuşabilmeleri için imkân sağlardım. Bunlarla beraber ebeveyn çocuk alt sistemiyle de çalışmaya başlardım. Murat'ın evden kaçmasının sebeplerini araştırdım.

Nusret hanımın olduğu ailede ile sorunun suçlayıcı iletişim olduğunu düşünüyorum. Bu ailede Nusret hanım'ın alzehimer olması sebebiyle onunla çalışamayacağımı düşündüğümden sadece kardeş alt sistemiyle çalışırdım. Nesrin'in otoriter ve suçlayıcı, Güzin'in ablasına karşı suçlayıcı ve Mehmet'e karşı umursamaz ve Mehmet'in ise genellikle savunmacı ve umursamaz iletişim örüntülerini ele alarak işe başlardım. Aralarındaki iletişim için yine ben dilini öğretebilirdim. Özellikle sınırlar konusunda kardeş sisteminde çalışmam gerekirdi çünkü beliğin olmayan sınırlar sebebiyle bireylerin zorlandığı görülmektedir. Özellikle annenin bakımını sadece Nesrin'in üstlenmesinin danışmada gündeme gelmesi gerektiğini

düşünüyorum. Bu bireyleri sadece alt sistemin bir parçası olarak ele almak yerine bireysel sorunlarıyla da ilgilenmem gerektiğini düşünürdüm. Mehmet'in işsiz ve bağımlı bir birey olmasıyla, Güzin'in romantik ilişkilerinde yaşadığı problemler ve Nesrin'in çekirdek ailesi içindeki problemlerini de ele alırdım. Yaşadıkları bireysel sorunlarla ilgili sosyal destek sistemi olarak kardeşlerin paylaşımını artırmaya çabalardım.

KAYNAKÇA

[1] Minuchin, S. (2015). *Structural family therapy.* International Psychotherapy Institute.

[2] Minuchin, S., Reiter, M. D., & Borda, C. (2021). *The craft of family therapy: Challenging certainties.* London: Routledge.

[3] Satir, V., Banmen, J., Gomori, M., & Gerber, J. (1991). *The Satir model: Family therapy and beyond.* Palo Alto, Calif.: Science and Behavior Books.

[4] Satir, V., Stachowiak, J., & Taschman, H. A. (1976). *Helping families to change.* Jason Aronson, Incorporated. Newyork.

PANDORA'NIN KUTUSU FİLMİNİN MURRAY BOWEN'İN KAVRAMLARIYLA ANALİZİ

ANALYSIS OF THE MOVIE PANDORA'S BOX WITH MURRAY BOWEN'S CONCEPTS

Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Firdevs ADAM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287
Doç Dr. Aysel ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119
Yüksek Lisans Öğrencisi Nurbanu YILDIZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, , ORCID ID: 0009-0004-9803-7991

ÖZET

Bu çalışmada senaryosunu Yeşim USTAOĞLU ve Sema KAYGUSUZ'un, yönetmenliğini Yeşim USTAOĞLU'nun yaptığı Pandora'nın Kutusu filminin Murray Bowen'in kavramları doğrultusunda analizinin yapılması, Çok Kuşaklı/Kuşaklararası Aile Terapisi'nin temel kavramlarıyla açıklanması amaçlanmıştır. Pandora'nın Kutusu filminin bu çalışma için seçilmesinin nedeni filmin konusu ve içsel ilişkilerinin Murray Bowen'in kavramlarıyla açıklanabileceğinin düşünülmesidir. Çalışmada öncelikle filmin kısa bir özeti yapılarak konunun anlaşılması sağlanmıştır. Sonrasında filmdeki altı ana karakter olarak belirlenen Nusret Hanım, Nesrin, Mehmet, Güzin, Murat ve Faruk'un diğer kişilerle yakınlığı ve karakterlerine ilişkin genel tanıtımı yapılmıştır. Filmdeki sahneler Benliğin Farklılaşması, Kuşaklar Arası Aktarım Süreci, Aile Yansıtma Süreci, Üçgenler Oluşturma, Duygusal İlişkiyi Kesme, Kardeş Konumu, Füzyon (Eriyerek Birleşme), Toplumsal Gerileme başlıkları altında filmdeki sahnelerin olduğu kısımlar belirlenerek aktarımı yapılmıştır. Bu başlıklara uyan sahnelerin filmin hangi dakikasında olduğu belirlenerek örneklendirmeler şeklinde açıklamaları yapılmıştır. Bowen Terapisti Olarak Danışmanlık Örneği başlığı altında Terapistin Farklılaşması, Hedefleri Belirleme ve Genogram Oluşturmayla süreç devam ettirilmiştir. Filmdeki konunun daha iyi anlaşılması için genogram çizimi gerçekleştirilmiştir. Genogramdan sonra Oluşturulan Süreç Soruları Sorma, Benliğin Farklılaşmasına Cesaretlendirme, Aile Koçluğu, İlişki Deneyleri, Ben Dili Kullanma başlıkları verilmiştir. Yukarıda yer alan tüm başlıkların altına filmdeki olay, olgu ve kavramlarla ilişkilendirilen

sahnelerin açıklaması verilerek anlaşılırlığının sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan analizler neticesinde Pandora'nın Kutusu filminin Bowen Murray'ın kavramlarıyla açıklanabileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandora'nın Kutusu, Murray Bowen, Sinema

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyze the movie Pandora's Box, whose script was written by Yeşim USTAOĞLU and Sema KAYGUSUZ and directed by Yeşim USTAOĞLU, in line with Murray Bowen's concepts, and to explain it with the basic concepts of Multi-Generation/Intergenerational Family Therapy. The reason why Pandora's Box was chosen for this study is that it is thought that the subject and internal relationships of the film can be explained with Murray Bowen's concepts. In the study, first of all, a brief summary of the movie was made to ensure an understanding of the subject. Afterwards, a general introduction was made regarding the closeness of Nusret Hanım, Nesrin, Mehmet, Güzin, Murat and Faruk, who were determined as the six main characters in the film, with other people and their characters. The scenes in the film were identified and transferred under the headings of Differentiation of Self, Intergenerational Transfer Process, Family Reflection Process, Forming Triangles, Breaking Emotional Relationship, Sibling Position, Fusion, Social Regression. The scenes that fit these headings were determined in which minute of the movie and explained with examples. Under the title of Counseling Example as a Bowen Therapist, the process continued with Differentiation of the Therapist, Determining Goals and Creating a Genogram. A genogram drawing was made to better understand the subject in the movie. The processes created after the genogram are titled: Asking Questions, Encouraging the Differentiation of the Self, Family Coaching, Relationship Experiments, Using I Language. It is aimed to ensure clarity by giving explanations of the scenes associated with events, facts and concepts in the film under all the headings above. As a result of the analysis, it was found that the Pandora's Box movie can be explained with Bowen Murray's concepts.

Key Words: Pandora's Box, Murray Bowen, Cinema

1. PANDORANIN KUTUSU FİLMİNİN KONUSU

Karadeniz'de tek başına yaşayan Nusret Hanım üç çocuk sahibidir ve eşi tarafından terk edilmiştir. Batı Karadeniz'de tek başına yaşayan Alzheimer hastası olan Nusret teyze bir gün ortadan

kaybolur. Çocuklarından Nesrin durumu telefondan haber alır. Nusret teyzenin büyük çocuğu Nesrin kardeşleri Güzin ve Mehmet'e durumu haber verir. İstanbul'da birbirlerinden kopuk hayatlar yaşayan kardeşler annelerini bulmak için bir araya gelirler ve Batı Karadeniz'e doğru yola çıkarlar. Yol boyunca kardeşlerin geçmişte yaşadıkları problemleri ve çatışmaları gün yüzüne çıkar. Annelerine ulaştıklarında Alzheimer olduğunu öğrenirler ve annelerinin bakımını Nesrin üstlenir. Nesrin evli ve bir çocuk annesidir. Nesrin'in oğlu Murat ailesinden kopuk bir hayat yaşamakta ve sadece dayısı Mehmet'i kendisine yakın görmektedir. Nesrin bir taraftan annesinin bakımı bir taraftan oğlu ile yaşadığı sağlıksız ilişki nedeni ile zor günler yaşamaya başlamıştır. Mehmet ise ailesinden kopuk bir hayat yaşamakta ve düzgün ilişkiler kuramamaktadır. Mehmet annesinin hastalığı konusunda ilgisiz bir tutum sergilemiştir. Güzin, tek başına yaşayan otuzlu yaşlarda bir gazetecidir. Duygusal ilişkileri konusunda Nesrin ve Mehmet ile sık sık tartışmalar yaşamaktadır.

Nusret Hanım hastalığından dolayı bakımevine yatırılmıştır. Bunu gören Murat anneannesinin burada mutsuz olduğunu görmüştür. Anneannesinin doğaya ve evine olan özlemini gidermek için herkesten habersiz onu evine yani Karadeniz'e geri götürmüştür.

2. FİLMDEKİ KARAKTERLER

Nusret Hanım: Üç çocuk sahibi ve Karadeniz'in kır hayatında tek başına yaşayan yaşlı bir annedir. Alzheimer hastasıdır. Eşi tarafından terk edilmiştir. Doğa yaşamını sevmekte ve şehir yaşamında sıkılmaktadır. Çocukları bakımını üstlenememiş ve Nusret hanımı bakım evine bırakmışlardır. Fakat torunu Murat anneannesi Nusret Hanım ile yakın bir ilişki kurmuş, onun evine ve doğaya olan özlemini gidermiştir.

Nesrin: Nusret teyzenin büyük kızıdır. Orta yetişkinlik döneminde bir ev hanımıdır. Oğlunu ve herkesi kontrol altında tutmaya çalışır. Evlilik hayatında doyumu yakalayamamıştır. Eşi Faruk ile evlilikleri soğuk bir hal almıştır. Oğulları Murat eve gelmemekte, ailesine mesafeli davranmaktadır. Nesrin'in hayatı oğlunu takip etmek ve kontrol etmekle geçmektedir.

Mehmet: Genç yetişkinlik dönemindedir. Düzensiz ve amaçsız bir hayat yaşamaktadır. Düzenli bir işi ve geliri yoktur. Çok fazla alkol ve sigara kullanmaktadır. Kardeşleri ile görüşmemektedir. Ailesinden sadece Nesrin'in oğlu Murat ile bir yakınlık kurmuştur. Annesinin hastalık sürecinde bakımını üstlenmemiş ve ilgisiz davranmıştır.

Güzin: Nusret teyzenin kızıdır. Orta yetişkinlik döneminde bir gazetecidir. Yalnız bir hayat yaşar. Duygusal partnerleriyle sık sık sorunlar yaşamaktadır. Annesine karşı çok suçlayıcı ve soğuk davranır. Kendisinin de annesi gibi terk edileceğinden korkmakta ve sağlıklı ilişkiler

yaşayamamaktadır. Kardeşlerinden bağımsız bir hayat yaşamaktadır. Annesinin bakımevine verilmesini istemektedir.

Murat: Nesrin'in oğludur. Üniversite çağında bir gençtir. Annesi ve babası ile iletişim problemi yaşar ve kendisini ailesine ait hissetmez. Çok fazla sigara kullanmaktadır. Mehmet ile yakın ilişkiler kurmuştur. Akşamları evine gitmemekte ve ailesinin telefonlarına bile cevap vermemektedir. Ailesinin kendi hayatına karışmasını istememektedir. Anneannesi bakımevine verildiğinde onu ziyarete gitmiştir. Anneannesinin doğaya ve evine olan özlemini anlayıp onu Karadeniz'deki evine geri götürmüştür.

Faruk: Nesrin'in eşidir. Eşi ile olan ilişki problemlerine rağmen onu sevmekte ve ayrı kalmaktan korkmaktadır. Oğlu Murat'ın Mehmet ile olan yakın ilişkisini uygun bulmamakta ve genellikle tartışma yaşamaktadır.

3. MURRAY BOWEN'IN KAVRAMLARI İLE FİLMDEKİ SAHNELERİN ANALİZİ

3.1. Benliğin Farklılaşması

Benliğin farklılaşması bireylerin kendilerini içinde büyüdükleri aileden duygusal ve bilişsel düzeyde ayırmaları anlamındadır (Bowen, 1978). Bir başka tanıma göre ise, aile üyelerinin pozisyonlarına ve tepkiselliklerine karşı en alt seviyede karşılık vererek kişinin kendini tanımlayabilmesi ve yoğun ilişkiler içinde bireyselliğini koruyabilmesi sürecidir (Özburun, 2018).

1.19.45-1.20.10 dakikaları arasındaki sahne: Murat, anneannesi ve Mehmet'in bir arada Mehmet'in evinde bulundukları sırada, eve Nesrin, Eşi ve Güzin gelir. Murat'ın bu sahnede babasına karşı gelip "bana sordunuz mu ne evi, baba ben senin gibi olmak istemiyorum!" demesi onun kendini ailesinden farklılaştırmak istemesini göstermektedir.

1.17.30-1.18.15 dakikaları arasındaki sahne: Nesrin, Güzin'in evine gelip annesinin nerede olduğunu sormuştur. Güzin ise annesini Murat'a bıraktığını söylemiştir. Bunu duyan Nesrin, Güzin'e sinirli bir şekilde hesap sormuştur. Güzin "Yeter artık herkese karışıyorsun, bana karışma!" diyerek Nesrin'e sitem etmiştir. Güzin'in bu davranışı onun sorgulanmak istemediği ve bağımsız kararlar vermek istediğini göstermektedir.

1.33.00-1.34.34: Murat bakımevine verilen anneannesini ziyarete gitmiştir. Anneannesi Nusret Hanımın burada mutsuz olduğunu görmüştür. Anneannesini ait olduğu yere yani evine götürmeye karar vermiştir. Murat'ın bu düşüncesi onun ailesinden bağımsız olarak bir karar aldığını ve bireysel olarak bir davranışta bulunduğunu göstermektedir. Murat aile üyelerinden özerkleşerek bir karar vermiştir.

3.2. Çekirdek Ailenin Duygusal Süreci

Bireyler küçük yaşta kök ailelerinden edindikleri ilişki kalıplarını ve aile içi rol dağılımlarını daha sonra çekirdek ailelerine aktarırlar. Bireylerin kendilerini asıl ailelerinden farklılaştırıp farklılaştırmamaları veya nasıl farklılaştırdıkları çekirdek ailenin duygusal süreci ile ilişkilidir.

1.04.15.-1.05.00: Bu sahnede Güzin erkek arkadaşıyla buluşmuştur. Erkek arkadaşına onunla vakit geçirmek istediğini söyler. Erkek arkadaşı ile arasında bu konuda tartışma çıkar. Güzin problemini konuşmak yerine sinirlenip arabadan iner ve oradan hızlı bir şekilde uzaklaşır. Güzin'in bu davranışı ailesinden gördüğü ilişki kalıplarını kendi ilişkisine aktardığını göstermektedir.

00.16.00-00.17.00: Bu sahnede Güzin, Nesrin ve Mehmet arabada beraber seyahat etmektedirler. Güzin'in telefonu çalar ve arayan erkek arkadaşıdır. Erkek arkadaşıyla görüşmesi konusuna Nesrin ve Mehmet müdahale eder. Kardeşlerinin bu müdahalesi küçük yaşta kök ailelerinden kendilerini farklılaştıramamalarıyla ilgilidir.

3.3. Kuşaklar Arası Aktarım Süreci

Ailenin, kaygıyı ve stresle baş etme stratejilerini kuşaktan kuşağa bir sonraki nesile aktardığı süreçtir. Sorunu olan ailelerde söz konusu sorunun oluşumu birkaç kuşağı kapsayacak biçimde şekillenmiştir.

1.30.37.-1.31.35: Bu sahne Nesrin ve eşi Faruk arasında geçmektedir. Nesrin eşine 'sende mi beni bırakacaksın' der. Eşi ise 'ben sensiz yaşamayı bilmiyorum ki' diyerek Nesrin'in yalnız kalma kaygısını giderir. Nesrin'in yalnız kalma kaygısı, babasının annesini terk etmesiyle ilişkilidir. Nesrin kaygı durumunu kuşaklar arası aktarım süreci ile ailesinden almıştır.

1.21.40-1.22.45: Bu sahne Güzin ve annesi Nusret arasında geçmektedir. Güzin annesine 'beni hiç sevdin mi, şu haline bak, ha şu cam ha sen hiçbir farkınız yok. İşin kötüsü şimdi bende senin gibiyim aynıyız ' demiştir. Bu sözleri Güzin'in sevilme ve sahiplenme ihtiyacının giderilmediğini göstermektedir. Bu hislerini ailesinden devralmıştır. Bu sahnede 'ikimizde aynıyız' diyerek Güzin annesi ile füzyona uğradığını göstermektedir.

3.4. Aile Yansıtma Süreci

Çiftler kendileriyle aynı farklılaşma düzeyinde olan çocuklar yetiştirirler (Bowen, 1976). Çok az düzeyde farklılaşabilmiş ebeveynler bu olgunlaşmamış yapılarını çocuklarına yansıtırlar.

00.49.29-00.50.10: Bu sahnede Nesrin oğlu Murat'ın arkadaşlarıyla yazışmalarını internetten gizlice kontrol etmektedir. Eşi Faruk ise 'yapmadığın bir bu kalmıştı' diyerek eşine sitem eder. Nesrin'in oğluyla konuşmak yerine bu şekilde gizlice takip etmesi onun olgunlaşamadığını göstermektedir. Bu olgunlaşmamış yapısını Murat'a aktarmaktadır.

00.50.15-00.51.55: Bu sahnede Nesrin annesi ile birlikte elindeki adresle oğlu Murat'ı aramaya çıkmıştır. Nesrin'in oğlunun peşinden gizlice onu aramaya çıkması onun kendini farklılaştıramadığını göstermektedir. Oğluna da geçmişte babasına güvenmediği gibi güvenmediğini görmekteyiz.

3.5. Üçgenler Oluşturma

Herhangi bir duygusal sistemin ve sabit bir ilişki sisteminin temel yapı taşıdır. Bireyler ve bireyler ile nesneler arasında oluşabilir. İki birey arasında oluşan gerginliğin ve kaygının bir nesneye veya bireye aktarılması durumudur.

00.11.42-00.12.35: Bu sahnede üç kardeş arabada seyahat ederken Güzin annesinin gerçekten kaybolmadığını ve dikkat çekmeye çalıştığını söyler. Bunun üzerine kardeşler arasında gerginlik çıkar. Nesrin babasının annesini terk ettiğini annesinin bir suçu olmadığını söyler. Güzin annesinin ona kötü davrandığını hatırlatır. Bu sahnede Güzin'in annesi ile olan gerginliğini kardeşlerine yansıtarak üçgen oluşturduğunu görmekteyiz.

01.19.15-01.20.10: Bu sahnede Nesrin ve Faruk oğullarını almak için dayısı Mehmet'in evine giderler. Faruk oğluna 'dayın gibi mi olmak istiyorsun hemen eve gel' diyerek oğlu ile arasındaki gerginliği dayısına aktarmıştır. Olaya anneanne dâhil olur 'Murat iyi çocuk neden bağırıyorsun' der. Tüm bu konuşmalarda aradaki kaygı ve gerginliğe üçüncü kişiler dâhil edilerek üçgenler oluşturulmuştur.

00.26.20-00.27.20: Bu sahnede Nesrin ve Güzin annelerinin kaybolmasının ardından, annelerinin Karadeniz'deki evinde onu beklemeye başlamışlardır. Güzin 'şu evden bir türlü kurtulamıyoruz' diyerek mutsuzluğunu baba evine bağlayarak ona aktarmış ve ev ile üçgen oluşturmuştur.

3.6. Duygusal İlişkiyi Kesme

Bireyin kendisini ebeveynleri, kardeşleri ve diğer aile üyeleriyle çözümlenmemiş duygusal konularıyla baş etmek için aile üyelerinden fiziksel ve psikolojik olarak uzaklaştırmasıdır.

00.03.18-00.04.30: Bu sahnede Murat gece sokakta yatmıştır. Evine gitmemektedir. Annesinin telefonlarını bile açmamaktadır. Murat'ın aile ile çözemediği problemlerden kaçmak için duygusal ve fiziksel olarak kendini geri çektiğini görmekteyiz.

00.21.10-00.22.15: Bu sahnede Güzin ve Mehmet arasında tartışma çıkmıştır. Mehmet Güzin'e 'herkesi kendin gibi sanıyorsun kimseye güvenmiyorsun' demiştir. Güzin Mehmet'e 'en azından senin gibi parazit gibi yaşamıyorum. Evinin kirasını bile ödeyemiyorsun demiştir. Nesrin de tartışmaya girip Mehmet'i suçlamıştır. Bu konuşmaların ardından Mehmet arabayı zorla durdurup kardeşlerinden uzaklaşmıştır. Bu davranış duygusal ilişkiyi kesmeye bir örnektir.

3.7. Kardeş Konumu

Bireyler ailelerindeki doğum sırasına göre bazı kişilik özellikleri geliştirebilirler. Bir evlilikte çiftlerin ailelerindeki kardeş konumlarına benzer bir durum ne kadar var ise, evlilikte başarı şansı o kadar artar.

00.58.20-00.59.18: Bu sahnede Nesrin Alzheimer hastası olan annesinin bakımını üstlenmiştir. Annesini tıpkı bir çocuk gibi banyo yaptırır. Annesinin tuvaleti geldiği zaman nereye gideceğini öğretmeye çalışır. Bu davranışlar Nesrin'in büyük kardeş olarak annesine çocuğu gibi baktığını gösterir. Kardeş konumundan dolayı annesinin bakımını Nesrin üstlenmiştir.

00.17.05-00.19.05: Bu sahnede üç kardeş yolda ıssız bir yerde mola verirler. Arabaya tekrar bindiklerinde arabanın benzininin bittiğini fark ederler. Bunun üzerine Mehmet küçük kardeş olmasından dolayı benzin aramaya gider. Mehmet'in benzin aramaya gitmesi onun kardeş konumundan kaynaklanmaktadır.

3.7. Füzyon (Eriyerek Birleşme)

Aşırı duygusal yoğun ilişkilere sahip aileler füzyona uğramış ve tamamen iç içe girmişlerdir.

01.15.09-01.16.18: Bu sahnede Murat ve anneannesi balık ekmek yemek için bir lokantaya giderler. Nusret hanım ekmeğini ısırıp torunu Murat'a verir. Murat da ısırdıktan sonra aynı ekmeği anneannesine uzatır. Bu şekilde birlikte bir ekmeği yerler. Murat ve anneannesi bu sahnede füzyona uğramışlardır.

3.8. Toplumsal Gerileme

Bowen aile terapistleri aile üyelerinin toplumun bir bütün olarak nasıl işlediği konusunda farkındalık kazanmalarına öncülük ederler. Toplumdaki duygusal süreçleri ele alırlar. Toplum çok fazla stres altındaysa, farklılaşmaya yönelik birçok engel ortaya çıkacaktır. *00.40.40-00.42.30:* Bu sahnede Murat sokaktayken cüzdanını bir adam gizlice çalar. Murat bunu fark edince adamın peşinden koşar. Adam Murat'ı görünce boynuna bıçağı dayayıp onu

tehdit eder. Bu durum toplumdaki hırsızlık olaylarının arttığını göstermektedir. Toplumsal gerileme olarak adlandırılan bu olay bireylerin farklılaşma yolunda bir engeldir.

4. BOWEN TERAPİSTİ OLARAK DANIŞMANLIK ÖRNEĞİ

4.1. Terapistin Farklılaşması

Nesnellik ve nötrlük Bowen terapistlerin gösterecekleri önemli davranışsal özelliklerdir. Ailelerle çalışabilmek için terapist öncelikle duygusal bir değişim geçirmek zorundadır. Bowen aile terapisti sakin duruşunu korumak ve kendisini içinde büyüdüğü ailesinden farklılaştırmış olmak zorundadır. Tedavi yapacak kişilerin öncelikle kendilerinin değişim geçirmemeleri halinde, birlikte çalıştıkları danışanları da bu dönüşümü yaşamayacaklarıdır.

4.2. Hedefleri Belirleme

Süreç sonunda, aile üyelerinin kuşaklararası örüntüleri anlamaları ve bunların şimdiki etkileşimlerine etkileri konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamaktır(Gehart,2017). Diğer bir hedef farklılaşma seviyesini artırarak oluşan kaygıyı azaltmaktır.

4.3. Genogramlar

Ailenin en az üç kuşağı ve aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilileri ile ilgili bilgiler içerir. Aile bütünlüğü, cinsiyetler, yaşlar, etnik kökenler, doğum tarihleri, boşanmalar ve diğer önemli olayla hakkında bilgiler sunar.

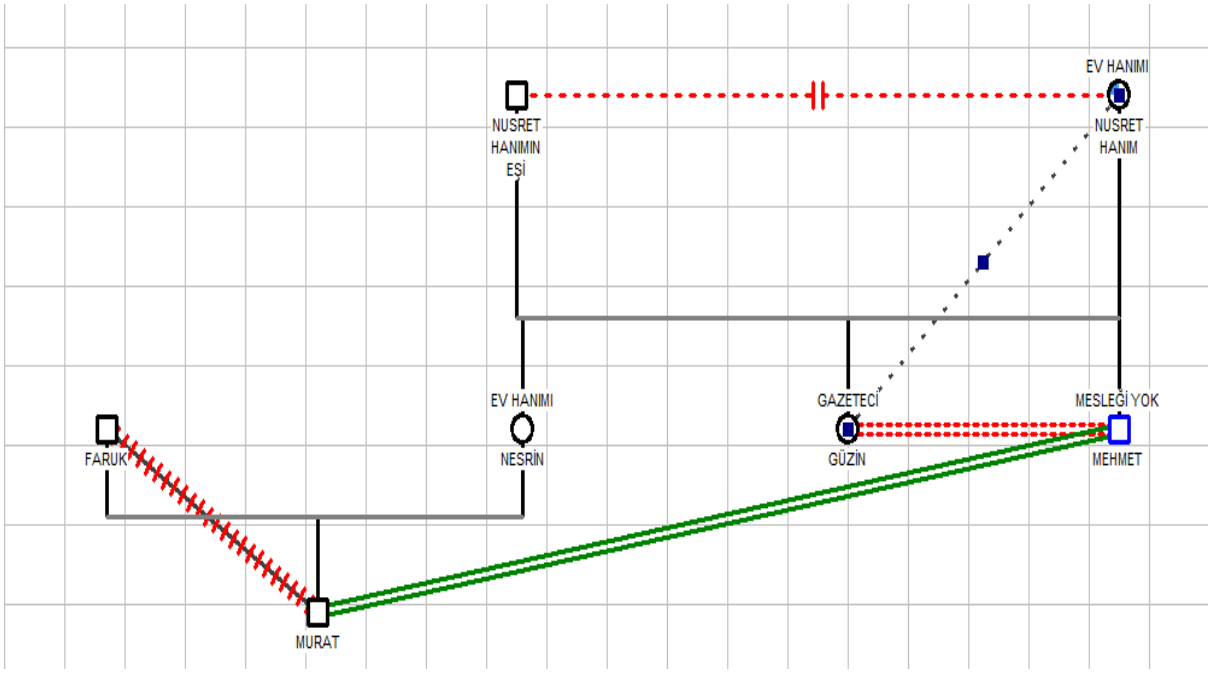

Ailenin genogramı incelendiğinde Nusret Hanım ve eşinin ayrıldığı görülmektedir. Nusret Hanım ve kızı Güzin arasında İlgisiz/duyarsız bir ilişki vardır. Güzin ve Mehmet arasında çatışma ve anlaşmazlıklarla dolu bir ilişki vardır. Murat ve Mehmet arasında dostluk ve arkadaşlık ilişkisi vardır. Murat ve babası Faruk arasında güvensiz bir ilişki vardır. Bu genograma bakılarak danışma sürecinde hangi karakter ile çalışmak istenildiğine ve hangi tekniklerin uygulanması gerektiğine karar verilir.

4.4. Süreç Soruları Sorma

Aile içerisindeki sorunları ve var olan kaygı durumlarını göz önüne sermek ve somutlaştırmak için kullanılır (Özburun, 2018). Bu ailede Murat karakteri için süreç soruları örnekleri hazırlanmıştır. Murat aile içerisinde kendisini en iyi şekilde ifade edebilen bir kişidir. Murat'tan alınan cevaplar daha sağlıklı olacaktır.

- ✓ Neden şu anda yardım almak istediniz?
- ✓ Ebeveynleriniz ile yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?
- ✓ Anneanneniz ve anneniz arasında ne tür benzerlikler ve farklılıklar vardır?
- ✓ Aile üyelerinizden kimi kendinize daha yakın hissediyorsunuz?
- ✓ Danışma süreci sonunda neyi elde etmiş olmak istersiniz?

4.5. Benliğin Farklılaşmasına Cesaretlendirme

Sağlıklı duygusal mesafede durabilme veya duyguları düşüncelerden ayırabilecek kadar objektif kalabilme yetisini ifade eder (Kerr & Bowen, 1988). Nesiller ilerledikçe ailede iç içe geçmeye dâhil olan çocuklar daha düşük düzeyde benliğin farklılaşmasına doğru ilerler. Danışma sürecinde Güzin, Nesrin ve Murat karakterleri benliğin farklılaşması yolunda cesaretlendirilerek ilişkilerini daha sağlıklı şekilde yürütmeleri sağlanmalıdır. Özellikle Nesrin'in kardeşleri ve oğlunu hakimiyet altında tutmak istemesi, onları kontrol etme çabası ilişkilerine zarar vermektedir.

4.6. Aile Koçluğu

Danışan içinde büyüdüğü aileye ilişkin sorunlarını çözümlemiş ise o zaman Bowen aile terapisti bu kişiye koçluk yapar. Danışman koçluk sürecinde bir rehber görevi görür, danışanlar kendi gelişim çabalarının kontrolünü elinde tuttuklarını hissetmelidirler. Koçluk yapabilmek için danışanın farklılaşma noktasına yakın ve istekli olması gerekir. Bu yüzden filmde Murat karakterine koçluk yapılarak aile içerisindeki çözümlenemeyen problemler ve kaygı durumları azaltılabilir.

4.7. İlişki Deneyleri

Genellikle aile içindeki üçgenleri ve duygusal süreçleri anlamaya yönelik olarak verilen davranışsal ödevlerdir. Sürecin farkında olmayı ve yeni davranışlar denemeyi sağlar. İlişki deneyleri Mehmet, Güzin ve Nesrin arasında yapılabilir. Bu üç kardeş kendi aralarında çok fazla çatışma yaşamakta ve birbirlerini suçlamaktadırlar. Eğer yeni davranış kalıpları öğrenerek bunu denerlerse ilişkileri daha sağlıklı olacaktır.

4.8. Ben Dili Kullanma

Aile üyeleri kendi inançlarını, diğerlerinin fikirlerini eleştirmeden ve duygusal suçlamalara girmeden sakin bir şekilde ifade ederse diğer aile üyeleri de olduğu gibi kabul eder. Nesrin karakteri oğlunu sürekli kontrol etmek ve onunla çatışmak yerine ben dili kullanabilse sorunları halledilebilir. Örnek olarak ‘çabuk eve gel’ demek yerine ‘eve geç geldiğinde senin için endişeleniyorum’ dese oğlu Murat’a duygularını ifade etmiş olacaktır.

4.9. Eve Geri Gidiş

Aile terapisti bireysel olarak danışanı veya aile üyelerini ailelerinin aslını daha iyi bilmeleri için evlerine dönmeleri konusunda eğitir (Bowen, 1976). Eve geri gidiş Güzin, Nesrin ve Mehmet için verilen ev ödevleriyle faydalı olacaktır. Bu üç kardeş kök ailelerini ve aralarındaki çatışmanın sebeplerini daha iyi anlayarak çözümlenemeyen problemlerini çözecektir.

KAYNAKÇA

[1] Bowen, M. (1976). *Theory in the practice of psy-chotherapy. Famıly Thrapy: Theory and practice (s. 42-90).* New York: Gardner Press.

[2] Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice.* New York: Jason Aronson.

[3] Kerr, M. E., & Bowen, M.(1988). *Family evaluation: An approach based on Bowen Theory*. New York: Norton.

[4] Özburun, N.(2018). Derleme: Genel sistem teorisinden etkilenen aile terapisi modellerinin karşılaştırılması. *Türkiye Bütünleştirici Psikoterapi Dergisi, 1*(2), 172-188.

MADRİD'DEN VİLNİUS'A: İSVEÇ VE FİNLANDİYA'NIN NATO ÜYELİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK HAMLESİ

Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE

Malatya Turgut Özal Üniversitesi,

0000-0003-3329-7480

ÖZET

NATO, 1949 yılında teşkil edilmiş ve üye devletlerin güvenliğini sağlamayı amaçlayan önemli bir askeri ittifaktır. Bütün kararların oybirliğiyle alındığı ittifaka katılım da ancak bütün üye devletlerin onayı gerçekleşmektedir. En son İsveç ve Finlandiya'nın üyelik talebi ile yeni bir genişleme sürecine giren ittifaka Finlandiya son üye olarak katılmış ancak İsveç'in üyeliği ise Türkiye'nin onayı olmadığı için henüz gerçekleşmemiştir. Nitekim Türkiye, bu ülkelerin ittifaka kabul edilebilmesi için belirli şartların bulunduğunu, üyeliğin ancak bu şartların yerine getirilmesi halinde onaylayabileceğini açıklamıştır. Bunun üzerine NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Türkiye'nin şartlarının görüşülmesi adına bu üç devletin liderlerinin bir araya getirecek bir müzakere süreci başlatmıştır. Bu bağlamda 2022 Haziran'da Madrid'de ülke liderleri bir araya gelmiş ve Türkiye taleplerini iletmiştir. Kısaca, Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması, FETÖ/PYD-YPG'nin de birer terör örgütü olarak tanınması ve tüm faaliyetlerinin engellenmesi ve aranan teröristlerin Türkiye'ye iade edilmesi olarak ifade edilen taleplere Finlandiya tarafından somut adımlar atılmıştır. Bunun üzerine 2023 Nisan ayında Türkiye'nin de onayı ile ittifaka dahil olmuştur. Finlandiya ile katılım müzakerelerine başlayan İsveç'in üyeliği ise Türkiye'nin taleplerine somut bir cevap veremeyince askıda kalmıştır. Bu noktada yeniden devreye giren Stoltenberg Temmuz 2023'te iki ülke liderinin Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta ki NATO zirvesi öncesinde bir araya gelmelerini sağlamıştır. Burada İsveç'in bir yıl içinde Türkiye'nin talepleri noktasında önemli ve somut adımlar attığı vurgulanmış hatta İsveç, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine de destek vereceklerini iletmiştir. Bunun üzerine İsveç'in NATO'ya Katılım Protokolü, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından 23 Ekim 2023 tarihinde imzalanarak TBMM'ye sevk edilmiş ve 26 Aralık 2023'te ise "İsveç'in Katılımına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi" TBMM Dışişleri Komisyonu'nda kabul edilmiştir. 23 Ocak 2024 itibariyle İsveç'in NATO'ya katılımıyla ilgili kanun teklifi, TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği sürecinde, Türkiye'nin başarılı bir müzakere süreci ve stratejik hamlelerle ulusal güvenlik açısından kaydettiği önemli kazanımları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Madrid Zirvesi, Vilnius Zirvesi.

FROM MADRID TO VILNIUS: TURKEY'S STRATEGIC MOVE IN THE PROCESS OF SWEDEN AND FINLAND'S NATO MEMBERSHIP

ABSTRACT

NATO is an important military alliance that was established in 1949 and aims to ensure the security of its member states. All decisions are taken unanimously and accession to the alliance is only possible with the approval of all member states. Finland was the last member to join NATO, which has recently entered a new expansion process with the membership requests of Sweden and Finland, but Sweden's membership has not yet been realized because Turkey has not approved it. As a matter of fact, Turkey has stated that there are certain conditions for these countries to be admitted to the alliance and that it can only approve the membership if these conditions are fulfilled. NATO Secretary General Jens Stoltenberg then initiated a negotiation process to bring together the leaders of these three states to discuss Turkey's conditions. In this context, the leaders of the countries met in Madrid on June 2022 and Turkey conveyed its demands. In short, Finland has taken concrete steps in response to the demands expressed as lifting the arms embargo on Turkey, recognizing FETO/PYD-YPG as terrorist organizations and preventing all their activities, and extraditing wanted terrorists to Turkey. Subsequently, Finland joined the alliance in April 2023 with the approval of Turkey. Sweden started accession negotiations with Finland, but its membership remained on hold after it failed to provide a concrete response to Turkey's demands. At this very point, Stoltenberg stepped in again and arranged for the leaders of the two countries to meet before the NATO summit in Vilnius, the capital of Lithuania, in July 2023. It was emphasized there that Sweden had taken important and concrete steps towards Turkey's demands within a year, and Sweden even conveyed that they would support Turkey's EU membership. Subsequently, the Protocol on Sweden's Accession to NATO was signed by President Erdoğan on October 23, 2023 and submitted to the Turkish Grand National Assembly, and on December 26, 2023, the "Bill on the Approval of the Ratification of the Protocol on Sweden's Accession" was adopted by the Foreign Affairs Committee of the Turkish Grand National Assembly. However, the process is yet to be finalized, as Sweden's formal accession also requires the approval of the General Assembly, but the timetable has not yet been set. Throughout this process Turkey has been waiting for concrete steps to be taken and demonstrated its determination to meet its demands. In this context, the aim of this study is to reveal the important results Turkey has gained in terms of national security through a successful negotiation process and strategic moves in the process of Sweden and Finland's NATO membership.

Key Words: NATO, Madrid Summit, Vilnius Summit

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından daha önce tecrübe edilmemiş bir dönem başlamıştır. Literatürde Soğuk Savaş olarak ifade edilen bu süreç, uluslararası ilişkilerde büyük değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği de ABD ve SSCB'nin başrollerde olduğu 'iki kutuplu sistem' olmasıdır. Bu dönem ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesiyle şekillenmiştir. Bu ortamda NATO, Batılı devletleri, doğudan gelebilecek bir SSCB tehdidine karşı birleştirebilecek askeri güvenlik sağlamak amacıyla kurulmuş kolektif bir savunma ittifakı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 1949 yılında kurulan bu NATO, günümüzde de önemini korumayı başarmış ve uluslararası ilişkilerde kolektif güvenlik-askeri stratejik ittifakıdır.

SSCB'nin dağılıp Soğuk Savaşın sona ermesi ile NATO nükleer silahlar, bölgesel çatışmalar ve terörizm gibi yeni stratejik konulara yönelerek değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Kuruluşundan bu yana genişleyen örgütün şu anda en sonuncusu Finlandiya olmak üzere 31 üyesi bulunmaktadır. NATO tahminlerin aksine kuruluşundan bu yana önemini kaybetmemiş hatta bazı bölgesel gelişmelerde daha da önem kazanmıştır. Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırması ve savaşın başlaması özellikle İsveç ve Finlandiya'da endişeye sebep olmuştur. Finlandiya'nın sınırlarına bu kadar yakın bir yerde Rusya tarafından bu kadar uzun süren bir savaş başlatması büyük endişe ve korkuya neden olmuştur. Bu durumun üzerine iki ülke kendilerini savunmak için NATO'ya dahil olmayı mantıklı bir seçenek olarak görmüş ve üyelik başvurusunda bulunmuştur. Üyelik başvurusu da diğer NATO kararlarında olduğu gibi tüm üyelerin katıldığı toplantılarda görüşülüp karara bağlanmaktadır.

NATO'da tüm kararların oybirliğiyle alınması ilkesi geçerlidir. Bu nedenle İsveç ve Finlandiya'nın üye olabilmesi için tüm üye devletlerin onayı gerekmektedir. Ancak bu talepler Macaristan ve Türkiye'nin itirazı nedeniyle prensipte onaylanmamıştır. Özellikle Türkiye bu sürecin yaklaşık bir buçuk sene uzamasına sebep olmuştur. Macaristan bu üyeliklere ikna olup yeşil ışık yaksa da Türkiye'yi bu konuda ikna etmek kolay olmamıştır. Ama Türkiye'nin onayının olmaması İsveç'in üyelik talebini hala bekletmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, öncelikle NATO'nun organizasyon yapısı ve karar alma mekanizması kısaca tanıtılacaktır. Sonrasında İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliğine yönelik hedefleri ve katılım sürecinin nasıl işlediğine değinilecek ve Türkiye'nin bu süreçte oynadığı kilit rolün önemi vurgulanacaktır. Sonraki bölümde ise bu süreçte Türkiye'nin vetosunun nedenleri tartışılacaktır. Madrid ve Vilnius'ta, NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in üç ülke başkanları arasında Türkiye'nin kararını değiştirmek için başlattığı müzakere süreci ele alınacaktır. Türkiye'nin bu müzakerelerde öne sürdüğü şartlar ve bu şartlara vereceği yanıt da bir başka konuyu oluşturmaktadır. Son olarak, Finlandiya'nın katılım sürecini tamamlaması buna rağmen İsveç'in neden bir buçuk yıldan fazla bir süredir hala katılımı sağlayamadığı sorusunun cevabı aranacaktır. Çalışmanın temel vurgusu ise, Türkiye'nin NATO üyeliği kapsamında sahip olduğu oy haklarını kendi lehine oldukça iyi kullanarak ulusal güvenlik ve çıkarlar açısından önemli kazanımlar elde ettiğini ortaya koymaktır.

2. NATO KARAR ALMA MEKANİZMASI VE İTTİFAKA ÜYELİK SÜRECİ

Yirminci yüzyıl, insanlık tarihi açısından oldukça önemli ve yıkıcı tecrübelere sahne olmuştur. Bu yüzyılda iki büyük savaş ve sonrasındaki Soğuk Savaş dönemi, uluslararası ilişkilerde de köklü değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönemde devletler güvenlik arayışına girmişler ve bu noktada Batı Bloğu kendi güvenliğinin teminatı olarak NATO'yu teşkil etmiştir. Spesifik olarak ise olası bir SSCB saldırısına karşı Avrupa'nın kollektif olarak savunulması amaçlanmıştır. Buna karşın Doğu Bloğu da NATO karşısında Varşova Paktı'nı teşkil etmiştir(Griffiths vd., 2013: 174). İki kutuplu bu sistemde kendilerini bu örgütlerden birine dahil olarak kendilerini güvene alma yolunu seçmiştir. Başka bir deyişle Soğuk Savaş döneminde iki bloğun ülkeleri açısından güvenli bir liman arama yoluna girmiştir.

NATO, Soğuk Savaş sonrası misyonunu yerine getirdiği ve ömrünü tamamladığı yönündeki yorumları haksız çıkararak 75 yıldır uluslararası sistemin önemli bir oyuncusu olmuştur. Bu özelliğiyle diğer uluslararası örgütlerden ayrı bir noktada yer almaktadır. Hatta NATO, günümüz uluslararası ilişkilerdeki en önemli askeri ittifakıdır (Şahin, 2017: 69). Nitekim bu durum NATO'nun önümüzdeki yıllarda uluslararası sistemde daha aktif rol oynayacağını göstermektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte dünya iki kutuplu tehditten kurtulmuş fakat yerini başka tehditler almıştır. Başta terörizm olmak üzere nükleer ve konvansiyonel silahlar, etnik çatışmalar, bölgesel krizler yeni uluslararası tehditler olarak ortaya çıkmıştır. Değişen bu yeni ortam ve tehditler karşısında NATO'da bu değişime ayak uydurmuş ve yeni stratejik konseptlerle yeni misyonunu oluşturmuştur. Bu bağlamda NATO varlığını sağlamlaştırmak adına bölgesel genişleme planları uygulamış ve dünyanın farklı bölgelerinde üyeleri bünyesine katarak bölgeselden ziyade evrensel bir örgüte evrilmeyi ve etkinlik alanını genişletmeyi tercih etmiştir.

"Washington Antlaşması" olarak da bilinen antlaşma, NATO'nun kurucu antlaşması olarak 4 Nisan 1949'da Washington'da 12 ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Şu anda en yenisi Finlandiya olmak üzere 31 üyesi bulunmaktadır. NATO'da karar alma sistemi oy birliği esasına dayanmaktadır. Bir karar alınması ve eyleme geçilmesi için bütün üyelerin onayının alınmasının gerekliliği bir bakıma işleyişi yavaşlatan bir unsur da olabilmektedir. Bir kararın alınması çoğu zaman uzun bir müzakere süreci gerektirmektedir (Demir vd., 2018 :128-129). Bu da işleyişi yavaşlatmakta ve zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de bu dönemde Batı'ya dönük bir dış politika izlemiş ve bu doğrultuda NATO'ya dahil olma yolunu seçmiştir. Bu doğrultuda 1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, NATO içinde birçok yönüyle son derece stratejik öneme sahip vazgeçilemeyecek bir üye konumundadır. (Hale, 2013: 79). Türkiye de kendini güvence altına almanın tek yolu olarak NATO'ya üye olmak olduğuna inanıyordu.

Devletlerin NATO'ya üye olma istekleri tamamen güvenlik temellidir. Bu bakımdan anlaşmanın 5. Maddesi (http://www.nato.int/cps/fr)*"Taraflar, Kuzey Amerika veya Avrupa'da bir veya daha fazla ülkeye yönelik silahlı bir saldırıyı, tüm uluslara yönelik bir saldırı olarak kabul edileceğini ve böyle bir saldırının meydana gelmesi durumunda, devletler, bireysel veya toplu olarak, bunu hepsine yönelik bir saldırı olarak değerlendirir ve BM Şartı 51. Maddesinde*

tanınan prosedürlere tabi olarak Savunma haklarını kullanır, tek başına veya başkalarıyla işbirliği içinde, saldıran taraf veya taraflara, güvenliği sağlamak ve sürdürmek için güç kullanımı da dahil olmak üzere gerekli gördükleri önlemleri alma konusunda yardımcı olacaklarını kabul ederler. Böyle bir durumda bütün işlemler BMGK'ye bildirilecektir. Konsey, uluslararası barış ve güvenliği garanti altına almak ve sürdürmek için gerekli önlemleri aldığında bu önlemler kaldırılacaktır." Diye belirtir. NATO'nun bu maddesi üye ve üye olmak isteyen devletlerin güvenlik ve savunma karşılayacak nitelikte olduğunu ve paktın kolektif bir güvenlik ve savunma örgütü olduğunu ortaya koymaktadır.

NATO'nun bu derece önemli bir örgüt olmasına rağmen karar alma mekanizması bazı aksaklıklara ve işleyişin yavaşlamasına neden olmaktadır. Fakat son tahlildeki gelişmelere Türkiye açısından bakıldığında Türkiye NATO'nun karar alma mekanizmasının yapısını İsveç ve Finlandiya'nın üyeliği sırasında önemli bir koz ve avantaj olarak kullanabilmiştir.

3. İSVEÇ VE FİNLANDİYA'NIN NATO'YA ÜYELİK SÜREÇLERİ ve TÜRKİYE'NİN TAVRI

NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında misyonunu tamamladığı yorumları yapılmakla beraber, son gelişmeler NATO'nun stratejik, güvenlik ve savunma açısından hala büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Özellikle Rusya'nın bölgesinde saldırgan ve yayılmacı politikalar izlemesi hem bölge ülkeleri başta olmak üzere bütün dünya ülkelerini tedirgin etmiştir. Burada SSCB tehdidine karşı kurulan NATO'nun bu sefer de Rusya karşısında aynı misyonla önemini arttırdığını görmekteyiz. NATO bir yandan Kafkasya genelinde, özellikle de Güney Kafkasya'da nüfuzunu artırmak için pek çok önlem alarak Rusya'yı kontrol altına almaya çalışmış, diğer yandan Gürcistan ve Azerbaycan'ı dahil etmeyi planlayarak Karadeniz bölgesinde yeni bir genişleme süreci başlatmıştır (Polat, 2017: 70). Daha sonra Ukrayna başta olmak üzere diğer bölge ülkelerini de bünyesine katmak üzere müzakereler yapılmıştır.

İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelik serüveninin başlamasına sebep olan gelişme ise Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik günümgüzde dahi devam eden bir savaşı başlatmış olmasıdır. Rusya-Ukrayna savaşının bu denli uzun sürmesi ve bu krizin ne yönde ilerleyeceğini tahmin etmek zordur. Bu belirsiz ortamda, uzmanlar tarafından askeri, güvenlik, ekonomik, enerji, göç, gıda krizi vb. sorunların artacağı yönünde ve bu sorunların da Kafkasya ile sınırlı kalmayacağı yönünde tahminler yapılmaktadır. Bunların gelecekte de tüm dünyayı etkisi altına alacaktır.

NATO böyle bir süreçte sığınmak için önemli bir liman olarak görülmüştür. Özellikle İsveç ve Finlandiya ise kriz bölgesine yakınlıkları itibariyle ittifaka dahil olmayı tercih etmişlerdir. Çünkü, Rusya'nın 2008'de Gürcistan müdahalesi, 2014 Kırım İlhakı ve son olarak Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırması ve savaş başlatması ülkeleri buna mecbur bırakmıştır adeta. Böyle bir ortamda de İsveç ve Finlandiya, NATO'ya üye olma yolunu bir güvence olarak kabul etmiş ve üyelik başvurusunda bulunmuşlardır (Bozkuş, 2023: 76).

Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı jeopolitik dengeleri bozmuştur. Rusya'nın sınır komşusu Finlandiya ve İsveç NATO'nun kapısını çalmış ve bu talep 73 yıl sonra ittifakta büyük bir anlaşmazlığa sebep olmuştur (Torlak, 2022: 26). Finlandiya ve İsveç'i buna iten elbette güvenlik endişesiydi.

Rusya ile 300 km'lik sınırı olması nedeniyle Rusya'nın yayılmacı politikalarından son derece rahatsız olan Finlandiya, güvenliğini sağlamak ve topraklarını Rus saldırılarından korumak için NATO'yu bir çözüm olarak görmüştür. İsveç te komşusu Finlandiya gibi NATO'ya katılmayı tercih etmiş, nitekim iki ülke de 18 Mayıs 2022'de resmi olarak NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuştur. Aynı gün, İsveç ve Finlandiya, NATO üyeliği için resmi başvuru mektuplarını NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'e teslim etmiştir. Bu, NATO üyeliği sürecinin ilk adımı ve İsveç için yaklaşık 1,5 yıl devam edecek sürecin de başlangıcı olmuştur (Habertürk; 2022). NATO'nun işleyişine göre bütün kararlar oy birliğiyle alınmakta ve iki yıllık periyotlarla liderler biraraya gelerek oylamalarını gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda bu iki ülkenin başvurusu ardından gerçekleşen ilk zirve Haziran 2022'de İspanya'nın başkenti Madrid'de düzenlenmiştir. Zirve öncesinde Türkiye hem Finlandiya hem de İsveç'in NATO'ya üyelik başvurusu oylamasında veto yetkisini kullanacağını ifade etmiştir. Türkiye, bazı şartlarının bulunduğunu ve bu şartların yerine getirilmemesi halinde katılımın onaylanmayacağını duyurmuştur. Bunun üzerine NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, bu üç devlet liderini Madrid Konferansında bir araya gelip Türkiye'nin şartlarının görüşülmesini sağlamıştır.

Türkiye, İsveç ve Finlandiya'nın devlet başkanlarının Madrid'deki toplantısında Türkiye taleplerini şöyle sıralamıştır: Türkiye en başta İsveç ve Finlandiya'nın FETÖ/PYD-YPG terör örgütlerine verdiği desteğin farkında olduğunu ifade etmiş ve ilk şartının, bu desteğin biran önce kesilmesi ve topraklarında bu örgütlerin herhangi bir faaliyete kesinlikle izin verilmemesi olduğunu açıklamıştır. Nitekim Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan *" İskandinav ülkelerinin terörist grupların oteli haline gelmesi talihsiz bir durumdur. Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri olduğu sürece teröre destek veren ülkelerin NATO'ya katılmasına "evet" diyemeyiz."* sözleriyle Finlandiya ve İsveç'in üyeliğine karşı çıkma nedenini açıkça ifade etmiştir (tcbb.gov.tr).

Türkiye ikinci şart olarak kendine karşı uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını öne sürmüştür. İsveç ve Finlandiya, Türkiye'nin 2019'da Suriye'nin kuzeydoğusundaki askeri harekatı nedeniyle silah satışlarını askıya almıştır. Türkiye'nin üçüncü şartı ise bu ülkelerin kendi sınırlarında bulunan ve Türkiye tarafından aranan terör suçlularının biran önce iade edilmesi ile ilgili olmuştur (bbc; 2022). Görüşmelerin ardından üç lider on maddelik "Üçlü Muhtıra"yı imzalamıştır (aa.com.tr; 2022). Bu metinde İsveç ve Finlandiya'nın, Türkiye'nin şartları çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getireceğine dair hükümler yer almaktadır. Buna göre Türkiye'nin ilk şartına karşılık olarak "Finlandiya ve İsveç, PKK ve diğer terör örgütlerinin faaliyetlerini ve yayılmasını ve ilgili örgüt ve kuruluşlara dahil olan veya bunlarla bağlantılı kişilerin faaliyetlerini önleme konusunda kararlıdır." İfadesinde PKK dışındaki terör örgütlerinin isimlerinin geçmemesi bir çekinceye neden olsa da genel olarak Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır (sondakika.com.tr; 2022). Terörle mücadele konusunda mutabakatın 8 ve 9. Maddeleri Türkiye, İsveç ve Finlandiya'nın terörle mücadele konusunda işbirliği ile hareket

edileceğini ifade etmekte ayrıca metinde Finlandiya ve İsveç'in NATO belgeleri uyarınca terörle mücadele taahhüdü de yer almaktadır.

Türkiye'ye yönelik silah ambargosunun kaldırılması konusu ise metinde "Türkiye, Finlandiya ve İsveç aralarında artık aralarında silah ambargosunun kalmadığını doğrularlar. İsveç, NATO müttefiklerine yönelik silah ihracatına ilişkin mevzuatını değiştirmektedir. Finlandiya ve İsveç savunma sanayi ihracatları artık Müttefik dayanışması çerçevesinde ve Washington Anlaşması'nın 3. Maddesinin ruhuna uygun olarak gerçekleştirecektir." sözleriyle yer almıştır (tr.euronews.com).

Türkiye'nin üçüncü şartı olan suçluların iadesi konusu ise mutabakat metninin 8. Maddesinde " Finlandiya ve İsveç, Avrupa İade Sözleşmesi uyarınca Türkiye tarafından sağlanan istihbaratı dikkate alacak, Türkiye'nin terör şüphelilerinin iadesi veya iadesi talebini derhal ve kapsamlı bir şekilde ele alacak ve Türkiye'nin terör şüphelilerini iade etmesini sağlayacaktır" ifadeleriyle yer almıştır (tccb.gov.tr, 2022).

Üçlü muhtıra olarak ifade edilen metin Türkiye'nin taleplerine karşın İsveç ve Finlandiya'nın olumlu yanıtlarını ve işbirliği mesajlarını içermektedir. Bu anlamıyla NATO Genel Sekreteri'nin arabuluculuğu ile gerçekleşen görüşmelerin Türkiye açısından olumlu geçtiğini söylemek doğru olacaktır.

Madrid zirvesinin ardından, Finlandiya'dan mutabakat maddeleri konusunda hızlı düzenlemeler yapılmış ve olumlu geniş dönüşler alınmıştır. Bunun üzerine Finlandiya 4 Nisan 2023'te NATO üyesi olmuştur. Ancak Türkiye İsveç'in geri dönüşlerinden memnun olmamış ve üyeliği konusunda anlaşmaya varılamamıştır. Bunun üzerine NATO genel sekreteri yeniden devreye girmiş ve bu sefer Temmuz 2023'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta bu sefer İsveç ve Türkiye liderleri arasında yeni bir görüşme düzenlemiştir. İsveç'in daha ılımlı ve istekli yaklaşımıyla Türkiye'nin taleplerini karşılayacağı yönündeki beyanları ile bu sefer Türkiye'den olumlu yanıt almıştır. Vilnius görüşmelerinde imzalanan yedi maddelik yeni bir metin ile İsveç yapacaklarını kayıt altına almıştır. Buna göre metinde İsveç, bir yıllık sürede Türkiye'nin meşru güvenlik endişelerinin giderilmesi için çabaladığını ve PKK ile mücadele için gerekli yasal düzenlemeleri yaptığını, Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırdığını ve FETÖ-YPG/PYD'ye de asla destek verilmeyeceğini ifade etmiştir (bbc; 2022).

İsveç'in bu açıklamaları ve taahhütleri ile 11 Temmuz 2023 Vilnius Zirvesi bir dönüm noktası olmuş ve NATO'ya Katılım Protokolü, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 23 Ekim 2023 tarihinde imzalanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmiştir. 26 Aralık 2023'te İsveç'in NATO'ya Katılımına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi, TBMM Dışişleri Komisyonu'nda kabul edilmiştir. İsveç'in NATO'ya katılımıyla ilgili kanun teklifi, TBMM Genel Kurulunda 287 kabul, 55 ret oyunun yanı sıra 4 de çekimser oy ile kabul edilmiştir (bbc; 2024).

4. SONUÇ

Kuruluş anlaşması 12 üye devlet arasında imzalanan ve bugün 31 üye sayısına ulaşan NATO bugun uluslararası ilişkilerin stratejik anlamda önemli bir aktörü olmuştur. Bu bağlamda, çalışma kapsamında Finlandiya ve İsveç'in NATO üyelik sürecinde Türkiye'nin öncelikle karşı

çıkması ve daha sonraki diplomatik pazarlık süreci sonrasında birtakım taleplerinin karşılanması karşısında üyeliğe yeşil ışık yakması konusu ele alınmıştır.

Türkiye bu iki ülkenin NATO'ya katılımını onaylamak için bazı şartlarını öne sürmüştür. Türkiye'nin bu şartları da NATO Genel Sekreteri'nin arabuluculuk faaliyetleri çerçevesinde üçlü ve ikili zirvelerde görüşülmüştür. Bu zirvelerin sonucunda ise Türkiye taleplerine karşılık bulmuş ve amaçlarına ulaşabilmiştir. Bu bağlamda hem Madrid Zirvesi'nin hem de Vilnius Görüşmelerinin başarılı geçtiğini söylemek doğru olacaktır. Türkiye bu zirveler sonucunda önemli stratejik başarılar elde etmiştir.

Özetle, Türkiye NATO'nun bir üyesi olarak oy kullanma kozunu oldukça iyi kullanmıştır. Bunun yanında sergilediği tavır ile bölgesel ve küresel anlamda önemli bir aktör olduğunu ispatlamıştır. Başarılı diplomatik müzakereler sayesinde Türkiye, ulusal güvenliği ile ilgili en önemli konulardaki taleplerini kabul ettirmeyi başarmıştır. Finlandiya ve İsveç'ten terörle mücadele konusunda işbirliği sözü almış ve ulusal güvenliğini sağlamak adına bütün şartlarını kabul ettirebilmiştir. Sonuç olarak Türkiye, uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olarak kendini ispat etmiş ve oldukça önemli kazanımlar elde etmiştir.

KAYNAKÇA

Bozkuş, Y. D. (2023). "NATO'nun Genişleme Politikası, Kafkasya ve Türkiye ile İlişkiler", Journal of Balkan and Black Sea Studies, 10: 61-89.

Demir, S. and Eminoğlu, A. (2018). "Küresel Rekabetin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) Ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 52: 115-142.

Griffiths, M., O'Callaghan T. and Roach S.C., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (çev. Cesran). Nobel Yayınları, Ankara, 2013.

Hale, W., *Turkish Foreign Policy Since 1774*, London: Routledge, 2013.

https://www.aa.com.tr/tr/gundem/madridde-turkiye-finlandiya-ve-isvec-arasinda-uclu-muhtira-imzalandi/2625012 (Erişim Tarihi: 05.01.2024).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61979020 (Erişim Tarihi: 30.12.2023).

https://www.bbc.com/turkce/articles/cp07l3vr80ro (Erişim Tarihi: 25.01.2024).

https://www.haberturk.com/isvec-in-nato-uyeligi-sureci-turkiye-neden-karsi-cikti-nasil-kabul-edildi-3648843 (Erişim Tarihi: 22.12.2023).

https://www.sondakika.com/dunya/haber-nato-da-turkiye-isvec-ve-finlandiya-dugumu-nasil-15047584/(Erişim Tarihi: 10.01.2024).

https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2022-06-28-uclu-muhtira.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2024).

https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136857/cumhurbaskani-erdogan-cuma-namazini-uskudar-hazreti-ali-camii-nde-

kildi#:~:text=Kald%C4%B1%20ki%20%C4%B0skandinav%20%C3%BClkeleri%20ne,bizim%20olumlu%20bakmam%C4%B1z%20m%C3%BCmk%C3%BCn%20de%C4%9Fil.%E2%80%9D (Erişim Tarihi: 25.12.2023).

https://tr.euronews.com/2023/01/25/finlandiya-2019dan-bu-yana-turkiyeye-uyguladigi-silah-ambargosunu-kaldirdi (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

Polat, D.Ş. (2017). "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz." Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5: 67-82.

Şahin, G. (2017). "Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz", Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences, 16(2): 2148-1776.

Torlak, Pınar. (2022). "İsveç ve Finlandiya Krizinin Gölgesinde NATO Zirvesine Doğru". https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2825062 (Erişim Tarihi: 20.12.2023).

Varlık, A.B. (2012). "Askerî ve Ekonomik Veriler Işığında NATO'nun Esnekliği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2).

Washington Anlaşması. http://www.nato.int/cps/fr. (Erişim Tarihi: 10.01.2024).

KUŞAK YOL PROJESİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Bahadır YURTLAK
Bursa Teknik Üniversitesi – 0000-0001-8846-0391

ÖZET

Asya coğrafyasında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, onun koltuğunu ekonomik yatırımlarla devralmayı düşünen Çin, sadece Asya coğrafyası ile yetinmeyip, tek kutuplu dünya düzenine meydan okuyarak Afrika ve Avrupa'ya yatırımlar ve projeler sunmuştur. Çin'in ilk 2013 yılında duyurduğu Kuşak Yol Projesi, kara ve deniz yollarıyla beraber Asya-Afrika-Avrupa arasında ticaret bağlantısı sağlamaktadır. Türkiye projenin önemli bir ortağı olarak Orta Koridor olarak da bilinen Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru üzerinde bulunmaktadır. Projenin kara güzergahında çok avantajlı ve önemli olsa da Türkiye'nin deniz güzergahında eksikliği göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Kuşak Yol Projesi'ni tanımak, anlamak ve Türkiye'ye etkilerini kaleme almaktır. Yapılan çalışmada, Kuşak Yol Projesi'nin güzergahları ve proje kapsamında Türkiye'ye yapılan yatırımlar ele alınmıştır. Bu proje kapsamında "*Marmaray*", "*Yavuz Sultan Selim Köprüsü*", "*İstanbul Havalimanı*", "*Çanakkale Boğazı Köprüsü*", "*Filyos (Zonguldak), Çandarlı (İzmir) ve Mersin Limanları*" ve "*Edirne – Kars Hızlı Tren ve Bağlantıları Demiryolu Projesi*" gibi yatırımlar yapılmıştır. Türkiye'ye olan etkilerini incelemek için S.W.O.T analizi yapılmış olup, son olarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuşak Yol Projesi, Kara İpekyolu, Deniz İpekyolu, Kuşak Yol Projesi ve Türkiye

1.Giriş

Dünya Savaşları'ndan sonra küreselleşmenin etkisini arttırmasıyla güç blokları oluşmuştur. 1980'lere kadar iki baş kutup arasında geçen bu süreç, (ABD-Sovyetler Birliği) Avrupa devletlerinin de bölgesel bir entegrasyonla (AB) bu güç savaşına katılmasıyla hızlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla küresel güç haline gelen ABD'nin karşısında yeni bir küresel güç olma arzusu ile Çin belirmiştir. Asya coğrafyasında Sovyetler Birliği'nden boşalan koltuğu ekonomik yatırımlarla devralmaya çalışan Çin'in bu mücadelede olduğunun en büyük kanıtlarından biri, tarihin en büyük ticaret yollarından biri olan İpek Yolu'nun modernleştirilmiş hali olarak adlandırılan *"Kuşak Yol Projesi"* gösterilmektedir. Proje aynı zamanda *Bir Kuşak Bir Yol - Kuşak Yol Girişimi – Kuşak Yol İnisiyatifi – OBOR* olarak da adlandırılmaktadır.

Asya'nın ve aynı zamanda dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı Xİ Cinping, Çin'in kuruluşunun 100. yılına denk gelen 2049 yılında nihayete erdirilmesinin planlandığı Kuşak Yol Projesi'ni ilk olarak 2013 yılında Kazakistan Nazar Bayev Üniversitesi'ndeki söyleyişinde duyurdu. Projenin ilk Kazakistan'da duyurulmasının aslında önemi vardır. Çin'i karadan Avrupa'ya ulaştıracak en verimli yol olan Kazakistan'ın Khorgos sınırı gösterilmektedir (Özdaşlı, 2015). Bu proje ile Uzak Doğu'yu Avrupa'ya bağlayacak güvenli ulaşım koridorlarının inşa edilmesi, küresel ve bölgesel refahın sağlanmasına ve ekonomik kalkınmaya hizmet edecektir (Tutar ve Koçer, 2019). Bu bağlamda, Belt and Road Portal verilerine göre 154 ülkenin işbirliği içinde olduğu proje; kara, demir ve deniz yolları ile daha kapsamlı hale getirilmiştir. Ancak Çin ile anlaşma imzalamayan ülkeler olmakla beraber İtalya'nın Aralık 2023'te projeden ayrılmasıyla birlikte projeye katılım 145 ila 150 ülke arasındadır.

Görsel 1: Kuşak Yol Projesi'ne üye olan ülkeler

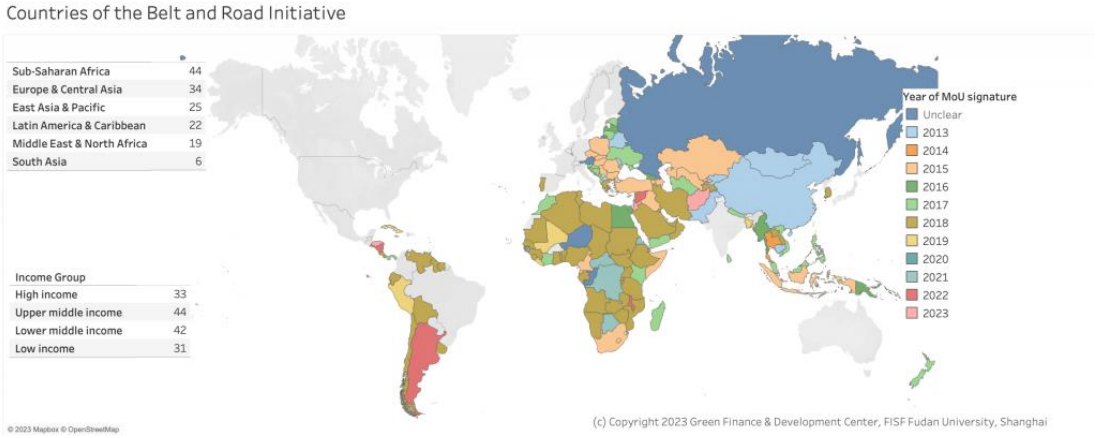

Kaynak: https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/

Projenin yegâne amacı olan Asya-Avrupa birleşimi, önemli iki yol olarak karadan ve denizden sağlanacaktır. Projenin adını da oluşturan kuşak kısmı İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı, yol kısmı ise 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nu ifade etmektedir. Projenin, Kara İpek Yolu Ekonomik Kuşağı kısmının Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru'nda (Orta Koridor) bulunan Türkiye ise coğrafi konum olarak tarihi İpek Yolu'ndaki önemini modern İpek Yolu'nda da sürdürmektedir. Coğrafi konumun özellikleri ile beraber Türkiye hem küresel hem de bölgesel düzeyde politik seçeneği en fazla olan ülkelerden birisidir (Çatal, 2019). Bu coğrafi konumun getirdiği önem sayesinde Türkiye'nin ufkunda birçok mühim fırsatlar belirme olasılığı yüksektir. Türkiye küresel ekonomide önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmesi bu fırsatları iyi değerlendirebilmesi gerekmektedir (Tuerdi, 2017). Asya'dan Avrupa'ya ulaşan üç koridordan biri üzerinde olan Türkiye, diğer iki koridora göre daha avantajlıdır. Hem Kuzey Koridor üzerinde olan Rusya'ya Ukrayna Savaşı'ndan ötürü uygulanan yaptırımlar ve Türkiye'den geçen demiryolu mesafesinin daha kısa olması hem de Güney Koridor üzerindeki ülkelerin savaş ve kaos ortamı içinde olması gözleri, daha güvenli ve daha verimli olan Türkiye'ye çekmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin hem Akdeniz'e hem de Karadeniz'e kıyısının olması Orta Asya'daki ülkelerin de Türkiye'yi denize açılabilme kapısı olarak görmelerine sebebiyet vermektedir. Bütün bu hususlar yanı sıra, Çin için Avrupa'ya uygun ve

kesintisiz bir yol sunabilmekle beraber, Orta Asya'nın bütünüyle olan tarihi ve kimlik ortaklıklarının olması sebebiyle Türkiye'nin doğru yatırımlarla birlikte proje bazında ekonomik bir merkez olması içtenlikle mümkündür.

Projenin büyüklüğü de göz önüne alındığında büyük bir finansman desteğine muhtaç olduğu gözükmektedir. Çin, projenin altyapı finansman desteğini büyük ölçüde karşılamaya kararlı. Projenin maliyet giderlerini karşılayabilmek için Çin ile beraber İngiltere, Almanya gibi büyük dünya devletlerinin yanında Türkiye'nin de dahil olduğu 57 ülke ile 2015 senesinde Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) kurulmuştur (Özdaşlı, 2015). AAYB'nin yanında, 900 milyar dolar ile Çin Kalkınma Bankası, 100 milyar dolar ile Bank of China ve Çin devletinin büyük desteğiyle kurulan İpek Yolu Fonu bu finansman desteğini sağlayacaklarını beyan etmişlerdir.

Kuşak Yol Projesi dünya ticaretinde büyük önem taşımaktadır. Bu proje sayesinde Asya, Afrika ve Avrupa arası kesintisiz bir ticaret söz konusu olacaktır. Projenin sadece bir bölgeyi ilgilendirmeyip 3 ana kıtanın da ekonomisini değişime uğratacak olması sebebi ile birçok makale kaleme alınmıştır. Proje akademik çevreler için bolca çalışma alanı oluşturmuştur. Projenin finansman kısmı, güzergâhları, kara yolu, deniz yolu, yolun güvenliği, Çin'in bu proje ile kazançları, projeye dahil olan ülkelerin Çin'e ekonomik bağlılıkları, projenin küreselleşmeye katkıları ve ticaret savaşlarına etkileri, yol üstündeki ülkelerin ekonomileri ve projenin bu ülkelere etkileri ve Türkiye açısından etkileri gibi birbirinden farklı birçok konu bu çalışma alanlarına örnek olabilirler. Bu çalışmanın amacı da yukarıda belirtilen çalışma alanlarına uygun olarak Kuşak Yol Projesi'ni tanımak, anlamak ve Türkiye'ye etkilerini kaleme almaktır. Yapılan çalışmanın devamında ise Kuşak Yol Projesi'nin kısımlarından olan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu anlatılmıştır. Üçüncü bölüm olarak projenin İpek Yolu Ekonomi Kuşağı kaleme alınmış olup, projenin koridorları işlenmiştir. Ardından da projenin orta koridorunda bulunan Türkiye'nin bu proje kapsamında dış ticaret politikalarına etkileri ele alınacaktır. Beşinci bölüm olarak akademik dünyada projeye dair çalışmalar incelenmiş olup, literatür taraması yapılmıştır. Altıncı ve son bölümde ise proje için bir değerlendirme bölümü kaleme alınmış olup, proje kapsamında Türkiye için S.W.O.T analizi yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

2. 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu

21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu olarak adlandırılan bu yol tarihteki eski İpek Yolu'na ilave edilmiş bir deniz güzergâhıdır. Asya, Afrika ve Avrupa kıtaların denizden bağlanmasının amaçlandığı Deniz İpek Yolu birçok ülkeyi birbirine bağlamaktadır. Bu bağlamda Kuşak Yol Projesi bünyesinde Güney Çin Denizi, Pasifik Okyanusu ve Hint Okyanusunu bulundurarak stratejik önem taşır (Yılmaz, 2019). Çin'den başlayacak olan güzergâh Malezya, Singapur, Hindistan, Sri Lanka, Maldivler, Somali'den devam edip Süveyş Kanalı'ndan Akdeniz'e çıkacaktır. Güzergâhın Akdeniz'den Venedik'e bağlanıp tamamlanması planlanmıştır. Akdeniz'deki duraklardan biri olarak Türkiye'nin İzmir ilinde bulunan Çandarlı limanı gösteriliyor. Türkiye, Çin'in yaklaşık 4 trilyon dolarlık yatırımlara ulaşacak bu büyük girişimin, deniz cephesini oluşturan bu yolda önemli bir liman ile yer alamıyor (Gürdeniz, 2017). Ancak bu durum için hala girişimler sürmektedir. Birçok girişimlerin ortak amacı, Deniz İpek Yolu'nun ana

terminallerinden biri olan Yunanistan'ın Pire limanına karşılık Türkiye'de olacak bir ana terminal yaratmaktır. Çünkü Çin, Pire limanı üzerinden ihraç ettiği malları kısa bir süre zarfında Avrupa'ya taşımayı hedeflemektedir. Çin'in en büyük denizcilik şirketlerinden biri olan COSSO, Yunanistan'da bulanan Pire Limanı'nı 35 yıllığına kiralamış bulunmaktadır (Filiz, 2020).

Görsel 2'de görüldüğü üzere 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nda kendini aktif gösteremeyen Türkiye, bu yoldaki tek avantajı olan Avrupa'ya coğrafi yakınlığını da kaybetmek üzeredir. Türkiye'nin sadece Deniz İpek Yolu'nda bu avantajını kaybetmesi söz konusudur. Orta Koridor, gerekli ve doğru yatırımlarla genişletildiği vakit Türkiye, Orta Asya ülkelerinin denizle bağlantısı konumuna gelecektir.

Görsel 2: Pire Limanı'ndan Avrupa güzergâhı

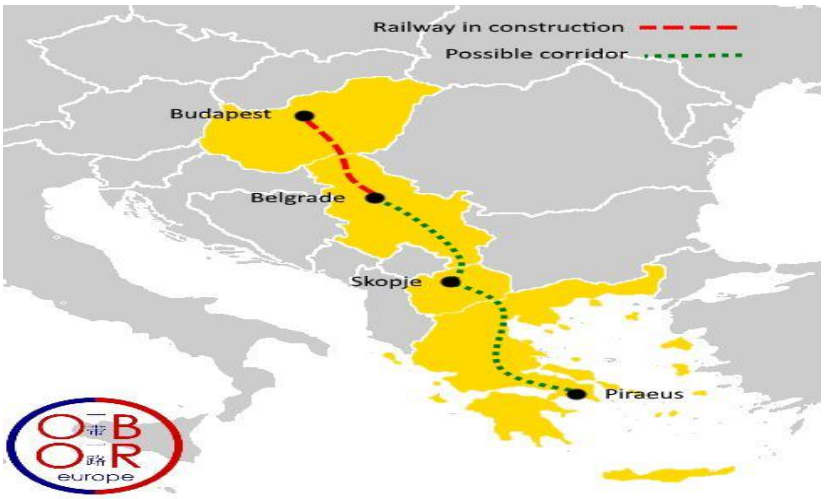

Kaynak: https://www.oboreurope.com/en/greece-bri/

Çalışmanın devamında ise İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ve sahip olduğu koridorlar gösterilecektir. Ardından Türkiye'nin geliştirdiği politikalar işlenecektir.

3. İpek Yolu Ekonomi Kuşağı

Tarihin en önemli ticaret yollarından biri olarak öne çıkan İpek Yolu, günümüzde tekrardan canlanma aşamasına girmiştir. Modern haliyle Kuşak Yol Projesi olarak adlandırılan bu proje, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ve İpek Yolu Ekonomi Kuşağı olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Bilinen tarihi İpek Yolu, bu projede İpek Yolu Ekonomik Kuşağı olarak temsil edilmektedir.

Bu proje ile Çin'i doğrudan Avrupa'ya bağlama amacı güdülmektedir. Projenin bu kara güzergâhını oluşturan 6 ekonomik koridor mevcuttur. Bunlar: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru, Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Çin-Hindiçini Yarımadası Ekonomik Koridoru ve Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru'dur (Çakılcı, 2020). Görsel 3'te harita üzerinde ayrıntılı bir vaziyette gösterilen bu ekonomik koridorları Çin-Avrupa bağlantısını çeşitlendirmektedir.

Türkiye, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nın Orta Koridor olarak da adlandırılan Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru'nda bulunmaktadır.

Görsel 3: Kuşak Yol Projesi'nin Ekonomik Koridorları

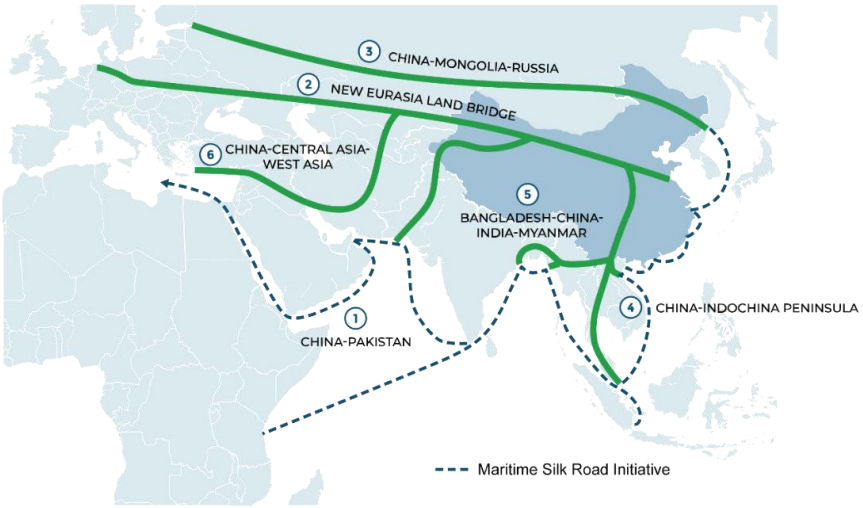

Kaynak: https://www.sc.com/en/news/one-masterplan-six-corridors/

Projenin 63 milyar dolarlık değeriyle en önemli koridorlarından olan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) diğer koridorlarla beraber bünyesinde terör gibi birçok tehlike barındırmaktadır. Bu tehditler sonucunda ortaya çıkacak maliyetler Çin'i zorlayabilir ve politikalarında revizyona götürebilir. (Arduino, 2018). Her ne kadar tehlikeler söz konusu olsa da bu koridor Çin için projenin önemli bölümlerindendir. Filiz (2020)'in belirttiği gibi bu koridor Çin'in Sincan bölgesinden Pakistan'ın Gwadar limanına kadar uzanmaktadır.

Çin-Moğalistan-Rusya Ekonomik Koridoru Çin ve Rusya'yı en kısa yoldan, Moğalistan üzerinden bağlamaktadır. Bu koridor, Çin-Rusya işbirliğinin güçlendirilmesi anlamında önem arz etmektedir (Tüysüzoğlu, 2019).

Çin kendisiyle beraber dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan Hindistan ile entegre olmayı planladığı Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru'nda bölgenin büyüyen pazarları olarak gösterilen Bangladeş ve Myanmar'a girmeyi hedeflemiştir.

Güneydoğu Asya ülkeleri ile birlikteliği düşünen Çin, projede Çin-Hindiçini Yarımadası Ekonomik Koridoru'nu oluşturmuştur. Bölgedeki hemen hemen tüm ülkelerin dış ticaretin büyük bir bölümünü Çin ile yapılmaktadır (Filiz, 2020).

Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru, Çin ile Avrupa şehirlerini birbirine bağlama amacını edinmektedir. Bu koridorun Kazakistan ve Rusya'yı takip ederek Belarus üzerinden Avrupa'ya demir yolları ile bağlanıp seyahat süresi oldukça kısaltılması planlanmıştır.

Projenin stratejik olarak en önemli koridorlarından biri olan Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Batı Çin'den başlamaktadır. Türk Cumhuriyetlerinden geçen koridor İran üzerinden Türkiye'ye bağlanacaktır. Azerbaycan ve Gürcistan'ın da dâhil olacağı koridorun demir ağlarla örülmesi amaçlanmıştır. Tarihi İpek Yolu'ndaki coğrafi konum önemini modern İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nda da sürdüren Türkiye bu proje ile ticaret hacmini genişletmeyi planlamıştır. Bu geliştirmeyi sağlamak adına bir dizi projeler hazırlanmaktadır. Bu projelere

örnek olarak; "*Kervansaray Projesi*", "*Marmaray*", "*Yavuz Sultan Selim Köprüsü*", "*Avrasya Tüp Geçit'i*", "*İstanbul Havalimanı*", "*Çanakkale Boğazı Köprüsü*", "*3 Katlı Tüp Geçit Projesi*", "*Filyos (Zonguldak), Çandarlı (İzmir) ve Mersin Limanları*" ve "*Edirne – Kars Hızlı Tren ve Bağlantıları Demiryolu Projesi*" gösterilebilir (Ticaret Bakanlığı). Çalışmanın devamında ise bu projelere daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir.

4.Kuşak Yol Projesi'nin Türkiye Üzerinde Etkileri

Türkiye Kuşak Yol Projesi'nde hem coğrafi hem de stratejik öneme sahip bir ülke konumunda bulunmaktadır. Projenin Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru'nda bulunan 3 koridordan (Kuzey-Orta-Güney) biri olan orta koridorda bulunması ile birlikte Türkiye, demiryolu ve karayolu güzergâhlarına sahiptir. Orta Koridor, Avrupa ve Asya arasındaki Trans-Sibirya Demiryolu'na nazaran mesafeyi 2000 km kısaltması sebebi ile daha verimli ve ekonomik bir alternatif sunmaktadır (Yılmaz, 2020). Çin ile Türkiye arasında 2015 senesinde Antalya'da "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İpek Yolu Ekonomik Kuşağının, 21. Yüzyıl Denizdeki İpek Yolunun ve Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır (Çakılcı, 2020). Aynı zamanda "Türkiye-Çin Demiryolu Alanındaki İşbirliği Anlaşma Tasarısı" da TBMM onayından geçmiştir.

Proje kapsamında Türkiye ile Çin arasında imzalanan antlaşma gereği, Orta Koridor'a yapılacak yatırımlar toplamının 8 trilyon doları bulması beklenirken, yalnızca kara ve demir yolları inşası ve diğer ulaştırma yatırımları için ayrılan kısmın ise 40 milyar doları bulacağı tahmin edilmektedir (Eralp, 2018). Türkiye bu proje kapsamında ticaretinde önemli ve olumlu değişimler olacağını amaçlamaktadır. Hem bu düşünceyi gerçekleştirmek hem de Çin ile imzalanan antlaşma uyarınca bir dizi projeleri hayata geçirmektedir. Bu projelerden biri olan ve Kuşak Yol Projesi'nin gerçekleşmesine oldukça katkı sağlayacak Doğu-Batı Yüksek Hızlı Tren (YHT) hattı ile Kars'ı Edirne'ye kesintisiz bağlayacaktır. Kesintisiz ulaşım için yapılan projelerden Marmaray kullanıma açıldığı 2013 yılından beri iki kıtayı birbirine denizaltından bağlamaktadır. Aynı zamanda Yavuz Sultan Selim Köprüsü de demiryolu güzergâhı için önemli bir durumdadır. Bu hattın ise, bir diğer önemli proje olan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hattına bağlanması durumunda Türkiye, Asya-Avrupa bağlantısı üzerinde hem transit hem de güvenilir ve önemli bir ülke olacaktır. 3 ülke üzerinden geçecek bu demiryolu hattı, 838 km uzunlukla olup Avrupa ve Türkiye'yi, Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden önce Hazar havzasını geçip Türk devletlerine bağlamayı, oradan da Çin ve bölge ülkelerine bağlamaktadır. Güney koridorunun güvenlik açısından riskleri ve kuzey koridorunun uzunluğu göz önüne alındığında bu proje kapsamında Türkiye'nin neden önemli ülkelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu koridorun önemli olduğunun bir başka göstergesi de taşıma ücretlerinin ve süresinin de kayda değer şekilde kısalacağı olmasıdır. Çin'in ilk denizaşırı tren yolu projesi olan ve Çin ve Türkiye'nin işbirliği ile oluşturulan Ankara-İstanbul YHT hattı 2014 yılında tamamlanmıştır (Yılmaz, 2020). Bu hat kesintisiz Doğu-Batı güzergâhına dahil edilmiştir. Bu koridorun bir bütünlük yaratılması adına, kombine taşımacılığa da önem verilmiştir. İstanbul havalimanı bu duruma örnek verilmektedir. Kara ve demir yollarıyla Türkiye'ye gelen yükler

için devamında havayolu da seçenek olarak gösterilmektedir. Hem projenin deniz ayağından kopmamak için hem de Orta Koridor'u daha da verimli kullanılmak için, Filyos, Çandarlı ve Mersin için liman yatırımları yapılmıştır.

Türkiye, dış ticaretinde Asya pazarını istediği düzeyde kullanamadığı göze çarpmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri olarak bölgeyle ulaşım sorunu gözükmektedir. Projenin hayat geçirilmesi ile Güney Asya pazarına daha rahat ulaşma fırsatına erişmek isteyen Türkiye Doğu-Batı koridorunun yeniden canlanmasına önem vermektedir. (Tuerdi, 2017). Bununla birlikte Kuşak Yol Projesi sayesinde ülkeler birbirine daha fazla entegre olacaktır. Bu husus ise genelde küresel ticareti, özelde de ülkelerin ticaret hacimlerini arttıracaktır. Türkiye, belirtildiği üzere dünyada çok önemli bir pazar olan Asya'ya nüfuz etmek için politikalarını geliştirmektedir. Bu proje sayesinde Türkiye gerek dış ticaret açığını kapamak gerekse yeni ticaret partnerleriyle ticaretlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Kuşak Yol Projesi'nin Türkiye'nin ticaretine bir etkisi de turizm sayesinde olmaktadır. Türkiye'nin önemli gelir kalemlerinden biri olan turizm gelirlerine etkisi olan Çin 2018 senesini "Türkiye Turizm Yılı" ilan etmiştir.

Görsel 4: Çin'in Türkiye'ye sektör olarak yatırımları (*Milyar Dolar)*

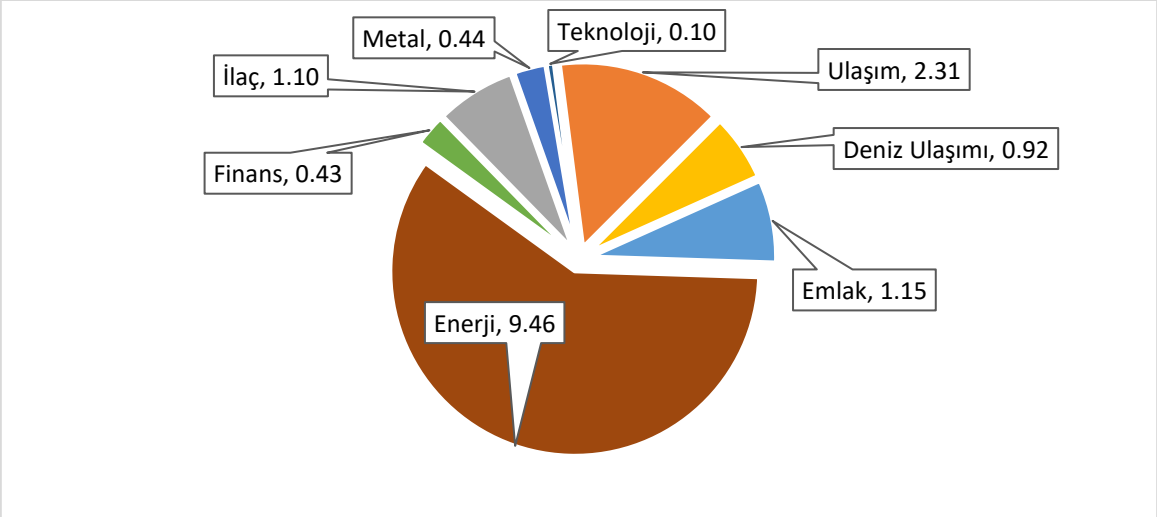

Kaynak: Dilek Ş. vd. (2019), "Asya Yüzyılında Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri " çalışmasındaki veriler kullanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Çin'in Türkiye'ye enerji sektöründe yaptığı yatırımlarla birlikte Türkiye, dışarıya bağlı olma durumunda azalma gösterecektir. Kendi enerjisini üretebilme durumuna gelecek Türkiye bu sektörde dış ticaret açıklarını kapatma ve ihraç noktasına gelmeyi amaçlamaktadır.

Çizelge 2: *Türkiye'nin ithalat verileri (Milyon Dolar)*

Ülkeler	2021	2022	2023
Rusya	28.959	58.849	45.611
Çin	32.238	41.355	44.980
Almanya	21.726	24.033	28.685

Kaynak: Ticaret Bakanlığı verileri kullanılmıştır.

Çizelge 1 incelendiği vakit, Çin'in Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında hep başlarda bulunan bir ülke olduğu görülmektedir. İhracat sıralamasında ilk 20 ülke arasında olmayan Çin, ithalat sıralamasında genelde ilk sıralardadır. Ticaret bakanlığından alınan 3 yıllık veriler incelendiğinde, 2022 yılında 2.sıraya düşmüş olan Çin 2023 yılının ithalat sıralamasında da Rusya'nın hemen ardından ise 2. sıradadır (Ticaret Bakanlığı, 2024). Bu proje ile iki ülke ticaret hacmini daha da fazla arttıracaktır. Türkiye bununla beraber bölgedeki ticaret pazarına girmesindeki ulaşım ve lojistik maliyetlerini de azaltacaktır. Söz konusu proje ile birlikte, Çin ile olan dış ticaret açığını da göz önüne alarak dikkat edilmesi önerisinde bulunulmaktadır.

5. Literatür Araştırması

2015, ÖZDAŞLI	Kuşak Yol Projesi'nin küresel etkileri kaleme alınmış olup bu proje kapsamında Çin'in, tek kutuplu dünya düzenini egale edip çok kutuplu bir dünya düzeni organize etmek isteediği vurgulanmıştır.
2016, DURDULAR	Projenin geçtiği güzergahındaki ülkelere ekonomilerine çok katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Türkiye-Çin ilişkisi çerçevesinde ise Çin'in Türkiye'nin bölgesel konularda tarafsız kalmasını istediği not düşülmüştür.
2017, KARAGÖL	Türkiye'nin kara ve demir ağlarını içeren İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nın merkezinde bulunması ile birlikte Avrupa ve Asya bağlantısı ve Türk devletleriyle sağlanacak birliktelik ile oluşacak geniş bir pazar için gerekli adımları atması önerilmektedir.
2019, AKDAĞ	Çin'in güzergâh üzerinde ülkeleri kendi ekonomisine entegre ettiği belirtilerek Türkiye'ye gelecek yatırımların yanı sıra Çin'e tek taraflı bağlılık konusunda uyarıda bulunulmuştur.
2019, ÇATAL	Türkiye'nin Çin ile artan dış ticaret açığını Çin'den daha fazla yatırımcı çekmek gibi seçeneklerle kapatmayı da önermektedir.
2019, İKİZ	Çin'in bu proje kapsamında dünyada küresel bir güç haline geldiği yorumlanmıştır.
2019, TEKİR VE DEMİR	Proje kapsamında Amerika-Çin çekişmesi daha doğrusu ticaret savaşlarının devam edeceği hatta ileri boyutlara taşınabileceği vurgusunu yapmışlardır.
2019, TUTAR VE KOÇER	Projeye dahil olan ülkelerin Çin ile ilişkisinin artacağını ve bu artıştan sonra Amerikan hegemonyasının yıkılma ihtimalini vurgulamıştır.
2019, TÜYSÜZOĞLU	Amerika'nın Orta Asya'da yoğunlaşan Rus hegemonyasına müsaade etmesinin asıl sebebi ise Çin'i daha büyük bir tehdit gördüğü olarak yorumlanmaktadır.
2019, ZORBAY	Türkiye'nin Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerinde ortak din, dil, tarih gibi unsurlarla etki altına alması yerine Kuşak Yol Projesi'ni daha fazla ciddiye almasını belirtmektedir.
2020, ÇAKILCI	Türkiye'ye geçmiş dönemdeki gibi yalnızca Batı odaklı bir dış politika kurmanın yanlış olduğu gibi bu proje ile birlikte de yalnızca Çin odaklı bir politika kurulmaması ve kendi üretimini arttırma önerisinde bulunmuştur.

2020, FİLİZ	Türkiye'nin coğrafi konumu sayesinde proje için önemli olmasına karşın, Gürcistan'ın Anaklia ve Yunanistan'ın Pire limanlarının Türkiye için büyük bir rakip olduğunu ifade etmekte ve Çin'e karşı bağımlılık konusunda uyarıda bulunmuştur.
2020, TOPRAK	Türkiye'nin demiryolları, köprü ve tünel gibi bölümlere yatırımlar yaparak Orta Asya ile bağlantıyı sağlamayı ve güçlendirmeyi amaçlamakta olduğunu ifade etmiştir.
2020, YILMAZ	Çin'in diğer ülkelere yaptığı gibi Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan'ı kendine borçlandırıp milli kurumlarına el koyma tehlikesinin olduğunu belirmiştir. Bu üç devlete Çin'in uyguladığı bu politikaya dikkat etmeleri uyarısında bulunmuştur.
2022, ATEŞ VE SEYMEN	Türkiye Kuşak Yol Projesine dâhil olmalı mı sorusunun cevabını arayan yazarlar, dâhil olunduğu vakit Türkiye'nin dış ticaret hacminin artacağını kanısındadırlar.
2023, ECE	SWOT analizi yapılarak, Türkiye'nin intermodal taşımacılığın geliştirilmesini, limanlara yatırım yapılması, Çin ve Türk Cumhuriyetleri ile koordine çalışmasını gerektiğini vurgulamıştır.
2023, BUDAK	Projenin bölgesel ve küresel etkilerini incelemek adına çalışma yapan yazar, projenin tek kutuplu dünya düzenine karşısında olduğunu ve Çin'in etkin olmadığı ülkelerde etkinliğini gösterme hedefi olduğunu vurgulamaktadır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bir zamanlar dünya ticaretinin en önemli ayağı olan ve bu ticarete yön veren İpek Yolu, üzerinden geçen her devleti gerek ekonomik olarak gerekse sosyal ve kültürel olarak birbirine bağlamıştır. Tekrardan bu ticaret yolunu canlandırmak isteyen Çin, devlet başkanı olan Xi Cinping önderliğinde 2013'te girişimlere başlamıştır. Yaklaşık 150 ülkenin içinde bulunacağı bu ticaret yolunda İpek Yolu'na ilave olarak gösterilecek deniz güzergâhı da eklenmiştir. Teori bölümünün üç aşamadan oluşturulmuş olan bu çalışmada ilk 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu, ikinci kısımda İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve son kısmında ise projenin Türkiye'ye olan etkileri incelenmiştir. İlk kısım olan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun güzergâhı ve birbirine bağladığı kıtalar gösterilmiş olup, Türkiye'nin deniz bölümündeki vaziyeti ele alınmıştır. İkinci kısım olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın güzergâhları verilmiş ve koridorlar nezdinde değerlendirilmiştir. Türkiye'nin, bulunduğu koridor bağlamında proje açısından önemi vurgulanmıştır. Son kısım olan Türkiye'ye etkilerine bakıldığında ise, proje sayesinde yapılan yatırımlar gösterilmiş olup fırsatlar ve eksiklerden dolayı riskler göz önüne serilmiştir. Projede Türkiye'nin güçlü ve zayıf yönlerini bulmak ve projenin Türkiye'ye olan avantajları, tehditleri ve risklerini daha iyi inceleyebilmek adına bir S.W.O.T analizi yapılmıştır. Analiz Çizelge 2'de ayrıntılı gösterilmiştir.

Çizelge 3: Kuşak Yol Projesi kapsamında Türkiye'nin S.W.O.T analizi

S	W	O	T
• **COĞRAFİ KONUM** Projenin geçtiği ana güzergâh üzerinde bulunmasıdır. • **KÜLTÜREL BAĞ** Türkiye'nin projeye dahil olan ülkelerle birçok kültürel bağı vardır. • **SAVAŞ ORTAMI** Diğer koridorlardaki savaş ve kaos ortamı gözleri güvenli ve verimli olan Türkiye'ye çevirmektedir.	• **LİMAN EKSİKLİĞİ** Türkiye'nin proje için yeterli limana sahip olmaması önemli bir eksikliktir. • **FİNANS** Proje için gereken yatırımları finanse etmek	• **YATIRIM** Proje dahilinde sadece altyapıyla kalmayarak tüm sektörlere yatırım çekilerek ekonomik çeşitlilik yaratılabilir. • **İSTİHDAM** Yatırımlarla beraber oluşacak istihdam Türkiye'nin işsizlik sorununu azaltmada yardımcı olabilir. • **TİCARET** Asya pazarıyla birlikte güzergâh üzerindeki ülkelere kesintisiz bir ticaret söz konusu olabilir.	• **EKONOMİK BAĞIMLILIK** Çin ile artan ekonomik bağlar, Türkiye'nin ekonomik olarak bağımlılığına yol açabilir. • **UYGULANABİLİRLİK** Projelerde yaşanan gecikmeler ve maliyet aşımları uygulama zorluklarına yol açabilir.

Türkiye'nin projede en güçlü yanlarından bir tanesi coğrafi konum özelliğidir. Projenin geçtiği ana koridor üzerinde olmasından dolayı projenin en önemli ortaklarındandır. Bir başka güçlü yan ise Türkiye'den Çin'e kadar projede olan ülkelerle kültürel ve tarihsel bağlardır. Kuzey Koridoru'nda yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı ve Rusya'ya olan yaptırımlardan dolayı o koridordan kaçanlar alternatif bir güzergâh aramaktadırlar. Alternatif olarak Orta Koridor ve Güney Koridor mevcuttur. Son zamanlardaki Orta Doğu'daki kaos ortamı ve Kızıldeniz çevresindeki hadiseler bir kez daha Asya-Avrupa bağlantısının en güvenli yolu olarak Türkiye'nin bulunduğu Orta Koridor'u göstermektedir. Proje nezdinde Türkiye'nin zayıf yönleri de mevcuttur. Çalışmanın deniz yolunu anlatan kısmında da belirtildiği üzere Türkiye'nin liman eksikliği, projenin deniz ayağında Türkiye'nin en büyük eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Pire Limanı'na alternatif olacak büyük bir limanla cevap verilmesi önerilmektedir. Karadeniz'de ise Gürcistan üzerinden direkt Avrupa'ya geçecek bir denizyolu ağına alternatif bir yol daha sunulması gerektiği vurgulanmaktadır. Proje ne kadar büyükse o kadar finansman ihtiyacı göze çarpmaktadır. Türkiye'nin projeler için yatırımları finanse etme güçlü oluşabilmektedir. Türkiye'nin Kuşak Yol Projesi kapsamında önüne gelen fırsatların doğru değerlendirilmesi önerisinde bulunulmuştur. En büyük fırsatlardan biri ise proje dahilinde Türkiye'ye gelecek yabancı yatırımlardır. Bu yatırımların akabinde ise oluşacak işgücü ile işsizliği azaltabilme olasılığı gözükmektedir. Yatırım ve istihdam haricinde ise dış ticaret olarak Asya pazarına yönelme girişiminde projenin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Kuşak Yol Projesi, Türkiye'ye karşı tehditleri de içinde barındırmaktadır. Bu tehditlerden en büyüğü ise projenin asıl mimarı da olan Çin'e ekonomik bağımlılıktır. Yapılan çalışma, projenin getirdiği yatırım ve fırsatların değerlendirilmesini önerirken, tek taraflı ekonomik

ilişkilere karşı dikkat edilmesi hususunda uyarıda bulunmaktadır. Projede oluşacak aksamalar ve maliyet artışları ise yatırımların uygulanabilirliğini sarsmaktadır.

Kaynakça

Akdağ, Z. (2019). Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin Önemi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), 65-96

Arduino, A. (2018). China's Private Army: Protecting the New Silk Road. https://thediplomat.com/2018/03/chinas-private-army-protecting-the-new-silk-road/ (Erişim Tarihi: 29.01.2024)

Belt and Road: One Masterplan. Six Economic Corridors of Power. (2019). https://www.sc.com/en/news/one-masterplan-six-corridors/ (Erişim Tarihi. 30.01.2024)

Belt and Road Portal (2024). https://www.yidaiyilu.gov.cn/country (Erişim Tarihi: 04.02.2024)

Budak, İ. (2023). The New Silk Road and China's New Goals: Yeni İpek Yolu ve Çin'in Yeni Hedefleri. *Journal of Management and Educational Sciences*, *2*(4), 356-367.

Countries of the Belt and Road Initiative (BRI) (2024). https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/ (Erişim Tarihi: 04.02.2024)

Çakılcı, U. B. (2020). Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye Üzerine Etkileri. *Fiscaoeconomia, 5*(1), 87-98.

Çatal, S. (2019). Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(Özel Sayı), 101-124.

Dışişleri Bakanlığı. (2024). https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 30.01.2024)

Dilek, Ş., Özdemir, Z. B., & İstikbal, D. (2019). Asya Yüzyılında Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri. *SETA: Ankara*, 1-63.

Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *Avrasya Etüdleri,* 49(1), 77-97.

Ece, N. J. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 38-56.

Eralp, İ. (2018). Çin'in 21. Yüzyıl stratejisi: Kuşak, Yol Girişimi ve Türkiye. *Türkiye Günlüğü*, *138*(2), 6-24.

Erdem, A. T. E. Ş., & Seymen, D. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Türkiye: Türkiye Girişime Dâhil Olmalı mı?. *Gazi Akademik Bakış*, *16*(31), 279-301.

Filiz, T. Çin'in Küresel Tek Kuşak Tek Yol Girişiminde Türkiye'nin Konumu Üzerine Bir İnceleme. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2), 117-133.

Greece officially joined the BRI. (2018). https://www.oboreurope.com/en/greece-bri/ (Erişim Tarihi: 10.12.2023)

Gürdeniz, C. (2017). 10 Soruda Deniz İpek Yolu. https://www.lojistikhatti.com/haber/2017/06/10-soruda-deniz-ipek-yolu-ve-turkiye (Erişim Tarihi: 27.01.2024)

İkiz, A. (2019). Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Electronic Journal of Social Sciences, 18*(72).

Karagöl, E. T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi. *Seta Perspektif, 174*, 1-7.

Özdaşlı, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri, *Electronic Turkish Studies, 10*(14).

Tekir, O., & Demir, N. (2019). Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi ve Küresel Ekonomik ve Siyasal Sistemi Dengeleyebilme Olasılığı. *Yönetim ve Ekonomi, 26*(1), 263-276.

Ticaret Bakanlığı. (2024). https://www.ticaret.gov.tr/haberler/2023-yili-aralik-ayi-dis-ticaret-verileri (Erişim Tarihi: 27.01.2024)

Toprak, N. G. (2020). Orta Koridor Girişimi Bağlamında Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(1), 19-32.

Tuerdi, R. (2017). Tarihi İpek Yolu Projesinin Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaret Hacminin Arttırılması Üzerindeki Rolü ve Önemi. *Master's thesis, İstanbul Ticaret Üniversitesi.*

Tutar, F. K., & Koçer, F. Ş. B. (2019). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5*(17), 618-626

Tüysüzoğlu, G. (2019). Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği ve Kuşak-Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi. *Gazi Akademik Bakış, 13*(25), 163-188.

Utikad. Tarihi Tren, Çin'den Yola Çıktı, Türkiye'ye Ulaştı. (2019). https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/26598/tarihi-tren-cin-den-yola-cikti-turkiye-ye-ulasti (Erişim Tarihi: 30.12.2023)

Yılmaz, S. (2019). Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar. *Ankara: Astana Yayınları*.

Yılmaz, S. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'ye Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16*(32), 5274-5301.

Zorbay, T. (2019). Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye'nin Orta Asya Hedefleri. *Cappadocia Journal of Area Studies, 1*(1), 48-64.